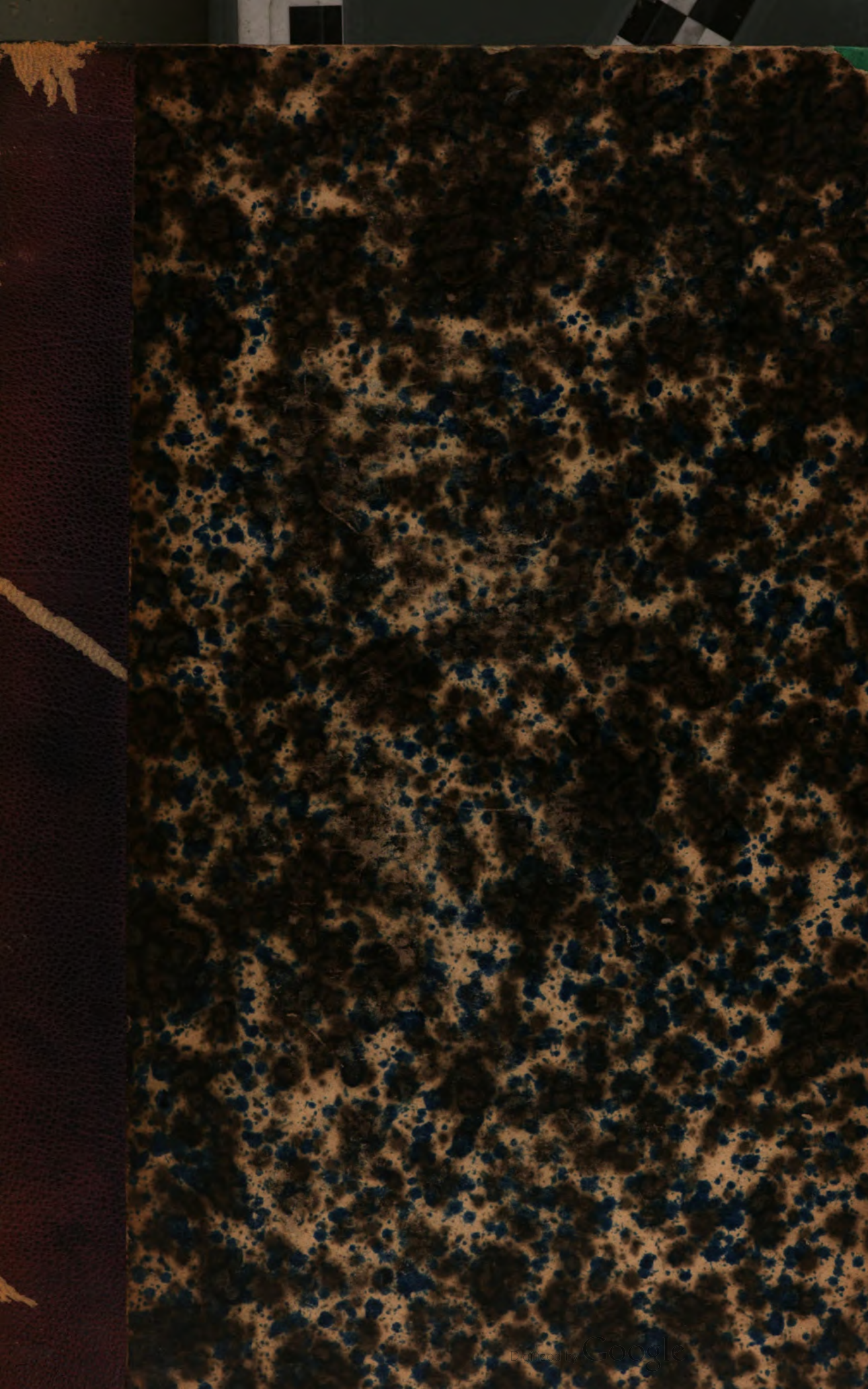
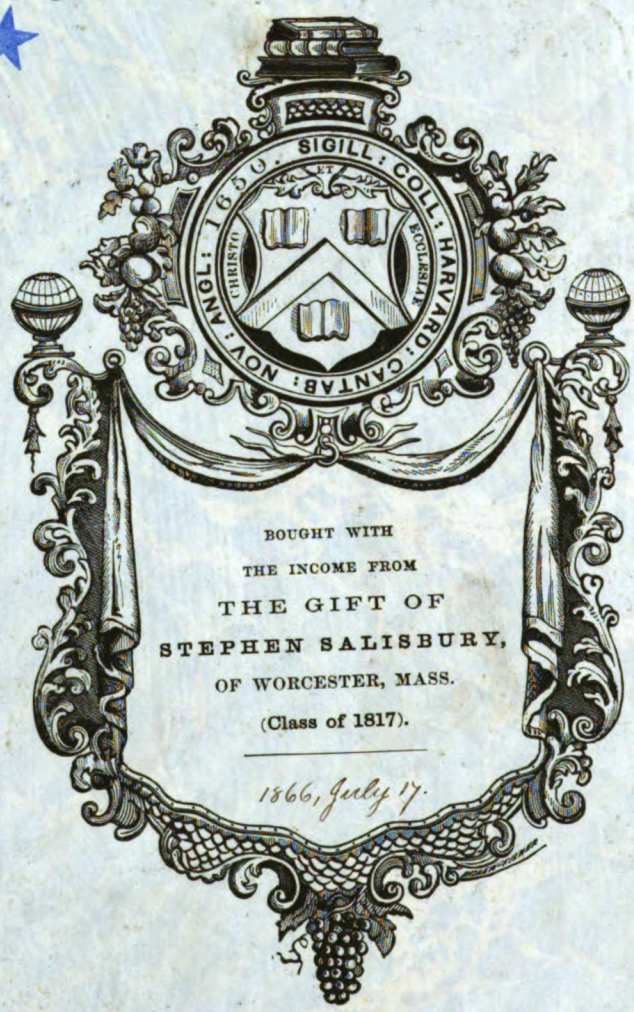

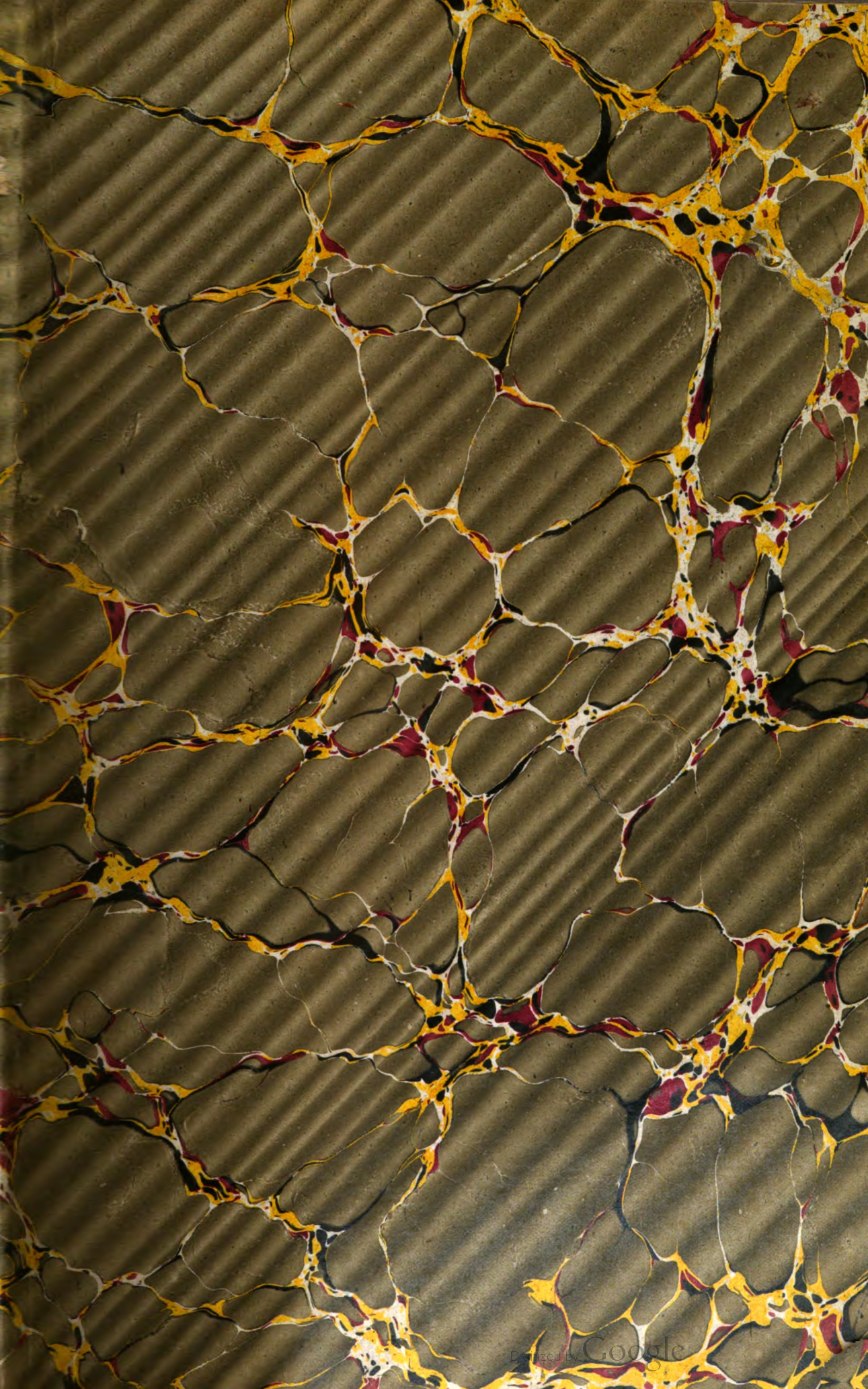

1981

C550.4

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM.

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS,
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA,

IUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIUM OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS AUCTA; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., OPERA, RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIOSO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES SS. PATRES, LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ulla EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT ORVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESIOS

USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA.

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILIC SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES

ÆTATES, LOCOS, LINGVAS FORMASQUE PERTINENTIBUS. CODUNATORUM,

ET EX INNUMERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA POSTERIOR

IN QUÀ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ AB ÆVO PHOTIANO AD CONCILII USQUE FLORENTINI TEMPORA, ET AMPLIUS, NEMPE MORTEM CARDINALIS BESSARIONIS.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ.

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM. AMBÆ PARTES JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, 222 VOLUMINIBUS MOLE SUA STANS, 1140 FRANCIS VENIT: GRÆCA DUPLEX EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, ET 104 VOLUMINA IN 409 TOMIS, PRO PRIMA SERIE, NON EXCEDIT. POSTERIOR VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA 55 VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIES GRÆCO-LATINA AD 58 VOLUMINA TANTUM ATTINGIT; DUM HUIUS VERSIO MERE LATINA 29 VOLUMINIBUS EST ABSOLUTA. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM 8, UNUMQUODQUE MERE LATINUM 5 FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUIUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. IDEO, SI QUIS TANTUM EMAT LICET INTEGRE, SED SEORSIM, COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO 9 VEL PRO 6 FRANCIS SOLUM OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES POSTERIORI PATROLOGIÆ LATINÆ SERIEI, PATRES AB INNOCENTIO III AD CONCILIIUM TRIDENTINUM EXHIBENTI, APPLICABUNTUR. PATROLOGIA QUÆ MANUSCRIPTIS IN BIBLIOTHECIS ORDIS UNIVERSI QUIESCENTIBUS CONSTADIT, NECNON PATROLOGIA ORIENTALIS, CONDITIONIBUS SPECIALIBUS SUBJICIENTUR, ET IN TEMPORE SUO ANNUNTIABUNTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NOBIS NON DEFUERIT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CXLVI.

NICEPHORUS CALLISTUS.

EXCUBEBA TUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,
IN VIA DICTA THIBAUD, OLIM D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO
D'ENFER NOMINATAM, SEU PETIT-MONTRONGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIENSIA.

1865

c 55014

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XIV. ANNI 1332-1335.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ
ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ

ΤΟΥ ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΒΙΒΛΙΑ ΙΗ'.

NICEPHORI CALLISTI

XANTHOPULI

ECCLESIASTICÆ HISTORIÆ

LIBRI XVIII.

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS SECUNDUS.

VENEUNT 3 VOLUMINA 33 FRANCIS GALLICIS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM.

IN VIA DICTA THIBAUD, OLIM D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO
D'ENFER NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISINA.

1865

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XIV. ANNI 1332-1335.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CXLVI CONTINENTUR.

NICEPHORUS CALLISTŪS XANTHOPULUS.

Ecclesiasticæ Historiæ libri VIII-XIV.

col. 9

Parisiis. — Ex Typis J.-P. MIGNE

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ
ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΟΜΟΣ Η'.

NICEPHORI CALLISTI
XANTHOPULI
ECCLESIASTICÆ HISTORIÆ
TOMUS VIII.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Α

528 CAPUT I.

Ἀνακταλαίωσις τῶν προῤῥηθέντων καὶ ὧν ἐν τῷ παρόντι διαληφόμεθα.

Repetitio eorum quæ dicta sunt, et dicendorum propositio.

Ὅσα μὲν δὴ τῷ ἱσακιστῷ γεγένηται Κωνσταντίνῳ, πρὶν ἐς ἀντίπαλον χριθῆναι μοῖραν Λικινίῳ τῷ δυσσεβεῖ, ἄχρι δὴ καὶ εἰς τὴν Βύζαντος οἰκοδομήν τε καὶ ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἀλλοίωσιν, ταῦτά ἐστιν· ἐπεὶ δὲ τῶν λίαν ἀτόπων ἔμοιγε κρίνεται, τὴν οὕτω περιφανῇ βασιλείᾳ, καὶ τὴν τῆς εὐσεβείας ὡς ἂν τις εἴποι κρηπίδα καὶ κορωνίδα, τῷ τῶν δυσσεβεστάτων τυράννων καταλόγῳ σύμμικτον οὖσαν ἔξιν (τοῦτο δὲ πάντως ἐξ ἀναγκαίου συνέδαινε), οὐκ ἀνήσω μὴ διελεῖν ταύτην ὡς ἐγγυροῦν, καὶ ἰδίῳ τόμῳ συμπεριγράψαι, περιφανῇ τε οὖσαν καὶ τὸ ὑπερέτερον προβεβλημένην ἐφ' ἅπασιν. Καὶ τοίνυν ὅσα μὲν προδεδίληπται τοῖς τῶν τυράννων χρόνοις ἐγ-

Β

Res gestæ apostolis ipsis comparandi Constantini, postquam hostiliter cum impio Licinio bello est congressus, usque ad conditum atque in ampliorem urbem redactum Byzantium, sic se habent. Quandoquidem vero admodum absurdum mihi esse videtur, tam illustrem imperii administrationem, veræque in Deum pietatis, ut ita dicam, fundamentum simul et fastigium, impiissimorum tyrannorum catalogo et historiæ ita insertam (quod quidem necessario prorsus factum est) relinquere, facere non possum quin eam, quoad ejus fieri potest, ab illis sejunctam proprio persequar libro : cum scilicet tam ampla sit, et rebus omnibus excellens. Quapropter quæ antea tyrannorum temporibus conjuncta exposui, quam potero brevissime oratione perstringam, de patre nimirum ejus, de nativitate, de educatione, quomodo ad rerum administrationem pervenerit; mox etiam veteris Romæ imperium consecutus sit : ut triumphale victoriæ signum in cælo conspexerit, per quod etiam exitiales et exsecrandos illos tyrannos devicit; deinde quomodo divino Romæ lavacro sit ablutus; quæ pro Christianis et Ecclesiis Ipse peregerit; quibus constitutionibus pro religione nostra promulgatis effecerit, ut res nostræ brevi magna 529 acceperint incrementa; ut postremum Licinium attriverit; denique Byzantio capto, prædonibusque inde pulsis, cognominem sibi urbem magnifice excitavit, eandemque sacris et profanis ædibus, porticibus, projectis, statuīs, aquis aliisque publicis intra et extra mœnia ædificiis exornavit. Hisce omnibus, quæ antehac latius sunt ex-

plicata, breviter repetitis, quæ sequuntur susius commemorabimus : res scilicet impiissimi Arii, primamque œcumenicam et universalem Nicænam synodum; et uberem, qui tum floruerunt, divino- rum virorum proventum; quæ gentes, et quomodo professionem fidei nostræ susceperint, Arianorum post synodum improbitate rejecta; quæ Antiochiæ, Tyri, Æliæ, Alexandriæ et Constantinopoli contra Eustathium et Athanasium veræ pietatis illustrato- rem acta sint. Deinceps de rebus beatæ Helenæ, quomodo ea Hierosolymis pretiosam venerandamque Domini crucem invenerit, quibus rebus ibi pul- cherrime sacrosancta excoluerit loca, et quomodo tandem diem suum obierit. Multa præterea alicubi inserentur, videlicet de Melitianis, tum de Asterio et Marcello, de Novatianis; et quomodo Arius crepuerit, libello prius verioris pietatis exhibitio. Post hæc omnia felicissimam Constantinî mortem magnificasque et tali principe dignas exsequias, qui innumera deinde miracula et prodigia ediderit, referemus. Sedenim manum operi admoventes commode id tali initio ordiemur.

CAPUT II.

*Brevis commemoratio rerum apostolis æqualis Con-
stantinî, a nativitate ejus usque ad imperii ini-
tium.*

Divo Constantino pater fuit Constans, cui Pro-
ceri (1), ab aliquibus etiam Chlorig seu Virentis
cognomen impositum. Illustri is admodum loco
natus, genus ad imperatorum familiam retulit.
Claudii enim, qui ante Diocletianum et Aurelia-
num ipsum Romæ imperavit, ex filia nepotem
fuisse constat. Posteaquam autem Persæ, Sarmatæ
et insuper Parthi, Varacho concitante, adversus
Romanos bellum movere : Diocletianus, qui tum
imperium obtinebat, Constantem oratorem (2) ad
Barbaros componendæ pæcis gratia misit. Illic ex
Occidentalibus in Orientem profectus, 530 ad
loquum cui Drepani nomen erat, appulit. Ibi hospes,
comitatus ejus et cohortis regiæ splendore captus,
filiam ei suam vivida et nubili jam ætate puellam
subjicit. Constans, amoris concubitusque merce-
dem, pallium mulieri, regia purpura intextum at-
que exornatum, donat; et puellæ patrem, quod illa
rocreatura esset, tollere atque educare jubet;
juniorum id et admirandum quiddam fore arbitratus,
ex eo quod cum puella dormiens, in occidente,
circum ipsum lectum, solem illucescentem se vi-
sisse in cubiculo, dixit. Cæterum legatione sua
te defunctus, domum rediit, ibique egit. Interea
Diocletianus, postquam ad imperium pervenerat,
quarto administrationis ejus anno, Maximianum
Ierulium socium sibi imperii asceverat. Constans
vero et Maximinus Galerius Cæsares insignibus
decorati sunt. Maximus quidem Galerium Diocle-
tiani, Constans vero Procerus Theodorum Ierulii

(1) Alii ex filia Crispi, qui fuit frater Claudii,
paire Eutropio genitum tradunt.

(2) Constans dicere solitus fuit, opes publicas

πρώτην οἰκουμένην σύνοδον· τὴν τε φορὰν τῶν
τηνικαῦτα διαλαμψάντων θεῶν ἀνδρῶν, καὶ ἔσα
τῶν ἐθνῶν καὶ ὅπως τὴν ἡμετέραν πίστιν ἡσπά-
σαντο· τὴν μετὰ τὴν σύνοδον τῶν Ἀρειανῶν δυστρο-
πίαν· ἔσα τε ἐν Ἀντιοχείᾳ, Τύρῳ τε καὶ Αἰλίᾳ,
Ἀλεξανδρείᾳ τε καὶ τῇ Κωνσταντίνου αὐτῇ διεπρά-
ξαντο κατὰ τὴν Εὐσταθίου καὶ Ἀθανασίου τοῦ τῆς
εὐσεβείας λαμπτήρος. Εἶτα τὰ κατὰ τὴν μακρλίαν
Ἑλένην, ὡς εἰς Ἱεροσόλυμα γενομένη, τὸν τίμιον
ἀνέυρε τοῦ Κυρίου σταυρόν· ὅσοις τε καλοῖς τοῖς
θεοῖς ἐκείνους ἐσέμνυε τόπους· καὶ οἷον τέλει καὶ
αὐτῇ ἐχρήσατο. Πολλὰ δὲ καὶ ἕτερα ἐν τῇ μεταξὺ
διαλήφεται περὶ τῶν Μελιτιανῶν, Ἀσπερίου τε,
καὶ Μαρκέλλου, καὶ Ναυατιανῶν· καὶ ὡς διεβράβη
Ἀρειος, πρότερον λίβελλον ὤθεν εὐσεβείας δοῦς.
Ἐπὶ δὲ πᾶσι τούτοις περὶ τοῦ μακαριστοῦ τέλους
διαλήφεται Κωνσταντίνου· καὶ ὡς περιζανῶς τῆς
ἀνηκούσης κηδείας ταχύτητι, θαυμάτων καὶ μυρίων
τεράτων γενομένος αὐτουργός. Χεῖρα δ' ἐπιβάλλων
τῷ ἔργῳ, ἐντεῦθεν ποιησῶμαι τὴν ἀρχήν.

ΚΕΦΑΛΑ. Β'.

*Ἐπιτομή τῶν κατὰ τὸν Ἰσαπόστολον Κωνσταν-
τίνον γεγενημένων ἀπὸ γενέσεως ἕως οὗ ἀρ-
ξείεν.*

Τῷ θεῷ Κωνσταντίνῳ πατὴρ Κώνστας ἦν, ὃς
Πανύπερτος ἐπώνυμον, πρὸς τινῶν δὲ καὶ Χλωρὸς
κατωνόμαστο. Οὗτος τῶν εὐ γεγόντων ὢν, εἰς βα-
σιλείαν τὸ γένος ἀνέφερε. Κλαυδίου καὶ γὰρ θυγα-
τρίδος ἐγνωρίζετο· ὃς πρὶν τὴν Διοκλητιανὸν καὶ τὸν
πρὸ αὐτοῦ Αὐρήλιον εἰς τὴν ἀρχὴν παριέναι, τὴν
βασίλειαν ἐν Ῥώμῃ διεπέπεν. Ἐπὶ δὲ Πέρσαι, Σαρ-
μάται δ' ἐπὶ τούτοις καὶ Πάρθοι κατὰ Ῥωμαίων
κεκίνηντο, Οὐδάρχου αὐτοῦς ἐρεθίζοντος, Διοκλη-
τιανὸς δ' ἦν τηνικαῦτα τὰ Ῥωμαίων σκίπτρα δια-
χειρίζων· πρέσβιν τὸν Κώνσταντα ἐπεμπε τὴν εἰ-
ρήνην καταστησόμενον. Ἐξ Ἑσπεράς δ' εἰς τὴν
Ἑὼ γεγόμενος, ἐπὶ χώρον, ὃς Δρέπανον ἐκαλεῖτο,
κατασκηνοῖ. Ἐνταῦθ' ὁ ξαναγὼς τὴν βασιλικὴν ἐο-
ρυφορίαν ἰδὼν, ὑπεβάλλει αὐτῷ τὴν θυγάτριον, ἀκ-
μάζον καὶ ὥραν ἤδη γάμου προβεβλημένην. Κών-
στας δὲ μισθὸν τῶν φίλων ἐδίδου πέπλον τι βασι-
λικὴν πορφύραν διηριθσμένην· φυλάττειν δὲ καὶ τὸ
τεχνὸν παρηγγύα τῷ τῆς κόρης πατρί· καὶ νὺν γάρ
τι ἔσεσθαι ὑπενόει, οἷς συγκαθεύδων τῇ γυναικὶ
κατὰ τὴν ἑσπέραν, περὶ τὴν εὐνήν ἔλεγεν ἰδεῖν ἐν-
δον περιλάμψαι τὸν ἥλιον. Καὶ ὁ μὲν τὰ τῆς πρε-
σβείας καλῶς διαθέμενος καὶ ἐπανήκων, οἱ δὲ διήγε.
Χρόνῳ δὲ τῷ μέσῳ Διοκλητιανὸς εἰς τὴν ἀρχὴν
παρελθὼν, τῷ τετάρτῳ τῆς ἡγεμονίας ἔτει, Μαξι-
μιανὸν τὸν Ἑρκουλλίον συνάρχειν αἰρεῖται. Κών-
στας δὲ καὶ Μαξιμίνος ὁ Γαλλέριος ταῖς Καισαρικαῖς
ταινίαις ἀναγορεύονται, ὁ μὲν τὴν Διοκλητιανοῦ θυ-
γάτρα γήμας, ὁ Μαξιμίνος, Γαλλερίαν ἑνομα. Κών-
στας δὲ ὁ Πανύπερτος Θεοδῶραν τὴν τοῦ Ἑρκουλ-

melius a privatis pluribus haberi, quam intra
unum principis claustrum reservari. » Eutrop.

λίου παῖδα εἰς λέχους κοινωνίαν λαβών· καὶ ἀμφοῖν A
δὲ δὲ εἶχον πρότερον γαμετάς, τῇ πρὸς τοὺς κρα-
τοῦντας στοργῇ ἀπέλιπον. Ὁ μὲν οὖν Κώνστας
Βρεταννίας ἤρχε καὶ Ἄλπεων καὶ τῶν ἄνω τε Γαλ-
λιῶν· δυσέμβολα δὲ ταῦτα χωρία τε καὶ δυσπρόσ-
οδα. Χρόνου δ' ἤκοντος πρέσβεις καὶ αὐτὸς ἐς τὴν
ἐσθλὴν πρεσβείαν ἐπεμπεύον, ἀνδρας γένει διαφα-
νεῖς. Ἐπεὶ δὲ καὶ οὗτοι κατὰ τὸ Δρέπανον γένοντο,
τῇ οἰκίᾳ ἐπιξενούνται τῆς τοῦ Κωνσταντίνου μη-
τρὸς. Παῖζων δ' ὁ παῖς, πρὸς τινας τῶν πρέσβεων
παρωξύνετο· καὶ ἀσχάλλων τοῖς εἰρημένοις, οὐ κα-
θεκτός· εἶχε τῇ μητρὶ ἐπίδακρυς προσίων. Ἡ δ'
Ἑλένη τὸ περὶ τὸν παῖδα δράμα προήγεν εἰς μέσον
ὡς βασιλικῆς μὲν εἴη σκύμνος ὁ παῖς· ἀληθὴ δὲ
πίστιν παρεῖχε τοῖς λόγοις ὅ τε τοῦ παιδὸς χαρα-
κτὴρ ἀκραιφνῶς τὸν Κώνσταντα διαγράφων, ἐτι δὲ B
καὶ ὅτι ἡ πορφύρα πέπλος ἐπέχρωσε τῆς θύβης ἐξα-
γαγούσα. Ὡς δὲ κάκεινοι τὸ πρὸς βουλῆς τῷ Κών-
σταντι· ἐκπληρώσαντες ἐπαντήκον, τὰ τε ἄλλα τῆς
πρεσβείας κατέλεγον, προσετίθουν δὲ καὶ τὰ κατὰ
τὸν παῖδα Κωνσταντίνου· ὡς ὡραῖόν τε καὶ εὐφυὲς
μεναικίον εἴη· σκευήματα δὲ βασιλικά διαδείκνυσι,
καὶ σχεδὸν ὅλον αὐτοῦ τὸν τύπον ἀκραιφνῶς ἀναμά-
ζαιτο. Κώνστας δὲ μετὰ πεμπτον εὐθὺς ἐποίησε τὸν
παῖδα σὺν τῇ μητρὶ. Ἐπεὶ δὲ μή τι πάθοι ὁ παῖς καὶ
ἡ μήτηρ διὰ τὸ ζηλότυπον τῆς γυναικὸς ὑπεύρωτα, τὸ
κατὰ τὴν Ἑλένην ὥσπερ ἐχρῆν διωκῆσας, τὸν παῖδα
πολλῷ ὕστερον κατὰ τὴν Νικομήδους ἀνέπεμπε Διο-
κλητιανῷ. Καὶ ὁ μὲν οἶα τι ἐνέχυρον τοῖς βασιλεῦσι·
διέτριβε, δομέστικος προχειρισθεὶς τῶν σχολῶν· C
γυναικὰ δὲ χειρὸς ἔργα διαπραξάμενος, ἐθέλας μὲν
τὰ Χριστιανῶν ἡρέμα· ἤχθετο δὲ τῇ πολλῇ τῶν
κρατούντων δεισδαιμονίᾳ, καὶ οἷτι τῇ πολλῇ ἐφῆ-
δοντο τῶν μαρτύρων σφαγῇ. Ὡς δὲ καὶ μαγγανείαις
δὴ τισιν αὐτὸν μόνον τῆς ὕλης ἀρχῆς ἐγκρατὴ γε-
νέσθαι, καὶ τὴν τῶν εἰδῶλων θρησκείαν ἐκ μέσου
ποιεῖν οἱ περὶ Διοκλητιανὸν εὐρίσχον, εἰς φόβον
ἀνέβριπτον· καὶ ὅλην τὴν ἐκείνου ψῆφον ἦσαν
ἐμμελετώντες. Ὁ γνοὺς Κωνσταντίνος, πρὸς τὸν
πατέρα διέββαιεν. Ἐπεὶ δ' ἐν τελευταίαις τὴν πα-
τέρα κατελιήφει ἀναπνοαῖς, ἤδη δὲ καὶ ἐς διαθήκας
ἡτράπιστο· ἐκείνῳ οἶα δὴ τὰ Χριστιανῶν ἐλομένῳ
τὸ κράτος ἐφίει, τοὺς ἐκ τῶν γνησίων σπερμάτων
τῆς Θεοδώρης παρωσάμενος παῖδας· αὐτὸς οἰκείαις
χερσὶ κατὰ Βρεταννίαν τὸν βασιλικὸν στέφανον D
αὐτῷ περιθεῖς, ἐξ μὲν καὶ πεντήκοντα ἔχσας ἐνιαυ-
τούς, τρεῖς δὲ καὶ εἰκοσι τοῦτων ἡγεμονεύσας, λι-
μὴν ἀκλυστος τοῖς εὐσεβεῖν ἡρημένοις γενόμενος.
Καὶ ὁ μὲν Κωνσταντίνος οὕτω τὴν ἀρχὴν ἀναζών-
νεται, τῆς διακρίσεως ἐδόδομηκοστικῆς πέμπτῃς
ἀρχομένης Ὀλυμπιάδος· ὅπερ ἐστὶ κόσμου ἔτος
πεντακισχίλιστον ὀκτακισιοστὸν πέμπτον καὶ δέ-
κατον.

et perflugium. Eo modo Constantinus paternum est
quinta ineunte olympiade : qui annus est a mudo

filium uxorem duxit : cum quidem uterque quam
antea habuerat conjugem, propter eam quam erga
imperatores gerebant animi affectionem et propen-
sionem, repudiasset. Constanti Britannia, Alpes et
Gallia superior provincia obvenit, aditu et accessu
difficiles regiones. Annis aliquot intercedentibus,
quo ipse antea legatus missus fuerat, oratores quo-
que ire jubet, viros genere claros. Cæterum et illi,
cum Drepanum delati essent, hospit'o matris Con-
stantini excipiuntur. Ubi puer ludens, ab uno or-
atorum ad animi acerbitem per objurgationem est
commotus. Cujus verba ille ægre impatienterque
ferens, lacrymis profusis ad matrem querelari de-
fert. Tum illa rem omnem de puero in medium
producit, regii asseverans sanguinis esse. Et verba
ea facile confirmabant, cum pueri facies, quæ Con-
stantis vultum apprimè referebat, tum purpura
illi infecta vestis, quam ex arca mulier protulit.
Atque ii quoque legatione ex Constantis sententia
confecta, in patriam reversi, cum alias muneris
sui res illi exposuere, tum de puero etiam Con-
stanti retulere, formosum eum ingeniosumque
adulescentulum gestus edere regios, et vultum
constitutionemque ejus sere omnem egregie re-
ferre. Quam ob causam Constans filium statim una
cum matre ad se adducendum curavit. 531 Cum
vero metueret ne quid vel puero vel matri ab
uxore sua per zelotypiam et conjugalem æmula-
tionem accideret, Helenæ ipsi, sicuti decebat,
prospexit, puerum autem aliquanto post Nicome-
diam ad Diocletianum misit. Ibi ille in imperato-
rio palatio, perinde atque pignus quoddam dege-
bat, domesticus scholarum creatus. Et fortia manu
peragens facinora, Christianorum sacra sensim et
occulte est complexus, et imperatores, qui tanto-
pere vanæ superstitioni dediti essent, et plurima
martyrum cæde oblectarentur, detestatus. Porro
ut incantationibus divinationibusque quibusdam
Diocletianus cognovit, ipsum Constantinum soluti-
summa rerum et imperio potiturum, idolorumque
cultum sublaturum, odio erga eum est accensus,
consiliumque occidendi ejus cepit. Qua re com-
perta, Constantinus ad patrem se contulit : quem
jam supremum prope trahentem spiritum, et circa
testamentum condendum occupatum reperit : in
quo illi Christianorum religionem consecranti, im-
perium potestatemque suam reliquit : reliquis,
quos ex Theodora susceperat liberis, præteritis ;
ipse quoque manibus suis, in Britannia coronam
imperiale ei imposuit, quinquaginta et sex æta-
tis, tribus vero et viginti imperii exactis annis (1) ;
cum quidem omnibus, qui veram pietatem colen-
dam statuissent tutus et tranquillus fuisset portus
consecutus imperium, ducentesima septuagesima
condito quinquies millesimus octingentesimus quin-

(1) 19 ut Cesar, 4 ut Augustus. Apud alios
chronicos scriptores invenio olympiadem 272, an-
num mundi conditi 4271, annum Domini 310. Bi-

liander ponit annum mundi conditi 4289 et an-
num Domini 311.

CAPUT III.

A

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ut Constantinus tyrannos vicerit, et Christianam amplexus sit religionem.

Diocletianus autem et Maximianus, viginti annis in imperio administrando completis, propter certas causas, et quod dura quaedam perpassi essent, potestatem eam suā sponte sibi ipsis abrogarunt. Qualia autem vel contra nos, vel etiam pro nobis proposuerint edicta, et quot martyrum millibus strenue pro Christi nomine decertantibus, ipsi simul et Maximinus successor eorum necis causa exstiterint, **532** plenissime a nobis paulo ante est explicatum. Maxentius porro Romæ, et Maximinus Nicomediæ, hic in Oriente, ille in Occidente, tyrannidem exercentes, eisdem detinebantur studiis, civium subditorum bona diripientes, matrimonia aliena violantes, et cædes innumeras quolibet prope die subornantes. Adversus hos, oppressorum legationibus pluribus excitus e Galliis Constantinus, primum Maxentio ad urbem Romam bellum intulit. Quo tempore aleam Martis prælio adversus eum experturus, paternum invocavit Deum. Et derepente in cælo salutiferum crucis signum longius distentum, orientem versus, meridiano tempore, splendore solem ipsum superante, apparuit: circum quod, in orbem, stellis itidem, ut in cruce, litterarum Latinarum formam referentibus, inscriptio hisce verbis est visa, *In hoc vince*: quod signum confestim ex auro et lapillis pretiosis, ad militaris vexilli instar, fieri curavit: et simul Maxentium fortissime devicit, in ponte submersum, et Romam in potestatem suam recepit. Deinde deorum simulacra comminuens, in cinerem redegit, eorumdemque delubra solo æquavit. Mox, manibus ipse suis, Servatori in Palatio Romæ templum sarculo descripsit et excitavit. Leges pro Christianis tulit, aliaque magno studio pro nobis egit, quæ paulo ante recensuimus. Et cum cum morbus invasisset, et medici infantum sanguine id malum discuti purgarique posse renuntiarent, abhorruit resilitque ab eo facinore Deo charissimus imperator, luctu et ejulatu matrum permotus. Intercedit nox, et principes apostolorum se ei spectandos exhibent, Romanæque arbis antistitem accersere jubent, piscinam apud sum esse ostendentes, cujus lavacro ablutum illum salvam subito et incolumem fore dicunt. Advenit ille, quæ opus sunt refert, imperatorem baptizat: et morbus ipse aquis innatat, squamarum in morem, non ab oculis, verum a carne ipsa decidendum. Itaque ille melius habet, usque adeo ut miraretur ipse, isne esset, qui antea fuerat Constantinus.

Postea Judæorum turba existit, qui imperatoris matrem adeuntes, Constantini quidem ab idolorum cultu defectionem laudant et admirantur, sed transitionem ejus ad Christum valde arguunt et criminantur. **533** Et litteræ ea de re ab Helena ad filium datæ. At ille firmis nixus fundamentis efficit, ut filii ipsi Judæi cum Sylvestro Romanæ urbis episcopo congregiantur, sermonesque conse-

Ὡς τῶν τυράννων περιεγένητο Κωνσταντῖνος, καὶ ὡς τὴν Χριστιανῶν ἡσπάσατο πίστιν.

Διοκλητιανὸς δὲ καὶ Μαξιμιανὸς ἔτος που εἰκοστὸν διανύσαντες τῇ ἀρχῇ, ἐκόντες ταύτης ἐξίσταντο. Ἐπὶ τίσι δ' αἰτίαις, καὶ τίνα πεπονηότες δεινὰ, τίνα τε προγράμματα καθ' ἡμῶν καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἐνεστήσαντο, καὶ ὅσοις τὴν ὑπὲρ Χριστοῦ ἀγῶνα διενεχεῖν κατέστησαν πρόξενοι, αὐτοὶ τε καὶ ὁ μετ' αὐτοὺς Μαξιμῖνος, φθάνει τε μικρὴν ὀπισθεν καὶ πρὸς λεπτόν εἰρημένον. Μαξεντίος δ' ἐν Ῥώμῃ καὶ Μαξιμῖνος ἐν Νικομηδείᾳ τυραννοῦντες, ὁ μὲν κατὰ τὴν Ἑω, ὁ δ' ἐν Ἑσπερίᾳ, τὰ ἴσα πράττοντες ἦσαν· ἀρπαγαῖς χρώμενοι, γάμους διорύττοντες ἄλλοτρίους, καὶ φόνον ἀπειρον καθεκάστην ὡς εἰπεῖν κεραννύσας· καθ' ὧν ἐκ προσβείας πολλῶν τῶν Γαλλίων κινηθεὶς Κωνσταντῖνος, πρῶτα μὲν κατὰ Μαξεντίου ἐπιστρατεύει ἐν Ῥώμῃ· ὁπνηϊκά δὲ συβράγῃναι μέλλων πρὸς μάχην ἐκείνῳ, τὴν πατρῶον ἐπεκαλεῖτο Θεόν. Αἰφνης δ' ἐν οὐρανῷ τὸ σωτήριον τοῦ σταυροῦ ἐπιφαίνεται ὄπλον κατ' ἀνατολὰς, ἐπὶ μῆκιστον διήκον, ἐν ἡμέρᾳ μέση ὑπεραστράπτων τῇ αἰγλῇ τὸν ἥλιον. Ἦρις δὲ περιθέουσα κύκλῳ ἐκ τῶν ἰσων ἄστρων πρὸς γραμμάτων χαρακτῆρα ῥυθμιζομένην Ῥωμαιῖτι, Ἐν τούτῳ τίκα, ὑπέγραφεν· ὁ αὐτίκα ἐκ χρυσοῦ καὶ λίθων πολυτελῶν διασκευάσας, Μαξεντίον τε κατὰ κράτος ἐνίκα κατὰ τῆς γεφύρας διαφθαρέντα, καὶ τῆς Ῥώμης εἶχε τὸ κράτος. Ἐντεῦθεν τὰ μὲν εἰδῶλα εἰς λεπτὴν διετίθει· κύνες, καὶ τοὺς ἐκείνων νεῶς εἰς ἑδάφος ἔβαλλεν· αὐτὸς δὲ οἰκειαῖς χερσὶ τῷ Σωτῆρι νεῶν ἐν τοῖς κατὰ Ῥώμην ἀνακτόροις τῇ σκαλίδι διέγραφε καὶ ἀνίστα· καὶ νόμους ὑπὲρ Χριστιανῶν ἐτίθει, καὶ τὰλλα κατεσπουδασμένως ὑπὲρ ἡμῶν ἐπραττεν, ὅσα δὲ μικρὴν ἄνωθεν διελάδομεν. Καὶ νόσος μὲν ἐκείνῳ ἐπέσκηπτεν· αἵμασι δὲ νηπίων ἐκκαθαίρεσθαι τὴν νόσον ἱατρῶν παῖδες διήγγελον. Ἄλλ' ἀπηγόρευε τὴν πρᾶξιν ὁ θεοφιλὴς βασιλεὺς, μητρικῶν ἡτῶμενος ὀργῶν. Νεὺς ἐπὶ τούτοις ἐπῆε· καὶ οἱ κορυφαῖοι τῶν ἀποστόλων ὀπτάνονται, τὸν τῆς Ῥώμης μεταστάλλεσθαι ἱερέα παρεγγυώμενοι· παρ' ᾧ κολυμβήθραν εἶναι, ἣ λουσάμενον, ἀθρόον ἐξάντη γενέσθαι τῆς νόσου. Καὶ ὁ μὲν ἤκε· καὶ ὅσα ἦν εἰκὸς ἐπειπῶν, ἐδάπτειζε. Καὶ ἡ μὲν νόσος τῷ ὕδατι ἐπεπόλασεν, ὥστε λεπιδες οὐκ ἀπ' ὀφθαλμῶν, ἀλλ' αὐτῶν σαρκῶν ἀποπίπτουσαι. Ὁ δὲ βῆτων ἦν· καὶ ἐπὶ τόσον ὡς καὶ θαυμάζειν εἰ ἐκεῖνος ὧν ὁ πρῶν ἐτύγχανε Κωνσταντῖνος.

Ἐντεῦθεν Ἰουδαίων στίφος ἐγείρονται· καὶ τῇ τοῦ βασιλέως προσιόντες μητρὶ, τὴν μὲν τῶν εἰδῶλων τοῦ Κωνσταντίνου ἀποστροφῇ δι' αἰδοῦς εἶχον· τὴν δ' ἐπὶ Χριστὸν μετάθεσιν καὶ σφόδρα κατητιῶντο· καὶ γραφαὶ τῆς Ἑλένης προήγοντο. Ὁ δ' ἐργερισμένος στεῆρῶς, ἐς διαλογὸν ἐκείνους καθίστα Σιλβέστρῳ τῷ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεῖ· καὶ πολλὰ κατ' ἐκείνων βέων, τὸ κράτος ἡνέγκντο.

Ἐπειτα Μαξιμίνῳ εἰς μάχην ἦκε, τὸ σταυρικὸν ἄντροπον ἐπαγόμενος· καθ' οὗ βάλλειν ἐκείνος κελεύων, διώλλυτο. Ἐπει δ' ἐκείνος ἐκ τοῦ μέσου ἐγίνετο, εἰς μέγα τε τὰ Χριστιανῶν ἦρετο, ἐγκαίνια τε ἀπανταχοῦ εἰρήνην ἐκ Θεοῦ πρυτανευομένης συνεκροτέτο· καὶ τὰλλα ὅσα ἦν εἰκὸς ἐπὶ τοιαύταις πραγμάτων οἰκονομίαις· Ἐντεῦθεν διατάξεις· ἔγγραφοί τε καὶ ἄγραφοι ὅσα δὴ προσῆκε Χριστιανοῖς ἐπιτάττουσαι· ναῶν οἰκοδομαὶ τε καὶ μεταστάσεις πρὸς τὸ εὐρύτερόν τε καὶ εὐπρεπέστερον· καὶ νόμοι λάτραις Θεοῦ ἀτέλειαν εἰσηγούμενοι, ἀνελόν τε, καὶ πολυτελεῖς ἐπιχορηγοῦντες τὰς δωρεάς, τοῖς ἱεροῖς καὶ θείοις τεμένεσι· συνόδους τε καὶ συνελεύσεις ἐς ταυτὶ πιστῶν διατάξεις συναθροίζονται· ἕτεραι τὸ σύμπνουν ταῖς ἐκκλησίαις λατρεύουσι.

Β. tes, libertatemque et magnificas donationes templis sacrisque ædibus largientes; aliæ præterea, synodos et conventus fidelium in unum cogentes, atque item aliæ concordiam Ecclesiarum concilians.

Εἶχε μὲν οὖν οὕτω ταῦτα· Λικίνιος δ' ἐπ' ἀδελφῇ Κωνσταντίνῃ γαμβρὸς ὢν Κωνσταντίνῳ, καὶ τὴν ἑω διέπειν κατὰ τὴν Νικομήδειαν κελευσθεὶς, ἤκιστα τὸν τῆς ἀρχῆς ὄγκον διενεγκών, ἐπανάστασιν τῷ εὐεργέτῃ ἐκμελετᾷ, καὶ τὴν ἀμυναν ἐδείκνυ, λάθρα ὢν αὐτὸς ἐρασθῆς ἦν, κτείνων Χριστιανούς, καὶ πολλοὺς ἐκ τούτων τῷ τῶν μαρτύρων καταλέγων χορῷ. Ὡς δὲ παραινῶν, συμβουλευόν, καὶ δεδιττόμενος, οὐδαμῶς ἑώρα πειθῆνιον Κωνσταντίνου, τὸν ἐν Χρυσοπόλει Βιθυνιακὸν τὸ τελευταῖον ἐκείνῳ συνερρήγγυτο πόλεμον. Καὶ εἰς χεῖρας μὲν ἦκε τῷ Κωνσταντίνῳ καταστρατηγηθεὶς ὁ Λικίνιος· φειδοῦς δὲ ὅμως καὶ οὕτω· ἐτύγχανε· καὶ ἡ τῶν Θεσσαλῶν ἦν αὐτῷ εἰς φρουράν. Ἐπει δὲ κάκεισε νεωτερίζων ἠλίκαετο, αὐτὸς ἐφ' ἑαυτὸν τὸ ξίφος ἔλκει· καὶ δὴ πελέκει ἀναίρεθαι, τέλος μὲν ἑαυτῷ, στάσιν δὲ τῇ τυραννίδι καὶ τῇ τῶν εἰδώλων λατρείᾳ ἐποιεῖ.

quoque ad novas res respectare deprehensus est, ipse in seipsum ferrum pertraxit (2). Quam ob rem securi percussus, sibi ipsi quidem vitæ sinem creavit.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Περὶ τῆς ἀνεγέρσεως Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἐν αὐτῇ· ὅπως τε τὰ Χριστιανῶν ἐπέδωκε, καὶ περὶ τῆς εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς καὶ νομοθεσίας τοῦ ἀγίου Κωνσταντίνου.

Τοῖς δὲ κατὰ Λικίνιον καλῶς ἀπαντήσας, καὶ πόλιν εἰς ὄνομα ἑαυτοῦ ἀνιστᾶν διεσχόπει. Καὶ δὴ Βυζαντίοι· ἀγροῖς δὴ τιτι καθεστῶσι, καὶ βαρβαρῶ ξίφει τὰ μεγάλα φουσῶσι, καταστάς εἰς διαφωράν, πολέμου νόμῳ νικᾷ· καὶ τὸ ἐκ παλαιοῦ φρούριον εἰς ἑδαφος καταστρέψας, μεγαλοπρεπῇ συνεισεργῶν εἰσφοράν, τὴν μεγάλην ἐγείρει πόλιν, οὐδέν τι λιπὼν τῶν, ὅσα ταύτης εἰς περιφάνειαν οἴκους τε δεσμάμενος ἐκφανεῖς, ἐκ τε Πώρης καὶ τῶν ἐθνῶν, ἀλλαχοῦ τοῦς εἰκίζοντες

(1) Licinium imperii socium Constantinus primum in Pannonia, deinde in Macedonia, rursus in Thracia, postremo in Asia vicit, fugavit, et perditionem cepit : litterarum acerrimum hostem, Dacia oriundum, parentibus armentariis. Unde ei

rant. Atque is magna eloquentiæ vi cum illis agens, facile eos convincit. Mox cum Maximino prælio congressus, tropæum crucis inferri in hostem jubet : adversus quod cum ille jacula emittere juberet, victus succumbit. Quo e medio sublato, magis etiam res Christianorum sunt auctæ. Itaque encænâ, innovatarumque rerum seriâ, tranquillitate ubique a Deo concessa, celebratæ, aliæque omnia peracta quæ in ejusmodi mutationibus et Dei dispositionibus fieri receptum est. Sub hæc constitutiones scriptæ et non scriptæ, quæ pro eo atque deceret res Christianorum ordinarent, editæ. Tempia quædam de integro constructa, quædam in ampliorem decentioremque formam mutata. Leges latæ, immunitatem ministris Dei conferen-

tes, libertatemque et magnificas donationes templis sacrisque ædibus largientes; aliæ præterea, synodos et conventus fidelium in unum cogentes, atque item aliæ concordiam Ecclesiarum concilians.

Atque hæc quidem tum ad eum modum se habebant. Licinius autem (1), qui Constantiam Constantinæ sororem in matrimonio habebat, Orientemque ad Nicomediam cum imperio administrare jussus erat, quod magnitudinem imperii moderate perferre non posset, rebellionem exitiumque adversus eum, a quo summa acceperat beneficia, molitur : conatumque suum, occulte Christianos, quorum ille magnus amator erat, occidens, ac multos ex eis in rationem martyriorum referens, declarat. Apud quem cum Constantinus neque cohortando, neque suadendo, neque adeo territando, ut a cæpto desisteret, aliquid efficeret, postremo bello eum aggressus, ad Chrysopolim Bithyniæ prælium cum eo committit. In quo superatus ille, in potestatem quidem Constantini pervenit : vitam, victore donante, recipit, et Thessaloniciæ sub custodia servatur : ubi vero tum ipse in seipsum ferrum pertraxit (2). Quam ob tyrannidi vero et idololatriæ bellicum motum

534 CAPUT IV.

De conditu urbis Constantinopolitanæ, ædificiisque ejus : et ut res Christianorum auctæ sint, et de pietate, viriute, ac constitutionibus sancti Constantini.

Rebus contra Licinium prospere gestis, urbem quoque ut sub nomine suo condat, circumspicit. Byzantii quidam erant sævi admodum, armisque sibi barbaro more plurimum arrogantes. Hos armis adortus, belli jure vincit : eorumque vetusto castello diruto, ingentibusque et magnificis tributis comportatis, magnam construit urbem, nihil prorsus rerum omnium quæ ad eam illustrandam spectarent, omittens, ædes præclaras struens, ex ipsa Roma aliisque populis incolas eo alliciens.

etiam Armentarii cognomen inditum.

(2) Cavit Constantinus, Licinio cædendo, ne idem is tentaret quod Maximianus Herculeus imperio, quod deposuerat, repetendo fecerat.

circum equestrem, porticus, projecta, aqueductus, fontes, statuas, imagines, et quæcumque essent præcipuæ artis opera, fieri eoque comportari, ut splendida ornataque redderet omnia, curans. Ad hæc, templa Deo, apostolis et martyribus, et maximam illam porphyretici marmoris columnam construens, in qua statuam quoque suam collocauit, in polo seu vertice mundi crucem infixam manu tenentem. Quo ille symbolo indicavit, virtute invicti ejus tropæi et signi terram omnem et mare ipsum a se esse subactum. In regione etiam ea quæ Sosthenium dicitur, et in trajectu, ex apparitione archangeli Michaelis, templa condidit, aliaque plura opera perfecit, quæ illius divina mente et prudentia atque etiam in rebus omnibus magnificentia digna erant. De cognomine ei urbe dicitur, non longe ab Illo, circa Græcorum navalem stationem, eam illum excitare cœpisse: quod autem noctu oraculo divino admonitus, circum Byzantium, e regione Chalcedoni exstruere jussus esset, responso ei morem gerentem, amplis ita mœnibus ibi circumdedit, rebusque omnibus et ornamentis atque honoribus præcipuis Romæ parem exstruxisse, curiam atque senatum, sumptus, tesseras frumentarias, dignitatisque genus omne, imperatoria prorsus munificentia civibus largitum esse; atque ita omnibus rebus rite atque ordine dispositis, Constantinopolim et Novam Romam appellasse, **535** eademque cum illa potestate, eisdem moribus atque institutis, eisdemque legibus esse jussisse, et insuper imperatricem urbem declarasse, populorum omnium qui Romanum imperium agnoscentes, septentrionem, austrum et solem orientem versus, et quod in medio est mare colunt, ab eis quæ ad Istrum exstructæ sunt urbibus, et ab Epidamno, quæ non longe ab Ionio sinu est sita, usque ad Cyrenem et proximam Libyam, per totum, quod dicitur, boreale clima et regionem arcticam; et urbem eam condi cœpisse, a mundo creato quinquies millesimo octingentesimo vicesimo quinto, imperii ejus decimo: absolutam autem prorsus esse, ejusdem imperii vicesimo octavo anno, qui incidit in conditi mundi annum quinquies millesimum octingentesimum quadragesimum tertium, sive, ut alii tradunt, tricesimum octavum. De ea illud quoque memoriæ est proditum (1), ut imperator ipse pedibus, hastam manu tenens, ambitum mœniaque ejus definiens circumiit: quod comitibus ejus ulterius quam conveniret, pomeria urbis proferre videretur, quemdam ex eis ad eum accessisse atque rogasse, Quo usque tandem, here? illumque diserte respondisse: En usque, dum qui me præcedit ductor, constiterit. Unde satis constabat, caelestem quampiam ei præiisse virtutem, quæ eum, quod fieri deberet,

A μετεστέλλετο· ἰπποδρόμῳ τε καὶ ἐμβόλῳ; καὶ ταμεῖα ὑδάτων, καὶ κρήνας, ἀγάλματα καὶ πᾶν τι τῶν, ὅσα χειρὸς ἐξαιτίας, ἐκόμεζέ τε καὶ κατεκόσμη, διαφανῇ καθιστῶν. Νεώ; ἐπὶ τούτοις Θεῶ ἀνίστα, καὶ ἀποστόλοις καὶ μάρτυσι· καὶ τὸν μέγιστον πορφυροῦν κίονα, ἐν ᾧ καὶ ἴδιον ἀνδριάντα ἐπέστη, ἐπὶ πόλιν σταυρὸν ἐμπεπηγότα διακατέχοντα. Οἷς παρεδήλου, ὡς γῆ τε αὐτῷ καὶ θάλαττα δεδούλωται πᾶτα τῇ δυνάμει τοῦ ἀητητήτου τροπαίου. Καὶ κατὰ τὸν δε; καλεῖται χώρος Σωσθένιον ἐν τῷ ἀνάπλῳ, νεῶν ἐξ ἐπιφανείας τοῦ ἀρχαγγέλου ἀνίστη· καὶ ἄλλ' ἅττα, ἀξιά γε τῆς ἐκείνου καὶ φρενὸς καὶ θαλά; συνέσεως, ἐτι δὲ καὶ τοῦ ἐφ' ἅπασιν μεγαλοπρεποῦς διεπράττετο. Λέγεται μέντοι περὶ τῆς ἐκωνύμου αὐτῷ πόλεως, ὡς κατὰ τὴν Ἰλίον περὶ τὸ τῶν Ἑλλήνων ναύσταθμον ἐπιβάλλειν πρότερον αὐτὴν ἀνίστην· τοῦ δὲ Θεοῦ χρήσαντος νύκτωρ, κατὰ τὸ Βυζάντιον ἀντικεῖν Χαλκηδόνος, ἐγείρειν αὐτὴν, τῷ χρησμῷ πεισθέντα, τείχεσι μεγάλοις περιβαλεῖν, ὁμότιμόν τε τῇ Ῥώμῃ πρεσβεῖσις πασιν οἰκοδομῆσαι, βουλευτήριόν τε καὶ σύγκλητον, καὶ δαπάνην, καὶ σιτηρέσια, καὶ φιλοτιμίαν ἄλλην αὐταρκεστάτην βασιλικῶς τοῖς οἰκίτοισι διανεῖμαι. Φιλοκάλως δ' ἅπαντα τὰ κατ' αὐτὴν διαθέμενος, Νέαν Ῥώμην Κωνσταντινούπολιν κατωνόμασεν, ἵσα τ' ἐκείνῃ κρατεῖν, καὶ οἰκονομεῖν, καὶ θεμιστεύειν ἐδίδου· καὶ βασιλῆα τῶν πόλεων ἀνηγόρευε, τῶν, ὅσοι τὴν Ῥωμαίων ὑπήκοον γινώσκουσι, πρὸς ἀρχὸν καὶ νότον καὶ ἀντίχοντα ἥλιον, καὶ τὰ ἐν μέσῳ πελάγῃ, ἐκ τῶν παρὰ τὸν Ἰστρον πόλεων, καὶ Ἐπειδάμνου τῆς πρὸς τῷ Ἰονίῳ κλίμας μέχρι Κυρήνης, καὶ τῶν τῆδε Λιβύων, παρὰ τὸ βόρειον καλούμενον κλίμα. Καὶ ἀρξασθαι γε τῆς οἰκοδομῆς κατὰ τὸ πιν. τακισχιλιοστὸν ἑκτακκοιστὸν πέμπτον καὶ εἰκοστὸν ἔτος τοῦ κόσμου, τῆς δὲ ἀρχῆς αὐτοῦ δέκατον· τελέσαι δὲ ταύτην παντάπασι κατὰ τὸ εἰκοστὸν ὅγδοον αὐτοῦ τῆς ἀρχῆς· ὅπερ ἐστὶ κόσμου ἔτος πεντακισχιλιοστὸν ὄκτακκοιστὸν μγ', ὡς δ' ἕτεροι, μωλγ'. Καὶ τοῦτο δὲ περὶ ταύτης ἱστορεῖται, ὡς τὸν ταύτης περιβόλον ὀριζόμενον, βάδην περιεῖναι τὸν βασιλέα δόρυ κατέχοντα τῇ χειρὶ· ἐπεὶ δὲ τοῖς ἐπομένοις ἑδόκει μείζον ἢ προσῆκε τὸ μέτρον ἐκτείνειν, προσελθεῖν τε αὐτῷ τινα καὶ διαπυρρῶναι, "Ἐως ποῦ, δέσποτα; τὸν δὲ διαρρήδην ἀποκρινάμενον φάναι, "Ἐως ἂν ὁ ἔμπροσθεν ἰδὼν με στῇ. Ἐπίδηλον δὲ ἄρα ἦν, ὡς δυνάμεις αὐτοῦ τις οὐρανία προηγείτο, τοῦ πραττομένου διδάτκαλος. Οὕτω δὲ μεγαλοπρεπῶς ἰδρυσάμενον, ἄλμα Ῥώμαν ὀνομάσαι αὐτὴν, δὲ τῇ Ῥωμαίων γλώττῃ τὴν ἑνδοξὸν ὑπανίσταται. Ὑπὲρ δὲ τῆς εὐσεβείας ὁ Κωνσταντῖνος ἀεὶ τι πονῶν διετέλει· καὶ οὐκ ἐν τῷ Βυζαντίῳ, ἀλλὰ καὶ ἅπανταχοῦ τῆς γῆς, περιεκαλεῖ; ἀνίστη νεώ;. Διαφερόντως δ' ἐν ταῖς μητρόπολεσι τοῦθ' ἐωρᾶτο ποιῶν· ὥσπερ ἐν τῇ κατὰ Νικομήδειαν τῶν Βιθυνῶν ἐπάρχίᾳ· καὶ ἐν τῇ πρὸς Ὀρόντην Ἀντιοχείᾳ, καὶ τῇ

(1) Si scilicet aut intra tredecimum annum perfecta, aut quinto imperii ejus anno ædificari cœpta esset. Justinianus Constantinopolim novam Romam,

Deo propitio, melioribus quam veterem conditam esse auguriis censet, l. Deo auctore. C. De veter. jure encl.

πρεσβυτέρῃ Ῥώμῃ, καὶ ἐν αὐτῇ Ἱερουσαλήμ· περὶ ἧς μικρὸν ὑστερον τὰ αὐτῷ εἰργασμένα διελέθω. Ἐπεὶ δὲ αὐτῷ πάντα κατὰ γνώμην προύχρωσι, καλῶς δὲ οἱ αὐτῷ καὶ τὰ τῶν ἀλλοφύλων συνέβαινε, τῶν τε πορρωτέρω καὶ σύγγενος νόμῳ πολέμου καὶ σπονδαῖς ἐξημερουμένων, βαθεῖα εἰρήνη τοῖς Ῥωμαίων ἐπεχόρευε πράγμασιν ἔτεσιν ἤδη συχνύϊς, καὶ ἡ κατὰ Χριστὸν πίστις· ἀπανταχοῦ τῆς γῆς διεσπείρετο, ὡς καὶ πολλὰ τῶν ἀγρίων ἔθνων ἀσπάσασθαι τὰ ἡμέτερα· πολιτεία τε ὑπερφόρουσα ἐν τε ταῖς ἐκκλησίαις καὶ πλήθεσι δῆμων καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ὄρεσιν ὑπερήστραπτεν, ἄρτι τῶν μοναχῶν ὑποφωμένων· ἔτι δὲ μαρτύρων καὶ ὁμολογητῶν διασωζομένων, καὶ ἱερέων ἀποστολικῶς χαρίσμασι καὶ θαύμασι καὶ ἀπλότῃ· βίου διαπρεπόντων, ὧν ἔτι περιόντων, τὴν οὐράνιον ἦν πολιτείαν ἐρᾶν ἐπὶ γῆς, καθεκάστην καὶ διὰ πάντων ἀεὶ τῆς θρησκείας ἐπιδιδούσης, τοῦ Κωνσταντίνου πᾶσαν εἰσάγοντος τὴν σπουδὴν, ὥστε καθεστάναι τοῖς ὅλοις, αὖξιν τε ταύτην καὶ εἰς μέγεθος· ἦκαι· καὶ δι' αὐτὸν, τὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν σταθερᾷ καὶ ἀταράχῃ γαλήνῃ, καὶ ἐν βαθεῖα καθειστήκει εἰρήνῃ· καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, τηλικάδε χορείας καὶ θυμηδίας ἦσαν ἐμπλεῶς τὰ ἡμέτερα· τὰ δὲ τῶν ἐναντιῶν εἰς τὴν ἐναντίαν μετεχρεῖ ἀηδὶαν τε καὶ κατήφειαν.

rebus omnibus augmenta sua capiente : et Constantino studio omni in hoc incumbente, ut apud omnes ea ubique confirmata stabiliretur, et ad ampliorem magnitudinem excresceret : utque per ipsum, adjuvante Deo, Christianismus in serena certaue tranquillitate et altissima pace consisteret. Atque ut simpliciter dicam, ea tempestate res nostræ lætissimæ, jucundissimæ et florentissimæ fuere : adversarii autem contra in tristitia, submissione et mœrore summo vixere.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

C

CAPUT V.

Περὶ τῆς Ἀρείου πρὸς Ἀλέξανδρον φιλορεϊκίας· καὶ περὶ Μελιτίου· καὶ ὅθεν καὶ ὅπως καὶ δι' αὗς αἰτίας ἡ ἐρις ἐγένετο.

De Ario cum Alexandro contentione : de Melitio : unde et quomodo, et per quas causas et occasiones ea contentio exstiterit.

Καίπερ δὴ οὕτω τῆς θρησκείας εὐδοκίμουσης, καὶ οὕτως ἀγομένης, τὴν τοιαύτην εἰρήνην ἐμφύλιός τις πόλεμος ἀνερρύπισεν. Ἐριστικὰ γάρ τινες λέσχει καὶ διαλέξει, πρόφασιν ἔχουσαι τὴν εὐσέδειαν, καὶ τὴν τελείαν τοῦ θεοῦ εὐρεσιν, τὰ πρὶν ἀνεξέταστα ὑπὸ ζήτησιν ἦγον, κίνετ' ὅθεν καὶ τὰς ἐκκλησίας ἐτάραττον. Ὁ γὰρ τοῦ γένους ἡμῶν ἀλάστωρ, ὁ παμπόνηρος καὶ παλαμναῖος ἐχθρὸς, οὕτω τὴν ἐκκλησιαστικὴν ὁλκάδα ἐξ οὐρίων τῷ θεῷ πνεύματι φερομένην ὀρῶν, καὶ κυβερνωμένην ὑπὸ τοῦ τῶν ὁλων Δεσπότη, οὐκ ἀνεκτῶς εἶχεν. Ἐν δεινῷ δ' ἐποιεῖτο εἰ μὴ καταδῦσαι ταύτην παρασκευάσαιεν, οὕτως ἀκλύστως τῶν πονηρῶν ὑπερνηχομένην δογμαίων. Ὡς γὰρ εἶδε τὴν Ἑλληνικὴν διαπυτομένην τερροῖαν, εἰς προὔπτον τε τὰς ἐκείνου φωραθείσας· πάγας, καὶ ἐπ' ἀκριθεὶς διελεγχόμενας, καὶ τὴν μὲν κτίσιν οὐκέτι σεδομένην ὡς πρότερον, τὸν δὲ ταύτης ποιητὴν ὡς χρεῶν ὁμνούμενον τε καὶ προσκυνούμενον· ἀπέπειε μὲν τὸ προφανῶς οὕτω κατὰ Θεοῦ ἀναρρίπτειν αὐθις τὸν πόλεμον· μέτεσι δὲ τὸ πρᾶγμα λίαν ὑπούλως καὶ δολερῶς. Εὐρῶν γάρ τινας, τὴν μὲν τῶν Χριστιανῶν πίστιν ἀσπαζομένους, τύφῳ δὲ καὶ τῇ διακένῳ

Religio nostra cum in tanto esset gloria et flore, pacem et quietem tantam intestinum turbavit bellum. Nugæ namque et disputationes contentiosæ, veram pietatem perfectamque divini numinis cognitionem prætexentes, de quibus antea inquisitum non fuerat, ea in quæstionem deduxerunt, eaque re ingentes turbas in ecclesiis concitarunt. Siquidem generis nostri pestis, improbusque prorsus et exitiosus hostis, navim ecclesiasticam tam placide secundis ventis ferri et ab universitatis hujus Deo gubernari videns, ferre id non potuit, et grave molestumque sibi esse putavit, nisi submergendam eam curaret quæ tam securum citra pravorum dogmatum fluctus et procillas teneret cursum. Ut enim Græcæ superstitionis præstigias proculcari, dolososque laqueos ejus in apertum protrahi et manifesto argui atque convinci, et creaturam quidem (ut antehac) amplius non coli, Creatorem vero ejus, sicuti convenit, laudibus veli et adorari animadvertit : apertum rursum contra Deum movere bellum posthabuit, et dolo rem clandestine admodum et fraudulenter aggressus est. Repertis namque quibusdam, qui Christianam

quidem profiterentur fidem, **537** arrogantia autem inanique vanæ gloriæ ambitione et dominandi cupiditate quasi intemperitiis quibusdam agerentur, eis ipsis veluti instrumentis adinventionis fraudisque suæ utens, alio quodam modo rem in priorem reduxit errorem et seductionem, ut conditor scilicet rerum omnium Deus, creaturis ipsis exæquatus et connumeratus, creatura rursus quemadmodum antea adoraretur, cultusque divinus adorationi illius similis fieret. Verum unde, quove modo et per quem zizania hæc sata sint, re altius repetita, ut potero, exponam.

Alexandriæ, quæ primaria et præcipua inter Ægypti, Thebaidis et Libyæ urbes civitas est, amplissima sane et populosissima, post Theonam, ut antea diximus, Petrus eximius veræ pietatis propugnator, Ecclesiam gubernavit: qui certaminis sacri cursu splendide sub impiis tyrannis peracto, Achillam brevi habuit successorem. Atque huic ecclesiæ clavo dirigendo Alexander suffectus est, apostolicæ doctrinæ generosus defensor: qui in ea, quam diximus, tranquillitate et pace divinis institutionibus quotidie ecclesiam exhilaravit. Ea tempestate Arius quidam erat, in rationem quidem ille sacri ordinis relatus, sed qui jam inde ab initio studium suum super dogmate suo satis declaraverat. Melitio namque novas res molienti primum adhæsit: atque eo relicto, se postea ad divinum, quem diximus, Petrum contulit, a quo etiam diaconus est factus: sed ab eodem rursus Ecclesia exactus, eo quod Petrus Melitium sectatoresque ejus excommunicavit, et baptismum ejus non admisit (1), propter nonnullas quidem causas, potissimum autem quod ille persecutionis periculo non perlato, cultum divinum abjuravit et dæmonibus sacrificavit. Ejus quippe rei gratia depositus, neque aliam quampiam ob causam, quæ probari aut defendi posset, ab Ecclesia proscriptus Melitius, injuria se affectum esse dictitans, conviciis et maledictis Petrum proscidit. Et cum sectatores multos haberet, hæresiarcham se et ducem eorum constituit: et episcopali dignitate sibi arrogata, in oppido Lyco (2), quod ad Ægyptum est, quæcunque sunt episcopalis muneris, citra pudorem timoremque omnem peregit, Petro prorsus præ se contempto. Itaque una cum aliis Melitio faventibus, Arius quoque quiescere nolens, in Petrum est invectus. **538** Ubi vero Petrus, accepta martyrii corona, vitæ cursum finivit, ab Achilla successore ejus Arius veniam impetravit: et rursus diaconi ministerio fungi permissus, postea in presbyterorum quoque ordinem est allectus. Apud Alexandrum quoque, proximum ab Achilla episcopum, honesto loco fuit; et quod cavillationum dialecticarum non imperitus, atque in ejusmodi disciplinis probe exercitatus esset, Scripturarum interpretatio credita ei fuerat. Enimvero cum non

Α τῆς δόξης φιλοτιμία καὶ φιλαρχία βεβακχευμένους, καὶ οἱ ἄ τισιν ὀργάνοις τῆς σφετέρως τέχνης καὶ ἐπειροίας χρησάμενος, ἕτερον τρόπον εἰς τὴν προτέραν ἐπανήγαγε πλάνην, τὸν δημιουργὸν τῶν ὅλων θεὸν συγκαταλέξει τοῖς κτίσματιν· ὡς ἴσον εἶναι τῇ ἐκείνου προσκυνῆσαι, τὴν κτίσιν πάλιν προσκυνεῖσθαι ὡς περ τὸ πρότερον· τοῦ δὲ καὶ ὅπως καὶ διὰ τίνος ὑπέσπειρε τὰ ζιζάνια, ἐγὼ ἀνωθεν ὡς οἶόν τε ἀναλαβὼν, διηγήσομαι.

quove modo et per quem zizania hæc sata sint, re

Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, πόλις δὲ αὕτη μεγίστη καὶ πολυάνθρωπος, τὴν ἡγεμονίαν τῶν πρὸς Αἰγύπτου καὶ Θήβαις καὶ Λιβύῃ περιφανῶς ἔχουσα, μετὰ Θεωνᾶν, ὡς εἴρηται, Πέτρος ὁ τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστής, τοὺς τῆς ἐκκλησίας ἐγκυχεύριστο οὐρακας· οὗ τὸν ἀγῶνα λαμπρῶς ἐπὶ τῶν δυσσεβῶν τυράννων διηγουκός, Ἀχιλλᾶς μετ' ὀλίγον ἐπὶ τῶν ἱερῶν πηδαλίων καθίστο· ὃν Ἀλέξανδρος διεδέχετο, τῶν ἀποστολικῶν δογμάτων γενναίως ὑπερμαχῶν· ὃς ἐπὶ τῆς μνημονευθείσης εἰρήνης διάγων, δόγμασι θεοῦ καὶ διδασκαλαῖς ὁσημέραι τὴν Ἐκκλησίαν ἐπαίδρυνεν. Ἀρειος δὲ τις κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, τῷ μὲν ἱερῷ καταλόγῳ συναριθμούμενος, ἀρχῇθεν δὲ περὶ τὸ δόγμα σπουδῇ ἐνθεκνύμενος, πρῶτα μὲν νεωτερίζοντι Μελίτιῳ συνέπραττε· τοῦτον δὲ καταλείψας, τῷ εἰρημένῳ θεῷ προσίων Πέτρῳ, χειροτονεῖται διάκονος· καὶ παρ' αὐτοῦ πάλιν τῆς Ἐκκλησίας ἐκδέχεται· καθότι Πέτρου Μελίτιον καὶ τοὺς ἐκείνου σπουδαστάς· ἐκκηρύξαντος, καὶ τὸ ἐκείνου βάπτισμα μὴ προσιεμένους· καὶ δι' ἄλλας μὲν αἰτίας, μάλιστα δ' ὅτι τὴν τοῦ διωγμοῦ πείραν οὐκ ἐνεγκών, τὸ σέβας ἐξουσιάζοντος ἐπιθύει· οὗ χάριν καθαιρεθεὶς, καὶ δι' οὐδεμίαν ἄλλην αἰτίαν εὐλογον τῆς Ἐκκλησίας ἀπορράγεις, ὁ Μελίτιος ἀδίκῃ μὲν πίστειν ἔλεγε, καὶ ἐλοιδορεῖτο τὸν Πέτρον κακηγορῶν· πολλοὺς δὲ τοὺς ἐπομένους ἔχων, αἰρῃσι· ἀρχῆς καθίστατο· ἀνθίστατο δὲ τῆς ἐπισκοπῆς· Λυκῶ δὲ ἦν αὕτη ἡ πρὸς Αἰγύπτου· καὶ τὰ τῇ ἱερουσύνῃ ἐφευμένα ἀδεῶς ἐπραττεν, ἐν δευτέρῳ τὸν Πέτρον τιθέμενος· ἐπέσκηπτεν σὺν Πέτρῳ σὺν ἄλλοις καὶ Ἀρειος τοῖς κατὰ Μελίτιον γινομένοις, καὶ ἡρεμεῖν ἤκιστα ἤθελεν. Ἐπεὶ δὲ Πέτρος μαρτυρίῳ ἐστεφάνου τὸν τοῦ βίου δρόμον, τὸν μετ' ἐκεῖνον Ἀχιλλᾶν, συγγνώμην Ἀρειος ἤτει, καὶ πάλιν διακονεῖν ἐπετρέπετο. Ἐπειτα δὲ καὶ τοῦ πρεσβυτερίου ἡξίωται. Αἰτὰ τιμῆς δὲ καὶ ὁ μετ' Ἀχιλλᾶν Ἀλέξανδρος ἦγεν αὐτόν. Λέττης δὲ διαλεκτικῆς οὐκ ἄμοιρος ὢν, ἐλέγετο γὰρ καὶ τῶν τοιοῦτων μαθημάτων εἶναι ἐν πείρᾳ, τὴν τῶν Γραφῶν ἐρμηνείαν πεπίστευτο. Καὶ γε μὴ φέρων τὸν Ἀλέξανδρον ἐπὶ τοῦ θρόνου ὄρᾶν, ὑπόψηφος γὰρ καὶ οὗτος ἐτύγγα- νεν, εἰς ἐριδᾶς τινὰς καὶ μάχας ὑπούλως ἐχώρει. Καὶ ἐπεὶ μὴ πρὸς τὸν βίον Ἀλεξάνδρου ἀντιλέγειν, οὐδὲ τινὰ συκοφαντίαν ἐκ τοῦ βίου εἶχεν ὑφαίνειν, τῶς μὲν ἡσυχίαν ἦγεν ἐν τούτοις· τοῖς γε μὴν

(1) Hæc est, non passus est eum sacramentum baptismi administrare.

(2) Ἡ Deinle Ptolemais, et Panopolis, ac Veneris

oppidum iterum: et in Libyco Lycon, ubi montes finiunt Thebaidem. » Plin. lib. v, cap. 9.

δολοδόξως ἐκεῖνον λαγομένης ἐπ' ἐκκλησίας ἀντι- A
 τείνειν διειπειράτω. Ὁ μὲν γὰρ ἐπίσκοπος δόξαν
 εἶπε τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας
 εἶναι ἐκεῖνον, καὶ κατὰ πάντα ὅμοιον τῷ γεγεννη-
 κότι Πατρὶ, κατὰ τὴν τῶν θεῶν Γραφὴν παρὰδο-
 σιν. Ἀρείος δὲ ὁ τῶν πρεσβυτέρων ἡγούμενος, τῷ
 λόγῳ τῆς ἀληθείας ἀντικρὺς διὰ μάχης ἰὼν, κτίσμα
 καὶ ποίημα τὸν Υἱὸν εἶναι τοῦ Πατρὸς προσηγόρευσε,
 καὶ εἰς ἀτόπους δόξας ἐξέκυλιστο· ἐξ οὗκ ὄντων τε
 γεγεννηθῆναι, καὶ εἶναι ποτε χρόνον ὅτε οὐκ ἦν·
 καὶ αὐτεξουσιότητι γνώμης κακίας· καὶ ἀρετῆς
 δεκτικὸν ὑπάρχειν, δυσσεβῶς ἐδογματίσας· καὶ ἄλλα
 τοιαῦτα ὅσα ἦν εἰκὸς τὴν ἐπὶ τοιοῦτοις συνιστάμενον
 ἐπὶ διαλέξεσι καὶ συζητήσεσι χωρεῖν. Καὶ γὰρ
 οἰόμενος τὸν ἐπίσκοπον τὸ τοῦ Αἰθίους Σαβελλίου
 συνιστᾶν δόγμα, εἰς τὸ κατὰ διάμετρον ἐναντίον τῇ
 ἀντιλογίᾳ ἐξέκλινε· πολλοὺς τε πρὸς τὴν νεωτε-
 ρισμὸν τοῦ δόγματος ὑπεσφύρετο, καὶ ἐπὶ σμικροῦ
 σπινθῆρος μεγάλη καὶ διαέριος ἀνήπτετο φλόξ. Ἐκ
 γὰρ τῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ δόγματος τὴν ἀρχὴν ἐσχηκὸς,
 Αἰγυπτὸν τε καὶ Λιβύην καὶ τὴν ἄνω Θηβαίδα διέ-
 τρχεν· ἥδη δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν καὶ πόλεων
 ἤπτετο. Ἀμφηρίστου δὲ τῆς ζητήσεως οὕτης, περ-
 θεῖν Ἀλέξανδρος ἐπειράτω· ἥδη γὰρ οὐκ ὀλίγοι τῶν
 ἐπισκόπων, καὶ τῶν ἐκ τοῦ κλήρου δὲ πλείστοι,
 καλῶς λέγουσιν τὸν Ἀρείον διειπειρόντο, καὶ τῆς ἐκεί-
 νου δόξης ἀντελαμβάνοντο. Ἐπεὶ δὲ μὴ συνέβαινον
 ὁλλήλοισι, μᾶλλον μὲν οὖν καὶ κορυθαντιῶν Ἀρείος
 ἀναφανδὸν ἐκήρυττε τὴν ἀσέβειαν, ἀπεκέρυξε μὲν
 καὶ τῶν ἱερaticῶν ἐξήλασε καταλόγων αὐτόν τε C
 καὶ οἱ συνέπραττον αὐτῷ κληρικοί· ὁ Ἀλέξανδρος.
 Συνέπραττον δὲ ἐκ μὲν τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ παροι-
 κίας πρεσβύτεροι μὲν Ἀειθαλᾶς καὶ Ἀχιλλᾶς,
 Καρπῶνης τε καὶ Σαρμάτης, καὶ Ἀρείος ἑτερος·
 δίακονοι δὲ Εὐζώϊτος καὶ Μακάριος, Ἰούλλιος, Ληνᾶς
 καὶ Ἑλλάδιος πολλὴν καὶ τοῦ λαοῦ μοῖραν ἀποτε-
 μέμενοι. Τοῖς μὲν οὖν ὁμοίως χρῆναι περὶ Θεοῦ
 πιστεύειν ἐνομιζέτο δεῖν τῷ ἀρχιερεῖ· οἷς δὲ, οἷα δὴ
 συμβαίνειν εἰώθε τοῖς πολλοῖς, εἰς οἶκτον ἦσαν
 ἐκεῖνοι, ὡς ἡδικημένοι, καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀκρί-
 τως ἐκβεβλημένοι.

Achillas, Carpones, Sarmates, et alter Arius, presbyteri : et Euzoius, Macarius, Julius, Menas
 et Helladius, diaconi, multam etiam populi partem secum trahentes. In quo, alii idem sibi de Deo
 sentiendum atque credendum esse quod episcopus
 evenire consuevit, istos miserabantur, velut injuria
 pios.

Εἰσὶ δὲ οἱ φασὶ τῆς τοιαύτης ἐριδος πρὸς Ἀρείου D
 ἑτερον ἀρξασθαι, Ἀλέξανδρον ὄνομα, τὴν δευτέραν
 τάξιν μετ' Ἀρείον ἔχοντα, Βαυκαλιν ὄνομα· καλεῖ-
 σθαι δ' οὕτω, διὰ τὸ σαρκὸς ὑπερτραφοῦς ὄγκον ὑπὸ
 τῶν μεταφρένων αὐτοῦ σσπαρευμένον ἄγγους ὅστρα-
 κίνου ἐκμύμεισθαι σχῆμα· ὅπερ οὖν βαυκάλας
 ἐπιχωρίως· Ἀλεξανδρεῖς εἰώθασιν ὀνομάζειν. Τὰ
 δεύτερα δὲ σχόντα τῆς λειτουργίας, τῆς αἰτίας
 ἄρξαι, ἐξ ἧς ἡ διαφορὰ Ἀλεξάνδρῳ καὶ Ἀρείῳ
 ἐπειτα συνεβράγχη, καὶ τὴν τοῦ ὁμοουσίου ἀνακή-
 ρυσιν ἐντεῦθεν γενέσθαι. Τῷ γὰρ προτιμῆσθαι
 τὸν Ἀρείον μὴ φέριον ὁ Βαυκαλῆς, τὸν περὶ τὸ
 δόγμα ἐπῆγε νεωτερισμὸν ἐκεῖνον. Ἀλέξανδρος δὲ

bene ferret Alexandrum episcopi dignitatem obti-
 nere, quod non rite is quoque neque ordine lectus
 esset, dissidia adversus eum latenter et contentio-
 nes movit. Cumque non haberet quod in vita mo-
 ribusque Alexandri carperet, neque per sycophan-
 tiam facile quidquam confingere posset, ea quidem
 in parte quietus fuit : quæ vero ille in ecclesia
 pro concione recte pieque doceret, in eis repu-
 gnare illi instituit. Episcopus namque, Filium cum
 Patre ὁμότιμον, hoc est, ejusdem honoris, atque
 ejusdem substantiæ, æqualemque per omnia eidem
 qui eum genuit, esse, ex divinarum Scripturarum
 sententia et traditione docuit. Arius autem inter
 presbyteros primas tenens, verboque veritatis
 prorsus repugnans, creaturam facturamque Patris
 Filium vocavit, in absurdas opiniones provolutus.
 Ex non existentibus siquidem genitum esse : et
 fuisse aliquando tempus cum non fuerit, meraque
 sententiæ et arbitrii libertate vili et virtutis ca-
 pacem esse : aliaque ejusmodi censuit, quæ opi-
 nari eum par erat, qui sibi de hujus generis rebus
 disserendum atque inquirendum esse constitisset.
 Et cum existimaret episcopum Libyci Sabellii
 dogma asserere, contendendi et adversandi studio
 in errorem ex diametro illi contrarium decidit.
 Sane quidem permultos ad novas ejus dogmatis
 res pertraxit, et ex parvi igniculi scintilla ingens
 est et altum exortum incendium. Ab Alexandria
 enim doctrina hæc progressa, Ægyptum, Libyam
 et superiorem Thebaidem percurrit, mox etiam ad
 alias provincias et urbes pervenit. Quæstione tali
 jam in controversiam vocata, Alexander dissua-
 dere eam est conatus. Sed jam non pauci episcopi
 et plurimi ex clero recte dicere Arium affirma-
 bant, sententiamque ejus complectentes compro-
 babant. Postquam autem inter se non consense-
 runt, seu potius Arius furis correptus propalam
 impietatem docuit, 539 Alexander illum, et cum
 eo qui partes ejus sequerentur, clericos omnes
 excommunicavit et sacro ordine movit. Sentiebant
 porro cum eo in Alexandrina parœcia, Aithalas,

Sunt qui dicunt, contentiones hujus alium, ante
 Arium, auctorem fuisse, Alexandrum, secundo ab
 Ario loco presbyterum, Baucalim cognomine : qui
 nomen id adeptus fuerat, ex supercreescentis car-
 nis pondere in dorso ejus collecto, testacei vasis
 forma, quod Alexandrini vernaculo sermone bau-
 culam nominare solent : hunc, inquam, secundas
 in ministerio sacro ferentem, dissensionis causam
 exstitisse putant : unde postea inter Alexandrum
 et Arium contentio commota, et τοῦ ὁμοουσίου,
 hoc est consubstantialis, promulgatio exorta sit.
 Quod namque Baucalis prælatus sibi honore
 Arium ægre ferret, novationem dogmatis istius

illi scripsit. Alexander vero episcopus, utrumque a contentione abducere volens, ad disputationes sermonumque collationes eos invitavit, persuasione potius quam violenta jussione controversiam sopire conducibilis esse ducens. Et cum multoties disputando congressi essent, sicuti fieri assuevit, contentione inter quospiam mota, episcopus nunc huic, nunc illi benevole et commode adhæsit: postremo vero tandem et ipse cœternum et consubstantiali Patri Filium, ita uti antea semper senserat, disertis verbis pronuntiavit, Ariumque idem sentire jussit. Quod ubi ille, ut faceret, in animum inducere non potuit, sacris ædibus est ab eo ejectus.

540 CAPUT VI.

Quia tempestate magnarum urbium fuerint episcopi: et de episcopis qui ab initio Byzantii ecclesiam rexerunt.

Eo tempore Romanæ Ecclesiæ Sylvester præfuit, Miltiadis successor, qui post Marcellinum egregie in persecutione ipsa certamine defunctum, sacri muneris suscepit administrationem. Alexandriæ autem post Theonam et Petrum, Achilles, ac deinde quem dixi Alexander, ecclesiasticam tenuit præfecturam; Antiochiæ, Tyranno in ecclesiastico ministerio Vitalis suffectus, pace primum ecclesiis reddita. Is a tyrannidis ecclesiæ dirutam denuo excitavit, cujus structuram reliquam Philogonius perfecit, qui ex causidico episcopus factus illi successit, Liciniique temporibus, uti virum fortem decet, ardorem æmulationemque suam pro vera pietate ostendit. Porro Hierosolymis post Hermo-

Andreas, Domini apostolus, Thraciam, Macedoniam et Euxinum, provincias sortitus, Byzantii Christum prædicavit. Et cum a Zeuxippo, tyrannidem tum ibidem tenente, ad eandem quæreretur, Argyropolim transiit, atque ibi biennium conventus agens, permultos ad Christi fidem pertraxit. Cæterum sacra eo loco fundata æde, et Stachy apostolo episcopo ordinato, Sinopen concessit. Stachys sacro eo munere annis sedecim administrato, ibidem sepultus, Onesimum habuit successorum. Onesimus quatuordecim annos ecclesiam eam gubernavit, eique Polycarpus subrogatus, qui decem et octo annis munere suo cum laude functus, Plutarcho id reliquit. Hic non minus quam sedecim annis ecclesiæ præfuit, eamque moriens Sedecioni concessit: quo post annos novem defuncto, Diogenes quindecim annis eam rexit. Illi Eleutherius suffectus, qui septem annis episcopali munere obito, Felicem habuit successorum. Felix quinque annis sedem episcopalem

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Τίτες τηνικαῦτα τῶν μεγάλων πόλεων ἦσαν ἐπισκοποι· καὶ περὶ τῶν ἀρχήθεν ἐπισκόπων τοῦ Βυζαντίου.

Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν χρόνον τῆς μὲν Ῥωμαίων Ἐκκλησίας Σίλβεστρος τὰς ἡνίας εἶχε, Μιλιτιάδην διαδεχάμενος, δὲ μετὰ Μαρκελλίνου τὸν ἐν τῷ διωγμῷ καλῶς διαγωνισάμενον, τῇ ἱερωσύνῃ διέπρεπε· τὴν δ' Ἀλεξάνδρου μετὰ Θεωνᾶν καὶ Πέτρον Ἀχιλλᾶς· εἶτα ὁ προῤῥήθεϊς Ἀλέξανδρος· τὴν θείαν ἡγεμονίαν διεῖπε· τῆς δ' Ἀντιόχου μετὰ Τύραννον Βιτάλιος τὴν διακονίαν ἐγκχεῖριστο, τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρξάμενος εἰρήνης· καὶ τὴν ὑπὸ τῶν τυραννῶν καταλυθεῖσαν ἐκκλησίαν ἀνῆγειρεν· ὃν Φιλόγוניος ὁ ἀπὸ δικολόγου ἐπίσκοπος γεγωνὼς διαδεχάμενος, τὰ λείποντα τῇ οἰκοδομῇ ἐπετίθει, κἀν τοῖς Λικινίου καιροῖς, τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας ζῆλον ἀνδρικῶς διεδείκνυ. Τῶν δὲ Ἱεροσολύμων μετὰ Ἑρμῶνα Μακάριος τὴν λειτουργίαν ἐνεπιστεύετο, ἄξιός τῆς ἐπικλήσεως ὁ ἀνὴρ, καὶ πᾶσιν ἀδρυνόμενος ἀγαθοῖς. Τῆς δὲ Κωνσταντινου μετὰ Μητροφάνην τὸν ἀδελφόν· ἰδὲ Πρόβου τοῦ βασιλέως Ἀλέξανδρος τὴν ἱερὰν ἐκκλησίαν ἀρχήν. Ἐνταῦθα δὲ γενομένην, προὔργου δοκεῖ μοι ἄνωθεν ἐκ τῶν ἀποστόλων, τοῦς τοῦ Βυζαντίου ἐπισκόπους διαλαβεῖν, καὶ ὡς προγράμμά τι θεῖον τῇ ἱστορίᾳ ἐνθεῖναι.

Ἀνδρέας γάρ ὁ τοῦ Κυρίου ἀπόστολος, τὰ περὶ Θράκην καὶ Μακεδονίαν καὶ τὸν Εὐξείνιον κλῆρον λαχὼν, ἐπεὶ ἐν Βυζαντίῳ γενόμενος ἐκήρυττε τὸν Χριστὸν, ὑπὸ Ζευξίππου τοῦ τηνικάδε τυραννοῦντος ζητούμενος, ἐν Ἀργυροπόλει μετέβαινε· καὶ χρόνον διετὴ ἐκεῖσε συνάγων, πολλοὺς ἐπισπάτο πίστει· τῇ εἰς Χριστὸν θυσιαστήριον τοῖνον τῷ τόπῳ ἐδράσας, καὶ τὸν ἀπόστολον Στάχυν ἐκεῖσε χειροτονήσας ἐπίσκοπον, εἰς Σινώπην ἀπαίρει. Ὅς τῇ λειτουργίᾳ ἐτη ἰς' παραμείνας, καὶ ταφεὶς ἐκεῖσε, Ὀνήσιμον ἔσχε διάδοχον· ὃν τέσσαρα πρὸς τοῖς δέκα ἔτεσι διαγεγονότα Πολύκαρπος διεδέξατο. Δεκαοκτὼ δ' ἐτη τῇ διακονίᾳ καὶ οὗτος ἐμπρέψας, Πλουτάρχῳ παύτῃ· ἐξίσταται. Καὶ οὗτος δὲ οὐχ ἥττον ἢ ἰς' διαγεγονὼς, Σεδεκίῳ τοῦ θρόνου παραχωρεῖ· οὐ μετὰ θ' ἔτος Διογένης πεντεκαίδεκα ἐτη ἱερατεύει. Μεθ' ὃν Ἐλευθέριος· δὲ ζ' ἐτη ἱερατεύσας, Φίλικα διάδοχον ἔσχε. Πέντε δὲ καὶ οὗτος διακονησάμενος, Πολυκάρπῳ μεταδίδωσι τῆς λειτουργίας. Οἱ δὲ πάντες· διὰ τὰς τῶν ἀπίστων ἐφόδους, τῷ διειλημμένῳ

εὐκτηρίῳ τοῦ ἀποστόλου τὰς συνάξεις ἐπαποίηντο. Ἐπειτα Ἀθηνόδωρος τὴν λειτουργίαν ἐλάμβανεν· ὃς ἔτη δ' ἱερατεύσας, ἐκκλησίαν ἐτέραν ἀνίστησιν ἐν τόπῳ ἐπιλεγομένῳ Ἐλαία· κακεὶ τὴν σύναξιν ἐποιεῖτο· ὃν οἶκον ἐς ὕστερον ὁ μέγας Κωνσταντῖνος ἐγείρει περιφανῶς. Τοῦτον Εὐζώτος διαδέχεται ἔτη ζ'· ὃν Λαυρέντιος ἐπὶ ἔτη ἑνδεκὰ· μεθ' ὃν Ἀλύπιος, τρία πρὸς τοῖς δέκα ἱεραστάμενος· οὗ μετὰ τελευταῖον Περτίνανξ ὑπατικὸς ἐπίσκοπος γίνεται. Πλούσιος δὲ σφόδρα γενόμενος, ἐτέραν ἐκκλησίαν ἐγείρει πρὸς θάλασσαν, ἐν τόπῳ, ᾧ Συκαὶ κλητεῖς ἦν, Εἰρήνην τὸν οἶκον προσαγορεύσας. Ὅν δὲ τόπον Χριστιανοὶ τῷ συνεχεῖ καὶ καλλίστῳ τῶν οἰκοδομημάτων εἰς πλῆθος σχῆμα μετεσκευάσαντο. Οὗ χάριν καὶ ὁ πολὺς τῶν ἀρετῶν Κωνσταντῖνος τελεῖται καλλίστοις τὸν τόπον ἐτίμα· ἐν ἧ τῆς Εἰρήνης ἐκκλησίᾳ πρῶτος μετὰ Περτίνανξα ἔτη ἑννέα ἐπισκοπήσαντα Ὀλυμπιανὸς ἐπὶ ἑνδεκὰ ἔτεσι τὸν θρόνον λαμβάνει. Τοῦτου δὲ διάδοχος Μάρκος· ἦν ἔτη ιγ'· μετὰ δὲ τοῦτον Κυρίλλιος ἔτη ις'· καὶ τοῦτον δὲ Κωνσταντῖνος διαδέχεται ἔτη ζ'. Οὗτος τῷ πρώτῳ τῆς ἱερατείας ἔτει ἔνδον τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὸ βόρειον μέρος νεῶν ἀνιστά, Εὐφημία τῇ μάρτυρι τὴν τέμενος ἀναθεῖς, τηλικάδε τὸ μαρτύριον ἀγωνισμένη· οὗ δὲ καὶ τὸ λείπον διανύσας τοῦ βίου, Τίτῳ διάδοχον κατελίμπανεν· οὗ ἐπὶ ε' καὶ λ' καὶ μικρόν τι πρὸς τὴν ἱερατείαν τελέσαντος, Δομέτιος ὁ ἀδελφὸς Πρόδου τοῦ βασιλέως, ἐπὶ τῶν τῆς Ἐκκλησίας οἰάκων καθήστο. Τοῦτον δὲ Πρόδος ὁ υἱὸς διαδέχεται· ὧν ὁ μὲν δ' πρὸς τοῖς εἴκοσι, Πρόδος δὲ τὰ ἡμίση τούτων, διήνυσεν. Τὸν δὲ Πρόδος ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μητροφάνης διαδέχεται· ὃς ἐπὶ ἔτη δέκα καλῶς τὴν ἱερωσύνην κοσμήσας διέπρεπεν. Ἐφ' οὗ δὲ καὶ ὁ ἀπεισέβαστος Κωνσταντῖνος τὴν ἐπώνυμον αὐτῷ περιφανῶς ἀνεγείρει πύλιν. Μεθ' ὃν Ἀλέξανδρος τῆς ἱερατικῆς ἡξιοῦτο καθέδρας, ἀποστολικοῖς χαρίσμασι λαμπρυνόμενος. Καὶ τὰ μὲν τῶν ἐπισκόπων ἐν τούτοις.

cobonestavit. Sub quo etiam Constantinus semper Augustus, cognominem sibi urbem magnifice condidit. Metrophanis porro successor fuit Alexander,

Τότε δ' οὖν ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας· Ἀλέξανδρος, τὸν Ἀρείον ὅρων τῷ τῆς φιλαρχίας οἵστῳ πυρρῶμενον, ἰδίᾳ τε συνάγοντα, καὶ πολλὸν τὸν σάλον ἐξευεργόμενον, γράφει μὲν καὶ τοῖς τῶν ἐκκλησιῶν ἡγεμόσι τὴν βίβλασιν ἐκείνου. Διήλυν δὲ ταύτην ἰκαὶ τοῖς κατὰ πόλεις ἐτίθει πιστοῖς. Ἐγὼ δὲ καὶ μέρη τῶν ἐκείνου ἐπιστολῶν ἐνθήσω τῇ συγγραφῇ· ἵν' ἕμα μὲν τάληθῃ συγγράψω, καὶ μηδὲν τι πλάττω, δοκοῦμεν· καὶ ἄλλα· δ' ἐπὶ ταύταις ἐροῦμεν, ὡς ἂν γε τῇ ἀληθείᾳ συνᾶδωσι, καὶ τὸ σαφές· τῇ ἱστορίᾳ ἔχῃσι παριστῇ.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Ἐπιστολὴ Ἀλεξάνδρου τοῦ Ἀλεξανδρείας πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον πόλεως Ἀλεξάνδρου διὰ τοὺς περὶ Ἀρείου.

Πρὸς μὲν οὖν τὸν ὁμώνυμον αὐτῷ τῆς Κωνσταντῖνος Ἀλεξάνδρον τάδε ἔγραψεν ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας

(1) Olea, Constantinopolis regio.

tenuit, eamque ad Polycarpum transmisit. 541 Qui sane omnes, propter infidelium incursions, in eo quod memoravimus Apostoli oratorio synaxes et conventus celebrarunt. Deinceps Athenodorus, functione ecclesiastica suscepta, quatuor eam annis obtinuit, ecclesiamque aliam, in loco cui nomen erat Olea (1), construxit, ibique synaxim peregit. Eam ædem postea Constantinus Magnus splendidissime auxit et ornavit. Athenodori successor Euzoius, sex annis episcopatum gessit : cui Laurentius succedens, undecim annis Ecclesiæ præfuit. Post hunc Alypius trêdecim annis sacrum magistratum administravit. Istius successor Pertinax, vir consularis, novem annis episcopalem dignitatem obtinuit : qui cum locupletior esset, ecclesiam aliam ad mare, in loco quem Ficos (2) nominabant, excitavit, eamque Pacem appellavit. Eum locum Christiani perpulchris et continuis ædificiis in oppidi formam redegerunt. Quapropter eum etiam mœnibus eximiiis, magna virtutis gloria pollens Constantinus est dignatus. Post Pertinacem, qui primus in hoc Pacis templo episcopatum administraverat annis novem, Olympianus undecim annis sacrorum antistes fuit : rursus post hunc Marcus, annis tredecim. Post Marcum Cyrillianus, sedecim : post Cyrillianum Constantinus, septem. Illic primo episcopatus sui anno, intra Byzantium in parte septentrionali templum ædificavit, atque id Euphemie martyri, quæ tum sacrum peregerat certamen, consecravit. Ad quod templum reliquo vitæ tempore transacto, episcopale munus Tito reliquit, qui id supra triginta et quinque annos administratum, ad Dometium Probi imperatoris fratrem transmisit. Atque huic Probus filius successit. Et Dometius antistitis honorem viginti quatuor, Probus duodecim annos gessit, cujus Metrophanes frater successor fuit. Illic annis decem cum ingenti laude episcopale ministerium Augustus, cognominem sibi urbem magnifice condidit. apostolicis donis præclarus. Hæc de episcopis.

Sed enim Alexandriæ episcopus Alexander, cum Arium videret dominantem furere flagrantem, privatum illegitimos conventus agere, et turbam motumque ingentem concitare, non modo ad sacros ecclesiarum præfectos, verum etiam ad fideles passim in urbibus omnes, 542 de blasphemia ejus publicitus litteras dedit. Ex quibus partes certas operi huic intexam, ut mihi verior narratio rerum constet et nemini confingere quidquam videar. Adjiciam præterea alias, quæ veritati erunt consonæ, historiamque omnem dilucidiorē reddere poterunt.

CAPUT VII.

Epistola Alexandri Alexandrini episcopi ad Alexandrum Constantinopolitanum episcopum, de Arianis.

Alexander itaque iste Alexandrinus, ad cognominem sibi Alexandrum Constantinopolitanum hæc

(2) Item, Fici.

scripsit : « Reverendissimo et unanimi fratri A Alexandro, Alexander in Domino salutem. Pravorum hominum, qui dominandi libidine et pecunie cupiditate ducuntur, institutum, semper quæ ampliores eis esse videntur, insidiatur ecclesiis : qui vario sane prætextu pietatem ecclesiasticam invadere solent. Siquidem tanquam stimulis quibusdam, ab eo qui in illis effraxis est, diabolo, ad propositam sibi voluptatem incitati, religione omni projecta, iudicii Dei timorem proculcant. De quibus necessitas mihi imposita est, multa ab eis passo, ut ad pietatem vestram scribam, ut ejusmodi homines caveatis, et ne quis eorum se in paræcias et ecclesias vestras subinsinuare audeat, provideatis. Instructi enim sunt per simulationem et dissimulationem, ad fraudem et seductionem, impostores isti, ut sive per se ipsos, seu per litteras, per assentationem et venditationem falsam arte quadam compositas, transversos agant simplicem atque sinceram fidem consecutantes homines. Quandoquidem Arius et Achillas, conjuratione nuper facta, Coluthi (1) dominandi cupiditatem, longe etiam deterius quam ipse ille, sunt æmulati. Ille namque accusatione adversus hos ipsos instituta, maligni consilii sui aliquem reperit prætextum. Isti vero, æruscationem illius sub Christi nomine susceptam videntes, Ecclesiæ amplius subiecti esse non sustinuerunt : sed extractis sibi ipsis latronum speluncis, continuos ibi peragentes conventus, diu noctuque se in calumniis adversum Christum et nos excogitatis, meditando exercent, atque omnes pias et apostolicas sententias reprehendentes, **543** Judaico prorsus more, Christi persecutricem instituunt officinam, divinitatem Salvatoris nostri pernegantes, omnibusque eum parem esse docentes, et voces salutiferæ ejus æconomix et administrationis nostraque causa abjectionis colligentes, congerere ex illis impietatis suæ dogma contendunt, verbaque divinitatis initio carentis et ineffabilis apud Patrem gloriæ ejus aversantur. Quapropter impiam Græcorum et Judæorum de Christo opinionem corroborantes, laudem ab illis, quam maxime possunt, venantur : omnia ea quibus illis ludibrio sumus, subornantes atque procurantes, seditionesque et persecutiones quotidie contra nos excitantes : et cum judicia a versus nos, impudicis mulierculis, quas ipsi dolose seduxerunt, intervenientibus instituantes, tum Christianismum ad obreccationem traducen-
tes, ex eo quod turpiter per plateas et vicos omnes juvenulæ eorum discurrant. Quin etiam indissolubilem Christi tunicam, quam ne carnifices quidem illi dividere voluerunt, scindere ipsi ausi sunt. Itaque nos ea quæ moribus improbisque conatibus illorum congruunt, licet sero propter rei ignorance, adhibentes remedia, communi-

Α ἄξιός ἐστις ὁ Θεὸς τιμωρὶ τῶν ἀδελφῶν καὶ ὁμοψύχῳ Ἀλεξάνδρῳ Ἀλεξάνδρος ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Ἡ φίλαρχος τῶν μοχθηρῶν ἀνθρώπων τε καὶ φιλάργυρος πρόθεσις, ταῖς δοκούσαις αἰεὶ μεῖζοντι παροικίαις πέφυκεν ἐπιβουλεύειν, διὰ ποικίλης προφάσεως τῶν τοιοῦτων ἐπιτιθεμένων τῇ ἐκκλησιαστικῇ εὐσεβείᾳ. Οἱ στρηλατούμενοι γὰρ ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτοῖς ἐνεργοῦντος διαβόλου εἰς τὴν προκειμένην αὐτοῖς ἡδονήν, πίστεως εὐλαβείας ἀποσκιρτήσαντες, πατοῦσι τὸν τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ φόβον. Περὶ τῶν ἀναγκάτων ἦν μοι τῷ πάσχοντι δηλῶσαι τῇ ὑμετέρῃ εὐλαβείᾳ, ἵνα φυλάττησθε τοὺς τοιούτους, μὴ τις αὐτῶν τολμήσῃ καὶ ταῖς ὑμετέροις παροικίαις ἐπιδῆναι. Ἰκανοὶ γὰρ ὑποκρίνεσθαι πρὸς ἀπάτην οἱ γόητες ἦτοι δι' ἑαυτῶν, ἢ διὰ γραμμάτων ψευδῶς κεκομφεμένων, δυναμένων ἀφραπάσαι τὸν ἀπλὴν πίστιν καὶ ἀκεραίᾳ προσεσχηκότα. Ἄρειος οὖν καὶ Ἀχιλλᾶς, συνωμοσίαν ἐναγχον ποιησάμενοι, τὴν Κολούθου φιλαρχίαν πολὺ χεῖρον ἢ ἐκεῖνος ἐξήλυσαν. Ὁ μὲν γὰρ αὐτοῖς τοῦτοις ἐγκαλῶν, τῆς ἑαυτοῦ μοχθηρᾶς προθέσεως εὖρε προφάσιν ὡς οἱ δὲ τὴν ἐκείνου θεωροῦντες Χριστεμπορίαν, οὐκέτι τῆς Ἐκκλησίας ὑποχείριοι μένειν ἐκατέρησαν ἄλλ' ἑαυτοῖς σπῆλαια ληστῶν οἰκοδομήσαντες, ἀδιαλείπτους ἐν αὐτοῖς ποιοῦντες συνόδους, νύκτωρ τε καὶ μεθιμέραν ἐν ταῖς κατὰ Χριστοῦ καὶ ἡμῶν διαβολαῖς ἀσκούμενοι, οἱ πάσης τῆς εὐσεβοῦς ἀποστολικῆς δόξης κατηγοροῦντες, Ἰουδαϊκῷ προσχήματι Χριστομάχον συνεκρότησαν ἐργαστήριον, τὴν θεότητα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀρνούμενοι, καὶ τοῖς πᾶσιν ἴσον εἶναι κηρύσσοντες· πᾶσάν τε αὐτοῦ τῆς σωτηρίου οἰκονομίας καὶ δι' ἡμᾶς ταπεινώσεως φωνὴν ἐκλεξάμενοι, ἐξ αὐτῶν συναγείρειν πειρῶνται τῆς ἀσεβείας αὐτῶν τὸ κήρυγμα, τῆς ἀρχῆθεν θεότητος αὐτοῦ καὶ παρὰ τῷ Πατρὶ δόξης ἀλέκτου τοὺς λόγους ἀποστρεφόμενοι. Τὴν γοῦν Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων ἀσεβῆ διέξαν περὶ Χριστοῦ κρατύνοντες, τὸν παρ' αὐτοῖς ἔπαινον ὡς ἐν μάλιστα θηρῶνται, πάντα μὲν ὅσα καθ' ἡμῶν παρ' αὐτοῖς γελᾶται πραγματευόμενοι, στάσεις δὲ ἡμῖν καθ' ἡμέραν καὶ διωγμούς ἐπεγείροντες· καὶ τοῦτο μὲν, δικαστήρια συγκροτοῦντες δι' ἐντυχίας γυναικαίων ἀτάκτων ἃ ἠπάτησαν, τοῦτο δὲ, τὸν Χριστιανισμόν διασύροντες, ἐκ τοῦ περιτροχάζειν πᾶσαν ἀγυῖαν ἀσέμνως τὰς παρ' αὐτοῖς νεωτεροποιίας. Ἀλλὰ καὶ τὸν ἄρρηκτον τοῦ Χριστοῦ χιτῶνα, ὃν οἱ δῆμιοι διελεῖν οὐκ ἐβουλεύσαντο, αὐτοὶ σχίσαι ἐτόλμησαν. Ἡμεῖς μὲν οὖν ἃ καὶ τῷ βίῳ αὐτῶν καὶ τῇ ἀνοσίῳ ἀπαικέρῃσει, διὰ τὸ λανθάνειν, βραχείως ἐπιστήσαντες, παμφηφεί τῆς προσκυνούσης Χριστοῦ τὴν θεότητα Ἐκκλησίας ἐξηλάσαμεν· ἐπεγείρησαν δὲ περιδρομαῖς χρώμενοι καθ' ἡμῶν, παρεκβαίνειν πρὸς τοὺς ὁμόφρονας ἡμῶν συλλειτουργοὺς, σχήματι μὲν εἰρήνης καὶ ἀζιώσεως ἀζιώσιν ὑποκρινόμενοι, τὸ δ' ἀληθές, συναρπάσαι. Τινὰς αὐτῶν εἰς τὴν ἰδίαν νόσον διὰ τὴν χρηστολογίαν

(1) « Et Coluthus quædam perversa docebat, sed non duravit ejus hæresis : nam statim disparuit. » Epiphanius contra Ariomanitas.

σπουδάζοντες, καὶ στωμυλότερα γράμματα παρ' αὐτῶν αἰτοῦντες, ἵνα παραναγινώσκοντες αὐτὰ τοῖς ὑπ' αὐτῶν ἡπατημένοις, ἀμετανοήτους ἐφ' οἷς ἐσφάλησαν κατασκευάζωσιν, ἐπιτριβομένους εἰς ἀσέβειαν, ὡς συμφήρους αὐτοῖς καὶ ὁμόφρονας ἔχοντες ἐπισκόπους. Οὐχ ἅπερ γοῦν πονηρῶς παρ' ἡμῖν ἐδίδαξαν καὶ διεπράξαντο, ὁμολογοῦσιν αὐτοὶ, δι' ἃ καὶ ἐξώσθησαν· ἀλλ' ἡ σιωπῇ ταῦτα παραδίδασιν, ἢ πεπλάσμενοις λόγοις καὶ ἐγγράφοις ἐπισκιάζοντες, ἀπατῶσι. Πιθανωτέρας γοῦν καὶ βωμολοχικαῖς ὁμιλίαις τὴν φθοροποιὸν αὐτῶν διδασκαλίαν ἐπικρύπτοντες, συναρπάζουσι τὸν εἰς ἀπάτην ἐκκείμενον, οὐκ ἀπεχόμενοι καὶ τοῦ παρὰ πᾶσι συκοφαντεῖν τὴν ἡμετέραν εὐσέβειαν. Ὅθεν καὶ συμβαίνει τοῖς γράμμασιν αὐτῶν τινὰς ὑπογράφοντας, εἰς ἐκκλησίαν εἰσδέχσθαι, μεγίστης διαβολῆς ὑποκειμένης, ὡς οἶμαι, τοῖς τοῦτο τολμῶσι συλλειτουργοῖς, τῷ μήτε τὸν ἀποστολικὸν κανόνα τοῦτο συγχωρεῖν, ἀλλὰ καὶ ὑπεκαλεῖν τὴν ἐπ' αὐτοῖς διαβολικὴν κατὰ Χριστοῦ ἐνέργειαν. Δι' ἃ δὴ καὶ οὐδὲν μελλήσας, ἀγαπητοί, δηλῶσαι ὑμῖν τὴν τῶν τοιούτων ἀπιστίαν ἐμαυτὸν διανέστησα. »

nostram, passim apud omnes sycophantice carpere non omittunt. Quapropter illud evenit, cum nonnulli litteris eorum subscribant, ut in Ecclesiam illi recipiantur : et collegæ, qui id permittere audent, ut equidem puto, gravi calumniæ crimine non careant : qui scilicet non solum id faciunt, quod apostolicus canon eis non permittit, verum etiam diabolicam, quæ in illis est, contra Christum efficaciam succendunt et augent. Eam ob causam nihil cunctatus, dilecti, meipsum excitavi, ut talium hominum vobis ostenderem infidelitatem. »

Ἐπειτα κατὰ μέρος τὰς ἐκείνων βλασφημίας ἐκτίθησι, καὶ ἀνθίσταται ταύταις τὰ ἐκ τῶν θείων εἰς πλάτος παράγων Γραφῶν, ἀπελέγχων αὐτῶν τὴν δυσσέβειαν· καὶ τοῦ πρόσω πολλὴν προῖων, ἐπάγει· « Πολλὰ λέγειν ἔχων, ἀγαπητοί, παρέρχομαι, φορτικόν εἶναι νομίσας διὰ πλείονων διδασκάλους ὁμόφρονας ὁπομιμνήσκειν. Αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδιδασκτοὶ ἐστέ, οὐκ ἄγνωστον, ὡς ἡ διδασκαλία αὐτῇ, Ἐδιδόνός ἐστι καὶ Ἀρτεμῖδ καὶ τοῦ Σαμοσατέως Παύλου· ὧν τῆς ἀσεβείας τὴν τρύγα ἐρρόφηκότες, νῦν ἡμῖν ἐξ οὐκ ὄντων ἐπαφύρσαν τὰ ἐκείνων κεκρυμμένους μοσχομάτα, Ἀρειός τε καὶ Ἀχιλλᾶς, καὶ ἡ τῶν σὺν αὐτοῖς πανηγρευομένων σύνοδος, καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως ἐν Συρίᾳ χειροτονηθέντες ἐπίσκοποι τρεῖς· περὶ ὧν ἡ κρίσις τῇ ὑμετέρᾳ ἀνακρίσει δοκιμασία. »

Ἐπειτα διασαφῆσας περὶ τῶν ταπεινοτέρων λέξεων τῆς Γραφῆς, ἃς ἐπικτήτους ὁ Σωτὴρ δι' ἡμᾶς ἀνεδέξατο διὰ τὴν κένωσιν καὶ τὸ σωτήριον πάθος· ὡσαύτως δὲ καὶ ὅσα τὴν ἀνωτάτω ἀρχὴν καὶ ἐσότητα, τὴν τε φυσικὴν αὐτοῦ δόξαν τε καὶ θεότητα διελθὼν καὶ φιλοσοφῆσας, ἐπιφέρει λέγων· « Καὶ τί λοιπὸν ἐτι θαυμαστὸν ὃ μέλλω γράφειν, ἀγαπητοί, εἰ τὰς κατ' ἐμοῦ ψευδεῖς διαβολὰς, καὶ τοῦ εὐσεβεστάτου λαοῦ ἡμῶν ἐκθήσομαι; Οἱ γὰρ κατὰ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ παραταξάμενοι οὐδὲ τὰς κατ' ἡμῶν ἀχαρίστους παροινίας· παραιτοῦνται λέγειν· οἱ γὰρ οὐδὲ τῶν ἀρχαίων τινὰς συγκρίναι ἐαυτοῖς ἀξιούσιν οὐδὲ οἷς ἡμεῖς ἐκ παιδῶν

(1) Hic etiam Artemon supra dictus.

A bus suffragiis nostris, illos ab ea quæ divinitatem Christi adorat Ecclesia proscripsimus. Consilium quoque ceperunt, ut nos fraudulenter circumveniant, ad consentientes nobis collegas furtim transire, sub obtentu pacis atque unionis, deprecationem quidem præ se ferentes, re ipsa vero aliquos ex illis in contagionem morbi sui pertrahere per blandiloquentiam satagentes, et ut captiosis argutisque ab eis acceptis litteris, habeant, quas a se in fraudem abductis perperam legant : eosque impietati jam assuefactos, prorsus a pœnitentia et fuga errorum, quibus sunt seducti, abstrahant, perinde atque suffragantes sibi et consentientes haberent episcopos. Non illi sane, quæ apud nos male et docuerunt et egerunt (quam ob rem etiam excommunicati sunt), confitentur, sed aut silentio ea committunt, aut confictis atque compositis verbis et scriptis adumbrantes tegunt, hominesque decipiunt, atque ad persuadendum comparatis insidiosisque sermonibus pestiferam suam occultantes doctrinam, seductioni et fraudi expositos abripiunt. 544 Sed et pietatem quoque

C Deinde blasphemias illorum singillatim exponit, eisque copiose ex divinis Scripturis refutationes objicit, impietatem ipsorum redarguens : et longius stylo progressus, infert : « Multa, dilecti, cum dicere possem, prætereo : molestæ arrogantiae esse ducens, eadem sentientes doctores, pluribus admonere. Nam vos ipsi a Deo docti estis, minime ignorantes, doctrinam hanc Ebionis ipsius, et Artemæ (1), et Pauli Samosatani esse, quorum isti impietatis sæcibus haustis, nobis nunc, ex non existentibus, illorum clam vivi radices produunt; Arius nimirum ipse et Achilles, et quod cum eis est malignantium conciliabulum : et tres præterea illi in Syria nescio quo modo creati episcopi, de quibus judicium arbitrio vestro permittimus. »

D Deinceps declaratis summissioribus Scripturæ vocibus, quas Salvator ascitit : nostra causa per exinanitionem salutaremque passionem suscepit, itidemque eis locis relatis atque expositis, quibus extra initium omne principium ac deitas, naturalisque gloria et divinitas ejus exprimitur, hæc prosequitur : « Quis vero quod scripturus sum mirabitur, dilecti, si contra me et piissimam plebem nostram ementitas eorum calumnias exposuero? Qui etenim adversus divinitatem Filii Dei aciem struere ausi sunt, contra nos quoque ingrata probra et convicia dicere non verentur. Qui etiam ex veteribus nullos esse dignos putant, qui cum

eis conferantur : neque eis æquari se patiuntur, quibus nos a pueris præceptoribus usi sumus : sed ne ex omnibus quidem qui passim sunt, collegis et presbyteris, quemquam ipsis comparari volunt, solos se sapientes, possessionum contemptores, et dogmatum repertoires esse jactantes : ut quibus unis revelatum sit quod nemini omnium qui sub sole sunt hominum in mentem venerit.

545 O tumorem impium, et furorem immensum !

Sub hæc aliis quibusdam memoratis, et dogmate fidei eorum fusius exposito, circa finem epistolæ hæc adjicit : « Hosce igitur anathematis fulmine, de fidelium fratrum consensu, ictos, nemo vestrum recipiat, neque vel dicta vel scripta eorum sustineat. Qui enim mentiri omnia consuevere, impostores, veritatem certe non proloquuntur. Urbes illi circumueunt, nihil aliud agentes quam ut amicitiae obtentu per hypocrisim et adulationem litteras dent et accipiant, quibus seducant, ab ipsis jam deceptas paucas mulierculas peccatis oneratas, » et quæ sequuntur. « Hosce itaque talia contra Christum ausos, et qui Christianismum cum publice ad populum traducunt, tum in judiciis magno studio et contentione probris manifestis exagitant ; qui persecutionem temporibus pacatis, quantum in eis situm est, adversus nos concitant : qui ineffabile Christi nativitatis mysterium enervant : hosce, dilecti, aversantes, unanimi nobiscum consensu et suffragio, calculis quoque vestris furibundam eorum audaciam jugulate, exemplo collegarum nostrorum qui indignati sunt et litteras contra eos ad me dederunt, libelloque damnationis subscripserunt : quæ omnia per filium meum Appionem archidiaconum nisi per Ægyptum omnem, Thebaidem, Libyam, Pentapolim, Syriam, Lyciam, Pamphyliam, Asiam, Cappadociam et alias circumcirca regiones. Ad horum sane exemplum, a vobis etiam eum confirmatum iri, persuasum habeo. Multum quidem certe opis a me in eos qui ab illis sunt detrimento affecti, est collatum : sed illud maximum fuerit depellendorum a seducta plebe malorum auxilium, si collegarum nostrorum (1) concordii consensu illa persuasa, ad pœnitentiam decurrere studuerit. Salutate vos invicem, ejus quæ apud nos est consentientis fraternitatis nomine. Valere vos in Domino opto, dilecti. Utinam fructum aliquem vestrorum tantopere Christi amantium animarum percipiam. »

Deinde anathemate excommunicatos in epistola recenset, quos et nos supra retulimus. In eandem sententiam : (2), Philogonio Antiochiæ, Eustathio Berriocæ in Syria, atque aliis etiam aliarum Ecclesiarum antistitibus scripsit, quos apostolicam doctrinam comprobare sciebat. **546** Arius porro neque ipse sibi cessandum esse putavit. Quapro-

ωμίλησαμεν διδασκάλοις ἐξισοῦσθαι ἀνέχονται· ἀλλ' οὐδὲ τῶν νῦν πανταχοῦ συλλειτουργῶν τινα εἰς μέτρον ἡγοῦνται, μόνοι σοφοὶ καὶ ἀκτῆμονες καὶ δογματῶν εὐρετὰ λέγοντες εἶναι, καὶ αὐτοῖς ἀποκεκαλύφθαι μόνοις, ἅπερ οὐδενὶ τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον ἐτέρῳ πέφυκεν ἔλθεῖν εἰς ἔννοϊαν. Ὁ ἀνοσίου τύφου καὶ ἀμέτρου μανίας, καὶ μελαγχολικῆς δόξης καὶ σατανικοῦ φρονήματος ! »

o opinionem insanam, et Satanicum plane sen-

Εἰπὼν δὲ καὶ ἄλλα καὶ τὸ δόγμα τῆς αὐτοῦ πλεως πλάτυτερον διεκθέμενος, περὶ τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς καὶ ταῦτα ἐπάγει· « Τοῦτους οὖν ἀναθεματισθέντας ὑπὸ τῆς ἀδελφότητος μηδεὶς ὁμῶν δεχέσθω, μηδὲ ἀνασχεσθῶ τῶν λεγομένων ἢ γραφομένων ὑπ' αὐτῶν. Πάντα γὰρ οἱ γόητες ψεύδονται· ἀλήθειαν οὐ μὴ λαλήσωσι· περιέρχονται γὰρ τὰς πόλεις, οὐδὲν ἕτερον σπουδάζοντες, ἢ τῇ τῆς φιλίας προσχῆματι δι' ὑποκρίσεως καὶ κολυκείας γράμματα διδόναι καὶ λαμβάνειν· πρὸς τὸ πλανῆν ὑπὸ τούτων τὰ δι' αὐτῶν ἡπατημένα ὀλίγα γυναικάρια σεσωρευμένα ἁμαρτίαις. Καὶ τὰ ἐξῆς. Τοῦτους οὖν τοὺς τοσαῦτα κατὰ Χριστοῦ τολμήσαντας, τοὺς τὸν Χριστιανισμὸν τοῦτο μὲν δημοσίᾳ σύροντας, τοῦτο δὲ ἐπὶ δικαστηρίων ἐπιδεικτικῶς φιλοτιμουμένους, τοὺς διωγμὸν ἡμῖν ἐν εἰρήνῃ τὸ ὅσον ἐπὶ αὐτοῖς ἐπεγείραντας, τοὺς τὸ ἄρρητον μυστήριον τῆς Χριστοῦ γεννήσεως ἐκνευρίσαντας· τούτους ἀποστραφίντες, ἀγαπητοὶ καὶ ὁμόψυχοι, σύμφυχοι· γένεσθε κατὰ τῆς μανιώδους αὐτῶν τόλμης, καθ' ὁμοιότητα τῶν ἀγανακτεσάντων συλλειτουργῶν ἡμῶν, καὶ ἐπιστειλάντων μοι κατ' αὐτῶν, καὶ τῇ τόμῃ συνυπογραφάντων· ἃ καὶ διεπεμψάμην διὰ τοῦ Υἱοῦ μου Ἀπίωνος καὶ ἀρχιδιάκονου, τοῦτο μὲν πάσης Αἰγύπτου καὶ Θηβαίδος, τοῦτο δὲ Λιβύης καὶ Πενταπόλεως καὶ Συρίας, καὶ ἐν Λυκίας καὶ Παμφυλίας, Ἀσίας τε καὶ Καππαδοκίας, ὧν καὶ τῶν ἄλλων περιχώρων καθ' ὁμοιότητα καὶ παρ' ὑμῖν διέξασθαι πέποιθα. Πολλὴν γάρ μοι βοήθημάτων πρὸς τοὺς βλαθέντας πεπορισμένων, καὶ τοῦτο εὐρηται λυσιφάρμακον τοῦ ὑπ' αὐτῶν ἀπατηθέντος λαοῦ, πειθομένων, καὶ ταῖς τῶν συλλειτουργῶν ἡμῶν συγκαταθέσεσιν εἰς μετάνοιαν ἐρχεσθαι διὰ τούτου σπουδάζόντων. Ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν τῇ παρ' ἡμῶν ἀδελφότητι. Ἐρρώσθαι ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ εὐχομαι, ἀγαπητοί. Ὁναίμην ὑμῶν τῆς φιλοχρίστου ψυχῆς. »

Εἶτα τοὺς ἀναθεματισθέντας τῇ ἐπιστολῇ καταλέγει, οὓς καὶ ἡμεῖς ἀνωθεν διελάβομεν. Τὰ δ' αὐτὰ καὶ Φιλογονίῳ καὶ Εὐστάθιῳ, ὧν ὁ μὲν Ἀντιοχείας, Εὐστάθιος δὲ τῆς ἐν Συρίᾳ Βερρόλιας ἡγεῖτο, ἐπέστελλε, καὶ τοῖς ἄλλοις τῶν ἐκκλησιῶν ἡγεμόσιν, οὓς ἤβει τοῖς ἀποστολικοῖς συνηγοροῦντας διδάγμασιν. Ὁ γὰρ μὴν Ἄρειος, οὐδ' αὐτὸς ἡσυχίαν ἔγειν

(1) Scriptum hoc integrum reperitur apud Theodoretum *Eccles. histor.* lib. 1, cap. 4.

(2) Cap. 5 cod.

ἤρειτο· ἀναγκαῖον δ' ὤφειτο τὴν εὐνοίαν προφθάνειν τῶν ἐπισκόπων· καὶ πρεσβυῶν ἔγραψεν ὡς ἐπίστευε· καὶ ἐξήτει δῆθεν εἰ μὲν ὀρθῶς πιστεύοι, κακείνους κυροῦν· Ἀλέξανδρον τε δηλοῦν μὴ κατ' αὐτοῦ τε καὶ τῶν περὶ αὐτὸν χαλεπίζειν· εἰ δ' οὐκ, καλῶς ἐθέλειν διδάσκεισθαι ἐν χρητὴ τρόπῳ πιστεῦειν. Καὶ οὐ μικρῶς γε ὤνησε τὸ τοιοῦτο τοῖς περὶ Ἀρείον· τῆς γὰρ τοιαύτης δόξης τοῖς ἀπανταχοῦ σχεδὸν ἐπισκόποις διασπαρείσης, κοινὴ πᾶσι ζήτησις ἦν. Οἱ μὲν οὖν μηδαμῶς προσέειπαι τοὺς περὶ Ἀρείον Ἀλέξανδρον ἐπέστελλον, πρὶν τὴν ἐαυτῶν ἀποκηρύξωσι βλασφημίαν· οἱ δὲ τούναντιον μᾶλλον, ἀντιποιέσθαι ὡς εὐσεβῶν καὶ μηδὲν περὶ τὴν πίστιν νεωτερίζοντων. Ὁ γοῦν Ἀλέξανδρος, ὁρῶν πολλοὺς τῶν τρικαυτὰ ἐν σχήματι σεμνότητος τοὺς περὶ Ἀρείον συλλαμβανομένους, καὶ ἄλλους διερεοίζοντας, Ἀλέξανδρον πείθειν εἰσδέχεσθαι Ἀρείον, καὶ μάλιστα τὸν Νικομηδείας Εὐσέβιον, ἀνδρὰ ἐλλόγιμον, ἑκατέραν τε παιδεῖαν εἰς ἄχρον ἀσκήσωντα, τιμῆς τε πλείστης ἐν τοῖς βασιλεῖσι· εὐμοιρουντα, περὶ γὰρ τὴν Νικομήδειαν οἱ πρὸ Διοκλητιανοῦ τὴν διατριβὴν εἶχον, διεγείρεται· καὶ πάλιν οὐκ ἀνῆκε γράφων, μὴ εἰς κοινωνίαν αὐτοὺς δέχεσθαι· ἵκαν δὲ τοῖς γράμμασι καὶ τοῦ τῆς Νικομηδείας Εὐσεβίου καθήπτετο· ἃ δὲ ἔγραψεν, ἦσαν ταῦτα.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Ἐτέρα ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοῦ καθολικῆ, ἀποκηρύττουσα Ἀρείον· καθαρπομένη δὲ καὶ τοῦ Νικομηδείας Εὐσεβίου.

Τοῖς ἀγαπητοῖς καὶ τιμωτάτοις συλλειτουργοῖς τοῖς ἀπανταχοῦ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας Ἀλέξανδρος ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Ἐνδὲ σώματος ὄντος τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐντολῆς τε οὐσης ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς τηρεῖν τὸν σύνδεσμον τῆς ὁμονοίας καὶ εἰρήνης, ἀκόλουθόν ἐστι γράφειν ἡμᾶς καὶ σημαίνειν ἀλλήλοις τὰ παρ' ἑκάστοις γινόμενα· ἵνα εἴτε πάσχει εἴτε χαίρει ἐν μέλος, ἢ συμπάσχωμεν ἢ συγχαίρωμεν ἀλλήλοις. Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ τοίνυν παροιμίᾳ ἐξηλλθὼν νῦν ἄνδρες παράνομοι καὶ Χριστομάχοι, διδάσκοντες ἀποστασίαν· ἦν εὐκρίτως ἂν τις πρέδρομον τοῦ Ἀντιχρίστου νομίσειε καὶ καλέσειε. Καὶ ἐβουλόμην μὲν σιωπῇ παραδοῦναι τὸ τοιοῦτον, ἐν ἰσῷ ἐν τοῖς ἀποστάταις μόνοις ἀναλωθῇ τὸ κακόν, καὶ μὴ εἰς ἑτέροους τόπους διαδόν, ρυπώσῃ τινῶν ἀκεραίων τὰς ἀκοάς· ἐπειδὴ δὲ Εὐσέβιος ὁ νῦν ἐν τῇ Νικομηδείᾳ, νομίσας ἐπ' αὐτοῦ καίτθαι τὰ τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι καταλείψας τὴν Βηρυτὸν, καὶ ἐπορθαλίσας τῇ Ἐκκλησίᾳ Νικομηδέων, οὐκ ἐκδεχέσθαι τὰ κατ' αὐτὸν, πρὸς ταῦτα καὶ τούτων τῶν ἀποστατῶν, καὶ γράφειν ἐπεχείρησε πανταχοῦ, συνιστῶν αὐτοῖς, ἵνα μὴ ἰσῷ ὑποσύρῃ τινὰς ἀγνοοῦντας· εἰς τὴν ἐσχάτην καὶ Χριστομάχου αἵρεσιν, ἀνάγκην ἔσχον, εἰδὼς τὸ ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένον, μὴκέτι μὲν σιωπῆσαι, ἀναγγεῖλαι δὲ πᾶσιν ὑμῖν, ἵνα γνωσάχητε τοῦς τε ἀποστάτας γε-

A pter necessitate quadam ductus, occupare episcoporum benevolentiam voluit : et culpam deprecans, de fide sua ad eos scripsit, simulque petit, si recte quidem crederet, ut et ipsi auctoritate sua id confirmarent, et Alexandro ne sibi suisque molestiam exhiberet, significarent : sin minus, ut quemadmodum credendum esset, rite doceretur. Nec parum ea res Arii partibus profuit. Opinione namque tali ubique fere apud episcopos vulgata, communis omnium de eo quaestio fuit. Itaque alii ad Alexandrum scripserunt, nequaquam prius Arium recipiendum esse quam solenniter blasphemiae suae nuntium remisisset, alii contra illum ut pium et nihil in fidei doctrina novantem potius defenderunt. Alexander porro, cum cerneret multos tum, per speciem sanctimoniae et gravitatis, Arianos ad se admittere : multos etiam instigare, ut ipse ad recipiendum in gratiam Arium persuaderetur : maxime vero Eusebium Nicomediensem, virum praeclarum, atque in utraque disciplina summe versatum, et in imperiali palatio plurimum honoratum (siquidem Nicomediae, qui ante Diocletianum fuere principes, imperatorum domicilium constituerant) seipsum excitat, atque illis rescribit, Arianos se ad communionem non recepturum. Admodum autem litteris suis Nicomediensem Eusebium pertrinxit, quae sic habent.

CAPUT VIII.

Alia ejusdem epistola publice universis scripta, in qua Arius excommunicatur : in qua etiam Eusebius Nicomediae episcopus perstringitur.

Charissimis (1) et reverendissimis, qui ubique sunt, per catholicam Ecclesiam, collegis, Alexander in Domino salutem. Cum corpus unum sit ipsa catholica Ecclesia, praeceptumque exstet in divinis litteris, ut vinculum concordiae et pacis retineamus, perquam est ut aliis alii invicem, quae apud quosque accidunt, perscribamus, ut sive doleat seu letetur membrum unum, ipsi inter nos vel condoleamus vel congratulemur. In Ecclesia sane nostra exsurrexerunt nunc viri iniqui et Christi inimici, defectionem docentes, 547 quam recte quisvis praecursorem Antichristi existimaverit atque dixerit. Constituam equidem id silentio committere, ut forte inter solos desertores malum hoc consumeretur, neque in loca alia progressum, s implicitum quorundam aures contaminaret. Quandoquidem vero Eusebius, qui nunc Nicomediae est, in se Ecclesiae res sitas esse existimans (quoniam in eum, quod Beryto relictis, oculis cupiditatis in Nicomediensem Ecclesiam adjectis, eam assecutus est, legitime vindicatum non est), patrocinari desertoribus istis, et ad loca quaevis scribere, eos commendans, coepit, ne forte ignorantes aliquos in extremam et Christi inimicam haeresim pertrahat, necesse habeo, id quod in lege scriptum est memoria tenens, amplius non silere, sed vobis

(1) Socrates. Eccles. histor. lib. i, cap. 6.

rem eam omnibus annuntiare, ut et defectores ipsos atque inauspicata eorum verba cognoscatis : et cum Eusebius scripserit, animum ad litteras ejus non attendatis. Dudum namque malevolentiam suam tempore occultatam, nunc tandem per hos renovare volens, præ se fert ille quidem tanquam pro his scribat, revera autem pro seipso id se studiose facere declarat. Et desertores quidem sunt, Arius, Achilles, Aithales, Carpones, alter Arius, Sarmates, Euzoius, Lucius, Julianus, Menas, Helladius, Caius, et cum eis Secundus et Theonas, aliquando episcopi dicti. Quæ vero contra Scripturas adinventæ docent, hæc sunt : Non semper Deus pater erat, sed erat cum Deus pater non erat : non semper igitur Dei Verbum erat, sed ex non existentibus factum est. Qui enim erat Deus, eum qui non erat, ex non existente fecit. Itaque aliquando erat tempus, cum non erat, siquidem creatura et factura est Filius. Neque vero similis substantia est Patri, neque verum et naturale Verbum Patris est, neque etiam vera sapientia ejus : sed unus quidem ex creatis et factis est, abusive autem Verbum et Sapientia factus. Et ipse in proprio seu nativo Dei Verbo, et in Dei Sapientia est, in qua et omnia et ipsum quoque fecit Deus. Propterea etiam mutationi et alterationi natura obnoxius est, sicuti omnia quoque rationalia. Peregrinum quoque et alienum segregatumque est Verbum a substantia Dei. Et inenarrabilis est Pater Filio : neque enim perfecte cernere potest Verbum Patrem, neque perfecte et certo eum cognoscere.

548 Etenim suam ipsius quoque substantiam, uti est, Filius non novit : propter nos namque factus est, ut nos per eum, veluti instrumentum, crearet Deus : neque is substitisset, nisi nos Deus creare voluisset. Rogavit igitur eos quidam. Possetne Verbum Dei mutari, sicuti diabolus mutatus est? atque illi respondere non reformidarunt, Posse : mutabilis enim naturæ esse, generationi et mutationi obnoxium. Hæc dicentes, atque his impudenter sese venditantes Arianos, sectatoresque eorum, nos quidem cum Ægyptiis et vicinis Libycis fere centum numero episcopis, conventu acto, anathemate jugulavimus. Eusebius vero receptos complexus est, qui mendacium veritati et impietatem pietati commiscere studet. Sed non prævalebit : vincit enim veritas. Nulla enim est communio luci cum tenebris, nulla concordia Christo cum Belial. Quis enim unquam audivit talia? quis ad rem tam peregrinam et insolentem, eam audiens, non obstupescit auresque obturat, ne verborum istorum sordes auditum pertingant? Quis Joannem audiens dicentem, *In principio erat Verbum*, non damnat hosce asserentes, *Erat aliquando tempus cum non erat? Aut quis audiens in Evangelio, Unigenitus Filius, et, Per ipsum facta sunt omnia*, non aversabitur sonantes, unum esse creaturarum Filium? Quomodo vero par esse eis potest, quæ per ipsum facta sunt? aut quomodo

νομένους καὶ τὰ τῆς αἰρέσεως αὐτῶν δύστηνα ῥήματα· καὶ ἐν γράφῃ Εὐσέβιος, μὴ πρόσχητε. Τὴν πάλαι γὰρ αὐτοῦ κακόννοιαν τὴν χρόνῳ σιωπηθεῖσαν νῦν διὰ τούτων ἀνανεῶσαι βουλόμενος, σχηματίζεται μὲν ὡς ὑπὲρ τούτων γράφων, ἔργῳ δὲ δείκνυσιν, ὡς ὅτι ὑπὲρ ἑαυτοῦ σπουδάζων τοῦτο ποιεῖ. Οἱ μὲν οὖν ἀποστᾶται εἰσὶν Ἀρειοί, Ἀχιλλᾶς, Ἀειθαλής, καὶ Καρπώνης, καὶ ἕτεροι· Ἀρειοί, καὶ Σαρμάτης, καὶ Εὐζώιος, καὶ Λούκιος, καὶ Ἰουλιανός, καὶ Μηνῆς, καὶ Ἑλλάδιος, καὶ Γάιος, καὶ σὺν αὐτοῖς Σεκοῦνδος καὶ Θεωνᾶς οἱ ποτὲ λεγθέντες ἐπίσκοποι. Ποῖα δὲ παρὰ τὰς Γραφὰς ἐφευρόντες λαλοῦσιν, ἔστι ταῦτα. Οὐκ αἰὶ ὁ Θεὸς πατήρ ἦν, ἀλλ' ἦν ὅτε ὁ Θεὸς πατήρ οὐκ ἦν· οὐκ αἰὶ οὖν ἦν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀλλ' ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν. Ὁ γὰρ ὢν Θεός, τὰ μὴ ὄντα ἐκ τοῦ μὴ ὄντος πεποίηκε. Αἰὶ καὶ ἦν ποτὲ ὅτε οὐκ ἦν. Κτίσμα γὰρ ἐστὶ καὶ ποίημα ὁ Υἱός. Οὔτε δὲ ὅμοιος κατ' οὐσίαν τῷ Πατρὶ ἐστίν, οὔτε ἀληθινός, καὶ φύσει τοῦ Πατρὸς Λόγος ἐστίν· οὔτε ἀληθινὴ σοφία αὐτοῦ ἐστίν· ἀλλ' εἰς μὲν τῶν ποιημάτων καὶ γεννητῶν ἐστὶ· καταχρηστικῶς δὲ Λόγος καὶ σοφία γενόμενος. Καὶ αὐτὸς δὲ, ἐν τῷ ἰδίῳ τοῦ Θεοῦ Λόγῳ καὶ τῇ ἐν τῷ Θεῷ σοφίᾳ ἐστίν· ἐν ᾗ καὶ τὰ πάντα καὶ αὐτὸν πεποίηκεν ὁ Θεός. Αἰὶ καὶ τρεπτός ἐστι καὶ ἀλλοιωτός τὴν φύσιν, ὡς καὶ πάντα τὰ λογικά. Ξένος τε καὶ ἀλλότριος καὶ ἀπεσχονισμένος ἐστίν ὁ Λόγος τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας· καὶ ἄρρητός ἐστιν ὁ Πατήρ τῷ Υἱῷ· οὔτε γὰρ τελείως ὁρᾶν δύναται τὸν Πατέρα ὁ Λόγος, οὔτε τελείως καὶ ἀκριδῶς γινώσκει αὐτόν. Καὶ γὰρ ἑαυτοῦ τὴν οὐσίαν οὐκ ὁδεῖν ὁ Υἱός ὡς ἐστὶ. Αἰ' ἡμᾶς γὰρ πεποίηται, ἵνα ἡμᾶς δι' αὐτοῦ ὡς δι' ὄργανου κτίσῃ ὁ Θεός. Καὶ οὐκ ἂν ὑπέστη, εἰ μὴ ἡμᾶς ὁ Θεός ἠθέλησε ποιῆσαι. Ἡρώτησε γοῦν τις αὐτούς, εἰ δύναται ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος τραπῆναι, ὡς ὁ διάβολος ἐτράπη· καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν εἰπεῖν, Ναὶ δύναται· τρεπτής γὰρ φύσεώς ἐστι, γεννητός καὶ τρεπτός ὑπάρχων. Ταῦτα λέγοντας τοὺς περὶ Ἀρείον καὶ ἐπὶ τούτοις ἀναίσχυντοῦντας, αὐτοὺς τε καὶ τοὺς συνακολουθήσαντας αὐτοῖς, ἡμεῖς μὲν μετὰ τῶν κατ' Αἰγυπτίον ἐπισκόπων καὶ τῆς Λιβύης ἐγγύς· ἐκὰς δὲ ὄντων συναθρόντες ἀνεθεματίσαμεν· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον προσεδέξαντο σπουδάζοντες συγκαταμίξαι τὸ ψεῦδος τῇ ἀληθείᾳ, καὶ τῇ εὐσεβείᾳ τὴν ἀσέβειαν. Ἀλλ' οὐκ ἰσχύσουσι· νικᾷ γὰρ ἡ ἀλήθεια. Καὶ οὐδεμία ἐστὶ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος, οὐδὲ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαν. Τίς γὰρ ἤκουσε πώποτε τοιαῦτα; ἢ τίς νῦν ἀκούων οὐ ξενίζεται, καὶ τὰς ἀκοῆς βύει, ὑπὲρ τοῦ μὴ τὸν ῥύπον τούτων τῶν ῥημάτων φαῦσαι τῆς ἀκοῆς; Τίς ἀκούων Ἰωάννου λέγοντος, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, οὐ καταγινώσκει τούτων λεγόντων, Ἦν ποτὲ ὅτε οὐκ ἦν; ἢ τίς ἀκούων ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, Ὁ μονογενὴς Υἱός, καὶ, Αἰ' αὐτοῦ ἐγένετο τὰ πάντα, οὐ μισήσει τούτους φθεγγόμενους, ὅτι εἰς ἐστὶ τῶν ποιημάτων ὁ Υἱός; Πῶς δὲ δύναται ἴσως εἶναι τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων; ἢ πῶς μονογενὴς ὁ τοῖς πᾶσι κατ' ἐξέλιγους συναριθμούμενος; Πῶς δὲ ἐξ οὐκ ὄντων ἂν εἴη τοῦ Πατρὸς λέγοντος, Ἐξημεύετο ἡ κατὰ

μου λόγον ἀγαθόν, καὶ, Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε; Ἡ πῶς ἀνόμοιος τῇ οὐσίᾳ τοῦ Πατρὸς ὁ ὢν εἰκὼν τελεία καὶ ἀπαύγασμα τοῦ Πατρὸς, καὶ λέγων, Ὁ ἐμὲ ἑωρακὼς ἑώρακε τὸν Πατέρα; Πῶς δὲ, εἰ Λόγος καὶ σοφία ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἦν ποτὲ ὅτε οὐκ ἦν; Ἰσον γὰρ ἐστὶν αὐτοῦς λέγειν ἄλογον καὶ ἄσοφόν ποτε τὸν Θεόν. Πῶς δὲ τρεπτόν, ἢ ἀλλοιωτὸς ὁ λέγων δι' ἑαυτοῦ, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί, καὶ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμιν; διὰ δὲ τοῦ προφῆτου, Ἰδετέ με ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἡλλοιωμαι; Εἰ δὲ καὶ ἐπ' αὐτὸν τις τὸν Πατέρα τὸ βῆτον δύναται ἀναφέρειν, ἀλλ' ἀρμεδιώτερον ἂν εἴη περὶ τοῦ Λόγου νῦν λεγόμενον· ὅτι καὶ γενόμενος ἀνθρώπος οὐκ ἡλλοίωται· ἀλλ' ὡς ὁ Ἀπόστολος, Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Τί δὲ ἄρα εἰπεῖν αὐτοῦς ἐπεισεν, ὅτι δι' ἡμᾶς γέγονε, καίτοι τοῦ Παύλου γράφοντος, Αἱ δὲ τὰ πάντα, καὶ δι' οὗ τὰ πάντα; Περὶ μὲν οὖν τοῦ βλασφημεῖν αὐτοῦς, ὅτι οὐκ οἶδεν ὁ Υἱὸς τὸν Πατέρα, οὐ δεῖ θαυμάζειν· ἀπὲξ γὰρ προθέμενοι Χριστομαχεῖν, περαχρούονται καὶ τὰς φωνὰς αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος, Καθὼς γινώσκει με ὁ Πατὴρ, καθὼς γινώσκω τὸν Πατέρα. Εἰ μὲν οὖν ἐκ μέρους γινώσκει ὁ Πατὴρ τὸν Υἱόν, δηλονότι καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ μέρους γινώσκει τὸν Πατέρα· εἰ δὲ τοῦτο λέγειν οὐ θέμις, οἶδε δὲ τελείως ὁ Πατὴρ τὸν Υἱόν, ὅτλην ὅτι καθὼς γινώσκει ὁ Πατὴρ τὸν ἑαυτοῦ Λόγον, οὕτω καὶ ὁ Λόγος γινώσκει τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα, οὐ καὶ ἐστὶ Λόγος.

Filius: certum est et manifestum, quemadmodum Patrem suum, cujus etiam est Verbum.

Καὶ ταῦτα λέγοντες καὶ ἀναπτύσσοντες τὰς θείας Γραφάς, πολλάκις ἀντρέψαμεν αὐτοῦς· καὶ πάλιν ὡς χαμαιλέοντες μετεβάλλοντο, φιλονεικούντες εἰς ἑαυτοὺς ἐφελκῶσαι τὸ γεγραμμένον· Ὅταν ἔλθῃ ὁ ἀσεβὴς εἰς βάθος κακῶν, καταξρορεῖ. Πολλὰ γοῦν αἰρέσεις πρὸ αὐτῶν γεγوناίαι, αἰτίνες πλεον τοῦ θέοντος τολμήσασαι πεπτώκασιν εἰς ἀφροσύνην. Οὗτοι δὲ διὰ πάντων αὐτῶν τῶν βημάτων ἐπιχειρήσαντες ταῖς ἀναιρέσεις τῆς τοῦ Λόγου θεότητος, ἐδικαίωσαν ἐξ ἑαυτῶν ἐκείνας, ὡς ἐγγύτεροι τοῦ Ἀντιχρίστου γενόμενοι. Διὸ καὶ ἀπεκηρύχθησαν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἀνεθεματίσθησαν. Λυπούμεθα μὲν οὖν ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τούτων, καὶ μάλιστα ὅτι μαθόντες καὶ αὐτοὶ ποτε τὰ τῆς Ἐκκλησίας, νῦν ἀπεπίδωσαν· οὐ ξενίζομεθα δὲ τοῦτο γὰρ καὶ Ὑμέναιος καὶ Φιλητὸς πεπόνθασιν, καὶ πρὸ αὐτῶν Ἰούδας ἀκηλουθήσας τῷ Σωτῆρι, ὕστερον δὲ προδότης καὶ ἀποστάτης γενόμενος. Καὶ περὶ τούτων δὲ αὐτῶν οὐκ ἀδίδακτοι μεμενέκαμεν· ἀλλ' ὁ μὲν Κύριος προεῖρηκε, Βλέπετε μὴ τις ὑμᾶς πλανήσῃ· πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματι μου λέγοντες, Ἐγὼ εἰμι· καὶ ὁ καιρὸς ἤγγικε, καὶ πολλοὺς πλανήσουσι. Μὴ πορευθῆτε ὀπίσω αὐτῶν· ὁ δὲ Παῦλος μαθὼν ταῦτα παρὰ

A unigenitus, qui, juxta eorum sententiam, omnibus connumeratur? Quomodo porro ex non existentibus sit, cum Pater dicat, *Eructavit cor meum verbum bonum*: et, *Ex utero ante Luciferum genui te*? Quomodo dissimilis sit substantiæ Patris, qui est imago perfecta, et splendor Patris: quique dicit, *Qui me videt, videt Patrem*? Quomodo, si verbum et sapientia est, Filius Dei, erat aliquando tempus cum non erat? Perinde enim est, atque si dicant, irrationalem et insipientem aliquando Deum. Quomodo mutationi aut alterationi subiectus est, qui per se ipse dicit, *Ego in Patre, et Pater in me*: et, *Ego et Pater unum sumus*? Per Prophetam vero: *Videte me, quod ego sum, et non mutor*. Etiam si enim in Patrem dictum hoc referri queat, commodius tamen rectiusque in presentia de Verbo dicatur: quod etiam si homo factum, non tamen est mutatum: **549** sed sicuti Apostolus inquit *Jesus Christus heri et hodie, idem et in sæcula*. Quid vero eis, ut dicerent, suasit, propter nos factum esse, cum Paulus scribat: *Propter quem omnia, et per quem omnia*? De blasphemia quidem eorum illa, quod Filius non noverit Patrem, non est quod miremur. Cum enim semel Christum oppugnare hostiliter constituerint, fraudulentem et calumniose etiam voces ejus depravant, dicentis: *Sicut cognoscit me Pater, et ego cognosco Patrem*. Si igitur ex parte Pater cognoscit Filium, videlicet et Filius ex parte cognoscit Patrem. Sin hoc dicere nefas est, et Pater perfecte novit

C Atque equidem nos hæc disserentes, et divinas Scripturas explicantes, sæpenumero nos convicimus: sed rursus veluti chamæleontes mutati sunt, certamine quodam in se pertrahere contententes illud quod scriptum est: *Impius cum venerit in profundum malorum, contemnit*. Verum enimvero multæ ante eos exstiterent hæreses, quæ longe plura quam deceret aut oporteret tentare ausæ, in stultitiam decidere. Isti vero omnibus verbis suis abolere Verbi divinitatem aggressi, justitiæ illas laude, prout ipsi sunt, ornare, quippe Antichristo propinquiores. Quapropter etiam ab Ecclesia proscripti, et anathemati subjecti sunt. Dolemus quidem nos perditionem et interitum eorum, et maxime, quod et ipsi aliquando sacra mysteria Ecclesiæ didicerint et nunc ab eis desciverint. Non miramur tamen, qui nihil novi accidere eis scimus. Idem enim etiam Hymenæo et Phileto evenit, et ante eos Judæ Servatoris primum sectatori, postea vero proditioni et desertori. Et de his ipsis nobis non desunt documenta et præcepta, sed ipsemet Dominus prædixit: *Vicite ne quis vos seducat: multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum, et temus prope est, et multos adducent, ne sequamini eos*. Et Pan-

¹ Psal. xlv, 2. ² Psal. cix, 3. ³ Joan. xiv, 9. ⁴ Joan. x, 58. ⁵ ibid. 59. ⁶ Malach. iii, 6. ⁷ Hebr. xiii, 8. ⁸ I Cor. i. ⁹ Joan. x. ¹⁰ Prov. xviii, 3. ¹¹ Matth. xxiv, 4-6.

lus eadem a Servatore edoctus scripsit ¹, quod in extremis temporibus deficient quidam a fide sanioie, intendentes spiritibus erroris, et doctrinis dæmoniorum, aversantium veritatem. Itaque cum et Servator atque Dominus noster Jesus Christus per se nobis præceperit, et per Apostolum de istis significaverit, **550** rite sane ordine nos, qui auribus ipsi nostris impletatem illorum audivimus, eos, sicuti antea diximus, anathemati subjecimus, et alienos prorsus ab Ecclesia et fide catholica declaravimus. Idque propterea pietati vestræ, charissimi atque reverendissimi collegæ, significavimus, ut neque ex eis quemquam, si per temeritatem ad vos accedere ausi fuerint, suscipiatis: neque Eusebio, aut alii cuiquam de eis scribenti, credatis. Convenit enim vobis, ut Christianis, omnes qui contra Christum vel dicunt, vel sentiunt, veluti Dei hostes, et animarum pestes, aversari, et ne salutatione quidem dignari, ne quando scilicet participes peccatorum eorum flamus: sicuti beatus annuntiavit Joannes. Salutem, dicite, qui apud vos sunt fratribus; vos, qui mecum sunt, salvere jubent.

Hæ litteræ ad loca omnia perlatae, majorem etiam contentionem peperere, malumque propter dissidendi studium adauxere. Qui enim Alexandro sunt suffragati, eis subscribere; alii autem contra eas venere, in primis vero Eusebius Nicomediensis in contrariam sententiam est raptus, quod admodum se in eis perstricium esse intellexerat. Permulti autem partes ejus sequebantur. Atque is crebras ad Alexandrum dedit litteras ut Arianos, quæstione posthabita, reciperet: quem ad hoc maxime litteris suis excitans induxit Arius. Ex quibus aliqua historiæ inseram, ut simul et participes ejus impietatis manifesti fiant et Alexandri fides, qui nihil perperam contra eos statuerit, ostendatur. Scribit igitur ad Eusebium Nicomediensem Arius in hæc verba:

CAPUT IX.

Quibus de rebus Arius ad Eusebium Nicomediam episcopum scripserit.

Desideratissimo domino, viro Dei, fideli, orthodoxo, Eusebio, Arius, qui injuste persecutionem ab Alexandro papa, propter omnia vincentem veritatem, quam et tu propugnans, patitur, in Domino salutem. Proflisciente Nicomediam patre meo Ammonio, recte me facturum esse putavi, si per ipsum te compellarem, **551** simulque insitam tibi charitatem, et quam erga fratres propter Deum et Christum ejus geris affectionem, admonerem, magnopere persequi me et oppugnare, omnemque adversum nos funem movere episcopum, ut nos perinde atque sine Deo homines urbe ejiciat, propterea quod non comprobamus voces ejus, publicitus dicentis: Semper Deus, semper Filius: simul Pater, simul Filius: coexistit ingenito Dei Filius (1),

¹ II Tim. iv.

(1) Ingenito Filius Deo.

Α τοῦ Σωτῆρος· Ἐγραψεν, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖσι ἀποστήσονται τινες τῆς πίστεως τῆς ὑγιαίνουσας προσέχοντες πνεύμασι πλάνης καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων ἀποστρεφόμενων τὴν ἀλήθειαν. Τοῦ τοίνυν Σωτῆρος καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ παραγγέλλοντος, καὶ διὰ τοῦ Ἀποστόλου σημάναντος περὶ τῶν τοιούτων, ἀκολουθῶς ἡμεῖς αὐτῆ κοοὶ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν γενόμενοι, ἀνεθεματίσαμεν, καθὰ προείπομεν, τοὺς τοιούτους, ἀποδείξατες, αὐτοὺς ἀλλοτρίους τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας τε καὶ πίστεως. Ἐδηλώσαμεν δὲ καὶ τῇ ὑμετέρᾳ θεοσεβείᾳ, ἀγαπητοὶ καὶ τιμιώτατοι συλλειτουργοί, ἵνα μῆτε τινὰς ἐξ αὐτῶν, εἰ προπετεύσαιντο καὶ περὶ ὑμᾶς ἐλθεῖν, προσδέξῃσθε, μῆτε Εὐσεβίῳ ἢ ἑτέρῳ τινὶ γράφοντι περὶ αὐτῶν πεισθῆτε· πρέπει γάρ ὑμᾶς, ὡς Χριστιανοὺς ὄντας, πάντα τοὺς κατὰ Χριστοῦ λέγοντάς τε καὶ φρονούντας ὡς θεομάχους καὶ φθορέας τῶν ψυχῶν ἀποστρέφεσθαι, καὶ μηδὲ κἂν χαίρειν τοῖς τοιούτοις λέγειν, ἵνα μὴ ποτε καὶ ταῖς ἀμαρτίαις αὐτῶν κοινωνοὶ γενώμεθα, ὡς παρ' ἡγγεῖλεν ὁ μακάριος Ἰωάννης. Προσείπατε τοῖς παρ' ὑμῶν ἀδελφοῦς· ὑμᾶς οἱ σὺν ἡμῶν προσαγορεύουσιν.

Ταῦτα τὰ γράμματα ἀπανταχοῦ φοιτῶντα μέζονα τὴν ἔριν ἵποιοῦν, καὶ τὸ κακὸν ἐκ φιλονεικίας ἐπικρατέστερον ἦν. Οἱ μὲν γὰρ σύμφητοι γενόμενοι, προσυπέγραφον· οἱ δὲ καὶ ἀντέλεγον· μάλιστα δ' Εὐσεβίος· ὁ Νικομηδείας, καὶ πρὸς ἀντιπάθειαν ὥρμα· ὅτι περὶ κἂν τοῖς γράμμασι πολλὴν αὐτοῦ εἶναι τὴν καταφορὰν ἐπυνθάνετο· πολλοὶ δ' αὐτῷ συνέντες ὑπήκουον. Ἀλεξάνδρῳ δ' ἐκείνος συγχῶς ἐπέστελλεν, ἵνα τοὺς περὶ Ἀρείον δέξῃται τὸ ζήτημα παρωταμένῳ. Ἐνῆγε δὲ αὐτὸν Ἀρείος μάλιστα παραθήγων τοῖς γράμμασιν· ὧν τινὰ καὶ τῇ ἱστορίᾳ ἐντάξω, ὡς ἂν καὶ οἱ κοινωνοῦντες τῆς ἀσεβείας καταδῆλοι γένωνται, πιστὸς δὲ καὶ Ἀλέξανδρος δόξῃ, μὴ ψευδῇ κατ' αὐτῶν συστησάμενος. Γράφει οὖν Ἀρείος τῷ Νικομηδείας Εὐσεβίῳ πρὸς λείξιν οὕτω·

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Περὶ ὧν Ἀρείος τῷ Νικομηδείας ἔγραψεν Εὐσεβίῳ.

Κυρίῳ ποθεινοτάτῳ ἀνθρώπῳ Θεοῦ, πιστῷ, ὁρθοδόξῳ, Εὐσεβίῳ, Ἀρείος· ὁ διωκόμενος ὑπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ πάππα ἀδίκως διὰ τὴν πάντα νικῶσαν ἀλήθειαν, ἧς καὶ σὺ ὑπερασπίζῃ, ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Τοῦ Πατρὸς μου Ἀμμωνίου ἐρχομένου εἰς τὴν Νικομηδείαν, εὐλογον ὀφειλόμενον προσαγορεύσαι σε ἐφάνη δι' αὐτοῦ· ὁμοῦ τε καὶ ὑπομνησαι τὴν ἐμφυτὸν σου ἀγάπην καὶ διάθεσιν, ἣν ἔχεις πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς διὰ τὸν Θεὸν καὶ τὸν Χριστὸν αὐτοῦ· ὅτι μεγάλως ἡμᾶς ἐκπορθεῖ καὶ ἐκδιώκει, καὶ πάντα κἄλῳν κινεῖ καὶ ἡμῶν ὁ ἐπίσκοπος· ὥστε ἐκδιώξαι ἡμᾶς ἐκ τῆς πόλεως ὡς ἀνθρώπους ἀθέους· ἐπειδὴ οὐ συμφωνοῦμεν αὐτῷ θεμολογῶντι, Ἀεὶ Θεός, αεὶ Υἱός· ἅμα Πατήρ, ἅμα Υἱός. Συνοπαρχει ἀγεννητῶς ὁ Υἱὸς τῷ Θεῷ. Ἀεὶ

γενῆς ἐστίν, ἀγεννητογενῆς ἐστίν. Οὐτε ἐπινόησεν οὐτε ἀτόμῳ τινὶ προάγει ὁ Θεὸς τοῦ Υἱοῦ. Ἀεὶ Υἱὸς, ἀεὶ Χριστός. Ἐξ αὐτοῦ ἐστι τοῦ Θεοῦ Υἱός. Καὶ ἐπειδὴ Εὐσέβιος ὁ ἀδελφός σου ἐν Καισαρείᾳ, καὶ Θεόδοτος, καὶ Παυλίνος, καὶ Ἀθανάσιος, καὶ Γρηγόριος, καὶ Ἀέτιος, καὶ πάντες οἱ κατὰ τὴν ἀνατολὴν λέγουσιν, ὅτι προϋπάρχει ὁ Θεὸς τοῦ Υἱοῦ ἀνάρχως, ἀνάθεμα ἐγένοντο· δίχα μόνου Φιλογοῦ τοῦ καὶ Ἑλλανικοῦ καὶ Μιχαρίου, ἀνθρώπων αἰρετικῶν ὁμοιότητων, τὸν Υἱὸν λεγόντων οἱ μὲν ἐρυγὴν, οἱ δὲ προβολὴν, οἱ δὲ συναγέννητον. Καὶ τούτων τῶν ἀσεβῶν οὐδὲ ἀκοῦσαι δυνάμεθα, κἄν μυρίου θανάτους ἐπαπειλώσωιν ἡμῖν οἱ αἰρετικοί. Ἡμεῖς δὲ τί λέγομεν καὶ φρονούμεν, καὶ διδάξαμεν καὶ διδάσκομεν; Ὅτι ὁ Υἱὸς οὐκ ἐστίν ἀγεννητος, οὐδὲ μέρος ἀγέννητον κατ' οὐδένα τρόπον, οὔτε ἐξ ὑποκειμένου τινός· ἀλλ' ὅτι θελήματι καὶ βουλῇ ὑπέστη πρὸ χρόνων καὶ αἰώνων, πλήρης Θεὸς μονογενής· ἀκαλλώττος καὶ πρὶν γεννηθῆ, ἥτοι κτισθῆ, ἢ ὀρισθῆ, ἢ θεμελιωθῆ, οὐκ ἦν. Ἀγέννητος γὰρ οὐκ ἦν. Διωκόμεθα δὲ, ὅτι εἴπαμεν, Ἀρχὴν ἔχει ὁ Υἱός, ὁ δὲ Θεὸς ἀναρχός ἐστι· διὰ ταῦτο διωκόμεθα· καὶ ὅτι εἴπαμεν ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐστίν. Οὕτως δὲ εἴπαμεν, καθότι οὐ μέρος Θεοῦ ἐστίν, οὐδὲ ἐξ ὑποκειμένου τινός· διὰ τοῦτο διωκόμεθα· λοιπὸν σὺ οἶδεις. Ἐρρώσθαι σε ἐν Κυρίῳ εὐχομαι, μεμνημένον τῶν θλίψεων ἡμῶν, συλλοικιανιστὰ ἀληθῆς Εὐσεβίας.

te in Domino, memoremque tribulationum nostrarum esse opto, Collucianista (1) vere, pie Euse-

Οἱ μέντοι καταλεγέντες ἦσαν Εὐσέβιος μὲν ὁ C Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης ἐπίσκοπος, ὁ Περφυλίου λεγόμενος· Λαοδικεῖας δὲ ἦν ὁ Θεόδοτος· Παυλίνος δὲ τῇ Τυρίῳ ἐπισκοπεῖ· τὴν δ' Ἀνάζαρβον διείπεν ὁ Ἀθανάσιος· Βηρυτοῦ δὲ Γρηγόριος ἦν· Λυδῶν δὲ, ἣ νῦν καλεῖται Διοσπολὶς, ὁ Ἀέτιος. Οὗτοι μὲν ἦσαν οἱ συμφωνούντες Ἀρεῖῳ τῆς δ' ἐναντίας ἐκάλει μοῖρας τὸν τῆς Ἀντιόχου Φιλομόνιον, Ἑλλανικόν τε τὸν Τριπόλεως, καὶ τὸν Ἱεροσολύμων Μακάριον, οὓς συκοφαντῶν, αἰρετικούς ἐνομάζει· εἰ συναΐδιον καὶ προσιώνιον, ὁμοτιμόν τε καὶ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ Θεῷ τὸν Υἱὸν ἐδογματίζον. Ἐκ δὲ ταύτης κινήσεις τῆς γραφῆς, πολλοὺς μὲν καὶ ἄλλους ἠρέθιζε, τὸν ἰδὼν τῆς αἰρέσεως ἐξεμῶν ὁ Εὐσέβιος. Οἷα δὲ Παυλίνῳ τῆς Τυρίῳ Ἐκκλησίας ἡγουμένῳ γέγραπεν, ἀκούειν χρέων.

ΚΕΦΑΛΑ. I'.

Οἷα ὁ Νικομηδείας Εὐσέβιος Παυλίνῳ τῷ Τυρίῳ ἐπισκόπῳ ἐπέστειλε.

« Τῷ δεσπότῃ μου Παυλίνῳ Εὐσέβιος ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Οὕτε ἡ τοῦ δεσποῦ μου Εὐσεβίου σπουδὴ ὑπὲρ τοῦ ἀληθοῦς λόγου παρεσιωπήθη, ἀλλ' ἐφύλασεν ἑὸς καὶ ἡμῶν, οὕτε ἡ σοῦ σιωπὴ ἐπὶ τούτῳ, δέσποτα. Καὶ ὅσον ἀκόλουθον, ἐπὶ μὲν τῷ δεσπότη μου Εὐσεβίῳ ἠυφράνθημεν· ἐπὶ σοὶ δὲ λυπούμεθα, στοχαζό-

A semper genitus est, ab ingenito genitus est, neque cogitatione neque momento aliquo præcedit Deus Filium, semper Deus, semper Filius, semper Christus, ex ipso Deo est Filius. Et propterea quod Eusebius frater tuus Cæsariensis, et Theodotus, et Paulinus, et Athanasius, et Gregorius, et Aetius, et Orientales omnes dicunt, Deum qui sine principio est, præexistere Filio, anathema facti sunt: excepto solo Philogonio et Hellenico et Macario hæreticis, nulliusque doctrinæ hominibus. Ex quibus Filium quidam eructationem, aliqui germen, nonnulli coingentum dicunt. Quorum impietatem ne audire quidem possimus, etiamsi mille mortis cruciatus nobis minentur atque intentent hæretici. Nos vero quid dicimus et sentimus, docuimus et docemus? Quod Filius non est ingenitus, neque pars ingenita ullo prorsus modo, neque ex subjecto quopiam: sed quod voluntate et consilio substituit ante tempora et sæcula, plenus Deus unigenitus, immutabilis: et priusquam gigneretur, aut crearetur, aut designaretur, aut fundaretur, non fuerit: ingenitus enim non erat. Affligimur autem quod diximus, principium habere Filium, Deum autem esse absque principio: propterea, inquam, persecutionem patimur, et quod diximus, ex non existentibus eum esse. Idque ita diximus, quod neque pars Dei, neque ex subjecto quopiam est: hanc ob causam affligimur. Reliquum ipse nosti. Valere

Porro qui hic enumerantur, sunt: Eusebius, Cæsareæ Palæstinæ episcopus, qui dicitur Pamphili: Theodotus Laodiceæ, Paulinus Tyri, Athanasius Anazarbi, Gregorius Beryti, Aetius Lydæ, quæ nunc Diospolis vocatur: hi Arianarum partium fuere. Adversarum autem nominat Philogonium Antiochenum, 552 Hellenicum Tripolitanum et Macarium Hierosolymitanum, quos sycophantice hæreticos vocat, quod cœternum et antesæcularem, ejusdemque honoris et ejusdem substantiæ cum Patre Filium esse docuerunt. Hoc scripto permotus Eusebius, cum plures alios venenum hæresis evomens incitavit, tum ad Paulinum Tyriæ Ecclesiæ antistitem litteras dedit, quas audire convenit.

CAPUT X.

Quæ Eusebius idem Paulino Tyrio episcopo scripserit.

Domino meo Paulino Eusebius in Domino salutem. Neque egregium domini mei Eusebii pro verbo veritatis (2), de quo ad nos est renuntiandum, studium: neque tuum eadem de re silentium, domine, tacitum apud nos est. Itaque pro eo atque convenit, de domino quidem meo Eusebio læta-

(1) Collucianistam Eusebium vocat, quasi condiscipulum, qui secum Lucianum presbyterum Antiochenum martyrem, sacras litteras Antiochiæ

docentem, audierit.

(2) Eusebium Pamphili Cæsariensem antistitem intelligit.

mur : de te autem dolemus, tanti viri silentio causam nostram damnari existimantes. Quapropter te, qui nosti prudenti viro minime omnium convenire, ut aliena et absurda sentiat veritatemque obticeat, hortor, ut spiritu mentem tuam ad scribendum redintegrante, scribere tandem de rebus iis incipias quæ et tibi et auditoribus futuræ sunt utiles : præcipue, si consentanea Scripturæ, vestigiis verborum et sententiarum ejus insistent, scribere animum induxeris. Neque enim duo ingenta audivimus, neque unum in duo divisum, sed neque corporeum quid perpeffioni obnoxium didicimus aut credidimus, domine : verum unum quidem ingentum : unum vero ab ipso vere, non autem ex substantia ejus factum, prorsus naturæ ingenti non particeps : neque quod ex substantia ejus sit, sed factum plane sit, aliud natura atque virtute, ad perfectam similitudinem affectionis et virtutis factoris ipsius factum. Cujus principium non verbo tantum inenarrabile, sed neque mente, non dico hominum, sed eorum, quæ supra homines sunt, omnium, comprehensibile esse credimus. Proindeque non nostris ipsorum rationibus freti, sed sacræ Scripturæ auctoritatibus edocti, dicimus, conditum esse et fundatum et genitum substantia, **553** et immutabili atque inenarrabili natura et similitudine ad factorem ipsum, sicuti ipse dicit Dominus : *Deus creavit me in initio viarum ejus, ante omnes colles gignit me*¹. Si vero ex ipso, hoc est, ab ipso erat, ceu pars ejus, aut ex defluxu substantiæ, non jam creatus neque fundatus esse diceretur : id quod ipse quoque, domine, perfectio non ignoras. Quod enim ex ingento existat, conditum jam ab alio, vel a seipso, fundatumve non sit, utpote ab initio ingentum existens. Si vero genitum id esse dicatur, indicium quoddam de se præbeat, veluti ex paterna substantia genitum, et quod eandem habeat ex eo naturam, scimus quod non de eo solo genitum esse, Scriptura, verum etiam de aliis, illi per omnia natura dissimilibus, loquitur. Nam et de hominibus dicit² : *Filios genui et exaltavi, ipsi autem sperverunt me. Et, Deum qui genuit te, dereliquisti*³. Et in aliis quid dicit? *Qui genuit guttas roris*⁴ : non naturam ex natura, sed cujuslibet rei quæ generatur, ex voluntate ejus, generationem deducens. Nihil enim est ex substantia ejus, verum omnia voluntate ejus, pro se quodque, genita sunt, sicuti genita sunt. Atque ille quidem Deus, hæc vero ad similitudinem ejus ratione sua similia futura, et tamen omnia ex Deo. Quæ tu accepta et elaborata, pro ea quæ tibi divinitus adest gratia, ad dominum meum Alexandrum perscribe. Persuasum enim habeo, si ad hominem scripseris, tecum permoturus esse. Saluta omnes in Domino. Valentem te, et pro nobis orantem, divina gratia conservet, domine.

Α μνοι τὴν σιωπὴν ἀνδρὸς τοιοῦτου ἦσαν ἡμῶν εἶναι. Διὸ παρακαλῶ σε, εἰδὼτα ὡς ἀπρεπὲς ἀνδρὶ φρονίμῳ ἄλλοις φρονεῖν, καὶ σιωπᾶν τάληθῃ, ἀνασκευάσαντι τῷ πνεύματι τὸν λογισμὸν, περὶ τὸ γράφειν ἀρχοῦ λυσιστελοῦντο· καὶ σοὶ καὶ τοῖς ἀκούουσίν σου· μάλιστα¹ ὅταν κατ' ἀκολουθίαν τῆς Γραφῆς καὶ τοῖς ἔχουσιν τῶν λόγων αὐτῆς καὶ τῶν βουλημάτων ἐθέλοις γράφειν. Οὕτε γὰρ δύο ἀγέννητα ἀκηκόαμεν, οὕτε ἐν εἰς δύο ἐξηρημένον, οὐδὲ σωματικόν τι πεπονηθὸς (1) μεμαθηκαμεν ἢ πεπιστευκαμεν, δέσποτα· ἀλλ' ἐν μὲν τὸ ἀγέννητον· ἐν δὲ τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἀληθῶς καὶ ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ γεγενῆς, καθόλου τῆς φύσεως τῆς ἀγεννήτου μετέχον, ὡς οὐκ ἂν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ, ἀλλὰ γεγενῆς ὁμοσχερῶς, ἕτερον τῇ φύσει καὶ δυνάμει πρὸς τελείαν ὁμοιότητα διαθεσέως τε καὶ δυνάμει τοῦ πεποιηκότος γενόμενον. Οὐ τὴν ἀρχὴν οὐ λόγῳ μόνον ἀδείχητον, ἀλλὰ καὶ ἐννοίᾳ, οὐκ ἀνθρώπῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπὲρ ἀνθρώπων, πάντων εἶναι ἀκατάληπτον πεπιστευκαμεν· καὶ ταῦτα, οὐχὶ λογισμοῦς ἑαυτῶν ὑποτιθέμενοι, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀγίας Γραφῆς μεμαθηκότες, λέγομεν κτιστὸν εἶναι, καὶ θεμελιωτὸν, καὶ γεννητὸν τῇ οὐσίᾳ, καὶ τῇ ἀναλλοιώτῳ καὶ ἀρρήτῳ φύσει καὶ τῇ ὁμοιότητι πρὸς τὸν πεποιηκότα μεμαθήκαμεν, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριός φησιν· Ὁ Θεὸς ἐκτίσεν με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ· πρὸ δὲ πάντων βουνῶν γεννᾷ με. Εἰ δὲ ἐξ αὐτοῦ, τοῦτο² ἔστιν, ἀπ' αὐτοῦ ἦν, ὡς ἂν μέρος αὐτοῦ ἢ ἐξ ἀπορίᾳς τῆς οὐσίας, οὐκ ἂν εἴη κτιστὸν, οὐδὲ θεμελιωτὸν εἶναι ἐλέγετο· οὐδὲ αὐτὸς ἀγνοεῖ, κύριε, ἀληθῶς· τὸ γὰρ ἐκ τοῦ ἀγεννήτου ὑπάρχον κτιστὸν εἴη ὑπ' ἐτέρου ἢ αὐτοῦ, ἢ θεμελιωτὸν, οὐκ ἂν εἴη. ἐξ ἀρχῆς· ἀγέννητον ὑπάρχον. Εἰ δὲ τὸ γεννητὸν αὐτοῦ λέγεσθαι ὑπόφασιν (2) τίνα παρέχει, ὡς ἂν ἐκ τῆς οὐσίας τῆς πατρικῆς· αὐτὸν γεγενῆς, καὶ ἔχειν ἐκ τούτου τῆς φύσεως τὴν ταυτότητα, γινώσκουμεν ὡς οὐ περὶ αὐτοῦ μόνου τὸ γεννητὸν εἶναι φησιν ἡ Γραφή, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνομοίων αὐτῷ κατὰ πάντα τῇ φύσει. Καὶ γὰρ καὶ ἐπ' ἀνθρώπων φησιν, Χιτοὺς ἐγέννησα καὶ ὑψῶσα· αὐτοὶ δὲ με³ ἠθέτησαν· καὶ, Θεὸν τὸν γεννήσαντα σε ἐγκατέλιπες. Καὶ ἐν ἐτέροις τί φησιν; Ὁ τετοκῶς βάλους διόσου· οὐ τὴν φύσιν ἐκ τῆς φύσεως διηγούμενος, ἀλλὰ τὴν ἐπ' ἐκάστῳ τῶν γενομένων ἐκ τοῦ βουλήματος αὐτοῦ γένεσιν· οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ· πάντα δὲ βουλήματι αὐτοῦ γενόμενα, ἑκαστον ὡς καὶ ἐγένετο· ὁ μὲν γὰρ Θεός, τὰ δὲ πρὸς ὁμοιότητα αὐτοῦ λόγῳ ὁμοία ἐσόμενα· πάντα δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἄπερ λαβὼν καὶ ἐξεργασάμενος, κατὰ τὴν προσοῦσάν σοι θεῶν χάριν, γράφαι τῷ δεσπότῃ μου Ἀλεξάνδρῳ σπουδάσων. Πεπίστευκα γὰρ ὡς, εἰ γράφεις αὐτῷ, ἐντρέψεις αὐτόν. Πάντας πρόσκειται τοῦς ἐν Κυρίῳ. Ἐβρώμενον σε, καὶ ὑπὲρ ἱμῶν εὐχόμενον, ἢ θεῶν χάρις διαφυλάττοι σε, δέσποτα.

¹ Prov. viii, 22. ² Isa. i, 2. ³ Deut. xxxii, 18.

⁴ Job. xxxviii, 28.

(1) Hoc est, diminutionem, decrementum.

(2) Alii habent ὑπόφασιν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Α

CAPUT XI.

Περὶ τῶν ὑπὲρ Ἀρείου συνόδων· καὶ περὶ τῆς τῇν οἰκουμένην διαλαβούσης συγχύσεως διὰ τούτων.

De synodis pro Ario coactis, et de turba et confusione quæ orbem propter Arium invasit.

Τοιαῦτα καὶ οὗτοι ἔγραφον πρὸς τὸν κατὰ τῆς ἀληθείας ὀπλιζόμενοι πόλεμον. Ὡς δὲ πολλὰ γράφοντες ἤκιστα πείθειν τὸν Ἀλέξανδρον εἶχον, χαλεπαίνοντες ἦσαν ὡς ὕβρισμένοι· καὶ σπουδῇ ἐτίθεντο τὸ Ἀρείου κρατῆναι δόγμα. Καὶ δὴ ἐν τῇ Βιθυνῶν τὸ τῆς ἀσεθείας συγκροτήσαντες ἐργαστήριον, τοῖς ἀνὰ τὴν οἰκουμένην οἱ περὶ Εὐσέβιον ἐπισκόποις ἔγραψαν, Ἀρείον τε καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ κοινωνίας ἀξιούν· εἶναι γὰρ αὐτοῖς ἐβδωμένην τὴν περὶ τὸ δόγμα δόξαν· καὶ Ἀλέξανδρον δὲ ταυτὸ τοῦτο δρᾶσαι παρασκευάζειν. Ὡς δὲ οὐδὲν ἤττογ τὸ σπουδασμα παρὰ γνώμην ἐξέβαινε, Ἀλεξάνδρου τοῖς **Β** πάντων Ἀρείου, πρεσβείαν ἔστειλε Παυλίνῳ τε καὶ Εὐσέβιῳ τῷ Παμφίλῳ, καὶ Πατροφίλῳ τῷ Σκυθοπόλει, καὶ περὶ ἐκείνους συστήματι, ἐπιτεστράφθαι οἱ καὶ τοῖς ἄμφ' αὐτὸν, τὸν περὶ αὐτὸν ὡς πρότερον ἐκκλησιάζειν λαὸν, οἷα δὴ καὶ τὴν τῶν πρεσβυτέρων τάξιν ἐκ πολλοῦ ἔχοντα, ἔθους ἐκ παλαιοῦ κρατήσαντος· ἕνα μὲν εἶναι τὸν κατὰ πάντων ἐπίσκοπον, τοὺς δὲ πρεσβυτέρους ἰδίας τὰς ἐκκλησίας ἔχειν, καὶ τὸν λαὸν ἐκεῖσε συνάγοντος ἐκδιδάσκειν. Οἱ δὲ δέχονται τὴν πρεσβείαν· καὶ ἐν Παλαιστίνῃ μεθ' ἑτέρων γενόμενοι, τὴν Ἀρείου αἵτησιν ἐκπληροῦσιν, ἐγγράφως διαταξάμενοι συνάγειν μὲν ὡς πρότερον Ἀρείον, Ἀλεξάνδρῳ γε μὴν ὑποκεισθαι· **Γ** δεῖσθαι δὲ καὶ ἀντιβολεῖν τῆς ἐκείνου κατατυχάνειν εἰρήνης τε καὶ ἐνώσεως. Καὶ ἄλλη δ' ἐν Αἰγύπτῳ σύνοδος ὑπὲρ τούτων συνίστατο. Συνέπραττε δὲ αὐτῷ καὶ Μελίτιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, οἱ τῆς Ἐκκλησίας πρὸ βραχείας σχισθέντες, καὶ τὰ μέγιστα συνελαμπδύνοντο, αἵτε δὴ καὶ οὗτοι κακῶς πρὸς Ἀλέξανδρον διακείμενοι. Τίς δὲ ὁ Μελίτιος οὗτος φθάνομεν εἰρηκότες. Τοῖς δὲ κατ' Αἴγυπτον καὶ ταῖς ἀπανταχοῦ ἐκκλησίαις διασπαρείσης τῆς αἰρέσεως, ἕως ἐν ἐκάστοις ἀμαχρὸς ἀνηγέρετο. Ὁ δὲ κοινὸς ὄχλος κρίνων ἦν τὰ τοιαῦτα· καὶ ἐπ' ἀγορᾶς προβαίνοντο, τῶν μὲν τοῖσδε, τῶν δ' ἐκείνους προστιθεμένων καὶ ἐπικλινομένων. Τραγωδία τε καὶ γέλως ἀντικρυ· τὰ δρώμενα ἦσαν. Οὐ γὰρ ἀλλόγλωσσοι ταῖς ἐκκλησίαις ἐπεστράτευον, ἀλλ' ὁμοδίαιτοι καὶ **Δ** ἐμόφυλοι κατ' ἀλλήλων ὠπλίζοντο, ταῖς γλώσσαις οἷα ὄρσαι χρώμενοι· καὶ ὑπ' ἀλλήλων κατησθίοντο ἕκαστοι. Εἰς τοσοῦτον δ' ἀτοπίας προέβη τὸ πρᾶγμα, ὡς δημοσία ἐν καταγέλωτι τὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐκχεῖσθαι. Νεανικῶς γὰρ διαπληκτιζόμενοι, πρέσβεις ἔπειλλον, ὁποῖον τῶν μερῶν μείζονα περιαιροῖσαι τὴν σύλλογον. Γράμματα δ' ἐναντία πρὸς ἑκάστοις ἐπέμποντο, ὡς πλείστα καὶ Ἀλέξανδρον καὶ Ἀρείον ταῖς σφετέραις· δόξαι· συναγαγεῖν ὡς ἐξ ἐκείνων καὶ τὰς ἐξῆς αἰρέσεις· Ἀρειανῶν, Εὐνομιανῶν, καὶ ὅτων ἄλλων, τὴν πρόφασιν τῆς συστάσεως ἐσχηκεῖναι.

Et quæ plurimæ epistolæ, inter se contrariæ, vel Arium opinionibus suis assentiri cupiebant.

Talia et isti scripserunt, adversus veritatem bellum instituentes. Postquam autem diu multumque scribentes, persuadere Alexandro quod volebant non potuerunt, perinde atque injuria affecti essent, ægre id ferentes, magno studio in hoc incubuere ut Arii dogma obtineret. Et in Bithyniæ primaria urbe, impietatis instituta officina, Eusebius ad plerosque orbis Christiani episcopos litteras dedit, ut Arium sectatoresque ejus ad communionem admitterent. Sic enim futurum, ut ingentem de dogmate consequerentur gloriam, et Alexandro, ut idem faceret, auctores fierent. **554** Ut vero nihilo magis cœptum eorum ex sententia processit, quod Alexander in eis quæ semel decrevisset, constanter perseveraret, desperata ea re Arius internuntios ad Paulinum. et Eusebium Pamphili, et Patrophilum Scythopolitanum, et ad illorum collegium misit, ut sibi sectatoribusque suis populi sui in ecclesia cogendi, sicuti antea fecissent, potestas fieret, petens: quippe qui longo ipse jam tempore ordinem locumque suum inter presbyteros haberet, et ex consuetudine antiqua unus quidem omnibus præesset episcopus, presbyteri autem suas ipsi regerent ecclesias, atque in eis populum congregatum pro concione docerent. Illi legationem hominis suscipiunt, et cum aliis in Palæstina convenientes, petitionemque ejus adimplentes, decretum in scriptum referunt: Arium quidem, ut antea, conventus cogere posse: Alexandro autem subditum esse, deprecarique et supplicare ei, quo in gratiam unionemque ejus pervenire posset, debere. Sed et alia quoque in Ægypto synodus hac de re acta. Ario Melitius etiam sectatoresque ejusdem faverunt, eumque maxime juverunt: qui et ipsi non ita pridem ab Ecclesia desciverant, et male erga Alexandrum animati erant. Quis autem Melitius iste fuerit, jam antea diximus. Caterum hæresi hac per Ægyptum et alibi passim in ecclesiis vulgata, dissidium ubique implacabile excitatum est. Et vulgus judicium earum rerum sibi sumebat. Agebatur de his publice in foro, aliis ad hanc, aliis ad illam partem animi affectione inclinantibus. Eaque rerum facies risum prorsus tragicumque præbebat spectaculum. Siquidem non peregrini et advenæ Ecclesias oppugnabant, sed cives ac tribules quotidiana consuetudine inter se conjuncti, bellum intestinum gerebant, linguis pro hastis utentes, et seipsos invicem mordentes. In eam sane indignitatem res evasit, ut publice Christianismus ad locum et ludibrium omnibus expositus esset. Juveniliter namque inter se decertantes, legationes circummittebant, utra pars majorem ad se pertraheret hominum frequentiam, passim mittebantur ab eis qui vel Alexandrum **555** Unde deinceps, quæ secutæ sunt hæreses dissidii et conflictationis occasionem sumpserunt.

CAPUT XII.

Ut Constantinus audita Ecclesiæ contentione. Hosium Hispanum in Orientem miserit, ad concordiam inter dissidentes conciliandam.

Quæ contentio cum ad imperatoris quoque aulam pervenisset, non mediocriter, ea audita, laudatissimus permotus est atque indoluit princeps. Et gravi in animo concepto mœrore, propriam eam reputavit esse calamitatem. Confestim ergo flammam accensam extinguere, et quam celerrime malorum fontem obturare studuit. Verebatur enim, quod nuper admodum religio vigere cœpisset, multos ejusmodi opinionum dissensione adductos, fidem aversaturos esse. Itaque litteris scriptis, et Arium et Alexandrum objurgans, vitio eis vertit quod, quæ latere potuerit, quæstionem in medium attulerint: et nimia ad contendendum inclinatione, ea perperam vulgarent, quæ neque movere, neque prorsus in animum admittere, aut certe, si admisissent, silentio tegere, neque ita inter sese dissidere, quamvis illis tum de dogmate non conveniret, debuissent. Omnium quippe maxime necessarium unum esse putavit, ut de divina providentia consentiamus, et omnes eandem fidem servemus. Exquisite vero de ejusmodi rebus inquirere, secularum esse partium. Quod si ambiguae emergent sententiæ, rectius eas in recessibus mentis tanquam in umbra, regi. Quapropter ut a talibus contentionis nugis alienissimi, idem sentirent, eos est cohortatus: ægre sibi esse quam maxime testatus, homines tales et urbes Orientales, quamvis

tanto sibi ejus dissidii impedimento objecto, visere. Talia quædam objurgatione et suasionem temperata, Alexandro et Ario sapientissimus scripsit imperator. Graviter etiam admodum tulit, quod audisset, quosdam in Oriente festum Paschæ diem non eodem tempore quo reliquos omnes Christianos, celebrare: eosque cum singulare quiddam sibi usurpare, atque a destinato receptæ ab aliis consuetudinis instituto recedere, tum ferias eas Judaico quodam more peragere; quapropter fieret ut tam lætus et festus Christianorum conventus obscuraretur, et dissensione depravaretur. Itaque consentientem statum Ecclesiis conciliare volens, **556** utraque in re inhibere mali currentem impetum, priusquam latius ad plures perveniret, et seditionem ad concordiam reducere studuit. Ejus rei gratia, virum et vita et doctrina insigni præditum, qui cum aliis in rebus præclarus esset, tum in tuenda fidei professione paulo antea magnam sibi gloriam comparasset, quique in maxima apud imperatorem veneratione et honore præcipuo esset, nomine Hosium, civitatis Cordubæ in Hispania episcopum, ex omnibus familiaribus suis delectum, cum litteris ad eos qui in Ægypto inter se dissidebant conciliandos et ad concordiam reducendos: et item ad eos qui in Oriente Ecclesiis aliis se Paschali die celebrando non accommodabant, ad

A

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Ὡς ἀκούσας τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἔριν ὁ Κωνσταντίνος. Ὅσιον τὸν Ἰσπανὸν εἰς τὴν ἑω ἀπέστειλεν εἰς διαλλαγὰς χωρῆσαι τοῖς στασιάζουσιν.

Ἐπεὶ δὲ ἡ ἔρις ἀχρι καὶ τῶν βασιλείων ἐφοῖτα, οὐ μετρίως ἐδυσφόρησε διακούσας ὁ πανεύφημος βασιλεὺς. Περιαλγῆς δὲ τὴν ψυχὴν γενόμενος, οἰκτιρῶν ἐλογίσατο συμφορὰν καὶ παραχρῆμα σβέσσει τὴν ἀναπτομένην φλόγα σπουδὴν ἐποιεῖτο, καὶ τὴν τῶν κακῶν ὥς τάχος ἐμφορῶσαι πηγὴν. Καὶ γὰρ ὤρετο προσφάτως ἡδὴ τῆς θρησκείας αὐξίν ἀρχομένης, πολλοὺς τῇ διαφωνίᾳ τῆς δόξης ἀποστραφῆναι τὴν πίστιν καὶ γράφων, ἐν αἰτίαις ἐτίθει καὶ Ἀρείον καὶ Ἀλέξανδρον, ἐγκαλῶν, οἷς δυναμένην λαθεῖν ζήτησιν ἦγον εἰς μέσον καὶ τῇ ἀγαν τοῦ φιλονεοκαὶν μετακλίσει, παράγειν δὲ μήτε κινεῖν ἰδεῖ, μήτε τὴν ἀρχὴν ἐνθυμεῖσθαι καὶ ἐνθυμηθέντος, σιωπῇ κρύπτειν μηδ' οὕτω; ἀλλήλων ἀποδίστασθαι, εἰ καὶ τέως περὶ τοῦ δόγματος διαφέρονται. Τὸ γὰρ ἀναγκαῖον ἐν εἶναι, περὶ τῆς θείας προνοίας συμφωνεῖν πάντας, καὶ τὴν αὐτὴν τηρεῖν πίστιν. Τὸ δ' ἀκριβολογεῖν περὶ τῶν τοιούτων ἐν δευτέρῳ τίθεσθαι. Εἰ δὲ καὶ ἀμφίβολοι γένοιτο γινώμαι, ἐν ἀπορρήτῳ τῆς διανοίας ἐπηλυγάζειν. Διὰ τοι καὶ τῆς περὶ τὰ τοιαῦτα λέσχης ὡς πορρωτέρῳ γενομένων, τὰ ἴσα φρονεῖν ὁρεσθῆναι. Ἀχθεσθαι γὰρ τοῖς τοιούτοις ὡς πλείστον καὶ γε προὔργου τιθέμενον καὶ τὰς κατὰ τὴν ἑω πόλεις ἰδεῖν καὶ αὐτὴν Ἀλεξάνδρειαν τὴν τοιαύτην ἔριν καθίστασθαι ἐμποδῶν.

usu publico id flagitante, ipsamque adeo Alexandriam,

Τοιαῦτα δὲ τινὰ σύμμικτα μέμψει καὶ συμβουλῇ Ἀλεξάνδρῳ καὶ Ἀρείῳ ὁ πάνσοφος ἔγραψε βασιλεὺς. Λίαν δὲ χαλεπῶς ἔφερε πυνθανόμενος, καὶ τινὰς κατὰ τὴν ἑω τὴν τοῦ Πάτχα ἑορτὴν μὴ ἐπὶ μιᾷς ἡμέρας, ὡς τοῖς ἄλλοις ἀπαντας Χριστιανούς· διαφόρους δ' ἐντεῦθεν καθίστασθαι καὶ τῷ ἀκοινωνήτῳ μὲν μὴ δίστασθαι, ἅτε δὲ Ἰουδαϊκώτερον ἐπιτελοῦντας αὐτὸ, συμβαίνειν τὸ φαῖδρον τῆς πανηγύρεως ἀμαυροῦσθαι τῇ διχονοίᾳ καὶ καταθλάπτεσθαι. Καὶ γε τὸ ἀστασίαστον τῇ Ἐκκλησίᾳ πραγματευόμενος, ἐσπουδάσας δι' ἀμφοτέρω προσκαταλαθεῖν τὴν τοῦ κακοῦ ῥύμην, πρὶν εἰς πολλοὺς δισθῆ, καὶ τὸ στασιάζον συναγαγεῖν εἰς ὅμονον. Καὶ δὲ τινὰ τῶν ἀμφοτέρων βίῳ τε καὶ λόγῳ διάστημον ἀνδρά εὐρών· διζώζητον μὲν κἀν τοῖς ἄλλοις, κἀν ταῖς ὑπὲρ τῆς πίστεως ὁμολογίαις μικρῶ πρόσθεν εὐδοκίμησαντα· δι' αἰδοῦς δὲ καὶ ὅτι πλείστης ἦγε τιμῆς τοῦτον ὁ βασιλεὺς· ὄνομα δ' ἐκείνου Ὅσιος ἦν· μιᾷς δὲ τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ πόλεων τὴν ἐπισκοπὴν ἐκλήρουτο· Κουρδούδη δὲ ἐκαλεῖτο· τοῦτον μετὰ γραμμάτων τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ στασιάζουσιν ἔπεμπε, καταλλάξαι τε καὶ εἰς ὁμόνοιαν ἀγαγεῖν. ἔτι δὲ καὶ τοῖς περὶ τὴν ἑορτὴν διαφερομένοις κατὰ τὴν ἑω τὴν συμφωνίαν βραβεύσαι. Μέρους δὲ ὧν ἐπεφέρετο γραμμάτων, οὐκ ἂν δι' ὅχλου γένοιτο, εἰ γε τῇ συγγραφῇ πυραβηθῆμεν· τὸ γὰρ

πλήρες Εὐσέβιος ἐν τῷ τρίτῳ τῶν πρὸς Κωνσταν-
τίνον βιβλίων ἀνέγραψεν. Ἐχει δὲ οὕτω·
incommodum fuerit hoc loco inserere. Epistolam enim totam Eusebius libro tertio eorum quos de
Constantino scripsit, de verbo ad verbum retulit. Cujus capita quædam sic habent :

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Ἐπιστολὴ τοῦ θεοφιλοῦς βασιλέως, Ἀλεξάνδρῳ
καὶ Ἀρείῳ πεμφθεῖσα.

« Νικητὴς Κωνσταντίνος, μέγιστος, σεβαστὴς,
Ἀλεξάνδρῳ καὶ Ἀρείῳ. Μανθάνω ἐκείθεν ὑπῆρχθαι
τοῦ παρόντος ζητήματος τὴν καταβολήν. Ὅταν γάρ
σὺ, ὦ Ἀλέξανδρε, ἐξήτεις· παρὰ τῶν πρεσβυτέρων
μαθεῖν, τί δὴ ποτε νοεῖ ἕκαστος αὐτῶν ὑπὲρ τινος
τόπου τῶν ἐν νόμῳ γεγραμμένων· μᾶλλον δὲ ὑπὲρ
τινος καταλείναι ζητήματος μέρους πυνθάνοιο· σὺ τε,
ὦ Ἀρείε, ὅπερ ἡ μήτε τὴν ἀρχὴν ἐνθυμηθῆναι, ἢ
ἐνθυμηθέντα σωπῇ παραδοῦναι προσήκον ἦν, ἀπρο-
όπτως ἐντέθεικας, τῆς ἐν ὑμῖν διχονοίας ἐγερθεί-
σης, ἡ μὲν σύνδεος ἠρνήθη· ὁ δὲ ἀγνώστου λαὸς
εἰς ἀμφοτέρους σχισθεὶς, ἐκ τῆς τοῦ κοινοῦ σώματος
ἀρμονίας ἐχώρισθη· οὐκοῦν ἐκάτερος ὑμῶν ἐξ ἑσού
τὴν γνώμην παρασχών, ὅπερ ἂν ὁ συνθεράπων
ὑμῶν δικαίως παραινῇ, δέξασθε. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν,
οὔτε ἐρωτῶν ὑπὲρ τῶν τοιούτων ἐξαρχῆς προσήκον
ἦν, οὔτε ἐρωτῶμενον ἀποκρίνασθαι. Τὰς γὰρ τοιαύ-
τας ζητήσεις, ὁπόσας οὐ νόμου τινὸς ἀνάγκη προσ-
τάττει, ἀλλ' ἀνωφελοῦς ἀργίας ἐρεσχάλει προστί-
θῃσιν, εἰ καὶ φυσικῆς τινος γυμνασίας γένοιτο
ἐνεκα, ὁμῶς ὀφειλομένη εἰσω τῆς διανοίας ἐγκλείειν,
καὶ μὴ προχείρως εἰς δημοσίας συνόδους ἐκφέρειν,
μηδὲ ταῖς πάντων ἀκοαῖς ἀπρονοήτως πιστεύειν.
Πόσις γάρ ἐστιν ἕκαστος, ὥστε πραγμάτων οὕτω
μεγάλων καὶ λίαν δυσχερῶν δύναμιν ἢ πρὸς τὸ
ἀκριβὲς συνιδεῖν, ἢ κατ' ἀλίαν ἐρμηνεύσαι; Εἰ δὲ
καὶ τοῦτο ποιεῖν τις εὐχερῶς νομισθεῖ, πόσον μέ-
ρος τοῦ δήμου πείσσει; Ἢ τίς ὅς ταῖς τῶν τοιούτων
ἀκριβείαις ἔξω τῆς ἐπικινδύνου παρολισθήσεως ἀν-
τισταίη; Οὐκοῦν ἐπεκτέον ἐν ταῖς τοιούτοις τὴν
πολυλογίαν· ἵνα μήπως ἢ ἡμῶν ἀσθένεια τῆς φύ-
σεως, τὸ προτεθὲν ἐρμηνεύσαι μὴ δυνήσεντων, ἢ ἡ
τῶν διδασκομένων ἀκροατῶν βραδυτέρα σύνεσις,
πρὸς ἀκριβῆ τοῦ ρηθέντος κατέληψιν ἐλθεῖν μὴ χω-
ρησάντων, αὐθις ἐξ ἐκατέρου τούτων, ἢ βλασφημίας
ἢ σχίσματος, εἰς ἀνάγκην ὁ δῆμος περισταίῃ. Διό-
περ καὶ ἐρώτησις ἀπροφύλακτος, καὶ ἀπόκρισις
ἀπρονοήτος, τὴν ἴσῃ ἀλλήλαις ἐπιιδούτωσαν ἐφ'
ἐκατέρῳ συγγνώμην. Οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ τοῦ κορυφαίου
τῶν ἐν τῷ νόμῳ παραγγελμάτων ἡμῖν ἐξήθη πρό-
φασις, οὐδὲ καινὴ τις ὑμῖν ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ
θρησκείας αἵρεσις ἀντεισέχθη· ἀλλ' ἕνα καὶ τὸν
αὐτὸν ἔχετε λογισμόν, ὥσπερ τὸ τῆς κοινωνίας σύν-
θημα. Ἰμῶν γὰρ ἐν ἀλλήλοις ὑπὲρ μικρῶν καὶ
λίαν ἐλαχίστων φιλονεικούντων, τοσούτον τὸν τοῦ
Θεοῦ λαὸν ταῖς ὑμετέραις; ἰθύνεσθαι φρεσὶν οὐ
προσῆκει διὰ τὸ διχονοεῖν· ἀλλ' οὔτε πρέπον οὔτε
ὅλως θεμιτὸν εἶναι πιστεύεται. Ἵνα δὲ μικρῷ πα-
ραδείγματι τὴν ὑμετέραν σύνεσιν ὑπομνήσω, λέξω.
Ἵστε δὴ καὶ τοὺς φιλοσόφους αὐτοὺς, ὡς ἐνὶ μὲν
ἐπαντε; δόγματι συντίθενται; πολλὰκις δὲ ἐν τινι

A consentientes nobiscum cæremonias pertrahendos,
misit. Litterarum earum partem aliquam non in-
commodum fuerit hoc loco inserere. Epistolam enim totam Eusebius libro tertio eorum quos de
Constantino scripsit, de verbo ad verbum retulit. Cujus capita quædam sic habent :

CAPUT XIII.

Epistola Deum diligentis imperatoris, ad Alexandrum
et Arium missa.

« Victor Constantinus, Maximus, Augustus, Ale-
xandro et Ario. Quæstionis præsentis exordium a
vobis isthinc exstitisse intelligo. Cum enim tu, Ale-
xander, a presbyteris requireres quid quisque eorum
sentiret de quodam loco legis, seu potius de cujus-
dam partis inani quæstione interrogares : et tu,
Ari, quod vel prorsus in animum non admissum,
vel certe admissum silentio mandatum oportuit,
improvide respondendo exponeres, excitata inter
vos dissensione, conventus quidem solemnissimus
quibusdam denegatus, sanctissimus autem populus in
partes scissus, communis corporis apta et consen-
tiente unione excidit. Itaque uterque vestrum ex
æquo sententiam animumque animadvertens, ad
quod vos conservus et collega vester legitime ac
juste cohortatus fuerit, id suscipiat. Quid vero hoc
ipsum est? Neque interrogare de ejusmodi rebus a
principio, neque interrogatum respondere, æquum
erat. Ejusmodi enim quæstiones, quas non aliqua
legis et religionis nostræ necessitas injungit, sed
inanes inutilis otii nugæ proferunt, etiamsi natu-
ralis alicujus exercitationis gratia proponantur,
tamen intra abdita mentis nostræ continere, 557
neque vel facile in publicos conventus producere,
vel incaute omnium auribus credere debemus.
Quotus enim quisque est qui res ita magnas et
difficiles admodum aut certo perspicere, aut rite
exponere queat? Quod si quis id sibi facere pro-
clive esse ducat, cui parti plebis id persuadebit?
Aut quis tandem erit, qui contra tales tantarum
rerum argutias et subtilitates sine periculoso lapsu
consistet? Quam ob rem inhibenda est in talibus
disputatio longior, ne quo modo, si vel naturæ
nostræ imbecillitas quod propositum sit exponere
non valeat : vel discentium auditorum hebetius in-
genium id quod exquisite dictum sit assequi non
possit, in alterius istorum, blasphemæ scilicet,
aut schismatis atque dissidii, necessitatem populus
incidat. Itaque et interrogatio incauta et responsio
improvida æquam sibi invicem in utroque veniam
concedant. Neque enim de præcipuo aliquo legis
nostræ præcepto occasionem concertandi sum-
psistis, neque novum aliquid a vobis de cultu
Dei institutum est inductum, sed unam eam-
demque habetis propositam rationem, sicuti
communione etiam tesseram. Et cum de rebus
minimis inter vos contentiose decertetis, minime
omnium decet, per dissensionem vos tantam populi
Dei multitudinem pro arbitrio vestro ducere.
Quod neque decorum, neque prorsus fas esse cre-
ditur. Sedenim, ut prudentiam vestram parvi

exemplo commonefaciam, non ignoratis sane, A philosophis etiam ipsis de uno omnibus convenire dogmate, et pers. rpe eosdem de parte aliqua sententiarum aut brevium dictorum dissentire: sed enim etiam si scientie virtute discordent, corporis tamen unione inter se conspirant. Quod si hoc sic habet, quomodo non multo justius fuerit, vos, qui gionis instituto unanimes inter vos esse?

« Verum age, deliberatione majore consideremus, et cogitatione prolixiore quod dictum est animadvertamus, an recte propter paucas et vanas verborum inter vos rixas fratres fratribus adversentur, et solemnes conventus impia dissensione per vos segregentur, qui de parvis admodum et minime necessariis rebus mutua contentione decertatis. 558 Vulgaria hæc sunt, et puerilibus mentibus magis convenientia, quam sacrorum et prudentium virorum sapientiæ congruentia. Decedamus nostra sponte a diabolicis tentationibus. Magnus ipse Deus et Salvator omnium nostrum commune omnibus protulit lumen, per cuius providentiam, cæptum hoc mihi, illius longe potentioris famulo (1), ad finem debitum perducere permittite, ut per vos (2), illius populos, mea admonitione, ministerio et cohortationis contentione, ad conventus communionem reducam. Est enim, quemadmodum dixi, una quædam in vobis fides, una instituti vestri sententia, et legis ipsius præceptum, omnibus suis partibus in unum animæ propositum et voluntatem omnia concludit. Hoc ipsum quod vobis inter vos contentionem peperit, quandoquidem non ad totius legis vim refertur, nequaquam apud vos seditionem aliquam et secessionem faciat. Atque hæc dico, non ut omnino necessitatem vobis istam valde puerilem atque incautam, aut qualemcunque tandem quæstionem sopiendi imponam. Potest enim a vobis sincere solemnitas conventus retineri, et communio omnium servari, quamvis maxime in parte quapiam inter vos aliqua sit de re minima dissensio. Siquidem non omnibus nobis, in rebus quibusvis, eadem voluntas est, neque una apud nos natura aut sententia obtinet. Itaque de providentia divina una in vobis sit fides, una sententia, unus de Deo consensus. Ea vero quæ de minimis istis quæstionibus inter vos exquisitè inquiritis, tametsi ad eandem sententiam non deducantur, convenit intra cogitationem retinere atque in animi penetralibus conservare. Itaque facite ut ineffabile illud et præcipuum communis amicitie et charitatis sacramentum, et veritatis fides, Deique cultus, et religionis atque legis nostræ honor reverentia, constans et firma apud vos permaneant. Reddite ad mutuam charitatem et gratiam, reddite universo populo suos amplexus, et vos ipsi veluti animas vestras expiantes, rursus alter alterum agnoscite. Jucundior namque pers. rpe, post depositas inimicitias, reconciliatione

(1) Dei scilicet.

τῶν ἀποφάσεων μέρει ὁ ἀφωνοῦσιν· εἰ καὶ τῇ τῆς ἐπιστήμης ἀρετῇ διαφωνοῦσι, τῇ μέντοι τοῦ σώματος ἐνώσει· πάλιν εἰς ἀλλήλους συμπνέουσιν. Εἰ δὲ τοῦτό ἐστι, πῶς οὐ πολλῷ δικαιοτέρων ὑμᾶς τοῦ μεγάλου Θεοῦ θεράποντας καὶ θεσπίζοντας ἐν τῇ αὐτῇ προσιρρέσει θρησκείας, ὁμοφύχους ἀλλήλοις εἶναι; ὁ magni Dei ministri constituti estis, in tantæ reli-

« Ἐπισκεψώμεθα δὲ λογισμῷ μερίζονι, καὶ πλείονι συνέσει τὸ βῆθὲν ἐνθυμηθῶμεν, εἴπερ ὁρθῶς ἔχει δι' ὀλίγας καὶ ματαίας ῥημάτων ἐν ὑμῖν φιλονεικίας ἀδελφούς· ἀδελφοίς ἀντικείμεθα, καὶ τὸ τῆς συνόδου τίμιον ἀσεβεῖ διχονοίᾳ χωρίζεσθαι· δι' ὑμῶν, οἱ πρὸς ἀλλήλους ὑπὲρ μικρῶν οὕτω καὶ μηδαμῶς ἀναγκαίων φιλονεικεῖτε. Δημιώδῃ ταύτ' ἐστὶ· καὶ παιδικαῖς ἐν- νόλαις ἀρμόττοντα μᾶλλον ἢ τῇ τῶν ἱερῶν καὶ φρο- νίμων συνέσει ἀνδρῶν προσέχοντα. Ἀποστῶμεν ἐκόντες τῶν διαβολικῶν πειρασμῶν. Ὁ μέγας Θεὸς καὶ Σωτὴρ ἡμῶν πάντων κοινὸν ἅπασιν τὸ φῶς ἐξεί- τεινεν· ἐφ' οὗ τῇ προνοίᾳ ταύτην ἐμὴ τῷ θερα- πευτῇ τοῦ κρείττονος τὴν σπουδὴν εἰς τέλος ἐνεργεῖν συγχωρήσατε· ὅπως δι' ὑμῶν τοὺς ἐκείνου δῆμους· ἐμῇ προσφωνήσει καὶ ὑπηρεσίᾳ καὶ νοουθεσίᾳ ἐν- στάσει πρὸς τὴν τῆς συνόδου κοινωνίαν ἐπαναγά- γοιμι. Ἐπειδὴ γάρ, ὡς ἔφην, μία τίς ἐστὶ πίστις ἐν ὑμῖν, καὶ μία τῆς καθ' ἡμᾶς αἰρέσεως σύνεσις, τό τε τοῦ νόμου παράγγελμα τοῖς δι' αὐτοῦ μέρε- σιν εἰς μίαν ψυχῆς πρόθεσιν τὸ ὅλον συγκαλεῖ, τοῦτο ὅπερ ὑμῖν ἐν ἀλλήλοις φιλονεικίαν ἤγειρεν, ἐπειδὴ μὴ πρὸς τὴν τοῦ παντὸς νόμου δύναμιν ἀνῆ- κει· χωρισμὸν τινα καὶ στάσιν ἐν ὑμῖν μηδαμῶς ἐμποεῖτω. Καὶ λέγω ταῦτα, οὐχ ὡς ἀναγκάσει ὑμᾶς ἐξάπαντος τῇ λῆϊν εὐήθει καὶ οἰκδομητοῦ ἐστὶν ἐκείνη ζητῆσαι συντιθεσθαι. Δύναται γάρ καὶ τὸ τῆς συνόδου τίμιον ὑμῖν ἀκέραιον φυλάττεσθαι, καὶ ἡ αὐτὴ κατὰ πάντων κοινωνία τηρεῖσθαι· κἂν τὰ μάλιστα τις ἐν μέρει πρὸς ἀλλήλους ὑπὲρ ἐλαχίστου διαφωνία γένηται· ἐπεὶ μηδὲ πάντες ἐν πᾶσι ταῦτο βουλόμεθα· μηδὲ μία τις ἐν ὑμῖν φύσις ἢ γνώμη πολιτεύεται. Περὶ μὲν οὖν τῆς θείας προνοίας μία τις ἐν ὑμῖν ἔστω πίστις, μία σύνεσις, μία συνθήκη τοῦ κρείττονος· ἃ δὲ ὑπὲρ τῶν ἐλαχίστων τούτων ζητήσεων ἐν ἀλλήλοις ἀκριβολογεῖσθε, κἂν μὴ πρὸς μίαν γνώμην συμφέρηται, μένειν εἰσω λογισμῶν D προσήκει τῷ τῆς διανοίας ἀπορρήτῳ τηρουμένῳ. Τὸ μέντοι τῆς κοινῆς φιλίας ἀπόρρητόν τε καὶ ἐξείρε- τον, καὶ ἡ τῆς ἀληθείας πίστις, ἥ τε περὶ τὸν Θεὸν καὶ τὴν τοῦ νόμου θρησκείαν τιμῇ, μενέτω παρ' ὑμῖν ἀσάλευτος. Ἐπανάλθετε δὴ πρὸς τὴν ἀλλήλων φιλίαν τε καὶ χάριν. Ἀπόδοτε τῷ σύμπαντι λαῷ τὰς οἰκείας περιπλοκάς· ὑμεῖς τε αὐτοὶ, καθάπερ τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς ἐκκαθάραντες, αὐτοῖς ἀλλήλους ἐπι- γνωτε. Ἰδίῳ γὰρ ποίλακι γίνεται φίλα μετὰ τὴν τῆς ἐχθρας ἀπόθεσιν, αὐτοῖς εἰς καταλλαγὴν ἐπαν- ελθοῦσα. Ἀπόδοτε οὖν μοι γαλήνᾳς μὲν ἡμέρας· νόκτας δὲ ἀμερίμους· ἵνα καί μοι τις ἡδονὴ καθα- ροῦ φωτὸς καὶ βίου λοιπὸν ἡσυχος εὐπροσύνη σώ-

(2) Id est, vestra pace.

ζηται· εἰ δὲ μὴ, στένειν ἀνάγκη καὶ δακρύοις διόλου συνέχεσθαι, καὶ μὴδὲ τὸν τοῦ ζῆν αἰῶνα πράττειν ὑφίστασθαι. Τῶν γὰρ τοι τοῦ Θεοῦ λαῶν, τῶν συνθεραπεύοντων λέγω τῶν ἐμῶν, οὕτως ἀδίκως καὶ βλαβερῶς πρὸς ἀλλήλους φιλονεικία κεχωρισμένων, ἐμὲ πῶς ἐγγυρεῖ τῷ λογισμῷ συνεστάναι λοιπὸν; Ἰνα μὴδὲ τῆς ἐπὶ τούτῳ λύπης τὴν ὑπερβολὴν οἰσθησθε, ἀκούσατε. Πρώτην ἐπιστάς· τῇ Νικομηδείῳν πόλει, παραχρῆμα εἰς τὴν ἐφ' ἡμῶν ὑπερβολὴν τῇ γνώμῃ· σπεύδοντι δέ μοι πρὸς ὑμᾶς ῥῆν. καὶ τῷ πλείονι μέρει σὺν ὑμῖν ὄντι, ἡ τοῦδε τοῦ πράγματος ἀγγελία πρὸς τὸ ἐμπάλιν τὴν λογισμὸν ἀνεχαίτισεν· Ἰνα μὴ τοῖς ὀφθαλμοῖς, ῥῆν ἀνεγκασθεῖν, ἀ μὴδὲ ταῖς ἀκοαῖς προσέσθαι δυνατόν ἡγούμην. Ἀνοίξατε δὴ μοι λοιπὸν ἐν τῇ καὶ ὑμᾶς ὁμονοίᾳ τῇ· ἐφ' ἣν τὴν ὁδὸν, ἣν ταῖς πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίαις ἀπεκλείσατε· καὶ συγχωρήσατε ὁσπτερον ὑμᾶς τε ὁμοῦ καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας· δῆμους ἐπιθεῖν χαίροντας, καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἀπάντων ὁμονοίας καὶ ἐλευθερίας ὀφειλομένην χάριν ὑπερευφάνοι· λέγων συνθήμασιν ὁμολογῆσαι τῷ κρείττονι. celeriter vos omnesque alios populos letus videre, et

interveniente, sit amicitia. Reddite mihi quoque serenos dies et noctes securas, **559** ut mihi suavitas aliqua puræ lucis et tranquilla vitæ lætitia deinceps servetur. Quod si non sit, illa mihi necessitas incumbit, ut suspiriis et lacrymis totus extenuer, et neque vitæ hujus tempus placide sustineam. Si enim tot Dei populi, hoc est conservi mei, tam iniqua et detrimentosa inter se de certatione dissideant, quomodo fieri potest ut ipse deinceps animo consistam? Cæterum ut summum meum hac de re mœrorem amplius intelligatis, illud sic habete: nuper adeo, cum Nicomediæ essem, derepente, nescio quo urgente, in Orientem cogitavi. Et properantem me ad vos, cum majore jam ex parte vobiscum essem, nuntius hujus rei perculit, et consilium cœptumque meum disturbavit, meque retrocedere coegit, ne oculis conspicer cogere quæ ne auribus quidem tolerare me posse judicavi. Aperite mihi, quæso, deinceps, per concordiam vestram, orientale iter, quod mutuis vestris contentionibus clausistis. Date mihi hoc, ut pro communi omnium concordia et libertate, orationibus auspiciatissimis faustissimisque verbis, debitam gratiam Deo agere possim. »

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Περὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ πρώτης οἰκονομικῆς ἀγίας συνόδου· οὗ περὶ αὐτῆς ὁ Εὐσέβιος γράφει.

Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς τοιαῦτα συνέταξε ἐγράφε ῥήματα· ἐκράτει δ' οὖν ὁμοῦ καὶ φιλονεικία, καὶ παρ' ἐλπίδος ἐχώρει τὸ πρῶγμα, καὶ κρείττων ἦν ἡ ἐρις διαλλαγῶν. Οὕτε γὰρ ἡ τοῦ κρητύνοντος σπουδὴ, οὕτε ἡ τοῦ διακονησαμένου τοῖς γράμμασιν ἀρετὴ ἴσχυε· τοσοῦτον γὰρ εἶχον πείθεσθαι, ὥστε καὶ ἐπὶ μάλλον πρὸς ἀμυναν ἡρεθίζοντο· ὅθεν καὶ ἀπραγτος ἐπανήκει ὁ τὴν εἰρήνην βραβεύσαι ἀπεσταλμένος. Ὁρῶν τοίνυν ὁ βασιλεὺς τὸ δεινὸν κορυφούμενον, τὴν πολυθρύλλητον ἐκείνην σύνοδον κατὰ τὴν ἐν Βιθυνίᾳ Νικαίαν συνεκρότει, γράμμασι τοὺς ἀπανταχοῦ ἐπισκόπους εἰς ῥῆτὴν ἡμέραν μεταστελλόμενος. Ὅχλημάτα τε δημόσια τοῦτους ἦγον, ἴπποι καὶ ὄρεϊ· καὶ ἡμίονοι· οὐκ αὐτοὺς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι τούτοις πρὸς θεραπείαν συνεῖποντο· ἦσαν δὲ σχεδὸν ἐκ πατῶν ἐπαρχιῶν τε καὶ πόλεων, ὧν τὰς τε κλήσεις, καὶ ὧν ἐπεσκόπουν πόλεων τὰς ὀνομασίας, ὁ πολλὸς Ἀθανάσιος ἐν τῷ ἑαυτοῦ συνοδικῷ καταριθμήσεν. Ἦσαν δὲ ἀρχιερεῖς· ἀμφὶ τοῖς τριακοσίοις δέκα πρὸς τοῖς ὀκτώ. Οὐχ ἦν τοὺς δὲ ἦσαν καὶ ἱερεῖς· καὶ διάκονοι συνεπόμενοι. Τῶν δ' ἀποστολικῶν θρόνων ἑκοινώνουν Ἀλέξανδρος μὲν ὁ Ἀλεξανδρείας τῆς πρὸς τῇ Μαρείᾳ λίμνῃ κειμένης· Εὐστάθιος τε, ἥδη τὴν πρὸς τῷ Ὁρόντῃ ἐπιτραπείας Ἀντιόχειαν. Φιλογονίου γὰρ ἄρτι τὴν πρὸς Θεὸν στείλαμένου, καὶ τὴν ἀμείνω βίον μεταληχότος, τοῦτον οἱ τῆς ἐπαρχίας ἀρχιερεῖς τε καὶ ἱερεῖς, ἔτι δὲ καὶ ὁ κοινὸς τοῦ Κυρίου λαὸς, βίαν πλείστην ἐπαγαγόντες, ἐκ Βερόβόας ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνεβήκυσαν ἐπιπλείστον ἀπαγορεύοντα· ὁ φερώνυμος τε τῶν Ἱεροσολύμων Μιχαῖριος· τοῦλλος δὲ ὁ Ῥώμης, καὶ ὁ τῆς Κωνσταντινου Μητροπόλεως. Ὁ γὰρ ὁ Ῥώ-

CAPUT XIV.

De prima universali sancta Nicæna synodo, quæ de ea Eusebius scribat.

Et imperator quidem prudenter hæc ita scripsit. Dissidium autem magis invalescebat: res omnis præter spem in deterius vergebat, et contentio impotens reconciliationi locum non relinquebat. Neque enim tam pium imperatoris studium, neque excellens illius, qui litteras attulerat, virtus, quidquam effecit. Et tantum abest ut ad gratiam redintegranda homines persuaderentur, ut amplius etiam ad vindictam sint excitati. Quapropter infectis rebus ad imperatorem rediit, qui ad pacem componendam missus fuerat, Hosius. Itaque imperator, malum id ad summum excrecere cernens, decantatissimam illam in Bithynia Nicænam synodum promulgat, et litteris locorum omnium episcopos ad constitutam diem eo evocat. Illos publica vehabant vehicula et jumenta, publici equi et muli; nec ipsos tantum, sed etiam qui eos ministerii gratia comitabantur. Convenere eo fere ex omnibus provinciis et urbibus Patres, **560** quorum nomina una cum urbibus, quibus episcopali administratione præfuerunt, magnus Athanasius in synodali suo libro recensuit. Episcopi fuere circiter trecenti decem et octo, nec pauciores sacerdotes et diaconi, eorum comites. Apostolicas sedes tum tenuere Alexandriæ ad lacum Mareoticum sitæ, Alexander: Antiochiæ ad Orontem ecclesia jam tum Eustathio commissa fuerat. Philogonio non ita pridem ad Deum recepto, et ad meliorem vitam translato. Hunc Eustathium, invitum admodum et reluctantem, vi plurima allata provinciales episcopi, sacerdotes, communisque Domini populus, ex Berrhœa ad eum thronum

pertraxerunt. Hierosolymis episcopatum gessit, suo respondens nomini, Macarius; Romæ Julius, Constantinopoli Alexander. Et Romanus antistes, propter ætatem decrepitam, Constantinopolitanus vero propter multam imbecillitatem, in sedibus suis remansere; sed eorum nomine bini presbyteri missi sunt, a Julio quidem Vitus et Vincentius, ab Alexandro autem duo alii, et vita et cruditione plurimum excellentes. Habebant ii ab illis mandatum et cautionem, ut in conventu locum illorum obtinerent, et quod ibi rite atque ordine actum decretumque esset, comprobarent. In synodo ea multi apostolicis donis pollebant: non pauci etiam, propter Christianam constanter obitam confessionem, stigmata et notas in carne circumferebant, præsertim ex episcopis, Paphnutius superioris Thebaidis, et Spyridon Cyprius Trimythuntis, et Hosius Cordubæ, et Jacobus Nisibis (sic enim Antiochia Mygdoniæ antea vocata est), qui etiam mortuos resuscitans in vitam reduxit et innumera alia miracula edidit: Meletius Sebastie, Basileus Amaseæ, Nicolaus Myrorum, Gregorius majoris Armeniæ, Paulus Neocæsareæ in Euphratis ripa conditæ; qui ambarum manuum usu, Licinii improbitate, ignito ferro venis atque nervis, quibus vis movendi inest, perustis, orbatus fuerat. Et alii, quibus partim alter oculus stridenti ferro ademptus erat, partim poplites dextri cauterio mutilati, pedes ad gradiendum inutiles reddiderant. Inter quos et Paphnutius Ægyptius fuit, de quo sicut et de Spyridone postea dicemus. Atque, ut simpliciter dicam, martyrum plane populus in unum convenit cum. **561** Adfuere ibi etiam plurimi alii, ex præstantibus et laicis, docti et eloquentes, in primisque sacrarum Litterarum, nec non profanarum quoque disciplinarum peritia præclari viri, alterutri parti momentum afferre alacriter parati.

De eis porro qui ibi convenere, Eusebius Palæstinus in tertio ad Constantinum libro hæc refert: « Ex Ecclesiis omnibus quæ per Europam, Libyam et Asiam omnem sunt, ministrorum Dei columnæ convenerunt in una oratoria æde, perinde atque a Deo amplificata: Syri et Cilices, Phœnices et Arabes, Palæstiniisque vicini Ægyptii, Thebæi, Libyes atque a Mesopotamia venerant: quin et ex Persi le episcopus aderat. Neque Scythia in eo choro desiderabatur. Pontus quoque, Asia, Phrygia et Pamphylia delectos suos et præcipuos viros eo miserant. Aderant quoque Thræces, Macedones, Achæi et Epirotæ. Quin et qui iis longinquiores remotioresque sunt, advenerant. Ab ipsis quoque Hispanis celeberrimus ille (1) una cum aliis ibi considebat. Imperatoriæ sane urbis antistes propter ætatem senilem aberat, sed presbyteri ejus præsentibus vicem ejus implebant. Solus profecto et unus imperator Constantinus post sæcula condita, Christo Servatori suo, corona pacis vinculo contexta, de victoria contra hostes parta, ejuscemodi divinum gratiarum actionis consecravit donarium, et

Α μηs διὰ γῆρας βαθύ, ὁ δὲ διὰ πολλὴν ἀσθένειαν ἀπελείφθησαν. Ἄντ' αὐτῶν δὲ κατὰ δύο πρεσβύτεροι διεπέμφθησαν. Ῥωμαῖοι μὲν Βίτων τε καὶ Βικέντιος· ἐκ δὲ Μητροπόλεως ἑτεροὶ βίω καὶ λόγῳ πολλῷ διαφέροντες· ἐγγύτην λαβόντες, τὸν τ' ἐκείνων τόπον ἀναπληροῦν, καὶ τοῖς καλῶς πρᾶττομένοις συνθέσθαι. Πολλοὶ δ' ἦσαν ἐκείνων ἀποστολικῶς χάρισμασι διαπρέποντες. Οὐκ ἐλάχιστοι δ' ἔτι ταῖς διὰ Χριστὸν ὁμολογίαις τὰ στίγματα τῇ σαρκὶ περιφέροντες· ἐκ μὲν τῶν ἐπισκόπων Παφνούτιος ἐκ τῆς ἁνῶς Θηβαΐδος, καὶ Σπυρίδων ὁ Κυπρίων τῆς Τριμυθούντων, καὶ Ὅσιος ὁ Κουρδούθης, καὶ Ἰάκωβος ὁ Νισιδεὺς (Μυγδονία δὲ τῆς Ἀντιοχείας ἡ Νισιδί; πρότερον ἐκαλεῖτο), δς καὶ νεκροὺς ἀνίστην, τοῖς ζῶσι συνέταττε, καὶ μυρία εἰργάζετο θαύματα. Β Μελέτιος ὁ Σεβαστουπόλεως· Βασιδεὺς ὁ τῶν Ἀμασέων· ὁ τῶν Μύρων Νικύλαος, καὶ ὁ τῆς μεγάλης Ἀρμενίας Γρηγόριος, καὶ Παῦλος ὁ Νεοκαισαρεῖας· δχθῆ δὲ τῇ τοῦ Εὐφράτου αὐτῇ παράκειται· δς ἀμφω τῷ χεὶρ ἐπιπρωμένους ἦν, τῶν κινήτικων ὀργάνων διαθραυσθέντων πεφυρακτωμένων σιδήρῳ, προσβαλόντι τοῖς μέλεσι ταῖς Λικινίου κακοτροπίαις. Καὶ ἄλλοι, ὡς οἱ μὲν τῶν ὀφθαλμῶν θάτερον σιζοντι σιδήρῳ εἶχον πεπρωμένον· οἱ δὲ τὰς τῶν γονάτων ἀγκύλας τὰς δεξιὰς ἀκινήτους τοῖς καυστήρσιν ἐκέκταντο. Ὡς μετεῖχε καὶ Παφνούτιος ὁ Αἰγύπτιος· περὶ οὗ καὶ Σπυρίδωνος ὕστερον ἐροῦμεν. Καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, μαρτύρων ὄμιλος ἦν εἰς ἓν συνίων. Πλείστοι δὲ καὶ ἄλλοι ἐκ διαφόρων ἦσαν καὶ ἐκ λαϊκῶν, ἀγαθοὶ καὶ νοεῖν καὶ λέγειν, ἐπίσημοί τε τῇ τε τῶν ἱερῶν βιβλίων παιδείᾳ, καὶ τῇ ἐξω σοφίᾳ διαπρεπεῖς, ἐκατέρους μέρεσι πρόθυμοι διδόναι ῥοπήν.

Περὶ μέντοι τῶν συναληλυθόντων ἐν τῷ εἰς τὴν Κωνσταντίνου τρίτῳ βιβλίῳ τάδε ὁ Παλαιστίνος Εὐσεβίος ἱστορεῖ· « Τῶν γοῦν ἐκκλησιῶν ἀπασῶν, αἱ τὴν Εὐρώπην ἀπασαν, Λιβύην τε καὶ τὴν Ἀσίαν ἐπλήρουν, ὁμοῦ συνήχτο τῶν τοῦ Θεοῦ λειτουργῶν τὰ ἀκροθίνια· εἰς τὸ οἶκος εὐκτήριοι, ὥσπερ ἐκ Θεοῦ πλατυνόμενος, ἔνδον ἐχῶρει κατὰ τὸ αὐτὸ Σύρου τε καὶ Κίλικας, Φοινικὰς τε καὶ Ἀραβίους, καὶ Παλαιστίνους· καὶ ἐπὶ τούτοις Αἰγυπτίους, Θηβαίους, Λίβους, τοὺς τε ἐκ Μέσης τῶν ποταμῶν ὀρμωμένους. Ἦδη δὲ καὶ Πέρσης ἐπίσκοπος τῇ συνόδῳ παρῆν. Οὕτε Σκύθης ἀπελιμπάνετο τῆς χορείας. Πόντος τε καὶ Ἀσία, Φρυγία τε καὶ Παμφυλία τοὺς παρ' αὐταῖς εἶχον ἐκκρίτους. Ἀλλὰ καὶ Θρᾷκες καὶ Μακεδόνες, Ἀχαιοὶ τε καὶ Ἡπειρώται· τούτων τε οἱ ἔτι προσωτάτω οἰκοῦντες ἀπῆντων· αὐτὸς τε Ἰσπανῶν ὁ πάνυ βοώμενος εἰς τὴν τοῖς πολλοῖς ἅμα συνεδρεῦων. Τῆς δὲ γε βασιλευούσης πόλεως ὁ μὲν προεστὴς διὰ γῆρας ὑστέρεσι· πρεσβύτεροι δὲ αὐτοῦ παρόντες, τὴν αὐτοῦ τάξιν ἐπλήρουν. Τοιοῦτον μόνος ἐξ αἰῶνος εἰς βασιλεὺς Κωνσταντῖνος Χριστῷ στέφανον δεσμῶ συνάψας εἰ-

(1) Hoc ins. videlicet,

ρήνης τῇ αὐτοῦ Σωτηρί τῆς κατ' ἐχθρῶν πολεμίων· ἡ νίκης θεοπρεπὲς ἀνέλθει· χαριστηρίον, εἰκόνα χορηγίας ἀποστολικῆς ταύτης καθ' ἡμᾶς συστησάμενος. Ἐπεὶ κατ' ἐκείνους συνήχθη λόγος ἀπὸ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν, ἄνδρες εὐλαβεῖς· ἐν οἷς ἐτύγγανον Πάρθοι καὶ Μῆδοι καὶ Ἑλαμίται, καὶ οἱ κατοικοῦντες Μεσοποταμίαν, Ἰουδαίαν τε καὶ Καππαδοκίαν, Πόντον καὶ τὴν Ἀσίαν, Φρυγίαν τε καὶ Παμφυλίαν, Αἴγυπτον καὶ τὰ μέρη τῆς Λιβύης τῆς κατὰ Κυρήνην, οἳ τε ἐπιδημοῦντες Ῥωμαῖοι, Ἰουδαῖοι τε καὶ προσήλυτοι, Κρήτες καὶ Ἀραβες. Πλὴν ὅσον ἐκείνοις μὲν ὑστέρει τὸ μὴ ἐκ Θεοῦ λειτουργῶν συνεστάναι τοὺς πάντας· ἐπὶ δὲ τῆς παρούσης χορηγίας ἐπισκόπων μὲν πλεῖστος ἦν, τριακοσίων ὑπερακοντίζουσα· ἐπομένων δὲ τούτοις πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, ἀκολουθῶν τε πλειόνων, ὥσαν ἐτέρων οὐδὲν ἦν ἀριθμός. Τῶν δὲ τοῦ Θεοῦ λειτουργῶν οἱ μὲν διέπρεπον σοφίας λόγῳ, οἱ δὲ βίου στερρότητι καὶ καρτερίᾳ ὑπομονῇ· οἱ δὲ τῇ μέσῳ τρόπῳ κατεκτισμῶντο. Ἦσαν δὲ τούτων οἱ μὲν χιρὸν μῆκει τετιμημένοι, οἱ δὲ νεότητι καὶ ψυχῆς ὀκμῇ διαλάμποντες· οἱ δὲ ἄρτι παρελθόντες ἐπὶ τὸν τῆς λειτουργίας δρόμον. Οἳ δὲ πάντιν ὁ βασιλεὺς ἐφ' ἐκείνης ἡμέρας τὰ σιτηρέσια θαψιλῶς χορηγεῖσθαι διετάξατο. ὁ καὶ μὲν Εὐσέβιος ταῦτα.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Περὶ τῶν πρὸ τῆς συνόδου γεγενημένων· καὶ περὶ τῶν δύο φιλοσόφων τῶν παραδόξως πιστευσάντων Χριστῷ.

Τῇ δὲ γε Ἀρείου διζῇ πλείστοι προσέκειντο. Μάλιστα δ' αὐτὴν συνεκρότου Εὐσέβιος ὁ τῆς Βηρυτοῦ μὲν πρότερον, εἴτα δὲ καὶ τῆς Νικομηδείας ἡγητάμενος· Θεόγνης τε ὁ Νικαεὺς, καὶ αὐτῆς Νικαίας ἐπίσκοπος ὢν, καὶ Μάρης Χαλκεδόνος· τῆς ἐν Βιθυνίᾳ τὴν ἐπιστοπὴν ἔχων. Πρὸς οὗ· γενναίως ἀντεφίετο Ἀθανάσιος, τοῦ χοροῦ μὲν τῶν διακόνων ἐν Ἀλεξανδρίᾳ ἡγούμενος, σφόδρα δὲ τίμιος τῇ ἐπισκόπῳ Ἀλεξάνδρῳ ἦν, ὅτε δὲ λόγῳ καὶ ἀρετῇ σεμνυνόμενος· ζεινὸς δ' ὢν διαλέγεσθαι, μέρος οὐκ ἐλάχιστον τῆς ἐπ' συνόδῳ βουλῆς ἦν· γνώριμός τε βασιλεῖ καὶ τοῖς ὅμοι· αὐτὸν ἐγένετο· ὢν χάριν πολλὴν τὸν φθόνον τοῖς Ἀρειανοῖς ἐκίνησε κατ' αὐτοῦ, ὥ· προβύουτος ἱστορίας δευχθήσεται. Πρὶν δ' εἰς κοινὸν ἐλθεῖν πάντας, εἴα δὲ φιλεῖ γίνεσθαι, οἱ τῶν διελέξεων ἑμπειροὶ ἀμιλλαν ἐποιούντο καὶ προσγῶνας λόγων ὑπὲρ ὧν διζῆς εἶχον. Τινῶν δ' ἐλκομένων τῷ τῶν λόγων τερπνῷ, παρῶν τε τῶν ὁμολογητῶν λαϊκῶν, ἀκαταίρῳ δὲ φρονήματι κεκασμένος, τὸ καθ' ἡμᾶς, Εἰεγε, δόγμα, οὐ λόγων ὑπάτης καὶ διαλεκτικῇ μεθόδῳ οἱ ἐξαρχῆς αὐτῶνται παρέδωσαν, γνώμη δὲ καὶ πῶς γινώσκῃ, καὶ τῇ ἀγαθοῖ· τῶν ἔργων ἐναργῶς ἡδρασμένον. Καὶ γε τοῖς περὶ Ἀρείου συνεδούλευε μῆτι νωτερίζειν περὶ τὴν ἐξαρχῆς παραδοθεῖσαν πίστιν· ἀβαστανίστως δὲ τὴν περὶ τὸ θεῖον σέβας προσέειπε δόξαν. Οἱ δὲ μὴ χρῆναι ἀντέλεγον δοκιμασίας δίχα ταῖς τῶν παλαιτέρων ἐπεσθαι δόξαις. Καὶ οἱ μὲν τὸν ὁμολογητὴν ἀποδοχῆς ἤξιον·

præclarum hoc apostolici chori apud nos exhibuit specimen. Quandoquidem ad exemplum illius conventus coactus est ex gentis omnis quæ sub cælo est, viris religiosis, in quibus erant Parthi, et Medi, et Elamitæ, et Mesopotamiam incolentes, Judæam quoque, et Cappadociam, Pontum et Asiam, Phrygiam et Pamphyliam, Ægyptum et partes Libyæ quæ est circa Cyrenem, advenæ Romani, et Judæi et proselyti, Cretes et Arabes. Præterquam quod illic non omnes ex Dei ministris convenerant, in præsentī vero choro, episcoporum turba trecentorum numerum excessit. Qui vero eos comitati sunt, presbyterorum, diaconorum, acolythorum, aliorumque plurimorum, neque numerum inire erat. Inter eos autem Dei ministros alii quidem sapientiæ sermone, alii autem vitæ morumque firmitate, et patientiæ constantia enitebant: 562 alii rursus mediocribus dotibus ornati erant. Nonnulli porro aetate proveciore venerationem merebantur, nonnulli juvenilibus annis animorumque vigore florebant. Quidam etiam non ita dudum functionis suæ susceperant munus. Atque his omnibus quotidianè imperator sumptus liberaliter præberi curaverat. » Hæc Eusebius.

CAPUT XV.

Quæ ante synodum sint acta : et de duobus philosophis qui præter omnium opinionem in Christum crediderunt.

Plurimi sanè Arii partibus addicti erant, maximeque opinionem ejus comprobabant: Eusebius olim Beryti, postea vero Nicomediæ antistes: Theognis Nicææ ipsius, et Maris Chalcedonis Bithyniæ, episcopi. Quibuscum fortiter congruebatur Athanasius, inter diaconos Alexandriæ primarius, ipsique episcopo Alexandro percharus: quippe præclara doctrina et virtute præditus, et disputator gravis et acutus, non minima sane consilii synodi ejus pars, imperatori ipsi et familiaribus ejus egregie notus. Quamobrem magnam contra se Arianorum concitavit odium: sicuti historia procedente postea indicabimus. Prius autem quam omnes episcopi in publicum coirent conventum, pro eo atque fieri consuevit, qui artium disserendi periti erant homines, quasi præludentes certamina, de sententiis quas sequebantur et contentiones inibant. Et cum quidam disputationis voluptate longius producerentur, ex confessoribus laicis aliquis, simpliciter prudentia ornatus, qui ibi aderat, Doctrinam, inquit, nostram non verborum fraude aut disserendi aliqua arte primi ejus actores atque adeo spectatores prodidere (1), sententia et fide nuda bonisq; operibus simpliciter et aperte fundatam. Arianis idem suavit, ne quid de fide ab initio tradita novarent, sed inexplorato sententiam de Numinis divini cultu complecterentur. At illi non oportere dixerunt, antiquorum, nisi inquisita re, recipere seu-

(1) Christus videlicet et apostoli ejus.

tentias. Verum nonnulli quidem consilium confessoris minime contemnendum esse judicant; nonnulli autem, quod vera cum dicere scirent, sermones cum eo tum non conseruerunt.

Sed et multi ex Græcorum philosophis disputationibus se immiscuerunt: alii quidem, ut quamnam esset religio nostra discerent. **563** alii vero quod indignarentur, per Christianismum nuper admodum ortum Græcæ superstitionis imposturas suppressi et perire. Atque ii professionem nostram in contentiosam controversiam trahebant, ut propter intestina dissidia pessum iret minusque vulgo grata esset. Horum quidam, arte dicendi sese ambitiose venditans, sacerdotibus nostris insultabat, et nugas ac deliramenta dicta eorum esse cum reprehensione obiciebat. Ejus tam arrogantem superbiam simplex quidam senex non ferens (creditur autem celebris ille et magnus Spyridon fuisse), cum eo disputatione est congressus. Et temerarius quidem ea res risui fuit: qui vero æquiores humanioresque erant, verbantur ne ab homine arte multa instructo, vir Græcarum disciplinarum prorsus expers, ludus fieret, et tamen dignitate tanta spectatum inhibere reformidabant. Itaque cum id ei permissum esset, In nomine Jesu Christi, philosopha, inquit, audi. Unus est Deus cæli et terræ, visibiliumque et invisibilium omnium conditor, qui universa hæc virtute Verbi producit et sustinet, et sanctitate Spiritus ejus stabilit et confirmat. Id Verbum, quod a nobis Filius Dei nominatur, errorem et seductionem humani generis miseratum, natum est ex muliere, et humanum substantialiter recepit corpus, mortuum etiam est pro nobis, et resurrexit. Et veniet primo quoque tempore, factorum cujusque quæsitior et judex. Hæc sic se habere, citra curiosam inquisitionem cognoscas: ita credimus. Nec tu, quomodo hæc sint, quære: neque rationem eorum arguere aut explorare aude. Superant enim hæc rationem, et cognitionem omnem longe præcellunt. Et paululum conticescens: Cre-dis-ne, inquit, hæc? responde. Ad hæc primum hi-antiore consternatus philosophus, deinde, credere se, dixit: victumque esse statim professus, eadem quæ divinus ille senex sentiret, se quoque sentire constituit: atque ut et alii eundem reciperent animum, operam dedit, jurejurando confirmans omnibus, non sine divino Numine religionem se complexum, sed arcana quadam vi ad sacra Christiano-rum traductum esse.

Idem postea Alexandro episcopo Constantino accidisse dicunt. Vixit post synodum Constantinus Byzantium venerat, cum quidam Græcorum philosophi accedentes, cum reprehenderunt, **564** quod se illegitimo religionis cultui dedisset, ac res divinas novasset, sacra alia quam majores ejus coluissent, et tot sæculorum tempora tulissent, sec-tatus. Et ut periculum eis de nova opinione facere, atque cum episcopo sermones conferre liceret, ro-garunt. Atque ille, tametsi inexercitatus et artium disserendi imperitus, vitæque tantum integritate fretus (erat enim, ut vix alius quisquam, honestus et bonus) tamen imperatore jubente, colloqui

οὐ δὲ τοῦ διαλόγου ἡσυχίαν τρωτέως ἤγον, τὰ ἡρώδης διακούντες.

Πολλοὶ γὰρ μὴν καὶ τῶν παρ' Ἑλλήσι φιλοσόφων μετέχον τῆς διαλέξεως· οἱ μὲν δ' τι ποτὲ ἔστι τὸ ἡμέτερον μαθεῖν ἐπιέμενοι, οἱ δὲ παρῆσαν ἀσφάλ-λονται, οἷς διὰ τὸν Χριστιανισμὸν ἐώρων προσφάτως ἄρτι τὴν Ἑλληνικὴν τερροῖαν ἀπολλυμένην. Καὶ εἰς ἑρῖδας τὸ ἡμέτερον ἐβαλον· ἐν' ὧς στασιάζον ἐναντίον καθίστηται, καὶ τοῖς πολλοῖς ἀπρόδεκτον εἶη. Καὶ τις αὐτῶν ἐπὶ φιλοτιμίᾳ λόγων κομπάζων, καὶ τοῖς ἱερεῦσιν ἐπιτωθάζων, πολλὴν ἐκείνων κατ-τηγόρει ἐρεσχελίαν. Οὐκ ἔστι τὸν τύπον ἀπλοῦς τις γέρων μὴ ἐνεγκῶν (λόγος δ' ἔχει τὸν πολὺν καὶ μέ-γαν εἶναι τοῦτον Σπυριδῶνα) εἰς ἀμίλλαν καταστῆναι λόγων. Καὶ τοῖς μὲν προπατέσι γέλως ἐδόκει· ὅσοι δ' ἦσαν ἐπεικεῖ· δι' αἰδοῦ· ἐποιοῦντο μὴ ὑπ' ἀνδρὶ τεχνίτῃ γελοῖος ὁ γέρων φανείη, τέχνης τῆς Ἑλλη-νικῆς παντάπασιν ἄμοιρος ὢν· ἐπέχειν γὰρ εἰσάγων ἠύλαβοῦντο τὸν ἀνδρὰ τοιοῦτον ὄντα. Ἐπεὶ δὲ εἶ-αταν, Ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, φιλόσοφε, ἔλεγεν, ἀκουσον. Εἷς ἔστι Θεὸς οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ πάν-των, ὅσα τε ὁρατὰ καὶ ὅσα ἀόρατα, δημιουργός· ὃς πάντα ταῦτα τῇ δυνάμει τοῦ λόγου παράγει, καὶ τῇ ἀγαστρὶ τοῦ ἐν αὐτῷ Πνεύματος ἐδραῖοι. Οὗτος οὖν ὁ Λόγος, ὃν ἡμεῖς Υἱὸν Θεοῦ ὀνομάζομεν, τὸ ἀνθρώπινον τῆς πλάνης οἰκτεῖρας, τίκτεται μὲν ἐκ γυναικὸς, καὶ ἀνθρώπινον οὐτιοῦται σῶμα, καὶ θνη-σκει ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἀνίσταται· ἤξει δὲ ὅσον οὐπω τῶν ἐκαστῶ πεπραγμένων ἐξεταστής. Ταῦτα γνῶ-σι πολυπραγμοσύνης ἐκτός· οὕτω πιστευόμεν ἔχειν. Μὴ τοίνυν πῶς ταῦτα ζητεῖ, καὶ τὸν τρόπον ἐλέγχειν πειρῶ· ὑπὲρ γὰρ λόγον ταῦτα, καὶ γῶσιν πᾶσαν ἐν δευτέρῳ τίθει. Καὶ μικρὸν ἐπιστῶν, Πι-στεύεις ταῦτα; ἀποκρίναι, ἔφη. Ἐπὶ τοῖς ἀχα-νῆς γενόμενος ὁ φιλόσοφος, εἰτα πιστεύειν ἔλεγε· καὶ τὴν ἥτταν εὐθὺς ὁμολογεῖ· καὶ τὰ ἴσα δοξάζειν ἤρειτο τῷ θεῷ πρεσβύτῃ· καὶ τοῖς ἄλλοις τὸν ἴσον τρόπον διατεθῆναι ἐσπούδαζε, πᾶσιν ἐπορνύμενος, μὴ ἀνευ θείας μοίρας ἐπὶ τὸ σέβας ἐλαύνεσθαι· ἀρρήτως δὲ βίᾳ ἐπὶ τὰ Χριστιανῶν μετατίθεσθαι.

Τὸ δ' αὐτὸ φασιν ὕστερον γενέσθαι τῷ Ἀλεξάνδρῳ τῷ τῆς Κωνσταντίνου προεδρεύειν λαχόντι. Ἄρτι γὰρ Κωνσταντίνου μετὰ τὴν σύνοδον παρελθόντος εἰς τὸ Βυζάντιον, τινὲς τῶν Ἑλλήνων προσιόντες τούτῳ φιλόσοφοι ὑπὲρ μέψιν ἐποιοῦντο, ὅτι μὴ πρὸς-τηκούσῃ θρησκείᾳ ἐπιθίδωσιν ἑαυτὸν, καὶ ὧς νεωτε-ρίζῃ περὶ τὸ θεῖον, τὸ δόξαν τοῖς προγόνοις πολι-τεύεσθαι ἡρῆμένος, καὶ οὐδ' ὁ μέγας αἰὼν ἐκ παλαιοῦ ἤνεγκε. Πείραν δὲ καὶ τῆς προσφάτου δόξης ἤτουν λαβεῖν καὶ τῷ ἐπισκόπῳ εἰς λόγους ἤκειν κατηντι-δύλουν. Ὁ δὲ καίπερ ἀτριβὴς καὶ ἀπειρος ὢν τῶν τοιούτων λόγων, μόνῳ δὲ τῷ βιοῦν πεποιθῶς (ἐγέ-νετο γὰρ εἴπερ τις καλὸς τε καὶ ἀγαθός), διαγωνί-

σισθαι πείθεται, τοῦ κρατοῦντος κελεύσαντος. Πολλῶν δ' ἐν ταυτῷ προσιόντων, ἓνα τὸν τῶν ἄλλων διαφωρότατον ἐπέεγχει· ἦγει· τοὺς δ' ἄλλους ἐν ἡσυχίᾳ μένοντας ἀκροᾶσθαι. Ἐνὸς οὖν τὸν ἀγῶνα ἀναδεξαμένου, Ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ἀλέξανδρος· ἔλεγεν, ἐπιτάττω σοι μὴ λαλεῖν. Ὁ δὲ, ἅμα τῷ λόγῳ τὴν γλῶτταν δεθεὶς, ἀφωσος ἵστατο, διανεύων τοὺς ἄλλους, καὶ ἐκπληττόμενος τῷ πραχθέντι. Πιστεύειν δὲ σχηματίσας, καὶ τῶν δεσμῶν λυθεὶς, πείρα τὴν τοῦ μυστηρίου ἐλάβανεν δύνανται. Καὶ τὰ μὲν ὧδε ἔσχεν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν σύνοδον· καὶ δημηγορεῖ αὐτοῦ πρὸς τὸν ἱερὸν ἐκείνῳ χορῶν.

Ἐπεὶ δ' ὁ βασιλεὺς τὴν ἐπινίκιον ἐορτὴν τῆς κατὰ Λικινίου μάχης τελέσας, εἰς Νίκαιαν καὶ αὐτὸς ἀπήντα, μέγιστον ἐν τοῖς βασιλείοις οἶκον εὐτρεπίσας, βῆθρα πολλὰ ἐκατέρωθεν παρεσκεύαζε, καὶ θρόνους ἀποχρῶντας τοῖς συνεληλυθόσι τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν, συμπαρακτινομένοις τοῖς τοῖχοις· καὶ δὴ θ' ἐκάστην τὴν προσήκον εὐτρεπίσας γέρας, εἰσέναι κατὰ τάξιν πάντας ἐκέλευεν. Ἐπεὶ δ' ἔδοξε καὶ αὐτὸν τῆς βουλῆς κοινωνῆσαι, ἔσχατος σὺν ὀλίγοις κακείνους εἰσήει, μέγεθος μὲν ἀξιάγαστον ἔχων, ὥρα δὲ διαλάμπων φαίδρῳ, ξένην δὲ τινα καὶ ἐπιεικῶς τέρπουσαν τὴν προσώπῳ ἐπικαθημένην φέρων αἰδῶ. Ὑψαιμένου δὲ τῇ ἀξίᾳ θρόνον τεθέντος, ὃς αὐτῷ κατεσκεύαστο, οὐ πρότερον ἤρπειτο καθῆσθαι, πρὶν ἂν πρὸς τῶν ἐπισκόπων ἐπιτραπῇ. Τότε αὐτῇ τις ἐπισκοπία συγκεκραμένη τῇ τῶν ἀνδρῶν εὐλαβείᾳ τῷ κρατοῦντι προσῆν. Καὶ δὴ ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ συλλόγου προτραπεί· ἐκαθέσθῃ· σὺν αὐτῷ δὲ ἅμα καὶ ὁ θεὸς ἐκεῖνος χορὸς. Ἡσυχίου γοῦν καὶ ἀθορύβου γενομένης· σιγῆς, πρῶτος ὁ τῆς Ἀντιόχου Εὐστάθιος ἐγκωμίοις λόγων τὴν βασιλικὴν ἐκείνην οἶα τι σὺ νεοδρίπτοις ἄνθεσι περιέστερε κεφαλῇ, καὶ τὸ περὶ τὰ θεῖα κατεσπουδαζόμενον ἐκείνῳ γεραιῶν, ταῖς εὐφρημαῖς ἡμείβετο. Παραπλήσια δὲ καὶ ὁ Παμφίλου Εὐστάθιος διαπραττέτο ἀναστάς· προσεφώνει· μὲν γὰρ ἐκείνῳ τὸν αἰνετήριον· χριστήριον δὲ δ' αὐτὸν καὶ τὸν ὕμνον ἀνέτιθει θεῷ. Τούτων δὲ παυσαμένων, καὶ αὖθις σιγῆς γενομένης, ὁ βασιλεὺς αὐτόθεν ἐκ καθέδρας τοῖς παραινετικοῖς ἐγρήτο τῶν λόγων, προτρέπων αὐτοὺς εἰς ὁμόνοιαν· καὶ τὴν μὲν ἰδίᾳ ἐκάστην προσοῦσαν λύπην τὸ γε νῦν ἔχον ἐκέλευεν ἀμελεῖν· πολλοὶ γὰρ ἀντεγκαλοῦντες ἦσαν ἀλλήλοις, καὶ καιρὸν οἰόμενοι· ἔχειν τὰ λυπούμενα διορθῶσθαι ὑπὲρ ὧν πρὸς ἀλλήλους διεπληκτίζοντο, βιβλία γράφοντες ἐνεχειρίζον βασιλεῖ. Εὐχερῶς δὲ τούτου συμβαινόντος, εἰς ῥητὴν ἡμέραν ἐκέλευεν ἵστατον διασκέπτεσθαι περὶ τούτων· ἐπὶ μέντοι τὸ περὶ τῆς πίστεως προκειμένον ἀρτίως χωρεῖν. Πολλοὶ δὲ, οἷς φίλον καὶ ἐπιπολὺ ἀπαχθάνεσθαι καὶ τινὰς αὐθις τῶν ἐπισκόπων ἐγγράφοντο· καὶ ἐγγράφως καὶ ταῦτα βασιλεῖ ἔδοσαν. Οἷς πᾶσι δεσμὸν ἐπιθεὶς, καὶ τῷ σφραγιστῇρι δεκτο-

A congressum non detractavit. Et cum permulti philosophorum convenissent, ut ex omnibus alii præstantissimus unus ad disputandum deligeretur, alii que taciti et quieti sedentes auscultarent, petiit. Ita uni ad certamen progresso: In nomine Jesu Christi, Alexander inquit, tibi, ut ne loquar, impero. Atque ille una cum verbo lingua ejus impedita obtulit, eo, quod sibi acciderat, facto, reliquos per nutum admonens atque exterruens. Et cum signis manuumque gestu credere se significasset, cum lingua soluta simul vocem recuperavit. Sic scilicet ille experientia ipsa vim et documentum mysterii cepit. Atque hæc sic gesta.

CAPUT XVI.

Ut imperator synodum ipsam ingressus sit: et oratio ejus, quam ad sacrum episcoporum ordinem habuit.

Imperator ipse quoque, ubi festo die propter victoriam a Licinio reportatam peracto, Nicæam venit, maximum in imperiali palatio ædificium exornavit, et subsellia sediliaque satis multa, qui convenerant: sacris viris, parietibus quoque productis, fieri curavit: et unicuique congruenti habito honore, ordine eos omnes ingredi jussit. Cum vero ei videretur ut et ipse in consilium prodiret, postremus omnium cum paucis ingressus est, digna prorsus admiratione corporis proceritate vultuque læto conspicuus, et novam quamdam gratam atque decentem, quæ in facie ejus insidebat, præferens venerationem. Et submissiore, quam amplitudo ejus ferret, throno, qui ei paratus fuerat, posito, non prius sibi considendum putavit quam id ei ab episcopis permitteretur. Tanta in imperatore humanitas cum reverentia qua viros illos prosequabatur, conjuncta inerat. Et tandem primus ipse in conventu admonitus consedit, et cum eo simul sacer ille chorus. 565 Ibi, cum altum esset silentium, primus Antiochenæ Ecclesiæ episcopus Eustathius, orationis laudibus, perinde atque recens decerptis floribus, imperiale illius caput exornavit, spectatumque divinis rebus curandis studium ejus legitimo honore et faustis omnibus compensavit. Itidem et Pamphili Eusebius assurgens egit: verba enim ad eum, quibus virtutes ejus laudibus vehebat, fecit, et per eum gratiarum actiones et hymnos Deo sacravit. Illis finitis, silentio rursus facto, imperator ex ipsa cathedra exhortatione usus est, qua illos ad concordiam excitavit, et quem quisque privatim haberet dolorem, eum in presentia postponere jussit. Permulti namque alius alium accusaverant: et tempus datum esse putantes quo quod cuique arguebat et averti curarique posset, de quibus rebus inter se conflictabantur, de eis libellos imperatori obtulerant. Quos cum non gravate recepisset, ad certum diem postea de eis se deliberaturum dixit, atque in præsens, ad id quod de fide propositum esset, agendum, procedere jussit. Multi siquidem, qui libenter divinas et acres etiam inimicitias gererent, episcopos quosdam crimina-

bantur, et querelas suas scriptas imperatori dabant. Quibus ille omnibus colligatis, sigillum annuli sui impressit, eosque diligenter servari præcepit. Post conventionem eam, dies constitutus cum venisset, libellos eos omnes in manibus tenens: Hæ, inquit, querelæ et accusationes magno illi Judici decidendæ remittuntur, statumque tempus extremi iudicii sit dies: cui iudici occulta etiam manifesta sunt. Mihi quidem homini, errori obnoxio, nefas esse videtur ecclesiasticorum virorum accusationes recipere et audire. Neque etiam omnino convenire puto, Dei ministros tales se præstare debere, ut vel a me vel ab alio iudicentur. Si namque sacerdotum delicta plurimis innotescant, maxima præbatur eis offendiculi occasio, qui impune nullo timore peccare constituere. Quapropter agite, Christum æmulati, per mutuam veniam alius alii commissæ remittamus. Oportere siquidem remitti ab eo debita, ille dicit, qui ipse gratiam delicti petat. His verbis dictis, libellos in conspectu eorum combussit, iuratus, nihil se prorsus quæ in eis scripta essent legisse. **566** Addidit et illud: Si in episcopum incideret, alienum conjugium violenter, se purpura sua piaculum id obiecturum esse, ne tam fœdum facinus spectatoribus occasionem mali crearet.

Atque hæc quidem sic ante communionem conventum acta. In consensu autem Patrum, oratione ad concordiam eos cohortans, ille dogmatibus fidei consultare et sententias per suffragia dicere iussit. Quæ vero tum ad eos dixit in summa hæc sunt: « Gratias quidem, inquit, rerum omnium causa, sed huius potissimum conventus nomine, ago Deo, Patres et fratres charissimi. Recte enim sic vos appello, quando hanc mihi communis Servator omnium nostrum concessit gratiam, ut felicius etiam mihi quam votis optare sim ausus, res ceciderit. Tantam namque sacerdotum Dei in consilio et conventu uno frequentiam, illo concedente intueri, an non ingentis felicitatis loco habendum? sed pervelim vos omnes, eadem cogitantes, et animorum consensu in eadem sententia consistentes, videre. Rebus enim malisque adeo, quæ quis eloqui possit omnibus, longe deterius mihi esse duco, quod Ecclesiam Dei seditionibus inter se dissidentem et contrariis hostiliter sententiis conflictantem cerno. Quandoquidem autem (quod sane factum nollem) quæ ad me relata sunt omnibus jam innotuere, quo dolore animum meum perculsum esse putatis, cum seditionibus involutus esse vos audirem? Quod minime omnium a vobis factum oportuit, qui Dei ministri et pacis præcones designati estis. Quis jam aliis quietam conscientiam sequi persuadere, quando vos tam hostiliter arma sumitis et inter vos depugnatis? Quam ob causam hanc sacram corgi synodum, qui imperator et conservus vester sum. Et hanc a vobis unam peto gratiam, quam cum a me vobis recipere, tum vos mihi dare est æquum, ut rebus quæ seditionem hanc peperere in medium prolatis, controversisque quietis consiliis decisis, ad pacem, pro ea

ἅλῃ ὑποσημνήμενος, ἀσφαλῶς τηρεῖν παρηγγύα. Μετὰ δὲ τὴν σύμβασιν, ἀπικομένης τῆς προθεσμίας, τὰ βιβλία παρόντων ἀπάντων ἐπὶ χεῖρας φέρων, αὐταὶ μὲν. ἔφη, αἱ κατηγορίαι τῷ μεγάλῳ ἐκείνῳ κριτῇ ἀνέινται, καὶ καιρὸς αὐταῖς ὁ τῆς ἐσχάτης κρίσεως ἐστίν, ᾧ δὴ καὶ τὰ φανή καθίσταται· ἐμοὶ δὲ οὐ θέμις, ἀνθρώπῳ ἐφαμάρτυ γε ὄντι, ἀνδρῶν ἱερέων κατηγορίας ἀναδέχεσθαι, καὶ εἰς ἀκρίαν καθιστᾶν. Μηδὲ γὰρ ὅσον ἐμοίγε χρῆναι λειδογιστῆ, Θεοῦ λειτουργῆς καθεστῶτας, τοιοῦτους αὐτοὺς παρέχειν, ὡς παρ' ἐτέρων ἡ ὑψ' ἡμῶν κρινεσθαι. Τῶν γὰρ πλημμεληθέντων τοῖς ἱερεῦσι δῆλων καθισταμένων τοῖς πλείστοις, πρόφασις σκανδάλου ἀνακύπτει· πλείστη τοῖς ἀδελφῶν ἀμαρτάνειν ἐθέλουσιν. Ἄγε οὖν Χριστὸν μιμησάμενοι, τῇ πρὸς ἀλλήλους συγγνώμῃ τὰ αὐτῶν θεραπεύσωμεν· ἀφίενται γὰρ ψησι τὰ ὀφειλόμενα δεῖν τὴν ἀφέσεως τυχεῖν ὀρεγόμενον. Ταῦτα λέγων, τὰ βιβλία παρήσεια κατέκαυσεν, ἐπομνύμενος· μηδὲν τῶν ἐγκειμένων τοῖς γράμμασιν ἀναγνῶναι. Προσετίθει δὲ τοῖς, ὡς εἰ γε καὶ ἐπισκόπῳ ἐνέτυχε γάμον ἀλλοτρίον διορύττοντι, συγκαλύψαι ἂν τῇ πορφυρίδι· τὸ ἄγος, ἵνα μὴ τοὺς θεωμένους ἡ τῶν δρωμένων ὄψις εἰς βλάβος πρόφασιν περιστῇ.

Ταῦτα μὲν πρὸ τῆς κοινῆς συνελεύσεως· τότε δ' οὖν τοὺς πρὸς ὁμόνοιαν παρακλητικούς διελθὼν, περὶ τῶν δογμάτων τῆς πίστεως τὴν σκέψιν ποιῆσαι κατὰ γνώμην ἐπέτρεπεν. Ἄ δ' οὖν διελέγετο τοῖς, ὡς ἐν τύπῳ περιλαβεῖν, ἦσαν ταῦτα· « Χάριν μὲν εἰδέναι Θεῷ πάντων ἕνεκεν ἔλεγεν· οὐχ ἤστων δὲ τῷ παρόντι συλλόγῳ, ᾧ φίλοι καὶ πατέρες καὶ ἀδελφοί· καλῶ γὰρ ὑμᾶς οὕτω, τοῦ κοινοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ταῦτα χαρισαμένους. Καὶ πλείον γὰρ ἡ κατ' εὐχὴν ἐμοίγε περιστῇ τὸ πρᾶγμα· τὸ γὰρ τοσοῦτους ἱερέας Θεοῦ, ἐς ταυτὸ συμπραμόντας ἀξιοῦσθαι ὁρᾶν, πόσου ἂν τις θείῃ; Ἀλλὰ γε βουλομένη ἂν ἀπαντας ταῦτα μὲν θεᾶσθαι φρονούντας, συμφωνίᾳ δὲ ψυχῇ ἐπὶ μίᾳ ἐστάναι τῆς γνώμης. Παντὸς γὰρ ἐμοίγε χεῖρον, καὶ ὅσου ἂν τις εἰποι κακοῦ ἐπέκεινα κρίνω, τὴν Ἐκκλησίαν Θεοῦ ὁρᾶν στασιάζουσιν, καὶ εἰς ἀντιπάλους διακρίνεσθαι δόξας. Ὅπηνίκα τοίνυν, ὡς γε μὴ ὤφελε, καταφανῇ ἡ μοι προσηγγέλη ἐγένετο, πῶς δοκεῖτε δέδωγμαί, τὴν ψυχὴν στασιάζειν πεπυσμένο· ὑμᾶς; οὐδ' ἤκιστα γε προσῆκε, Θεοῦ λειτουργοὺς καὶ βραδευτὰς εἰρήνης καθεστηκότας. Τίς γὰρ ἂν τοὺς ἄλλους πείσειεν ἡρεμεῖν, ὑμῶν οὕτω διὰ μάχης ἰόντων καὶ κατ' ἀλλήλων ὀπλιζομένων; Ἐνθεν τοι καὶ τὴν ἱερὰν ὑμῶν συνεκρότησα σύνοδον, βασιλεὺς τε ὢν καὶ συνθεράπων ὑμέτερο. Καὶ γε μίαν αἰτῶ χάριν, ἣν ἐμέ τε λαβεῖν, καὶ ὑμᾶς πάντως δοῦναι δίκαιον· τὴν δὲ εἶναι τὰ τὴν στάσιν γεννήσαντα ἐπὶ μέσου προθεῖναι, καὶ τὴν ἀμφισβήτησιν ἡσυχῇ διαλυσαμένους, εἰς εἰρήνην κατὰ τὴν ἐνοῦσαν ὑμῖν χάριν ἀγειν πάντας, καὶ τὸ ἀστασιαστον τῷ δόγματι ἐπιχορηγῆσαι· ἵνα σύναξα τοσοῦτω θείῳ στρατῷ καὶ κατὰ τοῦ ψθονεροῦ δαίμονος κοινὸν ἀναστήσω τὸ τρόπαιον· ὅς τῶν παλαμναίων τυράννων ἐκποδὼν ὡς τάχως

γεγεννημένων, οὗ τὰ φίλα ἐκείνων ἦσαν διαπραττόμενοι, ἀμνηχανήσας, τὸν ἐμφύλιον τούτου πόλεμον ἀν ἐρρίπισε, νεμεσῶν δὲ καὶ τοῖς ἡμετέροις ἐπιτιθέμενος ἀγαθοῖς. Διὸ δέομαι ὡς Θεοῦ παρόντος, ἕκαστος διαβρίψας εἴ τι ἄχθος ἐντρίθεν ἔχει, τῷ τῆς κοινῆς ὁμονοίας προσίτω καλῶ. Μηδὲ γὰρ ἂν τὰ κοινὰ καλῶς ἔχειν οἰέσθω τις, τῶν καθ' ὕμᾶς οὕτως ἐν στάσεσι καθεστῶτων καὶ διχονοίαις. Καὶ γὰρ ἂν εἴη δεινὸν καὶ τῶν ἀγαν ἀτόπων, εἰ τῶν πολεμίων οὕτω καταλυθέντων, οὐδενὸς δ' ἔτι ἀντιτείνειν τολμῶντος, ὕμᾶς κατ' ἀλλήλων ὀπλιζεσθαι· καὶ τοῦτό γε εἰς ἡδονὴν καθεστάναι τῶν πολέμων καὶ εἰρωνα γέλωτα· καὶ ταῦτα περὶ οἷων διαλεγόμενους πραγμάτων, οἷς ἡ τοῦ Πνεύματος διδασκαλία διαβρίθην εἰσηγείται τὸ ποιητέον. Ἡ τε γὰρ τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων γραφή, τὰ τε τῶν ἀποστόλων θεόπνευστα ῥήματα, πρὸς ἐπὶ τούτοις δὲ καὶ προφητῶν ἀρχαῖα θεοκρίματα σαφῶς ἀ χρῆναι περὶ Θεοῦ λέγειν τε καὶ φρονεῖν ἡμᾶς ἐκδιδάσκουσι. Καὶ τοίνυν τὴν ἔριν ὡς περὶ κριτικῶν βλάπτοντες, ἢ τὸν ἱερὸν τούτον πόλεμον ἀνῆρέθισε, τοῖς θεορρήτοις διδάγμασι τῶν ἀμφοτέρων τὴν λύσιν ζητήσωμεν. Καὶ γε βράδια, ὡς γε εἰμὶ, ἐσεῖται ἢ εὐρεσις, εἴπερ βουλοίμεθα. »

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Περὶ ὧν ἡ σύνοδος ὥρισεν· καὶ περὶ τοῦ ἀγίου συνόλου.

Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια οἷα παῖς φιλοκάτωρ τοῖς ἱερεῦσιν ὡς πατράσι προσφέρων, τὴν ἀποστολικὴν συμφωνίαν ἐπραγματεύετο. Ἐπισυνείρων δὲ καὶ ἄλλα, ἐξῆς περὶ τοῦ δόγματος ἀνακινεῖν ἐπέτρεπε τὴν διάλεξιν. Καὶ παρήγετο μὲν εἰς μέσον ὁ Ἀρειος· καὶ τῶν ἐκείνων προβαλλομένων ἀκριβῆς ἡ βάσανος ἦν· ἐφυλάττοντό γε μὴν προπετὴ τὴν ψῆφον ἐπὶ θάτερον ἀγεῖν. Οἷα δ' ἐν τῷ τρίτῳ πρὸς Κωνσταντίνον βιβλίῳ καὶ περὶ τούτων φησὶν ὁ Εὐσέβιος, χρεῶν διελθεῖν. « Πλείστον δὲ τῶν ὑφ' ἐτέρῳ τάγματι προτεινομένων, πολλῆς τε ἀμφιλογίας τὰ πρῶτα συνισταμένης, ἀνεξικάκως ἐπηκροῶτο ὁ βασιλεὺς τῶν πάντων, σχολῇ τε εὐτόνῃ τὰς προτάσεις ὑπεδέχετο· ἐν μέρει τε ἀντιλαμβάνομενος τῶν παρ' ἑκατέρου τάγματος λεγομένων, ἡρέμα συνῆγε τοὺς φιλονεικῶς ἐνισταμένους· πραΰως τε ποιούμενος τὰς πρὸς ἕκαστον ἐμίλλας, ἐλλογιζὼν τε τῇ φωνῇ, ὅτι μὴδὲ ταύτης ἀμαθῶς εἶχε, γλυκύτερός τε· ἦν καὶ ἡδὺς, τοὺς μὲν συμπεῖθων, τοὺς δὲ καὶ σιωπῶν τῷ λόγῳ, τοὺς δ' εὖ λέγοντας ἐπαίνων, πάντας· τε εἰς ὁμόνοιαν ἐλαύνων, ὁμογνώμονάς τε καὶ ὁμοδόξους αὐτοὺς ἐπὶ τοῖς ἀμφισβητούμενοις ἅπασιν ἐπιστοαυτὸ κατεστήσατο· ὡς ὁμοφώνως μὲν κρατῆσαι τὴν πίστιν, τῆς δὲ σωτηρίου ἐφορτῆς τὴν αὐτὴν παρὰ τοῖς πᾶσιν ὁμολογηθῆναι καιρὸν. Ἐκυροῦτό τε ἡδὴ καὶ ἐγγράφως δι' ὑποσημειώσεως ἑκάστου τα κοινῇ δεδομένα. »

ues se saluiferum festum celebraturos profiterentur. Decreta quoque communia in scriptum relata, et uniuscujusque subscriptione roborata. »

quæ vobis inest gratia, cunctos redigatis, et doctrinæ concordiam reducat. Sic enim futurum est, ut ego cum tam frequenti et sacro cœlu vestro, contra invidum dæmonem commune statuam tropæum, qui pestiferis illis tyranniis, quorum opera in rebus omnibus est ex sententia usus, quam celerissime e medio sublatis, rerum suarum satagens, intestinum hoc commovit bellum, invidens semper et rebus nostris prosperis imminens. Quod ego vos, tanquam Deo præsentem, oro, **567** ut pro se quisque, ea quæ animum ejus angit molestia abjecta, se ad communis concordie commodum adjungat. Neque enim quisquam vestrum putet rempublicam rite administrari posse, si vos ita seditionibus et dissidiis digladiabimini. Et profecto grave admodum et absurdum fuerit, hostibus jam victis cum nemo contra nili audeat, vos armis inter vos contendere, causamque inimicis ea re præbere voluptatis et ironici subdolique risus, idque de rebus divinis disserentes, quos doctrina Spiritus aperte quid sit faciendum docet. Sacrorum namque Evangeliorum scriptura, et apostolorum divinitus inspirata verba, ad hæc prisca quoque prophetarum

CAPUT XVIII.

De quibus rebus synodus decreta fecerit, et de sancto fidei nostræ symbolo.

Hæc illi, aut certe hisce similia, veluti pius filius, ad episcopos, tanquam patres, dixit. Alia quoque addidit, quibus disputationem de doctrina moveri permisit, apostolicam concordiam inducere studens. Et productus est in medium Arius, atque de eis quæ ab ipso in quæstionem deducta fuerant, diligens et accurata disquisitio facta. In primis vero cavebatur ne temere atque præcipitanter in alterutram partem sententiæ proferrentur. Quæ porro hisce de rebus in tertio ad Constantinum libro Eusebius memoret, referenda censui. « Plurimis sane argumentis a parte altera prolatis, ac multa primum disputatione hinc et inde instituta, patienter admodum omnia audit imperator, et intenta diligentia propositas quæstiones sustinuit: seorsimque deinde quæ ab utraque afferebantur parte excipiens, paulatim eos qui ardore contentionis acrius ferebantur, conciliavit, et placide cum unoquoque agens, atque Græco sermone utens, quod et hujus imperitus non esset, suavem et jucundum se exhibuit. Et his quidem persuadens, illis vero sermone silentium imponens, nec non recta dicentes laudans, **568** omnes autem ad concordiam excitans, in eandem opinionem et sententiam de rebus in controversiam deductis omnibus omnes perduxit, ita ut in professione eadem fidei consentirent, et eodem tempore omnes

Hæc propterea hic inserui, ut professionis fidei A testimonium etiam ab hostium confessione momentum et pondus aliquod habeat, ne quis objicere aut cavillari queat, idiotas et indoctos prorsus fuisse, qui eam in scriptum retulere. « Eorum enim, inquit Eusebius, qui Nicææ convenerunt, servorum Dei, alii quidem præcelluerunt sapientiæ sermone, alii vitæ gravitate. » Et imperator ipse præsens, omnes ita ad concordiam producens, consentientes effecit. Sedenim professio fidei a trecentis decem et octo episcopis in scriptum relata, atque ab eisdem et simul a sapientissimo Constantino adnotationibus confirmata, quæ etiam nunc Ecclesiis olim tradita obtinet, de verbo ad verbum sic habebat : « Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, visibilium et invisibilium omnium factorem. Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei, genitum ex Patre, unigenitum : hoc est, ex substantia Patris : Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum, non factum ; consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt. Qui propter nos homines, et propter nostram salutem, descendit, et incarnatus est, homo factus et passus, et resurrexit tertia die. Ascendit in cælos, et venturus est judicare vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum. Qui autem dicunt, fuisse aliquando tempus cum non esset, aut non fuisse priusquam genitus esset, aut ex non existentibus factum esse, aut ex alia subsistentia vel substantia fuisse, aut creatum, aut mutationi alterationive obnoxium : eos anathemate ferit catholica et apostolica Ecclesia Dei. » Ad hunc modum omnibus inter se convenit, ut consubstantialem Patri Filium esse decernerent et sanam fidem complecterentur.

569 CAPUT XVIII.

De episcopis qui per dissidium contra decretum synodi pugnarunt : et quæ contra eos ipsumque Arium synodus et ipse imperator constituerunt.

At pauci admodum Arii laudarunt opinionem. Paulo post tamen et ipsi fidem eam approbarunt (excepto Secundo et Theona) qui etiam ὁμοουσίου, consubstantialis, vocem reprehenderunt. Erant autem hi : Eusebius Nicomediæ, Theognis Nicææ, Maris Chalcedonis, Theonas Marmaricæ, Secundus Ptolemaidis, Menophantus Ephesi, Patrophilus D Scythopolis, Narcissus Neroniadis (quæ secundæ Ciliciæ civitas est, nunc Irenopolis vocata), episcopi. Dicebant namque ὁμοούσιον esse quod ex aliquo sit per partitionem, aut per germinationem, aut per fluxum. Ac per fluxum quidem, ut paterni liberi ; per germinationem, ut ex radicibus surculus ; per partitionem autem, ut ex massa aurea ramenta duo vel tria. At quia juxta nullam talium modorum rationem ex Patre Filius esset, propterea editam fidei professionem rejicere instituerunt. Et cum ὁμοουσίου vocem prorsus non receperunt, tam subscribere decreto ei, quo dignitas presbyteri Ario est abrogata, noluerunt. Quæ res synodo causam præbuit ut Arium atque una omnes qui

Ταῦτα δὲ παρεθέμην, ἵν' ἡ μαρτυρία τῆς πίστεως καὶ παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἔχοι τὸ βέβαιον· μηδὲ τις κατηγορεῖν ἔχοι, ὡς ἰδιῶται ἦσαν, καὶ μηδὲν ἐπιστάμενοι οἱ ἐκθέμενοι. « Τούτων γὰρ, φησὶν ὁ Εὐσέβιος, τῶν ἐν Νικαίᾳ Θεοῦ λειτουργῶν οἱ μὲν διέπρεπον σοφίας λόγῳ, οἱ δὲ βίου στερέβοντι. » καὶ οὕτως οἱ βασιλεὺς παρῶν, πάντας εἰς ὁμόνοιαν ἄγων, ὁμοδόξους κατέστησεν. Ἦ γὰρ μὴν παρὰ τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ ἐξαναχθεῖσα πίστις, ἣ καὶ ταῖς ἐκκλησίαις· μέχρι καὶ νῦν ἐκδόδοιται πολιτευομένη, ἀσφαλτοῦσα ταῖς γραφαῖς τῶν ἐπισκόπων, καὶ Κωνσταντίνου τοῦ θεοτύπου βασιλέως, εἴχεν ἐπὶ λέξεως οὕτως· « Πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεὸν πατέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν καὶ ἀορατῶν ποιητὴν· καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς, μονογενῆ· τοῦτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς· Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ· γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐν τῇ γῇ· τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, κατελθόντα καὶ σαρκωθέντα, ἐνανθρωπήσαντα, παθόντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ· ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· καὶ εἰς τὸ Παῦμα τὸ ἅγιον. Τοὺς δὲ λέγοντας, Ἦν ποτὲ ὅτε οὐκ ἦν, ἢ, Οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆναι, ἢ, Ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο, ἢ, Ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκοντες εἶναι, ἢ κτιστὸν, ἢ τρεπτόν, ἢ ἄλλοιωτὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τούτους ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία. » Οὕτως ἅπαντες ἀλλήλοις συνέβησαν· καὶ ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν ἐψηφίσαντο, καὶ τὸ ὕψις τῆς πίστεως κατήσπισαντο.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Περὶ τῶν στασιμασάντων ἐπισκόπων κατὰ τοῦ δόγματος· καὶ ὅσα κατὰ τὴν Ἀρείου καὶ αὐτῶν ἢ σύνοδος καὶ ὁ βασιλεὺς ἐψηφίσαντο.

Ὅλγοι δὲ τινες τὴν Ἀρείου ἐπήνουν· δόξαν· μεταβραχὺ δὲ καὶ οὗτοι συνέβητο, πλὴν Σεκούδου καὶ Θεωνᾶ, οἱ καὶ ἐν αἰτίας τὴν τοῦ ὁμοουσίου λέξιν ἐτίθεντο. Ἦσαν δὲ οὗτοι, Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας, Θέογνις ὁ Νικαίας, Μάρις ὁ Χαλκηδόνος, Θεωνᾶς ὁ Μαρμαρικῆς, Σεκούδος ὁ Πτολεμαίδος, Μηνόφαντος ὁ Ἐφέσου, ὁ Σκυθοπολίτης Πατρόκιος, ὁ Νερωνιάδος Νάρκισσος (Κιλικίᾳ δ' ἐν τῇ δευτέρᾳ ἡ Νερωνιάς ἐστίν, ἣ νῦν Εἰρηνούπολις ὀνομάζεται). Ἐλεγον γὰρ ὁμοούσιον εἶναι, ὃ ἐκ τινός ἐστι κατὰ μερισμὸν, ἢ κατὰ προβολὴν, ἢ κατὰ βεῦσιν· καὶ κατὰ μὲν βεῦσιν, ὡς οἱ πατρικοὶ παῖδες· κατὰ προβολὴν δὲ, ὡς ἐκ ριζῶν βλάστημα· κατὰ μερισμὸν δὲ, ὡς βάλου χρυσίδες δύο ἢ πρεῖ. Ἦν κατ' οὐδένα τρόπον εἶναι ἐκ Πατρὸς τὸν Υἱόν· καὶ διὰ τοῦτο μὴ συντίθεσθαι τῇ ὑπαγορευθείσῃ πίστει ἐνίσταντο. Τὸ παρὰπαν δὲ μὴ δεξιόμενοι τὴν τοῦ ὁμοουσίου λέξιν, τῇ Ἀρείου καθαίρεται ὑπογράφῃ οὐκ ἔθελον. Διόπερ ἡ μὲν σύνοδος Ἀρείου καὶ τοὺς ὁμόφρονάς ἐκέλευε ὑπέλαθεν ἀναθέματι ἐκκηρύσσασθαι, καὶ μὴ ἐπιθαίνειν Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος τοῦτω

μηδένα. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τὰς λέξεις αὐτοῦ τῆς αἰρέσεως ἀνεθεμάτισε· καὶ τὸ βιβλίον δὲ ὁ κατὰ τῆς εὐσεβείας συντάξας ἐπέγραψε *Θάλειαν*· οὐδ' ὁ χαράκτηρ, ὡς ἐκ γραφῆς ἐπιθόμην, ἀφελῆς τις ἦν καὶ διαλελυμένος, τοικῶς τοῖς Σωτᾶδου τοῦ ποιητοῦ ᾄμασι· καὶ εἰ τι δὲ αὐτοῦ καὶ τῶν ὁμοφρόνων αὐτοῦ εὐρίσκειτο σύγγραμμα, δαπάνην πυρὶ καταλείπεσθαι, ὡς μή τι αὐτῶν ὑπόμνημα τῆς αἰρέσεως τῷ ἐξῆς· βίῃ ἐμφέρεισθαι· θάνατον δ' εἶναι ζημίαν ἐνομοθέτει, εἰ τις φωραθεῖ τι κατακρύπτων ἐκείνων, καὶ μὴ θάττον ἐμπέριπρσι. Πολλὰς δ' ἐπιστολάς ὁ βασιλεὺς κατὰ πόλεις ἐπέμπε κατὰ τὴν Ἀρείου καὶ τῶν τὰ Ἱσα φρονούντων ἐκείνων. Εὐσέβιον δὲ καὶ Θεογνιν τῶν ἰδίων ἐφυγάδευε πόλεων. Τῇ δὲ Νικομηδείᾳ ἔχεσθαι τῆς ὁρθῆς πίστεως παρηγγύα, ἣν οἱ τριακῆσιοι παρέδωκαν· καὶ ἐπισκόπους προχειρίζειν ἑτέρους, ὁρθὰ φρονεῖν ἡρημένους· βυθοῖς δὲ λήθης Εὐσεβίου παραδοῦναι τὴν μνήμην. Ὅτις δ' ἐπιχειρεῖν γένοιτο τὰ ἐκείνων ἢ φρονεῖν ἢ ἐπαινεῖν, κολάζειν σφόδρα ἡπεῖλει. Ὅτις δὲ γράμμασι καὶ ἄλλῳ ἀπηχθῆμενον εἶναι ἐδήλου Εὐσέβιον, ὡς πρότερον Λικινίῳ συμφρονούντα. Κατὰ δὲ ταῦτα τὰ γράμματα οὐ μόνον ἡλᾶθησαν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους ἔσχον ἐπὶ τῶν οἰκείων θρόνων. Ἀντὶ γὰρ Εὐσεβίου Ἀμφίων τὴν Νικομήδους ἐλάμβανε, Χρηστός δὲ τὴν Νικαίαν· καὶ ἄμφω δὲ τῶν εὐσεβοῦντων μάλιστα ἦσαν. Εἰδέναι δὲ χρὴ ὡς Εὐσέβιος καὶ Θεογνίς καὶ οἱ περὶ αὐτοὺς πρότερον μὲν τῇ συνόδῳ πίστεως διδασκαλίαν ἰδίαν ὑπαγορεύσαντες ἔδωκαν, ἣν, ὡς χιθῶνον καὶ ἀσβεστίας μεστήν, διέβρῃξαν· πολλοὺ δ' ἐντεῦθεν ταραχῶ ἀναχυθέντες, καὶ πάντων τῷ προδήλῳ τῆς ἀσεβείας κατ' αὐτῶν κινουμένων, τὰ μὲν πρῶτα Ἀρείον καὶ αὐτὸν ἀναβέματι καθυπέβαλον, πλὴν Σεκούνδου καὶ Θεωνᾶ· ὑπογράψαι μέντοι τῇ αὐτοῦ καθαιρέσει οὐκ ἠδουλήθησαν, καίπερ τῇ τῆς πίστεως ἐκθέσει καθυπογράψαντες, καὶ ὑποούλως καὶ οὐκ εἰλικρινῶς μετὰ τὴν ἐξορίαν ἐπανελθόντες, ὡς προτόλιντες δηλώσομεν. Μαρτυρησαὶ δὲ καὶ αὐτὰ τὰ παρ' αὐτῶν γεγενημένα τοῖς τῆς εὐσεβείας προβόλοις, καὶ ὅσα περὶ τούτων κατέλιπον· ἃ δὲ καὶ ἐκθέσομαι. Ὅ γε μὴν Εὐσέβιος ἑτερος, ὁ Παμφίλιον τὴν προσωνομίαν κεκληρωμένος, τῇ συνόδῳ παρών, ἀμφιβάλλων ἦν καὶ διασκεπτόμενος, εἰ γε δέον τῷ ἐκτεθέντι ὅρῳ στοιχεῖν καὶ μικρὸν ἐπισχῶν, συνήνεσέ τε, καὶ τῇ χειρὶ ἐπεσφράγιζε· καὶ τῇ σφαιτέρᾳ ἐκκλησίᾳ αἰτιωμένη τὸν ὅρον ἐπέμπεν, ἐν ᾧ καὶ τὴν τοῦ ὁμοουσίου λέξιν διασαφεῖ· ἵνα μή τι νεὶ δι' ὑπονοίας γένηται, ἅτε δὲ ἐμβραδύνας, ὡς ἀτημελήτως καὶ ὡς ἔτυχε τὰ τοῦ ὁρου ὑπέγραψε.

ὁμοουσίου declarat, ne cui suspectus fieret tanquam subscripsisset.

(1) Eusebius Nicomediensis ad Constantinum imperatorem, manu vestem suam quam gestabat demonstrans, dicere est ausus : « Etiam si hac me inspiciente rupia dividatur, non tamen ejusdem substantiæ esse dixerim utrumque : Et tunc τοῦτο τὸ ἱμάτιον ἐμοῦ θεωμένου διαιρεθῆναι, οὐ ποτ' ἂν φαίην

PATROL. GR. CXLVI

A ejus adhærent sententiæ, excommunicatos anathemati subiceret, ac ne quis eorum Alexandriam ingredi auderet, sanciret. Voces etiam hæresis ejus anathematizavit, et librum quem ille contra pietatem compositum *Thaliū* inscripserat, quasi floridum et viridantem, cujus stylus et elocutio, sicuti ex scripto ipso cognovi, simplex et dissoluta, Sotadisque poetæ cantilenis persimilis fuit; ac præterea, si quod aliud ejus aut sectatorum ejus inveniretur scriptum, ut id igni mandaretur edixit. Quin capite quoque Constantinus sanxit, si quis quidquam eorum pressum occultasse, nec statim exussisse compertus esset. Multas insuper epistolas per urbes passim contra Arium et qui sectæ ejus erant, misit. Eusebium et Theognidem sedibus suis exegit, et Nicomedienses ad complectendam a trecentis proditam rectam fidem, aliosque episcopos qui recte sentirent legendos, Eusebiumque (1) oblivioni mandandum, est hortatus. 570 Qui vero cum Ario sensuri aut opinionem ejus laudaturi essent, in eos se graviter animadversurum esse, est minitatus. Quibus litteris etiam significavit, aliam ob causam invisum sibi Eusebium esse, ut qui antea Licinii partes secutus fuerit. Itaque non solum illi sunt proscripti, sed alii quoque in eorum locum lecti. Pro Eusebio enim Nicomedis Amphion, pro Theognide autem Nicææ Chrestus, episcopi facti, ambo sinceriores pietatis quam maxime studiosi. Illud scire oportet, Eusebium et Theognidem, quique præterea factionis ejus erant alios, fidei suæ doctrinam in scriptum relatam seorsim synodo obtulisse, eamque ut adulterinam et impietatis plenam discerptam esse. Quam ob causam, quod ingens turba excitata, atque omnes propter manifestam impietatem adversus eos commoti essent, ipsi quoque, præter Secundum et Theonam, Arium quidem anathemati (2) subicere, exauctorationique illius subscribere nolentes, fidei professioni subscripserunt: quod tamen simulanter et insincere fecerunt, ab exilio reversi, sicut postea ostendemus. Testificabuntur id quoque res eorum adversus pietatis defensores actæ, et quæ ipsi de rebus his reliquerunt scripta, quæ itidem recensebo. Eusebius sane alter, cui Pamphili cognomen inditum, adfuit et ipse concilio, dubiusque etiam atque etiam secum consideravit an promulgatæ fidei professioni assentiri deberet: atque aliquantulum assensione retenta, eam tandem approbavit et subscriptione sua confirmavit: Ecclesiæ quoque suæ quaerenti professionem et definitionem eam misit, in qua vocem quoque τοῦ

τῆς αὐτῆς οὐσίας ἐκάτερον. » Qua blasphemia permotus Constantinus, eo proclivius in proscriptionem ejus consensus. » (Sozom. lib. II, cap. 21).

(2) Καθαίρεσι, abrogationi, abdicationi, degradationi.

571 CAPUT XIX.

A

ΚΕΦΑΛ ΙΘ'.

Quæ de Paschate et hæresiarcha Melitio synodus decreverit, et de sacris divinisque canonibus. Item quid Paphnutius confessor suaserit.

Fidei dogmate rite atque ordine confirmato, rursum convenere ac de sacris Paschæ feriis disceptarunt. Placuitque omnibus ut eodem tempore ab omnibus festus is dies celebraretur. Tertio porro congressu, de eo quem antea diximus, Melitio hæresiarcha, ejusque sectatoribus atque rebus per eum in Ægypto novatis, inquisitum atque decretum, ut omnes illi Lyci essent, nudum episcopatus nomen retinentes, et ne cui eorum postea imponendæ manus potestas esset. Quos autem antea manuum impositione dignati essent, ut illi in ministerio suo, quod sortiti fuerant, permanerent quidem, et absque metu omni communicarent, dignitate autem et honore ab aliis cujuscunque Ecclesiæ ministris secundas ferrent: atque ut in defunctorum locum deinceps recens apud eos cooptati subrogarentur, si quidem suffragio digni viderentur, episcopo Alexandrino legente, ipsi vero legendi arbitrio suo potestatem non haberent. Ac recte sane et commode hoc sic synodus constituit, ut Melitii sectatorumque ejus temeritas atque celeritas manuum imponendarum compesceretur. Tam præfracta namque audacia fuit Melitius, ut persecutionis temporibus cum fugeret atque latitaret, manus imponendæ potestatem, ad celeberrimum illum Petrum martyrem pertinentem, sibi raperet atque vindicaret. Quare illud evenit, ut tantopere schisma et factio ejus per Ægyptum invalesceret.

His ita peractis, moribus conformandis concilium leges postremo tulit viginti (1): canones nominare solent. De quibus cum consultaretur, reliquis quidem constituendum esse visum est (2), ut quicumque sacrum aliquod sortiti essent ministerium, præter quam lectores, de cætero cum uxoribus suis non concumberent, quas ante initum sacrum magistratum duxissent. Solus autem Paphnutius, superiorum Thebarum episcopus, de quo antea nobis facta est mentio, intercessionis sua rem eam impedivit: veneratione dignum esse matrimonium, neque castitate et pudicitia sua id carere dicens; legitimumque insuper jus ejus subjeciens, synodum rogavit ut legem eam non perferret: gravem enim utrisque, sacerdotibus scilicet et conjugibus eorum, atque etiam fortasse vite parum pudicæ causam fore. 572 Quapropter, inquit, pro eo atque antiquitus servari solitum est, deinceps quoque obtinere oportet, ut qui sacerdotalem susceperint dignitatem cælibes, postea quoque a conjugio abstineant; qui vero uxore ducta in ordinem sacrum cooptati sint, ut a conjugibus suis non separentur. Hæc Paphnutio (3),

(1) 22 reperiuntur apud Rufinum *Ecclesiast. historie* lib. x, cap. 6.

(2) Socrat. lib. i, cap. 11, *Hist. Eccles.*

(3) In sententiam Paphnutii istam Honorii et

Ὅσα περὶ τοῦ Πάσχα καὶ τοῦ αἰρεσιάρχου Μελιτίου ἡ σύνοδος ἀπεφάνηται· καὶ περὶ τῶν ἐξῶν καὶ θελῶν κανόνων, Τὶ ὁ ὁμολογητῆς Παφνούτιος ἐβουλεύσατο.

Καλῶς δὲ κυρωθέντος τοῦ δόγματος, αὐθις συνελθόντες, τὰ περὶ τῆς τοῦ Πάσχα ἑορτῆς διεσκέπτοντο. Καὶ ἐδόκει πᾶσι, κατὰ τὸν αὐτὸν ἐπιτελεῖν καιρὸν πάντας τὴν ἑορτὴν. Τρίτῃ δὲ συνελεύσει καὶ τὰ κατὰ τὴν πρόσθεν ῥηθέντα Μελίτιον τὸν αἰρεσιάρχην καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἐξετάζοντα, καὶ τὰ δι' αὐτὸν ἐν Αἰγύπτῳ συμβάντα καὶ νεωτερισθέντα. Καὶ δεῖν ἐδόκει πάντας ἐν τῇ Λυκῇ διατρίβειν, μόνον ἐπισκοπῆς γυμνὸν ὄνομα ἔχοντας· μὴ ἐξεῖναι δὲ αὐτοῖς εἰσέπειτα χεῖρας ἐπιτιθεῖναι τινί. Οὓς μὲν τοὶ φθάσαντες χειροθεσίας ἤξιωσαν, μένιν ἦ ἔλαχον λειτουργίᾳ, καὶ ἀδεῶς κοινωνεῖν ταῖς γε μὴν τιμαῖς δευτέρους εἶναι τῶν ἐν ἐκάστῃ παροικίᾳ καὶ ἐκκλησίᾳ κεκληρωμένων. Εἰ δέ τις φθάσει τελευτήσας, τῶν πρὸ αὐτῶν ταῖς τιμαῖς ἐπαναλαμβάνειν, εἰ ψῆφῳ τάως δίκαιος φαίνεται, τοῦ τε Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπου ἐπιχειροτονοῦντος· μὴ αὐτοὺς δὲ ἐπιλέγεσθαι οὓς ἀνθέλωσι· καλὸν δὲ καὶ δίκαιον τοῦτο τῇ συνόδῳ ἐδέδοκτο, τὸ προπετὲς καὶ ἐτοιμον εἰς χειροθεσίας Μελιτίου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἐπιστομιζούσῃ. Τοσοῦτος γὰρ ἦν αὐθαδεῖα χρώμενος, ὥς καὶ τὰς διαφερούσας Πάτριν τῷ αἰοδίμῳ μάρτυρι χειροθεσίας ἀπαρπάζειν καὶ ὑφ' αὐτὸν ποιεῖν, ὁπνίκα τὸν διωγμὸν φεύγων ἦν ἐκεῖνος, καὶ διὰ τοῦτο κρυπτόμενος. Οὗ χάριν καὶ ἐπιτολὴ τὸ κατ' αὐτὸν σχίσμα ἐν Αἰγύπτῳ ἐκράτησεν.

Ἐπειτα ἡ σύνοδος καὶ τὸν βίον ἐπανορθοῦσα, τὰ τελευταῖα καὶ νόμους ἐκτίθῃσιν εἰκάζειν, οὓς κανόνας εἰωθὺς ὀνομάζειν. Βουλευσάντων δὲ περὶ τούτων, τοῖς μὲν ἄλλοις δεῖν ἐδίδκει πάντας τοὺς ἱερᾶσθαι λαχόντας, διχα μόνων ἀναγνωστῶν, μὴ τουλοιοῦ ταῖς αὐτῶν γαμεταῖς συγκαθεῖδεν, ἃς πρὶν τῆς ἀξίας τυχεῖν ἔσχον· Παφνούτιος δὲ ἐκ τῶν ἀνω θηδῶν, οὐ μικρῇ πρόσθεν ἐμνήσθη, ἀναστὰς διεκώλυε, τίμιον εἶναι τὸν γάμον ἀποκαλῶν· μὴ ἀμοιρεῖν δὲ σωφροσύνης καὶ τὴν ἐννομον ὑποτιθέμενος· καὶ τῇ συνόδῳ ἐδείκτο τοῦτον τὸν νόμον ἀπαγορεύειν· ἐν χαλεπῷ γὰρ εἶναι καὶ ἀμφοτέροις, αὐτοῖς τε καὶ γαμεταῖς. Ἵσως γὰρ αἴτιος ὁ νόμος οὗτος τοῦ μὴ σωφρονεῖν γένοιτο. Ὅθεν ἔμοιγε δεῖν ἔλεγε κατὰ τὸ ἐκπαλαί κρητῆσαν ἔθος τοὺς μὲν ὑποδύντας ἱερωσύνην ἀγάμους μὴ τουλοιοῦ αἰρεῖσθαι γαμεῖν· τοὺς γε μὴν μετὰ συζυγίαν τοῦτου ἔξιωμένους τῶν γαμετῶν μὴ χωρίζεσθαι. Τοιαῦτα Παφνούτιος εἰσέχουμένους, ἡ σύνοδος ἔστεργε· καὶ ταῦτ' ἀπείρου γάμου παντάσῃν ὄντος. Καὶ περὶ μὲν τούτου, τῇ γνώμῃ τῶν ἡρώμενων ἑάσασα, οὐδὲν εἶρηκε· περὶ δὲ τῶν ἄλλων, ὥς αὐτῇ καλὸν εἶναι ἐδόκει, νόμους ἔθετο, καθ' οὓς προσήκει τὰ κατὰ Θεοδοσίου ἈΑ. lex est scripta, l. *Eum qui*. C. De epis. et cler., quæ hodie quoque in Orientalibus Ecclesiis servatur.

τὴν Ἐκκλησίαν φέρεσθαι. Καὶ πρόκειται γε πᾶσι· A qui uxorem nunquam duxisset, suadente, synodus καὶ εἰ τῷ φίλῳ ἐντυχάνειν, ῥᾷδὸν ἐστίν. comprobavit; atque de hac re, quam arbitrio cujuslibet reliquit, nihil sanxit. De aliis autem, ut ei est visum, rite atque ordine leges tulit, ad quarum præscriptum convenit res ecclesiasticas geri. Quæ sane leges propositæ omnibus sunt, et a quovis, i vellet, facile legi possunt.

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

Ὅτι καὶ Ἀκέσιον τὸν τῶν Ναυατιανῶν ἐπίσκοπον ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν σύνοδον μετεστείλατο.

Ὁ δὲ θεοφίλης βασιλεὺς, τῆς κοινῆς προμηθοῦ-
μενος ὁμονοίας, καὶ Ἀκέσιον τὸν τῶν Ναυατιανῶν
ἐπίσκοπον εἰς τὴν σύνοδον μετεστείλατο, καὶ τὸν
τῆς συνόδου ὅρον περὶ τοῦ δόγματος καὶ τῆς
ἐορτῆς ὑπέδεικνυ. Ἡρώτα τε εἰ καὶ αὐτῷ τὰ δό-
ξαντα καὶ τοῖς ἐπισκόποις βεβαιωθέντα καλὰ γε
εἶναι δοκεῖ· τὸν δ' ἐπαινέσαντα, μηδὲν τι καινὸν
ὀρίσασθαι φάναί. Καὶ αὐτὸν γὰρ οὕτω ἀνωθεν εἰλη-
φέναι τὸ δόγμα, καὶ οὕτω δὴ ἐορτάζειν. Ὁ δὲ βα-
σιλεὺς, τί οὖν οὕτω δοξάζων, πῶς τοῦ σὺν ἡμῖν
κοινωνεῖν πορρωτέρω γίνῃ; Καὶ ὅς τὴν κατὰ
Ναυατῶν καὶ Κορνήλιον τὸν Ῥώμης διαφορὰν ὑπε-
μίμησκει κατὰ Δέκιον· ὅτι περ τοὺς μετὰ τὸ βά-
πτισμα ἀμαρτύνοντας τὴν πρὸς θάνατον ἀμαρτίαν,
καὶ ἐπιθύσαντας, θεῶν μυστηρίων ἀπηξίου τῆς
κοινωνίας. Θεοῦ γὰρ εἶναι τῆς ἐξουσίας ἔλεγε
μόνου, καὶ οὐχ ἱερέων, πρυτανεύειν τοῦτοις τὴν
ἔρεσιν. Ὁ δὲ βασιλεὺς ὡς τάχος ὑπέφερε· Θεός, ὦ
Ἀκέσιε, κλίμακα, καὶ μένος εἰς οὐρανοὺς ἀνάβηθι.
Ταῦτα δ' εἰπεῖν τὸν κρατοῦντα, μὴ τὸν Ἀκέσιον
ἐπαινούντα, ἀλλ' ὅτι περ ἀναμάρτητον ἑαυτὸν τάχα
ἐνόμιζε. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὴν σύνοδον οὕτω προέ-
βη, ὡς ἐν συντόμῳ εἰπεῖν· ἐγὼ δ' οὐκ ὀκνήσω τά-
σφαλές πρυτανεύων τοῖς γεγραμμένοις, μὴ καὶ ἂ
περὶ τοῦ δόλου τῶν Ἀρειομανιτῶν Εὐστάθιος· καὶ
Ἀθανάσιος τῆς εὐσεβείας οἱ πρόδρομοι γεγράφασι
διελθεῖν· ὅσα τε αὐτὸς ὁ Παμφίλου Εὐσέβιος περὶ
τῶν δοξάντων τῇ συνόδῳ τῇ ἰδίᾳ γέγραπεν ἐκκλη-
σίᾳ· ἔτι δὲ τὰ ὀρισθέντα πᾶσι Πατράσι κοινῶς·
πρὸς δὲ καὶ ὅσα ὁ θεοφίλης Κωνσταντίνος τοῖς
ἀπανταχοῦ μὴ παροῦσι τῶν ἐπισκόπων περὶ τοῦ
δόγματος καὶ τοῦ Πάσχα, καὶ Ἀρείου, καὶ τῶν περὶ
Ἀρείου, ἔτι δὲ καὶ περὶ τοῦ Νικομητείας γέγραπεν
Εὐσεβίου. Γένοιτο γὰρ ἂν ἐκ τούτων μᾶλλον δηλα-
τὰ τῇ συνόδῳ πραχθέντα. Καὶ πρότερόν γε τὰ
Εὐσταθίου τοῦ τῆς Ἀντιοχείας ἐκθήσομαι· ἐν οἷς
τὴν τε τῶν Ἀρειανῶν βλασφημίαν ἐλέγχει, καὶ
τὰ πραχθέντα ἀναδιδάσκει· καὶ τὴν ῥῆσιν ἐρμη-
νεύει, τὴν, Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ.
Γράφει δὲ οὕτω·

ΚΕΦΑΛ. ΛΑ'.

Ὁμοῦ Εὐστάθιος ὁ Ἀντιοχείας καὶ Ἀθανάσιος ὁ
Ἀλεξανδρείας, οἱ τῆς εὐσεβείας πρόδρομοι, περὶ
τῶν ἐν τῇ συνόδῳ πραχθέντων ἱστοροῦσαν.

« Βαδῶ δ' ἐντεῦθεν ἐπὶ τὰ πεπραγμένα. Τί οὖν;
Ἐπειδὴ διὰ ταῦτα σύνεδρος εἰς τὴν Νίκαιαν ἀφικνεῖ-
ται μεγίστη, μήτι γε καὶ ἐβδομήκοντα τὸν ἀριθμὸν
ὁμόσε συναχθέντων. Τὸ γὰρ σαφές διὰ τοὺς τῆς
πολυανδρίας ὀχλοῦς οὐχ οἷός τέ εἰμι γράφειν,

CAPUT XX.

Quod etiam Acesium Novatianorum episcopum impe-
rator in synodum acciverit.

Cæterum Imperator Dei amantissimus, de com-
muni concordia sollicitè cogitans, Acesium quoque
Novatianorum episcopum ad concilium evocavit,
eique et de fidei dogmate et de die festo decre-
tum synodi ostendit, interrogavitque adeo cum an
ea recte sic ab episcopis essent constituta. Qui
cum ea laudasset, neque novi quidquam definitum
esse dixisset, se enim et idem dogma fidei a ma-
joribus accepisse, et nunquam aliter Paschæ festum
celebrasse, imperator, Qui igitur, inquit, cum in
eadem sis nobiscum sententia, a communione
nostra tantopere abhorres? Ibi ille dissidii quod
inter Novatum et Cornelium Romanæ urbis episco-
pum sub Decio imperatore fuit, meminit; Nova-
tum videlicet, eos qui post baptismum peccatum
ad mortem patrassent, ac diis sacrificassent, a
communione divinorum mysteriorum rejecisse,
solum Dei, et non sacerdotum potestatem eam esse
dicentis, talibus hominibus remissionem delicti
concedere. Ad quem ex tempore Imperator: Scalas,
inquit, admove, Acesi, et solus in cælos ascende.
Quo dicto, non Acesium ille laudavit, sed potius
quod immunem a peccatis se forte existimavit
esse, persirinxit. Ac res quidem concilii, sicuti
brevissime exposuimus, sunt gestæ. Mihi vero
grave aut molestum non fuerit, ad fidem dictorum
certius confirmandam, 573 quæ de dolo Iulen-
tium Arianorum Eustathius et Athanasius veræ
pietatis propugnacula scripserunt, allegare, quæ
item Eusebius Pamphili de synodi constitutionibus
suarum significavit Ecclesiæ, præterea quæ a Patribus
universis sunt communiter decreta, denique quæ
Deo charus Constantinus ad quoscunque absentes
episcopos de fidei dogmate, de Paschate, de Ario
ejusque sectatoribus, et de ipso Eusebio Nicome-
diensi scripsit. Ex iis enim maxime synodi acta
cognoscentur. Et primum Eustathii Antiocheni
episcopi verba exponam, quibus Arianorum blas-
phemiam redarguit, et rem gestam docet: atque
insuper dictum illud, Dominus creavit me ab initio
viarum suarum, interpretatur. Qui sic scribit.

CAPUT XXI.

Qualia Eustathius Antiochenus, et Athanasius Ale-
xandrinus, episcopi, veræ pietatis propugnatores,
de synodi actis historiæ monumenta prodide-
runt.

« Ad rem ipsam, ut gesta est, progredior. Quid
igitur est? Postquam eas ob causas Nicææ synodus
coacta est maxima (convenērunt enim eo ducenti
et septuaginta fere præterea episcopi; certum
enim numerum, propter tantam multitudinis tur-

ham, referre nequeo, neque id adeo magno studio sum scrutatus), ubi de fidei ratione est quaesitum, perinde atque manifestum argumentum atque indicium blasphemiae, Eusebii scriptum est productum, quod in praesentia omnium lectum, cum varium auditoribus motum propter perversam depravationem, tum auctori ipsi probrium attulit maximum. Posteaquam autem conatus fraudulentus Eusebii manifesto est deprehensus, et scriptum iniquissimum in conspectu omnium discriptum, ex composito nonnulli pacificationis nomen prae se ferentes, effecerunt, ut qui optime sententias dicere soliti fuerant, silerent. Ariani vero, metuentes ne tam frequentis concilii decreto damnati relegarentur, priores ipsi sententia sua abrogatum dogma anathemate jugularunt; et consentientibus annotationibus professioni fidei manibus ipsi suis subscripserunt, et episcopatibus per ambitionem et circumcursionem maximam manus ple-
 rorumque prensantes, qui poenitentiam potius agere debuissent, retentis; postea, nunc quidem clandestine, 574 nunc autem propalam damnatas docuere opiniones et variis ea in re usi sunt argumentis et insidiis. Et cum pangere vellent zizaniorum plantas, ab hominibus peritis sibi metuentes, eos, a quibus deprehendi poterant, devitarunt, et alios verae pietatis praecones atque professores fraudulentè expugnarunt. Non credimus autem, impios atque sine Deo homines divino numine unquam fore superiores. Etiam si enim rursus in-
 valescant, rursum tamen vincentur, juxta grandiloquum et gravem prophetam Isaiam, etc. »

Haec magnus ille Eustathius. Qui vero eo vel virtute vel pietatis aemulatione inferior non est, celebratissimus Athanasius, ad Afros scribens, haec infert: « Episcopi qui convenerant, cum abolere ab Ariani excogitatas impietatis voces illas (ex non existentibus creaturam esse et facturam Filium, et, Erat aliquando tempus cum non erat, et quod mutabilis sit naturæ), atque eas quæ ex professo in Scripturis sunt promulgare vellent, quod scilicet ex Deo Filius natura unigenitus est Verbum, virtus, sapientia sola Patris, Deus verus, ut Joannes dixit; et ut Paulus scripsit, resplendescantia gloriae, et expressa imago subsistentiae Patris », Eusebiani a propria insanæ opinionis persuasionem transversim acti, inter se sunt collocuti: Pactum seriamus, nam et nos ex Deo sumus. Unus enim est Deus, ex quo omnia; et vetera praeterierunt, ecce nova facta sunt omnia », ex Deo autem omnia. In mentem quoque eis venit, quod in *Pastore* scriptum est; Primum omnium crede, unum esse Deum, qui omnia creaverit et perfecit, atque e nihilo in substantiam deduxerit. At episcopi, ubi versutiam illorum atque impietatis malignam fraudem animadvertunt, dilucidandum esse, quod ex Deo dicitur, rati, ex substantia (1) Dei esse Filium scri-
 Hebr. 1, 3. 1 Cor. v, 17.

(1) Οὐσία, substantia sive essentia dicitur: et hoc illo significantius est verbum. Ego vero in vertendo pro *essentiae* substantiae verbo uti malui,

ἵνα μὴ πάντῃ τοῦτο περισπουδᾶσθως ἀνίχνευον. Ὡς δὲ ἐζητεῖτο τῆς πίστεως ὁ τρόπος, ἐναργῆς μὲν ἔλεγχος τὸ γράμμα τῆς Εὐσεβίου προϋβάλλετο βλασφημίας· ἐπὶ πάντων δὲ ἀναγνώσθην, αὐτίκα συμφορὰν μὲν ἀσάθμητον τῆς ἐκτροπῆς ἕνεκα τοῖς αὐτῆς τοῖς προξενεῖ· ἀσχύνην δ' ἀνήκεστον τῷ γράψαντι παρῆχεν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐργαστήριον τῶν ἀμφὶ τὸν Εὐσέβιον σαφῶς ἐάλω, τοῦ πικρανόμου γράμματος διαβράχεντος ὑπ' ὅψει πάντων ὁμοῦ, τινὲς ἐκ συσκευῆς τοῦνομα προβαλλόμενοι τῆς εἰρήνης, κατεσίγησαν μὲν ἅπαντας τοὺς ἄρῃστα λέγειν ἐλωθότας· οἱ δὲ Ἀρειομανῖται δεισάντες μὴ ποτὲ ἄρα τοσαύτης συνόδου ἐν τούτῳ συγκεκροτημένης ἐξοστρακισθῆιν, ἀναθεματίζουσι μὲν προπηδήσαντες τὸ ἀπηγορευμένον δόγμα· συμφωνοῖς δὲ γράμμασιν αὐτοχειρῶς ὑπέγραψαν. Τῶν δὲ προεδριῶν διὰ πλειστης ὁσῆς περιδρομῆς κρατήσαντες, δέον αὐτοῦς ὑπόπτωσιν λαμβάνειν, ποτὲ μὲν λελθότως, ποτὲ δὲ προφανῶς τὰς ἀποφθεισθείσας πρεσβεύουσι δόξας, διαφόροις ἐπιβουλεύοντες τοῖς ἐλέγχους. Βουλόμενοι δὲ παγιῶσαι τὰ ζιζανιώδη φυτουργήματα, δεδοικότες τοὺς ἐπιγνώμονας, ἐκκλίνουσι τοὺς ἐφόρους· καὶ ταύτῃ τοὺς τῆς Εὐσεβείας κήρυκας ἐκπολεμοῦσιν. Οὐχ οὕτως δὲ πιστεύομεν, ὡς ἀνθρώπους ἀθέους δύνασθαι κρατῆσαι πώποτε τοῦ Θεοῦ. Κἴν γὰρ πάλιν ἰσχύσῃσι, καὶ πάλιν ἡττηθῇσονται, κατὰ τὸν σεμνόφωνον προφήτην Ἠσαΐαν. »

Ἡμεῖς δὲ οὐκ ἔσμεν ὡς οὗτοι· ὁ δὲ τὴν ἀρετὴν οὐκ ἤττον, ἢ καὶ τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας ζῆλον πολυύμνητο· Ἀθανάσιος, Ἀφροῖς ἐπιστέλλων, καὶ ταῦτα διεξίεισι· « Τῶν γὰρ συνελθόντων ἐπισκόπων βουλομένων τὰς μὲν παρὰ τῶν Ἀρειανῶν ἐφευρεθείσας τῆς ἀσθεβείας λέξεις ἀνελεῖν, τὸ, Ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ τὸ λέγειν κτίσμα καὶ ποίημα τὸν Υἱόν· καὶ τὸ, Ἦν ποτὲ ὅτε οὐκ ἦν· καὶ ὅτι τρεπτής ἐστι φύσεως· τὰς δὲ τῶν Γραφῶν ὁμολογουμένης γράφαι· ὅτι τε ἐκ τοῦ Θεοῦ ὁ Υἱὸς φύσει μονογενὴς ἐστὶ Λόγος, δύναμις, σοφία μόνη τοῦ Πατρὸς, Θεὸς ἀληθινός, ὡς εἶπεν ὁ Ἰωάννης, καὶ ὡς ἔγραψεν ὁ Παῦλος, ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτὴρ τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως· οἱ περὶ Εὐσέβιον ὑπὸ τῆς βίας κακοδοξίας ἐλκόμενοι, διελάλουν ἀλλήλους· Συνθώμεθα· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐσμεν· εἴς γὰρ Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν· ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά· τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἐλογίζοντο γὰρ καὶ τὸ ἐν τῷ Ποιμένι γραφέν· Πρῶτον πάντων πίστευσον, ὅτι εἷς ἐστὶν ὁ Θεός, ὁ τὰ πάντα κτίσας καὶ καταρτίσας, καὶ ποιήσας ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι. Ἀλλ' οἱ ἐπίσκοποι θεωρήσαντες τὴν κακουργίαν ἐκείνων καὶ τὴν τῇ ἀσεβείᾳ κακοτεχνίαν, λευχότερον εἰρήκασιν τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔγραψαν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ

propter *consubstantialis* verbum, Ecclesiae etiamnum usitatissimum.

εἶναι τὸν Υἱὸν· ἵνα τὰ μὲν κτίσματα διὰ τὸ μὴ ἀφ' αὐτῶν χωρὶς αἰτίου εἶναι, ἀλλ' ἀρχὴν ἔχειν τοῦ γίνεσθαι, λέγεται ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὃ δὲ Υἱὸς μόνος, ἀίδιος, ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας. Τοῦτο γὰρ ἴδιον μονογενοῦς καὶ ἀληθινοῦ Λόγου Πατρὸς. Καὶ περὶ μὲν τοῦ γεγράφθαι ἐκ τῆς οὐσίας πρόφασις ἦν αὕτη· πάλιν δὲ τῶν ἐπισκόπων ἐρωτῶντων τοὺς δοκοῦντας ὁλίγους, εἰ λέγοιεν τὸν Υἱὸν οὐ κτίσμα, ἀλλὰ δύνάμιν, σοφίαν τε μόνην τοῦ Πατρὸς· καὶ εἰκόνα ἀίδιον ἀπαράλλακτον κατὰ πάντα τοῦ Πατρὸς, καὶ Θεὸν ἀληθινόν, κατελήφθησαν οἱ περὶ Εὐσέβιον διανοούμεντοι· ἀλλήλοις, ὅτι καὶ ταῦτα φθάνει καὶ εἰς ἡμᾶς· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς εἰκὼν καὶ δόξα τοῦ Θεοῦ λεγόμεθα· καὶ περὶ ἡμῶν εἴρηται, Ἀεὶ γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες, καὶ, Δυνάμει· πολλαὶ εἰσι· καὶ, Ἐξῆλλοι πᾶσα ἡ δυνάμει τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς Αἰγύπτου. Ἡ δὲ κάμψη καὶ ἡ ἀκρὶς λέγεται δυνάμει μεγάλη· καὶ, Κύριος τῶν δυνάμεων ἀντιλήπτωρ ἡμῶν ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἴδιος ἡμᾶς εἶναι τοῦ Θεοῦ ἔχουμεν οὐχ ἀπλῶς· ἀλλ' ὅτι καὶ ἀδελφοὺς ἡμᾶς ἐκάλεσεν. Εἰ δὲ καὶ Θεὸν ἀληθινόν λέγουσι τὸν Υἱόν, οὐ λυπεῖ ἡμᾶς· γενόμενος γὰρ ἀληθινός ἐστιν. Αὕτη ἡ τῶν Ἀρειανῶν ἐφαρμένη διάνοια. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα οἱ ἐπίσκοποι θεωρήσαντες ἐκεῖνο τὸ δόλιον, συνήγαγον ἐκ τῶν Γραφῶν τὸ ἀπαύγασμα, τὴν τε πηγὴν, καὶ ποταμὸν, καὶ χερρικτῆρα πρὸς τὴν ὑπόστασιν· καὶ τὸ, Ἐν τῷ φωτὶ σου ὁφύμεθα φῶς· καὶ τὸ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕρ ἐσμεν· καὶ λευκότερον λοιπὸν καὶ συντόμως· ἔγραψαν ὁμοῦσιον τῷ Πατρί. Καὶ τοῦτο ἐγίνωσκεν Εὐσέβιος ὁ γενόμενος ἐπίσκοπος τῆς Καισαρείας, ὅτι ἄγραφοι εἰσιν αἱ λέξεις. Ἐλέγχεται δὲ πρὸς αὐτῶν ματαίως· ἐξ ἀγράφων γὰρ ἀκαίρινοι ἀσεβοῦντες ἦσαν. Ἄγραφα δὲ τὸ, Ἐξ οὐκ ὄντων· καὶ τὸ, Ἦν ποτὲ ὅτε οὐκ ἦν, αἰτιῶνται· διὰ τοῦτο ἐξ ἀγράφων μετ' εὐσεβείας νοουμένων λέξεων κατεκρίθησαν. Αὐτοὶ μὲν γὰρ ὡς ἐκ κοπρίας εὐρόντες ἐλάλησαν ἀληθῶς ἀπὸ γῆς· οἱ δὲ ἐπίσκοποι οὐχ αὐτοῖς εὐρόντες τὰς λέξεις, ἀλλ' ἐκ τῶν Πατέρων ἔχοντες τὴν μαρτυρίαν, οὕτως ἔγραψαν. Ἐπίσκοποι γὰρ ἀρχαῖοι πρὸ ἐπὶ τῶν ἐγγύς που ἐκτὸν τριάκοντα τῆς τε μεγάλης· Πώμης καὶ τῆς ἡμετέρας πόλεως ἡτιάσαντο τοὺς ποιήματα λέγοντας τὸν Υἱόν, καὶ μὴ ὁμοούσιον τῷ Πατρί. Καὶ τοῦτο ἐγίνωσκεν Εὐσέβιος ὁ γενόμενος ἐπίσκοπος τῆς Καισαρείας· πρότερον μὲν οὖν συντρέχων τῇ Ἀρειανῇ αἰρίσει· ὕστερον δὲ ὑπογράφας ἐν αὐτῇ τῇ Νικαίᾳ συνόδῳ, ἔγραψε τοῖς ἰδίῳ διαβεβαιούμενος, ὅτι καὶ τῶν παλαιῶν τινες λογίους καὶ ἐπιφανεῖς ἐπισκόπους συγγραφῆς ἐγνώμεν ἐπὶ τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ θεότητος τῷ τοῦ ὁμοουσίου χρησιμῆς ὀνόματι. Οὗτοι μὲν οὖν κατακρύψαντες τὴν νόσον, ἔδεισαν γὰρ τῶν ἐπισκόπων τὸ πλῆθος,

A pserunt: ut creaturæ quidem, quod a seipsis absque auctore substantiam non capiant, sed principium creationis suæ ex Deo habeant, sic ex Deo esse perhibeantur: Filius autem solus æternus, ex substantia Patris esse dicatur. Hoc etenim peculiare et proprium unigeniti et veri Verbi Patris. Ac descriptionis quidem ejus quæ est, ex substantia Patris, occasio et causa hæc fuit. Episcopis porro rursus paucos, ut tum videbantur, illos interrogantibus, an Filium dicerent non creaturam, sed virtutem sapientiamque solam Patris. 575 atque imaginem sempiternam, non variantem, et similem per omnia Patri et Deo vero, deprehensi sunt Eusebiani sibi invicem innuere atque dicere, hæc in nos quoque cadere, quod et nos imago et gloria Dei dicamur. B Ac de nobis illud dictum esse, Semper enim nos et qui vivimus; et, Virtutes multæ sunt: et, Exivit omnis virtus Dei ex Ægypto; et, Erucam atque locustam dici virtutem magnam; et, Dominus virtutum nobiscum, susceptor noster Deus Jacob. Sed et peculiares nos Dei esse, non simpliciter dici, verum fratres etiam vocari. Quod si verum quoque Deum Filium dicant, nihil nos id perturbat: cum enim factus sit, verus est. Hæc sane est Ariarum perversa sententia. Quapropter episcopi etiam, dolo eo perspecto, ex Scripturis collegerunt, resplendentiam, fontem, vivium, expressam imaginem substantiæ: et, In lumine tuo videbimus lumen: et, Ego et Pater unum sumus, inculentiusque deinceps et compendiosius scriperunt, consubstantialiam Patri. Quæ verba Scripturæ non esse, Eusebius Cæsariensis episcopus novit (1): sed ab eis stulte reprehenduntur. Præter Scripturam enim et ipsi impietatis auctores erant (2). Minime namque Scripturæ verba sunt, Ex non existentibus; et, Fuit aliquando tempus, cum non esset. Itaque illi verbis non ex Scriptura quidem petitis, sed pie tamen inventis, convicti sunt et damnati. Ipsi siquidem veluti e stercore erutis vocibus, plane e terra locuti sunt. Episcopi autem non ipsi sibi verba confluentes, sed Patrum de eis testimonium habentes, ea in scripto suo usurparunt. Veteres enim episcopi ante annos prope centum et triginta, et in magna Roma, et in nostra urbe eos reprehenderunt, qui Filium creaturam, et non consubstantialiam Patri esse dixerunt. Id quod cognitum est Eusebio Cæsareæ episcopo, qui prius quidem Arianae fuit sectator hæresis: postea vero ipsi Nicænae subscribens synodo, ad suos litteras dedit, et comprobavit, et priscis quoque doctos quosdam et præclaros episcopos et scriptores in Patris et Filii divinitate nomine τοῦ ὁμοουσίου esse usos. Isti igitur, morbo suo suppresso, quod tantam episco-

¹ Psal. xxxv, 10.

(1) Eusebii mentio hic non sit apud Theodoretum, cap. 8, lib. 1, *Historiæ suæ ecclesiasticæ*.

(2) Stulte Ariani verba catholicorum, ex substantia Patris, et consubstantialis, quod in Scriptu-

ris non inveniantur, reprehendunt, cum Ariarum præstigiarius nec voces, nec sententiæ in eisdem reperiantur.

porum multitudinem metuerent, in ea quæ decreta sunt, pedibus ierunt, propheticam in se reprehensionem pertrahentes. Nam **576** et ad eos hujus universi Deus exclamat: *Populus iste labiis me honorat, corde autem longe abest a me*¹, Theonas porro et Secundus, quod idem facere nollent, ab omnibus, suffragiis consentientibus, sunt excommunicati, ut qui Arii blasphemiam veritati evangelicæ anteferrent. » hæc Athanasius.

CAPUT XXI.

Epistola Eusebii Pamphili ad Ecclesiam suam, acta synodi exponens.

Sedenim quæ etiam Eusebius Pamphili ex ipsa Nicæa ad quosdam Arianos qui prodicionem non injuria ei objecerant, scripserit, audire convenit (1). Ea sane rabiem quoque eorum manifesto arguunt. Rectius autem consilium intentionemque ejus epistola ipsa indicabit, quæ sic habet: « Quæ de ecclesiastica fidei professione in frequenti synodo Nicææ celebrata sint acta, aliunde etiam credibile est vos cognovisse: quod fama plerumque certam accuratamque rerum gestarum commemorationem præcurrere solita sit. Cæterum ne rumoribus hujusmodi rei veritas aliter ad vos quam est acta, perferatur, necessario vobis misimus, primum a nobis propositam de fide scripturam, deinde etiam alteram, quam ad voces nostras accessionibus quibusdam adjectis ediderunt. Scriptum sane nostrum in præsentia Deo dilecti imperatoris nostri recitatum, ac recte probeque conceptum esse judicatum, ad hunc se habet modum: Professio fidei a nobis exposita, sicuti eam a decessoribus nostris episcopis, atque in prima rerum sacrarum institutione, et cum sacrum sublinus lavacrum, accepimus, et sicuti ex divinis didicimus Scripturis, atque simul et in presbyterio et in ipso episcopatu professi sumus et docuimus, ea est talis: Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, rerum omnium visibillium et invisibillium factorẽ. Et in unum Dominum Jesum Christum, Dei Verbum, Deum de Deo, lumen de lumine, **577** vitam de vita, Filium unigenitum, primogenitum omnis creaturæ, ante omnia sæcula ex Patre genitum, per quem et omnia facta sunt; qui propter nostram salutem incarnatus, et inter homines versatus, et passus est: et resurrexit tertia die, et ascendit ad Patrem, venturus rursus in gloria ad judicandum vivos et mortuos. Credimus etiam in Spiritum sanctum: horum quemque esse et subsistere credentes, Patrem vere Patrem, et Filium vere Filium, et Spiritum sanctum vere Spiritum sanctum, quemadmodum et Dominus noster discipulos suos ad prædicandi munus mittens, inquit: *Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomen Patris et Filii et Spiritus*

τοῦ ἐκτεθεῖσι συνθέντο, τὴν προφητικὴν κατηγορίαν ἐπισπασάμενοι. Βοῶ δὲ καὶ πρὸς αὐτοὺς ὁ τῶν ὅλων Θεός, Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσσι με τιμᾷ· τῇ δὲ καρδίᾳ πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. Θεωνὰς δὲ καὶ Σεκοῦνδους τοῦτο δρᾶσαι μὴ βουληθέντες, παρὰ πάντων συμφώνως ἀπεκηρύχθησαν, ὡς τὴν Ἀρείου βλασφημίαν τῆς εὐαγγελικῆς προτεθεικότες διδασκαλίας. » Ταῦτα καὶ Ἀθανάσιος.

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

Ἐπιστολὴ Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου πρὸς τὴν κατ' αὐτὴν ἐκκλησίαν, τὰ κατὰ τὴν σύνοδον διεξιούσα.

Οἷα δὲ καὶ ὁ Παμφίλος Εὐσεβίος αὐτόθεν ἐκ Νικαίας πρὸς τινὰς ἔγραψεν Ἀρειανούς, προδοσίαν ὡς εἰκὸς ἐγκαλοῦντας, ἀκούειν χρεῶν. Ἐλεγχος δ' ἐναργῆς καὶ τῆς ἐκείνου λύτης ἐστίν. Ἀμεινον δὲ τὸν οἰκεῖον σκοπὸν ἢ ἐπιστολὴ δειξεί. Ἔχει δὲ οὕτω· « Τὰ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως πραγματευθέντα κατὰ τὴν μεγάλην σύνοδον τὴν ἐν Νικαίᾳ συγκροτηθεῖσαν εἰκὸς μὲν ὑμᾶς καὶ ἄλλοθεν μεμαθηκέναι, τῆς φήμης προτρέχειν εἰσθυσίας τὸν περὶ τῶν πραττομένων ἀκριβοῦς λόγον· ἀλλ' ἵνα μὴ ἐκ τοιαύτης ἀκοῆς τὸ τῆς ἀληθείας ἑτερολως ὑμῖν ἀπαγγέληται, ἀναγκαιῶς διεπεμψάμεθα ὑμῖν πρῶτον τὴν ὑφ' ἡμῶν προταθεῖσαν παρὰ τῆς πίστεως γραφὴν. Ἐπειτα τὴν δευτέραν, ἣν ταῖς ἡμετέραις φωναῖς προσθήκας ἐπιβαλόντες, ἐκδεδώκασι. Τὸ μὲν οὖν παρ' ἡμῶν γράμμα, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ θεοφιλοῦς ἡμῶν βασιλέως ἀναγνωσθὲν εἰς τε εἶχειν καὶ δοκιμῶς ἀποφανθὲν, τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον· Ἡ ὑφ' ἡμῶν ἐκτεθεῖσα πίστις, καθὼς παρελάβομεν ὑπὸ τῶν πρὸ ἡμῶν ἐπισκόπων, καὶ ἐν τῇ πρώτῃ κατηχήσει, καὶ ὅτε τὸ λούτρον ἐλαμβάνομεν, καθὼς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν μεμαθήκαμεν· καὶ ὡς ἐν αὐτῷ τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ ἐν αὐτῇ ἐπισκοπῇ ἐπιστεῦσόμεν τε καὶ ἐδοῦν δάσχομεν. Ἔστι δὲ αὕτη· Πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεόν, Πατέρα παντοκράτορα, τὸν τῶν ἀπάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητὴν· καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός, ζῶν ἐκ ζωῆς, Υἱὸν μονογενῆ, πρωτότοκον πάσης κτίσεως, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννημένον, δι' οὗ καὶ ἐγένετο τὰ πάντα· τὸν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθέντα, καὶ ἐν ἀνθρώποις πολιτευσάμενον, καὶ παθόντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀνελθόντα πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ ἤξοντα πάλιν ἐν δόξῃ, κρῖναι ζώντας καὶ νεκρούς. Πιστεύομεν καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τοῦτον ἕκαστον εἶναι καὶ ὑπάρχειν πιστεύοντες Πατέρα ἀληθινῶς Πατέρα, καὶ Υἱὸν ἀληθινῶς Υἱὸν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἀληθινῶς Πνεῦμα ἅγιον· καθὰ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν ἀποστόλων εἰς τὸ κήρυγμα τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς, εἶπε· Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντι τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Περὶ ὧν καὶ διαβεβαιούμεθα οὕτως

¹ Isa. xxix, 13.

(1) Theodoret. lib. i, cap. 11 et 12.

ἔχειν καὶ οὕτως φρονεῖν, καὶ ἀλλὰ οὕτως ἐσχηκέναι, καὶ μέχρι θανάτου ὑπὲρ ταύτης συνίστασθαι τῆς πίστεως, ἀναθεματίζοντες πᾶσαν ἄθεον αἵρεσιν.

Ἡ ταῦτα ἀπὸ καρδίας καὶ ψυχῆς πεφρονήκεναι, ἐξ οὐπερ ἴσμεν ἐκ τούτου, καὶ νῦν φρονεῖν τε καὶ λέγειν ἐξ ἀληθείας, ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ παντοκράτορος, καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μαρτυρούμεθα· δεικνύναι ἔχοντες καὶ δι' ἀποδείξεως, καὶ πείθειν ὁμᾶς, ὅτι καὶ τοὺς παρεληλυθότας χρόνους οὕτως ἐπιστεύομεν τε καὶ ἐκηρύσσομεν. Ταύτης ὁφ' ἡμῶν ἐκτεθείσης τῆς πίστεως, οὐδεὶς παρῆν ἀντιλογίας τόπος. Ἀλλ' αὐτὸς τε πρῶτος ὁ θεοφιλέστατος ἡμῶν βασιλεὺς, ὁρθότατα περιέχειν αὐτὴν ἐμαρτύρησεν. Οὕτω τε καὶ αὐτὸν φρονεῖν συνωμολόγησε, καὶ ταύτῃ τοὺς πάντας συγκατατίθεναι· ὑπογράφειν τε τοὺς ὁγμᾶσι καὶ συμφωνεῖν τούτους αὐτοῖς περικελεύσαστο. ἐνδὲς μόνου προσεγγραφέντος ῥήματος τοῦ ὁμοουσίου· ὃ καὶ αὐτὸς ἡρμήνευσε λέγων, ὅτι μὴ κατὰ σωμάτων πάθη λέγοιτο ὁμοούσιος, οὕτε κατὰ διαίρεσιν, οὕτε κατὰ ἀποτομήν ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑποστῆναι. Μηδὲ γὰρ δύνασθαι τὴν αὔλον καὶ νοεράν καὶ ἀσώματον φύσιν σωματικόν τι πάθος ὑφίστασθαι· θεοῖσι δὲ καὶ ἀπορήτοις λόγοις προσήκει τὰ τοιαῦτα νοεῖν. Καὶ ὁ μὲν σοφώτατος καὶ εὐσεβέστατος· ἡμῶν βασιλεὺς τὰ τοιαῦτα διεφίλοσόφει· οἱ δὲ προφάσει τῆς τοῦ ὁμοουσίου προσθήκης ἐτέραν ἐκθουσιν πίστει· πεποιήκασιν (ἦν μικρὴ πρόσθεν κλῶν παρεθέμην τῇ ἱστορίᾳ). Ἡ δὲ καὶ ὑπαγορευθείσης, ὅπως εἴρηται, αὐτοῖς τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ τῷ Πατρὶ ὁμοούσιον οὐκ ἀνεξέταστον αὐθις κατελιμπάνομεν· ἐρωτήσεις γὰρ καὶ ἀποκρίσεις ἐντεῦθεν ἀνεκινούντο. Ἐδασανίζετο δὲ ὁ λόγος τῆς διανοίας· τῶν εἰρημένων. Καὶ δὴ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας ὡμολογεῖτο πρὸς αὐτῶν, δηλωτικὸν εἶναι τοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς μὲν εἶναι, οὐ μὴν ὡς μέρος· ὑπάρχειν τοῦ Πατρὸς. Ταύτῃ καὶ ἡμῖν καλῶς ἔχειν ἐδόκει συγκατατίθεσθαι τῇ διανοίᾳ, τῆς εὐσεβοῦς διδασκαλίας ὑπαγορευούσης ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸν Υἱόν, οὐ μὴν μέρος αὐτοῦ τῆς οὐσίας τυγχάνειν. Διόπερ τῇ διανοίᾳ καὶ αὐτοὶ συντιθέμεθα· οὐδὲ τὴν φωνὴν παραιτούμεθα τοῦ τῆς εἰρήνης σκοποῦ πρὸ ὀφθαλμῶν ἡμῶν κειμένου· καὶ τοῦ μὴ τῆς ὁρθῆς ἐκπεσεῖν διανοίας. Κατὰ ταῦτα δὲ καὶ τὸ, Γεννηθέντα, καὶ οὐ ποιηθέντα, κατεδείξαμεθα· ἐπειδὴ τὸ ποιηθὲν κοινὸν εἶναι· ἐφασκόν πρόσρημα τῶν λοιπῶν κτισμάτων τῶν διὰ τοῦ Υἱοῦ γενομένων, ὧν οὐδὲν ὁμοίον ἔχειν τὸν Υἱόν. Διὸ δὴ μὴ εἶναι αὐτὸν ποίημα τοῖς δι' αὐτοῦ γενομένοις ἐμπερές· κρείττονος δὲ ἢ κατὰ πᾶν

¹ Matth. xxviii, 29.

(1) Ambrosius *De fide, contra Arianos* : « Quomodo dicis, Ariane, in Scripturis divinis non inveniri ὁμοούσιον? Quasi ὁμοούσιον aliud sit quam quod dicit Dominus : « Ego et Pater unum sumus; Ego de Patre exivi, et veni in mundum : Ego in Patre, et Pater in me : Qui cum esset in forma Dei, non rapinam arbitratus est ut esset equalis Deo. » Hæc est tamen nominis ratio, ut in Patre et in Filio unitatem substantiæ credas : licet rem

A sancti¹. Quæ sic se habere, et nos sic sentire, sic etiam olim obtinuisse, nosque adeo de tali fidei professione usque ad mortem decertaturos esse, etiam atque etiam confirmamus, anathemate ferientes omnem impiam Deoque carentem hæresim.

Hæc nos sic ex corde et animo, jam inde ab eo tempore quo nos ipsos novimus, sensisse, atque etiam nunc sentire et profiteri vere, omnipotentem Deum et Dominum nostrum Jesum Christum testamur. Declarare quoque certa et fidei probatione, et persuadere vobis possumus, prioribus etiam temporibus nos sic et credidisse, et prædicasse. Hæc a nobis exposita fidei professione, nullus erat contradicendi locus. Et ipse Dei amantissimus imperator, noster princeps, cum rectissime eam conceptam esse testatus, tum ita seipsum sentire professus est : atque ut omnes ei assentirentur, subscriberent, et voce una suffragarentur, admonuit : uno duntaxat adjecto τοῦ ὁμοουσίου verbo, quod verbum etiam interpretatus es dicens, non juxta corporum perpassiones ὁμοούσιον dici, neque juxta divisionem, neque juxta resectionem ex Patre subsistere, quod materiæ prorsus expers intellectualis et incorporea natura corporealem quampiam perpassionem sustinere nequeat : divina vero et ineffabili ratione debere talia in animo considerari. Atque sapientissimus quidem et piissimus noster imperator ad hunc modum est philosophatus. 578 Illi vero per occasionem et prætextum adjectionis τοῦ ὁμοουσίου (1), aliam fidei professionem composuerunt (quam paulo antea (2) historiæ adjeci). Ea porro recitata, quomodo ab eis, et ex substantia Patris, et consubstantialis Patri, esset dictum, minime indiscussum atque inexploratum reliquimus. Interrogationes namque et responsiones interpositæ, ratioque et sententia dictorum inquisita. Atque equidem illud, ex substantia, illi professi sunt significare, ex Patre quidem esse, sed non ut partem exsistere Patris. Cui sententiæ, cum recta esse videretur, assensimus : pia quippe doctrina dictante ex Patre esse Filium, non partem substantiæ ejus esse. Quapropter cum sententiam eam approbavimus, tum vocem quoque ipsam non repudiavimus, quod pacis scopum nobis ob oculos positum haberemus : et præterea, ne a recta sententia excideremus. Eadem ratione et, Genitum, non factum, admisimus ; quandoquidem verbum factum, communem appellationem esse dixerunt reliquarum creaturarum, quæ per Filium sunt conditæ. Earum quippe nihil habere simile

ipsam, quæ est inenarrabilis, definire non possis. Ut, sive lumen de lumine dicas, sive Verbum de Verbo, sive Spiritum de Spiritu, sive Dominum de Domino, quodcumque de eo dixeris, unius tamen essentia Patrem et Filium credas : ὁμοούσιον enim Græci dicunt quod nos cum uno aliud ipsum. » Cap. 5.

(2) Cap. 17 eod.

Filiū : proptereaque non esse eum facturam, eis quæ per ipsum factæ sunt similem : præstantiorem autem quam creaturam omnem obtinere substantiam, quam ex Patre genitam esse divina docent oracula : cum quidem modus ipse generationis omni genitæ naturæ ineffabilis sit, et inconsiderabilis. Similiter vero ratio probe disquisita, consubstantialitatem Patris esse Filiū astruit, non quidem corporum more, neque ad animantium mortis obnoxiorum instar : neque etiam juxta divisionem substantiæ, neque juxta resectionem : sed neque juxta perpositionem quampiam, aut versionem, aut mutationem Patris virtutis ; quod aliena prorsus ab his omnibus sit ingenta Patris natura : sed quod consubstantialis Patri dicatur, illud significat atque infert, nullam omnino similitudinem ad creaturas conditas Filiū Dei ferre, sed qui eum genuit, Patri tantum modis omnibus esse similem, et non esse ex alia quapiam subsistentia vel substantia quam Patris. Cui verbo, eo pacto per interpretationem exposito, recte nobis visum est assentiri, præcipue cum sciremus, ex veteribus eruditos quosdam et spectatos episcopos et scriptores (1), **579** in exponenda Patris et Filii divinitatis ratione τοῦ ὁμοουσίου nomine usos esse. Hæc de professione fidei publicitus edita sunt dicta. Cui universi assensimus, et quidem non citra disquisitionem, sed juxta sententias in præsentia Deo dilecti imperatoris investigatas, nobisque expositas, et rationibus quas diximus ex professo consentaneas. Porro anathema quod professioni fidei ab eis est adjectum, comprobandum esse duximus, ut homines vocibus quæ in Scripturis non inveniuntur, uti prohiberentur, quæ fere causam omnem confusioni et seditioni Ecclesiæ præbuerunt. Nullius sane divinitus inspiratæ, et quæ rite ordineque dictis utitur Scripturæ, sunt illa, ex non existentibus : et, Fuit aliquando tempus cum non esset. Quare rationi minus consentaneum visum est, ea et dicere et docere : quo facilius calculo etiam nostro rite decretum anathema comprobavimus, quando quidem neque anteactis temporibus ejusmodi verbis uti soliti sumus. Quin et illud, Eum antequam gigneretur non fuisse, anathemate jugulare non absurdum putavimus, propterea quod omnes profiteantur, eum esse Filiū Dei, etiam ante nativitatem secundum carnem. Jam vero et Dei amantissimus imperator professioni inseri curavit, Juxta divinam illius nativitatem, ante omnia illum existere sæcula. Cum etiam priusquam actu gigneretur, potentia fuerit in Patre ingento, Patre semper existente Patre, sicuti quoque rege semper et Salvatore : potentia omnia existente, semperque secundum eadem et similiter se habente. Hæc vobis, charissimi, necessario perscribenda putavimus, ut quæ disquisitionem et assensionem nostram subsecuta sint decreta declararem, et pulchre primum quidem ad ultimam usque horam stetis nos intelligeretis, cum nos

(1) In his est Justinus Martyr.

A ποίημα τυγχάνειν οὐσίας, ἣν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννησθαι τὰ θεία διδάσκει λόγια, τοῦ τρόπου τῆς γεννήσεως καὶ ἀνεκφράστου καὶ ἀνεπιλογίστου πάσῃ γεννητῇ φύσει τυγχάνοντος. Οὕτω δὲ καὶ τὸ ὁμοούσιον εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ἐξεταζόμενος ὁ λόγος συνίστησιν, οὐ κατὰ τὸν τῶν σωμάτων τρόπον, οὐδὲ τοῖς θνητοῖς ζώοις παραπλήσιως : οὕτε γὰρ κατὰ διαίρεσιν τῆς οὐσίας, οὔτε κατὰ ἀποτομήν, ἀλλ' οὐδὲ κατὰ τι πάθος, τροπὴν, ἢ ἀλλοίωσιν τῆς τοῦ Πατρὸς δυνάμεως. Τοῦτων γὰρ ἀπάντων ἀλλότριον εἶναι τὴν ἀγέννητον Πατρὸς φύσιν : παραστατικὸν δὲ εἶναι τὸ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τοῦ μηδεμίαν ἐμφέρειαν πρὸς τὰ γεννητὰ κτίσματα τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ φέρειν : μόνον δὲ τῷ Πατρὶ τῷ γεγεννηκότι κατὰ πάντα τρόπον ἀφομοιωθῆναι, καὶ μὴ εἶναι ἐξ ἑτέρας τινὸς ὑποστάσεως καὶ οὐσίας, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς : ὃ καὶ αὐτῷ τοῦτον ἐρμηνεύθῃ τὸν τρόπον, καλῶς ἔχειν ἐφάνη συγκατατίθεσθαι : ἐπεὶ καὶ τῶν παλαιῶν τινας λογίους ἐπιφανεῖς ἐπισκόπους καὶ συγγραφέας ἔγνωμεν, ἐπὶ τῇ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ θεολογίᾳ τῷ τοῦ ὁμοουσίου συγχρησμένους ὀνόματι. Ταῦτα μὲν περὶ τῆς ἐκτεθείσης εἰρησῶ πιστεύω : ἢ συνεφωνήσαμεν ἅπαντες οὐκ ἀνεξετάστως, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀποδοθείσας διανοίας, ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θεοφιλοῦς βασιλέως ἐξετασθείσας, καὶ τοῖς εἰρημένους λογισμοῖς συνομολογηθείσας. Καὶ τὸν ἀναθεματισμὸν δὲ τὸν μετὰ τὴν πίστιν πρὸς αὐτῶν τεθέντα δεκτὸν εἶναι ἡγησάμεθα, διὰ τὸ ἀπείργειν ἀγράφοις χρῆσασθαι φωναί : δι' ἃς σχεδὸν πάντα ἐγγένοιε σύγχυσις καὶ ἀκαταστασία τῆς Ἐκκλησίας. Μηδεμίᾳ γοῦν θεοπνεύστου Γραφῇ τὸ, 'Εξ οὐκ ὄντων, καὶ τὸ, 'Ὦν ποτὲ ὅτε οὐκ ἦν, καὶ τοῖς ἐξῆς ἐπιλεγομένοις κεχρημένης, οὐκ εὐλόγον ἐφάνη ταῦτα καὶ λέγειν καὶ διδάσκειν : καὶ αὐτῷ καλῶς ὁξάντι συνεθέμεθα : ἐπεὶ μηδὲ ἐν τῷ πρὸς τοῦτο χρόνῳ τοῖς εἰώθειμεν συγχρησθαι τοῖς ῥήμασι. Ἐτι μὴν τὸ ἀναθεματίζεσθαι, τὸ πρὸς τοῦ γεννηθῆναι οὐκ ἦν, οὐκ ἀποπονένοισι, τὸ παρὰ πάντι μὲν ὁμολογεῖσθαι εἶναι αὐτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ πρὸς τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως. Ἦδη δὲ ὁ θεοφιλὴς ἡμῶν βασιλεὺς τῷ λόγῳ κατεσκεύαζε κατὰ τὴν ἐνδοξον αὐτοῦ γέννησιν τὸ πρὸ πάντων αἰώνων εἶναι αὐτόν : ἐπεὶ καὶ πρὶν ἐνεργεῖν γεννηθῆναι, δυνάμει ἦν ἐν τῷ Πατρὶ ἀγεννητῶς, ὅτος τοῦ Πατρὸς ἀεὶ Πατὴρ, ὡς καὶ βασιλέως ἀεὶ καὶ Σωτῆρος, καὶ δυνάμει πάντα ὄντος, ἀεὶ τε κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχοντος. Ταῦτα ὑμῖν ἀναγκαίως διεπεμφάμεθα, ἀγαπητοί, τὰ κεκριμένα τῆς ἡμετέρας ἐξετάσεως τε καὶ συγκαταθέσεως, φανερά καθίσταντες : ὡς εὐλόγως ποτὲ μὲν καὶ μέχρις ὁσάτης ὥρας ἱστάμεθα, ὅθεν ἡμῖν τὰ ἑτεροίως γραφέντα προσέκοπτε : τότε δὲ ἀφιλονεικῶς τὰ μὴ λυποῦντα καταδεξάμεθα, ὅθ' ἡμῖν εὐγνωμόνως τῶν λόγων ἐξετάζουσι τὴν διάνοιαν, ἐμφανῇ σύμπραξιν ἔχειν ἔδοξε τοῖς ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν ἐν τῇ προεκτεθείσῃ πίστει ὡμολογημένοις.

assensionem nostram subsecuta sint decreta declararem, et pulchre primum quidem ad ultimam usque horam stetis nos intelligeretis, cum nos

ab aliis aliter scripta offenderent: deinde vero contentionis studio abjecto, ea quæ nos nihil perturbarent complexos esse, cum nobis benigne verborum sententiam inquiringibus, manifestum habere consensum viderentur cum eis quæ in fide a nobis prius proposita professi fueramus. »

Ὡς μὲν οὖν οὐ πρόσφατος ἡ τοῦ ὁμοουσίου λέξις· ἂν ὑπὸ τῶν τηνικάδῃ συναθροισθέντων φανεῖται, ἀλλ' ἐκ πολλῶν ἡδὴ τῶν χρόνων σοφοῖς τισι Πατράσιν ἐξ-
ευρημένῃ, ἀριδὴλως ἐσήμανεν ὁ Εὐσέβιος. Καὶ ὅτι κινή συμφωνία πάντες τῷ ὁμοουσίῳ συνεψηφίσαντο, ὡς αὐτὸς μικρὸν ἄνωθεν παρεθέμην· ἃ καὶ Εὐσέ-
βιος ἐν τῷ *Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου* σαφῶς παρίσται.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ.

Ὡς καὶ οἱ τελευταῖοι δύο Πατέρες τὸν ὅρον τῆς συνόδου ὑπέγραψαν, Χρυσάνθος καὶ Μουσώνιος.

Ὁ δὲ γέγονε παράδοξον ἐν τῇ τοῦ ἁγίου συμβό-
λου ὑπογραφῇ, οὐκ ἀκαιρον γένοιτο διελεῖν. Ἐν τῷ
μεταξὺ τοῦ χρόνου τῆς συνοδικῆς τελειώσεως δύο
τινάς τῶν ἐπιτοκίων συνέβη τὸν βίον ἀπολιπεῖν,
μήπω τῷ τόμῳ τὰς ὑπογραφὰς ἐνθεμένους. Ὁ δὲ
λοιπὸς τῶν Πατέρων ὁμιλος, ἐπὶ τῷ κοινῷ τῆς κοι-
μήσεως χωρίον γενόμενοι, ὥσπερ δὴ ζῶσι καὶ ἀκρω-
μῆθος περιστάτες τὸ μνημα, τὸν τόμον ἐπὶ χεῖρας
φέροντες, Τὸν καλὸν ἀγῶνα, εἶπον, θεοὶ Πατέρες,
σὺν ἡμῖν ἡγωνίσασθε· τὸν δρόμον ἐτελέσατε· τὴν
πίστιν ἐτηρήσατε. Εἰ τοίνυν δεῖν εἶναι λογιζέσθε τὸ
πραχθὲν παρ' ἡμῖν, ὅτι γε καὶ νῦν καθαρώτερον
ἐποπτεύετε, ἀμέσῳ τῇ αἰγλῇ τῆς Τριάδος καταστρα-
πτέμενοι, σὺν ἡμῖν τὸν τόμον ὑποσημαίνειν χρεῶν.
Ταῦτ' ἔλεγον, καὶ τῇ σὸρῳ τὸν τόμον ἐσφραγισμένον
παρεθέμενοι, ἐν ἀγρύπνῳ διετέλουν νυκτὶ. Εἰθ' ἐξῆς
προσιόντες τῶν σφραγίδων ἐπικειμένων, ἀνελίξαντες
τὸν τόμον εὗρον καὶ τὰς ἐκείνων ὑπογραφὰς ἐνταγεί-
σας ταῖς λοιπαῖς, νεαρὰς ἔτι, ταῦτα διαγορευούσας·
Χρυσάνθος καὶ Μουσώνιος οὐ μετὰ τῶν Πατέρων
πάντων ὁμοφωνήσαντες ἐν τῇ ἁγίᾳ πρώτῃ καὶ οἰ-
κουμένικῃ συνόδῳ τῇ ἐν Νικαίᾳ, εἰ καὶ τῷ σώματι
μετέστημεν, ἀλλ' οὖν οἰκείᾳ χειρὶ τὸν τόμον καὶ
ἡμεῖς ὑπεγράψαμεν.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

*Ὅποια καὶ ἡ ἁγία σύνοδος τῇ Ἀλεξανδρείᾳ
ἔγραψεν Ἐκκλησίᾳ περὶ ὧν διεπράξατο.*

Ἡ δὲ σύνοδος τὰ πεπραγμένα τῇ τε Ἀλεξανδρείᾳ,
καὶ Αἰγύπτῳ, Λιβύῃ τε καὶ Πενταπόλει τάδε ἀπ-
έστειλε γράψασα· Ἡ ἁγία Θεοῦ χάρις· τι μεγάλη
Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίᾳ, καὶ τοῖς κατ' Αἰγύπτου καὶ
Λιβύην καὶ Πεντάπολιν ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς, οἱ ἐν
Νικαίᾳ συναχθέντες, καὶ τὴν μεγάλην καὶ ἁγίαν
συγκροτήσαντες σύνοδον, ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Ἐπειδὴ
τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος καὶ τοῦ θεοφιλεστάτου βασι-
λέως Κωνσταντίνου συγκροτήσαντος, ἐξάπαντος ἀναγ-
καλὸν ἐφάνη παρὰ τῆς ἱερᾶς συνόδου καὶ πρὸς ὁμᾶς
ἐπιστάλῃναι γράμματα, ἵν' εἰδέναι ἔχοιτε, τίνα μὲν
ἐκινήθη καὶ ἐξητάσθη, τίνα δὲ ἔδοξε καὶ ἐκρτύνηθαι·
πρώτον μὲν οὖν ἐξ ἀπάντων ἐξητάσθη τὰ κατὰ τὴν

Vernum enimvero consubstantialis vocem non
novam, aut ab episcopis Nicææ tum congregatis
primum proditam, sed a multis antea annis a sa-
pientibus inventam usurpatamque Patribus esse,
aperte ostendit Eusebius. 580 Tum autem τὸ
ὁμοούσιον communi consensu concordique calculo
ab omnibus comprabatum, paulo ante ipse exposui,
id quod Eusebius quoque in libro *De vita Constan-*
tini luculenter astruit.

CAPUT XXIII.

*Ut duo etiam mortui episcopi et Patres decretis
synodi subscripserint, Chrysanthus et Musonius.*

Cæterum quod in subscriptione sancti Symboli
insigne accidit miraculum, id non intempestivum
fuerit commemorare. Priusquam acta synodi per-
ficerentur, evenit ut duo episcopi e vita ante di-
scesserint quam professionis fidei scripto annota-
tionem subscriptionemque suam apposuissent. At
reliqua Patrum turba ad communem sepulturæ et
dormitionis locum venerunt, et monumento illorum
assistentes, scriptumque in manibus habentes, tan-
quam ad viventes et audientes: Bonum certamen,
dixerunt, divi Patres, nobiscum decertastis, cursum
peregistis, fidem servastis. Si igitur obtinere debere
id censetis quod a nobis est actum, quoniam nunc,
nullo interposito obstaculo, Trinitatis splendore
illustrati, clarius id perspiciatis, peropus est vos
nobiscum libello subscribere. Hæc illi dixere, et li-
bellum obsignatum ad tumulum deposuere, noctem-
que totam insomnem egere. Postridie vero ad locum
cum rediere, signa inviolata invenere, et libello
explicato subscriptiones illorum reliquis insertas
cognovere, recentes adhuc in hæc verba con-
ceptas: Chrysanthus et Musonius, qui cum Patri-
bus omnibus in sancta prima et oecumenica Nicæna
synodo consensimus, quamvis corpore translati,
manu tamen propria nos quoque libello sub-
scripsimus.

581 CAPUT XXIV.

*Quæ ipsa sancta synodus Alexandrinæ scripserit
Ecclesiæ de rebus in synodo gestis.*

Synodus autem acta sua Alexandriæ, Ægypto,
Libyæ et Pentapoli, litteris ad hunc modum
perscripsit: Sanctæ et magnæ Dei gratia Alexan-
drinorum Ecclesiæ, et qui in Ægypto, Libya et
Pentapoli sunt, dilectis fratribus, qui Nicææ con-
gregati, magnam et sanctam celebrarunt synodum,
in Domino salutem. Quandoquidem divina gratia
et Deo dilectissimo imperatore Constantino con-
gregante, omnino necessarium visum est, sacram
synodum ad vos dare litteras, ut intelligere possi-
tis, cum quæ ibi in quæstionem et disquisitionem
venere, tum quæ decreta sancitaque sunt. Itaque
scitote, primo omnium inquisitum esse in impieta-

tem et prævaricationem Artii sectatorumque ejus, A et in præsentia Dei amantissimi imperatoris Constantini, consentientibus omnium sententiis, placitum ut anathemate impia ejus opinio et voces atque verba blasphema condemnarentur, quibus ille Filium Dei blasphemans usus est, ex non existentibus illum esse dicens, et fuisse aliquando tempus cum non fuerit, et arbitrii libertate vitii virtutisque capacem esse Filium Dei creaturam eundem et facturam nominans. Quæ omnia sancta synodus anathemati subjecit, ne audire quidem impiam opinionem, mentis vecordiam blasphemaque ejus verba sustinens. Atque equidem res ejus quem consecutæ sint exitum, aut jam audivistis, aut certe audietis, ne insultare nos homini videamur qui peccati sui condigna tulit præmia. Tanto-
 pere autem invaluit ejus impietas, ut simul cum eo pessum ierint Theonas Marmaricæ, et Secundus Ptolemaidis, episcopi: nam et hi factionis ejus sunt. Sed enim cum per gratiam Dei perversa illa opinione, impietate et blasphemia, nec non hominibus eis qui seditionem atque discessionem ausi sunt concitare in populo antea pacato, Ægyptus sit liberata, et temeritas Melitii atque eorum qui ab eo sunt in sacrum ordinem cooptati, adhuc reliqua fuerit, quæ etiam super hac re synodus decreverit, vobis, fratres dilecti, significamus. Constituit namque ut Melitius (in quem illa quidem humanius affecta fuit: **582** summo enim jure nullam prorsus merebatur veniam) in civitate sua maneat, potestatem autem nullam habeat vel eligendi, vel manus imponendi: et ut neque in regione, neque in urbe alla, hujus saltem rei gratia appareat, nudumque dignitatis nomen retineat: et qui ab eo in sacrum ordinem lecti fuerant, ut arcaniori et sanctiori ordinatione confirmati, ad communionem admittantur. Præterea ut liceat eis quidem honorem simul et functionem ministerii obtinere: secundum autem prorsus locum, ab omnibus cujuscunque parœciæ et ecclesiæ exploratis, ac per reverendissimum fratrem et collegam nostrum Alexandrum lectis atque designatis, ferant. Cæterum ut nulla eis sit facultas quos visum sit designandi, aut nomina eorum subjiçendi, aut omnino faciendi quidquam præter catholicæ Ecclesiæ episcoporum, qui sub Alexandro sunt, sententiam. Qui vero per gratiam Dei et preces vestras in nulla dissidii factione reperiantur, sed integri atque impolluti in catholica Ecclesia consistent, eis potestas permissa est et designandi, et nomina dictandi eorum, saltem qui clero digni sint, et omnia prorsus faciendi legibus constitutionibusque ecclesiasticis consentanea. Quod si quem eorum qui Ecclesiæ præsent, decedere contingat, tum in defuncti locum et honorem provehi quisquam ex recens cooptatis debet, ut modo idoneus sit et a populo eligatur, ita tamen ut ad electionem ejusmodi calculus, suffragium, et confirmatio episcopi Alexandrini accedat. Atque hoc quidem

ἀσέβειαν καὶ τὴν παρανομίαν Ἀρείου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ· καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ θεοφιλεστάτου βασιλέως Κωνσταντίνου· ἔδοξεν ἀναθεματισθῆναι τὴν ἀσεβῆ αὐτοῦ δόξαν, καὶ τὰ ῥήματα καὶ τὰ ὀνόματα τὰ βλάσφημα οἷς ἐκέχρητο βλασφημῶν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ λέγων αὐτὸν ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ εἶναι ποτε οὐκ ἦν, καὶ αὐτεξουσιότητι κακίας καὶ ἀρετῆς δεκτικὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ λέγοντος, καὶ πῶμα καὶ ποίημα ὀνομάζοντος. Ἀπαντα ταῦτα ἀνεθεμάτισεν ἡ ἁγία σύνοδος, οὐδὲ ὁσον ἀκοῦσαι τῆς ἀσεβοῦς δόξης ἡ ἀπονολίας καὶ τῶν βλασφημῶν ῥημάτων ἀνασχόμενῃ. Καὶ τὰ μὲν κατ' ἐκείνον οἷου τέλους τετύχηκεν, ἡ ἀκηκόατε, ἡ ἀκούσαθε· ἵνα μὴ δόξωμεν ἐπεμβαίνειν ἀνδρὶ δι' οἰκαίαν ἀμαρτίαν ἄξια τὰ ἐπιχειρα κομισαμένῳ. Τοσοῦτον δὲ ἰσχυρεν αὐτοῦ ἡ ἀσέβεια, ὥς καὶ παραπολεῖσαι θεῶν ἀπὸ Μαρμαρικῆς, καὶ Σεκουῦνδον ἀπὸ Πτολεμαίδος· τῶν γὰρ αὐτῶν κάκεινοι τετυχήκασι. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις τῆς μὲν κακοδοξίας ἐκείνης καὶ ἀσεβείας καὶ βλασφημίας καὶ τῶν προσώπων τῶν τολμησάντων διάσταςιν καὶ διαίρεσιν ποιήσασθαι τοῦ εἰρηνευμένου ἄνωθεν λαοῦ ἡλευθέρωσε τὴν Αἴγυπτον· ἐλείπετο δὲ τὸ κατὰ τὴν προπέτειαν Μελιτίου καὶ τῶν ἀπ' αὐτοῦ χειροτονηθέντων· καὶ περὶ τοῦτου τοῦ μέρους ἡ ἔδοξε τῇ συνόδῳ, ἐμφανίζομεν ὑμῖν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί. Ἐδόξεν οὖν Μελίτιον, φιλανθρωποτέρως κινήσειν τῆς συνόδου, κατὰ γὰρ τὸν ἀκριβῆ λόγον οὐδεμιᾶς συγγνώμης ἄξιος ἦν, μένειν ἐν τῇ πόλει αὐτοῦ, καὶ μηδεμίαν ἐξουσίαν ἔχειν αὐτὸν μῆτε χειροθετεῖν, μῆτε προχειρίζεσθαι· μῆτε ἐν χώρᾳ, μῆτε ἐν πόλει ἐτέρᾳ φαίνεσθαι ταύτης τῆς προφάσεως ἕνεκα· ψιλὸν δὲ ὄνομα τῆς τιμῆς κεκτῆσθαι· τοὺς δὲ ὑπ' αὐτοῦ κατασταθέντας, μυστικωτέρᾳ χειροτονίᾳ βεβαιωθέντας, κοινωνήσαι· ἐπὶ τοῦτοις, ἔφ' ᾧ τε ἔχειν αὐτοὺς τὴν τιμὴν καὶ λειτουργίαν· δευτέρους δὲ ἐξάπαντος εἶναι πάντων τῶν ἐν ἐκάστῃ παροικίᾳ τε καὶ ἐκκλησίᾳ ἐξεταζομένων, τῶν ὑπὸ τοῦ τιμιωτάτου ἀδελφοῦ καὶ συλλειτουργοῦ ἡμῶν Ἀλεξάνδρου προχειρισμένων. Ὡστε τοῦτοις μηδεμίαν ἐξουσίαν εἶναι τοὺς ἀρέσκοντας αὐτοῖς προχειρίζεσθαι, ἢ ὑποβάλλειν ὀνόματα, ἢ ὅλως ποιεῖν τι, χωρὶς γνώμης τῶν τοῦ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐπισκόπου τῶν ὑπὸ Ἀλεξάνδρον· τοὺς δὲ χάριτι Θεοῦ καὶ εὐχαῖς ὑμετέραις ἐν μηδενὶ σχίσματι εὐρε-
 D θέντας, ἀλλὰ ἀκηλιδῶτους ἐν τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ ὄντας, καὶ ἐξουσίαν ἔχειν προχειρίζεσθαι, καὶ ὀνόματα ἐπιλέγεσθαι τῶν ἁγίων τοῦ κλήρου· καὶ ὅλως πάντα ποιεῖν κατὰ νόμον καὶ θεσμὸν τὸν ἐκκλησιαστικόν. Εἰ δὲ τίνα συμβαίη ἀναπαύσασθαι τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, τῆνικαῦτα προσαναβαίνειν εἰς τὴν τιμὴν τοῦ τετελευτηκότος· τοὺς δὲ πρὸς προσληφθέντας· μόνον εἰ ἄξιοι φαίνονται, καὶ ὁ λαὸς αἰροῖτο, συνεπιψηφίζοντος αὐτῷ, καὶ ἐπισφραγίζοντος τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπου. Τοῦτο δὲ τοῖς μὲν ἄλλοις πᾶσι συνεχωρήθη· ἐπὶ δὲ τοῦ Μελιτίου προσώπου οὐκ ἐτι τὰ αὐτὰ ἔδοξε διὰ τὴν ἀνέκαθεν αὐτοῦ ἀταξίαν, καὶ διὰ τὸ πρόχειρον καὶ προπετὲς τῆς γνώμης· ἵνα μηδεμίᾳ ἐξουσίᾳ ἢ αὐθεντίᾳ αὐτῷ δοθείη, ἀνθρώπων δογμαμένῳ πάλιν τὰς αὐτὰς ἀταξίας ἐμποιῆσαι. Ταῦτα

ἴσται τὰ ἐξαιρέτα καὶ διαφέροντα Αἰγύπτῳ καὶ τῇ Α
 'Αλεξανδρέων Ἐκκλησίᾳ. Εἰ δέ τι ἄλλο ἢ ἐκωνομίσθη
 ἢ ἐδογματίσθη, συμπάροντος τοῦ κυρίου καὶ τιμιω-
 τάτου συλλειτουργοῦ καὶ ἀδελφοῦ ἡμῶν Ἀλεξάνδρου,
 αὐτοῦ παρὼν ἀκριβεστέρως ἀνοίσει πρὸς ὑμᾶς, ἅτε
 ἐὶ καὶ κύριος καὶ κοινωνὸς τῶν γεγενημένων τυγχά-
 νων. Εὐαγγελισθέντα δὲ ὑμῖν καὶ περὶ τῆς συμ-
 φωνίας τοῦ ἁγιωτάτου Πάσχα, ὅτι καὶ ὑμετέrais
 εὐχαῖς κατωρθώθη καὶ τοῦτο τὸ μέρος· ὥστε πάν-
 τας τοὺς ἐν τῇ Ἐφᾶ ἀδελφοὺς τοὺς μετὰ Ἰου-
 δαίων τοπρότερον ποιούντας συμφώνως Ῥωμαίοις
 καὶ ἡμῖν, καὶ πᾶσιν ὑμῖν, τοῖς ἐξ ἀρχαίου
 μεθ' ἡμῶν φυλάττουσι τὸ Πάσχα, ἐκ τοῦ δεύρο
 ἄγειν. Χαίροντες οὖν ἐπὶ τ.λ. κατορθώμασι,
 καὶ ἡ τῆς εἰρήνης συμφωνίᾳ, καὶ ἐπὶ τῷ πᾶσι B
 αἵρεσιν ἐκκοπῇ, ἀποδέξασθε μὲν μετὰ μείζονος
 τιμῆς καὶ πλείονος ἀγάπης τὸν συλλειτουργὸν ἡμῶν,
 ὑμῶν δὲ ἐπίσκοπον Ἀλεξάνδρον, τὸν εὐφράναντα
 ἡμᾶς ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἡλικίᾳ
 τοσοῦτον πόνον ὑποστάντα ὑπὲρ τοῦ εἰρήνην γενέ-
 σθαι καὶ παρ' ὑμῖν· εὐχασθε δὲ καὶ ὑπὲρ ἡμῶν
 ἀπάντων, ἵνα τὰ καλῶς ἔχειν δόξαντα ταῦτα βέβαια
 μείνῃ διὰ τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ, καὶ διὰ τοῦ Κυ-
 ρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, σὺν ἁγίῳ Πνεύματι· ᾧ
 ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας.» Ἀμήν.

fecto presentia sua exhilaravit, plurimumque in hac ætate sua, ut pax quoque apud vos esset, laboris sustinuit. Orate pro omnibus nobis, ut quæ a nobis recte sunt constituta, firma stabiliaque manean, per Deum omnipotentem, et Dominum nostrum Jesum Christum, cum sancto Spiritu: cui sit gloria in sæcula. Amen.

Οὐχ ἡ θεία σύνοδος μόνη, ἀλλὰ καὶ ὁ περιδότης C
 Κωνσταντίνος, τῷ δῆμῳ τῶν Ἀλεξανδρέων τὰ ἑα
 διεχάραττε γράμματα· ἐν ᾧ δείκνυσιν ὡς οὐχ ἀπλῶς,
 οὐδὲ ὡς ἔτυχεν, ὁ ὁρος ὑπηγορεύθη τῆς πίστεως,
 ἀλλὰ δοκιμασίᾳ πολλῇ καὶ συζητήσει ἡκριθωμένη·
 καὶ ὅσα τῷ δόγματι ἦσαν ἀρμόδια, πάντα εἰς μέσον
 ἔχθη· καὶ πρότερον ἐρευνῇ διαβεβηκυῖα. ὅσα πρό-
 ρασι διαστάσεως ἐδόκει γενεῆν, ἐκποδῶν ἐγένοντο
 ἀνεντιβήτως· καὶ οὕτως ὁ ὁρος ἐξήγετο. Καὶ τέ-
 λος Θεοῦ γνώμην τὴν εἰς ταῦτο γνώμης ἐλθοῦσαν
 τῶν ἐπισκόπων σύνοδον ὀνομάζει· καὶ Πνεύματι
 ἁγίῳ τῶν τοσοῦτων Πατέρων τὴν συμφωνίαν εἶναι
 διασαφεί, κάτευθεν καὶ μηδὲ τῆς ἀληθείας ἀστοχή-
 σαι καὶ τάσφαλους.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

Ἐπιστολὴ τοῦ μεγάλου βασιλέως Κωνσταντίνου
 ταῖς ἀπανταχοῦ ἐκκλησίαις περὶ τῶν ἐν τῇ
 ἀγίᾳ συνόδῳ διαπεπραγμένων· καὶ κατὰ Ἀρειαν-
 τῶν.

Ὁ δ' αὐτοῦ καὶ τοῖς μὴ δυνηθεῖσιν ἀφικέσθαι
 τῶν ἐπισκόπων, καὶ ταῖς ἀπανταχοῦ ἐκκλησίαις τὰ
 γεγενημένα διδάσκειν, ἔγραφε τοιάδε· «Πεῖραν λα-
 βῶν ἐκ τῆς τῶν κοινῶν εὐπραξίας ὅση τῆς θείας
 δυνάμεως πέφυκε χάρις, τοῦτον πρὸ πάντων ἔκρινα
 εἶναι μοι προσήκειν σκοπὸν, ὅπως παρὰ τοῖς μακα-
 ρωτάτοις τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίᾳς πλήρῃσι πίστις
 μία, καὶ εἰλικρινὴς ἀγάπη, ὁμογνώμων τε περὶ

(1) Tl. codoret. lib. 1, c. 10.

omnibus aliis concessum est: in persona autem Melitii non idem constitutum, propter priorem inordinatum ejus morem celeritatemque et præcipientiam sententiæ et consilii, ne qua sit ipsi vel potestas vel auctoritas, homini scilicet qui rursum temeritatem ordinis negligentem inducere possit. Hæc sunt quæ præcipue ad Ægyptum et Ecclesiam Alexandrinam pertinent. Si quid vero præterea vel canonibus vel decretis est constitutum, reverendissimus dominus, frater et collega noster Alexander, certius ad vos reversus verferet, quippe et auctor et particeps actorum omnium. Lætum insuper vobis afferimus nuntium de sanctissimi Paschatis celebrandi consensu; nam et hæc res precibus vestris recte constituta atque ordinata est: 583 fratresque Orientales omnes, qui antea cum Judæis fecerunt, ex hoc ipso tempore cum Romanis et nobiscum, omnibusque adeo aliis qui antiquitus nobiscum Pascha celebrarunt, id se concorditer acturos consenserunt. Gaudete igitur de rebus ecclesiasticis ordinatis, de pacis consensu et concordia restituta, et de hæresibus omnibus excisis, atque majore eum honore prolixioreque charitate suscipite collegam quidem nostrum, episcopum autem vestrum Alexandrum, qui nos pro-

Non ipsa vero synodus tantum, sed et celeberrimus Constantinus, ad populum Alexandrinum ejus generis dedit litteras, quibus ostendit, non simpliciter, temere aut neglectim definitionem professionis fidei editam, sed exploratione multa atque disquisitione accurata adhibita, quæcunque dogmati consentanea essent, in medium producta: primumque investigatione diligenti observata, quæcunque occasionem dissidii et seditionis creare possent, ea ita rejecta, ut contra dici quidquam non posset: et sic deinde definitionem ipsam promulgatam esse: postremo Dei sententiam concordem episcoporum synodi sententiam vocat, atque Spiritui sancto tot Patrum consensum acceptum refert, per quem illi a vera et certa sententia non

D exciderint.

CAPUT XXV.

Epistola magni imperatoris Constantini ad omnes
 ubique ecclesias de sanctæ synodi actis, et ad-
 versus Arianos.

Idem et ad episcopos qui ad conventum venire non potuerunt, et ad omnes ubique ecclesias quæ, acta ibi essent declarans, ad hunc modum scripsit (1): «Experientia edoctus per rerum publicarum prosperitatem, quanta sit divinæ potestatis gratia, illum mihi propositum esse debere finem judicavi, ut a beatissimis catholicæ Ecclesiæ populi fides una et sincera charitas, consentiensque in

Iteum pietas servetur. Sedenim cum aliter omnino fieri non posset, **584** ut ordo stabilis et firmus constitueretur, nisi simul omnes, aut certe plures episcopi convenirent, et de re qualibet ad sanctissimam religionem pertinente dijudicarent, ejus rei gratia, quam fieri potuit plurimis coactis, me quoque perinde atque uno aliquo ex vobis (non enim negaverim, quo maxime lætor, conservum vestrum me esse) præsente, usque adeo omnia in debitam sunt disquisitionem vocata, quousque rerum omnium inspectori Deo placita sententia, ad consentientis unitatis concordiam stabiliendam, in lucem est protracta, ita ut nihil jam quod ad dissensionem aut professionis fidei ambiguitatem facere posset, sit relictum. Ubi cum de sanctissimo etiam Paschatis die quæstio esset exorta, sententiis omnium decretum est, convenire, ut id eodem tempore ab omnibus ubique peragatur. Quid enim nobis esse potest vel pulchrius, vel gravius, quam si is dies festus, unde spem immortalitatis percepimus, uno ordine et celebri ritu ab omnibus certo inviolabiliter peragatur? Ac primum quidem indigna res fuit, sanctissimum eum diem imitatione atque consuetudine Judæorum celebrare, qui manibus suis nefario flagitio contaminatis, non injuria quoque animis sunt excecatis, homines scelerati. Quidhi enim licet, gente ea rejecta, rectiore verioreque ordine, quem a primo passionis die hucusque servavimus, ad futura quoque sæcula observationis hujus ritum transmittere? Itaque nihil vobis commune sit cum iracundissima Judæorum turba. Aliam siquidem a Salvatore accepimus viam. Propositus est sacratissimæ religioni nostræ suus cursus, et legitima quæ illam deceat regula, quam unanimi consensu complectentes, nos ipsos a fœda illa conscientia et societate retrahamus, fratres reverendissimi. Et profecto omnium absurdissimum est, illos gloriano jactare, hisce observandis nos sufficere non posse absque illorum doctrina et præscripto. Quidnam vero illi recte sentire et sapere possunt, qui post illam Domini cædem mentibus capti, non ratione aliqua, sed impotenti impetu, quocunque eos insitus impellit furor, ducuntur? Quam ob causam, cum in hac quoque parte verum non perspiciant, sed uti semper, affectu vitioso transversi rapiantur, potius quam errorem corrigant, eodem anno bis Pascha peragunt. **585** Qua igitur de causa eos sequemur, qui gravi errore se implicatos esse confitentur? Bis equidem eodem anno Pascha celebrare haud unquam sustinuerimus. Atque etiamsi hæc vobis non exponerentur, conveniret tamen, vos, pro mentis vestræ sagacitate, semper et studere et optare, ne cujuspiam similitudine et exemplo puritatem animarum vestrarum pollueretis, neve hominum modis omnibus malorum consuetudinem imitari videremini. Ad hæc illud quoque considerandum venit, in re tanta et tam solemnibus religionis nostræ feriis, dissensionem exstare

τὴν παγκρατῇ θεῶν εὐσέβεια τηρῆται. Ἄλλ' ἐπεὶ δὴ τοῦτο ἐτέρως οὐχ οἶόν τε ἦν, ἀκλίνη καὶ βεβαίαν τάξιν λαβεῖν, εἰ μὴ εἰς ταυτὸ πάντων ὁμοῦ, ἢ τῶν γούν πλειόνων ἐπισκόπων συνελθόντων, ἐκάστου τῶν προστηκόντων τῇ ἀγιωτάτῃ θρησκείᾳ διακρίσας γένοιτο· τοῦτου ἕνεκεν πλείστων ὄσων συναθροισθέντων, καὶ αὐτὸς δὲ, καθάπερ εἰς ἐξ ὑμῶν, τυγχάνων συμπάρων (οὐ γὰρ ἀρνησάμεν ἂν ἐφ' ᾧ μάλιστα χαίρω, συνθεράπων ὑμέτερος πεφυκέναι), ἀχρι τοσούτου ἅπαντα τῆς προσηκούσης τετύχηκεν ἐξετάσεως, ἀχρὶς οὗ ἡ τῶν πάντων ἐφόρῳ Θεῷ ἀρέσκουσα γνώμη πρὸς τὴν τῆς ἐνότητος συμφωνίαν εἰς φῶς προήχθη, ὡς μηδὲν ἐτι πρὸς διχόνοιαν, ἢ πίστει· ἀμφισβήτησιν ὑπολείπεσθαι. Ἐνθα καὶ περὶ τῆς τοῦ Πάσχα ἀγιωτάτης ἡμέρας γενομένης ζητήσεως, ἔδοξε κοινῇ γνώμῃ, καλῶς ἔχειν ἐπὶ μᾶς ἡμέρας πάντας τοὺς ἀπανταχοῦ ἐπιτελεῖν· τί γὰρ ἡμῖν κάλλιον, τί δὲ σεμνότερον ὑπάρξει δυνήσεται τοῦ τὴν ἑορτὴν ταύτην, παρ' ἧς τὴν τῆς ἀθανασίας εὐχάριστον ἐλπίδα, μὴ τάξει καὶ φανερῶ λόγῳ παρὰ πάντων ἀδιαπτύτως φυλάττεσθαι; Καὶ πρῶτον μὲν ἀνάξιον ἔδοξεν εἶναι τὴν ἀγιωτάτην ἐκείνην ἑορτὴν τῇ τῶν Ἰουδαίων ἐπομένους συνθηθεῖα πληροῦν, οἱ τὰς ἐκτῶν χεῖρας ἀθεμίτῳ πλημμελήματι χράναντες, εἰκότως τὰς ψυχὰς οἱ μικροὶ τυφλώτουςιν. Ἐξέσσι γὰρ, τῷ ἔθνους ἀποβληθέντος, ἀληθεστέρᾳ τάξει ἦν ἐκ πρώτης τοῦ πάθους ἡμέρας μέχρι τοῦ παρόντος ἐφυλάττεσθαι, καὶ ἐπὶ τοὺς μέλλοντας αἰῶνας τὴν τῆς ἐπιτηρήσεως ταύτης συμπλήρωσιν ἐγγίνασθαι. Μηδὲν τοίνυν ἔστω ὑμῖν κοινὸν μετὰ τοῦ ἐχθίστου τῶν Ἰουδαίων ὄχλου. Εὐλόγηται γὰρ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἐτέρα ὁδός. Πρόκειται γὰρ δρόμος ἡ ἐρωτάτης ἡμῶν θρησκείας, καὶ νομικὸς κανὼν καὶ πρέπων τούτῳ, οὗ συμφώνως ἀντιλαμβάνομενοι τῆς αἰσχρᾶς ἐκείνης ἑαυτοὺς συνειδήσεως, ἀποσπάσομεν, ἀδελφοὶ τιμιώτατοι. Ἔστι γὰρ ὡς ἀληθῶς ἀτοπώτατον ἐκείνους αὐχεῖν, ὡς ἄρα παρεκτὸς τῆς αὐτῶν διδασκαλίας ταῦτα φυλάττειν οὐκ ἔσμεν ἱκανοί. Τί δὲ φρονεῖν ἐκείνοι ὁρθὸν δυνήσονται, οἱ μετὰ τὴν Κυριοκτονίαν ἐκείνην τῶν φρενῶν ἐκστάντες, ἄγονται οὐ λογισμῶ τινι, ἀλλ' ὁρμῇ ἀκατασχέτῳ, ὅπου ἂν αὐτοὺς ἡ ἔμφυτος ἀπάγη μανία; Ἐκείθεν τοίνυν κἀν τούτῳ τῷ μέρει τὴν ἀλήθειαν οὐχ ἐρῶντας, ὡς αἰετὰ κατὰ πάθος αὐτοὺς πλανωμένους, ἀντὶ τῆς προσηκούσης ἐπανορθώσεως ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει δεύτερον τὸ Πάσχα ἐπιτελεῖν. Τίνος οὖν χάριν τοὺτους ἐπόμθεα, οἱ δεινὴν πλάνην νοσεῖν ὡμολόγηται; δεύτερον γὰρ τὸ Πάσχα ἐν ἐνὶ ἐνιαυτῷ οὐκ ἂν ποτε ποιεῖν ἀνεξόμθεα. Ἄλλ' εἰ καὶ ταῦτα μὴ προὔκειτο, τὴν ὑμέτεραν ἀγγέλοιαν ἐχρῆν καὶ διὰ σπουδῆς καὶ δι' εὐχῆς ἔχειν πάντοτε, ἐν μηδενὸς ὁμοιώματι τὸ καθαρὸν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς κοινωνεῖν, ἢ δοκεῖν ἐπιοθεῖν ἀνθρώπων ἕθει· παγκάκων. Πρὸς τοῦτοις· κἀκεῖνο πάρεστι συνορᾶν, ὡς ἐν τηλικούτῳ πράγματι καὶ τοιαύτης θρησκείας ἑορτῇ διαφωνίαν ὑπάρχειν ἐστὶν ἀβεβήατον· μίαν γὰρ ἡμῖν τὴν τῆς ἡμετέρας ἐλευθερίας ἡμέραν, τουτέστι τοῦ ἀγιωτάτου πάθους, ὃ ἡμέτερος παρέδωκε Σωτὴρ· μίαν εἶναι τὴν καθολικὴν αὐτοῦ Ἐκκλησίαν βεβού-

ληται· ἥς εἰ καὶ τὰ μάλιστα εἰς πολλοὺς τε καὶ διαφορὰς τόπους τὰ μέρη διηρηνται, ἀλλ' ὅμως ἐν πνεύματι, τοῦτέστι τῷ θεῷ βουλῇματι θάλλεται. Λογισάσθω δὲ ἡ τῆς ὑμετέρας ἐσιώτης ἀγχίνοια, ὅπως ἐστὶ δεινὸν τε καὶ ἀπρεπὲς κατὰ τὰς αὐτὰς ἡμέρας ἑτέρους μὲν ταῖς νηστειαῖς σχολάζειν, ἑτέ-
ρους δὲ συμπόσια τελεῖν· καὶ μετὰ τὰς τοῦ Πάσχα ἡμέρας ἄλλους μὲν ἑορταῖς καὶ ἀνάσεσιν ἐξετάζεσθαι, ἄλλους δὲ ταῖς ὠρισμέναις ἐκδεδῶσθαι νηστειαῖς. Διὰ ταῦτα γοῦν τῆς προσηκούσης ἐπανορθώσεως τυ-
χεῖν, καὶ πρὸς μίαν διατύπωσιν ἀγεσθαι τοῦτο, ἡ θεία πρόνοια βούλεται· ὡς ἔγωγε ἀπαθῶς συνορῶ. Ὅθεν ἐπειδὴ τοῦτο οὕτως ἐπανορθοῦσθαι προσήκει, ὡς μηδὲν μετὰ τῶν Κυριοκτόνων εἶναι κοινόν, ἐστὶ
τε τάξις εὐπρεπῆς, ἣν ἀπασαι τῶν θυτικῶν τε καὶ μεσημβρινῶν καὶ ἀρκτικῶν τῆς οἰκουμένης μερῶν παραφυλάττουσιν αἱ ἐκκλησίαι· καὶ τινες τῶν κατὰ τὴν Ἑφῶν τόπων, ὧν ἕνεκεν ἐπὶ τοῦ παρόντος καλῶς
ἔχειν ἀπαντες ἡγήσαντο· καὶ αὐτὸς δὲ τῇ ὑμετέρᾳ ἀγχίνοια ἀρέσειν ὑπεσχόμεν· ἵνα ὅπερ δ' ἂν κατὰ τὴν Ῥωμαίων πόλιν, Ἰταλίαν τε καὶ Ἀφρικὴν
ἅπασαν, Αἰγύπτου, Ἰσπανίας, Γαλλίας, Βρεταννίας, Λιβύας, ὅλην Ἑλλάδα, Ἀσιανὴν τε διόλκῃσιν, καὶ Ποντικὴν, καὶ Κιλικίαν, μίᾳ καὶ συμφώνῳ φυλάττη-
ται γνώμῃ, ἀσμένως τοῦτο καὶ ἡ ὑμετέρα προσδέ-
ξεται σύνοεσις, λογιζομένη, ὡς οὐ μόνον πλείων ἐστὶν ὁ τῶν κατὰ τοὺς προειρημένους τόπους ἐκκλη-
σιῶν ἀριθμὸς, ἀλλὰ καὶ ὡς τοῦτο μάλιστα κοινῇ πάντας ἐσιωτάτον ἐστὶ βούλεσθαι· ὅπερ καὶ ὁ ἀκρι-
βής· ἀπαιτεῖν δοκεῖ λόγος· καὶ οὐδεμίαν μετὰ τῆς Ἰουδαίων ἐπιτοκίας ἔχειν κοινωνίαν. Ἴνα δὲ τὸ
κεφαλαιώδιστατον συντόμιως εἰπω, κοινῇ πάντων ἤρεσε κρίσις, τὴν ἀγιωτάτην τοῦ Πάσχα ἑορτὴν μίᾳ καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ συντελεῖσθαι. Οὐδὲ γὰρ πρέπει
ἐν τοιαύτῃ ἀγιότητι εἶναι τινα διαφορὰν· καὶ κάλ-
λιον ἔπεσθαι τῇ γνώμῃ ταύτῃ, ἐν ἣ οὐδεμία ἐστὶ ἀλλοτριᾶς πλάνης καὶ ἁμαρτήματος ἐπιμείζια. Τού-
των οὕτως ἐχόντων, ἀσμένως δέχεσθε τὴν οὐρανίαν καὶ θεῖαν ὡς ἀληθῶς ἐντολήν. Πᾶν γὰρ ὁ τι δ' ἂν ἐν
τοῖς ἁγίοις τῶν ἐπισκόπων συνεδρίοις πράττηται, τοῦτο πρὸς τὴν θεῖαν βούλῃσιν ἔχει τὴν ἀναφορὰν. Διὸ πᾶσι τοῖς ἀγαπητοῖς ἡμῶν ἀδελφοῖς ἐμφανίσαν-
τες τὰ προγεγραμμένα, ἥδη καὶ τὸν προειρημένον λόγον καὶ τὴν παρατήρησιν τῆς ἀγιωτάτης ἡμέρας ὑποδέχεσθαι τε καὶ διατάττειν ὀφείλετε· ἵνα ἐπειδὴν
πρὸς τὴν πάλαι μοι ποδομένην τῆς ὑμετέρας δια-
θέσεως ὤψιν ἀφίκωμαι, ἐν μίᾳ καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τὴν ἀγίαν μεθ' ὑμῶν ἑορτὴν ἐπιτελέσαι δυνηθῶ,
καὶ πάντων ἕνεκεν μεθ' ὑμῶν εὐδοκήσω, συνορῶν τὴν διαβολικὴν ὠμότητα ὑπὸ τῆς θείας δυνάμεως διὰ τῶν ὑμετέρων πράξεων ἀντηρημένην, ἀκμαζού-
σῃ· πανταχοῦ τῆς ὑμετέρας· πιστεως· καὶ εἰρήνης καὶ ὁμονοίας. Ὁ Θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξαι, ἀδελφοί ἀγαπητοί. »

Ἐποῖα δὲ καὶ κατ' Ἀρείου καὶ τῶν ὁμοφρονων ἐκείνῳ γράφει τοῖς πανταχοῦ ἐπισκόποις καὶ λαοῖς, εἰκαῖον ἐπακούσαι. « Τοὺς πονηροὺς καὶ ἀσεβεῖς·

A aliquam, longe esse impiissimum. Unum namque nobis libertatis atque redemptionis nostræ diem, sanctissimæ scilicet passionis suæ, Salvator noster dedit. Unam esse catholicam suam Ecclesiam voluit : cujus tametsi partes in multis variisque sunt dispersæ locis, uno tamen spiritu, hoc est, divino arbitrio fovetur. Consideret porro sanctitatis vestræ solertia quàm grave sit et indecorum, per eosdem dies, alios quidem jejuniis intentos esse, alios vero conviviiis vacare ; et post Paschatis dies, hos quidem feriari et conquiescere, illos autem statis jejuniis mæcerari. Quapropter hanc rem, pro eo atque decet corrigi, atque ad unum institutum formamque perducere, divina vult providentia, quantum equidem extra omnem affectum positus perspicio. Itaque cum hoc sic corrigere conveniat, ne quid nobis cum Domini percussoribus sit commune, et decens existet ordo, quem omnes Occidentalium, et Meridionalium, Septentrionaliumque habitabilis orbis partium Ecclesiæ, et quibusdam quoque in locis Orientales observant, ea de causa in præsentia omnibus convenire visum est, ipseque adeo id solertiæ vestræ placitum esse recepi, ut quod per urbem Romanam, Italiam, Africam omnem, Ægyptum, Hispanias, Gallias, Britannias, Libyam, cunctam Græciam, Asianam atque Ponticam ditionem, et Ciliciam, uno atque consentienti servatur consilio, id libenter quoque prudentia vestra suscipiat, secum ipsa perpendens, non modo ampliorem esse Ecclesiarum in eis quæ diximus locis numerum, verum etiam idem communiter omnes sentire et velle, esse quam sanctissimum. Quin et strictior ipsa atque exactior ratio flagitare videtur, **586** ne qua nobis sit cum Judæorum perjurio communio. Et et tandem summam rei breviter dicam : communi omnium iudicio placuit, sanctissimas Paschatis ferias, uno eodemque die peragi. Minime namque decet in re tam sancta aliquam exstare dissensionem. Et pulchrius est eam sequi sententiam, in qua nulla sit alieni erroris et peccati contagio. Ac cum ita res habeat, libentibus animis cæleste hoc et vere divinum suscipite præceptum. Quidquid enim in sanctis episcoporum agitur conventibus, id ad divinam refertur voluntatem. Itaque eis quæ scripsimus omnibus dilectis fratribus nostris significatis, jam rationem hanc et observationem sanctissimi diei suscipere atque instituere debetis, ut cum in pietatis vestræ (quod dudum mihi fuit in votis) conspectum venero, uno eodemque die sanctas vobiscum ferias celebrare valeam, et rebus omnibus una vobiscum ex animo delecter, feritatem diabolicam per vim divinam operibus nostris sublata, vestramque ubique fidem, pacem et concordiam vigentem cernens. Deus vos servet, fratres dilecti. »

Æquum etiam est, quæ contra Arium et sectatores ejus, omnibus passim episcopis et populis scripsit, cognoscere. « Cum malignos et impios

Arius sibi imitandos auxerit, par est ut eandem cum illis ferat ignominiam. Quemadmodum igitur Porphyrius divinæ pietatis hostis, iniquis de religione compositis libris, condignam reperit mercedem, per quam omnium futuris sæculis probris obnoxius erit, plurimæque obruetur infamia, atque insuper impia ejus abolita sunt scripta, ita et nunc placitum nobis est, Arium et Arii suffragatores, Porphyrianos quidem nominari, ut quorum imitati sunt mores, eorum quoque obtineant appellationes: si quod autem scriptum ad Ario compositum reperiatur, ut igni id tradatur volumus, ut non modo improba ejus doctrina abrogetur, verum etiam ne monumentum quidem aliquod ejus relinquatur. Illud equidem prædictum volo, si quis libellum aliquem ab Ario conscriptum celare, nec continuo igni comburere, deprehensus fuerit, supplicium ei mortis esse constitutum. **587** Illico namque in crimine tali comprehensus poenam sustinebit capitalem. » Plures etiam alias adversus eosdem ad loca omnia misit epistolas, verbis per ironiam ad simulationem compositis, eis illudens. Nicomediensibus itidem (1) contra Eusebium et Theognidem scripsit, Eusebium perstringens, veluti Licinio aliquando faventem sibi que insidiantem, atque alium episcopum legere jubens; quod et factum est. Eas epistolas hoc loco apponere, ne longior esse videar, minus convenire putavi. Ac de his quidem hactenus.

CAPUT XXVI.

*Quod Constantinus benedictionis causa, Constantino-
polim synodo translato, publicum ei præbuit
epulum et muneribus, omnes honoris gratia prose-
cutus, domum quemque diniserit.*

Cæterum rebus ad hunc modum euntibus, commo- dum evenit ut vicesimus Constantini imperii annus tum compleretur. Et Romani more recepto, decimo quoque principis sui imperii anno, communem et publicum agebant conventum diemque festum. Itaque et ipse decere id arbitratus, ad epulas synodum invitat, et toris plurimis ordine suo collocatis, eodem in loco excipit, multisque et sermonibus et donis honorificentiam et liberalitatem erga illos declarans, præclarissimos quoque eorum mensæ suæ adhibet. Quorum quidem, cum ille mutilata propter Christum cerneret membra, atque fidei eorum constantiam inde colligeret, labiis ipse suis cicatrices eorum exoculari et venerari dignatus non est, gratiam se osculo ejusmodi et benedictione eorum percipere confisus. Posteaquam autem finem suum convivium id habuit, loco suo exsurgens, supplicis more conventum rogavit, ut qui tantum pertulissent laboris, perpauca sibi dies dare, et recens fundatam urbem, jam tum perfectam, adire non gravarentur, ut precationibus suis munitiones et muros ejus firmarent. Atque illi statim, quod petierat, faciunt. Constantinopolim veniunt, Encæniam et consecra-

(1) Socrat. lib. 1 *Historiæ eccles.*

Α μιμησάμενος Ἄρειος, δίκαιός ἐστι τὴν αὐτὴν ἐκεί-
νοις ὑπέχειν ἀτιμίαν. Ὅσπερ τοίνυν Πορφύριος ὁ
τῆς θεοσεβείας ἐχθρὸς συντάγματα παράνομα περὶ
τῆς θρησκείας συστησάμενος, ἄξιον εὖρατο μισθὸν
καὶ τοιοῦτον ὥστε ἐπονείδιστον μὲν αὐτὸν πρὸς τὸν
ἐξῆς γενέσθαι χρόνον, καὶ κλειστός ἀναπλησθῆναι
κακοδοξίας, ἀφανισθῆναι δὲ τὰ ἀσεβῆ αὐτοῦ συγ-
γράμματα· οὕτω καὶ νῦν ἔδοξεν Ἀρειὸν τε καὶ τοὺς
Ἀρείου ὁμογνώμονας Πορφυριανοὺς μὲν καλεῖσθαι.
Ἰν' ὧν τοὺς τρόπους μεμνηνται, τούτων ἔχουσι καὶ
τὴν προσηγορίαν· πρὸς δὲ τούτοις, καὶ εἰ τι σύνταγ-
μα ὑπὸ Ἀρείου συντεταγμένον εὐρίσκοιτο, τοῦτο πυρὶ
παράδοσθαι, ἵνα μὴ μόνον τὰ φαῦλα αὐτοῦ τῆς
διδασκαλίας ἀφανισθῇ, ἀλλὰ καὶ ὑπόμνημα αὐτοῦ
δῶκε ὑπολιποῖτο. Ἐκεῖνο μέντοι προαγορεύω· ὡς
εἰ τις σύνταγμα ὑπὸ Ἀρείου συνταγὴν φωραθῇ
κρύψας, καὶ μὴ εὐθέως προσενεγκὼν πυρὶ κατανα-
λώσῃ, τοῦτ' ὄνατος ἔσται ἡ ζημία. Παραχρῆμα
γὰρ ἀλοῦς ἐπὶ τούτῳ, κεφαλικὴν ὑποστήσεται τιμω-
ρίαν. » Πολλὰς δὲ καὶ ἄλλας ἐπιστολάς κατ' αὐτῶν
πέμψας, ἀπανταχοῦ ἐξαπέστειλεν, ἐν εἰρωνίᾳ τῷ λό-
γῳ διαπαίζων αὐτούς. Καὶ Νικομηθεῦσι δὲ κατὰ
Εὐσεβίου καὶ Θεόγνιδος ἔγραψεν, ἐν οἷς τοῦ Εὐσε-
βίου καθάρπεται, ὡς Λικινίῳ εὐνοοῦντος, κακῶν
ἐπιδουλεύοντος, καὶ ἐπισκοπὸν ἕτερον ἐλέσθαι· ὃ
καὶ ἐγένετο. Τὸ δὲ μῆκος φεύγων ἐγὼ, καὶ ταύτας
παράβειναι τὰς ἐπιστολάς οὐ θέον ἐλογισάμην. Καὶ
περὶ μὲν τούτων ταῦτα.

C

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

*Ὅτι ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν σύνοδον ἀγα-
γών, εὐλογίας χάριν, δημοτελῆ αὐτῇ ἡορτά-
σιν ἐποιήσαντο· καὶ δώροις ἀπαντας φιλοτιμη-
σάμενος, οἰκαδὲ ἀπέλυσεν ἔκυστον.*

Τούτων οὕτω προβάντων, συνέβη τὴν εικοσαετη-
ρίδα τῆς Κωνσταντίνου τηλικαῦτα βασιλείας περιελ-
θεῖν. Εἰωθὸς δὲ Ῥωμαῖοι καλ' ἐκάστῃν δεκάδᾳ
τοῦ κρατοῦντος ἀρχῆς κοινὴν πανήγυριν ἄγειν,
προσῆκον κακῶν λογισάμενος, εἰς ἐστίασιν τὴν
σύνοδον προετρέψατο· καὶ δῆτα πολλῶν σιθίζων
ἐν εὐθέτῳ γεγεννημένων, κατὰ ταυτὴν πάντας εἰστία,
πολλοὺς καὶ λόγους καὶ δώροις τὸ φιλότιμον ἐπιδει-
κνύμενος. Τοὺς μὲν οὖν περιφανεῖς ἐκείνων καὶ
ὁμοτραπέζους· αὐτῷ ἐποίει· ὧντινων καὶ τὰ πεπη-
ρωμένα διὰ Χριστὸν μέλη θεώμενος, καὶ τὸ ἑδραῖον
ἐντεῦθεν τῆς πίστεως ἐννοῶν, χειλεσιν ἰδίῳι οὐκ
ἀπηξίου τιμᾶν τὰς πληγὰς, θαρρῶν ὡς χάριν ἔλαβε
τῷ φιλήματι καὶ ταῖς εὐλογίαις. Ἐπεὶ δὲ τὸ ἱερὸν
ἐκεῖνο συμπόσιον εἶχε πέρας, τοῦ θρόνου ἐξαναστὰς,
ἐκέτης ἐγένετο τοῦ συλλόγου, μὴ ὀκνήσαι τοσοῦτον
κάματον ἀνατάντας, βραχείας καὶ αὐτῷ τινος
ἡμέρας χαρίσασθαι, καὶ ἀχρι δὴ τῆς νεοπαγοῦς
αὐτοῦ πόλεως, ἀφικέσθαι ὅσον ἤδη συντελεσθείσης·
ἵν' εὐχαῖς τὸν ταύτης περιδολὸν καὶ τὰ τεύχη στηρι-
ξαιεν. Οἱ δ' εὐθὺς ἐποιοῦν τὸ αἰτηθὲν· καὶ τὴν
Κωνσταντίνου καταλαβόντες, τὰ ἐγκαίνια ταύτης
ἐποιοῦν, τὴν ἀναίμακτον θυσίαν ἐπιτελοῦντες· καὶ
εὐχαῖς διαλαβόντες καὶ στηρίζαντες ἱκανῶς, τῇ

Θεοτόκῳ ἀνέθεντο, νέαν Ῥώμην καὶ βασιλεύουσαν Κωνσταντινούπολιν ὀνομάσαντες, Μητροπόλιν τῆς νικαῖα τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου διέποντος. Καὶ αὖθις αὖν εἰς ἐστίαςιν καλέσας, ἑτερὰ δῶρα προσήγαγε· καὶ γράμματα πρὸς τοὺς τῶν ἐθνῶν προστατεύοντας, ἐκάστη πύλει τοῖς ἀφιερωμένοις τῇ θεῇ λατρεῖς, χήραις τε καὶ ταῖς προσεδρευούσαις παρθένους θεοῖς σηκοῖς σιτηρέσις ἐτήσια χορηγούντα, οὐ χρεῖα μᾶλλον ἢ φιλοτιμίᾳ προσήκοντα· ὁ Ἰουλιανὸς μὲν ὕστερον περιεΐλεν· ὁ δὲ μετ' αὐτὸν τὸ τριτημόριον ἐκαίων χορηγεῖσθαι προσέταξεν. Ἐπεὶ δὲ καὶ οἵκαδε ἐπανένειναι παρσκευάσαντο ἕκαστος, πρεκάλει τὸ ταυτὸ τῆς πίστεως πάντας φρυνεῖν, καὶ τῆς πρὸς σφᾶς εἰρήνης ἐπιμᾶλλον ἀντιποιεῖσθαι, ἵ' ἀσταςίαστοι διαμένοντες, τῷ τῶν ὄλων εὐαρεστώσι Θεῷ. Πολὺν δὲ τὸν ὑπὲρ τῆς κοινῆς ὁμονοίας κατατείνας λόγον, τέλος ὑπὲρ τε αὐτοῦ καὶ τῶν παίδων καὶ τῆς ἀρχῆς εὐχεσθαι θερμῶς παρηγγύα, καὶ διηνεκῶς Πλεων αὐτοῖς τὸ θεῖον ποιεῖν, καὶ τὸ τῆς συνόδου δόγμα ἀρβγαῖς καθιστᾶν. Τοῖς δὲ μὴ παροῦσι γράφων τὰ προβόρθηεντα, τὴν διὰ τοσούτων δοκιμαθεῖσαν μετὰ βάσανον ἀκριδῇ στέργειν πίστιν ἐπέτρεπεν, ὡς κατὰ γνώμην πάντως γεγεννημένην Θεοῦ, τοσούτῳ συλλόγῳ Πατέρων συγκροτηθεῖσαν. Καὶ οἱ μὲν ἕκαστος τοσαύτης ἀξιοθύναντες τιμῆς, οἵκαδε πρὸς τὴν οἰκίαν ἐπανήσαν ποιμνὴν· χαίρων δὲ ὁ βασιλεὺς ὑπερφυῶς διετέλει, μίαν ἑρῶν τὴν καθόλου Ἐκκλησίαν, συμφωνοῦσάν τε περὶ τὸ δόγμα· καὶ Θεῷ ἀνέτιθει τὰ χαριστήρια τῆς ὁμονοίας· χάριν τῶν ἀπανταχοῦ τῆς γῆς ἐπισκόπων.

comprobatum assuiscerent atque complecterentur, mandavit. Et illorum quisque tanto affectus honore, domum ad gregem suum rediit. Imperator autem, supra modum lætatus quod unam per universum orbem Ecclesiam, eamque in dogmate consentientem, cerneret, Deo de omnium ubique episcoporum unanimi concordia solemniter gratiarum obtulit actiones.

Φιλομαθὲς δ' εἶναι νομίζω καὶ τῶν ἐπισκόπων τὰ ὀνόματα καὶ τὰς ἐπαρχίας τῶν πόλεων καὶ τὰς κλήσεις αὐτῶν εἰδέναι· καὶ γε ἂν παρεθέμην εὐρὺν ἐν τῷ Ἀθανασίου συνοδικῷ, εἰ μὴ τὸ προσκορὲς τοῦ λόγου φεύγων, τοῖς βουλευμένοις ζητεῖν ἐπιτρέπω. Ὁ δὲ τῆς συνόδου χρόνος, ὡς εὗρομεν, ἐν μηνὶ Μαΐου ἐγένετο, τρίτης ἐπεχούσης, ἐν ὑπατεῖα Παυλίνου καὶ Ἰουλιανοῦ. Τοῦτο δὲ ἦν ἔτος ς' καὶ τριακοστὸν καὶ ἑξακοσιοστὸν ἀπὸ τῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαικεδόνος ἀρχῆς· εἰκοστὸν δὲ τῆς ἀρχῆς Κωνσταντίνου, ἀπ' οὗ κατὰ Βρετανίαν ἤρξε· τρισκαίδεκατον δ' ἐξότου πρὸς Βυζάντιον ἦκεν. Ἡ δὲ σύνοδος ἐπὶ τρία καὶ μικρόν τι πρὸς ἑτὴ ἐν Νίκαια συνήχθη. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Νίκαιαν τοιοῦτον ἔσχε τὸ τέλος· Κωνσταντῖνος δ' ἐντεύθεν ὑπερφυῶς ἐτι

tionis festum diem celebrant, incruento sacrificio operantur, precibus votisque urbem abunde prosequuntur et firmant, eandemque Dei Genitrici dedicant (1), novam Romam, imperantemque Constantinopolim cognominantes, Alexandro tum Byzantii Ecclesiam regente. **588** Hic denuo illis epulo exceptis, alia dona obtulit, et litteras ad provinciarum præfectos dedit, ut in urbe quaque divino cultui addictis atque sacris viduis virginibusque, ad sanctiora divinorum templorum sacraria exubantibus, annonæ annuæ tribuerentur, quæ ad liberalitatem splendidam magis quam ad usum necessarium pertinerent. Has Julianus quidem postea accidit, successor autem ejus ex triente præberi curavit. Ubi vero jam pro se quisque domum redire pararet, cohortus eos est, ut eandem omnes colerent fidem, mutuanique pacem et charitatem maxime consecrarentur, atque ut absque seditione omni, pacati atque tranquilli, rerum universarum placerent Deo. Et cum multa, oratione longius producta, de communi concordia fecit verba, tum postremo vehementer eos admonuit ut et pro se, pro liberis suis et pro imperio Romano orarent, perpetuoque propitium sibi divinum numen facerent, synodique decretis stabilem firmitatem conciliarent. Absentibus porro ea quæ commemoravimus scribens, ut professionem fidei, diligenti atque accurata exploratione tot virorum disquisitam, et de sententia totius universi Dei constitutam, suffragiisque tantæ synodi Patrum

orarent, perpetuoque propitium sibi divinum numen facerent, synodique decretis stabilem firmitatem conciliarent. Absentibus porro ea quæ commemoravimus scribens, ut professionem fidei, diligenti atque accurata exploratione tot virorum disquisitam, et de sententia totius universi Dei constitutam, suffragiisque tantæ synodi Patrum mandavit. Et illorum quisque tanto affectus honore, domum ad gregem suum rediit. Imperator autem, supra modum lætatus quod unam per universum orbem Ecclesiam, eamque in dogmate consentientem, cerneret, Deo de omnium ubique episcoporum unanimi concordia solemniter gratiarum obtulit actiones.

E re studiosorum esset, episcoporum ipsorum nomina, præfecturas urbium earumque appellationes nosse, eaque omnia in synodali Athanasii libro reperta apposuissem, nisi lædium prolixioris orationis vitarem: proinde ea inquirere volentibus, permitto. Tempus porro synodi, sicuti invenimus, in mensis Maii undecimam diem, indictionem vicesimam tertiam, et consulatum Paulini et Juliani incidit (2): qui annus sexcentusimus tricesimus sextus ab Alexandri Macedonis regno fuit: vicesimus vero imperii Constantini, ex quo rerum in Britannia potiri cœpit; tertius decimus porro ex quo ad Byzantium venit. Synodus vero ipsæ Nicææ annis tribus et paulo longius est acta (3). Et res Nicææ talem habuere finem. **589** Constan-

(1) Θεοτόκος Græcis Dei Genitrix dicitur: quod verbum in solam virginem matrem Mariam cadit: Θεότοκος autem accentu mutato, *Deo genitus*, qui unus est Dominus noster Jesus Christus. Cui urbem Constantinopolitanam recens exstructam Constantinus dicavit et commendavit. (Supr. lib. vii, cap. 49). Utrumque nomen eisdem compositum litteris, sed accentu diverso prolatum et scriptum: dativum casum habet Θεοτόκῳ. Quapropter hic pro Dei Genitrici, etiam verti posset, *Dei nato Christo*, ut hic locus cum superiore illo

concorde. Sed librarius in Græco exemplari τῇ θεοτόκῳ scripsit, cum fortasse τῷ θεοτόκῳ scribere debuisset. Potest etiam esse auctoris memorie lapsus. Qui tamen infra Christo simul et Matri ejus urbem eam dedicatam memorat.

(2) Anitius Paulinus, Cæjonius Julian. Cæcænius Coss.

(3) 17 imperii ejus anno synodus celebrari cœpit, 20 autem finita est. Initium ejus in annum Domini 326, finis in 329 incidit.

tinus autem, ex eo tempore prolixius etiam quam antea religionis accensus ardore, ad urbes et populos Romani imperii omnes epistolas dedit, ut priori quidem errori nuntium remitterent, Christianam autem doctrinam et religionem amplecterentur. Episcopis porro sane quam liberaliter pecunias mittens, eos ad ecclesiarum ædificationes excitavit, sumptusque ad id abunde præbuit. Libros itidem ecclesiasticos manibus propriis describere et concinnare iussit. Sed consilium animumque scribentis certius indicabit epistola ejus ad Eusebium data, quæ sic habet :

CAPUT XXVII.

Epistolæ magni Constantini de ecclesiarum restauratione, et sacrarum librorum comparatione.

« Victor Constantinus Maximus Augustus Eusebio. Tantisper dum ad hoc usque tempus impietas et tyrannis pro arbitrio suo ministros Salvatoris Dei persecuta est, credo atque adeo certo persuasum habeo, ecclesiarum omnium opera vel per incuriam pessum fuisse, vel imminentis persecutionis metu minus esse quam dignitas earum postulare perfecta, frater charissime. Nunc vero libertate reddita, et serpente illo, Dei optimi maximi providentia, atque opera nostra, a rerum publicarum administratione depulso, satis in apertum productam esse arbitror apud omnes divinam potentiam, eosque qui vel metu vel incredulitate, vel etiam peccato oppressi fuerant, eo qui verissime constat cognito Deo, ad verum rectumque vitæ statum tandem pervenisse. Itaque quibuscunque vel ipse præes Ecclesiis, vel alios passim episcopos, presbyteros, aut diaconos præesse nosti, eos admone ut diligenter incumbant in opera ecclesiarum quæ supersunt, vel restaurandarum, vel amplificandarum, vel ubi hoc necessitas postulaverit, recens extruendarum. Petes autem et ipse, **590** et alii per te sumptus necessarios a præsidibus et provincialibus magistratibus. Diligenter namque eis per litteras est mandatum, ut quæ a sanctitate tua dicta fuerint, ipsi exsequantur. Deus te servet, frater dilecte. »

Hæc de ecclesiarum structuris non ad hunc modo, sed et ad reliquos episcopos scripsit. Quæ D autem Eusebio Pamphili de librorum comparatione significarit, hisce subjungam : « Victor Constantinus Maximus Augustus Eusebio. In cognomine nobis urbe, Salvatoris Dei opitulante providentia, maxima hominum multitudo sanctissimæ ecclesiæ nomen dedit, seque ipsam illi dicavit : ut omnibus illis plurimum capientibus incrementi, faciendum omnino videatur, ut plures quoque ibi construantur ecclesiæ. Quapropter, quod judicio nostro placuit (prudentiæ enim tuæ significandum duximus), id libentissime accipe, ut comparatis quinquaginta membranarum codicibus, qui et ad evolvendum et ad portandum commodi sint, a notariis pulchre scribendi peritis,

A περί τὴν θρησκείαν διατεθεῖς, πόλει καὶ δήμῳ ἅπασιν ὑπὸ σκήπτρῳ τελοῦσι Ῥωμαίων ἐπέστελλε, τὴν μὲν προτέραν ἀπάτην ἀρνεῖσθαι, τὴν δὲ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν ἀσπάζεσθαι. Τοῖς δ' ἐπισκόποις χρήματα πέμπων, φιλοτιμότερον ἐπὶ τὰς τῶν ἐκκλησιῶν οἰκοδομὰς ἀνηρέθιζεν, ἀφθόνους χορηγῶν τὰς δαπάνας. ὡσαύτως δὲ καὶ τὰς ἐκκλησιαστικὰς βιβλοὺς χειρὶν ἰδίαις γράφειν καὶ ἐπισκευάζειν ἐκέλευε. Δηλώνει δὲ μᾶλλον τὸν σκοπὸν τοῦ γεγραμμένου ἡ αὐτοῦ ἐπιστολὴ πρὸς Εὐσέβιον, τοῦτον ἔχουσα τὸν τρόπον.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Ἐπιστολὰ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου περὶ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν οἰκοδομῆς, καὶ τῆς τῶν ἱερῶν βιβλίων ἐπισκευῆς.

« Νικητὴς Κωνσταντῖνος, Μέγιστος, Σεβαστὸς, Εὐσεβίω. Ὡς τοῦ παρόντος χρόνου, τῆς ἀνοσίτου βουλῆσεως καὶ τυραννίδος τοὺς ὑπηρετάς τοῦ Σωτῆρος Θεοῦ διωκούσης, πεπίστευκα καὶ ἀκριβῶς ἑμαυτὸν πέπεικα, πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν τὰ ἔργα ἢ ὑπὸ ἀμελείας διεφθάρθαι, ἢ φόβῳ τῆς ἐπικειμένης ἀδικίας ἐλάττονα τῆς ἀξίας γεγενῆσθαι, ἀδελφε προσφιλέστατε. Νυνὶ δὲ τῆς ἐλευθερίας ἀποδοθείσης, καὶ τοῦ δράκοντος ἐκείνου ἀπὸ τῆς τῶν κοινῶν διοικήσεως, Θεοῦ τοῦ μεγίστου προνοίας, ἡμετέρα ἐκ ὑπηρεσίας διωχθέντος, ἡγοῦμαι καὶ πᾶσι φανεράν γεγενῆσθαι τὴν θεῖαν δύναμιν. καὶ τοὺς ἢ φόβῳ ἢ ἀπιστίᾳ ἢ ἀμαρτήματι περιπεσόντας, ἐπιγόνοντας τὸν ὄντως, ἤξιν ἐπὶ τὴν ἀληθὴ καὶ ὀρθὴν τοῦ βίου κατάστασιν. Ὅσων τοίνυν ἢ αὐτὸς προΐσταται ἐκκλησιῶν, ἢ ἄλλους τοὺς κατὰ τόπον προϊσταμένους ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους τε ἢ διακόνους οἰσθα, ὑπόμνησον σπουδάζειν περὶ τὰ ἔργα τῶν ἐκκλησιῶν, ἢ ἐπανορθοῦσθαι τὰ ὄντα, ἢ εἰς μείζονα αὔξειν, ἢ ἐνθα ἂν ἡ χρεια ἀπαιτῇ, καὶνὰ ποιεῖν. Αἰτήσεις δὲ καὶ αὐτὸς, καὶ οἱ λοιποὶ διὰ τοῦ τὰ ἀναγκαῖα παρὰ τε τῶν ἡγεμονευόντων καὶ τῆς ἐπαρχικῆς τάξεως. Τοῦτοις γὰρ ἐπεστάλῃ πάσῃ σπουδῇ ἐξυπηρετήσασθαι τοῖς ὑπὸ τῆς σῆς οὐσίᾳ λεγομένοις. Ὁ Θεὸς σε διαφυλάξῃ, ἀδελφε ἀγαπητέ. »

Ταῦτα περὶ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν οἰκοδομῆς οὐ τοῦτῳ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ τοῖς λοιποῖς τῶν ἐπισκόπων ἐπέστελλεν. Οἶα δὲ καὶ τῷ Παμφίλῳ Εὐσεβίῳ ὑπὲρ τῆς τῶν βιβλίων ἐπισκευῆς ἔγραψεν, ἐξῆς παραθήσομαι. « Νικητὴς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς Εὐσεβίῳ. Κατὰ τὴν ἐπώνυμον ἡμῶν πόλιν τῆς τοῦ Σωτῆρος Θεοῦ συναυρομένης προνοίας μεγίστου πληθοῦς ἀνθρώπων τῇ ἀγιοτάτῃ Ἐκκλησίᾳ ἀνατίθεικεν ἑαυτὸ ὡς πάντων ἐκείσε πολλὴν λαβόντων οὐξ ἑξῆς, σφόδρα ἀξίον καταφαίνεσθαι, καὶ ἐκκλησίας ἐν αὐτῇ κατασκευασθῆναι πλείους. Τοιγάρτοι δέδεξο προθυμότατα τὸ δόξαν τῇ ἡμετέρᾳ προαιρέσει. πρέπον γὰρ κατεφάνη δηλῶσαι τοῦτο τῇ σῇ συνέσει, ὅπως ἂν ὧ σώματα ἐν διφθέραις ἐγκατασκευάζει, εὐαναγνωστότατα, καὶ πρὸς τὴν χρῆσιν εὐπαράχρηστα, ὑπὸ τεχνιτῶν καλλιγράφων, καὶ ἀκριβῶς τῇ

τέχνην ἐπισταμένων, γραφῆναι καλεῖσθαι· τῶν θεῶν δηλαδὴ Γραφῶν, ὧν μάλιστα τὴν ἐπισκευὴν καὶ τὴν χρῆσιν τῶν τῆς Ἐκκλησίας λόγων ἀναγκαῖον εἶναι γινώσκει· Ἀπέσταλται δὲ καὶ γράμματα παρὰ τῆς ἡμετέρας ἡμερότητας πρὸς τὸν τῆς διοικήσεως καθολικόν, ὅπως ἂν πάντα τὰ πρὸς τὴν ἐπισκευὴν ἐπιτήδεια παρασχῇ φροντίσειεν. Ἵνα γὰρ ὡς τάχιστα τὰ γραφέντα σωμάτια κατασκευασθῇ, τῆς σῆς ἐπιμελείας ἔργον τοῦτο γενήσεται. Καὶ γὰρ δύο δημοσίων ὀχημάτων ἐξουσίαν εἰς διακομιδὴν ἐκ τῆς αὐθεντίας τοῦ γράμματος ἡμῶν τοῦτου λαθεῖν σε προσήκει. Οὕτω γὰρ ἂν μάλιστα καλῶς γραφέντα, καὶ μέχρι τῶν ἡμετέρων ὕψων β. στα διακομισθῇ· ἐνὸς δηλαδὴ τοῦτο πληροῦντος τῶν τῆς ἐκκλησίας διακόνων· ὅς ἐπειδὴν ἀφίκηται πρὸς ἡμᾶς, τῆς ἡμετέρας περιασθήσεται φιλάνθρωπιας. Ὁ Θεὸς σε διαφυλάξοι, ἀδελφε ἀγαπητέ. »

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ΄.

Οἷα ὁ μέγας Κωνσταντῖνος Μακαρίῳ τῷ Ἱεροσολύμων ἡγάρει περὶ τοῦ ζωηφόρου τάφου Χριστοῦ.

Ἰῆστα μὲν οὖν ἂν τις τεκμηρίωσι σαφῶς ἐκ τούτων τὴν τοῦ βασιλέως ἐπὶ τὰ θεῖα σπουδὴν· οὐχ ἥτιον μέντοι δείξει· καὶ ἃ περὶ τὸν ζωηφόρον τάφον Χριστοῦ διεπράξατο. Ἐπεὶ γὰρ μάθοι ὡς οἱ πάλοι περὶ τὴν τῶν εἰδώλων πλάνην βεβαχυμένοι τὸν μὲν σωτήριον τάφον κατέχουσιν, ὑπὸ πολλῶν δὲ τῷ χρώματι ὕψος ἐγείραντες· μέγιστον· τὸν δὲ περίεξ τόπον τοῦ Κρανίου καὶ τῆς Ἀναστάσεως διαλαβόντες, λίθοι· μεγάλους τὴν ἐπιφάνειαν κατέστρωσαν, λήθη τὰ τῆς μνήμης διδόντες, νεῶν τε ἐπὶ τούτοις τῆς ἀκολάστου δαίμονος Ἀφροδίτης καὶ ἄγαλμα ταύτης ἰδρύσαντο, ταῖς παρθενικαῖς ὥδιαι διατωθάζοντες, ἵν' οἱ ἐκεῖσε δὴ Χριστῷ νέμειν ἡρμμένοι σέβας δοκῶσι τῷ ξοάνῳ μᾶλλον χαρίζεσθαι, καὶ χρόνῳ δὲ τῷ προήκοντι λήθη τὴν ἀληθὴ κατακρύψει αἰτίαν, τῷ μὴ ἀδεῶς αἰρεῖσθαι τινὰς ἐκεῖσε φοιτᾶν, μηδ' ἄλλοις καταμνηνύειν τοῖς μὲν νεῶν ἀναστᾶν ἐκ βάθρων προσέτατε, καὶ τὸν χεῖρον ὡς πορρωτέρω βάλλειν τοῦ ἄστεος, οἷα δὲ ταῖς ἐναγέαι θυσιαῖς μεμιασμένον· νεῶν δ' ἕτερον εἰς κάλλος ἐξείσιον τῷ Χριστῷ ἀνιστᾶν μέγιστόν τε καὶ μεγαλοπρεπέστατον· ὅν μάλᾳ σαφῶς ἡ ἐπιστολὴ δηλώσει, ἦν Μακαρίῳ τῷ Ἱεροσολύμων ἐπισκόπῳ ἀπέστειλεν, ὅς σὺν τοῖς λοιποῖς Πατράσι τὴν Ἀρείου δόξαν διέσεις, οὕτως ὡς διεξιούσῃ· « Νικητῆς Κωνσταντῖνος Μέγιστος Σεβαστὸς Μακαρίῳ. Τσαυτῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐστὶν ἡ χάρις, ὡς μηδεμίαν λόγων χορηγίαν τοῦ παρόντος θαύματος ἀξίαν εἶναι δοκεῖν· τὴ γὰρ γνώρισμα τοῦ ἀγιωτάτου ἐκείνου πάθους· ὑπὸ τῇ γῇ πάλοι κρυπτόμενον τσαυταῖς ἐτῶν περιόδοις λαθεῖν, ἄχρις οὐ διὰ τῆς τοῦ κοινοῦ πάντων ἐχθροῦ ἀναιρέσεως, ἐλευθερωθεῖσι τοῖς αὐτοῦ θεράπουσιν, ἀνάλμπειν ἐμελλε, πᾶσαν ἐκπληξιν ὡς ἀληθῶς ὑπερβαίνει. Εἰ γὰρ πάντες οἱ διὰ πάσης τῆς οἰκουμένης εἶναι δοκοῦντες σοφοί, εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ

A qui scilicet probe eam artem didicerint, describere cures divinarum Scripturarum libros, quorum instaurationem et usum ecclesiis maxime necessarium esse judicaveris. Datæ enim sunt a mansuetudine nostra ad catholicum et dispensatorem generalem dioceseos litteræ, ut omnia quæ ad eam rem procurandam commoda sunt, præbenda curet. Porro ut quam celerrime codices describantur et concinnentur, procurationis tuæ id fuerit opus. Duorum autem publicorum vehiculorum accipendorum potestatem, ad librorum deportationem, auctoritas harumstrarum litterarum tibi merito præbebit. Ita enim pulchre descripti codices, quam facillime ad nos perferri poterunt, ex diaconis ecclesiæ uno ministerium id adimplente : qui cum in conspectum pervenerit nostrum, benignitatem nostram experietur. Deus te servet, frater dilecte. »

CAPUT XXVIII.

Quæ magnus Constantinus Macario Hierosolymorum episcopo de vivifico Christi sepulcro scripserit.

591 Sed enim cum facile quis ex iis liquido cognoscere imperatoris erga res sacras studium possit, tum id non minus ea etiam quæ de vivifico Christi sepulcro Hierosolymis egit indicabunt. Cum namque cognovisset eos olim, qui idolorum errore tanquam furoris intemperis ætli fuerant, saluiferum monumentum defodisse, aggere multo molem altissimam excitasse, Calvariæ et Resurrectionis vicinam circumcirca locum occupasse, et lapidibus ingentibus solum ejus constravisse (ut oblivioni monumenta memoriæ sempiternæ mandarent), et templum præterea impudicæ deæ Veneris, statuamque ejusdem ibi collocasse, virgineo partui illudentes : ut qui eo loco debitum Christo honorem sibi præstandum statuissent, simulacro ei exhibere viderentur, processuque temporis oblivio veram premeret atque occultaret causam : quod nemini libere eo commovere (1), aut aliis rem indicare fas futurum esset, funditus templum ipsum eruere, aggeremque illum egestum quam longissime a civitate projicere, ut qui sceleratis sacrificiis contaminatus esset, jussit, ac templum aliud pulchritudine præcipua amplissimum magnificentissimumque extruere præcepit. Quod templum luculenter epistola ostendet, Macario Hierosolymitano episcopo, qui et ipse cum reliquis patribus Arii opinionem labefactavit, hæc prope verbis scripta : « Victor Constantinus Maximus Augustus Macario. Tanta est Servatoris nostri gratia, ut nulla orationis vis præsentis miraculo digna suppetere cuiquam possit. Quod etenim monumentum sanctissimæ illius passionis terra jam dudum opertum tot annorum publicis curriculum nostrum hostis oppressionem, ministris ejus in

(1) Socrat. lib. 1, cap. 17.

libertatem vindicatis, erutum relucet, omnem profecto stuporem et admirationem excellit. Nam etiamsi qui ubique terrarum esse videntur sapientes homines, in unum eundemque convenientes locum, dignum aliquid re tanta dicere velint, ne minimam quidem partem tamen ejus eloquentiæ concertatione attigerint. **592** Tantum enim miraculi hujus fides naturam, quam humana ratio et cogitatio consequitur, omnem excellit, quanto rebus hominum cœlestia sunt efficaciora et potentiora. Eam ob causam ille mihi semper unicus et præcipuus consiliorum actorumque omnium propositus est finis, ut quemadmodum se ipsam novis miraculis veritatis fides exhibet, sic etiam animi omnium nostrum castitate et consentienti promptitudine alacriores reddantur (1). Quod cum omnibus manifestum puto, tum hoc maxime tibi persuasum esse volo, rerum omnium illud mihi summopere esse curæ, ut sacratum locum, quem jussu Dei, accessione sædissimorum simulacrorum, veluti quodam imminenti gravique pondere levavi, sanctum quidem jam tum ab initio illum judicio Dei factum, sed sanctiorem etiam factum, ex quo salutaris passionis fidem in lucem protulit, ædificiorum pulchris structuris exornem. Convenit igitur solertiæ tuæ, omnia sic disponere, et res quasque necessarias procurare, ut non modo basilica aliis quæ ubique sunt præstantior, sed et reliqua omnia ita construantur atque parentur, ut quæcunque in quibuscunque urbibus pulchritudine sunt excellentia opera, a structura ista longe superentur. Atque equidem de parietum opere atque artificio, Draciliano amico nostro, qui clarissimorum præfectorum partes administrat, et provinciæ rectori, a nobis mandatam esse curam scito. Præceptum enim a pietate nostra est, ut artifices, operæ, et quæcunque præterea sunt ad ædificationem necessaria, cum id ex solertia tua cognoverint, confestim per providentiam illorum mittantur. De columnis autem et marmore, quæ præstantissima et commodissima operis ipsius forma summatim perspecta existimaveris esse, ad nos ita scribes, ut quot et qualibus opus fuerit, cum ex litteris tuis intellexerimus, ea undequaque comportari possint. Æquum enim est, locum totius mundi maxime admirandum pro dignitate sua exornari. Basilicæ porro camera, lacunaribusne an alio quopiam opere tibi fieri debere videatur, cognoscere ex te cupio. Si enim lacunaribus exstruenda erit, auro quoque illustrari poterit. **593** Quod superest, sanctitias tua quibus diximus magistratibus primo quoque tempore significet, quot operariis artificibusque et quantis impensis sit opus. Quin et ad nos quoque ut celeriter referatur, da operam, non modo de marmore et columnis, verum etiam de lacunaribus, si quidem hæc pulchriora commodioraque esse judicaveris. Deus te conservet, frater dilecte.

(1) Erga sanctam legem.

συνελθόντες, ἄξιόν τι τοῦ πράγματος ἐθέλωσιν εἰπεῖν, οὐδ' ἂν πρὸς τὸ βραχύτατον ἀμιλλῶσθαι δυνήσονται· ἐπὶ τοσούτῳ πᾶσαν ἀνθρωπίνου λογισμοῦ χωρητικὴν φύσιν ἢ τοῦ θαύματος τοῦτου πίστις ὑπερβαίνει, ὅσῳ τῶν ἀνθρωπίνων τὰ οὐράνια συνέστηκεν εἶναι δυνατώτερα. Διὰ τοῦτο γοῦν οὗτος ἀεὶ καὶ μόνος καὶ πρῶτος ἐστὶ μοι σκοπὸς, ἵν' ὡς περ αὐτὴν καινότεροις θαύμασιν ἢ τῆς ἀληθείας πίστις ἐπιδείκνυται, οὕτω καὶ αἱ ψυχαὶ πάντων ἡμῶν σωφροσύνη καὶ ὁμογνώμονι προθυμίᾳ σπουδαιότεραι γίνωνται· ὅπερ ἐπειδὴ πᾶσι νομίζω εἶναι φανερόν, ἐκείνο μάλιστα σε πεπεισθαι βούλομαι, ὥς ἄρα πάντων μοι μάλιστα μέλει, ὅπως τὸν ἱερὸν ἐκεῖνον τόπον, ὃν Θεοῦ προστάγματι αἰσχίστης εἰδῶλων προσθήκης ὡς περ τινὸς ἐπικειμένου βάρους ἐκούφισα, ἅγιον μὲν ἐξαρχῆς Θεοῦ κρίσει γεγεννημένον, ἀγιώτερον δὲ ἀποφανθέντα, ἀφ' οὗ τὴν τοῦ σωτηρίου πάθους πίστιν εἰς φῶς· προήγαγεν, οἰκοδομημάτων κάλλει κοσμήσωμεν. Προσέχει τοίνυν τὴν σὴν ἀγχινοῖαν οὕτω διατάξαι τε καὶ ἐκάστου τῶν ἀναγκαίων ποιήσασθαι πρόνοιαν, ὥς οὐ μόνον βασιλικὴν καὶ τῶν πανταχοῦ βελτίονα, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ τοιαῦτα γενέσθαι, ὥς πάντα τὰ ἐφ' ἐκάστης πόλεως καλλιστεύοντα ὑπὸ τοῦ κτισματος τούτου νικᾶσθαι. Καὶ περὶ τῆς τῶν τοίχων δὲ ἐργασίας καὶ καλλιεργίας Δρακιλιανῷ τῷ ἡμετέρῳ φίλῳ διέποντι τῶν λαμπροτάτων ἐπαρχῶν τὰ μέρη, καὶ τῷ τῆς ἐπαρχίας ἄρχοντι παρ' ἡμῶν ἐγχεχεῖρῖσθαι τὴν φροντίδα γίνωσκε. Κατέλευσται γὰρ ὑπὸ τῆς ἐμῆς εὐσεβείας καὶ τεχνίτας καὶ ἐργάτας καὶ πάνθ' ὅσα περὶ τὴν οἰκοδομὴν ἀναγκαῖα τυγχάνει, εἰ παρὰ τῆς σῆς μάθοις ἀγχινοῖας, παραχρῆμα διὰ τῆς ἐκείνων προνοίας ἀποσταλῆναι. Περὶ δὲ τῶν κίωνων ἦγουν μαρμάρων, ἃ δ' ἂν νομίσεις εἶναι τιμιώτερά τε καὶ χρησιμώτερα αὐτῆς συνόψεως γενομένης, πρὸς ἡμᾶς γράψαι σπουδασον· ἵνα ὅσων δ' ἂν καὶ ὁποῖων χρεῖαν εἶναι διὰ τοῦ σου γράμματος ἐπιγνώμεν, ταῦτα πανταχοῦθεν δυνήθῃ μετενεχθῆναι. Τὸν γὰρ τοῦ κόσμου θαυμασιώτερον τρόπον κατ' ἄξιν φαιδρύνεσθαι δίκαιον. Τὴν δὲ τῆς βασιλικῆς καμάραν πότερον εἰ λακωναρίαν, ἢ διὰ τινος ἐτέρας ἐργασίας γενέσθαι δοκεῖ, παρὰ σου γινῶναι βούλομαι· εἰ γὰρ λακωναρία μέλλει εἶναι, δυνήσεται καὶ χρυσῷ καλλωπισθῆναι. Τὸ λειπόμενον, ἵνα ἡ σὴ σοιότης τοῖς προειρημένους δικασταῖς ἢ τάχος γνωρισθῆναι ποιῆση, ὅσων τε ἐργατῶν καὶ τεχνιτῶν καὶ ἀναλωμάτων χρεῖα· ἃ καὶ πρὸς ἐμὲ εὐθέως ἀνενεγκεῖν σπουδασον, οὐ μόνον περὶ τῶν μαρμάρων τε καὶ κίωνων, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν λακωναρίων, εἴ γε τοῦτο κάλλιον ἐπικρίνεται. Ὁ Θεὸς διαφυλάξῃ σε, ἀδελφε ἀγαπητέ. »

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

Α

CAPUT XXIX.

Ὡς ἡ τοῦ βασιλέως μήτηρ Ἑλένη εἰς Ἱεροσόλυμα γενομένη, τὸν θεῖον εὖρος σταυρὸν, καὶ τὰ ἐπ' αὐτῷ πεπραγμένα.

Ut imperatoris mater Helena Hierosolymis fuerit, et ibi crucem sanctam invenerit, et quæ circa eam inventionem sint acta.

Διάκονος δὲ τῶν τοῦ βασιλέως γραμμάτων ἡ τὸν τοσοῦτον τεκούσα τοῦ βασιλέως μήτηρ, ἡ μακαρίᾳ Ἑλένη, ἐγένετο. Τῷ γὰρ αὐτῷ τῆς συνόδου ἔτει κατ' ὄναρ χρηματισθεῖσα, εὐχῆς χάριν καὶ ἱστορίας κατέλαβε τὰ Ἱεροσόλυμα, οὔτε τὸν τῆς ἐδοῦ κόπον, οὔτε μὴν τὰ τοῦ γήρων ὑπολογισαμένη. Περὶ γὰρ τὸ τέρμα τῆς αὐτῆς ἀφίκετο βιοτῆς. Δίαν δὲ καὶ αὐτὴ περὶ τῷ Χριστιανῶν εὐλαδῶς διέκειτο σέβας. Περὶ πλείστον δ' ἦν αὐτῇ τὸ τοῦ σταυροῦ ξύλον εὐρεῖν, καὶ τὸ ζωτηφόρον μνήμα Χριστοῦ. Καὶ δυσχερῶς μὲν, εὐρίσκει δ' οὐκ ὁμῶς, ὥς μὲν τινες ἔφασαν, ἀνδρὸς Ἑβραίου καταμηνύσαντος τὸν χώρον ἐκ τινος πατρῴας γραφῆς· τὸ δ' ἀληθές, ὥς ἐγώ μαι, Θεοῦ σημείοις δὴ τισι καὶ ὀνειράσιν ὑποδείξαντος. Ἡρομένῳ γὰρ Θεῷ δὴλα καθιστῆναι τὰ θεῖα τε καὶ ἀπόρρητα, ἥκιστα δεῖσθαι τῆς ἐξ ἀνθρώπων μνηύσεως. Κατὰ γὰρ τὴν τοῦ κρατοῦντος πρόσταξιν, τοῦ ἐναγοῦς ἐκείνου καθαιρουμένου ναοῦ, καὶ τοῦ χώματος ἐκφορουμένου, ἔνθεν μὲν τὸ ἱερὸν τῆς Ἀναστάσεως ἐκεῖνο ἀντρον ἐφαίνετο, τρεῖς δ' ἐν μέρει σταυροὶ χύδην διεβρίμμενοι, καὶ σανὶς ἐτέρα λευκῇ, ἥ βασιλέα τῶν Ἰουδαίων γράφων διαφόροις γράμμασιν ὁ Πιλάτος ὑπὲρ κεφαλῆς ἐτίθει, ἐν εἰδει στήλης βασιλέα τῶν Ἰουδαίων τὸν σταυρωθέντα κηρύττων. Καὶ γε διεβρύχκοτος τοῦ γράμματος, καὶ τῆς σανίδος ὥς ἔτυχεν ἐβρίμμενης, ἐργώδης ἔτι ἡ τοῦ θεοῦ ξύλον εὐρεσις κατεφαίνετο, καὶ τῶν σταυρῶν διεσπαρμένων συγχυθείσης τῆς τάξεως. Τί γὰρ καὶ τοῖς βίβασι πάλαι κατὰ χώραν ταῦτα ἔβαν, τοῖς σταυρωταῖς τὸν θάνατον διὰ τὸ Σάββατον ἐπισπεύδουσιν; ἄλλως τε καὶ οὐκ ἀγαθὸν ἡγουμένους περὶ σταυροὺς διατρίβειν, ἀνδρῶν καὶ ταῦτα βίβ τελευτησάντων, ἄλλο ἄλλῃ ἐβρύψαν. Ἀμφηρίστου δὲ τῆς ζητήσεως οὐσης, ἐν ἀθυμίαις ἡ τοῦ βασιλέως ἦν μήτηρ, καὶ καταμηνύειν ἐδεῖτο Θεοῦ· καὶ εὐλὲ γε τρώπῳ τοιῷδε, ὑποδεικνύς τὸ ξύλον, ὃ τὸ Δεσποτικὸν προσπελάσαν σῶμα, τοῦ θεοῦ αἵματος τὴν λιθίαδα ἐδέξατο καταρρέουσαν. Γυνὴ γὰρ τις τῶν εὐ γεγονότων, χαλεπῷ πάθει κατισχομένη, τὰ ἔσχατα κάμνουσιν ἦν, ἐφ' ἣ Μακάριος· σύναμα Ἑλένη καὶ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἦκε· σύμβολόν τε ἐδίδου, δὲ ἀνέπιτεθείς τῶν σταυρῶν τὴν κάμνουσαν ἀπαλλάττειν ἀθρόον ἔχοι, τοῦτον εἶναι τὸν τοῦ Κυρίου σταυρὸν. Καὶ δὴ εὐχόμενος, κατὰ ἓνα τῶν σταυρῶν προσῆγεν ἀρξάμενος. Τῶν τοίνυν δύο θεθέντων οὐδὲν ἤττον τοῖς ἴσοις ἦν ἡ γυνὴ, ἀπολεγομένη ἡδὴ τὸ ζῆν· Ὡς δὲ τὸ γνήσιον προσεπέλασε ξύλον, ἐξαπίνης ἀνέβλεψε· καὶ τὰς δυνάμεις ἐβρώμενως ἀθροίσασα, παραχρῆμα τῆς στρωμνῆς ἀπεπήδησε. Λέγεται δ' ἔπειτα καὶ νεκρῷ παντάπασιν ἐπιτεθέντα τὸν θεῖον σταυρὸν ἀναβιώσκειν ἐκ τοῦ αὐτίκα. Καὶ τοῦτον μὲν τὴν τρώπον τὸ θεσπέσιον ἐμφανὲς γεγενῆσθαι ξύλον ἱστορεῖται. Οὐ μέρος τὸ πλείστον ἡ θεῖα Ἑλένη ἀργυρᾷ περικλείσασα θήκη, τῷ ἐπισκόπῳ εἰς μνήμην

Litteris porro eis perferendis mater ipsa imperatoris beata Helena, quæ illum talem genuit, administra fuit: ipso namque synodi coactæ annæ, in somnis oraculo admonita, precatationis ergo, locorumque sacrorum cognoscendorum gratia, Hierosolyma petierat: neque se ea in re vel itineris laborem, vel senectutis molestiam remorari est passa. Ad extremum enim jam vitæ pervenerat, et de rebus atque religione Christianorum pie admodum sentiebat. Plurimi porro faciebat, ut crucis lignum et vivificum Christi monumentum inveniret. Et quantumvis difficulter, attamen ea tandem invenit, ut quidem nonnulli dixere, Judæo homine ex paterna quadam annotatione regionem indicante, re vera autem, ut equidem puto, Deo signis quibusdam et visionibus nocturnis ostendente. Cum enim Deo visum esset, res divinas et occultas in lucem proferre, minime opus fuit humanis indiciis. Enimvero imperatoris jussu, contaminato illo templo diruto, aggregæque exposito, ex eo loco sacrum illud Resurrectionis antrum exstitit, et tres sparsim disiectæ cruces: et tabula præterea alba inventa, in qua diversis litteris Pilatus regem Judæorum scripserat, eaque supra caput Christi collocata in morem columnæ crucifixum illum Judæorum regem esse promulgavit. Cæterum quod litteræ diffluxerant, et tabula temere jacta jacebat, difficilis adhuc divini ligni inventio erat, quod ordine confuso cruces disiectæ fuerant. Quid namque curarent, qui ita illas temere disjecerant, ut loco suo quamque relinquerent? præcipue cum milites mortem propter Sabbatum deproperarent, 594 iidemque præterea inauspicatum esse crederent, ad cruces morari virorum, qui per vim illatam mortui essent: quapropter alia alio projecta. Cum ergo incerta inquisitio esset, dubia animi imperatoris mater Deum obsecravit ut ei indicium fieret. Atque ille ambiguitatem quodam dissolvit modo, lignum demonstrans ad quod Dominicum affixum corpus fuerat, et quod divini sanguinis stillam defluentem exceperat. Mulier quædam honesto loco nata, gravi oppressa morbo, extremo laborabat periculo: ad hanc Macarius una cum Helena comitibusque ejus venit, et signum ille dedit, quæ ex crucibus istis feminæ ægrotæ imposita periculum omnino discuteret, eam Christi crucem esse. Atque precatatione facta, crucem quamlibet seorsim ille adhibuit. Et duabus admotis (1), in eodem nihilominus mulier discrimine mansit, vitæ jam desperatæ; ut autem verum ei imposuit lignum, subito illa respexit, viribusque firmiter collectis, lecto statim exsiluit. Dicunt quoque, postea mortuo prorsus crucem impositam, in vitam illum

(1) Rufinus in *Eccles. historiæ*, cap. 7 et 8.

derepente revocasse. Hoc sane modo memorie proditum est, sacrum in apertum productum esse lignum. Cujus partem maximam divina Helena argentæ cistæ inclusam, episcopo ad memoriam posterarum generationum reliquit, ubi etiam sacram Exaltationem quotannis peragendam sanxit. Partem vero ad filium imperatorem transmisit. Quam illum quo animo quis suscepisse dicat, cum fide secum ipse reputaverit, urbem eam servatum iri in qua tam sacrum conservaretur donarium? Quapropter eam partem statum suæ inclusit (1), quam in urbe a se magnifice condita, super porphyretica collocavit columna, in eo quod dicitur Constantini foro. Misit illa etiam ad eum ex sacris clavis quosdam, quos tum ad monumentum repererat: illis porro corpus Christi transactum fuerat. Quorum altero ille sibi fertur galeam instruxisse, alterum equi frenis inseruisse, ut in certaminibus tutus a vulneribus illæsusque maneret, et sic tempore suo prophetia Zachariæ impleteretur, *Erit, dicentis, in freno equi sanctum Domino omnipotentis*¹. Quæ prophetæ quidem sancti olim cognoverunt, postea vero temporibus suis, cum deo visum est, æquentium carum sunt consecuta.

595 Atque id non admodum est mirandum, quandoquidem et Græci divinarum rerum quædam prænantiarunt. Quemadmodum quidem certe et illud Sibyllæ vel ex adversariis quæque constabitur, de sancta cruce antiquitus dictum:

O lignum felix, in quo Deus ipse pendit.

Maximi namque apud Græcos, qui cæteris præstare sunt visi, multas noverant prophetias, quas versibus gravioribusque ad populum verbis veluti quædam oracula incluserunt. Et erat potestatis diviniæ, ut equidem judico, ad futurarum rerum certiore consensum, non solum per perculiæ ministros futura prædicere, verum sensim quoque advenis et alienis ad id uti: perinde atque muscus quispiam, gratum et jucundum decantans carmen, supervacaneas quoque percurrit plectro chordas, aut ornatus gratia, supra eas quæ ex usu sunt, alias etiam adjicit. Hæc etiam si per digressionem, commode tamen dicta esse putô: quod a doctrina nostra alieni, præstantiore quâdam Dei ordinatione, futura de Christo prædicarunt.

CAPUT XXX.

De ecclesiis quas Helena et Constantinus Hierosolymis et circa ea loca construxerint.

Imperatrix autem Helena, amplissimo templo in Resurrectionis et Calvariæ monumento ita constructo, ut nulli prorsus, quæcunque vel pulchritudine vel magnitudine eximia sunt, cederet, novæ Jerusalem nomen indidit, exemplari scilicet veteris illius et jam soluti tabernaculi. Ipsa vero domesticis propriisque impensis alias duas magnifice sacras construxit ædes: alteram in Bethleem,

¹ Zach. xiv, 20.

(1) Hæc se Socrates historicus ex aliorum relatione audita scribere ait lib. 1, cap. 17.

ταῖς εἰσέπειτα κατελίμπανα γενεαῖς· οὐ κατ' ἔτος· καὶ τὴν θείαν Ὑψωσιν ἐθέσπιζεν ἐκτελεῖν· μέρος δὲ τῷ παιδί καὶ βασιλεὶ διεκόμεν. Ὁ πῶς ἂν τις εἴποι· ἐκεῖνος δεξάμενος, συνελογίζετο πίστει τὴν πόλιν ἐκείνην σώζεσθαι, ἥ ἂν τὸ τοσοῦτον διατηροῖτο κειμήλιον; Καὶ δὴ τοῦτο τῷ ἑαυτοῦ ἀνδριάντι κατέκρυπτεν, δὲ ἐν τῇ παρ' αὐτῷ μεγαλοπρεπῶς δομηθείσῃ πόλει ἐπὶ πορφυροῦ ἱδρυτο κλονος, κατὰ τὴν ἐπιλεγομένην ἀγορὰν Κωνσταντίνειον. Ἐπεμπέγχε μὴν καὶ τῶν θείων ἡλίων τινὰς οὓς εὐροὶ τήνικαῦτα περὶ τὸ μνημα, οἷς τὸ σῶμα διεπερονᾶτο Χριστοῦ. Ἐξ ὧν λόγος περικεφαλαίαν τε αὐτῷ κατασκευάζει, καὶ ἐπὶ τῷ χαλινῷ δὲ τοῦ ἵππου θάτερον ἐμβάλλειν, ὥς ἂν ἐν μάχαις ἀτρωτος διαμένοιεν· ἵν' ἐντελής ἡ Ζαχαρίου γένοιτο προφητεία ἐπὶ καιροῦ, *Ἔσται, λέγοντος, τὸ ἐπὶ τοῦ χαλινοῦ τοῦ ἵππου ἄμιον τῷ Κυρίῳ πανταρχάτορι*. Ἀ δὴ προφητὰι πάσαι μὲν ἱεροὶ ἐγνώσαν, ἐς ὕστερον δὲ καιροί; ἰδίῃ, ὅτε δοκεῖν ἐφάνη Θεῷ, καὶ ἔργοις ἔσχον τὸ βέβαιον. Καὶ τοῦτο μὲν οὐ τόσον γε διὰ θαύματος, ὅτι γε καὶ Ἕλληνας τῶν θείων τινὰ προσμήνυσαν· ὥστερ δὴ Σιδύλλης ἐκείνο εἶναι πᾶς ἂν τις· καὶ τῶν ἐναντιῶν ὁμολογήσας περὶ τοῦ θείου σταυροῦ πρόπαλαι εἰρημένον.

Ὁ ξύλον μακοριστόν, ἐν ᾧ Θεὸς ἐξέστηνύθη.

Τῶν γὰρ Ἑλλήνων πλείστοι, οἱ τῶν ἄλλων διαφέρειν ἐδόκουν, ἥδειςαν μὲν πολλὰς τῶν προφητειῶν, ἃς ἐν μέτροις καὶ σεμνοτέροις πρὸς δῆμον λέξεσιν οἶα δὴ τινὰς χρησμοῦς ἐγκατέκρυψαν· Θεοῦ δὲ ἦν ἄρα, ὥς γε οἶμαι, ἐπὶ τῇ τῶν ἐσομένων συμφωνίᾳ μὴ μόνον διὰ τῶν σφατέρων θεραπόντων ἐνηχῆσαι τὸ μέλλον, ἀλλ' ἡρέμα πως καὶ τοῖς ἄλλοις προσχρησασθαι· ὥσαντι τις μέλους ἐργάτης κατὰ χρεῖαν ἐπεράτου μέλους, καὶ τὰς περιττὰς τῶν χορδῶν ἐπιτρέχων τῷ πλήκτρῳ· ἡ κόσμου χάριν καὶ ταῖς οὐσαῖς καὶ ἄλλας προσεπιβάλλων. Ταῦτ' εἰ καὶ παρεκθακώτερα, ἀλλ' οὖν ἀρμοζόντως οἶμαι εἰρησθαι, καὶ τοὺς ὀνειδούς τοῦ δόγματος οἰκονομίᾳ κρείττονι τὸ μέλλον προφητεῦσαι περὶ Χριστοῦ.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Περὶ τῶν ἐκκλησιῶν δὲ Ἑλένη καὶ ὁ Κωνσταντίνος ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ τοῖς ἐκείσε μέρεσιν ὑποδόμησαν.

Ἡ δὲ βασίλισ Ἑλένη, πολυτελῆ τὸν οἶκον ἐν τῷ τῆς Ἀναστάσεως μνήματι καὶ τοῦ Κρανίου δαιμαμένη, ὥς μηδενὸς λείπεσθαι τῶν, ὅσα εἰς κάλλος ἦκει καὶ μέγεθος, νέαν Ἱερουσαλήμ τὴν Ἐκκλησίαν ὠνόμασεν, ἀντίτυπον τῇ παλαιᾷ ἐκείνῃ καὶ καταλειμμένη σκηνῇ. Οἰκοθὲν δὲ αὕτη καὶ ἄλλας δύο ἐκκλησίας μεγαλοπρεπῶς ἀνίστα· τὴν μὲν ἐπὶ Βηθλεὲμ ἀμφὶ τὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως σπήλαιον· ἐξ δὲ

μίλοις διέχει τῆς πόλεως, ἐν ᾧ τοῦ θυσιαστηρίου χαμαὶ τὴν φάτην καὶ τὸ θεῖον σπῆλαιον περιέσχευ' ἑτέραν δ' ἐν τῇ τῶν Ἑλαιῶν ὄρει πρὸς τῇ ἀκρωρείᾳ, ὅπου δὴ λιπὼν τοῦς μαθητάς ὁ Χριστὸς, πρὸς οὐρανὸς ἀνελήφθη. Ὑπερφυῖ δὲ τινα ἕτερον ἐν τῇ χωρίῳ Γεθσαιμανῇ νεῶν τῇ Θεοτόκῃ ἐγείρει, ἐνδοῦ τοῦ θυσιαστηρίου τὸν ζωφρόνον ἐκείνης τάφον ἀσφαλῶς περιστείλασα. Κατάφεροῦς δ' ὄντος τοῦ τόπου, ἀναβαθμοὺς ἐκ μαρμάρων ποιησαμένη, τὸν βουδόμενον ἐκ τῆς ἀγίας πόλεως πρὸς ἀνατολὰς κατὰγει. Λέγεται γάρ τοι καὶ στόμασι πολλῶν περιάγεται, ὡς ἐς τὸ κάταντες ἰὼν ὁ τόπος, κοιλὰς Κλαυθμῶνος καλεῖσθαι· χειμάρρους τε τῶν Κέδρων καὶ κοιλὰς τοῦ Ἰωσαφάτ· ἀγχιστα δ' εἶναι καὶ τὸν κῆπον ᾧ παρεδόθη Χριστὸς, εἰωθὺς ὧν ἐκεῖ προσεύχεσθαι. Καὶ τοῖς θεοῖς δὲ νηπίοις, καὶ ὅπου δὲ ἄγγελος τοῖς ποιμαίνιν εὐηγγελίζετο, ἐδημιούργει τούτοις δὴ τοῖς ἀντροῖς ἱερὰ φροντιστήρια· αὐτοῖς τε βρέφεισι, καὶ τῇ τοῦ Λόγου λοχευτρίᾳ, καὶ τῇ μνήστῳ Ἰωσήφ ἕτερον. Ἐκείθεν εἰς Βηθάνιαν ἰούσα, Λαζάρῳ τῷ φίλῳ Χριστοῦ νεῶν περὶ τὸν τάφον περιφανῶς ἀνίστα· διέχει δὲ Ἱεροσολύμων ὡσεὶ μίλια δύο. Ἐπειτα τῷ θεῷ Ἰορδάνῃ προσβάλλει· καὶ ἀμφὶ τῷ σπηλαίῳ ᾧ πάλαι τὴν κατοίκησιν εἶχεν ὁ Βαπτιστής, οἶκον αὐτῷ περικαλλῇ ἀνεγείρει· καὶ ἄλλον δὲ πρὸς τὸ ἀναντες τοῦ ὄρους Ἥλιου τῷ Θεοβίτῃ ἐγκαθιστᾷ. Ὅδῳ δ' ἐκείθεν τεσσάρων ἀνύσασα ἡμερῶν, εἰς Τιβεριάδα ἵκει, ἐνθα τὸ Ἀωδεκάθρονον Ἰσσηριν, ὅπου Χριστὸς καὶ τοὺς τετρακισχιλίους διέθρεψε· καὶ τὸ χωρίον ἔστιν ἡ Καπέρναουμ, ἐνθα δὴ καὶ τὰ κατὰ τὸν ἑκατόνταρχον ἐτελέσθη, καὶ ὁ διὰ τῆς στέγης χαλασθεὶς παραλυτικὸς αὐτίκα εὔρε τὴν ἴασιν. Εἶτα ἐν ᾧ τὴν τοῦ αἵματος στάσιν ἡ ἀιμόρρους εὔρε· κἀν τῷ Ἐπιταπήγῃ λεγομένῳ ἐφίσταται, ὅπου τὸ τῶν ἐπὶ τὰ ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων θαῦμα ξένον εἰργάζετο. Κἀν τῇ ἀλείᾳ δὲ τῆς Τιβεριάδος γεγεννημένη, καὶ ὅπου δὲ τὴν Μαγδαληνὴν ἰάτο, διαφόρους καὶ ἕκαστον τούτων τοῖς ἀποστόλοις ἀνίστα νεῶς. Ἐνδοῦ δὲ τῆς πόλεως Τιβεριάδος τὴν οἰκίαν τῆς πενθερᾶς Πέτρου εὐρούσα Πέτρῳ τῷ θεῷ ποικίλον ψυχοδόμει νεῶν. Κἀν τῷ Θαδωρίῳ δὲ τὰ ἱερατεύετο· ἐνθα δὴ λέγεται καὶ τὸν Μελχισεδέκ εὐλογίας καταξῖωσαι τὸν Ἀβραάμ. Τῷ δὲ τῆς Μεταμορφώσεως τόπῳ τοῖς τὴν ὑπερφυᾶ κατιδοῦσιν ἀγγλὴν ἐκείνην τρισὶν ἀποστόλοις περικαλλῇ τὸν οἶκον ἐδείματο· καὶ πολλὰ τῷ τόπῳ κατεβάλλετο χρήματα, ἵν' εἴεν τοῖς ἐκεῖσε παραμένουσι, καὶ τὸν χώρον ἐκπεπῆ καθιστώσιν εἰς ὄνησιν. Ἐκείθεν δὲ πρὸς ἀνατολὰς κατιούσα, εἰς Ναζαρέτ γίνεταί. Καὶ τὸν τοῦ χαιρετισμοῦ οἶκον εὐρούσα, νεῶν χαρίεντα τῇ Θεοτόκῃ ἀνίστα [ἄλ. ἀνίστη]. Κἀν τῇ Κανᾷ δὲ τῆς Γαλιλαίας, ἐνθα ὁ τοῦ Κανανίτου Σίμωνος γάμος ἐγένετο, καὶ ἐξ ἀδελφῶν βοτρώων οἶνος ἐπηγάζετο, οἶκον ἱερὸν ἐδείματο ἕτερον.

Ad eam in qua Christus natus est speluncam, sexies mille passibus ab urbe distantem : in cuius sanctiore sacrario humi et præsepe, et speluncam sacram est complexa ; alteram vero in Olivarum monte, ad verticem ipsum, ubi relictis discipulis Christus in coelos est assumptus. Excitavit quoque mirificum aliud templum in Gethsemani prædio Genitrici Dei, atque in sacrario ipso vivificum ejus sepulcrum firmiter inclusit. Cum vero declivis is sit locus, gradus marmoreos fieri curavit, viatores ex sancta urbe orientalem plagam versus ferentes. **596** Multorum quoque sermonibus circumfertur, decliviorē eam locum Vallem fletus, et torrentem Cedron, atque etiam vallem Josaphat dici. In propinquo etiam esse hortum illum in quo proditus est Christus, et in quo orare solitus fuerat. Sanctis itidem infantibus, et ubi angelus pastoribus lætum attulit nuntium, in eis ipsis locis sacras exstruxit ædes : infantibus videlicet ipsis, et Verbi puerperæ, nec non aliam quoque sponso Josepho ædem. Inde Bethaniam progressa Lazaro Christi amico insigne edificavit delubrum : abest id Hierosolymis passuum millibus duobus. Deinde ad sacrum Jordanem conversa, circa speluncam ubi olim domicilium Baptista habuit, perpulchram ædem illi crexit, aliamque ad acclivitatem montis, Eliæ Thesbitæ. Atque inde quatuor dierum itinere emenso, Tiberiadem venit, ubi τὸ Ἀωδεκάθρονον, hoc est, Duodecimi Thronorum templum statuit, quo loco Christus quatuor hominum millia pavit. In ea regione est Capernaum, ubi miraculum illud in centurione editum, et in paralytico, qui per lectum demissus, statim salutem invenit ; deinde ubi mulier sanguinis fluxu laborans restituta est. Sistitur etiam in loco qui dicitur Ἐπτάπηγος, hoc est, Ad septem fontes, ubi ingens illud miraculum de septem panibus et paucis piscibus Dominus fecit. Accessit quoque ad Tiberiadis piscatum, et in locum ubi Magdalena sanata est, et in singulis locis diversa apostolis construxit templa. Infra urbem Tiberiadem, noctis Petri domo reperta, divo Petro potesthrum constituit delubrum. Hædem porro in monte Thabor fecit, in quo Melchisedech Abrahamum dicitur benedictionis prosecutus esse. In ipso autem Transformationis loco, qui splendorem illum mirificum conspexere, apostolis tribus potestherrimam exstruxit ecclesiam. Quo loco multam etiam reliquit pecuniam, in subsidium eis qui ibi manerent, locumque ipsum excolerent. Inde orientem versus descendens, Nazareth pervenit, et salutationis angelicæ domo reperta, Dei Genitrici peramœnum excitavit templum. Et in Cana Galilææ, ubi Simonis Chananæi nuptiæ celebratæ, et ex occultis incoertisque botris vinum factum, aliam quoque sacram ædem edificavit.

597 Cæterum in urbem sanctam reversa, in Sion amplissimum longe lateque construxit templum, in cuius postico domum circumcluserit, in qua, foribus clausis, propter metum Judæorum, discipuli fuerant congregati: in qua etiam sacra cœna peracta, sacraque pedum lotio, nec non Spiritus sancti in coenaculo adventus, in qua primus quoque hierarcha et episcopus Jacobus renuntiatus est. In eo templo marmorea quoque fuit columna, ad quam cum flagellis cæderetur, alligatus est Salvator. In cuius parte sinistra, divi prophetæ Davidis sepulcrum magnifice in sublimi collocatum. Sion ipsa ad australem urbis est sita partem. superiorem ejus sortita regionem, passibusque mille a Christi resurrectionis loco distat. Et in palatio Caiaphæ, Petro apostolorum principi templum aliud constituit. B Atque in fovea Jeremix, et ad fontem qui Siloe dicitur, nitrifica construxit opera. Postremo et agrum figuli apparari curavit, in advenarum scilicet et peregrinorum sepulturam. Sed et filii Constantini instinctu, ad arborem Mambre, quæ nunc Terebinthus dicitur, quindecim stadiis meridiem versus vicinam habens Hebron, Hierosolymis autem circiter ducenta et quinquaginta stadia abest, ubi vera eertaque fama est, una cum angelis contra Sodomam euntibus, et Filium Dei hospitaliter acceptum esse ab Abraham, ab eoque Isaaci procreationem annuntiatam, maximum ornatissimumque templum erexit. Intellexerat enim Constantinus sub ea arbore, veteres Græcæ superstitionis aras construxisse, Græcis sacrificiis istis operatos esse, vinum libasse, thura adolevisse, bovem, hircum et gallum sacrificasse, lucernas accensas oleo infuso apposuisse, placentas obtulisse: quosdam etiam nummos et varii generis unguenta in vicinum puteum conjecisse, ita ut rerum conjectarum ingenti copia aqua inutilis sit reddita. Quod sane Constantini uxoris mater, cum istac transiret, visum, genero ipsi renuntiavit. Animadverterat enim æstivo tempore, loci incolas, longinquiores etiam Palæstinos, Phœnices et Arabes, annuas ferias in ea regione peragere. Et (1) conventus celebrataque ea grata fuerat **598** omnibus: Judæis quidem quod patriarcham generisque sui principem jactarent Abrahamum; Græcis vero, propter angelorum in eum locum adventum: Christianis porro, quod Deo dilecto illi id prædictum fuerat, quod multis postea sæculis de Virgine futurum fuerat. Qua re Constantinus cognita, episcopis Palæstinis vitio vertebat, in primisque Eusebium Pamphili perstringebat, quod sic tam sanctum locum despexissent. Itaque episcopis Phœnicix mandavit ut ex ipsis fundamentis aræ everterentur, simulacra igne comburerentur, ac templum ibitantæ antiquitatis nomini conveniens exstrueretur, in quo divinum numen Ecclesiæ recepto in ritu coleretur, locusque de cætero a contaminatione omni liber esset. Quod si quis dein-

Πάλιν δὲ πρὸς τὴν ἁγίαν ὁποστρίψασα πόλιν, ἐν τῇ Σιών μέγιστον εἰς μήκος καὶ πλάτος ἐκτρέχοντα οἶκον ἀνίστη· οὗ ἐν μὲν τοῖς δπισθεν μέρεσι τὸ ὄκνημα περιέκλεισεν, ἐνθα ἦσαν συνηγμένοι τῶν θυρῶν κεκλεισμένων διὰ τὸν τῶν Ἰουδαίων φόβον οἱ μαθηταί, ἐν ᾧ καὶ ὁ θεὸς δειπνὸς ἐγένετο, ὃ τε θεὸς νιπτὴρ, καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κάθοδος ἐν τῷ ὑπερφῶ· καὶ πρῶτος ἱεράρχης ἀνεκηρύχθη Ἰάκωβος· ὅπου δὲ καὶ ὁ πορφυροῦς ἦν κίων, ἐνθα προτεβέθη φραγγελωθεὶς ὁ Σωτήρ. Οὐ τοῖς εὐωνύμοις μέρεσι τοῦ ναοῦ ὁ τοῦ θεοῦ προφήτου Δαυὶδ τάφος μεγαλοπρεπῶς ὡρτυται τῇ προσκομιδῇ τῆς ἀναφοράς. Ἡ δὲ Σιών πρὸς νότον ἐστὶ τῆς πόλεως, τὸν ὑπερανεστηκότα χώρον ταύτης λαχοῦσα. Μίλιον δ' ἐν διέχει Σιών τῆς τοῦ Χριστοῦ ἀναστάσεως. Κἀν τῇ αὐτῇ δὲ τοῦ Κατὰφα Πέτρου τῷ κορυφαίῳ τῶν μαθητῶν ναὸν ἕτερον ἡγειρεν. Ἐν τε τῷ λάκκῳ Ἰερεμίου καὶ ἐν τῇ πηγῇ ἡ τοῦ Σιλωὰμ εἴρηται, πολυτελῆ τὰ ἔργα ἐποίει. Τέλος δὲ καὶ τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως μετασκευάσας, πολυάνδριον ἔπραττε τοῖς ξένοις δηλονότι ταφήν. Σπουδαῖς δὲ τοῦ παιδὸς Κωνσταντίνου κἀν τῇ δρυὶ τῇ Μαυρῇ, ἥτις νῦν Τερέβινθος λέγεται, ἀπὸ ἱ' μὲν σταδίων γείτονα τὴν Χεδρῶν ἔχουσα πρὸς μεσημβρίαν, Ἱεροσολύμων δὲ διεστῶτα ἀμφὶ διακόσια καὶ πεντήκοντα στάδια, ἐνθα λόγος ἐστὶν ἀληθὲς σύναμα τοῖς κατὰ Σοδομίων ἰουδαῖς ἀγγέλοις καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐπιβενωθῆναι τῷ Ἀδραὰμ, καὶ τὴν τοῦ Ἰσαὰκ γέννησιν ἐπαγγεῖλαισθαι, ναὸν μέγιστον καὶ περικαλλέστατον ἀνεδείματο· καὶ γὰρ μαθὼν ἦν Κωνσταντίνος ὑπὸ τῇ δρυὶ, βωμοὺς Ἑλληνικοὺς τοὺς πάλαι ἰδρύσασθαι, καὶ θυσιάς Ἑλληνικάς ἐκείσε τελεῖσθαι, οἶνους τε σπένδειν, καὶ λιθάνους ἐπιθῆναι, καὶ βοῦν καὶ τράγον καὶ ἄλεκτρον ἄνα· λύχνους τε ἐτίθουν ἡμμένους ἐπιχέοντες ἑλατον, καὶ πόπανα προσήγον· ἦσαν δὲ οἱ καὶ νομίσματα καὶ μύρα διάφορα κατὰ τοῦ ἐκείσε φρέατος ἐβαλλον, ὡς ἐντεῦθεν ἀρχεῖον τὸ ὕδωρ γίνεσθαι τῇ ποικίλῃ μετουσίᾳ τῶν ριπτούμενων. Ἡ τῆς Κωνσταντίνου δὲ γαμετῆς μήτηρ ἐκ τοῦ παρῆκοντος, θαλαμῆν, τῷ γαμβρῷ τὸ δρώμενον ἡγγελεν, ὥρα θέρους τοῦ· ἐπιχωρίου· ἰδοῦσα καὶ τοὺς πρωτότερον Παλαιστινοῦς, Φοινικὰς τε καὶ Ἀραβίους, τὴν ἐτήσιον τῷ χώρῳ ἄγοντας ἑορτήν. Πᾶσι γὰρ ἐπέραστο· ἦν ἡ πανηγυρίς· Ἰουδαίοις μὲν, ὅτι πατριάρχην ἡγούσαν τὸν Ἀδραὰμ, Ἕλλησι δὲ, διὰ τὴν τῶν ἀγγέλων τῷ χώρῳ ἐπιδημίαν· Χριστιανοῖς δὲ, ὅτι περ τῷ θεοφίλῳ ἐκείνῳ προσημύνησεν, ὃ πολλοῖς χρόνοις ἐς ὑσπερον ἐκ παρθένου ποιεῖν ἐμελλεν. Ἀδὴ πυθόμενος Κωνσταντίνος, τῶν ἐν Παλαιστίνῃ ἐπισκόπων κατήγετο· καὶ μᾶλλον Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου καθήπετο, ὅπως τὰ περὶ τὸν ἅγιον ὑπερίδοντας τόπον. Καὶ γ' ἐκέλευε τοῖς τῆς Φοινίκης ἐπισκόποις ἐκ βάθρων μὲν καθαιρεῖν τοὺς βωμοὺς, πυρὶ δὲ τὰ ξύανα δαπανᾶν· ἄξιον δὲ τέμενος τῷ περιωνύμῳ τῆς τοῦ τόπου ἀρχαιότητος καθιστῆναι, καὶ τὸ θεῖον ἐκείσε κατὰ τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἔθος θρησκεύειν, καὶ τοῦ λοιποῦ ἐλευθερὸν τὸν τόπον

(1) Sozomenus *Eccles. Histor.* lib. II, cap. 4 et 5.

εἶναι τῶν μiasμάτων. Εἰ δέ τις ἐξῆς φωραθεὶς ἀλόγη A
τοιαῦτα πράττων, μεγίστη τοῦτον ζημία ὑπάγεσθαι.
Καὶ ἔργῳ τὰ προσταττόμενα αἰσιον ἐλάβανεν πέ-
ρας. Καὶ ἐν τῇ τῆς Φοινίκης Ἡλιουπόλει ἑτερον
οἶκον οἰκοδομεῖν ἐκέλευε Κωνσταντῖνος· ἐπισκοπὸν
τε καὶ κλῆρον ἱερὸν κατεσκευάζε· καὶ τὸν ἐκ πα-
λαιῦ προσόντα νόμον τοῦτοις ἀπεῖργεν, ὃς κοινὰς
εἶναι τὰς γυναῖκας ἐτίθει, καὶ τοῖς παριοῦσι ξένοις
τὰς σφῶν παρθένους πρότερον ἐκπορνεύεσθαι, ὥς
εἶναι μὲν αὐτοῖς τὰ τέκνα ἀμφέβολα, καὶ μηδεμίαν
εἶναι τοῦτοις διάκρισιν. Ὡν ἀνελὼν τὸ μῦθος, τὰ
γέννη ἐπιγινώσκειν παρεσκευάσατο. Παραπλήσιον δέ
τι· καὶ ἐν Φαιάκοις ἐποίει· τὸ γὰρ τῆς ἐκείσε Ἀφρο-
δίτης ἱερὸν τῷ Λιβάνῳ περιελὼν, καὶ τὰς ἐν ἐκείνῳ
αἰσχροὺς καὶ ἀσέμνους μίξεις συμπεριεῖλε· τὸν τ' ἐν
Κιλικίᾳ Πυθωνικὸν κατέστρεφεν οἶκον· καὶ τὸν B
ἐκείσε ἐμφυλεύοντα ἐξήλαυνε δαίμονα. Οὐ μόνον δὲ
τῇ γῇ τὰς Ἐκκλησίας ἐρρίξου, ἀλλὰ τῷ περὶ Χρι-
στον πόθῳ φλεγόμενος, ἵνα κὰν ἐρήμοις ἔχει τὰ
σύμβολα, καὶ οἶκον ἐξ ὀθόνης ποικίλης κατασκευά-
σας, ὥς περ πάλαι Μωϋσῆς περιέφερον, ἥτις μοι
προεῖρηται. Πολλὰς δὲ καὶ ἄλλας ἐκκλησίας τοῖς
ἀγίοις ἐκείνοις τόποις κατασκευάσας, οὕσας ὑπὲρ
τριάκοντα, ἡ θεοφιλὴς βσιλεῖ· Ἑλένη, πρὸς τὸν
τῶν αὐτῆς οὐκ ἐπανέστρεψε, τοῖς ὑπερίοις μετὰ
τὴν σύνοδον διάγοντα μέρεισι.

ΚΕΦΑΛ. ΑΑ'.

Περὶ τῶν θεοφιλῶν ἔργων τῆς μακαρίας Ἑλένης, C
καὶ τῆς αὐτῆς τελευτῆς· καὶ περὶ τῆς ἐπωνύ-
μου αὐτῆς πόλεως· καὶ ἱστορίᾳ παραδόχου τοῦ
ἀγίου μάρτυρος Λουκιανοῦ.

Ταύτης πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα μαρτυρεῖ τὸ εὐλαθεῖς
καὶ φιλόθεον· οὐχ ἦττον δὲ παραστήσει καὶ ὁ μέλλων
εἰρεῖν. Λέγεται γὰρ τὰς ἐν Ἱεροσολύμοις ἱεράς παρ-
θένης πρὸς ἐστίσις μεταστελαιμένην, θεραπευνέ-
δος ἐκπληρῶσαι τάξιν αὐταῖς. Αὐτὴ γὰρ τὰ ὅφα
ταῖς οἰκείαις παρετίθει χερσίν· ὕδωρ τε προσῆγε
καὶ χέρνιβα καὶ ἄλλ' ἅτα διακονομένη, οἷς τοὺς
δαιτυμόνας εἰσθὼς θεραπεύειν. Δώρα δὲ πλεῖστα
καὶ πολυτελῆ ἀναθήματα ταῖς ἀνὰ τὴν ἔω ἐκκλη-
σίαις ἐδίδου. Ἐνδεῖσι τε τὰ ἐπιτήδεια ἐχορήγει
σφθόνως. Πολλοὺς τε εἰς τὴν προτέραν ἐπανήγεν
ἔξιν καιρῶν δυσκολαῖς ἀνατραπέντας· δεσμῶν τε D
χρονίων λύσειν ἐπῆγε, μετάλλων τε ἱλευθέρου· καὶ
τὴν ὑπερόριον ἀνεκαλεῖτο φυγῇ. Ὡ, χάριν καὶ
ἀξία γε πρὸς Θεοῦ εἰληφέναι τὰ γέρα· καὶ γὰρ τὸ
μὲν παρὸν, ὥς οὐκ ἂν τις ψῆθη, κάλλιον διαγέγονε·
σεβαστὴ τε ἀνακηρυχθεῖσα, καὶ χρυσοῦν νόμισμα
εἰς μόρφωμα ἴδιον κάσασα, θησαυρῶν τε βασιλικῶν
ἐξουσίαν λαβοῦσα, κατὰ γνώμην ἐπέχρητο. Ἐπεὶ δὲ
τελευτᾶν ἔδει, μετ' εὐφήμου ἐτελεύτα τῆς μνήμης·
ἐν Ῥώμῃ ὀγδοηκοστὸν ἔτος γεγεννημένη ἐνδὲ λείπον-
τος, πολλὰ τῷ παιδί ἐντεταλμένη τοῖς ἐξιτηρίοις
περὶ τῆς εὐσεβοῦς πολιτείας. Πάνυ δὲ μεγάλης καὶ
μετὰ τὴν τελευτὴν ἡρώμει τιμῇ, ὅποιαν ἐχρῆν

ceps ejusmodi quidquam facere deprehensus esset,
eum gravi mulctatum iri pœna, constituit. Atque
imperata hæc ad rem collata, legitimum consecuta
sunt exitum. Nec minus Heliopoli in Phœnicia a-
liam sacram ædem Constantinus ædificari præcepit.
eique episcopum suum et sacrum clerum dedit, ve-
teri sublata lege quæ communes esse uxores, et
advenientibus hospitibus virgines suas prostituere
jubebat, ut dubia et anceps apud eos soboles nul-
lumque ejus discrimen esset. Hoc tam abominan-
dum scelus abolens, ut gentes familiarque digno-
scerentur, effecit. Simile quiddam etiam in Apha-
cis (1) fecit. Templum namque Veneris isthic ad
Libanum montem demolitus, una quoque fœdos et
indecentes, qui mistim flebant, concubitus prorsus
sustulit. In Cilicia porro Pythonicum evertit fa-
num (2), atque incubantem ibi dæmonem ejecit.
Non tantum autem ecclesias e fundamentis terræ
exstruxit, verum etiam pro suo erga Christum
flagranti desiderio et amore, ut in solitudine quo-
que sancta haberet symbola, ædem sacram e vari
s linteis fieri curavit, eamque veluti priscus Moses,
sicuti a me antea est dictum, secum circumtulit.
Quin et plures ecclesias alias in sanctis illis locis,
supra triginta, amantissima Dei semina imperato-
ris mater condidit: et ad clarissimum sibi filium,
in occidentalibus post synodum agentem partibus,
est reversa.

599 CAPUT XXXI.

De Deo gratis operibus beatæ Helenæ, ejusdemque
obitu. Item de cognomine ei urbe: præterea
historia fidem prope excedens de sancto martyre
Luciano.

Permulta quidem sunt, quæ illius in Deum amo-
rem et pietatem testantur: non minus tamen eam
virtutem, quod nunc dicturus sum, declarabit. Di-
citur siquidem Hierosolymis, sacris virginibus ad
epulas vocatis, famulæ præstitisse officium. Mani-
bus enim ipsa suis escas illis apposuit, et aquam
præbuit, aliaque omnia ministeria obivit, quæ con-
vivis invitatis exhibere moris est. Munera vero
plurima et pretiosa donaria, Orientalibus attribuit
ecclesiis. Indigentibus res necessarias affatim largita
est. Et multos in priorem reduxit statum, qui tem-
porum difficultate eversi fuerant. Sic illa captivo-
rum vincula diuturniora solvit, ad metallum dam-
natos liberavit, et exsules revocavit. Quam ob cau-
sam condigna etiam a Deo accepit præmia. Etenim
in præsentī hac vita, ea est consecuta, ut præstan-
tius quidquam nemo ei accipere potuisse putarit.
Nam Augusta renuntiata est, et nummos aureos sub
effigie sua procudit, imperialibusque thesauris in
potestatem suam redactis, pro arbitrio suo est usa.
Cum autem ei finis vitæ instaret, cum celeberrima
memoria Romæ decessit, unde octuagesimum a-
gens unum: cum quidem in extrema illa allocu-
tione et valedictione, moritura, de pia Christianæ

(1) Tripart. lib. II. cap. 20.

(2) Æscalapii ad Ægas oppidum.

que vitæ instituto, permulta mandata filio dedisset. A
Ingentes quoque ei post obitum tribuit honores :
quales scilicet eam decebant, quæ tam pie sancteque
vixisset. Extra urbem Romanam sepulta, in templo
rotundo porphyretica urna deposita, atque biennio
post una cum urna Constantinopolim deportata
est : prima ipsa, in imperialia monumenta ædis
Sanctorum Apostolorum illata, lætisque posthac at-
que etiam nocturnis memoriis, ut par erat, est ce-
lebrata. Hierosolymis autem venerandæ virgines,
quibus veluti quædam ancilla inservierat, præci-
pui eam sunt memoriis solemniter prosecutæ.
Quod si quis mundana hæc in aliquam bonarum
utiliumque rerum rationem referre velit, in eo
quoque omnem longe superat oblivionem. Perinde
enim atque pignus quoddam futura sæcula habent,
ad memoriam ejus sempiternam, in Bithynia unam,
et in Palæstina alteram urbem : 600 quibus im-
perator filius conditis, memoriam illi tribuit im-
mortalem (1). Admodum vero beatam Helenam re-
gione et situ alterius delectatam esse ferunt, quæ
antehac Drepanum (2) nominata fuerat : cum quod
ibi orta esset, tum quod Lucianum martyrem post
martyrium obitum eo a delphine deportari conti-
gerit. De quo martyre illud est decantatum : mori-
tuum eum, cum vix tyrannica neque templi neque
sacrarum copiam præsaret, et vincula quoque atque
plagæ motum proceres denegarent, in suo ipsius
pectore discumbentem, horrendo illo operatum
esse mysterio, ad eumque modum et ipsum parti-
cipasse de immaculato sacrificio, et aliis ut itidem
communicarent, suasorem fuisse. Sacrum id in
carcere perficiebatur, et Ecclesiæ specimen sacer
ille chorus, qui eum tanquam jam morientem sti-
pabat, representabat. Aliam quoque ob causam
ita sacris operabantur, ut scilicet quæ a piis per-
agebantur, ab iis qui alterius essent opinionis, non
conspicerentur. Hujus discipulos esse dicunt, Eu-
sebius Nicomediensem, Marin Chalcodonensem,
Theognidem Nicænum, Leontium, qui deinde An-
tiochiæ episcopus fuit, Antonium Tarsi Ciliciæ an-
tistitem, Numenium, Eudoxium, item Alexandrum
et Asterium Cappadocem, quos ad Græcorum su-
persitionem dellexisse, fama est, tyrannorum cru-
delitati cedentes : postea autem lapsi atque erruri,
penitentiam eis ad poenitentiam præceptore, re-
nuuntiassent : quoniam iterum non idem sibi cum magistro sentiendum esse delegerint, Arii opinionem
ex professo complexi. De beata Helena hactenus.

CAPUT XXXII.

*De tribus magnificis crucibus quas in magnis co-
lumnis Constantinopoli Constantinus collocavit :
et mirifica de una earum narratio.*

Verum enimvero Constantinus, cum ubique ter-
rarum in illustribus urbibus delubra, tum maxime

(1) Constantinus quibus civitatibus matris suæ
Helenæ nomen imposuit. Idem Ponto quoque no-
men, ut Helenopontus diceretur, imposuit. (Justi-
nian. *De moderat.* Helenoponti, Nov. II. 28.)

(2) Socrates lib. I, cap. 18, scribit, Constanti-

την οὕτω θεοφιλῶς ζήσανταν. Ἐξω δὲ τῆς πόλεως
Ῥώμης ἀξιοθεύσα ταφῆς, ἐν ναυ̅ στρογγύλῳ λάρ-
νακι πορφυρᾷ κατετίθη. Μετὰ δὲ διετῇ χρόνον, σὺν
τῇ λάρνακι ἐν τῇ Κωνσταντίνου ἀνασωθεῖσα, πρώτη
ἐν τοῖς βασιλικῶς μνημείοις τῶν ἱερῶν ἀποστόλου
ταφῆς ἡξιώθη, φαιδραῖς τὸ ἐξ ἐκείνου μνείαις καὶ
παννυχίσιν ὡς εἰκὸς τιμωμένη. Αἱ δ' ἐν Ἱεροσολύ-
μοις σεμναὶ παρθένοι ἐκεῖναι, αἷς οἷα τις διηκονεῖτο
θεραπεινῶς, ἐξαισῶς μνήμαις ταύτῃ ἐσέμνυνον.
Εἰ δέ τι καὶ τὸ κατὰ κόσμον εἰς ὀνησίαν τις λογίζε-
σθαι ἔλοιτο, καὶ λήθης κἀν τούτῳ ὑπερτερεῖ· ἐνέ-
χυρον γὰρ ὥσπερ ὁ μέλλων ἔχει αἰὼν τῆς ἐς αἰὼν
μνήμης τὴν ἐπὶ Βιθυνίας πόλιν, καὶ ἐτέραν ἐν Πα-
λαιστίνῃ· αἷς ὁ παῖς αὐτῇ καὶ βασιλεὺς δειμάμενος,
τὴν ἀθάνατον ἐκείνην μνήμην χαρίζεται. Ἀσπίζεσθαι
δὲ φασὶ τὸ χωρὶον τὴν μακαρίαν Ἑλένην· καὶ ὡς
ὁρμωμένην ἐκεῖθεν Δρέπανον πρῶτον ὠνομασμέ-
νον· καὶ οἱ Λουκιανὸς ὁ μάρτυς ἐκεῖσε τύχοι μετὰ
τὸν μαρτυρικὸν θάνατον ὑπὸ δελφίνος ἔκκομισθεῖς.
Περὶ οὗ μάρτυρος λόγος διατεθρύλληται τελευτᾶν
μέλλοντος, τῆς τυραννικῆς βίας μήτε ναὺν, μήτε
θυσιαστήριον παρεχούσης, ἀλλὰ μὴδὲ τῶν δεσμῶν
καὶ τῶν πληγῶν συγχωρούντων κινεῖσθαι, ἐν τῷ
οἰκῷ στέρῳ ἀνακείμενον, τὴν φρικτὴν ἐπιτελέ-
σαι μυσταγωγίαν· καὶ οὕτως αὐτὸν τε μετασχεῖν
τῆς ἀχράντου θυσίας, καὶ τοὺς ἄλλους μεταλαβεῖν
ἐπιτρέψαι. Τὰ δὲ τῆς λειτουργίας ἐτελείτο ἐν τῇ
εἰρηκτῇ· καὶ ἐκκλησίας σχῆμα ὁ κυκλώσας ἐκείνον
ἱερὸς ἐτύπου χορδῶς, ὡς ἦδη ἀποδοῦντα. Ἄλλως τε
καὶ τοῦ μὴ καθορᾶσθαι τὰ δρώμενα παρὰ τῶν εὐ-
σεβῶν τοῖς ἄλλως ἔχουσι δόξης, οὕτως ἐτέλουν. Τού-
του μαθητὰς φασὶν εἶναι τὸν τε Νικομηδεῖας Εὐσέ-
βιον, Μάριν τὸν Χαλκηδόνος, καὶ τὸν Νικαίας
Θεόγνιν, Λεόντιόν τε τὸν ὑστερον τῆς Ἀντιόχου
ἐπισκοπήσαντα, Ἀντώνιον τε (Ταρσοῦ δὲ τῆς Κι-
λικίας οὗτος ἐγένετο), καὶ Νουμήνιον, καὶ Εὐδόξιον·
οὗ μὴν ἀλλὰ καὶ Ἀλέξανδρον, καὶ Ἀστέριον τὸν
Καππαδόχην· οὓς καὶ ἑλληνισαί φασὶν ἐνδόντας τῇ
τῶν τυράννων βίᾳ· ἐς ὑστερον δὲ τὴν ἡτταν ἀνακα-
λέσασθαι, συλλαβομένου αὐτοῦ, πρὸς τὴν μετάνοιαν
τοῦ διδασκάλου· κἀν αὐθις μὴ τὰ ἴσα τῷ διδασκάλῳ
φρονεῖν ἡρατίσαντο, τὴν Ἀρείου περιφανῶς ἀπασά-
μενοι δόξαν. Περὶ μὲν οὖν τῆς μακαρίας Ἑλένης
τοσαῦτα.

D

ΚΕΦΑΛ. ΑΒ΄.

*Περὶ τῶν τριῶν μεγάλων σταυρῶν, οὓς ἐν κίοσι
μεγάλαις Κωνσταντίνος ἐν τῇ ἑκωντῷ αὐτοῦ
πόλει ἀνέθρυσεν· καὶ ὑπερφύης τις περὶ ἐνός
τούτων διήγησις.*

Κωνσταντίνος δὲ ἀπανταχοῦ τῆς γῆς πολλοὺς
ἐγείρας ναῶς ταῖς περιφανέσι τῶν πόλεων, κἀν τῇ

num vicos multos amplificatos in formam urbium
extulisse, atque in primis Drepanum, seu Drepa-
num, a matris suæ nomine Helenopolim vocasse :
et civitati ab eo auctæ in Palæstina, a sororis suæ
appellatione nomen Constantiæ indidisse.

ἐπωνύμιον δὲ αὐτοῦ πόλει μάλιστα τούτους ἀνίστη· ἦν καὶ ἀγάλμασι καὶ ἄλλοις ὑπερφύεσιν ἔργοις ἐκίλλυνεν, ὡς ἐν τῷ τέλει τοῦ πρὸ τούτου διελάδομεν τόμου. Εἰδὼς γὰρ μὴν πέτρα καὶ τὴν τοῦ θαύου σταυροῦ δύναμιν, ὑπερφύως αὐτὸν ἔτιμα, καὶ ἐν θαύματι διὰ παντὸς ἦγε. Καὶ δὴ μετὰ νόστον Ἑλένης τρεῖς ὑπερμεγέθεις σταυροὺς τεκτονήσας, κατὰ μίμησιν ὧν τριῶν ἐν οὐρανῷ ἰδεάσατο, πρῶτον μὲν ἐν Ῥώμῃ καταστρατηγῶν Μαξεντίου· δευτέρου δ' ἡνίκα Βυζαντίους διὰ μάχης ἰὼν ἐτροπούτο· καὶ τὸ τρίτον, ἡνίκα Σκύθας πέραν Ἰστροῦ ὑπέταξε, καὶ τὸν ποταμὸν γεφύρα ἐξέυγυν· κατὰ μίμησιν ταύτων τῶν τριῶν τούτων σταυρικῶν ὁράσεων, τρεῖς ἐκ χαλκοῦ ἐποίησεν σταυροὺς, καὶ τὰ σεβάσματα τούτων ὀνόματα οὕτως ὠνόμαζεν· Ἰησοῦς, Χριστός, νικῶ. Ὁν δὲ μὲν τὴν Ἰησοῦς ὀνομα ἔχων, χρυσῷ ἀπανταχοῦ διαχυθέντι κοσμηθεὶς, ἔσθη ἐπάνω τῆς ἀφίδος τοῦ φόρου, ὃς τὸ τῆς εὐσεβείας αὐτοῦ θερμὸν ὑπαινίσσεται· τῷ γὰρ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ τὴν Ἑλληνικὴν θρησκείαν κατέβαλλε· τὸν δὲ ὃς ἐκαλεῖτο Χριστός, σεβάσμιον καὶ θεῖον σταυρὸν, ἐπὶ πορφύρῳ Ῥωμαίῳ ἀνίστα κίονι, ἐν τῷ Φιλαδέλφῳ οὕτως ὡς εἰρημένῳ· τὸν δὲ τρίτον, ὃν Κωνσταντῖνος μὲν νίκας ἐκάλεσεν, Ἡράκλειος δ' ἀνίκητον κατωνόμασεν, ἐπὶ ὑψηλῷ κίονι ἐκ μαρμάρων συνεθεμένῳ ἀνέδρασε, ἐν τόπῳ ᾧ κλήσις ἦν Ἀρτοπώλιον· ἐν ᾧ καὶ πολλὰ δυνάμεις ἐνηργούντο παράδοξοι· καὶ μᾶλλον ὅσοι ῥίγῃ φλογώσεως ἔπασχον, καὶ ὀφθαλμίαις καὶ ὀπιοχύσεσιν ἦσαν συνισχημένοι· περὶ οὗ τι καὶ τῶν μάλα διὰ θαύματος ἀγομένων πραττόμενον διηγήσομαι. Καὶ μοι μηδεὶς ἀπιστεῖτω διηγουμένῳ· οὐδὲν γὰρ εἶμαι παράδοξον, ὃ μὴ Θεῷ διαπεπραγμένον εἴη· οὐδὲν δὲ πάλιν ἀδύνατον, Θεοῦ βουλομένου. Λέγεται γὰρ, καὶ ἀληθῶς λέγεται, ὡς ὅτι παρ' αὐτὸν ἀγγελοῦ Κυρίου τρίτον ἰὼν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐν ἀπορρήτῳ σιγῇ τῆς νυκτὸς, οὐδὲν ἀστραπὴ ἐξ οὐρανῶν διέττουσα, ἐν ἀπροσίτῳ τῇ ἀγλῇ, κύκλῳ περιέειπε τὸν σταυρὸν θυμῶν, λιγυρῶς τε φωνῇ ὡς δὴ τινος λεπτοῦ σημαντήρου· τὴν παρουσίαν διαμνύει τοῖς ἀνεπιστρέφῳ πρὸς κακίαν βίῃ τὰ τοιαῦτα καὶ ὁρῶν καὶ ἀκούειν ἡξιωμένοις. Ἄσματι δὲ ἀπορρήτῳ τὸ ἐνθεον μέλος τῆς τρισαγίας φωνῆς τοῦτ' ἐπιλέγων καὶ ὑποφάλλον, καὶ αὖθις ὥσπερ ἀστὴρ μεγαλοπρεπῶς διέττων, πρὸς τὰ οἰκεία ἐπ' ἀνέρχεται ἡθῇ. Ὅν δὴ τὰ σεβάσματα τοῦ Κυρίου σταυρὸν, πολλῶν χρόνῳ ὕστερον κατὰ τὸ δακτυκατεῖκατον ἔτος τῆς ἀρχῆς Μαυρικίου, σεισμῷ μεγάλῳ πεσεῖν ἐπειγόμενον, ἔπειτα σιδηροῖς τισι μηχανήμασι Ἡράκλειος ἤδρασε, πρὸς τῇ βάσει ταῦτα δὴ ἐγκολάφας τὰ γράμματα· Ἔργον θεάρεστον βασιλέως μεγάλου Ἡράκλειος ἤδρασεν· ἃ δὴ καὶ εἰς ἡμῶν νῦν εἰσι θεωρούμενα. Ἀλλὰ τοιαῦτα μὲν καὶ τὰ περὶ τῶν τριῶν σταυρῶν εἰρησάμενα τῷ Κωνσταντίνῳ.

A in cognomine sibi civitate, ea extruxit: quam statuis et aliis admirandis operibus exornavit, sicuti in fine proximi exposuimus tomī. Quod vero re ipsa sanctæ crucis vim et efficaciam expertus fuerat, summopere eam semper venerabatur atque admirabatur. **601** Ac post Helenæ reditum tres immensa magnitudine cruces fabrefieri fecit, ad exemplum earum quas ter in cœlo viderat: primum Romæ, contra Maxentium depugnans: secundo, cum commisso cum Byzantiis prælio tropæum de eis statuit; tertio autem, cum Istroponte juncto, Scythas ultra id flumen subegit. Ad imitationem igitur triplicis istius visionis, tres ex ære fieri curavit cruces, eisque sacra hæc imposuit nomina: *Jesus, Christus, vincit*. Ex his, cui nomen *Jesus* inditum, auro per omnes partes diffuso ornata collocata est super fornecem seu arcum triumphalem in foro, ut obscuriore significatione ardorem pietatis ipsius indicaret. Potentia namque roboris ejus Græcam superstitionem debellavit. Alteram vero venerandam, sacramque crucem *Christi* nomen præferentem, in Porphyretica Romana statuit columna, in loco qui Φιλαδέλφιον, hoc est Fraternus amor, dicitur. Tertiam, quam Constantinus quidem νίκας, id est victoriam, vocavit, Heraclius autem ἀνίκητον, hoc est invictam, nominavit. In alta marmorea columna posuit, in loco cui nomen est Ἀρτοπώλιον, id est Forum pæcariū, ad quam multæ etiam supra opinionem hominum virtutes sunt editæ: atque in primis, si qui rigore inflammationis vexarentur, et oculorum doloribus et suffusionibus premerentur, sanati sunt. De qua factum quoddam, quod admodum in admiratione fuit, exponam. Ne vero quisquam narranti mihi fidem non habeat; nihil enim tam præter opinionem et præter fidem est, quod Deus non perficiat; neque etiam quidquam quod Deus velit, impossibile est. Dicitur namque, et vere dicitur, cum ad eam angelus Domini ter quotannis per altissimum intempestæ noctis silentium, perinde atque emicans quoddam cœlitus fulgur, cum splendore inaccessa venit, crucem eum circumire suffutur facientem: suavique voce quasi cujusdam tenuis indicis, præsentiam suam illis qui puritate vitæ a vitiis abhorrentes, talia et videre et audire idonei sunt, insinuare: atque ubi cantu ineffabili divinum carmen ter sancti hymni psallens concinuerit, rursus illum veluti stellam magnifice emicantem ad munia redire sua. Hanc sane venerandam Domini crucem, longo post tempore, decimum octavum annum Mauritio imperante, **602** quod immenso terræ motu corruebat, ferreis quibusdam operibus Heraclius firmavit, et in basi ejus hujusmodi incidit inscriptionem: Opus Deo acceptum imperatoris magni Heraclius firmavit. Quæ inscriptio ad mea usque tempora duravit. Hæc de tribus crucibus a Constantino constructis.

CAPUT XXXIII.

Ut Constantinus Christianismum ubique terrarum propagari curaverit.

Qui rerum omnium illud quam maxime studuit, ut religio ampliora caperet incrementa. Neque se continere ea in re potuit. Universos namque homines, quantum in manu ejus id fuit, ad Christum adductos atque pertractos voluit, apostolicam prorsus declarans mentem et studium. Quandoquidem autem homines Romano subditi imperio, præter rationem omnem, metum atque superstitionem, propter conceptam de simulacris opinionem retinebant, ritus patrios complectebantur, et ex antiquitatis auctoritate pendebant, inducendam esse cultus ejus apud ipsos oblivionem putavit. Id vero nec aliter nec prius fieri potuit, quam illi templa, et quæ in eis sunt statuas negligerent atque contemnerent. Consiliumque id ad exitum perduxit. Edictis enim imperatoriis passim publicatis, populi metuentes ne de rebus sibi charissimis in periculum venirent, in officio fuere. Et templorum custodes sacerdotesque, cum quod agerent non haberent, res quæ antea apud eos in honorem fuerant, despexere: et quæ dudum in abstruso latentia a nemine conspecta fuerant, ex adytis arcanisque locis pertraxere: quæque solis ipsis cognita erant, omnium oculis exposuere. Simulacrorum vero materia, quæ quidem ingentis esset pretii, igni adjudicata, et in minuta frusta concisa: quæ vero ex ære artificioso opere fabrefacta esset, propter pulchritudinem et præstantiam, in novam imperatoris urbem comportata est: atque ibi per regiones certas, atque in Hippodromo seu circo equestri, et alibi passim collocata. Abductus igitur est ex Pythii oraculi sede Apollo, ex Helicone Musæ, et Delphis sacer tripos: atque celebris ille Pan, quem Pausanias post Medicum bellum dicaverat. Tempia porro neglecta, prorsus ad ruinas sunt redacta. **603** Omnino etiam tum et apud Ægæ Æsculapii in Cilicia (1), et apud Aphacos (2) ad Libanum montem Veneris delubrum sublatum. Utrumque autem veteribus et celebre et venerandum habitum. Quæ quum ita fierent, ex sententia imperatoris res procedebat. Et qui templa deorum, quæ prius coluerant, jacere, stipulaque et storea completa esse videbant, in contemptum eorum veniebant, majorumque errorem reprehendebant. Quidam nos sunt æmulati. Alii imperatoris ipsius gratia oportere se principis mores et instituta colere existimabant. Nonnulli porro (3) ab episcopis et monachis, in quos divinis quibusdam indicibus inciderant, edocti, satius esse Christianam suscipere religionem censuerunt. Proinde populi multi et urbes totæ ad Christianismum se contere-

(1) Rectius, ut supra cap. 30 eod. in Cilicia. Sicuti etiam apud Sozomen. lib. II, cap. 5, legitur. Lucan. :

Et extrema resonant navalibus Ægæ.

(2) Hic de certo ad invocationem et preces

A

ΚΕΦΑΛ. ΑΓ'.]

Ὅπως Κωνσταντῖνος τὴν Χριστιανισμὸν ἀπανταχοῦ τῆς γῆς διαδραμεῖν παρεσκεύασε.

Πάσης δ' ἦν ἐκείνῃ σπουδῆς ὑπέρτερον ἡ τῆς θρησκείας ἐπίδοσις. Κατέχειν δ' οὐκ εἶχεν ἑαυτὸν ἄθρόον γὰρ, εἰ γ' ἐνῆν αὐτῷ, πάντας ἤθελεν ἐπισπᾶσθαι καὶ προσάγειν Χριστῷ, ἀποστολικὴν ἐπιδεικνύμενος τὴν σπουδὴν. Ἐπεὶ δὲ τὸ ἀνὰ τὴν Ῥωμαίων ὑπήκοον δεῖμα καὶ σέβας ἀλογον τῆς περὶ τὰ ξόανα φαντασίας εἶχον, ἤθη τε πατρία κατησπάζοντο, καὶ ἀρχαϊότητος εἶχοντο· δεῖν ἐδόκει λήθην αὐτοῖς τῆς θρησκείας εἰσάγειν. Τοῦτο δ' οὐκ ἄλλως ἦν ἐγχεῖν, πρὶν ἂν τῶν νεῶν καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς ἀμεληθείαν ἀγαλμάτων. Καὶ τὸ ἐννόημα εἰς ἔργον ἦγετο· γραμμμάτων γὰρ φοιτησάντων βασιλικῶν δέισαντες οἱ δῆμοι μὴ τι περὶ τὰ φιλτάτα πάθοιεν, καθ' ἑαυτοὺς ἦσαν. Οἱ γὰρ μὴν νεωκόροι καὶ ἱερεῖς μὴ τι δρᾶν ἔχοντες, τὰ παρ' αὐτοῖς τίμια κατεφρόνουν· καὶ τὰ ἐν μυγῷ πάλαι ἀθέατα τῶν ἀδύτων ἐξήγον· πᾶσι δὲ δῆλα τὰ πρὶν αὐτοῖς γὰρ μόνοις ἐγνωσμένα καθίστατο. Ἡ δὲ τῶν ξοάνων ὕλη, ὅση μὲν διαφέρουσα ἦν, πυρὶ διακρινομένη εἰς κέρμα ἐκόπτετο· ὅση δ' ἐν χαλκῷ εἰς κάλλος ἐξείργαστο, κόσμου χάριν εἰς τὴν νέαν τοῦ κρατοῦντος πόλιν ἦγετο· καὶ ἀνὰ τὰς ἀγυιάς, τὸν τε Ἰππόδρομον καὶ ἀπανταχοῦ καθιδρύετο. Ἦγετο οὖν Ἀπόλλων τε ἐκ Πυθίας, καὶ ἐξ Ἑλικωνος αἱ Μοῦσαι, καὶ ὁ σεμνὸς ἐκ Δελφῶν τρίπους, καὶ ὁ διαδοχὸς Πάν, ὃν Πausanias μετὰ τὸν Μῆδικόν ἀνέθετο πόλεμον. Οἱ δὲ νεῶν, παντοίως ἀμεληθέντες, εἰς ἐρείπια ἦσαν. Παντάπασιν δὲ τὴν ἐκείνῃ δὲ τε ἐν Αἰγαίᾳ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Συρίᾳ, καὶ ὃ ἐν Ἀφάκοις τῆς Ἀφροδίτης περὶ τὸ τοῦ Λιδάου ὄρος ἠφάνιστο. Καὶ ἀμφὶ δὲ οὗτοι ἐπισήμῳ ἦσαν καὶ σεβασμῷ τοῖς πάλαι. Ὡς γινόμενων, κατὰ σκοπὸν τῷ βασιλεῖ προὔχουσι τὸ πρᾶγμα· οἱ μὲν γὰρ τὰ πρὶν δι' αἰδοῦς αὐτοῖς ἐρριμμένα ὀρῶντες, καλὰ μὲν τε καὶ φορτοῦ ἐμπλεα, εἰς καταφρόνησιν ἦκον ἐκείνων, καὶ τοῖς προγόνοις τῆς πλάνης ἐμέμφοιτο· οἱ δὲ ζήλῳ τῶν ἡμετέρων καὶ τῆς τοῦ βασιλέως χάριν τιμῆς δεῖν ἠγοῦντο τὰ τοῦ κρατοῦντος ἦθη τιμᾶν· ἄλλοι δὲ καὶ θεοσημίαις τισίν, ἐπισκόποις τε καὶ μοναχοῖς ἐντετυχηκότες, ἀμεινον εἶναι Χριστιανίζειν ἠροῦντο. Ἐνθεν τοι καὶ πολλοὶ δῆμοι καὶ πόλεις ὅλαι μετεβύθμιζοντο· ὧς δὴ καὶ τὸ Γαζαίων ἐπίνειον, ὃ Μαίουμας καλεῖται, δυσσεδαίμονον τὰ μάλιστα πρότερον, ἄθρόον μετέβαλε πρὸς ἡμᾶς· ὃ καὶ τῆς ἀθρόας μεταβολῆς ἀμειβόμενος, πολλῆς ἤξου τιμῆς· καὶ πόλιν εἶναι ἐκέρυττε, Κωνσταντῖνον κατονομάζων, ἐν τῶν παίδων τὸν χώρον τιμῶν τῇ θρησκείᾳ. Τὴν Ἰσπὴν δ' εἰληγε τάξιν καὶ ἡ παρὰ Φοινίᾳ Κωνσταντῖνα ἐπικληθεῖσα, διὰ τὸ σέβας τὴν τοῦ βασιλέως ἐπιγραφάμεν, ἐπωνυμίαν. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλαι τῶν πόλεων αὐτόματοι πρὸς τὸ θρησκεῖν ἠπείγοντο τὰ ἡμέτερα· ἐκόν-

quasdam ex summo Libani montis jugo emicans ignis, perinde atque stella in vicino flumine, qui Adonis vocatur, submergebatur: Venerem cœlestem cives esse dixere. (Sozom. lib. II, cap. 5.)

(3) C. lib. II, tit. 45.

τες τε τὰ ξάνα καὶ τὰ παρ' αὐτοῖς κατέστρεφον ἱερὰ, καὶ εἰς ἐκκλησίας Θεοῦ μεταρρύθμιζον. Οὕτω δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἐπιδιδούσης, πᾶσαν διελάμβανε τὴν οἰκουμένην καὶ διὰ τῶν βαρβάρων χωροῦσα ἡ πίστις. Οὐ γάρ τοι τὰ περὶ τὸν ποταμὸν Ῥῆνον μόνον τὰ Χριστιανῶν ἡσπάζοντο, ἀλλὰ καὶ Γαλάται καὶ Κέλτοι, οἱ τελευταῖοι τὸν Ὀκεανὸν προσεικυσιν· οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ Γότθοι καὶ ὅσα ὄμορα τούτοις ἀμφὶ τὸν Ἰστρον ἔχουν, οὐ πάλαι τὴν εἰς Χριστὴν δεξιμένοι πιστιν, ἐξ ἀγρίου διαίτης πρὸς τὸ λογικόν τε καὶ ἡμερον μεθρμύζοντο. Ὡς δὲ λόγος εἰπεῖν, βαρβάρους ἅπαςι πρόφασις μία ἐγένετο τὰ Χριστιανῶν ἐλέσθαι, οἱ μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ ἀλλοφύλων γενόμενοι πόλεμοι ἐπὶ τε τῆς Γαλιήνου βασιλείας, καὶ καθέξης· πλήθος γὰρ σύμμικτον τὴν ἑω περαιωθὲν, τὰ ἐκείνην κατέδραμον· καὶ ἄλλοι ἀλλαγῇ τῶν βαρβάρων ταυτὸν εἰργασμένοι, τοῖς ἀγχιυμένοις Ῥωμαίοις ἐπέστησαν. Λεῖαν δὲ πεποιτημένοι πλείστην, πολλοὺς καὶ τῶν ἱερέων αἰχμαλώτους ἔγάγοντο· ὡν ἱωμένον τὰς ἐν τοῖς ἔθνεσι νόσους, καὶ δαίμονας ἐλαυνόντων, τῇ ἐπικλήσει μόνῃ Χριστοῦ, βιοτὴν τε φιλόσοφον καὶ ἄμωμον ἐπιδεικνυμένων, οἱ κατὰ χώρας βάρβαροι, τῆς τε ἀρετῆς καὶ τῶν παραδόξων ἔργων τοῦ ἀνδρα θαυμάζαντες, συνείδον τὸ δέον· καὶ Θεὸν ἡλωσάμενοι δι' αὐτῶν, τὸ κρεῖττον εἴλοντο θεραπεύειν. Καὶ ὅτ' ἐκείνοις τὸ πρακτέον εἰσηγουμένοις ἐπεῖθοντο· βαπτιζόμενοι τε, τὴν ἀκραίφῃ διδασκαλίαν ἡσπάζοντο, καὶ τέλος ἐκκλησίας ἀνυποκόδουν.

604 atque ibi plurimam prædam agentes, multos quoque ex sacerdotibus captivos abduxerunt. Qui apud eas nationes, cum morbos curarent, dæmonesque sola Christi invocatione exigerent, et integros prorsus atque irreprehensibiles vitæ mores exhiberent, Barbari passim viros eos propter virtutem et admiranda opera veneratione prosequentes, quid eos facere deceret, ab eis cognoverunt: Deoque per illos conciliato (1), cultum Numinis meliorem secuti, sinceramque doctrinam complexi sunt, ac postremo ecclesias quoque construxerunt.

ΚΕΦΑΛ. ΛΔ'.

Περὶ τῶν Ἰβήρων, ὅπως εἰς τὴν εὐσεβῆ πίστιν ἐφωδηγήθησαν.

Ὡς περ δὲ καὶ Ἰβηρες· ἔθνος δὲ τοῦτ' ἐβάρβαρόν τε καὶ μαχιμώτατον, τὰ Χριστιανῶν κατησπάσαντο, Κωνσταντίνου τὴν αὐτοκράτορα Ῥωμαίοις διέποντος. Οἰκεῖ δὲ τὸ ἔθνος τοῦτο τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀρμενίας πρὸς Ἀρκτον καὶ πρὸς τὸν Εὐξεινον ἀπονεύοντα τόπον, ἀποικοι δυντες τῶν ἐν Ἰσπανίᾳ Ἰβήρων. Ἠγήσατο δὲ τῆς θρησκείας αὐτοῖς γυνὴ τις αἰχμαλώτος· ἡ τὰ τε ἄλλα καὶ σώφρων οὔσα, οὐδ' ἐν αἰχμαλωσίᾳ καθυφῆκε τι τῆς φιλοσόφου διαίτης, καὶ τῆς θεοσεβοῦς πολιτείας. Νύκτωρ γὰρ καὶ μεθ' ἡμέραν πολλὴν τινα ἀσκησιν ἐπεδείκνυτο· βεβαίη τε συνέζη νηστεία, καὶ συντόνοι· ἐκέχρητο προσευχαῖς. Οἱ δὲ βάρβαροι τὸ ξένον τῆς διαίτης ὀρῶντες ἐθαύμαζον τὰ πραττόμενα, καὶ οὗ χάριν τοιαύτῃ αἰρεῖται διεπυνθάνοντο. Ἡ δ' ἀφελῶς οὕτως καὶ ἀπλῶς οὕτω χρῆναι εἰδὲν Χριστὸν τὸν τοῦ Θεοῦ

bant. Quemadmodum Gazæorum navale, quod Majuma dictum erat, maximeque antehac dæmonum cultui addictum fuerat, totum se ad nos contulit. Cujus ut communem et universam transitionem remuneraretur, magnum illi habuit honorem. Urbem enim esse promulgavit, Constantiamque cognominavit, propter religionem, locum eum unius ex liberis suis nomine cohonestans. Idem consecuta est quæ apud Phœnices Constantina est vocata: nam eandem ob causam imperatoris ipsius ei inditum est nomen. Multæ quoque et aliæ urbes sua sponte ad sacra nostra colenda sunt adductæ, quæ et simulacra sua libentes everterunt, et templa in ecclesias Dei commutarunt. Talibus incrementis cum Ecclesia augeretur, professio fidei etiam per barbaras nationes peragrans omnem occupavit orbem. Non tantum enim qui ad amnem Rhenum sunt populi, Christianam religionem susceperunt, sed etiam Galli et Celta, qui ultimi ad Oceanum habitant; Gotthi quoque et finitimæ eis nationes, ad Istrum colentes, non ita pridem fidem in Christum complexæ, ex vita agresti ad humanitatem et mansuetudinem se composuerunt. Atque ut verum dicam, Barbaris omnibus, ut Christianismum complecterentur, una occasio fuit: inter Romanos et externos populos bellum subinde gestum, sub Galieni imperio et deinceps. Multitudo siquidem varia permista in Orientem transiens, eam orbis partem prædabunda peragravit: atque alii aliunde Barbari idem facientes, in finitimos excurrerunt Romanos:

604 atque ibi plurimam prædam agentes, multos quoque ex sacerdotibus captivos abduxerunt. Qui apud eas nationes, cum morbos curarent, dæmonesque sola Christi invocatione exigerent, et integros prorsus atque irreprehensibiles vitæ mores exhiberent, Barbari passim viros eos propter virtutem et admiranda opera veneratione prosequentes, quid eos facere deceret, ab eis cognoverunt: Deoque per illos conciliato (1), cultum Numinis meliorem secuti, sinceramque doctrinam complexi sunt, ac postremo ecclesias quoque construxerunt.

C

CAPUT XXXIV.

De Iberis, ut ii ad piam Christianæ fidei professionem sint adducti.

Sicuti et Iberi (2), gens barbara et bellicosa, Christiani facti sunt, Constantino Romanum imperium administrante. Habitat autem hæc natio interiore Armeniæ parte, ad septentrionem et Euxinum versus. Sunt autem Iberorum in Hispania coloni. Præiit eis in religione colenda captiva quædam mulier: quæ cum alias semper pudice casteque vixerat, tum captiva quoque nihil de pietate sanctioreque instituto remisit. Nam diu noctuque pietatis exercitia exhibebat, jejuniis plurimum vacabat, continueque precationibus insistebat. Itaque Barbari novo vitæ instituto viso, eam admirari, et quam de causa hoc sic faceret, percontari. Illa porro candide et simpliciter (3) sic Christum Filium Dei coli oportere, dicebat. Tum Barbari et nomine et religione ejus qui sic coleretur audito,

(1) Socrat. lib. 1, cap. 20.

(2) De Iberibus Plin. lib. vi, cap. 4 et 10.

(3) Sozom. lib. ii, cap. 6 et sequent.

obstupuerunt. Interea accidit, ut regis filius etiam-
num infans, graviter ægrotaret, et mater patrio
quodam more ad alias eum mitteret mulieres, quo
facilius remedium mali reperiri posset. Ut autem
puer a nutrice circumlatus est, neque meliuscule
habuit, tandem etiam ad captivam illam est depor-
tatus. Quæ in multorum præsentia, nihil sane ex
materia aliqua compositi remedii admovit, neque
enim se quidquam ejusmodi scire affirmavit, **605**
sed puero in lintheolo, quod ei e pilis contextum
erat, jam lacerum, reposito, simplicem ei fecit
medicinam, nomine Christi super eo invocato. Et
ecce qui in ea erat expectatione ut protinus mor-
reretur, quamprimum precatio est facta, liber a
periculo fuit. Ex eo tempore præclara ejus mulieris
fuit fama, matrique pueri et aliis feminis innotuit.
Nec ita multo post, et eam ipsam pueri matrem
incurabili oppressam morbo, eodem restituit modo:
eamque est hortata, ut deinceps ei divinam præ-
staret cultum, gratiamque haberet, qui bonorum
conciliator, veræque sanitatis, vitæ, et regni ipsius
sit dator. Eum esse Christum, verum Verbum. Et
postea quotidie ad eam frequentans, salutaria ei
veræ pietatis exhibuit medicamenta. Quapropter
regina re ipsa dictorum veritate in se ipsa cognita,
mulierem iam magno habuit honore. Sedenim rex
cum e conjuge et celeritatem et rationem remedii
intellexisset, donis captivam munerari voluit. At
illa nihil sibi opus ejus pecunie esse dixit, cui
abunde in Christo suppetere opes omnes: sibi-
que ingentis muneris loco fore, si et ipsi eundem Nu-
minis cultum complecterentur. His illa dictis, mu-
nus satis grande ad regem remisit. Quem deinde
sensim quodammodo uxor persuadebat, pulchrum
errorem ei suadens, diverso prorsus quam olim
Eva fuerit, animata modo. Colendum enim esse
admonebat eum, quem mulier illa annuntiaret
Deum; magnum quippe illum, qui facillime quæ
vellet faceret, regna in placido atque quieto statu
conservare, obscuros illustrare ac locupletare,
humiles subito magnificare, et quosvis in rebus
adversis salvare posset. Hæc cum sic uxor comme-
moraret, Iberiæ princeps, flectebatur ille quidem
verbis, tamen ancipiti cogitatione distrahebatur.
Suspectas enim habebat res novas, et præterea
immutare verebatur patria instituta. Porro vena-
tum aliquando cum familiaribus suis est profectus,
et ecce densa nebula e montibus diffusa, tenebras
ingentes adduxit: opacitatemque silvæ condensans,
diem convertit in noctem. Perangusta venatio erat,
et iter impeditum et impervium. Metuebant sibi
omnes, et quo quemque sors tulit, sunt dispersi.
Nec minus et rex ipse solus pererrans, patrios in-
vocabat deos. **606** Ut autem nihil de ea calamitate
est remissum, pro eo atque fieri solet, cum homi-
nes inopinatis opprimuntur casibus, captivæ illius
Dei memoria in mentem ei venit: constituitque
adeo ipse secum, culturum se cum decætero, si
malum præseus discussisset. Hoc sic decreto,

Υἱὸν εἰσηγεῖτο. Οἱ δ' ἀκούοντες τὸ τε ὄνομα καὶ τὴν
θρησκείαν τοῦ τιμωμένου, ἐν ἐκπλήξει πεπονητο.
Τούτων γινομένων, συνέβαινε τὸν τοῦ βασιλέως υἱὸν
εἶναι νήπιον ὄντα δεινῶς ἀσθενεῖν. Ἐθεὶ δέ τινα ἐγγω-
ρίῳ τὸν παῖδα ἢ μήτηρ παρὰ ταῖς ἄλλαις ἐπεμπε
γυναίξιν, ὥς ἂν γ' εὐπόριστος ἢ τοῦ κάμνοντος
ἀπαλλαγὴ γένηται. Ὡς δὲ περιαχθεὶς ὁ παῖς, ὑπὸ
τῆς τροφῆς, οὐδαμῇ τὴν ἀπαλλαγὴν εὗρισκε, τέλος
ἐπὶ τὴν αἰχμάλωτον ἀγεται. Ἢ δὲ παρουσία πολ-
λῶν οὐδὲν τι τῶν ἐξ ὕλης ἐπιπλάστων φαρμάκων
προσῆγε· μὴδὲ γὰρ εἶδέναι διετείνετο· ἀνακλίνασα
δὲ κατὰ τὸ ἐκ τριχῶν ἐκείνῃ προσὸν διεβρύχης
ὑψασμα, ἀπλοῦν προσῆγεν αὐτῷ φάρμακον, τὴν κλῆ-
σιν ἐκείνῃ ἐπέδουσα τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ὁ ἤδη τεθνή-
ξεσθαι προσδοκώμενος παραχρήμα, γενομένης εὐ-
χῆς, ἐξάντης ἦν τοῦ δεινοῦ. Ἐξ ἐκείνου δ' ἐν φη-
μαῖς ἦν ἡ γυνή, γνώριμός τε τῇ μητρὶ καθίστατο
τοῦ παιδός, καὶ ταῖς ἄλλαις γυναίξιν τῶν βαρβάρων.
Οὐ πολλῶν δ' ὕστερον καὶ αὐτὴν ἐκείνην τὴν μητέρα
τοῦ παιδὸς ἀνίστατο πάθει γενομένην κατάσχετον τὸν
ἴσον τρόπον δίδωσκε· παρῆναι τε τοῦ λοιποῦ ἐκείνην
τὸ σέβας νέμειν καὶ τὴν χάριν ἔχειν, ὅς τῶν ἀγα-
θῶν ἐστι πρύτανις καὶ τῆς ἀληθείας, ὑγείας, ὁσιότητος,
καὶ ζωῆς καὶ βασιλείας αὐτῆς. Τοῦτον δ' εἶναι Χρι-
στὸν, τὸν ἀληθινὸν Λόγον. Ἐπειτα κατ' ἐκάστην φρι-
τῶσα, τὰ ῥωστικά τῆς εὐσεβείας προσῆγεν αὐτῇ
φάρμακα. Ἡ μὲν οὖν βασίλισ, πείρα τοῖς ἐπ' αὐτῇ
γεγεννημένοις τάλπηθας διαγνοῦσα τῶν λόγων, τὰ
Χριστιανῶν ἐπείσθευσεν ἡδὴ, καὶ ἐν ὑπερβαλλούσαις
τὴν ἀνθρωπὸν ἦγε τιμαῖς. Βασιλεὺς δὲ τὸ τάχος καὶ
τὸ τῆς ὑγείας φάρμακον παρὰ τῆς γαμετῆς μαθὼν,
δώροις ἀμείβεσθαι ἤθελεν. Ἐκείνη δὲ μὴ δεῖν αὐτοῦ
 χρημάτων ἔλεγεν· ἔχειν γὰρ ἀρκοῦντα πλοῦτον
Χριστόν· καὶ γ' ἐν δώροις εἶναι μεγάλους εἶγε καὶ
αὐτοὶ ἔλαιντο ἐπίσης θρησκείαν. Ταῦτα λέγουσα,
ὁπισθεν τὴν δόσιν, ἀδράν γε οὖσαν, ἀνέπεμπεν.
Ἐνῆγε δὲ αὐτὸν ἥρεμα πως τὸ ἐξ ἐκείνου ἢ γαμετῆ,
παραπέιθουσα τὴν καλὴν ἀπάτην κατ' ἀντίπαλον τῇ
Εὐὰ διακειμένη· ὑπετίθει γὰρ σέβειν ὃν ἡ γυνὴ κα-
ταγγέλλει Θεόν, μέγαν τε ὄντα, καὶ τοῦ ῥάσους
ἔχοντα ὅπως ἂν ἐθέλοι ποιεῖν· βασιλείας τε ἐν τῷ
καθεστῶτι μένειν, τοὺς τ' ἀδόξους ἐπιφανεῖς καθί-
στῆναι· καὶ ἱκανῶς ἔχειν τοὺς μικροῦς· ἀθρόον με-
γάλους ποιεῖν, καὶ τοῖς δεινοῖς διασώζειν. Εὖ τοίνυν
οὕτω λεγούσης τῆς γυναικὸς, ὁ τῆς Ἰβηρίας ἡγεού-
μενος ἐμαλάσσετο μὲν τοῖς λόγοις· ἀμφίβολος δ'
ἦν, ὑπειδόμενος νεωτερίζειν, αἰδοῦμενός τε ἄλλως
μεταλλάσσειν τὰ πάτρια. Καὶ ὅτ' ἐξελθὼν σύν-
αμα τοῖς ἀμφοῖν αὐτὸν, ἐθάρρα. Ὁμίχλη δὲ τις βα-
θεῖα καταχυθεῖσα τοῖς ἥρεσι, σκότος ἐποίησε βαθύ·
καὶ τὸ συνηρεφές τῆς ὕλης ἀσφαρῆσαν, νύκτα τὴν
ἡμέραν εἰργάζετο. Ἀποροῦ δ' ἦν ἡ θήρα, καὶ ἡ
ὁδὸς ἀδιέδροτος. Δείσαντες δ' ἕκαστος ὅπῃ-ἐτυχεν
ἐσκαδάνυντο. Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς ἀλώμενος
μόνος, τοὺς πατρικούς ἐπεκαλεῖτο θεούς. Ὡς δ' οὐ-
δὲν ἦτον ἦν τὸ δεινόν, οἷα φιλεῖ γίνεσθαι, ἀπροσ-
δοκῆτοῖς ἐμπεσὼν, τὸν τῆς αἰχμάλωτου ἐνενοεῖ
Θεόν· καὶ κατὰ νοῦν τοῦ λοιποῦ σέβειν ἐκείνον δι-
νοεῖτο, εἰ τὸ παρὸν γε διαδράσαι κακόν. Ταῦτ' εἰς

νοὺν βαλλομένῳ, τὸ μὲν σκότος εὐθύς ἐλύετο· λαμ-
 πρὰ δ' αἰθρία μετέβαλλε, τῆς ἀκτίνας προσβαλλού-
 σης τῇ ὕλῃ. Καὶ χαίρων ἐπὶ τὸν οἶκον ἐλθὼν, τῇ
 γυναίκὶ τὸ συμβῆν ἡδέως κατέλεγε. Καὶ αὐτίκα τὸ
 γυναικὸν μετσετέλλετο· καὶ τίνα τρόπον θρησκαεῦεν
 θερμότερον ἤτει διδάσκεισθαι. Τῆς δ' εἰσηγουμένης,
 ὅσα γε ἦν εἰκὸς λέγειν, τοὺς ὅπ' αὐτὴν ἀθροίσας,
 ἐπὶ κοινοῦ τῷ πληθεὶ δημηγορῶν, τὰς διὰ τῆς
 αἰχμαλώτου γεγεννημένας τῷ ἐκείνου οἴκῳ εὐεργε-
 σίας· ἐξηγγέλλε. Μήπω δὲ μυηθεὶς τὰ τοῦ δόγματος,
 τοῖς ὑπηκόοις μετεδίδου τὰ τῆς βουλῆς· καὶ ἄρδην
 τὴν Χριστὸν ὁμοῦ σέβειν φιλοτιμῶς ἡρῶντο. Καὶ
 τάχος ὅσον τῆς γυναικὸς τὸ σχῆμα διαγραφάσης,
 ἐκκλησίαν ἀνίσταν περιφανῶ. Κάκεινος μὲν τοὺς
 ἀνδρας, ἡ δὲ γυνὴ σὺν τῇ αἰχμαλώτῳ τὰς γυναῖκας
 σπουδαιῶς ἐπὶ τὴν θρησκαίαν ἐνήγον. Περικύκλῳ δὲ
 καὶ περιβόλῳ ἐβαλον. Ἐπει δὲ καὶ τοὺς κίονας σχοι-
 νοῖς δὴ τισιν ἀνιμῶντες αἱς βάσειν ἤδραζον, ὁ μὲν
 πρῶτος· καὶ δεύτερος κίων εὐπετῶ· κατὰ χώραν ἐγέ-
 νετο· τῷ δὲ τρίτῳ δυσχερὲς ἦν καὶ ἐργώδης ἡ στά-
 σις. Οὐτε γὰρ ἐπήρκει τέχνη τῷ μηχανήματι, οὐτε
 μὴν τῇ βίᾳ τῶν ἐλκόντων ὑπήκοος ἦν, καὶ ταῦτα
 πολλῶν ἐφέλκομένων τοῖς μηχανήμασιν. Ὡς δ' ἐπε-
 γένετο νύξ, οἱ μὲν ἄλλοι πάντες οἴκαδε ἤσαν·
 μόνη δὲ ἡ αἰχμαλώτου· τῷ χώρῳ παρήμενεν, εὐχαῖς
 ἱεουμένη τὸ θεῖον, ὡς ἂν εὐχερὲς ἡ στάσις τῷ
 κίονι γένοιτο. Ἀχρι γὰρ τοῦ μέσου ὀρθοθεῖς, ἐγκάρ-
 σιος ἔμενε, τῆς ἄλλης ἀρχῆς προσερεισθείσης τῆς
 καὶ ἀάμπαν ἀκινήτου μενούσης. Τοῦτο δὲ προύχῳ-
 ρει, ἢ τῇ τοῖς Ἰβηροῖς τὰ πρότερα βέβαια καὶ τὰ
 περὶ τὸ θεῖον μάλλον ἐν ἀσφαλεῖ κατασταίει. Περὶ
 γὰρ τὴν ἑω εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἰόντες, θαυμάσιον
 εἶναι καὶ ὁνειρώψω προσεικὸς ἀντικρυς καθέωρων. Ὁ
 γὰρ πρὶν ἀκίνητος κίων ὀρθὸς ἦν σμικρῷ διαστή-
 ματι, ὑπεράνω τῆς ἰδίας βάσεως αἰωρούμενος. Ἐν
 ἐκπλήξει δὲ πάντων γεγεννημένων, καὶ τὸν Χριστὸν
 μόνον ἀληθινὸν ὁμολογούντων Θεὸν, ἐπ' ὄψει πάντων
 ἡρέμα διολισθήσας αὐτόματος, καὶ χρειττον τέχνης
 προσσρμόσθη τῇ βάσει. Ἐπειτα δὲ καὶ οἱ λοιποὶ
 κίονες εὐχερῶς ἐστηρίζοντο. Οἱ δ' Ἰβηρες ἐντεῦθεν
 σπουδῇ τῇ πάσῃ τὸ ἔργον ἐτέλουν. Ὑποτιθείσης δὲ
 τῆς αἰχμαλώτου πρέσβεις πέμποντες Κωνσταντίνῳ,
 σπονδὰς ἤτουν, καὶ συμμαχεῖν ἡρῶντο Ῥωμαίοις.
 Ἀνθ' ὧν ἱερέας καὶ Θεοῦ λειτουργοὺς τῷ ἔθνει
 ἰδόντο καθιστᾶν. Τῶν δὲ πρέσβων ἐπὶ κοινοῦ τὰ
 παρ' ἐκείνοις γινόμενα διελθόντων, καὶ ὡς ἔτοιμοι
 εἶναι πανδημεὶ σέβειν Χριστὸν τὸ πᾶν ἔθνος, ὑπερ-
 φυῶς ἡδετο βασιλεὺς· καὶ τάχος ὅσον ὀπίσω ἀνέ-
 πιμπε τοὺς πρέσβεις τὰ κατὰ γνώμην ἐκείνους,
 ἅπαντα διαπεπραγμένους. Καὶ τοῦτον τὸν τρόπον
 Ἰβηρες τὸ κατὰ Χριστὸν ἡσπάσαντο κήρυγμα· καὶ
 εἰσέτι νῦν προϊόντι χρόνῳ ἐπιμελῶς ἐξέχονται τοῦ
 οὐδόματος.

caligo statim solvitur, et serenitas ampla radiis in
 silvam conjectis succedit. Itaque lætus domum
 redit : uxori, quod acciderat, suaviter recenset :
 mulierculam illam acciri statim jubet, seque ab ea
 de cultus ejus ratione doceri ardentius petit. Atque
 illa, cum quæ par opusque fuerat dixisset, confestim
 ipse suos convocat : et orationem pro concione ad
 eos habens, beneficia quæ captiva illa in domum
 ejus contulisset, commemorat : et quamvis nondum
 dogmate nostro initiatus, populis tamen suis vo-
 luntatem suam exponit. Et illi universi simul cul-
 tum Christi ambitiosa alacritate complectuntur (1).
 Ac primo quoque tempore descriptione a muliere
 facta, ecclesiam sane quam celebrem erigunt. Atque
 ipse quidem viros, conjux vero una cum captiva
 mulieres magno studio ad religionem adducebant.
 Et jam parietes circumcirca exstruxerant. Post-
 quam autem columnas quoque funibus quibusdam
 sursum trahentes, locis suis collocabant, una qui-
 dem et altera columna facile sedem suam obti-
 nuere. In tertia vero difficilis admodum et laboriosa
 fuit collocatio ; neque enim ars conatui sufficiebat,
 neque robur trahentium quidquam proficiebat : et
 permulti erant, qui illam machinis attraherent.
 Supervenit nox, et alii omnes domum quisque
 petiere : sola autem captiva mulier in eo loco
 permansit, precibus Deum implorans, ut facilis co-
 lumnæ in basi sua redderetur repositio. Nam illa
 ad medium usque erecta, obliqua consistebat,
 parte altera sublata, immobili prorsus permanente
 altera. Factum id, ut Iberibus priora incepta fir-
 miora, et quæ deinceps de Numinis cultu statue-
 rent, certiora essent. Diluculo namque proximo ad
 ecclesiam venientes, veluti miraculum et somnio
 prorsus simile quiddam viderunt. Quæ etenim
 prius immobilis fuit columna, directa parvo inter-
 vallo supra basim suam suspensa persistebat. Et
 illa consternatis omnibus, et Christum solam verum
 Deum profitentibus, in conspectu omnium paula-
 tim sua sponte se demittens, melius quam ars ulla
 efficere queat, loco suo est adaptata. **607** Postea
 vero et reliquæ columnæ facile collocatæ atque fir-
 matæ sunt. Atque Iberes deinde studio omni opus
 id absolverunt : cohortante etiam ea ipsa captiva,
 legatos ad Constantinum misere, qui foedus cum
 eo paciscerentur, societatemque belli cum Romanis
 facerent, ac pro eis rebus genti ei sacerdoles atque
 Dei ministros dari orarent. Qui cum publice quæ
 apud eos acta fuerant, et quam paratus esset
 populus is universus ad Christum colendum expo-
 nerent, mirandum in modum ea legatione delecta-
 tus est imperator. Et quam potuit celerrime, rebus
 quas petierant omnibus ex eorum voluntate con-
 fectis, oratores ipsos domum remisit. Hoc modo
 Iberes prædicationem Christi susceperunt, et lo-
 quæ perpetua. Ad hanc dirigimur, ad hanc con-
 vertimur. » (Plin. Jun.)

(1) « Regis ad exemplum totus componitur or-
 bis. » (Claudian.) « Vita principis censura est, ea-

que perpetua. Ad hanc dirigimur, ad hanc con-
 vertimur. » (Plin. Jun.)

CAPUT XXXV.

*Ut etiam interioris Indiæ populi Christianismum
sunt amplexi, et natio illidem Armeniorum.*

Sub ejusdem imperio, et interiorum quam qui ad nos vergunt, Indorum gens, quæ Bartholomæi doctrinæ expers permanserat, a sacerdote quodam Frumentio instituta, sacri dogmatis participes est facta. Ne quis autem putet, Christianismum ab hominibus provenire : id vel ex eis qui apud Indos tuere Christiani, facile esse cognoscere. Indi autem Sabæi primum, deinde etiam Homeritæ sunt appellati. Nationem eam ex Abraham et Cetura prognatam, regionemque eam quam Græci magnam et felicem Arabiam nominant, esse, extremumque Oceanum fines ejus pertingere dicunt : cujus metropolis et primaria urbs est Sabba (1) : unde ad Solomonem, fama obtinet, advenisse reginam illam Austri. Gens ipsa circumciditur, ac soli, lunæ, aliisque ejus regionis incolis dæmonibus sacrificat. Immista ei quoque est non exigua Judæorum multitudo. Hanc regionem philosophus quidam Meropius Tyrius (2), cognoscere et perspicere volens, veteres sapientes Platonem, Empedoclem, et Democritum, qui visendorum locorum gratia, longinqua usi sunt navigatione, maximeque **608** propinquiorem Metedorum, qui Indos perlustravit, imitatus, assumptis adolescentibus duobus genere sibi propinquis, et Græcæ linguæ non imperitis (liberalibus enim artibus eos crudierat), eo est profectus. Atque ibi quibus opus erat rebus perspectis, jam in reditu erat, Ægyptia vectus nave. Propter penuriam autem sive aquæ, seu alterius necessariæ rei, ad portum quemdam appulere. Evenerat tum, ut sædus et pax inter Romanos et Indos pacta solveretur. Atque Indi alicunde incursione in eos acta, cum aliis pleoræque, tum ipsum philosophum interemere. Pueros autem, ut pote ætate tenera, captos regi suo dono abduxere. Et ille juniorem quidem, Ædesii ei nomen erat, ministerio vini miscendi, Frumentium autem arcano regiarum litterarum et pecuniarum curandarum muneri (ingeniosum namque, et ad hujusmodi munia obeunda idoneum esse cognoverat) præfecit. Et cum annis pluribus egregiam ei fidem præstitissent, moriens rex, uxore et tenero filio relicto, diuturnam illorum benevolentiam libertate data compensavit, et quocunque loco esse vellent, migrandi eis potestatem permisit. Itaque illi Tyrum, quæ patria eis erat, redire properabant. At Indorum regina, quod tener admodum filius esset, eos, ut aliquod adhuc ad tempus, pueri regnique curatores constituti, donec ille major fieret, ibi manerent, rogavit. Obsequuntur illi ; verebantur enim heræ optata rejicere : et Indorum regnum, quoad potuere, administrant. Et magis penes Frumentium summa

(1) Plin. lib. vi, cap. 23.

A

ΚΕΦΑΛ. ΑΕ.

Ὡς καὶ τὰ ἐνδότερα τῶν Ἰνδῶν ἔθνη τὸν Χριστιανισμόν παρεδέξαντο· ἔτι δὲ καὶ τὸ Ἀρμενίων ἔθνος.

Ἐπὶ δὲ τῆς αὐτῆς βασιλείας καὶ τὰ ἐνδότερα τῶν καθ' ἡμᾶς Ἰνδῶν ἔθνη, ὅσα δὴ τῆς Βαρθολομαίου διδασκαλίας ἀπέιρατα μεμενῆκασιν, ὑπὸ τινος ἱερέως, Φρουμεντίου τοῦ νομα, καθηγγητῆ αὐτῶν γεομένων, τῆς ἱερᾶς διδασκαλίας μετέσχον. Ὡς δ' αὖ δὲ μή τις ἰδοὺς τὸν Χριστιανισμόν ἐξ ἀνθρώπων συστήναι, καὶ ἐκ τῶν παρ' Ἰνδοῖς γενομένων μαθεῖν ἵσταν εὐπέτης. Οἱ δ' Ἰνδοὶ Σάβαι μὲν τὸ ἀνέκαθεν ἐκαλούντο· Ὀμηρίται δὲ ἐκλήθησαν ὕστερον. Τῶν δ' ἐκ Χεττούρας τῇ Ἀβραάμ γεννωμένων τὸ ἔθνος. Τὴν δὲ χώραν αὐτῶν εἶναι φασιν, ἣν Ἑλλήνες μεγάλην Ἀραβίαν καὶ εὐδαίμονα ὀνομάζουσιν. Ἐπὶ τὸν ἐξωτάτω δὲ Ὀκεανὸν καθέκειν ταύτης τὰ τέρματα· ἥς ἡ μητρόπολις, ἡ Σαβά, ἐξ ἥς Σολομώντι παραγεγονέναι λόγος· ἔχει τὴν τοῦ Νότου βασιλίσσαν. Ἐμπερίτομον δὲ τὸ ἔθνος· Ἠλλῶ τε καὶ Σελήνη καὶ δαίμοσιν ἄλλοις ἐπιχωρίοις θύει. Ἀναπέφυρται δὲ αὐτοῖς καὶ Ἰουδαίων οὐκ ἐλάχιστον πλῆθος. Ταύτην τοίνυν Μερόπις τις φιλόσοφος· Τύριος ἱστορῆσαι σπουδὴν θέμενος, μιμησάμενος μὲν καὶ τοὺς πάλαι σοφοὺς, Πλάτωνα καὶ Ἐμπεδοκλῆν καὶ Δημόκριτον, κατὰ θέαν τῶν πλοῦν στελαιζόμενος· μακρὸν, μάλιστα δὲ τὸν προσεχῆ Μητρόδωρον τὰ κατ' Ἰνδοὺς ἱστορήσαντα, δύο τινὰ μεираκία συμπαραλαβὼν γένει προσήκοντα, καὶ Ἑλληνικῆς οὐκ ἄμοιρα διαλέκτου (ἐλευθερίων γὰρ διὰ λόγων ἦγεν αὐτὰ), τοῦ πρόσω ἠπείλετο. Καὶ δὴτα ὅσα γ' ἔχρην ἱστορήσας, ἐπανόδου εἶχετο, Αἰγυπτίᾳ καταπλέων νηϊ. Κατὰ δὲ χρεῖαν ὕδατος ἡ καὶ τινος ἄλλου τῶν ἀναγκαίων λιμένι προσορμίζει τινί. Συμβάν δὲ τῇ καὶ ταῖς μεταξὺ Ῥωμαίων τε καὶ Ἰνδῶν διασπᾶσθαι σπονδὰς, Ἰνδοὶ ποθεν ἐκδραμόντες, κτείνουσι μὲν ἅπαντας· καὶ αὐτὸν δὲ τὸν φιλόσοφον διεχρήσαντο. Τοὺς δὲ παῖδας ἄτε νέους ζωγρήσαντες, δῶρον τῇ σφῶν προσάγουσι βασιλεῖ. Καὶ ὅς τὸν μὲν νεώτερον, Αἰδέσιος ἦν αὐτῷ ὄνομα, ἐπὶ τὸ οἰνοχοεῖν καθίστα· τὸν δὲ Φρουμέντιον τῶν βασιλικῶν γραμμάτων ταμίαν εἶχε, καὶ τῶν χρημάτων ἐπίτροπον. Ἐχέφρονα γὰρ εἶναι, καὶ τὰ τοιαῦτα διακονεῖν ἱγίνωσκεν ἱκανώτατον. Χρόνῳ δὲ πλείεσσιν **609** τὰ πιστὰ οἱ παρεσχηκότας, τελευτῶν ἐπὶ γαμετῇ καὶ ἀπαλῷ παιδί ἐλευθερίᾳ τὴν μακρὰν ἡμείδετο εὐνοίαν, καὶ ὅπῃ δὴ βουλομένοις διατρέθειν, ἀνείτο. Οἱ μὲν οὖν εἰς Τύρον ἔσπευδον ἐπανήκειν, ὅθεν δὴ καὶ πατρίδος ἦσαν· ἡ δὲ βασιλεῖς τῶν Ἰνδῶν ἔτι κομιδῇ νέου τοῦ παιδὸς ὄντος· εἶδετο παρ' ὀλίγον μένειν χρόνον εἰς ἐπιτρόπους τῆς ἀρχῆς· καθίσταμένους τῷ νέῳ, ἕως οὗ ὁ παῖς ἀνδρωθείη. Καὶ πεύθονται μὲν ἐκείνοι· ἡδούντο γὰρ ἀντιδοῦσαν τὴν δέσποιναν παραιτήσασθαι· καὶ τὴν ἡγεμοίαν Ἰνδῶν ὡς ἐγχωροῦν ἐπετρόπευον. Καὶ μᾶλλον Φρουμέντιος ἐπὶ τῶν ὄλων ἦν· ὅς Θεοῦ γε οἶμαι διερεθίζοντος, εἰ τινὲς εἰσι παρ' Ἰνδοῖς Χριστιανοὶ ἀνη-

(2) Socrat. lib. i, cap. 19.

ρῶνα, ἢ Ῥωμαῖοι τῷ πλὴν ἐπιχωρίζοντες. Εὐρί-
σκων δὲ, φιλοφρόνως τε ὑπέδεχτο· καὶ ἰδιάζουσι
τόποις, ἢ ἔθους Χριστιανοῖς, συνήχθητο. Ὁ δ' ὤδα
πρωῶν, εὐκτερίον οὖον ἀνφοδοῦμαι. Καὶ τινὰς τῶν
Ἰνδῶν κατηγῶν, εὐχὰς τελεῖν παρεσκευάζε, καὶ
πρεσβεύειν τὰ θεῖα προὔτρεπετο. Ἡδὴ δ' ἐφῆβου
τοῦ βασιλέως γενομένου παιδὸς, τοῦτόν τε καὶ τὴν
αὐτοῦ μητέρα παραιτησάμενοι, ἐπὶ τὴν σφετέραν
πλοῖον ἀπέπλεον, καίπερ μένειν ὡς πλείστον ἐκδια-
ζόμενοι. Καὶ ὁ μὲν Αἰδέσιος εἰς Τύρον ἦκων, καὶ
τοὺς προσήκοντας κατεῖδεν, κατὰ ταῦτα τῆς τοῦ
πρεσβυτερίου καθέδρας ἤλθωτο· Φρουμέντιος δὲ τὴν
ἐπὶ Φοίνικας παριδῶν, εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἦκε· καὶ
Ἀθανασίῳ ἐντυχὼν, ἀρτι τῶν ἱερῶν οὐράκων ὑπερ-
καθίσαντι, τὰ κατ' Ἰνδοὺς διηγείται· καὶ ὡς ἐν
ἐτοίμῳ εἰσὶ τὸν Χριστιανισμόν παραδέξασθαι ἔλεγε,
καὶ μὴ περιορᾶν τὴν θῆραν κατηντιδόλει· ἱερέα δὲ
ἴσον τάχος καὶ κληρὸν αὐτοῖς ἐπιτέμνειν. Ἀθανά-
σιος δὲ εἰς ἔννοιαν θέμενος τὸ ῥηθὲν, τοὺς ἐπιδη-
μούντας τῶν ἐπισκόπων ἀθροίσας, οὐκ ἄλλον ἐπιτή-
δειόν τε καὶ ἱκανώτατον τὴν θρησκείαν αὐξῆσαι
ἔκρινεν ἢ αὐτὸν ἐκείνον ὅς πρῶτος σπέρματα τῆς
τῶν Χριστιανῶν μετουσίας αὐτοῖς κατεβάλλετο.
Καὶ ὁ μὲν πεισθεὶς, ἀνελάμβανε τὴν ἱερωσύνην· καὶ
αὐθις ἐπὶ τὴν Ἰνδῶν ἀνέστρεφε χώραν· καὶ κῆρυξ
τοῦ Εὐαγγελίου τοῖς ἐκεῖσε ἄπασι γίνεται. Τοσοῦτον
δ' ἐπαινεθῆναι τοῦτόν φασι, ὡς ἴσον τὸ γέρας τοῖς
ἀποστόλοις κτήσασθαι· ἐπεὶ τοῖ γε καὶ ἐπισημότατον
ὁ θεὸς αὐτὸν ἀπέφηνε, τέρας καὶ σημείους ἐξαι-
σίοις κατακοσμῶν· πλουσίας γὰρ τῆς χάριτος εὐμοι-
ρήσας, οἴκους θεῶν πλείστους ἀνήγειρεν. Ἰατρὸς δὲ
καὶ κατ' ἄμφω ψυχῶν καὶ σωμάτων ἀνηκίστων,
ἐθεράπευε χρόνια τραύματα. Ταῦτα Ῥουφίνος ἱστό-
ρησεν, Αἰδελίῳ ἀνὰ τὴν Τύρον περιτυχὼν, ὡς φησιν.
Ἄλλ' οὕτω μὲν καὶ ἡ παρ' Ἰνδοῖς ἱερωσύνη συνέ-
στη· κακεῖθεν ἐφεξῆς τὸ θεῖον δόγμα διὰ τῶν ὁμό-
ρων διέβη. Τοῖς δ' αὐτοῖς δὲ χρόνοις, καὶ Ἀρμενίους
ἐπιθόμην τὰ Χριστιανῶν ἐλέσθαι. Γρηγόριον γὰρ
ἐκείνου τοῦ θαυμαστοῦ πολλὰ πρὸς Τηριδάτου πα-
θόντος διὰ Χριστὸν, καὶ μετὰ πολλὴν καὶ ποικίλην κα-
κῶν ἰδέαν, ἐπὶ τεσσαρεσκαίδεκα ἔτη λάκκῳ βορβο-
ρῶδει καὶ ἀφεγγεῖ συγκλεισθέντος, Τηριδάτης ὁ τοῦ
ἔθνους ἡγούμενος θεομηνίας πανοικί πειρᾶται σύν-
αμα τοῖς ὑπερέχουσι. Χοιρώδῃ γὰρ καὶ βίον καὶ
ἔψιν ἀμεψάμενοι, διήγον σφᾶς αὐτοὺς κατεσθίοντες. **D**
Ἄλλ' ἐκεῖθεν ἀνιμνηθεὶς ὁ θεὸς Γρηγόριος, ὅφ' ἐνὶ
συνθήματι πάντας θρησκεύειν Χριστὸν ἐπειθεν· ἐκ
τῆς χοιρείας τ' ἐκείνης καὶ μορφῆς καὶ διαίτης
ἀπαλλάττων, τὴν κατὰ Χριστὸν ἀσπάξασθαι πολι-
τείαν ἠρέθισε· νεῶς τε αὐτοῖς ἀνήγειρε, καὶ τὰ τῆς
μυστικῆς ἐτέλει τοῦτοισι θυσίας. Καινοῖς δὲ θαύμασι
τοὺς ἐνοίκους δαίμονας ἀπελάσας τῆς χώρας, αὐτὸν
τε Γρηγόριον σύναμα Τηριδάτῃ παρὰ τὸν μέγαν
βασιλέα Κωνσταντίνον γενέσθαι· τὸν δὲ συνῆδασθαι
τὰ παράδοξα διακοῦντα. Ἐπίσκοπον δὲ τῆς ὅλης
χώρας καταστήσας Γρηγόριον ἐπεμπευ. Ὑπὸ γούν

A rerum erat: qui, ut equidem puto, instigante Deo,
si quid apud Indos Christiani, aut qui navibus eo
frequentarent Romani essent, diligenter perscru-
tabatur. Eos inventos perhumaniter accepit, locis-
que, Christianorum more, suis cum eis oravit.
Atque ea progressus via, orationis domum con-
struxit: et quosdam ex Indis sacris nostris insti-
tuens, precationibus operari docuit, et religionem
profiteri hortatus est. Et filius regis jam ephēbus
erat. Atque illi quamvis, ut manerent, plurimum
cogerebantur, attamen et cum regis et cum matris
ejus bona venia in patriam suam rediere. Et Ἄδε-
sius quidem Tyri, propter propinquos suos, postea
presbyterii assumpsit dignitatem. Frumentius vero,
Phœnicia relicta, Alexandriam se contulit: **609**
B atque ad Athanasium cum venisset, qui nuper ad-
modum ad sacra Ecclesiæ gubernacula pervenerat,
res Indorum ei exposuit, et ut proclives paratique
ad Christianismum suscipiendum essent ostendit.
Et insuper, non despiciendam esse tam opportune
oblata venationem, sed episcopum eo et clerum
illis quamprimum mittendum esse supplicavit.
Athanasius porro verbis eis in animo suo perpen-
sis, episcopis, qui tum Alexandriæ aderant, advo-
catis, non alium aptiorem magisque idoneum ad
cultum divinum ibi adaugendum judicavit esse,
quam eum ipsum, qui primus semina Christianorum
communione apud eos jecisset. Atque ille persua-
sus, episcopatum suscepit: et in regionem ludorum
reversus, præco Evangelii istic omnibus factus est.

C Tantopere vero eum laudatum esse ferunt, ut pa-
rem cum apostolis laudem et honorem tulerit.
Clarissimum enim eum Deus reddidit, prodigiis et
miraculis insignibus exornans. Et locupletem
nactus gratiam, plurima Deo constituit templa,
medicusque animarum juxta et corporum incurabi-
lium diuturna sanavit vulnera. Hæc Rufinus in-
memoriæ prodidit, qui se Ἄdesium Tyri convenisse
refert. Et ad hunc quidem modum sacerdotalis
dignitas et administratio apud Indos est instituta:
unde deinceps divinum dogma finitimas quoque
regiones pervasit. Eisdem fere temporibus Arme-
nios itidem Christianam religionem complexos esse
audivi. Cum enim Gregorius ille (1), qui miraculis
edendis clarus fuit, multa a Tiridate propter
Christum passus, et post multas variasque malorum
species ad quatuordecim annos foveæ cœnosæ et
caliginosæ inclusus esset, Tiridates ipse ejus gen-
tis princeps, cum domo sua tota, et cum optimati-
bus, divinæ iræ vindictam esse expertus. Ad vitam
enim simul et formam porcorum redacti, seipsos
devorabant. Sedenim ex fovea illa extractus divus
Gregorius, uno signo omnibus Christum colere
persuasit: et suilla forma atque vita liberatos,
institutum nostrum complecti coegit, delubra eis
construxit, sacra arcani et mystici sacrificii cele-

legimus. Sed unus et idem est, sicut colligere est
infra ex lib. II, cap. 19.

(1) Alium hunc Gregorium Mirificum fuisse ali-
quis putet ab eo quem supra Origenis discipulum,
et episcopum Neocæsariensem in Ponto exstitisse

Bravit, et novis miraculis incolas dæmones ex ea regione exturbavit. Sunt qui Gregorium una cum Teridate ad Imperatorem magnum Constantinum venisse tradunt, eumque tam miranda et inopinata audientem magnopere lætatum esse, et Gregorium ipsum totius ejus regionis episcopum ordinatum, eo comprobatus, cum idolorum fana ibi evertit, tum Christo sacra templa erexit, et miraculis præcipuis universam gentem ad fidem nostram redactam baptizavit, atque ad Servatorem Christum adduxit.

CAPUT XXXVI.

Quid Sapor regi Persarum acciderit : de episcopo Symeone, deque iis qui cum eo martyrio sunt affecti.

Non longe post per finitimos populos ad plurimos dogma nostrum pervenit : a quibus et ad Persas doctrinam tum pertigisse existimo. Nonnulli etenim ex Persis, cum Osroenis et Armeniis familiarius agentes, et cum sanctis quibusdam viris verba conferentes, paulatim virtutem illorum experti, ad vitæ eorum æmulationem tacite ferri, et Christianismum amplecti cœpere. Ubi autem cum tempore numerus eorum est auctus, ecclesiæ constructæ, sacerdotum ordo institutus, aliæque quæ nostrorum sunt sacrorum peracta, non mediocrem ea res magis attulit plagam. Ii enim antiquitus, veluti familia quædam ad quam sacerdotium pertineat, rem divinam apud eos procurant. Quin et Judæis qui ibi sunt, ægre fuit, jamdudum odio atque invidia adversus religionem nostram, nobis infensis. Ii Saporem, qui tum regnum in ea regione obtinebat, adeunt : et Symeonem Seleuciæ et Ctesiphontis, primariorum in Perside urbium, episcopum, per calumniam deferunt, veluti Romanorum imperatori amicum, rebusque Persarum infestum. Et rex fide illis habita, primum Christianos vehementer vexavit, præfectos illis viros sævos constituens, et tributa gravia imponens, ut scilicet egestate et exactorum crudelitate expugnat, religionem repudiarent : id quod ei magnopere studio fuit. Deinde sacerdotes atque episcopos, tanquam eorum præfectos jugulare, ecclesias demoliri, sacra donaria publicare, et Symeonem perinde atque religioni simul et regno Persarum insidiantem corripere jussit. Itaque magi, Judæis adjuvantibus, ecclesias statim solo æquant : et Symeones ferreis compedibus vinctus, apud regem sistitur. Ubi sane virum se honestum et bonum præstitit. **611** Post multa namque verbera introductus, non amplius, uti consuetudo ejus fuerat, adorare illum sustinuit. Quapropter ira percitus tyrannus, quid id tandem esset, quod nunc demum præter morem faceret, interrogat. Atque ille : Quod nunquam antea, inquit, sicuti nunc, productus sum, vi mihi illata ut verum Deum prodam. Cum quidem nulla inter nos esset dissensio, quæ moris Persici sunt feci : nunc autem nefas id esse duco. De veritate namque et fide nobis est certamen. Porro Sapores illi, ut solem adoraret, necessitatem imponit : quod nisi faceret, non ipsum modo, verum etiam omnem quæ ibi esset Christianorum gentem, interituram

Α Τηριδάτη Γρηγόριος συγχροτούμενος, τὰ τε παρ' ἐκείνοις εἰδωλεῖα κατέστρεψε, καὶ Χριστῷ θεῖα τεμένη ἀνήγειρε. Θαύμασι δ' ἐξισίοις πίστει τὸ σὺμπαν χειρωσάμενος ἔθνος, ἐδάπτειζε, καὶ τῷ σωτῆρι προσῆγε Χριστῷ.

misisse. **610** Gregorius igitur Teridatis suffragio comprobatus, cum Christo sacra templa erexit, et miraculis præcipuis universam gentem ad fidem nostram redactam baptizavit, atque ad Servatorem Christum adduxit.

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'.

Περὶ τῶν ἐν Περσίδι γεγενημένων Σαδῶρη τῷ βασιλεῖ· καὶ περὶ τοῦ ἐπισκόπου Συμεῶν, καὶ τῶν σὺν αὐτῷ μαρτυρησάντων.

Οὐ πολλῷ δὲ ὕστερον διὰ τῶν ὁμῶν εἰς πλῆθος τὸ δόγμα ἐπέδωκεν· ἐξ ὧν ἡγοῦμαι καὶ ἐς Πέρσας διαδῆναι τῆν καὶ τὴν κήρυγμα. Τινὲς γὰρ ἐκεῖθεν Ὀσροηνόις καὶ Ἀρμενίοις ἐπιμιγνύμενοι, θεοὶς τέ τισιν ἀνδράσι διομιλούμενοι, καὶ ἡσυχῇ τῆς ἐκείνων περὶ ἡμῶν ἀρετῆς, εἰς ζῆλον τῆς ἐκείνων διαίτης κατ' ὀλίγον ἦκον, καὶ Χριστιανίζειν ἤρχοντο. Ὡς δὲ χρόνῳ πλείστοι γενόμενοι ἐκκλησίας τε ἐπεσκέυαζον, καὶ ἱερωσύνην συνίσταντο, καὶ τὰλλα τῆς καθ' ἡμᾶς ἐπετήδεον τελετῆς· οὐ μετρίαν ἐνῆκε τοῦτο τοῖς μάγοις πληγὴν. Οὗτοι γὰρ ἐξ ἀρχαίου ὅτ' αὖτε γένος τῇ καθ' αὐτοὺς ἱερωσύνῃ προσῆκον, τὴν αὐτῶν θρησκείαν ἐπιτροπεύουσιν. Οὐ μὲν δὲ ἀλλὰ καὶ οἱ παρ' αὐτοῖς Ἰουδαῖοι· ἐν δεινῷ ἐποιούντο, ἀνωθεν βραχνάει τῇ περὶ τὸ ἡμέτερον δόγμα ἐκπεπολεμημένοι. Καὶ Σαδῶρη προσόντες, οὗτος γὰρ ἡγεῖτο τῆν καὶ τὸν ἔθνους, τὸν ἐπισκοπον Συμεῶν ἡν Σελευκίας καὶ Κτησιφώντος, αὐταὶ δ' ἐν Περσίδι τῶν πόλεων βασιλεύουσι, διέβαλον ὡς τῷ Ῥωμαίων βασιλεῖ φίλον, καὶ δυσμενέοντα τοῖς Περσῶν πράγμασιν· οἷς πεισθεὶς, τὰ μὲν πρῶτα χελεπῶς ἐπέτρεψε τοῖς Χριστιανοῖς, ἐπιστάσις ἀνδρῶν ἀπηνῶν καὶ δριμύσις φόρων εἰσπράξαι, ὡς ἂν τῇ ἐνδοῖα καὶ ἀπηνεία τῶν ἀπαιτούντων ἐκδεδασμένοι, ἀπόθωνται τὴν θρησκείαν, ὃ διὰ σπουδῆς μεγάλης αὐτῷ ἦν· ἐπειτα τοὺς ἱερεῖς, καὶ ὡσανεὶ προστατάς αὐτῶν κτείνειν ἐκέλευεν· εἰς ἐρείπια δὲ καθίστασθαι τοὺς νεῶς, καὶ τὰ ἱερὰ κεμήλια τῷ δήμῳ ἀνεῖσθαι, καὶ τὸν Συμεῶν ὡς ἐπίβουλον καὶ τῆς θρησκείας καὶ τῆς βασιλείας Περσῶν, σῦρεσθαι. Μάγοι μὲν οὖν, Ἰουδαίων συναιρομένων αὐτοῖς, τὰς ἐκκλησίας ὅσας ἐβρίπτουν· ὃ δὲ Συμεῶν πεδῆθαι σιδήροις, τῷ βασιλεῖ παρέστατο. Ἐνθα δὲ ἀνὴρ καλὸς τε καὶ ἀγαθὸς διεφάνη. Μετὰ γὰρ πολλὴν βάσανον εἰσαχθεὶς, οὐκέτι ὡς ἔθος αὐτῷ προσκυνῆσαι ἠνέσχετο· ἐφ' ᾧ χαλεπήνας ὁ τυραννός, τί δὴ ποτε παρὰ τὸ εὐθεὶς ἀρτὶ πράττοι, διεπυνθάνετο. Ὅτι περ, ἔλεγεν, οὐδέπω ὡς νῦν εἰσῆχθην, προδοῦναι τὸν ἀληθῆ θεὸν βιάζομαι. Ὡς γοῦν μηδεμιᾶς ἐνοῦσης διαφορᾶς, τὰ εὐθότα ἐποιού· νῦν δ' οὐ θέμις εἶναι νομίζω· ὑπὲρ γὰρ ἀληθείας καὶ τῆς πίστεως ὁ ἀγών. Σαδῶρης δὲ τὸν ἥλιον προσκυνεῖν κατηνάγκασε. Μὴ ποιεῖν δ' αἰρούμενον, οὐ μόνον αὐτὸν διολέσειν ἠπέλει, ἀλλὰ καὶ σὺμπαν φύλον τῶν ἐκείσε Χριστιανῶν. Ἐπεὶ δὲ οὔτε λόγους τοῦτον κατακτυπῶν, οὐτ' ἐπαγγελίας χαυνῶν, προδοῦναι τὸ σέβας, καὶ τὸν ἥλιον μήποτε προσκυνεῖν

ἐλπίσας· τὸ γε νῦν δεσμώτην ἀνέπεμπον εἰς φρου-
 ρίν. Ἀπαγόμενον οὖν, Ὑσθαζάνης πρεσβύτες εὐ-
 λούχος, παιδαγωγὸς χρηματίσας Σαδῶρη, τὰ πρῶτα
 δ' ἐν τοῖς βασιλείοις ἐκείνου φερόμενος, ἀναστὰς τὸν
 μάρτυρα προσεκύνει· ἔτυχε γὰρ πρὸ τῶν αὐλείων
 οὐδὲν καθήμενος· Συμεώνης δὲ οὐδὲ λόγου μετα-
 δοὺς αὐτῷ, ὕβριπαθῶν παρήμειδε, μυσσαστόμενος,
 οἷς οὐ πρὸ πολλοῦ βιασθεὶς Ἡλὶψ προσκυνεῖν εἴλετο.
 Δακρύων δὲ πλήσας τοὺς ὀφθαλμούς, ὁ εὐνούχος,
 ὦμωξε· καὶ δὴ τὴν λαμπρὰν ἐσθῆτα βίβας, μετημ-
 φέσσο μέλαιναν· καὶ πρὸ τῆς οἰκίας ἐκάθητο, πέν-
 θος ἔχων οἰμωγαῖς καὶ δάκρυσι σύμμικτον, τοιαῦτα
 ὑποφωνῶν· Οἱμοὶ ἐγὼ! τίς δὲ ἄρα ἔσται περὶ ἐμέ,
 ὃν ἀβέβητως ἱρνησάμην Χριστόν; ὅπου γε Συμεὼν
 οὗτος διὰ ταῦτα, παλαιός γ' ἐμοὶ συνήθης ὢν, παρέ-
 δραμεν οὐδὲ προσβλέμματος ἀξιώσας; Ταῦτα Σαδῶ-
 ρην ἀγνοῆσαι οὐκ ἦν· καὶ μεταστελλόμενος τὸν
 εὐνούχον, εἰ τι κατ' οἶκον ἐχρήσατο συμφορὰ ἐπυν-
 θάνετο. Ὁ δὲ μὴ κατ' οἶκον ἔλεγε δύστυχεῖν· ἥ γὰρ
 ἂν μακάριον ἦν πᾶσι τοῖς κατ' οἶκον ἔχειν κακῶς·
 βέβητον γὰρ ἦν ἡ τοιαύτη περιπεσεῖν συμφορὰ. Πένθος
 δ' ἔχων, φησὶν, ὅτιπερ ζῶ, καὶ ὁρῶ τὸν ἥλιον, ἐκ
 πολλοῦ τεθνάναι δίκαιος ὢν, ὅτιπερ μὴ κατὰ γνώ-
 μην, σὴν χάριν, τὸν Ἥλιον προσεκύνῃσα. Κατ' ἄμφω
 οὖν με χρῆναι κρίνω θανεῖν· οἷς τε δὲ ἐπὶ θοὺν μάλα
 ἡρνησάμην Χριστόν, τῶν καλλίστων προδότης γεγε-
 νημένος, καὶ περὶ σὲ ἀπατεῶν χρηματίσας. Ταῦτα
 λέγων, διώμνυτο μὴ τοῦ λοιποῦ μετατεθεῖσθαι τὴν
 γνώμην. Σαδῶρης δὲ τῇ ἀθρόα τοῦ εὐνούχου μετα-
 βολῇ ἐκπλαγείς, τοῖς Χριστιανοῖς ἐχαλέπαινε μάλι-
 στα, γοητσίαις τὰ τοιαῦτα δὴ πράττειν οἰόμενος.
 Συνηθεῖς δὲ καὶ φειδοὶ τῇ περὶ τὸν τροφέα, πάσῃ
 μηχανῇ μεταπειθεῖν ἐπειράτο, πρᾶττει τὸ ἀπηνὲς
 κερανύς. Ὡς δὲ τὸ πρὸς βουλῆς περαινέειν οὐκ εἴ-
 χεν, Ὑσθαζάνου μὴ τοσοῦτον εἶναι εὐήθη λέγοντος,
 ὥς ἀντὶ τοῦ Ποιητοῦ καὶ Κτίστου σέβειν ἀρεῖσθαι τὰ
 κτίσματα, ἐκνικηθεὶς τῷ θυμῷ Σαπώρης, τὴν κεφα-
 λὴν ἀφαιρεῖσθαι προσέταττε. Καὶ δὴ τ' ἀπαγόμενος,
 τῶν τινα πιστοτάτων τῷ βασιλεῖ εὐνούχων Σαπώρη
 πέμπων, ἐπέτρεπε τάδε εἰπεῖν· Ἦν μὲν ἐκ νέου, ὃ
 βασιλεῦ, εὐνοίαν εἶχον, σοὶ τε καὶ πατρὶ τῷ σὺ καὶ
 πατρὶ τοῖς κατ' οἶκον προθύμως διακονούμενος, οὐκ
 ἂν μοι νῦν μαρτύρων εἶναι σοὶ χρεῖαν πιστεύω·
 ἐπίσταμαι γὰρ σε πάντα εἰδέναι· ἀλλ' ὑπὲρ ὧν
 ἔσσει κεχαρισμένος ὑμῖν διαγέγονα, μίαν δὴ χεῖρα
 αἰτῶ, ἣν ἀμείβεσθαι δίκαιος ἂν εἴης, πολλῶν ἀπο-
 λαύσας. Ἐν δεινῷ τε μάλα τίθεμαι θνήσκων, ὥς
 ἀπιστος καὶ κακοῦργος περὶ τὸν σὸν οἶκον φανείς
 ἐκτίνω τὴν δίκην. Κήρυκα τοίνυν κέλευε σημαίνειν
 πᾶσιν, ὅτιπερ Ὑσθαζάνης θανάτῳ κολάζεται, οὐδὲν
 οὐδαμῶς μοχθηρὸς τις περὶ τὴν βασιλείαν φανείς·
 ἐκ προγόνων δὲ τὰ Χριστιανῶν πρεσβεύων, καὶ ἤχι-
 στα πειθόμενος βασιλεῖ, ἀρνεῖσθαι μὲν δὲ ἐπὶ θείᾳ
 θεῖον, Ἡλὶψ δὲ ἀντ' αὐτοῦ νέμειν τὸ σέβας, ταύτην
 ὑπέχει τὴν δίκην. Καὶ ὁ μὲν τοιαῦτα ἐμήνυε. Σαδῶ-
 ρης δὲ τὴν αἴτησιν ἀπεπλήρου· ᾤετο γὰρ ἐν καλῷ οἱ
 ἔσεσθαι τὴν ἀνακήρυξιν. Εἰ γὰρ κατὰ νοὸν τοῖς ἀλ-
 λοῖς Χριστιανοῖς γένοιτο, ὥς οὐδενὸς ἔσται φειδῶ
 τοῦ λοιποῦ, οὕτως εὐνοῦ καὶ τροφέου ἀνηρημένον

PATROL. GR. CXLVI

A esse minatur. Sed enim cum neque minis il-
 lum territans, neque promissis demulcens, quida-
 quam proficeret, ac nulla spes esset reliqua,
 illum vel sacra sua proditurum, vel solem ado-
 ratum, vincitum remittit in custodiam. Quem,
 dum abducitur, Ust hazanes velulus eunuchus,
 Saporis olim pædagogus, primam in aula regia ob-
 tinens dignitatem, assurgens, ut martyrem adorat:
 tum enim forte pro aulæ palatio considebat. Symeones vero ne verbo quidem eum dignatus, quasi
 injuria affectus præterit: illud in eo detestans, quod non ita pridem coactus solem adorandum
 duxerit. Tum eunuchus oculos lacrymis suffusus
 ingemiscit, vestem splendidam ponit, pullam su-
 nit, atque pro ædibus considens luctum genitu et
 lacrymis mistum continuat, talia subinde verba
 referens: O me miserum, qualem erga me futurum
 sperem, qui a me nulla adhibita vi pernegatus est
 Christum, quando Symeones iste veteri consuetu-
 dine mihi conjunctus, ea de causa ne aspectu qui-
 dem me dignatus, præterit? Hæc Saporem latere
 non potuerunt. Itaque accito eunuchō, num quid
 domi suæ ei adversi acciderit, rogat. Ille nihil infor-
 tunii domi esse dicit; felicitatis quippe id esset,
 si quid domi esset mali; facilius namque id futu-
 rum fuerat, quam tanta opprimi calamitate. Lugo
 autem, inquit, quod et vivo, et solem aspicio,
 famuludum qui morerer meritis: propterea quod
 non ex animi sententia, tua gratia, divinum soli
 exhibui honorem. Itaque utroque nomine me mori
 debere judico, tum quod tantopere desideratum,
 rerum longe pulcherrimarum proditor factus, ne-
 gaverim Christum: **612** tum quod te quoque
 ipsum decepi. Atque his dictis, adjurat, haudqua-
 quam se posthac mutaturam sententiam. Sapores
 ad tantam eunuchi mutationem consternatus,
 Christianis quam maxime succenset, imposturis
 atque incantationibus talia ab eis agi existimans.
 Et propter familiarem consuetudinem gratiamque
 qua nutricium suum prosequabatur, modis omni-
 bus a proposito illum deducere tentat, crudelitatem
 mansuetudine temperans. Ut autem perficere, quod
 voluit, non potuit, Ust hazane non tam se esse sim-
 plicem aut stupidum dicente, ut pro factore et
 D Creatore creaturam colendam esse statuat: ira
 victus Sapores, caput ei amputari jubet. Enimvero
 cum jam ille abduceretur, fidelissimum quemdam
 ex eunuchis ad regem mittens, hæc renuntiari ei
 jubet: Qua ab ineunte ætate, o rex, benevolentia
 in te, patrem tuum, et familiam omnem fuerim,
 alacriter vobis inserviens, nihil mihi testibus opus
 esse credo; scire enim te omnia novi. Sed enim
 pro eo quod semper gratificari vobis studui, unam
 hanc peto gratiam: quam te quidem, qui multas
 acceperis, reddere est æquum. Graviter enim mori-
 turus fero, quod perinde atque infidus, maleque
 de familia vestra meritis, poenas pendam. Qua-
 propter præconem publice omnibus promulgare
 jubeto, Ust hazanem morte multari, non qui in re-

5

giam aut regnum quidquam admiserit, sed qui sacra Christianorum professus, minime regi parere voluerit, ut quem ardentem coluerit Deo negato, pro illo Soli divinum ferret honorem, propterea supplicium sustinere. Atque internuntius hæc ita significat. Sapoies autem petitionem implet. Recte namque promulgationem ejuscemodi casuram putabat. Etenim si Christiani cum animis suis reputarent, nulli de cætero parsum iri, quando nutritius et tam charus regi vir necaretur, celerrime eos Christum colere desituros. Præterea vero factum id Usthanani quoque commodum accidit. Quemadmodum enim, cum timore adductus solem adoravit, multos ex Christianis transversos egit: ita imitatores ejus rursus futuri fuerant illi, cum pro veritate religionis casum esse cognoscerent. Atque Usthananes quidem ita præclare vitam suam finit. Postera autem die Symeonem quævis rex trucidari præcepit. Erat autem ea dies, quæ venerandam Dominicam resurrectionem Christi præcedit. **613** Quin et alios itidem centum vinctos, qui ex episcopis et alio sacro ordine erant, tum jugulari jussit. Symeones igitur productus, neque ipsi regi neque Soli adorationis cultum exhibere volens, perquam libere et fortiter de dogmate suo decertavit. Maximus porro archimagus, sive magorum princeps, cum illos abductos, an vivere, et rem divinam de regis sui more facere vellent, interrogasset, atque id illi cuncti detrectassent, ad supplicium omnes condemnati sunt. Et carnifices quidem ad mortem martyribus inferendam accingebantur; Symeones vero qui aderat, præsentis animo esse et confidere eos jussit: atque in memoriam eis revocavit mortem simul et vitam sempiternam, resurrectionem quoque, et veram pietatem. Et testimonia quedam sacrarum Litterarum adducens facile fidem faciebat orationi suæ: mortem scilicet affirmans esse vitam; at si quis per timiditatem cultum Dei deserat, id demum veram esse mortem. Neque ita multum abesse tempus, etiamsi nemo occidat, quin sua ipsa sponte mors præsto sit: quippe quam nemini, qui genitus sit, effugere liceat. Quæ autem futura sint æterna, et ævum ipsum testem habentia, non omnes ex æquo prorsus consecutura, sed unicuique certam quandam et exactam adhibitum iri, quæ vitam hic actam examinet, amissim: accepturumque quemlibet pro operibus suis bonis præmia immortalia, atque itidem rursus supplicia pro malis perpetratis sempiterna. Maximum esse, prorsus vitam pro nomine Dei projicere, atque apud nos bonorum omnium summum et felicissimum. Ejusmodi verbis Symeones, veluti quidam bonus prædicator, ad certamina discipulos suos instruens, ingenti fiducia illos ad eadem progredi est cohortatus. Cæterum postquam centum illi est peremptus. Inter hos etiam fuisse Abdechalas et Aninas (1), senes jam, et seniores seu presbyteri ecclesiæ ejus. Trementi vero Anitre, dum ad eadem præparatur, Pusices regionum artificum præ-

(1) Al. Ananias.

A ἀνδρὸς, τάχιστα ἂν παύσαιτο σέβειν Χριστόν. Χρησίσιμον δ' ἐτέρως καὶ Οὐσταζάνῃ συνέβαινε τὸ πράχθῃν εἶναι. Ὁπηνίκα γὰρ δέσας τὴν προσκύνῃσι, ἀφωσίου, πολλοὺς ἐκλόνησε τῶν Χριστιανῶν· ἐπίσης δ' αὖθις εἶναι μιμητὰς γενέσθαι, εἴ γε μάθοιεν ὑπὲρ τῆς ἀληθοῦς θρησκείας ἀνηρημένον. Καὶ Οὐσταζάνης μὲν οὕτως ἐνδόξῳ βιοτῇ ἐτελεύτα· τῇ δ' ἐξῆς καὶ Συμεῶνῃ βασιλεὺς ἐκέλευεν ἀναιρεῖν. Ἦν δ' ἡμέρα ἡ πρὸ τῆς κυριωνύμου καὶ σεπτῆς Χριστοῦ ἀναστάσεως. Καὶ ἄλλους δ' ἐπίσης κτείνειν ἐκατὸν δεσμώτας προσέταττεν. Ἐπίσκοποι δ' ἦσαν καὶ ἄλλοι τοῦ καταλόγου τῶν ἱερῶν. Ὁ μὲν οὖν Συμεῶνης προσπαθεῖς, οὐτ' αὐτῷ οὐτε Ἡλῖπ προσκυνεῖν ἤθελεν, ἐλευθέρως μάλ' ἀπερὶ τοῦ σφετέρου δόγματος διαγωνιζόμενος. Ὁ δὲ μέγιστος ἀρχιμάχος, ἀπαγόμενοις αὐτοῖς, προφθάσας εἰ βούλοιντο ζῆν, καὶ παραπλησίως βασιλεὶ θρησκεύειν αἰροῖντο, ἠρώτα. Ὡς δ' ἀπηξίουσαν πάντας, τῇ καταδίκῃ ἐπέστησαν. Κ' ἱ οἱ μὲν δῆμιοι περὶ τὰς τῶν μαρτύρων διεπονούντο σφαγὰς· Συμεῶνης δὲ παρών, θαρρεῖν τε ἐκέλευε, καὶ ὑπεμνήσκει περὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς. Ἐτι δὲ καὶ περὶ ἀναστάσεως καὶ εὐσεβείας. Παράγων δὲ καὶ τινὰς μαρτυρίας τῶν ἱερῶν Γραφῶν, ἐπιστοῦτο γενναίως ἀποδεικνύς τὸν θάνατον εἶναι ζωὴν· τὸ δὲ διὰ δειλὴν τὴν εἰδᾶς προδοῦναι, τοῦτ' εἶναι θάνατον ἀληθῶς. Οὐ πάνυ γὰρ πόρῳ καὶ μηδενὸς κτείνοντος, αὐτόματον ἀνάγκη ἐπιστῆναι τὸν θάνατον. Τοῦτο γὰρ ἀφυκτον παντὶ γέννησιν ἐσχηκότι. Τὰ δ' εἰσέπειτ' αἰδία ὄντα, καὶ τὸν αἰῶνα μάρτυρα ἔχοντα, οὐ πᾶσι πάντως ἐφεται· ἀλλ' ἐκαστῷ ἀκριδῆς τις ἐπιστῆσεται στάθμη, τὸν ἐνταῦθα βίον εὐθύνουσα· καὶ λήψεται γι τὰς ἀμοιβὰς ἐκαστος τῇ ἀθανάτου· ὡς ἐπραξέ τῶν χρηστῶν, ἐν ἱσφ δ' αὐτὸς τὰς εὐθύνas ἑτέρας. Πολλῷ δὲ ἀρα πάντων μεῖζον· τὸ ὑπὲρ Θεοῦ προέσθαι τὸ ζῆν· δ τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν ἔσχατον καὶ μακαριώτατον. Τοιαῦτα Συμεῶνης οἶα τις ἀγαθὸς παιδευτρίδης πρὸς τοὺς ἀγῶνας ὑπολείφων, εὐθαρσῶς πρὸς τὰς σφαγὰς χωρεῖν παρεσκεύαζεν. Ἐπὶ δὲ τοὺς ἐκατὸν ὁ δῆμιος διεχρήσατο. τέλος καὶ αὐτὸν Συμεῶνην ὑπῆγε τῷ ξίφει. Ἐν οἷς ἦσαν καὶ Ἀδδεχαλάς καὶ Ἀνίνας, πρεσβύται δὲ καὶ πρεσβύτεροι τῆς κατ' αὐτὸν ἐκκλησίας. Τρέμοντι δὲ τῷ Ἀνίνα τῷ πρὸς τὴν σφαγὴν εὐτρεπέζεσθαι, Πουσίκης ὁ τῶν τοῦ βασιλέως ἡγουμένος τεχνιτῶν, Μύσον, ἔλεγε, γέρον, ἐπὶ βραχὺν χρόνον τοὺς σούς ὀφθαλμούς, καὶ θαρσῶν δέξαι τὸ ξίφος. Αὐτίκα δ' ὤφει τὸ μέγα φῶς τοῦ Θεοῦ. Ταῦτ' εἰπὼν, συλλεφθεὶς ὡς βασιλεὺς ἀνήγετο· καὶ Χριστιανὸς εἶναι ὁμολογῶν, ὡς ἐλευθεριάς ὑπὲρ τοῦ δόγματος, καὶ ὑπὲρ τῶν μαρτύρων τῷ βασιλεὶ ἀντιστάς, μὴ προστηκόντως τῇ παρῆρησίφ χρησάμενος, καὶνῷ τινι τρόπῳ κατεδικάσθη θανεῖν· δρυγμα γὰρ πεποινηκότες κατὰ τοῦ τένοντος, ἐκεῖθεν τὴν γλῶτταν ἀνέλκυσαν. Ἐκ τίνος δὲ διαβολῆς καὶ θυγάτηρ αὐτοῦ ἱερὰ παρθένα ἀνήρητο.

jugulati sunt, postremo et ipse Symeones gladio

fectus : Connive, inquit, paululum, o senex, et oculos claude, etidenti animo enseme excipe : statim enim videbis magnam lumen Dei. Hæc cum dixisset, correptus, et ad regem tractus est. Ubi cum Christianum se professus esset, quod liberioribus verbis doctrinam defendisset, **614** et iromartyribus contra regem stetit, quasi non opportune aut decenter dicendi libertate usus esset, novo quodam modo ad mortem est condemnatus. Cervice namque perfossa, lingua inde ejus est extracta. Præterea vero ex calumnia quorundam, filia quoque ejus sacra virgo interfecta est.

ΚΕΦΑΛΑ. ΑΖ'.

Περὶ Τυρβούλας τῆς ἀδελφῆς Συμεὼν, καὶ περὶ τῶν ἐπισκόπων Ἀκεψιμᾶ καὶ Μίλη· καὶ τῶν ἀλλῶν ἐν Περσίδι μαρτυρησάντων μυρίων ἑξαχιλίων.

Τοῦ δ' ἐπιγινομένου ἔτους, κατὰ τὴν ἐπιλύχνιον ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως πρόσταγμα Σαπώρου ἐφοῖτα θάνατον καταδικάζον Χριστιανῶν, ἐνθα πλῆθος αὐτῶν ἀπειρον λέγεται μαρτυρῆσαι. Πολλοὶ δὲ καὶ ἐν τοῖς βασιλείοις ἀνέσχον· μεθ' ὧν καὶ ὁ τὰ μάλιστα κεχαρισμένος Σαπώρη, Ἀζάδης ὄνομα, τὸν ἀγῶνα τοῦ μαρτυρίου ὑφίσταται· δι' ὃν περιλυτός μάλα γενόμενος, τὸ μὲν πλῆθος κτείνειν οὐκ ἀνέχε· μόνους δὲ τοῖς τῆς θρησκείας καθηγεμόσι τὸ ξίφος ἐπένευκε. Συνελαμβάνετο δὲ καὶ τις ἱερὰ παρθένος σὺν θεραπαίνῃ τὸν ἴσον βίον μετερχομένη· ἥ καὶ ἀδελφὴ προσῆν, μετ' ἀνδρὸς θάνατον, γάμον ἀπαγορεύουσα· Τυρβούλλα δὲ ἡ συλληφθεῖσα ἦν, τοῦ ἐπισκόπου ἀδελφῆ Συμεὼν. Αἰτίαν δ' ἔσχε τῆς συλλήψεως ἐκ διαβολῆς, αἰτωμένων Ἰουδαίων, ὡς τοῦ ἀδελφοῦ χάριν Συμεὼν κατὰ μῆνιν τοῦ μόρου φαρμάκοις ἐπιβουλεύει τῇ βασιλίδι. Ἐνόσει γὰρ ἐκείνῃ τὰ ἔσχατα. Ἢ δὲ πάσχουσα, ὑπέχε τὴν ἀκοὴν ὡς ἀληθὴ εἶη τὰ εἰρημένα· πεῖθεται γὰρ πως ῥᾶστα ταῖς ἀπεικταίσι συμφοραῖς περιπεσῶν ἀνθρώπων, καὶ μάλιστα ὅστις καὶ ἐκ γένους ἦν ἐκείνων καὶ κατ' ἐκείνους ἔδωκε, καὶ ἀψευδῶς εὐνοῦς εἶναι γε ᾤετο. Ἐνθεν καὶ πρόφασιν ἀποχρῶσαν εὐρησάτερες τῇ μίσει, πρὶν τὰς ἱερὰς ἐκείνας παρθένους διχῇ διελόντες, ἀνεσκολόπιζον· μέσον δὲ τῶν σκολόπων δαλθεῖν ἐπεῖθον τὴν νοσοῦσαν, ὡς ἂν γε τὸ ἀποτρόπαον ἀγος αὐτοῖς ἐπαφίσι. Τὴν δὲ Τυρβούλλαν εὐπρεπῆ γε οὔσαν καὶ τὸ εἶδος μάλα καλὴν, τινὰ τῶν μάγων ἡττηθεῖσα τῆς βψεως πρῶτον, λάθρα διαπεμφάμενον, περιουνοσίαις διαλεχθῆναι· μισθὸν δ' αὐτῇ παρασχέιν, εἴγε παιοθείη, τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς διαβολῆς· ἔλεγε. Τὴν δ' ἀκούσασαν μηδαμῶς ἀνασχέσθαι, ἐξυβρίσαι· δὲ τὸν ἀκόλαστον ἐκείνου τρόπον, καὶ θανεῖν ἐλέσθαι μᾶλλον, ἢ τὸ σῶφρον τῆς παρθενίας προδοῦναι. Τοῦ δὲ Σαπώρου δόγματος κυρωθέντος, τοὺς μὲν ἄλλους ἔφιν, ὡς εἴρηται, τοὺς δὲ ἡγεμόσι μόνους τῆς θρησκείας τὴν δίχην ὑπέχειν, οἱ μάγοι καὶ οἱ ζούτων κατάρχοντες, ἐντεῦθεν ἀνασκηρτήσαντες, οὐκ ἔστιν αἰπεῖν, μεθ' ὅσης τῆς κακουργίας ἀνὰ τὴν Περσῶν ἰόντες χώρην, τοὺς ἐπισκόπους καὶ ἱερεῖς διεχρήσαντο· μάλιστα δ' ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἀδιαθηνῶν τὰ πάνδεινα ἐπραττον. Κλίμα δὲ τουτοῦ Περσικῶν ὡς ἐπίπαν Χριστιανίζον. Τοῖς δ' αὐτοῖς καιροῖς καὶ

A

CAPUT XXXVII.

De Turbula Symeonis sorore : de Acepsima et Mile episcopis, aliisque in Perside sedecim millibus martyrum.

B

Anno proximo, ipso luculento Resurrectionis die (1), edictum Saporis Christianos morte multans (2), passim est propositum. Ibi tum innummerabilis eorum multitudo dicitur martyrio esse sublata, quod multi etiam ex regia aula sustinuerunt. Inter quos et Azades, apud Saporem maxime gratus, certamen pertulit : propter quem in magnam conjectus merorem rex, multitudinem ipsam postea jugulari non sustinuit, solos autem religionis antesignanos gladio feriendos censuit. Simul quoque tum comprehensa est sacra quædam virgo cum famula, ejusdem vitæ instituti sectatrice. Qui soror etiam fuit, quæ post mariti obitum nuptiis secundis renuntiaverat. Turbula porro ea, quam comprehensam esse diximus; erat episcopi Symeonæ soror. Erat autem per calumniam in vincula conjecta, quod Judæi eam detulerant, propter fratrem Symeonem iratam cædis ejus gratia veneficio insidiatam esse reginæ. Ægrotabat enim ea cum extremo periculo, et calumniam periinde atque vera esset, approbat (maxime enim credulus fuit homo, cum extremis calamitatibus incidit), præcipue cum ex genere Judæorum esset, institutisque eorum viveret, eosque sibi sincere et ex animo bene velle putaret. Quæ res illis satis præbuit occasionis ad odium explendum. Itaque sacras illas virgines, in partes duas serra discissas, in crucem egerunt : reginamque ægrotam, ut per medias illas iret, permoverunt, ut scilicet piaculum morbi abominandum in ipsas immitteret. Turbulam hanc forma atque vultu valde venustam, quidam ex magis, amore ejus ex conspectu antea captus, clam ad se accitam, de concubitu compellavit : atque si se potestati ejus committeret, mercedem ei calumniæ ejus abolitionem est pollicitus. **615** Tantum vero abest ut his auditis illius cupiditati puella assentiretur, ut contumelia impudicam ejus petitionem prosecuta sit, morique potius decreverit quam virginitalis pudicitiam prodere. Saporis edicto passim promulgato ut cæteris quidem, sicuti supra dictum est, parceretur, in duces autem religionis solos capitaliter animadvertetur : magi eorumque principes ea re ex-

D

(1) Κατὰ τὴν ἡμέραν ἥ τοῦ μὲν πάθους τοῦ Χριστοῦ ἡ ἀνάστασις ἐπεταλείτο, τῆς δὲ ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως ἡ πανήγυρις προσεδόκατο. (Sozom.) Quibus verbis eleganter Parasceves et passionis Christi dies significatur.

(2) Ante constitutionem istam, alio Saporis edicto, innumeri Christiani in Perside gladio sunt

sultantes, incredibile dictu est, quanta cum improbitate Persidem peragrantes, episcopos et sacerdotes occiderint. Potissimum autem in regione Adiabenorum crudelitatem omnem exhibuere. Est porro ea Persica regio, Christum tota profitens. Eadem tempestate et Acepsimas episcopus ductus est, et cum eo ex ejus clero permulti. Atque alios quidem facultatibus eorum direptis dimiserunt: Acepsimam autem magi flagris multis verberatum, ingenti vi ad Solem adorandum adigere sunt conati. Verum ubi nihil egere, carceri eum incluse-
runt. Quem Jacobus quidam dignitate presbyter, sua sponte secutus, magos oravit, ut in eundem cum illo carcerem protruderetur. Ibi episcopo grandaevo subsevit, arumnasque ejus sedulitate ministerii sui allevavit. In eisdem vinculis fuere, Aithalas presbyter, Joseph (1), Azadanes, et Abdiesus, diaconi, plurima flagella propter doctrinam perpassi. Postea vero ubi archimagnus, re cum Sapore communicata, potestatem ab eo in illos, pro arbitrio suo, nisi Soli divinos offerrent honores, animadvertendi obtinuit, regisque sententiam vinctis declaravit, atque illi e vestigio Christum abnegare, multoque magis Soli divinam rem facere reclamant, multos crudeliter eis intulit cruciatus. Et tum quidem Acepsimas constantis fortitudinis specimine edito, in flagranti certamine vitam finiit: cujus cadaver Armenii quidam, clam sublatum, sepeliere. Reliqui vero, et quidem plures, loris corpora conscissi, pietate tamen nihilominus integri et salvi, denuo in vincula sunt conjecti. In iis, Aithalæ, dum tortus nervis extenditur, adeo sunt brachia luxata, humerisque divulsa, **616** ut dexiceps emortua, usu nullo dependerent, neque ei ad cibum ori admovendum sufficerent. Quapropter aliorum ea in re eum ministerio uti oportuit. Sed et complures alios sacerdotes, diaconos, monachos, sacras virgines, aliosque præterea singulari in doctrinam Christianam ardore præditos, magnoque labore in sacris ecclesiasticis versatos, excruciauit. Horum numerum inire non fuit. In quibus fuere episcopi, Barbasymes, Paulus, Gadiabas, Sabinus, Mareas, Mocius, Joannes, Hormidas, Papas, Jacobus, Romas, Maares, Agas, Bocchoris (2), Abdas, Abdiesus, Joannes alter, Abramius, Abdelas, Sapo-
res, Isaac, et Dausas, qui a quodam loco, qui Zabdæus dicitur, a Persis captivus abductus fuerat. Ea tempestate, una cum chorepiscopo Mareade, etiam mortuorum excitator Milles (3), cum clericis ducentis quinquaginta numero tibi subditis, qui a Persis itidem captivi abducti fuerant, innotuit. Milles sane Persicus miles fuerat, mutatoque vivendi more, apostolicum secutus est institutum. Et civitatis cujusdam in Perside episcopus factus, cum sæpe multas gravesque sustinisset plagas, ubi neminem Christianam religionem amplecti velle animadvertit, dira

(1) Pro Josepho Sozomen. habet *Jacobum*.

(2) Sozom. habet *Bochrus*.

A 'Αχεψιμάς ἐπίσκοπος ἤγετο, καὶ πολλοὶ τῶν ὑπὸ τῷ κλήρῳ τελούντων αὐτῷ. Τῶν μὲν οὖν ἄλλων ἀφελόμενοι τὰς οὐσίας, εἶπον· 'Αχεψιμᾶν δ' ἰμᾶσι πολλοὺς ἤκιζον, καὶ βίαν ἐπήγον οἱ μάγοι τὸν Ἥλιον προσκυνεῖν. Ὡς δ' οὐκ ἐπειθον, δεσμωτηρίῳ καθ-
εῖραν· ὃ ἐκὼν τις ἠκολούθει Ἰάκωβος, πρεσβύ-
τερος τὸ ἀξίωμα, δέησιν τοῖς μάγοις προσαγαγὼν, ὅπως τὸν αὐτὸν γενέσθαι δεσμόν. Γέροντα δ' ὄντα τὸν ἐπίσκοπον ἐθεράπευε· καὶ τὰς συμφορὰς με-
τριωτέρας τῇ προθυμίᾳ ὑπηρεσίᾳ εἰργάζετο. Ὑπὸ δὲ τὸ αὐτὸ δεσμωτήριον καὶ Ἀειθαλᾶς πρεσβύτερος ἦν δέσμιος, Ἰωσήφ τε καὶ Ἀζαδάνης, καὶ Ἀβδευ-
σισοῦς, διάκονοι, μάλιστα πλείους διὰ τὸ δόγμα ὑπομεμενηκότες. Ἐπεὶ δὲ χρόνῳ ὑπερτονὸς ἀρχιμά-
γος Σαπώρου κοινωνάμενος περὶ τούτων, ὡς ἐκείνῳ βουλομένῳ ἦν τιμωρεῖν ἐκεῖνος ἐπέτρεπεν, εἰ μὴ Ἥλιῳ τὴν προσκύνησιν ἀπονείμειαν, δὴλῃν τοῖς καθειργμένοις ἐποιεῖ τὴν ψῆφον. Ἐκείνοις δ' ἐκ τοῦ σχεδὸν ἀπειποῦσι, μήτε Χριστὸν ποτ' ἀρνεῖσθαι, πολλοῦ γε μὴν δεῖν Ἥλιῳ σέβας προσενεγκεῖν, πολλὴν ὡμῶς ἐπήγε τὴν βάσανον. Καὶ Ἀχεψιμάς μὲν ἐναγωνίως ἐτελεύτα πολλὴν τὴν καρτερίαν ἐπι-
δειξάμενος· λάθρα δὲ τινες Ἀρμένιοι τὴν λείψανον ὑφελόμενοι θάπτουσιν· οἱ δὲ ἄλλοι καὶ πλείω τοῖς ἰμᾶσι καταξανθέντες, ἄτρωτοι δὲ τὸ σέβας μέιναν-
τες, δεσμοὶ· αὐθις εἰχοντο. Ἐν οἷς ἦν καὶ Ἀειθα-
λᾶς, ὃς ἐν τῷ κατατείνεσθαι τοὺς βραχίονας ἀπε-
σπάσθη τῶν ὤμων· καὶ τοῖ λοιποῦ νεκροῦς αὐτοῦς καὶ μάτην ἠωρημένους εἶχεν· ὡς μὴδ' ἱκανοὺς εἶναι δι' αὐτῶν τροφὴν τῷ στόματι φέρειν, ἀλλ' ἐτέρων χρῆσθαι πρὸς ὀπουργίαν. Πολλοὺς δὲ καὶ ἄλλους ἱερεῖς τε καὶ διακόνους, μοναχοὺς τε καὶ παρθένους ἱερὰς ἐκολάσαστο, καὶ τινὰς ἐτέρους θερμοὺς περὶ τὸ δόγμα καὶ περὶ τὰ ἱερὰ τῶν ἐκκλησιῶν διαπο-
νουμένους, ὡς ὑπερβαίνειν τὰ πλήθη τῶν ἀριθμῶν. Ἐξ ὧν ἦσαν ἐπίσκοποι· Βαρβασύμης, καὶ Παῦλος, καὶ Γαδιάδης, Σαβινός τε καὶ Μαρίας, καὶ Μώκιος, καὶ Ἰωάννης, καὶ Ὀρμισθας, Πάπας τε καὶ Ἰά-
κωβος, Ρώμας καὶ Μιάρης, καὶ Ἄγας, καὶ Βόκχο-
ρις, καὶ Ἀβδᾶς καὶ Ἀβδησοῦς, Ἰωάννης τε καὶ Ἀβράμιος, καὶ Ἀβδελάς, καὶ Σαδῶρης, καὶ Ἰσαάκ, Δαυστάς, ἀπὸ χωρίου ὡς προσαγορευομένου, δο-
ρυδάωτος Πέρσαις γενόμενος. Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν χρόνον, σὺν τῷ χωρεπισκόπῳ Μαρσάδῃ καὶ ὁ νε-
κρέγετος Μίλλης, σύναμα τοῖς ἀμφ' αὐτὸν κληρι-
κοῖς, πεντήκοντα δὲ καὶ διακόσιοι ἦσαν τὸν ἀριθμὸν, ἐγνωρίζετο· οἱ καιροὶ ἐκεῖνοις ὑπὸ Περσῶν αἰχμά-
λωτοι ἤχθησαν. Ὁ δὲ Μίλλης Πέρσης μὲν ἦν στρατιώτης· μεταθέμενος δὲ τὸν βίον, τὴν ἀποστο-
λικὴν πολιτείαν εἰλετο· καὶ τινος τῶν ἐν Περσίδι πόλεων ἐπίσκοπος γεγωνῶς, πολλὰς πολλὰκις καὶ χαλεπὰς ὑποστάς τὰς πληγὰς, ὡς οὐδεὶς Χριστιανίζειν ἤρετο, ἐπαρασάμενος τοῖς ἐποίκοις ἀνεχώρει ἐκεῖθεν. Οὐ πολλῷ δ' ὑπερτον τῶν ἐκείσε πρωτευόν-
των εἰς βασιλεῖα ἐξαμαρτέντων, στρατιᾶν μυρίαν ὁ Πέρσης ἐπαγαγὼν, κατήρπε τὴν πόλιν, καὶ βουσὶν ὁρόσας κατέπειρε. Μίλλης δὲ πῆραν μόνην λα-

(3) Alii *Milesium* vocant.

ἔων, ἥ τὴν ἱερὰν τῶν Εὐαγγελίων βίβλον ἐφοῦρει, Α εἰς Ἱεροσόλυμα ἦκεν εὐχῆς ἕνεκα· ἔπειτ' ἐκείθεν εἰς Ἀλγυπτον κατὰ θέαν τῶν ἐκεῖσε μοναχῶν ἀπήρην. Οὗτος δ' ἐκεῖνος τοῖς παραδόξοις τῶν ἔργων ἐγένετο δημιουργὸς, ὥς καὶ νεκροὺς ἀνίστην, μαρτυρῆσαι ἃ Σύρων παῖδες ἰδίᾳ παραδόντες γραφῇ κατέλιπον, ἀνάγραπτον τὸν βίον καὶ τὰς ἐκείνου πράξεις ποιοῦμενοι. Ἔμοι δ' ἀρκέσει, τὰ παρόντα μόνον περὶ αὐτοῦ διελθεῖν, καὶ μνησθῆναι μόνον, ὅσοι δὲ ἐν Περσίᾳ ὑπὸ Σαπώρῃ τὸν θεῖον ἀγῶνα διήλθον· σχολῇ γὰρ ἂν τις τίνες τε ἦσαν καὶ ὅθεν καὶ ὅπως καὶ τίνας ὑπέστησαν τιμωρίας ἀπαριθμήσας. Παντοδαποὶ γὰρ τινες καὶ ποικίλοι οἱ τῶν κολάσεων τρόποι Περσῶν, καὶ τούτοις δὴ μάλιστα τὸ φιλότιμον ἐπιδεικνύμενων. Ὡς δὲ λόγῳ περιλαβεῖν ἔστι, λέγεται τῶν τηνικαδὲ μαρτυρησάντων τοῖς ὀνόματι φερομένοις εἶναι ἀνδρας τε καὶ γυναῖκας, πλὴν τῆς ἐκτὸς πληθύνος καὶ ἀριθμοῦ κρείττονος, σὺν ἑξακισχιλίοις μυρίοις· ὧν ἐργῶδες νομίσαντες τὰς αὐτῶν προσηγορίας ἀπαριθμεῖν, οἱ ἀνὰ τὴν Ἑδέσαν Πέρσαι καὶ Σύροι Χριστιανοὶ τοῦτο μόνον ἰσθόρησαν.

ratione complecti licet, eorum qui tum ibi martyrium absolverunt, et alicujus fuere nominis, viri e: mulieres, extra multitudinem eam quæ numerum excedit, ad millia sedecim fuisse dicuntur. Quorum nomina recensere operosum judicantes, qui Elessæ sunt, Persæ et Syri Christiani, hoc tantummodo memoriz commendarunt.

ΚΕΦΑΛ. ΛΗ'.

Ὅλα δὲ μέγας Κωνσταντῖνος ὑπὲρ Χριστιανῶν Σαδῶρῃ ἔγραψε τῷ Περσῶν βασιλεῖ.

Ἐπεὶ δὲ οὕτω πάσχειν τοὺς ἐκεῖσε τὸν Χριστὸν σέβοντα· ὁ πανεύφημος ἐγνώρισε βασιλεὺς, ἡσυχάλλε μεγάλως καὶ ἡνιάτο· βοηθεῖν δὲ πρόθυμος ὢν, ἐν ἀπόρῳ τὸ ποιητέον εἶχε, ὅπως ἂν καὶ οἱ ἐν ἐκείνῳ ἡσυχίαν ἄγοιεν. Συμβάν δὲ πρέσβεις ἐκείθεν τηνικαδὲ παρῆναι, τοῖς αἰτουμένοις ἐπιτελεῖν πέρας, εὖ δ' ἡγησάμενος Σαδῶρῃ καὶ περὶ τῶν ἐκεῖσε ἀναθίσθαι Χριστιανῶν, ἐπιστολὴν ἀξιόμνητον ἔγραψε, μεγίστην χάριν ὁμολογῶν αὐτῷ, εἰ τοῖς τὸ κατὰ Χριστὸν δόγμα στέργουσιν ἀνεῖν δοῖη. Μὴ γὰρ ἔχκαλεῖν ἔχειν καὶ τὴν τῆς θρησκείας τρέπον, ἐπεὶ τοῖ γε μὴ σφαγίοις, ὥσπερ ἐκεῖνοι, ἀλλ' ἀναιμάκτοις χαίρουσι ταῖς θυσίαις, εὐχόμενοι τῷ Θεῷ, ᾧ μὴ φίλον χύσις αἱμάτων, ἀλλὰ ψυχὴ ἀρετὴν ἀκραφνῶς ἀσχοῦσα, καὶ δόγματα εὐσεβεῖς μάλα προσήκοντα. Ὡστε καὶ δι' ἐπαύλου μᾶλλον ἄγειν τοὺς ὧδε δεῖν ἡγουμένους πιστεύειν. Ἐπὶ δὲ τούτοις ὡς ἔχειν ὀπισχναῖτο τὸ θεῖον, εἰ γ' ἔλοιτο προνοεῖν τῆς θρησκείας· καὶ τεκμήριον προῆγε Γαλιτῆνον ἐκείνον καὶ Οὐαλλεριανόν, καὶ τὰ ἐπ' αὐτῷ ἐκείνῳ συμβεβηκότα. Οἱ μὲν γὰρ διὰ τὴν πρὸς Χριστιανούς εἰρήνην εὐμαρῶς· τὴν ἀρχὴν διήνυσαν. Ἐπεὶ δὲ καὶ οὗτοι, μᾶλλον δ' Οὐαλλεριανὸς διωγμὸν κατ' αὐτῶν, ὥς οἱ λοιποὶ, πράττειν ἤρεσκε, ὑπὸ Πέρσαις γενόμενος, τῆς θείας ἐπειρώθη δίκης· ἐν οἷς αἰχμάλωτος γεγονῶς, κακῶς τὸ ζῆν ἐξέμετρησεν. Αὐτῷ δ' ἐκείνῳ διὰ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν σύμμαχον τὸ θεῖον γεγεννημένον πᾶσαν τὴν

incolis imprecatus (1), inde discessit. Non longe vero post, cum primarium ibi magistratum gerentes majestatem regiam læsissent, adducto eo exercitu longe maximo Persa oppidum diruit, locumque ejus bobus aratro junctis proscidit, et tantum agrum consevit. Milles autem ex eo oppido, sicuti dixi, discedens, sola pera in qua sacrum Evangeliorum librum servabat, accepta, Hierosolyma precationis ergo venit. Deinde Ægyptum, ad visendos ibi monachos, petit. Quantus autem vir is immensis miraculis edendis, mortuisque adeo restituendis fuerit, Syri ipsi, qui vitam et res ejus gestas in litterarum monumenta retulerunt, libris suis testabuntur. Mihi satis fuerit, hæc tantum de eo dixisse, eorumque duntaxat meminisse, qui apud Persas sub Sapore divinum sustinuerunt agnomen. Ægre enim quisquam numerum inierit, et quinam, et unde fuerint, aut quomodo, quæve subierint supplicia. Varii namque multorumque generum cruciatuum apud Persas sunt modi: qui in eis etiam cum ambitione quadam, laudem et gloriam maxime ostentant. 617 Quantum autem

martyrium absolverunt, et alicujus fuere nominis, viri e: mulieres, extra multitudinem eam quæ numerum excedit, ad millia sedecim fuisse dicuntur. Quorum nomina recensere operosum judicantes, qui Elessæ sunt, Persæ et Syri Christiani, hoc tantummodo memoriz commendarunt.

CAPUT XXXVIII.

Quæ Constantinus Saporis Persarum regi pro Christianis scripserit.

Posteaquam autem laudatissimus imperator Christicolæ ibi ita affligi intellexit, ægre id ferens, magnopere est perturbatus. Et paratus quidem ad opem illis ferendam erat: sed quod faceret ut illi eo quoque loco quietam ducerent vitam, non habebat. Sed enim accidit ut legati tum ex Perside ei adessent; quorum optatis cum satisfecisset, recte se facturum putavit, si Saporis de Christianis qui sub ejus regno essent, quidquam etiam significaret. Itaque epistolam ad eum, dignam profecto illam quæ maxime celebretur, dedit: maximam se illi debitum esse gratiam ostendens, si quietem eis qui sacra Christi colerent, permetteret. Neque esse quod religionis ejus cæremonias criminetur: quippe illos non victimis mactatis, quemadmodum ipsos, sed incruentis gaudere sacrificiis; et preces ad Deum fundere, cui non effusus sanguis gratus esset, sed anima virtutem sincere exhibens, et dogmata veræ pietati maxime convenientia. Proinde laudandos eos esse magis, qui sibi ita credendum, Deumque colendum statuerunt. Ad hæc Deum illum propitium habiturum esse recepit, si Christianorum pietati consulendum putaret. Atque ad id indicandum, Galienum illum et Valerianum, præterea vero ea quæ et sub ipso accidissent, produxit. Illos enim, tantisper dum Christianos quiescere passi essent, facile imperii cursum tenuisse: 618 eosdem autem, potissi-

(1) Ἐπηρέαζατο τῇ πόλει, insultavit oppido (Socumenus)

num vero Valerianum, posteaquam, sicuti reliqui imperatores Romani, persecutionem adversus Christianos excitasset, ab ipsis Persis victum, in discrimen divinæ vindictæ incidisse, et apud eos captivum misere vitam finisse. Sed enim sibi ipsi, propter fidem in Christum, Deum opitulatorem fuisse, omnemque inde Romani imperii ditionem ab ipso usque occidentali Oceano, cum bona Orientalis parte, in potestatem suam pervenisse: multa a se bella confecta, et de gravibus tyrannis divino nutu tropæa esse statuta. Ad quas res nihil sibi opus fuisse vel hostiarum mactatione, vel vatum hariolorumque prædictione: sed ad victoriam omnem satis fuisse solam crucis, quæ copiis suis præerit, armaturam, et orationem præterea sanguinis prorsus expertem. Ad finem porro epistolæ hæc etiam verba assert: Hoc hominum genere, Christianorum dico (de his enim mihi est sermo omnis), quomodo me elatum iri lætitia putes, si audiam, Persarum quoque res florentissimas, pro eo atque cupio, plurimum exornari? ut res simul et tibi pulcherrime, et illis itidem optime, atque ita utrisque ex æquo feliciter eant. Sic namque universitatis hujus Deum clementem habiturus esses et benignum. Hos igitur, quando ea amplitudine es, tibi commendo. Hos ipsos, quoniam pietate quoque præclarus es, tibi humanitate et benevolentia complectere, a te ipso simul, et a nobis, per fidem, immensam initurus gratiam. Tanta divino huic viro de omnibus qui ubivis locorum in cognitionem Christi venissent, inerat sollicitudo. Quapropter talis cum fuerit, abunde quoque divinæ cura fretus, Europa, Libya et plurimis Asiæ provinciis ditioni suæ subjectis, subditis suis, qui perlibenter ei parere, benevolis usus est. Jam vero et ex Barbaris plurimi, partim sua sponte, partim bello subacti, non gravate eum coluere. Ubique denique tropæa excitata, victorem imperatorem eum promulgarunt.

619 CAPUT XXXIX.

De vita monastica, unde ea initium sumpserit, quid ea profleatur, et quos habuerit auctores.

Atque ipse quidem ejuscemodi actionibus suis ellicitum religionem nostram auctam honestatamque voluit. Sed et ipsa per se ipsam in magna fuit gloria, per eos qui tum ad virtutem aspirabant, homines. Multi enim adhuc ex confessoribus superstitibus erant, in ecclesiis ententes. Quin etiam celebrem eam reddidere, fidemque ampliori gloria auxere, morum splendore, qui eo tempore monasticam solitariamque consuebantur vitam. Nam veluti arcana et divina quædam res, cœlitus ad homines delapsa est hæc philosophia: quippe quæ et disciplinarum artes, et disputationum pugas, et quæ supervacaneæ sint, otiumque quod in studiis melioribus poni queat, sibi vindicent, impedimentoque adeo ad puritatem vitæ sint, prorsus negligat: solaque nativa utens virtute, ea quæ ad illam perficiendam, et ad vitia tollenda faciunt, doceat et excolat: quæ vero inter hæc habentur media, eorum nullam ducat rationem, prorsus autem circa res versetur honestas: atque eos qui a vitis longe

A Ρωμαίων οικουμένην ὑπὸ χειρὶ γενέσθαι ἐποτρύνει· ἐκ τοῦ κατὰ δύσιν ἡργυμένῳ Ὀκεανοῦ, καὶ τὸ πολὺ τῆς ἑω λαδόντι. Πολλοὺς δὲ πολέμους καὶ τυράννους βαρεῖς τῇ ἐκείθεν τροπωσαμένῳ ῥοπῇ, μὴ τινων δεθῆναι σφαγίων ἢ μαντιῶν, ἀλλ' εἰς νίκην ἀποχρῆσαι μόνον τὸ σταυρικὸν ὄπλον τοῦ στρατοῦ προηγούμενον· καὶ πρὸς ταῦτα εὐχὴν αἱμάτων ἀπηλλαγμένην. Κατὰ λέξιν δὲ καὶ ταῦτα πρὸς τῷ τέλει τῆς ἐπιστολῆς ἐπιλέγει· Ὁ τούτου τοῦ κιταλόγου τῶν ἀνθρώπων, λέγω δὴ τῶν Χριστιανῶν, ὑπὲρ γὰρ τούτων ὁ πᾶς μοι λόγος, πῶς οἶμαι με ῥῆσθαι ἀκούοντα, ὅταν καὶ τῆς Περσίδος τὰ κράτιστα ἐπὶ πλείστον ὥσπερ ἔστι μοι βουλομένῳ κοσμεῖται; Σοὶ τε οὖν ὥς ὅτι κάλλιστα, ἐκείνους τε ὡσαύτως ὑπάρχει τὰ κράτιστα· ὃ ἔστι σοὶ κικείμενος. Οὕτω γὰρ ἔξεις τὸν τῶν ὅλων θεὸν πρόπον καὶ εὐμενῇ. Τούτους τοιγαροῦν, ἐπειδὴ τοσοῦτος εἶ, σοὶ παρατίθεμαι. Τοῦς αὐτοῦς δὲ τούτους, ὅτι καὶ εὐσεβεῖς ἐπίσημος εἶ, ἐγχειρίζω. Τούτους ἀγάπα ἀρμοδίως τῇ σαυτοῦ φιλανθρωπῇ· σαυτῷ τε γὰρ καὶ ἡμῖν ἀπερίγραπτον δώσεις διὰ τῆς πίστεως χάριν. Ὁ τοσαύτη τις ἦν τῷ θεῷ τούτῳ ἀνδρὶ φροντὶς τῶν ἀπανταχοῦ Χριστῶν ἐγνωκότων. Διὰ τοι καὶ τοιοῦτος· τῆς θείας κηδεμονίας ἀπολαύσας ἀρκούντως, Εὐρώπην μὲν καὶ Ἀσιάν καὶ τὰ πλείστα τῆς Ἀσίας συσχών, εὐνοὺς εἶχε τοὺς ὑπ' αὐτὸν μεθ' ἡδονῆς παιθομένους· ἥδη δὲ καὶ τῶν βαρβάρων οἱ πλείστοι, οἱ μὲν ἐκόντες, οἱ δὲ μάχῃ, ἑτοιμοὶ θεραπεύειν ἦσαν. Καὶ πανταχοῦ τρόπαια ἐστηκότα νικηφόρον τὸν βασιλεῖα ἐκέρυττον.

C

ΚΕΦΑΛ. ΛΘ'.

Περὶ τῆς μοναχικῆς πολιτείας, πόθεν ἤρξατο, καὶ τί ἐπαγγέλλεται, καὶ τίνας ἔσχει ἀρχηγούς.

Καὶ ὁ μὲν τοιαῦτα πράττων, περιμανῶς εἶχε τὴν ὀρθοκρίαν γεραίρειν· αὐτῇ δὲ καὶ καθ' ἑαυτὴν μὲν εὐκλείης ἦν, διὰ τῶν τηλικάδε τὴν ἀρετὴν μετιόντων. Πολλοὶ γὰρ εἰσέτι τῶν ὁμολογητῶν περιῆσαν τῷ βίῳ, ταῖς ἐκκλησίαις ἐμπρέποντες. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ ἐπίσημον ἐποιοῦν αὐτὸν, καὶ τὴν πίστιν δὲ τῇ τοῦ βίου λαμπρότητι· ἐπὶ μέγα δόξης ἐτίμω, καὶ οἱ τηλικάδε τὴν μοναχικὴν μετερχόμενοι βιοτήν. Ἰὼ γάρ τι θεῶν καὶ ἀπόρρητον χρῆμα ἀνωθεν ἔξ· ἀνθρώπου; ἡ τοιαύτη κατιούσα φίλος· φίλα, ὡς ἐπὶ πάντων μὲν τῆς ἐν μαθήμασι τέχνης καὶ τῆς ἐν διαλόγοις· λέσχης παντάπασιν ἀμελεῖ, ὅτε δὴ ταύτην περίεργον οὔσαν, καὶ τὴν περὶ τὰ κρείττω σχολῇν ὑφαιρούσαν, ἐμποδὼν τε γινομένην πρὸς τὴν τῆς καθαρότητος βιοτήν· μόνῃ δὲ χρωμένη τῇ ἐκ φύσεως ἀρετῇ, τὰ πρὸς αὐτὴν συντελῇ, καὶ τὴν κακίαν ὅσα μεῖοι ἐκπαιδεύει· τὰ δὲ μέσα τούτων ἐν οὐδενὶ τίθεται· διόλου δὲ σύνεστι τοῖς καλοῖς· τὸν γε μὴν πόρρω κακίας· ὅντα, ἥκιστα δ' ἀντιποιούμενον ἀρετῆς, μοχθηρὸν τινα νομίζει καὶ φαῦλον. Οὐ γὰρ

ἐπιδειξιν ἐθέλει ποιεῖν ἀρετῆς, ἀλλὰ πράττειν μάλα αὐτὴν, ἐν οὐδενὶ τὴν παρ' ἀνθρώποις τιθεμένη δόξαν· γενναίως δ' ἔχουσα πρὸς τὰ τῆς ψυχῆς πάθη, τὰς τῆς φύσεως ἀνάγκας ἐν δευτέρῳ ποιεῖται, παρὰ φῦλον ἡγουμένη, καὶ ὅσαι δὴ ἀσθένεισι σώματος. Νῦν δὲ θεῶν δυναμωθείσα, πρὸς τὸν ἀκήρατον ἐκείνον Νοῦν αἰωρεῖται, νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τοῦτον φανταζομένη· ὑπερφῶς σέβουσα, καὶ διηνηκῆσιν ἰλεουμένη τοῦτον εὐχαῖς. Τῷ δὲ καθαρῷ τῆς ψυχῆς καὶ τῶν καλῶν πράξεων ταῖς ἐνεργείαις εἰς τὸ εὖ τῆς θρησκείας ἡγμένη, τῶν μὲν ἐξωθεν καθαρῶν, καὶ ὅσα δὴ τοιαῦτα περιῤῥαντήρια, διαπτύει. Ἐν γὰρ ἐκείνῃ μίανσμα, ἡ ἁμαρτία λογίζεται. Οὕτω δὲ κρείττων γενομένη τῶν ἐξωθεν, καὶ ὡς οἷον εἰπεῖν αὐτοκρατοροῦσα, οὐθ' ὑπὸ τῆς ἀταξίας τοῦ βίου καὶ τῆς ἀνάγκης, τῆς προαιρέσεως τοῦ δέοντος ἐκτροπὴν πείσχει, οὐτ' ἀνιάται ὑβριζομένη· ἀλλ' οὐδὲ πάσχουσα, τὴν ἀμυναν μελετᾷ. Νόσος δὲ καὶ τῶν ἐπιτηδεύων ἡ ἐνδεῖα ἐκπιέζουσα, οὐ καταπίπτειν ποιεῖ. χαίρειν δ' ἐπὶ τοῦτοις μᾶλλον, τὸ γενναῖον ἐπιδεδειγμένη καὶ πρᾶον· καὶ παντὶ τῷ βίῳ τὸ τῶν ἐλαττωμένων δεῖσθαι σπουδάζει, καὶ ὡς ἐνόν γε ἀνθρωπίνῃ φύσει, ἐγγὺς γενέσθαι πειρᾶται Θεοῦ. Πάροδον δὲ καὶ τὴν παρούσαν ἡγουμένη ζῶν, οὐτ' ἀσχολίαις πραγματῶν ἀλλίσκεται, οὔτε πρόνοιαν τῶν παρόντων ἔχει· τὸ εὖζῶνον δὲ καὶ ἀπείριστον ἐπαινοῦσα, πρὸς τὴν ἐκείθεν βίεπει μακαριότητα, καὶ πρὸς τὴν εὐδαίμονα λήξιν καταδοκεῖ· πᾶσαν δὲ περὶ τὸ θεῖον εἰσοικισαμένη εὐλόγησιν, τὸ τῶν λόγων ἀισχρὸν ὡς ἀηδὲς ἀποσεύεται· ὧν γὰρ τὴν πρᾶξιν τῆς ἰδίας ἐξώρισε βιοτῆς, τοῦτων οὐδὲ μέχρι λόγων ἀνέχεται. Τὰς δὲ τῆς φύσεως χρείας κατὰ βραχὺ περιστάλλουσα, καὶ τὴν σάρκα τοῖς μετρίοις ἐθίζουσα, τῇ μὲν σφύρῳ περιγίνεται τῆς ἀκολασίας· τὴν δ' ἀδικίαν πόρρω βάλλει· τῇ περὶ τὰ δίκαια στάθμῃ· τὸ δὲ ψεῦδος ἀπελαύνει τῇ ἀληθείᾳ· τῷ δ' εὐτάκτῳ τὴν ἐν πᾶσι περιαιρεῖ ἀνισότηα· τῷ δὲ κοινωνικῷ τοῦ ἡθους καὶ τῷ τοῖς πέλας ὁμονοεῖν, τὸ πολιτεύεσθαι καλῶς καθίστη. Πρόνοιαν δὲ καὶ ξένων καὶ φίλων μάλα ποιεῖται. Τοῖς δὲ γε χρήζουσι κοινὰ ἡγείται τὰ ἴδια. Τὰ προσήκοντα δ' ἐκάστῳ συναίρεται, χαίρουσα μὲν, οἷς ἔστι χαρὰ· ὧ δὲ λύπης πρόσεται, παρχυθίας οὐδὲν ἐλλείπουσα. Συνόλως δὲ, τὴν περὶ τὸ ὄντως ὅν ἀγαθὸν σπουδὴν κατατείνουσα, σφύρῳ λόγοις καὶ νοεροῖς νοήμασιν ἐκπαιδεύει, κάλλους ἀμελοῦσα τοῦ περιττοῦ. Καὶ τὸ κακηγορεῖν ἐπιμᾶλλον ἐκτρέπεται· σὺν αἰδοῖ δὲ, προσυφασμένης τιμῆς ἐπάγουσα τὴν διάλεξιν, οἷά τινι φαρμάκῳ θεραπεύει τὸν ἀκρωμένον. Πολλοῦ γε μὴν δεῖ ἐκείνῃ ὀργῇ· τε καὶ λοιδορίας καὶ ἔριδος· καθαρῶς γὰρ οὕτω λογικῇ, παραιτεῖται πᾶσαν ἀλγίστον κίνησιν. Καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, κυρία τῶν παθῶν γίνεται, ὅσα ψυχαῖς καὶ σώμασιν ἐπιγίνεται· τῆς δ' ἐνθέου ταύτης φιλοσοφίας ἄρξει μὲν τινες λέγουσιν Ἠλίαν ἐκείνον τὸν ζηλωτὴν, τινὲς δὲ Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν. Φίλων δ' ἐκείνος, ὁ τὸ γένος μὲν Ἑβραῖος, τὴν δ' αἵρεσιν Πυθαγόρειος, ἐν τοῖς κατ' αὐτὸν φησι χρόνοις, τοῦ παρ' Ἑβραίοις σεμνοῦς εἰς χῶρον τινὰ γεώροτον περὶ

absint, virtutem autem minus consecretur, prae-
vos atque improbos censeat. Non enim ostentare
vult virtutem, sed eam sedulo exercere: nihil
prorsus eam, quae ab hominibus provenit, gloriam
faciens. Et cum generose fortiterque animae per-
turbationes expugnat, tum necessarias naturae res
parum admodum curat, vilipendens etiam quascun-
que corporis imbecillitates. Viribus autem a di-
vina Mente acceptis, ad immortalem illam Mentem
sublimis tollitur, nocte dieque illam cogitans atque
intuens, mirificis etiam modis colens, continuans-
que precibus concilians. Puritate vero animi,
bonorumque operum factis, ad sinceritatem reli-
gionis grassans: externas expiationes, et quaecun-
que ejus generis sunt lustrationes despuit, et unum
piaculum esse peccatum ipsum putat. Atque ita
rebus externis superior facta, imperiumque (ut ita
dicam) in eas obtinens, neque ab inordinata vita,
neque ab ulla necessitate, ab honesto debitoque
proposito suo transversa agitur, neque contumeliis
affecta perturbatur. Sed neque indignum quid-
quam patiens, vindictam **620** meditatur. Tantum
etiam abest, ut vel morbus, vel rerum necessa-
riarum inopia, eam adurgens, de statu suo detur-
bet, ut talibus quoque aerumnis magis laetetur,
generositatem et mansuetudinem suam declarans.
Per vitam itidem omnem illud statet, ut quam
minimo indigeat, atque quantum humanae naturae
captus permittit, proxime ad Deum accedere nititur.
Transitum autem, sive diverticulum praesen-
tem existimans esse vitam, neque occupationibus
negotiorum irretitur, neque providentia rerum
praesentium tenetur. Et vitam tenuem et a cura
harum rerum expeditam ac liberam, nullisque
superfluis oneratam, laudans, ad futuram respicit
beatitudinem, felicemque illam quietem exspectat:
omni quoque erga Deum pietate in animo suo
veluti in domicilio excepta, verborum foeditatem,
ut rem ingratam, repudiat. Quas enim illa actiones
a moribus suis longe proscripsit, earum neque
mentionem verbis facere sustinet. Naturae vero
necessitates paulatim constringens, et carnem mo-
deratione domans, lasciviam castitate comprimit,
injustitiam aequitatis amussi propellit, mendacium
exigit veritate, composito vivendi more omnem
accidit inaequalitatem. Familiaribus etiam pro so-
cietate humana se hominum moribus accommo-
dando, et proximorum animis conformando, bene
vivendi institutum confirmat: extraneorum simul
et amicorum, ut eis provideat, curam habet:
egentium res suas et opes ducit esse communes,
et quae cuique debentur tribuit. Gaudet illa cum
gaudentibus, moerentibus nihil non adhibet conso-
lationis. In summa, ad id quod revera summum
bonum est, studium omne convertens, sermonibus
castis et cogitationibus spiritualibus se ipsam eru-
dit, cultum formae superfluum prorsus negligit,
maledicta magnopere aversatur: colloquia cum
veneratione et honoris praefatione ingreditur, au-

clitorem prius veluti medicamento curans. Longe ab ea abest iracundia, convicium, jurgium. Quod enim vera ratione prædita est, irrationalem omnem declinat motum : et, ut semel dicam, perturbationum, quæ vel in anima, vel in corpore sunt, omnium domina existit. Verum enimvero auctorem divinæ istius philosophiæ quidam laudant Heliam illum æmulatorem, quidam vero Joannem Baptistam. Philonem autem ille, genere Hebræus, secta autem Pythagoreus, temporibus suis Judæos quosdam, viros graves et venerandos, dicit **621** in regione quadam frequentes habente tumulos, circa lacum Maræoticum ad Alexandriam pertinentem, novum philosophandi morem complexos esse : quorum domicilia, vitæ consuetudinem, aliaque instituta omnia, talia aliis esse ex descriptione ejus colligit, qualia prisci apud Ægyptios monachi sunt consecrati. Nam vitæ id genus ingressi, possessiones suas propinquis relinquebant : ac rebus omnibus neglecto remisso, extra oppida vivebant, atque in hortis quibusdam et agris solis habitabant. Erant autem eis et mansiones, quæ monasteria recte dicantur, ubi solitarii cum gravitate et sanctitate sacris initiabantur, carminibusque divinis, hymnis et psalmis Deum laudabant atque colebant. Nullus horum prius cibum, quam sol occidisset, capiebat. Fuere etiam, qui tribus aut pluribus quoque diebus sine alimento perseverarent : vino autem et sanguinolentis prorsus abstinerent, certisque diebus consulto humi decumberent. Cibus eis erat panis, sal et hyasopum : potus, aqua. Prope eos mulieres etiam vetulas fuisse scribit, quæ philosophiæ ejus amore, eundem vitæ cursum delegerint. Quapropter et consilio voluntario cœlibatum consecratæ, vitam ita transigebant. Philon sane in libro quem *De Vita contemplativa*, sive *supplicum*, inscripsit, memoriæ hæc mandavit. Videtur autem eos significare, qui ex Hebræis tum nuper admodum Christianismum susceperint, Judaicis adhuc opinionibus præditos, moresque eorum servantes. In nulla enim gentē alia, præterquam apud nos, tale vitæ institutum invenitur. Equidem ab illis Ægyptiis tantopere hoc vivendi genus invaluisse conjicio. Sunt vero qui dicunt, persecutionum tempora huic instituto derrepente primum causam præbuisse. Cum enim a tyrannis religio exagitaretur, qui sibi fuga consulebant, in montibus incolitis et saltibus quibusdam versabantur, in quibus ne deprehensi caperentur, de industria errabundi sedes mutabant. Et cum ei vitæ assuevissent, paulatim deinceps institutum id ad mortem usque producebant : et ad magna incrementa, multis per æmulationem conversationem talam et vitam subeuntibus, trans mittebant.

622 CAPUT XL

De vita et instituto clarissimi inter monachos Antonii Magni, et sectatoribus ejus : et de Paulo Simpliçi.

Sedenim sive Ægyptii, seu priores illi, quos diximus, aut etiam alii quicunque instituti hujus auctores fuere, et ejusmodi philosophia alii præiere, illud quidem certe nemo non confitetur, ad summum, et moribus ipsis, et accurata vivendi ratione, institutum hoc, ita ut opinio obtinet, exercuisse celebrem illum et magnum Antonium : quem tum in Ægypti montibus viventem, propter

α την Μαρειαν λίμνην κείμενον, Ἀλεξανδρεὶς προσήκοντα, ξένην φιλοσοφίαν μετέρχεσθαι· ὧν οὐκ ἔστιν καὶ πολιτείαν καὶ τὴν ἄλλην ἅπαναν ἀγωγὴν τοιαύτην εἶναι τις εἰκάσειεν ἐξ ὧν καταλέγει, οὐκ ἔστιν καὶ οἱ πάλοι μοναχοὶ ἐν Αἰγύπτῳ μετήρχοντο. Τοῦ γὰρ φιλοσοφεῖν ἀρχόμενοι, τοῖς προσήκουσι τῶν ὄντων ἐξίστανται· πᾶσι δ' ἀπαγορεύοντας, ἐξω τειχῶν γίνεσθαι· καὶ κήποις δὲ τισι καὶ μοναχοῖς τὰς διατριβὰς ἔχειν. Εἶναι δὲ αὐτοῖς καὶ καταγωγὰς, καὶ μοναστήρια καλεῖν θέμις· οἷα ἰδιόζοντας, ἀμυνῶς μυστῆσαι· ψάλας δὲ θαλαῖς καὶ ὕμνων ψαλμοῖς τὸν θεὸν θεραπεύειν. Μὴ τινα δὲ τούτων ἐντυγχάνειν τραγῇ, πρὶν ἥλιος περὶ γῆν γίνεταί. Εἰσι δὲ οἱ καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν καὶ πλείονων τροφῇ ἀγευστοὶ διαμένουσιν. Οὐκοῦν δὲ καὶ ἐναίμων πάμπαν ἀπέχονται. Ῥηταῖς δ' ἐν ἡμέραις καὶ χαμευνεῖν αἰρουμέναι. Τὸ δ' ὄψον αὐτοῖς ἄρτος· καὶ ἄλλες εἰσι καὶ ὕσσωπον, καὶ ὕδωρ ποτόν. Εἶναι δ' ἐγγύς καὶ γυναῖκας γηραλέας, δι' ἔρωτα φιλοσοφίας τὸν ἴσον δρόμον αἰρουμένας βιοῦν φησι· διὸ καὶ γνώμῃ ἐκουσίῃ τὴν ἀγαμίαν ἀσχοῦσαι, τὴν βίον παρέλκουσιν. Ὁ μὲν δὲ Φίλων τοιαῦτα ἱστορῶν ἐν λίγῃ ὅν *Περὶ βίου θεωρητικοῦ* ἢ *Ἰκετῶν* ἐπιγράφει, εἰκοξε τοὺς ἐξ Ἑβραίων ἄρτι πρώτως Χριστιανισαντας· ὁπορᾶν εἶναι, Ἰουδαϊκώτερον ἔτι διακείμενους, καὶ τὰ ἐκείνων ἡθὴ τηροῦντας. Ἐν ἄλλῃ γὰρ εἴονι τοιαύτην βίου διαγωγὴν πλὴν ἡμῶν οὐκ ἔστιν εὐρεῖν. Καὶ γε συμβᾶλλω ἐξ ἐκείνων ἐν Αἰγύπτῳ τήνδ' ἀκμάσαι τὴν πολιτείαν. Εἰσι δὲ οἱ φασὶ καὶ τοὺς κατὰ καιρὸν διωγμοὺς ταύτην σχεδιάσθαι πρώτως τὴν ἀγωγὴν· τῆς γὰρ θρησκείας ἐκπεπολεμωμένης, φεύγοντες ὁρᾶσιν ἀγροίους καὶ νάπας τισὶ διητῶντο· οἷς μὴ ἄλῳναι ταῖς πλάναις διὰ σπουδῆς ἐποιοῦντο. Ἐθάδε δὲ τοῦ βίου γενόμενοι, κατὰ μικρὸν ἀποπληρῶσαι τῇ διαίτῃ τὸν βίον, εἰς μέγα τ' ἐπιδοῦναι, πολλῶν κατὰ ζῆλον ὑποδυσμένων τὴν πολιτείαν.

D

ΚΕΦΑΛΑ. Μ'.

Περὶ βίου καὶ ἀγωγῆς τοῦ περιδοήτου ἐν ἀσκηταῖς Ἀντωνίου τοῦ μεγάλου, καὶ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, καὶ Παύλου τοῦ Ἀπλοῦ.

Εἴτ' οὖν Αἰγύπτῳ, εἴθ' οἱ πρότερον εἰρημένοι, ἢ ὁποιοῦντινες τοῦ τοιοῦτου βίου κατήρξαν, καὶ τῆς τοιαύτης φιλοσοφίας προύστησαν, τοῦτο γὰρ μὴ πᾶσιν ἀνωμολόγηται, ὡς ἐξ ἄκρον ἐν τε ἡθῆσι καὶ ἀκριβεῖ πολιτείᾳ τὴν τοιαύτην διαίταν ἐξασκήσαι λόγος ἔχει· τὸν πολὺν ἐκείνων καὶ μέγαν Ἀντώνιον· ὃν τὴν καὶ τοῖς κατ' Αἰγύπτου ὁρᾶσι διατρίβοντα διὰ τὸ τῆς ἀρετῆς περιδοῦναι, γνήσιον ἐποιοῦντα φιλο

Κωνσταντίνος ὁ περιβόητος βασιλεὺς· τιμῶν τε ἁ
 πυκνοὺς γράμματα, περὶ ὧν αἰρεῖται γράφειν ἡρέθι-
 ζεν. Ἦν δὲ οὗτος τῷ γένει Αἰγύπτιος, τὰ πρῶτα
 τῆς πατρίδος φερόμενος, ἀπὸ κώμης οὕτω λεγομέ-
 νης Κομᾶ· ὁμορὸς δ' αὕτη Ἡρακλεΐα τῶν παρ'
 Αἰγυπτίοις Ἀρχάδων. Ἐν νῆα δὲ ἡλικίᾳ καταλει-
 φθεὶς ἔρφανός, ὅσοι μὲν αὐτῷ προσῆσαν ἄγροί, τοῖς
 συγχωρίταις εἰσσε, τὴν δὲ λοιπὴν περιουσίαν τοῖς
 δεομένοις ἀπέδοτο· δεῖν γὰρ ᾔετο τὸν φιλοσοφεῖν
 σπειύοντα μὴ μόνον ἀφίειναι τὰ χρήματα, ἀλλὰ καὶ
 προσοκλήναι· καταναλίσκειν τοῖς χρήζουσι. Καὶ δὴ
 τοῖς τηνικάδε περὶ τὰ καλὰ σχολὴν ἔχουσιν αὐτὴν
 συμμάχας, τὰ κράτιστα τῶν ὧλων ἐξήλωσεν. Εἰδὼς
 γὰρ μὴν τὸν ἀριστον βίον τῇ συνθηαίᾳ ἡδὺν ἐσόμε-
 νον, εἰ καὶ χαλεπὸς τις εἴη ταπρῶτα, τὰς συντε-
 μοὺς μᾶλλον καὶ τελείας τῶν ἀρετῶν ἐπεμέλετο. Καὶ
 καθ' ἀνάστην ὥσπερ ἀρχὴν βαλόμενος, ἐπιμᾶλλον
 τῇ καθόλου ἐγκρατείᾳ ἔχῳρει, νεαρὰν τινα καὶ
 ἀκμάζουσαν ὁσημέραι προθυμίαν αὐγῶν. Καὶ γὰρ
 τὰς μὲν τοῦ σώματος ἡδονὰς ἐκολάσατο ταῖς περὶ
 αὐτὸ ἐπιμόνοις ταιλαπωρίαις· τὰς δὲ τῆς ψυχῆς
 ἐπὶ τὰς ἐνδομὰς κατέστειλε τῷ ἀνεκδοτῷ τῆς προ-
 αἰρήσεως. Ἀπαξ δ' εἰστέλλεται ἡμέρας ἡλίου δύνοντο·
 πολλάκις δὲ καὶ ἐς δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας ἀπόσιτος
 ἔμενεν. Ἡ δὲ τροφὴ ἄρτος ἦν, καὶ ἀπλοῦν ὕψον οἱ
 ἄλιες· τὸ δὲ ποτὶν ὁ παραρρέων αὐτῷ χεῖμαρρος
 ἐχορήγει. Διὰ πάσης δ' ἀγρυπνῶν ὥς εἰπεῖν ἀεὶ
 τῆς νυκτὸς, καὶ τι τῆς ἡμέρας μέρος ἐλάμβανε ταῖς
 εὐχαῖς. Εἰ δὲ που καὶ ὕπνος παρῴδους, βραχύς τις
 μάλᾳ προσῆν. Χαμαὶ δ' ἐπὶ φιλοῦ κείμενος τοῦ ἔδα-
 φους τὰ πολλὰ διετέλει. Παντάσας δ' ἀπέπειτο
 ἐλαίου τε χρῆσιν καὶ λούτρων χρείαν, εἰδὼς τὴν
 εὐντόνον ἐξιν τοῦ σώματος ἡρέμα πρὸς τὸ ἀναιμέ-
 νον καὶ χαῦνον ταῖς ὕγρασις στρεφόμενην. Ἦκιστα
 δὲ φασὶ καὶ γυμνὸν αὐτὸν ὀφθῆναι ποτε. Γράμματα
 δὲ μὴ μαθὼν, οὐδὲ τὸν εἰδῶτα διὰ θαύματος εἶχε.
 Νῦν δ' ἀγαθὸν ὡς γραμμάτων περισσώτερον καὶ
 τῶν τοιούτων εὐρετὴν μάλα ἐπῆνει· μὴδὲ γὰρ
 εἶναι τοῦτων ἀνάγκην, τοῦ νοῦ ἐρρωμένους ἔχοντας.
 Ἠρόδος δ' εἰπερ τις καὶ φιλάνθρωπος γεγὼνός, χαρίεις
 μάλιστα τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἦν, ὅξυς τε καὶ ἀκαταγῶ-
 νιστος. Διαλεγόμενος δ' ἐπιμᾶλλον, τὸ μὴ λυπεῖν
 ἐθυλάττετο, εἰ καὶ τινες ἐριστικῶς τῶς αὐτῷ προσ-
 εφέροντο. Κρεῖττονι γὰρ σοφίᾳ τινα καὶ παραξένῳ
 τῷ ἦθει σὺν ἐπιστήμῃ θεῖα ῥιπίζομένην φιλονεικίαν
 εὐχερῶς καταστέλλειν εἶχε, καὶ πρὸς τὸ μετριώτε-
 ρον μεθιστᾶν. Κιρνῶν δὲ τὸ σύντονον τῶν διομι-
 λούντων, καὶ τρόπους ἐρρύθμιζε. Θείας δ' ἐντεῦ-
 θεν γνώσεως καὶ προγνώσεως μετασχὼν, οὐδὲν
 ἡγήετο τι μέλον εἰδέναι· εἰκαίαν δ' εἶναι καὶ τὴν
 περὶ τοῦτο σπουδὴν εἰλεγειν, ὅτι μὴδ' ἀρετὴν εἶναι
 τὴν πρόγνῳσιν ὑπερθεῖν· ἐπεὶ τοῖς γὰρ μὴδ' ἐν εὐ-
 θύναις πάλιν τὸν μὴ εἰδῶτα τι μέλλον ὑπάγεσθαι.
 Ἐν γὰρ εἶναι τὸ μακχάριον ὑπενύει, καλῶς τὸ θεῖον
 σθεῖν, τοῦς τε νόμους αὐτοῦ καὶ τὰς ἐντολὰς
 ἀπατραπῶτους τηρεῖν. Εἰ δὲ τῷ ἔρωσι καὶ τοῦ προ-

A virtutis præstantiam, germanum sibi amicū fecit
 clarissimus imperator Constantinus, frequentibus
 ad eum datis litteris hominem honorans, et ut de
 quibus rebus vellent (1), ad se scriberet, rogans.
 Fuit autem is genere Ægyptius (2), primas in patria
 sua partes ferens, in vico cui nomen erat Coma
 ortus, qui finitimus est Arcadum (3). quæ apud
 Ægyptios est Heracleæ. In juvenili autem ætate
 relictus a parentibus orphanus, quidquid ei fuit
 agri, loci ejus incolis donavit, reliquam substan-
 tiam egentibus distribuit. Ita enim decere existi-
 navit, ut qui philosophari constituisset, non solum
 pecunias relinqueret, sed etiam pro eo atque de-
 ceret, inopibus eas expenderet. Sane quidem qui
 tum rebus pulchris vacarent, eis se conjungens, quæ
 in unoquoque eorum præstantissima essent, ea est
 æmulatus. Quod namque sciret optimam quamque
 vitam consuetudine dulcem gratamque fieri, quam-
 vis gravis primum sit et molesta, in compendiosis
 perfectisque se magis exercuit virtutibus. Et quoti-
 die quasi principio jacto, magis ac magis in uni-
 versa animi moderatione proficiebatur, novam quam-
 dam et vigentem indies præ se ferens alacritatem.
 Et corporis quidem voluptates ærumnis ejus jugi-
 bus suppressit, animæ autem inordinatos impetus
 pertinacia propositi sui constrinxit. Semel autem
 interdiu post occasum solem cibum sumpsit. Per-
 sæpe vero biduum totum, quandoque etiam tri-
 duum, escas non attigit. Cibis ei erat panis,
 obsonium simplex sal, potum præterfluens torrens
 præbuit. Per totam autem semper propemodum
 vigilans noctem, aliquam etiam diei partem pre-
 cationibus dabat. Quod si cubi somnus ei obrep-
 set, brevis is admodum fuit: humi vero in nudo
 solo plurimum cubabat. 623 Et omnino olei simul
 unguini, et lavationis usui renuntiaverat: quod
 illum non lateret, robustum quoque et firmum
 corporis habitum humidis sensim ad molliem et
 luxum converti. Haud unquam eum a quopiam
 nudum esse visum tradunt. Et cum litteras ipse
 non didicit, tum neque earum peritos admiratus
 est. Mentem vero bonam ut litteris ipsis antiquior-
 em, taliumque adeo artium inventricem, valde
 laudavit. Quin neque iis quidquam opus esse dixit,
 si mens per seipsam valida sit. Mitis porro atque
 humanus, ut non magis alius quisquam, et in collo-
 quis gratiosus maxime, atque item acutus invi-
 ctusque fuit. In disputationibus præcipue, etiam
 si qui interdum contentiose cum eo conflictaren-
 tur, ne molestus esset, cavebat. Præstantiori si-
 quidem sapientia quadam, et novo more, una cum
 divina prudentia, temere illatum contentionis stu-
 dium facile contrahere, et ad moderationem con-
 formare noverat. Vehementiam autem collocuto-
 rum temperans, mores eorum simul reddebatur
 meliores. Divinam inde cognitionem, atque etiam

(1) Καὶ ὧν ἐδεῖτο. (Sozom.) Hoc est, De rebus quibus indigeret.

(2) Τῷ γένει τῶν ἐκπατρίδων. (Sozom. lib. 1,

cap. 13.) Hoc est, claro loco natus.

(3) Τοῖς παρ' Αἰγυπτίοις Ἀρχαῖσι. (Sozom.) Hoc est, Ægyptiorum montibus.

præcognitionem consecutus, nihil admodum esse judicabat futura prævidere : vanumque etiam, quod in ea re collocaretur, studium esse dicebat. Neque virtutem ullam esse docuit divinare : quod e diverso, neque in vitio, cujus gratia pœnam quis metuat, sit, futurum non nosse. Ceterum unum illud beatitudinis esse existimabat, rite Deum colere, legesque ejus et mandata inviolata servare, Si cui autem amor futura cognoscendi incensat, puram modo, inquit, habeat animam, et futuri perspectio cum consequetur, Deo veluti per speculum aliquod cognitionem futuri exhibente. Societatem autem detestans, omnes qui recte vivere vellent, admonuit, ut opus facerent : et ut seipsum quisque in iudicium et rationem diu noctumque factorum adduceret, atque si quid contra decorum fecisset, ut id litteris adnotaret. Sic enim fore, ut seipsum vereatur homo, et deinceps ab absurdis animi motibus, ne multa adnotata reperiat, abhorreat : fore etiam ut metuat, ne scriptura tali a quopiam deprehensa, improbus ipse manifesto inveniatur. Acriter quoque, si qui injuriam acceperant, defendebat, eaque causa frequenter urbes adibat. Multi namque eum accedentes, calamitatesque suas deplorantes, cogeant ut urbes ingrederetur, et pro eis precator atque intercessor apud magistratus fieret. **624** Illi porro plurimi faciebant, si ipsum viderent, et Sirenem verborum ejus audirent, et imperanti parerent. Ipsi enim studio in primis fuit, latere, et in solis locis versari. Et quod eo esset animo, si quando in publicum prodiret, confecto quanta potuit celeritate, cujus gratia in urbem venerat, negotio, rursum se in solitudinem recipiebat. Siquidem dicere solitus erat, lethale esse piscibus extra undas conversationem : neque minus monachum in periculum cœlestis vitæ et professionis sanctionis amittendæ venire, si moras in urbibus trahat. Et cum juvenum se omnibus præbuit, tum ne submissus nimium et adulator esse videretur : præterea ne ex eo quod ab omnibus honore afficeretur, quodque ei quos jussisset, morem gererent, fastu et arrogantia esseretur, curavit. Scribenti aliquando Constantino ad se ut veniret, mirifice enim hominem amabat, detrectavit id primum, dicens : Siquidem ad imperatorem venero, Antonius ero ; sin minus, p̃bas Antonius. Atque eo tandem modo ad illum adire sustinuit. Verum hæc tanquam gustus quidam et exigua imago Antonii vitæ et instituti, sint exposita : ut ex his universam ejus, qualis fuerit philosophiam colligamus. Quam rebus omnibus optimus Athanasius, cui etiam fuit charissimus, copiosæ memoriæ posteritatis litteris mandavit : certaminibus ejus contra dæmones, et artibus quas adversus illos adinvenit, aliisque vitæ prodigiis et rebus quibusvis conscriptis, ut liber is monastici instituti seu descriptio quedam esset. Idem ut idem Athanasius in Vita Synecleices (1) fecit, ut,

(1) In Vita Patrum, Synecleice inter sacras abbatissas allegatur.

ειδέναι ἐνέσκηψε, καθαρὸς εἴη ψυχὴν, ἔλεγε· καὶ τὸ διορᾶν τὸ μέλλον ἔψεται, τοῦ Θεοῦ διὰ τινος ἐσώπτρου τὴν τῶν ἐσομένων γνῶσιν παραδεικνύοντος. Μισῶν δὲ τὴν ἀργίαν, πᾶσι τοῖς καλῶς βιοῦν αἰρουμένοις, παρῆναι ἐργάζεσθαι· ὑπὸ κρίσιν τε καὶ λόγον ἀγειν αὐτὸν, ὡν νύκτωρ καὶ μεθήμεραν ἐγένετο αὐτοῦργός· κἂν τι μὴ δεόντως ἐπράχθῃ, γράμμασιν ἐγχαράττειν· ὡς ἂν γε δι' αἰδοῦς αὐτὸν ἔχη, τοῦ λοιποῦ τῶν ἀτόπων τοῦ νοῦ κινήματων φειδόμενος μὴ πολλὰ εὐροι τὰ γεγραμμένα· φόβῳ τε καὶ τοῦ μὴ δῆλος ποτὲ γενέσθαι, μοχθηρὸς ὢν, φωραθείσης τινὲς τῆς γραφῆς. Ναί μὴν καὶ τῶν ἀδικουμένων σφοδρῶς ὑπερίστατο· διὰ τοι καὶ ἐπὶ τὰς πόλεις ἐφοίτα· πολλοὶ γὰρ προσιόντες ἐβιάζον ἦκειν, τὰς οἰκείας συμφορὰς ὀδυρόμενοι, καὶ πρεσβεύειν ἐδέοντο τοῖς ἐν τέλει. Περὶ πλείστου γὰρ ἐκείνοις ἦν ἰδεῖν τε αὐτὸν καὶ ἀκοῦσαι τῆς τῶν λόγων σειρήνης, καὶ πειθαρχῆσαι κελεύοντι. Πᾶν γὰρ τὸ λανθάνειν εἶχε διὰ σπουδῆς καὶ ἐν ἐρημίαις κρύπτεσθαι. Καὶ ταῦθ' οὕτω· ἔχων, καὶ τοίνυν εἴποτε φανεῖη, διαβεῖ· ὅσον τάχος ἐφ' ὅτῳ καὶ ἦκεν, ἀνεχώρει αὐθις. Ἰχθύσι μὲν γὰρ θάνατον ἐπάγειν ἔλεγε τὴν ἑξῶ τοῦ ὑγροῦ διαίταν· ἀπόλλοι δ' ἂν καὶ μοναχὸς· τὴν κατὰ Θεὸν βιοτὴν καὶ τοῦ σχήματος τὸ σεμνὸν, χρονίζων ταῖς πόλεσι. Πᾶσι δ' οὖν κεχαρισμένον ἑαυτὸν παρέχων, ἐπεμέλετο μὴτ' ἀγεννῆ καὶ κόλακα εἶναι δοκεῖν, μὴτε πρὸς τύπον ἐξάγεσθαι τῷ διὰ πάντων τιμᾶσθαι, καὶ οἷς ἂν κελεύοι πείθεσθαι. Ἐπιστέλλοντι δὲ καὶ Κωνσταντίνῳ παρ' αὐτὸν ἦκειν, ὑπερβυῶς γὰρ ἐφίλει Ἀντώνιον, ἀπηξίωσεν ἐπειπόν· Ἦκων μὲν ἐς βασιλεῖα, Ἀντώνιος ἔσομαι· μὴ τοῦτο δὲ πράξας, ἀβῶδες Ἀντώνιος. Καὶ τοῦτῳ τῷ τρόπῳ τὴν ἐπ' ἐκεῖνον πορείαν ἀνέσχευεν. Ἀλλὰ γεῦμα ταῦτα καὶ βραχὺς χιρακτὴρ τῆς Ἀντωνίου διαίτης καὶ πολιτείας. Εἰρηται δ' ἵνα ἐκ τούτου τὴν ὁλὴν ἐκεῖνου φιλοσοφίαν, ὅση τις ἦν, ὑπολογισώμεθα· ἦν ὁ τὰ πάντα ἄριστος Ἀθανάσιος καὶ αὐτῷ διαφερόντως φιλούμενος, πρὸς λεπτὸν ἱστορήσας ἐξέδωκε τὰς μετὰ δαιμόνων πάλας αὐτοῦ, καὶ τὰς ἐξευρημένας τέχνας αὐτῷ κατ' αὐτῶν, καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ βίου τεράστια, καὶ πάνθ' ἔκστα διαγράφας, ὡς ὅρον εἶναι μοναδικῆς πολιτείας τὸ σύγγραμμα. Ὅποια δὲ ὁ αὐτὸς Ἀθανάσιος κἂν τῷ βίῳ συγκλητικῆς ἐπραξεν, ἀνδρῶν μὲν πολιτείαν ἐντεῦθεν, γυναικῶν δ' ἐκεῖθεν ὑποτιθεῖς ὡς ἐν πλάσματι διηγῆσεως. Πολλοὺς δὲ καὶ φοιτητὰς ἔσχε, δοκίμους τε καὶ τὸν διδάσκαλον ἀποχωρῶντως ἐνδεικνυμένους, τῇ τε παιδείᾳ καὶ φιλοσοφίᾳ καὶ τῇ λοιπῇ ἀρετῇ· Ὡν οἱ μὲν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Αἰθίᾳ, οἱ δ' ἐν Ἑλλάδι στήνῃ καὶ Συρίᾳ καὶ Ἀρραβίᾳ, τὸ φιλοσοφεῖν ἐπεδείξαντο. Περὶ πλείστου δ' ἦσαν καὶ οὗτοι καὶ οἱ τούτων διάδοχοι ὡς· ἔργον ποιεῖν πάντας τοὺς Θεῷ ἡρημένους βιοῦν, καὶ αὐτοὺς ἐκζητεῖν, καὶ παρ' αὐτῶν τὸ ποιητέον ἀναδιδάσκεσθαι, σπεύδοντα· ἐπιμελῶς κρύπτεσθαι, οὐχ ἥττον ἢ περ οἱ νῦν τύφῳ καὶ διακένῳ φιλοτιμίᾳ σοδοῦντες διὰ τῆς ἀγορᾶς ἐκπομπέουσι. Πολλοὶ μὲν οὖν τῶν αὐτοῦ ἐγένοντο εὐδόκιμοι φοιτηταί· καὶ Παῦλος δ' ἐκεῖνος, ὃς ἐξ

ἀρετῆς Ἀπλοῦς ὠνομάσθη· ὃν λόγος ἀγροικία συ-
ζῶντα, ὥρατα δὲ καὶ τὸ εἶδος γυναικὶ συνοικοῦντα,
ἐπεὶ ἐκ' αὐτοφώρων μοιχευομένην συνδραίνε κατι-
δεῖν, σεμνὸν μετὰ δάσταντα σὺν ὄρκῳ ἀπειπεῖν τὴν
συνάφειαν· διαφέντα δ' εὐθύς, χωρεῖν πρὸς Ἀντών-
ιον. Ἡρῶν δὲ μάλα γενέσθαι καὶ ὑπακοὴν διαφε-
ρόντως ἀσκήσας λέγεται· ἀνθαμιλλᾶσθαι δὲ καὶ
πρὸς τοὺς ἀσκητικοὺς ἀγῶνας τῷ διδασκάλῳ, πε-
ρὶ ἐπάγοντι τὴν παντοδαπὴν, καὶ μηδὲν ἀγεννὲς τῇ
μυήσας φωρᾶσαι. Ἐντελὲς δ' αὐτῷ τὸ τῆς ἀρίστης
πολιτείας καὶ φιλοσοφίας ἐπιμαρτυρήσας, μὴ δεῖν
ἐκείνῳ διδασκάλου τουλοῖπου ἔλεγε. Φιλοσοφεῖν δ'
ἐν αὐτῷ διάγοντα· καὶ ταῦτα γηραλέῳ τε ὄντι, καὶ
μὴ ἐκ καὶδὸς τὴν ἀσκήσιν μελετήσαντι, ἄρτι δὲ πα-
ρῶντι πρὸς τὸν ἀγῶνα. Ἐκτύρου δὲ καὶ Θεῶς ἀνωθεν
τὰ ἐφηφισμένα τῷ Ἀντωνίῳ· καὶ ἐν οὐ πολλῷ B
ἐπίσημον ἐποίησε τὸν ἄνδρα. Ἀμεινον δ' εἶχε τοῦ
διδασκαλοῦ δαίμοσι τε παλαίειν, καὶ αὐτοὺς ἀπελθεῖν.

cognominatus. Quem ferunt rusticam vitam agentem, et cum formosa conjuge habitantem, et posteaquam eam in flagranti crimine cum mœcho concumbentem vidisset, graviter subridentem, adhibito jurejurando, conjunctioni ejus renuntiassse : eaque statim dimissa, ad Antonium pervenisse. Antis vero admodum fuisse, et obedientiam præcipue coluisse dicitur. Monasticis quoque studiis et certaminibus cum magistro contendit, omnem adhibente curam atque diligentiam, ne quid quod ab illo degeneraret, in imitatione ejus deprehenderetur. Qui sane testimonium ei perfectionis in optimo instituto, monasticaque philosophia perhibens, nihil ei deinceps præceptore opus esse dixit ipsum quippe per seipsum philosophari egregie admodum, jam senem : qui scilicet studium, id non a puero esset meditatius, sed non ita pridem ad certamen tale descendisset. Sed et Deus cœlitus, quæ de eo Antonius pronuntiaverat, auctoritate sua confirmavit : brevique ita clarum reddidit virum, ut melior etiam præceptore, ad dæmones lucta supplantandos, atque propellendos, esset.

ΚΕΦΑΛ. ΜΑ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου Ἀμοῦν, καὶ Εὐτυχiano τοῦ ἐν τῷ Ὀλύμπῳ.

Χρόνῳ δ' ἐκείνῳ καὶ Ἀμοῦν ἐκείνος ἤμαζεν· Αἰγύπτῳ δὲ καὶ οὗτος ἦν· ὃς γυναικὶ συζυγεῖς, τῶν οικειῶν βιασαμένων, μὴ πιραθῆναι ταύτης, ἥ θέμις ἐστὶν ἀνδράσιν. Ἐπεὶ γὰρ ὁ γάμος συνίστατο, καὶ τῇ νύμφῃ ὡς ἔθος ἐθαλαμεύετο, μόνος μόνῃ συνών, πέρας μὲν ἦδη ἔχειν τὸν γάμον διωμυλῆτο· ὕπετιθει γε μὴν μέγα εἶναι τὸ παρθένους διαδιδόν· καὶ τὰ γέρα διεζῆαι τῆς ἀζυγίας· καὶ πείραν προσήγειν ἀσπάζεσθαι τὸ καθ' αὐτούς. Ἡ δὲ νεᾶνις δι' ἐπαίνου μὲν ἐποιεῖτο τοὺς λόγους· χωρίζεσθαι δ' ἐκείνου παντελῶς ἀπηγόρευε. Καὶ δὴ συνῆν ἐκείνῳ Ἀμοῦν ὁκτὼ πρὸς τοῖς δέκα ἔτεσιν ἰδίᾳ καθεύδων, καὶ τῆς κατὰ Θεὸν ἀσκήσεως τὴν ἐπιμέλειαν ἔχων. Ζήνῳ δ' ἐκείνου καὶ ἡ γυνὴ περρωθεῖσα, δεῖν ἐνόμιζε μὴ δι' αὐτὴν τηλικούτον ἄνδρα ἐν τῷ ἀφανεί καθεστάναι, χρῆναι δ' ἐκάτερον ἀνὰ μέρος ἀσχεῖν, καὶ τοῦ ἀνδρὸς ἰδεῖτο χωρίζεσθαι. Καὶ ὁ μὲν τὸν οἶκον ἐκείνῳ λιπών, αὐτὸς εἰς τὴν πρὸς μεσημβρίαν τῆς Μαρίας λίμνης γεγωνὺς ἔρημον, περὶ τὴν Σκῆτιν καὶ τὴν Νιτρίαν ὄρος, δύο καὶ ἐκχυσιν ἔτη φιλοσοφεῖ, δις τοῦ ἔτους παραβάλλων καὶ τὴν γυναῖκα θεωμενος. Πολλοὺς δὲ καὶ οὗτος οἶα καθηγγητῆς ἐκτίτατο μαθητάς. Αὐτοῦργός δὲ

C

CAPUT XLI.

De sancto Amone; et Eutychiano qui in Olympo Bithyniæ monte versatus est.

Eodem tempore et Amoun ille Ægyptius itidem vixit, qui a propinquis et familiaribus coactus, uxorem quidem duxit; cum ea tamen conjugii more, uti viri consuevere, congressus non est. Cum namque nuptiarum dies advenisset, et sponsa, sicut fieri assolet, in thalamum ejus deducta esset, solus cum sola collocutus, finem jam suum nuptias habere dixit : et magnum quiddam fore, si virgines vitam exigent, docuit : præmiaque cœlibatus commemorans, persuadere ei conatus est, ut solitariam pro se uterque sectaretur vitam. Et puella quidem verba ejus laudibus extoluit, segregari tamen ab eo prorsus noluit. Itaque Amoun decem et octo annos cum ea vixit, seorsim cubans, 626 et quod secundum Deum est vite institutum colens; muliercula vero amulatione illius, et ipsa spe animoque erecta, iniquum esse existimavit, sua causa tantum virum in obscuro latere : et utrumque potius ab altero segregatum, pietatem exercere debere censens, separari a viro petiit. Atque ille relictæ mulieri domo, ipse meridiem versus ad lacum Maream, in solitudine, circum Sertim et Nitriæ montem, duos et viginti annos

(1) Hieronymus Athanasium librum *De virginitate* conscripsisse testatur.

monasticam est philosophatus, bis quotannis adire et visere mulierem solitus. Multos et hic velut dux habuit sectatores, et multa divina edidit opera. Multa dicta ejus memorantur, quæ ab Ægyptiis monachis, accurate talia et studiose inquirere, veterumque monachorum facinoribus, sive in scriptum sint relata, sive minus, delectari solitis, per temporum successionem percepta, hodie quoque feruntur, auditoribus perquam jucunda. Quorum ut gustum aliquem proponamus, hæc subjungere libet. Petebat magnus iste vir solitudinem quamdam cum discipulo suo Theodoro : cumque fossam quamdam undis scilicet repletam trajicere opus haberent, ne vestes altius attolentes, alter alterius nuditatem conspiceret, retrocedere paululum Theodorum jubet. Cum vero seipsum quoque nudum videre vereretur, divino momento in sublime sublatus, in ulteriorem pervenit ripam. Ut autem Theodorus quoque satis madens transgressus, ultra Lycum (sic enim incolæ fossam eam nominabant) venit, vestemque et pedes Amoun siccos vidit, precibus senem saligans, causam ejus rei ut sibi diceret petiit. Ille tectum id, quidquid esset, taciturnique esse voluit. Ut vero magis magisque Theodorus contendit, nihil se de petitione ea remissurum professus, Amoun tandem pacto prius interposito, se vivo nemini id prolaturum, rem actam exponit. Quapropter is postea præstantioris cujusdam naturæ virum eum esse credidit. Porro quod etiam præcognitionis divinæ plenus fuerit, id quod nunc dicemus, satis indicabit. Puer quidam parentum injustorum a rubido cane morsus, in ea expectatione, ut quamprimum moreretur, erat : cum autem ad Amoun eum adduxissent, ut eum curaret petebant; ille, Non ego, inquit, sed vos, siquidem voletis, eum curabitis : si enim, quem surripuistis bovem, dominis suis restituere volueritis, statim malo omni puer liberabitur. Bos redditus est, et periculum omne confestim profugiens vacuum æruminæ omnis puerum reliquit.

627 Cum autem aliquo post tempore Amoun decederet, animam ejus Antonius dicitur in cælum deduci vidisse, divinis virtutibus eam comitantibus, venerationeque et stipatione multa, atque etiam ineffabili quo iam hymnorum carmine prosequentibus. Et cum, qui tum cum Antonio erant, per consternationem in aerem suspiciente, et rei tantæ faciem admirante, causam ab eo requirerent, ille visum id haudquaquam occultum habuit. Et verba ejus re ipsa sunt confirmata. Postquam enim a Sceti multi venire, et tempus obitus Amoun indicavere, illud ipsum tempus esse cognoverunt, cum Antonius stupore correptus in cælos suspexit; et utrumque sane merito beatum habendum dixerunt : Amoun quidem, quod sic e vita præsentis subductus esset, Antonium vero, quod eum Deus visione ea dignatus esset : cum quidem inter utriusque habitationis locum, magnum intervallum atque dierum aliquot intercederet iter. Atque hæc

πολλῶν καὶ θεσπεσίων ἔργων ἐγένετο· καὶ πολλὰ τῶν ἐκείνῳ ῥηθέντων ἀπομνημονεύεται· ἃ τοῖς κατ' Αἴγυπτον μοναχοῖς διὰ σπουδῆς ἔχουσιν ἀκριβοῦν τὰ τοιαῦτα. Καὶ ταῖς τῶν παλαιωτέρων ἀσκητῶν ἐργασίαις ἐγγράφως τε καὶ ἀγράφως ἐλωθόσι χαίρειν, ἐξ δεῦρο φέρεται τῇ τοῦ χρόνου διαδοχῇ, ξενίζοντα τοὺς ἀκούοντας· ὧν γεύματος χάριν ταῦτα εἰρήσθω. Ἀπῆει ὁ μέγας οὗτος ἐπὶ τινὰ ἔρημον. Δεῖσαν δ' ἐκείνῳ διώρυγάν τινα σὺν τῷ μαθητῇ αὐτοῦ Θεοδώρῳ διαπερᾶν, ἵνα μὴ ἀναστέλλοντες τὰ ἱμάτια τὴν γύμνωσιν ἀλλήλων θεάσωνται, μικρὸν ὕπαναχωρεῖν Θεόδωρον ἔλεγεν. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἑαυτὸν γυμνὸν ἠύλαβεῖτο θεάσασθαι, θέλῃ ῥοπή μετάρσιος ἐπαρθεῖς, εἰς τὴν ἀντιπέραν δυχθῇ ἐγένετο. Ὡς δὲ καὶ Θεόδωρος διάδροχος ἱκανῶς γεγωνῶς, εἰς τὸ πέραν τοῦ Λύκου ἦν (οὕτω γὰρ ἐγχαυροῖς ἡ διώρυξ ὠνόμαστο), καὶ τὴν ἐσθῆτα καὶ τοὺς πόδας Ἀμοῦν ἀδρόχους ἐώρα, ἐπέκειτο λιπαρῶν, καὶ τὴν αἰτίαν φράζειν τὸν πρεσβύτερον ἤξίου. Ὁ δὲ κρύπτειν μὲν ἐπειρᾶτο καὶ εἶ· ὡς δ' ἰσχυρῶς ἐπετίθετο μὴ ἀνήσειν ὁμολογῶν, ἐκείνος, σύνθημα δοὺς μὴ τινὶ τὸ ἔργον ζῶντος Ἀμοῦν ἐξισπεῖν, ἐγνώριζε τὸ συμβᾶν· καὶ φύσεως ὑπερτέρας εἶναι τοῦ λοιποῦ τὴν ἀνδρὰ φετο. Ὅτι δὲ καὶ θείας προγονώσεως ἐμπλεως ἦν, δείξει τὸ ῥηθισόμενον. Παῖς ἀδίκων πατέρων κυνὶ λυσσῶντι δηχθεὶς, θανεῖν ἐσθλὸν οὕτω προσδόχμος ἦν. Ἐπεὶ δὲ πρὸς Ἀμοῦν ἤγαγον, τὴν ἱστίαν ἐλιπαροῦν. Τὸν δὲ φάναι· Οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ μετὶ αὐτὸν, εἴγε βούλοισθε, θεραπεύσετε. Εἰ γὰρ ἀποδοῦναι ὑμῖν τὸν βούν γενοίτο, παρ' ὧν συλᾶν ἐπλεσε δεσποτῶν, αὐτίκα ῥάων ἔσται ὁ παῖς τῶν δεινῶν. Καὶ ὁ μὲν βούς ἀπεδίδωτο· ὁ δὲ κίνδυνος αὐτίκ' ἐδραπέτευεν ἐξάντη κακῶν τὸν παῖδα λιπῶν. Ἐπεὶ δὲ χρόνῳ ὕστερον καὶ Ἀμοῦν ἐτελεύτα, λέγεται Ἀντωνίων ἀναγομένην τὴν ψυχὴν ἐκείνου εἰς οὐρανὸν θεωρεῖν, περικύκλῳ θείων δυνάμεων ἐπομένων, καὶ παραπεμπόντων ἐκείνην αἰδοῦ καὶ δορυφορίᾳ πολλῇ, καὶ τινὶ ἀρρήτῳ ὕμνων ᾠδῇ· τοὺς δὲ περὶ αὐτὸν ἐν ἐκκλησίᾳ τὸν ἀέρα θεούμενον καὶ διὰ θαύματος ἔχοντα πρὸς τὴν ὕψιν τῶν παραδόξων, διαπυθόμενα τὸν Ἀντωνίων τὴν αἰτίαν. Τὸν δὲ μὴ ἀποκρύψαι τὴν ὕψιν· καὶ τὰς φωνὰς εἶχεν ὁ λόγος· ἔπειτ' ἀπὸ Σκήτης πολλῶν ἐκείθεν ἡρόντων, καὶ τὸν χρόνον τῆς Ἀμοῦν τελευτῆς ἀνεπόντων· εἶναι δ' ἐκείνον, καθ' ὃν Ἀντωνίος ἐκκλητητός· εἰς οὐρανοῦς ἔβλεπε· καὶ ἄμφω δὲ ἤξιον μακαρισμοῦ· τὸν μὲν οὕτω· τῶν παρόντων ἀπαλλαγέντα, Ἀντωνίος δ' ὅτι τοσαύτης ὀφείας ἤξιωτο ἐκ Θεοῦ· πολλοῦ διαστήματος ἡμερῶν ἔξω τῷ μέσῳ τόπῳ τῆς διατριβῆς ἐκατέρων ὄντος. Καὶ τὰ μὲν περὶ Ἀντωνίου καὶ Ἀμοῦν ὧδε ἰσθόρηται. Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον, καὶ ἀνὰ τὸν τῆς Βιθυνίας Ὀλυμπον Εὐτυχιανὸς ἐκείνος τὰς διατριβὰς ποιούμενος φιλοσοφῶν ἦν· θέας γὰρ χάριτος· ἐκ τῆς ἀρετῆς μετασχών, ὡς καὶ θαυμάτων καὶ τεράτων πλεῖστων αὐτουργίαν γενέσθαι πολλῶν, νότους τῶν ἀνιάτων ἰᾶτο. Δι' ἃ καὶ Κωνσταντίνῳ βασιλεῖ σπουδὴ γέγνε φίλον ἐκείνον καὶ συνήθη ποιεῖν. Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ τῶν τις βασιλικῶν δορυφόρων, ὑποψίαν σχών ὡς εἴη τυραννικὰ φρονῶν, περὶ τοῦ τὸν Ὀλυμπον

κρυπτόμενος· καὶ ἑαλωκώς, δεσμοτηρίῳ καθείρκετο. Ἐπεὶ δὲ πικραῖς βασάνοις ἀνὰ τὴν εἰρκτὴν εἶχετο, οἱ γένοι προσηκόντες Εὐτυχιανῷ προσόντες ἰδέοντο πρεσβεύειν ἐς βασιλέα ὑπὲρ αὐτοῦ· καὶ τινα δὲ ποιεῖν πρόνοιαν, ὥστε τῶν δεσμῶν ἀνελθαι, μὴ φθάσῃ πρὸ τῆς πρεσβείας τῇ χαλεπῇ τῶν βασάνων διασφαρεῖς, καὶ πέμψας, τοὺς δεσμοφύλακας ἔδειξε τῶν δεσμῶν ἀνελθαι αὐτόν. Ὡς δ' ἤττον ἦσαν πειθηνισιοί, αὐτὸς ἐπὶ τὸ δεσμοκτήριον ἦκει. Αἱ δὲ τῆς φρουρᾶς πύλαι αὐτόματι, τῶν κλειθρῶν διαρρέα-γέντων τῇ τοῦ ἀνδρὸς παρουσίᾳ, θάπτον ἀνεπετάνυντο. Καὶ αἱ ἐκ σιδήρου πέδαι καὶ τὰ κλοῖα, ἀπολείποντα τὸν δεσμώτην, διέρρει φοφούντα καὶ ἀπανταχοῦ σκεδανύμενα. Ἔστα πρὸς βασιλέα ἦκειν τῷ Βυζαντίῳ διατρίβοντα τηνικαῦτα, καὶ λύσαι τῷ καταδίκῳ τὴν τιμωρίαν εὐθύς. Δυσχερὲς γὰρ οὐκοῦν ἦν Κωνσταντίνῳ ὅ τι ἂν ἐκείνους αἰτοῖτο. Σφόδρα γάρ τῷ τοῦ ἀνδρὸς ἔρωτι ἐντετηκώς ἦν, καὶ διὰ μεγάλης ἐποιεῖτο τιμῆς. Λόγος δ' ἔχει ἐς ὕστερον Εὐτυχιανὸν τὰ Ναυάτου φρονήσαι, καὶ τῆς ἐνοῦσης χάριτος ἀμοιρῆσαι. Ταῦτα μὲν ἡμῖν ἐκ μέρους περὶ τῆς πολιτείας εἰρήσθω τῶν μοναχῶν, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ φιλοσοφῶντων· ὧς δὲ μέλοι τὰ τοιαῦτα διερευνᾶσθαι, πολλὰς ἐντύχοι τῶν βιβλίων, πλείστους τῶν τηνικᾶδες καὶ καθέξης ἀκριβεῖς βίου διπλαψάντων ἱστορουσῶν· μάλιστα δ' ἡ Λαύσιμ πραιποσίτῳ ἐγράφῃ. Πολλὴν δὲ καὶ Σωφρόνιος ὁ Ἱεροσολύμων καὶ ἀγαθὴν ἱστορίαν περὶ τούτων ἡμῖν καταλέλοιπε, *Λειμῶνα καὶ Νέον πυράδεισον* τὴν συγγραφὴν ὀνομάσας.

Fama autem fert, Eutychianum postea ad Novati hæresim descivisse, et ea quæ ei inerat gratia excidisse (2). Et hæc quidem, aliqua ex parte, nobis de monachorum instituto et philosophia sint dicta. Qui autem talia scrutari volet, multos inveniet libros, in quibus plurimi, qui ea ætate atque deinceps integritate vitæ enituerent, commemorantur, potissimum vero, quæ de iis Lausus præpositus conscripsit. Multam quoque et utilem de eis historiam Sophronius Hierosolymitanus nobis reliquit, *Prati et Novi paradisi* titulo, scripto ei indito.

ΚΕΦΑΛ. ΜΒ΄.

Περὶ τῶν ἀγίων καὶ θαυματουργῶν Σπυρίδωνος, Νικολάου καὶ Παρθενίου.

Ἐπεὶ δὲ καὶ Σπυρίδωνος καὶ Νικολάου μνηστὴν ποιήσασθαι ὑπεσχόμην, ἐνταῦθα δεῖν οἶμαι ἀποτίσαι τὴν ὀφειλὴν. Περὶ γὰρ τῶν ἁλλῶν ὁμολογητῶν τε καὶ ἱεραρχῶν μυρίαι καὶ παράδοξα καὶ παθόντων καὶ εἰργασμένων διέλαβον ἀνωθεν· καὶ ὡς πολλοὶ τούτων τῇ ἐνοῦσῃ ρώμῃ τῆς χάριτος καὶ νεκροὺς ἀναβιώναι παρσχευάσαντο. Τῷ γε μὴν θεῷ Σπυρίδωνι τοσαύτη τοῦ θεοῦ Πνεύματος χάρις προσέπιπτε, ὥς ἀρκεῖν τὴν εἰσέτι φήμην περὶ αὐτοῦ τὴν ἀρετὴν παριστᾶν. Ἀγροίκος δ' ὢν, καὶ γυναικὶ συζῶν, καὶ παῖδων πατήρ γεγονώς, οὐ παρὰ τοῦτο χεῖρων τινὸς ἐφάνη περὶ τὰ θεῖα. Τοσαύτη δ' ἦν ὁσιότης αὐτοῦ, ὥς καὶ ποιμένα γενέσθαι· Τριμυθοῦς δ' ἦν ὁ κληρὸς αὐτῷ· ἡ μία τῶν ἐν Κύπρῳ τῇ

quidem de Antonio et Amoun, memoriz sunt prodita. Eodem vero tempore, et in Olympo Bithyniæ Eutychianus ille versatus, monasticæ philosophiæ operam navavit. Tantopere siquidem per virtutem divinæ gratiæ particeps est factus, ut (1) miracula et prodigia plurima ediderit, morbosque incurabiles sanaverit. Quapropter Constantinus quoque imperator magno studio amicitiam consuetudinemque ejus ambivit. Accidit tum, ut ex imperatoris satellitio quidam, tyrannidis affectat suspectus, et circa Olympum occultatus, captusque in vincula sit conjectus. Et cum perquam acerbè in carcere cruciaretur, propinqui et cognati ejus Eutychianum convenientes, ut legationem precationemque pro eo apud imperatorem susciperet, atque aliquo modo provideret, ut interea vinculis liberaretur, ne scilicet ante legationem obitum acerbitate tormentorum antiret, rogarunt. Atque ille ad carceris custodes, ut hominem vinculis levarent, oratum misit. Ut vero illi petitioni ejus non acquiescere, ipsemet ad carcerem venit. Ea ecce custodiæ portæ sua sponte claustris fractis, ad viri præsentiam statim patnere, et compedes ferreæ, numellæ vinculaque cervicis vinctum relinquentia, cum strepitu delapsa sunt, et huc atque illuc dispersa. Deinde ad imperatorem, qui tum Byzantii erat, profectus, illico reum condemnatum supplicio liberavit. **628** Nihil enim Constantino difficile aut molestum fuit, quod vir ille peteret, C quem vehementer amabat, et magno in honore

Novati hæresim descivisse, et ea quæ ei inerat gratia excidisse (2). Et hæc quidem, aliqua ex parte, nobis de monachorum instituto et philosophia sint dicta. Qui autem talia scrutari volet, multos inveniet libros, in quibus plurimi, qui ea ætate atque deinceps integritate vitæ enituerent, commemorantur, potissimum vero, quæ de iis Lausus præpositus conscripsit. Multam quoque et utilem de eis historiam Sophronius Hierosolymitanus nobis reliquit, *Prati et Novi paradisi* titulo, scripto ei indito.

CAPUT XLII.

De sanctis magnorum miraculorum editoribus, Spyridone, Nicolao et Parthenio.

Quandoquidem vero et Spyridonis et Nicolai mentionem me facturum esse recepi, hoc loco fidem mihi liberandam esse duxi. De aliis namque confessoribus et hierarchis, qui innumerabilia et mirifica passi sunt et fecerunt, et quorum multi, quæ in eis fuit, gratiæ robore mortuos quoque excitarunt, supra exposuimus. Ipsi quidem divo Spyridoni tanta divini Spiritus incessit gratia, ut quæ de eo celebratur fama hoc quoque tempore, virtutem ejus astruere possit. Rusticus enim cum esset, conjugemque in matrimonio, et liberos ex ea susceptos haberet, non propterea in rebus divinis deterior aliquo fuit. Tanta namque in sanctitate erat, ut et a pastoralis vita non abhorreret (3)

(1) Socrat. lib. 1, cap. 13.

(2) Αἰρεσιν δὲ τῆς Ναυατιανῶν πρεσβεύων θείας χάριτος μετέχε, etc. Sozom. lib. 1, cap. 14. Hoc est, Novatianorum hæresis cum esset, gratiæ divinæ particeps fuit. Hæc verba apud Sozom. in

principio narrationis de Eutychiano posita sunt. Nicephorus autem in toto hoc opere Novatianis est iniquior.

(3) Spyridonem istum, cum episcopus esset, oves pascere non puduisse, per summam humilitatem

(Trimmythus autem, quæ una in Cypro insula A urbium est, sorte ei obvenerat), a fastu tam alienus, ut eodem in loco et oves pabulo, et homines doctrina atque vitæ exemplo pasceret optime. Cum autem multa sint, quæ de eo liber in ipsius vitam compositus recenset, ne socordix sustineam crimen, neve rursus extra propositum longius digredi videar, duorum aut trium egregiorum ejus factorum meminerò. Fures aliquando noctu irruisse dicuntur in sancti viri ovile, insidias gregi ejus tendentes, et clam oves aliquot rapere conantes.

629 Et cum nemo eis compedes injiceret, derепente divinitus vincti sunt, aurora illucescente, magnus ille vir adest, manus eorum post teiga redactas invenit, subridet : vincula illa, quæ sub oculis non caderent, solvit : docens eos admonet, licuisse illis si quid petissent, accipere : neque opus fuisse, cur noctu se ærumnose fatigaret : mores eorum ad meliorem vitam, ut justo quæstu vitam tolerarent, transformat : et postremo ærumnæ eorum misertus : Abite, inquit, et arietem hunc accipite, ne noctem hac frustra pervigilasse videamini ; reprehensionemque mihi, propter toleratos domi meæ labores, veluti qui vacui abieritis, impingatis. Unum hoc est quod a Spyridone non sine admiratione facite est factum. Nec illud quidem non admiratione dignum. Erat beato illi filia Irene, germana tanti patris filia. Apud hanc ex notis quidam magni pretii gestamen atque ornamentum deposuit. Illa ut rem certam tutamque sequeretur, domi quidquid id erat defossum, terræ servandum credidit : nec ita multo post, nullo ejus rei indicio post se relicto, e vita migravit. Venit brevi qui id deposuerat, et nunc incusando, nunc orando, molestus erat Spyridoni. Ut vero gestamine tali diu multumque domi quæsito, id non invenit, suam ipsius senex putavit esse calamitatem, hospitis, qui tantopere lugeret, capillum consciuderet, ac sese prorsus conficeret, jacturam. Itaque, Agedum (inquit) ad filix sepulcrum eamus, eamque interrogemus. Ubi eo ventum, nominatim filiam vocans Spyridon interrogat, quoniam loco gestamen deposuerit? Ibi illa subito apparens, beato illi rem omnem exacte exponit, et rursum sepulcrum subit. Spyridon porro ornamentum, quo illa loco indicaverat, inventum, homini reddidit eumque dimittit. Alteri quoque indigenti homini, et inopia magna circumvento, serpentem ad sepem et maceriam sese volventem, in aurum convertit, eumque illi dedit, ut eo mutuum pecuniam sumiens uteretur, pecuniamque suam solaretur. Cæterum, cum se ille inopia depulsa aliquantum locupletasset, Spyridon serpentem ita ut tum erat, ad locum suum circa sepem reposuit. Qui viri sancti precatione, pristina recepta natura, rursum reptans, ac sese circumvolvens latebras

et simplicitatem, Suid. scribit. Quod in veterum episcoporum paupertate non adeo mirum fuit. Eundem Deus ante tempus, promissam mortuorum

νήσιω πάλαιον ἐτύγγανεν οὖσα · ἐπὶ τότεν δ' αὖτις ἦν, ὡς ἐν ταυτῷ καὶ πρόσθα βόσκειν, καὶ ἀνθρώπων εἶναι ποιμένα ἀγαθὸν τε καὶ δριστον. Ἐγὼ δὲ πολλῶν δυντῶν τῶν περὶ αὐτὸν, ἃ ἡ κατ' αὐτὸν διέξ-
εισι βίβλος, ἵνα μὴ βραθυμίας ὑπόσχω γραφὴν, καὶ πάλιν ἵνα μὴ ἔξω τοῦ προκειμένου δόξω πλανᾶσθαι, δύο ἢ τριῶν τῶν ἐκείνου μνησθήσομαι. Κλέπτως ποτέ φασι νύκτιον εἰσπερήσαντας τῇ τῶν προβάτων τοῦ οἴου ἐπαύλει, ἐπιβουλεύειν τῇ κοίμῃ, καὶ ὑπαιρεῖσθαι τῶν προβάτων λάβρα ἐποιοῦν σπουδῇ. Καὶ μὴ τινος πέδον ἐπεβάλλοντος, ἐξαπίνης θεόθεν δειτμῶται ἦσαν. Ἄμα δὲ ἐξ τῶν μέγαν παραγενόμενον, καὶ τὰς χεῖρας διπλοῦν διηγκωνισμένους ἐδρόντα, μειδιῶντα τῶν δοράτων ἐπιλύειν δεσμών · καὶ νοθεύοντα παραινεῖν. Ἐνὸν εἶναι λαβεῖν αἰτήσαντας, οὐτω ταλαίπωρεῖν νυκτὸς εἴλεσθε. Καὶ μεθ' ἡμέρας τὸ ἦθος πρὸς τὸν ἀμείνω βίον, δικαίων ἐκπῶρον τὸ ζῆν πορίζεσθαι. Ἄπειτε δ', ἔφη, τῆς ταλαίπωρίας οἰκτεῖρας, τόνδε τὸν κρινὲν εἰληφότες, ἵνα μὴ ἐπικεινῆς ἡγροπνηχότες φανείητε, μέμψιν τέ μοι τῶν ἐπὶ τῇ αὐτῇ πόνων προστριψήτε, ὡς ἀπλησγέμενοι κενόι. Ἐν μὲν δὲ τοῦτο ἀστεῖον σὺν θαύματι τῶν Σπυρίδωνι πεπραγμένων · οὐχ ἥτιον δὲ κάκεινο θαύματος ὄξιν. Εἰρήνην θυγάτηρ τῇ μακροτέρῃ προστῇ, καὶς ὄντως τοῦ τοσούτου πατρός. Ταύτη τῶν τις γνωρίμων πολυτελὲς παρέθετο κόσμιον. Ἢ δὲ τάσφαλὲς προμηθευμένη, οἶκοι κατορύσσασα τὸ σκεῦος, φυλάττειν παρεδίδου τῇ γῇ. Καὶ ἡ μὲν μετὰ βραχὺ, μηδὲν εἰποῦσα, τὸν βίον ἀπέλιπεν. Ἦκει μετ' ἡλίον δ' παραθέμενος · καὶ πῇ μὲν ἐγκαλῶν, πῇ δὲ καὶ δεόμενος, δι' ὅχλου ἦν τῷ Σπυρίδωνι · ὡς εἰ πολλὰ ζητήσας ἀνὰ τὴν οἰκίαν, ἥκιστα εὗρισκε, συμφορὰν ἐποιεῖτο ὁ γέρονι οἰκίαν τὴν τοῦ ξένου ζῆμiam, ὀδυρομένου τλλλοντός τε τὰς τρίχας καὶ ἀνέκρυς θανατῶντος. Ἄλλ' ἄγε δὴ, ἔφη, ἐρώμεθα τὸν κόρον παρὰ τὸν τάφον ἰόντες. Ἐπεὶ δ' ἐπέστησαν, ἡρώτα Σπυρίδων ὀνομαστὴ τὴν παιδα καλῶν, ὅπου δὴ κατακρύψει τὸ κόσμιον. Τὴν δὴ ἐξαπίνης φανείσαν, ἄπαν πρὸς λεπτὸν τῷ μακαρίῳ εἰπεῖν, καὶ αὐθις καταδύναι τὸν τάφον. Σπυρίδων δ' εὐρόντα ἡ ἐσθήμανεν, ἐπιδοῦναι τάνθρῳπῳ τὸ σκεῦος, καὶ ἀπαλλάττεσθαι. Καὶ ἄλλαι δὲ πένθη ἐν ἀπορίᾳ καὶ ἐστώτι πολλῇ, ὅφιν περὶ τὸ θριγγίον ἐλίσσόμενον, εἰς χρυσὸν μεταπήγνυσι. Καὶ δίδωσι χρῆσθαι, καὶ ἐπ' ἐκείνῳ δανείζεσθαι, καὶ παραμυθῆσαι τὴν ἐνδεiam · ὅν ἐντεῦθεν ἀναβρῶσθέντα καὶ τὴν ἐνδεiam ἀποτριψόμενον, πάλιν τὸν ὅφιν ὡς εἶχε σχήματος, παρὰ τὸν τόπον τοῦ θριγγίου ἐτίθει. Εὐχῇ δὲ τοῦ οἴου τὴν προτέραν φύσιν μεταλλάξιμενον, αὐθις ἐρποντά τε καὶ σπουδῇ περιελισσόμενον, τὸν οἶκτον χρησάμεν ὑποδύναι. Καὶ τοῦτο δὲ τῶν ἐκείνου προσῆκον εἰρησθαι νομίζω. Ἔθος τῷ μακαρίῳ ἐκ τῶν γινομένων αὐτῷ σπερμάτων τε καὶ καρπῶν πιπράσκοντι, τὰ μὲν πτωχοῖς χορηγεῖν, ἄλλα δὲ προῖκα δανείζειν. Διδοὺς μέντοι ἡ καὶ λαμβάνων, οὐ διὰ χειρῶν ἡσύχουσι τὴν πράξιν · τὸ δ' ἐνὸν αὐτῷ τα-

resurrectionem, per filiam ejus redivivam, exhibuit. (Socrat. lib. i, cap. 12.)

μεῖον ὑποδικνύς, λαμβάνειν· καὶ αὐτὸς τὸ δάνειον κατατίθεσθαι τῷ προσιόντι ἐνεκελευέτο. Καὶ δὲ τις δανεισάμενος, ἤκεν ἀποτίσων τὴν ὀφειλήν. Ὡς δ' ἔθο. ἦν ἐπιτραπείς τῷ ταμίῳ ἀποδοῦναι αὐτοῖς τὸ χρέος, παραιθέμενος, ὑψηρεῖτο μᾶλλον· οὐ μόνον γὰρ τὸ χρέος ἀπέδωκεν, ἀλλὰ καὶ προσαφείλετο· καὶ ἀπῆει δῆθεν λαθὼν, ὡς τὸ ὄφλημα καταθέμενος. Ἀλλ' οὐκ ἦν λαθεῖν· χρόνῳ γὰρ ὕστερον προσιὼν αὐτοῖς, δανείζεσθαι ἤθελεν. Ὅ δὲ τὸ εἰωθὸς ἐπραττε· καὶ πέμπων παρὰ τὴν θύην τὸν ἄνδρα, παραμετρεῖν ὅσον ἦν βουλομένῳ ἐπέτρεπε. Ὡς δ' ἤκιστα εὗρεσκεν, ἀνηγγείλε τῷ πατρὶ. Καὶ δς, θαυμαστὴν, εἰσγεν, εἰ σοὶ μόνῳ κεκένν τὸ τιμειν ὁράται. Σκοπεῖν οὖν προσήκει, μὴ οὐ πρὶν καταθέμενος, νῦν λαμβάνειν περὶ. Ἰσθι γὰρ ὡς εἰ μὴ τι βραδυστοργίας ἔσται, οὐκ ἀστοχῆσαι τοῦ προκειμένου. Ἰθι τοίνυν πάλιν ταθάρβηκός, ὡς εὐρήσεις. Καὶ φωραθεὶς, συγγνώμην προσιὼν ἤτει τοῦ ἀμαρτήματος. Παραπλήσιον δέ τι καὶ ἄλλῳ πρόδοτα πειραμένῳ τοῦ μακαρίου συνέη. Ἐκατὸν μὲν γὰρ ἦσαν ἂ ἐκωλύετο· ὁ δὲ καὶ μίαν τῶν αἰγῶν παρεμέτρει· ἦν βίβλιν, ἤκιστα ἐπομένην εἶχεν. Ἀντιβαίνουσα δ' ὄσον, βληχῇ τὴν ἀδικίαν ἐστηλίου τοῦ ἀνδρός. Ἐπεὶ δὲ πάντα πράττων καὶ ἐπωμάδιον ἔφερεν, ἐκείνη λὰξ καὶ τοῖς κέραι τὸν τένοντα σφειρότερον παλίουσα, διωλίσταίνε, καὶ ἐπὶ τὴν μάνδραν ἀνέτρεχεν· ὁ τὴν Σπυρίδωνα διαγνώσας, ἐπ' ἀκριδὲς μετρεῖν ἐπειθε. Τὴν δ' εὐθὺς ὁμολογοῦντα, συγγνώμην παρεῖχε· καὶ κελεύσαντος, πρόθυμος ἦ αἰξ καὶ αὐτόματος εἶπετο· ἔστι δ' ὅπου καὶ τῇ σπουδῇ προσηγίτο. Καλὰ μὲν δὴ καὶ ταῦτα· τὸ δὲ περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτοῦ τάξιν ἐμβριθεῖς, καὶ ἀκέραιον περὶ τὴν θέλειαν παρὰ τοῖς, πῶς σιωπήσομαι; Συνόδου γάρ ποτε γενομένης, ἕνα εἶναι καὶ Τριφύλλιον ἐκεῖνον τὸν Λεδρῶν ἐπίσκοπον, λόγου τε ἀρκούντως πεπειραμένον, καὶ διὰ νόμων ἀσκησιν, πλείστον ἐν τῇ Βηρυτῶν διατρίψαντα πῶλε. Τοῦτον δ' ἐπιτροπῇ τῶν ἐπισκόπων τὸ πλῆθος διδάσκοντα, Σπυρίδωνος παρόντος, δεῖσαν εἰπεῖν, ῥῆσιν ἦν ὁ Χριστὸς τῷ παραλυτικῷ ἀπεφθέξατο, τὸ, Ἀρὰ σου τὸ κρᾶσθαι, καὶ περιπατεῖ, σκίμποι ἀνὲ κρᾶσθαι ἐχρήσατο. Ἐφ' ᾧ χλιεπῶς ἐνεγκόντα Σπυρίδωνα, Οὐ σύ γε, ἐφη, ἀμείνων εἰ τοῦ κρᾶσθαι εἰρηκότος, ὅτι γε δι' αἰδοῦς ποιῇ ταῖς ἐκείνου λέξεσι διαπρέπει; Ταῦτα δὲ λέγων, τοῦ ιερατικοῦ θρόνου ὄνιστα πάντων ὁρώτων, τὸν τύπον καὶ τὴν ὄρρυν τῶν ὀφρυομένων ἐν λόγοις περιούμενος καταστέλλειν. Ἰκανῶς γὰρ εἶχε τοιαῦτα ποιεῖν, καὶ ἀπλοῦς ἦν ἐσάγαν. Αἰδέσιμος γὰρ ἦν, καὶ ἐπὶ μέγα ἐδῆς τοῖς παραδόξοις τῶν ἔργων ἐτύχασε, προσήκων τε τὴν ἡλικίαν, καὶ τῷ τῆς ιερωσύνης ἀκιδόλῳ καὶ κοσμίᾳ ἐνσεμνυνόμενος. Ἐγὼ δὲ, ὅς τις ἦν καὶ περὶ φίλους δεξιὸς, διηγῆσομαι. Ἡ μεγάλη μὲν οὖν τῆς Τεσσαρακοστῆς νηστεία ἦν· ἦκε δὲ τις ἐκ μακρᾶς ὁδοπορίας τῶν φίλων, καὶ ταῦτ' ἐν αἰξ ἐκείνος εἰσθε νηστεύειν τῶν ἡμερῶν. Ἀσitos γὰρ εἰς ῥητάς τινας διαμένων

A suas intravit. Verum enimvero illud quoque factum ejus ut memorem, convenire mihi visum est. **630** Mos beato illi erat, semina et fructus qui ei provenissent, vendenti, partim pauperibus largiri, partim sine faenore utendos dare. Sive igitur daret, seu acciperet quidquam, non id per manus ejus gerebatur : sed quæ ei erat repositoria cella, ad se venientibus commonstrata, vel accipere eos, vel usui acceptum reponere jubebat. Quidam sane qui mutuum ab eo acceperat, ut debitum redderet, ad eum venit : cum autem is more solito, cellæ rursus inferre quod acceperat, jussus esset, reponens id, sustulit potius. Non enim tantum debitum reddidit, sed et postea secum abstulit, et discessit occulte, quasi mutuum dissolvisset. Sed enim celare factum non potuit. Aliquanto namque tempore post rursus illum, mutuum accipere volens, convenit. Et ille ex consuetudine sua hominem ad loculos granarios mittens, metiri quantum vellet, jussit. Ut autem is nihil ibi frumenti invenit, id patri significavit. Ibi ille : Mirum profecto, inquit, si uni tibi cella vacua videtur. Quapropter considerare convenit, an cum prius nihil reposueris, recipere nunc quidquam conere. Sciens enim esto, nisi fallaciæ quidquam subsit, voti te compotem fore. Vade ergo denuo cum certa, te iuventurum esse, fiducia. Atque ita ille demum deprehensus, veniam fraudis petivit. Tale quiddam alii quoque, qui oves a viro sancto mercabatur, evenit. Centum erant, quas emerat. At ille capram unam insuper annumeraverat : quæ cum ab illo vi traheretur, ipsa minime sequebatur : quodammodo enim resistens, balatu hominis iniquitatem tradebat. Et ille cum nihil non ageret, in humeros tandem eam sustulit : capella autem et calcibus et cornibus cervicem ejus acius petens, delapsa est, et in stabulum suum recurrit. Quod ubi Spyridon cognovit, illi ut rite metiretur et numeraret, suasit. Atque ubi ille factum statim confessus est, hic noxam remisit, capramque sequi illum jussit : quod alacriter sane illa faciens, sua sponte emptorem est secuta, interdum etiam eundem properans præcessit. Pulchra quidem sunt hæc. Constantiam vero ejus viri, ecclesiastico ritu servando, simplicitatemque divinis traditionibus colendis, quomodo silentio præteream? Conventus aliquando agebatur, in quo Triphyllius ille quoque erat, Ledrensis episcopus, litterarum artibus probe eruditus, et legibus discendis diu Beryti versatus (1). **631** Hic episcoporum jussu populum docens, Spyridone presente, cum de eodem quoddam referre deberet, quo Christus ad paralyticum est usus, illud scilicet, *Tolle grabatum tuum, et ambula* : pro grabato, lectum dixit. Quod moleste ferens Spyridon, Non tu quidem, inquit, præstantior es eo qui grabatum dixit : qui

¹ Marc. II, 9.

(1) Beryti olim præclara docendarum legum schola fuit.

λικήν καὶ οὐρανομήκη ἔχων ψυχὴν· ἦσαν δ' οἱ τῶν ἐκκλησιῶν ἡγεμόνες, καὶ τῶν ἐν τέλει τοῦ ἱεραῖου, οἱ μὴ μόνον συνοικοδομεῖν ἐκείνῳ ἡρῶντο, ἀλλὰ καὶ ἀνατρέπειν, καὶ τὰ θεμέλια ταύτης ἐκ ῥιζῶν ἀναστῆναι, ὡς προΐόντες δηλώσομεν. Ὁ μὲν γὰρ Ἀρειος τὴν συνοδικὴν ψήφον καὶ τὴν ἐκ βασιλέως λαβὼν, ὑπερόριος ἦγετο· ἐπίσης δὲ καὶ οἱ περὶ τὸν Νικομηδείας Εὐσέβιον, οἱ τῇ ὑπαγορευθεῖσῃ πίστει ὑπεσημῆναντο, σύμφηφοι δὲ γενέσθαι· τῇ Ἀρείου καθαιρέσει οὐκ ἡδουλήθησαν. Ὁ μὲν οὖν Ἀρειος οὐ πολλῷ ὕστερον τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου τῆς μὲν ἐξορίας ἀνεκλήθη, τῇ γε μὴν Ἀλεξανδρείᾳ φοιτῆν ἐπεσχέθη· ἐν ὕστερῳ γὰρ καὶ εἰς Ἀλεξάνδρειαν αὐτῷ καθόδος τοῖς περὶ Εὐσέβιον μετὰ τὴν καλινψοδίαν ἐσπούδαστο, ὡς ἐν καιρῷ μοι λελέξεται· μετ' ὀλίγον δὲ Εὐσέβιος τε καὶ Θεογόνιος τὰς οικίας ἐκκλησίας ἀπέλαβον, ὁ μὲν τὸν ἀντ' αὐτοῦ χειροτονηθέντα Ἀμφρόνεια ἐκβαλὼν, Χρήστον δὲ ἐκ Νικαίας ὁ Θεογόνιος· μετανοίας γὰρ βεβλῶν τοὺς κορυφαίους τῶν ἐπισκόπων πέμψαντες, βασιλικῶν καλεῖσκασι ἀνεκλήθησαν. Ὡς δ' εἶχεν ἐπὶ λέξεως τὸ βιβλίον· « Ἡδὴ μὲν καταψηφισθέντες περὶ κρίσεως παρὰ τῆς εὐλαθείας ὑμῶν, ὀφείλομεν σιωπᾶν τὰ κεκριμένα παρὰ τῆς εὐλαθείας ὑμῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀποπὼν καθ' ἑαυτῶν δοῦναι τῶν συκοφαντούντων τὴν ἀπόδειξιν τῇ σιωπῇ, τοῦτου ἕνεκεν ἀναφέροντες, ὡς ἡμεῖς καὶ τῇ πίστει συνεδρόμενοι, καὶ τὴν ἐνομιαν ἐξετάσαντες ἐπὶ τῷ ὁμοουσίῳ, ὅλοι ἐγενόμεθα τῆς εἰρήνης, μηδαμῶς τῇ αἰρέσει ἐξακολουθήσαντες· ὑπομνήσαντες δὲ ἐπὶ τῇ ἀσφαλείᾳ τῶν ἐκκλησιῶν, ὅσα τὸν λογισμὸν ἡμῶν ὑπερέτρεχε. Καὶ πληροφρονηθέντες καὶ πληροφρορήσαντες τοὺς δι' ἡμῶν πειστῆναι ὀφείλοντας, ὑπεσημῆνάμεθα τῇ πίστει. Τῷ δὲ ἀναθεματισμῷ οὐκ ὑπεγράψαμεν, οὐκ ὡς τῆς πίστεως κατηγοροῦντες, ἀλλ' ὡς ἀπιστοῦντες τοιοῦτον εἶναι τὸν κατηγορηθέντα, ἐκ τῶν ἰδίᾳ πρὸς ἡμᾶς παρ' αὐτοῦ διὰ τε ἐπιστολῶν, καὶ τῶν εἰς πρόσωπον διαλέξεων πεπληροφορημένοι, μὴ τοιοῦτον εἶναι. Εἰ δὲ ἐπέστη ἡ ἀγία ἡμῶν σύνοδος, οὐκ ἀντιτείνοντες, ἀλλὰ συντιθέντες τοῖς παρ' ὑμῶν κεκριμένοις, καὶ διὰ τοῦ γράμματος πληροφροῦμεν τὴν συγκατάθεσιν, οὐ τὴν ἐξορίαν βαρέως φέροντες, ἀλλὰ τὴν ὑπόνοιαν τῆς αἰρέσεως ἀποδιδόμενοι· εἰ γὰρ καταξιώσετε νῦν γοῦν εἰς πρόσωπον ἀναλαβεῖν ἡμᾶς, ἔξετε ἐν ᾧ πασι συμφύχους, ἀκούουσαν τοῖς παρ' ὑμῶν κεκριμένους. Καὶ ὅτε αὐτὸν τὸν ἐπὶ τούτοις ἐναγόμενον ἔδοξεν ὑμῶν τῇ εὐλαθείᾳ φιλανθρωπεύεσθαι καὶ ἀνακαλέσασθαι, ἀποπὼν δὲ τι δοκούντες εἶναι ὑπευθύνου ἀνακεκλημένου καὶ ἀπολογησαμένου ἐφ' ὅτ' διεβάλλετο, ἡμᾶς σιωπᾶν, καθ' ἑαυτῶν ἐνδόντας τὸν ἐλεγχον. Καταξιώσατε οὖν, ὡς ἀρμόζει· τῇ φιλοχρίστῳ ὑμῶν εὐλαθείᾳ, καὶ τὸν θεοφιλέστατον βασιλέα ὑπομνήσαι, καὶ τὰς δεήσεις ἡμῶν ἐγγερίσαι, καὶ θάπτον βουλεύεσθαι τὰ ὑμῖν ἀρμόζοντα ἐφ' ἡμῖν. » Ἐκ ταύτης τοίνυν τῆς καλινψοδίας ἐπανακληθέντες Εὐσέβιος τε καὶ Θεογόνιος, τὰς ἰδίας ἐκκλησίας ἔσχον, τοὺς ἐπ' αὐταῖς χειροτονηθέντας ἐκδεβλήκότες, ὡς εἰρηται. Καὶ προσήματι τὰ κώδια περιδόμενοι, τὰ λύκωα εἰργάσαντο.

PATROL. GR. CXLVI

A apostolico cœlestique prorsus esset animo. Inter ecclesiarum præsides rerumque sacrarum magistratus tum erant, qui non solum cum illo ædificandum, verum etiam destruendum sibi, et ecclesiæ fundamenta funditus everendum statuerant : sicuti stylo progressi ostendemus. Arius enim synodi ipsius atque imperatoris calculo condemnatus, et exsilio mactatus fuerat : atque itidem Eusebius Nicomediensis, sectatoresque ejus, qui professioni quidem fidei subscripserant, Arii autem exauctorationem sententiis suis comprobare noluerant. Et Arius non longe post Nicænam synodum ab exsilio quidem est revocatus, Alexandriam autem ire prohibitus. Cæterum postea quoque ei ab Eusebio, 633 post palinodiam et recantationem, reditus in eam urbem impetratus est : id quo suo loco dicetur. Brevi quoque et Eusebius et Theognis ecclesias suas receperunt : eis qui in eorum locum surrogati fuerant, Amphione Nicomedia, et Chresto Nicæa ejectis. Cum namque pœnitentiæ libellum primariis episcopis misissent, imperatoris jussu sunt revocati. Libellus autem is de verbo ad verbum talis fuit : « Cum quidem calculis vestris ante judicium factum, a pietate vestra damnati simus, silere debuissimus de pietatis vestræ decretis. Quandoquidem vero absurdum fuerit, silentio ipso sycophantiæ opinionem et indicium contra nos ipsos præbere : eam ipsam ob causam ad vos referimus, nos professioni fidei consensisse, sententiaque τοῦ ὁμοουσίου et consubstantialis explorata, pacatos prorsus fuisse, neque ulla ex parte hæresi adhæsisse. Certitudinis autem ecclesiarum causa, quæ nobis in mentem venerat, in medium protulimus. Atque ipsi tandem certo persuasi, aliisque etiam quos oportebat itidem a nobis persuasis, fidei subscripsimus. Anathemati vero subscribendum non duximus, non quidem quod si eam ipsam carperemus : verum quod eum qui accusatus fuerat, talem esse non crederemus. Ex epistolis enim ejus ad nos datis, sermonibusque in faciem collatis, certiores facti sumus, talem non esse. Quod si sancta vestra synodus de eo sic persuasa est, nos nihil repugnamus. Cæterum suffragium nostrum ad decreta vestra accommodantes, per hasce litteras, plena fide consensum nostrum confirmamus : non nos quidem graviter exsiliū ferentis, sed suspicionem hæresis amolientes. Quod si dignabimini nos in conspectum vestrum admittere, unanimes in omnibus habebitis, rebusque vestris judicatis stantes. Et cum pietati vestræ placuerit, eum qui criminis hujus nomine est delatus, humaniter revocare, absurdum esse duximus, posteaquam reus ipse revocatus, de intenta sibi calumnia causam dixit, ut nos prorsus tacereamus, contra nos ipsos reprehensionis occasionem exhibentes. Facite igitur, sicuti pietati vestræ Christianæ convenit : ut Dei amantissimum imperatorem admoneatis, preces nostras eidem offeratis, et quan-

primum quæ vos facere decet, de nobis statuatis. » A Tῇ γὰρ βασιλεύῳ φιλανθρωπῶι χρησάμενοι ὡς ἐβ-
 Post hanc palinodiam et recantationem, revocati
 Eusebius et Theognis, **634** ecclesias suas rece-
 perunt, eis qui illis suffecti fuerant repulsis, sic-
 uti dictum est. Sic illi sub prætextu ovium pellibus amicti, lupos egerunt. Nam imperatoris
 humanitate ad seductionis commoditatem abusi (1), et continuo imperatoris aulæ auditu pristinam do-
 minationem consecuti, quemadmodum deinceps dicemus, res pessimas admiserunt.

CAPUT XLIV.

*Ut post Alexandrum Athanasius Alexandriae episco-
 patum susceperit, et de ejus a pueritia institutione :
 et ut seipso magistro sacerdos sit factus, et magno
 Antonio charus fuerit : et de Arianorum contra
 ipsum calumniis et insidiis.*

Tum temporis post quintum synodi mensem, Alexander Alexandriae antistes moriturus, sedis suæ successorem, divini judicii (sicuti conjicere licet) calculo, celebrem reliquit Athanasium. Cum namque Athanasius refugeret atque reluctaretur, Alexandrum ferunt vim illi inferentem, vix tandem ut thronum susceperet, persuadere potuisse : sicuti id quoque Apollinaris Syrus ad hunc modum scriptum reliquit : « Non desuit vero postea quoque belligerari impietas. Sed primum quidem adversus beatum viri hujus magistrum, cui hic perinde atque patri filius, patronus affuit, arma sumpsit : deinde vero in hunc quoque ipsum, postquam ad episcopatus pervenit successionem, multa quidem ille usus tergiversatione, sed tamen consilio Dei productus. Sicuti beato quoque illi viro, qui ei episcopatum quasi in manus tradidit, divinis indicis, non alium videlicet quam hunc successorem fore, est significatum. Evocabatur namque a vita, jamque adeo prope obitum erat Alexander, cum nominatim Athanasium vocavit absentem, atque ibi, cum qui tum aderat ejusdem nominis, vocationis audiens esset, ad eum, veluti quem non vocasset, contulit, denuoque vocatione est usus. Et cum id ab eo sapius fieret, consiluit tandem Athanasius præsens, declaratus est autem alter absens. Et prophetico demum spiritu beatus Alexander : Athanasi, inquit, effugiturum te credis, sed non effugies. Quo verbo ad certamen eum evocari ostendit. » Hæc Apollinaris. Ariani autem tribules jactant, post Alexandri mortem communicasse consilia inter se, qui Melitium, quique Alexandrum secuti fuerant, convenisseque in eundem locum, ab utraque parte **635** ex Thebaide et reliqua Ægypto episcopos quinquaginta quatuor, et decretum ab eis esse, ut communibus suffragiis ab eis legeretur, qui Alexandrinæ præset ecclesiæ antistes. Septem vero episcopos quosdam, jurejurando proculcato, præter sententiam et voluntatem omnium reliquorum, electionem Athanasii, ad id ab eo coactos, in ea quæ nominatur Dionysii ecclesia, furtim peregissee. Mihi vero magnus iste vir non absque divino numine (2) ad episcopatum

(1) Eusebius et Theognis imperatoris Constantini bonitate abusi sunt : quem synodo peracta, So- crates in Occidentales partes profectum esse scri-

ΚΕΦΑΛ. ΜΔ'.

*Ὡς μετὰ Ἀλέξανδρον Ἀθανάσιος τοῦ τῆς Ἀλε-
 ξανδρείας ἐπιβιβαίνει θρόνον· καὶ περὶ τῆς ἐκ
 νέου ἀγωγῆς αὐτοῦ· καὶ ὡς αὐτοδίδακτος ἦν
 ἱεροῦς, καὶ φιλούμενος τῷ μεγάλῳ Ἀρτωρίῳ
 καὶ περὶ τῆς τῶν Ἀρειανῶν κατ' αὐτοῦ ἐπι-
 βουλῆς.*

Τότε δὲ μετὰ πέμπτου τῆς συνόδου μῆνα, μέλλων τελευτᾶν ὁ Ἀλεξανδρεὺς Ἀλέξανδρος, διάδοχον τοῦ θρόνου τὸν περιδόητον Ἀθανάσιον κατελίμπανε, θεῖα κρίσει, ὡς ἔνεστιν εἰκάσειν, ἐπ' ἐκείνῳ τὰς ψήφους ἐπαγαγών· λόγος γὰρ ἔχει, τὸν Ἀθανάσιον φεύγοντα καὶ ἀνδρούμενον, τὸν Ἀλέξανδρον βίαν ἐπαγαγόντα, μόλις δυνήθηται πείσται τὸν θρόνον εἰσδέξασθαι· καθὼς που καὶ ὁ Σύρος Ἀπολλινάριος ὡς γράφων ἰστόρησεν· « Οὐκ ὀκνεῖ δὲ καὶ κατὰ ταῦτα πολεμεῖν ἡ δυσσέβεια· ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἐπὶ τὸν μακάριον διδάσκαλον τοῦ ἀνδρὸς ὀπλίζεται, καὶ οὗτος παρὴν συνήγορος ὡς πατρί· παῖς· ἔπειτα καὶ ἐπ' αὐτὸν, ὡς ἦκεν ἐπὶ τὴν τῆς ἐπισκοπῆς διαδοχὴν, πολλῇ μὲν ἀποφυγῇ χρησάμενος, κατὰ θεὸν δὲ ἀνευρεθεὶς· ὡς καὶ τῷ μακαρίῳ ἀνδρὶ τῷ τῇ ἐπισκοπῇ προχειρίζαντι· προδοτήλωτο θελαῖς δηλώσασιν, οὐχ ἔτερον ἐξεῖσαι τὸν διάδοχον ἢ τοῦτον· ἐκαλείτο μὲν γὰρ ἐκ τοῦ βίου· ἥδη δὲ πρὸς ἀπαλλαγὴν τυγχάνων, Ἀθανάσιον ὀνομαστὶ μὴ παρόντα ἐκάλεε. Καὶ ὡς ὁ παρὼν ὁμώνυμος ὑπήκουε τῇ κλήσει, πρὸς μὲν τοῦτο ἀπεσιώπα, ὡς οὐ τοῦτον καλῶν· αὐθις δ' ἐχρήτο τῇ κλήσει· καὶ ὡς ταυτὸ πολλάκις ἐγένετο, ἀπεσιώπα μὲν ὁ παρὼν· ἐδηλοῦτο δὲ ὁ μὴ παρὼν. Καὶ προφητικῶς ἔλεγεν ὁ μακάριος Ἀλέξανδρος, Ἀθανάσιε, νομίζεις ἐκπεφυγέαι· οὐκ ἐκφεύξῃ. Δηλὼν ὡς πρὸς τὸν ὄγωνα ἐκαλείτο. » Καὶ ὁ μὲν Ἀπολλινάριος ταῦτα γράφει· οἱ δὲ τῆς Ἀρείου συμμορίας φατίν, ὡς μετὰ θάνατον Ἀλεξάνδρου κοινωνοῦντες πρὸς ἀλλήλους ἦσαν, οἱ τὰ Μελιτίου καὶ Ἀλεξάνδρου ἐφρόνουν. Κοινῇ δ' ἅμα οἱ τῶν ἀμφοτέρων ἐπίσκοποι, ἐκ τῆς Θεβαίδος καὶ τῆς ἄλλης Αἰγύπτου, ἦσαν δὲ τέσσαρες καὶ πεντήκοντα, ἐς ταυτὸ συνόντες, κοινῇ ψήφῳ συνέθεντο ἐκλεγῆναι τὸν, ὃς τῇ· Ἀλεξανδρείῳ Ἐκκλησίᾳ τὴν ἐπιτροπὴν ἔξει. Ἐπὶ δὲ τινες τῶν ἐπισκόπων τοὺς ὀρκους ἡθετηκότων, παρὰ τὴν γνώμην πάντων κλέψαι τὴν χειροτονίαν Ἀθανασίου κατὰ τὴν Διονυσίου καλούμενην ἐκκλησίαν βίαν ἐπαγαγόντας. Ἐμοὶ δ' οὐκ αἰετὸν τὸν μέγαν ἐπὶ τὴν ἱερωσύνην ἐλθεῖν δοκεῖ· τοιοῦτος γὰρ ἦν οἷον ὁ τῆς ἐκκλησίας ἐξῆς· καὶρός· νοεῖν τε καὶ λέγειν, ἐτι δὲ γράφειν ἱκανώτατον ὄντα· εὐστοχόν τε βάλλειν, καὶ πρὸς τὰς ἐπιβουλὰς ἀντέχειν μάλα στεγνότερον. Μάλιστα δ' ἦν ἐκκλησιαστικὸς ὁ

bit, lib. 1, cap. 15.

(2) Divino nutu Athanasius episcopus est lectus, Sozomeni judicio et Nicephori.

ἀνὴρ, ἐπιτίθειδός τε περὶ τὸ ἱερᾶσθαι, καὶ ὡς οὖν εἶπεν αὐτοδιδάκτος περὶ τὰ τοιαῦτα. Φασὶ καὶ γὰρ μήπω πρόσηδον γεγονότα, τότε τι σκιαγραφῆσαι τὸ θεῖον περὶ αὐτοῦ. Κατὰ τὴν Ἀλεξανδρείαν περιφανῆ τινα ἑορτὴν ἦγον Ἀλεξανδρεῖς· καθ' ἣν ἡμέραν Πέτρος ὁ παρ' αὐτοῖς ἡγησάμενος τῷ ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρίῳ ἐχρήσατο. Ταύτην δὲ ὡς ἔθος ἐπιτελῶν καὶ Ἀλέξανδρος ὁ τότε τὴν Ἐκκλησίαν ἐπιτροπεύων, τὴν ἱερὰν τελέσας μυσταγωγίαν, καθήστω, τοὺς σὺν αὐτῷ ἀριστῶν μέλλοντας ἐκδεχόμενος. Ἐν μετεώρῳ δὲ ὢν, τῇ θαλάσῃ τὰς ὤψεις προσέβαλλε. Παῖδας δὲ τινὰς ἐώρα κατὰ τῆς ψάμμου παίζοντας· ἡ δὲ παιδιὰ τῶν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν γινομένων μίμησις ἦν, καὶ ἐπισκόπου δῆθεν χειροτονία. Καὶ μέχρι μὲν τινος ἀκινδυνός ἡ μίμησις ἦν. Ὡς δὲ τῶν μυστικωτέρων καὶ ἀπορρήτων ἤπιπτοντο, ἐν δεινῷ ἐποιεῖτο τὸ δρώμενον· καὶ τοὺς ἐν τέλει τοῦ κλήρου μεταστελλόμενος, ἐδείκνυ τοὺς παῖδας, καὶ ὡς αὐτὸν ἀγεῖν ἐκέλευεν. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἤχθησαν, τὰ τῆς παιδιᾶς ἡρώτα, καὶ τίνα πράττοντες ἦσαν ἔλεγεν. Οἱ δὲ παῖδες αἰδοὶ καὶ δῖαι κατισχυμένοι, πρῶτα μὲν ἡρνοῦντο· ὡς δ' ἐπέκειτο τῇ βασιλῇ Ἀλέξανδρος, κατέλεγον τὰ τοῦ δράματος· ὡς Ἀθανάσιος μὲν τὸν κλῆρον τῆς ἐπισκοπῆς ἐκληροῦτο· καὶ ῥαπτίζων πολλοὺς, καὶ ἐν καταλόγῳ τῶν τῆς Ἐκκλησίας ταγμάτων καθίστη ἱερεῖς· καὶ διακόνους χειροθετῶν. Ἀνέκρινε δ' ἕκαστα ὁ ἐπίσκοπος· τί μὲν πράττων ἔλεγεν ὁ τῆς παιδιᾶς ἱερεὺς· τί δ' αὖθις τελούμενοι ἐκείνοι λέγοντες ἦσαν. Ἐπεὶ δ' ἕκαστα κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν φυλάσσοντα εὔρε, μὴ χεῖναι καὶ αὖθις ἀναβαπτίσαι ἐδοκίμαζε, σὺν τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἱερεῦσι σκοπούμενος τοὺς καθάπαξ ἀπλότῃ τῆς θείας χάριτος ἡξιώμενους. Μόνα δ' ἐκείνα ἃ θέμις ἱερεῦσι πράττειν ἀνείηται, ἐν μυστηρίῳ πληροῦν ἐκέλευε. Τοὺς δὲ παῖδας καθὼ ἐτάχθη τῇ παιδιᾷ τάγματι ὑπὸ μάρτυρι τῷ Θεῷ, ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν ἀνῆγε, καὶ τοῖς προσήκουσι παραδοῦς, φυλάττειν παρήγει, καὶ ἐπὶ τὴν μίμησιν προβιβάζει, ἱκανῶς μετεσχηγίας παιδείας, καὶ μάλιστα Ἀθανάσιον· ὃν ἔχων ἀπογραφά καὶ ὁμοδοίαν, ἐν οὐ πολλῷ τῇ τῆς διακονίας κλήρῳ καθίστα. Γραμματικὴν δὲ ἀσκήσας, καὶ ῥήτορι φοιτήσας, καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ πρὸς, καὶ τοσοῦτον ἐκ τούτων ἀπαρυσάμενος ὅσον μὴ κλονεῖσθαι τοῖς περὶ ταῦτα κομψοῖς, ἐπὶ τὴν Νίκαιαν ἤγετο, καὶ τὰ μάλιστα ἡγωνίζετο, οὐκ ἐλάχιστον μέρος τῷ στερέῳ τῆς ἀληθείας λόγῳ καθεστηκώς. Πλείονα δὲ καὶ πρὸ τῆς ἡλικίας ἔδωκε σοφοῦ καὶ διαβεβηκίως ἀνδρός. Ὡς δ' Ἀλέξανδρος ἐτελεύτα, διάδοχον ἐκείνου λιπών, ἐπιμᾶλλον ἡ Ἀθανασίου ὁδὸν ἐξέλαμψε, τῆς ἐκείνου ἐν ἀπασιν ἀρετῆς βεβαιώσεως αὐτῇ. Πολλὴν δὲ αὐτὴν καὶ ὁ μέγας Ἀντώνιος ἐνεποιεῖ, μαρτυρῶν ἐκείνῳ τὰ κρείττονα, κλειύοντι τε ὑπακούων, καὶ ἐκ τῶν ὁρώων ταῖς πόλεσι φοιτῶν, καὶ ταῖς ἐκκλησίαις ἐκείνῳ συνδιατριβῶν, καὶ τῇ ἐκείνου δόξῃ ἡ δοξάζει περὶ Θεοῦ, σύμφηρος καθεστώς· καὶ χαλε-

A pervenisse videtur: qui sane talis fuit, qualem ea flagitarum tempora, ad intelligendum, dicendum, atque etiam scribendum idoneus maxime: et qui quod ielo peteret, tangere atque assequi posset, quique ad resistendum insidiis structis esset firmissimus. Erat præterea vir admodum ecclesiasticus, et ad sacra peragenda aptissimus, atque (ut sic dicam) in rebus ejusmodi αὐτοδιδάκτος, et a se ipso doctus. Ferunt namque, cum necdum ad ephebus accessisset, a Deo ejusmodi quidam in eo adumbratum et simulacro quodam representatum esse. Alexandrini in urbe sua festum quendam diem insignem agunt, quo die Petrus, qui apud eos ecclesiam rexit, martyrio est defunctus. Ilasce serias, ut moris erat, Alexander quoque, præfectus tum ecclesiæ, celebrabat, et sacris mysticisque cæremoniis operatus sedebat, eos qui cum eo pransuri erant præstolans. Cum vero sedere sublimer, oculos ad mare conjecit, et pueros quosdam in arena ludentes vidit. Ludus erat, reperi quæ in ecclesia peraguntur imitatio, et episcopi tandem electio. Atque aliquatenus quidem id nihil habebat periculi: ut autem arcaniora mysteria, sacraque non tangenda, pueri attingere, graviter factum id tulit; accitisque cleri primoribus, pueros ostendit, eosque ad se adduci jussit. Illi ubi sunt adducti, de ludicro eos interrogavit: mox etiam quæ egerint, dixit. Pueri pudore simul et timore correpti, primum quidem rem negarunt; deinde vero, ut verbera eis Alexander minatus est, actum omnem exposuerunt, ut scilicet Athanasius (1) episcopi munus sortitus, multos baptizavit, et impositione manuum in ordinem ecclesiasticum sacerdotes et diaconos cooptaverit. Inquisivit etiam rem quamquam episcopus, cum quid umbratilis episcopus per ludum ritus sacros peragens dixerit, tum quid responderint, qui sacris ab eo initiati essent. **636** Atque ubi rem quamlibet juxta ecclesiasticam traditionem servatam reperit, cum episcopis qui ei tum aderant, re deliberata, non denuo baptizandos esse censuit, qui semel per simplicitatem divina gratia digni effecti essent. Et tantummodo ea quæ sacerdotibus facere fas est, in mysterio adimplere jussit. Pueros autem eo quem in ludo cœperant ordine, ipsum Deum testem faciens, in ecclesiam induxit: et propinquis suis traditos, ut ab eis custodirentur, atque in imitatione ad progressum faciendos instruerentur, qui sic abunde institutionem puerilem asecuti essent, rogavit. Maxime vero id de Athanasio egit: quo deinde notario et familiari usus, non ita longo post tempore eum in diaconorum ordinem evexit. Atque hic in grammaticis litteris exercitatus, et apud rhetores versatus, præterea vero etiam in sapientiæ studiis institutus, cum ex eis artibus tantum percepisset, quan-

(1) Athanasius, per ludum, nondum ephebus, a pueris episcopus lectus, episcopalia munera obiit. (Sozom. lib. II, cap. 17.)

tum ad hoc satis esset, ne ab eis qui in illis A
eximii sunt et clari percelleretur, Nicæam est
perductus, ubi maxime decertavit, quippe qui
propter firmitatem sermonum veritatis non mini-
ma ibi actionum omnium pars fuerit. Specimen
vero ille quoque in ætate juvenili sapientis,
spectati, et senilis viri præbuit (1). Postquam au-
tem Alexander mortuus est, eumque successorem
suum reliquit, tum magis gloria ejus enituit, vir-
tute ipsius in rebus omnibus seipsam confirmando
atque laudante. Quam ingentem quoque reddidit
magnus Antonius, cum optima quaque de eo
testificans, tum etiam jussis ejus morem gerens.
Nam et ejus causa ex montibus in urbes frequen-
tius venit, et in ecclesia cum eo est versatus.
Tum autem, sententiæ ejus quam de Deo habuit,
calculus suum addidit : eis qui inimicitias contra
eum suscepissent adversus, ipsius autem Athana-
sii amicus intimus et summus. Quin et Ariani
Athanasium illustriorem reddidere, qui una cum
Melitio Ægyptum motibus compleverant. Insidias
enim sine intermissione ei molientes, capere eum
legitime non potuerunt. Et nuper admodum Eu-
sebius ab imperatore ab exsilio reductus, non
mediocrem sibi usurpabat libertatem, ab illo in
magno honore habitus, perinde atque a prava opi-
nione ad rectæ pietatis sententiam transisset.
Quocirca libertate ea abusus, majorem etiam in
ecclesia turbam excitavit, per eam quæ ei inerat
falsam opinionem, earque quas adversus 637
Athanasium susceperat inimicitias, ex quo in syn-
odo in illum veluti veræ pietatis propugnaculum
impiegit. Et primum quidem electionem ejus Eu-
sebiani reprehendebant, tanquam neque legitime,
neque ab idoneis, quæ fidem mererentur, personis
factam. Ubi vero insimulationem eam refellit, magno animo pro fide Nicæna decertans, aliam
illi texere telam, eo consilio, ut Athanasio exsiliū struerent, atque Ario reditum in urbem
Alexandrinam pararent. Ita enim facillimum ipsis fore putabant, ut ὁμοουσίου consubstantialis fidem
ejicerent, et pedetentim impietatem suam pro ea inducerent. Tentavitque adeo, ad Athanasium
scribens Eusebius, ut ab illo susciperetur Arius. Sin minus, sine scripto per internuntium magnum
illi minatus est malum. Postquam autem omnem movens lapidem, persuadere id illi non potuit;
eos qui in doctrina res novas induxissent, novamque hæresim instituissent, et eam ob causam a
tam frequenti synodo proscripti essent, minime recipiendos esse contendenti : alio modo eo-
natus est, ut Arius reciperetur, Alexandriamque reduceretur, imperatori persuadere. Id quod tandem,
sicuti suo loco dicam, ægre effecit.

CAPUT XLV.

*De synodo Antiochiæ congregata, quæ episcopatum
Eustathio magno abrogavit : et de episcopis qui ei
successerunt.*

Tum vero alia etiam turba inter conjunctos epi-
scopos exorta, Ecclesiam excepit, qui de verbo
ὁμοουσίου, consubstantialis nimirum, subtiliter in-
quirentes, eoque sese exercentes, intestinum inter
se ita commovere bellum, ut concertatio eorum
nihil a nocturna pugna differret. Neque enim alius

(1) Διαβεβηχότες dicuntur, apprime spectati,
prohæti, perfecti, sublimes, et extra judicii aleam
constituti; qualem Gregor. Theologus esse dixit
Basilium Magnum : *Homo Dei, inquit, et fidelis*

πῶς ἔχων, οἱ αὐτὸν ἀπηχθάνοντο· καὶ γὰρ διάπυ-
ρος ἔκεινψ φίλος ἐτύγγανεν ὢν. Περιφανέστερον δ'
ἐποιοῦν τὸν Ἀθανάσιον καὶ Ἀρειανὸν, οἱ σύναμα
Μελιτίψ τὴν Αἴγυπτον ἀνετάρασσον, ἐπιβουλὰς μὲν
κατ' αὐτοῦ ἀεὶ πράττοντες, ἐν δίκῃ δ' ἐλεῖν ἥκιστα
ἐχόντες. Ἄρτι γὰρ καταχθέντες οἱ περὶ Εὐσέβιον
βασιλεῖ, οὗ τὴν τυχοῦσαν παρβήσαν ἐκτίσαντο·
καὶ διὰ πολλῆς ἦσαν ἔκεινψ τιμῆς, ὅτ' ἐκ τοῦ κα-
κῶς φρονεῖν πρὸς τῷ εὐσεβεῖν μεταθέμενοι. Καὶ δὴ
τῇ παρβήσῃ καταχρησάμενοι, μείζονα ταραχὴν τῇ
Ἐκκλησίᾳ ἐπήγειραν ἐκ τε τῆς ἐνοικουρούσης κα-
κοδοξίας, καὶ ἐκ τῆς πρὸς Ἀθανάσιον ἀπεχθείας·
ἐπειδὴ ἔκεινψ ἐν τῇ συνόδῳ προβόλῃ τῆς εὐσεβείας
ἐνέτυχον. Καὶ δὴ πρῶτα μὲν τὴν ἔκεινψ ἐν αἰτίας
ἐποιούντων χειροτονίαν, ὡς μὴ ἐνθέσμως, μηδὲ παρὰ
ἁξιοπιστῶν προσώπων γεγεννημένην· ὡς δὲ κρείτ-
των τῶν ἐκκλημάτων ἐδείκνυτο, γενναίως ὑπὲρ τῆς
ἐν Νικαίᾳ πίστεως διαγωνιζόμενος, βουλὴν ἐτέραν
ὕφαινον, σπουρῆσαι μὲν ἔκεινψ εἰς φυγαδείαν,
Ἀρειον δὲ παρασκευάσαι· κατὰ γὰρ εἰς Ἀλεξάν-
δρειαν. Οὕτω γὰρ ἐκ τοῦ ῥάστου ἔχιν ἔκεινους
τὴν μὲν τοῦ ὁμοουσίου πίστιν ἐκβάλλειν, ἡρέμα δὲ
πῶς τὴν σφετέραν ἀντεισάγειν δυσέβειαν. Καὶ
ἐπειρᾶτο γράφων Εὐσέβιος Ἀθανασίῳ τοὺς περὶ
Ἀρειον δέχεσθαι· εἰ δὲ οὐκ, ἀγράφως ἱκέλει κακῶς
αὐτὸν διαθεῖναι. Ἐπεὶ δὲ πάντα κάλων κινῶν, οὐδενὶ
τρόπῳ πειθῆνιον εἶχε διενιστάμενον τοὺς περὶ τὸ
δόγμα νεωτερίσαντας, καὶ νέαν συστησάμενους αἵ-
ρεσιν, καὶ παρὰ τοσαύτης ἐληλαμένους συνόδου, μὴ
δεῖν εἶναι δέχεσθαι, ἐπεχειρεῖ τρόπον ἕτερον πείσαι
τὸν βασιλέα δέξασθαι Ἀρειον, καὶ κάθοδον εἰς
Ἀλεξάνδρειαν παρασχεῖν. Καὶ μόλις τοῦτ' ἀνύσας
εἶχεν, ὡς καιρῷ διαλήψομαι.

D

ΚΕΦΑΛ. ΜΕ'.

*Περὶ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ γενομένης συνόδου, ἣ
καθεῖλε τὸν μέγαν Εὐστάθιον· καὶ περὶ τῶν
μετ' αὐτὸν γενομένων ἐπισκόπων.*

Τηνικαῦτα δ' ἐτέρα ταραχὴ ἐκ τῶν οἰκείων ἐπι-
σκόπων τὴν Ἐκκλησίαν ἐλάμβανε, περὶ τῆς τοῦ
ὁμοουσίου λέξεως ἀκριβολογουμένων, καὶ κατατρι-
βομένων, καὶ πρὸς τὸν κατ' ἀλλήλων ὠπλίζοντο
πόλεμον, ὡς μηδὲν τοῦ νυκτομαχεῖν διαφέρειν. Καὶ
γὰρ ἀλλήλων οὐ συνίσταν, ἀφ' ὧν ἀλλήλους ἐνόμιζον

serve, et vir desideriorum : sed spiritualium. Ita enim
vocat Scriptura τοὺς διαβεβηχότες, hoc est, eos
qui ad summum evasere locum, et sublimes visi-
biliaque hæc supergressos.

βλασφημεῖν. Οἱ μὲν γὰρ τὸ ὁμοούσιον μὴ προσείμε-
νοι δόξαν ἔσχον τὰ Μοντανῶν καὶ Σαβελλίου φρονεῖν
τοὺς αὐτὸ παραδεχομένους, καὶ βλασφημους ἐλάλουν,
ὡς τὴν τοῦ Υἱοῦ ὑπαρξίν ἀνατρέποντας· οἱ δὲ τὸ
ὁμοούσιον στέργοντες ἐκείνους· ἐξετρέποντο, ὡς
Ἑλληνισμὸν καὶ πολυθεῖαν εἰσάγοντας. Μάλιστα δ'
ἐπὶ τοῦτοις συνίσταντο Εὐστάθιος ὁ Ἀντιοχεύς, καὶ
ὁ Παμφίλου Εὐσέβιος· καὶ ἀμφοτέροι δὲ ἐν ὑποστά-
σει τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὡμολόγουν, ἕνα τε Θεὸν ἐν
ὑποστάσει τρισίν. Καὶ ὁ μὲν Εὐστάθιος ἡτιᾶτο
Εὐσέβιον, ὡς τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν χαινοτομοῦντα·
ὁ δ' αὖθις στέργειν μὲν τὰ ἐν Νικαίᾳ δόξαντα ἔλε-
γεν· ὡς τὰ Σαβελλίου δὲ φρονεῖν τὸν Εὐστάθιον
ἐν αἰτίαις ἐτίθει. Καὶ δὴ συνόδου διὰ ταῦτα ἐν Ἀν-
τιοχείᾳ γεγεννημένης, ἀφαιρεῖται· τὴν ἐπισκοπὴν δ'
Εὐστάθιος, κατὰ μὲν τὸν ἀληθῆ λόγον, ὅτι περ τῆς
ἐν Νικαίᾳ ὑπερίστατο πίστεως, καὶ τοὺς περὶ Εὐσέ-
βιον καὶ Πατροφίλον τὸν Σκυθοπόλεως, καὶ τὸν Τύ-
ριον Παυλίνον, ὧν τῇ γνώμῃ οἱ ἀνὰ τὴν ἔω ἱερεῖς
εἴποντο, ὡς Ἀρειανόφρονας ἀπεστρέφετο· ὡς δὲ οἱ
ἐξ Ἀρείου φασίν, οἷά περ Σαβελλίζοντα· καὶ δι'
ἄλλας οὐκ ἀγαθὰς αἰτίας, ἀ εὐθὺς ἐπὶ πάντων τῶν
καθαιρουμένων ἐπισκόπων λέγειν ἐστίν. Τὸ δ' ὅλον
συκοφαντία μετὰ διαβολῆς ἦν. Ὡς γὰρ τὴν ἱερωσύ-
νην δῆθεν αἰσχύναντα παιδίσκης ἀκολάστου μίξει,
καὶ ἀπολαύσει αἰσχροῦς ἡδονῆς, καθέλιον τὸν ὅσιον.
Εὐφρὺς γὰρ τὴν ὕψιν γύναιον, ἐταιρικόν, καὶ τὴν
ῶραν τῷ βουλομένῳ ἀπεμπολοῦν μισθωσάμενοι, τὴν
γλῶτταν ἀποδόσθαι αὐτοῖς ἔπεισαν. Καὶ δὴ τοῦ συγ-
κροτηθέντος, πεντήκοντα δὲ ἦσαν καὶ διακρίσιοι, τοὺς
μὲν ἐξήγον πάντας· τὸ δὲ ἀπὸ πλείρας ἐκείνο ἱταμόν
γύναιον ἐπισπῆγον, βρέφος ἐπιμαστιδίῳ ταῖς ἀγκά-
λαις ἀνέχον· ὃ ἀναίδην ἐπεδοῦτο, ἐκ τῶν Εὐστα-
θίου συνουσιῶν συνεληφέναι καὶ τετοκέναι. Εὐστά-
θιος δ', εἰ τίνα καὶ ἄλλον ἔχοι τοῦ πεπραγμένου συν-
ίστορα, ἢ τῶν τοιούτων τι διείδεα, ἐξήτει. Ὡς δὲ
μηδένα ἔχειν διεμαρτύρετο, τὸν ὅρκον ἤτουν οἱ
πικροὶ δικασταί, καίτοι γε τοῦ νόμου διαρρήδη
βωῶντος, ἐπὶ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων τὸ βέβαιον ἔχειν
τὰ κακῶς φημιζόμενα· καὶ αὖθις τοῦ Ἀποστόλου
ἀπαγορεύοντος, μὴ τίνα τὴν κατὰ πρεσβυτέρου γρα-
φὴν δέχεσθαι μαρτύρων δέχα δύο ἢ καὶ τριῶν.
Ἐκείνοι δὲ τὸν νόμον ἐν δευτέρῳ θέμενοι, ἀμάρτυ-
ρον κατὰ τοσοῦτου ἀνδρὸς ἐποίουσαν κατηγορίαν. Ὡς
γὰρ ἐκείνη τοῖς εἰρημένους τὸν ὅρκον ἐπῆγεν, ἢ μὴ
Εὐσταθίου εἶναι τὸ βρέφος φαύλης ἡδονῆς ἀποτέλε-
σμα, εὐθὺς ὡς κατὰ μοιχοῦ ἐκείνοι τὴν ψῆφον ἐπῆ-
γον. Τῶν δ' ἄλλων ἀρχιερέων οἱ τὰ τυρευθέντα
ἡγνόνον, ἀντιλεγόντων, καὶ μὴ κατὰ νόμους τὴν
ψῆφον τάνδρῃ γενέσθαι διατεινομένων, οἱ τὸ δῖαγμα
συνθέμενοι ὅσον τάχος ἐς βασιλέα ἦκον· καὶ πεί-
σαντες ὡς ἐν δίκῃ τὰ ψηφισθέντα οἷς ἐάλω Εὐστά-
θιος, ἐκείθεν ἐπειρῶντο ἐλαύνειν, φεῦ! τὸν τοσοῦτον
τῆς εὐσεβείας καὶ σωφροσύνης ἀγωνιστὴν τε καὶ

A alium intelligebat in eis verbis, unde sese invicem
blasphemiis expeti putabant. Siquidem qui con-
substantialia non probabant, opinabantur eos qui
id reciperent, Montani et Sabellii sententiam sequi:
blasphemosque vocabant, velut qui Filii Dei exis-
tentiam everterent. Qui vero consubstantialia
complectebantur, illos aversabantur, ac si Græcis-
mum pluresque deos assererent. Potissimum vero
de iis Eustathius Antiochenus, **638** et Eusebius
Pamphili, congressi decertarunt: atque uterque
in subsistentia Filium Dei, atque unum Deum in
tribus subsistentiis profitebatur. Et Eustathius
Eusebium (1) incusabat, quod professionem fidei
Nicænam novaret. Atque hic rursus acquiescere
se in decretis Nicænis dicebat, illi autem Sabellii
B errorem criminando objiciebat. Enimvero ea de
re synodo Antiochiæ coacta (2), episcopatus Eu-
stathio abrogatur, re quidem vera, quod Nicænam
fidem propugnans, Eusebium, Patrophilum Scy-
thopolitanum, et Paulinum Tyrium, quorum sen-
tentia Orientales episcopi astipulabantur, ut Aria-
nos aversaretur: sicuti autem illi ipsi Ariani præ
se ferebant, tanquam is qui cum Sabellio faceret,
aliasque item non optimas ob causas: quemad-
modum de omnibus episcopis, qui exauctorantur,
multa dici, moribus est receptum. At res tota
sycophantia erat, cum calumnia conjuncta. Veluti
enim episcopalem dignitatem impudicæ mulierculæ
concubitu, fœdæque voluptatis usu turpiter conta-
minasset, sancto viro eam ademerunt. Nam mere-
triculam, vultu venusto, formæ ætatisque florem
civis mercede prostituentem, conductam, ut lin-
guam illis daret, verbisque subserviret, permo-
vere. Et conventu coacto, in quo ducenti et
quinquaginta erant, alios quidem omnes exire,
mulierculam autem illam rerum usu protervam
ingredi jussere. Progreditur illa, lactentem in-
fantem in ulnis gerens, eumque impudenter ex
Eustathii consuetudine se concepisse et peperisse
clamat. Eustathius, si quem alium facinoris ejus
testem conscium, aut qui tale quidquam nosset,
haberet, rogat. Quæ cum id negaret, iusjurandum
ab ea iudices acerbi postulant, cum quidem disertis
verbis lex vociferetur, quæ de quopiam sinistre
D vulgentur, ea duobus aut tribus testibus firmita-
tem obtinere¹: et Apostolus rursus, adversus
presbyterum actionem recipi absque duobus aut
tribus testibus, prohibeat². At illi nulla legis ra-
tione habita, et nullis testibus, adversus tantum
virum iudicium instituere. Posteaquam enim illa
verba sua juramento confirmavit (3), infantem
videlicet Eustathii improbæ libidinis opus esse,
ilicet illi veluti contra mœchum calculos produxc-
runt: **639** episcopis aliis, qui insidias structas

¹ Matth. xviii, 16. ² II Cor. xiii, 1; I Tim. v, 19.

(1) Nicomediensem.

(2) Sozom. lib. II, cap. 19.

(3) O. linet id nunc quoque in quibusdam con-

sistoriis, ut puellis vitiatas juramentum a iudicibus
deferatur.

φλάχιτον τῆς ἐκείνης ἐκκλησίας τὴν προεδρείαν κα-
ταξιοῦσι. Πάντες δὲ τὴν Ἀρείου λώβην εἰς κόρον
ἦσαν ἐκπεπωκότες, καὶ κρύφα ταύτην περιβάλλον-
τες ἦσαν. Ὡν δὲ χάριν καὶ πολλοὶ τῶν ἐν κλήρῳ καὶ
ἱερωσύνῃ, καὶ τῶν ἄλλως ἐχόντων, ὥρως δ' εὐσεβεῖν
ἡρημένων ὀρθῶς, τὰ ἐπ' ἐκκλησίας καταλειπούσας
συνάξεις, καθ' ἑαυτοὺς συνηθρολίζοντο. Καὶ Εὐστα-
θιανοὶ τὸ ὄνομα εἶχον, ἐκείνῳ δὲ τὰ μάλιστα μετὰ
τὴν ἔξοδον συναιρόμενοι. Τὰ μὲν δὲ κατὰ τὴν Ἀν-
τιόχειαν δι' Εὐστάθιον συμβάντα ὧδε εἶχον.

properaverant. Quod quia ille refugit, imperatorque translationem eam inibuit, vacuum sedem
eam fuisse annis ordine octo ferunt: deinde Euphronium electum. Quo post annum et menses
aliquot defuncto, Flacito ejus ecclesiæ præfecturam commissam. Omnes autem Ariana contagione
magis opere erant infecti: quamvis clandestine eam fovere viderentur. Cujus sane rei gratia multi
ex clero et sacerdotum ordine, alii præterea qui nihilominus recte sibi pietatem colendam statu-
issent, conventibus in ecclesiis relictis, ipsi seorsum congregabantur. Habebant ii Eustathianorum no-
men, quod ei post illius etiam discessum maxime faverent. Ac quæ Antiochiæ de Eustathio accidere,
hæc sunt.

ΚΕΦΑΛ. ΜΖ'.

*Περὶ τῶν Ῥώμης καὶ Ἱεροσολύμων πατριαρχῶν·
ἔτι δὲ καὶ περὶ τῆς ἐνώσεως τῶν Ἀρειανῶν
καὶ Μελιτιανῶν.*

Σιλδεστρον δὲ Μαρχελλίνου πρότερον, εἶτα καὶ
Μιλτιάδου ἐπ' ὀλίγον ἡγησάμενου τῆς Ῥωμαίων
Ἐκκλησίας, Ἰούλιος διαδέχεται. Μετὰ δὲ Μακάριον
τὸν τῶν Ἱεροσολύμων θρόνον διεῖπε Μάξιμος· ὃν δὲ
πρότερον λόγος ἔχει, τῆς ἐν Διοσπόλει ἐκκλησίας
παρὰ Μακαρίου τὴν ἱερωσύνην ἐπιτραπέντα, ἐπι-
σχεθῆναι παρὰ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν. Τοῖς γὰρ ἀνέ-
καθεν χρόνοις ὁμολογητῆς γενόμενος, καὶ ἄλλως
ἀγαθὸς ὢν ἀνὴρ, τῇ τοῦ λαοῦ κρίσει ὑπὸ ψήφου ἦν
ὡς τελευτήσαντος Μακαρίου ἀναλαβεῖσθαι αὐτὸν τὴν
ἐπισκοπὴν. Ἐπεὶ δὲ στέγησιν ὑφιστάμενοι τοῦ ἀν-
δρὸς οὐκ οἶόν τε φέρειν ἦσαν, καὶ στάσις ἀνεκινεῖτο,
δὲ τιν ἐδόκει ἕτερον μὲν ἐν Διοσπόλει χειροτονεῖν·
Μάξιμον δὲ συμπαραμένειν τῷ Μακαρίῳ, καὶ τὰς
ἱερατικὰς συνδιαφέρειν τούτῳ φροντίδας· τελευτή-
σαντος δ' ἐκείνου, ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦτον ἀνάγειν.
Εἰδέναι μὲντοι χρεῶν, ὡς οἱ τὰδ' ἡκριθωκότες φασί,
κατὰ γνώμην Μακαρίου τῷ πλήθει τὰ κατὰ Μάξι-
μον σπουδασθῆναι δισχυρίζονται· μεταμέλῳ γὰρ
χορηγασθαι τὸν Μακάριον μετὰ τὴν τοῦ Μαξίμου
δηλαδὲ ἐκείνου χειροτονίαν, ἐν νῷ θέμενον τό τε
ὀρθῶς δοξάζειν τὸν ἄνδρα περὶ Θεοῦ, καὶ τῷ τῷ
πλήθει διὰ τὸ ὁμολογητὴν καθεστάναι σφόδρα φιλεῖ-
σθαι, ὡς ἐς τὴν ἐκείνου διαδοχὴν τετηρηθῆσαι ἀναγ-
καίως ἐστίν. Ὑπεισφίει γὰρ ἐκείνῳ δέος οὐκ ἔλαττον,
μὴ, θανάτῳ τὸ ζῆν ὑπαλλάξαντος, οἱ περὶ Εὐσέβιον
καὶ Πατρόφιλον ἀρπάσαντες τὸν καιρὸν, τινὲς τῶν τὰ
Ἀρείου φρονούντων τὴν ἐκείνου ἐπισκοπὴν ἐγχειρί-
σειαν· ἐπεὶ τοί γε καὶ ἐκείνου περιόντος ἔτι, νεωτερί-
ζουσιν ἡρξάντο. Ἀφορισθέντες δὲ παρ' αὐτοῦ, τὴν
ἐρεσχελλίαν ἀπόσωσαν. Οὕτω δ' ἔτι καὶ ἡ ἐν Αἰγύ-
πτῳ κινηθεῖσα ταραχὴ καταστάλη· ἡ μὲν γὰρ
Ἀρείου αἵρεσις παρὰ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου ἀπεκτι-

A Antiochiæ, sed universi etiam orbis episcopatum
recipere dignus esset. Ad eundem modum synodo
quoque scripsit. Et quod sincera fide esse opina-
retur presbyterum Cappadociæ Euphronium, et
Arethusæ (1) Georgium, alterum istorum, aut
alium certe quemquam, quem magis idoneum judi-
carent, designare, et sedi Antiochenæ præficere
præcepit. Atque illi ante Eusebii electionem Eu-
laliū episcopum creaverant: qui cum paulo post
vitam finisset, tum demum Eusebium transferre

B

641 CAPUT XLVI.

*De Romano et Hierosolymitano patriarchis. Item de
Arianorum et Melitianorum conjunctione atque
unionē.*

Sylvestri autem in Ecclesia Romana, ante quem
prius eam Marcellinus, deinde Miltiades, non ita
diu gubernaverant, Julius successit. Post Macarium
vero sedem Hierosolymitanam obtinuit Maximus,
qui antea in Diospolitana ecclesia, a Macario
episcopatu accepto, tandem a Hierosolymitanis est
retentus. Quod etenim superioribus temporibus
confessor exstitisset, aliterque vir bonus esset,
populi suffragiis designatus fuerat, qui Macario
vita functo, episcopatum ejus reciperet. Ubi vero
Diospolitani viro eo probati, id ferre non possent,
et certamen propterea moveretur, alium antisitem
Diospolitani legendum: Maximum autem apud
Macarium, cum quo una episcopalem gereret curam
et functionem (2), retinendum: atque ubi ille de-
cessisset, ut hic in locum illius subrogaretur cen-
suerunt. Illud porro scire oportet, quod qui hæc
diligentius inquisivere, de sententia Macarii mul-
titudinem, quod de Maximo ingenti studio egerat,
fecisse confirmant. Macarium namque post illam
Maximi electionem haud quaquam poenitentia duc-
tum esse, atque cum animo suo considerantem,
et quod vir is recte de Deo sentiret, et quod mul-
titudini propter strenue obitum confessionis cer-
tamen, valde charus esset, necessario cum qui sibi
succederet, retinendum esse censuisse. Non parvus
enim ille animum ejus subiit metus, ne ipso morte
sublato, Eusebius et Patrophilus opportunitate
temporis arrepta, alicui ex Arianis episcopatum
suum concederent: quandoquidem, se adhuc su-
perstite, novas res moliri cœpissent: et a se ex-
communicati, nugas tandem suas repudiassent.
Nondum vero, qui in Ægypto quoque coortus fue-

(1) Arethusæ Syriæ oppidum.

(2) Duo eodem tempore Hierosolymis consen-

tientes episcopi, sicuti apud nos quoque coadjuto-
res assumi solent. (Sozom. lib. II, cap. 20.)

rat motus, sopitus erat. Arii namque hæresis a Nicæna synodo proscripta. Melitius vero eis quibus supra exposuimus conditionibus receptus erat. Et Alexandro in Ægyptum reverso, Melitius quas extra ordinem non recte tenuerat ecclesias, restituerat. Ipse Lyci agebat. Et priusquam Melitius decessit, Joannem quemdam, qui eadem cum eo de synodi Nycænæ dogmate sentiebat (1), in locum suum substituit, qui novi rursus motus in ecclesiis auctor fuit. **642** Quod ubi Ariani videre, neque ipsi rerum suarum negligentes fuere. Et quod apud factiosos ejusmodi homines fieri assolet, hi quidem Arii opinionem laudibus ferebant; illis vero magis convenire videbatur, ut ecclesiis Melitiani præessent, quibus etiam plerique magis erant addicti. Atque antea quidem utrique ab alteris dissidebant. Ubi vero animadvertere, multitudinem episcopos catholicæ Ecclesiæ sequi, conventu coacto, fœdus inter se pepigere, communeque adversus pium Alexandrinæ urbis clerum suscipere bellum. Et adeo criminationes simul et defensiones ex æquo communiter decertantes protulere, ut tempore procedente, Ariani vocarentur Melitiani, et Melitiani Ariani. Atqui Melitiani de ecclesiarum præfecturis tantum decertabant, Ariani autem male sentiebant de Deo. Verumtamen quod sibi communiter inimicitias contra nos sumpserant, consensum atque concordiam assimilabant, utrique arbitrati facilius sibi eo modo res ex sententia successuras. Cæterum temporis processu propter perpetuos de rebus ejusmodi sermones et colloquia, ad eum pervenere habitum, ut idem utrique de Deo sentirent. Sed enim deinde Melitiani, juxta pristinam secessionem, ab Arianis sunt disjuncti. Simul namque utrorumque clerus et populus alii ab aliorum abhorrebant communione. Multasque urbes id pervasit malum, maxime vero Arianismus viguit in Bithynia et Hellesponto, necnon in ipsa Constantinopoli. Inde adeo, quod Eusebius Nicomediensis et Theognis Nicænus, arte quadam eum cui decretum Nicænæ synodi asservandum commissum fuerat, dicuntur circumvenisse, subscriptionesque suas delevisse: atque libere et propalam docuisse, non oportere Filium Patri consubstantialem dicere. Hi quoque primi Athanasio auctores fuere, earum quas pertulit ærumnarum. Multam namque ab imperatore consecuti potestatem et libertatem, Arium quidem, qui consentiens et amicus illis esset, Alexandriam reducere: illum vero veluti ex diametro eis repugnantem, abigere inde contenderunt. Et sane vix tandem consilium id ad exitum suum perduxere. Quomodo autem id conficere potuerint, et quo pacto imperator ut Arium reciperet, adductus sit, quam potero brevissime dicam.

643 CAPUT XLVII.

Ut Arius sit revocatus ab exilio, rectam deinde doctrinam et religionem se sectaturum pollicitus.

Presbyter quidam, ægritudine Ariana, quamvis ea occultior esset, occupatus, Constantiæ, impera-

(1) Τὸν αὐτῷ συνήθων παρὰ τὸ δόγμα τῆς, etc. contra Nicænæ synodi decretum. Et rictius.

ρύχθη: οἱ δὲ περὶ Μελίτιον ἐπὶ τοῖς προγραφείοις ἐδέχθησαν. Καὶ γ' ἐπανάκοντι Ἀλεξάνδρῳ Μελίτιος τὰς ἐκκλησίας ἐδίδου ὡς παρὰ τὰς ἐν κατεῖχεν. Ἐκεῖνος δὲ διήγεν ἐν τῇ Λυκίᾳ. Ἐπεὶ δ' ἐτελεύτα τὸν βίον Μελίτιος, Ἰωάννην τινὰ τῶν ὁμοδόξων περὶ τὸ δόγμα τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου κατέστησεν αὐτὸν αὐτοῦ ὡς ταραχῆς αὐθις ταῖς ἐκκλησίαις κατῆρξεν. Ὅπερ οἱ τὰ Ἀρείου φρονούντες ὀρῶντες, οὐδ' αὐτοὶ τὸ καθ' αὐτοὺς ἡμέλουν. Οἷα δὲ τοῖς τοιούτοις φιλεῖ, οἱ μὲν τὴν Ἀρείου δόξαν ἐπῆνουν· τοῖς δ' ἐδόκει μᾶλλον ἄρχειν τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς περὶ Μελίτιον· καὶ τοῦτοις μᾶλλον προσέκειντο. Καὶ πρότερον μὲν διεφέροντο ἐκάτεροι πρὸς ἑαυτούς· ὥς δὲ τὸ πληθὸς ἑώρων τοὺς ἱερεῖς τῆς καθόλου Ἐκκλησίας ἐπόμενον, εἰς ἐν συνελθόντες, ἐσπείσαντο· καὶ πρὸς τὸν εὐσεβεῖ τῆς Ἀλεξάνδρου κληρὸν κοινὸν ἀνείλοντο πόλεμον. Καὶ ἐπὶ τοσούτον τὰ τ' ἐγκλήματα καὶ τὰς ἀπολογίας προέφερον, ἐπίσης ἀγωνιζόμενοι, ὥς χρόνου προϊόντος Μελιτιανοὺς κληθῆναι τοὺς Ἀρειανούς, καὶ τὸ ἐμπαλιν. Καίτοι γε οἱ περὶ Μελίτιον περὶ προστασίας μόνῃς ἐκκλησιῶν διεκρίνοντο· Ἀρειανοὶ δὲ κακῶς ἐφρόνουν περὶ Θεοῦ. Ἀλλ' ὅμως τῷ κοινῇ ἔχθραν καθ' ἡμῶν ἀναρρίπτειν, συμφωνεῖν ὑπεκρίνοντο, ἐκάτεροι δόξαν ἔχοντες ῥαδίως ἔξιν τοῖς κατὰ γνώμην. Πλὴν τῷ χρόνῳ προήκοντι, τῷ συνεχεῖ τῆς περὶ τὰ τοιαῦτα διαλέξεω, εἰς ἔξιν ἐλθόντες, ἐπίσης περὶ Θεοῦ δοξάζοντες ἦσαν· αὐθις τ' ἐκ τούτων εἰς τὴν προτέραν διάστασιν ἦλθον τοῖς περὶ Ἀρειον. Καὶ κληροὶ γὰρ, καὶ λαοὶ, τὴν πρὸς ἀλλήλους ἐξετρέποντο κοινωνίαν. Καὶ πολλὰς μὲν τῶν πόλεων ἐπέτρεχε τὸ δεινόν· μάλιστα δ' ἤκμαζε παρὰ Βιθυνοῖς καὶ Ἐλλησποντιοῖς, καὶ ἐν τῇ Κωνσταντίνου αὐτῇ. Ἐνθεν τοι καὶ λέγεται τὸν Νικομηδείας Εὐσέβιον, καὶ Θεογνιν τὸν Νικαίαν, δεξιῶς ὑπελθόντας, τὸν, ὡς φυλάττειν τὸν ὅρον τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου τὴν ἐπιτροπὴν εἶχεν, ἀπαλείψαι τὰς ἐκείνων υπογραφάς· καὶ παρρησίᾳ διδάσκειν μὴ χρῆναι ὁμοούσιον λέγειν τὸν ὕπὸ τῷ Πατρὶ. Οὗτοι δὲ καὶ Ἀθανασίῳ αἵτιοι πρῶτοι τῶν ἐπ' ἐκείνῳ γεγόνاسι δυσχερῶν· πολλὴν γὰρ παρὰ βασιλεῖ δύναμιν καὶ παρρησίαν ἔχοντες, Ἀρειον μὲν ὡς ὁμόφρονα καὶ φίλον αὐτοῖς· κατὰγειν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐσπεύδον· τὸν δ' ἐκείθεν ἀπελάσαι ὡς παντάπασιν ἐκ διαμέτρου τοῦτοις γινόμενον. Καὶ μόλις ἤνυσαν τὴν βουλὴν. (Ὅπως δὲ τοῦτ' ἐξέσχυσαν διαπραξασθαι, πῶς τε ὁ βασιλεὺς ἐπεισθὲν εἰσέδεξασθαι Ἀρειον, ὡς ὁὖν τε, διὰ βραχείων ἐρῶ.

ΚΕΦΑΛ. ΜΖ'.

Ὡς ἐπανεκλήθη Ἀρειος, τῇ ἐρῇ πῶς τε δῆθεν συνθέμενος.

Πρασδυτέρως τις, τὴν νόσον Ἀρείου εἰσδεδεγμένος, καὶ λανθάνειν τῶς ἐδόκει, Κωνσταντίνῳ τῇ ἀδελφῇ

Sozom. lib. II, cap. 21, hoc est, familiarem suam

τοῦ κρατοῦντος, ἦν Λικίνιος· εἰς γάμου κοινωνίαν ἔειχε, συνήθη καὶ φίλος ἦν. Ἐκ δὲ τῆς πρὸς αὐτὴν δμιλλας πολλὴν παρρησίαν κτησάμενος, τῶν περὶ Εὐσέβιον εἰσηγησαμένων, περὶ Ἀρείου λόγους παρ-έσπειρε, μὴ καλῶς τὰ κατ' ἐκεῖνον γεγενῆσθαι φάσκων. Διὰ φθόνον δὲ καὶ ζηλοτυπίαν Ἀλεξάνδρου, φυγὴν τε τῆς πατρὶδος, καὶ τῆς Ἐκκλησίας· ἔκπτωσιν κατακριθέντα, παθεῖν· καὶ μηδ' οὕτω φρονεῖν, ὥς ὁ πολὺς ἔχει λόγος. Ἀληθὴ δὲ ταῦτα ἡ Κωνσταντία νομίσασα, εἶχε παρ' ἐαυτῇ. Καὶ νεωτερίζειν μὲν οὐκ ἐτόλμα, τὸν βασιλέα στεβρόν ὁρῶσα περὶ τὰ δοξάζοντα τῇ συνόδῳ· καὶ ἐν ὧν περιτῇ, οὕτω δόξης ἐν ἀπορρήτῳ ἔχει· νόσῳ δὲ χαλεπῇ περιπεσούσα, συνεχώσ· φοιτῶντα τὸν ἀδελφὸν τελευταῖαν ἤτει· χάριν, τὸν πρεσβύτερον ἐν τοῖς οἰκείοις ἔχειν, πολλὴν ἐκείνῳ τὴν εὐλάβειαν μαρτυροῦσα· ὁρῶς τε δοξάζειν, καὶ ἀνόηστον τὸ πρὸς ἐκεῖνον εὖνουν διατηρεῖν· καὶ ἀγεσθαι μὲν ἦδη ἐκείνην, ὁρῶσθαι δὲ περὶ ἐκεῖνον μὴ τι πάθος, διεμαρτύρετο· ὅτι γε πεισθεῖς τισι, σεμνοὺς ἀνδρας ἀδελφὴν φυγῇ ἐξημίωσε. Καὶ ἡ μὲν τοιαῦτα λέγουσα ἐτελεύτα· ὁ δὲ πρεσβύτερος παρρησίας ἐντεῦθεν τυχὼν, ἡρέμα τοὺς αὐτοὺς ἔλινε· περὶ Ἀρείου λόγους τῷ βασιλεῖ, οὗς δὴ καὶ τῇ ἀδελφῇ ἐκείνου ἀνέειπε, μὴ τι παρὰ τὰ δοξάζοντα τῇ συνόδῳ φρονεῖν καὶ τὴν Ἀρείον· ἐλθόντα τε, εἴγε κελεύσεις, δεῖξιν ἀληθῇ κατὰ πρόσωπον, ὥς ἀλόγως συκοφαντοῖτο. Ὁ δὲ βασιλεὺς, εἰτε τῇ ἀδελφῇ χαρίζομενος, εἰτε καὶ πεισθεῖς τοῖς εἰρημένοις τῷ πρεσβυτέρῳ, « Εἰ Ἀρείος, ἔφη, συντίθεται τὰ τῆς συνόδου φρονεῖν, δέχομαι τοῦτον, καὶ τιμῇ τῇ πάσῃ πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν εὐθὺς καταπέμψω. » Ταῦτ' εἰπὼν, καὶ τοιαῦτα πρὸς αὐτὸν ἔπεμπε γράμματα· « Νικητῇ· Κωνσταντίνος Μέγιστος Σεβαστὸς Ἀρείῳ. Πάλα μὲν ἐδηλώθη τῇ στεβρότητί σου, ὅπως ἂν εἰς τὸ ἐμὸν στρατόπεδον ἀφίκοιο, ἵνα τῆς ἡμετέρας θεᾶς ἀπολαῦσαι δυνηθῇς· θαυμάζομεν δὲ σφόδρα, μὴ ππραχρῆμα τοῦτο πεποιηκότα. Διόπερ νῦν ἐπιβὰς ὀχήματος δημοσίου, εἰς τὸ ἡμέτερον στρατόπεδον ἀφικέσθαι ἐπειχῇται, ὅπως ἂν τῆς παρ' ἡμῶν εὐνοίας τε καὶ ἐπιμελείας τυχὼν, ἐπὶ τὴν πατρίδα ἀφικέσθαι δυνηθῇς. Ὁ Θεὸς σε διαφυλάττοι, ἀγαπητέ. Ἐδόθη τῇ πρὸ πάντε Καλανδῶν Δεκεμβρίων. » Ἡ μὲν οὖν ἐπιστολὴ τοῦ βασιλέως αὕτη· ἔμοι δ' ἐπεισε θαυμάζειν τὸν περὶ τὴν εὐσέβειαν τοῦ βασιλέως ζῆλον· δοκεῖ γὰρ ἐξ ὧν γράφει, ὥς πολλὰκις αὐτὸν μετανοεῖν προετρέπετο· καὶ ἐν μέμψει ποιεῖται οἷς πολλὰκις γράψαντος οὐκ ἐπανῆλθεν ἐπὶ τὸ ἀληθές. Ἐκεῖνος δ' οὖν τὰ γράμματα δεξάμενος, σύνγραμμα Εὐζώῳ τὴν Κωνσταντίνου κατέλαβεν. Ὁ δὲ Εὐζώιος διάκονος ἦν, ὑπὸ Ἀλεξάνδρου καθαιρεθεὶς καὶ αὐτός, ἥνικα τοὺς περὶ Ἀρείον καθεῖλεν. Ὁ δὲ βασιλεὺς εἰς πρόσωπον τοῦτους δεξάμενος, εἰ τῇ πίστει συντίθενται, διηρώτα· τῶν δὲ συνθεμένων, γραφὴν ἐκέλευε παρασχεῖν, ἃ δοξάζοιεν διεξιούσαν περὶ Θεοῦ. Οἱ δὲ τὴν προτέραν ἐκκλίναντες ὁδὸν ὧν εὐρεταὶ νοημάτων ἦσαν, ἀπλοῖς τισι καὶ ἐγ-ωσμένοις ῥήμασι τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς ἐκθεσιν

toris sorori, quam Licinius in matrimonio habuerat, familiaris erat, et amicus. Is ex familiaribus colloquiis, cum multa apud eum uteretur sermonum libertate, illata aliquando Eusebii mentione, de Ario quoque verba aspersit, minus recte de eo statutum esse dicens: per invidiam quippe et æmulationem Alexandri damnatum, simul et a patria exsulen, et ab ecclesia extorrem, in miseria vivere, seque indigna pati, neque ea esse, quæ plerique credant, opinione. Hæc vera esse Constantia arbitrata, apud seipsam celavit. Nihil enim novare audebat, confirmatum esse sciens, stabilemque in synodi decretis imperatorem. Et quandiu superstes fuit, tectam tacitamque opinionem eam habuit. At ubi gravi est oppressa morbo, a fratre frequenter eam visente, supremam hanc petiit gratiam, ut presbyterum, de cujus eximia pietate testificabatur, familiarem haberet: recto eum sentire, sinceramque ei benevolentiam conservatum esse: se quidem jam decedere: ei vero, ne quid pateretur, admodum metuere affirmans, quod a nonnullis persuasus, viros graves perpetuo multasset exsilio. Atque illa his dictis, fatis concessit. Presbyter vero libertate inde sumpta, paulatim eosdem apud imperatorem movebat de Ario sermones, quos ad sororem quoque ejus dudum retulerat: nihil scilicet contra synodi decreta Arium sentire: venientem eum, si ipse jubeat, vera hæc esse; et quod præter rationem sycophantia circumventus sit, in faciem ostensurum. Imperator, sive sorori gratificans, seu presbyteri dictis credens: « Si Arius, inquit, recipit, fidemque facit, se cum synodo sentire, accipio hominem, cum honore omni Alexandriam eum remissurus. » Ad hæc verba litteras quoque ejusmodi ad illum addidit: « Victor Constantinus Maximus Augustus Ario. Jampridem firmitati tuæ, ut in aulam nostram venires, et conspectu nostro fruerere, **644** significatum est. Quod te illico non fecisse, valde miramur. Itaque (1) publico vehiculo conscenso, ad aulam nostram venire propere, ut benevolentia curaue nostra adjutus, in patriam redire queas. Deus te servet, dilecte. Datæ v Kalend. Decemb. » Hæc imperatoris est epistola. Mihi autem admirari in mentem venit ipsius de vera pietate ardorem et æmulationem. Apparet enim ex iis quæ scribit, sæpius illum ab eo ad poenitentiam excitatum esse. Quapropter eum reprehendit, qui multoties litteris admonitus, ad veritatem non redierit. Ille igitur litteris eis acceptis, cum Euzoio Constantinopolim venit. Erat autem Euzoios diaconus, et ipse ab Alexandro exauctoratus, cum Ario presbyteri dignitas adempta est. Imperator in conspectum suum admissos, an fidei promulgatæ assentirentur, rogavit: atque illis id asseverantibus, libellum eos offerre jussit, qui eorum de Deo sententiam complecteretur. Tum illi declinata priore via, quæ in

(1) Socrat. lib. 1, cap. 25.

sententis quibusdam inveniendis inierant, simplicibus aliis notisque divinitus inspiratæ Scripturæ verbis novam formulam et expositionem texuere: jurejurando confirmantes, ita se ex animo credere et sentire, neque aliter unquam sensisse. Scriptum id hisce verbis conceptum fuerat: « Plissimo (1) Deique amantissimo domino nostro imperatori Constantino Arius et Euzoius. Sicuti Deo grata pietas tua, imperator domine, præcepit, ita in scripto exponimus fidei nostræ professionem. Et coram Deo testamur, sic nos omnesque qui nobiscum sunt, quemadmodum subjecimus, credere. Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem; et in Dominum Jesum Christum Filium ejus, ex eo ante omnia sæcula genitum, Deum Verbum, per quem omnia facta sunt, quæ vel in cælo, vel in terra sunt, qui venit, et carnem assumpsit, qui passus est et resurrexit; qui ascendit in cælos, et rursum veniet judicaturus vivos et mortuos; et in Spiritum sanctum, et in carnis resurrectionem, et in vitam venturi sæculi, et in regnum cælorum: et in unam Ecclesiam catholicam Dei, quæ a finibus ad fines mundi est. Hanc vero fidei persuasionem ex sanctis Evangeliiis accepimus, dicente Domino discipulis suis: *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti*¹. **645** Quod si non ita credimus, et vere recipimus Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, sicuti cuncta catholica Ecclesia, et sanctæ Scripturæ docent, pro eo atque omnino persuasum habemus, judex noster erit Deus, et nunc et in venturo illo die. Itaque pietatem tuam, Deo dilectissime imperator noster, cohortamur, ut nos, qui ecclesiastici sumus, fidemque et sententiam Ecclesiæ et sacrarum Scripturarum obtineamus, per pacificam et divinam pietatem tuam, matri, videlicet Ecclesiæ, unias atque conjungas, quæstionibus, et quæ ex quæstionibus oriuntur superfluis, et ad rem non pertinentibus verbis accisis: ut et nos et Ecclesia per pacificationem inter nos conciliati, solitas preces pro pacifico et pio imperio, totaque familia tua communiter omnes peragamus. » Hoc scriptum nonnulli insidiosè compositum dicebant. Illos namque verbis quidem Ecclesiæ conciliari, nihilominus tamen prioribus opinionibus suis inhærere, verborum ipsorum significatione id satis declarante, ambigue in utramque partem inclinantium, et ad ancipitem sensum vergentium. Imperator autem existimans eos Nicænis decretis assentire, supra modum lætitia efferebatur. Verumtamen ante legitimam, pro recepto more, explorationem atque inquisitionem eorum qui summam rei ecclesiasticæ tenebant, sibi hoc non sumpsit, ut illos ad communionem admitteret: sed ipsos qui tum Hierosolymis conveniant, episcopos misit, quibus significavit, ut novam illo-

Α ἑτέραν ὑφάναντες, ὁρκῶ διεσθάλουν, ἥ μὴν ὧδε πιστεύειν καὶ κατὰ νοῦν ταῦτα φρονεῖν, καὶ μηδὲν ἑτερόν ποτε ἐννοῆσαι. Τὸ δὲ γράμμα ὧδε πῶς ἐπὶ λέξεως εἶχε· « Τῷ εὐσεβεστάτῳ καὶ θεοφιλεστάτῳ δεσπότη ἡμῶν βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ Ἀρειοῦ καὶ Εὐζώτου. Καθὼς προσέταξεν ὁ θεοφίλης σου εὐσέβεια, δέσποτα βασιλεῦ, ἐκτιθέμεθα τὴν ἐαυτῶν πίστιν ἐγγράφως. Ὁμολογοῦμεν ἐπὶ Θεοῦ οὕτω πιστεύειν καὶ αὐτοὶ καὶ πάντες οἱ σὺν ἡμῖν, ὡς ὑποτάσσονται. Πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα· καὶ εἰς Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, τὸν ἐξ αὐτοῦ πρὸ πάντων τῶν αἰώνων γεγενημένον Θεὸν Λόγον, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὰ τε ἐν οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· τὸν ἐλθόντα καὶ σὰρκα ἀναλαβόντα, καὶ παθόντα, καὶ ἀναστάντα, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς· καὶ πάλιν ἐρχόμενον κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς· καὶ εἰς ἅγιον Πνεῦμα· καὶ εἰς σαρκὸς ἀνάστασιν· καὶ εἰς ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος· καὶ εἰς βασιλείαν οὐρανῶν· καὶ εἰς μίαν Ἐκκλησίαν καθολικὴν τοῦ Θεοῦ, τὴν ἀπὸ περάτων ἕως περάτων. Ταύτην δὲ τὴν πίστιν παρειλήφαμεν ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν, λέγοντος τοῦ Κυρίου τοῖς ἐκ αὐτοῦ μαθηταῖς· *Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος*. Εἰ δὲ μὴ ταῦτα οὕτω πιστεύομεν, καὶ ἀποδεχόμεθα ἀληθῶς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς πᾶσα ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία καὶ ἅγιοι Γραφαὶ διδάσκουσιν, ὡς κατὰ πάντα πιστεύομεν, κριτὴς ἡμῶν ἔσται ὁ Θεὸς καὶ νῦν καὶ ἐν τῇ μελλούτῃ ἡμέρᾳ. Διὸ παρακαλοῦμεν σοὺ τὴν εὐσέβειαν, θεοφιλέστατε ἡμῶν βασιλεῦ, ἐκκλησιαστικῶς ἡμᾶς ὄντας, καὶ τὴν πίστιν καὶ τὴν φρόνημα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἁγίων Γραφῶν ἔχοντας, ἐνοῦσθαι ἡμᾶς διὰ τῆς εἰρηνοποιῶ σου καὶ θεοσεβοῦς εὐσεβείας τῇ μητρὶ ἡμῶν, τῇ Ἐκκλησίᾳ θηλαδῇ, περιηρημένων τῶν ζητημάτων, καὶ τῶν ἐκ τῶν ζητημάτων περισσολογιών· ἵνα καὶ ἡμεῖς καὶ ἡ Ἐκκλησίᾳ μετ' ἀλλήλων εἰρηνεύοντες τὰς συνήθεις εὐχὰς ὑπὲρ τῆς εἰρηνικῆς σου καὶ εὐσεβοῦς βασιλείας καὶ παντὸς τοῦ γένους σου κοινῇ πάντες ποιῶμεθα. » Τὴν μὲν οὖν γραφὴν ταύτην εἰνὲς δολίως συγκεῖσθαι· ἔλεγον· καὶ διαλλάσσειν μὲν τοῖς ῥητοῖς, συμφέρεσθαι δ' ὅμως τοῖς πρότερον ἔκειντο δόξαι, κατὰ τὴν τῶν ὀνομάτων σημασίαν· ἅτε δῆτ' ἐπαμφοτερίζοντων, καὶ πρὸς ἑκατέραν νεύοντων διάνοιαν. Ὁ δὲ βασιλεὺς λογισάμενος ἐπίσης αὐτοῖς τοῖς κατὰ Νικαίαν δεδογμένοις στοιχείν, ὑπερφυῶς ἦδeto. Οὐ μὴν γε πρὸ τῆς νομίμου δοκιμασίας τῶν κυρίων τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸ ἐπικρατήσαν ἔθος ἐαυτῷ ἐπέτρεπε τὴν τῆς κοινωνίας παραδοχὴν· πέμψας δὲ αὐτοὺς πρὸς τοὺς τμηχάδε εἰς Ἱεροσόλυμα ἡθροισμένους ἐπισκόπους, ὥστε τὴν ἐκείνων νέαν ἔκθεσιν τηρηθῆναι, ἐδῆλου· καὶ φιλόθρωπον δὲ κατιδεῖν ἐκέλευεν, εἴτε ὁρθῶς δοξάζοντες, φθόνῳ τὴν ἐπιβουλὴν ἔσχον, εἴτε οὐ καλῶς φρονοῦντες τοῖς

¹ Matth. xxviii, 19.

(1) Determinatio concilii 7, cap. 17.

ἔξω περικριμένοις· μετεμελήθησαν. Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον ἔρμαιον τὴν καιρὸν λαβόντες τῇ προφάσει τῶν βασιλικῶν γραμμάτων, καὶ μήπω τῆς συλλογῆς γενημένης, κοινωνοὺς εἴλοντο. Καὶ τοῦτο δρᾶσαντες, βασιλεῖ τε ἐδήλουν τὰ πεπραγμένα, καὶ τῇ Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίᾳ, Αἰγύπτῳ τε καὶ Λιβύῃ πίσιν, καὶ τοῖς ἐν αὐτῇ ἐπισκόποις καὶ κληρικοῖς· ἔγραφον, ἀσμένως αὐτοὺς δεξιᾶσθαι, ὡς καὶ βασιλεὺς αὐτοῦ μαρτυροῦντος, εὐσεβῇ τὴν ἐκείνων εἶναι πίστιν· ἣν δὴ πίστει, ἔχουσιν καὶ τῇ ἐκείνων ἐπιστολῇ· ἔθεντο, τῇ βασιλικῇ· κρίσει καὶ τῇ συνόδου τὴν ψῆφον ἐπαγαγούσης.

ΚΕΦΑΛ. ΜΗ'.

Ὅς Ἀθανάσιος τὸν Ἀρειον μὴ δεξιόμενος, κατηγορίας ὑπέστη παρὰ Ἀρειανῶν καὶ Μελιτιανῶν. Καὶ περὶ τῆς Ἀρσενίου περιβολῆτος χειρὸς.

Καὶ ὁ μὲν Ἀρειος οὕτως ἦκεν εἰς Ἀλεξανδρείαν· ἀλλ' ἡ τοῦ ψεύδους κατασκευὴ ἤτιτων τῆς ἀληθείας ἦν. Ὁ γὰρ ἱερεὺς Ἀθανάσιος τοσοῦτον αὐτὸν προσήκατο, ὥστε καὶ ὡς ἄγος αὐτὸν ἐξετρέπετο. Ἀρειος δ' ἐπιμένων πάλιν ἀνεκίνει τὴν αἵρεσιν. Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον καὶ αὐτοὶ ἔγραφον, καὶ τὸν βασιλέα γράφειν ἐπειθον, ὡς ἂν οἰκονομήσῃ εἰσδεχθῆναι τὸν Ἀρειον. Ἀθανάσιος δὲ παντάπασιν ἀπηγόρευε· καὶ βασιλεῖ δ' ἔπεμπε διδάσκων, ὡς ἐν ἀδυνάτοις ἔστι προσέσθαι οὐ· σύνδοξ· τοσαύτη ὑπὸ ἀνάθεμα ἔθετο, τὴν εὐσεβῇ πίστιν ἡθετηχότας, καὶ ταῦτα μηδ' εὐθεῖαν τὴν ἐπιστροφὴν ποιουμένους. Ὁ δὲ βασιλεὺς βαρέως ἔφερε· περὶ πλείστου γὰρ αὐτῷ ἡ τῆς Ἐκκλησίας ὁμόνοια ἐσπουδάζετο· καὶ Ἀθανάσιον ἀντίγραφει μὲν τῆς Ἐκκλησίας εἰργασθαι· εἰ δ' οὐ πείθεται, ἀμελητὴ τὸν ἐκείθεν αὐτὸν ἀπελάσσοντα πέμπειν. Ἐγὼ δὲ καὶ τὸ περὶ τοῦτου μέρος τῆς ἐπιστολῆς Κωνσταντίνου τῇ γραφῇ παρενθήσω, ὥδε διαγορεύον· « Ἐχων τοίνυν τῆς ἐμῆς βουλῆσεως· τὸ γνῶρισμα, πᾶσι τοῖς βουλομένοις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσελθεῖν ἀκώλυτον παράσχου τὴν εἰσόδον. Ἐάν γὰρ γινώσκῃς κακώλυναι αὐτῶν τινὰς τῆς Ἐκκλησίας, ἢ ἀπειρῆξας τῆς εἰσόδου, ἀποστελῶ παρακρῆμα τὴν καθαιρήσοντά σε ἐξ ἐμῆς κελεύσεως, καὶ τῶν τόπων μεταστήσοντα. » Τοιαῦτα μὲν ἔγραψε Κωνσταντίνος, τοῦ λυσιτελοῦς προμηθεύμενος, καὶ μὴ θέλων τὴν Ἐκκλησίαν διερρήγμένην ὁρᾶν. Ἀθανάσιος δ' αὖτις, ὡς οὐ μεταδοτέον κοινωνίας τοῖς ἐξ Ἀρείου, γράφων ἐπέκειτο, καὶ τῆς Ἀλεξανδρέων ἐξήλαυνε. Καὶ ὅτε οἱ περὶ Εὐσέβιον συνιδόντες ὡς οὐ τῆς ἐφέσεως ἐπιτυχεῖς ἔσονται, εἰ μὴ ἐκποδὸν Ἀθανάσιος τῆς ἐπισκοπῆς γένοιτο, καὶ τὴν τοῦ βασιλέως κατ' ἐκείνου λύσιν εἰς ὑποργίαν ἐλάμβανον τοῦ σκοποῦ. Ἦσαν δ' οἱ κατὰ τοῦ ἀγίου συνίσταντο, Εὐσέβιος· ὁ Νικομηδεὺς, Θεόγνης ὁ Νικαῖας, Μίρις ὁ Χαλκηδόνος, Οὐράκιος Σιγγιδόνης τῆς ἁγῆς Παννονίας, καὶ Οὐάλης Μουρσῶν τῆς Παννονίας. Πρόφασιν δ' ἔκταν μὴ ἔχοντες πρὸς τοσαύτην διαβολὴν, τῶν ἐκ Μελιτίου τι-

rum formulam expenderent : humaniter perspicere jubens, sive illi recte sentientes per invidiam circumventi insidias pertulerint, seu male opinantes per pœnitentiam in rebus judicatis tandem acquiescerent. Eusebiani porro commodum nacti tempus, imperialium litterarum prætextu, synodo nondum acta, ad communionem eos admisere. Atque hoc cum fecissent, imperat̃ri rem eam insinuarunt : et Ecclesiæ Alexandrinæ, Ægypto, et Libyæ omni, episcopisque et cleris earum scripserunt, ut non gravate eos reciperent : quorum et imperator ipse piam fidem esse testaretur : cuius etiam fidei formulam epistolæ suæ adjunxerunt, imperiali iudicio synodi calculum addentes.

646 CAPUT XLVIII.

Ut Athanasius, quod Arium non suscepit, accusationem sustinuerit ab Arianis et Melitianis : et de decantata Arsenii manu.

Hoc modo Arius Alexandriam venit. At enim mendacii molitio veritati succubuit (1). Tantum namque abest ut eum sacer admisit Athanasius, ut etiam perinde atque piaculum aliquod sit aversus. Arius ibi manens, hæresim rursus commovebat. Et Eusebiani Athanasio scripserunt, et imperatori quoque ut scriberet persuaserunt, ut ita ille rem, quo Arius reciperetur, moderans administraret. Id vero Athanasius facere omnino recusavit, et ad ipsum imperatorem litteras dedit, fieri nullis modis posse, ut ii ad communionem admitterentur, quos tam frequens synodus, propter veræ pietatis fidem proculcatam, anathemate notasset : præcipue cum non legitime, pœnitentia ac conversione interveniente, resipuissent. Id imperator graviter tulit ; maximo enim studio ad sarcindam Ecclesiæ concordiam incumberebat. Itaque Athanasio rescripsit, ne quem ab Ecclesia arceret. Ac si contemptum iussa sua acciperet, missurum se eo qui illum inde exigerent, est minatus. Qua de re particulam epistolæ Constantini adnectere scripturæ huic libet, quæ sic habet : « Cum igitur voluntatem meam perspectam habeas, omnibus quicumque intrare in Ecclesiam volent, liberum præbe ingressum. Si enim cognovero quemquam a te ab Ecclesia repulsum, aut ab introitu ejus prohibitum esse, præsto ibi confestim erit, qui a me missus, jussione mea exauctoratum te ex eis locis deportandum curet. » In hanc sententiam Constantinus scripsit, utilitatem publicam in consilio habens, et Ecclesiam scissam videre nolens. Athanasius autem cum imperatori denuo scripssisset, non esse participandam cum Arianis communionem ; rursus Ario imminens Alexandria eum expulsi. Tum demum Eusebiani animadvertentes, se voti sui impotes fore, nisi episcopatu Athanasius detrusus esset ; exacerbatum imperatoris adversus illum animum, in occasionem consilii desideriique sui perficiendi

(1) Οὐ μέντοι γε κρίσεως ἡ κατασκευὴ τῆς cap. 27.)

στωπομένης· ἀληθείας ἐγένετο. (Socrates, lib. 1,

arripuerunt. Erant autem qui contra sanctum virum conspiraverant : Eusebius Nicomedie , Theognis Nicææ, Maris Chalcedonis, Ursicius Singidonis, Pannoniæ superioris, et Valens Mursorum, Pannoniæ episcopi. **647** Cum vero non satis occasionis haberent ad tantam calumniam, ex Melitianis quosdam accusatores ejus pecunia clam conductos subornarunt. Ac primam apud imperatorem, Essione (1), Eudæmone, et Callinico, Melitianis episcopis calumniantibus, illam accusationem sustinuit, quod Ægypto lineam vestem Alexandrinæ Ecclesiæ pendendam imperasset, et tributum exegisset. Quam sane calumniam apud imperatorem, cum eum forte fortuna (2) aliam ob causam Nicomediæ convenissent, Alypius et Macarius presbyteri falsam esse coarguerunt. Imperator ergo delatores litteris perstrinxit, Athanasium autem ad se evocavit. Nondum autem ad Constantinum venerat, cum ei Eusebiani aliud crimen intendere : insidias eum clam principi tendentes, Philumeno cuidam arcam auro refertam misisse. Quam rem ubi imperator meram itidem esse scyophantiam manifesto deprehendit, in Psammathia, quod ex suburbiis Nicomediæ unum est, tum agens, cum ingenti honore Athanasium Alexandriam remisit : litteris datis, quibus omnia quæ in hominem dicta fuerant, ementita esse ostendebat : et insuper testificabatur, perhumanum eum ac recte credentem planeque divinum esse virum, qui propter invidiam crimen sustinuerit, et superior tamen accusatoribus evaserit. Cohortabatur quoque multitudinem, ne dissideret, sed modis omnibus concordiam consecraretur, et Deum suspiceret. Atque ille quidem talia scribendo, pacem conciliare studebat. Melitiani autem et Ariani crimina alia adversus Athanasium instituerunt. Quorum unum erat, mysticum eum comminuisse poculum, sacram mensam evertisse, et divinos quosdam libros combussisse ; alterum vero, Arsenii cujusdam Melitianorum hæresis episcopi, quam ei amputaverit, manum secum habere, per quam prodigia ederet (3). Arsenium porro apud presbyterum quemdam Patrinem nomine in monasterio quodam cum cura et diligentia occultantes, humanitate benignitateque omni fovebant, ut tectus ibi maneret, nequitiam in publicum prodiret. Res Arsenii hujus Joannes etiam monachus criminator adornavit (4). Et auctores rei istius technis insidiisque talibus structis, ubique obambulabant, sermones serentes, et Athanasium traduentes. **648** Vehementius vero in eum inimici ejus invehebantur : et Ischyra ille maxime, qui in Mareote colebat, quæ regio Alexandriæ est : plures frequentesque

Α νὴς χρήμασι κλέψαντες, κατηγορεῖν παρεσκεύασαν. Καὶ πρώτῃν ὑπομένει γραφὴν ἐς βασιλέα διὰ Ἑσσι-
ωνος καὶ Εὐδαίμονος καὶ Καλλινίκου Μελιτιανῶν ἐπι-
σχόπων, ὡς λινὴν ἐσθῆτα τὴν Ἀἰγυπτὸν τῇ Ἀλεξαν-
δρείῳ Ἐκκλησίᾳ τελεῖν κελεύσαι· καὶ τὸν δασμὸν
εἰσεπράξατο· ἦν δῆτα διαβολὴν ἐκ τοῦ παρήκοντος
κατὰ Νικομήδειαν βασιλεῖ ἐντυχόντες· Ἀλύπιος καὶ
Μακάριος οἱ πρεσβύτεροι, ὡς ψευδῆς εἶη, διήλεγξαν.
Καὶ τῶν μὲν κατεπιπόντων βασιεὺς καθήφατο γράμ-
μασιν· Ἀθανάσιον δὲ πρὸς αὐτὸν μετεστείλατο.
Οὐπω δ' ἀφικόμενος, ἐτέραν ὑπέστη κατηγορίαν, τῶν
περὶ Εὐσέβιον κατεπιπόντων, ὡς τῷ κρατοῦντι λάθρα
ἐπιδουλεύων, Φιλούμενῳ τινὶ λάρνακα πέμψοι πλήρη
χρυσοῦ. Ἐπεὶ δ' ἐφώρασε καὶ ταύτην γυμνὴν εἶναι
συκοφαντήν· ὁ βασιλεὺς, ἐν Ψαμμαθίᾳ διατρίβων τῷ
B τότε· Νικομηδείᾳ δὲ τοῦτο προάστειον· μετὰ πλει-
στης τιμῆς· Ἀθανάσιον ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρου ἀν-
έπεμπε, γράφας ὡς ψευδῆ εὐροὶ πάντα τὰ κατ' αὐ-
τοῦ εἰρημένα, πολλὴν τε ἐπιείκειαν αὐτῷ καὶ πίστιν
ὀρθῇν μαρτυρῶν, θεῖόν τε εἶναι ἄνδρα, φθόνου τε
χάριν τὴν γραφὴν ὑποστήνα· ἐνθεν τοι καὶ κρείτ-
των ὀφθῆναι τῶν ἐγκλημάτων. Παρακάλει δὲ καὶ τὸ
πλήθος μὴ δίστασθαι· σθένει δὲ παντὶ τὴν ὁμί-
νοιαν μεταδιώκειν, καὶ πρὸς Θεὸν ἀφορᾶν. Κάκεινος
μὲν ὧδε γράφων, πρὸς εἰρήνην ἔλκειν ἐσπούδαζεν·
οἱ δὲ τὰ Μελιτιῶν καὶ Ἀρσίου φρονούντες ἐτέρας
κατὰ Ἀθανασίου ὑφαίνον κατηγορίας. Τούτων δ' ἦν
μία, ὡς ποτήριον συντρίψει μυστικόν, καὶ τὴν Ιε-
ρὰν ἀνέτρεψε τράπεζαν, καὶ τινὰ θεῖα βιβλία κατ-
έκαυσε· δεύτερον δὲ, ὡς Ἀρσενίου τινὸς χεῖρα κό-
ψας, ἐπίσκοπος δ' ἦν ἐκείνος τῆς τῶν Μελιτιανῶν
αἰρέσεως, ἔχοι παρ' αὐτῷ· δι' ἧς τερατείας ἐργά-
ζοιτο. Καὶ τὸν μὲν Ἀρσένιον ἐπιμελῶς κρύψαντες
πᾶρά τινι πρεσβυτέρῳ μοναστηρίου τινὸς Πατρίνῃ
τὴν κλῆσιν, πᾶσαν εὐνοιαν καὶ φιλοφροσύνην ἐπι-
δείκνυντο ἡσυχῇ μένειν καὶ μηδαμῶς φαίνεσθαι· τὰ
δὲ κατὰ Ἀρσένιον καὶ Ἰωάννης μοναχὸς· ὁ γραφό-
μενος συνεσκεύαζες. Καὶ οἱ μὲν αὐθένται τῆς πρά-
ξεως τοιαῦτα σκευασάμενοι, ἀπανταχοῦ περιήεσαν,
λογοποιούντες καὶ διασύροντες Ἀθανάσιον· ἐπ-
έκειντο δ' οἱ μᾶλλον ἀπεχθῶς εἶχον· καὶ Ἰσχύρας
ἐκεῖνος· μάλιστα, ὁ ἐν τῷ Μαρσῳτῇ τὰς διατριβὰς
ἔχων· χώρα δὲ τῆς Ἀλεξανδρείας ὁ Μαρσῳτης, ᾧ
παμπληθεὶς εἰσι κῶμαι, ἐν αἷς ἐκκλησίαι τέ εἰσι·
D πολλὰ καὶ μεγάλα τῷ ἐπισκόπῳ ὑποκείμεναι Ἀλε-
ξανδρείας, καὶ τῇ ἐκείνου πόλει ὡς παροικία λογι-
ζονται· ἐν ἐκείνῳ τοίνυν Ἰσχύρας ὢν, οἴκοθεν αὐτό-
ματος ἱερεὺς ἀνεδείκνυντο, ἔργον τιμωρίας ἐπέκεινα.
Καὶ φωραθεὶς Ἀθανασίῳ, ἐπεὶ πρὸς ἐξέτασιν ἔκειτο,
φυγὰς ἐκείθεν γενόμενος, συμβάλλει τοῖς περὶ Εὐσέ-
βιον κατὰ Νικομήδειαν. Οἱ δὲ τῷ πρὸς Ἀθανάσιον
μίσει οἷα δὴ πρεσβύτερον δέχονται· ὑπεσχημένοι δ'
ἐπισκοπῆς ἄξια τιμῆσαι, εἰ κατηγορίαν Ἀθανασίῳ

(1) Al. Eufionem habent.

(2) Τότε τυχερῶς ἐν Νικομηδείᾳ τυγχάνοντες. (Socrat. ut supra.)

(3) Πρὸς μὲγείας τινάς. Socrat. hoc est, magiæ gratia

(4) Παρεσκεύαστο δὲ πρὸς τοιαύτην κατηγορίαν καὶ Ἰωάννης μοναχός τις ὁ γραφόμενος. Socrat.

lib. II, cap. 23. Hoc est, *Institutus vero ad ejusce modi quoque criminationem est Joannes monachus quidam accusator.* Arsenium nunc Eusebius lib. x, dicit aliquando Athanasii lectorem fuisse, et ob noxam quamdam castigationem veritum profugisse, et latuisse.

συρράψαι, τὰ εἰρημένα εὐχερῶς ἐσκαίωρῃσε. Βασι-
λεὺς δὲ ταῦτα ἐνωτισθεὶς, τῷ Κήνσορι Δαλματίῳ
ἀδελφιδῶ γε δυνεὶ καὶ τὰ κατ' Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας
διέποντι, γράφει δικάσαι ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις, καὶ τὴν
δίκην ὀξύνει εἰσπράξασθαι. Ἐπεμπε δὲ καὶ Εὐσέβιον
καὶ Θέογνιν, ὡς ἂν μετ' αὐτῶν ἡ χρίσις γένοιτο τῷ
Ἀθανασίῳ. Ὡς δ' ἔγνω καλούμενος ὑπὸ Κήνσορος,
συνιδὼν ὡς χαλεπὸν ἐστὶν ἀπολογήσασθαι περὰ δι-
κασταῖς οὐκ εὐγνώμοσιν, ἀντεστρατήγει ταῖς ἐκεί-
νων μεθόδοις· καὶ πάντα τρόπον ἐπειθε μὴ τάληθες
διαφεύγειν. Ἐργῶδες δ' ὄν πάντας πείθειν Ἀρσένιον
μὴ φαινομένου, λογισάμενος ὡς οὐκ ἄλλως ἑαυτὸν
καθάροι, εἰ μὴ ζῆν ἀπελέγχοι τὸν θεόναναι λεγόμε-
νον, τῶν τινὰ οἰκείων διάκονον τὴν εἰς Αἴγυπτον
ἐπεμπε ἀναζητῆσαι Ἀρσένιον. Καὶ ἐπὶ ἐς Θηβαῖδα
ἐγένετο, ἔγνω ὅπου διῆγε, πρὸς Πατρίνην, παρ' ᾧ
καὶ ἐκρύπτετο. Καὶ αὐτὸν μὲν οὐκ εὔρε· τὴν γὰρ τοῦ
διακόνου μαθόντες ἀφίσιν, εἰς τὴν κάτω διέβαινον
Αἴγυπτον· τὸν δὲ Πατρίνην λαβὼν, ἅμα δὲ καὶ Ἡ-
λίαν ὃς ἐτέρωσε τοῦτον μετέστησεν, εἰς Ἀλεξάν-
δρειαν ἤγαγεν· οἱ καὶ ἀμφω παραστάντες τῷ ἄρ-
χοντι, ὡμολόγουν ἐν ζῶσιν εἶναι Ἀρσένιον· ὃν παρ'
αὐτοῖς κρυπτόμενον νῦν Αἴγυπτος ἔχει. Ἀἷλα δὲ καὶ
βασίλει ἐποιοῦν τὰ εἰρημένα. Ὁ δὲ γράφων Ἀθана-
σίῳ, ἔχεσθαι τῆς ἱερωσύνης ἐπιμελῶς ἐπειθε, καὶ
τὰς τῶν Μελιτιανῶν μὴ δεδιέναι συκοφαντίας· καὶ
δίκην δ' εἰσπράξασθαι τὴν ὀξύνει τοὺς τὰ τοιαῦτα
τολμῶντας κατηγγυᾶτο, καὶ ἡσυχάζειν μὴ αἰρουμέ-
νους, ἀλλὰ θορύβους ἀνακινούντας τῇ Ἐκκλησίᾳ,
ὅπως δικάζουσι νόμοις διδόναι· ὡς μὴ μόνον τοῖς
ἀθώοις φθόνον καὶ ἐπιβουλὴν βάπτοντας, ἀλλὰ καὶ
τῷ καλῷ τῆς εὐταξίας καὶ τῆς εὐσεβείας λυμαινο-
μένους. Ταῦτα γράψας Ἀθανασίῳ, ἐπὶ κοινοῦ τὴν
ἐπιστολὴν ἀναγνωσθῆναι προσέτατε. Περιδεῖς δὲ
οἱ ἐκ Μελιτίου γενόμενοι, τολοποῦ ἄτε δὴ τὴν τοῦ
καταπονετός ὁφροῦμενοι ἀπειλὴν, ἡρέμα εἶχον. Καὶ ἡ
κατ' Αἴγυπτον Ἐκκλησία ἐν εἰρήνῃ ἐτέλει ὑπὸ τοσού-
του ἱερέως ἰθυνομένη. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ ἐκάστην καὶ
πολυπλάσιον ἐγένετο, πολλῶν καὶ τῶν κατὰ τῆς Ἑλληνι-
κῆς θρησκείας τῇ πίστει προστιθεμένων, καὶ ἄρτην
ἐθνῶν ὄλων, τὴν κατὰ Χριστὸν πίστιν ματερχομένων.
dignas pœnas legibus persoluturos esse recepit, qui tam gravia auderant, et quiescere quidem nol-
lent, tumultus vero in Ecclesia concitarent: 649 eos scilicet homines, qui non modo bonis atquo
innocentibus per invidiam insidias struerent, verum etiam ordini veræque pietati detrimento es-
sent. Hæc cum ad Athanasium scripsisset, publice is epistolam recitari iussit. Melitiani in metum
conjecti (2), deinceps minas imperatoris verentes, conquieverunt. Et ecclesia in Ægypto pacata est,
quæ a tanto pontifice administraretur. In dies quoque ea augebatur, frequentiorque fiebat: quod multi
ex superstitione etiam Græcorum ad fidem accederent, et populi toti ad Christianismum aggrega-
rentur.

ΚΕΦΑΛ. ΜΘ'.

Περὶ τῆς ἐν Τύρῳ κατὰ Ἀθανασίου γενομένης
συνόδου· καὶ ὡς τὰς αὐτοῦ κατηγορίας ψευ-
δεῖς ἀπήλεγξεν Ἀθανάσιος.

Ὁ δὲ μετ' οὐ πολὺ δὲ αἱ τῶν ἐναντιῶν ἐπιβουλαὶ
Ἀθανασίῳ πράγματα παρείχον, καὶ μῖσος παρὰ βα-

(1) Legendum puto Cæsari, ex Eutropio, qui de
Constantino scribit: *Tricennalibus suis Dalmatium*
fratris sui filium Cæsarem legi. In catalogo con-

A habens vicus, in quibus multæ et magnæ sunt ec-
clesiæ episcopo Alexandriæ subjectæ, cuius urbis
censentur esse parœciæ seu viciniæ. Ibi agens
Ischyas, sua sponte et ex sese natus domo pro-
dierat sacerdos: quod quidem facinus pœnam
omnem longe supergreditur. Qua in re ab Atha-
nasio deprehensus, cum in eum inquireretur, fuga
sibi consulens, Eusebianis Nicomediæ est junctus.
Atque illi, pro eo quo adversus Athanasium arde-
bant odio, veluti presbyterum susceperunt, episco-
pali se eum dignitate ornatos polliciti, si accu-
sationem Athanasio intenderet. Ille sane ea quæ
dicta erant, facile instituit. Imperator porro his
verbis auditis, Censori (1) Dalmatio fratris filio res
Antiochenas in Syria administranti scribit, ut de
B eis rebus iudicet, justasque exigat pœnas. Mittit
quoque ad eum Eusebium et Theognidem, ut eis
assessoribus iudicium de Athanasio perageretur.
Quod ubi Athanasius ex Censore, qui eum evocave-
rat, cognovit, secum ipse perpendens quam arduum
sit causam dicere apud minus benevolos et æquos
iudices: illorum artibus adversus eos concertat,
et modis omnibus veritatem minime oppressum iri
sperat. Et quia difficile ei videbatur, rem omnibus
probare, Arsenio non comparente: et ipse secum
reputabat, non aliter se innocentiam suam declara-
turum esse, nisi vivere eum ostenderet, quem ipsi
mortuum esse asserebant, ex familiaribus quemdam
diaconum in Ægyptum mittit, qui Arsenium quærat.
C Ille, postquam Thebaidem pervenit, ubi ageret co-
gnovit: apud Patrinen scilicet, qui eum occultabat.
Atque ipsum quidem ibi non invenit: adventu enim
diaconi cognito, in inferiorem transierat Ægyptum:
Patrinen autem, et simul Eliam, qui illum alio
traduxerant, assumptum, Alexandriam adduxit.
Qui ambo apud præsidem vivere Arsenium con-
fessi sunt, qui ab ipsis antea occultatus, eo tem-
pore in Ægypto esset. Hæc ad imperatorem quoque
sunt relata. Is Athanasio scribit, suadens, ut cum
cura episcopatum retineret atque administraret,
Melitianorum delationes non metueret. Et præterea

De synodo Tyri contra Athanasium coacta, et ut
accusationes contra ipsum institutas falsas esse
Athanasius arguerit.
Non longe deinde post, adversariorum technæ
rursum Athanasio negotium exhibuere, odiumquo

sulum Romanorum, 25 imperii Constantini consuli
reperitur Dalmatius Cæsar.

(2) Τέως, Sozom. ut supra, hoc est, tum.

apud imperatorem creavere. Nam accusatorum A turba coit. A quibus vix tandem imperator per-
motus, synodum Cæsareæ Palestine cogi jussit. Quo
evocatus Athanasius, ad menses triginta adventum
suum distulit, ejus qui ibi sacris præsidebat Eu-
sepii Pamphili, et cognominis et Nicomediensis,
factionisque eorum dolum suspectum habens. Atque
eo quidem venire supersedit: postea vero acriore
ei adhibita vi, Tyrum venit. Imperator namque ad
dedicandum Hierosolymis templum, quod ipse
construxerat, synodum congregari jusserat: quo,
ut spectaculo essent, Eusebius, et qui factionis
ejus erant, cum multo et regio apparatu ibant.
Eam synodum imperator ex itinere Tyrum diver-
tentem, prius Athanasii causam discutere jussit:
ut jurgiis nugisque omnibus e medio sublatis,
pacatioribus animis templo Deo consecrando, my-
stica sacra perficerent (1). Tum autem tricesimus
imperii Constantini agebatur annus. 650 Et ade-
rant ex episcopis Orientalibus sexaginta numero,
quos Dionysius exconsularis coegerat. Eo ferreis
catenis vinctus ex Alexandria Macarius presbyter,
militari eum ducente manu, venit. Athanasius
autem citatus, primum quidem moras nectebat,
non tam criminationes timens, quam ne quid de
fideali et quam in Nicæna synodo decretum fuerat,
novaretur cavens. Veritus tamen imperatoris litte-
ras, quæ, nisi sua sponte veniret, invitum eum vi-
co abductum iri minabantur, Tyrum venit. Dei
autem providentia quedam, qui mortuus dicebatur,
vivum Arsenium eo quoque ire impulit. Non enim
rationem habuit vel acceptæ a sycophantis pecu-
niæ, vel eorumdem de occultatione mandati, quin
Tyrum ipso quoque clam veniret, quemnam tandem
finem res habituræ essent, cogniturus. Porro Ar-
chelai consularis ministri in caupona quadam vino
et ebrietati vacantes, cum ex quodam, eum qui
interfectus esse dictus fuerat, Arsenium adesse,
et in quadam domo latitare audissent, rem hero
renuntiarunt: qui eam statim inquisitam atque
comptam pressit, certamque reddidit, et Atha-
nasium secreto per internuntium fidelem, bono
animo esse jussit, quod vivens scilicet Arsenius
adesset. Atque ille præsens, cum jam in potestate
eorum esset (2), eum se esse pernegabat. Paulus
autem Tyri episcopus, qui hominem jamdudum
noverat, ipsissimum eum esse profitebatur. Et
providentia quidem rem eam disponens, sic est
moderata. Athanasius vero postquam citatus apud
synodum constitit (3), crimina sibi objecta partim
diluït, partim ut de eis amplius dispiceret, dilatio-
nem petiit (valde namque difficilis et impedita ei
res erat, qui accusatores apud judices gratiosos
esse, testes multos ex Arianis et Melitianis, sen-
tentias illorum comprobantes, dispositos: et dela-

σιλεῖ κατεσκευάζον, καὶ πλῆθος κατηγορῶν συνί-
στατο· ὅφ' ὧν μόλις ὁ βασιλεὺς κινηθεὶς, σύνδορον ἐν
τῇ Παλαιστίνῃ ἐπέταττε Καίσαρεα συνάγεσθαι.
Ἐνθα κληθεὶς Ἀθανάσιος, ἐπὶ λ' μηνῶς τὴν ἀφιξί-
ν ἀνεβάλετο, τοῦ ταύτῃ προεδρεύοντος Εὐσεβίου τοῦ
Παμφίλου καὶ τοῦ ὁμωνύμου Νικομηδείας καὶ τῆς
περὶ αὐτοὺς συμμορίας ὑπειδόμενος τὴν σκαιωρίαν.
Ἐκεῖ μὲν οὖν ἐλθεῖν ἀνεβάλετο· ἐς ὕστερον δὲ σφο-
δρότερον βιασθεὶς, ἤκων εἰς Τύρον. Ὁ γὰρ βασιλεὺς
ἐπὶ τῇ καθιερώσει τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ναοῦ ὃν αὐ-
τὸς ἀνήγειρε, σύνδορον ἀβροισθῆναι ἐκέλευσεν. Ἐνθα
θείας χάριν Εὐσεβίου τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν μετὰ πολ-
λῆς ἤγγοντο καὶ βασιλικῆς τῆς πομπῆς. Ἦν δὲ σύν-
δορον ἐκέλευε βασιλεὺς δεῦν πάρεργον εἰς Τύρον γε-
νομένους, πρότερον τὰ κατὰ Ἀθὰ ἀπὸν ἐξετάσαι, B
ὥς ἂν ἐκποδῶν πάσης γενομένης ἐρεσχολίας εἰρημ-
κώτερον τὰ ἐπιβατήρια ἐκτελέσωσι τῷ ναῷ ἀφιε-
ροῦντες αὐτὸν τῷ Θεῷ. Τηνικαῦτα δὲ τριακοστὸν ἔτος
ἡνύετο τῇ ἀρχῇ Κωνσταντίνῳ τῷ βασιλεῖ. Καὶ παρ-
ῆσαν τῶν ἀνὰ τὴν ἑω ἐπισκόπων ἐξήκοντα τὸν ἀρ θ-
μὸν, τοῦ ἀπὸ ὑπατικῶν Διονυσίου τούτου ἀβρο-
ισαντος. Καὶ σιδηροδέσμιοι ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας
ἦγγο Μακάριος ὁ πρεσβύτερος, στρατιωτικῆς ἀγού-
σης χειρὸς. Ἀθανάσιος δὲ κληθεὶς, πρῶτον μὲν ἀν-
εβάλετο, οὐ τοσοῦτον τὰς κατηγορίας, ὅσον μὴ τι
καινοτομηθῇ παρὰ τὸ δόξαν τῇ κατὰ Νίκαιαν συν-
όδῳ, εὐλαθεθεὶς· δεύσας δ' ὁρῶν τὰ βασιλείως γράμ-
ματα, γράφοντα, ὥς εἰ μὴ ἐκὼν ἀπαντήσῃ, ἄκων
μετὰ βίας ἀχθήσεται, ἤκων εἰς Τύρον. Θεοῦ δὲ ἄρα
τις πρόνοια καὶ τὸν λόγῳ νεκρὸν Ἀρσένιον ζῶντα C
εἰς Τύρον ἤλαυνεν. Ἐν δευτέρῳ γὰρ θέμενος ἂ πρὸς
τῶν συκοφαντικῶν ἔσχε χρήματα, καὶ τὰς ἐκείνων
τῆς ἀποκρυφῆς ἐντολῆς, κρύφα καὶ αὐτὸς ἤκων, ὅποι-
ποτ' ἂν λήξαιεν τὰ γενησόμενα ἱστορήσων. Ἀρχι-
λίου δὲ τοῦ ὑπατικοῦ οὐκείας ἐν τινι καπηλείῳ
πότη καὶ μέθῃ σχολάζοντα, ἀκούσαντας πρὸς τινος
ὥς ὁ ἀνηρῆσθαι εἰρημένος πάρεστιν Ἀρσένιος, κε-
κρυμμένος οὐκείᾳ τινί, τῷ δεσπότῃ ἀνῆγγελλον. Ὁ δ'
εὐθύς ἀναζητήσας, ἐν τῷ ἀπολείῃ κατεῖχε· καὶ τῷ
Ἀθανασίῳ ἐν ἀπορήτοις ἐδήλου θαρβέειν· παρεῖναι
γὰρ ζῶντα Ἀρσένιον. Ὁ δ' ἐν χειρὶ γενόμενος, ἀπ-
ηρνεῖτο. Παῦλος δ' ὁ Τυρίων ἐπίσκοπος· ἐκ πολλοῦ
τὸν ἀνὴρα εἰδὼς, ἥ μὲν ἐκεῖνον εἶναι διωμολόγει. Καὶ
ἡ μὲν πρόνοια οὕτω τὰ τοῦ πράγματος ὁκονόμε· D
Ἀθανάσιος δ' ἐπεὶ κληθεὶς παρήλθε τῇ συνόδῳ, τὰ
μὲν τῶν ἐγκλημάτων διελύσατο· ἐπὶ τισι δὲ καὶ
ὑπέρθεσιν εἰς διάσχεψιν ἤτει (λίαν δ' ἐν ἀπόροις ἦν,
τούς τε κατηγοροὺς κεχαρισμένους τοῖς δικασταῖς·
ὁρῶν, μάρτυρας δὲ πολλοὺς παρακροτούντας τὰ κεί-
νων ἐκ τῶν τὰ Ἀρείου καὶ Μελιτίου φρονούντων,
καὶ τοὺς συκοφάντας, συγγνώμης ἀξιουμένους· ἐφ'
οἷς ἐκεῖνος ἐκράτει)· μάλιστα δ' ἐπὶ τῇ κατ' Ἀρσέ-
νιον γραφῇ, καὶ ἐπὶ γυναικί τινι, ἥ δῶρα παρεσχ-
μένον, ἀκούσῃ νύκτωρ διαφθαρήναι. Ἀδὴ καὶ ἀμφῶ
γελοῖα ἀνέδειξεν. Ἐπεὶ γὰρ ἡ γυνὴ ἐπὶ μέσῳ τῷ

(1) Ἐπιβατήρια. Ita etiam Cereris Eleusiniæ sacra mystica dicta sunt.

(2) Ἐν χειρὶ γενόμενος συλληφθεὶς. (Socrat. lib. i, cap. 28.) Hoc est, captus.

(3) Accusationum capita plura, quæ Athanasio sunt intentatæ, apud Sozomenum inveniuntur, l. ii, cap. 25.

συνεδρίῳ παραστᾶσα διήλεγχεν Ἀθανάσιον, συμπάρων ἔκεισε πρεσβύτερός τις Τιμόθεος· Ἀλεξανδρεὺς, ὡς λάθρα τούτοις διωκονόμετο, τὴν λόγον ὡς οἰκεῖον διζήθεν ἀναλαβὼν ὁ Τιμόθεος, Ἀληθῆ, φησί, λέγεις, γύναι, ὡς ἐγὼ σε ἐθίσασάμην; Ἡ δὲ, Ἀλλ' οὐ σὺ; τὴν χεῖρα τένουσα ἔλεγε, καιρὸν προστιθεῖσα καὶ τρόπον ὡς γε δὴ καὶ βεβίαστο. Τοῦτο μὲν οὖν, ὡς γελοῖον, οὕτω προχειρῶς ἐξήλεγκτο. Ἐπειτα ἡ χεὶρ εἰσήγετο Ἀρσενίου· καὶ ἡ κατηγορία οὐκέτι λόγοις ἀλλ' ἔργοις ἐνίστατο. Ὁ δὲ δεξιῶς μάλα τὸ πρᾶγμα μετήλθεν. Ἡρώτα γὰρ εἰ τινες εἰεν τῶν παρόντων γινώσκοντες τὸν Ἀρσένιον. Τινῶν δ' εἰπόντων εἰδέναι, εἰσήγγε τοῦτον τῷ συνεδρίῳ, ὃν ἱματίῳ τῷ χεῖρε κρύπτοντα· καὶ αὐτίκα, Οὗτός ἐστιν, ἔλεγεν, ὁ νεκρός. Καὶ ἀνὰ μέρος ἑκατέραν χεῖρα ἐξάγων, Ἰδοὺ, φησὶν, ὁ Ἀρσένιος; καὶ δύο χεῖρας ἔχων πάρεστι· τῆς δὲ τρίτης τὸν τόπον ποῦ τις ἂν θεῖ; δεικνύτωσαν οἱ κατήγοροι· οὐ γὰρ ἀρχῆθεν δημιουργῶν ὁ θεὸς, τρίχειρα τὸν ἀνθρώπου πάντως ἵποισι. Τούτων οὕτω διαβρῆθην ἐληλεγεμένων, οἱ τὸν δόλον συρόσαντες, ἐν ἀμυχάνῳ γενόμενοι, ὑποδύντες τὴν θόρυβον, ἀπεδίδρασκον. Καὶ τὴν μὲν κατηγορίαν ταύτην οὕτως Ἀθανάσιος ἀπεδύσατο τῇ τοῦ Ἀρσενίου ζωῇ· εἰς ἑξῆς τὰ κατὰ τὸν Ἰαχύραν παρεγράφετο, προηγουμένως, ὡς οὐκ εἴη πρεσβύτερος· ἄλλως τε καὶ τὸ μὴ δεῖν ἐπ' ἀντιδίκων κρίνεσθαι λέγων, τοὺς περὶ Εὐσεβίου παρεγράφετο. Καὶ ἄλλων κεφαλῶν εἰσαχθέντων, δεῖν ἐδόκει παρὰ τὸν Μαρεώτην γενέσθαι, ὡς ἂν τοπικῶς ἐξετασθῇ τὰ ἀμφισβητούμενα. Ὡς δ' ἐξελέγησαν ἐρευνῆσαι οὓς ὡς χριστεῖς παρεγράφετο (καὶ γὰρ ἐστέλλοντο Θεόγνης καὶ Μάρτις, Θεόδωρος, Μακεδόνιος, Οὐάλης τε καὶ Οὐρσίκιος), Ἀθανάσιος ἀπηγόρευε, καὶ παντὶ τῷ συνεδρίῳ σκευωρίαν εἶναι τὸ πρᾶγμα ἀνεδοῦτο· εἰ δὲ κατήγορος, ἅμα τοῖς ἐχθροῖς δικασταῖς παραγένοιτο, ἐκ μονομεροῦς ἡ δίκη ἔσται. Ὁ μὲν οὖν τοιαῦτα λέγων, ἐπεὶ μηδεὶς αὐτοῦ λόγον ἵποιστο, ἄλλως τε καὶ δεῖσας μὴ αὐτοχείρες αὐτοῦ γένωνται, φυχὰς ἀνεχώρει τοῦ συνεδρίου, καὶ ἐς βασιλείαν ἀνέτρεχεν. Ἐπεὶ δὲ καὶ οἱ ἐν τῷ Μαρεώτῃ παραγένομενοι ἦκον, ὑπομνήματα μονοπροσώπως ἵποιοι, ὡς ἀληθῆ εἴη ὅσα ὁ κατήγορος κατεῖπεν Ἀθανασίου· ἡ σύνοδος πρῶτα μὲν ἐρήμην τοῦτο κατεδῆθησεν· εἶτα καὶ τὴν καθαιρετικὴν ἐσχεδιάζον ψήφον· ἐν ᾗ πολλὰ τὸν ἔσιον λοιδορήσαντες, ὡς στασιώδης καὶ ταραχῶν περιπλῶντα τὴν Ἀφυπτον· καὶ τὸ μὲν ἐπὶ τῇ γυναικὶ ὡς αἰσχρὸν παρήκαν, καὶ τὰ τοῦ φόνου δὲ Ἀρσενίου περιέδραμον· ἔγραψαν δὲ τοῖς ἀπανταχοῦ ἐπισκόποις μὴ λόγου μηδὲ κοινωνίας αὐτῷ μεταδοῦναι, ἀλλὰ μηδὲ τὴν Ἀλεξανδρείαν οἰκεῖν· ἀληθῆ δὲ εἶναι καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ μουσικοῦ ποτηρίου συντριβὴν αὐτοῦ γενομένην κατηγορίαν. Ἐφήπτοντο δ' ἐκάστου ἐγκλήματος τεχνέντως διαβολὴν ἐργαζόμενοι, τῶν συκοφαντῶν

(1) Ischyrae, seu Ischyronis (ita enim eum Sozomenus nominat) causa in eo statu fuit. Arrogabat is sibi et usurpabat sacerdotis dignitatem, et quæ presbyteri sunt, munia obibat. Eum vero cum Athanasius in facto flagranti mysticis sacris operantem deprehendisset, mensam sacram evertit, calicem confregit, et impiam temerarii hominis

atque in eis criminibus, de quibus ipse eos convicerat, venia dignos judicatos esse videret) : potissimum vero in accusatione de Arsenio : et sursum de muliercula quadam, quam muneribus datis invitam noctu vitiasse arguebatur. Quas sane ambas deinde ridiculas esse ostendit. Siquidem deinde, cum mulier in medio consilio assistens Athanasium incusaret, presbyter quidam Alexandrinus Timotheus, qui ibi aderat, sicuti ei cum Athanasio clam convenerat, causam scilicet perinde atque propriam in se recipiens : Itane tandem, inquit, mulier a me tibi oblatum esse vitium dicis? **651** atque illa, An vero non a te? (ipsum digito demonstrans), dixit, tempore quoque et modo, ut vis ei illata esset, affecto. Et hoc quidem crimen, ut ridiculum, sic facile est refutatum. Deinde manus Arsenii producta, et accusatio non jam verbis, sed factis instituebatur. Ille vero dextre admodum et prudenter criminationi obviam iit. Interrogavit namque, an ex præsentibus quisquam Arsenium nosset? Atque nonnullis, nosse se eum dicentibus, Arsenium in concilium adduxit, sub veste manum utramque tegentem. Et tandem : En vobis, inquit, mortuus præsto adest; atque una illius, mox quoque altera producta manu : En, ait, Arsenium habetis, manus duas habentem : tertiæ autem locum ubi quis inveniat, accusatores mihi ostendant. Deus siquidem conditor in principio hominem prorsus trimanum non creavit. Calumniis his aperte ad eum modum confutatis, doli architecti rerum suarum satagentes, turbæ se immiscuerunt, et fuga sibi consuluere. Et crimen quidem hoc a se Athanasius Arsenii vita removit. Deinde Ischyram (4) exceptione repulit, in primis quod presbyter non esset. Insuper etiam, non debere quemdam ab inimicis judicari, allegans, Eusebianos submovit. Et cum alia quoque accusationis capita in medium proferrentur, visum concilio est, Mareoten ire, ut in re præsentī, quæ in controversiam erant deducta, inquirerentur. Ut vero ad rem investigandam electi sunt, quos Athanasius per exceptionem iudices rejecerat (mittebantur enim eo Theognis, Maris, Theodoros, Macedonius, Valens, et Ursicius), ipse reluctabatur, et apud universum concilium, rem eam insidiosam esse in molitionem, vociferabatur : ac si accusator una cum suspectis et inimicis iudicibus adesset, iniquum id uniusque tantum partis iudicium esse protestabatur. Hæc cum ille diceret, neque quisquam, ac ne Dionysius quidem exconsularis rationem ejus haberet, atque insuper metueret, ne manus sibi per vim et cedem afferrent, ex consensu eo ad imperatorem profugit. Postquam qui Mareoten missi fuerant, rediere, atque attestā-

audaciam inhibuit. Qua de re accusante Ischyra, Athanasius causam apud iniquos iudices dixit. Ætas nostra multos vidit Ischyras, Athanasium nullum. Porro Athanasius ea quæ modo dicta sunt, per Macarium presbyterum Ischyra exauctorando egit, qui et ipse e vinculis causam dixit.

tiones uniformes, sub una scilicet persona, vera esse quæ adversus Athanasium accusator dixisset, confecere: synodus primum eum, nullo defendente, veluti contumacem condemnavit: deinde etiam sententiam, qua ei dignitas episcopalis abrogata est, tulit, in qua sententia sanctum virum conviciis multis ut seditiosum, et Ægyptum motibus turbulentis implentem prosciderunt: **652** simul et de muliercula illa, et de Arsenii cæde crimen utpote turpe prætermittentes. Ad omnes quoque locorum omnium episcopos litteras dedere, ne vel sermone vel usu et commercio aliquo cum eo communicarent, neve ei Alexandriae esse permetteretur. Verum quoque esse asseruerunt, mystici poculi comminanti crimen: et accusationum capita quæque attingentes, singulari quadam arte calumniam pertexuerunt, sycophantas convictos silentio tegentes, et accusatores ejus omnes laudantes. Joanni quoque illi qui Melitio successerat, sectatoribusque ejus, aut quicumque ex clero ejus erant, honorem dignitatemque tribuere. Ipsum etiam Arsenium, qui cæsus esse dicitur fuerat, receperunt: qui tum quoque Melitianorum sectator, et tanquam Hypæopolitarum episcopus, iniquæ illi Athanasii abrogationi subscripsit. Qua in re illud novum mirumque visum est, quod qui ab Athanasio jugulatus esse dicebatur, is vivens, quantum in eo situm erat, Athanasium exauctorando jugulavit. Hoc tam injustum insanumque judicium multi etiam qui ibi aduere episcoporum, deprehendere. Nam et Paphnutium confessorem tum præsentem, dicunt, apprehensa Maximi Hierosolymitanæ Ecclesiæ antistitis manu consurrexisse, atque utrique minus convenire arbitrarum esse, qui confessores existissent, oculosque propter sermonem veritatis effossos, et pedum inflexus debilitatos circumferrent, ut commune quidquam cum pravorum et improborum hominum cœtu haberent, et adversus veræ pietatis propugnatores sententiam ferrent.

653 CAPUT L.

De consecratione seu dedicatione templi Hierosolymitani epistola imperatoris ad synodum Tyri Phœnicæ congregatam: et ut Athanasius exsul sit factus.

Eo tempore, quo et tricesimus imperii Constantini annus complebatur, et templum Hierosolymis in Calvariae loco magnificentissime absolutum fuerat, quod magnum Martyrium dicitur, Marianus quidam ampla dignitate vir, ab imperatore cum litteris ad synodum venit, quibus quam celerrime Hierosolymam adire, propter sacri ejus templi dedicationem jubebantur. Atque illi protinus ut potuere, Hierosolyma contenderunt, dissidio atque discordia omni seposita, templumque ipsum dedicarunt, donaria simul et ornamenta ab imperatore missa maximi prorsus pretii consecrantes: quæ longo sane post tempore ibi fuere, stuporem et consternationem plane spectantibus conciliantia: tanta illorum erat magnitudo, tantum pretium. Erat is decimusquartus mensis Septembris dies, qui ab eo tempore in ecclesia Hierosolymitana quotannis publice ab omnibus festus et celebris agitur, octo ex ordine diebus conventibus celebrandis. Quibus diebus ex omni terrarum orbe homines eo conveniunt, et ad festos conventus concurrunt, arcana sacra peracturi, et loca sancta cognituri. Deinceps vero et decantatam illam ibi

Α την ἤταν ἀποσιγήσαντες· τοῦ· ἐκ κατηγορίας αὐτοῦ πάντας προσέονται, τὸν τε μετὰ Μελίτιον Ἰωάννην καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἦσαν. Καὶ ἐκάστῳ τῶν ἐν τῷ κλήρῳ αὐτοῦ τὸ ἀξίωμα ἔδωκαν. Καὶ αὐτὸν δὲ Ἀρσένιον παρεδέξαντο, ὃς ἀνηρῆσθαι ἐλέγετο· ὃς τότε μὲν τῆς Μελιτιανῶν θρησκείας ἐπίσκοπος ἦν· εἰς δὲ τὴν ἀδικον ἐκείνην Ἀθανασίου καθαίρεισιν ὡς τῆς Ὑψηλοπολιτῶν πόλεως ἐπίσκοπος· καθυπέγραψε. Καὶ τὸ δὴ ξενίζον τούτῃ ἦν· ὅτι ὁ ὑπὸ Ἀθανασίου ἀνηρῆσθαι λεγόμενος, ζῶν τὸ εἰς αὐτὸν ἦγον ἀνῆρει καθαιρῶν Ἀθανάσιον. Ταύτην δὲ τὴν ἀδικον δίκην ὡς μὴ ὑγιῶς ἔχουσιν καὶ πολλοὶ τῶν ἐκεῖσε παρόντων κατεπόρυσαν ἱερέων. Καὶ γὰρ καὶ Παφνούτιον τὸν ὁμολογητὴν φασὶ τῆνικαδὲ συμπάρντα τῷ συνεδρίῳ, τῆς χειρὸς λαβόμενον Μαξίμου τοῦ τῆς Ἱεροσολύμων Ἐκκλησίας· προέδρου, ἐξαναστῆναι, μὴ δεῖν εἶναι λογισαμένους· ὁμολογητὰς ὄντας, καὶ διὰ τὸν ἀληθῆ λόγον τὰ ὁμματα ἐξορωρυγμένους, καὶ τὰς ἀγκύλας πεπηρωμένους, συλλόγου κοινωνεῖν πονηρῶν καὶ φαύλων ἀνδρῶν, καὶ κατὰ τῶν τῆς εὐσεβείας προμάχων ψηφίζεσθαι.

B qui tum quoque Melitianorum sectator, et tanquam Hypæopolitarum episcopus, iniquæ illi Athanasii abrogationi subscripsit. Qua in re illud novum mirumque visum est, quod qui ab Athanasio jugulatus esse dicebatur, is vivens, quantum in eo situm erat, Athanasium exauctorando jugulavit. Hoc tam injustum insanumque judicium multi etiam qui ibi aduere episcoporum, deprehendere. Nam et Paphnutium confessorem tum præsentem, dicunt, apprehensa Maximi Hierosolymitanæ Ecclesiæ antistitis manu consurrexisse, atque utrique minus convenire arbitrarum esse, qui confessores existissent, oculosque propter sermonem veritatis effossos, et pedum inflexus debilitatos circumferrent, ut commune quidquam cum pravorum et improborum hominum cœtu haberent, et adversus veræ pietatis propugnatores sententiam ferrent.

C

ΚΕΦΑΛΑ. Ν'.

Περὶ τῆς καθιερώσεως τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ναοῦ· καὶ ἐπιστολῇ τοῦ βασιλέως πρὸς τὴν ἐν Τύρῳ τῆς Φοινίκης σύνοδον· καὶ ὡς ὑπερόριος ἐγένετο Ἀθανάσιος.

Κατ' ἐκεῖνο τοῖνον καιροῦ τρίτης δεκάδος τῆς ἀρχῇ Κωνσταντινου συμπληρουμένης, τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις κατὰ τὸν Κρανίου τόπον πολυτελῶς ἐξεργασθέντος ναοῦ, ὃ μέγα Μαρτύριον λέγεται, Μαρτιανὸς τις τῶν ἐν ἀξιώμασιν ἐκ βασιλείως παραγενόμενος, γράμματα τῇ συνόδῳ ἐδίδου, διαγορευόντα ὅσον τάχος τὴν Ἱερουσαλήμ ἐκείνους καταλαβεῖν ἐπὶ κτίθειρώσει τοῦ θεοῦ ναοῦ. Οἱ δ' εὐθὺς ὡς εἶχον ἐπὶ τῇ Ἱεροσολύμῃ ἦγον, διαφορὰν καὶ διχόνοιαν πασαν διῆλθεν ἐκ μέσου πεπονημένοι· καὶ τὸν ναὸν καθιέρυσαν, ἀναθέμενοι ἂν λόγου πολλοῦ ἄξια κειμήλια τε καὶ ἀναθήματα πέμψειε βασιλεὺς· ἃ δὴ πολλὰ τῷ ἐξῆς χρόνῳ ἀνέκειντο, κατὰ πληξίς ἀντικρυς τοῖς ὁρώσι μεγέθους τε καὶ πολυτελείας ἔνεκα. Τρισχαιδεκάτῃ δ' ἦν Σεπτεμβρίου μηνός· ἦν δὲ τὸ ἐξ ἐκείνου ἐτήσιον δημοτελῆ καὶ περιφανῆ εὐροτὴν ἀγει ἡ τῶν Ἱεροσολύμων Ἐκκλησία, ἐπὶ ὅκτῳ ἐφεξῆς ἡμέραις ἐκκλησιάζουσα. Ἐξ ἀπάσης δὲ τῆς γῆς φοιτῶσιν ἄνθρωποι μνησεις ἐπιτελέσοντες κατὰ ταύτας δὴ τὰς ἡμέρας, καὶ καθ' ἱστορίαν τῶν ἱερῶν τόπων τῇ πανηγύρει συντρέχοντες. Ἐπειτα δὲ καὶ τὴν πολυθρόνητον ἐκείνην σύνοδον ἐκεῖσε ποιήσαντες, Ἀρείον καὶ Εὐζώτον προσεδέξαντο, τοῖς βασιλέως

ᾧθεν πεισθέντες γράμμασι, δι' ὧν ἐδήλου ὁρθῶς αὐ-
τοὺς περὶ τὴν πίστιν φρονεῖν. Ἔργαξαν δὲ καὶ τῇ
Ἀλεξανδρείῃ Ἐκκλησίᾳ, ὡς βαθεῖα εἰρήνη ταῖς
ἐκκλησίαις ἐπρυτανεύθη τοῦ φθόνου ἀπελασθέντος.
Καὶ Ἀρείος μεταμέλῃ χρησάμενος, καὶ βεβλῶν με-
τανοίας δοῦναι, δικαίως ἐδέχθη τῆς Ἐκκλησίας ὁ-
γιανόμενος. Ἀλλὰ δὲ καὶ τὰ πραχθέντα καθίστων τῷ
βασιλεῖ. Καὶ οἱ μὲν τοιαῦτα ἔπραττον· ὁ δ' Ἀθανά-
σιος ἔχων τὴν Κωνσταντινου, καὶ πέπονθεν ἐπὶ τῷ
βασιλεῖ ἀπωδύρετο. Καὶ τινων δὲ παρόντων τῶν
καταδικασάντων, κατεδείκτο βασιλεῖος ἐπ' αὐτοῦ τῶν
ἐν Τύρῳ πεπραγμένων τὴν κρίσιν γενέσθαι. Δοκι-
μάσας δὲ ὁ κρατῶν εὐλογία τὴν Ἀθανάσιον λέγειν,
τοῖς ἐν Τύρῳ συνελοῦσι τῶν ἐπισκόπων ἔγραψε
τοιαύτη, εἰς αὐτὸν μεταστῆλλων· « Ἐγὼ μὲν ἀγνοῶ
τίνα ἐστὶ τὰ ὑπὸ τῆς ὑμετέρας συνόδου μετὰ θορύ-
βου καὶ χειμῶνος κριθέντα. Δοκεῖ δὲ πως ὑπὸ τινος
ταραχώδους ἀταξίας ἢ ἀλήθειας διεστράφη· ὑμῶν
διτλαδὴ διὰ τὴν πρὸς τοὺς πέλας ἐρεσχέλιαν, ἣν
ἀήτητον εἶναι βούλεσθε, καὶ τῷ Θεῷ ἀρέσκοντα μὴ
συνορώντων. Ἀλλ' ἐστὶ τῆς θείας προνοίας ἔργον,
καὶ τὰ τῆς φιλονεικίας ταύτης κακὰ φανερώς ἰδόντα
διασκεδάσαι, καὶ ἡμῖν διαβρῆδην ἐπιδείξει, εἴ τινα
τῆς ἀληθείας αὐτοῦ συνελθόντες ἐποιήσασθε φρο-
νίσαι, καὶ εἰ τὰ κεκριμένα χωρὶς τινος χάριτος καὶ
ἀπεχθείας ἐκρίνατε. Τοιγαροῦν ἐπειγμένως πρὸς
τὴν ἐμὴν ἐλθεῖν ὑμᾶς εὐσέβειαν βούλομαι, ἵνα τὴν
τῶν πεπραγμένων ὑμῖν ἀκριβείαν καὶ ὑμῶν αὐτῶν
παραστήσητε. Τίνος δὲ ἔνεκεν γράψαι ταῦτα πρὸς
ὑμᾶς ἐδικαίωσα, καὶ ὑμᾶς πρὸς ἑμαυτὴν διὰ τοῦ
γράμματος καλῶ, ἐκ τῶν ἐπομένων γνώσεσθε. Ἐπι-
βαίνοντί μοι λοιπὸν τῆς ἐπινύμου ἡμῶν καὶ πα-
νωδαίμονος πατρίδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως (συ-
νέβαινε δὲ μετ' ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις) ἐξαίφνης
Ἀθανάσιος ὁ ἐπίσκοπος, μέσον τῆς λεωφόρου μετὰ
ἐτέρων τινῶν οὐς περὶ αὐτὸν εἶχεν ἀπροσδοκῆτως
εὕτως προσήλθεν, ὡς καὶ παρασχεῖν ἐκπλήξεως
ἀφορμὴν· μαρτυρεῖ μοι γὰρ ὁ πάντων ἑφορὸς Θεός,
ὡς οὐδὲ ἐπ' ἑαυτὸν αὐτὸν ὅστις ἦν. Καὶ τὴν ἀδικίαν ἣν
πέπονθε πυνθανομένοις, ὥσπερ εἰκός, ἀπήγγειλεν
ἡμῖν. Ἐγὼ μὲν οὖν οὐ διελέχθην αὐτῷ κατ' ἐκεῖνο
καιροῦ, οὔτε ὁμιλίας ἐκοινωνήσα· ὡς δὲ ἐκεῖνος μὲν
ἡξίου, ἐγὼ δὲ παρητούμην, καὶ μικροῦ δεῖν ἀπελαύ-
νεσθαι αὐτὸν ἐκέλευον, μετὰ πλείονος παύσεως
οὐδὲν ἕτερον παρ' ἡμῶν ἦν, ἢ τὴν ὑμετέραν ἀφι-
ξὴν ἡξίωσεν ὑπάγειν, ἵνα ἡμῶν παρόντων ἀναγκαίως
καὶ πέπονθεν ἀποδύρεσθαι δυνήσκηται. Ὅπερ ἐπειδὴ
εὐλογον εἶναι καὶ τοῖς καιροῖς πρόπον καταλείπετο,
ἀσμένως ταῦτα γραφῆναι πρὸς ὑμᾶς προέταξα,
ἵνα πάντες ἔσοι τὴν σύνοδον τὴν ἐν Τύρῳ γενομέ-
νην ἐπληρώσαν, ἀνυπερβότως εἰς τὸ στρατόπεδον
τῆς ἡμετέρας ἡμερότητας ἐπειχθῆτε, τοῖς ἔργοις
αὐτῶν ἐπιδείξαντες τὸ τῆς ὑμετέρας κρίσεως καθαρ-
ρόν τε καὶ ἀδιάστρεφον ἐπ' ἐμοῦ· ὃν τοῦ Θεοῦ γνη-
σίον εἶναι θεράποντα οὐκ ἂν ἀρνηθεῖτε. Τοιγαροῦν
διὰ τῆς ἐμῆς πρὸς τὸν Θεὸν λατρείας καὶ πανταχοῦ

A egere synodum, in qua Arium et Euzoium susce-
pere (1) : Imperatoris videlicet litteris adducti,
quibus ille recte eos de fide sentire significabat.
Scripserunt illi quoque ad Ecclesiam Alexan-
dri-
nam, multam esse, oditis discussis, ecclesiis pa-
cem conciliatam; Arium resipuisse : eumque, ac-
cepto ab homine poenitentiae libello, rite suscep-
tum, prorsus in Ecclesiae potestate esse. Acta ea
ad imperatorem etiam retulere. Atque illi quidem
haec sic egere (2). Athanasius autem Constantino-
polim contendens, de injuriis quas acceperat, apud
imperatorem est quiritalus. Et cum ibi nonnulli
qui eum sententiis suis damnaverant adessent,
illud ab imperatore suppliciter petiit, ut rerum Tyri
de se actarum in ejus praesentia inquisitio et judi-
cium fieret. Porro imperator Athanasium aequum
petere censens, ad episcopus qui Tyri convene-
rant, eos ad se venire jubens, in haec verba scrip-
psit : « Ego quidem quae sint res a synodo vestra
per tumultum et quasi procellam quamdam judi-
catae, ignoro. 654 Videtur tamen quodammodo
tumultuante per inordinatam consultationem ve-
ritas esse depravata, quod scilicet vos propter
nugandi adversus proximos studium, quod quidem
invictum esse vultis, ea quae Deo placita sint, per-
videre non possitis. Etenimvero divinae Providentiae
fuerit, ut, cum contentiosi ardoris vitium mani-
festo deprehensum discentiatur, tum aperte nobis
declaretur, num in conventu isthuc vestro curae
vobis veritas fuerit, et res absque odio et gratia
sint judicatae. Quam ob causam ut propere ad
pietatem nostram veniatis volo, ut et rerum a
vobis actarum exactam rationem nobis exhibeatis,
et de vobis ipsis satisfaciatis. Qua re autem ut
haec ad vos scriberem, et vos per litteras ad me
evocarem, adductus fuero, ex verbis sequentibus
intelligetis. Ingenti mihi jam cognominem nobis
et modis omnibus felicem urbem Constanti-
nopolim (accidit autem ut equo tum velherer), de-
repente Athanasius episcopus, cum aliis quibus-
dam quos secum habebat, in media publica via,
ita praeter expectationem obvius est factus, ut
consternationis etiam praeretur causam. Testem
autem facio inspectorem rerum omnium Deum,
me illum primum qui fuerit non novisse : donec
nostrorum quidam quis esset, indicarunt. Atque
nobis de injuriis quas sustinuit eum percon-
tantibus, quae aequum erat, renuntiavit. Ego
quidem eo tempore cum eo verba non feci, neque
collocutus sum. Ubi vero ille id postulavit, ego
autem denegavi, parum admodum abfuit quin cum
rejici juberem : ille tamen cum multa libertate
nihil peteret a nobis aliud, quam ut vos praesto
essetis, quo necessitate urgente, in praesentia ve-
stra, quae passus esset, satis deplorare posset, et
ego id rationi et tempori convenire duxi, perliben-

(1) Supra cap. 47 cod.

(2) Proscriptum esse Athanasium obscure significantes. Socrat. lib. 1, cap. 22.

ter hæc ad vos scribi præcepi, ut omnes quicumque conventui Tyrio interfuistis, citra procrastinationem, in aulam mansuetudinis nostræ venire accubetis, et rebus ipsis iudicationis vestræ sinceritatem et veritatem, me cognoscente, declaretis : quem sane germanum Dei famulum esse non negaveritis. Per meam certe quidem erga Deum religionem, pacata sunt ubique omnia. Quin ipsi etiam Barbari nomini Dei rite laudibus benedicunt, qui hactenus veritatem ignorarunt. Manifestum autem est, qui veritatem non norit, eum neque Deum nosse. **655** Verumtamen, quemadmodum modo dixi, et Barbari per me germanum Dei minisrum, Deum cognoverunt, et metuere didicerunt, ipsumque me ubique tutari, et rebus ipsis mihi prospicere senserunt. Unde maxime Deum norunt, quem illi quidem propterea quod nos metuunt, colunt; nos autem, qui arcana sacra benignitatis ejus propugnare (quid enim dicam servare?) videmur, nos, inquam, nihil agimus aliud, quam quod ad discordiam et odium facit, et quod (ut simpliciter dicam) ad generis humani exitium refertur. Verum properate, sicuti dictum est, et ad nos quamprimum omnes venire maturate : illud persuasum habentes, omnibus nervis conaturos nos esse, ut iis quæ corrigenda sunt, emendatis, in lege Dei omnia rite serventur, utque eis neque probum neque prava aliqua opinio et suspicio inharere possit; dissipatis nimirum, prorsumque auritis, atque adeo sublati omnino legis inimicis, qui quidem sub prætextu sancti nominis varias atque omnigenas præbent blasphemias, et obtrectandi occasiones. Talia imperator cum scripsisset, alii quidem episcopi maximo territi metu, pro se quisque domum redibant. Eusebiani autem se in oculos imperatoris ingerentes, justam esse synodi sententiam asseverarunt. Et multis in Athanasium conviciis conjectis, non jani de poculo fracto, aut mensa, aut vivi hominis brachio, quod vera ea essent, instabant : sed ad novam aliam confugere calumniam. Minatum enim esse Athanasium dixerunt, inhibitueros sua suasionem Ægyptios esse, ne frumentum pro eo atque Constantinus sanxisset, quotannis Alexandria Constantiopolim subveheretur : eaque verba audivisse Adamantium, Annubionem, Arbathionem, et Petrum, episcopos. Hæc allegantes, causam calumniis obtinere. Sapientum namque mendacium vincit, cum is qui calumniam struit, bonæ fidei opinionem correptus, virum in Gallias relegatum Treviros opinio est, non tam quod vera esse quæ in eum dicta fuerant, crediderit, quam ut Ecclesiam et unitatem et episcopos ad concordiam perduceret. Quod quidem aliter fieri non potuit, nisi Athanasius relegaretur. **656** Communionem enim Arianorum omnino aversabatur. Atque ille ad eum quidem modum ad Treviros in Galliam est abductus.

εἰργνεύεται, καὶ τῶν βαρβάρων αὐτῶν τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα γνησίως εὐλογούντων, οἱ μέχρι νῦν τὴν ἀλήθειαν ἠγνόουν. Δῆλον δὲ ὅτι ὁ τὴν ἀλήθειαν ἀγνοῶν οὐδὲ τὸν Θεὸν ἐπιγινώσκει. Πλὴν ὁμῶς, καθὰ προεῖρηται νῦν, καὶ οἱ βάρβαροι δι' ἐμὲ, τὴν τοῦ Θεοῦ θεράποντα, γήσια ἐπέγνωσαν τὸν Θεόν· καὶ εὐλαβεῖσθαι μεμάθηκαν, Θεὸν ὑπερασπίζειν μου πανταχοῦ καὶ προνοεῖσθαι τοῖς ἔργοις αὐτοῖς ἡσθοντο. Ὅθεν μάλιστα καὶ Ἰσασι τὸν Θεόν, ὃν ἐκαίνοι μὲν διὰ τὸν πρὸς ἡμᾶς φόβον εὐλαβοῦνται· ἡμεῖς δὲ οἱ τὰ μυστήρια τῆς εὐμενείας αὐτῷ δοκοῦντες, πρὸς δάλλεσθαι (οὐδὲ γὰρ ἂν εἴποιαι φυλάττειν), ἡμεῖς, φημί, οὐδὲν πράττομεν, ἢ τὰ πρὸς διχόνοιαν καὶ μῖτος συντείνοντα, καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, τὰ πρὸς δόξαν τοῦ ἀνθρωπείου γένους ἔχοντα τὴν ἀναφοράν. Ἄλλ' ἐπελθῆτε, καθὰ προεῖρηται, καὶ πρὸς ἡμᾶς σπεύσατε πάντες ἢ τάχως, πεπεισμένοι, ὡς παντὶ σθῆναι κατόρθωσι πειράσσομαι, ὅπως ἐν τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ πᾶντ' ἀξαιρέτως φυλάττανται, οἷς οὕτω ψόγος οὐδὲ κακοδοξία τις δυνήσεται προσπλάκῃναι· δισκαδεασθέντων δηλαδὴ καὶ συντριβέντων ἄρδην, καὶ παντελῶς ἀφανισθέντων τῶν ἐχθρῶν τοῦ νόμου, οἵτινες ἐπὶ προσήματι τοῦ ἀγίου ὀνόματος ποικίλας καὶ διαφόρους βλασφημίας παρέχοντι. Τοιαῦτά γράψαντος τοῦ βασιλέως, οἱ μὲν ἄλλοι τῶν ἐπισκόπων εἰς θεὸς μέγιστον ἕκαστος καταστάντες οἴκαδε ἀνεχώρουν· οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον βασιλεῖ ὀφθέντες, δίκαια ψηφισασθαι τὴν σύνοδον ἱσχυρίζοντο. Πολλὰ δὲ λοιδορησάμενοι, οὐκέτι μὲν περὶ κατεργότος ποτηρίου ἢ τραπέζης, ἢ βραχίονος ζώντος νεκροῦ ἐνέστησαν ὡς εἶψαν· ἀλλ' ἐπὶ ἑτέραν κακιοτέρην ἐχώρουν διαβολήν. Ἀπειλήσει γὰρ εἰλεγον Ἀθανάσιον, κωλύσαι τὸν σῖτον Αἰγυπτίου, ὃν Κωνσταντῖνος ἐθέσειεν ἐξ Ἀλεξανδρείας κατάγειν ἐπ' Ἰτος εἰς Κωνσταντινούπολιν· καὶ τὸν λόγον ἀκηκοέναι Ἀδριανόντιον, Ἀννουθίωνα, Ἀρβαθίωνα καὶ Πέτρον τοὺς ἐπισκόπους. Ταῦτ' εἰπόντες ἐκράτησαν ταῖς διαβολαῖς· ἰσχύει γὰρ πολλάκις τὸ ψεῦδος, ὅταν ὁ διάβολος τὸ ἀξίόπιστον ἔχη. Εὐθύς γὰρ ὁ βασιλεὺς συναρπαγὲς τῷ θυμῷ, ἐξόριστον ἐν Γαλλίαις ἐποίησε τὸν ἄνδρα· καὶ Τριδέρην οἰκεῖν κατεδίκαξε. Πρᾶξι δ' οὕτω λόγος ἔχει τὸν Κωνσταντῖνον, οὐ τὸσον ἀληθῆ πιστεύσαντα εἶναι τὰ εἰρημένα, ὅσον ἐνοῦσθαι τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τοὺς ἐπισκόπους ὁμονοεῖν ἡρημένον. Οὐκ ἄλλως δὲ τοῦτ' ἐνὴν γενέσθαι, εἰ μὴ ἐκποδῶν γένοιτο Ἀθανάσιος. Κοινωνῆσαι γὰρ παντάπασι τοῖς περὶ Ἀρείον ἐξετρέπετο. Καὶ ὁ μὲν οὕτως ἐν Τριδέρῃ τῆς Γαλλίας ἀπῆχθη.

consequitur. Confestim igitur imperator iracundia jubet incolere. Idque ita fecisse Constantinum opinio est, non tam quod vera esse quæ in eum dicta fuerant, crediderit, quam ut Ecclesiam et unitatem et episcopos ad concordiam perduceret. Quod quidem aliter fieri non potuit, nisi Athanasius relegaretur. **656** Communionem enim Arianorum omnino aversabatur. Atque ille ad eum quidem modum ad Treviros in Galliam est abductus.

ΚΕΦΑΛ. ΝΑ΄.

Α

CAPUT LI.

Ὡς Ἀρειος ἐξ Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Κωνσταντινὸν γενόμενος, πρῶτα ἐκίνησεν Ἀλέξανδρον τῷ Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ὡς διεφύργηται ἐκείνου εὐχαίς· καὶ ὅπως τὴν ἐκείνου τελευταίαν ἱστορίαν Ἀθανάσιος.

Ὁ δὲ Ἀρειος ἐξ Ἱεροσολύμων αὐθις ἦκεν εἰς Ἀλεξανδρείαν. Μηδαμῶς δὲ τῆς κατ' Αἴγυπτον Ἐκκλησίας τούτῳ κοινωνεῖν ἐλομένης, ἐκεῖνος σὺν τοῖς περὶ αὐτὸν ταραττεῖν αὐθις, καὶ τὴν οἰκίαν αἵρεσιν ὑποσπαίρειν δολίως κατήρχετο. Ἐν δεινῷ δὲ τοῦ λαοῦ ποιουμένου τὴν τε ἐκείνου κάθοδον καὶ τὴν τοῦ οἴκειου ποιμένος φυγὴν, ὁ βασιλεὺς, ἐπεὶ μάθαι διαστράφθαι τὴν γνώμην Ἀρείου, πρὸς τὴν Κωνσταντινὸν μετεκαλεῖτο, λόγον δώσοντα τῆς διαστρέφου γνώμης καὶ ὧν ὁρᾶν ἐπιχειρεῖ. Ἀλέξανδρος δ' οὗτος ἐν Κωνσταντινουπόλει πρός τῶν Ἐκκλησίας, Μητροφάνην πάλαι διαδεχόμενος, θεοφιλὴς εἶπερ τις μάλιστα ὢν, τοῦ λαοῦ διαιρουμένου διχῇ, καὶ τῶν μὲν μηδαμῶς δεῖν λεγόντων τι τῶν ἐν Νίκαιᾳ μετακινεῖν, ἄλλων δὲ ὡς καλὰ λέγει Ἀρειος φιλονεικούντων, καὶ παραχρῆς μεγίστη· κατὰ πόλιν ἀναπτομένης, καὶ σύνδοον συγκροτεῖν πειρωμένων, πάντα κάλων ἐκίνει διαλύειν αὐτήν. Ὡς δ' ἦρτον ἰσχυρεν, εἰς ἀγῶνα καλίστατο μέγιστον· καὶ μὴτι ἄλλο ὁρᾶν ἔχων, τὰς πρὸς Ἀρείου τῶς παρητεῖτο σπονδὰς· μὴδὲ γὰρ εἶναι θεμιτὸν ἔλαγε, μὴδὲ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἕξεως, ἀκυρα τὰ σφίτιν ἐψηφισμένα ποιεῖν, καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς ἐκ τῆς ὕψ' ἡλίον ἀπάτης συνδραμόντων εἰς Νίκαιαν. Οἱ δ' ἀμφὶ τὸν Εὐσέβιον καὶ φανερώς διηπειλοῦν μετὰ πολλὴν λοιδορίαν, ἥ μὴν καθαιρῶσιν αὐτὸν, εἰ μὴ Ἀρείου δέξηται εἰς βήτην ἡμέραν· εἰ δ' οὖν, αὐτὸν μὲν τῆς Ἐκκλησίας ὑπερόριον ἄγεσθαι· τὸν δὲ μετ' αὐτὸν κοινωνήσιν Ἀρείῳ. Ταῦτ' εἰπόντες, τό γε νῦν διελύοντο, οἱ μὲν πέραις ἐπιθεῖναι τοῖς ἡπαιτημένοις τεχνώμενοι, ὁ δ' ἐν προσευχαῖς ἦν μὴ εἰς ἔργον ἐκδῆναι ἃ Εὐσέβιος ἐβρυνόυετο. Οὐ μὴν μέλλον ἐκείνῳ τῆς καθαιρέσεως ἦν, ὅσον μὴ τι παρατραπῆναι τοῦ δόγματος. Περιδεῖ δὲ μάλιστα τοῦτον ἐποίει ὁ βασιλεὺς, τρόπον τινα τοῖς ἐκείνων πεισθεῖς ῥήμασιν. Ἀγωνιῶν τοίνυν ὁ βεῖος, προσδύτης, πάντα παραλιπὼν πρηγῆς τῷ θυσιαστηρίῳ προσφύγει νηστεία σχολάζων καὶ προσευχῇ, οὐδὲν ἀνείε τῶν, ὅσα θυσαπεῖν εἶχε Θεόν. Κατάκλειστον δ' ἑαυτὸν ποιήσας, ἐπὶ τὸ τῆς ἱερᾶς τραπέζης θυσιαστηρίου ἐπὶ στόμα πεσὼν, δακρύων ἤρχετο νύκτας τε καὶ ἡμέρας ἐξῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἥ ἐπώνυμός ἐστιν Εἰρήνη. Ἦν δὲ ἡ τοῦ ἐπισκόπου εὐχή, ὡς εἰ μὲν ἀληθὴς ἡ Ἀρείου ὁδὸς, ἑαυτὸν τὴν τῆς προσησμίας ἡμέραν μὴ ὑφίστασθαι· εἰ δ' ἦν οὗτος σέβει, ἀληθὴς εἴη μάλιστα, Ἀρείου τὴν ὁδὸν δίκην διδόναι, ὡς αἰτίων ἀπάντων τῶν περὶ τὴν πίστιν δεινῶν. Ὡς μὲν Ἀλέξανδρος ἤρχετο· πείραν δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀρείου ποιεῖν ἐθέλων, εἰς τὰ ἀνάκτορα μετετέλλετο· καὶ διεπυθάνετο εἰ καὶ αὐτὸς τοῖς ἐν Νίκαιᾳ δεδωγμένοις στοιχεῖ. Ὁ δ' ἀμελητὴ κατενό-

Ut Arius ex Alexandria Constantinopolim adveniens, negotium facesseret Alexandro Constantinopolitano episcopo: et ut Alexandri precibus Arius sit ruptus, et quomodo Athanasius obitum ejus in scripta retulerit.

Arius autem Hierosolymis Alexandriam rediit. Cum vero Ecclesia Ægypti nihil sibi communionis cum eo esse vellet, ille cum sectatoribus suis denique turbas ciere, et hæresim suam fraudulenter serere cœpit. Plebs cum ipsius reditum, tum pastoris sui exsilium graviter tulit. Ac imperator ubi Arii sententiam pravam esse cognovit, Constantinopolim hominem vocavit, perversæ opinionis captorumque suorum rationem redditurum. Alexander porro Constantinopolitanæ Ecclesiæ antistes, dudum Metrophani successerat, vir præter cæteros Dei maxime amans; quæque populus in duas partes discessisset, atque hi quidem nihil prorsus de Nicænis decretis mutandum esse dicerent, alii autem Arium recte profiteri contenderent, et maximo in urbe motu excitato, ut conventus cogeretur, conarentur, ille contra, ut eum dissolveret, nihil non experiebatur. Quod ubi ei minus successit, in maximum se demisit certamen. Et cum quod faceret aliud non haberet, pacem et communionem cum Ario tum deprecatus est. Nefas enim esse, minimeque consuetudini ecclesiasticæ convenire dixit, quæ ab ipsis atque eis etiam qui ex terris omnibus quæ sub sole sunt, Nicænam concurrerant, decreta essent, abrogare. Eusebius autem post convicia multa aperte minabundus gravia ei denuntiavit, nisi ad certum diem Arium in communionem admitteret. Absque eo enim si esset, ipsum quidem extorrem ab Ecclesia futurum, successorem autem ejus cum Ario communicaturum. Hæc ubi sunt dicta, tum quidem colloquio soluto discessere: Eusebius quidem etiam atque etiam, ut quæ minatus fuerat, ad exitum perduceretur, moliens; Alexander vero, ne ad rem conferrentur, quæ fremens ille denuntiaverat, precationibus incumbens. Quem, non tantum ut ipse exauctoraretur movebat, quantum ne quid de doctrina mutaretur, sollicitabat. 657 Pertimidum eum maxime imperator faciebat, quod quodammodo in adversariorum verbis acquiescere videbatur. Itaque in ea sollicitudine et anxietate trepidans divinus senex, rebus omnibus posthabitis, et arti disserendi nuntio remisso, ad sanctius confugit sacrum, jejunio et orationi sese dedens, neque quidquam rerum earum remittens, quæ ad placandum exorandumque Deum facerent. Et in ea ecclesia quæ Paris cognomen obtinet, se clausit: et ore in sacram sanctioris sacrarii mensam procumbens, et lacrymans, continue dies noctesque oravit. Cujus illa fuit oratio (1), ut siquidem opinio Arii vera esset, ne ipse constitutum conventui vel inopinatum quidquam faceret; quod et factum est. (Epiph.)

(1) Precatus est Deum, ut vel animam suam susceperet, ne communicare Arii contaminaretur:

et communioni videret diem : sin quam ipse co-
 le-ret, sententia maxime veritate niteretur, ut
 Arius dignas lucret pœnas, veluti malorum in
 professione fidei omnium auctor. Sic episcopus
 Alexander precabatur. Sed et imperator periculum
 de Ario facere volens, in regiam suam eum acci-
 tum, num et ipse Nicænis decretis assentiretur,
 rogavit. Atque ille, citra moram et deliberationem
 omnem, in conspectu principis, decreto synodi
 callida simulatione subscripsit. Factum id admi-
 ratu Constantinus, iurejurando quæ scripserat,
 confirmare eum iussit. Quod et ipsum confestim
 dolosa adhibita fallacia, sicuti eos qui de hac re
 memorant, dicere audivimus, fecit. Quod namque
 suam de divino Numine opinionem Arius (1) in
 charta descriptam sub axillis in sinu ferebat, ita
 se vere sentire, quemadmodum scripssisset, jura-
 vit. Quare imperator persuasus, Alexandro, ut
 Arium reciperet, severius mandavit. Sabbatum
 erat, et postridie ut ad communionem admitteretur
 Arius, expectabat. Veiium vindicta nequa-
 quam morata est, quæ vestigia ejus qui tam ab-
 surdis cavillationibus usus esset, in pedibus ipsis
 est insecuta. Ex imperatoris palatio a quibusdam
 Eusebii satellitibus Arius deductus, per forum
 insolenter gradiebatur, et per mediam urbem
 venditans sese inferebat. Postquam ad Con-
 stantini forum ventum est, ubi ingens illa por-
 phyretica Constantini ipsius columna magni-
 ifice in altum excurrit (serum autem diei erat),
 timor derepente ex conscientie vulnere Ario
 incessit, eumque alvi laxitas consequitur. **658**
 Et urgebatur eo casu maxime : proindeque se-
 cessum publicum, qui in propinquo erat, pe-
 tit. Ibi animo ei defecto, sua sponte excremen-
 ta effluunt : et vi naturæ constringente soluta,
 sedes ipsa procidit, et multus sanguis effunditur,
 constitutio quoque interna corporis omnis una
 cum intestinis hepate et splene diffuit. Atque ita
 ille perit. Cum autem inde non exiret, ingressi
 quidam propter diuturniorem ejus moram, mor-
 tuum in sædo subsellio reclinatum invenere. Se-
 cessus is longo post tempore est ostensus retro
 forum et macelli porticum : perpetuaque loci ejus
 et mortis Arii est memoria ; quippe quem præter-
 euntes omnes digito semper designare soliti fue-
 rint. Diu vero postea, fama est neminem subsellio
 eo usum esse. Omnes enim locum eum fugerunt,
 pro detestando habentes, in quo videlicet Arius
 impietatis pœnas persolvisset. Postea autem Ari-
 anus quidam, vir perquam opulentus, locum emit
 : et forma ejus priore abolita, domum magnificam
 in eo construxit, ut oblivioni res ibi acta manda-
 retur, neque amplius mors Arii sempiterna memo-
 riæ successionem, veluti per comicum ludum poster-
 itati exhiberetur. Obitu vero ejus publicato, variae
 de eo hominum fuere opiniones. Quibusdam enim

πικρον τοῦ κρατοῦντος τὸν τῆς συνόδου ὅρον ὑπέγραψε
 σοφισόμενος. Ἐν θαύματι δὲ τὸ πρᾶγθεν ποιοῦμενος
 βασιλεὺς, καὶ ὅρκῳ βεβαιῶν εἶπε τὰ γραφέντα.
 Καὶ τοῦτ' εὐθὺς ἐποίησε σοφιστικῶς, ὡς ἱστοροῦντων
 ἀκούειν ἔστι. Τὴν γὰρ φαύλην ἑν' εἶχε περὶ τοῦ
 οἴου δόξαν Ἀρειὸς χάριτι καταγράφας ὑπ' ἀρχι-
 λῆς φέρων, ὡμνοῦν τε ἀληθῶς οὕτω φρονεῖν, καθ' ἡ
 γράφας εἶχεν. Οἷς δὴ πεισθεὶς βασιλεὺς, Ἀλεξάν-
 δρῳ ἐκέλευεν ἐντονώτερον εἰσεδέσθαι Ἀρειον. Σάβ-
 βατον δ' ἦν· καὶ τῇ ἐξῆς κοινωνεῖν προσδόκιμος
 ἦν. Ἀλλ' ἡ δίκη μέλλουσα ἦν οὐδαμῶς· εἰπετο δὲ
 κατὰ πόδας τοῖς σοφιστικαῖς ἀτοπήμασιν. Ὑπὸ γὰρ
 τισι δορυφόροις τοῖς περὶ Εὐσεβίου τῶν βασιλείων
 ἀπάρας ὁ Ἀρειὸς, σοθῶν ἦν διὰ τῆς ἀγορᾶς, καὶ
 ἐμπομπέων διὰ μέσης τῆς πόλεως. Ἐπεὶ δὲ κατὰ
 τὴν Κωνσταντινέιον ἐγένετο ἀγορὰν, ἐθα ὁ πορ-
 φυροῦς Κωνσταντίνου κίων μέγας μεγαλωστί ἀνα-
 τρέχων ἐγγήγερται (δειλὴ δ' ἦν ὁψία), φόβος εὐθὺς
 τῇ πληγῇ τοῦ συνειδότος εἰστρέχει τὸν Ἀρειον· καὶ
 ἐπὶ τοῦτ' αὐτῷ χαύνωσις τῆς γαστρὸς ἡκολούθει, καὶ
 ὄλος τοῦ κατεπειγόντος ἦν, καὶ δῆτα πρὸς δημόσιον
 ἀφεδρῶνα, ἑγγύς· που θύτα, ἀπέστη. Λειτουργήσαν-
 τος τοιγαρὶν, αὐτόματα ἐξέρχεται τὰ διαχωρήματα,
 τοῦ τῆς φύας σφιγκτῆρος διαλυθέντος· καὶ τῆς
 ἔδρας παρεκπεσούσης, αἷμα ἔχειτο πολὺ· ἡ τε πλά-
 σις ἐνδόν ἅπασα διεστέτο, ἔντερα καὶ ἥπαρ καὶ
 σπλὴν. Καὶ ὁ μὲν οὕτως διώλετο· ὡς δ' ἐπὶ πολλῶ
 οὐκ ἐξῆει, εἰσιόντες τινὲς, νεκρὸν ἐφεῦρον τῆς
 αἰσχυρᾶς καθέδρας ἐγκεκλιμένον. Ὁ δ' ἀφεδρῶν ἀγχι
 δὴ καὶ ἐς δεῦρο δαίνυνται ὀπισθεν τῆς ἀγορᾶς ἐν
 τῇ τοῦ μακέλλου στοᾷ. Αἰμνυστος δ' ὁ χώρος, ὅτε
 πάντων τῶν παριόντων δάκτυλον κατ' αὐτοῦ ἐγει-
 ρόντων. Πολλῶ δὲ χρόνῳ ὕστερον λόγος, μηδένα χρή-
 σασθαι τῇ καθέδρᾳ ταύτῃ. Ἐφυλάττοντο γὰρ ἅπαν-
 τες τὸν τόπον· καὶ ἀποτρόπαιον εἶχον, ὡς τῆς
 ἀσεβείας τὰς ποινὰς ἐκείνη Ἀρείου ἐκτετικέντος.
 Εἰσέπειτα δὲ τις τῶν τὰ ἐκείνου φρονούντων πλοῦτον
 βροῖων πολλῶ τὸν τόπον ἐπρίατο· καὶ τὸ πρῶτον
 ἐκαλεῖσθαι σχῆμα, οἰκίαν περιφανῆ κατεσκεύασεν,
 ὥστε λήθῃ τὰ τοῦ τόπου δοθῆναι, καὶ μὴ καμφοδοῖτο
 ὁ ἐκείνου θάνατος τῇ τῆς τοιαύτης ὑπομνήσεως δια-
 δοχῇ. Ὡς δὲ κατάδηλος ὁ ἐκείνου θάνατος ἐγεγόνει,
 οὐ μὴ τις ἦν ἡ δόξα τῆς τελευταίας· τοῖς μὲν γὰρ
 ἑδόκει, ὡς ἀθρόα νόσφ' σχεθεῖς, καὶ πάρεσιν περὶ
 τὴν καρδίαν ὑποστάς, ὅτε δὴ τοῖς κατὰ γνώμην εὐ-
 μοιρήσας ὕψ' ἡδονῆς τὴν καρδίαν περιχυθείσης,
 αἰφνης ἀποθανεῖν· τοῖς δ' ὡς τῆς δυσσεβείας ἕξιας
 ἔτισσε τὰς ποινὰς· τοῖς δ' ἄμφ' αὐτὸν, ὡς γοητείας
 ἢ φαρμάκους πρὸς τινῶν ἐπιδοῦλων ἑάλω διαφθα-
 ρεῖς. Οὐ μετρία δὲ ἄγωνία τὸν Νικομηδεῖα κατέσχεν
 Εὐσεβιον. Διέθει γὰρ ἡ πρᾶξις οὐ τὴν πόλιν μόνην,
 ἀλλὰ καὶ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν σχεδὸν διελάμβανε,
 ταχεῖ τῆς φήμης τῷ πτερῷ χρησαμένης. Ὁ δὲ βα-
 σιλεὺς ἡσθὲ μάλλον τῷ γεγονότι, καὶ ὡς ἐκ Θεοῦ
 ὑπαγορευθεῖσαν τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν μάλλον ἐκρά-
 τυνε, καὶ τῷ Χριστιανισμῷ ὑπερρυῶς προσετίθετο.
 Οἶμαι δ' οὐκ ἀκαίρον γένοιτο καὶ ἀπὸ τῷ μεγάλῳ

(1) Socrat. lib. 1, cap. 58.

Ἀθανασίῳ εἴρηται περὶ τῶν συμβάντων Ἀρείῳ A
 διαλαβεῖν. Γράφει ἐς αὐτὸν · « Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς Ἀρείος, ὁ τῆς μὲν αἰρέσεως, ἔξαρχος, Εὐσεβίου δὲ κοινωνός, κληθεὶς ἐκ σπουδῆς τῶν τότε τῶν περὶ Εὐσεβίου παρὰ τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου Αὐγούστου ἀπαιτούμενος ἐγγράφως εἰπεῖν τὴν αὐτοῦ πίστιν, ἔγραψεν ὁ δόλιος κρύπτων τὰς ἀναιδεῖς τῆς αὐτοῦ δυσσεβείας λέξεις, ὑποκρινόμενος· καὶ αὐτὸς, ὡς ὁ διάβολος, τὰ τῶν Γραφῶν ῥήματα ἀπλᾶ καὶ ὡς ἐστὶ γεγραμμένα. Εἴτα λέγοντος τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου, Εἰ μὴδὲν ἕτερον ἔχεις παρὰ ταῦτα ἐν τῇ διανοίᾳ, μάρτυρα τὴν ἀλήθειαν δός· ἀμυνεῖται γὰρ ἐπιорκήσαντας αὐτὸς ὁ Κύριος· ὥμωσεν ὁ ἄνθρωπος, μήτ' ἔχειν, μήτ' ἄλλα παρὰ τὰ νῦν γραφέντα φρονεῖν, καὶ εἰρησθαι πῶποτε εἴη παρ' αὐτοῦ· ἀλλ' εὐθὺς ἐξελθὼν, ὥσπερ δίκην δοῦς κατέπεσε· καὶ πρηγὴς γεόμενος, ἐλάχισε μέσος. Πῶς μὲν οὖν ἀνθρώποις κοινὸν τοῦ βίου τέλος θάνατός ἐστι, καὶ οὐ δεῖ τινος ἐπεμβαίνειν, καὶ ἐχθρός ἢ ὁ τελευτήσας, ἀδελφίου ὄντος, μὴ ἕως ἐσπέρας καὶ αὐτὸν τῶτον κατελάδῃ· τὸ δὲ τέλος Ἀρείου, ἐπειδὴ οὐχ ἀπλῶς γέγονε, διὰ τοῦτο καὶ διηγῆσθαι ἐστὶν ἄξιον. Τῶν γὰρ περὶ Εὐσεβίου ἀπειλούντων εἰσαγαγεῖν αὐτὸν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὁ μὲν ἐπίσκοπος· τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἀλέξανδρος, ἀνέτελεγεν· ὁ δὲ Ἀρείος ἐθάρρει τῇ βίᾳ, καὶ ταῖς ἀπειλαῖς Εὐσεβίου· Σάββατον γὰρ ἦν· καὶ προσεδόκα τῇ ἐξῇ συνάγεσθαι. Πολλὺς δὲ ἄγων ἦν, ἐκείνων μὲν ἀπειλούντων, Ἀλεξάνδρου δὲ εὐχομένου. Ἀλλ' ὁ Κύριος· κριτὴς γενόμενος, ἐδράμεισε κατὰ τῶν ἀδικούντων. Οὐπω γὰρ ὁ ἥλιος ἔδω, καὶ χρεῖας αὐτὸν ἐλκυτάσῃ· εἰς τόπον, ἐκεῖ κατέπεσε, καὶ ἀμφοτέρων τῆς τε κοινῆς καὶ τοῦ ζῆν εὐθὺς ἐστειρήθη. Καὶ ὁ μὲν μακαρίτης· Κωνσταντῖνος ἀκούσας, ἐθαύμασεν, εἰδὼς ἐλεγχθῆναι τοῦτον ἐπιόρκιν· πᾶσι δὲ τότε γέγονε φανερόν· ὅτι τῶν μὲν περὶ Εὐσεβίου ἡσθῆναι αἱ ἀπειλαί, καὶ ἡ ἐλπίς δὲ Ἀρείου ματαία γέγονεν· ἐδείχθη δὲ πάλιν ὅτι παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἀκοινωνήτος γέγονεν ἡ Ἀρειανὴ μανία καὶ ὧδε καὶ ἐν τῇ τῶν πρωτοτόκων Ἐκκλησίᾳ. Τίς οὖν οὐ θαυμάσειεν, ὁρῶν τοῦτους δικαιῶσαι φιλονεικούντας, ὃν ὁ Κύριος κατέκρινε, καὶ βλέπων αὐτοὺς ἐκδικούντας τὴν αἵρεσιν, οὐ; ἀκοινωνήτους ἤλεγξεν ὁ Κύριος, μὴ ἀφαιρῇ τὴν αὐτῇ· ἔξαρχον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσελθεῖν; » Τσαῦτα περὶ Ἀρείου καὶ Ἀθανασίου.

Sabbatum quippe erat, et postidie sperabat se ecclesiæ conventui aggregatum iri. Certamen erat acre: his quidem minitantibus, Alexandro autem orante. Sed enim Dominus, iudicio suo interposito, adversus homines iniquos iudicavit. Nondum enim sol occiderat, et necessitate eum in locum suum pertrahente, ibi pessum iit, utroque simul, et communione et vita confestim orbatus. Beatus certe quidem Constantinus, re audita, admiratus eam est, perjurium ejus vindicatum esse perspectum habens. Omnibus autem tum manifestum fuit, cum Eusebii minacem denuntiationem, tum Arii spem et expectationem frustra fuisse. Declaratum quoque rursum, Arianum furorem ab ipso Servatore exclusum esse a communione, et hic, et in primogenitorum ecclesia. Quis igitur non miretur, homines istos magno contentionis studio videns iustitiæ laudem ei tribuere, quem condemnavit Dominus? eosdemque cernens hæresim defendere eorum quos excommunicatos esse convicit Dominus, ducem ejus ecclesiam ingredi non passus? » Hæc de Ario Athanasius.

¹ Act. 1, 18.

A videbatur repentina ægitudine correptus, et per animi liberiorem relaxationem, ut cui res ex sententia cecidisset, ex immensa, quæ cor ejus affatim offuderit, lætitia, subito extinctus esse. Alii, impietatis dignum fuisse supplicium putabant. Familiares ejus, ab obtreptatoribus ex insidiis per incantationem et veneficium necatum dicebant. Non mediocris vero animi sollicitudo Nicomediensem cepit Eusebium. Factum namque istud non urbem modo, sed universum prope orbem percurrit, fama de eo velociore passim increbrescente. Imperator sane re ea majorem in modum est delectatus, et propterea professionem fidei Nicænam perinde atque a Deo ipso dictatam, magis etiam defendit, Christianæ religioni mirificum in modum addictus. Locus ipse postulare videtur, ut quæ magnus Athanasius de Arii rebus scripta reliquit, referamus. Quæ sic se habent: « Nam et ipse Arius hæresis quidem princeps et antesignanus, 659 Eusebii vero particeps et socius, studio et opera Eusebii et amicorum ejus, vocatus a beato Constantino Augusto, et ab eodem ut in scripto persuasionem fidei suæ exponeret, flagitatus, in libellum eam dolo malo, impudentibus de impietate sua dictis suppressis, retulit, verbaque Scripturarum simplicia, sicuti in eis expressa reperiuntur, itidem ut diabolus assimilavit. Deinde cum beatus Constantinus dixisset: Si quidem nihil præterea tectum in mente habes, veritatem testimonio jurisjurandi confirma; ulciscetur enim te, si falso juraveris, Dominus ipse. Juravit miser, neque habere se, neque aliud quam tum scripserit, quamvis dictum aliquando ab eo sit, sentire: sed illico egressus, tanquam pœnas pendens concidit, et præceps factus crepuit medius¹. Atque omnibus quidem hominibus communis vitæ finis constitutus est mors ipsa: neque cuiquam, etiam si is inimicus fuerit, qui vita defunctus sit, insultare convenit; quod incertum sit, an non idem sibi ante vesperam accidat. Sed Arii obitus quandoquidem non simplex fuit, dignus propterea est qui commemoretur. Cum enim Eusebius se eum in Ecclesiam introducturum minaretur, episcopus quidem Constantinopolitanus Alexander id futurum negavit: Arius autem vi et minis Eusebii confusus est.

D vit: Arius autem vi et minis Eusebii confusus est. Certamen erat ecclesiæ conventui aggregatum iri. Certamen erat acre: his quidem minitantibus, Alexandro autem orante. Sed enim Dominus, iudicio suo interposito, adversus homines iniquos iudicavit. Nondum enim sol occiderat, et necessitate eum in locum suum pertrahente, ibi pessum iit, utroque simul, et communione et vita confestim orbatus. Beatus certe quidem Constantinus, re audita, admiratus eam est, perjurium ejus vindicatum esse perspectum habens. Omnibus autem tum manifestum fuit, cum Eusebii minacem denuntiationem, tum Arii spem et expectationem frustra fuisse. Declaratum quoque rursum, Arianum furorem ab ipso Servatore exclusum esse a communione, et hic, et in primogenitorum ecclesia. Quis igitur non miretur, homines istos magno contentionis studio videns iustitiæ laudem ei tribuere, quem condemnavit Dominus? eosdemque cernens hæresim defendere eorum quos excommunicatos esse convicit Dominus, ducem ejus ecclesiam ingredi non passus? » Hæc de Ario Athanasius.

660 CAPUT LII.

De iis quæ postea Alexandriæ acciderunt, et de constitutione quam imperator contra omnes tulit hæreses.

Et tam fœda morte sublato, finem tamen nugamenta ejus non habuere. Neque qui factionis ejus erant vel ad breve tempus desierunt insidias ei struere, qui in diversa erant sententia. Populus sane Alexandrinus frequenter ad imperatorem, qui ei de restitutione Athanasii miserabiliter supplicarunt, misit. Et ad eundem scripsit multa virtute pollens Antonius, ne omnino Melitianis fidem haberet, sed potius ut sycophantiam omnino esse, intentatam Athanasio accusationem, crederet, orans. Imperator autem nequaquam persuaderi potuit: sed populo Alexandrino rescribens, dementiam atque inordinatam confusionem objecit. Sacerdotibus autem, et virginitatem colentibus scilicet, ut quieti essent, mandavit. Neque enim unquam se mutaturum de Athanasio sententiam, neque cum revocaturum esse asseruit: tanquam virum seditiosum, et malorum patratores, præsertim cum ecclesiastico judicio condemnatus esset. Clam quoque Antonio significavit, se synodi decreta non facile irrita facere posse. Nam etiamsi pauci, inquit, fuerint, qui hostili animo sententia sua illum jugularint, tamen reliquam conventus ejus multitudinem bonorum et probatorum virorum, non ita simpliciter et temere prorsus illorum calculos fuisse secuturam. Addidit insuper, effreni esse lingua, et contumeliosum virum Athanasium, atque ad seditiones et discordias concitandas idoneum. Ita namque qui hostili in eum erant animo, apud imperatorem de talibus criminibus cum detulerant: cum imperatorem scirent vitia ejusmodi supra modum graviter ferre. Porro cum multitudinem in duas esse sciret factiones divisam, et aliam Athanasio, aliam autem Joanni favere, valde ea re commotus Joannem quoque ipsum exsilio multavit. Hic autem Melitii successor, in synodo Tyria communione uti, honoremque suum in clero suo, sicuti et sectatores ejus, habere jussus fuerat. At quamvis hoc præter opinionem Athanasii inimicorum accidit: accidit tamen. Neque Joanni profuere quidquam, quæ Tyri a synodo

(1) Ὁ γὰρ βασιλεὺς κρείττων ἰκεσίας ἦν καὶ παντοδραπῆς· παραιτήσεως, ὁπνηία ἐν ὑπονοίαις ἔσχε· τινὰ εἰς στάσιν καὶ μερισμὸν τὸν χριστιάνου κλήρον διερεθίζοντα. Imperator preces et deprecations

A

KEFAA. NB.

Περὶ τῶν μετὰ ταῦτα γεγενημένων ἐν Ἀλεξανδρίᾳ· καὶ περὶ τοῦ νόμου ἐν βουσιλεὺς κατὰ πασιῶν ἐθετο τῶν αἰρέσεων.

Καὶ τοῦτου δ' οὕτως αἰσχυρῶς τὸ ζῆν ἀπορρήξεντος, οὐχὶ τέλος ἔσχον καὶ αἱ ἐκεῖνου ἐρεσχελαί, οὐδὲ οἱ ἐξ ἐκεῖνου πρὸς βραχὺ γοῦν ἠρέμουν σύμβάπτειν ἐπιβουλὰς τοῖς τάναντία δοξάζουσιν. Ὁ μὲν οὖν τῶν Ἀλεξανδρέων δῆμος συχνῶς εἰς βασιλέα πέμποντες περὶ τῆς Ἀθανασίου καθόδου, οἰκτρῶς ἐλιπάρουν· ἔγραψε δὲ καὶ ὁ πολὺς τὴν ὀρετὴν Ἀντώνιος, ἀντιβολῶν, μὴ ἀμπαν πιστεύειν τοῖς Μελιτιανοῖς· συκοφαντίας δ' ἀληθῶς εἶναι πιστεύειν τὰς κατ' Ἀθανασίου κατηγορίας. Ὁ δὲ βουσιλεὺς οὐδαμῶς ἐπειθeto, ἀλλὰ τῷ μὲν Ἀλεξανδρέων δῆμῳ γράφων ἀνοίαν καὶ ἀταξίαν ἐνεκάλει· ἱερεῦσι δὲ καὶ παρθεῖναι ἀσχοῦσιν ἡσυχίαν ἔχειν ἐπέταττε. Μηδὲ γὰρ ἂν ποτε μετατεθῆναι τὴν ἐπ' αὐτῷ γνώμην ἐνίστατο, ὥς οὐδὲ μετακαλέσσοι αὐτὸν, οἷα δὴ στασιωδῇ καὶ βέκτην κακῶν· ἄλλως τε καὶ ὥς ἐκκλησιαστικῇ δίκῃ καταψηφισθέντα. Ἠρέμα δὲ καὶ Ἀντωνίῳ ἐσήμαινε, μὴ οὕτως εἶναι τὰ συνέδριον κακρήμενα εὐχερῶς διαλύειν. Εἰ γὰρ που καὶ ὀλίγοι, φησὶν, ἦσαν οἱ πρὸς ἀπέχθειαν καταψηφισάμενοι, οὐ πάντως εἶναι καὶ τὴν ἄλλην τῆς συνέδρου πλῆθύν, ἀγαθὴν οὕτω καὶ ἐλλόγιμον οὕταν, ἀπλῶς οὕτω συνέψεσθαι ταῖς ἐκεῖνων γνώμαις. Προσετίθει δὲ, ὡς ἀκόλαστος τὴν γλῶσσαν καὶ ὑβριστὴς Ἀθανάσιος, καὶ στάσεις καὶ διχονοίας ἐνεργεῖν δεξιός· καὶ γὰρ πῶς οἱ κακῶς πρὸς αὐτὸν ἔχοντες ἐν τοῦτοις εἰς βασιλέα διέβαλον, εἰδότες τὸν βασιλέα τοῖς τοιοῦτοις ὑπερφυῶς ἀχρόμενον. Τηνικαῦτα δὲ γνοὺς εἰς δύο διαιρεῖσθαι τὰ πλῆθη, καὶ τοὺς μὲν Ἀθανασίῳ προσκεῖσθαι, τοὺς δὲ Ἰωάννῃ, σφοδρὰ χαλεπήνας καὶ αὐτὸν Ἰωάννην ἐξώρισεν. Ἦν δὲ οὗτος Μελιτιοῦ διάδοχος καὶ παρὰ τῆς ἐν Τύρῳ συνέδρου κοινωνῆσαι προσταχθεὶς καὶ τὰς τιμὰς τῶν ἰδίων ἔχειν κλήρων, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἦσαν. Καίτοι γε παρὰ γνώμην τοῦτο δὴ γέγονε τοῖς Ἀθανασίου ἐχθροῖς· ἐγένετο δ' οὖν. Καὶ Ἰωάννῃ ἤκιστα ἦσαν εἰς δνησιν, ὅσα οἱ ἐν Τύρῳ αὐτῷ συνεκρότησαν. Ὁ γὰρ βασιλεὺς κρείττων ἰκεσίας ἦν καὶ παντοδραπῆς παραιτήσεως, ὁπνηία ἐν ὑπονοίαις ἔσχε· τινὰ, εἰς στάσιν καὶ μερισμὸν τὸν Χριστιάνου κλήρον διερεθίζοντα. Ἰστέον μέντοι ὡς τὸ Ἀρείου δόγμα, εἰ καὶ πολλοῖς κατὰ διάλεξιν ἐν σπουδῇ ἦν, ἀλλ' ἔτι τῶς ἀνώνου ἦν, καὶ οὐχὶ εἰς ἴδιον σύστημα διεκρίνετο. Πλὴν γὰρ Ναυατινῶν καὶ Φρυγῶν, Οὐαλεντινιανῶν τε καὶ Μαρκιωνιστῶν καὶ Παυλιανῶν, ἅπαντες ἅμα τε ἐκοινωνοῦν, καὶ ὑπὸ μίαν ἐκκλησίαν συνήγοντο. Κατὰ δὲ τῶν εἰρημένων αἰρέσεων ἓνα νόμον θέμενος ὁ βασιλεὺς, προσέταξε τὰ εὐκτήρια ἀφαιρεῖσθαι, συνάγεσθαι δὲ ταῖς καθόλου ἐκκλησίαις· ἀλλὰ οὐδὲ μὴ ἐξεῖναι μήτε ἰδίᾳ μήτε δημοσίᾳ ἐκκλησιαστέειν· ἀλλ' ἐν κοινῷ πάντας συνεβούλευεν εἰσιέναι. Ἐξ ἧς

tiones omnes eorum repud abat, qui suspecti ei erant, quod ad dissidium et factiones Christi nomen usurpantem clerum concitarent. Eusebius De vita Constantini

νομοθεσίας, ὡς γέ μοι τεκμηριῶσαι ἔστιν, αἱ πολλὰ τῶν αἱρέσεων διεφύθησαν καὶ παύσαν ἔχον τῆς μνήμης. Ἐπὶ μὲν γάρ τῶν ἀνω χρόνων ἔσοι κλήσεις Χριστοῦ ἐσεμνύνοντο, εἰ καὶ διάφοροι ταῖς δόξαις ἦσαν, ἴσοι πάντες πρὸς τῶν τὰ Ἑλλήνων θαυμάζοντων ἐνομιζόντο· καὶ κακῶς ἐξ ἐκείνων πάσχοντες, ἀπολυπραγμόνητον τὸ διακρίνεσθαι εἶχον, κινῆς ὑφιστάμενοι συμφοράς· διὰ τοι καὶ ῥάστα καθ' ἑαυτοὺς συνιόντες, ἐκκλησιάζον· πυκνήν τε τὴν ὁμιλίαν ἔχοντες, εἰ καὶ ὀλίγοι ἦσαν, ὅμως οὐκ εἰς πολλὰ διελύθησαν· τούτου δὲ τοῦ νόμου ἐκφωνθέντος, δυσχερὲς εἶχον δημοσίᾳ συνιέναι· πολλῶν γὰρ μὴν λάθρα τοῦτα ποιεῖν, τῶν ἐγγυρῶν ἐπισκόπων φυλαττομένων. Κάντεῦθεν περιδεῖς μάλα γενημένοι, τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ ἠνώθησαν. Εἰ δ' ἴσως καὶ τινες ἐπὶ τῆς οἰκίας ἡμεῖν γνῶμη, αἰσέδοχοι κατελείφθησαν τελευτήσαντες, μήτε εἰς ταυτὸν ἵέναι ἐώμενοι, μήτ' ἀδεῶς διδάσκειν τὴν αἵρεσιν δεδυνημένοι. Καὶ γάρ πως αἱ μὲν ἄλλαι αἱρέσεις· διὰ φαιδύτητα τῶν εὐρόντων, ἢ τὸ τῶν δογμάτων σκαῖον, οὐ πολλοὶ ἐσποῦδάσθησαν· οἱ δὲ τὰ Ναυαίου φρονεῦντες, ὡς τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ ἐπίσης· περὶ Χριστοῦ δοξάζοντες, διέμεναν ἐπὶ πλεῖστον, μηδὲν ὑπὸ τοῦ νόμου ἐμποδῶν εὐρηκότες. Ἔοικε δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς ἐκὼν γε καθυστερεῖν τοῦ ἐντόνου· φοβῆσαι γὰρ ἤρεῖτο οὐ λυμαίνεσθαι τὸ ὑπῆκοον. Πολλὰ γὰρ Ἀκείσιος ὁ τότε τῆς Ναυατιανῶν προϊστάμενος· ἐκκλησίας τὰ μάλιστα συναιρόμενος· ἦν τῇ κατ' αὐτὸν ἐκκλησίᾳ, βασιλεὶ κεχαρισμένος τυγχάνων διὰ τὸν βίον. Φύγες δὲ, πλὴν Φρυγίας καὶ τῶν ἐγγειτόνων, κατ' ἄλλα τῆς ἀρχῆς μέρη τὰ ἴσα τοῖς ἄλλοις ἔπασχον· ἔθνα δὲ ἀφ' οὗ Μοντανὸς ἐγεγονε τὴν ἀρχὴν ἐσχηκότες, ἐπὶ πολλὸν διέμεναν. Τῷ δ' ἐνιαυτῷ ἐκείνῳ οἱ περὶ Εὐσέβιον καὶ Θεόγνην νεωτερίζειν περὶ τὸ δόγμα τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου ἐγγράφως ἤρξαντο· καὶ γυμνῇ κεφαλῇ τὸ ὁμοούσιον ἀπειλαύνειν οὐκέτ' ἰθάρρουν· καὶ γὰρ ἀκριδὺς ἡδυσαν βασιλεῖα τε οὕτω δοξάζειν, καὶ ὑπερφῶς τὴν ἐκθεσιν στέργοντα. Ἀλλήν δὲ γραφὴν παρελθόντες, ἐρμηνείαις δὴ τισι καταδέχεσθαι τὰ ἐν Νικαίᾳ ὁρίζαντα, τοῖς ἀνὰ τὴν ἑω ἐπισκόποις ἐμήνυνον. Ἐκ μέντοι τῶν ῥητῶν ἐκείνων καὶ τῆς διανοίας εἰς διάλεξιν πεσοῦσα ἡ προτέρα ζήτησις, καὶ καὶ τελείως λήγειν ἰδόκει, ὅμως αὖθις ἀνεκινεῖτο. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Ἀρείον ὧδε ἐγένετο.

et nudo quidem capite, quod dicitur, τὸ ὁμοούσιον consubstantialia rejicere ausi non sunt : satis enim sciebant imperatorem ipsum ita sentire, et mirifice formulam eam complecti. Aliam autem componentes scripturam, seu formulam fidei, interpretationibus quibusdam complecti eam, ea quæ Nicææ decreta essent, Orientalibus episcopis significarunt. Atque ex ejus verbis, eorumque sensu, in disputationem prior quæstio est deducta. Quæ tametsi finem suum consecuta esse videbatur, tamen eo pacto in controversiam est revocata. Et

ΚΕΦΑΛ. ΝΓ'.

Περὶ τῶν κατὰ Μάρκελλον, ὅς Ἀγκύρας τῆς μικρᾶς Γαλιτίας ἐπίσκοπος ἐγεγονέναι· καὶ περὶ Ἀστερίου τοῦ σοφιστοῦ.

Ἰπὸ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει συναθροισθέντες· ἐπίσκοποι καὶ Μάρκελλον καθεστὸν τὸν ἐν Ἀγκύρᾳ τῆς μικρᾶς Γαλιτίας ἐπίσκο-

nes alii simul communicabant, et in una conveniebant ecclesia : quippe contra quos lege lata, imperator oratoria eorum aboleri, eosque in catholicis ecclesiis cum aliis congregari jusserat. Alibi vero illis neque privatim neque publice conventus agere licere, sed in uno communiter omnes loco convenire voluit. Per quam legem, quantum ego colligo, multæ hereses, memoria earum sublata, diffuxere. Superioribus enim temporibus, quicunque Christi appellatione censerentur, quamvis diversarum essent opinionum, eodem tamen loco apud eos qui Græcam susceperant superstitionem, erant : et cum ab illis affigerentur, de discrimine si quod inter eos esset, curiosè ipsi inquirere supersederunt, communibus quippe calamitatibus expositi. Quapropter facillime per partes convenientes conciones habebant : frequentiorique consuetudine, cum pauci essent, in factiones multas non discedebant. Constitutione autem ista promulgata, difficile eis fuit publice seorsim convenire, multo vero minus clandestinos cœtus cogere, episcopis loci cujusque id observantibus. Proinde metu eo coerciti, catholicæ Ecclesiæ sunt unij. Quod si forte aliqui in sua sententia perstiterè, decedentes nullos reliquere successores, cum neque conventus eis agere permitteretur, neque libere hæresim docere possent. At hæreses aliæ vel propter auctorum improbitatem, vel propter dogmatum ineptias, non ita multis sunt frequentatæ. Novatiani autem, ut qui eadem cum universali Ecclesia de Christo sentirent, diutissime statum suum retinere, neque illis constitutio ea obfuit. Videtur vero et imperator ipse non illibenter aliquid de rigore et severitate remisisse, et terrere potius quam perdere subditos maluisse. Et Acesius, qui tum Novatianorum episcopus fuit, maxime ecclesiæ suæ profuit, apud imperatorem propter sanctiorem vitam gratus. 662 Phryges vero, præterquam in Phrygia et locis finitimis, eadem in aliis imperii partibus, quæ aliæ hæreses, sunt passi. In locis autem suis, ex quo Montanus exstitit, sæculi exordio sumpto, longo permanserunt tempore. Eo autem anno Eusebius et Theognis, novas res de dogmate Nicænæ synodi, scriptis moliri cœperunt :

res quidem de Ario sic sunt actæ.

CAPUT LIII.

De Marcello qui Ancyra minoris Galatiæ episcopus fuit, et de Asterio sophista.

Sub idem tempus episcopi Constantinopoli congregati, Marcello quoque Ancyra minoris Gallie episcopo dignitatem, veluti qui nova invexisset

dogmata, abrogarunt. Asterius namque quidam ex Cappadocia sophista, qui ostentationis et quaestus causa philosopharetur et doceret, eo studio posthabito, Christianam religionem se culturum professus fuerat, et libris aliquot compositis, Arian opinionem astruere contenderat. Cum quo itidem Christum Dei virtutem esse scripserat, uti Moses erucam et locustam magnam virtutem Dei esse dixit. Aliaque hisce similia cavillans, Arianis adhærebat : atque in synodis eis assistens, plurimum eos adjuvabat. Illud autem in consilio habebat, ut præclaræ alicujus urbis episcopatum consequeretur. Verum id quod constituerat, parum ei successit. Persecutione enim non tolerata, diis sacrificaverat : eamque ob rem, sacrorum administratio ei est denegata. Porro quos composuerat libros, in Syria vulgavit. Adversus quos Marcellus scribens, sive sciens, seu imprudens, in errorem ex diametro illi contrarium est delapsus, et cum Paulo Samosateno Christum merum esse hominem dixit (1). **663** Quod ubi intellexerunt qui Tyri et Æliæ coacti fuerant episcopi, Asterio quidem ipsi nihil objecerunt, quod scilicet sacris ecclesiastici ministerii initiatus non esset : Marcello autem episcopali dignitate prædito, cum plurima vitio verterunt, tum quod perperam scripssisset, dicam impeerunt, abolereque eum libros, qui nihil a Samosateno scriptis differrent, jusserunt. Atque ille facturum se id pollicitus, minime tamen fecit. Ceterum ubi Eusebius inde litteris Constantini vocatus Byzantium venit, rursus Marcelli causa in disceptationem est deducta. Postquam autem minime illi visum est, ut impietatis libros, sicuti receperat, igni consumeret : episcopatum ei Eusebiani ademere, et Basilio cuidam eloquentia et varia doctrina præclaro viro, Galatiæ ecclesiam regendam tradidere. Scripserunt ii quoque, ut Marcelli scriptum, ubicunque reperiretur, prorsus aboleretur : capitibus quibusdam ex eo scripto, ut dissonantibus, epistolæ insertis. Quod sane scriptum libris tribus, quemadmodum audiavi, pulcherrime refutavit Eusebius Pamphili : Marcellus autem in synodo Sardicensi postea episcopatum suum recuperavit, quod non ita sentire existimatus esset. Non enim satis perpensa et intellecta a multis ejus scripta : ob eamque causam, in Pauli eum opinionem incidisse, calumniam homini objectam esse, sicuti suo loco a me referetur, creditum est. Simulque dictum, per modum quaestionum a Marcello scripta ea esse instituta. Et imperator ipse, manifestam esse Eusebianorum contra eum calumniam deprehendit. Admodum enim infesti illi erant, quod neque in Phœnicia quæ adversus Athanasium ipsi constituerant, neque rursus Hierosolymis quæ pro Ario decreverant, comprobasset. Sed

πῆσαντα, ὅτι δὴ καὶ τὰ εἰσηγητάμενον δόγματα. Σοφιστὴς γάρ τις ἐκ Καππαδοκίας, Ἀστερίος ὄνομα, τὸ σοφιστεύειν ἀφίη, ὁρῶσκειν τὰ Χριστιανῶν ἐπηγγέλλετο· καὶ τινες δὲ λόγους συγγράφων, συνιστᾶν ἐπεχείρει τὴν δόξαν Ἀρείου· μεθ' οὗ οὕτω καὶ τὸν Χριστὸν δυνάμιν ἔλεγεν εἶναι Θεοῦ, ὥσπερ δῆτα καὶ Μωϋσῆς τὴν κάμπην καὶ τὴν ἀκρίδα δύναμιν εἶπε μεγάλην εἶναι Θεοῦ· καὶ ἄλλα ὅθι τινὰ παραπλήσια σφριζόμενος, τοῖς περὶ Ἀρείου συνεφέρετο. Κἂν ταῖς συνόδοις παρών, τὰ μέγιστα αὐτοῖς ἐδοθήει. Σκοπὸς δ' ἦν ἐκείνῳ μᾶς τινοῦ τῶν ἐπιστήμιων πύλων ἱερωσύνην λαβεῖν· ἀλλὰ τοῦ σκιποῦ διημάρανα. Μὴ ἐνεγκῶν γὰρ τὸν διωγμὸν, ἐπιθύει· καὶ διὰ τοῦτο ἀπειρητο αὐτῷ ἱερᾶσθαι. Τοῦ γὰρ μὴ λόγους οὐ ἐφθῆ συνθεῖς, ἀνὰ τὴν Συρίαν ἰὼν ἐπεδείκνυτο. Οἱ ἀντιλέγων Μάρκελλος ἡ ἐκὼν ἡ ἀγνοήσας, εἰς τὴν κατὰ διάμετρον ἐναντίον κατώλισθε. Παῦλον τῷ ἐκ Σαμοσάτων ἐπίσης εἰπὼν τὸν Χριστὸν ψιλὸν ἄνθρωπον. Ὁ γνόντες οἱ ἐν Τύρῳ καὶ Αἰλίᾳ συναθροισθέντες ἐπίσκοποι, Ἀστερίῳ μὲν οὐδὲν ἐνεχάλεσαν, ἐπεὶ μηδὲ ἱερωσύνης μετείχε· Μαρκελλῷ δὲ, ὅτι ἐπισκοπικῆς καθέδρας ἡξιωμένῳ, καὶ πλείστα προσέφερον, καὶ τῶν οὐ καλῶς συγγροφέντων κατητιώοντο, καὶ ἀφανίζειν τὰ βιβλία ἐκέλευον· μὴ γὰρ διαφέρειν τῷ Σαμοσατεῖ συγγροφέντων. Ὁ δ' ἐπηγγέλλετο πράττειν· ἐπραξε δὲ οὐδὲ τιμῶς. Ὡς δὲ γράμμασι τοῦ Κωνσταντίνου ἐν τῷ Βυζαντίῳ ἦκον ἐκείθεν οἱ περὶ τὸν Εὐσέβιον, πάλιν τὰ κατὰ Μάρκελλον ἐκινεῖτο. Ὡς δ' ἐκείνῳ ἤκουσ' ἐδόκει τὸ τῆς δυσσεβείας ἐκεῖνο κατακοίειν βιβλίον, ὡς ἐπηγγέλλετο, αὐτὸν μὲν ἀφελὸν τὸ ἱερᾶσθαι· Βασίλειῳ δὲ τινι δεινῷ λέγοντι, καὶ ἐπὶ παιδεύσει λόγων παντοίαν δόξαν ἔχοντι, τὴν τῶν Γαλατῶν ἐγχειρίζουσιν ἐκκλησίαν. Ἐγραψαν δὲ καὶ ἀφανίσαι τὴν Μαρκελλοῦ συγγραφὴν, ἐνθα εὐρίσκειτο, παραδιδόναι, καὶ τινὰ τῆς συγγραφῆς ὡς ἀπρόδοντα ἐπιβαλόντες τῇ ἐπιστολῇ. Τὸ μὲν οὖν Μαρκελλοῦ σύγγραμμα βιβλίους τρεῖς, ὡς ἐπιθύμη, ἀνέτρεψεν ὁρίστωις ὁ Παμφίλου Εὐσέβιος· αὐτὸς δὲ Μάρκελλος τῇ ἐν Συρδοὶ συνόδῳ ἐς ὕστερον ἀνέβηκε τὴν ἐπισκοπὴν, μὴ ὥς φρονεῖν λογισάμενος, μηδὲ γὰρ νενοῆσθαι αὐτοῦ τὸ σύγγραμμα τοῖς πολλοῖς· καὶ διὰ τοῦτο τὴν Παύλου δόξαν φρονεῖν διαβήθη, ὡς ἐν καιρῷ μοι λέξετα. Καὶ γὰρ ἐλέγετο, ὡς ἐν ζητήσῃ ταῦτα τῷ Μαρκελλῷ εἰρησθαι. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ βασιλεὺς, ὁμολογουμένην εἶναι διαβολὴν τῶν περὶ Εὐσέβιον κατεφώρασεν. Καὶ γὰρ σφόδρα χαλεπαίνοντες ἦσαν Μαρκελλῷ. Οἱ μὴ ἐν τῇ Φοινίκῃ τοῖς ὁρίσθεσι κατὰ Ἀθανασίου συνέθετο, μηδ' αὖ πάλιν ἐν Ἱερουσαλὺμοις ὑπὲρ Ἀρείου, μήτε συμμετασχόν ἐκείνους τῆς ἀφιερώσεως τοῦ ἐν τῷ Κρανίῳ νεῶ, ὃ μέγα μαρτύριον ἐπεκλήθη· διεστέλλετο γὰρ αὐτοῖς κοινωνεῖν. Διὰ τοι καὶ γράφοντες κατ' αὐτοῦ βασιλεῖ, σὺν ἄλλοις προῦφερον, καὶ ὡς βασιλεὺς ὁρίσσει· οἱ τὴν αὐτῷ περιφανῶς οἰκοδομηθέντα ναὸν μὴ ἀξιώσοι σὺν τοῖς

(1) Filium enim Dei ex Maria initium sumpsisse, et regnum ejus finem habiturum esse, dixit. Sozom. lib. II, cap. 53.

λοποιῶν· ἱερεῖον δὲ φερόμενον. Ἀλλὰ περὶ μὲν Μαρκελ-
λου τοῦτα·

nique in dedicando Calvariae templo, quod magnum martyrium est cognominatum, a communione eorum se subducens, eis affuisset. Quapropter ad imperatorem adversus eum scribentes, praeter alia viro objecerant in imperatorem ipsum contumeliam, eo quod ecclesiam splendidissime conditam, cum reliquis episcopis consecrare supersedisset. Haec de Marcello.

ΚΕΦΑΛ. ΝΑ'.

Περὶ τῆς τελευταίας καὶ διαθήκης τοῦ μεγάλου
Κωνσταντίνου.

664 CAPUT LIV.

De obitu et testamento magni Constantini.

Ὁ δὲ βασιλεὺς ἤδη εἰς τοὺς παῖδας· Καίσαρας
ἔλας τὴν ἀρχὴν διελών, Κωνσταντίνῳ μὲν καὶ Κόν-
σταντίνῳ τὰ πρὸς δύσιν ἀπένευμε· Κωνσταντίνῳ δὲ τὴν
Ἑὺαν ἐκλήρου. Ὡν τὸν μὲν ἐν τῇ πρώτῃ τῆς ἀρχῆς
ἑκατάδι ἀνέειπε Καίσαρα, Κωνσταντίνῳ δὲ τῇ εἰκοσά-
τηρῃ· τὸν δὲ νεώτερον Κωνσταντίνον ἐν τῇ τριακον-
ταετηρῇ τῆς βασιλείας ἔχειροτόνησεν. Ἐπειτα Β
ἐνιαυτοῦ καὶ τινῶν διαγεγονότων μηνῶν, πέντε καὶ
ἑξήκοντα ἐνιαυτῶν γεγονώς, τὸ σῶμα μαλακισθὲν
κατὰ τὴν τῆς Βιθυνίας Ἐλενοπόλιν διεπέρασεν ἵνα
τοῖς ἐκεῖ γειτνιάουσιν, αὐτοράτορες καὶ φυσικοὶς
λουτροῖς· χρήσθαι. Καλεπώτερον δὲ διατεθεῖς, τὸ
μὲν λουτρὸν ὑπερτίθησιν· εἰς δὲ Νικομηδείαν φέρε-
ται· κάκει ἐν προαστείῳ διάγων, ὧς φησιν Ἑρμεί-
ας καὶ Σωκράτης καὶ Θεοδώρητος, οἱ τὰ ἐκκλησια-
στικὰ συγγραφέμενοι, τοῦ θείου μεταλαγχάνει βα-
πτίσματος. Ἐγὼ δὲ καὶ αὐτὰς ἐκεῖνων τὰς συλλεγὰς
παραθήσομαι. Ὁ μὲν γὰρ Σωζομενὸς οὕτω λέγει·
« Ἐνθα δὲ ἐν προαστείῳ διάγων τὴν ἱερὰν ἐμυῖθον
βάπτισιν· ἐπὶ δὲ τούτῳ σφόδρα ἡσθαίς, χάριν ὡμο-
λόγει Θεῷ. » Σωκράτης δὲ λέγει· « Ἀπαίρει ἐκ τῆς
Ἐλενοπόλεως εἰς τὴν Νικομηδείαν· κάκει δὲ ἐν
προαστείῳ διάγων, τοῦ Χριστιανικοῦ μεταλαμβάνει
βαπτίσματος. » Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ Θεοδώρητος·
« Τριακοστὸν δὲ ἦν αὐτῷ τῆς βασιλείας ἔτος· ἐνιαυ-
τοῦ ἄλλου δὲ καὶ μηνῶν διετηλυθότων ὀλίγων, ἐν
Νικομηδείᾳ τῆς Βιθυνίας διάγων, ἡρώστησε. Τὸ δὲ
τῆς ἀνθρωπίνης βιωτῆς ἀδελφὸν ἐπιστάμενος, τοῦ
θείου βαπτίσματος τὸ δῶρον ἐδέξατο· ἀνεθάλετο δὲ
μέχρι τοῦτε τοῦ χρόνου, ἐν Ἰορδάνῃ τῷ ποταμῷ
τούτῳ τυχεῖν ἱμερόμενος. » Ταῦτα μὲν ἐκείνοι οὐκ
οὐδ' ὅπως φασιν· ἡμεῖς δὲ συμφωνοῦντες τῇ καθό-
λου Ἐκκλησίᾳ, κατὰ Ῥώμην εἰπομεν τοῦ θείου τοῦ-
τον ἀξιοῦσθαι λουτροῦ, Σιλδέστρου τὰς ἱερουργίας
χεῖρας ἐπιθέντος αὐτῷ. Καὶ περὶ μὲν τούτων, οὕ-
τως· διαθήκας δὲ ποιήσας, τοῖς τριῶσι παισὶ, καθά
D εἶλε καὶ πρότερον, τὴν ἀρχὴν ἐμερίσατο. Πολλὰ
δὲ γέγραπται τε πρεσβυτέρῳ Ῥώμῃ καὶ τῇ ἐπωνύμῳ
αὐτοῦ πόλει καταλιπόν, ἐτελεύτα, πέντε μὲν καὶ
ἑξήκοντα γεγονώς ἔτων, τούτων δὲ ἀρχὰς δύο πρὸς
τοῖς τριακοντα, μηνῶν δὲ ὀντων τινῶν, τῇ πρώτῃ
καὶ εἰκαδὶ τοῦ Μοῦου μηνός, ἐν ὑπατείᾳ Φίλικιανῶν
καὶ Τατιανῶν, ὃ δὲ δεύτερον ἦν ἔτος τῆς διακοσιο-
στῆς ὀγδοηκοστῆς ἐβδόμης Ὀκτωμιάδος. Τελευτῶν
δὲ προσέειπεν αἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐπανελθεῖν

Imperator imperio filiis jam diviso, Constantino
quidem et Constanti partem occidentalem designa-
verat, Constantio autem Orientem dederat. Quo-
rum primo imperii sui decennio Constantinum,
secundo Constantium, tertio minimum natu Con-
stantem Casarem dixit. Deinde anno uno et men-
sibus aliquot peractis, sexaginta et quinque annos
natus (1), corpore male affecto, Helenopolim (2)
Bithyniae transiit, ut ibi quae in propinquo sunt,
sua sponte profluentibus et naturalibus lavacris
uteretur. Cum vero graviolem sentiret imbecillita-
tem, lavatione posthabita Nicomediam (3) venit :
atque ibi in suburbano agens, quemadmodum
Hermias, Socrates, et Theodoritus ecclesiastici
scriptores dicunt, divinum percepit baptismum.
Quorum verba hic apponere visum est. Hermias
enim Sozomenus sic inquit : « Ibi sane cum in
suburbano ageret, sacro initiatus est baptismo :
qua de re vehementer letatus, Deo egit gratias. »
Socrates autem : « Helenopoli Nicomediam est
profectus, ibique in suburbano agens, Christianum
suscepit baptismum. » Idem et Theodoritus :
« Tricesimus imperii ejus praeterierat annus, atque
anno insuper, et mensibus paucis exactis, Nico-
mediae in Bithynia agens, aegrotare coepit. Cum
vero quam incerta sit hominibus vita cognitum
haberet, divinum baptismi donum suscepit : quem-
ad id usque tempus ideo distulerat, quod in flu-
mine Jordane percipere concupivisset. » Haec illi
quidem nescio quo modo dicunt : nos vero Eccle-
siae universali consentientes, Romae cum sacro
lavacro tinctum esse, Sylvestro administram ei
imponente manum, diximus. Ac de his quidem
satis. Porro testamento condito, imperium tribus
filiis, sicuti antea distribuerat, reliquit. Et multis
veteri Romae, et cognomini ei urbi honoribus et
praemiis concessis, vita est defunctus, sexagesimo
quinto aetatis anno : cum quidem imperasset an-
nis triginta duobus (4), mensibus aliquot decol-
lantibus, vicesimo primo mensis Maii die, Feli-
ciani et Tatiani consulatu, qui ducesimas octua-
gesimas septimas olympiadis secundus annus
fuit (5). 665 Moriens revocari Alexandriam Atha-
nasium jussit (6), Eusebio aliisque qui ei adversa-
bantur, praesentibus : nemo vero miretur, quod

(1) Sexaginta sex, Eutrop.

(2) Thermen ad Helenopolim.

(3) Item ad Nicomediam baptizatus ab Eusebio
Nicomedensi episcopo. In eadem sententia sunt
Rufin., Oros., Cassiod. et Pomp. Latus.

(4) Haec temporis observatio cum aliorum chro-
nographorum ratione non prorsus concordat.

(5) Quidam ponunt olympiadem 279.

(6) Theodoret. lib. 1, cap. 55.

tantos viros deceptus exsillo multaverit. Nam qui A id ei persuasere, antistites sacrorum fuere, intra se quidem fraudem illi et dolum occultantes, extra vero splendorem magnificum præ se ferentes : quando etiam divinum et magnum illum prophetam Davidem non pontifex aliquis, sed domesticus verbero servus decepit. Sibam enim illum, satis scio quod legeritis : qui conflictis mendaciis regem contra Miphiboset, ut agros illi auferret, concitavit. Quod quidem non ideo, ut Prophetam accusem, dixi : sed ut imperatorem defendam, et naturæ humane imbecillitatem declarem : simulque illud admoncam, ne statim prorsus accusatoribus, etiam si sint vel præclari, vel exacta ætate viri, fides habeatur, sed ut auris altera semper adversario reservetur. Testamentum apud presbyterum deposuit, quem Arii laudatorem Constantia soror ejus, eademque Licinii conjux, moriens ei ut virum bonum commendaverat. Id juramento interposito, Constantio, cum ex Oriente veniret, dandum præcepit. Ex filiis enim decedenti nullus affuit.

CAPUT LV.

De sepultura ejus : item quibus moribus, qua statuta et forma corporis fuerit.

Et ille quidem sic ad præstabilioris regni felicitatem migravit. Duces autem et præfecti, satellitumque ejus omne, arcæ aureæ corpus ejus impositum, in cognominem ei urbem duxere : et in suggestu quodam ei collocato, quicumque vivo honor præstitus, idem quoque defuncto tum a comitatu aulico est exhibitus. Universi etiam perinde atque patre, cujus benignitatem omnes experti fuerant, orbat, perquam amare luxere. Sed quid dicere attinet, qua eum sint illi prosecuti honorificentia et cultu, donec aliquis liberorum eum humaturus adveniret ? Atque ubi Constantius certior de morte ejus factus ex Oriente affuit, magnificentissime patrem funere elatum, 666 in ecclesia quæ Apostolorum dicitur sepelivit, ubi superstes adhuc ille sepulcrum sibi ipsi exstruendum curaverat, quod Græcorum ara antea sub duodecim deorum nomine fuerat, admirandum sibi ne spectaculum. Ibi in urna porphyretici marmoris, una cum matre Helena repositus est. Unde mos postea secutus, ut deinceps ibi quoque Christiani imperatores sepelirentur. Quin et Constantinopolitani, alique item virtute insignes episcopi in apostolorum delubro sunt tumulati, perinde atque imperatoris dignitati par honore esset sinere obitus episcopatus. Idque factum, ut non longe ab apostolorum reliquiis absint. Magna enim gloria postea bonorum conciliator Deus virum eum, veluti fidelem ministrum accumulavit, sanationum et miraculorum gratia et urnæ et statuæ ipsius, quæ in porphyretici marmoris columna posita est, immissa, ut deinceps nulla agritudo contrectatis eis non cederet, et fides verbi illius Christi ad-

Α'Αθανάσιον· καὶ ταῦτα παρόντο· Εὐσεβίου, καὶ τάναντία σπουδάζοντος. Θαυμάζω δὲ μηδεὶς, εἰ τοιούτους ἀνδρας ἀπατηθεὶς· ἐξωστράκισεν· ἀρχιερεῖς γὰρ ἦσαν οἱ περὶ θόντες, χρυπτὸν μὲν δόλον, τὴν δ' ἐξουθεν περιφάνειαν περιχειμένοι. Ἐπεὶ τοι γὰρ καὶ τὸν θεοπάτορα καὶ μέγαν προφήτην Δαυὶδ οὐκ ἀρχιερεὺς ἐξηπάτησεν, ἀλλ' οἰκέτης μαστιγίης οἰκέτριψ. Τὸν Σιδῶν ἐκείνον οἶδ' ὅτι ἀνέγνωτε, ὃς κατὰ τοῦ Μαρφιδοσθῆ τὸν βασιλέα ἠρέθισε τὰ ψευδῆ συμπλάσας, ὥστε τὸ ἐκείνου χωρίον λαθεῖν· οὐ μέντοι τοῦ προφήτου κατηγορῶν, ἀλλὰ τοῦ βασιλέως ὑπεραπολογούμενος, τὸν λόγον ἐνεατησάμην, καὶ τὸ τῆς φύσεως ἀσθενὲς παρίστω· εἰσηγοούμενός τε, μὴ ἀμπαν τοῖς κατηγοροῖσι πιστεύειν, κἂν ὡς διαβεβηκότες, ἀλλὰ καὶ θατέραν ἀκοὴν τῷ ἐναντίῳ παραφυλάττειν αἰεὶ. Τὰς δὲ διαθήκας τῷ πρεσβυτέρῳ παρέθετο, ὃν ἐπαινέτην ὄντα Ἀρείου, Κωνσταντίνου, ἡ Λικινίου μὲν γαμετῇ, ἀδελφῇ δὲ τοῦ Κωνσταντίνου, τελευτῶσα συνέστησεν οἷα περ ἀγαθῶς βιοῦντα. Προσέταττε δὲ ὅρκον μὴ γινῆς Κωνσταντίνῳ δοῦναί, ἐπειδὴν ἐκ τῆς Ἐὼ ἀφίκηται. Οὐδεὶς γὰρ τῶν υἱῶν αὐτῷ παρῆν τελευτῶντι.

ΚΕΦΑΛ. ΝΕ'.

Περὶ τῆς κηδείας αὐτοῦ· καὶ ὅλος ἦν τὸ ἦθος καὶ τὴν πλάσιν τοῦ σώματος.

Καὶ ὁ μὲν οὕτως εἰς τὴν ἀμείνω βασιλείαν μετέβαινε· στρατηγοὶ δὲ καὶ ὄπαρχοι, καὶ πᾶσι ἡ περὶ αὐτὸν δορυφορία, χρυσοῦ θήκη τὸ σῶμα ἐνθήμενοι, εἰς τὴν ἐπώνυμον αὐτῷ πόλιν ἤγαγον· καὶ ἐπὶ βήματός τινος ἀναθέντες, ὅσπερ ἦν καὶ ζῶντι τιμῇ καὶ τάξιν παρὰ τῶν ἐν τοῖς βασιλείοις ἐγένετο, πικρῶς ὀλοφυρρόμενων ἀπάντων, οἷα πατὴρ, στέρτησιν, οὗ τὴν πείραν τῶν ἀγαθῶν εἰλήφεισαν ἄνθρωποι. Τὴν δὲ καὶ χρὴ λέγειν, ὅση τιμῇ καὶ δόξῃ τούτῳ ἐκήγχετο, ἕως οὗ τις τῶν παίδων κηδεύσων ἀφίκοιτο : Ἐπεὶ δὲ ἦκε Κωνσταντῖος, ἐκ τῆς Ἐὼ διαμνησθεὶς, μεγαλοπρεπῶς ἐκήδευσεν τὸν πατέρα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἡ τῶν Ἀποστόλων ἐστὶν ἐπώνυμος· ἐνθα εἰ τῷ ζῆν περιῶν Κωνσταντῖνος, ἥρλον ἐαυτῷ κατεσκεύασεν, ὃ βωμὸς· Ἑλλήνων πρότερον ἦν, δωδεκάθεον ὄνομα, θέαμα λόγου πολλοῦ ἄξιον· ὅπου δὲ ἐν λάρνακι πορφυρεῖ κατετέθη σύναμα Ἑλένης μητρὸς. Ἐκ δὲ τούτου ἔθους γεγεννημένου, καὶ οἱ καθέξῃς Χριστιανῶν βασιλεῖς ἐκεῖ κατατίθενται. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ οἱ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἄλλοι δι' ἀρετὴν ἐπίσκοποι τὸ ἐπίσημον ἔχοντες, καὶ οὗτοι ἐν τῷ τῶν Ἀποστόλων ἱερῷ κατατίθενται, οἷα περ ὁμοτίμου τῆς βασιλείας οὐσης καὶ τῆς ἀντιδόχου ἱερωσύνης, ἵνα μηδ' ἐν τούτῳ τῶν ἀποστολικῶν λειψάνων ὡς μακράν. Δίξῃ δὲ πολλῇ ὁ τῶν ἀγαθῶν πρῶτα τις ἐς ὑστερον ἐτίμα τὴν ἀνδρα, οἷα περ εὖ νοῦν θεράποντα, λαμπρῶν καὶ τεραστίων ἐπαφείας χάριν, ἐπὶ τε τῇ αὐτοῦ λάρνακι, καὶ τῷ ἀνδρίαντι, ὃς ἐπὶ τοῦ πορφυροῦ ἀνίδρυτο κίονος, ὡς μηδὲμίαν νόσον ἀντιβιβάνειν τοῦ λοιποῦ ἔχειν, τῇ προσφύσει τῶν εἰρημένων, καὶ πιστεύσθαι τὸν λόγον Χριστῷ, τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω, θεοπίσαντι. Ἐγένετο δὲ ἀνὴρ ἐς τὰ μέγιστα τῆς Χριστιανῶν ἐπαινετῆς ὁρμητικῆς· ὡς καὶ

πρώτος βασιλέων ἄρξει τῆς περὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἀσπουδῆς, καὶ εἰς τόσον ἐπιδόσεως ἀγαγεῖν, ὥς εἰς ἄκρον ἰκέσθαι καὶ μηδενὸς λείπεσθαι. Ἐπιτετυκτοῦ δὲ ὡς οὐκ οἶδ' εἰ τις ἕτερος οἷς ἐπεχειρήσει· ἐγγόνει· καὶ γὰρ ἀνευ, οἶμαι, Θεοῦ οὐδὲν ἐπραττε· τῶν τε γὰρ ἐξω πολέμων ἀνακράτης περιγένετο, καὶ τὴν πολιτείαν οὕτως εὐχερῶς μετέθετο, καὶ πρὸς τὸ δοκοῦν μετεβάρυνθαι, ὥς θάττον καὶ βουλήν ἐτέραν, καὶ σύγκλητον, καὶ πόλιν βασιλεύουσαν καταστήσαι. Τὴν δ' Ἑλλήνων θρησκείαν χρόνῳ πολλῷ σπουδασθεῖσαν, καὶ εἰς ἄκρον τῆς δεισιδαιμονίας ἐλάσασαν, καὶ ἐν ἀκμῇ οὔσαν, ἐκ τοῦ βῆστος καθείλεν ἅμα τῷ ἐγγείρησαι. Ἦν δὲ καὶ τὸ ἦθος· ῥιπτοὶ· μάλα καὶ ἥπιος, πρῶτος τε καὶ ἀνδρείῃ ψυχῇ τὸ μεγαλοπρεπὲς ἐνδεικνύμενος· ἐξύττητι δὲ νοῦς καὶ παιδεία λόγων, ὀρθῷ τε τρόπῳ δικαιοσύνης, καὶ τῷ ἐτοίμῳ τῆς εὐεργετίας, πάντα· ὑπερβαλλόμενος. Ἐν δὲ μάχαις ἀνδρείος· κάλλει δὲ οὐδεὶς δεύτερος ἦν. Χαρίεις δὲ τὰ μάλιστα ὢν, σὺν τῷ εὐπρεπεῖ καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς εἶχε· καὶ ἀναδρομῇ δὲ σώματος ὠραίετο· ὥς μήτε μακρὴν εἶναι λογιέσθαι, καὶ τοῦ βραχέως πάμπαν ἐξίστασθαι. Εὐρύς δὲ καὶ τοὺς ὤμους ἦν· ἥρμα παχὺν προβεβλημένος αὐχένα. Ἐρυσθῆν μέντοι χροῖαν ἔχων τοῦ σώματος, οὐ δασείαν ἐπεφέρετο τρίχα. Καὶ αὐτὴ δ' ὅση τις ἦν, πρὸς τὸ ξανθότερον ἀπένευε. Μετρίως δὲ καὶ τὸν πώγωνα ψιλὸς ἦν. Ἀρξίαν γὰρ τὴν ἐπ' ἐκείνῳ εἶχε τρίχα, καὶ οὐ πᾶν κατέκουσαν, ὥς καὶ πολλὰ τοῦ προσώπου μηδ' ἀναφύειν δοκεῖν. Οἱ γε μὴν ὀφθαλμοὶ αὐτῷ ἀνδρώδες ὁρῶντες καὶ ἡμέρον, ξενίζουσιν χάριν ἀπέστειλον· εὐόφθαλμος γάρ τις καὶ μεγαλόφθαλμος ἦν. Ὑπόγριπος δὲ καὶ ἡ ῥίς αὐτοῦ, ἐφ' ἣ καὶ τί σαρκώδες εἶχεν ἐπικαθήμενον. Πλατὺς δὲ τὴν ὄψιν ἦν, καὶ πᾶν μεγαλόψυχος· καὶ εἴπερ τις μάλα θεοφιλῆς. Ὁ μὲν οὖν ἅπας τῆς ζωῆς αὐτοῦ χρόνος· πέντε καὶ ἐξήκοντα ἔτη διεγένετο· ἀφ' ὧν δύο πρὸς τοῖς τριάκοντα ἦρξε, μηνῶν δεόντων τινῶν, ὥς μοι προείρηται. Μόνηρχος δὲ κυρίως ἔξ καὶ εἰκοσι διατέγωνε. Περιέχει δὲ καὶ ἡ παρούσα ὁγδόη μοι τῶν ἱστοριῶν χρόνον ἑτῶν τριάκοντα καὶ δύο, ὁρῆξιμένη μὲν ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους Κωνσταντίνου· κατελήξασα δὲ ἄχρι τῆς αὐτοῦ τελευταίας· ὅπνῃκα κόσμου μὲν ἔτος, «ωμζ', ἀπὸ δὲ τῆς θείας τοῦ Κυρίου γεννήσεως τριακοσιοστὸν τεσσαρακοστὸν β' ἐπεραίνετο.

impleretur, dicentis : *Ego glorificantes me glorificabo*. Maximus autem hic vir Christianæ religionis laudator fuit. Et cum primus imperatorum omnium curam ecclesiasticarum rerum suscepit, tum ita eas auxit, ut ad summam amplitudinem nihil esset reliqui. Et nescio an quisquam alius, ut ipse, quascunque aggressus est res perfecit. Nam et sine Dei numine nihil prorsus egit. Foris in bello fortissimus exstitit victor : domi autem tam facile rempublicam administravit, atque ut ei visum fuit composuit, ut celeriter consilium aliud et senatum et urbem imperantem constituerit. Græcorum religionem quæ diutissime magno studio frequentata, ad summam superstitionem pervenerat, plurimumque vigeat, facillime, quamprimum est aggressus, sustulit. Moribus bonus, mitis, et mansuetus admodum, animi fortitudine magnificentiam exhibuit. Mentis acumine, bonarum artium disciplina, recto justitiæ cultu (1), et magnificentiæ alacritate, omnes superavit. In præliis vir, formæ decore nemini secundus : et cum gratosus maxime fuit, tum decentiæ ipsi magnificentiam conjunxit. Statura quoque corporis spectandus : nam neque nimium procerus esse habitus, et exiguum brevitatem longe supergressus est. Humeris latis, sensim cervicem crassiorem prætulit. 667 Colore corporis rubicundus, minus densum habuit capillum, eumque flavescens. Barba mediocriter tenuis et rara, neque admodum demissa erat, ita ut in pleraque faciei parte succrescere non videretur. Oculi, quales virum decent, et placidi : ex quibus mirifica quædam eminebat gratia, acutioresque illi et grandiores. Nasus subaduncus, cui carnosum quiddam insidebat. Facies ipsa latior, et magnanima admodum. Denique supra alios Dei maxime amans fuit. Totius ejus vitæ tempus sexaginta et quinque anni fuere, quorum triginta et duos in imperio egit, mensibus aliquot deficientibus, sicuti supra diximus. Imperium cum summa potestate solus viginti sex annis obtinuit. Complectitur porro octavus iste historiarum liber, a primo Constantini imperii anno, ad obitum usque ejus, annos triginta duos : cum conditi mundi annus fuit, quinquies millesimus octingentesimus quadragesimus septimus (2). A nativitate autem Domini tum agebatur annus trecentusim quadragesimus secundus (3).

¹ I Reg. II, 10.

(1) Constantinus spaldonum et aulicorum omnium vehemens domitor fuit, quos tineas et sorices Ecclesiæ appellare solitus erat.

(2) Secundum recentiores circiter 4319.

(3) Al. 340.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ
ΤΟΥ ΧΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΟΜΟΣ Θ'.

NICEPHORI CALLISTI
XANTHOPULI
ECCLESIASTICÆ HISTORIÆ
TOMUS IX.

673 CAPUT I.

Proœmium, totius libri argumentum exponens.

Quæ catholicæ Ecclesiæ superstitute adhuc Constantino acciderint, abunde a nobis dicta esse videntur. Superest, ut quæ consecuta, et a sacro episcoporum ordine sub filiis ejus acta sunt, persequamur. Atque equidem in hoc libro commemorabo, quemadmodum Athanasius ex Galliis reversus, Eusebio restiterit; et ut imperium ad Constantem simul et Constantium, deinde autem ad solum Constantium pervenerit. Dicam præterea de Paulo, Eusebio, et Macëdonio, Constantinopolitanis antistitibus, et quæ sub his acta; et quas res Antiochiæ et Alexandriae gesserint, qui ibi minus digne sacro sunt magistratu functi; et ut Romæ cum Constantis et Julii litteris revertentes Paulus et Athanasius, sedes suas receperint, et mox ex eis rursum sint expulsi. Item de variis et in Occidente et in Oriente conciliis: in Sardica, Sirnio, Mediolano, Palestina et Seleucia coactis. Dicemus quoque de Gallo Casare, et de quibusdam hæresiarchis, Photino, Ætio, Macëdonio, Eudoxio, et duobus Apollinaribus. 674 Faciemus etiam mentionem clarorum quorundam propter virtutem virorum; præterea Eustathii et Meletii, Antiochiæ et Sebastie episcoporum. In fine, quomodo minus laudabili morte vitam finierit Constantius, exponemus. Initium autem inde sumemus.

A

ΚΕΦΑΛ. Α.

Προοίμιον τῆς τοῦ τόμου ὅλης ἐκθέσεως · ὅσα ἐντὸς περιέξει.

B

Ὑπὲρ μὲν οὖν τῶν τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ ἐπισυμβάντων, ἐτι τῷ ζῆν περιόντος τοῦ Κωνσταντίνου, ἀποχρώντως ἡμῖν εἰρῆσθαι δοκεῖ· ἐκδέχεται δὲ τὸ μετὰ τοῦτο λοιπὸν διελθεῖν, καὶ ὅσα ἐπὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ τῇ ἱερουσύνῃ ἐπράχθη. Καὶ γε τῷ παρόντι διαληψόμεθα, ὡς ἐκ τῶν Γαλλίων Ἀθανάσιος ἐπανήκων, τοῖς περὶ Εὐσέβιον ἀντεφέρετο· καὶ ὡς τὸ κράτος εἰς Κωνσταντῖνα καὶ Κωνσταντίον, εἴτα εἰς μόνον τὸν Κωνσταντίον περιέστη. Καὶ περὶ Παύλου καὶ Εὐσεβίου καὶ Μακεδονίου τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις συμβάντα. Ἐτι δὲ καὶ τὰ ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ καὶ τῶν ἀναξίως ἐκεῖσε ἱερασταμένων· καὶ ὡς ἐκ Ῥώμης γράμμασι Κωνσταντος καὶ Ἰουλίου τοῦ Ῥώμης ἐπανήκοντες Παῦλος καὶ Ἀθανάσιος ἔσχον τοὺς θρόνους· καὶ ὡς αὖθις ἠλάθησαν, καὶ περὶ τῶν ἐν Ἐσπέρᾳ καὶ Ἐν διαφόρων συνόδων τῆς ἐν Σαρδικῇ τε καὶ Σιρμίου καὶ Μεδιολάνῳ, Παλαιστίνῃ τε καὶ Σελευκείᾳ. Διαληψεται γε μὴν καὶ περὶ Γάλλου τοῦ Καίσαρος, καὶ τινων αἵρεσιάρχων, Φωτεινοῦ, Ἀετίου, Μακεδονίου τε καὶ Εὐδοκίου, καὶ τῶν δύο Ἀπολλινარიῶν. Μεμνησεται δὲ καὶ τινων ἐπ' ἀρετῇ διαβεβητων ἀνδρῶν· πρὶς δὲ καὶ Εὐσταθίου καὶ Μελετίου τοῦ τῆς Ἀντιοχείας καὶ Σεβαστείας· καὶ τέλος, ὡς οὐκ ἐπαινετῶ χρησάμενος τέλει, ἐτελεύτα Κωνσταντιος. Ἀρξομαι δ' ἐντεῦθεν.

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

Α

CAPUT II.

Ὅς οἱ περὶ τὴν Νικομηδείας Εὐσεβίου τὸ Ἀρείου δόγμα συνιστᾶν ἐθέλοντες διὰ τοῦ Ἀρειανοῦ πρεσβυτέρου ταραχὰς τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐκίνησαν.

Ut Eusebius Nicomedie episcopus, ejusque sectatores, Arii dogma confirmare volentes, per quemdam Arianum presbyterum turbas in Ecclesia concitarent.

Ἐτι περιόντι τῷ Κωνσταντίνῳ οὐδεὶς ἐτόλμα περὶφανῶς τῇ κατὰ Νίκαιαν ἀντιφέρεσθαι πίστει· κἂν καὶ τινες ἄλλως κρύφα ταύτην οὐκ ἀπεδέχοντο. Ἐπεὶ δ' ἐκείνος ἐτελεύτα τὸν βίον, οἱ ἐν μυκῷ καρδίας τὸν ἰδὼν τῆς αἰρέσεως τὸ πρὶν ἔχοντες, οἱ δὲ καὶ πρότερον ὑποπτοὶ ἦσαν, εὐθὺς ποθεῖν ἀναβραχύντες, τοῦ κρύφα λέγειν ἐξέστησαν· καὶ λοιπὴν γυμνῇ κεφαλῇ ὁμῶς πᾶσιν ἐχώρουν, τὴν Ἀρείου δόξαν μάλα κρατύνειν σπουδάζοντες· ὧν οἱ Βιθυνοὶ ἐπίσκοποι καθηγούμενοι, Εὐσεβίου τε καὶ Θεογόνου. Ῥαδίως δ' ἂν προχωρήσαι αὐτοῖς τὰ κατὰ σκοπὸν ᾔνοντο, εἰ τὴν Ἀθανασίου κάθοδον εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν εἰρξείαν. Καὶ οἱ μὲν οὕτως εἶχον γνώμης, χειρὸς ἀντικρυς εἰς ὑπουργίαν ᾤπισαν κεχρημένοι τῷ πρεσβυτέρῳ, ὃς αἰτίως καὶ Ἀρείῳ τῆς ἐπανόδου κατέστη· οὐ γὰρ Κωνσταντίνῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ Κωνσταντίνῳ τὰ μάλιστα κεχαρισμένως ἦν· οἷς δὲ πρὸς βουλῆς αὐτῷ δι' αὐτοῦ ἐπεράινετο. Τῆς γὰρ Ἐω κατάρχειν ἡδούλετο· ὅπερ τέως ἡ διαθήκη ἐπέτρεπε τοῦ πατρὸς ἦν αὐτὸς ἐγκεχεῖριτο. Κάντεῦθεν διὰ τιμῆς ἁγίων αὐτὸν, παρόρησας τε μετεδίδου πολλῆς· καὶ ἀνεκτον τὴν εἰς τὰ βασίλεια εἰσοδὸν εἶα. Καὶ τοίνυν ταῦτα γινώσκοντες τοῖς πᾶσι μᾶλλον ἐποίει, φίλον τε γνήσιον τῇ γαμετῇ τοῦ κρατοῦντος, καὶ τοῖς περὶ τὴν βασιλικὴν θάλαμον κρατοῦσιν εὐνοῦχοις, ὧν ἄρχων ἦν τῇ νικαῦτα Εὐσεβίος ὄνομα, μεγίστην ἐξουσίαν κἂν τῇ βασιλεύῳ οἰκίᾳ πάσῃ περιβεβλημένος. Οὗτος ὑπὸ καθηγότη τῷ πρεσβυτέρῳ τῆς Ἀρείου μετασχὼν λύσεως, ἐπαινέτης τῶν ἐκείνου διάπυρος ἦν, πολλοὺς τε τῶν κατὰ τὰ βασίλεια ὁμόφρονες θάτον ἐποίει. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τὴν βασιλίδι καὶ τῆς γυναικωνίτιδος καὶ τοῦ πρεσβυτέρου πρὸς τὴν δυσσεβῆ δόξαν μεθίστη. Ἐρπον δὲ τὸ κακὸν ἡρέμα τοῖς βασιλείοις, καὶ ἐπὶ τὴν βασιλέα διέβαινε, καὶ φανερόν κατὰ βραχὺ διὰ τῶν ἔσω τοῖς ἔξω ἐχώρει, καὶ ἀπανταχοῦ διέθει τῆς πόλεως. Καὶ διαλεκτικὸς τις πόλεμος ἀνεβρόγγυτο καὶ ἐν ἀγυαῖς, καὶ σιλλόγοις, καὶ καπηλείοις, καὶ πάσαις δῆτα συνάξεσι, καὶ γυναιξί· δὲ καὶ παῖδες, οὐκ ἄλλο τι διὰ σπουδῆς εἶχον ἢ περὶ δογμάτων ἐρεσκελεῖν· καὶ τῶν μὲν τῇ Ἀρείου προσκειμένων δόξη, ὡς εἴη καλὴ τε καὶ ἀγαθὴ, τῶν δὲ τὰ ἐν Νικαίᾳ δόξαντα μᾶλλον στεργόντων. Ἐρὶς δ' ἐπὶ τούτοις καὶ ζῆλος καὶ ἀπέχθεια ἀνηγείροντο.

his videlicet Arii opinioni veluti honestæ et bonæ additis, his autem decreta magis Nicæna contentibus, unde rixæ, æmulationes, et inimicitie excitatæ.

ΚΕΦΑΛ. Γ΄.

CAPUT III.

Ὅς Ἀθανάσιος ἐκ τῶν Γαλλῶν ἐπαγγέσας τὸν ἐπιστολῇ τοῦ Καίσαρος Κωνσταντίνου· καὶ ὡς ἐτελεύτησεν ὁ αὐτὸς Κωνσταντίνος· καὶ περὶ Ἀκακίου, ὃς διάδοχος Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου ἐγένετο.

Ut Athanasius ex Galliis redierit cum litteris Constantini Cæsaris; de obitu ejusdem Constantini. Item de Acacio, qui successor Eusebii Pamphili fuit.

Καὶ τοῦτο μὲν ταῖς ἀνὰ τὴν Ἐω πόλεσιν ἦν· αἱ γὰρ ἐν Ἐσπέρῃ, ἄσυχον τὸ κατὰ Νίκαιαν διετήρουν

Hic rerum status in urbibus Orientis erat. Occidentales enim Nicænum decretum inviolatum reti-

nuere. Porro Eusebio et Theognidi res, quæ incrementa sua in deterius capiebant, et quotidie, propemodum magis magisque excitabantur, ex sententia procedebant. Qui in primis studebant, id quod constituissent ad exitum perducere. Id vero erat, ut unum aliquem qui opinionis eorum esset, Alexandrinæ ecclesiæ hierarcham præficerent. Sed consilium eorum ab Occidente reversus impedivit Athanasius, unius Augustorum, junioris videlicet Constantini, qui Occidentalibus Gallis imperabat, litteris fretus. Is namque ubi cognovit, patrem cognominemque suum, Athanasii exsilium testamento abrogasse: reditu concessio, ut Alexandriam is reverteretur, curavit. Litteræ quas secum attulit, hisce verbis scriptæ erant: « Constantinus Cæsar populo catholicæ ecclesiæ Alexandrinorum. Non puto sacris animis vestris excidisse, quam ob causam Athanasius adorandæ legis sacerdos, ad tempus in Gallias missus fuerit. Cum enim sanguinariorum infestorumque inimicorum feritas capiti ejus ad periculum creandum immineret, ne per improborum perversitatem extremum discrimen adiret, sed ut immanitas ea eluderetur, e faucibus ingruentium ei virorum ereptus, in ditione mea vivere jussus est, ita ut in ea qua versatus est urbe, res ei necessariae omnes abunde suppeditarent. Quamvis præclara ejus virtus, divino confusa auxilio, durioris fortunæ graves ærumnas maxime sublevet, atque adeo contemnat. **676** Sed enim tametsi dominus noster beatæ memoriæ Constantinus Augustus, pater meus, episcopum hunc in locum suum apud gravissimam pietatem vestram restituere constituit: tamen posteaquam humana sorte præventus prius obdormivit, quam votum suum impleverit: convenire mihi visum est, consilium divinæ recordationis imperatoris, per successionem ad me transmissum, perficere. Qui vir ubi in conspectum vestrum venerit, qua apud me acceptus fuerit veneratione, cognoscetis. Neque adeo mirandum est, si quid a me pro eo est factum. Animum namque meum ad id, cum desiderii vestri facies, tum tanti viri species movit et excitavit. Divina providentia vos conservet, fratres dilecti. » Secundum hæc litteras, suaviter ab Alexandrinis susceptus Athanasius, Ægypti ecclesiæ administravit. Eusebius vero tanquam telo quopiam, sic reditu illius ictus, sycophantiis oppugnare eum rursus, et rem ad seditionem perducere est aggressus, negotiumque adeo ei novis calumniis exhibuit. Citra moram enim omnem imperatore adito, illum ut virum seditiosum, et qui ecclesiasticas constitutiones ordinemque turbaret, ac citra episcoporum sententiam sibi ipsi ingressum in ecclesiam usurparit, detulit. Tanto tempore certe imperatorem permovit, ut illum rursus sede episcopali deturbarit, sicuti postea dicemus. Eo tempore Eusebius quoque qui Pamphili cognomen sortitus fuerat, simul et episcopali functione

A δόγμα· τὸ δὲ πρᾶγμα τοῖς ἀμφὶ Εὐσέβιῳ τε καὶ Θέογνιν, ἐπὶ τὸ χεῖρον τὴν ἐπίδοσιν προσλαβάνον, καὶ καθεκάστην ὡς εἰπεῖν ἀναπτόμενον, κατὰ γνώμην ἐκείνοις· προὐχόμενον. Καὶ γὰρ διὰ σπουδῆς εἶχον καὶ τὸ δόξαν ἀγαγεῖν εἰς πέρας. Τὸ δ' ἦν ἕνα τῶν δημοφρόνων αὐτοῖς τῇ Ἀλεξανδρείᾳ ἱεραρχεῖν καταστήσαι. Ἀλλὰ φθάσει τὴν βουλὴν αὐτῶν διελύττας ἐκ τῆς ἐσπέρας ἐπανιῶν Ἀθανάσιος, ἐνδὲ τῶν Αὐγουστων, τοῦ νεωτέρου δηλαδὴ Κωνσταντίνου, ὃς τῶν πρὸς ἑσπέραν Γαλατῶν ἤρχε, γράμμασιν ὠπλισμένος. Μαθὼν γάρ, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ καὶ ὁμώνυμος τὴν ἐξορίαν ταῖς διαθήκαις ἀνεῖλε, τὴν ἀδόξον αὐτῷ ἐπιτρέψας, τὴν Ἀλεξανδρείαν καταλαβεῖν παρεσκεύαζεν. **Α** δ' οὖν ἐπεφύετο γράμματα, οὕτως ἐπὶ λέξεως εἶχον· « Κωνσταντίνος Καῖσαρ τῷ λαῷ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρέων. Οὐδὲ τῆς ὑμετέρας ἱερᾶς ἐννοίας· ἀποπεφυγένας τὴν γνώσιν εἶμαι· διὰ τί τὸν Ἀθανάσιον τὸν τὸν προσκυνητοῦ νόμου ὑποφύτην πρὸς κατὸν εἰς τὰς Γαλλίας ἀπεσταλθῆαι ἐγγεγόνει· ἵνα ἐπειδὴ ἡ ἀγριότης τῶν αἰμοδόρων αὐτοῦ καὶ πολλῶν ἐχθρῶν εἰς κίνδυνον τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ κεφαλῆς ἐπέμενε, μὴ ἄρα διὰ τῆς τῶν φαύλων διαστροφῆς ἀνήκεστα ὑποστή· πρὸς τὸ διαπαῖξαι τοῖνον ταύτην, ἀφηρέθη τῶν φαραγγῶν τῶν ἐπικειμένων αὐτῷ ἀνδρῶν, καὶ ὑπ' ἐμοὶ διάγειν κεκέλευται οὗτος, ὡς ἐν ταύτῃ τῇ πόλει ἐν ἣ διέτριβε, πᾶσι τοῖς ἀναγκαίοις ἐμπλεονάζειν· εἰ καὶ τὰ μάλιστα αὐτοῦ ἡ αἰδέσιμος ἀρετὴ ταῖς θείαις πέποιθεῖται βοηθείαις, καὶ τὰ τῆς τραχυτέρας τύχης ἄχθῃ ἐξουθενεῖ. Τοιγαροῦν εἰ καὶ τὰ μάλιστα πρὸς τὴν προσφιλεστάτην ὑμῶν θεοσέβειαν ὁ δεσπότης ἡμῶν ὁ τῆς μακαρίας μνήμης Κωνσταντίνος, καὶ σεβαστὸς ὁ ἐμὲς πατὴρ, τὸν αὐτὸν ἐπίσκοπον τῷ ἰδίῳ τόπῳ παρασχέτω. Ἐν προφύξει· ὅμως ἐπειδὴ ἀνθρωπίνῳ κλήρῳ προληψθεὶς, πρὸ τοῦ τὴν εὐχὴν πληρῶσαι ἀνεπαύσατο, ἀκόλουθον ἡγησάμεν τὴν προαίρεσιν τοῦ τῆς θείας μνήμης βασιλέως διαδεξάμενος πληρῶσαι. Ὅστις ἐπειδὴ τῆς ὑμετέρας τύχῃ προσέφωος, ὥς αἰδοῦς παρ' ἐμοὶ τετύχηκε γινώσκει. Οὐ γὰρ θαυμαστὸν εἰ τι δ' ἂν ὑπὲρ αὐτοῦ πεποιτήκα· καὶ γὰρ τὴν ἐμὴν ψυχὴν ἡ τε τοῦ ὑμετέρου πόθου εἰκὼν, καὶ τὸ τηλικούτου ἀνδρὸς σχῆμα, εἰς τοῦτο ἐκίνει καὶ προέτρεπεν. Ἡ θεὰ πρόνοια ὑμᾶς διαφυλάξει, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί. » Κατὰ δὲ τὴν γραφὴν ταύτην ἡρώως παρὰ τοῖς Ἀλεξανδρεῦσιν εἰσδεχθεὶς Ἀθανάσιος, τὰς κατ' Αἴγυπτον ἐκκλησίας διεῖπεν. Οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον, οἳ τινι βέλῃ τῇ καθόδῳ ἐκένου πληγέντες, διαβάλλειν αὐτὸς καὶ στασιάζειν ἐπεχείρουν, καὶ πράγματα παρῆχον ἐτέρων διαβολῶν. Ὅσον γὰρ τάχος ἐς βασιλεῖα φοιτῶντες, ὡς στασιώδῃ διέβαλον, καὶ ὡς τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν συγχέοντα. Δίχα γὰρ γνώμης ἐπισκόπων ἑαυτῷ τὴν ἐπὶ τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπέτρεψεν εἰσοδόν. Ἐπὶ τὸσον δὲ τὸν βασιλεῖα ἡρέθισαν, ὡς αὐτὸν αὐτὸς ἀπελάσαι τοῦ ὀρόνου, ὡς αὐτίκα δὴ μάλα ἐροῦμεν. Τηνικαῦτα δὲ καὶ Εὐσέβιος ὃς τὴν Παμφίλου ἐπωνυμίαν κεκλήρωτο, τὴν ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαι-

στίνης ἐπισκοπῆν, καὶ τὸν βίον ἀπολιπὼν, Ἀκάκιον ἔσχε διδάσχον· ὃς ὅπ' ἐκείνου δὴ τοὺς ἱεροὺς νόμους μαθὼν, οὗ μείων δὲ καὶ τὴν ζῆλον ἐκείνου αὐχῶν, φθάζειν τε εἰς κάλλος καὶ ἀστεὺς μάλα ἐγένετο. Καὶ πολλὰ μὲν συγγράμματα σπουδῆς ἄξια καταλείπειν· εὖ δὲ καὶ τὸν τοῦ διδασκάλου βίον συνεγράψεν. Ἐν δὲ πολλῷ δὲ καὶ Κωνσταντίνος ὁ Καίσαρ, τῷ ἀδελφῷ Κῶνστα εἰς διαφορὰν καταστάς, ἄτε δὴ τοῖς ἐκείνου μέρεσιν ἐπιὼν, χάντεσθαι πολλοῦ δεινοῦ συρράγέντος αὐτοῖς, ὑπὸ τῶν ἐκείνου ἡγεμονίων περὶ Ἀκυλίαν κτίννυται Κωνσταντίνος· καὶ ἡ Ῥωμαίων ἀρχή, ὅση μὲν πρὸς ἐσπεραν Κῶνσταντι, ἡ δὲ πρὸς Ἐὼ πᾶσα τῷ Κωνσταντίνῳ ὁπὸ χεῖρα ἐγένετο.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Ὅς Ἀλεξάνδρου τοῦ Κωνσταντινουπόλεως τελευτήσαντος, Παῦλος καὶ Μακεδόνιος παρὰ τῶν εὐσεβῶν καὶ Ἀρειανῶν τὸν θρόνον ἐλάβαν· καὶ ὡς μετὰ Παῦλον ὑπερῖον γενόμενος, ὁ Νικομηδεὺς Εὐσέβιος εἰς τὸν ἐκείνου τόπον καθίστατο.

Ἐν δὲ Κωνσταντινουπόλει ἑτέρα ταραχὴ τὴν Ἐκκλησίαν ἐλάμβανεν. Ἀλεξάνδρου γὰρ τοῦ ταύτης ἐπισκόπου, ὃς ταῖς εὐχαῖς κατηγωνίστατο Ἀρειον, μετὰ ἑτῆ μὲν τρία καὶ εἴκοσι τῆς ἐπισκοπῆς, ὁκτώ δὲ πρὸς τοῖς ἑννεήκοντα τῆς ζωῆς τὸ βιοῦν μεταλλάξαντος, Παῦλος τὴν ἀρχιερωσύνην ἐλάμβανεν· ὡς μὲν Ἀρειανοὶ διαβάλλουσιν, ἑαυτῷ τὴν προεδρίαν ἰδιωσάμενος, γνώμης ἄνευ Εὐσεβίου τοῦ Νικομηδεῖας, καὶ Θεοδώρου τοῦ τῆς Πηρίνθου προέδρου, ἣ νῦν Ἡράκλεια λέγεται, ὅς ἐκ πολλοῦ ἢ τοῦ Βυζαντίου χειροτονία διέφερον, ἔγγειτόνων μάλιστα οὖσιν· ὡς δὲ τάληθες ἔχει Ἀλεξάνδρου κρίσαι τε καὶ ἐπιλογῇ παρὰ τῶν τηνικάδων ἐνδημούντων ἐπισκόπων τὴν χειροτονίαν εἰλῆφαι. Ἐπεὶ γὰρ ἐν βαθεῖ γήρᾳ Ἀλέξανδρος ἔμελλε τελευτᾶν, τῶν περὶ αὐτὸν ἐρωτῶντων ποῖω ἂν ἐπιτερεπτεόν εἶναι τὸν θρόνον, δεῖν ἐλέσθαι τὸν ἕτερον εἰληγεῖτο. Καὶ εἰ μὲν τὸν βίον ἀγαθὸν τε καὶ δόκιμον τὰ θεῖα, καὶ διδασκαλικὸν Παῦλον ἔχετε, ἔλεγε, τὸν πρεσβύτερον, ὃς νέος μὲν τὴν ἡλικίαν ἦν, γηραλέον δὲ προϋβάλλετο φρόνημα· εἰ δὲ πραγματικὸν τινα καὶ μὴ φαῦλος πρὸς τοὺς ἐν δυνάμει τῶν ἀρχῶν καὶ τὰς ὁμιλίας ἔχοντα, καὶ τῷ τῆς εὐλαβείας προσήματι, ἐν πολλῷ τῷ μέτρῳ ἀμείνων ἐστὶ Μακεδόνιος. Καὶ ἄμφω δὲ μαρτυρίαν πρὸς Ἀλεξάνδρου σchein οἱ Μακεδονίου ἐπαινέται φασί· καὶ δεινὸν μὲν περὶ λόγους γενέσθαι τὸν Παῦλον, κρειττόνως δὲ βιοῦν Μακεδόνιον. Τρυφήν δὲ τὸν Παῦλον, καὶ ἀδιαφορίαν τοῦ ζῆν διαβάλλουσιν· οἷον οὖν, ὡς οὐκ ἀγεννῆς· περὶ λόγους ἦν· ἐπ' ἐκκλησίας δὲ διδασκεῖν μάλα δεξιῶς· ἔχων δὲ Παῦλος, τοῖς ἐξωρρόποις τῶν πραγμάτων καὶ περὶ συνουσίας ἀνθρώπων, τὸ ἑαυτὸν ἀποφάρεσθαι, ὡς δεικνύουσιν αἱ συμβάσεις· περιστάσεις αὐτῷ· οὐδεμίαν γὰρ διέλυτεν, ὡς οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα δεινοί. Καὶ ἐρ δὲ τῷ πλήθει σφόδρα φιλούμενος, κακῶς ἔσχε παρὰ τῶν ἀντικαθισταμένων τοῖς ἐν Νικαίᾳ δόξασιν. Καὶ δὴ πρώτην

A Cæsareæ Palestine, et vita ipsa relicta, Acacium (1) habuit successorem. Qui cum magistro illo sacras leges didicisset, ardoremque et æmulationem illius referret, facundia venusta et faceta celebris admodum fuit. Et cum libros multos non poenitendos reliquit, tum præceptoris sui vitam pulchre descripsit. Nec multo post Constantinus Cæsar fratri Constanti adversus (nam in ditionem illius impetum fecerat, unde grave bellum inter eos motum) a ducibus illius non longe ab Aquileia cæsus est (2). Sic Romanum imperium quod in Occidentem vergit, Constanti: Orientale autem totum Constantio cessit.

677 CAPUT IV.

B Ut Alexandro Constantinopolitano episcopo defuncto, Paulus et Macedonius piorum et Ariariorum electione locum ejus obtinuerint: et ut Paulo in exsilium acto. Eusebius Nicomediensis in ejus locum sit successus.

Constantinopoli vero tumultus alius ecclesiam invasit. Alexandro enim ejus episcopo, qui præcationibus Arium expugnaverant, episcopatus quidem sui vicesimo tertio, ætatis autem nonagesimo octavo anno, vita defuncto, Paulus in locum ejus est subrogatus: ut quidem Ariani calumniantur, sibi ipsi dignitate ea præter Eusebii Nicomedis et Theodori Perinthii, quæ nunc Heraclea dicitur, episcoporum sententiam (ad quos dudum, utpote vicinos maxime, Byzantii episcopi ordinatio pertinuerit) vindicata: ut autem veritas ipsa fert, Alexandri judicio et designatione, episcoporumque qui tum ibi aderant, suffragio accepta. Siquidem in extrema senectute Alexander jam moriturus, familiaribus ejus cum rogantibus, eam sedem ea committenda esset: e duobus alterum eligendum suavit. Ac si quidem episcopus creandus est rebus divinis probatus, et ad docendum idoneus, Paulum habetis, inquit, presbyterum, qui ætate quidem juvenis est, animum vero senilem obtinet. Sin deligendus, qui rebus agendis aptus sit, et ad consuetudinem magnorum virorum, qui cum potestate rempublicam gerunt, accommodatus: ea re, et præterea specioso reverentiæ habitu multis modis præstantior fuerit Macedonius. Et ambos, Macedonii laudatores testimonium ab Alexandro tulisse dixerunt: Paulum quidem ut doctrina et eloquentia clarum, Macedonium autem veluti vita meliorem. Idem Paulum ob delicias et vitam liberiores reprehendere. Videtur sane Paulus eruditione singulari fuisse, et ad docendum in ecclesia valde commodus. Tractandis autem profanis negotiis, et in hominum convictu, posteriores partes tulit, sicuti pericula, quæ ei accidere, ostendunt: quorum ille nullum, sicuti harum rerum periti faciunt, discussit. Et quamvis multitudini vehementer charus esset, male tamen ab eis est accep-

(1) Hic Agapius dicitur, Tripart. lib. iii, cap. 5.

(2) Corpus ejus in fluvium Alsam est projectum.

ius, qui Nicæna decreta oppugnarunt. Ac prima statim accusatione, quasi non secundum leges viveret, sede dejectus, et exsilio damnatus est. In quo etiam, inimicis ejus id procurantibus, strangulatus, mortem oppetiit. Sed hæc postea accidere. **678** Tum vero de episcopi electione ingens motus est exortus. Superstite namque Alexandro, non multa Ariani usi sunt libertate, superioresque eis facere qui ὁμοούσιον consubstantialia profiteri docuerunt: quod scilicet Arium fœdissima mortis, per divinam prorsus vindictam, absumptum vidissent. Ut vero Alexander mortuus est, plebs in duas partes scissa, ad apertas progressa est inimicitias, et contentio dubia multitudinem occupavit. Nicænæ enim fidei sectatores Paulum episcopum designabant: Ariani autem Macedonio sacram administrationem committere contendebant. In ea sane ecclesia quæ Pacis nomen obtinet, quæque Dei Sapientiæ templo vicina est, cum prærogativa defuncti episcopi sententiæ, Paulus episcopus est rantantius. Quam electionem imperator graviter tulit: peregre enim tum advenerat, et concilio veterum Pauli inimicorum coacto, illum quidem ut sacro munere indignum deiecit, thronumque Eusebio Nicomediensi concessit: cum quidem id canon ecclesiasticus interdiceret, episcopos ex una urbe in aliam transire vetans. Nihil autem mirandum est, qui sic contra Unigeniti divinitatem rabie furentes ferantur, si absque timore omni leges quoque ejus transgrediantur. Sed hoc ille non tum primum ausus est. Antea namque cum Beryti episcopatum gereret, Nicomediam quoque inde transiit. His actis, Constantius Antiochiam venit.

CAPUT V.

Ut Eusebius coacta Antiochiæ synodo, aliam fidei promulgavit expositionem. Et ut episcopatum abragurit magno Athanasio. Item de Eusebio Emeseno.

Eusebius autem, ampliore eo modo auctus potestate, non moderate se gessit: sed omnem, ut in proverbio est, movit funem, ut quod semel statuisset, efficeret. Et commodum ecclesia Antiochena decimo tum post jacta ejus fundamenta anno absoluta erat: quam, Constantino filio administro usus magnifice ex ipsis fundamentis magnitudine simul et pulchritudine nulli secundam Constantinus exstruxit. Itaque prætextu et occasione encæniorum, et dedicationis templi ejus, per opportunum Eusebio visum est, concilium cogere ad professionem τοῦ ὁμοουσίου consubstantialis aperte abolendam, et decreta Nicæna immutanda. **679** Et convenere undequaque Antiochiam episcopi nonaginta septem numero: ubi tum post Euphronium, Ecclesiæ Placitus præfuit: Hierosolymis autem, post Macarium, Maximus: qui consulto ad synodum eam venire renuit, secum ipse considerans (1), ne quid rursus præter animi sententiam

(1) Ἐπιλογισάμενος ὡς εἴη ἀρπυγίς, καὶ τῇ cyp. 8.)

γραφὴν ὑποστάς, ὡς μὴ κατὰ νόμους βιούς, τοῦ θρόνου ἐβρίφη, καὶ ἀτίθω κατεδικάσθη φυγῇ· ἐν ᾗ καὶ τὸν δι' ἀγχόνης ὑπέστη θάνατον, τοῦτο τῶν ἀπεχθῶς ἐχόντων συσκευασμένων αὐτῷ. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὑπερὸν ἐγεγόνει· τότε δὲ διὰ τὴν χειροτονίαν, πολλοὺς κλύδων τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀνερρύπιζετο· περιόντος γὰρ Ἀλεξάνδρου, οὐκ ἐν πολλῇ παύσει· ἦσαν οἱ περὶ Ἀρείον. Περιεγένοντο δὲ οἱ τὸ ὁμοούσιον προσθεύοντες· καὶ ταῦτα· ἰδόντες οὕτως αἰσχίστην μὲν διαβρώγαν τὸν Ἀρείον κατὰ θεομνησίαν πάντως. Ὡς δ' ἐτελεύτα, διχῇ τὸ πλῆθος διαίρεθ' ἐν εἰς φανεράν καθίσταντο ἐξορᾶν· καὶ ἀμφήριστος· ἕως τὰ πλῆθη ἐλάμβανεν. Οἱ γοῦν τὰ ἐν Νικαίᾳ στέργοντες Παῦλον προεχειρίζοντο· οἱ δὲ περὶ Ἀρείον Μακεδονίῳ ἐσπεύδον τὰς ἱεράς ἐγχειρίσεις ἡνίας. Καὶ ὅτι ἀνὰ τὴν ἐπώνυμον τῆς εἰρήνης· ἐκκλησίαν γινόμενοι, ἣ ἐχόμενα τοῦ τεμένους τῆς Θεοῦ σοφίας· ἐστίν, ἐνθα δὴ μάλιστα ἡ τοῦ ἀποικομένου ἐπισκόπου ἐσπουδάζετο δοξά, Παῦλος ἐπίσκοπος ἀνηγγόρευτο. Χαλεπῶς δ' ὁ κρατὺς ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ ταύτῃ διατεθείς, ἀπίδημος γὰρ ὢν παρεγένετο, καὶ συνέδριον καθίσας τῶν πάλαι Παύλῳ ἀπεχθανομένων, τὸν μὲν ὡς ἀνάξιον δέθεν τῆς ἱερατείας· ἀπώστα· τῷ δὲ Νικομηθείᾳ Εὐσεβίῳ ἐγχειρίζει τὸν θρόνον· καὶ ταῦτα τοῦ κανόνος ἀπαγορευόντος μὴ μεταβαίνειν ἐπισκόπους εἰς ἐτέρας πόλεις. Καινὸν δὲ οὐδὲν οἱ οὕτω κατὰ τῆς τοῦ Μονογενοῦς λελυττηκότες θεότητος, εἰ καὶ τοὺς ἐκείνου νόμους παρέβαινον ἀδεῶς. Οὐ μὲν τοῦτο πρῶτον ἐτόλμα· ἀλλὰ καὶ πρότερον τῇ Βηρυτιῶν ἱερατεύσας, εἰς τὴν Νικομηθείαν μετεπήδησε. Ταῦτα πράξας Κωνσταντῖος, εἰς Ἀντιόχειαν παρεγένετο.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Ὡς Εὐσέβιος ἐν Ἀντιοχείᾳ συνέδριον ἐργασάμενος, ἐτέλειαν ἐλάθειν πίστεως ὑπηγόρευσε· καθέλει δὲ καὶ τὸν πολλὸν Ἀθανάσιον. Ἐτι δὲ, καὶ περὶ Εὐσέβιου τοῦ Ἐμεσηνοῦ.

Οὕτω δὲ ὁ Εὐσέβιος μαζῶνα προσεληφώς δύναμιν, οὐ καθεκτῶς εἶχε· πάντα δὲ κάλων ἐκίνει, τὸ τοῦ λόγου, ὃ καθάπαξ προῦθετο πράξει. Καὶ δὴ· ἐξεργασθείσης τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκκλησίας, δεκάτῳ ἔτει μετὰ τὴν τῶν Θεμελίων καταβολήν, ἣν ὑπουργῶ τῷ Κωνσταντίνῳ χρησάμενος, μεγαλοπρεπῶς ἐξ αὐτῶν κρηπίδων Κωνσταντῖνος ἀνέγειρε, μεγέθει καὶ κάλλει οὐδεμιᾷ λειπομένην· τῇ προσάσει οὖν τῶν ἐγκαινίων αὐτῆς, ἐγκαιρον ἔδοξε τοῖς περὶ Εὐσέβιον σύνοδον ἀθροῖσαι, ἐπὶ τῇ τοῦ ὁμοουσίου προφανῶς καθαιρέσει, καὶ μεταποιήσει τῶν ἐν Νικαίᾳ δοξάντων. Καὶ δὴ συνῆλθον ἀπανταχόθεν ἐπισκοποὶ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν· ὧς καὶ ἡ τελοῦντες τὸν ἀριθμόν. Ἦγειτο δὲ τηλικαῦτα μετὰ Εὐφρόνιον τῆς Ἀντιοχείας Πλάκηντος· τῆς δ' ἐν Ἱεροσολύμοις μετὰ Μακάριον Μάξιμος· ὃς ἐπίτιδος παραγενέσθαι τῇ συνόδῳ ταύτῃ ἀπέπειτο, ἐν νῷ θέμενος, μὴ καὶ αὐτοῖς παρὰ γνώμην πράξει, ὥσπερ καὶ πρότερον μὴ ἔκων τῇ Ἀθανασίου καθαιρέσει καθυπογράψας. Ἀλλ' οὐδὲ ὁ Πά-

καθαίρεται Ἀθανασίου υπογράφας. (Socrat. lib. II,

μης ἐπίσκοπος, Ἰωύλιος οὗτος ἦν, διαδεξάμενος Ἀ
 Σηδαστρον, τῇ συνόδῳ ἐπεχωρίασεν, οὔτε δι' αὐτοῦ,
 οὔτε μὴν διὰ τινος τὸν ἐκείνου τόπον ἐπέχοντος· καὶ
 ταῦτα κανόνος θεσπίζοντος ἐκκλησιαστικοῦ, μὴ δεῖν
 εἶναι γνώμης ἀνευ τοῦ Ῥωμαίων ἡγουμένου τὰς ἐκ-
 κλησίας συνοδικῶς κανονίζεσθαι. Ἄλλ' οὐδὲ τῶν Ἀλ-
 λων Ἰαλῶν ἢ τῶν ἐπέκεινα Ῥωμαίων οὐδεὶς ἐκείσε
 συνῆλθε. Πέμπτον τοῦτο ἦν ἀπὸ τῆς Κωνσταντινου
 τελευτῆς ἔτος, καὶ ἡ σύνοδος τοῦ βασιλέως παρόντος
 συνεκροτεῖτο. Ἡτιῶντο δὲ οἱ περὶ Εὐσέβιον Ἀθανά-
 σιον, ὡς θεσμούς ἐκκλησιαστικούς παραλῦσι. Πρὶν
 γὰρ ἐπιτραπέειν συνοδικῶς, τὸν θρόνον ἀνέλαβε·
 πολλοί, δὲ καὶ θάνατον προξενῆσαι, στάσει· ἐν τῇ
 εἰσόδῳ γενομένης αὐτοῦ· ὧν οἱ μὲν ἀνῆρέθησαν, οἱ
 δ' ἐξημίονται, δικαστικῇ ἐξετάσει παραδοθέντες.
 Πόλλης δὲ καὶ ἄλλης κατ' Ἀθανασίου ἐξυφανθείσης
 διαβολῆς, πρῶτον μὲν Εὐσέβιον, ὃς ἐπεκλήθη Ἐμε-
 σσην, εἰς τὴν Ἀλεξανδρου ψευδίζονται, περὶ οὗ ὕστερον
 ἐροῦμεν· δείσαντος δ' ἐκείνου τὴν εἰς Ἀλεξάν-
 δρειαν ἀφίξιν, Γρηγόριον ἐψήφισαντο. Εἴτα εἰς τὴν
 τοῦ δόγματος ζητήσιν ἐλθόντες, οὐδὲν εἶχον μέψα-
 σθαι τῶν ἐν Νικαίᾳ πραχθέντων· χώραν γε μὴν δε-
 δῶκασιν πυκνὰς συνόδους ποιεῖν, καὶ ἄλλους ὅρους
 πίστεως ἀγορεύειν· ὡς τῇ κατὰ μικρὸν ὑπεξαλλαγῇ
 ἡρέμα εἰς τὸν Ἀρειανικὸν βυθὸν ἐμπεσεῖν. Ἀλλὰ
 ταῦτα μὲν ὅπως ἐγένετο, σαφέστερον ἢ ἱστορίᾳ δη-
 λώσει· ἃ δ' ἔγραψαν τοῖς κατὰ πόλιν ἐπισκόποις
 ἦσαν ταῦτα· « Ἡμεῖς οὔτε ἀκόλουθοι Ἀρείου γεγό-
 νημεν· πῶς γὰρ ἐπίσκοποι· ὄντες ἀκολουθήσομεν
 πρεσβυτέρῳ; οὔτε ἄλλην τινὰ πίστιν παρὰ τὴν ἐξ
 ἀρχῆς ἐκτεθειμένην δεδέξαμεθα. Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς; ἐξε-
 τασταὶ καὶ δοκιμασταὶ τῆς πίστεως αὐτοῦ ᾗ γινόμενοι,
 μᾶλλον αὐτὸν προσεχάμεθα, ἢ περ ἡκολουθήσαμεν.
 Καὶ γνώσεσθε ἀπὸ τῶν λεγομένων· μεμαθηκάμεν
 γὰρ ἐξ ἀρχῆς, εἰς ἕνα Θεὸν τὸν τῶν ὅλων πιστεύειν,
 τὸν πάντων νοητῶν τε καὶ αἰσθητῶν δημιουργόν τε
 καὶ προνοητήν· καὶ εἰς ἕνα Υἱὸν τοῦ Θεοῦ μονο-
 γενῆ, πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ὑπάρχοντα, καὶ συν-
 όντα τῷ γεγεννηκότῃ αὐτοῦ Πατρὶ, δι' οὗ καὶ τὰ
 πάντα ἐγένετο τὰ ὁρατὰ καὶ ἀόρατα· τὸν ἐπ' ἐσχάτων
 τῶν ἡμερῶν κατ' εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς κατελθόντα,
 καὶ σάρκα ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου ἀνελήψατα,
 καὶ πᾶσαν τὴν πατρικὴν αὐτοῦ βουλὴν συνεκπεπλη-
 ρωκότα· πεπονημένοι τε καὶ ἐγγερόθαι· καὶ εἰς οὐ-
 ρανούς· ἀνεληλυθέναι· καὶ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς κα-
 θέζεσθαι· καὶ ἐρχόμενον χρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς·
 καὶ διαμένοντα βασιλεῖα καὶ Θεὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.
 Πιστεύομεν καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Εἰ δὲ δεῖ προσ-
 θεῖναι, πιστεύομεν καὶ περὶ σαρκὸς ἀναστάσεως
 καὶ ζωῆς αἰωνίου. » Ταῦτα πρῶτον γράψαντες τοῖς
 ἐπισκόποις ἀπέστειλαν, παρασιωπήσαντες, πότερον
 συναϊδίας· ἔστιν ἢ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ, ἢ τοῦναντίον·
 τῇ δ' Ἀντιόχου ἐπιμελῆσαντες ὥσπερ τῆς προτέρας κα-
 τεγνωκότες ἐκθέσεως, ἑτέραν πίστιν ὑπαγορεύουσι
 κατὰ πάντα τῇ ἐν Νικαίᾳ συνάδουσαν· οὐκ οἶδα εἰ
 μὴ ἐννοῖα τις ἀφανὺς ἐγκρατεῖται τοῖς ῥητοῖς. Περὶ δὲ
 τὸ τέλος, καὶ ταῦτά φασί· « Ταύτην οὖν ἔχοντες τὴν
 πίστιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ, πᾶσαν
 αἵρετικὴν ἀναθεματίζομεν κακολογεῖν· καὶ εἰ τις

faceret : sicuti antea, cum invitus etiam Athanasii
 exancturationi subscripsit. Sed neque Romanus
 episcopus Julius, Sylvestri successor, vel per
 seipsum, vel per quempiam qui locum ejus obti-
 neret, synodo ei interfuit : cum quidem ecclesia-
 stico canone sanctum sit, non oportere ecclesias
 citra Romani episcopi sententiam in synodis quid-
 quam statuere. Ex Italia quoque ipsa et provinciis
 ulterioribus nemo Romanus eo venit. Quintus tum
 a Constantini obitu annus erat, et synodus impe-
 ratore præsente agebatur. Eusebiani Athanasium
 accusarunt, quod sanctiones ecclesiasticas trans-
 gressus esset, prius scilicet thronum eum rece-
 pisse, quam ei a synodali episcoporum conventu
 id permissum esset, asseverantes. Et quod multis
 præterea mortis causa exstisset, seditione in in-
 gressu ejus coorta : in quo nonnulli cæsi, nonnulli
 judicum quæstioni traditi, pecunia multati essent.
 Multis insuper aliis calumniis in Athanasium textis,
 primum Eusebium, qui Emesenus cognominatus
 est, Alexandriae antisitem designarunt, de quo
 postea dicemus. Eo vero Alexandriam adire me-
 tuente, Gregorium suffragiis suis delegerat. Deinde
 quæstione de doctrina mota, nihil illi quidem,
 quod in Nicænis actis reprehenderent, habuere :
 opportunitatem tamen crebras synodos cogendi,
 aliasque fidei formulas promulgandi præbuere, ut
 alia atque alia subinde mutatione pedetentim in
 gurgitem Arianorum homines delaberentur. Hæc
 quemadmodum processerint, apertius historia ipsa
 indicabit. Quæ autem ad urbium episcopos passim
 scripsere, hæc fuere : « Nos neque Aarii sectatores
 fuimus (quomodo enim episcopi presbyterum
 consecraremur?), neque aliam quampiam fidem,
 præterquam quæ ab initio promulgata est, recepi-
 mus. Sed excussa explorataque ejus fide, illum
 potius recepimus, quam secuti sumus. Id quod
 ex verbis nostris cognoscetis. Didicimus namque
 ab initio, credere in unum rerum universarum
 Deum, omnium intelligibilium simul et sensibilium
 conditorem et provisorem. **630** Et in unum Fi-
 lium Dei unigenitum, qui ante omnia sæcula
 exstat, et simul exsistit cum eo qui eum genuit
 Patre : per quem omnia facta sunt, visibilia juxta
 D et invisibilia. Qui extremis diebus juxta benepla-
 citum Patris descendit, et carnem ex Virgine
 sancta recepit, et omnem paternam ejus volunta-
 tem simul explevit. Qui et passus est, et resusci-
 tatus : et reversus in cælos, sedet in dextra Patris.
 Qui venturus est ad judicandum vivos et mortuos,
 et mansurus rex et Deus in sæcula. Credimus
 etiam in Spiritum sanctum. Si vero addere oportet,
 credimus quoque de carnis resurrectione, et vita
 æterna. » Hæc primum scripta ad episcopos mise-
 runt, silentio, utrum coæternus sit, aut consub-
 stantialis Patri Filius, an contra, prætereuntes.
 Porro Antiochiæ morati, perinde atque priore
 formulam damnassent, professionem aliam fidei
 edidit, in omnibus Nicænæ consonam : nescio

tamen an non occulta verbis ejus sententia quæpiam insit. Ad finem porro hæc adjecere : « Hanc igitur obtinentes fidei persuasionem, coram Deo et Christo ipso, omnem hæreticam pravamque anathemate jugulamur opinionem. Et si quis contra sanam rectamque Scripturarum fidem docet, dicens aut tempus aut sæculum esse, vel fuisse, antequam Filius Dei fuerit, anathema sit. Et si quis dicit Filium creaturam, perinde atque unam aliquam creaturam : aut geminum, perinde atque unum aliquod geniminum, et non sicuti divinæ Scripturæ de prædictis omnibus prodidere sentit : aut si quis aliud docet vel annuntiat, præterquam quod accepimus, anathema sit. Nos enim omnia quæ ex sacris Litteris a prophetis et apostolis tradita sunt, vere atque aperte et credimus et sequimur. » In hac formula cum immutabilem et inalterabilem Filii divinitatem, imaginemque non differentem a divina substantia et consilio et potestate et gloria, atque primogenitum omnis creaturæ clare dixerint : nescio quomodo etiam consubstantiali ipso Patri dicere detrectaverint. Vulgarunt sane quidam, fidem talem sic se invenisse scriptam, et a Luciano conceptam, qui Nicomediæ martyrio decertavit, viro divino, et in sacris litteris supra cæteros apprimè erudito : amplitudine, ut equidem puto, martyris, celebritatem potius scripto suo vendicantes, quam vera dicentes. **681** Interfuit autem concilio huic Eusebius, qui ex Nicomediensi ad Constantinopolitanam sedem est translatus; Acacius Eusebii Pamphili throni juxta et eruditionis successor; Patrophilus Scythopolitanus; Theodorus Heracleotes seu Perinthius, vir præclarus, qui Evangeliorum expositiones edidit; Eudoxius Germaniciensis, qui post Macedonium Constantinopolitanam Ecclesiam gubernavit; Gregorius, quem Ecclesiæ Alexandrinæ episcopum designaverant, qui omnes eadem sentiebant : sed et Dianius Cæsareæ Cappadociæ, et Georgius Laodiceæ Syrorum episcopi, alique plures insignium thronorum metropolitana dignitate præditi antistites : præter Julium Romæ et Maximum Æliæ episcopos, qui ob eas quas paulo ante recensuimus causas non affuere. Ad illos etiam Eusebius Eme-senus accessit. De eo, qui fuerit, nunc dicam. Hic Edessæ Osroenorum claris parentibus genitus, saceras primum litteras, postea etiam Græcas disciplinas, ab ejus loci magistris didicit. Deinde cum Eusebio Pamphili familiaris agens, atque etiam cum Patrophilo Scythopolita, accuratius in sacris est eruditus litteris. Antiochiam venit, cum ibi Eustathius (1) propter crimen ei intentatum a Cyro de gradu dejectus est : atque cum successore ejus Euphronio eisdem in ædibus egit. Sacerdotalem autem dignitatem deprecatus, scholas Alexandrinas frequentavit. Ibi quædam opus erat exercita-

(1) Apud Socratem est lib. II, cap. 9, Συνέβη Εὐστάθιον ὑπὸ Κυροῦ κατηγορηθέντα τοῦ Βερόσιου καθαιρεθῆναι ὡς Σαβελλιζόντα. Evenit ut Eusta-

παρὰ τὴν ὑγιὴ τῶν Γραφῶν ὁρθὴν πίστιν διδάσκει λέγων, ἡ καιρὶν ἡ αἰῶνα εἶναι ἡ γεγονέναι πρὸ τοῦ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ εἶναι, ἀνάθεμα ἔστω. Καὶ εἰ τις λέγει τὸν Υἱὸν κτίσμα ὡς ἐν τῶν κτισμάτων, ἡ γέννημα ὡς ἐν τῶν γεννημάτων, καὶ μὴ ὡς αἱ θεῖαι Γραφαὶ παραδεδώκασιν τῶν προειρημένων ἕκαστα· ἡ εἰ τις; ἄλλο διδάσκει ἡ εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελθόμεν· ἀνάθεμα ἔστω. Ἡμεῖς γὰρ πᾶσι τοῖς ἐκ τῶν θείων Γραφῶν παραδεδομένοις; ὑπὸ τε τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων ἀληθινῶς τε καὶ ἐμφανῶς καὶ πιστευόμεν καὶ ἀκολουθοῦμεν. ὁ Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ ἐκθέσει, ἀτρεπτόν τε καὶ ἀναλλοίωτον τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ ἀποφηνάμενοι, εἰκόνα τε ἀπαράλλακτον τῆς θεϊκῆς οὐσίας καὶ βουλῆς καὶ δυνάμεως καὶ δόξης, καὶ πρωτότοκον πάσης κτίσεως, οὐκ οἶδ' ὅπως καὶ ὁμοούσιον αὐτὸν εἰπεῖν τῷ Πατρὶ παρητήσαντο. Ἐκέρυττόν γε μὴν τὴν τοιαύτην πίστιν, οὕτως εὐρεῖν γεγραμμένην ὑπὸ Λουκιανῷ γραφεῖσαν, ὃς κατὰ τὴν Νικομήδειαν ἑμαρτύρησεν, ἀνδρὶ θεῷ, καὶ τὰς ἱερὰς Γραφὰς εἴπερ τις ἀκριβοσπασμένῳ· οἶμαι τῷ τοῦ μάρτυρος ἀξιώματι σεμνύνοντες τὰ οἰκεία, ἡπερ ἀληθῆ λέγοντες. Μετείχε δὲ τῆς συνόδου ταύτης Εὐσέβιος, ὁ ἐκ Νικομηδείας εἰς τὸν τῆς Κωνσταντινου θρόνον μετατεθείς; καὶ Ἀκάκιος ὁ τοῦ Παμφίλου Εὐσεβίου καὶ τοῦ θρόνου καὶ τῆς παιδείας διάδοχος· Πατρόφιλος τε ὁ Σκυθοπόλεως· καὶ ὁ τῆς κατὰ Περινθον Ἡρακλείας Θεόδωρος; ἐλλόγιμος δὲ ὁ ἀνὴρ, ὡς καὶ τὴν τῶν Εὐαγγελίων ἑρμηνείαν ὑπαγορεύσαι; καὶ ὁ Γερμανικίας Εὐδόκιος, ὃς μετὰ Μακεδόνιον τῆς Κωνσταντινου τὸν θρόνον διεῖπε· καὶ Γρηγόριος, ὃς ἐψηφίσθη τῇ Ἀλεξανδρείᾳ· οἱ τὰ ἱσα πάντες ἐφρόνουν. Ἀλλὰ γὰρ καὶ Διάνιος ὁ τῆς Καπαδοκίᾳ Καισαρείας ἐπίσκοπος, καὶ Γεώργιος ὁ Λαοδικείας τῆς Συρίας; πολλοὶ τε καὶ ἄλλοι, διασήμεων θρόνων ἐπίσκοποι καὶ μητροπολιτικὰς ἀξίας ἡμφιεσμένοι· πλὴν Ἰουλίου τοῦ Ρώμης, καὶ τοῦ τῆς Αἰλίας Μαξίμου, δι' ἃ; μικρῷ πρόσθεν αἰτίας εἰρήκαμεν. Ἐπὶ δὲ πᾶσι τοῖσι καὶ Εὐσέβιος; ὁ Ἐμεσσηνός. Τίς δὲ οὗτος, ἦδ' ἐρῶ. Οὗτος ἐξ Ἐδέσσης τῆς Ὀσροηνῶν γεννηθεὶς, εὐπατρίδης ἦν· τὰ δὲ ἱερὰ γράμματα παιδευθεὶς, ἔπειτα καὶ τὰ Ἑλλήνων ἐξειδιδάχθη τοῖς ἐκεῖσε διδασκάλοις φοιτήσας. Ἐς ὕστερον δ' Εὐσεβίῳ τοῦ Παμφίλου συγγεγονώς, καὶ Πατρόφιλῳ τῷ Σκυθοπόλεως; ἐπισκόπῳ, τὰ τῆς θείας ἡκριβοῦς Γραφῆς. Τῇ δ' Ἀντιόχου προσδελῶν, ἡνίκα κατηγορίας Εὐστάθιο; ὑποστάς; ὑπὸ Κυροῦ καθήσεται, Εὐφρόνῳ τῷ μετ' ἐκεῖνον ὁμωρόφις ἦν. Παραϊτούμενος δὲ ἱερᾶσθαι, τοῖς κατ' Ἀλεξανδρείαν διδασκαλείοις ἐφρίτα. Ἀσκηθεὶς δὲ κακείθεν ὅσον ἐχρῆν, ἐπανήκεν αὐθις εἰς Ἀντιόχειαν· καὶ συνδιέτριβε Πλακῆτιν ἐπισκοπήσαντι μετ' Εὐφρόνιον. Ἐπεὶ δὲ σύνδοξ· ἐκείσε Εὐσέβιος; ὁ τῆς Κωνσταντινου συνίστα, εἰς τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας; θρόνον τοῦτον ἐψήφισε. Καὶ γὰρ ὥς το λέγειν δεῖνδον ὄντα, καὶ τὸν βίον καλῶς καὶ ἀγνώστῳ, δεξάγοντα, θάπτον Αἰγυπτίου; μεταβύθμισαι τῆς περὶ Ἀθανάσιον σχέσεως. Ὡς δὲ τὴν τοιαύ-

thias a Cyro Berrhæo accusatus tanquam Sabellizans, in ordinem damnatus redigeretur.

την ἀπεώσατο λειτουργίαν, οἰόμενος, ὅπερ καὶ ἀλη-
θές ἦν, εὐπρεπὲς εὐρήσειν μίσος παρὰ τῶν τῆς
Ἀλεξανδρείας, μὴ τινα ἕτερον ἀντὶ Ἀθανασίου ἀνε-
χομένων ὄρεῖν, εἰς Ἐμεσαν μετακώρει. Γρηγόριος
δὲ, εἰς τὴν Ἀλεξάνδρου προσιδίδετο. Διαβληθεὶς
δ' ἐν Ἐμέσῃ, ὡς εἴη τὸ τῆς ἀστρονομίας, δ' ἀποτε-
λεσματικὸν καλεῖται, μετιῶν μέρος, φυγὰς εἰς Λαο-
δίκειαν πρὸς Γεώργιον τὸν ἐκεῖσε ἐπίσκοπον ἦκει,
ἐταῖρον ἐκ παλαιῶν ὄντα. Ὁ δ' εἰς Ἀντιόχειαν αὐτῷ
συνελθὼν πρὸς Πλάκητον καὶ Νάρκισσον, εἰς τὴν
Ἐμεσσηνῶν αὐθις τὴν ἰδίαν ἀποκατέστη ἐπισκοπὴν.
Ἦν δὲ μάλα καὶ βασιλεὶ Κωνσταντίνῳ χαρισμένος·
ἐπήγετο γὰρ αὐτὸν πρὸς Πέρσας μέλλων στρα-
τεύειν· τεράστια γὰρ πολλὰ τὸ θεῖον δι' αὐτοῦ ἐνε-
ργεῖν, ὡς φησι Γεώργιος· ὁ Λαοδικεὺς, τὸν βίον αὐτοῦ
συνταξάμενος. Καίπερ δὲ τοιοῦτος ὢν, τὰς ἀρχυ-
τῶν φθονερῶν οὐ διέδρα, εὐθότῳ τῶν καλοῖς ἐπι-
φύεσθαι· μέμψιν γὰρ ἔσχεν ὡς ἐπίσης Σαβελλίῳ
φρονεῖ. Τότε γε μὴν, ὡς εἴρηται, τοῖς ἐν Αἰτιοχείᾳ
καθίστατο σύμφηρος. Περὶ μὲν οὖν Εὐσεβίου τοσαῦτα·
ἡ δὲ ἐν Ἀντιοχείᾳ σύνοδος τοιαῦτα πράξασα, διε-
λύετο.

duxit (1). Multa namque divinum numen prodigia per ipsum edidisse, Laodicensis refert Georgius qui vitam ejus conscripsit. Et quamvis tantus vir fuerit, non tamen invidorum, qui honestis immi-
nere soliti sunt, laqueos effugit. Objectum enim ei est, quod in eadem esset cum Sabellio sententia. Tum sane quidem, uti dixi, Antiochiæ decretis faciendis cum aliis suffragator interfuit. Hæc de Eusebio. Et synodus Antiochena rebus ita gestis, soluta est.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ὡς Ἀθανασίου ἐκδηθέντος, Γρηγόριος μετὰ
στρατιωτικῆς φάλαγγος τὴν ἐκκλησίαν κατέ-
λαβε· καὶ περὶ Ἰουλλίου τοῦ Ῥώμης ἐπισκό-
που· καὶ ὡς ἐχαλέπηται περὶ Ἀθανασίου.

Κακῶς δ' ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις καὶ τὰ κοινὰ
δέκετο πράγματα· Φράγγοι γὰρ ἔθνος δύσμαχον
τῶν πρὸς ἐσπέραν κατέτρεχον Γαλατῶν ἐπιμῆλλον
δηρῶντες. Τὰ δὲ πρὸς ἑω ἀρχόμενα ὑπὸ σεισμῶν
ἀγρίων ἀνετινάσσοντο. Ἡ δ' Ἀντιόχου μάστις καὶ
εἰς ἐνιαυτὸν ὅλον ἐσείετο· ὀπηνίκα σὺν πολλῷ πλῆ-
θει στρατιωτῶν, πέντε χιλιάδες ἦσαν τὸν ἀριθμὸν
ὧν ἐξηγεῖτο Συριανός, καὶ Γρηγόριος ἐκ τῆς Ἀντιό-
χου τὴν Ἀλεξάνδρου κατέλαθεν. Ἡ δὲ στρατιὰ πα-
ραίπετο οἱ, ὡς ἀν' ἀσφαλῆς ἡ εἰσοδος· καὶ ἀστασίαστος
αὐτῷ γένοιτο, ἀρρήτῳ πόθῳ τοῦ πλήθους ἐντετηχό-
τος εἰς Ἀθανάσιον. Οὐ μικρὰ δὲ καὶ οἱ ἐξ Ἀρείου
ἐκεῖσε ὄντες συνήροντο κατὰ γε τοῦτο τὸ μέρος, καὶ
ὅπως Ἀθανάσιος· ἐξελαθείη διασκοπούμενοι. Ἐδεδί-
σαν γὰρ μὴ στασίασαν τὸ πλῆθος, κακῶς ἐκείνους
διάθοιτο. Ὁ δὲ καὶ Ἀθανάσιος ὑπειδόμενος, ἡρέμα
φεύγει. Ἐσπέρας γὰρ ἤδη καταλαβοῦστος, ἐπ' ἐκ-
κλησίας ἦν, προσδοκίμου συνάξεως οὖσης. Τῆς δὲ
στρατιᾶς κατὰ φάλαγγα εὐκόσμως διαλαβοῦστος τὴν
ἐκκλησίαν, ἐκεῖνος εὐχὴν τελέσας, τῆς ψαλμωδίας
ἐκέλευεν ἔχεσθαι. Οἱ δὲ στρατιῶται τῶς ἡσυχάζον,
ὡς οὐκ εὐκαιρον ὃν οἰόμενοι ἐπιθέσθαι, συμφώνου
μελωδίας ἐξηγουμένης. Ἐν τούτῳ δ' ἡρέμα λαθὼν
Ἀθανάσιος, ἐν τῷ πάντας διὰ μιᾶς ἐξάγειν πύλης,
ἐν μίῳ τῶν ψαλμωδοῦντων ἀβλαβῆς διεσώζετο, καὶ

tus, Antiochiam rediit: et cum Placito, qui in
episcopatu Euphronio successit, fuit. Illic, Euse-
bius Constantinopolitanus cum synodum cele-
braret, Alexandrinæ sedi hunc destinavit. Quod
enim et eloquentia 'polleret, et bene honesteque
viveret, brevi is Ægyptios ab amore et desiderio,
quo in Athanasium ferebantur, abducturus esse
existimabatur. Eam functionem ubi repudiavit,
id quod res erat secum reputans, justam nimirum
erga se odii causam facile Alexandrinos reperturos,
qui alium neminem pro Athanasio cernere sustine-
rent episcopum, Emesam est niissus: Gregorius
autem Alexandriam deductus. Ille calumnia Emese
expetit, quasi ejus partis astronomiæ quæ Apo-
telesmatica dicitur, responsis scilicet dandis occu-
pata, studiosus esset, 682 Laodiceam ad Geor-
gium episcopi isthic munere fungentem, veterem
amicum profugit: et cum eodem Antiochiam ad
Placitum et Narcissum profectus, inde apud Eme-
senos in episcopatum suum restitutus est. Fuit
autem et Constantio imperatori pergratus, qui
eum secum adversus Persas bellum gesturus

duxit (1). Multa namque divinum numen prodigia per ipsum edidisse, Laodicensis refert Georgius qui vitam ejus conscripsit. Et quamvis tantus vir fuerit, non tamen invidorum, qui honestis immi-
nere soliti sunt, laqueos effugit. Objectum enim ei est, quod in eadem esset cum Sabellio sententia. Tum sane quidem, uti dixi, Antiochiæ decretis faciendis cum aliis suffragator interfuit. Hæc de Eusebio. Et synodus Antiochena rebus ita gestis, soluta est.

C

CAPUT VI.

Ut Athanasio ejecto, Gregorius militari manu sti-
patus ecclesiam occupavit. De Julio Romano
episcopo, quomodo is Athanasii casum ægre tu-
lerit.

Ea vero tempestate res etiam publicæ infeli-
citer administratæ. Franci enim, gens bellicosa,
Galliam occidentalem percurrentes, maxime vasta-
runt. In Oriente autem loca pleraque sævis terræ-
motibus sunt concussa: Antiochia vero maxime;
integro namque anno id pertulit malum. Quo tem-
pore cum magna militum manu (quinque hominum
millia erant, quos Syriannus ducebat) Gregorius
Antiochia Alexandriam est profectus. Milites pro-
pterea eum secuti, ut tuto et absque seditione
omni ingredi eam urbem posset. Incredibili enim
erga Athanasium desiderio multitudo tenebatur.
Non parum tamen Arianis quoque, qui Alexandriæ
erant, quomodo Athanasius exigeretur dispicientes,
hac in parte profuerunt. Metuebant enim illi, ne
tumultu in plebe excitato, male ab ea acciperen-
tur. Quod et ipsum Athanasius veritus, sensim
fugiebat. Serum jam diei erat, et ipse in ecclesia,
quod synaxis et conventus in expectatione esset,
rebus sacris intendebat. Et manus jam militaris
ecclesiam per manipulos ordine suo occupaverat:
cum ille precatione peracta, psalmodiam conti-
nuare jubet. 683 Milites quieti tum erant, quod
intempestivum impetum in eum facere existima-
rent, cum concentu uno carmina resonarent.

(1) Socrat. habet, adversus Barbaros. Ex Eutropio videtur esse legendum Partnos.

Atque interea, quod omnes una porta egredierentur, Athanasius in media psalmos canentium turbatus, incolumis evadit, atque Romam recurrit. Gregorius porro, illo profugiente, thronum recipit. Propter quod factum multitudinem male animata, ecclesiam quæ apud ipsos sub Dionysii episcopi nomine erat, igni combussit. Eusebius cum suis, ea re ad voluntatem suam peracta, magnoque studio episcopis in Oriente catholicis rejectis, et aliis qui eadem secum sentirent, insignioribus sedibus, Alexandria, Antiochiæ ad Orontem, præfectis, et in ipsa ad Hellespontum imperante urbe per seipsum sede occupata, admodum morigeros omnium eorum locorum habuit episcopos. Julius autem Romanus pontifex, et totius Occidentis episcopi, constantes Nicææ synodi suffragatores et laudatores, rebus quæ in Oriente præter spem acciderent, graviter affligebantur. Ipsum quoque Athanasium ad se venientem perbenigne susceperant: et virum tantum, eademque cum eis sentientem, honore sunt persecuti, causamque ejus ad judicium cognitionemque suam transferendam duxerunt, et scriptis eam ob rem litteris synodum ad se evocarunt. Quibus litteris Eusebius exacerbatus, missis ad Julium legatis, judicium ei rerum in Tyria synodo adversus Athanasium decretarum permisit.

CAPUT VII.

Ut post Eusebium Paulus rursum sedem receperit, Ariani autem Macedonium contra eum foverint: et de cæde Hermogenis ducis: et ut denuo Paulus sit ejectus.

Priusquam autem responsum Roma accepisset, Eusebius diem suum obiit, non diu a synodo Antiochena superstes. Porro bellua ea sublata, Constantinopoli cætus piorum studio et ardore, quo erga Nicæna decreta ferebantur, Paulum in ecclesiam reduxere. Tum quoque Arianorum factio, et Theognidis atque Theodori Perinthii (Heraclæotem eum nominant) sectatores, in ea quæ Pauli dicitur ecclesia, conventu acto, Macedonium Constantinopolitanum elegerunt episcopum. In quibus cum alii multi, tum Ursicius et Valens, 684 alter quidem Singidonis superioris Mysiæ, alter autem Mursorum superioris Pannoniæ episcopi fuere: qui postea resipuere, et libello pœnitentiæ Julio Romæ episcopo oblato, hominibus consubstantiali assensere, et ad communionem admissi sunt. Tum temporis autem acres Arianæ opinionis æmulatores, non parvos Ecclesiæ motus excitarunt: quorum unus etiam Macedonius fuit. Civili namque ex ea causa bello exorto, plebs quotidie fere seditionem concitabat: et multitudine utrinque concurrente, plurimi atterebantur atque peribant. Qua re imperator cognita, cum adhuc Anchiochiæ moraretur, ira percitus, Hermogeni duci, qui tum in Thraciam missus fuerat, mandavit, ut ex itinere cum equestri manu in urbem imperatricem diverteret, et Paulum Ecclesiæ ejiceret. Qui ubi affuit, et imperata facturus militarem manum adhibuit, plebs

εις Ῥώμην ἀνέτρεχε. Γρηγόριος δ', ἐκπιδὼν ἐκείνου γεγεννημένου, τὸν θρόνον ἐλάβανε. Χαλεπῶς δὲ τὸ πλῆθος τοῖς γενομένοις διατεθὲν, τὴν παρ' αὐτοῖς Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου ἐκκλησίαν πυρὶ παραδέδωκεν. Οὕτω δ' ὅσα ἦν πρὸς βουλῆς Εὐσεβίου κατεργασμένων, σπουδῇ τε τῶν ἀντὶ τὴν ἐκκλησίαν καθηρημένων, αὐτοῖς δ' ὁμοφρόνων τοῖς ἐπιστήμοις τῶν θρόνων ἀντικαταστάτων ἐπὶ τε Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς παρ' Ὀρόντην Ἀντιοχείας, καὶ τῆς ἀπὸ τὸν Ἐλλήσποντον βασιλίδος, εὖ μάλα πειθομένους εἶχον καὶ τοὺς ἀντὶ τὸδε σύμπαν ὑπάρχον ἐπισκόπους. Ἰούλιος δ' ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος, καὶ οἱ ἀντὶ τὴν ἐσπέραν ἅπασαν ἱερεῖς, καθάπαξ ἐπαινέται τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου γεγεννημένοι, ὁριοπαθοῦντες ἦσαν τοῖς ἀντὶ τὴν ἑω παρ' ἐλπίδα συμβῶσιν. Ἀμέλει τοι καὶ ἤκοντα πρὸς αὐτοὺς Ἀθανάσιον ἀσμένως ἐδέξαντο, καὶ τιμῆς ἤξιουν τοιοῦτόν γε ὄντα, καὶ ὁμόφρονα τούτοις καθεστηκότα· καὶ τὴν κατ' Ἀθανάσιον δίκην ἐπ' αὐτοῖς γενέσθαι διηκονοῦν· καὶ γράφοντες πρὸς ἑαυτοὺς τὴν σύνοδον μετεστῆλλοντο. Χαλεπαίνων δὲ τούτοις Εὐσέβιος, διεπρεσβεύετο πρὸς Ἰούλιον, αὐτῷ δὴθεν ἐπιτρέπων τὴν κρίσιν τῶν ἐν Τύρῳ δοξάντων κατὰ Ἀθανάσιον.

ΚΕΦΑΛΑ. Ζ'.

Ὡς μετὰ Εὐσέβιον πάλιν ὁ Παῦλος τὸν θρόνον ἐλάβανεν· οἱ δὲ Ἀρειανοὶ Μακεδόνιον προσέβαλλοντο, καὶ περὶ τῆς ἀναίρεσως τοῦ στρατηλάτου Ἑρμογένους· καὶ ὡς ἐξηλύθη πάλιν ὁ Παῦλος.

Πρὶν δὲ τὴν ἐκ Ῥώμης ἀπολογίαν μαθεῖν, ὁ Εὐσέβιος φθάνει τὸν βίον ἀπολιπών, οὐ πάμπολυ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ ὑστερήσας συνόδου. Τοῦ δὲ τοσούτου διασφαρέντος θηρὸς, ὁ τῆς Κωνσταντίνου εὐσεβῆς ὁμιλος ζήλῳ τῶν κατὰ Νίκαιαν δεδογμένων τὸν Παῦλον αὐτίς εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀνήγαγον. Κατὰ ταῦτόν δὲ καὶ οἱ τῆς Ἀρειανῶν συμμορίας, οἱ ἀμφὶ Θεόγνιν καὶ Θεόδωρον τὸν Περίνθιον, Ἡρακλεώτην δὲ αὐτὸν ὀνομάζουσιν, ἐν τῇ κατὰ Παῦλον εἰρημένῃ Ἐκκλησίᾳ συνελθόντες, Μακεδόνιον τῆς Κωνσταντίνου χειροτονοῦσιν ἐπίσκοπον. Ἐν οἷς ἄλλοι τε πολλοὶ, καὶ Οὐρίκιος, καὶ Οὐάλης· ὧν ὁ μὲν Σιγγιδόνος τῆς ἄνω Μυσίας, Μурсών δὲ τῆς ἄνω Παννονίας Οὐάλης, ἦσαν ἐπίσκοποι· οἱ δὲ ἑς ὑστερον μεταμέλῳ χρησάμενοι βιβλίον μετανοίας τῷ Ῥώμης Ἰουλίῳ δόντες, τῷ ὁμοουσίῳ συνέθεντο, καὶ κοινωνεῖν ἤξιώθησαν. Τηνικαῦτα δὲ διάπυροι ζηλωταὶ τῆς Ἀρειανικῆς θρησκείας ὄντες, πολέμους κατὰ τῆς Ἐκκλησίας οὐ μικροὺς ἀνεστήσαντο· ὧν εἰς καὶ ὁ κατὰ Μακεδόνιον. Ἐμφυλίου γὰρ ἐντεῦθεν πολέμου γεγεννημένου, στάσιν ὁ δῆμος καθ' ἑκάστην ὥς εἰπεῖν εἶχε. Τοῦ δὲ πλῆθους συμπίπτοντος ἑκατέρωθεν, πλείστους τε συντρίβεσθαι συνέβαινε καὶ διόλλυσθαι· ἃ δὲ καὶ βασιλεῖα μαθόντα, εἰ κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν διατρίβοντα, περιοργῇ τε γενόμενον, Ἑρμογένει ἐντείλασθαι στρατηλάτῃ, τοῖς θορᾶκώσι· μέρεσι τήνικαῦτα δὴ σταίλαι ἐνῶν, ἰδοὺ πάρεργον τὴν βασιλεῖα καταλαβεῖν σὺν ἱππικῇ δυ-

ν.μει, καὶ τὸν Παῦλον ἀπελάσαι τῆς ἐκκλησίας. Ὡς δὲ παριῶν τὸ κελευσθὲν ἐπεχείρει, καὶ βίαν προσῆγεν, οὐ συνεχώρει τὸ πλῆθος. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἀμύνειν ἐτόίμω· εἶχον, Ἑρμογένης ἔτι ἐπέκειτο τῇ στρατιωτικῇ χειρὶ χρώμενος. Τὸ δὲ πλῆθος κατὰ βραχὺ στασιάζον ἐξήπτετο, καὶ πρὸς ἀλογωτέρως ἐκινεῖτο ὁρμάς. Ἐπειτα πανδημεὶ προσκύντες, τὴν Ἑρμογένους ἐμπιπρῶσιν οἰκίαν, καὶ αὐτὸν κτείνουσιν. Ἔτα σχοινίον ἐξάψαντες τῶν ποδῶν, εἰλκον διὰ τῆς λεωφόρου τῆς πόλεως. Ταῦτα μαθὼν ὁ Κωνσταντίος, ἰππεὺς ἐλάτας, τὴν βασιλίδα κατέλαβε. Κακῶς δὲ ὁρᾶν τὸ πλῆθος διανοούμενος, πρὸς δεδιχρυσμένους ὁρῶν ὑπαντῶντας αὐτῷ. Περιεῖλέ γε μὴν ἀμφὶ τὴν ἡμισυ τοῦ σίτου, ὃν Κωνσταντίνος κατ' ἔτος· ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῶν κατ' Αἰγυπτὸν πόρων τοῖς ἰδίους ἐδωρεῖτο πολίταις· ἰσως δὲ μείνον λογισάμενος περιελεῖν τὰς στάσεις αὐτοῖς, ὑπὸ τρυφῆς, ὡς τὰ πολλὰ, καὶ ῥαπτῶν φέσθαι εἰσβολάς. Ὅκτῳ γὰρ μυριάδες μέδιμνοι καθ' ἡμέραν ἐχρηγοῦντο σίτου τῷ πλῆθει· πρὸς Κωνσταντίνου ὦν τὸ ἡμισυ τῆν· καὶ ταῦτα περιεῖλε Κωνσταντίος. Τὴν ῥογὴν δὲ πᾶσαν ἔτρεπεν ἐπὶ Παῦλον· καὶ οὐ τοῦ θρόνου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς πόλεως ἤλαυνε. Χιλιπαῖων δὲ καὶ Μακεδονίῳ, ὡς στάσεων καὶ θορύβων αἰτίῳ, οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τῆς τοῦ Ἑρμογένους ἀναρέσεως, καὶ ὅτι τῆς ἐκείνου ἀνευ ἐπιτροπῆς τὴν ἱερωσύνην ἀνέλαθεν, οὕτως συγκροτήσας τὴν ἐκείνου ψῆφον, οὕτως μὴν ἀποχειροτονήσας αὐτὸν, ἔασα· ὃ οὕτως ἔχειν ἐν ἡ συνήγειν ἐκκλησίαν, εἰς τὴν Ἀντιόχου ἀπέστρεψεν. Ἐν τούτῳ δὲ καὶ Ἀρειανὸς ὡς νωθῇ περὶ τὴν ὁρθησέαν Γρηγόριον, καὶ ὡς τοῖς Ἀλεξανδρεῦσιν ἀγλευκῇ καθεστῶτα, ἔτι δὲ καὶ διὰ τὰ συμβάντα τῇ εἰσόδῳ αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ παρ' αὐτοῖς ἐπισκόπου Διονυσίου, μεθίστωσι μὲν ἐκείνον, Γεώργιον δὲ τινα, Καππαδόκην τὸ γένος, μάζην καὶ πειθόρους κατατετριμμένον, ὡς καὶ ταρτίων κροῶν ὑεῶν ταμίαν γενέσθαι, οἷα δὲ περὶ τὴν ὁρθησέαν δραστήριον, ἀντικαθίστωσι τῷ τῆς Ἀλεξανδρου θρόνῳ.

ΚΕΦΑΛ. II.

Ὡς Ἀθανάσιος καὶ Παῦλος γράμμασιν Ἰουλίῳ ὀχυρωθέντες, τοὺς ἰδίους ὑπόρους ἀπέλαβον.

Ἀθανάσιος δὲ τοῖς ἐν Ῥώμῃ διήγε, Κωνσταντίνος τοῦ νεωτέρου τῶν Κωνσταντίνου πατρὸς τῆς ἐμπέρας πάσης κατάρχοντος. Ἐν ταυτῷ δὲ Παῦλος ὁ τῆς Κωνσταντίνου ἀφίκετο, καὶ Μάρκελλος ὁ Ἀγκυρανός, δι' αἰτίας ἅσπερ εἰρήκαμεν, καὶ Ἀσκληπᾶς, ὁ τῆς Γαζιῶν ἐπίσκοπος· ὃς δὲ καὶ οὗτος γενναίως ἀντιφερόμενος τοῖς Ἀρειανῶσι, γραφὴν πρὸς τῶν δι' ἐναντίας ὑποστάς ὡς εἴη θυσιαστήρων ἀνατρέψας, ἀφῆρηται τὴν ἐπισκοπὴν. Κωνσταντίνος δὲ ταύτην ἐλάμβανεν. Ἐπίσης δὲ καὶ Λούκιος ὁ τῆς Ἀδριανῶν ἐκκληθεὶς, καὶ τῆς ἀξίας γυμνωθεὶς, καὶ αὐτὸς ἦκεν εἰς Ῥώμην. Ἐπεὶ δὲ τὰ κατ' αὐτοὺς ἀνέγνω ὁ Ῥώμης Ἰούλιος, διανοοῦντας ὅμως περὶ τὰ ἐν Νικαίᾳ δεδογμένα εὐρών, κοινωνίας ἡξίωσε.

(1) Acta sunt hæc Constantio III. et Constante II. coss., quo tempore Constans Francorum gentem

ei restitit. Eam vero, ad vim vindicandam paratam videns Hermogenes, amplius etiam militari robore institit. Ibi multitudo ad seditionem et tumultum paulatim concitata, præter rationem ad impetum prosiluit : et deinde una simul omnes ruentes, Hermogenis domum incendere, ipsumque occidere : fure quoque ad pedes ejus alligato, per urbis vias traxere. Hæc ubi ad Constantium sunt relata (1), equo vehens Constantinopolim venit. Et cum graviter in multitudinem animadvertere statuisset, noxam eis, quod lacrymantes ei obviam ierant, remisit. Dimidiam tamen circiter frumenti partem ademit, quod Constantinus quotannis ex Alexandria et Egypti tributis, civibus suis largitus fuerat; melius videlicet Constantius esse rebatur, sic seditionum, quam aliter, accidere causas, quæ ex luxu plurimum et secundarum rerum licentia emergere solent. Octoginta enim millia medimnorum frumenti quotidie a Constantino plebi datæ fuerant, cujus dimidiam partem tum Constantius diminuit : ira omni in Paulum conversa, quem non solum throno, sed urbe etiam eiecit. Macedonio quoque succensens, ut seditionum, tumultuum, atque adeo cadis Hermogenis auctori, et quod injussu suo episcopatum recepisset, electione ejus neque comprobata neque abrogata, in eaque qua conventus agebat ecclesia, eum sic manere passus, Antiochiam revertit. **685** Interera Ariani Gregorium perinde atque in religionem segnem, et Alexandrinis minus gratum, et propter ecclesiæ, quæ Alexandria Dionysii episcopi fuerat, in introitu ejus conflagrationem, episcopatu movent : et Georgium quemdam Cappadocem genere, qui circa panem viliorum et fursur ætatem egeret, succidique adeo suille promus condus fuerat, quod in religione tuenda industrius esset, pro eo in Alexandrina sede collocarunt.

CAPUT VIII.

Ut Athanasius et Paulus, litteris Julii freti, sedes suas receperint.

Athanasius autem Romæ agebat, Constante Constantini minimo natu filio toti Occidenti imperante. Venit eo Constantinopolitanus quoque Paulus, et Marcellus Ancyranus, propter eam quam diximus causam, Asclepas etiam Gazæorum episcopus, qui et ipse quod fortiter Arianis resisteret, accusationem judiciumque, quasi sacrificii aram evertisset, sustinuit : et ob id episcopatum deponere coactus fuit, quem episcopatum Quintianus est consecutus. Lucius præterea Adrianopolitanus eodem crimine delatus, et dignitate itidem spoliatus, Romam confugit. Horum causa Julius antistes Romanus cognita, quod consentientes sibi de Nicarnis decretis invenit, communiene eos est dignatus. Pro ampli-

bello victam facere sibi conjunxit. (Socrat. lib. II, cap. 15.)

tudine autem sedis suæ, ex veteri privilegio et prerogativa (1), persuasum habens, omnium ubique episcoporum curam et iudicium ad se pertinere, datis cuique liberrime scriptis litteris, suis eis ecclesias reddidit, eosque in Orientem remisit : eos qui temere illos exauctorassent, perstringens, ut qui non recta sequerentur consilia, motusque et turbas ecclesiis crearent, neque semel Nicææ factis fidei decretis starent. Ad hæc præcepit, ut quidam ex eis ad diem constitutum Romæ præsto essent, qui recte sententiam in condemnatos latam esse probarent. Sin minus, minas addidit : nisi a rebus novandis desisterent, se ab eis sacras exacturum pœnas. Athanasius, et qui cum eo erant, missis ad Orientales episcopos litteris, ecclesias suas receperunt. **686** Illi contumeliam esse rati Julii objurgationem, Antiochiæ congregati, de sententia omnium epistolam ad eum misere, luculenter quidem illam scriptam, ironiis autem aculeatisque verbis refertam, forensemque et judicialem in modum compositam, et quæ styli vi et gravitate minarum expers non esset. Scripserunt enim, Romanæ quidem urbi ab omnibus observantiam exhiberi et honorem : quippe quæ antiquitus apostolorum domicilium et schola, veræque pietatis, ut aliquis dicat, metropolis et primaria urbs fuerit : quamvis ex Oriente præcones ejus eo venerint, se tamen non ideo secundas ferre debere, quod Ecclesiæ magnitudine superiores non essent, cum virtute et rebus aliis priores se esse existimarent. Illud etiam criminis loco objicere, communicare eum cum Athanasio animum induxisse : idque indigne tulere, veluti contumelia synodi eorum sententia irrogata esset. Et factum ipsum, ut quod contra sanctiones Ecclesiæ processisset, iniquum esse, sunt calumniati. Atque ægre id eis esse, recteque se eum reprehendere, cum dixissent : postremo, siquidem cum sententiam ipsorum qua illos condemnassent, tum electionem eorum quos pro illis ecclesiis præfecissent, comprobaret, pacatos etiam se fore, et cum ipso communicaturos. Sin adversari eis pergeret, et ipsos conjunctos adversus cum ituros esse, intulere : cum neque majores eorum contra Cornelium Romæ episcopum conati aliquid fuerint, cum ille Novatum presbyterum Ecclesia submovisset. De rebus vero Nicænis nihil rescribere, superfluum id esse arbitrati, sua facta commodè excusare possent. In eam sententiam Orientales episcopi ad Julium litteras dedere.

687 CAPUT IX.

Ut imperator Paulum per Philippum præfectum in exilium agi curaverit, Macedonium autem in throno collocarit : et ut Athanasius fuga sibi consuluerit.

Constantio vero imperatori Antiochiæ agenti scribentes, illos ut seditiosos homines a se expulsos esse, sunt calumniati. Ille ubi Paulum recuperasse locum suum audivit, admodum ferociit : et ad

(1) Soer. lib. II, cap. 15 ; Sozom. lib. III, cap. 8.

Τῷ δὲ τοῦ θρόνου ἀξιώματι ἐκ τῶν ἀνάκαθεν προνομίων εἰδὺς προσήκουσαν ἑαυτῷ τὴν τῶν ἀπανταχοῦ ἱερῶν κηδεμονίαν τε καὶ ἀνάγκαις, παρόρησας μεστοῖς γράμμασι καθολίσας αὐτοὺς, ἐκάστῳ τὴν ἰδίαν ἐκκλησίαν ἀπένευμε, καὶ εἰς τὴν ἑω ἔξεπεμπε, καθαρπτόμενος τῶν προπετῶς καθελόντων αὐτοὺς, ἅτε δὴ μὴ βεβουλευμένων τὰ δέοντα, δι' ἐχλοῦ τε γινομένων ταῖς ἐκκλησίαις, καὶ μὴ ἔμμενόντων τῇ καθάπαξ ἐν Νικαίᾳ κυρωθείσῃ πίστει. Πρὸς δὴ τοῖς ἐκέλευε, καὶ τινὰς εἰς ῥήτην ἡμέραν παρεῖναι, διελέγοντας, ὡς δικαία ἡ ἐπὶ τοῖς καταψηφισθεῖσιν ἠνέχθη δίκη. Εἰ δ' οὖν, ἡπείλει, εἰ μὴ παύσοιντο νεώτερα πράττοντες, τὴν ἱερὰν εἰσπραχθήσεσθαι καταδίκην. Οἱ μὲν οὖν ἀμφὶ τὸν Ἀθανάσιον τοὺς οἰκείους τόπους ἀπέλαβον, διαπεμφάμενοι τὰς ἐπιστολάς τοῖς ἐφ' οὖς ἐπισκόπων ὕβριν δὲ ἐκείνοι λογισάμενοι τῶν τοῦ Ἰουλίου ἐπίπληξιν, ἀθρόοι ἐν Ἀντιοχείᾳ γενόμενοι, μὲν γνῶμη αὐτῷ ἐπιστέλλουσιν ἐπιστολὴν τινα, φαιδρῶς μὲν συγκαίμεντην, μεστὴν δὲ εἰρωνείας πολλῆς, καὶ δικανικῶς διεσκευασμένην. Δεινότητι δὲ χρώματος οὐδὲ ἄμοιρος ἦν ἀπειλῆς. Τὴν μὲν γὰρ Ῥωμαίων πλὴν πᾶσι φέρειν φιλοτιμίαν ἔλεγεν, ἅτ' ἐκ παλαιοῦ ἀποστόλων φροντιστήριον, καὶ εὐσεβείας ὡς ἂν τις εἴποι γεγεννημένην μητροπόλιν, εἰ καὶ ἐξ ἑσῶς τοῦ καταγγέλλοντος ἐπιδημήσαι συνέβη· οὐ μὴν τὰ δευτέρα παρὰ τοῦτο ἔχειν ἡξίουν· ὅτι μὴ τῷ τῆς Ἐκκλησίας μέγθει πλεονεκτοῦσιν, ἀρετῇ καὶ τοῖς ἄλλοις νικῶντες, ὡς φροντο. Προέφερον δὲ χάκειν εἰς ἔγκλημα, τὸ κοινωνεῖν ἐλέσθαι τοῖς περὶ Ἀθανάσιον· καὶ ἐχάλεπαινον ὡς ὕβρισμένης τῆς αὐτῶν συνοδικῆς ἀποφάσεως· καὶ τὸ γενόμενον, οἷα μὴ κατὰ τὴν τῆς Ἐκκλησίας θεσμὸν προδόν, ὡς ἄδικον διέβαλον. Δεινὰ δὲ παθεῖν, καὶ δικαίως μέμψασθαι διελθόντες, τέλος ὡς εἰ μὲν στέργοι τῶν καταδικασθέντων τὴν ψῆφον, ἐπέφερον· καὶ τῶν ἀντ' αὐτῶν εἰσαχθέντων ταῖς ἐκκλησίαις κατὰ σάσιν, εἰρηνεύειν καὶ αὐτοὺς καὶ κοινωνοῦς εἶναι. Ἀντιπράττειν δ' ἐθέλοντι, καὶ αὐτοὺς ὁμοσε κατ' ἐκείνου χωρεῖν· ἐπεὶ τοῖς γε οὐδὲ τοὺς πρὸ ἐκείνων ἀνὰ τὴν ἑω ἱερεῖς· Κορνηλίῳ τῷ Ῥώμης ἀντειπεῖν ἰσχυρίζοντο, ὅπηνίκα τὸν πρῶτον Ναυᾶτον τῆς Ἐκκλησίας ἐξήλαυσε. Περὶ μὲν τοῖς τῶν ἐν Νικαίᾳ οὐδὲν ἔγραψαν, περιττὸν εἰπόντες γράφειν, καίπερ πλείστα ἔχοντες, ἃ τὰ τότε γεγεννημένα παραιτεῖσθαι ἀναγκαιῶς ἐπειθε. Τοιαῶς μὲν οἱ τῆς ἑω ἐπίσκοποι τῷ Ἰουλίῳ ἔγραψαν, etiamsi plurima quæ scriberent haberent : quibus

ΚΕΦΑΛ. Θ'

Ὃς ὁ βασιλεὺς Παῦλον ἐξερισθῆναι διὰ Φιλίππου τοῦ ἐπάρχου ἐποίησε· Μακεδόνιον δὲ ἐνεθρόνισε· φυγῇ δὲ ἐχρήσατο Ἀθανάσιος.

Κωνσταντίῳ δὲ τῷ βασιλεῖ κατ' Ἀντιόχειαν τὰς διατριβὰς ποιουμένην γράφοντες διέβαλον ὡς στωϊκῶδεις τοὺς πρὸς ἐκείνων ἐκβεβλημένους. Πυθόμενος δὲ καὶ Παῦλον αὐθις εἰληφέναι τὸν θρόνον, ἐθῆ-

ριοῦτο· καὶ δὴ γράφει τῷ τῆς πόλεως ἐπάρχῳ Φιλίππῳ, δευτέραν μετὰ βασιλέα τῆνικαῦτα τὴν ἰσχὺν περιβεβλημένῳ, Παῦλον μὲν ἐξελάσαι τῆς πόλεως, Μακεδόνιῳ δὲ παραδοῦναι τὴν Ἐκκλησίαν. Φίλιππος δ' ἐκ τῶν πρὶν εἰς Ἑρμογένην πρὶνχθέντων σώφρων γενόμενος, τὰς τοῦ πλῆθους δεΐτας ὁρμάς, τέχνη τὴν προᾶξιν μετέρχεται. Πρὶν γὰρ ἐν φανερῷ καταστῆναι, ὡς περὶ κοινῶν τινων βουλευσόμενος, ἐκάλει τὸν Παῦλον ἀνὰ τὸν Ζεύξιππον· δημόσιον δὲ τοῦτο λουτρὸν, περιφανές τε καὶ μέγιστον, ὃ Νουμέρων ἐσχέ κλησὶν εἰσέπειτα. Τὸν δὲ, μετὰ τιμῆς τῆς προσηκούσης ἦκοντα, τὰ βασιλεῶς γράμματα ἐπέδεικνυ· καὶ διὰ τῶν βασιλείων τῷ εἰρημένῳ γειτονούντων λουτρῶν κατάγων εἰς θάλασσαν, ἐπεβίβαζε πλοῖον, καὶ εἰς Θεσσαλονίκην κατήγεν· ἦν δὴ καὶ πατριδα ἔχειν, καὶ τοὺς προγόνους ἐκεῖθεν ὀρμασθαι ἐλέγετο. Καὶ τὴν μὲν ἔω παντάπασι φεύγειν κατεψήφιστο· Ἄλλωριὼν δὲ καὶ τῆς πρόσω γῆς ἐπιβαίνον ἐν ἐλευθερίῳ πάσῃ παρέσχεν. Ἐκείθεν δ' ὁ ἐπάρχος ἐξιών σύναμα τῷ δυσσεβεῖ Μακεδόνιῳ, ὁρμαίως εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσῆλθαι. Τὸ δὲ πλῆθος σύμμικτον ἐξ ἀπάντων διακοῦσαν, παρὰ τὴν ἐκκλησίαν ἐφοῖτα, σπεύδων ἕκαστος προκαταλαβεῖν, ἀφαινοῖ τινες καὶ ἀριθμοῦ κρείττους συρρόοντες. Καὶ γὰρ δὲ στρατιωτικὴ ξιφῆρης, θέος ἐμπούσα τῷ πλῆθει παρεΐπετο. Ἐπεὶ δὲ ἄγχιστα τῆς ἐκκλησίας ἐγένετο, πάροδος δὲ οὐκ ἦν, τοῦ πολλοῦ ὄχλου ἀπανταχοῦ περιθέοντος, ὥτισμός τοις στρατιώταις ἐτολμήτο σὺν βίᾳ. Μὴ οὖν δὲ οὗτος συνζῆναι τοῦ πλῆθους τῷ εἰς πλείστον στενοχωρεῖσθαι, νομίσαντες οἱ στρατιῶται τὸ πλῆθος ἀνθίστασθαι, καὶ μὴ βούλεσθαι ἔκοντι διδόναι τὴν διόδον, γυμνοί· ἐχρῶντο τοῖς ξίφεσι, καὶ ὡς ἀντεπιόντας τμήνοντο· καὶ πολλοὺς τούτους ὡς εἰκὸς διεχρήσαντο. Οὐκ ὀλίγους μέντοι καὶ ὑπ' ἀλλήλων συμπατουμένους λόγος διαφθαρῆναι· ὡς εἶναι τὸ πλῆθος τῶν ἀνηρημένων ὑπὲρ τρισχιλίου· ἑκατὶν καὶ πεντήκοντα. Μακεδόνιος δὲ ὡς οὐδενὸς καιροῦ γεγονότος, ὥσπερ τις δ' ἄλως καὶ καθαρὸς τὰ ἐπιβατήρια, ὡς ἐκ μαγγάνου τιδὸς, ἢ οὐδ'· τὸ λεγόμενον ἀπὸ μηχανῆς, ἐξάρχης ἀναφανείς, ὑπὸ τοῦ ἐπάρχου μᾶλλον ἢ κατὰ τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἔθιμα ἐνθρονίζεσθαι· καὶ τοῦτον τὸν τρόπον, καὶ διὰ τούτων φόνων, ὃ τε Μακεδόνιος καὶ Ἀρειανοὶ τὴν ἐκκλησίαν κατέσχον. Οὕτω δὲ καὶ ὁ Παῦλος τὴν ἀδικον ἐξόριον ὑφίσταται. Ἀθανάσιος δὲ τὰς ἀπειλὰς Κωνσταντίου δεΐσας, φυγῇ χρησάμενος ἀφανῆς ἦν. Ἠπείλει γὰρ αὐτῷ κῶψιν τὴν κεφαλὴν, τῶν ἐπιβούλων ὡς στασιώδη αἰτιωμένων· καὶ ὡς τῇ αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐκ Ῥώμης εἰσόδῳ, πολὺν συμπατηθὲν ἐτεθνήκει πλῆθος. Μάλιστα δ' ἀντρεθίσε τοῦτον συκοφαντία ἦν οἱ ἐξ Ἀρείου ἐγράψαντο· ὡς εἶη τὸ τῶν πτωχῶν σιτηρέσιον, ὃ Κωνσταντίνος ὁ πατὴρ τοῦ κρατούντος τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πτωχοῖς εἰς διατροφὴν ἐθέσπισε διδοσθαι, πωλῶν, καὶ ἐξαργυρίζμενος Ἀθανάσιος. Εἰδέναι μέντοι χρῶν, ὡς καθ' ὃν καιρὸν τὴν ἱερωσύνην κατέσχεν ὁ Μακεδόνιος, Κωνσταντίνος τὴν μεγάλην

A Philippum urbis præfectum, secundam ab imperiali potestate dignitatem obtinentem, scripsit, ut Paulo urbe ejecto, Macedonio Ecclesiam traderet. Philippus ex Hermogenis casu cautior factus, quod multitudinis furorem metueret, arte quadam rem est aggressus. Priusquam enim ea vulgaretur, perinde quasi de publicis quibusdam rebus consilium habiturus, Paulum ad se in Zenixippum (quod publicum et celebre amplissimumque est balneum, postea Numerorum cognominatum) vocavit, eique decenti cum honore advenienti, imperatoris litteras exhibuit. Ac hominem per palatium imperiale, balneo quod diximus vicinum, ad mare deductum, navigioque impositum, Thessalonicam misit: quam etiam patriam habere, et a maioribus suis inde oriundus esse dicebatur. Eidemque Oriente toto interdicens, in Illyrico et ulterioribus terris vendi liberam permisit potestatem. Præfectus ex eo loco, una cum impio Macedonio, incitato cursu in ecclesiam ire contendit: et multitudo ex omni hominum ordine mista, ea re audita, pro se quisque locum antecapere festinans, ad eam ecclesiam cucurrit. Innumeri prorsus, qui eo confluebant, erant. Et militaris manus armata ad terrorem plebis consequbatur. Atque ea ubi proxime ad ecclesiam venit, nec ei accessus propter undique concurrentem turbam pateret, milites vi homines rejicere per audaciam cœperunt. Cum vero illi propter multitudinem oppido in angustum redactam, cedere et considerare non possent, resistere eos, milites, neque sponte transitum dare velle opinati, strictis usi gladiis, veluti reluctantes cecidere, multosque (ut fieri solet) neci dedere. Non pauci etiam inter se conculcati atque attriti interiisse dicuntur, ita ut occisorum turba trium milium centum et quinquaginta numerum superaverit. **688** Porro Macedonius, perinde atque novi nihil factum esset, tanquam innocens et purus, in epibateriorum (1) introitusque arcanioribus sacris, quasi ex aliqua præstigiarum scena aliquis, aut deus (quod dicitur) ex machina, de improvviso hierarcha apparens, a præfecto magis, quam ex Ecclesiæ consuetudine, ab episcoporum ordine in thronum est deductus. Ad hunc modum, et per has cædes Macedonius et Ariani Ecclesiam occupavere. Ita etiam Paulus solum iniqui exsilii gratia vertere est coactus. Athanasius autem Constantii minas veritus, fuga sibi consulens disparuit. Nam ille capite in eum se animadversurum denuntiaverat, quod obtrectatores ejus et insidiatores eum ut seditiosum detulerant, reditu ejus ex urbe Romana in ecclesiam, multitudinem ingentem conculcatam interiisse allegantes. Maxime vero Constantium in eum incitaverat calumnia ab Arianis ei intentata, veluti annonam pauperum, quam imperatoris pater Constantinus Alexandriæ, in egenorum alimenta distribuendam sanxerat, Athanasius vendidisset,

(1) Investituram nunc vocant.

utque in pecuniam redeisset. Observandum illud, A eo tempore quo Macedonius episcopatum recepit, Constantium magnam ecclesiam absolvisse, quæ Σοφία, Sapientia, nominata est: proxime ad cognominem Paci ecclesiam (1), quam Constantinus Constantii pater, cum prius exigua fuisset, ad eam etiam quæ nunc cernitur amplitudinem perduxit: ita ut duorum istorum templorum oræ contigua, unusque ambitus et muri esse videantur.

CAPUT X.

Quomodo Julius Romanus pontifex episcopis Orientalibus scripserit, ut mitterentur, qui pro Athanasio et Paulo rationem redderent; et quæ scripserit Constantio fratri Occidentis imperator Constans: et quomodo, qui ex Oriente in Italiam venerant, aliam fidei vulgaverint expositionem.

Julius Romanæ urbis episcopus litteris, quas Eusebius ante obitum suum contra Athanasium scripserat, aliisque quas ii qui Antiochiæ convenierant dedere, atque aliis rursus quorundam Ægyptiorum episcoporum, e mentita esse adversus Athanasium omnia declarantibus, eisque sic inter se pugnantibus, acceptis, Antiochenis illis rescribens, epistolæ eorum arrogantem et præfractam sententiam coarguit: et quod latenter aggressi essent, contra decreta Nicæna, fidem novare et adulterare. Præterea, quod præter ecclesiasticam consuetudinem, se quoque in synodum vocare intermisissent. Exstare enim ecclesiasticum canonem 689 auctoritatem omnem eis abrogans, (quæ præter Romani antistitis sententiam peracta essent (2). Rursum, quod in rebus quas in Tyro urbe et Mareote decrevisset, non legitime processissent, inquisitione videlicet una tantum præsentante parte facta. Arsenii autem manum liquido apparentem, apertam sycophantiam esse, eis objecit. Et secundum ea omnia, æquum esse ut Athanasio et Paulo subveniretur, intulit. Brevi namque post, Paulus quoque Corinthum ire assumens, in Italiam venit, et casum suum miserandum in modum deploravit. Verumenimvero ubi Julius scriptis suis apud Orientales episcopos nihil effecit, Occidentis imperatorem Constantem, de rebus Athanasii et Pauli certiores fecit. Qui ei etiam adito, Arianae factionis subdolas fraudes exposuere: patris mentione illata, ut ille œcumenicam et universalem synodum coegerit, constitutioneque decreta illius stabilierit, referentes, et eum ad paternam emulationem consecrandam cohortantes. Constans rebus eis cognitis, casum eorum virorum calamitatem suam prorsus esse putavit: et ad fratrem scribens, eum admonuit, ut paternæ religionis incorruptam integramque servaret normam. Ille enim, inquit, vera pictate imperio stabilito, tum tyrannos Romanos omnino sustulit, tum barbaros hostes circumcirca devicit. Significavit eidem etiam, ut tres ex Oriente in Occidentem mitterentur episcopi,

ἐκκλησίαν οἰκοδομῶν ἦν, ἡ Σοφία προσηγορεύθη, ἀγχιστα τοῦ τῆς Εἰρήνης ἐπωνύμου ναοῦ· ἦν δὲ τοῦ βασιλέως πατὴρ Κωνσταντῖνος, βραχέϊαν οὖσαν τὸ πρότερον, ἐπὶ τὸ νῦν ὁρώμενον μέγεθος· ἡξήτησεν ὡς συμβαλίνειν τὰ κράσις τῶν δύο τούτων νῶν προσεγγίζεσθαι, καὶ εἰς ἓνα δοκεῖν εἶναι περίβολον.

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

Ὁς δὲ Ῥώμῃς Ἰουλίος τοῖς ἐφόροις τῶν ἐπισκόπων ἐγράψεν, περιουῆναι τινὰς λόγον ὑπὲρ Ἀθανασίου καὶ Παύλου δώσοντας· καὶ ἑσα ἐγράψεν Κωνσταντίῳ τῷ ἀδελφῷ ὁ τῶν ἐσπερίων βασιλεὺς Κωνσταντῖνος· καὶ ὅτι οἱ ἐλθόντες ἑτέρας ἐκδοσὶν πίστεως ὑπηγόρευσαν.

Ἰουλίος δὲ ὁ Ῥώμῃς ἐπίσκοπος, τὰ κατ' Ἀθανασίου δεξιόμενος γράμματα, ἀ προλαβὼν Εὐσεβίος ἐγράψεν, ἔτι δὲ καὶ αἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ συνελθόντες ἀπέστειλαν, ἕτερα δ' αὖθις παρὰ τινῶν Αἰγυπτίων ἐπισκόπων, ψευδῆ τὰ κατὰ Ἀθανασίου εἶναι πάντα διδάσκοντα· καὶ ἐναντίων ὅτῳ καταπεμπομένων γραμμάτων, Ἰουλίος ἀντιγράφων μὲν πρὸς τοὺς ἐξ Ἀντιοχείας ἐπιστέλλαντας, διηλέγετο τὸ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῶν ἐπαχθεῖς τε καὶ αὐθαδῆς· καὶ ὡς λαθραίως παρὰ τὰ ἐν Νικαίᾳ δεδωγμένα νεωτερίζειν ἐπιχειροῦσι καὶ παραχαράττειν τὴν πίστιν· ἔτι δὲ καὶ ὡς παρὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἔθος πράττουσι, μὴ καὶ αὐτὸν εἰς τὴν σύνοδον κεκληκότες. Εἶναι γὰρ ἐκκλησιαστικὸν [κανόνα] ἀκυρα διοριζόμενον εἶναι, ὅσα δὲ πραχθεῖη παρὰ γνώμην τοῦ Ῥωμαίων ἐπισκόπου. Τὰ δ' ἐν Τύρῳ καὶ τῷ Μαρεῷ πεπραγμένα μὴ ἐν δίκῃ γεγενῆσθαι, μονομεροῦς τυγχόντα τῆς ἐξετάσεως. Τὴν δὲ Ἀρσενίου χεῖρα συκοφαντίαν προφανῆ ἐλεγχόηεν. Ἐφ' ἅπασιν δὲ συνῆγε δίκαιον εἶναι Ἀθανασίῳ καὶ Παύλῳ τὰ μάλιστα βοηθεῖν. Μετ' οὖν πολὺ γὰρ καὶ Παῦλος εἰς Κόρινθον ἀπάροις σκηψάμενος, εἰς Ἰταλίαν ἐγένετο, καὶ τὰ συμβάντα οἱ οἰκτρῶς ἀπωδύρατο. Ὡς δὲ μὴδὲν ἦν ἐπὶ γράφων Ἰουλίος τοῖς ἐφόροις τῶν ἐπισκόπων, τῷ τῶν ἐσπερίων βασιλεῖ Κωνσταντῖνι δῆλα ἐποίησε τὰ κατὰ Παῦλον δηλονότι καὶ Ἀθανάσιον· οἱ καὶ συστάντες ἐκεῖνον, τὰς τῆς Ἀρειανικῆς φάλαγγος δραματουργίας κατέλεγον· τοῦ πατρὸς τε ἐμνήνητο, καὶ ἦν ἐκεῖνος οἰκουμένην συνήθροισε σύνοδον, ἐν μέσῳ παρήγον· καὶ ὡς νόμῳ τὰ ἐκείνων ἐκράτουν· καὶ τὸν πατρῷον ζῆλον ἀναλαβεῖν ἠπειγον. Ὁ δὲ γνοὺς ὡς οἰκεία τὰ κατὰ τοὺς ἄνδρας· ἀντικρυς ἐπασχέ, καὶ τὰδελεῶν γράφων παρήνει τῆς πατρῴας θρησκείας ἀκήρατον φυλάττειν τὸν ὅρον. Ἐκεῖνος γὰρ εὐσεβεῖα, ψήλ, τὴν ἀρχὴν κρατύνας, τοὺς τε Ῥωμαίων τυράννους τῇ ἀφανείᾳ παρέδωκε, καὶ τῶν κύκλῳ βαρβάρων περιεγένετο. Ἐδήλῳ δὲ καὶ τρεῖς ἐπισκόπους· ἐξ ἑω πεμφθῆναι λόγον δώσοντας περὶ τῆς καθαιρέσεως Ἀθανασίου καὶ Παύλου. Καὶ ἐκλέγονται Ν ρκισσος· ὁ Εἰρηνοδόλεως τῆς Κιλικίας ἐπίσκοπος, καὶ Θεόδωρος ὁ Περίνθιος, καὶ ὁ τὴν Ἀρέθουσαν τῆς Συ-

(1) Sapientiae Dei templum, quod Constantinus non perfecit. (Supr. lib. vii, cap. 49.)

(2) Auctoritas Romani episcopi: μὴ δεῖν παρὰ

γνώμην τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμῃς κανονίζειν τὰς ἐκκλησίας. (Socrat. lib. ii, cap. 17.)

ρίας ἐπισκοπῶν Μάρκο· ὁ καὶ εἰς Ἰταλίαν ἀφίγ-
 μένοι· ἐπειθὺν βασιλεῖα δικαίαν εἶναι τῶν ἐπ' αὐτοῖς
 πεπραγμένων τὴν ψῆφον· καὶ τοῖς περὶ Ἀθανάσιον
 εἰς λόγους ἐλθεῖν οὐ προσήκοντο. Ἐπεὶ δὲ καὶ ὅπως
 πιστεύουσιν ἐζητάζοντο, ἑτέραν παρὰ τὴν ἐν Ἀντιο-
 χίᾳ συνθεμένον, ἐπιτιθεῖναι τῷ Κωνσταντίνῳ, οὕτω
 κατὰ ῥῆμα διεξιούσαν· Ἐπιστεύομεν εἰς ἓνα Θεόν,
 Πατέρα παντοκράτορα, κτίστην καὶ ποιητὴν τῶν
 πάντων· ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς
 ὀνομάζεται· καὶ εἰς τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν τὸν
 Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν πρὸ πάντων τῶν
 αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα, Θεὸν ἐκ Θεοῦ,
 φῶς ἐκ φωτός, δι' οὗ ἐγένετο τὰ πάντα ἐν τοῖς οὐ-
 ρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ τε ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα·
 λόγον ὄντα καὶ σοφίαν καὶ δύναμιν καὶ ζωὴν, καὶ
 φῶς ἀληθινόν· τὸν ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν δι' ἡμᾶς
 ἐνανθρωπήσαντα καὶ γεννηθέντα ἐκ τῆς ἀγίας Παρ-
 θένου· τὸν σταυρωθέντα καὶ ἀποθανόντα· καὶ τα-
 φέντα καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ·
 καὶ ἀνελήλυθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθισθέντα
 ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ συντελείᾳ
 τῶν αἰώνων κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς, καὶ ἀπο-
 δοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· οὗ ἡ βασιλεία
 ἀκατάπαυστος οὕσα διαμένει εἰς τοὺς ἀπείρους
 αἰῶνας· ἔσται γὰρ καθελόμενος ἐν δεξιᾷ τοῦ Πα-
 τρὸς οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ
 μέλλοντι· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦτέστι τὸν
 Παράκλητον· ὅπερ ἐπαγγελιάμενος τοῖς ἀποστόλοις,
 μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς αὐτοῦ ἀνοδὸν ἀπέστειλε δι-
 δάξαι καὶ ὑπομνησάι πάντα· δι' οὗ καὶ ἀγιασθήσο-
 υνται αἱ τῶν εἰληρινῶς εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων ψυ-
 χαί. Τοὺς δὲ λέγοντας ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱόν, ἢ ἐξ
 ἑτέρας· ὑποστάσεως, καὶ μὴ ἐκ Θεοῦ, καὶ, ὅτι ἦν
 ποτὲ χρόνος, ὅτε οὐκ ἦν, ἀλλοτριῶς οἰδεῖν ἡ καθολικὴ
 Ἐκκλησία· ταύτην δαδωκόσι τὴν ἐκθεσιν, συνι-
 δὼν ὁ Κῶνστας ὡς ἀδίκως ἐπὶ τοῖς θεοῖς ἐκείνοις
 ἀνέστησαν· οὐ γὰρ ἐγκλημάτων χάριν, οὐδὲ βίου
 φευλότητι τὴν ἐκείνων ἀπεστράψαν κοινωνίαν,
 ὡς ἐδήλουν τὰ ὑπομνήματα, ἀλλ' ὅλον ἡ
 περὶ τὸ δόγμα διαφωνία ἦν· μηδὲν ἀνύσαντας περὶ
 ὧν ἐληλύθεισαν, ὅπως ἀνέπεμψε. Καὶ χάσμα τοῖς
 ἑσπερίοις ἦν ἡ μέσον διαφορά· ἐν ᾧ
 χρόνῳ καὶ κατὰ Σίρμιον, Ἰλλυρικὴ δὲ αὕτη πόλις,
 ἡ κατὰ Φωτεινὸν αἵρεσις ἐπεγένετο· ὅς τῆς μικρᾶς
 Γαλιτίας ὢν, καὶ τῷ προειρημένῳ Μαρκέλλῳ τῇ
 πατρίδος ἐπισκόπῳ μαθητευθεὶς, τῶν ἐκεῖσε ἡγεῖτο
 ἐκκλησιῶν, φιλὸν ἀνθρώπον δογματίζων τὸν Χριστόν.
 Περὶ ὧν κατὰ χώραν ἐροῦμεν.

more Gallia ortus, et a Marcello, de quo diximus, loci ejus episcopo, eruditus, ecclesiis ibi prae-
 fuerat, merum esse hominem Dominum docens. De quo suo tempore dicemus.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Ὡς τῆς ἑσπέρας καὶ ἔω διασπίσχης περὶ τὸ διό-
 μα τῆς πίστεως ἐπὶ τρισὶν ἔτεσιν, οἱ ἀνὰ
 τὴν ἔω ἐπίσκοποι τὴν λεγομένην μακρόστιχον
 ἐκθεσιν ποιησάμενοι, τοῖς ἑσπερίοις ἀπέστει-
 λαν.

Ἐξ ἐκεῖθεν δὲ τριῶν ἔτων διαγεγονότων, εἰ τῆς
 ἔω ἐπίσκοποι ἑτέραν γραφὴν συνθεμένον, τοῖς ἀνὰ
 τὴν ἑσπεραν ἐπεμποιον ἱεροῦσιν, ἣν μακρόστιχον

A qui rationem de Athanasii et Pauli exauctoratione
 exponerent. Ad id delecti sunt Narcissus Ireno-
 polis Ciliciæ, Theodorus Perinthis, et Marcus Are-
 thusæ Syriæ episcopi. Qui in Italiam cum venis-
 sent, imperatori Constanti justam esse, quæ contra
 illos lata fuerat, sententiam persuadere voluerunt.
 In Athanasii vero colloquium venire non sustinue-
 runt. Porro ubi de fidei eorum ratione quæsitum
 est, aliam ejus, quam quæ Antiochiæ composita
 erat Constanti formulam obtulere, hisce verbis
 expressam : « Credimus in unum Deum, Patrem
 omnipotentem, creatorem et factorem universo-
 rum : ex quo omnis paternitas in cælo et in terra
 nominatur. Et in unigenitum ejus Filium Dominum
 nostrum Jesum Christum, ante omnia sæcula ex
 Patre genitum, Deum de Deo, lumen de lumine,
 690 per quem facta sunt omnia in cælis et in
 terra, visibilia simul et invisibilia : Verbum exis-
 stentem, et sapientiam, et virtutem, et vitam, et
 lumen verum. Qui in extremo dierum propter nos
 homo factus, et natus est ex Virgine sancta. Qui
 crucifixus, et mortuus, et sepultus est : et resur-
 rexit ex mortuis tertia die, et ascendit in cælos,
 et consedit in dextra Patris, venturus in consum-
 matione sæculorum ad judicandum vivos et mor-
 tuos, et reddendum unicuique secundum opera
 sua. Cujus regnum interminatum in infinita per-
 manet sæcula. Sedabit namque in dextra Patris,
 non solum in sæculo præsentis, sed etiam in futuro.
 Et in Spiritum sanctum, hoc est Paracletum : quem
 cum apostolis promississet, post ascensionem suam
 in cælos, misit, ut doceret et suggereret eis omnia.
 Per quem etiam sanctificabuntur eorum qui sin-
 cere in eum credere, animæ. Eos autem qui ex
 non existentibus dicunt esse Filium, aut ex alia
 subsistentia, et non ex Deo, et fuisse quandoque
 tempus cum non fuerit, alienos esse novit Ecclesia
 catholica. » Hanc exhibuere formulam. Constans
 autem perspectum habens, eos inique contra di-
 vinos viros conspirasse, neque criminum aliquo-
 rum gratia, neque propter vitæ pravitatem, sicuti
 attestaciones declarabant, communionem illorum
 aversatos, sed dogmatis dissonantiam prorsus cau-
 sam dissidii esse : infecta cujus causa venerant re,
 eos dimisit. Et Orientalibus atque Occidentalibus
 veluti chasma seu hiatus fuit, quæ eis intercesserat,
 dissensio. Qua tempestate et in Sirmio, quæ Illy-
 rici urbs est, Photinī hæresis emersit : qui in mi-
 nore Gallia ortus, et a Marcello, de quo diximus, loci ejus episcopo, eruditus, ecclesiis ibi præfuit,
 merum esse hominem Dominum docens. De quo suo tempore dicemus.

691 CAPUT XI.

Ut Occidentalibus et Orientalibus partibus de do-
 ctrina fidei triennium dissidentibus, episcopi
 Orientales expositionem fidei composuerint, quam
 longiorem nominarunt, et Occidentalibus mi-
 serunt.

Triennio deinde elapso, Orientales episcopi
 scripto alio composito, ad Occidentales id misere :
 quod μακρόστιχον, hoc est, longiorem vocarunt

formulam, seu expositionem, quod scilicet verba et sententias plures complecteretur. Verum ne in eo quidem substantiæ Dei nominatim mentionem fecere. Eos vero qui Filium ex non existentibus, aut ex alia subsistentia quam ex Deo esse, et fuisse quandoque tempus aut sæculum, cum ille non fuerit, dicerent, proscribere. Scriptum id pertulit Eudoxius Germaniciæ antistes, qui etiam post Macedonium Constantinopolitanæ præfuit Ecclesiæ : et Martyrius, et Macedonius Mopsuestiæ Ciliciæ episcopus. Occidentales episcopi scriptum non receperunt : sufficere sibi Nicenam fidei professionem, neque se ulterius anxie nimis et curiose inquirere de ea velle, dicentes : atque illud etiam prætexentes, aliena lingua libellum scriptum esse, et se verborum sententiam non intelligere. Longior autem illa expositio ad verbum hæc est complexa : « Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, creatorem et factorem universorum : ex quo omnis paternitas in cœlis et in terra nominatur. Et in unigenitum Filium ejus Jesum Christum, Dominum nostrum, ante omnia genitum ex Patre, Deum de Deo, lumen de lumine, per quem facta sunt omnia in cœlis et in terra, visibilia et invisibilia : Verbum existentem, et sapientiam, et virtutem, et vitam, et lumen verum. Qui extremis diebus propter nos homo factus, et ex Virgine sancta natus, crucifixus et mortuus et sepultus, tertia die resurrexit : et receptus in cœlos, sedet ad dextram Patris, venturus in consummatione sæculorum ad judicandum vivos et mortuos, et reddendum cuique secundum opera ejus. Cujus regnum interminatum, et in infinita sæcula permanet. Sedebit enim in dextra Patris non tantum in sæculo isto, sed et in futuro. Credimus vero et in Spiritum sanctum, hoc est, in Paracletum quem apostolis promissum, post ascensionem suam in cœlos, misit, ut doceret et suggereret eis omnia : per quem etiam sanctificantur eorum, qui sincere in ipsum credunt, animæ. **692** Qui vero dicunt, ex non existentibus esse Filium, aut ex alia subsistentia, et non ex Deo, et quod fuerit aliquando tempus cum non fuerit : eos alienos novit esse sancta catholica Ecclesia. Non minus et eos, qui dicunt tres esse deos, aut Christum non esse Deum ante sæcula : neque Christum, neque Filium Dei ipsum esse ; aut eundem esse et Patrem et Filium et Spiritum sanctum, aut ingenitum Filium : aut quod non ex proposito neque voluntate Pater Filium genuerit : anathemate ferit sancta et catholica Ecclesia. Non enim, ex non existentibus esse Filium, dicere tutum est : quandoquidem nullibi hoc in divinitus inspiratis Scripturis de eo fertur. Neque sane ex alia subsistentia, præter Patrem, ante subjecta, sed ex solo Deo germane seu native ipsum genitum esse, docemur. Unum namque ingenitum et principii expertem Christi Patrem divinum docet verbum. Sed neque illud, Fuit aliquando tempus cum non

ὄνμασαν ἔχουσι, ἀτε δὴ πολλοὶς ῥήμασι τε καὶ νοήμασι συγκειμένην. Ἀλλ' οὐδ' ἐν ταύτῃ οὐσίᾳ Θεοῦ κατ' ὄνομα μνησθὲν πεποιήνται. Τοὺς γὰρ μὴν λέγοντας, ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως, ἢ ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱόν, καὶ οὐκ ἐκ Θεοῦ, ὅτι ἦν ποτε χρόνος ἢ αἰὼν ὅτε οὐκ ἦν, ἀπεκρήρυτον. Διεκόμιζε τὴν γραφὴν Εὐδόξιος ὁ Γερμανικίας ἐπίσκοπος, ὃς καὶ μετὰ Μακεδόνιον τῆς Κωνσταντινίου προέστη. Μαρτύριος τε καὶ Μακεδόνιος, Μοψουεστίας τῆς ἐν Κιλικίᾳ τῆν ἐπισκοπὴν ἔχων. Οἱ δ' ἐς περίοις ἱερεῖς οὐ προσήκοντο τὴν γραφὴν. Ἀποκρῶσαν γὰρ αὐτοῖς τὴν ἐν Νικαίᾳ ἔφασκον εἶναι πίστιν, καὶ παραιτέρω μὴ πολυπραγμονεῖν ἐθέλειν φροντο δεῖν· ἐν σχήματι δὲ καὶ τὸ ἀλλόγλωσσον καὶ τὸ μὴ συνίεναι τὰ εἰρημένα προὐβάλλοντο. Ἦ δὲ διὰ μακρῶν ἔχουσι ταῦτα ῥήμασιν αὐτοῖς διαλέμνα· « Πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεόν, Πατέρα παντοκράτορα, κτίστην καὶ ποιητὴν τῶν πάντων· ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται· καὶ εἰς τὸν μονογενὴ αὐτοῦ Υἱόν Ἰησοῦν Χριστὸν Κύριον ἡμῶν, τὸν πρὸ πάντων γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς· Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός, δι' οὗ ἐγένετο τὰ πάντα τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα· Λόγον ὄντα καὶ σοφίαν καὶ δύναμιν καὶ ζωὴν καὶ φῶς ἀληθινόν· τὸν ἐκ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντα, καὶ γεννηθέντα ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου· τὸν σταυρωθέντα καὶ ἀποθανόντα, καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ· καὶ ἀναληφθέντα εἰς οὐρανούς, καὶ καθισθέντα ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς· ἐρχόμενον ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων, κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς· καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· οὗ ἡ βασιλεία ἀκατάπαυτος οὐσα, διαμένει εἰς ἀπείρου αἰῶνας. Καθέζεται γὰρ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Πιστεύομεν δὲ καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοὔτεστιν εἰς τὸν Παράκλητον, ὃπερ ἐπαγγελούμενος τοῖς ἀποστόλοις μετὰ τὴν εἰς οὐρανούς ἀνοδὸν, ἀπέστειλε διδάξαι καὶ ὑπομνησαὶ αὐτούς· πάντα· δι' οὗ καὶ ἁγιάζονται αἱ τῶν ἐκκλησιῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων ψυχαί. Τοῦ δὲ λέγοντας, ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱόν, ἢ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως καὶ μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι ἦν ποτε χρόνος ὅτε μὴ ἦν, ἄλλοτρίους οἶδεν ἢ ἁγία καθολικὴ Ἐκκλησία· ὁμοίως καὶ τοὺς λέγοντας τρεῖς εἶναι Θεούς· ἢ τὸν Χριστὸν μὴ εἶναι Θεὸν πρὸ τῶν αἰώνων· μήτε Χριστὸν, μήτε Υἱὸν Θεοῦ εἶναι αὐτόν· ἢ τὸν αὐτὸν εἶναι καὶ Πατέρα καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα· ἢ ἀγέννητον τὸν Υἱόν· ἢ ὅτι οὐ βούληται οὐδὲ θελήσει ἐγέννησεν ὁ Πατήρ τὸν Υἱόν, ἀναθεματίζει ἢ ἁγία καὶ καθολικὴ Ἐκκλησία. Οὕτως γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων λέγειν τὸν Υἱὸν ἀσφαλές, ἐπεὶ μηδαμῶς τοῦτο τῶν θεοπνευστων Γραφῶν ἐμφέρεται περὶ αὐτοῦ· οὕτως μὴ ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως παρὰ τὸν Πατέρα προὐποκειμένης, ἀλλ' ἐκ μόνου τοῦ Θεοῦ γνησίως αὐτὸν γεγενῆσθαι διδάσκει μεθεα. Ἐνα γὰρ τὸν ἀγέννητον καὶ ἀναρχον τὸν Χριστοῦ Πατέρα ὁ θεὸς διδάσκει λόγος. Ἀλλ' οὐδὲ πῶς, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, τοῖς ἐξ ἀγράφων ἐπισφαλῶς λέγουσιν ὥς χρονικὸν διάστημα προεσθουμένην αὐτοῦ· ἀλλ' ἢ μόνον τὸν ἀχρόνως αὐτὸν γεγεννηκότα

Θεόν. Καὶ χρόνοι γὰρ καὶ αἰῶνες γεγόνاسι δι' αὐτοῦ. Οὕτε μὴν συνάναρχον οὕτε συναγέννητον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ εἶναι νομιστέον· συνανάρχου γὰρ καὶ συναγεν-
 γήτου οὐδεὶς κυρίως· Πατὴρ ἢ Υἱὸς λεγθήσεται· ἀλλὰ
 τὸν μὲν Πατέρα μόνον ἀναρχόν ὄντα καὶ ἀνεφικτον,
 γεγεννηκέναι ἀνεφικτως καὶ πᾶσιν ἀκαταλήπτως
 οἰδαμεν· τὸν δὲ Υἱὸν γεγεννησθαι πρὸ τῶν αἰώνων·
 καὶ μηκέτι ὁμοιον τῷ Πατρὶ ἀγέννητον εἶναι καὶ
 αὐτὸν, ἀλλ' ἀρχὴν ἔχειν τὸν γεννῆσαντα Πατέρα·
 κεφαλὴ γὰρ Χριστοῦ ὁ Θεός. Οὕτε μὴν τρία ὁμολο-
 γοῦντες πράγματα καὶ τρία πρόσωπα τοῦ Πατρὸς
 καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὰς
 Γραφάς, τρεῖς διὰ τοῦτο τοὺς θεοὺς ποιοῦμεν· ἐπειδὴ
 τὸν αὐτοτελῆ καὶ ἀγέννητον, ἀναρχόν τε καὶ ἀόρα-
 τον Θεόν, ἓνα μόνον οἰδαμεν τὸν Θεόν καὶ Πατέρα
 τοῦ Μονογενοῦς, τὸν μόνον μὲν ἐξ ἑαυτοῦ τὸ εἶναι
 ἔχοντα, μόνον δὲ τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ἀφθόνως χαριζό-
 μενον τὸ εἶναι. Οὕτε μὴν ἓνα Θεόν μόνον λέγοντες
 εἶναι, τὸν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ Πατέρα τὸν
 μόνον ἀγέννητον, διὰ τοῦτο ἀρνοῦμεθα τὸν Χριστὸν
 Θεὸν εἶναι προαιώνιον· ὅποιοι εἰσιν οἱ ἀπὸ Παύλου
 τοῦ Σαμοσατέως, ὕστερον αὐτὸν μετὰ τὴν ἐνανθρώ-
 πησιν ἐκ προκοπῆς τε θεοποιεῖσθαι λέγοντες, τῷ
 τὴν φύσιν φιλὸν αὐτὸν ἄνθρωπον γεγενῆσθαι. Οἰδαμεν
 γὰρ αὐτὸν, εἰ καὶ ὑποτέτακται τῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ,
 ἀλλ' ὁμῶς γεγεννηθέντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, Θεὸν κατὰ φύσιν
 τέλειον εἶναι καὶ ἀληθῆ, καὶ μὴ ἐξ ἀνθρώπων μετὰ
 ταῦτα Θεόν, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐνανθρωπήσας δι' ἡμᾶς·
 καὶ μηδέπω ποτὲ ἀπολωλέκοτα τὸ εἶναι Θεόν. Βδε-
 λυσάμεθα δὲ πρὸς τοῦτοις καὶ ἀναθεματίζομεν καὶ
 τοὺς Λόγον μὲν μόνον αὐτὸν τοῦ Θεοῦ, φιλὸν καὶ
 ἀνύπαρκτον ἐπιπλάστως καλοῦντας, ἐν ἐτέρῳ τὸ
 εἶναι ἔχοντα, νῦν μὲν ὡς τὸν προφορικὸν λεγόμενον
 ὑπὸ τινων, νῦν δὲ ὡς τὸν ἐνδιάθετον· Χριστὸν δὲ
 αὐτὸν καὶ Κύριον καὶ Θεόν καὶ μεσίτην καὶ εἰκόνα
 τοῦ Θεοῦ μὴ εἶναι πρὸ αἰώνων θέλοντας· ἀλλ' ἔκτοτε
 Χριστὸν αὐτὸν γεγενῆσθαι καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἐξ οὗ
 τὴν ἡμετέραν ἐκ τῆς Παρθένου σάρκα ἀνελήψε, πρὸ
 τετρακοσίων ὅλων ἐτῶν. Ἐκτοτε γὰρ ἀρχὴν βασι-
 λείας τὸν Χριστὸν ἐσχηκέναι θέλουσι· καὶ τέλος
 ἔξωκεν αὐτὴν μετὰ τὴν συντέλειαν καὶ κρίσιν. Τοιοῦ-
 ται δὲ εἰσιν οἱ ἀπὸ Μαρκελλοῦ καὶ Φωτεινοῦ τῶν
 Ἀγκυρογαλατῶν· οἱ τὴν προαιώνιον ὑπερῆξιν τε καὶ
 θεότητα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν ἀτελεύτητον αὐτοῦ
 βασιλείαν ὁμοίως· ἀθετοῦσι τῷ Ἰστασθαι δοκεῖν αὐ-
 τοῖς οὕτω τὴν μοναρχίαν. Ἰσμεν γὰρ ἡμεῖς αὐτὸν
 οὐχ ἀπλῶς λόγον προφορικὸν ἢ ἐνδιάθετον τοῦ Θεοῦ·
 ἀλλὰ ζῶντα Θεὸν Λόγον, καθ' ἑαυτὸν τε ὑπάρχοντα,
 καὶ Υἱὸν Θεοῦ καὶ Χριστὸν· καὶ οὕτω προγνωστικῶς
 συνόντα, καὶ συνδιατρέχοντα πρὸ αἰώνων τῷ ἑαυτοῦ
 Πατρὶ, καὶ πρὸς πᾶσαν διακονησάμενον αὐτοῦ τὴν
 δημιουργίαν, εἴτε τῶν ἀοράτων, εἴτε τῶν ὁρατῶν·
 δι' ἑνυπόστατον Λόγον ὄντα τοῦ Πατρὸς, καὶ Θεὸν
 ἐκ Θεοῦ. Οὗτος γὰρ ἔστι πρὸς ὃν εἶπεν ὁ Πατὴρ·
Ποιήσωμεν ἄνθρωπον καθ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ
καθ' ὁμοίωσιν· ὅς καὶ τοῖς Πατράσι· ὠφθη, δεδω-
 κῆς τὸν νόμον, καὶ λαλήσας διὰ τῶν προφητῶν, καὶ
 τὰ τελευταῖα ἐνανθρωπήσας, καὶ τὸν ἑαυτοῦ Πατέρα
 πᾶσιν ἀνθρώποις φανερώσας, καὶ βασιλεύων εἰς τοὺς

A fuit, quod præter auctoritatem Scripturæ pericu-
 lose dicunt, tanquam temporale intervallum an-
 te ipsum considerandum : sed solus, qui eum
 sine tempore genuit, Deus contemplandus. Nam
 et tempora et sæcula per ipsum facta sunt. Neque
 vero simul principii expers, neque simul ingeni-
 tus cum patre filius esse putandus est. Etenim
 simul principii expertis et simul ingeniiti, nullus
 proprie Pater aut Filius dicitur. Sed Patrem qui-
 dem solum principii expertem existentem et in-
 comprehensibilem genuisse incomprehensibili et
 quem omnes consequi non possint, modo scimus,
 Filium autem genitum esse ante sæcula. Et neque
 itidem ut Patrem, ipsum quoque ingentum esse :
 sed principium habere, qui eum genuit, Patrem
 B ipsum ; caput namque Christi Deus. Enimvero tres
 consistentes res, et tres personas Patris et Filii et
 Spiritus sancti, secundum Scripturas, non tres
 propterea facimus deos. Quandoquidem per seip-
 sum perfectum et ingentum, principioque caren-
 tem, et invisibilem Deum, unum tantum novimus,
 Deum et Patrem Unigeniti, solum ex seipso es-
 sentiam habentem, solum aliis omnibus abunde
 existentiam largientem. Neque sane dum unum
 Deum esse dicimus, Domini Jesu Christi Patrem
 solum ingentum, propterea Christum Deum esse
 antesæcularem negamus : quales sunt Pauli Sa-
 mosateni sectatores, post inhumanationem eum ex
 profectu deificatum esse dicentes, eo quod natura
 merus homo factus sit. 693. Scimus enim ipsum,
 C etiamsi subjectus est Patri et Deo, tamen geni-
 tum ex Deo, Deum natura esse perfectum et ve-
 rum, et non ex hominibus postea Deum, sed ex
 Deo, hominem factum propter nos esse, neque
 unquam desiisse esse Deum. Exsecramur vero in-
 super, et anathemati subjicimus, eos qui Verbum
 quidem ipsum Dei, sed tantum nudum et sine sub-
 sistentia fictitie vocant : in alio vero essentiam
 habens, aliquando sane ut vocale seu enuntiativum,
 aliquando vero ut internum seu mentale a qui-
 busdam dictum ; Christum autem ipsum et Domi-
 num, et Deum, et mediatorem, et imaginem Dei
 esse ante sæcula nolunt : sed eum ex eo tempore
 Christum esse factum et Filium Dei dicunt, ex
 D quo nostram ex Virgine carnem assumpsit, ante
 quadringentos integros annos. Ex eo enim tempore
 initium regni Christum habuisse, et finem id ha-
 biturum esse post consummationem et iudicium,
 volunt. Tales autem sunt Marcelliani et Photiniani
 Ancyran in Galatia, qui antesæcularem subsi-
 stentiam et divinitatem Christi, et similiter inter-
 minatum ejus regnum abolent, eo modo, ut ipsis
 videtur, monarchiam seu unius imperium consti-
 tuentes. Nos enim scimus, esse non simpliciter
 verbum enuntiativum, aut internum : sed viven-
 tem Deum Verbum, per seipsum subsistentem, et
 Filium Dei et Christum, et ita præscienter simul
 existentem et simul agentem ante sæcula cum suo
 Patre, et ad omnem ejus administrantem crea-

ti-nem, sive invisibilem seu visibilem, ut qui subsistens Verbum sit Patris, et Deus ex Deo. Hic enim est ad quem Pater dixit : *Faciamus hominem secundum imaginem nostram et similitudinem*, qui et a patribus visus est cum legem ferret, et locutus est per prophetas; et qui postremo homo factus est, et Patrem suum omnibus hominibus manifestavit, quique regnat in sæcula sæculorum. Siquidem nihil novæ dignitatis Christus assumpsit, sed eum antea perfectum, et Patri per omnia similem esse credimus. Atque itidem, eos qui dicunt eundem esse Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et unius ejusdemque rei et personæ tria hæc nomina impie accipiunt, merito ab Ecclesia proscribimus : quoniam Patrem qui comprehendere nequeat, atque perpassioni obnoxius non sit, et incomprehensibilem, et perpassioni obstrictum per inhumanationem constituunt. **694** Tales sunt, qui Patropassiani apud Romanos, Sabelliani apud nos dicuntur. Siquidem novimus Patrem quidem, qui miserit, in suo immutabilis divinitatis statu permansisse : qui vero missus est Christum, inhumanationis œconomiam et munus obiiisse. Consimiliter autem eos qui impie, non consulto neque voluntate genitum esse Christum dicunt, necessitatem videlicet quamdam imponentes, et substantiam voluntate et delectu carentem Deo tribuentes, ita, ut invitus Filium genuerit, impiissimos et a veritate alienissimos cognoscimus. Quoniam adversus communes de Deo notitias, atque etiam adversus divinitus inspiratæ Scripturæ sententiam, Italia de eo statuere audent. Nos etenim absolutissimæ potestatis, eum esse, perfectissimique juris sui Deum scientes, sponte et voluntate sua Filium genuisse, pie existimamus. Et cum timore illud de eo dictum esse credentes, *Dominus creavit me initium viarum suarum ad opera sua*¹ : non itidem eum ut creaturas facturasque ejus genitum esse arbitramur. Impium enim est, et ab ecclesiastica fide alienum, Conditorem cum creaturis per eum conditis comparare, eundemque etiam eum generationis modum cum eis quæ ab eo sunt aliena habere putare. Solum namque, et solo seu unico modo unigenitum Filium germane seu native atque vere genitum esse, nos divinæ Litteræ docent. Quin neque dum Filium per seipsum esse, vivere, et existere consimiliter Patri dicimus, propterea eum a Patre segregamus, loca et intervalla quædam inter eorum conjunctionem corporaliter imaginantes. Credimus enim sine medio, et sine spatio ullo, ipsos conjunctos esse, et inseparabiliter a seipsis existere : Patre quidem complectente, et pectori applicante Filium totum : Filio vero toto prorsus devincto et applicato Patri, eoque solo perpetuo in sinu paterno conquiescente. Itaque, in modis omnibus perfectam et sanctissimam Trinitatem credentes Patremque Deum

αἰῶνας τῶν αἰώνων. Οὐδὲν γὰρ πρόσφατον ὁ Χριστὸς προσέβλεψεν ἀξίωμα· ἀλλὰ ἀνωθεν τέλειον αὐτὸν, καὶ τῷ Πατρὶ κατὰ πάντα ὁμοιον πεπιστεύκαμεν. Καὶ τοὺς λέγοντας τὸν αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, καθ' ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματός τε καὶ προσώπου τὰ τρία ὀνόματα ἀσεβῶς ἐκκληθεύοντες, εὐκότως ἀποκηρύσσομεν τῆς Ἐκκλησίας· ὅτι τὸν ἀχώρητον καὶ ἀπαθῆ Πατέρα χωρητὸν καὶ παθητὸν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως ὑποτίθενται. Τοιοῦτοι γάρ εἰσιν οἱ Πατροπάσανοι παρὰ Ῥωμαίοις, Σαβελλιανοὶ δὲ παρ' ἡμῖν λεγόμενοι. Οἰδομεν γὰρ ἡμεῖς, τὸν μὲν ἀποστελλαντα Πατέρα, ἐν τῷ οἰκεῖν τῆς ἀναλλοιώτου θεότητος ἦθαι μεμενηκέναι, τὸν δὲ ἀποσταλέντα Χριστὸν τὴν τῆς ἐνανθρωπήσεως οἰκονομίαν πεπληρωκέναι. Ὁμοίως καὶ τοὺς οὐ βουλήσει οὐδὲ θελήσει γεγεννηθῆαι τὸν Χριστὸν εἰρηκότας ἀνευλαβῶς, ἀνάγκην δὲ δηλονότι ἀδούλητον οὐσίαν καὶ ἀπροαίρετον περιτεθεικότας τῷ Θεῷ, ἵνα ἄκων γεννήσῃ τὸν Υἱὸν, δούσε δεσπότητος καὶ τῆς ἀληθείας ξένους ἐπιγινώσκομεν· ὅτι τε παρὰ τῆς κοινῆς ἐννοίας περὶ Θεοῦ, καὶ δὴ παρὰ τὸ βούλημα τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, τοιαῦτα τετολμήκασι περὶ αὐτοῦ διορίσασθαι· αὐτοκράτορα γὰρ ἡμεῖς τὸν Θεὸν καὶ Κύριον αὐτὸν ἑαυτοῦ εἰδότες ἐκουσίως αὐτὸν καὶ θέλοντα τὸν Υἱὸν γεγεννηκέναι· εὐσεβῶς ὑπαλιψάμεν. Πιστεύοντες δὲ ἐμφόδως καὶ τὸ περὶ αὐτοῦ λεγόμενον, *Κύριος ἐκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ, εἰς ἔργα αὐτοῦ, οὐχ ὁμοίως αὐτὸν τοῖς δι' αὐτοῦ γνησίοις κτίσμασιν ἢ ποιήμασι γεγεννησθαι νοοῦμεν*. Ἀσεβὲς γὰρ καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως ἀλλότριον τὸ τὸν κτίστην τοῖς δι' αὐτοῦ ἐκτισμένοις δημιουργήμασι παραβάλλειν, καὶ τὸν αὐτὸν τῆς γενέσεως τοῖς ἀλλοτρίοις τρόπον ἔχειν καὶ αὐτὸν νομίζειν. Μόνον γὰρ καὶ μόνως τὸν μονογενῆ Υἱὸν γνησίως τε καὶ ἀληθῶς διδάσκουσιν ἡμεῖς αἱ θεαὶ Γραφαὶ γεγεννησθαι· ἀλλ' οὐδὲ τὸν Υἱὸν καθ' ἑαυτὸν εἶναι, ζῆν τε καὶ ὑπάρχειν ὁμοίως τῷ Πατρὶ λέγοντες, διὰ τοῦτο χωρίζομεν αὐτὸν τοῦ Πατρὸς, τῆς οὐσίας δὲ καὶ διαστομῆς καὶ τινα μεταξὺ τῆς συναφείας αὐτῶν σωματικῶς ἐπινοοῦντες· πεπιστεύκαμεν γὰρ ἀμεσιτεῦτος αὐτοὺς καὶ ἀδιαστάτως ἐπισυνῆθαι, καὶ ἀχωρίστως ὑπάρχειν ἑαυτῶν, ὅλον μὲν τοῦ Πατρὸς ἐνστερνιασμένου τὸν Υἱὸν, ὅλον δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐξηρητημένου καὶ προσεφυκότος τῷ Πατρὶ, καὶ μόνου τοῖς πατρῷσις κόλποις ἀναπαυομένου διηνεκῶς. Πιστεύοντες οὖν εἰς τὴν παντὶ ἰεὺς Τριάδα τὴν ἀγιοτάτην, τὸν Πατέρα λέγοντες Θεὸν καὶ τὸν Υἱὸν, οὐ δύο τούτους Θεοὺς, ἀλλ' ἓνα ὁμολογοῦμεν κατὰ τὴν θεότητα ἀξίωμα, καὶ μίαν ἀκριβῆ τῆς βασιλείας τὴν συναφείαν· πανταρχοῦντος μὲν καθόλου τοῦ Πατρὸς πάντων καὶ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ, τοῦ δὲ Υἱοῦ ὑποτεταγμένου τῷ Πατρὶ· ἐκτὸς δὲ αὐτοῦ πάντων τῶν μετ' αὐτὸν βασιλεύοντος τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων, καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριν ἀφθόνως τοῖς ἁγίοις δωρουμένου πατρικῶς βουλήματι. Οὕτω γὰρ τὸν περὶ τῆς ἐν Χριστῷ μοναρχίας συνίστασθαι λόγον παρ' ἐδωκάσιν ἡμῖν οἱ ἱεροὶ λόγοι.

¹ Prov viii, 22.

Ταῦτα ἠναγκάσθησαν μετὰ τὴν ἐν ἐπιτομῇ ἐκτεθεῖσαν πίστιν πλατύτερον ἐπεξεργάσασθαι, οὐ κατὰ περιττὴν φιλοτιμίαν, ἀλλ' ἵνα πᾶσαν τὴν κατὰ τῆς ἡμετέρας ὑπολήψεως ἀλλοτρίαν ἀποκαθάρσωμεν ὑπὲρ τὴν παρὰ τοῖς τὰ καθ' ἡμῶν ἀγνοοῦσι· καὶ γινώσκιν οἱ κατὰ τὴν δόξιν πάντες ὁμοῦ μὲν τῆς συκοφαντίας τῶν ἑτεροδόξων τὴν ἀναίδειαν, ὁμοῦ δὲ καὶ τῶν ἀνατολικῶν τὸ ἐκκλησιαστικὸν φρόνημα, μαρτυρούμενον ἀδιάστως ὑπὸ τῶν θεοπνευστῶν Γραφῶν παρ' αὐτοῖς ἀδιαστρόφως. » Ἐν τούτοις μὲν ἡ μακρόστιχος ἐκείνη ἐκθεσις περιεβλήπτο.

Christo constare nobis sacra prodidere oracula. Hæc ut post breviorē fidei formulam fusius exponeremus, necessitas nobis imposita est, non per superfluam ambitionem, sive venditionem, sed ut omnem alienam suspicionem contra sententiam nostram conceptam, apud eos qui res nostras ignorant, abstergeremus : et ut Occidentales omnes cum calumnie adversariorum impudentiam, tum ecclesiasticam Orientalium opinionem cognoscant, cui opinioni divinitus inspiratæ Scripturæ, quæ apud eos inviolatæ conservantur, per nullam coactam aut violentam interpretationem, perhibent testimonium. » Hoc quidem modo prolixior illa expositio fuerat instituta.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Περὶ τῆς ἐν Σαρδικῇ συνόδου.

Ὡς δ' ἀπηξίωτο τοῖς ἐν ἐσπέρᾳ. Κώνστας ὁ Καῖσαρ μίαν ἤξει χάριν τῶν ἀδελφῶν, Παύλῳ καὶ Ἀθανασίῳ τοὺς οἰκείους θρόνους ἀναλαβεῖν. Ὡς δὲ γράφων οὐδὲν μᾶλλον ἦνυε, τῶν δι' ἐναντίας ἀντιπραττόντων, καὶ τῶν λαῶν διὰ ταῦτα στασιαζόντων, προσιόντες Κώνσταντι οἱ περὶ Παῦλον, σύνοδον ἤθουν οἰκουμένην γενέσθαι, ὥστε δὴ καὶ τὰ τῆς πίστεως καὶ τὰ κατ' αὐτοὺς ἀκριβῶς ἐτασθῆναι. Τὴν γὰρ καθαίρειν ὑποσχέιν διετείνοντο διὰ τὸ τῆς πίστεως ἀκραφνές. Γνώμη τοίνυν τοῖν δυοῖν βασιλεῶν ἐγένετο, τοὺς ἀφ' ἐκατέρας ἀρχομένης ἐπισκόπους εἰς βῆτην ἡμέραν καταλοβεῖν τὴν Σαρδικήν, Ἰλλυρίς δὲ πόλις αὕτη, τοῦ μὲν αἰτοῦντος, Κωνσταντίου δὲ ὑπακούοντος, ὥστε τὴν στάσιν διαλυθῆναι. Καὶ ἀπὸ μὲν τῶν πρὸς ἐσπέραν μερῶν ἀμφὶ τριακόσιοι συνῆλθον ἐπίσκοποι, ὡς πού φησιν ὁ ἱερὸς Ἀθανάσιος, ἐκ δὲ τῆς ἑωρῆς τε καὶ ἐβδόμηχοντα. Σαβίνος ὁ Μακεδόνιος τοῦτό φησιν· οἷς συγκατελέκτο καὶ Ἰσχύρας ἐκείνος, ὁ ἐξ αὐτοῦ τὴν ἱερωσύνην ἀναλαβών. Καὶ κατὰ τοῦτο διάφορος καταστάς Ἀθανασίῳ, τοῖς δὲ δι' ἐναντίας προσιών, καὶ τὰ ψεῦδη συμπλάσας, ἐπίσκοπος Μαρκεῶτος παρ' ἐκείνων ἀνεκτρήχθη. Οἱ δ' ἄλλοι τὸ σπένδον τοῦ ὀρισθέντος καιροῦ ἐν αἰτίαις θέμενοι, ἀπελείφθησαν, ἄλλος ἄλλο τι προβάλλόμενοι, Ἰουλίῳ γε μὴν τὴν μέψιν ἀνατιθέντες, καὶ ταῦτα πρὶ εἰκοσι μηνῶν τῆς ἀφίξεως τῶν ἐπισκόπων κεκηρυγμένης. Ἦν δὲ τοῦτο δέκατον ἔτος, ἀφ' οὗ Κωνσταντίνος ὁ πατὴρ τοῖν βασιλεῶν πρὸς τὴν ἀμείνω λῆξιν ἐχώρει. Ἀλλ' οἱ μὲν ἔφθοι, εἰς τὴν Φιλιππου πόλιν τῆς Θράκης γενόμενοι, τοῖς ἐσπερίοις ἔγραψαν, προκαταλαβοῦσι τὴν Σαρδικήν, διώσασθαι τοὺς περὶ Ἀθανάσιον τοῦ συλλόγου, ὡς ἀπο τοῦ ἱερᾶσθαι γεγεννημένοις· μηδὲ γὰρ ἂν ἄλλως εἶναι· ἐξὸν εἰς ἐν συνίεναι· ἔπειτα δὲ καὶ εἰς τὴν Σαρδικήν γενόμενοι, τὰ ἴσα διεσχυρίζοντο· οἱ δ'

A dicentes, et Filium, non ipsos duos deos, sed unum confitemur, juxta divinitatis amplitudinem, et unam certam absolutamque regni conjunctionem : universarum quidem rerum per omnia cum summa potestate imperium obtinente Patre omnium, et ipsius Filii (1) ; Filio autem Patri quidem subjecto, extra vero cum universa post eum quæ per ipsum facta sunt regente, et Spiritus sancti proluxe ex voluntate Patris gratiam sanctis donante. **695** Ad hunc enim modum, ordinem et rationem monarchiæ uniusque imperii in Christo constare nobis sacra prodidere oracula. Hæc ut post breviorē fidei formulam fusius exponeremus, necessitas nobis imposita est, non per superfluam ambitionem, sive venditionem, sed ut omnem alienam suspicionem contra sententiam nostram conceptam, apud eos qui res nostras ignorant, abstergeremus : et ut Occidentales omnes cum calumnie adversariorum impudentiam, tum ecclesiasticam Orientalium opinionem cognoscant, cui opinioni divinitus inspiratæ Scripturæ, quæ apud eos inviolatæ conservantur, per nullam coactam aut violentam interpretationem, perhibent testimonium. » Hoc quidem modo prolixior illa expositio fuerat instituta.

B

CAPUT XII.

De Sardicensi synodo.

Ut autem ab Occidentalibus est repudiata, Constantinus Cæsar unum illud a fratre sibi dari postulavit, ut Paulus et Athanasius sedes suas reciperent. At cum litteris suis nihil effecisset, propterea quod adversarii contra niterentur : et cum populus ea de causa seditionem moveret, Paulus et Athanasius rursum Constantem adiere, et ut universalis synodus cogeretur petiere, ut de professione fidei, et de eorum causis accuratius res explorari posset. Exauctorationis enim ignominiam se propter fidei sinceritatem sustinere affirmarunt. Quapropter de duorum imperatorum istorum sententia statutum, ut utriusque imperii episcopi ad diem certum Sardicam, quæ Illyrica civitas est, convenirent. Id quod Constantis sic petierat, Constantius autem assenserat, ut videlicet seditio solveretur. Atque ex Occidentis partibus circiter trecenti convenere episcopi, sicuti alicubi sacer dicit Athanasius ; ex Oriente vero, Sabino Macedoniano referente, sex et septuaginta. Quibus accensus est et Ischyas ille, ex sese ortus presbyter. Ob quam causam, cum negotium ei cum Athanasio esset, in adversariorum partes concessit, apud quos propter mendacia conficta episcopus apud Mareoten est creatus. **696** Reliqui autem angustias constituti temporis prætexentes, atque alius aliam causam allegantes, non comparuere. Potissimum vero in Julium culpam ejus rei conferebant, cum quidem mensibus viginti ante episcoporum adventum dies esset constituta. Decimus is erat annus, ex quo Constantinus, imperatoris utriusque pater, ad meliorem migraverat vitam. Et Orientales, qui Philippopolim in Thracia venerant, Occidentalibus, qui Sardicæ jam præsto erant, scripsere, ut Athanasium, ejusque studiosos, ut

(1) Etiam aliter, et fortasse rectius ita verti potest : Patre quidem rerum universarum per omnia

cum summa potestate imperium etiam in Filium obtinente, etc.

quibus sacris ministeriis interdictum esset, a concilio removerent : aliter enim fieri non posse, ut in unum convenirent. Quod quidem postea quoque, cum Sardicæ essent, obtinere contendebant. Occidentales autem, atque in primis Hosius Cordubæ (est autem hæc civitas Hispaniæ) et Protogenes Sardicæ episcopi respondere, nunquam se communionem illorum devitasse, neque porro etiam vitaturos esse : cum Julius episcopus Romanus, causa eorum perspecta, inique eos insidiis circumventos esse judicaret. Adesse ipsos quoque, et redarguere iniquum illud iudicium velle. Plura quoque alia ultro citroque et scripsere, et per internuntios alteri alteris significavere, unde major etiam inter eos est excitata simulas, majus odium, dies quoque constituta præteriiit. Et confestim discessione facta, seorsimque utrisque consilia agitantibus, contrarias alteri adversus alteros sententias tulere. Orientales namque Philippopoli conventum egere, atque ibi decretis suis in Athanasium, Paulum, Asclepiam, et Marcellum magis etiam confirmatis, Julio insuper Romæ antistiti magistratum ecclesiasticum abrogavere, quod primus ipse cum illis communicasset. Confessorem etiam Hosium ea de causa, et præterea quod amicus Eustathii et Paulini Antiocheus ecclesiæ episcoporum fuerit, exauctorarunt. Deinde et Maximinum Trevirorum antistitem, qui primus ad communionem Paulum admiserat, reditumque ejus in urbem Constantinopolitanam procuraverat : insuper quod Orientales episcopos in Occidentem venientes proscripserat. Nec iis tantum sacram ademere dignitatem, sed et Protogeni Sardicensi : quoniam Marcellum Ancyranum quem antea calculo suo damnaverat, ope sua sublevaret ; atque item Gaudentium, quia quos illi per abrogationem ignominia affecerant, multo prosequeretur honore : 697 et quod aliter de rebus divinis quam Cyriacus sentiret, cujus ipse successor erat. Porro in causa fidei hominibus dissimilis vero opinionem litteris in partes omnes scriptis divulgavit : in quibus locorum plerorumque episcopis quoque significavit, ne eos quos proxime sententia sua notassent, vel in communionem reciperent, vel litteris etiam dignarentur. Alii autem dicunt, eos de fide, juxta prolixiorum quam præmisimus formulam, credere jussisse : in qua τοῦ ὁμοουσίου consubstantialis verbo nullo meminere ; sed eorum tantum qui tres deos esse, aut Christum non esse Deum, aut eundem esse Patrem et Filium ingentium, aut fuisse aliquando tempus aut seculum cum ipse non fuerit, dicunt. Hæc quidem episcopi Orientales Philippopoli in Thracia agebant. Hosius autem, et qui cum eo Sardicæ erant, primum quidem illos indicta et deserta causa propter contumaciam damnavit : Athanasium receperunt, et quæ adversus eum Tyri acta fuerant, anathemate sunt persecuti. Marcello episcopatum suum reddiderunt, quod se

ἐσπερίοι, καὶ μάλιστα Ὁσίοιο· ὁ Κουδρουβίτης, πόλις δὲ αὐτῆ τῶν Ἰσπανῶν, καὶ Πρωτογένης ὁ Σαρδικῆς, εἶπον, ὡς οὐδέποτε ἀπέστησαν τῆς ἐκείνων κοινωνίας, οὐδὲ νῦν ἀποστήσονται, καὶ ταῦτα Ἰουλίου τοῦ Ῥωμαίων ἐπισκόπου τὰ κατ' αὐτοὺς διασκευασμένου, καὶ κρινόντος ἀδίκως ἐπιβουλεύεσθαι· παρῆναι δὲ καὶ αὐτοῦς, καὶ ἐξελέγχειν πειρωμένους τὴν ἀδικον ἐκείνην δίκην. Καὶ ἄλλ' ἅπαντα πρὸς ἀλλήλους ἔγραφον τε καὶ ἀντεμύνον· δι' ὧν καὶ μεζῶν κατ' ἀλλήλων ἐξήφθη δυσμείνεια· ὑπερήμερος δὲ καὶ ἡ κυρία ἐγένετο. Εὐθὺς οὖν ἀπ' ἀλλήλων διέστησαν· καὶ συνελθόντες ἑκάτεροι παρὰ μέρος, ἐναντίας κατ' ἀλλήλων ἤνεγκαν ψήφους. Οἱ μὲν γὰρ ἔφωον ἀνὰ τὴν Φιλίππου τὸ συνέδριον ἐκάθιζον, καὶ τὰ κατ' Ἀθανάσιον, Παῦλόν τε καὶ Ἀσκληπᾶν καὶ Μάρκελλον εἶτι κυρώσαντες, καὶ Ἰούλιον τὸν Ῥωμαίων καθήρουν, ὡς κατάρξαντα τῆς κοινωνίας αὐτοῖς. Διὰ ταῦτα δὲ καὶ τὸν ὁμολογητὴν Ὅσιον καθελόν, καὶ ὅτι περ φίλος ἐγένετο Εὐσταθίου καὶ Παυλίνου, οἱ τῆς Ἀντιοχείας ἡγήσαντο· ἐπὶ τούτοις καὶ Μαξιμίον, ὃς Τριθέρεως ἦν ἐπίσκοπος· ὅτι περ πρῶτος Παύλῳ κοινωνίας μετέδωκε καὶ τὴν εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν χάθοδον αὐτὸς προεξένησεν. Ἔτι δὲ καὶ ὡς τοὺς ἐξ ἑώρας εἰς ἐσπεραν ἤκοντας ἐπισκόπους ἀπεκήρυξεν· οὐ τούτους δὲ μόνους, ἀλλὰ καὶ Πρωτογένην τὸν Σαρδικῆς, καὶ Γαυδέντιον, Πρωτογένην μὲν, ὡς συναϊρόμενον Μαρκέλλῳ τῷ Ἀγκύρας, οὗ κατεψήφισατο πρότερον· τὸν δὲ, ὡς τοὺς πρὸς αὐτῶν καθαιρεθέντας πολλῆς ἀξιούντα τιμῆς, καὶ ὅτι περ τάναντία ἐφρόνει Κυριακῷ, οὗ διάδοχος ἦν. Περὶ δὲ πίστεως τὸ μὲν ὁμοούσιον ἀπελαύνουσι· τὴν δὲ τοῦ ἀνομοίου δόξαν πανταχοῦ γράφοντες διαπέμπουσιν· ἐν ἧ καὶ τοῖς κατὰ χώρην ἔγραφον μὴ εἰς κοινωνίαν δέχεσθαι καὶ οὐς ἀρτίως κατεψήφισαντο· ἀλλὰ μὴδὲ γραμμάτων αὐτοὺς ἀξιῶν. Ἔτεροι δὲ φασιν, ὅτι περὶ πίστεως κατὰ τὴν ὑποτεταγμένην μακρὰν ἔχθεσιν πιστεύειν ἐκέλευον· ἐν ἧ ὁμοουσίου μὲν οὐδαμῶς μνησέναι πεποιήντο, τῶν δὲ λεγόντων τρεῖς εἶναι Θεοὺς, ἧ τὸν Χριστὸν μὴ εἶναι Θεόν, ἧ τὸν αὐτὸν εἶναι Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ἧ ἀγέννητον τὸν Υἱόν, ἧ ἔτι ἦν ποτε χρόνος ἡ αἰὼν ὅτε οὐκ ἦν. Τοιαῦτα μὲν οἱ τῆς ἑω ἱερεῖς ἀνὰ τὴν Φιλίππου τῆς Θράκης γενόμενοι ἔδρων· αἱ δ' ἅμφι τὸν Ὅσιον περὶ Σαρδικῆν πρῶτα μὲν ἐρήμην τοῦτων κατεψήφισαντο· ἐδέξαντο μὲν γὰρ Ἀθανάσιον, καὶ τὰ ἐν Τύρῳ κατ' αὐτοῦ πραχθέντα ἀνέθεμάτισαν. Τῷ Μαρκέλλῳ τὸν τόπον ἀπέδωκαν, ὡς μὴ τάδε φρονεῖν ὁμολογήσαντα, ἀ διεβάλλετο. Καὶ Ἀσκληπᾶ δὲ τὴν τῆς Γάζης ἐπισκοπὴν ἐκύρωσαν, ὡς καὶ πρότερον ψήφῳ πολλῶν ἐπισκόπων, καὶ μάλιστα Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου, τὴν ἐπισκοπὴν εἰληφότος ἀξίαν. Καὶ τὰς φαλὰς δὲ παριστᾷ τὸ τῆς δίκης· ὑπόμνημα· ἀνὴρωσάν τε καὶ Λούκιον, τῶν αὐτοῦ κατηγόρων χρησαμένων δρασμῷ· καὶ ταῖς ἐκείνων παροικίαις ἔγραφον, μὴ ἀλλοις ἀλλ' αὐτοὺς ἔχειν ἐπισκόπους, καὶ ὅσον οὕτω καὶ τὴν αὐτῶν καθοδεῖν ἄφισιν. Καθαίρουσι δὲ καὶ οὗτοι τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Γρηγόριον, Βασίλειόν τε τὸν Ἀγκύρας, Κωνσταντὸν τὸν ἐν Γάζῃ· καὶ μήτοι γε ἐπισκοπῶν.

οὐδὲ Χριστιανῶν προσηγορίᾳ τούτους τιμᾶν ἐθέλοντες. Καθεῖλον πρὸς τοῦτοις Θεόδωρον τὸν Περίνθιον, Νάρκισσον τε τὸν Εἰρηνοπολίτην, Ἀχικκίον τὸν Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, τὸν Παμφίλου διάλογον Εὐσεβίου, καὶ Μηνέφραντον τὸν Ἐφέσιον, Οὐρσάκιον τε τὸν Σιγγιδίνους, καὶ Οὐάλεντα τῶν Μουρσῶν τῆς Παννονίας, καὶ τὸν Λαοδικείας Γεώργιον, εἰ καὶ τῶς τῇ συνόδῳ τῶν ἐφ' ὧν οὐ παρῆν. Καθεῖλον δὲ τούτους καὶ τῆς κοινωνίας ἐξέωσαν, ὡς τὸν Ἰὺδν τοῦ Θεοῦ τῆς πατρικῆς οὐσίας χωρίζοντας, καὶ ὅτι τοὺς πάλαι διὰ τὴν Ἀρειανικὴν αἵρεσιν ἀποδεχθέντες ἀνεδέξαντο, καὶ εἰς μείζονα λειτουργίας Θεοῦ προήγαγον ἀξιώματα. Καὶ καταψηφισάμενοι τοῦτων, τοῖς ἀπανταχοῦ ἐπεμποι ἐπισκόποις τὰ δεδογμένα κυροῦν, καὶ περὶ τὰ δέξαντα τοῖς ἐν Νικαίᾳ ὁμοφρονεῖν· ἐκεῖνα γὰρ κρατύναντες, τὸ ἀνόμοιον ἀπεώσαντο, καὶ τὸ ὁμοούσιον διαβρῆθην ἐκήρυξαν. Καὶ τινα δὲ γραφὴν ἐκθέμενοι, πλατυτέραν μὲν τῆς ἐν Νικαίᾳ, διατρουσαν δὲ τὸν ὅρον ἐκείνης, καὶ οὐ παρὰ πολὺ διαλλάττουςαν καὶ τοῖς ῥήμασιν, ἀπανταχοῦ διεξίπεμψαν. Ἵνα δὲ μὴ τι καίνοτομεῖν παρὰ τὰ ἐν Νικαίᾳ διέωσιν, Ὅσιος καὶ Πρωτογένης, οἱ τῆνικαῦτα τῆς συνόδου προήγον, ἔγραψαν Ἰουλίῳ μετ' ἀσφαλοῦς μαρτυρίας, κύρια μὲν τὰ ἐν Νικαίᾳ νομίζουσιν, σαφηνείας δὲ χάριν, τὰ ἐκείνη ὁρισθέντα πλατύνειν βραχύ· ἵνα μὴ, φασί, τῇ συντετμημένῃ τῆς πίστεως· οἱ ἐξ Ἀρείου εἰς ἄποπον ὧσιν ἀπάγοντες, ὅσοι μὴ Ἰσασι διαλέγασθαι. Ταῦτα ἐκεῖνοι διαπραχάμενοι, οἰκοδομῇ διελύοντο, ἑκάτεροι γνώμης ὄντες, ὡς καὶ ἄμω δικαίως· πράξειν, οἱ μὲν τὴν ἐκ ἐπισκοποῦντες, ὅτι περὶ ἡμᾶς τὴν ἐσπέραν τοὺς ὑπ' αὐτῶν καθαιρεθέντας καὶ ἀπωσμένους· ἐδέξαντο· οἱ δ' ἀνὰ τὴν δύσιν, ὅτι πρὸ τῆς κοινῆς διαγνώσεως· οἱ καθελόντες ἀπέφυγον, καὶ ὅτι οἱ μὲν τὰ ἐν Νικαίᾳ δεδογμένα ἔστεργον, οἱ δὲ τῆς ἐκ κριθῆναι τὴν ταύτην καὶ παραχαράττειν ἐτόλμων. Οἱ δ' ἐν Σαρδικῇ καὶ Μαρκέλλῳ τῷ πρόσθεν εἰρημένῳ τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ Γαλατίας ἐπισκόπῳ τὴν ἱερωσύνην ἐπέτρεψαν· ἐξείπε γὰρ τῇ συνόδῳ, ὡς οὐ νοηθεῖται τοῖς πολλοῖς· ἢ ὑπ' αὐτοῦ τῷ βέλῳ ὑπαγορευθεῖσα φράσις· καὶ διὰ τοῦτο ὑπόνοιαν σχεῖν, τὰ τοῦ Σαμοσατέως Παύλου καὶ Σαβελλίου φρονεῖν.

ita peractis, domum revertere. Et utrique in ea erant opinione, recte ab eis quæ sententiis prescriptionis ferendis egissent, esse facta. Orientales quidem, quod Occidentales, quos ipsi sacro ordine movissent et rejecissent, eos ad communionem admisissent; Occidentales autem, quod illi quæ Athanasium et alios damnationis sententia notassent, ante publicam cognitionem profugissent; et quod ii Nicæna decreta complectebantur, illi vero ea depravare et adulterare audebant. In Sardicensi consilio Marcello quoque, de quo supra diximus, Ancyra Galatiæ episcopatum, sicuti commemoravimus, rursus mandarunt. Nam is synodo exposuit, a multis libri sui scripta intellecta non esse: unde illi suspicionem conceperint, eadem se cum Samosateno Paulo et Sabellio sentire.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Οἱ δὲ ἐκκλησιαστικὸς Σωκράτης ἐπὶ τῆς δόξης Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου ἱστορήσας· καὶ ὅπως δόξης εἶχε περὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ πίστεως ἢ ἐσπέρα τε καὶ ἡ ἑως.

Εἰδὲ αὖ μέντοι χρεὼν ὡς ὁ τοῦ Παμφίλου Εὐσεβίου τριτὶ βιβλίῳ τὸ εἰρημένον ὑποπτον τοῦ Μαρ-

(1) Legendum forte *Georgio*, supra cap. 7 eod.

A diceret nunquam ea sensisse, de quibus per calumniam accusatus esset. Asclepæ episcopatum Gazæorum auctoritate sua confirmarunt, qui antea etiam multorum antistitem, et maxime Eusebii Pamphili suffragio episcopalem susceperat dignitatem, ejus rei certitudinem acta judicii declarabant. Lucium etiam Adrianopolitam, quod accusatores ejus profugerant, restituerunt. Horumque paræciis et ecclesiis scripserunt, ne alios quam hos ipsos haberent episcopos, eorumque quamprimum exspectarent adventum. Abrogarunt quoque episcopatum Gregorio (1) Alexandrino, Basilio Ancyrano, et Quintiano Gazæo: et ut non modo episcoporum, sed ne Christianorum quidem appellatione honorarentur statuere. Idem fecerunt Theodoro Perinthio, Narcisso Irenopolita, Acacio Cæsariensi Eusebii Pamphili successori, Menophanto Ephesio, Ursacio Singidonis (2), et Valenti Mursiæ Pannoniorum episcopis, et Laodicensi Georgio, quamvis Synodo Orientalium is non interesset. His omnibus dignitate adempta, communione interdixerunt, quod Filium Dei a paterna substantia separarent: 698 et quod, qui dudum propter Arianam hæresim rejecti fuerant, eos recepissent, et ad ampliorem ministerii Dei exerissent dignitatem. Eis damnatis, ad omnes ubique episcopos miserunt, ut decreta ea rata haberent et confirmarent, nec non Nicænis placitis consentirent. Quibus roboratis, τὸ ἀνόμοιον, dissimile, repudiarent, τὸ ὁμοούσιον, consubstantialia, aperte pronuntiarent. Et scripto quodam composito, quod diffusius quidem quam Nicænum esset, finitionem autem ejus servaret, verbisque non admodum ab illo differret, id passim ad loca omnia miserunt. Ne vero novare quidquam contra Nicæna decreta viderentur, Hosius et Protogenes, qui tum synode præerant, cum certa attestazione ad Julium litteras dederunt, auctoritatem suam se Nicæna fidei professioni integram relinquere: perspicuitatis autem gratia, quæ Nicæna constituta essent, non ita multis latius extendisse, ne scilicet Ariani compendio professionis fidei ad absurdas opiniones eos abducerent, qui dialecticæ sunt imperiti. His

D

699 CAPUT XIII.

Quæ Socrates scriptor ecclesiasticus de opinione Eusebii Pamphili memoriæ prodiderit, et quæ Occidentis Orientisque de fide Nicæna fuerit sententia.

Sciendum sane, Eusebium Pamphili tribus libris suspectum illum Marcelli commentarium re-

(2) Singidon hodie Segedim dicitur.

lisce (1). Scripto namque eo in partes suas diviso, A deinde confutationem infert : idque in toto opere facit. Ex quibus libris Socrates scriptor ecclesiasticus plurima allegat, quapropter Eusebius quasi Arianus taxatus sit. Ac deinceps refert, primæ synodo cum interfuisse, aliisque episcopis decretis faciendis consensisse : sicuti Eusebius ipse in tertio ad Constantinum libro memoret. Profert vero idem et piam ejus in illud, *Dom'nus creavit me initium viarum suarum*¹, interpretationem, in qua hæc sic scribit : « Quod Dominus seipsum creatum esse ait, non hoc sane ita dicit, tanquam qui antea non fuerit, ac tum primum esse cœperit : ut quemadmodum reliquæ creaturæ, itidem et ipse ex non existente exstiterit, nonnulli non recte acceperunt; sed ut constans B quidem et vivens et præexistens atque subsistens ante totius mundi constitutionem, ad regendum autem et administrandum universa a Domino suo ipsius Patre ordinatus; ut eo loco hoc verbum *creavit*, pro verbo *ordinavit* seu *constituit*, sit dictum. Aperte certe quidem hominum principes et duces creaturam nominavit apostolus dicens : *Subjecti igitur estote omni humanæ creaturæ propter Dominum, sive regi quasi præcellenti, sive ducibus tanquam ab eo missis*². Et propheta ex persona Dei dicens : *Ecce ego firmans tonitruum, et creans Spiritum, et annuntians ad homines Christum ejus*³ : hoc verbum *creans*, non ea sententia, quod antea non fuerit, accepit; non enim tum Deus creavit Spiritum, cum Christum suum per eum hominibus annuntiavit; neque recens sub sole fuit. Sed fuerat quidem ille, et præexistens : missus autem tum est, quo tempore apostoli congregati erant cum instar tonitrus e cœlo sonitus provenit, tanquam adveniens flatus vehementis : hoc verbo *creans*, pro eo quod est *demittens*, aut *ordinans* seu *statuens*, posito; tonitru vero ipso, alio quodam modo evangelicam prædicationem significante. Tale est et illud : *Cor mundum crea in me, Deus*⁴. **700** ubi non ille quidem tanquam cor non habens, sed ut tandem habenti et purificaretur et perficeretur, precatus est. Et illud : *Ut crearet duos in unum novum hominem*⁵, pro *cogeret* seu *congregaret*. Vide porro an non tale sit et illud : *Induite novum hominem, secundum Deum creatum*⁶. Item illud : *Si quis in Christo nova creatura*⁷; et quæcunque sunt ejusmodi. Ut ne miretis, si metaphorice et per translationem in verbis istis : *Dominus creavit me in initio viarum suarum; creavit, pro constituit, aut ordinavit dictum sit.* Hæc in tertio adversus Marcellum libro Eusebius. Socrates autem hæc quoque hisce verbis pro Eusebio refert : « Cum itaque Eusebius Nicænæ synodi mentionem faciens, soluta esse et constituta,

κέλλου ἀνέτρεψε σύγγραμμα, ὡς καὶ πρῶτην εἰρηκαμεν, τὰ πρὸς Μάρκελλον ἐπιγράψας τὸ σπουδασµα. Διαίρησας γὰρ εἰς μέρη, ἐπειτα τὴν ἀντίρρησιν ἐπάγει· καὶ τοῦτο δι' ὅλου ποιεῖ. Ἐξ οὗ σπουδάσματος πολλὰ παρατιθεῖς Σωκράτης ὁ τὰ ἐκκλησιαστικὰ συγγραψάμενος, ἐνίσταται πλείστα, ὡς διαβάλλοιτο Εὐσέβιος· τὰ Ἀρείου φρονῶν· παρεισάγει γὰρ τῷ τε τῇ πρώτῃ συνόδῳ αὐτὸν παρῆναι, καὶ τοῖς λοιποῖς ὁμόφρονα καταστήναι· ὡς ἐν τῇ τρίτῃ βιβλίῳ πρὸς Κωνσταντῖνον αὐτὸς ἐκεῖνός φησιν. Ἐκτίθεται δὲ καὶ τὴν εἰς τὸ, *Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ*, εὐσεβῆ ἐξηγήσιν· ἐν ἧ καὶ ταῦτα φησιν· « Εἰ δὲ λέγει ὁ Κύριος· ἐκτίσθαι ἑαυτὸν, οὐχ ὡς ἐκ τοῦ μη ὄντος· εἰς τὸ εἶναι παρελθόν, ταῦτα ἂν εἴποι τοῖς λοιποῖς κτίσμασι καὶ αὐτὸς ὁμοίως· ἐκ τοῦ μη ὄντος γεγονῶς, ὅτινες οὐκ ὁρθῶς ὑπελήφασιν, ἀλλ' ὡς ὑφ' ἑστῶς μὲν καὶ ζῶν, πρῶτον τε καὶ προϋπάρχων τῆς τοῦ παντὸς κόσμου συστάσεως. Ἀρχεῖν δὲ τῶν ὅλων ὑπὸ τοῦ Κυρίου τοῦ ἑαυτοῦ Πατρὸς κατατεταγμένος, τοῦ ἐκτίσεν, ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ κατέταξεν ἢ κατεσκεύασεν, εἰρημένον. Διαβρῆδον οὖν τοὺς ἐν ἀνθρώποις ἄρχοντας καὶ ἡγεμόνας κτίσιν ὠνόμασεν εἰπὼν ὁ ἀπόστολος· Ὑποτάγητε οὖν πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει διὰ τὸν Κύριον· εἴτε βασιλεῖ ὡς ὑπερέχοντι, εἴτε ἡγεμόσιν ὡς δι' αὐτοῦ πεμπομένοις. Καὶ ὁ εἰπὼν δὲ προφήτης ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, Ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν καὶ κιλίων Πνεῦμα, καὶ ἀποστελλῶν εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ, τὸ κιλίων, οὐκ ἐκ τοῦ γεγονότος· εἰς ἀνυπαρξίαν παρεῖληφεν· οὐ γὰρ τότε ἐκτίταν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα, ὅτε τὸν Χριστὸν αὐτοῦ δι' αὐτοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις κατήγγειλεν· οὐδὲ γὰρ πρόσφατον ὑπὸ τὸν ἥλιον· ἀλλ' ἦν μὲν καὶ προϋπῆρχεν· ἀπεστέλλετο δὲ, καὶ ὃν καίρῳ ἦσαν οἱ ἀπόστολοι συνηγμένοι, ὅτε δίκην βροντῆς ἐγένετο ἤχος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὡς περ φερόμενης πνοῆς βιαίας· τοῦ κιλίων ἀντὶ τοῦ καταπέμπων ἢ κατατάσσων εἰρημένον· τῆς δὲ βροντῆς καὶ ἕτερον τρόπον τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα δηλοῦσθαι. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, *Καρδίαν καθαρὰν κτίσεν ἐν ἐμοί, ὁ Θεός*· οὐχ ὡς μὴ ἔχων, ἀλλ' ὅτι δήποτε τελεσθῆναι τοιαύτην ἤθετο· καὶ τὸ, *Ἰνα κτίσῃ τοὺς δύο εἰς ἓνα καιρὸν ἀνθρώπων*, ἀντὶ τοῦ συναγάγει. Ὅρα μήποτε τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, *Ἐνδύσασθε τὸν καιρὸν ἀνθρώπων τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα*· καὶ τὸ, *Εἰ τις ἐν Χριστῷ καὶ ἡ κτίσις*· καὶ ὅσα διὰ ταῦτα. Μὴ θαυμάσῃ· εἰ μεταφορικῶς καὶ ἐν τῷ, *Κύριος ἐκτίσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ*, τὸ ἐκτίσεν ἀντὶ τοῦ κατέστησεν ἢ κατέταξεν εἰρηται. Ταῦτα ἐν τῇ τρίτῃ πρὸς Μάρκελλον ὁ Εὐσέβιος. Καὶ ταῦτα δὲ λέξις αὐτοῦ Σωκράτης ὑπὲρ αὐτοῦ φησιν· « Εἰ τοίνυν Εὐσέβιος τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου μνήμην ποιούμενος, λεγόνθαι μὲν τὰ τότε ἀμφισβητούμενα λέγει, πάντας δὲ ὁμοφωνῆσαι καὶ ὁμοδοξῆσαι· πῶς Ἀρειανίζοντινὲς αὐτὸν ὑπολαμβάνουσι; Πλανῶνται δὲ Ἀρεια-

¹ Prov. viii, 22. ² I Petr. ii, 13, 14. ³ Amos iv, 13. ⁴ Psal. l, 12. ⁵ Ephes. ii, 15. ⁶ Ephes. iv, 24. ⁷ II Cor. v, 17.

(1) Socr. lib. ii, cap. 20.

νοι. φρονεῖν αὐτὸν νομιζόντας τὰ αὐτῶν. Ἄλλ' ἐπεὶ A
 τις ὡς ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ Ἀρειανίζειν δοκεῖ, τῷ
 συνεχῶς λέγειν, Διὰ Χριστὸν· πρὸς δὲ ἀποκρινόμε-
 νος, ὅτι τῇ λέξει ταύτῃ πολλάκις καὶ οἱ τῆς
 Ἐκκλησίας ἐχρήσαντο, καὶ ταῖς ἀλλαῖς ταῖς μηνυού-
 σαις τὴν οἰκονομίαν τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ Σωτή-
 ρος ἡμῶν. Καὶ πρὸ γε πάντων τούτων ὁ Ἀπόστολος
 ταῖς λέξεσι ταύταις ἐχρήσατο, καὶ οὐδέποτε ὡς
 ἀκροδοξίας διδάσκαλος ἐνομίσθη. » Καὶ αὖθις ἐπι-
 φέρει λέγων· « Οὐτε γὰρ ἔχουσι δεῖξαι ὅτι Εὐσέβιος
 ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεως δίδωσι τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, καὶ
 ταῖς τῆς οἰκονομίας λέξεσιν ἐν τοῖς βιβλίοις εὐρί-
 σκωσιν αὐτὸν καταχρῶμενον· μάλιστα δὲ καὶ ὅτι
 καὶ θαυμαστῆς καὶ ζηλωτῆς ἐγένετο τῶν Ὀριγέ-
 νους βιβλίων, ἐν οἷς πανταχοῦ τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ
 Πατρὸς γεννηθέντα εὐρίσκουσιν οἱ τῶν Ὀριγένους
 βιβλίων τὸ βέβαιον κατανοῆσαι δυνάμενοι. » Τοιαῦτα
 καὶ ἑτέρα Σωκράτης παρατιθεῖς, διςχυρίζεται
 τὰς ἀλλὰς τοῦ δόγματος Εὐσεβίου περιτιθεῖναι. Ἐγὼ
 δὲ βουλομένη ἂν μᾶλλον εἶναι τὸν ἄνδρα τοιοῦτον·
 ἢ δὲ καθόλου Ἐκκλησία οὐ τοιοῦτον τάχα ὑπελή-
 γειν· ἢ μᾶλλον ἐπιστάει δέχασθαι. Εἰ δ' ἐκεῖνος ἐν
 τῷ ἀσφαλεῖ τῆς εὐσεβείας ἐστίν, ὡς οὗτός φησι,
 καὶ ταῦτα Ναυατος ὢν, τῷ τὰ κρύφει ἀκριδῶς
 διεκδύει Θεῷ ἐατέον. Ταῦτα μὲν οὕτως· οἱ δ' ἐν
 Σαρδικῇ συνελθόντες οὕτω διαπραξίμενοι, ἐπο-
 ρεύοντο ἕκαστος ἐκ οἴκου. Διεσπᾶτο δὲ τοῦ λοιποῦ
 τῆς ἐψῆς ἡ δόσις. Οὐκέτι γὰρ ὡς ὁμόφροσιν ἐπεμί-
 γνυντο. Καὶ ὁρος τῆς κοινωνίας, ταῖς μὲν ἐσπερίαις
 μεταξὺ Ἰλλυριῶν καὶ Θρακῶν ἦν, περὶ ὁρος δὲ Σού-
 σακίς κέκληται· περαιτέρω δὲ κοινωνεῖν ἥκιστα
 ἔβελον, διαφόρου τυγχανούσης τῆς πίστεως. Οἷα
 δὲ φιλεῖ, τὰ τῶν ἐκκλησιῶν ἐν διαβολαῖς καὶ δι-
 σσηνοῖς ἦσαν. Καὶ μεγάλη ταραχὴ τις καὶ σύγχυ-
 σις τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ ἐπεχωρίσθη. Καὶ γὰρ
 πρότερον εἰ καὶ διαφοροὶ καθιεστήκεισαν, ἀλλ'
 ἐπεμίγνυντο τέως, καὶ οὐ μέγα τὸ δεῖνδρον ἐποίουν·
 παρακλήσια γὰρ τῷ ἐπιμίγνυσθαι φρονεῖν κατὰ
 Χριστὸν ἐνομίζοντο. Ἐν συντόμῳ δὲ φάναι, ἡ μὲν
 κατὰ δύσιν ἅπασα Ἐκκλησία, διὰ τῆς πατρὸς
 ἀγομένη ὁρθοείας, ἐρημος ἐρίδος ἦν καὶ τῆς περὶ
 δόγματα τερθρείας ἀπηλλαγμένη, ἀκραιφνῶς τὴν
 ἐν Νικαίᾳ πίστιν διατρανοῦσα· καὶ καὶ τέως Θυρ-
 σάκιος ὁ Παννονίας, καὶ Αὐξέντιος ὁ Μεδιολάνων
 κείραν προσήγον διασπᾶν καὶ πρὸς τὴν Ἀρειανί-
 ζουσαν μεθιστᾶν δόξαν, τοῦ Ῥωμαίων Ὁρόνου καὶ
 τῶν ἐσπερίων ἄλλων ἱερέων ἐγρηγορότων, καὶ τὰς
 τῆς αἰρέσεως ταύτης βλάστας θάπτον ἐξανασπών-
 των· ἡ δὲ ἐψῆ μετὰ τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ σύνοδον
 ἐστασίαζε, καὶ περιφανῶς πρὸς τὴν ἐν Νικαίᾳ διε-
 κρινέτο πίστιν. Τὸ δ' ἀληθές, πλὴν ὡς συνάγειν
 ἐνστασι, τῶν μὲν κλειόνων ἡ γνώμη πρὸς τὴν ἐν
 Νικαίᾳ δόξαν συνέτρεχεν, ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐ-
 σίας τὸν Υἱὸν εἶναι ὁμολογούντων· τῇ δ' ἐκ φιλο-
 νεϊκίας ἐρίδι κατεχόμενοι, πρὸς τὴν ὁμοουσίαν λέξιν
 ἀκρατῶς διεφέροντο· οἱ μὲν, ὡς τινες εἶπον, ἐξ

quæ tum in controversiam deducta fuerant, atque
 omnes consensu uno eadem sensisse atque dixisse
 referat, quomodo quidam illum Arianisare suspi-
 cantur? Falluntur vero Ariani etiam, qui illum
 cum eis sensisse existimant. Sed dicet aliquis, in
 scriptis ejus Arianum esse eum videri, propterea,
 quod frequenter dicat, Per Christum (1). Cui re-
 spondemus, hac locutione sæpenumero ecclesiasti-
 cos viros usos esse, aliisque, quibus œconomia seu
 munus humanitatis Servatoris nostri significatur.
 Et ante omnes istos Apostolus ipse verba hæc
 usurpavit : et nunquam tamen veluti prævæ opi-
 nionis habitus est doctor. » Ac rursum hæc insert :
 « Non enim ostendere poterunt, Eusebium princi-
 B
 pium existentie tribuere Filio Dei, quamvis in
 libris ejus œconomix sive dispensationis humanæ
 verbis abuti eum inveniant. Maxime vero, quod
 admirator et æmulator Origenis librorum fuit, in
 quibus ubique Filium ex Patre genitum esse repe-
 riunt, qui Origenis librorum acumen assequi pos-
 sunt. » Hæc et alia Socrates afferens, sinceritatem
 doctrinæ Eusebio ascribere contendit. Ego quidem
 talem potius virum eum fuisse velim : Ecclesia
 autem Catholica non talem fortasse judicat, quam
 potius sequi par est. An vero ille certo in pieta-
 tis sinceritate sit, sicuti iste qui quidem Novatia-
 nus est, dicit, id accurate certoque occulta omnia
 perspicienti Deo relinquendum. Et de his quidem
 satis. Sardicensi vero conventu ita peracto, do-
 C
 num se quisque recepit. 701 Ac deinceps Occi-
 dens ab Oriente per secessionem divisus est. Non
 amplius enim Occidentales cum Orientalibus, haud
 eadem secum sentientibus, negotii sibi quidquam
 et conjunctionis esse voluerunt. Et communionis
 finis Occidentalibus fuit inter Illyricum et Thra-
 ciam, circa montem qui Susacis dictus est. Ultra
 eum autem locum propter variantem fidem mi-
 nime inter se invicem communicare voluerunt. Ut
 vero fieri solet, in ecclesiis calumniæ et dissen-
 siones erant. Et ingens turba et confusio Eccle-
 siam catholicam invasit. Antea siquidem, etiamsi
 dissiderent, consuetudine tamen inter se junge-
 bantur, nec adeo gravem eam rem putabant : et
 consuetudinem ejusmodi eundem de Christo sen-
 D
 sum esse existimabant. Et ut paucis dicam, Eccle-
 sia Occidentalis omnis patriæ insistent religioni,
 contentionis expers, et a studio de dogmatibus
 nugandi aliena fuit, sincere professionem fidei
 Nicænam sonans atque profitens. Quamvis etiam
 tum Ursicius Pannonius et Auxentius Mediolanen-
 sis conati sunt Ecclesias distrahere, et ad Arianam
 opinionem traducere, efficere tamen id nequi-
 vere, sede Romana et aliis Occidentalibus episco-
 pis vigilantibus, et hæresis ejus surculos illico
 exstirpantibus. Oriens autem post Antiochenum
 concilium seditiones concitavit, et propalam ad-

(1) Διὰ Χριστοῦ. Offendiculo olim fuit piis, si Christus simpliciter sine præfatione honoris, et
 illatione divinitatis nominaretur.

versus Nicenam fidem disceptans iudicio contendit : revera tamen , sicuti colligere est , plures sententiam Nicæni dogmatis comprobabant , Filium ex substantia Patris esse confitentes : contentionis vero cupiditate devincti , adversus verbum τοῦ ἐμοῦσού, consubstantialis , impotentibus animis pugnabant . Nonnulli quidem , sicuti quidam tradidere , quod jam inde ab initio contra id verbum stetitissent : et quemadmodum ejusmodi homines facere solent , ne victi esse , si cederent , viderentur , in sententia propterea persistebant , et vocabulum id abolere studebant : probro sibi fore , si opinionem mutarent , arbitrati . Nonnulli autem , quod frequenter de his nugati essent , ita opinari ex animi sententia malebant ; **702** et cum semel ab eo quod decebat excidissent , opinionem suam firmiter retinebant . Erant qui indecorum contendendi studium secum ipsi perpendentes , ad gratiosiores declinarent sententiam , vel propter gloriam aut timorem , vel propter vim aut familiaritatem , plerumque etiam propter amicitiam , et fortasse alias ob causas , quibus homines adducti , ut sese res tulit , etiam in his quæ parum decent , gratificantes aliis obsequuntur : denique quod nonnulli libere et palam , quæ ab adversariis objicerentur , redarguere atque refellere non possent . Non pauci vero ejus temporis homines , ineptias prorsus et superfluas nugæ esse existimantes de rebus ejusmodi conflictari , ab illorum consuetudine sejuncti , taciti secum Nicæna decreta complectebantur et colebant .

CAPUT XIV.

De Ægyptiis monachis , Scetiotis scilicet et Tabennesiotis . Atque inibi de duobus sanctis Macariis . Item de Pambo et Pachomio . Item de Apollonio et de Anubio .

Supra omnes autem qui in Oriente magna cum libertate seniorem doctrinam defenderunt , tenacissime Nicæna decreta retinere Paulus Constantinopolitanus , et Athanasius Alexandrinus , episcopi , atque cum iis universus Ægyptiorum monachorum cœtus : quibus præiit Antonius adhuc superstes , quique cum eo erant (plurimi autem erant) in Ægypto et aliis Romani imperii locis ascetæ : quorum multi usque ad Constantii imperium et posteriora etiam tempora duravere : quales fuere (Ammonem enim , et Thebæum Paulum omitto) eodem veroque nomine dicti Macarii , hoc est beati : Ægyptius scilicet ille , et cui Urbani cognomen inditum fuit : Paphnutius et Hilarion ; quales etiam circa Illyricum et Thraciam Martinus Sabariæ ortus Pannonius , et Hilarius Pictaviensis , homines admirandi : de quibus paulo post suo loco referemus . Multi denique alii aliter spectati viri , eisdem annis viguere , atque in ecclesiis Dei enituere : inter quos præcipue eruditione et eloquentia floruit Eusebius , Emesenus episcopus , Titus Bostrensis , **703** Serapion Thmæus , Basilus Ancyranus , Eudoxius Germaniciensis , Acacius qui post Eusebium Cæsareæ Palæstinæ præfuit , Cyrillus , qui post Maximum Hierosolymitanam administrabat ecclesiam , et Theodorius Perinthius : qui omnes doctrinæ suæ foetus laudandæ prænitendos ecclesiis reliquere . Videtur au-

δὲ αὐτῇ ἀντιστάντες , καὶ οἷα δὴ τοῖς τοιοῦτοις φιλεῖ , τὸ μὴ δοῦναι ἡττάσθαι τῆς γνώμης εἶχοντες , περιελὲν τὴν λέξιν σπουδάζοντες , καὶ αἰσχύνῃ ἐνόμιζον τὴν μετὰθεσιν ἦσαν δ' οἱ καὶ ἐκ τοῦ πυκνῶς περὶ ταῦτα ἐρεσχαλεῖν , καὶ ταῖς ἀληθείαις ὧδε δοξάζειν ἡρῶντο· καὶ καθάπαξ τοῦ δέοντος ἐκτραπέντες , ἀμεταθέτως εἶχον . Ἄλλοι δὲ τὸ μὴ δέον τῆς φιλονεικίου γνώμης σταθμώμενοι , πρὸς τὸ κεχαρισμένον τῶν δοξαζόντων ὀπίκλινον , ἢ διὰ δόξαν τε καὶ δόξας , ἢ δύναμιν , ἢ καὶ δι' οἰκειότητα καὶ φιλίας πολλάκις· τάχα δὲ καὶ δι' ἄλλας αἰτίας , ὅφ' ὧν προάγονται ἀνθρωποὶ ὡς ἐτυχε τὰ μὴ δέοντα χαρίζομενοι , καὶ τῷ μὴ διὰ παρρησίας εἶχειν ἔσως ἐξελέγχειν τὸ προσιστάμενον . Πολλοὶ δὲ τῶν τότε λήρον ἀντικρυς καὶ περιττὴν φλυαρίαν ἡγούμενοι τὸ περὶ τὰ τοιαῦτα προστρέσθαι , καθ' ἑαυτοὺς ἦσαν ἡσύχῃ γνώμῃ , τὸ δόξαν ἐν Νικαίᾳ στέργοντες καὶ τιμῶντες .

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΔ'.

Περὶ τῶν Αἰγυπτίων μοναχῶν , ἡγῶν τῶν Σκητιωτῶν καὶ Ταβεννησιωτῶν· ἐν ᾧ καὶ περὶ τῶν ἁγίων δύο Μακαρίων . Παμβῶ τε καὶ Παχωμιου· Ἀπολλωνίου τε καὶ Ἀνουῦ .

Πάντων δ' ἐπέκεινα τῶν ἐν τῇ Ἐφ' ἐπαρρήσιασμένῃ λόγῃ ἀπρὶξ τῶν ἐν Νικαίᾳ δοξάντων εἶχοντο Παῦλος ὁ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἀθανάσιος ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος , καὶ σὺν αὐτῷ τὸ κατ' Αἴγυπτον σύμπαν μοναχικόν· ὧν καθ' ἡγεῖτο Ἀντωνίος περιὼν ἐτι , καὶ ἔσοι αὐτῷ συνεγένοντο· πλείστοι δὲ ἦσαν ἀνά τε τὴν Αἴγυπτον καὶ ἄλλα τοῦ τῆς Ῥωμαίων ἀρχομένης· οἱ πολλοὶ ἀνά τε τὴν παρούσαν ἡγεμονίαν ἐγένοντο , καὶ εἰς τὴν Ἀντωνίον καὶ τὸν Θηδήθεν Παῦλον· καὶ οἷον ἦσαν οἱ ἐπώνυμοι ἐκεῖνοι Μακάριοι ἄνδρες , δ' ἢ Αἰγύπτιος καὶ ᾧ Πολιτικὸς ἐπώνυμος ἦν· Παφνούτιος τε καὶ Παμβῶ , Ἀνουῦ τε καὶ Πιτυρίων . Σιραπίων τε καὶ Ὀρσήνιος , καὶ ὁ Ταβεννησιώτης Παχώμιος , Ἐφραίμ τε καὶ Ἰλαρίων , καὶ οἱ περὶ Θράκην καὶ Ἰλλυρίδα , Μαρτίνος ὁ ἀπὸ Σαβωρίας τῆς Παννονίας , καὶ Ἰάκιος ὁ Πικτάδων , ἄνδρες θεσπέσιοι , περὶ ὧν μικρὴν ὑστερὸν κατὰ χώραν ἐρῶ . Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλως ἐλλόγιμοι ἄνδρες τοῖς αὐτοῖς συνήκμασαν ἔτεσι , ταῖς ἐκκλησίαις· θεοῦ διακρέποντες· ὧν περὶ λόγων εἰδῶν τῶν ἄλλων διαφέροντες ἦσαν Εὐσέβιος ὁ τῆν Ἐμεσσηνῶν ἱερατικῶς διδύνας , Τίτος ὁ Βόστρων , Σιραπίων ὁ Θμουαῖος , Βασίλειος ὁ Ἀγχυρανὸς , Εὐδόξιος ὁ Γερμανικίας , Ἀκάκιος ὁ μετὰ Εὐσέβιον τῆς ἐν Παλαιστίνῃ ἡγησάμενος· Καισαρείας , καὶ Κύριλλος ὁ τῶν τῶν Ἱεροσολύμων θρόνον μετὰ Μάξιμον οἰακίζων , καὶ Θεόδωρος ὁ Πειρίνθιος· οἱ δὲ πάντες ἐκγόνα

τῆς αὐτῶν παιδείας λόγου πολλοῦ ἀξία ταῖς ἐκκλη-
 σίαις καταλελοιπασιν. Ἐφ' οὗ δὲ πάντας τούτῳ τῷ
 μέρει παρευδοκίμειν, καὶ τὴν καθόλου Ἐκκλησίαν
 σεμνύνειν, Ἐφραίμ ὁ Σύρος. Τηνικαῦτα δ' ἤμαρ
 καὶ Λουκίφερ καὶ Δίδυμος καὶ Ἀέτιος, ἁλλότριμοι
 μὲν διαφερόντως, τῇ δὲ ἀληθείᾳ μάλα μαχόμενοι.
 Ὡς ἐπίπαν δὲ φάναι, οἱ τηνικάδῃ τῶν ἐκκλησιῶν
 ἡγεμόνες πλείστης ἀκριθείας κατὰ βίον ἐξεύχοντο·
 ὅφ' ὧν τὰ πλῆθῃ καλῶς ποιμαινόμενα, τοῦ κατὰ
 Χριστὸν σεβάσματος εἴχοντο, καὶ καθ' ἑκάστην
 αὖξιν ἡ πίστις ἐλάμβανεν. Ἡρέμα γὰρ ἡ Ἐκκλη-
 σία τῇ ἐνούσῃ ἀρετῇ καὶ τῇ λαμπρότητι τῶν ἀγα-
 θῶν πράξεων, ὅφ' ὧν τεράστια καὶ θαυμάσια
 ἐγίνοντο, παρὰ τοῖς ἱερῶν ἀνδρῶν, καὶ ἄλλως ἐκ-
 κλησιαστικῶν, ἐπὶ μέγα δόξης προήγετο· καὶ ἡ
 τῶν Ἑλληνιστῶν θρησκεία διεσπλάτο, χάς τῆς
 μοχθηρᾶς τεθροῦρας πρὸς τὴν ἀληθινὴν πίστιν
 μετέβλεπεν. Ἐπεὶ δὲ τῶν ὁσίων τούτων ἐμνήσθη
 ἀνδρῶν, δεῖν οἶμαι τῶς τούτῳ τῷ λόγῳ ἐπιδραμεῖν,
 καὶ ὅσοι δὴ ἄλλοι περιφανεῖς ἄνδρες τηνικαῦτ'
 ἀκμάσαντες κλέες ἔσχον. Καὶ προκείμεθωσαν οἱ ἀοί-
 διμοι τῆς Σχῆταις ἡγεμόνες καὶ τῶν ἐκείσε ὁρίων
 κατέστησαν. Μακάριοι δὲ ἀμφοτέροις ἦν ὄνομα·
 ὧν ὁ μὲν Αἰγύπτου ὠρμάτο· ἄτερος δ' Ἀστὸς ὠνο-
 μάζετο· τὴν γὰρ Ἀλεξάνδρου εἶχε πατρίδα. Θεοὶ
 δὲ ἄνδρες καὶ ἄμφω ἐγένοντο. Θαυμάσιοι δὲ καὶ τὸ
 φιλοσοφεῖν ἦσαν, καὶ οὐκ ἀμοιροῦντες θείας προ-
 κώσεως· δεῖσι δὲ καὶ δαίμονας ἀπελθῶν τεραστίων
 δὲ καὶ ἐκμάτων πρόχρηστοι αὐτοσυργοί. Ὡν ἄτερος
 ὁ Αἰγύπτιος καὶ νεκρὸν ἀνίστα, ὡς ἂν γέ τινα
 δόγματο; ἄλλοτρίου πίσει πιστεύειν νεκροῦς ἀν-
 ίστασθαι. Πέρα δὲ τῶν ἡ' παρελάσαι λόγος ἐκείνων
 τὸ ζῆν. Ὡν τὰ ὑπὲρ ἡμῶν τῇ ἐν ἐρήμῳ ἐπόνει
 διατριβῇ· μάλα δὲ καὶ ἐτι νέος ὧν τῇ φιλοσοφίᾳ
 διέπρεπεν, ὅθεν καὶ Παιδαριολέων τὸ ἐπώνυμον
 ἔλαβε, καὶ τὸν τοῦ πρεσβυτέρου δὲ βαθμὸν ἔδαινε,
 τσσαρακοντούτης γενόμενος. Ὁ δὲ Πολιτικὸς ἐν
 ἐλάττω χρόνῳ τὸ ἴσον τῆς ἀξίας εὗρατο· ἀπάσης
 δ' ἀσκήσεως τὴν πείραν εἰς ἄκρον εἴληψε. Τὰ μὲν
 γὰρ αὐτὸς εὗρισκε, τὰ δ' ἀκούων, παντὶ τρόπῳ
 κατορθοῦν ἐπειράτο. Ἐς τοσοῦτον δ' ἦν συντετηγ-
 μένος τε καὶ κατεσκληκὼς, ὡς μηδ' ἐνέιναι τρίχας
 φύειν τὸν πύγωνα. Ἦν δ' ὁ μὲν Αἰγύπτιος μετὰ
 τοῦ εὐλαβοῦς αὐστηρό· ἄτερος δὲ ὁ Ἀλεξανδρεὺς
 παραπλήσιος· ἐφ' ἅπασιν Αἰγυπτίῳ ὧν, ἐν τούτῳ
 παρήλλαττεν, ὅτι περὶ λαοῦ τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἦν.
 καὶ τῷ χαριεντίζεσθαι τοὺς νέους· ἦγε πρὸς ἀσκη-
 σιν. Τούτων Εὐάγγελος ἐγένετο μαθητὴς· καὶ τὴν
 δι' ἔργων φιλοσοφίαν ἐκτέλεστο, πρότερον λόγῳ
 μόνῳ φιλοσοφῶν, χρόνῳ δ' ἐκείνῳ κατὰ τὸν αὐτὸν
 ᾧ χρόνῳ συνεφιλοσόφουν αὐτοῖς Παμβώ τε ὁ διαδόχ-
 ος, καὶ ὁ ἱσαγγεῖλος εἴπερ τις πολιτεῖαν ἀσκήσας
 Παῖσιος, Ἡρακλείδης τε καὶ Κρόνιος, Παφνούτιος

(1) Pambo cum illitteratus esset, doctorem Psalmos exponentem adiit: et cum primum versum Psal. xxxviii. (*Dixi, Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea*) audisset, discessit, sufficere sibi iniquiens versum istum, ut illum factis exprimere addisceret. Doctor cum eo expositula-
 vii, quod eum ab eo tempore totis sex mensibus

A tam omnes hac in parte gloria præcellere, atque
 Ecclesiam universalem exornare Ephraim Syrus.
 Tum quoque exsistere Lucifer, Didymus, Actius,
 admodum quidem illi eximii viri, sed adversus
 veritatem plurimum etiam pugnarunt. Atque ut
 summam dicam, præfecti ea tempestate ecclesia-
 rum exactissimis vitæ institutis dediti erant, a
 quibus plebes rite gubernata, Christi religionem
 constanter coluit, et indies fides est adaugeta, atque
 Ecclesia sensim pro insita ei virtute atque bonorum
 operum splendore, et quod a sacris aliisque eccle-
 siasticis viris prodigia divinaque miracula fiebant,
 ad ingentem gloriam pervenit: Græcorum autem
 superstitio pessum iit, et ab improbis nugis ad
 veram fidem transiit. Et quoniam sanctorum isto-
 rum virorum facta est mentio, faciendum esse
 duxi, ut breviter eos, et si qui insuper eo tempore
 illustres homines cum laude florere, oratione
 persequar. Ac primo loco percelebres illi comme-
 morentur viri, qui Scetis montiumque ejus duces
 fuerunt. Utrique nomen erat Macario: quorum alter
 in Ægypto ortus erat, alter Alexandriam patriam
 habuit, et cognomen Urbani: ambo certe divini
 prorsus viri, atque in monastica philosophia ad-
 mirandi, divinarum prædictionum non expertes,
 dæmonum industrii expulsores, et prodigiorum sa-
 nationumque prompti et expediti auctores. Horum
 alter, Ægyptius scilicet, mortuum quoque excitavit:
 ut quemdam alieni dogmatis sectatorem, ad cre-
 dendum mortuos resurgere, persuasione ea addu-
 ceret. Hic ultra nonaginta annos vixisse perhibe-
 tur, quorum plus quam dimidiam partem in vita
 solitaria transegit. Et adolescens admodum sapien-
 tiæ studiis excelluit: et ob id Παιδαριολέων, quasi
 puerum senilem dicas, cognomen obtinuit. Pres-
 byteri dignitatem quadragenarius suscepit. Urbanus
 vero breviori tempore ad eandem pervenit **704**
 dignitatem. Exercitia pietatis omnia ad summum
 excoluit, quæ partim ipse invenit, partim ex aliis
 audita modis omnibus absolvere est conatus. Adeo
 autem extenuatus et macie confectus fuit, ut non
 esset unde pili barbæ excrescerent. Et Ægyptius,
 cum reverentia quadam austerus: Alexandrinus
 autem cum in aliis omnibus par Ægyptio esset,
 in hoc tantum ab illo variavit, quod in colloquiis
 hilaris et jucundus, urbanis salibus utens, juvenes
 ad studium et exercitationem pietatis adduceret.
 Horum discipulus fuit Evagrius, apud quos philo-
 sophiæ sanctioris præcepta factis exprimere didi-
 cit, cum antea verbis solis sapientiæ studium pro-
 fessus fuisset. Eodem vero tempore, et eisdem in
 locis, cum illis philosophati sunt, decantatus ille
 Pambo (1): atque qui angelicam prorsus, si quis

non vidisset. At Pambo respondens: Quod non-
 dum re ipsa versum primum asscutus esset, se
 excusavit. Multi intercessere anni: et amico cui-
 dam roganti, num versum eum addidicisset? Vix
 tandem, ait, decem et novem annis, factis ipsis
 eum addidici. Eidem auri certum numerum quid-
 dam in pauperum alimenta dedit, et, Numera quod

alius, et ipse exercuit vitam Pæsius (1): Item Heraclides Cronius, Paphnutius, Putubastes, Arsesius, et magnus Serapion. Præterea Pityrion ille, qui tamen alibi, apud Athenas videlicet, asceterium, seu exercendæ religiosæ pietatis domicilium habuit. Insuper ingens quoque ille Pachomius, qui dux et auctor vitæ Tabennesiotarum fuisse dicitur. Nova autem quædam illis est vitæ ratio, in quibusdam rebus a reliquis monachis evarians. Animum enim assuefacit ad virtutem aspirare, et terrena proculcare et sursum respicere semper: ut facile deinceps sit pulverem hunc deponentibus, in cælestem pervenire regionem. Siquidem indumentum illis erat nielota seu pellis ovilla: symbolum atque monumentum, ut opinor, generosæ et fortis illius Heliæ Thesbytæ, rei Veneræ et concupiscentiæ macerationis atque mortificationis, ut æmulatione et ardore ejusdem cum illo spei ad continentiam et castitatem strenue grassarentur. Cæterum reliquorum quoque Ægyptiorum monachorum amictus, ut opinio fert, ad exemplum aliquod et specimen arcanioris philosophiæ spectat. Non enim illi temere a communi habitu vestitum suum mutavere. Amiculum namque manicis carens, indicium atque institutionem esse arbitror, ne manus ad injuriam inferendam faciles sint, et promptæ. Capitis vero tegmen acuminatum, ut simplices sint, et injurias non vindicent, pureque et innocenter vivant: lactentium puerorum instar, quorum capita ejusmodi lineis mitris operiri solent, quæ partem rationis principatum imperiumque obtinentem tegunt atque foveant. **705** Zona porro, et quæ humeros et brachia comprimit cinctura, promptam alacritatem in ministerio Dei subobscure indicat: ut quæ adimplere jussi sunt, succincti perficiant. Fortasse autem alii alias reddiderint rationes monasticæ philosophiæ appositæ: mihi hæc dixisse sat est. De Pachomio vero dicitur, cum primum in antro quodam constanter philosophiæ huic incumberet, ei angelum cœlitus assistantem mandasse, ut novum monachorum cœlum cogeret. Oportere namque eum qui rite veriore irreprehensibili vita repræsentaret philosophiam, ducem multorum, quibus prodesse posset, fieri, eosque certis instituere legibus. His ille dictis, tabulam ei dedit, et scipsum, ut stola indutus fuerat, exhibuit. Quæ sane tabula ad hodiernum usque diem servatur. In eo scripto, leges præscribentis more, expositum erat, permitti debere unicuique, ut quantum posset et vellet, ederet, biberet, operaretur: atque itidem ut pro arbitrio suo jejunaret, aut non jejunaret. Et ut validius cibum capientibus, duriores labores: qui vero parcius alimentis uterentur, et ad pietatis

datum est, inquit. Tum ille: Numero hæc in re opus non est, sed animi affectione pia et benigna. (Soer. lib. iv, cap. 23.) Idem Pambo ab Athanasio episcopo evocatus, ex eremo Alexandriani venit. Ibi scenica gesticulatrice visa, prolixè illacrymavit: et amicis fletus causam inquirentibus, duplicem

τα καὶ Πουτουβάττης καὶ Ἀρσείσιος, καὶ ὁ πολὺς Σεραπίων· πρὸς δὲ Τιτυρίων ἔκεινος, ὃς ἀλλαχοῦ, παρ' Ἀθηναίους δηλαδὴ, τὸ ἀσκητήριον εἶχε· καὶ ὁ πολὺς ἔκεινος Παχώμιος, ὃν κατάρξαι καὶ ἡγήσασθαι τῆς τῶν Ταβεννησιωτῶν διαίτης καὶ πολιτείας λόγος. Καὶ νῆ δέ τις ἦν ἔκεινοις ἡ πολιτεία ἐν τισὶ παραλλάττουσα τῶν λοιπῶν μοναχῶν· ψυχῇ μέντοι ἔθος ἐνείσα παρὲς ἀρετὴν αἰρεσθαι, καὶ τὰ περὶ γῆν ἐν δευτέρῳ ποιεῖν, ἄνω δὲ βλέπειν αἰετ' ὡς ἂν γ' ἐν βρασιώνῃ εἴη πρὸς τὸν οὐράνιον ἀφορᾶν, χόρον, κάτω που τιθεμένοις τὸν χόρον. Μηλωτὴ γάρ ἦν ἔκεινοις· τὸ ἐνδυμα· σύμβολον οἶμαι τῆς τοῦ Θεοδῶτου γενναίας πρὸς τὰ ἀποδοῦναι καὶ τὰς ἐπιθυμίας συντήξεως καὶ νεκρώσεως· ἴσως δὲ καὶ ζήλῳ τῶν ἰσων ἔκεινο ἐλπίδων, πρὸς τὸ σωφρονεῖν ἐτοίμως χωρεῖν. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἐτέρων ἐν Αἰγύπτῳ μοναχῶν περιβλήματα λόγος ἔχει πρὸς τι φιλοσοφίας ὑπόδειγμα ἀφορᾶν· μὴδὲ γὰρ ἂν εὐτως, ὡς ἔτυχε, τῆς τῶν πολλῶν ἀναβολῆς παραλλάσσειν. Τὸ μὲν γὰρ ἀχειριδωτὸν ἐνδυμα οἶμαι που παιδεύμα εἶναι μὴ τὰς χεῖρας ῥάβδους ἔχειν πρὸς ὕδριν· τὸ δὲ τῆς κεφαλῆς κάλυμμα εἰς ὃξὺ λήγον, ὥστ' ἀπολοῦς εἶναι καὶ μὴ ἀμύνεσθαι, καθαρῶς δὲ καὶ ἀκεραίως βιοῦν, ἐπίσης τοῖς γάλακτι τρεφομένοις παισίν, οἷς φίλον τοιαύταις ἐξ ὁθόνης τήλραις καλύπτεσθαι, αἱ τὸ ἡγεμονικὸν σκέπουσι τὰ ἅμα καὶ περιθάλλουσιν. Ἡ δὲ ζώνη καὶ ὁ τοῦς ὤμου· διατρέχων ἀναβολεὺς καὶ βραχίονας τὸ ἐτοιμον εἰς διακονίαν Θεοῦ ὑπαινίσσεται, καὶ ὧν παρακελεύεται τὴν ἐκπλήρωσιν, εὐζώνως τελεῖν. Ἰσως δ' ἂν καὶ ἄλλοι ἄλλους ἀποδοῦναι λόγους προσέχοντας τῷ φιλοσοφεῖν· ἐμοὶ δ' ἀπόχρη τοσοῦτον εἰπεῖν. Περὶ δὲ Παχωμίου, λόγος ἄνθρωποι πρῶτον προσκαρτερεῖν, σχολάζοντα τῷ φιλοσοφεῖν· ἄγγελον δ' οὐράνιον ἐπιστάνα, νεολαίων ἀποδοῦναι παρακελεύεσθαι μοναχῶν, καὶ συνεῖναι αὐτοῖς. Αἰετ' οὖν γὰρ, φησὶ, καλῶς τὴν ἀληθὴ κατωρθωκότα φιλοσοφίαν, καθηγούμενον πολλῶν γενέσθαι, δυνάμενον ὠφελεῖν, καὶ τοιοῦτος νόμοις ἀγειν αὐτοῦς. Ταῦτα λέγων, δέλτων αὐτῷ ἐνεχειρίζε, καὶ ἐαυτὸν παραδίδιναι ὡς εἶχε στολῆς· ἃ δὲ καὶ ἐς δεῦρο φυλάττεται. Ἐνῆσαν δὲ τῇ γραφῇ ὡς ἐν προσταξεί, ἀνείσθαι παντὶ φαγεῖν καὶ πίνειν καὶ ἐργάζεσθαι, ὡς ἐκάστη δυνάμις ἐστὶ καὶ προαίρεσις. Ὡσαύτως δὲ καὶ νηστεύειν καὶ μὴ καὶ τοῖς μὲν πολὺ καὶ ῥωμαλέως ἐσθίουσι τὰ βαρύτερα ἐπιτρέπειν τῶν ἔργων· ὅσα δὲ κοῦφα καὶ ῥάβδια, τοῖς ἥττον τροφῇ χρωμένοις, καὶ πρὸς ἀσκησιν διεγχευμένοις. Οἰκίας δὲ σεμνὰς περικύκλω εἶναι αὐτοῖς· ἐφ' ἐκάστη δὲ τρεῖς καταμένειν. Τὴν γὰρ μὴν τροφήν ὑπὸ ἑνα οἶκον ἐπιμήκην αὐτοῖς γίνεσθαι διατάττετο, καὶ ἐν βαθεῖ σιωπῇ καθημένους ἐσθίειν, καλυπτομένους τὰ πρόσωπα, ὡς μήτε ἀλλήλους ὀρεῖν, μὴδ' ἄλλοι τι

esse respondit: alteram, mulierculæ ipsius exitium: alteram, quod ipse non tantum studii in hoc impenderet ut Deo placeret, quantum illa ut hominibus foedis placeret. (Idem, *ibid.*)

(1) Nunc Sozom. non habet lib. iii, cap. 14.

πλὴν τῆς τραπέζης καὶ τῶν παρατιθεμένων. Ἄλλο-
 σχημον δὲ μὴ τῆς αὐτῆς κοινωνεῖν τραπέζης, εἰ
 μὴ ποῦ τις παροδεύων ἐπιξενωθεῖ. Συμβόλοις δὲ
 τισι κτυπούμενοις τὸ πρὸς χρεῖαν διασημαίνειν·
 ἢ νεύμασι ταῖς τραπέζαις, παρ' ᾧ λάχοι, ἐπιστα-
 τεῖν. Εἰ δὲ τις ἐκείνοις ἔλοιτο συνοικεῖν, ἐπὶ τρισὶν
 ἐνιαυτοῖς πρότερον, μικρὸν ἡλλοιωμένος τὸ σχῆμα,
 τὰ τῶν ἐργῶν ἐργάδῃ διαπονεῖν· καὶ οὕτως τῶν
 ἰσῶν μετέχειν μυσταγωγούμενος. Ἰμάτιον δ' εἶναι
 αὐτῷ διφθέραν· καὶ ἐξ ἐρίου τιάραν τῇ κεφαλῇ
 σκίασμα· ἃ· δὲ τιάρας καταστρίτους εἶναι πορ-
 φυρεῖς τισι προσέταττε νήμασι, κέντρα τινὰ σταυ-
 ροῦ σχῆμα διατυπουνταί. Τοῖς δὲ χιτῶνας εἶναι
 λινοῦς, καὶ τὰς ζώνας· ἐπίσης· μεθ' ὧν σὺν ταῖς
 διφθέραις καθημένους οἰκοδομητοῖς ἐν θρόνοις,
 ὑπὸ μετρίῳ χρῆσθαι· κύκλῳ δὲ πεφράχθαι τὸ οἰ-
 κοδόμημα, ὥσθ' ἐκάστῳ τὴν στρωμνὴν συνέχειν. Τῇ
 δὲ πρώτῃ καὶ κυριωτέρῳ τῶν ἡμερῶν, πρὸς κοι-
 νωνίαν τῶν θεῶν μυστηρίων λόντας, λύειν μὲν τὰς
 ζώνας καὶ τὰς διφθέρας ἀποτίθεσθαι· δωδεκάκις
 δὲ τῆς ἡμέρας ἕκαστον εὐχὰς ποιεῖν· ὁμοίως δὲ καὶ
 πρὸς ἐσπέρην· ἐπίσης δὲ καὶ νυκτός· τῇ δ' ἐνάτῃ
 ὥρᾳ τρίτον· καὶ ὀπηνίκα δέοι τροφῆς μετασχεῖν,
 ἐφ' ἐκάστης εὐχῆς τὸν ψαλμὸν προηγεῖσθαι. Κατὰ
 δὲ μίμησιν τῶν Ἑλληνικῶν στοιχείων, εἰς κ' ἀτά-
 ματα ἅπασαν διελεῖν τὴν συνοικίαν. Ἐφαρμόσαι
 δ' ἐκάστῳ ἀνήκουσαν τὴν προσηγορίαν, ὥς γνῶμη
 καὶ βίος καὶ ἦθος ἦν· οἷον τοὺς μὲν ἀπλουτέρους
 ἰώτα ἐκάλει, ζ δὲ καὶ ξ, ὅσοι σχολιοὶ ἦσαν καὶ
 μὴ εὐθεῖς· καὶ τοὺς ἄλλους ἄλλως, κατὰ τὴν ἐκά-
 στου προαίρεσιν καὶ τὸ σχῆμα τοῦ γράμματος,
 εὐστοχὸν τὴν ὀνομασίαν τιθεῖς. Τοιούτοις δὲ τισι
 νόμοις Παχώμιος τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἦγε, φιλόανθρω-
 πος μάλιστα καὶ θεοφιλὴς γενόμενος· καὶ ἐπὶ τέσπον
 ἐλάσαι, ὥς μηδὲ τὴν τῶν ἐσόμενων πρόγνωσην
 ἀγνοεῖν ταύτην δ' εἰδέναι διαφερόντως αἰετὶ ἀγγέ-
 λους διομιλούμενον. Ἐν Θηβαίῃ δὲ τὸ τῆς φιλοσο-
 φίας· ἐργαστήριον εἶχεν ἐν τινὶ νήσῳ, ἢ Ταβέννῃ
 ὠνόμαστο· ἐξ ἧς Ταβεννησιώταις ἐς δεῦρον δὴ ὀνομά-
 ζονται· οἱ δὲ τῷ χρόνῳ καὶ εἰς πολλὴν τινα προ-
 τήθειαν ἐπίδοσιν, ὥς καὶ εἰς ἐπακισχυλίους, καὶ
 περιπόλους μάλα γενέσθαι τῇ τῶν εἰρημένων νόμων
 ἀκριβεῖ πολιτείᾳ. Ἐνδον γὰρ Ταβέννης, μεθ' ὧν
 ἦν καὶ Παχώμιος, λόγος ἄμφω χιλίου καὶ τριακο-
 σίου· εἶναι. Οἱ δ' ἄλλοι κατὰ Θηβαῖδα καὶ τὴν
 ἄλλην Αἴγυπτον ὄκουν· ὧν ἀπάντων μία ἦν ἡ
 ἀγωγή καὶ ἡ διαίτα, καὶ κοινὰ πάντα πᾶσιν ἐτύγ-
 χανον, οἳ τινὰ μητρόπολιν τὴν νῆσον ἡγούμενοι,
 καὶ πατέρας τοὺς ἐκείσε ἡγεμονεύοντας· ἀφ' ὧν
 καὶ ἀρχόντες ἐφ' ἐκάστη συνοικίᾳ οἱ τῶν ἐθῶν
 καθεστῆκεισαν ζηλωταὶ διεπύμποντο. Καὶ περὶ μὲν
 Παχωμίου τοσαῦτα. Τῷ δ' αὐτῷ χρόνῳ καὶ Ἀπολ-
 λῶνιος ἐπὶ τῇ κατὰ Θεὸν φιλοσοφίᾳ πολλὴν τὸν
 ἐρωτα σχῶν, διαπρέπων ἦν. Ὁς εἰπε πεντακαιδε-
 κατῷ τῆς ἡλικίας ἐπαρξάμενος ἐν ἐρημίᾳ φιλοσο-
 φεῖν, ἐπεὶ τεσσαρακοστοῦ ἐπέβη ἐνιαυτοῦ, θεία

A exercitium incitiores essent (1), leves atque
 faciles operæ mandarentur. Domicilia autem reli-
 giosa circumcirca eis exstrui jussit, in quorum uno-
 quoque tres manerent. Cibum porro in unis am-
 plioribus ædibus ut caperent constituit, idque cum
 alto silentio considentes: facie ita operta, ut neque
 alius alium, neque præterea aliud quidquam, quam
 mensam et cibum propositum cernere posset. Cum
 iis ne alius quisquam habitu alio in eadem mensa
 cibum sumeret, præterquam si hospes eo divertens
 acciperetur. Signis autem quibusdam, manuum im-
 pulsione, vel nutibus rem necessariam ab eis quibus
 sorte, ut mensæ præesset, obvenisset, insinuando
 peterent. Quod si quis eum illis vivere vellet, ut
 tribus prius annis, mutato paulatim habitu, duriores
 perferret labores: atque ita tandem arcanis eorum
 sacris institutus, eodem cum illis loco esset. Vesti-
 mentum autem ut esset sagum pelliceum, et capitis
 tegmen mitra lanea: quæ mitra quibusdam purpu-
 reis distincta filis, puncta sua haberet, crucis formam
 referentia. Tunica autem et zonæ itidem ut lineæ
 essent: in quibus simul et in sagis considentes,
 super exstructis toris mediocrem caperent somnum.
706 Domicilium porro ut ita sepimento circum-
 vallaretur, ut id lectum cujusque concluderet.
 Primaria autem et Dominica die ut ad communia-
 nem et perceptionem divinorum mysteriorum ac-
 cedentes, solutas zonas et sagula pellicea deponerent.
 Atque ut duodecies interdiu semper orarent:
 itidem vero ad vespertinam, noctu similiter, et item
 hora nona tertio. Et cum cibus esset capiendus, ut
 singulas orationes psalmus præcederet. Præterea
 ut ad numerum Græcarum litterarum cœlum monachorum
 cohærentium in viginti quatuor ordines divideret,
 et cuique ordini congruentem, sicuti animus, vita et mores
 cujusque ferrent, imponeret appellationem: scilicet ut
 simpliciores, qui vero pravi essent, et minus recti, ζ et ξ
 vocarentur: atque aliter alii, juxta cujusque institutum, et
 litteræ ipsius habitum, aptum accommodando cognomen.
 Ejusmodi sane legibus Pachomius monachos suos rexit.
 Qui quidem humanus maxime et Dei amans fuit,
 eo amplitudinis progressus, ut res quoque futuras non
 ignoraret: quippe quas præcipue ex continuo angelorum
 colloquio cognoscebat. In Thebaide autem philosophiæ suæ
 officinam habuit, in quadam insula quæ Tabenna
 nominata est: a qua hucusque Tabennesiota dicuntur.
 Qui cum tempore magna cepere incrementa, adeo ut
 septies mille, et quidem admodum celebres, vitam
 eis quas diximus legibus ad exactam prorsus rationem
 agentes exsisterint. Intra Tabennam namque,
 cum quibus etiam Pachomius erat, circiter mille et
 trecenti fuisse dicuntur: alii autem per Thebaidem,
 et reliquam Ægyptum coluere. Eorum omnium unum
 erat institutum, unus vivendi mo-

(1) Ascetæ cujusdam scite dictum est, Monachum, nisi opus faciat, avaro homini esse persimilem.

duis communia omnia inter se habentium. Insulam A ipsam quasi metropolim quamdam esse putabant : et qui ibi rebus præerant, patres. Ex quibus quoque, qui instituti ejus æmulatores erant, cœtui cuique et domicilio præfectos suos accersentes accipiebant. Hæc de Pachomio. Eadem vero ætate et Apollonius ingenti erga divinam philosophiam amore flagrans pollebat : qui quindecimo ætatis anno solitariæ philosophiæ initiatus sacris, quadragenarius divinæ obsequens visioni in publicum ad loca hominibus habitata rursus prodiit, atque in Thebaide tuguriolum sibi condidit. 707 Et cum in primis Dei esset amantissimus, admiranda edidit opera : nihilque rerum omisit omnium, quin in eis præcipue excelleret, quæcunque ad id genus philosophiæ pertinent. Moribus fuit optimis, et in pietate prolixè docenda magna gratia. In precationibus adeo habuit benignum et propitium Deum, ut ab eo orans nihil non exoraret. Et pro sapientia sua ea prorsus petebat, quæ facile Deus tribuere solet. Floruit tum quoque Anub ille, quem post confessionem pro Christo in persecutione obitam, ferunt nunquam postea mendacium dixisse, neque quidquam terrenæ rei concupivisse : quæ vero a Deo orasset, omnia obtinuisse : angeloque divino adeo institutore usum, pietatis virtute exercenda ad summum usque pervenisse. Sed enim de Ægyptiis monachis hæc satis est dixisse.

CAPUT XV.

De Palæstinæ et Syriæ monachis.

Inde vero etiam Palæstina edocta, eandem philosophandi rationem complecti cœpit. In qua primus floruit Hilarion : cui patria fuit vicus nomine Thebasa (1), qui non minus quam quindecim stadibus Gaza abest, austrum versus ad torrentem situs, qui mare influens vernaculum a vico ipso accepit nomen. Cum autem Alexandrinæ frequentaret scholas, Antonii fama quæ tum increbuerat audita, videndi ejus gratia solitudinem petiit : et aliquantulum cum eo moratus, idem vitæ institutum sequi constituit. Quod vero ad Antonium quotidie multi ventitarent, voti compos fieri non potuit. Itaque in patriam reversus, cum parentes ejus e vita hac migrassent, multa substantia sua omni fratribus et egenis distributa, nihil sibi ex ea reliquum fecit. 708 Et mox deinde in loco quodam maritimo, viginti stadiis a vico distante, tugurium e latere sibi extruxit, congerie fractarum testarum tectum. Cujus tanta fuit latitudo, longitudo et altitudo, ut stantem eum caput inclinare, recumbere autem volentem pedes ad seipsum contrahere necessario oporteret. Hic rebus omnibus per assuetudinem, promptam sibi et facilem faciebat ærumnam. Atque in moderatione et temperantia egregie elaborans, nullum prorsus ex factis suis concepit fastidium, cum quidem ea in se superiorem haberet neminem. Corporis autem voluptates et animæ blanditias edomans, cum inedia, siti, frigore, et æstu strenue conflictabatur. Moribus integris præditus fuit, sermone humanus et placidus : et quæcunque sacrorum oraculorum didicisset, accurate memoria tenebat. Tantopere

ὄφει πειθόμενος, τὴν οἰκουμένην αὐθις κατέλαβε· καὶ κατὰ Θηβαῖδα τὴν μάνδραν ἐπήξατο. Θεοφιλὴς δὲ τὰ μάλιστα γυγνόμενος παραδίδων αὐτοῦργος ἦν. Πράξεως δὲ οὐδὲν ἔλλειπων, ὅσα εἰς τὴν τοιάνδε φιλοσοφίαν ἀνήκει, διαφερόντως εἶχεν· ἀγαθὸς εὖ μάλα τὸ ἦθος ὢν, καὶ σὺν χάριτι ἀφθονον τὸ τῆς διδασκαλίας νόμα προχέων· καταπειθὲς δ' οὕτως ἔχειν τοῖς αἰτουμένοις τὸ θεῖον, ὥς μηδὲν αἰτουμένων ἀνήνυτον εἶναι. Πάντως δ' ἐκεῖνα ἦται, σοφὸς ὢν, οἷς χαλεπὴν διδόναι ἐκ τοῦ βέλτους τὸ θεῖον ἔχει πρὸς φύσεως. Ἠκμαζε δὲ καὶ Ἀνουθ ἐκεῖνος κατ' ἐκεῖνο καιροῦ· δι' λόγους μετὰ τὴν ἐν διωγμοῖς ὁμολογίαν ὑπὲρ Χριστοῦ, μήποτε ψεύσασθαι· ἀλλ' οὐδέ τις τῶν προσγείνων εἰς ἐπιθυμίαν ἔλθειν. Ὡν δὲ πρὸς Θεοῦ δεηθεῖη, μηθενὸς ἀστοχήσαι· θεῖω δ' ἀγγέλῳ καθηγνητῇ χρησάμενον, ὅσον ἦν ἀρετῆς εἰς ἄκρον ἀσκήσαι. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ μοναχῶν ἀπόχρη τοσαῦτα εἰπεῖν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Συρίᾳ μοναχῶν.

Ἐκεῖθεν δὲ καὶ Παλαιστίνῃ ὁδηγηθεῖσα, τὰ ἴσα φιλοσοφεῖν ἤρξατο· ἐν ἣ πρώτος ἠνέσθηεν Ἰλαρίων· ὃ πατρὶς μὲν ἦν κώμη Θηβαῶν νομοῦ, οὐκ ἐλαττον ἢ ιε' σταδίου ἀπέχουσα Γάζης, πρὸς νότον κειμένη παρὰ τὸν χειμαρρὸν, ὃς ἐπὶ θάλασσαν ῥέων, ἐπιχώριον ἀπὸ τῆς κώμης εἰληφεν νομα· τοῖς δ' ἐν Ἀλεξανδρίᾳ φοιτήσας διδασκαλείοις, τῆς Ἀντωνίου ἀκοῆς διαδωκομένης, κατὰ θέαν ἐκεῖνου εἰς τὴν ἔρημον ἦκε· καὶ ἐπ' ὀλίγον διατριψάς ἐκεῖνω, τὰ ἴσα φιλοσοφεῖν αἰρεῖται. Πολλῶν δ' ἐς Ἀντώνιον καθ' ἐκαστήν ἰόντων, ἡρμεῖν οὐκ εἶχε κατὰ σκοπόν. Τὴν πατριδα δὲ καταλαβὼν, ἐπεὶ καὶ οἱ γονεῖς αὐτοῦ τὸν τῆς βίον ἀπέλιπον, τοῖς ἀδελφοῖς καὶ τοῖς ἐνδεῇσι τὴν πολλὴν περιουσίαν ἐσχόρπισε, μηδὲν τι τὸ σύνολον καταλιπὼν ἑαυτῷ. Καὶ λοιπὸν ἐν τινὶ τόπῳ πρὸς θάλασσαν εἰκοσι σταδίου τῆς κώμης διέχοντι καλύθην ἐκ πλίνθων ἐπήγνυτο, φορυτῶν κεράμων κατεαγῶτων κεκαλυμμένην. Τόσον δ' ἦν ἐκεῖνη εὐρους καὶ μήκους καὶ ὕψους, ὥς δεῆσαν ἐστάναι, κύπτειν τὴν κεφαλὴν· πεσεῖν δ' ἐπάναγκες ὄν, τοὺς πόδας συνίζάνειν πρὸς ἐκυτόν. Πᾶσι γὰρ τρόποις ἔθιμον ἐποίησεν αὐτῷ τὴν ταλαιπωρίαν. Ποτὶν τε τῇ ἐγκρατεῖα δοκιμῶς, αὐτοφον εἶχε τὴν πρᾶξιν, καὶ ταῦτα μηδὲν τῷ ἔργῳ τοῦτ' καταλείπων ὑπερβολῇ. Κρατῶν δ' ὅσαι σώματος ἦσαν καὶ ψυχῆς θωπεῖαι, πρὸς ἀστίαν καὶ δῖφος καὶ βίγος καὶ πνίγος στενδρῶς ἡγωνίζετο. Τὸ μὲν οὖν ἦθος σπουδαῖός τις ἦν, καὶ τὸν λόγον ἐπεικῆς· ἀκριβὲς δ' εἶχε μεμνησθαι ὅσα τῶν ἱερῶν λογίων ἐξήσκησε. Τόσον δὲ δι' ἀρετῆς ὥκειωτο τῷ Θεῷ, ὥς εἰσέτι καὶ νῦν πολλοὺς τῶν ἀνιάτα νοσοῦντων ἰᾶσθαι, καὶ δαίμονας ἐλαύνειν εὐληθῆναι χάριν

(1) Thabatha, Sozom.

προσόντων τῷ μνήματι, οὐ μόνον παρ' οἷς ἐτίθα-
πτο πρότερον Κυπρίοις, ἀλλὰ καὶ παρὰ Παλαιστι-
νοῖς, οἷς ἐπαγένετο ὕστερον. Ἐπεὶ γὰρ ἐν Κύπρῳ
δι' αὐτῶν ἐτελεύτα τὸν βίον, ταφῇ μὲν ἐδίδото, καὶ
διὰ πολλῆς παρ' αὐτοῖς ἦγετο τῆς τιμῆς· ἔπειτα
Ἦσυχας δὲ τῶν ἐκείνου φοιτητῶν περιφανέστερος
ἔγεγόνει, τέχνην τὸν ἐκείνου κλέψας νεκρὸν, εἰς τὴν
ἐν Παλαιστίνῃ αὐτοῦ μονὴν ἤγαγεν. Ἐξ ἐκείνου τε
τοῦ χρόνου τοῖς ἐπιχωρίοις· ἔθους κρατήσαντο, δη-
μοταλῆς· ἡ ἐκείνου ἀγεται μνήμη. Οὕτω γὰρ οἱ ἐν
Παλαιστίνῃ τοὺς παρ' αὐτοῖς εὐδοκίμους ἀνδρας
γεραίρειν εἰώθασιν· ὥσπερ δὴ καὶ ἐπὶ Ἀβρίλλῳ τῷ
ἐξ Ἀνθηδόνης ποιοῦσι, καὶ Ἀλεξίῳ τῷ ἀπὸ Βη-
θαθάβου, καὶ Ἀλαφίῳ τῷ ἀπὸ Ἀσαλάς· οἱ
κατὰ τὸν ἴσον γενόμενοι χρόνον, θεωρεῖται· τς ἐπολι-
τεῖσιν, καὶ τῇ τῶν ἀρετῶν περιουσίᾳ εἰς μεγί-
στην ἐπίδοσιν τὴν εὐσεβῇ θρησκείᾳ ἐπιδοῦναι
ἐποίησαν, ἐν Ἑλληνιστοῖς σφόδρα ἀγωνιζόμενοι
πόλει ἐπὶ τῆς παρουσίας ἡγεμονίας. Τηνικάδε καὶ
ἐν Ἑβραίων ἱσαγγέλιῳ καὶ διηκριθωμένῃ τῇ πολι-
τείᾳ καὶ Ἰουλιανὸς ὁ μέγας ἐφιλοσόφει. Τοσοῦτον
δ' ἦν ἐκείνῳ τὸ ἐγκρατὲς, ὥς ὅτε σαρκῶν δίχα
δέρματι συνειρμένα δικάειν ἔχειν· οὐ καὶ τὸν βίον
Ἐφραίμ ὁ Σύρος σπουδῇ ἀφηγήσεως ἐποίησατο.
Θεὸς δὲ τῇ τῶν ἀνθρώπων δόξῃ ἀνωθεν ἐπ' αὐτῷ
τὸ κῆρυξ ἐδίδου· ἰάσεις γὰρ ποικίλων νοσημάτων
ἐπεχορήγει, καὶ κατὰ δαιμόνων κράτος παρεῖχεν.
Ἐν δ' ἦν ἐπὶ πᾶσιν ἑτοιμον φάρμακον ἡ εὐχὴ.
Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι· ἀνὰ τήνδε τὴν χώραν τὴν κατὰ
Χριστὸν φιλοσοφίαν ἡσπάζοντο, ἐπὶ τε τὴν Ἀμίδην,
καὶ ὃ καλεῖται ὁρος Γαυγάλιον, ὧν ἡγεμόνες ἦσαν
Δανιήλ τε καὶ Συμεὼν. Τάδε μὲν οὖν καὶ περὶ τῶν
ἐν Συρίᾳ μοναχῶν εἰρήσθω· Θεοῦ δὲ βουλομένου,
πλαιτύτερον εἰς τὸ πρόσω περὶ αὐτῶν καὶ τῶν μετ'
αὐτοῦ· καὶ αἰῶς ἐροῦμεν.

præsentia sint dicta : Deo autem volente, fusius etiam postea et de eis, et de eorum successoribus dicemus.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Περὶ τῶν ἐν τῷ Πόντῳ καὶ Ἑυρώπῃ καὶ Ἰταλίᾳ
μοναχῶν, ἐν ᾧ καὶ περὶ Εὐσταθίου τοῦ Σεβασ-
τείας, ὡς ἀρχηγὸς τῶν τοιούτων κατέστη· καὶ
περὶ τοῦ ἀγίου Ἐφραίμ.

Ἐν γε μὴν Ἀρμενίοις Παφλαγόσι τε καὶ τοῖς
περὶ Πόντον ὄρεσι τῆς κατὰ Θεὸν φιλοσοφίας ἀρξαι
Εὐστάθιον λόγος, δὲ τῆς ἐν Σεβαστείᾳ Ἀρμενίας
τῶν ἱερῶν ἡγήσατο. Τοσοῦτον δὲ φασιν ἐκείνον
σπουδαίως ἀγωγῆς ᾤψασθαι, καὶ διαίτης, καὶ ἐσθῆ-
τος, ἥ δεῖ κεχρησθαι καὶ μὴ, ἡθῶν τε πολιτείας
ἡκριθωμένης, ὡς καὶ τὴν βίβλον ἡ Ἀσκητικὴ ἐπι-
γράφεται Βασιλείου τοῦ μεγάλου, τούτου σύγ-
γραμμα εἶναι διατεθρῦλλεται τοῖς πολλοῖς. Ἐλέγετο
δὲ ὡς τῆς πρὸς λεπτὸν ἀκριβείας χάριν καὶ εἰς
ἀπόψιν· ἐξοκεῖλαι παρατηρήσεις, μὴ τῷ ἐκκλησια-
στικῷ κανόνι συμβαλλόμενας. Εἰσὶ δὲ οἱ αὐτὸν ἐξαι-
ροῦσι μέμφεως· τῶν τινὰς δὲ αὐτοῦ φοιτητῶν
αἰτιῶνται, οἱ δὲ ἀπηγόρευον ἐν συζυγίαις ἐξεταζο-
μένων ἀνδρῶν οἴκοις εὐχὰς πράττειν· εἰ οὐ καὶ
πρεσβύτεροι ἦσαν, οὐδὲ λόγος τούτους ἤξουν. Ἐνῆ-
στευον δὲ καὶ τὰς κυριωνύμους τῶν ἡμερῶν· καὶ

A porro virtute charus Deo factus est, ut hodie quo-
que pro data sibi gratia multi a morbis incurabi-
libus liberentur, et dæmones ab eis profugiant,
qui ad monumentum ejus accedunt, non tantum
apud quos prius sepultus fuerat Cyprios, verum
etiam apud Palæstinos, ad quos postea pervenit.
Cum namque in Cypro degens vitam finisset, tra-
ditus sepulturæ, magno ibi cultus est honore.
Postea Hesychas, ex discipulis ejus celeberrimus,
corpus ejus arte quamdam sublatum, ad domicilium
ejus in Palæstinam detulit. Ab eo tempore, more
ejus regionis sic obtinente, publicitus memoria
ejus celebratur. Ita namque Palæstini præclaros
apud se viros cohonestare solent. Sicuti etiam in
Abrillo Anthedonio faciunt, et in Alexione Betha-
gathonio, et in Alaphio Asaliensi : qui eadem ipsa
aritate pie vitam exegere, et virtutum abundantia
maximopere veræ pietatis religionem adauxere, in
urbibus maxime quæ Græcæ essent superstitionis,
sub Constantii imperio decertantes. Tum etiam apud
Edessam accuratiore et angelico vivendi more
magnus ille Julianus est philosophatus : cujus
tanta fuit continentia, ut ossa carnibus carentia
cuti constricta habere videretur. Vitam ejus
Ephraim etiam Syrus conscribendam sibi esse
duxit. Porro Deus ipse hominum opinionem de eo
cœlitus auctoritate sua confirmavit : nam et 709
variarum ægritudinum sanationes homini præbuit,
et pellendorum dæmonum potestatem exhibuit :
in quibus omnibus unum erat promptum et expe-
ditum remedium, precatio. Multi vero et alii per
Edessenam regionem, et apud Amidam, et ad
montem Gaugaliū, qui dicitur, Christianam phi-
losophiam sunt complexi : quorum præfecti erant
Daniel et Symeon. De monachis Syris hæc in
etiam postea et de eis, et de eorum successoribus

CAPUT XVI.

De monachis Ponti, Europæ, et Italiæ, et inibi de
Eustathio Sebastie episcopo, qui auctor et antesi-
gnanus eorum fuit ; item de sancto Ephraim.

Apud Armenios vero et Paphlagones, atque in
Ponti montibus, monasticam philosophiam colere
primum cœpisse Eustathius fertur, qui Sebastie
Armeniorum sacris Ecclesiæ rebus præfuit. Tanto
autem studio consecratus esse dicitur institutum,
vitam, vestitum (quo scilicet utendum esset, et
quo non) morumque exactum modum, ut etiam
qui Basilio magno ascribitur liber, et Asceticus
dicitur, opus istius esse, a multis feratur. Vulga-
tum porro de eo est, nimis eum exacta cura et
diligentia in absurdas quoque impigisse observa-
tiones, ecclesiastico canonī minime accommo-
datas. Sunt tamen qui eum reprehensioni eximunt,
et quosdam ex sectatoribus ejus eo nomine incu-
sant. Nam illi precationibus, in domibus virorum
qui in matrimonio viverent, etiamsi presbyteri
essent, operam dare recusarunt, eosque nec allo-

quo dignati sunt. Diebus quoque Dominicis jejania servarunt, et conventus ecclesiasticos ut plurimum domi egerunt. Locupletes extorres prorsus regno cœlorum esse duxerunt. Qui vel semel carnes edissent, eos repudiarunt. Vestitum monachorum aliorum consuetum rejicientes, novo atque insolito amictu sunt usi. Sed et alia multa novarunt. Ab iis multæ non obscuro loco natæ feminæ seductæ, sub continentie prætextu, maritos suos quibus adolescentulæ nupserant, reliquere. Postea autem cum continere se non possent, in libidinis lubricum sunt connectæ. Fuere ex eis quæ capillo cæso, quod mulieribus fas non est, virilem habitum sumpsere. Horum gratia ab episcopis finitimis Gangrensis apud Paphlagones synodus coacta est: **710** in qua decretum, ut ab Ecclesia catholica illi excluderentur, nisi ea quæ diximus omnia anathemate confodere animum induxissent. Quapropter Eustathius ut ostenderet, non importuni aut præfracti moris causa, sed pietatis erga Deum exercendæ gratia, se ejusmodi leges tulisse, vestem insolitam mutavit, et habitu eodem quo reliqui sacerdotes deinceps usus, itidem ut illi in publicum est progressus. Et cum vita talis esset, sermonem quoque congruentem ei habuit, non ille quidem eloquentia pollens, quam exactiore cura et diligentia non didicerat, moribus autem admirandis utens, facile multos persuasione sua quo volebat duxit: adeo ut viros quosdam et mulieres in fornicatione degentes castiorem exactioremque vivendi rationem sequi persuaserit. Ferunt sane, virum quemdam et mulierem per prætextum ecclesiastico more cælibatim colere assimulasse, eodemque in clandestinæ consuetudinis infamiam decidisse. Eustathium porro magnopere persuadere eis annisum esse, ut congressu ejusmodi supersederent. Cum autem nihil efficeret, altius suspirio ducto, dixisse, plerasque mulieres quæ cum viris suis secundum matrimonii leges, ut fas est, vixissent, ab eorum virorum convictu oratione sua adductas descivisse, castitatemque complexas esse: apud hos autem qui inter se contra leges consuessent, inefficacem orationis suæ suadellam esse. Atque hic quidem in eis orbis partibus summæ instituti absolutæque philosophiæ dux et auctor fuit. In Europa autem per Thraciam et Illyricum, etiamsi homines monasticam consuetudinem ad id usque tempus ignorarent, non omnino tamen viris Christianæ philosophiæ peritis regiones istæ caruere. Floruit apud hos Martinus ille, qui Sabariam Pannoniæ patriam habens, cum generis tum militiæ splendore adeo clarus fuit, ut honores etiam militares sit meritis, et ordines duxerit. Sed illæ Caesarianæ divini militiæ posthabuit. In Illyrico primum philosophatus: atque inde variis persecutionibus et insidiis expetitus, secedere est coactus. Multos namque ex episcopis, qui Aarii contagionem conceperant, manifesto deprehensos coarguit. Ac deinde Mediolani solus vixit. Unde Auxentii, ejus urbis episcopi non

τά· ἐκκλησίας ἐν οἰκίαις ὡς τὰ πολλὰ ἐποιοῦντο. Ἀμοίρους δὲ τοὺς πλοῦτῃ βρισθόντας τῆς οὐρανῶν βασιλείας ἐνόμιζον. Ἀπηξίου δὲ καὶ τοὺς κρέας καθάπαξ ἐσθίωντας. Καὶ τὴν μὲν ἐπιχώριον μοναχοὺς στολὴν παρητοῦντο· ξένῃ δὲ καὶ ἀθήει ἐχοῶντο ἀναβολῇ. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα ἐνεωτέρειζον, ὅφ' ὧν πολλὰς τῶν εὖ γεγονότων ἀπατηθείσας γυναῖκας ἀκρατείας προφάσει τοὺς ἄνδρας καταλιπεῖν οὐδ' ἐκ νέου ἡγάγοντο· ὕστερον μέντοι μὴ δυνηθείσας φυλάττειν, ὁλίσθῃ περιπσεῖν. Ἦσαν δ' ἐκ τούτων αἱ τὰς τρίχας περιελούσαι, μὴ καθὰ γυναῖξι θέμις, ἀλλ' ὡς ἄνδρες τὰς ἀναβολὰς εἶχον. Δι' οὓς καὶ τὴν ἐν Γάγγρῃ παρὰ τῶν περιόικων ἀθροισθῆναι σύνοδον λόγος κατὰ τὴν Παφλαγόνων· καὶ ἀπαλλοτριῶσαι τῆς καθόλου Ἐκκλησίας, εἰ μὴ γ' ἕκαστον τῶν εἰρημέων ἐλοινοτο ὑπὸ ἀνάθεμα θεῖναι. Ὁπηνίκα δὲ λόγος καὶ Εὐστάθιον, ἐπιδεικνύμενον ὡς οὐκ αὐθαδεῖας ἔνεκα, ἀλλὰ τῆς κατὰ θεὸν ἀσκήσεως χάριν τὰ τοιαῦτα ἐνομοθετεῖ, τὸ ἀθῆες τῆς στολῆς ἀμειψαί, καὶ συνῆθει ἀναβολῇ, ἣν καὶ τοὺς λοιποὺς ἱερέας ἀμψίνυσθαι, χρίσασθαι, καὶ τὰς προόδους ἐπίσης ἐκείνους ἐλέσθαι ποιεῖν. Τοιοῦτος δὲ ὧν τὸν βίον, καὶ τὸν λόγον σὺνδρομον εἶχεν· οὐ μέντοι δεῖνός τις λέγειν πάλιν ἦν, ὅτι γε μὴδὲ τὴν τούτου ἐπιστήμην ἡκριθῶτο· ξενίζων δὲ τὸ ἦθος, τῇ πειθοῖ τοὺς πολλοὺς ἤγεν, ὡς καὶ τινὰς τῶν τε ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν πορνεῖα συζῶντας πείσαι τὸν σώφρονα καὶ ἡκριθωμένον βίον ἀσπάσασθαι. Καὶ δὴ φασί τινὰς ἄνδρα τε ὁμοῦ καὶ γυναῖκα, κατ' ἔθος ἐκκλησιαστικὴν παρθένην ἀσκεῖν ἡρημένους, οἱ κρύφα εἰς ἐν συνίεναι διαβολὴν ἔσχον, περὶ πολλοῦ ποιῆσαι σχολάσαι τῆς ἐς ταυτὸ συνελεύσεως· μὴδαμῶς δὲ δυνηθέντα, μέγα στενάχοντα ἀνειπεῖν, ὡς μὲν κατὰ νόμους ἀνδράσιν ἢ θέμις ἐστὶ συνοικῆσαι γυναῖκας, τῆς πρὸς ἄνδρας συνοικίας ἀπέστησαν, τοῖς ἐκείνων λόγους ἐλόμεναι σωφρονεῖν· οἱ δὲ μὴ κατὰ νόμον συμβαίνει τὴν ὁμιλίαν εἶναι, ἀσθενῇ γε τὴν ἐκείνων τῶν λόγων πειθῶ διελέγχεσθαι. Καὶ οὗτος μὲν ἐν ἐκείνῳ δὴ τῷ κλίματι τῆς εἰς ἀκρον πολιτείας καὶ φιλοσοφίας ἀρχηγὸς κατέστη καὶ ἡγεμὼν· περὶ δὲ τὴν Εὐρώπην, ἀνά τε Θράκην καὶ Ἰλλυριοῦ γῆν, μοναστικῆς μὲν συνοικίας εἰς τὸδε ἀπείρατοι ἦσαν· οὐ μὴν παντάπασιν ἀνδρῶν φιλοσοφεῖν εἰδῶτων ἄμοιροι καθιεστήκεισαν. Διέπρεπε δ' ἐν αὐτοῖς Μαρτίνος ἐκεῖνος, ὃς Σιδωρίαν τῆς Παννονίας εἶχε πατρίδα. Διάστημα μὲν τὸ γένος, λαμπρὸς δὲ περὶ ὄπλα καὶ στρατεῖαν ἐγένετο, ὡς καὶ τῶν ἐν τούτοις γερῶν μετασχεῖν. Ἀντὶ δὲ Καίσαρος τὴν στρατεῖαν προὔτιθει Θεοῦ. Ἐν Ἰλλυριοῖς δὲ πρῶτα φιλοσοφῶν ἦν. Ἐξηλάθη δ' ἐκεῖθεν, διαφόρως τυπτηθεὶς τε καὶ ἐπιδολευθεῖς, πολλοὺς τῶν ἐπισκόπων φωράσας τὴν Ἀρεῖου λύμην εἰσδεδεγμένους. Ἦκων δ' εἰς Μεθόλωνα, διῆγε καθ' ἐκυτόν. Αὐξεντίου δὲ τοῦ τῆς πόλεως ἐπισκόπου τὴν ἐπιβουλὴν δέσας, οὐχ ὑγιῶς τοῖς κατὰ Νίκαιαν δεδογμένοις ἐχροντος, ἀνεχώρει αὐτοῖς, καὶ εἰς τινὰ νῆσον μετώκει, ἣ ἐγχωρίως ἐλέγετο Γαληναρία. Ῥίξαι δὲ μόναι βοτανῶν ἦσαν αὐτῷ ἡ τροφή. Ἡ δὲ νῆσος πᾶν σμικρὰ καὶ ἄοικος, πρὸς τὸ Τυρρηνικὸν πέλαγος ἀποδέλουσα. Ἐξ ἧς

ληφθεὶς, τῆς ἐν Ταρακηνῆς ἐκκλησίας τὴν ἐπιτροπὴν ἔσχεν. Ἐπὶ τόσον δὲ τοῖς θεοῖς ἐναγλαίσθηται ὥρως, ὡς καὶ νεκροῖς παρέχειν τὸ ζῆν. Τέρατα δὲ καὶ σημεῖα πλείστα ἐπιτελέσαι, οὐ παρὰ πολὺ τῶν ἀποστολικῶν ἀποδέοντα. Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν καὶ χρόνον καὶ τόπον συνακμάσαι καὶ Ἰάριον λόγος ἐκείνου, θεῖον τινα ἄνδρα, δὲ ὀπηνίκα φεύγοι Μαρτῖνος, τῶν Ἰσων καὶ αὐτὸς ἐκοινώνει κακῶν, ἅτε δὲ ὑπὲρ τῆς πίστεως τοῦ Ἰσου ζήλου μετέχων. Τῆς Ποικιτῶν δ' ἐκκλησίας καὶ οὗτος ἡγήσατο. Παρ' Ἰταλοῖς δὲ καὶ τοῖς ἐπέκεινα τόποις Εὐσέβιος καὶ Λουκίφερ διέπρεπον ἐπ' ἀρετῇ πατρῶν λόγων, μηδενὶ τὸν Ἰσον ἴσον ἐώντες. Ἰάριος δὲ καὶ περὶ πίστεως καὶ κατὰ τινὰς ἀλλότρια τοῦ ὑγιοῦς δοξάζοντες δόγματος λόγους πολὺ τὸ ἐπαγωγὸν προσεβλημένους ἐξέδοτο. Ὁ δ' Εὐσέβιος καὶ τῆς ἐκκλησίας Βρεξιλλῶν προσέστη. Λουκίφερ δὲ, ὡς μικρὸν ἔμπροσθεν ἐρῶμεν, καὶ ἐπ' αὐτοῦ προσέστη αἰρέσεως. Ἐπὶ δὲ τούτοις καὶ Φλαυιανὸς καὶ Παυλῖνος, οἱ μετὰ ταῦτα τὸν τῆς Ἀντιοχείας θρόνον ἦσαν διανεμῆμενοι· οὗς ἔη καὶ Λεόντιος, ὡς μὴ ὁμοδοξοῦντας ἐκείνῳ, καθέλειν. Οὗτοι δ' ἦσαν οἱ Εὐσταθίῳ τὴν μεθόριον ἀπαγομένῳ συνεῖποντο. Ὁς τῶν ἱερῶν τῆς Ἀντιοχείας φροντίζων, μᾶλλον δὲ ὅλης τῆς εὐσεβείας, οὐδὲν ἠνέσχετο τοῖς καιροῖς ἐκείνοις συγκαπηλεύσασθαι. Τῷ δ' αὐτῷ χρόνῳ καὶ Ἐφραίμ ὁ Σύρος πολλῶν πάντας παρελαύνων τῷ μέσῳ ἀκωνορῖζετο· δὲ Νισιβιν μὲν εἶχε πατριδαντὴν κατὰ μοναχὸς δ' ἀσκηθεὶς φιλοσοφίαν, ἐξ ἀπίνης κατὰ τὴν Σύρων φωνὴν τοσοῦτον ἐπέδωκε, καὶ ταῦτα μήτε προδιδασχθεὶς, μήτε ἐκ τινων συμβόλων ὑπόσχεσιν δοῦς τοιοῦτος φανεῖσθαι, ὡς τῇ μὲν ἀσκήσει ἐς ἄκρον ἰκέσθαι τῆς θεωρίας, τῷ δὲ λαμπρῷ καὶ προχείρῳ καὶ ἡδεῖ τοῦ λόγου καὶ τῷ τῶν νοημάτων πυκνῷ τε καὶ σώφρονι καὶ τοῖς πάσαις κατὰ παρ' Ἑλλήσιν εὐδοκίμηκός τε ὑπερβαλέσθαι. Καὶ γὰρ πῶς ἐκείνων εἰ τις εἰς Σύρων τυχὸν ἢ γλώσσαν ἐτέραν μεταβάλλειν αἰροῖτο τὰς συγγραφάς, καὶ τὴν ἐπανθούσαν χάριν τῶν Ἑλληνικῶν κρυπτεμάτων ἀφέλοιτο, καὶ τὴν ἐπιχρῶζουσαν τερβρίαν καὶ γοητείαν τῶν λέξεων, αὐτίκα πρόδηλον τὸ τῶν νοημάτων οὐκ εὐγενὲς, τῆς κομωτικῆς εὐθύς χάριτος ἀπορρέουσας. Τοῖς γε μὴν λόγοις Ἐφραίμ ἄλλως· ἔχει· καὶ γὰρ ἔως οὗ περιῆν καὶ ἐξῆς, εἰς τὴν Ἑλληνίδα γλώτταν τῶν ἐκείνου λόγων ἀλλοιούμενων, οὐ πᾶν πόρρω τῆς ἐνοικουρούσης ἀφίστανται ἀρετῆς. Θαῦμα δ' ἐστὶ τοῖς ἀκούουσι, καὶ Ἕλληνας καὶ Σύρους ἀναγινωσκόμενος· διὰ τοι καὶ ὁ πολὺς ἐν λόγῳ καὶ ἀρετῇ Βασίλειος, ὁ τὴν Καππαδοκίαν κατακοσμήσας μητρόπολιν, ὑπερφυῶς τὸν ἄνδρα ἐθαύμασε, καὶ τῆς παιδείας μακρίον ἡγήται. Ὡς δὲ ἄλλοι εἶναι τῇ ἐκείνου ἀκριβεῖ μαρτυρίᾳ, καὶ κοινῇ παρὰ τῶν ἐν λόγοις θαυμάζομένων Ἑλλήνων τηλικάδε, πάντων ἐλλογιμώτερον τὸν

A recte de Nicænis decretis sentientis, insidias veritus, discessit : et se in insulam quamdam, **711** quæ vernaculo nomine Galinaria (1) dicebatur, abdidit. In hac alimento radicum herbarum vixit. Insula autem ipsa exigua admodum est, et ædificiis carens, Tyrrhenum respiciens mare. Atque inde abductus, administrationem ecclesiæ Taracenensis vel potius Turonensis suscepit. In tantum vero divinis resplenduit donis, ut et mortuos in vitam restituerit, prodigiaque et miracula plurima, quæ non multum ab apostolicis abessent signis, ediderit. Eodem et tempore et loco simul quoque Hilarius ille viguit, vir divinus, qui cum Martinus profugeret, eandem sustinuit fortunam : quippe qui eodem cum illo ardore in fidem ferretur. Hic Pictaviensem gubernavit Ecclesiam (2), atque de fide, et adversus quosdam qui alienas a sana doctrina afferrent opiniones, libros ad persuadendum valde appositos, condidit. Apud Italos sane et in locis ulterioribus enitueret Eusebius et Lucifer, patriæ eloquentiæ vi alios omnes antecellentes. Eusebius etiam ecclesiæ Vercellensi præfuit : Lucifer vero, sicuti paulo post dicemus, nominis sui hæresi præiit (3). Præterea Flavianus et Paulinus clari tum fuere, qui postea Antiochenæ ecclesiæ res administravere : quibus etiam Leontius, quod sententiis ab eo discordarent, episcopatum abrogavit. Hi sunt, qui Eustathio in exilium deportato comites fuere ; qui sane nihil prorsus temporibus illis, de sacris Antiochenæ Ecclesiæ curis ac potius de tota sinceriore pietate vitari sustinuit. Eadem hac ætate et Ephraim Syrus præclarus fuit, qui quidem longo intervallo omnes præcessit. Ille Nisibim patriam habuit, et in monachorum philosophia exercitatus, brevi tantum in lingua Syrorum, cum quidem eam prius ab aliis non didicisset neque specimen aliquod aut spem, talem eum fore, præbuisset, profecit, ut cum pietatis exercitio ad summum contemplationis pervenerit, tum splendore, facilitate et suavitate verborum, necnon densitate et gravitate sententiarum, etiam præclarissimos quosque Græcorum, qui eloquentia antiquitus excelluissent, superaverit. Etenim si quis illorum Græca scripta in Syrorum forte aut aliorum peregrinam linguam transferret, et florentem illam Græcorum ornamentorum gratiam, decentemque nitorem et succum verborum detraheret, **712** illico quoque ascititiis coloribus deficientibus, sententiarum obscuritas sese prædebat. At Ephraim longe alia erat ratio. Nam cum eo adhuc superstiti, atque etiam defuncto, postea libri ejus in Græcam linguam converterentur, non longe admodum a propria et nativa decederent virtute. Mirum quidem auditu est, eundem ea

(1) In mari Tusco contra montes Lygusticos sita.

(2) Divus Hilarius conjux fuit :

*Non nocuit tibi progenies, non obstitit uxor,
Legitimo conjuncta thoro, non horruit illa*

*Tempestate Deus thalamos, cunabula, tædas.
Sola erat in pretio, que nunc incognita virtus
Sordet, et attrito vixit cum plebe cucullo.*

(Bapt. Mantuanus.)

(3) Quæ et Homonymianorum dicta.

Græce et Syriace legi. Quam ob causam magnus A ille et oratione et virtute Basilii, qui Cappadocum metropolim episcopatu suo exornavit, summopere virum est admiratus, eundemque eruditionis nomine beatum censuit. Ut tanti viri tam certo testimonio manifestum sit, communiter quoque a Græcis, qui tum clarum in eloquentia obtinuerunt nomen, præstantissimum omnium Ephraim iudicatum esse. Vox sane Basilii talis non temere prolata esse existimanda est. Dicitur autem divinus Ephraim trecentas versuum myriades conscripsisse. Multi quoque ei fuere discipuli, qui institutionem et philosophiam ejus sunt æmulati: in quibus celebriores sunt Abbas, Zenobius, Abraham, Maran, et Symeon, apud Syros ingenti gloria viri: et alii quibuscum præterea hunc vitæ modum illi communicaverunt. In locis vero eisdem, facundia maxime præstantes, Paulonas et Anarad existere: qui deinde lapsi, sana excidere fidei doctrina. Alii insuper apud Osroenos fuere, eodem præclari modo, Bardesanes, et filius ejus Harmonius. Et pater quidem nominis sui hæresim instituit: filius autem Græcis disciplinis satis eruditus, patris vocibus legitimis modis musicisque numeris inclusis ordine circulari in choro eas cani instituit, quos ex eo tempore lucusque Syri psallentes usurpant: non illi quidem carminibus ipsis sicuti ab illo sunt prodita, sed sonis tantum eorum utentes. Nam ille ad paternam delapsus hæresim, eademque cum Græcis de animæ generatione et corporis interitu, necnon de futura regeneratione opinatus, lyricis modulis doctrinas ejusmodi aspersit. Quibus multi ex Syris propter verborum venustatem et sonorum numeros demulsi, paulatim opinionibus talibus recipiendis sunt assuefacti. Cæterum divus Ephraim ea re cognita, quamvis Græcarum artium expers, Harmonii numeros moderatus est: atque ejusdem modulis, carminibus ecclesiasticæ sententiæ consonis, adjectis, Syris ad hoc usque tempus ea canenda dedit. **713** Nam divinos hymnos plurimos, quibus Deum in primis celebrat, et laudes præterea virorum qui instituto Deo placere canit, ad Harmonii carminum leges composuit: a quibus, ut equidem puto, per æmulationis ardorem, posteriores ecclesiæ cantores modulorum formulas mutuati, magis etiam atque magis augere atque propagare eas sunt aggressi. Qualis igitur in sermone fuerit, vel ex hoc ipso conjicere licet. Vita vero ei valde exacta, et bonis operibus spectata fuit. Quietem etiam multo studio est sectatus. Et propter morum castitatem tantopere calumnias devitavit, ut fere a conspectu mulieris prorsus abhorruerit. Fertur sane, cum mulier quædam nulla prorsus vitæ disciplina, et pudore nullo, in arguto admodum loco ei obvia facta, sive consulto veluti virum tentatura, seu ab aliis ut hoc faceret mercede conducta, oculos sine intermissione in eum conjiceret, increpans in terram eam prospicere jussisse, illamque respondisse. Sed

Ἐφραίμ κριθῆναι, μηδὲ γὰρ ἂν ὡς ἔτυχε τὴν Βασιλείου φωνὴν λογιζέσθαι. Λόγος γε μὴν τὸν θεὸν Ἐφραίμ τριακοσίας μυριάδας ἐπὼν συγγράψαι. Πολλοὶ δὲ καὶ φοιτῶντες ἦσαν αὐτῷ κατὰ ζῆλον παιδεύσεως καὶ φιλοσοφίας· ὧν ἐπίσημοι τοῦτον γεγόνασιν Ἀββᾶς καὶ Ζηνόδοτος, Ἀβραάμ τε καὶ Μαρὰν καὶ Συμεὼν, Σύροις μέγα κλέος ὄντες, καὶ ὅσοι ἐπ' ἀκριβὲς τῆς ἐκείνων μετέσχον παιδεύσεως· ἐν ἰσοῖς δὲ τόποις αὐτοῖς, καὶ ἐπὶ εὐγλωττίᾳ μάλιστα, Παυλὼν τε καὶ Ἀναράδ, οὓς δόλισηται λόγος· ἐς ὑστερον καὶ τῆς ὑγιούς πίστεως ἐκτραπῆναι. Καὶ ἄλλοι δ' ἐν Ὁσροηνόις ἐγένοντο, τὸν ἴσον τρόπον ἀλλόγιοι· Βαρθιζάνης τε καὶ ὁ παῖς Ἀρμόνιος, ὧν ὁ μὲν τὴν ἐκείνου συνεστήσατο ἀρεσιν· ὁ δὲ παῖς ἀποχρώντως διὰ τῶν Ἑλληνικῶν λόγων ἀχθεῖς, μέτροις νόμων καὶ μουσικαῖς ῥυθμοῖς τὰς πατέρας ὑπέγε φωνάς, καὶ κατὰ κύκλον ᾄδειν χοροῦ παρεδίδου, ὅσα καὶ νῦν ἐκείνου Σύροι ἔχοντες ψάλλουσι· πλὴν οὐκ αὐτὰ ἐκεῖνα ὥσπερ ἐκείνοι· ἐξέθιτο, μόνος δὲ τοῖς μέλεσι χρώμενος. Τῇ γὰρ πατρικῇ αἰρέσει μετὰσχόν, καὶ ἐπίστες Ἑλλῆσι περὶ γενέσεως ψυχῆς καὶ φθορᾶς σώματος, καὶ τῆς ἐσομένης παλιγγενεσίας δοξάζων, τοῖς ὑπὸ λύραν μέλεσι τὰς τοιαύτας δόξας ὑπέσπειρεν· οἱ οἱ πολλοὶ τῶν Σύρων κατακλιούμενοι, ἡρέμα πως προσηιθίζοντο τὰς τοιαύτας δόξας προσέειπαι ὑπὸ τοῦ κάλλους τῶν ὀνομάτων καὶ τοῦ τῆς μελωδίας ῥυθμοῦ. Ὁ τοίνυν θεὸς Ἐφραίμ τοῦτο συνεγνωκώς, καίπερ Ἑλληνικῆς παιδείας ἄμοιρος ὧν, τοῖς μέτροις Ἀρμονίου ἐπιστατήσας, καὶ τοῖς ἐκείνου μέλεσι συμφώνους ψᾶς τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς δόγμασι παραθέμενος, ἐς δεῦρο Σύροις παρέδωκε ψάλλειν. Θεῖους γὰρ ὕμνους πλείστους ἐπόνθησε, θεῷ τὸν αἶνον ἀνατιθεῖς· καὶ ἐγκώμια ἀνδρῶν ἀγωγῇ βίου εὐαρεστησάντων θεῷ, κατὰ νόμον τῆς Ἀρμονίου ψῆς· ἂφ' ὧν πρὸς ζῆλον οἶμαι καὶ οἱ μετέπειτα τῆς Ἐκκλησίας μελοποιοὶ τὰς ἀφορμὰς τῶν μελῶν πορισάμενοι, ἐπὶ μᾶλλον αὐξῆσαι ταῦτα καὶ ἐπιδοῦναι πᾶρεσκευάσαντο. Ὅποιος μὲν οὖν τὸν λόγον καὶ ἐκ τούτου συνάγειν ἔστιν· ὁ δὲ βίος αὐτοῦ λίαν ἡκριβωμένος, ταῖς ἀγαθαῖς τῶν πράξεων καλλυνόμενος. Πολὺς δ' ἐπάγαν ἦν αὐτῷ καὶ τῆς ἡσυχίας ὁ ἔρως. Σεμνὸς δ' οὐχ ἦτορ ὧν, ἐς τοσοῦτον τὰς διαφορὰς ἠύλαθεῖτο, ὡς σχεδὸν καὶ πᾶσαν εὖν ἐκτρέπεσθαι γυναικός. Φέρεται οὖν, ὡς γυνὴ παντάπασι τοῦ βίου ἀνάγωγος, καὶ αἰσχυνῆς ὡς πόρρωτάτω, ἐπὶ τινι στενωπῷ τῷ Ἐφραίμ ἀπαντήσασα, ἣ τοῦτο προθεμένη, ἅτε δὴ τοῦ ἀνδρός πειρῶσα, ἣ μισθοῦ ἄλλοις τοῦτο πράττουσα, ἀτενὲς εἰσβάλλειν τὰς ὕψεις αὐτῷ. Τὸν δ' ἐπιτιμήσαντα, εἰς γῆν ὀρᾶν κελεύσαι. Ἡ δ', Ἀλλὰ πῶς, ἔφη, εἰς γῆν ἐγὼ βλέψω; πολλῷ γὰρ σε δικαιότερον ταύτην ὀρᾶν, πρόσλημμα ταύτης ὄντα. Ἡ ἐμέ. Ἐμοὶ δ' ἐκ σοῦ τὴν γένεσιν ἐσχηκίμῃ, καὶ πρὸς σε βλέπειν εὐλογον. Ἐκείνους δὲ ἀγάμενον τὸ ῥῆθὲν, γραφῆς ἀξιώσαι· ὁ καὶ Σύροι ὡς ἐν τι τῶν ἐκείνου σπουδαίων λογιζόνται. Ὁρῶν δὲ τὰ πρῶτα ἡττώμενος, ἐξ οὗ φιλοσοφεῖν ἤρξατο, μηδαμῶς θεαθῆναι· θυμῷ κινούμενος. Καὶ δὴ πῶς ἐπὶ πολλαῖς ἡμέραις, εἰσθῶς

δυνάστεων, ὅτε δὲ διακονοῦμενος, τῷ καιρῷ τῷ ἄλλῳ προσέφερε, τὴν χύτραν ἐκλάσσει. Τὸν δ' ἰδόντα αἰδοῖ καὶ δεῖσι συνεσχημένον, θάρσει, ἔλεγε. Κἂν γὰρ τὸ ὄφον πρὸς ἡμᾶς ἐλθεῖν ἀπηξίωσαν, ἀλλ' ἡμεῖς πρὸς ἐκείνῳ γενοίμεθα. Καὶ περὶ τὰ τῆς χύτρας καθέσθεις, ἔφαγεν. Ἄλλ' ὅπως καὶ τῆς κενῆς δόξης οὐχ ἤτητο, ἐντεῦθεν φανήσεται. Ἐπίσκοπος μὲν τῶν πόλεων ἐψηφίζετο. Ἐπεὶ δ' ἤκον οἱ πρὸς τὸ χειροτονεῖν συλληψόμενοι, ἐκείνους αὐτίκα γνοῦς, ἀνὰ τὴν ἀγορὰν ἰών, οἷά τις παραπαίων ἀσέμνως διήκει, αἰσχυῶν τὴν ἐσθῆτα τῷ σύρεσθαι, παρσπάζων τε τῶν ὀνίων, παρῆρσις ἦσθαι. Πόρρω δ' εἶναι δόξας ῥρενῶν, διέδρα τὴν σύλληψιν, καὶ ἔως οὗ ἕτερος τὴν ἱερωσύνην ἐδέξατο, κρυπτόμενος διεδιδρασκεν. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα πλείστα καὶ λόγου δέξαι ἢ τε περὶ αὐτὴν συγγραφή, καὶ οἱ ἐπιχώριοι καὶ Ῥωμαίων καὶ Σύρων ἱστοροῦσι περὶ αὐτοῦ, ἀ τοῖς βουλομένοις πρόκειται ἐντυχεῖν. Ἐγὼ δὲ, ὃ καὶ ἄξιον μνήμης εἶναι λογιζομαι, τῇ συγγραφῇ παραδώσω, ὃ δὲ αὐτῷ πρὸς τῇ τελευταίᾳ γενομένῳ κατωρθώτο. Σφοδρὴς λιμὸς ἐπόνει τὴν Ἐδессην πᾶσιν· ὃ δ' ἐν πολλοῖς ἔτεσι τῆς οἰκίας μὴ προελθὼν, τότε τὸ φιλοσοφεῖν ἐν δευτέρῳ θέμενος, προῦτων πολὺς ἦν ἐγκαίμενος τοῖς περιουσίαν ἔχουσιν, ἅτε δὴ φθειρόμενος τὸ ὁμόφυλον εἰς οὐδὲν δῖον περιορῶσι σπάνει τῶν ἀναγκαίων, διήλεγχε τε ὡς ἐν δευτέρῳ τιθεμένους τὰς σφῶν ψυχὰς, τὸ δὲ σύμπαν τοῖς σωματικοῖς ἀναλίσκοντας. Οἱ δὲ τὸ φιλόσοφον αἰδοῦμενοι καὶ ἀπέριττον τοῦ ἀνδρὸς, μὴ τοῦτ' εἶναι σφοδρῶς διεστεινόντο· πρόχειρον γὰρ εἶναι τὰς οὐσίας νέμειν τοῖς ἐνδεέσιν· ἐν ἀπορίᾳ δ' εἶναι ὡς χρεῶν τοῦ τὰ τοιαῦτα διακονησαμένου· πάντες γὰρ, ἔλεγον, πρὸς κέρδος κεχρηστές εἰσι, τὰ τοιαῦτα αἰσχυρῶς κατηύουντες. Ὁ δ' Ἐφραῖμ, Ἐγὼ δὲ ποῖο; ἄρα ὑμῖν εἶναι δοκῶ; Τῶν δ' εἰπόντων, Καλὸς τε καὶ ἀγαθός, καὶ τοιοῦτος ὅποσον ἀρμόζειν τῇ περὶ αὐτοῦ δόξῃ· Οὐκοῦν, ἔφη, ὑμῖν ἐγὼ ἔτοιμος πᾶσι τοῖς τοιοῦτοις διακονεῖν; Καὶ δὴ ἀποχρῶν ἀργύριον ἐξ ἐκείνων λαβὼν, τριακοσίας κλίνας ἐπρίατο· καὶ ἐν τοῖς δημοσίοις ἐμβόλοις τοὺς τοῦ λιμοῦ τραυματίας λαβὼν, πᾶσαν θεραπείαν προσῆγε· ξένους δ' ἐπὶ τοῦτοις καὶ ἄλλως ἐνδεῖς πιεζομένους δεξιῶς ἐπεμέλετο. Καὶ τοῦτ' ἐπραττεν ἕως καὶ τῷ λιμῷ ἐμφυλοχωρεῖν ἦν. Ἐπεὶ δ' ἐκείνους ἔληγεν, εἰς τὸ τῆς φιλοσοφίας ἐργαστήριον ἐπανῆλθεν· ἐνθα ὀλίγας ἡμέρας ἐπιειδούς ἐτελεύτα, κληρικῶν διακονίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀξιώθηκε. Ἐν δὲ τῇ κατὰ μοναχοὺς ἀγωγῇ διαδόχτος γεγονώς, ἐπίσης τῶν ἐν ἱερωσύνῃ καὶ παιδεύσει, ἀγαθοῦ τε βίου διατεθρῦλληται. Ταῦτ' ὀλίγα ἐκ πολλῶν τῶν τῷ Ἐφραῖμ κατωρθωμένων ἐρρήθη. Πάντα γὰρ τὰ ἐκείνου πρὸς ἀξίαν διελέθειν, οὐ μὴν δὲ ἄλλα καὶ τῶν ἄλλων τῶν τῇ νικαδὲ φιλοσοφησάντων, ὅπως τε ἐδίω καὶ οἷα πολιτεία ἐχρήσατο ἕκαστος, δεῖσαι συγγραφῶς οἷός ἦν αὐτός· ἡμῖν δὲ παντάπασιν ἐν ἀμυγλῇ ἐστὶ τῷ ἀνισχύρῳ τῶν λόγων, καὶ τῇ ἀγνοίᾳ τῶν ἀκριβῶς ἐκείνοις πεπραγμένων. Καὶ γὰρ ἐν ἐρημίαις οὖντες, τὰ πλείστα ἐλάνθανον οἱ πολλοί. Εἰ δὲ τινες καὶ ἐν πόλεσι τὰς διατριβὰς

quomodo tandem terram ego intnear, cum æquius sit te eam respicere, qui ex ea conditus sis, quam me ortum ex te habentem, proindeque recte te respectantem? Quod mulieris verbum ille admiratus, deinde scripto mandavit. Atque id Syri in primis memoratu dignum ex illius rebus esse censent. Et primum quidem is sæpe ira victus est; posteaquam autem monasticæ philosophiæ incumbere cœpit, nunquam commotus esse visus est. Atque aliquando, cum dies multos pro consuetudine sua, jejunio transegisset, et minister tempore cibum ei afferret, accidit ut is ollam frangeret. Ephraim vero pudore juxta et timore correptum illum videns: Bono, inquit, esto animo. Quandoquidem enim obsonium ad nos venire renuit, nos age ad id accedamus: et ad ollæ fragmenta condescens comedit. Enimvero ut vana etiam gloria superior fuerit, inde liquido patebit. Designabatur urbi cuidam episcopus, et jam qui se ad ordinationem abducturi erant, adveniebant. Ac ipse statim eo cognito, in forum progressus, veluti mente captus indecore gradiebatur, non satis honeste vestem post se trahens, et quæ venalia erant surripiciens, propalamque comedens. Sic ille mentis impos existimatus, comprehensionem effugit. Et tantisper dum alius episcopatum reciperet, occultans sese latuit. Plurima sane et alia memoratu digna, et qui de eo conscriptus est liber, et provinciales ejus, Romani simul et Syri, de eo referunt, quæ cuivis cognoscere est proclive. 714 Unum illud sane quam memorabile, historiæ huic inserere visum est, quod ab eo paulo ante mortem est gestum. Fames ingens Edessenorum urbem premebat: atque ipse, qui multos annos non fuerat domo progressus, tum philosophandi studio aliquantum intermisso, prodiit: et in homines locupletes, qui sic turpiter rerum necessariarum inopia, cives suos pereuntes despicerent, acriter est invectus, arguens eos, quod animarum cura neglecta, studium omne in corpore fovendo collocarent. Illi autem integritatem et paupertatem viri observanter veriti, minime id sic esse affirmarunt; facile enim et promptum eis esse, indigentibus facultates distribuere: deesse saltem, qui in eo ministerio, pro eo atque deceret, fidelem se præberet, omnesque lucro inhiare, et talia fœde in quæstum suum vertere, dixere. Tum Ephraim: Ego vero, inquit, qualis vobis esse videor? Et illi: Honestus atque bonus, respondere: et talis prorsus, qui opinioni quæ de eo fertur, vita ipsa respondeat. Itaque, ille ait, paratus sum in ejusmodi omnibus negotiis inservire. Et multo ab eis sumpto argento trecentos paravit lectos: et in publicis porticibus eos qui fame confecti erant, acceptos, diligenter et benigne fovit: advenas quoque, et alios qui inopia affligerentur, humaniter curavit. Idque tantisper fecit, dum fames ibi est grassata. Ea vero depulsa, ipse ad philosophiæ suæ officinam reversus, ibi paucos post dies vita est defunctus.

In Ecclesia clerici ministerium sumpsit. Vita autem monastica percelebris, ex æquo cum iis qui episcopatu, doctrina, et vitæ sanctitate clari sunt, laudatur. Hæc pauca ex multis, quæ ab Ephraim recte pleque facta sunt, diximus. Res namque ejus omnes si pro dignitate earum exponere nos oporteret, aut etiam aliorum qui tum in eodem philosophandi genere elaborarunt, quomodo scilicet eorum quisque vixerit, et quali morum instituto usus sit, qualis ipse fuit, scriptore esset opus. A nobis certe quidem id præstari omnino non potest, cum propter orationis et styli tenuitatem, tum quod res eorum rectissime gestas ignoramus. Nam illorum multi in solis degentes locis, ut plurimum latuere. Quod si nonnulli in urbibus domicilia sua habuere, quod viles esse apparent, et nihil ab aliis differre viderentur, consulto actiones suas celarunt. **715** Nam humana laude repudiata, soloque Deo actorum suorum teste advocato, minime ab hominibus gloriam sunt aucupati. Atque equidem de viris qui imperii ejus tempore monasticam philosophiam sunt sectati, et secundum Ecclesiæ leges perfecte et exacte in plerisque Romani imperii locis tum vitam exegere, hæc mihi comperta sunt.

CAPUT XVII.

De Didymo: item de Aetio et Apollinari, hæreticis.

Temporibus autem eis clarus etiam fuit ecclesiasticus scriptor Didymus, scholæ sacrarum disciplinarum Alexandriæ præfectus. Neque vero laudem in ea eruditione tantum meritis fuerat, verum etiam omne genus alterius sapientiæ summo excoluerat studio. Poeticam namque et oratoriam perfectissime didicerat; de astronomia autem et geometria, numerorumque proportionibus et convenientiis nihil eum latebat. In diversas philosophorum opiniones tanta incubuerat, ut eas exacte perdisceret, cura, ut præterea aliud nihil scire videretur: quæ sane omnia acumine mentis et auditionis perciperat. In pueritia namque visum prorsus amisit, cum elementa prima discenda ei essent. Ephebus vero artium liberalium eruditionem adamavit, atque in scholis præceptores audiebat tantum. Eo vero sapientiæ brevi pervenit amplitudine et celeritate ingenii, ut mathematicarum artium obscura, et theorematum speculationumque arcana exactissime addidicerit. Et cum cæcus esset, litterarum notitiam manuum contrectatione assecutus esse dicitur: nam earum formas in tabula altius exsculptas, sæpius tangendo cognovit. Alia porro, ut syllabas, litterarumque connexiones, et quæ ordine consequuntur cætera, propter naturæ acumen, animo et auditu pervestigata percepit. Præcipuumque ipse miraculum fuit, cum audiretur et conspiceretur. Multi quidem vel ut virum cum tantum viderent, vel ut suavam gratamque ejus orationem audirent, Alexandriam venere. Pro Nicænis vero decretis pugnans, Ariani restitit, eosque orationis suæ suadela, **716** quam vi nulla adhibere videbatur, pressit. Et ad eos qui secum disputabant, verba faciens, rerum controversarum judicium detulit. Et cum ad morem gerendum et cedendum facilis, tum orthodoxis eo nomine charus maxime fuit. Nec ab his tantum, sed etiam a monachis Ægyptiis magno honore cultus est. Præ-

ἐπισκοῦντο, ἀλλὰ γε τῷ τοῦ φαινομένου εὐταλεῖ, καὶ τῷ μὲν διαφέρειν τῶν πολλῶν δοκεῖν, κλέπτοντες ἦσαν τὴν ἐργασίαν, τὴν ἐξ ἀνθρώπων ἔπαινον διωθόμενοι. Τὸν γὰρ θεὸν μόνον μάρτυρα τῶν πεπραγμένων ποιοῦμενοι, ἥκιστα τῆς ἀνθρωπίνης δόξης ἀντεποιοῦντο. Περὶ μὲν οὖν ἀνδρῶν οἱ ἐπὶ τῆς παρούσης ἡγεμονίας φιλοσοφούντες ἦσαν, καὶ κατὰ νόμους Ἐκκλησίας ἡκριθωμένως ἀνὰ πᾶν τὸ ὑπάρχον ἐπολιτεύοντο, τάδε ἔγνων.

A nobis certe quidem id præstari omnino non potest, cum propter orationis et styli tenuitatem, tum quod res eorum rectissime gestas ignoramus. Nam illorum multi in solis degentes locis, ut plurimum latuere. Quod si nonnulli in urbibus domicilia sua habuere, quod viles esse apparent, et nihil ab aliis differre viderentur, consulto actiones suas celarunt.

B

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΖ'.

Περὶ Διδύμου, Ἀετίου καὶ Ἀπολλινάρου τῶν αἰρετικῶν.

Καιροῖς δ' ἐκείνοις καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς Δίδυμος ἐγνωρίζετο, τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ διατριβῆς προϊστάμενος τῶν ἱερῶν μαθημάτων. Ἦν δὲ οὐ μόνον ἐν τούτῳ τὸ δόκιμος εἶναι κτησάμενος, ἀλλὰ καὶ τῆς ἄλλης παντοδαπῆς σοφίας ἐπ' ἀκριβὲς ἔχων. Τοὺς τε γὰρ ποιητὰς καὶ ῥήτορας εἰς ἄκρον ἡσχητό· ἀστρονομίας δὲ καὶ γεωμετρίας καὶ ἀριθμῶν ἀναλογίας οὐδὲν ἐκείνῳ παρεῖτο λαθόν. Ἐπὶ τόσον δὲ τὰς διαφόρους δόξας τῶν φιλοσόφων ἡκριθωτεν, ὥς ἄλλο μὲν εἰδέναι δοκεῖν· ἃ δὲ πάντα νῦν τε καὶ ἀκοῇ προσεκτεθήσαστο. Νήπιος γὰρ πάνπαν τυχερὸς γενόμενος, εἰς πείραν μόνην τῶν στοιχείων ἐλθεῖν. Εἰς ἐφήβους δὲ παρελάσας, τῆς τῶν λόγων ἐρασθῆναι παιδείας. Καὶ δὴ τοῖς διδισκαλείοις φοιτῶν, ἡχροῦτο μόνον. Εἰς τόσον δ' ἦκε σοφίας δι' οὐλοῦ, μεγέθει καὶ τάχει φύσεως, ὥς καὶ τὰ τῶν μαθημάτων σχολιὰ, καὶ ἀπόρρητα τῶν θεωρημάτων, εἰς ἄκρον μαθεῖν. Τυφλὸν δ' ὄντα λέγεται μαθεῖν τὰ γράμματα τῇ ἀφῇ τῆς χειρός. Τοὺς γὰρ τῶν γραμμάτων τύπους, σανίδι εἰς βάθος ἐνησημανθέντας, ἐπαφώμενον γυνῶναι· τὰ δ' ἄλλα, συλλαβὰς καὶ μίξεις καὶ τὰ ἑξῆς, διανοεῖς ὀξύτητι τῷ νῦν θηράσαι καὶ ἀκοῇ. Θαῦμα δ' ἦν ἐξαίσιον καὶ ἀκουόμενος καὶ ὁρώμενος. Πολλοὶ μὲν οὖν καὶ εἰς Ἀλεξανδρείαν ἦγον, οἱ μὲν κατὰ θέαν μόνην τάνδρος, οἱ δὲ καὶ τῆς ἐνοῦσης τοῖς λόγοις χάριτος ἀκουόμενοι. Τῆς δ' ἐν Νικαίᾳ δόξης ὑπεριστάμενος, Ἀρειανοῖς ἀντετάσσαστο. Ἦγχε δὲ αὐτοὺς τῇ πειθοῖ τῶν λόγων, ἣν οὐ βίᾳ ποιεῖν ἐδόκει. Τοῖς δ' ἀμφιβαλλομένοις προτείνων τοὺς λόγους, τῶν διαμαχομένων τὴν χρίσιν ἐπέτρεπεν. Ὅ δὲ μάλα πειθῆνιος ἦν· τοῖς δὲ ὀρθοὺς δοξάζουσι διὰ τοῦτο ἐράτμιος μάλιστα. Οὐ τοῦτοις δὲ μόνους, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ μοναχοῖς διὰ τιμῆς ἤγετο. Καὶ μᾶλλον ὁ περιδότης ἐν ἀσκήσει Ἀντωνίου διὰ θαύματος αὐτὸν ἐποιεῖτο· ὃν φασὶ τὴν Ἀλεξανδρείαν κατελιηφόα, τὸ βέβαιον τῆς Ἀθανασίου πίστεως μαρτυρούμενον, τοιαῦτα τῷ Διδύμῳ εἰπεῖν· Οὐ χροῶν, ὡ Δίδυμε, λύπαις σαυτὸν ἐκτίκειν, στερού-

μενον ὀφθαλμῶν, οἷς μέτεστι καὶ μουσὶ καὶ σαύραις καὶ τοῖς ἀφαιροῖς τῶν ζωῶν· ἤδεσθαι δὲ μᾶλλον καὶ χεῖρειν, οἷς παραπλησίως ἀγγέλοις τοῖς ἔνδον ὁρᾷ ὀφθαλμοῖς, δι' ὧν τρανῶς τὴν ἀκήρατον καὶ θεϊαν γνῶσιν κατανοεῖς, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀκριβῶς εἰσορᾷς. Βιβλία δὲ οὗτος καταλέλοιπε ταῦτα· Εἰς τὴν τῶν Ψαλμῶν βίβλον ὅλην διάφορα ὑπομνήματα· εἰς τὸν Ὀσηὲ καὶ Ζαχαρίαν, λόγους πέντε· εἰς τὸν Ἡσαΐαν λόγους δεκαεξὶ· εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον καὶ κατὰ Ἰωάννην οὐκ ἐλάχιστα ὑπομνήματα. Ἐτι δὲ καὶ κατὰ Ἀρειανῶν, καὶ ὑπὲρ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ ἑτέρα συγγράμματα πλεῖστα. Ἠκμαζε δ' ἐν ἐκείνῳ τοῦ χρόνου καὶ ὁ Σύρος Ἀέτιος, πρὸς τῶν τὰναντία πρεσβυόντων θαυμαστός, τὸς εἶναι δοκῶν, ἐν τε διαλέξει καὶ ἔριδι λόγων, καὶ συλλογισμοῖς, καὶ στορσάς λέξεων, ἱκανός τις, καὶ τὴν σπουδὴν ἀπασαν ἀτεχνῶς ἐν τούτοις καταναλίσκων. Διὰ τοι καὶ ὡς τοιοῦτος ὢν, πρὸ χειρὸς τε τοῦ προστυχόντος ἐπὶ Θεοῦ κακοχρῶντος Θεολογεῖν, ἄθεος· ἐκαλεῖτο. Πατρὶς δὲ αὐτοῦ ἡ Κοίλη Συρία ἦν. Τοῦ δὲ πατρὸς αὐτοῦ ἐν στρατείᾳ δυσπραγῆσαντος καὶ τὸν βίον λιπόντος τὸν μὲν ἡλικίᾳ ἀρχόντα δημοσιῶσαι τὴν βίον· εἰς ἔρχατον δὲ πέντας σὺν τῇ μητρὶ ἐλάσαντα τὸν Ἀέτιον, ἐπὶ τὸ χρυσοποιεῖν ὁρμήσαι, ὡς ἂν ἀμωσθέντως τὸ ζῆν πορίζηται. Ἀποχωρῶντος δὲ τῇ τέχνῃ χρυσάμιον διὰ βώμην φύσεως, ἐπὶ τὴν λογικὴν στραφῆναι τέχνην· καὶ Παυλῖνον μὲν ἀκροάσασθαι, ὃς ἐκ τῆς ἐφορείας Τύρου μετέστη εἰς Ἀντιόχειαν· πέρατι δὲ βίου τῆς μητρὸς χρησάμενός, δι' ἣν αὐτῷ καὶ ἡ τιμωροῦσα τὸν χρυσὸν τέχνη ἐσπούδαστο, εὐθύς ὅλος ἐπὶ τὴν λογικὴν μετετάττετο τέχνην, καὶ τῶν πολλῶν ἐκράτει μετ' ὀλίγου ἀμίλλας ἱστών. Ἐπεὶ δ' Εὐλάλιος μετὰ Παυλῖνον εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀντιόχειας κατέστη, πολλοῦ στίφους κατ' αὐτοῦ κινουμένου, ἐλαύνεται ὁ Ἀέτιος· καὶ εἰς τὴν τῆς Κιλικίας Ἀναζαρβὸν γενόμενος, τῇ τέχνῃ αὐθὺς πρὸς τὸ ζῆν ἀπεχρήστο, οὐδὲ τῆς περὶ λόγους ἀμίλλης ἀφροσσηνῶς. Σοφιστοῦ δὲ τινος τὴν Ἀετίου φύσιν διὰ θαύματος ποιουμένου, καὶ τῆς τέχνης αὐτοῦ μεταδιδόναι σπουδίζοντος, εἰσοικισθεὶς αὐτῷ ἐθήτευσεν, πᾶσαν ὡς χρεὼν οἰκτικὴν ἀποπληρῶν λειτουργίαν. Καὶ ὁ μὲν τὴν γραμματικὴν αὐτῷ παραδίδου· Ἀέτιος δὲ τῷ κυρίῳ εἰς Εἰσεγγὸν τῆς περὶ τὰ θεῖα λόγια μὴ ὀρθῆς διαιθέσεως καθίστατο. Καὶ δὴ μισθὸν τῆς εὐεργετούσης αὐτὸν οἰκίας ἐλάμβανεν ἀποκήρυξιν. Κάκειθεν δὲ διωχθεὶς, τῷ τὴν Ἀναζαρβὸν διοικούντι Ἀθανασίῳ συγγίνεται, παρ' ᾧ τοὺς εὐαγγελιστὰς ἀνίγνω πρὸς λεπτὸν ἐπιστήσας αὐτοῖς. Ἐκτ' ἐκεῖθεν ἀφικνεῖται πρὸς Ἀντώνιον ἐν Ταρσῷ, ὃς γνώριμος ἦν Λουκιανῷ τῷ μάρτυρι, ἐξ οὗ τὸν Ἀπὸστολον ἀναδιδάχθαι, ἐφ' ἱκανὸν ἐκείνῳ συνδιατρέψει, ἔτι τὴν τοῦ πρεσβυτέρου τάξιν πληροῦντι. Ἐπεὶ δ' Ἀντώνιος ἐφορὸς ἐγεγόνει, καὶ οὐχ οἷός τε ἦν τῇ σοφιστικῇ τὸν Ἀέτιον ἵνα σχολεῖσθαι διδασκαλίᾳ, ἐκεῖθεν ὁ Ἀέτιος τὴν Ἀντιόχου καταλαμβάνει· καὶ παρὰ Λεοντίου ἔτι πρεσβυτέρου ὄντος, Λουκιανοῦ δὲ τοῦ μάρτυρος καὶ οὗτος φοιτητῆς· ἐχρημάτισεν, τοὺς προφήτας, καὶ μᾶλλον τὸν Ἰε-

A cipue vero eum clarissimus ille pietatis exercitio Antonius admiratus est. Quem dicunt, cum Alexandriam venisset, ut Athanasio firmæ certæque fidei perhiberet testimonium, hæc ad Didymum prolocutum esse verba: Non est, Didyme, quod teipsum mœrdre conficias, propterea quod oculis carcas, quos mures, lacertæ, et villia animalcula habent. Voluptate potius et lætitia efferrite convenit, qui itidem ut angeli internis maxime vigeas oculis: quibus clare immortalē et divinam cognitionem percipis, veritatemque ipsam exacte perspicis. Hic hosce reliquit libros: In totum Psalmorum librum varios commentarios, in Oseam et Zachariam libros quinque, in Isaiam libros duodeviginti, in Evangelium secundum Matthæum et secundum Joannem non parvos commentarios scripsit. Insuper contra Arianos et de Spiritu sancto, aliaque scripta plurima composuit. Floruit eadem ætate Syrus quoque Aetius, qui ab eis disputator admirandus habitus est, qui diversa a nobis docent. In altercationibus quippe, verborumque contentionibus, ratiocinationibus, et fallaciis ludificantibus, valde commodus, ut qui ex professo in rebus ejusmodi studium omne consumpsisset. Et proinde quod talis esset, quodque facile quidquid sors tulisset, male seriatim de Deo theologaretur sen blatteraret potius, ἄθεος; et contemptor deum appellatus est. Patria ei fuit Cœlesyria. Cujus pater cum in militia adversis rebus conflictatus tandem interiisset, bona ejus qui tum rerum potiebatur princeps publicavit. Qua re una cum matre Aetius ad extremam redactus pauperiem, ad aurificum artem discendam se contulit (1), ut quocumque posset modo victum sibi pararet. Ea arte ubi satis est usus, propter ingenii vim ad dicendi disciplinam est conversus: Paulinumque audivit, qui ex ecclesia Tyria Antiochiam fuerat translatus. Porro mortua matre, cujus gratia aurum conformandi arti operam navaverat, totus statim in dicendi studium incubuit, brevique certamen subiens, multos disputando convicit. 717 Postquam autem Eulalius post Paulinum in Antiochena sede est collocatus, multitudo ingens motu adversus Aetium concitato, urbe eum expulit. Quo tempore Anazarbum Ciliciæ concessit, atque ibi artem rursus suam ita, parandi vicinis gratia, exercuit, ut non prorsus dicendi certamen omitteret. Accidit tum, ut sophista quidam Aetii ingenium admiratus, artem suam cum eo communicandam duceret. Atque ille in sophistæ domum receptus, homini inserviens, omne (ut fieri solet) famuli ministerium præstitit. Sophista grammaticen et logicen ei tradidit. Ipsi vero cum berum ob minus rectam de divinis oraculis opinionem argueret, mercedem bene de se meritæ domus abdicacionem tulit. Atque inde ejectus, cum Athanasio Anazarbi antistite vixit, apud quem evangelistas exacte

(1) Sozom. lib. iii, cap. 15, Aetium primum medicum fuisse dicit.

excutiens legit. Deinde Tarsum ad Antonium, Luciano martyri notum, venit. A quo Apostolum discens, satis diu cum eo, cum adhuc in presbyterorum ordine esset, mansit. Ubi vero Antonius episcopi functionem suscepit, neque jam doctrinæ, qua Aetium erudiebat, vacare posset, ille Antiochiam est reversus. Et ibi cum a Leontio adhuc presbytero (Luciani martyris et hic habitus sectator) prophetas, atque in primis Ezechielem doceretur, propter linguæ intemperantiam, et sententiæ impietatem, inde rursus est expulsus. Itaque sophisticam exercens, et certamine cum eis qui clari eo studio erant congregiendi, loca multa circumiit. Postea vero et medicam artem accurate didicit. Sopolis in tali disciplina doctor ei fuit, vir in eo studio nemini secundus. Ipse etiam Aetius optimus in eo habitus, gratuito pauperes curavit. Quod si aliquando egeret, noctu ad quempiam artis suæ peritum, ne interdiu a studiis potioribus abduceretur, adibat : et aurum, quod accuratiore arte elaborandum esset, petebat : atque opere celeriter perfecto, et ab ejusdem artis opifce mercede accepta, vitam toleravit. Leontio vero ad episcopatum Antiochenum evecto, Aetius ab eo diaconus designatus, et ad munus in ecclesia docendi delectus est. At ipse diaconatum suscipere veritus, docendi functionem non rejecit. Atque ibi satis diu versatus, Alexandriam venit, Athanasium oppugnaturus. Vehementer namque de consubstantiali propugnando 718 Athanasius egit. Et cum a quibusdam ad episcopatum Aetius recipiendum delectus esset, dignitatem eam contempsit. Sane antequam Aetius ad Arianos defecisset, tametsi illi ab hominibus consubstantialia profectibus dissidebant, nihilominus tamen preces, hymnos, consilia et res prope omnes cum eis communicabant, mystico duntaxat sacrificio excepto. Ex quo autem ille primus secessionem facere cœpit, omnibus consentientis conventus, amicitiae, et consuetudinis vinculis ruptis, in adversas eis qui in alia essent opinione maxime partes per factionem transiere. Tum vero et Eunomius Aetii sapientiae fama adductus, ex Cappadocia Antiochiam profectus est, et Secundo se ibi conjunxit : qui illum Aetio Alexandriæ adhuc degenti, commendavit. Atque hic alter alteri obstrictus, ille quidem docens, hic autem discens, in sacris uterque deudabat doctrinis. Aetius Gallo quoque Cæsari notus fuit : cui cum religio magnopere curæ, tum viri qui sacris Litteris et ecclesiis navarent, clari fuere. Quapropter talium dissertationum causa, in hoc quoque genere disputationum, ut illi gratior esset, se exercuit. Dictus enim est Aristotelica quoque opera perlegisse, et ad eos qui talia Alexandriæ docerent frequentasse. Cæterum quod in Galli odium propter perversam suam opinionem inciderat, jussu illius utrumque ei crus perfractum fuisset, nisi Leontius Antiochenus dissuasionem suam condemnationis calculum amovisset. Verum enim-

Α ζικιήλ διδασκῆς, ἀκρᾶς γλώττης, καὶ τῷ δυσσεβεῖ τοῦ φρονήματος, ἐκεῖθεν ἐλαύεται. Καὶ σοφιστεύων διῆι, εἰς ἄμιλλαν λόγων τοῖς περὶ τοῦτο δεινοῖς συμπλεκόμενος. Εἰς ἄκρον δ' ἔπειτα τὴν ἱατρικὴν ἤσκητο. Σώπολις δ' ἦν αὐτῷ τοῦ μαθήματος ὁ διδάσκαλος, ἀνὴρ ἐν τῇ τέχνῃ μηδενὸς ἔχων τὰ δεύτερα. Ἀριστος δ' ἐν ταύτῃ φανείας καὶ Ἀέτιος, ἀμύσθον παρείχε τοῖς δεομένοις τὴν θεραπείαν. Εἰ δὲ πού τις τῶν ἀναγκαίων ἐδέχθη αὐτῷ, νύκτωρ παρὰ τινι τῶν ὁμοτέχων φοιτῶν, ἵνα μὴ ἡμέρας τῶν σπουδαιοτέρων ἀπύγοιτο, ὅσον τοῦ χρυσοῦ τεχνικωτέρως ἐδεῖτο χεῖρας. Τοῦτο δὲ ἄρα ἐξεργαζόμενος θάπτον, παρὰ τοῦ ὁμοτέχου τὸν μισθὸν ἐκομίζετο, καὶ τὸν αὐτοῦ βίον συνέχευε. Λεοντίου δὲ τὸν τῆς Ἀντιοχείας θρόνον κληρωσαμένου, ὁ Ἀέτιος εἰς διακονίαν ἐκείνῃ προχειρίζεται· καὶ ἐπ' ἐκκλησίας διδάσκειν προὔτρεπετο. Ὅ δὲ πρὸς μὲν τὸ διακονεῖν ὑπεστέλλη· τὸ δὲ διδάσκειν ἀνεδέχετο. Ἰκάνον δὲ διατρίψας χρόνον ἐκείσε ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν παραγίνεται ἀντιπνεύτων δῆθεν Ἀθανασίῳ· πολλὸς γὰρ ἦν ὑπὲρ τοῦ ὁμοουσιοῦ βέβων. Παρὰ τινων δὲ, καὶ εἰς ἐπισκοπὴν προβαλλομένων αὐτὸν, ἀπηξίου. Πρὶν μὲν οὖν Ἀέτιον τοῖς ἐξ Ἀρείου συμμίζειν, εἰ καὶ τοῖς τὸ ὁμοούσιον πρεσβεύουσι διεφέροντο, ἀλλ' οὖν εὐχῶν καὶ ὕμνων καὶ βουλευμάτων, καὶ σχεδὸν πάντων, ἐκοινωνῶν ἀλλήλοις, πλήν τῆς μυστικῆς θυσίας. Ἐκείνου δὲ πρώτου τῆς διαστάσεως ὄρξεντος, λόγος τὴν ὁμόφροναν συναγωγὴν πάντας τοὺς τοιοῦτους φίλους καὶ συνθελαῖς δεσμοῖς διαβρέψαντας, εἰς ἀντίπαλον τοῖς ἄλλως δοξάζουσιν μάλιστα παρασκευάσαι καταστήναι μοιραν· τότε δὲ καὶ Εὐνόμιος κατὰ πίστιν τῆς Ἀετίου σοφίας εἰς Ἀντιόχειαν ἐκ Καππαδοκίας Σικούνδῳ συνέμεινεν. Ὅ δὲ αὐτὸν Ἀέτιῳ συνέστησεν, ἐν Ἀλεξανδρίᾳ διατρίβοντι ἔτι. Καὶ συνήστην ἄμφω· ὁ μὲν διδάσκειν, ὁ δὲ τοῖς ἱεροῖς μαθήμασιν ἐνασκούμενος. Γνώριμος δὲ ὁ Ἀέτιος καὶ Γάλλῳ ἐγενόνη τῷ Καίσαρι, πολὺν τῆς θρησκείας λόγον ποιούμενῳ, καὶ τοῖς περὶ λόγους ἱερούς καὶ ἐκκλησίας ἐσχολαστοῖς χαίροντι. Καὶ τῇ προφάσει τῶν τοιούτων διαλέξαι τὸ τοῦτο τὸ εἶδος ἀσκηθῆναι τῶν λόγων, ἵνα μᾶλλον ἀρέσκη· ἐλέγετο γὰρ καὶ διὰ τῶν Ἀριστοτέλους μαθημάτων ἔλθεῖν· καὶ τοῖς ταῦτα διδάσκουσι φοιτῆσαι κατ' Ἀλεξάνδρειαν· ἀλλ' εἰς ἔχθραν Γάλλῳ καταστάς ὥς μὴ καλῶς δοξάζων, κελεύσει ἐκείνου κατεάγειν ἂν ἐκ δευτέρου τοῖν σκελοῖν, εἰ μὴ ὁ τῆς Ἀντιοχείας Λεόντιος μεταπίσας, τὴν καταδικάζουσαν ἀνέτελε ψῆφον. Καὶ εἰς θίαν τῷ Γάλλῳ γενόμενος, φίλος ἐν τοῖς μάλιστα ἐγενόνη, καὶ πρὸς Ἰουλιανὸν ἐστάλη πολλάκις, ἥλικα πρὸς Ἑλληνοισμὸν ἀποκλίνειν ἐκείνον ἐμάνθανεν, ὥστε τοῦ τῆς ἀσεθείας ἀνελευσίου βαράβρου. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τῶν θείων μαθημάτων ὁ Γάλλος διδάσκαλον τὸν Ἀέτιον ἐποιεῖτο. Περὶ μὲν οὖν Ἀετίου τοσαῦτα· ὅπως μέντοι ἱερωσύνης τυχὼν, οὐ μικρὸν μέρος τοῖς ἀνομοίοις καὶ ἑτεροουσίοις ἐγένετο· καὶ ὥς καθηρέθη, καὶ εἰς ἑξορίαν ἀπήχθη, Εὐνόμιος δὲ ἀντ' ἐκείνου πολλῶν χείρων κατέστη, τὴν αὐτοῦ συκοφαντῶν φατριὰν καὶ περὶ αὐτοῦ Εὐνομίου, μικρὸν ὑπερὸν ἔλεω. Τηνικαῦτα δὲ καὶ κατὰ τὴν τῆς Συ-

ρίας Λαοδίκειαν δύο ἄνδρες ἦσαν ἀκμάζοντες, ὁμώ-
 νυμοι ἄμφω, πατήρ, καὶ υἱός· Ἀπολλινάριος γὰρ
 ἐκότερος ἐκαλεῖτο. Πρεσβύτερος δ' ἦν ὁ πατήρ· ὁ δὲ
 παῖς τὴν τοῦ ἀναγνώστου τάξιν ἐπλήρου. Ἑλληνικῶν
 δὲ καὶ ἁμφω παιδευμάτων ἦσαν διδάσκαλοι· γραμ-
 ματικῶν μὲν ὁ πατήρ, ῥητορείας δ' ἐξηγεῖτο ὁ παῖς.
 Ὁ δὲ γέρων Ἀλεξανδρείας ὤρματο. Σχολάσας δ' ἐν
 Βηρυτῷ, εἰς Λαοδίκειαν γήμας, γεννᾷ τὸν Ἀπολλι-
 νάριον. Ἐπιφανίῳ δὲ τῷ σοφιστῇ συνακμάζοντες,
 συνεκρότουν αὐτὸν ἅτε γνήσιοι φίλοι. Θεόδοτος μὲν-
 τοι ὁ τηλικάδε τὴν Λαοδικεῶν ἰδύων, δείξας μὴ τῇ
 συνεχεῖ ὁμιλίᾳ πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν ἀποκλίνωσι,
 φοιτᾷν παρ' αὐτῷ διεκώλυεν. Ἀλλ' ἡ Ἐπιφανίου φι-
 λία ἐπικρατεστέρα ἦν. Ἐνθεν τοι καὶ ὁ Θεόδοτος
 διδόχος Γεώργιος πολλὰ παθὼν διασπῆται αὐτοῦς,
 ἐπεὶ ἀνήνυτον ἑώρα τὸ σπουδασμα, τῆς ἐκκλησιαστι-
 κῆς κοινωνίας ἀρίστα. Ὁ παῖς δὲ ὕδριν λογισάμενος
 τὸ πραχθὲν, ταῖς σοφιστικαῖς πλεκτάνασι θαρρῶν,
 καὶ νῆς τινας αἰρέσεως καθίσταται ἀρχηγός, ἐπώνυ-
 μον τὸν εὐρόντα ἐχούσης. Λόγος δ' ἔχει, μὴ διὰ τὸ
 προεξηγούμενον πρὸς Γεώργιον διανεχθῆναι· ἀλλ' ὅπερ
 ἐκείνος ἀλλότριον ἐδογματίζεε, νῦν μὲν τὴν Ἀρείου
 συνιστῶν δόξαν, νῦν δὲ ὁμοιον τὸν ὕδριν τῷ Πατρὶ
 ὁμολογῶν, καθὲν ἐν τῇ κατὰ Σελεύκειαν συνόδῳ συν-
 ἔθετο· πρόσσιν δ' ἐντεῦθεν λαβόντες, ἐκείνου δι-
 σταντο· μηδὲν δ' ἐκείνοις προσέχοντες, ξενίζουσιν
 ὁρησκεῖν ἐπειρῶντο εἰσάγειν· καὶ δογματίζοντες
 ἔλεγον, μὴ ψυχὴν ἀνελιγμένην τὸν Κύριον τὴν τῆς
 σαρκὸς οἰκονομίαν διενεργοῦντα. Αὐτοὶ δὲ τὸ ἄτοπον
 ὡς ἐν μεταμέλῳ ἐπιδιορθοῦμενοι, ψυχὴν μὲν εἰληφέ-
 ναι προσέθεντο· μὴ ἔχειν δ' ἐκείνην τὸν ἀνθρώπινον
 νοῦν· ἀρκεῖν γὰρ ἀντὶ νοῦ τὴν θεότητα ἥτις τὸν
 ἀνθρώπων προσελάβετο. Καὶ περὶ τούτου μόνου πρὸς
 τοὺς ἐξ Ἀρείου καὶ Μακεδονίου διεφέροντο. Τὰ δ'
 ἄλλα τοῖς ἐν Νικαίᾳ τὰ ἴσα δογματίζοντες ἦσαν.
 Ἀλλὰ περὶ μὲν Ἀπολλιναρίου καὶ αὐτοῖς κατὰ χώ-
 ραν ἐπρόκειτο.

aliena prorsus et absurda opinione nunc Arianus defendens sententiam, nunc æqualem Patri Filium
 profitens, conventui Seleuciæ acto assensisset : ea Apollinæres arrepta occasione, discessionem ab eo
 fecisse : et cum id nemo curaret, opinionem novam inducere conatos esse. Docuere autem, Domi-
 num carnis œconomiam et functionem factis ipsis obeuntem, animam non recepisse. Ac rursum
 veluti absurditate ea per poenitentiam correctam, animam quidem recepisse addidere, eam autem
 humanam non habere mentem. Satis namque ei pro mente divinitatem fuisse, quæ hominem as-
 sumpserit. Atque ea re una ab orthodoxis dissidentes, in aliis eadem quæ Nicænorum decretorum
 studiosi, sentiebant. Verum de Apollinari postea quoque loco suo dicitur.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Περὶ Θεοφίλου τοῦ Ἰνδοῦ.

Ἦν δὲ τῷ τότε πολὺς τις ἐπ' ἀρετῇ καὶ λόγοις
 ὑμνούμενος καὶ Θεόφιλος ἐκεῖνος ὃς ἐπεκλήθη Ἰν-
 δός· ὃς τινος μὲν ἐπάρχας αἰρέσεως, τῷ Ἀρειανικῷ
 δὲ μάλα προσκείμενος δόγματι. Ὁς ἐπὶ Κωνσταντι-
 νου καθ' ὁμῆρτιν ἐκ Διαδηνῶν εἰς Ῥωμαίους ἐστάλη,
 νέος πάνυ τὴν ἡλικίαν ὢν. Ἡ δὲ Διαδοὺς νῆσός ἐστι
 μεγάλη, χώρα δὲ Ἰνδικῇ διαβόητος. Θεόφιλος δὲ τῇ
 μακρᾷ διατριβῇ τὰ τε ἦθη πρὸς τὸ Ῥωμαϊκὸν με-
 τέρρῳμις σχῆμα, ὡς καὶ τὸν μοναυλίον ἐλέσθαι
 βίον, καὶ εἰς διακόνου παραγγεῖλαι βεβῶν, τοῦ Νι-

D

CAPUT XVIII.

De Theophilo Indo.

Fuit tum etiam propter virtutem et doctrinam
 magnopere laudatus Theophilus ille, qui cognomi-
 natus est Indus : non ille quidem hæresis alicujus
 auctor, sed Arianismo plurimum addictus. Qui
 sub Constantino ab Adiabenis admodum adhuc
 juvenis, obses in Romanorum diionem fuerat
 missus. Adiabene (1) vero magna est insula, et
 regio Indica, celebris. Ac Theophilus consuetu-
 dine diuturna adeo mores ad Romanorum insti-
 tuta conformavit, 720 ut et monasticam delegerit

(1) Apud Plin. Adiabene Assyriorum est initium, lib. vi, cap. 13.

vitam, et diaconi suscepit dignitatem, Eusebio Nicomediensi manus ei imponente. Cum autem legatio a Constantio propagandæ veræ pietatis et confirmandæ fidei gratia ad Orientales nationes mittenda esset, ambitiosa munificentia eam instituit : et princeps ejus, quem modo dixi, Theophilus designatus est. Constantius sane perquam magnifice, ut quam maxime posset gratiosum eum redderet, ad ducentos generosos e Cappadocia equos navibus impositos, aliaque insuper dona ad illos perferenda Theophilo dedit, ut scilicet illi simul et liberalitatis ejus amplitudinem et animi magnitudinem admirarentur. Et Theophilus legationem obivit, eamque ad finem debitum perduxit. Nam qui in regionibus eis regnum obtinebat, a Græca superstitione ad veræ pietatis religionem deflexit, et ecclesias tres in diversis locis erexit, non tantum quæ ab imperatore missa acceperat donis, sed maxime etiam quos ipse addiderat sumptibus per animi alacritatem cum illo concertans. Ecclesiarum istarum una in metropoli et principe urbe totius gentis, Tapharum eam nominant : secunda in loco ubi Romanum emporium erat, extorsum ad Oceanum verum, regio Adane (1) vocatur : tertia in alia terræ ejus parte, ubi est quod Persicum emporium dicitur, in Persici maris ore constructa. Theophilus (2) porro rebus apud Homeritas ampliter dispositis, templisque eis consecratis, atque etiam pro rerum copia exornatis, in insulam Adiabenen, quam patriam ejus esse diximus, trajecit : ac deinceps in reliquam quoque Indiam transiit, multaque quæ apud eos non rite agebantur, correxit. Etenim considerantes evangelicum audiebant oraculum, aliaque multa faciebant, quæ sanctione ecclesiasticæ non jubeant. Ea omnia pulchre immutans, ad Ecclesiæ placitum morem composuit. Una saltem, et quidem maxima re incommo-
dans, quod τὸ ἑτεροοῦσιον altero — *substantiale* colere docuit. Porro ex Arabia magna ad Auxumitas Æthiopes est progressus, qui in primis Rubri maris littoribus habitabant, quod Oceanus æso illi insinuans efficit : quod sane Rubrum mare, in maximam longitudinem protensum, in duos dividitur sinus. Horum alter quidem ad Ægyptum exundans procedit, ubi etiam nomen sibi suum ferre desinit : quem antiquitus filii Israel Ægyptios lugientes, siccis pedibus transiere : **721** alter ad Palæstinam excurrit, prope urbem cui vetus nomen est Aelia. In Rubri istius maris partibus exterioribus, ad sinistram Auxumitæ sunt, quorum metropolis est Auxumis. Ante hos vero ad extremum pertingentes Oceanum, Orientem versus Assyrii : apud quos etiam hanc appellationem habent, quos Alexander Macedo ex Syria pulsos, co-

(1) Adane regio. Homeritæ Arabici populi sunt. (Plin. lib. vi, cap. 28.)

(2) Apud Suid. est, Theophilum hunc veluti quamdam apostolicam imaginem fuisse, qui etiam Judææ cujusdam mortuum resuscitasse dictus sit,

ἀκόμηδ' εἰς τὴν τὰς χεῖρας Εὐσεβίου ἐπιβαλόντος. Δεῖσαν δὲ Κωνσταντίνῳ πρεσβεῖαν πρὸς Ἀδελφονοῦς στελεχθεῖσαι ἐπὶ προτροπῇ εὐσεβείας καὶ στηριγμῶ πίστεως, φιλοτίμως τὴν πρεσβεῖαν ἐποίητο ὥς τὰ κράτιστα ἦν ὁ ῥηθείς Θεόφιλος. Κωνσταντίνος δὲ μεγαλοπρεπῶς καὶ ἐς τὰ μέγιστα κεχαρισμένον ποιοῦμενος, καὶ ἐς διακοσίους τῶν ἐκ Καππαδοκίας εὐγενῶν ἱππῶν πολλοὺς ἐστέλλε, καὶ ἄλλας δωρεάς, ὡς θαῦμα παρασχεῖν τὸ πολυτελές τε καὶ μεγαλόφυγον. Καὶ ἐπρέσβευε μὲν ὁ Θεόφιλος, καὶ ἑρμῆς, αἵσιον ἢ πρεσβεῖα ἐλάβαν, τοῦ τὴν ἀρχὴν ἔχοντος πρὸς τὴν εὐσεβείαν δοκοῦν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς θρησκείας ἀποκλίναντος, καὶ τρεῖς ἐκκλησίας ἐν διαφόροις τόποις ἐγείραντος, καὶ βασιλικῶς μὲν ἀναλώμασι, μέγιστα δὲ καὶ οἷς ἐκεῖνος παρεῖχεν, ἀνθάμιλλον παρέχων τὸ πρῶτον. Τῶν δ' ἐκκλησιῶν ἡ μὲν ἐν τῇ μητροπόλει τοῦ παντὸς Ἰθνους Ἰδρυτο, Τάφαρον αὐτὴν ὀνομάζουσιν ἡ δὲ ἐν ᾧ τὸ Ῥωμαϊκὸν ἐμπόριον ἦν ἔξω πρὸς Ὀκεανὸν τετραμμένον τὸ δὲ χωρὶν καλοῦσιν Ἀδίνην τὴν δὲ τρίτην ἐπὶ θάτερον τῆς χώρας μέρος, ἐν ᾧ τὸ Περσικὸν ἐμπόριον ὀνομάζεται, ἐπὶ τῷ τῆς Περσικῆς θαλάσσης στόματι. Λαμπρῶς δὲ ὁ Θεόφιλος τὰ ἐν αὐτῇ Ὀμηρίταις καὶ καλῶς διαθέμενος, ἱεροσάμους τε τοὺς ἐιρημένους νῶς, καὶ ὡς δύναμις ἦν ἐπικοσμήσας, ἐπὶ τὴν Διαβοῦς νῆσον, ἣν αὐτῷ πατρίδα οὖσαν ὁ λόγος ἐδίδαξεν, ἀποπέλει. Ἐπειτα καὶ εἰς τὴν ἑτέραν παρεγένετο Ἰνδικήν πολλὰ τε τῶν παρ' αὐτοῖς οὐκ εὐαγῶς ἐρωμένων διωρθώσατο. Καὶ γὰρ καθήμενοι τῶν εὐαγγελικῶν ἡρώωντο λογίων καὶ ἄλλ' ἅττα ἐποίουν ἃ μὴ θεομὸς ἐκκλησιαστικὸς ἐπεστέται. Πάντα δὲ καλῶς μεταρρυθμίσας, πρὸς τὸ τῇ Ἐκκλησίᾳ δοκοῦν διηυθέτει, ἐνὶ μόνῳ τῷ μεγίστῳ ζημιώσας, τῷ δὲ ἑτεροοῦσιον σέβειν διδάξει. Ἐκ δὲ τῆς μεγάλης Ἀραβίας εἰς τοὺς Αὐξουμίτας ἀπαίρει Αἰθιοπίας, οἷς δὴ κατωίχθεις αἱ πρῶται δέχθαι θαλάσσης τῆς Ἐρυθρᾶς. Ἦν δὲ πᾶσαν ὁ ταύτῃ διεσπολιζόμενος Ὀκεανὸς ἀπεργάζεται ἡ δὲ καὶ αὕτη Ἐρυθρὰ ἐπὶ πλείστον μήκους ἐκτεινομένη, εἰς δύο τινὰς ἀπομερίζεται κόλπους, ὧν τὸ μὲν ἐν κλύσμα ταύτης ἐπ' Αἰγύπτου χωρεῖ, ἐνθα δὲ τελευτᾷ τὴν ἑπ' ὠκεανὸν φέρον αὐτῇ, καὶ ὁ πάλαι ποτὲ καὶ τὸ ἐξ Ἰσραὴλ φύλον φεύγοντες Αἰγυπτίους, ἀδρόχῳ διεπεραιώθη ποδὶ τὸ ῥόδιον θάτερον δ' ἐπὶ Παλαιστίνῃ ἔρχεται κατὰ πόλιν, ἣ

Δ' Αἰτὰ ἐκ παλαιοῦ νομα. Ταύτης τοίνυν τῆς Ἐρυθρᾶς τοῖς ἔξωθεν μέρεσιν ἐν ἀρ: στερεᾷ Αὐξουμίται εἰσιν, ὧν ἡ μητρόπολις Αἰξουμία. Πρὸ δ' αὐτῶν εἰσιν ἐπὶ τὸν ἔξωτάτω καθήκοντες Ὀκεανὸν πρὸς ἀνατολὰς Ἀσσύριοι ταύτῃ δὲ τῇ κλήσει καὶ παρ' αὐτοῖς νομα φέρουσιν οὗς Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν, ἐκ Συρίας ἀναστήσας, ἐκεῖ κατήκτισεν οἱ καὶ ἐς δεῦρο τῇ πατρίδι γλώσση χρώνται. Αἰνῶς γοῦν εἰσιν ἅπαντες μέλανες, ὀφθαλμοὶ αὐτοῖς τῆς ἀκτίνος τοῦ ἡλίου καταπτομένης. Παρ' οἷς ἡ τε ξυλοκασιζ

testatumque id de eo esse Thalassium familiarem ejus, virum in quem mendacii suspicio non caderet : multosque præterea alios, qui a talis ea vivere.

μάλιστα γίνεται, καὶ ἡ κασία, καὶ τὸ κάσamon, καὶ τὸ κινάμωμον, καὶ ἐλεφάντων ἀπειρόν τι πλῆθος. Καλῶς δὲ τὰ τῶν Αὐξουμιτῶν καταστησάμενος ὁ Θεόφιλος, τῆς ἐς Ῥωμαίους ἀνακομιδῆς εἶχετο. Πολυλῆς δὲ μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἀξιώθεις τῆς τιμῆς, ἰδίαν μὲν πόλιν οὐκ ἐκκληρώσατο ἐφορᾶν· ἐπὶ πᾶσι δὲ δι' αἰδούς ὡς τι ξένον καθεωρᾶτο, ἕως οὗ τῶν κατὰ Ἀίτιον καὶ Εὐδόξιον γεγεννημένων καὶ εἰς ὑπερορίαν ἀχθέντων, τὸ πλεόν διὰ τὸ συμβούλους καὶ ὁμοφύχους εἶναι Γάλλῳ τῷ Καίσαρι, καὶ οὗτος τὴν τοῦ Πόντου Ἡράκλειαν ἀτίδω ἐξημιούτο φυγῇ, ἐν τοῖς μάλιστα τῷ Γάλλῳ τυγχάνων.

oculi erant : donec Aetio et Eudoxio in exsilium, quod consilia cum Gallo communicassent, ejusque rebus favissent, actis, et ipse Heracleam in Pontum in perpetuum est deportatus, Gallo in intimis habitus.

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ'.

B

CAPUT XIX.

Περὶ Φιλοστοργίου, καὶ τῶν ἱστορηθέντων αὐτῷ περὶ τῆς εὐδαίμονος Ἀραβίας, καὶ τῶν τεσσάρων μεγάλων ποταμῶν καὶ τοῦ παραδείσου.

Ἄ δ' οὖν ὁ θεομιστῆς Φιλοστοργίος τὰ κατὰ τὸν εἰρημένον Θεόφιλον ἱστορῶν διεξέρχεται, καλὸν τῷ λόγῳ διαδραμεῖν. Φησὶ γάρ, ὡς ἐπὶ τῷ στόματι τῆς Περσικῆς θαλάσσης ἦν ὁ ταύτης Ὀκεανὸς εἰσέχων ἀποτελεῖ μεγίστην τε οὖσαν καὶ ἔθνη κύκλῳ πολλὰ περιβαλλομένην, ἄλλοι τε μέγιστοι ποταμοὶ καὶ ὁ Τίγρις τοῖς ρείθροις ἐμβάλλει· ὧς πρὸς Ἀπυλιώτην καὶ κάτωθεν τῆς Ὑρκανίας θαλάσσης ἐν Κορδουαίοις μὲν τὰς ἐμφανεῖς ἀναδύσεις λαμβάνει, πρὸς τὴν Συρίαν ἐκόμενος· ἐπειδὴν δὲ γένηται κατὰ τὴν Σουσίδα γῆν, ἐνταῦθα τοῦ Εὐφράτου τὸ ρεῖθρον αὐτῷ μίγνυντο, μέγας ἤδη τοῖς χεύμασι χωρῆσας, πρόεισι παφλάζων. Ὅθεν αὐτόν φασι καὶ τοῦ θηρίου τοῦ Τίγρητος λαθεῖν τὸ ἐπώνυμον. Πρινῇ δ' ἐπὶ θάλατταν καταδῆναι, σχίζεται εἰς δύο μεγάλους ποταμούς· ἔπειτα δυοὶ τοῖς ἐσχάτοις στόμασιν ἀλλήλων διερχομένοις, εἰς τὴν Περσικὴν θάλατταν ποιεῖται τὰς ἐκβολὰς, γῆν ἐν μέσῳ πλείστην περιτεμόμενος· καὶ νῆσον αὐτὴν πῶτον, ποταμίαν τε ἅμα καὶ θαλαττίαν, ἣν ἔθνος ἐνοικεῖ τῶν Μεσηνῶν ἐπικαλούμενον. Ὁ δὲ Εὐφράτης ποταμὸς ἐξ Ἀρμενίων κατὰ τὸ προφανὲς ἀνατέλλει· ἐνθα τὸ ὄρος ἐστὶ τὸ Ἀραράτ, πρὸς Ἀρμενίων οὕτω καλούμενον, ἐφ' οὗ καὶ τὴν κίωτόν Ἰδρυθῆναι φησιν ἡ Γραφή· ἥς ἄχρι καὶ νῦν εἶναι φασιν οὐ μικρὰ λείψανα τῶν τε ξύλων καὶ τῶν ἡλων, ἐκεῖ σωζόμενα. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ Εὐφράτης ὀλίγος ταπρῶτα ρυεῖς, προβαίνων ἀεὶ γίνεται μείζων, πλείστους ἐμβάλλοντας αὐτῷ ποταμούς· εἰς τὴν αὐτοῦ προσηγορίαν συνεφελκόμενος. Τὴν Ἀρμενίαν δὲ, τὴν τε μεγάλην καὶ τὴν μικράν διελθὼν, ἔπειτα πρόεισι, τέμνων μὲν τὴν Συρίαν τὴν ἰδίῃ· Εὐφρατησίαν καλουμένην· ἔπειτα μέντοι καὶ τὴν ἄλλην· καὶ ταύτην δὲ καὶ τὴν ἄλλην διαμειψάμενος, καὶ ἔλκεα διασπῶν, ὧν δεισι ποικιλωτάτην, κλασθεὶς ὀπηνίκα τῇ Ἀραβίᾳ πελάσει. Ἐνταῦθα δὲ κυκλωτέρως καταντικρὺ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης παρενεχθεὶς, καὶ χώραν οὐκ ὀλίγην ἐγκολπώσμενος, ἔπειτα πρὸς Καικίαν ἀνεμὸν ἐπιστρέφει τὸ ρεῖθρον· ὅσπερ οὖν Βορέου τε καὶ Ἀπυλιώ-

De Philostorgio, et quæ is scripta reliquerit : de Felici Arabia, de quatuor magnis fluminibus, et de paradiso.

Sedenim, quæ Deo invisus Philostorgius de sententia Theophili, quem diximus, memoriæ litteris mandavit, ei nunc paucis perstringemus. Dicit enim, in sinum Persici maris, quod eæ in parte Oceanus sese effundens, vastum et circumcirca multas gentes complectens efficit, cum alios maximos fluvios, tum Tigrim se undis suis inferre. Qui cum Apeliotem versus sub Hyrcano mari in Cordyæis manifesto sibi ipsi redditus emersit, juxta Syriam profluens, simul atque Susidem terram pertingit, Euphratæ ibi se ei commiscente, magnus jam et aquarum vi rapidus, ingenti et fragoso sonitu provolvitur. Unde illum Tigridis feræ cognomen accepisse ferunt. Priusquam autem in mare delabatur, in duo ingentia flumina scissus, ostiis duobus, longe inter se dissitis, in Persicum se mare conjiciat, 722. wultum terræ in medio concludens, eaque fluvialem simul et maritimam insulam efficiens, quam gens Mesenorum incolit. Euphrates autem fluvius ex Armeniis manifesto apparens exoritur, ubi mons est Ararat, ab incolis ita appellatus : ad quem arcam Noæ constitisse sacræ produnt Litteræ, cujus etiam nunc ibi lignorum et clavorum non paucae servantur reliquiae. Inde primum exiguus profluens Euphrates, quo longius fertur, eo major existit, plurima alia flumina in alveum simul et nomen suum excipiens. Majore autem et minore Armenia emensa, ultra progreditur, eam quæ peculiari nomine Euphratesia dicta est, deinde etiam reliquam secans Syriam. Hac porro et illa post se relicta, omnisque generis qua fluxit, helice divulsa, ubi Arabiæ propinquaturus est, refringitur : ac oblique in circulum contra mare Rubrum prolabens, et regionem non parvam sinuose claudens, ad Cæciam ventum cursum convertit. Inde ubi inter Boream et Apelioten medius constitit, et ad Tigridem flumen procurrit, non totum se ei immisceet, sed portionibus tantum quibusdam medio intervallo amissis, parte reliqua, eaque maxima et navi-

gabili, in Tigrim eundem apud Susas omnis incidit, ac nomine suo anisso, cum illo in Persicum devolvitur sinum. Id porro quod intra duo ista flumina protenditur terræ, Mesopotamiæ nomen obtinet. Enimvero Tigris et Euphrates, quibus in locis emergentes appareant, dictum est : sacræ autem Litteræ nostræ e Paradiso eos profluere, verissime commemorant. Ex eo namque fontes et primordia lympharum suarum recipientes, fortasse ad certum usque locum super terram profluunt. Deinceps vero a vasta et arenosa solitudine excepti, atque ibi in profundum per cuniculos absorpti, non prius deorsum versum currere desinunt, quam ad angusta et lapidosa ejus terræ loca pertigerint, progressumque eorum ad inferiora præcipitem solum durius et solidius præpedierit. Ubi undæ eorum continue et confertim confluentes, vi et magnitudine sua directum eos deinde cursum tenere cogunt. Qui deinde subterraneo meatu fluentes, partem aquarum eorum non minimam quæ in medio est terra carpente, minores et tenuiores jam ad ea loca perveniunt, ubi ex cuniculis in apertum erumpunt. **723** Quod illi autem occulti subterraneo cursu longissime volvantur, id non debet videri incredibile. Sunt enim et alia passim flumina et maxima et rapidissima, quæ sub terra feruntur. Apparet id ex eo sonitu, qui ad aures nostras ab eis cum strepitu et fragore ruentibus perfertur. Et nonnulli, quod cum supra eos fluxus puteos effudissent, et quod se eis inferne obtulit solum lapidosum paululum rupissent, unda perstrepsens cursum sursum versum cum vi quadam moliretur, vix ab eis qui ad summum putei os constiterant, sunt retracti et recepti. Atque illa subsecuta in rivum evasit, quem nulla cœli siccitas propter vim et fluxum perpetuum turbarit. Ineffabilis namque Dei sapientia, tanquam venas quæ opus essent suppeditantes, sic aquarum procursus tum occultos tum manifestos perfecit. Unde quoque propheta David illud decinit : *Ipse super maria fundavit eum, et super flumina præparavit eum*¹. Maria scilicet, quam maximis terræ sinibus thesauri instar accumulans, solo eorum robustius consolidato, ad tantam vim et molem, quæ in ea inferuntur, aquarum sustinendam. Flumina autem, commoda et mirifica constitutione transitum eis liberum præbens, regionibus semper ex alto se submittentibus atque recedentibus, et ex sublimioribus ad humiliores oras aquarum ruentium momentis locum concedentibus. Idem ipse conjectura ductus, paradisum ad orientem sub æquinoctiali situm esse ait circulo. Primum ex eo, quod ad meridiem manifestum est loca fere omnia esse habitabilia, ad extremum usque duntaxat mare, quod jam sol adurit (1), anno toto radios suos in

¹ Psal. xxiii, 2.

(1) Hæc quidem veterum prope omnium fuit opinio. Sed patrum nostrorum memoria, inceptore Columbo Liguri, nova Hispanorum navigatio magnam Africæ partem priscais hominibus ignotam,

Α του μέσου ἐτήχαι· καὶ πρὸς τὴν Τίγρητα ποταμὸν ὁρμήσας, οὐχ οἷός τί ἐστιν αὐτῷ ὅλως συμμῆλαι· ἀλλὰ μοίραις τισὶν ἐν τῷ διὰ μέσου περναλούμενος, τῇ ὑπολειπομένῃ μεγίστῃ τε οὐσῇ, καὶ ναῦς ἀνασχέσθαι δυνατωτάτῃ, τῷ Τίγρητι κατὰ Σούσας μάλιστα συμπίπτει. Καὶ δὴ τῆς αὐτοῦ προσηγορίας ἀποπαυσάμενος, σὺν ἐκείνῳ πρὸς τὴν Περσικὴν κατασύρεται κόλπον. Καὶ τὸ μεταξὺ τῶν δύο ποταμῶν τούτων, τοῦ τε Τίγρητος καὶ τοῦ Εὐφράτου. Μεσοποταμία τυγχάνει προσαγορευόμενον. Τίγρης μὲν οὖν καὶ Εὐφράτης κατὰ τὸ ἐμφανὲς ὅθεν ἀναδύονται, εἰρηται· ἡ δὲ λερὰ ἡμῶν Γραφή, ἐκ τοῦ παραδείσου τούτους λέγουσα ὁρμαῖσθαι, τὸ ἀληθέστατον ἱστορεῖ. Καὶ γὰρ ἐξ αὐτοῦ τὰς πρῶτας ἀρχὰς τῶν βεβήρων φέροντες, ἄχρη μὲν τινος προλασιν ὑπὲρ γῆν ῥέοντες· ἴσως· ἔπειτα δὲ τῆς μεγάλης ἐρῆμου καὶ ἀμωδεστάτης αὐτοὺς ἐκδεξαμένης, πρὸς τὸ βάθος ἐνταῦθα καταπινόμενοι, οὐ πρότερον ἴστανται τῆς ἐπὶ τὰ κάτω φορᾶς, πρὶν ἐπ' αὐτὴν δὴ τὴν στεγανὴν καὶ πετρῶδες τῆς αὐτόθι καταντήσασιν γῆς. Στάσιν δ' αὐτοῖς τῆς ἐπὶ τὰ κάτω προχωρήσεως τῆς αὐτόθι κρηπίδος παρασχομένης, ἐνταῦθα ἦδη τῶν βεβήρων αὐτοῖς συναγειρομένων ὑπὸ πλῆθους καὶ ἰσχύος τοῦ ἀεὶ ἐπιφερομένου, τὸ πρόσω χωροῦσιν ἐπ' εὐρύ βιαζόμενοι. Ἀλλ' οὗτοι μὲν οἱ ποταμοὶ κατωρύχοι πορευόμενοι, μοῖραν αὐτῶν οὐκ ὀλίγην τῆς ἐν μέσῳ γῆς ὑπεξαρουμένης, ἐλάττους ἀπαντῶσιν ἦδη καὶ ἀσθενέστεροι· ἐπὶ τοῖς τόποις τῶν ἀναδύσεων. Καὶ τό γε μυχιὺς αὐτοὺς πλείστην ἐπιέναι γῆν οὐκ εἰκὴς ἀπιστεῖν· πολλὰ γάρ ἐστι καὶ ἄλλα βεβήματα πανταχοῦ τῶν σφόδρα μεγίστων τε καὶ ἰσχυροτάτων, ὑπὸ γῆν ἀφικνούμενα. Δῆλον δὲ· ἤχῳ τε γὰρ ἀπ' αὐτῶν ἀκούεται μέγας, σὺν ταραχῇ καὶ βοῇ πολλῇ φερομένων. Ἀλλὰ καὶ τινες ὑπὲρ αὐτῶν φρέατα ὀρυσσόμενοι, καὶ τῆς ἀπηνητηκυίας οὐτοῖς πλάκῃ· κάτωθεν, ἐπ' ὀλίγον τρώσαντες, ὑφ' ἣν τὸ βεβήρον καυχλάζον ἦδη τὴν ἐπὶ τὸ ἄνω φορὰν βιαζόμενον ὑπὸ σπινθίζεται, μόγις ἀνελήφθησαν ὑπὸ τῶν ἐπὶ τοῦ χεῖλους τῆς φρεωρυχίας ἐστῶτων ἀναρπασθέντες· καὶ τὸ βεβήρον ἐφομαρτήσαν, εἰς ὕψος προεχώρησαν, ὑπ' οὐδεμιᾶς ἀνομβρίας ἐτι παραλυπούμενον, διὰ τὸ τῆς χορηγίας ἀένναον. Ἡ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἀνόρητος σοφία, οἷον ἐφλέδας χορηγοὺς τῶν ἀνυχκαίων, τὰς τῶν βεβήρων διεκδορμὰς, τὰς μὲν ἀφανεῖς, τὰς δὲ προδύλους εἰργάσατο. Ταῦτα ὅρα καὶ ὁ προφητὴς ἐμελέψθη Δαβὶδ· Αὐτὸς ἐπὶ θαλασσῶν ἐθεμελίωσεν αὐτήν, καὶ ἐπὶ ποταμῶν ἠτολίμασεν αὐτήν· ὥς τὰς μὲν θαλάττας τοῖς μεγίστοις αὐτῇ· κοιλώμασιν οἷον ἀποθησαυρίσας καὶ τὴν βάσιν αὐτοῖς κρατυνάμενος, πρὸς τὸ ἀνέχεσθαι τοσοῦτον ὕγκον καὶ πλῆθος τῶν ἐν αὐτῇ φερομένων· τοῖς δὲ ποταμοῖς τὴν διέξοδον ἀπόλυτον ταῖς εὐμηχάνους αὐτῆς διαθέσει δούς, ἀεὶ ταῖς τῶν χωρίων ὑπαγωγαῖς τε καὶ ταπεινώσειν, ἀπὸ τῶν ὑψηλοτέρων ἐπὶ

et plurimas in Oceano meridionali, et cæteras insulas habitabiles invenit. Ut satis jam constet Oceanum non esse inertis magnitudinis, sed insulis atque levis immensæ etiam magnitudinis

τὰ θβαμαλώτερα τόπον τῇ ῥοπῇ τοῦ βριθοντος ὕδα-
τος παρασχών. Ὁ δ' αὐτὸς εἰκασίᾳ χρώμενος, κει-
σθαί φησι καὶ τὸν παράδεισον κατὰ τὰς ἰσημερίας
τῆς ἡοῦς· ἔκτων μὲν, ἐξ ὧν τὰ πρὸς μεσημβρίαν
ὀφθαλμοὶ πάντα οἰκούμενα σχεδὸν μέχρι τῆς ἑξ-
ουατάτης, ἣν θάλατταν ὁ ἥλιος ἤδη ξυμφέγγει,
κατ' ἑτος ἐκ' αὐτῇ τὰς ἀκτῖνας ἐρείδων· καὶ ἡ διὰ
μέσου λεγόμενη ζώνη τοῦτο ἔστιν· ἔτι δὲ καὶ διότι
ὁ νῦν Ὑφασις καλούμενος ποταμὸς, ὃν ἡ Γραφή
θειῶν ὀνομάζει, καὶ αὐτὸς τοῦ παραδείσου ἀναβλύ-
ζων, ἐκ τῶν ἀρκυῶν μᾶλλον τῆς ἀνατολῆς μερῶν
ἐπὶ τὴν μεσημβρίαν φαίνεται ῥέων, καὶ εἰς τὴν
ταύτην Ὀκεανὸν τὸ βεῖθρον εἰσπρευγόμενος, ἀντικρὺ
τῆς νήσου Ταπροβάνης· οὐ παρὰ τὰς δχθας τοῦ
ποταμοῦ εὐρίσκεται τὸ λεγόμενον καρυόφυλλον, εἴτε
καρπὸς, εἴτε δὲ καὶ ἄνθος τυγχάνει. Καὶ πεπιστεύ-
χουσιν οἱ ἐκείνη οἰκοῦντες τῶν ἐκ τοῦ παραδείσου
τοῦτο δένδρον εἶναι. Καὶ γὰρ καὶ ἡ ὑπὲρ αὐτοὺς γῆ
ἐρημὸς τέ ἐστι δεινῶς ἅπαντα καὶ ἀκαρποτάτη. Ἐκ
δὲ τοῦ φέρειν τὸν ποταμὸν τὸ ἄνθος ἐπίδηλον ἂν εἴη
ὡς οὗτος ὁ ποταμὸς ὑπὲρ γῆς ἅπας ῥέει, μηδ' ἀμύδι
καταδύμενος· οὐ γὰρ ἂν τὸ ἐκείθεν φύόμενον ἡδύ-
ματο φέρειν. Ἐχει δὲ τι καὶ ἄλλο σύμβολον τῆς
περὶ τὸν παράδεισον γενηρᾶς ἐπιμελείας. Φασὶ γὰρ
ὡς ἐάν τις τύχοι πυρετῷ λάρῳ φλεγόμενος, εἰς τὸν
ποταμὸν βαπτισάμενος, παραυτίκα τοῦ νοσήματος
ἀπαλλάττεται. Ὁ δὲ Τίγρις καὶ Εὐφράτης, διότι
καταδύουσι καὶ πάλιν ἀνίσχουσιν, οὐδὲν ἐκείθεν δύ-
νανται κομίζεσθαι, ὥστε ὁ Ὑφασις. Οὐδὲ γὰρ ὁ Νεῖλος·
καὶ γὰρ καὶ τοῦτον ἐκείθεν ῥεῖν, ἡ Μωσῶς ἐπι-
κνοια λέγει, Γαιῶν αὐτῶν ὀνομάζουσα· ὃν οἱ παρ'
Ἑλλήσιν Αἰγύπτιον ἐκάλουν. Οὗτος γὰρ, ὡς ἔστι
συμβαλεῖν, ἐξορμῶν τοῦ παραδείσου, πρὶν ἐπὶ τὸ
οἰκούμενον φθάσαι καταδύμενος, ἐπειτα τὴν Ἰνδι-
κὴν θάλασσαν ὑπελθὼν ἔτι, καὶ κύκλῳ γε αὐτὴν
περιελθὼν ὡς εἰκάσαι· τίς γὰρ ἀνθρώπων ἀκρι-
βώσσει τοῦτο; καὶ ὑπὸ πᾶσαν τὴν ἐν μέσῳ γῆν
ἐνεχθεὶς μέχρι τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης· καὶ ταύτην
ὑπερῶν, ἐπὶ θάτερον αὐτῆς ἐκδίδεται μέρος ὑπὸ
τῆς σελήνης καλούμενον ὕρος (ἐν ᾧ δύο πηγᾶς
λέγεται ποιεῖν, ἀλλήλων οὐκ ὀλίγον διεσπικυίας,
κάτωθεν βιαίως ἀναβρόνδουμένης)· καὶ διὰ τῆς
Αἰθιοπίας ἐνεχθεὶς, ἐπὶ τὴν Αἰγύπτου χωρεῖ, διὰ
πετρῶν ὑψηλοτάτων καταραττόμενος. Ἐτι δὲ καὶ
τοῦτο προστίθεται ὡς ἅπαν τὸ πρὸς ἀνίσχοντα
ἥλιον, καὶ περὶ τὴν μεσημβρίαν κλίμα, καίτοι πέρα
τοῦ μέτρου θαλπόμενος, ὅμως τὰ κράτιστα καὶ
μέγιστα φέρει τῶν, ὅσα γῆ τε καὶ θάλαττα δυνατὴ
τρέφειν. Τὰ τε γὰρ κῆτη τὰ ὑπερμεγέθη αὐτῇ ἐνεί-
ναι τῇ θαλάττῃ· καὶ ἡδὴ ὥφθη πολλὰς ἐπιπολά-
σαντα τοῖς τὴν Ὀκεανὸν ἐκείνον ναυτιλλομένοις.
Ἡ τε γὰρ γῆ τοὺς ἐλέφαντας ἔχει τοὺς μεγίστους
καὶ ὑπερφουεστάτους· καὶ ἡ καὶ τοὺς παρελέφαντας
λεγομένους, ὧν τὸ γένος τὰ μὲν ἄλλα πάντα βοὺς
ἐστὶ μέγιστος, τὴν δὲ βύρσαν καὶ τὸ χρώμα ἐλέφας,

(novum orbem vocant) abundare, quas homines
colant, et universum orbem qui ubique sit vitalis
aure particeps, non esse inhabitabilem : id quod
antiquitus etiam priuimum Posidonium philoso-

id emittens. Hæc quippe est illa quæ media zona
dicitur. Deinde quod is qui nunc Hyphasis dicitur
fluvius, in Scriptoris sacris Phison nominatus, et
ipse e paradiso ortum ducens, ex arctois magis
Orientis partibus meridiem versus profluere vide-
tur, et in ejus ipsius oræ Oceanum aquas suas con-
jicere ex adverso Taprobanæ insulæ. Ad cujus
fluminis ripas invenitur quod caryophyllum voca-
tur, sive id fructus, seu flos est. Et persuasum
habent qui ibi habitant homines, arborem ejus,
ex eis quæ in paradiso sunt, unam esse. **724**
Etenim ea quæ supra eos est terra, admodum
deserta est tota et sterilis. Quod autem is fluvius
florem eum affert, satis constat illum super terram
totum ferri, neque uspiam sub terram in cuni-
culos demitti : aliter enim, quod ibi natum esset,
perferre non posset. Habet et aliam flumen hoc
notam terrenæ cum paradiso commistionis. Fer-
tur enim, si quis febris laboret ardenti, et in flu-
mine eo mergatur, derepente eum morbo liberari.
Tigris vero et Euphrates, quod terram subeant,
et rursus emergant, non aliquid inde, ut Hypha-
sis (1), efferre possunt. Sed ne Nilus quidem :
nam et hunc ipsum inde profluere, inspiratæ Mosæ
litteræ testantur. Gæon ab ipso, a Græcis autem
Ægyptius appellatur. Hic namque, quantum con-
jicere licet, e paradiso prorsuens, priusquam ha-
bitabilem orbis partem attingit, sub terram cuni-
culis immissus, inde Indicum mare subit, sub quo
in orbem circumvolutus (ut conjectura est, quis
enim hominum hæc certo asseveret et demon-
stret?) et præterea sub omni ea quæ in medio
protenditur terra, ad mare Rubrum procurrens,
ac sub eo quoque prolapsus, in alterum ejus de-
fertur litus, sub id quod dicitur lunæ promonto-
rium (ubi duos fertur efficere fontes, non parum
inter se distantes, et sursum versum magna vi et
fragore prorumpentes), et inde per Æthiopiam
provolutus, in Ægyptum procurrit, per altissimas
rupes strepitu immenso præcipitans. Addit insu-
per et illud, tractum illum orbis ad Orientem et
meridiem omnem, quantumvis in immenso ardore,
maxima tamen et robustissima ferre omnia, quæ
vel terra vel aqua gignuntur. In eo enim mari ad-
mirandæ magnitudinis immania cete reperiuntur,
quæ sæpenuero Oceanum eum navigantibus pe-
lago innatantia et emergentia apparuerunt, et terra
ipsa elephantos habet longe maximos et vastissi-
mos : præterea eos qui spurii elephantum dicuntur,
quorum genus cætera quidem boves sunt maximi,
pelle autem et colore, ipsaque adeo magnitudine
elephantum. Sunt ibi quoque dracones sive serpen-
tes, crassitudine trabibus non minores, longitudine
ad quindecim protensi orgyas seu passus, quarum
exuvie etiam Romam visæ sunt perferri. Et apud

plum, Panæti discipulum, deinde quoque Avi-
cennam Arahem medicum observasse quorundam
est opinio.

(1) Apud Plin. *Hyphasis* est, lib. 11, cap. 73.

eas gentes monoceros, seu unicornis animans, caput draconis habens. **725** et cornu non magnum quidem illud, sed tortuosum. Mentum illi omne barba obsitum, collum longum in altum protensum, et serpentis tractui quam simillimum. Reliquum corpus cervo similis: pedes autem sunt leonis, cujus effigiem coloribus expressam a pictoribus conspiciere licet. Camelopardalis etiam regionis ejus est soboles, quæ quidem aliis partibus cervi magnitudinem refert, proceritate autem cameli corpus imitatur. Collum longissimum et reliquæ corporis proportioni et convenientiæ minime respondens, in altum erectum gestat: ac pelle tota a summo capite ad imos pedes versicolore, quam proxime ad pardalim accedit, pedesque priores posterioribus altiores habet. Est item apud eos qui dicitur ægopithecus, simia quædam. Plurima enim sunt simiarum genera: arctopithecii scilicet, leontopithecii, et cynocephali, et aliæ aliis multarum animantium speciebus simiarum forma permista. Quarum permixtæ etiam ad nos perlatæ hoc manifesto declarant. Ex quibus etiam est is qui dicitur Pan, capite, vultu et cornibus capram referens, et ab ilibus item deorsum versus caprinis pedibus insistens, ventre autem, pectore et manibus mera simia: quem tum quoque Indorum rex Constantio misit. Quod sane animal ad tempus aliquod, cum ferretur in cavea propter ferocitatem inclusum, vixit. Ubi vero mortuum est, aromatibus condierunt exenteratum, qui ferebant, et insolitæ formæ ostentandæ gratia Constantinopolim servatum pertulerunt. Videntur autem mihi animal hoc olim vidisse Græci, eosque insolentia aspectus exterritos, deum sibi constituisse, cum solempne hoc illis esset, ut quæ fidem excellerent, ea in deos referrent. Id quod in Satyro quoque ab eis est factum, qui et ipse simia est, facie rubra, ad motum facilis, et caudam habens. Quin et Sphinx ex genere simiarum est: cujus reliquum corpus, ut aliarum simiarum, hirsutum est, pectus autem ad collum usque glabrum. Mammas porro mulieris habet: totumque corpus, qua nudum est, rubra quædam et tenuis, milii specie, eminentia in orbem circumdat, et multum decoris atque gratiæ colori, qui in medio humanus est, conciliat: facies plusculum rotunda et acuta est, **726** et ad muliebrem inclinans formam. Vox itidem prorsus humana, sed non articulata, celeriter cum quadam quasi indignatione et dolore obscurum quiddam vociferanti similis: gravior autem est et molestior, si ea acuetur. Ipsum porro animal ferum admodum est, astutium et malivolium, neque adeo facile domatur. Hoc antiquitus mihi videtur Thebas Bæotiæ esse apportatum: et cum forte in quosdam, qui ad spectaculum ejus confluerant, insiluisset, et vultus eorum unguibus deformasset, non ferentem Œdipum civium suorum contumeliam, feram interemisse, et nomen inde illustre retulisse. Cæterum fabulæ

καὶ σχεδὸν εἰπεῖν, καὶ τὴ μέγεθος. Ἀλλὰ καὶ δρᾶ-
κοντες ἐν τούτοις εἰσὶ, πάχος μὲν δοκῶν οὐκ ἐλά-
τους, τὸ δὲ μήκος εἰς ἑ' παρατεινόμενον ὀργυίας.
Καὶ γὰρ καὶ δοραὶ τούτων ἐς Ῥωμαίους ὠφθησαν
διακομισθεῖσαι. Ὁ τε μόν/κερως τὸ ζῶον παρ' αὐτοῖς
ἐστὶ, τὴν κεφαλὴν μὲν δράκοντος φέρων, κέρας δὲ
σκολὸν αὐτῷ πέφυκεν, ὅτι σφόδρα μέγα. Ὁ δὲ ἀν-
θερεὼν αὐτῷ πῶγωνος ὑποπίμπλαται ἄκρας· μακρὸς
δὲ ὁ τράχηλος εἰς ὕψος ἀνατείνόμενος, ὀκτὼ δράκοντος
ἐγγύτατα παραπλήσιος. Τὸ δὲ ἄλλο σῶμα ἐλάφῳ
προσέοικε μᾶλλον· τοὺς δὲ πόδας λέοντος ἔχει· καὶ
ἐστὶ γε αὐτοῦ τὸ ἐκτύπωμα δρᾶν, χρώμασιν ἰσο-
ρούμενον. Καὶ δὴ καὶ ἡ καμηλοπάρδαλις τῆς ἐκείνῃ
γέννημα χώρας· ἡ τὰ μὲν ἄλλα ἐλαφὸς ἐστὶ μεγί-
στη, καμηλὸν δὲ τὸ ὕψος ἐνέδωκε τὸ σῶμα μιμει-
σθαι. Τὸν μὲντοι αὐχένα μήκιστον καὶ ὑπὲρ τὴν
ἀναλογίαν τοῦ λοιποῦ σώματος φέρει εἰς ὕψος ἀνερ-
θούμενον. Ἀλλὰ καὶ τὴν δορὰν ἄκασαν ἀπὸ κεφα-
λῆς ἄκρας ἕως ἐσχάτων ποδῶν παρδάλει μάλιστα
τὴν ποικίλαν προσφερεστέτην ἔχει· καὶ τοὺς ἐμ-
προσθεν πόδας ὕψηλοτάτους τῶν ὀπισθεν. Παρ' αὐ-
τοῖς δὲ ἐστὶ καὶ ὁ λεγόμενος αἰγοπιθήκος, πύθηκος τις
ὢν· μυρία γὰρ ἐστὶ γένη πύθηκων· ἀρκτοπιθήκοι
γὰρ εἰσιν ἐν αὐτοῖς, καὶ λεοντοπιθήκοι, καὶ κυνοκέ-
φαλοι, καὶ ἄλλαις πολλῶν ζῶων ἰδέαις τῆς πύθη-
κείας μορφῆς ἐπιμιγνυμένης, ὥς καὶ πολλὰ ἄλλα
καθίσταται παρ' ἡμῖν κομιζόμενα· ἐν οἷς ἐστὶ καὶ ὁ
ἐπικληθεὶς Πάν, ὃς τὴν μὲν κεφαλὴν αἰγοπρόσωπός
ἐστὶ, καὶ αἰγόκερως, καὶ ἐκ λαγόνων τὰ κάτω αἰ-
γοσκελὲς· τὴν δὲ κοιλίαν καὶ τὸ στέρνον καὶ τὰς
χεῖρας καθαρὰς πύθηκος· ὃν καὶ ὁ τῶν Ἰνδῶν βα-
σιλεὺς τῆνικαῦτα Κωνσταντῖνῳ ἀπέστειλεν. Ὁ δὲ
ζῶην ἔζη μὲν φερόμενον ὅχρι τινός, ἐν τινι πλέγ-
ματι διὰ τὸ θηριώδες εἰργκόμενον· ἐπεὶ δὲ ἀπέθανε,
ταριχεύσαντες αὐτὸ οἱ κομιζόντες, θεάματος παρα-
σχεῖν ἀσυνήθους εἰκόνα, μέχρι τῆς Κωνσταντινίου
διεσώσαντο πόλεως. Καὶ μοι δοκοῦσι τὸ ζῶον τοῦτο
Ἕλληνας πάλαι ἰδεῖν, καὶ ἐκπλαγέντες τῷ ξένῳ
τῆς θεᾶς, θεὸν σφίσι νομίσαι, εὐθυσμένον αὐτοῖς τὰ
παράδοξα θεοποιεῖν· ὥσπερ δὴ καὶ τὸν Σάτυρον.
Ἔστι δὲ καὶ τοῦτο πύθηκος, ἐρυθρὸς τὸ πρόσωπον,
καὶ γοργὸς τὴν κίνησιν, καὶ οὖραν ἔχων. Καὶ μὴ
καὶ ἡ σφιγξ γένος ἐστὶ πύθηκων· ἥς τὸ μὲν ἄλλο
σῶμα λάσιόν ἐστιν, ὥς τοῖς λοιποῖς πύθηκοις, τὸ δὲ
στέρνον ἄχρι γε αὐτοῦ τοῦ τραχήλου ἐφίλωται. Μα-
ζοὺς δὲ γυναῖκας ἔχει, ἐρυθροῦ τινος βραχείας
κεγχροειδοῦς ἐπαναστήματος ἅπαν ἐν κύκλῳ τὸ γε-
γυμνωμένον τοῦ σώματος περιθέοντος, καὶ εἰς
πολλὴν τινα εὐπρέπειαν ἀνθρωποφανεῖ ὄντι τῷ ἐν
μέσῳ χρώματι συναρμοζομένου· τό τε πρόσωπον
ἐνεστρογγύλῳται μᾶλλον, καὶ εἰς γυναικεῖαν ἔλκει
μορφὴν. Ἡ τε φωνὴ ἐπιεικῶς ἀνθρωπεῖα, πλὴν
ὅσον οὐκ εἰς ἄρθρα διαιρουμένη, ἀλλὰ τινι ταχέως
καὶ οἶον μετὰ τινος ὀργῆς τε καὶ ἀχθηδόνης ἄσημα
ὑποφθεγγομένης προσεοικυῖα· βαρυτέρα τε μᾶλλον
ἐστὶν ἔξυνομμένη. Ἀγρίον τέ ἐστὶ δεινῶς τὸ θηρίον
καὶ πανουργότατον, καὶ οὐδὲ βραδίως τιθασσεύμε-
νον. Ταύτης εἰς θήδας μοι δοκῶ τῆς Βοιωτίας πά-
λαι κομισθεῖσης, καὶ τισιν ἰσως τῶν ἐπὶ θεᾷ συν-

εἰρηκέντων ἐφαλλομένη; καὶ τοῖς προσώποις λυμνημένῃς, δεινὸν ποιησάμενος ὁ Οἰδίπους τὰς τῶν ὁμοφύλων λύδας, καταφονεῦσαι τὸ ζῶον καὶ νομα λαμπρὸν ἐκείθεν λαβεῖν. Καὶ αὐτὸν ὁ μῦθος εἰς ἀνδρείαν κοσμῶν, ὑπόπτερον μὲν τὸ θηρίον ἀναπλάττει, διὰ τὸ δέξασθαι ἐπιπηδᾶν· στέρνον δὲ γυναικὸς ἐφειρμύττει, καὶ τὸ σῶμα λέοντος· γυναικὸς μὲν, διὰ τὸ πρόχειρον τῆς γυμνώσεως καὶ πρὸς τὸ γυναικεῖον εἶδος ὁμοιώσεως, λέοντος δὲ, διὰ τὸ θηριώδες; καὶ ὅτι κατὰ τὸ πλείστον τοῖς τέσσαρσι τυγχάνει ποσὶν ἐρειδόμενον. Λόγου δὲ τῷ θηρίῳ μετέδωκε τὸ πλάσμα, διὰ τὸ τῆς φωνῆς ἀνθρωποειδές· αἰνιγματώδες δὲ, διὰ τὸ ἄσημα φθέγγεσθαι. Καὶ θαυμαστὸν οὐδέν· πολλὰ γὰρ καὶ ἄλλα σύνθητες τοῖς Ἑλλήσι πρὸς τὸ μυθώδες ἀναπλάττειν. Ἡ αὐτὴ δὲ χώρα καὶ θνους ἀγρίους μεγίστους τε τῷ μεγέθει φέρει, καὶ τὴν θορὰν κατὰ τὸ ξενίζον πεποικιλμένους, λευκοῦ σφίσι καὶ μέλανος χρώματος οὐ κατὰ μικρὸν συμποικιλλομένου· ἀλλὰ ζῶναί τινες εἰσιν ἀπὸ τῆς βίχης ἐπὶ τὰς πλευράς καὶ τὴν κοιλίαν καθήκουσαι, καὶ ἐνταῦθα δὴ σχιζόμεναι καὶ κατὰ τινὰς περιφερείας ἀλλήλαις ἐνελιττόμεναι, θαυμαστήν τινα καὶ ξένην ἀπεργάζονται πλοκήν καὶ ποικιλίαν. Ἄλλ' ἄγε δὴ καὶ ὁ φοῖνιξ, τὸ πολυθρύλλητον πτερόν, παρ' αὐτοῖς τυγχάνει γινόμενος. Καὶ μὲν δὴ καὶ τὴν ψιττάκην ἐκείθεν ἴσμεν κομιζομένην· ὁ τῶν ὀρνέων ἐστὶ καλλίστατον, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης γλώττης μιμητικώτατον· καὶ τοὺς ποικίλους δὲ καὶ καταστιγείς ὄρνις, οὓς γαράμοντας ἐπικαλοῦσιν· τῆς, ἀπὸ τοῦ ἔθνους οὐ μάλιστα πλείστοι κομίζονται, τὴν ἐπωσυμίαν θέμενοι. Καὶ ἄλλα δὲ πλείστα διαφανῶς ὑπερφυέστατα φύεται, ὧν τὸ πλῆθος ἡ διήγησις ὑποστέλλεται. Ἀλλὰ καὶ ὁ χρυσὸς ἐνταῦθα γεννιέται ὁ καθαρώτατος, χρυσιτίδων οἰονεὶ τριχῶν αὐτοφυῶν τῆς ἐκείνῃ γῆς ἀναδιδομένων, καὶ ἐπ' ἀλλήλας χειμένων, καὶ ἐπιδηλον αὐτῷ τὴν γένεσιν παρεχομένων. Καὶ καρποὶ δὲ κάλλιστοί τε καὶ μέγιστοι· ὧν γνῶριμα καὶ τὰ κάρυα. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ ἐπὶ τοῖς Ὀμηρίταις κλίμα πᾶν μέχρι τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης δις τοῦ ἐναιατοῦ ἀναδίδωσι τοὺς καρπούς· ἐξ οὗ καὶ τὴν χώραν Ἀραβίαν εὐδαίμονα προσηγόρευσαν. Καὶ ὅπως ἡ πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον ἅπανα γῆ μακρῇ τῆς ἄλλης ἐν πᾶσι διαφέρει. Ὁ δὲ παράδεισος ἀπάσης τῆς ἕως τὸ κράτιστόν τε καὶ καθαρώτατον ὑπάρχων, καὶ τοὺς ἀέρα; ἀκραιφνεστάτους καὶ καλλίστους ἔχων, καὶ τοῖς διαφανεστάτοις ὕδασι καταρδόμενος, δῆλον ὡς ἀπαρδλήτω ὑπεροχῇ τῆς ὕψ' ἡλίῳ πάσης; ἐν πᾶσι τὸ κρεῖττον φέρει, τῆς ἔξωθεν θαλάσσης κατ' ἀνίσχοντα τὸν ἥλιον αὐτῷ περικλυζομένης. Ταῦτα μὲν εἰ καὶ παρεκδαικώτερα εἴρηται, ἀλλ' ἀναγκαῖα, οἶμαι, δόξει τοῖς φιλομαθεῖν ἡρημένοις. Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι παρὰ τούτους ἐγένοντο, ἱκανοὶ καὶ νοεῖν καὶ λέγειν ἐν ἱεροῖς γράμμασιν· οὓς ἅπαντας ἀριθμεῖν ἐργώδες, καὶ τῆς προχειμένης πραγματείας ἐκτός. Μὴ τῷ δὲ γενομένῳ ἐν σῶματι, οἷς τινὰς ἀρχηγούς ἢ καὶ σπουδαστάς αἰρέσεων γενομένους, τοῖς καθ' ἡμᾶς ἀρίστως φιλοσορήσας, διεξήλθον· οὐ γὰρ περὶ πλείστων καὶ δόξης ἢ κρίσεως ἢ μὲν ἀρτίως· ἀλλ' ὅτι δει-

A Oedipo fortitudinis laudem adornantes, alas belluæ isti affingunt, quod celeriter in obvios involeret. Eadem illi pectus mulieris et corpus leonis accommodant : illud propter nuditatis commoditatem et muliebri formæ similitudinem, hoc propter ferocitatem, et quod plurimum quatuor insistat pedibus. Sermone quoque ei signum tribuit, quod vox ejus humanæ conformis esset : tribuit et ænigmata, quod obscura et non intellecta vociferaretur. Neque hoc mirum est; nam et multa alia Græci fabulis fingendis mutare consueverunt. Hæc eadem regio et asinos feros magnitudine ingentes fert, pelle nigrifera præter morem versicolores : albo scilicet et nigro colore admodum inter se variatis, et zonæ quardam a summa dorso spina ad latera et ventrem demissæ, atque ibi divisæ, et conversionibus quibusdam inter se implicatæ, mirificam et novam efficiunt plicaturam et varietatem. Sedenim et phoenix, decantatissima illa volucris, apud eos est : et psittacum inde ad nos apportari scimus, avium loquacissimum, et ad æmulationem humanæ vocis accomodatissimum. Et item varias punctisque distinctas aves, quas quidam garumantas vocant : nomine a gente, unde plurimæ afferuntur, eis imposito. Plurima porro alia aperte eximia et præstantia ibi gignuntur, quorum multitudinem præsens commemoratio reformidat. Nam et aurum hic nascitur purissimum, quasi quibusdam aureis capillamentis sponte sua e terra existentibus quæ sibi invicem imposita jacent, et manifestum proventum præbent.

727 Sunt etiam ibi fructus tum pulcherrimi, tum maximi : ex quibus nota sunt carya. Verum enimvero et tractus earum gentium, quæ supra Homeritas sunt, usque ad mare Rubrum, bis anno fructus edit; unde et regionem eam Arabiam Felicem cognominarunt. Et omnino cuncta quæ ad orientem solem est ora, longe reliquam terram rebus omnibus excellit. Paradisum autem, quem extremum mare Orientale alluit, cum totius Orientis pulcherrimus et purissimus sit, cælum lætissimum amœnissimumque habens, et aquis pellucidissimis rigetur, satis constat incomparabili præstantia, quam terram quæ sub sole est omnem, omnia gignere et ferre meliora. Atque hæc tamen etsi per digressionem sunt extra institutum argumentum dicta, tamen necessaria, ut puto, esse videbuntur doctrinæ piæ et liberalis studiosis. Præter hosce vero et alii plures exstiterē viri, qui sacras Litteras probe intellexerunt, et de eis copiose disseruerunt. Eos autem omnes recensere, præterquam quod præsentis operæ non est, difficile fuerit. Sedenim nemo me recte reprehenderit, quod nonnullos hæreticarum sectarum auctores aut sectatores, inter eos viros qui optime de sacris religionis professionisque nostræ senserunt atque scripserunt, commemorarim. Non enim nunc de fide nobis et opinionibus eorum judicium sumpsimus : sed propterea tantum mentio-

nem talium virorum, quod ab eloquentia gravi et festiva multum valuerint, intulimus. Minime namque, sicuti diximus, constitutum nobis est, de dogmatibus sententiam ferre: sed simpliciter ita, ut quæque res suo tempore sese dedere, exponere decrevimus, nihil ex arbitrio nostro temere adjicientes. De opinionibus sane quidem aliisque ejusmodi rebus manifesta propalam exstat veritas. Atque de eis, quibus hoc per leges concessum est, iudicium ferant. Porro qui tempestate ea virtute insigni et eruditione præclara excelluere, ii sunt.

CAPUT XX.

De egregio in Christianam religionem filiorum Constantini magni studio, et de opinionibus eorum: et ut aliquantulum Constantius transversim actus fuerit, et de dissidio seu contentione super consubstantiali et similes substantiali: et de figmento Ariatorum.

728 Nunc autem rursus historiam institutam prosequamur. Non solum igitur quos diximus Dei amantes viri, vita et sapientiæ studio pollentes, religionem novis exercitiis adaugentes cohonestarunt: sed etiam imperatores ipsi æmulatione paternas res ecclesiasticas et divinum cultum in deliciis habuere. Clerum enim Dei ejusque liberos et propinquos insignibus honoribus et immunitatibus decorarunt, bonisque et honestis patriis legibus alios et ipsi pro suo in Deum amore, ad religionem adduxerunt. Qui sane omnes idolorum cultum simulacrorumque curam susulerunt: et ubique locorum claustra Græcorum templis imposita sunt, quædam etiam in materiæ rationem a nostris revocata, et funditus statim diruta. Nec parvo illis studio fuit, sacra ecclesiarum delubra temporis diuturnitate pene collapsa restituere, quædam etiam ex ipsis fundamentis construere. Quorum unum est et pulchritudine et magnitudine aliis multis præstantius, quod apud Emesam Constantius condidit. Ad hæc sege sanxerunt (1), ne quis Judæus mancipium Christianum, cujusunque tandem sectæ, ære et libra emptum haberet. Si qui aliter fecisse compertus esset, servum eum publicum fore. Quod si eum circumcidisse deprehensus esset, capitis supplicium eum subitum, bonis ejus publicandis. Cum enim constitutum in animis suis haberent, Christianum cultum propagare, hoc etiam maxime providerunt, ut ne temere a Judæis aliqui in religionem suam pertraherentur, sed potius veræ Ecclesiæ omnes, de quibus aliqua spes esset, conservarentur, et Christiani fierent. Christiana enim pietas ex Græcis et gentilibus magis incrementa sua capiebat. Verum enimvero primum Constantini filii paternam opinionem integram certamque servarunt: et uterque acer Nicænæ fidei laudator fuit. Constans quidem ad finem usque in ea perstitit. **729** Constantius

νοὶ λέγειν καὶ περὶ γλωτταν ἀστατοὶ ἐγένοντο, δίδωμι οὐδὲ γὰρ τὸ προκείμενον ἡμῖν φιλοκρινεῖν δόξας, ἀλλ' ἀπλῶς οὕτω τὸ χρόνον παρεμπέδον ἀφηγεῖσθαι, ὥστε περὶ δὴ καὶ ἐγένετο, μηδὲν ὁκοθεν ἐπιεσάγοντα. Περὶ γε μὴν δόξης καὶ τῶν λοιπῶν πρόδηλος ἡ ἀλήθεια. Καὶ οἷς θέμις περὶ τούτων κρινέτωσαν. Ὅσοι μὲν οὖν ἐπὶ τῇ ἀρετῇ καὶ λόγων παιδείᾳ τοῖς χρόνοις ἐπίσημοί τε καὶ περιδόητοι ἐγένοντο, οὗτοι ἦσαν· ἐξῆς δὲ κατὰ χώραν καὶ τοὺς ἐπιγενομένους ἀκρόαται.

Deinceps vero posteros quoque loco suo recense-

B

ΚΕΦΑΛΑ. Κ'.

Περὶ τῆς εἰς τὴν εὐσεβῆ θρησκείαν τῶν παιδῶν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου σπουδῆς, καὶ περὶ τῆς δόξης αὐτῶν, καὶ ὡς μικρὸν παρεσύρη Κωνσταντίος· καὶ περὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ ὁμοουσίου καὶ ὁμοιουσίου καὶ τοῦ πλάσματος τῶν Ἀρειανῶν.

Ἡμεῖς δὲ αὐτοῖς τῆς προκειμένης ιστορίας ἐχόμεθα. Οὐ μόνον οὖν οἱ προεξηρημένοι θεοφιλεῖς ἄνδρες βίω καὶ ἀλλως σοφίας λόγῳ πολλῶν διαφέροντες τὴν θρησκείαν ἐγέραιρον, τοῖς ξένοις ἐπιτηδεύμασιν αὐξοντες· ἀλλ' ὅτι καὶ οἱ τηνικάδῃ κρατοῦντες, κατὰ ζῆλον πατρῶν ἐν πολλῇ τῇ ῥαστώνῃ περὶ τῆς ἐκκλησίας καὶ τὸ σέβας εἶχον. Τοῦς τε γὰρ ἐν κλήροις Θεοῦ, καὶ τοὺς ἐξ ἐκείνων, καὶ ὅσοι ἀγγιστεύοντες ἐκείνοις ἦσαν, τιμαῖς ἐξαισiais καὶ ἀτελείαις ἐσέμνονον, τοῖς καλοῖς τε καὶ ἀγαθοῖς πατρικοῖς νόμοις ἐτίρους καὶ αὐτοὶ θεοφιλῶς προστιθέντες. Οἱ δὲ πάντες ἀνῆρουν τὴν τε τῶν ἐιδώλων λατρείαν, καὶ τὸ τῶν ξράνων ἐπιμελές. Κλειδὲς γὰρ ἀπανταχοῦ τοῖς Ἑλλησίων ναοῖς ἐπατίθοντο. Ἦσαν δὲ οἱ καὶ ὕλης λόγον ἐπέχον τοῖς ἡμέτεροις, εὐθύς ἐκ βάθρων λυόμενοι. Οὐ διὰ μικρὰ· ὅ· ἦν ἐκείνοις σπουδῆς καὶ τοὺς χρόνους κεκμηκότα· τῶν θείων σηκῶν παρασκευάζειν ἡδῶν, τοὺς δ' ἐκ χρηπιδῶν αὐτῶν ἀνιστᾶν· ὧν εἷς ἐστὶ κάλλι καὶ μεγέθει τῶν πολλῶν ὑπερφέρων καὶ ὁ κατὰ τὴν Ἑμεσσαν Κωνσταντίῳ ἀναγερούς. Πρὸς τοῦτοις ἐνομοθέτουν, μὴ τίνα Ἰουδαϊκῇ θρησκείᾳ συζῶντα δοῦλον ὠνεῖσθαι ἐξ οἷας δὴ ποτ' οὖν αἰρέσεως ὄντα. Εἰ δ' οὖν φωραθέντα, αὐτὸν ἐκείνον δολόσιον δοῦλον καθίστασθαι. Εἰ δὲ λάθοι περιτεμὼν, ζημίαν ἐκείνῳ εἶναι τὴν τῆς κεφαλῆς ἐκτομήν, καὶ τὸ τὰ ὄντα τῷ δῆμῳ ἀνεῖσθαι· ἥρημένοι γὰρ τὸ σέβας ἐπιδιδόναι, καὶ τούτου δὴ μάλιστα προϋνδούν, ὥστε μὴ ὡς ἐτυχέ τινας ὑπὸ Ἰουδαίων ἐφέλκεσθαι, τῇ δ' ἀληθείᾳ Ἑκκλησίᾳ ταμιεύεσθαι, καὶ ὅσοι τέως ἐν ἐλπίσιν ἦσαν χριστιανίζειν. Ἡ γὰρ τῶν Χριστιανῶν θρησκεία ἐξ Ἑλλήνων μάλλον τὴν ἐπίδοσιν εἶχεν. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ τὰ πρῶτα ἀθιγὴ τὴν πατρῶν δόξαν οἱ πατέρες Κωνσταντίνου ἀσφαλῶς ἐφρουροῦν· καὶ ἄμρω γὰρ διάπυροι ἐπαινέται τῆς ἐν Νικαίᾳ πίστεως ὄντες· ἐτύγχανον. Καὶ Κώνστας μὲν ἄχρι τέλους ἐν ταύτῃ παρέμεινεν· ὁ δὲ γε Κωνσταντίος μέχρι μὲν τινος· ἐκείνοις εἶπετο, εἰσέπειτα δὲ τῆς τοῦ ὁμοουσίου σαλευομένης· λέξεως, μικρὸν τι τῆς

(1) Constantini l. unica est. C. Ne Christian. mancip., l. Deo nobis, §. His ita dispositis. C. De episc. et cler.

γνώμης ἐσύρη· οὐ μὴν ὡς ἐπίπαν ἀπέσχετο, μὴ καὶ τὴν ὕψιν ἁμοιον κατὰ τὴν οὐσίαν τῷ Πατρὶ διαρρή-
 δην ἀνακηρύττειν. Οἱ μὲν γὰρ ἀμφὶ τὴν Εὐσέβιον
 Νικομηδείας, καὶ ἄλλοι τῶν ἀνὰ τὴν ἑω τριηκοῦσα
 ἐπισκόπων, ἐπὶ τε ἀρετῇ καὶ λόγοις τὸ ἐπίσημον
 κεκλήρωμένοι, διαφορὰν ἔχειν εἰσηγοῦντο τὸ ὁμο-
 ούσιοι λέγειν, καὶ κατ' οὐσίαν ὁμοιον, ὃ δὲ καὶ
 ὁμοούσιον ἔλεγον. Ἐπὶ γὰρ σωμάτων μόνων κυ-
 ρίως ὑπετίθουν τὸ ὁμοούσιον· ὡς φέρε εἰπεῖν, ἐπ'
 ἀνθρώπων καὶ λοιπῶν ζώων, ἔτι δὲ καὶ δένδρων καὶ
 φυτῶν, οἷς ἅπασιν ἡ μετουσία καὶ ἡ γένεσις· ἐξ
 ὁμοίου ἐστὶ. Τὸ δ' ὁμοούσιον ἐπὶ τῶν ἐκτὸς ὕλης
 χρῆται ἔλεγον· οἷον ἐπὶ Θεοῦ καὶ ἀγγέλων· ἔκα-
 στον γὰρ τούτων πρὸς ἑαυτὸν νοούμενοι κατ' ἰδίαν
 ὑφίστηκεν· ἐξ ὧν καὶ Κωνσταντῖος παραγόμενος,
 ὡς εἰκαζε, παρεσύρη μεταπεισθεὶς. Καὶ γε, ὡς εἰκά-
 ζειν μοι ἔπεισι, κατὰ διάθεσιν τε καὶ γνώμην ὁμοία
 καὶ οὗτος τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἀδελφῷ ἐφρόνει. Ἀμείψας
 δὲ τὸ ῥητὸν, οὐδὲν ἀμαρτάνειν περὶ τὸ εἶδος· φητο,
 ἀπὸ ὁμοουσίου ὁμοιούσιον λέγων. Ὁ δὲ τοῖς τότε
 εἰσηγομένοις ἄμεινον καὶ ἀκριθέστερον εἶναι ἐδό-
 κει· ἱσχυρίζοντο γὰρ, ὡς εἰ τις μὴ οὕτω λέγοι, κιν-
 δυνεύει λοιπὸν σῶμα τὸ ἀσώματον καὶ λέγειν τε
 καὶ νοεῖν. Ὅπερ εὐθείας ἀνάμεστον ὄν, τοῖς πολ-
 λοις καταγέλαστον εἶναι ἐδόκει. Συνειναι γὰρ ἔχρην
 ὡς τὰ τῶν νοητῶν ὀνόματα ἐκ τῶν φαινομένων τὴν
 μετάληψιν ἔχουσι. Πόλιος δ' ἂν κίνδυνος ἐν λέξεσι
 γένοιτο, μηδεμιᾶς ἀμαρτίας περὶ τὴν ἔννοιαν γινο-
 μένης; Ἐντεῦθεν τεκμηριώσασθαι ἔπεισέ μοι καὶ
 τὸν πολλὸν ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριον ἐν τοῖς κατὰ Ἰου-
 λιανοῦ στηλιτευτικοῖς, ὅλον τῶν ἐπαίνων Κωνσταν-
 τίου γενόμενον, ὑπερφυσίαν ἐγκωμίους στέφειν, καὶ
 τὴ εὐσεβὲς ἀνακηρύττειν αὐτοῦ· ὡς καὶ ἀγγελικὰς
 δυνάμεις προαγόμενον προπέμπειν αὐτὸν, καὶ ξενι-
 ζούσας γεραίρειν ψαῖας, ὡς ἐν τῷ πέρατι τοῦ παρ-
 ὄντος τόμου διαληφόμεθα. Θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν εἰ
 βασιλεὺς περὶ πράγματα τὴν σχολὴν ἔχων, παρα-
 πεισθεὶς τὴν λέξιν προσήκατο· ὅπου γε καὶ τῶν
 τριηκῶδε ἱερῶν πολλοὶ, κατὰ διάνοιαν σύμφωνοι
 ὄντες τῷ κατὰ Νίκαιαν δόγματι, δίχα τινὸς ἐριδος
 τὴν λέξιν ἀπλῶς ἐξεδέχοντο. Ἄλλοι μὴδὲν τι περὶ
 ἀμφοτέρων ἐννοοῦντες φαῦλον, ἐπὶ μιᾷ σημασίᾳ τῆς
 εὐσεβὲς διανοίας ἐχρῶντο. Ὡς ἐντεῦθεν συναγέ-
 σθαι ἐκείνο, κορυφώτορος μὲν ἔμπλεον εἶναι, ὃ οἱ
 περὶ Ἀρείον ἐπὶ τῷ σφετέρῳ δῆθεν καλῶ ἀνεπλά-
 σαντο· καὶ γὰρ φασὶ μετὰ τὴν τῶν τιῆ' θεοφόρων
 Πατέρων συνέλευσιν πολλοὶ τῶν ἐπισκόπων, ὧν
 καὶ Εὐσέβιος ἦσαν καὶ Θεογόνοιο οἱ Βιθυνοὶ, οὐκέτι
 ῥηθὲν λέγειν ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν ὕψιν,
 καὶ ταῦτα καθυπογράφαντες· οἷς χαλεπήνας ὁ Κων-
 σταντῖνος, ὑπερορίους ἐποίησε. Ὅσα δὲ τῇ τοῦ κρα-
 τοῦτος ἀδελφῇ θεόθεν χρῆσαι, ὡς ἀδίκως ἐγένοντο
 ὑπερόριοι, ὀρθῶς δοξάζοντες περὶ τοῦ Θεοῦ. Ἐντεῦ-
 θεν δ' ἐκείνων μετακληθέντων, ἔρεσθαι τὸν κρα-
 τοῦντα, οὗτου χάριν παρὰ τὰ δεδογμένα τῇ συνόδῳ
 φρονέουσι, καὶ ταῦτα σύμφηφοι καὶ κοινονοὶ γρη-
 γῆς καὶ τῶν λοιπῶν αὐτῇ γεγονότες. Τοῖς δ' ἀπο-
 κρίνασθαι, μὴ κατὰ γνώμην τοῖς δεδογμένοις συν-
 θεῖσθαι. Εἰσῆσι γὰρ δέος ἡμῖν οὐκ ἔλαττον, ἔλεγον,

A vero aliquandiu eam secutus, postea τοῦ ὁμοουσίου,
 consubstantialis, verbo passim jactato, aliquantul-
 um de sententia sua cessit: non ille quidem ita
 prorsus ab ea desciscens, ut non Filium similem
 secundum substantiam Patri aperte profiteretur.
 Sed Eusebius Nicomediensis, et alii ejus temporis
 Orientales episcopi, virtute et doctrina magnam
 gloriam consecuti, differre locutiones has asseve-
 rabant, τὸ ὁμοούσιον, consubstantiale, et simile
 secundum substantiam, id quod etiam ὁμοοούσιον,
 simile substantia, dicebant. Subjiciebant namque,
 ὁμοούσιον, consubstantiale, proprie de solis corpo-
 ribus dici, utputa de hominibus et aliis animanti-
 bus, item de arboribus et plantis, quibus omnibus
 communicatio et generatio ex simili est: ὁμοοούσιον,
 simile substantia, autem, de rebus materia carenti-
 bus usurpari debere dicebant, veluti de Deo et
 angelis: horum enim quodlibet, si per se ipsum
 mente et intelligentia quis contempletur, pro se
 seorsim subsistat. Quibus verbis, ut videtur,
 Constantius seductus, et aliter quam antea per-
 suasus, aliquantum transversim est actus. Atque
 equidem, quantum conjicio, animo et sententia
 idem is cum patre et fratre sensit; verbo autem
 mutato minime se in pietatis cultu labi putavit,
 videlicet si pro ὁμοουσίου, consubstantiali, ὁμοοού-
 σιον, simile substantia, diceret. Quod sane eis qui
 id afferbant, rectius certiusque esse visum est.
 Affirmabant namque, nisi quis hoc sic diceret,
 periculum deinde esse, ne corpus esse quod in-
 corporeum est et diceret et sentiret. Id sane ut
 stupiditatis plenum, multis ridiculum visum est.
 Cæterum illud eos scire oportebat, quod rerum,
 quas mente et intelligentia contemplamur, nomi-
 na a rebus apparentibus per transumptionem ne-
 cessario accipiuntur. Quod vero potest esse in
 nominibus periculum, cum in ipsa intelligentia et
 mente nullus sit lapsus et error? Inde etiam con-
 jicere est, magnum illum in theologia Gregorium,
 in suis in Julianum invectivis orationibus, dum in
 laudando Constantio totus est, non injuria mirifi-
 cis eum ornare præconiis, pietatemque ejus ita
 deprædicare, ut illum, a morte scilicet produ-
 ctum, angelicæ etiam virtutes stipantes, novisque
 D et admirandis honorantes carminibus, sint prose-
 cutæ: sicuti in fine tomi hujus exponemus. Neque
 mirum videri debet, imperatorem rerum admi-
 nistratione occupatum, magnorum hominum suasu
 verbum hoc approbasse: **730** quando multi tum
 ex sacris viris animo et sententia Nicæno dogmati
 assentientes, citra contentionem omnem simpliciter
 id quoque recepere. Aliqui autem nihil prorsus de
 utraque dictione suspicantes sinistri, uno eodem-
 que sensu pie sententiæ alterutrum usurparunt.
 Unde illud satis constat, tumorem merum et fastum
 esse, quod Ariani suo videlicet cominodo confin-
 xere. Aiunt enim, post trecentorum decem et octo
 sanctorum Patrum conventum, episcopos multos,
 in quibus etiam Eusebius et Theognis Bithyni lue-

rint, noluisse Filium ὁμοούσιον consubstantialē A Patri dicere, cum quidem formulæ fidei subscripsissent. Quibus succensens Constantinus, exilio eos martarit. In somnis autem imperatoris sorori divinitus oraculo ostensum esse, inique illos in exilium actos, qui recte de Deo opinarentur. Atque deinde revocatos eos imperatorem interrogasse, curnam ita aliter quam synodus statuisset, sentirent, qui suffragatores et participes scripturæ rerumque aliarum in ea fuissent. Atque illos respondisse, non ex animi sententia se decretis eis assensisse. Timorem enim eos invasisse, ne contentione ea de re orta, imperator ipse a Christiano dogmate velut inutili et controverso deficeret, et ad pristinam relaberetur superstitionem : qui hori et nudius tertius, ut dicitur, Christianus esse cœpisset, et non ita pridem baptismo initiatus fuisset (1), proindeque consilio mutato persecutor Christianorum fieret. Quibus verbis auditis, Constantinum exilium quidem illis remisisse, rationemque consilii et facti eorum comprobasse, meditationem vero esse, ut synodum aliam cogeret. Atque id facere volentem, mortem impediisse. Constantio autem, ut filiorum nata maximo, ut consilium id exsequeretur, mandasse : quod cum diceret, divinum cultum nihil prodesse nisi ab omnibus uno consensu deferretur, dixerit, Proinde hunc patris iussa transgredi nolentem, Ariminense indixisse concilium. Sed figmenti istius mendacium, prudenti facile est deprehendere. Vicesimus enim primus imperii Constantii annus erat (2), cum synodus Arimini coacta est : multis aliis conventibus ante id tempus celebratis, in quibus maxime quæstio τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, et τοῦ ὁμοοουσίου, similis substantia, est disputata. **731** Substantia autem similem (3) Patri Filium docere, omnes omnino renuerunt, donec Aetius Syrus hac de re perperam sensit : propter quem, quod male opinans, non melius doceret, eodem tempore Arimini et Seleuciæ Constantius omnes undequaque episcopos convenire jussit, opinionem ejusmodi abolituros. Ut jam omnibus liquido pateat, Constantium non ob eam quam Ariani ementiti sunt causam, Ariminensem instituisse synodum, sed propter opinionem, quam Aetius perperam vulgaverat. Atque hæc vera esse historia procedens declarabit. Porro ista, quamvis per digressionem, argumento tamen instituto consentanea, necessario a me sunt exposita. Sed eo, unde divertimus, redeamus.

CAPUT XXI.

Ut post Sardicensem synodum, minis Constantis Cæsaris adductus, Constantius ab exilio revocaverit Paulum et Athanasium : et quæ Constantius Athanasio scripserit.

Constans Occidentis imperator, actis Sardicensibus cognitis, duobus episcopis et Saliano duce quodam, pietate et justitia claro viro, ad fratrem missis, per litteras etiam quæ Sardicæ gesta essent, ei declaravit, et Paulo atque Athanasio, qui injuria affecti fuerant, ecclesias suas reddere jussit. Cum autem Constantius frustra tempus extraheret,

μη ἔριδος γενομένης ἐντεῦθεν, ὡς ἀχρείου τοῦ δογματος ἀπόσχηται κράτος τὸ σὸν, καὶ πρὸς τὴν προτέραν ἐπανέλθοις πίστιν, χθὲς καὶ πρότερον Χριστιανίζειν ἀρξάμενος, καὶ οὐ πάνν πόρρω τέλει σθελς τῷ βασιλεῖματι, διώκτης μάλιστα μετατραπείς γένοιτο. "Α δὴτ' ἀκούσαντα Κωνσταντῖνον, λῦσαι μὲν τὴν ὑπερορίαν ἐκείνοις, συγγνώμην δὲ τῆς οἰκονομίας· διὰ μελέτης δ' ἔχειν σύνοδον ἀθροίζειν ἐτέραν. "Ο δὴτα βουλόμενον δρᾶν, ἀνέσχεν ἡ τελευτή. Κωνσταντῖν δὲ, ὡσανεὶ πρεσβυτέρῳ τῶν παίδων, ἐντελλασθαι πέρας τῷ σκοπῷ ἐπιθέσθαι· μηδὲ γὰρ ἂν τὴν θρησκείαν ὠφελεῖν ἔλεγεν, εἰ μὴ σύμφωνος παρὰ πάντων εἴη. Τὸν δὲ τὰ ἐντελλόμενα τῷ πατρὶ μὴ παραβαίνειν ἐθέλοντα, τὴν ἐν Ἀριμίνῳ σύνοδον συγχροτῆσαι. Δι' οὗ λόγου μάλιστα εὐφώρατον τοῖς συνιέειν τὸ τοῦ πλάσματος ψεύδος συνάγεται. Πρῶτον γὰρ ἔτος καὶ εἰκοστὸν τῇ ἀρχῇ Κωνσταντίος ἦν, ἡνίκα ἡ ἐν Ἀριμίνῳ συνίστατο σύνοδος, πολλῶν ἄλλων συνόδων γεγεννημένων τῷ μεταξὺ, ἐν αἷς μάλιστα ἡ τοῦ ὁμοουσίου ζήτησις ἐγρυμνάζετο, καὶ τοῦ ὁμοοουσίου. Κατ' οὐσίαν δὲ ὁμοιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν δοξάζειν παντάπασιν ἅπαντες ἐξετρέποντο, μέχρις οὗτο ὁ Σύρος Ἀέτιος περὶ τοῦτου χαλεπῶς διετέθη· δι' ὃν τοῦτο κακῶς δογματίζοντα, κατὰ τὴν αὐτὴν χρόνον προστάττει Κωνσταντίος, ἐν τε Ἀριμίνῳ καὶ Σελευκίᾳ τοὺς ἀπανταχοῦ συνελθεῖν ἱερέας, τὴν τοιαύτην ἀναρῆσοντας δόξαν· ὡς εἶναι πᾶσι καταφανὲς, μὴ δι' ὃ Ἀρειανοὶ καταψεύδονται, τὴν ἐν Ἀριμίνῳ σύνοδον συγχροτῆσαι Κωνσταντίον, ἀλλὰ δι' ὃν κακῶς ἐδόξαζεν ὁ Ἀέτιος. Καὶ ὅτι ταῦτ' ἀληθῆ, προϊούσης τῆς ἱστορίας φανήσεται. Ταῦτα εἰ καὶ παρεκβατικώτερον εἰρηται, ἀλλ' οὖν ὡς τῇ μετὰ χεῖρας πραγματείᾳ τὸ σύμφωνον ἔχοντα, ἀναγκαῖά μοι κατεφάνη. Ἄλλ' ἐπανιτέον ὅθεν ἐξέβην.

D

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Ὅς μετὰ τὴν ἐν Σαρδικῇ ἀπειλαῖς Κώνστα τοῦ Καίσαρος ὑπὸ Κωνσταντείου ἀνεκλήθησιν αὐθις οἱ περὶ Παύλου καὶ Ἀθανασίου· καὶ ὅσα ἔγραψεν Ἀθανασίῳ Κωνσταντίος.

Ὁ τῶν ἐσπερίων βασιλεὺς Κώνστας τὰ ἐν τῇ Σαρδικῇ γενόμενα διαγνοὺς, δύο τῶν ἐπισκόπων πέμψας, καὶ τινα στρατηγόν· Σαλιανὸς τοῦτω ὄνομα ἦν, εὐσεβεῖς δὲ καὶ δικαιοσύνην διέλαμπεν· ἔγραψε τὰ δελφῶ δῆλα καθιστῶν τὰ γενόμενα, καὶ τοῖς ἀδικηθεῖσι Παύλῳ καὶ Ἀθανασίῳ τὰς ἰδίας ἐκκλησίας νέμειν παρεκελεύετο. Ἐπεὶ δ' ὁ Κωνσταντίος εἰκῇ

(1) Apud Sozom. est, καὶ ἔτι ἀβάπτιστος ὢν, hoc est, et nondum baptizatus esset, lib. III, cap. 19.

(2) Sozom. vicesimus secundus.

(3) Videatur esse legendum, inæqualem : infra cap. 36 eod.

ἔρβειν τὸν χρόνον ἤρπειτο, αὐθις γράφων παρῆγει, ἡ Α' ἀέχουσαι τοὺς περὶ Παῦλον καὶ Ἀθανάσιον, καὶ τοὺς ἰδίους ἀποδιδόναι θρόνους· ἡ μὴ δρᾶν οὕτω θέλοντα, πρὸς πόλεμον παρασκευαστέον εἶναι. Ὁ δ' ἐπισκόποις τοῖς κοινωσάμενος τὴν βουλὴν, ἀμεινον ἔφασαν εἶναι τοὺς Ἀθανασίῳ παραχωρεῖν τῶν ἐκκλησιῶν, ἡ ἐκφυλοῖς διακρίνεσθαι μάχαις. Οὕτω δ' ἐπὶ λέξεως τῷ Κώνσταντῳ εἶχεν ἡ ἐπιστολὴ Λακωνίζουσα· « Ἀθανάσιος· ἦκεν ὡς ἡμᾶς, ἐαυτῷ προσήκειν τὴν ἐπισκοπὴν Ἀλεξανδρείας ἀποδεικνύς. Τυχχανέτω τοίνυν διὰ σοῦ ταύτης· ἐπὶ τοῖς ἐμοῖς γε αὐτὴν ἀνακτῆσεται ὁπλοῖς. » Τοῦτο δ' ἐκδεχισάμενος Κωνσταντῖος, πρὸς ἐαυτὸν δημοσίοις ὀχήμασιν ἐκάλει τὸν Ἀθανάσιον. Τοῦ δ' ἀμφιδάλλοντος, τῶν γὰρ δι' ἐναντίας τοὺς δόλους ὑπείδετο, καὶ αὐθις καὶ πολλὰκις ὁ Κωνσταντῖος γράφων ἀνεκαλεῖτο. Ἐγὼ δὲ καὶ τὰς ἐπιστολάς· εἰς κίρᾶστας ἐνθήσω τῇ συγγραφῇ· « Κωνσταντῖος· Νικητῆς Αὐγουστος· Ἀθανασίῳ ἐπισκόπῳ. Ἐπὶ πολὺ σε κλυδωνίζεσθαι καὶ χειμᾶζεσθαι τοῖς τῆς θαλάσσης ὁμοίως κύμασιν ἄγριοις οὐκ ἀφῆκεν ἡ τῆς ἡμετέρας ἡμερότητος φιλανθρωπία· γυμνωθέντα σε τῆς πατρῴας ἐστίας, καὶ στερηθέντα τῶν ἰδίων, καὶ πλανωμένον ἐν θηριώδεσιν ἀνοδίαις, οὐ παρείδεν ἡ ἀκαμάτος ἡμῶν εὐσέβεια· εἰ καὶ τὰ μάλιστα ἐπὶ πολὺ ὑπερεθέμην γράψαι τὴν πρόθεσιν τῆς ἐμῆς διανοίας, προσδοκῶν αὐθαίρετόν σε παραγενέσθαι πρὸς ἡμᾶς, καὶ τῶν καμάτων αἰτεῖν θεραπείαν. Ὅμως ἐπειδὴ ἴσως ὁ φόβος τὴν προαίρεσιν τῆς σῆς προθέσεως ἐνεπόδιζε, διὰ τοῦτο δωρεὰς πληρότατα γράμματα πρὸς τὴν σὴν στερότητα διεπεμψάμεθα· ἵνα ἀφῶδας ταῖς ἡμετέραις προσόψεις ταχέαν τὴν σουτοῦ παρουσίαν παρασχεῖν σπουδάζης, ὑπὲρ τοῦ τῆς σουτοῦ ἐπιτιμίας ἀπολαῦσαι, καὶ πειραθεῖς ἡμῶν τῆς φιλανθρωπίας, τοῖς ἰδίοις ἀποκατασταθῇς· τοῦτο γὰρ ἔνεκα καὶ τὸν δεσπότην καὶ ἀδελφόν μου Κώνσταντα τὸν Νικητὴν Αὐγουστον ὑπὲρ σοῦ παρεκάλεσα, ἵνα τοῦ ἐλθεῖν ἐξουσίαν σοι δώσῃ ὅπως, ἀμφοτέρων ἡμῶν ἐπινευσάντων, τῇ πατρίδι ἀποκατασταθῇς, ἔχων τοῦτο τῆς ἡμῶν χάριτος ἐνέχυρον. » Κωνσταντῖος νικητῆς Αὐγουστος· Ἀθανασίῳ ἐπισκόπῳ. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα διὰ προτέρων γραμμάτων ἐδηλώσαμεν, ὅπως ἀμερίμῳς εἰς τὸ ἡμέτερον κομιτάτον παραγένη, διὰ τὸ μάλιστα ἡμᾶς βούλεσθαι ἀποστελεῖσθαι σε εἰς τὰ ἴδια, ὅμως καὶ νῦν ταῦτα τὰ γράμματα πρὸς τὴν σὴν στερότητα δεδηλώκαμεν. Διὸ προτρέπομεθα, χωρὶς τίνος ἀποιστίας· καὶ φόβου ἐπιδῆναι σε δημοσίοις ὀχήμασι, καὶ σπουδᾶσαι πρὸς ἡμᾶς, ἵνα ὦν ἐπιθυμείας, ἀπολαῦσαι δυνηθῇς. » Κωνσταντῖος Νικητῆς Αὐγουστος· Ἀθανασίῳ ἐπισκόπῳ. Ἦνικα ἐν τῇ Ἐδέσῃ διετρίβομεν, παρόντων τῶν ὦν πρεσβυτέρων, ἤρρεσεν ὅπως, ἀποσταλέντος πρεσβυτέρου πρὸς σέ, ἐλθεῖν πρὸς τὸ ἡμέτερον κομιτάτον σπουδάζης, ἐπὶ τῷ ἰδόντα σε τὴν ἡμετέραν πρόσωψιν, εὐθέως εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν ὁδεῦσαι. Ἀλλ' ἐπεὶ δὴ πλείστοις χρόνοις παρῆλθεν ἀφ' οὗ γράμματα ἐξάμενος παρ' ἡμῶν οὐκ ἀπήντησας, διὰ τοῦτο καὶ νῦν ὑπομῆσαι σε ἐσπουδάζαμεν, ἵνα καὶ νῦν τὴν σὴν παρουσίαν ταχέαν ποιῇσαι πρὸς ἡμᾶς σπουδάζης, καὶ οὕτω δυνηθῇς τῇ πατρίδι σου ἀποκαταστα-

alia epistola ei Constans institit, ut aut Paulum et Athanasium reciperet, eisque thronos suos reddendos curaret, aut nisi hoc faceret, ad bellum se præpararet. Atque ille re cum quibusdam episcopis deliberata, de eorum sententia, satius esse statuit, Athanasio de ecclesia decedere, quam civili decertare bello. Constantis litteræ Laconice his verbis scriptæ erant : « Venit ad nos Athanasius, et ad se episcopatum Alexandriæ pertinere probavit. Quapropter illum ope tua fac consequatur : alioqui namque armis eum meis recuperabit. » Hisce litteris adactus Constantius Athanasium publica disposita vectura ad se vocavit. Atque illo, quod adversariorum dolos suspectos haberet, reditum differente, iterum sæpiusque Constantius litteris eum ad se invitavit : **732** quas ad fidem dictis faciendam, historiæ inserere libet. « Constantius Victor Augustus Athanasio episcopo. Diutius tanquam sævis pelagi fluctibus te differri et affligi non patitur mansuetudinis nostræ humanitas : neque patriis expulsum laribus, bonisque spoliatum, atque in inaccessis ferarum locis oberrantem, despiciit indefessa pietas nostra. Equidem diutius ad te animi mei sententiam perscribere distuli, sponte tua te ad nos venturum, atque laborum remedium petiturum esse opinatus. Verum cum fortasse consilium propositumque tuum timor impederit, litteras hasce munificentia plenas, ad firmitatem tuam dandas existimavimus : quo citra metum omnem in conspectum nostrum quam celerime venire properes, ut cum voti tui compos fias, tum humanitatem nostram expertus, in ea qua juris tui sunt restituaris. Hac enim de causa et dominum atque fratrem meum Constantem Victorem Augustum pro te rogavimus, ut redeundi tibi facultatem permetteret, quo ad eum modum, utrisque nobis annuentibus, in patriam reducaris, et hoc nostræ in te gratiæ pignus habeas. » « Constantius Victor Augustus Athanasio episcopo. Quamquam prioribus litteris nostris tibi significavimus, ut absque sollicitudine omni in comitatum nostrum venires, quod te maxime in jus tuum restituere cupimus : tamen nunc quoque hasce ad firmitatem tuam dedimus. Quapropter te hortamur, ut diffidentia metuque omni seposito, publica conscendas vehicula, et ad nos venire contendas, ut quarum rerum reconperandarum desiderio teneris, eisdem potiri queas. » « Constantius Victor Augustus Athanasio episcopo. Cum Edessæ ageremus, et presbyteri tui ibi præsto essent, placuit nobis, ut misso ad te presbytero, in comitatum nostrum venire properares : quo in conspectum nostrum admissus, confestim Alexandriam profisciscerere. Quando quidem vero plurimum jam præterit temporis, ex quo litteris nostris acceptis non venisti : nunc quoque commonere te volumus, ut adventum ad nos tuum matures, et sic patriæ tuæ restitui, et voto tuo potiri possis. Misimus autem ad te **733** Acheta diaconum, ut plenius hæc ad

te referret : ex quo animi nostri voluntatem, te scilicet quod optas consecuturum esse, cognoscere poteris. » Athanasius epistolis Aquileiæ (ibi enim degebat) acceptis, Romam ad Julium, ut de rebus suis cum eo constitueret, profectus est. Cui quidem Julio et Romanæ Ecclesiæ ille plurimum attulit lætitiæ, cum litteras eis exhibuisset. Credebant enim Orientis quoque imperatorem cum eis professioni fidei assentire, qui tam humaniter ad se Athanasium invitaret. Et Julius rebus quibus oportuit illum instruxit, viaticoque donavit : et litteras insuper ei ad clerum et populum Alexandrinum dedit, quibus se lætari et gratulari eis indicat de tanti præsulis restitutione. Ad verbum epistola hoc modo scripta erat :

CAPUT XXII.

Epistola Julii Romani, pro sancto Athanasio Alexandrinis missa.

« Julius episcopis et presbyteris et diaconis et populo Alexandriam incolenti, dilectis fratribus, in Domino salutem. Congratulor et ego vobis, fratres dilecti, vos fidei vestræ fructum oculis vestris percipere. Id enim vere quispiam fieri dicat, in fratre et coepiscopo nostro Athanasio : quem et propter vitæ ejus puritatem, et propter vestras preces, Deus vobis restituit. Ex hoc sane perspicere est, pueras vestras charitatisque plenas orationes semper ad Deum esse delatas. Cælestium enim promissionum charitatisque in Deum memores, quam ex doctrina ejusdem fratris quem diximus nostri addidicistis, illud certo cognovistis, et pro insita vobis recta fide percepistis, non ad finem usque a vobis segregatum eum iri, quem in piis vestris animis veluti præsentem semper habuistis. Itaque non multis mihi opus est verbis, ad vos scribenti. Quæcunque enim a me dici vobis possunt, ea fides prius vestra anticipavit. Et profecto impletæ sunt per gratiam Christi communes omnium vestrum preces. Gratulor igitur vobis, iterum enim id dico, invictas vos in fide animas vestras conservasse. Nec minus fratri meo Athanasio gratulor, quod, tametsi luctuosa multa est perpessus, nulla tamen hora charitatis vestræ et desiderii in oblivionem venit. **734** Quamvis namque corpore ad tempus a vobis distractus esse visus est, spiritu tamen continue veluti præsens vobiscum fuit. Atque equidem, dilecti, tentationem et ærumnam ejus omnem non puto gloria sua carere. Nam simul et vestra et illius fides multis est perspecta et explorata. Nisi enim hæc intercessissent, quis tandem credidisset, aut vos tantum judiciuni, tantumque erga talem episcopum obtinere amorem ? aut illum tantis esse accumulatum virtutibus ? per quas cælesti etiam spe non excidet. Consecutus namque est variis modis, et in præsentia, et in futuro gloriosum confessionis martyrium testimoniumque : quod multis terra simul et mari varie procillis jactatus, insidias et fraudes Arianae hæresis omnes conculcavit, et sæpius per invidiam in

Α θῆναι, καὶ τῆς εὐχῆς ἐπιτυχεῖν. Πρὸς δὲ πληροστέτην διήγησιν Ἀχῆταν τὸν διάκονον ἀπεστείλαμεν· παρ' οὗ δυνήσῃ μαθεῖν τῆς τε ἡμετέρας ψυχῆς τὴν προαίρεσιν, καὶ ὅτι τούτων ὧν εὐχῇ τυχεῖν δυνήσῃ. Ἐν Ἀκυλλία τοίνυν δεξιόμενος Ἀθανάσιος τὰς ἐπιτολάς, ἐκέλευε γὰρ ἐποιεῖτο τὰς διατριβάς, συνταξόμενος Ἰουλίῳ, εἰς Ῥώμην ἀφίκετο. Καὶ πολλὴν ἐκείνῳ καὶ Ῥωμαίοις ἐνῆκε χαρὰν, δείξας τὰ γράμματα. Ὡρῶντο γὰρ καὶ τὸν τῆς ἑω κρατοῦντα τῇ πίστει ἡμυφρονεῖν, φιλοφρόνως οὕτω μετακαλούμενον Ἀθανάσιον. Ἐφοδιάσας δὲ τοῦτον Ἰούλιος οἷς ἐχρῆν, καὶ γράμματα δι' αὐτοῦ τῷ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπεμπε κλήρω τε καὶ λαφ', δι' ὧν συνήδεσθαι δείκνυσσι καὶ χαίρειν τῇ ἐπανόδῳ τοῦ τοσούτου ἀρχιερέως. Ὡς δὲ πρὸς λέξιν ἠγόρευον·

B

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

Ἐπιστολὴ Ἰουλίῳ Ῥώμης ὑπὲρ τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου τοῖς ἐν Ἀλεξανδρίᾳ πεμφθεῖσα.

« Συγχαίρω κατὰ ὑμῖν, ἀδελφοὶ ἀγαπητοί, ὅτι τὴν καρπὸν τῆς ἐκ τῶν πίστεως· ἐπ' ὀφθαλμοῖς λοιπὸν ὁρᾶτε· τοῦτο γὰρ ἀληθὺς ἂν τις ἴδῃ γενόμενον ἐπὶ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συνεπισκόπου μου Ἀθανασίου· ὃν διὰ τὴν καθαρότητα τοῦ βίου, καὶ διὰ τὰς ὑμετέρας εὐχάς, ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποδίδωσιν. Ἐκ δὲ τούτου συνόρῃ ἐστὶ καθαρὰς ὑμῶν καὶ μεστὰς ἀγάπης αἰὲ τὰς εὐχὰς ἀνενηνοχέαι πρὸς τὸν Θεόν. Μνήμονες γὰρ ὄντες τῶν οὐρανίων ἐπαγγελιῶν, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης, ἣν ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ προεστημένου ἀδελφοῦ μου ἐπαιδεύθητε, ἔγνωτε ἀληθῶς, καὶ κατὰ τὴν προσοῦσαν ὑμῖν ὁρῆν πῶς κατελήφθατε τοῦτο, ὡς οὐκ ἂν εἰς τέλος οὕτος ἀφ' ὑμῶν ἀποσχυνισθῆται, ὃν ἐν ταῖς θεοσεβάσειν ὑμῶν ψυχαῖς ἐσχηκατε ὡς παρόντα αἰ. Οὐκ οὐ πολλῶν μοι χρεῖα λόγων πρὸς ὑμᾶς ἐπιστέλλονται· ὅσα γὰρ ὑμῖν λέλεκται παρ' ἐμοῦ, ταῦτα ἡ ὑμέτερα πίστις προύλαβε· καὶ πεπληρωται κατὰ Χριστοῦ χάριν τὰ τῆς κοινῆς ὑμῶν πάντων εὐχῆς. Συγχαίρω τοίνυν ὑμῖν, πάλιν γὰρ ἐρῶ, ὅτι τὰς ψυχὰς ἀκαταμαχῆτους ἐν τῇ πίστει τετήρηκα. Καὶ αὐτῷ δὲ τῷ ἀδελφῷ μου Ἀθανασίῳ οὐκ ἐλάττον συγχαίρω· ὅτι καίπερ πάσχειν πολλὰ λυπηρὰ, οὐδὲ μίαν ὥραν ἐπιλήσιμων γέγονε τῆς ὑμετέρας ἀγάπης· καὶ τοῦ ὑμετέρου πόθου. Εἰ γὰρ καὶ τῷ σώματι πρὸς καιρὸν ἔδοξεν ἀφ' ὑμῶν ἀφελκυσθῆναι, ἀλλὰ τῷ πνεύματι διὰ παντὸς ὡς συνὼν ὑμῖν διήγε· καὶ ἔγωγε, ἀγαπητοί, τὸν γενόμενον κατ' αὐτοῦ πάντα πειρασμὸν οὐκ ἄδοξον ἠγοῦμαι γεγενῆσθαι. Καὶ γὰρ καὶ ἡ ὑμέτερα καὶ ἡ τούτου πίστις ἐγνώσθη πᾶσι καὶ δοκιμάσται· εἰ γὰρ μὴ τοσαῦτα συμβεβῆκει, τίς ἂν ἐπίστευσεν, ἢ ὑμᾶς τοσαύτην κρίσιν καὶ τοσαύτην ἀγάπην περὶ τὸν τηλικούτον ἐπίσκοπον ἔχειν, ἢ ἐκείνον τοσαύταις ἀρεταῖς περιβεβῆσθαι; δι' ἧς καὶ τῆς ἐν οὐρανοῖς ἐλπίδος οὐκ ἀλόγιστος γένοιτο. Ἐπέτυχεν τοίνυν οἷον δὴ ποτε τρέψαι, καὶ ἐν τῷ νῦν καὶ ἐν τῷ μέλλοντι καὶ ὁμολογίας ἐνδοξον μαρτύριον. Διαφόρως γὰρ κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν πολλὰ χρεμασθεῖς, τὴν σκευωρίαν πᾶσαν τῆς Ἀρειανῆς αἰρέσεως· κατεπάτησε καὶ πολυλάκις διὰ φθόνου καὶ εἰς κίνδυνον ἐπιβουλευθεῖς, κατεφρόνησε θανάτου, φρουρούμενος ὑπὸ τοῦ παντο-

κράτορος Θεοῦ, καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐλπίζων ἅμα καὶ τὰς ἐπιβουλὰς ἐκκλινεῖν, καὶ ἀποκατασταθῆσθαι πρὸς ὑμετέραν παράκλησιν, φέρων ὑμῖν ἅμα ἐκ τῆς ὑμετέρας συνειδήσεως μέλζονα τὰ τρόπαια· ἐν οἷς καὶ ἀκριβερμάτων πάσης τῆς γῆς ἐνδοξὸς ἐγνώσθη δοκιμασθεὶς ἐκ τοῦ βίου, παύρησιαζόμενος μὲν τῇ προθέσει καὶ τῇ οὐρανίῳ διδασκαλίᾳ, ἀποδειχθεὶς δὲ ἀθανάτω κρίσει παρ' ὑμῶν ἀγαπώμενος. Ἐπανερχεται τοιγαροῦν λαμπρότερος πρὸς ὑμᾶς· νῦν, ἢ ὅτε παρ' ὑμῶν ἀπεδήμησεν. Εἰ γὰρ καὶ τὰς τιμίας ὕλας, χρυσὸν λέγω καὶ ἀργυρον, εἰς καθρότητα τὸ πῦρ δοκιμάζει· τί ἂν τις εἴποι κατ' ἀξίαν τοσοῦτου ἀνδρός; ὃς τοσοῦτον θλίψεων πυρὶν καὶ κινδύνους νικήσας, ἀποδίδεται νῦν ὑμῖν ἀθῶος, οὐ παρ' ὑμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ πάντας τῆς συνόδου ἀποδεχθεὶς. Ὑποδέξασθε τοίνυν, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, μετὰ πάσης τῆς κατὰ Θεὸν δόξης τε καὶ χαρᾶς τὸν ἐπισκοπὸν ὑμῶν Ἀθανάσιον μετὰ τούτων οἵτινες αὐτῷ κοινωνοὶ γεγονάσι. Καὶ χαίrete τῶν εὐχῶν ἀπολαύοντες· ὅτι ποιμένα τὸν ὑμέτερον, ἢ οὕτως εἴπω, ποθοῦντα καὶ διψῶντα τὴν ὑμέτεραν θεοσίδειαν, σωτηρίους γραφαὶς ἐθρέψατε καὶ ἐποτίσατε. Καὶ γὰρ καὶ τῆς ἐπὶ ξένῃ αὐτοῦ διατριβῆς ὑμεῖς παραμυθία γεγονάτε· καὶ διωκόμενον, καὶ ἐπιβουλευόμενον, ἐθάψατε ταῖς πιστοτάταις ἑαυτῶν ψυχαῖς καὶ διανοαῖς. Ἐμὲ δὲ ἤδη εὐφραίνει ἐννοούμενον, καὶ προνοοῦντα τὴν ἐπὶ τῇ ἐπανόδῳ ἐκάστου ὑμῶν χαρὰν, καὶ τοῦ πλήθους τὰς σεβαστοτάτας ἀπαντήσεις, καὶ τὴν ἐνδοξὸν τῶν συντρεχόντων ἑορτήν. Καὶ τίς ἐκείνη ἡ ἡμέρα ὑμῖν, καὶ ποία ἔσται; ἐπαερχομένου μὲν τοῦ ἀδελφοῦ μου, παυσαμένων δὲ τῶν προγενομένων, καὶ τῆς πολυτεμήτου κατ' εὐχὴν ἐπανόδου εἰς εὐφροσύνην τινὰ πληρεστάτην χαρᾶς συναπτούσης τοὺς πάντας. Ἡ τοιαύτη χαρὰ κατὰ τὸ μέγιστον μέχρις ἡμῶν φθάνει· οἷς θεόθεν καὶ τοῦτο συγχωρεῖσθαι συνέστηκεν, ὅπως εἰς γνῶσιν τοῦ τηλικούτου ἀνδρός ἐλθεῖν δυνηθῶμεν. Εἰς εὐχὴν οὖν τὴν ἐπιστολὴν τελειῶσαι καλόν. Ὁ Θεός, ὁ παντοκράτωρ, καὶ ὁ τούτου Υἱὸς ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς διηνεκῇ τὴν χάριν ταύτην ὑμῖν παράσχοι, διδοὺς ἐπαθλον τῇ θαυμαστῇ ὑμῶν πίστει, ἣν περὶ τὸν ἐπισκοπὸν ὑμῶν ἐνδόξῳ μαρτυρίᾳ ἐνεδείξασθε, ἵνα ὑμῖν τε καὶ τοῖς μεθ' ὑμᾶς ἐνταῦθα καὶ ἐν τῷ μέλλοντι τὰ βελτίονα μένη, καὶ ὀφθαλμοὶ οὐκ οἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, καὶ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ τῷ παντοκράτορι Θεῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν. Εὐρῶσθαι ὑμᾶς εὐχομαι, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί.

nostrum Jesum Christum, per quem omnipotenti vos opto, fratres dilecti.

ΚΕΦΑΛ. ΚΙ'.

Περὶ τῶν τῆς Ἀντιοχείας ἀρχιερέων· καὶ τῆς κακοηθείας Στεφάνου, ὃν Λεόντιος διεδέξατο.

Τούτοις ὡχυόμενος τοῖς γράμμασιν Ἀθανάσιος, εἰς τὴν ἐν διεθείαινε πρὸς τὴν τῆς Συρίας Ἀντιόχειαν, ὅπου τηλικαῦτα διέτριβεν ὁ Κωνσταντῖνος. Τῆς δ'

A periculum insidiose conjectus, mortem contempsit : præsidio scilicet omnipotentis Dei et Domini nostri Jesu Christi tectus, ille speravit simul et insidias adversariorum se evasurum, et ad vos consolationis vestrae gratia rediturum. Et simul vobis ex conscientia vestra praeclara tulit tropaea, per quae ad orbis usque terminos explorata vitae sanctitate praeclarus cognitus est : multa ille quidem libertate propalam animi instituto et caelesti doctrina usus, abunde autem perpetuo et constanti se a vobis judicio esse amatum testatus. Redit igitur ad vos multo etiam splendidior, quam a vobis discessit. Si etenim pretiosiore materiam, aurum dico et argentum, ad puritatem ignis explorat : quidnam quisquam pro rei dignitate de viro isto dixerit? qui tot et tantis ærumnarum incendiis et periculis devictis, vobis redditur purus et insons, non a vobis tantum, sed a cuncta etiam synodo receptus? Suscipite ergo, dilecti fratres, cum omni quæ Deo accepta est gloria et lætitia, episcopum vestrum Athanasium, una cum eis qui adversarum rerum ejus participes fuere. Et gaudete, quod optatis vestris fruimini : et quod pastorem vestrum, ut ita dicam, desiderantem et sitientem pietatem vestram, salutaribus scriptis aluistis et potastis. Siquidem ei peregre quoque versanti, vos solatio fuistis, cumque in mediis persecutionibus, procellis, atque inimicorum insidiis, fidelissimis amicis et mentibus vestris fovistis. **735** Me vero jam exhiberat, quod mecum in animo considero et prævideo uniuscujusque vestrum in reditu illius gaudium et multitudinis sanctissimæ occursationes, nec non praeclaros et festos concurrentium hominum conventus. Et quæ tandem et qualis ea futura est dies? cum frater quidem meus restituetur : qui vero ante eum fuere, destituentur : et honoratissimus optatissimusque redditus in lætitiarum gaudio plenissimam vos efferet omnes? Quod sane gaudium maxima ex parte ad nos etiam pertingit, quibus a Deo et hoc concessum est, ut in tanti viri notitiam pervenire potuerimus. Sedenim pulchrum fuerit, epistolam precatatione claudere. Omnipotens Deus, atque hujus Filius, Dominus et Salvator noster Jesus Christus, gratiam hanc vobis perpetuam esse velit, qui præmium admirandæ fidei vestrae dedit, quam in episcopo vestro præclaro testimonio exhibuistis : et ut vobis et posteris vestris, et hic et in futuro, bona ea maneant, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis conscendere, quæ scilicet præparavit Deus diligentibus se, per Dominum Deo gloria sit in sæcula sæculorum. Amen. Valere

CAPUT XXIII.

De Antiochenis episcopis : et de malevolentia Stephani, cui Leontius successit.

Hisce instructus litteris Athanasius, in Orientem Antiochiam Syriae, ubi tum Constantius agebat, profectus est. Ecclesiam autem ibi regebat eo tem-

pore Leontius. Ex quo enim Eustathius exulare jussus fuerat, sicuti supra diximus, primus sedem eam obtinuit Euphronius, cui successit Placitus, a'que huic rursum Stephanus. Hic vero propter dolum et insidias, quas per propinquum quemdam suum animo simul et moribus ferocissimum, Onagrū nomine, Roma venientibus a Constante legatis qui Constantii erat frater, Euphrate et Vincentio episcopis pro Athanasio missis, tetendemat: a Constantio iudice, ut ea dignitate indignus, rejectus est. **736** Veritati enim adversus, omnis generis ærumnis eo qui pro vera doctrina stabant, afflixit. Et forum perambulans, domosque ingrediens, non viros tantum, sed et mulieres pudore et sanctitate vitæ spectatas pulseavit, conviciisque proscidit. Vel ex eo solo quod in legatis admisit, qualis vir fuerit, satis conjicere licet. Meluens namque (1) ne Athanasius, cujus gratia maxime legatio ista missa fuerat, ecclesias reciperet, puellam per Onagrū suum e prostibulo mercede conductam, in episcoporum hospitio collocat: deinde non longe ab eo loco improbissime insidias per homines seditiosos disponit, ut cum impetu in sanctorum virorum irruerent sedes. Quorum alter cum impudicæ illius advenientis strepitum sensit, dæmonem esse ratus, psalmum succinuit. Hujus fabulæ et aycophantiæ, unde et quemodo instituta esset, quasitore ipso imperatore, auctor repertus Stephanus, ut nefarii sceleris artifex exanctoratus est, et Leontius Antiochiæ episcopus delectus. Quem Athanasius propter dogma depravatū devitans, cum Eustathianis, qui in privatis ædibus ecclesias et conventus agebant, communicavit.

CAPUT XXIV.

Ut Athanasius sit receptus, atque sectatores ejus sedes suas receperint.

Et Constantius quidem non illibenter eum suscepit, nihilominus tamen benevolentiam humanitatemque ejus tentavit. Captioso enim sermone eum, adversariorum suggestionem, fallere volens, sic ad eum locutus est: Ego quidem de communi synodi sententia, fratrisque et mea, tibi quod optas perficio, et thronum tibi tuum trado. Æquum vero est, te quoque mihi hanc reddere gratiam, ut unam Alexandriæ ecclesiam eis permittas, qui a te dissidentes, a communione tua abhorrent. Atque Athanasius: Æquissimum sane est, o imperator, inquit, ut mos tibi geratur. Sed eandem rursum a te gratiam peto, quandoquidem et Antiochiæ quidam sunt, qui eorum communionem, qui aliter quam nos sentiant hic aversantur, jube eos quoque ecclesiam suam habere, in qua libere placitas sibi et statutas peragant ceremonias. Ad hæc cum imperator quod diceret non haberet, satius esse duxit, adversarios quietos esse, petitioneque sua ut parum commoda supersedere: itaque nihil amplius movere. **737** Atque illi recte profecto eam rem

(1) Theodor. l. b. II, cap. 9.

ἐκείσε ἐκκλησίας τὰς ἱερὰς ἡνίας τότε διεῖπε Λεόντιος. Μεθ' ὃ γὰρ Εὐστάθιος εἰς φυγαδεύσαν ἤλαυνετο, ὡς διεῖληπται, πρῶτος ἐπέβη τοῦ θρόνου Εὐφρόνιος. ὃν Πλάκητος διεδέξατο· τὸν δὲ Στέφανος· ὃς πονηρὰν συσκευὴν διὰ τινος τῶν αὐτῷ προσηκόντων ὠμοτάτου καὶ τρόπον καὶ τὴν ψυχὴν, Ὁναγρὸς ἦν αὐτῷ ὄνομα, ἐξαργύσα· τοῖς ἐκ Ῥώμης ἤκουσι πρέσβει παρὰ Κωνσταντά, ὃς τὰς αὐτὰς ὠδῖνας Κωνσταντῷ διέλυσεν, ὑπὲρ Ἀθανασίου πεμφθεῖσιν, Εὐφρατᾶς δὲ καὶ Πικέντιος ὠνομάζοντο, ἐπίτκτοποι δ' ἦσαν, ὑπὸ Κωνσταντίῳ διχάζοντι, ὡς ἀνάξιος τοῦ θρόνου κριθεῖς, ἀπεβρίβη. Δυσμενεῖων γὰρ τῇ ἀληθείᾳ, παντοδαπαῖς περιέβαλε συμφοραῖς, οἱ τῶν ἐρῶν δογματικῶν ἀντελόντο· αἰκλῶν τε καὶ προσηλακλῶν ἦγε διὰ τῆς ἀγορᾶς, ἐπιῶν ταῖς οἰκίαις, οὐκ ἀνδρας μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναῖκας, αἰδοὶ καὶ σεμνότητι βίου κεκοσμημένας. Ἀπόχρη δὲ τὸ κατὰ τῶν πρέσβων μόνον τεκμηριῶσαι τὸν ἀνδρα ὁποῖος. Δείσας γὰρ μὴ τῶν ἐκκλησιῶν ἐπιληψαίτο Ἀθανάσιος, ὑπὲρ οὗ καὶ ἡ πρεσβεία μάλιστα ἦν, παιδίσκην διὰ τοῦ προειρημένου Ὁνάγρου ἐκ χαμαιτυπείου μισθῷ διαφθείρας, ὑποβάλλει τῇ οἰκίᾳ τῶν ἐπισκόπων· ἔπειτα λόχον οὐ πόρρωθεν στήσας χακουργίας μεστήν, ἀνθρώπον ἐπιστῆναι παρασκευάζει τῇ καταγωγῇ τῶν θείων ἀνδρῶν. Ὡν ἄτερος αἰσθόμενος· τῆς ἀκολάστου τὸν ψόρον ἡνίκα εἰσῆι, δαίμονα οἰηθεῖς, ψαλμὸν ὑπήδε. Τοῦ δὲ δρόματος ὄθεν καὶ ὅπως γέγονε, κρίσει τοῦ κρατοῦντος ἀνευρεθῆναι, ὡς αὐτοουργὸς τῆς ἀθεμίτου πράξεως καθήρηται Στέφανος. Λεόντιος δὲ εἰς ἐπιτροπὴν τῆς Ἀντιόχειας Ἐκκλησίας ἐκρίθη· ὃν Ἀθανάσιος ὡς περὶ τὸ δόγμα κλῖδον ἐξετρέπετο· τοῖς δ' ἀπὸ τοῦ Εὐσταθίου ἐν ἰδιωτῶν οἰκίαις ἐκκλησιάζουσιν ἐκοινωνεῖ.

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΑ'.

Ὡς εἰσεδέχθη Ἀθανάσιος, καὶ οἱ περὶ αὐτὸν τοὺς οἰκείους ἀπέλαβον θρόνους.

Κωνσταντῖος μὲν οὐκ ἀπεχθῶς αὐτὸν ἀνεδίξατο· ὅμως δ' εὖνου καὶ ἐπεικούς αὐτοῦ ἐπειράτο. Σοφίζεσθαι δὲ θέλων τῶν δι' ἐναντίας ὑποβαλλόντων, τάδε πρὸς αὐτὴν ἔλεγεν· Ἐγὼ μὲν ἤδη ψήφῳ κοινῇ τὸ σοι πρὸς βουλῆς ἐκπεραίνω, καὶ τὸν θρόνον ἀρτί σοι ἐγχειρίζω. Δίκαιος δ' ἂν εἴης καὶ σὺ, μίαν αἰτοῦντι χάριν ἀντιδιδούς. Ἡ δὲ ἐστὶ μίαν ἐδῶσαι τῶν ἐπ' Ἀλεξανδρείας ἐκκλησιῶν οἱ σοι διακρινόμενοι παραιτοῦνται τὴν κοινωνίαν. Ἀθανάσιος δὲ, Καὶ μάλα γε δίκαιόν σοι πεῖθαρχεῖν, ἔφη, ὦ βασιλεῦ· καὶ τὴν αὐτὴν παραπλησίως αὐτὸς χάριν καὶ αὐτὸς ἀνταπῶ· ἐπεὶ καὶ ἐν τῇ Ἀντιόχειᾳ εἰσὶ τινες, οἱ τὴν ἐνταῦθα ἱερωσύνην ἐκτρέπονται, κέλευε μίαν καὶ αὐτοὺς ἐκκλησίαν ἔχειν, καὶ ἀδεῶς αὐτῇ τὰ θυμῆρη καὶ εἰωθότα ποιεῖν. Πρὸς ταῦτ' ἀντιλέγειν μὴ ἔχων ὁ βασιλεὺς, ἀμεινον ἐδοκίμαζε τοὺς δι' ἐναντίας ἡσυχίαν ἀγειν, καὶ ὡς ἄλυσιτελῇ τὴν αἰτησίαν ὑπερτίθεσθαι· καὶ οὐδὲν πλέον ἐκινουν ἐκείνοι. Καὶ γὰρ πως καλῶς ἐλογίζοντο ὡς οὐδὲν μᾶλλον τὰ αὐτῶν ἐπίδοσιν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἔξει, ἰκανῶς ἔχοντος Ἀθανασίου τὸ τε οἰκεῖον ἀσφαλῶς τηρεῖν, καὶ

τὸ ἄλλοτριον προσεπάγεσθαι. Εἰ δ' ἐν Ἀντιοχείᾳ τὸ αἵτημα γένηται, τοῖς Εὐσταθιανοῖς οὐκ ὀλίγοις οὖσιν οὐκ ἐλαχίστη γένοιτ' ἂν ἡ συγκρότησις. Ἰσως δ' ἂν καὶ νεωτέρων πειραθείεν πραγμάτων ἐντεῦθεν, ἰὼν κινδύνων ἀνευ ἀγειν ὅπερ ἐκτῆσαντο· οἷοι γε καὶ θεὸς ὑφείρπεν ἐκείνοις οὐκ ἔλαττον. Καίπερ γὰρ τῶν τῆδε ἐκκλησιῶν τὴν ἐπιστάσιαν ἔχοντες, οὐ τὸν ἴππευτα κλῆρον καὶ λαὸν παρθένους εἶχον. Τὴν γὰρ σφετέραν προαίρεσιν, ἣν περὶ τὸ θεῖον ἕκαστος εἶχον κατὰ χορὸν ἐστῶτες, πρὸς τῷ τέλει ἐδείκνυνον· οἱ μὲν Πατέρα καὶ Υἱὸν ὁμοτίμως δοξάζοντες, οἱ δὲ Πατέρα ἐν Υἱῷ, τὸ δευτερεῖον διὰ τῆς προθέσεως αἰνιττόμενοι τῷ Υἱῷ. Ἄλλοι δὲ, Δόξα Πατρὶ δι' Υἱοῦ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι, ἔλεγον· ἄλλοι δὲ, Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι. Πρῶτον δὲ φασὶ πάντων τὸν Ἀντιοχείας Φλαβιανὸν στίφος μοναχῶν συναγαγόντα, διαρρήδην ἐκφωνήσας, Δόξα Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι. Ὅπερ ὡς μηδεμίαν ἔχον ὑπόνοιαν, ταῖς ἐκκλησίαις Θεοῦ ἐπεκράτησε. Ἄ δῃτα ὁρῶν Λεόντιος, κωλύειν μὲν οὐκ ἐτόλμα τοὺς κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς ἐν Νικαίᾳ συνῶν τὸν Θεὸν ὁμολοῦντας· τὴν γὰρ στάσιν ὑπέδειτο· καὶ ποτ' ἐφαψάμενον τῆς κεφαλῆς ὑπὸ πολιαῖς ἐξανθούσῃ· θριξίν, ἐπειπεῖν φασιν, ὡς Τῆς χιόνης ταύτης λυθείσης, πολὺς ἔσται πηλός· αἰνιττόμενος ὡς ἡ τῆς δοξολογίας διαφωνία, εἰς στάσιν τῷ πληθει ποτὲ καταλήξει, μὴ δὲ τῶν κατ' αὐτὸν συμπεριφέρεισθαι τῷ πληθει ἀνεχομένων. Κωνστάντιος δ' ἰγγράφως τοῖς περὶ Ἀθανάσιον τοὺς θρόνους ἀπέδωκε. Προσάγμασι δ' ἐκείνου εἰς τοὺς αὐτῶν θρόνους ἐφοίτων, ἃ ἐκέλευον ἀσμένως αὐτοὺς ὑποδέχεσθαι. Καὶ Ἀσκληπᾶν μὲν εὐχερῶς Γαζαῖτοι ἐδέχοντο· ὡσαύτως δὲ καὶ Λούκιον τὸν Ἀδριανουπόλεως. Ἐν δ' Ἀγκύρᾳ εἰσιόντος Μαρκελλοῦ διὰ Βασιλείου, οὐ μικρὰ κεκίνητο ταραχή· ἡ πρόφασις λοιδορεῖν ἐγένετο τοῖς ὑπεναντίοις. Ἐκὼν δὲ καὶ Μακεδόνιος Μαυλὺ ἐξέστη τοῦ θρόνου· καὶ ἰδιάζων ἐπ' ὀλίγου ἐπὶ τινι ἐνδον τῆς πόλεως σηκῷ, σύναξιν ἐποιεῖτο. Οὐ μὴν δὲ καὶ Ἀθανασίῳ χαλεπὴ ἡ εἰς Αἴγυπτον εἰσοδος ἐγεγόνει. Δι' ἐπιστολῆς γὰρ τὸν Γεώργιον ἐκείθεν Κωνστάντιος μετεστέλλετο· ὁ δ' ἐν τῇ πατρὶδι χαλεπαίνων ἀφίκετο· κακῇ διῆγεν ἐπισκοπούμενος τὰ καθ' ἑαυτόν. Ἐκείνῳ δ' ἕτερα γράμματα παρταχὼν, τὴν ἐπ' ἐκείνῳ ἐπέτρεπεν εἰσοδόν, κελύων καὶ τὰ κατ' αὐτοῦ διαφόρως πραχθέντα, τῇ ἀφανείᾳ παραδοθῆναι. Τὰ δὲ γράμματα καὶ τῇ ἱστορίᾳ ἐντάξαι δίκαιον ἡγήμαι· ἔχουσι δὲ ὧδε·

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

Ἐπιστολὴ Κωνσταντίου Ἀλεξανδρεῦσιν ὑπὲρ Ἀθανασίου.

Ὁ Νικητὴς Κωνστάντιος Μέγιστος Σεβαστὸς ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας. Οὐκ ἀπελείφθη τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ὁ αἰδεσιμώτατος ὑμῶν ἐπίσκοπος Ἀθανάσιος·

putarunt, nihilo scilicet minus Alexandriae res catholicorum incrementum suum habituras, cum Athanasius non solum suos a periculo tueri, sed alienos etiam ad se allicere, pro industria sua posset. Si vero Antiochiæ, quod ille petebat, fieret, non exigua augmenta Eustathianis, qui non pauci essent, accessura. Et fortasse eos ad res novas aspiraturos esse, cum sine periculo quæ consuevissent, agere possent. Ille quoque non minor metus animos eorum subiit, quod etiam si penes eos ecclesiarum ejus loci potestas summa esset, non omnem tamen clerum et populum obedientem haberent. Sententiam enim quam quisque de Deo obtineret, in choro stantes, ad finem psalmodiæ declarabant. Quidam enim Patrem et Filium eodem honore celebrantes, nonnulli Patrem in Filio (præpositione interjecta obscurius secundas partes Filio tribuentes), alii, *Gloria Patri per Filium in Spiritu sancto* : quidam etiam, *Gloria Patri et Filio in Spiritu sancto*, canebant. Primum omnium lerunt Antiochenum episcopum Flavianum, monachorum coacta caterva clare accinuisse : *Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto*. Quod quidem, ut nihil habens suspicionis, in ecclesiis Dei obtinuit. Id vero Leontius videns, inhibere eos qui juxta Nicænæ fidei traditionem Deum laudibus prosequebantur, non audebat, seditionem timens. Atque aliquando caput canis florescens manu demulcens, dixisse fertur, nivem eam solutam lutum multum subsequiturum esse : ænigmate obscurius subindicans, dissonantiam celebrandi Dei apud populum aliquando in seditionem evasuram, neque eos qui factionis suæ essent, cum reliqua multitudo consensuros. Constantius Athanasio et aliis, scripto quoque edito, ecclesias suas reddendas curavit : cum quo serpto (jubebat enim eos non gravate recipere) illi in vacuum sedium suarum possessionem rediere. Et Asclepam Gazæi facile admisere. Itidem et Adrianopolitæ Lucium. Ancyrae vero, Marcello reverente, propter Basilium pulsum non parvus concitatus est motus : qui motus adversariis ad conviciandum præbuit occasionem. Non invitatus quoque Paulo Macedonius thronum concessit, et non ita diu seorsim in delubro quodam, intra urbem synaxim et conventus egit. Ne ipsi quidem Athanasio difficilis in Ægyptum reditus fuit. 738 Constantius enim per epistolam Georgium acciverat : qui

CAPUT XXV.

Epistola Constantii ad Alexandrinos pro Athanasio.

Ὁ Victor Constantinus Maximus Augustus ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρινῆς. Non destitutus est divina benignitate reverendissimus episcopus vester Athanasius : sed

quamvis ad breve tempus humanæ obiectus est explorationi, tamen debitum ab ea quæ omnia respicit Providentia tulit calculum, voluntate Dei (†) et iudicio nostro patria simul et ecclesia, cuius præfectura divino ei nutu contigit, recepta. Quem æquum fuit, ut sententia consentanea nostra quoque imitaretur mansuetudo: videlicet ut omnia quæ antehac contra eos qui cum ipso communionē usi essent, decreta sunt, nunc oblivione obliuerentur, suspicioque adversus eum omnis deinceps intercidat: et immunitas, quam dudum qui cum eo fuere clerici habuere, pro eo atque decet, litteris hisce confirmetur. Quin et illud nostræ erga eum benignitati merito adjiaciendum esse iudicavimus, ut universi, qui in sacri ordinis albo sunt, cognoscat securitatem adauctam esse omnibus, qui ei fuere conjuncti, episcopis simul et clericis. Certum vero uniuscujusque rectæ sententiæ indicium erit, si cum hoc unitus conjunctusque fuerit. Quicumque enim meliori iudicio et opinioni addicti communionem ipsius sequendam sibi delegerint, eos omnes ad similitudinem, quæ nos prævenit, providentiæ, hac nostra, Dei voluntate exhibita gratia et benignitate perfrui jussimus. Victor Constantinus Maximus populo catholice Ecclesiæ Alexandrinæ. Quom in rebus omnibus proposita nobis sit vestra, quæ ex recta juris legumque constitutione provenit, felicitas, et non ignoremus, satis diu episcopi vos caruisse providentia: Athanasium antistitem, virum propter insitam sibi fidei sinceritatem morumque nativam probitatem hominibus omnibus spectatum, æquum esse duximus, ut ad vos remitteremus. **739** Eum ita ut consuetudo fert et decet, suscipientes, precumque ad Deum vestrarum adiutorem constituentes, quæ et vobis congruit, et nobis accepta est, concordiam et pacem, juxta Ecclesiæ sanctionem, prolixè servare studeat. Minime enim omnium convenit, discordiam aliquam aut seditionem inter vos concitari, in ista temporum nostrorum tranquillitate. Atque eam quidem incommoditatem abesse a vobis omnino volumus. In precationibus vero, ut eo quem diximus auctore et adiutore sedulo utentes, divinis rebus more recepto insistatis, vos admonemus: ut tali animorum vestrorum proposito ad universorum vota transeunte ex gentibus etiam qui adhuc idololorum errori sunt implicati, ad sacrosancti sacrificii cognitionem pervenire, Alexandrini charissimi, maturent. Quare vos iterum admonemus, ut in iis quæ diximus persistatis, episcopum vero, Dei ipsius nutu et sententia nostra ad vos missum, libenter recipiatis, atque eum ex animo complectendum vobis esse existimetis. Id quod et vos decet, et mansuetudini nostræ convenit. Ut enim tumultus et seditionis occasionem omnem eorum qui consulto deteriora cæpta consecantur, præcideremus, iudici-

Α ἀλλ' εἰ καὶ βραχὺ χρόνῳ τῇ κατ' ἀνθρώπους δοκιμασίᾳ ὑπεβλήθη, ὁμῶς τὴν ὀφειλομένην παρὰ τῆς παντεφόρου Προνοίας ἀπηνέγκω φήγον, ἀπολαβὼν βουλῇσιν τοῦ κρείττονος καὶ κρίσεις ἡμετέρᾳ τὴν πατριδα ὁμοῦ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, ἥς θεῖον νεύματι προστατῆς ἐτύγχανε. Τοῦτω τὰ ἀκόλουθα ἔδει παρὰ τῆς ἡμετέρας ὑπάρξαι πραότητος· ὥστε πάντα τὰ πρὸ τοῦτου κατὰ τῶν αὐτῶ κεκοινωνηκότων ὠρισμένα νῦν ἀμνηστία παραδοθῆσθαι· πᾶσαν τε ὑποψίαν τὴν κατ' αὐτοῦ σχολάσαι τοῦ λοιποῦ· τὴν τε ἀτέλειαν ἥς ἔτυχον πάσαι οἱ ἅμα αὐτῷ κληρικοὶ τοῦτοις βεβαιωθῆναι προσηκόντως. Ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦτο τῇ εἰς αὐτὸν χάριτι προστεθῆναι ἐδικαιώσαμεν· ὥστε πάντας τοὺς τοῦ ιεροῦ καταλόγου γινώσκειν, ἐνδεδόσθαι τὸ ἀφοβὸν πᾶσι τοῖς αὐτῶ προστεθειμένοις, εἴτε ἐπισκόποις εἴτε κληρικοῖς. Ἰκανὸν δὲ γνῶρισμα τῆς ἐκάστου ὁρθῆς προαιρέσεως ἔσται ἡ πρὸς τοῦτον ἔνωσις. Ὅσοι γὰρ ἂν τῆς καλλίονος ὁμοῦ κρίσει· τε καὶ μοῖρας γενόμενοι τὴν τοῦτου ἔλυνται κοινωνίαν, τοὺτους πάντας ἐκείλουςαμεν καθ' ὁμοιότητα τῆς φθασάσης προνοίας, καὶ τῆς νῦν ὑπ' ἡμῶν βουλῇσιν τοῦ κρείττονος παρασχεθείσης χάριτος ἀπολύειν. Νικητῆς Κωνσταντίνος Μέγιστος Σεβαστὴς τῷ λαῷ τῆς κατ' Ἀλεξάνδρειαν καθολικῆς Ἐκκλησίας. Σκοπὸν ποιούμενοι τὴν ἡμετέραν ἐν ἁπασιν εὐνομίαν, εἰδότες τε ὡς ἐπὶ πολὺ τῆς τοῦ ἐπισκοποῦντος· προνοίας ἐττέρησθε, Ἀθανάσιον τὸν ἐπίσκοπον, ἄνδρα τοῖς πᾶσι διὰ τε τὴν προσοῦσαν ὁρθότητα καὶ διὰ τὴν οἰκίαν εὐτροπίαν γινώριμον, πάλιν πρὸς ὑμᾶς ἀποστελεῖται ἐδικαιώσαμεν. Τοῦτον συνήθως καὶ προσηκόντως ὑποδεξάμενοι, καὶ ταῖς πρὸς τὸν θεὸν εὐχαῖς βοηθὸν προστησάμενοι, τὴν ὑμῖν τε πρέπουσαν καὶ ἡμῖν ἀρετὴν, ὁμόνοιαν καὶ εἰρήνην κατὰ τὸν τῆς Ἐκκλησίας θεσμὸν διαρκῇ φυλάττειν σπουδάσατε· οὐδὲ γὰρ εὐλόγον ἐστὶ διχόνοιαν τινεῖ ἢ στάσιν ἐν ὑμῖν κινήσθαι, ὑπεναντίαν τῆς τῶν ἡμετέρων καιρῶν εὐμοιρίας. Καὶ τοῦτο μὲν ἀπεῖναι ἂν ὑμῶν παντελῶς βουλόμεθα· τὸ δὲ γε ταῖς εὐχαῖς ὑμᾶς διαρκῶς αὐτῷ, ὡς προείρηται, προστατῇ καὶ ἐπικούρῳ χρωμένους, πρὸς τὸ θεῶν ἐμμένειν συνήθειαν παραινόμεν· ὡς ἂν τῆς τοιαύτης ὑμῶν προθέσεως εἰς τὰς ἀπάντων εὐχὰς διαβαίνουσας, καὶ ἐκ τῶν ἐθνῶν οἱ τῇ τῶν εἰδώλων πλάνῃ ἔτι καὶ νῦν προσανέχοντες, ἐπὶ τὴν τῆς ἱερᾶς θυσίας ἐπίγνωσιν ἀπεύδοιεν, Ἀλεξανδρεῖς προσφιλέστατοι. Καὶ αὖθις ὑὸν παραινόμεν τοῖς προειρημένοις ἐμμένειν. Τὸν δὲ ἐπίσκοπον φήψω τοῦ κρείττονος καὶ τῇ ἡμετέρᾳ γνώμῃ ἀπεσταλμένον, ἡδέως δεξασθε· καὶ πάσῃ ψυχικῇ γνώμῃ ἀσπαστὸν ἡγήσασθε. Τοῦτο γὰρ καὶ ὑμῖν πρέπει, καὶ τῇ ἡμετέρᾳ πραότητι προσήκειν συνέστηκεν. Ὑπερ γὰρ τοῦ πᾶσαν ἀνασοδὴν καὶ στάσεως πρόφασιν περιαιρεθῆναι τῶν ἐθιλοκακῶν χρωμένων ταῖς παρ' ὑμῖν δικάσαις διὰ γραμμάτων προτετάξασιν, ἅπαντας οὓς ἂν στασιώδεις καταμάθοιεν, τῇ τῶν νόμων ὑποβάλλειν ἐκδικίᾳ. Ἀμφοτέρω τούτων συνορῶντες, καὶ τὴν ἡμετέραν μετὰ τοῦ κρείττονος γνώμην, καὶ τὸν ὑπὲρ ὑμῶν καὶ τῆς

(†) Christi gratia. Socr.

ὁμονοίας λόγον καὶ τὴν κατὰ τῶν ἀτάκτων τιμωρίαν, ἃ τὰ πρόποντα καὶ ἀρμόζοντα τῷ τῆς ἱερᾶς θρησκείας θεσμῷ διαφυλάττοντες, τὸν προειρημένον διὰ πάσης αἰδοῦς καὶ τιμῆς ἄγοντες, τὰς εὐχὰς ἅμα ὑπὲρ τε ἑαυτῶν καὶ τῆς τοῦ βίου παντὸς εὐνομίας τῷ τῶν ὁλων Θεῷ Πατρὶ ἀναπέμπειν σπουδάζετε. » Τὸν Ἰσὺν δὲ τύπον καὶ τοῖς ἐν Αὐγουστονίκη καὶ Θηβαΐδι καὶ Λιθύῃ ἡγεμόσιν ἔγραφεν· ἐν οἷς καὶ ταῦτα ἐφάρετο· « Εἰ τί ποτε πρὸ τοῦτου ἐπὶ βλάβει καὶ ὕβρει τῶν κοινωνούντων Ἀθανασίῳ τῷ ἐπισκόπῳ πραχθὲν εὐρίσκεται, τοῦτο νῦν ἀπαλειφθῆναι βουλόμεθα. Καὶ γὰρ τὴν ἀλειτουργίαν ἣν οἱ αὐτοῦ κληρικοὶ εἶχον, τὴν αὐτὴν αὐτοὺς πάλιν θέλομεν εἶχειν. Ταύτην δὲ τὴν ἡμετέραν πρὸς ταξιν φυλαχθῆναι βουλόμεθα, ὥστε ἀποδοθέντος Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου τῇ Ἐκκλησίᾳ, τοὺς κοινωνούντας αὐτῷ εἶχειν ἀλειτουργίαν ἣν αὐτὸς εἶχον· ἣν καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοὶ ἔχουσιν, ἵν' οὕτως καὶ αὐτοὶ χαίρωσιν.

banc nostram servari præcipimus, ut reddito Ecclesiæ Athanasio episcopo, 740 participes quoque ejusquam antea habuere, immunitatem retineant, eam scilicet, quam reliqui habent clerici, ut et ipsi ea utentes gaudeant.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Ὅς αἱ πόλεις τὸν Ἀθανάσιον διεδέχοντο· καὶ περὶ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις δι' αὐτὸν συνόδου, καὶ ὅσα καὶ αὐτῇ τοῖς ἐν Ἀλεξανδρίᾳ ὑπὲρ Ἀθανασίου ἔγραψεν.

Τοιούτοις δὲ τισι γράμμασι φραζάμενος Ἀθανάσιος, διὰ Συρίας ἰὼν, τὴν ἐπ' Αἴγυπτον ἦει· καὶ διὰ τοῦ Πηλουσίου εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐπορεύετο. Εἰσερχόμενος δὲ τὰς πόλεις, οὓς μὲν Ἀρειανῷ προσανέχοντας εὐρίσκει δόγματι, καθαιρῶν, οἷς ἐδοκίμαζε, τὴν τῶν ἐκκλησιῶν ἡγεμονίαν ἐπέτρεπεν· ὅσοι δηλαδὴ τὸ ὁμοούσιον ἀνεκρύπτουν, καὶ σπουδαίως τοῖς ἐν Νικαίᾳ δόξασιν εἶχοντο. Λέγεται μέντοι καὶ διὰ τῶν ἄλλων ἰόντα ἐθνῶν, τὰ ἴσα πράττειν, εἰ γε συνέβαινε καὶ τὰς ἐκείσε ἐκκλησίας Ἀρειανοῖς ἐπιτετραμμένους εἶναι. Ὁ δὲ ἀρχὴ ἐτέρων ἐγκλημάτων αὐτῷ ἐγένετο ὕστερον· οἷς μὴδὲν αὐτῷ ἀνηκούσας παροικίας τὴν χειροτονίαν ἐτόλμα. Ἀτὰρ δὲ μὴ κατὰ γνώμην τῶν ἀντιπάλων τὴν αὐτοῦ ἐπάνοδον εὐτρέψας, διὰ τὴν φιλίαν Κωνσταντος ἐν μείζονι φρονήματι ἦν· τοσοῦτον οὐκ εὐκαταφρόνητος, ὅσω καὶ μᾶλλον ἐν μείζονι καὶ περιφανεστέρι καὶ τιμῇ καὶ δόξῃ καθίστατο· ὥς καὶ πολλοὺς τῶν δι' ἐναντίας ἀπειπόντας, τὸ πρὸς αὐτὸν ἀποσεύσασθαι ἔχθος, καὶ κοινωνεῖν ἐλέσθαι· ὥσπερ δὴ τὰ Παλαιστῖνοι ἐπραττον, καὶ Μάξιμος ὁ Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος, ὃν ὁ κατὰ Μαξιμῖνον διωγμὸς μάρτυρα ἀνεδείκνυ· τὴν γὰρ ἑτέρον τῶν ὀφθαλμῶν ἐξορυσσόμενον εἶχεν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας. Τούτοις γὰρ τὰ κατὰ Σαρδικὴν ὑποδείξας, γεγεννημένα, πρὸς δὲ καὶ τὰ βασιλικὰ γράμματα τὰ ὁμοία ψηφισόμενα, πρὸς ἑαυτὸν ἐπεσπᾶτο. Καὶ δὴ καὶ οὗτοι σύνδοον κηρύξαντες ἐκ τε Συρίας καὶ Παλαιστίνης, καὶ τῆς περικύκλῳ χώρας, κοινωνίας αὐτῷ μετέδωκαν, καὶ τὸ προσήκον τῇ ἀξίᾳ γέρας ἀπένευκαν. Κἂν οὐκ ἐλάττω· ἐντεῦθεν προσετρίβη μῶμος πρὸς τὸν, ὃς

bus qui apud vos sunt, litteris nostris mandavimus, ut omnes quos seditiosos esse cognoscerent, legum subjiciant vindictæ. Itaque cum utrumque perspicialis, simul scilicet et divinam nostramque sententiam, curam etiam quam de vobis atque concordia vestra gerimus, et legitimam adversus improbos pœnam, ea quæ sacræ religionis sanctionibus conveniunt, rite servantes, et quem diximus episcopum omni honore et reverentia prosequentes, preces cum pro vobis ipsis, tum pro vitæ totius et reipublicæ prosperitate, ad rerum universarum Deum Patrem fundere sedulo studete. » Eodem exemplo præfectis Augustonicæ, Thehaidis et Libyæ scripsit, in quibus et illa fuere: « Quod si quando antehac cum ignominia et detrimento eorum qui cum Athanasio episcopo communicarunt, quidquam actum reperitur, abollitum id nunc volumus. Immunitatem namque quam clerici prius habuerunt, eamdem eos recipere statuimus, et constitutionem

CAPUT XXVI.

U^t civitates Athanasium exceperint, et de synodo Hierosolymis propter eum coacta, et quæ ea synodus Alexandrinis pro Athanasio scripserit.

Ejuscemodi litteris munitus Athanasius, per Syriam in Ægyptum contendit, et inde per Pelusium Alexandriam profectus est. Peragrans autem urbes in Ægypto, quos ibi Ariano dogmati addictos reperit, illis exanctoratis, quorum doctrinam exploratam probasset, ecclesiarum eis administrationem committebat. Idque itidem, cum per nationes alias iret, fecisse dicitur: siquidem ibi quoque ecclesiæ Arianis gubernandæ mandatæ fuissent. Quæ res postea ei aliarum criminationum initium et causa fuit, quod nimirum in parœciis, quæ ad jurisdictionem ejus non pertinerent, ordinationem usurpare ausus esset. Et cum reditu suo non ex adversariorum sententia instituto, propter Constantis amicitiam, majore esset animo: eo minus contemnendus visus est, quo in majorem illustrioremque honorem et gloriam ita evectus fuerat, ut ex adversariis multi animos desponderint, et quod in eum gerebant odio deposito, communioni ejus se aggregarint. Quemadmodum quidem Palestini fecere, et Maximus Hierosolymorum episcopus, qui in Licinii persecutione egregium se ostendit martyrem, cum ei ex oculis alter propter veram pietatem effusus est. Expositis namque apud hos Sardicensibus actis, et litteris imperatoris quæ idem decernebant exhibitis, in sententiam eos suam Athanasius pertraxit. Atque illi, synodo ex Syria, Palestina et regione finitima coacta, ad communionem eum receperunt, debitumque dignitati ejus honorem exhibuerunt. Unde non minima ab eis qui Athanasio male volebant, Maximo provenit

invidia et reprehensio, quod qui antea Tyri suffragator Athanasium exauctorantium fuisset, nunc seorsim sententiam pro eo talem tulisset, auctoritate sua dignitatem illius confirmasset, et alacritate summa cum eo communicasset. Quæ vero pro eo synodus Hierosolymitana in Ægyptum, Libyam, et ipsam Alexandriam ad presbyteros et diaconos et plebem reliquam scripait, talia fuere: **741** « Sancta synodus Hierosolymis congregata, eis qui in Ægypto, et Libya, et in ipsa Alexandria sunt, presbyteris, diaconis, et populo, dilectis desideratisque fratribus in Christo salutem. Universarum rerum Deo, dilecti, pro rei dignitate debitas agere gratias, propter ea quæ semper fecit admiranda, non possumus. Fecit autem nunc quoque cum ecclesia vestra. pastore vestro et domino collegaue nostro Athanasio, vobis reddito. Quis etenim se oculis suis visurum speravit, quæ nunc vos rebus ipsis percipitis? Sedonim vere profecto orationes vestræ exaudite sunt ab universitatis hujus Deo, qui Ecclesiæ suæ curam gerit, quique lacrymas vestras et luctum respexit, et propterea preces vestras exaudivit. Eratis namque sicuti oves jactatæ et dispersæ, non habentes pastorem. Et verus in cælo pastor, oves suas curans, reddidit vobis quem desiderastis. Ecce enim et nos, qui nihil pro ecclesiastica pace non agimus, et cum vestra conspiramus charitate, illum prius receptum complexi sumus. Et per eum in communionem vos recipientes, hoc scriptum et gratiarum actionem nostram ad vos dedimus, ut dilectionis vinculo nos et illi et vobis unitos atque conjunctos esse intelligatis. Debetis vero etiam pro pietate Dei amantissimorum imperatorum orare. Qui sane et ipsi, tum desiderio in illum vestro, tum sinceritate ejus cognita, restituere eum vobis cum omni honore sunt dignati. Itaque obviis eum excipite ulnis, et debitas pro eo gratiarum actiones, a quo hanc tantam recepistis gratiam Deo redlere studete, ut perpetuo cum Deo lætari et Dominum celebrare valeatis, in Christo Jesu Domino nostro: per quem Patri sit gloria in sæcula sæculorum. » Hæc Maximus et Palæstina synodus pro Athanasio scripsit.

CAPUT XXVII.

Ut Ursicius et Valens, Ariani libellum pœnitentiæ Julio Romano pontifici obtulerint: et ut Nicænam fidem amplexi, cum Athanasio in gratiam redierint.

Cæterum alii quoque, tametsi ingenti erga Arianam religionem ardore essent, in illius tamen concessere sententiam: id quod et Ursicius (1) et Valens fecere, qui cum Theognido et aliis apud Mareotem fuere, ea quæ Ischyra dixerat, de contracto mystico poculo, et aliis rebus inquirentes. **742** Il priorie opinione mutata, Romam profecti sunt: atque ibi Julio episcopo libello pœnitentiæ oblato, victos se ab Athanasio esse sunt confessi,

(1) Ursicium alii Ursacium vocant, convenienti Hungarorum linguæ nomine, quasi Orsacum dicerent: Orsacus autem apud eos nobilis et genero-

Α ἀπεχθῶς πρὸς Ἀθανάσιον εἶχον, Μαξίμω, ὃς ἐν Τύρῃ πρότερον σύμφηρος τοῖς καθελούσι γεγεννημένοι, νῦν οὕτως ἰδίᾳ τὰ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐφηφίλειτο· ἐκύρου τε τὸ δόγμα, καὶ προθυμότατα ἐκοινωνεῖ. Ἄ δὲ ὑπὲρ αὐτοῦ ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις ἔγραψε σύνοδος τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Λιβύῃ καὶ αὐτῇ Ἀλεξανδρείᾳ πρεσβυτέροις καὶ διακόνις καὶ τῷ λοιπῷ λαῷ, οὕτως διεξήσαν· « Κατ' ἀξίαν τῶ τῶν ὁλων Θεῷ εὐχαριστεῖν οὐκ ἀρκοῦμεν, ἀγαπητοί, ἐφ' οἷς θαυμασίοις ἐποίησε πάντοτε· ἐποίησε δὲ καὶ νῦν μετὰ τῆς ὑμετέρας ἐκκλησίας, τὸν ποιμένα ὑμῶν καὶ κύριον καὶ συλλειτουργὸν ἡμῶν Ἀθανάσιον ἀποδοῦς ὑμῖν. Τίς γὰρ ἤλπισε ταῦτα ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν, ἃ νῦν ὑμεῖς ἔργῳ ἀπολαμβάνετε; Ἀλλὰ ἀληθῶς αἱ εὐχαὶ ὑμῶν εἰσηκούσθησαν παρὰ τῶ τῶν ὁλων Θεῷ, τῷ κηδομένῳ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, καὶ ἐπιδόντι ἡμῶν τὰ δάκρυα καὶ τοὺς ὀδυρμοὺς, καὶ διὰ τοῦτο τῶν δεήσεων ὑμῶν ἐπακούσεν. Ἦτε ἤρᾳ ὡς πρόβατα ἐσχυλμένα καὶ ἐρριμμένα, μὴ ἔχοντα ποιμένα· καὶ ὁ ἀληθινὸς ποιμὴν οὐρανόθεν, ὁ τῶν ἰδίων προβάτων κηδόμενος, ἀποδοῦς ὑμῖν ὃν ἐποθεῖτε. Ἰδοὺ γὰρ καὶ ἡμεῖς πάντα ὑπὲρ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης, πράττοντες, καὶ τῇ ὑμετέρᾳ συμπνέοντες ἀγάπῃ, προλαβόντες αὐτὸν ἡσπασάμεθα· καὶ κοινωνήσαντες δι' αὐτοῦ ὑμῖν, ταῦτα τῆς προσηύχης διαπραγμάμεθα, καὶ τὰς εὐχαριστηρίους ἡμῶν εὐχὰς· ἵν' εἰδῇτε τῷ συνδέσμῳ τῆς ἀγάπης πρὸς αὐτὸν καὶ ἡμεῖς ἠνωσθαι. Ὁφείλετε δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας τῶν θεωριεστατῶν βασιλέων εὐχεσθαι· οἵτινες καὶ αὐτοὶ γνόντες τὴν πόλιν ὁμῶν τὴν περὶ αὐτὸν, καὶ τὴν αὐτοῦ καθαρότητα, ἀποκαταστήσαι ὑμῖν αὐτὸν μετὰ πάσης τιμῆς κατήλθον. Ὑπὲρ οὖν δεξάμενοι αὐτὸν χερσὶ, καὶ τὰ ὀφειλομένα ὑπὲρ αὐτοῦ εὐχαριστηρίους εὐχὰς ἀναπέμψαι τῷ ταῦτα ὑμῖν χαρισάμενῳ Θεῷ, σπουδάσατε ὑπὲρ τοῦ διὰ παντὸς ὑμᾶς χαίρειν σὺν Θεῷ καὶ δοξάζειν τὸν Κύριον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. » Μαξίμω μὲν οὖν καὶ ἡ ἐν Παλαιστίνῃ σύνοδος τοιαῦτα ὑπὲρ Ἀθανασίου ἔγραφον.

gloria in sæcula sæculorum. » Hæc Maximus et

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΖ'.

Ὡς καὶ οἱ Ἀρειανοὶ Οὐρσίκιος καὶ Οὐάλης, βιβλίον μετανοίας δόντες Ἰουλίῳ τῷ Ρώμῃ, τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ἡσπασάντο, καὶ μετὰ Ἀθανασίου ἐσπείσαντο.

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἄλλοι, καίπερ διαπύριος πρὸς τὴν Ἀρειανικὴν θρησκείαν ἔχοντες, πρὸς τὴν ἐκείνου μετεβόλησαν δόξαν· ὅσα δὲ καὶ Οὐρσίκιος καὶ Οὐάλης πεπόνθασιν, οὗ σὺν τοῖς ἀμφὶ Θεογνιν ἐν τῷ Μαρσῳτῇ γενόμενοι τὰ εἰρημένα Ἰσχυρίωνι διαψηλαφήσαι περὶ τοῦ κατ'εργάτος μυστικοῦ ποτηρίου καὶ τῶν λοιπῶν, μεταθέμενοι τῆς προτέρας σπουδῆς, ἐς Ῥώμην ἀνέστησαν· καὶ Ἰουλίῳ τῷ ταύτης ἐπισκόπῳ βιβλίον μετανοίας δόν-

sus dicitur, sive nobilitas ipsa. Ursicii et Valentis pœnitentiæ libellus Julio episcopo Rom. oblatus.

τας, τὴν ἐπὶ Ἀθανασίῳ ἦταν ὁμολόγουν, καὶ τῷ ὁμοουσίῳ τοῦ λοιποῦ στοιχεῖν ἐπεκύρουν· καὶ αὐτῷ δὲ Ἀθανασίῳ γράφοντες, φιλοφρόνως κοινωνεῖν αὐτῷ ἔξουσιν· ὁ δὲ τὰ περιφανῶς εἰς μέγιστον καθίστατο θρίαμβον ὡς ἀδίκως οἱ ἐν Τύρῳ κατὰ Ἀθανασίου τὰς ψήφους ἐξήνεγκαν. Ἀ δὲ τῷ Ῥώμῃς ἔγραφον Ἰουλίῳ, ἦσαν ταῦτα· «Κυρίῳ μακαριωτάτῳ πάππῃ Ἰουλίῳ Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης. Ἐπειδὴ συνέστησεν ἡμᾶς, πολλὰ τε πρὸς τοῦτο καὶ δεινὰ περὶ Ἀθανασίου τοῦ ἐπισκόπου διὰ γραμμάτων ἡμῶν ὑποδεβληκέναι, γράμμασι τῆς σῆς χρηστότητος μεθευθενέας, τοῦ πράγματος χάριν περὶ οὗ ἐδηλώσαμεν, οὐκ ἔδυνάμην λόγον ἀποδοῦναι· ὁμολογοῦμεν παρὰ τῇ σῇ χρηστότητι, παρόντων τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν πάντων τῶν πρεσβυτέρων, ὅτι πάντα τὰ πρὸς τοῦτο ἐλθόντα εἰς τὰς ἀκοὰς ὑμῶν περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ προειρημένου Ἀθανασίου ψευδῇ καὶ πλαστᾷ ἐστί, πᾶσι τε δυνάμει ἀλλότρια αὐτοῦ τυγχάνει. Διὰ τοι τοῦτο ἡδέως ἀντιποιοῦμεθα τῆς κοινωνίας τοῦ προειρημένου Ἀθανασίου· μάλιστα οἱ ἡ θεοσεβεία σου κατὰ τὴν ἐμφυτον αὐτῆς καλοκαρδίαν τῇ πλάνῃ ἡμῶν συγγνώμῃ κατηξίωσε δοῦναι. Ὁμολογοῦμεν καὶ τοῦτο, ὅτι ἐάν ποτε ἡμᾶς οἱ ἀνατολικοὶ θελήσωσιν, ἢ καὶ αὐτὸς Ἀθανάσιος κακοτρόπως περὶ τοῦτο εἰς κρίσιν καλέσαι, μὴ ἀπέρχεσθαι παρὰ γνώμην τῆς σῆς διαθέσεως. Τὸν δὲ αἰρετικὸν Ἀρειον καὶ τοὺς ὑπερασπίζοντας αὐτοῦ, τοὺς λέγοντας, «Ὦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς, καὶ οἱ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ὁ Χριστὸς ἐστί, καὶ τοὺς ἀρνούμενους τὸν Χριστὸν Θεὸν εἶναι, καὶ Υἱὸν Θεοῦ πρὸ αἰώνων, καθὼς καὶ ἐν τῷ προτέρῳ λιθέλλῳ ἐαυτῶν ἐν τῇ Μεδιολάνῳ ἐπιδεδώκαμεν, καὶ νῦν ἀναθεματίζομεν. Ταῦτα ἐκ τῇ χειρὶ αὐτῶν γράψαντες, ὁμολογοῦμεν πάλιν ὅτι τὴν Ἀρειανικὴν αἵρεσιν, καθὰ προείπομεν, καὶ τοὺς ταύτης αὐθέντας κατακρίναμεν εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐγὼ Οὐρσάκιος τῇ ὁμολογίᾳ μου ταύτῃ παρὼν, ὑπέγραφα· ὡσαύτως δὲ καὶ Οὐάλης. » Ταῦτα μὲν πρὸς Ἰουλίον· ἃ δὲ καὶ Ἀθανασίῳ ἔπεμπον ἐν τούτοις ἦσαν· «Κυρίῳ ἀδελφῷ Ἀθανασίῳ ἐπισκόπῳ Οὐρσάκιος καὶ Οὐάλης ἐπισκοποι. Ἀφορμὴν εὐρόντες διὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συμπαρεσβυτέρου ἡμῶν Μουσαίου, ἐρχομένου πρὸς τὴν σὴν ἀγάπην, ἀδελφὰ ἀγαπητὲ, διὰ τοῦτό σε καὶ πάνυ προσαγορεύομεν ἀπὸ τῆς Ἀκυλίας· καὶ εὐχόμεθα σε ὑγιαίνοντα τὰ γράμματα τὰ ἡμέτερα ἀναγνῶναι. Δώσεις γὰρ ἡμῖν θαρρεῖν, ἐάν καὶ σὺ ἐν τῷ γράφειν ἀποδῇς ἡμῖν τὴν ἀμοιβήν. Γίνωσκε γὰρ ἡμᾶς εἰρήνην ἔχειν μετὰ σοῦ καὶ κοινωνίαν ἐκκλησιαστικὴν. Καὶ τούτων γνώρισμα ἡ διὰ τούτων τῶν γραμμάτων προσηγορία. » Τὰ μὲν οὖν κατὰ Ἀθανάσιον ἐν τούτοις ἦσαν· καὶ οὕτως ἐξ ἑσπέρας εἰς τὴν πρὸς Ἐὼ ἀρχομένην ἐπανελθὼν κατ' Αἴγυπτον, εἰς ἐκκλησίαν διεΐπεν. Ὡσαύτως δὲ καὶ Παῦλος, καὶ Μάρκελλος, Ἀσκληπᾶς τε καὶ Λούκιος, τοὺς ἰδίους τόπους ἀπέλαβον.

A simulque in posterum se τῷ ὁμοουσίῳ, consubstantiali, assensuros esse receperunt. Ad ipsum etiam Athanasium scribentes, benigne se cum eo communicaturos esse significarunt. Quæ sane res publicitus in maximum evasit veluti triumphum et documentum certum, iniquas esse Tyri dictas latasque in Athanasium sententias. Ad Julium episcopum Romanum quæ scripserant, hæc fuere: «Beatissimo domino papæ Julio, Ursicius et Valens: Quandoquidem antehac multa et gravia de Athanasio episcopo scriptis nostris nos constat suggessisse, neque bonitatis tuæ litteris in sententiam aliam traductos: negotio eo de quo ad te scripsimus impeditos, rationem eorum reddere potuisse: idcirco præsentibus nunc fratribus nostris presbyteris omnibus apud humanitatem tuam profitemur omnia quæcunque antea de nomine, quem diximus, Athanasii ad aures vestras pervenire, falsa et conficta, modisque omnibus aliena ab eo esse. Quapropter communionem ejus cupide affectamus, præcipue cum pietas tua, pro insita sibi integritate, gratiam nobis erroris facere est dignata. Profitemur et illud, si quando Orientales maligne, aut ipse etiam Athanasius, nos de hac re in jus vocare voluerint, nos præter animi tui sententiam eo non ituros. Arium autem hæreticum, ejusque defensores, qui dicunt, fuit aliquando tempus cum non fuit Filius: et, Christum ex non existente esse: et, qui Christum Deum esse et Filium Dei ante sæcula negant, sicuti et in priore libello nostro Mediolani oblato, ita nunc quoque anathemate mactamus. Hæc autem manuum nostrarum subscriptione adnotantes, iterum iterumque profitemur, nos, quemadmodum modo diximus, Arianam hæresim et auctores ejus damnare in sæculum. Ego Ursacius professioni huic, meæ præsens subscripsi: itidem vero et Valens. » Hæc quidem ad Julium. Quæ vero ad Athanasium scripsere, sic habebant: «Domino fratri Athanasio episcopo, Ursacius et Valens episcopi: Occasionem per fratrem et compresbyterum nostrum Musæum, 743 qui ad dilectionem tuam proficiscitur, frater dilecte, nacti, compellandum te ex ipsa Aquileia duximus: optantes, ut salvus litteras nostras legas. D Addes autem nobis fiduciam, si tu quoque scribendo nobis responderis. Scito namque nos pacem tecum habere, et ecclesiasticam tecum communicare conjunctionem. Indicium earum rerum est litterarum nostrarum isthæc compellatio. » Res Athanasii ita se habuere. Et sic ille ex Occidente in Orientales partes reversus, ecclesias in Ægypto rursus gubernavit. Itidem vero et Paulus et Marcellus, et Asclepas, et Lucius, sedes suas recepere.

CAPUT XXVIII.

A

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΗ'.

Ut eo tempore res quoque publica male habuerit : et de Saporis Persarum regis contra Nisibin expeditione : et de occidentalibus tyrannis Magnentio, Britanione aliisque qui post mortem Constantis Caesaris exstiterē.

Ea tempestate et res publicæ laborarunt. Ex tribus enim Constantini filiis (1), qui nati minimus, patri cognominis erat, a ducibus Constantis fratris trucidatus fuerat, non iubente illo quidem, sed nec prohibente etiam : sicuti a nobis supra est dictum. Illud quoque non omittendum videtur, una cum Constantini, post mortem ejus, filiis, imperasse patri suo cognomine Dalmatium Cæsarem, prosperrima indole patris persimilem juvenem, sed cum brevi jugulatum esse a militibus, Constantio sinente potius quam iubente. Deinde minus quoque feliciter Constantio res in Oriente successere (2) : maxima namque a Persis expeditione suscepta, perinde atque nox quædam confertim Romanis offusa esset, victoria vere ad Persas inclinavit : cum Athanasius etiam variis casibus jactatus, et de consubstantiali adversus eum bellum est excitatum. Nisibim, quæ etiam Antiochia Mygdoniæ a quibusdam dicitur, Sapo- res ad dies septuaginta oppugnavit, tormentis per circuitum dispositis, vallo in magnam altitudinem excitato, omni genere armorum bellicarumque ad expugnandas urbes comparatarum machinarum emissis, fossisque et aggeribus ductis. Ut autem res omnes expertus nihil egit, fluviū Mygdonium (ita enim dicitur, qui mediam secat urbem) longius a muro aggeribus ex utraque parte præ altis, qui undas cohiberent, constructis inhibuit, et de repente quasi tormentum quoddam mœnibus immisit. Atque illa quod vim et impetum undarum non sustinerent, in parte utraque meatum illi præbentia, cessare atque concidere. **744** Persa autem in spem urbis potiundæ erectus, postridie lutosus aquisque locis exsiccatis, ad muri qui conciderat, partes cum copiis omnibus accedens, mœnia ipsa ita ut antea fuerant, restaurata vidit. Urbis namque episcopus Jacobus, divinæ sortis minime expers, oratione celeriter ea restituit. Et accedentes præterea ad ea Persas, quæ in conspectum non caderent, depulit telis. Quod Sapo- res cernens, consternatus obstupuit. Et quod circa murum virum splendido regioque cultu ornatum vidisset, Constantium eum esse arbitrans, cædem eis minatus est, qui eum non adessee renuntiaverant. Ubi vero illi vera esse quæ dixissent, Constantium scilicet Antiochiæ esse, confirmarunt, agnovit visionis ejus prodigium, Deumque res Romanas propugnare dixit. Eaque de re ad iram prolapsus, in aerem tela, vulneraturum se esse eum qui

(1) De Constantini tribus filiis ita scribit Eutrop lib. xxi : *Constantinum primum filium decennali suo transalpinis gentibus præfecit. Constantium secundum, vicennali in Orientem misit. Constanti nati minimo tricennalibus Illyricam, Italiam*

Ἵτι καὶ τὰ κοινὰ τότε κακῶς εἶχε· καὶ περὶ τῆς εἰς Νισίβιν ἐκστρατείας Σαπώρου τοῦ Περσῶν βασιλέως· καὶ περὶ τῶν κατὰ τὴν ἑσπέραν τυραννῶν, Μαγνεντίου καὶ Βρετανίωρος, καὶ ἄλλων μετὰ μόρον Κώνστα τοῦ Κασσαροῦ.

Κατ' εἰκοὴν δὲ καιροῦ καὶ τὰ κοινὰ κακῶς ἔπρα-
τον. Τριῶν γὰρ παίδων ὄντων τῷ Κωνσταντίνῳ, ὁ
μὲν νεώτερος καὶ ὁμώνυμος τῷ πατρὶ πρὸς τῶν τοῦ
ἀδελφοῦ Κώνστα στρατιωτῶν κτείννυται, οὐ κελεύ-
σαντος τὴν σφαγὴν, ἀλλὰ μὴδὲ κωλύσαντος· μετὰ δὲ
τοῦτο οὐκ εὐτυχῶς τὰ κατὰ τὴν Ἑω εἶχον τῷ Κω-
νσταντίνῳ, μεγίστης ἐφόδου ἐκ Περσῶν κινήσεως.
Οἷα γὰρ τινος νυκτὸς ἀθρόον Ῥωμαίοις ἐπιχυθεί-
ση, τὰ τῆς νίκης Πέρσαις ἐγένετο· ὁπνίκα τὰ κατ'
Ἀθανάσιον καὶ ὁ περὶ τοῦ ὁμοουσίου ἀνεῖρητιζέτο
πόλεμος. Ἐν μέντοι Νισιδίδι τῆς Ἀντιοχείας Σα-
δώριος γεγωνῶς, πολιορκεῖν ἐπειράτο ἐπὶ ἐδομη-
κοστὴν ἡμέραν, τὰς μηχανὰς περισταῖς κύκλῳ καὶ
χώματι εἰς ὕψος μέγα ἐγείρων, καὶ τὰς ἐλεπόλεις
ἀφελὲς, τάφρους τε ὑπορύσσων καὶ χαρὰς ὥματα. Ὡς
δὲ πάντα πράττων οὐδὲν ἤνυσεν, τὸν μέσον τέμνοντα
ποταμὸν τὴν πόλιν, ὃς Μυγδόνιος λέγεται, πόρρω-
θεν ἐπισχόν, καὶ ἐκατέρωθεν τάφροις τισὶν ὑψηλοῖς
περιφράδας τὸ βεῦμα, ἐξάπινα οἷα τινα μηχανὴν
κατὰ τοῦ τείχους ἔφει. Τὸ δὲ τὴν ῥύμην μὴ ἀντι-
σχόν, ἐξῆλθε καὶ κατέπεσεν ἐκατέρωθεν, διέξοδον
τῷ ὕδατι δεδωκός. Ἐν ἐλπίσει δ' ὁ Πέρσης γενόμε-
νος τὴν πόλιν εἰλεῖν, καὶ τῇ ὑστεραίᾳ μετὰ τὸ ἀναν-
θῆναι τὸ τέλμα, διὰ τῶν καταπεπτωκότων μερῶν
πανσρατὶ ἐλθὼν, ὁρᾷ τὸ τεῖχος οἷον περὶ τὸ πρότε-
ρον ἦν. Ὁ γὰρ τῆς πόλεως ἐπισκοπος τηνικαῦτα
Ἰάκωθος, θείας μοίρας μὴ ἀμοιρῶν, εὐχῇ ὅσπτον
τὸ τεῖχος ἀνίστη· καὶ τοὺς Πέρτας λόντας ἀοράτοις
ἐξήλαυνε βέλεσι. Σαδώριος δ' ἀθρήσας, ἐν ἐκπλή-
ξει ἦν διὰ ταῦτα· καὶ ὅτι ἀνδρὰ περὶ τὸ τεῖχος ἑώρα
βασιλικῇ περιηριθισμένον ἀθρότητι. Νομίσας δ' εἶναι
Κωνσταντίον, θάνατον ἠσπλάγχε τοῖς μὴ παρείναι
τοῦτον ἀπηγγελάσιν. Ἰσχυρίζομένων δὲ ἐκείνων
ἀληθὲς εἶναι τὰ παρ' αὐτῶν εἰρημένα, καὶ τὸν Κω-
νσταντίον ἐν Ἀντιοχείᾳ διάγειν εἰρηκότιον, ἐπέγνω
τῆς ὀφείας μηνύματα, καὶ τὸν Θεὸν ἔλεγε τῶν Ῥω-
μαίων ὑπερμαχεῖν. Ἐφ' ᾧ δυσχεράνας, εἰς ἀέρα
βέλη ἔφει, πληξάς τὸν ἀσώματον ὁ δαίμων οἰηθεὶς.
Ἐφραῖμ δ' ὁ παρὰ Σύροις ἀριστος γενόμενος συγ-
γραφεὺς, ἀνιών τὸ τεῖχος, καὶ τὸ μυρίανδρον ἐκεῖ οὐ
στῆρος ἰδὼν, εἶδε τοῦ Ἰακώθου, οὕτω γὰρ ὁ ἐπί-
σκοπος ὠνομάζετο, κνίπας ἐπιπέμπειν τοῖς Πέρσαις
καὶ κώνωπα· ὥς ἂν καὶ διὰ τῶν σμικρῶν ζωφύλων
γνώσι Πέρσαι, ὥς μέγας σφίσι Θεὸς ἐπαρκεῖ. Καὶ
δὴ ἅμα τῇ εὐχῇ στρατὸς διαέρις νεφῶν δίκην τὰ
ζωφύλα αὐτοῖς ἀθρόον ἐφίπτατο· καὶ ταῖς τῶν ἐλε-
φάντων προνομαιαῖς αὐλῶν δίκην ἡωρημέναις τῶν
τε ἱππῶν καὶ ἄλλων ζώων ταῖς τε ὥσιν καὶ ραῖν
εἰσέρρεον. Οἱ δὲ τῶν ζωφύλων μὴ φέροντες τὴν ἐπι-

et Africam provincias dedit.

(2) Nocturna siquidem pugna inter Romanos et Persas in collimitio commissa : firmiores ad breve tempus res Persarum sunt visæ. (Socrat. lib. I, cap. 25.)

θεσιν, ἀτάκτῳ ῥύμῃ θέοντες συνεχέοντο, καὶ κατέ-
πιπτον ἀκόσμως ἀποδιδράσκοντες. Σαδῳρίος δ' ἐκ
μικρῶν τὴν μεγάλην Θεοῦ συμμαχίαν μεμαθηκώς,
καὶ πολλὰ δράσας τῇ τοιαύτῃ στρατείᾳ, ὁμῶς αλ-
σχύνῃς ἐμπλεῖς· ἐκείθεν ἀνέστρεφεν, ἑαυτῷ μᾶλλον
οὐ νίκη, ἀλλ' ἤτταν πραγματευσάμενος. Ἐν δὲ
τῷ πρὸς Ἑὼ Περσικῷ πολέμῳ διατρίβοντι Κωνσταν-
τίῳ, Μαγνέντιος ἐν Ἑσπέρᾳ τύραννος ἤρθη· ὃς δὲ
τὸν βασιλεῖα Κώνσταντα ἐκ συσκευῆς ἀναίρει περὶ
Γαλατίαν, καὶ τὴν ὑπ' αὐτῷ ἀρχομένην ὑφ' ἑαυτοῦ
ποιεῖται. Δι' οὗ ἐμφύλιος μάχη συνέστατο. Τοῦ δὲ
τῇ ἀκρατον ῥύμῃν δέσασσα Κωνσταντία τοῦ κρα-
τούντος ἡ ἀδελφὴ, Βρετανίῳ τὸν βασιλικὸν περι-
εῖθι στέφανον, καὶ ἀνθίστασθαι τῷ τυράννῳ ἐκέ-
λευεν. Ὁ μαθὼν ὁ Κωνσταντίος, καὶ τὸ βασιλικὸν
διάδημα ἐπεμπεν. Ἀλλὰ καὶ οὗτος ἐνηθύνθεις τῇ
ἀρχῇ, τύραννος ἐν Σιρμίῳ καθίστατο. Ναὶ μὴν καὶ
κατὰ Ῥώμην παραχρῆ οὐ μετρία προσῆν, Νεπωτια-
νοῦ, ὃς ἀδελφιδεύς ἦν Κωνσταντίου τοῦ βασιλεύ-
σαντος, τῆς ἐκεῖσε ἀντιποιουμένου ἀρχῆς, οὐκ
ἀγενεὶ νεολαίας ἐκ δορυφόρων μονομάχων στρατιὰν
ἐπισυρομένου. Ἀλλὰ τοῦτον μὲν οὐκ ἐπὶ πολὺ κρα-
τήσαντα οἱ περὶ Μαγνέντιον ἔκτεινον. Μαγνέντιος
δὲ τὰ πρὸς δυσὶν ἅπαντα δῆῳν οὐκ ἀνλεῖ· οὕτως ἐν
βραχεὶ τῷ χρόνῳ τοσαῦτα συνεβρύη κακά. Ἔτος τέ-
ταρτον δ' ἦν μετὰ τὰ ἐν Σαρδικῇ τῇ ἐκκλησίᾳ γενό-
μενα. Κωνσταντίος δὲ αὐτοκράτωρ κατὰ τὴν Ἑφῶν
δειχθεὶς, καὶ τὸ τῆς ἐσπέρας κράτος περιζώσασθαι
ἐσπευδε· καὶ πρὸς τὸν τῶν ἐσπερίων τυράννων καθ-
ωπλίζετο πόλεμον. Τότε δ' Ἀθανάσιος καὶ σύνοδον

A corpore caret, ratus, miser conjecit. Ephraim
autem, qui apud Syros optimus fuit scriptor,
muro conscenso, ubi innumerabilem illam hostium
multitudinem vidit, Jacobum qui tum ibi, ut
dictum est, episcopum aëbat, rogavit, ut cyniphes
et culices Persis immitteret: quibus illi, etiam
per minima animalia Deum eis abunde auxilium
ferre, cognoscerent. Et ecce, simul cum ipsa pre-
catione, animalculorum aereus exercitus nubis
instar confertim in illos involat, et in elephantor-
um proboscides, quæ veluti tibiæ directæ emine-
bant, equorumque et aliorum jumentorum aures
et nares irrui. Illi vero animalculorum eorum
non ferentes congressum, nullo servato ordine,
cum impetu discurrentes miscentur, fugientesque
turpiter concidunt. At Saporex ex rebus minimis
maximo Dei subsidio cognito, cum multa per eam
expeditionem tentasset, cum probo tamen et
ignominia inde discessit, clade sibi ipsi potius
quam victoria parta. Constantius autem bello Per-
sico in Oriente occupato, Magnentius in Occi-
dente tyrannidem arripuit, qui imperatorem Con-
stantem apud Gallias per insidias interemit, im-
periumque illius sibi subdidit. Unde civilis belli
causa exstitit. Hujus namque impotentem animum
verita imperatoris soror Constantia (1), Britan-
nioni imperiale imposuit diadema, eumque ad-
versus tyrannum ducere jussit. Quod ubi Constans
cognovit, et ipse imperatoris insignia eidem
misit (2). Sed et hic imperandi libidine corruptus,
in tyrannidem apud Sirmium erupit. 745 Romæ
quoque non mediocris tumultus fuit, quod Nepotian-
us, Eutropiæ Constantii sororis filius, imperium

sibi in urbe vindicans, fortem ex gladiatoribus satellitibus exercitum contraxerat. Eum tamen non
diu rerum potitum, Magnentius (3) necavit: qui loca omnia in ipso Occidente vastare non inter-
misit. Tantum brevi tempore malorum est accumulatum. Erat is quartus a Sardicensi synodo
annus. Constantius porro, qui Orienti imperator declaratus fuerat, Occidentem quoque potestati
sue subdicere contendit, bellumque adversus tyrannum, qui ibi grassabatur, adornavit. Eo tem-
pore Athanasius episcoporum Ægyptiorum synodum Alexandriæ coegit: in qua quæ de eo vel
Sardice vel in Palæstina decreta essent, comprobarentur atque confirmarentur.

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ.

Ὡς πάλιν τῶν Ἀρσιανῶν ἐπιθέσειν οἱ περὶ
Ἀθουάσιον ἐξηλύοντο, καὶ αὐτὸς φυγὴν ἐχρή-
σατο· καὶ ὡς πάλιν Γεώργιος κατήχθη εἰς
Ἀλεξάνδρειαν, καὶ μυρία κακὰ Ἀλεξανδρεῦσιν
ἐπήγαγεν· ὡς ἐν τῷ περὶ φυγῆς λόγῳ ἱστορή-
σεν Ἀθουάσιος.

Βασιλεὺς δὲ ταῖς τῆς ἀντιπάλου αἰρέσεως ὑποθέ-
σεσιν ἐτραπέει, διάστροφος τὴν γνώμην ἐγένετο·
ὕπνετο γὰρ ὡς εἴη Ἀγυπτον καὶ Λιβύην συγγέων
αὐτοῖς ὁ Ἀθανάσιος. Προσελθόντός γε μὴν καὶ τὸ
μὴ ἐπὶ ταῖς καθηκουσάσαις αὐτῷ παροικίαις χειρο-
τονίας ποιῆσαι· καὶ τὸ μέγιστον, ὡς ὅτι οὗτος αὐτῷ

CAPUT XXIX.

Ut rursum Arrianorum opera Athanasius sit expulsus,
ipseque se fugæ commiserit: et ut denuo Georgius
Alexandriam sit perductus, Alexandrinisque infi-
nita mala conciliarit: quemadmodum ea de re
in oratione de fuga sua Athanasius scriptum re-
liquit.

Imperator autem adversantis sectæ importuna
solicitatione transversim actus, priorem mutavit
sententiam. Suggesterant enim ei, Athanasium
rursum Ægyptum et Libyam turbare. Addiderant
etiam, in paræciis quæ jurisdictionis ejus non
essent, episcopos et presbyteros designasse. Et

(1) Ad Illyricum autem Sirmii a militibus alius
tyrannus lectus, nomen illi erat Britannionis. (So-
crat. ubi supra.)

(2) Veniam petenti facile dedit. (Egnat.)

(3) Constans, ad delicias delapsus, Magnentii,
qui comes ordinum Augustæ, Germaniæ urbis,

erat, insidiis, haud longe ab Hispaniis, in oppido
Helenæ, occisus est. Eutrop., qui Augustam, Au-
gustodunum nominat: — Nepotianum die vicesimo
octavo Magnentius oppressit: et caput ejus hastæ
infixum, in urbe circulatum est. Idem.

quod omnium maximum foret, ipsum quoque fratrem Constantem ad inimicitias adversus eum concitasse. Quibus criminibus apud Constantium, ut qui Euripus esset, effecere, ut quæ Sardicæ constituta fuerant prorsus aboleret, et eos qui per eam synodum restituti fuerant episcopi, exigi juberet. Ita factum, ut Marcello dejecto, Basilius Ancyram Galatiæ sit reductus, et Orestiadis episcopus, Lucius, vinctus in carcere interierit: Paulus vero Constantinopolitanus perpetuo exsilio multatus, in oppidum quoddam Armeniæ in solitudine situm, Cucusum nomine, deportatus sit: ubi laqueo strangulatus, Macedonianorum opera periit. **746** Tantum autem calumnia Athanasio apud imperatorem intentata valuit, ut is quemdam submisserit, qui capiti illi ubicunque reperto amputaret: et cum eo Theodulo itidem, et Olympio, ecclesiarum quarumdam in Thracia episcopis. Quam rem ubi Athanasius præsentit, minis illius cedens, fuga vitæ suæ consuluit. Quam deinde fugam Ariani sunt calumniati, et maxime Narcissus Neroniæ Ciliciæ episcopus, et Leontius Laodicensis, tum autem Antiochenus episcopus. De quo Athanasius dicit, presbyterum eum ministerio, quod seipsum castravit, motum esse. Nam is puellæ cuidam Eustoliæ venustæ mulierculæ cohabitans, cum invalescentem eam ob causam foedam suspicionem abolere studeret, seipsum castravit, ut libere deinde cum ea esse posset. Cæterum ne eo quidem facinore suspicionem sustulit. Nam eam ob rem tum illi dignitas adempta: postea autem Constantii opera, Laodicensi primum, deinde etiam post Deo invisum Stephanum, qui placito post Euphronium successerat, Antiochenæ præfectus est ecclesiæ. Verum enimvero post Athanasii quæ dicta est fugam Georgius in locum ejus surrogatus, ecclesias Ægyptias male tractavit. Quæ autem is commiserit, ea ex Athanasii verbis, qui eis rebus interfuit, easque pertulit, rectius intelligentur. Nam in Apologetico libro, quem *De fuga* inscripsit, defensionem adversus eos qui eum carperant instituens, mentionem quoque eorum quæ tum ibi acta essent facit, et hisce utitur verbis: « In Alexandriam rursus irruerunt, qui nos ut occiderent inquirebant. Et facta sunt posteriora, deteriora prioribus. Subito enim milites ecclesiam circumvallarunt, et pro precatione bellum institutum. Deinde Quadragesima ipsa, qui ab eis e Cappadocia missus fuerat Georgius ingressus, clades, pravos conatus, quos ab illis didicerat, adauxit etiam. Post Paschæ hebdomadam virgines in vincula conjiciebantur, episcopi a militibus vincti ducebantur: pupillorum et viduarum domus et panes diripiebantur, impetus in ædes fie-

ἐκπολεμήσας ζῶντα τὸν ἀδελφόν. Καὶ πείσαντες τοῖς τοιοῦτοις Εὐρύπῳ ὄντα, τὰ ἐν Σαρδικῇ γεγενημένα ἀνέτρεπε, καὶ τοὺς δι' ἐκείνης ὅσοι τῶν ἐπισκόπων καθόδῳ ἐτυχον ἐκέλευεν ἐξελαύνεσθαι. Ἀμέλει καὶ Μαρκελλοῦ ἐκδηθέντος, Βασίλειος τῆς Ἀγκυρογαλατίας προέστατο αὐθις. Ὁ δὲ τῆς Ὀρεστιάδος Λούκιος σιδηροδεσμῶτης ἐν εἰρκτῇ διεφθάρη. Παῦλος, δὲ ὁ τῆς Κωνσταντίνου ἀτίδῃ ἐζημιούτο φυγῇ κατὰ τὴν τῆς Ἀρμενίας πόλιν, ἐν ἐσχατίᾳ που κειμένην. Κουκουσὸν αὐτὴν ὀνομάζουσιν. Ἐνθα βρόχῳ τῷ δι' ἀγκῶνης ἐφθάρη παρὰ τῶν τὰ Μακεδονίῳ φρονούντων. Τοσοῦτον δ' αἱ καὶ Ἀθανασίου διαβολαὶ ἐσχον τὸ κράτος, ὥς καὶ τινα πέμπειν ἀφαιρεῖν ἐκείνῳ τὴν κεφαλὴν, ὅπου δὴ καὶ εὐρίσκειτο. σὺν αὐτῷ δὲ καὶ Θεοδούλου, καὶ Ὀλύμπιον, ἐκκλησιῶν τινῶν προϊσταμένους· ἐν Θράκῃ. Τῶν δὲ προαισθημένων τὰ ἐκ βασιλείας, τὴν ἀπειλὴν ἐκφυγεῖν, καὶ τὸ ζῆν πραγματεύεσθαι. Ἦν δὲ τὰ φυγὴν αὐτοῦ οἱ ἐξ Ἀρείου διαβάλλοντες ᾔσαν· καὶ μᾶλλον Νάρκιστος ὁ Νερωνιάδος ἐπίσκοπος, καὶ Λεόντιος ὁ Λαοδικεὺς, τὴνικαῦτα δὲ τῇ· ἐν Ἀντιοχείᾳ προσετώς ἐκκλησίας· περὶ οὗ φησιν Ἀθανάσιος, ὅτι πρεσβύτερος ὢν, ἐξίστη τῆς λειτουργίας· ἐκτομίαν γενόμενός αὐτοῦργός. Παιδεία γὰρ τινι προσεδρεύων ὥρατα, Εὐστολία δὲ ἦν ἐκείνη τὸ ὄνομα, ἐπεὶ τὴν ἀναφουμένην αἰσχρὰν ὑπόνοιαν διὰ σπουδῆς ἐποιεῖτο περιελεῖν, ἀπέτεμεν ἑαυτὴν ἰν' ἐξῆς ἀδεῶς διατρίβειν αὐτῇ. Πλὴν καὶ τότῳ δράσας, οὐκ ἀπενίφηται τὴν ὑπόνοιαν· διὰ τοῦτο τότε μὲν τῆς ἀξίας καθήρηται· σπουδῇ δὲ Κωνσταντίῳ Λαοδικεῖας, ἔπειτα δὲ καὶ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ παροικίας προέστη μετὰ τὸν θεομιστῇ Στέφανον, ὃς τὸν Πλάκητον διεδέξατο μετὰ τὴν Εὐφρόνιον. Ἀθανασίου δὲ φυγόντος, ὥς εἴρηται, Γεώργιος· εἰσιὼν αὐθις, κακῶς ἐποίησε τὰς ἀνὰ τὴν Αἴγυπτον ἐκκλησίας. Ὅποια δὲ διεπράττετο, ἀμεινον τῆς φωνῆς ἐπακοῦσαι Ἀθανασίου, παρόντος τε ὅμα καὶ παπονθότος. Ἐν γὰρ τῷ *Περὶ τῆς φυγῆς* αὐτοῦ ἐπιγεγραμμένῳ, τὴν ἀπολογίαν πρὸς τοὺς ἐν μέμψει ποιομένους διεξίω, μνείαν τε καὶ τῶν τότε γενομένων ποιοῦμενος, τάδε κατὰ ῥῆμα διεξείσιν· « Καὶ γάρ εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐπεφύησαν ζητοῦντες πάλιν ἡμᾶς ἀποκτείνειν· καὶ γέγονε τὰ ὕστερα χεῖρονα τῶν πρώτων. Στρατιώται γὰρ ἐξαίφνης τὴν ἐκκλησίαν ἐκύκλωσαν, καὶ τὰ πολέμων ἀντὶ εὐχῶν ἐγένετο. Εἶτα εἰσελθὼν τῇ Τεσσαρακοστῇ ὁ παρ' αὐτῶν ἀποσταλὲς ἐκ Καππαδοκίας Γεώργιος, ἡδὲ σεν ἂ παρ' αὐτῶν μεμάθηκε κακά. Μετὰ τὰ ἑβδομα τοῦ Πάσχα παρθένοι εἰς δεσμωτήριον ἐβάλλοντο· ἐπίσκοποι ἦγοντο ὑπὸ στρατιωτῶν δεδεμένοι· ὀρφνῶν καὶ χερῶν ἡρπάζοντο οἰκίαι τε καὶ ἄρτοι. Ἐσθδοὶ κατὰ τῶν οἰκιῶν ἐγένοντο, καὶ νυκτὸς οἱ Χριστιανοὶ κατεφέροντο· ἀπεσφραγίσθησαν οἰκίαι· καὶ ἀδελφοὶ κληρικῶν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν ἐκινδύνουν. Καὶ δεινὰ μὲν ταῦτα· δεινότερα δὲ τὰ μετὰ ταῦτα

(1) Hic supra cap. 8. Eod. Adrianopolis episcopus fuisse dictus est. Sicuti et apud Socrat. lib. ii, c. 26. Orestiam autem sive Orestiadem urbem esse dicunt supra Macedoniam in eminenti monte sitam in Orestis. Orestas enim populos nominat Plin.

lib. iv, cap. 10. Patria hæc fuit Ptolemæi Lagi. Eadem videtur dicta esse Adria colonia Romana Adriani patriæ, quam is postea amplificavit, et Adrianopolim vocavit.

τετολημένα· τῇ γὰρ ἐβδομάδι μετὰ τὴν ἀγίαν Πεντηκοστὴν ὁ λαὸς νηστεύσας, ἐξῆλθε παρὰ τὸ κοιμητήριον εὐξασθαι, διὰ τὸ πάντας ἀποστρέφειν τὴν πρὸς Γεώργιον κοινωνίαν. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὁ παμπόνηρος αὐτὸς, παροξύνει τὸν στρατηλάτην Σεβαστιανὸν Μανιχαῖον ὄντα· καὶ λοιπὸν αὐτὸς μετὰ πλήθους στρατιωτῶν, ὅπλα καὶ ξίφη γυμνά καὶ τόξα καὶ βέλη φερόντων, ὤρμησεν ἐν αὐτῇ τῇ Κυριακῇ κατὰ τῶν λαῶν. Καὶ ὁλίγους εὐρὼν εὐχομένους (οἱ γὰρ πλείστοι λοιπὸν διὰ τὴν ὥραν ἀναχωρήσαντες ἔτυχον), τοιαῦτα εἰργάσαντο, οἷα παρ' αὐτῶν ἔπρεπε πράττειναι. Πυρκαϊὰν γὰρ ἄψας, καὶ στήσας παρθένους παρὰ τὸ πῦρ, ἠνάγκαζε λέγειν αὐτὰς τῆς Ἀρεῖου πίστεως εἶναι. Ὡς δὲ νικήσας αὐτὰς ἔβλεπε καὶ μὴ φρονιζούσας τοῦ πυρὸς, γυμνώσας λοιπὸν, οὕτω κατέκοψεν αὐτὰς εἰς τὰ πρόσ-
ωπα, ὡς μετὰ χρόνον μόγις ἐπιγινωσθῆναι. Ἀνδρας τε κρατήσας τεσσαράκοντα, καινοτέρῳ τρόπῳ κατέκοψε. Ῥάβδους γὰρ τὰς ἀπὸ τῶν φοινίκων εὐθὺς τεμνὼν, ἐν αὐταῖς ἐχούσαις ἔτι τοὺς σκόλοπας, τὰ νῦτα τοῦτων οὕτως ἐξέδειρεν, ὥς τινὰς μὲν πολλάκις χειρουργηθῆναι διὰ τοὺς ἀποπαγέντας ἐν αὐτοῖς σκόλοπας· τινὰς δὲ καὶ μὴ φέροντας ἀποθανεῖν. Πάντας μὲν οὖν τοὺς περιλειφθέντας ἀθρόως καὶ τὰς παρθένους ἐξώρισεν εἰς τὴν μεγάλην Ὀάσιν. Τὰ δὲ σώματα τῶν τετελευτηκότων οὐδὲ τοῖς ἰδίοις κατὰ τὴν ἀρχὴν ἀποδοθῆναι συνεχώρησαν· ἀλλ' ἔκρυψαν ὡς ἡθέλησαν ἄταφα λιπόντες, ὑπὲρ τοῦ θάψαι αὐτοὺς λανθάνειν τὴν τοσαύτην ὁμότητα. Πράττουσι δὲ τοῦτο, πεπλανημένοι τῇ διανοίᾳ οἱ πειράφρονες. Τῶν γὰρ οἰκείων τῶν τετελευτηκότων, χαίροντων μὲν διὰ τὴν ὁμολογίαν, θρηγνούντων δὲ διὰ τὰ σώματα, μείζον ἐξηχείτο κατ' αὐτῶν ὁ τῆς ἀσεβείας καὶ ὁμότητος ἑλεγχος. Καὶ γὰρ εὐθὺς ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Λιβύων ἐξώρισαν μὲν ἐπισκόπους Ἀμμώνιον, Θμουῖν, Γάτιον, Φίλωνα, Ἐρμῆν, Πλήνιον, Ψενόσιριν, Νιλάμμωνα, Ἀγάθωνα, Ἀνάγαμφον, Ἀμμώνιον ἕτερον, Μάρκον, Δρακόντιον, Ἀδελφίον, Ἀθηνόδορον, καὶ πρεσβυτέρους, Ἱέρακα καὶ Διόσκορον. Καὶ οὕτω πικρῶς ἤλασαν αὐτοὺς, ὥς τινὰς μὲν αὐτῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς, τινὰς δὲ ἐν αὐτῇ τῇ ἐξορισμῷ ἀποθανεῖν. Ἐφυγάδευσαν δὲ ἐπισκόπους πλείους τριάκοντα. Σπουδὴ γὰρ ἦν αὐτοῖς κατὰ τὸν Ἀχαῶ, εἰ δυνατόν, ἐξῆραι τὴν ἀλήθειαν. Ὡς μὲν οὖν κατὰ Ἀλεξάνδρειαν ὑπὸ Γεωργίῳ γινόμενα τοιαῦτα δὴ τινα ἦσαν.
Studio enim eis erat, juxta Achab, si fieri posset, sint acta, talia fuere.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Ὡς παρακλήσια ἔδρα καὶ Μακεδόνης ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ περὶ ἧς καὶ ὡς ἐμαρτύρησαν Μαρτυριὸς καὶ Μαρτύριος, καὶ Παῦλος ὁ Κωνσταντινουπόλεως.

Οὐχ ἦν δὲ καὶ Μακεδόνης μετὰ Παῦλον κατασχὼν τὴν Ἐκκλησίαν, ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπραττόμενος ἦν· ῥοπήν γὰρ ἐκ βασιλείως οὗ πλείστην λαδὼν, πόλεμον ἀνεγείρει κατὰ τῆς Ἐκκλησίας,

bant. Noctu Christiani ex ædibus vi exportabantur, domus resignabantur: clericorum fratres pro fratribus periclitabantur. **747** Et dura quidem ista: quæ vero subsequuta sunt, duriora. Hebdomada enim post sanctam Pentecosten, jejunio absoluto, populus ad cæmeterium oratum, propterea quod communionem cum Georgio omnes aversarentur, egressus erat. Atque eo cognito, improbissimus ille ducem Sebastianum Manichæum excitavit. Et ipse adeo cum ingenti militum arma, strictos enses, arcus et sagittas ferentium manu, ipso die Domini econtra populum processit, et paucis qui precabantur (plurimi namque jam propter diei horam domum se receperant) repertis, talia ibi fecere, qualia ab eis fieri decebat. Rogo enim accenso, et virginibus ad ignem admotis, ut se Arianae fidei esse dicerent, cogeabat. Atque ubi eas superiores esse, ignemque nihil curare vidit, denudatis eis ita faciem verberibus contudit, ut ad tempus aliquod vix cognoscerentur. Et viris quadraginta comprehensis, novo eos diverberavit modo. Virgis namque e palmarum arboribus repente desectis, quibus adhuc acumina sua inessent, terga eorum tam crudeliter conscidit, ut quidam ex eis sæpius a chirurgis propter acumina infixa curati: quidam vero quod curam eam ferre nequirent, mortui sint. Reliquos vero simul omnes, atque una virgines in magnam Oasim in exsilium egit. Mortuorum porro corpora primum reddi suis non permiserunt, sed ea insepulta ut voluere cecelarunt: quod existimarent crudelitatem tantam se occultaturos esse. Et fecerunt illi hoc, opinione sua seducti, homines dementes. Dum enim defunctorum familiares lætarentur quidem propter confessionem obitam, lugerent autem propter corpora denegata, magis ac magis impietatis simul et crudelitatis contra eos increbuit crimen. Confestim etiam ex Ægypto et Libya exsilio multarunt episcopos, Ammonum, Thmuim, Caium, Philonem, Hermen, Plenum, Psenosirim, Nilammonem, Agathonem, Anagamphum, Ammonium alterum, Marcum, Dracontium, Adelphium, Athenodorum: et presbyteros, Hieracem et Dioscorum. Eosque tam acerbè exegere, ut nonnulli quidem in itinere ipso, quidam autem in exilio decesserint. Expulserunt (1) vero episcopos plures quam triginta. **748** tollere veritatem. Et quæ Alexandriæ a Georgio

CAPUT XXX.

Ut eadem et Macedonius Constantinopoli, circumque ea loca fecerit: et ut martyrio perfuncti sint Marcellianus, Martyrius et Paulus Constantinopolitanus episcopus.

Non secius vero et Macedonius Constantinopoli post Paulum ecclesia ibi occupata sæviebat. Accepta enim plurima ab imperatore potestate, bellum contra Ecclesiam suscepit, nihilo inferius eo,

(1) Pro ἐφυγάδευσαν Theodor. ἐφόνευσαν, jugularunt.

quod fuerat a tyrannis excitatum. Et imperatore arte circumvento, constitutione ejus, rapinas et direptiones suas, quas in ecclesiis peragere decreverat, confirmavit. Circumferebantur per urbes imperatoris litteræ. Militaris manus sanctionibus subserviebat : et non solum ecclesiis, verum etiam urbibus ipsis pellebantur, qui Paulo favebant, et τὸ ὁμοῦσιον, consubstantiale, profitebantur. Ac primum quidem persecutionem tantum urgebant : deinde vero necessitatem quoque ejusmodi, ut cum illis communicarent, eis imponebant, cui ad sævitiam eam nihil deesset, quæ olim eis qui ad idolorum sacrificia adacti sunt, illata fuerat. Non enim proscriptione tantum res agebatur, sed et publicatione atque direptione bonorum, præterea flagris, verberibus, variique generis cruciatibus et exiliis. Multi plagis confecti interiere. Aliis jus civitatis ademptum. Quidam in fronte notis compuncti, ut dignosci tanquam stigmatici possent. Clades ea ad cædes etiam processit. Namque cum multis aliis et Marcianus et Martyrius cum magna fortitudinis laude sunt mortui, qui familiares et scribæ Pauli fuerant. Eos Macedonius præfecto tradidit, crimen illud objectans, quod seditiosi essent, et plurimum opis ad Hermogenis cædem contulissent. Horum Marcianus subdiaconus ^{uit} Martyrius autem psalter seu cantor, divinarumque Scripturarum lector. Sepulcrum eorum extra urbis murum est celebri fano clausum, quod sanum martyrum monumentum esset. Id Joannes Chrysostomus primus construere cœpit, Sisinius deinde absolvit : qui postea ambo Ecclesiæ Constantinopolitanæ præfuere. **749** Recte enim putarunt, dignos esse honore martyrum, qui gloriam a Deo consecuti essent, cum dæmonum ejiciendorum, tum variorum aliorum morborum contactu monumenti sanandorum. Itaque locus is damnatus antea, apparitionibusque simulacrorum horrendus, expiatus ab eis est et purgatus. Et Macedonius quidem hæc sic in Orientis urbibus gerebat. Urbes vero Occidentis et Græciæ ad Illyricum usque nihil ejusmodi pertulere : quod concordessent; et jam inde ab initio Nicænæ synodi decreta constanter retinerent. Cæterum Paulus, sicuti antea quoque dictum est, Cucusi exsulans, impiorum hominum crudelitate per strangulationem vitam finiit (1). Obitus ejus Athanasius quoque in defensione fugæ suæ meminit hisce verbis : « Constantinopolis enim episcopum paulum, cum persecuti essent et invenissent, propalam suffocandum curarunt in oppido Cucuso, carnifice ad cædem eam usi Philippo qui fuerat præfectus; erat namque hæresis eorum antesignanus, et pravorum consiliorum administer. » Hæc sic ferebantur.

(1) De cæde Pauli lib. iv, cap. 2, Sozom. : *Paulus ad exilium perpetuum condemnatus, et Cucusus Armeniæ deportatus est : ubi etiam vitam finiit,*

κατ' οὐδὲν λειπόμενον τῶν ὑπὸ τοῖς τυράννοις γεγεννημένων. Τέχνη δὲ μετεργόμενος τὸν κρατοῦντα, τῷ ἐκείνου νόμῳ ἐκύρου, ὅσα ληίζων τὰς ἐκκλησίας καὶ ἀνδραποδιζόμενος· πράττειν ἤρεϊτο. Καὶ κατὰ πόλεις βασιλικά ἐφίπτατο γράμματα· καὶ χεῖρ στρατιωτικὴ τοῖς θεσπιστομένοις καθυπουργεῖτο· καὶ οὐ μόνον τῶν ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν πόλεων ἐξηλαύνοντο, ὅσοι δὴ τὰ Παύλου φρονούντες ἦσαν, καὶ τὰ τοῦ ὁμοουσίου ἐπρέσβευον. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα διώκειν μόνον ἐσποῦδαζον· ἔπειτα δὲ καὶ ἀνάγκην προσῆγον ὥστε κοινωνεῖν αὐτοῖς· καὶ τοιαύτην, ὡς μὴδὲν ἀποδέουσαν εἶναι τοῖς πάλαι ξοάνοις ἐπιθῆναι ἠναγκασμένοις. Οὐ γὰρ ἐξορίας μόνον, ἀλλὰ καὶ δημοῦσαι καὶ οἰκείων ἀπαγωγὰς, μάλιστα τε ἐπὶ τοῦτοις, αἰκίας τε καὶ ποικίλας ἐπῆγον βασάνους καὶ ἐξορίας. Ὡς καὶ πολλοὺς ὑπὸ πληγῶν διαφθαρῆναι· ἄλλοις δὲ ἀφαιρεθῆναι τὸ πολιτεύεσθαι· τινὰς δὲ καὶ κατὰ τῶν μετώπων μαστιγίας γενέσθαι, ἢ ἐπίσημοι εἶεν ὄντες τοιοῦτοι. Τῇ δὲ κακῇ καὶ μέχρι φόνου προῆει. Σὺν πολλοῖς γὰρ καὶ ἄλλοις καὶ Μαρξιανὸς καὶ Μαρτύριος ἀνδρείως ἀπέθανον, οἱ σύνοικοι καὶ ὑπογραμματαὶ χρηματίζοντες Παῦλῳ, ὑπὸ Μακεδονίου τῷ ὑπάρχῳ προῦδῃσαν αἰτίαν σχόντες, ὡς εἶσαν στασιώδεις, καὶ τῇ ἀναιρέσει Ἑρμογένους οὐκ ἐλάχιστα συμβαλόμενοι. Ἦν δ' ὁ ἕτερος μὲν ὑποδιάκονος, ψάλτης δὲ ὁ Μαρτύριος, καὶ τὰς θείας ἀναγινώσκειν τεταγμένος Γραφάς. Ὡν ὁ τάφος· πρὸ τοῦ τείχους ἐστὶ τῆς πόλεως, ἐπίσημον περιβεβλημένος οἶκον, ἃτε δὴ μαρτύρων μνήμα καθεστηκότα. Ὁν οἶκον Ἰωάννης ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς οἰκοδομῆν πρῶτος ἐπέβαλε· Σισίνιος δ' ἔπειτα ἐξετέλεσε. Καὶ ἄμφω δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐκκλησίας μετὰ ταῦτα ἡγήσαντο. Δεῖν γὰρ αὐτοῖς ἔδοξε καὶ τιμῇ ἀξιοῦσθαι μαρτυρικῇ, δόξαν κληρωσαμένους ἀπὸ Θεοῦ, δαίμονας τε ἐλαύνειν, καὶ ἄλλας νόσους ποικίλας ἰᾶσθαι τῇ θίξει τοῦ μνήματος· καταδίκης δ' ὄντα χῶρον τὸ πρότερον, δεῦν δὲ καὶ φάσμασι κατειδώλοισι, πρὸς αὐτῶν κεκαθάρθαι. Τοιαῦτα μὲν κατὰ τὰς ἐπὰς πόλεις ὑπὸ Μακεδονίου ἐπράττετο· αἱ δ' ἀνὰ τὴν Ἑσπερίαν καὶ Ἑλλάδα καὶ ἄχρι δὴ καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰλλυρικῶς ἀπείρατοι μεμενέκσαν, σύμφωνοι πρὸς ἀλλήλους οὔσαι, καὶ τὸν ἑκαταὶ ἔρον τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου κρατοῦνσαι. Ὁ δὲ Παῦλος, ὡς καὶ πρότερον εἰρηται, ἐν τῇ Κουκουσῷ ὑπερῷος· γεγωνῶς, ὀγγόνῃ τῷ σφετέρῳ ὠμοφόρῳ χρησαμένων τῶν δυσσεβῶν, ἀπεβίω. Τῆς δ' αὐτοῦ τελευταίης καὶ Ἀθανάσιος ἐν τῷ αὐτῷ τῆς φυγῆς ἀπολογητικῇ ἐμνημόνευσεν οὕτω φάσκων· « Τὸν γὰρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπον Παῦλον διώξαντες καὶ εὐρόντες, προφανῶς ἀποπνιγῆναι πεποιήκασιν τῇ λεγομένῃ Κουκουσῷ, δῆμιον ἐσχηκότες εἰς τοῦτο Φιλιππον τὸν γενόμενον ἑπαρχον. Ἦν γὰρ καὶ τῆς αἰρέσεως αὐτῶν προστάτης, καὶ τῶν πονηρῶν βουλευμάτων ὑπηρέτης. » Καὶ τὰ μὲν ὧδε ἐφέρετο.

morbore dicam, an vi ei adhibita, non satis scio. Fama certe hodie quoque obtinet, a Macedonianis laqueo strangulatum esse.

ΚΕΦΑΛ. ΑΑ'.

Α

CAPUT XXXI.

Περὶ τοῦ αἱρεσιάρχου Φωτεινοῦ· καὶ περὶ τῆς ἐν Σιρμίῳ τῶν τριῶν ἐκδόσεων πίστεως· καὶ μάλιστα τῆς Μάρκου τοῦ Ἀρεθουσίου ἐπισκόπου.

De hæresiarcha Photino, et de tribus fidei formulis in Sirmio editis, et maxime de Marci Arethusii episcopi fidei expositione.

Κωνσταντίος δὲ ἐξ Ἐφῶς εἰς τὴν Ἰλλυρίδα τῶν τυράννων χάριν τὴν στρατιάν ἤλαυνε· καὶ ἃ μὲν αὐτῷ κατὰ τῶν τυράννων ἐπράχθη, μετὰ βραχὺ διαλήφονται· τῆνικαὐτα δ' ἐν Σιρμίῳ διάγων, τὰ κατὰ τὸν Φωτεινὸν εἰς ἐξέτασιν ἤγεν. Ἦν δὲ οὗτος δεινὸς μὲν λέγειν, καὶ πείθειν μάλιστα ἱκανός· τῆς ἐκείσε δ' ἐκκλησίας προϊστάτο. Καινῆς δ' αἱρέσεως φανείς ἀρχηγός, πολλοὺς πρὸς τὴν οἰκειάν δόξαν ἐπήγετο· μάλιστα δὲ αὐτὴν ἐπαρόησιάζετο τῇ τοῦ βασιλέως ἐπιδημίᾳ. Ἐδόξαζε μὲν γὰρ εἶναι ἓνα Θεὸν παντοκράτορα, τῷ οἰκεῖν λόγῳ τὸ πᾶν συστησάμενον· οὗ δὲ προαιώνιος ἡ τοῦ Λόγου γέννησις τε καὶ ὑπαρξις, παντάπασιν ἀπηγόρευεν· ἐκ Μαρίας δὲ τὴν ἀρχὴν ἔχειν. Τοῦτο δὲ πανταχοῦ διαθρυλληθέντος, πάντες οἱ ἀνὰ τὴν Ἑω καὶ Ἑσπέραν ἐπίσκοποι, οἱ τε τῆς ἐν Νικαίᾳ ἀντεχόμενοι πίστεως, καὶ οἱ τοῦ Ἀρείου προσείχον, βαρέως εἶχον. Κατὰ πάντων γὰρ νεωτερίζειν τὸ Φωτεινοῦ δόγμα ἐνόμιζον. Οὐκ ἐν μετρίῳ δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς ἐποίεετο τὴν διαφωνίαν ταύτην· ἐννέεν τοι καὶ σύνοδον ἐκείσε Κωνσταντίος συνεκρίσει. Καὶ δὴ συνήλθον ἐκ μὲν τῆς Ἑω Μάρκος ὁ τῶν Ἀρεθουσίων ἐπίσκοπος, Γεώργιος· ὁ τῆς ἐν Ἀλεξανδρίᾳ προεστὼς Ἐκκλησίας, ὃν οἱ ἐξ Ἀρείου ἐπεμψον· καὶ Βασίλειος, ὃς Μάρκαλλον ἐκβαλὼν αὐτίς, τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ Γαλατίας προεστὼς ἦν· ὁ τε Πηλουσιώτης Παγκράτιος, καὶ Ὑπατιανὸς Ἡρακλείας· τῆς δ' Ἑσπέρας, Οὐάλης τε ὁ Μουρσῶν, καὶ ὁ πολὺς τὴν ἀρετὴν Ὅσιος, Κουδρουῖθς· τῆς ἐν Ἰσπανίᾳ ἐπίσκοπος, ὁμολογητῆς ὢν, καὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου κοινωνικῶς· ὃς οὐκ ἐκὼν τῆνικαὐτα παρῆν· δόλως γὰρ τῶν Ἀρειανῶν οὐ πολλῶ πρότερον ὑπερόριος· γεγωνὼς, σπουδῇ τῶν περὶ Σιρμίον συνδραμόντων βασιλικῶ ἐπανῆλθε κελεύσματι. Καὶ γὰρ ἐν ἐλπίσιν ἦσαν, ὥς, εἰ σύμφητος ἐκείνοις γένοιτο ἢ πειθοῇ ἢ βίᾳ, σφίσις ἀρκέσει πρὸς σύστασιν τοῦ σφετέρου δόγματος· ἅτε δὴ ἀξιώχρεως μάρτυς καὶ οἶόν τι θαῦμα τοῖς τότε ἀνθρώποις φαινόμενος. Ὡς δὲ παραγγέλλεται συντίθεσθαι, παντοδαπὴν καὶ αὐτίς τιμωρίαν ὑφίστατο ταῖς τῷ πολλῷ χρόνῳ κατεβρίκνωμέναις ἐκείνου παρῶν, ὥς καὶ στρέβλας καὶ πληγὰς ἐνεγκύν· Ὅθεν καὶ βιασθεὶς, ταῖς ἐκδοθείσαις ἐκδόσεσι, τρεῖς δὲ ἦσαν, καὶ συνέθετο καὶ ὑπέγραψεν. Ἡ δὲ σύνοδος, τὰ Σαβελλίου τοῦ Λίβυος, καὶ τὰ τοῦ Σαμοσατέως Παύλου, τὸν Φωτεινὸν καὶ φρονεῖν καὶ διδάσκειν φωράσασα, εὐθὺς τῆς ἐπισκοπικῆς ἀξίας ἐγύμνωσαν· ὁ δὲ, ὥς καλῶς γεγεννημένον, καὶ τότε καὶ μετὰ ταῦτα πάντες ἔστερξαν, καὶ ἀποδοχῆς τῆς καθηκούσης ἡξίωσαν. Ἐπιμέναντες δὲ τινες, ὥσπερ τῶν προτέρων ἐκδόσεων κατεγνωκότες, τρεῖς ἐτέρας

Constantius autem ex Oriente in Illyricum adversus tyrannos exercitum ducebat. Et quæ contra eos gesserit, paulo post referam. Cum autem Sirmii esset, Photini dogma in disquisitionem adduxit. Qui eloquens quidem, et ad persuadendum idoneus, ecclesiæque Sirmiensi antistes fuit: nova autem hæresi instituta, multos in sententiam suam pertraxerat; quam etiam in imperatoris præsentia propalam et libere promulgabat. Dogma ejus erat, unum esse Deum omnipotentem, qui verbo suo universitatem hanc constituerit. Antæseculare vero verbi generationem et existentiam prorsus negabat. Ex Maria autem Christum initium gumpsisse dicebat. Eo dogmate ubique divulgato, universi tam in Oriente quam in Occidente episcopi, sive Nicænam sequerentur fidem, seu Arianam complecteretur sententiam, graviter id tulere: **750** quod ex æquo contra omnes novas res inducere existimaretur. Ne ipse quidem imperator mediocriter dissidio eo est commotus. Quapropter etiam concilium ibi coegit. Convenere eo ex Oriente episcopi, Marcus Arethusius, Georgius Alexandrinus, quem Ariani miserant: Basilii qui cum Marcellum rursus ejecisset, Ancyrae Galatiæ præerat, Pancratius Pelusiota, et Hypatianus Heracleotes. Ex Occidente, Valens Mursum, et propter virtutem magnus Hosius Cordubæ (1) Hispaniæ urbis episcopus, confessor et Nicænæ synodi particeps, qui quidem perinvitus tum. Sirmii affuit. Arianorum enim dolo non dudum antea in exilium pulsus, annitentibus eis qui Sirmium convenerant (2), imperiali edicto reductus fuerat. Speraverant enim illi, si is suffragator eorum sive persuasionem seu vi fieret, multum eum ad constituendum stabiliendumque dogma eorum momenti allaturum esse: ut qui spectata fide testis, et veluti miraculum quoddam ejus ætatis, hominibus haberetur. Verum ubi assentiri eis renuit, varios rursus contracto jam extenuatoque, graviore ætate corpore sustinuit cruciatus, adeo ut ad fiduculas et verbera pervenerit. Quibus ille coactus, tribus eorum editis fidei formulis assensit et subscripsit. Sed enim synodus, cum Photinum cum Sabellio Libyco et Paulo Samosateno facere, eandemque docere manifesto deprehendisset, statim ei episcopalem abrogavit dignitatem. Quod sane ut rite atque ordine factum, et tum et postea omnes complexi sunt, et comprobatione debita dignum judicarunt. Cæterum illi diutius

(1) Hosius, tormentis coactus, tribus Arianorum fidei formulis subscripsit, Photinus, Sabellius, Samosatenus, Sirmii damnati. Sozom. lib. iv, cap. 6. Socrat. lib. ii, cap. 50.

(2) Sirmiensem conventum coactum tradunt post Sergii et Nigriani consulatum: quo anno,

neque ex Oriente, neque ex Occidente quisquam consul creatus fuerit, propter tyrannorum motus, et reipublicæ perturbationem. Socrat. lib. ii, cap. 29. Sozom. lib. iv, cap. 6. Chronici tamen observatores, coss. adnotant Constantium Aug. V. Constantinum Gallum Casarem.

ibi manentes, perinde atque priores fidei formulas damnarent, tres alias promulgarunt. Atque unam quidem Græca lingua Marcus Arethusius composuit, reliquæ Latino sermone fuerant conscriptæ: quæ simul et verbis et eorum structura atque compositione ab Arethusii expositione prorsus dissidebant. Quin neque eadem quæ priores formulæ complectebantur. Græca namque neque ὁμοούσιον, consubstantialē, neque ὁμοιούσιον, similem substantia, Patri Filium dicebat. Et eos qui docerent Filium principii expertem esse, aut qui Filium dilatatam Dei substantiam facerent, aut qui etiam conjunctum, non autem subjectum Patri dicerent, excommunicabat. **751** Idem vero et altera Latina de substantia agens, ὁμοούσιον, consubstantialē, juxta et ὁμοιούσιον similem substantia omnino dicendum esse inhibebat: ut quæ verba neque in Scripturis sacris uspiam invenirentur, neque cogitationibus primis aut cognitione hominum percipi possent. Constituit sane, Patrem majorem dicendum esse cum honore et dignitate et divinitate, tum ipso paternitatis nomine. Decernit etiam cum omnibus Filium subjectum esse Patri. Et principii quidem expertem esse Patrem, omnibus vero (Patre excepto) Filii generationem esse incognitam. Quam formulam ut minus recte compositam, posteaquam multis promulgata traditaque fuerat, episcopi retractare contenderunt. Et imperator ipse id serio, coercionem eis et prænam qui eam in lucem prolatam non reddidissent minatus, mandavit. Verum ea quod multorum manus pervenerat, non prorsus est abolita. Alteram quidam ex Latinis, ei quæ ab Arethusio Marco edita est connexam, in præsentia referam. Alteram autem quæ postea lecta est, loco suo repenam, cum res Arimini actas commemorabo. Quam Marcus dictavit, sic se habet: « Credimus in unum Deum, Patrem omnipotentem, creatorem et factorem universorum: ex quo omnis paternitas et in cælo et in terra nominatur. Et in unigenitum ejus Filium Dominum nostrum Jesum Christum, ante omnia sæcula ex Patre genitum, Deum de Deo, lumen de lumine: per quem facta sunt omnia, in cælis et in terra, visibilia et invisibilia. Qui est verbum, et lumen verum, et vita. Qui extremis diebus, propter nos homo factus, et natus e Virgine sancta, et crucifixus et mortuus et sepultus est. Et resurrexit a mortuis tertia die, et receptus est in cælum, et consedit ad dexteram Patris: venturus in consummatione sæculi, judicare vivos et mortuos, et reddere unicuique secundum opera sua. Cujus regnum interminatum in infinita sæcula permanet. Sedet namque in dextra Patris non solum in sæculo isto, sed et in futuro. Et in Spiritum sanctum, hoc est, Paracletum, quem cum se apostolis post ascensionem in cælos missurum promisisset, ut eos doceret et suggereret eis omnia, misit: **752** per quem etiam sanctificantur eorum, qui in eum sincere credunt, animæ omnium. Eos vero qui dicunt, ex non existentibus

ὑπηγόρευον πίστεις. Τὴν μὲν οὖν μίαν Ἑλληνικῶς γλώσσῃ Μάρκος ὁ Ἀρεθοῦσης ἐξετίθει· αἱ δὲ Ῥωμαῖσι ἀνεγράφοντο. Αἱ δὲ καὶ ἀσύμφωνοι πάμπαν κατὰ τε λέξιν καὶ σύνθεσιν ἦσαν πρὸς τὴν Ἀρεθοῦσιου. Οὐτε μὴν ταῖς προτέραις τὰ ἴσα ἐφρόνουν. Ἡ γὰρ Ἑλληνιστὶ λεγθεῖσα οὕτε ὁμοούσιον, οὕτε ὁμοιούσιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν εἶπε. Τοὺς γε μὴν εἰπόντας τὸν Υἱὸν ἀναρχον εἶναι, ἢ πλατυνομένην τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ποιεῖν τὸν Υἱὸν, ἢ συντετάχθαι, ἀλλὰ μὴ ὑποτετάχθαι τῷ Πατρὶ, ἐκκηρύκτους ποιεῖ. Ἐπίσης δὲ καὶ ἀτέρα τῶν Ῥωμαϊκῶν περὶ οὐσίας ἦν συνστατάντων Ῥωμαῖοι καλοῦσιν, εἰτε ὁμοούσιος, εἰτε ὁμοιούσιος, παντάπασιν λέγειν ἀπαγορεύει· ὥς οὕτε ταῖς ἱεραῖς εἰρημένα Γραφαῖς, οὕτε ἀνθρώπων ἐννοίαις ἢ γνώσει ληπτὰ. Διατάσσεται γε μὴν, μείζονα τὸν Πατέρα λέγειν ἐν τε τιμῇ καὶ ἀξιώματι, καὶ αὐτῷ δὴ ὀνόματι τῆς πατρότητος. Νομοθετεῖ δὲ, ὥς μετὰ πάντων καὶ ὁ Υἱὸς ὑποτετάχεται τῷ Πατρὶ· καὶ ἀναρχον μὲν εἶναι τὸν Πατέρα· πᾶσι δὲ τοῦ Πατρὸς δῖχα τὴν τοῦ Υἱοῦ γέννησιν ἀγνωστον εἶναι. Ἦν δὲ ἔκθεσιν, ὥς μὴ δέοντως συντεθεῖσαν, μετὰ τὴν εἰς πολλοὺς ἐκδοσιν ἀναλαβεῖν αὐτὴς σπουδάσαι τοὺς ἐπισκόπους· ἐντελεσθῆαι δὲ καὶ βασιλεῖ σφοδρῶς, κόλασιν ἀπειλοῦντα τὸν μὴ φανεροῦντα. Ἡ δὲ εἰς πολλοὺς διαβάσα, οὐ παντάπασιν ἠφανίσθη. Τὴν μὲν οὖν μίαν τῶν Ῥωμαϊκῶν, τῇ τοῦ Ἀρεθοῦσης Μάρκου ἐκδοθείσῃ συνάψας, τῷ παρόντι ἐκθήσω. Θεάτεραν δὲ, ἥτις ὕστερον ἀνεγνώσθη, ἐν καιρῷ κατατάξω, ὅτε τὰ ἐν Ἀριμίνῳ γενόμενα διηγείσθαι με γένοιτο. Ἡ γε μὴν ῥηθεῖσα τῷ Μάρκῳ οὕτως διηγόρευε· « Πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεόν, πατέρα παντοκράτορα, τὸν κτίστην καὶ ποιητὴν τῶν πάντων· ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται· καὶ εἰς τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννηθέντα· Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός· δι' οὗ ἐγένετο τὰ πάντα, τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα· Λόγον ὄντα καὶ φῶς ἀληθινὸν καὶ ζωὴν· τὸν ἐπὶ ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν δι' ἡμᾶς ἐνανθρωπήσαντα, καὶ γεννηθέντα ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου· καὶ σταυρωθέντα, καὶ ἀποθανόντα, καὶ ταφέντα· καὶ ἀναστάντα ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀναληφθέντα εἰς οὐρανόν, καὶ καθίσαντα ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς· καὶ ἐρχόμενον ἐπὶ συντελεῖα τοῦ αἵωνος κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, καὶ ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· οὗ ἢ βασιλεία ἀκατάπαυστος οὔσα, διαμένει εἰς τοὺς ἀπείρους αἰῶνας. Ἔσται γὰρ καθεζόμενος ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦτο ἐστὶ τὸν Παράκλητον· ὅπερ ἐπαγγελάμενος τοῖς ἀποστόλοις, μετὰ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνοδὸν ἀποστείλαι καὶ διδάξαι καὶ ὑπομνησαὶ αὐτοὺς πάντα, ἐπεμψε· δι' οὗ καὶ ἀγιάζονται αἱ τῶν ἐκκλησιῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευούτων ψυχαί. Τοὺς δὲ λέγοντας ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱὸν, ἢ ἐξ ἐτέρας ὑποστάσεως, καὶ μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι ἦν χρόνος ἢ αἶων ὅτε οὐκ ἦν, ἀλλοτρίους οἶδεν ἡ ἀγία καθολικὴ Ἑκκλησία.

esse Filium, aut ex alia substantia quam ex Deo, et quod fuerit tempus aut sæculum, cum non fuerit, alienos esse scit sancta catholica Ecclesia.

Πάλιν οὖν ἐροῦμεν, εἰ τις τὸν Πατέρα καὶ τὸν υἱὸν δύο λέγει Θεοὺς, ἀνάθεμα ἔστω. Καὶ εἰ τις λέγων Θεὸν τὸν Χριστὸν προαιώνιον υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὑπουργηκότα τῷ Πατρὶ εἰς τὴν τῶν ὅλων δημιουργίαν μὴ ὁμολογῇ, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις τὸν ἀγέννητον ἢ μέρος αὐτοῦ ἐκ Μαρίας λέγειν γεγενῆσθαι τοῖς ἀνθρώποις, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις κατὰ πρόγνωσιν τὸν ἐκ Μαρίας λέγει υἱὸν εἶναι, καὶ μὴ πρὸ αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννημένον πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι καὶ δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι τὰ πάντα, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις πλατυνομένην τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ τὸν υἱὸν λέγει ποιεῖν, ἢ τὸν πλατυσμένον τῆς οὐσίας αὐτοῦ υἱὸν ὀνομάζει, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ πλατύνεσθαι ἢ συστέλλεσθαι φάσκει, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις ἐνδιάθετον ἢ προφορικὸν λόγον λέγει τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις ἀνθρώπον μόνον λέγει τὸν υἱὸν τὸν ἐκ Μαρίας, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις Θεὸν καὶ ἀνθρώπον τὸν ἐκ Μαρίας λέγων, Θεὸν τὸν ἀγέννητον αὐτὸν νοεῖ, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις τὸ, Ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι Θεός, τοῦτο αὐτὸ τὸ ἐπ' ἀναίρεται εἰδῶτων καὶ τῶν ἡ ὄντων Θεῶν εἰρημένον, ἐπ' ἀναίρεσει τοῦ Μονογενοῦς πρὸ τῶν αἰώνων Θεοῦ ἐκλαμβάνει Ἰουδαϊκῶς, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις τὸ, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἀκούων, τὸν Λόγον εἰς τάρχα μεταβεβῆσθαι νομίζει, ἢ τροπὴν ὑπομεμενηκότα ἀνελιφέναι τὴν σάρκα, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις τὸν μονογενῆ υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐσταυρωμένον ἀκούων, φθορὴν ἢ πάθος ἢ τροπὴν κατὰ τὴν θεότητα, ἢ μείωσιν, ἢ ἀναίρεσιν ὑπομεμενηκέναι λέγει, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις τὸ Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, μὴ τὸν Πατέρα πρὸς τὸν υἱὸν λέγειν, ἀλλὰ αὐτὸν πρὸς ἑαυτὸν λέγει τὸν Θεὸν εἰρηκέναι, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις τῷ Ἰακώβ μὴ τὸν υἱὸν ὡς ἀνθρώπον πεπαλακέναι, ἀλλὰ τὸν ἀγέννητον Θεὸν ἢ μέρος αὐτοῦ λέγει, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις τὸ Ἐβρεξε Κύριος παρὰ τοῦ Κυρίου, μὴ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἐκλαμβάνει, ἀλλ' ἑαυτὸν παρ' ἑαυτοῦ λέγει βεβρεχέναι, ἀνάθεμα ἔστω. Ἐβρεξε γὰρ Κύριος ὁ υἱὸς παρὰ Κυρίου τοῦ Πατρὸς. Εἰ τις ἀκούων Κύριον τὸν Πατέρα, Κύριον τὸν υἱὸν, Κύριον καὶ Κύριον τὸν Πατέρα καὶ τὸν υἱὸν εἶποι, καὶ Κύριος ἐκ Κυρίου λέγων δύο λέγει Θεοὺς, ἀνάθεμα ἔστω. Οὐ γὰρ συντάσσομεν τὸν υἱὸν τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ὑποτεταγμένον τῷ Πατρὶ· οὕτε κατήλθεν εἰς σῶμα ἀνευ βουλής τοῦ Πατρὸς· οὕδε ἔβρεξεν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ παρὰ Κυρίου αὐθεντοῦντος τοῦ Πατρὸς· οὕτε κάθεται ἐκ δεξιῶν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἀκούει τοῦ Πατρὸς λέγοντος, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. Εἰ τις τὸν Πατέρα καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἕν πρόσωπον λέγει, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις τὸ Πνεῦμα τὸν ἅγιον Παράκλητον λέγων τὸν ἀγέννητον λέγει Θεὸν, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις, ὡς ἐδίδαξεν ἡμεῖς ἡ Γραφή, μὴ ἄλλον λέγει τὸν Παράκλητον παρὰ τὸν υἱὸν, εἴρηκε

Ac rursum dicimus, si quis Patrem et Filium duos profiteatur Deos, anathema sit. Et si quis Deum dicens Christum antesæcularem Filium Dei administrasse Patri in rerum universarum creatione non profiteatur, anathema sit. Si quis ingentum, aut partem ejus ex Maria progenitam esse dicere audeat, anathema sit. Si quis juxta præscientiam, eum qui ex Maria genitus est, Filium esse dicat, et non ante sæcula ex Patre natum apud Deum esse, et per eum facta esse omnia, anathema sit. Si quis dilatatam substantiam Dei Filium facere dicat, aut dilatationem substantiæ ejus Filium nominet, anathema sit. Si quis substantiam Dei vel dilatali vel contrahi dicat, anathema sit. Si quis vel mente conceptum, vel ore prolatum verbum dicat Filium Dei, anathema sit. Si quis hominem solum dicat Filium, ex Maria prognatum, anathema sit. Si quis Deum et hominem ex Maria genitum profitens, Deum ingentum ipsum intelligat, anathema sit. Si quis illud, *Ego Deus primum, et ego postea, et præter me non est Deus* : quod de abolitione idolorum, et eorum qui dii non sunt, dictum est; ad abrogationem unigeniti antesæcularis Filii Dei Judaice accipiat, anathema sit. Si quis illud, *Verbum caro factum est*, audiens, Verbum in carnem mutatum, aut conversionem subiisse, et sic carnem assumpsisse existimet, anathema sit. Si quis unigenitum Filium Dei crucifixum audiens, corruptionem, vel perperessionem, vel mutationem, vel diminutionem, vel abolitionem secundum divinitatem sustinuisse dicat, anathema sit. Si quis illud, *Faciamus hominem*, non Patrem ad Filium, sed ipsum ad se ipsum Deum dixisse profiteatur, anathema sit. Si quis cum Jacob, non Filium ut hominem, sed ingentum Deum aut partem ejus colluctatam esse dicat, anathema sit. Si quis illud, *Pluit Dominus a Domino*, non de Patre et Filio accipiat, sed seipsum a seipso pluuisse dicat, anathema sit : **753** pluit enim Dominus Filius a Domino Patre (1). Si quis audiens Dominum Patrem, Dominum Filium, Dominum et Dominum Patrem et Filium dicat, et Dominus ex Domino dicens duos statuat Deos, anathema sit : non enim in eodem gradu cum Patre Filium locamus, sed Patri subjectum esse dicimus, neque descendit in corpus absque consilio Patris : neque pluit a seipso, sed a Domino, auctore Patre : neque sedet a dextris a seipso, sed audit Patrem dicentem : *Sede a dextris meis* *. Si quis Patrem et Filium et Spiritum sanctum unam personam dicat, anathema sit. Si quis, Spiritum sanctum Paracletum profitens, ingentum Deum intelligat, anathema sit. Si quis, sicuti Scriptura nos docuit, non alium a Filio dica

* Isa. XLIII, 44. * Psal. CIX 4.

(1) Hæc paulo aliter referuntur apud Socratem, lib. II, cap. 30.

Paracletum; dixit enim: *Et alium Paracletum A* mittet vobis Pater, quem ego rogabo¹, anathema sit. Si quis Spiritum partem dicat Patris aut Filii, anathema sit. Si quis Patrem et Filium et Spiritum sanctum tres dicat Deos, anathema sit. Si quis proposito Dei Filium Dei ut unam creaturarum facium esse dicat, anathema sit. Si quis non volente Patre genitum Filium dicat, anathema sit; non etenim invito Patre, naturali necessitate coactus ille, volens genuit Filium, verum una cum ipsa voluntate, et absque tempore, et absque perpe-
 sione, ex se genitum ipsum exhibuit. Si quis ingenuit et principii expertem dicat Filium, tanquam duo ingenuit et duo principio carentia dicens, et duos deos statuens, anathema sit: caput namque est et principium omnium Filius, caput autem Christi Deus. Ita enim ad unum initio carens rerum omnium principium, per Filium pie omnia referimus. Ac denuo Christianismi certius accuratiusque sententiam inquirentes, dicimus: Si quis Christum Jesum Filium Dei anteaecularem inservisse Patri in rerum universarum creatione non dicat, sed ex quo Maria genitus est, tum Filium et Christum vocatum esse, et principium ut Deus esset (1), coepisse asserat, ille anathema esto: sicuti Samosatenus Paulus. Fidei formula aliter apud Sirmium Latine edita, et Graece versa: Quandoquidem visum est, ut de fide considerare-
 tur; omnia certo exquisita et exposita sunt Sirmii **754** in praesentia Valentis, Ursacii, Germinii et reliquorum: constitit itaque unum esse Deum Patrem omnipotentem, quemadmodum et in universo orbe annuntiatur. Et unum unigenitum ejus Filium Jesum Christum, Dominum et Deum et Servatorem nostrum, ex eo ante saecula genitum. Non autem duos oportere dicere Deos: siquidem et ipse Servator dixit: *Vado ad Patrem meum et Patrem vestrum, et Deum meum et Deum vestrum*². Propter quod et omnium Deus est, sicuti Apostolus quoque docuit: *An Judaeorum Deus tantum? non autem et gentium? profecto gentium quoque. Siquidem unus Deus, qui justificabit circumcisionem ex fide*³. Et reliqua quidem omnia consona sunt, et nihil habent dubii. Quoniam vero permultos movet substantiae verbum, hoc est (ut certius intelligatur) τὸ ὁμοούσιον, simili substantiale, sive τὸ ὁμοούσιον, consubstantiale, neminem prorsus mentionem dictionum earum facere, neque eas in Ecclesia docere oportet, propter hanc causam et rationem, quod in divinis Scripturis de iis scriptum non sit, et captum humanae mentis et cognitionis excedant: quodque nemo generationem Filii explicare possit, quemadmodum scriptum est, *Generationem ejus quis enarrabit*⁴? Soli autem Patri manifestum est, quomodo Filium genuit: et item Filio, quomodo ipse genitus sit a Patre. Ne-

γὰρ, καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψει ὑμῖν ὁ Πατήρ ὃν ἐγὼ ἐρωτήσω, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις τὸ Πνεῦμα μέρος λέγοι τοῦ Πατρὸς ἢ τοῦ Υἱοῦ, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα τρεῖς λέγοι Θεοὺς, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις βουλήσει Θεοῦ ὡς ἐν τῶν κτισμάτων γεγονέναι λέγοι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις μὴ θελήσαντο; τοῦ Πατρὸς γεγενῆσθαι τὸν Υἱὸν λέγοι, ἀνάθεμα ἔστω. Οὐ γὰρ μὴ βουλομένου τοῦ Πατρὸς, βιασθεὶς ὁ Πατήρ ὑπὸ ἀνάγκης φυσικῆς, αὐτὸς ὡς οὐκ ἤθελεν ἐγέννησε τὸν Υἱόν· ἀλλ' ἅμα τε ἐβουλήθη, καὶ ἀχρόνως καὶ ἀπαθῶς ἐξ αὐτοῦ αὐτὸν γεννήσας ἐπέδειξεν. Εἰ τις ἀγέννητον καὶ ἀναρχον λέγοι τὸν Υἱόν, ὡς δύο ἀναρχα καὶ δύο ἀγέννητα λέγων, καὶ δύο ποιῶν Θεοὺς, ἀνάθεμα ἔστω. Κεφαλὴ γὰρ ἐστὶ καὶ ἀρχὴ πάντων ὁ Θεός· κεφαλὴ δὲ ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ ὁ Θεός. Οὕτως γὰρ εἰς μίαν ἀναρχον τῶν ὅλων ἀρχὴν δι' Υἱοῦ εὐσεβῶς τὰ πάντα ἀνάγομεν. Καὶ πάλιν οὖν διακριδοῦντες τοῦ Χριστιανισμοῦ τὴν ἔννοιαν, λέγομεν, ὅτι εἰ τις Χριστὸν Ἰησοῦν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ πρὸ αἰώνων ὄντα, ὑποურγηκότα τῷ Πατρὶ εἰς τὴν τῶν ὅλων δημιουργίαν μὴ λέγοι, ἀλλ' ἐξ οὗ ἐγεννήθη ἐκ Μαρίας, ἔκτοτε καὶ Υἱὸν καὶ Χριστὸν κεκληθῆναι, καὶ ἀρχὴν εἰληφέναι τοῦ Θεοῦ εἶναι, ἀνάθεμα ἔστω, ὡς ὁ Σαμοσατεύς. Ἐπειδὴ περὶ πίστεως ἔδοξε τινα διδάσκειν γεγενῆσθαι, καὶ πάντα ἀσφαλῶς ἐζητήθη καὶ διηρημένῃ ἐν τῷ Σιρμίῳ ἐπὶ παρουσίᾳ Οὐδέλεως, Οὐρσακίου, καὶ Γερμηνίου, καὶ τῶν λοιπῶν. Συνέστηκεν ἕνα Θεὸν εἶναι Πατέρα παντοκράτορα, καθὼς καὶ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ καταγγέλλεται· καὶ ἕνα μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν Κύριον καὶ Θεὸν καὶ Σωτῆρα ἡμῶν, ἐξ αὐτοῦ πρὸ αἰώνων γεννηθέντα. Αὐτὸ δὲ Θεοὺς μὴ χρῆναι λέγειν· ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς εἶρηκεν ὁ Σωτήρ, *Πορεύσθαι πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ Πατέρα ὑμῶν, καὶ Θεὸν μου, καὶ Θεὸν ὑμῶν*. Διὰ τοῦτο καὶ πάντων Θεός ἐστι, καθὼς καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐδίδαξεν· *Ἡ Ἰουδαίων μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ ἐθνῶν; ναὶ καὶ ἐθνῶν· εἰπερ εἰς Θεός, ὃς δικαιοῦσι περιτομὴν ἐκ πίστεως*. Καὶ τὰ μὲν λοιπὰ πάντα συμφωνεῖ, καὶ οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἔχει· ἐπεὶ δὲ πολλοὺς τινὰς κινεῖ περὶ τῆς λεγομένης Ῥωμαίστι σουσταντίας, ἑλληνιστὶ δὲ λεγομένης οὐσίας, τούτεστιν ἕνα ἀκριβέστερον γνωσθῆναι τὸ ὁμοούσιον, ἦτοι τὸ λεγόμενον ὁμοούσιον οὐ χρὴ τινα παντελῶς τούτων μνήμην γενέσθαι, οὐδὲ περὶ τούτων ἐξηγεῖσθαι τῇ Ἐκκλησίᾳ· διὰ ταῦτα τὴν αἰτίαν καὶ διὰ τούτων τὸν λογισμὸν, ὅτι ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς οὐ γέγραπται περὶ τούτων· καὶ ὅτι ταῦτα ὑπὲρ τὴν τῶν ἀνθρώπων γνῶσιν καὶ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ἐστὶ· καὶ ὅτι οὐδεὶς δύναται τὴν γενεάν διηγήσασθαι, καθὼς γέγραπται· *Τὴν γενεάν αὐτοῦ τις διηγήσεται*; Μόνον δὲ εἰδέναι τὸν Πατέρα φανερόν ἐστι πῶς τὸν Υἱὸν ἐγέννησε· καὶ πάλιν τὸν Υἱὸν, πῶς αὐτὸς γεγέννηται ἀπὸ τοῦ Πατρὸς. Οὐδὲν δὲ ἀμφιβολόν ἐστι μείζονα εἶναι τὸν Πατέρα τιμῇ καὶ ἀξίᾳ καὶ θεότητι· καὶ αὐτῷ τῷ ὀνόματι

¹ Joan. xiv, 16. ² ibid. 28. ³ Rom. iii, 29. ⁴ Isa. liii, 8.

(1) Τοῦ Θεοῦ εἶναι, ut Dei esset. Socrat.

τῷ πατρικῷ μεῖζονα εἶναι, διαμαρτυρομένου αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ· Ὁ ἐμὲ πέμψας Πατὴρ μεῖζων μου ἐστι. Καὶ τοῦτο δὲ καθολικὸν εἶναι οὐδεὶς ἀγνοεῖ, δύο πρόσωπα εἶναι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· καὶ τὸν μὲν Πατέρα μεῖζονα, τὸν δὲ Υἱὸν ὑποτασσόμενον μετὰ πάντων ὧν αὐτῷ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ ὑπέταξε. Τὸν δὲ Πατέρα ἀρχὴν μὴ ἔχειν, καὶ ἀόρατον εἶναι, καὶ ἀθάνατον εἶναι, καὶ ἀπαθὴ εἶναι· τὸν δὲ Υἱὸν γεγεννησθαι ἐκ τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός· καὶ τοῦτου τὴν γέννησιν μηδένα γισκώσκειν, καθὼς προεῖρηται, εἰ μὴ μόνον τὸν Πατέρα· αὐτὸν δὲ τὸν Υἱὸν Κύριον καὶ Θεὸν ἡμῶν σάρκα ἦτοι σῶμα, τουτέστιν ἄνθρωπον, εἰληφέναι, καθάπερ καὶ ἀγγελοῖς εὐηγγελίσατο. Καθὰ δὲ καὶ πᾶσαι αἱ Γραφαὶ διδάσκουσι, καὶ μάλιστα αὐτὸς ὁ Ἀπόστολος ὁ διδάσκαλος τῶν ἰσθῶν, Ἀνθρώπον ἀνέλαβεν ὁ Χριστὸς ἀπὸ Μαρίας τῆς Παρθένου, δι' οὗ πέπονθε. Τὸ δὲ κεφάλαιον πάσης τῆς πίστεως καὶ ἡ βεβαιότης ἐστίν, ἵνα Τριάς αἰεὶ φυλάττηται, καθὼς ἀνέγνωμεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀέριοις δὲ καὶ τέλεις ἐστὶν ὁ ἀριθμὸς τῆς Τριάδος· ὁ δὲ Παράκλητος τὸ Πνεῦμα, τὸ ἅγιον δι' Υἱοῦ ἀποσταλὲν ἦλθε κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν, ἵνα τοὺς ἀποστόλους καὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας ἀγιάσῃ καὶ ἀναδιδάξῃ. Καὶ ἡ μὲν ἔκθεσις αὕτη· ἥ δὲ φωτεινὸν καὶ μετὰ καθάρσεσιν συνθεσθαι καὶ συνοπογραφεῖν παρηγγυῶντο, ἐπαγγελλόμενοι αὐθις τὴν ἀξίαν ἐπιδοῦναι τοῦ τε θρόνου καὶ τῆς ἱερωσύνης, εἴ' ἐκ μετανοίας ὑποβάλαι τῷ ἀναθέματι, ὅσα δὲ κακῶς ἰδογμάτισεν. Ὁ δὲ οὐδ' ἀκούειν ἠνείχετο, ἀλλ' εἰς διάλογον αὐτοὺς προῦκαλεῖτο. Καὶ δὲ βασιλικῷ κελεύσματι τῶν, ὅσοι ἐδόκουν ἐπιστήμῃ λόγου καὶ ἀξιωματικῶς διαφέρειν εἰς ἐν ἀθροισθέντων, ἀναδέχεται τὸν λόγον Βασίλειος ὁ τηνικάδης τὴν Ἀγκυρανῶν Ἐκκλησίαν ἐπιτροπεύων. Τοῦ δ' ἀγῶνος εἰς πολὺ προελθόντος, ὁ συγγραφεὺς τὰ παρ' ἐκατέρων εἰρημμένα ἐλάβανον. Οἱς διαφερόντως κρατεῖν ἐδόκει Βασίλειος. Φωτεινοῦ δὲ φυγὴ κατεψήφιστο· ἐνθα διάγων, τὴν οἰκίαν δόξαν λόγῳ συγκροτῶν ἦν Ῥωμαίων καὶ Ἑλλήνων φωνῇ. Ἦν γὰρ καὶ ἀμφοτέραις ταῖς γλώσσαις οὐκ ἀμοιρῶν χάριτος. Ὁ δ' ἐσπουδάζετο ταῖς Γραφαῖς ἦν, πλὴν τῆς οἰκείας, τὰς τῶν ἄλλων διέξας μὴδὲν οὕσας ἀπρεπῶς ἐξελέγγειν. Περὶ μὲν οὖν Φωτεινοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ δόξης τοῦτον ἔσχε τὸν τρόπον.

mini etiam dubium est, majorem esse Patrem honore, dignitate et divinitate, et ipso adeo nomine paterno majorem esse : ipso etiam testificante Filio (1), *Qui me misit Pater, major me est* ¹. Illud quoque catholicum esse nemo ignorat, duas esse personas Patris et Filii : et Patrem quidem majorem, Filium autem subjectum cum omnibus quæ ei Pater subjecit. Et Patrem principium non habere, et esse invisibilem et immortalem, et passionis expertem : Filium vero genitum ex Patre, Deum de Deo, lumen de lumine : ejusque generationem neminem nosse, sicut ante dictum est, nisi solum Patrem. Ipsum porro Filium Dominum et Deum nostrum, carnem sive corpus, hoc est hominem assumpsisse, quemadmodum et angelus renuntiaverat. **755** Et Scripturæ omnes docent, atque in primis Apostolus ipse gentium doctor, *Hominem Christus ex Maria Virgine assumpsit, per quem et passus est*. Caput autem fidei totius et firmamentum est, ut Trinitas semper servetur, ita ut in Evangelio legimus, *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomen Patris et Filii et Spiritus sancti* ². Integer autem et perfectus est Trinitatis numerus. Paracletus autem Spiritus sanctus, per Filium missus, juxta promissionem venit, ut apostolos et credentes omnes sanctificaret et doceret (2). Hæc ea formula est, cui ut Photinus etiam post episcopatus abrogationem assentiretur et subscriberet, hominem sunt hortati : dignitatem se ei episcopalem una cum throno reddituros polliciti, siquidem per poenitentiam quæcunque perperam docuisset, anathemate damnaret. Ille non audire quidem hoc sustinuit, sed eos ad disputationem provocavit (3). Et jussu imperatoris die dicta in locum unum, quicumque doctrina, eloquentia et honore antecellere alios videbantur, convenientibus, conditionem disputandi accepit Basilius, qui tum Ancyranam curabat Ecclesiam. Concertatio ea longius producta, et notarii celeres utriusque dictata exceperunt : quibus longe superior fuisse existimatus est Basilius. Porro Photinus ad exilium est damnatus. In quo ille degens, opinionem suam Græce et Latine (multa enim ei in utroque sermone erat gratia) scriptis mandavit. Quod vero in eis maxime elaborabat, illud erat, quod præter opinionem suam, alias aliorum omnes nihil esse, parum decore probare est conatus. Photini quidem, ejusque sententiæ res, ad hunc se habuere modum.

¹ Joan. xiv, 28. ² Matth. xxviii, 19.

(1) Verbum hoc est temporaneæ submissionis et exinanitionis, juxta illud : *Minuisti eum, et infirmiore fecisti paulisper angelis*. Psalm. viii ; Hebr. ii.

(2) Nam qui spiritum Christi non habet, non est

ejus. (Rom. viii.)

(3) Huic disputationi multos adhibuisse Constantium senatorios viros, dicit Socrates lib. ii, cap. 30.

756 CAPUT XXXII.

Ut tyranni Occidentales sint devicti, Britannio scilicet et Magnentius. De Judæis Diocæsariensibus, et ut Gallus Cæsar sit interfectus.

Imperator autem adversus tyrannos exercitum duxit, et conditionibus pactisque certis bellum cum Britannione decedit, militibus illius ut animos mutarent, et se unum imperatorem acclamationibus renuntiarent, persuasis. Nam insidiis eis cognitis, Britannio ad pedes imperatoris supplicis habitu miserabiliter est provolutus. Et Constantius ei imperii insignia, purpuram et coronam detraxit, quietumque et privatum esse iussit: seni magis convenire dicens, ut in otio viveret, quam nomen tumultuum plenum obtineret. Sumptus autem ex publicis vectigalibus ei, ut seni, ad Prusam circa Olympum amplos attribuit: ubi ille degens, postea ad imperatorem scripsit, gratiasque ei egit, qui se tantis et tam multis malis et ærumnis, quæ in imperio essent, liberasset. Rebus de Britannione (1) prospere confectis, maximam copiarum suarum, quas secum habebat, partem, in Italiam adversus Magnentium misit. Patrualem autem fratrem suum Gallum, Constantii (frater autem hic Constantini Magni patris fuerat) filium, in Orientem et Syriam ire iussit, ut provinciis isthic adversus Persarum excursiones præsidio esset: eidemque Cæsaris dignitatem contulit, et cum nominis sui adiectione Cæsarem Constantium renuntiavit. Quo sane tempore, illo Antiochiam proficiscente, rursus crucis signum in cælo ad Hierosolyma apparuit, solem radiis suis præcellens, arcu quem irini vocant ingenti ad instar coronæ circumfusum, hora diei tertia, Pentecostes feriis ineuntibus: Cyrillo tum Hierosolymis post Maximum res ecclesiasticas gubernante. Cæterum crucis illa lux sparsim non diffuebat, quod in cometa fieri solet, sed multo magnoque fulgore densa et perspicua consistebat. Occupaverat autem cælo incumbens circiter quindecim stadia. Longitudo ejus, quantum colligere licuit, a Calvariæ monte ad eum qui dicitur Oliveti pertingebat: latitudo autem, quæ longitudini ei proportionem conveniret. Ad miraculum timor etiam, in re tam insolita et inexpectata, omnibus incensis. Itaque omnes cum conjugibus et liberis ad templum majus Deum laudibus ferentes, relicto a quoque quod tum forte faceret, opere confugerunt.

757 Et ea res in terras omnes promulgata, homines consternavit, quod eam ex provinciis cunctis, qui peregre precationis ergo Hierosolyma venerant, ubique vulgarent. Multos sane et ex Judæis, et ex Græcis, ad Christianismum perduxit. Factus etiam de ea certior est imperator, familiarium suorum et ipsius Cyrilli litteris. Et divinitus ea

A

ΚΕΦΑΛ. ΛΒ'.

Περὶ τῆς ἡττῆς τῶν Ἑσπερίων τυράννων, Οὐετρανίωνος καὶ Μαγνητίου· καὶ περὶ τῶν ἐν Διοκαισαρείᾳ Ἰουδαίων· καὶ ὡς ἀνῆρέθη Γάλλος ὁ Καῖσαρ.

Ὁ δὲ βασιλεὺς τὰ τῶν τυράννων μετέρχετο, καὶ ἐπὶ ρηταῖς συνθήκαις ἐς ταυτὸ πρῶτον ἦκε τῷ Βρετανίωνι. Πείσα· δὲ τοὺς ὑπ' ἐκείνου στρατιώτας μεταθέσθαι τῆς γνώμης, καὶ μόνον ἀναγορεύσαι Κωνσταντίον, γνοὺς ἐκείνος τὴν ἐπιβουλὴν, πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ βασιλέως ἐκαλινδεῖτο πρηγῆς· καὶ ἰκέτης ἐλκείνος ἦν. Κωνσταντίος δὲ τὰ σύμβολα τῆς βασιλείας ἐκείνῳ περιελών, ἀλουργίς δὲ ταῦτα ἦσαν καὶ στέφανος, ἐν ἡσυχίᾳ μένειν καὶ ἰδιάζειν προσέτατε· τὸν γὰρ πρεσβύτην ἀπραγμόνως μᾶλλον βιοῦν προσήκον εἶλεν, ἢ δνομα εἶχειν θορύβῳ ἐμπλεῶν. Πολλὴν δὲ αὐτῷ καὶ δαπάνην δημοσίων ἐκ φόρων ἀνῆκε κατὰ Προῦσαν τὴν περὶ Ὀλυμπον, οἷά γε πρεσβύτῃ· ὅπου δὴ ποιούμενος τὰς διατριβάς, ἐς ὑστερον γράφων βασιλεῖ χάριτας ὡμολογεῖ, τοσούτων κακῶν, ὅσα τῇ ἀρχῇ σύνεστι καὶ φροντίζων οὕτω πολλῶν ἀπαλλάσσαντι. Ὡς δὲ καλῶς αὐτῷ ἀπέθετο κατὰ Βρετανίωνα, ἀπομοιραν πλείστην τῆς περὶ αὐτὸν στρατιᾶς κατὰ Μαγνητίου εἰς Ἰταλίαν ἔπεμπε. Τὸν δ' ἀνεψιὸν Γάλλον, δὲ παῖς μὲν ἦν Κωνσταντίου, οὗτος δὲ ἀδελφὸς Κωνσταντίνου τοῦ πατρὸς ἦν, πρὸς Ἑφῶν ἐπὶ φυλακῇ τῶν ἐκεῖσε κλιμάτων Περσικοῖς ἐνοχλουμένων ἐφόδοις εἰς Συρίαν ἔσταλλε, τὴν τοῦ Καίσαρος ἀξίαν, πρὸς δὲ καὶ τὴν οἰκειαν κλησιν τοῦτῃ περιβαλὼν, Καίσαρα Κωνσταντίον ἀνειπών·

ὅτε δὲ εἰσιόντος ἐκείνου τὴν Ἀντιόχειαν, αὖθις· ἐν οὐρανῷ τὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖον ὠρῆθι ὑπεραστράπτων τὸν ἥλιον, ἱριδὸς μεγάλης στεφάνου τρόπον περιελιττούσης αὐτόν. Τρίτῃ ὥρᾳ τῆς ἡμέρας ἦν, τῇ Πεντηκοστῇ ἐνισταμένης τῶν ἑορτῶν, Κυρίλλου τηνικαῦτα ἐν Ἱεροσολύμοις μετὰ Μάξιμον τὰς ἱεράς ἡνία· διτχερίζοντος. Πλὴν οὐχ ὥσπερ τις κομῆτης ἦν τὸ φῶς ἀποβρέων, ἀλλὰ πυκνὸν καὶ διαφανὲς συνεστῶς ἐν πολλῇ καὶ μεγάλῃ φωτὶ· διῆκε δὲ κατέχον περὶ τὸ οὐράνιον κύτος ἀμφὶ δίσκα καὶ πέντε στάδια, τὸ μὲν μήκος, ὅσον εἰκάσαι, ἀπὸ τοῦ κρινίου διῆκεν ἄχρι καὶ τοῦ θροῦ, δ' Ἑλαιῶν ἐπικέκληται· τὸ δὲ εὖρος, ὅσον τῷ μήκει ἀναλογεῖν. Πρὸς δὲ τῷ θαύματι καὶ πᾶσι δόος· ἐπὶ τῷ παραδόξῳ ἐνῆν.

Καὶ ἔθεν πάντες ἐπὶ τὸ ἱερὸν, τὸν μέγαν ἀνομνοῦντες Θεὸν, ἕκαστος καταλείψας ὃ τι τύχοιεν ἐργαζόμενοι. Πάσῃ δὲ γῇ τὸ θαῦμα φοιτῆσαν, κατέπληντε, τῶν κατ' εὐχὴν τοῖς Ἱεροσολύμοις ἐπιδημοῦντων ἐξ ἀπάσης γῆς διτμηνυσάντων. Ὁ καὶ πολλοὺς τῶν τε Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων πρὸς τὸν Χριστιανισμὸν μετέλκυεν. Ἐγὼ δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς παρὰ τε τῶν οἰκείων καὶ Κυρίλλου γράψαντος. Κατὰ τι δὲ θεοπρόπιον γενέσθαι ἐλέγετο τοῖς εἰδοῖσι, πάσαι βίβλοις Ἰσραὶς ἐμπερόμενον. Τὸ δὲ σελασφόρον ἐκεῖνο καὶ σεβάσμιον θέαμα οὐδὲ τοῖς ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου ἀθέα-

(1) Britannionem magistrum militum in Pannonia ad Muram milites imperatorem renuntiaverant, grandævum jam, et omnibus charum virum: quippe probum, et priscorum morum, jucundæ-

que civitatis: sed omnium liberalium artium expertem, adeo ut ne primarum quidem litterarum elementa, nisi in extrema ætate, addidicerit. Eutrop.

τον ἦν. Ὡφθη καὶ γὰρ τὸ σημεῖον, ἦν/κα τῶν καθ' Α' Ἑσπέραν Βρετανίνων καὶ Μαγνέντιον τυράννων περιγίνετο, τῆς ἐκεῖς πονούσης στρατιᾶς ἐκείθεν τῇ περιστάσει τῆς αἰγῆς καταστραπτομένης, καὶ τὸ σημείον ὁρώσης. Ὁ γὰρ Μαγνέντιος τὴν πρεσβυτέραν χειρωτάμενος Ῥώμην, τὰ πάνδεινα ἔπραττε, πολλοὺς τε τῆς συγχλήτου ἀνῆρει, καὶ τὸν δῆμον διέφθειρεν. Ὡς δὲ ἔγνω τὴν στρατιὰν Κωνσταντίνου ἀγίστα εἶναι, μικρὸν ὑποχωρήσας, πρὸς Γαλλίας ἐχώρει διὰ τῶν Ἰουλίων Ἀλπεων. Δίοδοι δὲ εἰσιν αἱ Ἀλπεῖς στεναί, μεγίστων ὁρῶν ἐκατέρωθεν ὧν ἐν χωρίον ἐγγὺς τοῦ συμπτύσσεσθαι συγκλειομένων. ἃ δὲ ἔμπερεῖς εἰσι τοῖς ἐν Θερμοπύλαις στενοῖς. Αἱ μὲν οὖν Ἰούλαι Ἀλπεῖς τὰς Γαλλίας τῶν Ἰταλῶν διορίζουσιν· αἱ δὲ Ἀλπεῖς αἱ καλοῦνται Σουσάκεις μεταξὺ Δακίας καὶ Θράκης εἰσὶ. Συγχῶς γοῦν ἐκατέρω προσβαλόντων τῶν στρατευμάτων, ποτὲ μὲν οἱτοι, ποτὲ δ' ἐκείνοι περιγίνοντο. Ὑστατον δ' ἤτηθεις Μαγνέντιος, περὶ τι φρούριον τῆς Γαλατίας κτεφυγεν· Μούρσα ἦν αὐτῷ ὄνομα. Ὅπου δὲ τὸ ἀδύνατον τῆς στρατείας διαλύειν πειρώμενος, καὶ παρασκευάζειν θαρρεῖν, ἐπὶ χάκεινον εὐφημεῖν οἷα ἔθος βασιλεῦσιν ἐχρῆν, ἠλέγχοντο οὐχ ἐκόντες Αὐγουστον Κωνσταντίνον ἀντὶ Μαγνεντίου ἀναγορεύοντες. Ἐνταῦθεν συνεῖς ἐκεῖνος μὴ ἐκ Θεοῦ τὸ βασιλεύειν δεδῶσθαι αὐτῷ, τὸ φρούριον ἀπολιπὼν, πρόσω ἤπειγετο. Κατόπιν δὲ τῆς στρατιᾶς Κωνσταντίνου κατασπυρῶσης, μόνος διαφυγὼν, εἰς Λουδοῦνον πόλιν ἀποδιδράσκει. Κάκειος τὸν ἀδελφὸν ἐν εὐνοίας τρώπῃ διῆθεν ἀποσφάττει, πολέμιας προαρπάξων ὕδρεως καὶ χειρὸς, ὃν Καίσαρα πρότερον πεποιθῆκε, εἰτα τὴν μητέρα· ἔπειτα δὲ καὶ εἰ τις ἄλλος τῶν οικειωτῶν παρῆν. Τελευταῖον δὲ τὸ ξίφος αὐτῷ ὑποστήσας, ἐπηρῶσθη τε αὐτοῦ, καὶ διελαθεῖς κατὰ τὸ μεταφρενον, ἐξέφυγεν, οὐδ' ὅλα τέσσαρα τυραννήσας ἔτη. Μικρὸν δὲ ὕστερον, καὶ ὃς ἕτερος ἦν αὐτῷ ἀδελφός, Δεκέντιος ὄνομα, ἀγχόρῃ τοῦ βίου αὐτὸν ὑπεξέγαγεν. Ἀλλ' οὐδὲ οὕτως· αἱ παραχαλᾷ ἀπέλιπον τὰ κοινά. ἕτερος γὰρ εὐθύς τύραννος, Σιλβανός ὄνομα, περὶ τοὺς πρὸς δύοσιν Γαλάτας ἦρτο· ὃν οὐκ ἐπιπολὺ διαρκέσαντα οἱ στρατηγοὶ Κωνσταντίνου διέφθειραν. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν Διοκλισαρείᾳ Ἰουδαῖοι Ῥωμαῖοι ἐπαναστάντες, καὶ τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας ἀποσεισάμενοι, ἦσαν ὅπλα, καὶ τὴν Παλαιστίνην καὶ τὰ περίεξ αὐτῆς κατέερχον ληϊζόμενοι. Καθ' ὧν μέγα ἀνίστα τρόπαιον, ἐπὶ τὴν ἐξ Ἀντιοχείας ἐνθα διέτριβεν ὁ Κωνσταντίνος Γάλλος· καὶ τὴν πόλιν αὐτῶν ἐκ βάθρων ἀνέτρεπεν. Οὕτω δὲ κατ' αὐτῶν εὐτυχῆσας, τὴν εὐμερίαν οὐκ ἤνεγκεν· νεωτερίζειν δὲ καὶ αὐτὸς ἤρεμα κατήρχετο, καὶ τυραννεῖν ἐμέλετα. Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ κατάφωρος τῇ Κωνσταντίῳ ἐγίνετο· Ὀράσους γὰρ ἀμετρία ληφθεὶς, τὸν τῆς Ἑφῆς ἑπαρχὸν Δομετιανόν, καὶ τὸν κοιμιστῶρα Μόντιον, κατ' ἐξουσίαν ἀνέειλε, μὴ τῷ βασιλεῖ τὰς αἰτίας μνηύσας τῆς ἀναίρεσews. Ἐξ ἧς αἰτίας καὶ ἄλλων συνεπιβυθέντων, θανάτῳ τὸν ὕβριστὴν μετελθεῖν

quasi prodigium exhibita esse dicebatur a peritis, ut quæ antiquitus in sacris expressa esset Litteris. Splendidum hoc et venerandum spectaculum, ipsi quoque exercitui non fuit invisum. Apparuit namque signum id, cum imperator ad Occidentem Britannionem et Magnentium tyrannos devinceret: ubi exercitus vario labore fatigatus (1), miraculo tanto viso, immensa ejus luce afflatus et lustratus est. Nam Magnentius, veteri Roma capta, graviter ibi sæviebat, et multos ex senatu atque ipsa etiam plebe crudeliter necabat. Ubi autem Constantii exercitum adesse cognovit, cedens istinc, Galliam per Alpes Julias petiit. Ita enim perangustus transitus dicitur, altissimis ex utraque parte montibus in locum unum, ut prope complicitur, coeuntibus, angustius quæ in Thermopylis sunt perquam similes. Et Alpes quidem Juliae Gallias ab Italia dividunt. Quæ vero vocantur Susacenses Alpes, inter Daciam et Thraciam sunt. Porro ubi aliquoties acies inter se concurrere, et nunc hi nunc illi prælio superiores fuere, postremo victus Magnentius ad Mursam (2) Galliaæ castellum profugit. Quo loco copias suas casu eo percussas animare, et ad fortitudinem atque fiduciam excitare conatus est. Cum autem et ipsæ militari more acclamatione sua illi ut imperatori fausta ominari deberent, vel invitæ pro Magnentio Constantium Augustum promulgarunt. Unde ille imperium sibi non esse a Deo delatum intellexit: et castello eo derelicto, ulterius est profectus. Verum cum eum Constantii exercitus magna celeritate persequeretur, solus profugiens in urbem Lugdunensem pervenit. Atque ibi fratrem Desiderium, per benevolentiaæ causam scilicet, ut eum hostium manibus et injuriis eriperet, deinde matrem, postea etiam si quis ex propinquis suis alius adesset, jugulavit. 758 Et tandem in gladium sibi ipsi intentatum incumbens, dorso etiam ipso perfosso, vitam finiit, cum non totos quatuor annos tyrannide potius esset. Paulo deinde post, qui ei alter erat frater, Decennius Cæsar ab ipso dictus, laqueo etiam seipsum interemit. Sed enim ne sic quidem republicæ pacatæ fuere. Statim enim tyrannus alius, nomine Sylvanus, apud Occidentales Gallos exstitit: quem non ita diu res turbantem, Constantii duces interemere. Enimvero Judæi quoque Diocæsareæ Romanis rebellantes, et servitutis jugum excutientes arma sumpserunt, et Palæstinam vicinasque in circuitu regiones percurrentes vastarunt. Contra quos ex Antiochia, ubi agebat, profectus est Constantius Gallus, eisque superatis tropæum ingens statuit, et urbem eorum ex ipsis fundamentis diruit. Sed enim rebus feliciter gestis, fortunam blandientem prosperitatemque eam non bene tulit: nam et ipse ad res novas aspirare et tyrannidem meditari cœpit. Sed brevi conatus ejus

(1) Præliis istis vires Romanæ fere consumptæ sunt. Bellatorum enim quinquaginta quatuor milia

periere. Oros., Eutrop.

(2) Ad Murtium, Egnat.

manifesto comperit Constantius. Siquidem ille per A
 effrenem audaciam Orientis præfectum Domitianum et quæstorem Montium (1) suapte potestate necavit, cædis ejus causa imperatori non significata. Quæ res aliæque insuper ad eam accedentes effecere, ut imperator eum, ut sibi injurium, sublatum vellet. Et ira incitatus, ad se eum evocavit. Atque ille in deteriore partem eam vocationem fieri suspicatus, sibi propterea metuens, etiam invitus profectus est, uxore sua Constantia, quæ pro eo precaretur, præmissa. Ea in itinere mortua est. In comitatu Galli Theophilus etiam Indus fuit, de quo supra diximus. Nam is medium se inter Gallum et Constantium gerebat, conjunctionem eorum et concordiam confirmans, cum Cæsar Gallus designaretur, et pacta fierent. At Gallus, adempta ei primum purpura, circa Phlانونem (2) insulam in Occidentalibus partibus ex insidiis Eusebii eunuchi trucidatus est. Quod quidem ita tum fieri jussit Constantius : postea autem eum facti pœnituit. Brevi post fratrem ejus Julianum ex Ionia accitum, quod imperii gravitatem barbaros in Galliam misit, qui res ibi turbulentas in historia sequenti accuratius omnia exponemus.

CAPUT XXXIII.

Ut denno Ariani synodos Antiochiæ et Mediolani celebrantes, Athanasium oppugnarint : et quæ consilia de perversione fidei Constantius ceperit.

Constantius cura et periculo tyrannorum liberatus, venit Romam, ubi de tyrannis triumphum sibi agendum esse duxit. Eodem tempore ad concordiam dogmatis Orientales simul et Occidentales episcopos, sicuti putabat, adducturns, synodum cogi in Italia præcepit. Julius tum, viginti quinque annis Romana Ecclesia administrata, decessit, provinciamque ejus Liberius sortitus est. Tum vero opportunitatem sibi oblatam esse existimantes, qui professionem fidei Nicænam abrogaverant, calumnias rursum contexuerunt, ut τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, professores, quos antea ut sententiæ alterius sectatores exauctoraverant, ecclesiis prorsus exigerent. Constante namque adhuc superstitie, non ausi fuerant fraudulenta temeritate imperia inter se committere. Quippe bellum fratri Constans denuntiaverat nisi Athanasium, sicuti dictum est, reciperet. Potissimum vero Athanasium illi expellere studio omni contendebant : qui sane etiam Constante nondum cæso, Constantio autem propter illum, Athanasium se complecti assimulante (tantum illorum erat odium), conquiescere non potuerunt. Sed enim tringinta ex maligna eorum multitudine Antiochiæ congregatis, Narcisso videlicet Cilice, Theodoro Thrace, Eugenio Nicæno, Patrophilo Scythopolitano, Menophante Ephesio, atque aliis, redditum Athanasii illi tanquam illegitimum culpabant, et omnibus ubique episcopis scribebant, ne cum illo communicarent, neve

ἐπερᾶτο. Καὶ περιοργῆς γεγωνῶς, πρὸς αὐτὸν με-
 εστέλλετο. Ὁ δ' οὐκ ἐπ' ἀγαθῷ τὴν μετάκλησιν συμ-
 δάλλων, δεδοικῶς δ' ὁμῶς καὶ ἀκῶν ἀπῆει, τὴν ἰδίαν
 γαμετὴν Κωνσταντίαν προπέμψας πρεσβεύουσας.
 Ἀλλ' ἡ μὲν ἐνόδιος ἐπισχεθῆ θανάτῳ. Συνείπετο δ'
 ἐκείνῳ καὶ Θεόφιλος ὁ Ἰνδός, περὶ οὗ μικρὸν ὕστε-
 ρον ἱεροῦμεν. Συνῆν γὰρ μέσος ταῖς πρὸς Γάλλον
 καὶ Κωνσταντίον συνθήκαις, ἡνίκα Καῖσαρ κεχειρο-
 τόνητο, συνέχων αὐτῶν τὴν ὁμόνοιαν. Γυμνωθεὶς δὲ
 τῆς ἀλουργίδος ὁ Γάλλος καὶ κατὰ Φαλῶνα τὴν νῆσον
 γενόμενος· περὶ μέρη δὴ τὰ Ἑσπερία, ἐπιβουλαῖς Εὐ-
 σεβίου τοῦ εὐνοῦχου ἀναιρεῖται· καλεῦσάντος μὲν τὴν
 ἀναίρεσιν τοῦ Κωνσταντίου, μεταμελῶ δὲ χρησαμέ-
 νου ἐς ὕστερον. Μετ' ὀλίγον δὲ τὸν ἐκείνου ἀδελφὸν
 Ἰουλιανὸν ἐκ τῆς Ἰωνίας μεταπεμφάμενος, χειρο-
 τονεῖ Καῖσαρ, τὸ τῆς ἀρχῆς βίρος ἰδὼν, καὶ πρὸς
 τοὺς ἐν Γαλλίᾳ βαρβάρους ἀπέστειλε, ταραχῆς ἐμπλεῖς
 τὰ ἐκείσε δὴ καθιστῶντα. Ἀλλὰ περὶ μὲν Ἰουλιανοῦ
 ἐν τῇ ἐφεξῆς ἱστορίᾳ πρὸς λεπτόν διηγήσεται.

eum facti pœnituit. Brevi post fratrem ejus Julianum secum perpenderet, Cæsarem creavit : et adversus barbaros in Galliam misit, qui res ibi turbulentas pacaret et constitueret. 759 Sed de Juliani rebus

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ΄.

Ὅς πάλιν οἱ ἐξ Ἀρσίου συνόδους ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ Μεδιολάνοις ποιοῦντες, τοῖς περὶ Ἀθανάσιον πολεμοῦντες ἦσαν· καὶ ὅλα περὶ διαστροφῆς τῆς πίστεως ἐμελέτα Κωνσταντίος.

Κωνσταντίος καὶ τῆς τῶν τυράννων φροντίδος ἀπαλλαγείς, ἐκ Σιρμιού ἀπάρας, πρὸς τὴν Ῥώμην ἐγένετο· ὅπου δὴ καὶ τὸν κατὰ τῶν τυράννων θρίαμβον τελεῖν αὐτῷ καὶ καταγεῖν ἐδόξετο δεῖν. Ἐν ταυτῷ δὲ σύμφρονος καθιστῆν οἰόμενος περὶ τὸ δόγμα τοῦ· τίς τῆς Ἑω καὶ Ἑσπέρας ἱερέας, καὶ σύνοδον ἐν Ἰταλίᾳ γενέσθαι προσέταξεν. Τότε δὲ Ἰούλιος· εἰκοσι καὶ πέντε ἔτεσι τῆς ἐν Ῥώμῃ Ἐκκλησίας προστάς, ἀπεβίω· Λιθέριος δὲ τὸν κληρὸν τῆς ἐκείνου διακονίας ἐλάβανεν· ὁπνίκα καί τὸν προσήκοντα ἔχειν νομίσαντες οἱ τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ἡθετηκότας, συνέβραπτον διαβολῆς, ὥστ' ἐξωθεῖν τῶν ἐκκλησιῶν, οὓς πρότερον αὐτοὶ ὡ· ἐπεροδόξους καθέλιον τῷ ὁμοουσίῳ στοιχοῦντας. Κῶνστα μὲν γὰρ περιόντος ἐτι, οὐκ ἐτόλμων συγκροεῖν τὰς βασιλείας· πολεμεῖν γὰρ ἐκεῖνος τῷ ἀδελφῷ ἐπηγγέλλετο, εἰ μὴ δέξεται τοὺς περὶ τὸν Ἀθανάσιον, ὥσπερ εἰρηται. Μάλιστα δ' Ἀθανάσιον ἐλαύνειν διὰ σπουδῆς ἐποιοῦντο· οἱ δὲ καὶ Κῶνσταντιος μή τι φθαρέντος, Κωνσταντίου δὲ δι' ἐκεῖνον προσποιουμένου φιλεῖν Ἀθανάσιον, ὑπερβολῇ μέσους, ἐκείνῳ οὐδὲ οὕτως ἡσυχάζειν ἠνείχοντο. Τριάκοντα δ' ἐν Ἀντιοχείᾳ τοῦ πονηροῦ στίφους ἀθορισθέντες, οἱ περὶ Νάρκισσον, τὸν Κίλικα λέγω, Θεόδωρον τὸν Θρακᾶ, τὸν Νικαέα Εὐγένιον, Πατρόφιλον τε καὶ Μηνόφαντον, ὧν ὁ μὲν Σκυθοπόλειος, ὁ δ' Ἐφέσου ἦν ὁ Μηνόφαντος, ἐν αἰτίαις ἐποιοῦντο τὴν ἐκείνου κάθοδον· καὶ τοῖς ἀπανταχοῦ ἔγραφον ἐπισκόποις, ἐκείνῳ μὴ κοι-

(1) *Magnum, Socrat. et Sozom.*

(2) *Περὶ Φαλῶνα τῆς νῆσου. Socrat. lib. II,*

cap. 54. Plin. in Illyrici descriptione meminit urbis Flanonæ et Absyrtii insulæ, libro III, cap. 21.

ωνεῖν, μήτε μὴν γράψαι· ἀλλὰ Γεώργιον ἐν Α
 τιμαῖς ἔχειν, ὃν αὐτοὶ κατεστήσαντο. Ἀθανάσιος
 δὲ οὗδ' ἐπιστροφὴν αὐτῶν ἔποιεῖτο. Καὶ τοῦτο ἦν
 ἔως· οὗ Κωνσταντίος τοὺς τυράννους καθελὼν, μόνος
 τῆς Ἑω καὶ Ἑσπέρας κατήρξεν· τοῖς γὰρ ἐν Ἑσπέρα
 γινόμενος· ὁ Κωνσταντίος, τοῖς ἑκείσε τῶν ἱερῶν
 τῇ δημοσίᾳ στοιχοῦσι πίστει, προσεποιεῖτο κολ-
 λᾶσθαι καὶ συμφρανεῖν· καὶ διόλου συνεῖναι τάχα
 ἤρετο. Τέχνη δὲ μετήρξατο τὰ πρῶτα μὴ βιαζό-
 μενος, ἔως οὗ κακέινους ἐπιψηφισασθαι πείσειε
 τοῖς κατ' Ἀθανασίου γεγενημένοι· ἐπίσης τοῖς ἀνὰ
 τὴν Ἑω ἐπισκόποις. Καὶ γὰρ πως ἐλογίζετο, ὡς εἰ
 ψήφῳ πάντων τῶν Ἑφῶν καὶ Ἑσπερίων ἐκποδῶν
 Ἀθανάσιος γένοιτο, ἐκ τοῦ ῥάστου ἐνεῖναι τὰ περὶ
 τὴν θρησκείαν ὡς βούλοιο κατορθοῦν. Καὶ δὴ περὶ
 Μεδιόλανα τῆς Ἰταλίας τὴν σύνοδον ἤθροισεν. Ἐκ
 μὲν οὖν τῆς Ἑω ὅλγοι δὴ τινες παρεγένοντο· τὸ γὰρ
 τῆς ὁδοπορίας μακρὸν καὶ νόσος καὶ γῆρας τῶν
 πολλῶν ἐπέχεε τὴν ἀφίξιν· Ἑσπεριοὶ δὲ πλείους ἢ
 τριακόσιοι συνελέγησαν. Τὸ δὲ σπουδαζόμενον ἦν
 τοῖς ἐξ Ἑω καταδικάζειν Ἀθανασίου, ὥστε ἄδαν
 ἐκείνῳ εἶναι τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Καὶ ἡ μὲν ἄλλη
 σύνοδος, ἡ ἀπάτη, ἡ δέξι, ἡ καὶ ἀγνοία, συνείρχον
 τῇ ψήφισματι· μόνον δ' ἐξ ἀπάντων Διονύσιος· ὁ
 Ἀλέας ἐπίσκοπος, Ἰταλιῶτις δὲ αὐτῇ μητρόπολις,
 καὶ Εὐσέβιος τῶν ἐν Λιγουρίᾳ Βρεκέλλων, καὶ
 Τριδέρεως ὁ Παυλῖνος, ἐν Γαλλίαις δ' ἐστὶν ἡ Τρί-
 βερης, καὶ Ῥοδανός· καὶ Λουκίφερ, τὴν δόλον φω-
 ράσαντες, ὡς ἐπὶ τῇ ἀνατροπῇ τοῦ ἐν Νικαίᾳ
 ὁγμάτος οἱ Ἑφῶν τὴν Ἀθανασίου καθαιρέσιν ἐπὶ
 σπεύδουσιν, ἀναστάντες ἐδῶν, δόλον εἶναι καὶ
 ἀπάτην τοῦ Χριστιανισμοῦ· καὶ μὴ δι' Ἀθανάσιον
 εἶναι τὸ εἰρηγμένον, ἀλλ' ἐπὶ οὐλὴν τῶν κατὰ Θεοῦ
 ὁρῶν· πάλαι δεδογμένων τὸν τε βασιλεῖα καὶ τοὺς
 τὰ Ἀρείου φρονούντας ἐπεινοῖν. Ταῦτ' εἰπόντων, ἡ
 μὲν σύνοδος διελύετο ἀπραγτος· ὅσοι δ' ἐπαρβή-
 σιασαντο ὑπερορῆ κατεδικάσθησαν γενομένοι ἐκπο-
 δῶν· μεθ' ὧν ἦν καὶ Ἰλάριος ὁ Ποικτάβων ἐπί-
 σκοπος. Ὅτι δ' ἀληθῆς αἰτία ἦν ὡς ἐπὶ προφάσει
 Ἀθανασίου κατὰ τῆς πίστεως ἡ ἐν Μεδιολάνῳ
 ἤθροιστο σύνοδος, πιστώσεται τὰ ἑξῆς. Ἡ γὰρ οὐκ
 εἰς μακρὰν συστάδα κατὰ ταυτὸν ἐν τε Ἀριμίνῳ
 τῆς Ἰταλίας, καὶ ἐν Σελενκίᾳ τῆς Ἰσαυρίας,
 νεωτερίζειν κατὰ τῶν ἐν Νικαίᾳ δεδογμένων ἐπεχέ-
 ρησαν, ὡς αὐτίκα μάλα δηλώσομεν. Ὁ γὰρ βασιλεὺς
 χαλεπήνας, οἰκουμένην συγκροτεῖν ἐβούλετο σύ-
 νον, ἑλκύσαι τε τοὺς τῆς Ἑφῶς ἐπισκόπους πάντας
 εἰς τὴν Ἑσπέραν, πάντα τε κάλων κινῆσαι, εἴγε
 δύνατο, ὡς ἂν πάντας ὁμόφρονας καταστήσειεν.
 Ἐπεὶ δὲ εἰς σκέψιν τὸ πρᾶγμα δὴς, ἐργῶδες ἐδό-
 κει, καὶ γὰρ προσίστατο οἱ τὸ τῆς ὁδοπορίας μα-
 κρὸν· μίαν μὲν εἶναι τὴν σύνοδον ἐκέλευεν, ἐν δυοῖ
 δ' ἀθροισθῆναι τῶς τόποις. Τοῖς μὲν οὖν Ἑσπε-
 ρίοις ἐν Ἀριμίνῳ τῆς Ἰταλίας συνάγεσθαι προῦ-
 τρεπε· τοὺς δὲ γε Ἑφῶς γράμμασι κατὰ τὴν
 Νικομήδειαν ἀφικνεῖσθαι προσέταττεν. Ὁ μὲν οὖν

ad illum scriberent: sed Georgium honore prose-
 querentur, quem ipsi episcopum constituerant.
 Athanasius autem nihil prorsus hæc curabat. Id
 ita factum, donec Constantius, tyrannis sublati,
 unus ipse Orientis simul et Occidentis imperio est
 potitus. **760** Et Constantinus cum in Occidente
 esset, cum episcopis τοῦ δημοσίου, consubstantialis,
 fidei assentientibus se conjunctum esse, et cum
 eis sibi convenire simulavit: et fortasse in parti-
 bus eorum esse omnino constituit. Arte certe usus,
 cum vim nullam eis primum adhiberet, sed tan-
 tum persuaderet, ut eandem contra Athana-
 sium, quam Orientales episcopi tulissent, ipsi etiam sen-
 tentiam ferrent. Sic etenim quodammodo putavit,
 si omnium Orientalium juxta et Occidentalium cal-
 culis Athanasius damnaretur, facillimum sibi fore,
 ut religionem pro arbitrio suo constitueret atque
 ordinaret. Itaque in Italia Mediolani conventus
 coactus est. Et ex Oriente quidem pauci admodum
 ibi præsto fuere. Itineris enim magnitudo, et mor-
 bus, et ætas grandior, multorum impedit adven-
 tum. Occidentales autem plures quam trecenti
 convenerunt. Enimvero Orientalium consilium fuit,
 ut Athanasius damnaretur, eique Alexandrina urbe
 intercideretur. Et reliqua synodus sive errore aut
 metu, seu etiam ignorantia pedibus in eam ibat.
 Soli vero ex omnibus Dionysius Albæ, quæ una ex
 metropolitans in Italia urbs est, et Eusebius Ver-
 cellarum Liguriæ, et Paulinus Trevirorum in Gal-
 lia, episcopi, et præterea Rhodanus et Lucifer (1),
 dolo deprehensæ, Orientales evertendi Nicæni
 dogmatis gratia exauctorationem Athanasii urgere,
 assurgentes, vociferati sunt, fraude Christianis-
 mum circumveniri, neque verbis ejusmodi de Atha-
 nasio agi: sed insidias decretis rite atque ordine
 de Deo olim factis, imperatorem et Arianos tendere.
 Hæc ubi dicta, conventus rebus infectis solutus
 est. Qui autem liberius sententiam dixerant con-
 demnati, solum exsilii causa verterunt. Inter quos
 Hilarius etiam Pictaviensium episcopus fuit. Porro
 verum fuisse, quod sub obtentu nominis Athanasii
 adversum fidem Nicænam Mediolanensis synodus
 sit congregata, ea quæ sequuntur confirmabunt.
 Nam quæ paulo post eodem tempore et Arimini
 in Italia, et Selenciæ in Isauria, acta sunt concilia,
 res novas contra Nicænas constitutiones molita
 sunt; quemadmodum mox declarabimus. Imperator
 enim stomachabundus universale concilium
 cogere, et episcopos Orientales omnes in Occiden-
 tem pertrahere volebat, **761** omnem movens fune-
 nem, si quo modo facere posset, ut ad concordiam
 omnes adduceret. At ubi re delibata, difficile id
 visum est, quod ei itineris longinquitas obstatet,
 unam quidem, sed duobus in locis congregandam
 esse synodum, statuit. Et Occidentales, Arimini,
 Orientales vero Nicomediæ convenire, litteris suis

(1) Lucifer Sardiniae insulae metropolitanus dicitur apud Theodor. lib. II, cap. 15, ubi ista fusius referuntur.

jussit. Imperator sane quidem hoc sic concordiam omnium spectans instituit: sed consilium ejus aliter cessit: utrinque enim dissensio inter eos intercessit. Neque enim Arimini (1) qui convenerant, concordantes erant: majus autem inter eos qui Nicomediae quidem per terræ motum coire impediti, Seleucia verodeinde congregati fuerant, dissidium est ortum. Cæterum quæ utrobique sint acta, historia ipsa deinceps ostendet. In præsentia autem, quæ Athanasio per omne Constantii imperium acciderint, breviter referemus, ut ordine suo nobis procedat oratio.

CAPUT XXXIV.

Quas calamitates sub imperio Constantii magnus pertulerit Athanasius, et ut Deus sæpe eum ex maximis liberarit periculis, et ut is multa divinitus præviderit.

Ille siquidem auditis quæ adversus eum in imperatoria aula factæ fuerant comminationibus, ad tempus profugit. Deinde quinque qui sub eo erant episcopis delectis, in quibus Serapion etiam Thmæus, vir Dei in primis amans, atque in dicendo et scribendo gravis fuit, ad imperatorem in Occidente degentem eos misit, tribus ex ecclesia sua presbyteris additis: qui, si id imperator jussisset, adversariorum calumnias confutarent. Dum illi proficiscuntur, imperatoris interea litteræ, quibus ad eum evocabatur, afferuntur. Itaque ipse cum suis in gravi erat cura et sollicitudine. Neque enim tutum satis esse putabat, dicto imperatoris audientem esse, qui in professione fidei hallucinaretur. Neque vero illi morem non gerere, periculo carebat. Mansit sane. Et qui litteras attulerat, vacuus ad imperatorem rediit. Porro æstate ineunte, alter venit, cum quodam Alexandrinæ urbis illustri cive: atque is Athanasium urbe expellere, et clerum male accipere incepit. Sed enim cum plebs rebellans vim pararet, et ipse nihil efficeret, retrocessit. **762** Postea intempesta nocte ordinum ibi militarium dux, ut qui ab imperatore missus fuerat, atque hæc curabat, Hilarius, ubi Athanasium in ecclesia occultari intellexit, quæ Theonæ dicitur, cum delecta Ægyptiorum fortique manu ei institit: et postibus effractis in templum quidem irrui, sed Athanasium quæsitum non comprehendit. Divinitus enim ei irruptionis hujusmodi consilio manifestato, paulo ante inde exiverat, milites autem tardius ad comprehendendum eum venerant. Dicitur sane hic vir multa et diversa divino judicio evasisse pericula. Quod namque Deo esset perquam charus, quæ futura erant, itidem ut præsentia, per gratiam Dei providebat. Multa certe admiranda futurorum cognitionem viro ei contestantur. Primo namque anno Constantis, et Constantio insidias ei struente, cum fuga sibi consulisset, apud notum quemdam hominem in subterraneo et caliginoso specu, aquæ olim cisterna, latuit, nemine

Β βασιλεὺς τὸ σύμφωνον πάντων οἰόμενος, οὕτως ἐκέλευεν· εἰς τὸναντίον δὲ μεθίστατο αὐτῷ ὁ σκοπός. Καὶ ἀμφὺ δὲ καθ' ἑαυτοὺς διηρέθησαν. Οὕτε γὰρ οἱ ἐν Ἀριμίνῳ πρὸς ἑαυτοὺς συνεφώνησαν· μεῖζον δὲ καὶ τὸ ῥῆγμα οἱ ἐν Νικομηδείᾳ μὲν σεισμῷ κωλυθέντες, ἐν Σιλευκείᾳ δὲ ἐκεῖθεν συναθροισθέντες, εἰργάσαντο. Ἀλλ' ὅπως μὲν τὰ ἐν ἐκείναις γεγένηται, τοῖς ἐφεξῆς ἡ ἱστορία δηλώσει· νυνὶ δὲ περὶ τῶν συμβάντων Ἀθανασίῳ παρ' ἄλην τὴν ἀρχὴν Κωνσταντίου διαληψόμεθα διὰ τὸ εὐσύνοπτον, ἵνα καθ' ἑδὼν ἡμῖν ὁ λόγος προῖη.

ΚΕΦΑΛ. ΑΔ'.

Ἵσα τῶν δεινῶν τῷ μεγάλῳ Ἀθανασίῳ συνέβη ἐν τῇ ἀρχῇ Κωνσταντίου· καὶ δεῖ τὸ θεῖον αὐτὸν πολλὰκις τῶν δεινῶν ὑπεξήγαγε, καὶ θείας μετείχε προγνώσεως.

Ἐκεῖνος γὰρ πυθόμενος τὴν ἐν βασιλείῳ κατασκευαζομένην αὐτῷ ἀπειλὴν, ἔφυγε μὲν πρὸς καιρὸν· εἰτα πέντε τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐπιτεξάμενος, ἐν οἷς ἦν καὶ Σεραπίων ὁ Θεωαῖος, ἀνὴρ θεοφιλὴς ἐς τὰ μάλιστα, καὶ λέγων καὶ γράφειν δεινός, πρὸς βασιλέα πέμπει τῇ ἑσπέρᾳ διάγοντα, καὶ τρεῖς πρᾶξεύζας πρεσβυτέρους αὐτῷ τῆς κατ' αὐτὸν ἐκκλησίας, εἰ μὲν βασιλεὺς κελεύει ἀντιστησομένου ταῖς τῶν ὑπεναντίων διαβολαῖς. Ἐν ὅσῳ δ' ἐκεῖνοι ἀπέπλεον, γράμματα ἐκ βασιλείας ἐφοῖτα τοῦτον μετακαλούμενα. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ἐναγώνιοι ἦσαν· οὐδὲ γὰρ τάσφαλὲς ἐνόμιζεν εἶχειν πειθόμενος βασιλεὶ σφαλλομένην περὶ τὴν πίστιν. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἀπειθεῖν ἀκίνδυνον ἦν. Ἐμμενεν οὖν· καὶ ὁ τὰ γράμματα φέρων, κενὸς ἐπάνεισι. Θέρους δὲ ἐπιγενομένου, ἕτερος ἦκε μετὰ τῶν ἐν τῇ πόλει περιφρωνῶν, καὶ τοῦτον τῆς πόλεως ἤλαυνεν· καὶ τὸν κλῆρον κακῶς διετίθει. Τοῦ δὲ λαοῦ νωτοτερίζειν ἐπιστάλλοντος ἤδη, ἀνύσας οὐδὲν καὶ αὐτὸς ἀνεχώρει. Ἐπειτα νυκτὸς ἄωρὶ σὺν οὐκ ἄγεννεϊ Αἰγυπτίᾳ ἐφίσταται φάλαγγι. Καὶ ἐπεὶ μάθοι Ἀθανάσιον κρύπτεσθαι κατὰ τὴν ἐκκλησίαν, ἡ τοῦ Θεωνᾶ λέγεται, ὁ στρατηγὸς Ἰλάριος, ὃς ἐκ βασιλείας ἐπέμπετο, ἀνατρέψας τὰς θύρας, εἰσῆγε μὲν εἰσω, ἤκιστα δὲ τὸν Ἀθανάσιον κατελάμβανε. Θεοῦ γὰρ τὴν ἔφοδον προμηνύσαντος, βραχὺ τι χρόνου πρὸ ἐκείνων ἐξῆγε, τοὺς δὲ στρατιώτας ἐφυστερῖσαι τὴν αὐτοῦ σύλληψιν. Λόγος δ' ἔχει πολλοὺς καὶ διαφόρους κινδύνους θεοῖς μηνύμασιν ἀποδρᾶναι τὸν ἄνδρα· φίλος γὰρ ὢν Θεῷ μάλιστα, ὡς ἐνεστὼς τὸ μέλλον ἔωρα χριστομένου Θεοῦ· πολλὰ γὰρ θαυμασὰ τὴν τῶν ἐσομένων γνώσιν ἐπιμαρτυρεῖ τῷ ἄνδρι· τῷ γὰρ πρώτῳ εἶπε Κωνσταντὸς τοῦ Κωνσταντίου ἐπίθουλα φρονούντος αὐτῷ, φυγῇ χρῆσάμενος, γνωρίμῳ τινὶ κατεκρύπτετο, ἐν καταγνώφῳ ζοφερῷ οἰκῆματι, ὃ πάλαι ποτὲ ταμείον ὑδάτων ἐτύγχανεν εἶναι. Οὐδεὶς μὲντοι συνέγνω πλὴν θεράπαινα, ἡ πιστὴ δοκούσα, τίς κατὰ χρεῖαν διηκονεῖτο. Ἐπεὶ δὲ σπουδὴ προῦκειτο τοῖς ἐναντίοις τὸν ἄνδρα ζῶγειν, ἐμελλε δὲ δώροις καταπροδίδ-

(1) Sozom. lib. iv, cap. 9, 10.

δεσθαι πρὸς τῆς διακόνου χρήμασιν ἐκείθεν ὑποφθα-
 ρείσης· φθάσαν τὸ θεῖον, τὴν ἐπιβουλὴν κατεμή-
 νυν. Ὁ δ' ἄλλαχού μετεχώρει. Ἐκεῖνη δ' ὡς ψευδῆ
 τῶν δεσποτῶν κατεπιούσα, πληγὰς ἐλάμβανε· πολλὴ
 γὰρ ἦν τὸ δεῖνόν τοις φωραθαῖσι κρύπτειν τὸν Ἀθα-
 νάσιον, ὡς ταῖς βασιλικαῖς προσταγαῖς ἀντιπράτ-
 τουσιν, καὶ τὸ πολιτεύεσθαι καλῶς ἀφανίζουσι. Καὶ
 πολλοὶ διὰ τοῦτον δεῖνῶν ἐπειράθησαν. Παραπλήσιον
 δέ τι καὶ ἄλλο τούτῳ ἐπισυνέβη· τῇ γὰρ αὐτῇ
 αἰτίᾳ ἐπὶ Αἰγυπτὸν δῆθεν φεύγων, τὸν Νεῖλον ἀνέ-
 κλειεν. Ἐπεὶ δὲ, τὸν θρασυὲν καταμηγυσάντων τινῶν,
 ἐβώκετο, ἀνῶθεν τὸ γινόμενον ἐμαίετο· καὶ τοὺς
 πλωτῆρας ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν μᾶλλον ἀναστρέ-
 φειν ἐκέλευεν. Παραμείψας δὲ τοὺς διώκοντας τῷ
 κατὰγεσθαι, τῷ τῆς πόλεως ὁμίλῳ συμμιγῆς διε-
 λάνθανε καὶ ἐσώζετο. Ἐκ τούτων τῶν τοιούτων οὐ
 πρὸς τῶν ἐτεροδόξων μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν
 Ἑλληνιστῶν, ὡς γοηταῖς χρώμενος διεβάλλετο·
 καὶ γὰρ ποτ' ἐπὶ τὴν πόλιν προϊόντος αὐτοῦ, κο-
 ρώνῃ τὸν ἀέρεα διανηχομένη ἀνέκραξε. Πλήθος δὲ
 συνεστῶς Ἑλλήνων, ἀποσκώπτοντες οἵαπερ γόητα,
 διηρώτων τί ἂν ἡ κορώνῃ λαλοίη. Τὸν δ' ἡρέμα
 ἀστέιον καὶ μάλα ἡδὺ γελάσαντα, Κρᾶς, φησί,
 λέγει· ὁ τῇ Ῥωμαίων φωνῇ σημαίνει τὸ αὐρίον.
 Αἰνίσσεται δ' ὡς ἡ αὐρίον ὁμῖν οὐ καλῶς ἀπαντή-
 σει· κέλευσμα γὰρ ἐκ βασιλείας ἦκον, τὴν ἑορτὴν
 ὁμῶν ἐφέξει· καὶ ἀπὸ τῆς λαμπρότητος ἔσται
 ὁμῖν. Τὸ δ' ἄστέιον Ἀθανασίου πέρας εἶχεν εὐθύς·
 βσιλεύς γὰρ καταφοιτήσαντα γράμματα παρηγγύα
 τοῖς ἀρχουσιν, τοῦ λοιποῦ κωλύειν τοὺς Ἑλληνας
 ναοὺς παραβάλλειν, καὶ ὡς ἔθος τῇ σφῶν θρησκείᾳ
 τὰς ἑορτὰς ἐκτελεῖν. Καὶ ἡ ἐπὶ θύραις αὐτῶν περὶ
 πλείστου οὖσα τοῖς Ἑλλήσι καὶ σεβάσμιος μάλιστα
 ἑορτὴ τῇ νικηστῇ ἐλύετο· καὶ ἔκτοτε οὐδαμῶς
 ἐπράχθη. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀποχρήσει δεῖξαι, ὡς
 θεὸς μάλιστα ἦν ὁ ἀνὴρ, καὶ προφητικοῦ ἡγῶμενος
 χαρίσματος· φυγόντος δ' ὡς εἰρηται, ὁ ὅτι αὐτὸν
 κληρὸς τὰς ἐκκλησίας κατεῖχεν· ἕως οὗ τοῖς Γεωρ-
 γιον προσδοκῶσιν ὁ ὑπαρχοῦς ἦκον μετὰ στίφους
 παρέδωκεν. Ἐς ὕστερον δὲ καὶ αὐτὸς ἐλθὼν, κατέ-
 σχεν αὐτάς. Μὴ κατὰ σχῆμα δὲ καὶ ἡβος ἱερῶς
 πολιτευόμενος, φοβερός τις ἐπετήδευσεν εἶναι. Τοῖς
 δ' Ἀθανάσιον ἐπαινοῦσι καὶ μάλα θηριώδης ἦν,
 ἀνδρας τε καὶ γυναῖκας σύρων, οἳ τις ὠμὸς τύ-
 ραννος βασιμοῖς περιέβαλεν· ὅφ' ὧν εἰς κοινὸν μῖσος
 ἐμπεισῶν τῷ δῆμῳ μικροῦ ἂν διώλλυτο, εἰ μὴ τὸν
 κίνδυνον διαδράς, ἐς βασιλείαν ἀνέτρεχεν. Οἱ δὲ τὰ
 Ἀθανασίου φρονούντες τὰς ἐκκλησίας κατέσχον,
 καὶ οὐκ ἐπὶ πολλῷ χρόνῳ· ὁ γὰρ τῆς Αἰγύπτου
 στρατηγὸς ἀφελόμενος, αὐτοῖς τοῖς Γεωργίῳ ἀπέ-
 δοτο. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ αὐτὸς ἦκε, φοβερώτερος
 μὲν γεγενημένος, μισούμενος δὲ πλέον, ὅτε δὴ τὸν
 βασιλείαν κακιστῶς εἰς θυμὸν κατ' αὐτῶν. Δύπιστος
 δὲ καὶ τύφου μεστὸς διεβάλλετο· καὶ παρὰ τῶν
 Αἰγυπτίων μάλιστα μοναχῶν, οἷς εἶποντο μᾶλλον
 τὴν κλήθη, καὶ ἂν λέγειν ἀλήθειαν φροντο· ὅτι περ
 ἀρετὴν ἀσχοῦντες, φιλοσόφως διήνουν. Καὶ τὰ μὲν
 Ἀθανασίου συλλήβδην εἰπεῖν ἐπὶ Κωνσταντίνου δια-

A præter ancillam conscio : quæ quod fidelis esse
 videretur, ad usus necessarios ei inserviebat.
 Postquam autem in hoc magno studio adversarii
 incubuere, ut virum vivum caperent, et ancilla ea,
 pecunia ab illis corrupta, mercede eum proditura
 erat : præveniens Deus insidias ei indicavit. Ita
 ipse alio concessit : at illa ut quæ contra heros suos
 falsa dixisset, plagas reportavit. Gravis siquidem
 eis constituta fuerat pœna, qui Athanasium celare
 comperti fuissent, ut qui contra imperatoria jussa
 niterentur, et rectam reipublicæ administrationem
 tollerent. Multi sane eo nomine res duras sunt
 experti. Persimile quiddam alio quoque ei tempore
 evenit. Eamdem namque ob causam in Ægyptum
 profugiens, adverso navigabat Nilo. Cum autem
 fuga ejus indicata, quidam eum persequerentur,
 cœlitus id cognovit, et nautas atque vectores Alex-
 andriam redire jussit : et in descensu persecutori-
 bus suis præteritis, populi deinde turbæ in urbe
 frequentissima mistus, latuit incolumisque per-
 mansit. Quapropter non solum Ariani, sed et Græci
 atque gentiles eum, ut magum et præstigiatores,
 tales ob res criminati sunt. Aliquando namque
 urbem eo ingrediente, cornix in aere volans croci-
 tabat : et Græcorum quæ illic 763 stabat turba,
 scommate eum veluti impostorem persequens,
 quidnam cornix diceret, interrogavit. Et ille per-
 quam urbane et suaviter ridens, Cras, inquit. Quod
 Latino sermone diem crastinum significat. Porten-
 dit autem, crastinum diem vobis non bene cessu-
 rum. Mandatum enim ab imperatore veniens festum
 diem vestrum inhiabit, et magnificentia vestra
 injucunda vobis erit. Porro id Athanasii dictum
 exitum suum confestim habuit. Ab imperatore
 enim litteræ venerunt, quibus magistratus jubeban-
 tur, de cætero Græcos prohibere, ne ad templâ
 accederent, et more superstitionis suæ dies festos
 peragerent. Et celebritas ea quæ jam aderat, et ab
 illis plurimi fiebat, venerationeque maxima cole-
 batur, tum soluta est, neque postea peracta. De-
 clarare hæc satis possunt, divinum eum virum,
 et prophetici doni non expertem fuisse. Ipso autem,
 ut dictum est, profugo, clerus ejus ecclesiæ tenuit :
 donec adveniens dux cum armatis, Georgium ex-
 spectantibus eas tradidit, et ipse postea Georgius
 adveniens occupavit. Is quod non apparatu aut
 more episcopi administrationem suam institueret,
 terribilem se exhibuit. In Athanasii autem lauda-
 tores ferus admodum fuit, ac viros simul et mulie-
 res arripiens, tanquam sævus tyrannus, in vin-
 cula conjecit. Quamobrem publicum populi odium
 in se concitavit. Periisset certe quidem, nisi
 periculo vitato ad imperatorem procarrisset.
 Ibi tum sectatores Athanasii ecclesiâ præ-
 fuere, quamvis ad breve tempus. Præfatus namque
 Ægypti, illis ejectis, eas factioni Geor-
 gii restituit. Nec longe post et ipse rediit,
 terribilior quidem quam antea, non minus autem

omnibus invisus, quippe qui imperatorem ad iram Α φώρας γεγεννημένα, ἐφεξῆς κείμενα, τοῦτον ἔσχε τὸν contra eos commovisset. Infidelis vero, et fastu τρόπων.
 plenus a plerisque increpitus est: et ab Ægyptiis monachis maxime, quos hominum multitudo in primis, cum quod vera dicere existimati sunt, tum quod philosophice plane virtutem et pietatem exercere perseverarunt, sequebatur. Res Athanasii, sicuti sub Constantio vario eventu fuere, breviter et ordine expositæ, sic se habuere.

764 CAPUT XXXV.

Ut Liberius Julii Romæ successor, quod se Constantio opposuerit, in exilium sit actus, et Felix locum ejus occuparit.

Imperator vero priusquam Romam iret, et solitum ob victoriam triumphum ageret, accito Liberio Romanorum episcopo, Julii successore, persuadere ei conatus est, ut in sententiam quos secum habebat episcoporum iret: quorum unus Eudoxius erat. Quod ubi ille ei resistens se facturum negavit, ad exilium est damnatus. Berrhœa autem Thraciæ, quo deportaretur, designata fuerat. Sed et alia condemnationis ejus causa fuisse dicta est: videlicet quod renuntiare Athanasii communioni noluerit eundemque apud imperatorem defenderet, qui Athanasium accusabat, quod et ecclesiis injuria affecisset, et causa necis duobus fratribus suis fuisset. Idem comprobanda esse quæ Tyri adversus Athanasium, per invidiam alienæ sententiæ sectatorum acta constitutaque fuerant, dicebat. At Liberius pœnitentiæ libellum Ursacii et Valentis Julio decessori suo oblatum imperatori exhibuit: in quo falsa esse et ementita, quæ apud Mareoten acta erant, significantes, noxæ gratiam petierunt. Rogavit insuper, ne ita indicta causa Athanasium damnet, neve quæ perperam devertet et manifestæ calumniæ essent, comprobaret. De fratribus autem ne prorsus episcopali manu vindictam injuriam vellet (1), dixit: quam manum Deus non ad ejusmodi facta, sed ad sanctificationem et omne aliud bonum opus constituerit. Sedenim Constantius nihil omnino illum de sententia sua decedentem videns, biduo ad deliberandum ei permissio, nisi animum mutaret, in Thraciam deportari jussit. Atque ibi Liberius, Mihi vero, inquit, dudum hæc deliberata atque constituta sunt, et paratus adeo sum in exilium ire. Porro cum jam abduceretur, Constantius ei quingentos aureos misit: quos ille rejecit, et ei qui illos attulerat, imperatori renuntiare jussit: Non indigere se eis: daret eos, quos secum in aula haberet adulatoribus, et ad simulandum dissimulandumque compositis hominibus, quorum insatiabilis cupiditatis inopia animis eorum semper insidens, eosque excrucians, nunquam expleri posset. Mihi namque Christus, inquit, Patri similis, largitor semper alimentorum atque conciliator, et promus condus bonorum omnium erit. **765** Hæc Liberio causæ, ut in Thracia exsulet, exstiter. Felix autem Romanæ ecclesiæ diaconus, admini-

ΚΕΦΑΛ. ΛΕ'.

Ὡς Λιδέριος δ μετὰ Ἰουλίον Ῥώμης ἀντικαταστάς Κωνσταντίῳ, ὑπερόριος γέγονε, Φηλὶξ δὲ τὸν θρόνον κατέσχε.

Ὁ δὲ βασιλεὺς, πρὶν εἰς Ῥώμην ἵκειν, καὶ τὴν εἰσθότα ἐπινίκιον θρίαμβον ἐκτελέσαι, μετασταλάμενος Λιδέριον τὸν Ῥωμαίων ἐπίσκοπον, ὃς Ἰουλίον διαδέξατο, πείθειν ἐπεχείρει, εἰς ταυτὸ γενέσθαι γνώμης τοῖς περὶ αὐτὸν ἱερεῦσιν· ὧν εἷς ἐτύχαιε καὶ Εὐδόξιος· Ὡς δ' ἀντέλεγε μὴ πράξειν τοῦτ' ἐνιστάμενος, ὑπερορίαν αὐτοῦ κατεδίκαζε. Βέβρηκα δὲ τῆς Θράκης ἦν αὐτῷ τὸ φυγαδευτήριον. Ἐλέγετο δὲ καὶ ἄλλη πρόφασις εἶναι τῆς καταδίκης αὐτοῦ, ὅτι περ ἤριστα τὴν πρὸς Ἀθανάσιον κοινωνίαν ἠρνεῖτο. Ὑπὲρ αὐτοῦ δὲ μάλλον καὶ βασιλεὶ ἀντέλεγεν, ἐπαίτιωμένῳ τὸν Ἀθανάσιον, ὡς τὰς ἐκκλησίας ἡδίκητε, καὶ αἰτίω· τοῦ μόρου κατέστη τοῖς δυσὶν ἀδελφοῖς· καὶ ὡς στεργτέα τὰ ἐν Τύρῳ νομίζοι καὶ Ἀθανασίου βασκανία τῶν ἐτεροδόξων γεγεννημένα. Ἐπεδείκνυ δὲ πρὸς τοῦτοις καὶ τὸ ἔγγραφον τῆς μεταβολῆς βιβλίου Οὐρσακίου τε καὶ Οὐάλεντος ὁ Λιδέριος βασιλεῖ· ὃ τῷ πρὸ αὐτοῦ ἐπισκόπῳ Ἰουλίῳ ἔγχειρίσαντες, συγγνώμην ἤτουν, ψευδῇ τὰ κατὰ Μαρεώτην γεγεννημένα σημαίνοντες. Καὶ ἡξίου μὴ ἐρήμην οὕτω καταδικάζειν, μὴδὲ τοῖς τότε κακῶς ψηφισθεῖσιν ἱπεσθαι, σαφοὺς συκοφαντίας οὐσης. Περὶ γε μὴν τῶν ἀδελφῶν, μὴ πάντως ἐξ ἱερατικῆς χειρὸς τὴν δίκην ἐκείνοις γενέσθαι προσδοκᾶν ἔλεγεν, ἦν οὐκ εἰς ταυτὰ τὸ Θεῖον ἐνέταξεν, ἀλλ' εἰς ἀγασμὸν, καὶ εἰς ἄλλην ἀπασαν ἀγαθὴν πράξιν. Κωνσταντίος δὲ, μὴδ' ὅπως οὖν ὑφείντα τῶν προκειμένων ὁρῶν, διορίαν ἡμερῶν δύο εἰς διάσκεψιν αὐτῷ ἐπαφεί, εἰ μὴ τῆς γνώμης ἀποσταίη, ἐκέλευεν εἰς τὴν Θράκην ἀπίχεσθαι. Λιδέριος δὲ, Ἀλλ' ἐμοί, ἔφη, πάλαι δέδοκται ταῦτα καὶ ἔσκηπται· καὶ ἐν ἐτοίμῳ μοι ἔστι πορεύεσθαι. Ἐπεὶ δ' ἀπαγομένῳ πεντακοσίους χρυσίνους ἔστειλεν, ἐκεῖνον μὲν μὴ προσδέξασθαι· εἰπεῖν δὲ τῷ κομίσαντι βασιλεῖ ἀπαγγεῖλαι μὴ χρειαν ἔχειν αὐτῶν· δοῦναι δὲ ταῦτα τοῖς περὶ τὰ βασίλεια κόλαξι καὶ ὑποκριταῖς· οἷς ἡ τῆς ἀπληστείας ἐνδεία ἀεὶ ποτε παρακαθημένη, ἐνοχλοῦσα κολάζει μήποτ' ἐμπέπλασθαι. Ἐμοὶ δὲ Χριστὸς, ὁ τῷ Πατρὶ ὁμοιος, ἀεὶ χορηγὸς ἐστὶ τῆς τροφῆς, ταμίης τε καὶ πρύτανις πάντων χρηστῶν. Αὐταὶ μὲν αἰτίαι Λιδερίῳ τῆς ἐν Θράκῃ φυγῆς· Φηλὶξ δὲ διάκονος τῆς ἐκείσε ἐκκλησίας, τὴν τοῦ θρόνου κληροῦται ἐπιτροπὴν· ὃς τὴν μὲν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ἠσπάζετο, καὶ ὀρθοκείας χάριν ἀνέγκλητος ἦν. Ἐν δὲ αὐτῷ προσήγετο ἔγκλημα, ὅτι πρὶν ἢ τὴν τῆς ἐπισκοπῆς χειροτονίαν λαβεῖν, κοινωνῆσαι τοῖς

(1) Ne per episcoporum manus inimicitias exerueris aut yndicaris, imperator. Ecclesiasticorum

namque hominum manus sanctificationem operari debent. Theodor. lib. II, cap. 16.

ἐπεροδῶσις ἠνέσχετο. Ὡς δ' εἰσῆι Κωνσταντίος Ἀ-
 Ῥώμην, προσκόντες οἱ τοῦ δήμου, καὶ τῶν εὖ
 γεγονότων γυναῖκες ἐπίσημοι, ἐνέκειντο ὑπὲρ Λι-
 βερίου δεδόμενοι αὐτοῖς ἐκείνον ἀπολαβεῖν· τὸν δὲ
 κοινωσάμενον τοῖς περὶ αὐτὸν ἱεραῦσιν, ὑπισχνεί-
 σθαι ἀποδώσειν πάλιν, εἰ γε ἔλοιτο εἰς ταυτὸ ἰέναι
 γνώμης τοῖς περὶ αὐτὸν ἐπισκόποις.

pro Liberio deprecantes, ut illum restitueret, ei insistere. Et imperator cum episcopis suis se com-
 municata redditurum se eis hominem pollicitus est, si in eandem cum episcopis suis concederet
 sententiam.

ΚΕΦΑΛ. ΛΖ'.

Περὶ τῆς βλασφημίας Ἀετίου τοῦ Σύρου, καὶ
 Εὐδοξίου τοῦ Ἀντιοχείας· καὶ περὶ τῆς ἐν
 Ἀγκύρᾳ συνόδου· καὶ ὅλα Γεώργιος ὁ Λαοδι-
 κείας καὶ Κωνσταντίας ὁ βασιλεὺς κατὰ Ἀε-
 τίου καὶ Εὐδοξίου τοῖς ἐν Ἀγκύρᾳ ἔγραψαν.

Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ καὶ ὁ προβήθεϊς Ἀέτιος
 ὁ Σύρος εἰς τοῦμρανὲς ἀ περὶ Θεοῦ ἐδόξαζεν, ἐπαρ-
 βησιάζετο. Τηνικαῦτα δ' ἔτι διάκονος ἦν, ὑπὸ Λεον-
 τίου τοῦ Ἀντιοχείας τοῦ ἐκτομίου τὴν χειροτονίαν
 λαβών. Ἐπίσης δὲ Ἀρεῖω ἐδόξαζε, κτιστὸν καὶ ἐξ
 οὐκ ὄντων καὶ ἀνόμοιον τὸν ὕδιν τῷ Πατρὶ λέγων.
 Τῇ δ' εἰς ἄγαν ἔριδι καὶ τῷ σφόδρα περὶ Θεοῦ τολ-
 μῶν διαλέγεσθαι, ποικίλοις τε χρῆσθαι συλλο-
 γισμοῖς, ἐδόκει τοῖς ὁμόφροσι διάφορος εἶναι. Διὰ
 τοῦτο καὶ τῆς ἐκκλησίας ἐκκληθεῖς, τεχνήντως·
 αὐτοῖς πρῆγνυτο, καὶ κοινωνεῖν ἐξετρίπετο, ὥς
 Ἀρεῖω μετὰ τὴν ἐπιτοκίαν συγγεγονότας· ἤνικα
 μεταμέλο· γεγονὼς ἐκεῖνός, ὁμώμοκε Κωνσταντίνῳ
 τῷ βασιλεῖ, συνωδᾷ τῇ ἐν Νικαίᾳ πίστει φρονεῖν.
 Καὶ περὶ μὲν τούτου ταύτῃ λέγεται· ἔτι δὲ τοῦ
 βασιλέως τοῖς ἐσπερίοις διάγοντος, ἀγγέλλεται τε-
 θνῆναι Λεόντιον, ὃν Ἀντιοχείας ἐπίσκοπον δεδηλώ-
 κειμεν. Εὐδόξιος δὲ Γερμανικίας ἐπίσκοπος ὢν, τοῖς
 ἐκείσε μέρεσι διατρίδων, διὰ τῶν θαλαμηπόλων
 εὐνούχων ὑπορύττει τὸν θρόνον, καὶ ἑαυτῷ περι-
 ποιεῖται τὴν Ἀντιόχειαν. Σκηψάμενος γὰρ παρα-
 μυθίας καὶ φυλακῆς ἐν χρεῖᾳ εἶναι τὸν τόπον,
 ἰδεῖτο τοῦ βασιλέως εἰς τὴν Συρίαν ἔλθειν. Ἐπεὶ
 δ' ἐπετρίπετο, σπουδῇ προσθαλὼν, τὸν θρόνον
 λαμβάνει, καὶ τῆς Ἀντιόχου ἐπίσκοπος αὐτόματος
 ἀναδείκνυται, μὴ τισι τῶν ἐν Συρίᾳ διαστήμων
 ἐπισκόπων, οἷς κατὰ τι πάτριον ἔθος καὶ ἡ χειρο-
 τονία διέφερε, κοινωσάμενος τὸν σκοπὸν· ὅλον Μάρ-
 κον λέγου τὸν Ἀρεθοῦσης, καὶ τὸν Λαοδικείας Γεώρ-
 γιον· μήτε μὴν τῶν λοιπῶν συνθεμένων. Ἐλέγετο
 δὲ καὶ γνώμῃ τοῦ κρατοῦντος ταῦτα γενέσθαι καὶ
 τῶν ἐν τοῖς βασιλείοις κρατούντων· οἱ σύναμα Εὐ-
 δόξιῳ τὴν Ἀετίου δόξαν ἐσπούδαζον, ἀνόμοιον δοξά-
 ζοντι τῷ Πατρὶ τὸν ὕδιν. Ἐπεὶ δ' οὕτω καὶ Ἀντιο-
 χείας ἐκράτης, καὶ μεῖζους ἐπελάβετο ἐξουσίας,
 περιφανὲς ἦδη τῆς Ἀετίου δόξης προϊστατο, καὶ
 συγκροτεῖν ἐκείνον μάλιστα ἐπειράτο. Καὶ διὰ
 σπουδῆς ἦν ἐκεῖνον συνέδριον ἐπισκόπων ἀπορίσαι,
 καὶ τὴν τῆς διακονίας ἀξίαν αὐτοῖς ἐγγχειρίσαι αὐτῷ.
 Ἀλλὰ τοῦτο μὲν πρᾶξι ἡκιστα ἠδυνήθη· πολὺ γὰρ
 Ἀετίῳ τὸ μένος ἦν τῆς Εὐδοξίου τιμῆς. Σύδοον
 ὢν τέως ἀπορίσας εἰς Ἀντιόχειαν ὁμοφρόνων αὐτῷ
 ἐπισκόπων, ἐν οἷς ἦσαν Ἀνάκτιος τε ὁ Παλαιστίνης

strationem ejus sortitus est. Qui Nicænam quidem
 fidei professionem retinebat, et in religione repre-
 hensione carebat : unum tamen illud vitio ei ver-
 lebatur, quod priusquam episcopus ordinatus
 esset, cum diversæ opinionis studiosis communi-
 care susinuerit. Ubi vero Constantius Romam
 venit, populi et nobilitatis illustriores feminæ,
 veniit. Et imperator cum episcopis suis se com-
 municata redditurum se eis hominem pollicitus est, si in eandem cum episcopis suis concederet
 sententiam.

CAPUT XXXVI.

De blasphemia Aetii Syri, et item Eudoxii Antio-
 cheni. Item de synodo Ancyrae coacta. Et quæ
 Georgius Laodicensis episcopus et Constantius im-
 perator contra Aetium et Eudoxium ad eam syno-
 dum scripserint.

Per idem tempus, quem supra diximus, Aetius
 Syrus manifesto et libere suam de Deo opinionem
 divulgabat. Diaconus tum adhuc erat, sicuti a
 Leontio Antiochiæ episcopo castrato illo creatus
 fuerat. Opinabatur autem itidem ut Arius, con-
 ditum, et ex non existentibus, atque dissimilem
 Patri Filium esse. At quod ingenti contentione
 acriusque de Deo disserere auderet, variisque
 uteretur ratiocinationibus, factionis suæ popula-
 ribus diversus esse atque ab eis dissidere visus
 est. Quam ob causam ecclesia eorum pulsus, arte
 quadam per dissimulationem eos vitabat, com-
 munionemque eorum detestabatur, veluti qui se
 Ario post perjurium conjunxissent, cum ille,
 poenitentia ductus, Constantino imperatori con-
 sentanea se cum Nicæna fide sentire adjuravit.
 Sed de his satis. Cum imperator adhuc in Occi-
 dente esset, nuntii venero, Leontium Antiochenum
 episcopum diem suum obiisse. Et Eudoxius Ger-
 maniciæ antistes, qui in imperatoris comitatu
 erat, per cubicularios eunuchos vacantem eam
 sedem ambit et vindicat. Assimulans enim locum
 eum consolatione et custodia indigere, ut sibi in
 Syriam ire liceret, ab imperatore petiit. Quod ubi
 ei est permissum, ingenti celeritate eo venit : ac
 throno recepto, repente perinde atque ex se ipso
 ortus episcopus Antiochiæ exstitit, **766** re cum
 celebrioribus Syriæ episcopis, utpote cum Marco
 D Arethusio, Georgio Laodicensi, qui eandem sen-
 tentiam sequebantur, atque aliis ad quos more
 quodam patrio electio pertinebat, non communi-
 cata. Dictum etiam est, de voluntate imperatoris,
 et eorum qui in aula rerum potiebantur, id factum
 esse : qui una cum Eudoxio Aetii sententiam
 sequebantur, dissimilem Patri Filium esse do-
 centis. Postquam vero Antiochiam ita obtinuit,
 amplioremque adeptus est potestatem, propalam
 jam Aetii opinionem propugnabat, et adjuvare
 illum maxime conabatur. Et contendebat ille
 quidem episcoporum cogere concilium, atque illi
 diaconatus honorem restituere : sed id efficere
 minime potuit, quod apud omnes Eudoxii digni-
 tas et studium post Aetii odium esset. Congre-

gavit tamen tum consentientium ei episcoporum conventum Antiochiæ : in quibus erant, Acacius Cæsareæ Palæstinæ Eusebii successor, et Uranius Tyri episcopus : qui una cum simili-substantiali et consubstantiali rejiciebat, sub obtentu Occidentalium episcoporum auctoritatis, qui hoc sic Sirmii statuerint. Admirandus namque ille Hosius, atque una cum nonnullis qui ibi convenerant, cum propter contentionem qua adversus Ursacium, Valentem et Germinium usi fuerant, vim multam, ut diximus, passi fuissent, ut neque consubstantialis neque simili-substantialis Filius diceretur, concesserant, tanquam ea verba tam expresse in divinis Scriptis non apparerent; prætereaque supra humanæ mentis captum esset, de essentia Dei subtiliter nimium et anxie inquirere. Et quod eis tum visum esset, cœptis suis Hosii litteras multum allaturas esse momenti, epistolam tum Hosii aliorumque Occidentalium nomine, Sirmio ad Orientales dederant, ingentes Ursacio, Valenti et Germinio agentes gratias : et quod Occidentales recte tandem sentirent, ejus beneficii causam illis ascribentes. Sed enim Eudoxio ita res novante, multi Antiochia qui rectum dogma defendebant, et ei adversabantur, ab illo pulsati, Georgium Laodicensem adire, eique quæ Antiochiæ agerentur exposuere. Atque ab eo litteris acceptis armati Ancyram Galatiæ sunt profecti. Basilus enim, qui ibi post Marcellum episcopatum gerebat : plures ex vicinis episcopis ad se dedicandæ quam recens construxerat ecclesiæ gratia convocaverat. **767** Ibi illi per querelam re omni exposita, litteras reddidere, hisce verbis conscriptas : « Reverendissimis dominis, Macedonio, Basilio, Cecropio, Eugenio, Georgius in Domino salutem. Aetii naufragium pene omnem occupavit Antiochiam. Quos enim vos ignominia notastis, execrandi Arii discipulos, eos omnes Eudoxius receptos in clericorum ordinem cooptat, et Aetium hæreticum maximo honore prosequitur. Tantam igitur civitatem occupate, ne in illius naufragium orbis totus pertrahatur. Et concilio eorum coacto, quicunque adesse possunt, ab reliquis episcopis subscriptione decretorum vestrorum accepta, postulate, ut cum Aetium Eudoxius ex Antiochena ecclesia ejiciat, tum sectatores ejus ex sacro clericorum albo tollat. Aut certe si perrexerit cum Aetio dissimilem dicere, atque eos qui hoc dicere audent, illis qui id non faciunt, honore præferre, sicuti modo dixi, Antiochia vobis perierit. » Hæc Georgius. At qui Ancyrae congregati erant, cum compertum haberent, eo quod sibi ipsi Antiochenæ sedis dignitatem arrogasset, Eudoxium res novas inceptare, imperatori statim rem eam significarunt, eundemque obsecrarunt, ut ope sua interposita videret, ne ea quæ Sardicæ, Sirmii, et in aliis conventibus constituta essent, convellerentur : in quibus omnibus Filium Patri substantia similem esse decretum sit. Legationem etiam ad imperatorem misere,

Καίσαρος, Εὐσεβίου διάδοχος, Οὐράνιος τε ὁ Τύρου, δὲ μετὰ τοῦ ὁμοιοουσίου καὶ τὸ ὁμοούσιον ἐκτρέπετο προφάσει τῶν κατὰ δύσιν ἐπισκόπων, οἱ ἐν Σιρμίῳ ταυτὰ ἐψηφίσαντο. Ὁ γὰρ θεσπέσιος Ὅσιος σύναμά τισι τῶν ἐκεῖ συνειλεγμένων, διὰ τὴν πρὸς Οὐάλεντα καὶ Οὐρσάκιον καὶ Γερμάνιον φιλονεικίαν βιασθέντες πλείστα, ὡς εἴρηται, ἐνέδωκαν· μήτε ὁμοοῦσιον, μήτε ὁμοιοοῦσιον λέγειν τὸν Υἱόν· ἃ· δὴ τῶν ὀνομάτων μὴ ταῖς θείαις οὕτω ῥητῶς ἐμφορμένων Γραφαῖς· ἄλλως τε δὲ καὶ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ὑπερβαίνειν εἶναι οὐσίαν Θεοῦ πολυπρχμονεῖν. Ὡς δόξαν οὖν τι κατορθῶσαι τὰ Ὁσίου γράμματα, ἐπιστολὴν πρὸς αὐτοὺς ἐπεμπον, πολλὴν χάριν τοῖς ὁμολογοῦντας, καὶ τοῦ ὁρθῶς φρονεῖν τοὺς ἐν ἐσπέρᾳ τὴν αἰτίαν ἐκείνοις προτγράφοντες. Οὕτω δὲ τῷ Εὐδόξῳ νευτερίζοντι· πολλοὶ τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ τοῦ ὁρθοῦ ὑπεριστάμενοι δόγματος παρ' ἐκείνου ἐλαύνονται· οἱ δὲ καὶ Γεωργίῳ τῷ Λαοδικείας προστάτη, κατέλεγον τὰ γινόμενα. Οὗ γράμμασιν ὠπισθέντες, εἰς Ἀγκυραν τῆς Γαλατίας ἔρχονται. Βασίλειος γὰρ ὁ τῆς ἐκείσε Ἐκκλησίας μετὰ Μάρκελλον τὴν ἐπιτροπὴν ἐσχηκώς, πολλοὺς τῶν περιόικων ἐπισκόπων ἐκάλε· ἐπὶ καθιερώσει τῆς ἐκκλησίας ἣν ἐκ νέου ἐδείματο· καὶ τὰ γενόμενα ἐκτραγῶδουσιν, τὴν ἐπιστολὴν ἐνεχείριζον, τὰς κατὰ ῥήμα διεξέουσιν· « Κυριοῖς τιμωτάτοις, Μακεδονίῳ, Βασιλείῳ, Κεκροπίῳ, Εὐγενίῳ, Γεωργίῳ ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Τὸ Ἀετίου ναυάγιον σχεδὸν πῶς κατελήψε τὴν Ἀντιόχειαν. Τοὺς γὰρ παρ' ὧν ἀτιμαζομένους μαθητὰς τοῦ δυσωνύμου Ἀρείου πάντας καταλαθὼν Εὐδόξιος, εἰς κληρικῶν προβάλλεται, ἐν τοῖς μάλιστα τιτιμωμένοις ἔχων τὸν αἰρετικὸν Ἀέτιον. Καταλάβετε οὖν τὴν τληκαύτην πόλιν, μὴ τῷ ναυαγίῳ αὐτοῦ καὶ ἡ οἰκουμένη παρσυρῇ· καὶ εἰς ταυτὸν γινόμενοι δοῦν καὶ γενέσθαι ἐγγωρεῖ, παρὰ τῶν ἄλλων ἐπισκόπων υπογραφαῖς ἀπαιτήσατε· ἵνα καὶ Ἀέτιον ἐκβάλῃ τῆς Ἀντιοχείας ἐκκλησίας Εὐδόξιος, καὶ τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς ὄντας, προχειρισθέντας εἰς κανόνας, ἐκκόψῃ· ἢ ἐὰν ἐπιμείνῃ μετὰ Ἀετίου ἀνόμοιον καλῶν, καὶ τοὺς τοῦτο τοιμῶντας λέγειν τῶν μὴ γεγονόντων προτιμῶν, οἴεται ὧν, ὡς φθάσας τέως ἔφην, ἡ Ἀντιοχέων. » Τοιαῦτα μὲν ὁ Γεωργίος· οἱ δ' ἐν Ἀγκύρᾳ, ἐπεὶ ἐκδηλον, ἐξ ὧν ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐψηφίζετο ἑαυτὸν, ἵπολει νευτερίζων Εὐδόξιος, γνωρίζουσιν εὐθὺς βασιλεῖ, καὶ ἐδόντο βοηθεῖν προνοούμενον, ὡς ἂν τὰ τε ἐν Σαρδικῇ καὶ Σιρμίῳ καὶ ταῖς λοιπαῖς ἐψηφισμένα συνόδοις κρατῇ· αἱ δὲ ἅπασιν ἰδοὺς ὅμοιος εἶναι κατ' οὐσίαν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί. Καὶ πρόσθεις ἐπέστελλοντο βασιλεῖ, αὐτὸς τε ὁ Ἀγκύρας Βασίλειος, ὁ Σεβαστείας Εὐστάθιος, καὶ Ἐλευσίου ὁ Κυζικίου, καὶ τις πρεσβύτερος· ἐκ θαλαμηπόλων βασιλικῶν Λεόντιος. Ὡς δὲ ἤκον, Ἀσφάλιον πρεσβύτερον καταλάβανον, ἐν τοῖς μάλιστα τῶν Ἀετίου σπουδαστῶν ὄντα, καὶ ὅσον ἦν πρὸς βουλήν διανύσαντα, μέλλοντά τε ἡδὴ σὺν βασιλικαῖς γράμμασιν ἀπίνειν. Ὡς δ' ἔγνω βασιλεὺς τὰ δι' ὧν οἱ ἐξ Ἀγκύρας πρόσθεις ἦλθον, τὴν μὲν ἐπιστολὴν ἀνελάμβανεν, ἣν Ἀσφάλιος ἔχων ἀπίνειν ἐμελλε· γρά-

φων δὲ τοὺς ἀμὲν Εὐδόξιον κατεδίκριξε· καὶ γράμματα πέμψων, ἔλεγε τοιάδε· « Εὐδόξιος οὐ παρ' ἡμῶν ἦκε· μηδεὶς οὕτως οἰεσθῶ. Πόρρω τοῦ προστιθεσθαι τοῖς τοιούτοις ἐσμέν. Εἰ δὲ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτο σοφίζονται, εὐδηλοὶ δὴ πούθεν εἰσιν εἰς τὸ Κρεῖττον κομψεύμενοι. Τίνων γὰρ ἂν ἐκόντες ἀπόσχοιντο οἱ δυναστεῶν ἐνεκεν τὰς πόλεις ἐπιδότας, ἀπ' ἄλλης· εἰς ἄλλην μεταπηδῶντες, ὥσπερ τινὲς μετανάσται πάντα μυχὴν πολυπραγμονοῦντες ἐπιθυμῆσαι τοῦ πλείονος; Εἶναι δὲ λόγος περὶ αὐτοὺς ἀγύρτας τινὰς καὶ σοφιστάς, οὓς οὐδὲ ὀνομάζειν θέμις· ἐργαστήριον ποιητῶν τὸ δυσσεβέστατον. Πάντως που καὶ αὐτοὶ συνίετε τὸ σύστημα. Πάντως· ἐκ τῶν λόγων τὸν αἶτιον γνωρίζετε, καὶ τοὺς περὶ αἰρεσιν ταύτην ἐσχαλακτάς· οἷς ἂν μόνον τοῦτο ἔργον ἔσται, τὸ διασφαιρεῖν τὰ πλήθη. 'Αλλ' οἱ κομφοὶ καὶ πρὸς πάντα εὐτολμοὶ ἤδη τι τοιοῦτον πρὸς τινὰς ἐναντιεύσαντο· ὅτι χαίρομεν τῇ χειροτονίᾳ, ἣν αὐτοὺς ἐχειροτόνησαν. Ταῦτα παρ' ἐκείνων μὲν βδέεται τῶν τὰ τοιαῦτα θρυλλεῖν εἰδόντων. 'Ἐστι δ' οὐδ' ὧς;· πόττεν οὐδ' ἔγγυς. Καὶ μοι τῶν πρώτων ἀναμνησθετε λόγων ὅτε περὶ πίστει· ἐσκοπούμεν· ἐν οἷς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἀπαδείκνυτο Ὑἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ κατ' οὐσίαν ὁμοῖος τῷ Πατρί. 'Αλλ' οἱ γενναῖοι καὶ περὶ τοῦ κρείττονος λέγοντες εὐχερῶς τὰ περιεστώμενα ἐς τοσοῦτον προήλθον ἀθείας, ὥστε καὶ ἄλλα τινὰ παρὰ τὰ ὄντα νομίζουσιν, καὶ τοὺς ἄλλους πειρασθαι διδάσκουσιν. Οἷς ὅτι μὲν αἱ κεφαλὴν τρέφεται, πᾶν πεπιστεύκαμεν· ἀρκέσει δὲ τῶς εἰργασθαι συνόδων αὐτοὺς καὶ συλλόγου κοινῷ. Καὶ γὰρ ὅθι εἰπεῖν προαχθεῖν ἐν τῷ παρόντι ὅσα μικρὰ ὑπερὶν ἐκείνοις πείσονται, ἂν μὴ τῆς λύσεως ταύτης ἀπόσχοιντο. Οἱ δὲ (καὶ τί γὰρ οὐκ ἐπιστάγουσι τῷ κακῷ;) τοὺς ποινηροτάτους ὥσπερ ἐξ ἐντολῆς ἀγείροντες, τοὺς δὲ τῶν αἰρέσεων ἀρχηγούς, εἰς τὴν κλήρον καταλλάττουσι σχῆμα σεμνὸν οὕτω κιδηλεύοντας, ὥσπερ ἔξω αὐτοὺς ἀγειν καὶ φέρειν ἄπαντας. Καὶ τοι τίς ἂν εἰς ζῶντας τελεῶν, τούτων ἀνάσχοιτο, οἱ τὰς μὲν πόλεις τοῦ δυσσεβεῖν ἐμπιπλῶσι, τὴν δὲ ὑπερολίαν μιάσμασιν ἀποκρύπτουσιν; ἐν τούτῳ μόνον ἔργον ἀγαπῶντες, τὸ τοῖς καλοῖς ἀπαχθῆναι διηνεκῶς; 'Ἐρρέτω πανούργων τι σύστημα θειοτέρους θώκου ἐνιδρύσαι. Νῦν ὥρα τοὺς τῆς ἀληθείας τροφίμους εἰς φῶς ἦκειν, καὶ μέσους ὅσοι τῶν ἡθῶν ἐκφυγόντας, φέδω κατείχοντο πάλαι. Τὰ γὰρ ὅθι σοφὰ τούτων ἐξήλεγκται· καὶ μηχανῆς οὐδεὶς ἔσται τρόπος κενός, ὃς ἐξαίρησεται τούτους τοῦ δυσσεβεῖν. 'Ανδρῶν ἀγαθῶν ἔργον τῇ πίστει τῶν πρώην συζῆν, καὶ ταύτην ἐπαύξειν, ὡς εἶρηται· περαιτέρω δὲ μὴ πολυπραγμονεῖν. Παραίνεσάμει δ' ἂν, καὶ τοὺς ἐκ βαρὰθρου ὅτε ποτε μεταθεμένους θέσθαι ταύτῃ τῇ ψήφῳ· ἣν οἱ τὰ θεία σφῶρι ἐπὶ τοῦ κρείττονος ἐψηφίσαντο, δέοντες· ἐπίσκοποι. 'Ἐκ τοιούτων τρέπων παραδραχὺ ἐν κινδύνῳ ἦν τὴν τῶν ἀνομοίων κρατῆσαι δόξαν, εἰ μὴ βασιλεὺς τῶν ἐπισκόπων σπουδῇ καθίστατο ἐμποδῶν.

habentes, ut omnibus bonis perpetuo sint infesti? thronis desinat. Nunc tempus est, ut veritatis

A ipsum Basilium Ancyranum, Eustathium Seba-siensem, Eleusium Cyxicenum, et Leontium ex imperialibus cubiculariis presbyterum. Hi ubi ad Constantium venire, presbyterum quemdam Antiochenum Asphalium, qui, Aetii studiosus maxime, quascunque voluisset res ex sententia confecerat, compererunt jamjam cum litteris imperatoris abiturum esse. Imperator autem Ancyranorum oratorum postulatis cognitis, epistolam quam Asphalius profecturus secum laturus fuerat, retractavit, alioque scripto Eudoxium condemnavit. Cujus scripti hæc fuere verba : « Victor Constantius Maximus Augustus, sanctæ Ecclesiæ Antiochenæ. Eudoxius non a nobis ad vos missus venit : ne quis hoc putet. Longe alia nobis mens est, quam ut ejusmodi hominibus faveamus. Quod si cum alia, tum hoc sic astute mentuntur, satis manifestum est eos in Deum arrogantes et versutos esse. 708 A quibus enim rebus illi se libenter abstineant qui potentiam aucupantes, urbes ingressi, ex una in aliam transiliunt : et perinde atque transfugæ quidam solum subinde mutantes, angulos omnes rerum ampliorum cupiditate curiose perscrutantur, circulatores meri et fraudatores, quos ne nominare quidem fas sit? Officinæ pravæ et impiæ prorsus factionem eos esse, vos quoque intelligitis. Et satis ex verbis suis auctorem ipsum, sectatoresque hæresis hujus cognoscitis. Quorum hoc unum est studium, ut populum depravent. At versuti isti, et ad omnem audaciam prompti, temere jam apud quosdam vulgare non dubitarunt, nos electione quam sibi ipsis subornarunt, lætari. Quæ quidem ita ab eis dicuntur, qui talia in vulgus efferre consueverunt, prorsus vero facta non sunt. Atque ipsi mihi in animum revocate doctrinam illam primam, cum de fidei sententia deliberantes inquisivimus, in qua Salvator noster et Filius Dei substantia Patri similis declaratus est. Verum boni isti viri, qui facile quæcunque eis in mentem venire, de Deo dicunt, eo processere impietatis, ut etiam alia quædam quam res erat arbitrentur, aliosque ea docere contendant. Atque ea in capita ipsorum redundantura esse valde persuasum habemus. Sed nunc satis erit, a synodis eos et conventibus arcere. Nam fere eo productus scribendo fueram, ut in præsentia dicerem, quæ illi brevi passuri sunt, nisi a rabie ista discesserint. Isti vero (quid enim est, quod non aggrediantur ut malum augeant?) improbissimos quosque perinde atque mandatum haberent, aggregantes : hos, inquam, hæresium antesignanos in cleri album referunt, ordinem venerandum tam turpiter dehonestantes, non aliter atque eis concessum sit agere et ferre omnia. Enimvero quis mortalium omnium istos perserat? qui urbes quidem impietate impleunt, exsilium autem placulis obtegunt, unum illud studio Facessat importuna factio, et sanctis insidere alumni in lucem prodeant, quique medii tales

hominum mores fugientes dudum metu sese continere. Istorum namque sapienter instituta consilia in medium producta jam apparent : nec ulla nova machinationis ratio excogitari potest, quæ illos ab impietate queat eximere. Bonorum virorum fuerit, majorum fide vivere, eamque unam, ut dictum est, adaugere, neque ulterius quidquam anxie nimis et curiose investigare. **769** Quin et illos admonuerim, ut aliquando tandem ex harathro prorumpentes, animis mutatis, ad sententiam istam accedant, quam divina præditi sapientia de Deo rite atque ordine episcopi tulere. Tantum scilicet parvo momento periculum fuit, ut dissimilium obtineret, nisi imperator ipse episcoporum opera et diligentia intercessisset.

CAPUT XXXVII.

De rebus in Sirm'o actis : et ut Liberius Romanus reversus, cum Felice successore suo episcopatum administravit, donec paulo post e vivis Felix excessit.

Brevi deinde cum Roma in Sirmium Constantius rediisset, Occidentalibus episcopis precantibus, Liberius ex Berrœa reductus est. Atque ibi in præsentia eorum quos diximus, aliorumque plurimorum Orientalium episcoporum, imperator suadere Liberio, ut Filium non esse Patri consubstantialem opinaretur, tentavit. Egit id quoque Basilius, et qui cum eo erant : eamque rem illi imperatori, apud quem in magno erant pretio, suggessere. Et afferentes, quæ vel de Paulo Samosateno, vel de Photino apud Sirmium constituta fuerant omnia, et præterea formulam fidei Antiochiæ in Encænii sive ecclesiæ consecratione, ob ðμοουστου, consubstantialis, causam editam allegantes, veluti contenderent quidam hæresim propriam per prætextum et occasionem consubstantialis instituere, in sententiam suam adducere studuere Liberium, et Athanasium, et Alexandrum, et Severianum, et Crescentem, Africanos episcopos. Non minus id quoque conabantur Ursacius et Valens Mursorum, et Germinius Sirmiensis episcopus, et qui præterea ex Oriente ibi aderant. Liberius autem aliam quoque seorsim fidei conscripsit professionem, quæ omnes ab ecclesiæ communione arcebat, qui Filium Patri non secundum substantiam et per omnia similem dicerent. Id propterea fecit, quod Eudoxius, et qui factionis ejus fuere, non ita pridem Antiochiæ propter Aetii hæresim congregati, cum Hosii epistolam in manibus haberent, plurimum verborum fecerant, quibus Liberium per calumniam traduxerant : perinde atque τὸ ðμοούσιον, consubstantiale, repudiasset, et Patri Filium omnino dissimilem dixisset. Occidentales legati rebus ita bene gestis, assumpto secum Liberio, Romam revertunt, litteras ab episcopis Sirmii congregatis ad Felicem Romanæ tum Ecclesiæ præfectum, **770** et ad clerum populumque Ecclesiæ ejusdem afferentes : quibus, ut pastorem suum libenter susci- perent, admonebantur. Ambobus porro et Felici et Liberio permissum est communiter sacra curare, et ut ambo pariter sedem apostolicam administrarent, communiter consensu sacra curarent, atque tum casum acerbum qui in ordinatione Felicis accidisset, tum exsilium Liberii oblivione

A

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Περὶ τῶν ἐν Σιρμῳ γενομένων καὶ ὡς Λιβέριος πάλιν εἰς τὴν Ῥώμην ἐπαρῆλθε, καὶ σὺν Φήλικι τῷ μετ' αὐτὸν διεῖπεν τὸν θρόνον, ἕως οὗ μετὰ βραχὺ ἐτελεύτα Φήλιξ.

Ὁδὴ εἰς μακρὰν δ' ἐκ Ῥώμης εἰς Σίρμιον Κωνσταντίου γεγονότος, τῶν ἐσπερίων ἱερέων διαπρεσβευσασμένων, Λιβέριος ἐκ Βεργόλας ἀνάγεται καὶ δὴ τῶν εἰρημένων ἐκ τῆς Ἑω ἐπισκόπων καὶ ἄλλων συμπρόντων πλείστων, βίαν ἐπήγεον αὐτῷ βασιλεὺς, μὴ εἶναι ὁμοούσιον δοξάζειν τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρὸς. Ἐνέκειντο δὲ καὶ οἱ ἀμφὶ Βασίλειον, καὶ τὸν κρατοῦντα ἐπὶ τοῦτο ἡρέθιζον, διὰ πλείστας παρ' αὐτῷ τιμῆς ἀγόμενοι· οἱ δὲ πάντα συνηθροκότες ὅσα τε ἐπὶ Παύλῳ τῷ ἐκ Σαμοσάτων, καὶ Φωτεινῷ τῷ ἐκ Σιρμιού· ἐτι δὲ καὶ τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκτεθεισάν πλῆσιν ἐν τοῖς ἑγκαίνιοις τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ προφάσει τοῦ ὁμοουσίου· ἔτι ἐπιχειροῦντων τινῶν ἰδίᾳ συνιστᾶν τὴν αἵρεσιν, παρασκευάζουσι συναίνεσαι Λιβέριον, Ἀθανάσιόν τε καὶ Ἀλέξανδρον, καὶ Σεβηριανὸν καὶ Κρήσκοντα, τοὺς ἐν Ἀφρικῇ τὸ ἱερᾶσθαι λαχόντας. Ἐπίσης δὲ αὐτοῖς ἐπράττον Οὐρσάκιος τε καὶ Οὐάλης ὁ Μουρσῶν, καὶ Γερμῆνιος ὁ Σιρμιού, καὶ ὅσοι ἐξ Ἑω ἐπιδημοῦντες ἦσαν. Λιβέριος δὲ καὶ ἄλλην μερικὴν ἐποίησε ὁμολογίαν· ἣ δὴ ἀπεκρίτυπεν, ὅσοι μὴ κατ' οὐσίαν καὶ κατὰ πάντα ὅμοιοι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν εἶναι ἔλεγον. Τοῦτο δ' ἐποίησε, ἐπεὶ Εὐδόξιός τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ πρὸ βραχείας ἐν Ἀντιοχείᾳ συνεληθότες ὑπὲρ τῆς Ἀετίου αἱρέσεως, ἤνικα τὴν τοῦ Ὁσίου ἐπιστολὴν ἔσχον εἰς χεῖρας, λόγον οὐκ ἐλάχιστον ἐποιούντο, διαδίδοντες, ὡς εἴη καὶ Λιβέριος τὸ ὁμοούσιον ἀποδοκιμάσας, καὶ τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν ἀνόμοιον ὡς ἐπίπαν δοξάζων. Καὶ οἱ μὲν ἐκ Ῥώμης πρέσβεις τοιαῦτα κατωρθώκοτες, τὸν Λιβέριον μεθ' αὐτῶν λαβόντες, ἐπανήλθον εἰς Ῥώμην, γράμματα τῶν ἐν Σιρμῳ ἐπαγόμενοι ἀσμένως τὸν οἰκεῖον ποιμένα προσδέξασθαι, ἃ πρὸς τὸ Φήλικα τὸν τηνικάδε ἡγούμενον τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας, καὶ πρὸς τὸν ἐκείσε κληρόν τε καὶ λαὸν ἐπιστέλλοντο. Παρεχώρουν τε καὶ ἀμφω Φήλικα καὶ Λιβέριον, κοινῇ τε ἱερᾶσθαι, καὶ τὸν ἀποστολικὸν θρόνον ἐπιτροπεύειν, ὁμοφρονεῖν τε καὶ ἀμνηστίαν ἔχειν τῶν ἐπισυμβάντων τῷ μέσῳ ἀνταρῶν. Ἀγαθὸν γάρ ἐν τοῖς μάλιστα ὄντα Λιβέριον, καὶ στεννῶς τῷ βασιλεῖ ἀντικαταστάνα ὑπὲρ τῶν ὁρθῶν τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων, διὰ πολλῆς ἡγετορίας καὶ φιλοφροσύνης ὁ τῆς Ῥώμης λαός, ὡς τῇ ἐκβολῇ αὐτοῦ καὶ μέχρι φόνων τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ στάσιν χωρῆσαι. Ἀλλὰ μετὰ βραχὺ Φήλιξ μὲν ἀπέβιω·

D

μόνος δὲ Λιβέριος τὰ τῆς ἱερωσύνης διεῖπε κρεῖττον τι προβλεψαμένου Θεοῦ, καὶ ὡς χρεὼν τὰ τῆς Ἐκκλησίας προμηθευμένου, ἵνα μὴ ὁ πρῶτος τῶν ἀποστόλων ὁρόνος τῇ ἀδοξίᾳ τε καὶ ἀπρεπείᾳ ἐπισύροιο, δυσὶν ἡγεμόσιν οὐκ ἐκείνους· ὁ νόμος Ἐκκλησίας πάντῃ ἀλλότριον, καὶ διχονοίας ὡς τὰ πολλὰ καθίσταται πρόξενον.

solus Liberius episcopatum administravit. Quod sic Deus recte providit, Ecclesiæ, ita ut decebatur rebus consulens, ne primaria apostolorum sedes scdam illam et incommodam a duobus gubernata ducibus contraheret notam : quæ res ab Ecclesiæ constitutionibus perquam est aliena, discordiamque ut plurimum conciliare solet.

ΚΕΦΑΛ. ΑΗ΄.

Ὡς τὴν μελετωμένην ἐν Νικομηδείᾳ διὰ Εὐδόκιον καὶ Ἀέτιον σύνοδον σεισμὸς ἐπιγερόμερος διαλύει· καὶ δεῖν ἐδόκει ἐν ταυτῷ εἰς τὴν ἑω καὶ ἐκέραν διαιρεθῆναι τὴν σύνοδον.

Ταῦτα μὲν ἐν Σιρμίῳ ἐγένετο, καὶ ἔδοξεν ἡ τε ἑω καὶ ἐσπέρα ὁμοφρονεῖν· τὸ δ' ἄλλως εἶχεν. Ὁ γὰρ ἐκ βασιλείας φόβος ταῦτ' ἐπαρτε. Περὶ μέντοι τῆς Ἀετίου καὶ Εὐδοκίου νεωτεροποιίας ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐδόκει τῷ βασιλεὶ σύνοδον κατὰ Νίκαιαν πάλιν ἀρροῦσιν. Τῶν δὲ περὶ τὸν Ἀγκύρας Βασιλείου ἀπολεγόντων διὰ τὸ πρῶτως ἐκεῖσε γενέσθαι τὴν τῆς πίστεως ἔρευναν, ἐν Νικομηδείᾳ μᾶλλον δεῖν ἐκρίνετο γενέσθαι. Καὶ δὴ ἀνὰ τὸ πᾶν ἔθνος οἱ ἐπίσκοποι καὶ νοεῖν καὶ λέγειν ὄντες δεινὸν ἐκεῖ συναλέγοντο. Ἐν τούτῳ δὲ σεισμὸς μέγας ἐνσκήψας τὴν τε πόλιν καὶ τὸν νεωστὶ ἐγερθέντα οἶκον ἐκ βάθρων κατέσεισε καὶ κατήρειψε· καὶ πολλοὺς ὅπῃ ἔτυχεν ἔκαστον, ἢ ἔσωσεν ἢ διέφθειρε· Κεκροπού τοῦ Νικομηδείας καὶ ἄλλου δὲ τινος ἐπισκόπου ἀκαριαίᾳ ῥοπῇ διαφυγόντος· τὸν κίνδυνον. Ὁ ἀπανταχοῦ τῇ φήμῃ δοθέν, τὴν τῶν ἐπισκόπων ἀριεὶν ἀνεχαίτιζε· καὶ γὰρ καὶ Νίκαιαν, καὶ τὴν Κωνσταντίνου, καὶ Πείρινθον, καὶ ἄλλας Θρακίας πόλεις διαφθαρῆναι ἢ φήμη κατήγγελλεν. Ἐλέγετο δὲ, Ἀρσάκιόν τινα ὁμολογητὴν ἐπὶ Λικινίου γενόμενον, ὃς ἀπὸ θηροκόμου στρατιωτῆς ὢν, τηνικάδῃ ἐν τῇ ἀκρᾷ Νικομηδείας ἐφιλοσόφει, ὅψιν θείαν τούτῳ ἀπαγγεῖλαι τὰ γενησόμενα· τὸν δὲ κατιόντα καὶ τοῖς ἐν κλήροις καὶ λαοῖς κατειπόντα, μὴ πείσαι. Γελοῖον δὲ τινα δόξαι, ἀπροσδόκητα κακὰ προμηνύοντα. Ἀνιόντα δ' αὖθις, πρηνῇ κατὰ γῆς κείσθαι δεόμενον τοῦ Θεοῦ. Ἐνθα κατὰ σχῆμα εὐχῆς μετὰ τῆν ἐπιφορὰν τοῦ κακοῦ, ἐν ἀσείστω πύργῳ νεκρὸς ὁ μάρτυς εὐρέθη, πολλῶν ἀνδραμόνων ἐκεῖσε τῷ τὸν σεισμὸν κατασκήψαι. Ἐλέγετο δὲ Θεὸν δυσωπεῖν, θανεῖν ἐλόμενο· μᾶλλον, ἢ συμφορὰν ταύτην καταθεάσασθαι πόλεως ἐν ἡ τὸν Χριστὸν ἔγνω, καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς φιλοσοφίας κατήρξατο. Πολλὰ δὲ αὐτῷ ὑπὲρ ἀνθρωπίνην πεποίητο δύναμιν. Ἰκανὸς δὲ καὶ δαίμονας ἐλαύνειν ἦν, καὶ ἄλλως ὀχλουμένους καθάριεν καὶ σώφρονας καθιστῶν. Καὶ δράκοντα δὲ, ὃς ἕτερον γένος ἦν ἑρπετῶν, καὶ φουσηματὶ μόνῳ τοὺς ὀδύτας διέφθειρεν, ἐπὶ λεωφόρῳ γὰρ ὄκει, εὐξάμενος αὐτόματον ἐξέλκει τοῦ φουλοῦ· καὶ ἐκόντα τὴν κεφαλὴν δις

A delerent. Quod namque in aliis rebus admodum bonus vir esset Liberius, quodque pro recta Ecclesiæ doctrina imperatori constanter restitisset, multa pietate et benignitate populus Romanus in eum fuit, usque adeo certe, ut in ejus ejectione per seditionem ejus causa motam res ad cædem processerit. Sed paulo post Felix mortuus est, et

solus Liberius episcopatum administravit. Quod sic Deus recte providit, Ecclesiæ, ita ut decebatur rebus consulens, ne primaria apostolorum sedes scdam illam et incommodam a duobus gubernata ducibus contraheret notam : quæ res ab Ecclesiæ constitutionibus perquam est aliena, discordiamque ut plurimum conciliare solet.

CAPUT XXXVIII.

Ut institutam Nicomediæ propter Eudoxium et Aetium synodum motus terræ coortus solberit : et ut tum synodum in Orientem et Occidentem scindi atque dividi placuerit.

Hæc in Sirmio acta. Et pulchre convenire tum Orientalibus cum Occidentalibus est visum. Res vero aliter se habebat. Imperatoris enim metus id faciebat : cui propter Aetii et Eudoxii in urbe Antiochena excitatas res novas rursus Nicææ synodum cogere placuit. Cum autem Basilius Amyranus contra niteretur, quod primum ibi de fide disquisitum esset, magis convenire, ut id Nicomediæ fieret, est visum. Et ex nationibus jam omnibus, qui vel a prudentia, vel ab eloquentia aliquid valerent, episcopi eo contendebant. Cum terræmotus ingens exortus urbem, et simul templum nuper admodum constructum, ex fundamentis ipsis concussit atque dejecit, multosque pro eo atque hoc vel illo quemque loco deprehendit, vel servavit, vel interemit. Cecropius quidem Nicomediensis, et alius quidam episcopus (1) parvo momento periculum evasere. Quæ res fama ubique vulgata episcoporum adventum prohibuit. Namque illa Nicæam quoque, et Constantinopolim 771 et Perinthum, aliasque Thraciæ civitates tali casu eversas esse promulgaverat. Dictum tum est, Arsacio cuidam, qui sub Licinio confessionem fidei obierat, milesque autea et leonum ferarumque aliarum domitor et custos in imperiali comitatu fuerat, tum autem Nicomediæ in arce pietatē studens philosophabatur, cladem eam divina visionē revelatam, eamque ab eo, ex arce digresso, clero populoque prædictam esse. Sed tantum abest ut fides ei habita sit, ut derisus etiam fuerit, qui casum tam inexpectatum prædiceret. Illum autem rursus in locum suum conscendisse, supinumque in solo jacentem Deum deprecatum fuisse. Ubi etiam in ipso cladis ejus impetu, turri ipsæ immota et stabili permanente, orantis habitu martyr mortuus est repertus a multis, qui eo concurrerant, ut terræmotum ex loco superiore spectarent. Orasse autem eum, precatumque Deum esse ferunt, ut vitam prius finiret, quam eam urbis calamitatem videret, in qua Christum cognovisset, et ecclesiastica philosophia initiatus esset.

(1) Bosporanum hunc antistitem fuisse, Sozom. ait.

Multa is etiam supra vim et captum hominum A fecit : dæmones namque eiecit, aliis quoque casibus affictos homines restituit, et ad saniorē mentem multos reduxit. Et draconem sive alterius reptilium generis venenosam feram viæ publicæ incubantem, et afflatu solo viatores necantem, oratione, ex latibulo ut sponte sua prodiret, et per seipsam caput semel atque iterum terræ illideret, et sic tandem rumperetur, protraxit. Multi sane mortales Nicomedie (1) ruinis ædificiorum interierunt, multi sibi fuga in solitudinem et agros consuluerunt. Etenim incendii flamma e furnis et balneis officinisque artificum qui ad ignem opus faciunt coorta, et ruderibus decidentium culminum circumclusa, materiaque proxima et sarmentis, ut fieri solet, ei admistis, tabulisque resinam exsulantibus, et ad concipiendum propagandumque ignem commodis aucta, tanta alimenti copia in partes omnes proserpens, et ad seipsam revertens, veluti unum (ut ita dicam) ardentem rogam urbem ipsam effecerat. Quo incendio, quod ex ædibus transitus non pateret, multi sunt consumpti. Et quoniam Nicomediensis casus episcoporum conventum interturbavit, primum quidem imperatori, ut Nicæe rursum congregarentur, placuit. Basilium autem de eo loco diu multumque deliberavit. Et sic in urbe Nicæna, populo ibi omni terræmotu conturbato, deliberatio hærebat. 772 Porro Marco Arethusio, Georgio Alexandrino, et Basilio Ancyrano, qui tum Sirmii cum imperatore in negotio quisque suo agebant, Tarsus Ciliciæ commoda visa. Ut vero et hæc aliis minus convenire existimata est, tandem ut Seleuciæ in Isauria synodus ageretur, constitutum. Atque hoc sic decreto, quia ibi aderant Valens, Ursacius et Eudoxius, qui potissimum Anomæorum opinionioni præbant, effecerunt illi, ut episcopi eo loco congregati formulæ fidei ex tempore compositæ subscriberent. In qua formula substantiæ nomen insertum non erat. Adhæc in animis ipsi secum perpendere, episcopos Seleuciæ coactos partim Nicænam fidem, partim Antiochiæ in templi dedicatione professionem editam complexuros, et per æmulationem ardentius defensuros; utramque vero formulam substantiæ nomen habere, et Filium Patri per omnia similem diserte promulgare. Ac si in locum unum episcopi convenirent, omnino eos Aetii opinionem, quam ipsi laudantes studio omni stabilire conabantur, repudiaturos esse, illis minime dubium fuit. Quid ergo faciunt? Dolum instituunt, ut Occidentales quidem Arimini, Orientales vero Seleuciæ congregarentur, ut eo facilius quod agebant perficeretur. Proclivius namque putabant, paucis quam multis, quod vellent, persuadere. Et Patribus ita segregatis, siquidem possent, utramque etiam synodum, dissidio in utraque Instituto, sin minus, alteram saltem in senten-

τη γῇ προσαρβάζει, καὶ οὕτω διαρραγῆναι. Πολλοὶ μὲν οὖν διεφθάρησαν τοῖς ἐρειπίοις· οἱ δὲ εἰς ἐρημίας διέδρασαν. Καὶ φθῆξ γάρ τις ἐκ τινος παρακαίμενης ὕλης, ἀπὸ τε πνιγέων καὶ τῶν βαλανείων, καὶ τινων περὶ τὰς ἐμπύρους τέχνας πονουμένων, ἐρειπομένων τῶν ὁρόφων περικλεισθεῖσα, ἀναμυγνέτων ὡς εἰκὸς φρυγάνων, καὶ ὅσα ἐλαιώδη ἐστὶ, καὶ πρὸς τὸ καλεσθαι βράδιον τὴν ἐπίδοσιν ἔχει, ἐξαφθεῖσα τῷ τῆς τροφῆς ἀφθόνῳ, ἐρπουσά τε ἀπανταχοῦ, καὶ συναπτομένη αὐθις πρὸς αὐτήν, μίαν πυρὰν, ὡς εἰπεῖν, τὴν πόλιν ἅπασαν ἐποῖει· καὶ πολλοὶ τῷ πυρὶ δαπάνη ἐγένοντο, ἀδιεξόδων τῶν οἰκῶν γεγενημένων. Οὕτω δὲ τοῦ κατὰ Νικιμήδειαν πάθους ἐμποδῶν τοῖς ἐπισκόποις γεγεννημένου, πρῶτον μὲν βασιλεὶ ἐδόκει κατὰ Νικαίαν πάλιν γενέσθαι τὴν σύνοδον. Καὶ πολλῇ τοῖς ἀμφὶ Βασίλειον περὶ τοῦτου σκέψις ἐγένετο. Ἀνεβδύλλοντο δ' ἐν Νικαίᾳ, ὑπὸ σεισμῶν τεταραγμένου δῆθεν τοῦ ἔθνους. Καὶ ἐδόκει τοῖς περὶ Ἀρεθοῦσιον καὶ τὸν Ἀλεξανδρείας Γεώργιον, Βασίλειόν τε τὸν Ἀγκύρας τηνικαῦτα σὺν τῷ βασιλεὶ ἐν Σιρμίῳ διάγουσι περὶ Ταρσῶν τῆς Κιλικίας. Ὡς δὲ καὶ τοῦτο μὴ προστήκων ἐδόκει, ὠρίζοντο περὶ Σελεύκειαν τῆς Ἰσαυρίας γενέσθαι τὴν σύνοδον. Τοῦτων οὕτω δοξάντων, ἐπαί παρῆσαν ἐκεῖ καὶ οἱ ἀμφὶ Οὐάλεντα καὶ Οὐρσίκιον καὶ Εὐδόξιον, οἱ τῇ τῶν Ἀνομοίων δόξης προέσταντο μάλιστα, παρασκευάζουσι τοὺς ἐκεῖσε εὐρίσκαμένους τῶν ἐπισκόπων, εἰς γραφὴν τινα πίστεως ἐκ τοῦ σχεδὸν γεγεννημένην καθυπογράψαι, ἣ τὸ τῆς οὐσίας οὐκ ἐνέκειτο ὄνομα. Πρὸς δὲ τοῦτοις ἐν νῷ θέμενοι, ὥς οἱ ἀθροαζόμενοι ἐν Σελεύκειᾳ ἐπίσκοποι, οἱ μὲν τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν, οἱ δὲ τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ γεγεννημένην ἐπὶ τῇ τοῦ νεῷ καθιερώσει, καὶ στέγγουσι καὶ ζητοῦσι. Καὶ ἄμφω δὲ τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα ἔχουσι· καὶ κατὰ πάντα ὁμοίον διαρρήθην κηρύττουσι τὸν Ἰῶν τῷ Πατρὶ. Εἰ γε τοῖνων εἰς ἐν γένοιτο, πάντως τὴν Ἀετίου δόξαν ἀπόσωσται· ἦν ἐκεῖνοι ἐπαινοῦντες διὰ σπουδῆς συνιστᾶν ἐπειρῶντο. Τί πράττουσιν; Οἰκονομοῦσι δόλῳ, τοὺς μὲν ἐκ τῆς ἐσπέρας εἰς Ἀρίμινον συνδραμεῖν, τοὺς δὲ ἐξ Ἐω εἰς τὴν τῆς Ἰσαυρίας Σελεύκειαν· ὡς ἂν εἰη εὐκόλως τὸ μελετώμενον ῥᾶν· ῥᾶν γὰρ ᾤοντο τοὺς ὀλίγους πεῖθειν ἢ πάντας. Καὶ εἰ μὲν δυναθεῖεν καὶ ἐκατέραν σύνοδον σύμφηγον σχεῖν, μερισθέντες· ἐν ἀμφοτέραις· εἰ δ' οὖν, ἡατέραν, ἵνα μὴ ταῖς ἀπάντων ψήφοις ἢ αὐτῶν αἵρεσις ἀποκηρυχθεῖ. Ἐπράττον δὲ ταῦτα διὰ τοῦ εὐνοῦχου Εὐσεβίου τηνικαῦτα τῆς βασιλικῆς οἰκίας πραεστηκότος· οὗτος γὰρ σύμπνους ὦν τὰ μάλιστα καὶ ὁμόφων τῷ Εὐδόξῳ. Καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν ἐν τέλει κεχαρισμένοι τὸ πρὸς βουλῆς ἅπαν ἤνυσον. Οἱς πεισθεὶς ὁ Κωνσταντῖος, ὥς ἄλυστελές τε τῷ δημοσίῳ διὰ τὴν πολλὴν δαπάνην, καὶ αὐτοῖς τοῖς ἱερεῦσι, διὰ τὸ τῆς ὁδοπορίας μακρὸν, εἰς ἐν ἅπαντας συνελθεῖν, διεῖλεν εἰς δύο τὴν σύνοδον, καὶ προσέταττεν ἐν Ἀρίμινῳ καὶ Σελεύκειᾳ γενέσθαι τὴν σύναξιν. Καὶ γράψαν

(1) Cf. Sozom. lib. iv, cap. 16.

Είπε, πρῶτον μὲν τὰ περὶ τῆς πίστεως ἀμφισβητούμενα διαλύειν· ἐς ὕστερον δὲ σκέψασθαι καὶ περὶ τῶν ἄλλων κατὰ θεσμούς· Ἐκκλησίας δαί· ἔτι δὲ καὶ περὶ τῶν ἀδίκως καθαιρεθῆναι δοκούντων, καὶ ὑπερορίας καταχρησθέντων, ὧν εἰς ἐτύγχανεν ὧν καὶ Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος· ἔτι δ' ἐρευνῆσαι καὶ τοὺς νῦν ὑπὸ ἐγκλήμα ποιουμένους ἐπισκόπους. Πολλῶν γὰρ κατηγορίαι ἐλέγοντο, καὶ δὴ καὶ Γεωργίου παρ' Αἰγυπτίων, ὡς εἴη ἀρπαγαῖς χαίρων τῶν ἄλλοτριων, καὶ τινῶν ὕβρων. Ὑστερον δὲ δάκα ἐκατέρωθεν ἐπιλεγέντας, τὰ παπραγμένα βασιλεὶ καθιστᾶν ἔηλα.

Atque in litteris suis constituit, ut primum controversia de fidei professione decideretur, deinde de aliis ecclesiasticis sanctionibus deliberatio fieret. Tum autem de eis qui per Injuriam exsuctorati et in exsilium acti visi essent, **773** in quibus etiam Cyrillus Hierosolymorum episcopus fuit, consultaretur: postea de eis quoque episcopis, qui rei agerentur, inquireretur. Per multi enim accusabantur, et ab Ægyptiis maxime Georgius: quod scilicet alienorum bonorum rapinis gauderet, et contumeliosis quibusdam hominibus delectaretur. Postremo, ut per decem delectos legatos se de actis suis certiores facerent.

ΚΕΦΑΛ. ΑΘ'.

Περὶ τῆς ἐν Ἀριμίνῳ συνόδου, ἐν ᾗ οἱ ἐν ἑσπέρῳ ἀσύμφωνοι τοῖς ἑσπέροις ἐγένοντο.

Καὶ οἱ μὲν ἐπίσκοποι συνελέγοντο καθὰ δὴ καὶ ἐδόκει βασιλεὺς· προὔλαμβανε δὲ καὶ συνέστατο ἡ ἐν Ἀριμίνῳ· τὸ δὲ πλήρωμα τούτων ἦσαν τετρακόσιοι καὶ μικρόν τι πρὸς. Δεῖν δ' ἐδόκει τοῖς βασιλεὺς πρὸς Ἀθανάσιον ἔχουσι μηδὲν τι περὶ τούτου κινεῖν· οὕτω γὰρ ἀμεινον ἐδοκίμαζον. Ἐπεὶ δὲ καὶ ζήτησις εἰσῆγγοτο περὶ πίστεως ὅν χρη πιστεύειν τῷ πόντῳ, Οὐάλης ἐνταῦθα καὶ Οὐροάκιος, οἱ κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπασπινταὶ τῆς Ἀρείου δόξης ἐγένοντο, ἐν μέσῳ δὲ τῷ ὁμοουσίῳ συνέθεντο, βιβλίον τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης Ἰουλίῳ ἐπιδεδωκότες, ὥσπερ αἰρήκαμεν, ἀεὶ τοῖς καιροῖς καὶ τοῖς κρατοῦσιν ὑποκλινόμενοι, οὗτοι δαὶν ἔλεγον ἄλλων ἄλλα εἰπόντων, οἷα φιλεῖ, ἀρχὰς νομίζειν τὰς περὶ πίστεως προτέρας γραφὰς· μόνον δ' ἐκαίνην κρατεῖν, ἣν οὐ πρὸ πολλοῦ ἐν Σιρμίου Ῥωμαίων γλώττῃ συνέθεντο, ἣν ὅητα καὶ βασιλεὺς διὰ τιμῆς ἀγει· χρεὼν δ' εἶναι καὶ ὑμᾶς νῦν προσέειπαι καὶ παραιτέρω μηδὲν πολυπραγμενεῖν· ἵν' ἐντεῖθεν καὶ διχόνοια πᾶσα περιαιρεθῇ, μὴ τῶν ὀνομάτων ἀμφιδόλων ὄντων, ἀκριβεῖ βασιλεὶ παραδιδόμενων. Καὶ γὰρ πως κρεῖσσον εἶναι ἐτίθεντο, μετὰ τῆς ἀγροικίας ὅρθην ἔχειν δόξαν περὶ Θεοῦ, ἡ ξενίζουσι λόγοις ἐξ Ἑλληνικῆς περὶ θείας, ἀνεπινοήτους ἐπαισάγειν λέξεις. Ἡνίκοντο δὲ διὰ τούτων, μάλλον καὶ προφανῶς διέβαλλον τὴν τοῦ ὁμοουσίου λέξιν, ἅτε δὴ μὴ ταῖς ἱεραῖς ἐμπερομένην Γραφαῖς. Ταῦτα λέγοντες, **D** χάρτην προῆγον καὶ ἀναγινώσκεισθαι ἤθουν· ἐν ᾗ ὅμοιον μὲν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν κατὰ τὰς Γραφὰς εἰσηγούντο, μνήμην δὲ οὐσίας ἐπὶ Θεοῦ παντάπασιν ἀπηγόρευον. Αὕτη δὲ ἦν ἐκείνη, ἣν τότε μὲν ἐταμευσον, νῦν δὲ εἰς φῶς προῆγον. Ἡ συνελαμβάνοντο μάλιστα Γερμανίος καὶ Αὐξέντιος, καὶ Γάιος καὶ Δημόφιλος· καὶ τοῖνυν ἀναγνώσκεισθαι, οἱ κλειστοὶ μηδὲ νεωτέρας δεῖσθαι πίστεως τὰ νῦν διετίθεντο· ἀρκεῖσθαι δὲ τῇ ἐν Νικαίᾳ γεγεννη-

liam suam se pertracturos esse confidebant, illo proviso, ut ne calculis omnium hæresis eorum damnaretur. Hæc agebant per eunuchum Eusebium, imperatoris tum aulae præfectum, Eudoxio quam maxime assentientem, et alios quosdam, qui magistratus et honores gerentes, et gratia pollentes, ex sententia omnia perficiebant. A quibus persuasus Constantius, perinde atque incommodum simul et reipublicæ propter graves impensas, et ipsis episcopis propter itineris magnitudinem esset, si in eodem loco convenirent, synodum divisit, eamque Arimini et Seleuciæ celebrare

Atque in litteris suis constituit, ut primum controversia de fidei professione decideretur, deinde de aliis ecclesiasticis sanctionibus deliberatio fieret. Tum autem de eis qui per Injuriam exsuctorati et in exsilium acti visi essent, **773** in quibus etiam Cyrillus Hierosolymorum episcopus fuit, consultaretur: postea de eis quoque episcopis, qui rei agerentur, inquireretur. Per multi enim accusabantur, et ab Ægyptiis maxime Georgius: quod scilicet alienorum bonorum rapinis gauderet, et contumeliosis quibusdam hominibus delectaretur. Postremo, ut per decem delectos legatos se de actis suis certiores facerent.

B

CAPUT XXXIX.

De Ariminensi synodo, in qua Occidentales ab Orientalibus dissenserunt.

Episcopi, sicuti imperator jusserat, convenere: et primum quidem Arimini Occidentales quadringenti et aliquot præterea numero. Et qui graviter in Athanasium animati erant, minime omnium de eo quidquam movendum esse duxere, quod hoc sic commodius esse putarent. Cæterum postquam de fide, quomodo eam profiteri conveniret, quaestio proposita est, ibi Valens et Ursacius, qui primum Arii opinionem defenderant, medio autem tempore, libello supplicii Julio Romano antistiti dato, τῷ ὁμοουσίῳ, consubstantiali, assenserant, quemadmodum diximus, temporibus sese et rebz obtinentibus semper accommodantes aliis alia sicuti fieri solet consentibus, dixere, priores fidei formulas abolendas esse, unamque eam obtinere oportere, quæ non ita pridem Sirmii lingua Romana composita, ab ipso etiam imperatore plurimi fieret. Debere quippe synodum quoque de sententia illius professionem eam approbare, neque ulterius quidquam curiosius indagare: ut eo modo omnis discordiæ occasio, verbis nihil ambigui habentibus, quæ subtili et accurata exploratione perpensa essent, in formula insertis, præcideretur, longe præstantius esse asserentes, cum rusticitate quadam rectam de Deo tenere opinionem, quam ex Græcorum nugamentis novis petitis verbis, quæ non intelligerentur inducere vocabula. Quibus illi dictis obscure innuebant, seu potius propalam τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, verbum per calumniam reprehenderunt, veluti in sacris Litteris non expressum. Sub hæc verba charta prolata, legi eam postularunt, in qua similem Patri Filium secundum Scripturas dicebant: **774** mentionem vero substantiæ in Deo omnino fieri interdicebant, et pro eo similem per omnia Filium Patri reponi volebant. Hæc porro formula illa erat, quam antea

quidem pressam servaverant, tum vero in lucem proferebant. Eam maxime probabant Germinius et Auxentius, et Caius et Demophilus. Ea lecta, plurimi nihil opus esse nova fidei formula eo tempore affirmabant, contentos se esse professione Nicæna. In præsentia propterea in locum unum convenisse, si quid novatum esset, ut id inhiberetur. Et utcumque ea quæ tum lecta essent, nihil haberent novarum rerum: ut dicerent tamen eos qui scriptum id composuissent, atque ut illi ipsi Arianum dogma, quippe quod turbas ubique in ecclesiis concitavit, anathemati primum subjicerent, petebant. Ubi Valens et Germinius petitionem eam repudiarunt, illi formulas hæreticorum et item Nicænam in medium proferre jussere, ut illæ quidem damnatæ rejicerentur, hæc vero auctoritate denuo et suffragiis synodi confirmaretur. Et ut de cætero neque disputatio de fide moveretur, neque synodus peteretur, sanxerunt. Sufficere enim quæ a majoribus dudum constituta essent: ea complecti posteros debere: et perquam absurdum esse, nunc demum fidem conscribere eos, qui nuper admodum credere cœpissent: et veterum traditionem abolere, per quam et ipsi et patres eorum ecclesias gubernassent, ex quibus plures martyriis et obitu confessionis coronis condecorati fuissent. Et si quidem sic dicta sententia, antiquitus decretis stare, nihilque novum inducere constituerunt: illi autem, Valens scilicet et reliqui, quos paulo ante nominavimus, contra nisi sunt. Summopere namque contenderunt, ut synodus recens compositam Sirmii fidei formulam comprobaret. Tantum autem abest, ut Patres id facerent, ut etiam Ursicium, Valentem, eorumque complices damnationis sententia exauctorarint. Et synodus professionem Nicænam amplius etiam confirmavit. Illi autem damnationem ægre ferentes, ad imperatorem confugere. Porro synodus ea non solum formulæ illorum præfationem, sed ipsam quoque formulam reprehendit, cujus verba erant (1): « Composita est fides catholica in præsentia domini nostri Constantii perpetui Augusti, consulatu clarissimorum virorum, Flavii, Eusebii et Hypatii, Sirmii, ante xi Kalen. Jun. » 775 Ac deinde: « Credimus in unum solum et verum Deum, Patrem omnipotentem, creatorem et conditorem omnium. Nomen essentiae per simplicitatem a Patribus positum, non intellectum vero a populis, scandalo et offendiculo est. Et quoniam Scripturæ id quoque non habent, placitum est id tollere, et deinceps nullam omnino essentiae in Deo facere mentionem, propterea quod divinæ Scripturæ Patris et Filii substantiæ prorsus non meminere. Similem autem Filium Patri per omnia dicimus, sicuti sacræ Scripturæ et dicunt et docent. » Ridiculum porro episcopis visum est, imperatorem quidem perpetuum

Α μὲν. Καὶ νῦν γε διὰ τοῦτ' αὐτὸν ἦκειν ἐπὶ ταῦτ', ἵν', εἰ τι νεωτερίζοιτο κατ' ἐκείνων, ἐπίσχωσιν. Εἰ δὲ τέως οὐδὲν τι νεώτερον ἔχουσι τὰ ἀνεγνωσμένα, ἀλλὰ τίνες οἱ συνθέμενοι τὴν γραφὴν. ἦτουν· οἱ δὲ πρῶτον τὸ Ἀρείου δόγμα ὑποβαλλέτωσαν ἀναθέματι· οἷα θόρυβον ταῖς ἀπανταχοῦ ἐκκλησίαις ἐμπλήσαν. Τῶν δὲ περὶ Οὐάλεντα καὶ Γερμίνιον διαδράντων τὴν αἴτησιν, τὰς ἐκθέσεις τῶν αἱρέσεων καὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ ἐπὶ μέσον ἐκέλευον ἀγεσθαι, ὡς ἂν γε ἐκεῖνοι μὲν ἐκκήρυκτοι γίνωνται, τὸ κύρος δὲ καὶ αὐθις τοῖς ἐν Νικαίᾳ ἐπιψηφισθεῖν· καὶ τοῦ λοιποῦ περὶ πίστεως μὴ κινεῖν λόγον, μήτε μὴν συνόδους αἰτεῖν. Ἀπόχρη γὰρ στέργειν τὰ τοῖς πατράσιν ἐκπαλαί διζάντα. Τῶν δ' ἀτόπων ἂν εἴη νῦν πίστιν συγγράφειν, καὶ ἀρεῖ ἀρχομένους πιστεύειν, τὴν ἐκ παλαιοῦ παράδοσιν ἀθετεῖν, δι' ἧς ἡμεῖς τε καὶ οἱ πρὸ ἡμῶν τὰς ἐκκλησίας ἡγομεν, ὧν οἱ πλείους μαρτυρίοις καὶ τοῖς τῆς ὁμολογίας στεφάνοις κατεκοσμήθησαν. Οἱ μὲν οὖν τοιαῦτα λέγοντες, ἐν τοῖς ἐκπαλαί δεδογμένοις μένειν ἤθελον, καὶ μὴ τι πρόσφατον ἐπιστάγειν· ἐκεῖνοι δὲ, οἱ περὶ Οὐάλεντα δηλαδὴ, ἀντέβαινον, καὶ τὴν αὐτοῖς προβληθεῖσαν πίστιν στέργειν προσεδιέζοντο. Ἐπεὶ δ' οὐκ ἐπέθοντο, καθηροῦντο. Ἡ δὲ σύνοδος τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν μᾶλλον ἐκύρωσεν. Οἱ δὲ χαλεπῶς τὴν καθάρσειν ἐνεγκόντες, εἰς βασιλεῖα ἀνέτρεχον. Ἡ δὲ σύνοδος ἠτιέτο μὴ μόνον τὴν προγραφήν τῆς ἐκθέσεως, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἐκθεσιν. Ἐλεγε γάρ· « Ἐξετέθη πίστις ἡ καθολικὴ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ δεσπότου ἡμῶν Κωνσταντίου αἰωνίου Αἰδούστου ἐν ὑπατείᾳ Φλαβίου καὶ Εὐσεβίου καὶ Ὑπατίου τῶν λαμπροτάτων ἐν Σιρμίῳ τῇ πρὸς ἑνδεκά Καλανδῶν Ἰουνίων. » Καὶ καθέξις· « Πιστεύομεν εἰς ἓνα τὸν μόνον καὶ ἀληθινὸν Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα. » Περὶ δὲ τέλος καὶ ταῦτ' ἔλεγον· « Τὸ δὲ ὄνομα τῆς οὐσίας, διὰ τὸ ἀπλούστερον ὑπὸ τῶν Πατέρων τεθεῖσθαι, ἀγνωστὸν μὲν δὲ ὑπὸ τῶν λαῶν, σκάνδαλον φέρειν· διὰ τὸ μήτε τὰς Γραφὰς τοῦτο περιέχειν, ἤρρεσε τοῦτο περιαιρεθῆναι, καὶ παντελῶς μηδεμίαν μνήμην οὐσίας ἐπὶ Θεοῦ εἶναι τοῦ λοιποῦ, διὰ τὸ τὰς θείας Γραφὰς μηδαμῶς περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ οὐσίας μεμνησθαι. Ὅμοιον δὲ λέγομεν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ κατὰ πάντα, ὡς αἱ ἅγιαι Γραφαὶ λέγουσι τε καὶ διδάσκουσι. » Γελοῖον γὰρ ἐνόμιζον τὸν μὲν βασιλεῖα αἰώνιον ὀνομάζειν, τὸν δὲ τοῦ Θεοῦ Υἱὸν μὴ θέλειν αἰδῶν καλεῖν, καὶ ῥητὸν χρόνον τῆς γραφῆς ταύτης προτάττειν· διαβολὴ γὰρ ἀντικρυς ἐδόκει τῆς πίστεως τῶν προγενεστέρων· μάλιστα δ' Ἀθανάσιος ἐν αἰτίαις ἐτίθει, ὡς που γράφων πρὸς τοὺς οἰκείους ἀπήγγελλε. Παρεθέμην δ' ἂν καὶ τὴν ἐξελέγχουσαν ἐπιστολήν, εἰ μὴ τὸ προσκορὲς τοῦ λόγου φεύγων ἐγὼ, ἐπὶ ζήτησιν τοῦ φιλομαθεῖς προὔτρεπώ τὰ ἐν ἐκείνῃ δυνατῶς εἰρημένα καταμαθεῖν. Οἱ μὲν οὖν καθαιρεθέντες εἰς βασιλεῖα ἀνέτρεχον, ἐπιφερόμενοι καὶ τὴν ἐκθεσιν· ἡ δὲ σύν-

(1) Condemnationis ejus causam præcipuam Arianizantes damnare noluerint, libro II, cap. 37.

fuisse Socrates scribit, quod Arianum dogma

οδός, εἰκοσι τῶν ἐπισκόπων διαπεμφόμενοι, γράμμασιν οἰκείαις τὰ συμβάντα τῷ βασιλεὶ κατεμήνυον· ἃ τότε περιεῖχον τὸν τόπον·

ca judicata est adversus majorum fidem. Maxime vero eam Athanasius criminatus est, ut alicubi ad suos scribens ostendit. Et inscriissem hic confutatoriam ejus epistolam, nisi orationis prolixitatem fugiens, studiosis eam inquirendam, atque ex ea rem omnem cognoscendam, relinquerem. Exauclorati illi, sicuti dixi, formulam secum ferentes, ad imperatorem confugere. Concilium vero, decem ad eum legatis episcopis, litteris quoque rem actam declaravit, quæ in hanc formam scriptæ fuerant·

ΚΕΦΑΛ. Μ'.

Ἐπιστολὴ τῆς ἐν Ἀριμίνῳ συνόδου Κωνσταντίνῳ πεμφθεῖσα τῷ βασιλεῖ.

Ἐκ τε τῆς τοῦ Θεοῦ κλεῦσεως καὶ τοῦ τῆς εὐσεβείας προστάγματος τὰ πάλοι δογματισθέντα γεγενῆσθαι πιστεύομεν. Εἰς γὰρ Ἀρίμινον ἐκ πασῶν τῶν πρὸς δύσιν πόλεων εἰς ταυτὸ πάντες ἐπισκοποὶ συνήλθομεν, ἵνα καὶ ἡ πίστις τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας γνωρισθῇ, καὶ οἱ τάναντία φρονούντες ἐκκληλοὶ γένωνται. Ὡς γὰρ ἐπιπλεῖστον διασκοποῦντας εὐρήκαμεν, ἀρεστὸν ἐφάνη τὴν πίστιν τὴν ἑκκαλαὶ διαμένουσαν, ἣν καὶ οἱ προφῆται καὶ τὰ Εὐαγγέλια καὶ οἱ ἀπόστολοι διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκήρυξαν, τοῦ καὶ τῆς σῆς βασιλείας φρουροῦ, καὶ τῆς σῆς ῥώσεως προστάτου, ἵνα ταύτην κατασχόντες φυλάξωμεν, καὶ φυλάττοντες, μέχρι τῶν αἰώνων διατηρώμεν. Ἀποπον γὰρ καὶ ἀθέμιτον ἐφάνη, τῶν ὁρθῶς καὶ δικαίως ὠρισμένων τι μεταλλάττειν, καὶ τῶν ἐν Νικαίᾳ κοινῇ μετὰ τοῦ ἐνδοξοτάτου σου πατρὸς καὶ βασιλέως Κωνσταντίνου ἐσχεμένων, ὧν ἡ διδασκαλία καὶ τὸ φρόνημα διηλόθετε καὶ ἐκηρύχθη εἰς πάσας ἀνθρώπων ἀκοάς τε καὶ διανοίας, ἥτις ἀντίπαλος μόνῃ καὶ ὁλετῇ τῆς Ἀρείου αἱρέσεως ὑπῆρξε· δι' ἧς οὐ μόνον αὕτη, ἀλλὰ καὶ αἱ λοιπαὶ αἱρέσεις καθαρῆθαι. ἐν ᾗ ὅντως καὶ τὸ προσθεῖναι τι, σφαλερὸν, καὶ τὸ ἀφελῆσθαι, ἐπικίνδυνον ὑπάρχει. Ὡς εἴπερ καὶ θάτερον γένοιτο, ἔσται τοῖς ἐχθροῖς ἄδεια πικρὴν ἅπερ βούλονται. Ὅθεν Οὐρόσάκιος τε καὶ Οὐάλης, ἐπειδὴ καὶ ἑκκαλαὶ μέτοχοι τε καὶ σύμφρονες τοῦ Ἀρειανείου δόγματος ἦσαν καθεστηκότες, καὶ τῆς ἡμετέρας κοινωνίας χωρισθέντες ἀπεφάνθησαν. Ἦς ἵνα μετασχῶσιν, ἐφ' οἷς ἑαυτοὺς συνεγνώκεισαν πλημμελήσαντας, μετανοίας τε καὶ συγγνώμης ἡξίουσαν τυχεῖν· ὥς καὶ τὰ ἔγγραφα τὰ ὑπὲρ ἐκείνων γεγεννημένα μαρτυρεῖ. Δι' ὧν ἀπάντων φειδῶ γεγένηται καὶ τῶν ἐκκλημάτων συγγνώμη. Ἦν δὲ ὁ καιρὸς καθ' ὃν ταῦτα ἐπράττετο, ὅτε ἐν Μεδιολάνῳ τὸ συνέδριον τῆς συνόδου συνεκροτεῖτο· συμπρόδων δὲ καὶ τῶν προσθετέρων τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας, ἐγνωκότες ἅμα καὶ τὸν μετὰ τελευταίαν ἀξίον μνήμης Κωνσταντίνου μετὰ πάσης ἀκριβείας καὶ ἐξετάσεως τὴν συγγραφείσαν πίστιν ἐκτεθεικόντα. Ἐπειδὴ δὲ ὡς ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο βαπτισθεὶς, καὶ πρὸς τὴν ὀφειλομένην εἰρήνην ἀνεχώρησεν· ἀποπον εἶναι μετ' ἐκείνῳ τι καινοτομεῖν, καὶ τοσοῦτους ἀγίους ὁμολογητὰς καὶ μάρτυρας, τοὺς καὶ τοῦ δόγματος συγγραφίας τε καὶ εὐρετὰς ὑπεριδεῖν· οἱ τινες κατὰ τὸν παλαιὸν τῆς Ἐκκλησίας θεσμόν τῆς καθολικῆς ἅπαντες φρο-

A seu æternum nominare, Filium autem Dei sempiternum vocare nolle: certumque tempus huic formulæ fidei præfigere, manifesta quoque calumniam

Epistola Ariminensis concilii Constantio imperatori missa.

CAPUT XL.

Et Dei jussu, et pietatis tuæ mandato, quæ antiquitus constituta sunt, credimus. Ariminum namque ex omnibus Occidentis urbibus episcopi omnes in locum eundem convenimus, ut simul et fides Ecclesiæ catholicæ cognosceretur, et qui aliter sentiunt manifesti fierent. Atque ubi rem omnem diu multumque consideravimus, faciendum esse comperimus, ut quæ fides antiquitus obtinet, et quam prophetæ et Evangelia et apostoli per Dominum nostrum Jesum Christum imperiitui custodem, valetudinisque etiam tutorem, promulgarunt, eam a majoribus acceptam serveimus, et servatam ad finem usque custodiamus. 776 Et absurdum nefariumque esse putavimus, quæ recte et legitime constituta, et Nicææ communiter una cum gloriosissimo parente tuo imperatore Constantino deliberata sunt, ex eis mutare quidquam: quorum doctrina et sententia ad omnes omnium hominum aures et animos vulgata pervenit, quæ una Arii hæresim expugnavit atque exstinxit: per quam non solum ea ipsa, sed et reliquæ hæreses sunt eversæ: cui omnino vel addere quidquam non tutum, vel adimere etiam periculosum est. Atque si alterutrum in ea fiat: licentia adversariis detur, ut quod libeat, facere eis liceat. Proinde Ursacius atque Valens, quod jamdudum suffragatores et participes Ariani dogmatis fuerint, a communione nostra exclusi sunt. Ad quam tamen admissi sunt, posteaquam se errasse cognoverunt, atque ut ad poenitentiam admitterentur, et noxæ gratiam consequerentur, oraverunt: id quod scriptum eorum attestatur. Quapropter ut in gratiam reciperent, et venia eis delictorum daretur, obtinuerunt. Factum id eo tempore, cum Mediolani synodus est coacta, presbyteris quoque Romanæ Ecclesiæ præsentibus. Norunt illi, cum qui etiam post obitum memoria dignus est, Constantinum omni adhibita exquisitiore cura et diligentiore investigatione, fidei professionem, quæ edita est, publicasse. Posteaquam autem baptizatus ille, inter homines esse desiit, et ad debitam sibi quietem translatus est, ineptum esse sciunt, novæ quidquam rei invehere, et tot sanctos Patres confessores et martyres dogmatis ipsius auctores atque inventores despiciere: qui quidem Patres, juxta vetorem Ecclesiæ catholicæ

sanctionem, omnes in eadem sententia persevera-
runt; eorumque etiam fidem Deus ad imperii sui
tempora transmisit, per Dominum nostrum Jesum
Christum, cujus beneficio imperium obtines, re-
runque in orbe etiam nostro potiris. At rursus
miserandi et ærumnosi illi impia mente nefarioque
ausu præcones seipsos impiæ opinionis renuntia-
runt, et veritatis constitutionem evertere conati
sunt. Postquam enim, juxta mandatum tuum,
synodi concilium coactum est, seductionis frau-
disque suæ illi consilium detexerunt: **777** con-
tenderunt namque versutia quadam tumultuose
sese ingerentes, novare quiddam, ubi sodalitis
impletatisque ejusdem suæ compertos homines
invenissent, Germinium, Auxentium et Caium,
dissidii et seditionis auctores: quorum inconstans
doctrina blasphemiarum omnium acervum imple-
tate sua longe excedit. Ubi vero animadvertere
nos non ejusdem hæresis esse, neque pravis opi-
nionibus eorum assentiri, in concilium se nostrum
insinuarunt, perinde atque aliud quidquam de-
creturi. Perbreve autem intercessit tempus, quod
eorum sententias in lucem coarguens protulit.
Verum enimvero ne res Ecclesiæ semper eodem
affligeretur casu, turbaque et tumultus provolutus
omnes comprehenderet, tutissimum visum est, ut
quæ antiquitus decreta sunt, integra atque invio-
lata servarentur: atque illi quos diximus, a com-
mercio communioneque nostra segregarentur.
Quam ob causam oratores nostros ad clementiam
tuam inisimus, qui eidem concilii nostri senten-
tiam per scriptum quoque indicent atque decla-
rent. Quibus illud quoque præcipue mandavimus,
ut ex antiquis legitimisque decretis, veritatis
fidem faciant, eamque confirmant. Declarabunt
illi etiam sanctitati tuæ, minime futuram, sicuti
Ursacius et Valens dixere, pacem, si quid in legi-
timis constitut:onibus immutatum fuerit. Quomodo
namque pacem servant, qui pacem ipsam tollunt?
Quin contentio potius et turba per cœpta ejusmodi
cum alibi, tum in Romana Ecclesia exoriatur.
Itaque clementiæ tuæ supplicamus, ut sereno vultu
respicias, benignisque auribus oratores nostros
audias, neque cum defunctorum injuria novare
quidquam et mutare permittas, sed nos in iis quæ
a majoribus nostris definita legitimeque constituta
sunt, conquiescere sinas: quos profecto solenter
et prudenter omnia Spiritus sancti afflatu egisse
dixerimus. Quæ vero nunc ab istis novantur, fide-
libus quidem incredulitatem, infidelibus autem
ferocitatem asserunt. Supplicamus præterea, ut
episcopos qui in longinquis alienisque regionibus
degunt, et vel ætatis grandioris imbecillitate, vel
paupertatis gravioris difficultate premuntur, cum
bona venia redire ad suos jubeas, ne ecclesiæ, epi-
scopis earum ab eis disjunctis, diutius in tali soli-
tudine permaneant. **778** Adhæc insuper omnia,
illud quoque te oramus, ut ne quid adimatur,
neve addatur ad ea quæ prius exstabant, quid-

νοῦντες διαμεμενῆχασιν· ὧν ὁ θεὸς τὴν πίστιν καὶ
εἰς τοὺς σοὺς χρόνους τῆς βασιλείας μετέδωκε διὰ
τοῦ δεσπότου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δι' οὗ σοι καὶ
τὸ βασιλεύειν ὑπῆρξεν, ὡς καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκου-
μένης κρατεῖν. Πάλιν γοῦν ἱερεῖοι καὶ οἰκτροὶ τῷ
φρονήματι, ἀθεμίτῳ τολμήματι τῆς δυσσεβοῦς φρο-
νήσεως, κήρυκας τε ἑαυτοὺς ἀνήγγειλαν, καὶ ἐπι-
χειροῦσιν ἀνατρέπειν πᾶν ἀληθείας σύνταγμα. Ὡς
γὰρ κατὰ τὸ σὸν πρόσταγμα τὸ συνέδριον τῆς συν-
όδου συνεκροτεῖτο, καὶ οἱ τοῦ ἰδίου ἀπάτης ἐγύ-
μνουσαν τὴν σκέψιν. Ἐπειρῶντο γὰρ πανουργίᾳ τινα
καὶ παραγῇ προσφέροντες τι καινοτομεῖν, τῆς τοιαύ-
της ἐταιρίας τοὺς συναλισχομένους εὐρόντες, Γερμί-
νιον, Αὐξέντιον καὶ Γάτιον, τοὺς τὴν ἔριν καὶ διχο-
στασίαν ἐμποιοῦντας· ὧν ἡ διδασκαλία μὴ μένουσα
πᾶν πληθὸς βλασφημιῶν ὑπερβίβηκε. Ὡς δὲ συνελ-
θὼν οὐχὶ τῆς αὐτῆς αἰρέσεως ὄντας, οὐδ' ὁμογνω-
μονοῦντας ἐφ' οἷς κακῶς ἐφρόνουσαν, εἰς τὸ συμβου-
λίον ἡμῶν μετήγαγον ἑαυτοὺς, ὡς δοκεῖν ἕτερόν τι
γράφειν. Ἦν δὲ ὁ καιρὸς βραχύς ὁ καὶ τὰς γνώμας
αὐτῶν ἐξελέγχων. Ἰν' οὖν μὴ τοὶς αὐτοῖς τὰ τῆς
Ἐκκλησίας περὶπίπτῃ, καὶ παραγῇ καὶ θόρυβος
καλινδοῦμενος ἄπαντας συνέχῃ, βέβαιον ἐφάνη τὰ
πάλαι ὠρισμένα καὶ ἀμετακίνητα φυλάττειν· τοὺς
δὲ προσηρμένους τῆς ἡμετέρας κοινωνίας ἀποκεχω-
ρίσθαι. Αἱ ἦν αἰτίαν τοὺς ἀναδιδάξοντας πρέσβεις
πρὸς τὴν σὴν ἐπισκοπίαν ἀπεστάλαξαμεν, τὴν γνώμην
τοῦ συνεδρίου διὰ τῆς ἐπιστολῆς μηνύσοντας. Τοῖς
δὲ πρέσβεσι, πρὸ γε πάντων τοῦτο παρεκελευσάμε-
θα, τὸ τὴν ἀλήθειαν πιστώσασθαι ἐκ τῶν πάλαι
ἀρχαίων δικαίως ὠρισμένων· οἱ καὶ τὴν σὴν ἀναδι-
δάξουσιν ὁσιότητα, οἱ οὐχ ὥσπερ ἐφησαν Οὐρσάκιος
καὶ Οὐάλης, ἔσται εἰρήνη, εἴπερ τι τῶν δικαίων
ἀνατραπείη. Πῶς γὰρ εἰρήνην οἶδν τε ἄγειν τοὺς
τὴν εἰρήνην καταλύοντας; μᾶλλον γὰρ ἔρις καὶ τα-
ραχὴ ἐκ τούτων σὺν ταῖς λοιπαῖς πόλεσι καὶ τῇ Ῥω-
μαίων Ἐκκλησίᾳ γενήσεται. Διὸ δὴ ἱκετεύομεν τὴν
σὴν ἐπισκοπίαν, ἵνα προσηνέσιν ἀκοαῖς καὶ γαληνταῖς
βλέμματι τοὺς ἡμετέρους πρέσβεις ἀθρήσεις, μὴ δὲ
πρὸς ὕβριν τῶν τετελευτηχότων καινόν τι μεταλ-
λάττειν ἐπιτρέψεις· ἀλλὰ ἐσθῆ; ἐμμένειν ἡμᾶς
τοῖς παρὰ τῶν προγόνων ὁρισθεῖσι τε καὶ νεομοθε-
τημένοις, οὐδ' ἅπαντα μετὰ ἀγχινοίας τε καὶ φρονή-
σεως καὶ πνεύματος ἁγίου πεποιηκέναι ψῆσαιμεν
ἂν. Τὰ γὰρ νῦν παρ' ἐκείνων καινοτομούμενα τοῖς
μὲν πιστεύουσιν ἀπιστίαν ἐποίησε, τοῖς δὲ ἀπιστοῦσιν
ὠμότητα. Ἰκετεύομεν δὲ ἔτι, ἵνα κλεῦσης τοὺς
ἐπισκόπους τοὺς ἐν ἀλλοδαπαῖς διατρίβοντας, οὐδ'
καὶ τὸ τῆς ἡλικίας ἐπίπουν, καὶ τὸ τῆς πενίας ἐν-
δεεὲς τρώχει, τὴν εἰς τὰ οἰκεῖα ἀνακομιδὴν βαδίαν
ποιήσασθαι, ἵνα μὴ ἔρημοι τῶν ἐπισκόπων ἀφωρι-
σμένων αἱ ἐκκλησίαι διαμένωσιν. Ἔτι δὲ πρὸς ἅπασιν
καὶ τοῦτο δεόμεθα, ἵνα μηδὲν ἰλλεῖπῃ τι τῶν προ-
ὑπαρξάντων, μήτε πλεονάζῃ, ἀλλὰ πάντα ἐβρόχῃ
διαμένῃ, ἐκ τῆς τοῦ σοῦ πατρὸς εὐσεβείας καὶ εἰς
τὸν νῦν χρόνον διαφυλαττόμενα· μήτε λοιπὸν ἡμᾶς
μοχθεῖν· καὶ τῶν οἰκείων παροικήσεων ἀλλοτριῶν
ἐπιτρέψεις γενέσθαι· ἀλλ' ἵνα οἱ ἐπίσκοποι νῦν τῷ
ἰδίῳ λαῷ μετ' εἰρήνης εἰς εὐωχίας τε καὶ λατρίας

sectatoribus facultatem permisisse, ut quas vellent in Occidente ecclesias administrarent, omnibusque lectam ab eis fidem traderent: et quicumque subscribere illi nolent, sedibus suis deicerent, atque alios factionis suæ illis subrogarent. Qua potestate accepta, illos vi omnes, ut quam diximus formulam comprobarent, adortos esse: et qui id facere noluissent, quamprimum ecclesiis expulisse. Primumque Liberium, quod dicto audiens non fuisset, vi exactum esse. Quidam sane secundam hanc proscriptiōem ejus fuisse dicunt, alii autem primam, cum ea etiam quæ supra de Felici diximus, acta sunt. Atque illos, rebus ita per Italiam gestis, eadem per Orientem quoque facere constituisse. Et per Thraciam euntes, ubi in oppidum quoddam regionis ejus nomine Nica pervenissent, conventum coegisse, fidemque Arimini a se lectam, ex Latina in Græcam linguam conversam stabilire conatos esse, atque publice sermonibus sparsisse, formulam eam Nicæ a synodo universali rite atque ordine editam confirmatamque esse: ut videlicet nominum vicinitate per fraudem simpliciores scriptum id, perinde atque Nicææ in Bithynia compositum esset, accipientes, decipere possent. Verum calliditatem cavillationemque eam deprehensam, in risum atque ludibrium abiisse. Atque hoc sic nonnulli tradidere. Altera autem opinio fuit.

780 Cum episcopi Arimini congregati, quod imperator responsum differret, quodque illis redire ad sua non liceret, inacerarentur: qui alteri sententiæ addicti erant, subornarunt quosdam qui dicerent, non convenire, quod quidam unum substantiæ Verbum tantopere propugnarent, ut propterea omnes ubique episcopi per seditionem dissideant. Licere similem Patri Filium dicere, et universalem orbis contentionem sopire. Episcopos Orientales, nisi substantiæ nomen tolleretur, conquirituros non esse. Hæc cum ab ejus sententiæ studiosis cum versuta quadam gravitate et vi dicta essent, ægre tandem synodum adductam esse, ut Ursacii et Valentis formulæ subscribendum putaret. Veritos quippe artifices doli istius esse, ne legati apud imperatorem Occidentalium episcoporum constantem quam inde ab initio præstitissent alacritatem, et τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, tollendi causam exponerent. Quare illud eos invenisse consilium, ut oratores in oppido Thraciæ quod dictum est Nica distinerentur, per causæ ejusmodi obtentum, propter hyemis asperitatem et itinerum difficultatem jumenta progredi et viæ laborem ferre non posse. Atque in ea interim mora constituisse, fidem ab ipsis compositam ex Latino in Græcum sermonem translata, ad Orientales mittere episcopos. Sic namque fore, cum illi ad sententiam eorum inclinati essent, ut quod ageretur perficerent; fallaciam vero talem non deprehensum iri ab eis, qui rem hanc consideraturi ab ὁμοουσίου, consubstantialis, verbo recessisse: utpote ab Orientalibus episcopis, qui dictionem eam prorsus rejicerent, coactum. Quod quidem ipsa falsum erat. Fere enim omnes in Oriente,

ἀναγνωσθεῖσαν πίστιν πᾶσιν ἐκδιδόνθαι· καὶ δοῖν μὴ ὑπογράφειν αἰροῦντο ταύτην, τῶν θρόνων ἐλαύνειν, καὶ ἄλλους εἰσάγειν οὕς ἂν ὁμοφρονεῖν γνοίεν. Τοιαύτης δ' ἐξουσίας ἐπειλημμένους, πάντας πρὸς βίαν ἀγειν τῇ εἰρημένῃ πίστει καθυπογράφειν· καὶ τοὺς μὴ βουλομένους οὕτω ποιεῖν, ὡς τάχος ὥθειν. Ὡς πρῶτον Λιθέριον, μὴ πειθόμενον, πρὸς βίαν ἐξήλαυνον. Καὶ οἱ μὲν φασὶ δευτέραν ἐξορίαν ταύτην αὐτῷ γενέσθαι, οἱ δὲ πρώτῃν· ὅτε καὶ τὰ κατὰ τὴν Φήλικα γέγονεν, ὡς πρὸ βραχέος εἰρήκαμεν. Ταῦτα δὲ κατὰ τὴν Ἰταλίαν διαπραζόμενοι οἱ περὶ Οὐάλεντα, τὰ Ἰσα καὶ κατὰ τὴν ἑω πράττειν ἐσκόπουν. Καὶ δὴ διὰ Θράκης ἰόντες, ἐπεὶ κατὰ τινα τοῦ ἔθνους πόλιν, ἣ Νίκην ὀνομαζήν, παρεγένοντο, σύνδοον ἀνθρώπων, τὴν ἐν Ἀριμίνῳ πίστιν ἐκ Ῥωμαϊκῆς εἰς Ἑλλάδα φωνὴν μεταβαλόντες, βεβαιοῦν ἐπειρώοντες καὶ ἐκέρυξαν ὡς ὑπὸ οἰκουμένης συνόδου ἡ ἐν Νίκῃ πίστις τὸ βέβαιον ἔσχεν ὡς χρεὼν ἐπιψηφισθεῖσα· ὡς ἂν γε τῷ παραπλησίῳ τῶν ὀνομάτων ἐπιβούλως ἀπατῶν ἔχωσι τοὺς ἀπίουστέρους· ὥστ' αὐτὴν εἶναι οἶσθαι τὴν ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας ἐξενεχθεῖσαν γραφὴν. Ἀλλὰ τὸ σφίσιμα ἐξηλέγχεται, καὶ ἐν καταγέλῳ ἦσαν τὰ δρώμενα. Οἱ μὲν οὖν οὕτω φασίν· ἕτερος δὲ λόγος ἔχει, ὡς τῶν ἐν Ἀριμίνῳ τῇ βραδυτῇ τῆς βασιλικῆς ἀποκρισεως πεζομένων, τῷ μὴ ἰδῆσθαι ἀναχωρεῖν, οἱ θατέρω δόξῃ προσκειμένοι ὑποβάλλουσι τινας εἰσηγουμένους, μὴ δεῖν εἶναι, μᾶλλον λέξω, ἀντεχομένους τοῦ τῆς οὐσίας ὀνόματος, δι' αὐτῆς στασιάζειν τοὺς ἀπανταχοῦ ἱεράς· ἐνεσσι γὰρ ὅμοιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν λέγειν, καὶ τὴν οἰκουμένην διαλύειν ἔριν· μὴ δὲ γὰρ ἂν τοὺς ἀνὰ τὴν ἑω ἱερεῖς ἡρμεῖν, μὴ τοῦ τῆς οὐσίας περιαιρουμένου ὀνόματος. Οὕτω δὲ κομψῶς ἐπικειμένων τῶν σπουδαστῶν, μόλις πεῖσαι σὴν σύνδοον καὶ ὑπογράφειν αἰρεῖσθαι, ἣν οἱ περὶ Οὐράκιο καὶ Οὐάλεντα ἔγραφον ἔχουσιν. Ἐν δέει δὲ γεγονότες μήπως οἱ πρέσβεις δὴλῃν καταστήσωσι βασιλεῖ τῶν ἑσπερίων ἱερῶν τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐνστασιν, καὶ τὸ αἷτιον τῆς τοῦ ὁμοουσίου ἀναιρέσεως ἐπιταγῇ τοὺς πρέσβεις κατὰ τὴν εἰρημένην πόλιν τῆς Θράκης Νίκην, βούλην ἔθεντο, πρόφασιν εἰπόντας τὸ τοῦ χειμῶνος τραχὺ, καὶ τὸ μὴ πρὸς ὁδοπορίαν πρόχειρον τοῖς ὑποζυγίοις· καὶ ἐν τῷ μεταξὺ τῆς βραδυτῆτος, βουλευσάσθαι τὴν ἐκτεθεῖσαν πίστιν ἐκείνοις ἐκ Ῥωμαϊκῆς εἰς Ἑλληνίδα φράσιν μεταβαλεῖν, καὶ τοῖς ἀνὰ τὴν ἑω διαπέμπεσθαι ἱερεῦσιν· ἐκεῖναι γὰρ οὕτως τὸ σπουδαζόμενον κατορθοῦν, κατὰ βούλησιν συγκαίμενων ἐκείνων. Τὴν δὲ βῆδιουργίαν μὴ κατάφωρον εἶναι διὰ τῶν ἐλεγχόντων, ὡς ἀκοντες οἱ ἐν Ἀριμίνῳ τῆς λέξεως τοῦ ὁμοουσίου ἀπέστησαν· διὰ δὲ τοὺς κατὰ τὴν ἑω ἐπισκόπους σκηπτόμενοι, ὡς παντάπασιν ἀποσεισμένους τὸ ὄνομα· ὅπερ ταῖς ἀληθείαις ψευδὲς ἦν. Σχεδὸν γὰρ ἅπαντες καὶ κατ' οὐσίαν ὅμοιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν ἐδόξαζον. Ἢ διαφορὰ δὲ ἦν μόνον, ὅτι περ οἱ μὲν ὁμοούσιον, οἱ δὲ ὁμοιούσιον ὠνομάζοντο τὸν Υἱόν.

essent, conventum videlicet Ariminensem invitum ab ὁμοουσίου, consubstantialis, verbo recessisse: utpote ab Orientalibus episcopis, qui dictionem eam prorsus rejicerent, coactum. Quod quidem ipsa falsum erat. Fere enim omnes in Oriente,

paucis excepis, substantia Patri similem Filium sunt opinati. Et controversia in eo tantum erat, quod partim quidem ὁμοούσιον, consubstantialiē, partim autem ὁμοιούσιον, similisubstantialē, Filium dicerent. Et hæc quidem in Occidentis partibus acta.

ΚΕΦΑΛ. ΜΒ'.

A

Ὅσα κατὰ τὴν Ἀρειανὴν τοῖς τῷ ὁμοούσιον σεο-
μένους ἐπὶ ἡγόν· καὶ περὶ τῆς Μακεδονίου ὁμο-
τήτος· καὶ ὅσα καὶ Ναυατιανοῖς διὰ τὸ ὁμοού-
σιον ἐπισυνέβη κατὰ· καὶ ὡς Μακεδόνιος με-
ταθέμενος τὴν τῶν Λειψάνων θίβην Κωνσταν-
τίνου, στάσιν τῷ δήμῳ ἐποίησε· δι' οὗ χαλε-
πύοντος ἐπειράτο τοῦ Κωνσταντίνου.

Περὶ μὲν οὖν τὰ ἐσπέρια μέρη τοιαῦτα ἐπράττετο·
περὶ δὲ τὴν ἔω τούτων γινόμενων, πρὶν ἢ τὴν ἐν
Σελευκείᾳ σύνοδον συναλθεῖν, οὐκ ἐλάττους ἐγίνοντο
ταραχαί. Οἱ γάρ τοῦ Ἀρειανοῦ προιστάμενοι
δόγματος, πολὺ τι θράσος· ἐκ τῆς βασιλικῆς ῥοπῆς
προσλαμβάνοντες, ἀκάθεκτοι τε ἦσαν, καὶ καινιτέ-
ροις αἰ πράγμασιν ἐπεχείρουν. Ἀμέλει τοι καὶ οἱ
ἐμπρὶ τὸν Καίσαρα, Ἀχάκιον, καὶ τὸν Σκυθιόπο-
λίτην Πατρόφιλον, Μάξιμον παυσάμενοι ἱερᾶσθαι,
Κυρίλλῳ τῇν τῶν Ἱεροσολύμων Ἐκκλησίαν ἐπέ-
τρεψαν. Μακεδόνιος δὲ τὰς περὶ τὴν Κωνσταντίνου
ἐπαρχίας καὶ πόλεις ἀνατρέπων ἐτάραττεν, ἐπισκό-
πους αὐταῖς προβαλλόμενος, οὓς ἦναι πρὸς ὑπουρ-
γίαν τοῦ σφετέρου σκοποῦ δεξιούς. Ἐλευσίῳ μὲν
οὖν τὴν Κυζικὸν ἐνεχείριζε, λαμπρῶς ἐν τοῖς βασι-
λείοις πάλαι στρατευσαμένῳ· Μαραθῶνιον δὲ τῆς
Νικομηδείων πόλεως ἀρχιερέα ἐδείκνυ, ὃν τῆς κατ'
αὐτὸν Ἐκκλησίας διάκονον ὄντα, σπουδαῖον εἶναι
λόγος ἔχει, πτωχεῖα συνιστᾶν, καὶ ἀνδρῶν καὶ γυ-
ναικῶν φροντιστήριον· καὶ τὸν μὲν βίον ἀγαθῶ καὶ
ἐμψῶ γενέσθαι· χακῶς δὲ διαθέσθαι τοὺς ὁμοούσιον
δοξάζοντας τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν καὶ μάλιστα δεξιού-
την οὐχ ὥσπερ ὁ Μακεδόνιος· οὗτος γὰρ οὐ μόνον
ἐπὶ τῶν ἐδῶκε τοὺς ἐκτρεπομένους αὐτῷ κοινωνεῖν,
ἀλλὰ καὶ εἰρηκαῖς περιέκλειε, καὶ ἀκοντας ἐδιδάξτετο,
καὶ πολλοὺς τῶν ἐν εὐλαβείᾳ ἤκλινετο, καὶ ξύλῳ τὰ
σώματα διαίρων, ἀκόντων τὰ μυστήρια ἐνετίθει.
Πολλὴ δὲ τις κόλασις αὐτῇ ἐδόκει, καὶ τῶν ἄλλων
τιμωριῶν ὑπερφόρουσα. Ὡσαύτως δὲ καὶ γυναῖκας
συνερπάζων καὶ παῖδας, καὶ ταῦτα μήπω μυθθέν-
τας, μυσταγωγεῖν ἐδιδάξτετο. Εἰ δὲ τις παρηγεῖτο, ἢ
καὶ ἀντιλέγε, πληγὰς ἦν ἐκεῖ καὶ μαστίγας ἐπακο-
λουθούσας ὄρεν, δεσμά τε καὶ δεσμοκτήρια, καὶ ὅσα
τούτοις ἀκόλουθα. Ἀρκέσει δὲ πάντως ἐνδὲς ἢ δεῖν
μυθθέντα, δεῖξαι ὅσον ὠμότητος τῷ Μακεδονίῳ
προσῆν, καὶ τοῖς κατ' ἐκείνον συνημακῶσι τὸ ἀπ-
ηλὲς καὶ ἀπάνθρωπον. Καὶ γὰρ τινων γυναικῶν, αἵ
τὴν αὐτοῦ ἐξετρέποντο κοινωνίαν, τοὺς μαστοὺς θί-
βαις καὶ κίσταις ἐναποκλείων ἀπέπριεν. Εἰσὶ δὲ, ὧν
τὰ αὐτὰ, ποτὲ μὲν ὡς εἰς ἄκρον ἐκπυρωθεῖσι, ποτὲ
δὲ καὶ σιδήρῳ πεσυρακτωμένῳ κατέκαιον. Ἀθήνης
τε ἦν αὕτη καὶ ξενίζουσα τιμωρία ὑπὸ τῶν Χριστίν
ὁμολογούντων ἐφευρεθείσα, ἐπέκεινα τῶν, ὧν οἱ ἐξ
Ἑλλήνων τύραννοι πάλαι φιλοτίμως ἐξεῦρον. Ναὶ
μὴν καὶ πολλὰς τῶν ἐκκλησιῶν εἰς ἔδαφος ἐβρόντε,
βασίλειον γράμματα προισχόμενος, ἃ προσέταττον
τοὺς εὐκτήριους οἴκους τῶν τῷ ὁμοούσιον κηρυττόν-
των εὐθὺς ἀνατρέψεσθαι. Ἐξ ἧς αἰτίας καὶ τὴν τῶν
Ναυατιανῶν ἐν τῇ Πιλαργῷ ἐκκλησίαν ἠΐψιστον,

781 CAPUT XLII.

Quæ mala Ariani intulerint consubstantialē colen-
tibus· de Macedonii crudelitate. Quæ etiam mala
Novatianis propter consubstantialē acciderint. Ut
Macedonius translatis in alium locum Constantini
reliquiis, tumultum populi concitavit· quam ob
causam Constantius est indignatus.

In Oriente vero, priusquam synodus Seleuciæ
coiret, non minores erant turbæ. Ariani enim hæ-
resis propugnatores ingenti confidentia ex impe-
riali auxilio concepta, effrenato atque impotenti
erant animo, semperque novis studebant rebus.
Proinde Acacius Cæsariensis, et Patrophilus Sey-
thopolitanus, Maximo exauctorato, Cyrillo Nic-
rosolymitanæ ecclesiæ curam commiserunt. Et Ma-
cedonius Constantinopolim vicinasque ei præfe-
cturas et urbes miscens turbabat, episcopos eis
quos rebus suis idoneos esse sciebat, designans·
nam Eleusio Cyzicenam attribuit ecclesiam, qui
ante hæc loco splendido in imperiali aula stipendia
fecerat. Marathonium autem Nicomediæ sacrarum
antistitem creavit, qui ecclesiæ ipsius diaconus
cum fuisset, egregium se præstitisse virum dicitur,
indigentium hominum domiciliis, virorumque et
mulierum scholis extruendis atque curandis. Et
cum amborum istorum vita probaretur, affligendis
tamen eis qui ὁμοούσιον, consubstantialē, Patri
Filium profiterentur, alimium erant industrii· ve-
rumtamen ea in re Macedonio dissimiles. Is etenim
non modo crudeliter eos persequabatur, qui com-
munionem ejus vitarent, sed in vincula quoque
conjiciebat invitos, et iudiciis tradebat. A com-
munionem ejus abhorrentes ad eam vi intentata
cogebat, multosque religione præclaros pulsabat,
et fuste ora eorum diducens, vel invitis sacra my-
steria ingerebat. Qui quidem ingens visus est esse
cruciatu, tormenta alia longe superans. Ad eum-
dem modum et mulieres atque pueros, qui de re-
bus sacris nondum instituti essent aut baptizati,
arripiens, mysteriis initiari cogebat. Quod si quis
renueret, aut responsaret, eum plagæ, flagra,
vincula, carcer, et quæ iis convenientia sunt, con-
sequabantur. Cæterum unius atque alterius exempli
ejus mentione facta, satis omnino erit, quanta
D Macedonii feritas, eorumque qui cum eo vixere
crudelitas fuerit et inhumanitas, ostendere. **782**
Quarundam enim seminarum quæ ejus aversa-
bantur communionem, mammas arcis et cistis
compressas avulsit. Erant quibus easdem corporis
partes nunc ovis ad summum igne tostis, nunc ferro
candenti adureret. Insolitum sane id, exoticumque
supplicium, ab eis qui Christum professi sunt in-
ventum, quod ea quæ olim Græcorum tyranni ma-
gno studio et ambitione excogitarunt, longe post
se reliquit. Quin multas quoque ecclesias solo
æquavit, imperatoris litteras præferens, quæ do-

mos precatórias τὸ ὁμοούσιον, consubstantialia, pro-
fidentium statim evertere jubebant. Ex qua causa
etiam Novatianorum ecclesiam, quæ in vico τοῦ
Πελαργοῦ, hoc est Ciconiæ, erat, est demolitus,
quod eos quoque τῷ ὁμοούσιῳ, consubstantiali, as-
sentiri sciret. Quo tempore illi egregium strenuæ
manus opus edidere, forsitan eos ut ejusdem sen-
tentia assertores adjuvantibus τοῦ ὁμοουσίου, con-
substantialis, professoribus. Ecclesia enim illa ab
eis quibus hoc commissum fuerat, eversa, illi
coacta manu universi cum conjugibus et liberis,
quod opus erat et conveniebat, pro se quisque
offerentes, supra modum laborarunt: et brevi
temporis momento, in loco cui nomen est Συκαί,
hoc est fici (1), e regione urbis, e vestigio aliam con-
didere ecclesiam, eamque Ἀναστασίαν (2), id est
Resurrectionem, vocavere, ex eventu ipso nomen
id ei imponentes. Quam deinceps rursum, Juliano
imperante atque permittente, in priorem locum
materia ex Ficis deportata transtulerunt, opere
utroque incredibili celeritate perfecto. Hæc cum
a Macedonio ita gererentur, Novatiani fere et cat-
holicæ Ecclesiæ τὸ ὁμοούσιον, consubstantialia, pro-
fidentes, conjuncti atque uniti sunt, eandem obli-
vientes sententiam, atque ἑαυτοῖς exagitati malis.
Pacem namque inter se agebant, conveniebant,
orationesque et alia communicabant, nullo ab
Arianis qui ecclesias omnes occupaverant, catho-
licis relicto templo. Ita consuetudinis assiduitate,
et rerum adversarum æquabilitate, frustra illi esse,
si inter se dissiderent, existimantes, ad mutuam
communione erant propensi. Et perfecta res
fuisse, nisi multitudinis alacritatem parva quædam
invidia intercedens impedivisset, multis morem
rursum vetustum retinendum, atque communio-
nem imperfectam aversandam esse dicentibus. **783**
Eisdem porro modis Cyzici Eleusius Novatianos
affligebat: templum enim eorum ibi prorsus sustu-
lit. Idem qui Mantinei habitabant, et alii quoque
in Paphlagonia Novatiani patiebantur. Quos ejicere
Macedoniani cum non possent, imperatoris opem
implorarunt, qui eis quatuor millia armatorum (3)
attribui jussit, fore ratus, ut illi insolito armo-
rum metu cederent atque vincerentur (4). Verum
res aliter cecidit. Populus enim falcibus et clavibus
et securibus, aliisque armis, ut sors ferebat, cor-
reptis, cum militari manu pro se quisque congressi
sunt. Et prælio utrinque commisso, nihili quidem
etiam ex Paphlagonibus, milites autem fere omnes
concidere. Quamobrem a multis, necessariis
etiam suis, Macedonius est reprehensus. Alienavit
quoque ab eo benevolentia ardorem imperator,
neque adeo bene posthac erga eum animatus fuit:

ἄτ' εἰδὼς κἀκείνους τῷ ὁμοουσίῳ στοιχοῦντας· ὅτι
ἡ λόγος ἔχει γενναία αὐτοῦς ἔργα χειρὸς διαπρά-
ξασθαι, τάχα συναιρομένων οἵαπερ ὁμόφροσι καὶ
τῶν ἀπὸ τῆς ὁμοουσίᾳ δόξης. Λυομένης γὰρ ἐκεί-
νης δι' ὧν ἐπιτρέπετο, πανδημεὶ συναθροισθέντες·
ἐκεῖνοι, καὶ γυναῖκες καὶ παῖδες, τὸ προσήκον ἔκα-
στος μεταχομιζόμενοι, ὑπερφυῶς ἐπόνουν· καὶ ἀκα-
ριαίως εἰς τὸν ἀντιπέραν τόπον τῆς πόλεως, ᾧ Συ-
καί ὄνομα, ἀθρόον ἕτερον οἶκον ἀνίσταν· καὶ Ἀνα-
στασίαν τὸν οἶκον ὠνόμασαν, ἐκ τοῦ συμβάντος τὸ
ὄνομα περιθέμενοι· ὃν αὖθις Ἰουλιανοῦ ἀρξάντος·
καὶ ἐπιτρέψαντος, εἰς τὸν πρότερον μετήγαγον τό-
πον, τὰς ὕλας μετακομίσαντες ἐκ συκῶν, ἀπέφω-
τάχει καὶ ἀμφὼ διαπραξάμενοι. Τούτων δὲ ὑπὸ Μα-
κεδονίου γινόμενων, μικροῦ ὀλίγου Ναυσιατικοὶ καὶ οἱ
τῆς καθόλου Ἐκκλησίας τῷ ὁμοουσίῳ στοιχοῦντες·
ἠνώθησαν, ἰσην ὅξαν ἔχοντες, ἐπίσης τε ἐλευσόμε-
νοι· καὶ πρὸς ἀλλήλους ἐσπένδοντο, συνήρχοντό τε
καὶ εὐχῆς καὶ τῶν λοιπῶν κοινωνοῦν. Οὐδεὶς γὰρ
οἶκος τοὺς ἀπὸ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας ἐλείπετο,
τοῖς Ἀρειανοῖς πάντων κατεχομένων. Τῷ δὲ συνεχεῖ
τῆς ὁμιλίας καὶ τῷ τοῦ πάθους ταυτῶ κεῖν εἶναι
οἰόμενοι ἀλλήλων διόστασθαι, πρὸς τὸ κοινωνεῖν ἀλ-
λήλοις ἦσαν. Καὶ γε ἂν ἐπεραίνετο, εἰ μὴ τὸ τοῦ
πλήθους πρόθυμον βραχὺ τι βασκανίας ἐμπεσὼν ἐπ-
έσχε, τὸ ἐκ παλαιῦ ἔθος χρῆναι καὶ αὖθις κρατεῖν
πολλῶν λεγόντων, καὶ τὴν μὴ ἐντελὴ κοινωνίαν ἐκ-
τρέπεσθαι. Τὰ ἴσα δὲ καὶ Ἐλεῦσιος ἀνὰ τὴν Κύζι-
κον τοῖς Ναυσιατικοῖς ἐποίει. Τὴν γὰρ ἐκεῖσε ἐκκλη-
σίαν αὐτῶν ἄρδην καθείλεν. Ἐπίσης δὲ καὶ οἱ κατὰ
τὸ Μαντινέσιον οἰκοῦντες ἔπασχον, καὶ ἄλλοι Ναυ-
σιατικοὶ Παφλαγόνες· οὓς ἐξελαύνειν μὴ οἶοι τε ὅντες
οἱ τῆς ἐκκλησίας Μακεδονίου, ἐδίοντο βασιλεῶς συν-
αίρεσθαι. Ὁ δὲ τετρακισχίλιους ἐφιήρεις στρατιώ-
τας πέμπων, τῷ ἀθήσει τῶν ὁπλῶν ὥστε ὑπὲρ χεῖρα
σχεῖν. Τὸ δὲ ἄλλως ἀπέβαινε. Τὰ γὰρ ἐκεῖσε πλήθη,
δρέπανα καὶ κορύμβας καὶ ἄλλοι εἰς τὴν εὐχὴν ἀρπάσαν-
τες, ἕκαστος συμβάλλουσι τοῖς στρατιώταις. Καὶ
μάχης ἐκατέρωθεν συβραγείσης, πολλοὶ μὲν καὶ
τῶν Παφλαγόνων, τῶν δὲ στρατιωτῶν σχεδὸν ὅλοι
πίπτουσι. Κάντεῦθεν ὑπὸ μέμψιν ἦν Μακεδόνιος
τοῖς πολλοῖς τῶν ἐπιτηδεύων. Ἀφῆρει δὲ καὶ βασι-
λεὺς τὸ τῆς εὐνοίας θερμὸν, καὶ τὰ πρὸς αὐτὸν οὐκ
ἐβρόμένως διέχετο, ὅτι δὴ τοσοῦτων φόνων αἴτιον
γεγονότα. Συμβάν δὲ καὶ τοῦτο μερίζονα τὴν κατ'
αὐτοῦ ἀπέχθειαν ἡγείρε βασιλεῖ· τοῦ γὰρ οἴκου ἐν
ᾧ ἡ λάρναξ καὶ τὸ σῶμα ἔκειτο Κωνσταντίνου, πῶ-
σιν ἀπειλοῦντο, καὶ δέους οὐκ ἐλαχίστου τοῖς ἐκείσε
δὴ παρεδρεύουσιν ἐπηρτημένον, Μακεδόνιος τὰ τοῦ
βασιλεῶς ὅτι ἄλλαχθ' ἐμεταφέρειν ἐσπούδαζε. Τὸ
δὲ πλήθος, μαθόντες, στασιάζοντες ἦσαν, μὴ χρῆναι
λέγοντες βασιλεῖ μέγαν οὕτω μεταχομίζειν· μηδὲν
γὰρ διαφέρειν τοῦ ἀνορύττειν. Οἱ δὲ μάλιστα συμ-

(1) Socrates Ficos tredecimam urbis Constanti-
nopolitanae regionem esse scribit.

(2) Ἀνάστασις et ἀναστάσις vastitatem, et per
contrariam significationem resurrectionem atque
resurrectionem designat: in utramque sane partem
templo ei appellatio ista convenit.

(3) Τέσσαρες ἀριθμοί, Socr. Τέσσαρα τάγματα,
Sozom. Τετραπλήτους στρατιώτας, Suid.

(4) In ea persecutione Novatiani Paphlagonēs
vini vi repellentes, Macedonianam manum male
accipiunt.

ζωνοι ἦσαν καὶ οἱ τὸ δόγμα τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου A
προσεβύοντες, ὕβριν τοῦ βασιλέως τὴν μετακομιδὴν
οἰόμενοι, ἄλλοι· τε καὶ διὰ σπουδῆς ποιούμενοι Μα-
κεδονίῳ ἐναντιοῦσθαι. Ὁ δ' ἡκιστα φροντίσας τῶν εἰ-
ρημένων, μεταγείει τὸ σῶμα περὶ τὸν ναόν· ὅπου δὴ
καὶ ὁ νεκρὸς Ἀκακίου κεῖται τοῦ μάρτυρος· οὗ γι-
νομένου, τῶν διαφερομένων πολλή τι γίνεται συν-
δρομή· ὧν οἱ μὲν δι' ἐπαίνου, οἱ δ' ἐν μέμφει περιού-
μενοι τὸ πραχθὲν, τὸ μὲν πρῶτον ἡμύονοντο· ἔπειτα
καὶ ἄλλῃων τραπέντες, ἐς τοσοῦτον ἀτοπίας ἐγέ-
νοντο, ὡς αὐτὸν τὴν οἶκον, καὶ τὸν περὶξ τόπον,
αἰμάτων καὶ φόνων ἐμπλεῶν δεῖξαι. Βασιλεὺς δ' ἔτι
πρὸς ἐσπέραν διάγων, ἐπεὶ τὰ κατὰ τὴν πατρικὴν
θίβην συμβάντα διέγνων, χαλεπῶς ἔφερεν· ἐμηνύε
τε Μακεδονίῳ, ὡς ὕβρισμένον αὐτῷ τοῦ πατρὸς, ἅτε
παρὰ γνῶμην ἐκείνου μεταθεῖναι τολμήσαντι· καὶ B
ὡς αἰτιον ἡγούμενος τῆς τοῦ πλήθους φθορᾶς. Καὶ
ᾗτα τῶν ἐσπερίων ἀπάρας, εἰς τὴν Ἑω διέβαινεν.
Ἰουλιανὸν δὲ τὸν ἀνεψιὸν Καίσαρα τῆνικαῦτα χειρο-
τονήσας ἐπὶ φυλακῇ τῶν πρὸς δύσιν ἀρχομένων με-
ρῶν, εἰς Γαλάτας ἐπεμπευ.

eo recordiæ processerunt, ut et eam ipsam ædem sacram, et proximum in circuitu locum sanguine et cædibus compleverint. Imperator autem in Occidente adhuc degens, ubi quid de paterno sepulcro actum esset intellexit, gravi id tulit animo, 784 et Macedonio, injuria ab eo affectum esse patrem, qui illum præter voluntatem suam transferre ausus fuerit, ipsum quoque cædis tantæ multitudinis causam esse denuntiavit. Et postea ex Occidente ad partes Orientales transiit. Et Julianum patruelem fratrem, tum Cæsarem factum, ut provinciis Occiden- talibus præsidio esset, in Galatiam misit.

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ'.

Περὶ τῆς ἐν Σελευκειᾷ συνόδου· καὶ περὶ τῆς C
ἡλλης ἐκθέσεως τῆς πίστεως ἣν Ἀκακίος
ὑπηγόρευσεν.

Ἄλλ' ὅπως μὲν Μακεδόνιος τοῦ θρόνου ἀπεσφα-
ρίσθη, πολλῶν κακῶν βραχέων· δεδωκὼς δίκην, μι-
κρὸν ὕστερον λέξω· ἐπὶ δὲ τὴν ἐν Σελευκειᾷ μετα-
θήσομαι σύνοδον, ἣν Κωνσταντῖος διὰ τὸ τῆς ὁδοῦ
δυσχερὲς ἀντίμικτον τῇ ἐν Ἀριμνῇ κατὰ τὴν Ἑω
γενέσθαι προσέτατε. Καὶ δὴ κατὰ τὴν τῆς Ἰσαυ-
ρίας Σελεύκειαν συνῆλθον ἑκατὸν καὶ ἐξήκοντα ὄντες
ἐπίσκοποι. Συνῆν δὲ τούτοις καὶ Λεωνᾶς τῶν ἐκ
βασιλείως ἐπισήμως πάλαι στρατευσασμένων· ἐφ' οὗ
τὰ τῆς πίστεως ἐξετασθῆναι γράμμασιν ἐκέλευε βα-
σιλεὺς· πρὸς τοῦτ' καὶ Ἀκυρίκιος τοῦ θῆνους τὴν
στρατηγίαν ἐγκραγευσμένος, εἰ τι δέοι αὐτῷ τε καὶ
τοῖς ἐπισκόποις ὑπουργεῖν ἐκ βασιλέως πρόσταγμα D
ἔχων. Ἐπεὶ δὲ εἰς τὴν συνῆλθον, ὀξυγράφων παρόν-
των καὶ σήμεριον τὰ παρεμπιπτόντα, ἐν μὲν δὴ
τῷ πρώτῳ συλλόγῳ πολλοὶ τε ἀπελιμπάνοντο· ὃ τε
Κωνσταντινουπόλεως Μακεδόνιος, Βασίλειος τε ὁ
Ἀγκύρας, καὶ ὁ Σκυθοπολίτης Πατρόφιλος. Ὁ μὲν
γὰρ νοσεῖν, ὁ δ' ὀφθαλμῶν, ὁ δ' ἄλλος ἄλλο τι προῦ-
δάλλοντο. Παρηταῦντο δὲ ταῖς ἀληθείαις τὴν σύλλο-
γον, ἅτε δεδιότες τῶν κατηγόρων τὰ στόματα. Ἐπεὶ
δὲ διὰ τὸ ἀπεῖναι τούτους, ἡ σύνοδος τὴν τῶν ἀμφι-
βόλων παρητεῖτο ἐξέτασιν, Λεωνᾶς ἐκέλευε καὶ οὕτω
τὰ ἐκάστη δοκοῦντα εἰς ζήτησιν ἀγειν. Οἱ μὲν οὖν
πρίτερον τὸ δόγμα λέγειν, οἱ δ' ἐξετάζειν τοὺς βίους
τῶν ἐν ἐγκλήμασιν ὄντων ἐν αὐτοῖς εἰσηγούντο· τοῦτο
δὲ διὰ Κύριλλον τὸν Ἱεροσολύμων, καὶ Εὐστάθιον

utpote qui tot fuisset cædium auctor. Et cum aliud etiam quiddam accidisset, imperatoris erga eum odium magis est auctum. Templum in quo urna et corpus Constantini situm erat, ruinam minabatur. Atque ubi custodibus ejus et sacerdotibus ea de causa non minimus incessisset metus, Macedonius imperatoris ossa in alium transferre locum volebat. Ea re cognita, multitudo tumultuari cœpit, nefas esse vociferans, inagnum imperatorem ita trans- ferre: quod ea res nihil a sepulcri violatione dif- ferret. Cum quibus verbis etiam concordabant dogmatis Nicæni professores, contumeliam impe- ratoris translationem eam esse putantes. Ad id accessit, quod de industria Macedonio adversarentur. Ille autem verbis ejusmodi contemptis, corpus in templum transfert, ubi etiam cadaver Acacii martyris est sepultum. Quod cum fieret, ingens est populi inter se dissidentis facta concursatio. Atque his factum laudantibus, illis autem reprehendentibus, primum quidem injuriam arcentes se tueban- tur: deinde vero alteri in alteros conversi,

ut et eam ipsam ædem sacram, et proximum in circuitu locum sanguine et cædibus compleverint. Imperator autem in Occidente adhuc degens, ubi quid de paterno sepulcro actum esset intellexit, gravi id tulit animo, 784 et Macedonio, injuria ab eo affectum esse patrem, qui illum præter voluntatem suam transferre ausus fuerit, ipsum quoque cædis tantæ multitudinis causam esse denuntiavit. Et postea ex Occidente ad partes Orientales transiit. Et Julianum patruelem fratrem, tum Cæsarem factum, ut provinciis Occiden- talibus præsidio esset, in Galatiam misit.

CAPUT XLIII.

De synodo Seleuciæ congregata, et alia fidei formula quam Acacius dictavit.

Cæterum ut Macedonius throno suo sit deturba-
tus, multorumque malorum exiguum eam luerit
pœnam, paulo post dicam. Nunc ad synodum Se-
lenciæ celebratam transeo, quam Constantius pro-
pter viæ difficultatem Ariminensis æmulam in
Oriente agi præcepit. Selenciæ apud Isauros cen-
tum et sexaginta episcopi convenere. Cum quibus
Leonas fuit, qui dudum apud imperatorem præcla-
rum in aula obtinebat locum. Sub eo fidei disqui-
sitionem litteris Constantius fieri jusserat. Affuit
ibi quoque Lauricius, gentis ejus dux, mandato
ab imperatore accepto, ut si qua in re opus esset,
et illi et episcopis adesset. Ubi in unum locum
convenere, celeresque notarii affuere, quæcunque
ibi dicerentur scriptis excepturi: in primo con-
sensu multi abesse comperti sunt, in primis Con-
stantinopolitanus Macedonius, Basilius Ancyranus,
et Scythopolitanus Patrophilus. Hic quidem ægrum
se esse, ille autem ex oculis laborare, atque alius
aliud quiddam prætexens: re ipsa vero, quod ac-
cusatorum metuerent ora, conventum vitantes.
Postquam autem propter istorum absentiam, syno-
dus rerum controversarum dispositionem instituere
detrectavit: Leonas sic quoque unumquemque,
quod sibi visum esset, in quæstionem producere
jussit. Ita alii primum doctrinam constituendam,
alii in eorum vitam qui inter ipsos rei agebantur

inquirendum esse censuerunt : atque id propter A
Cyrillum Hierosolymitanum , et Eustathium Seba-
stiensem , atque alios protulerunt. **785** Cui rei
causam etiam imperatoris litteræ , nunc de fide
primum , nunc de moribus inquirere iubentes ,
præbuerunt. Proinde in verborum contentione de-
lap- i , alteri alteros male accipere : et rixandi
studio in duas discessere partes : quarum alteri
Acacius Cæsariensis præiit , et Georgius Alexandri-
nus , et Uranius Tyrius , et Eudoxius Antiochenus ,
habentes secum alios triginta et duos : alteri autem
Georgius Laodiceæ in Syria , Sophronius Pompeio-
polis in Paphlagonia , et Eleusius Cyzici episcopus ,
quos reliquis synodi cætus secutus est. Vicit ta-
men eorum sententia , qui primum de fide dispu-
tandum censuerunt. Huc ubi ventum , Acacius for-
mulam fidei Nicææ editam abrogandam , aliamque
novam promulgandam esse censuit. Altera autem
factio , quæ etiam numero superior erat , Nicænam
formulam complectendam comprobendamque esse
dixit , ut modo unum τοῦ ὁμοουσίου (consubstantialis)
verbum induceretur. Contentio hæc ad vesperam
usque extracta est , donec Sylvanus , Tarsensis Ec-
clesiæ antistes , voce magna , non opus esse , exclamavit ,
aliam fidei scripturam componere : sufficere
enim quæ Antiochiæ prius accurate et subtiliter
dictata esset : eam ipsam retinendam esse. Quibus
verbis commotus Acacius , cum factionis suæ po-
pularibus ex conventu abiit. Qui vero ibi reman-
sere , Antiochenam fidei professionem tum in concilio
recitari iusserunt. Et sic consensus solutus est.
Postridie autem templum divæ Theclæ ingressi , foribus clausis , sententiis suis quæ lecta
fuerant comprobarunt , seorsimque subscriptionibus
confirmarunt. Quidam etiam , vices aliorum abse-
ntium obeuntes , lectores et diaconi , eorum a quibus
missi fuerant nomine eis subscripserunt. Quod fac-
tum Acacius reprehendit : quæ occulto gererentur ,
minus laudanda esse , atque a sinistra suspitione
non abesse , dicens. Conabatur autem novam in-
ferre fidem : quam etiam , sicuti ipsi visum fuerat ,
a se compositam , privatim principibus viris Leonæ
et Lauricio legit , et obtinere maxime contendit.
Hæc in secundo congressu acta. **786** Tertio porro
die , jam etiam qui abfuerant præsto erant , Macedo-
nius Constantinopolitanus , et Basilius Ancyranus .
Cæterum Acacius cum factione sua in conventum
se venturum negavit , nisi qui ab ipsis et antea ex-
anctorati , et jam accusati essent , consensu exige-
rentur. Et multa inde coorta rixa , placitum est
tandem , ut illi secederent : quod etiam est factum.
Illi enim cessare. Statuerunt hoc sic Patres , Acaci-
um causam synodi solvendæ fingere rati , ut
simul et Aetii hæresis præsentis disquisitioni exime-
retur , et qui rei agebantur iudicium effugerent ,
ipsique adeo Acaciani , de quibus arguebantur cri-
minibus , causam non dicerent. Atque ubi illis di-
gressis , Acacius cum suis introiit , Leonas libellum
quem sibi ab Acacio et popularibus ejus datum ,

τὸν Σεβαστείας προῆγον , καὶ ἄλλους. Πρόφασιν δ'
εἶδιδον αὐτοῖς τὰς βασιλείας γράμματα , νῦν μὲν τὴν
πίστιν πρότερον , νῦν δὲ τοὺς βίους ἐξετάζειν ἐγκα-
λεούμενα. Κάντεῦθεν εἰς ἐριδας λόγων ἰόντες , πρὸς
ἄλληλους κακῶς εἶχον , καὶ ἐκ φιλονεικίας εἰς δύο
μέρη διήρητο· ὧν τοῦ μὲν ἐνὸς Ἀκάκιος ἡγεῖτο ,
τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Καισαρείας ἐπίσκοπος , Γεώργιος ,
Ἀλεξανδρείας , Τύρου Οὐράνιος , Εὐδόξιος Ἀντιοχείας ,
ἐχόντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ ἄλλους δύο πρὸς τοὺς τρι-
κοντα· θατέρως δὲ μερίδος ἐξῆρχε Γεώργιος Λαοδι-
καίας τῆς Συρίας , Σωφρόνιος Πομπηίουπόλεως τῆς ἐν
Παφλαγονίᾳ , καὶ Ἐλεῦσιος ὁ Κυζίκου· οἷς καὶ τὸ
λοιπὸν εἴπετο τῆς συνόδου πλῆρωμα. Ἐκρατεῖ δ' οὖν
ὁμῶς τὸ περὶ πίστεως ἐξετάζειν πρότερον. Ἐπεὶ δὲ
εἰς τοῦτο κατέστησαν , τοῖς μὲν περὶ Ἀκάκιον ἀθε-
τεῖσθαι δεῖν ἐδόκει τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστει ἔκθεσιν·
ἄλλην δὲ τινα καινοτέραν ὑπαγορεύειν ὑπεστημαίνοντο·
οἱ δὲ τῆς ἐτέρας φάλαγγος , οἱ δὲ καὶ τῷ ἀριθμῷ
ἐπλεόναζον , ἐκείνην μὲν πᾶσαν στέργειν καὶ ἀποδο-
χῇ· ὁμοῦν ἔλεγον· μόνην δὲ τὴν τοῦ ὁμοουσίου ἀ-
εσεῖον· οὐ λέξιν. Καὶ ἄχρις ἐσπέρας ἡ περὶ ταῦτα φι-
λονεικία ἐχώρει , ἕως Σιλθανὸς τῆς Ταρσοῦ προεστώτος
Ἐκκλησίας , μέγα ἀνακραγῶν , μὴ δεῖν ἐτέραν αὐτῆς
πίστει· ὑπαγορεύειν γραφὴν ἔλεγεν. Ἀρκεῖν γὰρ
ἐκείνην ἣ ἐν Ἀντιοχείᾳ πρότερον διηκριβώται , καὶ
χρῆναι ταύτῃ ἐμμένειν. Ἐφ' ᾧ χαλεπήναντες οἱ περὶ
Ἀκάκιον , τοῦ συλλόγου ἐξῆλθον. Οἱ δ' ἐναπολειφθέν-
τες τότε μὲν τὴν εἰρημένην ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκθεσιν
τῷ συνεδρίῳ ἀνέγνωσαν , καὶ ὁ σύλλογος διελύετο· τῇ
δ' ἐπιούσῃ , εἰς τὸν τῆς θεσπεσίας Θέκλης εἰσιόντες
νέων , καὶ τὰς θύρας ἀποκλεισάμενοι , ἐπεψηφίζοντο
τὰ ἀνεγνωσμένα , καὶ ἐκύρουν καθ' ἑαυτοὺς ταῖς ὑπο-
γραφαῖς. Καὶ τινες δὲ τόπον ἐτέρων ἐπείχοντες ἀνα-
γνώσται τε καὶ διάκονοι , ὑπὲρ τῶν πεμφάντων ὑπε-
γράφων· Ἀκάκιος δὲ ἐν μέμψει τὸ πραχθὲν ἐποικεία ,
τὰ ἐν ἀπακρύφῳ , λέγων , γινόμενα , πῶρῳ μὲν εἰσι
τοῦ καλοῦ· κακῆς δ' ὑποψίας οὐδὲν ἔλλειπει. Σπου-
δάζων δ' ἐτέραν πίστιν εἰσάγειν , ἣν , ὡς ἐκείνῳ δεῖν
ἐδόκει , καὶ διαθέμενος , ἰδίᾳ τοῖς ἀρχουσιν ἀνεγίνω-
σκε , Λεωνᾷ τε καὶ Λαυρικίῳ· καὶ κρατεῖν ἐκείνην
μάλιστα ἡπειρε. Τοῦτο μὲν καὶ τῆς δευτέρας· συν-
ελεύσεως τὸ ἔργον· κατὰ δὲ τὴν τρίτην ἡμέραν παρ-
ῆσαν· ἥδη καὶ οἱ ἀπολειφθέντες , Μακεδόنيος δ' τῆς
Κωνσταντινίου , καὶ Βασιλείου· ὁ Ἀγκύρας. Οἱ δ' ἀμ-
φι Ἀκάκιον τοῦ συλλόγου κοινωνεῖν παρητοῦντο , εἰ
μὴ οἱ ὑπ' αὐτῶν καθαιρεθέντες , καὶ ἡδὴ καταγορη-
θέντες , τοῦ συνεδρίου ἐξελαθῶσι. Πολλῆς δ' ἐριδος
ἀναφθεῖσης ἐντεῦθεν , ἐκράτει μᾶλλον ἐξάγεσθαι·
καὶ ἐξήγγιστο. Παρεχώρουν γὰρ ἐκεῖνοι , οἰόμενοι·
Ἀκάκιον πλάττεσθαι πρόφασιν διαλύειν τὴν σύνο-
δον , ὡς καὶ τὴν Ἀετίου αἵρεσιν τὴν παρούσαν ἐξέ-
τασιν διαφυγεῖν , καὶ αὐτοὺς γ' ἐκείνους τὰς ὧν κατη-
γόρηντο δίκας. Ὡς δ' οἱ περὶ Ἀκάκιον εἰσῆλθον ,
ἀπίοντων ἐκείνων , Λεωνᾶς βιβλίον ἐπιδεικνύς , αὐτῷ
οἱ δοθῆναι ἐκ τῶν περὶ Ἀκάκιον ἔλεγε , μὴ πίστεως
ἐκδοσιν εἶναι εἰπών· καὶ κρύφα γὰρ καὶ φανερώς
τοῖς παρούσιν ἐμάχτο. Καὶ ὅτῃ ἐν ἡσυχῇ καθημέ-
ριον ἐκείνων , μὴ πίστεως οἰομένων εἶναι· τὴν ἐκδο-
σιν , τὴν καὶ ταῦτα ἐφανερῶς τῆς Ἀκακίου πίστεως·

ἐκδοσις, μετὰ προοιμίου τοῦτον περιέχουσα τὸν τρόπον· « Ἡμεῖς συνελθόντες· ἐν Σελευκείᾳ τῆς Ἰσαυρίας, κατὰ τὸ βασιλικὸν βούλημα, τῇ χθὲς ἡμέρᾳ, ἥτις ἦν πρὸ πάντε Καλενδῶν Ὀκτωβρίων, πᾶσαν σπουδὴν ἐθέμεθα μετὰ πάσης εὐταξίας τὴν εἰρήνην τῇ Ἐκκλησίᾳ φυλάττειν, καὶ περὶ τῆς πίστεως εὐσταθῶς διαλαβεῖν, ὡς προσέταξεν ὁ θεοφιλέστατος βασιλεὺς ἡμῶν Κωνσταντῖος, κατὰ τὰς προφητικὰς καὶ εὐαγγελικὰς φωνάς, καὶ μηδὲν παρὰ τὰς Γραφὰς ἐπισπένδειν καὶ τῇ ἐκκλησιαστικῇ πίστει. Ἐπεὶ δὲ τινες ἐν τῇ συνόδῳ τοὺς μὲν ἡμῶν ὕψρισαν, τοὺς δὲ ἐπεστόμισαν, οὐ συγχωροῦντες· λαλεῖν, τοὺς δὲ ἀπέκλεισαν ἀκοντας, τοὺς δὲ καθηρημένους ἐκ διαφορῶν ἐπαρχιῶν εἶχον μεθ' ἑαυτοῦς, καὶ παρὰ κανόνα καταστάντας ἦγον μεθ' ἑαυτῶν, ὡς πανταγῶθεν θορύβου γενέσθαι πληρὴ τὴν σύνοδον· καθὼς καὶ ὁ λαμπρότατος κόμης Λεωνδῆς, καὶ ὁ λαμπρότατος ἡγούμενος τῆς ἐπαρχίας Λαυρίκιος αὐτοψία παρέλαθε· τοῦτου ἕνεκεν διαλαλοῦμεν ταῦτα, ὡς οὐ φοβόμεν τὴν ἐκτεθεῖσαν αὐθεντικὴν πίστιν ἐν τοῖς ἐγκαινίοις τοῖς κατὰ τὴν Ἀντίοχειαν, προκομίζοντες αὐτήν, εἰ καὶ τὰ μάλιστα οἱ πατέρες ἡμῶν κατ' ἐκεῖνον τοῦ καιροῦ πρὸς τὸ ὑπείκειμεν τῆς ζητήσεως συνέδραμον. Ἐπεὶ δὲ πολλοὺς ἐθορύβησε τὸ ὁμοούσιον καὶ τὸ ὁμοιοούσιον ἐν τοῖς παροῦσι χρόνοις καὶ μέχρι νῦν, ἀλλὰ καὶ ἀρτίως λέγεται καίνοτομείσθαι ὑπὸ τινων τῶν ἀνομοίων Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα· τοῦτου χάριν τὴν μὲν ὁμοούσιον καὶ τὸ ὁμοιοούσιον ἐκβάλλομεν ὡς ἀλλότρια τῶν Γραφῶν· τὸ δὲ ἀνόμοιον ἀναθεματίζομεν· καὶ πάντας ὅσοι τοιοῦτοι τυγχάνουσιν, ἀλλοτρίους ἡγούμεθα τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ δὲ ὁμοιον τοῦ Υἱοῦ πρὸς Πατέρα σαφῶς ὁμολογοῦμεν, κατὰ τὴν Ἀπόστολον λέγοντα περὶ τοῦ Υἱοῦ, Ὅς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου. Ὁμολογοῦμεν δὲ καὶ πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν καὶ ἀοράτων. Πιστεύομεν δὲ καὶ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ· τὸν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα ἀπαθῶς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων· Θεὸν Λόγον ἐκ Θεοῦ μονογενῆ· φῶς, ζωὴν, ἀλήθειαν, σοφίαν· δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο· τὰ τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, εἴτε ὁρατὰ εἴτε ἀόρατα. Τοῦτον πιστεύομεν ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων εἰς ἀθέτησιν τῆς ἁμαρτίας σάρκα ἀνελθῆναι ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου Μαρίας, καὶ ἐνανθρωπήσαντα· παθόντα ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν· καὶ ἀναστάντα καὶ ἀναληφθέντα εἰς οὐρανοὺς, καθέζεσθαι ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς· καὶ πάλιν ἐρχόμενον ἐν δόξῃ κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Πιστεύομεν δὲ καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, δυνάμει Παράκλητον ὀνόμασεν ὁ Σωτὴρ, ὁ Κύριος ἡμῶν, ἐπαγγελιάμενος μετὰ τὸ ἀπελθεῖν αὐτὸν πέμψαι τοῦτο τοῖς μαθηταῖς· ὁ καὶ ἀπέστειλε· δι' οὗ καὶ ἀγιάζει τοὺς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πιστεύοντας, καὶ βεβαιζομένους ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τοὺς δὲ παρὰ ταῦτην τὴν

non fidei formulam continere dicebat (1), exhibuit. Simul enim is et clam et palam eos qui in synodo aderant oppugnabat, nec minus libellas aperte et clandestine lectores infestabat. Illis igitur tacentibus, et considentibus, quod minime fidei formulam esse in scripto eo putarent, Acacii tum fidei professio est publicata, cum præfatione ad hunc concepta modum: « Nos qui Seleuciæ Isaurorum imperatoris jussu hesterno die (qui dies erat ante v Kal. Octobr.) convenimus, omni studio in hoc incubuimus, debitam moderationem omnem adhibentes, ut pacem Ecclesiæ conservaremus, et de fide graviter et constanter, sicuti Dei amantissimus imperator noster Constantius præcepit, juxta propheticas et evangelicas voces tractaremus, et nihil præter Scripturam in ecclesiasticam fidei professionem insereremus. Quoniam vero in synodo nonnulli quosdam ex nostris injuria affecere, quibusdam ora, non permittentes eos sententiam dicere, obstruxere, alios excludere invitos, atque eos, quibus dignitas adempta est, ex variis provinciis, vel qui contra canones in ordinem ecclesiasticum cooptati sunt, secum adduxere, ita ut ex omni parte conventus turbis repletus sit, quemadmodum id clarissimi viri, Leonas Comes, et Lauricius provincie hujus præfectus, oculis ipsi suis conspexere: propterea profitemur, nos non defugere auctoritatem fidei, quæ Antiochiæ encæniis ipsis publicata est, quam etiam proferimus. **787** Quandoquidem constat patres nostros id temporis in hac proposita de fide controversia inter se consensisse. Verum quoniam τὸ ὁμοούσιον (*consubstantiale*), et τὸ ὁμοιοούσιον (*simile substantia*) præteritis temporibus, atque adeo nunc quoque perturbavit, et nuper admodum quidam per res novas dissimilem esse Patri Filium promulgarunt: ea ipsa de causa et τὸ ὁμοούσιον, *consubstantiale*, et τὸ ὁμοιοούσιον, *simile substantia*, ut voces a Scripturis alienas, rejicimus: ἀνόμοιον hoc est, *dis-simile* autem anathemati subjicimus: et omnes qui hoc opinantur, alienos ab Ecclesia esse censemus. Similitudinem vero Filii ad Patrem diserte profitemur, de Apostoli sententia, qui de Filio dicit: *Qui est imago Dei invisibilis*¹. Profteretur porro, et credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem cæli et terræ, visibillum et invisibillum. Credimus vero etiam in Dominum nostrum Jesum Christum, Filium ejus, ex eo genitum circa perpersionem omnem ante omnia sæcula, Deum Verbum ex Deo unigenitum, lumen, vitam, veritatem, sapientiam: per quem omnia facta sunt, quæque in cælis, quæque in terra, sive visibilia seu invisibilia. Hunc credimus in consummatione sæculorum, ad abolitionem peccati carnem sumpsisse e sancta Virgine Maria, et hominem factum, passum pro peccatis nostris. Qui et

¹ Coloss. 1, 15.

(1) Consulto enim id celabat, Acacii partibus favens. Sozom. lib. iv, cap. 21.

resurrexit, et receptus est in cœlos, ut sedet in dextra Patris, venturus rursus in gloria ad iudicandum vivos et mortuos. Credimus autem et in Spiritum sanctum, quem Paracletum nominavit, et missurum se post suum discessum apostolis promisit, sicuti et misit Salvator et Dominus noster : per quem et sanctificat in Ecclesia credentes, et baptizatos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Qui vero præter hanc fidem aliud quidquam prædicant, eos ab Ecclesia catholica esse alienos. Hæc est Acacii formula. Cui etiam factionis ejus fautores triginta duo illi subscribere. Ad quam Sophronius Paphlago Pompeiopolitanus episcopus aperte hæc verba dixisse fertur : Si quotidie voluntatem suam exponere, fidei formulam edere est, destituet nos veritatis ipsius certitudo. Sophronius quidem hoc tum sic voce magna dixit : **788** ego vero censuerim, si et qui ante eos fuere, et qui eos sunt secuti, itidem de Nicæna fidei professione cogitassent atque egissent, sincerum Ecclesiæ dogma conservaturos, et deliramenta omnia longe a sacris Ecclesiæ septis abfutura fuisse. Ac tum quidem cum alteri alteros accusantes, plurima et dixissent et audissent, consensus est solutus. Quarto congressu multa futiliter nugati sunt. Et Acacius nihil ob stare, quin alia fides ederetur, contendebat, quandoquidem semel Nicæna formula mutata esset; non semel, imo verum sæpius. Ad quæ Eleusius Cyzicenus : Hæc synodus, dixit, coacta est, non ut addiscat quæ prius non didicerit, neque ut probatiorem inveniat fidem, quam ea est quæ a Patribus Antiochiæ est promulgata. Nam in ejus definitionibus assensu conquiescens, quamvis aliud quidquam ab ea edatur, non tamen unquam illam relinquet. Cui ego obvians dixerim : Quomodo tandem, Eleusi pessime, qui Antiochiæ congregati fuere, Patres vocas? Multo enim magis Patres te nominare eos conveniebat, qui Nicææ convenientes, una voce τὸ ὁμοούσιον, *consubstantialia*, promulgarunt: cum quod tempore sunt vetustiores, tum quod qui Antiochiæ coacti sunt, ab illis sacrorum munerum functionem acceperunt. Quod si isti patres suos reprobant, parricidas potius quam Patres eos dicas. Quis itaque tales viros sequatur? Et illorum fides si reproba est, nec ordinatio eorum prorsus non potest in dubium vocari. Namque si ante istos illi Spiritum sanctum non habuere, qui per impositionem manuum maxime venit, neque isti omnino inter episcopos et sacerdotes censendi. Quomodo enim dignitatem talem ab eis accipere potuerunt, qui illam nunquam habuerint? Hisce verbis quisquam contra Eleusium venire potuisset. Porro disputatione progrediente, ad quæstionem aliam pervenere. Et quoniam in formula similem dixerant Patri Filium, Acacii factio interrogata est, quamam re similem Patri Filium profiterentur? Atque illa, voluntate sola, non autem substantia, similem dicente, alii omnes, etiam substantia similem dicen-

tes πλὴν ἄλλο τι κηρύσσοντας ἄλλοτρίους εἶναι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ μὲν οὖν Ἀκακίου ἔκδοσις αὕτη ἦν σὺν αὐτῷ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν δύο πρὸς τοῖς τριάκοντα καθυπέγραψαν· πρὸς ἦν Σωφρόνιος ὁ Παφλαγὼν τὴν Πομπηίου ἐπιτροπεύων, διαβρόχῃσιν αὐταῖς λέξεσιν οὕτως εἰπεῖν λέγεται· Εἰ τὴ ἰδίαν ἑκάστης ἡμέρας ἐκτίθεσθαι βούλησιν πιστεῶς ἐστὶν ἔκθεσις, ἐπιλείψει ἡμᾶς ἡ τῆς ἀληθείας ἀκρίβεια. Ὁ μὲν οὖν Παφλαγὼν Σωφρόνιος ταῦτα τῇνικαδὲ ἔδωκεν· ἐγὼ δὲ φημι ὡς εἰ γὰρ οἱ πρὸ αὐτῶν καὶ οἱ μετ' ἐκείνων τοιάδε περὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ πίστεως καὶ διανοοῦντο καὶ ἔπραττον, ἀκίβητον ἂν τὴ τῆς Ἐκκλησίας δόγμα διατεθῇτο, καὶ πᾶσα ἐρεσχέλις ἦν ἂν τῶν θείων περιβόλων μακράν. Καὶ τότε μὲν τὸν σύλλογον ἔλουν, πλείστα πρὸς ἀλλήλους περὶ τῶν κατηγορουμένων εἰπόντες τε καὶ ἀκούσαντες· τῇ δὲ τετάρτῃ συνελεύσει πολλὴ ἀδουλεύχια ὁφάνετο. Ὁ δ' Ἀκάκιος ἰσχυρίζετο μηδὲν εἶναι τὸ ἐμποδὼν ἑτέραν πίστιν εἰσάγειν, ἐπεὶ καθάπαξ ἡ ἐν Νικαίᾳ πίστις μετεποιήθη· καὶ οὐχ ἄπαξ, ἀλλὰ δὴ καὶ πολλάκις. Πρὸς δὲ ταῦτα Ἐλεῦσιος ὁ Κυζίκου, Ἡ νῦν, φησὶ, σύνοδος ἡθροίσθη, οὐχ ἵνα γινῶ ἃ μὴ ἔσχε μαθεῖν πρότερον, οὐδ' ἵνα δοκιμωτέραν πίστιν ἐξεύρῃ, παρ' ἦν ἐν Ἀντιοχείᾳ παρὰ τῶν Πατέρων εἰλήθει· τοῖς γὰρ ἐκείνων ὅροις στοιχοῦσα, οὐκ ἂν, εἴ τι καὶ γένηται, ταύτης ἀποσταίῃ ποτέ. Πρὸς ἦν ἐγὼ ἀπαντῶν, Πῶς, ὦ Κάκιε· Ἐλεῦσιε, φαίην ἂν, Πατέρας τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ καλεῖς; Πολλῷ γὰρ κρείττον ἐκείνους μᾶλλον καλεῖν σε Πατέρας οἱ, ἐν Νικαίᾳ συνδραμόντες, ὁμοφώνως τὸ ὁμοούσιον ἀνεκήρυξαν· ὅτι γε καὶ τοὺς χρόνους ὑπερετεροῦσιν, καὶ οἷς οἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ ἔλθόντες ὑπ' ἐκείνων ἔσχον τὸ ἱεραῖσθαι. Εἰ δ' ἐκείνοι τοὺς ἑαυτῶν Πατέρας ἠθέτησαν, πατραλοῖαι μᾶλλον, καὶ οὐ Πατέρες, κληθεῖεν ἂν. Καὶ πῶς ἂν τις ἔποιτο τοῖς τοιούτοις; Εἰ δ' ἀδόκιμος ἐκείνων ἡ πίστις, οὐδὲ ἡ χειροτονία πάντως ἐν ἀμφιλέτοις. Εἰ γὰρ πρὸ ἐκείνων τὸ ἅγιον Πνεῦμα οὐκ εἶχον, ὃ μάλιστα τῇ ἐπιθέσει ἔρχεται τῶν χειρῶν, οὐδ' οὕτοι πάντως ἐν ἱερεῦσι. Πῶς γὰρ ἂν καὶ λαβεῖν εἶχον παρὰ τῶν μὴ καθάπαξ λαβόντων; Ταῦτα μὲν ἂν τις πρὸς Ἐλεῦσιον ἀντιστὰς εἰποι· τῆς δὲ διαλέξεως γινομένης, εἰς ζήτησιν ἑτέραν καθίσταντο· καὶ ἐπεὶ τῇ ἐκδόσει ὅμοιον ἔφησαν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, διεπυνθάνοντο τῶν περὶ Ἀκάκιον, κατὰ τὸ ὅμοιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν ὁμολογοῦσι. Τῶν δὲ κατὰ βούλησιν μόνον, οὐ μὴν δὲ καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν εἶναι τὸ ὅμοιον, οἱ ἄλλοι πάντες καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν ὁμοιον ἰσχυρίζοντο λέγειν. Καὶ περὶ τούτου ἕως πλείστη δὲ ἡμέρας ἐγένετο. Ἐξήλεγχον τε καὶ αὐτὸν Ἀκάκιον ὡς εἰς διαφώρας γράψας ἐν τοῖς αὐτοῦ λόγοις, οὐς καὶ ἐκδίδωκεν, ὅμοιον κατὰ πάντα τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν εἰπὼν, καὶ ὁμοίως δοξάζειν αὐτοῖς. Καὶ νῦν πῶς ἀρνήσῃ. Ἐλεγον, τὸ κατ' οὐσίαν ὅμοιον; Ὁ δὲ, Οὐτε νέος τις, οὐτε τις τῶν ἀρχαίων ἀπὸ συγγραμμάτων εὐθύναι· ἔσχε. Καὶ ἔριδος πλείστης ἀναπομένης, τέλος ὁ Κυζίκου Ἐλεῦσιος, Εἰ μὲν Βασίλειος, ἐφη, ἡ Μάρκος· τινὰ καὶ ἑαυτοὺς πεπραχότες εἶσιν, ἢ ἐπὶ τισὶν ἰδίαις ἀλλήλοις ἀντεγκαλοῦντες, οὐδὲν τὸ

ἐνταῦθεν τῇ συνόδῳ ἑστίν. Ἀλλ' οὐδὲ εἰ μὴ καλῶς ἢ ἄλλως ἔχει, ἀ αὐτοὶ ἔθεντο περὶ πίστεως, ἐπάνα-
 γκα· πολυπραγμονεῖν. Χρῆναι δ' ἡγοῦμαι τῇ ἐν
 Ἀντιοχείᾳ ἐπεσθαι ἑπτὰ καὶ ἑννεήκοντα Πατράσι
 παραδεδομένη. Εἰ δέ τις ἄλλην εἰσηγεσθαι ἐθέλοι
 ἔκθεσιν πίστεως, τοῦτον δίκαιον πάντας ἄλλότριον
 τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας νομίζειν. Ταῦτ'
 εἰπόντος, ὁ σύλλογος διελύετο αὐθις. Τῇ δὲ ὑστεραίᾳ
 οὐκ ἐτι τῷ συλλόγῳ παραβαλεῖν οἱ περὶ Ἀκάκιον καὶ
 Γεώργιον ἤθελον. Καὶ αὐτοὶ δὲ Λεωνᾶς κληθεὶς ἀπει-
 πε τὴν ἔλευσιν· τὰ γὰρ ἑκείνων ἐφρόνει περιφανῶς·
 ἀπεστέλλαι· δὲ πρὸς βασιλέως πρόφασιν ἐποιεῖτο ἐπὶ
 τῇ συνοδικῇ συμφωνίᾳ. Ἐπεὶ δ' οὕτως ἀτάκτως δι-
 στασθε, ὅμην συνέρχεσθαι οὐ ραδίως ἔχω. Εἰ δ' ὅμεις
 αἰρεῖσθε, ἀπέλθετε, καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐρεσχελεῖτε
 καθήμενοι. Χρόνου δὲ τριδομένου, ἑκαλοῦντο μὲν οἱ
 περὶ Ἀκάκιον· οἱ δὲ ρητοὺς εἰς τὴν Λεωνᾶ οικίαν γε-
 νέσθαι ἤξιουν. Δυσχυρίζοντο δὲ, πρόσταγμα ἐκ βασι-
 λέως· ἔχειν κρίνειν τοὺς ἄλλους. Οἱ δὲ οὔτε τὴν αὐ-
 τὴν πίστιν ὁμολογεῖν ἠγάγοντο, ἀλλ' οὐδὲ περὶ τῶν
 ἐγκλημάτων ἀπολογεῖσθαι. Κληθέντες δὲ καὶ εἰς
 τὴν κατὰ Κύριλλον τὸν Ἱεροσολύμων ἐξίτασιν, ὃν
 αὐτοὶ καθεῖλον, οὐ παρεγένοντο. Ἐκεῖνοι δὲ ἄδω· οὐ
 μόνον ταῦτ' ἔπραττον, ἀλλὰ καὶ Ἀκάκιον καὶ τοὺς
 προσπεφυγότες τοῖς περὶ ἑκείνων, ἅτε δὴ τὰ ἐγ-
 κλήματα δεσποικίας, ναθεῖλον· Γεώργιον τε τὸν
 Ἀλεξανδρείας, καὶ Οὐράνιον τὸν Τύρου, καὶ Πατρό-
 φιλον, καὶ Εὐδόξιον τὸν Ἀντιοχείας· τοὺς δ' ἄλλους
 ἀκοινωνήσας κανόνι ἐπέσχον, ἕως οὗ πρὸς τὰ
 ἐπαρθέντα ἐγκλήματα δοῖεν ἀπόλογον, καὶ τὰ ἐπ'
 αὐτοῖς γενόμενα τῇ ἐκάστου παροικίᾳ διεμνησάντο
 γράμμασιν. Ἀντὶ μὲν οὖν Εὐδόξου Ἀνιανὸν τῇ
 Ἀντιοχείᾳ χειροτονοῦσι, τῆς ἐκείσε ἐκκλησίας
 πρεσβύτερον, ὃν αὐτίκα οἱ περὶ Ἀκάκιον συλλαβό-
 μενοι Λεωνᾶ καὶ Λαυρικῇ παρέδωκαν, οἱ φρουρᾷ
 ἐκ στρατιωτῶν περιώρισαν· ἐς ὑστερον δὲ καὶ φυ-
 γὴν ὑπερόριον αὐτοῦ κατεδίκανον. Τὰ μὲν οὖν τῆς
 ἐν Σελευκίᾳ συνόδου πραχθέντα, ὥς ἐν συντό-
 μῳ εἰπεῖν, εἰς τοῦτο ἔλγηε τέλος· οἷς δ' ἐπιμε-
 λές καὶ τὰ πρὸς λεπτόν τῶν πραχθέντων εἰδέναι,
 ἐκ τῶν ἐκείνης ὑπομνημάτων εἰδόνται, ἀ ταχυ-
 γράφῳ τότε παρόντι· ἡκριθῶσαν. Τούτων οὕτω γε-
 γεννημένων, οἱ περὶ Ἀκάκιον σπουδῇ ἐπὶ τὸν χροτοῦν-
 τα ἀνέρχονται· οἱ δὲ ἄλλοι ἕκαστος ἐπὶ τὰ οικία
 ἦθ' ἐχέουσαν.

itate privarunt : Georgium scilicet Alexandrinum, Uranium Tyrium, Patrophilum Scythopolitanum, et Eudoxium Antiochenum : alios autem excommunicationis canonis subiecere, donec de crimini-
 bus eis objectis per causæ dictionem satisfacerent. **790** Atque id quod de eis actum esset, parœciæ
 cuilibet perscribere. Et in Eudoxii locum Antiochiæ Anianum surrogare, Ecclesiæ Antiochenæ
 presbyterum : quem confestim Acacius comprehensum, Leonæ et Lauricio tradidit, qui sub militari custo-
 dia eum tenere, et postea exilio condemnare. Et res quidem Seleuciæ in synodo actæ, sicuti eas
 compendiose exponere potui, hunc habuere finem. Qui vero accurate omnia cognoscere velint, ex
 ejus actis ea petant, quæ dispositi notarii diligentia summa confecerunt. Rebus ita gestis, Acacii fautores
 celeriter ad imperatorem sunt profecti. Alii vero domum quisque suam receperunt.

(1) Cyrillus a synodo ad imperatorem provoca-
 vit, et imperator provocationem approbavit. Factum

hoc contra Ecclesiastici canonis consuetudinem.
 (Socrat.)

CAPUT XLIV.

A

ΚΕΦΑΛ. ΜΛ.

De rebus Constantinopoli post Seleuciae synodum actis. Ut Aetio episcopatus abrogatus sit: et ut qui Seleuciae congregati fuerant, et simul Occidentales Ariminensi subscripserint fidei: ac deinceps Constantinopoli quinquaginta in synodo congregati episcopi, Ariminensem fidem comprobarint, quibusdam illi verbis ab Acacio additis. Catalogus variarum fidei expositionum.

Imperator tum ex Occidentis partibus Constantinopolim venit, cum proconsulari abolita dignitate, Honoratum primum urbi praefectum constituit. Synodus, de communi sententia, decem ad imperatorem miserat episcopos: qui Constantinopolim venientes, decem quoque alios ex Arimino legatos ibi repererunt, atque etiam Acacium cum suis quæ vellet conficiendam, benevolentia principis sibi per aulae purpuratos conciliata: erant enim nonnulli ejusdem cum eo sententiae, quidam sacris donis corrupti, alii illecebris Acacii blanditiarum delinuiti. Non enim vel in consultando, vel in dicendo contemnendus vir fuit Acacius, et ad res quas instituisset conficiendas non incommodus. Ecclesiam quoque celebrem administrabat, et Eusebium Pamphili præceptorem habuerat, ejus etiam episcopatum sortitus fuerat: et cum plurima addiscere contendisset, existimatione simul et librorum copia quos a Pamphilo relictos habebat, alios antecellere judicatus est. Et quod talis erat, non difficile ei fuit, ex sententia res plerasque conficere. **791** Sedenim cum ab utraque synodo isthic adessent viginti episcopi legati, et alii item qui eo ob negotium forte venerant, de Aetio ii primum consilium habere atque judicare sunt jussi, multis etiam majorum gentium senatoribus praesentibus, quibus Honoratus quem dixi praesit. Postea vero in praesentia quoque Constantii, cum disquisitio denuo fieret, deprenhensus est Aetius admodum in fide hallucinari. Proinde et imperator, et honores apud eum gerentes, male in eum fuere animati, propter manifestam blasphemiam. Acacius autem cum iis qui ei consentiebant per poenitentiam resipuit, simulans se haeresim eam primum ignorasse. At ille in primis contentens operam dederat, ut princeps obiter et extra ordinem, causam ejus judicandam præciperet, inexpugnabilem esse argumentis Aetium putans, satisque idoneum ad eos qui secum disputando congregarentur, vel verborum persuasionem, vel rationum vi convincendos, atque ad opinionem suam sine ullo negotio confirmandam. Ubi vero caeptum ei non successit, scriptum Arimino allatum in medium produxit, atque id decem illos qui Seleucia venerant episcopos recipere jussit. Eisque, quod vehementer resisterent, fierique omnino non posse dicerent, ut substantiae nomen prætermitterent, juramenti per Dei nomen sacramento interposito, se Filium substantia dissimilem non profiteri, paratumque esse, qui aliter sentirent, eos ab Eccle-

Περὶ τὴν μετὰ τῶν ἐν Σελευκίᾳ γενομένων ἐν Κωνσταντινουπόλει· ὡς καθηρέθη Ἀέτιος, καὶ οἱ ἐκ Σελευκίας καὶ οἱ ἐξ Ἑσπερίας τὴν ἐν Ἀριμίῳ πίστιν ὑπέγραψαν· ἔπειτα ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδον πενήτηκοντα ἐπισκόπων ποιήσαντες, κυροῦσι τὴν ἐν Ἀριμίῳ ἔχουσαν, προσθέντες αὐτοῖς τινὰ, οἱ περὶ Ἀκάκιον· καὶ κατάλογος τῶν διαφόρων τῆς πίστεως ἐκδόσεων.

Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐκ τῶν Ἑσπερίων τότε εἰς τὴν Κωνσταντίνου ἐπανῆκεν· ὅπνιχα τὴν τῶν ἀνθυπάτων παύσας ἀρχὴν, πρῶτον ἐπαρχὸν τῇ πόλει καθίστα, Ὀνοράτον ὄνομα. Δέκα δ' ἐκ κοινῆς γνώμης ἐπισκόπους ἡ σύνοδος εἰς βασιλέα ἐπεμπεῖν· οἱ καὶ ἐλθόντες, εὗρον μὲν καὶ τοὺς ἐκ τῆς ἐν Ἀριμίῳ σιλήντας δέκα καὶ τοὺς ἀμφὶ Ἀκάκιον, κατωρθώκοντας· ὅπερ ἡρημένοις ἦν. Διὰ γὰρ τῶν περὶ τὸν βασιλέα τὴν ἐκείνου εὐνοίαν περιποιήσαντες· ἦσαν γὰρ οἱ μὲν ὁμοφρονούντες αὐτοῖς, οἱ δὲ τοῖς ἱεροῖς δώροις διαφθορμένοι· ἄλλοι δὲ καὶ ταῖς συγῆ τῶν θωπεῶν Ἀκακίου διεφθορότες· καὶ γὰρ πῶς οὐχ ὁ τυχερὸς ἦν Ἀκάκιος καὶ νοῦσαι καὶ εἰπεῖν· δεῖνός δὲ λίαν καὶ τὴ βουλόμενον καταπράττειν, ἐκκλησίας τε περιφανοῦς προσεσῶς, καὶ τὸν Παμφίλου Εὐσέβιον διδάσκαλον κληρωσάμενος, οὗ καὶ τὴν ἐπισκοπὴν διεδέξατο, πλείστα τε εἰδέναι ἀξίων, καὶ τῇ δοκῆσαι καὶ τῇ τῶν βίβλων κτήσῃ ἐκείνου, καὶ πολλῶν τῶν ἄλλων διαφέρειν κρινόμενος. Καὶ γε τοιοῦτος ὢν, ῥᾶδιως πάντα πρὸς τὸ δοκοῦν μετασκευάζεν. Ἐπεὶ δ' ἐξ ἐκατέρων τῶν συνόδων ἐλκοσιν ἐνεδήμιον ἀρχιερεῖς, καὶ ἄλλοι ὡς ἐτυχεν ἐπιχωριάζοντες, πρῶτον τὰ κατὰ τὸν Ἀέτιον ζητεῖν ἐπιτρέπονται, πολλῶν καὶ τῶν ἀπὸ τῆς μεγάλης παρόντων βουλῆς, ὧν Ὀνοράτος ὁ πρεσβύτερος ἡγήτο· ἐς ὕστερον δὲ, καὶ παρουσάζοντος Κωνσταντίου, γενομένης τῆς ἐξετάσεως, φωρᾶται Ἀέτιος μὲν περὶ τὴν πίστιν νοσῶν· ὡς δὴ καὶ τὸν βασιλέα καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν κακῶς αὐτῷ δεκτεθῆναι τῷ τῆς βλασφημίας προδήλῳ· ἐν μεταμέλῳ δὲ γενέσθαι καὶ τοὺς περὶ Ἀκάκιον, σκηπτομένους ἀγνοίαν τῆς αἰρέσεως ἔχειν τὴν καταρχάς· καὶ ἐκ τοῦ παρήκοντος σπουδάζει τὸν βασιλέα τὰ κατ' ἐκεῖνον δικάζει, οἰομένους ἀκατάμαχτον ἔσεσθαι τοῖς λόγοις Ἀέτιον, ἱκανόν τε εἶναι πειθεῖν καὶ ἀνάγκη τοὺς διοικουμένους, καὶ ἀνομιὰν συστήσαι τὴν δόξαν. Ὡς δὲ πόρρω ἦσαν σκοποῦ, τὴν ἐξ Ἀριμίῳ κομισθεῖσαν γραφὴν προτίγον εἰς μέσον· καὶ τοὺς ἐκ Σελευκίας ἦκοντας δέκα τῶν ἐπισκόπων προσέτατον καταδέχεσθαι. Ἐνισταμένους δ' ἐκείνους ὡς ἐν ἀδυνάτοις ἔσσι τὸ τῆς οὐσίας ἔξω ὄνομα, ἐπειθον θεῶν ἐπομνύμενοι, ὡς οὐκ ἀνόμοιον κατ' οὐσίαν δοξάζουσι τὸν ὕμνον· ὥστε καὶ ἐτοίμως ἔχειν ἀπακηρύττειν τοὺς ἄλλως ἔχοντας. Ἐπεὶ δ' αὖ παραδόξως καὶ οἱ Ἑσπεριοὶ ἐν Ἀριμίῳ γενόμενοι τὸ τῆς οὐσίας παρέλιπον ὄνομα, περὶ πλείστον αὐτοῖς ἔλεγον εἶναι τὴν ταυτέτην τῆς πίστεως· ἔχουσιν· ὦντο γὰρ, εἰ ἐκείνη κρατήσοι, πάντως σωπαζόμενον τοῦ τῆς οὐσίας ὀνόματος, βαθεῖαν ἀσκήσαι σιγὴν καὶ τὸ ἑμυστήριον. Ὁ δὲ αἰδοῖς τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου οἱ ἀπὸ τὴν Ἑσπερίαν ἱερεῖς

περὶ πολλοῦ ἐποιεῦντο. Οὐ μὲν δὲ ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἔβριαι ἐξ αὐτῆς τὴν ἐκθεσιν διαφερόντως· ἐπὶ-
 ναι· συνελογίζετο γὰρ, ὡς· οἱ ἐν Ἀριμίνῳ τοσοῦτοι
 δυεῖς οὐκ ἂν ἐς τόσον διαμάρτοιεν, ὅμοιον ὁμολο-
 γούντες καὶ ὁμοούσιον· καὶ μηδὲν αὐτῷ διαφέρειν
 κατ' ἐνοίαν, εἰ γὰρ μὴ χρῶτο ὀνόμασι, τῇ ἱερᾷ μὴ
 ἔγνωσμένοις Γραφῇ, ἐν ἰσοδυναμίᾳ τε καὶ ἀναμφη-
 ρίστῳ ὀνόματι τὸ ὅμοιον τὴν αὐτοῦ σημασίαν ὁμολο-
 γοίη. Οὕτως οὖν ἔχων γνώμη, οὐκ ἀνίει πείθων τοὺς
 ἐκ Σελευκίας ἐπισκόπους, ἕως οὗ καὶ αὐτοὶ τὴν ἐν
 Ἀριμίνῳ πίστεν ὑπέγραψαν. Οἱ δὲ γὰρ περὶ Ἀκά-
 κιον τῇ Κωνσταντινίου προσκαρτερήσαντες, καὶ τοὺς
 Βιθυνοὺς μεταστειλάμενοι ἱερέας, ἐν οἷς ἦν καὶ
 Μόρις ὁ Χαλικηδόνος, καὶ Οὐλφίλας ὁ τῶν Γότθων
 ἐπίσκοπος, ὃς πρότερον τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ἡ-
 σπάζετο, ἐπόμενος τῷ πρὸ αὐτοῦ Θεοφίλῳ, τῇ συ-
 νόδῳ παρίστανται καὶ συμπηριζομένῳ τῇ δόξῃ· εἰς πεν-
 τήκοντα δὲ συνηγμένοι, τὴν ἐν Ἀριμίνῳ ἀναγνω-
 σθείσαν πίστιν κυροῦσι, προσθέντες, ἐπὶ Θεοῦ τοῦ
 ὡσιποῦ οὐσίαν ἢ ὑπόστασιν μηδὲ μὴ ὀνομάζειν·
 καὶ παρὰ τὴν προκειμένην ἄλλην μὴ δέχεσθαι ἔκ-
 θεσιν πίστεως, ἣ προγεγεννημένην ἢ ἐπιγενησομέ-
 νην. Ἐπὶ δὲ ταύτῃς ἤκιστα προσεμνησθήμεν, δεῖν
 ἡγούμεναι, ἐπεὶ καὶ τινα προστεθείκασιν, ἐκθεῖναι
 καὶ ταύτην ὡς οὖν τι. Ἔχει δὲ ἡ ἐν Ἀριμίνῳ μετὰ
 τῆς προσθήκης· ἐπὶ λέξεως οὕτως· « Πιστεύομεν
 εἰς ἓνα μόνον Θεόν, Πατέρα παντοκράτορα, ἐξ οὗ
 τὰ πάντα· καὶ εἰς τὸν μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ,
 πρὸ πάντων τῶν αἰώνων καὶ πρὸ πάσης ἀρχῆς γεν-
 νηθέντα ἐκ τοῦ Θεοῦ· δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο τὰ
 ἰσχυρὰ καὶ τὰ ἀόρατα· γεννηθέντα δὲ, μονογενῆ
 μόνον ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ Θεοῦ, ὅμοιον
 τῷ γενήσαντι αὐτὸν Πατρί, κατὰ τὰς Γραφάς· οὗ
 τὴν γέννησιν οὐδεὶς γινώσκει, εἰ μὴ μόνον ὁ γεν-
 νήσας αὐτὸν Πατήρ. Τοῦτον οὐδαμὴν μονογενῆ τοῦ
 Θεοῦ Υἱόν, πέμποντος τοῦ Πατρὸς, παραγενέσθαι ἐκ
 τῶν οὐρανῶν, ὡς γέγραπται, καταλύσει τῆς ἀμαρ-
 τίας· καὶ τοῦ θανάτου· καὶ γεννηθέντα ἐκ Πνεύμα-
 τος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου τὸ κατὰ σάρκα,
 ὡς γέγραπται· καὶ ἀναστραφέντα μετὰ τῶν μαθη-
 τῶν· καὶ πάσης τῆς οἰκονομίας πληρωθείσης κατὰ
 τὴν πατρικὴν βούλησιν, σταυρωθέντα καὶ ἀποθα-
 νόντα καὶ ταφέντα· καὶ εἰς τὰ καταχθόνια κατελη-
 λυθέντα· ὃν καὶ αὐτὸς ὁ ᾄδης ἐπηξεν· ὅστις καὶ
 ἀνέστη ἀπὸ τῶν νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ διέ-
 τριψε μετὰ τῶν μαθητῶν· καὶ πληρωθεῖσιν τῶν
 τεσσαράκοντα ἡμερῶν, ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς·
 καὶ καθέζεται ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς· ἐλευσόμενος ἐν
 τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως· ἐν τῇ πατρικῇ
 δόξῃ ἵνα ἀποδώσῃ ἕκαστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Καὶ
 εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὅπερ αὐτὸς ὁ μονογενὴς τοῦ
 Θεοῦ Υἱὸς, ὁ Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν, ἐπηγγελато
 πέμπειν τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων Παράκλητον, κα-
 θὼς γέγραπται, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὅπερ
 αὐτοῖς ἐπέμψεν ὅςτις ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Τὸ
 δὲ ὄνομα τῆς οὐσίας, ὅπερ ἀπλούστερον ὑπὸ τῶν
 Πατέρων ἐτέθη, ἀγνωστὸν οὐκ ἐστὶν· λατρεῖ, σκόνδα-

stia proscribere, ut Ariminensi formulæ subscribe-
 rent, suasit. Cum vero præter omnem opinionem
 Occidentales ex Arimino præsto essent episcopi,
 et substantiæ verbum omitterent, quam plurimi
 apud eos esse ejusmodi fidei professionem Aca-
 ciani dixere. Existimabant namque, si ea formulæ
 reciperetur, substantiæ nomine prorsus tacito,
 τὸ ὁμοούσιον, *consubstantiale*, quoque in alto futu-
 rum silentio : quod sane episcopi Occidentales ob
 Nicænæ synodi reverentiam magnificiebant. Sed
 enim ipse etiam imperator eam formulam apprime
 laudavit. Reputabat namque secum, cum tot an-
 tistites viri Arimini fuerint, non tantopere lapsu-
 ros eos fuisse, ut temere ὅμοιον, hoc est similem,
 profiterentur, antea ὁμοούσιον consubstantialem
 professi. Nihil quidem apud se, quoad sensum,
 referre, si verbis quæ sacræ Scripturæ ignota es-
 sent, non usus, nomine ejusdem efficacix, et quod
 nihil haberet controversiæ, τῷ ὁμολογῶ, *simili* scilicet,
 sententiam suam profiteretur. Hæc cum ejus
 esset ratio, suadere episcopis Seleucia missis non
 desit, **792** donec et ipsi Ariminensem formulam
 comprobarent. Acacius vero, atque ejus studiosi,
 Constantinopoli diutius morantes, Bithynos etiam
 accivere episcopos : in quibus erant, Maris Chal-
 cedonis, atque Ulphilas Gotthorum episcopus, qui
 prius Nicænā comprobaverat fidem, decessorem
 suum secutus Theophilum, qui synodo Nicænæ in-
 terfuerat, et calculo suo sententiam confirmaverat.
 Et cum quinquaginta antistites convenissent, Ari-
 mini lectam fidei professionem auctoritate sua
 stabilierunt : illo insuper addito, se deinceps in
 Deo nequaquam substantiam aut subsistentiam no-
 minaturos : et præter eam ipsam, aliam fidei for-
 mulam vel antea editam, vel postea edendam, non
 recepturos. Et quamvis hanc prius retulimus,
 faciendum tamen esse duxi, cum id locus poscere
 videatur, ut hic quoque, quantum fieri posset, in-
 sererem. Ea cum appendice sua de verbo ad ver-
 bum sic se habet : « Credimus in unum solum
 Deum, Patrem omnipotentem (1). Et in unigeni-
 tum Filium Dei, ante omnia sæcula, et ante priu-
 cipium omne genitum ex Deo, per quem omnia
 facta sunt, visibilia et invisibilia : genitum autem
 unigenitum solum ex solo Patre, Deum ex Deo,
 æqualem qui eum genuit Patri, secundum Scriptu-
 ras ; cujus generationem nemo novit, nisi solus
 qui eum genuit Pater. Hunc scimus unigenitum
 Dei Filium, mittente Patre, e cœlis advenisse,
 sicut scriptum est, ad abolendum peccatum et
 mortem ; et natum esse de Spiritu sancto ex Ma-
 ria Virgine, secundum carnem, sicut scriptum est ;
 et versatum cum discipulis ; et œconomia seu fun-
 ctione omni secundum paternam voluntatem com-
 plecta, crucifixum esse, et mortuum, et sepultum.
 Et descendisse ad inferos, ipsumque oreum eum
 exhorruisse. Qui et resurrexit a mortuis tertia die,

(1) Supra cap. 39.

et versatus est cum discipulis. Et diebus quadraginta expletis, receptus in cœlos, et sedet in dextra Patris, venturus die extremo resurrectionis in glória paterna, ut reddat unicuique secundum opera sua. Et in Spiritum sanctum, quem ipse unigenitus Dei Filius Dominus et Deus noster se missurum promisit generi hominum Paracletum seu consolatorem, quemadmodum scriptum est,

793 Spiritum veritatis, quem eis misit cum ascendisset in cœlos. Substantiæ autem nomen, quod simplicius a Patribus positum est, et populis non intellectum, scandalum seu offendiculum attulit, propterea quod et Scripturæ id non habent, placitum est tollere, et ejus de cætero nullam omnino fieri mentionem, quandoquidem divinæ quoque Scripturæ neutiquam substantiæ Patris et Filii meminere. Neque enim substantia de Patre et Filio et Spiritu sancto nominari debet. Similem autem proflitemur Filium Patri, sicuti divinæ Scripturæ dicunt et docent. Omnes autem hæreses, et quæ jam antea sunt damnatæ, et si quæ novæ sunt ortæ, scripto huic promulgato adversæ, anathema sint. Hæc est fidei formula (1) primum quidem Arimini, tum verò etiam Constantinopoli lecta. Quandoquidem vero nos vix tandem ex formularum fidei labyrintho expeditivimus, breviter jam numerum etiam earum inire visum est. Ac primum quidem professio fidei Nicææ recte est dictata. Secunda formula Antiochiæ in dedicatione templi dupliciter est prolata. Tertia a Narcisso sectatoribusque ejus imperatori Constantino juniore in Galliis est exhibita. Ad has quarta Eudoxii accessit, quæ Italiæ incolis est missa. Sirmii tres aliæ editæ, quarum una Arimini quoque est recitata. Octavam Seleuciæ Acacius composuit. Nona et ultima Constantinopolitana est, cui etiam Ariminensis appendix addita, ne in Deo vel subsistentia vel substantia nominaretur. De his satis.

CAPUT XLV.

Ut Acacius et Eudoxius episcopatibus privarentur Macedonium, Eleusium, Basilium, et Sophronium, non doctrinæ causa, sed propter privata quædam crimina.

Verum enimvero Acacius et Eudoxius cum factionis suæ fautoribus studio quoque habuere, cum Byzantii essent, adversæ partis episcopis vicissim dignitatem adimere: non religionis quidem, sed aliarum rerum causa. Communiter quidem, quod ecclesias perturbassent, et sanctiones earum violassent; seorsim autem, unicuique alii alia crimina intentabant. **794** Atque illi de fidei professione inter se dissidentes, in sentiis exauctorationis fidei crimen non inserebant. Et primum Actium diaconatu privant, ut qui turbæ et seditionis in Ecclesia auctor exsisterit, disputationibusque contentiose sophistarum more ad ostentationem cum mala fama, contra Ecclesiæ consuetudinem et institutum, abusus fuerit, et eundem in scribendo modum servaverit. Hunc quidem ita, non ex animi sententia, sed ut opinionem multorum abolerent, quod fere omnibus eadem quæ ille sentire viderentur, exauctorarunt. Imperatoris

Α λον ἔφερε, διότι μὴδὲ αἱ Γραφαὶ τοῦτο περιέχουσιν, ἤρρεσε περιαιρεθῆναι, καὶ παντελῶς μηδεμίαν μνήμην τοῦ λοιποῦ γενέσθαι· ἐπειδὴ περ καὶ αἱ θείαι Γραφαὶ οὐδαμοῦ ἐμνημόνευσαν περὶ οὐσίας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Καὶ γὰρ οὐκ ὀφείλει ὑπόστασις περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ὀνομάζεσθαι. Ὅμοιον δὲ λέγομεν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, ὡς λέγουσιν αἱ θείαι Γραφαὶ καὶ διδάσκουσιν. Πᾶσαι δὲ αἱ αἱρέσεις, αἱ τε ἡδὴ πρότερον κατεκρίθησαν, καὶ αἰτίαι ἐκὼν καὶ ἀνέναντοι γίνονται, ἐναντίαι τυγχάνουσι τῆς ἐκτεθείσης ταύτης γραφῆς, ἀνάθεμα ἔστω. Ὡς αὐτὴ μὲν ἐν Ἀριμίνῳ μὲν πρότερον, τότε δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀναγνωσθεῖσα τῆς πίστεως ἐκδόσις· ἐπεὶ δὲ μόλις ἡμεῖς τῶν ἐκθέσεων τὸν λαβύρινθον διηγύσαμεν, ἐν συντόμῳ ἡδὴ καὶ τὴν ἀπαριθμησιν αὐτῶν εἰς ταυτὴν ἀθροΐσαι διέγνωμεν. Πρῶτον μὲν γὰρ ἦ ἐν Νικαίᾳ πίστις ὁρθῶς ὑπὲρ γέγραπται· δευτέρα μετ' ἐκείνην ἐν Ἀντιοχείᾳ τοῖς τοῦ ναοῦ ἐγκαινίοις δις ὡς ἐξηγήθη· τρίτη δ' ἐστὶν ἡ παρὰ τῶν περὶ Νάρκισσον τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ τῷ νέῳ ἐν Γαλλίᾳ ἀπαγγελθεῖσα· ἐπὶ δὲ ταύταις τετάρτῃ ἡ Εὐδόξιου, ἡ τοῖς ἐν Ἰταλίᾳ ἐπέμφθη· καὶ ἐν Σιρμίου τρεῖς ὑπηγορεύθησαν ἑτεραι· ὧν ἡ μία καὶ ἐν Ἀριμίνῳ ἀνεγνώσθη· καὶ ἡ ἐν Σελεύκειᾳ ἦν Ἀκάκιος ἔθετο· ἐν αὐτῇ δὲ καὶ τελευταία ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐστὶν, ἡ καὶ τὴν προσθήκην ἐδέξατο, τὸ μὴ τε ὑπόστασιν μὴ τε οὐσίαν λέγειν ἐπὶ Θεοῦ. Καὶ περὶ μὲν τούτων ταῦτα.

dupliciter est prolata. Tertia a Narcisso sectatoribusque ejus imperatori Constantino juniore in Galliis est exhibita. Ad has quarta Eudoxii accessit, quæ Italiæ incolis est missa. Sirmii tres aliæ editæ, quarum una Arimini quoque est recitata. Octavam Seleuciæ Acacius composuit. Nona et ultima Constantinopolitana est, cui etiam Ariminensis appendix addita, ne in Deo vel subsistentia vel substantia nominaretur. De his satis.

C

ΚΕΦΑΛ. ΜΕ'

Ὡς οἱ περὶ Ἀκάκιον καὶ Εὐδόξιον ἀντικαθαιροῦσι τοὺς ἀμφὶ Μακεδόνιον καὶ Ἐλεῦσιον, καὶ Βασίλειον καὶ Σωφρόνιον, οὐ διὰ τὸ δόγμα, ἀλλ' ἰδίᾳ ἐπαγαγόντες ἐγκλήματα.

Οἱ γὰρ μὴν περὶ Ἀκάκιον καὶ Εὐδόξιον σπουδῇ καὶ αὐτοὶ ἐποιοῦντο ἀντικαθαίρειν τοὺς τοῦ ἐτέρου μέρους ἐν Βυζαντίῳ γινόμενοι· οὐ μόντοι διὰ θρησκείαν, ἀλλὰ δι' ἐτέρας προφάσεις. Κοινῇ μὲν, ὅτι τὰς ἐκκλησίας ἐτάραξαν, καὶ εἰς τοὺς αὐτῶν θεσμούς ἐξημέρτανον· ἰδίᾳ δ' ἐκάστη ἄλλῃ ἄλλας αἰτίας ἐπέφερον. Καίτοι γὰρ περὶ πίστεως μὲν διεκρίνοντο· ἐν γὰρ μὴν ταῖς καθαιρέσεσιν οὐ τὴν πίστιν ὡς ἐγκλημα ἦγον. Πρῶτον μὲν οὖν τῆς διακονίας καθαιροῦσιν Ἀέτιον, ὡς παραχῆς καὶ στάσεως αἴτιον ταῖς ἐκκλησίαις γινόμενον, καὶ ἐριστικῶς καὶ σοριστικῶς τῆς διαλέξεως ποιούμενον, πρὸς ἐνδειξιν καὶ δυσφημίας αὐταῖς χρώμενον, καὶ μὴ κατὰ σχῆμα ἐκκλησιαστικῆς προαιρέσεως. Τοῦτον μὲν οὐκ ἀπὸ γνώμης καθέλον, ἀλλὰ τὴν τῶν πολλῶν δόξαν ἀποτιρόμενοι· πᾶσι γὰρ σχεδὸν ἐνομιζοντο τὰ ἐκείνου φρονεῖν καὶ αὐτοί. Τῇ δ' ἐκ βασιλείως ὀργῇ χρώμενοι συμμάχῳ, ἦν καὶ κατ' ἄλλων, μάλιστα δὲ Μακεδονίου ἐταμιεύοντο, δι' ὅσπερ εἰρήχαμεν ἀνωθεν

(1) Socrat. lib. 1, cap. 14.

στάσεις καὶ φόνους, καὶ διὰ τὴν μεταθεσιν τῆς θί-
 ης τῶν ὁσίων τοῦ πατρὸς Κωνσταντίνου, καὶ ἐτι
 διάκονον ἐπὶ πορνείᾳ ἐλαχότα κοινωνίας ἡξίωσε,
 καθαιρούσι καὶ τοῦτον αὐτίκα· τρίτον ἐπὶ τούτοις
 τὸν Κυζικίου Ἐλεῦσιον, αἰτῶν ἐπάγοντες, ὅτι περ
 Ἡράκλειόν τινα Τύριον, ἱερέα ὄντα· τοῦ ἐν Τύρῳ
 Ἡρακλείου Ἐλληνίου θεοῦ, γοητείαις πλείσταις
 κατάρων, τοῦ θεοῦ μεταδούς ἀπερισκέπτως βα-
 πτίσματος, εἰς διακόνου χειροτονίαν προήγαγεν
 ὑποκρινόμενον τὰ Χριστιανῶν, φυγάδα τε διὰ τὰς
 γοητείας ἐκεῖθεν γενόμενον· καὶ ταῦτ' εἰς ὕστερον
 μαθὼν τοιοῦτον εἶναι, οὐ τοῦ ἱεραῖο ἀπεῖρθε· καὶ
 ὡς ἄνδρας διὰ κατάρων ἀπεληλαμένους Μάρι τῷ
 ἐπισκόπῳ Χαλκηδόνος, ἀφικόμενους εἰς Κύζικον,
 ἱερωτῆς ἀκωνίστως μετέδωκε. Βασιλείου δὲ τὸν
 καὶ Βασιλῆν διωνύμως καλούμενον, δὲ ἀντὶ Μαρκελ-
 λου τῷ τῆς Ἀγκυρανῶν θρόνῳ ἀντικατέστη, ὡς οὐ-
 δὲν λόγῳ ἀνθρώπων βασάνοις ἐκδεδωκότα, καὶ σιδη-
 ροδεσμώτας εἰρκτῇ πολλῷ χρόνῳ ἐγκλεισάμενον·
 καὶ ὡς ῥά φησιν τισι συκοφαντίας δεινὰς κληρικῶς ἐξ
 Ἀντιοχείας, Κίλιξί τε καὶ Γαλάταις καὶ Ἀσιανοῖς,
 ἀκρίτως ἄρχουσι παραδούς, ζημίαις πρόξενος καὶ
 ὑπερορίου φυγῆς ἐγένετο αἴτιος· ἐτι δὲ καὶ ὡς τὸν
 διδοῦντα πρεσβύτερον Διογένην ἐξ Ἀλεξανδρείας
 τὴν Ἀγκυραν ἀφελέσθαι τε τοῦ χάριτος οὗ ἐπέφε-
 ρετο, καὶ αὐτὸν τύψει, καὶ ἄλλην δὲ προσήγον
 αἰτίαν, ὡς βασιλικῶς ἀντέστη προσταγμασιν· οἷς
 ἐκέλευεν Ἀέτιον, καὶ τινὰς ἄλλους, ἀχθῆναι πρὸς
 Κεκρόπιον, λόγον ἀποδύσοντας περὶ ὧν κατηγό-
 ρητο· καὶ ὡς Ἑρμογένει τῷ ὑπάρχῳ, καὶ τῷ ἄρ-
 χοντι Συρίας ἔγραφε, τινὰς καὶ ὅπη χρῆ μετοικίσειν
 αὐτούς· ὑπὲρ ὧν τοῦ βασιλέως γράφοντος κατὰγειν
 αὐτούς, τεχνήντως οὗτος ἐπήγε, τοῖς τε ἄρχουσι καὶ
 ἱερεῦσιν ἐναντιούμενος· ἐτι δὲ καὶ ὡς Γερμινίῳ τὸν
 ἐν Σιρμίῳ κλήρον ἐπανίστη, καὶ ἐπιτοκῶν ἐάλω·
 καὶ ὡς ἱλλυριοῖς καὶ Ἀφροῖς δι' ἐπιστολῶν διχο-
 νοίας καὶ στάσεως αἴτιος ἐγγόνει. Πρὸς δὲ καὶ δοῦ-
 λην δεσμῶτιν ἐβίβη, ψευδῇ καταμαρτυρεῖν τῇ
 δεσποίνῃ· αἰσχρὰ τε μίξει ἄνδρα γυναικὶ ὁμιλοῦντα
 ἐδάπτει, καὶ διακόνιας ἡξίου· καὶ τινὰ περιθευ-
 τὴν πολλῶν φόνων γενόμενον αἴτιον τῆς ἐκκλησίας
 οὐ διέστησε· καὶ ὡς περὶ τὴν μυστικὴν τράπεζαν
 συνωμοσίας ἐποίει· καὶ τοὺς ἐν κλήρῳ παρσκευά-
 ζεν ἐπόμυσθαι μὴ κατηγορεῖν ἀλλήλων· δόλῳ δὲ
 τοῦτο πράττειν, ὡς ἂν αὐτὸς πρῶτος· ὧν τοῦ κλή-
 ρου, τὰς κατηγορίας διαφυγάνοι. Καὶ τὰ μὲν τοῦ
 Ἀγκύρας Βασιλείου τῆς καθαιρέσεως αἰτία τάδε
 ἐγένοντο· τοῦ δ' Εὐσταθίου Σεβαστείας τῆς ἐν Ἀρ-
 μενίᾳ πρώτον μὲν, ὡς ἦν ἱνα τῷ πρεσβυτερίῳ κατ-
 εἴλατο, Εὐλάδιος ὁ ἐκεῖνον πατὴρ κατεργνωκὺς
 αὐτοῦ, τῆς ἐκκλησίας ὁφώρισεν· ὅτι περ ἀνάρμο-
 στον τῇ ἱερῶσύνῃ στολὴν ἡμφίεστο. Ἐπίσκοπος δ'
 ἦν Εὐλάδιος· Καίσαρεϊς τῇ Καππαδοκίᾳ· ἐπειτα
 καὶ ἐν τῇ τοῦ Πόντου Νεοκαισαρείᾳ κοινωνίας ἀπο-
 ἐγένετο τῇ ἐκεῖσε συνόδῳ. Καθεῖλε δὲ αὐτὸν Εὐσέ-
 βιος ὁ πρῶτος μὲν Βηρυτοῦ, εἰτα Νικομηδείας, καὶ
 τρίτον τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐκκλησίας μετὰ
 Παῦλον λαβὼν τὴν ἐπιτροπὴν, ὅτε δὴ ἐπὶ τισι διοι-
 κήσεσι καταγνοσθέντα. Ἐπὶ δὲ τοῖσι, ὡς μὴ κα-

A autem ira quasi quodam subsidio usi, qui cum
 adversus alios plerosque, tum maxime in Macedo-
 nium commotus fuerat, propter eas quas antea
 diximus seditiones et cædes, nec non ob urnæ
 cinerum Constantini patris translationem : et quod
 insuper diaconum in fornicatione deprehensum ad
 communionem admisisset, ei quoque dignitatem
 abrogant. Eleusio præterea Cyziceno, crimine illo
 objecto, quod Heraclium quemdam Tyrium, sacer-
 dotem Herculis, Græci dei, in urbe Tyro, manife-
 stum impostorem, inconsiderate ad sacrum ba-
 ptisimum admissum, in diaconorum quoque ordi-
 nem legisset, cum quidem is Christianismum tan-
 tum simularet, et propter imposturas Tyro prolu-
 gasset : tum autem, quod cum postea talem cum
 esse cognovisset, nihilo tamen magis sacro ordine
 movisset. Præterea quod viros quosdam a Mari
 Chalcedonis episcopo, qui tum Constantinopoli
 conventui isti affuit, damnatos atque proscriptos,
 contra canones sacerdotali dignitate ornasset.
 Basilium quoque, qui et Basilas, ut binominis, di-
 ctus est, et pro Marcello Ancyranam Ecclesiam
 obtinuit, exauctorant, quod hominem quemdam
 præter rationem omnem ad tormenta tradidisset,
 et catenis vinctos longo tempore in custodia ha-
 buisset ; et quod graves calumnias clericis quibus-
 dam Antiochenis, Cilicibus, Galatis et Asiatis
 texuisset, quibus indicta causa provinciarum re-
 ctoribus traditis multæ exsiliique causa exstitit.
 Item quod Diogeni presbytero Alexandria Ancyram
 cuncti, chartas quas secum ferebat abstulisset, eun-
 demque verberibus affecisset. Aliam quoque ei
 impingere dicam, quod imperialibus scilicet man-
 datis resistere ausus fuisset, quibus præcipiebatur,
 ut Aetius et alii quidam ad Cecropium, causam
 de criminibus quæ eis objiciebantur apud eum
 dicturi, ducerentur. Et quod Hermogeni præfecto
 atque etiam Syriæ rectori scripsisset, quos et quo-
 nam locorum deportandos curaret : **795** pro
 quibus cum imperator, in patriam eos reducere
 jubens, scripsisset, ipse tamen arte quadam ut
 aliud fieret effecisset, magistratibus simul et epi-
 scopis adversus. Insuper quod Sirmii, Germinii
 clerum, ne cum eo communicaret ad rebellionem
 D concitasset : quodque in perjurio deprehensus
 fuisset ; quod Illyricis, Romanis et Aphris per
 litteras discordiæ et seditionis causam præbuisset ;
 quod in Africanos scribens episcopos, Ursacium
 et Valentem calumniose criminatus esset ; quod
 ancillam vinctam falsum contra heram suam testi-
 monium dicere compulisset ; quod virum cum mu-
 liere fœda consuetudine viventem baptizasset,
 eidemque diaconi dignitatem contulisset ; quod
 exploratorem quemdam itinerum, qui multis nec s
 causam attulerat, ecclesia non exclusisset ; quod
 ad mysticam mensam conjurationes fecisset, cle-
 rumque ibi jurisjurandi sacramento, ne alius alium
 accusaret, obstrinxisset, id quod dolo ab eo factum.
 ut scilicet ipse primam in clero dignitatem obti-

kens, iudicia eo modo effugeret; atque ut Basilio Ancyrano episcopus adimeretur, cause hae fuere. Eustathio autem Sebastiae Armeniorum antistiti, primum quidem quod cum presbyter crearetur, cum pater ejus Eulalius (1) praedictio suo damnaverit, et ecclesia ejecerit, propterea quod habitu qui sacerdotem non deceret, uteretur. Fuit autem Eulalius Caesareae Cappadocum episcopus. Deinde quod Neocaesarea in Ponto a synodo isthuc coacta excommunicatus fuerit, propterea quod minus fideliter res quasdam sibi commissas gessisset: deposuit autem illum Eusebius primum Beryti, deinde Nicomediae, postea vero etiam Constantino-
polis. post Paulum, episcopus. Adhuc, quod ei in synodo Gangrensi, propterea quod aliter quam convenit, et sensisset, et in ecclesia docuisset, episcopalis dignitas sit abrogata. Et quod in Antiochena synodo perjurii fuerit convictus: quodque conatus sit ea quae recte in Melitinensi conventu constituta fuerant, evertere et abolere, et cum tot criminibus reus ageretur, iudicis sibi tamen partis sumpserit, alienos a fide alios vocans. Eortasium vero Sardis episcopatum gerentem de gradu dejecerunt, quod episcopi Lydii ordinationem ejus non approbassent. Dracontium autem Pergamenum, quod in Galatia prius ecclesiae episcopus praefuisset; et adempto illi episcopatu posteriore, ad priorem quoque eum redire non permisere. **796** Sophronium porro Paphlagonem, quod avaritiae studio in Ecclesiae pecunia questum fecerit; et quod semel atque iterum citatus, vix tandem venerit; et quod responso synodum dignatus non sit, profanum iudicem per provocationem appellans. Praeter hos Satalenorum (2) episcopum Elpidium de gradu dimovit, ut Basilii socium, et ordine sublato confusionis et turbae auctorem, qui etiam Eusebium quemdam, cui Melitinensis synodus sacerdotalem ademerat dignitatem, tenere citra inquisitionem in presbyterorum ordinem restituerit; et Nectariae cuidam, cui propter iurjurandum violatum, communione interdictum fuerat, diaconatum contulerit; tametsi ad honorem ecclesiasticum eam non admisit. Neon autem Seleucia pontifex propterea ad episcopatum deponendum est damnatus, quod ex composito in ecclesia sua Anianum Antiochiae episcopum creari permisit: praeterea quod nonnullos sacrarum litterarum imperitos, et ecclesiasticarum constitutionum ignaros, maleque insuper viventes, re non deliberata, episcopos fecerit; qui deinde, pecunias episcopali dignitate praeferebant, litteris suis attestati sunt, malle se opes habentes res sacras curare, quam sine illis episcopatum gerere. Sylvanum autem, quod aliis et Seleucia et Constantinopoli contumaciae causa fuerit. Porro Theophilum Castalalenorum (3) Ecclesiae antistitem, quod antea ab episcopis Palaestinae Eleutheropolis

θήκοντα καὶ φρονῶν καὶ ἐπ' ἐκκλησίας διδάσκων, παρὰ τῆς ἐν Γάγγρᾳ συνόδου τὴν ἐπισκοπὴν ἀν-
ρίθῃ. Ἐν δὲ τῇ κατ' Ἀντιόχειαν συνόδῳ ἐπιτοκί-
εάλω· καὶ ὅτι ἐπεχειρεῖ τὰ καλῶς δεδογμένα τοῖς
ἐν Μελιτινῇ συνιούσιν ἀνατρέπειν καὶ διασπᾶν· το-
σοῦτοις δ' ἐγγλήμασιν ὑπεύθυνος ὢν, δικάζειν ἤρετο,
ὀλλοτρίους τῆς πίστεως τοῦ ἄλλου, καλῶν. Ἦν δὲ
Σάρδεων ἐπίσκοπον Ἐορτάσιον καθελόν, ὅτε μὴ
τῶν Λυδῶν ἐπισκόπων τῇ χειροτονίᾳ καταθεμένων
αὐτοῦ. Καὶ τὸν Περιγάρου δὲ Δρακόντιον, ὡς ἐν
Γαλατίᾳ ἐπισκοπήσαντα πρότερον· καὶ λύσαντες
αὐτὸν τῆς ὑστερας, οὐδ' ἐπὶ τὴν πρώτην ἐλθεῖν συ-
εχώρησαν. Σωφρόνιον δὲ τὸν Παφλαγόνα, ὡς πλε-
νεκτικῶ τρόπῳ τὰ τῆς Ἐκκλησίας καπηλεύοντα
χρήματα, καὶ ὡς μετὰ κληρίν καὶ μέγαν καὶ δευτέ-
ραν μόλις ἐλθόντα, μὴδ' ἀπολογίας ἀξιώσαι τὴν
σύνοδον· Ἐκκλητίον δὲ κοσμητῶν δικαστῶν αἰρεῖσθαι.
Ἐπὶ τοῦτοις καὶ Ἐλπίδιον καθελόν τὸν Σατάλων
ἐπίσκοπον, ὡς σύμμαχον Βασιλείου καὶ καθηγῆται
ἀταξίας γενόμενον, καὶ ἄνδρα τινὰ Εὐσέβιον τὴν
Ιερουσόλην ἀφῆρημένον τῇ ἐν Μελιτινῇ συνόδῳ, ἀκρι-
τως ἐπὶ τὴν τοῦ πρεσβυτέρου ἀγαγόντα ἀξίαν· καὶ
τινα Νεκταρίαν κοινωνίας ἀπο οὖσαν διὰ τινος πα-
ραβάσεως ὁρκίων διακονίας· μὲν ἀξιώσαντα· μὴ μέν-
τοι καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταδόντα τιμῆς. Νέων
δὲ ὁ Σελευκεὶς καθήρητο, πρῶτον μὲν ὅτι περιχώ-
ρει τῇ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ χειροτονηθῆναι σπουδαίως·
Ἀνιανὸν Ἀντιοχείας ἐπίσκοπον· εἰ δὲ καὶ ὡς τινος
ἀπειρους Γραφῶν Ιερῶν, καὶ τῶν τῆς Ἐκκλησίας
ἀμύρου, θεσμῶν, πολιτευομένων τε οὐ καλῶς,
ἀπερισκέπτως καταστήσειεν ἐπισκόπους· οἱ μετ-
πειτα ἀνθεῖλοντο τῆς Ιερουσόλης χρήματα κᾶσθαι·
καὶ ἐγγράφως εἶλοντο τὰς οὐσίας ἔχοντες λειψυρ-
γεῖν, ἢ δίχα τούτων ἐπισκοπεῖν. Τὸν δὲ Σιλόβαν
ὡς ἀπονοίας αἵτιον καταστάντα τοῖς ἄλλοις· ἐν τῇ
αὐτῇ Σελευκεῖᾳ, καὶ ἐν τῇ Κωνσταντίνου· καὶ Θεό-
φρονος τῆς ἐν Κασταβάλοις Ἐκκλησίας προστάτη,
ὡς πρότερον μὲν παρὰ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ ἐπισκό-
πων, Ἐλευθερουπόλεως χειροτονηθέντα, καὶ ὁρκον
ἐπομοσάμενον παρὰ γνώμην, μὴ ποθ' ἐτέραν ὑπὸ
θεῖν ἐκκλησίαν. Ἰστέον δὲ, ὡς τὸν Σεβαστείας Εὐ-
στάθιον ἢ ἐν Γάγγρᾳ καθέλετο σύνδοις, ὅτι πολλὰ
παρὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν συνῆθειαν ἐπραττε· γάμον
γὰρ ἀνῆρει, καὶ κρεῶν ἀπέχεσθαι εἰσηγείτο. Δ' ὢν
πολλοὶ μὲν τῆς γαμικῆς συναφείας ἐλύοντο· καὶ
τοὺς τὴν ἐπ' ἐκκλησίᾳ κοινωνίαν ἐκτρεπομένους
ἐπ' οἴκου κοινωνεῖν ἐπειθε· δοῦλους τε θεοσεβεῖν
ἡρημένους διόστα τῶν δεσποτῶν. Αὐτὸς τε ἐξάλλου
στολὴν κατὰ σχῆμα φιλοσόφου ἐφόρει· καὶ τοὺς
ἐπομένους· ξενιζούσας στολαῖς περιέστελλε. Μὴ
κομᾶν δὲ τὰς γυναῖκας ἐθέσπει· καὶ τὰς μὲν ὠρι-
σρένας τῶν νηστείων ἐξετρέπετο, τὰς δὲ Κυριακὰς
μᾶλλον νηστεύειν ἐδίδασκεν· οἴκοις τε γεγαμηκό-
των εὐχὰς ἐκώλυε γίνεσθαι· καὶ τις λαϊκὸς ὢν καὶ
γυναῖκα ὁμιλήσας, εἰ πρεσβυτέρου χειροτονίαν εἰ-
λήφει, τὴν ἐκείνου εὐλογίαν καὶ κοινωνίαν ὡς μύσος
ἐξέκλινε. Τοιαῦτα δὲ καὶ ἄλλα παραπλήσια καὶ εἰς

(1) Socrat. habet *Eulabius*, l. b. ii, cap. 55.

(2) Satala urbs Armeniae.

(3) Castabala Ciliciae oppidum.

ἤγειτο καὶ ἔπραττε· δι' ἧς ἐν Γάγγρῃ πύναδος Ἀ

τὸν καθελοῦσα, καὶ ἀναθέματι παραδέδωκεν. **verit, se aliam ecclesiam nunquam esse suscepturum.** Observandum autem illud, quod Gangrensis synodus Eustathio Sebastienti, antea quoque in Cæsariensi conventu exauctorato, propterea episcopatum ademerit, quod multa præter Ecclesiæ consuetudinem fecerit atque statuerit. Conjugium enim prohibuit, et a carniū cibo abstinendum esse docuit : unde factum, ut multi conjugalem conjunctionem dissolverent. Et qui communionem in ecclesia vitarent, eis in privatis ædibus ut communicarent suasit. Servos, qui Deum colere cum prætextu pietatis constituissent, etiam præter dominorum voluntatem libertate donavit. Et cum ipse singularem sibi et insolitum philosophorum more habitum sumpsit, tum novas quoque sectatoribus suis vestes dedit. Mulieres ne comam haberent, constituit. Stata jejunia aversatus, Dominicis diebus potius jejunandum esse docuit. In conjugum domibus preces fieri prohibuit. **797** Ac si laicus quisquam, conjugem in matrimonio legitimo habens, presbyter ordinatus esset, ejus benedictionem et communionem, perinde atque piaculum abominandum, devitare jussit. Hæc ille, atque alia hisce similia et docuit et egit : quapropter Gangrensis in Paphlagonia synodus eum exauctoratum, cum institutis suis, anathemate quoque jugulavit.

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ'.

Ὡς καὶ Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων καθήρηται· καὶ τίνες τοῖς τῶν καθηρημένων ὁρίνοις ἀντικατέστησαν. Καὶ περὶ τοῦ σοφίσματος Εὐδοξίου τοῦ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τοῦ τηρι- καύτα παρὰ Ἀκακίου διωγμοῦ.

Ἐπὶ δὲ πᾶσι τούτοις τρισκαδέκατον καθεῖλον καὶ τὸν Ἱεροσολύμων Κύριλλον, ἄνδρα ἐπ' ὁρετῇ δια- βόητον, καὶ δεινὸν κατηχήσαι λόγοις τὰ πλήθη· οὗ συγγράμματα, ἃ Κυρίλλιος ἡ Ἐκκλησία ὠνόμασεν. Αἷτα δὲ ἦσαν τῆς καθαιρέσεως πρώτων μὲν ὡς κοινωνήσσειεν Εὐσταθίῳ καὶ Ἐλπιδίῳ, οἱ ἐναντία τῇ ἐν Μελιτινῇ συνόδῳ ἐποσώδασαν, ἧς καὶ αὐτὸς μέρος τὸ κράτιστον ἦν· καὶ ὡς Βασιλείῳ καὶ Γεωργίῳ τῷ Λαοδικεῖας ἐπισκόπῳ κοινωνίας μεταδούς μετὰ τὴν ἐν Παλαιστίνῃ ἐκείνων καθαιρέσιν· ἔτι δὲ καὶ ὡς τὴν τῶν Ἱεροσολύμων ἐπιτραπείαν, ἃτε ἐκ ἐθνικοῦ ἐπιβλῆς ἀποστολικοῦ, περὶ τῶν τῆς ἐνορίας δικαίων πρὸς Ἀκάκιον τὸν Παλαιστίνῳν διεφέρετο. Ἐξ ὧν εἰς τὸ κατ' ἀλλήλων μίσος· ἀναβρά- γιντες, ὡς οὐκ ὀρθῶς περὶ Θεοῦ φρονοῦεν ἀλλήλους διέβαλλον. Ὁ μὲν γὰρ τὰ Ἀρείου πρότερον ἦν δογματίζων· Κύριλλος δὲ τοῖς τῷ ὁμοουσίου στοιχοῦσιν ἐξαρχῇς εἶπετο. Δολερῶς δὲ διὰ ταῦτα καὶ Ἀκάκιος πρὸς αὐτὸν ἔχων, τοὺς περὶ Παλαιστίνῃν ἐπισκόπους ἀθροίσας, οἱ ἐμόφρονες αὐτῷ ἦσαν, φθάνει παύσαις τούτων τοῦ ἱερᾶσθαι, αἰτίαν μάλιστα τήνδε προδεδημένον. Αἰτίαν ἐπίνειν τὴν Παλαιστίνην, τὸ δὲ πλῆθος ἐνδείξ τῶν ἀναγκαίων πρὸς τὸν ἐπίσκοπον ἔδωκεν. Ἐπὶ δὲ κάκεινον, πρὸς τοῖς χρήμασι, καὶ τὰ οἷα ἐπέλιπε, κειμήλια καὶ ἱερὰ ἐπιπλὴ ἀποδό- μινος, ὡς γ' ἐνὴν παρεμυθεῖτο τὴν ἐνδειαν· καὶ τινα λόγος ἀνάθημα σφέτερον ἐπιγυνῶναι τῶν οὐκ ἀτέμ- νων γυναικῶν ἡμριεσμένην. Ἐπεὶ δ' ἐρῶνθη διδοῦς ὅτιν ἐχοι ἔγω, ὡς ἐμπορός τις αὐτὸ οἱ ἀπέδωκε, τῷ δ' αὖ ὁ ἐπίσκοπος· αἰτίαν ταύτην προβαλλόμενον τὸν Ἀκάκιον, καθελείν αὐτόν. Ταύτην αἰτίαν ἐπιθύμην τῆς καθαιρέσεως Κυρίλλου· οὗ προσήκουσαν γὲν μὴν τίως· ἐμοί, ὅτι λιμοῦ καὶ πείνης ἡ πρόφρασις ἦν.

(1) Apud Theodoretum lib. II, cap. 27, scriptum est, vestem istam auro contextam, a laudatissimo imperatore Constantino Magno Macario, episcopo Hierosolymitano, ut ea indutus episcopus sacrosancti baptismi perageret caeremonias, donatum

B

CAPUT XLVI.

Ut etiam Cyrillus Hierosolymitanus episcopus episopatu dejectus sit, et qui in locum abrogatorum successit. De improbo et importano sophismate Eudoxii Constantinopolitani, et de persecutione tum ab Acacio profecta.

Post hos omnes, tredecimum damnarunt Cyril- lum Hierosolymitanum, ingenti virtute et ad po- pulum docendum egregium virum : cujus scripta sunt, quæ Ecclesia Cyrillia nominat. Ut autem damnaretur, causæ illæ fuere : primum quod cum Eustathio et Elpidio communicaverit, qui Meliti- nensi synodo, cujus et ipse potissima pars fuerat, adversati sunt. Et quod itidem Basilium et Geor- gium Laodicensem, posteaquam in Palæstina epi- scoporum ordine moti fuerant, in communionem receperit. Insuper cum Hierosolymorum episcopus creatus apostolicum thronum conscendisset, quod de jurisdictionis ecclesiasticæ finibus et jure me- tropolitano cum Acacio Palæstino disceptavit. Qua ex causa in mutuum adducti odium, alter alterum, quod non recte de Deo sentiret, est criminatus. Acacius enim Arianzæ erat sententiæ, Cyrillus au- tem τὸ ὁμοούσιον, *consubstantialia*, laudantes proba- bat. Eam ob rem male in eum animatus Acacius, episcopis Palæstinis qui secum faciebant congregatis, administratione sacrarum ei interdixit : talem insuper maxime præferens causam. Fames Palæstinam affligebat, et plebs in rerum necessa- riarum inopia ad episcopum respectabat. Et cum illud, post pecunias, etiam frumentum defecisset, donaria templi, et sacra aulæ vendidit, et quoad potuit penuriam populi est solatus. Et quidam vir honestus donarium suum agnovisse dicitur, vestem videlicet (1), qua femina ex scenicis atque thyme- licis quedam amicta erat. Ubi res inquisita est, a mercatore quodam comparatam esse, qui ab epi- scopo eam prius emerit, compertum est. Hujus prætextu rei Acacius Cyrillum episcopatu abire

esse. Eam cum Cyrillus vendidisset, et deinceps a mercatore thymelicus saltator emisset atque induisset, in ipsa saltatione cum exanimatum con- cidi se.

coegit. **798** Talem quidem abdicationis ejus causam fuisse audiui, sed non satis certe tum, ut mihi videtur, convenientem : quoniam fames et penuria venditionis causa fuisse. Quibuscunque autem Acacius factionisque ejus fautores dignitatem abrogaverant, eos etiam omnes Constantinopoli expulerunt. Erant autem in ea factione decem, qui sententias talium abrogationum calculis suis comprobare noluerunt. Eos in loco certo asservari jussere, ut ibi privati agerent, neque rem divinam attingentes, neque eorum quidquam quæ episcopalis muneris sunt agentes, donec abrogationum sententias subscriberent. Et nisi intra menses sex per poenitentiam resipiscerent, et rebus omnibus quæ synodus constituerat assentirentur, ipsis quoque ademptum ecclesias, aliisque commissum iri, qui cum eis consentirent, sicuti fieri solet, minabantur. Hoc ubi constituerunt, consiliumque suum ad exitum perduxerunt, ad episcopos ubique omnes litteras dederunt, ut Ariminensem fidei professionem una cum adjectione sua servarent, eamque subscriptionibus suis confirmarent. Aliter si facerent, solum exsilii causa verterent. Ad quæ imperatoris quoque, cœpta eorum comprobans, accessit sanctio. Certiorem quoque de his Patrophilum Scythopolitam fecere, qui se statim Selucia ad suam contulerat Ecclesiam. Et paulo post, Eudoxius cum sectatoribus suis, alios alii in sedibus episcopalibus substituit. Ipse quidem Eudoxius primus Macedonio surrogatus est : Basilio autem Ancyrano Athanasius. Porro Eleusio successit Eunomius, qui etiam hæresis nominis sui princeps exstitit. Et pro Eustathio Sebastianæ, divus Meletius Ecclesiæ præfectus. Macedonius Constantinopolitano episcopatu privatus, e regione urbi Orientem versus, in loco cui nomen Claustra, diutius degens, ibi adversus Spiritum sanctum blasphemiam ore minime clauso evomit, et male vitam finivit. Porro Acacius et sectatores ejus Eudoxium in possessionem vacuum Ecclesiæ Constantinopolitanæ deduxerunt, longe ab eis quæ paulo ante judicaverant diversa statuantes. Qui enim non ita pridem Dracontio episcopatum, quod ex Galatia Pergamum transisset, ademerant, non animadverterunt, sed, dum Eudoxium non in unam, sed jam in alteram Ecclesiam transferrent, contraria sibi ipsis decernere et facere. **799** Porro cum is ecclesiam recepit, tum et magna ecclesia quæ Σοφία, hoc est, Sapientia dicitur, Encarnia celebravit, quindecimo Februarii mensis die. Hic ille in throno suo considens, primum divulgatam illam in ecclesia edidit vocem : Pater, inquit, ἀσεβής, hoc est, si simpliciter accipiat, impius : aliter, non colens. Filius autem εὐσεβής, hoc est, vere pius, et recte colens. Et tumultu ad talia verba, sicuti par erat, a populo et seditione mota, ne turbam cicerent, hortatus est. Pater enim, inquit, neminem colit, et sic ἀσεβής est : Filius vero εὐσεβής, merito enim et recte Patrem colit. His dictis tumultus

πάντας δὲ τούτους ὅσους καθέλιον, καὶ τῆς Κωνσταντίνου ἀπώσαντο οἱ περὶ Ἀκάκιον. Ἦσαν δ' ἐκ τοῦ μέρους αὐτῶν δέκα τὸν ἀριθμὸν, οἱ ταῖς τοιαύταις καθαιρέσεσιν ἥκιστα ἤρουντο ἐπιψηφίζεσθαι· οὐδ' καὶ ἐκέλευον ἐν τῷ ἀσφαλεῖ τηρεῖν, καὶ διάγειν ἐν αὐτοῖς, μὴτε λειτουργίας ἀπεσεσθαι, μὴτε ἐκκλησίαις τι προσῆκον ἐπισκόποις δοῖν, ἀχρις ἂν ταῖς καθαιρέσεσιν ὑπογράψωσιν. Εἰ δ' ἐντὸς μηνῶν εἰ μὴ χρήσωνται· μεταμείψω, καὶ μὴ πᾶσιν ἔλονται τοῖς τῇ συνόδῳ δεδογμένοις στοιχεῖν, καὶ αὐτοὺς ἀφαιρεῖσθαι τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἀντικαθίστην ἐτέρους αὐταῖς κοινῇ συνιόντας, ὥσπερ εἰωθε γίνεσθαι. Ὡς δὲ τοιαῦτ' ἐβουλεύσαντο, καὶ πέρας εἶχε τὸ βούλημα, τοῖς ἀπανταχοῦ ἔγγραφον ἐπισκόποις, τὴν ἐν Ἀριμίνῃ πλῆσιν φυλάττειν μετὰ τῆς προσθήκης, καὶ ὑπογραφᾶς κυροῦν· τοὺς δ' ἄλλως ἔχοντας γνώμης ὑπεροβίους ἀγεσθαι. Τοῦτο δὲ καὶ θέσπισμα βασιλεὺς ἐκύρου. Γνώριμα δὲ ταῦτα καθίστων καὶ Πατροφίλῳ τῷ Σκυθοπόλει· οὗτος γὰρ εὐθὺς ἀπὸ Σελευκείας εἰς τὴν οἰκίαν Ἐκκλησίαν ἀφώρμησεν. Ἐπειτα δὲ οὐ πολλῷ ὕστερον οἱ ἀμφὶ τὸν Εὐδόξιον, ἄλλους ἄλλοις ἀντικαθίστων τοῖς θρόνοις. Αὐτὸς μὲν γὰρ Εὐδόξιος πρῶτος Μακεδονίῳ ἀντικαθίστατο· Βασίλειῳ δὲ τῷ Ἀγκυρανῷ Ἀθανάσιος· τὸν δὲ Ἐλεῦσιον Εὐνόμιος διεδέχετο· ὃς δῆτα καὶ ἀρχηγὸς κατῆστη τῆς ἐκωνόμου αἵρέσεως. Ἀντὶ δὲ Εὐσταθίου τοῦ Σεβαστείας ὁ θεῖος Μελέτιος τὴν ἐπισκοπὴν ἐκλήροῦτο. Ὁ δὲ Μακεδόνιος τὴν τῆς Κωνσταντίνου Ἐκκλησίαν ἀφαιρεθεὶς, ἀντιπέραν τῆς πόλεως πρὸς Ἐω εἰς τι χωρίον ᾧ Πύλας ὀνομα, ἐπὶ πολὺ διατρίβων, κάκεισε τὴν κατὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος βλασφημίαν ἀπύλῳ στόματι ἐξεραυζάμενος, κακῶς τὸ βιοῦν ἐξέμετρεῖ. Οἱ δὲ περὶ Ἀκάκιον τὸν Εὐδόξιον τῇ τοῦ Βύζαντος ἐνεθρόνιζον, ἐναντία τοῖς μικρῷ πρόσθεν κεκριμένοις νομοθετοῦντες. Οἱ γὰρ πρὸ βραχέος Δρακόντιον τοῦ ἱερᾶσθαι παυσάμενοι, ὅτι ἀπὸ Γαλατίας τὴν Πέργαμον μετηλλάξαιτο, οὐ συνέσαν τὸν Εὐδόξιον οὐ μίαν πόλιν, ἀλλ' ἤδη καὶ εἰς δευτέραν κακῶς ἐπιβαίνοντα, ὡς ἐναντία αὐτοῖς διεκράτουντο. Τοῦτου δὲ τὴν ἐκκλησίαν ἀναβαίνοντος, τηλικαῦτα καὶ ἡ μεγάλη ἐκκλησία, ἡ Σοφία ὠνόμασται, τὰ ἐγκαίνια ἔσχε τῇ πεντεκαίδεκάτῃ τοῦ Φεβρουαρίου μηνός· ὃς καθεσθεὶς ἐπὶ τὸν θρόνον, πρῶτον τὴν πολυθρόνητον ἀφῆκε φωνὴν, ἐπ' ἐκκλησίας εἰπὼν· Ὁ Πατὴρ ἀσεβής, ὁ δὲ Υἱὸς εὐσεβής. Θορύβου δ' ὥς εἰκός· ἐπὶ τούτῳ καὶ στάσεως τῷ πλήθει γεγεννημένης, μηδὲν ταράττεσθαι παρηγγύα· ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ οὐδένα σέβει· ὁ δὲ Υἱὸς εὐσεβής· σέβει γὰρ, καλῶς ποιῶν, τὸν Πατέρα. Ταῦτ' εἰπόντος, ὁ μὲν θόρυβος κατεστάλλετο· γέλωτος δ' ἐπεχώρει πολὺς· καὶ εἰς δεῦρο ἐν γέλωτι τὸ εἰρημένον διατελεῖ. Περὶ τοιαῦτα δὲ οἱ δυσσεβεῖς ἀσχολοῦμενοι καὶ κατασοφίζόμενοι, εἰς ἀτόπους δόξας τὴν Ἐκκλησίαν διέσπασαν, ὡς καὶ νῦν αὐτοὺς τε καὶ Ἀκόκιος, καὶ ἀσχολίας ὑπέρτερον ἐποιοῦντο, λήθῃ δοῦσαι τὰ ἐν Νικαίᾳ γεγεννημένα· καὶ τὴν ἐν Ἀριμίνῃ μετὰ τῆς προσθήκης ἀπανταχοῦ διεπέμποντο· καὶ τοὺς μὴ βουλομένους, ὡς εἴρηται, οἰδίῳ φυγῇ ζημιοῦν· ὃ δὲ δόξαν τὴν παράλογον ἀπώνω· διανύσαι σπουδῇ, ἀρχὴν

εἰρων συμφορῶν ἦν· ἡ γὰρ οὐ μόνον ἡ ἐκκλησία, ἀλλὰ καὶ πό· ει, τάρχον οὐ μικρὸν ἐνε-
ποιεῖ. Διωγμὸς δ' οὐδὲν ἐλλείπων τῶν πάλαι τοῖς
Ἑλληνισταῖς γεγεννημένων, τὴν Ῥωμαίων ἡγεμο-
νίαν διέτρεχεν. Εἰ γὰρ καὶ ταῖς περὶ σῶμα τιμω-
ρίαις τὸ ἦντο εἶχε, ἀλλ' ἡ αἰσχύνῃ μελίζονα τοῦτον
ἐποίησε καὶ χαλεπώτερον τοῖς ὡς χρὴ τὸ δέον διαγι-
νῶσκουσιν. Ὁ τε γὰρ διώκων καὶ ὁ διωκόμενος τῆς
αὐτῆς θρησκείας ἦσαν καὶ Ἑκκλησίας· Τόσον δ' ἦν
τῷ αἰσχυρῷ τὸ δεινὸν ὑπερφύρον, ὅσον πρὸς τοὺς
ὁμοφύλους τὰ πολέμων δρᾶν· καὶ περὶ ἀλλοφύλους
εἶναι γε τοιοῦτους, ὁ τῆς ἱερωσύνης ἀπείργε θε-
σμός. Τό γε μὴν καὶ τὸν ἐπαινούμενον κατ' ὄλγον
ἐπίδοσιν εἶχε, καὶ πρὸς νεωτερισμὸν ἡρεθίζετο·
καὶ εἰς αὐθάδειαν ἔρπον, τῶν ἀρχαίων καὶ πατρι-
κῶν νόμων ὑπερεφρόνει· καὶ νόμους ἰδίᾳ ἐτίθει.
Καὶ τὰ αὐτὰ περὶ Θεοῦ δοξάζειν τοῖς ἀρχαιότεροις
οἶδαμύ· ἦθελεν· ἀλλ' αἰετὶ ξένα τινὰ περιενόει δό-
γματα, καὶ οὐ καθεκτικῶς εἶχε, καὶ τὰ ἐπὶ καινότεροις
αἰετὶ ἐφευρίσκων, οἷα δὴ καὶ τότε συνέβαινε.

qui persequerentur, et qui persecutionem exciperent, ejusdem erant Ecclesiæ et religionis. Tanto
vero id malum propter fœditatem majus fuit, quanto turpius civibus quam aliis infertur bellum :
cum quidem id etiam erga externos facere episcopalis functionis prohiberent sanctiones. Et novitas
quidem laudata paulatim incrementa sua capiebat, atque ad mutationem insolitam spectabat : eoque
denum præfractæ temeritatis pervenit, ut homines veteres et patrias leges contemneret, et novas
sibi pro se quisque conderet. Atque equidem eadem de Deo cum antiquioribus illis sentire nolebat,
sed nova identidem quædam dogmata comminisceretur, neque se ab aliis super alias novis rebus
inveniendis continere poterat. Talis tum fuit rerum status

ΚΕΦΑΛΑ. ΜΖ'.

Περὶ τῆς Μακεδονίου αἰρέσεως καὶ Μαραθωνίου
τοῦ Νικομηδείας, καὶ Εὐσταθίου τοῦ Σεβασ-
τείας· οἱ πρῶτος κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος
βλασφημίᾳ ἤρξαντο, καὶ Πνευματομάχοι ὠνο-
μάσθησαν.

Μακεδόνιος γὰρ σύμφρων ὢν πρότερον Εὐδοξίῳ
καὶ Ἀκακίῳ, ὁμοῦς τὴν ἐκκλησίαν ἀπαίρει, εὐ-
κρίτως παρακλησάτω· ἐκείνοις δοξάζειν ἤρξετο· ἀλλὰ
τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ πρότερον καὶ ἐν Σελευκείᾳ ὕστε-
ρον βεβαιωθείσαν πίστιν, ἣν καὶ ὁμοιοῦσιον ἐκεί-
νος ὠνόμαζε, κρατύνειν ἤρξετο, ἣν αὐτὸν λόγος εὐ-
ρεῖν, μᾶλλον δὲ Μαραθώνιον, ὃν Νικομηδείας πόλιν
ἐπίσκοπον. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ θεο-
λογίᾳ ἐν τῇ Τριᾷδος λέγειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
ἀπὸρνεῖτο. Τὸν μὲν γὰρ Ὑῖον Θεὸν τέλειον εἶναι,
καὶ κατ' οὐσίαν ὁμοιον· ἔλεγε τῷ Πατρὶ· τὸ δὲ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἁμοιον καθίστα τῶν τοιοῦτων
γεγῶν. Διότι οὐ γὰρ αὐτὸ εἶναι καὶ ὑπουργὸν
εἰσφέρειτο, καὶ βραχὺ τι τῶν ἀγγελικῶν διαφέρει
ταγμάτων. Ἐκοινώνουν δὲ τῆς δόξης αὐτῷ Ἐλε-
ύσιος ὁ Κυζικίου, Σωφρόνιος τε ὁ Παφλαγῶν, καὶ
ὁ Σεβαστείας Εὐστάθιος· ὁ δὲ ὤθεν εὐγνωμονέστε-
ρος· ὢν οὐτε Θεὸν οὐτε χτισμα λέγειν ἤρξετο τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι σὺν αὐτοῖς
ἦσαν, καὶ σχεδὸν ὅσοι μετ' αὐτῶν καθηρέθησαν
παρὰ τῶν ὑπεναντίων. Ἡκιστα δ' ἐλαχίστην καὶ
μοῖραν ἐπήγοντο τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει λαοῦ,

(1) Eustathii Sebastiensis verbum : Ego, inquit,
neque Deum Spiritum sanctum nominare censuerim,

sopitus est, et magnus subsecutus risus. Atque
hodie quoque dictum id ridiculum habetur. Tali-
bus impli illi rebus occupati, et cavillationibus
ejusmodi usi, Ecclesiam ad absurdas opiniones
distraxerunt. Omnique prorsus cura et studio et
ipse Eudoxius et Acacius summopere in hoc incu-
buere, ut in oblivionem Nicæna decreta adduce-
rent. Proinde Ariminensem formulam cum appen-
dice sua ad loca omnia miserunt : et qui eam non
reciperent, sicut dictum est, exsilio eos perpetuo
multarunt. Quod sane cum facile rem præter ratio-
nem suscipiam perfecturum esse videretur, alia-
rum calamitatum initium præbuit : et non modo
ecclesiis, sed et urbibus omnibus magnum concivit
motum. Persecutio namque, quæ nulla in re Græ-
corum tyrannidi et crudelitati cederet, Romanum
pervasit imperium. Quamvis enim, quantum ad
corporum supplicia pertinet, minor fuerit : pro-
brum tamen ipsum, majorem graviolemque eam
apud eos qui rem recte putarunt, fecit. Nam et

qui persequerentur, et qui persecutionem exciperent, ejusdem erant Ecclesiæ et religionis. Tanto
vero id malum propter fœditatem majus fuit, quanto turpius civibus quam aliis infertur bellum :
cum quidem id etiam erga externos facere episcopalis functionis prohiberent sanctiones. Et novitas
quidem laudata paulatim incrementa sua capiebat, atque ad mutationem insolitam spectabat : eoque
denum præfractæ temeritatis pervenit, ut homines veteres et patrias leges contemneret, et novas
sibi pro se quisque conderet. Atque equidem eadem de Deo cum antiquioribus illis sentire nolebat,
sed nova identidem quædam dogmata comminisceretur, neque se ab aliis super alias novis rebus
inveniendis continere poterat. Talis tum fuit rerum status

800 CAPUT XLVII.

De hæresi Macedonii, et Marathonii Nicomediæ, et
Eustathii Sebastie episcoporum, qui primi contra
Spiritum sanctum blasphema proferre verba cœ-
perunt, et propterea Pneumatomachi appellati
sunt.

Macedonius namque, etiamsi ante idem cum
Eudoxio et Acacio sensisset, nihilominus tamen
ex ecclesia sua deturbatus, non eandem porro
quam illi sequebatur opinionem : sed fidei profes-
sionem Antiochiæ primum, postea etiam Seleuciæ
confirmatam, quam ipse seu potius Marathonium,
quem Nicomediæ episcopum fecerat, ut quidam
putant, ὁμοιοῦσιον, hoc est similem substantia,
appellabat, obtinere debere censuit. Verum non id
modo egit, sed etiam in theologia seu divinitatis
ratione exponenda, Spiritum sanctum personam
unam Trinitatis dicendam esse negavit. Ac Filium
quidem Deum perfectum, et substantia Patri simi-
lem esse dixit : Spiritum sanctum autem exper-
tem honoris et dignitatis ejusmodi statuebat, famu-
lum eum et administrum, angelicisque ordinibus
paulo præstantiorem esse docens. Et in eadem
cum eo sententia erant Eleusius Cyzicenus, et
Sophronius Paphlago, et Eustathius Sebastien-
sis (1) : qui tamen aliis æquior, neque Deum neque
creaturam Spiritum sanctum dicere maluit. Suffra-
gabantur eis et alii multi, et fere omnes quibus

neque creaturam vocare ausus fuerim. (Socrat.
lib. ii, cap. 45.)

a parte adversa dignitas abrogata fuerat. Nec minimam secum partem populi in urbe Constantinopolitana, atque in Bithynia, Thracia, Hellesponto, et aliis vicinis in circuitu populis trahebant. Vita namque et moribus (quos potissimum multitudo spectare solet) probatis erant. In publicum cum gravitate quadam veneranda prodibant. Instituta eorum non multum a monasticis aberant. Et sermo, affectata quadam sanctimonia mistus, vim ad persuadendum satis accommodatam praeferbat. Qualis sane et Marathonius fuit : qui cum publicis rationalis fuisset, militum qui sub praefectis stipendia faciebant, loculis probe refertis, postquam eum quaestum posthabuit, egenorum publicis domibus curator praefuit, et aegrotis inserviit. Deinde asceticam sive monasticam quoque vitam, Eustathio Sebastienti auctore, secutus est. Insigne is etiam monasterium Constantinopoli construxit, quod ad longum duravit tempus. **801** Tam studiosus vero Macedonii haeresis fuit, ut pecunia sua expensa, propagandam eam curaverit, Marathonianosque populares ejus appellandos esse illis persuaserit. Et unus ipse, ne prorsus secta ea Constantinopoli interiret, obstitisse visus est. Macedoniani namque, ex quo tempore episcopatu Macedonius est dejectus, neque Ecclesiam, neque episcopum pastorem, eis quos exauctoratos paulo ante nominavimus excerpitis, donec Arcadius ad imperium pervenit, habuere. Siquidem Ariani, omnes qui alterius essent quam suae sectae, ecclesiis exactos, plurimis etiam aliis malis affligere. Caeterum isti non tantum Macedoniani et Marathoniani, verum etiam Πνευματομάχοι, hoc est, oppugnatores Spiritus, sunt nominati. Ac qui eo tempore episcopi sedibus suis sint ejecti, operosum esset omnes recensere : ut autem breviter dicam, nulla fere fuit in Romano imperio gens, quae calamitatem eam experta non sit.

CAPUT XLVIII.

Ut Eudoxio Constantinopolim traducto, Meletius ex Sebastia Antiochiam sit translatus : et ut eo ejecto, Euzoius sibi ibi obtinuerit.

Cum Eudoxius ad Constantinopolitani episcopatus opes respiceret, et jam possessionem ejus obtineret, non parva per ambitionem de Antiochena sede orta est contentio. Quod namque, ut ita dicam, unusquisque episcopatum eum ad se pertinere putaret, seditiones in clero simul et populo, ut fieri solet, sunt motae. Et cujusque opinionis sectatores, in ea episcopatus consequendi expectatione, ex popularibus suis quemdam deligi studuerunt. Ingens namque adhuc in multitudine de dogmate erat dissidium ; unde in psalmodiis quoque non concordabant : sed unusquisque pro ea quam obtinebat opinione, carmina conformabat. Et cum talis esset Antiochiae status, Eudoxio sectatoribusque ejus placitum est, in eam urbem transferre eum, qui dicendo atque persuadendo egregius, simulque vitae consuetudine laudatus maxime, ejusdemque antea cum eis sententiae suffragator fuisset, Meletium. Magnam enim conce-

A καὶ τῶν ἐν Βιθυνίᾳ καὶ Θράκῃ καὶ Ἑλλησπόντῳ καὶ τῶν περικύκλῳ ἐθνῶν· καὶ γὰρ πῶς τὰ περὶ τὴν βίον, ᾧ μάλιστα προσέχειν εἰώθεν ὁ πολὺς ἔμμελος, ἐπιμελῶς εἶχον. Ἡ γὰρ πρόδοδος σεμνὴ τις ἦν αὐτοῖς· καὶ ἡ ἄλλη ἀγωγὴ οὐ πολλῶν ἀπέδει μοναχικὴ εἶναι. Ὁ δὲ λόγος κομψότῃ κεκραμένος, ἥθος ἱκανὸν πείθειν προϋβάλλετο· ὅποῖος δὲ τὰ καὶ Μαρθωνίους ἦν· ὅς ἀπὸ δημοσίων ψηφιστῆ· τελῶν, τῶν ὑπὲρ τοῦς ὑπάρχοντες στρατιωτῶν ἀδρὴν περιεθροίστα· βαλάντιον, ἐπαίδῃ τῆς ἐργασίας ἐκείνης ἐπαύετο, πτωχείῳ ἐπιμελητῆς ἦν, καὶ νισσομένῳ ἐπιτήδευσεν. Ἐπειτα τὸν ἀσκητικὸν βίον ὑπέβλεν, ὑπὸ Εὐσταθίῳ τῷ Σεβασταίᾳ καθηγούμενος. Οὐκ ἀγεννὲς δὲ μοναστήριον ἐν τῇ Κωνσταντίνου συνίστησιν, ὃ καὶ μέχρι πόρρω διήρκεσεν. Ἐς τοσούτα B δὲ σπουδαῖος ὤφθη τῇ Μακεδονίᾳ αἰρέσει, ὡς καὶ χρημασιν ἰδίῳς ἐπιδοῦναι περισκεύασαι, καὶ Μαρθωνιανούς πείσαι τοὺς ἐκείνου καλεῖσθαι. Μόνος γὰρ οὗτος εἰς τὸ μὴ παντάπασιν ἐκλιπεῖν τὴν τοιαύτην αἵρεσιν ἐν τῇ Κωνσταντίνου φαίνεται καταστάς αἰτίας. Οὐδὲ γὰρ εἶχον ὁ Μακεδόνιος ἡ ἐκκλησίαν ἢ ἐπίσκοπον ἀπ' οὗ τῆς ἐκκλησίας ἐξίστη, ἀλλ' ὅτι καὶ Ἀρχάδιος περὶ ἑλθεν εἰς τὴν ἀρχήν. Οἱ γὰρ εἰς Ἀρείου τοῦς ἄλλως ἢ ὡς ἐκείνου δοξάζοντες· καὶ τῶν ἐκκλησιῶν ἡλαυνον, καὶ ἄλλως πλείστοις δεινοῖς περιέβαλλον· οἱ οὐ μόνον Μακεδονιανοὶ καὶ Μαρθωνιανοὶ, ἀλλὰ καὶ Πνευματομάχοι κατωνομάζοντο. Ὅσοι μὲν οὖν τηνικαδὲ ἱερωσύνην προσήκοντες ἐξηλάθησαν τῶν οικείων, ἐργῶδες νυνὶ διαμνημονεύειν. Σχεδὸν γὰρ φάναι, οὐδὲν ἔθνος τῆς Ὀρωμαίᾳ γῆς τῆς τότε συμφορᾶς ἀπείρατον ἔμεινεν.

C

ΚΕΦΑΛ. ΜΗ'.

Ὁς Εὐδοξίον εἰς τὴν Κωνσταντίνου μετατεθέντος, Μελέτιος ἐκ Σεβαστείας εἰς Ἀντιόχειαν μετατέθη· καὶ ὡς ἐκείθεν ἐλαθέντος, Εὐζώιος κατέσχε τὸν θρόνον.

Τοῦ δ' Εὐδοξίου πρὸς τὸν τῆς Κωνσταντίνου ὀνιδόντος πλοῦτον, καὶ τοῦ θρόνου τὰς ἡνίας κρατίσαντος, οὐκ ὀλίγοις περισπούδαστος ὁ τῆς Ἀντιόχου θρόνος ἐγένετο. Ἐκάστου γὰρ, ὡς εἰπεῖν, προσέκειν ἑαυτῷ τὴν ἐπισκοπὴν οἰομένου, στάσεις ἕκ τε τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ οἷα εἰκὸς ἐκινούντο. Ἐκάστη γὰρ δόξα τὸν ἴδιον ἐπὶ προσηκούσῃ τοιαύτῃ τῆς ἱερᾶς ἐκουσίας ἐπιλαβέσθαι ἤρουντο. Πολλὴν γὰρ ἔτι περὶ τὸ δόγμα εἶχον διαφορὰν τὰ πλήθη. Ἐνθεν οὐδὲ συνωδὲ περὶ τὰς ψαλμωδίας ἀλλήλοις ἐφρόνου· ἕκαστοι δὲ ὥσπερ εἶχον δόξης, μετερρύθμιζον τὴν ψαλλόμενον. Οὕτω δ' ἐχοῦστος τῆς Ἀντιόχειας, δεῖν εἶδῃ καὶ τοῖς περὶ τὸν Εὐδοξίον ἐκ τῆς Σεβαστείας εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ὅτε λέγειν καὶ πείθειν δεῖν, βίῳ δὲ καὶ πολιτείᾳ μάλιστα κράτιστον, καὶ ὁμόδοξον αὐτοῖς καθεστῶτα τὸ πρότερον, μεταβεῖναι Μελέτιον. Ἐν ἐλπίσι γὰρ ἦσαν οὐχὶ μικραῖς τοῖς τοῦ ἀνδρὸς πολλοῖς προτερήμασι μὴ μόνον Ἀντιοχείᾳ ὀφείλει, ἀλλὰ καὶ τὰς περικύκλῳ πόλεις· μάλιστα δὲ οὗτοι

ἀπὸ τοῦ θεοῦ Εὐσταθίου Εὐσταθιανοὶ ὀνομαζόντο, ὁ δὲ ἀπαράτρωτον τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ἐφύλαττον, ἰδίᾳ τὰς συνάξεις ποιούμενοι. Ἐλαθον δὲ παραπολὺ τῆς ἐλπίδος ψευσθέντες. Καὶ γὰρ τὴν Ἀντιόχειαν καταλαβόντι, πολλοὶ μὲν τῶν τὰ Ἀρείου φρονούντων προσῆλθον, πολλοὶ δὲ καὶ ἀπὸ θατέρου μέρους, οἱ Παυλίνῳ εἶποντο· οἱ μὲν κατὰ κλέος τοῦ ἀνδρός· πολὺς γὰρ ἦν ὁ περὶ τοῦτου θρόλλος· καὶ πρὶν ἐπιστῆ· ἄλλοι δὲ καὶ κατὰ θέαν ἴσως· τοῖς δὲ σπουδῇ ἦν μαθεῖν, τίσι καὶ οὗτος προσκίσσεται· καὶ γὰρ πολλή τις διέβρεϊ φήμη, περὶ πολλοῦ καὶ αὐτὸν ποιεῖσθαι τὰ ἐν Νικαίᾳ ὁδῶντα, καθὰ δὴ καὶ τὸ τέλος· εἶδε. Καὶ πρῶτον μὲν περὶ δόγματος διαλέγεσθαι ἐν δευτέρῳ ἐτίθει· τὴν δὲ ἡθικὴν διδασκαλίαν δημοσίᾳ μετεχειρίζετο. Προῦν δὲ, καὶ τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ἐπῆγετο, καὶ τὸ ὁμοούσιον ἀνεκέρυττε. Λέγεται δὲ τὸν τηνικᾶδε τοῦ κλήρου ἀρχιεπίσκοπον, διδάσκοντι προσκίοντα, ἐπιβαλεῖν αὐτῷ κοίλῃ τῇ χειρὶ καὶ ἐπιθεῖναι τὸ στόμα, τὸν δὲ τῇ χειρὶ μάλλον ἢ τῇ φωνῇ τὴν τῆς πίστεως γνῶμην σημαίνειν· καὶ τοὺς τρεῖς δακτύλους εἰς τὸ προφανὲς ἐκτείνοντα, εἰς ταυτὸν αὐθις συνίζανειν συνάγοντα, τὸν ἕνα μόνον ἔχειρειν ὀρθιον. Δι' ὧν εἰκονίζεν ἅπασιν, ἃ δὴ φρονῶν λέγειν ἐπέχετο. Ἐπεὶ δ' ὁ διάκονος ἄφ' ἑς τὸ στόμα τὴν χεῖρα συνείχεν, ἐκείνος ἐλευθερίας τὴν γλῶσσαν, κομψοτέρᾳ μᾶλα φωνῇ ἣν εἶχε περὶ Θεοῦ ὁδῶν σαφῶς ἐπαβρόχαιζετο· πᾶσι τε τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ἐτράνου, καὶ τοὺς ἄλλως φρονούντας πολὺ τοῦ εὐθέως διαμαρτάνειν ἐπεμαρτύρετο διαβρόχον. Ἐπεὶ δὲ λέγων ἢ τῇ χειρὶ δεικνύς τὸ βούλημα τῆς ψυχῆς οὐκ ἐπαύετο παρίσταν, ἀμοιβὰς, ὡς γ' εἰδίδου, ὃ τε διάκονος κάκεινος, οἱ αὖτε πατριῶν ἀγωνιζόμενοι, ἐπιπολὺ φιλονεικοῦντες ἦσαν, οἱ Εὐσταθίῳ ἐπόμενοι σχιρτῶντες μέγα ἀνέκραγον, ἰθύνῃς ἔμπλεως καθεστῶτες, οἱ δ' ἐξ Ἀρείου πλήρεις αἰσχύνης ὑπέστρεφον. Ἐπὶ δὲ τούτῳ χαλεπήναντες οἱ περὶ Εὐδόξου, τῆς ἐκκλησίας ἀπήλασαν τὸν Μελέτιον· ἐπειτα μετεκαλοῦντο, οἱ αὖτε ὁμόφρονες λογισμένοι, διορθώσασθαι τὰ προειρημένα. Καὶ γὰρ ἐκ τῆς Ἀρειανῆς ψήφου τὴν χειροτονίαν εἶχεν ἐν Σεβαστείᾳ. Ἐκ ταύτης δὲ πάλιν δι' ἐκείνων εἰς τὴν τῆς Συρίας Βεβρότιαν μετενήχθη· καὶ ἐν τῇ κατὰ Σελεύκειαν συνόδῳ τῇ πίστει τῶν περὶ Ἀκάκιον ὑπέγραψε. Καὶ ἐν τῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως συνόδῳ παρῆν, συμπράττων ἐκείνοις τὰ φίλα καὶ συμφητιζόμενος. Καὶ παρ' αὐτῶν τὸ τρίτον αὐθις, εἰς τὸν τῆς Ἀντιοχείας θρόνον μετέβαινε. Μεταστῆλόντο τοίνυν αὐτόν. Ὡς δὲ τῆς ὀρθῆς ὁδῆς μεταστῆσθαι ἤκιστα ἤθελε, πυθόμενος βασιλεὺς, φυγὴν αὐτοῦ κατεδίχαζεν· Εὐζώνον δὲ ὡς Ἀρείῳ συνῆν, καὶ σὺν ἐκείνῳ πρότερον καθυρεῖτο, τὸν θρόνον ἐπέστρεπεν· οἷ γε μὴν Μελετίῳ ἐπόμενοι, καὶ δι' ἐπαίνου τὰ ἐκεῖνου ποιούμενοι, διατεμόντες σφᾶς τῶν Ἀρειανῶν, ἰδίᾳ ἐκκλησίαν εἶχον. Οἱ γὰρ περὶ Παυλίνον ἐξ ἀρχῆς τῷ ὁμοουσίῳ στοιχούντες, οἱ Εὐσταθιανὶ ἐκαλοῦντο, Μελέτιόν τε καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἐξετρέποντο, μηδὲ μὴς ἐθέλοντες κοινωνεῖν, ὅτι ἐκ τῆς ἐκείνων ψήφου Μελέτιος τὴν χειροθεσίαν εἶχε, καὶ οἱ ἐκείνῳ ἐπόμενοι τῷ ἐξ ἐκείνων ἦσαν τελε-

perant spem, fore ut multis ejus viri primariis dotibus non solum Antiochenos in sententiam suam pertraherent, sed etiam vicinas circumcirca urbes, **802** et eos maxime qui a divo Eustathio Eustathiani vocabantur, et fidem Nicænam integram servabant, suas ipsi sibi synaxes et conventus seorsim agentes. Atenim magnopere opinione sua sunt falsi. Et ad Meletium, ubi Antiochiam pervenit, permulti Ariani, permulti etiam alterius partis, quæ Paulinum secuta fuerat, accessere : et alii quidem propter tanti viri gloriam (celebris enim adventum ejus præcesserat fama), alii autem videndi ejus gratia ; quibus quoque studio fuit, ad quam partem inclinaturus esset, resciscere : vulgatum quippe rumoribus erat, plurimi eum Nicæna decreta facere, sicuti etiam exitus comprobavit. Ac primum ille quidem ut de dogmate verba faceret, secundo loco habuit, doctrinam autem morum publice coluit. Deinde vero progressus, Nicænam etiam fidem intulit, et τὸ ὁμοούσιον, *consubstantiale*, prædicavit. Fertur sane quidem, clericum archidiaconum ad illum, cum doceret, accessisse, eamque ei manum injecisse, atque os obtruxisse ; illum autem manu magis quam voce fidei sententiam indicasse, tres aperte digitos extendentem, eisque rursum leniter contractis, unum tantum directe erigentem. Qua ille re omnibus per imaginem quamdam exhibuit, quæ sentiens dicere non potuit. Ubi vero diaconus, ore relicto, manum ejus compressit : tum illum ore libero et voce gravi diserte sententiam de Deo suam promulgasse, et omnibus Nicænam fidem commendasse, aperte, qui aliter sentirent, eos a recta opinione aberrare testatum. Cum autem non cessaret vel verba faciens, vel manu gesticulans, animi sui sententiam vicissim, ut se res dabat, adversus archidiaconi inhibitionem atque contentionem astruere, et concertatio ea inter episcopos, perinde atque pancratio, hoc est, omni certaminum genere et viribus opibusque omnibus decertantes, diutius duraret, Eustathianos lætitia plenos exsultasse et vociferatos esse, Arianos vero pudore atque ignominia affectos cecisse. Et eam ob causam Eudoxium cum suis indignandum, ab Ecclesia Meletium proscriptis : eundemque deinde ut sententiae suæ suffragaturum (ita enim existimabat), et priora dicta correcturum, restituisse. Nam Meletius Ariatorum suffragiis Sebastiae episcopus creatus, **803** atque inde rursum per eosdem Berrihæam Syriæ translatus fuerat, et Seleuciæ in concilio Acacii fidei formulæ subscripserat. In Constantinopolitana præterea synodo affuerat, et cum illis quæ eis placita erant, egerat et sanxerat, atque ab eisdem ad Antiochenam selem evectus fuerat. Sed illi, ut diximus, eum restituere. Ut autem a recta sententia deduci minime potuit, imperator ea re intellecta, exsilio eum multavit : et Enzoio Ario famulari, cum quo etiam antea abdicatus fuerat, Ecclesiam Antiochenam commisit. Porro qui Mele-

tium consecrati, doctrinam ejus laudabant, ab Arianis sejuncti, suas ipsi sibi ecclesias et conventus agebant. Paulini siquidem sectatores, et τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, assertores, qui Eustathiani vocabantur, Meletium ejusque studiosos aversati sunt, neque communionem sibi cum eis esse voluerunt : propterea quod Meletius Ariarum electione episcopos ordinatus, sectatoresque ejus eorumdem baptismo initiati essent. Atque sane quamvis sententiis essent conjuncti, tamen propter solam ordinationis causam a seipsis sunt disjuncti. Ita factum, ut in Ecclesia Antiochena dissidium, duabus quæ idem sentirent partibus, intercederet. Eodem tempore Constantius Persas res novas moliri cognovit, et se Antiochiam consultit.

CAPUT XLIX.

Ut Acacius Antiochiæ etiam verbum simile ex Ariminensium fide eximere contenderit : et ut idem, cum præstare id non posset, conquieverit : et de Georgio Alexandrino, ut is Alexandrinis gravis molestusque fuerit.

Acacius et suffragatores ejus quiescere rursum non potuerunt : et cum eos rerum suarum pœniteret, priora decreta sua mutare sunt aggressi. Quamobrem cum paucis Antiochiam venire, atque ibi Euazio ecclesias gubernante, et imperatore præsentē, in fidei formula primum Arimini, deinde Constantinopoli edita, τοῦ ὁμοίου, hoc est similis, nomen delere atque abolere constituerunt. Jam enim non occulte, sed propalam, citra pudorem, per omnia, substantia simul et voluntate dissimilem Patri Filium, et ex non existentibus genitum esse docebant et prædicabant : sicuti et Arius a principio opinatus est. Illis autem maxime suffragabantur, quicunque Aetii sententiam comprobarunt : qui primus post Arium ejuscemodî nomina in publicum produxit, 804 et libere cum magna confidentia promulgavit. Unde ipse quidem θεός, hoc est contemptor deum, sectatores autem ejus ἀνόμοιοι, hoc est dissimiles et non-existentiales, Antiochiæ ab homousianis seu consubstantialis professoribus cognominati sunt. Qui quidem tum propter Meletium segregati erant, ut a me paulo ante dictum est. Sedenim Ariani a nostris interrogati, curnam, cum antea in professione fidei suæ, Filium Deum ex Deo dixerint, dissimilem nunc atque ex non existentibus profiteri auderent? Propterea, responderunt, quod et Apostolus Paulus : *Omnia autem ex Deo*¹, inquit, proindeque unum etiam esse rerum omnium Filium : et ob eam causam in fidei formulis addi illud, *secundum Scripturas*. Hujusmodi illi cavillationibus objectiones eludere conati sunt. Quarum cavillationum auctor Georgius Laodicensis fuit, qui non bene locutiones ejuscemodî assecutus, superioribus temporibus hæc Origenem investigasse, et apostolicas verborum proprietates fusius interpretatum esse ignoravit. Cæterum tametsi arroganter ista in responsionibus suis jactarent, convicia tamen multorum

ΚΕΦΑΛ. ΜΘ.

Ὅς οἱ περὶ Ἀκάκιον καὶ τὸ ὅμοιον ἐξελεῖν ἐσπούδαζον ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀπὸ τῆς ἐν Ἀριμίνῳ πίστεως· καὶ μὴ δυνηθέντες, ἡσύχαζον· καὶ περὶ τοῦ Ἀλεξανδρείας Γεωργίου, ὡς βαρέως τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐφέρετο.

Οἱ δὲ περὶ Ἀκάκιον οὐκέτι ἠνεύχοντο ἵρμεῖν· μετάμελοι δ' ἐφ' οἷς ἐπραξαν γενόμενοι, τὰ πρῶην δεδογμένα σφίσιν ἀλλοιοῦν ἐπεχείρουν. Καὶ δὴ σὺν ὀλίγοις ἐν Ἀντιοχείᾳ γενόμενοι Εὐζώλου κρατοῦντος τὰς ἐκκλησίας, καὶ τοῦ βασιλέως ἐκεῖ διατρίβοντος, περιελεῖν ἐδοκίμαζον ἀπὸ τῆς ἐν Ἀριμίνῳ πρῶτα, εἴτα ἐν Κωνσταντινίου πόλει ἐκτεθείσης πίστεως, τὸ ὅμοιον ὄνομα· οὐκέτι γὰρ κρύφα, ἀλλ' ἀνέδην οὕτω κατὰ πάντα, κατὰ τὰ οὐσίαν καὶ βούλησιν, ἀνόμοιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, ἐξ οὗκ ὄντων τε γεγενῆσθαι καὶ ἐδόξασαν καὶ ἐκήρυττον, καθὰ καὶ Ἀρειοῖς τὸ κατ' ἀρχὰς ἐδογματίσα. Τούτοις δὲ τὰ μέγιστα συνεκρότουν, καὶ ὅσοι τὴν Ἀετίου δόξαν ἐπρέσβευον· ὃς πρῶτος μετὰ τὴν Ἀρειον, περιφανῶς τὰ τοιαῦτα τῶν ὀνομάτων εἰσήγε, καὶ θαρρόν ἐπαρρησιάζετο. Ὅθεν ἐκεῖνος μὲν ἄθεος ἡξιώθη καλεῖσθαι· οἱ δ' ἐκείνου, Ἀνόμοιοι τε καὶ Ἐξουκόντιοι πρὸς τὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ φρουρούμενον τὸ ὁμοούσιον. Ὡν τότε διασταμένον διὰ τὴν πρὸς Μελέτιον αἰτίαν, καθὼς ἀνωθεν διελάδομεν, καὶ πρὸς ἐκείνους διαπυνθανομένων, ὅτου χάριν ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς σφῶν πίστεως, θεὸν ἐκ Θεοῦ τὸν Υἱὸν ὁμολογοῦντες, ἀνόμοιον νῦν καὶ ἐξ οὗκ ὄντων ὀνομάζειν θαρρόνυσιν, Ὅτι γε, εἶπον, καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος τάδε πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ φησιν· ἐν δὲ τῶν πάντων εἶναι καὶ τὸν Υἱόν· διὰ γὰρ τοῦτο προσκεῖσθαι καὶ ταῖς ἐκδόσεσι τὸ, κατὰ τὰς Γραφάς. Τοιούτοις σοφίσμασι τὴν ἀντίθεσιν ὑποδύεσθαι ἐπιχείρουν. Ὡν σοφισμάτων εὐρετῆς Γεώργιος ὁ Λαοδικεὺς ἐτύγχανεν ὢν· ὃς μὴ καλῶς τοῖς τοιούτοις ἡγμένους, ἀγνοῶν ἦν, ὅπως ἐν τοῖς ἀνω χρόνοις πλατύτερον Ὀριγένης τὰ τοιαῦτα ἐξήτασε καὶ ἡρμήνευσεν. Ὅμως δ' οὖν εἰ καὶ τοιαῦτα ἐκομψεύοντο, τῶς τὰ τῶν πολλῶν ὁμολογία μὴ οἶοι τε ὄντες φέροι, μηδ' ἀντεγκλεῖν ἐκείνους ἔχοντες ἱκανῶς, αὐτοὺς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκδοθεῖσαν πίστιν κυρώσαντες, διελύοντο, καὶ ἕκαστος οἰκαδὲ ἀνεχώρουν. Τότε δὲ καὶ Γεώργιος Ἀθανασίου ἐτι ἐν τῷ ἀφανεί καθεστῶτος, ἐλθὼν εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν, οὐ μόνον χαλεπῶς διέκειτο πρὸς τοὺς ἐτέρους ἢ ὡς

¹ II Cor. v, 18.

αὐτὸς ἐδόκει δοξάζοντας, ἀλλὰ καὶ πρὸς Ἑλλήνας ἅμα τὸν βαρὺς ἦν. Ὡς γὰρ ἐκείνῳ ἐδόκει κάκεινους δοξάζειν ἡρεῖτο, καὶ μὴ βουλομένους ἡλαυνεν. Οὐ μὴν δ' ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ δήμῳ τῆς πόλεως χαλεπὸς ἦν· ἐπιτιμητικὸς δ' ὡς μάλιστα τοῖς ἀρχουσιν. Ἀπεχθὲς δὲ καὶ τῷ πλήθει ἐτύγγανεν οἷα τυραννικὸς, καὶ δύναμιν ἐκρυπτοῦ περιποιούμενος οἰκοθεν. Τὸ δ' Ἑλληνικὸν πλεον ἐξέμεινεν, ὅτι τὰ πατρια ἐκείνους εἶργε ποιεῖν· καὶ τὰς ἐορτὰς περιήρει· καὶ ὅτι περ στίφος ἐξ Αἰγύπτου στρατιωτικὸν ἑπαγαγὼν αὐτοῖς, τὰς τε τῶν σφετέρων θεῶν εἰκόνας, καὶ ἀναθήματα ἑτερα, καὶ ὅσος τοῖς ναοῖς ἦν κόσμος αὐτῶν, διήρπασεν ἀπαιρούμενος. Ἄ δὲ πάντα αἷτια ἐκείνῳ τῆς ἀναίρεσως ἐγεγονέι, ὡς ἐν τῇ ἐφεξῆς μοι δηλωθήσεται ἱστορίᾳ. Τοῦ δὲ Κυρίλλου δὲν τρόπον εἰρηται καθαιρέθεντος, τὴν τῶν Ἱεροσολύμων Ἐκκλησίαν Ἐρένιος ἐπετράπη· μεθ' ὃν ἐγεγονέι Ἡράκλειος, καὶ ἐφεξῆς Ἰλάριος· οὗτοι γὰρ μέχρι τῆς Θεοδοσίου βασιλείας διοικῆσαι τὰ τῆς τοιαύτης Ἐκκλησίας ἱστορηγνται. Μετὰ δὲ τούτους πάλιν αὐτὸς Κύριλλος τὸν οἰκεῖον ἐπανελάβε θρόνον.

ria, et quidquid præterea in templis eorum esset necaretur, causam præbuere, sicuti libro proximo ostendemus. Cyrillo Ecclesia Hierosolymitana, eo quo supra dictum est modo, adempta est, et Herennio mandata. **805** Cui Heraclius, atque huic rursum successit Hilarius : isti namque usque ad Theodosii imperium Ecclesiam eam administrasse traditi sunt : post quos Cyrillus ipse sedem suam recuperavit.

ΚΕΦΑΛΑ. Ν'.

Περὶ τῆς τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου τελευταίας· καὶ οἷα ὁ Θεολόγος γραφῇ περὶ αὐτοῦ ἱστορεῖ.

Ὁ δὲ Καῖσαρ Ἰουλιανὸς, μάχῃ τῶν περὶ τὸν Πῆλον βαρβάρων κρατήσας, καὶ τοὺς μὲν ξίφει ὑπαγαγὼν, οὗς δὲ καὶ ζωγρήσας, καὶ πολλὸς τινικᾶδε διὰ μετριοφροσύνης καὶ ἐπιεικειᾶς πρόσχημα δόξας τοῖς στρατιώταις, βασιλεὺς Ῥωμαίων ἀναγορεύεται. Ὁ δὲ ἔ; Κωνσταντίνον ἀγγελλθῆν, πολλὴν ἐποίησε τὴν ἀγωνίαν. Καὶ δὲ τὸ θεῖον λουτρὸν πρὸς Εὐζώλου ἐν Ἀντιοχείᾳ δεξάμενος, ἄρας ἐκείθεν τὴν στρατιάν, πρὸς τὸν κατ' ἐκείνῳ ἐπηρεύετο πόλεμον. Ἐν δὲ Μόφου κρήναις γενόμενος, αἱ ἀνὰ μέσον Καππαδοκίας καὶ Κιλικίας εἰσίν, ἀπόπληκτος τῷ πολλῷ τῆς φροντίδος γενόμενος, τὸν βίον ἀπέλιπεν. Ὁ πόλος μὲν οὖν τὸ ἦθος καὶ τὴν θρησκείαν ἐγεγονέι Κωνσταντίνος, διεξῆλθον ἂν, εἰ μὴ ὁ πυρπίνους ῥήτωρ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος τὰ κατ' αὐτὸν ἀριστα διεσάφησε. Καὶ γ' ἐνὸν διὰ τῶν ἐκείνῳ παραστῆσαι φωνῶν οἶος ἦν, περιττὸν οἶμαι ἐτέρως λέγειν αἰρεῖσθαι. Ἐν μὲν οὖν τῷ πρώτῳ σθηλιτευτικῷ κατὰ Ἰουλιανού, ὥσπερ ἐπαιτῶμενος τὴν ἐκείνου ἀνάρρησιν, τάδε κατὰ ῥῆμα ὑπὲρ Κωνσταντίνου διέξεισι· Ἐἰ τοῦτο, ὡ θεοῦ-
τατε βασιλέων καὶ φιλοχριστότατε (προάγομαι γὰρ ὡς πρὸντι καὶ ἀκούοντι μέμψασθαι· καὶ εἰ πολὺ κρείττονα σε γινώσκω τῆς ἡμετέρας μέμψεως μετὰ Θεοῦ τεταγμένον, καὶ τῆς ἐκεῖ δόξης κληρονομήσαντα· καὶ τσοῦτον μεταχωρήσαντα, ὅσον μεταθέσθαι τὴν βασιλείαν); τίνα ταύτην ἐδουλεύσω βουλήν; πάντων συνέσει καὶ ἀγχινόῃα καταπολὺ διαφέρων, οὐ τῶν ἐπὶ σοῦ βασιλέων μόων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐμπροσθεν, ὅ τὸ βαρβαρικὸν ἀνακαλίσκων κύκλῳ,

PATROL. GR. CXLVI

tum perferre, et per interrogationes eos urgentibus satisfacere non potuerunt. Et cum quod in adversarios crimen regerent, non haberent, confirmata denno quam Constantinopoli ediderant formula, conciliabulum suum solverunt, et se domum singuli receperunt. Eadem hac tempestate Athanasio adhuc latente, Georgius Alexandriæ non eos modo qui diversum ab opinione sua sentirent, male accipiebat, sed Græcis quoque ipsis gravis erat. Nam eos etiam, sicuti ipsi visum esset, opinari atque sentire volebat, et facere id nolentes persequeretur : quin universæ quoque urbis ejus plebi molestum se exhibebat : principum maxime virorum objurgator, et doctis atque claris, quod eos contemnebat, nec non multitudini ipsi invisus, veluti tyrannicus, et qui dominationem sibi quasi jure suo vindicaret. In primis vero Græcæ superstitionis cultores exacerbat, quod eos patriis suis sacris operari, diesque festos peragere prohibuit. Et militari ex Ægypto adducta manu, deorum imagines atque alia donamentis, diripiens abstulit. Quæ sane omnia, ut ostendemus. Cyrillo Ecclesia Hierosolymitana, eo quo supra dictum est modo, adempta est, et Herennio mandata. **805** Cui Heraclius, atque huic rursum successit Hilarius : isti namque usque ad Theodosii imperium Ecclesiam eam administrasse traditi sunt : post quos Cyrillus ipse sedem suam recuperavit.

CAPUT L.

De imperatoris Constantii obitu, et quæ Gregorius Theologus de eo scripta reliquerit.

Julianus sane Cæsar Bello Barbaros ad Rhenum vicit, plerisque cæsis, quibusdam etiam captis. Et quod militibus tum propter moderationis animi et æquitatis obtentum præclarus esse videretur, imperator Romanorum ab eis est declaratus. Quæ res ubi Constantio est renuntiata, anxia cum cepit sollicitudo. Et Antiochiæ ab Euzoio sacro tinctus lavacro, exercitum inde adversus Julianum duxit. Atque ubi ad Mopsi fontes, qui inter Cappadociam et Ciliciam sunt, venit, curis confectus, per apoplexiam vitam finivit. Qualis autem et moribus et religione Constantius fuerit, in præsentia commemorarem, nisi vehementissimus orator Gregorius Theologus virtutes ejus pulcherrime ostendisset. Et cum verbis illius qualis is fuerit declarare liceat, supervacaneum esse duxi, aliter res ejus referre velle. In prima igitur in Julianum invectiva, veluti reprehendens Cæsarem eum creatum esse, hæc ad verbum pro Constantio refert : « Quid hoc rei est, imperatorum sanctissime, et Christi amantissime (eo enim provehor, ut te veluti præsentem et hæc audientem incusem : quamvis te longe superiorem reprehensione nostra esse sciam, qui ad Deum translatus sis gloriæ cælestis hæres. et tanto a nobis longius secesseris, quanto imperium illud quod cum hoc commutasti, est augustius) ? quodnam hoc cepisti consilium ? qui prudentia et animi solertia omnes, non modo qui ætate tua, sed antea quoque fuere principes,

longe superasti : qui foris finitimas circumeirca A regiones a Barbaris repurgasti, et domi tyrannos compescuisti : atque alios quidem verbis flexisti, alios autem armis vicisti : et eo sane utrumque modo peregristi, ut alterum in altero nihil tibi afferret difficultatis? Et cum multa sint bello et armis parta, majora tamen et illustriora, quæ nullo effuso sanguine constituisti tropæa? Ad quem undequaque legati et supplices ex gentibus variis veniebant, quarum nonnullæ jam imperata faciebant, nonnullæ autem facturæ erant? **806** Qui quidquid sperasses, confectum tibi jam prope fuit. Adeo manu Dei, ad consilia et actiones omnes es perductus. Cujus prudentia quidem magis quam fortitudo, magis vero etiam fortitudo quam prudentia admirationi fuit : amplius autem, quam utraque istæ, laudata pietas. Et paulo post : « Quis enim eorum etiam qui aliqua saltem ex parte cum novere, nescit, illum propter veram pietatem, summumque in nos amorem, et quod nobis omnia voluerit conciliare bona, non tantum contempturum vel omnem generis sui honorem, vel imperii partem, verum etiam incolumitatem salutemque nostram imperio ipso rebusque suis omnibus, atque adeo anima ipsa, qua nihil est omnibus hominibus charius et præstabilius, commutaturum fuisse? Nemini siquidem unquam tantus rei alicujus, quantus illi, ardor et amor incessit, ut Christiani aucti honestique essent, et ad summam gloriam et potentiam pervenirent. Non enim gentes imperio ejus subactæ, non respublica præclaris legibus constituta, non ingens pecuniæ vis, non gloriæ amplitudo, non quod rex regum et esset et nominaretur; non aliæ denique res, quibus hominum felicitas declaratur, nec denique quidquam ex omnibus rebus tantum eum exhilaravit, quantum ut nos quidem per ipsum, per nos autem ipse, et apud Deum, et apud homines laudem consequeretur, et constans nobis perpetuæque permaneret potestas. Etenim cum alia multa, tum illud præcipue sublimius, imperatorieque magis quam plerique soleant, considerans, optime noverrat, cum Christianorum rebus una Romanum auctum esse imperium : atque adveniente Christo, rerum administrationem ad unius principis, quod antea ex omni parte factum nunquam fuerat, summam potestatem pervenisse. Quam ob causam merito ille mihi visus est res Christianorum tantopere ornare et fovere. Qui etiamsi dolorem aliquem nobis attulit, non id tamen vel per contemptum, vel cum contumelia, vel ut aliis præ nobis gratificaretur : sed ut omnes unum essemus, et idem sentiremus, nec ita sectis atque dissidiis dissecti atque disjuncti essemus, fecit. » Deinde cum adversus obrectatores, qui illi ignaviam rerumque imperitiam, defuncto criminando, objiciebant, defendens, hæc addit : « Pudendum profecto esset, si tanto ab eo honore aucti, et tantum vera pietate excelluisse cum

καὶ τοὺς ὄχλοι τυράννους χειρούμενος, τοὺς μὲν λό-
γοις, τοὺς δὲ τοῖς ὀπλοῖς· καὶ τούτων ἐκάτερον, ὡς
μηδὲν ὑπὸ τοῦ ἐτέρου διωχλούμενος. Οὐ μεγάλα μὲν
τρίπαλα τὰ μετ' ὀπλῶν καὶ μάχης, μέζω δὲ καὶ πε-
ριφανέστερα τὰ ἀναιμάκτα· πρὸς δὲ καὶ πανταχό-
θεν πρεσβεῖται καὶ ἰκεαῖαι, ὧν τὰ μὲν ὑπήκουε, τὰ
δὲ ἐμελλε; Πάν δὲ ἦν τὸ ἐλπισθὲν ἴσον τῷ χειρωθέντι·
ὁ χειρὶ Θεοῦ πρὸς; πᾶσαν καὶ βουλήν καὶ πρᾶξιν ὁ-
δηγούμενος· οὐ μᾶλλον μὲν τῆς χειρὸς ἢ οὐνεσος,
μᾶλλον δὲ τῆς συνέσεως ἢ χειρὶ ἰθαυμάζετο· πλεόν
δὲ τῆς ἐν ἀμφοτέροις εὐδοκίμησεως ἢ εὐσέβειας. »
Καὶ μετ' ὀλίγα· « Τίς γὰρ οὐκ οἶδε καὶ τῶν μετρίως
ἐκείνων ἐπισταμένων, ὅτι ἕνεκα μὲν εὐσεβείας καὶ
τοῦ περὶ ἡμᾶς φιλτροῦ, καὶ τοῦ βούλεσθαι πᾶν ἡμῖν
ἀγαθὸν, μὴ ὅτι ἐκείνων παρῆδεν ἂν, ἢ γένους· διου
τιμῆν, ἢ προσθήκην τῆς βασιλείας; ἀλλὰ καὶ αὐτῆς.
Β βασιλείας καὶ πάντων τῶν ὄντων, καὶ τῆς ψυχῆς
αὐτῆς, ἥς οὐδὲν τιμιώτερον, τὴν ἡμετέραν ἀσφά-
λειάν τε καὶ σωτηρίαν, οὐκ ἂν χαλεπῶς ἠλλάξατο;
Οὐδεὶς γὰρ οὐδενὸς οὕτω πώποτε πράγματος ἔρωσ
θερμὸς ἐνέσκηψεν, ὡς ἐκείνῳ Χριστιανούς αὐξήθη-
ναι, καὶ ἐπὶ πλεῖστον καὶ δόξης προσελθεῖν καὶ δυνά-
μεως. Καὶ οὐτε ἔθνη χειρούμενα, οὐτε τὸ κοινὸν εὐ-
νομούμενον, οὐ πληθὸς χρημάτων, οὐ δόξης περιου-
σία, οὐ τὸ βασιλεῖα βασιλείων εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι,
οὐχ ὅσοις ἄλλοις ἀνθρώπων εὐδαιμονία γυωρίζεται·
οὐδὲν οὕτω τῶν πάντων ἐκείνων εὐφραίνειν, ὡς τὸ δι'
αὐτοῦ μὲν ἡμᾶς, διὰ δὲ ἡμῶν ἐκείνων καὶ παρὰ Θεῷ
καὶ ἀνθρώποις· εὐδοκιμεῖν, καὶ ἀκατάλυτον ἡμῖν εἰς
τὸν ἅπαντα χρόνον περαμεῖναι τὴν δυναστείαν. Καὶ
γὰρ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκεῖνο ἦεν σαφές, ὑψηλότερόν
τε καὶ βασιλικώτερον ἢ κατὰ τοὺς πολλοὺς περὶ τού-
των διανοούμενος, ὅτι τοῖς Χριστιανῶν πράγμασι
καὶ συνειστῆθε τῇ ἐπιδημίᾳ Χριστοῦ τὸ κράτος, οὐ-
πω πρότερον τελείως εἰς μοναρχίαν νενικηκός. Καὶ
διὰ τοῦτο πλεόν ἐδόκει μοι περιέπειν εὐ ποιῶν τὰ
ἡμέτερα· ὅς γε καὶ εἰ παρελύπησέ τι ἡμᾶς, οὐ πε-
ριφρονῶν, οὐδὲ ὑβρίζων, οὐδὲ ἄλλοις; τίσι προδ' ἡμῶν
χαρίζόμενος· ἀλλ' ὥστε πάντας ἐν εἶναι καὶ συμ-
μεμεῖν παρελύπησε, καὶ μὴ διακεκόφθαι μηδὲ διε-
στάναι τοῖς σχίσμασιν. Ἐφεξῆς δὲ ὑπὲρ τῶν ἐγκα-
λούντων εὐθελαν, ἀπολογούμενος, καὶ ταῦτα προσ-
τίθησι· « Καὶ γὰρ ἂν αἰχynuίμην, εἰ τοιαύτης παρ'
αὐτοῦ τυχόντες τιμῆς, καὶ τοσοῦτον αὐτὴν εὐσεβεῖα
D διαφέρειν πεπιστευκότες, μὴ τὰ δίκαια συνηγορή-
σαιμεν, ὃ καὶ τοῖς μηδὲν εὐεργετηκόσιν ὀφείλεται
παρ' ἡμῶν, τῶν λόγου καὶ ἀληθείας; θεραπευτῶν·
καὶ ταῦτα μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀπαλλαγὴν, ἥνικα καὶ
τὸ κολακεύειν δοκεῖν ἐκπεφεύγαμεν, καὶ πονηρὰς
ἐλευθερο; ὑπονοίας; ὁ λόγος· τίς γὰρ οὐκ ἂν ἠλπισεν,
εἰ μίτι ἄλλο, ταῖς τιμαῖς ποιήσεν αὐτὸν ἡμερώτε-
ρον; Καὶ γὰρ τὸ θαρβύνειν εἶχεν οὐ τοσοῦτον ἐκ τῆς
ἐκείνων πίστεως, ὅσον ἐκ τῆς ἰδίας δυνάμεως. Καί-
τοι τί τοῦτ' ἀγωνίζομαι, ἐνὸν κρατῆσαι καὶ ἡττη-
μένον; Εἰ γὰρ ὁ πιστεύσας κακὸς, τί ποτ' ἂν εἴη
παρ' ἐκείνον ὁ πιστευθεῖς; Καὶ εἰ τὸ μὴ προϊδέσθαι
τὸν τρόπον ὑπαίτιον, αὐτὴν γε τὴν κακίαν ποῦ θή-
σομεν; Ἀλλ' ὅντως ἀσυλλόγιστόν τι πρᾶγμα ἢ πο-
νηρία, καὶ οὐκ ἔστιν ὧ τοὺς μοχθηροὺς ἂν τις βελ-

τιους ποιήσαιν· ὁπότε κάκεινος ἐξ ὧν εὐνούτερος ἂν φαίνεται δίκαιος· ἦν, καὶ εἰ τι κακία· εἶχεν ἐμπύρευμα, τοῦτ' ἀνελεῖν, ἐκ τούτων εἰς μέζον ἀνήφθη μέσος· καὶ ὅπως ἂν ἀμύναιτο τὸν εὐεργέτην, ἐσχόπει. » Ταῦτα μὲν ἐν τῇ πρώτῃ διεξείσιν· ἐν δὲ τῇ δευτέρῃ *Στηλιτευτικῇ* καὶ ταῦτα προστίθουσιν· « Ἐπεὶ δὲ καὶ ὁμὶν ἐστὶ νεκρὸς ὁ πρὸ αὐτοῦ καταλύσας τὸν βίον, ἰδωμεν κἀνταῦθα τοῖν βασιλείων ἀμφοῖν τὸ διάφορον· εἰ τι καὶ τοῦτο φέρει πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ κακοδαιμονίαν τοῖς ἀπελθοῦσιν. Ὁ μὲν γὰρ παραπέμπεται πανδημοῖς εὐφρημαῖς τε καὶ πομπαῖς, καὶ τοῦτοις ἡμετέροις σεμνοῖς, ῥοδαῖς παννύχοις καὶ δαδουχαῖς, αἷς Χριστιανὸν τιμᾶν μετὰ στασιν εὐσεβῆ νομίζομεν· καὶ γίνεται πανήγυρις μετὰ πάθους ἢ ἐκκομιδῇ τοῦ σώματος. Εἰ δὲ τις πιστὸς ὁ λόγος, καὶ τοῦτο διεδόθη ταῖς τῶν πιστῶν ἀκοαῖς· ὅτι ἐπειδὴ τὸν Ταῦρον ὑπερβάλλοι τὸ σῶμα πρὸς τὴν πατρῴαν αὐτῷ πόλιν διασωζόμενον, ταύτην δὲ τὴν ὁμώθυμον ἐκείνοις καὶ μεγαλύνουμον, φωνή τις ἐκ τῶν ἄκρων ἐστὶν οἷς ἐξηκούετο, οἷον ψαλλόντων τε καὶ παραπεμπόντων, ἀγγελικῶν, οἶμαι, δυνάμεων, γέρας τῆς εὐσεβείας καὶ ἀντιδόσης ἐπιτάφιος. Καὶ γὰρ εἰ καὶ τὴν ὁρβὴν δόξαν παρακινεῖν ἐδοξεν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο τῆς τῶν ὁποδυναστευόντων σκαιότητος καὶ κακοδοξίας τὸ ἐγκλημα, οἱ ἀπλὴν καὶ ἀπαγῇ εἰς εὐσέδειαν παραλαβόντες ψυχὴν, οὐ προορωμένην τὰ βαράθρα, ἀπήγαγον ἥπερ ἐβούλοντο· καὶ προσχέματι εὐσεβείας τὸν ζῆλον κακίαν εἰργάσαντο. Ἀλλ' οὖν ἡμεῖς τὸ κοινότερον, τὸν τε πατέρα ἐνοοοῦντες τὸν βαλόμενον τὴν κρηπίδα τῆς βασιλικῆς τῇ Χριστιανισμῷ δυναστείας καὶ πίστεως, καὶ τὸν εἰς αὐτὸν καταλθόντα κληρον τοῦ δόγματος, ἐγεραίρομεν τὰ εἰκότα τὸ σκῆνος τοῦ δικαίᾳ βασιλείᾳ τυζήσαντος, καὶ τὸν βίον καταλύσαντος ὅσῳ τῷ τέλει, καὶ τὸ κράτος ἡμῖν καταλείψαντος. Ὡς δὲ πλησιάζει τῇ μεγάλῃ καὶ βασίλει πόλει, εἰ δὲ λέγειν δορυφορίας τε τοῦ στρατοῦ παντός, καὶ τάξιν ἐνόπλιον ὡς ζῶντι τῷ βασιλεῖ γινομένην· ἢ τῆς λαμπρῆς πόλεως ἐκχρυσὶν ὀνομαστοτάτην τῶν πώποτε γενομένων ἢ ἐσομένων· Ἀλλ' ὁ θρασὺς καὶ γεννάδας ἐκείνος, καὶ νέᾳ τῇ πορφυρίδι καλλωπιζόμενος, καὶ διὰ τοῦτο, ὡς τὸ εἶδος, μέγα φρονῶν, μέρος γίνεται καὶ αὐτὸς ἐκείνῳ τῆς προπομπίου τιμῆς, τὴν αὐτὴν καὶ ἀντιδιδούς καὶ ἀντιλαμβάνων χάριν, τὸ μὲν τι βιασθεῖς, τὸ δὲ ἐκῶν, ὡς λέγουσιν. Ὁ γὰρ στρατὸς ἅπας, εἰ καὶ τοῦ παρόντος ἡττητο κράτους, ἀλλ' οὖν πλεῖον τῷ κατοικομένῳ νέμων αἰδοῦς (ἐπειδὴ καὶ πεφύκαμεν εὐνούτεροί πω· εἶναι τοῖς ἐτι προσφάτοις πάθεσι), τῷ φίλτρῳ προσπάσχοντες, καὶ τὸν ἔλεον τούτῳ προσάπτοντες, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἀνεχόμενοι τὸ μὴ οὐχ ὡς βασιλεῖα τιμηθῆναι τοῦτον καὶ προσδεχθῆναι, πείθουσι τὸν ἀποστάτην καὶ συναναγκάζουσιν ὑπαντῆσαι τῷ νεκρῷ μετὰ τοῦ προσήκοντος σχήματος. Τὸ δὲ ἦν, ἀποκοσμήσαντα τὴν κεφαλὴν τοῦ διαδήματος, καὶ ὑποκύψαντα τῷ βασιλεῖ τὰ εἰκότα, οὕτως ἐπὶ τὸν τάφον συμπαραπέμφαι τοῖς ἄγουσιν ἐπὶ τὸν αὐθιμον τῶν Ἀποστόλων σηκόν· ὃ δὲ τὸ ἱερὸν γένος ὑπεδέξαντο καὶ διαφυλάττουσι, μικροῦ τὰ ἴσα γέρα καρπούμενον. » Καὶ ὁ μὲν θεολόγος τοιαῦτα

A certo persuasi, merito suo eum non defendere-mus : **807** quod præstare etiam de nobis nihil meritis debemus, qui verbi et veritatis ministri sumus : post obitum præcipue ejus, cum jam assentationis probrum effugimus, et oratio omni suspicione superior est. Quis enim non speravit, Julianum, si aliud nihil, honore saltem accepto, mansuetiorem? Quis vero non ex fide earum rerum quæ ei creditæ sunt, etiam, præterquam quod consentaneum esset, æquiores fore? Et simul majorem Constantius Juliani arrogatione obtinuit animum, non tam quod fidem illius magni fecerit, quam quod potentia suæ confusus sit. Sed cur hoc sic urgeo, cum cedens atque victus vincere, et argumentis superior esse possim? Si namque qui B alii credidit, malus est, quis tandem is fuerit, cui creditum est? Et si mores pravos non prævidisse, culpa non vacat, quo loco pravitatem ipsam ponemus? Verumenimvero res est quædam considerationis experta qualitas : neque fieri potest, ut homines improbos meliores quisquam efficiat. Quando et ille, ex quibus rebus merito benevolentior esse, et si quam malignitatis habuisset scintillam, eam extinguere debuisset, ex eis rebus ad majus excitatus est odium : et quo pacto egregia merita atque beneficia in auctore suo ulcisceretur, circumspexit. » Hæc quidem in priore Invectiva ille refert. In posteriore autem hæc scribit : « Quandoquidem vero etiam nobis funus ejus est, qui ante Julianum e vita excessit, inspiciamus hic C quantum duo isti imperatores inter se differant. Siquidem hoc quoque aliquid in defunctis vel ad felicitatem, vel ad infelicitatem confert. Ac nostri quidem funus producitur publico apparatu, auspiciisque omnibus et acclamationibus : nostris dico, et sanctioribus istis carminibus, item nocturnis hymnis et lucernarum ignibus, quibus Christiani obitum pium cohonestandum censemus : et corpus ipsum celebri lugentium conventu effertur. Quod si verba ista fidem merentur, ad multorum certe hoc quibusdam referentibus pervenit aures : cum defuncti cadaver Taurum montem superaret, ut ad patriam urbem, cognominem eis istam et præclaram dico, duceretur, auditam esse a quibusdam ex superioribus locis vocem veluti psallentium ac prosequentium, angelicarum opinor potestatum, ut honor iste pietati illius et quasi funebre munus datum sit. **808** Si etenim rectam fidei opinionem loco suo movere visus est, importunitatis errorisque procerum ejus id fuerit crimen, qui acceptum in potestatem suam, simplicem ejus, facilem et proclivem ad pietatem, et minus barathrum et perniciem providentem animum, quo vellent, duxere, et certioris inquisitionis prætextu, zelum et ardorem in pravitatem convertere. Sedenim nos communem magis, pietatis scilicet et fidei opinionem, et patrem ob oculos, et animum, qui fundamenta Christianitati imperialis potestatis et fidei jecit, sortemque quæ in illum

dogmatis nostri constituendi incidit, ponentes, ita ut decuit, tabernaculum corpusque ejus, qui justo imperasset, et vitam sancta morte finisset, nobisque summam potestatem reliquisset, honore justo prosecuti sumus. Ubi autem ad magnam et imperatricem urbem appropinquavit, quid dicere attinet, universi exercitus satellitium et armorum ordines, qui tanquam vivo adhuc imperatore affuere: aut splendidæ urbis effusionem, et omnium qui vel fuere vel futuri sunt, celeberrimum occursum? At strenuus ille et generosus nova purpura sese venditans, atque eo nomine, ut consentaneum est, superbiens, fuit et ipse pars aliqua honorificæ istius pompæ, eandem et dans et recipiens gratiam: et illam quidem invitus, hanc autem libens, sicuti dicunt. Copiæ namque militares omnes, tametsi præsentis ejus potentia vincerentur, plus tamen honoris defuncto habentes (quandoquidem natura benevolentiae affectu recentes ærumnas prosequimur) et amoris misericordiæque inclinatione mortuo condolentes, eamque ob causam minime se continentes, quin illum velut imperatorem honorifice exciperent, apostatæ et desertori persuadent, atque eum simul fere cogunt, ut defuncto, habitu convenienti obviam procederet. Erat autem habitus is, ut diadema de capite deponeret, et demisso vultu imperatori extremum præstaret officium, eumque ad sepulcrum, cum reliquo comitatu in præclarum divorum apostolorum templum, qui sacrum hoc cum illis honores percipiens, deduceret. Theologus quidem hæc, et alia plura, in *Invectivis* pro Constantio dicit: ne in aliis quidem orationibus suis pravitatem illi, sed simplicitatem potius quam levitatem tribuens. Alii vero historici eum non recta in religione sententia fuisse produunt: in quibus est et Theodoretus Cyri episcopus. Ego vero potius propugnatoris veræ pietatis Gregorii magni auctoritatem sequor. Nam quidam tradunt, minime mirandum esse, si in reliquis orationibus illum leviter perstringens, in *Invectivis*, magnificis prorsus exornet laudibus. Ardorem enim, quo adversus religionis desertorem incitatus fuit, ita immutasse virum magnum dicunt, ut amicus illi benevolusque prorsus factus sit, qui non malitia, sed simplicitate res nostras aliquantum perturbavit. Qui et illum sancti ejus patris morem fuisse volunt, ut gravissimas etiam eis noxas condonaret, qui eas ignorantia et lapsu aliquo admisissent. Quod ego quidem rationi consonum esse dixerim: in rebus autem pietatis nostræ gratificari cuiquam voluisse tantum Ecclesiæ doctorem negaverim. Res Constantii sic se habuere. Mortuus enim est, sicut diximus, ad Mopsi fontes, tertio Novembris mensis die: vixit annos quadraginta quinque: imperavit autem triginta et octo, cum patre quidem tredecim, reliquos viginti quinque solus. Quos quidem annos nonus iste historiarum complectitur liber: cum a mundo condito quinquies millesimus septuagesimus secundus (1), a Christo autem nato trecentessimus sexagesimus septimus ageretur annus.

(1) Secundum neotericos 4342.

καὶ ἄλλα πλεονα ἐν τε τοῖς *Στηλιτευτικοῖς* ὑπὲρ Κωνσταντίου διέξεισιν, οὐδὲ ἐν τοῖς ἄλλοις λόγοις κακίαν αὐτῷ μαρτυρῶν, ἀλλ' ἀπλότητα μᾶλλον ἢ κουφότητα· οἱ δὲ λαῖποι τῶν ἱστορικῶν μὴ καλὸν εἶναι τὸ σέβας διδόναι· ἐν οἷς καὶ ὁ Κύρου ἐστὶ Θεοδώρητος. Ἐγὼ δὲ τῷ προμάρχῳ τῆς εὐσεβείας Γρηγορίῳ τῷ πάνυ ἐπεσθαι μάλιστα βούλομαι. Καὶ γὰρ φασὶ τινες μὴ θαυμαστὸν εἶναι, εἰ ἐν τοῖς ἄλλοις λόγοις ἡρέμα αὐτῷ ἐγκαλῶν, ἐν τοῖς *Στηλιτευτικοῖς* διόλου ὑπερφύειν ἐπαίνους αὐτὸν καταστέφει. Τὸν γὰρ κατὰ τοῦ ἀποστάτου ζῆλον διαλλάττειν φασὶ τὸν μέγαν, καὶ φίλον ἐκείνου γνήσιον γίνεσθαι, μὴ διὰ κακίαν, ἀλλὰ δι' ἀπλότητα μετρίως λυπήσαντος. Ἐπεὶ τοί γε καὶ τὸ ἄλλο τοῦ πατρὸς ἦθος τοιοῦτον εὐρίσκεισθαι λέγουσι, τῷ ὑπερβάλλοντι κακῷ συγγινώσκειν τοῖς μικρὸν ἀγνοήσασιν. Ἐγὼ δὲ φημι λόγου μὲν ἔχεισθαι τὸ εἰρημένον. Ἐπ' εὐσεβεῖς δὲ, μὴ τοιαῦτα αἰρεῖσθαι καταχαρίζεσθαι τὸν τοσοῦτον τῆς Εκκλησίας διδάσκαλον. Καὶ τὰ μὲν περὶ Κωνσταντίου τούτου ἔσχε τὸν τρόπον· τελευτᾷ δ' ἐν Μόψου κρήναις, ὡς εἴρηται, κατὰ τὴν τρίτην τοῦ Νοεμβρίου μηνός· ζήσας μὲν τὰ πάντα ἔτη πέντε καὶ τεσσαράκοντα, βασιλεύσας δὲ τούτων ὀκτὼ πρὸς λ', ὧν τὰ μὲν τρισκαίδεκα σύναμα τῷ πατρὶ ἤρχε· τὰ δ' ἐπέκεινα πέντε ὄντα καὶ εἰκοσι μόνος διήκῃσεν. Ὅσα δὲ καὶ ἡ παροῦσα ἐνάτη μοι τῶν ἱστοριῶν περιέχει· ὁπηνίκα κόσμου μὲν ἔτος μωρβ', ἀπὸ δὲ τῆς θεᾶς τοῦ Κυρίου γεννήσεως τριακοσιοστὴ ἐξηκοστὴν ἔβδομον ἐπεραίνετο.

genus et susceper, et conservant, eosdem prope cum illis honores percipiens, deduceret. Theologus quidem hæc, et alia plura, in *Invectivis* pro Constantio dicit: ne in aliis quidem orationibus suis pravitatem illi, sed simplicitatem potius quam levitatem tribuens. Alii vero historici eum non recta in religione sententia fuisse produunt: in quibus est et Theodoretus Cyri episcopus. Ego vero potius propugnatoris veræ pietatis Gregorii magni auctoritatem sequor. Nam quidam tradunt, minime mirandum esse, si in reliquis orationibus illum leviter perstringens, in *Invectivis*, magnificis prorsus exornet laudibus. Ardorem enim, quo adversus religionis desertorem incitatus fuit, ita immutasse virum magnum dicunt, ut amicus illi benevolusque prorsus factus sit, qui non malitia, sed simplicitate res nostras aliquantum perturbavit. Qui et illum sancti ejus patris morem fuisse volunt, ut gravissimas etiam eis noxas condonaret, qui eas ignorantia et lapsu aliquo admisissent. Quod ego quidem rationi consonum esse dixerim: in rebus autem pietatis nostræ gratificari cuiquam voluisse tantum Ecclesiæ doctorem negaverim. Res Constantii sic se habuere. Mortuus enim est, sicut diximus, ad Mopsi fontes, tertio Novembris mensis die: vixit annos quadraginta quinque: imperavit autem triginta et octo, cum patre quidem tredecim, reliquos viginti quinque solus. Quos quidem annos nonus iste historiarum complectitur liber: cum a mundo condito quinquies millesimus septuagesimus secundus (1), a Christo autem nato trecentessimus sexagesimus septimus ageretur annus.

HIC INCIPIT TOMUS SECUNDUS EDITIONIS MDCXXX.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ

ΤΟΥ ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ Ι.

NICEPHORI CALLISTI

XANTHOPULI

ECCLESIASTICÆ HISTORIÆ

TOMUS X.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Α

I-5 CAPUT I.

Περὶ βίου καὶ ἀγωγῆς τοῦ παραβάτου Ἰουλιανοῦ· καὶ ὡς Θεοῦ παραχωρήσει βασιλεὺς Ῥωμαίων ἀνηγορεύθη.

De vita et institutione pravicatoris Juliani : et ut permissione Dei, Romanorum imperator sit renuntiatus.

Κωνσταντῖος μὲν οὖν τοῦτον ἀπεβίω τὸν τρόπον, οὐκ ἐλαχίστῳ χρόμηνος μεταμέλῳ τῇ καινοτομίᾳ τῆς πατρικῆς πίστεως. Πλὴν εἰ καὶ τῷ τοῦ φρονήματος ἀπαγεί, τῷ τῆς εὐλαθείας δαλέατι ὅπῳ τῶν ἀγόντων αὐτὸν ἐπισκόπων παρεκτραπεί, τὴν τοῦ ὁμοουσίου λέξιν τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως ἀπεώσματο τῷ προσχήματι τῆς πάντων ἐνώσεως· ἀκραιφνῶς μὲν τὴν τῆς λέξεως διάνοιαν ὡμολόγει· γνήσιον γὰρ Ὑῖον καὶ πρὸ τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννημένον τὸν Θεὸν Λόγον ὠνόμαζε· καὶ πολέμιος ἀκριδῶς τοῖς κτίσμα λέγειν αὐτὸν τολμῶσι καθίστατο. Πλὴν γὰρ τοῦ εἰρημένου ἀκριδῆς ἦν ἀρχέτυπον ἐφ' ἅπασιν τοῦ πατρὸς, μάλιστα δ' ἐπ' εὐσεβείᾳ καὶ ἀφανείᾳ τῆς εἰδωλικῆς πλάνης καὶ θεραπείας. Ἰουλιανὸς δὲ μηδενὸς ἀντιπράττοντος, τὴν βασιλείαν ἀρχὴν ἀνελάμβανεν. Ἐπει δὲ εἰς τὴν περὶ τούτου λόγον φέρων ἡμᾶς ὁ λόγος ἤνεγκε, δίκαιον βραχέα περὶ αὐτοῦ διελθεῖν, τίς τε καὶ πόθεν, οἷας τε παιδεύσεως καὶ ἀγωγῆς ἂν ἐπὶ τὴν βασιλείαν παρήλθε. Μικρὸν δὲ ἀνωθεν ὁ λόγος ἡμῖν χωρησάτω, οὐ κόμπῳ φράσω; καὶ ἀνθεὶ λέξεων σεμνυνόμενος, ἀλλὰ ταπεινῷ καὶ ἀπερίττῳ χρώματι προΐων, ὅτι δὴ τῆς ἱερᾶς τοῦτο ἱστορίας προσεπαυτούτης, δ' δὲ καὶ κατ' ἀρχὰς προῤῥητο, προσελεύσετα.

Κωνσταντῖνος γὰρ ὁ μέγας δύο ἔσχεν ὁδελφούς· ἐξ

Hunc finem vitæ Constantius habuit : quem quidem non parum, quod aliquid de paterna fidei professione mutaverit, pœnituit. Sedenim quamvis facilitate Ingenii et illecebris religionis, ab episcopis in quorum potestate fuit, seductus sit et τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, verbum ex Dei symbolo, sub unionis conjunctionisque omnium prætextu, sustulerit, sinceram tamen dictionis ejus sententiam est professus. Cum etenim Deum Verbum germanum Filium, et ante sæcula ex Patre genitum dixit, tum certus manifestusque eorum qui creaturam illum vocare ausi fuissent, hostis exstitit. Et absque eo quod diximus, verum is fuit patris sui exemplar in rebus omnibus, maxime vero in pietate et Dei cultu, atque in simulacrorum erroris et superstitionis abolitione. Julianus autem, repugnante nemine, imperium accepit. Postquam vero nos in hunc locum historia ipsa deduxit, paucis de eo, qui fuerit, unde ortus, et quibus studiis atque institutis ad imperium pervenerit, est exponendum. 6 Sed paulo altius res repetenda, non ut verborum atque orationis venustatem et elegantiam ostentemus, sed tenui simplicitique stylo, quem etiam sacra historia flagitat, sicuti ab initio propositum nobis est, res gestas persequamur.

Constantinus Magnus duos habuit fratres, ex

uno quidem secum patre Constante, alia autem matre genitos : Dalmatium, qui alterius Dalmatii pater fuit : et Constantium, cujus filii fuere Gallus et Julianus. Ubi Constantinus decessit, atque imperium ad filium Constantium pervenit, tyrannidem metuens, et genere sibi propinquos suspectos habens, non bene eos tractavit. Proinde junior Dalmatius, cum jam Cæsar esset, a militibus cæsus est. Et parum abfuit, quin et duo isti perierint. Sed Gallum consilio cædis morbus exemit, ex quo propediem moriturus esse existimatus est. Juliano autem ætas tenerior profuit, quod vixit octavum attigisset annum. Ubi vero ira imperatoris adversus eos deferbuit, primum eis ut in Cappadocia agerent, permissum est, in loco quodam qui Macellum dictus est, non longe a Cæsarea, ad Argæum montem sito, regiam domum, lavacra, hortos et fontes perennes habente. Ibi pro eo atque decebat, curati sunt, disciplinisque et exercitiis ætati ei convenientibus exculti, sacris quoque Litteris a magistris et præceptoribus eo usque docti, ut in album postea cleri relati sint, et sacros libros populo legerint. Atque illi non verbis modo, sed et factis studium ardoremque in religione suum ostenderunt. Nam qui sacris dignitatibus exornati, atque aliter etiam boni viri, et propter pietatem virtutemque clari erant, eos ampliter honorarunt : in sacris illi etiam ædibus frequentes fuerunt, et martyrum urnas honoribus et donariis ornarunt et consecrarunt. Atque ut alacritatem suam martyribus colendis veluti spectaculo aliquo exhiberent, honorem sepulcri Mamæ (1) martyris inter se, ut id magnifico circumdarent templo, diviserunt. Et cum inter se ut par erat, decertarent, et ambitiose splendore et magnificentia structuræ alter alterum superare niteretur, res præter opinionem admiranda accidit: quæ profecto incredibilis prope esset, nisi qui ibi præsentem eam viderunt, per traditionis successionem eam usque ad hæc tempora conservassent. 7. Edificium namque Galli pulchre et ex arbitrio ejus processit, et quotidie sua incrementa habuit. In ea vero parte quam Julianus construebat, partim parietes ipsi jam excitati conciderunt, partim ex ipsis fundamentis sursum versum, veluti vis quæpiam adversa contra niteretur, cæmenta et materia alia ejecta, atque in terram tanquam vento valido prostrata sunt. Quidam etiam lapides conjungi glutinarique non potuerunt. Admiranda sane spectantibus res visa, quæ posterius certius est cognita. Fuere tamen, qui tum quoque intellexere, non ex animo illum religionem colere, sed metu imperatoris Christianismum simulare : et proinde minus gratum acceptumque martyribus cultum accessumque ad se ejus esse. Pietatem Christianam Julianus primum ariolorum consuetudine adductus abiecit. Remissa autem amplius etiam ab im-

Α ἐνὸς μὲν πατρὸς τοῦ Κωνσταντίνου γεγεννημένους· διὰ τῶν δ' αὖτε μητέρων ἦσαν αὐτοῖς· ὧν τῶ μὲν Δαλματίου δὲ Κωνσταντίνος νομα ἦν. Ὁ μὲν οὖν Δαλματίος ἕτερον ἐγέννα Δαλμάτιον· τῶ δὲ Κωνσταντίνῳ Γάλλος καὶ Ἰουλιανὸς παῖδες γεγέννηντο. Ἐπεὶ δ' ἀπεβίω μὲν Κωνσταντίνος, καὶ εἰς τὸν παῖδιν Κωνσταντίνον ἡ ἀρχὴ μετεχώρει, δειμαίνων ἐκεῖνος τὰς τυραννίδας, τοὺς προσήκοντας γένει δι' ὑποψίας ἔχων, οὐ καλῶς αὐτοῖς διετίθετο· ἀμέλει τοι καὶ τῶ νέῳ Δαλματίῳ Καίσαρι ὄντι οἱ στρατιῶται φόβον ἐκίρνω. Παρὰ βραχὺ δ' ἂν καὶ οὗτοι ἀπώλοντο, εἰ μὴ Γάλλον μὲν ἐξείλετο τῆς ἐπιβουλῆς, ὅτι νοσῶν ἔτυχεν, ὅσον οὐπω θανεῖν ἐξ ἐκείνης προσδόκιμος ὦν· Ἰουλιανὸν δὲ τὸ τῆς ἡλικίας διέσωζεν ἀτελέ. Οὐπω γάρ ἐτι ὑγιοῦντος ἡ ἡλικία ἦγεν αὐτῷ. Ὡς δὲ χρόνῳ ἡ κατ' αὐτῶν τοῦ βασιλέως ὁρμὴ ὑπεχώρη, πρῶτον μὲν ἐν Καππαδοκίᾳ διατρίβειν εἰσέθησαν ἐν τινὶ χώρῳ, Μακελλῶ νομα, πρὸς τῷ Ἀργεῖῳ ὄρει, οὐ μακρὰν τῆς Καισαρέων διέχοντι πόλει, βασιλείᾳ καὶ λοστρά, κήπους τε καὶ πηγὰς ἀέννα κακτημένῳ· ἐνθα δὲ θεραπείας τῆς προσηκούσης καταξιούμενοι, μαθήμασι τε καὶ γυμνασίοις ἀποχρώσει τῇ ἡλικίᾳ, ἐτι δὲ διδασκαλοῖς καὶ ὑφηγηταῖς τῶν ἱερῶν μαθημάτων ἐχρῶντο· καὶ τοσοῦτον, ὥς καὶ κλήρῳ καταλεγῆναι, καὶ τὰς θέλας Βίβλου τῷ λαῷ ὑπαναγινώσκειν. Οὐ λόγῳ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργοις τὸ περὶ τὴν θρησκείαν θερμόν τε καὶ σπουδαῖον ἐδείκνυντο, τοὺς ἱερῶν κακοσμημένους, καὶ ἄλλως ἀγαθοὺς ἀνδρας, καὶ περὶ τὴν εὐσέβειαν καὶ ἀρετὴν διαδοήτους, περιφανῶς τιμῶντες, σηκοῖς τε θεοῖς θαμίζοντες, καὶ τὰς τῶν μαρτύρων θήκας καὶ τιμαῖς καὶ ἀναθήμασι κοσμοῦντές τε καὶ ἐκθειάζοντες. Καὶ δὴ τὸ θερμόν τῆς περὶ τοὺς μάρτυρας τιμῆς θεατρίζοντες, ἀμφὺ τὸν τάφον Μάμα τοῦ μάρτυρος διελόμενοι, οἰκῶ λαμπροτάτῃ περιβαλεῖν σπουδὴν ἐποιοῦντο. Ἀμύλωμένους δ' ὥς εἰκὸς ἑκατέρου καὶ φιλοτιμίας ὑπερβολῇ νικῆσαι πειρωμένου τὸ ἕτερον, παράδοξόν τι συνέβη· ὥς μικροῦ δεῖν ἀπιστον εἶναι, εἰ μὴ παρόντες οἱ θεασάμενοι κατὰ διαδοχὴν ἀχρι καὶ ἐς ἐξῆρτο τὸ γεγονός διεσώσαντο. Ὅσον μὲν γὰρ ἐκδομήτο Γάλλῳ, καλῶς καὶ κατὰ γνώμην ἐχώρει, καθ' ἑκάστην λαμβάνον ἐπίδοσιν· οἷς δ' ἐπονείτο Ἰουλιανὸς, τὰ μὲν τῶν τειχῶν κατασείετο, τὰ δὲ καὶ ἐκ βάθρων, ὥσπερ ἐκ τινος δυνάμεως ἀντιτύπου, κάτωθεν ἀντεκρούοντο, καὶ ὑπὲρ γῆν ἠνεμοῦντο. Εἰσὶ δ' ἃ μὴδὲ συνάπτεσθαι πρὸς ἄλληλα ὄλωσ' ἠνέχοντο. Καὶ ἔξοντο τοῖς ὀρώσιν ἐδόκει τὸ θέαμα, ὃ καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων ἀκριβῶς διεγνώσθη. Ἦσαν δὲ οἱ καὶ τότε συνίσταν, μὴ ὑγιῶς μὲν περὶ τὴν θρησκείαν ἔχειν τὸν ἀνδρα, δέει δὲ τοῦ κρατοῦντος τὸν Χριστιανισμὸν ὑποκρίνεσθαι, διὸ καὶ ἄδεκτον εἶναι τοῖς μάρτυσι τὴν προσαγωγὴν. Τὸ δὲ σέβας ἀπέπε τὰ πρῶτα συνουσίαις μάντεων ὑπαχθεῖς· ἐπεὶ γὰρ τῆς ὀργῆς ἐπαίετο ὁ κρατῶν. Γάλλος μὲν κατὰ τὴν Ἐφεσον διατρίβων ἦν, τοῖς διδασκαλοῖς φοιτῶν· ὅπου δὴ καὶ ἡ πατρίω κτῆσις ἐρύχτανεν. Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς τοῖς ἐν Κωνσταντινου-

(1) fidem sancto Mamæ martyri templum construunt. Socrat. lib. iii, cap. 1, et item Eutrop.

πόλει παιδευτηρίοις κατὰ τὴν βασιλικὴν ἡκροῶτο, ἅς προόδους ἐν εὐτελεῖ πεποιημένους τῷ σχήματι ὑπὸ Μαρδονίου τοῦ εὐνούχου ἀγόμενος. Ὁ μὲν οὖν Λάκων Νικοκλῆς τῶν γραμματικῶν λόγων αὐτῷ παιδευτῆς ἦν· ὅσα δὲ τῆς ῥητορικῆς ἦσαν, Ἐκηθόλιος ἐδιδάξατο. Τὰ Χριστιανῶν δὲ ττηνικαῦτα ἡσπάζετο Ἐκηθόλιος. Τῆς δὲ τοιαύτης προμηθείας αἰτίος ὁ Κωνσταντίος ἦν. Ἐδεδίει γὰρ μὴ πρὸς δεισιδαιμονίαν ἐκκλίνει· Ἕλλησι διδασκάλῳ χρησάμενος. Φύσως δὲ λαχὼν περὶ τὰ μαθήματα δεξιὰς, πολλοῖς συγγινόμενος, φήμην εἶχεν ὡς ἱκανὸς εἶναι καὶ πράγματα διοικεῖν· ναὶ μὴν καὶ τὴν κοινὴν διέπειν ἀρχὴν ἄριστος εἶναι ἐκρίνετο. Ἐπεὶ δὲ πολὺς ὁ περὶ τοῦτο λόγος ἐκράτει, ἡρέμα εἰς ταραχὴν ἐνήγε Κωνσταντίον. Ἐνθεν τοι καὶ ἐκ τῆς μεγίστης τῶν πόλεων κατὰ τὴν Νικομήδειαν γίνεται, κελυφθεὶς δὲ μὴ τῷ Σύρῳ σοφιστῇ Λιβανίῳ φοιτᾶν· τότε γὰρ ἐκείνος ὑπὸ τῶν παιδαγωγῶν τῆς πόλεως ἐλαθεῖς, εἰς τὴν Νικομήδειαν τὸ διδασκαλεῖον ἐπήγνυτο· καὶ κατὰ τῶν παιδαγωγῶν τὸν χόλον ἐπιδεικνύς, λόγον ἐξαίσιον ἔγραψεν. Ἰουλιανὸς δὲ, εἰ καὶ διὰ τὴν θρησκείαν ἦκιστα παρὰ τῷ Λιβανίῳ φοιτᾶν ἐκελεύετο, ὁμως εἰς ἄκρον αὐτοῦ συνταχθεὶς, κρύφα τοὺς ἐκείνου λόγους συνάγων, πᾶσαν ἐποίητο σπουδὴν ἐκμιμεῖσθαι. Ἐν τούτῳ δὲ Μάξιμος ὁ φιλόσοφος, οὐχ ὁ Βυζάντιος, ἀλλ' ὁ· Ἐφῆσον εἶχε πατρίδα, ὃν ἐξ ὕστερον Οὐσιπεντιανὸς μαγγανίας ἀλόντα ἀνέλε, διὰ φήμην Ἰουλιανοῦ κατὰ τὴν Νικομήδειαν ἔρχεται, οὗ τῶν φιλοσόφων λόγων ἀκροατῆς γεγονώς, καὶ τῆς ἐκεῖνου θρησκείας ἐραστῆς διάπυρος ἦν. Λέγεται δ' οὖν ἐκεῖνον καὶ εἰς τὸν τῆς ἀρχῆς ἔρκα διερεθίσαι τοῦτον οὐ μέτρια, μαντεῖα τὸ θρυλλούμενον μυθεύετα, καὶ εἰς μῆκος ἐλάσαι τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα λαθεῖν οὐκ ἦν τὸν Κωνσταντίον, ἐν ὑπονοίᾳ γενόμενος δυσχερῶν, καὶ ταῖς αἰσiais τῶν ἐλπιδῶν βουκοληθεὶς, τὰ μοναχῶν ὑπῆλθεν ἐν χρῶ κειράμενος· καὶ ὃν ταῖς ἀληθείαις πρότερον ἡσπάζετο Χριστιανισμόν, τότε πλαστῶς μετῆει· καὶ λάθρα τὸν φιλόσοφον ἡσείτο λόγον· τῷ δὲ φαινομένῳ τὸν τοῦ ἀναγνώστου βαθμὸν ὑπελθὼν, τὰ ἱερὰ Γράμματα ἀνεγίνωσκεν· ἐντεῦθεν τὴν κατ' αὐτοῦ τοῦ κρατοῦντος ἀναστῆλλον ὑπόνοιαν. Ἐπεὶ δὲ τῷ χρόνῳ προήκεν, εἰ τίς ἐστι τέχνη τὴ μέλλον ἐπισταμένη, διηρουνᾶτο· καὶ ἀναγκαίαν ἐποίητο περὶ τοῦτου σπουδὴν. Διὰ τοι καὶ ἐξ οὗ τινος ἔγνω, φίλον εὐθὺς ἐποίητο. Ἠρέμα δὲ πῶς καὶ πολλοῖς τῶν ἐταίρων, τὸν σκοπὸν ἐκονοῦτο· καὶ τότε ἐνευδοκίμησεν τὰς πόλεις ἐφοίταζεν, ἥνικ' ἂν αὐτὸς ἐπὶ τῶν ὄλων δὴ κατασταλῇ. Διὰ τοῦτο τὴν Νικομήδους λιπὼν, εἰς Ἀσίαν εἴης· καὶ τοῖς τοιαύτοις συγγεγονώς τῶν ἀνδρῶν, μᾶλλον πρὸς τοιαῦτα ἐπέβρωτο. Τοῦ δὲ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Γάλλου Καίσαρος ἀναδειχθέντος, καὶ νεωτερίζειν καταγγελθέντος, ἐν ὑπονοίαις καὶ οὕτως γενόμενος ὡς ἄρα βασιλεῖς, ὑπὸ φρουρὰν γεγονώς, τῇ γαμετῇ Κωνσταντίου Εὐσεβία μέση χρη-

(2) Gallum in Ionia, Ephesi, ubi possessiones paternas habuit; Julianum autem Constantinopoli, sub magistris et præceptoribus utrumque doctum atque educatum esse scribunt. Julianum in lecto-

peratore ira, Gallus deinde Ephesi (2) degebat, in scholis studiis operam navans: ubi etiam paternæ erant possessiones. Julianus vero Constantinopoli in basilica docentes præceptores audivit: tenuique in publico usus est vestitu, Mardonii eunuchi ductu. Grammaticen cum docuit Nicocles Lacon: rhetorice autem Ereboli, qui tum Christianam complexus fuerat religionem. Providerat hoc sic Constantius, veritus ne ad superstitionem, si Græco uteretur magistro, declinaret. Et cum disciplinis discendis præclaro esset ingenio, et cum multis familiarius viveret, celebrem est famam, ad res quoque administrandas idoneum eum esse, consecutus. Quin et ad imperium ipsum gerendum optimus est judicatus. Qua de re cum sermones invalescerent, Constantius est perturbatus. Itaque ex urbe maxima (3) Nicomediam translatus est: ubi ne ad Libanium Syrum sophistam iret, ei est interdictum. Eo enim tempore a pædagogis urbe Constantinopolitana expulsus ille, Nicomediæ ludum aperuerat, ubi adversus pædagogos stomachum ostendens, orationem contra eos præclaram conscripsit. Julianus cum, propter religionem, Libanii consuetudinem fugere jussus fuisset, quod tamen summo ei animi benevolentia conjunctus esset, clam libros ejus comparavit, eosque diligenter imitari studuit. Interea Maximus philosophus, non Byzantius ille, sed qui Ephesum patriam habuit, et postea a Valentiniano magicarum imposturarum convictus, cæsus est, Juliani fama permotus Nicomediam venit: cujus cum in philosophia auditor, tum etiam in superstitione imitator atque amator acerrimus fuit. Hic illum dicitur non mediocriter ad imperandi libidinem excitasse, cum sicuti fama vulgatum est, ariolorum sacris initiatum instituisset, et ad Christianismi odium produxisset. Quod quia Constantium latere non potuit, in gravium rerum suspicionem incidit. Et spe simul ea, in quam faustis auguriis erectus erat, adductus, capite tonso monachus factus est. Ita ille, quem antea revera receperat, eum tum falso prius se tulit Christianismum. Et occulte philosophiæ operam dedit: aperte autem in lectorum Nicomediæ ordinem lectus, sacras legit Litteras. Qua re eam quam de illo imperator conceperat, suspicionem abolevit. Deinde vero eo est provecus, ut si quæ ars esset rerum futurarum divinatricis, scrutaretur, necessario eam sibi discendam esse putaret. Propterea si quem ejus rei studiosum cognovit, statim eum sibi amicum fecit. Et paulatim cum plerisque suorum sodalium consilium suum communicavit. Et tum demum urbes gloria florentes fore, quasi divinans prædixit, cum ipse ad rerum summam perveniret. Ob quam causam etiam Nicomedia relictæ, Asiam petiit: et cum ejusmodi hominum

rum ordinem cooptatum esse, et in publicis Ecclesiæ conventibus sacros Libros populo legisse, Theodoretus dicit lib. iii, cap. 2.

(3) Ἐκ τῆς μεγάλῃ πόλεως. Socr. lib. iii, cap. 4.

genere cum ibi familiarius viveret, magis atque magis rerum talium studium in eo est confirmatum. Porro ubi frater ejus Gallus Cæsar factus, et res eum novas moliri nuntiatum est, et hic affectati imperii suspectus fuit, et propterea sub custodia habitus est. Cæterum cum pro eo Eusebia Constantii uxor precatâ esset, Athenas ad philosophos est missus. Et hunc quidem protectionis ejus obtendit prætextum, velut Græcis ibi disciplinis operam navaturus esset. Res autem ipsa erat, ut de rebus, quas sibi persequendas statuerat, cum impostoribus ageret magis. Atque Athenis agens, una cum Basilio et Gregorio scholas frequentavit: qui ex indicibus quibusdam ablitam hominis improbitatem mentis oculis deprehenderunt. Et Constantius, ut paucis rem explicem, illum inde accitum Cæsarem creavit, et in matrimonium ei sorore Constantia (1) tradita, in Occidentalem Galliam misit. Stipendiarum enim milites, quos adversus tyrannos Magnentium et Britannionem in Occidente Constantius ductos alebat, nulli ei erant usui, 9 quin potius barbaro corrupti instituto, Gallias vastabant, et cum detrimento ipsius, imperio Romano subditas urbes diripiebant. At quod juvenis adhuc esset, nihil ei, quod sine ducum qui in ejus comitatu erant, consilio ageret, permisit. Ubi vero illi non recte rem militarem administrarent, ipse ut potuit per se bellum gessit, militibus ardorem quemdam indidit, animosioresque ad prælia committenda et pericula adeunda cohortationibus præmiisque ob barbaros casus propositis reddidit. Quæ sane res initium præbuit, ut barbari subinde victori inferiores essent, ipse autem et gratia et egregia fama polleret. Atque ubi Constantio ducum languorem et ignaviam indicavit, alios ab eo pro illis accepit: quorum consilio et opera, cum hostibus prælio sæpe commisso, victoriam fortiter reportavit, eosque ad legationem mittendam coegit (2). Cæterum illis Constantii prætendentibus litteras, quibus eos rursum ad sædus et societatem belli cum Romanis ineundam invitabat, ipse tempus ex industria extraxit, et spem eidem fecit, sædus acceptum a Constantio iri; præter expectationem omnium, copiis suis Barbaros adortus, maxima D victos clade affixit, regemque eorum vincunt ad Constantium misit. Ea victoria (3) ex sententia potius, a militibus Romanorum imperator est renuntiatus. Atque ubi tum imperatoris coronæ copia non fuit, ex satellitibus quidam, torquem quam in colle gestabat, capiti illius imposuit. Obtinet fama, antea quoque, cum oppidum quoddam ingrederetur, coronam inter duas columnas suspensam, sicuti mos est urbes exornare, quam aptissime in caput prætereuntis decidisse. Quæ res permultis pro omine

(1) Socr. *Helenam* habet.

(2) Socrat. et Eutrop. legatos in vincula conjectos esse addunt.

(3) Apud Argentoraturn ingentes hostium copias

αάμενος, εἰς Ἀθήνας παρεπέμφθη φιλοσοφῆν. Καὶ τὸ μὲν προφανὲς ἡ τῶν Ἑλληνικῶν μαθημάτων ἦν παιδεία, τὸ δ' ἀληθές, ὡς ἂν περὶ τῶν κατὰ σκοπὸν τοῖς ἐκείσε συγγένηται γόσιν. Ὅπου δὴ διάγων, Βασιλείῳ καὶ Γρηγορίῳ σύναμα τοῖς διδασκαλείοις ἐφόρτα· οἱ σημεῖοις δὴ τισὶ τὴν οἰκουροῦσαν τὰ δὲ κακίαν δμῶσι διανοίας ἐφώρασαν. Κάκειθεν, ἵνα συνελὼν εἴπω, Κωνσταντίῳ μεταστειλάμενος, Καίσαρα ἐποίησε· καὶ τὴν ἀδελφὴν Κωνσταντίαν συζεύξαζ ἐκείνῳ, ἐπὶ τὰς ἐσπερίους Γαλλίας ἐστειλε. Τὸ γὰρ μισοφορικὸν δὲ κατὰ τῶν ἐσπερίων τυράννων Μαγνηντίου καὶ Βρεττανίῳνος ἐπήγετο ὁ Κωνσταντίος, εἰς οὐδὲν αὐτῷ γενόμενον χρήσιμον, βαρβάρῳ γνῶμῃ ἀντιστρέψαν, τὰς Γαλλίας ἐδήρῳ· καὶ κατ' ἐκείνου μᾶλλον ἐγένετο τὰς Ῥωμαϊκὰς διαφθεῖρον πόλεις. Νέψ δὲ ἐστὶ δντι, μηδὲν πράττειν ἐπέτρεπε γνῶμης διχα τῶν ἐπομένων αὐτῷ στρατηγῶν. Ἀνωμάλως δ' ἐκείνων τὰ πρὸς μάχην διακειμένων, αὐτὸς ὡς ἐνὴν τὸν πόλεμον διηυθέτει. Καὶ τινα ζῆλον ἐνείει τοῖς στρατιώταις, θερμότερος· περὶ τὴν ἀγῶνα· ποιῶν, παρακινῶν ἐνὲν προτρέπων· οἷς μισθὸν ἀνέχοντα ἔταξε τῷ βάρβαρον ἀναίρησονται. Ὁ δὲ ἀρχὴν παρέσχεν ἐλάττω μὲν γίνεσθαι τὰ βαρβάρων, ἐκείνων δὲ κεχαρισμένον εἶναι καὶ διὰ φήμης πολλῆς διελθεῖν. Καὶ δὴ τὴν τῶν στρατηγῶν ῥεστώνην Κωνσταντίῳ δῆλῶσας, ἐτέρους ἔσχε τοὺς στρατηγούς· μεθ' ὧν τοῖς ἐναντίοις προσβαλὼν, ἀνακράτος ἐνίκα· τῇ δ' ἀνάγκῃ εἰς πρὸςθεῖαν καταστάντων ἐκείνων, καὶ τὰ γράμματα Κωνσταντίου προβαλλομένων, ὡς καλοῖη σφᾶς αὖθις ἐπὶ τὴν Ῥωμαίων συμμαχίαν, ἐπίτηδες ἐκείνον ἀναβαλίσθαι. Μελλήσας γὰρ τὸν πρέσβιν, καὶ ἐλπίδα δοὺς ὡς προσδέχοιτο, ἀδοκῆτως πολὺς ἐπελθὼν, εἰσάπην τῶν βαρβάρων ἐκράτησε· καὶ τὸν ἐκείνων βασιλέα δεσμώτην ἐς Κωνσταντίον ἐπαμπεν. Οὕτω δὲ τῷ πολέμῳ τούτῳ ἐνευυχῆσας, πρὸς τῶν στρατιωτῶν βασιλεὺς Ῥωμαίων ἀναγορεύεται. Στεφάνου δὲ μὴ παρόντος βασιλικοῦ, τῶν τις δορυφόρων, δν περὶ τὸν τρέχῃλον ἐφόρει στρεπτόν ἐξελὼν, τῇ ἐκείνου κεφαλῇ περιέθηκε. Λόγος γε μὴν ἔχει καὶ πρότερον, εἰς τινα πολέμῳ ἐισιόντος, στεφάνον τινα μέσον δύο κίωνων ἀνηρτημένον, οἷς τὰς πόλεις ἔθος κοσμεῖν, ἐπιπεσόντα τῇ ἐκείνου κεφαλῇ ἐφαρμόσαι· καὶ πολλοῖς ἐντεῦθεν σύμβολον εἶναι, ὡς καὶ τὸ τῆς ἀρχῆς ἀναδῆσεται κράτος. Διεθρυλλήθη δὲ καὶ τις ἕτερος λόγος, ὡς ἐπιβουλῆς χάριν ὁ πρὸς τοὺς βαρβάρους πόλεμος ἐδόθη αὐτῷ, ἵν' αὐτοῖς συμπλεκόμενος διηται. Οὐ πιθανὸς δ' ἐμοὶ γε λίαν ὁ λόγος. Τί γὰρ καὶ Καίσαρα τοῦτον ἐποίησε τὸ κατ' ἀρχᾶς, καὶ τὴν ἀδελφὴν εἰς γάμον ἐδίδου; Τί δὲ αὐτῷ καὶ τὸ πείθεσθαι καὶ ὑπαλλάττειν τοὺς ἐρῶστωνευμένους τῶν στρατηγῶν· καὶ τοὺς πρὸς μάχην ἐστειλε δεξιούς, ἵνα μᾶλλον κατορθώσῃ τὸν πόλεμον, εἰ μὴ φίλῳ ἐχρήτο; Συμβάλλειν τοῖνον ἔστιν, ὡς εὖνους ἦν αὐτῷ τὴν ἀρχὴν ὁ κρατῶν, δθεν ἀνεῖπε καὶ Καίσαρα. Ὡς δ'

delevit. Stabant acervi cadaverum montium instar, fluebat cruor fluminum modo, captus rex nobilis Chonodomarus, etc. (Eutrop.)

ἐκείνο· Σεβαστὸς ἀνεκνήρυχθη, μὴ δόντος αὐτοῦ, ἥ A
δεῖω· οἷς αὐτοὺς ἠδίκησε νέους ὄντας, ἥ καὶ τῆς
τοῦ χαρίν ἀχθόμενος, διὰ τῶν εἰρημένων
βαρβάρων ἰσως ὕστερον ἐπιβουλεύειν προήγετο.
Ἀλλὰ τοῦτο μὲν, ὡς ἐκάστω δόξης ἐστὶ, κρι-
νέτω.

Cæsaris illi primum dignitatem tribuisset, sororemque ei nuptui dedisset? Cur optatis ejus, ut so-
cordibus alii surrogarentur duces, morem gessisset: et qui ad prælia committenda strenui essent,
bellumque recte gererent, misisset, nisi amico et benevolo in eum fuisset animo? Itaque colligere
satis licet, bene ei ab initio imperatorem voluisse, et ob id Cæsarem eum declarasse. **10** At ubi ille,
ipso non permittente, Augustus est renuntiatus, vel metuentem eum sibi, propter injurias, quas
illi tenero adhuc fratrique ejus intulerat, vel parem illius cum suo honore moleste ferentem, per
eos qui dicti sunt Barbaros, postea forte insidias ei struxisse. Sed hoc judicio cujusque relinquimus.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Ὡς δὲ διὰ Θράκης ὁ ἀποστάτης ἰὼν, τὴν Κων- B
σταντινου κατέσχεν ἐκποδῶν τοῦ Κωνσταν-
τινου γεγενημένου.

Τοῦτον μὲν οὖν τὴν τρόπον ὁ Ἰουλιανὸς τῆς βασι-
λείας ἐδράξατο· εἰ δὲ κατὰ φιλοσόφους ἡ ἐξῆς ἀγω-
γῇ, ἐν κοινῷ σκοπεῖν ἐῷ. Οἷα γὰρ φιλεῖ, μὴ ἀπολο-
γίαν διὰ πρεσβείας δού· Κωνσταντίφ, ὃν καὶ σωτήρα
καὶ εὐεργέτην ἠπίστατο, εὐθὺς μὲν ἀπεχειροτόνει
τοὺς ἀρχοντας ὅσους ἐκεῖνος κατέστησεν· ἀμείδων
δ' ἐτέρους ἀντικαθίστη, καὶ πᾶν τὸ πρὸς βουλῆς
αὐτῷ ἐπραττεν· ἐπεγγελὼν δὲ καὶ Κωνσταντίφ,
κατὰ χώρας τὰς ἐπιστολὰς αὐτοῦ διεδείκνυ, δι' ὧν
τοὺς βαρβάρους κατὰ Μαγνητίου καλῶν, Ῥωμαίοις
ἐπίγαγε· καὶ τέχνη τὰ πλῆθη μετερχόμενος, ἀπέ-
σπι μὲν ἐκεῖνου, εἰς ἑαυτὸν δὲ μετετίθεσκεν. Ἐξά-
πινά τε καὶ τὸ δοκεῖν εἶναι Χριστιανὸς διαφεῖς, τοῖς C
τῶν δαιμονίων ἐφοῖτα σηκοῖς· καὶ θύων, καὶ τοῖς
ἀγάλλμασι προσφερόμενος, ἀρχιερεῖα ἑαυτὸν ἐκάλει·
καὶ τὰς· Ἐλληνικὰς ἑορτὰς ἐπιτελεῖν ἐπέτρεπε, καὶ
τοὺς ὑπὸ χεῖρα πάντας ἐπίσης θρησκείην ἐπειθε,
καὶ πρὸς ἐμφύλιον ἀνερρίπιζέτο πόλεμον. Καὶ γε ἂν
ἔσον τὸ ἐπ' αὐτῷ αἵμασι διεκρίθῃ τὸ τῆς ἐκεῖνου
φιλοσοφίας ἀπέριπτον, εἰ μὴ θεὸς ὁ πάντα σὺν ἀγνώ-
στῳ λόγῳ ποιῶν συμφερόντως, θάτερον εἰς ἑαυτὸν
μετεστήσατο, δι' ἃ μὲντοι ζημίας τοῦ ἀντιπάλου.
Τοῦ γὰρ Κωνσταντίου ἐν Συρίᾳ τὴν Περσικὴν ὁρμὴν
ἀναστέλλοιτος, ἐκεῖνφ δεῖν ἐδόκει τὰ περὶ τοῦ· Ἰλ-
λυριοῦ· εἰσω θέσθαι χειρῶν, καὶ μάχης ἀνευ κρα-
τεῖν. Καὶ δὴ σκηψάμενος πρὸς Κωνσταντίον ἐλαύ-
νειν, ἐπὶ παραίτησει δῆθεν τοῦ μὴ ἔκων τὰ τῆς
βασιλείας σύμβολα δέξασθαι, ἥ· τοῦ πρόσω διὰ
Θράκης χωρῶν· ὁπρὶν αὖ δὲ τῶν τῆδε ὅρων ἐπίδῃ·
μετὰ τρύγην δ' οὖν καὶ ἡ Πλειὰς δύνουσα ἦν· αἱ
μὲν ἀμπελοὶ ὁμφακας ἐπεγένονον· καὶ τινα δρόσον
ἐξ ἀέρος καταχυθεῖσαν λόγος αὐτῷ τε καὶ τοῖς ἐπο-
μένοις, σταυροῦ σχῆμα ἐκάστην σταγόνα τοῖς πέ-
πλοις αὐτῶν ἐντυποῦν. Ἄλλοι μὲν οὖν ἄλλα τοῖς
τοιούτοις ἔλεγον τῶν συμβόλων· τό γε μὴν ἄωρον
καὶ ὀλιγοχρόνιον τῆς ἀρχῆς διὰ τῶν ὁμφάκων ὑπεση-
μνίετο. Ὁ δὲ σταυρὸς ὡς τῶν Χριστιανῶν δόγμα

CAPUT II.

Ut pravavicator et apostata per Thraciam profi-
ciscens, Constantio defuncto, Constantinopolim
pervenerit.

Ad hunc certe quidem modum Julianus impe-
rium arripuit (1). An vero philosophici instituti
sint, quæ mox deinde gessit, et idipsum in medio
cuique dispiciendum relinquo. Nam (quod alioqui
fieri solet) nulla ad Constantium adhuc supersti-
tem, a quo beneficia multa se accepisse serva-
tumque adeo esse sciebat, legatione, quæ illum
excusaret et defenderet, missa, statim eos magistratu
abire exauctoratos, quos ille evexerat, coegit, et
alios in eorum locum suffecit, omniaque ad volun-
tatem tantum suam egit. Et Constantium ridens,
plerisque in locis epistolas ejus recitavit, quibus
ille Barbaros contra Magnentium evocans, in Ro-
manorum ditionem adduxit. Multitudinem quoque
arte circumventam, et ab illo alienatam, in partes
suas pertraxit. Ac derepente simulationi quoque illi,
qua Christianum se esse finxit, nuntio remisso,
dæmonum templa frequentavit: et sacrificans, si-
mulacrisque sese dedens, Pontificem seipsum voca-
vit, festos Græcorum dies peragere permisit, et
qui sub potestate ejus erant cives ad eundem cul-
tum suasionibus perducere intendit. Et profecto
civile ille concitasset bellum, et quantum in ipso
situm erat, sanguine fuso, de exuberanti philoso-
phia ejus judicium factum fuisset, nisi Deus, qui
omnia, ignota et occulta ratione, in melius dirigit,
alterum ad se cum nullo adversarii ipsius detri-
mento transtulisset. Cum enim Constantius in Sy-
ria excursions atque expeditiones Persicas com-
pesceret, illi interea visum est, Illyricum, sine
prælio imperio suo subjicere. **11** Atque assimu-
lans se ad Constantium tendere, veluti culpam, per-
inde atque invitum imperii insignia recepisset,
deprecaturus, ulterius inde Thraciam versus pro-
cessit: et ubi in ejus regionis montes pervenit, cum
post vindemiam Vergiliæ (2) occiderent, vites
gemmis et uvis recentibus gervinarunt, et ros ex

(1) Julianus hostes ex Gallia ultra Rhenum fu-
gavit. Ad undecim millia Rom. qui jure belli
capti serviebant, ab Almanis recepit, Agrippina
occupata. Idem cum Almanis eisdem bellum
gessit, et per Hariobaudem tribunum castra Her-

culis, Quādrilburgium, Stricensium, Nivesium,
Bonam, Antenacum, et Bingium, civitates cepit.
Sarmatas item et Quados vicit. Oros., Ammian.

(2) Pleiades. Sozom. lib. v, cap. 1.

aere in ipsum comitesque ejus ita diffusus est, ut A gutta quælibet in sagis illorum crucis formam repræsentaret. Et alii quidem aliter prodigia atque indicia hæc acceperunt. Verum per uvas immaturas intempestivum ejus minimeque diuturnum imperium est designatum. Crux autem Christianorum doctrinam cælestem esse, omnesque ea consignari oportere portendit. Utrumque sane posterioribus temporibus verum esse confirmatum est. Julianus ubi in Thraciæ limitibus fuit, Constantius exstinctus esse ad Mopsi fontes dictus est: et ipse Constantinopolim ingressus, imperator est salutatus. Ibi Constantii funus magnifice curavit: atque id dempto a capite suo diademate producens secutus est, mortuum eum honore afficiens, B cujus vitam infestis signis petierat. Græci sane sermonibus tum jaclarunt, Julianum vaticinandi quadam arte eam rerum mutationem prævidisse, et ob id in Thraciam properasse. Quod hercle certum haberi posset, si suum ipse quoque obitum jamjam ei imminentem, qui quasi in somnis imperium tantum degustavit, vidisset. Esset namque a stultitia non alienum, si ipse et Constantii mortem, et suam in Persarum finibus cædem prospectam habens, sua sponte ad interitum prosilisset. Hoc quidem non aliud est, quam ipsi inconsultam temeritatem et imperatoris artis imperitiam affingere: imperium autem Romanorum in tantum con-jicere periculum, ut id fere totum, aut maxima certe ex parte, Persis sit subditum. Hæc quidem hactenus.

12 CAPUT III.

Ut Christiano abjurato, Julianus in idolorum fanis versaretur: et ut inter sacrificandum in horrenda spectra inciderit.

Julianus porro imperio potitus, tam impudenter et aperte dicitur religionem abjurasse, ut ipsum etiam pernegaverit Christum, et sacrificiis quibusdam dæmonumque detestandis invocationibus et victimarum sanguine sacrum abluerit lavacrum, atque seipsum a mysteriis Ecclesiæ exauctoratum excluderet: et deinceps non modo privatim, sed publice etiam, quæcunque Græcis permittuntur sacra et sacrificia, eis uteretur. Enimvero solemnem ei hostiam mactanti, in extis ejus crucis signum corona circumdatum apparuisse dicitur. Quod eis qui illi opera dabant, non parvum incussit timorem, Christi potentiam doctrinamque nostram perpetuo duraturam, suspectam habentibus: quod D corona victoriæ signum esset, et circularis forma, omni ex parte initium capiens, atque in seipsam desinens, finem nullum portenderet. At sacerdos qui sacro præluit, ne ea re perturbaretur, illum admonuit: victimam enim novum quiddam ostendere, Christianum scilicet dogma jam comprimi, et ad seipsum reverti, circulo, ne sicuti prius, finibus nullis constitutis, quocunque vellet loco longe lateque propagaretur, in angustum redactum. Alio item tempore, cum celebre quoddam adytum divinationis gratia subiret, et subito sese horrenda quædam spectra ingererent, ejus rei propter quam ingressus fuerat, oblitus (ætate enim proveciore ad idolorum sacra se contulerat), quod in rebus dubiis

οὐράνιον ἐστι, καὶ χρῆναι πάντας κατασημανθῆναι αὐτῷ· ἃ δὴ καὶ τῷ χρόνῳ ἔσχον τὸ βέβαιον. Ὡς δὲ περὶ τὰ τῶν Θρακῶν ἐγένετο δρῖα, Κωνσταντίου μὲν ἠγγέλλετο τελευτᾶν περὶ Μόψου κρήνας· ἐκείνος δὲ τὴν Κωνσταντινίου καταλαβὼν, αὐτοκράτωρ ἀνηγόρευτο βασιλεὺς· καὶ τὸν νεκρὸν Κωνσταντίου μεγαλοπρεπῶς ἐκίθρευ· καὶ προσπόμπευεν ἐκεῖνου, τῆς κεφαλῆς ἀφελόμενος τὸ διάδημα, τιμῶν τὸν νεκρὸν, οὐ τὴν ζωὴν ἐπιστράτευεν ἀφελεῖν. Ἐφ' οἷς Ἕλληνες λογοποιοῦντες ἦσαν, ὡς ἦξει τὴν τῶν πραγμάτων μεταβολὴν μαντικῇ τινι τέχνῃ ὁ Ἰουλιανὸς, καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἐπὶ Θράκης ὁρμήσῃ. Τοῦτο δ' ἦν ἂν ἐν τῷ ἀσφαλεῖ, εἰ καὶ ἑαυτῷ ᾔδει ὅσον ὀπω-
 ἤκουσαν τὴν τελευτὴν, ὡς ἐν ὀνείρῳ τῆς ἀρχῆς γε-
 σαι μὲν. Καὶ γὰρ εὐθετίας οὐ πόρρω τὸ, πρόγνωσιν ἔσχηκόντα τὴν τελευτὴν Κωνσταντίου, καὶ τὴν αὐτοῦ ἐν Περσῶν ὁρίοις σφαγὴν, ἐκόντα πρὸς τὸν θάνατον ἄλλεσθαι. Αὐτῷ μὲν γὰρ ἀδουλίαν ἔστι καὶ ἀμαθὴ στρατηγίας δόξαν προστάφαι, τῇ δὲ Ῥωμαίων ὑπη-
 κόφῃ εἰς τόσον περιστῆσαι τὴν κίνδυνον, ὡς πῶσαν σχεδὸν ἦ τὸ πλείστον μέρος ὑπὸ Πέρσας πρᾶξαι γε-
 νέσθαι. Τοῦτο μὲν ὥδε κελεύω.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ὅπως τὰ Χριστιανῶν ἔξομοσθηρος Ἰουλιανός, εἰδωλεῖς ἐσχέλας· καὶ θυσίας ἐπιτελῶν, φάσμασι περιέπιπεν.

Λέγεται δ' ὡς ἀρπασάμενον τὴν ἀρχὴν, ἀνέδην οὕτω καὶ περιφανῶς μήτοι γε τὸ σέβας ἔξομοσθαι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἀπαρνήσασθαι τὸν Χριστόν· καὶ τι-
 θυσίαις καὶ ἐπικλήσεσι δαιμόνων ἀποτροπαίαις, ἱερῶν τε αἵμασι, τὸ θεῖον λουτρὸν ἀπονίσθασθαι, καὶ τοῖς μυστηρίοις τῆς Ἐκκλησίας ἀποτάξασθαι· καὶ τὸ ἐντεῦθεν οὐ καθ' ἑαυτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ παρῶν, ὅσα Ἕλλησιν εἰς θυσίαν ἀναίται, χρῆ-
 σθαι. Λόγος γοῦν αὐτῷ ποτε τὴν συνήθη θυσίαν προσφέροντι, τὸ τοῦ σταυροῦ σχῆμα τοῖς σπλάγχνοις τοῦ ἱεροῦ φανῆναι, στεφάνου αὐτὸν περιθέοντος· ὃ τοῖς περὶ ἐκεῖνον ἡσυχολημένοι· δέος οὐ-
 τι μέριον ἐνῆκε, τὴν τοῦ Χριστοῦ ἰσχὺν, καὶ τὸ διηνεκές τοῦ D δόγματος ὑπειδομένοις· τὸν γὰρ στέφανον νίκης εἶναι σημεῖον· καὶ ὁ κύκλος τὸ πάντοθεν ἀρχεσθαι καὶ λήγειν εἰς ἑαυτὸν τὸ μηδαμῶς πέρας ἔχειν ἡνία-
 σετο. Ὁ δὲ τελευτῆς ἀρχηγὸς μὴ ταράττεσθαι παρηγγύα· ξένον γάρ τι δηλοῦν τὸ σφάγιον· συστέ-
 λεσθαι γὰρ ἦδη τὸ δόγμα καὶ πρὸς ἑαυτὸ χωρεῖν, τῷ κύκλῳ στενωχορούμενον· καὶ μὴ ὥσπερ πρῶην ἀπεριορίστως πλατύνεσθαι, καὶ ἐφ' οὗς ἀναίρειτο χωρεῖν· ἄλλοτε δ' αὖθις ἐπὶ τι τῶν ἐπισήμων ἀδύ-
 των μαντείας χάριν ἰδὼν, ἐξάπινα φασμάτων τινῶν φρικωδῶν προσυαλόντων, τῶν ἐφ' ἃ κατῆει πρὸς λήθην ἐλθὼν (ὥς γὰρ τῆς ἡλικίας εἰς ταῦθ' ἤκει), εἰθὼς ὦν ἐν ἀπόροις τῷ σταυρικῷ σημείῳ χρῆσθαι πρὸς ἀρωγὴν, ὡς καὶ αὖθις κινδύνους περιλήφθαι· τῷ συνήθει ἀμυντηρίῳ ἐχρήσατο. Τῷ γὰρ δεῖε τῷ

Χριστοῦ συμβόλῳ ἐκυτὸν κατεσφράγιζε. Καὶ αὐτίκα Δ
 φρουρὰ πάντα, καὶ τὸ πρὸς σπουδῆς ἀπρακτὸν ἦν.
 Ἐν ἀπορίᾳ δὲ γενόμενος ὁ τῆς τελετῆς ἑξαρχος,
 γνούς τε τῆς τῶν δαιμονίων ἀφανείας τὸ αἴτιον, Μι-
 σήσαντες, εἶπεν, οἳ ἄπερ ἄγος, τὸ σύμβολον, ἀπέδρα-
 σαν· καὶ αὐτοῖς γενναῖον εἶναι, μηδὲν τι παραδείξαι
 Χριστιανικὸν ἢ ἐννοῆσαι, εἰσηγησάμενος, πάλιν
 ἦγεν ἐπὶ τὴν τελετὴν. Ταῦτα δὲ Χριστιανοῖς ἀκού-
 μενα, οὐ μετρίως καθέκκετο· περιδρεῖ; γὰρ ἦσαν,
 σπουδάζοντα περὶ ταῦτα τὸν βασιλεῖα θεῶμενοι, καὶ
 εἰς θεὸς καθίσταντο διωγμῶν. Καὶ ἡ προσδοκία μεί-
 ζων τῆς πείρας ἐτύχχανεν· ἀθήσεις γὰρ τῷ μέσῳ
 χρόνῳ τῶν τοιούτων γεγεννημένους δεινῶν, ἡ ἀνάμνη-
 σις καὶ μόνῃ τῶν πάλαι κακῶν συνέστελλε· καὶ
 πάντες ἦσαν ἐκτετηχότες, τὸ περὶ τὸ δόγμα τοῦ
 Χριστοῦτος ὑφορώμενοι μῖσος· καὶ μάλιστα ὅτι Β
 Χριστιανὸς τὸ πρῶτον ἦν, καὶ ὑπὲρ εὐλαδῶν πατέ-
 ρων περὶ τὸ δόγμα γεγέννητο, καὶ κατὰ θεσμούς
 τῆς Ἐκκλησίας προήχθη, τὰ τε θεῖα λόγια ἐπαι-
 δεύθη, καὶ ὑπὲρ ἐπισκόποις καὶ ἱερεῦσιν ἐτράφη, καὶ
 τὴν εἰς τοῦναντίον μεταβολὴν ἀνυπόστατον ἐλογί-
 ζοντο.

parentibus piis et dogmatis ipsius studiosis progenitus, juxta Ecclesiæ mores et constitutiones pro-
 ductus, sacris Litteris edoctus, et ab episcopis et sacerdotibus educatus. Quapropter tantam illius
 immutationem intolerabilem fore putabant.

ΚΕΦΑΛΑ. Δ'.

Ὡς τοὺς εἰδωλικούς ἀνολέας νεῶς, τὰς ἐκ πα-
 λαιοῦ προσόδους καὶ τὰ προνόμια αὐτοῖς ἔχα-
 ρίετο, τῶν Χριστιανῶν ἀφελόμενος· καὶ ὅλα
 ἐν Γάζῃ καὶ Καισαρείᾳ διὰ τοὺς τῶν εἰδωλῶν C
 ναὸς ἐπραξεν.

Καὶ τοῖνον ἐπεὶ μόνος τῶν ὄλων ἐγκρατὴς ἐγε-
 γόνει, αὐτίκα τοὺς ὅτοι. ἔτι ἐν τῇ Ἐφ εἰδῶλων
 ἦσαν, νεῶς ἀνέψξε· καὶ ὅσοι δὲ ἀτημελήτως εἶχον,
 ἐπισκευάζεσθαι παρηγγύα. Εἰ δὲ τινες τέλειον κατε-
 λύθησαν, ἐκ νέου ποιεῖν ἐκέλευε· καὶ τοὺς βωμοὺς
 ἐξικάθαιρε· καὶ τὰς πάλαι προσόδους αὐτοῖς ἀφαι-
 ρούμενος ἀφωσίῳ αὐτοῖς ἐκαίνους· ὅσα τε εἴθη πά-
 τρια πόλεων, καὶ τὰς πάλαι θυσίας τε καὶ βαρχείας
 αὐτοῖς ἀνένεου. Καὶ αὐτῷ δὲ ἥκιστα αἰσχύνῃ ἦν
 δημοσίᾳ θύοντι· σπένδων δὲ ἀεὶ, τοὺς περὶ ταῦτα
 ἐσπουδαχότας τῶν μεγίστων ἡξίῳ τιμῶν· τοῖς τε
 ἱεροφάνταις καὶ μύσταις καὶ κανηφόροις τὰ ἐξ
 ἰθὺς ἐδίδου· κύρος τε αὐτοῖς ἐπετίθει, ὃ καὶ οἱ πρὸ
 Κωνσταντίνου βεβασίλευκότες ἐνεῖμον· ἀτέλειάν τε
 τῶν τοῖς περὶ ταῦτα σχολάζουσιν ἐψηφίζετο· τὰ
 τε σιτηρέσια τῶν περὶ τοὺς ναοὺς ἱεροπόλων ἀπέ-
 δωκε· καθαρούς τε εἶναι ἐθέσπιζε, καὶ τῶν πλη-
 σίων ἀποδίδεσθαι. Τὸν δὲ πῆλυν τοῦ Νεῖλου τῷ
 Σαράπιδι ἀνετίθει αὐτοῖς· καὶ τὰ ἐκ παλαιῶν πά-
 τρια, ἃ Κωνσταντίνος εὐσεβεῖν προτρέπων τῇ Χρι-
 στοῦ Ἐκκλησίᾳ προσηγγεν. Ἄς μὲν οὖν τῶν πό-
 λεων ἐλλήνιζεν ἐμάνθανεν, ἃς ἡδούλοντο δωρεὰς
 χυδὸν ἐδίδου· ἃς δὲ περὶ τὴν Χριστοῦ πίστιν θερ-
 μότερας ἐνόει, ἐκαίναις ἄρα διὰ μίτους ἦν· καὶ

et periculis crucis sigmaculo tanquam præsenti
 auxilio uti consuevisset, veluti discrimine circum-
 ventus, ad consuetum præsidium confugit: per
 timorem enim se Christi signo consignavit, et con-
 festim omnia evanuerunt. Ita res quæ tentata fuerat,
 infecta tum permansit. Sacri vero ejus antistes,
 quod quid ageret, nesciret, causam autem cur
 dæmones disparuissent, non ignoraret: Aufugerunt
 illi, inquit, quod signum hoc perinde atque exse-
 crandum piaculum odere. Et admonitum illum, ut
 forti esset animo, neque quidquam Christianæ rei
 exhiberet aut cogitaret, rursus ad sacrum id du-
 xit. Christiani ubi hæc audiere, non mediocriter
 sunt perculsi: metuerunt enim sibi, et imperato-
 rem sacris ejuscemodi addictum videntes, in per-
 secutionis timorem inciderunt. 13 Et expectatio
 periculorum periculis ipsis major fuit. Cum enim ali-
 quandiu jam ærumnas et calamitates dedidicissent,
 vel solum veterum malorum recordatio eos terrens,
 metu contraherat. Omnes certe animis consternati
 erant, quod tantum imperatoris ejus in religionem
 odium cernerent, qui antea Christianus fuisset,

CAPUT IV.

Ut idolorum templis apertis, vetusta privilegia et
 proventus Christianis ademptos illis dicarit: et
 quæ Gazæ et Cæsareæ propter idolorum templa
 fecerit.

Porro cum solus rerum potiretur, statim quæ-
 cunque in Oriente idolorum templa reliqua fuere,
 aperuit: et quæ negligentiùs curata fuissent, in-
 staurari jussit. Si quæ autem prorsus diruta
 essent, denuo ea extrui præcepit, aras repurga-
 vit, et veteres reditus nobis auferens, illis rursus
 sacravit. Antiquos urbium ritus, prisca sacrificia,
 et vesanas ineptias renovavit. Neque eum puduit
 publice diis sacrificare. Et identidem libans, qui
 cum eo ejusmodi sacris vacabant, eos maximis
 est prosecutus honoribus. Rerum sacrarum præ-
 sectis, sacerdotibus, et canephoris (1), quæ con-
 suetudo prisca tulerat, dedit, et auctoritate sua
 eos confirmavit: id quod ante Constantinum impe-
 ratores quoque alii fecerant. Rebus ejusmodi
 vacantibus, immunitatem tributorum sanctione
 dedit, annonam templorum sacrorumque ministris
 donavit: et ut puri sive sacrosancti essent, lege
 lata cavet, et ab aliis hominibus eos secrevit. Nili
 cubitum Serapidi deo restituit, et vetusta præ-
 terea patriaque jura, quæ Constantinus, cives suos
 ad veram pietatem cohortans, Ecclesiæ Christi
 tribuerat. Urbibus, quas sacra Græcorum sequi
 cognovisset, quas voluere donationes affatim dedit:

(1) Philochorus dicit, Erichthonio regnante, Athenis primum constitutum esse, ut virgines dignitate præstantes canistra Junoni deæ ferrent. In quibus ea erant, quæ ad sacrificia, Panathe-

naicis aliisque conventibus peragenda, pertinebant. (Suid.) Dicuntur hæ κανηφόροι, hoc est, Canistriferæ. Cicer.: *Habe canephoras, deorum si mulacra restitue.*

quas autem in Christi religione ardentiores esse sciret, infestus eis fuit, neque ad eas divertere voluit. Et persæpe cum legationes ad eum propter casum aliquem qui incidisset, provinciales mitterent, preces eorum rejectit. Quod sane civitati Nisibenæ accidit. **14** Cum enim expeditionem adversus eos Persæ susceperunt, et ipsi ea de causa oratores suos ad eum miserunt, non modo auxilium eis ferre noluit, sed etiam minatus est, se urbem eam oculis suis non visurum, neque eo venturum, ut quæ sacra et detestanda esset, neque templum deorum aperire, aut Græcorum religionem suscipere vellet. Et Constantienses in Palestina eodem nomine arguens, civitatem eorum Gazæis subiecit: Constantiam namque, sicuti supra diximus, cum Gazæorum navale esset, et Majuma vocaretur, Constantinus, propter egregium ejus in fide Christiana ardorem, jure civitatis exornaverat, et filio Constantio dicatam, legibus suis uti per constitutionem jusserat: minus convenire arbitratus, ut ea Gazæ, civitati Græcis ritibus admodum addictæ, subjecta esset. At ubi Julianus imperium est consecutus, Gazæi adversus Constantienses jure egerunt. Quorum ipse judex, sicuti antea fuerat, ita Constantiam juri Gazæorum ad viginti stadia ab ipsis distantem, adjudicavit. Constantii quoque appellationem ei ademit, et portum Gazæ vocavit. Et unum utraque loca præfectum, eodemque magistratus habuere. Ecclesiæ solæ duas esse civitates ostendere: utraque enim sub suo vixit episcopo et clero, et fines ambarum templa cujusque designarunt. Cæterum Gazæorum quidam episcopus postea, cum suus apud Majumitas antistes decessisset, hoc egit, ut utraque in unam ecclesiam redigerentur: non æquum esse dicens, ut duo essent in una civitate episcopi. Cui cum Majumitæ resisterent, synodus provincialis recte rem decidit, et suum Majumæ episcopum ordinavit: convenire arbitrata, ut qui semel a pio imperatore, propter veram religionem, primario civitatis jure honorati essent, non aliud per impii principis judicium sequerentur et facerent. Proinde illæ merito honore, qui semel eis datus esset, ecclesiæ fruerentur, et res ea loco longe post est actum.

Eodem anno Cappadocum quoque Cæsaream **D** urbem magnam et locupletem, Julianus e civitatum albo expunxit, et Cæsaris ei cognomen abstulit. **15** Primum enim Mazacam eam vocatam (2), Claudius Cæsar appellatione mutata, nomine suo cohonestavit. Summo autem civitatem eam odio persequabatur tyrannus, quod propter eximium in Christum amorem et desiderium maxime celebris esset, et vetusta simulacrorum delubra evertisset: Jovis scilicet πολιούχου, hoc est, urbis patroni, et Apollinis πατρός, id est, patrii. Ubi vero postea Fortunæ templum sunt demoliti, plu-

A οὐτ' ἐπιδημεῖν αὐταῖς ἤθελεν. Καὶ πρεσβεῖα πολ-
λάκις τῶν ἐπιχωρίων ποιοῦντων δεινῶν προσπι-
πτόντων, τὸν ἱκέσιον ἀπηξίου. Οἷα δὴ καὶ Νισιβηνοῖς
ἐπαγγέλετο· ἡγγεγμένων γὰρ ἐπιστρατεύειν τοῖς·
Περσῶν πρεσβεῖαν στεῖλαισι, μέντοι γε βοηθεῖν
ἔτοιμος ἦν, ἀλλ' ἠπεῖλει μὴδ' ὄψεσθαι τὴν πόλιν
ἰδεῖν, μὴδ' ἐν αὐτῇ φοιτῆσαι ποτε, οἷα δὴ ἐναγῇ τε
οὖσαν, ὡς μὴ τὰ τῶν θεῶν ἱερὰ ἀνοίγουσι, καὶ τὰ
νενομισμένα Ἑλλήσιν αἰρουμένοις ποιεῖν. Καὶ
Κωνσταντιεῦσι δὲ τοῖς ἐν Παλαιστίνῃ τὰ ἱσα μεμ-
φόμενος, ὑπὸ Γάζαν τὴν αὐτῶν πεποιήται πόλιν.
Τὴν γὰρ εἰρημένην Κωνσταντίαν, ὡς μικρὸν ἐμ-
προσθεν εἴρηται, Γαζαίων οὖσαν ἐπίνειον, Μαίου-
μας δ' ἐκαλεῖτο πρότερον, μαθὼν Κωνσταντίους
μάλιστα τὸν Χριστιανισμὸν αἰρουμένην, γέρα πό-
λεως ἔχαριζετο, καθ' αὐτὴν τε εἶναι ἐνομοθέτει,
B Κωνσταντίῳ τῷ παιδί ἀναθέμενος· μὴ καλὸν ἡγη-
σάμενος ὑπὸ Γάζαν εἶναι πόλιν δεινῶς ἑλληνίζου-
σαν. Ὡς δὲ Ἰουλιανὸς τὴν βασιλείαν ὄψ' αὐτὸν
ἐποιεῖτο, Γαζαῖοι Κωνσταντιεῦσι διεδικάζοντο· ὧν
δικαστῆς ἐκείνος γενόμενος, εἰς τὸ πρότερον, πάλιν
ὑπὸ Γάζαν ἐκείνην ἐποίει, σταδίου αὐτῆς διεστη-
κυῖαν ἀμφὶ τοὺς εἰκοσίον. Ἀφεῖλέ τε καὶ τὸ τῆς
Κωνσταντίου προσηγορίας· δνομα, καὶ λιμένα τῆς
Γάζης ὠνόμαζε. Καὶ κοινοὶ αὐτοῖς καὶ στρατηγὸς
καὶ οἱ τὰ δημόσια διώκουν, ἦσαν αὐτοῖς· τὰ γε
μὴν τῆς Ἐκκλησίας μόνα δύο πόλεις εἶναι τεκμη-
ριοί. Καὶ γὰρ ἐκατέρω πόλιν ὑπὸ ἰδίον ἐπίσκοπον
τελεῖ καὶ κλῆρον· καὶ ὅρια ἐκάστη ἔστιν οἷς τὰ
C ἀμφοῖν θυσιαστήρια διορίζεται· ποτὲ δὲ τινος τῶν
Γαζαίων ἐπισκόπων, τῆς Μαίουμιτῶν ἐκκλησίας
θανόντος τοῦ ἐπισκόπου, ἀμφω τὰς ἐκκλησίας μίαν
ποιῆσαι διὰ σπουδῆς εἶχε· μὴδὲ γὰρ εἶναι δίκαιον
εἰλεῖν ἐν μιᾷ πόλει δύο ἐπισκόπους καθίστασθαι.
Μαίουμητῶν δ' ἐνισταμένων, τὸ δέον τοπικῇ σύ-
νodos διηυθῆται. Καὶ ἕτερον τῷ Μαίουμα ἔχειροτό-
νει ἐπίσκοπον, προσήκον εἶναι διεγνωκυῖα, τοὺς
καθάπαξ ὑπὸ εὐσεβεῖ βασιλεῖ διὰ τὴν ἀληθῆ θρη-
σκείαν πρεσβεῖον πόλεως τιμηθέντας μὴ ἄλλως
πράττειν αἰρεῖσθαι διὰ κρίσιν ἀνεβοῦς βασιλέως·
χρῆναι δ' εἶναι κατὰ χώραν, τῶν καθάπαξ δοθέντων
ἐκκλησίᾳ δικαίως ἀπολαύειν γερῶν. Τοῦτο μὲν οὖν
ὀλίγῳ ἐγγέλετο ὕστερον.

suo immota maneret. Atque hoc quidem sic non

Τοῦ δ' αὐτοῦ ἔτους καὶ τὴν Καππαδοκῶν Καῖσά-
ρειαν μεγάλην τε οὖσαν καὶ ἐν εὐδαίμοσι κλῆρον
λαχοῦσαν, τοῦ καταλόγου τῶν πόλεων διεγράψεν
Ἰουλιανὸς· καὶ τὴν ἐπωνυμίαν ἀφῆρεῖτο τὴν Καί-
σαρος· Μάζαν γὰρ τὰ πρῶτα κατονομαζομένην,
Κλαύδιος Καῖσαρ τῷ ἐπωνύμῳ ἐτίμα, μεταβαλὼν.
Ὑπερφυῶς γὰρ ἐμίσει τὴν πόλιν ὁ τύραννος, τῷ
περὶ τὸν Χριστὸν πύθῳ μάλιστα οὖσαν διαφανῇ·
καὶ ὅτιπερ τοὺς πάλας καθεῖλον εἰδώλων ἐκεί-
νας· τοῦ τε πολιοῦχου λέγω Διὸς, καὶ τοῦ πα-
τρός· Ἀπόλλωνος. Ὡς δὲ καὶ τὸν τῆς Τύχης νεῶν
κατέσπασαν ὕστερον, σφόδρα ἤχρηστο πάσῃ τῇ πό-

(2) Sub monte Argeo Mazacam, quæ nunc Cæsarea nominatur. (Flin. lib. vi, cap. 3.)

λει· καὶ Ἕλλησιν ἐνεκάλει ὡς μὴ ἐπαμύνουσιν, ἅ-
 ὥστε καὶ τι δεινὸν παθεῖν ὑπὲρ τύχης, εἴπερ τῶς
 ἔκει παθεῖν· καὶ τριακοσίας λίτρας χρυσοῦ τοὺς
 ἀνὰ τοὺς ὄρους αὐτῆς ἦται βίβλ'· τοὺς δ' ἐν κλήρῳ
 πάντας ὑπὸ λειτουργίαν στρατιωτικὴν τελεῖν προσ-
 τάξας· ὃ δαπανηρὸν καὶ ἐπονείδιστον ἐνομιζέτο·
 σύμπαν δὲ τὸ Χριστιανύμιον πλῆθος ὑπόφορον κατα-
 στήσας, ὅσα καὶ Κώμη τῇ πόλει ἐχρήσατο· ὄρκους
 δὲ προστιθεὶς, ἠπέλπει, ὡς εἰ μὴ θάττον τὰ ἱερὰ
 ἀνεγείρωσι, πᾶν εἰ τι δεινὸν ὄρῃν τῇ πόλει· καὶ
 τέλος ἀφαιρεῖσθαι τε κεφαλὰς τῶν Γαλιλαίων·
 οὕτω γὰρ ὑβρίζων ἐκάλει Χριστιανούς· καὶ ἐφθα-
 σεν ἂν ἐκπερᾶναι τὰς ἀπειλάς, εἰ μὴ τὸ χρεῶν
 προφθάσαν τοῦ ζῆν ὑπερεξήγαγεν. Ὅτι γε καὶ
 καταρχὰς οὐκ οἶκτω τὸ φιλάνθρωπον ἰδεῖν περὶ
 Χριστιανούς, καίπερ βαρύτερος μάλιστα τῶν πάλαι
 διωκάντων τὴν Ἐκκλησίαν ὢν· ἄλλ' εἰδὼς ἐκ τῶν
 γενομένων μηδεμίαν δυνάμιν εἶναι τῷ Ἕλληνισμῷ
 ἐκ τῶν πρὸς Χριστιανούς ἀνηκέστων τιμωριῶν·
 μᾶλλον μὲν οὖν ἀβυσσὶν τὸ δόγμα λαθεῖν, καὶ ἐν-
 ὁρᾶ ἐντεῦθεν τὰ Χριστιανῶν γεγενῆσθαι, οἷς ὁ-
 ὄρειώς ἐκείνων πολλοὶ τελευτᾶν εἶλοντο· ἄλλως
 τε καὶ τῆς ἐκείθεν δόξης τούτοις φθονῶν, οὐ φοιδοῖ
 τινι καὶ φιλάνθρωπῳ. Αἰκισμοὶ μὲν γὰρ καὶ πυρὶ
 καὶ σιδήρῳ καὶ θαλαττίοις βυβοῖς, ἢ ζῶντας βαρά-
 θροις βάλλειν, καὶ γῆ καταρύπτειν, ἃ τοῖς πρὸ
 ἐκείνου διὰ σπουδῆς, παντελῶς ἀπέπειν. Οὐδὲ γὰρ
 ἐξ ἀναγκαίου ταῦτα τὴν γνώμην μεθίστησι. Πειθοῖ
 δὲ μᾶλλον καὶ παραινήσασιν ἤγειτο δεῖν πρὸς ἀσέ-
 βειαν μετέγειν τὰ πλῆθη, κἀντεῦθεν βρόδως περι-
 γνεσθαι· ἢ τάχα, ἵνα μᾶλλον παράδοξός τις εἴναι
 εἴη περὶ αὐτοὺς καὶ φιλάνθρωπος, μὴ βίαν εὐθύς
 ἐπάγειν ἤρετο.

fore, et quod vellet, effecturum esse ratus est : aut fortasse, ut admirandus esse, et præter
 expectationem perhumanus in eis videretur, non statim vim eis adhibendam esse putavit.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Ὅς ἡδὺς τῷ πλήθει θέλω δοκεῖν, ἀνῆκε τοῖς
 ἀπανταχοῦ φυγαδευθεῖσιν ἐπισκόποις ἐπὶ Κων-
 σταντινίου τὰς ἐξορίας διὰ μίσος ἐκείνου· ἄλλως
 τε καὶ διὰ τὸ θέλειν τὴν Ἐκκλησίαν ταράττε-
 σθαι.

Τοιαῦτα διανοούμενος, πᾶσιν οὖς φυγάδεῖα κατε-
 ἔλασεν ὁ Κωνσταντῖνος διὰ τὴν θρησκείαν, ἀνῆκεν
 οἰκᾶν εἶσθαι· καὶ τοῖς ὑπὸ δῆμου τὰ οἰκεία διαρ-
 παγεῖν τὰς οὐσίας ἀπεχαρίζετο. Διατάγματα δ'
 ἐπέμπε, μηδένα τῶν Χριστιανῶν ἀδικεῖν, μηδ' ἐπὶ
 θυσίας βιάζεσθαι, μηδὲ ὑβρίσειν. Ὅσοι δ' εἶλοντο
 ἐκόντες τοῖς βωμοῖς προσιέναι, πρότερον περιβ-
 ραντηρίοις καὶ καθαρτηρίοις χρῆσθαι βλουμένους
 τοῖς δαίμοσιν. Ὅσα δὲ Κωνσταντίνος κληρικοῖς
 ἐποίησεν οὐσιμὰ καὶ ἀτελείας, τὸ θεῖον τιμῶν,
 περιέλειπεν οὗτος, καὶ τοῖς δημοσίοις ἐνέταξεν· ἃ τε
 χήραις καὶ παρθένοις δι' ἔνδειαν ἐν κλήροις ἑτάξεν
 ἐκ δημοσίων τρέφεσθαι, πικρῶς εἰσεπράττετο.
 Κωνσταντῖνος γάρ, ἥνικα τὰ κατὰ τὰς ἐκκλησίας
 ἐνομοθέτει, ἐκ τῶν ἐκάστης πόλεως φόρων τὰ διαρ-
 πῆ πρὸς τὴν τῶν ἐπιτηδεῶν ζωάρχειαν, πᾶσι τοῖς
 κλήροις ἐτίδου, καὶ νόμῳ τὴν προᾶξιν ἐκύρου· καὶ
 νῦν ἐς δεῦρο τηρεῖται καλῶς φυλαττόμενος. Ἦν δὲ

rimum toti urbi succensuit, et Græcos non adeo
 multos eam incolentes incensavit : ac si quid durius
 preferendum sit, tum ferendum pro fortuna fuisse,
 eis objecit. Trecentas sane auri libras ab eis qui
 fines urbis ejus coluere, vi exegit. Clerum autem
 omnem muneribus et ministeriis militariis in ea
 regione attribuit : quod cum sumptibus onerosum,
 tum ignominia contumeliosum existimatum est.
 Et Christianis omnibus tributo imposito, urbe ea
 perinde atque vico aliquo est usus. Jure quoque
 jurando interposito, minatus eis est, nisi quam
 primum templa deorum restituerent, quicquid pos-
 set calamitatis civitati se illaturum, et postremo
 capita etiam ablaturum esse Galilæis : sic enim per
 contumeliam Christianos nominavit. Atque ille
 minas ejusmodi ad rem contulisset, nisi fatalis
 necessitas morte eum prævenisset. Neque ab initio
 per misericordiam humaniorem se erga Christianos
 exhibuit, minusque graviolem veteribus persecu-
 toribus : sed quod nihil momenti Græcorum super-
 stitioni constituendæ, Christianorum intolerabilia
 etiam supplicia afferre, quin etiam dogma nostrum
 majora per ea capere incrementa sciret. Ingens
 enim ex eo Christianis accessit gloria, quod ex eis
 multi fortiter mortem sibi obeundam duxerint.
 Præterea vero laudem eam nobis invidit. Et a tor-
 mentis quidem et igne, et ferro, et pelagi undis
 abstinuit : neque vivos vel in barathrum conjecit,
 vel in terra defodit, quæ alii ante eum persecu-
 tores fecerant : quod hæc necessario animi senten-
 tiam non mutarent : cohortationibus vera et
 persuasionibus multitudinem ad impietatem per-
 trahendam esse censuit. Eo modo facile se supe-

CAPUT V.

Quomodo, ut favorem plebis aucuparetur, omnes
 passim episcopos a Constantio in exilium pulsos
 revocavit, cum propter Constantii odium, tum quod
 Ecclesiam turbare vellet.

16 Ejusmodi agitans consilia, qui a Constantio
 in exilium pulsi propter religionem fuerant, om-
 nibus potestatem redeundi fecit : et quorum bona
 publicata fuerant, ea illis restituit. Edicta publi-
 cata, ne Christiani injuriis afficerentur, neve per
 vim aut contumeliam ad sacrificia adigerentur.
 Si qui vero sua sponte ad aras accedere vellent,
 eos prius deorum placandorum gratia lustrari
 purgarique debere. Annonam et immunitatem,
 quam Constantinus pro sua erga Deum observantia
 clericis concesserat, ipse abrogavit, et in publicos
 proventus retulit. Quæ vero viduis et virginibus,
 propter inopiam cleri, alimenta e publico lar-
 gienda destinata erant, ægre et difficulter exige-
 bantur. Constantinus namque, cum ecclesias con-
 stitueret atque ordinaret, ex cujusque urbis
 proventus toti clero, quantum ad vitam toleran-
 dam satis esset, rerum necessariarum tribuit,

eamque rem sanctione legis confirmavit, quæ hucusque conservatur. Sub Juliano exactio eorum proventuum dura admodum et gravis fuit, sicuti id exactorum ipsorum testantur monumenta. Cæterum parum fuit tyranno, tam hostili esse erga nos animo, nisi suum adversus Ecclesiam odium ad excidium ejus prorsus converteret. Quæcunque enim ei suppeditabant sacra vasa et donaria, ea abstulit, et in idolorum delubris reposuit. Vim etiam illam eis adhibuit, qui sub Constantino et Constantio templa deorum evertissent, ut vel ea celeriter restaurarent, vel æstimationem structuræ eorum persolverent. Sin hoc minus facerent, ut durius acciperentur, et in vincula conjicerentur, mandavit. Unde illud satis conjicere licet, in eo quidem illum veteribus persecutoribus, quod corpora cum contumelia non excruciaverit, moderationem fuisse: rebus autem aliis, modis omnibus illos exasperasse. Omni namque ex parte Ecclesiam affligere manifeste est visus: et uno tantum modo humanior judicatus, quod episcopos sub Constantio exsilio multatos revocavit, et in urbes suas redire permisit. Atque id ille non misericordia fecit, sicut colligere est: **17** sed ut episcopos inter se committens, ad intestinum armaret bellum, et suis ipsa dissidiis ecclesia labefacteretur. Fortasse etiam, ut Constantium apud Romani imperii subditos, in odium et invidiam adduceret: tum Græcos, qui eisdem secum operarentur sacris, favore prosequens; tum episcopos, qui propter Christum afflicti essent, ab injuria vindicans. Itaque eunuchos quoque imperiali aula exegit. Eusebium autem, qui primum in ea locum tenuerat, morte etiam multavit: cui aliam quoque ob causam infensus fuit; suspectum enim, veluti fratris sui Galli necis suasorem, habuit. Syrum autem Aetium, auctorem et ducem hæresis Eunomii, et Constantii sententia, qui eum propter familiaritatem Galli suspectum quoque habuerat, damnatum, et in exsilium actum, perquam benignis litteris revocavit, et publica vectura reduxit. Propter Constantium quidem, Eleusium etiam Cyzicenum impensis propriis, quam solo æquaverat sub Constantio Novatianorum ecclesiam, uno aliis plurimis rebus æstimare est, propter Constantii odium, cum multa in nos ipsum duriter fecisse, tum quæ ab aliis quoque fiebant, eis delectatum esse.

CAPUT VI.

Ut etiam magnus Athanasius tum apud virginem pud cam occultatus, publico se commiserit, ei Ecclesiam receperit, Georgio Arianō a populo interempto.

Tum Athanasius etiam, qui multis annis latuerat, Constantii morte cognita, noctu Alexandria in ecclesia apparuit, et miraculo derepente omnibus quasi mortuus quispiam ab inferis reversus fuit. Ex quo enim Georgii insidiis, et Constantii jussu Egypti præfectus eum non cepit, atque ipse fuga sibi consuluit, ad Juliani usque imperium, apud mulierem quandam virginem Alexandria occult-

η τοιαύτη τῷ Ἰουλιανῷ εἰσπραξίς ἀπάνθρωπος· πᾶν καὶ βαρυτάτη, ὡς καὶ τὰ γενόμενα τῶν πρακτικῶν γραμματεῖα ἐδήλου. Οὐ μέχρι δὲ τούτων ἡ τοῦ τυράννου ἀπέχθεια ἴστατο. Ἀλλὰ τὸ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν μῖσος· πρὸς παντελῇ καταίρεσιν αὐτῆς ἀνηρέειε. Καὶ γὰρ ὅσα προσήεσαν αὐτῇ σκευὴ καὶ ἀναθήματα ἀφαιρούμενος, τοῖς τῶν εἰδώλων ἀνετίθει ναυί· βίαν τε τοῖς καθελούσι ναυὸς ἐπὶ τε Κωνσταντίου καὶ Κωνσταντίου ἐπῆγε θάπτον οἰκοδομεῖν, ἥ τις ἀποτιμήτρεις ἐκείνων ἐκτίνειν· εἰ δ' οὐ, δεσμοῖς ὑπάγεσθαι, καὶ χαλεπῶς πάσχειν· ὥστ' ἐντεῦθεν συναγεῖν ἔστι καὶ τοῦτο· ὕβρεων μὲν γὰρ ἕνεκα, καὶ σώματα περινοεῖσθαι κολάζειν, μετριώτερον τοῦτον τῶν πάλαι διωκτῶν γενέσθαι· τοῖς δὲ λοιποῖς πολλῷ τῷ μέτρῳ διαφέρειν ἐκείνων. Καὶ γὰρ ἐν ἀπασι κακῶς αὐτὴν ποιῶν διεφάνη· ἐνὶ μόνῃ δόξας εἶναι φιλόθρως, ὅτι περ τοὺς καταδικασθέντας ἐπὶ Κωνσταντίου φεύγειν ἱερέας τὴν φυγαδεῖαν ἀνέστειλε, καὶ πρὸς τὰς οἰκείας μεταστέλλετο πόλεις. Συνάγειν οὖν ἔστιν ἐκ τῶν ἄλλων μὴδὲ τοῦτο φεῖδοι γενέσθαι, ἀλλ' ἵνα συγκρούων ἀλλήλους τοὺς ἐπισκόπους, ἐμφυλίῳ καθοπλισμῷ μάχῃ, καὶ ὑπὸ τῶν οἰκείων πολυμείσθαι· πείσῃ τὴν Ἐκκλησίαν· ἴσως δὲ καὶ Κωνσταντίῳ μῖσος παρασκευάζων πρὸς πᾶν τὸ ὑπάρχον· τοὺς μὲν Ἕλληνας θεραπεύων περὶ τὰ ἴσα σπουδάζοντα, τοὺς δὲ τῶν ἱερῶν διὰ Χριστὸν κακῶς παθόντας λύων τὴν ἀδικίαν. Ἀμίλει τοι καὶ τοὺς εὐνούχους τῶν βασιλείων ἀπώσατο. Εὐσέβιον δὲ τὸν ἐν βασιλείῳ κρατοῦντα καὶ τοῦ ζῆν ὑπέβηκεν. Ἀπῆλθον δὲ καὶ ἄλλως αὐτῷ ὑποπτος γὰρ ἦν, ὡς βουλαῖς ἐκείνου ὁ ἀδελφεὸς ἀνῆρτο Γάλλος. Τὸν δὲ Σύρον Ἀέτιον, ἐς αἰτίος καὶ ἀρχηγὸς τῆς αἰρέσεως Εὐνομίῃ ἐγένετο, ὑπερορίαν τε ὑπὸ Κωνσταντίου καταδικασθέντα· ἦν γὰρ καὶ ὑποπτος ἐκείνῳ διὰ τὴν πρὸς Γάλλον ἀνάκρασιν· μετ' εὐμενοῦς ἐπανήγαγε γράμματος δημοσίου ὀχλήμασι. Διὰ Κωνσταντίου δὲ καὶ τὸν Κυζίκου Ἐλεῦσιον προστάτης δαπάναις ἰδίαις ἦν ἐπὶ Κωνσταντίου τῶν Ναυατιανῶν ἐκκλησίαν καθεῖλεν, αὐθις οἰκοδομεῖν. Καὶ ἐν ἄλλοις πλείστοις σημειώσεται· ἂν τις, ὡς Κωνσταντίου διὰ μῖσος τὰ μὲν αὐτοῖς τῶν δεινῶν ἔποιε, καὶ ἄλλων δὲ ποιοῦντων ἐνέδeto.

atque altero mense restituere jussit. Sed et ex

D

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ὅς καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος τηρῖκαῦτα ὑπὸ σιμῇ παρθένῳ κρυπτόμενος ἀνέβηκεν, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν κατέσχε, Γεωργίου τοῦ Ἀρειανῶ ὑπὸ τοῦ δήμου ἀναιρεθέντος.

Τηρῖκαῦτα δὲ καὶ Ἀθανάσιος πολλοῖς κρυπτόμενος ἔτεσι, Κωνσταντίον μαθὼν τελευτήσαντα, νυκτὸς ἐπὶ τὴν Ἀλεξανδρείαν Ἐκκλησίαν ἐφάνη. Καὶ θαῦμα ἔδοξεν, αἰφνης οἷά τις νεκρὸς τῶν κάτω ἀναβραγεί· ἐξ οὗτο γὰρ ταῖς Γεωργίου ἐπιδουλαῖς, Κωνσταντίου κελεύσαντος, ὁ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἡγεμὼν ἐκείνου ἀπέτυχε, φυγὼν ἐκεῖνος ἐς δεῦρο ἀφανῆς ἦν μέχρι τῆς παρούσης ἡγεμονίας, παρὰ

τινι γυναικὶ παρθένῳ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κρυπτόμενος ἦν τοσοῦτ' διαλάμπειν κάλλει ὁ τῆς ἱστορίας παραδίδωσι λόγος, ὡς κατάπληξιν ἀντικρυς εἶναι ὁρωμένῃν, καὶ μὴ τινα τῶν σιωποῦντων ἡρημένων εἰς λόγους ἐλθεῖν πειρᾶσθαι, ἵνα μὴ ποθεν ἐκπιθῆσας μῦθος αὐτῷ προστριβείη. Ἐκείνῃ δὲ καίπερ οὕτως ἀκμάζουσα, ὅμως τοῦ σιωποῦτος καὶ σεμνότητος οὐκ ἀφίστατο· ἀ δὴ καὶ μόνα κοσμεῖν εἴωθε, μὴ τι καὶ τῆς φύσεως συναιρομένης τὰ πρὸς εὐπρέπειαν. Καὶ γὰρ πως συμβαίνει μηδ' ἀληθὲς ἐκείνῳ γε ὀλεσθαι, ὁ τοι; πρὸ ἡμῶν εἴρηται, ὅποια τὰ σώματα, τοιαύτας εἶναι καὶ τὰς ψυχάς. Τούναντιον δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ τῆς ψυχῆς ἐπιτηδεύματα, καὶ τὸ τοῦ σώματος ἥθος συσχηματίζεσθαι· καὶ ἂν τύχοι πρᾶττων ὁ τοιοῦτος, τοιοῦτον καὶ διαφαίνεσθαι· καὶ καθ' ὃν ἂν ἐπιτηδεύοι καιρόν. Πρὸς δ, οἶμαι, τίς ἀσφαλῶς ἐξετάζων τούτῳ τῷ λόγῳ, εὐστόχως εἰπεῖν, καὶ μηδένα ἔχειν τὸν ἀντεροῦντα. Τὸν γε μὴν Ἀθανάσιον θεὸς ὅψει πρὸς τὴν παρθένον ποθηγούμενον λόγος διασωθῆναι· καὶ πάντως τὸ ἀποδᾶν σκοπεῖν τις ἐθέλων, θεῖα τὴν οἰκονομίαν εἶναι λογίσαιτο. Ἵνα γὰρ μήτε πράγματα οἱ περὶ Ἀθανάσιον ἔχουσιν, ἦν τις πειράζειν ἤρετο, ἢ ἄρκους βιάζεσθαι, οὕτως οἰκονομηθῆναι διαλαθεῖν κρυπτόμενον παρὰ γυναικί, ἦν οὐδεὶς ᾗθητι τοσοῦτον διενεγκεῖν· τῷ μὲν γὰρ ἀπελθῶ κάλλει οὐδ' ὑπόνοιαν ἐδίδου τὴν ἱερέα παρ' αὐτῇ κρύπτεσθαι· ἀνδρείῳ δὲ φρονήματι προστηγέτο· εἰς τέλος δὲ διὰ φρόνησιν τὴν θησαυρὸν διεσώσατο. Τοσοῦτον δὲ τὸ πιστὸν αὐτῷ διετίρησε διακονησαμένη καλῶς, ὡς καὶ πόδας νίπτειν, τροφὴν τε καὶ ὅσα τῆς φύσεως ἀναγκαῖα διὰ τὴν χρεῖαν, μόνην αὐτὴν εὐ μᾶλα ὑπηρετεῖσθαι, καὶ βίβλους αὐτῷ ὧν χρεῖαν εἶχε, κομίζειν, καὶ συχνῶ τῷ χρόνῳ ταῦτα ποιοῦσαν, μὴ τινα γινώσκειν, ὅσοι δὴ τὴν Ἀλεξάνδρου πόλιν κατέφκουν. Καὶ ὁ μὲν οὕτω φανεῖς, τὰς ἐκκλησίας κατέσχεν, ὅπου παντὸς τοῦ πλήθους ἀποδεχόμενος· οἱ δὲ τὰ Ἀρείου φρονούντες ἐκδιηθέντες, ἰδίᾳ τὴν συναγωγὴν ἐποιοῦντο, Λουκιὸν τινα ἐξηγεῖσθαι αὐτῶν προστησάμενοι. Ὁ γὰρ Γεωργίος ἐφθασεν ὑπὸ τοῦ δήμου διαφθαρεῖς. Ἐπεὶ γὰρ ἐγνωσαν τελευτήσας μὲν τὴν Κωνσταντίνον, ἐπὶ δὲ τῶν ἑλῶν τὴν Ἰουλιανὴν καταστῆναι, εὐθύς ὁρμή τῇ πάσῃ τὸ περὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὅσον ἐν Ἑλλήσιν ἦν, εἰς στάσιν ἐχώρει· καὶ δὴ βοή μῖα ἐπ' αὐτὸν ὤρμησαν ὡς διωχεῖσιν. Τότε μὲν οὖν φρονεῦσαι ἀπέσχοντο, δεσμοτελεῖν δὲ περιεῖργον· οὐ πολλῷ δὲ ὕστερον τοῦ δεσμοτελεῖν ἐξαγαγόντες, μαχαίρας ἔργον ποιοῦνται. Εἴτ' ἐπὶ καμῆλου ὡς τινα φόρτον ξένον ἀναβέντες, ἐπὶ μέσης ἤγον τῆς ἀγορᾶς, δι' ἡμέρας ἐπιμαϊνόμενοι τῷ νεκρῷ καὶ ἀναιδῶς ἐξυβρίζοντες· δελίης δὲ ὀψίτης ὥσπερ ἐμπλησθέντες, τὸ περιελιφθέν τοῦ σώματος πυρὶ κατετέφρωσαν.

impositum, per medium forum, cadaveri per duxerunt : circa crepusculum autem veluti ea corporis, igne combusserunt.

Ταῖς μὲν οὖν ἐξ Ἀρείου πρὸς τῶν σπουδαστῶν Ἀθανασίου δοκεῖ τὰ τοιαῦτα τῷ Γεωργίῳ ἐπιγενέσθαι. Ἀλλ' οὐχ οὕτως ἔχει· πλείον γὰρ ἦν ἐκείνῳ

A tatus latuit ; quæ tantum forma excelluisse traditur, ut stuporem prorsus ea spectantibus inculceret, et nemo eorum qui castiorem vitam sectari constituissent, in colloquium ejus veniret, ne scilicet eo nomine reprehensione non careret. Atque illa tametsi ita florens et vivida esset, pudicitia tamen et sanctitate vitæ non excidit. Quæ res solæ, quamvis nihil adjumenti a natura ad decorem accedat, ornamento esse solent. **18** Ut prope verum esse non videatur, quod a majoribus dictum est : Qualia sint corpora, tales etiam esse animos. Quin e diverso potius, ad animorum instituta, corporum quoque mores conformantur : et quale quisque exercet studium, talis etiam esse apparet, quocunque id accadat tempore. Atque ad hanc rationem si quis rem certo exigat, recte id sic eum dicturum, neque quempiam qui reluctetur, habiturum esse, existimari. Athanasius quidem, divina providentia ad virginem hanc deductus, atque apud eam servatus est. Et si quis eventum rei considerare velit, divinam prorsus dispositionem esse reperiet. Ut enim nihil molestiæ et negotii Athanasio et familiaribus ejus exhiberetur, si quis tentare aut juramento cogere quemquam ex illis, ad eum scilicet prodendum, voluisset : recte hoc sic institutum, ut latens apud mulierem occultaretur, quam nemo id perlaturam esse putavit. Propter formæ vero venustatem neque in suspicionem cuiquam incidit, apud eam episcopum occultari. At illa virili plane animo virum eum ad se recepit, et prudentia mira ad finem usque thesaurum tantum servavit. Tanta autem in eum honestis præstandis ministeriis fuit fide, ut se pedibus lavandis, et cibo aliisque naturæ nostræ necessariis utilibusque rebus exhibendis una ipsa rite ei inservierit, et de libris quibus opus habuit, commodaverit. Atque id cum longo tempore fecisset, nemo tamen qui Alexandrinam incoluit urbem, cognovit. Athanasius qui ita subito apparuit, ab universa multitudine receptus, in ecclesias est deductus. Ariani autem ejecti, seorsim conventus egere, Lucio quodam, qui eis episcopus præset, lecto. Georgius enim a plebe interfectus fuerat. Postquam enim Constantium decessisse, et Julianum ad imperii summam pervenisse cognitum est, statim impetu omni quidquid erat Alexandriæ Græcæ superstitionis sectatorum, ad seditionem prorupere : et clamore uno incursionem in Georgium, tanquam eum interempturi, fecere. Et tum quidem a cæde abstinuerunt, atque carceri eum incluserunt : verum non multo post inde extractum ferro necarunt. Deinde camelo quasi novum quoddam cliellarum genus furorem et contumeliam impudenter insultantes, injuria satiati, quidquid a raptatione ea superfluit

19 Ariani si quis hoc sic Georgio ab Athanasii studiosis accidisse videtur : sed res aliter habet. Nam ille odio majori Græcos in se concit-

taverat, eo quod patria eorum sacra inhibuisset, A
templa deorum destruxisset, simulacris conviciando illuisset, et bona eorum publicasset. Adhuc invidiam quoque ejus auxit, quod multum apud imperatorem auctoritate valuisset. Solent enim multitudini, qui aliquam obtinent potestatem, esse exosi. Insuper tum quoque quod (1) de Mithrio (2) actum fuerat, tumultum contra eum motum admodum auxit. Nam locum eum diu neglectum, Constantius ecclesie Alexandrinæ donaverat. Georgius autem eum repurgans, ut ædem sacram Deo excitaret, subterraneum antrum reperit : in quo simulacra, et alia quædam symbola et signa Græcarum nugarum et præstigiarum, ut ita dicam, eorumque qui sacris ab ipsis instituti atque initiati fuissent, erant. Quæ sane ridicula et nova cernentibus sunt visa, proindeque merito per ludibrium irrisa. Græci autem pudore propter mysteria et arcana sua revelata affecti, confertim manu coacta, gladiis, lapidibus et clavis impetum in Christianos fecerunt, et multos occiderunt, quosdam vulnerarunt, et nonnullos etiam ex eis ad dogmatis contumeliam in crucem egerunt, atque abierunt. Georgius cæptum opus imperfectum reliquit. Græci porro Juliani imperio, tanquam opportunitate quadam oblata, pro eo atque voluere, usi, ipsum etiam Georgium interemere. Hoc ipsum imperator quoque litteris suis, magis scilicet populum Alexandrinum, quam Christianos incusans, testatur : quod ille profecto non fecisset, nisi eum veritatis vis coegisset : Christianos certe, qualescunque illos tandem, Georgianæ cædis, quam Græcos, auctores fuisse maluisset. Sed ille minime rem celavit, quamvis gravius etiam nos perstringens. In epistola enim ad Alexandrinos, stomachari se simulans, verbis eos perstringit, coercionem remittens. Id quod se facere dicit, ob reverentiam urbis patroni dei Serapidis, et conditoris ejus urbis Alexandri, atque item avunculi Juliani, qui Alexandriæ et Ægypti præfectus fuit, vir superstitioni Græcarum nugarum deditissimus, et Christianorum hostis vehementissimus.

20 Tanto enim is erga nos odio flagravat, ut citra imperatoris sententiam, multis auctor fuerit, ut ad sanguinem usque martyrii certamen peragerent. Mili etiam molestum non erit, epistolam eam Juliani, operi huic nostro adnectere, atque etiam quæ avunculus ejus Julianus adversus fidei nostræ professionem egerit. Epistola hisce verbis conscripta fuit :

CAPUT VII.

Juliani epistola ad populum Alexandrinum missa, propter Georgii cædem.

Imperator Cæsar Julianus Maximus Augustus, populo Alexandrino. Siquidem Alexandrum, qui

(1) Mithram Persæ solem esse putant, cui hostias multas sacrificant. Hujus sacris non initabatur, nisi qui per gradus quosdam tormentorum ad ea pervenisset, et sanctum se perpressionisque expertum esse declarasset. Suid. Mithrion, Solis

μισος ἐκ τῶν Ἑλληνιστῶν, κωλύοντι ἐκείνων τὰ πάτρια, κατασπῶντι τε τοὺς ἐκείνων νεώς, καὶ ἑορταῖς λοιδορουμένων, καὶ τὰς οὐσίας δημεύοντι· καὶ τὸ μέγα δὲ δύνασθαι παρὰ βασιλεῖ πλεῖον ἀνῆπτε τὸ μῖσος. Φιλεῖ γὰρ ὁ δῆμος πρὸς τοὺς ἐν δυνάμει ἀπεχθῶς ἔχειν. Ἐπειτα καὶ τὸ τηνικαῦτα περὶ τὸ Μιθρίον καλούμενον γεγόνος, ἐπὶ μέγα ἤρε τὴν κατ' αὐτοῦ κίνησιν. Ἀτημέλητον γὰρ ὄντα τὸν τόπον, Κωνσταντῖος τῇ Ἑκκλησίᾳ ἐκείνον ἐδωρεῖτο Ἀλεξανδρέων. Γεώργιος δ' ἐκκαθαίρων τὸν τόπον ὡς εὐκτήριον οἶκον ἀνεγείρει Θεῷ, ὑπόγειον τε ἄντρον εὐρίσκει· ἐν ᾧ ἑξάντα τε καὶ ἄλλα σύμβολα Ἑλληνικῆς τερβρείας, ὡς ἂν τις εἴποι, τῶν παρ' αὐτοῖς μουσμένων ἢ τελουμένων ἦσαν· ἃ γελοῖά τινα καὶ ξένα ἐδόκει τοῖς θεωμένοις· οἷς δὴ καὶ ἐπισκώπτοντες, διετῶθασον. Οἱ δὲ τοῖς μυστηρίοις ἐπισχυνθέντες, ἄθρόον συλλεγόντες ξίφεσι καὶ λίθοις καὶ ῥοπάλοις τοῖς Χριστιανοῖς ἐπιτίθενται· καὶ πολλοὺς μὲν ἀναριούσιν, οὐκ ὀλίγους δὲ καὶ τραυματίας· ἐργάζονται, πολλοὺς δ' ἐκ τούτων σταυρώσαντες, ἐφ' ὅθρην δῆθεν τοῦ δόγματος, ἀπηλλάττοντο. Καὶ τὸ μὲν ἔργον ἀτελὲς τῷ Γεωργίῳ καταλείπεται· οἱ δ' ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ, τῇ τοῦ Ἰουλιανοῦ ἀρχῇ χρηστάνει τῷ καιρῷ, καθάπερ ἡθοῦλοντο, καὶ αὐτὸν ἀνέλκον Γεώργιον. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἰδίῳις γράμμασι μαρτυρεῖ, τῷ δῆμῳ τῆς Ἀλεξανδρέων μᾶλλον ἐγκαλῶν ἤπερ Χριστιανοῖς. Ὅ δ' ἔτ' οὐκ ἂν ἐπαρρησιάζετο, εἰ μὴ τῇ βίᾳ τῆς ἀληθείας ἡλαύνετο. Καὶ γὰρ ἤρετο Χριστιανούς εἶναι τοὺς Γεωργίου φονέας ἤπερ οἷους δῆποτε Ἑλληνας. Καὶ τοῦτο οὐκ ἀποκρύπτεται· ἐν γὰρ τῇ πρὸς Ἀλεξανδρέας ἐπιστολῇ προσποιούμενος χαλεπαίνειν, μέχρι λόγων καθάπτεται, τὴν τιμωρίαν δῆθεν ὑπερτιθέμενος. Ἐπέχεσθαι δὲ φησι τῇ πρὸς τὸν πολιοῦχον Σάραπιν αἰδοῖ, καὶ διὰ τὸν τῆς πόλεως οἰκιστὴν Ἀλέξανδρον, καὶ τὸν θεῖον αὐτοῦ Ἰουλιανόν, δὲ Αἰγύπτου καὶ Ἀλεξανδρείας πρὸ καιροῦ ἤρξεν, ἀνὴρ ἐπιμᾶλλον ταῖς Ἑλληνικαῖς τερβρεῖαις προσεσχηκώς, διαπύρως τε ἀπεχθανόμενος τοῖς Χριστιανοῖς. Τόσον δ' ἦν ἐκείνῳ μῖσος τὸ πρὸς ἡμᾶς, ὡς καὶ τοῦ κρατοῦντος γνώμης ἀνευ πολλοῦ παρασκευάσαι μέχρις αἵματος τὸν ἀγῶνα διαδραμεῖν. Ἐγὼ δ' οὐκ ὀκνήσω, μὴ καὶ αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἐπιστολὴν Ἰουλιανοῦ τῷ παρόντι παραθεῖναι συντάγματι· εἴτα καὶ ὅσα ὁ θεὸς αὐτοῦ Ἰουλιανὸς κατὰ τῆς ἡμῶν πίστεως ἔδρασεν. Ἡ γε μὴν ἐπιστολὴ τούτοις τοῖς γράμμασι περιεβλήτο·

ΚΕΦΑΛΑ Ζ'.

Ἐπιστολὴ Ἰουλιανοῦ τῷ δῆμῳ τῶν Ἀλεξανδρέων σταλθεῖσα διὰ τὸν φόρον Γεωργίου.

Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Ἰουλιανὸς Μέγιστος Ἀλεξανδρέων τῷ δῆμῳ. Εἰ μὴ τὸν Ἀλέξανδρον τὸν οἶ-

templum : Mithriaca, Solis sacra. Lamprid. de Commodο : Sacra Mithriaca homicidio vero polluit.

(2) In quo olim Græci, Mithræ sacrificantes, homines mactabant. (Soer. lib. iii, cap. 2.)

κιστήν ἡμῶν, καὶ πρό γε τούτου τὸν θεὸν τὸν μέγαν ἅ-
 τὸν ἀγιώτατον Σαράπιν αἰδεῖσθε, τοῦ κοινοῦ γοῦν
 ὑμᾶς καὶ ἀνθρωπίνου καὶ πρέποντος πῶς οὐδεὶς
 εἰσῆλθε λόγος; προσθήσω δὲ, ὅτι καὶ ἡμῶν ὡς οἱ
 θεοὶ πάντες, ἐν πρώτοις δὲ καὶ ὁ μέγας Σάραπις,
 ἄρχιν ἐδικαίωσαν τῆς οἰκουμένης ὅς; πρέπον ἦν
 τὴν ὑπὲρ τῶν ἡδικοχότων ὑμᾶς φυλάξαι διάγωντιν.
 Ἀλλ' ὅργῃ τυχὸν ἴσως ὑμᾶς ἐξηπάτησε καὶ θυμός;
 ὅσπερ οὖν εἰωθε τὰ δεινὰ πράττειν, τὰς φρένας με-
 τοκίσας. Εἴτα τῆς ὀργῆς ἀναστειλάντες, τοῖς παρα-
 χρῆμα βεδουλευμένοις καλῶς ὑπερὸν ἐπήγαγε τὴν
 παρανομίαν. Οὐδὲ ἡτχνύθητε, δῆμος ὄντας, τολμῆ-
 σαι ταῦτα, ἐφ' οἷς ἐκείνους ἐμισήσατε δικαίως.
 Εἵπατε γάρ μοι, πρὸς τοῦ Σαράπιδος, ὑπὲρ ποίων
 ἀδικημάτων ἐχάλεπήνατε Γεωργίῳ; Τὸν μακαριώ-
 τατον Κωνσταντίον, ἔρεϊτε δῆπουθεν, ὅτι καθ' ἡμῶν
 παρώξυνεν ἔϊτα εἰσῆγαγεν εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν
 στρατόπεδον καὶ κατέλαθεν ὁ στρατηγὸς τῆς Αἰ-
 γύπτου τὸ ἀγιώτατον τέμενος τοῦ θεοῦ, ἀποσυλῆσας
 ἐκείθεν εἰκόνας καὶ ἀναθήματα καὶ τὸν ἐν τοῖς
 ἱεροῖς κόσμον, ὑμῶν ἀγανακτούντων εἰκότως, καὶ
 πειρωμένων ἀμύνειν τῷ θεῷ, μᾶλλον δὲ τοῖς τοῦ
 θεοῦ κτήμασιν. Ὁ δὲ ἐτόλμησεν ὑμῖν ἐπιπέμψαι
 τοὺς ὀπίτας ἀδίκως καὶ παρανόμως καὶ ἀσεβῶς ἰ-
 σως Γεώργιον μᾶλλον ἢ τὸν Κωνσταντίον δεδοικώς,
 αὐτὸν παραφύλαττεν, εἰ μετριώτερον ὑμῖν καὶ πο-
 λιτικώτερον, ἀλλὰ μὴ τυραννικώτερον προσεφέρετο.
 Τοῦτων οὖν ἕνεκα ὀργιζόμενοι τῷ θεῷ ἐχθρῷ
 Γεωργίῳ, τὴν ἱερὰν αὐτοῖς ἐμίανετε πόλιν, ἐξὴν
 ὑποβάλλειν αὐτὸν ταῖς τῶν δικαστῶν ψήφοις. Οὕτω
 γὰρ ἐγίνετο ἂν οὐ φόνος, οὐδὲ παρανομία τῇ πράγματι,
 δίκῃ δὲ ἐμμελῆς, ὑμᾶς μὲν ἀθώους πάντῃ φυλάτ-
 τουσα, τιμωρουμένη μὲν τὸν ἀνίατα δυσσεβήσαντα,
 σωφρονίζουσα δὲ τοὺς ἄλλους πάντας, ὅσοι τῶν
 θεῶν ὀλιγοῦσι, καὶ προσέτι τὰς τοιαύτας πόλεις,
 καὶ τοὺς ἀνθρώπους δῆμους ἐν οὐδενὶ τίθενται, τῆς
 ἐκτῶν δὲ ποιοῦνται παρέργον δυναστείας τὴν
 κατ' ἐκείνων ὀμότητα. Παραβάλλετε τοῖσιν ταύτῃ
 μου τὴν ἐπιστολήν, ἥ μικρῷ πρόσθεν ἐπέστειλα καὶ
 τὸ διάφορον κατανοήσατε. πόσους μὲν ὑμῶν
 ἐπαίνους ἔγραφον τότε· νυνὶ δὲ, μὴ τοὺς θεοὺς, ὁ-
 φείλω ὑμᾶς ἐπαινεῖν, οὐ δύναμαι δὲ διὰ τὴν παρα-
 νομίαν. Τολμᾷ δῆμος, ὥσπερ οἱ κύνες, ἀνθρώπων
 σπαράττειν; Εἴτα οὐκ αἰσχύνεται καὶ φυλάττειν
 καθαρὰς τὰς χεῖρας, ὡς προσάγειν πρὸς τοὺς θεοὺς
 αἵματος καθαρευούσας; Ἀλλὰ Γεώργιος ἄξιος ἦν
 τοῦ τοιαῦτα παθεῖν; καὶ τούτων ἴσως ἐγὼ φαίην ἂν
 χεῖρονα καὶ πικρότερα καὶ δι' ὑμᾶς ἔρεϊτε; Σύμ-
 ψημι καὶ αὐτός. Παρ' ὑμῶν δὲ, εἰ λέγοιτο τοῦτο,
 οἴκετι συγχωρῶ νόμοι γὰρ εἰσὶν οὗς χρὴ τιμᾶ-
 σθαι· μάλιστα μὲν ὑπὸ πάντων ἰδίᾳ καὶ στέργε-
 σθαι· πλὴν ἐπειδὴ συμβαίνει τῶν κατέκαστόν τινας
 κίρανομεν, ἀλλὰ τὰ κοινὰ γοῦν εὐνομεῖσθαι χρὴ,
 καὶ πειθαρχεῖν τοῖς νόμοις ὑμᾶς, καὶ μὴ παραβαί-
 νειν ὅσα περ ἐξ ἀρχῆς ἐνομήσθη καλῶς. Εὐτύχημα
 γίγονεν ὑμῖν, ἄνδρες Ἀλεξανδρεῖς, ἐπ' ἐμοῦ πλημ-
 μελῆσαι τοιοῦτό τι· ὅς αἰδοῖ τῇ πρὸς τὸν θεόν,
 καὶ διὰ τὸν θεὸν τὸν ἐμὸν καὶ ὁμώνυμον, ὃς ἤρξεν
 αὐτῆς τε Αἰγύπτου καὶ τῆς ὑμετέας πόλεως, ἀδελ-

A urbem vestram condidit, et prae eo magnum at-
 que sanctissimum deum Serapidem non veremini,
 quomodo publici commodi, humanitatis et decori
 nullam prorsus rationem habuistis? addo etiam
 nostri? quos dii omnes, in primis vero magnus
 Serapis, Imperare toti orbi voluerunt. Convenie-
 bat certe, ut iudicium de iis qui injuriam vobis
 intulere, nobis reservaretur. Sed ira fortasse et
 furor vos decepit: qui sane mentem hominibus
 auferens, gravia solet admittere flagitia. Deinde
 autem impetu sedato, consilio, quod subito recte
 vobis captum erat, mox per contemptum legum,
 vim publicam adjecistis: neque vos, qui populi
 nomine censemini, ea tentare et facere puduit,
 quae in illis recte reprehendistis atque odistis.
 B Dicite namque mihi, per Serapidem, quænam ob
 delicta Georgio succensuistis? Beatissimum, vide-
 licet, dicetis, Constantium in nos commovit,
 deinde in urbem sacram exercitum induxit; et
 Aegypti praefectus, ubi sanctissimum Dei tem-
 plum invasit, imagines, donaria, et sacrum or-
 natum diripuit, vobis merito indignantibus et
 Deum seu potius bona Dei defendere volentibus.
 Atque ille armatos in vos inique, illegitime et
 impie immittere est ausus, fortasse Georgium
 magis quam Constantium metuens: qui melius
 sibiipsi consulisset, si moderate vobiscum et
 civiliter, nec tam tyrannice egisset. 21 Sedenim
 eas ob injurias decorum hosti Georgio infensi,
 sacram piaculo contaminastis urbem, cum illum
 C iudicium calculis subjicere potueritis. Sic enim res
 ea non cædes, neque legum violatio, sed legitimum
 fuisset iudicium: quod vos quidem innocuos
 conservasset, illum autem qui maxima commisit
 facinora, coercuisset, atque omnes praeterea ad
 meliorem fugem reduxisset, qui deos conte-
 mnunt, et tantas urbes populosque florentes nihili
 faciunt, potestatique suæ, adversus illos seve-
 ritatem, perinde atque accessionem quandam
 adjiciunt. Conferte hanc cum ea quam paulo
 ante ad vos dedi epistola, et quantum inter se
 differant cognoscite. Quas enim tum ad vos laudes
 scripsi? Nunc vero, per deos ipsos juro, laudarem
 quidem vos libenter, facere id autem propter
 leges violatas nequeo. Audetne populus, ut canes
 solent, hominem discernere? Deinde illum ejus
 rei nihil pudet, neque puras manus conservare
 curat, ut eas absque sanguinis contaminatione
 innocuas ad deos tendat? Verum Georgius, qui
 talia pateretur, dignus erat: imo fortasse, ego
 dixerim, hisce graviora et acerbiora: et vestra
 causa dicetis? Idem ego quoque dico: sin ut a
 vobis hæc pateretur, dicatis, id jam non conces-
 serim. Leges enim sunt, quæ delicta coercent.
 Et maxime quidem pro se quisque universi eas
 servare debent. Et quamvis accidat, ut ex civibus
 nonnulli contra leges agant, respublica tamen et
 populus ipse legibus regi et constitutionibus pa-
 rere, neque quæ ab initio recte statuta sunt, vio-

lare debet. Felicitatis loco, viri Alexandrini, ducere potestis, quod delictum hoc vestrum in imperii mei tempora incidit: qui propter reverentiam erga Deum, et propter cognominem mihi avunculum, qui Ægypto et urbi vestræ cum imperio præfuit, fraternam erga vos benevolentiam conservo. Non enim populum aliquem audere convenit, potestatem summam, quæ contemni non debet, et severitatem sinceritatemque imperii obtinet, despiciere: ne temeritatem tantam, sicuti gravem aliquem morbum, acerbiorē repurgare opus sit remedio. Exhibeo autem et propono vobis, ob eas quas modo dixi causas, perquam placide cohortationem et verba, quibus vos (satis scio) persuadebimini: siquidem, ut audio, ab origine Græci estis, atque nunc etiam ex veteri illa nobilitate in animis studiisque vestris impressa est insignis aliqua et generosa indoles. Proponatur civibus meis Alexandrinis.

22 Sic imperator scripto isto non Christianis magis quam Alexandrino populo, causam ejus cardis ascribere videtur. De Juliani autem, cujus modo meminimus, sævitiæ, hæc feruntur. Cum is Ecclesiæ Antiochenæ mundum atque ornatum permagni pretii auferre, et imperialibus thesauris inferre, ac templa orationumque domos fidelibus claudere constituisset: clerus quidem reliquus profugit, solus autem Theodoretus (1) presbyter ibi permansit. Hunc quod sacrorum donariorum custos esset, et indicare ea, si vellet, posset, quodque vi admota id facere nollet, arreptum crudeliter excruciauit, et postremo gladio interemit: cum quidem ad quælibet intentata sibi tormenta generosæ mentis responsum dedisset, et ita ut virum decet, pro dogmate decertasset. Julianus sacra vasa direpta, et solo illisa, per luffibrium risit: atque ubi quæ voluit blasphemans in Christum dixit, tandem contumeliam aucturus, super eis consedit. Vindicta autem statim est subsecuta.

CAPUT VIII.

De Eusebio, Nestabo et Zenonē fratribus, qui Gazæ martyrium sustinuerunt: et de sancto Hilarione, miraculorum editore.

Quandoquidem eo sum oratione provectus, ut Georgii et Theodoreti cædem commemorarim, aliarum quoque mentionem facere visum est, et in primis Eusebii, Nestabi (2), et Zenonis fratrum: quos Gazæorum populus de templorum eversione et Græcæ superstitionis abolitione accusatos, primum in domo quadam sub custodia habuere, deinde flagris cæsos carceri iucluserunt. Postmodum cum diu multumque in theatro discorriissent, et, quod vulgus facere consuevit, alius alium concitasset, furibundi in carcerem irruerunt, et viros inde productos crudelissime necarunt, præcipientes atque supinos trahentes, atque ad saxa illidentes: et alii fustibus, alii lapidibus, alii quæ sors obtulit, telis aliis diverberantes. Dicuntur mulieres quoque a lanificio excurrentes,

Α φικὴν ὑμῖν ἔννοιαν ἀποσώζω. Τὸ γὰρ τῆς ἐξουσίας ἀκαταφρόνητον, καὶ τὸ ἀπηνέστερον καὶ καθαρὸν τῆς ἀρχῆς, οὐ ποτ' ἂν θήμῳ περιδεῖν τόλμημα μὴ καθάπερ νόσημα χαλεπὸν, πικροτέρῳ διακαθάραι φαρμάκῳ. Προσφέρω δὲ ἐγὼ ὑμῖν δι' ἃς περ ἐναγῶς ἔφην αἰτίας, τὸ προσηνέστατον, παραίνεσιν καὶ λόγους· ἐφ' ὧν οὐ οἶδ' ὅτι πεισθήσεσθε μᾶλλον, εἰ περ ἐστὲ, καθάπερ ἀκούω, τὸ ἀρχαῖον Ἑλλήνας· εἰ καὶ τὰ νῦν ἐπὶ τῆς εὐγενείας ἐκείνης· ὑπεσιν ὑμῖν ἀξιώλογος καὶ γενναῖος ἐν τῇ διανοίᾳ καὶ τοῖς ἐπιτηδεύμασιν ὁ χαρακτήρ. Προτεθήτω τοῖς ἐμοῖς πολῖταις· Ἀλεξανδροῦσι.

Β Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς τοιαῦτα γράφων, ἔοικε μὴ Χριστιανοῖς μᾶλλον ἢ τῷ δήμῳ τῆς Ἀλεξανδροῦσιν τὴν αἰτίαν ἀνατιθεῖς· περὶ δὲ τῆς ἀπηνείας τοῦ προεξημένου Ἰουλιανοῦ καὶ τάδε φασί· βουλευόμενος γὰρ αὐτοῦ τὸν κόσμον τῆς Ἀντιοχείας Ἑκκλησίας πολυτελεῖ γε ὄντα μεταθεῖναι, καὶ τοῖς βασιλικοῖς θησαυροῖς ἐντάξει, καὶ τοὺς εὐκτηρίους δὲ τῶν οἰκῶν τοῖς πιστοῖς ἀποκλείσαι, τοὺς μὲν ἄλλους τῶν κληρικῶν ἀπιδεῖν, μόνον δὲ Θεοδώρητον τὸν πρεσβύτερον μὴ ἐλθεῖν τὴν ὑποχώρησιν. Τοῦτον δὲ φύλακα ὄντα τῶν χειρηλίων καὶ καταμηνύσαι ταῦτα δυνάμενον, ἐπεὶ μὴ τοῦθ' ἤρετο ἐκδιαιζόμενος, εἰς χεῖρας λαθῶν, ἤρκετο ἀπηνῶς. Τέλος δὲ καὶ τὸν διὰ ξίφους ἐπῆγε θάνατον, γενναῖαν ἐφ' ἐκάστη βατάνῳ τὴν ἀπόκρισιν προεισχόμενον, ἀνδρείως τε ὑπὲρ τοῦ δόγματος διαγωνιζόμενον. Τὰ δὲ σκευὴ ληίσταμενος, καὶ τῷ ἑδάφει αὐτὰ προσαρράσων, ἐτώθεε· καὶ βλασφημῶν ὅσα γε ἦν βουλευόμενος, Χριστὸν, τίς· ἐπαύξων τὴν ὕδριν, ἐπ' αὐτῶν ἐκάθισε. Καὶ ἡ δίκη εὐθύς εἴπετο.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Περὶ τῶν ἐν Γάδρῃ μαρτυρησάντων. Εὐσεβίου, Νεστάδου, καὶ Ζήνωνος τῶν ἀδελφῶν· καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Ἰλαρίωνος τοῦ θαυματουργοῦ.

Ἐπεὶ δὲ εἰς τοῦτο προήχθη, καὶ τὴν Γεωργίου καὶ Θεωδωρήτου ἀνδρείαν διεξῆλθον, εὐλογονεῖν αἰνῶ μοι δοκεῖ καὶ ἄλλων μνήμην ποιήσασθαι, καὶ μάλιστα Εὐσεβίου καὶ Νεστάδου καὶ Ζήνωνος τῶν ἀδελφῶν· οὓς ὁ τῶν Γαζαίων δῆμος, ἐπὶ καθαρῇ τῶν ἱερῶν, καὶ ἀρανεῖ τοῦ Ἑλληνισμοῦ αἰτιώμενοι, συνεῖχον τὰ πρῶτα ἐπ' οἴκου φυλαττομένους. εἴτα δὲ καὶ μάστιγας ἐπιθέντες, δεσμοτηρίῳ καθέλκον. Ἐπειτα ἐπὶ θεάτρῳ πλείστα καταδραμόντες, οἳ γε δῆμος φιλεῖ πράττειν, ἀλλήλους παραθήξαντες θυμοῦ πλήρεις, τὸ δεσμοτήριον κατέλαβον· καὶ τοὺς ἄνδρας, ἐκεῖθεν ἐξαγαγόντες, ὁμότατα διεχρήσαντο, πρηγεῖς καὶ ὑπέρβουλοι ἔλκοντες, καὶ προσρηγνύντες τοῖς λίθοις· καὶ οἱ μὲν ξύλοις, οἱ δὲ λίθοις, οἱ δ' ἄλλοι ἄλλο τι ὅ τι τύχοι κρατῶν, παύοντες. Ἐλέγετο γὰρ μὴ καὶ γυναῖκας τῶν ἱερῶν ἐξουσίας ταῖς χερσίν

(1) Apud Sozom. Theodorus nominatur.

(2) Theodoret. habet Neclorium.

τούτους κατακεντῆν. Οἱ δ' ἐπ' ἀγορὰς μάγιστροι κα-
 χιάζοντας λέδητας τῶν χυτροπίδων ἀρπάζοντες,
 γυμναῖς ταῖς σαρκὶν ἐκείνων κατέχεον. Ἦσαν δ' οὗ
 καὶ ὀβελισκοὶ καὶ σούβλαις τούτους διέπειρον. Ἐπεὶ
 δ' ἰκανῶς κατακόψαντες, καὶ τὰς κεφαλὰς καὶ τὰ
 ὀστέα συνέθλασαν, ὥς καὶ τὴν ἐγκέφαλον δίχην
 ὕδατος ἀπορρεῖν, πρὸ τοῦ ἄστεος ἄγουσιν· ἥ δὲ ἔθος
 τὰ τῶν θνησκόντων ῥίπτειν ὀστέα ζώων· ἐνθα πῦρ
 ἀνακαύσαντες, τοῦτω τὰ σώματα παρεδίδουν. Ὅσα
 γε μὴν τῶν ὀστέων διὰ τὸ στερεὸν μὴ τὸ πῦρ ἔδα-
 πῆναι, τοὺς ἐκεῖσε καμύλων καὶ θῶων ὀστέοις ἀνέ-
 μizan· ὥστε μὴ ῥαδίαν εἶναι τοῖς βουλομένοις τὴν
 εἶρεσιν. Οὐ μὴν γε λαθεῖν εἶχε· νύκτωρ γὰρ Θεὸς
 ἔγρα τιτὶ γυναίῳ τὴν τῶν ὀστέων ἀνάληψιν· ἥ δὲ
 κατὰ τὴν θέαν σύνταξιν ἀναλεξαμένη, χύτρον κατέ-
 κρυπτε, καὶ τῷ τῶν μαρτύρων ἀνεψιῷ Ζήνωνι παρ-
 τίθει· ἀγνώστῳ ὄντι τῇ γυναικί, ἥ διάγοι τοῦ Θεοῦ
 καταμηρύσαντος· ἐκρύπτετο γὰρ καὶ αὐτὸς τοῦ
 θωγμοῦ κινουμένου. Τοῦ γὰρ δῆμου περὶ τὴν τῶν
 θεῶν αὐτοῦ ἀναίρεσιν ἔχοντος τὴν σπουδὴν, ἐκείνος
 εἰς Ἀνθηδόνα πόλιν πρὸς θάλασσαν φυγὰς ὤχετο.
 Δίχαι δὲ Γάζης ἡ Ἀνθηδὼν ὡσεὶ σταδίου εἴκοσι.
 Πόλις δὲ καὶ αὕτη, Ἑλληνισμῷ χαίρουσα, καὶ τῇ
 τῶν ξοάνων θεραπείᾳ ὡς πλεῖστον ἔπτοημένη.
 Ἐκεῖσε δὲ οὖν πολλὰ παρὰ τῶν Ἀνθηδωνίων παθόν,
 εἰς τὸ τῶν Γαζαίων ἐπίγειον λαθὼν ἐκρύπτετο· ὅπου
 δὲ τὸ γύναιον ἐκείνη παρατυχὼν, ἐδίδου τὰ λείψανα.
 Καὶ καιρῷ μὲν τινι οὗτος ταῦτα οἴκοι κατέειχεν· ὡς
 δὲ χρόνῳ ὑστερον Θεοδοσίῳ τὰ σκήπτρα διαχειρί-
 ζοντος, καὶ τῆς Γαζαίων ἐκκλησίας τὴν ἐπισκοπὴν
 ἐκληροῦτο, θυσιαστήριον πρὸ τοῦ ἄστεος πήγνυσι, καὶ
 οὐκ ἐτήριον οἶκον ἔγειρει· καὶ τὰ ὀστέα τοῦ μάρτυρος
 ἐκεῖ κατατίθεισι πλησίον τοῦ ὁμολογητοῦ Νέστορος·
 ὃς σῶμα τοῖς οἰκείοις ἀνεψιοῖς συλληφθεὶς, καὶ
 δεσμῶν καὶ μαστιγῶν ὡς πλεῖστον μετέσχευεν. Ἠλέτ-
 σαν γε μὴν οἱ ἔλκοντες, ὥραιοι ἔχοντα τὸ σῶμα
 ἰδόντες· καὶ προσδύκοντες ὄντα θανεῖν, μικρὸν δὲ τὸ
 ἄσθμα περισώζοντα, ῥίπτουσι πρὸ τῶν πυλῶν· ὅν
 τινες ἀνελόμενοι, παρὰ τὸν εἰρημένον ἀνεκδόμισαν
 Ζήνωνα· παρ' ᾧ τὰ ἔλκη καὶ τὰς πληγὰς θερα-
 पेυσόμενος ἐτελεύτησεν. Οἱ γε μὴν Γαζαῖοι περι-
 δεῖ· ἦσαν τῇ τὸλμῃ· καὶ φήμῃ διεθρulleito, χαλε-
 παίνειν σφίσι τὴν βασιλεία, καὶ ἀποδεκατοῦν τὸ πλῆθος
 βουλεσθαι. Ψεῦδος δ' ἦν, καὶ τοῦ δῆμου θρύλλος κενός,
 τῷ συνειδέναι ἃ πεπραχασί παραλόγως θορυβουμέ-
 νων. Οὐδὲ γὰρ ὅπερ Ἀλεξανδρεῦσιν ἐπολεῖ, λόγοις
 τάχα ἐπαιτιώμενος καὶ Γαζαίοις ἐπηγγε. Τόσον δ'
 οὐδ' ἐν γράμμασιν ἠτιάσατο, ὡς καὶ τὸν τινικᾶδε
 τοῦ ἔθνους ἡγούμενον τῆς ἀρχῆς μεθίστη καὶ ἐν
 ὑποφίαις οὐ καλαῖς εἶχε· καὶ ἀγώγιμον τοῖς νόμοις
 ποιήσας, τὸ μὴ κτείνειν καὶ θάνατον ἐκείνου κατα-
 ψήφισσασθαι, φιλόανθρωπον ἐλογίζετο. Ἐν δίχῃ δ'
 ἐποιεῖ· οὐ τὸν ἄνδρα· οὐκ ἐπερ τινὰς τῶν τῆς στάσεως
 ἀρξάμενων Γαζαίων δεσποτηρίῳ καθείρξεν, εὐθύ-
 νας κατὰ νόμους αἰτῶν. Τί γὰρ, φησὶ, τῶν κακῶν
 ἦσαν εἰργασμένοι, εἰ Γαλιλαίους ὀλίγους ἀνθ' ὧν

A radiis et fuscis purctum eos convulnerasse : et coci
 in foro publici, lebetes et ollas aqua bullienti
 ferventes a chyropodibus raptas, corporibus
 eorum nudis diffusisse. Quidam verubus et su-
 bulis illos perfodisse. **23** Atque ubi satis eos
 concidissent, capitaque et ossa eorum adeo com-
 minuissent, ut cerebrum ad instar aquæ diffunderet,
 extra urbem eos, in locum ubi morticina animan-
 tia congerere soliti erant, duxerunt, atque ibi
 igni accensa corpora eorum combusserunt. Et
 quæcunque ossa propter soliditatem flamma non
 consumpserat, camelorum et asinorum quæ dic-
 ta ibi erant, ossibus miscuerunt, ut ne facilis
 a quærentibus inveniri possent. Sed frustra id
 fuit. Noctu enim Deus mulierculæ cuidam, oppidi
 ejus inquilinæ postea, ut reliquias eas tolleret,
 insinuavit. Quæ eas dispositione divina collectas,
 et urceo inclusas, apud martyrum eorum nepotem
 (1) Zenonem ipsi ignotum deposuit, Numinis in-
 dicio ad domicilium ejus deducta. Latebat nimi-
 rum et ipse, propter persecutionem excitatam.
 Cum enim vulgus (2) patruorum ejus credibus,
 occupatum esset, ipse tum Anthedonem in mari-
 timam urbem profugit, stadiis fere viginti Gaza
 distantem, Græcæque superstitione maxime gau-
 dentem, et ad simulacrorum cultum plurimum
 animorum consternatione stupentem. Atque ibi
 multa a civibus perpeusus (3), in Gazæorum na-
 vale inde se contulit : et in eo loco occulte latuit.
 Ubi etiam muliercula ei reperto ossa sacra dedit,
 quæ aliquandiu domi suæ habuit. Postea vero
 quam Theodosio imperante, Gazæorum episco-
 patum est sortitus, extra oppidum, sacrum con-
 didit altare, et oratorium erexit, atque in eo
 martyrum reliquias reposuit, prope confessorem
 Nestorem : qui una cum consobrinis suis com-
 prehensus, vincula et flagra permulta communiter
 cum eis sustinuit. Tortores autem ejus, quod
 forma esset præstanti, et corpore vigenti, miserti
 (et jam in expectatione mortis erat, et parum
 admodum cum difficultate spirabat) ante portam
 eum abjecerunt. Quem sublatum nonnulli ad Ze-
 nonem, quem diximus, detulerunt : apud quem
 plagas et ulcera curans est mortuus. Gazæi, tam
 audaci facinore peracto, in magno fuere timore :
 et fama vulgaverat iratum eis imperatorem esse.
 populumque eum decimare velle. Sed falsum id
 fuit, plebisque rumor vanus ex conscientia patrati
 facinoris a plerisque sparsus : ad quem præter
 rationem et causam omnem homines sunt tumultuati. **24** Nam ne verbis quidem fortasse, quod
 Alexandrinis fecerat, Gazæos ille incusavit. Quin
 tantum abest ut per litteras eos objurgarit, ut
 duci etiam qui tum ei genti præfuit, dignitatem
 ademerit, maleque suspectum habuerit. Et cum
 eum legibus obnoxium fecisset, quod sententia no-

(1) Ἀνεψιδόν, consobrinum. (Sozom.)

(2) Ἀνεψιδών Sozomi.

(3) Sozom. flagris cæsum et urbe ejectionem scribit, lib. v, cap. 9.

damnarit atque necarit, id humanitati suæ accepto latum voluit. Objecit autem criminis loco viro ei, quod ex Gazæis quosdam seditionis et cædis ejus auctores comprehensos carceri inclusisset, pœnas ab eo legibus poscens. « Quid enim criminis, inquit, admiserunt, si paucos Galilæos ob plurimas gravissimasque ab eis acceptas injurias, ob violatos deos, et vetusta eorum templa eversa, legitima vindicta sunt ultri? » Atque hæc quidem ita sunt jactata.

Eo vero tempore et Hilarion ille inter monachos præclarus, a Gazæis ad cædem quæsitus, in Siciliam abiit: et ligna humeris suis ex montibus in urbem vicinam ferens, ea vendidit, et inde vitam toleravit. Cæterum a viro quodam, qui admodum dæmoniis exagitatus, ea plaga per ipsum liberatus fuerat, indicatus, in Dalmatiam profectus est: ubi cum multa etiam edidisset miracula, et mare æstus magno impetu terram inundare solitum oratione vinxisset, inde rursus abiit: neque enim libenter apud eos qui se laudarent, degebat. In primisque studio habebat, ut migratione crebra obscurior esset, et quamprimum opinio et gloria de eo excitata dilaberetur. Postremo autem permultis ob eam quæ dicta est causam peragratibus locis, Cyprum præternavigans, Paphum pervenit, et a Cyprio ejus temporis episcopo invitatus, circa Charybrim (1) (ita enim locus nominabatur), quod eo delectaretur, perlibenter ibi versatus est, monasticæ philosophiæ, ita ut par erat, vacans. Quominus autem martyrio sit functus, fuga in causa fuit. Fuga vero usus est, quatenus divinum oraculum persecutores fugiendos esse permittit: at si quis comprehendatur, ut forlitter consistat, et persequentium tormenta et supplicia generose perferat, opus est,

25 CAPUT IX.

De calamitatibus in Phœnice et Heliopoli et Emesa toleratis: et de Æmyliano, et Dorotheo, et Domitiano, et Marco Arethusiorum episcopo.

Sedenim non apud solos Alexandrinos et Gazæos ita in nos sævitum, verum etiam Heliopoli, ad Libanum in Phœnice sita, et Arethuse apud Syros, hisce deteriora atque crudeliora sunt facta. Quæ urbes per credulitatis summæ contentionem id egere, ut secundas partes, quæ alibi designata essent, habere arguerentur. Heliopolitani enim (quod quidem incredibile dictu esset, nisi ab eis qui tum rei gestæ adfuere, ad nos relata fuisset) sacras quasdam virgines, quæ etiam viros aspicere non sustinuerint, vestibus spoliatas et nudas, in medio populo ad spectaculum, et cujusque qui illudere eis vellet, injuriam, consistere coegerunt. Ubi autem et conspectu tali et rebus aliis, pro cujusque libidine, et sancta illarum corpora abunde contumelia affecerunt, postremo ab inferioribus eas partibus totonderunt atque disciderunt: et superficie vulneris ejus atque scissuræ, porcorum alimento, cui illi assueverant (hordeum autem fuisse, aut simile quiddam, verisimile est)

(1) Sozom. habet *Charbyrim*.

Α πλείστα καὶ μέγιστα αὐτοὺς τε ἡδίκησαν, καὶ εἰς θεοὺς ἐξήμαρτον, τὰ ἐκ παλαιοῦ αὐτῶν καθελόντες τεμένη, δικαίως ἡμύναντο; Καὶ τὰ μὲν οὕτω διε-
Ορῶλετο.

Τότε δὴ καὶ Ἰλαρίων ὁ περιώνυμος ἐν μονάζουσι, πρὸς τῶν Γαζαίων ἐπιζητούμενος, πρὸς Σικελίαν ἀπῆρε· καὶ ξύλα τοῖς ὤμοις ἐκ τῶν ὀρέων τῇ πόλει κομίζων, διεπώλει, καὶ τὸ ζῆν ἐπὶ ῥίζετο. Ὑπὸ γε μὴν ἐπιστήμως δαιμονῶντος ἀνδρὸς καταφωραθεὶς, ὡς ἀπαλλάξας ἐκείνον τῆς μάστιγος, εἰς Δαλματίαν ἦκε. Πολλὰ δὲ κάκεισε θαύματα ἐργασάμενος, ὡς
Β εὐχῇ πεδήσας τὴν θάλασσαν, ἐξ ὑπονοστήσεως κατακλύσαι τὴν ξηρὰν ὁρμῆς ἔχουσαν, ἐκείθεν πάλιν μεταχωρεῖ· οὐ γὰρ ἐκεῖν φιλον παρὰ τοῖς ἐπαινοῦσιν ἔχειν διατριβὴν. Ἐσπούδαζε γὰρ ἀφανῆς εἶναι ταῖς μεταβάσεσιν, ὥστε τάχιστα διαλύειν τὴν περὶ αὐτοῦ ἐπισυνισταμένην δόξαν. Τέλος δὲ πολλοὺς μετοικίσας τόπους δι' ἅπερ εἰρήκαμεν, παραλέων καὶ Κύπρον, εἰς Πάφον κατήρε· καὶ παρὰ τοῦ τῆνικαδὲ Κυπρίων ἱερῶς ἡγουμένου προτραπεῖς, περὶ Χάρυδριν (χῶρος οὕτω καλεῖται), ἀγαπήσας τὸν τόπον, φίλην ἐποιεῖτο διατριβὴν, φιλοσοφῶν ἐν εἰκός. Καὶ τὸ μὴ μάρτυρα γενέσθαι τὸν ἄνδρα αἰτίον γέγονεν ἡ φυγὴ. Ἐφυγε δὲ, καθότι θεός ἐστι χρησμὸς ἀποδιδράσκειν τοὺς διώκοντας· εἰ δὲ ληφθεὶν, γενναίως ἰστασθαι, καὶ κρείττους τῆς τῶν διωκόντων
C ἀνάγκης καθίστασθαι.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

*Περὶ τῶν ἐν Φοινίκῃ καὶ Ἡλιουπόλει καὶ Ἐμ-
ση γεγεννημένων δεινῶν· καὶ περὶ Αἰμυλιανῶν
καὶ Δωροθέου καὶ Δομετιανοῦ· καὶ περὶ Μάρ-
κου τοῦ Ἀρεθουσίου ἐπισκόπου.*

Οὐ τοίνυν παρὰ μόνοις Ἀλεξανδρεῦσι καὶ Γαζαίοις τὰ τοιαῦτα τετόλμηται καθ' ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἡλιουπόλει, τῇ πρὸς τῷ Λιβάνῳ τῆς Φοινίκης κειμένῃ, καὶ ἐν Ἀρεθοῦσῃ τῇ παρὰ Σύρον, χεῖρονα διεπράχθη, φιλονεικούντων ὁμότητος ὑπερβολῇ δεύτερα τὰ παρ' ἐκείνοις ἐλέγξει. Οἱ μὲν γὰρ, ὃ καὶ λέγειν τοῖς πολλοῖς ἀπιστον δόξει, εἰ μὴ τινες παρόντες τη-
D νικαῦτα τοῖς πεπραγμένοις ἀνήγγειλαν, ἱερὰς τινὰς παρθένους, ἡμῶς ὅψιν ἀρρένων ἀνασχομένους θεάσασθαι, ἐσθῆτος γυμνὰς καταστήσαντες, ἐπὶ μέσῳ δῆμου ἐστάναι ἠνάγκασαν, εἰς θέατρον καὶ ὄβριον βουλομένῳ παντί. Ἰκανῶς δὲ καὶ ὅψει καὶ τοῖς ἄλλοις ἢ ἐκάστῳ εἶδοκει ταῖς ἀγλαῖς ἐκείναις σαρξίν ἐνυδρισαντες τέλος κάτωθεν ἀνακείρουσι, διχῇ τε διελόντες τὰ σπλάγχνα τροφῇ χοίρων ἢ συνῆθης ἢ ἐκείνοις, κριθῇ δὲ εἶναι εἰκὸς καὶ ἄλλα ταύτῃ παρόμοια, ἐπιπολῆς τὰ σπλάγχνα καλύψαντες, ἐπὶ τὴν συνῆθην βρωσὴν ἐξεκαλούντο τοὺς χοίρους. Ἐκείνοι δ' ὁρμῇ ἀγρίᾳ μὴ διακρίναι ῥαδίως ἔχοντες, ὁμῶς τοῖς ἐγκάτοις ἐχώρουν· τῇ δ' ἀνάγκῃ τῆς συνῆθους

τροφῆς καὶ τὴν ἔνδον ἐκείναις διάπλασιν σῶμα αὐτῶν· τροφαῖς κατεδίδρωσκον, ζώταις οὕτω καὶ τοῦ πάθους αἰσθησιν κεκτημέναις. Συμβάλλω δὲ Ἥλιου-πολίτας ἐς τὸδε μανίας κατὰ τῶν ἱερῶν παρθένων ἐλθεῖν, ἥτις περ καὶ πάτριον ἦν ἐκείνοις τὰς παρθένους παρὰ τοῦ προστυχόντος πρότερον ἐκπορνεύεσθαι, πρὶν ἢ μνηστῆρσι πρὸς γάμου κοινωνίαν ἐλθεῖν· ὅπερ ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, νόμον θεῖς, ἀπρακτον ἐποίησε πρῶτος· καὶ τὸν ἐκείσε τῆς Ἀγροδίτης νεῶν καθελῶν, ἐκκλησίαν ἀνίστη Θεῶν, ὡς ἐν τοῖς πρόσθεν κατὰ χῶρον ἐλέχθη μοι. Τὸ δ' ἐν Φοινίκῃ αὐτοῖς τοιμηθὲν πῶς ἂν τις παραδραμῇν ἔλοιτο; Ἐν γὰρ ταύτῃ τὸν Ἥλιουπόλειως διάκονον Κύριλλον ἀπηνῶς ἀελόντες, καὶ τὴν γαστέρα διατεμόντες, τοῦ ἡπατος ἀπεγεύσαντο. Καὶ οὐκ εἰς μακρὴν τοὺς τοιμητὰς ἡ δίκη παρέδραμεν. Ὅσοι γὰρ τοῦ τοσοῦτου μύσους μετέσχον, ὁδόντας τε καὶ γλώσσας καὶ ὑπερφᾶς ἀπεβάλοντο, σηπεδόνος ἀγρίας προσβαλούσης αὐτοῖς. Οὐ μὴν ἐξ ἀλλὰ καὶ ὀφθαλμῶν στέρσιν ἔπαθον. Δι' ὧν τῆς εὐσεβείας ἡ δύναμις ἐκπύρρτετο. statim divina est consecuta. Quicunque enim tanti luti, per sævam putredinem, oculosque adeo ipsos pietatis est deprædicata.

Ἐν Ἐμέσῃ δὲ τῇ ὁμόρῳ ταύτῃ πόλει, Διονύσιον τῷ γυναικείῳ ἀνδραπύδῳ τὴν ἐκκλησίαν ἀφιέρωσαν, καὶ τὸ ἀνδρόγυνον ἐκείνου καὶ καταγέλαστον ἰδρύσαντο ἀγαλμα· ἐν τῷ τῆς Θράκης δὲ Δοροστόλῳ Αἰμυλιανὸς ὁ νικηφόρος ἀγωνιστὴς ὑπὸ Καπετωλίνου τοῦ τῆς Θράκης ἐπάρχοντος, πυρὴς ἐγένετο παρανάλωμα. Δωροθέου δὲ τὸν πολυάθλον, τὸν πολλὴν ἱστορίαν ἐκκλησιαστικὴν συγγραψάμενον, θανάτῳ παρέπεμψε. Τούτου δὲ οὗτος τὴν τῆς ἐκκλησίας εἶχεν ἐπιτροπήν. Ναὶ μὴν καὶ Δομέτιον τὸν ἐν ἀσκηταῖς περιδύτον, σηλαίῳ κρυπτόμενον παριῶν, λίθοις ἀπανθρόπως συνέχωσε. Τὸ δὲ γε Μάρκῳ ἐν Ἀρεθούσῃ γενόμενον πῶς παραδράμοιμι; Αἰσχύλου γὰρ καὶ Σοφοκλέους δεῖται τῆς μεγαληγορίας, ἵν' ἀξίως τὸ ἐκείνου τις πάθος ἐκτραγῇθῃ. Τοῦτον γὰρ Ἀρεθούσιοι ἐπίσκοπον τούτων πάλαι γενόμενον, ἀνδρα βίῳ καὶ λόγῳ καὶ πολιτῇ πολὺ τὸ αἰδέσιμον προβαλλόμενον, ἀπηνῶς διεκρήσαντο. Εἶχον μὲν γὰρ καὶ πρότερον αὐτὸν ἐν ὁρῇ· οἱ ἐπὶ Κωνσταντείου, πολλοὺς οὐ κατὰ πειθῶν, ἀλλὰ τινι κρείττονι δυναστείᾳ, τοὺς ἑλληνίζοντας ἀσπάζεσθαι τὰ Χριστιανῶν ἐποίει· καὶ τὸν παρ' αὐτοῖς σεμνόν τε καὶ πολυτελεῖα οἰκοδομῆς ἡττώμενον οὐδένος νεῶν καθέλειεν εἰς ἔδαφος. Ὡς δὲ μετεββύη αὐτὸς τὰ πράγματα, ὁμοῦ μὲν τοῦ δήμου κεκινημένου, ἅμα δὲ καὶ κατὰ πρόσταγμα τοῦ κρατοῦντος καταδικάζοντος· ἡ τὴν ἀποτίμησιν ἐκτίσαι τοῦ νεῶ, ἡ αὐτὸς οἶος ἦν ἀνεγείραι αὐτὸν· ἐπεὶ καὶ πρὸς ἁμῶν ἀδυνάτω· εἶχεν, ἀθέμιτον δ' ἦν παντάπασιν καὶ τὸ δεύτερον, μήτοι γε ἱερεῖ, ἀλλ' οὐδὲ ἰδίᾳ Χριστιανῷ ἀνδρὶ· φυγῇ μὲν τὰ πρῶτα ἐκρήσατο. Πολλοὺς δὲ δι' ἐκείνον πάσχειν μαθῶν, καὶ δεινῶν πειρᾶσθαι πλείστων, ἐπανελθὼν τῆς φυγῆς κατεμήνυεν αὐτόν, δρᾶν ὃ τι βουλομένης ἐστὶ τῷ δήμῳ, ἐκὼν ἀνέειπε αὐτόν. Οἱ δὲ δέον μᾶλλον θαυμάζειν αὐτόν

conspersa, eos ad consuetas escas provocarunt. Itaque impetu agresti irruentes porci, secernere alimentum cum facile non possent, simul viscera sunt aggressi: et soliti cibi cupiditate, famisque necessitate adurgente, una cum hordeo interna etiam membra, cum illæ adhuc viverent, et cruciatum eum sentirent, depasti. Existimo autem Heliopolitanos inde eo furoris, ut sic contra sanctas virgines sævirent, evasisse, quod patrium eis fuerit, ut virgines prius prostituerent, et a quocunque vitari curarent, quam ad conjugii communionem cum sponsis suis venirent. Quod Constantinus magnus lege lata primus ne amplius fieret, prohibuit: et Veneris templo ibi diruto, ecclesiam Deo exstruxit, quemadmodum supra loco suo a me est dictum. Quod autem ibidem insuper ausi sunt, quomodo silentio præteriri potest? Cyrillo uamque Heliopolitano diacono crudeliter occiso (1), ventrem quoque ejus inciderunt, et jecur degustarunt. Verum talia ausos vindicta piaculi participes fuere, dentes, linguas et palamiserunt. Per quas plagas vis et efficacia veræ

26 Porro Euesæ, quæ finitima ei urbs est, Dionysio muliebri uancipio ædem sacram dedicarunt, atque ibi statuam Androgyni, ambiguo inter marem et feminam sexu ridiculam, ei collocarunt. Dorostoli autem Thraciæ Æmylianum, invictum athletam, Capitolinum Thraciæ præfectus vivum combussit. Dorotheus item certator egregius, qui magnam conscripsit ecclesiasticam historiam, et Tyri episcopatum tenuit, neci datus. Donitium vero celebrem monachum in spelunca sua latentem, præteriens inhumanissime aggere lapidum quispiam obruit. Nec Marcus, qui Arethusæ gravia perpeusus est, tacendus. Peropus autem nobis esset Æschyli et Sophoclis dicendi gravitate, ut martyrii ejus tragædiam recte exponeremus. Hunc enim Arethusii, ubi episcopus diu fuerat, et vita et doctrina, canitieque insuper spectatum et venerandum, immaniter occiderunt. Dudum vero antea infensi ei fuerant, quod sub Constantio multos Græcæ superstitionis sectatores, non persuasionem, sed potestate quadam graviore, Christianorum sacra colere coegerit, et templum celebre, structuræque pretio et magnificentia nulli secundum, solo æquaverit. Porro rerum statu mutato, cum simul et vulgus commotum esset, et imperatoris mandatum accessisset, quo Marcum sententia lata vel æstimationem templi solvere, vel id quale antea fuisset, restituere jussit; ubi utrumque facere prorsus non potuit; alterum etiam, non dico episcopo, sed ne privato quidem Christiano facere ullo modo fas fuit; primum quidem fuga usus est: at ubi multos sua causa affligi et plurimas calamitates ferre cognovit, ex fuga reversus, seipsum exhibuit, et populo, quidquid vellet, de

(1) Apud Suidam causa martyrii istius additur: quod scilicet Cyrilus sub Constantino et Constantio idololorum templa exædificavit.

γωνισάμενοι, ἐπὶ ταῖς ἐσχάραις τὸν βίον ἀπέλιπον, θελόθута θύματα καὶ ἀσινεῖς θυσίαι προσενηνεγμένοι θεῷ. Τηνικαῦτα δὲ φασὶ καὶ Βούσιριν λαμπρὰν ὁμολογίαν ὀπενεγκεῖν καὶ ἀνδρείαν διὰ τὴν θρησκείαν ἐν Γαλατίᾳ τῇ πρὸς Ἀγκύρᾳ· ὃν πρότερον τῆς τῶν Ἑκκλησιῶν αἰρέσεως ὄντα, κατὰ τῶν ξοάνων νεανισάμενον, συλλαβὼν ὁ τοῦ ἔθνους ἡγούμενος αἰκλίζειν ἤρειτο· παρῆρθε τὰ προσάγων, τῷ βασανιστηρίῳ ξύλῳ ἀναρτᾶσθαι προσέταττεν. Ὁ δὲ Βούσιρις τῷ χεῖρι τῇ κεφαλῇ ἐπιθεῖς, τὰς πλευρὰς ἐγύμνου· καὶ πρὸς τὸν ἄρχοντα στραφεὶς, « Μὴ μάτην, ἔφη, ποιεῖν χρῆναι τοὺς θεμίλους ἐπὶ τὸ ξύλον ἀνάγοντας, καὶ κατὰγοντας· ἐν ἐτοίμῳ γὰρ ἔχειν ὅσον αἰροῖτο, παρέχειν αὐτοῖς τὰς πλευρὰς ξέειν. » Καὶ γε τὴν ὑπόσχεσιν θαυμάσας τὰνδρὸς, μᾶλλον ἐξεπλάγη τὴν πείραν προσάγων. Καὶ γὰρ οὕτως ἐπὶ σχήματος ἔχων διεκαρτέρει τὰς χεῖρας ἀνέχων, ἕως οὗ τῷ ἀρχναι ξέειν ἐδόκει, εὐτόνως δεχόμενος τὰς πληγὰς. Ἐν δεσμοῖς δὲ γενόμενος καὶ εἰρκταῖς, ἀνείθη αὐθις μετ' ὀλίγον ἀγγελθέντος Ἰουλιανὸν ἀνηρῆσθαι. Καὶ ἄχρι δὲ τῆς Θεοδοσίου Βασιλείας τὸ ζῆν παρέτεινεν.

intenta fortitudine excepit. Deinde in carcere videtur servatus est, liberque paulo post dimissus, ubi Julianum interfectum esse renuntiatum est. Atque is ad Theodosii usque imperium vitam produxit.

Κατὰ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον καὶ Βασίλειον πρεσβύτερον τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ ἐκκλησίας μαρτυρῶ τὸν βίον λόγῳ διενεγκεῖν· ἀλλὰ καὶ τὸν Καισαρέα Εὐψύχιον Καππαδόκην εὐπατρίδην ὄντα, καὶ τῶν ἐπισήμων γένει, οὐ πάνυ πόρρω γαμετὴν ἀγόμενον, καὶ οἷον ὡμφοῖον ὄντα ἐπιβαλάμιον· ὃν ὁ μὲν Εὐψύχιος αἰσῆστο διὰ τὴν τῆς Τύχης νεύω, τὴν καθάίρεισιν δυστυχίσαντα, οὗ τῇ καθαιρέσει, ὡς μοι καὶ πρότερον εἴρηται, κοινῇ πάντες οἱ Καισαρεῖς τῆς τοῦ βασιλέως ὀργῆς ἐπειράθησαν· οἱ δ' αὐθένται τοῦ δράματος, καὶ ὡς οἷον εἰπεῖν αὐτοῦργοι, ὁ μὲν δίκην ἔδοτο θάνατον· ἄλλος δ' αἰδῶ ἐξημιώθη φυγῇ. Ὁ δὲ γε Βασίλειος τὰ μάλιστα περὶ τὴν θρησκείαν σπουδαϊστάτος γεγονώς, Κωνσταντίου μὲν περιόντος τοῖς ἐξ Ἀρείου γενναίως ἐφέρετο· διὰ τοι καὶ ψήφῳ τῶν ἀμφὶ Εὐδόξιον εἰργετο δημοσίᾳ ἐκκλησιασάζειν· ἐπὶ δὲ Ἰουλιανὸς ἐπὶ τῶν ὅλων καθίστατο, κύκλῳ περιών δημοσίᾳ, Χριστιανοῖς ἰσχυρῶς τῆς θρησκείας ἐχέσθαι περιφανῶς παρηγγύα, καὶ μὴ τοῖς Ἕλληνας· χρημασι καὶ σπονδαῖς χραιμάσθαι, καὶ τὰς ἐκ βασιλέως τιμὰς ἀντ' οὐδενὸς ἡγείσθαι προὔτρεπτο· προσκαίρους δ' οὕσας μισθὸν ἐπάγειν διηνεκεῖ τὴν ἀπώλειαν. Τοῦτοις δὲ καθεστῶς ἐν ὑπονοίᾳ καὶ μίσει τοῖς Ἕλληνισταῖς ἦν· οὗς ποτε καὶ δημοσίᾳ θύοντας ἰδὼν, ἔσθη· καὶ γε οἰμῶζων ἐπὶ μέγα, ἡύχετο μηδένα Χριστιανὸν τῆς τοσαύτης πλάνης ἐν κείρᾳ γενέσθαι. Καὶ συλληφθεὶς παρεδίδοτο· πολλὰς τε βασάνους, ἐγκατερίσας· παρὰ πάντα τὸν χρόνον, ἀνδρείως τὸ τοῦ μαρτυρίου δῆλυντα στάδιον.

(1) Idem supplicium, eadem vox Laurentii martyris fuit :

Converte partem corporis,
Satis crematum iugiter,
Et fac periculum quod tuus

A miassi simus, insuavior fiat cibus (1). » Hoc pacto et isti fortiter certamine obito, in craticulis vitam finierunt, voluntaria sacrificia et innocuas victimas seipsos offerentes Deo. Tum quoque Busirim dicunt splendide et fortiter confessionem Ancyrae in Galatia propter religionem pertulisse : qui antea haeresis Encratitarum, hoc est, continentium fuit. Cum enim strenue rem adversus simulacra gereret, comprehensus, ab ejus loci praefecto tormentis est adjudicatus. Itaque in publicum productum ille ad stipitem tormentorum suspendi praecipit. Busiris autem, utraque manu in caput sublata, latera nuda exhibuit, et ad praesidem conversus : « Ne frustra, inquit, carnisces, ut me in stipitem extollant, et rursus demittant, fatiges ; paratus enim sum quandiu velis, illis ad verbera et tormenta latera praebere. » Ibi ille cum promissum viri admiratus, tum magis etiam, ubi periculum constantiae ejus fecit, est consternatus. Nam habitum eum statumque corporis retinens, et manus constanter sustollens, quam diu praesidi visum est, excarnificandum se dedit, plagasque

vinctus servatus est, liberque paulo post dimissus, ubi Julianum interfectum esse renuntiatum est. Atque is ad Theodosii usque imperium vitam produxit.

Hoc ipso tempore et Basilios, Ancyranæ ecclesiæ presbyter, martyrio est defunctus : atque item Caesariensis Euppsychios Cappadox, veteri familia locoque claro natus, qui non ita pridem uxore ducta veluti sponsus adhuc fuit. Euppsychios propter Fortunæ templum, quod eversum non satis fortunatum fuit, et cujus gratia imperator iram in Caesarienses universos, sicuti supra dictum, conceperat, necatus est : et qui auctores praeterea atque adeo patratores ejus facinoris in fano eo evertendo fuere, alii morte, alii exsilio perpetuo sunt multati. Basilios vero, religionis Christianæ studiosissimus, sub Constantio contra Arianos strenue rem gesserat : quamobrem Eudoxii populariumque ejus sententia damnatus, publicos conventus agere prohibitus fuerat. Ubi vero Julianus imperium est adeptus, publice obambulans. 29 Christianos aperte est cohortatus, ut constanter religionem suam retinerent, et se a Græcorum sacris et libationibus piaculisque omnibus abstinerent, nec non imperatoris honores floccifacerent, ut qui fluxi et caduci non aliam mercedem afferrent, quam perniciem sempiternam. Eam ob causam illum Græcorum sacrorum sectatores suspectum habuere, atque odio persecuti sunt. Quos etiam aliquando publice sacrificantes videns, constitit, et majorem in modum ingemiscens, ne quis Christianorum in errorem tantum incideret, precatus est. Et tandem com-

Vulcanus ardens egerit.

. . . . . Octum est, devora.

Et experimentum cape,

Sit crudum an assum suavius Prudent.

prehensus, iudicibus traditus est: et cruciatibus omnibus in eo certamine virili animo perlatis, martyrii cursum absolvit. Hæc quamvis præter sententiam imperatoris, nihilominus tamen facta: et quidem contra-expectationem, et animi ejus voluntatem. Verum alios quoque fortes martyres imperii ejus tempore recte se gessisse scimus: quorum constantiam et certamina omnia sigillatim commemorare, ingentis et gravis esset opera. Nosce autem, ut dilucidio rem ecclesiasticæ rei statum facerem, collectos recensui, quamvis diversa aliquantum eorum tempora obiti pro Christo martyrii fuerint.

CAPUT XI.

De sancto Artemio: item de sanctis Manuel, Sabel, et Ismael: et de beata Publia virgine.

Innumeros namque alios etiam per Græcos simul et barbaros exercuciavit. Nam et his propter religionis nostræ odium, quidquid vellent, ut contra nos agerent, permisit: et fecerunt illi in nos longe pejora atque atrociora, quam Græci ipsi. Artemium autem generosum fidei propugnatorem, ducem et Augustalem Antiochiæ (1), qui etiam copiarum militarium ductor in Ægypto, Constantio imperante fuit, per seipsum torsit: re quidem ipsa, quod Constantio subserviens, ardoreque divino flagrans, delubra multa deorum dejecit atque evertit: et quod divorum apostolorum, Andreæ, Lucæ, et Timothei ossa, Patris, et ex Achaia et Epheso Constantinopolim pertulit: **30** obtentu vero et prætextu, quod fratri Gallo ipse necem struxerit. Bonis enim omnibus martyri spoliato, dignitateque orbato, post plurimas alias intolerabilesque pœnas, tandem et caput resecuit. Affixit quoque oratores Persas, qui ad eum Chalcedone venerant, Manuel, Sabel, et Ismael, propterea quod Christianam colerent religionem: neque in eis legatorum jus, contra receptum gentium omnium morem, violare est veritus. Sedenim Publia quoque femina præcipuum præclarumque ex virtute nomen est consecuta: quæ cum non ita diu in matrimonio vixisset, admiratione dignum edidit fructum. Nam Joannes ille, qui longo tempore presbyter Antiochiæ fuit, et cum aliquoties legitimis suffragiis ad sedem apostolicam recipiendam lectus esset, semper dignitatem eam repudiavit, fundi istius germen exstitit. Hæc igitur virginum quæ caste vitam sibi degendam constituerant, cœtui præfuit, Deoque continue servit, hymnis et laudibus continuis illum celebrans. Porro cum aliquando pestis ista harum ædem prætergrederetur, risu enim et convicio dignum existimantes, illa Davidicorum carminum verba voce altiore concinuerunt, quæ simulacrorum imbecillitatem traducunt: *Simulacra gentium argentum et aurum, opera manuum hominum. Similes illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis*¹. Quod ubi prævaricator audivit, si-

¹ Psal. cxiii, 4, 5.

(1) Augustales nuncupabantur, qui primos ordines in bello ducebant, quod ab Augusto ad id nomen delati essent. *Vegetius*. Augustalem autem

Α Ταῦτα μὲν εἰ καὶ παρὰ γνώμην τῷ βασιλεῖ, ἀλλ' ἑμῶς ἐπράχθη. Πολλοὺς δὲ καὶ ἄλλους γενναίους μάρτυρας ἐπὶ τῆς αὐτοῦ ἡγεμονίας ἔγνωμεν γεγενησθαι. τὴν κατὰ μέρος ἀνδρείαν καὶ τὰ παλαιόματα διελθεῖν ἄθλος ἰδiosis γένοιτο. Τούτους δὲ σαφηνείας χάριν συναγαγὼν διεξῆλθον, εἰ καὶ διάφορος ἡνὸς χρόνος τοῦ ἐκάστου διὰ Χριστὸν μάρτυριον.

commemorare, ingentis et gravis esset opera. Nosce autem, ut dilucidio rem ecclesiasticæ rei statum facerem, collectos recensui, quamvis diversa aliquantum eorum tempora obiti pro Christo martyrii fuerint.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου Ἀρτεμίου· καὶ τῶν ἁγίων Μανουῆλ, Σαβέλ, καὶ Ἰσμαῆλ, καὶ τῆς ὁσίας Πουπλίας τῆς παρθένου.

Καὶ πολλοὺς μὲν ἄλλους ἀριθμοῦ κρείττους διὰ τὴν Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων ἐτιμωρεῖτο. Ἀνῆκε γὰρ κίκλινους τῷ μίσει τοῦ δόγματος, πᾶν εἰ τι βούλοιντο καθ' ἡμῶν ἐνεργεῖν· καὶ ἐπραξάν πολλὰ χειρὸν καὶ ἀπανθρωπότερα ἤπερ Ἕλληνες· Ἀρτέμιον δὲ τὸν γενναῖον τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστήν, δοῦκα θύει καὶ Αὐγουστάλιον Ἀντιοχείας, δι' αὐτοῦ ἐκολάσατο· ὅς καὶ στρατηγὸς τῶν κατ' Αἴγυπτον ἐπὶ Κωνσταντίνου ἐγένετο· τὸ μὲν ἀληθές, ὅτι ζήλω οὐκ ἐλάττω, πολλὰ τεμένη τῶν εἰδώλων συνέτριψε καὶ κατέβαλε, Κωνσταντίνῳ ὑπηρετούμενος· καὶ ὅτι περὶ τῶν θείων ἀποστόλων ὅσα ἐκ Πατρῶν καὶ Ἀγίων καὶ Ἐφῆσου, Ἀνδρέου τε καὶ Λουκᾶ καὶ Τιμοθέου, ἀνήγαγεν ἐν τῇ Κωνσταντίνου· τῇ δὲ προφάσει διέθεν, ὅτι τὰδε φῶν Γάλλῳ αὐτῷ· ἦν ὁ τὸν φόνον συγκερατάμενος. Τῶν θνῶν γὰρ ἀπάντων γυμνάσαι· τὴν μόρτυρα, καὶ τῆς ἀρχῆς παραλύσαι, μετὰ πλείστας ἄλλας καὶ ἀνυπολόγους βασάνους, τέλος καὶ τὴν κεφαλὴν ἀφαίρειται. Κολάζει πρὸς τοῦτο καὶ τοὺς ἐκ Περσίδος πρέσβεις ἐλθόντας περὶ Χαλκηδῶνα, Μανουῆλ, Σαβέλ τε καὶ Ἰσμαῆλ, ὅτι περὶ τὰ Χριστιανῶν πρεσβεύοντες ἦσαν, μηδὲ τὸ τῆς πρεσβείας ἀξίωμα αἰδεσθεῖς. Ἀλλὰ καὶ Πουπλίᾳ γυνὴ τις ἐξ ἀρετῆς θαυμαστὴν καὶ ἐξάσινον ὄμοια κληρωταμένη· ἥ δὴ πρὸς ὀλίγον τὸν ζυγὸν ὑπελθούσα τοῦ γάμου, καρπὸν ἀξιάγαστον ἠνεγκεν· Ἰωάννης γὰρ ὁ ἐν Ἀντιοχείᾳ πρεσβύτερος ἐπὶ μακρῷ χρόνῳ γενόμενος, τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας τὰς ψήφους πολλὰκις ἐξάμενος, αἰεὶ δὲ φεύγων τὴν προεδρίαν, τῆς τοιαύτης ἀρούρας βλάστημα ἦν. Αὕτη τοίνυν χορὴν παρθένων διὰ βίου σωρρονεῖν εἰσισμένον ἐπαγομένη, Θεῷ μὲν αἰεὶ λατρεύουσα ἦν, αἰσῆτον τὸν θυμὸν καὶ τὴν εὐφημίαν κομίζουσα· καὶ ποτε παριόντα τὸν ἀλάστορα, οἷα δὴ καταγέλαστον καὶ ἐπονείδιστον ἡγούμεναι, γεγωνότερον ἐκεῖνα τῶν Δαυιδικῶν ᾠδμάτων ἐμμελῶς ᾄδον, ὅσα τὸ τῶν εἰδώλων ἀσθενές· ἐξελέγχει, φασκοντα· *Τὰ εἰδωλά τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσόν, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων. Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο οἱ ποιοῦντες αὐτά, καὶ πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτοῖς.* Ὡς οὖν τοῦτον ὁ παραβίτης ἠνώτιστο, σιγῇν ἐπέταττεν. Αἱ δὲ μᾶλλον ἐ-

præfectum in Ægypto Augustus constituit, ejus in II. mentio fit. Et Augustonica, pars provincie Ægypti est, *Ammianus Marcellinus*.

ἐκείντοι τοῖς ψαλμοῖς, καὶ ταῦτα δὴ προτεπόμενοι· Ἀναστῆτω ὁ θεός, καὶ διασκορπισθήσονται οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ. Ἐφ' οἷς χαλεπήνας ὁ τύραννος, τοῦ χοροῦ τὴν ἐξάρχουσαν ἀχθῆναι κελεύει. Ὁ δὲ μήτε τὸ σεμνὸν ἐκείνου γῆρας, μήτε μὴν τὴν ἐκ τῆς ἀρετῆς ἐπανθοῦσαν αἰδῶ λογισάμενος, πικρῶς κατὰ κέρβηος παλιν ἐκέλευεν, ὡς καὶ ἀμφὶ αἵμασι φοινίξαι τὰς παρειάς. Ἡ δὲ τιμὴν μᾶλλον ἢ ἀτιμίαν τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ πάσχειν ἡγουμένη, ἐπὶ τῷ δωμάτιον ἀνιῶσα, αὐθις ταῖς πνευματικαῖς μελωδίαις αὐτὸν κατεκράτει. Καὶ τοῦς ἐν αὐτῷ κορυθαντῶντας τρόπον ἕτερον κατέστειλε δαίμονας· οὗς ἐκὼν ἐκ τῶ εἰσψέξατο· καθάπερ ἐκείνους ὁ τῆς μελωδίας διδάσκαλος· τῇ σφετέρᾳ κινύρᾳ τὸ τοῦ Σαοῦλ ἐνοχλὸν πνεῦμα κατέπαυε.

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΒ'.

Ὡς δ' ἀποστάτης τὰ ἐπ' ἀγορᾶς ὧνια μιαιφύειν προσέτατε· καὶ περὶ τοῦ ἀγίου Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος· καὶ περὶ τῶν ἀγίων μαρτύρων Ἰουδερτίνου καὶ Μαξιμίνου.

Μικρὸν δὲ προτὶν παρῆρσιατερον ὁ ἀποστάτης, μᾶλλον δὲ ἀναιδέστερον τῇ ἀσεβείᾳ χρώμενος, κατὰ τῆς εὐσεβείας ὠπλίζετο. Μὴ ἔχων δ' ὅ τι καὶ δρᾶν, τὰ ἐπ' ἀγορᾶς ὧνια τοῦ μιάσματος ἐπιμπλά· περιεβραίνοντο γὰρ τοῖς ἐκ τῶν θυσιῶν αἵμασι τε καὶ ἀλιγῆσμασιν, ὅσα ἐδώδιμα· ἄρτοι καὶ κρέα καὶ ὀπῶραι καὶ πόπανα· ἃ δὴ τὰ πρῶτα μὴ ὑφορώμενοι οἱ τῆς τοῦ σεσωκῆτος προσηγορίας μετεσχηκότες, θείας ἀνωθεν προμηθείας κατηξιοῦντο. Τὸν μάρτυρα γὰρ Θεόδωρον πέμψας ἀοράτως θεὸς τῷ τῆς πόλεως ἀρχιερεῖ (Εὐδόκιος ὁ υἱὸς ἦν), ἐνεκαλεῦτο ἀπέχεσθαι μὲν τοὺς εὐσεβεῖν ἡρημένους τῶν ἐπ' ἀγορᾶς θετειμένων, αἵτιν δὲ λέθῃσιν ἐψοντας, ἃ ἐν Εὐχαῖτοις κόλλυβα εἰώθασιν λέγειν, παραμυθεῖσθαι τὴν ἑνδειαν. Τοῦτο δ' ἐκέλευε κατὰ τὴν μεγάλην τῆς νηστείας ἡμέραν· ὃ δὴ καὶ ἐξ ἐκείνου ἡ Ἐκκλησία τὴν μνήμην ἀνανευομένη τοῦ πεπραγμένου, ἐς δεῦρο πράττει πανηγυρίζουσα. Θεόδωρος δ' οὗτος ἦν, ὃς ἐκ τοῦ Τηρωνικοῦ τάγματος Τήρων ὠνόμαστο· καὶ ἐπὶ Μαξιμίνου τὸ τοῦ μαρτυρίου διήνυσσε στάδιον, λάβρων παραδοθεὶς τῷ πυρὶ. Πολλοὶ δ' ὀλοφυρόμενοι, τὰ γινόμενα ἐδδελύττοντο· ὁμοῦς τοῖς ἀποστολικοῖς θεομοῖς ἐπεσθαι ἡρημένοι, μετελάμβανον τῶν προκειμένων· Πᾶν γὰρ τὸ ἐν μακέλῳ πωλούμενον, φησὶν, ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν. Τὸ δὲ μύσος τοῦτο τοῦ ἀποστάτου ἐν τινι συμποσίῳ δύο τινὲς τούτου ἀσπιδηφόροι καλῶς ἐθροιάμβευσαν, ἐπὶ στρατεία λαμπρῶς διαπρέψαντες. Ἐπὶ δὲ ἔκεινα τὰ τοῦ ψαλμοῦ· Παρέδωκα ἡμῶς, λέγοντες, βασιλεῖ ἀδίκῳ καὶ παρανόμῳ, ἀποστάτῃ καὶ πονηροτάτῳ πυρὰ πάντα τὰ ἔθνη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Τῶν τις δ' ὁμοτραπέζων τὸ ῥῆμα τῷ βασιλεῖ διεμήνυσεν. Ὁ δὲ τοὺς ἀρίστους ἐκαίνους ἀνδρας μεταστευλάμενος, τίνα ἂν εἴη τὰ ἐπὶ τῇ δικτατῇ εἰρημμένα ἀνεπυνθάνετο. Οἱ δὲ παρῆρσια

A lentium eis imperavit. At illæ magis etiam psalmis incumbentes, illud quoque accinuerunt: *Ezurgat Deus, et dissipentur inimici ejus* ¹. Eam ob rem indignatus tyrannus, e psallentium choro principem adduci jussit: et neque venerandam illius senectutem, neque e virtute efflorescentem in ea observantiam veritus, tam acerbè maxillam ejus utramque diverberari præcipit, ut admodum sanguine suffunderentur. Atque illa, honorem potius quam ignominiam esse rata, quam pro Christo pertulerat injuriam, in domunculam suam est reversa, atque ibi rursum spiritualibus eum cantilenis est persecuta. Et alio quodam modo debacchantes in eo dæmones, quos ad se ille sponte sua introduxerat, compescuit: quemadmodum Psalmorum ille magister lyra sua sævientem in Saûlo spiritum demulsit.

31 CAPUT XII.

Ut apostata res venales in foro polluentes contaminandasque mandavit. De sancto Theodoro Tirono: et de sanctis martyribus, Juventino et Maximino.

Paulum vero progressus desertor, liberius ac potius impudentius impietate usus, arma sua contra pietatem expedit. Et cum quod faceret non haberet, res in foro venales iniquatione imbut. Infecta namque sunt sacrificiorum sanguine et contaminatione esculenta: panes videlicet, caro, poma et placentæ. Quæ cum primum non animadvertenter, qui Servatoris nomine censentur, cœlitus ejus rei providentia divina sunt admoniti. Nam Deus Theodoro martyre arcano modo misso, urbis ejus episcopo (Euzoius is fuit) mandavit, ut qui pie vivere statuissent, eos abstinere a rebus juberet, quæ in foro venum propositæ essent: triticum autem in ollis coquerent (κόλλυβα, hoc est, frumentum coctum apud Euchaitas (1) nominare solent), eoque inopiam-solarentur. Id vero magno jejunii die præceptum: ex eo tempore facti memoriam renovans Ecclesia, et celebrem agens conventum, ad hunc usque diem observat. Theodorus autem iste est, qui ex Tironum ordine, Tironis nomen accepit. et sub Maximino ad ignem voracem damnatus, cursum suum in martyrii stadio pulchre peregit. Cæterum permulti gemitu et lamentis factum hoc imperatoris sunt execrati· nihilominus tamen apostolicis sanctionibus innixi, quæ proponebantur, sumpserunt. Omne enim, inquit, quod in macello venditur, edite, nihil interrogantes, propter conscientiam ². Abominationem hanc desertoris duo quidam scutigeruli, qui ampla stipendia in militia faciebant, in quodam convivio perquam scite traduxerunt. Verba enim illa præstantium in Babylone puerorum concinuerunt: *Tradidisti nos regi iniquo et transgressori, desertori et pessimo supra omnes gentes terræ*. Porro ex convivis quidam rem eam ad imperatorem detulit. Et ille opti-

¹ Psal. LXXVII, 2. ² I Cor. x, 25.

(1) Euchaitæ, populi Scythici sunt. (Plin. lib. vi, cap. 17.)

mos eos viros ad se accitos, quidnam id esset A quod in cœna de se dixissent, interrogavit. Ibi illi qui in vera pietate educati essent, magna usi libertate, dixere: « Optimis, o imperator, legibus respublica est administrata, quas laudatissimus princeps Constantinus et filii ejus tulerunt: **32** nunc autem piaculum tantum in cibis atque poculis cernentes, merito factum id deploramus. Et cum domi vicem nostram lugemus, tum in tua præsencia, ut vides, mœrentes tristamur. « His auditis, tyrannus diverberari eos acriter jussit (1), et post cruciatus multos capite etiam plecti præcepit. Atque illi ita abducti sunt; Deus autem victoribus eis martyrii coronas donavit. Alter horum Juveninus, alter Maximinus vocatus est. Hos Antiochena civitas, ut egregios pietatis pro- B pugnatōres, merito non solum sacro loculo honoravit, verum etiam magnifice anniversaria memento-riæ consecravit.

CAPUT XIII.

De reliquis sanctorum prophetarum, Elisæi, et Joannis Præcursoris et Baptistæ.

Cum a Græcæ superstitionis professoribus ubique talia adversus Christianos patrantur, tum illud quoque omnium maxime indignum atque horrendum Sebastîæ in Palæstina est admissum. Ossa, namque Elisæi prophetæ, et Joannis Baptistæ (uterque enim sepulcrum ibi suum habuit), loculis suis extracta, et irrationalium animantium ossibus (o immanem audaciam) mista, atque igni tradita, C in cineres redacta, atque in aerem disjecta sunt. Adhæc, Christiani comprehensi alicubi tanquam victimæ super aras accensas præcipitati: et homines ad alia nefanda flagitia contra nos furis sunt concitati. Nam Patrophili apud Scythopolim reliquias effoderunt, et earum partem reliquam dissiparunt. Calvariam autem ejus altius sublatam contumelia, nihil ad execrandam injuriam reliqui facientes, sunt persecuti. Plurima vero et alia, et ipse et Judæi et Græci contra nos indigna egere. Quæ cum ille audiret, certoque sciret, non modo eis non offensus, sed etiam maximopere gavisus est: cum quidem talium facinorum infamia in alios redundaret, animi autem ejus sententia illorum factis perficeretur. Verumenimvero ubi per furorem talem consilium suum minus succedere, et Christianorum animos inde augeri magis atque confirmari vidit, fraude alia episcopos eos qui propter causam aliquam sedibus suis ejecti fuerant, cum successoribus eorum, ad certamen, **33** sicuti antea diximus, impulsos commisit: et parti utrique facultatem omnem dedit, ut quæcunque pos- sent ad res suas defendendas atque stabiliendas libere facerent. Ita illi inter se congressi, multum ignominia et reprehensionis quod desertori studio fuerat, veræ pietati attulere. Alia insuper dolo

σάμενοι, οἱ εὐσεβεῖς τραφίντες, εἶπον, « Ὁ βασι- λεύ, καὶ νόμοις ἀρίστοις ὑπηρετοῦμενοι, ὡς Κων- σταντῖνος ὁ πανευφύμης βασιλεὺς, καὶ οἱ ἐκείνου παῖδες παρέδωκαν, νῦν μῦθος τοσούτον ὀρώντες ἐν τε βρώμασι τε καὶ πόμασιν, ὀλοφυρόμεθα τὴν ἐνέργειαν· καὶ οἱ μὲν θρησκοντες διατελοῦμεν· καὶ σοὺ δὲ παρόντος, ὡς ὀρῆς, ἀσχάλλομεν ὀδυρόμενοι. » Ταῦτ' ἀκούσας ὁ τύραννος, πικρὰς ἐκέλευεν ἐπιθεῖ- ναι τοῦτοις πληγὰς. Καὶ μετὰ πολλὰς βασάνους, καὶ τὰς κεφαλὰς ἀπομηθῆναι προσέταττεν. Καὶ οἱ μὲν ἤγοντο· Θεὸς δὲ ὡς νικηφόρος τὰ στέφη τοῦ μαρ- τυρίου ἐδράβευε. Τοῦτων ὁ μὲν Ἰουδεντίνος, Μαξι- μίνος δὲ ὁ ἕτερος, προσηγόρευτο· οὗς δὲ καὶ ἡ Ἀν- τίοχου πόλις, ὡς τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστὰς προ- σήκωντας τιμῆσασα, οὐ μόνον θῆκη, ἀλλὰ καὶ τῇ δι- B ἑτους πολυταλεῖ παραδέδωκε μνήμη.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Περὶ τῶν λειψάνων τῶν ἁγίων προφητῶν Ἑλισσαίου καὶ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ.

Τῶν δ' Ἑλληνιστῶν τοιαῦτα κατὰ Χριστιανῶν παλαμωμένων ἀπανταχοῦ, καὶ τότε τὸ πάντων ἀτο- πωτάτον τε καὶ φρικωδέστατον λόγος ἐν Παλαιστίνῃ δραματούργηθη κατὰ Σεβάστειαν· τὰ τοῦ προφή- του Ἑλισσαίου ὀστέα καὶ τὰ τοῦ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου (ἐκαὶ γὰρ καὶ ἄμφω τάφου μετέσχον) τῶν θηκῶν ἐξαγαγόντες, ἀλόγων τε ζώων ὀστέους (φεῦ τῆς τόλμης!) ἐγκαταμίξαντες, καὶ πυρὶ παραδόντες, κατέκαυσαν· καὶ εἰς αἶερα, κόνιν γεγεννημένα, δι- έσπειραν. Τοὺς δὲ Χριστιανούς συλλαμβάνοντες, ἔστιν ὅτε βωμοῖς ἀναπτομένοις ὡς ἱερεῖα ἐπέβρι- πτον· καὶ εἰς πολλὴν ἀλλήν ἀβήρουργίαν ἐξεβα- χεύθησαν. Καὶ Πατροφίλου δὲ τοῦ ἐν Σκυθοπίλει τὰ λείψανα ἀνορύξαντες, τὰ μὲν ἄλλα τοῦ σώματος δι- εσχόρπισαν, τὸ δὲ γε κρανίον ἐκείνου ἀπαιωρή- σαντες, ἐνέπαιζον, οὐδὲν τι μυσικρῆς ὕβρεως ἀπο- λείποντες. Πολλὰ δὲ καὶ ἕτερα πλείστα αὐτοῦς τε καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες καὶ ἡμῶν ἐόρχσαν· ἀπερ αὐτοὺς ἀκούων καὶ ἀκριβῶς ἐπιστάμενος, οὐχ ὅπως ἤλθετο, ἀλλὰ καὶ διαφερόντως ἔχαιρε, τῆς μὲν ἐν τοῖς δρωμένοις δυσκλείας εἰς ἑτέρους ἀνιούσης, τῆς δ' αὐτοῦ γνώμης τοῖς ἐκείνων ἔργοις περιουμένης. D Καὶ δὴ συνιδὼν μηδὲν ἐκ τῆς τοσαύτης μανίας τῶν σκοπῶ περιαιρόμενον, μάλλον μὲν οὖν ἐντεῦθεν τὸ Χριστιανικὸν ἐπιβρόννυμενον φρόνημα, μηχανάται, τοὺς ἐν αἰτίαις ἐκβεβλημένους τῶν ἐπισκόπων, καὶ τοὺς ἀντ' ἐκείνων τὴν θρόνον κατέχοντας, συρράξει πρὸς πόλεμον, ὥσπερ ἀνωθεν διελάδομεν. Καὶ δὴ πᾶσαν ἔξουσίαν ἐκατέρᾳ παρεδίδου μοίρα, πράττειν ὅσα καὶ δυνατὰ εἴη αὐτοῖς, πρὸς τὴν οἰκελὴν σύστα- σιν καὶ ἀσφάλειαν. Ἐξ ὧν ἐκείνοι πρὸς ἀλλήλους συρρόγγνυμενοι, πολλὴν ἀσχημοσύνην καὶ μέμψιν, ὅπερ ἦν τῇ ἀποστάτῃ σπουδαῖα, προσετρίβοντο τῇ εὐσεβείᾳ. Καὶ ἄλλα δ' ἕτερα τῆς αὐτοῦ κακοτεχνίας

(1) Julianus in eis se majestatem lesam vindicare dixit, atque id ita de eis vulgatum voluit,

martyrum nomen et honorem eis invidens. Theod.

συνέπηγε· τοὺς τε γὰρ ἐν κλήρῳ κατελεγμένους εἰς τὴν τῶν βουλευτῶν ἀνέστρεφε λειτουργίαν· καὶ τῶν ἐκκλησιῶν τὰ σιτηρέσια τοῖς τῶν δαιμόνων θεραπευταῖς μετεδίδου· καὶ πράττειν ἐνεδίδου, ἐξ ὧν ἀκμάσαι μὲν τὰ τῶν δαιμόνων, τὰ δὲ τῆς εὐσεβείας ὡς ἐνόμιζεν, εἰς ἀφανισμόν συνελαθεῖ. Καὶ τὰ μὲν ὧδε ἐγένετο.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Περὶ Λουκίφερος καὶ Εὐσεβίου· καὶ περὶ τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ γενομένων διὰ Μελετίου καὶ Παυλίνου. Καὶ περὶ τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συνόδου, ἥτις δὴ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐθεολόγησεν, ἡγουμένου Ἀθανασίου.

Μετὰ γε μὴν τὴν Ἀθανασίου κάθοδον Λουκίφερος ὁ Καρακάλων τῆς Σαρδονίας ἐπίσκοπος, καὶ Εὐσέβιος ὁ Βρεξιλλων τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Λιγύων, ἐκ τῶν ἀνω θηδῶν, καὶ οὗτοι γράμμασι τοῦ κρατοῦντος λυθέντες, εἰς τὴν ἑω ἐγένοντο. Ὑπερόριοι γὰρ πρὸς Κωνσταντίου ἀδελφῷ φυγῇ ἐζημιώνται. Καὶ δὴ κοινῇ συνελθόντες, διορθοῦν τὰ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν σπουδὴν ἐποιοῦντο· ὁ μὲν οὖν Εὐσέβιος ἦκεν εἰς Ἀλεξανδρείαν, ὡς ἂν γε σὺναμ' Ἀθανασίῳ σύνοδον ἀθροίσῃ, καὶ τὰ ἐν Νικαίᾳ ὁξάντα βεβαιώσῃ· Λουκίφερος δὲ συνθέμενος Εὐσεβίῳ, διάκονον ἀντ' αὐτοῦ τῷ Εὐσεβίῳ τῇ συνόδῳ περιστάσθαι ἔδωκε· δι' οὗ στέρξειν ὠμολόγει τὰ τῇ συνόδῳ τυπούμενα. Αὐτὸς δὲ εἰς Ἀντιόχειαν παρεγένετο, καὶ τὴν ἐκεῖσε Ἐκκλησίαν οὐ μέτρια ταραττομένην κατέλαθεν. Ἐσχίζοντο γὰρ τὰ πλήθη καθ' αὐτά· οὐ γὰρ μόνον τοῖς ἀπὸ τοῦ Ἀρείου αἰρέσεως διεφέροντο, ὧν τῆνικαῦτα ἡγεῖτο Εὐζώϊος· ἀλλὰ καὶ οἱ Μελετίου ἀκολουθήσαντες, ὥσπερ δὴ καὶ διεληπται, σπουδῇ τῇ περὶ αὐτὸν, καὶ πρὸς τοὺς σφίσις ὁμόφρονας διεκρίνοντο. Μήπω δ' ἐκείνου τῆς ἐξορίας ἐπανελθόντος, εἰς τὸν ἐκεῖνον τόπον Λουκίφερος Παυλίνῳ χειροτονήσας ἐπίσκοπον, ἀπεχώρει αὐθίς. Ὁ δ' Εὐσέβιος εἰς Ἀλεξανδρείαν γεγόνως, γενναίως σὺν Ἀθανασίῳ σύνοδον συνεκράτει. Καὶ δὴ πολλῶν ἐπισκόπων εἰς Ἀλεξανδρείαν συνελθόντων, ὧν ἡγεῖτο ὁ πολὺς Ἀθανάσιος, οὐ μόνον τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν κρατύνουσιν, ἀλλὰ καὶ λόγους περὶ πλείστων καὶ ἀναγκαίων ζητημάτων γυμνάσαντες, ἐδεδαιώσαν· ὅτε καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα θεολογήσαντες, ὁμοούσιον καὶ ὁμότιμον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ ὠμολόγησαν· καὶ Τριάδα ὠνόμασαν· καὶ τέλειον ἄνθρωπον δὲ ὁ Θεὸς ἀνελάβετο Λόγος, καὶ ψυχῇ καὶ στόματι ὠμολόγησαν, καὶ οὐ μόνον ἐνσαρκον, ἀλλὰ καὶ ἐψυχωμένον νοσῶν ψυχῇ ἰδογμάτισαν· καθὰ καὶ τοῖς κάλαι τὰ θεῖα φιλοσοφῆσαι ἄνδράσιν ἔδοκει. Οὐ γὰρ πρόσφατόν τινα πίστιν ἐπινοήσαντες τῇ Ἐκκλησίᾳ παρέδοσαν· ἀλλ' ἅπερ ἄνωθεν ἡ Ἐκκλησία παρέλαθεν, ἃ δὲς τε θεοὶ φιλοσόφως ἀπέδειξαν τὰ Χριστιανῶν φιλοσοφοῦντες, ταῦτ' ἐκεῖνοι γυμνάσαντες ἐπακύρωσαν. Εἰρηναῖος γὰρ ὁ Λουγδύων ἐπίσκοπος, ὅτε σερματεὺς Κλήμης, Ἀπολλινάριός τε ὁ Ἱερπολίτης,

A malo induxit. Nam et in cleri ordinem cooptatos senatorum munere et ministerio perverse fungi jussit, et ecclesiarum annonam dæmonum ministris ascripsit, eamque illos exigere permisit. Quibus rebus fore credidit, ut dæmonum cultus augetetur, religio autem veræ pietatis aboleretur. Atque hæc quidem sic acta.

CAPUT XIV.

De Lucifero et Eusebio : ut Antiochiæ in locum Meletii Paulinus sit subrogatus. Item de Alexandria synodo, quæ consubstantialiam Patri et Filio sanctum Spiritum divinitus asseruit, Athanasio præsidente.

Post Athanasii autem reditum, etiam Lucifer Calaritanus (1) in Sardinia, et Eusebius Vercellensis, Ligurum (2) qui in Italia sunt, episcopi, imperatoris litteris reditu eorum probato, Thebis superioribus in Orientem pervenere. Nam a Constantio perpetuo multati fuerant exsilio. His porro cum inter se convenisset, res Ecclesiæ constituere, Eusebius Alexandriam concessit, ut cum Athanasio concilium cogeret, et synodi Nicænæ decreta stabiliret : Lucifer autem Eusebio (ita enim utrique placuit) diaconum, qui vicem suam synodo adesset, attribuit : per quem recipiebat, se rata habiturum quæ ibi constituerentur. Ipse vero Antiochiam profectus est, ubi Ecclesiam non parum perturbatam invenit. Erant enim in populo dissidia : quod non solum ab Arianis, quibus Euzois præfuit, dissentirent, verum etiam eos qui Meletii partes sequebantur, eandemque quam ipsi obtinerent sententiam, non reciperent. Cum is autem nondum ab exsilio reversus esset, Lucifer, Paulino in locum ejus substituto, inde decessit. Eusebius Alexandriæ, una cum Athanasio, animo magno concilium coegit. Et convenere eo episcopi multi, quibus cum magnus Athanasius præiret, non solum Nicænam fidei professionem roborarunt, sed etiam sermonibus quæstionibusque de rebus necessariis plurimis 34 habitis, eas deciderunt. Quo tempore divinitate etiam Spiritus sancti perpensa ὁμοούσιον, consubstantialiem, eum, et ὁμότιμον, hoc est, ejusdem honoris cum Patre et Filio, sunt professi : et trinam unius Deitatem essentialis Τριάδα, hoc est, Trinitatem, nominarunt. Perfectum quoque hominem, quem Deus suscepit Verbum, et animo et ore uno deprædicarunt : et quidem non incarnatum solum, verum etiam anima intellectuali animatum : quemadmodum et veteribus qui de divino Numine philosophati sunt, viris placitum est. Non enim illi fidem aliquam recens excogitatam Ecclesiæ tradiderunt, sed quam Ecclesia antiquitus a majoribus accepit : et quæ olim sancti viri qui prudenter et pie res Christianorum sacras tractantes prodidere, Irenæus videlicet Lugdunensis episcopus,

(1) Alii leg. Caralitanus.

Urbs Libyæ contra, Tyrio fundata potenti, Tenetur in longum Caralis. Claudian.

(2) Editum erat Λιβύων, Libyæ, quod correximus. Ed. r.

Clemens contextor, Apollinaris Hierapolitanus, et qui antiquitus Ecclesiæ Antiochenæ præfuit Serapion, ea illi explicata confirmarunt. Isti siquidem omnes quos modo recensuimus. atque itidem alii, in lucubrationibus suis Verbum quod hominem assumpsit animatum, quippe hominibus, consubstantiali, tradiderunt. Synodus præterea propter Cyrillum Philadelphiæ (1), quæ Arabiæ urbs est, episcopum congregata, idem in litteris ad ipsum Cyrillum suis promulgavit. Ipse quoque sapientia clarus Origenes, in omnibus suis scriptis, animatum quod humanitatem assumpsit Verbum prædicat : et potissimum id aperte astruit nono in Genesim tomo, ubi quidem Christum Adam, Ecclesiam vero Evam facit. Locupletes et idonei rei istius testes sunt, Pamphilus scriptor ecclesiasticus, et qui ex eo cognominatus est Eusebius, qui vitam ejus viri conscripsere, adversariisque ejus defensionibus pro eo compositis respondere. Hi non primum Origenem sententiæ ejus auctorem esse, sed illum arcanæ Ecclesiæ dogmata a majoribus per traditionem accepta explicantem, eam exposuisse dicunt.

35 CAPUT XV.

Quæ eadem synodus Alexandria de istis verbis, substantia et subsistentia, evidenter et clare decreverit.

Quandoquidem vero quæstio de substantia et subsistentia non mediocriter ecclesias turbavit, et crebræ contentiones atque disputationes superioribus temporibus de verbis eis habitæ sunt, significatione et proprietate eorum Alexandrina quoque synodus excussa, constituit : non opus esse in Deo talibus dictionibus. In sacris enim Litteris nullibi substantiæ verbum exstare : dogmatis vero exponendi necessitate, divum apostolum Paulum subsistentiæ nomine abusum esse. Alio autem modo verba hæc usurpanda esse sanxerunt, cum quis Sabellii scilicet opinionem refellere contendat : ne nominum inopia veluti unam rem trinominem in Divinitatis contemplatione esse putemus : sed tribus usurpatis nominibus, res quæque in Trinitate tripliciter distincta, peculiari subsistentia sua intelligatur. Primus quidem videtur de substantia et subsistentia mentionem intulisse Hosius ille Cordubensis episcopus, ejus supra aliquoties meminimus. Ab imperatore enim Constantino Alexandriam missus, ut excitatam ab Ario turbam sedaret, quod etiam Sabellii Libyci dogma radicitus evellere conaretur, quæstionem de substantia et subsistentia movit : unde nugamenta multa exorta. Et quæstionem eam Nicæna, quæ postea celebrata est, synodus indignam esse ut ibi tractaretur, indicavit. Postea autem cum quidam nugari rursum de ea cœpere, concilium Alexandrinum ea quæ diximus sapienter mihi de ea constituisse videtur.

καὶ ὁ τῆς Ἀντιοχείας ἀνωθεν ἡγησάμενος Σαραπίων· οὗτοι δὴ πάντες καὶ ἕτεροι τοῖς πεπονημένοις τούτων συγγράμμασιν ἐμφύχον τὸν ἐνανθρωπησάντα Λόγον, ἅτε δὴ αὐτοῖς ὁμοούσιον, ἐκδεδώκασι. Καὶ μὴν καὶ ἡ δὲ Κύριλλον τὸν Φιλαδελφεά, πόλις δὲ Ἀραβίας αὕτη, συστάσα σύνοδος τὰ ἴσα διδάσκει πρὸς Κύριλλον γράφουσα. Ὁ δὲ γε τὴν σοφίαν πολλὸς Ὀριγένης πανταχοῦ τοῖς αὐτοῦ γράμμασιν ἐμφύχον τὸν ἀνθρωπησάντα Λόγον κηρύττει· μάλιστα δὲ τοῦτο σαφῶς παρίστησιν ἐν τῷ εἰς τὴν Γένεσιν ἐνάτῃ τόμῳ· ὅπου δὴ Ἀδάμ μὲν τὸν Χριστὸν, Εἰς δὲ τὴν Ἐκκλησίαν κατασκευάζει. Μάρτυρες τῶν εἰρημένων ἀξιόπιστοι Πάμφιλος ὁ ἱερὸς συγγραφεὺς, καὶ ὁ τὴν ἐκείνου προσηνυμίαν εἰληφώς, καὶ ἐξ ἐκείνου χρηματίζων Εὐσέβιος· οἱ τὸν βίον παρατιθέμενοι τοῦ ἀνδρός, καὶ πρὸς τοὺς ἀπεχθῶς ἐκείνῳ διακειμένους ἀντιφερόμενοι, τὸν ὑπὲρ ἐκείνου ἀπόλογον καὶ ἔμφω ποιοῦμενοι, οὐ πρῶτον Ὀριγένην εἶπον ἐπὶ τὴν τοιαύτην δόξαν ἔλθειν, ἀλλὰ τὰ μυστικά τῆς Ἐκκλησίας ἐρμηνεύοντα δόγματα παραδύναται.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Ὅσα καὶ οὐσίας καὶ ὑποστάσεως ἡ τοιαύτη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀποφαντικῶς ἐδογματίστω σύνοδος.

Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ περὶ οὐσίας καὶ ὑποστάσεως ζητησις οὐ μέτρια τὰς ἐκκλησίας ἐτάραττεν, ἐριδίζετο συχναὶ καὶ διαλέξεις ἀνωθεν περὶ τούτων ἦσαν· καὶ τὴν περὶ τούτων εἰδήσιν ἡ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ σύνοδος διεξιούσα, τὰς ἀπέφηνε· μὴ ἐπὶ Θεοῦ δεῖν ταύταις λέξεσιν· ἐν γὰρ τοῖς ἱεροῖς Γράμμασι μηδαμῶς τὸν τῆς οὐσίας Λόγον ἐμφέρεσθαι· δογματῶν δ' ἀνάγκη Παῦλον τὸν θεῖον ἀπόστολον τῷ τῆς ὑποστάσεως ὀνόματι καταχρησάσθαι. Καθ' ἕτερον δὲ τρόπον τὰς λέξεις ἐκλαμβάνειν ἔδοξίμασαν, ὁπηνίκα δὴ τις τὴν Σαβελλίου δόξαν ἀπελαύνειν πειρώτο· ἵνα μὴ τῇ τῶν ὀνομάτων ἀπορία ὡς ἐν πρᾶγμα τριώνυμον νομίζωμεν τὴν θεολογίαν, ἀλλ' ἕκαστον τῶν ἐν τῇ Τριάδι παραλαβανομένων ὀνομάτων ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει θεολογοῖτο τριχῇ διαιρούμενον. Πρῶτος δ' οὖν φαίνεται τὸν περὶ οὐσίας καὶ ὑποστάσεως ἐπινοῆσαι Λόγον Ὅσιος ἐκείνος ὁ Κουδρουδῆς ἐπίσκοπος, οὗ καὶ πρόσθεν μνησθὲν ἐποιήσαμεν. Πρὸς γὰρ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου πεμφθεὶς εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν, ὥστε τὴν ὑπὸ Ἀρείου γενομένην ταραχὴν κατευνάσαι, σπουδῇ θίμενος καὶ τὸ τοῦ Αἰθιῶς Σεβαστελλίου δόγμα πρόρριζον ἀνασπᾶσαι, τὸ περὶ οὐσίας καὶ ὑποστάσεως ἐκίνησε ζήτημα. Καὶ πολλὴ τις ἐρεσχέλια διὰ τοῦτο ἀνήφθη. Ἡ μὲν οὖν ἐν Νικαίᾳ σύνοδος ἐς ὑπερτον γενομένη, τὴν περὶ τούτου ζήτησιν οὐδὲ Λόγον ἔβησεν· ὡς δὲ μετ' ἐκείνην αὖθις περὶ τούτων ἐρεσχέλειν ἤθελον, ἡ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ σύνοδος τὰ εἰρημένα σαφῶς μοι ὁρᾶται δοκεῖ. Ταῦτα μὲν ἡ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐδογματίστω σύνοδος· ὅσα δ'

(1) Philadelphia urbs in Asia Myiæ. Stephano, Lydiæ. Alia, Ægypti, alia, Syriæ est.

ἡμεῖς περὶ οὐσίας καὶ ὑποστάσεως ἴσμεν, οὐδείς ἂν γένοιτο φθόνος διὰ βραχέων εἰπεῖν. Οἱ παρ' Ἑλλήσι τὴν φιλοσοφίαν στοιχειώσαντες ὑποστάσεως· μὲν οὐδὲ ἀνείας τὸ παράπαν ἤξιωσαν ὄνομα· πολλοῖς δὲ ὀρίσμοις τὴν οὐσίαν παρέδωκαν. Εἰρηναῖος δὲ ὁ παρ' κείνοις γραμματικῆς ἐν τῷ ἐπιγεγραμμένῳ κατὰ στοιχείου Ἀττικιστῇ καὶ βάρβαρον τὴν λέξιν καλεῖ· μὴ δὲ γὰρ τοῖς παλαιοῖς ἐν μνείᾳ εἶναι φησιν· εἰ δὲ πού τις ἴσως καὶ μέμνηται, μὴ ἔφ' οἷς νῦν παραλαμβάνεται, εἰρηται. Σοφοκλῆς μὲν γὰρ ἐνέδραν σημαίνει τὴν ὑπόστασιν ἐν Φοινίκῃ τίθεται· Μένηνδρος δὲ ὑπόστασιν λέγει τὰ καρκεύματα· καὶ ἄλλος τὴν ἐν πίθῳ τρύγα φησίν. Εἰδέναι μέντοι χρεὼν, ὡς εἰ καὶ παλαιότεροι τῶν φιλοσόφων τὴν λέξιν ἐν οὐδενὶ εἶχον, οἷ γε μὴν νεώτεροι συχνῶς τῇ τῆς ὑποστάσεως λέξει ἀντὶ τῆς οὐσίας ἐχρήσαντο. Διάφορον δὲ τὸν ὅρον τῆς οὐσίας ἀποδεδώκασιν. Εἰ δὲ ἡ οὐσία ὄρω διεκλήπται, πῶς ἐπὶ Θεοῦ ἡ φωνὴ ἀξίόχρεως κυρίως· λεχθεῖη, μὴ δυναμένου ὄρω περιλαμβάνεσθαι; Ὁ δ' ἀσκητῆς Εὐάγριος ἐν τῷ μοναχικῷ αὐτοῦ συντάγματι θεολογεῖν μὲν ὡς ἔτυχε θρασείως καὶ ἀναιδῶς ἀποσυμβουλεύει· ὡς δ' ἁπλοῦν τὸ Θεὸν ὀρίζεσθαι παντάσιν ἀποτρέπεται. Τῶν συνθέτων γὰρ τοὺς ὄρους εἶναι φησιν. Ὁ δ' αὐτὸς καὶ ταῦτα προστίθει· « Πᾶσα πρότασις ἢ γένος ἔχει κτηγορούμενον, ἢ εἶδος, ἢ διαφορὰν, ἢ ἴδιον, ἢ συμβεβηχός· ἢ τὸ ἐκ τούτων συγκεῖμενον. Εἰ οὐδὲν δὲ ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος τῶν εἰρημένων ἔστι λαβεῖν, οἰωπῇ προσκυνεῖσθαι τὸ ἄρρητον. » Περὶ μὲν οὖν Εὐαγρίου διαληψόμεθα καὶ ἐς ὑστερον· ταῦτα δ' εἰ καὶ ἔξω τοῦ προκειμένου εἶναι δοκεῖ, ἀλλ' ὡς χρήσιμα καὶ τῇ ἱστορίᾳ συμβάλλοντα, μὴ τοσοῦτον εἶναι ἀπρόδικτα ὁμῶς.

sancta Trinitate deprehendere est : cum silentio id adoretur, quod dici atque proferri non potest. » Sed de Evagrio postea memorabimus. Hæc autem quamvis extra institutum nostrum esse videantur, utilia tamen, historiæque convenientia, neque admodum aliena esse arbitror.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Ἐκ τοῦ περὶ τῆς φυγῆς ἐπιγεγραμμένου λόγου Ἀθανασίου, οἷα ἐκεῖ διεξέρχεται.

Ἐπὶ δὲ τῇ συνόδῳ ταύτῃ καὶ Ἀθανάσιος τὸν ἑκπαλαί πεποιημένον περὶ τῆς φυγῆς αὐτῷ λόγον ἀνέγνω· οὗ τὰ μᾶλλον καίρια τῆς ὑποθέσεως τῇ παρουσίᾳ πραγματείας ἐνθεῖναι σπουδάζω. Τὸν δὲ ὅλον λόγον ἐς πολὺ προηγμένον, τοῖς φιλοπόνοις ζητεῖν ἐπιτρέπω. Λέγει δὲ οὕτως·

« Ἰδοὺ ταῦτα τῶν ἀσεδῶν τὰ τολμήματα· ταῦτα ὀρώντες καὶ μὴ ἐκτραπέντες ἐφ' οἷς πρότερον καθ' ἡμῶν ἐτύρευσαν κακοίς, ἔτι καὶ νῦν κακηγοροῦσιν ἐκφυγεῖν δυνηθέντων αὐτῶν τὰς ἀνδροφόνους χεῖρας· μᾶλλον δὲ οὐδύρονται πικρῶς, ὅτι μὴ καὶ ἐκποδῶν τελῶς πεποιήκασιν· καὶ λοιπὸν προφασίζονται, δειλίαν ὀνειδίζοντες· ἀγνοοῦντες ὅτι καὶ τοῦτο γογγύζοντες, εἰς ἑαυτοὺς ἐπιστρέφουσι μᾶλλον τὴν μέμψιν. Εἰ γὰρ φαῦλον τὸ φεύγειν, πολλῷ χεῖρον τὸ διώκειν. Ὁ μὲν γὰρ ἵνα μὴ ἀποθάνῃ, κρύπτεται· ὁ δὲ διώκει ζητῶν ἀποκτεῖναι. Καὶ τὸ μὲν φεύγειν γέγραπται· ὁ δὲ ζητῶν ἀναιρῆσαι παραβαίνει νόμον· καὶ μᾶλλον αὐτὸς τὴν πρόφασιν τοῦ ψεύγειν

Hæc sane Alexandria decreta sunt. Quæ vero nobis de substantia et subsistentia cognita sunt, ea paucis citra invidiam exponere hic liceat. Qui a primis initiis philosophiam apud Græcos gentiles docuerunt, ne mentionem quidem ullam prorsus subsistentiæ fecerunt : οὐσίαν, hoc est, substantiam autem sive essentiam varie definierunt. Irenæus grammaticus apud eos, in libro quem *Atticistam* inscripsit, ubi litterarum ordine verba colligit et explanat, dictionem *subsistentiæ* barbaram vocat, neque eam apud veteres reperiri dicit : sin autem reperitur, diversam ab usitata ista eam obtinere significationem ostendit. Sophocles namque in Phœnice, ὑπόστασιν, *subsistentiam*, pro insidiis collocatis posuit. Menander autem idem verbum pro juris condimento, **36** alius rursum pro vini fece in fundo cadi subsistente usurpavit. Cæterum illud observandum, quamvis veteres philosophi dictione ea usi non sint, recentiores tamen frequenter subsistentiam pro substantia accepisse. Substantiæ autem diversas definitiones tradiderunt. At si substantia definitione comprehenditur, quam ratione proprie et recte ea vox de Deo dicatur, quem sine ullo concludere non est? Evagrius sane Ascetes, in libro suo monastico, de divinitate disserere temere cum impudenti confidentia dissuadet, et Deum ipsum ut simplicem desinere velle prorsus dehortatur. Definitiones enim non simplicium, sed compositorum esse dicit. Idem et illud

adjicit : « Propositio seu enuntiatio omnis, aut genus quod indicetur, continet, aut speciem, aut differentiam, aut proprium, aut accidens, aut ex iis compositum. Quodsi nihil harum rerum in

CAPUT XVI.

Quæ Athanasius in oratione quam de fuga inscripsit, commemoret.

In synodo ista Athanasius librum etiam dudum a se de fuga compositum recitavit, ex quo loca quædam argumento ei maxime apposita, operi huic inseram. Orationem autem integram, quæ prolixior est, studiosi ipsi inquirent. Ita autem scribit :

« Ecce hæc est impiorum audacia. Hæc cum fecerint, neque pudore in eis quas antea contra nos moliti sunt, insidiis, affecti sint : et nunc nos, quod sanguinarias eorum manus effugere potuerimus, criminantur, ac potius amarulenter, quod nos e medio prorsus non sustulerint, lamentantur. Et tandem causa quæsitâ, timiditatem nobis exprobrant : neque intelligunt, dum hoc gannunt, in seipsos se omnem pertrahere reprehensionem. Si enim fugere malum est, multo deterius persequi. Qui enim fuga sibi consulit, ne intreat, occultando latet. At qui alium persequitur, occidere contendit. Et de fugiendo quidem scriptura exstat. Qui

antem necare alium conatur, legem transgreditur, **A** **37** et ipse magis occasionem sui ipsius vituperandi præbet. Si igitur fugam nobis ignominiose obijciunt, seipsos potius arguant, qui nos sunt persecuti. Facessant illi cum insidiis suis, et fugere statim, quibus illi malum struunt, desinent. Sed improbositatem suam non relinquunt, et ut nos comprehendant, nihil non tentant: cum quidem sciant, eorum qui persecutionem ferunt, fugam, magnum esse persecutorum ipsorum crimen. Mitem namque et humanum nemo fugit, sed potius ferum et improbis moribus hominem. Si quidem quicumque erant in angustia constituti, et oppressi ære alieno, Saulum fugiebant, et ad Davidem profugiebant. Propterea et isti eos qui fugientes occultant, magno studio occidere conantur, ut ne habere videantur improbitatis suæ exprobratores. Verum et in hoc excruciatu prorsus errant. Quanto namque fuga est manifestior, tanto quæ ex eorum insidiis provenit vel cædes, vel expulsio, fit apertior. Sive enim occidant, cædes eo magis adversus ipsos vociferatur: seu in exilium agant, adversus seipsos ubique locorum ipsi monumenta iniquitatis suæ constituunt. Itaque si sanam obtinerent mentem, viderent profecto seipsos rebus hisce comprehensos teneri, et ad sua ipsorum consilia impingere. Quandoquidem vero mentem meliorem amisere, nihil mirum, si ad ejusmodi persecutiones producuntur. Et occidere alios quærentes, suam ipsorum non cernunt impietatem. Etenim si conviciis eos proscindunt, qui propter percussores immissos latitant, atque si calumniöse accisunt eos qui percussores fugiunt, quid rogo facient cum viderint Jacobum fugere fratrem suum Esau? Mosem in Madian sese recipientem, propter Pharaonis metum? Quomodo vero, qui talia gariunt, Davidi patrocinabuntur, Saulum fugienti (qui percussores in domum ejus ad illum interficiendum miserat) et in spelunca latenti, faciemque suam mutant! donec abiret ab Abimelech, et insidias sibi structas devitaret? Quid præterea isti qui temere omnia effutunt, de magno Helia dicent, cum eum videant et Deum invocantem, mortuumque excitantem, et propter Achab atque Jezabelis minas latitantem? Tunc etenim qui ad eandem inquirebantur filii prophetarum, occultabantur in speluncis latitantes apud Abdiam. **38** An hos quidem, ut vetustiores norunt, eorum autem qui in Evangelio sunt, non meminerunt? Nam et discipuli propter metum Judæorum secesserunt, sese occultantes: et Paulus Damasci ab gentis ibi principe quæsitus, de muro in sporta demissus, percussoris effugit manus. Et cum Scriptura de sanctis talia prodit, quem prætextum aut excusationem præcipitis audaciæ suæ invenire poterunt? Nam si timiditatem probrose obijciant, adversus ipsos veluti furentes audacia ipsa facit. Sin, quasi præter voluntatem Dei hæc fecerimus, dicant, seipsos criminantur, Scripturas plane ignorantes.

παρίχει. Εἴπερ οὖν τὴν φυγὴν ἐνεδίδουσι, ἐν τρεπείωσαν πλέον αὐτοὺς οἱ διώκοντες· παύεσθωσαν ἐπιβουλεύοντες, καὶ παύσονται καὶ οἱ φεύγοντες εὐθύς. Ἀλλὰ τῆς μὲν ἰδίας πονηρίας οὐ παύονται, τοῦ δὲ καταλαβεῖν ἐνεκα πάντα πράττουσιν, εἰδότες ὅτι τῶν διωκομένων ἡ φυγὴ μέγας ἐλεγχὸς ἐστὶ κατὰ τῶν διωκόντων· οὐδεὶς γὰρ τὸν πρῶτον καὶ φιλόφρωνον φεύγει, ἀλλὰ μᾶλλον τὸν ἄγριον καὶ πονηρὸν ὄντα τὸν τρόπον. Πᾶς γὰρ κατὰ δύναμιν καὶ ὑπόχρεως ἀπὸ μὲν τοῦ Σαοὺλ ἔφευγε, πρὸς δὲ τὸν Δαυὶδ κατέφευγε. Διὰ τοῦτο καὶ οὗτοι τοὺς κρυπτομένους αὐτοὺς ἀναιρεῖν σπουδάζουσιν, ὑπὲρ τοῦ μὴ δοκεῖν ἔχειν τῆς αὐτῶν πονηρίας τὸν ἐλεγχον. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ δοκοῦσι τυφλώτειν πλανώμενοι· ὅσῳ γὰρ ἡ φυγὴ πρόδηλος, τοσούτῳ πλέον ἡ ἐξ ἐπιβουλῆς γινομένη παρ' αὐτῶν ἀναίρεσις καὶ ἐξορία περιφανιστέρα γινήσεται. Ἄν τε γὰρ ἀποκτείνωσιν, ὁ θάνατος μείζων ἡγήσει κατ' αὐτῶν· ἂν τε πάλιν ἐξορίσωσιν, πανταχοῦ καθ' αὐτῶν αὐτοὶ μνημεῖα τῆς παρανομίας ἐξαποστέλλουσιν. Εἰ μὲν οὖν ἔσωζον τὰς φρένας, ἐδίεπον αὐτοὺς ἐν τούτοις συνεχομένους, καὶ τοῖς αὐτῶν προσκόπτοντας λογισμοῖς· ἐπειδὴ δὲ καὶ τὸ σωφρονεῖν ἀπέωλεσαν, διὰ τοῦτο καὶ διώκοντες ἐξάγονται. Καὶ ζητοῦντες ἀνελεῖν, οὐχ ὁρῶσιν αὐτῶν τὴν ἀσέδειαν. Εἰ γὰρ λοιδοροῦσι τοὺς κρυπτομένους ἀπὸ τῶν ζητούντων ἀνελεῖν, καὶ διαβάλλουσι τοὺς φεύγοντας ἀπὸ τῶν διωκόντων, τί ποιήσουσιν ὁρῶντες τὸν μὲν Ἰακώβ φεύγοντα τὸν ἀδελφὸν Ἠσαὺ, τὸν δὲ Μωϋσῆν εἰς Μαδίαν ἀναχωροῦντα διὰ τὸν φόβον τοῦ Φαραώ; Τί δὲ τοιαῦτα φλυαροῦντες, ἀπολογίσονται τῷ Δαυὶδ φεύγοντι τὸν Σαοὺλ (ἐπὶ τῆς οἰκίας ἀποστελλαντα αὐτὸν ἀναιρεθῆναι) καὶ κρυπτομένῳ μὲν τοῦτον ἐν τῷ σπηλαίῳ, ἀλλοιούντι δὲ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἔως οὐ παρέλθῃ τὸν Ἀβιμέλεχ, καὶ τὴν ἐπιβουλήν ἐκκλίνῃ; Τί δ' ἂν εἴποιεν οἱ πάντα λέγοντες εὐχερῶς, τὸν μέγαν Ἥλιον ὁρῶντες ἐπικαλούμενον τὸν Θεὸν καὶ νεκρὸν ἐγείροντα; κρυπτόμενον δὲ διὰ τὸν Ἀχαάβ, καὶ φεύγοντα διὰ τὰς ἀπειλάς τῆς Ἰεζάβελ; τότε γὰρ ζητούμενοι οἱ οἱ τοῦ προφητῶν ἐκρύπτοντο, λαμβάνοντες ἐν τοῖς σπηλαίοις παρὰ τῷ Ἀβελι. Ἡ τοῦτοις μὲν ὡς παλαιοὶ ἐνέτυχον, τῶν δὲ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον οὐδεμίαν μνήμην ἔχουσι; Καὶ γὰρ οἱ μαθηταὶ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων ἀνεχώρουν κρυπτόμενοι. Καὶ ὁ Παῦλος ἐν Δαμασκῷ παρὰ τοῦ ἐνάρχου ζητούμενος, ἀπὸ τοῦ τείχους ἐν σαργάνῃ κεχάλασται, καὶ ἐξέφυγε τοῦ ζητούντος τὰς χεῖρας. Τῆς τοίνυν Γραφῆς τοιαῦτα λεγούσης περὶ τῶν ἀγίων, ποῖαν ἄρα πρόφασιν τῆς αὐτῶν προπετείας ἐξευρεῖν δύνησονται; Ἄν τε γὰρ δεῖλιν ἐνεδίδωσι, κατ' αὐτῶν ὡς μαινομένων τὸ τόλμημα· καὶ ὡς παρὰ τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ ποιούντας, αὐτοὺς διαβάλλουσιν, οὐκ εἰδότες εἰς παντελῶς τὰς Γραφάς· ἐν μὲν γὰρ τῷ νόμῳ καὶ πρόσταξις ἦν κτισθῆναι καὶ πόλεις φυγαδευτηρίους, ὑπὲρ τοῦ τοὺς ζητούμενους εἰς θάνατον ὥπως δὴ ποτε θύνασθαι διασώσασθαι· ἐπὶ δὲ συντελεῖς τῶν αἰώνων παραγενόμενος αὐτοὺς ὁ τῷ Μωϋσεὶ λαλήσας Λόγος τοῦ Πατρὸς, πάλιν ἐντολὴν ταύτην δίδωσι λέγων· Ὅταν διώ-

κωσιν ὁμῶς ἐκ τῆς πόλεως ταύτης, φεύγετε εἰς ἄλῃαν. Καὶ μετ' ὀλίγα φησὶν· Ὅταν οὖν ἴδῃτε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, τὸ ῥηθὲν διὰ τοῦ προφήτου, ὅτι ὡς ἐν τόπῳ ἀγίῳ· ὁ ἀναγινώσκων νοσέτω· τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ σευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη· ὁ ἐκ τοῦ δώματος μὴ καταβήτω ὄρει τὰ ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ· ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ μὴ ἐπιστρέψατω ὄρει τὰ ἱμάτια αὐτοῦ. Ταῦτα γὰρ εἰδότες οἱ ἅγιοι, τοσαύτην εἶχον τῆς πολιτείας ἀγωγὴν· ἃ γὰρ νῦν προσέταξεν ὁ Κύριος, ταῦτα καὶ πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας ἐν τοῖς ἁγίοις ἐλάλει. Καὶ ἔστιν οὗτος ὁρος ἀνθρώποις εἰς τελειότητα φέρων, ὃ δ' ἂν ὁ Θεὸς προστάξῃ, τοῦτο ποιεῖν. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ὁ Λόγος, δι' ἡμᾶς γενόμενος ἄνθρωπος, κατηξίωσε ζητούμενος ὡς ἡμεῖς κρυβῆναι· καὶ πάλιν διωκόμενος, φεύγειν, καὶ τὴν ἐπιβουλὴν ἐκκλίνειν. Ἐπέτρεπε γὰρ αὐτὸν ὡς ἐκ τοῦ πενήν καὶ διψῆν, καὶ τοῦτο παθεῖν, οὕτως καὶ ἐκ τούτου δεικνύειν αὐτὸν ἀναθροπώσαντα. Ἐξ ἀρχῆς μὲν ἅμα τῷ γενέσθαι ἄνθρωπος, ὅτε παιδίον ἦν, αὐτὸς διὰ τοῦ ἀγγέλου ἐνετελειᾶτο τῷ Ἰωσήφ, Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ φεύγε εἰς Αἰγύπτον· μέλλει γὰρ Ἡρώδης ζητεῖν τὴν ψυχὴν τοῦ παιδίου· καὶ ἀποθανόντος δὲ Ἡρώδου, φαίνεται δι' Ἀργέλαον τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀναχωρῶν εἰς τὴν Ναζαρέτ. Ὅτε δὲ λοιπὸν καὶ Θεὸν αὐτὸν ἐδείκνυε, καὶ τὴν ξηρὰν χεῖρα πεποίηκεν ὑγιᾶ, οἱ μὲν Φαρισαῖοι ἐξελομένης, συμβούλιον ἐποιοῦν κατ' αὐτοῦ, ὅπως αὐτὸν ἀπολέσωσιν· ὁ δὲ Ἰησοῦς γινούς, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν. Καὶ γὰρ C καὶ ὅτε τὸν Λάζαρον ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, ἀπ' ἐκεῖνης, ψῆσι, τῆς ἡμέρας ἐβουλεύσαντο ἵνα ἀποκτείνωσιν αὐτόν. Ὁ οὖν Ἰησοῦς οὐκέτι παρήρσιμ περὶεπάτει ἐν τοῖς Ἰουδαίοις, ἀλλ' ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν χώραν ἐγγὺς τῆς ἐρήμου. Εἰτα λέγοντος τοῦ Σωτῆρος, Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι, οἱ μὲν Ἰουδαῖοι ἔλαβον λίθους, ἵνα βάλλωσιν ἐπ' αὐτόν· ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐκρύβη, καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ιεροῦ, καὶ διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν ἐπορεύετο, καὶ παρῆγεν οὕτως. Ἄρα ταῦτα βλέποντες, μάλλον δὲ κατανοοῦντες, ἐπεὶ μὴ βλέπωσι κατὰ τὸ γεγραμμένον, οὐ θέλουσι γενέσθαι πυρίκαυστοι· ὅτι ἐναντὶα ὧν ὁ Κύριος ποιεῖ καὶ διδάσκει, βουλευόμενοι καὶ φθέγγονται. Καὶ γὰρ ὅτε Ἰωάννης μεμαρτύρηκε, καὶ οἱ μαθηταὶ τὸ σῶμα ἔθαψαν, ἀκούσας ὁ Ἰησοῦς, ἀνεχώρησεν ἐκεῖθεν ἐν πολλοῖς εἰς ἐρημον τόπον κατ' ἰλιαν. Ὁ μὲν Κύριος ἐποίει ταῦτα, καὶ οὕτως ἐδίδασκεν· εἶθε δὲ οὗτοι κἂν οὕτως αἰσχυρῶσι, καὶ μέχρι τῶν ἀνθρώπων στήσωσιν αὐτῶν τὴν προπέτειαν, καὶ μὴ πλεον ἐμμανέντες, ἐγκαλέσωσι καὶ τῷ Σωτῆρι δειλίαν, ἀπαξ κατ' αὐτοῦ βλασφημεῖν μελετήσαντες. Ἄλλ' οὕτε μαινομένων αὐτῶν τις ἀνέξεται· μάλλον δὲ καὶ τὰ εὐαγγέλια μὴ νοοῦντες ἐλεγχθήσονται. Ἔστι γὰρ ἡ πρόφασις τῆς τοιαύτης ἀναχωρήσεως καὶ φυγῆς εὐλογος καὶ ἀληθῆς· ἦν ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος οἱ εὐαγγελισταὶ κειμένην ἀπεμνημόνευσαν. Δεῖ δὲ ἐκ τούτων ἡμᾶς ἐπὶ πάντων τῶν

In lege enim præceptum quoque fuit, ut civitates refugii propterea conderentur, ut qui ad mortem inquirerentur, quocunque possent modo servarentur. In consummatione autem sæculorum, cum ad nos venisset ipsam idem quod cum Mose locutum est Verbum Patris, rursus mandatum hoc nobis dedit, dicens : Quando persecuti vos fuerint ex civitate una, fugite in aliam ¹. Et paulo post inquit : Cum igitur videritis abominationem desolationis quæ dicta est a Daniele propheta, stantem in loco sancto : qui legit, intelligat : tunc qui in Judæa sunt, fugiant in montana : et qui in tecto est, non descendat, ut e domo sua quidquam tollat. Qui in agro, non revertatur, ut ferat vestimenta sua ². Atque hæc perspecta habentes sancti homines, id ipsum secuti sunt vitæ institutum. Nam quæ nunc præcepit Dominus, eadem etiam ante adventum suum in carne cum sanctis est locutus. Atqui hic propositus est hominibus finis ad perfectionem duccens, quod Deus imperarit, id ut exsequantur. Proinde et ipsum Verbum, nostra causa homo factum, non dedignatum est, eum ad cædem quaereretur, sicuti nos, sese occultare, atque etiam cum essent qui id persequerentur, fugere, et insidias devitare. Ita enim conveniebat hoc Christum experiri, ut quemadmodum ex fame et siti, ita ex fuga etiam hominem se assumpsisse indicaret. Statim enim ab initio, cum homo factus infans etiamnum esset, ipse per angelum mandavit Josepho : *Exsurgens accipe puerum et matrem ejus, et fuge in Ægyptum* : Herodes enim quæsiturus est animam pueri ³. Porro Herode mortuo, eundem apparet, propter Archelaum Herodis filium, secessisse in Nazareth. **39** At cum tandem Deum se esse ostendisset, et manum aridam restituens sanasset, Pharisei quidem aggressi consilium contra eum ceperunt, ut ipsum interimerent : Jesus vero, eo cognito, inde secessit. Rursum cum Lazarum e mortuis resuscitasset : *Ex ea ipsa*, inquit, *die consilium iniere, ut eum occiderent* ⁴. Itaque Jesus non amplius propalam inter Judæos est versatus, sed inde divertit in regionem solitudini propinquam. Præterea, Servatore dicente, *Præquam Abraham fuit, ego sum* ⁵, Judæi quidem lapides corripuerunt, ut illum peterent, Jesus autem abscondit se, et exivit ex templo, et per medios eos transiens abiit atque discessit. Sedenim cum hæc videntes, ac potius intelligentes, pro eo atque scriptum est, non videant, qui quæso fieri volunt igne combusti ? dum scilicet contra quam et facit et docet Dominus, ipsi et cogitant et loquuntur ? Postquam namque Joannes martyrio est defunctus, et discipuli corpus ejus sepelierunt, audito eo Jesus secessit inde in navicula in desertum locum solus. Atque Dominus quidem ad hunc modum et fecit et docuit. Utinam vero boni isti viri ita verecundia afficerentur, ut saltem adversus homines præfracta sua

¹ Matth. x, 23.² Matth. xxiv, 15 seqq.³ Matth. ii, 13.⁴ Joan. xi, 53.⁵ Joan. viii, 28.

nterentur audacia, et non eo furore abriperentur, ut Servatori quoque ipsi timiditatis crimen impingerent, qui semel blasphemare et maledictis eum incessere consulto instituerunt. Sed furorem eorum nemo sustinebit. Quin Evangelia quoque eos ignorare convincemus. Nam huiusmodi fugæ et successus causa rationi consentanea atque vera est, quam evangelistæ de Servatore etiam memoriæ mandarunt. Proinde eandem de sanctis omnibus opinionem habere debemus. Et quæ de Servatore humano more scripta sunt, eadem communiter ad genus humanum referre convenit. Quæ enim nostra sunt, ille suscepit, imbecillitatisque nostræ affectiones in seipso exhibuit. Quod Joannes sic scripsit: *Quærebant igitur eum comprehendere, et nemo ei injecit manus, quod nondum venerat hora ejus.* Atque etiam priusquam ea venisset, ipsemet matri dixit: *Nondum venit hora mea: fratribus autem, qui dicti sunt, suis: Tempus meum nondum adest.* At ubi tempus id venerat, ad discipulos,

40 *Dormite jam, inquit, et requiescite. Ecce enim appropinquavit hora, et Filius hominis tradetur in manus peccatorum.* Itaque neque ante tempus comprehendendi se permisit, neque tempore jam præsentem se occultavit. Quin seipsum potius insidias ei struentibus tradidit. Hoc ipsum et beati martyres in persecutionibus, quæ tempore quæque suo acciderunt, observarunt. Qui cum persecutione expetiti fugerunt, et se occultare perrexerunt, tum inventi et deprehensi martyrium strenue obierunt.

Hæc sacer Athanasius in fugæ suæ defensione scripsit. Et talem Alexandrina synodus habuit finem.

CAPUT XVII.

Ut eo tempore Antiochiæ tres episcopi fuerint, Meletius, Paulinus, et Euzoios: et ut Lucifer propter Eusebium offensus, hæreses suæ auctor exstiterit: et ut Eusebius Vercellensis et Hilarinus Pictaviensis episcopi in Occidente, Illyricis, Gallis et Italis Romana simul et Græca lingua sanam Nicænæ fidei doctrinam annuntiarint.

Porro Eusebius, quem Vercellarum episcopum esse diximus, Alexandriæ synodo peracta, Antiochiam profectus, plebem ibi inter se dissidere invenit. Nam qui Meletii partes secuti fuerant, Paulinum a Lucifero ordinatum prorsus aversabantur, et suas sibi ecclesias atque conventus cogebant. Quapropter Paulini ordinationem moleste ferens, quod universis placita non esset, et cum neutra parte communicans, factum id quidem non probavit: Luciferi tamen, qua eum prosequeretur, observantia, publicitus nihil prolocutus, inde discessit, et illud modo dixit, episcoporum conventu eam quoque rem constitutum iri oportere. Et cum non minimum studii in eo posuisset, ut quod per dissidium, scissum erat, unione conjungeret, id tamen efficere minime potuit. Interea enim Meletius quoque ab exilio reversus est. Qui cum sectatores suos, qui eum in pretio habebant, seorsim conventus agere invenisset, episcopali more eis præiit. Ita factum, ut tres eodem tempore Antiochiæ essent, qui pastoralis mu-

αγίων τὴν αὐτῇ λογίζεσθαι. Ἄ γὰρ ἐπὶ τοῦ Σιυτήρος ἀνθρωπίνως γέγραπται, ταῦτα τῷ κοινῷ γίνεσθαι τῶν ἀνθρώπων ἀναγέρεσθαι προσήκει· τὰ γὰρ ἡμῶν ἐκείνους ἀνεδέξατο, καὶ τὰ τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας πάθῃ ἀνεδέχοντο. Ἀπὲρ δὲ Ἰωάννης ἔγραψεν οὕτως· Ἐζητοῦν οὖν αὐτὸν πιάσαι, καὶ οὐδεὶς ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, ὅτι οὐκ ἔληλυθε ἡ ὥρα αὐτοῦ· καὶ γὰρ καὶ πρὸ τοῦ ταύτην ἐλθεῖν, ἔλεγεν αὐτῷ τῇ μὲν μητρὶ, Ὁκῶ ἡλθεν ἡ ὥρα μου· τοῖς δὲ χρηματίσασιν ἀδελφοῖς αὐτοῦ, Ὁ ἐμός καιρὸς οὐκ ἔστι παρῶν. Πάλιν δὲ ἐλθόντος τοῦ καιροῦ, ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς· Καθεύδετε λοιπὸν καὶ ἀναπαύεσθε· Ἰδοὺ γὰρ ἤγγικεν ἡ ὥρα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθήσεται εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν. Οὕτε πρὸ τοῦ τὴν χρόνον ἐλθεῖν ἦφιεν αὐτὸν κρατεῖσθαι, οὕτε τοῦ καιροῦ παρόντος ἐκρύπτετο· ἀλλὰ καὶ ἐκδίτον αὐτὸν ἐκείνους τοῖς ἐπιδοουλεύουσιν. Οὕτω καὶ οἱ μακάριοι μάρτυρες ἐν τοῖς κατὰ καιροῦ διωγμοῖς ἐφύλαττον· καὶ διωκόμενοι μὲν, ἐφευγον, καὶ λανθάνοντες ἐκαρτέρουν. Εὐρισκόμενοι δὲ ἑμαρτύρουν.

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ ἱερὸς Ἀθανάσιος ἐν τῷ περὶ τῆς φυγῆς διέξειςιν ἀπολογητικῷ καὶ τοιοῦτον ἔαχε πέρας ἢ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ σύνοδος.

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΖ'.

Ὅς ἐπὶ τῆς Ἀντιόχου τῆνικαδὲ τρεῖς ἦσαν ἐπίσκοποι, Μελέτιος, Παυλῖνος τε καὶ Εὐζώιος· καὶ ὡς Λουκίφωρ δι' Εὐσέβιον λυπηθεὶς, ἰδίᾳ αἰρέσεως καθίσταται ἀρχηγός. Εὐσέβιος δὲ ὁ Βρεκέλλων, καὶ Ἰλάριος ὁ Πιοικτάδωρ ἐν Ἑσπερίᾳ γενόμενοι, Ἰλλυριοῖς, Γάλλοις τε καὶ Ἰταλοῖς, Ῥωμαῖον καὶ Ἑλληγῶν γλώσση, τὰ ὕγια τῆς ἐν Νικαίᾳ πίστεως κατήγγελλον δόγματι.

Ὁ δ' Εὐσέβιος, ἐν Βρεκέλλων ἐπίσκοπον ὁ λόγος φθάσας ἐδήλωσεν, ἐκ τῆς Ἀλεξανδρου μετὰ τὴν σύνοδον τὴν Ἀντιόχου κατέλαβε. Καὶ τὰ πλήθη εὐρῶν διζστασιάζοντα· οἱ γὰρ Μελετίῳ ἀκολουθήσαντες τὸν ὑπὸ Λουκίφωρος χειροτονηθέντα Παυλῖνον παντάπασι ἐξετρέποντο, καὶ καθ' αὐτοὺς ἐκκλησιάζοντες ἦσαν· ἀχθεὶς τῇ χειροτονίᾳ Παυλίνου, ὅτι μὴ τοῖς πᾶσιν ἐτύγχανεν εἰς ἀρίσκειαν, κακῶς μὲν εἶχε τῷ πεπραγμένῳ· τῇ γὰρ μὴ πρὸς Λουκίφωρα αἰδοῖ μὴδὲν εἰς τὸ φανερὸν εἰπὼν, ἐκείθεν ἀπήρην, ἐπειπὼν, ἐπισκόπων συνδρομῇ καὶ ταῦτα σχεῖν τὴν διόρθωσιν. Οὐκ ἐλαχίστην δὲ τὸ μετὰ ταῦτα θέμενος τὴν σπουδὴν τὸ διεβρώγος ἐνώσει, ἥκιστα ἰσχυρεῖν· ἔφη γὰρ ἐν τῷ μέσῳ καὶ Μελέτιος τῆς ἑξορίας ἐπανελθὼν, ἐκκλησιάζον τε ἰδίᾳ εὐρῶν, ὃ μέρος αὐτὸν διὰ τιμῆς εἶχεν, ἱερατικῶς καθηγέτο· καὶ τρεῖς ἐν ταυτῇ τὴν Ἀντιόχου ἦσαν ποιμαίνοντες. Τῶν μὲν οὖν ἐκκλησιῶν Εὐζώιος ἦν ἐγκρατής, τῆς Ἀρειανικῆς αἰρέσεως προῖστάμενος· Παυλῖνος δὲ μίαν τῶν ἐνδὸν τῆς πόλεως τῶν οὐκ ἐπισήμων εἶχεν, ἥ· Εὐζώιος παρεχώρησεν, ἐκ πολλοῦ τὸν ἄνδρα αἰδοῦμε-

νο. Ἐξω δὲ τειχῶν πρὸς τῇ πύλῃ τῆς πόλεως τὰς συνάξεις πεποιήτο καὶ Μελέτιος. Οὕτω δὲ τῶν κατὰ τὴν Ἀντιόχου ἐχόντων, Εὐσέβιος ἀνεχώρει αὐθις ἐκεῖθεν. Λουκίφερος δὲ πυθόμενος μὴ τῷ Εὐσέβει ἀρεσθῆναι τὴν χειροτονίαν Παυλίνου, οἷα δὴ περιουρισμένος, ἐν δεινῷ ποιούμενος ἡγανάκτει· καὶ ἐς ταυτὸ κοινωνίας Εὐσέβει ἰάναι ἤκιστα ἤθελεν. Ὡς μὴ καλῶς γὰρ πεπραγμένα τὰ τῆς συνόδου, ἀποδοκιμάζειν ἤρετο. Πολλὰ δὲ ἃ λύπην εἰκὸς γενῶν κινούμενα, πολλοὺς τῆς Ἐκκλησίας διέστησεν· ἐξ ἧς αἰτίας, καὶ καινὴ τις πάλιν αἵρεσις ἀναφαίνεται, Λουκίφερος τὴν κλήσιν κληρωσαμένη ἐπώνυμον. Λουκίφερος μὲν οὖν οὐκ εὐπρεπῆ τὴν ὀργὴν εἶχε· ταῖς γὰρ ἰδίαις πάσαις ἤλίσκετο· δι' ὧν στήρξειν ὡμολογεῖ τὰ ὑπὸ τῆς συνόδου γινόμενα, τὸν οἰκεῖον πέμψας διάκονον. Αὐτὸς μὲν οὖν τὰ τῆς Ἐκκλησίας φρονήσας, καὶ διαλύσας τὸ προσιστάμενον, ἐπὶ τὸν οἰκεῖον θρόνον ἐς Σαρδονίαν ἀφίκετο· οἱ δὲ σὺν αὐτῷ τῆς λύπης μετεσχόντες, περιλειφθέντες, ἰδὼν συνεστήσαντο ἀφρασί, ἐς πολὺ τοῦ χρόνου τὴν Ἐκκλησίαν μαχόμενοι. Εἰς ἧς δὲ γενόμενος ὁ Εὐσέβιος, τοὺς ἰσθινηκότας· τῇ πίστει οἷα τις λατρός ἄριστος ἀνεκτάτο, ἀπελαύνων μὲν εἰ τὴν νόθον· ὅσον δὲ τῆς Ἐκκλησίας γνήσιον, διδάσκων καὶ εἰσηγόμενος. Ἐκεῖθεν δ' εἰς ἐσπέραν γενόμενος, Ἰλλυριῶς τε ἐβλήθη, καὶ τῆς Ἰταλίας ἐπέβαινε, τὰ ἴσα διαπραττόμενος. Ἐνθα δὲ καὶ Ἰλάριος πρότερον διαβὰς, ὃς Ποικιτάδων ἐπίσκοπος ἦν· πύλις δὲ αὕτη Ἀκυϊτανίας· ἄτε δὲ πρῶτος· ἐκ τῆς ὑπερορίας ἀνακληθεὶς, τὰ τῆς ὑγιαίνουσας πίστεως καταβάλλετο σπέρματα, Ἰταλοῖς τε καὶ Ἰλλυριοῖς, ἃ μὲν χρὴ τῶν δογμάτων φεύγειν, ἃ δὲ προσίστασθαι, εἰσηγγεσάμενος. Ἐλλόγιμος δ' ἦν καὶ κατ' ἄμφω Ἰλάριος τῇ τε Ῥωμαίων καὶ Ἑλλήνων γλώττῃ· ὃς καὶ λόγους βίβλων Ῥωμαίοις συνέταξε, τοῖς Ἀρείου μὲν δόγμασιν ἀντιτατομένους, δυνατῶς δὲ τὴν τοῦ ὁμοουσίου δόξαν κρατύνοντας. Ἄ δὲ μὲν μικρὸν ὕστερον μετὰ τὴν ἀνάκλησιν τῶν ἐξορισθέντων ἐγένετο. Οὕτω μὲν οὖν Ἰλάριος ὁ Ποικιτάδων, καὶ Εὐσέβιος ὁ Βρεχέλλων ἐν τῇ πρὸς δύσιν ἀρχομένη τῆς ἐν Νικαίᾳ πίστεως· τὸ δόγμα διαρρήδην ἐκρότουν.

tum τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, sententiam graviter confirmant. Hæc statim post exsulum restitutionem facta. Ad hunc sane modum Hilarius Pictaviensis et Eusebius Vercellensis, episcopi, in Occidentali imperio Nicænæ fidei dogma clare deprædicarunt.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Περὶ τῶν Μακεδονιανῶν, ὡς τηρικαῦτα τὴν ἀσέβειαν ἐπαρρησιάζοντο, τί τε ἐφρόνον· καὶ τίνα πρὸς τοὺς αἰτιωμένους ἐποιούντο ἀτόλογον.

Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ τῇ Κωνσταντίου θαρρήσαντες τελευτῇ οἱ ἀμφὶ Μακεδόνιον, ὧν ἦν Ἐλεῦσιος ὁ Κυζικίου, Εὐστάθιος τε ὁ Σεβαστείας, καὶ Σωφρόνιος ὁ Πομπητιουπόλεως, εἰς προύπτον Μακεδονιανὸν καλεῖσθαι ἔσχον ἀρχήν. Καιροῦ δὲ λαβόμενοι, συνόδους τε συνεχεῖς ἀδεῶς ἐποιούντο, τοὺς ἐν Σελεύκειᾳ ὁμοφρονήσαντας συγκαλούμενοι, καὶ εἰς τὸν διεκρίνοντο σύστημα· καὶ τοὺς τοῦ ἐτέρου μέρους αὐτοῖς, τοὺς περὶ Ἀκάσιον δηλαδὴ, ἀπεκρήρυττον· καὶ τὴν παρ' αὐτῶν βεβαιώθεισαν ἐν Ἀριμίνῃ πί-

D

42 CAPUT XVII.

De Macedonianis, ut tum magna libertate impietatem suam docuerint. Quid ii senserint, et quibus defensionibus adversus accusatores suos sint usi.

Eadem vero tempestate Macedonii sectatores, Constantii morte freti, in quibus erant Eleusius Cyzicenus, Eustathius Sebastiensis, et Sophronius Pompeiopolitanus, aperte Macedoniani vocari cœperunt. Et temporis opportunitate arrepta, frequentes libere diversis in locis synodos, eis qui Seleuciæ cum eis consenserant convocatis, cœgerunt, et sectæ suæ factionem instituerunt. Tum autem qui adversæ partis erant, Acacianos videlicet, excommunicarunt: fidemque Arimini editam

irridentes, formulam Antiochenam promulgarunt, suffragiisque suis comprobarunt; quæ postea Seleucie quoque confirmata fuit, sicuti proximo libro diximus. Verum enimvero cum a nonnullis propter ejusmodi dissidium reprehenderentur, eisque obijceretur, qui nunc tandem se per dissidium ab Acacianis sejungerent, cum quibus antea et consensissent et communicassent? tale per Sophronium responsum dedere: « Occidentales episcopi non sanam de Consubstantiali habuere opinionem; Actius autem in Oriente dissimilem substantia Patri Filium esse docuit: et utraque pars recta excidit sententia. Illi enim per ὁμοούσιον, consubstantialis, verbum, subsistentias Patris et Filii in unitatem unam redigentes, confuderunt: hic vero e diverso a natura Patris proprietatem Filii nimium segregavit. Nos igitur utrorumque lapsum vitantes, mediam absque periculo omniviam delegimus, pieque magis sentimus, æqualem scilicet Patri Filium subsistentia docentes. » Sic illi quidem reprehensi, defendere se conati sunt. Sed deprehenduntur, veritatem cavillatione depravare: quod non Acacium, sed Aetium, ut dissimilitudinis auctorem incusant. Videntur illi etiam aliqua ex parte et Arianos et τοῦ ἁριστοῦ, consubstantialis, assertores vitare: et per utrosque suis ipsorum vocibus convincuntur, aliud quidquam novi asserre constituisse, sicuti et Sabinus inquit, qui Latine acta synodalia conscripsit.

43 CAPUT XIX.

De sancto Athanasio, ut ab apostata inquisitus, arte mirifica profugus creaserit.

Imperator, ubi Athanasium Alexandrie multitudinis conventus in ecclesia propalam agere, et multos Græcorum eloquentie vi et suavitate ad Christianam religionem pertrahere cognovit, ejici cum urbe jussit, ac si manere ibi se invito vellet, gravissimas ei denuntiavit pœnas. Ejusmodi mandati illam prætendebat causam, quod a decessoribus suis imperatoribus exsilio damnatus, sua ipsius auctoritate episcopatum occupasset: et quod ipse eis qui a Constantio in exsiliū acti essent, non in ecclesias ingressum, sed in patriam tantum reditum permisisset. Itaque eo imperatoris mandato profugere coactus, in eos qui illum circumstantes moriebant, et discessum ejus graviter ferebant, oculis coniectis: « Bono estote animo, filioli, inquit; nubecula est, brevi ea evanescet. » Illis dictis, mandata familiaribus suis dedit, et ecclesia bonis viris commendata egressus, navigio per Nilum in Ægyptum contendit. At qui a præfecto missi fuerant, consequabantur, capere virum sanctum studio omni contendentes. Et jam in propinquo persecutores adesse audiebat. Ibi eis qui cum illo in navi erant, fugam in solitudinem convertendam esse suadentibus, ipse meliorem secutus sententiam, prudenter militum effugit manus. Fuga enim posthabita ad persecutores na-

στιν διατωθάζοντες, τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ πίστιν εἰσάγον τε καὶ ἐπεψηφίζοντο· ἡ δὲ πρῶ; αὐτῶν ὑπερὸν τὸν κύριον ἐν Σελευκείᾳ ἔσχεν, ὡς ἐν τῷ πρὸς τοῦτον βιβλίῳ μνημὴν ἐποιήσαμην. Ὑπὸ δὲ τινῶν ἐν μέμψει ποιουμένων τὴν αὐτῶν διαφορὰν ἐγκυλούμενοι, τί δὲ ποτε νῦν τοῖς περὶ Ἀκακίον διαφέρονται, ὁμῶς φρονεῖς αὐτοῖς τὸ πρότερον καὶ κοινωνοὶ καθεστῶτες, τιάνδης διὰ Σωφρονίου τὴν ἀπόκρισιν ἐποίησαντο· « Οἱ κατὰ οὖσιν ἐπίσκοποι ἐνέουσιν τὸ ὁμοούσιον· ὁ δὲ Ἀέτιος ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ κατὰ οὖσαν ἀνόμοιον εἰσηγεῖτο· καὶ ἀμφω τὰ μέλη τοῦ εὐθείου ἦσαν ἐκπίπτοντες; » οἱ μὲν γὰρ συγκεχυμένους εἰς μίαν ἐνότητα τὰς ὑποστάσεις Πατρὸς καὶ Υἱοῦ συνήτηον διὰ τῆς τοῦ ὁμοουσίου λέξεως· ὁ δὲ πάλιν ἐξ ἐναντίας σφόδρα τοῦ Υἱοῦ τὴν τῆς Πατρικῆς φύσεως οἰκείότητα διεχώριζεν. Ἦμας δὲ τὸν διανοηθὲν ἐκατέρωθεν φυγόντας, τὴν μέσσην καὶ ἀκίνδυνον ἐπιλέξασθαι· καὶ εὐσεβεῖν μάλα νομίζομεν, ὅτε δὴ ὁμοιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν καὶ ὁπόσταςιν δογματίζοντες. » Ὅδε μὲν οὖν ἀπολογεῖσθαι πρὸς τὴν μέμψιν ἐμνηνῶντο· ἐλέγχονται δὲ τὴν ἀλήθειαν σοφισόμενοι, οἷς μὴ τοῦ; περὶ Ἀκακίον, ἀλλ' Ἀέτιον ὡς τοῦ ἀνομοίου ἀρχηγὸν ἠτιάσαντο. Δοκτοῦσι γὰρ καὶ Ἀρειανοῦ; ἐκκλίνειν ἐν μέρει καὶ τοῦ; τιμῶντας τὸ ὁμοούσιον· δι' ἀμφοτέρων δὲ, ἕτερον ἅπτα καίνοτο μὲν ἡρημένοι ταῖς ἰδίαις φωναῖς· ὡς φησι καὶ Σαβίτιος· ὁ Ῥωμαίων γλώττῃ τὰ συνοδικὰ συνταξάμενος.

C

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΘ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου· ὡς πρὸς τοῦ ἀποστόλου ζητούμενος, τέχνη θαυμασίᾳ φυγὰς ὤχετο.

Βασίλειος δ' Ἀθανάσιον μαθὼν κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν παρῆρσι πλῆθι ἐκκλησιάζοντα, καὶ πολλοῦ; τῶν Ἑλλήνων μεταπελθόντα τῇ τῶν λόγων σειρῇ τὸν Χριστιανισμόν ἀσπάζεσθαι, προστάττει ἐκείνῳ ἐλαυνέσθαι· εἰ δὲ βιάζοιτο μένειν, μαγίστας ἡρεῖαι ζημίας. Πρόφασιν δ' ἐποιεῖτο, οἷς φεύγειν παρὰ τῶν πρὸ αὐτοῦ καταδίκην ὀχλῶν, μὴ προτραπείς, τῆς ἐπισκοπῆς ἀντελάβετο· ἀλλ' οὐδὲ τοῖς παρὰ Κωνσταντίου ἐξορισθεῖσι τὴν εἰς τὰς ἐκκλησίας εἰσοδὸν συγχωρῆσαι, τὴν δὲ πρὸς τὰς πατρίδας ἀπόδοον μόνον· ἐνθεν τοι καὶ φεύγειν κατὰ τὸ τοῦ βασιλέως θείον σπῆμα βιάζόμενος, τοῖς περὶ αὐτὸν ἀσφάλουσι, καὶ ἐν δεινῷ ποιουμένοις τὴν φυγαδεύαν, ἀταλίας εἶπε· « Θαρρεῖτε, ὦ τέκνα· νεφύδιον γὰρ ἐστὶ, καὶ ταχέως διαλυθήσεται. » Ταῦτ' εἰπὼν, συταξάμενος τοῖς οἰκείοις, καὶ τοῖς σπουδαιότεροις παρθεύμενος τὴν ἐκκλησίαν, ἐξελεύσθην πλοίῳ, διὰ τοῦ Νελλοῦ εἰς τὴν Αἴγυπτον ἤλαυνεν. Οἱ δὲ περὶ τὸν ἀρχόντα κατόπιν ἐδίδωκον, ἐν χειρὶν θείναι τὸν ὅστιον πᾶσαν ποιούμενον τὴν σπουδὴν. Ἐκ τοῦ σύνεγγυς δ' εἶναι τοῦ; διώκοντος πεπυσμένους, τῶν περὶ τὸ πλοῖον εἰς τὴν ἔρημον μακρὸν φεύγειν λεγόντων, ἐκείνος γνώμῃ ἀρίστη χρησάμενος, σοφῶς διέφυγε τοῦ; διώκοντα. Καὶ γὰρ ἀφέντας τὸ φεύγειν, πρὸς τοῦ; διώκοντα; ἐξ ἐπιστροφῆς ἐκέλευεν ἀπαντᾶν. Ὁ δὲ τοῦ; ἐγίνετο, καὶ ἐγγὺς τῶν διωκόντων ἦσαν αἱ φεύγον-

τες, ὅπου ἂν εἴη Ἀθονάσιος, οἱ διώκοντες ἐπυνθάνοντο· τῶν δ' ἐγγύς εἶναι καταμνησθόντων, καὶ εἰ θάπτον ἐλαύνουσιν, οὐκ εἰς μακρὰν καταλήφουσιντο, ἀπηλλάττοντο. Οἱ μὲν οὖν διώκοντες ἀκίχρητα καταλαμβάνον, παρατραπέντες τῇ σοφιστείᾳ· ὁ δὲ λαὸν, εἰς τὴν Ἀλεξάνδρου εἰσέγγετο· κάκεισε κρυπτόμενος, παρήλαυνε τὸν διωγμὸν, ἕως οὗ τελείω; ἐπαύσατο. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Ἀθονάσιον παρὰ τῶν Ἑλληνιστῶν τοιαῦτα συνέβη.

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

Ὡς αὖτις σφοδρότερον συνεκρότει τὸν Ἑλληνισμὸν· καὶ περὶ Ἐλευσίου τοῦ Κυζίκου, καὶ Τίτου τοῦ Βόστρεως· καὶ περὶ Μάρου τοῦ ἐπισκόπου Χαλκηδόνος.

Ἐν δὲ τούτῳ, καὶ Κυζικηνῶν πρὸς βασιλέα διαπρεθευσσάμενων περὶ τινῶν οἰκείων πραγμάτων, καὶ ὡς δέον εἴη τοὺς Ἑλληνικοὺς ἐπαναγαγεῖν νεῶς, θαυμάσια αὐτοὺς τῆς περὶ τὰ θεῖα τιμῆς, πάντα παρέσχεν ὢν ἐδέξαντο τῇ αἰτήσει. Εἰρξε δὲ καὶ Ἐλεῦσιον τὴν αὐτῶν ἐπίσκοπον ἱερᾶσθαι, ὡς τοὺς νεῶς κατασκάψαντα, καὶ τοῦτοις ἐνυδρίσαντα, μοναστήρια τε συστήσαντες, καὶ γηροτροφεῖα καὶ γηροκομεῖα δεινὰ μόνον, καὶ ἄλλ' ἅττα θεοφιλεῖ ἔργα διαπριζόμενον· καὶ τὸ μέγιστον, ὅτι παύσει λόγων ἀμελεῖν ἐπέθετο τῆς σφετέρως δόξης τοὺς ἑλληνίζοντας. Καὶ νόμον ἔθετο, Κυζίκου μὴ ἐπιβαίνειν ὅσοι ἐξ αὐτόχθονες ἦσαν Χριστιανοί. Τὸ δὲ αἴτιον, ἵνα μὴ, ῥησὶ, διαστασιάζουσιν περὶ τῆς ὀρησκείας, τῶν ἐποικῶν καὶ ὁμοφυλῶν συναιρομένων. Πρὸς δὲ καὶ τῶν ἐνδημούντων ἐριουργῶν, καὶ ὅσοι περὶ τὴν τέχνην ἡσχόληντο τοῦ νομίσματος· οὗτοι γάρ, ἐς πόλιν τι πλῆθος ἡριθμημένοι, καὶ δυσὶ μέγιστοις διαιρούμενοι· τὰγμασι, θεσπίσματος τῶν ἐκ πολλοῦ βασιλέων ὁνὰ τὴν Κυζίκον διατρέχοντες ἦσαν, οὐκ ἐλαχίστην ἔτους ἐκάστου ἀπομοίραν τῷ δημοσίῳ κατατιθέμενοι, οἱ μὲν χλαμύδιον στρατιωτικόν, οἱ δὲ κόμμα νομίσματος νεουργὸν παρέχόμενοι. Τὸν γὰρ Ἑλληνισμὸν δόξαν αὐτῷ συγχροτεῖν, βίαν μὲν ἐκ τοῦ προφανοῦς ἐπάγειν, καὶ τιμωρεῖσθαι πλῆθος τοσούτων, οὐκ εὐδουλον εἶναι ᾤετο· μόλις γὰρ ἂν τοσούτων καὶ ἐκάστην πόλιν οἱ ἄρχοντες τὸν ἀριθμὸν μόνον ἀπεγράψαντο. Οὐ μέντοι δὲ καὶ ἀπεῖργεν ἐς ταυτὸ συνέναι, καὶ ὡς ἐκάστῳ βουλομένῳ ἦν εὐχεσθαι. Στερόνως γὰρ ᾔδει, ὡς οὐκ ἂν ποτε βίη κατορθωθείη, ὅσα δὴ τῆς ἐκουσίῳ προκρίσεως δεῖται πρὸς οὐστάσιν. Τοὺς γὰρ μὴν ἐν κλήρῳ, καὶ τοὺς ἡγουμένους τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῆς πίστεως, διὰ σπουδῆς ἐποιεῖτο ὅτι μάλιστα ἀπελαύνειν. Σκοπὸς δ' ἦν αὐτῷ τὰς συνήθει; διαλύειν συνόδους τοῖς πλῆθεσι, τῷ ἀπειναῖ τοὺς προεστῶτας (οὗτοι γὰρ ἐκκλησιάζουσιν, οὗτοι διδάσκεισθαι ἦν εὐχερὲς, πολλοῦ γὰρ μὴν ἔδει τῶν θεῶν μετέχειν, καὶ τελείσθαι τὰ μυστικά), καὶ τῷ μακρῷ χρόνῳ ἐν λήθῃ τῆς οἰκείας καταστῆναι ὀρησκείας· ἄλλως δὲ καὶ σκοπῶν ὡς τοῖς πλῆθεσι οἱ ἐν κλήρῳ

vigilum convertere, eisque obviam ire jussit. Et cum fugientes ipsi persequentibus propinqui essent, et illi ubinam Athanasius esset interrogassent, ipsi autem non procul abesse, ac si cursum celerius intenderent, statim eum comprehensuros esse respondissent, periculum evasere (1). Ita quidem persecutores calliditate ea illusi, nihil egere. Athanasius vero clam Alexandriam rediit, atque ibi latuit, donec persecutio quam fugiebat, prorsus conquievit. Hæc Athanasio a Græcæ superstitionis sectatoribus accidere.

CAPUT XX.

Ut Julianus denno idololatriam Græcorum vehementius et acrius comprobarit, et de Elenio Cyziceno, Tito Bostrensi, et Mari Chalcedonensi, episcopis.

Interea Cyziceni legationem ad imperatorem, negotiorum quorundam suorum causa miserunt, cum adjectione illa : Peropus esse, ut deorum templa restituerentur. Quorum religionem laudans Julianus, omnia quæcunque petierunt, eis concessit. Et Elenio eorum episcopo re divina et urbe ipsa interdixit, quod delubra deorum solo æquasset, atque illis per injuriam illusisset : quod monasteria et ad viduas ac senes alendos, ædes construxisset, aliaque multa Deo grata opera perfectisset; denique quod verborum persuasione (id vero gravissimum erat) Græcis multis, ut superstitionem suam negligèrent, persuasisset. Legem tulit, ne quis Christianorum, qui indigena non esset, Cyzicum adiret : causamque constitutionis ejus addidit, ne scilicet propter religionem seditio moveretur, advenis popularibusque eorumdem, qui eadem cum eis sacra colerent, opem illis ferentibus, et præterea Christianis lanificis et monetariis inquilinis ad eos accedentibus. Isti enim maximo numero in frequentissimas duas classes divisi, multorum imperatorum constitutionibus, Cyzici cum conjugibus et liberis habitabant, et non minimum tributum publico inferebant : illi quidem chlamydem militarium, hi autem monete novæ. Græcam namque superstitionem augere maxime et comprobare volenti, vi publicitus uti, et tantam hominum multitudinem irrogata pœna opprimere, parum commodum est visum. Ægre siquidem urbium rectores vel numerum ipsum Christiani populi inire potuerunt : neque ille etiam in locum unum eos convenire, et preationibus, ut pro se quisque vellet, uti prohibuit. Satis quippe sciebat, nihil prorsus valere in eis rebus vim adhibitam, in quibus, ut consistent, promptum et voluntarium requiritur judicium. Clerum autem, atque ecclesiarum religionisque præfectos, ut exigeret maximo contendit opere. Consilium quoque ejus fuit, ut stas solitasque multitudinis synaxes, ducibus eorum sublati, tolleret : ita enim fore

(1) Hoc Sozomenus non habet lib. v, cap. 45. Et alio loco ab eo, sicuti et a Nicephoro lib. ix, ap. 34, est commemoratum. Est autem apud So-

cratem, lib. iii, cap. 14. Et forte his Athanasius eodem fugæ stratagemate est usus.

arbitratus est, ut neque conventus agere, neque docere nobis, multo vero minus de rebus divinis participare, mysticaque et arcana sacra peragere, facile esset: et ut diuturniore tempore in oblivionem etiam religionis nostræ prorsus perveniremus. **45** Atque interim obtentum illum prætexuit, quod clerus facile causam seditionis multitudini præberet. Ejusmodi agitans consilia, cum neque esset neque metueretur seditio nulla, Eleusium cum suis, sicuti dixi, Cyzico discedere jussit. Dicitur sane pergravem Eleusio imposuisse conditionem, ut scilicet nisi intra menses duos, sua ipse impensa, Novatianorum ecclesiam, quam Cyzici ipse demolitus fuerat, restauraret, ex ea urbe pelleretur. Tito vero, Bostrensis tum civitatis antistiti, edicto publice promulgato, ut directus fugeret, præcepit: gravia crimina ei et clero ejus, si ad seditionem populum commovissent, minatus. Titus ea de causa libellum supplicem ad imperatorem misit, in quo non minorem esse Christianorum, quam Græcorum, in ea urbe numerum; seque multitudinem suam cohortationibus, ne ad tumultum spectet, detertere significavit. Imperator, ut populum reliquum adversus Titum concitaret, ad Bostrenses calumniam viro intentans, litteras dedit: scripsisse illum ad se, non ipsius cohortationibus, sed populum suo ipsius consilio, ad seditionem prorumpere. Atque ille clam plebem eo pacto, ut virum eum perinde atque insidiatorem et hostem suum civitate ejiceret, permovit.

Plurima vero alia ad eundem modum, qua ipsius jussu, qua vulgi spontanea temeritate et insultu, accidisse consentaneum est. Quorum ille malorum maxime auctor fuit, qui in eos qui talia patrare auderent, legibus non animadverteret, et verbis quidem delicta ejusmodi carperet, rebus autem ipsis ad ea peragenda cohortaretur: quippe in quo altissime odium religionis nostræ radices egerit; idque ipse sic præ se tulit. Proinde etiamsi palam ipse persecutionem non exercebat, nihilominus tamen Christiani passim a vulgo graves acceperunt clades. Fana enim Græcorum aperiebantur, et simulacrorum superstitio applausu maximo approbatur. Ipse autem publicitus sacra sua peregit: et Constantinopoli, Fortunæ in basilica, ubi ejus deæ statua collocata fuerat, sacrificavit. Ubi etiam Maris Chalcedonis in Bithynia episcopus, manu a puero eo ductus, quod in ætate decrepita suffusio oculorum videndi vim ei ademisset, imperatorem plurimum taxavit, impium eum, contemptorem Dei, et desertorem, ignominiose appellans. **46** Ad quæ non aliud per iram respondit, quam quod cæcitatem seni exprobrans, verbis tantum illum est ultus, et quod Christum blasphemia et maledicto perstringens, non tantum eum posse dixit, quem ille coleret, Galilæum Iudeum, ut cæcitati ejus mederetur. Sic enim hoc ei solemne erat, ut Christum Galilæum, Christianos autem Galilæos vocaret. Cui episcopus, magna usus dicendi libertate, occurrens: « Gratias, inquit, ago Servatori meo Deo, qui ut visum amitterem, pro eo atque nunc res habent, curant, ne

τὴν διάστασιν βῶον παρέχουσιν. Ταῦτ' οὖν φρονῶν μήτε τινὸς οὐσίας μήτε προσδοκωμένης στάσεως, τὸν Ἐλεῦσιον, καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ ἀναχωρεῖν τῇ Κυζικοῦ προὔτρεπτο. Λέγεται γὰρ μὴν αἰτίαν ἐπιθεῖναι βαρυνάτην τῷ Ἐλεῦσιῳ, ἐντὸς δύο μηνῶν, εἰ μὴ τὴν τῶν Ναυατιανῶν ἐκκλησίαν, ἣν ἐν Κυζικῷ καθέλειν Εὐζώιος, οἰκαῖοις ἀναλώμασιν ἀνεγείροι αὐτῆς, ἐκεῖθεν ἐλαύνεσθαι. Τίτον δὲ τὸν τηνικῶδε τῆς Βοστρηγῶν πόλεως τὰς ἡνίας διαχειρίζοντα προτροπὴν φεύγειν δημοσίᾳ ἐκήρυττεν. Ἐπεὶ γὰρ ἤπειθε ἐν αἰτίαις ποιεῖν αὐτόν τε καὶ τοὺς ἐν κλήρῳ, εἰ διαστασιάζει τὸ πλῆθος· βιβλίων βασιλεῖ πέμπων ὁ Τίτος, μὴ ἑλαττον εἶναι τὸ Χριστιανικὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔλεγεν· ἐργασθαι δὲ ταῖς ἐκείνου παραινέσεσι μὴ πρὸς στάσιν ὀρεῖν. Σκοπῶν οὖν ἐντεῦθεν εἰς τὴν κατὰ τοῦ Τίτου στάσιν μᾶλλον αὐτοῦ ἐρεθίσαι, τοῖς ἐν Βόστροις γράφων, τὸν ἄνδρα διέβλαπεν, ὡς κατ' αὐτῶν βασιλεῖ γράφει· μὴ μέντοι δὲ διὰ τὰς ἐκείνου παραινέσεις πρὸς στάσιν χυρεῖν, ἀλλὰ ταῖς οἰκαίαις γνώμας χωρμένους. Καί γε ἡρέμα παρεκίνησε τὴν δῆμον, ὡς ἐπίβουλον καὶ δυσμενῆ αὐτοῖς, καθεστῶτα, τῆς πόλεως ἀπελαύνειν.

Πλείστα δὲ καὶ ἄλλα τοιαῦτα, τὰ μὲν προτάγμασι, τὰ δὲ καὶ δῆμων αὐτομάτοις προπετείαις τε καὶ ἐπαναστάσεσι συμβῆναι εἰκίς· ὧν αἴτιος, ἐκεῖνος μάλιστα ἦν, ὁ μὴ κοῖδαι νόμων ὑπάγων τοὺς οὕτω δρῶντας παράνομα, μέχρι δὲ λόγων τὴν μέμφιν ἐπιτιθεῖς, ἔργοις προὔτρεπτο, ἅτε δὴ πρὸς βάθος ἐντετραχὺς τὸ πρὸς τὴν θρησκείαν μῖτος αὐχῶν. Ἐνθεν τοι καὶ μὴ προφανῶς ἐκεῖνος ἐβῆεν διώκοντος, οὐδὲν ἦτοον οἱ Χριστιανοὶ δῆμων ἐπιθέσεσι τὰ πάσχειν ἔπασχον. Τὰ μὲν γὰρ τῶν Ἑλλήνων ἠνοήγοντο ἱερὰ· καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς ὡς μάλιστα ἐκροτεῖται. Ἐκεῖνος δὲ καὶ δημοσίᾳ τὰς θυσίας ἐτίλει· καὶ ἐν τῇ βασιλικῇ δὲ τῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίθου Τύχη, ὅπου δὴ καὶ τὸ τῶν Τύχης ἄγαλμα ἱέρουτο· ἐνθα καὶ Μάρτις ὁ τῆς ἐν Βιθυνίᾳ Χαλκιδόνης ἐπίσκοπος ὑπὸ χειραγωγῶν ἡγμένος, ἦν γὰρ τῷ πολλῷ γτήρᾳ ὑπόχουσιν τῶν ὀφθαλμῶν πεπονθώς, πλείστα τὸν κρατοῦντα διεκωμῶδησεν, ἀπεβῆ καὶ ἄθεον καὶ ἀποστάτην τοῦτον ὁρίσας. Ὁ δὲ μηδὲν ἄλλο προσοχθεὶς, τὴν τύφλωσιν ὠνείδισε τῷ πρεσβυτέρῳ, λόγοις μόνους αὐτὸν ἀμυνόμενος· καὶ ἐπισκώπτων εἰς Χριστὸν ἐδίασφόμε· καὶ μηδὲ τὸν, ὃν σέβεις, Γαλιλαῖον Θεὸν δυνατόν εἶναι θεραπεύειν, τὴν ἡρώσιν ἐπειπὼν· οὕτω γὰρ ἦν εἰλωθὸς ἐκεῖνος Γαλιλαῖον μὲν τὸν Χριστὸν, τοὺς δ' ἐξ αὐτοῦ Γαλιλαίους καλεῖν· ὁ δ' ἐπίσκοπος· παρῆρσις χρησάμενος, πρὸς ταῦτα ὑπήντησε· « Χάριν ἔχω, ψησι, τῷ ἐμῷ σωτήρι Θεῷ, μὴ βλέπειν, τό γε νῦν ἔχον, παραιοκυνάσαντι, ἵνα μὴ τὸ σὺν ἰδῶ παμμίλαρον πρόσωπον πρὸς ἀσέβειαν ἀποκλίναν. » Ὁ δὲ τὸ πρῶον δῆθεν ὑπακρινόμενος, οὐδὲν ἀπεκρίνατο· δεινῶς δὲ λίαν τὸ πρᾶγμα μετῄροχετο. Εἰδὼς γὰρ τοῦ ἐπὶ Διοκλητιαν-

οὐ μαρτυρήσαντας ὡς διὰ τιμῆς ἤγοντο τοῖς Χριστιανοῖς, καὶ τὸ πρῶτον τῶν μαρτυρεῖν ἡπειγμένων ὄρων, ὥστε καὶ τούτῳ τούτοις φθονῶν, ἄλλην ἐγράψατο. Καὶ τὸ μὲν τῆς ὁμότητος ὑπερβάλλον, καὶ τὸ δι' αὐτοῦ κολάζειν Χριστιανούς, ἀπεβάλλετο· ἔρεμα δὲ διώκειν οὐκ ἀπηνεῖστο, τὸ πλείστον τοῖς ἑθνοῖς καὶ τῷ βουλομένῳ δεινόν τι πράττειν κατὰ Χριστιανῶν ἐφίει. Οὕτω γὰρ ἐκείνῳ ἐδόκει τὸν Ἑλληνισμὸν κρατύναι, τὸν ἀνεξήκατον οἷα δέλεαρ δῆθεν προέβλημένῳ, καὶ τοῖς ἐπὶ Χριστοῦ φιλάνθρωπον, ὥστε καὶ πρῶτον, εἶναι ὑποκρινόμενον.

non posthabuit. Quapropter vulgo populis, et aliis quicumque tandem vellent in Christianos quidquam committere, id permisit : ita demum superstitionem Græcorum invalituram arbitratus, si malorum tolerantiam veluti inescationem prætendens, placiditatem atque humanitatem etiam erga Christianos simularet.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Ὅτι τέχνην κρατύνων τὰ Ἑλλήνων ὁ Ἰουλιανὸς, τὰ τῆς ἡμετέρας ιδιώματα πολιτείας μετεχειρίζετο ἐν τοῖς εἰδωλείοις.

Ἦδὺς μὲν γὰρ τὰ πρῶτα τοῖς πᾶσι φανεῖς, πρῶτον οὐχ ὅμοιον αὐτὸν παρεδείκνυ. Ὅπου μὲν γὰρ συκοφαντία τις καὶ διαβολὴ κατὰ Κωνσταντίου ἐγένετο, πρῶτον μὲν ἅπαντα Χριστιανοῖς ἐπραττεν· ἐνθα δὲ μὴ τοῦτο ἦν, ὃ κοινῇ πᾶσιν ἡμῖν ἐταμίευσ μῖσος, φανερώς ἐπαρρήσιάζετο. Σπεύδων δὲ τὴν ὑπήκοον πᾶσαν ὑπὸ τῷ Ἑλληνισμῷ γενέσθαι, χαλεπῶς εἶχεν, ὑπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ παρευδοκίμουμένην τὴν θρησκείαν ὄρων· ὅς τε γὰρ νεῖς καὶ θυσαίαι καὶ αἱ πάτριαι ἑορταὶ τῶν Ἑλλήνων κατὰ πόλεις πρὸς γνώμης ἦσαν αὐτῷ· μάλιστα δ' ἠνέστο λογιζόμενος πῶς ἂν καὶ εἰσέπειτα τὸ ἐμπεδόν ἔχοιεν. Ἐργμα γὰρ τῆς ἐκείνου ἐπικουρίας γενόμενα, ἐν ἐτοίμῳ ἔχειν ταχίστην τὴν μεταβολήν. Μάλιστα δὲ καιρίαν ἐπλήττετο πολλῶν ἱερῶν καὶ γαμετᾶς καὶ παιδᾶς καὶ οἰκέτας· Χριστιανίζειν μανθάνων. Καθ' αὐτόν τε συμβάλλων συνίστασθαι τὴν Ὀρθοκείαν ἡμῶν ἐκ τοῦ βίου καὶ τῆς τῶν μετιόντων αὐτὴν ἀγαθῆς πολιτείας, πάντα κάλων ἐκίνει, ὥστε δὴ καὶ τὰ Ἑλλήνων πρὸς τὰ ἡμέτερα μεταφέρειν. Τοὺς τε γὰρ εἰδωλικούς νεώς διασκεύαζε βήμασι τε καὶ προσδρίαις· ἀναγνώσεις τε καὶ διδασκαλίας Ἑλληνικοῖς δόγμασιν ἐταμίευνα· καὶ θυηπόλους καὶ ἀναγνώστας ἐπίσης ἡμῖν· εὐχὰς τεταγμένας ὡρῶν τε καὶ ἡμερῶν· ἐτι δὲ φροντιστήρια ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, καταγώγιτά τε φύκοδομοι ξένους τε καὶ πτωχοὺς· καὶ τὴν ἄλλην ἐπεδείκνυτο φιλανθρωπίαν, τὰ Ἑλλήνων ἐντεῦθεν σεμνύνειν αἰρούμενος. Τῶν δ' ἐκουσίῳ καὶ ἀκουσίῳ ἀμαρτημάτων, ὥστε ἡμῖν ἔθος, προσήκοντα ἐτίθει σωφρονίσματα. Οὐχ ἥκιστα μέντοι διὰ σπουδῆς εἶχε τῆλουν τὰ τῶν ἐπισκόπων συνθήματα, οἷς ἔθος τοὺς ξένους ὅθεν δὴ ποτε διόντας, καὶ παρ' οὓς ἂν γένωνται, θεραπείας ἀξιοῦσθαι καταγομένους, οἷα περ γνωρίμους καὶ φίλους διὰ τὴν τοῦ συμβόλου μαρτυρίαν· καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ταῦτ' ἐν νῦν ἔχων, ἐπίσης παρεσκεύαζε τοὺς Ἑλληνιστάς τοῖς Χριστιανοῖς βιοῦν, προσεθίζειν τε τοῖς ἐκείνων ἐπιτηδεύματι, καὶ πλὴν γε τῶν λογμάτων ὁραιοφυνῶς τοῖς ἄλλοις τῆς πολιτείας ἐκείνης ἐφομοῦσθαι. Ὅτι δὲ τοῦτο οὕτως ἔχον ἔστιν, ἐξ αὐτῆς τῆς τοῦ

A impurissimum vultum tuum ad impietatem declinantem conspicerem. » Et ille placibilitatem quidem assimilans, nihil respondit, sed rem eam tamen graviter admodum accepit. Nam cum sciret in quo honore apud Christianos essent, qui sub Diocletiano martyrium obierunt, et insuper alacritatem eorum qui ad idem martyrium aspirarent, cerneret, gloriam eis talem invidens, aliam instituit viam. Quod enim summæ esset sævitiae, ut per seipsum Christianos excruciantes curaret, id repudiavit : ut eos autem occulte persequeretur,

B

CAPUT XXI.

Quomodo Julianus arte et dolo idololatriam confirmaturus, religionis nostræ proprios ritus idolorum fanis accommodare instituit.

Et primum quidem facilem et gratum se omnibus callide præbuit : progressus deinde, non eundem, aut sui se similem exhibuit. Ubi namque calumnia aut criminatio aliqua Constantii esset, alacriter Christianis omnia tribuit. At si ea causa non exstaret : odium quod in nos communiter in pectore reconditum habebat, in apertum protulit. Et cum hoc unum maxime ageret, ut omnes imperio Romano subditi, Græcam complecterentur superstitionem, permolestum ei fuit, quod religionem suam a Christianismo gloria longe superari videret. Tempia quidem, sacrificia, et patriæ Græcorum solemnitates, festique dies per urbes exsententia ei fere procedebant. 47 Illa vero maxime sollicitudine angebatur, quomodo in posterum quoque cultum talem stabiliret : quod metueret, si is præsidio suo destitueretur, ne brevi rerum mutatione collaberetur. In primis sane quasi lethale vulnus ei hoc inflixit, quod multorum sacrificulorum conjuges et liberos et ministros, Christianos esse videret ; et quod secum ipse consideraret, religionem nostram in sanctitate vitæ morumque integritate, eorum qui eam complectuntur, consistere, omnem movit funem, ut Græcorum mores ad instituta nostra accommodaret. Itaque in idolorum templis fieri curavit subsellia et primarios suggestus : instituit lectiones et doctrinas, quæ tamen Græcis dogmatibus inniterentur ; præterea sacerdotes et lectores more nostro, item certas certarum horarum et dierum preces. Scholas etiam et phrontisteria virorum et mulierum philosophiæ ethniciæ addictarum, peregrinorumque et egenorum construxit domicilia, atque aliam insuper ostendit humanitatem, ut Græcorum sæcralibus rebus admirationem consequerentur majorem. Delictorum quoque quæ vel a prudentibus penitentia interveniente, congruentes constituit coercitiones. Eodem etiam studio æmulari conatus est communis instituta veterum litterarum tesseras, quas

episcopi dare solent, ut undecunque et ad quos- A
cunque hinc et inde hospites adveniant, moribus
nostris exceptis benigne curentur, perinde atque
noti et amici per tesserae et signi ejus testimonium. Et, ut simpliciter dicam, ejusmodi in animo
versans consilia, Græcos eodem quo Christianos modo vivere instituit: eosque studiis atque insti-
tutis aliis nostris propalam assuescere, extra dogmata tamen, et æquari nobis voluit. Porro id ita
se habere, ex ipsius imperatoris epistola, quam ad Arsacium, sacrorum suorum in Galatia pæni-
ficem, dedit, quantum licet, ostendam. Scribit autem ad hunc modum:

48 CAPUT XLIII.

Epistola Juliani ad Pontificem Galatiæ Arsacium, ut Christianorum mores imitando consecraretur.

« Græca religio nondum ex sententia nostra procedit, idque eorum qui eam complectuntur, culpa. Amplitudo enim et magnificentia deorum, optata etiam omnia et spem omnem excedit. Sed propitia sit nostris sermonibus Nemesis (1). Tan-
tam namque tam brevi mutationem, ne votis quidem paulo ante expetere quisquam ausus fuisset. Quid igitur? an sufficere ista putamus: nec ad ea respicimus, quæ maxime impietatem deorumque contemptum auxerunt? ad eam scilicet, qua adven-
nas excipimus hospitalitatem, ad eorum mortuorum sepeliendorum, atque ad fictam vitæ sancti-
moni in: quorum unumquodque apud nos singu-
lari studio vere fieri oportere arbitror. Nec satis est te solum talem, verum etiam omnes omnino qui in Galatia sunt sacerdotes, tui similes esse convenit: quos vel terrore, vel persuasione, ut
probi sint, adducito, aut sacri ministerii func-
tionem eos deponere cogito; siquidem una cum con-
jugibus, liberis et servis ad deorum cultum non accesserint, sed servos aut liberos aut uxores Ga-
litiæ retinuerint; quippe erga deos ipsos impie
se gerentes, contemptumque deorum cultui eo-
rumdem præferentes. Deinde sacerdotem quem-
que cohortare, ne in theatro conspiciatur, ne apud
caupones potet, neve arti cuiquam aut operæ pu-
dendæ et ignominiosæ præsit. Et morem quidem
gerentes honore prosecute, rebelles vero a te re-
pelle. In urbe quaque frequentia ad excipiendos
benigne hospites xenodochia exstrue, ut advenæ
non nostræ tantum religionis, sed alieni etiam,
quicumque petierint, aut indiguerint, humanitate
nostra perfruantur. Unde autem ad eam rem pecu-
nia suppeditet, provisum mihi est. Triginta enim
millia modiorum frumenti, et sexaginta millia
sextariorum vini, quotannis in eum usum per Ga-
latiam conferri jussi; et quintam hujus tributi
partem pauperibus qui sacerdotibus inserviunt,
dari: reliquum autem omne advenis et hospitibus
aliisque petentibus a nobis dividi debere censeo.
Turpe siquidem esset, cum inter Judæos mendicans
non sit, et impii Galilæi non suos tantum, sed
nostrum etiam homines alant, si opem et auxilium
nostrum requirere nostri viderentur. 49 Porro
Græcæ religionis observatores, ut ad ministerium

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ΄.

Ἐπιστολὴ Ἰουλιανοῦ Ἀρσακίῳ ἀρχιερεὶ Γαλιτίας, ὥστε ἐπίσης ἡμῖν πολεμιεῖσθαι.

« Ὁ Ἕλληνας οὐπω πράττει κατὰ λόγον ἡμῶν
ἐνεκα τῶν μετιόντων αὐτόν. Τὰ γὰρ τῶν θεῶν λαμ-
πρὰ καὶ μεγάλα, κρείττονα πάσης μὲν εὐχῆς, πά-
σης δὲ ἐλπίδος· ὡς δὲ ἔπω τοῖς λόγοις ἡμῶν ἡ
Ἀδράστεια. Τὴν γὰρ ἐν ὀλίγῳ τοσαύτην καὶ τηλι-
καύτην μεταβολὴν οὐδὲ ἐξασθαι τις ὀλίγῳ πρότε-
ρον ἐτόλμα. Τί οὐν ἡμεῖς οἰόμεθα ταῦτα ἀρκεῖν; Οὐδὲ
ἀποδιδέσμεν δὲ μάλιστα τὴν ἀθεότητα συνῆξεν,
ἡ περὶ τῶν ξένους φιλανθρωπία, καὶ ἡ περὶ τὰς τι-
φὰς τῶν νεκρῶν προμήθεια, καὶ ἡ περὶ τὰς τε-
σεμότης κατὰ τὸν βίον. Ἄν ἔκαστον οἴομαι χρῆναι
παρ' ἡμῶν ἀληθῶς ἐπιτηδεύεσθαι. Καὶ οὐκ ἀπόρη
τό σε μόνον εἶναι τοιοῦτον, ἀλλὰ πάντας ἀπαξιαῶς
οἱ περὶ τὴν Γαλατίαν εἰσὶν ἱερεῖς· οὗς ἡ δυσώπη-
σον, ἡ πείσον εἶναι σπουδαίους· ἡ τῆς ἱερατικῆς
λειτουργίας ἀπόστησον, εἰ μὴ προσέρχονται μετὰ
γυναικῶν καὶ παιδῶν καὶ θεραπόντων τοῖς θεοῖς,
ἀλλ' ἀνέχονται τῶν οἰκετῶν ἢ υἱῶν, ἢ τῶν Γαλι-
ταίων γαμετῶν, ἀσεβοῦντων μὲν εἰς τοὺς θεοὺς,
ἀθεότητα δὲ θεοσεβείας προτιμώντων. Ἐπειτα πα-
ραίνεσον ἱερεῖς, μήτε ἐν θεάτρῳ παραβάλλειν, μήτε
ἐν καπηλείῳ πίνειν, ἢ τέχνης τινὸς καὶ ἐργασίας
αἰσχρᾶς καὶ ἐπονειδίστου προῖστασθαι. Καὶ τοὺς
μὲν περὶ τοὺς τίμας, τοὺς δὲ ἀπειθοῦντας, ἐξώθει.
Ξενοδοχία καὶ ἑκάστην πόλιν κατέστησον πικρά·
ἵνα ἀπολαύσωσιν οἱ ξένοι τῆς παρ' ἡμῶν φιλανθρω-
πίας· οὐ τῶν ἡμετέρων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων
δοσὶς ἂν δεθῇ· χρημάτων δ' ὅθεν εὐπορήσεις, ἐπι-
νευόηταί μοι τέως. Ἐκάστου γὰρ ἐνικυτοῦ τρισμυ-
ρίους μοδίους κατὰ πᾶσιν τὴν Γαλατίαν ἐκέλευσα
δοθῆναι σίτου, καὶ ἑξακισμυρίους οἴνου ἑξέτας. Ἄν
τὸ πέμπτον μὲν εἰς τοὺς πένθητας τοὺς τοῖς ἱερεῦσι
ὑπερπεποιμένους ἀναλίσκεσθαι φημι χρῆμα· τὰ δὲ
ἄλλα τοῖς ξένοις καὶ τοῖς μεταιτοῦσιν ἐπινέμεσθαι
παρ' ἡμῶν. Αἰσχρὸν γὰρ, εἰ τῶν μὲν Ἰουδαίων οὐ-
δεὶς μεταίτει, τρέφουσι δὲ οἱ δυσσεβεῖς Γαλιταῖοι
πρὸς τοῖς ἑαυτῶν καὶ τοῖς ἡμετέρους· οἱ δὲ ἡμέτε-
ροι τῆς παρ' ἡμῶν ἐπικουρίας ἐνδεεῖς φαίνονται.
Δίδασκε δὲ, καὶ συνεισφέρειν τοὺς Ἕλληνας εἰς
τὰς τοιαύτας λειτουργίας, καὶ τὰς Ἕλληνας κό-
μας ἀπάρχεσθαι τοῖς θεοῖς τῶν καρπῶν· καὶ τοὺς
Ἕλληνας ταῖς τοιαύταις εὐποιαῖς προέθιζε, δι-
δάσκων αὐτοὺς, ὡς τοῦτο πάλαι ἦν ἡμέτερον ἔργον.
Ὅμηρος γοῦν αὐτὸ πεποίηκεν Εὐμαίον λέγοντα·
hujusmodi aliquid etiam conferant: et vicos eo-

(1) Ἀδράστεια εἶργος στομάτων φθόνος· εἰ, σὺν δ' ἀδράστει λέγων. Euripid. Adrastia coerce lingua-
rum invidiam. Cum invidia verba faciens.

rum, ut primitias frugum diis ipsis persolvant, doce; hominesque Græcos officiis et benefactis talibus assuefac, antiquitus nostri moris operisque id fuisse eos admonens. Homerus enim Eumæum hæc ita dicentem inducit :

Ξεῖρ', οὐ μοι θέμις ἔστω, οὔτ' εἰ κακίῳ σέθεν Ἀ
[ἔλθοι,

Ξεῖρον ἀτιμάσαι· πρὸς γὰρ Διὸς εἰσιν ἅπαντες
Ξεῖροί τε πτωχοὶ τε.

Δόσι δ' ὀλίγη τε φίλη τε.

Μὲν τὰ παρ' ἡμῖν ἀγαθὰ παραζηλοῦν ἄλλοις
συμφορῶντες, αὐτοὶ τῇ ῥαθυμίᾳ κατασχύνουμεν,
μᾶλλον δὲ καταπρώμεθα τὴν εἰς τοὺς θεοὺς εὐ-
λασίαν. Εἰ ταῦτα πυθολμῆν ἐγὼ σε πράττοντι,
μιστὸς εὐφροσύνης ἔσομαι. Τοὺς ἡγεμόνας ὀλιγά-
κις ἐπὶ τῆς οἰκίας ὄρα· τὰ πλεῖστα δὲ αὐτοῖς ἐπι-
στελλε. Εἰσινοῦσι δὲ εἰς τὴν πόλιν, ὑπαντάτω μηδεὶς
αὐτοῖς ἱερῶν· ἀλλ' ὅταν εἰς τὰ ἱερὰ φοιτῶσι τῶν
θεῶν, εἴσω τῶν προθύρων. Ὑψίσθω δὲ μηδεὶς
αὐτῶν εἴσω στρατιώτης· ἐπέσθω δὲ ὁ βουλόμενος·
ἅμα γὰρ εἰς τὸν οὐδὲν ἥλος τοῦ τεμένους, καὶ γέ-
γορ' ἐν ἰδιώτῃ. Ἀρχεῖς γὰρ αὐτῶν, ὡς οἶσθα, τῶν
ἐνδόν· ἐπεὶ καὶ ὁ θεὸς ταῦτα ἀπαιτεῖ θεσμός.
Καὶ οἱ μὲν πειθόμενοι κατὰ ἀλήθειάν εἰσι θεοσεβεῖς·
οἱ δὲ ἀντεχόμενοι τοῦ τύφου δοξοκόποι εἰσι καὶ
κενόδοξοι. Ἰὴ Πισσινούντι βοηθεῖν ἔτοιμός· εἰμι, εἰ
τὴν μητέρα τῶν θεῶν ἔλω καταστήσουσιν ἑαυτοῖς.
Ἀμελοῦντας δὲ αὐτῆς, οὐκ ἀμεμπτοὶ μόνον, ἀλλὰ,
πικρὴν εἰπεῖν, μὴ καὶ τῆς παρ' ἡμῶν ἀπολαύσουσι
δυσμενείας.

glexerint, non modo id reprehensione non carebit, verum etiam (quod dictu acerbum est) ne ad ini-

Οὐ γάρ μοι θέμις ἔστω κομιζέμεν ἡ ἐλευθέρειν
'Ἀρτέμιν· οἱ τε θεοῖσιν ἀπέχονται ἀδουράτοισιν.

Παῖθε τοῖσιν αὐτοῖς, εἰ τῆς παρ' ἐμοῦ κηδεμονίας
ἀνέχονται· πανδημεὶ τῆς μητρὸς τῶν θεῶν ἱκέτας
γενέσθαι.

ΚΕΦΑΛ. ΚΙ΄.

"Ὅσα κατὰ τῆς ἡμῶν εὐσεβείας ὁ ἀσεβὴς ἔπρατ-
τε, καὶ ὡς δόλιφ' οὖν τὸν σιμῶν παρ' ἐσκέυ-
ξε, χρυσὸν διανεῖμ' αὐτοῖς.

Οὕτω μὲν οὖν Ἰουλιανὸς καὶ ποιῶν καὶ γράφων,
ἀμαχεὶ μεταθήσειν ἔπειτο τοὺς Χριστιανοὺς πατρῶν
ἔθων· καὶ πάντα κάλων, τὸ τοῦ λόγου, κινῶν ἐπὶ
καθαιρέσει τοῦ δόγματος, οὔτε βρόδιως εἶχε πείθειν,
δι' αἰχύνῃς τε ἐδόκει περιφανῶς βιάζεσθαι, φεύ-
γων τὴν τυραννικὴν εἶναι δόξαν. Οὐ μὴν ἐνέλιπέ τι
τῆς προθυμίας· πάντα δὲ κάλων, τὸ τῆς παροιμίας,
ἐκίνει, πρὸς Ἑλληνισμὸν τὸ ὑπήκοον μεταθεῖναι·
καὶ τὸ μὲν αὐτὸς ἔπραττε, τὸ δὲ διὰ τῶν ἀρχόντων
ἐποίει. Ἀτεχνῶς δὲ προσεβίβων ἅπαντας ἑλληνίζειν,
καὶ μᾶλλον τὸ στρατιωτικὸν, προηγούμενος μετα-
πλάττει πρὸς τὴν προτέραν ἔξιν τὸ μέγιστον σύνθη-
μα τῶν Ῥωμαίων συμβόλων· ὁ Κωνσταντῖνος
εἰς σταυροῦ σχῆμα μετατυπώσας κατὰ θεῖον, ὡς
εἰρηται, βούλησιν, τοῦ στρατοῦ ἡγεῖσθαι προσέ-
ταξε. Ταῖς γὰρ μὴν ἐημοσίαις εἰκόσι διὰ σπουδῆς
ἐποιεῖτο προσπεριγράψαν αὐτῷ τὸν ὑπατον πῶν

Hospes, vel si te nostras pertingeret ades

Advena deterior, justos auferret honores.

Ab Jove namque venit mendicus et hospes eodem :

Et nobis sunt parva quidem, sed munera grata.

Non committendum igitur, ut aliis bona nostra
æmulari permittamus, ipsi autem per socordiam
nos pudore afficiamus, seu potius deorum obser-
vantiam et religionem prodamus. Atque si hæc te
ita exsequi audiero, hilarem et lætum me reddes.
Provinciae rectores perraro domi suæ vise : fre-
quenter autem epistolas ad eos mitte. Eisdem in
urbem advenientibus, nullus sacerdotum obviam
eat : sed cum in deorum templa ingrediuntur,
intra vestibulum saltem occurrat. Ne quis autem
miles eos ædem sacram ingredientibus præcedat, se-
quatur tamen qui volet. Quamprimum enim magi-
stratus solum delubri attigerit, privatus redditur.
Tu siquidem, quod nosti, intra templum imperi-
um obtines. Atque id divinæ etiam flagitant
sanctiones : quibus qui parent, veri deorum sunt
cultores : Qui vero fastu efferuntur, insolentis
sunt jactantiæ et vanæ gloriæ aucupatores. Pessi-
nunti subvenire paratus sum (1), si ipsi sibi deum
matrem propitiā reddiderint. Eam vero si ne-

Non etenim fas est hominum succurrere rebus,
Insensi qui sint diis immortalibus ipsis.

Quapropter illis persuade, si studium curamque
meam sibi conciliare volunt, ut universi simul
matri deorum supplicent.

50 CAPUT XXIII.

Quæ contra pietatem nostram impius egerit, et ut
dolo exercitum ad deorum sacrificia, donativo ea
de causa dato, pellicere tentarit.

Sic Julianus, hoc cum ageret et scriberet, citra
bellum Christianos se ad patrias consuetudines
traducturum putavit : omnemque (quod dicitur)
lapidem, ut dogma nostrum aboleret, movit. Sed
persuasio difficilis ei fuit. Rursum autem si pro-
palam vim adhiberet, probro id sibi fore credidit,
quod tyranni suspicionem fugere contenderet. Non
tamen propterea quidquam de ardore studioque
suo, ut subditos ad Græcam superstitionem per-
traheret, remisit. Et quedam ille per seipsum
agebat, quedam per præfectos suos expediebat. Ad
Græcam autem omnes omnino superstitionem, po-
tissimum vero milites assuefaciens, in primis ma-
ximum inter Romana vexilla signum, quod Con-
stantinus in crucis formam redactum, juxta divi-
nam (ut diximus) voluntatem, in exercitu præferri
instituit, ad priorem statum reduxit. Et in publi-

(1) Apud Plin. lib. vi, cap. 32, inter Galatiæ oppida numeratur Gallorum Tolistobogorum Pessi-
nus.

cis tabulis seipsum depingi magno studio curavit : A
atque insuper supremum deorum suorum Jovem
affingi, veluti e cœlesti nube despectantem, coro-
namque et purpuream vestem atque alia imperii
insignia demittentem : Mercurium itidem et Mar-
tem, utraque ex parte eum blande intuentes, et
quodammodo oculorum nutu testificantes, elo-
quentia cum excellere, nec minus ab arte bellica
pollere. Hæc et alia hisce similia plerosque ad
Græcam religionem invitantia, publicis imaginibus
aspergi mandavit. Atque id fecit, ut per occasio-
nem honoris ejus, quem moribus imperatori exhi-
bere soliti erant, paulatim eos quoque qui una de-
picti erant, adorare homines addiscerent, et vetusta
consuetudine abusus vafritie et calliditate omni
subditorum mentem et judicium furtim subverte-
ret. Tum enim demum ex sententia consilium sibi
processurum esse existimavit, si persuasionem hu-
jusmodi quo vellet homines duceret, et deinde quæ
reliqua essent, facile aggredieretur. Legitime vero
se rursus in eos animadversurum putavit, qui ei
non obsequerentur, et in veteribus Romani populi
moribus novare quidquam institerent : præsertim
cum adversus longam reipublicæ consuetudinem et
imperium ipsum delinquere viderentur. Astutiam
talem pauci intellexere : qui etiam, quod adorare
imagines tales nollent, pœnas luerunt. 51 Vulgus
autem, sicuti solet, ignorantia supina et animo
minus sollicito, tanquam veteri legi parendum
esset, ita ut sors tulit, temere ad imagines accers-
sit. Et ille cum talia excogitaret, nihil præterea
effecit. Enimvero tametsi fraus ejus ita deprehensa
esset, aliam tamen tentavit viam, omnia excogi-
tans atque experiens, ut cives suos in superstitio-
nem vanam pertraheret. Atque id quod instituit,
priori dolo non fuit inferius. Quin potius manifestiore id et majore violentia est ausus. Quapropter
etiam occasionem multis, qui in aula imperatoria stipendia faciebant, præbuit, ut animos viriles
exhiberent. Veluti enim in conflaturæ fornacibus explorati, et qui habiti sunt, et qui reipsa fuerunt,
Christiani palam apparuere.

Postquam enim tempus advenit, ut imperator
civibus congiarium daret, (id quod antiquitus apud
Romanos Kalendis præcipue, imperatorisque et
imperialium urbium natali die facere receptum
fuit), secum ipse considerans, milites nostros
aperti candoris et magnæ simplicitatis esse, pecu-
niæque cupiditate teneri, et consueto donativo fa-
cile capi posse, arte quadam, ut vel inviti dæmo-
nibus sacrificarent, consilium invenit. Læge namque
olim cautum erat, ut ad munus capiendum acce-
dentes sacrificarent. Atque id ipsum illi facere ju-
bebantur. Propositumque simul ad ignem erat et
ihus et aurum. Ibi fortem animum quidam decla-
ravit, quod adolere thura nollent, donum contem-
nentes. Nonnulli naturæ improbitatem veteris legis
obtentu contegentes, ne intelligere quidem ad quod
malum delapsi essent, potuerunt. Alii lucrosa jac-
tura, et fortasse formidine multorum tumultuum in-
escari, quamvis errare se intelligerent, tamen quomi-
nus animis excruciantur, effugere non potuerunt.

θεῶν αὐτοῦ Διὰ, ὡς ἐκ τινος οὐρανοῦ νεφέλης προ-
κύπτοντα, καὶ στέφανον, καὶ τὴν ἀλουργὸν ἐσθῆτα,
καὶ ὅτα τῆς βασιλείας σύμβολα, καταπέμποντι·
πρὸς δὲ καὶ Ἑρμῆν τε καὶ Ἄρεα ἐκατέρωθεν πρὸς
αὐτὸν ὁρῶντας· ἡδέως, ὡς ἀνελὶ ἐπιμαρτυροῦνται·
τοῖς ὀφθαλμοῖς, ὡς ἀρ' ἀγαθὸς εἶη περὶ λόγους, καὶ
οὐχ ἥτιον πολεμικὸς. Ταῦτά τε καὶ ἄλλα τοῖς
προσεσκότα, καὶ πρὸς τὴν Ἑλληνα ὀρηκεῖαν
ἐκκαλούμενα τοὺς πολλοὺς, παραμύγνυσθαι ταῖς
δημοσίαις εἰκόσι προσέταττε. Ταῦτα δ' ἐποίησε, ὡς
ἀν γε προσφάσει τῆς ἐξ ἔθους ἐς βασιλεία τιμῆς, καὶ
τοῦ συγγεγραμμένου ἥρμα πως ἐθίσωσι προσ-
κυναῖν. Τοῖς δ' ἐκ παλαιοῦ ἔθεισιν ἀποχωρῶμενος,
κερυνὸν πάσης τῆς τῶν ὑπηρετῶν κλέπτει προσέφε-
ρον. Πρὸς σκοποῦ γὰρ εἶναι αὐτῷ ᾤετο, ὡς, εἰ
οὕτως ἐκόντως πείσειεν, ἐν ἐτοιμῇ ἔχειν καὶ πρὸς
τὸ λείπον ἐπιχειρεῖν· δικαίως δ' αὖθις κοιάσειν,
εἴγε ἀπειθοῖεν, καὶ νεωτερίζειν δεῖν περὶ τὰ
Ῥωμαίων ἔλονται ἐθῆ· ἄλλως τε καὶ εἰς μακρὴν
πολιτείαν· ἔθος καὶ βασιλείαν ἐξαμαρτάνοντες. Τὸ
μὲν οὖν ἐπινόημα ὀλίγοι συνήκαν· οἱ καὶ δίκας
εἰσεπράχθησαν μὴ προσκυναῖν ἐβελήσαντες· τὸ δὲ
γε πλῆθος, οἷα περ φιλεῖ, καὶ ἀγνοεῖ καὶ γνώμῃ
ἀπεριέργῃ, ὡς ἀνελὶ νόμῳ ἡγούμενοι παλαιῶ ἐπειθεῖν,
ὡς ἔτυχεν ταῖς εἰκόσι προσήτησαν. Καὶ τῷ μὲν τοιαῦ-
τα διανοοῦμένῳ καὶ πράττοντι οὐδὲν πλέον ἡνέετο·
καί περ δ' οὕτω τῆς τέχνης ἐλγλεγγμένης, ἐτέρων
ἐδάδε, διὰ πάντων ἐπινούν, ὡς ἀν ἐαυτῷ ἐπίσης
ὀρηκεῖαν πείσῃ τοὺς ἀρχομένους. Ὁ δὲ διεπράτ-
τετο, οὐδὲν τι τοῦ προτέρου ἐλλείπει. Περιφανῶς
δὲ καὶ βιαιότερον ἐκείνῳ ἐπετομήθη· ὃ δὲ καὶ
πρόφασις ἀνδρείας οὐκ ὀλίγῃς ἐνδείξας ἦν τῶν ἐν
βασιλείαις στρατευομένων. Οἷα γὰρ ἐν χωνευτηρίῳ,
οἱ τε νομιζόμενοι καὶ οἱ ταῖς ἀληθείαις ὄντες
Χριστιανοὶ, κατάδηλοι πᾶσιν ἐγίνοντο.

Ὡς γὰρ καιρὸς ἐνέστη βασιλεία δωρεῖσθαι τοῖς
ὑπηρετοῖς χρήματα, ἔθος δ' ἦν ἐκ παλαιοῦ τοῦτο
Ῥωμαίους πράττειν, ἐν τε ἱερομενίαις καὶ βασι-
λείῳ καὶ βασιλίδων πόλεων γυναικῶν· τῶν ἡμερῶν
διαλογιστάμενος· ὡς τὸ παρ' ἡμῖν στρατιωτικὴν,
εὐηθεῖα τὸ πλεῖστον καὶ ἀπλότῃ διαζῆ, ἥτις ταῖς
τε χρημάτων τῇ κατ' ἔθος πλεονεξίᾳ ἀλώσιμον,
τέχνῃ θύειν τοῖς δαίμοσι καὶ δκοντας ψυχόμεναι.
Νενόμιστο γὰρ δεῖν ἐκ παλαιοῦ τοὺς ἐπὶ τὴν δω-
ρεάν παρίοντας θύειν· καὶ τοῦτο ἐνσκελεύοντο δεῖν·
προὔκειτο γὰρ καὶ ὁ λίθανος καὶ χρυσός. Ἐνταῦ-
θα τὴν ἀνδρίαν οἱ μὲν ἐνεδείξαντο· τό τε γὰρ δῶ-
ρον ἀπώσαντο, μὴ θυμῶν ἡσυχάσαντες· οἱ δὲ τὴν
μοχθηρίαν τῆς φύσεως τῷ προστήματι τοῦ παλαι-
οῦ νόμου συγχώσαντες, οὐδὲ συνιέναι εἶχον οἱ κακοῦ
γίνοντο. Ἕτεροι δὲ τῇ ἐπικερταῖ ζήμει, ἵως δὲ
καὶ δέει τῶν πολλῶν θορύβων δελεασθέντες, εἰ καὶ
ἀμαρτάνοντες διεγίνωσκον, ὁμως οὐ διεφύγον τὸ
μὴ παθεῖν. Τῶν γε μὴν ἀγνοῖα τινὲς τῇ τοσαύτῃ
περιπεπωκότων κακίᾳ τάδε πράξει ἐστόργηται.

Ἐπεὶ γὰρ μετὰ τὴ θύραι, ἔθους· γε ὁμαί δυοῖς, A εἰσιπύοντο κοινῇ, οἳ δὲ ἐν πότοις φιλεῖ γίνεσθαι, προπίνοντες ἀλλήλοις, Χριστὸν ταῖς κύλιξιν ἐπω- νόμασαν, τῶν τινα δαιτυμόνων ὀπολαζόμενα εἰπεῖν λέγεται· «Ὡς ἀστεῖον· γε τοῦτο ποιεῖτε, ἐν πρὸ βραχέος ἡρναίεθε Χριστὸν, ἡνίκα βασιλεὺς· ἐδίδου δῶρι, καὶ ὑμεῖς τῷ λιθαινοτῷ ἐπεθύετε, νῦν προσ- καλούμενοι.» Ἀμα δὲ τῷ λόγῳ τὴν ἀπάτην γνω- ρισατες, καὶ οἱ κακῶ γέγοντο διαγνόντες, τοῦ συμποσίου αἶφῃς ἀναπηδήσαντες, δολανρυμένοι δημῶσι ἐπέθεν, θεὸν καὶ τοὺς σωφρονιστέρους διαμαρτυρόμενοι τῶν ἀνθρώπων, Χριστιανούς· εἶναι σφῶς, καὶ εἰσαεὶ διαμῆναι οὕτως· ἔχοντας δόξης διατεινόμενοι· ἀγνοῆσαι δὲ τῷ πραχθέντι, καὶ εἰ γε τοῦτο χρὴ φάναι, μόνος· ἑλληνισαὶ τὰς χεῖρας, μὴ τῆς καρδίας μεταθεύσης· ζήλῳ δὲ παρρησίας μεσῷ βασιλεῖ προσελθόντας, πρὸς πό- δας· ἐν ἐδεσθῶκει· ῥίψαι χρυσόν· γενναίῳ δὲ τῷ φρονήματι ἀνελεῖν αὐτοὺς· ἦτουν τὸ οἰκτεῖν ἀπολα- ζόμενα· μὴ γὰρ ποτ' ἐν μεταμέλῳ γενέσθαι ἀνθ' ὧν διὰ Χριστὸν ὅλον δοίη τὴν δίκην τὸ σῶμα· οἷς ἀπρομηθεύτας· ἡμαρτεν ἡ δεξιὰ, δῶρον λιθοῦσα καὶ ἐπιθύσασα· ἐκνοπήναι δὲ καὶ τοὺς πόδας· ἦτουν δραμόντας οὐ καίρια. Ταῦτ' ἀκούων ὁ βασι- λεὺς, ἐχαλέπαινε μὲν· κτεῖται δὲ ἐφυλάξαιτο, μὴ καὶ γερώων μαρτυρίας τοὺς ὕδριστάς ἀξιώσειε. Τό γε μὴν στρατεύειν περιαιρήσας αὐτοῖς, τῶν βασι- λείων ἐξήλασεν. Ἐν δὲ τούτοις ἦσαν καὶ Ἰοβιανὸς ἐκείνος, Οὐαλεντινιανὸς τε καὶ Οὐάλης, οἱ μετ' αὐτὸν τὰ τῆς βασιλείας τῆς πτῆρας διαδεξάμενοι. Οἱ C μὲν οὐ, οὕτως· ὅσοι δὲ μὴ ὀρθῇ γνώρῃ τὰ Χρι- στιανῶν ἡσπάζοντο, καὶ τὸ ἀληθὲς εὐδαιμον τῆς ἐνταῦθα τιμῆς καὶ τῶν χρημάτων προτιθέντο, ἀδεῶς ἐπὶ τὸ θύειν καὶ κεχαρισμένα βασιλεῖ πράττειν ἔθεον· ὅποιος ἦν καὶ ὁ ἐν Κωνσταντίνου πόλει σοφιστῆς· Ἐκχθόλιος· ὃς οἳ τις εὐριπος· τοῖς τῶν κρατούντων ἡθεσι μεταρρυθμιζόμενος, ἐπὶ μὲν Κωνσταντίου διαπύρως τὰ τῶν Χριστι- ανῶν εἶπερ τις ἕτερος· κατησπάζετο· Ἰουλιανὸς δ' ἑλληνίζειν ἐπιβάλλοντος, γοργῶς μετετίθετο, καὶ δεισιδαίμων εἶπερ τις αὐθι· ἐν Ἑλλήσιν. Μετὰ δ' ἐκείνον πάλιν Χριστιανὸν ἐκτεῖν ὡμολόγει· πρηνῆς γὰρ πρὸ τῶν οὐδῶν τῆς ἐκκλησίας πεσὼν, δεδῆκρυμένα βῶν, γοεῶς ἐπεφώνει· «Πατήσατέ με τὸ ἅλας τὸ ἀναίσθητον.» Τοιοῦτοι μὲν ἐκείνοι· τοιοῦτος δὲ καὶ ὁ Ἐκχθόλιος πρότερόν τε καὶ ὕστερον. D et ipse quammaxime est complexus. Post hunc porro rursum Christianum se esse professus est. In faciem enim supinus pro ecclesiæ foribus provolutus, mistis cum clamore lacrymis, miserabili- ter est vociferatus· «Proculcate me salem fatuum.» Tales illi fuere· talis et Eccebiolus et antehac et postea fuit.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Περὶ τῶν καθ' ἡμῶν νομοθεσιῶν αὐτοῦ· καὶ ὡς χρήματα συλλέγειν ἤρξετο.

Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐν τοιούτοις ὧν περὶ πάντας Χρι- στιανούς, ἀφ' ὁρμῆς· λαβόμενος, καίπερ μὴδὲν ἐγκα- λειν ἔχων· ὅτι δὲ μὴ θύειν ἡρῶντο, μὴ πολιτεῖε- σθαι καὶ τῶν ἱστων τοῖς ἄλλοις ἀξιοῦσθαι ἐνομοτέθει γερῶν· μήτε μὴν στρατεύεσθαι κατὰ τὰ βασίλεια·

Atque ex eis qui in tantam calamitatem Ignorantia sunt prolapsi, istud fecisse traditi sunt. Cum post sacrificium id, consuetudine fortasse sic obtinente, communiter in convivio milites hilares epularentur, quod in computationibus fieri consuevit, propinantes inter se, Christum in poculis nominatim advocabant. Ibi ex convivis quemdam verba ea excipientem, dixisse ferunt· «Perfacete hercle facitis, qui Christum nunc invocatis, quem paulo ante, cum vos imperator muneretur, et thura in aram imponeretis, abnegastis.» 52 Cum hoc dicto errorem ærumnanque suam illi agnoverunt· et confestim e convivio prosilientes, lacrymabundi publice circumcursitarunt, Deum et saniores con- testantes homines, se Christianos esse, atque in ea sententia perseveraturos, ignorantiaque peccasse· atque si hoc dicendum sit, manus solas Græcorum sacris operatas, mentem vero immotam perman- sisse, asseverarunt. Mox etiam, libertatis dicendi ardore adducti, imperatorem adiere, ad pedes ejus quod acceperant aurum abjecere, et generoso prorsus animo ab eo petiere, ut suo sibi munere accepto, eos jugularet· nunquam enim se pœni- tentia ductum iri. si propter Christum totum corpus pro eo pœnas luat· quod dextra inconsiderate peccaverit, quæ et munus acceperit, et diis sacri- ficarit. Incidi quoque pedes sibi postulavere, qui tam importune ad denuum capiendum accelerarint. Hæc imperator audiens, ira quidem commotus est· a cæle tamen eorum abstinuit, ne eos martyrii honore dignaretur, qui sic contumeliosi in eum fuissent. Exactoratos vero ex aula imperiali exegit. In his fuere Jovisianus ille, Valentinianus, et Valeus, qui post eum imperavere. Atque isti qui- dem sic se gessere. Quicumque vero non animo recto sacra Christianorum colebant, et veram bea- titudinem honoribus caducis et pecuniæ posthabe- bant, absque timore ad sacrificandum et imperatori gratificandum procurrare· qualis etiam fuit ste- phista Constantinopolitanus Eccebiolus, qui veluti quidam Euripus imperatorum moribus sese accom- modavit. Sub Constantio enim, ardore ingenti Christianam religionem si quis alius coluit· ubi autem Julianus animum ad Græcam superstitionem appulit, horrendo prorsus modo animum mutavit, Græcasque ineptias et superstitionem, si quis alius, porro rursum Christianum se esse professus est. Tales illi fuere· talis et Eccebiolus et antehac et postea fuit.

53 CAPUT XXIV.

De constitutionibus ejus contra nos publicatis, et ut pecunias colligere cœperit.

Imperator tam infesto cum esset in Christianos om- nes animo, opportunitate ea arrepta, quamvis quod eis criminis loco objiceret, non habebat· tamen quod sacrificare nolissent, constitutione sanxit, ne illi cum aliis rempublicam administrarent, neve hono-

res caperent, aut in aula imperatoria mererent. A
 Conventibus solennibus et foro eos exegit. A judi-
 candi quoque munere, et magistratibus dignitati-
 busque gerendis removit. Et legem talem ferens,
 illud addiit: Christianas sanctiones statuere,
 gladio adversus eos utendum non esse, qui capi-
 talia crimina committerent. Occasionem quoque
 suam esse ratus, bellum quod contra Persas, qui
 Orientem percurrerant, gerendum erat, quod sine
 pecunia nihil se recte gesturum existimaret, do-
 lum, ut eam a Christianis exigeret, est commentus.
 Et quicumque diis sacrificare nollent, eis pecunie
 multam gravissimam dedit. Itaque cernere tum erat per-
 quam acerbam Christianorum condemnationem, a
 quibuscumque iam quæ minime habebant, exigebantur,
 cum quidem alii omnes pro bonorum suorum facul-
 tatibus tributum penderent. Ita imperator subito
 per iniquam pecunie exactionem copiosus est
 factus. Quo tempore etiam Græci libere quodcumque
 illis visum esset, facientes, nobis insultarunt: et
 undequaque philosophorum colluvies confluebat,
 qui vetera gentilitium sacra renovarunt, extisque
 inspicendis et haruspiciæ vacarunt: adeo ut
 pueros masculos et femellas impuberes atque in-
 corruptos, ad aras deorum mactarint, et carnes eo-
 rum degustarint. Atque hæc cum aliis in urbibus,
 tum maxime Athenis et Alexandria fecerunt. Ubi
 quod Athanasius episcopus flagitiis tantis obstitis-
 set, studio et opera eorum exilio multatus est.
 Qui navi per Nilum in Ægyptum tendens, cursu
 deinde converso in eandem urbem rediit, sicuti
 paulo ante retulimus. Porro provinciarum rectores
 talem imperatoris religionem, opportunitatem
 suam esse censes, gravius etiam quam impera-
 tor jubebat, Christianos affligebant, amplio-
 rem pecuniam extorquentes, et plagas etiam eam ob cau-
 sam corporibus ingerentes. Quod imperator cogni-
 tum parvifecit, et Christianis eum accedentibus,
 molestiamque propterea ei facessentibus, respondit:
 « Lex vobis a Christo tradita est, ut male tractati
 fortiter ærumnas feratis, et injuria affecti ne respon-
 setis. » 54 Et id ex eo satis liquet, quod Amachius
 fecit, ut supra memoravimus. Verum non absur-
 dum fuerit, rem eam, quod in primis memoria
 digna sit, paucis repetere. In parva provinciæ
 Phrygiæ urbe, delubrum quoddam deorum a diu-
 turno situ et squalore repurgare, et simulacra di-
 ligenti cura restituere is jussit. Idque, ut mandatum
 fuerat, factum. Ea res dolorem maximum Christia-
 nis attulit. Nonnulli igitur, Macedonius videlicet,
 et Theodulus, et Tatianus, quod indignitatem eam
 ferre non possent, flagranti æmulatione incensi,
 noctuque fanum ingressi, statuas confregere. Præ-
 fectus eo facto ad iram concitatus, multos qui ejus
 rei culpa vacarent, neci dedere instituit. Et ecce
 facinoris egregii patratores seipsos deferentes ad-
 sunt, pulchrius esse ducentes, ut ipsi mórerentur,
 quam alios sua causa nullo illorum commerito
 periclitari cernerent. Præfectus noxam illis, si sa-

συλλέγων δὲ καὶ ἀγορῶν ἐξώθει· καὶ τοῦ δικάζειν,
 ἢ ἀρχεῖν, ἢ ἀξιωμάτων κοινωνεῖν, ἀπέργε. Καὶ
 ταῦτα ἐνομοθέτει, ἐπιλέγων, μὴ χρῆσθαι ξίφει
 κατὰ τινων, τῶν ἀξία εἰρησασμένων θανάτου. Πρό-
 φασιν δὲ καὶ τὴν πρὸς Πέρσας εὐρὼν ἀμυναν, τὴν
 ἔω κατατρεχόντων· λογισάμενος ὡς χρημάτων
 ἀνευ οὐδὲν τι κατορθοῦσθαι δύναται, δολίως ἐπένοει
 πρὸς τῶν Χριστιανῶν συλλέγειν τὰ χρήματα. Τῷ
 γὰρ μὴ θύειν ἡρμένῳ, ζημιοῦν ἐς χρήματα ἔλεγε.
 Καὶ ἦν ἰδεῖν πικρὰν τινα καταδίκην κατὰ Χριστι-
 ανῶν, ἀπαίουμένων ὅπερ ἥκιστα εἶχον· καίπερ
 πάντων εἰσφερόντων ἀναλόγως τῇ κτήσει. Καὶ
 ἐξαπίνης ὁ βασιλεὺς πλούσιος ἦν ἐκ τῆς ἀδίκου
 συλλογῆς τῶν χρημάτων. Ὅτηνίκα καὶ Ἕλληνες
 ἀδελῶς ἡμῶν κατατρέχοντες, πᾶν τὸ δόξαν ὁρᾶν
 εἶχον. Καὶ πανταχοῦ εὐρύθλια τις φιλοσόφων συνέ-
 τρεχε· καὶ τὰς ἐξ ἀρχαίου ἀνεκαίνιζον τελετάς·
 καὶ σπλάγχνοις καὶ ἡπατοσκοπίαις ἐσχολάζον· ὡς
 καὶ παῖδας, ἀρβανάς τε καὶ θηλείας καταθύνειν
 ἀφθόρους, καὶ τῶν σαρκῶν ἀπογεύεσθαι. Καὶ ταῦτα
 ἐπραττον καὶ κατὰ τὰς ἄλλας μὲν πόλεις, μάλιστα
 δ' ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· ἐνθα δὴ τοῦ ἐπισκόπου ἀντι-
 πράττοντος Ἀθανασίου σκευωρίαις ἐκείνων, φυγὰς
 πλοῦν διὰ τοῦ Νείλου εἰς Ἀγυπτον περιεόμενος,
 λαθῶν τὴν Ἀλεξανδρείαν εἰσεῖσιν, ὡς μικρὸν ἐπι-
 σιεν διελάθμεν. Οἱ δὲ γε τῶν ἐπαρχιῶν ἀρχόντες,
 τὸ θρησκείαν οὕτω τὸν βασιλεῖα οἰκεῖον λογισάμε-
 νοι κέρδους, καὶ μεῖζον ἢ ἐκέλευε βασιλεὺς, τὰ Χρι-
 στιανῶν κακῶς ἐπραττον· χρήματα μὲν πολλὰ
 πλείονα εἰσπραττόμενοι, καὶ σώμασι δ' ἐπήγον
 οὐ μετρία διὰ ταῦτα πληγὰς. Ἄ δὴ καὶ βασιλεὺς
 μαυρίζων, ἐν οὐδὲν ἐποιεῖτο· προσιοῦσι δὲ Χρι-
 στιανοῖς καὶ δ' ὄχλου αὐτῷ γινομένοις, ἀντέλεγε·
 « Νόμος ἐστὶν ὑμῖν εἰρημένος· Χριστῷ, πάσχοντας
 κακῶς, ὑποφέρειν γεννώσις, καὶ ὀδικομένους
 μὴ ἀντ' ἀλέγειν. » Καὶ τοῦτο ὁρῶν ἐξ ὧν Ἀράχιος
 διαπράττετο, ὡς μικρὴν πρόσθεν εἰρήκαμεν. Οὐ μὲν
 ἀπᾶν ἀν' ὁρᾶν, καὶ αὐθὺς ἐπέδραμεν διὰ τὸ ἐθ-
 νημῶν τὴν διήγησιν. Ἐν τινὶ γὰρ μικρᾷ
 πόλει τῆς ἐπαρχίας Φρυγίας εἰδωλικόν τι τέμενος
 ἐκκαθαίρεσθαι τὸν ἐκ τοῦ χρόνου ῥύπον, καὶ τὰ
 ἀγάλματα ἐπιμελεῖσθαι· τῆς προσηκούσης ἐκέλευεν
 ἀξιοῦν. Τὸ μὲν οὖν ἔργον ἐγένετο· τοῦτο δὲ διὰ λυ-
 πης μάλιστα ἦν τοῖς Χριστιανοῖς. Καὶ δὴ τινες μὴ
 τὸ θλίβον στέγειν δυνάμενοι (Μακεδόνιος καὶ Θεό-
 δουλος ἦσαν οὗτοι, καὶ Τατιανὸς), ζῆλον διαθερμαν-
 θέντες, νυκτὸς εἰσόντες τὸ τέμενος, συντρίβουσι
 τὰ ἀγάλματα. Τοῦ δὲ ἡγεμῶνος τοῖς πεπραγμένοις
 ἀσφαλλόντος, καὶ πολλοὺς τῶν ἀναιτίων κτείνειν
 σπουδάζοντος, καταγγέλλουσιν αὐτοὺς οἱ αὐθενταί
 τοῦ ἔργου· μᾶλλον τε αὐτοῖς ὀνήσκειν ἡρῶντο,
 ἢ ἄλλους ἀναιτίους ὁρᾶν ὑπὲρ αὐτῶν κινδυνεύοντας.
 Ὁ δὲ ἀρχὼν διαλύειν τὸ ἀδίκημα τὸ αἰρεῖσθαι θύειν
 ἐκέλευε, μὴ βουλομένοις δ' ἀναιρεῖν, ἡπεῖλει. Οἱ
 δ' εὐγενεῖς ἐκεῖνοι καὶ τὴν ψυχὴν ἀδαμόντινοι
 πάνθ' ἔτοιμοι μᾶλλον ἦσαν πάσχειν, ἢ ταῖς θυσίαις
 μοιῦνσθαι. Πολλὰς οὖν πρότερον βασάνους, τοὺς
 ἀγίους ἄνδρας ἐκείνους κατατείσας, ἐπεὶ μὴ πεί-
 θειν εἶχε, τέλος ἐπ' ἐσχάρις· αὐτοὺς θέμεν, καὶ

πῦρ λάβρον υπανάψας αὐτοῖς, οὕτω διέφθειρεν. Οἱ δὲ πρὸς τοσαύτην ὠμότητα ὑπερβολὴν, τῆν καὶ τὴν τῆς ἀνδρίας ἐπεδείξαντο κορωνίδα, τὴν δοῖδμον ἐκείνην ἐπαιπόντες φωνὴν · « Εἰ ὅπτων, ὦ Ἀμάξι, κρεῶν ἐπιθυμεῖς ἀπογεύσασθαι, καὶ τὰς ἐτέρας στρέψον ἡμᾶς πλευρὰς, ἵνα μὴ τὰ πρὸς γαστρὶν ἡμίονοι σοι φανῶμεν καὶ ἀηδίας μαστοί. » Ἀλλ' οὕτω μὲν οἱ γενναῖοι τὸ τοῦ μαρτυρίου διήνυσαν στάδιον.

præclara illa edita voce : « Si assas carnes degustare cupis, Amachi, in alterum latus nos verte, ne semicrudi et ad edendum parum tibi suaves reddamur. » Ad eum modum generosi isti viri in martyrii stadio decurrerunt.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

Ὅτι πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ ἀποστάτης καὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς παιδείας νόμῳ ἀπείργε Χριστιανούς · καὶ ὅπως Γρηγόριος ὁ μέγας, καὶ οἱ ἐκ Σύρων Ἀπολλινάριοι, τὰς θείας Γραφὰς παντοίοις μέτροις καλλύνατες, τῷ ἐκείνου σκοπῷ ἀντετάξυντο.

Πρὸς δὲ δὴ τοῖς ἄλλοις καὶ νόμῳ ἐκέλευε Χριστιανῶν παῖδας μὴ παιδεύσεως μετέχειν Ἑλληνικῶς · μὴδὲ τοὺς παρ' ἐκείνοις ποιητὰς καὶ συγγραφὰς διδάσκεισθαι, οὐδὲ τοῖς παρ' ἐκείνοις διδασκαλείς φοιτᾶν · ἵνα μὴ, φησὶ, τὰς γλώσσας ἀκονώμενοι, ἐν ἐτοιμῇ εἴεν πρὸς τοὺς παρ' ἡμῖν ἀντικαθίστασθαι διαλεκτικούς, καὶ σεμνύνειν μὲν τὰ ἑαυτῶν, εὐέλεγκτα δὲ δεικνύνειν τὰ ἡμέτερα. Ἐλύπου γὰρ μὴν τοῦτον οὐ μέτρια Γρηγόριος καὶ Βασίλειος οἱ Καππαδόκαι, παντοδαπὴν ἐπιδεδειγμένοι τέχνην, καὶ τοὺς τότε ῥήτορας · μεγέθει φύσει ὑπερβάλλοντες · καὶ μᾶλλον Γρηγόριος, πρὸς παντοία ποιήσεων εἶδη μεταπλάττων τοὺς λόγους, ὃ ἔφη ὠνόμασε · καὶ ἄλλοι πλείστοι ἄνδρες ἐλλόγιμοι · ὧν οἱ μὲν τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ἐξήλουν, οἱ δὲ τὴν Ἀρείου συνεκρότου δόξαν · ἔτι δὲ καὶ οἱ ἐκ Σύρων Ἀπολλινάριοι, πρὸς πᾶσαν ἰδεῖαν λόγον καὶ οὗτοι παρεσκευασμένοι · οἳ καὶ φανερώτεροι ἐντεῦθεν μᾶλλον κατέστησαν. Πατὴρ δὲ ἦσαν οὗτοι καὶ υἱός · ὁμῶνυμοι καὶ ἁμῶν ἰδρις λόγων παντοίων · ὁ μὲν γὰρ πατὴρ γραμματικῶν, σοφιστικῶν δὲ ὁ υἱός. Ἐπίσης δὲ χρειώδεις ἑαυτοὺς παρῆγον Χριστιανοὶς τῷ καιρῷ, ἐγκαίρως τῇ πολυμαθείᾳ καὶ τῇ φύσει χρησάμενοι. Ὁ μὲν γὰρ, ὅτε δὴ γραμματικὴν εἰς ἄκρον ἀνέβησάμενος, ἀντὶ μὲν τῆς Ὀμήρου ποιήσεως ἡρωϊκῇ μέτρῳ τὴν Μωσέως βίβλον καὶ τὴν Ἑβραίων ἀρχαιολογίαν συνέταπτεν, ἄχρι δὲ καὶ τῆς βασιλείας τοῦ Σαοὺλ κατελθὼν. Εἰς εἰκοσιτέσσαρα δὲ τμήματα τὴν τοσαύτην πραγματείαν διεῖλεν, ἐκάστῳ τμήματι τοῖς παρ' Ἑλλήσι στοιχείοις τὴν προσηγορίαν θέμενος, κατὰ μίμησιν τῆς Ὀμήρου ποιήσεως · καὶ τραγῳδίαν δραματικὴν ἐξεργάζετο, τὴν Εὐριπίδην μιμούμενος, καὶ τὴν Πινδαρόν λύραν. Καὶ πρὸς τὰς κομωδίας Μενάνδρου εἰκασμένας ὑποθέσεις ἐτίθει · παντὶ τε μέτρῳ ῥυθμικῶς ἐχρήτο · ἀπλῶς τε φάναι, ἐκ τῶν θείων Γραφῶν τὰς ἀφορμὰς λαμβάνων, ἱσαριθμοῦς ὑποθέσει τῶν ἐγκυκλίων καλουμένων μαθημάτων ἐπενοεῖ, τὰς πραγματείας ἐν ἐλαχίστῳ χρόνῳ αὐτὰς συντελεῖς, ἐν τε ᾧ καὶ φράζει καὶ

A crificent, ren-itti jubet. Atque id illis abnuentibus, minas intentat. At præclari illi adamantinis animis viri, omnia potius perpeti, quam ut sacrificiis se contaminent, sunt parati. Ilicet ille viros sanctos multis primum excruciatos tormentis, ubi quod volebat, eis non persuasit, postremo craticulis imponit, ignem plurimum subijcit, atque ita interimit. Porro illi crudelitatem præfecti tantam, fortitudinis tum sæ coronidem esse ostendunt,

CAPUT XXV.

Ut insuper apostata, lege lata, Christianis Græcarum artium et institutionum litteris interdixit : et ut Gregorius magnus, et duo Apollinares Syri, sacras Scripturas omni genere carminum expolientes, consilio et instituto ejus obstiterint.

Ad hæc, ne Christianorum pueri Græcis disciplinis erudirentur, aut poetas scriptoresque eorum legerent, scholasve publicas frequentarent, lege cavit : Ne linguis eorum, inquit, acumine perpolititis, facile disputatoribus nostris resistere, et sacra quidem sua amplificare, religionem autem nostram refellere facile queant. 55 Non parvum enim ei dolorem movere Gregorius et Basilii Cappadoces, qui omnigenam artem suam rebus multis declaraverant, ejus temporis oratores, ingenii præstantia longe superantes : præcipue Gregorius, qui verba etiam variis poematum generibus inclusit, eaque versus nominavit : et alii quamplurimi spectati viri, quorum nonnulli Nicænam sequebantur fidem, quidam Arii opinionem comprobabant. Syri etiam Apollinares, omni dicendi genere probe instructi, præclari maxime eo studio evasere, pater et filius sibi cognomines, et disciplinarum omnium periti. Et pater quidem grammaticus insignis, filius autem inter sophistas et rhetores celebris fuit. Uterque sane eo tempore utilem Christianis se præbuit, opportune et commode ingeniis suis et multijuga doctrina usi. Grammaticus enim artis suæ peritissimus, pro Homeri poemate, heroicis versibus Mosæ libros et veteres Hebræorum res usque ad Sauli regnum composuit : atque id opus in viginti et quatuor libros divisit, libro quolibet Græcorum elementorum appellatione, juxta illorum ordinem et numerum, ad Homericæ poesis imitationem inscripto. Edidit quoque, Euripidem æmulatus, tragicos actus. Pindari etiam lyram attigit, et comica argumenta ad Menandri exemplum tractavit, uniuscujusque carminis legibus rite servatis : atque, ut semel dicam, sumpta ex divinis litteris materia, argumentis eis tractandis, librisque componendis, numerum Cyclicarum, quæ vocantur, et inter se in orbem cohærent, disciplinarum æquavit : idque brevi admodum tempore est assecutus. Ita ut illi, habitu, elocutione, et dispositione nihil ab eis dif-

ferrent, qui apud Græcos hisce studiis gloriam A sunt adepti, et nullus Græcæ doctrinæ modus Christianis incognitus esset. Alter autem Apollinarius junior et rhetor, eloquentiæ consultus, sacra Evangelia et epistolas Pauli in Dialogis, Platonis formam et stylum referens, ita exposuit, ut nisi homines antiquitatis venerandæ prærogativam observarent, consuetisque delectarentur, nihil profecto eis concederet, qui apud Græcos itidem maxime celebrantur, neque minus nostrorum quam illorum lucubrationes admirationi essent, et ediscerentur.

56 In primis vero istorum ingenii felicitatem suspicere convenit. Veterum enim quilibet in una quapiam re studium omne posuit. Isti vero in omni doctrina cum laude exercitati, quotiescunque usus postulat, cum stylum feliciter prius expolivissent, egregie res et sententias Christianorum tractarunt atque confirmarunt. Et imperatoris versutam calliditatem strenue refellerunt, atque adeo librorum solerti acumine fortiter convicerunt. Ego vero et Psalmorum librum heroico carmine ab patre optime expressum inveni. Insignem quoque junior Apollinarius librum elucubravimus ad imperatorem ipsum, sive ad philosophos Græcos, quem de Veritate inscripsit: in quo etiam absque sacrarum litterarum testimoniis clare ostendit, longe eos a recta de Deo opinione abesse. Imperator namque eas ipsas litteras irridens, et religionem nostram ludibrio habens, ad primarios ejus temporis antistites hæc verba de libris nostris scripserat: *Legi, cognovi, damnavi*. Ad quem nomine omnium quendam ita rescripsisse fiunt: *Legisti, sed non cognovisti; si enim cognovisses, non damnavisses*. Basilii vero responsum id esse dicunt, qui eo tempore Cappadociæ ecclesias episcopus curavit. Neque adeo dissentaneum est, id scriptum ejus esse. Sed sive illius, seu alterius sit, admiratione dignus vir talis esse videtur, et dicendi libertatis et eruditionis causa. Atque hæc quidem imperator egit,

CAPUT XXVI.

De Græcis et ethnicis artibus et litteris, etiam Christianis pietatem consecrantibus eas utiles esse, easque Christianos addiscere oportere.

Verum enim vero providentia divina, simul et D imperatoris consilio atque impetu, et non minus Apollinarius studio et opera, longe fuit potentior. Imperatoris enim constitutiones, ipso sublato, sicuti mox oratione progressi dicemus, brevi evanuerunt. Et illorum lucubrationes postea non in magno fuere pretio, perinde atque editæ non fuissent. Sed occurreret mihi forte quisquam: Quid hoc est quod dicis? inquit. Utilem certe Christianæ reipublicæ minime diuturnam imperatoris adversus nos contentionem (1) fuisse, atque id divinæ Providentiæ accepto ferendum esse, quilibet sane dicat. Verum Apollinarius studium, quod Christianismo impenderunt, rejicere, et Christianos, rursus Græcas disciplinarum institutiones in manibus versare,

σικονομῆ· ὥς μηδὲν διαφέρειν τῶν παρ' Ἑλλήσι τοῖς τοῖς εὐδοκίμησάντων· ὥς ἂν μηδεὶς τρόπος τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας τοῖς ἡρημένοις Χριστιανίζεσθαι ἀνέχοιτο. Ὁ δὲ γε νεώτερος Ἀπολλινάριος, εὖ πρὸς τὸ λέγειν ἔγγενός, τὰ τε ἱερὰ Εὐαγγέλια καὶ τὰς Ἐπιστολάς Παύλου διαλογικῶς ἐξετίθει. Πλάτωνι τὸ σχῆμα καὶ τὴν φράσιν ἐξεκασμένος· ὥστ' εἰ μὴ τὸ ἀρχαιότητι διαφέρειν ὥς αἰδέσιμον ἐτίμων οἱ ἀνθρώποι, καὶ τὸ σύνθεσις φίλον ἐνόμιζον, οἱ δὲν ἂν ἐνέλιπεν ἐπίσης τοῖς παρ' Ἑλλήσιν ἐπιστήμοις, καὶ τὰς τούτων σπουδὰς θαυμάζεσθαι τε καὶ ἐκδιδάσκεισθαι· μάλιστα δὲ τὸ εὐφυὲς τούτων διὰ τοῦ ματός· ἐστιν· ἕκαστος γὰρ τῶν ἀρχαίων, περὶ ἐν τι μόνον κατέτινε τὴν σπουδὴν. Οἱ δὲ τὴν ἐν λόγῳ πάντων ἀσκήσαντες ἀρετὴν, χρείας καλούσης· τοὺς τύπους ἀναμαζάμενοι εὐφυῶς, οὐκ ἐλάχιστα τὰ Χριστιανῶν συνεκρότου, τὸ τοῦ κρατοῦντος σόφισμα εὐγενῶς διαλύοντες, καὶ κατὰ κράτος νικῶντες ταῖς ἐπινοαῖς τῶν λόγων. Ἐγὼ δὲ καὶ τὸ τῶν Ψαλμῶν βιβλίον εὖρον αὐτοῦ ἡρώδῃ μέτρῳ εὐφυῶς μετεκτετασμένον. Οὐκ ἀγεννῆς δὲ τῷ νέῳ Ἀπολλινάρῳ καὶ λόγος πεπότηται· πρὸς τὴν βασιλεῖα· εἰσὺν πρὸς τοὺς παρ' Ἑλλήσι φιλοσόφους· ἐν ὧν ἁπλοῦς ἀληθείας ὑπέγραψεν. Ἐν ᾧ δεικνύσι πᾶν ὅπου γεγονότας τοῦ ὁρθῶς περὶ Θεοῦ φρονεῖν. Ὁ γὰρ βασιλεὺς, ὡς περ ἐμπαίζων, καὶ τὰ ἡμέτερα ἐπιτωθάζων, τοῖς τότε τῶν ἐπισκόπων προέχουσι, τὰς ἐπέτελλεν· Ἀγέρων, ἔργων, κατέργων. Ἐνα δὲ τινα ὡς ἐκ πάντων τὰς αὐθις φασιν ἀντιγράψαι· C Ἀγέρως, ἀλλ' οὐκ ἔργως· εἰ γὰρ ἔργως, οὐκ ἂν κατέργως. Βασιλεῖος δὲ φασιν εἶναι τὸ γράμμα, τῶν ἐν Καππαδοκίᾳ ἐκκλησιῶν τηλικαύτην τὴν ἐπιτροπὴν ἔχοντος. Καὶ οὐδὲν ἀπεικὸς ἐκείνου εἶναι τὸ σύγγραμμα. Εἴτε γοῦν ἐκείνου, εἴτε ἄλλου τοῦτό ἐστι, διὰ θαύματος δίκαιον ἡγεῖσθαι τὴν ἀνδρᾶ, τῆς τε παρρησίας καὶ τῆς παιδείας· ἕνεκα. Τοιαῦτα μὲν ὁ βασιλεὺς, τοιαῦτα δὲ καὶ οἱ Ἀπολλινάριοι ἴσαν αὐτῷ ἀντιπράττοντες.

et hæc Apollinarius etiam resistentes ei elaborarunt.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Περὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας, οὗτις χρησίμος καὶ ἡμῖν, εὐσεβεῖν ἐθέλουσι· καὶ ὡς καὶ τῶν ταύτην μετέρχεσθαι.

Ἡ γὰρ μὴν θεϊκὴ πρόνοια μείζων μὲν ἑώρατο τῆς τοῦ βασιλέως καὶ φρενὸς καὶ ὁρμῆς· οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ τῆς τῶν Ἀπολλινάριων σπουδῆς. Αἱ μὲν γὰρ τοῦ βασιλέως καὶ ἡμῶν νομοθεσίαι οὐκ εἰς μακρὰν διεββύησαν, ἐκποδὸν ἐκείνου γεγεννημένου, ὡς προϊδόντες δηλοῖσμεν· αἱ δ' ἐκείνων σπουδαὶ ἐν οὐδενὶ λόγῳ κατέστησαν. Ἀλλ' ἀπαντήσοι τάχα τις ἰσως, Πῶς οὕτω φησὶ; εἰπὼν· λυσitelῆ μὲν γὰρ τῷ Χριστιανισμῷ φανῆναι τὴν τοῦ βασιλέως ταχίστην διαφορὰν, τῆς θείας εἶναι προνοίας πᾶς τις ἂν εἰποι· τὸ δὲ τὴν τῶν Ἀπολλινάριων σπουδὴν ὑπὲρ Χριστιανῶν ὁπωσθῆναι, καὶ πάλιν τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν μεταχειρίζεσθαι τοὺς Χριστιανούς, οὐκ ἂν τις ἐρῇ πρὸς λυσitelῆαν εἶναι τῷ Χριστιανισμῷ· ἐπιβλεπὴ καὶ γὰρ εἶναι τὴν Ἑλληνικὴν λόγον, πολυ-

(1) Legere velim Græce διαφόρων, Latine promissionum, interitum. Edit.

θ-ιν καὶ μύθους· καὶ ψεύδους διδάσκοντα. Ἄλλ' ἤ- A
 ρεις πρὸς ταῦτα ταχίστην ἐπάξομεν τὴν ἀντιλογίαν.
 Τὴν Ἑλληνικὴν παιδείουσιν οὕτε Χριστὸς αὐτὸς, οὕτε
 οἱ τοῦτω φοιτήσαντες, φαίνονται πού ὡς ἀγαθὴν
 παραδοχῆς ἀξιόωσαντες, οὐθ' ὡς ἐπιβλαβὴ παρωσά-
 μενοι. Καὶ τοῦτο μὴ ἄνευ θείας προνοίας οἶμαι πε-
 ποιημέναι. Ἐντεῦθεν καὶ γὰρ οὐκ ὀλίγοι τῶν παρ'
 Ἑλλήσι φιλοσοφούντων οὐ μακρὸν τοῦ γινώσκειν θεὸν
 ἐγένοντο. Καὶ γε δείκνυται τοῦτο, οἷς καὶ τινες
 γενναίῳ λόγῳ ἀπαντᾶν ἔγνωσαν πρὸς τὰ Ἐπι-
 κούρου φρονούντας· ὃς ἀθεῖαν εἰσήγε, καὶ αὐτόμα-
 τον εἰσηγήτο· καὶ τὸ ἀπρονόητον εἶναι τὸν κόσμον
 περιφανῶς ἔδογματιζε. Καὶ εἰς ἑλεγχον ἐκείνους
 κατέστησαν τὴν ἀμαθίαν αὐτῶν ἀνατρέποντες. Χρεῖαν
 δ' οὐκ ἐλαχίστην εἰσενεγκόντες ἡμῖν, τάληθες τῆς
 εὐσεβείας διώκουσιν. Οὐ μὴν οὕτως ἡγμένοι, καὶ τὸ
 κεφάλαιον, μᾶλλον δὲ τὸ κορυφαῖον τοῦ λόγου κρα-
 τῆσαι τοῦτοις ἐγένετο· τοῦ γινώσκειν δηλαδὴ τὸ ἐν τῷ
 βάθει κρυπτόμενον πρὸ τῶν αἰώνων· τὸ κατὰ Χρι-
 στοῦ φημι θεὸν μυστήριον· ὃ δὴ καὶ ὁ Παῦλος· ἐν
 τῇ πρὸς Ῥωμαίους οὕτως ἔχειν παρίστησι τοῦτοις
 τοῖς ῥήμασιν· Ἀποκαλύπτεται γὰρ ἑρμῇ Θεοῦ
 αὐτοῦ οὐρανοῦ ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν
 ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόν-
 των. Διότι τὸ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστιν
 ἐν αὐτοῖς· ὃ γὰρ Θεὸς αὐτοῖς ἐξανέρωσε. Τὰ γὰρ
 ἄδρα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιή-
 μασι νοούμενα καθοράται· ἥ τε ἀίδιος αὐτοῦ
 εὐταμία καὶ θειότης· εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπο-
 λογήτους, διότι γνόντες τὸν Θεόν, οὐχ ὡς Θεὸν
 ἐδόξασαν. Φαίνονται μὲν οὖν διὰ τούτων ἀληθείας
 μὲν ἔχοντες, γινώσκιν, ἣν Θεὸς αὐτοῖς δήλην καθίστη-
 σιν· ἐν ἐλέγχῳ δ' εἰσιν, ὅτι γνόντες αὐτὸν Θεόν, οὐχ
 ὡς ἐχρῆν οἷα Θεῷ τὸ σέβας ἐνεῖμαν. Ἐντεῦθεν οὖν
 εἰκοις τῇ γνώμῃ καταλελειφθαι τῶν ἡρημένων, τὰ
 Ἑλλήνων μετέρχεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο μὴ παρ' ἐκεί-
 νων ἐκδιηθῆναι τὴν παιδείουσιν. Καὶ εἰς μὲν λόγος
 οὗτος· ἡμῖν ἐνταῦθα κείσθω· ἕτερος δὲ καὶ οὗτος·
 αἱ τοῦ Σωτῆρος ῥήσεις θεῖαι μὲν ὄντως δόγματα καὶ
 διδάγματα, ὀρθόν τε βίον καὶ εὐλάβειαν τοῖς ἐπομέ-
 νοις σφίσι διδάσκουσι· πρὸς δὲ καὶ πίστιν θεοφιλῇ
 τοῖς σπουδαίοις παρέχουσιν. Ἦκιστα δὲ καὶ τέχνην
 διδοῦσιν, ὥσθ' ἰκανῶς ἔχειν τοῖς βουλομένοις γεν-
 ναίως ἀνθίστασθαι, καὶ προσπαλαίειν ὑπὲρ αὐτῶν
 καλοῦντος καιροῦ. Τὸ δ' ὅπλοις βάλλειν οἰκείοις τοῖς
 πολεμίοις σφόδρα γενναῖον καὶ ἀνδρικόν. Τοῦτο δ'
 ἐλάχιστον ἦν τοῖς τὰ Χριστιανῶν ἐλομένοις, δι' ὧν
 οἱ Ἀπολλινάριοι καταλελοίπασιν συγγραμμάτων. Ὁ
 δὴτ' ἀκοιῶς εἰδὼς καὶ ὁ Ἰουλιανὸς, νόμῳ ἀπεῖργε
 τὰ Ἑλλήνων Χριστιανούς· ἐκπαιδεύεσθαι. Καλῶς
 καὶ γὰρ ᾔδει, ὡς οἱ μῦθοι παρ' οὐδὲν τὴν ἐκείνου
 θήσουσι δόξαν· καὶ οὐ πόρρω διαβολῆς· ἃ καὶ Σω-
 κράτης παρ' Ἑλλήσιν ἐπὶ φιλοσοφίᾳ τὸ διαβόητον
 ἐτυχώς, παρ' οὐδὲν λογισάμενος, ὡς τὰ ἐκείνων
 παραχαράττειν ἀρξάμενος, καὶ νέα εἰσάγειν δαιμό-
 νια, ἀπεώσθη κατακριθεὶς· καὶ τρίτον δοκίμου·
 ἡμεῖς εἶναι τραπέζιτας ὁ θεὸς λόγος παρεγγύε·

57 vix quispiam religioni nostræ commodum esse
 existimaverit: quod Græci libri detrimentum nobis
 afferant, deorum multitudinem, fabulas et menda-
 cia docentes. Adversus objectionem istam statim
 responsum nostrum afferemus. Doctrinam Græco-
 rum neque Christus ipse, neque ejus discipuli vi-
 dentur, vel recipiendam esse ut bonam et divinitus
 inspiratam, vel rejiciendam ut noxiam et incom-
 modam, censuisse. Atque id non sine providentia
 Dei factum esse opinor. Non pauci enim apud
 Græcos philosophi, non longe a cognitione Dei ab-
 fuere. Declarat id, quod nonnulli præstantibus li-
 bris adversus Epicuri sectatores pugnarunt, qui
 nullos deos esse asseruit, omniaque fortuito et sua
 sponte exsistere sensit, et mundum nulla provi-
 dentia regi aperte docuit. Eos illi redarguendo, et
 inscitiam eorum evertendo, confutarunt, proinde-
 que non exiguam utilitatem nobis, qui veritatem
 rectæ pietatis sequimur, attulerunt. Sed enim
 quamvis eo sint progressi, non tamen caput ipsum,
 seu potius doctrinæ totius summum verticem atti-
 gere, ut videlicet quod in profundo occultatum a
 sæculis fuit, divinum inquam Christi mysterium,
 cognoscere. Quod sane sic se habere, Paulus
 etiam in Epist. ad Romanos hisce verbis astruit:
*Revelatur enim ira Dei de cælo super omnem im-
 pietatem et injustitiam hominum, eorum qui verita-
 tem in injustitia detinent. Quia quod de Deo cognosci
 potest, manifestum est in eis: Deus enim eis mani-
 festavit. Nam invisibilia ipsius ex creatione mundi,
 per ea quæ facta sunt, intellecta perspiciuntur; sem-
 piterna quoque ejus virtus, et divinitas: ita ut sint
 inexcusabiles, quia cum Deum cognoverint, non
 sicuti Deum glorificarunt*. Ex quibus verbis illud
 satis liquet, veritatis illos quidem habere cogni-
 tionem, quam illis Deus apertam exhibuit. R. pre-
 henduntur autem, quod Deo cognito, non ut D. u. n.,
 pro eo atque oportuit, coluerunt. Proinde illa ver-
 borum istorum videtur esse nobis relicta senten-
 tia, consecandas esse quibus visum fuerit, Græco-
 rum disciplinas, neque per ea rejectam libera-
 liorem doctrinam. Et una quidem ratio nostra sic
 habet, altera vero illa est: Servatoris dicta et
 divinitus inspiratæ Scripturæ, admirandæ quidem
 D prorsus doctrinæ sunt et institutiones, rectam vi-
 tam et religionem veram nobis tradentes. Fidem
 insuper Deo gratam studiosis exhibent. 58 Mi-
 nime vero nos disserendi docent artem: ut satis
 idonei simus, cum velimus, tempore flagitante,
 pro eis fortiter adversariis resistere, easque collu-
 ctando defendere. Porro suis ipsius armis hostem
 ferire, strenui admodum et fortis viri est. Id vero
 ipsum Christianis ex lucubrationibus quas Apollina-
 res reliquerunt, satis addiscere minime licuis-
 set. Quod cum certo Julianus sciret, ne Christiani
 Græcorum doctrina imbuerentur, lege sanxit. Non
 etiam ignorabat, fabulas ethnicae famam et gloriam

¹ Rom. 1, 18, 19.

ipsius obscuraturas (1), et criminationis causam adversus eum allaturas : quas etiam Socrates, inter Græcos philosophos præcipuam laudem consecutus, cum nihili faceret, veluti adulterare sacra Græcorum, et novos deos inferre inciperet, condemnatus est. Tertia ratio nostra hæc est. Spectatos nummularios nos esse divinum oraculum jubet, et ut pulcherrimum quodque ex rebus omnibus diligentes, quod malum est abjiciamus; quod bonum autem disquiramus, atque inventum retineamus; attentum quoque præcipue ut simus, ne quis prædam e nobis agat per inanem et vanam philosophicorum dogmatum seductionem. Id autem quomodo perspicere possimus, nisi in illorum subeamus arma? non equidem, ut eis usurpandis eadem quæ illi sentiamus; sed ex abundanti, suis contra eos potius utamur telis. Et malum quidem avertimur, quod verum autem et opportunum est, legentes caute recipiamus. Ubique enim aliquid boni est, ipsius veritatis id est.

Quod si quis accuratiore persuatione nos hæc contorquere atque affectate dicere arbitretur, illud mihi consideret velim, ipsum divinissimum Paulum non solum Græcis doctrinis nobis non interdixisse, sed etiam alicubi in Epistolis suis, verbis earum usum esse, ut qui eas quoque attigerit. Videtur sane multa quæ a Græcis sunt dicta, didicisse. Nisi enim Epimenidis Cretensis oracula legisset, viri sacra et cæremonias instituentis (2), quomodo versum illum protulisset,

Cres semper mendax, mala bellua, venter obesus?

Unde etiam hemistichium illud sumpsisset,

Hujus namque sumus genus,

si Arati astronomi φαινόμενα, hoc est, de stellis apparentibus librum, non attigisset? Sed et illud,

Studiis obest convictus improbus bonis,

satis indicat, eum in Euripidis fabulis libenter versatum fuisse. Id quod itidem ante illum Solomon in eandem sententiam 59 dixit. Verum quid opus est pluribus hanc rem persequi? Jam inde enim ab initio, veluti consuetudine et studio eo non interdicto, viri sancti favore et gratia Spiritus locupletes, et Ecclesiæ nostræ doctores insignes, a tenera ipsa ætate ad senectutem usque sedulo Græcorum libros legerunt: partim ad linguam sermonemque expoliendum, et mentem exercendam: partim ut ex rebus deterioribus id quod inest boni colligerent. Qua re illud etiam sunt assecuti, ut recte Græcos in eo quod a decoro exciderunt, et per errorem lapsi sunt, damnare possent. Indicat hoc Basilius magnus, et Joannes, qui propter eloquentiæ suavitatem Chrysostomi nomen accepit: et magnus itidem in theologia Gregorius, qui hunc etiam locum de Græcis disciplinis in oratione funebri de magno Basilio tractat. Æquum sane est visum, cum locum tempestive huic operi, ad ea

καὶ τὸ κάλλιστον ἐκλεγομένους ἐκ παντὸς τρόπου διαρρίπτειν τὸ χειρόν· τὸ δ' ἀγαθὸν αἰρεῖσθαι, καὶ εὐρόντας κατέχειν· ἐν προσοχῇ δ' εἶναι, μὴ τις συλαγωγῇ αἰροῖτο κενὴ δόξη καὶ ἀπάτη τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ δογμάτων. Τοῦτο δὲ πῶς ἂν ἔχοιεν διειδέναι, εἰ μὴ τὰ ἐκείνων ὑπέλθοιμεν ὄπλα; Μὴ μέντοι δὲ καὶ τὰ ἐκείνων φρονεῖν, ἀλλ' ὡς ὅπλοις ἐκ περιουσίας οἰκείοις κατ' αὐτῶν χρῆσθαι. Καὶ τὸ μὲν κακὸν ἐκτρεπόμεθα· τὰ ληθὲς δὲ καὶ καίριον ἐκλεγόμενοι σὺν δοκιμῇ προσλαμβάνομεν. Ὅπου γὰρ ἂν εἴη τὰ γὰθὸν, τῆς ἀληθείας ἐστίν.

Εἰ δέ τις ἡμᾶς πιθανότητι χρωμένους λέγει βιαίως ταῦτα λέγειν, ἐκείνῳ γε μὴν σκοπεῖτω, ὡς ὁ θεότατος Παῦλος οὐ μόνον τὸν Ἑλλήνα λόγον οὐ κεκώλυκεν ἐκπαιδεύεσθαι, ὥστε καὶ αὐτὸς φαίνεται πού τῶν λόγων ῥήμασιν ἐκείνων προσχρώμενος· αἶτε δὴ καὶ αὐτὴν μετελθὼν. Καὶ ἔοικέ γε πολλὰ τῶν εἰρημένων τοῖς Ἑλλήσιν ἐγνωκώς· εἰ μὴ γὰρ τοὺς Ἐπιμενίδου τοῦ Κρητὸς ἀνέγνω χρησμούς, ἀνδρὲς ὀργιάζοντος, πῶς ἂν τὸ,

Κρήτες δει ψεύσται, προσήνεγκε, κακὰ θηρία, [γαστέρες ἀργαί;

Ποθεν δὲ πάλιν αὐτῷ ἐπῆλθεν εἰπεῖν τὸ,

Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν,

εἰ μὴ τοῖς φαινόμενοις τοῦ ἀστρονόμου Ἀράτου προσέδωκεν; Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ,

Φθείρουσιν ἥθη χρηστὰ δμιλῖαι κακαί,

δείκνυσιν τοῦτον καὶ τοῖς Εὐριπίδου δράμασιν ἐμφιλοχωρήσαντα. Τοῦτο δ' ἴσως καὶ πρὸ ἐκείνου Σολομὸν εἰρηκε. Καὶ τί δεῖ πλείω περὶ τούτων διέρχασθαι; ἀνέκαθεν γὰρ ὡς μὴ κεκωλυμένης συνηθείας, καὶ οἱ τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν πλουτήσαντες θεοὶ ἄνδρες, καὶ τῆς κατ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας γενναῖοι διδάσκαλοι, ἐκ παντὸς νεᾶς τῆς ἡλικίας ἄχρι γήρως τὰ Ἑλλήνων ἀσκούμενοι διεγένοντο· τοῦτο μὲν, καὶ εὐγλωττίας χάριν καὶ γυμνασίας τοῦ νοῦ, τοῦτο δὲ, καὶ ἐν ἐκ τοῦ χειρόνος τὸ κρείττον καταλαμβάνουσιν, οὐ μετρίαν ἐπάγοντες αὐτοῖς τὴν κατάγνωσιν οὗ τοῦ δέοντος ἀπεσφάλησαν. Δείκνυσιν τοῦτο Βασίλειος ὁ μέγας, καὶ ὁ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς Ἰωάννης, καὶ ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος· ὅς καὶ ταῦτα τῆς Ἑλληνικῆς χάριν παιδείας ἐν τῷ εἰς Βασιλείον ἐπιταφίῳ τὸν μέγαν διέξεισι· καλὸν γὰρ καὶ τούτων εἰς σύστασιν ἀπομνημονεύσαι ἐπὶ καιροῦ τῷ παρόντι συντάγματι. Φαίνεται γὰρ οὐκ αὐτὸς μετελθὼν ἁρίστως μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους πρὸς τρέπειν εἰς ἀσκησιν· καὶ εἰς ὕδριν τιθεῖς τοὺς ἐμ-

(1) Ex ethnicis scriptis optima quæque a piis ad Christianismum transferenda esse, docet August. ix, *De doctrina Christiana*, lib. ii, cap. 40, ibid tractans: *Petierunt ab Ægyptiis vasa argen-*

tea et aurea. Id sedulo in libris *Stromatum* fecit Clemens Alexandrinus.

(2) Ὁργιάζοντος ἀνδρὲς τελετήν, Sozom.

πρώτων καθισταμένους τοῖς ἡρημένοις παιδεύεσθαι. Ἰράφει δὲ οὕτως·

nis eruditum esse: sed alios quoque illum ad eas discendas exhortari: simulque injuriarum eos accusare, qui eruditionem Græcam assectantibus obstant. Sic enim scribit:

οἱ μὲν δὲ πᾶσιν ἀνομολογεῖσθαι τῶν νοῦν ἔχόντων, παίδευσιν τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν εἶναι τὸ πρῶτον· οὐ ταύτην μόνην τὴν εὐγενεστέραν καὶ ἡμετέραν, ἣ πᾶν τὸ ἐν λόγοις κομψὸν καὶ φιλότιμον ἀτιμάζουσα, μόνης ἔχεται σωτηρίας καὶ τοῦ κάλλους τῶν νοουμένων· ἀλλὰ καὶ τὴν ἔξωθεν, ἣν οἱ πολλοὶ Χριστιανῶν διαπεύουσιν ὡς ἐπιβουλὸν καὶ σφραγίδα καὶ Θεοῦ πρόβω βάλλουσαν, κακῶς εἰδότες καὶ λίαν ἐπικινδύνως. Ὡς γὰρ οὐρανὸν, καὶ γῆν, αἶρα, καὶ ὅσα τούτων, οὐκ ἐπειδὴ τινες κακῶς ἐξεληψασιν, ἀντὶ Θεοῦ τὰ τοῦ Θεοῦ σέθεντες, διὰ τοῦτο περιφρονήτων· ἀλλ' ὅσον χρησίμον αὐτῶν ἐκκαρπούμενοι, πρός τε ζωὴν καὶ ἀπόλαυσιν, ὅσον ἐπικινδύνον διαφεύγομεν· οὐ τῷ Κτίστη τὴν κτίσιν ἐπανιστάντες, κατὰ τοὺς ὄφρονας, ἀλλ' ἐκ τῶν δημιουργημάτων τὸν Δημιουργὸν καταλαμβάνοντες· καὶ ὁ φησὶν ὁ Θεός· Ἀπόστολος, αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς Χριστόν· ὡς δὲ καὶ πυρὸς καὶ τροφῆς, καὶ σιδήρου, καὶ τῶν ἄλλων, οὐδὲν καθ' ἑαυτὸ χρησιμώτατον ἴσμεν ἢ βλαβερώτατον, ἀλλ' ὅπως ἂν δοκῇ τοῖς χρωμένοις· ἥδη δὲ καὶ τῶν ἐρπυστικῶν θηρίων ἔστιν ἃ τοῖς πρὸς σωτηρίαν φαρμάκοις συνεκεράραμεν· οὕτω καὶ τούτων, τὸ μὲν ἐξεταστικόν τε καὶ θεωρητικὸν ἐδεξιμέθα· ὅσον δὲ εἰς δαίμονας φέρει καὶ ἀπολείας βυθόν, διεπτύσαμεν. Ὅτι μὴ κακὸν τούτου πρὸς Θεοσέβειαν ὠφελήμεθα, ἐκ τοῦ χείρονος τὸ κρεῖττον καταμαθόντες, καὶ τὴν ἀσθένειαν ἐκείνων ἰσχύον τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου ποιησάμενοι. Οὐκ οὖν ἀτιμωτέον τὴν παιδευσιν, ὅτι τοῦτο δοκεῖ τισιν· ἀλλὰ σκαιὺς καὶ ἀπαιδεύτους ὑποληπτέον τοὺς οὕτως ἔχοντας· οἱ βούλονται ἂν ἅπαντας εἶναι καθ' ἑαυτούς, ἐν τῷ κοινῷ τὸ κατ' αὐτοὺς χρύπτειται, καὶ τοὺς τῆς ἀπαιδευσίας ἐλέγχους διαδιδράσκουσιν.

et imbecillitatem illorum in robur doctrinæ nostræ convertentes. Non igitur contemnenda est doctrina liberalior, propterea quod hoc sic quibusdam faciendum videtur: sed pravi atque ineruditi, qui in ea sunt sententia, censendi sunt, qui alios omnes sibi similes esse velint, ut in communi sui similitudine frequentia latere, et inscitiae suæ reprehensionem effugere valiant.

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Θεὸς Γρηγόριος· Βασίλειος δὲ ὁ μέγας οὐ μόνον τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν ἀναγινώσκειν ἐφίησιν, ἀλλὰ καὶ γενναίῳ λόγῳ μάλιστα τούτο κρατύνει· Ὅπως ἂν νέοι ὄντες, ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν παιδευμάτων ὠφελοῖντο διαταττόμενος. Τσαῦτα μὲν καὶ περὶ τῶν Ἀπολλιναρίων καὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας εἰρήσθω.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Ὡς εἰς Ἀντιόχειαν κατὰ Περσῶν ἑλθὼν Ἰουλιανὸς, καὶ περιυθρίσθεις τὸν πάτριον, τὸν κατὰ τῶν Ἀντιοχέων Μισοπώγων διέξηλθε λόγον.

Βασίλειος δ' ἐκ Χριστιανῶν πλεῖστα συλλεξάμενος χρήματα, εἰς Πέρσας ἥδη τὸ ὄρημα θέμενος, εἰς Ἀντιόχειαν ἦκε τῶν Σύρων. Τὸ δ' οἰκεῖον φιλότιμον Ἀντιοχεῦσι δεῖξαι βουλόμενος, τὰ ἐπ' ἀγορᾷ ὄντα καὶ τὰ ἐπιτήδεια τῆς νενομισμένης τιμῆς κατέβι-

quæ agimus comprobanda, inserere. Satis namque apparet, non ipsum solum optime in eis disciplinis eruditum esse: sed alios quoque illum ad eas discendas exhortari: simulque injuriarum eos accusare, qui eruditionem Græcam assectantibus obstant. Sic enim scribit:

« Omnes, opinor, qui saniore mente sunt, hoc confiteri, doctrinam inter ea quæ nobis sunt bona, præcipuam esse: non istam solum præstantiorem nostram, quæ elegantiam ostentationemque orationis omnem negligens, salutem uni et rerum intelligendarum pulchritudini inhæret: sed externam etiam illam, quam multi Christiani perinde atque insidiatricem, fallacem, et longius a Deo abducen-tem, contemnentes despuunt, perversa sane et periculosa persuasione. Quemadmodum namque cælum, terram, aerem, et quæcunque in his sunt, quamvis homines nonnulli male ea accepta, quæ Dei essent, opera, pro Deo coluerunt, propterea tamen non despiciunt, sed quantum utilitatis habent ex eis ad vitæ usum percipiunt, quod vero noxium est in eis, fugiunt: neque, quod stulti faciunt, adversus Creatorem creaturam ipsam quasi ad rebellionem commovemus: verum ex rebus conditis Conditorum deprehendimus, et quod divus Paulus ait, in captivitate redigimus intelligentiam omnem in Christum; ac sicut ignem, alimentum, ferrum, atque alia, per seipsa quidem vel utilia vel incommoda maxime esse ignoramus:

sed de eis, pro eo atque hominibus illis qui eis utuntur, videtur, judicamus (cum etiam in reptilibus feris quadam sint, quæ utiliter ad salutem pharmacis et remediis miscemus): sic quoque ex disciplinis istis quod ad veritatem inquirendam, et iudicium acuendum, nec non ad contemplationem exercendam facit, id recipimus: quod autem ad dæmones ipsos et ad perditionis profundum deducti, desuperantes rejecimus: propterea quod ex eis rebus in veræ pietatis studio non itidem adjuvemur, eo pacto meliora ex deterioribus addiscentes

Hæc divus Gregorius. Basilius vero magnus non solum Græcorum discere permittit, sed etiam præclaro libello maxime hoc confirmat, cui titulum fecit: *Quomodo juvenes ex Græcis disciplinis utilitatem capere possint*. Hæc de Apollinaribus, et Græcorum doctrinis dicta sufficiant.

CAPUT XXVII.

Ut Julianus expeditione in Persas suscepta, Antiochiam venerit: atque ibi propter barbam prolixam ludibrio habitus, contra Antiochenos librum, *Misopogona*, hoc est, *Barbæ-osorem*, composuerit.

Imperator autem ingenti a Christianis pecunia extorta, expeditionem adversus Persas molitus est, et Antiochiam Syriæ se contulit. Atque ibi liberalitatis suæ studium Antiochenis probare volens, res in foro venales et necessarias ad certum consti-

intumque pretium reduxit : non considerans secum ipse, ubi militum sit frequentia, ibi accidit in uribus rerum omnium copiam, vicinosque etiam ea de causa annonæ detrimento affici. Itaque caupones emere, et rursum vendere res ad victum necessarias questus gratia solui, quod jacturam eam non ferrent, multa contra imperatorem vociferati, negotiatione sua supersederunt : eoque modo ut rerum necessariorum penuria urbem invaderet, effecerunt. Antiocheni vero (proclives enim sunt ad contumelias homines) **61** impudenter et libere imperatorem riserunt, et scommatibus in barbain ejus luserunt, quod prolixior ea esset, tondi eam ad funiculos plectendos oportere dicentes : atque item in nummis ejus qui effigiem tauri habebant, cavillati sunt, perinde atque a præcipiti tauro mundum ab ipso imperante everti jactantes. Cum enim supra alios omnes admodum superstitione teneretur, et quotidie tauros ad simulacrorum aras mactaret, et aram et taurum nummo suo imprimi curaverat. Proinde ira ex scommatibus ejusmodi percitus, male se accepturum Antiochenos minatus est : et Tarsum Ciliciæ concessit, atque inde res ad bellum necessarias exercitui suppeditare instituit. Carterum minas satis exsecutus non est ; sed verbis tantum in Antiochenos convicia retorsit, orationemque præclaram et facetam ira remissa in eos conscripsit, quam *Antiochenam* et *Μισοπώγωνα*, hoc est, *Barbæ inimicam*, inscripsit. Atque eo pacto se injuriam vindicasse existimans, Persicam expeditionem, perpetua nota urbi Antiochenæ inusta, est prosecutus. Antiochiæ porro erga Christianos eadem est importunitate usus, omnibus modis id agens, ut Græcorum superstitio invalesceret. Verum quid circa Babylæ martyris sepulcrum, et in templo Apollinis Daphnæi acciderit, periniquum esset, si silentio præteriremus. Id vero inde ordior.

CAPUT XXVIII.

Quæ prævaricatori huic in Antiochenorum loco Daphnæ acciderit : et de tumulo sancti Babylæ martyris, et de sancto Theodoro confessore.

Inter Antiochiæ suburbia præcipuum quoddam est, in quo frequentes florent cupressi, locus valde nemorosus, et variis aliis inter cupressos arboribus conspicuus : et quæ inter arbores ipsas sunt loca, prout anni tempus fert, omnis generis beneolentes producant flores. Instar tecti autem habet, eo loco, quæ ex ramorum et foliorum densitate ubique provenit umbra, et solis radios non facile solum ipsum pertingere sinit, neque quidquam amœnitatis regioni ei deest. Non ibi aquarum copia irriguarum desideratur : et gratum temporis temperamentum, Zephyrique et alii venti leniter ramis flatu suo incidentes, suavemque suurrum edentes, amœnitatem multam afferunt. Eo loco Græci fabula conficta, Daphnem (1) Iadonis flavii filiam, ex Arcadia, **62** Apollinem amatorem fugientem, in nominis sui arborem esse

(1) Est l. n. C. titulus, *De cupress. ex luc. Daphnem. vel Pers. per Egypt. non. caci. vel vend.*

A δασε · μή συνειδώς, ὡς ὅπου δ' ἂν στρατοπέδου περιλήθεται γίνεται, τὸ ἀφθονὸν μὲν τῶν πόλεων περιτριβεῖ · ζημίαι δὲ καὶ τοῖς περιούχοις ἐγγίνεσθαι. Οἱ τοῖνον κάπηλοι τε καὶ παλιγκάπηλοι, τὴν ἐντεῦθεν ζημίαν μὴ φέροντες, πολλὰ κατεβόων τὸν βασιλέως, ἀποσχόμενοι τε τῆς ἐμπορίας, ἐπιλιπεῖν τὰ ἐπιτήδεια πρὸς αὐτὸν ἔπεισαν. Οἱ δὲ τῆς Ἀντιόχου (ἐπὶ βρεπεῖς γὰρ πρὸς ὑδρεῖς οἱ ἄνθρωποι) ἀνέδην τε τὸν βασιλέα ἐτίθησκον, καὶ ἀπέσκαπτον εἰς τὸν ἐκείνου πώγωνα, ὡς βαθὺς εἴη, καὶ δέον κείρειν αὐτόν, καὶ σχοινία ἐκ τούτου πλέκειν · καὶ εἰς τὸ νόμισμα, ὅτι ταύρου εἶχεν εἰκόνα · ἐπίσης γὰρ τῶν ὑπῆτων ταύρων ἀνατετράφθαι τὸν κόσμον ὑπ' ἐκείνῳ βασιλεύμενον. Δεισιδαίμων γὰρ, εἴπερ τις, σφόδρα γενόμενος, καὶ τοῖς εἰδώλων βωμοῖς ταύρου ὅτιον ἐκάττετο, καὶ βωμόν καὶ ταύρον τῷ σφετέρῳ ἐντεπύσθαι νομίσματι διατάττετο. Περιορχῆς δὲ γενόμενος, ἠπειλεῖ κακῶς Ἀντιοχέα· ποιεῖν · καὶ εἰς Ταρσὸν μετακίζετε, τὰ ἐπιτήδεια τῷ πολέμῳ ἐκείθεν προσάσθαι ἡρώσας. Εἰς ἔργον δὲ τὴν ἀπειλὴν ἀγαγεῖν μὴ θέλησας, λόγους ἀντισκῶσαι τὴν Ἀντιόχου ἠθέλησε · καὶ λόγον κατ' Ἀντιοχείων γενναῖον καὶ μάλα ἀστεῖον διεξελθὼν, ὃν Ἀντιοχεικὸν ἢ Μισοπώγωνα ἐπιγράφει. Καὶ οὕτως ἀμύνασθαι δοῦσας, τὴν πρὸς Πέρσας ἠπείγετο, στίγματα διττεικῇ τῇ Ἀντιοχείων πόλει καταλιπὼν. Χριστιανοὶ δὲ πᾶσι κἀνταῦθα ἐπίσης τῇ μοχθηρίᾳ ἐκέχρητο. περὶ πολλοῦ ποιούμενος τὰ Ἑλλήνων κρατύνειν. Οἷα γοῦν περὶ τὴν θύβην συνέδῃ Βαβύλα τοῦ μάρτυρος, καὶ τοῦ ἐν Δάφνῃ νεῷ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἄδικον παραλιπεῖν ἀδίκηγητα. Ἀρχομαι δ' ἐντεῦθεν.

C eadem est importunitate usus, omnibus modis id agens, ut Græcorum superstitio invalesceret. Verum quid circa Babylæ martyris sepulcrum, et in templo Apollinis Daphnæi acciderit, periniquum esset, si silentio præteriremus. Id vero inde ordior.

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

Περὶ τῶν ἐν Δάφνῃ τῆς Ἀντιοχείας γεγενημένων τῶν παραβάντων καὶ τῆς σομοῦ τοῦ ἀγίου Βαβύλου καὶ μάρτυρος καὶ τοῦ ἀγίου Θεοδώρου τοῦ ὁμολογητοῦ.

D Πρὸς τῆς Ἀντιόχου ἐπίσημόν τι προάστειν ἐστὶ καὶ τῶν ἄλλων ἐξαίρετον, ὃ πολλαῖς μὲν κυπαρίσσοις θάλλει, ἀλσώδης δ' ἐστὶ μάλα ὁ χώρος, ποικίλῃ δένδρων ἀναμίξαις κυπαρίσσοις ὠραῖζόμενος. Ἰὲ δὲ μετὰ τῶν δένδρων, ὅσα ὠρῶν εἰσιν εὐώδη ἅπαντα παρὰ φύεται. Ὅρρος δὲ τῷ τόπῳ ἢ πανταχοῦ τοῖς φύλλοις καὶ τοῖς κλάδοις ἐκ πυκνότητος γινόμενῃ σκιᾷ, μῆραμῶς ἐώσα τὴν ἀκτίνα τοῦ ἡλίου τῷ ἐδάφει προσβάλλειν. Τερπνότητος δ' οὐδὲν ἔλλειπει τῷ χώρῳ · τῷ τε γὰρ ἀφθόνῳ τῶν ὑδάτων λίαν ἐστὶ κατάρρυτος, ὠρῶν τε εὐχραστὰ ἡρέμα τοῖς κλάδοις τοῦ ξεφύρου καὶ τῶν λοιπῶν ἀνέμων προσπιπόντων, καὶ λιγυρὸν οἶον ἡχούντων. Ὅπου δὲ φασὶν Ἑλλήνων παῖδες μῦθον ὑφαίνοντες, τὴν τοῦ ποταμοῦ Λάδωνος Δάφνην, ἐξ Ἀρκαδίας φεύγουσαν Ἀπόλλω τὸν ἑραστὴν, εἰς ὁμώνυμον φυτὸν ἀμειψῆναι · τὸν δὲ μῦθον οὕτω τὸν πόθον ἀποβαλεῖν · τὸν

Lambit Apollinei nemoris nutritor Orontes. (Claud.)

ἔρωτα δ' οὖν παραμυθεύμενον, τοῖς τῆς ἐρωμένης ἁλᾶδοις τὴν κεφαλὴν ἀναδείττασθαι, καὶ γε δένδρον γενομένην, περιπλακῆναι καὶ περιπυξασθαι, καὶ μὴ δ' ἀπαλλάττεσθαι μάλα αἰρεῖται, ἀλλὰ προσεδραύειν ταύτῃ οὖν ἀπεισιότῃ, κἀντεῦθεν καὶ τιμῆσαι τὸν χώρον τῇ μακρᾷ προσεδραΐᾳ· καὶ τῶν ἄλλων χώρων ἐκφανῆ ποιῆσαι καὶ κεχαρισμένον αὐτῷ. Ἐνταῦθ' οἱ σωφρονεῖν αἰρούμενοι καὶ τὸν τρόπον ἐπεικεῖ· διατρίβειν ἥμισυ κῆλον. Μᾶλα γὰρ ἦν ὁ χώρος πρὸς ῥαστώνων ἀνειμένος. Τοῖς γε μὴν διεφθορόσι τῶν νέων, ἐπέραστός τις διαφερόντως ἐδόκει, ἅτε δὴ καὶ τῷ μύθῳ βοηθοῦμενοι, ἐρωτικῶς γε οὗσι. Ἐν διπλῷ γὰρ ἐκείνοις τὸ πάθος ἀνῆπτετο, εἰς ποραίτησιν οὐκ ἀγεννῇ προῖσχομένοις τὸν μῦθον· ἀναίδην τε γὰρ τῇ ἀκολασίᾳ ἐχέουσαν μῆτι' αὐτοὶ σωφρονεῖν οὐκ ἔμελλον, ἀλλ' οὐδὲ σώφρονας τῷ χώρῳ διατρίβειν ἠνεύχοντο. Μῆ γὰρ μετ' ἐρωμένης ἐκείσε διατρίβῃν τις ἔχων, ἀγεννῆς τις ἂν ἐδοξε μάλα καὶ ἄχαρις, καὶ ὡς ἀγο· τι ἀποτρόπαιον ἐκείθεν ἡλαύνετο. Αἰὲ πλείστης δὲ τῆς τιμῆς ἦν ὁ χώρος τοῖς ἑλληνίζουσιν. Ἀγάλμα γὰρ ἐνταῦθα ἐτύγγανεν εἰς κάλλος λίαν ἀπεξεσμένον Δαφναίου Ἀπόλλωνος· καὶ νεῶς· κάλλιστος, εἰς ὕψος ἅμα καὶ μέγεθος φιλοτίμῳ ἐξεργασμένος χειρὶ· θν. Σέλευκον ἀνεγείραι λόγος τὸν Ἀντιόχου πατέρα· ὅς καὶ τὴν ἐπώνυμον πόλιν, τὴν Ἀντιόχου φημι, μεγαλοπρεπῶς τ' ἄρχας ἀνίστατο. Πίστις γε μὴν προστῇ ἐκ πολλοῦ καὶ τι μαντικὸν ὕδωρ ἐκ Κατταλίας τῆς πηγῆς καταρρέειν ἐκείσε, καὶ μηδὲν τι παραλλάττειν τὴν τ' ἐνέργειαν καὶ προσηγορίαν ἐκείνου. Φασὶ δὲ καὶ Ἀδριανῷ τῷ βασιλεῖ ἐν ἰδιώταις εἶναι ταττομένῳ, ἐνταῦθα προφορεῖσθαι τὸ μέλλον· δάφνην γὰρ φύλλον ἐμβάψαντα τῇ πηγῇ, τὴν τοῦ μέλλοντος ἀρύσασθαι πρόγνωσιν, γράμμασι καταμνησθεῖσαν αὐτῷ· ἐπεὶ δὲ καὶ τέλος ἔσταιν ἡ πρόρρησις ἐπ' αὐτῷ, ἵνα μὴ καὶ ἄλλοις οὕτω τὸ μέλλον μανθάνειν ἐξῇ, χώμασι πολλοῖς τὴν πηγὴν ἀφνίσται.

Ταῦτα μὲν Ἑλλήνων παῖδες φασιν· ὡς δὲ Γάλλος Καῖσαρ πρὸς Κωνσταντίου χειροτονηθεὶς ἐν Ἀντιοχείᾳ διέτριβε, τὰς ἐκείσε τῶν βαρβάρων ἀναστέλλων ἐρμάς· ἐπεὶ Χριστιανὸς ὢν, ἐς τὰ μάλιστα ἐτίμα τοὺς ὑπὲρ Χριστοῦ καὶ τοῦ δόγματος γενναίως ἀγωνισαμένους, ἔγνω δὴ τὸν χώρον τῆς μακρᾶς δεισιδιαμονίας καὶ τοῦ ἀκολάστου τρόπου μάλιστα ἐκκαθῆραι καὶ ἀπαλλάξαι. Νομίσας οὖν ὡς οὐκ ἄλλως γε περιέσσοιτο τοῦ δεινοῦ, εἰ μὴ εὐκτέρῃον ἐκείσε ὅθι ἀντικαταστήσειεν οἶκον, τοῦτο εὖ διαπεπραγμένος, καὶ τὴν θήκην Βαβύλα τοῦ μάρτυρος εἰς δάφνην μετήγαγεν· ὅς πρὸ πολλοῦ λαμπρῶς τὴν Ἀντιοχέων ἐπιτροπεύων, ἐπὶ Νουμεριανοῦ γενναίως τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ ἀγῶνα διήνεγκε. Τὸ δὲ μαρτύριον ἐξ αἰτίας τοιαύτης αὐτῷ προδῆναι· ἐπίσκοπος μὲν γὰρ ἦν ὁ Βαβύλας· κατὰ δὲ τινα δαίμονα γνώμην, Νουμεριανῷ ἔρως ἐμπέσειν, πληθοῦσος τῆς ἐκκλησίας εἰσελθεῖν ἐν αὐτῇ· τὸν δ' ἐιέρarchην κατὰ τὰ πρόθυρα

(1) In umbrato Daphnae luco Constantinus Magnus matri suæ Helenæ statuam collocavit. Et ob

conversam : ipsum autem deum ne sic quidem puellæ desiderium abjecisse, amoremque suum veluti solantem, amatæ virginis frondibus caput cinxisse, eamque etiam arboream factam complexum esse : neque ab ea discedere volentem, illi cum festivitate quadam assedissee, proindeque honore diuturnioris moræ cum locum prosecutum, atque aliis locis illustriorem, sibi que etiam gratiorem effecisse ferunt. Illic homines casti et moderati minime versari sustinuerunt, quod regio ea ad desilium et libidinem admodum esset proclivis. Juvenibus autem corruptis jucunda plurimum et grata visa est, et prorsus amatoria : quos etiam eam in rem fabula ipsa invitarit. Et duplex eis ad culpæ deprecationem fabulam non illepidam prætendentibus incensa est libido, ut sine pudore neque ipsi pudici essent, neque pudicos in eo loco esse paterentur. Qui enim ibi sine amica versaretur, illiberalis plane parumque gratus visus, perinde atque piaculum aliquod detestandum inde abigebatur. Græcæ autem superstitionis observatoribus præcipue in maximo locus habitus est honor. Nam statua ibi Apollinis Daphnaei (1) magna venustate exsculpta, et templum pulcherrimum altitudine et amplitudine mirifica, artificiosa manu constructum fuit : quod Seleucum, Antiochi, qui urbem eam sub suo nomine magnifice primum condidit, patrem construxisse ferunt. Creditum etiam longo tempore est, aquam ibi e fonte Castalio divinatricem, nihil prorsus ab alia illa apud Delphos, ut nomine, sic etiam efficacia differentem, profluxisse. Fama item fert, Adriano imperatori, cum privatus adhuc esset, responsum ibi de rebus futuris editum esse, eumque lauri folio in fonte tincto futuri cognitionem litteris designatam habuisse : et cum responsum id ad exitum suum pervenisset, ne aliis quoque ad eundem modum res futuras cognoscere liceret, aggere multo fontem obstruxisse.

Hæc quidem sic Græci tradunt. Gallus autem, ubi Cæsar est a Constantio creatus, Antiochiæ vixit, Barbarorum ibi impetum et incursionem compescens. Illic ut Christianus, cum maxime eos qui pro Christo et dogmate nostro fortiter decertarunt, **63** veneretur, locum talem a diuturna superstitione et improbo illo more liberandum atque repurgandum duxit. Postquam autem non aliter se malum tantum extirpaturum esse putavit, nisi contra templum id orationis domum construeret, opere eo pulchre perfecto, loculum etiam Babylæ martyris in Daphnen transtulit : qui ante annos plures Antiochenæ ecclesiæ splendide antistes præfuerat, et sub Numeriano fortiter certamen pro Christo pertulerat. Martyrii ejus hæc causa fuit : Episcopatum Babylas gereret. Numerianum autem de dæmonis cujusdam sententiâ cupido invasit, ecclesiam Christianorum, cum eam causam locum cum Αὐγουστεῖον, Augusteum, nominavit. (Suid.)

frrequentissima esset, ingredi. Et advenienti ei, hierarcha ad templi vestibulum astans, ingressum præclusit: se pro virili sua affirmans non commissurum, ut ad gregem lupum ingredientem intueatur. Atque ille statim quidem cæpto destitit; episcopum autem primum de tanta audacia criminatus est: deinde sacrificare etiam dæmonibus jussit, eam unam expiationem criminisque abolitionem, et subsequenti honoris et gloriæ conciliationem fore denuntians. Cui Babylas ingenti animo resistens, martyrii coronam recepit. Ejus tum ossa Gallus transtulit. Quod ubi est factum, dæmonium deinde oracula non edidit. Et multi quidem propterea id consiluisse existimarunt, quod sacrificiis et cultu eo quem antea ille exhibuerant, spoliatum esset. Verum rem aliter se habere compertum est. In causa enim vere erat in vicinia quiescens martyr, qui eam rem non permisit, cæptum illius vi majore prohibens. Sub Juliano enim, cum ad satietatem usque sanguine et victimis expleretur, non minus mutum fuit. Et postremo ipsi illi imperatori de eventu Persicæ expeditionis dæmonem consulenti (cum frequenter eo venisset, quod cadendis hostiis delectaretur, et multo sanguine Pythium veneraretur), causam ejus silentii indicavit. Ubi naniq̃ue templum ingressus, oraculo, quæ visa essent, fidem ejus periclitans, magnificis mactatis victimis Julianus proposuit: insuper quoque petiit, ne deus, de quibus rebus inquireret, respondere gravaretur; tum ille aperte quidem non significavit, se more suo propter Babylam martyrem non respondere: **64** sed alio id modo insinuavit. Locum enim eum plenum esse cadaveribus dixit, et propterea se oracula edere minime posse. Et erant ibi multi alii sepulti. Verum Julianus Babylam martyrem solum responsis obstare judicans, confestim loculum ejus transferri jussit. Quapropter Christiani advenientes, martyrem in urbem ad quadraginta stadia intulerunt, ubi etiamnum situs est, nomine suo loco ipsi indito. Qui vero loculum ferebant senes et juvenes, alique chorum gravem et venerandum efficientes, alius alium in via ad psalmos canendos invitarunt, sub illo quidem prætextu, quasi sudorem laboremque viæ levarent: re autem ipsa, quod zeli ardore ferrentur, ut imperatoris ineptam monstruosamque religionem reprehenderent. Et canendo præbant, qui artem eam accuratius addidicerant, inter alia autem multitudo illis succinens, et illam carminibus addidit partem: « Confundantur omnes qui adorant sculpitula, gloriantes in simulacris suis. » Tum sane, qui antea philosophum se esse professus fuerat imperator, longe alius deprehensus. Ira namque commotus, perinde atque injuria affectus esset, affligere Christianos constituit, et eadem adversus illos facere, quæ Diocletianus fecisset. Quod vero impetum ejusmodi expeditio Persica, quam urgebat, moraretur, Salustio, qui tum præfecti magistratum gerebat, mandavit ut

Α τοῦ νεῶ στάντα, τὴν εἰσοδὸν διατειγίζεῖν αὐτῷ, φασκοντα ὅσα γε δυνατός εἴη, μὴ περιφύεσθαι λίκον τῷ ποιμνίῳ παρεισδύμενον, καὶ τὸν μὲν αὐτίκα τῆς ὁρμῆς ἀνακρυσθῆναι· τὸν δ' ἐπίσκοπον ἐν αἰτίαις πρώτα ἐτίθει τῆς τόλμης. Ἐπειτα δαίμονι θύειν ἐκέλευς· μόνην γὰρ εἶναι τὴν ἐξουσίαν ταύτην, τοῦ ἐγκλήματος λύσιν, καὶ τῆς εἰσέπειτα τιμῆς τε καὶ δόξης πρόξενον. Τὸν δὲ γενναίως ἀντιταξάμενον τὸν μαρτυρικὸν ἀναδείξασθαι στέφανον· οὗ τὴν θύβην τότε μετήνεγκε. Τοῦτου δὲ γενομένου, λόγος μὴ τοῦ λοιποῦ τὸ δαιμόνιον χρησμὸν ἀνελεῖν. Καὶ ἐδόκει μὲν τοῖς πολλοῖς, ὡς θυσίων ἀμοιρήσαν καὶ τῆς πρὶν θεραπείας ἥσπερ ἤξλωτο, σιωπῆν. Ἀλλ' ἠλέγχθη τοῦτο οὕτως μὴ ἔχον. Αἴτιον γὰρ ἦν ἀληθὺς, ὡς ἐγγειτῶνα σκηνώσας ὁ μάρτυς οὐ ξυνεχώρει τὸ ἔργον δυνάμει κρείττονι ἀπειργῶν, ἐκείνου τοῦ ἐγχειρήματος. Ἐπὶ γὰρ Ἰουλιανοῦ εἰς κόρον ἀπυλαῦσαν τῶν συνήθων αἱμάτων, καὶ θυσίων, οὐδὲν μᾶλλον ἀναυδὸν ἦν. Καὶ τὸ ὕστατον καὶ αὐτῷ γε ἐκείνῳ τῷ βασιλεῖ χρησμὸν αἰτοῦντι τῆς κατὰ Περσῶν ἐνεκεν ἐκοστρατείας, πυκνὰ γὰρ ἐκαίσε οὗτος ἐπεχωρίαζε, φιλοθύτης γε ὢν, καὶ ἀφρόνεις αἵμασι γεραίρων τὸν Πύθιον, τὸ αἴτιον τῆς προτέρας σιωπῆς κατεμήνησεν. Ἐπειδὴ γὰρ τῷ μαντεῖϊ πείραν προσῆγε περὶ ὧν οἱ αὐτῷ ἐδόκει, τῷ ἱερῷ προσβαλὼν, φιλοτίμοις θυσίαις τιμῶν τὸ δαιμόνιον, καὶ δόειτο μὴ ἀμαλεῖν λέγειν περὶ ὧν ἐκαίνω ἦν σπουδὴ ἔρπαι. Τὸ δὲ περιφανὸς μὲν οὐκ ἐδήλου μὴ δύνασθαι χρησμοδεῖν ὡς ἔθος διὰ Βαβύλαν τὸν μάρτυρα· ἔτερον δὲ τρόπον τοῦτο ἐσήμανεν· Νεκρῶν γὰρ, εἶπεν, ὁ χώρος μεστός· καὶ διὰ τοῦτο ἥκιστα δύνασθαι χρησμοδεῖν. Πολλοὶ μὲν οὖν καὶ ἄλλοι ἦσαν ἐκεῖσε νεκροί· ὁ δὲ Ἰουλιανὸς συμβαλὼν τὸν μάρτυρα μόνον Βαβύλαν ἐμποδὼν καθίστασθαι ταῖς μαντείαις, προστάττει αὐτίκα τὴν θύβην μετατεθῆναι τοῦ μάρτυρος. Χριστιανοὶ δ' ἐλθόντες ἐπὶ τὴν πόλιν, ἤγαγον ὥσπερ στάδια τεσσαράκοντα· ἐνθα δὴ νῦν ὁ μάρτυς καίεται, τὴν οἰκίαν προσηγορίαν τῷ τόπῳ θέμενος. Οἱ δὲ ἄγοντες νέοι τε καὶ γέροντες, καὶ ἄλλως σεμνὸς ὢντες καὶ χορὸς τίμιος, ἀλλήλους ἀνέπειθον δὲ πάσης ψάλλοντες τῆς ὁδοῦ· προφάται μὲν τοῦ τὴν ἰδρῶτι ἀναψύχειν, τὸ δ' ἀληθὲς, ζῆλῳ ἐφέροντο, ἐξλέγοντες τὸ τοῦ κρατούμενος περὶ τὸ θεῖον ἀλλόκοτον. Ἐξῆρχον μὲν οὖν τοῦ μέλους, οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα ἡκριδωμένοι εἶχον· σὺν ἄλλοις δὲ τὸ πλῆθος, ἑμψωνον καὶ τοῦτο δὴ τὸ μέρος ἐπῆδεν· « Ἐσχύνθησαν πάντες οἱ προσκυνοῦντες τοῖς γλυπτοῖς, οἱ ἐκκαυχόμενοι ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν. » Τότε δὴ ὁ πρὶν φιλοσοφεῖν ἐπαγγελλόμενος βασιλεὺς ἐξηλέγχετο. Περιοργῆς γὰρ γενόμενος ὡς ὀδρισμένος, κακῶς ποιεῖν ἤρετο Χριστιανούς· καὶ τοιαῦτά τ' ἐπ' αὐτοῖς πράττειν, οἵαπερ οἱ περὶ Διοκλητιανὸν ἐποίουν. Ἐπὶ δὲ ἡ πρὸς Πέρσας σπουδὴ τὴν ὁρμὴν ἐκείνου ἀνέσταλλε, Σαλουστίῳ ἐνεκελεύετο, ὃς τὴν ἐπαρχὸν τῆνικαῦτα διεῖπεν ἀρχήν, συλλαβόντα τοὺς διαφέροντας ἐν ψαλμοῖς, κολάζειν. Ὁ δὲ, καίτοι πολὺς τὴν Ἑλληνικὴν θρησκείαν ὢν, οὐδαμῶς ἐπῆναι τὸ βούλευμα. Ἀντιτείνειν δὲ οὐχ οἷός τε ὢν πρὸς τοῦ πείταγμα, τῇ ὑστεραίᾳ πολλοὺς τῶν Χριστιανῶν συνελάμβανε, καὶ ὑπὸ

δεσμοτήριον ἦγεν. Ἐνα δὲ τούτων προῆγε, Θεόδω- A
ρον ὄνομα, νεανίαν τὸν χρόνον· ὃν κολάσειν οὐκ
ὀλίγαις ὑποβαλὼν, καὶ ξύλῳ βασανιστηρίῳ ἀνήρτα.
Ἰκανῶς δὲ καταξανθῆναι παρασκευάσας τὸ σῶμα,
ἐπεὶ ἀληπτον ἑώρα τὴν μάρτυρα, μὴ λιπαροῦντα,
ἀνώδυνον δὲ οἶον φαίνεσθαι παρρησίῳ· ὥσπερ
γὰρ θεατῆς τῶν ἐπ' αὐτῷ γινομένων, ἀλλ' οὐκ ἀολη-
τῆς ὢν, στερόνως τὸ πάσχειν διεκαρτέρει, καὶ τὸν
πρότερον αὐθις ἐπῆδε ψαλμῶν, ἔργοις δεικνύων μὴ
μυλὸν αὐτῷ οἷς παρ' ἐκείνου ἠτάζετο· μόλις ἔλκε τῶν
δεινῶν. Τότε δ' ἠφίετο, ὅτε μὴ ᾔῃ ἐν τῷ κολαστῇ
ἐλκεῖ. Ἐκείνου δὲ τὴν ἐνστασιν ἐν ἐκπλήξει ποιού-
μενο· ὁ Σαλούστιος, παρὰ τὸν βσιλεῖα ἐλθὼν ἀνήγ-
γειλεν· ὡς· Εἰ μὴ παύσαιμεν Χριστιανοὺς ἐπικει-
μενοί, ἐνδόξους μὲν αὐτοὺς ὀΐετον, ἐν γέλωτι δ'
ἡμεῖς τῷ παντὶ καίσεσθαι πράξομεν. » Δοξάντων
δ' ἐν ἀμείνονι εἶναι ὁ Σαλούστιος ἔλεγεν, ἀφελθῆσαν
οἱ δεσμῶται. Θεόδωρος δ' ἐπέβη μετὰ τὴν ὁμολογίαν
χρόνον συχρόν. Λέγεται δὲ μετὰ ταῦτα, Ρουφίνον
εὐρόντα, ὃς τὰ ἐκκλησιαστικὰ Ῥωμαίων γλώττῃ
ἔξίθετο, ἔρεσθαι εἴπερ αἰσθῆσιν τῶν δεινῶν πάσχω-
ν εἶχε, καὶ εἰ ἀνώδυνος ἔφερε τὰς πληγὰς· τὴν δὲ φά-
ναι, ὡς πάντῃ μὲν οὐκ ἦν ἀνώδυνος· παρεστῶτα δὲ
τινα νεανίαν, ὑπάσματα λεπτοτάτῃ τοὺς ἰδρωτάς
μὲν ἀπομάττειν, ὕδωρ τ' ἐπιχεῖν μάλα ψυχρόν, ὃ
τὰς τῶν πόνων ἀνέψυχε φλεγμονὰς, καὶ τὸ πολὺ τῶν
ἐλκῶν ὑφῆρει· ἐπιβρῶνόντα τὸ πνεῦμα, καὶ
ἄρρητον ἐνιέντα τὴν τέφρην τοῖς πόνοις. Καὶ μοι δο-
κεῖ, μὴ ἀνθρώπων εἶναι οὕτω τοῦ σώματος· ὑπερι-
δῆν, μὴ τῆς θέας πρόσηγμένους ῥοπῆς.
sensissetne pœnarum tormenta, an plagas citra dolorem omnem pertulisset? Cui ille respondit,
non se quidem sine sensu cruciatum fuisse: adolescentem autem quemdam sibi assistentem fascia
leniissima sudorem abstersisse, et aquam frigidam infudisse, qua dolgrum ardorem refocillarit, tor-
mentorūque vim sustulerit: spiritui præterea suo robur indidisse, et incredibile in tantis labo-
ribus jucunditatem suppeditasse. Mihi certe hominis esse non videtur, corpus ipsum ita despi-
cere, nisi divinum præsto sit auxilium.

Τοσαῦτα μὲν περὶ τοῦ θαυμαστοῦ Θεοδώρου. Ἐκ C
ταύτης δὲ τῆς αἰτίας· ὁ μάρτυς Βαβύλας· ἐν τῇ Ἀθήνῃ
ἀπῆλθῃ, καὶ αὐθις μετεκινήθη ἐκείθεν. Μετὰ δὲ μι-
κρόν, πῦρ αἰφνίδιον ἐμπεσὼν τῷ νεῷ τοῦ Ἀσπναίου
Ἀπόλλωνος, αὐτόν τε καὶ τὸ ἄγαλμα καὶ τὴν ὀρε-
φὴν πᾶσαν εἰς τέφραν ἐποίησε. Ἐν ἀκαρεῖ δὲ πάντα
ἦσαν γυμνά, οἱ τὰ τοίχοι καὶ οἱ περίβολοι καὶ οἱ
περὶ τῶν πυλῶν κίονες, καὶ ὁ ὀπισθόδομος. Καὶ Χρι-
στιανοὺς μὲν ἐδόκει τὸ πῦρ τῷ δαίμονι προσβαλεῖν
αἰτησαμένου τοῦ μάρτυρος· Ἕλληνες δὲ τὸ ἔργον
Χριστιανοὺς ἐνετίθουν. Ἐκ δὲ ταύτης τῆς αἰτίας ὁ
τοῦ νεῷ ἱερεὺς εἰς ἐξέτασιν ἦγετο καταμηνύσων τὴν
τολμητήν. Καὶ δὴ πολλὰς ὑποστάς βασάνους, καὶ ἐν
δεσμῶν γυμνῶς, ἥμιστά τινα εἶχε καταμηνύειν.
Ὁ δὲ Χριστιανὸς ἐπὶ μέγα ἤρε· μὴ καρ' ἀνθρωπι-
νὴν ἐπιβουλήν, θεὸς δὲ μὴνιδι τὸ πῦρ τῷ νεῷ κατα-
σκήψαι. Καὶ τὰ μὲν ὥδε εἶχεν· ἐκ δὲ τῶν συμβάν-
των τῷ τῆς Ἀθήνης νεῷ, ὡς γε εἰκάζειν ἔστι, διὰ
Βαβύλαν τὴν μάρτυρα, μαθὼν Ἰουλιανὸς καὶ ἄλλους
οἰκούς εἶναι μάρτυσιν ἀνειμένους, ἀγχίστα τοῦ δι-
δυμαίου Ἀπόλλωνος, ὃς περὶ τῆς Μελήτου ἐστὶ, τοῖς
Καρλίαν ἔγραφεν ἡγεμόσιν· εἰ μὴ τράπεζαν

eos qui præcipui in ea quam diximus psalmodia
fui-sent, comprehensos coecerneret. Ille quamvis
vanæ Græcorum religioni esset addictissimus, con-
siliū id tamen non laudavit. Quod autem man-
dato imperatoris reluctari nequirit, postriedie
multos Christianos comprehendit et carceri in-
clusit. Et deinde ex eis unum, Theodorum no-
mine, adolescentem adhuc, produxit. Eum cum
tormentis ingentibus subdidisset, et ad stipitem
tortorium suspendi, corpusque ejus satis diverber-
rari et eocidi curasset, quod martyrem invictum
esse videret, non deprecantem, neque doloris
alicujus indicium præbentem (periunde enim atque
non certator ipse, sed spectator earum rerum quæ
in eo fiebant, esset, constanter cruciatus perfe-
rebat, et hesternum illum concinebat Psalmum,
65 reipsa nihil ad se pertinere quæ ab eo per
quæstionem requirebantur, ostendens), vix tandem
tantis pœnis liberavit. Id quod tum demum fecit,
cum jam tortoribus vita destitutus esse videretur.
Atque illius tantam fortitudinem et constantiam
cum stupore admiratus Salustius, ubi ad impera-
torem venit, Nisi, inquit, Christianos affligere
destiterimus, ipsis quidem laudem et gloriam brevi
parabimus, nos autem ridendos omnibus propo-
nemus. » Porro Salustii sententia laudata, et ca-
ptivi illi dimissi sunt, et Theodorus post confes-
sionem eam longo vixit tempore. Dicitur autem
postea Rufinus, qui historiam ecclesiasticam Latine
vertit, virum cum aliquando conventum rogasse,

Hæc de admirando isto Theodoro. Atque ob
eam quæ dicta est causam, Babylas martyr in
Daphnen translatus, atque inde rursus deportatus.
Brevi vero post repentinum incendium in Da-
phnæi Apollinis templum incidit, quo id cum
tecto omni et ipso dei simulacro conflagravit: et
quasi temporis momento protinus nuda omnia
apparuerē, muri scilicet ipsi cum lorica sua, et
columnæ quæ propylæum et posticum templi sa-
crarium sustinuerant. Christiani incendium id
dæmoni, martyre petente, accidisse putarunt;
Græci ad Christianos auctores retulere. Ea certe
quidem de causa templi sacerdos tormentis sub-
ditus est, ut incendiarium indicaret: sed crucia-
tibus multis toleratis in vinculis, indicare nemi-
nem potuit. Quæ res Christianis magnæ laudi
fuit. Et homines plerique non mortalis cujusquam
insidiis, sed divina vindicta templum id conflag-
rasse, igne cœlitus demisso, existimarunt. Hæc
sic se habuere. Cæterum cum satis colligere ex eo
quod factum erat, liceret, cladem eam templo in
Daphnæ propter martyrem Babylam accidisse,

66 ubi Julianus, quem id non latebat, alias etiam **A** καὶ ἔροσον ἔχειν, δίδοναι πυρὶ· ὅσα δὲ τῶν οἰκοδομῶν μαρτύρις sacras aedes constructas esse, μημάτων ἡμίτελῃ ἐστίν, ἐκ βάρων αὐτὰ ἀναπαύειν, prope Apollinem Didymæum sive gemellum, qui ante Miletum est, cognovit: praefectis provinciae Cariae scripsit, ut quæ templa ædificium altius, et tectum, atque etiam sacram mensam haberent, in ea ignem injicerent: quæ vero dimidia ex parte absoluta essent, funditus everterent.

CAPUT XXIX.

De fraude Græcorum oraculorum. Commemoratio eorum quæ per vindictam divinam passi sunt, quæ sacra Christianorum et res divinas contumelia affecerunt.

Sed enim quibus rebus Julianus et Græci deorum potestatem adaugere atque ostentare studuerunt, ex eis illorum imbecillitas atque seductio, divina adjuvante providentia, deprehensa sese exhibuit. Nam quæcunque ab oraculis edita sunt responsa, pene omnia aperte falsa esse, et eventui minus respondentia, cognita sunt. Exercitum quippe adversus Persas ducturus, Delphos et Dodonem (1), qui vates ibi consulere, misit. Et illi non solum bellum, verum etiam victoriam promiserunt. Tantum vero a veritate ipsa aberrarunt, quantum postea rerum exitus ostendit. Porro ex responsis eis unum, ad mendacium redarguendum, hoc loco apponere libuit:

Nunc deæque omnes consurgite: sumite bellum, Atque fera certum de flumine ferre tropæum, Dux ego vester ero Mars ævius belligator.

Ferum fluvium Tigrim nominavit, qui cognominem sibi animantem habet. Ejusmodi oraculis deceptus miser, victoriam somniavit: et tandem confirmatus, se ad Persicum bellum armavit. Alias tum quoque, cum oracula simul et æorsim omnia respondissent, imperatoris avunculum Julianum ægrum moriturum non esse: dum responsa ipsa legeret, ærumnose et miserabiliter is vitam finiit. Multi enim qui in Christianos et veram pietatem furore suo debacchati fuerant, justas dedere pœnas: manifestissime autem omnium cum eis etiam Julianus, illustri dignitate præditus, qui tum universo Orienti cum imperio præfuit, desertoris ipsius (sicuti diximus) avunculus. **67** Præterea Felix, imperialis thesaurorum curator, et Elpidius imperatoris domus præfectus (comitem rerum privatarum Latina lingua vocat). Tres hi gratiosi maxime apud imperatorem erant: cui ut gratificarentur, posteriores duo veram pietatem abjuraverant. Julianus, incendiis Daphnæi templi et simulacri causam inquirens, Christianos id deorum odio excitasse suspicatus, tametsi a vicinis agricolis de caelo fulmine eam ædem tactam esse cognovit, non temperavit sibi tamen, quin adversus universarum rerum Deum arma sumeret. Itaque sacra vasa longe pretiosissima Ecclesiæ Magnæ, quam Constantinus magnus construxerat, in fiscum imperatoris inferri mandavit, et foribus templi, quod tum Arianæ habebant, clausis, ne quis eo ingrederetur, curavit. Cum Juliano Felix

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΘ'.

*Περὶ τῆς ἀπάτης τῶν Ἑλληνικῶν χρηστηρίων· καὶ ἀπαριθμησὶς τῶν κατὰ θεομηγίαν πεπο-
θῶτων, ὅτε δὴ περὶ τὰ θεῖα ἐξυβρισάντων.*

Ἐξ ὧν γὰρ ἐσπούδαζεν Ἰουλιανὸς καὶ Ἕλληνες· κίχρῃ τὰ δαιμόνια, ἐκ τούτων μᾶλλον τὸ ἀσθενὲς καὶ πεπλανημένον τῆς θείας συνελαινουσῆς προνοίας ἡλέγητο. Ψευδεῖς γὰρ καὶ ἀτέλεστοι σχεδὸν πάντες οἱ ἐκ τῶν χρηστηρίων χρησμοὶ κατὰ γὰρ τὸ προφανὲς ἐγνωρίζοντο. Στρατεύειν γὰρ ἐπὶ Πέρσας· μέλλων, εἰς Δελφοῦς καὶ Δωδώνην πέμψας, ἐπρωῖτα τοὺς μάντις. Οἱ δ' οὐ μόνον στρατεύειν, ἀλλὰ καὶ νικᾶν ἐπηγγέλλοντο. Τίσον δὲ τῆς ἀληθείας ἰσχυροῦν, ὅσον ἔδειξε τὰ ἐς ὕπερον. Ἐγὼ δὲ καὶ ἐν τῶν χρησμῶν τοῦ ψεύδους τῷ παρόντι ἐνθῆσω συγγραμμάτων· ἡ Νῦν πάντες ὠρμήθημεν θεοὶ, τίς τῶν τρόπων κομίσασθαι παρὰ θεοῦ ποταμῶ. Ἐγὼ δ' ἡγεμονεύσω τοῦτος πολεμῶντος Ἀρης. Θῆρα οὖν ποταμὸν τὸν Τίγριν ὠνόμασαν, ἐπειδὴ περ ἐστὶν αὐτῷ θερίον ὁμώνυμον. Ὑπὸ δὴ τούτων ὁ ἐξέλις· βουκοληθεὶς τῶν χρησμῶν, τὴν νίκην ὠνειροπόλει· καὶ βεβαιωθείς, εἰς τὸν κατὰ Περσῶν ὠπλίζετο πόλεμον. Ἄλλοτε δὲ θεοπιστάντων ἅμα πάντων καθ' ἑκάστην τῶν μαντείων σχεδόν, ὡς ὁ τοῦ βασιλέως θεὸς τὰ ἐκ μητρὸς Ἰουλιανὸς νοσῶν οὐ τεθέσται, ἐν αὐταῖς τοῖς τῶν χρησμῶν ἀντιγνώσκειν οὐκ ἔκρινεν· καὶ ἐκείνους τὸν βίον κατέστρεψε. Καὶ γὰρ πολλοὶ τῶν εἰς Χριστιανισμὸν καὶ τὴν εὐσέβειαν ἐκμανέντων δίκας ἔτιον· οὐ μὲν πᾶς· εἰς τὸ προφανέστατον δὲ καὶ ὁ ἐπιφανὴς Ἰουλιανός, ὁ τὴν καὶ τῆς· Ἐὼ πάσης ἀρχῶν, θεὸς ὢν, ὡς γὰρ εἴρηται, κατὰ τὴν μητρίαν γένος τοῦ ἀποστάτου. Πρὸς δὲ καὶ Φηλὶς ὁ τοῦ βασιλικῶς θησαυροῦ ἐπιτετραμμένος· καὶ Ἑλπίδιος ὁ τὴν καὶ τῆς βασιλικῆς οἰκίας προϊστηκώς (κύριος δὲ τῶν πριβάτων τούτους ἡ Ῥωμαίων γλῶσσα καλεῖ). Οὗτοι δὲ οἱ τρεῖς τῶν τῷ βασιλεὶ κεχαρισμένων μάλιστα ὄντες, κίχρῃ δὲ χαρίζεσθαι, τὴν εὐσέβειαν ἐξηγνήσαντο. Ἰουλιανὸς γὰρ τὸν κατὰ τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀθήνης ἐμπρησμένον ἐρευνώμενος, μήπου τις τῶν Χριστιανῶν μίσει τῷ τῶν θεῶν τὸ πῦρ ἔβαλεν· ἐπειδὴ παρὰ τῶν πλησίων χώρων ἀγροίκων ἀνέμαθεν οὐρανὸν τὸν πρηστῆρα φερόμενον τεθεᾶσθαι, ὅμως οὐ καθυφῆκε μὴ κατὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων ὀπλίζεσθαι. Καὶ δὴ προστάται τὰ ἱερὰ τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας σκεύη, οὐδὲν· εἰς πολυτέλειαν ἐνδεδ (ἦν Κωνσταντῖνος ὁ μέγας ἰδοῦματο), τοῖς βασιλικῶς ταμεῖσις ἀποδοθῆναι· πρὶς δὲ καὶ τὰς θύρας ταύτης τοῖς Ἀρείου θιασώταις ἐδόδου. Καὶ τῷ μὲν Ἰουλιανῷ Φηλὶς καὶ Ἑλπίδιος· τῷ νεῷ συνεστῆλθον, τῶν βασιλικῶν χρημάτων ὄντες· τριμῆς, ὁ μὲν τῶν δημοσίων, ὁ δὲ τῶν ἰδίων τοῦ βασι-

(1) Theodoret. addit Delum, lib. κτ, cap. 21.

λέως δυντων. Τούτων δ' μὲν Ἰουλιανὸς, ἀργαλέα τε καὶ δυστεκμαρτῶν ἰσχύος βληθείς, ἐπὶ τεσσαράκοντα ὅλας ἡμέρας ἔκειτο ἀποτυδὴν, μήτε φθεγγόμενος, μήτε τινὰ συναίσθησιν ἔχων. Τὸ δ' αἴτιον ὅτι περ κατέδρα τοῖς ἱεροῖς ἐχρήσατο σκεύεσι, προσαρβάζων τῇ γῇ· καὶ τὸν ἱεράρχην Εὐζώτην, πειραζόμενα κωλύσαι τὸ ἄγος, κατὰ κόρηος παῖσι σφοδρῶς, ἐπειπὼν, ὡς ἔρημα τὰ Χριστιανῶν τῆς θείας τυγχάνει κηδεμονίας. Μικρὸν δὲ τῶς ὑποβόλῃς, πολλὰ μὲν κατεγίνωσκεν ἑαυτὸν τῆς ἀθεμίτου γνώμης· καὶ τὴν εἰκὴν αὐτῷ συνήθητο ἐκείθεν καταρβάζησθαι. Καὶ μέχρι τοῦ μάρτυρα αὐτὸν ἑαυτῷ τῆς ἀνοσιουργίας γενέσθαι ἀνεγενῶν, παντοδαπαῖς ἔλκεσι καὶ σηπεδόσι τὴν γαστέρα σπασθεῖς, συνδιερόβῃ καὶ τῇ ψυχῇ. Τῶν γὰρ ἐγκάτων τῷ φθόρῳ διασπέντων, τὴν κόπρον οὐκέτι διὰ τῶν ἀποκριτικῶν ὀργάνων παρέπεμπεν, ἀλλὰ τὸ μυστρὸν στόμα τῆς βλασφημίας γενόμενον ὄργανον, τῆς ἀποκρίσεως ἐγένετο μόριον. Τὸ δὲ γε αἰδοῦν καὶ οἱ περὶ αὐτὸ πόροι ἐφείδοντο· καὶ αἱ περὶ ἐκεῖνα σάρκες κατασταπεῖσαι, πρὸς σκύληκας μετεβάλλοντο. Καὶ τὸ πάθος ἐπικρατέστερον ἦν τῆς τῶν ἱατρῶν τέχνης. Διὰ παντοδαπῆς γὰρ ἔχοντες πείρας αἰδοὶ καὶ δέει τοῦ ἀνακτοῦ, πᾶσαν τε φαρμάκων ἰδέαν κινήσαντες, λίπεσι τε τῶν πολυέμων ὀρνίθων οὐ· ἔθον τὰ διεσπορότα μέλη προσπλάττοντες, τοὺς ἐν βάθει κρυπτομένους σκώληκας πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν μετεπέλλοντο. Οἱ δ' ἐπὶ μᾶλλον πρὸς τὰς ζώσας εἶρπον σάρκας κατὰ βάθος δυσμένοι. Καὶ γε οὐ διέλιπον κατεσθίοντες, ἕως οὐ βιάσθω μὲν τὸν ἀθλιὸν διεχρήσαντο. Χρησασθαι δὲ αὐτὸν τῇ τοιαύτῃ φασὶ συμφορᾷ, Θεοῦ τὸν χόλον ἐπαύξοντος, καθότι τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἱερῶν αὐτοῦ σκευῶν κατωρχήσατο.

Ὁ δὲ γε Φηλίξ, τῶν ἱερῶν σκευῶν τὴν πολυτέλειαν θεασάμενος (Κωνσταντίνος γὰρ καὶ Κωνσταντίνος φιλοτιμῶς αὐτὰ κατεσκευάσαν), ἐπεγγεῶν καὶ ἀπαιτούμενος, « Ἰδοὺ, ἔφη, ἐν ὁποίοις σκεύεσιν ὁ τῆς Μαρίας ὑπηρετεῖται υἱός. » Κάνεσθαι καὶ ἐξ οὐδεμιᾶς ἄλλης αἰτίας τῶν ἐν βάθει φλεβῶν μιᾶς τῆς μεγίστης ἀσβραγείσης, αἵματός τε αὐτὸν ἐξέπεμπεν ἐκ τοῦ στόματος· καὶ θέαμα τοῖς ὁρώσι γεγόμενος φεβρόν, οὐδὲ δι' ὅλης ἡμέρας ἤρκεσεν· ἀλλὰ περὶ δειλὴν ὄψιν τοῦ αἵματος ἐπιλείψαντος, καὶ τὴν ψυχὴν συναπέβαλεν.

Ὁ δὲ γε τρίτος Ἐλπίδιος, βλασφημίας καὶ ὕψους Χριστοῦ, εἰ καὶ τῶν ἄλλων βραδύτερον, ἀλλ' οὖν φωραθείς τυραννίδι συμπαράττων, τῶν δυντων ἀπάντων ἔρημος γεγονώς, εἰρκταῖς τε καὶ συμφοραῖς ἑτέροις καταβίου· ἀκλεῶς καταστρέφει τὸν βίον,

(1) Theodoretus addit, Julianum ipsum in sacrum quoque mensam minuisse.

(2) Verba conjugis ad Julianum apud Theodoretum: Ut laudibus, o vir, Christum Salvatorem dehas, convenit, quod per castigationem potestatem tibi suam exhibuit. Non enim cum cognovisses, quem

et Elpidius, imperialium pecuniarum quaestores, publicarum alter, alter privatarum, in templum id direpturi venerant. Horum Julianus difficili et incognito morbo mox correptus, ad dies quadraginta ita distentus jacuit, ut neque loqueretur, neque sentiret quidquam. Causa morbi erat, quod sacris vasis (1), quæ terræ illiserat, pro sedili usus fuerat: et episcopum Euzoium, qui pisculum tantum inhibere conatus fuerat, in caput vehementer verberaverat, dicto illo insuper ingesto, Christianorum res a divina Providentia non curari. Et valetudine paululum recuperata, cum seipsum ob nefandam sententiam suam condemnavit, tum vindictam divinam qua affligebatur, sensit (2). Et cum ita adversus seipsum impiorum facinorum suorum testis ipse esset, ventrem deinde ejus putredo et omnis generis ulcera convulserunt, quæ ei mortem etiam attulere. Visceribus etenim atque exitis putredine ea corrosis, excrementa non jam per naturalia vim expellendi obtinentia membra egerebat, verum os scelestum, quod blasphemiarum et maledictorum effecerat instrumentum, pars corporis obscæna per quam excerneret, est factum. Pudenda ipsa, et qui circa ea sunt meatus, corrupti itidem sunt: caroque eis in partibus putrefacta in vermes abiit, et morbus ipse medicorum arte longe fuit potentior. 68 Illi enim reverentia et metu imperatoris omnia experti sunt, et omni remedium specie adhibita, pinguedineque pretiosarum avium, quas diis sacrificabant, membris corruptis applicata, vermes profundius latitantes, in apertum quasi quibusdam illecebris evocare contulerunt. At illi in membris prorepere, neque corrodere hominem destiterunt. tanta calamitate propterea maculatum esse ferunt, insultaverit.

Felix autem vasis tanti pretii conspectis (Constantinus namque et Constantius liberalissime ea comparaverant), arridens et urbane jocans, « Ecce, inquit, qualibus vasis Mariæ filius divina re peragenda colitur? » Eamque nec ob aliam quampiam causam, ex interioribus ejus venis una quæ maxima esset, rupta, tanquam per fistulam sanguinem per os ejus emisit. Sic et ipse horrendum dicerentibus omnibus spectaculum factus, non totum perduravit diem: sed circa crepusculum, una cum sanguine jam deficiente, simul et animam evomuit.

At tertius Elpidius, qui blasphemus quoque in Christum fuerat, tardius ille quidem quam alii pœnas luit: sed tamen inter eos qui tyrannidem affectarunt, deprehensus, bonis omnibus exutus, gravesque ærumnas alias in carcere perpressus,

persequeris, nisi pro longanimitate sua divinitus hæc tibi intulisset plagas. Agnovit illa morbi causam, et imperatorem, ut eis ecclesia quibus adempta fuerat, restitueretur, rogavit. Sed frustra. Lib. III, cap. 15.

turpiter vitam finit, sacer et detestandus ab omnibus judicatus. Præter hos alius quidam cum reliquis in ecclesiam, quam, donaria et res alias pretiosas prædonum more auferentes, eumque qui sacra vasa curabat, contumeliis afficientes, vastarunt atque diripuerunt, ingressus: super reliquas indignitates, veste subducta, sacrificii aram petulantissime comminxit. Verum illico pergraves et acres tanti flagitii tulit poenas. Per quæ enim peccaverat, ad interiora usque viscera putredine consumptis membris, incredibilis inde vermium vis prognata, miserandum in modum, ut dicere calamitatem eam pudeat, miserum exstinxit. Sed et Heronem illum Thebis Ægyptiis ortum, qui episcopus creatus, casu quodam ad Græcam superstitionem defecerat, **69** subito putrida invasit ægrotudo, quæ totum illius corpus depasta, abominationem cum omnibus reddidit. Quapropter rebus omnibus desperatis, in viam est proiectus, nullam prorsus a quopiam miserationem consecutus. Christiani namque perinde atque piaculum omnibus modis eum sunt aversati: Græci autem hactenus tantum eum, quod se errori et fraudi eorum subjecisset, agnoverunt. Et Heron quidem acerbissime et miserrime ita vita excessit. Alius autem, Theotecnus scilicet quidam, et ipso a nostra ad Græcam religionem prolapsus, carne ejus omni putrida carie consumpta, vermium materia factus est: et oculis illorum morsibus amissis, moriens per insaniam quæ eum corripuit, sua sibi dentibus conscissa atque devorata lingua, e gravibus tormentis ad longe deteriores majoresque cruciatus migravit. Sed et alii insuper talia quoque ausi, condigna sceleribus suis tuere supplicia. Ejuscemodi multa eo tempore divinum Numen exhibuit miracula, commeritas justasque oppugnarunt, poenas exigens. De quibus hactenus.

CAPUT XXX.

De statua Christi, quam in Paneade Phœnicie mulier illa quæ fluxu sanguinis laborabat, erexit.

Ego porro aliud quoque insigne miraculum, potentiam Christi exhibens, et vindictæ divinæ adversus impios indicium non minimum ostendens, vi temporum obrui non patiar. Phœnicie urbs est, quæ antiquissimum nomen habuit Dan, appellatione ea ab ipso Dan, ex patriarchæ Jacobi filiis uno, accepta, qui tribus et gentis ejus locum eum tum incolentis princeps et auctor fuit. Longo deinde tempore post Herodis filius Philippus Cæsari gratificatus, de suæ atque illius nomine urbem magnifice ornatam ædificiis, Philippi Cæsaream cognominavit. Græci autem propterea quod in ea Dei Panis statuam collocaverint, Paneadem vocarunt. **70** In hac ipsa urbe fons quidam est: ad hunc mulier (1) illa quæ sanguinis fluxu laboraverat, præclaram ex ære Christo

ἐπάρτος πᾶσι γενόμενος. Καὶ ἄλλος δὲ τις τοῖς εἰρημένοις, τῇ ἐκκλησίᾳ συνετελθὼν, ἣν ἐπὶ ῥθουν καὶ ἀπιστῶν, τὰ τε θεῖα κειμήλια καὶ ἀναθήματα λαφυραγωγοῦντες, καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς θεραπευόμενον ἐξυθρίζοντες. Οὗτος δὲ πρὸς ταῖς λοιπαῖς ἀτοπίαις τὴν ἐσθῆτα ἀνασυράμενος, τῷ θυσιαστηρίῳ ἐναεῖ- γαίνων οὖρον ἐξέκρινε· καὶ παραυτίκα, ποινὴν χαλεπὴν καὶ ὀξεῖαν εἰσπράττεται· δι' ὧν γὰρ ὑβρίεις μορίων, ταῦτα μέχρι καὶ τῶν ἐντέρων διασπαίς, καὶ σκωλήκων ἀδήγητον χρῆμα τεκνώσας, σικτρῶς ἄγαν καὶ οὐδ' ἀφηγήσεως ἀξίως καταστρέφει τὸν βίον. Ναὶ μὴν καὶ Ἡρῶν ἐκεῖνος ἐκ Θηβῶν τῶν Αἰγυπτίων ὁρμώμενος, καὶ εἰς ἐπισκόπους τελέας, πρὸς Ἑλληνισμὸν ἐκ τινος συμβέβητος μετεβλήθη· ὃν παραχρῆμα νόσος σηπεδονώδης ἐπέλαβε, καὶ πᾶν αὐτοῦ καταδοσκηθεῖσα τὸ σῶμα, βδέλυγμα πᾶσιν ὑπέδειξεν. Ὁ δὲ πανταχόθεν ἀπορηθεὶς ἐν ταῖς ἀμφοτέραις διέβριπτο· μηδ' ὄντιον μὴδαμόθεν ἔλκων ἔλεον· τῶν μὲν Χριστιανῶν παντάπασιν ὡς ἄγος ἐκτρεπομένων αὐτόν· τῶν δ' Ἑλλήνων μέχρι τῆς καθυπερβαλεῖν αὐτόν τῇ πλάνῃ μόνον διεγνώκων. Καὶ ὁ μὲν Ἡρῶν πικρῶς οὕτω καὶ παναθλίως τῆς ζωῆς ἀπέληλκται. Καὶ ἄλλος δὲ τις θεότεκνος δομα, ἀπορβύεις πρὸς Ἑλληνισμὸν, πᾶσαν ἀθρόως τὴν σάρκα διασπαίς, καὶ σκώληξιν ὕλη γενόμενος, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑπ' αὐτῶν γ' ἐκείνων ἐξερρυχθεὶς, τελευτῶν εἰς μανίαν ἐτράπη· καὶ τὴν σφετέραν γλῶσσαν καταφαγὼν, ἐκ πικρῶν βασάνων εἰς πολὺ χαλεπώτερα κολαστήρια παρεπέμφθη· οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ ἕτεροι παραπλήσια τεταλμῆκότες, ἐξαμύλους καὶ τὰ τιμωρίας ἐξέτισαν. Τοιαῦτα δὲ πολλὰ τὸ τηνικάδε καὶ τὸ θεῖον ἑτερατοῦργει, ἀνιέρβρους τὰς ποινὰς παρὰ τῶν ἀναίδων κατὰ τῆς εὐσεβείας χωροῦντων σαφῶς εἰσπραττόμενον. Καὶ τὰ μὲν τῶν ἀσεβῶν τοιαῦτα.

ab eis qui impudenter et aperte veram pietatem

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Περὶ τοῦ ἐν Πανεάδι τῆς Φοινίκης ἀγάλματος τοῦ Χριστοῦ, ὃ ἡ αἰμόβρους ἀνιδρυσε.

Ἐγὼ δὲ καὶ ἕτερον οὐ συμικρὸν σημεῖον τῆς τοῦ Χριστοῦ δυνάμεως ἐπαγόμενον, τῆς δὲ κατὰ τοῦ δυσσεβοῦς θεομηνίας τακμήριον οὐκ ἐλάχιστον ὑπεμφαίνον οὐκ ἀνήσω συγκαλύψαι τὸν χρόνον. Φοινίσσα πόλις ἐστίν, ἣ παλαιάτατον μὲν δομα εἶχε Δάν, ἐλκυσαμένη τὴν προσηγορίαν ἀπὸ Δάν, ἐνδὲ τῶν παίδων τοῦ πατριάρχου Ἰακώβ, ὃς φύλαρχος κατέστη τῶν τηνικάδε κατοικοῦντων τὸν τόπον. Μετὰ δὲ τοῦτο χρόνῳ πολλῷ ὑστερον, ὃ τοῦ Ἡρώδου υἱὸς Φίλιππος Καίσαρι χαρίζμενος, εἰς ἀμφοτέρων τὰς κλήσεις ἀνίστα τὴν πόλιν, καὶ ἐπὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς φιλοδομεῖ· καὶ Φιλίππου Καيسάρεια ἐκαλεῖτο. Τῶν δ' Ἑλληνιστῶν τὸ τοῦ Πανῶς ξίανον ἐν ταύτῃ καθιδρυσάντων Πανεὰς ὀνομάσθη. Ἐν οὖν τῇ Πανεάδι ταύτῃ πηγῇ τίς ἐστὶν ἐνδὸν τῆς πόλεως. Παρὰ ταύτῃ δὲ τῇ πηγῇ αἰμόβρους ἐκεῖνη ἐπίσημόν τι ἄγαλμα χαλκοῦ

(1) Supra lib. vi, cap. 15.

πεποιημένον ἀνίστη Χριστῷ, ἀμειβομένη τὸν εὐεργέτην τῇ τοῦ πάθους ἀπαλλαγῇ· χάριν δὲ πλείστην τερπνότητος τοῖς ἐκείσε φοιτῶσι παρῆχε θεώμενον. Τῆς δ' εἰκῆς ταύτης κατὰ τοὺς πόδας βριτάνη τις ἀεφύετο νοσημάτων παντοίων, μάλιστα δὲ τῆς φθινύδος· νόσου ἀλεξιφάρμακον. Ἀμήχανον δ' ἦν τοῖς θεραπευομένοις τὸ αἴτιον, περὶ πλείστου ποιούμενοι· τὴν ζήτησιν. Ἐλελήθει γὰρ τῷ χρόνῳ, καὶ οὐδενος ἔφερε τὴν μορφήν, καὶ ἡ πρᾶξις δι' ἣν ἀνεστήλωτο. Τῷ γὰρ ὑπαιθρον καὶ γυμνὸν ἐστάναι· στέγης τὸ θεῖον ἄγαλμα, οὐκ ἐλάχιστον καὶ τοῦ σώματος συνεχώθη. Καὶ γὰρ ἑμβροὶ γῆν ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων χώρων ἐπισυρόμενοι ἀεὶ προσετίθουν· ὅψ' ἦς ἡ τῶν ἑκαστα δηλούντων ἐγγραμμάτων γυνῶσις ἀδελφός ἦν. Ζητήσεως οὖν ποτε πολλῆς γενομένης περὶ τῆς χάριτος τῆς φουμένης ἐκεῖθεν, τὸ μὲν συγκεχωσμένον ἀνώρυκτο· τὰ δὲ γράμματα τὸ τῆς ἱστορίας ἀψευδὲς κατεμήνουσιν, καὶ τοῦ λοιποῦ ἡ μὲν πᾶς οὐκίει μετ' ἐκείνων ὥφθη τὸν χρόνον, οὕτε ἐκεῖ, οὕτ' ἀλλαχού. Τοῦτον δὲ τὸν τοῦ Χριστοῦ ἀνδριάντα κατὰ τῶν Ἰουλιανῶν, τὸν αὐτοῦ τῷ κένῳ ἀνθίστα. Πῦρ δ' ἐξαιπίνης οὐρανὸθεν ἐπεισεσθὲν βίαιον, τέμνει κατὰ τὸ στήθος τὸ ἄγαλμα· καὶ τὴν κεφαλὴν σύναμα τῷ σῶματι ἀποβαλὼν, καθὼ καὶ τὸ διεβρώχως τῷ στήθεϊ ἐγένετο, ἐπὶ πρόσωπον πῆγνυσι· καὶ εἰς πολὺ τοῦ χρόνου διέμεινε, τὴν κεραυνίαν αἰθάλαν ἐναργῶς σηλιταῦον τοῦτο τὸ ἄγαλμα. Τὸν γε μὴν ἀνδριάντα Χριστοῦ μεταστησάμενοι τηλικαῦτα Χριστιανοὶ, ἐν τῷ τῆς ἐκκλησίας διακονικῷ ἔθεντο, τὰ πρόποντα θεραπεύοντες, στάσει τε σεμνοτέρῃ τιμῶντες· καὶ τὸ μετ' ἡδονῆς τῷ χώρῳ φοιτᾶν· θεώμενοι τε τὸ εἶδος, καὶ τὴν περὶ τὸ ἀρχέτυπον πύθον ἐπιδικνύμενοι. Τοῖς δὲ τοῦ δυσσεβοῦς τούτου χρόνος, τὸ περὶ τὴν Πανεάδα Ἑλληνικὸν ἀναφλεγέντες, τῆς στάσεως ἀνασπασάμενοι, καὶ τῶν ποδῶν ἐκδησάμενοι, διὰ μίσης ἦγον τῇ· λεωφόρου, πᾶν εἶδος ἀσεβείας διαπραττόμενοι. Τὸ μὲν οὖν ἄλλο σῶμα εἰς μέρος διέσπασαν· τὴν δὲ κεφαλὴν τῷ εὐρεσθαι τῆς ὀλομελείας διαζυγείσαν, τῶν τινες τοῖς δρωμένοις ὡς εἰκὸς ἐπαλγούντων, λεληθότως τε ἀνελάδοντο, καὶ ὡς γε ἦν αὐτοῖς· δυνατὸν, διεσώσαντο. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὰλλα τοῦ σώματος συλλέξαμενοι, τῇ ἐκκλησίᾳ ἀνέθεντο. Τὸ δὲ φυόμενον τῆς βοτάνης ἐκείνου εἶδος· οὐδενὶ τῶν ἱερῶν ἢ περὶ τὰ τοιαῦτα ἐμπείρων δῆλον κατέστη. Καὶ μοι δοκεῖ μηδὲν εἶναι θαῦμα καὶ ξένως εἶναι τὰς ἐργασίας ἀνθρώποις, ξενοτρόπως θεοῦ τούτοις ἡρημένου ἐπιδημεῖν· ὅτι γε καὶ ἄλλα πλείστα παράδοξα κατὰ χώρας καὶ κώμας μόνοις τοῖς ἐπιχωρίοις ὡς εἰκὸς ἔγνωσται τῇ ἐξ ἀρχαίου παραδόσει διεγνωσμένα. Ὅτι δ' ἀληθὲς τὸ λεγόμενον, ἐγγὺς ὁ λόγος δηλοῦν.

nova hominibus exhiberi beneficia, novo subinde modo Deo ipso eos invisente. Nam alia quoque plurima miracula, quæ in certis vicis ac regionibus sunt, solis incolis, sicuti consentaneum est, ex vetusta majorum traditione nota esse, quæ sequitur narratio verissime declarat.

A
erexit statuam, aliquam saltem benefactori suo obdepulsum sibi gravem morbum, officio eo gratiam rependens. Statua ipsa spectantibus plurimum. præbuit gratiæ et amœnitatis. Ad hujus pedes herba enata est, præsentissimum ægritudinum omnium, potissimum vero tabidi morbi remedium. Et cum qui ea curabantur, summa diligentia causam tantæ efficacis inquirerent, invenire tamen eam omnino non potuerunt. Temporis enim diuturnitate et oblivione interciderat, cujusnam ea statua formam referret, et cujus rei gratia ibi esset collocata. Quod namque divinum simulacrum sub dio astaret, non parum corpus ejus etiam est immutatum, et imbres ex locis superioribus litum secum trahentes, statuæ ipsi aggresserant : quam ob causam cognitio ea, quæ ex litteris omnia indicantibus provenit, incerta reddita. Cæterum cum cura et diligentia majore promans inde gratia investigaretur, terra illa effossa, litteræ tum demum apparentes, rem ipsam certo indicarunt. Et deinceps herba ea, ab eo tempore, neque eo ipso neque alio loco est conspecta. Sed enim Christi statua Julianus dejecta, suam ipse in locum ejus in columna constituit. Et ecce de repente ignis e cælo vehemens dejectus, simulacrum illius circa pectus discidit : caputque una cum collo dejectum, et a pectore abruptum in faciem prostravit. Atque id longo postea tempore sic duravit, fuliginem eam fulminis aperte, veluti
C
per inscriptionem columnæ lucisam, testificans. Statuam autem Christi Christiani tum in Diacanicum ecclesiæ transtulerunt, et honoratiore loco positam, cultu convenienti prosecuti sunt. Locum namque eum libenter frequentantes, et imaginem ipsam inspectantes, desiderium suum et amorem erga statuam ipsius archetypum primum quo exemplar declararunt. Impii porro imperatoris istius temporibus, qui Panceade fuere, Græcæ superstitionis sectatores, concitati, statuam eam, sicuti dixi, loco suo motam, funibus ad pedes vinctis, per mediam traxere viam, omnique impietatis genere contumeliosissime affecere. **71** Ita illi reliquum imaginis corpus comminuerunt, et caput a membris suis divulgum distraxerunt. Quod sane nonnulli, qui flagitio tanto, ita ut par erat, indolere, clam sublatum, sicuti potuerunt, conservarunt : itidemque et alias corporis partes collectas in ecclesia reposuerunt. Herba, quam ibi enatam diximus, species nulli vel medicorum, vel aliorum peritiam talium rerum consecrantium cognita fuit. Mihi vero minime mirandum videtur,

CAPUT XXXI.

A

ΚΕΦΑΛ. ΔΑ'.

De fonte qui Nicopoli sire in Emmaus est : et de Persæa arbore Hermopoli. morbos incurabiles incolatu Christi sanante.

In Palæstina civitas est Nicopolis nomine, quæ vicus antiquitus fuit, sacro Evangeliorum libro cognitus, in quo Emmaus nuncupatur. Eam quippe Romani postea, Judæis fortissime devictis, metropolitique eorum Jerusalem capta atque eversa, ex eventu nomine imposito, Nicopolim vocarunt. Ante civitatem istam in trivio, ubi videlicet Christus post resurrectionem a mortuis, cum Cleopa comiteque ejus iter faciens, in vicum alium se properare sinit, fons quidam est, morborum hominibus omnium, atque etiam variorum animantibus ipsis laborum auxilium. Hic Christum dicunt cum discipulis suis, ubi de itinere longiore fessus esset, cum nobiscum in terris versaretur, pedes lavisse : atque ex eo tempore salubrem ad ægritudines dispellendas eam undam esse factam. Hermopoli (1) quoque Thebaidis arbor esse, quam Persæam (2) vocant, dicitur, multis morbis medicinam asserens, si vel festuca vel folium ex ea ægris applicetur. De qua illa adhuc fama apud Ægyptios obtinet, Dei Genitricem, una cum Josepho, Herodem fugientem, ductu Josephi Hermopolim venisse : 72 et quamprimum urbis portam attigisset, arborem eam adventum Christi ferre non potuisse : et quamvis procera admodum esset, ad solum ipsum tamen se demisisse, et paradisi olim satorem adoravisse. De arbore ea, hæc quæ legi, scribenda esse duxi. Ego vero eam quasi quoddam symbolum seu signum fuisse put. Christi ipsius in urbem eam adventus : aut certe, sicuti conjicere licet, eam propter proceritatem et pulchritudinem, Græcorum moribus ab urbis incolis divino honore cultam, tum commotam esse, dæmone qui per eam est cultus, exhorrescente ad præsentiam ejus, qui aboliturus et oppressurus eos omnino fuerat. Sed tum quoque cuncta Ægyptiorum simulacra diffluxere, Christi non ferentia adventum : juxta id quod de eis ab Isaia est dictum. Porro dæmone ex arbore ea pulso, ad certum rei gestæ indicium, prona et D

Περὶ τῆς εἰς Νικόπολιν ἦτοι Ἑμμαοῦς πηγῆς· καὶ περὶ τοῦ ἐν Ἑρμοπολίαι φυτοῦ τῆς Περσέας, πᾶθ' ἀνίατα θεραπεύοντος τῇ ἐπιδημίᾳ Χριστοῦ.

Ἐν Παλαιστίνῃ πόλις ἐστὶ Νικόπολις ὀνομα· ἦν δὲ κώμην ἐκπαλαὶ οὐσαν, καὶ ἡ θεία τῶν Εὐαγγελίων βίβλος· γινώσκει, Ἑμμαοῦς ὀνομάζουσα. Ἦν ἐς ὕστερον Ῥωμαῖοι Ἰουδαίους κατακράτος κινήσαντες, καὶ τὴν μητρόπολιν αὐτῶν Ἰερουσαλὴμ ἐλόντες καὶ κατασφάξαντες, Νικόπολιν ἀνηγόρευσαν, ἐκ τοῦ συμβάντος· τὸ ὄνομα θέμενοι. Πρὸ δὲ ταύτης τῆς πόλεως· περὶ τὴν τριοδίαν, ὅπου τοὶ περὶ Κλεόπαν μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν Χριστοῦς συμβαδίζων ἐπὶ ἐτέραν κώμην δὴθεν ἐσπευδε μεταβαίνειν, πηγὴ τίς ἐστὶ νόστων μὲν παντοίων ἀνθρώποις, οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ ζώοις διάφορα νοσήματα κάμνουσιν, ἀλεξίτηρος· ὅπου δὲ φασὶ Χριστὸν τὰς κατὰ γῆν ποιούμενον διατριβὰς, σῶμα τοῖς μαθηταῖς τοὺς πόδας νύσασθαι πρὸς πλείστον ὁδοιπορήσαντα· καὶ γ' ἐξ ἐκείνου ἀλεξίκακον γενέσθαι τὸ ὕδωρ παθῶν. Καὶ ἐν Ἑρμοπολίαι δὲ τῆς Θεβαΐδος δένδρον, ἡ Περσαία καλεῖται, πολλὰς ἀπελθὼν νόσους λέγεται, κάρφος ἡ φύλλον ἐκείθεν τοῖς κάμνουσι προσσιπούμενον· περὶ οὗ εἰσέτι λόγος· παρ' Αἰγυπτίοις κρατεῖ, τὴν Θεοτόκου σῶμα Χριστοῦ φεύγουσαν τὸν Ἡρώδην, εἰς Ἑρμοπολιν ἔκειν τοῦ ἰωσήφ ἡγουμένου· ἅμα δὲ τῷ τὴν πόλιν εἰσεῖναι τῆς πόλεως, τὸ δένδρον τοῦτο μὴ οἶόν τε φέρειν τὴν ἐπιδημίαν Χριστοῦ, καίπερ μέγιστον δι, πρὸς τιθδαφος κλῆται καὶ τὴν προσκύνησιν ἀπονείμει τῷ τοῦ παραδείσου ἐκπαλαὶ φυτουργῷ. Καὶ περὶ μὲν τοῦ φυτοῦ τοιαῦτα ἔγνων καὶ ἔγραψα· ἐγὼ δὲ οἶμαι, σύμβολόν τι τοῦτο γενέσθαι τῆς ἐπὶ τὴν πόλιν παρουσίας Χριστοῦ· ἡ ὥς γε ἐνεστὶν εἰκάζειν, διὰ τε μέγεθος καὶ κάλλος τὸ φυτόν καθ' Ἑλλήνα νόμον θρησκείας καὶ σεβάσματος ἀξιοῦμενον παρὰ τῶν ἐπιχωρίων, σεισθῆναι, τοῦ θεραπευομένου δι' αὐτοῦ διέκμονος, φρίξαντος τὸν ἐκείνων καθ' ἑρτίην ἀθρόον ἐπιφανέντα τῷ χώρῳ· οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ πάντα τῶν Αἰγυπτίων τὰ ἔξωτα διεβρύτῃ, τὴν ἐπιδημίαν οὐκ ἐναγκόντα Χριστοῦ· καθὰ τὸ Ἡσαΐα περὶ τούτων ῥηθέν. Τοῦ δὲ δαίμονος ἐκείθεν ἀπελαθέντος, εἰς δὴ λωσιν ἀκριβῆ τοῦ συμβάντος ἐμεινεν ἐπικλινῆς τὸ φυτόν τοῦς πίπτει χρωμένους· ἰώμενον. Τοῦτων D ὁ Αἰγύπτιος· καὶ Παλαιστίνῃ ἀξιώσιςτοι μάρτυρες.

Harum rerum Palæstini et Ægyptii idonei fideque digni sunt testes.

CAPUT XXXII.

ΚΕΦΑΛ. ΑΒ'.

Ut impius religionem nostram extinguere conatu, etiam Judæis permiserit Hierosolymis templum restaurare : et quæ tum ibi fuerint prope omnem excelsa evenerint.

Imperator autem, cum Christianis infensus, eos semper odio persequeretur, erga Judæos tamen, eorundemque majores et duces, non parvam exhibuit mansuetudinem et benevolentiam : et ad

Ὅς τὰ καθ' ἡμᾶς ὁ δυσσεβὴς σέβσαι παρώμενος, καὶ Ἰουδαίους ἀρῆκε τὸν ἐν Ἱερουσαλὺμοις κτῶν ἀνιστᾶν, καὶ ὅσα παράδοξα τηρεῖν αὐτὰ ἐκέλευε ἐγένοντο.

Βασιλεὺς δὲ, εἰ καὶ Χριστιανοῖς ἐχάλεπαινε, καὶ διὰ μέλους ἀεὶ ἦν, Ἰουδαίοις μέντοι οὐ σμικρὰν εὐνοίαν καὶ πραότητα ἐδείκνυ, καὶ τοῖς προπάτορσι τούτων καὶ ἀρχηγοῖς· καὶ τῷ πλήθει δὲ αὐτῶν ἔγρα-

(1) Persæa Hermopoli ἀλεξίφάρμακος arbor. Si quis Daphnensis luci in Syria, vel Persææ in Ægypto utberem comparaverit, quinque libris auri noverit se

esse multandam, l. i, De cupres. ex inc. Daphnensis. C. lib. ii.

(2) Sozom Persidem nominat, lib. v, cap. 21

φεν, ὑπὲρ τε αὐτοῦ καὶ τῆς ἀρχῆς εὐχὰς πράττειν. Αὐτοῦ δ' ὡς εἰκάσειν ἐποίει, οὐ τὴν θρησκείαν γεραίρων· οὐ γὰρ ἦν ἀμαθής, ὡς μήτηρ αὐτῇ σχεδὸν τοῦ Χριστιανῶν δόγματος· καὶ οὐ· ἐκείνη πατριάρχας τε καὶ προφῆτας αὐχεῖ, τοῦτους δὲ καὶ ἡμεῖς· ἀλλ' ἀκριδῶς ᾄδει τὸ πρὸς ἡμᾶς ἀσποιδόν Ἰουδαίων μῦθος· Ἡμῖν οὖν ἀπεχθανόμενος διὰ τῆς ἐκείνων θεραπείας λυπεῖν ὡς μάλα ἐμηχανάτο· ἄλλως τε καὶ τάχος ὅσον ἀπαχθῆναι αὐτοὺς πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς θυσίαις ἐτοίμους καταλογίζετο, ἐν ῥητοῖς μόνου· ἐκδεχομένους βίβλους τὰς ἱερὰς. Καὶ μὴ πρὸς τὸ βίβλος τῆς θεωρίας ὀρῶντας, ὡσπερ Χριστιανοὶ καὶ αὐτῶν Ἑβραίων οὐ διαβεβηκότες τε καὶ σφώτεροι. Χείρων τοίνυν τοῖς αἵμασι καὶ τῷ δεισιδαιμονεῖν, εἰ μὴ καὶ αἰλλοῦς ἐφαλκώσσει, ζημίαν ἤγετο· καὶ κατ' ἄλλον δὲ τὸν τρόπον τοῦ Σωτῆρος χρησμούς, οἱ τὴν Ἰερουσαλήμ ἀνατετράφθαι λέγουσιν, ὥστε μηδὲ λίθον ἐπὶ λίθῳ μέναι, τοῦτους ἀτε ψευδεῖς ὁ πῶτατος· ἐλέγχειν διανοηθείς, τοῦτ' ἐπραττε· καίτοι γε τόσον οὐδὲν ἤγασεν ὡς ἔσπευδεν, ὥστε καὶ ἄκων ἐβιβάζετο τὸ ἐν αὐτοῖς ἀμετάπτωτον· καὶ ἡ κατασχύνειν δοκοῦσα εἴλημα, καὶ τὰ Δεσποτικὰ λόγια ἐκφαυλίζειν, τὸ ἀκατασχύντον μᾶλλον ἐκείνων τε καὶ σεδασιμώτατον λέληθεν ἐκτυτὴν ἀνακρύπτουσα. Ὁ γὰρ Ῥωμαίων βασιλεὺς ἐκείνος· Ἀδριανός, ὃς καὶ Ἄλιος, ἐκαλεῖτο, τὰ Ἱεροσόλυμα εἰς τέλος κατενεγκὼν, ὡς ἀνπαντάπασι τὸ Ἰουδαίων ἔθνος αὐτῆς ἀποστήσει καὶ παντελῶς ἀπορρήξῃ· ἔνα μὴδὲ μνήμη τις τοῦ πάλας ὀνόματος· αὐτοῖς καταλείποιο, καὶ μηδ' ἐκ τῆς κληρώσεως ὡς πατρίδος αὐτῆς ἀντιποιεῖσθαι πρόφασιν ἔχωσι, μεταπ' αὐτῶν ὡς οἶόν τε τὴν κληρίαν, Αἰλίαν ἐξ αὐτοῦ κατωνόμαζε, τοῖς Δεσποτικοῖς χρησμοῖς τὸ ἀδιόφευστον μαρτυρῶν, εἰ καὶ ἄκων ἤλαύνετο. Καὶ γὰρ πῶς ἐδεδίει τὸ θερμουργὸν αὐτῶν εἰσάπαν καὶ βίψουκίνδυνον, μὴ κατὰ πρόφασιν τῆς ἐν τῇ πόλει νενομισμένης λατρείας ἀγεύμενοι πράγματα Ῥωμαίοις παρίξωσιν. Ἰουλιανὸς δὲ τὴν κατ' ἡμῶν ὕβριν αὖξων, τοῦ τοῦ ἔθνους ἀρχηγός τῶν πατρῶν ἐθῶν ἀνεμίνηςκεν· καὶ ὅτου χάριν μὴ κατὰ τοὺς τοῦ Μωσέως νόμους ζῆν αἰροῖντο ἡρεῦνα. Τῶν δὲ λεγόντων ἀπώμοτον εἶναι μὴ ἄλλοθι πού τὰ πάτρια τελεῖν δύνασθαι, ἐκπεπωκότας τῆς μητροπλῆως, χρήματα δὲ· αὐτοῖς ὅσον τάχος τὸν Σολομῶντος ἐγείρειν νεῶν προὔτρεπετο, ἐπίσης τε τοῖς προγόνοις θρησκεύειν τὸν παλαιὸν τρόπον θύοντας.

Καὶ ὁ πρὸν οὕτως· οἱ δὲ οὗ ἐκπαλαί ἐπεθύμουν δεδραγμένοι καιροῦ. σπουδῇ πάση τοῦ ἔργου ἤπιοντο· φοβερὴν οὖν Χριστιανούς ἐνορῶντες, καὶ κατ' αὐτῶν ἐπαίρμενοι, ἤπειθον πρᾶττειν τὰ πᾶνδυνα, καὶ τσαῦτα ὅσα δὲ αὐτοὶ πρὸς Ῥωμαίων πάλας πεπόνυκται· μηδ' εἰς νεῶν οἱ δειψαὶ θέμενοι, ὡς οὐκ ἦν ἐγχοροῦν τοῦτ' εἰς πέρας ἐλθόν διαρρήξον τῶν ἐκ παλαιῶν τοῖς προφῆταις χρησμῶν τοῦτ' ἀπαγορευ-

eorum populum, ut pro se et imperio suo precarentur, scripsit. Atque id eum fecisse conjectura est, non quod religionem eorum colendam duceret (non enim ignorabat, veluti parentem eam esse Christiani dogmatis : et quos illa jactat patriarchas et prophetas, de eisdem nos quoque gloriarī) : sed probe ei implacabile Judaeorum erga nos odium perspectum fuit. Itaque nobis iratus, per suum in illos studium et curam agere nobis facere est conatus. Præterea vero promptes paratosque eos esse arbitratus est, ut primo quoque tempore ad Græca sacrificia adducerentur, qui verba tantum et litteram sacrorum Librorum recipere, **73** neque per contemplationem ad occultiore[m] eorum sensum respicerent, sicuti Christiani, atque etiam inter Hebræos sapientiores et præstantiores faciunt. Et sanguine vanaque superstitione ipse gaudens, nisi alios quoque in idem pertraheret malum, pro detrimento ingenti habuit. Insuper et alia quadam de causa Servatoris oracula, quæ Hierosolymis talem denuntiant eversionem, ut ne lapis quidem super lapide mansurus esset, vanissimus ille mendacii arguere volens, id fecit. Tantum vero adest ut aliquid studio suo effecerit, ut invitus etiam certitudinem et immutabilitatem eorum magis confirmarit. Atque audacia ejus, quæ sibi probro affectura videbatur Dominica responsa, eaque prorsus abolitura, non sensit ipsa se, reverentiam illorum, in quæ opprobrium aliquod cadere nequeat, deprædicare. Romanorum enim imperator ille Adrianus, qui et Ælius est dictus, et Hierosolyma evertit, ut Judaeorum gentem prorsus ab ea urbe dinoveret atque dispelleret, et ne memoria quidem eis veteris nominis relinqueretur, neque ipsi ex appellatione causam aut occasionem recuperandæ patriæ haberent, nomine (sicut potuit) mutato, Æliam a seipso vocavit : ea ipsa re, quamvis invitus et imprudens, veritatem Domini nostri oraculis attestatus. Veritum namque fuerat calida præcipientia ei periculum temere aggredientia Judæorum ingenia, ne per prætex um divini cultus, qui lege lata in urbe ea peragi deberet, exercitu coacto negotium Romanis exhibe-

D rent. Julianus porro contumelias in nos suas adaugens, gentis ejus primarios viros patriorum morum admonuit, et quamnam ob causam non juxta Mosæ leges viverent, interrogavit. Atque illi ubi dixerunt, omnibus modis cavendum sibi esse cum rem abjuratam, ne alibi quam Hierosolymis, qua urbe prorsus excidissent, sacra patria peragerent, data illis pecunia, ut quam possent celerrime Solomonis restaurarent templum, eos est cohortatus, ut ad exemplum majorum suorum veteri more sacrificarent, et rem divinam facerent.

Sic quidem ille. Judei vero opportunitatem tandem tempus ejus rei, quam dudum desideraverant, conficiendæ nacti, studio omni in id opus incubere. Et jam aspectu Christianos territantes, sequē supra illos extollentes, clades omnes, et quascunque ipsi a Romanis olim perpepsi fuerant arumnas, se nobis illateros esse sunt minati. **74** Sed miseri illis in mentem non venit, perfici eam rem urbane

posse, quam verbis disertis veterum prophetarum oracula denegent et abnuant. Cæterum cum tanto studio ad id opus ferrentur, quicunque in arte ædificiorum condendorum celebres essent congregatis, materiam ad structuram omnem compararunt, locumque ipsum splendide repurgarunt: et sumptus ex publico impensis, argenteos etiam fieri curarunt ligones. Tanto vero in opere tali ardore fuere, et alacritate tanta elaborarunt, ut ipsæ mulieres in sinu vestibisque suis purgamenta exportarint: et quæcunque eis essent monilia, et mundum muliebrem omnem non gravate in structuram eam impenderint. Et quamvis Græci aliena ab illis essent voluntate, tamen et ipsi eos in studio et labore eo adiuvant, conatum talem ad exitum suum perductum iri arbitrati: quo ipsi quoque suas esse Christi prædictiones, oraculaque ejus intercidiisse jactarent. Atque ubi jam reliquias structuræ veteris ex imis fundamentis effoderunt, et solum ita repurgarunt, ut ne lapis quidem super lapidem, juxta responsum illud, permaneret: et postmodum ad primum jacerent fundamentum, ad locum eum venerunt, terræ motum ingentem ortum esse dicunt: et quod vehementi ejus concussionem ex ipsis fundamentis lapides ejicerentur non paucos ex Judæis enecatos esse, qui vel ad operis spectaculum venerant, vel structuram ipsam curabant. Publica enim ædificia ipsi templo vicina soluta, atque cum impetu collapsa, eis quos intus oppressere, sepulcrorum loco fuere. Qui autem effugere voluerunt, semineces jacuere. Fuere qui crura et manus et membra alia, pro eo atque clades forte quemque comprehendit, repentino casus impetu mutilata retulerunt. Terræ motus vix conquieverat, et qui reliqui erant, opus rursus aggrediuntur, ut simul et quod magnopere cupiebant perficerent, et inevitabilem indignationem, quæ ex necessitate imperialis constitutionis eis imminerebat, effugerent. Facile namque natura homines, quibus delectantur studiis et laboribus, tendere semper ad detrimentum solent: qui id unum profuturum existimant, quod sibi efficiendum proposuere, suo ipsorum ad id protracti errore: 75 neque illi utilitatem consilio ante cœptum opus capiendo deprehendere possint: neque periculum involuti, et experientia ipsa de eis admoniti, prudenter se, pro eo atque deberent, explicant: sicuti et Judæis tum accidit.

CAPUT XXXIII.

De igne, qui tum ibidem repente est exortus: et de iis quæ vestimentis hominum figura crucis adhæserunt, signis; et de divino Evangelio in fundamentis invento.

Impedimento namque tanto objecto, satis evidenter considerare erat, indignari instituto operi eum. At illi denuo admota manu, quæ perficere nequirent, sunt aggressi. Sed enim cum iterum structuram experirentur, ignis ex ipsis fundamentis exsiliens, et alius item de cælo imminens, plures etiam quam antea consumpsisse fertur. Atque id

(1) Πρὸς τὸ συμπέρον, Sez., hoc est, ad emolumentum. Sed utrumque verbum, quamvis diver-

όντων. Οἱ μὲν οὖν οὕτω σπουδῇ τοῦ ἔργου εἰχοντο· καὶ τοὺς ἐπὶ τέχνῃ λαμπροὺς ἀθρόον ἀθροίσαντες, τὰς πρὸς τοῦτο ὕλας παρασκευάζοντο· τὸν τε χώρον περιφανῶς ἐξεκάθαιρον, ἀργυρέας σκαπάνας ἡντιπαισμένοι, ἐκ δημοσίων τῆς δαπάνης αὐτοῖς ἀναιμένης. Τοσαύτη δ' ἦν αὐτοῖς ἡ σπουδὴ καὶ προθυμίᾳ περὶ τὸ ἔργον οὕτως ἐπόνουν, ὥς καὶ τὰς αὐτῶν γυναῖκας τοῖς σφετέροις κόλποις τε καὶ χρυσείοις τὸν χοῦν ἐκφορεῖν· ὅσα τε ἦν αὐτοῖς κόσμος καὶ περιδέραια, ἐτόιμως ἔχειν συνεισφέρειν τῇ δαπάνῃ τοῦ ἔργου. Ἕλληγες δ' καίπερ μὴ εὖνοι ὄντες αὐτοῖς, ὅπως ἐκοινώνουν αὐτοῖς τῆς σπουδῆς, οἰόμενοι πρὸς τέλος ἀγαγεῖν τὸ ἐγχείρημα· ὥς ἂν καὶ αὐτοί, ψευδεῖς τὰς περὶ τοῦ Χριστοῦ προρρήσεις ἐλέγξωσι καὶ διαπείσωσι τοὺς χρησμούς. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὰ λείψανα τῆς ἐν βάθει οἰκοδομίας ἀνέσκαψαν, καὶ τοῦδαρος ἐξεκάθηναν, ὅπως μὴ λίθος ἐπὶ λίθῳ μείνη, κατὰ τὴν προρρήσιν, τῇ ἐπιούσῃ ἐλθόντων ὥς ἂν τὸν πρῶτον θεμέλιον ὑποθήσωσι, σεισμόν φασὶ μέγαν ἐπιγενέσθαι· τῷ δὲ πολλῷ τῆς γῆς κλόνῳ ἐξ ἐσχάτων κρηπίδων ἀναδοθῆναι τοὺς λίθους· οὐκ ὀλίγους δὲ καὶ τῶν Ἰουδαίων διαφωρῆναι, οἳ τε κατὰ θέαν παρήσαν τοῦ ἔργου, καὶ οἳ τὰ τῆς οἰκοδομῆς ἐπετρέπουν. Αἱ μὲν γάρ τοι ἱεροὺ ἀρχίστα δημόσιαι οἰκοδομαὶ, αἷς δὴτα κατέλουν ἀθρόον διαρρυσῆσαι, οὓς μὲν ἔνδον κατέλαβον διαφθεῖρασαι, πολυάνδρια ἦσαν, ὅσοι δ' ἐκδρομῇν ἔσχυσαν, ἡμιθνήτες ἐγένοντο. Ἦσαν δ' οἳ πεπηρωμένα τὰ σκέλη καὶ τὰς χεῖρας καὶ ἄλλα δὴτα τῶν μελῶν ὥς ἔτυχεν ἕκαστος, ἐδυστύχησαν τῇ ἀθρόᾳ τοῦ συμπτώματος προσβολῇ. Ἐπεὶ δὲ μόλις ἔληγεν ὁ σεισμός, οἱ περιλειφθέντες αὐθις ἐπείρυντο τοῦ ἔργου, ὁμοῦ μὲν τὸ κατὰ νοῦν ἀνύσαι σπουδίζοντες, ὁμοῦ δὲ καὶ τὸ ἀπαράιτητον ἐξ ἀναγκαίου τοῦ βασιλικοῦ θεοπισμάτος εὐλαβοῦμενοι· ἀταλαιπώρως γάρ ἡ ἀνθρωπεία φύσις φιλεῖ οἷς καθ' ἡδονὴν πρόκειται πράττειν, πρὸς τὴν ἀσύμφορον (1) ῥέπειν αἰετ· καὶ κείνῳ συνοῖτον οἷται, ἕκατορθῶσαι προέθετο· καί γε τῇ σφετέρᾳ ἀπάτῃ ἐλκομένη, οὔτε τὸ συμφέρον ἐκ προμηθείας θηράσαι δύναται, οὔτε κινδύνων πεπειραμένη σώφρονι λογισμῷ πρὸς τὸ δέον ἐξυπαστρέφει· οἷα δὲ καὶ Ἰουδαίους τῇνικαῦτα συμβέδει.

D

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'.

Περὶ τοῦ κατὰ σκῆψαντος τότε πυρός· καὶ περὶ τῶν ἀνεφανέντων τοῖς ἱματίοις σταυρικών τύπων· καὶ περὶ τοῦ εὐρεθέντος ἐν τοῖς θεμελίαις ὕδου Εὐαγγελίου.

Τοῦ γὰρ καλύματος τούτου ἱκανοῦ γε ὄντος πιστῶς ἀριθμῶς, ὥς χαλεπαίνει τὸ θεῖον τοῖς πρῆτοις. Οἱ δὲ καὶ αὐθις χεῖρα ἐπιβαλόντες, ἀνήνυτα ἐσπευδον. Δευτέρᾳ γοῦν πείρᾳ ἐπιχειροῦντων, πῦρ ἐκεῖθεν λέγεται τῶν θεμελίων ἀναπηδῆσαν, καὶ ἄλλο δὲ οὐράνιον κατασκήψαν, καὶ πλείους ἢ πρότερον διαφθεῖραι. Καὶ τοῦτο πᾶσι λέγεται καὶ πιστεύεται,

sum, recta interpretatione ad eam rem referri potest sententiam.

καὶ παρ' οὐδενὶ τὸ ἀμφόβολον ἔχει. Πλὴν τοῦτο δια-
 πεφώνηται· οἱ μὲν γὰρ φασὶ βιαζομένους εἰς τὸ ἱε-
 ρὸν παριέναι, φλὸς ἀπαντήσασα τὸ εἰρημένον ἐργά-
 σατο· οἱ δὲ, ὅμα τῷ ἄρξασθαι τὸν χοῦν ἐκφορεῖν, τὸ
 ἔργον γενέσθαι λέγουσιν. Ἐφε γοῦν τὸ πρῶτον, εἴτε
 οὐ καὶ τὸ δεύτερον ἀληθείας ἐξέχεται, οὐδὲν ἐλλείπει
 πρὸς θαύματος ὑπερβολήν. Τοῦ δὲ πυρὸς, ὡς εἴρηται,
 κατασκήψαντος, αἶτε σφύραι καὶ γλαριδες καὶ πρί-
 ονες, οἱ παλέκεις τε καὶ τὰ σκέπαρνα, καὶ ὅσα πρὸς
 τὴν οἰκοδομὴν ἐπιτήδεια οἱ ἐργάται προσεπαφέροντο,
 ὅστων εἰς χοῦν ἐλεπτύνοντο, τοῦ πυρὸς δι' ὅ-
 λης ἡμέρας ἐπινεμομένου αὐτούς. Ἰουδαῖοι δ' ἐν
 μέγιστον δέει καταστάτες, καὶ ἄκοντες ὡμολό-
 γουν Θεὸν ἀληθῆ τὸν Χριστόν· ἥμισυ δ' αὐτῷ
 ἡθελον ἐπισθαι, ἀλλὰ καὶ εἰ τῇ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ
 ἀπάτῃ κατελχοντο. Ναὶ μὴν οὐδὲ τὸ ἐπὶ τού-
 τοις γενόμενον θαῦμα τούτου· ἦγεν εἰς πίστωσιν.
 Καὶ δὴ τῶν προτέρων ἦν σαφέστερον καὶ παραδοξό-
 τερον. Τῇ γὰρ ἐχομένη νυκτὶ αὐτομάτως ἡ ἐσθῆς
 πάντων τύποις σταυροῦ ἀκτινοειδῶς γεγραμμένοις
 κατεσημαίνετο. Ἀστραὶ δ' ἐπίσης ἅπαντες ἐποικίλ-
 λοντο τὰ ἐσθῆματα, ὡς ἀπὸ ἰσουργικῆς περινοίας
 κατεσεγμένα· ἄπερ ἡμέρας ἐπιγενομένης ἰδόντες,
 πλύνειν καὶ ἀποσμήχειν ἐπιχειροῦντες τὰ σταυρικὰ
 σημάματα, ἥμισυ δυνάτω· εἶχον. Ταῦθ' ὁρῶν ὁ τότε
 τῶν Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος Κύριλλος, τὸ τοῦ προ-
 φῆτου Δαν-ῆλ βῆτην ἐπὶ νῦν εἶχεν, ὃ καὶ Χριστῷ
 ἕτερον τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγέλοις ἐπεσφραγίζετο.
 Πρὸς γὰρ τὸ πᾶσιν, ὡς νῦν ἦκει καιρὸς ὅτε τὸ τοῦ
 Σωτῆρος λόγιον πέρας ἔξει, τὸ μὴ μείναι λίθον ἐπὶ
 λίθῳ ἐν τῷ ναῷ. Ὁ πῆνιχα τοίνυν τοῦτ' ἔλεγε, καὶ ὁ
 σεισμὸς ἐπεδρίσας μέγα, τοὺς λίθους ἐκ τῶν θεμε-
 λίων ἀνέδραξε καὶ διέσπειρεν. Ἐπὶ δὴ τούτῳ καὶ
 ἀγρία τις ἐπιγενομένη λαίλαψ, τὴν τε τίτανον καὶ
 τὸν γύψον εἰς ἀέρα ἐλίκμα, μεδύμων δυντα χιλιάδων
 ἀσείρων. Τὸ δ' αἶφνης ἀνεπύσαν κάτωθεν πῦρ,
 ὑπὲρ ἀριθμὸν δυντας τοὺς περὶ τὸ ἔργον διαπονουμέ-
 νους, καὶ ἄλλως κατὰ θέαν συρρέουσιν, ἐνέπρησεν
 ἀκαρεῖ. Τοσούτων ἦνυσεν Ἰουλιανὸς ἀχύρους ἀπαλέγ-
 ξαι θελήσας τὰς Χριστοῦ προρρήσεις· ἐν Ἱερουσα-
 λὴμ. Οὐ γὰρ τοῦτο μόνον, ὅσα καὶ τούναντιον ἐδεί-
 κνυ μᾶλλον αὐτὰς βεβαιῶν. Ἦρκει μὲν γὰρ τὰ γε-
 νόμενα τέρατα παραστήσαι τῇ ἀληθείᾳ τοῦ χρησμοῦ.

Τὸ δὲ νῦν βῆθησόμενον ὑπερφυὲς ὄν, μᾶλλον παρα-
 στήσει τὸ ἔργον. Ὅπερ ἐγὼ ἐν ἀπορήτοις εὐρών,
 διηγήσομαι. Ἐχει δὲ οὕτω. Τῶν θεμελίων εὐτρεπιζο-
 μένων, ὡς εἴρηται, τῶν λίθων εἰς τὴν ἡσχάτην βάσιν
 ἐνῆρμοςτο, τῆς ἑδρας μετακινήσει, ἀντροῦ τι στό-
 μιον ὑποδείκνυσιν ἐνεργασμένον τῇ πέτρᾳ. Ὡς δὲ
 ὁ τὸ βάθος ἀπορον ἦν τὰ ἐνδοθὲς θεᾶσθαι, οἱ τοῖς ἔρ-
 γοις ἐφεστῶτες ἡρημένοι τάσφαλεις διαγνώσιναι, τῶν
 τινά ἐργατῶν σχολίου μακρᾶς ἐκδησάμενοι καθίσταν.
 Ὁ δὲ καθιερθεὶς, ὕδωρ μὲν εὐρίσκει ἄχρι δὴ καὶ
 εἰς μέσας κνήμας συνεστηχός· ἀπανταχοῦ δὲ τὸν ἐν-
 δον χώρον περιελθὼν, τετράγωνον μὲν τὸ ἀντροῦ

ita dicitur et creditur, neque quidquam ambiguita-
 tis habet. Illo tantum variatur. Quidam enim
 aiunt, cum sacrum locum adire contenderent,
 flammam eis obviam, id quod dictum est, pere-
 gisse. Alii autem, simul atque agger efferri coeptus
 esset, id accidisse affirmant. Sive autem hoc, sive
 illud verum est, nihil certe tanto miraculo deroga-
 tur. Igne porro, sicuti dictum est, coelitus demisso,
 mallei, scalptra, serræ, secures, ascie, et quæ-
 cunque ad ædificationem commoda operarii com-
 portaverant, celeriter in cinerem sunt redacta :
 quod incendium tale die toto grassatum sit. Et
 Judæi maximo correpti pavore, etiam inviti Chri-
 stum verum Deum esse sunt professi : sequi
 tamen eum nolentes, in errore adhuc Judaico con-
 quieverunt. Sed et aliud quod ad hæc accessit
 miraculum, eos ad fidem non perduxit, quod prio-
 ribus et manifestius fuit et admirandum magis.
 Nam proxima nocte, sua sponte vestes eorum cru-
 cis signis radiorum instar conformatis, sunt con-
 signatæ. Ita omnes vestitum tanquam stellis varie-
 gatum, et lanifica arte atque solertia distinctum
 habuere. Quo, illucescente die, viso, eluere et de-
 tergere crucis notas conati, nihil egere. Hæc, qui-
 tum Hierosolymitanus episcopus fuit Cyrillus,
 cernens, Danielis prophetæ verbum secum ipse in
 animo perpendit (quod et Christus postea in
 sacris Evangeliiis auctoritate sua comprobavit¹),
76 et omnibus prædixit, advenisse tempus, cum
 Servatoris oraculum, non mansurum scilicet esse
 lapidem super lapidem in templo, exitum suum
 habeat. Atque hoc cum ille diceret, terræ motus
 gravis ingruens, lapides reliquos ex fundamentis
 ejecit atque dissipavit : atque insuper sæva quæ-
 dam oborta procella, calcem et gypsum innumera-
 bilium medimnorum in aerem ventilando dispulit.
 Et item qui subito ex partibus inferioribus pro-
 serpsit ignis, innumeros quoque qui vel in opere
 ipso denuo pertinaciter instituto distinebantur,
 vel spectatum eo advenerant, temporis momento
 consumpsit. Tantum Julianus effecit, cum Chri-
 sti prædictiones de Hierosolymis nulla veritatis
 auctoritate niti, ostendere vellet. Neque id modo
 ille non egit, sed etiam contrarium exhibendo,
 D magis etiam certitudinem eam comprobavit.

Atque hæc quidem prodigia ad veritatem ora-
 culi comprobendam sufficiunt. Sane quod modo
 dicitur, cum mirificum sit, magis rem ipsam
 confirmabit. Id ego in arcanis prorsus scriptis
 inventum, referam. Sic enim habet. Cum funda-
 menta structura jacerentur, sicuti dictum est,
 et inter lapides unus, cui extrema basis coaptata
 fuerat, loco moveretur, speluncæ cujusdam os
 petreæ incisum sese exhibuit : atque ubi propter
 profunditatem antrum id perspicere prorsus non
 posset, qui opus id curabant, rem certam explo-
 rare volentes, ex operariis quemdam ad funera

¹ Matth. xxiv, 2.

longiorem vinetum demiscere. Et ille in antrum cum pervenisset, aquam ad mediam usque sursum in eo reperit : et spelunca omni ex parte explorata, quadrangulam eam esse, quantum manuum contractione colligere potuit, deprehendit. Deinde ad os ejus revertens, in columnam quamdam in media spelunca non admodum supra aquam existentem incidit. Quam manu tentans, libellum in ea positum, qui tenuissimo purissimoque linteolo involutus esset, reperit. Quo accepto, fune ipso sigillum, ut ab eis qui illum demiserant, retraheretur, dedit. Receptus igitur, quamprimum libello ostenso, stuporem omnibus incussit : et maxime quod recens admodum et intactus is esse videretur, atque quod tam abstruso et caliginoso loco repertus esset. **77** Porro libellus explicatus, non solum Judæos, verum etiam Græcos consternavit. Statim enim ab initio litteris grandioribus promulgavit : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.* Et, ut simpliciter dicam, Scriptura ea integrum Evangelium complectebatur, quod theologica plane virginis discipuli lingua auspicato annuntiavit. Portendit autem id una cum reliquis miraculis, quæ cœlitus eo tempore exhibita sunt, haud unquam Domini nostri verbum intercisurum, quod extremam templi et urbis desolationem prædixit. Etenim liber Deum esse et conditorem rerum omnium eum docuit, qui talia dudum sanxisset. Declaravit præterea, frustra esse eorum laborem, qui ædificationem eam tantopere urgerent : eo quod divina et immutabilis sententia extremam templo abolitionem decreto suo constituisset. Atque ex iis et hisce similibus rebus plerique omnes statim censuerunt, ut Christum Deum esse profiterentur, cui templi restauratio placita non esset. Multi sane ex ipsis brevi ad ecclesiam se contulere, et sacris nostris sacrationibus et perfectionibus instituti atque initiati, hymnis atque supplicationibus propter facinora patrata, Christum placarunt. Hæc si cui minus vera esse videntur, ei fidem faciant, qui ista viderunt (1) et audierunt, et scriptis mandarunt : sin minus, Judæi saltem et Græci persuadeant, qui opus id semiperfectum reliquerunt, seu potius inchoare neutiquam potuerunt. Præter alia, illud quoque observare convenit, Hierosolyma antea Jebus vocata fuisse, eaque Benjaminii tribules habuisse, priusquam David, exercitus ductandi honoris promissione, per ducem suum Joabum capta, ducique ei quod receperat præstito, in maximam urbem redacta, metropolim et principem Juæorum totius gentis civitatem constituit, et Solymorum nomen loco indidit (2), qui deinde propter sacrum templum Hierosolyma cognominatus est. Verum de Hierosolymorum (3) quæ existimata est, restitutione hæc dicta sufficiant.

Α ὅσον εἰκίσαι τῇ ἀρχῇ καταλαμβάνει. Καὶ δὲ ὁ ὑποστρέφων κατὰ τὸ στόμα, στήλη τινα κατὰ τὸ μέσον γεγονώς ἐντυγχάνει, βραχὺ διεχούσῃ τοῦ ὕδατος. Τὴν χεῖρα δὲ ταύτῃ ἐπιβαλὼν, βιβλίον ἐπικείμενον ἐφευρίσκει, λεπτῷ πάμπαν καὶ καθαρῶτάτῃ περιετρημένον ἡμιτυμβίῳ. Ἐκεῖνο δ' ἐπὶ χεῖρας λαβὼν, ἐστραίει τῇ μετρίῳ ὡς δεῖν αὐτὸν ἀναφέρειν. Ἀνιμῶν θείῃ δὲ θαύτον, δείκνυσιν τὸ βιβλίον· καὶ εἰς θάμβος πάντας καθίστη· καὶ μάλα πῶς ὅτι νεουργόν τε καὶ ἀοιγῇ παρείχε τὴν ἔψιν, καὶ ὡς τοιοῦτον δὴ χωρὶς ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ζωφῶσαι παρευρεθῆν. Τὸ δὲ ἔρα τὸ βιβλίον ἀναπτύχθην, οὐ μόνον Ἰουδαίους, ἀλλὰ καὶ τοῖς Ἑλληνιστάς κατέπληξε· γράμμασι γὰρ μεγάλους εὐθὺς κατ' ὀρχὰς ἔλεγεν· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Καὶ ἀπλῶς ἡ Γραφὴ τὸ Εὐαγγέλιον ὁλόκληρον ὑπείδεικνυ, ὅπερ ἡ θεολόγος τοῦ παρθένου καὶ μητρὸς εὐαγγελίστατο γλῶσσα. Ἐδήλου δὲ ἄρα μετὰ τῶν ἀλίων παραδόξων ἔργων, ἃ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ οὐραθεῖν ἐπέδειχθη, μὴ ἂν ποτε διαπεσῇ τὴν Δεσποτικὴν ἀπόφασιν, ἥτις τὴν εἰς τέλος ἐρήμωσιν τοῦ νεώ καὶ τῆς πόλεως προανείπα. Καὶ γὰρ Θεὸν τε θεολογεῖ τὸ βιβλίον τὸν ταῦτα προτεθεσπικότα, καὶ δημιουργὸν τῶν ἀπάντων. Καὶ ἑταίρος ἦν τοῦ μάτην ἐκείνοις περὶ τὴν οἰκοδομὴν πονεῖσθαι, τῆς θείας καὶ ἀμεταθέτου ψήφου τὸν εἰς τέλος τοῦ νεώ ἀφανισμὸν καταψηφισαμένης. Ἐκ δὲ τούτων καὶ τῶν τοιούτων εὐθὺς ἐκρίνετο πᾶσι Θεὸν ὁμολογεῖν τὸν Χριστὸν εἶναι· κἀντεῦθεν μὴ ἀρίσκεισθαι τῇ τοῦ νεώ ἀνοικοδομῇ. Καὶ πολλοὶ γ' ἐκ τούτων οὐκ εἰς μακρὰν τῇ Ἐκκλησίᾳ προσέθεντο, καὶ ἐμυσῶντο τὰ τελεώτερα ὕμνοι· τε καὶ ἱκεσίαις τῶν τολμωμένων χάριν ἐλιπάρουν Χριστόν. Ταῦτα δ' ὅτι πιστὴν ἀληθὴ μὴ ἔχοντα φαίνεται, τέως γε μὴν πιστοῦσθωσαν παρὰ τῶν κῆρ ἰδόντων τε καὶ ἀκηκοόντων καὶ γραφαῖς παραδόντων· εἰ δ' οὐκ, ἀλλὰ καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνες τὴν πίστιν παρεχίτωσαν, ἡμιτελεῖς καταλιπόντες τὸ ἔργον, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀρχὴν ἐπιβαλεῖν δυνήσονται. Εἰδέναι μέντοι πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ τοῦτο χρεῶν, ὡς τὰ Ἱερουσόλυμα πρότερον, Ἰερουζὴ ἐκαλεῖτο. Κατ' ὅσον δὲ ταύτην οἱ ἐκ τῆς Βενιαμίνιδος φυλῆς τὸ γένος κατάρχοντες· πρὶν ἢ Δαυὶδ ὑποσχέσει στρατηγίης αὐτὴν διὰ τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Ἰωάβου ἐλὼν, ἐκείνῳ μὲν τὴν ὑπόσχεσιν, ὡς ὑπεδέξατο, δίδωσιν· αὐτὸς δ' ἐν αὐτῇ πόλιν μεγίστην δειμάμενος, μητρόπολιν αὐτὴν τοῦ παντός Ἑβραίων ἔθλους εἶναι ἐθάπισε, Σόλυμα τὴν χώραν κατονομάσας· ὁ δὲ διὰ τὸ ἔργον εἰς ὕστερον καὶ Ἱερουσόλυμα ὠνομάσθη· ἀλλὰ περὶ μὲν τῆς δοκούσης ἀνεγέρσεως τῶν Ἱερουσόλυμων τοσαῦτα εἰρήσθω.

(1) Sozom. scribit, ætate sua plures adhuc testes ejusmodi superstites fuisse, lib. v, cap. ult.

(2) Clara alii Judæorum initia tradunt : Solymos, carminibus Homeri celebratam gentem, con-

ditæ urbi Hierosolymam nomen e suo fuisse. (Cornel. Tacit.)

(3) Hierosolyma longe clarissima urbium Orientalis. (Plin. lib. v, cap. 14.)

ΚΕΦΑΛ. ΑΔ'.

Α

78 CAPUT XXXIV.

Ὡς ἐν Περσίᾳ προσελθὼν Ἰουλιανὸς ἀπὸ τῆς ναὺς παρὰ τὸν Εὐφράτην διεβύβη· καὶ εἰς μάχην γενόμενος ἀφανεῖ πληρῇ τραυέλῃ διεφύθη.

Ut Julianus impetu in Persidem facto, per errorem naves ad Euphratem exusserit: et praelio commisso, occulta plaga istuc interierit.

Τῆνικαὖτα δὲ καὶ πρόσβεις ἐκ Περσῶν περιῆσαν ἐπὶ ῥητοῖς καταθέσθαι τὴν μάχην αἰτοῦντες. Ὁ δὲ τούτους ὁπίσω ἀνέπεμπεν· Αὐτὸν με ὤψεσθε μετ' οὐ πολλὸν, ἐπειπὼν, καὶ οὐδὲν ἐμοὶ μέλον προσβείας. Ἐνθεν τοι καὶ τοῖς ἀπανταχόθεν τῶν μαντείων χρησμοῖς ὁ παραβάτης ἀναπεισθεὶς, ὡς ἄμαχον ἔξει τὸ κράτος κατὰ Περσῶν, σοβαρῶς καθώπλιζε τὸν στρατὸν· ἐπιλέγων, μετὰ Πέρσας, Γαλιλαίους ὡς χρεῶν μεταεισεῖσθαι, καὶ μάλιστα Κασσαρεῖς, διὰ τὸν πολλὸν καὶ μέγαν Βασιλείον καὶ τὸν θεῖον Γρηγόριον. Ἦρι δ' ἀρχομένων, τοῦ ἔργου εἰχeto. Καὶ δὴ τὸν Εὐφράτην ποταμὸν διαβὰς, τὴν τε Ἐδεσσαν παραδραμῶν μίσει τὼν ἐκείσε Χριστιανῶν, πανδημῇ γὰρ ἡ πόλις αὐτῇ τὸν Χριστὸν διαφερόντως εἴματα, τὰς Κάρβας καταλάβε· κὰν τῷ ἐκείσε Διὸς ἱερῷ θύσας τε καὶ εὐξάμενος, ἀμφὶ δισμυρίου τῶν περὶ αὐτὸν ὀπλιτῶν, ἐπὶ τὸν ποταμὸν προσέπεμπε Τίγρητα, προφυλακῆς ἕνεκα, καὶ συμμάχους ἑσόμενους εἰ ποὺ δεήσειε· καὶ Ἀρσακίῳ τῷ τῶν Ἀρμενίων ἡγεομένῳ, συμμάχῳ Ῥωμαίοις καθεστηκότι, προσβαλεῖν τοῖς ἐχθροῖς γράψει. Ἐν δὲ τῇ γραφῇ αὐθαδέα πλείστη χρητάμενος, ἐλοιθερεῖτο μὲν ἐν δεοδιξάτω Κωνσταντίνῳ, οἷάπερ ἀνανδρὸν τε καὶ ἀσεβῆ· αὐτὸν δ' ἐπὶ μέγα ἤρην, ὡς ἄτε ἀρμόδιον καὶ πρὸς ἀρχὴν δεξιότατον, καὶ ὡς φίλον θεοῖς. Χριστιανὸν δὲ πυθόμενος εἶναι Ἀρσάκιον, τὴν ὕβριν ἐπιτείνων, ἥ τὸ γ' ἀληθὲς σπουδάζων βλασφημεῖν εἰς Χριστὸν (τόμῃ γὰρ αἰεὶ τοιαύτῃ ἐχρήτο παρ' ἑκαστα), ἀπεκόμενας, ὡς εἶχε ὀλιγώρως τοῖς προστεταγμένοις διατεθεῖν, οὐκ ἄρ' ἐπιμύνοι ἐν ἡγείται θεόν. Ὡς δὲ ταῦτ' ἐν καλῷ οἰκείσθαι ἐνόμιζε, διὰ τῆς Ἀσσυρίων τὴν Ῥωμαίων ἐπήγετο στρατιάν· πολλὰ δὲ φρούρια καὶ πόλεις, τὰ μὲν νόμιμ πολέμου, τῶν δὲ προδοσίᾳ ἐκράτει. Ὡς ἔτυχε δὲ, τὰς πρίσθιν ἐχώρει, μηδὲν τῶν κατόπιν ἐπιστρεφόμενος. Ὅσα δ' ἐπόρθει, πᾶμπαν ἠράνιζε, τὰ μὲν ἐκ βιβρώων εὐτῶν κατασπών, τὰ δ' εἰς τέλος καταπιμπρῶν. Παρὰ τὸν Εὐφράτην δὲ ἰὼν, ἐγγὺς Κτησιφῶντος ἐγένετο. Περιφανῆς δὲ αὕτη ἡ πόλις καὶ δευτέρα μετὰ Βαβυλῶνα, ἐν τε τοῖς λοιποῖς καὶ τὸ τὰ βασιλεία εἰσεξιῖσθαι ἱκανή· ἥ οὐ πάννυ πύργῳ ὁ Τίγρης ῥεῖ ποταμός. Καὶ ἐπεὶ τῇ Κτησιφῶντι ναυαὶ προσβαλεῖν διὰ τῆς μέσης γῆς οὐκ ἦν ἐγγυροῦν, ἐπάναγκες δ' ἦν ἡ τὴν πόλιν παριέναι, ἥ τὰ πλοῖα ἐν δευτέρῃ ποιεῖν, τῶν τινὰς αἰχμαλῶτων ἐτάσας, εὐρὴ τινὰ διώρυγα τῷ χρόνῳ συγχωσθεῖσαν, δι' ἧς νῆες τὸ παλαιὸν ἐπλοῖζοντο. Καὶ τὸ προσιστάμενον χῶμα διατεμνόν, παρασύρει τὸν Εὐφράτην ἐπὶ τὸν Τίγρητα. Οὕτω δὲ ποιήσας, τὸν στρατὸν σὺναμα ταῖς ναυσὶ παραπλεούσαις ἔχων, ἐπὶ τὴν πόλιν ἐχώρει. Τῶν δὲ Περσῶν σὺν λαμπρῇ τῇ παρασκευῇ ἱππέων καὶ ὀπλιτῶν σὺν ἐλέφασιν ὑπὲρ τῆς ὁδοῦ ἀναφανέντων τοῦ Τίγρητος, τῶν μεταξὺ δύο μετ' ἱστῶν ποταμῶν ἀναπολείφθεῖς·

Tum vero legati Persarum apud imperatorem certis conditionibus de bello transacturi aderant, quos ad regem suum remisit, illo responso dato, quod brevi eum visuri essent, et quod legationes nihil moraretur. Proinde oraculorum omnium responsis prævaricator persuasus, invictum sibi esse adversus Persas robur, magnifice exercitum armavit, post Persas, Galileos, et potissimum Cæsarienses, propter magnum Basilium et divinum Gregorium, se ita ut deberet, accepturum esse militatus. Porro vere primo expeditionem maturavit: et Euphrate fluvio transmisso, Edessam præterit, propter Christianorum odium, quod universa ea urbs Christum summopere coleret. Carras (1) autem venit, atque ibi in Jovis templo sacrificiis precationibusque peractis, circiter viginti millia armatorum ad flumen Tigrim, per assidii causam, ut loca ea tuerentur, et ut illorum, sic ibi opus esset, auxilio uteretur, præmisit: et Arsacio Armeniorum duci, socio populi Romani, ut hostes aggrediretur, scripsit. Atque in eis litteris plurimum præcipiti temeritate usus, Constantium quidem, cui successerat, ut imbellem et impium conviciis afficiebat: seipsum autem veli maxime imperio idoneum et commodum, diique amicum, laudibus ferebat. Et cum Arsacium Christianum esse audisset, contumeliam adaugens, aut certe blasphemia et impie dicto Christum proscindere, qui et in rebus plerisque omnibus perpetuus mos erat, studens, insolenter et gloriose apud eum jacebat, si negligentius res sibi mandatas gesturus esset, non illum ab eo adjutum iri, quem ipse Deum esse crederet: atque ubi se probe res constituisse putavit, per Assyriam Romanas duxit copias, et multa castella, urbesque plures, vel armis subactas, vel proditione deditas recepit: et temere, ut sors tulit, progrediens, locorum quæ post se reliquit, et ad quæ eum reverti oportuit, nullam curam aut rationem habuit.

Quæcunque autem cepit oppida, prorsus vastavit: annonæ et commeatu horrea quoque partim ipsis fundamentis evertit, partim incendio consumpsit. 79 Et iter secundum Euphratis flumen faciens, prope ad Ctesiphontem pervenit, urbem præclaram, atque a Babylone in eis regionibus secundam: quæ præter cæteras commoditates regis quoque aulam et comitatum commodè recipere posset. Ab ea non longe Tigris fluit amnis. Quoniam autem navibus, propter eam quæ in medio est terram, Ctesiphontem pervenire non liceret, necessariumque esset aut urbem ipsam petere et naves relinquere, aut navibus retentis illum

(1) Carras clade Grassi nobiles. Plin. lib. v. cap. 21.

Assyrias L. tio maculavit sanguine Carras. (Lucan.)

non adire : captivo quodam quæstioni tormen-
torum subdito, fossam quamdam illius indicio
reperit, temporis diuturnitate aggere oppletam,
per quam antiquitus navibus ad urbem accessus
fuerat. Itaque qui ei obstat, aggere perfosso,
Euphratem in Tigrim derivavit, atque eo pacto
exercitum una cum navibus ad urbem adduxit.
Et Persæ, cum splendido equitum et armatorum
apparatu, et cum elephantis, in ulteriore Tigridis
ripa sese ostendere. Atque ipse cum inter duo
maxima flumina se clausum, et exercitum in
summi discrimen adductum, siquidem manere
ibi vellet, sin autem reverti mallet, per vicos et
oppida, quæ combusta jam essent, et rerum nec-
cessarium penuria premerentur, eundem sibi
esse videret; præmiis propositis, milites tanquam
ad equestris certaminis spectaculum vocavit.
Quod cum fieret, navium præfectos exonerare eas,
et frumentum exercitus omne et impedimenta in
undas jacere jussit, ut milites sese in summa
rerum inopia et in medio periculo versari cer-
nentes, foris conciperent animos, et strenue in
prælio cum hostibus congredierentur. Et ordinum
ductoribus post cœnam convocatis, milites navi-
bus imponere mandavit: nocturne Tigride transmissi, in ripam ulteriorem illi expositi, pugnam
iniere. Quod ubi Persarum quidam sensere, strenue eis obviam processere. Cum quibus confestum
Romani manu conserta, multos concidere, multos etiam somno adhuc oppressos intercernere. Ac
deinde die toto ingens certamen est continuatum: et pluribus rejectis, nec paucioribus occisis, ad
fluvium Romani redire, et ante urbem Ctesiphontem castra posuere.

80 Cæterum imperatori ut ulterius procederet,
consilium esse visum non est: sed magis ei, ut
naves incenderentur, propterea quod earum causa
milites multos a pugna abesse oporteret, placuit.
Et jam cum copiis suis reditum in Romani imperii
ditionem maturabat, Tigride amne ad sinistram
relicto. Ac primum quidem in regionem fertilem,
et rebus omnibus abundantem, captivorum indicio
venerunt. Deinde autem senex quidam, qui vitam
pro communi Persarum libertate devoverat, con-
sulto ut caperetur, nostris occasionem præbuit.
Igitur mox veluti non sua sponte captus, ad im-
peratorem est adductus. Et de rebus multis inter-
rogatus, veraque dicere existimatus, ei ut sequatur
persuadet: pollicitus namque est, exercitum
se quamprimum ad Romanorum fines ducturum;
in viam tantum quamdam duorum aut trium die-
rum itinere regionem peragrandam, cibaria et
alias res necessarias ferendas, et copias per soli-
tudinem ducendas esse, dictitans. Fraude ea atque
seductione sapientis seu potius sophistici senis
persuasus seductor, qui multos sophistica sua arte
deceperat, eundem esse qua senex duceret, sta-
tuit. Tridui iter progressi, in locos incultos inci-
derunt: et viæ dux tortus, consilium suum, sua
videlicet sponte propter cives et populares suos,
se ad mortem procurrisse, cruciatusque omnes
perferre paratum esse, professus est. In discrimi-
ne summo exercitus versabatur, difficultate iti-
neris et alimentorum penuria confectus: cum
splendida Persarum acies derepente adest, et

Α ἐνιδὼν τε τὴν στρατιὰν αὐτῷ ἄρδην κινδυνεύουσαν
ἀπολέσθαι, ἣν τε μένειν ἔλοιτο, εἴτ' ὕποστρέφειν, διὰ
τῶν κωμῶν τε καὶ πύλων αὐτὸς διήλθεν, ἡθαλωμέ-
νων ἤδη, καὶ τῇ σπᾶναι τῶν ἀναγκάων πιεζομένων.
ἄθλα δὲ προθεῖς, ὡς ἐπ' ἵπποδρομίαν, τοὺς στρατιώ-
τας ἐκάλει· οὐ γινόμενου, τοὺς ἡγεμόνας τῶν πλοίων
ἐκέλευεν ἀπορροτίζειν τὰς ναῦς· καὶ τὴν σιτηγίαν τοῦ
στρατοῦ τῷ ὕδατι ἐπιβρίπτειν· ὡς ἂν ἐν ἀπορίᾳ τῶν
ἀναγκάων οἱ στρατιῶται γενόμενοι, καὶ σφᾶς ἐν
κινδύνῳ μέσῳ ἐνείλημμένοι, ἰδόντες, θράσος τε
ἀναλίσκωνται, καὶ πρὸς τὴν μάχην ὁμῶς χωρήσαιν.
Τοὺς δὲ προχόντας ὁ βασιλεὺς μετὰ τὸ δείπνον ἀγέλ-
ρας, ἐκέλευε τὴν στρατιὰν ἀνάγειν ἐπὶ τὰς ναῦς·
καὶ δὴ νυκτὸς τὸν Τίγρητα πλεύσαντες, πρὸς ταῖς
πέτραις ἦσαν ὀχθαί. Καὶ ἐκθαίνοντες, μάχης
ἤπτοντο. Ὅσοι μὲν οὖν τῶν Περσῶν ἦσαν, ἀνὰ
κράτος ἡμύοντο. Πολλοὶ δὲ τούτων ἐξάπινα προσ-
βαλόντες Ῥωμαῖοι, ἐκτεινάν· καὶ δι' ὅλης ἡμέρας
συνεβρῆγγυτο μάχῃ λαμπρά. Πολλοὺς τοίνυν ἀποβα-
λόντες, οὐχ ἤτερον δὲ καὶ κτείναντες, εἰς τὸν ποταμὸν
ἦγον· καὶ πρὸ τῆς Κτησιφώντος τὸ στράτευμα
παρετάσσεται.

Ἐδόκει δ' οὐν βασιλεῖ, μὴ προσωτέρω εἶναι, ἀλλὰ
τὰς μὲν ναῦς ἐμπιπρᾶν, ὡς δι' αὐτὰς πολλῶν ἀπο-
C τῆς μάχης γενομένων. Καὶ γὰρ τὴν ἐπ' ἀνάδοξον ἐπιου-
ντο, πρὸς τὴν ἀρχομένην αὐτῶν πορευόμενοι, ἐν ἀρι-
στερᾷ τὸν Τίγρητα ποταμὸν διαφέντες. Καὶ τὰ μὲν
πρῶτα, εὐφύρου γῆς καὶ πάντ' ἐχούσης τὰ ἀναγκαῖα
ἀρκούντως ἀπέλαυον, τῶν σιχημαλῶτων ἕκαστα κα-
ταμηνυόντων· μετὰ δὲ τοῦτο πρεσβύτης τις ὑπὲρ τῆς
κοινῆς ἐλευθερίας Περσῶν τὸ θανεῖν προτιμήσας, ἐξε-
πίτῃδες ἀλῶναι πλασάμενος, καὶ ὡς δῆθεν οὐχ ἐκὼν
συλληφθεὶς, ἄγεται πρὸς βασιλέα. Πολλὰ δ' ἀνακρι-
θεις καὶ δόξας ἀληθῆ λέγειν, πείθει αὐτῷ ἐπεσθαι·
τάχος γάρ ὅσον ἐστὶ τὰ Ῥωμαίων ὄρια τὴν στρατιὰν
ἐπιστήσῃ κατηγγυᾶτο· δυσπρόσοδον δὲ μόνην εἶναι
τινα γῆν ἐλθεῖν αὐτοὺς δευεῖν ἢ τριῶν ἡμερῶν, καὶ
χρῆναι τὰ ἐπιτίδεια φέρειν· δι' ἐρήμου γὰρ τῆς γῆς
D ἀνάγκη εἶναι τὸ στράτευμα διελθεῖν. Καὶ δὴ ταῖς
ἀπάταις τοῦ σοφοῦ εἴτουν σοφιστοῦ πρεσβύτου
πεισθεὶς ὁ ἀπατεὼν καὶ πολλοὺς κατασφισίμενος,
ἔγνω εἶναι ταύτῃ πορευτέον εἶναι, ἐνθα ἂν ὁ πρεσβύ-
της ἤγοιτο. Ὡς δὲ προσωτέρω χωρῶντες μετὰ τρί-
την ἡμέραν τόποις ἀγρίοις ἐνέβαλον, ὁ μὲν γέρον,
βασάνοις ὠμολόγει τὴν πρόθεσιν, ὡς τῶν ὁμοφύλων
χάριν αὐτομολήσοι πρὸς θάνατον· καὶ γ' ἔτιμον
ἑαυτὸν παρέχειν πρὸς πᾶν ἐπερχόμενον· ἐν δεινῇ
δ' ἀφύκτοις τῆς στρατιᾶς ἐναπειλημένης, καὶ ἤδη
ἐκτετηχόσας, τῇ τε μακρᾷ ὁδοπορίᾳ καὶ ἐνδείᾳ τῶν
ἀναγκάων, εὐθύς καὶ Περσικῆς παράταξις ἐπισπί-
πτει τοῦτοις μάλα λαμπρά· καὶ μάχης καρτερᾶς
συρράγειρας, ἀνεμος ἐκνεύς πνεύσας σφοδρὸν, τὸν
τε οὐρανὸν καὶ τὴν γῆλον πυκνοτάτῃ νέφει ἐκάλυπτε·

καὶ τὴν κόνιν εἰς ἀέρα ἐλίχμα, σκ'τους πολλοῦ καὶ ὀχλῶς μάλιστα ἐπιπολαζούσης. Τὸ δὲ Περσικὸν ἐπελαυνόν, συνεπῆγε καὶ τοὺς ὑποσπόνδους κοντοφόρους Σαρακηνούς· ὧν εἷς τὸ δόρυ ἐκτείναν, ἰσχυρῶς παίζει τὸν βασιλέα κατὰ τὸ περιτόναιον. Ἄμα δὲ τῇ αἰχμῇ ἐξελομένη κόπρος ἐπηκολούθει συνεπισπωμένη τῷ αἵματι. Τὸν μὲν οὖν κτείναντα εἷς τῶν δορυφόρων ἐπειθὼν τῆς κεφαλῆς ἀφαίρεται· καιρίαν δὲ τρωθέντα τὸν Ἰουλιανὸν ἐπ' ἀσπίδος οἱ οἰκεῖοι ἀναλαβόμενοι, πρὸς τὴν βασιλικὴν ἀπεχώρουσιν σκηνήν. Τισὶ δὲ καὶ τὴν πληγὴν διὰ τὸ ἀθρόον μὴδ' ὅθεν ἐπῆλθεν ἰδοῦσι, παρὰ τινος τῶν οἰκείων ἐνομισθὲν τὸ πάθος προελθεῖν. Οἱ μὲν οὖν Πέρσῃ, οἱ δὲ Σαρακηνῶν, εἰσὶ δὲ οἱ καὶ Ῥωμαίων στρατιωτῶν δισχυρίζονται εἶναι τὴν πληξάντα, ἀγανακτῆσαντα, ὡς εἰκός, ὅτι παρ' ἀδουλῆ καὶ θρασυτέτι γνώμης τοσαύτην στρατιὰν παρπώλεσεν.

suorum inflictum esse existimarunt. Atque alii quidem Persam, alii Saracenum, sunt qui Romanum militem eum occidisse affirmant, indignatum videlicet, sicuti verisimile erat, quod imprudenti temeritate ei gloriosa audacia tantum perdidisset exercitum.

Λιβάνιος δὲ ὁ Σύρος σοφιστῆς, φίλος αὐτῷ ἕς τὰ μάλιστα καὶ διδάσκαλος γεγονώς, ἐν τῷ εἰς αὐτὸν ἐπιταφίῳ τοιαύτα περὶ τοῦ κτείναντος αὐτὸν ἱστορεῖ· « Τίς οὖν ὁ κτείνος, ποθεῖ τις ἀκούσαι; Τοῦνομα μὲν οὐκ οἶδα· τοῦ δὲ μὴ πολέμιον εἶναι τὸν κτείναντα σημείον ἐναργὲς τὸ μηδένα πολέμιον ἐπὶ τῇ πληγῇ τετιμῆσθαι· καίτοι διὰ κηρύκων ὁ Πέρσης ἐκάλει τὸν ἀπεκτονόντα, καὶ μεγάλων ὑπῆρχε τῷ φανέντι τυχεῖν. Ἄλλ' ὅμως οὐδ' ἔρωτι γερῶν ἡλίζονεύσατο. Καὶ πολλή γε τοῖς πολεμίοις ἡ χάρις, ὅτι ὧν οὐκ ἔδρασαν, οὐ προσέθεντο τὴν δόξαν. Ἄλλ' ἔδοσαν παρ' ἡμῖν αὐτοῖς τὸν σφαγέα ζητεῖν. Οἱ; γὰρ οὐκ ἐλυσιτέλει ζῶν· οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ ζῶντες οὐ κατὰ τοὺς νόμους, πάλαι τε ἐπεδοῦλευον, καὶ τότε θυνηθέντες εἰργάσαντο· τῆς τε ἁλλῆς ἀδικίας ἀναγκασούσης, οὐκ ἐχούσης ἐπὶ τῆς ἐκείνου βασιλείας ἐξουσίαν· καὶ μάλιστα γὰρ τὸ τιμᾶσθαι τοὺς θεοὺς, οἱ τουναντίον ἐζήτουν. » Ὁ μὲν οὖν Λιβάνιος ἔοικε Χριστιανὸν λέγειν τὸν σφαγέα τοῦ παραδάτου· καὶ οὐδὲν ἀπεικὸς τῶν θηνικᾶδε στρατευόμενον εἰς νοῦν ββαῖν, ὡς ὁ τύραννος ἀνελὼν δι' ἐπαίνου παρ' ἅπασιν πέφυκεν, ἅτε δὴ τῆς κοινῆς ἐλευθερίας ἡρημένος θανεῖν· ἴσως δὲ καὶ τισι τῶν γυναικῶν ἐπαμύνων. Καὶ οὐκ ἂν τις ἐκείνῳ μέμψαιτο διὰ θεὸν καὶ θρησκείαν ἐλομένην προκινδυνεύσαι· ἐμοὶ δὲ περὶ τῶν ἐρηγμένων διακριβολογεῖσθαι λελόγισται παρ' οὐδέν· καὶ γὰρ καὶ Κάλλιστος ὁ τὰ κατ' αὐτὸν ἡρώς μετρηθὲς ἐξελθὼν, τὰ κατὰ τὸν πόλεμον διηγούμενος, ὑπὸ δαίμονος; φησι πληγέντα τοῦτον θανεῖν. Ὅμως τιμῶν τὸν οἰκεῖον δεσπότην οὕτως ἔγραψεν. Ἰσως δ' ἂν καὶ ἀληθείας εἴη ἐχόμενον· οὐκ ὀλίγους γὰρ ἑριννύς μετῆλλον. Ὡς δ' ἀληθέστατος ἴαν καὶ σύμφωνος; κρατεῖ λόγος ἀπανταχοῦ, καὶ εἰς ἡμᾶς ἀφίκετο, κατὰ θεομηνίαν Ἰουλιανὸς ἀναίρεται· καὶ σφαγέα τοῦτου βίβιοι ἡμῖν εἶναι τὸν πολὺν καὶ μέγαν Μερκούριον ἐκδεδώκασι.

tum occubuisse dicit. Atque is tametsi herum suum

A praelio ingenti commisso, turbidus ventus vehementer flare incipiens, densa nube cœlum atque solem obscurat, pulverem in aerem sublatum ventilat, caliginemque et tenebras ingentes excitat. Et Persicus exercitus in nostros irruens, socios atque auxiliares secum Saracenos hastatos adduxerat. Horum aliquis hasta protensa, imperatorem graviter vulnerat: membrana ea quæ peritonæum dicitur, et exta omnia intrinsecus tegit, ita disrupta, ut cuspidē extracta excrementa sanguine mista eam sint consecuta. Percussori ex imperatoris satellitibus quidam caput amputavit (1). Imperatorem autem ita lethaliter vulneratum, scuto impositum, satellites ejus in tabernaculum imperatorium detulerunt. **B** Porro nonnulli qui vulnus unde pervenerit, ob repentinum incursum prorsus non viderunt, a quopiam familiarium

prorsus non viderunt, a quopiam familiarium

Libanius sane Syrus sophista, amicus ejus intimus et præceptor, de percussore ejus in funebri oratione, quam de eo composuit, talia scribit: « Quis igitur eum interemerit, audire quispiam cupit? Nomen ejus nescio. Non hostem autem percussorem eum fuisse, apertum indicium est, quod ex hostibus nemo vulneris ejus nomine honorem et præmium acceperit: cum quidem Persarum rex per præcones percussorem ejus evocaverit, et ingentia, qui sese indicasset, præmia percepturus fuerit. Sed ne eorum quidem cupiditate quisquam est adductus, ut facinus sibi tantum per jactantiam arrogaret. Et multa profecto hostibus debetur gratia, quod ejus facti auctores non fuerunt, ejusdem sibi gloriam non vindicarunt. Sed nobis, ut interfectorem inquireremus, permiserunt, quibus illum diutius vivere bono non fuit. Sunt autem isti, qui nullis vivunt legibus. Qui quidem quod dudum sunt conati, tum demum cum possent, peregerunt: iniquitate reliqua eos cogente, cui sub illius imperio locus non fuit, et maxime deorum cultu, cui ipsi maxime sunt adversati. » Libanius quidem Christianum fuisse transgressoris percussorem, d.cere videtur. Neque dissentaneum est,

D aliquem ex militibus qui sub signis ejus erant, hæc sic secum considerasse: quod si qui olim tyrannum sustulisset, is ab omnibus propter communem libertatem asserendam, aut aliquem ex necessariis et propinquis vindicandum, vel cum vitæ periculo facinus tantum ausus, laudem retulit: neque se quemquam reprehensurum esse, si Dei et religionis causa, se in certum periculum conjiceret. Mihi vero de his quæ dicta varie sunt, accuratius inquirere minime necessarium videtur. Nam et Callistus, qui res ejus heroico versu complexus est, rebus bellicis expositis, a dæmone eum vulneratum honore prosequeretur, hæc tamen scripsit. Et

(1) Sozomenus, percussorem Juliani post vulnus illi inflictum, latuisse, et equo admissa fuga sibi

consuluisse dicit: Καὶ τοῦ ἱπποῦ καταλαβὼν, ἔστις τὴν, ἀπὸ τοῦ λαθῶν.

fortasse hoc sic, quamvis ab homine poeta dictum, verum fuit. Non paucos enim Erinnyes ultæ sunt. At enim quemadmodum verissima **82** et constantissima, quæ ad nos quoque pervenit, ubique obtinuit, vindicta divina Julianum trucidatum esse constat: percussoreniq[ue] ejus, libri nobis clarum illam et magnam Mercurium esse produunt.

CAPUT XXXV.

Quod visiones dirine quibusdam apperentes, Juliani apud Persas necem portenderint.

Hujus rei argumentum est divina quædam visio, quæ Juliano, cognomento Sabæ, monacho, virtute præclaro viro, est oblata. Qui auditis impii illius minis, sedulo Deum, ut quamprimum nos ab illius tyrannide liberaret, oravit. Et cædes ei qua in Perside peracta est die, revelata est. Discipulis namque suis, causam exstasis atque consternationis inquirentibus, rem ipsam revelavit; atque illi porro aliis viri ejus dicta indicant. Sed enim de visione ea cum exactior investigatio fieret, comperitum est, qua hora res gesta fuerat, eadem illum eam vidisse. Sed et Didymus philosophus ecclesiasticus domicilium Alexandriæ habens, in mœnore maximo fuit, cum propter imperatorem, qui tam impiam sequeretur religionem, tum quod ecclesias tanloperere contemni videret. Quapropter jejuniis sese maceravit, et Deum precibus invocavit, ac ne noctu quidem alimenti quicquam sumpsit, propter ingentem sane dolorem, sicque in sella considens, somno obrutus est: deinde consternatione correptus, equos candidos per acrem discurrentes sibi videre est visus, et qui eis insidebant equites, voce clara promulgantes: « Renuntiate Didymo, hac ipsa hora Julianum esse casum: id ipsum Athanasio quoque magno significetur: et Didymus exsurgens cibum capiat. » Quidam etiam ex necessariis et amicis Juliani, ad ipsum contra Persas bellum gerentem via publica profectus, cum ex itinere profectionem accelerans, in locum quemdam diverteret, eo quod domicilii alterius ibi copia non esset, in ecclesia quadam dormire est coactus. Atque ibi vigilans magis quam somnians, sicuti asseruit, vidit, ut circa se multi convenientes (erat autem apostolorum, prophetarum et martyrum chorus), imperatoris adversus ecclesias contumeliam deplorant: et quid facto opus esset, alius ab alio requisierit. **83** Et cum diu multumque ad eum motum deliberassent, et veluti addubitassent, duos ex illorum cœtu consurrexisse dixit, Artemium et Mercurium, qui alios bono animo esse jusserint, et alacritate singulari divinum illum conventum reliquerint, quasi ad Juliani imprii eversionem ire properantes. Porro qui visionem hanc vidit, eventum et finem ejus metuens, profectionem prosequi neglexit. Ac rursus ibi somno oppressus, eundem illum cœtum denique vidit: eosque qui prius magno studio properantes abierant, et proxima nocte bellum Juliano inferre crediti fuerant, reversos, aliis celerrime renuntiare, desertorem necatum esse, nec de cætero causam esse, cur ita sint solliciti. Quæ Julianus

A

ΚΕΦΑΛ. ΑΕ'.

Ὅτι θεῖαι δυνεῖς τισὶ φανεῖσαι τὸν τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐν Περσίδι θάνατον προσήμηναν.

Τούτου δ' ἀπιδείξεις θεῖα τις δυνεῖς, ἣν ἄνθρωπος, Ἰουλιανὸς δυνάμει, καθεῶρα, τὴν ἀρετὴν ἄκρος: ὃς τὰς ἀπειλὰς διακούσας τοῦ ἀσεβοῦς, δεόμενος ἦν τοῦ Θεοῦ ἀπαλλάττειν τῆς ἐκείνου τυραννίδος ὡς τάχος ἡμᾶς. Καὶ γὰρ ἀπεκαλύπτετο τῷ ἄνθρωπῳ, καὶ ἦν ἡ μέρα ἐν Περσίδι ἀνήρητο, τὰ γενόμενα. Τοῖς γὰρ φοιτηταῖς πονθανομένοις τὴν ἑκστασιν ἀνείπεν· οἱ δ' ἐστημαίνοντο τὰ λεγόμενα. Ἀκριθωσαμένοις δὲ τὰ ὁραθέντα, εὐρέθη, καὶ ἦν ὥραν ἐπράττοντο, διορῶν τὰ γενόμενα. Ἀλλὰ καὶ Δίδυμος ὁ τῆς Ἐκκλησίας φιλόσοφος, τὴν Ἀλεξάνδρου οἰκῶν, περιήλθοις· μάλιστα ἦν, διὰ τε τὸν κρατοῦντα θρησκείῃ οὕτως ἐλόμενον, καὶ διὰ τὴν τῶν ἐκκλησιῶν καταφρόνησιν. Νηστεύων οὖν διὰ ταῦτα, καὶ τὸν θεὸν ἰεσόμενος, ὑπὲρ τῆς ἀγαν μερίμνης οὐδὲ τῆς νυκτὸς τριπλῆς μετασχὼν, οὕτως ἐπὶ θρόνον καθήμενος εἰς ὕπνον τρέπεται. Εἰς ἑκστασιν δ' ἐλθὼν, λευκὰς ὑπ' ἄερί· τρέχοντας ἵππους· ἐδόκει ὄρεσιν· οἱ δ' ἐπὶ πύταις τούτων ἑποχοὶ ὄντες, ἐκέρυττον· ἡ ἀναγέλας Διδύμῳ ὡς περὶ τῆςδε τῆς ὥρας ἀνήρηται Ἰουλιανός. Τοῦτο δὲ καὶ ἡ Ἀθανασίῳ τῷ πάντῃ θαμνηνέτῳ, καὶ ἀναστάς [Δίδυμος] μετεχέτω τροφῆς. Καὶ τις δ' ἕτερος τῶν ἐπιτηδεύων μάλιστα καὶ φίλων Ἰουλιανῷ, πρὸς αὐτὸν Πέρταις εἰσθεβληχότα, διὰ τῆς λεωφόρου ἰὼν, ἐπεὶ καταλῦσαι πού συνέβη, τὴν ἀφίξιν ἐπείγόμενος, ἀπορίῃ οἰκήματος ἐν τινὶ τῶν ἐκκλησιῶν καθευθεῖν ἠνάγκαστο· καὶ ὕπαρ μίλλῃ ἢ ὕπαρ ἰδεῖν διετίετο, ὡς περὶ αὐτὸν συνελθόντες πολλοὶ (ἀποστόλων δ' ἦσαν καὶ προφητῶν χοροὶ καὶ μυστήρων), τὴν εἰς τὰς ἐκκλησίας τοῦ κρατοῦντος ὕβριν ὠδύροντο· καὶ τὸ ποιητέον παρ' ἀλλήλων ἦτον μαυθάνειν. Ἐπιπολῇ δ' οὕτω λογιζομένων καὶ ὡσανεὶ διαπορουμένων, ἐκ μέσου τούτων δύο τινὲς ἀντιστίντες, Ἀρτέμιον δὲ καὶ Μερκούριον λόγος ἐρεῖ τούτους· εἶναι, θαρβέειν τοῖς ἄλλοις· ἐνεκελεύοντο· καὶ σπουδῇ τὸν θεὸν σύλλογον καταλελοιπότες, ὡς ἐπὶ καθαιρέσει τῆς Ἰουλιανοῦ ἀρχῆς τὴν ὁρμὴν ἐσπεύδον. Ὁ δὲ τῆς ὁράσεως θεατῆς τὸ προκείμενον ὠλιγώρει. Δεδοικώς γὰρ μὴν τὸ τέλος τῆς δυνεῖς, ἐκεῖσε καθευδὼν τὸν αὐτὸν αὐτοῖς σύλλογον καθεῶρα, καὶ τοὺς πρῶτον ἐξιόντας σπουδῇ, αὐτοῖς ἐληλυθότα, οἱ τῇ προτέρῃ νυκτὶ ἐπιστρατεύειν ἐδόκουν Ἰουλιανῷ· καὶ τάχος ὅσον ἀναγγεῖλαι τοῖς ἄλλοις, ὡς ὁ ἀποστάτης ἀνήρηται· καὶ τοῦ λοιποῦ μὴ μέλλειν ὕμιν. Καὶ ἃ μὲν θεάσαντο ὁ τε Ἰουλιανὸς μυχῷ καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς φιλόσοφος Δίδυμος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, καὶ ὁ φίλος καὶ οἰκείος τῷ ἀποστάτῃ, ταῦτα ἐστὶν· καὶ οὐδεὶς τῆς ἀληθείας διέπεσεν, ἐκδύσας ἐς ὕστερον τῆς σφαγῆς γενομένης. Εἰ δέ τις αὐτοῖς διτχυρίζοιτο μὴ κατεῖθε μνηστῆρας ἀνηροῦσθαι αὐτὸν, ἅτε ταῖς ἐκκλησίαις διαλυμνηνόμενον, τῶς γὰρ μὴν

ἡ προφητεία πεισάτω τοῦτον, ἣν τις θεὸς ἀνὴρ Ἀ
προηγόρευσε, προσφοιτῶν μὲν Λιβανίῳ, τὰ δὲ τῆς
Ἐκκλησίας ἐκπαιδευόμενος. Ἐπιστρατεύοντι γὰρ
ἐκεῖνῳ τοῖς Πέρσαις, διατωθάζων Λιβάνιος, « Νῦν
δὲ ἄρα, τῷ θεῷ ἐκεῖνῳ ἀνδρὶ ἔλεγε, τί ἂν ὁ τοῦ
τέκτονος πρᾶττοι υἱός; Ὁ δὲ, Ξυλίνην θήκην κα-
τασκευάζει πρὸς θάνατον, ἀντεπήγαγε, τῷ σὺ βασι-
λεῖ, » καὶ μετ' ὀλίγον ἤκε νεκρὸς ὁ σαρδάρης ἐκεῖνος,
καὶ μέγα φουσών, καὶ τὴν Ἀλεξάνδρου δόξαν ὀνειρο-
πολῶν, ἣ καὶ μᾶλλον ὑπερβαλέσθαι τοῦτον οἰόμε-
νος· ὅς κατὰ τὴν Πυθαγόρου δόξαν τὰς μετεμψυ-
χώσεις τιμῶν, ἐκ μετενσωματώσεως τὴν Ἀλεξάν-
δρου ἔχειν ψυχὴν, μᾶλλον δὲ αὐτὸς εἶναι Ἀλέξανδρος
ἐν ἑτέρῳ δηλαδὴ σώματι ἔλεγε· μὴδὲ εἰδὼς ὡς ἄρα
νικᾷν μὲν καλὸν, ὑπερνικᾷν δὲ ἐπιφθονον. Ἡ πάντα
δὲ αὐτὸν καὶ Μάξιμος ὁ φιλόσοφος, συμπαραὼν αὐτῷ B
καὶ τισι μαντείαις ἐξάγων τοῦ δέοντος.

περᾶσε σibi visus fuerat: et juxta Pythagoræ sententiam, animarum transmigrations magnificiens, ex corporum transmutatione Alexandri animam se habere, atque adeo Alexandrum in corpore alio se esse, dixerat. Neque satis intellexit, Vincere quidem pulchrum esse: victoria autem per insolentiam abuti, invidiosum. Seduxit autem eum Maximus etiam philosophus, qui ei adfuit: et divinationibus quibusdam transversum egit.

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὄθεν ἐθάλασση, ἀμωσγέπως
συνῆκε, καὶ παντάπασιν τὸν τῆς συμφορᾶς οὐκ ἡγ-
νόησεν αἷτιον. Καὶ γὰρ φασὶ τῆς αὐτοῦ οὐκ ἦν
ἀρμόμενος τῇ κοτύλῃ, εἰς αἰθέρα διακοντίζειν, οἷά
γε Χριστὸν ὁρῶν, καὶ τῆς σφετέρως σφαγῆς τὴν αἰ-
τίαν ἐπιγράφων αὐτῷ, καὶ λέγειν, ὡς Νενίκηκας,
Γαλιλαε, νενίκηκας. Ἄλλοι δὲ φασιν ὡς τὸν ἔφορον
τῆς αὐτοῦ γεννήσεως ἡλίου κατὰ τινα περίοδον C
ἀστρονομικὴν ἐν αἰτίαις ἐτίθει, ὅτι Ῥωμαῖοις ἐπή-
μυνεν, αὐτὸν δὲ οὐ διέσωσεν. Εἰ δ' ἄληθές, τελευτᾷν
μέλλων, τῆς ψυχῆς χωριζομένης τοῦ σώματος, θεό-
τερα ἢ κατ' ἀνθρώπον ἡδύνατο θεωρεῖν, ὡς καὶ
Χριστὸν ὁρᾷν, λέγειν οὐκ ἔχω· οὐ γὰρ πολλῶν ὁ
λόγος, ἀλλ' οὐδὲ ὡς ψεύδος ὄντι ἀποτρέπομαι· εἰκὸς
δ' εἶναι καὶ ταῦτα, καὶ τοῦτον πολλῶν θαυμαστότερα
γίνεσθαι, ἵνα μὴ ἀνθρωπίνῃ σπουδῇ συστήναι τὴν
ἐπὶ νῦν Χριστοῦ θρησκείαν ἔχοι τις λέγειν. Καὶ
ὁ μὲν τοιαῦτα πρᾶττων, καὶ τὸ αἷμα βαίνων, διαβ-
ρίθην, Κορέσθητι Ναζωραε, ἐπέλεγεν. Ὑβρίζει δὲ
καὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς, κακοὺς καὶ ὀλετήρας ἀποκα-
λῶν. Ὁ μὲντοι ἄριστος Ιατρὼν ὁ Λυδὸς Ὀρεϊβάσιος,
ὁ ἐκ Σάρδεων, αὐτῷ συνῆν. Ἄλλ' ἐχλευάζεν ἡ πληγὴ D
τὴν ἐκείνου ἅπασαν θεραπείαν· καὶ ἐν τρισὶν ἡμέ-
ραις τοὺς πολλοὺς αἰῶνας ζῆσαι οἰόμενον, ἐξῆγε
τοῦ ζῆν· ἐν μὲν τῷ τοῦ Καίσαρος σχήματι πέντε
ἐνιαυτοὺς, ἐν δὲ τῷ διαδήματι μετὰ τὸν Κωνσταν-
τίου θάνατον δύο πρὸς τῷ ἡμίσει διανύσαντα ἔτη.
Ἔτος δ' ἦν αὐτῷ τῆς ζωῆς ἐτηνικαῦτα πρὸς τῷ ἐνὶ
καὶ τριᾷκοντα. Τόν γε μὴν ἅπανα χρόνον τῆς αὐ-
τοῦ βασιλείας ἀγανακτῶν ὁ θεὸς συμφοραῖς ἀπειροῖς
καὶ παντοδαποῖς κακοῖς ὑπέβαλε τὴν Ῥωμαίων
ἐπὶ ἡκοον. Ἡ τε γὰρ γῆ σφόδρα σειομένη, οὐκ ἀ-
σφαλῆ παρεῖχεν οὐτ' ἐν οἰκῷ μένειν οὐτ' ἐν ὑπαίθρῳ
διετριβὴν ἔχειν τοὺς περιστοίχους. Ἐπὶ δὲ τῆς αὐτοῦ
ἀρχῆς καὶ τὸ θρυλλούμενον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πᾶθος
ἐγένετο· ὁπνίκα σφόδρα ἡ θάλασσα πνεύσασα,
τοὺς οὐκ ἐκείνους παρήμειπεν ὄρους, καὶ μέχρι πολλοῦ

monachus, et ecclesiasticus philosophus Didymus Alexandrinus, et præterea desertoris ipsius familiaris et propinquus viderint, talia sunt. Neque illorum quisquam a veritate aberravit, quam cædes postea renuntiata confirmavit. Quo si quispiam adhuc illum qui sic ecclesias vastaverit, non divina vindicta interemptum esse contendat: ei id vaticinium persuaheat, quod divinus quidam vir, Libanii quidem familiaris, institutis autem ecclesiasticis probe eruditus, prædixit. Cum namque Julianus exercitum in Persas duceret, et Libanius illudens ad sanctum illum virum diceret. « Quidnam fabri faceret filius? respondens ille: Ligneum inquit, loculum ad mortem imperatoris tui elaborat. » Et parva intercessit mora, cum mortuus ille adductus est, qui superbus et inflatus gloriam

Alexandri somniaverat, ac potius longe illum su-

Sed enim unde ei clades ea evenerit, quodammodo ipsemet intellexit, neque prorsus calamitatis auctorem ignoravit. Dicitur enim, cum e vulnere cava manu sanguinem hausisset, atque eum in cælum, veluti Christum conspiciens, conjecisset, perinde atque causam cædis suæ in eum referret, vociferatus esse: Vicisti, Galilæe, vicisti. 84 Alii vero tradunt, eum solem natalis horæ suæ inspec-
torem, propter astronomicum quemdam circuitum accusasse, quod Persis auxilium tulerit, se autem non servaverit. Et, siquidem verum est, jam moriturus, anima secedente a corpore, divinius quodammodo quam pro hominum captu potuit, oculos intendisse ita fertur, ut etiam Christum viderit: quod sane affirmare non possum: non multi enim hoc dixerunt. Verumtamen id etiam veluti mendacium non refello. Verisimile enim est, et hoc, et eo adhuc multo admiranda magis accidisse, ne humano consilio, qui a Christo nomen habet, religionem constituisse, dicere quispiam possit. Atque ille sic se habens, et sanguine diffluens, diserte: Saturare, Nazarene, exclamavit. Alios quoque deos contumelia affecti, malos eos et perniciosos appellans. Præsto ei affuit Sardis ortus medicus præstantissimus, Oribasius Sardensis. Sed curam ejus omnem vulnus illius risit atque contempsit. Ita qui se multis sæculis victurum credidit, intra triduum est extinctus: qui in Caesaris dignitate quinquennium, in imperio autem a Constantii morte annos duos cum dimidio exegit. Mortuus est ætatis anno tricesimo primo. Toto sane imperii ejus tempore iratus Deus, varias calamitates et innumera mala Romanorum immisit ditioni. Siquidem terra ingenti motu concussa effecit, ut neque in domibus tuto homines manerent, neque sub dio etiam recte versarentur. Sub ipsius quoque imperio decanta-
tissima illa urbi Alexandrinæ calamitas accidit, cum

niare vehementi æstu concitum, et ultra fines suos A progressum, ita diluvio aridam et continentem terram inundavit, ut eo in locum suum regresso, in tectorum tegulis scaphæ marinæ sint repertæ. Unde Alexandrini, ab eo tempore quo talis inundatio coorta est, diem festum cum peragentes, faces multas in urbe accendunt, carminibusque et gratiarum actionibus Iram Dei supplices placant, sollemnitatemque anniversariam cum insigni pietate et religione observant. Siccitates etiam intensæ eo imperante cum fruges extinxerunt, tum aerem quoque pestiferum reddidere. Quapropter hominibus rerum penuria pressis, fames admodum crevit, **85** adeo ut homines ad insolitas prorsus vitæ agendi rationes, et ad irrationalium animantium alimenta sint conversi. Famem vero istam B pestilentia est consecuta, quæ corpora infestavit, et varios progeniit morbos, unde plurimi mortales interiere. Juliani res hunc habuere finem, omnibus quidem Christianis, præcipue tamen Antiochenis, gratum et jucundum: qui propter cædem ejus publico instituto tripudio, Maximum etiam philosophum convitiis prosciderunt, illud acciuentes, « Ubi sunt divinationes tuæ, stulte Maxime? » Vicit Deus, et Christus ejus. Multa autem capita et corpora hominum jugulatorum in cistis, in puteis, et in locis secretioribus imperatoris aulæ, Antiochiæ sunt reperta, quos ille, res futuras inquirens, clam mactavit. Sicuti et in oppido Carris. Nam ibi templum ingressus est, foribusque probe claustris munitis, exsecranda peregit per incantationes et im- C posturas magica sacra. Mulier quoque post ejus mortem ibi, ita ut in sublime sublata; et ex capillis suspensa fuerat, reperta est, quam futurum investigans rescuit.

CAPUT XXXVI.

Quæ Libanius in funebri oratione Juliani contra nos scripserit. Et responsum, dicta ejus rejellens.

De impii principis hujus morte lugubrem composuit orationem Sophista Libanius, quam *Julianum* sive *Funerem querelam* inscripsit, in qua multas ejus laudes recenset, et res quoque gestas, prout visum est ei, commemorat, mentionem quoque librorum ejus faciens, quos adversus Christianos composuit, sacra Evangelia oppugnans, et veluti falsa ea esse refellere tentans. Ubi etiam, quod ea ludibrium nugasque esse ille demonstraverit, tradit. Quod si alias illius res Libanius laudare constitisset, silentio ea præterissem, et ad historiam nostram continuandam processissem. Quandoquidem autem dicendi vi et arte fretus, illum et libros illius laudibus efferens, religionem nostram acerbè perstringit: injuriam veritati facerem, nisi ipsum nugatorem esse ostenderem, et ea qua nos attigit parte reprehenderem atque redarguerem. **86** Sed prius pauca quædam quæ in illius oratione sunt, exponam, et deinde sententiam meam adjiciam. « Cum hibernæ, inquit, noctes longiores essent, incumbens cis libris imperator,

τῆς ξηρᾶς ἦλθε, καὶ ταύτην κατέκλυσεν· ὥστε καὶ ὑπὲρ τῶν κεράμων, τοῦ ὕδατος αὐτοῖς ὑπονοστήσαντος, θαλάττια εὐραθῆναι σκάφη: Ὁ δὲ Ἀλεξανδρεῖς αἰεὶ διατελοῦσιν ἑορτὴν ἄγοντες ἐξ ἐκείνου καθ' ἣν ἡμέραν ἐγένετο· λύχνους πολλοὺς καίοντες ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν, χαριστήριος τε ψαῖς τὸν θεὸν ἱεροῦμενοι, δυσωποῦσι, περιφανῶς· μάλα σὺν εὐλαβείᾳ ἐτησίως ταύτην ἐπιτελοῦντες. Ναὶ μὴν καὶ αὐχμοὶ σφόδρα αὐτοὺς ἐπιτείναντες, ἐπὶ τῆς αὐτοῦ ἡγεμονίας, τοὺς τε καρποὺς ἐφθειραν, καὶ τὸν ἄερα φθοροποιοῦν ἀπειργάσαντο. Κάντεῦθεν τῇ ἐνδοξῇ τῶν ἀνθρώπων πιεζομένων, κατὰ βάθος ὁ λιμὸς ἐχώρει, καὶ εἰς τὰς τῶν ἀλόγων ζώων τροφάς, καὶ εἰς ἀήθη δίαιταν τὸ ἀνθρώπινον ἤλαυνε. Τῷ δὲ λιμῷ τούτῳ καὶ λιμὸς ἕτερος ἠκολούθει, καὶ τοῖς σώμασιν ἐλυμαίνετο, νόσους ποικίλας ἀπογεννῶν, ἐξ ὧν τὰ πλεῖστα τῶν σωμάτων ἐφθοίετο. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Ἰουλιανὸν τοιοῦτον ἔσχε τὸ πέρας, ἐπέραστον μὲν καὶ πᾶσι Χριστιανοῖς, διαφερόντως δ' Ἀντιοχεῦσιν· οἳ καὶ κοινήν χορείαν τῇ τοῦ τυράννου ἀναιρέσει στησάμενοι, καὶ Μάξιμον τὸν φιλόσοφον ἐλοιδόρουν ἐπάρχοντες· « Ποῦ σοῦ τὰ μαντεῖα, Μάξιμε μωρέ; » Ἐνίκησεν ὁ θεός, καὶ ὁ Χριστὸς αὐτοῦ. Πολλὰ δὲ κεφαλαὶ καὶ σώματα ἐσφαγμένα ἐν τοῖς κτενωτοῖς καὶ φρέσιν καὶ τοῖς ἀπορρήτοις τόποις τῶν βασιλείων εὐρέθησαν· οὓς ἔθουα κρύφα, τὸ μέλλον ἐπιζητῶν, ὡς καὶ ἐν Κάρραις τῇ πόλει. Τὸν γὰρ ἐκεῖσε νεῶν εἰσιῶν, καὶ κλεῖθρα τούτῳ ἐπιβελών, μυσαρὰς μαγγανείας εἰργάζετο. Καὶ γυνὴ δ' ἐκεῖσε μετὰ μόρον ἐκείνου ἀπηρωρημένη εὐρέθη, ἣν ἀνέτερε τὸ μέλλον διερευνῶμενος.

ΚΕΦΑΛ. ΛΖ'.

Οἷα Λιβάνιος ἐν τῷ ἐπιταφίῳ Ἰουλιανοῦ καθ' ἡμῶν γράφει· καὶ ἀντιλογία πρὸς αὐτὸν ἀνατρέπουσα τὰ εἰρημένα.

Ἐπὶ δὲ τῷ θανάτῳ τοῦ ἀσεβοῦς καὶ ὁ σοφιστὴς Λιβάνιος· θρήνον συντάττει, ὃν Ἰουλιανὸν ἢ Ἐπιτάριον ἐπιγράφει· ἐν ᾧ πολλὰ τῶν ἐγκωμίων αὐτῷ καταλέγει, καὶ πράξεις τὰς δοκούσας αὐτῷ διεξῆλθε· ποιεῖται δὲ μνείαν καὶ τῶν βίβλων, αἱ κατὰ τῶν Χριστιανῶν συντάττεν Ἰουλιανὸς, τοῖς θεοῖς D Εὐαγγελίοις ἀντιφερόμενος, καὶ ψευδῇ γε ἀπελόμεναι ταῦτα πειρώμενος· ἐν ᾧ καὶ ὡς εἴη γέλωτα καὶ φληναφον ἀποδείξαι· αὐτὰ ἱστορεῖ. Εἰ μὲν οὖν τὰλλα ἐκείνου προῦθετο ὁ Λιβάνιος ἐπαινεῖν, ἡσυχίαν ἂν ἤγον, καὶ ἐπὶ τὸ συνεχὲς τῆς ἱστορίας ἐβάδιζον. Ἐπὶ δὲ δεινότητι τέχνης· ἐκεῖνον ἐγκωμιάζων καὶ τὰς ἐκείνου βίβλους, τῆς ἡμετέρας καθάπτεται πίστεως, ἀδικῆσαι μὲν ἂν καὶ αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν, εἰ μὴ μᾶλλον καὶ ἡμεῖς αὐτὸν ὡς φληναφον ἀπελέγξωμεν, καὶ καθάψωμεθα καὶ ἡμεῖς οἷς ἐκεῖνος καθάπτεται, τῶς δὲ μέτρι' ἅττα ἐκείνου τῶν ἐν τῷ ἐγκωμίῳ φερομένων ἐκθώμεθα πρότερον, ἐπειτα καὶ τὰ ἡμέτερα παραθήσομεν. Τοῦ χειμῶνος, φρεῖ, τὰς νύκτας· ἐκτείνοντο, ἐπιθέμενος ὁ βασιλεὺς ταῖς βίβλοις, αἱ δὲ ἐκ Παλαιστίνης ἀνθρώπων θεόν τε

καὶ Θεοῦ Υἱὸν ποιῶσι, μάχη τε μακρὰ καὶ ἐλέγχων ἰσχυρὴ γέλωτα ἀποφύνας καὶ φλήγαφον τὰ τιμώμενα, σοφώτερος ἐν τοῖς αὐτοῖς δέδεικται τοῦ Τυρίου γέροντος. Ἰλεως δὲ οὗτος ὁ Τύριος εἶη, καὶ δέχοιτο εὐμενῶς τὸ ῥηθὲν, ὡς ἂν υἱὸς ἡττώμενος. »

Καὶ ὁ μὲν σοφιστὴς ταῦτα ἔγὼ δὲ ἄριστον μὲν σοφιστῶν οἶδα τὸν ἄνδρα, καὶ γλώτταν ἀρχεῖν, οἷον εἶδει δεινὸν ῥήτορα κακῆσθαι· ὥστε καὶ τοῦτο πᾶσι διαμαρτύρομαι, ὡς εἰ αὐτῷ γ' ἐκεῖν μὴ τῆς ἰσῆς ἐκοινῶναι δόξης, καὶ πλείω ἢ Χριστιανοὶ κατ' ἐκείνου εἰρήκεσαν, καὶ οὗτος ἂν εἶπε, καὶ μεγαλοπρεπῶς ἂν αὐτὰ, ἅτε δὴ σοφιστὴς ὢν, διεξηλθεν· ὅτι γε καὶ ζῶντι μὲν Κωνσταντίῳ ἐπαινοὺς ἔλεξε, τελευτήσαντι δὲ, φόγους συνέταπτεν. Εἰ δὲ καὶ Πορφύριος διάδογμα περιέκειτο, οἶμαι πολλῶν ἂν σεμνύναι τὰ ἐκείνου τῶν Ἰουλιανοῦ. Εἰ δὲ καὶ Ἰουλιανὸς σοφίζεσθαι ἤθελε, καὶ αὐτὸν ἂν κακὸν εἰρηκε σοφιστήν, ὥσπερ δῆτα καὶ Ἐκρηδόλιον οὗτος Λιδάσιος ἐν τῷ εἰρημένῳ Ἐπιταφίῳ. Ἐπεὶ δ' ἐκεῖνος καὶ ὡς τῆς αὐτοῦ κοινωνῶν δόξης, καὶ ὡς φίλος, εἰ δὲ βούλει, καὶ ὡς σοφιστὴς, ὅσα γ' ἐδόκει καταχαρίζεται Ἰουλιανῷ, φέρε δὴ καὶ ἡμεῖς ὡς ἂν ἰσχυρὸς ἔχωμεν, ἀντιλέξωμεν. Ἐπιθέσθαι γάρ φησι ταῖς βίβλοις μακρὰς τὰς νύκτας τοῦ χειμῶνος ἐργαζομένου. Ἔοικε δὲ τὸ ἐπιθέσθαι δηλοῦν, ὡς διὰ σπουδῆς ἐποιεῖτο φόγον γράψαι, ὥσπερ δῆτα σοφισταὶ ποιοῦσι τοὺς νέους γυμνάζοντες. Εἰκὸς μὲν γὰρ τὰς βίβλους πάσαι ἐπίστασθαι οἷς διηκόνητο. Ἐπιθέτο δὲ μάχῃ σχολάζων μακρὰ, ἀλλ' οὐκ ἐλέγχων ἰσχυρῶς, ὡς σύ φησὶ· ἀσθενεῖα δὲ τάληθοῦς ὡς φιλοσκόμμων, τὰ καλῶς ἡδρασμένα ἐπεχείρησε διασύρειν. Ὁ γὰρ τινι πρὸς μάχην ἰὼν, τὰ μὲν παρσιχώπτων, τὰ δὲ προστιθεῖς, καὶ παντὶ τρόπῳ τὴν ἐφ' ἐκάστῳ ἀλήθειαν παρακρύπτων, ψεύδεται· καὶ ἀπεχθῶς ἔχων οὐ πράττειν μόνον, ἀλλὰ καὶ λέγειν σπουδάζει· καὶ τὰ αὐτῷ οἱ προσόντα φαῦλα τῷ ἔχθρῳ περιτιθέναι μάλλον οἰκονομεῖ. Ἀλλ' ὅτι μὲν καὶ ἄμω, Ἰουλιανὸς φημι καὶ Πορφύριος, δὴ Τύριον καλεῖ γέροντα, φιλοσκόπτει ἦσαν, ἀπὸ τῶν ἰδίων συγγραμμάτων σαφῶς ἐπιδείξομεν. Ἐν μὲν γὰρ τῇ ἐπιγεγραμμένῃ αὐτῷ *Φιλοσόφῳ Ἱστορίᾳ* Πορφύριος τὸν Σωκράτους βίον ὡς μάλιστα διασύρει, τοσαῦτα συκοφαντῶν, ὅς ἂν οὐδὲ Ἄνυτος· οὐδὲ Μελίτιος οἱ παρανόμων ἐκείνων γραφάμενοι ἐνενόησαν· καὶ ταῦτα Σωκράτην δὴ ἐπὶ σωφροσύνῃ καὶ δικαιοσύνῃ καὶ ταῖς λοιπαῖς ἀρεταῖς· οὐ Πλάτων μόνον καὶ Ξενοφῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ λοιπὸς τῶν φιλοσόφων θίξας, διαφερόντως θαυμάσαντες ὡς θεωρήσῃ, καὶ ὡς μεῖζον ἢ κατὰ ἀνθρώπων φρονήσαντα, ἐκδεδώκασιν. Ὁ δὲ παραβάτης τὸν πατέρα ζηλώσας, τὰ ἴσα εἰς τοὺς πρὸ αὐτοῦ Καίσαρας διεργάσατο· πᾶσι γὰρ μῶμων ἐπικαγῶν, οὐδὲ τοῦ φιλοσόφου ἐφείσατο Μάρκου. Τοσοῦτόν γε μὴν Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου καὶ Κωνσταντίου τοῦ υἱοῦ κατατρέχει, ὡς συνάγειν ἐνδὸν εἶναι, μὴ δι' ἄλλο τι ἐλέσθαι τὸ σύνταγμα, ἢ διὰ τὸ σκῶψαι τοῦτον ὡς θεωρεῖς ἄνδρας, καὶ ἐπ' ἀρεταῖς καὶ ἀνδρίαις καὶ τῇ ἀληθεῖ φιλοσοφίᾳ τὸ διαδόχον ἐσχη-

A qui hominem Palæstinum Deum et Dei Filium faciunt, ingenti contentione et vi eos refutavit, religionemque eam risum prorsus et nugas esse declaravit. Qua in re sapientiore se Tyrio sene præstitit. Sed hoc mihi ignoscat Tyrius iste, et placide hoc dictum ferat, quod a filio sit victus. »

B Ilæc sophista ille. Atque ego quidem cum virum optimum fuisse sophistam, et ab eloquentia plurimum potuisse, ut oratorem egregium, scio. Quapropter apud omnes etiam contestor, illum, nisi in eadem cum Juliano, in religione, fuisset opinione, plura etiam in illum quam Christiani dixerint, et quidem ut hominem sophistam, splendidius dicturum fuisse; quoniam et in Constantium viventem quidem orationes laudatorias composuit, in defunctum autem invectivas conscripsit. Ac si Porphyrius imperiale sumpsisset diadema, scripta illius longe Juliani libris, stylo ea celebrans, ut equidem puto, prætulisset. Si vero Julianus artem sophisticam exercuisset, eum ipsum quoque sophistam non bonum fuisse dixisset: sicuti de Ecebolio fecit, in eadem de Juliano oratione funebri sua. Cæterum cum ille ejusdem sententiæ cum Juliano particeps, amicusque ejus, et si addere libet, sophista, quæcunque ei visa sunt, Juliano tribuerit: age nos quoque quoad possumus, eum confutemus. Incubuisse enim illum, inquit, libris longioribus hiemis noctibus. Videtur autem per verbum *incumbendi* significare, studio illi fuisse, invectivas scribere, C sicuti sophistæ studium collocant in adolescentibus exercendis. Consentaneum vero est, libros istos eum antea novisse, quibus videlicet in sacro aliquando ministerio usus fuerit. Et incubuit illis studio et contentione diuturniore, sed eos vi dicendi non redarguit et refellit, ut tu dicis, verum imbecillitate potius ingenii, et defectu veritatis, ut homo facetus, et scommatibus libenter ludens, quæ probe fundata sunt, convellere et traducere est conatus. Nam qui cum alio hoc pugnæ genere congreditur, quædam adulterans atque depravans, quædam de suo adjiciens, modisque omnibus in re et sententia quaque veritatem suppressens, mentitur et fallit: atque odio et inimiciis infestus, non facere solum, sed etiam dicere hostiliter studet: **87** ac quæcunque sibi insunt mala, iuimico ea suo imponere contendit. Sed enim quod ambo, Julianus inquam, et Porphyrius, quem Tyrium senem vocat, scommatum consecratores fuerint, id ex libris eorum aperte ostendemus. In *Philosophica* enim, quam ita Porphyrius inscripsit, *Historia*, mirum est quantopere vitam philosophorum coryphæi Socratis cavillando taxet, tot in eum confictis sycophantiis, quot neque Anytus, neque Melitus, qui illum, quod res novas contra leges veteres induceret, accusarunt, unquam excogitarunt. Atque id quidem in Socratem, quem propter temperantiam, justitiam, et reliquas virtutes non solum Plato et Xenophon, verum etiam reliquos

philosophorum cœtus præcipue miratus, ut diis (1) A χάτα. Ἀλλ' ὅτι μὲν ὕδρισταί καὶ ἀμφοῖς ἦσαν, οὐ
charum, et supra hominis captum sapientem, com-
mendarunt, ille fecit. Transgressor vero patrem
æmulatus, idem eis fecit, quibus successit, impe-
ratoribus. Omnes namque reprehendit, et ne Marco
quidem philosopho pepercit. Adeo sane in Con-
stantinum magnum et Constantium filium ejus est in-
vectus, ut facile existimare liceat, non aliam ob
causam illum scribendi laborem suscepisse, quam ut istos
proscinderet utpote viros Dei amantes, et
qui fortitudine, virtutibus aliis, et vera philosophia laudem magnam consecuti essent. Verum ambos
hos conviciatores fuisse, ampliore probatione mihi opus non est. Sufficiunt enim ista, ad certam ma-
levolentis illius animi declarationem: et paulo post
verbis suis mihi admirandus ille Gregorius suffra-
depinxit.

Porro quod etiam ante istos permulti doctrinæ
nostræ veritatem vi oppugnare aggressi sunt, e
divinis oraculis quædam perversentes, quædam
autem ad sensum suum detorquentes, non pauci
ostenderunt, qui cum illis congressi, cavillationes
eorum confutatas in publica monumenta retule-
runt. In primis vero doctissimus Origenes, qui
longo ante Julianum tempore fuit, quæcunque in
sacris Litteris turbas ciere, aut lectores earum
perturbare visa sunt, probe distinxit, subjectisque
contrariis argumentis, et locis quibusque, ita ut
debuit, declaratis, eorum qui eos male et imperite
acciperent, nugæ longas et sophisticas aggressiones
refellit. Indicant hoc, quæ is ad Galatam Marcel-
lum composuit, et quæ ad Porphyrium (2) quem
diximus, luculenter rescripsit, 88 libellis de rebus
ejuscemodi editis, quibus propter copiam verborum
veritatis effecit, ut illi quod contra dicerent, non
haberent. Quos libros si non ita cursim Julianus
legisset, nunquam ad cavillationes et blasphemias
scribendas delapsus esset. Sed enim Juliano studio
fuisse, ut scommatibus et dicacitatē uteretur, non
apud eos qui solidam pietatis veritatem et formam
tenent, sed simplices et imperitos homines, ex eo
satis constat. Ubi enim e Scripturis, quæcunque
hominum more, prout res ferunt, ad captum no-
strum, de Deo, et præcipue de Christi œconomia,
salutisque nostræ administratione dicta sunt, de-
cerpsit, et ejus generis dicta quædam collegit,
deinde hisce verbis infert: «Horum igitur om-
nium, nisi ratio quæpiam est, arcanam aliquam, ut
ego puto, contemplationem habens, multas libri
isti de Deo continent blasphemias.» Hæc quidem
in tertio suo *Contra Christianos* libro refert: In eo
autem libro quem *De Cynicismo* inscripsit, quo-
modo conveniat: sacras fingere fabulas disserens,
hæc scribit: «De rebus ejuscemodi veritatem oc-
cultari oportet, vult enim natura occultari, et
quod de deorum essentia occultum est, nudis ver-
bis in aures impuras, conjici non sustinet.» Ex
quibus verbis satis apparet, suspicionem eum ob-
tinere, mysticum quiddam et arcanum sacram te-
gere Scripturam. Videtur quoque indignari, non

"Οτι δὲ καὶ πρὸ αὐτῶν πολλοὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγ-
ματος βιάσασθαι τὴν ἀλήθειαν ἐπεχείρησαν, τινὰ μὲν
τῶν θεῶν χρησμῶν παρατρέψαντες, ἄλλα δὲ καὶ
πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν ἐκλαδόμενοι, ἐδείξαν μὲν
πολλοὶ εἰς ἀντιβρόχῃσιν καταστάντες ἐκείνοις, καὶ
στηλιτεύσαντες ἐλέγχον τὰ ἐκείνων σοφίσματα. Πρὸ
δὲ πάντων ὁ τὴν γνῶσιν πολλὸς Ὀριγῆνης, μακρῷ
χρόνῳ καὶ πρὸ Ἰουλιανοῦ γεγονώς· τὰ δοκοῦντα
ταράττειν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις διευκρινήσας, ἀνθυπε-
νεγκῶν τε καὶ ὡς χρεῶν σαφηνίσας, τῶν κακῶς καὶ
ἀγνωμόνως ταῦταις διακειμένων, τὴν μακρὰν ἐρε-
σχέλιαν καὶ τὰς σοφιστικὰς ἐπιχειρήσεις ἐξήλεγε.
Δείκνυσι δὲ ἃ πρὸς τὸν Γαλάτην Μάρκελλον συν-
έταξε, καὶ ἃ πρὸς τὸν εἰρημένον Πορφύριον γεν-
ναίως ἀντίειπε· βίβλον ἐφ' ἐκάστῳ τούτων συντετα-
χώς, καὶ ἀφώνους ἀπελέγχων τῇ τῶν λόγων τῆς
ἀληθείας περιουσίᾳ· οἷς εἰ μὴ, ὡς ἔτυχεν, ἐνέτυχεν
Ἰουλιανός, οὐκ ἂν οὕτω σοφίζεσθαι καὶ βλάσφημα
γράφειν ἐξεκυσίετο. Ὅτι δὲ σκῶψαι διὰ σπουδῆς
ἔθετο Ἰουλιανός, οὐ πρὸς τοὺς τὴν ἀληθὴ μὲν ὁμῶς
τῆς εὐσεβείας περικειμένους, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἰδιώ-
τας καὶ ἀπλούστερον διακειμένους, δῆλον ἐκείθεν
ἔστι. Ὅσα γὰρ τῆς Γραφῆς οἰκονομικῶς ἀνθρωπι-
κώτερον τέτακται, ἐκλαδόμενος, καὶ τοιαῦτα δὴ τινα
ἐπισυνέλεγε, ἔπειτα ἐπιφέρει, λέγων ἐπὶ λέξεως
οὕτως· «Τούτων τινὲς ἔκαστον, εἰ μὴ λόγος ἐστὶν
ἀπόρρητον ἔχων τινὰ θεωρίαν, ὅπερ ἐγὼ νενόμικα,
πολλῆς γέμουσιν οἱ λόγοι περὶ τοῦ Θεοῦ βλασφη-
μίας.» Ταῦτ' ἔστι μὲν ἐν τῷ τρίτῳ αὐτοῦ κατὰ Χρι-
στιανῶν βιβλίῳ διέξεσιν· ἐν δὲ τῷ λόγῳ ὃν *Περὶ
κυρισμοῦ* ἐπιγράφει, φιλοσοφῶν ἔπος· δεῖ πλάττειν
τοὺς μύθους τοὺς ἱερεῖς, καὶ ταῦτά φησιν· «Δεῖ
κρύπτειν τὴν περὶ τῶν τοιούτων ἀλήθειαν· φιλοῖ
γὰρ ἡ φύσις κρύπτεσθαι· καὶ τὸ κεκρυμμένον τῇ
τῶν θεῶν οὐσίᾳ οὐκ ἀνέχεται γυμνοῖς εἰς ἀκαθάρ-
τους ἀκοὰς ῥίπτεσθαι ῥήμασιν.» Ἐξ ὧν δὴ φαίνε-
ται ἐν ὑπονοίαις εἶναι μυστικόν τι καὶ ἀπόρρητον
κρύπτειν τὴν θεῶν Γραφήν. Ἔοικε δὲ καὶ ἀγανα-
κτεῖν, ὅτι μὴ πάντες τὴν ἱσθὴν ὑπόνοιαν περὶ τού-
των ἔχουσι· καὶ τῶν Χριστιανῶν κατατρέχειν ἐν-
τεῦθεν, ἅτε δὴ ἀπλούστερον δεχομένων τὰ ῥήματα.
Ἐχρῆν δὲ μὴ οὕτω διὰ τὴν τῶν πολλῶν ἀπλότητα
κατὰ τῶν ἱερῶν ἐκτυφωθῆναι Γραφῶν, μηδὲ μισθ-

(1) Justinus philosophus et martyr Christi, So-
cratem et Heraclitum in eodem catalogo sanctorum
cum Abraham et Elia recenset, tanquam verbi Dei
cultores.

(2) Fuit Porphyrius condiscipulus Origenis,
apud Plotinum magistrum, et usque ad Iulianum
Probi imp. vixit. Suid.

σαι καὶ ἀποστρέψας· ἐκείναις ἔχειν κακῶς ἐκείνῳ
 τε νοούμεναις, ὅτι μὴ πάντες ὡς αὐτῷ γ' ἐκείνῳ
 ἰδοῦναι, ἐνόησαν. Ἐοικε δὲ τὰ Ἰσα καὶ αὐτὸς τῷ
 πατρὶ καὶ διδασκάλῳ Πορφυρίῳ παθεῖν· πληγὰς
 γὰρ ἐκεῖνος ἐν Καισαρείᾳ ὑπὸ τινῶν Χριστιανῶν
 ἐνεγκὼν, μὴ φέρων τὴν ὕβριν, οἷα μελαγχολήσας,
 ἐξέρχονται μὲν τὸν Χριστιανισμόν· τῷ δὲ τῶν πλη-
 γωσάντων μίσει, εἰς τὸ βλασφημεῖν Χριστὸν καὶ τὰς
 Χριστιανῶν ἐξεκυλίσθη Γραφάς· ὡς φησιν ὁ Παμ-
 φιλοῦ Εὐσέβιος, ἀνατρέπων ἄριστα τὰς καθ' ἡμῶν
 αὐτοῦ συγγραφάς. Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς ὑπεροψία πλε-
 στη κατὰ Χριστιανῶν τὴν ὁρμὴν ἐσχηκώς διὰ τοὺς
 ἀπλουστέρους, Ἰσῷ πάθει πρὸς τὴν Πορφυρίου λύσ-
 σαν ἀπέκλινεν· καὶ ἄμφω τοιγαροῦν μετὰ γνώσεως
 ἐδόμνοι τὴν δυσσεβείαν, ἀποτρέπαιοι τὰς τῆς
 ἐκουσίας ἁμαρτίας εἰσπραττόμενοι δίκας. Ἐπεὶ δ' ὁ Β

admodum Eusebius Pamphili inquit, qui ejus
 adversus nos compositos libros optime refutavit.
 Julianus autem per arrogantiam ingentem, pro-
 pter simpliciores, impetu furioso contra Christianos
 concepto, eodem modo ad Porphyrii rabiem de-
 clinavit. 89 Itaque ambo detestandi : quippe qui
 prudentes atque scientes impietatem complexi
 sint, et voluntarii propterea consultoque admissi
 peccati supplicium pendant. Enimvero Libanius,
 dum, veluti nos irridens, Palæstinum hominem,
 inquit, Deum Deique Filium faciunt, oblitus esse
 videtur, quomodo in fine ejus quæ dicta est ora-
 tionis, Julianum in numerum deorum referat :
 primum Juliani obitus nuntium pene lapidibus
 obrutum esse, veluti is adversus Deum mentiretur,

C dicens. Et paucis interpositis verbis, rursum ex-
 clamans : « O dæmonum alumne, dæmonum sectator, dæmonum assessor. » Et quamvis ille hisce
 verbis aliud sentiret, tamen non vitato æquivoco seu ambiguo verbo, idem dicere videtur, quæ et
 Christiani ipsi per convicium de Juliano dicunt. Quod si Sophista unum hoc, ut apostatam lauda-
 ret, egit, dictionem certe ambiguum rejicere debuisset. Quod quidem alibi eum fecisse, apparet.
 Nam de verbo quodam probrose reprehensus, in orationibus suis induxit.

Ἄλλ' ὅπως ὁ κατὰ Χριστὸν ἄνθρωπος θεολογεῖται·
 καὶ ὡς τὸ μὲν φαινόμενον ἄνθρωπος ἦν, θεὸς δὲ τὸ
 νοούμενον· καὶ ἄμφω πάλιν ὅπως ἐστὶ καὶ ἄνθρω-
 πος, ἄμφω Γραφαὶ τε θεῖαι ἀριθμητικῶς διεξίπαι, καὶ
 Χριστιανῶν παῖδες Ἰσπαν. Ἐλλήνες δὲ, πρὸ τοῦ
 πιστεῦσαι, πῶς ἂν εἰδέναι· Προστίθεται γὰρ ἐκείνο
 ὁ λόγος χρηστὸν Πνεύματι· Ἐάν μὴ πιστεύσῃτε,
 οὐδὲ μὴ συνήτε. Μᾶλλον μὲν οὖν αὐτοὺς καὶ ἐγκα-
 λυπτεσθαι ἔδει, πολλοὺς ἀνθρώπων ἀποθνήσκοντας·
 καὶ ταῦτα τίνας· Εἶθε μὲν οὖν, κἄν εἰ δίκαιοι καὶ D
 σώφρονες· ἢ τὸν τρόπον γε ἦσαν χρηστοί· νῦν δὲ
 τοῦναντιον ἅπαν, ἀδίκαι καὶ μέθη καὶ διεφθορᾷ,
 ζήσαντες. Δείκνυσιν τοῦτο Ἡρακλῆς, καὶ Διόνυσος,
 καὶ Ἀσκληπιδίς· καθ' ὧν συνεχῶς ὁμνὺς Λιβάνιος
 οὐκ αἰσχύνεται· ὧν τοὺς ἔρωτας· καὶ τὴν περιττὴν
 φιλαρίαν εἰ καιρὸς εἰδοὺς ἀπαριθμεῖσθαι, πλάτῃς ἂν
 καὶ ἀσβεστος ἀνεβράγῃ γέλως τοῖς σώφροσι. Πλὴν
 ἀποχρήσει τοῖς ἐθέλουσιν ὡς τάχως ἰδεῖν, ὅ τε Ἀρι-
 στοτέλους πέπλος, ὁ Διονύσου στέφανος, καὶ ὁ πο-
 λυμήμων Πηγίνου, καὶ ὁ τῶν ποιητῶν χορὸς, οἱ

¹ Isa vii, 9.

(5) Κακῶς. Ita enim legendum etiam apud Soer. lib. iii, cap. 25

eandem secum omnes opinionem de hac habere.
 Et in Christianos invehitur, quod simplicius verba
 oraculorum accipiant. Minime vero propter multo-
 rum simplicitatem, illum tanto fastu adversus sa-
 cras Scripturas efferrī oportuit, neque odisse eas
 aut aversari propterea debuit, quod quas ipse per-
 peram (1) intellexerit, non omnes, sicuti ei visum
 esset, acceperant. Verum idem ei accidisse vide-
 tur, quod patri et magistro ejus Porphyrio evenit.
 A quibusdam namque Christianis Cæsareæ verber-
 ratus ille, quod injuriam eam non bene ferret,
 veluti atra bile percitus, Christianismum quidem
 abjuravit : eorum autem qui plagis illum affecerant,
 odio, ad Christum et Christianorum Scripturas im-
 pie conviciis proscindendas est progressus : quem
 admodum Eusebius Pamphili inquit, qui ejus
 adversus nos compositos libros optime refutavit.
 Julianus autem per arrogantiam ingentem, pro-
 pter simpliciores, impetu furioso contra Christianos
 concepto, eodem modo ad Porphyrii rabiem de-
 clinavit. 89 Itaque ambo detestandi : quippe qui
 prudentes atque scientes impietatem complexi
 sint, et voluntarii propterea consultoque admissi
 peccati supplicium pendant. Enimvero Libanius,
 dum, veluti nos irridens, Palæstinum hominem,
 inquit, Deum Deique Filium faciunt, oblitus esse
 videtur, quomodo in fine ejus quæ dicta est ora-
 tionis, Julianum in numerum deorum referat :
 primum Juliani obitus nuntium pene lapidibus
 obrutum esse, veluti is adversus Deum mentiretur,

C dicens. Et paucis interpositis verbis, rursum ex-
 clamans : « O dæmonum alumne, dæmonum sectator, dæmonum assessor. » Et quamvis ille hisce
 verbis aliud sentiret, tamen non vitato æquivoco seu ambiguo verbo, idem dicere videtur, quæ et
 Christiani ipsi per convicium de Juliano dicunt. Quod si Sophista unum hoc, ut apostatam lauda-
 ret, egit, dictionem certe ambiguum rejicere debuisset. Quod quidem alibi eum fecisse, apparet.
 Nam de verbo quodam probrose reprehensus, in orationibus suis induxit.
 Verum enimvero quomodo Christus homo Deus
 quoque sit, et quod in eo apparet, homo : quod
 autem intelligentia percipitur, Deus sit : et rursum
 quomodo idem homo Deus existat, utrumque satis
 clare divinæ ostendunt Litteræ, atque id Christiani
 norunt. Græcæ autem superstitionis cultores, prius-
 quam credant, quomodo id scire queant ? Obstat
 namque illud, quod divini Spiritus oraculo dictum
 est : Si non credideritis, non intelligetis ¹. Quin illos
 obstructa veste, pudore potius affici conveniebat,
 qui homines multos in deorum numerum retule-
 rint, atque eos quosnam quæso ? Optandum sane
 esset, justos eos et temperantes, aut aliter morum
 integritate probatos fuisse. Verum contraria omnia
 in eis reperuntur : quippe qui injustitia, ebrietate,
 et stupris probrosis vitam transegerint. Declarat
 hoc Hercules, Dionysius, et Æsculapius : per quo-
 rum numina dum Libanius continue in libris suis
 jurat, non erubescit tamen. Atqui illorum amoris
 insanos et nugamenta alia, si per tempus referte

liceret, prolixum profecto perpetuumque sanis et prudentibus viris moverent risum. Sed ad eam rem cuius quamprimum cognoscendam suffecerit, Aristotelis pepulum, Dionysii corona, πολυμνήμων, hoc est, multa memorans, Rhagini liber, et poetarum turba: qui rebus illorum expositis, deliramenta potius et nugæ quam theologiam posteris reliquere.

90 Cæterum Græcos proclives magis et promptos esse ad homines deorum honoribus colonestandos, et quidem præter decorum et rationem omnem, Etenim Rhodiis, cum aliquando calamitate gravi norum sacrorum in Phrygia sacerdotem colerent, fore ut ærumna sua liberentur. Responsum id tale fuit:

Atyn implorate deum: namque alter Adonis, Alier et est donator opum crinitus Iacchus.

Oraculum sic habuit; quod Atyn Phrygium, qui se ipsum præ amoris insania eviravit (1), eisdem cum Adonide et Baccho honoribus colere jubet. Alexandro autem Macedoni, cum in Asiam transiret, Pythius dæmon, amphictyonibus ei faventibus, tale edidit oraculum:

Supremum celebrate Jovem, celebrate Minervam, Et divum humano latitantem in corpore regem, Stirpis Alexandrum cælestis, ut ordine recto, Et mores hominum componat legibus æquis.

Et oraculum quidem istud potentia Alexandri assentans, Deum illum fecit. Cleomedem vero pugilem præterire nefasesset, quem divinis auctum honoribus, tali etiam ornarunt oraculo:

Ultimus heroum Cleomedes Astypaleus. Jam Deus est: sacris illum venerantur, et aris.

Quod propter responsum, Diogenes Cynicus et Œnamaus philosophus oraculum Pythii Apollinis sprevere. Cyziceni Adrianum imperatorem tredecimum esse deum promulgarunt. Sed et ipse Adrianus (5), amasium suum Antinuum in numerum deorum retulit. Hæc sane sophistarum præstantissimus Libanius merito traducat, ludibriumque et gerras esse recte dicat: qui quidem, si quisquam alius, et ipse oracula deorum et μονόβιβλον, hoc est, unicum illum librum, quem Alexandrini de Alexandri vita conscripserunt (3), maxime novit. Atque illum etiam, supra eos quos diximus, Porphyrium deum facere non pudet. Propitius enim, inquit, sit senex Tyrius: quod videlicet imperatoris scripta illius libris præferat. Hæc sic per digressionem retuli, propter Libanii Sophistæ contumelias, quas in nostram evomuit religionem. Qui et ipse postea dicitur divini Basilii consuetudine adductus, superstitioni suæ nuntium remisisse, et Christianus factus esse.

(1) Eviravit omnes Veneri vagæ pueros. Varr.

(2) Quid loquar Antinuum, cælesti sede locatum? Illum delicias nunc divi Principis, illum Purpureo in gremio spoliatum sorte virili, Adrianique Dei Ganymedem, non cyathos diis Porgerere, sed medio recubantem cum Jove fulcro, Nectaris Ambrosii sacrum potare lyæum,

τὰ περὶ αὐτῶν συνταξάμενοι, λῆρον μᾶλλον ἢ θεολογίαν καταλελοίπασιν. Ὅτι δ' Ἕλλησι μᾶλλον πρῶτον τοὺς ἀνθρώπους ἀποθεοῦν, εἰ καὶ πέρα τοῦ δέοντος, ἀλλ' οὐκ ἀρκέσει καὶ τινων ὀλίγων ἐπιμνησθῆναι. Καὶ γὰρ ποτὲ Ῥοδίοις συμφορὰ περιπεσοῦσιν ἐκέρυτταν ὁ χρησμὸς Ἄττυν, τὸν ἱερέα τῆς ἐν Φρυγίᾳ μανικῆς τελετῆς, ἀξιοῦν θεραπείας, καὶ οὕτω λύσθαι. Ἐγὼ δὲ καὶ αὐτὸν τὸν χρησμὸν ὡς εἶχεν ἐπὶ λέξεω παραθήσομαι.

ex iis quæ paucis commemorabimus, satis liquebit, premierentur, oraculum promulgavit, si Atyn Insanorum sacrorum in Phrygia sacerdotem colerent, fore ut ærumna sua liberentur. Responsum id tale

Ἄττυν Ἰλάσκεσθε θεὸν μέγαν ἀγνὸν Ἀδωνιν Εὐδίου, ὀλβιδώρον, ἐνπλόκαμον Διόνυσον.

Καὶ οὗτος μὲν ὁ χρησμὸς· τὸν Φρύγιον Ἄττυν, αἷ' ἐκ μανίας· ἐρωτικῆς αὐτὸν ἀποκόψαντα, Ἀδωνίδι καὶ Διονύσῳ ἰσα τιμᾷ· τὸν δὲ Μακεδόνα Ἀλέξανδρον, ἦνίκα ἐπὶ τὴν Ἀσίαν διέβαινε, τὸ ἐν Πυθοὶ δαιμόνιον ἔχρα, τῶν Ἀμφικτυόνων Ἀλεξάνδρῳ χαρίζομένων, τάδε·

Ζῆνα θεῶν ὑπατον, καὶ Ἀθηρᾶν Τριτογένειαν Τιμάτε· βροτῶν τ' ἐν σώματι κρυπτὸν ἀνάκτα Ὅν Ζεὺς ἀρίσταις γοναῖς ἐσπείρειν ἀρωγόν, Εὐνομίης θνητοῖσιν Ἀλέξανδρον βασιλεῖα.

Τοῦτο μὲν ἴσως τὸ δαιμόνιον τὴν δυναστείαν κολακεῦον, ἐθεοποιεῖ· τὸ δὲ τοῦ πύκτου Κλεομήδους πῶς ἂν παραδράμοιμι; ὃν θεϊκῆς τιμῆς ἀξιώσαντες, τοιοῦδε καὶ περὶ αὐτοῦ ἐξέδωκαν τὸν χρησμὸν.

Ῥοδάτος ἡρώων Κλεομήδης Ἀστυπαλαεὺς Ὅν οὐσίαις τιμάτε, ὡς μηκέτι θνητὸν εἶναι.

Αἱ δὲ ὃν χρησμὸν, ὃ τε κίων Διογένης, καὶ Οἰνύμπος ὁ φιλόσοφος τῆς ἐν Πυθίᾳ μαντικῆς περιεφρόνησαν· οἱ δὲ Κυζικηνοὶ τὸν βασιλεῖα Ἀδριανὸν τρισκαιδέκατον θεὸν ἀνηγόρευσαν. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ αὐτὸς, Ἀδριανὸς Ἀντίνοον τὸν αὐτοῦ ἐρώμενον ἀπεθέωσε. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ τῶν σοφιστῶν ἀριστος Λιδάσιος διασύρει, καὶ γέλωτα καὶ φλῆναφον ἡγῆται. Καὶ ταῦτα εἴπερ τις μάλιστα εἰδὼς τοὺς χρησμούς, καὶ τὸ μονόβιβλον ὃ εἰς τὸν Ἀλεξάνδρου βίον ἐπέγραψαν οἱ Ἀλεξανδρεῖς· ὃ δὲ οὐκ ἐγκαλύπτεται πρὸς τοῖς εἰρημένοις ἀποθεῶν καὶ Πορφύριον· Ἰλεως γὰρ, φησὶν, εἴη ὁ Τύριος γέρων· αἶτε δὲ προκρίνων τὰ τοῦ βασιλέως τῶν ἐκείνου βιβλίων. Καὶ ταῦτα διεξῆλθον, εἰ καὶ παρεκδαιτικώτερον, διὰ τὴν ὕδριν Λιδανίου τοῦ σοφιστοῦ, ἣν κατὰ τῆς ἡμετέρας ἐξηρεῦξάτο πιστεως· κἄν. ἐς ὑπερὸν καὶ τοῦτον λόγος ἔχη, ταῖς συνουσίαις Βασιλείου τοῦ θεορρόημονος τὴν οἰκίαν δεισιδαιμονίαν καταλιπεῖν, καὶ τὰ Χριστιανῶν ἐλίσθαι.

Cumque suo in templis vota exaudire marito? (Prudent. lib. i Contra Symmachum.)

(6) Ὁ Ἀδρίας εἰς τὸν Ἀλέξανδρον βίον ἐπέγραψεν. Socrat. lib. iii, cap. 25. Quem Adrianus De vita Alexandri inscripsit. Fortasse enim pro Adria, legendum Adrianus.

ΚΕΦΑΛ. ΑΖ.

Α

CAPUT XXXVII.

Ἐκ τοῦ δευτέρου κατὰ Ἰουλιανοῦ στηλιτευτικοῦ λόγου Γρηγορίου τοῦ θεοβήριμονος περὶ τοῦ ἥθους, καὶ τρόπου, καὶ διαπλάσεως, καὶ τοῦ θαυδίου καὶ ταφῆς τοῦ Ἰουλιανοῦ.

Ἐγὼ δ' ὁποῖος ἦν Ἰουλιανὸς τὸν τε τρόπον καὶ τὸ ἥθος καὶ τὴν πλάσιν τοῦ σώματος, καὶ ὅποιαν ἔσχε τὴν τελευταίην, καὶ ὡς ἀποθεοῦν ἑαυτὴν ἐλετο, οὐκ ἄλλον ἀξιόπιστον παρέξομαι μάρτυρα ἢ τὸν πολὺν καὶ μέγαν ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριον, αὐτῷ τε συγγενόμενον, καὶ σῶμα τοῖς διδασκαλεῖσι φοιτήσαντα, καὶ ὡς οὐκ οἶδ' ἐἴ τις ἕτερος τὰ κατ' ἐκείνον εἰδότες, καὶ ὡς χρῶν διαπαλίσχυντά τε καὶ στηλιτεύοντα. Ἐν γοῦν τῷ δευτέρῳ Στηλιτευτικῷ Ἰουλιανὸς καὶ κατὰ Ἑλλήνων τοιάδε περὶ τοῦτου κατὰ λέξιν φησί· «Ταῦτα τοῖς μὲν ἄλλοις ἡ πείρα παρέστηκεν, καὶ ἡ δυναστεία προσλαβούσα τὴν ἐξουσίαν· ἔμοι δὲ καὶ πόρρωθεν τρόπον τινὰ ἑωρῶτο, ἐξ οὗ τῷ ἀνδρὶ συνεγενόμενῃ Ἀθήνησιν· ἦλθε γὰρ χάκεισε, ἄρτι τῶν κατὰ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ νεωτερισθέντων πρὸς βασιλέα, τοῦτο αὐτὸ παραιτησάμενος. Διττὸς δὲ αὐτοῦ τῆς ἐπιδημίας ὁ λόγος· ὁ μὲν εὐπρεπέστερος, καθ' ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐκείσε παιδευτηρίων· ὁ δὲ ἀπορρήτοτερος καὶ οὐ πολλοῖς γινώριμος, ὥστε τοῖς ἐκεῖ θύταις καὶ ἀπατεῦσαι περὶ τῶν καθ' ἑαυτὸν συγγενέσθαι, οὐπω παρήρτιαν ἐχούσης τῆς ἀπεθείας. Τότε τοῖνον οὐ φαῦλος· ἐγὼ τοῦ ἀνδρὸς εἰκαστῆς οἶδα γενόμενος, καίτοι γε οὐ τῶν εὐ πεφυκίτων περὶ ταῦτα εἰς ὧν· ἄλλ' ἐποίησε με μαντικὸν ἢ τοῦ ἥθους ἀνωμαλία, καὶ τὸ περὶ τὸν τῆς ἐκστάσεως, εἴπερ μάντις ἄριστος δὲ εἰκάζει καλῶς. Οὐδενὸς γὰρ ἐδόκει μοι σημεῖον εἶναι χρηστοῦ, αὐχὴν ἀπαγῆς, ὥμοι παλλόμενοι καὶ ἀνακοπόμενοι, ὀφθαλμοὶ σοδοῦμενος καὶ περιφερόμενος καὶ μανικὸν βλέπων, πόδες ἀστατοῦντες καὶ μετοκιάζοντες, μυκτὴρ ὕβριν πνέων καὶ περιφρόνησιν, προσώπου σχηματισμοὶ καταγέλαστοι τὸ αὐτὸ φρονούντες, γέλωτες ἀκρατεῖς καὶ βρασμάτωδεις, νεύσεις καὶ ἀνανεύσεις σὺν οὐδενὶ λόγῳ, λόγος ἱστάμενος καὶ κοπτόμενος· πνεύματι, ἐρωτήσεις ἀτακτοὶ καὶ ἀσύνετοι, ἀποκρίσεις οὐδὲν τοῦτων ἀμείνουσας, ἀλλήλαις ἐπεμβαίνουσας καὶ οὐκ εὐσταθεῖς, οὐδὲ τάξει προῖδουσαι παιδεύσεως. Τί ἂν τὰ κατ' ἐκαστον γράφοιμι; Τοιοῦτον πρὸ τῶν ἔργων ἐθεασάμην, ὅσον ἐπὶ τῶν ἔργων ἐγνώρισα. Καὶ εἴ μοι περὶ τῶν τινες τῶν τηνικαῦτα συνόντων καὶ ἀκουσάντων, ἐμαρτύρησαν ἂν· οἷς ἐπειδὴ ταῦτα ἐθεασάμην, εὐθύς ἐφθεγγάμην, ὅσον κακὸν ἡ Ῥωμαίων γῆ τρέφει· καὶ προαγορεύσας, καὶ γενέσθαι ψευδόμεναις ἑμαυτῷ κατηρξάμην. Κρεῖσσον γὰρ ἢ τοιοῦτων πλησθῆναι τὴν οἰκουμένην κακῶν· καὶ τοιοῦτον ἀναφανῆναι τέρας, ὅσον οὐπω πρότερον· πολλῶν μὲν ἐπικλυσμῶν θρυλλουμένων, πολλῶν δὲ ἐμπρησμῶν καὶ βρασμῶν γῆς καὶ χασμάτων· ἔτι δὲ καὶ ἀνδρῶν ἀπάνθρωποι καὶ θηριώδεις, ἀλλοκρότων τε καὶ συνθέτων φύσεις καινοτομηθεῖσαι. Ταύτης τοι καὶ τέλος ἄξιον ἀπηνέγκαστο τῆς ἀπονοίας. Οὐχ εἰς δὲ περὶ τοῦτου λέγεται λόγος· ἄλλος δὲ ἄλλῳ συντίθεται καὶ συμφέρεται, τῶν τε παρόντων ὁμοίως

Ex secunda Gregorii Theologi in Julianum invectione, de ingenio, moribus, gestu corporis, morte et sepultura Juliani.

91 Verum quali morum consuetudine et corporis statu Julianus fuerit, quomodo vitam finierit, et seipsum deum facere voluerit, non locupletiores adducere testem possum, quam magnum illum in theologia Gregorium, qui cum illo vixit, eademque scholas frequentavit, et res ejus melius quam alius quisquam perspectas habuit, easdemque pro eo atque par fuit, risit, atque in *Invectionis* suis traduxit. Igitur in *Invectione* secunda contra Julianum et Græcæ religionis sectatores, de eo hæc refert : **B** « Atque hæc quidem aliis experientia et potentia potestatem adeptæ exhibuit : mihi vera quodammodo longius antea sunt cognita, ex quo tempore Athenis cum homine fui. Venit namque eo quoque non ita multo post, quam frater ejus novas fuerat contra imperatorem res molitus, culpam eam a se amoliens. Et duplicem præ se perfectionis Atticæ tulit causam : alteram quidem honestiorem, ut Græciæ res cognosceret, et scholas Atticas videret : alteram autem occultiores, et paucis notam, ut sacrificulis ibi et seductoribus de rebus eis quibus maxime studebat, daret operam, impietate tanta nondum apertam obtinente libertatem. Tum igitur non malum me, viro eo cognoscendo, conjectorem esse memini. Et quamvis non unus ex **C** eis essem, qui in tali arte sunt egregii, tamen me vatem effecit morum ejus inæquabilitas, et stupor maximus : siquidem qui bene conjectat vates, is perhibetur optimus. Non boni sane hominis indicia mihi esse visa sunt, cervix non consistens, humeri quos subinde jactaret ac reduceret mobiles : oculi errabundi et vagi, furibundumque quiddam cernentes : **92** pedes instabiles, et genibus nutantes : nasus contumeliam et contemptum spirans : vultus deridiculus, et idem vitium secum ferens : nulus sive annuens seu renuens, ratione carens : sermo consistens, et respiratione concisus : interrogationes incompositæ, et ineptæ : responsiones nihilo illis meliores, aliæ aliis imminentes, sibi- **D** que minime constantes, neque ab institutione liberalioris doctrinæ provenientes. Sed quid ego singula commemorarem? Talem eum ante actiones ejus esse vidi, qualem in actionibus ipsis cognovi. Ac si mihi adessent, qui tum mecum fuere, et me audire, testes illi essent, postquam ista vidi, statim me dixisse : Deus bone, quantum malum Romanum fovet imperium? Prædixique adeo ista, et me falsum vatem esse optavi. Et melius profecto id fuisset, quam ut sic orbis noster tantis oppleretur malis, et tale in eo existeret portentum et prodigium, quale antea nunquam : cum quidem multæ aquarum vulgatæ sint eluviones, multæ exustiones, multæ concussiones, et hiatus terræ, præterea hominum inhumanæ et feræ species, monstrosæ-

que et miste novo prorsus et insolito modo naturæ. Verum dignum quoque tanta vecordia et importunitate exitum tulit. De quo non una exstat opinio, quod alii aliud dicant et circumferant, tam qui pugnae affuerunt, quam qui ab ea longius absuerunt. Quidam, a Persis eum jaculo confossum esse dicunt, cum tenere incompositis excursionibus, non sine stoliditate nunc huc nunc illuc peregritans, uteretur. Sunt qui tale quiddam de eo memorant. In tumultum eum editiorem conscendisse, ut quasi e specula exercitum lustraret, et quantum ex eo bello copiarum superesset, cognosceret. Atque cum ingens ei, speque adeo sua amplior multitudo esse visa esset, ita eum dixisse: Quam grave futurum est, si omnes isti in Romanorum ditionem reducentur? Quo ejus verbo, tanquam illis salutem invidentis militem quemdam qui id exceptit, commotum, quod iram non perferret, nulla salutis suæ ratione habita, ense latus ejus perforasse (1). Alii porro id ausum esse dicunt, ex Barbaris ridiculum quemdam ex eis hominem, qui exercitum, ut in mœnore solatio, et in computationibus ludibrio sint, sequi solent. Nonnulli etiam cædis ejus laudem Saraceno cuidam tribuunt. 93 Verum utcumque se res habeat, vulnus quidem certe ille lethale accepit, orbi universo lætum et salutare. Et ictu uno multorum extorum, quibus male crediderat, persolvit pœnas. Mirum sane est, quomodo vanus ille, qui per aruspicinam omnia se nosse putavit, unum hoc, plagam scilicet extorum et viscerum suorum non perspexerit. Cæterum illud quoque hominis factum minime prætereundum videtur, quod inter alia multa maximum dæmoniæ ipsius mentis est indicium. Jacebat in fluminis littore, graviter ex vulnere laborans, et quod multos ante se gloriam esse consecutos sciret, ita ut plus quam homines atque adeo dii esse crediti sint, propterea quod arte quapiam ex hominum numero sublatis fuerint: ejusmodi et ipse laudis atque opinionis amore captus, simul quod eum hujusmodi mortis generis et turpitudinis, in quam per inconsultam temeritatem inciderat, puderet: quid rogo molitur, et quid agit? neque enim cum vitâ etiam improbitas exstinguitur. Conjicere se in amnem conatur: in cæpto tam arcano fidis quibusdam adjutoribus, et perinde atque in re quapiam divina, sacerdotibus usus. Et nisi ex imperialibus eunuchis quidam consilio eo deprehensus, aliisque propter flagitii odium communicato, impetum talem prohibuisset, exstisset ex ea clade apud imperitos homines novus Deus. Et quæ deinde sequuntur: mortuum eum mimi et homines ridiculi, cum omni scenica fœditate duxerunt, funusque ejus prosecuti sunt, tibiis canentes, et saltitantes, religionisque abjurationem, belli cladem, et mortem ipsam probrose ei obijcientes. Quid enim mali passus non est? quid vero non audivit earum rerum, quas genus id hominum juveniliter audet? quod injuriam pro arte habet:

(1) Apud Socratem est, Julianum equo insidentem, et quidem propter rerum secundarum spem et fiduciam inermem, cum circum militares copias

τῇ μάχῃ καὶ τῶν ἀπόντων. Οἱ μὲν γὰρ αὐτὸν ἐπὶ Περσῶν κατηκοντίζουσι φασὶν ἀτάκτοις ἐκδρομαῖς χρώμενον, καὶ ἄττοντα τῇδε χάκεισε σὺν ἐμπληξίᾳ· οἱ δὲ τοιοῦτόν τινα ἐπ' αὐτῷ διηγοῦνται λόγον· Ἐπὶ τινα λόφον τῶν ὑψηλῶν ἀνελθὼν, ὡς ἐκ περιωπῆς τὸν στρατὸν ὄψει λαβεῖν, καὶ ὅσοις ὑπελείφθη τῷ πολέμῳ μαθεῖν. Ἐπειδὴ οἱ φανῆναι πολὺ τὸ πλῆθος καὶ τῆς ἐλπίδος ἀφρονώτερον, ὧς δεινὸν, εἰπεῖν, εἰ πάντας τῇ Ῥωμαίων γῇ τοῦτοις ἐπανάξομεν· ὡς ἂν τις βασκαίνων αὐτοῖς τῆς σωτηρίας. Ἐφ' ᾧ τινα τῶν στρατιωτῶν χαλεπήναντα καὶ οὐ κατασχόντα τὴν ὀργήν, ὥσαι κατὰ τῶν σπλάγχχνων τὸ ξίφος, ἀλογήσαντα τῆς σωτηρίας. Ὡς δὲ ἄλλοι τῶν γελοιαστῶν βαρβάρων τινα τοῦτο τολμήσαι· οἱ τοῖς στρατιώταις ἐπονται, λύπης τε ψυχαγωγία καὶ πότοις ἡδύσμα. Εἰσὶ δὲ οἱ καὶ Σαρακηνῶν τινι τὸ κλέος τοῦτο δίδουσι. Πλὴν δέχεται πληγὴν καιρίαν ὄντως καὶ παντὶ τῷ κόσμῳ σωτήριον· καὶ μὴ τὴν πολλῶν σπλάγχχνων ἀπαιτεῖται δίκην κακῶς πιστευθέντων. Ὁ καὶ θαυμάζω, πῶς πάντα γινώσκων ὁ μάταιος ἐντεῦθεν οἴόμενος, ἐν τούτῳ, τὴν καθ' ἑαυτοῦ σπλάγχχνων πληγὴν ἠγνόησεν. Ἀξίον δὲ μὴδὲ τοῦτο παραδραμεῖν τοῦ ἀνδρὸς, μεγίστην τῆς ἐκείνου κακοδαίμονις ἐπὶ πολλοῖς ἔχον ἀπόδειξιν. Ἐκεῖτο μὲν ἐπὶ τῇ ὄχθῃ τοῦ ποταμοῦ, καὶ πονήρως εἶχε τοῦ τραύματος. Πολλοὺς δὲ εἰδὼς τῶν πρὸ αὐτοῦ δόξης ἡξιωμένων, ὡς ἂν ὑπὲρ ἀνθρώπων νομισθεῖεν, τέχνας τισὶν ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθέντας, καὶ διὰ τοῦτο θεοὺς νομισθέντας, ἔρωτι τῆς αὐτοῦ δόξης ἑταλωκώς, καὶ ἅμα τῷ τρόπῳ τῆς τελευτῆς διὰ τὸ τῆς ἀβουλίας ἄδοξον αἰσχυνόμενος, τί μηχανᾶται καὶ τί ποιεῖ; οὐδὲ γὰρ τῷ βίῳ συναναλίσκεται πονηρία. Ῥίψαι κατὰ τοῦ ποταμοῦ πειρᾶται τὸ σῶμα· καὶ πρὸς τοῦτο ἐχρηστὸ τισι τῶν πιστῶν ἑαυτῷ συνεργοῖς καὶ μύσταις τῶν ἀπορρήτων. Καὶ εἰ μὴ τῶν βασιλικῶν εὐνοῦχων τις τὸ πρᾶγμα αἰσθόμενος, καὶ τοῖς ἄλλοις καταμνηνύσας, μίσει τοῦ κακούργηματος τὴν ὀρμὴν διεκώλυσε, καὶ ἐφάνη τοῖς ἀνοήτοις θεὸς νέος ἐξ ἀτυχήματος· τὰ δ' ἐξῆς μῖμοι γελοίων ἦγον αὐτὸν, καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς σκηνῆς αἰσχεσιν ἐπομπεύετο καταυλούμενός τε καὶ κατορχούμενος, καὶ τὴν ἀρνησιν καὶ τὴν ἥτταν καὶ τὸ τέλος ὀνειδίζόμενος. Καὶ τί γὰρ οὐ πάσχων κακὸν, τί δὲ οὐκ ἀκούων, οἷς οἱ τοιοῦτοι νεανειύονται, τέχνην τὴν ὕβριν ἔχοντες; ἔω; ἢ Ταρσέων αὐτὸν ὑποδέχεται πόλις, οὐκ οἷδ' ὅπως καὶ ἀνθ' ὅτου τὴν ὕβριν ταυτὴν κατακρίθεισα. Ἐνθα δὲ οἱ τέμενος ἀτιμον καὶ τάφος ἐξάχιστος καὶ ἀπόπτυστος, καὶ οὐδὲ θεατὸς εὐσεβῶν ὄψεσιν· ὡς δὲ ἐγὼ τινος ἦκουσα, μὴδὲ τῷ τάφῳ προσλαμβανόμενος, ἀλλ' ὑπὸ τῆς σεισθεῖσης δι' αὐτοῦ γῆς ἀποσειόμενος καὶ ἀναθρασύμενος· προσίμιν τῆς ἐκείσε οἶμαι κολάσεως. Ὁ μὲν οὖν οὕτω βασιλεύσας, οὕτω δὲ στρατηγήσας, οὕτω καὶ τὸν βίον αἰσχροῦς καταλείπει.

obsequitaret, eas ad fortitudinem cohortando, ex improvise hasta percussum esse quæ brachium et latus ejus perfoderit.

donec eum Tarsensis urbs exceperit, nescio quomodo, aut quam ob causam ad contumeliam talem condemnata. Ibi ille tumultum habet inbonoratum et sepulcrum execrandum maxime et despuendum, neque pii alicujus oculis conspiciendum. Et sicuti ego quidem de quopiam audiui, ne sepulcrum quidem eum recepit: verum quæ ejus causa commota est terra, cadaver ejus excussit atque rejecit, ut hoc sit futurorum suppliciorum quasi quoddam prælium. Et quidem sic qui imperaverit, sic bellum gesserit, sic quoque turpiter vitam finivit.)

ΚΕΦΑΛ. ΑΗ'.

Περὶ τῆς βασιλείας τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως
Ἰουλιανοῦ ἐν Περσίδι.

Α

94 CAPUT XXXVIII

De imperio pii imperatoris Joviniani, in
Perside.

Οὐ δὲ γε στρατιῶται καὶ στρατηγοὶ τῇ ἐξῆς βασιλείᾳ ἀναδεικνύουσιν Ἰουλιανὸν, ἄνδρα ἐπιφανῆ τὰ τε ἄλλα καὶ τὴν εὐσέβειαν καὶ τὸ εἶδος, τυραννίδος ὡς ἀληθῶς ἄξιον· ὃς χιλιάρχος ὢν πρότερον, ὅπηνικα Ἰουλιανὸς τοῖς στρατευομένοις αἵρεσιν προὔτιθει, ἥ θύειν ἢ τὴν ζώνην ἀποτίθεσθαι, τὸ δεύτερον ἤρετο μᾶλλον ἢ τοιοῦτον ἀσεβὲς ἐπιτάγμα ἐκπληροῦν. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς, τῇ τοῦ ἐπικειμένου πολέμου βίᾳ, οἷάπερ στρατηγὸν ἀριστον, σὺν τοῖς λοιποῖς ἤγεν αὐτόν· τότε δὲ εἰς τὸ βασιλεύειν μεταξὺ τῆς πολέμιας ἅτε δὴ τῶν ἄλλων διαφέρων αἰρεθεὶς, παρηγεῖτο τὴν ἡγεμονίαν, καὶ τὰ τῆς βασιλείας οὐ προσέετο σύμβολα, λέγων μὴ δύνασθαι βασιλεύειν ἀνδρῶν Ἑλληνίζειν μαθόντων, ἐν Χριστιανοῖς ἐκείνος τελῶν· εἰσὶ δὲ καὶ κοινῇ φωνῇ Χριστιανούς εἶναι σφᾶς ὡμολόγησαν. Ἐν μέσῳ δὲ τῷ πλάνῳ καὶ τῇ παραχῇ τῶν πραγμάτων ἀπολειφθεὶς, τῆς στρατιᾶς ἐκ τῆς πρὸ αὐτοῦ στρατηγίας ἐμπλήκτου καμνύουσης τῇ σπάνει τῶν ἐπιτιγθεῶν, ἔγνω δεῖν καὶ ἀναγκαῖον εἶναι πρὸς συμβάσεις χωρεῖν. Καὶ δὴ τινὰ τῶν ὑποτελῶν Ῥωμαίοις παραδοὺς Πέρσαις, τὴν τε Σύρων ἀρχὴν φημι καὶ τὴν ἐν Μεσοποταμίᾳ Νίσιβιν, ἐπὶ συνθήκαις τὰ τοῦ πολέμου διέλυεν· ἀπρεπῶς μὲν Ῥωμαίοις πράξας, ἀναγκαιῶς δ' ὁμῶς, ὥσπερ οὐ βασιλείας, ἀλλ' ἥτης κληρονομία γενόμενος· ὡς εἶγε μὴ τοῦτ' ἐπαρτε (καὶ Πέρσαις μετρίάζειν εἰδότες, καὶ ὁρῶν τὴν εὐπραγίαν μετρεῖν, ἢ καὶ τι ἔτερον δέισαντες εἰς συμβάσεις ἐτρέποντο, καὶ ταῦτα φιλανθρώπους οὕτω καὶ ἀδοκίτους)· οὐδὲν ἐκώλυε μὴδὲ πυρφόρον, τὸ τοῦ λόγου, ὑπολειφθῆναι. Νῦν δ' ὁ μὲν βιζζόμενος διασῶσαι νεῦρα τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ, ἐπὶ συνθήκαις οὕτως αἰσχυραῖς τε καὶ ἀναξίαις συνέβαινε ἀβουλίᾳ μᾶλλον τοῦ πρὸ αὐτοῦ στρατηγήσαντος ἢ σφῶν αὐτῶν ἀνάνδρᾳ· καὶ γὰρ ἀγνώμων παρ' ἑμοὶ κριτῇ γένοιτο, ὃς ἐκείνον ἀφείξ, τοῦτω τὰ τῆς μέμφεως ἐπιγράφοι· ὁ γὰρ στάχυς τοῦ σπείραντος μᾶλλον ἢ τοῦ θερίσαντος· καὶ ὁ ἐμπρησμὸς οὐ τοῦ σβέσαι μὴ ἐκινθῆντος, ἀλλὰ τοῦ καθάπαξ ἐμβαλόντος. Καὶ τὸ τοῦ Ἡροδότου, «Τοῦτο τὸ ὑπόδημα ἐβράχυνε μὲν Ἰστιάς, ὑπεδήσατο δὲ Ἀριστάγορας.»

B

C

non ejus qui id exstinguere possit, sed qui id semel excitarit, esse creditur: 95 quodque apud Herodotum est, « Calceum quidem istum consuit Histæus, induit autem Aristagoras. »

(1) Gregorii Nazianzeni hæc verba sunt.

(2) Theodoritus tricennales inducias pactas esse scribit.

CAPUT XXXIX.

Ut Jovinianus episcopis exsulantibus exsilium remiserit, et ut stata Christianorum sacra in ecclesiis honorifice restituerit, et idolorum cultum abolerit.

Imperator Jovinianus experientia edoctus, divina vindicta Julianum gravibus malis afflictum esse, ad omnes ubique præsides scripsit, ut cunctos libere rem divinam facere, conventus cogere, et Deum ex animo colere paterentur et ut una in imperio Romano observaretur fides et religio, Christianorum videlicet, juraque pristina ecclesiis reddidit. Et quæcunque clero, viduis et virginibus dudum a Constantino et filiis ejus, divini cultus augendi gratia concessæ legibusque firmata, a Juliano autem propter summum ejus in fidem nostram odium, pessimo consilio adempta et accisa fuerant, privilegia et beneficia restituit. Ad præfectum prætorio quoque generalem dedit constitutionem, ut deinceps capitaliter in eum animadverteretur, qui sacram virginem, non dicam rapere, sed attentare tantummodo, jungendi matrimonii causa, aut oculos impudicos ei adjicere auderet. Eamque legem ut promulgaret, adductus est, quod homines quidam improbi atque impudici, scelestas atque incestas hujusmodi nuptias, vel vi illata, vel persuasione adhibita, virginibus corruptis, contraxerant; sub Juliani imperio, impotenti consuetudine et fœda libidine flagitia talia audere permittente, ei religione tum nostra periclitante. Itaque ecclesie Dei rursum sunt apertæ: Græcorum autem templa clausa, et ipsi dii terræ cavernas et recessus subiere. Et qui ad id usque tempus vilibus palliis usi fuerant, ad communem rediere vestitum. Quæ publice fieri consueverant libationes et sanguinariæ contaminationes, quibus sub Juliano ad satietatem abusi erant, sinem suum habuere. Quicunque autem episcopi ab Juliano revocati suam rediit.

. 96 CAPUT XL. .

Ut Joviniano etiam Macedoniani Antiochiæ libellum supplicem obtulerint; et ut synodus ibidem Nicænam fidem approbarit, confessionemque suam scriptam ad imperatorem miserit.

Paulo deinde post, ecclesiarum præsides quæstiones de dogmatibus rursus moverunt. Nam sub Juliani imperio, quod fides omnino periclitata esset, quieti omnes esse perseveraverant: communiter precibus Deum, ut religionem a tanta liberaret tyrannide, implorantes. Ita enim quodammodo natura hominum fert, ut inter se quietem, aliunde eis discrimine imminente, cives agitent: at si pacem cum exteris habeant, seditiones domi concitent. Sed enim ecclesiarum antistites, quod principis pietatem nossent, præoc-

(1) Constitutione publice proposita, Jovinianus restitui ecclesiis annonam jussit. Verum quod fames gravior propter Juliani impietatem tum grassaretur, et frumentum ægre penderetur, tertiamque, hoc est, tertiam ejus partem clero exhiberi

A

ΚΕΦΑΛ. ΛΘ'.

Ὡς Ἰουλιανὸς ἀνῆκε τὰς ἐξορίας τοῖς ἐπισκόποις, καὶ τὰ πρῶτῃν ἐβίμα ταῖς τῶν Χριστιανῶν ἐκκλησίαις αὖθις ἐδράδευσε· τὰ δὲ τῶν εἰδῶλων ἠφάνισεν.

Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰουλιανὸς διὰ πείρας γνοῦς τῷ πρὸ αὐτοῦ βασιλεῖ τὰ δεινὰ ἐπισκῆψαι· Θεοῦ κατὰ μῆνιν, τοῖς ἀπανταχοῦ ἡγεμόσιν ἔγραψεν, ἅψαν ἀδεῶς πάντας θρησκεύειν, καὶ ταῖς ἐκκλησίαις ἀθροίζεσθαι, καὶ τὸ θεῖον θερμῶς θεραπεύειν, καὶ μόνῃν ἡγεῖσθαι πίστιν ἐν πάσῃ τῇ ἀρχομένῃ τῇ τῶν Χριστιανῶν. Καὶ τὰ πρῶτῃν ἐβίμα ταῖς ἐκκλησίαις ἀφίσει· τοῖς τε κληροῖς καὶ χήραις καὶ παρθένοις, ὅσα ἦσαν ἐξ ἀρχαίου προνόμια ἐπὶ τε Κωνσταντίνου καὶ τῶν πατρῶν ἐκείνου ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς θρησκείας δωρηθέντα τε καὶ νομοθετηθέντα, Ἰουλιανὸς δὲ μίσει τῆς πίστεως προσαφείλετο, κακοσχόλῳ γνώμῃ περιαιρήσας, εἴασεν αὖθις. Τῷ δὲ τὴν ὑπαρχον ἀξίαν ἐπιτετραμμένῳ γενικῇ ἐτίθει νομοθεσίαν εἰς κεφαλὴν τιμωρεῖν, τὸν τοῦ λοιποῦ ἱερὰν παρθένον μνάσθαι ἐλόμενον, ἢ ἀκόλαστον ὅψιν ἐπιβάλλειν τολμῶντα, μήτοι γε διαρπάζειν ταύτην πειρώμενον. Τὸ δὲ προήχθη νομοθετεῖν, ὅτι περ ἄνδρες δὴ τινες μοχθηροὶ καὶ ἀκόλαστοι γάμους τοιοῦτους ἀκόλαστους ἐτέλεσαν, βίαν ἐπιβαλόντες ἢ καὶ πειθοῖ τινι προσφθάραντες, τοῦ Ἰουλιανοῦ βασιλεύοντος· τῆς ἀκολάστου διαίτης, τῆς τ' αἰσχροῦς ἐπιθυμίας τοιαυτ' ἐπιτρεπούσης τολμᾶν, τῆς θρησκείας δυσπραγοῦσης. Αἱ μὲν οὖν ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ ἠνοίγοντο, τὰ δὲ ἱερὰ τῶν Ἑλλήνων αὖθις ἐκλείοντο· αὐτοὶ δ' ὑπὸ μυχοῖς γῆς θεοὶ κατεδύνοντο. Οἱ δὲ τοῖς τρίβωσι χαίροντες εἰς τὸ κοινὸν μετετίθεντο σχῆμα. Ἡ δὲ δημοσίᾳ γινομένη σπονδῇ, καὶ ὁ δὲ αἵματος μολυσμὸς, ἐληγεν· οἷς κατακόρως ἐπὶ Ἰουλιανῷ ἀπεχρήσαντο. Ὅσοι δὲ τῶν ἐπισκόπων μὴ ἐφθασαν ὅπῃ Ἰουλιανῷ ἀνακληθῆναι, μετεστῆλλοντο ἤδη, καὶ οἰκὰς ἔκαστος ἔετο.

ab exsilio non erant, tum reducti, domum quisque

ΚΕΦΑΛ. Μ'.

Ὡς ἐπὶ τούτου καὶ οἱ Μακεδονίαντες ἐν Ἀντιοχείᾳ παρὰ Μελετίῳ γενόμενοι, τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν κυροῦσιν, ἔγραψον τὴν ὁμολογίαν ταύτης διαπεμφόμενοι βασιλεῖ.

Οὐ πολλῷ δ' ὕστερον τοῖς τῶν ἐκκλησιῶν προεστῶσιν αἱ περὶ δογμάτων ζητήσεις αὖθις κεκίνητο. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῆς Ἰουλιανοῦ ἀρχῆς ὡς εἰς τὸ παντελὲς κινδυνευούσης τῆς πίστεως, ἅπαντες ἡσυχῇ διετέλουν κοινῇ τὸν Θεὸν ἱλεούμενοι τῆς τοσαύτης ἀπαλλάττεσθαι τὴν θρησκείαν τυραννίδος. Καὶ γὰρ πῶς οὕτω φίλον τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ἡρέμα πρὸς τὸ δόμοφυλον διακείσθαι, ὅφ' ἐτέρων πειραζομένη, δεῖν δ' ἀπὸ πηλαγμένων τῶν ἐξωθεν, πρὸς σφᾶς αὐτοὺς διαστασιάζειν. Καὶ δὴ τοῖς τῶν ἐκκλησιῶν προεστῶσι, τὸ εὐσεβεῖς τοῦ ἀνακτος ἐγνωκῶσι, προτρέ-

curavit. Quamprimum autem fames sævire desiisset, integrum se frumenti numerum eis præbiturum est pollicitus. (Theodorus, lib. iv, cap. 4.)

(2) L. Si quis. C. De episc. et cler.

χειν ἦν σπουδῇ. Πᾶσι γὰρ ἐδόκει τὸν βασιλεῖα τῇ Α σφετέρᾳ πίττει προσθῆσθαι, παρ' αὐτοῦ τε τὴν κατὰ τῶν δοκούντων αὐτοῖς ἀντιπάλῳ παρῆρσιαν ὑπάρξειν νομίζοντας. Ὁ δ' ἐξ ἀρχῆς τῇ ὁμοουσίῳ πίστει προσέκειτο· καὶ πᾶσι τοῦτο περιφανῶς ὡμολόγηται. Καὶ πρῶτοι πάντων πρῆσαν Μακεδονيانοί· οἱ τῶν μὲν Ἀνομοίων καλουμένων τὴν αἵρεσιν ἀπεστρέφοντο, τὸ δὲ ὁμοούσιον ἀντὶ τοῦ ὁμοουσίου ἐδέχοντο· οἱ καὶ βιβλίον βασιλεῖ δόντες, χάριν ἔχειν ὡμολόγουν Θεῷ τῆς αὐτοῦ ἕνεκεν ἡγεμονίας· ἥτουν δὲ τοὺς τὸ ἀνόμοιον δογματίζοντας τῶν ἐκκλησιῶν ἀπελύνεσθαι, αὐτοῖς δ' ἐπιτρέπειν αὐτάς. Πρὸς δὲ τούτοις ἡ τὰ ἐν Ἀριμίνῃ καὶ Σελευκείᾳ κύρια μένειν, καὶ τὰ βίᾳ παρὰ τινων γεγεννημένα ἀργεῖν· ἡ τοῦ πρώην σχίσματος μένοντος, ἐπιτρέπεται γε εἶναι τοῖς ἀπανταχοῦ ἐπισκόποις ὅπῃ βούλονται συνελθεῖν, μὴ τινος κοσμικοῦ κοινωνούντος· καὶ μὴ εἰς πέρας προβαίνειν, εἴ τις ἐν μέρει τι πράττειν ἔλοιτο, ἡ ἀπὸ τῶν, ὡς περ ἐπὶ Κωνσταντίου συνέβη. Ἐδήλουν δὲ μὴδὲ εἰς τὸ στρατόπεδον ἀφικέσθαι, ἵνα μὴ δι' ὄχλου εἴεν. Εἰ δ' ἐπιτρέψει βασιλεὺς, ἀσμένως ποιεῖν ἅπαντα δαπάναις καὶ ὑποζυγίοις τοῖς οἰχοθεν. Οἱ δὲ τὸ βιβλίον βασιλεῖ δόντες ἦσαν οὗτοι· Βασίλειος ὁ Ἀγκύρας, Σιλβανὸς Ταρσοῦ, Σωφρόνιος Πομπηίου-πίλεως, Πausinicus Ζήλων, Λεόντιος Κομάνων, Καλλικράτης Κλαυδίουπόλεως, Θεόφιλος Κασταβάλων, καὶ ἕτεροι. Ὁ δὲ βασιλεὺς τὸ βιβλίον δεξάμενος, οὐδὲ ἀποκρίσεως ἀξιοῖ, τοῦτο μόνον φεγγάμενος· « Ἐγὼ τὴν μὲν φιλονεικίαν μισῶ· τοὺς δὲ τὴν ἐμόνοιαν ἀσπαζομένους λίαν ἀγαπῶ καὶ τιμῶ. » Ὁ δὲ καὶ τὰς τῶν ἄλλων φθάσαι· εὐθύς ἀκοῶς, τὸ ἐν-τονον τῆς φιλονεικίας ἐχάλα, καὶ τὰ κατὰ σκοπὸν τῷ βασιλεῖ ἐπραττον. Ὁ τε φιλονεικός αὐτῶν, τῶν περὶ Ἀκάκιον λέγω, τρόπος ἠλέγχετο, καὶ ὡς αἰετὸς πρὸς τὸ δοκοῦν τοῖς κρατοῦσιν ἀπέκλιναν, ἐμφανῶς ἔδειξαν· ἐπειδὴ γὰρ τὸν Ἀντιοχείας Μελέτιον ἐπὶ πλείστον βασιλεῖ διὰ τιμῆς ὄντα ἐώρων, ἐκεῖ γὰρ τηρικαῦτα διέτριβεν· εἰς λόγους ἐκείνῳ ἐλθόντες, πείθουσι σύνδοξον ἐν Ἀντιοχείᾳ πάλιν γενέσθαι. Ἦν δὲ Μελέτιος οὗτος, δὲ μικρῷ πρόσθεν αὐτῶν χωρισθεὶς, τῷ ὁμοουσίῳ προσέθετο. Καὶ τοίνυν ἐς ταυτὸ συνελθόντες ἐν Ἀντιοχείᾳ τῶν Σύρων, τὴν ἐν Νικαίᾳ βεβαιῶσαι πίστιν, καὶ κυροῦσαι, τὸ ὁμοούσιον ἀναμνηρίσας δοξάζειν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ. Κοινωνοὶ δὲ τῆς συνόδου ταύτης καθίσταντο ὁ εἰρημένος θεὸς Μελέτιος, τὴν τῆς Ἀντιόχου ἔχων ἐπιτροπὴν· Εὐσέβιος τε ὁ Σαμοσάτων, Πελάγιος Λαοδικείας τῆς Σύρων, καὶ Ἀκάκιος ὁ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, καὶ Εἰρηνίων ὁ Γάζης, καὶ ὁ Ἀγκύρας Ἀθανάσιος, διὰ Ὑρψίτου καὶ Ἀετίου πρεσβυτέρων, Τίτος Βήστρων, Θεότιμος· Ἀράδων, Λουκιανὸς Ἀρχῶν, καὶ ἕτεροι πλείστοι καὶ ἑλλόγιμοι ἄνδρες. Ταῦτα δὲ πράξιντες, καὶ τῷ βασιλεῖ τὰ ἐγνωσμένα αὐτοῖς διαπέμπονται, γράψαντες οὕτως· « Τῷ εὐσεβεστάτῳ καὶ θεοφιλεστάτῳ ἡμῶν δεσπότῃ Ἰουδιανῷ, Νικητῇ Αὐγούστῳ, ἡ τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ συνελθόντων ἐπισκόπων ἐκ διαφόρων ἐπαρχῶν σύνοδος τὴν ἐκκλησια-

cupandum sibi eum esse studio magno putabant. Et pro se quisque omnes, imperatorem ad factionis suæ fidem accessurum, proindeque se illius auctoritate maiorem libertatem contra eos qui sibi adversari viderentur, habituros esse credebant. At ille jam inde ab initio τοῦ ὁμοουσίῳ consubstantialis professioni addictus fuerat, et id tum manifeste præ se tulit. Primi omnium affnere Macedoniani, qui quidem hæresim eorum qui ἀνόμοιοι, hoc est, dissimiles, dicebantur, rejiciebant, et τὸ ὁμοούσιον similem substantia pro τοῦ ὁμοουσίῳ consubstantiali, reciperant. Et libellum ii imperatori obtulerunt, in quo Deo gratias de imperio ejus agebant: ac deinceps petebant, ut eis qui dissimile asserabant, ex ecclesiis expulsis, ipsi illæ gubernandæ committerentur. Præterea ut vel ea quæ Arimini et Seleuciæ statuta fuerant, firma manerent: et quæ a nonnullis per vim contra ea acta erant, irrita essent: vel priore schismate atque dissidio durante, episcopis omnibus quocunque vellent loco convenire liceret. In quo conventu ne quis sæcularis adesset, neve finem suum consequeretur, si quis seorsim quidquam egisset, aut fallere instituisset, sicuti sub Constantio factum esset, rogarunt. Illud quoque significarunt, se citra principis voluntatem, in aulam et comitatum imperialem, ne molesti esse viderentur, non venturos. Sin id eis permetteretur, perlibenter id facturos esse sumptibus et jumentis propriis, ostenderunt. 97 Qui vero principi ita supplicarunt, fuere, Basilius Ancyranus, Sylvanus Tarsensis, Sophronius Pompeiopolitanus, Pausinicus (1) Zelorum, Leontius Comanorum (2), Callicrates Claudiopolitanus, Theophilus Castabalenus, et alii. Imperator libello supplici accepto, responsum eis non dedit, sed illud tantum dixit: ego contentionis studium odi, concordia autem assectatores unice amplector et colo. » Quod dictum ubi ad aliorum quoque aures pervenit, intentionem contentionis laxavit, et ut imperatoris consilium succederet, effecit. Altercationis namque studium, eorum qui Acacii auctoritatem sequebantur, et semper opiniones suas ad principum arbitrium aperte accommodabant, reprehensus est. Nam cum Meletius Antiochiæ episcopum apud imperatorem, qui tum ibi erat, in magno pretio esse viderent, cum eo collocti, ut rursum Antiochiæ synodus celebraretur, effecere. Meletius autem is fuit, qui paulo ante ab eis sejunctus, ad τοῦ ὁμοουσίῳ consubstantialis professionem accesserat. Itaque concilio Antiochiæ Syrorum coacto, Nicænam fidem, ut scilicet citra controversiam ὁμοούσιος Consubstantialis Patri Filius diceretur, stabiliunt atque confirmant. In ea synodo fuere, divus, quem diximus, Meletius Antiochenus antistes, Eusebius Samosatenus, Pelagius Laodiceæ Syrorum, Acacius Cæsareæ Palæstinæ, Irenion Gazæ, Athana-

(1) Socrates habet, *Pasinicus*.(2) Zela et Comana, oppida Cappadociæ. *Plin*.

sus Ancyrae, per Orphitum et Actium presbyteros, Titus Bostrensis, Theotimus Arabum, Lucianus Arcorum, atque alii plures (1) episcopi, viri insignes. Ea re acta, ad imperatorem quoque quæ decreverant ad hunc modum scripsere: « Πίσσιμο, Dei amantissimo Domino nostro Joviniano, Victori, Augusto, quæ Antiochiæ episcoporum ex diversis provinciis convenit synodus. Quod pietas tua, princeps, ecclesiasticam pacem et concordiam conciliare studuerit, et ipsi probe novimus, Dei amantissime imperator. Quod vero et caput ejusmodi unionis esse formam veræ et rectæ fidei eadem bene perceperit, et id quoque non ignoramus. Quapropter ne et nos inter eos recenseamur, qui dogmata veritatis adulterando depravant, ad pietatem tuam referimus, **98** nos dudum celebratæ sanctæ Nicænæ synodi fidei professionem recipere, atque tenere. Et quod in ea quibusdam peregrinum et insolens videtur esse verbum ὁμοούσιον, consubstantiale, id nos, certam a patribus accepisse dicimus interpretationem. Significat id enim, ex substantia Patris Filium esse genitum, et similem esse substantia Filium Patri. Neque enim quasi perpressio quæpiam, in ineffabili generatione intelligitur: neque juxta usum aut consuetudinem aliquam Græcorum, substantiæ verbum accipitur. Sed ad Arium, qui ex non existentibus nobis Filium impie producere ausus est, evertendum, id usurpatur. Quemadmodum et nunc qui exorti sunt ἀνόμοιοι, hoc est, dissimiles, graviores adhuc audacia et temeritate ad ecclesiasticam concordiam pessumdandam, impudenter scrutantur. Relationi autem huic nostræ etiam subjunximus exemplum ipsius Nicænæ fidei, ab ipsis qui eam promulgarunt episcopis editam: quam sane et complectimur. Est autem talis: Credimus in unum Deum patrem omnipotentem: et reliqua ipsius formulæ, sine mutatione omni, ita ut convenit, allegata. Atque episcopi quidem qui Antiochiæ convenerant, hæc decreverunt, disertis verbis Nicænam fidem confirman-

στικὴν εἰρήνην τε καὶ ὁμόνοιαν. Ὅτι σου καὶ πρώτη προσθεύειν ἐσπούδακεν ἡ εὐσέβεια, εὖ ἴσμεν καὶ αὐτοὶ, θεοφιλέστατε βασιλεῦ· ὅτι δὲ κεφάλαιον τῆς τοιούτης ἐνότητος τῆς ἀληθοῦς καὶ ὀρθοδόξου πίστεως καλῶς ὑπέληφας τὸν χαρακτήρα, οὐδὲ τοῦτο ἀγνοοῦμεν. Ἵνα τοίνυν μὴ μετὰ τῶν παραχαρᾶσόντων τὰ δόγματα τῆς ἀληθείας τετάχθαι νομιζόμεθα, ἀναφέρομεν τῇ σῇ εὐλαβείᾳ, ὅτι τῆς ἀγίας συνόδου τῆς ἐν Νικαίᾳ πάλαι πρότερον συγκροτηθείσης τὴν πίστιν, καὶ ἀποδεχόμεθα καὶ κατέχομεν ὅποτε καὶ τὸ δοκοῦν ἐν αὐτῇ τισι ξένον ὄνομα, τὸ τοῦ ὁμοουσίου φαιμέν, ἀσφαλὺς τετύχηκε παρὰ τοῖς Πατράσιν ἐρμηνείας· σημαίνουσης ὅτι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ἐγεννήθη, καὶ ὅτι ὅμοιος· κατ' οὐσίαν τῷ Πατρὶ. Οὕτε δὲ ὡς πάθους τινὸς περὶ τὴν ἄρρητον γέννησιν ἐπινοούμενου, οὔτε κατὰ τινα χρῆσιν Ἑλληνικὴν λαμβάνεται τὸ ὄνομα τῆς οὐσίας· εἰς ἀνατροπὴν δὲ τοῦ ἐξ οὐκ ὄντος περὶ τοῦ Υἱοῦ ἀσεβῶς τολμηθέντος Ἀρείῳ· ὥσπερ καὶ οἱ νῦν ἐπιφωτισθέντες Ἀνόμοιοι ἐτι θρασύτερον καὶ τολμηρότερον ἐπὶ λύμῃ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὁμονοίας ἀναισχύντως παρβήσιάζονται. Συνετάξιμεν δὲ τῆς ἡμῶν τῇ ἀναφορᾷ καὶ τὸ ἀντίγραφον τῆς αὐτῆς πίστεως τῆς ἐν Νικαίᾳ ὑπὸ τῶν συγκροτηθέντων ἐπισκόπων θεθείσης· ἦντινα καὶ ἀγαπῶμεν. Ἔστι δὲ αὕτη· Πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα· καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ μαθήματος, ἀπαρallάτως ὡς χρῶν ἐιρημένα. » Καὶ οἱ μὲν ἐν Ἀντιοχείᾳ συνελθόντες ἱερεῖς· τοιαύδε ἐπεψήφισαντο αὐτοῖς· ῥητοῖς τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν κυρώσαντες.

CAPUT XLI.

C

ΚΕΦΑΛ. ΜΑ'.

De sancto Athanasio, ut ab exilio revocatus, in magno honore apud Jovinianum fuerit, et res ecclesiarum Ægyptiarum denuo cum potestate administravit.

Tum vero et Athanasius cleri Alexandrini episcopus, de amicorum consilio Antiochiam profectus cum imperatore fuit: atque ibi rebus quas oportuit ei suggestis, Alexandriam rediit. Sunt autem qui dicunt, ab imperatore potius eum evocatum esse, ut illi quæ de religione agenda essent, exponeret. Et cum ibi res Ecclesiæ rite constituisset, et certa apud imperatorem fidei fundamenta jecisset, domum revertisse. Qui autem Antiochiæ Arianorum hæresi præfuit Euzoius, ut opinionis suæ ex eunuchis quidam nomine Probatius Ecclesiæ Alexandrinæ præficeretur, maximo studio contendit. Atque eam ob causam Euzoi suasu Alexandrinus quidam **99** Lucius, presbyter a Georgio creatus, apud imperatorem, Athanasium vehementer criminando detulit, quod temporibus superioribus in episcopatu suo semper reus actus, et a prioribus imperatoribus exsilio ut seditionis

Περὶ τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου, ὡς τῆς ἐξορίας ἀνακληθεὶς, διὰ τιμῆς πλείστης τῷ Ἰοβιανῷ ἐγένετο· καὶ τῶν κατ' Ἀγυπτὸν ἐκκλησιῶν αὐτοῦς ἐγκρατὴς κατέστη.

Τῆνικαῦτα δὲ καὶ Ἀθανάσιος τοῦ κλήρου τῶν Ἀλεξανδρέων προσεστικῶς, τισὶ τῶν οἰκειωτάτων συμβούλοις χρῆσάμενος, κατὰ τὴν Ἀντιόχου γενόμενος, τῷ βασιλεῖ συγγίνεται· καὶ τὰ περὶ ὧν ἐχρῆν ὑποθέμενος, ἀνεχώρει αὐθις. Εἰσὶ δὲ οἱ φασιν, ὡς ὁ βασιλεὺς μᾶλλον αὐτὸν μετεστείλατο, ὅσα δὴ πραχτέα τῇ θρησκείᾳ εἰσηγησόμενον. Καὶ δὴ τὰ κατὰ τὴν Ἑκκλησίαν καλῶς διαθέμενος, καὶ τὸ τῆς πίστεως ἀσφαλὲς ἐδράσας τῷ βασιλεῖ, νόστου ἐμμένῃ. Ὁ δὲ τῆς Ἀρειανῶν θρησκείας ἐν Ἀντιοχείᾳ προσετῶς Εὐζώϊτος τῆς ἰσῆς πίστεως σπουδὴν ἐποιεῖτο πλείστην, κατὰ τῆς Ἀλεξάνδρου τῶν τινα εὐνοῦχων προσεστηκέναι· Προβάτιος ἦν ὄνομα τῷ εὐνούχῳ. Καὶ δὴ τοῖς περὶ Εὐζώϊτον εἰσηγησαμένοις Ἀλεξανδρεῦς τις Λούχιος πρεσβυτέρου ἀξίαν ἡμψισμένως ἐκ τῶν Γεωργίου χειρῶν ἐς βασιλείαν εἰσήγετο· πλείστα τε Ἀθανάσιον ἐδλασφῆμει, ὡς δεῖ γραφᾶς ὑπομένων τοῖς πρώην χρόνους, ὑπερβόριος τοῖς πρὸ αὐ-

(1) Eorum nomina sunt apud Socrat. lib. iii, cap. 25.

τοῦ βασιλεῦσιν ἐκρίνετο, καὶ ὡς αὐτὴ δὴ στάσεως καὶ Ἀ
 ὀχινοῦσας αὐτίον, ἑτερον εἰσάγεσθαι τῇ 'Αλεξάνδρου
 εἶδετο ἐπίσκοπον. Ὁ δὲ βασιλεὺς, οὐκ ἠγνόει γὰρ
 ὅσα αὐτῷ μοχθηρῶς οἱ ἐξ 'Αρείου ἐφρόνησαν, ἡξι-
 στα ταῖς κατηγορίαις προσέθετο· ἀμέλει τοι καὶ
 Λούκιον ἐκέλευεν ἡσυχῇ καθῆσθαι· Προβάτων δὲ
 καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν εὐνοούους, ὡς αἰετοὺς γε τῶν
 τοιούτων καθεστηκότα· Ὁρῶντων, προσέτατε σω-
 φρονίζεσθαι. Τὸν δ' 'Αθανάσιον τῇ τότε συνουσίᾳ
 καὶ ἀπειθήνῃ τῷ ὄντι ἄριστον ποιησάμενος, ἐπ' Αἴ-
 γυπτον ἐπεμψε, τὰς ἐκκλησίας καὶ τὴν ἐκείσε λαὸν
 ἥ ἐδόκει κελεύσας παιδεύειν. Πλείστα δὲ φασιν ἐπαι-
 νῆσαι τὸν ἄνδρα τοῦ τε βίου καὶ ἀρετῆς· ἕνεκα, καὶ
 τῶν λόγων, σὺν θαυμαστῇ φρονήσει καλλυνομένων,
 καὶ τοῖς ἐκείνῳ περὶ τὴν θρησκείαν ὀριζομένους
 ἐγγράφως.

ΚΕΦΑΛ. ΜΒ'.

Περὶ τῆς ἐν 'Αλεξανδρίᾳ συνόδου, ἧς τὸν
 ὄρον ὁ πολλὸς 'Αθανάσιος τῷ βασιλεὶ διεπέμ-
 ψατο· καὶ ὡς ἡ ἐν Νικαίᾳ πίστις πολλὴν χρό-
 νον πολεμηθεῖσα, εἰς τὴν προτέραν κατάστα-
 σιν ἦλθεν.

'Αθανάσιος δὲ τῇ 'Αλεξάνδρου μετὰ τιμῆς τῆς
 προσήκουσας καταλαβὼν, ἐπὶ βασιλεὺς ἐδήλου ἔγ-
 γραφον αὐτῷ πέμπειν τῆς ἀμωμῆτου πίστεως τὴν
 ἀκρίθειαν, σύνοδον τοπικὴν κηρύξας, καὶ τοὺς ἐλ-
 λογιμωτέρους τῶν ἐπισκόπων ἀπορῶσας, ἀντέγραφε
 τοῦτ' ἐν τῇ ἐν Νικαίᾳ πίστιν διατηρεῖν ἀπαράτρωτον,
 ὡς τοῖς εὐαγγελικοῖς συμβαίνουσιν δόγμασιν. Ἐγὼ
 δὲ τῆς τῶν ἐντευξομένων ἕνεκεν ὠφελείας, καὶ αὐ-
 τὴν ἐκείνην τὴν ἐπιστολὴν, ὡς ἐπὶ λέξεως εἶχεν,
 ἐθήσω τῇ συγγραφῇ· ἔστι δὲ αὕτη· «Τῷ εὐσεβε-
 στάτῳ καὶ φιλανθρωποτάτῳ Νικητῇ Ἀγούστῳ 'Ιο-
 βιανῷ 'Αθανάσιος καὶ οἱ λοιποὶ ἐπίσκοποι, οἱ ἐλθόν-
 τες ἐκ προσώπου πάντων τῶν ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου καὶ
 θηβαίδος καὶ Λιβύης ἐπισκόπων· πρέπουσα θεοφι-
 λῇ βασιλεὶ φιλομαθῇ προαίρεσις καὶ πόθος τῶν οὐ-
 ρανίων. Οὕτω γὰρ καὶ τὴν καρδίαν ἔχεις ἐν χειρὶ
 Θεοῦ, καὶ τὴν βασιλείαν μετ' εἰρήνης πολλαῖς ἐτῶν
 περιόδοις ἐπιτέλεις. Θελησάσης τοίνυν τῆς σῆς
 εὐσεβείας μαθεῖν παρ' ἡμῶν τὴν τῆς καθολικῆς Ἐκ-
 κλησίας πίστιν, εὐχαριστήσαντες ἐπὶ τοῦτ' Κυρίῳ,
 ἐβουλευσάμεθα πάντων μᾶλλον τὴν παρὰ τῶν Πα-
 τέρων ὁμολογηθεῖσαν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ὑπομῆσαι
 τὴν σὴν θεοσέβειαν. Ταύτην γὰρ ἀθετήσαντες τινες,
 ἡμῖν μὲν ποικίλως ἐπεβουλευσάντο, ὅτι μὴ πειθόμε-
 να τῇ 'Αρειανῇ αἰρέσει· αὐτοὶ δὲ γεγονάσιν αἰρέ-
 σεως καὶ σχισμάτων τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ
 μὲν ἀληθὴς καὶ εὐσεβὴς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν 'Ιη-
 σοῦν Χριστὸν πίστις φανερά· πᾶσι καθέστηκεν, καὶ
 ἐκ τῶν θείων Γραφῶν γινωσχομένη τε καὶ ἀναγινω-
 σκόμενη· ἐν ταύτῃ γὰρ οἱ ἅγιοι τελειωθέντες, ἐμαρ-
 τυρήθησαν, καὶ νῦν ἀναλύσαντες εἰσιν ἐν Κυρίῳ·
 εἰ μὴ δὲ ἡ πίστις ἀβλαβὴς· εἰ μὴ πονηρὰ τινῶν
 αἰρετικῶν παραποιῆσαι ἐτόλμησεν. 'Αρειος γάρ τις
 καὶ οἱ σὺν αὐτῷ διαφθεῖραι ταύτην, καὶ ἀσέβειαν
 ἐπιταγαγεῖν κατ' αὐτῆς· ἐπεχείρησαν, φάσκοντες
 ἐξ οὐκ ὄντων, καὶ κτίσμα, καὶ ποῖημα καὶ τρεπτόν
 εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Καὶ πολλοὺς τε ἐν τοῦτοις

et discordiæ auctor multatus fuerit, et proinde
 alium Alexandrinis episcopum dari petiit. Jovini-
 nianus autem, quem non latebat Arianos hostili
 plane in illum esse animo, criminibus eis minime
 motus, Lucium quietum esse, Probatum autem
 et reliquos ejus eunuchos, veluti turbæ talis au-
 ctiores, modestius se gerere jussit. Athanasium
 porro cum sibi temporis ejus consuetudine amicis-
 simum fecisset, in Ægyptum remisit. ecclesiasque
 ei et populum ibi arbitrio suo instituendum com-
 misit. Porro plurimum is virum eum laudasse di-
 citur, propter virtutem, et vitæ innocentiam,
 orationis, etiam festivæ venustatem, prudentia
 quadam admiranda temperatam: et propter ea quæ
 is de religione nostra rite decreta, in scripta re-
 tulit.

CAPUT XLII.

De synodo Alexandrina, cujus decretum magnus
 Athanasius ad imperatorem misit: et ut professio
 fidei Nicæna multo jam tempore exagitata, in pri-
 stinum statum sit restituta.

Sed enim Athanasius Alexandriam cum eo, quo
 par erat, honore reversus, quod ei imperator si-
 gnificaverat, ut ad se certam irreprehensibilis fidei
 formulam mitteret, synodo provinciali coacta, et
 spectatissimis quibusque episcopis ad se evocatis,
 principi, ut Nicænam fidem inviolatam atque in-
 tegram, quæ scilicet Evangelicis dogmatibus con-
 veniat, servaret, rescripsit. Verum nihil obstat,
 quin utilitatis eorum gratia qui ista legent, episto-
 lam ejus de verbo ad verbum hic apponam. Ea sic
 habet: «Piissimo et humanissimo Victori Augusto
 Joviniano, Athanasius et reliqui episcopi, qui no-
 mine omnium Ægypti et Thebaidis et Libyæ con-
 venerunt, episcoporum: Admodum, Dei amantem
 imperatorem, discendi studium, cœlestiumque re-
 rum desiderium decet. Sic namque cum cor in
 manu Dei habebis, tum imperium in pace multo-
 rum curriculis annorum administrabis. Cum igitur
 cognoscere a nobis pietas sua catholicæ Ecclesiæ
 fidem velit, **100** gratis Deo de tali animo tuo
 actis, visum nobis est præ omnibus aliis, pietati
 tuæ a patribus Nicææ promulgatam fidem in me-
 moriam redigere. Qua nonnulli proculcata, nobis
 quidem illi varias moliti sunt insidias quod hære-
 sin Arianam sequi noluerimus: auctores autem
 sectarum et dissidiorum Ecclesiæ universali existi-
 tere. Ipsa sane vera et pia in Dominum nostrum
 Jesum Christum fides, aperta est et manifesta om-
 nibus, ex divinis Scripturis cognita atque collecta.
 In qua sancti homines consummati, egregie mar-
 tyrio sunt defuncti: et nunc corporum vinculis
 soluti in Domino conquiescunt. Et permansisset
 illa incorrupta, nisi quorundam hæreticorum im-
 probitas immutare eam atque depravare fuisset
 ausa. Arius siquidem, et populares ejus, corrumpere
 illam, et impietatem adversus eam subintroducere
 conati sunt: Filium Dei ex non existenti-

bus, et creaturam facturamque, et mutationi obnoxium esse dicentes. Ac multos profecto per hæc seduxerunt, adeo ut etiam qui viderentur esse aliquid, in illorum abrepti sint blasphemiam. Sed enim sancti Patres mature illis obviam euntes, sicuti diximus, concilio Nicææ coacto, Arianam quidem hæresim anathemate confoderunt, catholicæ autem et universalis Ecclesiæ fidei professionem in scriptum retulerunt: ut ea ipsa ubique deprædicata, suborta exstingeretur hæresis. Et lecta illa est atque celebrata in ecclesia omni. Cæterum cum renovare Arianam hæresim nunc quoque volentes, nonnulli quidem a Patribus Nicææ promulgatam fidem abrogare audeant, quidam autem præ se quidem obtentu quodam ferant professionem ejus, re ipsa vero eam negent, perperam τὸ ὁμοούσιον consubstantiale interpretantes, qui blasphemiam etiam Spiritum sanctum appetunt, eo quod creaturam eum per Filium factam et conditam esse dicunt: necessario ad pietatem tuam, eam ipsam Nicænam fidei professionem, detrimento eo quod ex huiusmodi blasphemiam multi populi capiunt, perpenso, mittendam esse duximus, ut pietas tua quam accurate ea scripta sit, cognoscat, et quantum a veritate aberrant, qui præter hanc aliud docent, videat. Illud scito, Christianissime Auguste, a sæculo hanc esse prædicatam fidem, et hanc ipsam professos esse, qui Nicææ convenere Patres:

101 Atque etiamnum suffragiis suis eam comprobare omnes quæ passim sunt ecclesias, in Hispania, et Britannia, et Gallia, et Germania, et Italia omni, et Campania, et Dalmatia, Mysia, Macedonia, et cuncta Græcia, in Africa tota, in Sardinia, Cypro, Creta, Pamphylia, Lycia, Isauria, in Ægypto omni, Libya, Ponto, et Cappadocia, atque hisce vicinis terris. Ipsas quoque Orientis ecclesias, paucis exceptis quæ cum Arianis sentiunt. Omnium enim earum quas recensuimus comperta nobis est sententia, quod ab eis epistolas habeamus. Et scimus, Dei amantissime Auguste, quamvis pauci quidam fidei isti adversentur, nihil tamen eos præiudicii afferre posse orbi universo. Atque illi longo jam tempore ab Ariana infecti lue, contentione etiam majore nunc veræ resistunt pietati. Et ut pietas tua fidem Nicænam cognoscat, quamvis antea cognitam, attamen sicuti ea a trecentis decem et octo episcopis est promulgata, subjungere litteris hisce volumus. Est autem talis: Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium factorem: Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei, genitum ex Patre, unigenitum, hoc est, ex substantia Patris, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero: genitum, non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt, quæque in cælis sunt, quæque in terris. Qui propter nos homines, et propter nostram salutem, descendit: et incarnatus homo factus, et passus est: et resurrexit tertia die, ascendit in cælos, venturus judicare vivos et mor-

τὴν ἡπάτησαν, ὥστε καὶ τοὺς δοκοῦντας εἶναι τι συναπαρτιθῆναι αὐτῶν τῇ βλασφημίᾳ. Καὶ φθάσαντες μὲν οἱ ἄγιοι Πατέρες, ἡμῶν, συνελθόντες, ὡς προείπον, ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ, τὴν μὲν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀνεθεμάτισαν, τὴν δὲ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πίστιν ὁμολόγησαν ἐγγράφως. Ὡστε, ταύτης πανταχοῦ κηρυττομένης, ἀποσθεσθῆναι τὴν ἀναρθεῖσαν αἵρεσιν παρὰ τῶν αἰρετικῶν. Ἦν μὲν οὖν αὕτη κατὰ πᾶσαν ἐκκλησίαν ἀναγινωσκόμενη τε καὶ κηρυττομένη. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν ἀνανεῶσαι βουλόμενοι τινες μὲν αὐτὴν τὴν ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων ὁμολογηθεῖσαν πίστιν τετολμήκασιν ἀθετῆσαι, τινὲς δὲ σχηματίζοντα: ὁμολογεῖν αὐτὴν, ταῖς δὲ ἀληθείαις ἀρνοῦνται, παρερμηνεύοντες τὸ ὁμοούσιον, καὶ οὗτοι βλασφημοῦντες τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῷ φάσκῳ αὐτοὺς πείσμα εἶναι καὶ ποῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ γεγονὸς, ἀναγκαίως, καὶ ἡμεῖς θεωρήσαντες ἐπιδοῦναι τῇ σῇ εὐσεβείᾳ, τὴν ἐν Νικαίᾳ ὁμολογηθεῖσαν πίστιν ἐσπουδάσαμεν. ἵνα γινῶ σου ἡ θεοσέβεια μεθ' ὅσης ἀκριβείας γέγραπται, καὶ ὅσον πλανῶνται οἱ παρ' αὐτὴν διδάσκοντες. Γίνωσκε, θεοφιλέστατε Αὐγουστε, ὅτι αὕτη μὲν ἡ ἐξ αἰῶνος κηρυττομένη· ταύτην δὲ ὁμολόγησαν οἱ ἐν Νικαίᾳ συνελθόντες Πατέρες, καὶ ταύτῃ σύμφηροι τυγχάνουσι πᾶσαι αἱ κατὰ τόπον ἐκκλησίαι αἱ τε κατὰ τὴν Σπανίαν καὶ Βρεττανίαν καὶ Γαλλίαν· καὶ αἱ τῆς Ἰταλίας πάσης καὶ Καμπανίας, Δαλματίας τε καὶ Μυσίας, Μακεδονίας καὶ πίσης Ἑλλάδος, καὶ αἱ κατὰ Ἀφρικὴν πᾶσαι, καὶ Σαρδανίαν, καὶ Κύπρον, καὶ Κρήτην, Παμφυλίαν τε καὶ Λυκίαν, καὶ Ἰσαυρίαν, καὶ αἱ κατὰ πᾶσαν Αἴγυπτον, καὶ Λιβύην, καὶ Πόντον, καὶ Καππαδοκίαν, καὶ τὰ πλησίον μέρη, καὶ αἱ κατὰ ἀνατολὰς ἐκκλησίαι παρ' ἐξ ὁλίγων τῶν τὰ Ἀρείου φρονούντων. Πάντων γὰρ τῶν προειρημένων τῇ πεύρᾳ ἐγνώκαμεν τὴν γνώμην, καὶ γράμματα ἔχομεν, καὶ οἶδαμεν, θεοφιλέστατε Αὐγουστε, ὅτι κἰν ὀλίγοι τινὲς ἀντιλέγωσι ταύτῃ τῇ πίστει, οὐ δύνανται πρόκριμα ποιεῖν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ. Πολλῶ γὰρ χρόνῳ βλαβέντες ὑπὸ τῆς Ἀρειανῆς αἱρέσεως φιλονεικότερον νῦν ἀνθίστανται τῇ εὐσεβείᾳ· καὶ ὑπὲρ γινώσκουν τὴν σὴν εὐσέβειαν, καίτοι γινώσκουσιν, ὅμως ἐσπουδάσαμεν, τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ὁμολογηθεῖσαν ὑπὸ τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ ἐπισκόπων ὑποτάξαι. Ἔστι δὲ αὕτη·

D Πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεόν, Πατέρα παντοκράτορα, πάντων ὁρατῶν καὶ ἀοράτων ποιητὴν· καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ· γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς μονογενῆ, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς· Θεὸν ἐκ Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ· γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρί· δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὰ τε ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα, σαρκωθέντα, ἐνανθρωπήσαντα, παθόντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ· ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανούς, ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τοὺς δὲ λέγοντας, Ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο, ἢ ἐξ ἐτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας ἐσάχοντας εἶναι, τούτους

ἀναθεματίζει ἡ ἀγία καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία. Ταύτῃ τῇ πίστει, θεοφιλέστατε Αὐγουστε, ἐπιμένειν ἀναγκαῖο, ὡς θεῖα καὶ ἀποστολικῇ, καὶ μηδὲνα μετακινεῖν αὐτὴν πιθανολογίαις καὶ λογομαχείαις, ὅπερ ἐποίησαν ἐξ ἀρχῆς οἱ Ἀρειομανῖται, ἐξ οὐκ ὄντων τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ λέγοντες, καὶ ὅτι ἦν ποτὶς ὅτε οὐκ ἦν, καὶ κτιστὸς καὶ ποιητὸς, καὶ τρεπτός· ἐστὶ δὲ τοῦτο γὰρ, καθὰ προείπομεν, καὶ ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος· ἀνεθεμάτισε τὴν τοιαύτην αἵρεσιν, τῆς δὲ ἀληθείας πίστιν ὡμολόγησεν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ὁμοιον εἰρήκασι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, ἵνα μὴ ἀπλῶς ὁμοιος Θεοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ Θεὸς ἀληθινὸς πιστεύσεται· ἀλλὰ καὶ ὁμοούσιον ἔγραψαν, ὅπερ ἰδὼν ἐστὶ γνησίον καὶ ἀληθινὸν Υἱὸς ἐξ ἀληθινοῦ καὶ φύσει Πατρός. Ἀλλ' οὐδὲ ἀπηλλοτριώσαν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον συνεδόξαν αὐτὸ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ ἐν τῇ μετῇ τῆς ἀγίας Τριάδος πλῆττει, διὰ τὸ καὶ μίαν εἶναι τὴν ἐν τῇ ἀγίᾳ Τριάδι θεότητα. Τοῦτοις δὲ τοῖς γράμμασιν ὁ βασιλεὺς ἐντυχὼν, βεβαίως ἡδράσθη, καὶ ἦν εἶχε περὶ τῶν θεῶν γινώσκων τε καὶ διαθέσεων ἔδειξε· τοὺς γὰρ δοξάζοντας τὸ ὁμοούσιον δι' αἰδοῦς εἶχε, καὶ ὁμοίως φιλοτίμως ἡμείβετο. Καὶ γὰρ πρόθεσις ἦν ἐκείνου, ὡς γ' ἐνῆν, πειθοῖ μᾶλλον ἢ βίᾳ τὴν τῶν διεστῶτων ἀνακόψαι φιλονεικίαν, καὶ μηδὲν δι' ὄχλου τῶν ὀπωσδήποτε ἡρημένων πιστεύειν ἔσεσθαι· ἀγάπης δ' ἐλλείπειν μηδὲν, καὶ εἰς τὸ ἀκρότατον τῆς τιμῆς ἔχειν, ὅσοι δὲ ἐνοῦν τὴν Ἐκκλησίαν μᾶλλον σπουδάζωσι. Τοῦτο δὲ οὐ μόνον οἱ Χριστιανοί, ἀλλὰ καὶ ὁ παρ' Ἑλλήσι περιδόχτος Θεμιστιος ὁ φιλόσοφος πρᾶξι αὐτὸν μαρτυρεῖ ἐν τῷ πρὸς αὐτὸν λόγῳ ὃν Ὑπατικὸν ἐπιγράφει. Διεξιζὼν γὰρ τὰς ἐκείνου ἀρετὰς, καὶ ὑπερβείδοντας μάλα τὸν ἄνδρα, ἐν τοῦτω μᾶλλον ἐξαίρει, οἷς ἀνῆκε θρησκείην ἐκάστω ὡς βούλοιο· δι' οὗ φησι καὶ τῶν κοινῶν τὸν ἀκόλαστον ἐνίκησε τρόπον· οὗς καὶ διαπαίζων ἀστείως μάλα καὶ περιφανῶς, οἰκοθὲν αὐτοὺς διελέγεσθαι λέγει ἀλουργίδα καὶ οὐ θεὸν θεραπεύοντας· καὶ κατ' οὐδὲν διαφέρειν Εὐρίπου, νῦν μὲν ἐπὶ τοῦτο, νῦν δ' ἐπ' ἐκείνω, καὶ τοῦναντίον τὸ ρόθιον μεταβρέοντος·

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ'·
 Ὃς ὁ βασιλεὺς Ἰοβιανὸς ἐν Δαδαστάνοις ἦκον, ἐτελεύτα τὸν βίον, μετρίστη ζημία τοῖς εὐσεβέσι γινόμενος.

Τοῦτον μὲν οὖν τὸν τρόπον ὁ βασιλεὺς τῶν τινικαῦτα ἐκπαράσσειν καὶ ἐρεσχελεῖν τὴν Ἐκκλησίαν ἡρημένων τὴ θράσος ἀνέσχε· καὶ ἡ ἐν Νικαίᾳ πίστις, οὕτω πολὺν τὸν ἐν μέσῳ χρόνον πολιορκηθεῖσα, ἐπὶ τῆς παρουσίας ἡγεμονίας εἰς τὴν προτέραν ἐπανῆλθε δόξαν τε καὶ ὁμολογίαν. Οὐ μὴν ἐπὶ πλείστον οὕτω προελθεῖν ἐμελλε, καὶ μὴ τῆς ὁμοίας αὐθις συγχύσεως πειραθῆναι. Καὶ γὰρ οὐδὲ τοῖς ἐπὶ Κωνσταν-

tuos. Et in Spiritum sanctum. Eos autem qui dicunt, fuisse aliquando cum non fuerit, et quod ex non existentibus factus sit, aut ex alia subsistentia vel substantia, aut quod creatus vel mutabilis vel alterabilis sit, anathemate ferit sancta catholica et apostolica Ecclesia. In hac fide, Dei amantissime Auguste, ut divina et apostolica, necessario acquiescendum. Neque ea a quopiam movenda, aut mutanda venit, persuasionis aut contentionis verbis ullis. Id quod Ariomanitæ primum fecerunt, ex non existentibus Filium Dei esse, et fuisse aliquando cum non fuit, et conditum creatumque atque adeo mutationi obnoxium esse dicentes.

102 Quam ob causam etiam, sicuti antea diximus, synodus Nicæna anathemati subiecit hæresim eam, veramque fidem promulgavit. Non enim simpliciter patres illi similem Patri Filium dixerunt, ne simpliciter Deo similis, sed ex Deo Deus verus esse crederetur. Sed et ὁμοούσιον consubstantialiam adjecerunt, quod id proprium sit germani, verique ex vero et nativo Patre Filii. Non etiam illi Spiritum sanctum alienarunt a Patre et et Filio, sed potius eum cum Patre et Filio conglorificarunt, in una sanctæ Trinitatis fide, propterea quod una etiam sit in ea ipsa sancta Trinitate divinitas. Hisce litteris imperator lectis, solide est confirmatus: et quam de rebus divinis obtinuit affectionem et sententiam, aperte statim declaravit. Qui enim consubstantialia professi sunt, eos observavit, et liberaliter muneratus est. Illud quoque is propositum habuit consilium, ut persuasione potius quam vi, inter dissidentes contentionis dirimeret studium: nec cuiquam, qualemcunque tandem consecraretur fidem, molestiam faceretur, neque quidquam ad charitatem summam faceret reliqui. Eis vero qui ad concordiam et unanimitatem Ecclesiam reducere studerent, maximum exhiberet honorem. Id illum fecisse, de eo non solum Christiani, verum etiam qui apud Græcos celebris habetur, Themistius philosophus

D

103 CAPUT XLIII.

Ut imperator Jovinianus in Dadastanis, cum magna piorum omnium jactura, vitam finierit.

Ad hunc modum Jovinianus, audaciam eorum qui tum nugamentis suis turbare Ecclesiam constituerant, compescuit. Et Nicæna fides longo, quod intervenit, tempore oppugnata, sub imperio ejus ad pristinam rediit gloriam et professionem. Verum successus is, ne ea ad similem rursus recideret turbam et confusionem, minime futurus erat diuturnus. Non enim eis rebus, quæ Ecclesiæ sub

Constantio accidere, solis, magni illius patris Antonii divinatio ad exitum suum pervenit: sed reliquum adhuc ad improbitatem explendam aliquid fuit, quemadmodum id postea ærumnæ sub Valentis imperio toleratæ ostenderunt. Priusquam enim sub Constantio Ariani ecclesiis regendis primas obtinèrent, in somnis videre sibi visus est admirandus ille et magnus Antonius, mulos cum impetu in sanctius sacrarium inferri, atque ibi salientes calcibusque se petentes, sacram evertere mensam. Cum autem evigilasset, somnium id retulit et exposuit, futurum scilicet, ut adulterinorum monstrorumque dogmatum confusio Ecclesiam Dei occuparet, et alienæ doctrinæ assertorum insultus sacram pessumdaret mensam. Porro non vanam fuisse, aut mendacem visionem, simul et interpretationis ejus prædictionem, quæ deinde subsequuta, et postea etiam imperante Valente acta sunt, satis declararunt. De his satis. Imperator autem Jovinianus celeritate magna Antiochia discedens, Constantinopolim contendebat, et Tarsum cum venisset, Juliani ibi corpus, justis funeralibus peractis, sepeliit: non consulto, sed casu potius quodam errore, cadavere ejus ex adverso tumulo ei qui Maximini continebat ossa, ita condito, ut via publica utrumque sepulcrum dirimeret. Ibi vero consul quoque renuntiatus, Constantinopolim proficiscens, ad Bosporum venit, in locum cui Dadastiana nomen est, Galatiæ, et Bithyniæ limitem: ubi senatus ei occurrit, et quem diximus, Themistius, consularum de eo editam orationem recitavit, **104** quam postea in urbe Constantinopolitana etiam magna cum libertate publicavit. Frigus autem ingens invaluit, et imperator in diversorio quodam avidius copiosiore sumpto cibo, in cubiculo, quod nuper admodum calce erat incrustatum, se confestim ad somnum capiendum composuit. Et quod ex igne largius accenso tepor humorem ex parietibus recens dealbatis eliceret, atque is sensim se per nares insinuans, meatus per quos accipitur et redditur spiritus, obturaret, strangulationem imperatori attulit, unde mors est consecuta. Circiter octo menses in imperio transegit, vir bonus et honestus; sub quo et ecclesiasticæ et publicæ res prosperos habituræ fuerant successus, nisi per adversam prorsus fortunam, repentina mors, quæ illum oppressit, tantum bonum Romanorum imperio invidisset. Obiit autem suo et Varoniani filii, quem nobilissimum Ancyræ in Galatia renuntiaverat, consulatu, decimo septimo mensis Februarii die, cum imperasset, ut dictum est, circiter menses octo; ætatis anno tricesimo tertio. Porro decimus iste historiæ liber triennii tempus complectitur, cum quidem a mundo condito quinquies millesimus octingentesimus septuagesimus quintus (1), a Domini autem

Α τλου τη Ἐκκλησίᾳ μόνοι: συμβᾶν ἡ τοῦ μεγάλου πατρὸς Ἀντωνίου πρόβρῃσις ἐπεραίνετο, ἀλλ' ἐλείπετο καὶ τι πρὸς τὴν τῆς κακίας ἐκπλήρωσιν, ὡς ἔδειξε τὰ ἐπὶ Οὐδάλεντος γενόμενα ὑστερον. Λόγος γὰρ ἔχει πρὶν ἢ τοὺς ἐξ Ἀρείου τῶν ἐκκλησιῶν ἐπὶ Κωνσταντίου κατάρξαι, ἰδεῖν κατ' ὄναρ τὴν πολλὴν καὶ μέγαν Ἀντωνίων, ἡμιόνους εἰσφρῆται τῷ θυσιαστηρίῳ· σκιρτᾷν τε καὶ λακτίζειν ἔνδον, καὶ τὴν ἱερὰν τράπεζαν ἀνατρέπειν. Διυπνισθέντα δὲ φάναι τὸν ὄνειρον ἐπιλύοντα, ὡς νόθων καὶ ἀλλοκότων δογμάτων ἐπιμειξία τὴν Ἐκκλησίαν Θεοῦ καταλήψεται, καὶ ἑτεροδόξων ἐπανάστασις τὴν ἱερὰν κατορχήσεται τράπεζαν. Ἀλλ' ὅτι μὲν ἀψευδὴς ἡ τε θέα καὶ ἡ ἐπὶ ταύτῃ τῆς λύσεως πρόβρῃσις, ἔδειξε τὰ τε γεγενημένα ἐς ὕστερον, καὶ ὅσα μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας Οὐδάλεντος διεπράχθη. Ταῦτα μὲν οὕτως. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰοβιανὸς ὅσον τάχος ἐξ Ἀντιοχείας ἀπαράς ὡς ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς Ταρσὸν τὴν τῶν Κιλικίων γενόμενος, ἐκεῖ τὸ Ἰουλιανοῦ σῶμα ὑάπτει, ὅσα ἐπικήδεια νόμιμα ἐκτελέσας· οὐ κατὰ πρόνοιαν δὲ, ἀλλὰ κατὰ τινα περισφορὰν, ἀντικρὺ τῆς σοροῦ ἣ τὰ Μαξιμίνου κατεῖχεν ὅσῳ, τὸν νεκρὸν ἐκεῖνον κατεῖστο, λεωφόρου ἀπ' ἀλλήλων τὰς θήκας διατειχίζουσης. Ἐκείσε δὲ ὑπατος ἀναγορευθεὶς, ἐπὶ τὴν Κωνσταντίνου τὸ δρῆμα ἔθετο· κάκειθεν ἐπὶ τὸν Βίσπορον γίνεται, ἐν τινι χώρῳ δὲ μεθόριον ἐστὶ Γαλατίας καὶ Βιθυνίας· Δαδάστανα δὲ τῷ χωρίῳ τὸ ὄνομα· ἐνθα καὶ ἡ σύγκλητος αὐτὸν καθυπῆντα, καὶ ὁ πρόβρῃσις Θεμιστίους τὸν ἐπ' αὐτῷ ἐκδοθέντα ὑπατικὸν λόγον ἀνέγνω· ἐν καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐς ὕστερον ἐπεδείξατο ἐπὶ παρόρῃσι πολλῇ. Αὐτὸς δ' ἐκείσε χεიმῶνος ἐπικειμένου πολλοῦ ἐν τινι καταλύσας σταθμῷ, τροφῆς τε πολλῆς ἀφειδέστερον μετασχών, ἐν οἰκίσκῳ τινὶ ἀρτί πρόσφατον ἐκ τιτάνου δεξαμένῃ τὴν κόνιν, πρὸς ὑπνον εὐθύς κατακλίνεται. Διὰ δὲ τὸ ἅλαν ἐγγενέσθαι, πυρὸς ἀναφθέντος πολλοῦ, νοτίς ἐκ τῶν νεοχρίστων τοίχων ἀναδοθεῖσα, ἡρέμα διὰ τῶν ρινῶν παρεδύετο· καὶ τοὺς ἀναπνευστικῶς πόρους ἐμφράξασα, εἰς πνιγμονὴν ἐλαύνει τὸν βασιλέα. Καὶ οὕτω διαφθαρεὶς, ἐτελεύτα τὸν βίον, ἀμφὶ ὀκτὼ μῆνας τῇ βασιλείᾳ διαγεγόμενος· ἀνὴρ οὕτω καλὸς τε καγαυὸς, ἐφ' ᾧ καὶ τὰ δημόσια καὶ τὰ τῶν ἐκκλησιῶν ἐπραξεν ἂν εὐτυχῶς, εἰ μὴ ἐξάπληνς ὁ θάνατος ἐπιστάς τοσοῦτον καλὴν τὴν Ῥωμαίων δυστυχῆσαι πεποίηκεν. Ἐτελεύτησε δὲ ἐν ὑπατείᾳ αὐτοῦ τε καὶ Βαρωνιανοῦ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ἐν ἐν Ἀγχύρᾳ τῆς Γαλατίας ἐπιφανέστατον ἀνηγόρευε, τῇ ἐπτακαίδεκάτῃ τοῦ Φεβρουαρίου μηνός· βασιλεύσας μὲν, ὡς εἴρηται, ἀμφὶ μῆνας ὀκτὼ, ζήσας δὲ τὰ πάντα ἐτη τρία πρὸς τοὺς τριάκοντα. Περιέχει δὲ καὶ ἡ παρούσα μοι δεκάτῃ τῶν ἱστοριῶν χρόνον ἐτῶν τριῶν· ὅπηννικα κόσμου μὲν ἔτος ἑξῶς, ἀπὸ δὲ τῆς θείας τοῦ Κυρίου γεννήσεως τριακασίον καὶ ἑξῶς ὀκτακιστὸν ἐπεραίνετο.

(1) Secundum recentiores, 4345.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ

ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΙΑ'.

NICEPHORI CALLISTI

XANTHOPULI

ECCLESIASTICÆ HISTORIÆ

TOMUS XI.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Περὶ διαίτης καὶ πολιτείας τοῦ βασιλέως Οὐαλεντινιανοῦ· ἔτι δὲ καὶ περὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Οὐάλεντος.

Ἄλλ' οὕτω μὲν ἀποστάτης ἀνήρῃται· οὕτω δὲ καὶ Ἰοβιανὸς ὁ εὐσεβέστατος βασιλεὺς ἐν τοῖς μεθορίοις Γαλατῶν τε καὶ Βιθυνῶν ἐτελεῦτα τὸν βίον. Ἐκ δὲ τῆς Γαλατῶν ἐξομοιοῦ καταλαβόντες τὴν Νίκαιαν ὁ στρατὸς, βασιλέα Ῥωμαίων ἀναγορεύουσιν Οὐαλεντινιανόν· ὃς τὰ τε ἄλλα ἀγαθὸς ὢν ἀνὴρ καὶ τῆς ἡγεμονίας ἀξίος ἐκ Παννονίας εἴλκε τὸ γένος· Κίβαλι· δ' ἦν αὐτῷ ἡ πατρίς. Πολλὸς δὲ καὶ τὴν τακτικὴν ἐπιστήμην ἐτύγχανεν ἐκ νέου τῇ στρατείᾳ γεγυμνασμένος· χαίρων δὲ μεγαλοψυχία, ἐσαεὶ τῆς παρούσης τύχης μέλζων ἰδόκει. Τηνικαῦτα δ' ἔλαχε παρῶν ἀπὸ τῆς ὑπερορίου φυγῆς. Καὶ γὰρ φασὶ τοῦτον, ἥνικα Κωνσταντῖος ἐβασίλευσε, τῶν τινα Σιλεντιαρίων ἰδεῖν, πυρὸς φλόγα κατὰ τὸ δειλινὸν τοῦ στόματος ἀφίεντα, ὀπηνίκα μετὰ τροφὴν εἰς ὕπνον ἐτρέπτο· ὃ καὶ Κωνσταντίῳ ἀσήμνηεν· καὶ γὰρ ἔτυχε πείψας αὐτὸν, ἐκείνον δὲ μεταστείλασθαι χρείας κλήσεως. Ὁ δὲ βασιλεὺς περιδεὴς γεγονώς τῇ τοῦ θεάματος ἀγγελίᾳ, παραλυτῆσαι μὲν τὸν ἄνδρα ἤκιστα δίκαιον ἔκρινε· τό γε μὴν δέος αὐτοῦ ἀνακτώμενος, περὶ τὰ τέρματα τῆς Ῥωμαίων ἐπεμπε γῆς, ὥστε φρουρεῖν μὲν τάκεισε, τὰς δὲ τῶν βαρβάρων ἀνατέλλειν ὁρμάς. Λόγος δ' ἐς ὕστερον, καὶ τοῦ κατὰ τοῦ τῶν Ἰοβιανῶν ἀρξαι, καὶ συνταγματάρχην τῷ Ἰουλιανῷ καταστήναι. Ὁπηνίκα δ' ἐκεῖνος ἐπὶ τῶν ὧν ἐγένετο, αὐθις ἀπελάσαι τοῦτον τοῦ τάγματος, καὶ ἀτίδωκε ζῆμιώσαι φυγῇ· προφάτει μὲν, ὥς μὴ χρεῶν τὴν ὑπ' αὐτὸν στρατιάν τοῖς πολεμίοις

A

109 CAPUT I.

De vita et moribus imperatoris Valentiniani, et de fratre ejus Valente.

B

Et ita quidem Julianus desertor cæsus est. Ita etiam Jovianus piissimus imperator in finibus Galatiæ et Bithyniæ a vita excessit. Exercitus autem die septima (1), Nicæam venit et ibi Valentinianum Romanorum imperatorem renuntiavit: qui cum rebus aliis bonus vir, tum imperio ipso dignus, Cibali e Pannonia oriundus fuit, rei militaris (ut qui a juvenali ætate in castris vixisset) apprime peritus, animi autem magnitudine præsentis semper fortuna præstantior visus. Affuit vero tum Nicææ ab exsilio reversus. De quo illud fertur, Silentiarium quemdam eum ignis flammam sub Constantio, cum curato corpore cubitum ivisset, circiter vespere ex ore spirantem vidisse. Silentarius enim ad accersendum eum negotii cujusdam gratia ab imperatore, cui id etiam indicavit, missus fuerat. Imperator Constantius prodigii ejus nuntio perterritus, 110 offendere quidem et perturbare virum eum iniquum esse censuit. Ut autem timori suo consuleret, ad Romani imperii fines eum misit, ut ibi in præsidio esset, et Barbarorum excursions prohiberet. Postea quoque legioni Jovianorum (2) præfuisse, et ordinum ductor cum Juliano fuisse traditur. At postquam ille rerum est potius, dignitate ea spoliatus Valentinianum perpetuo manente exsilio dicitur, illo quidem sub prætextu, quod copias sibi commissas non rite in aciem contra hostes duxisset: revera autem, cum Julia Diocletiano Jovio: sicuti alios a seipso Hercu-
lianos.

C

(1) Februarii 25 die. (Socrates.)
(2) Jovianus Maximianus imperator vocavit milites eos qui fortiter in Illyrico rem gesserant,

nus in Gallia occidentali adhuc esset, et templum quoddam (1) sacrificii gratia peteret, Valentiniano præsente (vetus enim consuetudo erat, ut qui Jovianæ et Herculanæ, ita ab Jove et Hercule dictis cohortibus præsenser, principem a tergo sequerentur) et jam templum ingredientem sacerdos frondibus quibusdam roscidis conspergeret, et gutta una in Valentiniani vestem incideret, quod is factum tale ægre ferens, cum sacerdote conviciis prosciderit, tum ipso vidente Juliano, ense eam partem vestis, in quam humor ex conspersione ea pervenerat (tanto Christianam pietatem consecratur ardore) resciderit atque abjecerit. Unde deinceps illi Julianus infensus, non multo post eum condemnatum Melitinæ in Armenia perpetuo exulare jussit: eam quam diximus prætexens causam, quod milites ejus segniter rem gessissent. Qua in re ei martyrii honorem, quod pro religione Valentinianus subiturus fuerat, invidit. Nam eam ob causam aliis quoque Christianis pepercit, quod eos ex periculis hujusmodi laudem et gloriam consequi animadverteret. Ubi autem Jovianus ad imperium pervenit, ab exsilio est revocatus. Porro Joviano defuncto, Nicææ totius exercitus et eorum maxime qui primarias gerebant dignitates, in primis autem Datii patricii, qui ex Galatia ad eum litteras dederat, Secundi præfecti, Arinthei ducis, et Glaiphi, qui domesticis præfuit, consilio et voluntate imperator est electus. **III** Et cum imperatoris sumptis insignibus in clypeo, militari mere, circumferretur, exercitus eum, ut sibi imperii socium ascisceret, rogavit. Atque ille manibus, ut sicerent, innuens, gravi et imperiali sententia, « Vestrum quidem, inquit, fuit ut privatum me ad imperialem extolleretis dignitatem: res autem administrare, non jam vestri, sed principis ipsius arbitrii esse, vos ipsi quoque dixeritis. Itaque vos deinceps imperata facere et quietos esse, me autem, quid facto opus sit, curare decet. » Ac tum quidem militibus non cessit: postquam vero Constantinopolim venit, tricesimo a suscepto imperio die, socium sibi imperii fratrem Valentem adjunxit. Et provincias orientales, et quasdam etiam occidentales ad Illyricum usque fratri concessit: reliquas ad occidentalem Oceanum pertinentes, et continentem ex adverso omnem, usque ad extremos Libyes, sibi attribuit, ut toti imperaret Occidenti. Brevi etiam deinde Gratianum filium adhuc adolescentulum, ad imperium evectum, moribus institutisque suis assuefecit. Sedenim fratres ambo Christiani quidem jam inde ab initio fuere, cultu vero divino et moribus variarunt. Nam Valens, ab Eudoxio Ariano baptizatus, acer fuit dogmatis Ariani æmulator, molestumque ei fuit, quod non omnes eandem sequi sententiam cogeret. Valentinianus autem, Nicænæ professionis propugnator, ornandos quidem religionis suæ populares duxit,

Α παραστησάμενον· τὸ δ' ἀληθές, ὅτι περ ἐν τοῖς πρὸς δούτιν Γαλάταις ἔτι ὦν Ἰουλιανὸς, ἐπεὶ πρὸς τινα νεῶν ἦκεν ὡς θύσων παρόντος καὶ Οὐαλεντινιανῷ (ἔθος γὰρ ἦν ἐκ μακροῦ τοῦ τῶν Ἰουδιανῶν καὶ Ἑρκουλιανῶν τάγματος ἡγουμένου· στρατιωτικὰ δὲ τάγματα ταῦτα, τὸ μὲν ἀπὸ Διὸς, τὸ δ' ἀπ' Ἡρῆ κλέους τὴν προσηγορίαν κτησάμενα· κατόπιν τῷ βασιλεῖ ἔπεσθαι), ὡς τοῦ νεῷ ἤδη ἐπιβαίνειν ἐμελλέ, καὶ ὁ Ἕλληνα νόμον τοὺς εἰσιόντας θαλλοῖς τισὶ διαθρόχοις βαίνων ὁ ἱερεὺς. Καὶ δὴ μίᾳς τῶν σταγόνων ἐμπεσοῦσης τῷ ἱματίῳ, Οὐαλεντινιανὸς βαρέως ἤνεγκε, καὶ διελοιδόρειτο τῷ βαίνοντι· ὑπερφύει γὰρ τὰ Χριστιανῶν ἡσπάζετο. Καὶ τοίνυν, τοῦ βασιλέως ὀρώντος, περιελὼν μαχαίρᾳ ὅσον ἐκ τῆς ψυχῆδος δάδροχον, τῆς ἐσθῆτος ἀπέβριπτε. Κακῶς δ' ἐντεῦθεν διατεθεὶς Ἰουλιανὸς, οὐ πάνυ πόρρω κατεδίκασεν αὐτὸν τὴν τῆς Ἀρμενίας Μελτινὴν εἰς τὸ διηνεκὲς κατοικεῖν· πρόφασιν εὐρηκῶς τὴν τῶν περὶ αὐτὸν στρατιωτῶν ῥασιώνην. Καὶ γὰρ ἐρθύνει, μὴ διὰ τὴν θρησκείαν τιμῆς αὐτὸν μαρτυρικῆς ἀξιώσειεν· ἐπεὶ τοί γε καὶ τῶν ἄλλων Χριστιανῶν ἐξ αἰτίας τοιαύτης ἐφεύδετο· ἐννοῶν ὡς τοῖς κινῶν τοις εὐκλεῖς εἶναι πορίζονται. Ὡς δὲ Ἰουδιανὸς τὴν βασιλείαν παρέλαβε, μετὰ πεμπτον κακείνων ἐκ τῆς ὑπερορίας ποιεῖται· πρὸς Νίκαιαν δὲ γεγονότος, συμβᾶν κακείνων τὸν βίον ἀποκλιπεῖν, βουλῇ τοῦ στρατοπέδου παντὸς, καὶ τῶν τὰς μεγάλας διεπόντων ἀρχῶν, καὶ μάλιστα Δατίου τοῦ πατρικίου ἐκ Γαλατίας διαμνησασμένου, Σεκούνδου τε τοῦ ἐπάρχου, καὶ Ἀρινθαίου τοῦ στρατηγοῦ, καὶ Γλαίφρου, τῶν δομωστικῶν δ' οὗτος ἤγειτο, εἰς τὸ βασιλεύειν αἰρεῖται. Καὶ δὴ τὰ σύμβολα περιθέμενον, καὶ ἐπὶ τῆς ἀσπίδος, ὡς ἔθος, ὀχοῦμενον, ὁ στρατὸς ἐδεῖτο κινῶν ὡς τινὰ τῇ ἀρχῇ προσλαβέσθαι. Ὁ δὲ τῇ χειρὶ σιγῇ ἐπιτρέψας, ἀτρέμα δὲ καὶ βασιλικῇ τῷ φρονήματι, « Ὑμέτερον μὲν, ἔφη, ἐξ ἰδιώτου ἐμὲ βασιλεῖα ποιεῖν· τό γε μὴν τὰ πρακτέα διευθετεῖν οὐ τῶν ἀρχομένων, τοῦ δὲ βασιλεύοντος ἡ κρίσις, πάντως ἐν καὶ ὑμεῖς φαίητε. Δεῖ οὖν ὑμᾶς τοῦ λοιποῦ ὑπ' ἀρχὴν ὄντας, ἡσυχίαν ἀγειν· ἐμοὶ δὲ τοῦ ποιητέου μελήσει. » Καὶ τότε μὲν οὐκ εἶξε τοῖς στρατιώταις· ἐν δὲ τῇ Κωνσταντινίου γενόμενος, μετὰ τριάκοντα ἡμέρας τῆς ἀνακηρύξεως προσλαμβάνει τῇ ἀρχῇ καὶ τὸν ἀδελφὸν Οὐάλεντα. Καὶ τὰ μὲν πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον τὰδελφῷ διενείματο, καὶ τῆς ἐσπέρας ἀχρι· Ἰλλυριῶν· τὰ δ' ἐκείθεν ἐπὶ τὸν ἐσπέρου ὠκεανὸν καὶ Λιβύων, τὴν ἀντικρὺ ἡπειρον ἀχρι· ἐσπέρου πᾶσαν ἑαυτῷ ἀπεκλήρωσε, καὶ τῆς Ἑσπέρας ἐθαύσειε πάσης. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ παῖδα Γρατιανὸν ἔτι μετράκιον τῇ βασιλείᾳ ἐπιβιβάσας, πρὸς τὸν ἑαυτοῦ συνήσκει τρόπον. Ἀμφω δὲ τὰδελφῷ Χριστιανοὶ μὲν ἦσαν τὸ ἐξ ἀρχῆς· τὴν γε μὴν καὶ θρησκείαν τὸν τρόπον διάφοροι· Οὐάλης μὲν γὰρ τῷ Ἀρειανῷ Εὐδοξίῳ χρησάμενος βαπτιστῇ, διάπυρος ἦν ζηλωτῆς τῶν Ἀρείου δογμάτων, καὶ ἐν βίῳ ἐποιεῖτο, μὴ πάντας βιάζεσθαι τὰ ἴσα ἐκείνῳ φρονεῖν· Οὐαλεντινιανὸς δὲ τῆς ἐν Νικαίᾳ ὑπεριστάμε-

(1) Templum Fortunæ (Eutrop.)

νος πίστεως, τοὺς ὁμοδόξους ὠφελεῖν μὲν ἐπειράτο, ἅνδρ' οὐδὲν δὲ τοῖς ἄλλως δοξάζουσι διηνώχλει. Ἄμφω δὲ περὶ τὴν τῶν ἄλλων πραγμάτων διοίκησιν παραπλήσιοι ἀλλήλοις ὄντες ἐτύγχανον.

ΚΕΦΑΛ. Β.

Τίνες τῆνικαῦτα τῶν μεγάλων πόλεων τὴν ἐπιτροπὴν κατὰ διαδοχὴν ἐκληρώσαντο.

Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν χρόνον, τῆς μὲν Ῥωμαίων Ἐκκλησίας τὰς ἡνίας εἶχε Λιβέριος, ὃς Ἰούλιον διεδέξατο· πρὶν ἐκεῖνου δὲ Σιλβέστρος ἐπὶ Κωνσταντίνου ἡγήσατο. Ἐπὶ δὲ τῆς Ἀλεξάνδρου τῆς μὲν ὁμοουσίου πίστεως ὁ πολὺς Ἀθανάσιος· προσετέθειται, Γεώργιον καὶ Γρηγόριον τοὺς αἰρεσιώτας διαδεξάμενος· οἱ πάλιν αὐτὸν Ἀθανάσιον, ὃς Ἀλέξανδρον· Ἀλέξανδρος δὲ Ἀχιλλᾶν· ὁ δὲ Πέτρον τὸν ἐπὶ Μαξιμιανοῦ μαρτυρήσαντα. Τῶν δ' ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς μὲν Ἀρείου θρησκείας Εὐδόξιος ὑπερίστατο· τῆς δὲ ὁμοουσίου πίστεως· διχῇ διήρηντο οἱ προστάται· τῶν μὲν γὰρ Παυλῖνος ἡγήετο, τῶν δὲ ὁ θεῖος Μελέτιος. Οὗτοι δὲ τῶν ἐξ Ἀρείου ἦσαν διάδοχοι· ὧν ὁ μὲν προσεχὴς Μελετίῳ Εὐδόξιος ἦν, Λεόντιος δὲ πρὶν ἐκεῖνου. Πρὶν δ' αὖτοῦ Στέφανος, ὃς Φλάκτιον, Φλάκτιος δὲ Εὐφρόνιον, οὗτος δ' Εὐλάλιον διεδέξατο. Πάντες δ' οὗτοι τῆς Ἀρείου λύσεως ἦσαν ἀνάπλεῖ. Πρὶν δὲ τοῦ Εὐλαλίου Εὐστάθιος· ὁ μέγας εὐσεβὴς τῆς Ἀντιόχου ἡγήετο, τοῦ μάρτυρος Φιλογονίου διάδοχος· τοῦ δὲ Φιλογονίου προήγειτο Βιτάλιος. Τῶν δ' ἐν Ἱεροσολύμοις Κύριλλος· ἐπὶ τῶν ἱερῶν οἰάκων αὐθις καθίστατο· ὃς πρῶτον μὲν Μάξιμον διεδέξατο· πρὶν δὲ Μαξίμου ὁ πολὺς Μακάριος καθηγῆσατο. Μακάριος δὲ διάδοχος Ἑρμῶνος ἦν· τὸν δὲ Κύριλλον Ἑρέννιος διεδέχετο· ὃν Ἡράκλειος· τὸν δ' Ἰλάριος· τοῦτον δ' αὐθις τὸ τῆνικαδὲ ὁ θεῖος Κύριλλος. Τῶν δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκκλησιῶν τῆνικαῦτα ἐκράτει Εὐδόξιος, τὴν Ἀρείου δόξαν μάλα πρεσβεύων. Οἱ δὲ τῆς ὁμοουσίου πίστεως ἐνδον τῆς πόλεως οἰκίσκῳ βραχυτάτῃ τὰς συναγωγὰς ἐποιεῦντο. Τῆς δὲ Μακεδονιανῆς θρησκείας ἐτικτὰ τὰς πόλεις τῶν εὐκτηρίων οἰκῶν οἱ ἐν Σελευκείᾳ ἐκράτουν, διδασθέντες δ' οἱ περὶ Ἀκάκιον. Εὐδόξιος δὲ Μακεδόνιον διεδέξατο· πρὶν δὲ τοῦτου ὁ ὁμολογητὴς Παῦλος τὴν ἐπισκοπὴν ἐκληροῦτο· τοῦτου δὲ προῆν ὁ Ἀρειανὸς ἐκ Νικομηδείας Εὐσέβιος. Οὗτος δὲ Ἀλέξανδρον διεδέχετο· ὃς Μητροφάνους διάδοχος ἐχρημάτιζεν. Οὕτω μὲν τὰ τῶν ἐκκλησιῶν τῆνικαῦτα ἐφέρετο.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ τῆς ἐν Λαμφάκῳ γενομένης συνόδου· καὶ ὡς ὑπερόριστοι οἱ τοῦ ὁμοουσίου ἐγένοντο.

Ἐπὶ δ' ἡ τῶν ἐσπερίων πραγμάτων φροντίς ἐπὶ Ῥώμῃν ἐκάλει τὸν Οὐζλεντινιανόν, καὶ διὰ τῆς Θράκης ἰὼν ἐπορεύετο· οἱ ἀνὰ τὴν Βιθυνίαν καὶ τὸν Ἑλλήσποντον ἱερεῖς, καὶ ἄλλοι ὅσοι τῷ ὁμοουσίῳ προσέκειντο, Ὑπατιανῷ τῷ τῆς Περίνθου Ἡ-

(1) Alexandriæ tum Arianis præiit Lucius. (Socrat.)

(2) Socrat. lib. iv, cap. 2, Macedonianos episcopos synodum istam petisse a Valente scribit: Va-

CAPUT II.

Qui eo tempore in magnis urbibus ecclesiarum curam per successionem sortiti sint.

Ea tempestate Ecclesiæ Romanæ gubernacula tenuit Liberius, Julii successor. Ante eum autem Sylvester sub Constantino Ecclesiam eam rexerat. Alexandriæ (1) autem consubstantialis professioni magnus præfuit Athanasius, Georgio et Gregorio hæreticis subrogatus: qui tamen et ipsi ei successerant. Ante Athanasium Alexander, ante Alexandrum Achilles, 112 ante hunc Petrus, qui sub Maximiano martyrio est defunctus, episcopus ibi fuit. Porro Antiochiæ Arianis præiit Euzoïus. Consubstantialis autem professionis duo erant antistites: alteri namque parti Paulinus, alteri divus præfuit Meletius. Isti autem Arianis successere. Et hujus quidem decessor proximus Eudoxius, illius autem Leontius fuerat. Ante hunc episcopatum ibi gesserat Stephanus, cui præcessit Placitus, Placito Euphronius, Euphronio Eulalius, qui omnes Ariana rabie repleti fuerant. Ante Eulalium magnus Eustathius pie Ecclesiam Antiochenam gubernavit, Philogonii martyris successor: Philogonium vero Vitalis præcessit. Hierosolymis autem Cyrillus denuo episcopalem obtinuit dignitatem, qui primum quidem Maximo successit. Maximum autem magnus Macarius præcessit, Hermonis successor. Cyrillo Erennius substitutus, atque huic rursum Heraclius, Heraclio Hilarius, cui tum rursus divus successit Cyrillus. At Constantinopoli Ecclesiam eo tempore tenuit Eudoxius, magnus Arianae opinionis propugnator. Consubstantialis autem professores intra urbem in parva domo conventus agebant. Templis Macedonianæ religionis in urbibus plerisque adhuc tum præfuerunt, qui in Seleucia fidei formulam promulgaverant, eadem quæ Acacius sentientes. Endoxius Macedonio successerat, Macedonio Paulo confessori, Paulus Nicomediensi Eusebio Ariano, Eusebius Alexandro, quem præcessit Meirophanes. Hic quidem tum Ecclesiarum fuit status.

113 CAPUT III.

De concilio Lampsaceno, et ut in exsilium pulsi sint consubstantialis cultores.

Postquam (2) vero rerum occidentalium cura Valentinianum Romam vocavit, atque is per Thraciam iter fecit, qui in Bithynia et Hellesponto fuere, aliique item episcopi, τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, fidei addicti, ab Hypatiano Heracliae

lentemque, non gravate, ut ea cogeretur, consensisse, propterea quod existimaverit rem omnem ibi ex sententia Eudoxii et Acacii actum iri.

sive Perinthis episcopo, ut ad imperatorem legatus iret, petierunt, ut episcopos omnes constituendi dogmatis gratia in unum locum convenire juberet. Qui ubi ad imperatorem legationem eam pertulit, imperator (1), « Mihi, inquit, negotiis occupato, et reipublicæ curis distento, res ejusmodi inquirere non facile est. Vos autem, quibus hæc procuratio mandata est, quocunque vultis loco conventum agite, et de rebus omnibus pie deliberate. » Hoc accepto responso, Lampsaci convenere, et duobus mensibus post, de rebus plerisque statuere (erat autem is annus a synodo Seleucena septimus), in prinis, ut irrita essent, quæ Constantinopoli Eudoxii et Acacii suggestione sancita erant; atque ut etiam aboleretur ea fidei formula, quæ ibi producta fuerat, perinde atque ab episcopis occidentilibus dictata; cui etiam nonnulli subscripserant, promissione ea adducti, quæ ipsis de abolenda dissimilitudine secundum substantiam facta fuerat, qua tamen in re promissorum mendacio decepti erant. Acquiescendum autem esse sententiæ ei, quæ similem substantia Patri Filium profitetur; quod peropus esset et necessarium, ut in fidei formula ad subsistentias discriminatim significandas verbum ὁμοίου, hoc est, similis, adderetur. Solam vero in Ecclesiis omnibus frequentari debere, quæ Seleuciæ quidem confirmata, antea autem Antiochiæ promulgata esset, fidem, cum in ea urbe ecclesiæ dedicatio est celebrata. Insuper, ut qui sedibus suis ab eis expulsi erant, qui Filium Patri dissimilem esse opinarentur, episcopatus suos reciperent, quod illegitime scilicet ex ecclesiis suis essent deturbati. Quod si quis quemquam de re aliqua accusare vellet, ut ei id facere cum conditione illa liceret, ut idem et ipse subiret periculum. Judices autem inter eos ut essent provinciæ ejus episcopi, sententiam rectam sequentes. Testes autem episcopi ex finitimis producerentur regionibus, quibus cujusque vita probe cognita esset. **114** Hisce decretis factis, Eudoxium sectatoresque ejus evocatos, primum ad facinorum eorum quæ perpetrassent, pœnitentiam invitarunt. Ubi illi autem id contempnere, res actas ad Ecclesiæ omnes perscripserunt. Cæterum veriti, ne Eudoxius aulam imperialem sibi conciliaret atque ipsis calumniam intenderet, placitum eis est acta Lampsacena ad imperatorem referre. Atque ita Valenti, qui fratrem ad veterem Romam proficiscentem usque ad Illyricum comitatus produxerat, redeunti, ad Perinthum Thraciæ rem omnem exposuere. Verum Eudoxius cum popularibus suis eos prævenerat, et aulæ studia sibi conciliata habebat. Itaque imperator Lampsacenis legatis, ne ab Eudoxio dissiderent, suavit. Atque ubi illi Eudoxii res, quas Constantinopoli atque etiam in synodo Seleuciæ fraudulenter ege-

ραχλείας ἀρχιερεῖ προσιόντες, ἤξιουν πρὸς βασιλεῖα πρεσβεύειν, ὥστε προτραπῆναι ἅπαντας εἰς ἐν συνελθεῖν ἐπὶ διορθώσει τοῦ δόγματος. Τοῦ δὲ προσιόντος, καὶ τὴν πρεσβείαν τῶν ἐπισκόπων ἀγγελήσαντος, ὁ βασιλεὺς, « Ἐμοί, φησί, πράγμασιν ἀνεληγμένοι, καὶ τὰ τοῦ πλήθους ἐπιτετραμμένῳ, οὐκ εὐχερὲς τὰ τοιαῦτα διερευνᾶσθαι. Ὑμῖν δὲ οἷς τοῦτο μέλει, ὅπη βούλεσθε καθ' ἑαυτοὺς γενόμενοι, θεοφιλῶς ἕκαστα διασκέψασθε. » Κατὰ δὲ ταύτην τὴν ἀπόκρισιν ἐς Λάμφακον γεγονότες, ἐπὶ δυσὶ μῆσιν τὴν ψήφον ἐξήνεγκαν· τοῦτο δ' ἦν ἐβδόμων ἔτος ἀπὸ τῆς ἐν Σελευκεῖᾳ συνόδου. Καὶ προηγουμένως μὲν δακρυαῖνα ἐθέσπιζον τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει πεπραγμένα σπουδῇ τῶν περὶ Εὐδόξιον καὶ Ἀκάκιον· καὶ τὴν ἣν ἔκεισε προεκόμισαν πίστειως ἔκθεσιν, ὡς τοῖς ἐσπερίοις ὑπαγορευθεῖσαν ἐπισκόποις· ἦν καὶ τινα; ἔπεισαν υπογράψαι ἐπὶ ὑποσχέσει τῆς τοῦ ἀνομοίου κατ' οὐσίαν ἀποκρυψέως, ὁ δὲ διεψύσαντο ἀθετεῖν· στέργειν δὲ τὸ, ὅμοιον εἶναι κατ' οὐσίαν τὸν ὕλον τῷ Πατρὶ· εἶναι γὰρ ἐπ' ἀνάγκης τὴν τοῦ ὁμοίου προσθήκην διὰ τὴν σημασίαν τῶν ὑποστάσεων· μόνην δὲ πολιτεύεσθαι πιστὴν ἀπάσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ, τὴν ἐν Σελευκεῖᾳ μὲν τὸ κύρος δεξαμένην καὶ βεβαιωθεῖσαν, πρότερον δ' ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκτεθείσαν, ἡνίκα ἡ ἔκεισε δὴ Ἐκκλησία τὴν ἀφιέρωσιν ἔσχε. Τοὺς δὲ τῶν θρόνων ἀπωσθέντας παρὰ τῶν ἀνόμοιων τὸν ὕλον τῷ Πατρὶ δοξαζόντων ἀναλαμβάνειν αὐθις τὴν Ιερουσόλην, ὡς ἀθέσμως τῶν οικείων θρόνων ἀπελαθέντας. Εἰ δὲ τις ἄλλο τι αὐτῶν κατηγορεῖν βούλοιο, τοῦτο πράττειν τὴν ἴσον κίνδυνον ἀναρρίπτοντα· δικαστὰς δ' εἶναι τοὺς ὁρθὰ φρονεῖν ἡρμένους τῶν ἐπισκόπων τῷ ἔθνει· τοὺς δὲ μάρτυρας ἐκ τῶν πέλας εἶναι ἐπαρχίων, οἱ τὰ ἐκάστῳ βεβιωμένα εἶδεῖν ἂν ἐς ταυτὸ συνιόντες. Ταῦτα διαταξίμενοι, τοὺς περὶ Εὐδόξιον συγκαλοῦντες, μετένοον ἀπῆλθον τῶν πεπραγμένων πρότερον. Ὡς δ' ἤκιστα ἤκουον, ταῖς ἀπανταχοῦ ἐκκλησίαις τὰ πεπραγμένα ἐδήλουν. Ἐν νῷ δὲ θέμενοι τὸν μὴ ὕφ' ἑαυτὸν ποιησθαι τὰ βασιλεία, καὶ ἐς διαβολὴν αὐτῶν κατασταλῆ, ἔγνωσαν βασιλεῖ τὰ ἐν Λαμφάκῳ γεγόμενα ἀναφέρειν. Καὶ δὴ ἐπανιδόντι Οὐάλεντι περὶ τὴν ἐν Θράκῃ Πέρινθον ἐντυχόντες, τὰ πεπραγμένα ἐδήλουν. Τῷ γὰρ ἀδελφῷ ἀποδημούντι ἐς τὴν πρεσβείαν Πρώμην, μέχρι τῆς Ἰλλυρίδος συνῆλθεν. Ἀλλὰ προλαβὼν Εὐδόξιος· σὺν τοῖς ἀμφοῖν, ὡς κεῖνῳ ἔδοκει διέθετο τὰ ἀνάκτορα. Καὶ δὴ τῶν ἐκ Λαμφάκου πρέσβεων βασιλεῖ προσιόντων, μὴ διαφέρεσθαι πρὸς Εὐδόξιον ἐκείνους ἤξιον. Ὡς δὲ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει γενομένην ἀπάτην τῷ Εὐδόξῳ, ἔτι δὲ καὶ τὰ κατὰ τῆς ἐν Σελευκεῖᾳ συνόδου ἐπητιῶντο· εἰς θυμὸν ὁ βασιλεὺς ἐκτραπέις, τοὺς μὲν πρέσβεις ὑπερροῖαν οἰκεῖν κατεδίδκαζε· τοῖς δὲ περὶ Εὐδόξιον τὰς ἐκκλησίας προσέτατε διδοσθαι. Αὐτὸς δὲ τὴν τῶν Σύρων κατελάμβανεν Ἀντιόχειαν· εἰδίδει· γὰρ, μὴ οἱ Πέρσαι τὰς ἐπὶ Ἰοβιανῷ τριακον-

(1) Verba hæc apud. Soz. lib. vi, cap. 7, sic habent: Ἐμοὶ μετὰ λαοῦ τεταγμένῳ οὐ θέμις τοιαῦτα ποιεῖν. Οἱ δὲ ἱερεῖς, οἷς τούτου μέλει, καθ' ἑαυτοὺς ὅπη βούλονται συνίτωσαν. Hoc est: Mihi,

qui laicus sum, talia curiose inquirere fas non est: episcopi vero, quibus hoc est curæ, quo volunt loco conventum agant.

*Vireæ volventes lætæ vestigia nymphæ,
Mœniaque excipient trepidante lavacra susurro:
Tum variæ numerum superantia millia gentis
Effera Mavortis sibi vi spirantia vires,
Undis transmissis flavi resonantibus Istri,
Mysos excindunt armis, Scythicosque colonos.
Atque ubi Threiciæ fera gens invaserit agros,
Hic illos satum bellantes opprimit atrox.*

Accidit porro postea, ut aquæductus quem Valens exstruxit, plurimum aquæ urbi suppeditaret, et barbaræ nationes maxime adversus Romanos moverentur, sicuti paulo post a me dicitur. Alii oraculum hoc alio accipere modo. Eo enim aquæductu perfecto, Clearchus præfectus urbi in Theodosii foro lavacrum maximum fieri curavit. Id opus, copiosa aqua (1) dictum, cujus gratia urbs anniversarium conventum celebrare est solita: atque id ipsum obscurius per oraculum verbis hisce significatum esse existimantur:

*In media liquidus cum ducent urbe choreas,
Vitrea volventes lætæ vestigia nymphæ.*

Hæc de oraculo. Cæterum cum Chalcedonensium muri, sicuti diximus, frangerentur, cives Constantinopolitani et Bithyni, Nicomedienses et Nicæni, imperatori supplicarunt, ne mœnia tam firma et ampla frustra dirui pateretur. Et ille, quamvis ira plenus, ægre quidem, attamen precibus eorum acquievit: et juramento quod debebat, tribuens, diruendo simul et restaurando minoribus aliis saxis structuram eam restituit; quod opus ad finem quoque suum est perductum. Hæc C mœnibus Chalcedoniorum accidere (2). Post bellum adversus Procopium gestum, grando maxima lapidibus ingentibus persimilis e cælo decidit, et motus terræ graves variis in locis exstiter, qui præ aliis locis maximum Nicææ Bithynorum urbi, ea universa prostrata, damnum dedere. Duodecimus is erat a Nicomediensi subversione annus. Nec multum intercessit temporis, cum alius terræ motus obortus, idem Germæ Hellesponti civitati fecit. Hæc porro omnia turbarum ecclesiasticarum fuerunt indicia. 117 Grandinem namque et terræ motus multi mortales Dei adversus imperatorem ira accidisse dixerunt, propterea quod multos ad episcopalem dignitatem evectos in exilium egerat, alios autem mox acturus fuerat, qui Eudoxio in fidei sententia non suffragarentur. Atque in ejusmodi calamitatibus nihil prorsus vel Eudoxius vel imperator de studio suo remittebant, quod uterque a se dissentientes crudeliter abigere conaretur. Multique adeo sacri viri ad exilium condemnabantur. Soli autem, divina providentia, propter excellentem virtutem, exulare jussi non sunt, Basilius magnus Cappadocum Ecclesiæ antistes, et Gregorius, qui tum Nazianzi (quod tenue oppidum prope Cæsaream situm est) Ecclesiæ præfuit. De quibus viris paulo post dicemus.

A Τερπόμεναι στήσονται ἐϋστεφβάς κατ' ἀγνιάς,
Καὶ τείχος λουτροῖο πολύστονον ἔσται αἰκάρ.
Δὴ τότε μυρία φύλα πολυστεφῶν ἀνθρώπων.
Ἄγρια μαργαίνοντα, κακὴν ἐπισιμένα ἀλκήν.
Ἰστρον καὶ λιρρόιο πόρον διαδάντα σὺν οὐλμῇ,
Καὶ Σκυθικὴν δόξει χώρην, καὶ Μυσίδα γαίαν.
Θρηλικῆς δ' ἐπιδάντα σὺν ἑλπίσι μαινομένησιν.
Αὐτοῦ κεν βιότοιο τέλος καὶ πότμον ἐπίσποι.

Ὁ μὲν δὴ χρησμὸς οὗτος· συνέθη δ' οὕτω μετὰ χρόνον τὸν ὅλκον τοῦ ὕδατος ὃν Οὐάλης κατεσκεύασε, δαφίλεις χορηγῆσαι τὸ ὕδωρ τῇ πόλει, καὶ τὰ τῶν βαρβάρων φύλα μάλιστα κινηθῆναι, ὡς μετὰ βραχύ μοι λελέγεται· καὶ κατ' ἄλλον δὲ τρόπον τινὲς τὴν τοῦ χρησμοῦ ἔννοιαν ἐξελάδοντο· τοῦ γὰρ ὕδραγωγοῦ κατασκευασθέντος ὕδρειον μέγιστον ἐν τῇ Θεοδοσίου ἀγορᾷ ὁ τῆς πόλεως ὑπαρχὸς Κλέαρ·

B χος κατεσκεύαζεν· ὁ δαφίλεις ὕδωρ ὠνόμασται· ἐφ' ᾧ καὶ ἡ πόλις ἐτησίαν ἤγε πανηγύριν. Καὶ τοῦτο αἰνίττεσθαι τῷ χρησμῷ εἰρημένον,

..... χορεῖν
Τερπόμεναι στήσονται ἐϋστεφβάς κατ' ἀγνιάς.

Καὶ τὰ μὲν τοῦ χρησμοῦ ταιαῦτα· τοῦ δὲ Χαλκηδονέων τείχους λυομένου, οἱ τῆς Κωνσταντίνου καὶ Βιθυνοῦ, οἱ τῆς Νικομήδεως καὶ Νικαεῖς, ἰκέται τοῦ βασιλέως ἐγίνοντο, μὴ τὰ Χαλκηδόνος τείχη οὕτω μὲν στερόδότητος, οὕτω δὲ μεγέθους ἔχοντα, ἐπικενῆς παραλύειν. Ὁ δὲ καίπερ περιοργῆς ὢν, μόλις μὲν, ὁμῶς τὴν πρεσβείαν ἐδέχετο. Τῷ δ' ὄρκῳ ἀφοσιούμενος τὸ εἶκος, ἅμα τε λύειν, ἅμα τε ἀνοικοδομεῖν, ἐτέροις βραχυτέροις λίθοις τὴν οἰκοδομήν ἤγειρεν· ὁ καὶ εἰς πέρας ἤγετο. Ἀλλὰ περὶ τοῦ Χαλκηδονέων τείχους τάδε συνέθη. Μετὰ δὲ τὴν κατὰ Προκόπιον πόλεμον χάλαζα μεγίστη οὐρανόθεν ἦνέχθη, λίθοι· μεγάλοις ἐξεκασμένη· σεισμοὶ τε κατὰ διαφόρους τόπους ἐξαίσιον ἐπεγέγοντο· οἱ μάλιστα τῶν ἄλλων, Νικαίᾳ τῇ Βιθυνῶν ἐλυμήναντο, πάμπαν αὐτὴν καταστρέψαντες. Ἔτος δ' ἦν τοῦτο δωδέκατον μετὰ τὴν τῆς Νικομηδείας καταστροφὴν. Οὐ πολλῷ δὲ ὕστερον ἑτεροῦ σεισμοῦ ἐπιγενόμενος, τὰ Ἰσα Γέρμη τῇ ἐν Ἑλλησπόντῃ ἐποίησιν. Ἦσαν δὲ ἀρα ταῦτα τεκμήρια τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ταραχῆς. Τὴν τε γὰρ χάλαζαν καὶ τοὺς σεισμοὺς πολλοὶ κατὰ θεομηνίαν ἐφασκον γενέσθαι βλατεῖ· ὅτιπερ πολλοὺς τῶν ἱερᾶσθαι λαχόντων ὑπερορίους ἐποίησιν· ἄλλους δὲ ποιεῖν ἐμελλε, μὴ τὰ Ἰσα Εὐδοξίῳ αἵρουμένους φρονεῖν.

D Ἄ δὲ γενόμενα οὐδεμίαν ἀναστολήν ἐποίησιν Εὐδοξίῳ, οὕτε μὴν βασιλεῖ. Σπουδὴν δ' ἐποιεῖν τοὺς μὴ ὁμοφρονούντας ἀπηνῶς ἐλάυνειν. Καὶ πολλοὶ μὲν τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν φεύγειν κατεδικάζοντο· μόνοι δὲ οὐρα προνοίᾳ δι' ὑπερβάλλουσαν ὀρετὴν ἀγευστοὶ φυγῆς μεμενέκασαν. Βασίλειός τε ὁ μέγας τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ ἐκκλησίας ἡγεμονεύων, καὶ Γρηγόριος ὁ τῆς Νικαίας τῆς Ναζιανζοῦ προεστώς, πόλιν εὐταλοὺς ἀγγίστα τῇ Καισαρέων διακειμένης· περὶ ὧν μικρὸν ὕστερον διαλήψομαι.

(1) Ὑδραγωγόν. (Socrat.)

(2) Julii, Joviano et Lucino coss. Soer. lib. iv, cap. 10.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Α

CAPUT V.

Περὶ Ἐλευσίου τοῦ Κυζίκου, καὶ Εὐνομίου· ἐπὶ
δὲ καὶ περὶ Ἀγελίου τοῦ ἐπισκόπου τῶν Ναυα-
τιανῶν.

*De Eleusio Cyziceno et Eunomio; item de Agelio
Novatiano episcopo.*

Ὁ δὲ βασιλεὺς Οὐάλης τηνικαῦτα τῷ κατὰ Προ-
κοπίου πολέμῳ ἐνετυχήσας, κατὰ τῆς Ἐκκλησίας
αὐθις ὠπλίζετο, πᾶσαν θρησκείαν Ἀρείῳ ἐπίτῃ;
φρονεῖν μάλα ἐκδιαζόμενος· μάλιστα δὲ ὑπερφυῶς
κατὰ τῶν ἐν Λαμψάκῳ συνελθόντων ἐπρίετο· οὐ
μόνον ἐπὶ τοῖς Ἀρειανίζοντες τῶν ἐπισκόπων ἀπώ-
σαντο, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν Ἀριμίῳ τῆς πίστεως ἔκθε-
σιν ἀπεκήρυξαν. Καὶ δὴ· ἐκ Νικαίας ἀπάρας, κα-
ταλαυβάνει τὴν Νικομήδειαν. Ἐκεῖθεν δὲ πέμψας,
ἄγει παρ' ἑαυτῷ τὸν Κυζίκου Ἐλεύσιον, ὃς τῇ Μα-
κεδονίῳ γνώμῃ μᾶλλον προσέκειτο· καὶ σύλλογον
Ἀρειανίζόντων ἐπισκόπων ἀθροίσας, κοινωνεῖν ἐκεί-
νοις τῆς πίστεως ἐδιόχετο· ὃ δὲ τὰ μὲν πρῶτα γεν-
ναίως εἶχε καὶ ἀνδρείως· ἀντέτεινε τὴν κοινωνίαν
ἀπαγορεύων· ὡς δ' ὑπερβόριον ποιεῖν καὶ τὰ προ-
σόντα οἱ ἀφαιρεῖσθαι ἤπειλει, δεισας, ἐκὼν ἀέκοντι
γε θυμῷ τὸ προσταχθὲν εἰς πέρας ἤγε τῷ βασιλεῖ.
Καὶ εὐθὺς· μεταμέλῳ ἔχρητο, καὶ ἐπὶ Κυζίκου
γενόμενος, ἐκκλησιάζει τὸ πλῆθος, καὶ τὴν ἀμαρ-
τίαν παρῆρσιν ἐξήγγελλε· προσετίθει γε μὴν καὶ
ἕτερον ἐπίσκοπον ἐκκαλεῖσθαι· ἑαυτῷ γὰρ μὴ προ-
σχεῖν τοῦ λοιποῦ ἱεράσθαι, τὴν σφετέραν πίστιν
προδεδωκότα. Εὐνοίος δὲ τὰ μάλιστα αὐτῷ ὄντες Κυ-
ζικηνοὶ, τὴν γὰρ ἐκεῖνον πολιτείαν κατάκρυψ ἡ-
δοῦντο, ἕτερον ἱερέα οὐχ εἶλοντο, οὕτως μὴν ἑτέρῳ
παρεχώρου τῆς Ἐκκλησίας· ὑπ' αὐτῷ δὲ ἦσαν
ταττόμενοι τῆς οἰκείας δόξης μετατιθέμενοι οὐδα-
μῶς. Ὡς δὲ ταῦτ' Εὐδόξιος ἔγνω, τῆς Ἀρειανῆς αἰ-
ρέσεως ἐν Κωνσταντινουπόλει προσεστηκώς, χειροτο-
ναί αὐτοῖς τὸν Εὐνόμιον· ὥστε γὰρ δεῖνόν ὄντα
λέγειν, θάπτον μεταπεισεῖν Κυζικηνοὺς, πειθοῖ τι-
ταίμονα πρὸς τὴν σφετέραν ἐφελκύσασθαι δόξαν.
Ἐπεὶ δὲ εἰς Κύζικον ἦκεν Εὐνόμιος, προστάγματι
βασιλέως τῶν μὲν ἐκκλησιῶν ἐκράτησε, τοῦ Ἐλευ-
σίου ἐξελαθέντος· οἱ δ' ἐκεῖνον πειθόμενοι, ἔξω
τειχῶν γενόμενοι, πρὸ τῆς πόλεως τὰς συναγωγὰς
ποιούμενοι ἐκκλησιάζον· Ἀλλὰ περὶ μὲν Εὐνομίου
καὶ τῆς ἐπινυμίου τοῦτ' αἰρέσεως μικρὸν ὕστερον
κατὰ χώραν ἔρω· οὐ μόνον δὲ Μακεδονianoί, ἀλλὰ
καὶ οἱ τὸ δόγμα τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων πρεσ-
βεύοντες τῶν Ἰσων καὶ τῶν κατὰ τὴν Κωνσταντινου-
πόλιν ἐπειρῶντο. Ἐπίσης δὲ αὐτοῖς καὶ οἱ τὰ Ναυα-
τιν φρονούντες, ἅτε δὴ καὶ οὗτοι τῇ τοῦ ὁμοουσίου
δόξῃ προσκείμενοι· ὧν δὴ καὶ τὰς ἐκκλησίας ἀφαι-
ρεῖσθαι ἐκέλευε βασιλεὺς· τοὺς δὲ ἄλλους ἀποκλείειν
οὐκ εἶχεν· ἥδη γὰρ ἐκ πολλοῦ ἀφελὲς Κωνσταντίος.
Τὸν δ' ἐπίσκοπον ἐκεῖνων Ἀγέλιον, ὃς ἀπὸ τῶν
Κωνσταντινίου χρόνων τῆς τῶν Ναυατιανῶν Ἐκκλη-
σίας ἦγετο, καὶ ὑπερβόριον ἐπρίετο· ἐλέγετο δὲ
οὕτως, ὡς Σωκράτης δοκεῖ, θαυμασίῳ· βιοῦν. Τό τε
γὰρ ἐν φιλοσοφίᾳ μέγιστον ἐκέχτητο, κτήσεως ἀπά-
σης καὶ χρημάτων ἐλευθερος ὧν· καὶ ἡ ἀγωγὴ τὸν
ἐργάτην ἐδείκνυ· ἐνὶ γὰρ χιτωνίσκῳ σκεπόμενος

Imperator Valens, bello contra Procopium pro-
spere gesto elatus, adversus ecclesiam rursus ar-
ma paravit, vim religionibus omnibus, ut se Arian
dogmati accommodarent, inferens. Maxime vero
contra eos qui Lampsaci conventum egerant,
frendebat, quod non modo Arianis episcopis digni-
tatem abrogassent, sed etiam fidei formulam Ari-
mini promulgatam damnasent. Et Nicæa profe-
ctus, Nicomediam venit, atque eo Eleusium Cyzici
episcopum ad se accivit, qui Macedontii sententiæ
magis addictus erat. Congregatoque Arianorum
episcoporum cœtu, ut cum illis eandem commu-
nemque fidem complecteretur, imperavit. Porro
Eleusius primum generose et fortiter illorum
communione aspernatus restitit : ubi autem
imperator exsilium ei bonorumque publicationem
minatus est, metu percussus, libens quidem, sed
non libenti animo, quod imperator jussit, fecit.
Verum confestim pœnitentia ductus, cum Cyzicum
venisset, apud multitudinem in conventu publico
peccatum suum propalam est confessus : illud in-
super addens (1), ut alium sibi sacrorum delige-
rent antistitem; sibi enim deinceps episcopaturum
gerere, quod fidem suam prodiderit, minus con-
venire. **118** Cyziceni autem, quod summa eum
complecterentur benevolentia, et conversatione
ejus maximopere delectarentur, episcopum alium
non receperunt, neque alii Ecclesiam regendam :
sed ipsi Eleusio subditi, sententiam permise-
runt suam minime mutare. Quod ubi Eudoxius
Arianæ sectæ Constantinopoli præfectus cognovit,
episcopum illis ordinavit Eunomium. Putavit nam-
que fore, ut is eloquentia sua brevi per felicem
quamdam persuadendi vim Cyzicenos demulsos
ad opinionem suam pertraheret. Et postquam
Eunomius Cyzicum venit, ecclesias quidem, Eleu-
sio imperatoris jussu expulso, vacuas recepit,
plebs autem, Eleusio obsequens, extra urbem con-
ventus agebat. Sed de Eunomio et ejus hæresi
suo loco paulo post dicam. Verum enimvero non
modo Macedoniani, sed etiam Nicænum dogma
comprobantes Constantinopoli eisdem afficieban-
tur malis : neque eo minus etiam Novatiani, qui
et ipsi consubstantialis professionem complecte-
bantur; quapropter eis quoque ecclesias adimi
imperator præceperat. Alios præterea, quos ex-
cluderet, non habebat; antea enim dudum Con-
stantius hæreticis reliquis ecclesias eripuerat.
Agelium quoque episcopum, qui a Constantini
temporibus, ad eum usque diem, Novatianorum
ecclesiis præerat, in exsilium Valens egit. Qui
sane, quemadmodum Socrati videtur, admiran-
dam egit vitam. Nam in eo, quod in philosophia

(1) Et simul de vi sibi illata conquestus. Socr. lib. iv, cap. 6.

maximum est, fuit : possessiones enim nullas neque quidquam pecuniæ habuit. Et vitæ ejus institutum id maxime declaravit. Unica enim veste contentus fuit, et evangelicis decretis insistent, calceamentis usus non est. Cæterum non multo post, ab exilio revocatus, ecclesias suas recepit, et libere in eis conventus egit. Quod ut fieret, Marcianus quidam effecit, vir vita simul et doctrina admodum spectatus, qui dudum quidem suum in imperatoria aula obtinuerat locum, tum autem apud Novatianos in presbyterorum ordinem cooptatus, imperatoris filias Anastasiam et Carosam grammaticæ præcepta docebat, sub quarum nomine publica lavacra Constantinopoli Valens construxit. **119** Ejus viri gratia Novatianorum ecclesiæ, ad breve tempus clausæ, rursum sunt apertæ. Sed ne eo quidem pacto prorsus ab Ariatorum turbis fuere immunes : qui eis infensi propterea erant, quod Nicænæ fidei dogmatis defensores valde amarent et complecterentur, aliis opinionibus plurimum ab illis dissidentes.

CAPUT VI.

De Macedonianis, et τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, cultoribus, et de legatione piorum Romam missa.

Eudoxio et popularibus ejus adversus eos qui sincere Nicænā colebant fidem conatus probe succedere visi sunt. Nam in maxima ditionis Valentis parte, et potissimum in Hellesponto, Thracia, Bithynia atque aliis in circuitu vicinis et ulterioribus etiam terris, neque ecclesiis jam illi præfuerunt, neque episcopos suos habuere. Macedonianis autem, qui permulti in regione ea rectam jam consecrantes sententiam erant, non minus infesti, inhumaniter et ipsos sunt persecuti. Atque isti propter imminencia mala oppido in angustum redacti, alii ad alios per urbes legatos misere : et tandem ad fratrem Valentis Romam sibi confugiendum, et cum Liberio potius, cujus fidei professionem amplectebantur, quam cum Eudoxio communicandum esse statuere. Itaque Eustathium Sebastiae, cui aliquoties adempta fuerat dignitas, et Sylvanum Tarsi Ciliciæ, atque Theophilum Castabolorum (1) episcopos Romam legarunt, eisque mandarunt ut ne cum Liberio de fide contenderent, sed potius cum Romana communicarent Ecclesia, ac consubstantialis professionem comprobarent. Illi cum litteris eorum, qui ab aliis Seleuciæ segregati fuerant, in Italiam pervenere, atque ibi imperatorem Valentinianum, propterea quod in Gallia (2) contra Saurum bellum geres, non viderunt. Cum autem Liberio epistolas quas secum attulerant offerrent, recipere eas renuit, Arianos eos esse, nec ab Ecclesia sua agnosci posse, qui Nicænā abolevisent fidem, dicens. Cui illi responderunt, se per legitimam pœnitentiam ad veritatis cognitionem rediisse, sententiam τοῦ ὁμοουσίου abjecisse, et Filium per omnia Patri similem professos esse : **120** nihilque ab ὁμοουσίου, consubstantiali, κατὰ πάντα ὁμοιον, hoc est, per omnia similem, differre. Quibus verbis auditis, Liberius professionem eorum in scriptum relatam ab eis exegit. Atque illi libellum ei, in quo etiam Nicænā fidem inseruerunt, obtulerunt. Epistolas quidem, quas secum Smyrna ex Asia et ex Pisidia, Isauria, Pamphylia et Lycia, ubi conventus egerant, attulere, propter proximitatem hic non apposui. Libellus autem, quem Eustathius cum collegis suis Liberio dedit, sic habet :

(1) Ciliciæ hæc civitas est. (Soor.)

(2) Ecclesiasticæ historiæ scriptores videntur Gallos et Germanos pro eadem gente habuisse. In

(a) Hic deficit textus Græcus hujus capituli et duodecim sequentium.

A διετέλει, τοῖς ὁροῖς τοῦ Εὐαγγελίου στοιχῶν, καὶ ὑποδημάτων δίχα διόλου ἐδάδιζεν. Οὐ πολλῶ δὲ ὕστερον μετακλήθει, τὰς ὑπ' αὐτὸν ἐκκλησίας κατέσχε, καὶ ἀδεῶς ἐκκλησίαζε. Πρόξενος δὲ τούτων αὐτῷ Μαρκιανὸς τι ἐγένετο, ἀνὴρ βίῳ καὶ λόγῳ θαυμασίῳ· συζῶν· ὃς πάλαι μὲν ἐν τοῖς ἀνακτόροις στρατείας ἐπελήπτο· τότε δ' ἐρᾶσθαι λαχὼν Ναυατιανοῖς, τὰς βρασιλεύς θυγατέρας, Ἀναστασίαν καὶ Καρῶσαν, λόγους γραμματικῶς ἐξεπαίδευεν· ὧν καὶ τὰ δημόσια λουτρά τῇ Κωνσταντίνου κατασκευασθέντα Οὐάλης ἐποίησε. Αἰδοὶ τοίνυν τὰνδρὸς πρὸς ὀλίγον αἱ τῶν Ναυατιανῶν ἐκκλησίαι κλεισθεῖσαι αὐτοῖς· ἠνθίσοντο· οὐ μέντοι καὶ οὕτω τῆς ἐκ τῶν Ἀρειανῶν ταραχῆς παντάπασιν ἦσαν ἐλείθεροι· διὰ μίσους γὰρ ἦσαν αὐτοῖς, ὅτι περ τοὺς τὸ **B** δόγμα τῆς ἐν Νικαίᾳ πίστεως ὑπερασπίζοντας ἡγάπων σφόδρα καὶ ἑσπερον, καί περ κατ' ἄλλην ὁδὸν πλείστα διαφερόμενοι.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ τῶν Μακεδονιανῶν καὶ τῶν φρονούντων τὸ ὁμοουσιον· καὶ περὶ τῆς εἰς Ῥώμην πρεσβείας τῶν εὐσεβῶν.

Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἀχραιφνῶς τὴν ἐν Νικαίᾳ σέδοντας πίστιν παρὰ τοῖς περὶ Εὐδόξιον κατοροῦσθαι ἐδόκει τὸ σπουδαζόμενον· τῷ γὰρ πλείστῳ μέρει τῆς ἐπικρατείας Οὐάλεντος, καὶ μάλιστα ἀνά τε τὴν Ἑλλησποντον καὶ Θράκην καὶ Βιθυνίαν, καὶ ἐν τὰ **C** κύκλῳ τούτων καὶ προσωτέρω, οὕτε ἐκκλησιῶν ἦρχον· ἀφηρημένοι δὲ καὶ τῶν ἐρᾶσθαι τοῖς τοῖς λαχόντων ἦσαν. Πρὸς δὲ τοὺς τὰ Μακεδονίου φρονούντας, πολλαπλάσιοι γὰρ ἦσαν ἀνὰ τόδε τὸ κλίμα οὗτοι τῶν ὁρθῶς φρονεῖν ἠρρημένων, χαλεπαίνοντες τοῖς σφόδρα, ἀπανθρώπως ἐδίωκον. Οἱ δὲ τῶν ἐπικειμένων κακῶν τῷ δέει στενωχωρούμενοι, πρὸς ἀλλήλους κατὰ πόλεις διαπρεσθευόμενοι, δεῖν ἰδοίμαζον ἐπὶ τε τὸν ἀδελφὸν Οὐάλεντος καταφεύγειν ἐς Ῥώμην, Λιβερίῳ τε κοινωνεῖν, ἢ τοῖς περὶ Εὐδόξιον (a).

et Sylvanum Tarsi Ciliciæ, atque Theophilum Castabolorum (1) episcopos Romam legarunt, eisque mandarunt ut ne cum Liberio de fide contenderent, sed potius cum Romana communicarent Ecclesia, ac consubstantialis professionem comprobarent. Illi cum litteris eorum, qui ab aliis Seleuciæ segregati fuerant, in Italiam pervenere, atque ibi imperatorem Valentinianum, propterea quod in Gallia (2) contra Saurum bellum geres, non viderunt. Cum autem Liberio epistolas quas secum attulerant offerrent, recipere eas renuit, Arianos eos esse, nec ab Ecclesia sua agnosci posse, qui Nicænā abolevisent fidem, dicens. Cui illi responderunt, se per legitimam pœnitentiam ad veritatis cognitionem rediisse, sententiam τοῦ ὁμοουσίου abjecisse, et Filium per omnia Patri similem professos esse : **120** nihilque ab ὁμοουσίου, consubstantiali, κατὰ πάντα ὁμοιον, hoc est, per omnia similem, differre. Quibus verbis auditis, Liberius professionem eorum in scriptum relatam ab eis exegit. Atque illi libellum ei, in quo etiam Nicænā fidem inseruerunt, obtulerunt. Epistolas quidem, quas secum Smyrna ex Asia et ex Pisidia, Isauria, Pamphylia et Lycia, ubi conventus egerant, attulere, propter proximitatem hic non apposui. Libellus autem, quem Eustathius cum collegis suis Liberio dedit, sic habet :

Gratiani rebus infra Almanorum nomen reperitur, et Germaniæ uno atque altero loco.

CAPUT VII.

Ὁμολογία τῶν πρέσβων, Λιβερῶ τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης δοθεῖσα.

Confessio legatorum Liberio episcopo Romano exhibita.

« Domino fratri et collegæ Liberio, Eustathius, et Sylvanus, Theophilus salutem in Domino. Ad evitandas insanas hæreticorum, qui non desinunt Ecclesiæ catholicæ offendiola creare, suspiciones, et ad earum causam et occasionem omnem præcidendam, synodi Lampsaci et Smyrnæ, et aliis variis in locis ab orthodoxis et recte sentientibus episcopis celebratæ decreta profiteutes, apud bonitatem tuam, et universos Italiæ totiusque Occidentis episcopos legatione fungimur, et litteras afferimus catholicam nos fidem servare, quæ in sancta Nicæna synodo, sub beato Constantino imperatore, a trecentis decem et octo Patribus promulgata atque confirmata, hactenus in statu suo inviolata atque immota duravit, atque in perpetuum duratura est : in qua τὸ ὁμοούσιον, consubstantiale, rite pieque contra Arii improbitatem est constitutum. Fidemque eam nos una cum eis quos diximus episcopis et servasse, et usque ad finem servaturos esse, manibus ipsi nostris prostemur; condemnantes Arium, impiamque doctrinam sectatoresque ejusdem, necnon omnem Sabellii, Patripassianorum, Marcionis, Photini, Marcelli, ipsiusque Pauli Samosatani hæresim, doctrinamque eorum, necnon omnes eis assentientes; et si quæ præterea sunt aliæ sectæ sanctæ fidei, quæ pie atque catholice Nicææ a sanctis Patribus composita atque promulgata est, adversæ et contrariæ, anathemate quoque in primis ferientes formulam Arimini lectam, Nicænæ scilicet fidei prorsus repugnantem. Cui quidem formulæ Nica Thraciæ allatæ, nonnulli dolo malo et perjurio circumventi,

A Constantinopoli per errorem subscripserunt. Est autem fides nostra, atque eorum quorum nomine legatione fungimur, ista: Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, visibillum et omnium invisibillum factorem. Et in unum unigenitum Deum, Dominum nostrum Jesum Christum, Filium Dei, ex Patre, hoc est, ex substantia Patris genitum, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum, non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt, quæque in cælo sunt, quæque in terra. Qui propter nos homines et propter nostram salutem descendit, et incarnatus, et homo factus, et passus est. Et resurrexit tertia die, et ascendit in cælos, venturus inde ad judicandum vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum. Qui autem dicunt, fuisse aliquando tempus cum non fuerit, quodque priusquam genitus sit, non fuerit, et quod ex non existentibus factus sit, aut ex alia substantia vel subsistentia, vel mutationi et alterationi obnoxium Filium Dei esse, anathemate jugulat catholica et apostolica Ecclesia. Ego vero Eustathius, episcopus Sebastię urbis, et Theophilus, et Sylvanus, Lampsacenæ, Smyrnensis aliarumque synodorum legati, hanc fidei professionem manibus nostris voluntateque nostra scripsimus. Quod si quis præter hanc fidem, contra nos aut eos a quibus missi sumus, aliquid criminis intendere voluerit, ad quoscunque sanctitati tuæ visum fuerit episcopos, nos atque illos cum sanctitatis tuæ litteris remitte: ut cum apud eos ipsos judices causa dicatur, tum in eum qui criminis convictus fuerit, legitime animalvertatur.

121 CAPUT VIII.

Ἐπιστολὴ Λιβερῶ τοῖς ἐν τῇ Ἐφ ἐπισκόποις πεμφθεῖσι.

Epistola Liberii, episcopis orientalibus missa.

Hoc libello veluti quodam pignore sibi obligatos Liberius ad communionem admisit, ac deinceps cum hujusmodi litteris eos dimisit: « Dilectis fratribus et collegis, Hythio, Cyrillo, Hyperechio, Heroni, Elpidio, Maximo, Eusebio, Eucarpio, Eortasio, Neoni, Eumathio, Faustino, Procto, Passinico, Arsenico, Severo, Didymioni, Britannio, Callicrati, Damabio, Ædesio, Eustochio, Ambrosio, Gelonio, Pardalio, Macedonio, Paulo, Marcello, Heraclio, Alexandro, Adolio, Marciano, Sibenelo, Joanni, Macari, Charisio, Sylvano, Photino, Autho, Antonio, Celso, Euphranori, Milesio, Patricio, Severiano, Eusebio, Eumolpio, Athanasio, Diophanto, Minodoro, Dioeli, Chrysampelo, Eugenio, Eustathio, Callicrati, Arsenio, Eugenio, Martyrio, Hieratio, Leontio, Philagrio, Lucio, et universis episcopis Orientalibus orthodoxis, et rectam fidem sectantibus, Liberius episcopus Ita-

liæ, et reliqui Occidentis episcopi salutem perpetuam in Domino. Optatissimum nobis pacis et concordie gaudium litteræ vestræ, fidei lumine refulgentes, fratres dilecti, attulerunt, quas nobis reverendissimi fratres et episcopi Eustathius, Sylvanus atque Theophilus reddiderunt. Atque eo maxime nomine, quod sensum et persuasionem fidei vestræ, cum tenuitatis meæ atque Italicorum Occidentaliumque episcoporum omnium sententia, concordare confirmarunt et asseverarunt. Atque eam ipsam novimus catholicam et apostolicam esse fidem, quæ ad Nicænam usque synodum integra atque immota servata est: quam etiam Patres Nicææ cum ingenti lætitia, non solum sermone, verum etiam scriptura intercedente, ut vestigium et scintillam omnem absurdæ opinionis exstinguere, sunt professi. Ejus exemplar necessario hisce litteris subjiendum esse duximus, ne

postea locus et opportunitas hæreticis ad strenuas fidei insidias relinquatur : quibus illi improbitatis suæ igniculos excitantes, discordiæ incendia more suo dilatare solent. Eustathius sane, Sylvanus atque Theophilus, fratres nostri reverendissimi, nobis vestro nomine receperunt, dilectionem vestram non minus atque ipsos fidem ejusmodi semper et antea servasse, et ad finem usque servaturam esse, in Nicæna videlicet urbe a trecentis decem et octo episcopis orthodoxis et recte sentientibus comprobata. Quæ quod certam perfectamque complectitur veritatem, ora hæreticorum omnium omnia obstruit atque evertit. Non casu enim fortuito, sed divino prorsus nutu, contra Arii insaniam tantus episcoporum numerus est coactus, quanto scilicet numero beatus ille Abraham tot hostium millia fide debellavit. Ea fides cum in subsistentia et nomine τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, consistat, perinde atque munitissima quædam et inexpugnabilis arx, impressiones et machinas malignas Arianæ perfidiæ omnes, ita uti decet, contemnit. Et quamvis episcopi Occidentales prope omnes Arimini convenerint, cum ibi concilium Arianorum coegisset vecordia, ut insidiosa quadam suasionem, seu quod verius est, profana auctoritate et potentia, id quod in fidei formula tutissimum certissimumque positum fuerat, abolerent, aut oblique negarent, nihil tamen ea profuit calliditas. Nam omnes fere qui tum Arimini incescati atque fraude decepti fuerant, nunc resipiscentes, cum anathemati eorum qui ibi conventum egere, fidei formulam subjecerunt, tum universali et apostolicæ fidei, quæ Nicææ decreta est, subscripserunt. Et nobiscum communicantes, ardentioribus etiam animis contra Arii doctrinam et discipulos ejus feruntur. Quam rem ita deprehensam esse, ubi oratores etiam vestri cognoverunt, in subscriptione sua vos quoque addiderunt, et Arium, et quæ a sectatoribus ejus Arimini contra Nicænam fidem acta sunt, anathemate jugulantes. Quibus sane actis, vos etiam jurisjurandi sacramento fraudulento circumventi, subscripsistis. Quapropter convenire nobis visum est, ut ad dile-

ctionem vestram scriberemus, et justa petentes adjuvaremus, præsertim cum ex legatorum vestrorum asseveratione, Orientales vos resipuisse, et cum Occidentalibus recte sentientibus consentire intellexerimus. Scribimus ergo vobis, ut notitis cum Ariminenses blasphemias, quæ tum per surreptionem sunt ab auctoribus earum magno Ecclesiæ detrimento subintroducæ, **122** anathemati subjectas, tum Occidentales universos in Nicænam fidei professionem conspirasse. Quamobrem per vos id omnibus indicari oportet, ut qui vi quadam seducti atque læsi sunt, tandem a tenebris hæreticis ad divinum catholicæ libertatis lumen reverti possint. Si qui vero deinceps venenum perfidiæ respuere, et Arii blasphemias omnes abolere anathemati subicere noluerint, Arii, ejusque sectatorum, et cæterorum serpentium Sabellianorum, Patripassionum, atque aliarum hæresium se complices, ab ecclesiastica communione et conjunctione exclusos et alienos esse, quæ adulteri filios non admittit, sciant. Deus vos incolumes servet, fratres dilecti. Hisce litteris Eustathius et collegæ ejus acceptis, in Siciliam trajecerunt. Et postquam ibi Siculorum episcoporum synodus, eorum instinctu celebrata, atque ipsi τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, fidem professi sunt, Nicænamque formulam auctoritate sua confirmarunt, acceptis ibi quoque ejusdem sententiæ litteris, ad eos qui se legaverant, sunt reversi. Atque illi redditas ibi litteras Liberii, ad urbes quasque per oratores ad consubstantialis fidei propugnatores misere, cohortantes eos, ut consentientibus animis Tarsi Ciliciæ convenirent, ad fidem Nicænam comprobendam, et quæ postea exortæ sunt, nugas abolendas. Et factum id forte esset, nisi qui plurimum apud imperatorem valebat, obsitisset, Eudoxius videlicet, Arianæ religionis præfectus, qui synodo ea indicta magis etiam commotus, majora illis intulit detrimenta. Quod vero Macedoniani per oratores suos cum Liberio communicarint, et fidem Nicænam approbarint, Sabinus ipse in synodaliu Aetorum collectaneis est confessus.

CAPUT IX.

Περὶ τῶν ἐν Τυανῇ καὶ Καπρίᾳ συνόδων.

De synodis Tyanae et in Caria coactis.

Eodem tempore concilium Tyanae ab Eusebio Cesareæ Cappadociæ, Athanasio Ancyrae, Pelagio Laodiceæ, Zenone Tarsi, Paulo Emesæ, Otreio (1) Melitinae, Gregorio Nazianzi, aliisque multis episcopis, qui τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, verbum servandum esse Antiochiæ, Joviniano imperante, decreverant, celebratum. Lectæ ibi Liberii et Occidentalium episcoporum litteræ, quas secum legati Lampsaco Romam missi attulerant. Quamobrem

D gaudio exsistentes, ad universas scripserunt Ecclesiæ, ut decreta Asiaticorum episcoporum et Liberii, Italorum, Afrorum, Gallorum occidentalium legerent epistolas : et tantum ipsis consentientium numerum, qui longe Ariminense concilium superabat, considerarent, et ad sententiam communemque eorum accederent : necnon ut eis ejusdem se esse sententiæ litteris ipsi suis rescriberent. Scripserunt præterea, ut ad diem constitutum

(1) Mentio hujus etiam fit in quadam Theodosii constitutione, in C. Theodosiano lib. ult. l. *Episcopis*, De fide cathol.

verno adhuc tempore Tarsum Ciliciæ convenirent. A Sedem dum sic de Tarsensi synodo cogenda agitur, triginta et quatuor fere Asiani episcopi Antiochiæ in Caria convenientes, studium quidem ecclesiasticæ concordie sarciendæ laudarunt: ὁμοθυμαδον, consubstantialis, vero nomen repudiantis formulam fidei Antiochiæ et Seleuciæ compositam, veluti quæ Luciani martyris esse crederetur, et a majoribus eorum periculo et sudore multo comprobata esset, confirmarunt. Imperator autem, Eudoxio annitente, synodum in Cilicia celebrari institutam prohibuit, edictis ea de causa et comminationibus publice propositis.

CAPUT X.

Περὶ τοῦ τηλικούτου γενομένου διωγμοῦ· καὶ περὶ τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου, ὡς αὐτὸς μόνος οὐκ ἐξῆλθῃ τοῦ θρόνου.

De ea quæ tum grassata est persecutione: et de sancto Athanasio, ut is solus sede sua non sit ejectus.

123 Provinciarum quoque præsidibus sigillatim mandavit, ut ex ecclesiis eos deturbarent episcopos, qui sub Constantio exauctorati, dignitatem pristinam sub Juliano recepissent. Per ejusmodi jussionem Ægyptii etiam magistratus Athanasium ecclesiis simul et urbe Alexandrina ejicere contenderunt. Non levis enim pœna imperiali inserta erat edicto, quod præfectis omnibus, et qui sub eorum signis et potestate essent militibus et senatoribus, cum ingentis pecuniæ multa, corporis quoque coercionem denuntiabat. At Christianus populus conveniens præfectum rogavit, ut episcopum causa non satis deliberata non exigeret, sed accuratius litterarum imperialium sententiam perpenderet, quæ eos tantum proscriberet, qui sub Constantio exulare jussi, sub Juliano ab exilio reversi essent. Athanasium porro sub Constantio quidem exsilio causa solum vertisse dicebant, atque ab eodem reductum atque in episcopatum suum restitutum esse: Julianum autem, cum omnes ab exsilio revocaret, unum hunc persecutum fuisse, quem tandem Jovinianus restituerit. Hæc cum dicerent, neque præfecto persuaderent, restitere tamen, et vim fieri non permisero. Cæterum cum vulgus vadique confuisset, et turba ingens atque tumultus, adeo ut seditio exspectaretur, in urbe esset: præfectus rem eam imperatori significavit, Athanasium ibi manere permittens. Et diebus pluribus exactis, seditio ea sopita jam esse videbatur, cum Athanasius vesperi urbe egreditur, et in prædio quodam latitat. Ægypti autem præfectus, et copiarum militarium quæ ibi erant dux. Intempesta nocte in ecclesiam, ubi ille domicilium suum habebat, venit, et in habitaculis etiam superioribus diligenter eum quærit: sed opinione sua frustratus, re infecta abiit. Existimaverat enim, quod plebs tandem prioris motus, quo excitata fuerat, oblita esset, et somnum omnes carperent, facile se imperatoris imperata exsecuturum, et urbem sine seditione pacatam conservatorem esse. Sedem præfectus, et qui cum eo erant, quod Athanasium non invenissent, valde sunt admirati. Sive enim divini Numinis indicio, seu hominum aliquorum denuntiatione secesserit, endem res recidit. Quod enim tam necessario tempore insidiæ sibi structas præviderit et vitarit, consilii esse visum est, quod captum humanum excederet. Alii vero dicunt, eum, quod vulgi insanum motum præsenferit, et simul veritus sit, si quid inde detrimenti provenisset, ne ipse auctor mali ejus esse videretur, toto eo tempore (1) in paterno monumento delituisse. Atque ille quidem sic profugit et latuit. Non longe autem post imperator litteris suis eum revocavit, et ecclesiam obtinere jussit. Scriptum hoc præter animi sententiam Valentem edidisse opinor, vel quod Athanasii gloriam secum ipse reputaret, ac reprehensionem ejus rei a Valentiniano, qui Nicænum decretum profitebatur, exspectaret: vel quod motum eorum qui plurimi illum laudabant, ne per novarum rerum studium respublica aliquid detrimenti caperet, suspectum haberet. Opinor quoque Arianae hæresis antesignanos, ita ut par erat, non admodum jam in ejus viri proscriptionem urgendam incubuisse: illud perpendentes, si urbe ejiceretur, fore ut rursus imperatoribus molestus fieret, occasionemque ex ea re illos compellendi haberet, Valentemque in sententiam suam adduceret, Valentinianum autem sibi consentientem ad iram etiam commoveret. Plurimum namque eum metuerunt, virtutem ejus in rebus quæ sub Constantio acciderant, experti. Adeo enim tum quoque inimicorum consilia et insidias propulerat, ut ei illi non gravate ecclesiis in Ægypto cederent, et ea de causa ipse, vix Constantii litteris acquiescens, ex Italia rediret. Causam quidem, quamobrem Athanasius non itidem ut alii ex ecclesia pulsus sit, hanc esse conjicio. Alii vero episcopi tantum non persecutione, quæ illis par esset, quæ ab idololatriæ excitata fuerant, sunt expetiti. Exsilia enim et deportationes in eos qui non eadem cum Valente sentirent, decernebantur, et sacræ ædes iis quidem adimebantur, aliis autem committebantur. Ægyptus vero dum Athanasio vita suppetebat, malorum ejusmodi immunis et expers fuit.

(1) Mensibus quatuor. (Socrat.)

CAPUT XI.

Ὡς διεφθόησαν οἱ Ἀρειοὶ καὶ Εὐνομίαν· καὶ περὶ Εὐνομίου καὶ Ἀετίου· καὶ ὅσα κατὰ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας πλίστως.

Ut Ariani et Eunomiani per dissidium sint sejuncti : et de Eunomio et Aetio, et quæ ii contra orthodoxam fidem novarum rerum studio sint conati.

124 Sub idem tempus Eunomius ab Eudoxio recessit, et seorsim suos sibi conventus egit, propterea quod cum sæpius, ut præceptor ipsius Aetius in gratiam et communionem reciperetur, Eudoxium rogasset, id impetrare non potuerit. Non ideo autem Aetium aversatus est Eudoxius, quod hæresim ejus exosam haberet, quam scilicet maxime deprædicabat, sed quod omnes qui cum Eudoxio consensiebant ab Aetio utpote diversam ab eo doctrinam tenente abhorrerent. Atque hæc ipsa causa fuit, cur inter Eudoxium et Eunozium discessio fieret. Porro Aetius vehemens et acer Arianae hæresis assertor et propugnator fuit, arte sophistica bene instructus. Eandem autem hæresim magis etiam discipulus ejus Eunomius defendit, vir, quod Rufinus ait, et corpore et anima leprosus, atque intra et extra morbo regio infectus (1), ipse quoque arte dialectica præpotens. Hæresim ejus quidam ab ejus nomine appellant. Alii τὸν ἀνομιῶν, hoc est, dissimilium, vocant. Sunt auctores quidam, qui Eunomium istum primum ausum fuisse dicunt instituere, ut divinus baptismus mersione una perageretur : et eam quæ ab apostolis per manus accepta hodie quoque ubique servatur, traditionem adulterare, et ritum alium in ecclesia Cyzicena, accuratiore sanctioreque gravitate novitatem suam obtegentem, invenisse. Fuit autem, sicuti dictum est, et Sozomenus testatur, cujus verba ascribere libet, ad orationes scribendas non ineptus, contentioso disputandi genere et syllogismis gaudens : quales sectatores ejus adhuc multos videre est. Non tam enim illi vitam honestam, mores sanctos et benignam erga egenos misericordiam, si eadem cum ipsis sentiant, quam si quis contentiose dissidere, et syllogismis atque ratiocinationibus vincere videatur, laudant. Tales namque pietate majore supra omnes esse existimantur : sicuti Theophronius Cappadox et Eutychius, sectæ hujus studiosi, qui obtinentis hujus imperii tempore (2), se ipsos ab Ecclesia rescindentes, cum in aliis rebus ex Eunomii opinionibus, tum in sacro baptismo res novas induxerunt, non in Trinitatem, sed in Christi mortem baptizandum esse docentes. Eunomium sane aliqui dicunt nihil hac in re novasse, sed quemadmodum ab initio cœperat, in

Arii sententia permansisse. Postquam vero Cyzici episcopus factus esset, a clero cum suo, quod nova institueret dogmata, accusatum esse. Eudoxium porro, qui tum Constantinopoli Arianae hæresi præfuit, illum accersivisse, atque ut verba ad populum de doctrina sua faceret, ei permisisse. Et cum nihil in eo damnasset, eum ut Cyzicum rediret cohortatum esse : illum vero dixisse, se de cætero cum eis qui se suspectum haberent, futurum non esse, prætextumque cum discessionis suæ obtendisse : cum revera causa illa esset, quod præceptorem suum Aetium receptum non esse ægre ferret : hominemque in cœpto suo perseverasse, et nihil de priore opinione sua mutantem privatum vixisse. Et hæc quidem alii ad hunc modum, alii vero aliter tradunt. Sedenim sive Eunomius seu alii quidam traditionem baptismi innovarunt, soli illi periculosa ista ratione divini baptismi expertes mihi e vita excessisse videntur. Si enim ipsi ab initio recepta consuetudine baptizati, primum seipsos rebaptizare non potuerunt, aut quod in ipsis non accidit, primi introduxerunt : quodque neque ipsi per se habuere, neque per alios acceperunt, id in alios contulerunt : cum super initio et fundamento quod subsistere nequeat (3), suaque ipsorum arrogantia, dogma hoc instituerunt : tum quæ ipsi non acceperunt, aliis tradiderunt, quod sane stultum ac stolidum est. Illud enim sua etiam ipsorum confessione constat, qui ipse baptismi sacris initiatus non sit, eum alios baptizare non posse : qui vero traditionis eorum more baptizatus non sit, eum pro non baptizato ab eis haberi, ut qui non legitime sacramento eo initiatus sit. Testantur hoc ipsimet, dum quoscunque in sententiam suam pertraxere, etiamsi antea statis catholicæ Ecclesiæ cæremoniis tincti sint, rebaptizant. Quæ novitas non parum religionem turbavit, et Christianismum suscipere volentibus propter dogmatum dissensionem valde obstitit. De Eunomio porro et Aetio illud addere libet, Eunomianæ hæresis auctorem primum Aetium Syrum fuisse : et **125** qui juxta Arii sententiam Filium Patri inæqualem, creatumque esse, et ex non existentibus existisse decrevit. Et qui opinionem eam approbarunt, Aetiani prius sunt dicti. Cum autem, quemadmodum antea diximus, quidam

(1) Sozom. lib. vi, cap. 26.

(2) Theodosii Junioris imperium intelligendum, ad quem Historiam suam ecclesiasticam scripsit Sozomenus, cujus ea sunt verba lib. vi, cap. 26. Socrates propterea Eunomium Cyzico Constantinopolim ad Eudoxium reversum esse et cum eo mansisse dicit, quod Cyziceni non ferentes ampullosam ejus loquentiam, hominem urbe exegerint. In prolixitate enim orationis ejus et multiloquio

ingens fuit sententiarum penuria. Et cum longos conscripsisset in epistolam Pauli ad Rom. commentarios, tamen is scopum Pauli pertingere et assequi non potuisse dicitur. Lib. iv, c. 9.

(3) Eodem argumento uti temporibus nostris possemus, in refutandis eis qui manus aliis imponere audent, cum eam potestatem non habeant, et consecrati prorsus non sint.

Filius Patri ὁμοούσιον, consubstantialē, quidam ἡμωούσιον, æquisubstantialē, dicendum esse assererent : et imperatori tum placitum esset, ut de Ariminensis concilii sententia, Filius Patri ὅμοιος, æqualis, crederetur : Aetius quidem, ut qui blasphemus in Deum esset, exilio est mactatus : hæresis autem ejus quodammodo ad tempus soluta jacuit, quod neque alius quispiam, qui alicujus esset nominis, neque ipse Eunomius (1) propalam et libere de ea disserere auderet. Cæterum ubi is

A Cyzicenam ecclesiam pro Eleusio gubernandam accepit, conquiescere omnino non potuit, et in concionibus ad populum Aetii opinionem rursus in medium produxit. Atque ut fieri solent, cum homines primum hæresis istius auctorem ignorarent, Eunomianos sectatores ejus cognominarunt, propterea quod post Aetium dogma hoc Eunomius renovavit, et majore audacia, quam qui id primum tradiderat, defendit.

CAPUT XII.

Περὶ τῆς αἵρέσεως τῶν Ἀπολλιναρίων, τοῦ τε πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ ὅπως εἰς τὴν ἐκκλῆσιαν ἀπέκλιναν αἱρεσίν.

De hæresi Apollinarium patris et filii, et quomodo in suam declinarint hæresim.

Apollinæres duos fuisse, patrem et filium, antea diximus. Et pater quidem presbyter, filius autem lector fuit : uterque Græcis disciplinis valde eruditus. Pater grammaticus, filius rhetor insignis. Pater Alexandriæ ortus, aliquandiu Beryti litteras docuit. Laodiceæ vero matrimonio contracto, filium Apollinærem progeniuit. Intima eis cum Epiphano præclaro sophista amicitia fuit. A quo ut sejungerentur, ne Theodotus quidem episcopus Laodicensis auctoritate et interdicto suo obtinere potuit. Permultos hi et utiles Ecclesiæ edidere libros, sicuti antea a nobis est dictum. Deinde vero in hæresim nominis sui cœde sunt prolapsi. Nam Apollinaris filius, multis ab Ecclesia abductis, suos sibi conventus egit, sociumque constituendi dogmatis sui Vitalem accepit Antiochenum, ex eorum numero qui Meletii Ecclesiam frequentabant, presbyterum, virum nemini illustri vitæ et morum sanctitate cedentem (2), et eorum qui fidei ejus commissi fuerant curandorum perquam studiosum, eaque de causa a populo egregie cultum et veneratum. Paulo post enim, cum a communione Meletii discessisset, Apollinari se conjunxit, sectatoribusque ejus Antiochiæ præfuit, vitæ reverentia non exigua plebis partem addictam sibi habens : qui etiam nomine ab eo accepto, Vitaliani usque ad Theodosii junioris imperium ab Antiochenis sunt vocati. Dicitur autem hoc fecisse dolore impulsus : perinde atque a Flaviano, qui postea sedem Antiochenam accepit, tum autem presbyter cum illo erat, despectus, et quominus familiariter cum episcopo esse posset, impeditus fuisset. Quod namque ea re diminutam esse famam suam putaret, hominum more, dolore eo victus, ad Apollinærem se contulit, et cum eo communicavit, amicitia ejus in primis usus. Ex eo tempore in aliis quoque urbibus sub episcopis suis conventus habuere, et ritus ab Ecclesia catholica alienos celebrare : præter receptas sacras cantilenas,

B numerosa etiam carmina quædam ab ipso Apollinari inventa decantantes. Nam is præter eruditionem reliquam in poetica quoque varii generis versibus componendis excelluit. Qua ille oblectatione multis, ut sibi adhærent, persuasit. Et viri in computationibus manuumque 126 laboribus, mulieres quoque in lanificio suo carmina ejus psallebant. Ad studii enim et laborum laxamentum, ad dies festos, et ad res alias, prout tempus fert, poemata elaboravit, quæ ad laudem Dei pertinent omnia. Hanc hæresim latius serpere, cum primus urbis Romæ episcopus Damasus et Petrus Alexandrinus cognovissent, coacto Romæ concilio, alienam esse ab Ecclesia universalī statuerunt. Apollinaris etiam ipse itidem propter animi imbecillitatem, dogmate suo instituendo, res novas molitus esse dicitur, hujusmodi de causa. Athanasius Alexandrinæ Ecclesiæ episcopus, sub Constantio in exilium actus, cum in Ægyptum redire jussus esset, et per Laodiceam iter faceret, cum Apollinari, quod amicissimus ei esset, familiariter versatus est. Quod autem, qui diversa erant secta, commercium et communionem ejus veluti jurisjurandi sacramento abnegatam aversarentur, inter quos et Georgius Laodicensis episcopus fuit : Apollinærem is eo nomine ab Ecclesia exclusit, tanquam contra canones et sacras constitutiones cum Athanasio fuisset. Et cum criminis loco id ei objecit, tum rationem etiam et pœnam veterum atque pœnitentia oblitteratorum erratorum cum D convicio ab eo exegit. Cum namque Theodotus ante eum adhuc Laodicensem Ecclesiæ regeret, maxime tum pollens Epiphanius sophista hymnum in Bacchum recitaverat, quo præceptore juvenis etiamnum Apollinaris utebatur. Recitationi ei is cum patre sibi cognomine grammatico insigni affuit. Atque ubi Epiphanius orationem eam exorsurus, sicuti eis qui specimen aliquod talium siudiorum exhibent, mos est, non initiatos et profanos

(1) Ad declarandam ineptam et improbam Eunomii impietatem et vaniloquentiam Socrates verba ejus ista profert : Deus de sua ipse substantia nihil amplius, quam nos, novit : neque ea magis illi, quam nobis, est perspecta. Sed quod de ea nos

(2) Sozom. lib. vi, cap. 25.

exire et procul esse jussisset : neque Apollinaris, A neque ejus pater, neque etiam alius quispiam qui ibi aderant Christianorum, ex auditorio secessit. Id postquam rescivit Theodotus episcopus, moleste tulit. Et aliis quidem ex populo aliquatenus objurgatis, gratiam delicti fecit : Apollinarim vero utrumque cum eis propalam peccatum objecisset, ab Ecclesia segregavit. Erant enim clerici, pater quidem presbyter, filius vero sacrarum Scripturarum adhuc lector. Intercesserat aliquid temporis, et eos, postquam lacrymis et jejniis crimen admissum pœnitentes abolevisset, Theodotus rursum in gratiam recepit. Ubi autem Georgius episcopatum est adeptus, et Apollinaris cum Athanasio familiariter fuit, quemadmodum diximus, excommunicatum cum Ecclesia exegit. Atque ille B sæpe Georgium dicitur, ut in communionem reciperetur, deprecando obsecrasse. Verum ubi id illi

non persuasit, mœrore correptus Ecclesiam turbavit, et dogmate novo hæresim suam introduxit, quoad potuit : compositis arte orationibus, inimicum ulciscens, et quod se in sacrarum Litterarum doctrina illo præstantiorem exauctorasset arguens. Ad hunc modum scilicet privatæ clericorum, tempore quolibet, inimicitiz, maximo Ecclesiam detrimento affecere, et religionem in sectas multas dissecuere. Id inde satis liquet. Si enim itidem ut Theodotus, Georgius quoque pœnitentem Apollinarim suscepisset, hæresis quæ ab eo nomen habet, ut ego quidem puto, non exstaret. Ingenia namque hominum si despici se videant, arrogantem audaciam concipiunt, et contendendi studio res novas moliantur. At si id quod æquum est consequuntur, ad moderationem se dant, et sorte sua contenti sunt (1).

127 CAPUT XIII.

Ὁς Βασίλειος καὶ Γρηγόριος ἄμφω ἀντιπρόσθεσι κατὰ Εὐνομίου καὶ Ἀπολλινάριου ἔγραψαν καὶ τίνα ἦσαν ἡ ἑδογμάτιζον.

Ut Basilius et Gregorius uterque libros refutatorios contra Eunomium et Apollinarium scripserint : et quæ istorum hæreticorum fuerint opiniones.

Eunomium, quod diximus, eadem cum Aetio sentire negari non potest (2). Nam et ipse Aetium præceptorem jactat, et id in scriptis ipse suis aperte testatur. Apollinarem vero etiam accusans C Gregorius Nazianzi episcopus, in epistola quadam ad Nectarium Constantinopolitanæ Ecclesiæ præsidem, hæc scribit : « Et detrimentum quidem nostrum, quod in sinu nostro fovemus, Eunomius minime eo quod alicujus nominis sit, contentus est : verum nisi omnes una secum in perniciem pertrahat, jacturam id esse judicat. Sedenim toleranda hæc quidem sunt. Quod autem in Ecclesiæ calamitatibus censeo longe gravissimum, Apollinaristarum est impanitas. Quos nescio quomodo sanctitas tua negligit, concionandi conventusque cogendi licentiam æqua nobiscum potestate et dignitate sibi ipsi usurpantes. Tu quidem, qui per omnia prorsus juxta Dei gratiam in divinis eruditus es mysteriis, non tantum quæ ad patrocinium et defensionem Dei verbi spectant, sed ea etiam quæ ab hæreticis adversus saniores fidem excogitata sunt, tenes. Attamen non importunum fuerit, a tenuitate mea magnificentiam tuam audire aliquid. Incidi in Apollinaris libellum, qui omnem hæreticam improbitatem longe superat. Asseverat enim, carnem juxta salutis nostræ administrationem ab unigenito Filio naturæ nostræ transmutandæ gratiæ, non adventitiæ (3) susceptam esse,

sed a principio carnalem illam naturam in Filio fuisse. Atque perperam acceptum dictum quoddam evangelicum tanquam testimonium tantæ absurditati præterdit, dicens : *Nemo ascendit in caelum, nisi qui e caelo descendit, Filius hominis* ¹. Ita ut priusquam descenderit, ipse Filius hominis fuerit : et descenderit, suam illam deferens carnem, quam in caelo haberit antesæcularem et consubstantiatam (4). Et rursus apostolicam aliam profert vocem : secundum hominem e caelo esse. Deinde instituit hominem illum qui e caelo venit mentem non habere, sed divinitatem Unigeniti naturam mentis adimplere, ut quæ (5) pars tertia humanæ coagmentationis sit facta, anima et corpore humanitus circa eam existentibus, mente illis decollante, et verbo Dei locum ejus obtinente. Atque equidem nondum hoc grave est spectaculum. Verum illud omnium longe gravissimum, D quod ipsum unigenitum Deum, judicem omnium, auctorem et ducem vitæ, et vastatorem mortis, mortalem instituit : ita ut passionem ille in divinitate sua suscepit, et in triduana illa mortificatione corporis, simul etiam ea cum corpore commortua, et sic a Patre rursum a morte resuscitata sit. Reliqua quæ importunitati tantæ ille adjicit, longum esset recensere. Opiniones sane Apollinaris et Eunomii quales fuerint, ex iis quæ dicta sunt, quilibet cognoscet. Et ut facilis con-

¹ Joan. III, 13.

(1) In Græco Nicephori exemplari integer hic sexternio defuit. Defectum eum juxta capitulum annotationem ex aliis ecclesiasticis scriptoribus explevi.

(2) Sozom. lib. VI, cap. 27.

(3) ἢ ἐπίκτητον.

(4) Legendum in Græco συνουσιωμένην pro συνωσιωμένην.

(5) Μέρος τοῦ ἀνθρωπίνου συγκρίματος τὸ τριμύριον ψυχῆς τε καὶ σώματος κατὰ τὸ ἀνθρώπινον περὶ αὐτὴν ὄντων.

jectura est, permultos illi ab Ecclesia universali in eorum sententiam pertraxissent, nisi Basilium et Gregorium Cappadoces adversarios invenissent, qui ex professo multa adversus eos scripsere. Theodosii præterea, quod paulo post secutum est, imperium conatus eorum repressit. Nam duces ipsos hæresium ex frequentibus et populosis orbis partibus in solos locos relegavit. Obstitere etiam insuper illis ejus ætatis monachi. Mordicus namque Nicæna retinere decreta, qui in Syria et Cappadocia finitimisque locis monasticam sunt philosophati. Et regio ea quæ a Cilicia ad Phœniciam usque tendit, ne in hæresim Apollinaris

A transiret, periclitabatur. Ab Eunomio autem, ne inficerentur populi a Cilicia et monte Tauro ad Hellespontum et Constantinopolim usque metus erat. Non difficile enim utrique erat, finitimis quoque eorum, apud quos versabantur, ut sententiam suam sequerentur, persuadere. Idem sane et Arianis contigit. Vulgus enim, monachorum, quos recensuimus, virtutem et opera admiratum, cum ipsos recte sentire credidit, tum aliter opinantes propter suspicionem impuræ et adulterinæ doctrinæ aversatum est : sicuti Ægyptii, monachos suos sequentes, Arianos pro hostibus habuere.

128 CAPUT XIV.

Περὶ τῆς ἀλρέσως τῶν Ἀνθρωπομορφιτῶν καὶ τῶν Μασσαλιανῶν· ἔτι δὲ καὶ περὶ τῶν Ναυατιανῶν· ὅτι καὶ οὗτοι εἰς πολλὰ διηρέθησαν διὰ τὴν μετέθεσιν τῆς τοῦ Πάσχα ἑορτῆς.

De hæresi Anthropomorphitarum et Massalianorum : præterea de Novatianis, quod et jam ii in multas sectas sint divisi propter seriarum Paschæ mutationem.

Ea ætate Audæus quoque quidam, et genere et lingua Syrus, fuit novorum dogmatum inventor. Quæ enim mala dudum parturierat, aliquando tandem peperit. Primum namque cum perperam illud intellexisset, *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, Deum humana esse forma opinatus est, eundemque corporalia membra habere existimavit : sacræ Scripturæ sententiam non satis assecutus, quæ divini Numinis operibus humanarum partium vocabula tribuit, quandoquidem eo modo, qui res subtiliores percipere et audire nequeunt, facilius consilium Dei intelligunt. Addidit deinde ad impietatem eam consimilia alia. A Manente enim id mutuatus, conditorem universitatis hujus Deum neque ignem neque tenebras creasse docuit. Verum hæc quidem, et quæcunque sunt ejusmodi, qui factionis ejus sunt, celant. Dicuntur autem a publicis Ecclesiæ conventibus segregari, propterea quod nonnulli pecuniam apud nos exsecrando fenore locent, nonnulli cum mulieribus extra, non ut lex postulat, conjugii consuetudinem habentes impie vivant. Qui vero a talibus rebus sint alieni, libere cum eis communicare. At ideo illos suo quodam more ab aliis separatos vivere constat, quod dogmatum suorum occultent blasphemiam et impietatem. Porro ficta hæc et assumulata sanctitas arrogantia est plena, quæ scilicet a doctrina Phariseorum provenerit. Nam et illi animarum simul et corporum medicum accusarunt, ad sanctos apostolos dicentes : *Cur cum publicanis et peccatoribus cibum sumit magister vester* ? Et per prophetam de talibus hominibus dicit Deus : *Qui dicunt, Purus sum, me ne attigeris, iste fumus furoris mei est* *. Sedenim amentiam istorum refellere temporis istius non est. Proinde ad reliqua commemoranda progrediamur. Eodem

B tempore etiam Massalianorum (1) pullulavit hæresis. Εὐχέταις, hoc est *precatores*, hos cognominant, qui eam vocem in Græcum transtulere sermonem. Habent autem aliud quoque cognomen, ex re ipsa natum : *Ἐνθουσιασταί* enim, hoc est Numine afflati nominantur, dæmone quopiam vim in eis suam exercente, quam rem Spiritus sancti præsentiam esse opinantur. Qui vero in hoc vitio perfecti sunt, manuum opus omne et laborem perinde atque improbitatem aversantur. Itaque somno dediti, somniorum visiones et phantasias prophetiam vocant. Istius hæresis duces fuere Dadoes, Sabbas, Adelphius, Hermas et Symeones, atque præterea alii. Qui quidem se ab ecclesiastica communione non abstinuerunt, nihil prorsus vel prodesse vel obesse divinam escam dicentes. De qua Dominus Christus inquit : *Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, vivet in æternum* *. Morbum autem eum suppressere sedulo conantur, et eundem etiam convicti impudenter pernegant : et illis qui in eadem sunt opinione, quam ipsi animo complectuntur, Ecclesia interdicunt. Letotius sane Melitinensem gubernans Ecclesiam, vir divino ardore spectatus, cum multa monasteria seu potius prædonum speluncas contagione morbi ejus corripi videret, eas incendit, et lupos ab ovium grege depulit. Itidem et præclarissimus ille Amphiloichius, qui metropolim Lycaoniæ fidei suæ creditam rexit, et gentem universam gubernavit, ubi pestem talem eo pervenisse cognovit, eam ejecit : et greges qui ab eo pascebantur, clade ea liberavit. Porro et Flavianus, celebri fama vir, postquam Antiochiæ episcopus est factus, et id genus homines Edessæ versari cognovit, veneno suo finitimos inficientes, monachorum sodalitate quadam ad eos missa, Antiochiam eos pertraxit, et ægritudinem suam

* Matth. ix, 14. * Isa. lxi, 11. * Joan. vi, 55.

(1) Massalianorum istorum, qui et Eachitæ sive Enthusiastæ dicuntur, mentio fit, l. *Ariani*, ut supra

pernegantes ad hunc modum in crimine ipso deprehendit. Accusatores enim eorum falsa per calumniam deferre, et testes mendacia proferre dixit. Adelphium autem admodum jam senem blande compellans, assidere sibi jussit: Et nos, inquit, o senex, qui jam vitam prope exegimus, certius cum humanam naturam perspeximus, tum adversariorum dæmonum cognovimus molitiones, reipsa quoque gratiæ subministrationem perdidicimus. Juvenes autem isti, qui harum rerum accuratius nihil intelligunt, sermones spirituales audire non sustinent. Quapropter mihi dicite, quomodo vos perhibetis cum spiritum adversarium cedere, tum Spiritus sancti gratiam advenire? Verbis hisce senex demulsus, venenum omne suppressum evomit, et nullam utilitatem ex **129** divino baptismo ad eos qui eo uterentur, pervenire dixit. Solam autem orationem sedulam dæmonem in animis habitantem ejicere. Unumquemque enim qui nascatur hominem a primo parente, sicuti naturam, ita dæmonum quoque servitutem trahere. Quibus precatione sedula exactis, deinceps Spiritum sanctum advenire, præsentiam suam, ita ut sentiat et conspiciatur, iudicantem, corpusque ab affectionum seu per passionum metu liberantem, et animam ab inclinatione ea quæ in deterius fert, ita vindicantem, ut postea neque abstinencia et jejuniis corpus castigante, neque doctrina quæ frenos nobis injiciat, et composite ambulare doceat, sit opus. Et cui ita Spiritus sanctus obveniret, eum non solum a corporis titillationibus liberari, verum etiam clare futura prævidere, et Trinitatem divinam oculis suis cernere. Hoc pacto divus Flavianus pulido effosso fonte, et impio nudato latice, ad infelicem illum senem inquit: Inveterate dierum malorum, redarguit te os tuum, non ego: et labia tua testimonium perhibuerunt contra te. Et peste illa in apertum prolata, Syria sunt exacti, et Pamphyliam commigrantes, eam quoque clade impleverunt. Atque hæc quidem de absurdis istis et ineptis hæresibus sint dicta. Eodem tempore Novatiani (1) quoque Phrygiam incolentes, Paschæ diem festum mutavere. Id porro exponam, ubi primum dixero, quamobrem Phryges et Paphlagoni Ecclesiæ eorum tam firmiter retineant hujusmodi sanctiones. Novatus presbyter propterea ab ecclesia Romana discessit, quod Cornelius episcopus eos ad communionem admiserat, qui in persecutione ab imperatore Decio excitata, diis sacrificaverant. Hanc ipsam ob causam segregatus, et a consentientibus sibi episcopis ad episcopatum evectus, omnibus ubique Ecclesiis scripsit, ne ad mysteria percipienda eos qui sacrificassent admitterent: sed ipsos quidem ad pœnitentiam confortarentur, Deo autem veniæ concessionem permitterent, qui solus facultatem haberet et posset

noxas remittere. Ejusmodi litteras in provinciis degentes homines cum accepissent, sententiam earum et judicium ad mores suos accommodabant. Ut enim ille significavit, non admittendos esse ad mysteria, qui post baptismum peccatum in mortem admisissent: aliis quidem acerba et immanis canonis hujusmodi visa est esse sententia, alii autem, quod justum et ad vitam moresque corrigendos accommodatum esse censerent decretum, suscepere (2). De quo cum per questionem ambigeretur, aliæ Cornelii episcopi supervenere litteræ, gratiam delicti etiam illis annuntiantes, qui post baptismum peccassent. Ad hunc modum cum utrique contraria inter se per epistolas scriberent, et quæ dicebant divinarum Litterarum oraculis obfirmarent, pro moribus quisque suis eam comprobabat sententiam, ad quam antea etiam inclinatus magis fuerat. Qui enim delinquere et peccare libenter soliti erant, ejusmodi veniæ concessione tum accepta, per reliquum deinde vitæ tempus ea in delictis omnibus utebantur. Gens porro Phrygum populis aliis temperantior moderatiorque esse videtur. Perraro enim Phryges jurant. Et iracundia quidem apud Scythas et Thraces dominatur: libidini et concupiscentiæ Orientales populi magis inserviunt: Paphlagonum autem et Phrygum gens ad neutrum rerum istarum propensa est. Neque enim ludi Circenses neque spectacula nunc apud eos exhibentur. Quapropter illi atque item alii ejusdem sententiz mihi magis inclinare videntur ad ea quæ a Novato præscripta sunt. Præcipuum namque apud illos tanquam piaculum et abominatio est fornicatio. Et sane Phryges et Paphlagoni moderate magis, quam alias quascunque hæreses, vivere videmus. Eandem causam esse opinor eis etiam qui in occidentalibus partibus habitant, et Novati decreto parent. Porro Novatus etiamsi propter exactius vitæ genus suam sibi sectam instituit, non ille tamen quidquam de Paschæ festo die mutavit. Semper namque, sicuti Occidentales partes facere solitæ erant, et ipse Pascha celebravit. Pascha autem illæ semper agunt jam inde ab initio, ex quo Christiani sunt facti, post æquinoctium. Hic postmodum sub Valeriano principe, qui persecutionem adversus Christianos concitaverat, martyrio vitam finiit. Qui vero ejus nomine in Phrygia censentur, ab institutis et communione ejus cum sibi ipsis indulgentes degenerassent, hoc tempore paschale quoque festum mutarunt. Concilio enim in Pazo vico, ubi Sangaris amnis **130** fontes sunt, coacto, pauci quidam et obscuri per Phrygiam Novatianorum episcopi statuerunt, Judæorum azyma observanda et cum eis Pascha celebrandum esse. Hæc sibi renuntiata esse Socrates (qui hoc loco non abhorre se a Novatianorum institutis palam præ se fert) a sene quodam

(1) Socr. lib. iv, cap. 28.

(2) Hæc ex Socr. excerpta, quem Novatiæ hæresis sectatorem Nicephorus esse censuit.

scribit (1), qui se presbyteri filium fuisse dixit, A est non incelebris) episcopi, a quibus tum maxime quocum Synodo ei interfuerit. Cum quidem eo Novatianorum religio est administrata. Hæc situm acta. Postea vero Novatianorum ecclesia propter eam synodum in partes discessit : sicuti suo loco dicemus.

CAPUT XV.

Ὁς, Εὐδοξίου τοῦ Κωνσταντινουπόλεως τελευταίου, οἱ Ἀρειανοὶ Δημόφιλον προσβάλλοντο· οἱ δὲ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας Εὐάγριον, Εὐσταθίου τοῦ Ἀντιοχείας τοῦτον χειροτονήσαντος· καὶ ὅσα ἐπὶ τοῖς συνέδῳ.

Ut Eudoxio Constantinopolitano episcopo mortuo, Ariani Demophilum, Catholici autem Evagrium, Eustathio Antiocheno episcopo hunc ordinante elegerint : et quæ his acciderint.

Sed ut historiam persequamur (3), eo unde digressi sumus, revertendum nobis est. Imperator Valens Constantinopoli solvens, Antiochiam ad Orontem adire properavit. Et cum Nicomediam pervenisset (4), ibi hac de causa restitit. Eudoxius Arianae sectæ episcopus statim post discessum imperatoris Constantinopoli vita defunctus fuerat, consulu Valentiniani et Valentis tertio, cum quidem clavum Ecclesiæ Constantinopolitanæ annis undecim rexisset. Ejus in locum Ariani surrogarunt Demophilum quemdam. Professores autem ὁμοουσίου, consubstantialis, commodum se tempus, ut sedem episcopalem recuperarent, nactus esse rati, Evagrium suæ factionis presbyterum episcopum designarunt. Cui manus imposuit Eustathius, episcopus aliquando Antiochenus, qui a Joviniano quidem ab exilio non ita pridem fuerat

revocatus, tum autem Constantinopoli privatus latebat, ut sua saltem præsentia ὁμοουσίου, consubstantialis, professores confirmaret. Ita factum, ut Ariani persecutionem adversus nostros renovarent. Ea res postquam est ad principem delata, veritus ille ne seditione et tumultu civitas turbaretur, militarem manum Nicomedia Constantinopolim misit, cum mandato ejusmodi, ut simul et ordinator et ordinatus comprehenderetur, atque alius alio exsulatum mitteretur. Eustathius igitur Bizyam (5), quod Thraciæ oppidum est, Evagrius in locum alium deportatus est. Proinde Ariani, quod plerique omnes in rebus secundis faciunt, magis magisque efferari, orthodoxos et recte sentientes admodum vexare, cædere, contumeliis afficere, in vincula conjicere, pecuniis etiam spoliare, intoleranda omnia adversus eos facere.

CAPUT XVI.

Περὶ τῆς ὁμότητος τῶν Ἀρειανῶν, καὶ ὡς Οὐάλης κατὰ τὸν Ἀστακηνὸν τῆς Νικομηδείας πόλιν ὀχθηκοῦτα ἐκκλησιαστικοὺς ἐπὶ μέσης θαλάσσης σὺν τῷ πλοίῳ πυρὶ παραβάλυσεν.

De crudelitate Arianorum, et ut Valens circa Astacenum Nicomediæ portum octoginta ecclesiasticos viros una cum navigio in medio mari igni combusserit.

131 Porro cum nostris dura hæc et gravia essent, ad principem precatores misere, si quo modo finem ærumnæ ejus obtinere possent. Cæterum illi opinione sua plurimum sunt falsi, ut qui justitiam se ab injusto impetraturos esse speraverint. Cum namque dilecti ex ecclesiastico ordine octoginta viri, quibus præfuit Urbasus, Theodorus, et Menedemus, Nicomediam venissent, preces imperatori obtulissent, et de vi tanta quiritati essent, indignatus ille, in præsentia quidem iram pressit : deinde autem clam Modesto præfecto præcepit, ut comprehensos eos necaret. Supplicii ejus modus, quia novus et insolens prorsus fuit, posteritatis memoriæ est mandatus. Præfectus, si viros religiosos, qui nihil commisissent, propalam perime-

ret, ne seditio in vulgo oriretur, veritus est : quapropter eos se in exilium missurum esse assimilavit (6). In qua illi sententia magnis animis acquievere. Ille navim eos, veluti solum exsili causa versuros conscendere jussit, et nautis præcepit, ut in medio mari navem incenderent, ut cum eo modo illi interiissent, sepulcri cura carerent. Ventum est in sinum medium, qui Astacenus vocatur : ibi nautæ imperata fecerunt. Nam ipsi scapha, quæ navem sequebatur, conscensa, navigium (7) in quo viri illi vehebantur, incenderunt. Vehementius tum subsolanus ventus flabat, et proinde navis eo citius flammam concepit. Duravit ea usque ad locum Bithyniæ, qui Dacidizus nuncupatur, ibique una cum piis illis hominibus

(1) Sozom. lib. vi, cap. 24.

(2) Socr. habet Cotlyanii. Legendum ex Suida, Cotlyæi.

(3) Socrat. lib. iv, cap. 44 et 45.

(4) Sozom. lib. vi, cap. 13.

(5) Bizya arx regum Thraciæ, a Terei nefasto crimine iavisa hirundinibus. Plin. lib. iv, cap. 11.

(6) Constantinopoli autem Ariani plures pios catholicosque presbyteros navi, in qua nullum

D erat instrumentum nauticum, imposuerunt, eamque pelago, ventis undisque temere ferendam commiserunt. Deinde populares quosdam suos in navigio alio submisere, qui ignem illi injicerent. Sic sancti illi viri cum igne et aqua conflictantes, postremo in mari submersi, martyrii coronam receperunt. (Theodor. iv, cap. 24.)

(7) Socrates navale esse dicit.

in littore est absunpta. Sedenim factum tam trulentum vindicta est prosecuta. Fames siquidem repente tanta est in Phrygia orta, ut necessario

A incolæ patriam (1) relinquerent, et Constantinopolim se atque ad alias diversas provincias conferrent.

CAPUT XVII.

Περὶ βίου καὶ ἀγωγῆς καὶ παιδείας καὶ συμφυχίας τοῦ μεγάλου Βασιλεὺς καὶ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου· καὶ ὅπως ἐπὶ τὴν ἱερατικὴν καθέδραν ἀνήχθησαν.

De vita, institutione, studiis, et intima amicitia magni Basilii et Gregorii Theologi: et ut ad sacerdotalem sedem sint proveci.

Cum vero multa nobis de Basilio Magno et Gregorio Theologo dicenda sint, operæ pretium facturum me esse putavi, si pauca quædam de arctissima, quæ tantis viris inter se fuit amicitia et conjunctione, præmitterem. Quod sane non rectius certiusque fecero, quam si Gregorii ipsius ea de re verba protulero, quæ in ea oratione sunt, quam is de Basilio funebrem conscripsit. Tempore, inquit, procedente, ubi alter alteri mutuum amorem (factum id Athenis, ubi simul uterque litteris operam navavit) indicavit, affectionemque eam philosophiæ gratia conceptam esse constitit, tum alter alteri factus est omnia. Sub uno viximus tecto contubernales, et arcta inter nos devincti conjunctione idem spectavimus: et alter alteri animum flagrantem et constantem præstitit. Corporum namque necessitudo, quoniam rerum fluxarum est, haud aliter quam verni flores, interit. Neque enim, materia igne consumpta, flamma durat, sed una cum re cremata evanescit: neque charitas, ubi fomitis ardor emarcuit, consistit. Divinus autem et pudicus amor, quandoquidem rei firmæ et stabilis est, propterea solet esse constantior. Et quanto magis amantes rei desideratæ pulchritudinem considerant, tanto inter se conjunguntur magis. Hæc amicitia nostræ lex erat. Atque cum ad hunc modum inter nos animati essemus, et tales firmo thalamo, ut Pindarus inquit, aureas columnas substruxissemus, ita deinceps processimus, Deo simul et desiderio mutuo opitulatoribus usi. Sed quomodo sine lacrymis necessitudinis tantæ recorder? Eadem erat nobis rei invidiosissimæ, doctrinæ scilicet, spes proposita. Sed invidia 132 abfuit, æmulatio autem utrumque exercuit: et certamen nobis erat, non uter nostrum primas ferret, verum uter alteri eas concederet. Alter enim alterius laudem et gloriam pro sua habebat. Et in utroque visa est anima una duo circumferre corpora. Quod si credendum non est dicentibus, omnia in omnibus esse sita: at nobis id saltem credatur, alterum in altero situm fuisse, et alterum ab altero pependisse. Utrique opus unum propositum fuit, virtus ipsa, et ut vitam omnem ad spem futuram dirigeremus, et prius inde animo transferremur quam corpore excederemus: ad quod spectantes, vitam et actionem omnem nostram ita institimus, ut nos man-

datum divinum duceret, et alter alterum ad virtutem acueret atque excitaret. Et si non insolens hoc verbum esset, regulam et amussim, quibus quæ recta sunt, quæve minus, explorantur, alterum alteri fuisse dicerem. Sodalibus nos conjunximus non impudicissimis, sed modestissimis: non contentiosissimis, sed pacificis maxime, et quibuscum esse utilissimum est, quod sciremus, facilius vitia contagione contrahi, quam virtutem cum aliis communicari. Quandoquidem et morbus in alios citius, quam valetudo transfertur. Disciplinas non jucundissimas magis quam honestissimas consecrati sumus. Nam per eas vel ad virtutem, vel ad vitia effinguntur adolescentes. Dux autem nobis erant notæ viæ: altera prior et honestior, altera posterior, et non ejusdem momenti: illa ad sacra templa, et qui in eis sunt doctores, hæc ad profanos magistros ducens. Reliquas insistere eis volentibus reliquimus, videlicet dies festos, theatra, spectacula, conventus publicos, convivia. Nihil enim admirandum et præclarum esse duco, quod ad virtutem non conducat, neque eos qui studio ejus tenentur, meliores reddat. Atque aliis quidem alia sunt, vel a patre accepta, vel domo ex quotidianis studiis et actionibus reportata cognomina: nobis vero ingens momentum fuit et nomen, ut Christiani et essemus et nominaremur. Athenæ equidem aliis non parum, quantum ad animos pertinet, nocent. Nam id non frustra pii opinantur, quod plus illæ quam reliqua Græcia idolis abundant. Et profecto difficile est, non simul aliquem transversum rapi ab illorum laudatoribus et patronis. Nobis vero qui animis probe munitis atque instructi essemus, nullum ab illis obvenit detrimentum. Quin e diverso potius, quod quidem dictu mirabile est, ea ex re magis etiam in fide sumus confirmati, propterea quod errorem et impuritatem eorum cognoverimus: ibi dæmones despicientes ubi dæmones sunt in admiratione. Et si quis est aut creditur esse fluvius, qui per salsuginem amaræ maris dulcedinem suam retinens fluit: aut aumans aliqua, quæ in igne, a quo omnia consumuntur, subsistit: id nos inter æquales omnes profecto fuimus. Et quod pulcherrimum est, sodalitas quædam nobiscum non ignobilis fuit, quæ ab illo tanquam duce instituebatur atque regebatur, eisdem nobiscum præterea cum opus sit, Euxino Ponto ingensimenti copia eo subvehatur. (Lib. iv, cap. 16.)

(1) Constantinopolim Socrates scribit frequentissimam multitudinem alere, propterea quod mare ei omne genus commeatus suppeditet: et

studiis gaudens. Quamvis pedites, juxta Lydium A currum, illius scilicet cursum et morem curreremus. Unde celebritas quædam nobis contigit apud magistros et commilitones nostros, præterea vero in Græcia omni, apud eos maxime qui in ea præcipue clari sunt. Quin jam fama quoque nominis nostri ultra Græciæ fines, sicuti hoc multorum sermone ferebatur, processit. Tanta namque præceptorum nostrorum, quanta Athenarum, et tanta nostra, quanta præceptorum laus fuit. Atque adeo per amicorum insigne, sicuti fuimus, ita et habiti sumus: ut nihil simile apud Grecos haberent vel Orestes et Pylades, vel Molionidæ, Homericæ carminis miraculum (1). » Hæc Gregorius de sua et Basilii disciplina et amicitia, quam etiam cum scripta pleraque, tum epistolæ eorum magis declarant. Hos sane viros si quis inter se conferre, vitamque, mores et virtutem eorum exponere velit, alterum alteri præferre addubitabit. Fuit enim inter eos, et vitæ sanctioris, et profanæ simul sacræque doctrinæ concertatio. Nam adolescentes adhuc, Athenis Himerii et Prohæresii, qui tum inter sophistas præcipui erant, deinde etiam Antiochiæ in Syria Libanii auditores et discipuli artem rhetoricam summe perdidicerunt. Et cum, quod ad philosophiæ studia valde appositum essent, quidam eos ad ludos aperiendos, et sophisticam vitam complectendam, alii autem ad causas in foro agendas cohortarentur, studio utroque contempto, solitariam sunt vitam secuti.

ἑσπερον, συνδρομὴ πολλῶν ἱερῶν τῆς ἐκείσε ἐκκλησίας τὴν ἐπισκοπὴν ἐπετράπη. Εἰ μὴ γὰρ αὐτὸν ἡ θεία χάρις ἐκείσε παραβάλλειν ἐκίνει, μήτ' ἐπισκόπου μήτ' ἐκκλησίας οὕτης, πάντων δ' ἐλαυνομένων, ἐκινούνευε σχεδὸν μηκέτ' εἶναι τῇ Κωνσταντίνου τῷ τῇ ἐν Νικαίᾳ πίστεως δόγμα. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτου καὶ αὐθις κατὰ χώραν ἐροῦμεν, τὸ δὲ γε νῦν περὶ Βασιλείου διεξέμι.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Ὡς μετὰ Εὐσέβιον Βασιλείος τὴν Καπαδοκίαν ἐπετράπη· καὶ περὶ τῆς πρὸς Οὐδέντα παρρησίας αὐτοῦ.

Διαφορὰ τις συνέθη τῷ πρὸ τοῦ Βασιλείου τῆς Ἐκκλησίας καθηγεμόνι Εὐσεβίῳ, ὅτι ἐν διακόνους τελοῦντος. Ἦν δὲ ὁ Εὐσέβιος καὶ τὰλλα μὲν ἐπαινετὸς· ὁ ἀνὴρ, καὶ τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας κινδύνοις μάλιστα διαπρέψας, ὡς ὁ τότε ἔδειξε διωγμός. Τῆς οὖν διαφορᾶς γενομένης, Βασιλείος μὲν ἐπὶ τὸν Πόντον ἐχώρει, καὶ τοῖς ἐκείσε φιλοσόφως ζῶσι συνῆν· ὁ δὲ τῶν Καισαρέων δῆμος, καὶ μᾶλλον ὅσοι τοῦ πλήθους ἦσαν σοφώτεροι, δι' ὀπνοίας εἶχον Εὐσέβιον, καὶ ἀπολιπεῖν τε αὐτὸν ἐβουλεύοντο, καὶ κατ' ἰδίαν χωρισθέντες, τὰς συναγωγὰς δῆτα ποιεῖσθαι, ὅτι φυγῆς αἵτιος ἐγεγόνει ἀνδρὶ τοσούτῳ τὴν ἀρετὴν καὶ βιοῦν λέγειν ὑπὲρ ἅπαντας εὐδοκίμῳ, καὶ ταῦτα στίφους τοσούτων αἰρετικῶν περιθέοντος. Ὁ μὲν οὖν Βασιλείος,

133 Itaque postquam in philosophicis litteris satis versati erant, ex Origenis et aliorum, qui illum vel præcesserant, vel consecuti fuerant, libris, sacrarum Litterarum sententiam addiderunt. Magna enim tum orbe toto Origenis gloria fuit. In ejus libris cum se exercuissent, Arianis strenue restiterunt. Et quia illi auctoritates et testimonia ex Origenis scriptis ad dogma suum comprobandum afferebant, ipsi eos refellerunt, non satis Origenis sententiam assecutos esse ostendentes. Apud multos quidem tum Ariani, atque Eunomius et ipse Arianizans, in magno fuere pretio. At illi postquam cum Gregorio et Basilio vel scriptis vel disputationibus sunt congressi, indocti prorsus esse comperti sunt. Basilius a Meletio Antiochiæ episcopo diaconus creatus, postea patriæ suæ Cæsareæ Cappadocum antistes factus, cum cura et fide ecclesiis præfuit. Veritus enim ne res Arianorum novæ Ponti etiam ditiones occuparent, celeriter ad eas partes percurrit, atque monachorum ibi exercitia instituens, et plerosque sacra doctrina erudiens, in fide etiam fluctuantes confirmavit. Gregorio autem, qui Nazianzi mediocri Cappadociæ oppido, patri suo in episcopatu successit, idem studium fuit. Circumiens enim et ipse oppida pleraque, eos qui in religione imbecilli erant, confortavit. Potissimum vero Constantinopolim frequentius visens, sententiæ suæ suffragatores in doctrina confirmavit: et postea in eam urbem legitime evocatus, administrationem Ecclesiæ ibi multorum episcoporum concursu et suffragio suscepit. Quod nisi divina gratia, ut is eo veniret, procurasset, quod expulsis omnibus, neque episcopus neque ecclesia ibi esset, periculum certo et metus fere fuisset, ne deinde Nicænæ fidei doctrinæ Constantino poli locus deesset. Sed hac de re postea suo loco dicam. In præsentia historiam de Basilio persequar.

CAPUT XVIII.

Ut post Eusebium Basilio Ecclesia Cappadocum sit commissa: et de insigni ejus adversus Valentem dicendi libertate.

Eusebio, qui ante Basilium ecclesiæ Cæsariensis gubernator fuit, dissidium quoddam cum Basilio etiamnum diacono intercessit. Fuit autem Eusebius cum aliis in rebus vir magnus, tum certaminibus et periculis pro pietate subeundis maxime spectatus. Id quod ejus temporis persecutio declaravit. Dissidium autem cum eis intercessisset, Basilius in Pontum secessit, atque ibi cum monachis philosophice viventibus fuit. Plebs autem Cæsariensis, atque in primis qui ea erant cordatiores, quod Eusebium suspectum habebant, quasi fugæ causa esset viri tanti, qui virtute et moribus et eloquentia omnibus aliis clarior esset, eo præcipue tempore quo hæreticorum ingens multitudo circumcursa-

(1) Sozom. eod. cap. 14. Socrat. eod. cap. 26.

ret, consilium ejus relinquendi et seorsim conventus sibi suos agendi cepere. **134** Atque ita quidem Basilius, ne, quantum in eo situm erat, Ecclesiam plurimis tumultibus ab eis qui aliena sentiebant, conturbatam amplius affligeret, quietam in Ponticis monasteriis agebat vitam. Valens autem, et quæ cum eo erat sacra cohors (semper enim illum incitantes episcopi Ariani sequebantur) opportunum se tempus nactus esse dicentes, ut in Cappadocum Cæsarea quod vellent perficerent, propterea quod Basilius secessisset, et populus Eusebii odio ad discessionem spectaret, Nicomedia profecti Cæsaream, tanquam et hanc eversuri, venerunt: atque ibi quæ soliti fuerant, peragere sunt conati, videlicet ut recta sentientes ecclesiis exigere, easque Ariani traderent. Cæterum consilium id frustra fuit. Quamprimum enim hos Cæsaream pervenisse nuntiatum est, Basilius monasticis in Ponto scholis vale dicto, Cæsaream et ipse redit, et Eusebio rebus omnibus aliis posthabitis conciliatur. Quo quidem facto animi sui benevolentiam maxime ostendit. Et quod in tempore magno iudicio omnia cum ratione egit, disputationibusque opportune est usus, examen hæreticorum ingens repulit, et ecclesie temporibus durissimis profuit. Valens, postquam ei conatus non successit, una cum episcopis suis Antiochiam concessit (1): atque inde aliquanto post in Cappadociam reversus, Basilium, post Eusebii mortem ecclesias administrantem invenit: quem cum exigere vellet, cœlitus ea in re est impeditus. Atenim nihilominus leonem statim se larva et terriculamento exterriturum esse credens, ad præfecti tribunal eum misit (2). Ibi præfectus assistens eum interrogat, quoniam de causa religionem imperatoris non complecteretur. Atque ille: Quod hoc sic Deus non præcepit, inquit. Et insuper imperatoris errorem reprehendit, atque homousion, consubstantiale, defendit. Ubi vero ille mortem ei minatus est, Basilius gratiam se illi eo nomine habere dixit, quippe qui discedere ex tali rerum statu non gravate cuperet. Et cum præfectus amplius eam rem deliberare juberet, Basilius, Ego quidem, inquit, et hodie et cras idem futurus sum. Utinam vero tu teipsum non mutasses. Creatura enim cum sim, creaturam adorare, Deumque esse profiteri, in animum non inducam mentem. Sed neque religioni vestræ me aggregari sustinebo. Tametsi enim vos clarissimi et non minima orbis pars esse existamini, **135** me tamen minime decet hominibus gratificari, et propterea fidem in Deum parvi pendere: quam ego mediusfidius proditurus non sum, etiamsi mihi honorum publicationem, et exsilium, et aliud quidquam gravium ærumnarum, mortemque adeo ipsam mineris. Nihil enim rerum talium mœrorem mihi afferre potest. Quod si facultates meas expetis, pan-

Α ἵνα μὴ τὸ ἐφ' ἐαυτῷ τὴν ἐκκλησίαν ἐπιτρέψῃ, πλείστοις θορύβοις παρὰ τῶν ἑτεροδόξων κυμαινόμενῃ, τοῖς κατὰ Πόντον φροντιστηρίοις ἐνέβαλεν ἡσυχίαν διαζῶν, Οὐάλης δὲ καὶ ὁ περὶ αὐτὸν ἱερὸς στρατὸς (ἀεὶ γὰρ ἐκεῖναι συνῆσαν διερεθίζοντες) καιρὸν ἔχειν εἰπόντες καὶ ἐν τῇ Καππαδοκίᾳ ἀνύσαι τὸ σπουδαζόμενον, τὸ τε ἀπόδημον εἶναι Βασιλείον, καὶ τὸ διὰ μέσου ἀγεσθαι τῷ λαῷ τὴν Εὐσέβιον καὶ εἰς ῥῆξιν ὄρῃν, ἐκ τῆς Νικομηδείας ἀπάραντες, ὡς καὶ ταύτην καταστρεφόμενοι, τῇ Καισαρείᾳ προέβαλον, καὶ τὰ εἰωθότα ποιεῖν ἐπεχείρουν· ἐκβάλλειν μὲν τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς ὀρθόφρονας, τοῖς δ' ἐξ Ἀρείου ταύτας δίδόναι. Ἥκιστα δ' αὐτοὶς μετὰ σκοπὸν ἀπέδῃ τὸ βουλευόμενον· ὅμα γὰρ ἡγγέλλετο τούτου· ἐπὶ Καισαρείας ἐλαύνειν, καὶ Βασίλειος τὰς ἐν Πόντῳ διατριβὰς χαίρειν εἰπὼν, ἐπὶ τὴν Καισαρείαν ἦκει· καὶ πάντα θέμενος ἐν δευτέρῳ, σπένδεται Εὐσεβίῳ, καὶ ἐν τοῖς μάλιστα τὸ εὐνοϊκὸν ἐπαδείκνυ, κατὰ καιρὸν ἐν κρίσει τοὺς λόγους οἰκονομῶν. Ἐγκαίρως δὲ τοῖς λόγοις, τὸ πολὺ τῶν αἵρετικῶν ἀπεκρούσασθαι σμῆνος· καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τὰ μέγιστα τῇνικαῦτα ἐπέμυεν. Οὐάλης δὲ ἀποτυχὼν τῆς σπουδῆς, σὺν τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ἱερεῦσιν ἐπὶ τῆς Ἀντιόχειας ἔχουσι. Μετὰ δὲ τινα χρόνον ἐκεῖθεν αὖθις εἰς Καππαδοκίαν γενόμενος, εὐρίσκειται Βασιλείον μετὰ τὴν Εὐσεβίου τελευτὴν τὰς ἐκκλησίας ἐπιτραπέζαν. Καὶ δὴ βουλευσάμενος αὐτὸν ἐξελάσαι, ἀνωθεν ἀπέσχετο τῆς ἐπιβουλῆς. Ὅμως δ' οὖν εὐθὺς μορμολυκεῖος τὸν Λέοντα οἰόμενος· ἐκφοβεῖν, εἰς τὸ τῶν ὑπάρχων ἐπεμπε δικαστήριον. Ὁ δὲ ὑπαρχος παραστησάμενος, πύσιν προσῆγεν ὅτου χάριν, μὴ τὰ βασιλεῶς θρησκευεῖν αἰρεῖται· τὸν δ' ἀποκρίνασθαι, ὅτι περ μὴ κελεύειν οὕτω θεόν. Καὶ προσῆγε τὰς μέμψεις καὶ τὸ ὁμοούσιον συνεκρότει. Ὡς δὲ θάνατον αὐτῷ διηπεδαι, καὶ χάριν ἔλεγεν ἔχειν ἀπαλλάττειν ἡρώμενον τῶν ὧδε. Εἰς σκέψιν δὲ τοῦ ὑπάρχου θεῖναι τὴν λόγον προτρεπομένου, τὸν Βασιλείον φάναι· « Ἐγὼ μὲν καὶ σήμερον καὶ τῇ ὑστεραίᾳ ὁ αὐτὸς ἔσομαι· εἴθε δὲ σὺ σαυτὸν μὴ ἐνῆλλαττες· κτίσμα γὰρ ὢν, οὐκ ἂν κτίσματι προσκυνῇ ἐλπίμην καὶ θεὸν εἶναι ὁμολογεῖν. Ἀλλ' οὐδ' ὅμιν κοινωνεῖν τῆς θρησκείας ἀνέξομαι. Εἰ γὰρ καὶ τῶν λίαν ἐπιστήμων ὁμαίς, καὶ οὐκ ἐλαχίστης ἡγεῖσθε μοίρας τῆς γῆς, ἀλλ' οὐκ ἔμοιγε χαρίζεσθαι προσήκον ἀνθρώποις, τῆς δ' εἰς τὸ θεῖον πίστεως διὰ ταῦτα ὀλιγωρεῖν· ἦν οὐκ ὦν προσδόν, κἂν δήμευσιν, κἂν ὑπερορίαν, κἂν ἄλλο τι τῶν δεινῶν, κἂν θάνατον αὐτὸν ἀπειλήσ· οὐδὲν μὲ γὰρ τι τούτων ἀνιᾶν ἔχει. Εἰ δὲ τὴν ἐμὴν περιστάσιν ζητεῖς, βάρυα ταῦτα τρίχυνα καὶ βιβλία ὀλίγα, οἷς ἐγὼ καλλωπίζομαι, εἰ τούτων σοι ἔξω, ἀπόλαυ. Εἰ δὲ καὶ ὑπερόριον βούλει ποιεῖν, ἔτοιμος. Πῶς δ' ἔσομαι ἀεὶ τὴν γῆν παροδεύων, καὶ πρὸς ἄλλην χώραν σφιδρῶς ἐπιγόμενος; Τὸ δὲ σῶμα μετὰ τὴν πρώτῃν πληγὴν, αἰσθήσεως ἀμοιρῆσαν, καὶ βασάνων κρείττον ἔσται πάντων. » Ταῦτα καὶ τοιαῦθ' ἕτερα παρῆρσισασμένου, καταπλαγείς ὁ ὑπαρχος τὴν αὖτις

(1) Ad episcopatum eum, multorum episcoporum suffragis est evectus. (Socrat.)

(2) Socrates, Basilium ab imperatore Cæsarea

Antiochiam evocatum, ibi comparuisse, et causam dixisse scribit. Lib. iv, cap. 26.

τοῦ ἀνδρός, δρομαῖος τῷ βασιλεῖ προστιὼν ἀνῆγγαίεν· ὡς· πειθούς στερέβοτες ὁ ἀνὴρ· καὶ ἡ προφανὴς κολάζειν, ἢ μηδὲ μῶς οἰεσθαι ταῖς ἀπειλαῖς πειθῆναι οὐ σέβειν. Ὁ δὲ τῶς ἡρέμει· τῆς δ' ἡμέρας τῶν θεοφανίων ἐνισταμένης σὺν τῇ περὶ αὐτὸν φαντασίᾳ τῇ ἐκκλησίᾳ παραγενόμενος, δῶρά τε τῇ θείᾳ τραπέζῃ προσήνεγκε· καὶ τῷ πολλῷ τῆς εὐταξίας καταπλάγεις, παρατραπείς, μικροῦ ἂν εἰς τοῦδαφος ἐβρίπτο, εἰ μὴ τις τῶν ἐκ τοῦ βήματος δραξάμενος τοῦ χιτῶνος, τὸν βασιλέα πεσεῖν ἐπειγόμενον, ἀνεκτήσατο. Ἐπεὶ δὲ καὶ εἰς λόγους ἤκε τὰνδρὶ, ἔτι μᾶλλον ἐθαύμασε τῆς τε σοφίας καὶ τοῦ περὶ τὸ ἱερᾶσθαι καὶ ἐκκλησιάζειν, καὶ εὐταξίας κόσμον τὸν μέγαν. Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ ταῖς τῶν ἐναντιῶν διαβολαῖς· ἐδόκει ὑπερορίαν αὐτὸν κατοικεῖν. Ἐπεὶ δὲ ἡ νύξ παρήν, καὶ ὁ δῖφος ἡντρέπιστο, ἐξαπίνης προσδάλει νόσο· τῷ τοῦ βασιλέως παιδί, ᾧ Γαλάτης ἦν ὄνομα. Ἐπὶ τόσον δ' ἦν ἰσχυρὰ τε ἡ νόσος καὶ σφαλερὰ, ὥς ἀπαγορεύειν ἐκείνῳ τὸ ζῆν, οἱ θεραπεύειν ἦσαν μάστιστα δόκιμοι. Οὐάλης δὲ ἀφόρητον ἡγούμενος τὸ πρᾶγθαι, κατὰ τοῦ ἐδάφους· ἐβρίπτετο, πρὸ τοῦ παιδὸς ἡρμένου· θανεῖν, καὶ ἀνῆκεστα ἐπὶ νθεῖν τὸν παῖδα. Δομνίκα δὲ ἡ βασίλισσα καὶ αὐτὴ χεῖρνα πάσχουσα, δέμασιν ἔλεγε φοβεροῖς νυκτὸς ἐμπσεῖν καὶ πάσχειν ταῦτα διὰ τὴν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον διετίνετο ὕδριν. Καὶ αὐτίκα τὸν Βασίλειον τοῖς οἰκαίοις ἐπέτρεπε μεταστέλλεσθαι, καὶ τῷ κειμένῳ ὅσα γε δυνατόν βοηθεῖν· παρηγέτο γὰρ αὐτὸς περὶ τούτου κελεύειν ἐναγχος περιυδρισμένῳ. Ὁ δὲ παρήν, καὶ ὁ παῖς ῥῶον ἔσχε. Πείραν δ' ὅλως εἰσάγων, διεμνήνετο, «Εἰ ἀληθὴ, λέγων, ἂ σὺ δοξάζεις περὶ Θεοῦ, εὐχὴν κρᾶντε, καὶ ζωώπει Θεὸν, ἵνα μοι ὁ παῖς μὴ ἀπόληται. Ἀλλ' εἰ πιστεύεις, ἐφ' Βασιλείου, ὥσπερ ἐγὼ, καὶ τὴν νόσον τῶν ἐκκλησιῶν ἀποξέσεις, πάντως σου ζησεται σοὶ ὁ παῖς.» Τοῦ δὲ συνθεμένου καὶ ἄλλως πρέξαντος, ὁ παῖς τοῦ βίου ἀπηλλάττετο. Ἰσχυρίζοντο δ' ἅπαντες, ὡς οὐκ ἂν ἀπολώλει, εἰ μὴ τοὺς ἐπεροδύους καλίσας, σύναμα Βασιλεῖφ εὐξασθαι ὑπὲρ τοῦ παιδὸς παρηγγύα· οἷς καὶ βαπτίζειν μᾶλλον τὸν παῖδα προὔτρεπετο. Βασιλεὺς δὲ τὸν ἄνδρα δι' αἰδοῦς ἄγων, χωρὶα τὰ κάλλιστα ὧν εἶχεν αὐτόθι, τοῖς αὐτοῦ ξυνώσιν ἀπεχαρίζετο· ἀλλὰ πάλιν ὑπὸ τῶν συνῆων πολιορκούμενος ὁ κρατῶν, αὐτὸς τὸν ὅσιον μεταστέλλετο· καὶ τῆς τῶν ἐναντιῶν μερίδος γενέσθαι παρήνει. Ὡς δὲ τὸν ἀδόξαμντα πείθειν οὐδὰμῶς εἶχεν, εἰς ἐξορίαν ἀπάγειν ἐκέλευε. Καὶ ὁ μὲν τῆς ἐξορίας χάρτης ἐγράφετο· τῇ χειρὶ δὲ τοῦτον πειραθεῖς· βεβαιῶσαι, οὐδὲν τῶν στοιχείων γράψαι δεδύνητο. Ὁ γὰρ κάλαμος εὐθύς συνετρίβη. Ἐπεὶ δὲ καὶ ὁ δεύτερος καὶ ὁ τρίτος ὡς τὸ εἰκὸς εὐθυνοόμενος ἐπίσης τῷ πρώτῳ ἐπασχον· ἔτι δὲ τὸ δυσσεβὲς γραμματεῖον ἐκείνῳ βεβαιῶν ἐπειράτω, σέεται μὲν αὐτῷ ἡ χεὶρ παραδόξως. Τρόμος δ' ἄσχετος αὐτὴν διεδέχετο. Ἐντεῦθεν δὲ καταστεισθεὶς τὴν ψυχὴν, καὶ

A nos hosce et cilicia, atque libros paucos qui in mundo meo sunt, si hos, inquam, adamasti, recipe. Sin ut exsillii causa solum vertam, mavis, paratus ad id sum. Exsul vero quomodo ero, qui semper terram quasi peregrinus pererro, et ad regionem aliam vehementer aspiro? Corpus porro hoc, vel post primam plagam, sensus omnino expers, et cruciatibus superius prorsus futurum est. » Hæc atque his similia alia cum liberrime Basilius dixisset, consternatus ad viri prudentiam præfectus, celeriter ad imperatorem accurrit, eidemque, Basilium constantiorem esse, quam ut a sententia sua suasionem deducatur, renuntiat: quapropter aut propalam in eum animadvertet, aut persuaderi minis illum posse, existimare desineret. B Imperator tum quidem quievit. Cum autem Epiphaniarum festus dies adesset, cum universa quam secum habebat, inani et splendida pompa in ecclesiam venit, et munus suum (3) ad sacram mensam attulit: atque ibi quod omnia miro ordine gererentur, ad stuporem delapsus et totus mutatus, in solum concidisset, nisi quidam ex ordine sacerdotali, tunica correpta imperatorem jam ruentem retinisset. Ubi vero sermonem quoque cum viro contulit, magis etiam sapientiam, sacrisque obeundis et concionibus atque conventibus peragendis dexteritatem, nec non rerum omnium ordinem pulcherrimum admiratus est. Sedenim postea brevi adversariorum calumniis permotus, in exsiliu eum mittere constituit. Et jam nox aderat, et currus præparabatur, cum derepente morbus imperatoris filium, cui Gallo nomen erat, invadit. Tam vehemens autem et periculosus is erat, ut qui puerum curabant medici insignes, de vita ejus desperarent. Valens casum eum impatientissime ferens, in solo volvitur, pro filii salute mortem sibi ipsi optat, et insolabiliter luget. Dominica quoque imperatoris conjux graviter affligitur, et horrendis noctu pavoribus territam, atque id propter eam quæ episcopo illata esset injuriam, passam se esse confirmat. 136 Proinde Basilium statim per suos accersit: eumque, ut jacentem puerum, quod posset, adjuvaret, rogat. Ipse namque imperator, propter recentem etiamnum ei factam injuriam, quidquam ab eo petere verebatur. Basilius adest, et puer meliuscule habet. Imperator nihilominus periculum facturum, ad illum: « Si vera, inquit, sunt quæ de Deo doces, precare, et Deum exora, ne mihi filius intereat. » At ille: « Si idem quod ego credis, morbumque grassantem ab ecclesiis dispellere constituis, omnino puer convalescet. » Cæterum cum Valens id se facturum reciperet, et aliter tamen faceret, puer e vita excessit. Omnes autem asseverarunt, non peritum

(1) Munus offertorium: quod αὐτουργός, hoc est, sua ipse manu obtulit. (Greg. Naz.)

(2) Cum autem id non annueret imperator: Basilium, *De pueri*, inquit, *voluntas Domini fiet*. (Soer.)

(3) Affuit isti colloquio Demosthenes quidam, imperatoris obsonator, qui orbis universi doctorem carpens, barbarè loquebatur. At Basilius subridens, Ἐθεασάμεθα, inquit, καὶ Δημοσθένη ἁράμματος, hoc est, *En Demosthenem quoque*

fuisse puerum, nisi imperator eis qui aliena sentiebant, evocatis, precari eos una cum Basilio pro pueri salute iussisset: quos etiam ut puerum baptizarent, est exhortatus. Imperator porro virum veneratione prosequens, prædia quæ ibi habuit pulcherrima, xenonibus seu hospitalibus ejus domibus donavit. Sed rursum a familiaribus expugnatus, virum sanctum ad se accevit, et ut se adversariorum factioni adjungeret, hortatus est. Postquam autem adamantem permovere suasionem non potuit, exulare eum jussit. Et jam exsilii libellus scriptus erat: quem ubi manu sua Valens roborare est conatus, litteram nullam exarare potuit; calamus namque statim est confractus. Quod ubi in altero, et etiam tertio, ad scribendum, sicuti convenit, adaptato, itidem ut primo accidit, et ipse adhuc in scripto impio confirmando perstitit, manus ei supra quam credi possit concussa, tremore intolerabili est occupata. Proinde animo percussus, atque pavore plenus, charta correpta, ambabus eam dilaceravit manibus. Paulo vero post, præfecto quoque accidisse dicunt, ut morbo circumventus gravi, ubi vindictam simplex est deprecatus, totus convalesceret. Verum quid hæc sunt ad alias viri hujus primarias virtutes, qui et factis et doctrina mirificam est consecutus gloriam? Multa autem Christi reliquerunt. Quæ nisi omnibus fere nota esse scirem, aliquid etiam de eis sigillatim dixissem. Horum plurima Rufinus dicitur in Latinam linguam transtulisse. Atque hæc de Basilio et Gregorio breviter sint dicta.

137 CAPUT XIX.

De fraterna conjunctione et amicitia Basilii et Gregorii, et de sancto Gregorio Nysseno: et quod tres in Ecclesia fuerint Gregorii, sanctitatis omnes participes: et præterea quartus quidem hæreticus.

Habuit autem Basilius fratres, quorum unus Gregorius fuit, Ecclesiæ Nyssenæ lux et ornamentum: vir secundum fratrem doctrina, moribus et vitæ sanctitate spectatus. Et quamvis is conjugem habuerit, rebus tamen aliis fratri minime cessit. Qui Basilio mortuo, *Hexaemeron* sive sex dierum opus illius adimplevit, et adversus Eunomium et Apollinarem confutationes scripsit. Constantinopoli quoque in divum Meletium orationem funebrem composuit, aliæque insuper plurima opuscula doctrinis et institutionibus plena Ecclesiæ Dei reliquit. Ostendunt autem virum talem cum alia tum præcipue in Gregorium illum miraculis celebrem oratio ab eo edita. Secundus Basilii frater Petrus fuit, qui una cum illo vitam monasticam primum consecratus, deinde urbem Sebastiam sacrorum antistes gubernavit. Tertius Naucratus, qui juvenis in ascetico instituto defunctus est. Accessit ad hos celebris illa Macrina soror, cui Gregorius libellum *De anima* dicavit. Ei, sicuti accepi, hæretici quidam Origenica dogmata injecerunt. Omnes autem isti propter vitæ integritatem, in numerum sanctorum sunt relati: quemadmodum sane et Gregorii Cæsarius frater, et Gorgonia soror. Quoniam autem Gregoriorum nominis similitudine in librorum Inscriptionibus discernendis nonnulli errant, scire peropus est, tres fuisse Gregorios in Ecclesia Dei præclaros. Ponti-

Α δειματος, πλήρης γενόμενος, τὴν χάριν δραξάμενος, ἀμφοῖν διέβρῃς τὰν χειρῶν. Μικρὸν δ' ὕστερον καὶ τῷ ὑπάρχῳ ταῦτα συμβῆναι φασί· νόσος γὰρ περιπεσὼν χάλειψεν, ἐπειδὴ ἀντιβόλων παρητεῖτο τὴν νέμεσιν, ὕτης ὕλος ἦν. Ἀλλὰ τί ταῦτα πρὸς τὰλλα τοῦ ἀνδρὸς προτερήματα, ἔργοις καὶ λόγοις ὑπερφυῶς εὐδοκιμηκός; Βιβλία δὲ πολλὰ τε καὶ κάλλιστα οὗτός τε καὶ Γρηγόριος καταλείπει τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ. Ἀπερ εἰ μὴ δῆλα πᾶσιν ἦσαν σχεδόν, καὶ κατὰ μέρος περὶ τούτων διεξήκουν ἂν· ὧν τὰ πλεῖστα, φησὶ, Πουφίνος εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν μετέβαλε γλώσσαν. Καὶ περὶ μὲν Βασιλείου καὶ Γρηγορίου τοσαῦτα ἐν ἐπιτόμῳ εἰρήσθω.

Β In altero, et etiam tertio, ad scribendum, sicuti convenit, adaptato, itidem ut primo accidit, et ipse adhuc in scripto impio confirmando perstitit, manus ei supra quam credi possit concussa, tremore intolerabili est occupata. Proinde animo percussus, atque pavore plenus, charta correpta, ambabus eam dilaceravit manibus. Paulo vero post, præfecto quoque accidisse dicunt, ut morbo circumventus gravi, ubi vindictam simplex est deprecatus, totus convalesceret. Verum quid hæc sunt ad alias viri hujus primarias virtutes, qui et factis et doctrina mirificam est consecutus gloriam? Multa autem Christi reliquerunt. Quæ nisi omnibus fere nota esse scirem, aliquid etiam de eis sigillatim dixissem. Horum plurima Rufinus dicitur in Latinam linguam transtulisse. Atque hæc de Basilio et Gregorio breviter sint dicta.

ΚΕΦΑΛ. 18'.

Περὶ τῆς ἀδελφότητος Βασιλείου καὶ Γρηγορίου καὶ περὶ τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης· καὶ δεῖ τρεῖς εἶσι τῇ Ἐκκλησίᾳ Γρηγόριοι· καὶ δεῖ πάντες ἀγιοσύνης μετέσχωρ· ἕτερος καὶ τέταρτος, αἱρετικός.

Ἀδελφοὶ δὲ Βασιλεῖον ἤτην, Γρηγόριος δὲ τῶν Νυσσαίων φωστὴρ, ἀνὴρ μετὰ τὸν ἀδελφὸν δεύτερος ἐν τοῖς λόγοις καὶ τρόποις καὶ βίου σεμνότητι· καίπερ δ' οὗτος καὶ γυναῖκα ὁμιλήσας κατ' οὐδὲν τοῖς ἄλλοις ἀδελφοῦ λείπεται· δὲ Βασιλείου τεθνηκότος, καὶ τὴν ἐκείνου Ἐξαήμερον ἀνεπλήρου, καὶ κατ' Εὐνομίου καὶ Ἀπολλιναρίου ἀντιβρῆσεις συνέταξε, καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπιτάφιον τῷ θεῷ Μελετίῳ συγγράφει, καὶ ἄλλα πλεῖστα βιβλία διδασκαλίας καὶ δογματικῶν ἀνάμεικτα τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ καταλείπει. Δείκνυσσι δὲ καὶ τὰλλα μὲν τὸν ἄνδρα, μάλιστα δὲ δὲ ἐπονήθη αὐτῷ λόγος εἰς Γρηγόριον τὸν ἐν θαύμασι περιβόητον. Ἦν δὲ τοῦτῳ καὶ ἀδελφὸς ἕτερος Πέτρος, δὲ τὸν μονήρην βίον μετὰ Βασιλείου ἐξήλωσεν, ὕστερον δὲ τὴν Σεβαστηνὴν ἴθυνε πόλιν. Ἀλλὰ καὶ Ναυκράτιος ἕτερος ἐν ἀσκητικῇ πολιτείᾳ νέος τὸν βίον λιπών· καὶ Μακρίνα ἡ περιώνυμος, ἥ καὶ τὸ *Περὶ ὕψους* βιβλίον Γρηγόριος ἀνατίθεισιν· ὃ τινες τῶν αἱρετικῶν, ὡς ἐπυθόμην, Ὀριγένεια ὑπέσπειραν δόγματα. Πάντες δ' οὗτοι τῷ τῆς πολιτείας σεμνῷ, τῆς ἀγιοσύνης κατηξιώθησαν· ὥστερ δῆτα καὶ Γρηγορίου Καيسάρειος καὶ ἡ Γοργονία. Ἐπεὶ δὲ τινες τῇ ὁμωνομίᾳ τῶν Γρηγορίων πλανῶνται τῇ ἐπιγραφῇ τῶν βιβλίων, ἰστέον ὡς τρεῖς εἰσι Γρηγόριοι τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεοῦ διαπρέψαντες· ὃ τε εἰρημένος Ποντικός· ἐκ Νεοκαισαρείας ὁρμώμενος· ἀρχαιότερος τούτων, τῷ Ὀριγένει διδασκάλῳ χρησάμενος. Περὶ οὗ πολὺς

illitteratum vidimus. Et cum ille magis etiam excandescens, minas profunderet: Tuum est, Basilius ait, de delicatioribus junculorum condimentis

curam gerere. Divina enim dogmata, qui aures obturatas habeas, exaudire non potes. (Theod. lib. iv. cap. 19.)

λόγος· ἐν τε Ἀθήναις καὶ Βηρυτῷ, καὶ τῇ Ποντικῇ διοικήσει, καὶ ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ, ἦν τοῖς θαύμασι, καὶ τοῖς λόγοις ἐπέδραμεν. Ἐν δὲ Καισαρείᾳ τῷ Ὀριγῆναι συγγενόμενος, ἀχώριστος αὐτοῦ διέμεινε τοῦ λοιποῦ, καὶ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν ὑπ' αὐτοῦ παιδευθεὶς· ἔπειτα τὴν πατρίδα καταλαβὼν, ἀνεχώρησε, καὶ λαϊκὸς ὢν πολλὰ διεπράξατο, δαίμονας ἐλαύνων, νόσους ἰώμενος, τοὺς δ' Ἑλληνίζοντας λόγους καὶ πλεον τοῖς τερατείοις προσεπαγόμενος· τούτου καὶ ὁ μάρτυς Πάμφιλος μέμνηται ἐν τοῖς εἰς Ὀριγῆνην πονηθεῖσιν αὐτῷ βιβλίοις· ἐν οἷς καὶ συστατικὸς λόγος Γρηγορίου πρὸς Ὀριγῆνην παράκειται. Καὶ τρεῖς μὲν οὗτοι Γρηγόριοι, ἐν κεφαλαιῷ εἰπεῖν, γεγόνασιν· ὃ τε προρρήθεις οὗτος, καὶ ὁ τοῖς παλαιῖς Ναζιανζηνὸς, ἡμῖν δὲ ἀξίως τῆς προσηγορίας τυχὼν Θεολόγος γάρ· καὶ ὁ ἀδελφὸς Βασίλειος. Ἐγένετο δὲ καὶ ἄλλος· Ἀρειανὸς ὁ μετ' Ἀθανάσιον γεγενῶς, ὃς καὶ ὑπὸ τοῦ πλῆθους ἀνήρηται. Τοσαῦτα καὶ περὶ τούτων.

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου Ἀμφιλοχίου ἐπισκόπου Ἰκονίου, ὡς δι' ἀγγέλου τὴν χειροτονίαν ἔσχεν· καὶ ὡς τηλικαῦτα καὶ ὁ θεὸς Χρυσόστομος νέος ὢν, τὰς τῆς ἐνουσῆς αὐτῷ χάριτος παρεδείκνυ μαρμαρυγὰς.

Τοῖς δ' αὐτοῖς χρόνοις καὶ ὁ τῆς Ἰκονιέων προεδρεύσας διέλαμπεν Ἀμφιλόχιος, ὃ φίλῃ μάλα ἀρίστῃ ἐχρῶντο Γρηγόριος καὶ Βασίλειος· καὶ δείκνυσί γε τὰ πρὸς αὐτὸν αὐτῶν γράμματα, καὶ μάλιστα Βασιλείου, αἶ τε νομοθεσίαι, καὶ τὰ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰρημένα ἐν κεφαλαίοις τριάκοντα, ἃ τοῖς πολλοῖς καὶ Ἀμφιλόχια κένκηται. Περὶ τούτου δὲ τοῦ Ἀμφιλοχίου πολλὰ μὲν ἱστοροῦσι λόγου καὶ μνήμης ἔξια· ἀπλοῦς γάρ ἦν ὁ πρεσβύτης· καὶ βίῃ καὶ λόγῳ ἐφαμιλλῶ ἐχρήτο, ὡς καὶ πολλὰ τῶν συγγραμμάτων ἐξενεγκεῖν. Πλὴν ἡ θεία χάρις ἄλλοτε ἄλλως τὰ ἡμέτερα διοικοῦσα, καὶ διευθύνουσα, καινοτομεῖ τι καὶ περὶ τούτων τὸν ἀνδρὰ ὑπερφυῖς τι καὶ ξένον τεράστιον. Ταῖς γὰρ ἐρήμοις φιλοσοφούντι τῷ περιόντι τοῦ βίου καὶ λόγου, ἀγγέλου· ἐπιτέμπτει θῆς, οἱ εὐλογίας τε μυστικῆς καὶ ἀρχιερατικῆς υἱοθεσίας καταξιώσαντες, νοερώς ἐτελείωσαν, καὶ εἰς ἐσπέρην τῆς Ἰκονιέων ἀνεκέρυξιν πόλεως. Ὅν δὲ καὶ εἰσάπειτα οὐ πολλῷ χρόνῳ ὕστερον χειροτονεῖν κατὰ τὸν τόπον συνελθόντες ἐπίσκοποι, ἐπέπερ παρ' αὐτοῦ ἐγνωσάν ὑπ' ἀγγέλου Θεοῦ τὴν τελεουργίαν λαβεῖν, δόξαν τῷ τῶν ὁλων Θεῷ ἀναπέμψαντες ἐπὶ τῷ ἱερῷ καὶ θείῳ τούτῳ χαρίσματι, ὡς ἀρχιερεῖα Θεοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου συνήγορον, καὶ τῆς πίστεως πρόμαχον, εὖ μάλα καὶ μετὰ δέους προσήξαντο· καὶ τὸν συνήθη ἀσπασμὸν ἐπιθεσάμενοι, τὰ τῆς ἱερατείας πράττειν ἐπέτρεπον. Τηνικαῦτα δὲ καὶ Ὀπτιμος καὶ Λητώσιος ἦσαν ἐπίσκοποι, ἄνδρες βίῃ καὶ λόγῳ τῆς προγονικῆς καὶ θείας ὑπεριστάμενοι πίστεως· ὧν ὁ μὲν Πισιδίης, Λιτώσιος δὲ τῆς Μελιτινῆς τὴν ἐκτροπὴν εἶχε. Καὶ ὁ θεὸς δὲ

A cum illum, quem diximus Neocæsarea ortum, et reliquis antiquiorem, Origenis discipulum: de quo celebris fama est Athenis, et Beryti, et in provincia Pontica, totoque adeo orbe, quem miraculis et doctrina percurrit. Hic Cæsareæ cum Origene fuit, ac deinde ab eo non discedens, veriorum philosophiam perdidicit (1). Postea in patriam reversus, primum ut laicus et profanus multa præclare egit, dæmones expulit, morbus sanavit, Græcæ superstitionis sectatores eloquentia, seu potius prodigiis ad fidei nostræ professionem adduxit. **138** Meminit etiam hujus Pamphilus martyr in suis, quos in Origenem elaboravit, commentariis: in quibus oratio laudatoria Gregorii ad Origenem inserta invenitur. Tres isti Gregorii ut breviter dicam, fuere: is de quo modo memoravimus, et qui a veteribus Nazianzenus, a nobis autem, quod tali cognomine dignus sit, Theologus est vocatus: et frater Basilii. Fuit præterea alius Arianus, Athanasii successor, qui a plebe (2) occisus est. De his satis.

CAPUT XX.

De sancto Amphiloquio episcopo Iconii, ut is per angelum sit ordinatus: et ut tum divinus Chrysostomus etiamnum adolescens, gratiæ ejus quæ ei inerat, egreium de se præbuerit specimen.

Temporibus eisdem etiam, qui Iconii ecclesiæ præfuit, enituit Amphilochius: quem amicuni egregie charum habuere Gregorius et Basilii. Indicant hoc eorum ad illum datæ litteræ et constitutiones, maxime vero Basilii scriptum De Spiritu sancto in triginta capita relatum: quæ a multis etiam *Amphilechia* vocantur. De Amphiloquio isto permulta tradita sunt consideratione et memoria digna. Fuit enim senex simplex, in quo doctrina et vita ex æquo inter se ita certarent, ut aliquot etiam ediderit libros. Sedenim divina gratia alias aliter res nostras dispensans et ordinans, incredibili quodam modo mirificum, naturæque captum excedens, atque novum in hoc viro exhibuit prodigium. Siquidem ad eum in solis locis philosophantem, propter excellentem et vitam et doctrinam ejus angelos Deus misit, qui mystica et arcana benedictione et episcopali ordinatione eum dignati, intellectualem modo consecrarunt, et hierarchiam civitatis Iconii renuntiaverunt. Ad hunc quoque non longo post tempore ordinandum, in eum locum episcopi convenere. At ubi ex eo cognoverunt ab angelis Dei consecrationem eum suscepisse, data, de tam sacra et divina gratia, Deo gloria, ut pontificem Dei, et Evangelii præconem, fideique defensorem, cum timore reverenter hominem admiserit: et solita salutatione atque osculo ei impertito, ea quæ episcopalis functionis sunt, administrare et exsequi permisere. Ea ætate Optimus quoque, et Letoius, episcopi exstiterunt, viri qui et vita et doctrina acceptam a majoribus divinam fidem propugna-

(1) Socrat. cod. cap. 27.

(2) A plebe Ariana. (Supra lib. ix, cap. 7.)

rent : **139** quorum hic Melitinensi, ille Písidia præfuit ecclesiæ. Divus etiam Chrysostomus, juvenis etiamnum, præstantem ingenii animique vim et specimen Antiochiæ vivens ostendit. Et disciplinam morum admodum consecrans, magis magisque in ea proficiebat : nondum ille quidem in episcoporum cooptatus ordinem, sed inter sacras functiones diaconi ministerium adimplens. Cujus cum epistolas Basilius et Gregorius viderent, admirati eas sunt, et egregium quiddam in eo juvene exstare perhibuerunt. Sed de Amphilochia et Joanne, suo loco plura dicemus. Nunc ad impium Valentem progrediamur.

CAPUT XXI.

Ut Valens Antiochiæ maximam persecutionem contra pios moverit, in fluvio eos submergens : et divinum Meletium et Pelagium et Samosatenum Eusebium, de cujus rebus gestis brevis inserta est narratio, in exsilium egerit.

Cum is Antiochiæ, sicuti diximus, diutius moraretur, et ab externis bellis quietus esset, adversus eos qui consubstantialis fidem sectantur, se armavit : et non modo ex Antiochena (1), verum etiam ex finitimis quæ circumcirca sunt ecclesiis, rectæ sententiæ propugnatores ejecit. Aliis quoque eos cladibus affligens, cum varii generis suppliciis sustulit, tum maxime in præterfluentem æmnem Orontem conjecit et suffocavit. Et Meletium quidem, egregium de vera pietate certatorem, ex ecclesia deturbatum in exsilium misit. Samosatis autem divinum ejecit Eusebium. Præterea vero ut Laodicea egregio pastore Pelagio orbaretur, et ad viduitatem redigeretur, efferit. Qui adhuc juvenis, invitatus etiam jugum matrimonii subiit. In ipso vero nuptiali cubiculo, ad primam cohabitationem sponse suæ persuasit, ut castitatem consecrans, sororis sibi potius pietatem, quam conjugalem consuetudinem præstaret. Ac tali quidem pudicitia Pelagius fuit : quam etiam in eo, reliquæ ejus conjunctæ et veluti sorores virtutes, tanquam in chorea aliqua sunt consecutæ. Quam ob causam omnium calculis et suffragiis episcopali honore dignus judicatus est. Verum tam splendida episcopalis muneris administratio ejus, flectere impium principem non potuit. Illi et hunc ille in Arabiam, Meletium autem in Armeniam, et Eusebium in Thraciam deportari jussit, viros apostolicis donis relucentes. **140** Eusebius iste antehac cum ecclesiis multas vacuas esse pastoribus cognovisset, militis habitu sumpto, et capite, tiara, quam ex pileo confecerat, tecto, Syriam, Phœniciam, et Palæstinam peragraverat : ordines vacuos in ecclesiis, presbyteris, diaconis, aliis sacris ministris supplens. Alicubi etiam episcopos ecclesiis præfecerat, si quos esset nactus, qui cum eo sententiæ ejusdem essent. Quam præclarum autem fortis et generosi animi ediderit specimen, in Thraciam exsulatum ire jussus, nefas esset, si silentio præ-

Χρυσόστομος, νέος ὢν ἔτι, τὸ περιὲν τῆς δυνάμεως παρεδείκνυεν ἐν Ἀντιοχείᾳ ποιοῦντος τὰς διατριβὰς· καὶ πολλὸς ἦν ῥέων τῇ ἡθικῇ διδασκαλίᾳ ἐπὶ μᾶλλον προβαίνων, οὕτω μὲν τεταγμένος ἐν ἐπισκόποις, ἱερατικοῖς δὲ βαθμοῖς τὴν διακονίαν ἀποκληρών· οὐ τὰ συγγράμματα Βασίλειος καὶ Γρηγόριος θεώμενοι, διὰ θαύματος ἐποιοῦντο, καὶ ξένον εἶναι τὸ κατ' αὐτὸν διηγγέλλον. Ἀλλὰ περὶ μὲν Ἀμφιλοχίου καὶ Ἰωάννου καὶ αὐτοῦ κατὰ χώραν διαληψόμεθα, ἐπὶ δὲ τὰ κατὰ τὸν δυσσεβῆ Οὐδέαντα καὶ αὐτοῖς προΐκμεν.

et Joanne, suo loco plura dicemus. Nunc ad impium

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Ὃς Οὐάλης ἐν Ἀντιοχείᾳ γενόμενος, διωγμὸν μέγιστον κατὰ τῶν εὐσεβούντων ἐκίνησεν, ἀποπνίγων τῷ ποταμῷ· ὑπερόριον δ' ἐποιεῖ τὸν θεῖον Μελέτιον, καὶ Παλάγιον, καὶ τὸν Σαμοσάτων Εὐσέβιον· περὶ οὗ καὶ βραχεῖα τῶν ἔργων διήγησις.

Κατὰ τὴν Ἀντιόχου γενόμενος, ὥσπερ εἰρήται, καὶ πλείστον χρόνον ἐκεῖ διατρίδων, ἐπεὶ τὰ τῶν ἔξωθεν πολέμων ἡρέμει, κατὰ τῶν ὑπὲρ τῆς ὁμοουσίου πίστεως καθυπλάζετο· καὶ τῶν μὲν ἐκείσε καὶ περίεξ ἐκκλησιῶν ἀπελαύνει τοὺς τῆς ἑρθοδοξίας προμάχους· καὶ ἄλλαις μὲν παντοδαπαῖς ἐπιτρίδων αὐτοὺς συμφοραῖς, καὶ διαφόροις ἀναιρῶν τρόποις, μάλιστα δὲ τῷ παραρρέοντι ποταμῷ Ὀρόντῃ ἐμβάλων καὶ ἀποπνίγων. Καὶ Μελέτιον μὲν τὸν τῆς εὐσεβείας ἀγωνιστὴν τῶν ἐκκλησιῶν ἀπελάσας, ὑπερόριον ἔθετο· ἐκ δὲ Σαμοσάτων τὸν θεῖον ἐλαύνει Εὐσέβιον· Λαοδίκεϊαν δὲ χηρεύει τοῦ καλοῦ ποιμένος Πελαγίου ἐποίει· ὃς νέος μὲν ὢν, τὸν τοῦ γάμου καὶ ἄκων ὑπήλθε ζυγόν· ἐπ' αὐτῆς δὲ τῆς παστάδος κατὰ τὴν πρώτην μονὴν ἔπεισε τὴν νύμφην μᾶλλον τὴν ἀγγελίαν ἐλέσθαι, φιλοστοργίαν ἀδελφικὴν μᾶλλον ἢ γαμικὴν συνάφειαν ἔχειν προτιμήσασαν. Τοιοῦτος μὲν Παλάγιος· ἐπὶ σωφροσύνῃ· συνεχόρευον μέντοι καὶ αἱ λοιπαὶ τῶν ἀδελφῶν ἀρεταὶ τοῦτω· ὢν δὲ χάριν ψήφῳ κοινῇ τῆς προεδρίας ἡξίωται. Ἀλλ' αἱ τῆς πολιτείας ἀκτίνες ἥκιστα ἴσχυσαν δυσωπῆσαι τὸν δυσσεβῆ. Ἀμέλει τοῦτον μὲν εἰς Ἀραβίαν ἐξώριζεν· εἰς Ἀρμενίαν δὲ τὸν Μελέτιον· εἰς δὲ Θράκην Εὐσέβιον, ἄνδρας ἀποστολικοῖς χαρίσμασι διατρέποντας. Ὁ δ' Εὐσέβιος οὗτος, πρότερον πολλὰς ἐκκλησίας ἐρήμους ποιμένων εἶναι μαθὼν, στρατιώτου σχῆμα ἀναλαβὼν, καὶ τιάρα ἐκ πύλου σκέπων τὴν κεφαλὴν, τὴν τε Συρίαν καὶ Φοινίκην καὶ Παλαιστίνην διήει· διακόνους καὶ πρεσβυτέρους καὶ τᾶλλα τῆς Ἐκκλησίας τάγματα ἐκκληρῶν. Καὶ ἐπισκόπους δὲ ποτε ἀπεπλήρων, ἔπερ τέως ὁμοδόξων ἐπισκόπων ἐπέτυχεν. Οἷον δὲ ἀνδρίας καὶ ψυχῆς γενναίας ἐχέγγυον ἐπεδείξατο, κελευσθεὶς τὴν Θράκην καταλαβεῖν, οὐ θέμις δοθῆναι σιγῇ. Ἐπεὶ γὰρ ὁ τὸ γράμμα κομίζων περὶ δειλὴν ἦκεν ὄφιαν, σιγᾶν τέως ἐπέτρεπε, καὶ τὴν τῆς ἀφίξεως ἐπικρύπτειν αἰτίαν. Ἐἰ γάρ, φησί, τὸ πλῆθος γνώη, θερμότητι ζήλου κινούμενον, σοὶ μὲν εὐθὺς θάνα-

(1) Sozom. cod. cap. 18.

τος ἔψεται· ἐγὼ δὲ τὰς δίκας διώσω τῆς σῆς ἀναί-
 μέσεως. ἰ Ταῦτ' εἰπὼν, κατὰ πρῶτην εἰσβολὴν τῆς
 νυκτὸς, μεθ' ἐνὸς οἰκέτου ἐξῶν, μόνος ἐδάδιζεν·
 δ' δ' εἶπετο προσκεφάλαιον μόνον καὶ βιβλίον ὁ θε-
 ράπων ἐπιπερόμενος. Πρὸς δὲ τὴν θυγῆν τοῦ Εὐ-
 φράτου γενόμενος· διείσι δὲ ὁ ποταμὸς τὴν περίβο-
 λον τοῦ ἄστεος περιθέων, ἔνθα καὶ τὸν πόρον ἔχειν
 λέγεται· ἐπιβάς ἀλιάδι, ἐπὶ τὸ πέραν ἐλαύνειν
 τοῖς ἐρέταις ἐνεκελεύετο περὶ τὴν, ὃς καλεῖται
 Ζεῦγμα. Καὶ ὁ μὲν ἦει τοῦ πρόσω· Σαμοσατεῖς δὲ
 γνόντες τὸ δρᾶμα, ὀδυρμοῖς καὶ δάκρυσιν εἶχοντο.
 Καὶ αὐτίκα πλήρης ὁ πόρος τῶν ἐμπλεόντων ἦν.
 Ὡς δὲ μόλις κατέλαβον, ἐπιπολὺ τὸ ῥόδιον διατρέ-
 χοντες, δεῖακρυμένους πάντες, πείθειν ἐπεχείρουν,
 μὴ τοῖς λύκοις προδιδόναι τὰ πρόβατα. Ἐπεὶ δὲ
 πολλὰ λέγοντες πίθειν οὐκ εἶχον (τὸ γὰρ ἀποστολι-
 κὸν κεῖνο προῦθάλλετο, ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαι· ὑπο-
 τάσσεσθαι)· ὁ μὲν ἄλλος ἄλλο τι χρυσίον καὶ ἐσθῆ-
 τα καὶ οἰκέτας ὥς ἐπὶ ξένης ἀπαίρουντι προσῆγον·
 ὁ δὲ τὰναγκαῖα παρὰ τῶν γνωριμωτέρων λαβὼν,
 ταῖς εὐχαῖς τε καθοπίσας ὥς δεῖ, καὶ τῶν παρα-
 δεδομένων ἀκριβῶς ἔχειν παρηγγύησας, ἐπὶ τὸν
 Ἰστρὸν διέβαινεν. Οἱ δ' ἀχθόμενοι τὸ ἄστυ κατει-
 ληφότες, ἔταμοι πρὸς τὴν τῶν λύκων συμπλοκὴν
 ἦσαν· καλὸν γὰρ καὶ αὐτῶν ἐκείνων τὸν ὑπὲρ τοῦ
 καλοῦ ζῆλον ἐκδιηγῆσασθαι· ἀδικεῖν γὰρ νομίσω,
 εἰ μὴ τὸ θερμὸν καὶ ἀκραιφνὲς αὐτῶν τῆς πίστεως
 παραδῶσω τῇ μνήμῃ. Ὡς γὰρ οἱ τῆς Ἀρείου συμ-
 μορίας, ὅλας ἐκκλησίας τῶν ποιμένων γυμνώσαν-
 τες, καὶ ἐπὶ Σαμοσάτα ἑτέρον ἀντ' Εὐσεβίου, Εὐ-
 νόμιον βνομα, ἀντείστηγον· οὐδαὶς τῶν ἀπάντων,
 οὐ πένης, οὐ πλούσιος, οὐ νέος, οὐ πρεσβύτερος,
 ἀπλῶς οὐδεὶς φάναι εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσφεῖ, ὥς-
 περ ἦν ἔθος· μόνος δ' ἐκεῖνος τῷ ἐπισκοπεῖν διῆ-
 γεν, οὐδεὶς αὐτὸν οὐθ' ὀρώντος, οὔτε τὸ παράπαν
 λόγον μεταδιδόντος. Καίτοι φασὶν αὐτὸν ἄλλως
 ἐπεικῆ τε ὄντα καὶ μέτριον· καὶ τοῦτο παρίστησιν.
 Ἐπειδὴ γὰρ εἰς δημόσιον ἦκε λουτρῶν, τῶν οἰκετῶν
 ἐγκλεισμένων τὰς θύρας, πλήθος πρὸ τῶν θυρῶν
 ἐστάναι μαθῶν, τοῖς οἰκέταις αὐτοῖς ἀναπετάσαι τὰς
 θύρας τοῦ βαλανείου ἐνεκελεύετο, καὶ ἀδεῶς τοῦ
 λουτροῦ κοινωνεῖν τῷ βουλομένῳ ἐπέτρεπε. Τῇ Ἰσῶν
 δὲ καὶ ἐν τοῖς θόλοις ἔνδον ἐποίει. Ἐπεὶ δ' εἰσῆσαν
 τινες καὶ κύκλῳ εἰστήκεσαν, συμμετέχειν τῶν θερ-
 μῶν ὑδάτων προὔτρεπτο. Ὡς δ' ἰστάμενοι καὶ ἐτι-
 σιγὴν ἡσκήν, τιμὴν τὴν στάσιν ὑπολαβὼν, ὁ αὐτὸν
 καταλιπὼν τὸ θερμὸν, ἀπηλλάττετο. Οἱ δὲ συμμε-
 τασχεῖν τὴν ὕδωρ τοῦ τῆς αἰρέσεως ἄγους νομίσαντες,
 ἐκεῖνο μὲν τοῖς ὑπονόμοις ἐξέχεον· ἑτέρον δὲ κε-
 ράσαντες, ἀπελούοντο. Ὡς δὲ μαθῶν ὁ Εὐνόμιος,
 εὐθύς τὴν πόλιν λιπὼν, οἰκαδὲ ἴετο· λίαν γὰρ
 ἀνόητον φετο πόλει δυσμενῶς ἐχούσῃ κοινῶς παρα-
 μένειν αἰρεῖσθαι. Καὶ οὕτω μὲν ἐκεῖνος· ἐκὼν ἀπε-
 χῶρει τῶν Σαμοσάτων. Οἱ δ' Ἀρειανοὶ ἑτέρον προ-
 βάλλονταί, Λούκιον βνομα, λύκον ὄντως καὶ οὐ
 ποιμένα. Τὰ γὰρ μὴν πρόβατα, καίπερ ποιμένα μὴ
 ἔχοντες, ὁμῶς τὰ ποιμένων ἔδρων, ἄστυλον διατη-

A terrenus. Cum is qui exsilii li' ellum ab impera-
 tore afferchat, circa crepusculum advenisset, ut
 tacitus esset, causamque adventus sui premeret,
 eum admonuit (1). « Si enim, inquit, hoc multi-
 tudo resciverit, ardore zeli excitata, te quidem
 illa statim necabit, me autem cædis ejus poenas
 luere oportebit. » Hæc ubi dixisset, ad primam
 facem, unico serrulo, qui cervical tantum et libel-
 lum secum ferebat, comitatus, solus se in viam
 dedit: atque ubi ad Euphratis ripam venit, qui
 urbis ejus mœnia præterlabitur, ubi etiam transi-
 tum habere dicitur, piscatoriam conscendit navim,
 et remiges in ripam alteram eum locum versus
 qui Zeugma nominatur, appellere jussit. Atque
 ille quidem sic est profectus. At Samosateni re-
 B cognita, in lacrymis et luctu esse, et confestim
 trajetibus navigantibus repleti. Ubi vero eum multa
 parte fluvii emensa sunt consecuti, plorantes omnes
 suadere ei contenderunt, ne lupis oves proderet.
 Sed postquam multa dicentes, eum in sententiam
 suam adducere non potuerunt (nam apostoli-
 cum illud dictum eis objecit, magistratibus et
 potestatibus subditos esse); alius quidem aliud,
 aurum scilicet et vestem et famulos ei in terram
 alienam et longinquam proficiscenti obtulit: ipse
 vero necessariis tantum a familiarissimis quibus-
 que acceptis rebus, preceatione eos ita ut convenit,
 munivit, et ut doctrinam traditam diligenter et
 accurate retinerent, hortatus est, et sic ad Istrum
 usque contendit. Illi factum id ægre ferentes,
 C ubi in urbem sunt reversi, parati erant cum lupis
 manus conserere. Æquum enim est, ut ardorem
 et zelum quoque eorum, propter rem honestam et
 pulchram, exponam. Et profecto injuriam eis me
 facere existinarem, si non flagrantem illorum in
 fide sinceritatem memoriæ posteritatis mandarem.
 141 Nam ubi, qui Aarii factionis erant, pastori-
 bus ex ecclesiis omnibus expulsis, Samosata quo-
 que pro Eusebio Eunomium quemdam adduxe-
 runt, nemo hominum omnium vel pauper, vel
 locuples, vel juvenis, vel senex, atque ut simpli-
 citer dicam, nemo prorsus, ita ut mos est, ecclesiam
 est ingressus. Ipse vero solus in episcopalibus
 ædibus versatus est, nemine eum respiciente, aut
 D conveniente: cum quidem vir humanus et mode-
 stus fuisse dictus sit. Quod inde satis patet; cum
 enim in publicum venisset balneum, et famuli
 fores lavacri clausissent, ubi pro foribus stare
 plurimos cognovit, ministris, ut eas recluderent,
 præcepit, atque ut communiter et libere, qui vel-
 lent, lavatione uterentur, illos admonuit: quod
 itidem in interiori conclavi fecit. Atque ubi non-
 nulli ingressi eum circumsteterunt, ut una cum eo
 in calidis aquis lavarent, eos est cohortatus. Cate-
 rum cum illi sic stantes tacerent, honorem statione
 ejusmodi habere sibi ratus, celeriter aquas calidas
 reliquit, et abiit. At illi aquas ejus piaculum hæ-

(1) Theod. eod. cap. 14.

(2) Plin. lib. v, c. 24. Pulchrum exemplum τῆς πίθαρχίας.

resis contraxisse existimantes, per cuniculos eas A
eniserunt, atque aliis immissis lavarunt. Id vero
postquam Eunomius cognovit, statim urbe relicta,
domum est reversus : stultum esse ratus, in ea ma-
nere urbe, quæ publico et communi in eum fla-
graret odio. Atque ita ille quidem sua sponte
Samosatis discessit. Ariani autem alium eo misere,
Lucium nomine, lupum revera, non pastorem.
At oves tametsi pastorem non haberent; quæ
tamen pastorum sunt, fidei dogma sartum tectum
conservantes, fecere. Porro quantum Samosate-
norum et in hunc odium fuerit, inde liquebit.
Pueri quidam pilam inter se impellentes in foro
ludabant, et Lucius præteribat. Accidit autem, ut
pila ex cujusdam pueri manibus excidens, per mulæ
ejus qua Lucius vehebatur, pedes volveretur.
Atque illi ululatum ingentem edidere, piaculo
pilam repletam esse opinati. Lucius clamorem
eum non intelligens, ex comitibus quemdam pauli-
per ibi manere, et rem ipsam perspicere jussit (1).
Et ecce pueri per accensum ignem, lustrare ita
piaculum volentes, pilam jecerunt. Puerile hoc
quidem fortasse, satis tamen idoneum, quod de-
monstret, quam constans civitas ea odium erga
eos habuerit, qui fidei doctrinam depravare ausi
fuissent. 142 Sedenim Lucius non eo quo Eu-
nomius, fuit animo. Verum suasionibus suis apud
magistratus tantum effecit, ut e sacro ordine mul-
tos quidem urbe exigèrent : qui vero ei vehemen-
tius r sisterent, longius etiam abigerent. Sic Evol-
vitur ille diaconus Oasim deportatus : Antiochus
autem presbyter, et magni Eusebii cognatione
clarus (sororis enim ejus filius fuit), permultis
primariis virtutibus pollens, ad quasdam ultimas
Armenię oras in exsilium missus est. Ubi vero
divinus Eusebius, post multa pro vera pietate
obita certamina, postremo etiam martyrii recepit
coronam : provinciales, conventu coacto, cui etiam
Jovianus, qui Pergensis episcopus, brevi tempore
Arianam secutus fuerat religionem, interfuit, An-
tiochum in locum avunculi communibus suffragiis
subrogarunt. Atque is ubi ad sacram mensam
accessit, et, ut mos est, inclinatus in genua magna
procidit, conversus, quoniam Jovianum dextram
capiti suo imponentem conspexit, suffragium illius
rjecit, et reliquis quoque electoribus suis restitit,
dicens, nequaquam se ejus dextræ consecratio-
nem seu ordinationem suscepturum, quæ per blasphemias divina suscepisset mysteria. Sed
hæc longe post sunt facta. Eo vero tempore in
interiorem Armeniam concessit. Divus autem Eu-
sebius ad Istrum vitam egit, Gotthis tum Thraciam
percurrentibus, et urbes ejus populantibus : quem-
a

ροῦντες τὸ δόγμα τῆς πίστεως. Ἀλλ' ὅπως καὶ τοῦ-
τον διὰ μίσους εἶχον, ἐντεῦθεν ἔσται κατάδηλον.
Μεῖρακές τινες ἀνὰ τὴν ἀγορὰν παίζοντες, σφαῖραν
ἀλλήλοις ἀντέπεμπον· τοῦ δὲ Λουκίου παριόντος,
συνέβη τὴν σφαῖραν τῶν τινος παιδῶν τῆς χειρὸς
ἐκπεσοῦσαν, διὰ τῶν τῆς ἡμίονου ποδῶν διελθεῖν,
ἣ ἐποχος ἦν Λούκιος. Οἱ δ' ἀνωλόλυξαν, μίσους
ἐμπλεῶ καταστῆναι τὴν σφαῖραν νομίσαντες. Ὁ
δὲ τὴν βοὴν ἀγνοῶν, ἐνὶ τῶν ἀκολούθων προσέειπε
μικρὸν παραμῆναι καὶ διαγνῶναι τὸ δρώμενον.
Οἱ δὲ παῖδες πῦρ ἀνάφαντες, τὴν σφαῖραν ἐνδὸν
ἠκάντιζον, καθάριεν οὕτω τοῦ ἀγροῦ βουλόμενοι.
Καὶ μεῖρακιώδες μὲν ἴσως τοῦτο· ὅμως ἱκανόν ἐστι
δείξαι ὅσον ἡ πόλις αὕτη ἐντροφον εἶχε τὸ μῖσος
πρὸς τοὺς τὸ δόγμα τῆς πίστεως ἡρημένους παρα-
χαράττειν. Ὁ δὲ Λούκιος οὐ κατὰ τὸν Εὐνόμεον
δετίθετο, ἀλλὰ πολλοὺς μὲν τῶν ἱερωμένων ἐξέω-
σε, τοὺς ἀρχοντας ἀναπεισθεῖς, τοὺς δὲ σφόδρα
ἀντεχομένους καὶ μακρὰν ἤλασεν. Εὐδόκιον γὰρ
ἔχειν διακονίας ἡξιωμένον, εἰς Ὅσιν κατεδίδα-
ξεν. Ἀντίοχον δὲ πρεσβυτέρου καθέδρας μετεστη-
κῶτα, καὶ συγγενεῖα τοῦ μεγάλου Εὐσεβίου κοσμοῦ-
μενον (ἀδελφιδοῦς γὰρ ἦν ἐκείνου, πολλοῖς διαλάμ-
πων τοῖς προτερήμασιν), εἰς τινα τῆς Ἀρμενίας
ἐσχατιᾶν κατεδίδασκεν. Ὡς δὲ ὁ θεὸς Εὐσέβιος
μετὰ πολλοὺς τοὺς ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶνας, τέλος
καὶ τὸν τοῦ μαρτυρίου ἀνελάμβανε στέφανον, εἰς
ταῦτα ἡ τοῦ θένους σύνοδος συνελθοῦσα, παρόντος
καὶ Ἰωβιανοῦ· Πέργης δ' οὗτος· ἐπίσκοπος ἦν, ὃς
ἐπ' ὀλίγον τῆς Ἀρειανικῆς μετέσχε θρησκείας·
καὶ τὸν Ἀντίοχον ψηφίζομένῳ εἰς τὴν τοῦ θεοῦ
διαδοχὴν, ἐπεὶ τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ προσήει, καὶ κλέ-
νων κατ' ἔθος τὰ γόνυα σὺν πολλῇ βίᾳ, στραφεῖς
καὶ Ἰωβιανὸν ἑώρα τὴν δεξιὰν τῇ κεφαλῇ ἐπιθέμε-
νον, ἀπεσεισάτο τὸν χειροτονίαν, καὶ τῶν χειροτο-
νοῦντων διίστατο, εἰπὼν, ἡ μηδαμῶς ἀνέξεσθαι
χειροτονίας καὶ δεξιᾶς, ἡ διὰ βλασφημίας τὰ θεῖα
μυστήρια παρεδόξατο. Ταῦτα μὲν πολλῶ ὕστερον
ἐγγενέει· τότε δὲ, εἰς τὴν ἐνδοτέραν Ἀρμενίαν
διέβαιναν. Ὁ δέ γε θεὸς Εὐσέβιος παρὰ τὸν Ἴστρον
διῆγε, τῆνικαῦτα τὴν Θράκην Γότθων κατατρε-
χόντων, καὶ τὰς ἐκείσε πόλεις ληϊζομένων, ὡς
αὐτὸς ἰδίῳ συγγράμματι καθιστόρησεν.

C

D

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΒ.

*De Barse, et tyrannide ea quam in civitate Edessa
Valens in martyro seu templo sancti Thomæ per-
petravit.*

Porro Barsen Edessenorum episcopum, cujus
ingens est gloria in Phœnicia, Ægypto et The-
baide, siquidem has peragrans virtutis suæ splen-
dore illustravit, ut insulam Aradum incoleret,

*Περὶ Βάρσον, καὶ περὶ τῶν ἐν Ἐδέσση πεπρα-
μένων ὁμολογῶν ἐν τῷ μαρτυρίῳ τοῦ ἁγίου ἀπο-
στόλου Θωμᾶ.*

Καὶ Βάρσον δὲ, ὃς τὴν Ἐδεσσηνῶν πόλιν διέθυ-
νεν, οὐ πολὺ κλέος ἐν Φοινίκῃ καὶ Αἰγύπτῳ καὶ
Θηβαῖδι· καὶ γὰρ αὐτοῖς ἅπασι διερχόμενος, τὰς
τῆς ἀρετῆς ἀπῆστραπτε λαμπρότητας, τοῦτον δὲ εἰς

(1) Theod. cod. c. 15.

Ἀραδὸν κατεβόκαζε τὴν ἡῶσον οἰκεῖν. Ἐπεὶ δ' ἀποστολικοῖς χαρίσμασι διαπρέπων, τῷ τῆς διδασκαλίας φωτὶ τὰ πλήθη πρὸς αὐτὸν εἶλκε, καὶ τὰ τῶν νοσημάτων ὅσα ἱατρῶν ἀπείρηκε τέχνη, ἰάτο· ἐκεῖθεν εἰς τινὰ πόλιν Αἰγυπτίαν μεθίστα, Ὁξύρυχον ὄνομα. Ὡς δὲ κάκει πάντας ἐφείλκε κατὰ κλέος τῆς ἀρετῆς, εἰς τινὰ ἐσχατιὰν οὐ πόρρω τῶν γειτονούντων βαρβάρων μετετίθει (Φιλῶ ἦν ὄνομα τῷ χώρῳ) τὸν τῶν οὐρανίων θαλάμων ἄξιον. Φασὶ μέντοι ἐν Ἀράδῃ ἐς δεῦρο τὴν ἐκείνου διαμένειν κλίνην πλείστης ῥιζωμένην τιμῆς· πολλοὺς γὰρ ἐπ' ἐκείνης κατακλίνομένους τῶν νοσούντων τὴν ὑγίαν διὰ τῆς πίστεως ὀρέπεσθαι. Οἶα δὲ καὶ ἐν Ἐδέσῃ τῇ πόλει τῷ Οὐάλεντι πέπρακται, οὐ θέμις διδόναι σιγῇ. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν εἰρημένον Βάρσην τῆς ποιμνῆς ἐστέρησε, Λύκον ἀντικαθίστη. Ὡς δὲ τὸ πλῆθος δυσχεραίνει τὴν κοινωνίαν σφοδρῶς ἀπείλετο, πάντες τὴν πόλιν καταλιπόντες πρὸ τοῦ ἁγίου συνηθροίζοντο· ἦν δ' ἐκείσε Θωμᾶ τῷ ἀποστόλῳ ἐπιφανὲς εὐκτήριον· ὃ ἱστορῆσαι βουλόμενος Οὐάλης, σύναμα τῷ ὑπάρχῳ, Μόδεστος οὗτος ἦν, ἦκεν ἐντελεάμενος πρότερον, τὸ συνιστάμενον ἐκεῖσε πλῆθος μετὰ τῆς ὀπλιτικῆς περὶ αὐτὸν δυνάμει διασκεδᾶσαι, βάνδοις καὶ ῥοπάλοις παίοντας, εἰ δὲ δεήσει, χρηστομένους καὶ εἴψει. Ὁ δὲ τὸ κελυόμενον ἔδρα· καὶ λάθρα τοῖς Ἐδεσηνοῖς ἐδήλου φυλάεσθαι τὴν ὑστέραιαν, μὴ εἰς τὸν εἰωθότα συναλθεῖν τόπον· πρόσταγμα γὰρ βασιλέως εἶναι τιμωρίαν ἐπάγειν οἷς ἀλῶναι συμβαίη. Καὶ ὁ μὲν οὕτως ἠπείλει καίπερ ἑτερόδοξος· ἡ μὲν δὲ ἡ ὀλίγους κινδυνεῦσαι προμηθεύμενος, ἡ ἰσως καὶ παραιτούμενος ἑαυτὸν πρὸς τὴν τοῦ κρατοῦντος ὀργήν. Ἐδεσηνοὶ μέντοι ἐν δευτέρῳ θέμενοι τὰς ἀπειλάς, ἅμα ἐπὶ πρέθυμοι μᾶλλον ἢ πρότερον ἐπὶ τὸν τόπον ἐχώρουν, καὶ τὸ εἰωθὸς ἔπραττον. Ἀγγελθέντος δὲ Μόδεστῳ τοῦ πράγματος, οὐκ εἶχεν, ὅ τι καὶ δράσειεν. Ἀμνηστῶς δ' ἔχων, ὅσον τάχος στίχα στρατιωτικὴν ἐπαγόμενος, διήκει τὴν ἀγοράν, καὶ ἐπὶ τὸ πεδίον ἤϊε. Γυναίῃ δὲ τινι περιτυχών, βρέφος ἐφέλκοντι τῇ χειρὶ, ἀκόσμως δὲ καὶ παρὰ τὸ πρέπον γυναικὶ τὸ φᾶρος εἰκῇ πως ἐπισυρομένη, καὶ ὡς ἐπὶ τι σπουδαῖον ὄθηεν τὴν τῶν ἡγουμένων στρατιωτικὴν διακόπτοντι φάλαγγα, ὁ ὑπαρχος συληφθῆναι ταύτην ἐκέλευε, καὶ οὕτω χάριν σπεύδει, τὴν αἰτίαν ἀπῆτει. Τῆς δ' εἰπούσης, Ἐπὶ τὸ πεδίον ἔνθα οἱ τῆς εὐτελείας θεράποντες· ἔγνω γὰρ, ἔγνω τὰς ὕψ' ὡμῶν τυρυσόμενας ἐπιβουλὰς· καὶ σπεύδω καὶ αὕτη τῶν ἰσῶν ἐκείνοις ἀξιοθῆναι γεγῶν, ἵνα μὴ κατόπιν δρόμου γεγεννημένη τῆς παρὰ θεῷ δόξης ἀμάρτω. Τὸ δὲ παιδίον τί, φησὶ, μεθ' ἑαυτῆς ἄγεις, αὐτὸς δὲ ὑπαρχος ἀνηρώτα. Ἡ δὲ, Ἰνα καὶ αὐτὸ τῆς ἰσῆς ἀξιοθεῖ τιμῆς, μετασχὼν τῶν παθῶν. Καταπλαγείς δὲ τῆς ἀνδρείας ἐκείνης τὴν γενναϊότητα, καὶ ἐκ ταύτης τὴν ἀπάντων τεκμηράμενος προθυμίαν, εἰς τὸ βραδύτα καθ-

Valens condemnavit. Quoniam vero apostolicis donis clarus, doctrinæ suæ luce multitudinem ad se pertrahabat, et morbos quos medici curari posse desperaverant, sanabat, in Ægyptiam inde urbem quamdam Oxyrynchum nomine est deportatus (1). 143 Ubi vero et ibi virtutis gloria animos omnium in se convertit, in extremos quosdam fines a quibus non longe Barbari aberant (Philo locus is nominatur) translatus est, cum quidem celesti domicilio esset dignus. Etiamnunc in Arado lectulum esse dicunt, quem plurimo honore Deus sit dignatus, quod ægroti multi in eum repositi valetudinem per fidem recuperent. Verum enimvero quæ Edessæ etiam crudeliter Valens egerit, silentio ea mandare non licet. Cum namque Barsen, quem diximus, a grege suo exclusisset, Lycum (2) pro eo substituit: quam rem quia multitudo ægre tulit, et communionem ejus respuit, relicta urbe omnes extra ejus mœnia conventus egere. Erat autem ibi Thomæ apostoli insigne oratorium, quod videre volens Valens, una cum præfecto Modesto, quosdam prius cum mandato eo misit, ut multitudinem ibi congregatam, armatorum quos secum ducebat opera dissiparent, baculis et clavis eam pulsantes, si vero opus esset, gladios quoque adhibentes. Præfectus imperata facere, et clam Edessensis denuntiare, ne postridie more suo in loco eo convenirent. Mandatum enim ab imperatore esse, ut in eos qui ibi deprehensi essent, graviter animadverteretur. Præfectus sane, quamvis diversæ sententiæ et religionis, ad eum modum illis est minatus: vel quod neminem aut paucos certe periclitari vellet, vel quod fortasse imperatorem graviter indignantem opera sua niti nollet. Edesseni vero minarum denuntiationem parvi pendentes, una cum diluculo alacrioribus etiam quam antea animis in locum designatum convenere, et solita sacra sua peregerunt. Quod ubi Modesto est iudicatum, eum quod faceret non haberet, consilii inops, quam celerrime militari manu contraeta, per forum ad campum eum contendit: et in mulierculam incidit, inanem puellum raptantem, palliumque sic temere et incomposite, contra quam feminam decet, trahentem, atque adeo militarem ductorum phalangem, perinde atque ad rem magni momenti properaret, rumpentem. Eam jussu suo comprehensam, cujusnam rei gratia tantopere festinaret, interrogat. Tum illa (3): In campum eum, inquit, in quo veræ pietatis cultores sunt congregati. 144 Novi enim, et certo novi vestras quas struitis insidias: et propterea eo venire propero, ut æqualia cum illis consequar præmia, ne scilicet cursu intermisso tardius vadens, gloria quæ a Deo est, excidam. Puerum autem (præfectus subinfert) quid ita te-

(1) Theod. eod. cap. 16.

(2) Λύκος, Lycus, proprium esse hoc loco nomen potest: alioqui λύκος lupus Græcis dicitur, et sic æμπελαίνιον non en fuit.

(3) Animus enim divina æmulatione succensus, humanum non capit metum, sed terri culamenta omnia pro risu habet et ludicro. Theod. lib. iv, cap. 26.

cum ducts? Et rursum illa : Ut et ipse, ait, post afflictionem et ærumnam toleratam, honoris ejus particeps fiat. Ille animo ad tam generosam fortitudinem mulieris consternatus, ubi ex ejus unius aliorum omnium conjecisset alacritatem, ad imperialem domum reversus, imperatori rem omnem indicavit, et ut a consilio cœptoque suo desisteret suasisit : turpem et adversam dicens ex tali facto consecuturam famam, atque Edessenorum nihilo magis alacritatem extinctum iri. Verbis hisce innumeram multitudinem præfectus conservavit. At imperator ubi illum contumeliosis vocibus proscidit, pugno etiam cecidit : multitudinis nihilominus duces comprehensos cogi præcepit, ut per optionem vel cum Lyco seu lupo, et non pastore, communicarent, vel citra moram urbe excederent, atque ad ultimas oras exsulatum irent.

CAPUT XXIII.

De Eulogio et Protogene, ut magnifice pro fide decernerint : et ut post reditum ab exilio, alter Edessæ, alter autem Carris Ecclesiæ episcopi præfuerint.

Porro ubi præfectus illos omnes congregasset, imperatoris mandata in medium protulit, lenibus utens verbis, stolidumque esse dicens, eos tam paucos et imbecilles homines contra imperatorem tantum, et toti populis imperantem niti. Illi autem taciti omnes constitere, in ducem suum (Eulogius is erat, vir vita simul et doctrina condignam laudem consecutus) respectantes. Ad hunc igitur Modestus conversus : Quid ita tandem, inquit, o senex, non respondes? Atqui, respondit ille, responso nihil opus esse, qui interrogatus non essem, putavi. Rursum præfectus : Multa certe ad vos, quæ utilia vobis essent, exponens, verba feci. Tum Eulogius : Illa quidem ad universos sunt dicta. Ego autem ineptum esse existimavi, si multis rejectis, ipse responderem. **145** Quod si me solum percunctatus fueris, illico tibi sententiam meam exponam. Ibi præfectus : Ergo ut cum imperatore tibi communio sit, facito. » Eulogius vero magna cum gratia facete admodum arridens : « Offert enim, inquit, et una eum imperio sacerdotium quoque sortitus est (1) : » Verum ille ironicum et amarulentum dictum sentiens, graviter id tulit, et jactis in senem conviciis, ad alia hæc insuper addidit : « Non hoc dixi, attonite et stulte, sed communicare te debere, cum quibus ille præcipit, episcopis. At ego, inquit, et senex sum, et pastoris non expers : cujus vocem ut germanam intelligo, et doctrinam sequor, neque mihi tam perniciose et pestifera herba opus est. » Hisce verbis furore incensus, celeriter octoginta ex eis qui multitudinis essent velut columnæ, comprehensos in Thraciam relegavit. Atque illi vincti circumcunctes, benigne a multis sunt curati. Vici enim et civitates eis obviam progredientes, tanquam veræ pietatis defensoribus debitum præstiterunt honorem. Porro invidia nunquam non aciem instruens, ad impera-

B

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΓ΄.

Περὶ Εὐλογίου καὶ Πρωτογένους, ὡς ὑπὲρ τῆς πίστεως ἠγωνίσαντο· καὶ μετὰ τὴν ἐκείνου ὁ μὲν τῆς Ἐδεσσηῶν, Πρωτογένης δὲ τῆς ἐν Κυβραΐς ἐκκλησίας προέστησαν.

Ἐπεὶ δὲ πάντας ἀθροίσας τὰ τῷ βασιλεῖ προστα-
τόμενα εἰς μέσον τίθει, ἡπλίους τὰ πρῶτα χρώμενος
λόγοις· ἡλίθιον γὰρ εἶναι ἔλεγε βασιλεῖ τοσούτω
καὶ τοσούτων κατάρχοντι, βραχυτάτοις οὕτως ἀτι-
τείνειν ἀνθρώποις· ὡς δ' ἅπαντες ἐν σιγῇ ἦσαν, πρὸς
τὸν τούτων ἡγούμενον ἀφορῶντες (Εὐλόγιος οὗτος
ἦν, ἀνὴρ βίῳ καὶ λόγῳ τὸ ἀξέπαινον ἔχων)· ὁ ὑπαρχος
πρὸς ἐκείνον στραφεὶς, Τίδ' ἔτι ποτε, ἔφη, πρεσβύτα, οὐκ
ἀποκρίνῃ; Ὁ δὲ, Οὐκ οἶμαι δεόν εἶναι, μηδὲν
ἔρωτῶμενος, ἀποκρίνεσθαι. Καὶ μὴν ἐκεῖνος, Πολ-
λοὺς, φησὶ, διεξελήλυθα λόγους, τὰ συνοίσοντα ὑμῖν
εἰσηγούμενος. Ὁ δ' Εὐλόγιος, Ἐκεῖνα μὲν πρὸς ἅ-
παντας εἴρηται· καὶ γε ἀποπον ὦμην, τοὺς πολλοὺς
παρωσάμενος, αὐτὸν ἀποκρίνισθαι· εἰ δ' ἐμὲ
μόνον ἔροιο, τὸ δοκοῦν εὐθύς σοι δηλώσω. Καὶ ὁ
ὑπαρχος, Τοιγάρ τοι βασιλεῖ κοινωῆσαι ἐλοῖθ', ὁ δὲ,
ἀστείως μάλα καὶ χαλρὲντι τῷ ᾗθει προσμειδίσαζ.
Προσφέρει γάρ, ἔφη, καὶ μετὰ τῆς βασιλείας καὶ
τὸ ἱερῆσθαι κεκληρῶνται. » Ὁ δὲ χαλεπῶς εἰρω-
νείας ἐπησθημένος, λοιδορησάμενος δὲ τῷ πρεσ-
βύτῃ, πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ταῦτα ἐπήγαγεν· « Οὐ
τοῦτο εἶπον, ἐμβρόντητε, ἀλλὰ κοινωῆσαι οἷς ἐκεῖ-
νος ἐπισκόποις κελεύει. Ἀλλ' ἐγὼ, φησὶν ὁ πρεσ-
βύτης, καὶ ποιμένος οὐκ ἄμοιρος· οὐ τῆς φωνῆς
ὡς γνησίας ἐπησθημένος, καὶ τοῖς ἐκείνου δόγμα-
σιν ἔπομαι· καὶ οὐ χρὴ μοι τῆς τοιαύτης ναυερῆς
πῶας καὶ θανασίμου. » Τοῦτο; ἀναφλεγὲς εἰς θυ-
μὸν, θῆτον ὀδυρόμενος τούτων συλλαδῶν, ὅσοι τοῦ
πλήθους ἦσαν ὥσπερ στηρίγματα, πρὸς θράσιν
ἐξέπεμπεν. Οἱ δὲ δέσμοι διόντες, πολλῆς τινος
ἀπῆλκον τῆς κηδεμονίας· καὶ κῶμαι γὰρ καὶ πό-
λεις ἐξιῶσαι προσυπῆντων, ὡς εὐσεβείας προμά-
χοις τὸ εἶδος ἀφοσιούμεναι γέρας. Ὁ δὲ φθόνος ἀλ-
στρατεύων, εἰς βασιλεῖα θάπτον ἀπέτρεχε· καὶ παμ-
πόλλης, ἔλεγε, πρόξενος τιμῆς ἐγγόνει ἡ παρ' ὑμῖν
νομισθεῖσα ἐξορία τοῖς καταδίκαις. Ὁ δὲ μαθὼν
ἐκεῖνος, κατὰ δύο διαιρεθῆναι προστάττει· καὶ

(1) Apud Theodoret. dictum hoc per interrogationem effertur : *An cum imperio episcopatum etiam iunxit?* Lib. iv, cap. 18.

τοὺς μὲν Θράκην, τοὺς δ' Ἀραβίαν καὶ Θηβαΐδα Α
οικεῖν, καὶ ἄλλους ἀλλαχοῦ διασπαρῆναι τοῖς πολι-
χνίοις. Εἰ δὲ που καὶ ἀδελφοὶ παρῆσαν, ἀπ' ἀλλήλων
δίστα. Εὐλόγιον μέντοι καὶ Πρωτογένην τὰ δεύτερα
μετ' ἐκείνων ἔχοντα, εἰς Ἀντινὴν τὴν Θηβαίων ἐξώ-
ριζεν. Ὅση δ' ἐκείνων ἡ ἀρετὴ, ἐντεῦθεν δειχθήσε-
ται. Ἐπεὶ γὰρ σύμφρονά τινα ἐπίσκοπον εὖρον
ἐκεῖσε, κοινωνεῖν εἴλοντο, καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν
μετεῖχον συλλόγων. Ὀλίγων δὲ σφόδρα ἀθροισμέ-
ων, ὡς ἔγνωσαν τὴν αἰτίαν, Ἑλληνας εἶναι ἐπι-
κούς τῆς πόλεως, τὰ εἰκότα τῆς πλάνης θρηνησαν-
τες, οὐ δεῖν ἐνόμισαν μέχρι τοῦ κόψασθαι ἵστασθαι·
ἀλλ' ὡς εἰκός, καὶ τῆς ἐκείνων λατρείας φροντίδα
ἐποιοῦν. Καὶ Εὐλόγιος μὲν οἰκτιρῶ ἐαυτὸν καθεύρ-
εις, ἡσυχῇ καθῆστο, τὸν τῶν ὄλων ἐκδυσωπῶν
θεόν. Ὁ δὲ Πρωτογένης, τὰ ἱερὰ γράμματα ἐκπι-
παιδευμένος, καὶ γράφειν μάλα ἐξησκημένος, δι-
δασκαλείου μαιρακίων προέστατο, τόπον εἰς παιδα-
γωγεῖον ἐπιτήδειον εὐρηκώς. Ἀμέλει καὶ γράφειν
εἰς τε κάλλος καὶ τάχος, καὶ τὰ ἱερὰ ἐξεπαιδεύε-
λόγια· τὰ τε Δαυιδικά μέλη καὶ τὰ πρόσφορα τῆς
ἀποστολικῆς διδασκαλίας ἐκμανθάνειν παρεσκεύα-
ζετο. Ἐπεὶ δὲ τῶν μαιρακίων ἐν νόσῳ κατειργα-
σμένον θανεῖν προσδόκιμον ἦν, ἐπὶ τῆς οἰκίας ὁ Πρω-
τογένης ἦκων, καὶ τῇ τῆς χειρὸς ἀφ' ἧς τὸ λυκοῦν
ποιεῖν ἔδραπέτευεν, οἱ τῶν ἄλλων πατέρες διαγνόν-
τες, ἐπὶ τῆς οἰκίας τὸν πρεσβύτερον ἀνῆγον ἑκαστος,
καὶ τοῖς ἀβρῶστοις τῶν παίδων ἐπικουρεῖν ἠντιό-
λουν. Ὁ δὲ μὴ δύνασθαι βοηθεῖν ἔλεγεν, εἰ μὴ
πρότερον ὁ νόσῳ τὸ θεῖον υπέλθοι λουτρόν. Οἱ δὲ
τῷ πόθῳ τῆς ἀπαλλαγῆς ἡπαιγμένοι, θάπτον ἐπι-
θοντο, καὶ διὰ τῆς σωματικῆς νόσου καὶ τὴν ψυχι-
κὴν ὑγίαν ἐδρέποντο. Εἰ δὲ οἱ καὶ τῶν ἐβρῳμένων
πεισθεὶς τῆς θείας χάριτος μετασχεῖν ἤθελε, παρὰ
τὸν Εὐλόγιον ἰὼν, καὶ τὴν θύραν πατάσων, ἀνολί-
γειν ἐπειθε· καὶ τῷ θηράματι καὶ τὴν ἐν Χριστῷ
ἐπιβάλλειν παρεκάλει σφραγίδα· ὡς δ' ἐκεῖνος ἔχα-
λέπαινε, αἶτε διακοπτομένης αὐτοῦ τῆς εὐχῆς, ὁ
Πρωτογένης, « Ἀλλ' ἀναγκαιότερα πάντως, ἔλεγεν,
ἡ τῶν πλανωμένων ἐπιστροφή πρὸς Χριστόν. » Καὶ
διὰ θαύματος ἦν τὸ πραττόμενον· πῶς Πρωτογένης,
τοσαῦτα θαυματουργῶν, καὶ πρὸς τὸ τῆς ἀληθείας
φῶς τοσαῦτα ποδηγῶν πλήθι, παραχωρῶν τῶν
πρωτείων Εὐλόγιῳ ἑωρᾶτο· καὶ γ' ἐνομίζετο ἐπὶ
πολὺ πλείονα εἶναι Πρωτογένους τὴν ἀρετὴν, καὶ
ὑπερεπεῖσαν τῆς Εὐλογίου ὡς μάλιστα. Ὡς δὲ τὰ
ταῦ κλύδωνος ἔλγχε, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ οὗτος
ἀνέχθησαν, δεδακρυμένοι προὔπεμπον τούτους οἱ
ἐπιχώριοι· καὶ μάλιστα ὁ ἐπίσκοπος τοσαύτης συμ-
μαχίας ἑσπερημένος. Ὁ μὲν οὖν Εὐλόγιος Βάρσου
τοῦ θεοῦ τέλει χρησαμένου τοῦ βίου, τῆς ἐκείνου
ἐκκλησίας τοὺς οὐκας ἐγχειρίζεται. Ὁ δὲ θαυμα-
στὸς Πρωτογένης, τὴν ἡκανθωμένην πόλιν ἐξ Ἑλλη-
νικῆς τεθρῆλας Καρῶν γεωργεῖν ἐπιστεύθη· ἦν καὶ
φιλοπόνῳ ἐξεργασάμενος, τὸν θεὸν τῆς εὐσεβείας
καρπὸν ἐδρέψατο. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ὕστερον.

A lorem mox procurrit, et multorum honorum cau-
sam esse dixit, quod condemnatis exsilium fore
putaretur. Imperator re cognita, diagregari eos, et
binos partim in Thraciam, partim in Arabiam,
quosdam in Thebaidem, atque alios alio in oppida
dispergi jussit (1). Si qui etiam inter eos fratres
essent, disjungi curavit (2). Eulogius sane, et Pro-
togenes, qui secundas ab illo ferebat, Antinoen (3).
Thebæorum oppidum deportati sunt. Quanta
autem illorum virtus fuerit, illud indicabit. Cum
namque sententiæ suæ episcopum ibi reperissent,
communicare cœperunt, et ecclesiasticos conven-
tus egerunt. Porro cum pauci valde ad eos conve-
nient, et causam ejus rei esse comperirent, quo-
l Græcæ superstitionis studiosi oppidani essent : ubi
B pro eo atque decet, errorem eum eluxissent, non
cessandum sibi esse, usque dum ipsi pectora sua
plangerent, duxerunt, sed ita ut par erat, illorum
quoque medicinæ et salutis curam gesserunt. Et
Eulogius quidem in domunculam quamdam se
ipsum addidit, ibique tacitus vixit, rerum univer-
sarum Deum precibus exorans. Protopogenes autem
sacras Litteras edoctus, et in scribendi arte valde
exercitatus, ludum litterarium aperuit, commodo
scholæ puerilis loco invento. 146 In ea et pulchre
et celeriter adolescentulos scribere, et sacra docuit
oracula, ita ut illi Davidica carmina, et alia apo-
stolicæ doctrinæ consona addiscerent. Cum autem
ex pueris unus morbo confectus, in expectatione
mortis esset, Protopogenes in domum ubi is jacebat,
C venit, et manus contrectatione ægritudinem fuga-
vit. Quod ubi aliorum parentes cognoverunt, in suas
quisque ædes senem adduxerunt, et ut invalidis
eorum liberis opem ferret, rogarunt. Tum ille se
auxilio eis non prius esse posse dixit, quam agri
divinum subirent lavacrum, Et illi, quod eos desi-
derium recuperandæ suis valetudinis adurgeret,
statim dicto audientes fuere, atque ita per corporis
morbum, animæ quoque salutem sunt consecuti.
Si quis autem valentium quoque ab eo persuasus
divinam gratiam ambiret, ad Eulogium vadens, et
fores pulsans, ut ille eas apperiret, et ei quem
venatus esset, sigillum in Christo imponeret, roga-
bat. Atque ubi Eulogius eam rem, quod in preca-
tione identidem interpellaretur, gravius tulit,
Protopogenes : « Atqui (inquit) longe necessaria magis
est errantium ad Christum conversio. » Id vero
factum admirationi erat omnibus, Protopogenem vi-
delicet, qui tanta ederet miracula, et tantam mul-
titudinem ad veritatis lucem produceret, partes
primas Eulogio concedere. Et omnes longe præ-
stantiorem superioremque Protopogenis virtutem
ipsius Eulogii vita esse existimabant. Cæterum
postquam persecutionis procella sævire desiit, atque
una cum aliis et isti ab exsilio reducti sunt, incolæ
ejus regionis lacrymantes eos produxerunt : potis-
simum vero episcopus ipse, qui auxilio tanto orbatatur. Et Eulogius quidem divo Barsæ vita de-

(1) Tripart. lib. vii, cap. 33.

(2) Infra lib. xii, cap. 5.

(3) Al. Antinuum.

functo, ecclesiae ipsius gubernacula suscepit. Admirando autem Prologeni, Carrae civitas Graecarum praestigiarum spinis obsita, excolenda credita est: qua labore multo repurgata, caelestem verae pietatis fructum percepit. Sed de his postea.

147 CAPUT XXIV.

De sancto Flaviano et Diodoro, ut ipsi gregem Meletii rexerint, cum nondum episcopalem dignitatem suscepissent.

Valens diutius Antiochiae commoratus, Euzoio ibi ecclesias regente, Judaeis, et ethnicis Graecis, atque etiam qui Christianorum nomine censentur, et diversa ab Evangelica doctrina dogmata complecterentur, omnibus quae animis eorum placita essent, ut libere peragerent, permisit. Nam impius error sub Joviniano quidem exstinctus, a Juliano autem excitatus, paulatim reflorescebat (1), et Dialia, Dionysia et Cereris sacra, non in angulis, imperatore veluti praesente, peragebantur: et homines in medio foro, nemine obsistente, bacchantium, qui numine afflantur, more, discurrabant. Eorum vero tantum, qui catholicae Ecclesiae doctrinam sequebantur, implacabilis hostis erat. Et primum quidem recens constructam ecclesiam, quam illis Jovinianus dederat, ademit; deinde vero ex aliis quoque eos sacris aedibus exegit. Atque ubi illi sub dio agentes, ad montis radices Deum consuetudine sua hymnis et laudibus celebrarent, et varias easdemque adversas aeris mutationes, aliquando quidem cum pluvii et nive et immenso frigore conflictati, aliquando autem aestu solis admodum adusti perferrent, ne eo quidem loco ut permanerent voluit, et immissis in eos militibus, ærumnosum hoc vite agendae institutum dissipavit. Flavianus autem et Diodorus generosi veritatis athletae tum florebant: qui imminentes gregi Christi fluctus, veluti scopuli quidam, quamprimum in spumam redegerunt. Illi enim post Meletium in exsilium ejectum, pro grege Christi decertabant, cum lupis ipsis fortiter obviam eundo, tum Christi ovibus convenientem doctrinam proponendo. Atque ubi ex locis ad radices montis sitis deturbati sunt, ad proximi fluminis ripas oves paverunt: non frustra, perinde atque illi in Babylone captivi, ad salides carminum organa suspendentes: sed libere Deum, juxta divinum Davidem, in omni loco dominationis ejus laudantes. Verum ne hoc quidem in loco diu eos durare, orthodoxorum et recte sentientium hostis passus est: **148** sed primo quoque tempore inde etiam secedere coegit, conventumque cum solvere atque dissipare est conatus. Sedenim divinum duorum istorum virorum, qui pro pastoribus rem gerebant, par, spiritualem gregem, ad id quod in Christo est bellum, exercuit, atque ubi pabulandum esset, monstravit. Et generosus quidem Diodorus, perinde atque praealtus et pellucidus amnis, divino flumine suos potavit. Adversus alienos autem vehementius cum impetu ruens, illegitima dogmata diluit et abolevit: non

A

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

Περὶ τοῦ ἀγίου Φλαβιανοῦ καὶ Διοδώρου, ὡς τὴν ποίμνην Μελετίου αὐτοὶ διείκον, μὴ πω λεγαινομένων ἐπιδύντες βαυμοῦ.

B

C

D

Πλείστον δ' ὅτι χρόνον ἐν Ἀντιοχείᾳ διατρίψας Οὐάλης, Εὐζώλου τῶν ἐκκλησιῶν ἡγουμένου, Ἰουδαίοις μὲν καὶ Ἑλλήσι καὶ πᾶσι Χριστιανῶν ὄραμα περικαίμενοις, τάναντία δὲ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας ἀσπαζομένοις, τὰ θυμῆρη πράττειν ἄδεως εἴασεν. Ἀμέλει καὶ ἡ ἐπὶ Ἰουδιανοῦ μὲν σθεασθεῖσα πλάνη, ἀπὸ Ἰουλιανοῦ δὲ ἐξαφθεῖσα, κατὰ μικρὸν πάλιν ἤνθει· καὶ τὰ Διάσια καὶ Διονύσια, τὰ τε Δήμητρος ἔργα, οὐκ ἐν γωνίᾳ, ἀτε δὴ βασιλέως κατάρχοντος, ἐτελοῦντο· καὶ βαρχεύοντες ἄνδρες ἔθειν κατὰ μέσης τῆς ἀγορᾶς, οὐδενὸς ἐμποδῶν καθεστῶτος. Μόνοις δ' ἐχθρὸς ἀσπονδὸς ἦν τοῖς φρονούσι τὰ τῆς καθόλου ἐκκλησίας διδάγματα. Καὶ δὴ πρῶτον ἀφῆραι αὐτῶν τὴν νεόδηκτον Ἐκκλησίαν, ἣν Ἰουδιανὸς ἔδοτο· καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν περιδόλων ἐξήλασεν. Ὡς δ' ἐκείνῳ ἐν ὑπαίθρῳ διάγοντες παρὰ τὰς ὑπὸ νεύρας τοῦ θρόνου ὕμνον μὲν, ὡς ἔθος, θεὸν δ' ἐναντίων τοῦ ἀέρος μεταίχθον μεταβολῶν, ποτὲ μὲν ὑετοῖς καὶ νιφετοῖς καὶ κρυμοῖς προσπαλοῖντες, ἄλλοτε δὲ φλογμοῖς ἡλιακῆς σφοδρᾶ κατακαύμενοι, οὐδ' ἐν ταύταις ἔβην αὐτοῦς ἡβελ· στρατιώτας δὲ πέμπων, καὶ τὴν ἐπιπονον ταύτην διαγωγὴν διεσκέδαζεν. Φλαβιανὸς δὲ καὶ Διοδώρος οἱ γενναῖοι τῆς ἀληθείας ἀγωνισταὶ τῆς κατὰ διέλημνον· καὶ τὰ προσβάλλοντα κύματα τῇ ποίμνῃ Χριστοῦ, οἳ τινες πρόδοιοι, πρὸς ἀφῆρ ὡς τάχος διέλυον. Αὐτοὶ γὰρ μετὰ Μελετίου γενόμενον ὑπερήριον τῆς ποίμνης ἀντεποιοῦντο Χριστοῦ· τοῖς μὲν λύκοις ἀνδρείως ἀντιταττόμενοι, τοῖς γε μὴν Χριστοῦ θρέμματα τὴν προσήκουσαν διδασκαλίαν προσφέροντες. Ὡς δὲ καὶ τῆς ὑπονεύρας ἡλαυνόντος, παρὰ τὰς ὀχθὰς τοῦ γείτονος ποταμοῦ τὰ πρόβατα ἔνεμον, οὐκ εἰκὴ, κατὰ τοὺς ἐν Βαβυλῶνι αἰχμαλώτους, παρὰ τὰς ἰτέας κρεμῶντες τὰ τῶν ὀφθῶν ἔργα, ἀλλ' ἄδεως ὕμνον θεὸν, κατὰ τὸν θεῖον Δαυὶδ, ἐν παντὶ τόπῳ τῆς δεσποτείας αὐτοῦ. Ἀλλ' οὐδ' ἐν ἐκείνῳ τῷ χώρῳ ἐπιπολὺ διατρίβειν εἴασεν ὁ τῶν ὀρθοδόξων μόνων πολέμιος· ἀλλ' ὡς τάχος κἀκεῖθεν ἀφίστα, καὶ τὴν συναγωγὴν διασπᾶν ἐπειράτο. Ἢ θεῖα τῶν ὑποποιμένων τουτωνὶ ξυνωρίς, γυμνάζουσα μὲν ἦν τὸ πνευματικὸν τοῦτο ποίμνιον πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ μάχην, καὶ ἥ δὴ νέμεσθαι, ἐπεδείκνυσεν. Καὶ ὁ μὲν γενναῖος Διοδώρος, οἳ τις ποταμὸς βαυμῶν τῆς καὶ διεκρίστατος, τὸ θεῖον νᾶμα τοῖς σφετέροις ἐπήγαγε· ῥαγδαῖος δὲ τοῖς ἀλλοτριῶσι κατῶν, τὰ νόθα τῶν δογμάτων ἐπέκλυζε καὶ ἠφάνιζε, μὴ τὸ τοῦ γένους περιφανὲς οὐδαμῶς ἐν λόγῳ τιθέμενος· φέρον δ' εὖ μάλα τὸ πάσχειν ὑπὲρ τῆς πίστεως. Φλαβιανὸς δὲ καὶ αὐτὸς τῶν εὖ γεγονότων ὢν, τὸ εὐσεβεῖς τῆς εὐγενείας προὔθει· καὶ καθὰ τι

(1) Theod. eod. cap. 24, 25.

παιδο-ρίθης Διοδώρῳ καθίστατο, παραταττομένη A
πρὸς τὸ ἱερὸν τῆς εὐσεβείας πένταθλον· ὃς δὲ καὶ
ἐκ' ἐκκλησίας δημηγορεῖν οὐκ εἶχεν, ἅτε νέος ὢν,
καὶ μὴ πω εἰς ἱερωσύνης παραγγελίας βαθμόν. Οὐκ
ὀλιγίστην μέντοι μοῖραν εἰσήγεν ἐνθυμημάτων καὶ
γραφικῶν νοημάτων τοῖς τοῦτοδρῶσιν ἐκ προτροπῆς.
Καὶ οἱ μὲν τοῖς ἐξ Ἀρείου βλάσφημα βάλλουσι συν-
εχῇ τόξα κατέτινον· ὁ δὲ καθάπερ ἕκ τινος βελο-
θήκης ἢ φαρέτρας τῆς σοφῆς διανοίας ἐκείνου τὰ
βέλη τῶν νοημάτων πυκνὰ προσέφερε. Καὶ ἐπ' ἐκ-
κλησίας μὲν λέγειν οὐκ εἶχεν, ὥς ἐρρηται· οἴκοι δὲ
καὶ δημοσίᾳ τοὺς διαλόγους τιθέμενος, τὰς ἀρχαίας
τῶν ὁμοσεβούντων διέσπα, ἀραχνίων κατ' οὐδὲν δια-
φείρειν δεικνύς τὰ γ' ἐκείνοις ἀναντὶ ῥήματα δοκοῦντα
τῶν προβλημάτων.

frequentia sententiarum tela subministrabat. Et in ecclesia, quemadmodum diximus, docere non po-
tuit: domi vero et in publicis disputationibus impiorum retia dirupit, et nihil ab araneorum telis
differre ostendit, quas ipsi irrefragabiles esse putabant quæstiones atque propositiones.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

Περὶ τῶν ὁσίων Ἀφραάτου καὶ Ἰουλιανοῦ· ὡς
ταῖς ἐν ἐρήμῳ λιπόντες διατριβάς, τῆς ποίμνης
Χριστοῦ ὑπερίστατο.

Οὐ μικρὰ δὲ τῷ ἀγῶνι τοῦτοις τηνικαῦτα συνή-
ρατο καὶ ὁ τὴν πολιτείαν ἐκεῖνος πολὺς Ἀφραάτης·
οὗ τὴν βίον καὶ ὁ σοφὸς Θεοδώριτος ἐν τῇ παρ' αὐ-
τοῦ συγγραφείσῃ βίβλῳ τῆς φιλοθεοῦ ἱστορίας συ-
νέγραψε. Καὶ οὗτος γὰρ τῆς ἡσυχου διαγωγῆς προ-
τιμήσας τὴν σωτηρίαν τῆς Χριστοῦ ποίμνης, τὴν
ἀσκητικὴν καλύδην ἀφελὺς, τῆς μάνδρας ἐπεμελεῖτο
Χριστοῦ· καὶ ἰδρῶτι περιεβρίβει πάντοθεν τοὺς
λύκους ἐλαύνων. Ἀλλ' ὅσος μὲν ὁ τῆς ἀρετῆς αὐτῷ
πλοῦτος, καὶ οἷα ποιῶν ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐγεγονέη, ἡ
εἰρημένη βίβλος τῷ βουλομένῳ δηλώσει. Ἐγὼ δὲ ἐν
τῶν ἐκείνου, ὃ προσήκον εἶναι νομίζω τῇ παρούσῃ C
ἡ πραγματείᾳ, δώσω τῷ λόγῳ. Ὅροντες ὁ ποτα-
μὸς, ἐκ μὲν βορρᾶ παραβρεῖ τὰ ἐπὶ τῆς Ἀντιόχου
βασιλείᾳ· στοὰ δὲ τις μεγίστη κατὰ μεσημβρίαν
διώροφος ἀνεγήγερται τῷ τῆς πόλεως περιόλῳ,
πύργοις ὕψηλοις ἐκατέρωθεν κοσμουμένη· μεταξὺ
δὲ τῶν βασιλείων οἴκων καὶ τῷ ποταμοῦ ἑδὸς τίς
ἔστιν, ὑποδεχομένη τοὺς ἐκ τῶν ἐκείσε διδόντας πυ-
λῶν, καὶ εἰς τοὺς γείτονας ἀστικούς ἀγροὺς παρα-
πέμποσα. Ταύτην δὲ τὴν ὁδὸν ὁ θεοπέσις ποτε
Ἀφραάτης ἰὼν, εἰς τὸ τῆς πίστεως ἀπῆει γυμνά-
σιον, τοῖς Χριστοῦ προβάτοις τὴν ἀρμόττουσαν εἰσ-
οίσων τροφήν. Ὅν ἀνωθεν βασιλεὺς παρίοντι ἑώρα
τῆς στοᾶς ὑπερκύπτων (τισύραν γὰρ ἡμπίεστο)·
καὶ βαθεῖ τῷ γήρᾳ πεπονηκώς, θάττον διέτρεχε.
Τινὸς δ' εἰπόντος τῷ βασιλεῖ, ἐκείνον εἶναι τὸν
Ἀφραάτην, οὗτινος τὸ τῆς πόλεως ἐξέχεται πλῆθος,
ὁ βασιλεὺς, « Πού δὲ βαδίζεις; ἀνωθεν ἡρώτα τὸν
ἔσιον. » Ὁ δὲ, « Ὑπὲρ τῆς σῆς βασιλείας, φησί,
προσευζόμενος. » Καὶ ὁ βασιλεὺς, « Ἀλλ' ἐχρῆν σε
νόμοις ἐπόμενον μοναχῶν, οἴκοι μὲν εἶναι, καὶ ἡσυχῇ
καθήμενον τοῦτο δρᾶν. » Ὁ δὲ θεῖος προσδύτης
σφῶς μάλα ἐπέφερεν· Εὖ, φησί, λέγεις, ὦ βασι-
λεῦ, τοῦτό με δρᾶν ἔδει, καὶ τοῦτο διετέλουν πρᾶτ-

magni ille generis sui præclari splendorem faciens,
afflictiones autem et ærumas pro fide non gravate
ferens. Flavianus vero, qui et ipse ex nobilitate
erat, veram pietatem generis claritati longe quoque
præposuit. Is veluti quidam ludimagister, Diodoro
ad sacrum pietatis quinquertium instructo affuit:
atque in ecclesiis quidem ille concionari non potuit,
quod junior adhuc ad sacerdotii gradum non con-
scendisset: sed non pœnitendum enthymematum
seu argumentorum, atque ex Scripturis deprompta-
rum sententiarum momentum eis, qui id legitima
cohortatione excitati faciebant, suppeditavit. Et illi
quidem adversus Arianos blasphemia verba jactan-
tes, continue arcum intendebant: hic autem veluti
ex pharetra quapiam, sic ex sapienti mente sua,
quemadmodum diximus, docere non po-
tuit: domi vero et in publicis disputationibus impiorum
retia dirupit, et nihil ab araneorum telis
differre ostendit, quas ipsi irrefragabiles esse putabant
quæstiones atque propositiones.

B

CAPUT XXV.

De sancto Aphraate et Juliano: ut monasticam in
solitudine vitam relinquentes, gregem Christi sint
tutati.

Non parum vero (1) illis tum in certamine ho-
mis quoque attulit insigni vita præclarus ille
Aphraates, quam sapiens Theodorus in volumine
Dei amantium historiæ conscripsit. Nam et hic
quieto vitæ instituto gregis Christi salutem præ-
tulit: et monasticum relinquens tugurium, ovilis
Christi curam gessit, et multo diffuens sudore,
lupos undique ab eo repulit. Cæterum quam lo-
cuples virtute fuerit, et quæ supra captum homi-
nis fecerit, 149 is quem diximus liber evolvere
eum volenti ostendet. Ego vero unum quiddam
illius actorum huic loco accommodatum, recen-
sendum in opere hoc duxi. Orontes fluvius ab
Aquilonari parte imperialem Antiochiæ domum
præterlabitur. Porticus autem quædam maxima
duorum culminum, in parte meridionali ad urbis
mœnia, prælatis turribus utraque ex parte conspi-
cua, est exstructa. Inter imperiales ædes et amnem
via est, quæ per portam quæ isthic est, cuntes ex-
cipiens, in vicinos suburbanos agros deducit. Hanc
viam aliquando divus insistebat Aphraates, ad fidei
gymnasium iturus, et ovibus Christi congruens pa-
bulum allaturus. Eum e superiore loco porticus
prospectans imperator vidit: sisyra enim, seu
veste ex ovium villosis pellibus consuta, amictus,
et senio multo confectus, celerius tamen currebat.
Et quidam imperatori, hunc esse Aphraatem illum,
ex quo totius urbis multitudo penderet, dixit. Et
ille e porticu virum sanctum interrogans: « Quo-
nam, inquit, vadis? » Atque Aphraates, « Pro
imperio tuo precaturus, » respondit. « Atqui, » im-
perator intulit, « domi te, qui leges monachorum
æqueris, manere, ibique quiete considerem hoc
facere oportuit. » Tum divinus senex perquam
sapienter ait: « Recte tu quidem, o imperator, di-

(1) Theod. cap. 26.

cis me id facere debere : facturusque id adeo constanter fueram , si pax Christi ovibus esset. Sed cum multa quædam insanix caligo loca omnia occuparit, et maximus insuper subrepat timor, ne plurimo imminente periculo, a feris oves dilanentur, necessitas mihi quoque incumbit, ut vigilem, omnemque funem moveam, ne quod grex Christi capiat detrimentum. Age enim, o imperator, si puella essem domi in conclavi abdita, fusos manibus tractans, et lanificium meum curans, atque alicunde subito conspicerem flammam exortam, et omni ex parte paternæ domui circumfusam, sædo incendio eam jamjam consumpturam, quid me facere oporteret? dic, te per Deum oro. Utrumne me sic sedere, et penates patrios conflagrantes despicere, ignemque proserpentem exspectare : an conclavi statim relicto, sursum et deorsum currere, aquam in manibus habere, et modis omnibus flammam extinguere conari oporteret? **150** Satis sane scio, dicturum te, faciendum mihi esse, quod et sagacis sanæque mentis puella faceret. Id ipsum vero nunc quoque fieri debere existimo. Cum tu enim quasi fulmen quoddam in paternam domum nostram incideris, et veriore pietatem omnem igne vastes, undique circumcursamus, flammam gliscentem extinguere satagentes. » Hæc quidem ille dixit. Imperator autem ad minas usque progressus, silere eum coegit. Ex cubiculariis autem imperatoris quidam, qui sanctum virum propter animi temeritatem gravius tractaverat, in balneum confestim ingressus, ut principi lavationem præpararet, mente captus, et in calidas aquas delapsus, ibi vitam finivit. Imperator aliquandiu expectans, et extrahi ea mora tempus querens, aliis causam ejus rei inquisitam sibi renuntiare præcepit. Qui cum eo venissent, et omnia circumspexissent, illum in calidis undis morte frigida peremptum reperiunt. Quod ubi imperator cognovit, opus id quidem petulantis, Aphraatæ sancto illatæ injuriæ et contumeliæ esse, recte arbitratus est : de impio autem dogmate eundem, juxta indurati cordis Pharaonem, retinuit animum. Et perinde atque fulminē afflatus et attonitus imperator, miraculo eo magis etiam est contra veram pietatem concitatus. Eadem tempestate idem quod Aphraates, plurimum laudatus ille Julianus fecit. Nam hic quoque solitudine relicta, Antiochiam venit. Cum enim mendacii artifices, Ariani inquam, per sycophantiam virum sanctum traducere conarentur, veluti factionis eorum esset, et dogmati Ariano consentiret : Flavianus, Diodorus, et Aphraates, veritatis lumina, Acacium illum qui postea Berœensem civitatem sacrorum antistes optime administravit, ad celebrem illum virum cum hujusmodi postulatis misere, ut multorum (1) millium hominum misertus veniret, et cum adversariorum redargueret mendacium, tum veritatem libere confir-

των, ἐν εἰρήνῃ τῶν Χριστοῦ θρεμμάτων μόνων. Ἐπεὶ δὲ πολλὴ τις τὸ πᾶν κατέχει σκοτομαίνα, καὶ δέος ὑφέρει πελίστον, μὴ θηριόλωτα γένηται, μεγίστου ἐπηρητημένου κινδύνου, ἀνάγκη καὶ μετὰ γρηγορεῖν, καὶ πάντα κάλων κινεῖν, ἀλώδην διασώσαι τὴν πόλιν Χριστοῦ. Ἄρα γάρ, ὦ βασιλεῦ, εἴγε κόρη τις ἐτύγχανον ὦν, οἰκοὶ τε καὶ πρὸς θάλαμον κεκρυμμένη, καὶ πρὸς ἄτρακτον ἐρεῖδουσα χεῖρας, καὶ τῆς οἰκίας ταλασίας καθεστῶσα εἰς ἐπιμέλειαν· εἰτὰ ποθεν ἐξαπίνης φλόγα προσέπεσεν ἑώραν, τὴν πατρίαν οἰκίαν ἀπανταχοῦ περιθέουσαν, καὶ κατεπειγομένην ἀπηνέστερον δαπανᾶν, τί με ὁρᾶν ἔδει, εἰπὲ πρὸς Θεοῦ; Ἄρ' ἐχρῆν ἡσυχῇ καθῆσθαι, καὶ τὴν πατρικὴν ἐστίαν οὕτως ἐμπιπραμένην περιορᾶν, καὶ τὸ πῦρ ἔρπον προσμένειν· ἢ τὸν θάλαμον λιποῦσαν εὐθύς, ἄνω καὶ κάτω χωρεῖν, ὕδωρ μετὰ χεῖρας ἔχουσαν, καὶ παντὶ τρόπῳ σθενύνειν περᾶσθαι τὴν φλόγα; Οἶδα πάντως, τοῦτο ἔρεῖς, ὃ καὶ κόρη ἀγχίνους, καὶ φρενὸς ὕγιους ἀντιποιουμένη, ἔδρασαν ἄν· ὃ καὶ γὰρ νομίζω ἄρτι χρῆναι ὁρᾶν. Σοῦ γὰρ οἶα τις κεραυνοῦ ἐπὶ τὴν πατρίαν ἡμῶν οἰκίαν κατασκήφαντος, καὶ τὸ σύμπαν πυρπολοῦντος τῆς εὐσεβείας, ἀπανταχοῦ περιθέμενον τὸ τῆς φλογὸς ἀκμάζον σβέσαι πειρώμενοι. » Ταῦτα ὁ μὲν εἶπεν· ὃ δὲ μέχρις ἀπειλῆς προχωρήσας, σιγῇ ἠναγκάζετο. Τῶν τις δὲ περὶ τὸν βασιλικὸν κοιτῶνα θρασύτερον τῷ ὁσίῳ διατεθείς, περὶ τὸ βαλανεῖον εὐθύς εἰσὼν, ὥστ' αὐτὸ βασίλει εὐτρεπίσαι, τὸ λογιστικὸν ἐκτραπεῖς, εἰς τὴν θερμότην διολισθήσας, καὶ ἀκράτου μετασχὼν τοῦ θερμοῦ, τὸν βίον ἀπέλιπεν. Ἐπεὶ δ' ὁ βασιλεὺς ἐπιπολὺ διατρίβων τὸ βαρὺ κατηγιάτο τοῦ χρόνου, ἐτέροις ἐπέτρεπε μὴ νύειν τὸ αἶτιον. Ὡς δ' ἦγον πάντα περισκοποῦντες, ὁρῶσιν ἐκεῖνον ἔνδον τοῦ ἀκράτου θερμοῦ, τῷ ψυχῇ διαλυόμενον τῆς νεκρώσεως. Ὁ δὲ οἱ περὶ τὸν βασιλέα μαθόντες, ἔργον μὲν εἶναι τῆς ἐς Ἀφραάτην, τὸν ὄσιον, παροινίας καλῶς ἐλογίσαντο· πρὸς γὰρ μὴν τὸ δυσσεβὲς δόγμα κατὰ τὸν σκληροκάριον δέκναιτο Φαραῶ. Ὁ δὲ ἐμψρόντητος βασιλεὺς τῇ θαυματουργίᾳ μᾶλλον κατὰ τῆς εὐσεβείας ὠπλίζετο. Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ τὰ ἴσα τῷ Ἀφραάτῃ καὶ πολυύμνητος Ἰουλιανὸς ἔπραττε· τὰς γὰρ ἐν ἐρήμῃ διατριβὰς καὶ οὗτος καταλιπὼν, τὴν Ἀντιόχου κατέλαθεν. Ἐπεὶ γὰρ οἱ τοῦ ψεύδους ἐργάται, οἱ τὸ Ἀρείου λέγω φρονούντες, συκοφαντεῖν ἐπειρῶντες τὸν ὄσιον, ὡς τῆς αὐτῶν εἴη φαρίας, καὶ τοῖς ἐκείνων στοιχεῖ δόγμασι· Φλοδιανὸς καὶ Διόδωρος καὶ Ἀφραάτης οὗτος, οἱ τῆς ἀληθείας φωστῆρες, Ἀχάκιον ἐκεῖνον, ὃς τὴν Βεβροιαίων πόλιν εἰσέπειτα διέθουν ἀριστα, πρὸς τὸν πανεύφημον ἐκεῖνον ἄνδρα προσάγοντες, δέσπιν ἐπεμπον, πολλῶν ἀνθρώπων μυριάδας οἰκτελεῖ· ὥστ' ἰδὼντα, τὸ μὲν τῶν ἐναντίων διελέγχει ψεύδος, τὴν δ' ἀλήθειαν παρρησιάζει, καὶ τὸ τῆς πίστεως δόγμα κηρύσσει. Καὶ ἂ μὲν οὗτος καὶ ἁπλῶς καὶ δευτέρον εἰσὼν τὴν Ἀντιόχου παράδοξα διεπράξατο, ἡ φιλόθεος ἱστορία διδάξει τοῖς βουλομένοις· ὅτι δὲ τὸ τῆς πόλεως σύμ-

(1) Theod. cap. 27.

παν εἰς τὸν τῆς ἀληθείας ἡθροισε σύλλογον, οὐδένα οἶμαι μὴ ἀκριβῶς διειθεῖναι, ὅσοι καλῶς τὰ ἀνθρώπινα ἐξετάζειν εἰώθασι· φιλεῖ γὰρ τὰ τῶν ἔργων παράδοξα πάντα· ἔλκειν ὡς ἐπίπαν πρὸς ἑαυτὰ, καὶ πείθειν τὴν ἴσιν δόξαν τῷ ἐνεργοῦντι ἀσπάζεσθαι. Ὅτι δ' ἐξαίτια καὶ λόγον ἐκβαίνοντα διετέλεσεν Ἰουλιανὸς, οὐχ ἡμεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ τῆς ἀληθείας μαρτυροῦσι κατηγοροῖ. Τοῦτο δὲ καὶ Ἀντωνίος ἐκεῖνος, ὁ τῆς μοναχικῆς ἡγήσάμενος πολιτείας, ἐπὶ τῶν Κωνσταντίου διεπράξατο χρόνων· ἐν δευτέρῳ γὰρ τὰς ἐν ἐρήμῳ διατριβὰς θέμενος, τὴν Ἀλεξάνδρου πόλιν ἀπανταχοῦ περιήει, γλώσση τρανοτέρῳ διαμαρτυροῦμενος ἵπασιν, ὡς Ἀθανάσιος πρύμαχος μὲν τῆς ἀληθείας ἐστὶ, καὶ τῶν ἀποστολικῶν συνήγορος διδασμάτων· οἱ δὲ τῆς Ἀρείου μετεσχηκότες λύττης πόρρω τῆς ἀληθείας ἐκτρέχουσιν. Οὕτω καλῶς σκοποῦντες οἱ θεοὶ ἐκεῖνοι ἄνδρες, ἥδασαν ἐκάστῳ καιρῷ τὸ προσήκον ἀρμόσσειν· καὶ τὴνικα μὲν χρὴ τὴν ἰουλιαν ἀσπάζεσθαι, τὴνικα δὲ τὴν ἑρμον παραιτουμένους, προτιμᾶν τὰς ἐν πόλει διατριβὰς.

cuique munia sua tribuerunt, quando vel quietiorem vitam complecti, vel locis relictis solis degere in urbibus potius deberent, minime ignorantes.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Περὶ τῆς τελευτῆς Ἀθανασίου, οὗ Πέτρος διάδοχος. Ἐτι δὲ καὶ περὶ τῆς τοῦ Ἀρειανοῦ Λαυκίου ὡμότητος, ὅν οἱ Ἀρειανοὶ ἐπὶ τῆς Ἀλεξάνδρου κυτέστησαν, ἐξελάσαντες Πέτρον.

Τοιαῦτα καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ ὁ δυσσεβὴς Οὐάλης ἐνήργει. Μετιτέον δ' ἐνταῦθεν ἐπὶ τὰ κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρου τοῦτω γενόμενα. Ἡρέμα γὰρ εἶχεν ἡ κατ' Αἴγυπτον Ἐκκλησία περιόντος Ἀθανασίου, δι' αἰτίας μικρὸν ἄνωθεν διελάβομεν· ὑπερτέρει γὰρ τὸ πλήθος ἐνθάδε τῶν εὐσεβῶν ἡρημένων τῆς Ἀρειανικῆς ψάλαγγος, σφόδρα τῷ Ἀθανασίῳ προσκείμενον. Ἐνθερον δὲ μάλιστα ὃν καὶ πρὸς στάσιν ἐπιβρεπῶς ἔχον, παρείχε θεός, μὴ στάσεως κινηθεῖσης τὰ δημόσια παραβλάψει πράγματα. Ὅθεν ἐκ τινος θείας προνοίας ἀπειράτος τῶν δεινῶν διέμεινεν Ἀλεξάνδρεια, ἕως οὗ περιῆν ὁ τῆς ἀληθείας ἀγωνιστὴς Ἀθανάσιος. Ἐπεὶ δ' ἐκεῖνος μετὰ τοὺς πολλοὺς κινδύνους καὶ τοὺς ἰσους στεφάνους εἰς τὴν ἀπονον μετεχώρησε λήξιν, ἀμφὶ τεσσαράκοντα καὶ εἴς τῃ ἀρχιερωσύνῃ ἐμπρέψας, Πέτρος, ἀνὴρ ἀριστος καὶ ἐλλόγιμος, τοῦ κλήρου διάδοχος γίνεται, αὐτῆς ἐκεῖνης ψηφισαμένης τῆς μακαρίας κεφαλῆς πρότερον· ἔπειτα καὶ τῶν τῆς ἐπαρχίας ἐπισκόπων πάντων συμφήτων γεγεννημένων, τῆς τε ἱερωσύνης πάσης, καὶ τῶν ἐν τέλει καὶ ἀγιώμασι προεχόντων τῆς πόλεως. Καὶ τὸ δημῶδες δ' ἅπαν ἐπακύρου ταῖς εὐφημαῖς τὴν μετ' ἡδονῆς βούλησιν. Κοινωνὸς γὰρ Ἀθανασίῳ τῶν μακρῶν ἰδρώτων ἐγένετο, αἰ τῷ μεγάλῳ τοῦτω συνῶν, ἐν τε ταῖς ἀποδημαῖς καὶ ταῖς οἰκοῖς διατριβαῖς, παντοδαποῖς σὺν ἐκεῖνῳ προσπαλίων κινδύνοι· ἔθεν τοι καὶ ὅσοι γειτνιάζοντες ἦσαν τῶν ἱερέων, καὶ ὅσοι τὸν ἡσύχιον βίον μετῆσαν, τὰς ἀσκητικὰς καταλιπόντες παλαίστρας, τῆσιν μάλα τὸν Πέτρον διάδοχον τοῦ θρόνου γενέ-

A mans, fidei doctrinam deprædicaret. Et quæ vir iste semel atque iterum Antiochiam adveniens mirifice peregerit, Dei amantium historia quemvis edocuit. Quod vero urbs tota opera ipsius ad conventum se et cæstum veritatis contulerit, neminem non certo nosse puto, qui recte res humanas dijudicare consueverit. **151** Opera namque præter opinionem hominum edita, omnes omnino ad se pertrahere, eandemque cum eorum auctore sententiam complecti, persuadere solent. Julianum porro præcipua quædam et rationem superantia miracula perfecisse, non nos solum, sed etiam veritatis accusatores testantur. Idem vero Antonius ille monasticæ auctor vitæ, Constantii temporibus fecit. Posthabita enim quandoque solitudine, Alexandrinam urbem ubique perambulans, verbis clarioribus omnibus est attestatus, Athanasium quidem veritatis esse propugnatorem, et apostolicorum dogmatum defensorem: qui vero Arii rabie affecti essent, a veritate ipsa longe aberrare. Adeo rem ipsam recte putantes divini illi viri, temporibus

CAPUT XXVI.

De obitu Athanasii, cuius successor fuit Petrus. Præterea de crudelitate Lucii Ariani: quem Ariani Alexandrinæ Ecclesiæ, Petro pulso, præfecerunt.

Talia impius Valens Antiochiæ quoque egit. Transeundum autem hinc ad ea quæ Alexandriæ sunt gesta. Quiete siquidem in Ægypto Ecclesia fuit, Athanasio superstitie, ob eas quas supra narravimus causas. Multitudo namque ea, quæ veram pietatem sibi sequendam statuerat, Arianam phalangem superabat: idque propter suum erga Athanasium amorem. Et cum ea esset ardentior, et ad seditionem movendam propensior, metum de se præbuit, ne tumultu concitato, respublica detrimento mulctaretur. Proinde divina quadam providentia immunis a gravibus malis Alexandria permansit, tantisper dum veritatis propugnator superfuit Athanasius. Ubi autem ille post pericula plura, nec coronas pauciores, ad vitæ conditionem laboris omnis expertem, ad quadraginta et sex annos episcopatum cum gloria magna functus, discessit: Petrus, vir optimus et clarissimus, in functionem ejus successit, suffragio quidem primum beati illius capitis, deinde etiam episcoporum provincię ejus universorum, **152** totiusque cleri et eorum qui Alexandriæ primos honores et magistratus gerebant, votis et calculis, plebe etiam cuncta faustis acclamationibus consilium id perquam libenter confirmante. Particeps enim diuturnorum sudorum Athanasii fuerat, nunquam a magno illo viro vel domi vel peregre discedens, variisque cum illo periculis colluctans. Quapropter quicumque erant finitimi episcopi, et qui tranquillam vitam sectabantur, monasticas relinquentes,

palæstras, maxime hoc egerunt, ut Petrus in illius A locum substitueretur. Postquam autem is sacram recepit sedem, nulla interposita mora, gentis ejus præfectus, contracta ex Judæis et Græcis manu, ecclesiam circumvallavit, et Petrum exire jussit. Quod nisi faceret, se illum vel invitum inde ejecturum esse, minatus est: quod quidem ille fecit, cum ut voluntati imperatoris morem gereret, tum maxime impietati ipse suæ satisfaceret. Quod namque ex idolorum nefaria superstitione penderet, splendide se festum diem acturum esse putabat, si veræ pietatis navem in tempestatem conjiceret. Ac primum quidem Petrus in carcerem inclusus est: postea autem profugiens, cum scapham commode nactus esset, Romam ad consentientem sibi ejus urbis episcopum Damasum trajecit. Et brevi post Euzoius, qui Antiochiæ Arianae præsit religioni, tempus opportunum nactus, consilium invenit, ut Alexandriam ipse iret, et ecclesias ibi Lucio Ariano intraderet. Quod cum imperatori quogue placuit (adhuc enim is Antiochiæ erat), cum satellitio multo, et militari quæ eum sequebatur manu sane quam frequenter profectus est, atque una cum eo magnus imperatoris quæstor. Habebant iis ab imperatore ad præfectum provinciæ Palladium, mandatum, ut is quacunque in re opus esset, Lucio et Euzoio non deesset. Et Petrus quidem, sicut dictum est, in carcere asservatus est: postea etiam Romam navigavit. At Lucius Ariani in sacram Athanasii sedem est collocatus. Itaque Egyptii longe graviores in externos animos concepere. Simul atque enim improvise advenerat Lucius, statim ecclesias occupare contendit. Atque ubi plebs contra niti cœpit, bellum adversus clericos et sacras virgines est institutum. **153** Et alia super alias illatae calamitates Ecclesiæ catholice sectatores affligerunt. Perinde enim atque feræ agrestes gregi Christi Ariani imminentes, partim in exilium egere, partim captos in vincula conjecere: quos rursum ex vinculis productos, variis subdidere suppliciis. Quidam enim ungulis et flagris bubulis cæsi, quidam ardentibus facibus adusti, atque alii bonis primum spoliati, aliis mox sunt affecti cruciatibus. Tormentis vero tam varii generis superesse, admirabile est visum. Quod si quis prius vita excessisset, quam tanta mala expertus, aut si ad tolerabilius exilium damnatus esset, fortunatum id, et quod alicui invideri posset, habitum est. Sed quis exponere possit, quæ mala in Lucii introitu acciderint? Quorum quidem Sabinus, qui res ecclesiasticas conscripsit, minime meminuit, quod amicorum sibi Arianorum dedecora premere maluerit. Optime autem ea beatus Petrus, postquam e carcere profugit, in scripto quodam suo tanquam tragœdiam exposuit, et ad omnes ubique ecclesias misit. Quod scriptum, cum prius unum saltem nefarium impii Lucii flagitium memoravero, volumini huic inseram.

σθαι. Ὡς δὲ τοῖς ἱεροῖς ἐνὶ δρυτὶ θώκοις, εὐθὺς ἐ τοῦ ἔθνους ἡγεμῶν, τὸν ἐξ Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων περιθροῖσας ὁμίλον, τὴν ἐκκλησίαν περιεκύκλω, καὶ ἐξιέναι τὸν Πέτρον ἐκέλευεν· εἰ δ' οὖν, ἀλλ' αὐτὸς γε καὶ ἄκοντα τοῦτον ἐξελάσειν ἠπειλεῖ, τὰ θυμῆρη δῆθεν πράττων τῷ βασιλεῖ· τὸ δ' ἀληθές, τῇ σφετέρᾳ δυσσεβείᾳ ἀφοσιούμενος τὸ εἶκός. Τῆς γὰρ τῶν εἰδῶλων δυσσεβείας ἐξηρτημένος, ἄγειν ἔρετο λαμπράν ἑορτήν, εἰ ἐν ζάλῃ τὴν τῆς εὐσεβείας ὀλκάδα ἐμβάλλει. Καὶ πρῶτα μὲν ὁ Πέτρος καθέσθηντο· ἔπειτα διαδράς καὶ σκάφους εὐτυχήσας, εἰς Ῥώμην ἀνέπεισεν ὡς πρὸς ὁμύδοξον Δίματον τὸν Ῥώμης ἐπίσκοπον. Οὐ πολλῷ δὲ ὕστερον, Εὐζώιος ὁ ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Ἀρειανικῆς προσώ; ὀρησκαίως, τὸν κατὶδὸν ἀρπάσας, συνέβραπτεν αὐτὸς εἰς Ἀλεξάνδρειαν καταλθεῖν, ἐπὶ τῷ παραδόναι Λουκίῳ τῷ Ἀρειανῷ τὰς ἐκκλησίας. Καὶ ἐπεὶ καὶ βασιλεὶ ἐδόκει, ἔτι γὰρ περὶ τὴν Ἀντιόχου διήγε, σὺν δορυφύλῃ κατῆει πολλῇ, καὶ στρατιωτικῆς μέλειστος ἐρεπομένης χειρὸς· σὺν αὐτῷ δὲ καὶ Μάγνος ὁ τῶν βασιλικῶν ταμίας χρημάτων. Καὶ πρόσταγμα δὲ βασιλέως τῷ τοῦ ἔθνους ἡγεμόνι Παλλαδίῳ ἐπέμπετο, ὅ τι ἂν δέη Λουκίῳ καὶ Εὐζώιῳ καθυπουργεῖν. Καὶ Πέτρος μὲν καθέσθηντο, ὡς εἴρηται· ἔπειτα δὲ καὶ εἰς Ῥώμην ἀπέπλει. Λούκιος δὲ ὁ Ἀρειανὸς τοῖς ἱεροῖς Ἀθανασίου θώκοις ἐνὶ δρυτὶ. Ἐντεῦθεν δὲ περὶ τοῦ ἀλλαγῆαι συνέβαινε πολλῷ χαλεπώτερον διατεθῆναι τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ· ἅμα γὰρ εἰσπασῶν, ἐπεχείρει κατεχεῖν τὰς ἐκκλησίας. Ἐπεὶ δ' ἀντέπνει τὸ πληθος, ἐπὶ ἐκεῖνο μὲν ἡ στάσις τοῖς κληρικῶς καὶ ταῖς ἱεραῖς παρθένοις· καὶ συμφοραὶ συμφορὰς τοὺς ἀπὸ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας διαδεχόμεναι ἐξεπείεζον· οἳ γὰρ τινες θῆρες ἀγρίως τῇ ποιμνῇ Χριστοῦ ἐπιθέμενοι, τοῦ μὲν εἰς φυγὴν ἔτρεπον, οἱ δὲ δεσμῶται ἦσαν συλλαμβανόμενοι· αὐτοὶς δ' ἐκ τῶν δεσμῶν προσαγόμενοι, ποικίλως ὑπεβάλλοντο τιμωρίας· ὁνοῦσι γὰρ καὶ βοεαῖς ἤκρίζοντο. Ἦσαν δὲ οἱ καὶ λαμπάσαι πυρὸς ἀνεφλέγοντο· καὶ παντοδαπὰς ὑφίσταντο τιμωρίας, τὰ οἵκοι πρῶτον διαρπαζόμενοι. Ἐπιδιῶναι δὲ τῷ ποικίλῳ τῶν βασάνων, παράδοξον ἐλογίζετο. Τὸ δὲ γε πρὸ τοῦ παῖρην σχεῖν τῶν δεινῶν ἀπαλλαγῆναι τοῦ ζῆν, ἡ τό γε μετὰ τερων, φυγὴν καταδικασθῆναι μακάριόν τε καὶ ζηλωτῶν ἐνομιζέτο. Καὶ πῶς ἂν τι· ἐκδιηγῆσαιο, ὅσα κακὰ ἐπὶ τῇ εἰσόδῳ Λουκίου γεγέννηντο; Ὡν Σαβίνος μὲν ὁ τὰ ἐκκλησιαστικὰ συγγραφάμενος ἥκιστα μέμνηται, τὰ τῶν φίλων Ἀρειανῶν ἐλαττώματα συγκαλύπτειν αἰρούμενος· ἄμεινον δ' αὐτὸ ὁ μακάριος Πέτρος· ἐν ἰδίῳ συγγράμματι ὀρίστως ἐξετραγώδησε, καὶ ταῖς ἀπανταχοῦ ἐκκλησίαις μετὰ τὴν ἐκ δεσμοτηρίου φυγὴν ἐπέμψατο. Ὅ δὲ τα, μετὰ διήγησιν μιᾶς ἀνοσιουργίας Λουκίου τοῦ ἀσεβοῦς, τῷ παρόντι ἐνὸ ἥσῳ συγγράμματι.

Quod scriptum, cum prius unum saltem nefarium impii Lucii flagitium memoravero, volumini huic inseram.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Α

CAPUT XXVII.

Περὶ τοῦ γενομένου διωγμοῦ τοῖς κατ' Αἴγυπτον μοναστηρίοις παρὰ Λουκίου· καὶ περὶ τῶν μαθητῶν Ἀντωνίου τοῦ μεγάλου, καὶ τῶν δύο ἁγίων Μακαρίων, ὡς ὑπερέριοι διὰ τὴν αἰσὶν γινόμενοι, πολλὰ θαύματα διεπράξαντο.

Ὁ μὲν οὖν ἀξίμαστος Πέτρος οὕτω φυγὰς εἰς Ῥώμην ἀπέπλει· οἱ δὲ τῆς Ἀρείου συμμορίας, καίπερ βραχεῖς ὄντες, τῶν κατ' Αἴγυπτον ἤρξαν ἐκκλησιῶν. Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ καὶ πρόσταγμα ἐκ βασιλέως τῷ τοῦ ἔθνους ἡγουμένῳ ἐπέμπετο, διαγορεῦον τοὺς τῆς ἐν Νικαίᾳ πίστεως ὑπερσταμένους, ἐκ τῆς Ἀλεξάνδρου καὶ πάσης τῆς Αἰγυπτιακῆς διοικήσεως ἐξελαυνέσθαι, ὅσους ἂν κελεύσει Λούκιος. Εὐζώτος μὲν οὖν, ὅσα γε ἦν αὐτῷ πρὸς βουλῆς ἐπὶ τῆς Ἀλεξάνδρου ἀνύστας, αὐθις τὴν Ἀντιόχου κατέλαθεν· ὁ δὲ Λούκιος, καθὼς προσετέτακτο, τὴν ἡγεμόνα τῆς κατ' Αἴγυπτον στρατιᾶς σὺν πολλῷ πλῆθει συμμέκτῳ Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων καὶ τῶν ἀπὸ τῆς σφετέρης δόξης ληϊζῶν διήει, καὶ τὸ στρατήγιον ἐπήγνυ κατὰ τῶν ἐν ἐρήμοις διατριβόντων μοναχῶν. Ἐν ἐλπίσι καὶ γὰρ ἦν, ὡς εἰ τοῦτοις δι' ὅχλου γένηται, ἡσυχία· μάλιστα ἔρωσι, πειθηνίους ἔξω, καὶ οὕτω καὶ τῶν ἐν πόλει περιγενέσθαι Χριστιανῶν· ἐπεὶ τοὶ γε πολλοὶ τηνικαῦτα καὶ θεσπέσιοι ἄνδρες ἦσαν τῶν κατ' Αἴγυπτον καὶ Θηβαΐδα μοναστηρίων προσετηχότες, τὴν Ἀρείου δόξαν μάλιστα ἐκτρέπομενοι· οἷς τὰ πλῆθη ἐπόμενα, τὰ ἴσα φρονεῖν περὶ πολλοῦ ἐποιεῖτο. Οὐτε γὰρ περὶ δογμάτων ἀδολεχεῖν ἠθέλον, οὐτ' ἐπίσταντο· παρ' ἐκείνοις δ' εἶναι τὴν ἀλήθειαν φρονεῖν, οἷς καὶ Θεὸς ἐπακούων ἐνήργει παράδοξα· καὶ τοῖς λόγοις τῆς πίστεως, τὰ τῆς ἀρετῆς ἔργα ἐπεμαρτύρουν· ὁποῖους τηνικαῦτα ἡγεμόνας εἶναι τῶν μοναχῶν ἔγνωμεν· τοὺς δύο φημὶ Μακαρίους, τὸν Ἀλεξανδρίαν καὶ τὸν ἀσίδν, ὧν καὶ πρόσθεν ἐμνήσθημεν· Παμῶ τε καὶ Ἡρακλείδην ἐκείνων ἀρίστως μαθητευθέντας τῷ καθηγεμένῳ τῆς ἀρετῆς καὶ τῶν ἀνὰ τὴν Αἴγυπτον μοναστηρίων, Ἀντωνίῳ τῷ πάντῳ, καὶ τοὺς λοιποὺς αὐτοῦ φοιτητάς. Καὶ δὴ λογισάμενος Λούκιος ὡς οὐκ ἐγγένηται σφισιν ἐν τῷ ἀσφαλεῖ καθέσθαι, καὶ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας κρατῆσαι, εἰ μὴ τοὺς τῶν μοναχῶν ἄκρους ὁμοφρονεῖν αὐτοῖς ἀναγκάσει, ἐπεγείρει τῷ ἔργῳ· καὶ ἐπεὶ πείθειν οὐκ εἴχε, τὴν βίαν προσῆγε. Καὶ ἐνοπλοὶ γυμνοὶ καὶ μὴδὲ χεῖρα αἰρουμένοι προτείνειν εἰς ἄμυναν ἐπελθόντες, ἐλπίσιν ἐξέπληρθησαν· ὡς εἶναι λόγου κρείσσω τὰ κατ' αὐτῶν γενόμενα πάθη. Τέλος διημάρτανε τοῦ σκοποῦ, τοὺς αὐχένους ἐτοίμως πάντων ὑποκλινόντων τοῖς ξίφεσι· καὶ εἰ γε δεοὶ θανεῖν, μᾶλλον προθύμως ἐλέσθαι, ἢ τι τῶν ἐν Νικαίᾳ δοξάντων μετακινήσαι. Καὶ δὴ λέγεται, προσδοκίμων αὐτοῖς ἐπιθέσθαι τῶν στρατιωτῶν, τινὰ πρὸς αὐτοὺς γενέσθαι, τὰ τῶν ποδῶν ἄρθρα διασεισμένον· ποσὶ δὲ μὴ δυνάμενον οἰκείοις ἐπιστηρίζεσθαι, ῥιζοῖς τὴν των ποδῶν χρεῖαν ἀποτιήρου. Καὶ

De persecutione quam Lucius monasteriis Aegypti intulit, et de discipulis Antonii magni : et de duobus sanctis Macariis, ut propter fidem exulantes, nulla miracula ediderint.

Ac Petrus quidem ille admiratione dignus, ad eum modum Romam concessit. Qui vero factionis Arianæ erant, quantumvis pauci, ecclesiis in Aegypto imperarunt. Nec ita multo post, mandatum quoque ab imperatore ad gentis ejus præfectum missum est, quod Nicænæ fidei propugnatores a Lucio indicatos Alexandria et omni Aegypcia diocesi ejici jubebat. Porro Euzoius confectis Alexandriæ ex sententia rebus, rursum se Antiochiam contulit : Lucius vero, quemadmodum mandatum fuerat, et Aegyptii exercitus dux, cum magna multitudine ex Græcis et Judæis et Arianis mistim collecta, hostiliter prædas egit, et infesta signa contra monachos solitudinem incolentes duxit.

154 Ea enim spe erat, si iis quietem maxime consecrantibus molestiam turbulenter afferret, in potestate eos sua fore : proindeque et eos qui in urbibus essent, Christianos, a se devictum iri : quandoquidem multi ea tempestate venerandi in Aegypto et Thebaide viri monasteriis præibant, Arian opinionem maxime aversantes. Quos plebs ipsa secuta, ut eadem cum illis de religione sentiret, maximi faciebat. Neque enim illi de dogmatibus nugari voluere, ac ne potuere quidem. Penes eos autem veritatem esse arbitrati sunt, quorum preces Dens exaudiret, miraculorum edendorum facultatem eis tribuens, et qui fidei verba virtutis operationibus tanquam testimoniis confirmarent : quales tum monachorum duces fuisse novimus, Macarios duos, Alexandrinum et Urbanum, quorum antea meminimus : item Pambo, et Heraclidem illum, qui optime ab Antonio magno virtutis et Aegyptiorum monasteriorum antistite sunt eruditi, et alios ejusdem discipulos. Et cum Lucius secum ipse reputaret, fieri nequitiam posse ut res Arianorum in tuto essent, et ipsi universalem sibi Ecclesiam subjicerent, nisi eos qui inter monachos summi essent, in sententiam suam pedibus ire cogerent, rem eam est aggressus. Et (1) quia suadendo nihil efficeret, ad vim se convertit. Itaque armati, nudis, et qui ne manum quidem defendendi causa extendere vellent, ingruentes (2), miserandum in modum eos affligerunt, ita ut cladem illis illatam verbis exponere non liceat. Postremo tamen ceptum id frustra fuit, quod omnes parati essent jugulum inclinatum gladiis præbere, et, si opus esset, mori potius alacriter, quam aliquid de Nicænis decretis mutare. Fertur vero et illud, cum impetum imminentium militum expectarent, quemdam apud eos fuisse, ex pedibus propter articu-

(1) Sozom. eod. cap. 20.

(2) Valens impietatem quam dudum meditans fuerat, operibus explens, legem tulit, ut monachi

militarent : nolentes per tribunos et milites fustibus interfici jussit. (Eutrop.)

lorum convulsionem adeo laborantem, ut illis insistere non posset, sed scipionibus quibusdam illorum vicem et usum expleret. Hunc illi oleo unctum in nomine Christi, quem Lucius persequeretur, surgere et domum ire jusserunt. At ille exsiliens, statim iter perfecit, eadem prorsus cum monachis istis colenda esse prædicans, quibus Deus, Lucium (1) accusantibus, gratiam suam concederet, et aurem tam benigne præberet, ut se tam diuturno morbo liberarint. **155** Verum ne his quidem ipsis rebus eis consilii cœptique sui pœnitentia inessit. Noctu enim hos oppressos atque comprehensos in insulam quamdam circumcirca lacu ingenti circumdatam miserunt, quam antiquitus homines superstitionis dæmoniacæ, qui doctrinam nostram prorsus non audissent, incolebant. Erat autem adhuc ibi perniciosi et pestiferi dæmonis antiquissimum delubrum, cujus cultu etiamnum maxime tenebantur. Postquam autem insulam attigerunt, sacerdotis filia, a dæmone agitata, ad eos venit. Quæ ubi cursu et clamore indecenti ad eos contenderet, insulæ incolæ, novitate ejus rei consternati, eam sunt secuti. Ubi vero ad navem, qua divini illi senes ad littus appulerant, accessit, dæmonium illam convellens humi projecit, et magno per illam clamore edito obsecravit, « Quidnam, inquires, ad nos venistis, magni Dei ministri? Insulam namque istam jamdudum nos absque molestia et turba omni teneamus, et omnibus prope hominibus ignoti, et lacubus istis circumvallati hic latemus. Quod si deinceps vobis hanc regionem incolere visum est, libenter decedemus. » Talia dæmon per puellam vociferabatur. Qui simulatque ab illis increpitus silere jussus est, puella e vestigio cum pudore et modestia ad seipsam rediit. Et pater ejus atque insula omnis cum incolis universis Christianismum suscepit: templumque quod ibi erat, repurgatum, atque in ecclesiam transformatum, Christo dedicavit. Ea res quamprimum Alexandriam renuntiata Lucio non parum attulit mœroris. Factum enim inde est, ut non solum alienorum, verum etiam popularium suorum odium incurreret; perinde atque is qui non cum hominibus, sed cum ipso prorsus Deo bellum gereret. Itaque occulte statim, ut Macarii ad studia sua et in solitudinem redirent, præcepit. Satis quidem hæc crudelem Lucii impietatem indicant. Exactius tamen animi ejus inhumanitatem divini Petri litteræ declarant: quarum ego prolixitatem fugiens, quæ loco huic accommodata sunt, ex eis decerpam, et historię adjiciam. Scribit autem ad hunc modum:

(1) In his Theodoretus fuisse scribit duos Macarios, et Isidorum, lib. iv, cap. 21. (Theod. cod. cap. 21.)

δὴ τοῦτον ἐλαίῳ χρίσαντες, παρέκελεύοντο ἐπὶ τῷ Χριστοῦ ὀνόματι, ἐν Λούκιος διώκει, ἀνίστασθαι, καὶ οἰκαδὲ ἐπιέναι. Ὁ δ' εὐθὺς ἀλλόμενος, τὴν ὁδὸν ἤρπεν, ἀρδὴν κηρύττων ὡς τὰ ἴσα τοῦτοις χρεῶν σέβειν, οἷς καὶ θεὸς τὴν χάριν ἐπιψηφίζεται, τῇ κατηγορίᾳ Λουκίου· οἷς καὶ οὐς παρέσχεν εὐχόν, τὸν κάμνοντα τοῦ παλαιοῦ ἀπαλλάξας πάθους. Οὐ μὴν καὶ τούτων γενομένων, μετὰ μελὸς ἐκείνοις εἰσῆλθαι ἐπιδουλεύουσι· νύκτωρ καὶ γὰρ ἐπιόντες, καὶ τούτους ἀναρπασάμενοι, ἐπὶ τινα νῆσον ἀπήγαγον, κύκλῳ λίμνην περιβεβλημένην πολλήν, ἣν ἐξ ἀρχαίου ἄνδρες ὥκουν δεισιδαιμονίᾳ μάλα συζῶντες, καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς δόγματος πάμπαν ἀνέχοντο. Ἦν δ' αὐτοῖς ἐκεῖσε καὶ παλαιότατον τέμενος ἀλάστορος δαίμονος, οὗ πολὺ τὸ σέβας παρ' αὐτοῖς ἐντετηρῆς μάλιστα ἦν. Ἐπεὶ δὲ τῆς νήσου ἐπέβαινον, δαίμονι κατάσχετον γενομένην τὴν τοῦ ἱερέως θυγατέρα παρ' ἐκείνους ἔκειν. Ὡς δὲ δρόμῳ θέουσα βοῇ ἀκόσμῳ τοῦ πρόσω εἶχετο, οἱ τὴν νῆσον οἰκοῦντες, τῷ ξένῳ τοῦ πράγματος ἐκπληκτοὶ γεγονότες, κατόπιν ἐδίωκον. Ἐπεὶ δ' ἐπὶ τὴν ναῦν ἦ τοὺς θεοὺς πρὸςβύτας καθ' ὥρμιζεν, ἐγεγόνει, σπαράξαν αὐτὴν τὸ δαιμόνιον, εἰς γῆν ἐβρίπτε· μέγα δὲ κράζον δι' ἐκείνης, ἐπαυτιᾶτο, « Ἵνα τί, λέγων, πρὸς ἡμᾶς ἔχετε, Θεοῦ μεγάλου θεράποντες; τῆνδε γὰρ ἡμεῖς τὴν νῆσον ἐκ πολλοῦ κατοικοῦμεν, οὐδὲν δι' ὄχλου γινόμενοι, πᾶσι δ' ἀνθρώποις σχεδὸν ἀγνώτες ὄντες· καὶ ταῦτα ἰσὺ ταῖς λίμναις περιπεφραγμένοι λαμβάνομεν. Εἰ δὲ τοῦ λοπτοῦ φίλον ὑμῖν τῷ χώρῳ τοῦτ' ἐνδιατᾶσθαι, ἐκόντες ἀναχωρήσομεν. » Καὶ τοιαῦτα μὲν οἱ δαίμων διὰ τῆς κόρης ἐφθέγγετο. Ἐπεὶ δ' ἐπέτιμάτω παρ' ἐκείνων σιγῇ, ἡ μὲν παῖς αὐτίκα σώφρων ἦν· ὁ δὲ τῆς κόρης πατὴρ καὶ ἡ νῆσος ἅπαντα πανδημεῖ τὰ Χριστιανῶν κατησπάζετο· καὶ τὸν ἐκεῖσε νεῶν μετασκευασάμενός, εἰς ἐκκλησίαν καθίστων Χριστοῦ. Τάχος δὲ ταῦτα τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐφθάνε· καὶ οὐ μέτρια ἐλύπει τὸν Λούκιον. Συνέβαινε γὰρ ἐντεῦθεν, μὴ παρὰ τῶν ἀλλοτρίων μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν οἰκείων ἐν μίσει εἶναι, ὅτε δὴ μὴ ἀνθρώποις, ἀλλ' ἀντικρὺς Θεῷ διὰ μάχης ἰών. Καὶ αὐτίκα λάθρα τοὺς ἀμφὶ Μακάριον ἐπὶ τὰ οἰκεία ἤθη καὶ τὴν ἐρημον ἐπανιέναι προσέταττεν. Ἰκανὰ μὲν οὖν καὶ ταῦτα τοῦ Λουκίου δεῖξαι τὴν τῆς ἀσεβείας ὁμότητα· λεπτότερον δὲ οἶμαι διδάξαι τοῦ θεοπρεποῦ Πέτρου τὰ γράμματα τὸ τῆς γνώμης ἀπάνθρωπον. Ἐγὼ δὲ τὸ μῆκος τῆς ἐπιστολῆς φεύγων, ὅσα πρόσφορα τῇ μετὰ χεῖρας ὑποθέσει, ἐκείθεν ἐρχνισάμενος, τῇ συγγραφῇ περιθῆσω. Γράφει δὲ οὕτω·

accommodata sunt, ex eis decerpam, et historię adjiciam.

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

Α

156 CAPUT XXVIII.

Epistola Petri Alexandrini episcopi, exponens quæ mala et clades Valens et Ariani in Ægypto piis intulerint.

Ἐπιστολὴ Πέτρου τοῦ Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπου, διηγουμένη ὅσα δεινὰ Οὐάλης καὶ οἱ ἐξ Ἀρείου τοῖς κατ' Αἴγυπτον ἔπραξαν.

Ὁ τοῦ ἔθνους ἡγεμονεύων Παλλάδιος, ἔθνικὸς ὢν τὴν αἵρεσιν, καὶ τῶν εἰδῶλων ἀεὶ προκυλινδούμενος, κατὰ Χριστοῦ στρατεύεσθαι πολλάκις μελετήσας, τὰ προειρημένα συναθροίσας πλήθη, ὅρμηκα κατὰ τῆς ἐκκλησίας, ὡς ὑποτάξαι βαρβάρους ἐπαγόμενους. Τότε δὴ, τότε χειρίστα γέγονεν ἡ δὴ καὶ μόνον ὑπαγορεύσαι θέλων, τῆς μνήμης δόδυνῃ μοι παρεχούσης, ἐπαφῆκα δακρύων ἀμέτρων φορὰν καὶ ἐπὶ τοῖς ἔμεινα ἀν τοῦτο πάσχων, εἰ μὴ θείῃ λογισμῷ λωφῆσαι παρεσκεύασα. Ἐν γὰρ τῇ καλούμενῃ ἐκκλησίᾳ Θεωῶν ἐπείσελθόντα τὰ πλήθη, ἀντὶ ῥημάτων σεμνῶν εἰδῶλων εὐφημίας ἐπήφιον, ἀντὶ θείων Γραφῶν ἀναγνώσεως κρότους χειρῶν ἀσέμνους, καὶ κεκλατμένα· μετ' αἰσχροῦτος φωνάς· κατὰ τῶν τοῦ Χριστοῦ παρθένων ὕδρεις, ὡς γλῶττα προφέρειν οὐκ ἀνέχεται· αἰσχρὸν γάρ ἐστι καὶ λέγειν· καὶ γὰρ μόνον τις τῶν εὐ φρονούντων ταύτας ἀκούσας, ἔδυσσε τὰς ἀκοάς· καὶ μᾶλλον ἠδύετο ἀν γενέσθαι κωφός, ἢ αὐτῆκος γενέσθαι τῆς αἰσχρολογίας αὐτῶν· ἀλλ' εἴθε λόγοις ἀρκούμενοι, λόγοις ἐξημάρτανον, καὶ μὴ πράξει τὴν τῶν λόγων ἐνίκων ἀτέλειαν· εὐύποιστο· γὰρ ἡ λοιδορία κἀν οἷα δὴ ποτ' οὖν τυγχάνῃ, παρ' οἷς οἰκεῖ Χριστοῦ φρόνησις καὶ θεῖα διδάγματα. Αὐτοὶ τοίνυν οὗτοι ὀργῆς σκευὴ τυγχάνοντες, κατηρτισμένοι εἰς ἀπώλειαν, τὴν ῥίνα σιμώσαντες, ψύφον ἀσελγῆ ἀπὸ τῶν μυκτήρων μακρὸν, καὶ, ἔν' οὕτως εἴπω, ὡς ἀπὸ κρουνοῦ προχέοντες, τὴν μὲν ἐσθῆτα διέρρησσον τῶν ἁγίων τοῦ Χριστοῦ παρθένων, ὧν ἡ ἀσκητικὴ τύπον ἁγίων ἀγγέλων ἐξαπακτίζεν· ὡς δ' ἡ φύσις ἔχει, γυμνάς πᾶσαν τὴν πόλιν ἐβούλοντο· καὶ ὄλως ὡμὰ καὶ ξένα τὰ γενόμενα, γυμνοῦντες δημοσίᾳ περιτῆγον. Εἰ γοῦν τις ἐπὶ τοῖς συμπαθῶν ἐκίλυε παρηνέσεως χρώμενος λόγοις, τραυματίας ἀπελύετο. Ἀλλὰ φεῦ τῶν συμφορῶν! πολλὰ βίαιαν φθορὰν ὑπέστησαν σώματος· πολλὰ τῶν παρθένων ῥοπάλοις κατὰ κεφαλῆς τυπτόμεναι, ἔμεινον ἀχαιεῖς, οὐκ ἐπιτροπομένων τῶν σωμάτων οὐδὲ τῇ ὁσίᾳ παραδίδοσθαι ταφῇ. Πολλὰ οὖν μέρι σήμερον, τῶν γονέων ὀδυρομένων, οὐχ εὐρίσκεται σώματα.

D reportato abibat. 157 Sed, o calamitates! Multæ

virgines violentam corporis constuprationem sustinuerunt, multæ clavis in caput diverberatæ sine voce manserunt, cum quidem corpora quoque justæ sepulturæ mandari non permitterentur. Quapropter ad hodiernum usque diem parentibus adhuc misere vociferantibus multa corpora non reperiuntur.

Ἀλλὰ τί τὰ μικρὰ πρὸς τὰ μεγάλα διεξέρχεται; Τί δὲ τοῖς ἐμβραδύνω, καὶ μὴ σφοδρῶς ἐπὶ τὰ κατεπείγοντα βαίνω; Ἐφ' οἷς εὐ οἶδα ὅτι θαυμάστε καὶ μενεῖτε ἐπὶ πολὺ σὺν ἡμῖν ἀχανεῖς ἐξιστάμενοι τῆς φιλανθρωπίας τὸν Κύριον, ὅτι μὴ ἄρδην τὸ δῖον συνέστειλεν. Ἄ γὰρ κατὰ τὸ γεγραμμένον μήτε γέγονε μήτε ἠκούσθη ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν πατέρων ἡμῶν, ταῦτα ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θυσιαστηρίου ἐπετέλουν οἱ ὁυσεβεῖς. Ὡς γὰρ ἐν κρηπιδί σκηπῆς ἀτάκτου παιδα τὴν ἀβέβαια φύσιν ἐξαγνησάμενον, καὶ τὴν

Verum quid ego parva hæc, si cum magnis aliis conferas, commemoro? Quid his immoror, et non potius ad ea quæ majoris sunt indignitatis, statim transeo? quæ vos, sat scio, admirabimini, et diutius nobiscum consternabimini, ad Domini erga genus humanum amorem et benignitatem, quod non res simul universas prorsus deleverit, obstupescentes. Quæ namque, juxta id quod scriptum est, neque facta sunt, neque audita in diebus patrum nostrorum, ea in ipso sanctiore saero-

rum altari peregerunt impli. Nam veluti in prosecutione ludorum dissolutorum, ut puer sexum masculi aluégans, et mulieris expetens, stibio (sicut scriptum est) oculis perunctis, et fuco facie rubricata, quemadmodum quæ apud eos sunt simulacra, habitu muliebri, in ipso sanctiore altari, ubi descensum Spiritus sancti invocamus, conversione scite in orbem facta, huc atque illuc manibus gesticulans saltaret, fecerunt: prolixè admodum ridentes, atque nefarias voces addentes. Alii autem et hoc ipsum factum non satis ad obscenam temeritatem esse putantes, et quæ jam patrata fuerant, decora potius quam nefanda existimantes, ex ipsis quendam obscena feditate notissimum, veste detracta, et pudenda etiam corporis parte, prout naturæ fert habitus, nudata, ecclesiæ throno imposuerunt, et sædum contra Christum concionatorem appellarunt: nam pro divinis verbis turpitudinem protulit, pro oratione gravi et sancta impudicam lasciviam, pro pietate impietatem, ac temperantia fornicationem, adulterium, inasculorum concubitus, furtum, cibum et potum una cum aliis ejusmodi ad vitam utilia et commoda esse docens.

Cum hæc ita se haberent, et ego ex ecclesia secederem, (quomodo enim id non facerem, cum ibi militaris furor obtineret, **158** cum plebs ad dissolutam licentiam venalis, cum largitiones pecuniarum, cum ethnicorum seu gentilium manus maximis nixæ sollicitationibus regnarent?) successor meus in eam est missus, qui episcopatum veluti profanam dignitatem auro redemit, Lucius quidam, lupi (λύκος) improbitatis et actionum studiosus, non recte sentientium episcoporum concilio, non legitimorum verorumque clericorum calculis, non populi flagitatione, sicut ecclesiasticæ produnt sanctiones, lectus. Aderant autem ei (simplici namque et facili introitu urbem ingredi non potuit) non episcopi aliqui, non presbyteri, non diaconi, non populi catervæ: non cum monachi hymnos et laudes ex Scripturis concinentes producere; sed Euzoius affuit, qui dudum, cum diaconus nostræ hujus Alexandriæ esset, una cum Aria in sancta et magna synodo Nicææ, ordine motus, præsidentia sua nunc Antiochenam vastat ecclesiam; et comitatensium largitionum comes, qui secum immensam militum multitudinem adduxit, omni genere impietatis semper clarus, nomine Magnus: nam Juliani temporibus ecclesiam Beryti, quæ Phœniciæ insignis urbs est, incendit, quam sub Joviniano beatæ memoriæ principe impendio ipse suo restituere est coactus; tibus imperator humanissimus ei pepercisset.

Convenit ergo ex isto vestrum pietatis studium, quod ad vindictam factorum excitari velim, existimare, qualia et quanta in Christi Ecclesiam, eo ipso quem diximus tyranno nobis imminente, commissa sint flagitia. Simulatque enim, qui a pietate vestra et recte ulique sentientibus Christianis atque episcopis sapius est damnatus, Lucius in urbem justis de causis sibi infestam per-

γυναικειαν ποθήσαντα, στίμμι κατὰ τὸ γεγραμμένον τοὺς ὀφθαλμοὺς διαχρίσάμενον, καὶ φύκει τὰς ὄψεις; ἐρυθίναντα, ὡς τὰ παρ' αὐτοῖς εἰδῶλα θηλυμόρφῳ τῷ σχήματι ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θυσιαστηρίου, ἐνθα κάθοδον τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπικαλούμεθα, εὐκύκλῳ τῇ στροφῇ ὧδε κάκεισε τὴν χεῖρα σχηματίζόμενον, ὀρχεῖσθαι παρεσκεύασαν· πλατὺ μὲν γελῶντες, ἀθέσμοι; δὲ ἐπαφιέντες φωνά. Οἱ δὲ πάλιν καὶ τοῦτο πρὸς ἀταξίαν ἡγγιάμενοι, καὶ τὰ παρωχηκότα εὐπρεπῇ μᾶλλον ἢ περ ἄθεσμα λογισάμενοι, ἐξ αὐτῶν εἷα γνωριμώτατον ἐν αἰσχρότητι, ἐμοῦ τὴν ἐσθῆτα καὶ τὴν αἰδῶ γυμνωτῆμενοι, ὡς ἡ φύσις ἔχει σχήματος, τῷ τῆς ἐκκλησίας ἐπιθεδόντες θρόνῳ, δημηγόρον αἰσχρὴν κατὰ Χριστοῦ προσαγορεύσαντες. Ἄντι γὰρ θεῶν ῥημάτων αἰσχρότητα προβάλλετο, ἀντι σεμνῶν λόγων ἀσέλγειαν, ἀντ' εὐσεβείας ἀσέβειαν, ἀντι ἐγκρατείας πορνείαν, μοιχείαν, ἀρσενοκοίτην, κλοπὴν, πόσιν καὶ βρώσιν τῷ βίῳ πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰσηγόμενος εἶναι χρήσιμα.

Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, κάμου τῆς ἐκκλησίας ὑπαναχωρήσαντος (πῶς γὰρ οὐχί, ὅπου στρατιωτῶν ἔφοδοι, ὅπου ὄμιος πρὸς ἀταξίαν ἀργυρῶντος, ὅπου φιλοτιμίαι χρημάτων καὶ ἐθνικῶν πλήθη μετὰ μεγίστων ὑποσχέσεων;) ἡμέτερος δὴθεν ἀποστέλλεται διάδοχος, χρυσοῦ τὴν ἐπισκοπὴν ὡς ἀξίωμα κοσμηκὸν ἡγγιάμενος; Λούκιος τις, λύκου τὴν πορνείαν καὶ τὰς πράξεις ἔχειν ἐσπούδακός; οὐκ ἐπισκόπων ὀρθοδόξων συνόδῳ, οὐ ψήφῳ κληρικῶν ἀληθινῶν, οὐκ αἰτῆσαι λαῶν, ὡς οἱ τῆς Ἐκκλησίας διαγορεύουσι θεασοί. Τῷ δὲ τοιούτῳ συνῆσαν (ἀπλῇ γὰρ εἰσόδῳ τῆς πόλεως ἐπιβαίνειν οὐκ ἡδύνατο) οὐκ ἐπισκόπων τινὲς, οὐ πρεσβυτέρων, οὐ διακόνων, οὐ λαῶν πλήθη, οὐ προήγον τοῦτον μονάζοντες ὕμνου; ἐκ Γραφῶν ἀναπέμποντες· ἀλλ' Εὐζώιος ἦν, ὁ πρίων μὲν σὺν Ἀρείῳ καθαιρεθείς, διάκονος ὢν τῆς κα' ἡμᾶς Ἀλεξανδρείας ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ συνόδῳ, ἀρτί δὲ προστασίᾳ τὴν Ἀντιοχείαν λυμαινόμενος; καὶ ὁ τῶν κομητατῆσιν δὲ λαργιτικῶν κόμης, στρατιωτῶν ἐπαγόμενος; πλήθουν ἄμετρον, ὁ ἐν πάσῃ ἀσεβείᾳ ἀεὶ γνωρίζόμενος, Μάγνος τοῦνομα· ὃς ἐν Ἰουλιανῷ καιρῷ τὴν Ἡερυτίαν ἐκκλησίαν ἐμπρήτας, Φοινίκων δ' αὐτῇ πόλιν ἐπιφανῆς, ἐν τοῖς ἐπὶ τοῦ τῆς μακαρίας μνήμης Ἰουλιανοῦ χρόνοις; ἐξ οἰκείων ἀνορθῶσαι ταύτην κατηναγκάσθη, ὀλίγου καὶ τὴν κεφαλὴν τμηθεῖς, εἰ μὴ φιανθρωπίας ἐκ πολλῆς περιδρομῆς ἔτυχε βασιλικῆς.

capite etiam prope plexus, nisi multis deprecantibus

Ἐναντιοῦσθαι τοῖνον ἐκ τούτου τὴν ἡμέτερον ζῆλον προσήκει, ὅν διεγερθῆναι πρὸς ἐκδικίαν τῶν γενομένων παρακαλῶ, οἷα καὶ ἤλιστα τὰ πλημμεληθέντα κατὰ τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας, τοιούτου τυράννου τοῦ προσηρημένου καθ' ἡμῶν ἐπαναστάντος. Ἄμα γὰρ ὁ παρὰ τῆς ἡμετέρας θεοσεβείας; καὶ τῶν ἀπανταχοῦ ὀρθοδόξων καὶ τῶν ἐπισκόπων πολλῶν ἀπαγορευθεὶς Λούκιος, τῆς πρὸς αὐτὸν ἀπεχθὺς δια-

αμαρτίας· ἐπὶ εὐλόγοις ταῖς προφάσεσιν ἐπέστη πό-
 λεως· οὐ γὰρ (1) μόνον, ὥς ὁ δόσημος ἐν Ψαλμοῖς
 ἔρρων λέγει, Οὐκ ἔστι Θεὸς ἀληθινὸς ὁ Χριστὸς,
 ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐπιτηδεύμασι διεφύδρη· καὶ διέφθειρε,
 χαίρων ἐπὶ ταῖς βλασφημίαις ταῖς κατὰ τοῦ Σωτῆρος
 πεμπομέναις παρὰ τῶν τῇ κτίσει λατρευόντων παρὰ
 τὸν κτίσαντα· πῶς γὰρ οὐχί, ὅπου γε παραπλήσιον
 Ἑλλήσιν ἔχων τὸ φρόνημα, προσφάτω τολμᾷ ὁ ἀλι-
 τήριος σέβειν Θεῷ; Ἐπὶ ὁφείσι γὰρ αὐτοῦ τούτους
 τοὺς ἀπαίνους ἐπεμπον· Καλῶς ἤλθες, ἐπίσκοπε,
 Ὑῖὸν μὴ λέγων. Ὁ Σαοάπις σε φιλῶν εἰσένηγκε, τὸ
 πατριον εἰδὼλον ἑαυτῶν ὀνομάζοντες. Αὐτίκα γὰρ
 βοῆς οὐδεμιᾶς παρελθούσης, ὁ προεξηρμένος Μάγνος,
 ὁ τῆς ἀσεβείας αὐτῷ κοινοῦν ἀδιαίρετος, καὶ δορυ-
 φόρος πικρὸς καὶ σατράπης ὠμότατος, συναθροίσας
 καὶ τὰ ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ φροντίδα ἐπανακαίμενα πλήθη,
 πρεσβυτέρους καὶ διακόνους τὸν ἀριμὸν ἐννεακαί-
 δεκα συλλαβόμενος. ὣν τινες τὸ ὀγδοηκοστὸν ὑπερ-
 βεβήκασιν ἔτος, ὥς ἀλόντας ἐπὶ μυσαρῷ τινι καὶ
 νόμῳ Ῥωμαίων ἐχρῶν, δημόσιον ὀρίσας· κριτή-
 ριον κατηνάγκαζεν (οὐκ εἰδὼς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς
 Χριστιανῶν νόμους) τὴν πατρίαν παρὰ τῶν ἀποστό-
 λων διὰ τῶν Πατέρων ἀποδοῦναι ἡμῖν προδιδόναι
 πίστιν· ἡδόμενον ἐπὶ τούτῳ καὶ τὸν φιλανθρωπώτα-
 τον Αὔγουστον Οὐάλεντα διεσχυρίζόμενος· Πείσθητε,
 τάλανες, λέγων μεγάλην τῇ φωνῇ, τῷ τῶν Ἀρειανῶν
 ζρονήματι, πείσθητε· συγγνωμονήσει γὰρ ὁμῖν τὸ
 θεῖον, κἂν ἀληθὴ σέβητε θρησκείαν, οὐκ αὐθαιρέτως
 ἀλλὰ πρὸς ἀνάγκην τοῦτο πράξεσι. Τῇ μὲν γὰρ
 ἀνάγκῃ ἀπολογία περίλειπεται· τῷ δὲ αὐθαίρετῳ
 ἀκολουθεῖ κατηγορία· διὸ τοιούτους λογισμοὺς πρὸ
 ὀρθολογίων τιθέμενοι, ἦκατε πρόθυμοι μελλήσμεν
 ἀποθέμενοι πάντα, τῷ Ἀρειοῦ ὑπογράφοντες δόγματι,
 ὃ νῦν κηρύττει ὀνομαστὶ Λούκιος· λέγων· εἰ εἰδότες
 ὡς πειθαρχοῦντες, χρήματα καὶ πόρους καὶ γέρας
 παρὰ βασιλέως ἔχετε· ἀπαναγόμενοι δὲ, εἰρηκτῆς καὶ
 στρεβλῶν, καὶ βασάνων, καὶ μιστίγων, καὶ δαμα-
 στηρίων πείραν λήψετε· χρημάτων ὁμοῦ καὶ κτη-
 μάτων στερηθέντες, καὶ τῆς πατρίδος μεταναστάντες,
 εἰς χυλαιοὺς οἰκῆτε· τόπους κατακριθήσεσθε. Ἄλλ'
 οὗτος μὲν ὁ γεναῖος, ἀγάπῃ τὴν ἀπειλήν κεράσας,
 μεταναστῆσαι τῆς εὐσεβοῦς τοὺς πάντας καὶ προὔ-
 τρέπετο καὶ κατηνάγκαζε γνώμης· οἱ δὲ πικρότερον
 βασάνου πάσης τὴν εἰς εὐσέβειαν προδοσίαν ἡγησά-
 μενοι (ἔχει γὰρ οὕτω), τοιοῦτο πρὸς αὐτὸν ἀναγκα-
 ζόμενοι ἀπήντησαν ῥήμασιν, ἀρετῇ καὶ γενναίῳ φρο-
 νήματι ὁμοῦ τὴν ἀπάτην καὶ τὰς ἀπειλὰς ὑποτάξαν-
 τες· Πέπαυστο λοιπὸν, πέπαυστο τοῦτοις ἡμᾶς ἐκ-
 φοβῶν τοῖς ῥήμασιν· ἔπεχε εἰκάδα προφέρειν ἐπιχει-
 ρήματα. Ἡμεῖς γὰρ οὔτε νήλυν οὔτε πρόσφατον
 σέβοντες· Θεὸν, κἂν ἐπαφρίζῃς κυμαίνων εἰχὴ καὶ
 προσρήσῃ· ὡς βλαῖς ἀνέμοι, τῆς εὐσεβείας ἄκρι-
 θανάτου ἐμπολιτευόμεθα δόγμασιν· οὐκ ἀδύναμον,
 οὐκ ἄσφοον, οὐ χωρὶς ἀληθείας πώποτε φρονήσαντες·
 Θεόν· οὐ ποτὲ μὲν ὄντα Πατέρα, ποτὲ δὲ μὴ ὄντα,
 κατὰ τὸν δυσσεβῆ τιῦτον Ἀρειανόν, χρονικὸν ἢ πρόσ-
 καιρον δοξάζοντες τὸν Ὑῖόν. Εἰ γὰρ κτίσμα κατὰ
 τοὺς Αρειομανίας ὁ Ὑῖος, οὐκ ὑπάρχων Πατρί εἰς
 τὸ εἶναι συστήσεται, καὶ ὁ Πατὴρ οὐκ ὑπεστώτος

venit. Non enim solum, ut infamis ille in Psalmis
 insipiens, dicit : Non est Deus verus Christus, sed
 etiam studiis suis et ipse corruptus est, et alios
 corruptit; blasphemias quæ in Servatorem ab eis
 effunduntur, qui creaturam præterito Creatore
 colunt, gaudens. Quidni autem hoc faceret, cum
 consimilem cum Græcis obtinens sensum, cultum
 audeat exhibere recens promulgato Deo, homo
 pestilentissimus? Nam in ipsius conspectu ejusce-
 modi decantatæ sunt laudes : **159** Auspicato ad-
 venisti, episcopo, qui Filium non dicas. Scrapis te,
 cui charus es, adduxit : patrio sic eorum idolo
 nominato. Confestim momento nullo prætermisso,
 is quem diximus Magnus, conjunctissimus illi im-
 pietatis socius, et satelles acerbissimus, satrapes-
 que crudelissimus, collectis quæ sub ejus cura
 sunt cohortibus, presbyteros et diaconos decem
 et novem comprehendit, quorum nonnulli octo-
 gesimum excessere annum. Atque eos non aliter
 atque in abominando quopiam et legibus Romanis
 adverso scelere captos, publico instituto judicio,
 cogere (Christianorum virtutis leges ignorans), ut
 patriam ab apostolis per Patrum traditiones ac-
 ceptam fidem proderent, conatus est. Eaque re
 delectatum iri humanissimum Valentem Augustum
 confirmavit : Sequimini, o miseri, magna voce
 dicens, Arianorum sententiam; sequimini, et id
 persuaderi vobis patimini. Ignoscet enim vobis
 Deus, etiamsi veram colitis religionem, qui non
 arbitrio id vestro, sed necessitate adducti faciatis.
 Necessitati namque sua reliqua est defensio : vo-
 luntate autem sua consulto quidquam facientem
 crimen et accusatio consequitur. Quapropter ra-
 tiones ejusmodi ob oculos vobis ponentes, nulla mora
 interposita, propensis animis ad partes hasce con-
 cedite, et Ariano dogmati subscribite, quod nunc
 nominatim Lucius prædicat : illud persuasum ha-
 bentes, si dicto principis audientes fueritis, pecu-
 nias, opes et honores accipietis; sin contra nite-
 mini, carcerem, fideiulas, tormenta, flagra, et
 coercionem experiemini; et cum pecuniis simul
 et possessionibus multati, tum patria ejecti, ad
 loca dura et gravia incolenda condemnabimini.
 Ita quidem generosus (si Deo placet) vir, minas
 charitate temperans, cohortatione simul et neces-
 sitate, a pia sententia omnes abducere volebat.
 At illi cruciatibus omnibus pietatis proditionem
 acerbiores esse putantes, et recte quidem (sic
 enim res habet), hujusmodi ei verbis necessario,
 virtute et animo præsentī, insidias simul et minas
 ejus refellentes, obviam iere : Desine tandem,
 desine talibus nos terrere verbis : intermitte vana
 afferre epichieremata et aggressiones. Nos siquidem
 neque nuperum neque novitium colentes Deum,
 quamvis fluctibus frustra tumescens despumes, et
 tanquam violentus ventus incumbas, **160** tamen
 ad mortem usque in veræ pietatis dogmatibus
 perdurabimus : non invalidum, non insipientem,
 non a veritate sejunctum credentes atque colentes

Item; neque qui aliquando quidem fuerit Patrem (1), aliquando autem non fuerit, juxta impium hunc Arianum, temporalem aut momentaneum opinantes Filium. Nam si, ut furentes Ariani volunt, creatura est Filius, non existens Patri ὁμοούσιος, consubstantialis, eo etiam ut non fuerit, redigeretur Pater, non subsistente scilicet Filio, non existens aliquando, secundum ipsos, Pater. Sin semper Pater est, subsistente videlicet qui ex eo est vero (Filio), et quidem non juxta defluxum germinis (perpeffioni enim Deus obnoxius non est); quomodo non amens et insanus est, qui fuisse aliquando opinatur, cum non fuerit Filius: per quem omnia ut essent, secundum gratiam, constitere? Nostri igitur ex orbe universo Patres, a quibus excidentes isti merito ἀπάτορες, hoc est, sine patre, facti sunt, Nicææ coacti, prava Arianate jugulata, non ἑτεροούσιον, hoc est, alterius substantiæ, quod nunc nos dicere cogere vultis, Filium a Patre dixerunt, verum ex ejus substantia. Quod sic per piam sententiam rite intelligentes, ex multis divinorum verborum argumentis ὁμοούσιον, consubstantiale, sunt professi.

Talia atque his similia cum dixissent, in carcere eos diebus multis habuit, futurum ratus, ut a pia dimoveret sententia. Illi autem, quemadmodum generosissimi quique athlete, in stadio metum omnem extinguentes, et seipso per livinas cogitationes fortibus Patrum factis instruente, sicut etiam ipsas et tormenta pro gymnasio et exercitio virtutis habentes, fortissimam de vera pietate obtinuerunt mentem. Atque eis qui theatrum et spectaculum, ut beatus Apostolus scribit, et angelis et hominibus facti essent, sic decertantibus accurrit civitas universa, Christi athletes spectatura, qui constantia, torquentis quæstoris vincebant flagra, et per patientiam tropæa contra impietatem statuebant, triumphumque de Arianis exhibebant: cum quidem acerbus iste inimicus, eos per minas et insidias sibi subjectos, se eis qui in Christum impii sunt, dediturum existimaret. Sedenim tormentorum vi et impetu per graves adinventiones jam defessus, populo omni multifariam ploratu vario quiritante, acerbus ille et ab omni humanitate alienus quæsitator, **161** collecta rursus ad dissolutam confusionem manu illa sua, ad judicium illos, seu potius ad pristinam præjudicatamque condemnationem, in portum maris vocat, cum quidem more suo simulacrorum cultores et Judæi contra eos magno redemptos emitterent clamores. Et quia illi in apertam furentium Arianorum impietatem pedibus ire nollent, plebe cuncta pro tribunali plangente, sententia fertur: Alexandria eos ejectos, Heliopolim Phœnicie incolere debere, ubi ex habitatoribus omnibus aliquis Christi nomen (simulacrorum enim cultui dediti sunt omnes) ne audire quidem sustinet. Et o vestigio eis scapham conscendere jussis, in portu ipse stans (in propinquo enim, in lavacro publico, condemnationis adversus eos sententiam

A τοῦ Υἱοῦ, οὐκ ὦν ποτε κατ' αὐτοὺς Πατήρ. Εἰ δὲ αὐτὸς Πατήρ ἐστιν, ὁφειστώτος δηλονότι τοῦ ἐξ αὐτοῦ ἀληθινοῦ, καὶ οὐ κατ' ἀπόρροϊαν γεννήματος (παθὲς γὰρ ὁ Θεός)· πῶς οὐκ ἄφρων καὶ μανιώδης, ὁ ἦν ὅτε οὐκ ἦν, φρονῶν τὸν Υἱὸν, δι' οὗ τὰ πάντα εἰς τὸ εἶναι κατὰ χάριν συνέστη; Οἱ γυνὴ ἡμέτεροι κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην Πατέρες, ὦν ἐκπεσόντες οὗτοι εἰκότως ἀπάτορες γεγόνασιν, ἐν Νικαίᾳ συνελθόντες, ἀναθεματίσαντες τὴν Ἀρεῖου κακοδοσίαν, ἥς ὁ νεώτερος οὗτος νῦν προτίσταται, οὐχ ἑτεροούσιον, δὲ νῦν ἡμᾶς εἰπεῖν καταναγκάζεις, τὸν Υἱὸν εἰρήκασαι τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἐκ τῆς αὐτοῦ οὐσίας· ὁ καλῶς μετ' εὐσεβοῦς διανοίας νοήσαντες, ἐκ πολλῆς τῶν θείων βημάτων συλλογῆς ὁμοούσιον ὡμολόγησαν.

a quibus excidentes isti merito ἀπάτορες, hoc est, opinione, quam junior iste nunc defendit, anathemate jugulata, non ἑτεροούσιον, hoc est, alterius substantiæ, quod nunc nos dicere cogere vultis, Filium a Patre dixerunt, verum ex ejus substantia. Quod sic per piam sententiam rite intelligentes, ex multis divinorum verborum argumentis ὁμοούσιον, consubstantiale, sunt professi.

B Τὰ δὲ τοιαῦτα καὶ τὰ τοιοῦτοι παραπλήσια λέγοντας καθείρξεν ἡμερῶν πολλῶν, οἰόμενος τῆς εὐσεβοῦς μετακινήσειν γνώμης. Οἱ δὲ μᾶλλον, ὥσπερ ἐν σταδίῳ τῶν ἀθλητῶν οἱ γενναϊότατοι, δειλὰν πᾶσαν ἀποσθέντες, ἐπαλείφοντες ἑαυτοὺς τοῖς τῶν Πατέρων διὰ θείων λογισμῶν ἀνδραγαθήμασι, γενναϊότατον εἶχον περὶ τὴν εὐσέβειαν τὸ φρόνημα, γυμνάζον ἀρετῆς τὰς στρέβλας ἡγούμενοι. Οὕτω τοίνυν αγωνιζομένων, καὶ θεάτρον, ὡς ὁ μακάριος Ἀπόστολος γράφει, γενομένων καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις, ἐπέτρεχεν ἡ πόλις ἅπασα, ἀθλητὰς θεασομένην Χριστοῦ, καρτερία τοῦ βασανίζοντος δικαστοῦ νικῶντας τὰς μάστιγας, καὶ τρώχια δι' ὁπομονῆς κατὰ ἀσθενείας ἐπαίροντας, καὶ θριάμβους κατὰ Ἀρειανῶν ἐπιδεικνυμένους· οὓς ὑποτάξας ὁ πικρὸς οὗτος πολέμιος δι' ἀπειλῶν καὶ ἀπάτης, τοῖς εἰς Χριστὸν ἀσθενοῦσιν ἐκδώσειν ἐνόμιζεν. Ἀποσπᾶσθαι τοιγαροῦν ταῖς τῶν βασάνων δι' ἐπινοίας χαλεπῆς προσβολαῖς, ἀπάντων τῶν λαῶν ὀδυρομένων ποικίλως διὰ πολλὰ τῷ θρήνῳ, ὁ πικρὸς καὶ πάσης ἀποδείων φιλονεικίας, τὴ συνήθη πάλιν πρὸς ἀταξίαν συναθροίσας πλήθη, ἐπὶ χρίσιν αὐτοὺς, μᾶλλον δὲ ἐὼλον κατὰ χρίσιν, καλεῖ πρὸς τῷ τῆς θαλάσσης λιμένι, πολυνήτων συνήθως κατ' αὐτῶν ἐπαφιεμένων τῶν βῶν παρὰ τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων· καὶ μὴ θελησάντων εἶσαι τῇ προφανεῖ δυσσεβεῖ τῶν Ἀρειομανιτῶν, ἀποφαίνεται, τῶν λαῶν πρὸ τοῦ δικαστηρίου πάντων ὀδυρομένων, τῆς Ἀλεξανδρείας μεταναστάντας, τὴν Ἡλιούπολιν τῆς Φοινίκης οἰκῆσαι. Ἐνθα τῶν ἐνοικοῦντων οὐδεὶς, κἂν ἀκούσαι τὸ τοῦ Χριστοῦ ἀνέχηται ὄνομα, εἰδωλικοί γὰρ οἱ πίντες, παρ' αὐτὰ σκάφους ἐπιβήναι ηἰροστάξας, αὐτὸς ἐστηκὼς ἐπὶ τοῦ λιμένος· πλησίον γὰρ ἐν δημοσίῳ λουτρῷ τὴν κατὰ κριτὴν κατ' αὐτῶν ὥρισε, γυμνὸν ἐπιδεικνύμενος τὸ ξέφος, νομίσας ἐκ τούτου φοβεῖν τοὺς τῇ διστόμῳ μαχαίρᾳ τοὺς πολεμίους δαίμονας πολλαῖς κατατρώσαντας. Οὕτω δὲ οὖν ἀποπλεῖν ἀ-

(1) Mili videtur hoc loco vox ista, *Patrem*, esse delenda: sin autem est retinenda, sicuti retineri

potest, paulo post conjunctio et addenda erit: et legendum, et temporalem aut, etc.

τοὺς κελεύει, οὐκ ἐμβαλλομένους ἐπιτήδεια, οὐ πα-
ραμύθιν τι τὸ σύνολον τῆς ἐξορίας ἔχοντας· καὶ τὸ
θαυμαστὸν καὶ ἀπίστον, τῆς θαλάσσης ἐπαφριζούσῃ,
καὶ δυσχερῶς οἶμαι δι' αὐτὸ τοῦτο φερούσης, καὶ μὴ
βουλομένης, ἵν' οὕτως εἴπω, δι' ὑποδοχῆς τῶν ἀνδρῶν
ἀδίκῃ κοινωνήσαι κελεύσματος· ἐνέφηνε γὰρ καὶ τοὺς
ἀγνοοῦσι τὴν βάρβαρον τοῦ κρίναντος προαίρεσιν.
Ἔστι γοῦν ἀληθῶς εἰπεῖν, Ἐξέστη οὐρανὸς ἐπὶ
τούτῳ· ἐστέναξε γὰρ ἡ πόλις ἅπαντα, καὶ μέχρι δὲ
νῦν θρηνεῖ. Καὶ οἱ μὲν ἄλλ' ἐπ' ἄλλῃ τῇ χειρὶ κτύ-
πον ἐκ στηθῶν μακρὸν ἀπέπεμπον· οἱ δὲ τὰς χεῖρας
ὁμοῦ καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς οὐρανὸν ἀνέτεινον, τὴν
βίαν διαμαρτυρούμενοι· μονονουχὶ λέγοντες, Ἄκουε,
οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι παράνομα τὰ γινόμενα·
καὶ ὅλον οἰμωγῆς τὸ πᾶν ἐπεπλήρωτο· καὶ μέλη καὶ
θρῆνος ἦν ἐν πάσῃ τῇ πόλει χορεύων, καὶ ποταμὸς
ἐκ δακρύων σχεδὸν καλύπτων πλημμυραὶ τὴν θάλασσαν,
τοῖς ἅπασιν ἄφνω προσεγίνετο. Ὅτε τοίνυν ὁ
προειρημένος ἐπὶ τοῦ λιμένους παρὼν τοῖς ἐρέσσου-
σιν ὕφουν τὰ ἱστία προσέταττε, τότε σύμμικτος οἰ-
μωγῇ παρθένων καὶ γυναικῶν, πρεσβυτέρων καὶ
νέων, καὶ θρῆνοι προσπεπλεγμένοι δάκρυσιν ὀξείσιν,
αἱ τῶν ἀπάντων βοαί, τῆς ἐπαφριζούσης θαλάσσης
τὸν προσρησσομένον σωρὸν τῷ κύματι κτύπον ἐκάλυ-
πτον.

is quem diximus in portu astans, remiges tollere et
ei feminarum, senum et juvenum ploratus et planctus,
lacrymis acribus implicitus, clamorque
universorum, strepitu suo maris spumantis infractus fluctuum acervos suppressit.

Ἄλλ' οὕτω τῶν προειρημένων ἀποπλεόντων εἰς
τὴν Ἡλιοῦπολιν, ἐνθα δεσποδίζων πᾶς, ἐνθα τοῦ δια-
βάλλου τὰ πρὸς ἡδονὴν ἐπιτηδεύματα, ἐνθα θηρίων
ἐφέστια φοδερά (ὅρη γὰρ κύκλῳ πανταχόθεν οὐρανῷ
προσπελάζοντα)· οἱ πάντες λοιπὸν μέσῃ τῇ πόλει,
κοινῇ καὶ ἕκαστος ἰδίᾳ ὀλοφύρομενοι, καὶ στεναγμῶν
ἐπιπέμποντες ῥήματα, οὐδὲ δακρύειν ἐπετρέποντο
κελεύσει τοῦ τῆς πόλεως ἐπάρχου Παλλαδίου, δεσι-
δαιμονεστάτου καὶ αὐτοῦ τυγχάνοντος. Πολλοὶ γὰρ
τῶν κλειόντων ἀρπαζόμενοι καὶ φυλακισόμενοι πρό-
τερον, εἴτα αἰκισόμενοι, ξέμενοι, βασανισόμενοι τοῖς
Φενησιόις καὶ Προκοννησιόις παρεδίδοντο μετάλλοις,
ἀνθρωποι τῆς Ἑκκλησίας δι' ἐνθεον ζῆλον ὑπέρμα-
χοι. Οἱ πλείους γὰρ ἦσαν μονάζοντες, ἔρημον οἰκοῦν-
τες δι' ἄσκησιν· μεθ' ὧν, εἴκοσι καὶ τριῶν τυγχάνον-
των, μικρὸν ὕστερον ὁ διάκονος ὁ παρὰ τοῦ
ἀγαπητοῦ ἡμῶν Δαμάσου τοῦ τῆς Ῥώμης ἐπισκόπου
χομίσας ἡμῖν ὁμοῦ παρακλητικὰ καὶ κοινωνικὰ
γράμματα, ὅπως τῷ χεῖρε δεθεὶς ὑπὸ δεινῶν, δη-
μοσίᾳ ἤγετο ὥσπερ τι τῶν κακοῦργων περιδότης·
ὅς φονέων βασάνοις ἐπέκεινα κοινωνήσας, λίθοις καὶ
κολομβίαις κατ' αὐτῶν τῶν αὐχένων ἐπιπολὺ μαστι-
ζόμενος, ἐπέβαινε σκάφους ἐπὶ θαλάττης, παραπλη-
σίως τοῖς ἄλλοις, τοῦ θεοῦ σταυροῦ ἐπὶ μετώπου τὸ
σημεῖον χαρακτηρίσας, οὐ τημελείας, οὐ θεραπείας
τυχὼν, τοῖς κατὰ Φέννησον παρεκδοθῆναι μετάλλοις.
Ἔστι δὲ ταῦτα τοῦ χαλκοῦ. Ἔτι γοῦν βασανίζοντος
τοῦ δικαστοῦ ἀπαλὰ παιδαρίων σώματα, τινὲς παρ'
αὐτὰ μεμενῆκασιν, οὐδ' ὁσίας ταφῆς κοινωνήσαντες,
γονέων καὶ ἀδελφῶν καὶ συγγενῶν, καὶ πάσης, ὡς
ἔπος εἰπεῖν, τῆς πύλης, μίαν αὐτῷ αἰτούντων δο-

A tulit), et strictum ostentans gladium, quod eo se
exterriturum putabat, qui ancipiti mucrone dæ-
mones adversarios sæpenumero convulnerassent,
sic demum soluta navi abire jubet : cum nihil re-
rum necessariorum in navim comportassent, ne-
que aliquod prorsus exsilii solamen haberent :
ipso etiam mari ad tam admirandam et incredibi-
lem indignitatem spumis suis excandescente, et
(ut puto) factum hoc graviter ferente, atque adeo,
ut ita dicam, per virorum eorum susceptionem se
tam iniquo mandato polluere nolente. Quare igno-
rantibus quoque barbaram prorsus judicis mani-
festo indicavit sententiam. Vere igitur dici potest,
cælum ad hoc obstupuisse ; ingemuit namque urbs
tota, atque etiam nunc plangit. Et ii quidem al-
ternis manibus pectora pulsantes, ingentem soni-
tum edidere. Alii autem manus simul atque oculos
in cælum tendentes, de tanta vi sunt protestati,
tantummodo non dicentes : Audite, cæli, et auri-
bus percipe, terra, quoniam quæ sunt, iniqua et
contra leges sunt : et omnis hæc universitas fletu
repleta est, et cantilenæ miserabiles et planctus
totam urbem sunt pervagati. Ac derepente ploran-
tibus omnibus, lacrymarum fluvius, fere exunda-
tione sua mare obruens, est obortus. Itaque cum

Hoc modo cum illi, quos diximus, Heliopolim,
C 162 ubi simulacra superstitiose colunt omnes,
ubi diaboli voluptuaria vigent studia, ubi ferarum
sunt horrenda domicilia (montes enim ex omni
parte ad cælum usque prominentes eam circum-
dant), navi soluta navigarent, in media deinde
urbe omnes in universum et pro se quisque misæ-
rabili ter vociferando, et verba luctuosa ingemi-
scentes edendo, lacrymare quoque edicto præfecti
urbis, Palladii, sunt prohibiti, qui et ipse sum-
mopere idolis addictus erat. Permulti namque qui
plorabant, comprehensi et primum in vincula con-
jecti, deinde diverberati, cæsi et cruciati, ad
Phennesia et Proconnesia metalla sunt damnati,
homines propter divinum zelum egregii Ecclesiæ
propugnatores : quorumque plures monachi erant,
D solos locos per virtutis et pietatis exercitium in-
colentes. Cum quibus (erant autem viginti et tres)
paulo post diaconus quidam, qui a dilecto fratre
nostro Damaso Romanæ urbis episcopo, ad nos
consolatorias simul et communicatorias litteras
attulerat, revinctis in terguin manibus non aliter
quam insignis quisquam ex maleficis latro, pub-
lice a carnificibus est ductus. Atque ubi crudelius
etiam quam homicidæ solent, est excruciatu,
saxisque et plumbeis uncis in cervicibus admo-
dum flagellatus, scapha in mare descendit, atque
itidem ut alii signum divinæ crucis in fronte im-
pressum habens, curæ æque solatii omnis expertus,
Phennesium in metalla, quæ æris sunt, missus est.
Insuper cum quæsitior tenera puerorum excarnifi-

caret corpora, nonnulli apud ea permansere cada-
vera justa sepultura fraudulentis : cum quidem pa-
rentes et fratres et cognati, urbs denique (prope-
modum) tota, unum hoc suos sepeliendi extre-
mum solatium sibi concedi peterent. Sed, o im-
mensam prætoris et iudicis, ac potius condemna-
toris inhumanitatem ! qui pro pietate decertarunt,
ne homicidis quidem corporibus eorum sepultura
carentibus, conferuntur; qui bonum peregere
certamen, feris et volucris esca projiciuntur;
qui patribus propter conscientiam pro misericor-
diæ affectu condolendum sibi esse statuere, per-
inde atque injustum quid et impium admisissent,
capite plectuntur. Quænam Romanorum lex, quæ
barbarorum sententia, in eos qui per pietatem
patribus condolerent, animadvertit? Ubi veterum
quisquam unquam tam illegitimum et impium fa-
cius fecit? Ju-sit quondam Pharao Hebræorum
subjecit edictum. Verum quanto illa vetera, quam
juris desiderabilia? quanto ad collationem iniquitatis meliora? Quamvis vitiositates a seipsis inter se
non disgregentur; ea quæ dicta sunt, infida, inhumana, gravia, fera, barbara, crudelia et acerba sunt.

Atque hisce rebus, qui Arianam insaniam con-
sectabantur gloriabantur. Et cum civitas omnis in
luctu esset (non enim erat ulla domus, in qua
non esset mortuus, sicuti in Exodo scriptum est),
non quieverunt tamen, qui insatiabilem sibi exer-
cizio ad iniquitatem habitum compararunt. Vo-
luntate enim et arbitrio suo ad res deteriores
assuefacto, improbitalisque veneno ad provinciales
episcopos usque extento, largitionum comite quem
diximus Magno satellite etiam ad injustitiam usi,
aliquos quidem curiæ judicium tradiderunt, ali-
quibus autem quibus voluere modis insidias telen-
derunt, omni ex parte omnes, nihil intentatum
relinquendo, ad impietatem quasi venari et per-
trahere volentes. Sedenim omnia circumeundo
juxta hæresis suæ patrem diabolium, quærentes
quem devorent, quod de summa rerum despera-
rent, undecim ex Ægypto episcopos, viros qui a
pueris ad senectutem usque virtutis et pietatis
exercendæ gratia solitudinem incoluere, doctrinæ
et factis voluptates subjugavere, verioris pietatis
fidem deprædicare non erubuere, pietatis dogma
una cum lacte imbibere, victoriam sæpe a dæmo-
nibus retulere, virtute adversarium fregere, et
Arianam sectam oratione sapientissima veluti in
columnam incisam traduxere, instrumentum feri-
tatis eum quem sæpe diximus habentes, exsulatum
in orbe nostro apud Domini percussores Judeos
in civitatem Diocæsaream misere. Verumtamen,
sicuti Orcus seu infernus, fratrum morte nondum
expleti, ubique terrarum dementes et stupidi mor-
tales sævitie suæ monumentum aliquod relinquere
sunt ausi, nobilitatem ex malefactis aucupantes.
Ecce enim rursus Ecclesiæ catholicæ clericos
Antiochiæ degentes, una cum probatis monachis,
qui eorum insolentes actiones testimonio suo con-
firmarent, ubi imperiales aures querelis contra
nos institutis obtulerunt, Neocæsaream Ponti

ἄθῃναι τὴν ὑστάτην ταύτην παράκλησιν. Ἄλλ' ὡ
πολλῇ· ἀπανθρωπίας τοῦ δικάζοντος, μᾶλλον δὲ τοῦ
κατακρίνοντος! οἱ δὲ εὐσεβείαν ἀθλήσαντες φονεύσιν
οὐ συνεκρίνοντο, ἀταφοὶ μένοντες τὰ σώματα· οἱ
καὶ ὡς ἀγωνιζόμενοι θηρίοις καὶ πτηνοῖς πρὸς βορὰν
ἐρρίπτοντο· οἱ συμπαθῆσαι βεβουλευμένοι πατράσι
διὰ τὴν συνείδησιν, τὴν κεφαλὴν ὡς παράνομα δρέ-
σαντες ἀπετέμνοντο. Ποῖος νόμος Ῥωμαίων, ποῖα δὲ
γνώμη βιβαίων τοῖς πατράσι συμπαθούντας ἡμύ-
νατο; Ποῦ τις τῶν πλαιῶν ποτε ἔδρασε τοιοῦτόν τι
παράνομον; Ἐκέλευσέ ποτε Φαραὼ, ἀναιρεῖσθαι τῶν
Ἑβραίων τὰ ἔθρνα· ἀλλὰ φθόνος καὶ δόος ὑπέβαλε
τοῦτο τὸ πρόσταγμα. Πίσω τὰ τότε τῶν νῦν φιανθρώ-
πων; πῶς ποθεῖνὰ πρὸς αἵρεσιν ἀδικήματα; πῶς
βελτίονα πρὸς σύγκρισιν ἀνομήματα; Καὶ ἀλλήλων
αἱ κακίαι μὴ χωρίζωνται, ἀπεσι τὰ λεγόμενα ἀπάν-
θρωπα καὶ δεινὰ, ὡμὰ καὶ βάρβαρα, ἀνηλεῆ καὶ πικρά,
occidi masculos. 163 At invidia et metus hoc illi

presentia hæc, humaniora? quanto ad optionem in-
juris

Ἄλλ' ἐν τοῖς ἐγαυρίων οἱ τῆς Ἀρείου μανίας
ὕπηκοι χορεύοντες. Τῆς δὲ πόλεως πάσης ὀλοφυρο-
μένης (οὐκ ἦν γὰρ οἰκία ἐν ᾗ οὐκ ἦν τεθνηκώς, ὡς ἐν
τῇ Ἐξόδῳ γέγραπται), οὐκ ἠρέμυσαν πάλιν, οἱ τὴν
ἐξ ἐξιν ἀκρίεστον πρὸς παρανομίαν ἀσκήσαντες· ἐπὶ
γὰρ τὰ χεῖρω τὴν προαίρεσιν γυμνάζοντες, μέχρι
τῶν τῆς ἐπιτοχίας ἐπισκόπων τὸν ἴδιον τῆς κακίας
ἰὼν ἐπεκτείνοντες, δορυφόρῳ πρὸς ἀδικίαν τῷ τῶν
λαργιτιόνων χρώμενοι κόμητι, τῷ προσηρημένῳ
Μάγνῳ, τοὺς μὲν βουλευτηρίῳ παρέδωσαν, τοὺς δ'
ἄλλους δὲ ἐδούλοντο τῶν ὁδῶν ἐνὶ ἡδρυσον, πανταχόθεν
πρὸς ἀσέβειαν τοὺς πάντας θηρεύσαι βουλόμενοι,
οὐδὲν ἀφέντες ἀτόλμητον· ἀλλὰ γὰρ καὶ πάντα
περιερχόμενοι, κατὰ τὸν ἴδιον τῆς αἵρέσεως πατέρα
διάβολον, ζητοῦντές τινα καταπιεῖν. Καθόλου τοί-
νυν παρὰ πάντων ἀπορούμενοι, ἐν δέκα τῶν ἀπὸ
τῆς Αἰγύπτου τὸν ἀριθμὸν ἐπισκόπων, ἀνδρας ἐκ
παιδίου μέχρι γήρως τὴν ἐρημον ἀσκήσεως χάριν
οἰκήσαντας, καὶ λόγῳ καὶ πρᾶξι τὰς ἡδονὰς ὑποτά-
ξαντας, καὶ τὴν εὐσεβῆ πίστιν ἀνεπαισχύντως κη-
ρύττοντας, καὶ τὰ τῆς εὐσεβείας γαλουχηθέντας
δόγματα, καὶ νίκην πολλὰς κατὰ δαίμονων ἐκά-
ραντας, ἀρετῇ δυσωποῦντας τὴν ἀντίπαλον, καὶ τὴν
Ἀρειανὴν σοφωτάτῳ λόγῳ στηλιτεύοντας αἵρεσιν·
δράκονας ὁμότητος τοῦ προσηρημένου ἔχοντας, ὑπερ-
ορίους πεποιθήσαντες ἐν οἰκουμένῃ παρὰ τῶν κυριο-
κτόνων Ἰουδαίων πόλει τοῖοντα Διοκαίσαρ' ἐλξ. Καὶ
ὁμῶς ὡς ὁ ἔξῃς ἐπὶ θανάτῳ τῶν ἀδελφῶν οὐκ ἐμ-
πιπλάμενοι, ἀπανταχοῦ τῆς ἐτόλμησαν οἱ παράφρο-
νες καὶ ἀβέλτεροι τῆς οἰκείας ὁμότητος καταλείψαι
μνημόσυνον, ἐκ κακῶν ἔχειν τὸ γνῶρισμα βουλόμε-
νοι. Ἰδοὺ γὰρ πάλιν κληρικὸς τῆς καθολικῆς Ἐκ-
κλησίας, ἐν Ἀντιοχείᾳ διτρίβοντας ἅμα σπουδαίως
μονάζουσι τὰ τῆς δραματοποιίας αὐτῶν διαμαρτύ-
ρασθαι προθεμένους, βασιλικὰς ἠχῆσαντες κατ' αὐ-
τῶν ἀκοὰς, τὴν Νεοκαίσαρειαν τοῦ Πόντου οἰκεῖν
παρεσκεύασαν· οἱ τὰ καὶ τοῦ ζῆν ἐστερήθησαν
διὰ τὴν τῶν τόπων ἀγριότητα. Τοιαύτας ὁ καιρὸς

ἐκείνοι· ἐδέξατο τραγωδίας, σιγῆς μὲν οὖν καὶ λήθης ἁ-
 ζίας, ἐν συγγράμμασι δὲ τιθεμέναις εἰς ἐλεγχον
 τῶν κατὰ τοῦ Μονογενοῦς κινήσαντων τὰς γλώσσας·
 οἱ τὴν τῆς βλασφημίας εἰσδεξάμενοι λύτταν, οὐ
 μόνον τὸν τῶν ὁλῶν Δεσπότην τοξεύουσιν ἐπιχειροῦ-
 σιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν εὐσεβῶν αὐτοῦ θεραπόντων
 τὸν Ἀσπονδὸν ἀνεδέξαντο πόλεμον. » Τοιαῦτα μὲν ὁ
 θεῖος Πέτρος περὶ τῶν τότε διέξεισι, καὶ ὁ μὲν
 Λούκιος οὕτως ἐδόνει τὴν Αἴγυπτον.
 suscepērunt bellum. » Hæc quidem divinus Petrus
 hunc modum Ægyptum turbavit.

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ.

Ὡς διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀρετὴν τῶν τη-
 νικαῦτα ἐπισκόπων ὁ τῆς αἰρέσεως οὐκ ἰσχυρὸς
 κλύδων· καὶ μάλιστα Βρεταννίων τοῦ Σκυθῶν
 ἐπισκόπου.

Διδύμου δὲ τοῦ φιλοσόφου τηνικαῦτα τοῖς ἐκεί-
 ῳ ἐνακμάζοντος μέρεσι, καὶ ἄλλων ἐλλογιμῶν ἀνδρῶν,
 καὶ μάλιστα τῶν ἐκείσε μοναχῶν, οἱ πολλοὶ τε καὶ
 ἀγαθοὶ ἦσαν πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων πολιτείαν δια-
 μιλλώμενοι, Λούκιος οὐδὲν ἡδύνατο πράττειν. Καί-
 περ γὰρ διωκομένη ἡ κατ' Αἴγυπτον Ἐκκλησία
 πολλῶν τοῖς πληθεσιν ὑπερέφερε, τὰς ἐξ Ἀρείου παρ-
 ευδοκιμοῦσα· ὁ δὲ καὶ παρὰ τοῖς τὴν Ὀσροηνὴν
 οἰκεῖν λαχοῦσιν συνέβαιεν. Ἀλλὰ δὴ καὶ παρὰ
 Καππαδόκαις· ἡ γὰρ θεὰ ἐκεῖ ξυνωρὶς τὰς τῶν
 ἐναντίων προσβολὰς ἀπεκρούετο· Βασίλειος, φημί,
 καὶ Γρηγόριος. Μόνη δ' ἐν ἀταξίᾳ πλειστη ἦν Συρία
 τε ὅμα καὶ Ἀντιόχεια· ἐν πλεονί γὰρ οἱ ἐξ Ἀρείου
 ἦσαν, καὶ τὰς ἐκκλησίας κατεῖχον· ἐλάττους δ' οἱ
 τῆς καθόλου Ἐκκλησίας· οὗς οἱ μὲν Εὐσταθianoὺς,
 οἱ δὲ Παυλινianoὺς κατωνόμαζον· ὧν ἰδίᾳ Παυλίνος
 τε καὶ Μελέτιος τὰς συναγωγὰς ἐποιούνο, ὡς μι-
 κρὸν ἀνωθεν διελάδομεν. Καί γε δὴ μικροῦ δεῖν ἄ-
 πασα ἡ Ἀντιοχείων πόλις, ἐν κινδύνῳ γενομένη τῆς
 Ἀρείου λύσεως γενέσθαι, διὰ τοῦτους ὑπερέσχε τῆς
 τοῦ βασιλέως ὁρμῆς καὶ τῶν ἀμφ' αὐτὸν δυνά-
 μewn. Καὶ γὰρ πως συνέβαιεν, ἀνδρείων ὄντων
 τῶν ἰθύνειν τὰς ἐκκλησίας λαχόντων, μὴ μετοβάλ-
 λεσθαι τὰ πληθὴ τῆς ἐνοῦσης· δόξης. Ἐνθεν τοι
 καὶ Σκυθὰς λόγος αἰρεῖ ἀνδρὸς ἐπιτυχόντας γεν-
 ναίου, μὴ μεταλλάξαι τὸ σέβας. Ἐχει μὲν γὰρ τὸ
 ἔθνος τοῦτο πλειστα· ὅτι χώμας καὶ χώρας καὶ
 φρούρια· ὑπερέχει δ' ἐν τοῦτοις οἷα τις μητροπό-
 λις, Τόμις ὄνομα, πόλις εὐδαίμων μάλιστα, καὶ τῷ
 μεγέθει τῶν ἄλλων πολλῶ διαφέρουσα. Κεῖται δὲ
 αὕτη κατὰ τὴν παραλίαν τοῦ Πόντου, ὅς Εὐξείνιος
 κατωνόμασται, ἐξ εὐωνύμων εἰσπλέοντι. Ἐς δεῦρο
 δ' ἐκείσε ἀρχαῖον ἔθος κρατεῖ, τὸ πᾶν ἔθνος· ὅφ'
 ἐνὶ ἐπισκόπῳ τάττεσθαι. Τηνικαῦτα δὲ Βρεταννίων
 τὸς αὐτῶν ἐπετρόπευσεν. Ἐπεὶ γὰρ συμβᾶν οὕτω εἰς
 Τόμιν ἦεν Οὐάλης, καὶ παρὰ τὴν ἐκκλησίαν ἰὼν,
 τὸν ἐπίσκοπον ἐπειθεν, ὥσπερ εἰώθει, τοῖς ἀπὸ τῆς
 Ἀρείου αἰρέσεως κοινωνεῖν. Ὁ δὲ γενναίως· μάλα
 σὺν παρρησίᾳ ὑπὲρ τοῦ δόγματος τῶν ἐν Νικαίᾳ
 συνελθόντων συνηγωνίζετο. Ἐπεὶ δὲ μὴ πείθειν εἶχε
 τὸν κρατοῦντα, ἐκείσε τοῦτον καταλιπὼν, εἰς ἐτέ-

A proscribi curarunt. 164 Qui brevi etiam, propter
 locorum feritatem seu duritiem, vita sunt defuncti.
 Hujusmodi tempus illud excepit tragœdias, silen-
 tio quidem illas et oblivione dignas, sed quæ in
 scripto hoc insertæ eos redarguerent, qui linguas
 contra Unigenitum moverunt : et qui blasphemiarum
 correpti rabie, non solum jaculis petere rerum
 universarum Dominum contendunt, sed et adversus
 pios ejus ministros infestum et irreconciliabile
 de ejus temporis rebus refert, et ipse Lucius ad

CAPUT XXIX.

Ut propter excellentem virtutem ejus temporis episco-
 porum hæresium non invaluerit tempestas : et
 mentio Britannionis Scytharum episcopi.

Quod autem tum Didymus philosophus in eis
 regionibus floreret, et alii præclari viri, et maxime
 qui ibi erant monachi, qui et plures et boni cum
 angelorum vivendi instituto certabant, Lucius
 efficere nihil potuit. Quamvis enim Ecclesia Ægypti
 persecutionem ferret, longe tamen una cum laude
 et gloria Arianos hominum numero superabat.
 Quod itidem apud Osroenos accidit, atque item
 apud Cappadoces (1). Divinum namque illud ami-
 corum par. Basilius videlicet et Gregorius, inimi-
 corum insultus repellebant. Sola autem in maxima
 ecclesiastici ordinis dissolutione erat Syria simul
 et Antiochia. Plurimi enim ibi Ariani erant et
 ecclesias obtinebant; Catholici vero pauciores :
 quos quidem alii Eustathianos, alii autem Pauli-
 nianos vocabant; eorum quippe seorsim Paulinus
 et Meletius conventus coegerant, sicuti antea
 diximus. Et cum parum abesset, quin Antioche-
 norum civitas cuncta periclitaretur, et ad Arii
 rabiem deflecteret, illorum opera simul et impe-
 ratoris impetum et factionis ejus vim superavit.
 Nam quodammodo accidit, ut quod ecclesiarum
 administratio penes viros fortes esset, multitudo
 ab opinione concepta non discederet. Proinde et
 Scythæ, quia virum magnanimum episcoporum
 nacti fuerant, religionis cultum minime mutasse
 tum feruntur. Gens ea namque quamplurimos ha-
 bet vicos, regiones et castella; 165 atque in iis
 veluti metropolis Tomis excellit, civitas fortunata
 maxime, et magnitudine aliis longe præstantior.
 Sitæ ea est in maritima regione Ponti, qui Euxinus
 dicitur, ad sinistram sinum eum navi petenti
 partem. Ad eum autem usque diem, vetus ibi
 consuetudo durabat, ut uni gens omnis episcopo
 pareret. Eo tempore vero Britannio eis quidam
 præfuit. Evénit porro ut Valens tum eo veniret,
 atque templum ingressus, episcopo, ut se Arii
 hæresi communione adjungeret, pro eo atque so-
 litus erat, suaderet. Generosus autem vir ille,
 cum libertate multa de dogmate Nicænorum Pa-
 trum cum eo congressus decertavit. Atque ubi

(1) Sozom. lib. vi, cap. 21.

suasione imperatorem in sententiam suam adducere nequivit, eo ibi relicto, in ecclesiam aliam transit, populo pastorem suum sequente. Concurrit eo fere civitas universa, cum Imperatorem ipsum visura, tum novi quidquam factum iri existimans. Ille solus cum satellitibus suis in templo relictus, factum id non modeste tulit, sed veluti contumelia affectus, comprehendi Britannionem, et in exsilium deportari jussit. Eundem tamen brevi reduxit : nam Scythas metuebat, ne propter episcopi damnationem ad novas res aspirarent, iracundiam eorum et fortitudinem perspectam habens. Locorum etiam situ : quippe qui quasi medius quidam murus, adversus ejus orae barbaros objecti essent, Romanorum orbiperquam necessarios esse sciebat. Atque quidem Britannio imperatore superior evadens, ad mores suos rediit, vir honestus maxime, et vitæ instituto præclarus, ut ipsi testabantur Scythæ : ut autem semel dicam, clerus omnis, et Ecclesia in Oriente omnis, imperatoris iram propter religionem est experta. Valens quidem tam gravia in Thracia et Constantinopoli, in Nicomedia et Cappadocum Cæsarea, adhæc Antiochiæ et in Ægypti ecclesiis patravit.

166 CAPUT XXX.

De Valentiniani in religionem divinam reverenti observantia : et de Romana synodo, quæ Trinitatem consubstantialiorem esse promulgavit : et de Damasco et Ursicio Romanis episcopis, qui Liberio successerunt.

Ego vero ab Oriente ad imperii Occidentalis res transibo : quod quidem immune a talibus ærumnis perduravit, propterea quod eam Romani imperii partem Valentinianus administrabat, flagrant in Nicæna decreta amore nulli concedens, et singularem maxime erga Deum pietatem obtinens, ita ut nihil prorsus sive melius seu deterius sibi de rebus ecclesiasticis præcipiendum, neque novi quidquam præter ea quæ semel constituta essent, introducendum duxerit. Excedere namque talia explorationem sive cognitionem suam putavit : quamvis princeps alioqui optimus esset, et rebus ipsis imperio se idoneum esse declaravit. Etenim tum quoque, sicuti et antea, quæstio multa per Asiam et Phrygiam orta est : an Spiritum sanctum **D** ὁμοούσιον, consubstantialiorem Patri et Filio profiteri oporteat. Et plurima de tali quæstione usque adeo erat verborum contentio, ut non minoris momenti ea haberetur, quam quæ antea de Deo Verbo fuerat. Nam quidam dissimilem, quidam autem consubstantialiorem esse contendebant, sicuti et Filium. Atque in eo solo parti utrique conveniebat, quod Spiritum sanctum administrum dicerent : at ordine tertium, honoreque et substantia (1) aliud esse confirmarent. Erant autem qui quod de Filio opinarentur, idem quoque de Spiritu statuerent : et veluti Filium ejusdem sub-

Α ραν ἐκκλησίαν ἀφίκετο· καὶ ὁ λαὸς κατοπιν ἡκολούθησε τῷ ποιμένι. Σχεδὸν δὲ πᾶσα ἡ πόλις συνέβρευσεν, ὁφόμενοι τε ἅμα τὴν βασιλέα, καὶ καινὸν τι προσδοκῆσαντες ἔσεσθαι. Ὁ δὲ μόνος σὺν τοῖς περὶ αὐτὸν δορυφόροις ἀπολειφθεὶς, οὐ μετρίως ἤνεγκε τὸ πραχθέν· ἀλλ' ὥς περιυβρισμένος, συλληφθῆναι προσέταξε Βρεταννίωνα, καὶ ὑπερρῆιον ἀγεσθαι. Ἀλλ' οὐκ εἰς μακρὰν αἰθίς ἐπανῆγε· τοὺς γὰρ Σκύθας ἐδεδαίει, μὴ τι διὰ τὴν τοῦ ἐπισκόπου καταδικὴν νεωτερίωσι, τὸ τε θυμῶδες καὶ ἀνδρείον ἐπιστάμενος, τῇ τε θέσει τῶν τόπων, ἀναγκαίους μάλιστα τῇ Ῥωμαίων οἰκουμένην ὄντας, καὶ οἷά τι μεσότηγον τῶν ἐκείνῃ βαρβάρων προβεβλημένους. Καὶ οὕτω μὲν Βρεταννίον ὑπέρτερος τοῦ κρατούντος γενόμενος, εἰς τὰ οικεῖα ἦθη ἀνέστρεφεν, ἀνὴρ ἀγαθὸς τε μάλιστα, καὶ τῇ τοῦ βίου ἀγωγῇ περιδότης, ὡς αὐτοὶ μαρτυροῦσι Σκύθαι. Ὡς δ' εἰπεῖν, πᾶς κλήρος καὶ Ἐκκλησία πᾶσα τῆς ἑω τῆς τοῦ βασιλέως ἐπειράθη ὀργῆς διὰ τὴν θρησκείαν. Καὶ ταῦτα μὲν Οὐάλης, ἐν τε Θράκῃ καὶ τῇ Κωνσταντίνου, Νικομηδείᾳ τε καὶ τῇ Καππαδοκίᾳ, πρὸς δὲ τῇ Ἀντιοχείᾳ καὶ ταῖς κατ' Αἰγυπτὸν ἐκκλησίαις· δεινὰ διεπράξατο.

ΚΕΦΑΛΑ. Α'.

Περὶ τῆς εἰς τὰ θεῖα αἰδοῦς Οὐαλεντινιανοῦ· καὶ περὶ τῆς ἐν Ῥώμῃ συνόδου, ἧτις Τριάδα ὁμοούσιον ἀνεκήρυξε· καὶ περὶ Δαμασκίου καὶ Οὐρσικίου τῶν Ῥώμης ἐπισκόπων, οἱ διὰ δόξαν Λιβερίου ἐγένοντο.

Ἐγὼ δ' ἐκ τῆς ἑω πρὸς τὰ κατὰ τὴν ἐσπέραν τῆς ἀρχομένης γινόμενα διαδήσομαι· ταῦτα γὰρ ἀπειράτα τῶν δεινῶν διαμεμνηκῶσαν· καθότι τῶν ἐπέκεινα Ῥωμαίων Οὐαλεντινιανὸς ἤρχεν, εἴπερ τις ὢν διάπυρος ἐραστὴς τῶν δεδογμένων τῇ ἐν Νικαίᾳ συνόδῳ, εὐλαβῶς τε περὶ τὰ θεῖα μάλιστα διακείμενος· ὡς μηδὲν χεῖρον ἢ ἀμεινον κατὰ τὰς ἐκκλησίας ἐπιτάττειν ἀφείσθαι, μηδὲ καινότερα εἰσάγειν παρὰ τὰ καθάπαξ νομοθετηθέντα· κρείττω γὰρ τῆς ἐκείνου δοκιμασίας ἐνόμιζε, καίπερ βασιλεὺς ἀριστος γεγὼς, καὶ ἱκανὸς ἀρχειν μάλιστα διὰ τῶν πραγμάτων φανεῖς. Καὶ γὰρ τηνικαῦτα, καθὰ καὶ πρότερον ζητήτως ἀνὰ τὴν Ἀσίαν καὶ Φρυγίαν πολλῆς **D** γνομμένης, εἰ χρεὼν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμοούσιον δοξάζειν Πατρὶ τε καὶ Υἱῷ· οἷα φιλεῖ πλείστης ἐρεσχέλιας καὶ περὶ τοιοῦτου ζητήματος γενομένου, ὡς μὴ ἐν ἐλάττωι ταύτας νομίζεσθαι ἢ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου συνέδησαν πρότερον. Οἱ μὲν οὖν ἀνόμοιοι, οἱ δ' ὁμοούσιον διετείνοντο εἶναι καθάπερ καὶ τὸν Υἱόν· κατὰ τοῦτο δὲ μόνον καὶ ἀμφω τὰ μέρη εἰς ἓν συνέψαν, ὅτιπερ διακονικὸν αὐτὸ ἐλεγρον, τῇ τε τάξει τρίτον καὶ τῇ τιμῇ· καὶ τῇ οὐσίᾳ ἄλλοιόν εἶναι δις χωρίζοντο. Ἦσαν δὲ οἱ, ὁ περὶ τοῦ Υἱοῦ ἐδόξαζον, τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος ἐδογματίζον· καὶ καθάπερ τὸν Υἱόν ὁμοούσιον καὶ ὁμότιμον καὶ ὁμόδοξον τῷ Πατρὶ ἔτεδον, οὕτω δὴ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁμολόγουν, Πατρὶ τε καὶ

(1) Οὐσία. Ille et Niceph. et Sozom. habent, ἐξουσία, hoc est, potestate.

Υἱὸν κηρύττοντες ὁμοούσιον. Στεβρῶς δὲ τῆς τοιαύτης ὑπερίστατο δόξης παρὰ μὲν Σύροις Ἀπολλινάριος ὁ Λαοδικεύς, ἀνὰ δὲ τὴν Αἴγυπτον ὁ πολὺς Ἀθανάσιος, ἔτι περιῶν τότε, παρὰ δὲ Καππαδόκαις καὶ ταῖς περὶ τὸν Εὐξείνιον ἐκκλησίαις· Γρηγόριος καὶ Βασίλειος.

Τῆς δὲ τοιαύτης, ὡς εἴρηται, ζητήσεως κινουμένης, καὶ τῆς φιλονεικίας πολλῆς διὰ ταῦτα ἐπιδιδούσης, Οὐαλεντινιανὸς τῷ πολλῷ τῆς περὶ τὰ θεῖα εὐσεβείας οὐδὲν λέγειν εἶχε· παρεχόμενος δὲ τοῖς τοιαύτα πεπιστευμένοις τὸ ποιητέον ἐξενεγκεῖν. Ὁ μαθὼν ὁ τινικαὺτα τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας τὰς ἡνίκαι· ἔχων Λιδέριος, τοὺς περὶ αὐτὴν ἱερεῖς ἀπορίσας κελεύσει τοῦ κρατοῦντος, ταῖς ἀνὰ τὴν ἔω ἔγραψεν ἐκκλησίαις, Τριάδα ὁμοούσιον καὶ ὁμόδοξον προσβιβάζειν. Ὁ γενόμενος οἷα εἶη καθάπερ τῇ Ῥωμαίων Ἐκκλησίᾳ καλῶς ἔγκριθὲν, ἡσυχῇ μενεῖν ἔκαστον παρεσκεύασε· καὶ τέλος αἴτιον ἢ περὶ τοῦ Πνεύματος ζητήσεως εἰληφυῖα, τῆς μακρᾶς ἐρεσχελίας ἐπαύσατο· ἐκύρωσε γὰρ καὶ αὕτη ἡ σύνοδος, τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν κρατεῖν. Παραθήσεται δὲ καὶ ἄμφω τὰ γράμματα, τοῦ τε βασιλέως καὶ τῆς συνόδου, ἀ τοῖς ἀνὰ τὴν ἔω ἀμφισθετοῦσι περὶ τῆς ὁρθῆς δόξης ἀπέστειλαν. Τὰ μὲν οὖν τοῦ βασιλέως, τάδε διήγγελλον·

« Αὐτοκράτορες μέγιστοι, ἀεισέβαστοι, νικηταί, Οὐαλεντινιανὸς καὶ Γρατιανὸς ἐπισκόποις διοικήσεως Ἀσιανῆς, Φρυγίας, Καροφρυγίας, Πακατιανῆς, ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Συνόδου τηλικαύτης συγκροτηθείσης ἐν τῷ Ἰλλυρικῷ, καὶ ζητήσεως πολλῆς γενομένης περὶ τοῦ σωτηρίου λόγου, ἀπέδειξαν οἱ τρισμαχαριώτατοι ἐπίσκοποι, τὴν Τριάδα ὁμοούσιον Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι· ἦν οὐδ' ὅλως ἐκκλίνοντες, λειτουργίας τὰς κατὰ δίκαιον ἐπιβαλοῦσας αὐτοῖς, θρησκείαν τὴν θρησκείαν τοῦ μεγάλου βασιλέως. Κηρύττειν δὲ ταύτην προσέταξε τὸ ἡμέτερον κράτος· οὕτως μέντοι ἵνα μὴ λέγωσι τινες, ὅτι ἀνῆκε θρησκεία βασιλέως τοῦ διέποντος τὴν γῆν ταύτην, μὴ ἀνεχόμενοι τοῦ ἐντειλαμένου ἡμῖν τὰ περὶ τῆς σωτηρίας. Ὡς γὰρ φησι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ὅπερ ἐπὶ κρίσιν ταύτην ἔχει, ἀποδίδοσθαι τὰ τοῦ Καίσαρος· Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ· τί λέγετε ὑμεῖς οἱ ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι τοῦ σωτηρίου λόγου; εἰ οὕτως ἔχει τὰ τῆς ἀποδείξεως ὑμῶν; Οὕτως μέντοι ἀγαπῶντες ἀλλήλους, παύσαθε ἀποχρηστῆσαι ἀξιώματι βασιλέως· καὶ μὴ διώκετε τοὺς ἀκριβῶς τῷ Θεῷ λειτουργοῦντας· ὡν ταῖς εὐχαῖς καὶ

stantiæ et ejusdem honoris et ejusdem gloriæ cum Patre colebant, sic etiam de Spiritu sancto, Patri et Filio ὁμοούσιον, consubstantialē ipsum prædicantes, profiterentur. Pro hac opinione fortiter apud Syros Apollinarius Laodicensis, in Ægypto magnus Athanasius adhuc superstes, apud Cappadoces vero et ecclesias Ponti Gregorius et Basilius decertarunt.

Hac ipsa quæstione, sicuti dixi, mota, cum de ea ingens contendendi studium increbuisset, Valentinianus pro insigni sua in Deum pietate, quod diceret, non habebat. Quibus autem talia credita essent, eis ut quid facto opus esset, proferrent et statuerent, concessit. Quo cognito, qui tum Ecclesiam Romanam adhuc gubernabat Liberius, **167** finitimis episcopis principis jussu convocatis, orientalibus scripsit ecclesiis, ut Trinitatem ejusdem substantiæ et ejusdem gloriæ deprædicarent. Quod factum, utpote re semel a Romana Ecclesia rite et ordine dijudicata, ut quietus quisque esset, effecit; et quæstio de Spiritu sancto debitum finem consecuta, diuturnæ verborum concertationi modum imposuit. Eadem synodus etiam fidem Nicænam auctoritate sua roboravit. Subjungam autem utrasque, et imperatoris et synodi litteras, quas in Orientem ad eos qui de recta opinione ambigebant, dederunt. Imperatoris sic habebant :

« Imperatores Maximi semper Augusti, victores, Valentinianus (1) et Gratianus (2) episcopis diocesis Asianæ, Phrygiæ, Carophrygiæ, Pacatianæ, in Domino salutem. Cum tanta in Illyricis acta sit synodus, et quæstio ingens de salutari verbo tractata, ter beatissimi episcopi decreverunt Trinitatem ὁμοούσιον, consubstantialē, Patris et Filii et Spiritus sancti. Quam qui colunt, nequaquam ministerium et functionem sibi creditam, ita ut par est, defugientes, religionem regis magni colunt : eamque deprædicari nostra præcepit sublimitas. Atque ita quidem ne aliqui dicant, religionem imperatoris, qui hanc terram gubernat, consecratos se esse, non satis eum qui de salute mandatum nobis dedit, audientes. Sicuti enim Evangelium Dei nostri, quod quidem hanc rem decidens dijudicat, dicit : Danda sunt, quæ Cæsaris sunt, Cæsari, et quæ Dei Deo (3) : quid vos vero dicitis, episcopi et salutiferi verbi præfecti ? An sic quoque vestra comparata sunt decreta ? Itaque mutua charitate vos invicem complectentes, majestate et auctoritate imperatoris abuti desi-

(1) Valentinianus, juxta Theodoretum, scripto hinc Valentis quoque nomen inseruit, vel quod adhuc in catholica sententia esset, vel ut eum tacita cohortatione in viam reduceret. Quorum alterum mihi verisimilius esse videtur. Valentem itidem, ut Valentinianum fratrem, orthodoxum primum fuisse, sed postea a conjuge, perinde ut ab Eva Adamum, deductum eum esse ; cujus suasu ille adversus Gothos in Thraciam excurrentes non longe ab imperio suscepto bellum gesturus, sacri

baptismi lavacrum, priore religionis sententia mutata, ab Eudoxio Constantinopolitano episcopo Ariano suscepit, Theod. scribit, lib. iv, cap. 12.

(2) Et Valens. Theod. lib. iv, c. 8.

(3) Tales quippe supra verbis Themistii dicti sunt purpuram magis quam Deum colere, lib. x, cap. 42. Theod. « Ὅτι ἀνῆκαμεν τῇ θρησκείᾳ βασιλέως τοῦ διέποντος τὴν γῆν αὐτήν, hoc est, se hoc religioni imperatoris, qui regionem hanc gubernat, consecrandæ tribuisse, lib. iv, cap. 8.

rite, et persequi eos qui accurate et diligenter Deo sacris operantur et serviunt, supersedete. Eorum sane precibus et bella in terris sopiuntur, et apostatarum rebelliumque angelorum incursus repelluntur. Iidem orationibus suis perniciosos omnes dæmones propellere student. Et cum in rempublicam secundum leges quod debent conferunt, tum principis potestati non resistunt, sed sincere et cælestis Regis mandata servant, et legibus nostris parent: vos autem inobedientes apparuistis. Nos quidem usi sumus tolerantia ab ipso tribuistis.

168 « Itaque ut mundi et immunes a peccato vestro simus, quemadmodum Pilatus in disquisitione et iudicio versantis inter nos Christi, cum necare eum nollet, sed in afflictione solaretur, ad Orientis partes conversus aqua flagitata manus suas abluit, dicens: *Mundus sum et impolutus a sanguine iusti huius*: sic celsitudo nostra semper præcipit, non persequendos, neque tanquam fluctibus obruendos, neque æmulatione et invidia opprimendos, qui in Christi agro opus faciunt, neque adeo rejiciendos dispensatores Regis magni esse, ut ne hodie quidem sub ditione nostra crescere videamini, at brevi post, cum flagitatore sive exhortatore necis, ea quæ testamenti illius sunt, veluti in Zachariæ sanguine, patiamini. Cum quo, qui ei consensere, a cælesti imperatore nostro Jesu Christo, ante adventum etiamnum ejus, disrupti sunt, ad iudicium mortis una cum consequente eos lethali dæmone traditi. Mandatum hoc edidimus, Amegatio, et Ciceronio, et Damaso, et Dialampone, et Bretesio audientibus. Quin et acta ad vos misimus, ut præclaræ ejus synodi decreta noritis: quorum capita litteris hisce adjuncta, hæc complectuntur. Proitemur, juxta sententiam magnæ et orthodoxæ recteque sentientis synodi, ὁμοούσιον, consubstantialē, esse Patri Filium. Et τὸ ὁμοούσιον, consubstantialē, non ita accipimus, sicuti et olim quidam non vere ei subscribentes exposuerunt, et nunc alii, Patres illos vocantes, ac vim sententiamque verbi abolentes, litteramque sequentes, intelligunt, per consubstantialē simile significari, quatenus nulli reliquarum per eum factarum creaturarum Filius æquiparandus, soli Patri similis atque æqualis sit. Qui enim hoc ita exponunt, præcipuam creaturam esse impie Filium Dei docent. Sed nos, sicuti et nunc Romanæ et Gallicæ synodi, sentimus, unam et eandem esse substantiam Patris et Filii et Spiritus sancti, in tribus personis, hoc est, in tribus perfectis subsistentiis. Proitemur vero, juxta formulam Nicænam, Filium Dei consubstantialē, incarnatum esse ex sancta virgine Maria, et in hominibus habitasse, et implevisse omnem pro nobis functionem, in nativitate, et passione, et resurrectione, et in cælos ascensione. **169** Eumque reditu-

(1) Epiphanius Scholasticus, qui Tripartitam historiam vertit, aliam lectionem secutus, vertit:

πόλεμοι καταπαύονται ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἀγγέλων ἀποστατῶν ἐπιθίσεις ἀποστρέφονται, καὶ πάντες δαίμονας φθοριμαίους ἀποστρέφειν διὰ δεήσεως σπουδάζοντες· καὶ τὰ δὲ μόσια κατὰ νόμους εἰσκομίζουσιν Ἰσραῖ. Καὶ οὐκ ἀντιλέγουσι τῇ τοῦ κρατοῦντος ἐξουσίᾳ, ἀλλ' ἐλλικρινῶς καὶ τὴν τοῦ ἀνωθεν βασιλείας ἐντολὴν φυλάττουσι, καὶ τοῖς ἡμετέροις νόμοις ὑποτάσσονται, ὅμοις δὲ ἀπειθεῖς ἐδεύχθητε εἶναι. Ἡμεῖς μὲν ἐχρησάμεθα τῷ α ἕως τοῦ ω, ὅμοις δὲ αὐτοῖς ἀπεδώκατε.

ἄλφα usque ad ω (1), vos autem vobis ipsis re-

« Ἡμεῖς μέντοι καθαρὸς ἑαυτοὺς ἀπ' ὁμῶν εἶναι θέλοντες, ὡς καὶ Πιλάτος ἐπὶ τῆς ἐξετάσεως τοῦ ἐν ἡμῖν πολιτευομένου Χριστοῦ, μὴ θέλοντος αὐτὸν ἀνελεῖν, καὶ ὑπὲρ τοῦ παθεῖν αὐτὸν παρακληθέντα, ἐπιστραφείς ἐπὶ τὰ τῆς ἀνατολῆς μέρος, καὶ αἰτήσας ὕδωρ ἐπὶ χειρῶν, ἐνέβατο αὐτοῦ τὰς χεῖρας, λέγων· Ἐξ ὧς εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τοῦ δικαίου τοῦτου· οὕτως καὶ τὸ ἡμέτερον κράτος διαπαντός ἐνετελλάτο, μὴ διώκειν, μήτε ἐπικλύζειν, μήτε ζηλοῦν τοὺς ἐργαζομένους τῇ χωρίῳ τοῦ Χριστοῦ, μήτε τοὺς διοικητὰς ἀπελαύνειν τοῦ μεγάλου Βασιλέως· ἵνα μὴ σήμερον μὲν ἐπὶ τοῦ ἡμετέρου κράτους αἰξίνῃ δόξητε, καὶ μετὰ τοῦ παρακεκλημένου παθεῖν τὰ τῆς διοικήσεως αὐτοῦ, ὡς ἐπὶ Ζαχαρίου τοῦ αἵματος· ἀλλ' οἱ μετ' αὐτοῦ μετὰ τῆς ἀφίξεως ὑπὸ τοῦ ἀνωθεν βασιλέως ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐβράβησαν παραδοθέντες εἰς κρίσιν θανάτου μετὰ τοῦ συνδραμόντος αὐτοῖς φθοριμαίου δαίμονος. Τοῦτο προσετάξαμεν ἐπὶ Ἀμεγτίου, καὶ Κικερωνίου, καὶ Διαμάσου, καὶ Διαλάμπωνος, καὶ Βρεντησίου ἀκροατῶν γενομένων. Ἀπερ καὶ αὐτὰ τὰ πραχθέντα ἐξεπιστάλαμεν πρὸς ὑμᾶς, ἵνα γινῶναι ἐχῃτε τὰ πραχθέντα ἐν τῇ ἐναρέτῃ συνόδῳ· ἃ δὲ καὶ παρέβητε τοῖς γράμμασιν ἐν κεφαλαίῳ ταῦτα δὲ δογματίζοντα. Ὁμολογοῦμεν ἀκολουθῆσαι τῇ μεγάλῃ καὶ ὀρθῇ δόξῃ συνόδῳ, ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, καὶ οὐχ οὕτω νοοῦμεν τὸ ὁμοούσιον, ὡς καὶ πάλαι τινες ἐξηγήσαντο, μὴ ἀληθινῶς ὑπογράφαντες· καὶ νῦν ἕτεροι, πατέρας ἐκαίνοιν καλοῦντες, τὴν δύναμιν τῆς λήξεως ἀθετήσαντες, καὶ ἐπόμενοι τοῖς γράμμασι, τὸ ὁμοιον δηλοῦσθαι διὰ τοῦ ὁμοουσίου· καθ' ὃ οὐδενὶ τῶν λοιπῶν κτισμάτων δι' αὐτοῦ γενομένων ἐμφορῆς ὁ Υἱός· ἀλλ' ἡ μόνῃ τῷ Πατρὶ ἀφωμολύται. Οἱ γὰρ τοιαῦτα ἐξηγούμενοι, κτίσμα ἐξαίρετον ἀπεθῶς τὸν Υἱόν τοῦ Θεοῦ δογματίζουσιν. Ἡμεῖς δὲ φρονούμεν, ὡς καὶ αἱ σύνοδοι νῦν, αἱ κατὰ Ῥώμην καὶ αἱ κατὰ Γαλλίαν, μίαν εἶναι καὶ τὴν αὐτὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐν τρισὶ προσώποις, τούτῳ, ἐν τρισὶ τελείαις ὑποστάσεσιν· ὁμολογοῦμεν δὲ κατὰ τὴν ἐκθεσιν τὴν ἐν Νικαίᾳ, σεσαρκῶσθαι τὸν Υἱόν τοῦ Θεοῦ τὸν ὁμοούσιον ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου Μαρίας, καὶ ἐν ἀνθρώποις ἐσκηνωκέναι, καὶ πεπληρωκέναι πᾶσαν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οικονομίαν ἐν γενέσει καὶ πύθει καὶ ἀναστάσει, καὶ τῇ εἰς οὐρανούς ἀνα-

Nos subjicimur ei qui primus et novissimus, lib. vii, cap. 9.

δᾶσει. Καὶ πάλιν ἤξιν ἀποδιδόντα ἡμῖν τὴν ὁμοίω-
σιν τὴν θεῖαν παρ' αὐτοῦ, κατὰ τὴν ἐκάστου ριότην
ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως· σαρκὶ ὁρώμενον καὶ τὴν
αὐτοῦ θεῖαν δύναμιν ἐπιδεικνύντα, Θεὸν ὄντα σαρ-
κοφόρον, καὶ οὐκ ἄνθρωπον Θεοφόρον. Καὶ τοὺς τά-
ναντ' αὖ φρονούντας ἀναθεματίζομεν· καὶ τοὺς μὴ
γνησίως ἀναθεματίζοντας τὸν εἰπόντα ὅτι Πρὶν γεν-
νηθῆναι οὐκ ἦν ὁ Υἱός· ἀλλὰ γράψαντα ὅτι καὶ Πρὶν
ἐνεργεῖα γεννηθῆναι, δυνάμει ἦν ἐν τῷ Πατρὶ. Τοῦτο
γὰρ καὶ ἐπὶ πάντων τῶν κτισμάτων ἐστὶ τῶν μὴ ἀελ-
δντων μετὰ τοῦ Θεοῦ· καθ' ὃ καὶ ὁ Υἱὸς ἀελ μετὰ τοῦ
Πατρὸς, ἐστὶν ἀδιῶ γεννήσει γεγεννημένος. » Τοιαῦτα
μὲν τὰ βασιλείως γράμματα ἦσαν· τὰ δὲ τῆς συνόδου
τοῦτον διηγόρευον τρόπον· « Οἱ ἐπίσκοποι τοῦ Ἰλλυ-
ρικοῦ ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπισκόποις διοι-
κῆσεως Ἀσιανῆς, Φρυγίας, Καροφρυγίας, Πακατια-
νῆς, ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Συνελθόντων ἡμῶν ἐπὶ τὸ
αὐτὸ, καὶ ζητήσεως πολλῆς γενομένης περὶ τοῦ σω-
τηρίου λόγου, ἀπεδείξαμεν ὁμοῦς· ὅν εἶναι τὴν Τριάδα
Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ ἦν δι-
καιον γράμματα ἀποχαράξαι πρὸς ὑμᾶς· οὐ σοφί-
σασαι τὰ τῆς θρησκείας τῆς Τριάδος γράφοντας,
ἀλλ' ἐν ταπεινοφροσύνῃ καταξιωθέντας· τοὺτ' ἡμῶν
τὸ γράμμα ἀπεστάλαχεν διὰ τοῦ ἀγαπητοῦ ἀδελ-
φοῦ ἡμῶν καὶ συλλειτουργοῦ Ἐλπίδιου τοῦ πρεσβυ-
τέρου. Οὐ γὰρ ἐν τοῖς τῶν ἡμετέρων χειρῶν γράμ-
μασιν, ἀλλ' ἐν ταῖς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ
βίβλοις γέγραπται· Ἐγὼ μὲν εἰμι Παῦλος, ἐγὼ δὲ
Ἀπολλῶν, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ. Μὴ Παῦλος ἐστίν, ὡς
ὁπῆρ ὑμῶν; ἢ εἰς τὸ δρομα Παύλου ἐβαπτί-
σθητε; Καὶ ταῦτα μὲν ἤρκει τῇ ἡμετέρᾳ ταπεινώσει
μήτε τὸ καθόλου γράμματα ἀποχαράξαι πρὸς ὑμᾶς
διὰ τὸν τηλικούτον φόβον ὃν αὐτόθι κηρύσσετε πάσῃ
ὑφ' ὑμᾶς ἐπαρχίᾳ, ἀποχωρίζοντες τὸ ἅγιον Πνεῦμα
ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ἀνάγκη οὖν ἐσχομεν
πρὸς ὑμᾶς πέμψαι τὸν κύριον ἡμῶν καὶ συλλειτουργ-
γὸν Ἐλπίδιον, ἀπὸ τῆς βασιλευούσης Ῥωμαίων ἀρ-
χῆς, τοῦτο τὸ κήρυγμα ἔχοντα, καταμαθόντα, εἴγε
ἄρ' οὕτως ἔχει τὸ κήρυγμα ὑμῶν. Οἱ γὰρ μὴ ὁμοού-
σιον τὴν Τριάδα κηρύττοντες ἀνάθεμα ἔστωσαν, καὶ
εἰ τις τούτοις φωραθεῖ κοινωνῶν, ἀνάθεμα ἔστω·
τοῖς δὲ κηρύττουσιν ὁμοούσιον τὴν Τριάδα ἡ βασι-
λεία τῶν οὐρανῶν ἡτοίμασται. Παρακαλοῦμεν οὖν
ὑμᾶς, ἀδελφοί, μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν, μὴδὲ ἑτεροδο-
ξεῖν, ἀλλ' ὁμοούσιον ἀεὶ καὶ διὰ παντὸς κηρύττοντες
τὴν Τριάδα, δυνηθῆτε κληρονομήσαι τὴν τοῦ Θεοῦ
βασίλειαν. Περὶ τούτου γράφοντες καὶ ὑπόμνησιν
ἔχοντες ἐχαράξαμεν τοῦτ' ἡμῶν τὴ γράμμα, καὶ
περὶ τῶν καθισταμένων ἐπισκόπων ἡ κατασταθέν-
των συλλειτουργῶν, ἐάν μιν εἴεν ἐκ τῶν ἐν τέλει
χρησμένων ἐπισκόπων ὀγιεῖς· εἰ δὲ μὴ, ἐξ αὐτοῦ
τοῦ πρεσβυτέρου, ὁμοίως τε καὶ πρεσβυτέρους καὶ
διακόνους ἐξ αὐτοῦ τοῦ ιερατικοῦ τάγματος, ἢ ὥσιν
ἀνεπίληπτοι πανταχόθεν, καὶ ἀπὸ τοῦ βουλευτηρίου

¹ I Cor. i, 13.

(1) Sic habet Niceph. et Tripartita. Theodorit. autem, Ut nobis retribuat juxta cujusque vi-
tam, etc.

A rum, ut nobis retribuat similitudinem divinam (1)
a seipso, juxta vitam cujusque in die judicii,
carne spectabilem et divinam virtutem suam ex-
hibentem, Deum σαρκιφόρον, id est, carnem seu
hominem, ferentem, et non hominem Θεοφόρον,
hoc est, Deum ferentem. Ac qui diversa sentiunt,
anathemate jugulamus : nec minus et eos, qui non
directe et ex animo anathemati eum subjecere,
qui dixit non prius Filium, quam genitus sit,
existisse : quique scripsit priusquam actu geni-
tus sit, potestate eum in Patre fuisse. Hoc namque
et in creaturis omnibus est, quæ non semper cum
Deo sunt. At Filius perpetuo sempiterna genera-
tione genitus cum Patre est. » Tales quidem impe-
ratoris fuere litteræ. Synodi autem ipsius in hæc
B verba sunt scriptæ : « Episcopi Illyrici ecclesiis Dei
et episcopis diocæsis Asiανæ, Phryγιæ, Carophry-
γιæ, Pacatianæ, in Domino salutem. Conventu a
nobis acto, et disquisitione multa facta, de salu-
tari verbo, decrevimus consubstantialiam esse
Trinitatem Patris et Filii et Spiritus sancti. Et
æquum esse duximus, litteras ad vos exarare.
Non nos quidem ut arte quapiam cultum Trinitatis
perscriberemus, sed submissa humilitate dignos
nos ea re existimantes, epistolam hanc nostram
per dilectum fratrem et administrum nostrum
Elpidium presbyterum daremus. Non enim in ma-
nuum nostrarum litteris, verum in ipsius Serva-
toris Christi Jesu libris scriptum est : *Ego quidem
sum Pauli, ego vero Apollo, ego autem Cephæ.*
C Num Paulus crucifixus est pro vobis? aut
in nomen Pauli baptizati estis? Et humilitati
quidem nostræ satis esse convenireque vide-
batur, nihil prorsus ad vos dare litterarum,
propter horrorem tantum, quem istic omni
sub vobis prædicatis provinciæ, segregantes Spi-
ritum sanctum a Patre et Filio. Sed necessitas
imposita nobis est, ut ad vos mitteremus dominum
et administrum nostrum Elpidium, ab urbe quæ
est imperii Romani caput, litteras habentem,
exploraturum an ita se habeat prædicatio vestra.
Qui enim Trinitatem consubstantialiam non prædi-
cant, anathema sint. Et si quis cum eis commu-
nionem habere compertus fuerit, anathema sit.
D Trinitatem autem consubstantialiam prædicantibus
regnum cælorum præparatum est. 170 Cohorta-
mur igitur vos, fratres, ne aliter doceatis, neve
secus sentiatis : sed Trinitatem constanter semper
consubstantialiam prædicantes, cernere poteritis
hæreditatem regni Dei. Hac de re cum ad vos
hasce litteras scriberemus, commonefacere etiam
vos volumus, de creandis, vel etiam creatis epi-
scopis, eorumque administris, ut scilicet legantur
ex sanæ mentis et doctrinæ, qui magistratum (2)

(2) Ἐκ τῶν ἐν τέλει χρησάμενων ἐπισκόπων
ὀγιεῖς. Theod. lib. iv, cap. 9, hoc est, sanī qui
magistratum gesserint episcopi : quod de episcopis

episcopalem gesserint, præfectis, siquidem exstent : A
sin minus, ex ipsis presbyteris. Consimiliter presbyteri et diaconi, ex ipso sacro clericorum ordine, ut omni ex parte irreprehensibiles sint, qui non ex curia vel ex militari magistratu sint lecti. Propterea vero plura ad vos scribere nolimus, quod ex omnibus unum ad vos miserimus, dominum et collegam nostrum Elpidium, diligenter perspecturum prædicationem vestram, an ea sic se habeat uti ex domino et collega nostro Eustathio audivimus. Quod reliquum est, etiam si aliquando errori implicati fueritis, tamen veterem hominem exuentes, induite novum. Nam et ipse frater et collega noster Elpidius, veram fidei (1) professionem vos docebit, quod sancta Trinitas consubstantialis est Deo et Patri cum Filio et Spiritu sancto : sanctificata, glorificata, et manifestata est : Pater in Filio, Filius in Patre, cum sancto Spiritu, in sæcula. Hoc namque manifestato, manifeste sanctam Trinitatem consubstantialem profiteri poterimus, juxta fidem Nicææ dudum promulgatam : quam et Patres confirmarunt. Itaque fides hæc si prædicata fuerit, cum exitiosi demonis plagas effugere, tum eo extincto, pacificis litteris pacate viventes mutuo nos venerari poterimus. Scripsimus sane vobis, ut exauctoratos esse sciretis insanientes Arianos, qui non profitentur, ex substantia Patris esse Filium, neque Spiritum sanctum, quorum nomina subjecimus : Polychronius, Telemachus, Faustus, Asclepiades, C
Amantius, Cleopater. Atque hæc quidem ita, in gloriam Patris et Filii et Spiritus sancti, in sæcula sæculorum, amen. Valere vos optamus Patri et Filio Servatori nostro Christo cum sancto Spiritu, d in imperator, tantam apostolicorum dogmatum

171 Cæterum Liberio ad vitam meliorem translato, in thronum ejus Damasus substitutus est, neque vita neque eruditione et doctrinæ sanitate illo inferior (2) : sub quo evenit, ut Ecclesia Romana turbaretur, ex causa hujusmodi : Ursicius (5) quidam diaconus, Damasi competitor, eo quod in episcopatus petitione spe sua frustratus, repulsam passus esset, non bene injuriam eam tulit, et suos sibi conventus seorsim agere instituit. Et cum clandestine a quibusdam episcopis consecratus (4) esset, seorsim concionari, et multitudinem ad se trahere cœpit. Ita factum, ut alii hunc, alii Damasum episcopali munere fungi vellent. Ea ex re ingens contentionis studium obortum, et ex

et magistratibus civilibus etiam intelligi recte potest : quomodo paulo post scribitur ex præfecto Insuriæ Ambrosius adhuc catechumenus episcopus esse factus. Apud Homerum Hector Trojanorum episcopus dicitur. Et Cicero civili bello se a Pompeio episcopum oræ Campanæ præfectum esse scribit.

(1) Is autem Nicææ assertor fidei et catholice religionis verus cultor accipiendus est, qui omnipotentem Deum et Christum Filium Dei uno no-

καὶ στρατιωτικῆς ἀρχῆς. Εἰς τοῦτο οὖν αὐτὸ οὐκ ἡβουλήθημεν διὰ πολλῶν ἀποχαράξαι, διὰ τὸ ἀποσταλῆναι ἓνα ἐκ πάντων τῶν κύριον ἡμῶν καὶ συλλειτουργῶν Ἐλπίδιον, ἐπισπουδῶς καταμαθόντα τὸ κήρυγμα ὑμῶν, εἰ γε οὕτως ἔχει ὥσπερ ἀκηκόαμεν παρὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν συλλειτουργοῦ Εὐσταθίου. Λοιπὸν εἰ καὶ ποτε ἐν πλάνοις γεγεννημένοι ἦτε, ἀποθίμενοι τὴν παλαιὴν ἀνθρωπὸν, ἐνδύσασθε τὴν καινὴν. Καὶ γὰρ ὁ αὐτὸς ἀδελφὸς καὶ συλλειτουργὸς Ἐλπίδιος διδάξει ὑμᾶς· κηρύξαι τὴν ἀληθῆ πίστιν· ὅτι ἡ ἀγία Τριάς ἡ ὁμοούσιος τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ σὺν ἀγίῳ Πνεύματι, ἡγίαται, δεδόξασται, πεφανέρωται Πατὴρ ἐν Υἱῷ, Υἱὸς ἐν Πατρὶ σὺν ἀγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Φανερωθέντος γὰρ τούτου, φανερῶς δυνήσόμεθα τὴν ἀγίαν Τριάδα ὁμολογεῖν ὁμοούσιον, κατὰ τὴν πάλαι ἐκτεθεῖσαν πίστιν τὴν ἐν Νικαίᾳ, ἣν καὶ οἱ Πατέρες ἐθεδαίωσαν. Κηρυττομένης οὖν τῆς πίστεως ταύτης, δυνήσόμεθα τοῦ ἀλιτηρίου θαύματος ἐκφυγεῖν [τὰς μεθοδίας]. Σδεσθέντος γὰρ τούτου, δυνήσόμεθα εἰρηνικοῖς γράμμασιν ἑαυτοὺς προσκυνεῖν ἐν εἰρήνῃ διάγοντες. Ἐγράψαμεν οὖν ὑμῖν ἵνα εἰδέναι ἔχητε τοὺς καθαιρεθέντας Ἀρειομανίτας, τοὺς μὴ ὁμολογοῦντας ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν, μήτε τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ὃν τὰ δνόματα ὑπετάξαμεν· Πολυχρόνιος, Τηλέμαχος, Φαῦστος, Ἀσκληπιάδης, Ἀμάντιος, Κλεόπατρος. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως εἰς δόξαν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύματος· εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Ἐβρῶσθαι ὑμᾶς εὐχόμεθα τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ τῷ Σωτῆρι ἡμῶν Χριστῷ σὺν ἀγίῳ Πνεύματι, πολιτικαῖς ἐτῶν περιόδοις. Ὁ μὲν δὲ πανεὺφημος βασιλεὺς τοσαύτην τῶν ἀποστολικῶν δογματικῶν ἐποιεῖτο φροντίδα.

multis annorum curricularis. Et laudatissimus quid gessit curam.

Ἀλλὰ γὰρ Ἀδερῖον πρὸς τὴν ἀμείνω λῆξιν μεταχωρήσαντος, Δάμασος τῷ ἐκείνου θρόνῳ ἀντικαθίσταται, οὐδενὸς ἡττων ἐκείνου κατὰ τὰ βίον καὶ λόγον, καὶ τὴν ὑγείαν τοῦ δόγματος· ἐφ' οὗ παραχθῆναι τὴν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν συνέβη ἐξ αἰτίας τοιαύτης· Οὐρσικίος τις διάκονος σύμφητος ὠδαμάτι, ἐπεὶ περὶ τὴν ἐπιλογὴν τῆς ἐπισκοπῆς τῆς ἑλπίδος ἐψεύσθη, μὴ φέρων τὴν ὕβριν, παρασυνάγειν ἐσπουδαζε. Ἀθήρα δὲ ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων τὴν χειροτονίαν λαθὼν, ἰδὼ ἐκκλησιάζειν ἡρεῖτο, καὶ τὸ πλῆθος ἔλκειν εἰς ἑαυτὸν. Οἱ μὲν οὖν τοῦτον, οἱ δὲ Δάμασον ἡξιοῦν ἱεραρχεῖν. Ἐκ δὲ τούτου πολλῆς ἀναπτομένης φιλονεικίης, ἐξ ἐρίδος κατ' ὀλίγον εἰς στάσις ἐχώρει τὸ πρᾶγμα, οὐ διὰ τινὰ πίστιν, ὡς

mine constitetur, Deum de Deo, lumen ex lumine. Qui Spiritum sanctum, quem ex summo rerum Parente speramus et accipimus, negando non violat : apud quem intemperatæ fidei sensus viget, incorruptæ Trinitatis indivisa substantia, quæ Græco verbo ὁμοούσιος recte credentibus dicitur. L. nullis hereticis. C. de Sum. Trinit.

(2) Socr. eod. cap. 29. Soz. eod. cap. 25.

(5) Alii Ursinum nominant.

(1) In basilica Sicinini. Socra

εἶρηται, ἀλλὰ τίς ἄρα τῶν δύο τοῦ ἐπισκοποῦ κοῦ θρόνου κατέρχεται. Καὶ ἐπὶ τίσον ἡ στάσις ἀνῆψθη, ὡς μέχρι φόνων τὸ κακὸν προελθεῖν, συμπληγᾶδων κλείστων ἐκ τῆς τῶν ὁχλῶν παρατριβῆς γενομένων. Καὶ εἰς μεῖζον ἂν προῦδαινε τὸ δεινόν, εἰ μὴ ὁ τῆς πωλεως ὑπαρχος Μαξιμίνοσ πολλοὺς τῶν ἐν κλήρῳ καὶ τοῦ λαοῦ τιμωρίαις ὑποβαλὼν, αὐτόν τε Οὐρσίκιον τῆς ἐπιχειρήσεως ἔπαυσε, καὶ τοὺς ἡρημένους ἐκείνῳ ἀκολουθεῖν ἀνέσχε. Περὶ μέντοι δογματῶν οὕτε οἱ τὴν Ῥώμην οἰκοῦντες, οὐθ' οἱ τὴν ἄλλην ἐστέραν ἔχοντες, διεφέροντο ὡς τὸ πρότερον· κοινῇ δὲ πάντες τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ἡσπάζοντο, καὶ Τριάδα ὁμοούσιον καὶ ὁμότιμον καὶ ἰσοδύναμον ἑσθόν τε καὶ ἐδογματίζον.

consensu omnes Nicænam fidem sunt complexi, et Trinitatem ejusdem substantiæ, ejusdemque honoris et potestatis, et coluerunt, et docuerunt.

ΚΕΦΑΛ. ΑΑ'.

Περὶ τῆς αἰρέσεως Αὐξεντίου τοῦ Μεδιολάνου ἐπισκόπου, καὶ ὡς καθ' ἑαυτὸν παρὰ Δαμάσου· καὶ ὅλα ἡ σύνοδος τοῖς ἐν τῷ Ἰλλυρικῷ ἐπισκόποις περὶ αὐτοῦ ἔγραψεν.

Πλὴν μόνον τῶν ἀμφὶ τὸν Αὐξέντιον, δὲ τῆς ἐν Μεδιολάνοις ἐκκλησίας τὴν ἐπιτροπὴν ἔχων, νεωτερίζων ἦν σὺν αὐτῷ τισι παρὰ τὸ κοινῇ δόξαν τοῖς πρὸς δύσιν ἱερεῦσι, καὶ δοξάζων καὶ ἐκδιδάσκων. Τὴν τε γὰρ Ἀρείου δόξαν διὰ σπουδῆς ἐποιεῖτο· καὶ τὴν ὑστερον γενομένην κατάστασιν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς ὁμοούσιόν ἐστι καὶ ὁμότιμον Πατρί τε καὶ Υἱῷ, ἀπερξίου πάμπαν. Τινῶν δ' ἀπὸ Γαλατίας καὶ Βενετίας καὶ παρ' ἄλλων τὰ ἐκείνῳ σπουδαζόμενα καταμνησάντων, οὐ πᾶν πόρρω πολλῶν ἐπισκόπων ἐκ τοῦ παντὸς ἔθνους τῶν ἀνὰ τὴν ἐστέραν οἰκούντων εἰς Ῥώμην γεγενημένων, ψηφίζονται ἐν τῷ ἀσφαλεῖ εἶναι καὶ σέβεσθαι πρὸς πάντας τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν· τῶν δ' ἐν Ἀριμίνῳ δοξάντων ὡς ὑπεναντίων ταύτῃ τὴν πρᾶξιν τὸ ἄκυρον ἔχειν· ὅτι τε μὴ ἐν ἐκείνῃ παρὴν ὁ τῆς Ῥώμης ἱεραρχῶν, καὶ ὅτι μὴ οἱ πλείστοι ταύτῃ συνέθεντο· καὶ τὸ τρίτον, ὅτι καὶ ἕτεροι τῶν ἐκείσε συνεδραμηκότων τοῖς δεδογμένοις παρ' αὐτῶν ἀπέρριπτον. Αὐξέντιον μέντοι καὶ τοὺς αὐτῷ ἐπομένους τῆς καθόλου Ἐκκλησίας ἀπώσαντο, τοιαῦτα ἐρετγελὲν ἡρημένους. Ταῦτα δὲ γενέσθαι μαρτυρεῖ καὶ ἡ τοῖς Ἰλλυριοῖς ἐπισκόποις γραφεῖσα ἐπιστολή, Δαμάσῳ καὶ τοῖς τῆν ἐκείσε συνελευσίν εἰς Ῥώμην· γράφει γὰρ οὕτως·

«Οἱ ἐπίσκοποι οἱ ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων εἰς τὸ ἱερὸν συνέδριον συνελθόντες τοῖς ἐν τῷ Ἰλλυρικῷ καθεστῶσιν ἐπισκόποις, Δάμασος, καὶ Οὐαλέριος καὶ οἱ λοιποὶ, τοῖς ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς, ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Πιστεύομεν τὴν ἁγίαν πίστιν ἡμῶν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν ἀποστόλων θεμελιωθεῖσαν ταύτην κατέχειν καὶ ταύτην τῷ λαῷ ὑψηγεῖσθαι, ἥτις ἀπὸ τῶν ὁρισθέντων κατὰ τὴν Πιτέρων οὐδενὶ λόγῳ διαφωνεῖ. Οὐδὲ γὰρ ἄλλως ἀρμόζει διανοεῖσθαι τοὺς τοῦ Θεοῦ ἱερεῖς, ὅφ' ἐν δίκαιόν ἐστι τοὺς σοφοὺς παιδεύεσθαι. Ἀλλὰ δι' ἀπαρῶν τῶν ἐν Γαλλίᾳ καὶ Βενετίᾳ ἀδελφῶν, ἔγνωμέν τινας αἵρεσιν σπουδάζειν· ὅπερ κακὸν οὐ μόνον καταφυλάττεσθαι ὀφείλουσιν οἱ ἐπίσκοποι, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀπειρίᾳ τινῶν ἡ ἡπλότῃ οἰκείαις ἐρμηνείαις ἀν-

A contentione sensim res ad seditionem procedebat, non ob fidei professionem aliquam, ut dictum est, sed propter dissensionem, uter duorum istorum episcopali sedi præesset. Adeo vero seditio est grassata, ut malum id ad cædes quoque pervenerit, et conflictus plures ex multitudinis conflictatione facti sint. Et clades ea in gravius malum evasisset, nisi præfectus urbi Maximinus, in multos ex clero simul et ex populo animadvertens, cum Ursicium cæpto desistere, tum sectatores ejus relinquere illum coegisset. De dogmatibus sane quidem neque qui Romanam urbem habent, neque qui Occidentem reliquum incolunt, sicuti antea quoque dictum est, disceptarunt: sed communi

B

172 CAPUT XXXI.

De hæresi Auxentii Mediolanensis episcopi, ut et Damaso exauctoratus sit: et quæ synodus de eo episcopis Illyricis scripserit.

Unus modo Auxentius, Ecclesiæ Mediolanensis curam gerens, cum paucis aliquot, rebus novis studens, contra communem Occidentalium episcoporum sententiam et sentiebat et docebat. Arii enim opinionem sectabatur, et constitutionem proximam de Spiritu sancto, ejusdem cum esse substantiæ et honoris cum Patre et Filio, prorsus repudiabat. Cum vero nonnulli ex Gallia et Venetia, atque item alii, consilium cæptumque ejus indicassent, permulti ex gente omni Occidentem incolente episcopi Romam convenere: atque ibi, certam esse, in primisque coli debere Nicænam fidem, actionesque Ariminensis conventus illi contrarias nullius momenti esse censuere: propterea quod ibi Romanus hierarcha non affuisset, et quod non ita multi actionibus eis consensissent: tum autem, quod nonnullis qui et ipsi eo convenerant, decreta displicuissent: Auxentium præterea et sectatores ejus, qui nugari talia auderent, ab Ecclesia universali excludere. Hæc sic acta esse, etiam ostendit ea quæ a Damaso et episcopis qui Romæ convenerant, ad episcopos Illyricos scripta est epistola. Ea sic habet:

D «Episcopi qui Romæ in sacro concilio convenere, Damasus et Valerius, et reliqui, episcopis Illyricis, fratribus dilectis, in Domino salutem. Persuasum habemus, professionem fidei nostræ sanctam, doctrina apostolorum fundatam, ea complecti, eaque populo proponere, quæ a Patrum decretis nullo modo dissonant. Neque enim aliter Dei sacerdotes sapere atque sentire convenit, a quibus æquum est sapientes erudiri. Verum Patrum in Gallia et Venetia relatione, quosdam hæresi operam navare intelleximus. Quod quidem malum non solum, sed etiam si quæ per imperitiam et simplicitatem nonnullorum, veris et genuinis interpretationibus contraria inducantur, episcopos

observare convenit. **173** Cavendum sane, ne per eos qui varias doctrinas comminiscuntur, in lubricum seducamur : ac potius, quotiescunque illi variantibus consiliis circumferuntur, patrum nostrorum a nobis sententiæ sunt retinendæ. Auxentius quidem Mediolanensis præcipue hac de causa damnatus est. Æquum autem est, omnes Romani orbis doctores consentientes esse, neque dissidentibus inter se doctrinis fidem contaminare. Et profecto cum primum hæreticorum improbitas, sicuti nunc maxime (quod utinam abesset!), Arianorum etiam blasphemiam vigere cõpisset, delecti Patres nostri trecenti decem et octo, Nicææ disquisitione ac deliberatione habita mnrum hunc adversus diaboli tela constituerunt, atque antidoto seu remedio hoc lethale venenum propulerunt, ut Patrem et Filium unius divinitatis, uniusque virtutis, atque adeo rem unam esse credamus. Oportet autem, et Spiritum sanctum ejusdem esse substantiæ, persuasum habere. Qui vero aliter sentiat, eum alienum esse a consortio et communione nostra judicavimus : quod quidem salutare decretum, et deliberationem seu sanctionem adorandam, pollucere nonnulli voluerunt. Verum ab ipso statim initio, per eos qui Arimini sanctionem eam rebus novis immutare et contrectatione sua depravare coacti sunt, hucusque res correctæ est : ut illi alia quadam loquendi forma subreptitio deceptos se esse, quam formam Patrum Nicænorum placitis adversari ignorarint, fateantur. Neque numerus eorum qui Arimini convenerunt, præjudicium aliquod, cum synodus ea coacta est, asserere potuit, cum neque Romanus episcopus, cujus in primis sententiam exquisitam oportuit, nec Vincentius, qui tot annis episcopatum inviolate conservavit, neque aliorum hisce consentientium quisquam ibi affuerit. Et maxime, quemadmodum diximus, cum isti ipsi qui fraude circumventi cedere visi sunt, meliorem nunc sententiam sequentes, displicere sibi actiones tales sint testificati. Perspicit igitur sinceritas vestra, solam eam fidem, quæ Nicææ juxta apostolorum auctoritatem fundata est, perpetua constantia et firmitate, nobiscum etiam ab Orientalibus, qui se ad catholicam Ecclesiam pertinere agnoscunt, retinendam esse, et Occidentales eo nomine gloriari posse. **174** Opinamur vero, brevi eorum qui aliter sentiunt, hac ipsa aggressione episcopalia nomina a communione nostra segregatum iri, ut populus a fraude et seductione eorum liberatus respiret. Nequaquam enim multitudinis error corrigi poterit, si ipsi errore eo teneantur. Itaque vestræ quoque dignitatis sententia cum omnibus Dei sacerdotibus concordet, in qua vos sanctos et firmos esse credimus. Ut autem nos ita credere vobiscum debeamus, mutua quæ nobis vicissim respondeat dilectionis vestræ pietate, ! utrisque vestris declarete. »

Α θίσταντο· ἀπὸ οὖν τῶν διαφόρους διδασκαλίας διανοουμένων μὴ παρολισθαίνειν, ἀλλὰ μᾶλλον τῶν Πατέρων ἡμῶν κατέχειν τὴν γνώμην, ὅσας· ἂν διαφοροὶ βουλαὶ περιφέρωνται. Τοιγαροῦν Αὐξέντιον τὸν Μεδιολάνων ἐξαιρέτως ἐν τούτῳ τῷ πράγματι καταχερῆσθαι προέγραπται. Δίκαιον γοῦν ἐστὶ πάντας τοὺς ἐν τῷ Ῥωμαίων κόσμῳ διδασκάλους δροφρονεῖν, καὶ μὴ διαφορίαις διδασκαλίαις τὴν πίστιν μαινεῖν. Καὶ γὰρ ἤνικα πρῶτον ἡ κακία τῶν αἰρετικῶν ἀκμάζειν ἤρξατο, ὡς καὶ νῦν μάλιστα (ὅπερ ἀπείρη) τῶν Ἀρειανῶν ἡ βλασφημία, οἱ Πατέρες ἡμῶν τριακᾶς· οἱ δέκα καὶ ὀκτὼ ἐπιλεκτοὶ ἐν Νικαίᾳ γανομένου σέλεματος, τοῦτο τὸ τεῖχος ὑπεναντίον τῶν ὁπλῶν τοῦ διαδόλου ὤρισαν, καὶ ταύτῃ τῇ ἀντιδότη τὰ θανάσιμα ἀπεώσαντο· ὥστε τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν μὴδὲ θεότητος, μὴδὲ ἀρετῆς καὶ ἐνὸς χρηματος πιστεύεσθαι. Χρὴ δὲ τῆς αὐτῆς ὁποστάσεως καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πιστεύειν. Τὸν δὲ ἄλλως φρονούντα ἀλλότρου εἶναι τῆς ἡμετέρας κοινωνίας· ἐκρίναμεν. Ὅνπερ σωτηριώδη ὄρον καὶ τὴν προσκυνήτην σέψιν τινὲς μὴδαι ἠθέλησαν· ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ ἀπ' αὐτῶν τούτων οἵτινες τοῦτο ἐν Ἀρμίνῳ ἀνανεώσασθαι ἢ ψηλάφῃσαι ἠναγκάζοντο. Καὶ μέχρι τούτου διωρθώθη, ὡς ὁμολογεῖν αὐτοὺς, ἐτέρᾳ τιλ διαλέξει· ὑφαρπίσαι· ὅτι οὐκ ἐνανήσαν τῇ τῶν Πατέρων γνώμῃ τῇ ἐν Νικαίᾳ ἀρυσάσῃ ἐναντίον εἶναι. Οὐδὲ γὰρ πρόκριμά τι ἡδυνήθη γενέσθαι ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν Ἀρμίνῳ συναθρόντων, ὅποτε συνέστηκε· μήτε τοῦ Ῥωμαίων ἐπισκόπου, οὐ πρὸ πάντων ἔδει τὴν γνώμην ἐκδείξασθαι· οὕτε Βικεντίου, ὃς ἐπὶ τοσοῦτοις ἔτεσι τὴν ἐπισκοπὴν ἀσώλως ἐφύλαξεν· οὕτε τῶν ἄλλων τοῖς τοιοῦτοις συγκαταθεμένων· ὅποτε μάλιστα, καθὼς προειρήκαμεν, αὐτοὶ οὗτοι οἵτινες κατὰ συσκευὴν ὑποκλίνεσθαι ἔδοξαν, οὗτοι καλλίονι γνώμῃ χρησάμενοι, ἀπαρέσκειν αὐτοῖς ταῦτα ἐμαρτύραντο. Συνορᾷ οὖν ἡ ὑμετέρα καθαρότης ταύτην μόνην τὴν πίστιν, ἣτις ἐν Νικαίᾳ κατὰ τὴν αὐθεντίαν τῶν ἀποστόλων ἐθεμελιώθη, διηνεκεῖ βεβαιότητι καθεκτόν εἶναι· καὶ μεθ' ἡμῶν τοὺς ἀνατολικούς, οἵτινες ἑαυτοὺς τῆς καθολικῆς εἶναι ἐπιγινώσκουσι, τοὺς δὲ δυτικούς καυχῆσθαι. Πιστεύομεν δὲ, οὐκ εἰς μακρὰν τοὺς ἄλλα νοοῦντα· αὐτῇ τῇ ἐπιχειρήσει ἀπὸ τῆς ἡμετέρας κοινωνίας χωρυσθῆσθαι αὐτῶν τὸ τοῦ ἐπισκόπου ὄνομα· ὥστε τοὺς λαοὺς τῆς πλάνης αὐτῶν ἐλευθερωθέντας ἀναπνεῦσαι. Οὐδὲν γὰρ τρόπον δυνήσονται διορθῶσαι τὴν πλάνην τῶν ὁπλῶν, ὅποτε αὐτοὶ ὑπὸ τῆς πλάνης κατέχονται. Συμφωνεῖτω οὖν μετὰ πάντων τῶν τοῦ Θεοῦ ἱερῶν καὶ τῆς ὑμετέρας τιμιότητος ἡ γνώμη, ἐν ἣ ὑμᾶς ἁγίους καὶ βεβαίους πιστεύομεν. Ὅτι δὲ ἡμεῖς μεθ' ὁμῶν πιστεύειν ὀφείλομεν, τοῖς ἀμοιβαίοις τῆς ὑμετέρας ἀγάπης ἐπιδείξασθε. »

sanctos et firmos esse credimus. Ut autem nos ita credere vobiscum debeamus, vicissim respondeat dilectionis vestræ pietate, ! utrisque vestris declarete. »

ΚΕΦΑΛΑ. ΑΒ.

Α

CAPUT XXXII.

Ὡς στάσεως ἐν Μεδιολάνοις γεγενημένης, Ἀμβρόσιος τὴν ὑπαρχὸν ἀξίαν ἡμυρισμένους, παραγεγνημένους καταστῆλαι αὐτήν, ὑπὸ τοῦ πλήθους εἰς τὴν ἐπισκοπὴν προεβλήθη· καὶ περὶ τῆς παρήρησις αὐτοῦ.

Ut exorta Mediolani seditione, Ambrosius, qui tum præfecturam gessit, eam seditionem sedare volens, a multitudine episcopus electus sit, et de ejus in dicendo libertate.

Οἱ μὲν οὖν πρὸς ἐσπέραν ἱερεῖς τοῖς νεωτερίζειν ἐπιχειροῦντας· τοῖς ἑκαῖς μέρεσιν οὕτως· ἐπεῖχον· καὶ ἀθιγῆς τὸ ἐξ ἀρχῆς τῆς πίστεως ἐρύλαττον δόγμα· ὥς συμβαίνειν ὀλίγους· εἶναι κομιδὴ τοῦς ἄλλως ἡρημένους δοξάζειν, καὶ σχεδὸν μόνους τοῦς ἐμφὶ τὸν Αὐξέντιον. Ἄλλ' οὐκ εἰς μακρὰν καὶ οὗτος βανάτις ἠφάνιστο. Ἐκποδὸν δὲ τοῦτου γεγενημένου, περὶ τῆς τοῦ ἐπισκόπου ἐπιλογῆς στασιάζον τὸ πλήθος, οἱ μὲν τοῦτον, οἱ δ' ἑαῖνον προῦδάλλοντο. Ἐν μεγίστῃ δὲ κινδύνῳ ἡ Μεδιολάνων καθίστατο· ἕκαστος γὰρ ἀστοχῆσας τῶν πρὸς βουλῆς, ὅσα δὴ τοῖς τοιούτοις φιλεῖ γίνεσθαι, ὁρᾶν προσηπάλλουν. Ἄν τὴν ἀτακτον κίνησιν δεῖσας ὁ τινικᾶδε τὴν ὑπατον ἀξίαν διαχειρίζων, καὶ τοῦ ἔθνους τὴν ἐπιτροπὴν πρὸς Οὐάλεντινιανῶν ἔχων Ἀμβρόσιος, μετ' ἀξιολόγου πλῆθους ἐλθὼν παρὰ τὴν ἐκκλησίαν, συνεδούλευεν ἅτα βέλτεστα εἶναι ὤρετο· λήγειν μὲν ἑρίδος, κατὰ νόμους δ' Ἐκκλησίας πράττειν. Ἐπειτα τοῦ τῆς ὁμονοίας, καλοῦ ὑπεμύνησθε, καὶ ὅσα δὴ ἀγαθὰ εἰσι τοῖς αἰρουμένοις τὰ τῆς εἰρήνης ἀσπάξασθαι. Ἐτι δὲ τοῦτου δημηγοροῦντος, ἐξάπινα πάντες τοῦ στασιάζειν πυσσάμενοι, ἐπ' αὐτὸν τὸν σύμβουλον τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ὁμονοίας τὴν τῆς ἐπισκοπῆς ἐπέφερον ψῆφον, καὶ βαπτίζεσθαι παρηγγύουν· ἀμύητος γὰρ ἦν· καὶ ἰκέται ἐγίνοντο τὴν κατ' αὐτοὺς ἱερωσύνην λαμβάνειν· οὕτως γὰρ μόνως ἑκαίνους ἔνωσιν ἔξειν, καὶ τὸ περὶ τὴν πίστιν ὁμονοεῖν προσγενήσεσθαι. Ἐπεὶ δ' ἑκαῖνος τὸ μὲν βῆπτισμα ἡδέως ἐδέχετο· ὅσον δὲ γ' ἐνῆν, ἀνεβάλετο ἱερᾶσθαι, καὶ ἀτεχνῶς τὴν προῖον ἀπεωθεῖτο, τὸ πλῆθος δ' ἐτι μᾶλλον ἐπέκειτο· καὶ οὐκ ἂν εἴ τι καὶ γένοιτο ἀνήσειν διςχυρίζετο, γυνώρισμα (ῖ. γυνώριμα) ταῦτα τῷ βασιλεῖ ἐγίνετο Οὐάλεντινιανῶν· τὸν δ' ἀκούσαντα, εὐχασθαι μὲν πρῶτιστα, ἔπειτα δὲ χάριν ὁμολογῆσαι Θεῷ εἰς ἱερωσύνην προσκαλουμένῳ οὗς αὐτὸς ἀρχεῖν προῦδάλλετο. Τὴν γε μὴν ἔνστασιν τοῦ πλήθους, καὶ τὴν Ἀμβροσίου πάλιν γενναίαν ἀντίστασιν συμβάλλων, ἀριστα διεγίνωσκεν, ὥς ἐπὶ σφόδρα τῆς ὁμονοίας καλῶ τῆς ἐν Μεδιολάνοις ἐκκλησίας εἶσεσθαι τὴν προχειρίσιν τοῦ ἀνδρός· καὶ ὅσον τάχος προσέταττε τὴν χειροτονίαν λαμβάνειν. Ἀμα δὲ τοῦ Θεοῦ κατηξιώθη βαπτίσματος, καὶ τὴν κεφαλὴν τῇ χειροτονίᾳ ὑπέβαλε· καὶ εἰς ὁμόνοιαν τὰ πλήθη καθίστα, καὶ τὸ ἀστασίαστον τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐδράδευεν, ἐν πολλῷ χρόνῳ καμοῦσῃ τῇ διχονοίᾳ ἐκ τῆς Αὐξέντιου κακῆς διοικήσεως. Ἐπεὶ δὲ τοῖς πρατομένοις καὶ ὁ τὰ πάντα ἀριστα παρὴν βασιλεὺς, τοῦτον τὸν ὕμνον τῷ Σωτῆρι προσῆγε Θεῷ· « Χάρις σοι, λέγων, Δεσποτα παντοκράτωρ καὶ Σῶτερ ἡμέτερε, ὅτι τῷδε τάνδρῳ ἐγὼ μὲν σώματα ἐνεχείρισσα, σὺ δὲ ψυχάς· καὶ τὰς ἐμὰς ψῆφους δικαίας ἀπέφηνας. » Καὶ ὁ μὲν ταῦτα· Ἀμβρόσιος δ' οὐ πολλῶ ὕστερον τῷ βασιλεῖ σὺν παρήρησις διομιλούμενος, ἐπεμέμφατό

Occidentales episcopi ad hunc modum eos qui rebus novis intendebant, in partibus eis compe-
scuere, inviolatumque ab initio fidei dogma con-
servare, adeo ut perpaucos esse contigerit, qui
aliter opinandum sibi esse duxerint. Et prope is
solus fuit Auxentius. Sed non longe post ipse
quoque morte est sublatu (1). Cæterum eo ex-
stineto, de episcopi electione multitudo est tumultuata, quod alii hunc, alii illum designarent. Cum igitur in magno esset discrimine Mediolanum :
pro se enim quisque consilio cœptoque ei non succedente, facturum se ea minabatur, quæ fieri in
turbis ejuscemodi solent : eorum incompositum
motum suspectum habens, qui tum consulare in
obtinebat dignitatem, gentemque eam a Valenti-
niano præfectus curabat Ambrosius, cum multitu-
dine non contemnenda in ecclesiam venit, atque
ibi quæ optima esse censeret, ut scilicet a conten-
tione desisterent, et rem juxta Ecclesiæ leges
agerent, suasit. Deinde de concordie commodis
eos, et quæ bona pacata consilia capientes conse-
qui soleant, admonuit. Adhuc ille concionabatur,
cum subito tumultu et seditione sopita, in ipsum
honestatis et concordie suasorem, omnes episco-
patus suffragia conferunt : cumque, ut baptizaretur,
hortantur (nondum enim sacramento co-
initatus fuerat), et ut episcopalem apud eos dig-
nitatem suscipiat, supplicantes orant. Eo enim
tantum pacto fore, ut ipsi unanimes sint et de
fide concordent. 175 Atque ubi ille quidem ba-
ptismum libenter approbavit, et quoad potuit, ad-
ministrationem sacram distulit, palamque adeo rem
eam rejectit, et multitudo magis etiam ei institit,
neque se quidquam de consilio suo, quiquid etiam
accideret, remissuram confirmavit, res imperatori
Valentiniano renuntiatur : qua ille audita, preca-
tus primum est : deinde Deo gratias egit, qui eos
ad episcopale munus vocaret, quos ipse reipublicæ
administrationi præfecisset. Et cum inter se, et
populi vehementem petitionem, et Ambrosii con-
stantem reluctance conferret, optime perspexit
electionem ejus viri Ecclesiæ Mediolanensi ad con-
cordiam retinendam bono esse. Quapropter quam
primum initiationem et consecrationem eum sus-
cipere jussit. Simul atque autem divinum baptis-
mum subiit, et caput consecrationi subdidit, plebs
universa ad concordiam rediit, et tranquillitas Ec-
clesiæ reddita est, quæ quidem tempore multo
propter malam Auxentii administrationem dis-
sensione periclitata fuerat. Quoniam vero rebus
hiscæ agendis, modis omnibus optimus affuit im-
perator, talem Servatori Deo is concinuit hym-

(1) Socrat. eod. cap. 50.

num : « Gratias tibi, inquit, ago, omnipotens Domine et Servator noster, quod huic viro ego quidem corporum, tu autem animarum curam commiseris, et iudicii mei calculum æquum esse comprobabis. » Porro Ambrosius non multo post perquam libere cum imperatore collocutus, res quasdam non recte a magistratibus actas reprehendit. Atque imperator, « Hanc ego dicendi libertatem tuam, ait, jamdudum noram : et cum perspecta mihi ea esset, non modo non inhibui, verum etiam suffragio meo electionem tuam, ut episcopus fieres, adjuvi. Perge itaque, sicuti divina jubet sanctio, sanare animarum nostrarum delicta. » Hæc Mediolani acta. Qualis autem Ambrosius et vita et doctrina, tum autem egregio in ecclesiam ardore fuerit, et quam viriliter atque divine episcopatum gesserit, multa admonendi libertate apud præcipuos magistratus tempestive usus, in sequenti dicitur libro.

176 CAPUT XXXIII.

Uti magnus Valentinianus e vita excesserit. De Valentiniano juniore, et de Justina et Severa imperatricibus, et de liberis utriusque narratio.

Ea tempestate, quod (1) Sauromatæ Romanam ditionem, eamque imperii partem quæ ad Occidentem vergit, excursionibus vexarent, Valentinianus cum ingenti belli apparatu adversus eos est profectus. Atque illi tantam imperatoris expeditionem formidantes, legatis missis pacem ab eo petierunt. Quos ubi deformes esse vidisset, an universi tales essent Sauromatæ, interrogavit. Et cum illi dixissent, optimos quosque qui et genere et forma præstarent, ab eis legatos solere mitti: ira atque furore multo correptus, gravia pati dixit, et maxime infortunatum esse, quod ad tempora sua pervenisset Romanorum imperium, si Sauromatæ, gens tam barbara et informis, in qua reliquos isti excellerent, sedibus suis contenti esse nolent: sed confidentia tanta impulsus, ditionem suam percurrerent, et bellum titillatione quadam illecti Romanis inferrent. Et cum ita indignaretur, et magnopere vociferaretur, nimia vocis intentione convulsa in eo esse interiora viscera, venamque et arteriam quamdam ruptam dicunt, unde sanguine plurimo profuso vita eum reliquerit, in castello quodam Germaniæ (2), cui Brigatio nomen fuit, decimo septimo mensis Novembris die, eum quinquaginta quinque prope annos natus esset, et tredecim (3) annis imperium bene admodum et præclare administrasset. Eo vero, patrio monumento illato, sexto die post, qui in Italia fuit exercitus cognominem ei filium juniorem Valentinianum imperatorem, in oppido Italiæ Aquino renuntiavit. Neque ita multo post imperatores quoque Gratianus frater et Valens, suffragio suo

Α τισι τῶν πραγμάτων, ὡς οὐ καλῶς παρὰ τοῖς ἀρχαῖς πραττόμενων. « Ταύτην σου τὴν παρῆρσιαν πάλαι ποτὶ ἤδην ἐγὼ, ἔφη ὁ βασιλεὺς· καὶ γ' ἐπιστάμενος, οὐ μόνον ἐπέσχον, ἀλλὰ καὶ σύμψηφος ἐγενόμην τῇ ἀρχιερωσύνῃ. Ἰάτρευε οὖν, ὡς ὁ θεὸς ὑπαγορεύει· θεσμός, τὰ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἀμαρτήματα. » Ταῦτα μὲν ἐν Μεδιολάνοις ἐγένετο· ὁποῖος δὲ Ἀμβρόσιος τὸν βίον καὶ λόγον καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, ζῆλον, καὶ ὡς μάλα ἀνδρείως καὶ θεοσειδῶς τὴν ἱερωσύνην διήνυσσε, παρῆρσις πολλὴ πρὸς τὰς ὑπερεχούσας ἀρχὰς ἐγκαίρως χρώμενος, ἐν τῷ ἐπεξῆς ῥηθῆσεται τόμῳ.

Hæc Mediolani acta. Qualis autem Ambrosius et vita et doctrina, tum autem egregio in ecclesiam ardore fuerit, et quam viriliter atque divine episcopatum gesserit, multa admonendi libertate apud præcipuos magistratus tempestive usus, in sequenti

B

ΚΕΦΑΛΑ. ΑΓ'.

Ὡς ἀπεβίω ὁ μέγας Οὐαλεντινιανός· καὶ περὶ τοῦ νεωτέρου Οὐαλεντινιανοῦ· καὶ διήγησις περὶ Ἰουστίνης καὶ Σευήρας τῶν βασιλισσῶν, καὶ τῶν παιδῶν αὐτῶν.

Τηνικαῦτα δὲ Σαυροματῶν τὴν Ῥωμαίων κατατρεχόντων, καὶ ὅσον τὸ πρὸς δύσιν τῆς ἀρχομένης Οὐαλεντινιανὸς σὺν πολλῇ τῇ παρασκευῇ ἐπέκει· κατ' αὐτῶν. Ἐκεῖνοι δὲ πρὸς τὴν τοσαύτην τοῦ βασιλέως ὁρμὴν δεισαντες, πρέσβεις πέμψαντες, ἤτουν εἰρήνην· οὗς ἰδὼν οὐκ εὐφυῶς ἔχοντα, εἰ τοιοῦτους εἶναι Σαυρομάτας πάντα διεπυθάνετο. Τῶν δ' εἰπόντων τοὺς παρ' αὐτοῖς ἀρίστους εἶναι· καὶ γένει καὶ εἶδει προσδοκούμενους, θυμῷ καὶ ὀργῇ πολλῇ κατάσχετος γενόμενος, Ἡ δεινὰ νῦν πάσχει· ἔφη τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν περιελθοῦσαν αὐτῷ, καὶ τὰ μάλιστα δυσπραγεῖν, εἰ Σαυρομάται βάρβαρον οὕτω γένοι· καὶ δύσμορφον, ὧν οἱ κρείττους οὗτοι, οὐκ ἐθέλει μένειν ἐφ' αὐτοῦ· ἀλλ' οὕτω θράσει μὲν τὴν αὐτοῦ διαθέει ἀρχὴν, καὶ πόλεμον κατὰ Ῥωμαίων κινεῖν γαρραλίζεταί. Χάλεπαίνοντο· δ' οὕτω καὶ μέγα ἀνακραγόντες, τῷ τῆς διατάσεως τῆς φωνῆς ἀμέτρῳ σπαρραχθῆναι φασὶ τὰ ἔνδον, φίλτα δὲ τινα καὶ ἀρτηρίαν διαρραγῆναι αἵματος· δ' ἐν τεύθειν πλείστου ἀναδοθέντος, τὸν βίον ἀπολείπειν, ἐν τινι φρουρίῳ τῶν Γαλλίων, ᾧ Βεργιτίων ἦν ὄνομα, τῇ ἐπτακαίδεκάτῃ τοῦ Δεκεμβρίου μηνός, ἔτη μὲν γεγονώς ἀμφὶ τὰ πεντήκοντα, τριακαίδεκα δ' ἐν τῇ βασιλείᾳ εὖ μάλα καὶ λίαν ἐπισήμως διαγεγήμενος. Τοῦτου δὲ τοῖς πατράσι μνήμασιν ἐνοσηροσθέντος, ὁ κατὰ τὴν Ἰταλίαν στρατὸς μεθ' ἡμέραν ἔκτεν τὸν ὁμώνυμον αὐτῷ παῖδα, τὸν νέον Οὐαλεντινιανόν, βασιλεῖα ἀναγορεύουσιν, ἐν Ἀκλίνῳ πόλει τῆς Ἰταλίας. Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ οἱ βασιλεῖς, Γρατιανός τε ὁ ἀδελφὸς καὶ Οὐάλης, σύμψηφοι καὶ αὐτοὶ ἐγένοντο τῇ ἐκείνου ἀρχῇ, εἰ καὶ χαλεπαίνοντες ἦσαν τὰ πρῶτα· ἅτε τῇ τῶν στρατιωτῶν,

nunc dicitur, Valentinianus mortuus fuerit.

(2) Nicephorus hoc loco pro Germania Gallias habet. Sed animadvertere est, cum aliis quoque locis Germanorum nomen non usurpasse, sed pro eis Gallos posuisse. Socr. cod. cap. 52.

(3) Alii diunt undecim.

(1) Eutropius scribit, Sauromatas se per Pannonias in ditionem Romanam diffudisse, eamque vastasse. Idem Brigitionem Quadorum oppidum esse dicit. Quados autem nonnulli hodie Austriacos, nonnulli Silesios fuisse opinantur. Quod si posterius hoc verum est, ad oppidum Brigam, ut

ἐπιτροπῆς αὐτῶν ἀνευ, τὰ ἐπίσημα τῆς ἀρχῆς περι-
 βαλλόντων αὐτόν. Εἰδέναι μέντοι χρείων, ὥς ὁ νέος
 αὐτός Οὐαλεντινιανὸς ἐξ Ἰουστινῆς ἐγεγόνει τῷ με-
 γάλῳ Οὐαλεντινιανῷ· ἐπέγημε δὲ ζώσης ἔτι τῆς
 προτέρας αὐτοῦ γυναίκης, ἣ Σευήρα ἦν ὄνομα. Αἰτία
 δὲ τοῦ γάμου τοιαύτη ἐγένετο· Ἰουστίνῃ ταύτῃ πατὴρ
 Ἰούστος ἐτύγχανεν ὢν, ὃς ἐπὶ τῶν Κωνσταντίου
 χρόνων τῆς περὶ Πίκενον ἐπαρχίας τὴν ἀρχὴν ἔχων,
 ὄντα ἰδεῖν λέγεται, ὡς βασιλικὴν ἀλουργίδα δεξιόθεν
 γεννῆσαι. Τὸ δὲ ὄντα ἀφελὼς ἐκείνῳ ῥηθὲν, εἰς πολ-
 λούς διεχύθη. Οὐ πολλῷ δ' ὕστερον καὶ τὰς Κων-
 σταντίου ἐφθάνεν ἀκοάς. Ὁ δὲ συμβαλὼν τὸ ὄντα ὡς
 βασιλεὺς γεννῆσαι, πέμψας, ἐκείνον μὲν τῆς κεφαλῆς
 ἀφαίρειται· τὴ δὲ γ' ἐκείνου θυγάτριον Ἰουστίναν
 αὐτῇ, ὀρφανῇ πατρὸς γενομένη, δυστυχῶς μὲν εἶχε,
 παρθενίαν δ' ὁμῶς ἡσπάζετο. Ἔς ὕστερον δὲ καὶ
 γνῶριμος τῇ τοῦ βασιλέως Οὐαλεντινιανοῦ γυναικὶ
 Σευήρᾳ καθίσταται. Πυκνῶς δ' αὐτῇ παραβάλλουσα
 εἰς φιλίαν ἐκ τῆς συνεχοῦς ὁμιλίας αὐτῇ ἀνακρίνα-
 ται· τῆς δὲ μακρᾶς συνηθείας κρατυνθείσης, ἥδη
 καὶ κοινωδὸς αὐτῇ καθίστατο τῶν λουτρῶν. Καὶ ποτε
 συλλουομένην ταύτην ἡ Σευήρα ἰδοῦσα, καίπερ οὔσα
 γυνή, ὁμῶς τοῦ κάλλους ἐκείνης ἠτάτο, καὶ ἐπὶ
 τόσον ὡς καὶ τὸνδρ' καὶ βασιλεὺς διεκτείνει περὶ αὐ-
 τῆς· ὅτεπερ τοσοῦτον περίεστι κάλλος τῇ θυγατρὶ
 τοῦ Ἰούστου, ὡς καὶ αὐτὴν καίπερ οὔσαν γυναῖκα,
 τοῦ κάλλους ἐρασθῆναι τῇ παρθενίᾳ. Ὁ δὲ βασι-
 λεὺς τῆς Σευήρας τοῖς λόγοις τρωθεὶς, παρ' ἑαυτῷ
 τὴν βουλὴν ἐταμίευσεν· ἐβουλεύσατο γὰρ καὶ τὴν
 Ἰουστίναν ἀγαγεῖσθαι, καὶ ἄμφω νομίμους· ἔχειν
 γυναῖκας· καὶ νόμον δημοσίᾳ προὔτθαι, παντὶ βου-
 λομένῳ ἐξῆναι δύο κατὰ ταυτὴν νομίμους ἔχειν
 γυναῖκας. Καὶ ὁ μὲν νόμος· κατὰ πᾶσιν ἐχώρει
 πάλιν· ὁ δὲ καὶ τὴν Ἰουστίναν πρὸς τῇ Σευήρᾳ
 ἀνάγει πρὸς τὰ βίβλια, καὶ τῆς ἱσθῆς αὐτῷ τιμῆς
 μεταδίδωσιν. Ἐκ μὲν οὖν Σευήρα· Γρατιανὸς πρό-
 τερον τῷ Οὐαλεντινιανῷ ἐγεννήθη, ὃν ἐμπροσθεν καὶ
 βασιλεὺς τῆς ἐσπέρας ἀνείπεν· ἐκ δὲ Ἰουστίνης ταύ-
 τῆς τὸν νέον γεννᾷ Οὐαλεντινιανόν, ὃν ὁ στρατὸς,
 ὡς εἶρηται, παρὰ γνῶμην τοῦ δυοῖν βασιλείου, τοῦ
 τε ἀδελφοῦ καὶ θεοῦ φημι, ἱξίωσεν ἀναρρήσειν.
 Ἐγένοντο δὲ ταύτῃ καὶ θυγατέρες τρεῖς· Ἰούστα,
 Γράτα καὶ Γάλλα· ὧν αἱ μὲν δύο διὰ βίου τὴν παρ-
 θενίαν ἡσπάζοντο· τὴν δὲ Γάλλαν ἐς ὕστερον ὁ βα-
 σιλεὺς· ἔγημε Θεοδοσίος ὁ μέγας, ἐξ ἧς αὐτῷ καὶ
 Πλακιδία θυγάτηρ ἐγένετο. Ἐκ γὰρ τῶν προτέρων
 αὐτῷ σπερμάτων Ὀνώριον καὶ Ἀρχάδιον ἔσχεν,
 ἐκ Πλακίδης τῆς προτέρας αὐτοῦ γυναικὸς· ἣν
 πρὶν τὴν βασιλείαν ἀρχὴν ἀναζώσασθαι, νομίμως
 ἡρμόσατο. Περὶ μὲν οὖν Θεοδοσίου καὶ τῶν υἱῶν
 κατὰ χώραν λελέξεται.

(1) Ibidem antehac Julius Cæsar legem latam voluit, uti uxores liberorum quærendorum causa quas ei quot ducere vellent, liceret, propter impudicitiam suam scilicet et adulteriorum infamiam: omnium mulierum vir, et omnium virorum mulier (Sueton.) Populosas fore tali lege Romani imperii

imperium ejus comprobarunt, quamvis id primum moleste tulerint, videlicet quod milites sine eorum jussu imperialia ei tribuerint insignia. Illud quippe notandum est, juniorem hunc Valentinianum magno Valentiniano ex Justina progenitum esse, quam vivente adhuc priore ejus conjuge Severa uxorem superinduxit. Causa earum nuptiarum hæc fuit: Justinæ huic pater fuit Justus; hic Constantii temporibus Picenum provinciam habens, in somnis sibi ipsi visus est, quemadmodum dicitur, imperialem purpuram dextro femore gignere. **177** Somnium id simplici animo ab eo expositum, sermonibus deinde multorum divulgatum est, nec multo post ad Constantii quoque pervenit aures, qui ex visione ea imperatorem illum progeniturum esse conjectans, immisso percussore caput illius rescindi jussit. Porro Giliola ejus Justina, cum ei patre orbata res duræ essent, virginitatis tamen florem conser-
 vavit. Deinde vero in notitiam Severæ imperatoris Valentiniani conjugis pervenit. Et cum frequen-
 tius eam adiret, per continuam consuetudinem in amicitiam quoque ejus est admissa: atque ea cum magis atque magis familiaritate confirmata casset, tandem etiam in lavationis communionem se insinnavit. Et aliquando simul lavantem cum eam Severa inspexisset, quamvis femina esset, forma ejus usque adeo est capta, ut de ea etiam marito imperatori diceret: tam præstantem scilicet Justi filia esse formam, ut ipsa quoque florem pudicitiae et virginitatis ejus adamarit. Imperator Severæ ver-
 bis ictus, consilium suum secum ipse celavit. Nam et Justinam ipsam ducere, et utramque legitimam habere uxorem constituerat. Itaque legem (1) publice promulgat, ut cuicumque libitum esset, duas legitimas uxores habere liceret. Ita simul et lex ea in urbibus omnibus proponitur, et Justinam imperator in regiam suam uxorem inducit, eodemque cum Severa loco honorifice habet. Atque ex Severa quidem Gratianum antea Valentinianus susceperat, quem etiam Occidentis imperatorem dudum declaraverat. Justina autem ista juniorem Valentinianum ei genuit, quem exercitus, sicuti dixi, præter duorum imperatorum fratris et patris sententiam, imperatorem esse jussit. Huic tres quoque fuere filiae, Justa, Grata et Galla: quarum duæ virginitatem in vita sunt complexæ. Gallam vero postea Theodosius magnus uxorem duxit, ex qua ei Placidia filia prognata est. Nam Honorium et Arcadium in matrimonio priore genuerat ex priore conjuge Placilla, quam prius legitime sibi conjunxerat, quam imperium ipsum suscepit. De Theodosio autem atque ejus filiis tempore sup. dicitur.

terras causatus est, perinde atque Barbarorum regiones, apud quos polygamia coleretur. (Entrop.) Procopius sanè Cæsariensis alicubi monogamiam plurimum detrimenti Romanis ditionibus attulisse scribit.

178 CAPUT XXXIV.

Qui eo tempore in Ægypto floruerint philosophici et divini viri, discipuli et discipulorum discipuli Antonii magni: Joannes, Or, Amon, Theonas, Ben-nus, Copres, Hellas, Elias, Apelles, Isidorus, Serapion, Dioscorus, Eulogius et Apollos.

Sed enim ex Occidente rursum ad Orientis res transeamus. Atque ubi prius de ecclesiasticis philosophis, ita ut pollicitus sum, dixero (magnus enim tum, et laud scio an alio itidem tempore unquam, eorum proventus fuit), ad profana progrediar. Atque morti impii Valentis aliquantum cum delectatione immoratus, finem etiam undecimo huic historiæ tomio imponam. Verum enimvero, quæ initia monasticæ vitæ institutum habuerit, et quanam ejus veluti patres et duces exstiterint, in Maximi Constantini, deinde etiam in filii ejus Constantii historia commemoravimus. Nam de Antonio et Paulo simplici, item de Ammone et Eutychiano, qui in Olympo fuit, præterea de Spyridone, Nicolao et Parthenio, hierarchis edendis miraculis claris, cum historiæ de Constantino scriberemus, egimus: Antonii autem discipulos, duos videlicet Macarios, Pambou, Paphnutium, Apollonium, et Anub, in Constantii res gestas conjecimus. In quibus etiam Ægyptios monachos celebravimus, qui in Sceti et Tabenniesio sunt philosophati; præterea qui in Syria et Palæstina virtutem piis exercitiis meditati sunt, quique in Ponto, et Europa, et Italia ipsa angelorum vitæ æqualem duxere vitam: C atque item alios qui sapientes quidem et religionis nostræ fuere, fidei tamen doctrinam sanam ad finem usque non conservarunt. Hoc autem loco eos qui postea vixerunt, persequemur, qui cum patres priores illos habuere, tum patres ipsi multorum secundum Deum filiorum exstiterunt. Eos in compendio, quantum mihi eorum res cognoscere licuit, breviter percurram. Imperii istius tempore secundum eos quos antea diximus Dei amantes viros, 179 in Ægypto Joannes ille enituit (1), cui prophetiæ donum, et rerum quæ multis ignotissimæ sunt, cognitionem Deus tribuit, ut futuras scilicet perinde atque præsentis, non minus quam prisce vites, cerneret. Habuit is aliud insuper a Deo acceptum donum, ut morbis incurabilibus imperaret, atque dicto citius eos sugaret, ægrotosque sanaret. Præter hunc et celeberrime Or tum clauit, qui ab ipsa infantia vitam solitariam in eremo consecratus, nullum laborem alium, præterquam Deum laudibus ferre novit: herbis quibusdam agrestibus earumque radicibus vitam tolerans. Aquam bibit loco quovis, quancunque ei obiter terra in qua versaretur, præbuit. Ubi autem ad senectutem pervenit, visione quadam divina Thebaidem incolere jussus, multorum monasteriorum dux factus est. Eisdem autem et hic, quibus Joannes, divinis locuples fuit donis. Precatione namque sola non morbos

A

ΚΕΦΑΛ. ΑΔ'.

Περὶ τῶν κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἀκμασάντων φιλοσόφων θεῶν ἀνδρῶν ἐν Αἰγύπτῳ, οἱ μαθηταὶ καὶ μαθητῶν μαθηταὶ τοῦ μεγάλου Ἀντωνίου ἐγένοντο· Ἰωάννου, Ὀρ, Ἀμών, Θεωνᾶ, Βήρου, Κόρη, Ἐλῆ, Ἥλᾶ, Ἀπελλῆ, Ἰσιδῶρου, Σεραπίωνος, Διοσκόρου, Εὐλογίου καὶ Ἀπολλῶ.

Ἄλλ' ἐξ ἐσπέρας αὖθις ἐπὶ τὰ κατὰ τὴν ἰσχυρόμενα διαδύσσομαι. Καὶ πρότερον περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν φιλοσόφων διαλαβὼν, καθὰ δὴτα καὶ ὑπεσχόμην (φορὰ γὰρ πολλὴ τούτων εἴπερ ποτὲ ἐνηκαῦτα ἐπὶ ἤνθει), πρὸς τὰ ἐξῆς βαδίσσομαι· καὶ τῷ τέλει τοῦ δυσσεβοῦς Οὐδέλεντος ἐμφυλοχωρήσας, τέλος καὶ τῇ παρουσίᾳ μοι ἐνδεκάτῃ τῶν ἱστοριῶν ἐπιθήσω. Ἄλλ' ὅπως μὲν ἡ μοναχικὴ πολιτεία τὴν ἀρχὴν ἔσχε, καὶ τίνες ὥσπερ πατέρες καὶ ἀρχηγοὶ ταύτης ἐγένοντο, φθάνομεν ἐν τῇ κατὰ τὸν μέγιστον Κωνσταντίνου ἱστορίᾳ, καὶ ἐν τῇ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Κωνσταντίνου αὖθις διαλαβόντες. Ἀντωνίου γὰρ καὶ Παύλου τοῦ Ἀπλοῦ, Ἀμμούν τε καὶ Εὐτυχιανοῦ τοῦ ἐν τῷ Ὀλύμπῳ, ἐπὶ δὲ Σπυρίδωνος καὶ Νικολάου καὶ Ἡερωνίου τῶν ἐν θαύμασι περιεσφῶτων ἱεραρχῶν, ἡ κατὰ τὸν Κωνσταντίνον διέξοισιν ἱστορία. Περὶ δὲ τῶν Ἀντωνίου μαθητῶν, τῶν δύο, φημι, Μακαρίων, Παμβῶ τε καὶ Παφνουτίου, Ἀπολλωνίου τε καὶ Ἀναῦδ, ἡ κατὰ Κωνσταντίνου συγγραφὴ περιέχει· ἐν ᾗ καὶ περὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ διέξοισιν μοναχῶν, ἦγον τῶν ἐν Σκήτῃ καὶ Ταβεννησίῳ φιλοσοφούντων, καὶ περὶ τῶν ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ ἀσκησάντων· ἀλλὰ δὴ καὶ περὶ τῶν ἐν Πόντῳ καὶ Εὐρώπῃ καὶ Ἰταλίᾳ ἱσαγγέλλως βεβαιωμένων μυθῶν ἐποησάμην· καὶ περὶ ἄλλων σοφῶν μὲν καὶ τοῦ ἡμετέρου σεβάσματος, οὐ μὴν δὲ ὑγιῶς ἐκ τῆς πίστεως δόγμα διεξελθούτων. Ἐν δὲ τῷ παρόντι περὶ τῶν ἐφεξῆς ἀκμασάντων διαληψόμεθα, οἱ πατέρας μὲν τοὺς προειρημένους ἔσχον, πατέρες δ' οὗτοι πολλῶν κατὰ θεὸν υἱῶν ἐγένοντο· οὗς ἐν συνόψει διαδραμοῦμαι καθ' ὅσον μοι μαθεῖν περὶ αὐτῶν ἐξέγενετο. Ἐπὶ δὲ τῆς ἡγεμονίας ταύτης μετὰ τοὺς προειρημένους θεοφιλεῖς ἀνδράς ἐν Αἰγύπτῳ διέπραπεν Ἰωάννης ἐκεῖνος, ὃ τῆς προφητείας· τὴν χάριν καὶ τὰ πολλοὺς ἀδολότατα θεὸς ἐδωρήσατο· ὡς ἐνεστῶτα ὁρᾶν τὰ ἐσόμενα, καὶ οὐχ ἦντο ἢ αἱ κάλαι προφηταί. Πρὸς δὲ τούτῳ καὶ δευτέρῳ ἄλλο δῶρον πρὸς θεοῦ λαβὼν εἶχε, ταῖς ἀνιάτοις ἐπιτάττειν τῶν νόσων, καὶ ἅπτον ἢ λόγος φυγαδεύειν ταύτας, καὶ ἰᾶσθαι τοὺς κάμνοντας. Ἐπὶ δὲ τούτῳ καὶ ὁ περιθότος Ὀρ ἐγυναιζέτο· δὲ ἐκ βρεφικῆς ἡλικίας τὴς ἐν ἐρήμῳ διατριβῆς ἀσπασάμενος, οὐδὲν τι ἄλλο ἢ θεὸν ὑμνεῖν ἔργον εἶχε, βοτάναις τισὶν ἀγρίαις καὶ ταῖς ἐκ τούτων βίβλιν τρεφόμενος. Ποτὸν δὲ εἶχεν ὕδωρ ὅπῃδῃποτε καὶ ἐκ ταῦ παρήκοτος σχεδιασθέν τῇ διατριβῇ. Ἐπει δὲ πρεσβύτης ἐγένετο, εἰς θηλαῖα ὁμφῇ τινι θεῖᾳ μετοικισθεῖς, καθηγεμῶν πολλῶν μοναστηρίων ἐγένετο. Ἐπίσης δὲ Ἰωάννη καὶ οὗτος τῆς θεῆς τῆς ὑμῶν χάριτος. Εὐχῇ γὰρ μόνῃ οὐ μόνον νόσους, ἀλλὰ καὶ θαίμονας ἤλαινεν. Ἀμύητος δὲ γραμμάτων ὢν, ἥκιστα βίβλων ἰδίαιτα

(1) Sozom. eod. cap. 28.

πρὸς γε ἀνάμνησιν. Πάν γὰρ ὅπερ ἀκούσεις καὶ εἰς ἅ-
 ῶν λάβοι καθάπαξ, ὑπέρτερον ἀπάσης λήθης ἦν
 ταμιεύμενον, καὶ καιρῷ τῆς χρείας πρόχειρον ἐω-
 ρῆτο. Τηνικαῦτα δὲ καὶ Ἀμών ἐκεῖνος ἐφιλοσόφει
 περὶ τὸς τὸ κλίμα· ὅς τῶν ἐν τῇ νήσῳ Ταβέννῃ
 καθιγνησάμενος, τρισχιλίους εἶχε τοὺς μαθητευομέ-
 νους· ἐν οἷς καὶ Βῆνος ἦσαν καὶ Θεωνᾶς μοναχικῶν
 ταγμάτων καθηγερόμενοι. Καὶ ἄμφω δὲ τοῦ τε προ-
 γινώσκειν καὶ προφητεύειν τὴν χάριν ἐλήφεσαν
 ἐκ Θεοῦ. Θεωνᾶν μέντοι φασὶν εἰς ἄκρον ἀσκήσαι
 τὴν τε Αἰγυπτίων καὶ Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων
 σοφίαν καὶ παιδεύειν, καὶ ἐπὶ τριᾶκοντα ἔτεσι φιλο-
 σοφῆσαι τὴν σιωπὴν· τὸν δὲ Βῆνον οὕτως ἀσκήσαι,
 ὥς μηδέποτε ὀργισθῆναι τινι· μήτε μὴν ὀμῶσαι, ἀλλ'
 οἷδ' ἐψεύσασθαι· θρασὺν δὲ λόγον ἢ εἰκαῖον ἢ ὀλι-
 γωρίας ἄξιον μηδέποθ' ἐλέσθαι διὰ στόματος ἐνεγε-
 κείν. Καὶ μὴν καὶ Κόπρης καὶ Ἑλλῆς καὶ Ἡλίας
 κατ' ἐκεῖνο καιρὸν ἐγνωρίζοντο. Ὁ μὲν οὖν Κόπρης
 ἐλήφει χάριν δαιμόνιον τε κρατεῖν, καὶ ποικίλων
 νοσημάτων ἰᾶσθαι τὰ πάθη. Τοσαύτην δὲ τῷ Ἑλλῇ
 γενέσθαι χάριν τῶν παραδόντων, καίπερ ἔτι τὴν κατὰ
 μοναχοῦς ἐκπαιδευόμενον ἀγωγὴν, ὡς καὶ ἀνθρακας
 φέρειν ἐν κόλπῳ, καὶ μὴ τὴν ἐσθλὴν καίειν· κίν-
 τεύθεν καὶ τοὺς συνομήλους ἐφέλκειν, καὶ πρὸς ζῆλον
 τῆς πολιτείας διερεθίζειν, ἅτε δὴ τῆς ἀγαθῆς βιο-
 τῆς ἐφεπομένην ἐχούσης καὶ τὴν τῶν παραδόντων
 ἔργων ἐπιδείξειν. Ὁ δ' Ἡλίας ὄχις τῆς Ἀντινόου
 πόλεως τὸ τῆς φιλοσοφίας ἐκέκτετο ἐργαστήριον,
 ὑπὲρ τοὺς δέκα καὶ ἑκατὸν χρόνους γενόμενος. Ἐλε-
 γε δὲ μόνος τὴν ἐρήμον οἰκῆσαι πρὸ τοῦ ἐκεῖσε ἐλ-
 θεῖν ἐπὶ ἔτεσιν ἐδόδομήκοντα. Οὕτω δὲ γῆρως ἔχων,
 ἀνδρείως μέχρι τέλους τῷ ἄγωνι καὶ νηστεύων διε-
 κητέρεται, ὥσπερ τῆτες ἢ πρότεριτα τὸ τῆς μοναχι-
 κῆς πολιτείας στάδιον ὑποδύς. Περὶ δὲ Ἀχωρίν καὶ
 Ἀπαλλῆς ἐκεῖνος διέπρεπε, καταπλήττων τοῖς παρα-
 δόξοις τῶν ἔργων τὰ κατ' Αἰγύπτου μοναστήρια· ὃν
 φασὶ χαλκεύοντα, τοῦτο γὰρ ἦν αὐτῷ ἐπιτηδεύμα,
 νύκτωρ τὸν δαίμονα εἰς μορφὴν αὐτοῦ ἔχουσαν γυναι-
 κὸς μεταβληθέντα, ἐπιδουλεύειν πειρᾶσθαι τῇ τοῦ
 ἀνδρός σωφοσύνῃ· τὸν δὲ τὸν μύδρον τῶν ἀνθρώπων
 ἡρέμα ἐξερυσάμενον, κατὰ πρόσωπον βαλεῖν τὸ δαι-
 μόνιον, καὶ καταφλέξει αὐτό· ἐκεῖνο δ' εὐθὺς ἀπο-
 δρᾶναι γαστρὸν τετριγὸς καὶ ὀλοφυρόμενον. Πατέρες
 δὲ τὸ ἐπίσημον ἔχοντες τῶν μοναχῶν τηνικαῦτα
 ἦσαν Ἰσιδώρος· τε καὶ Σεραπίων, καὶ ἐπὶ τούτοις
 Διόσκορος. Ὁ μὲν οὖν Ἰσιδώρος κύκλῳ ξύλοις καὶ
 τοίχοις· περιθριγγώσας· τὸ μὲν αστήριον, διὰ σπουδῆς
 ἐποιεῖτο, μηδένα τῶν ὑπ' αὐτῷ ταττομένων θύραζε
 προΐναι, ἀλλ' ἀρκούντως ἀπολαύοντα τῶν ἐπιτη-
 δεύων κατὰ χώραν μένειν· ὁ δὲ Σεραπίων ἀμφὶ μυ-
 ρίους κτησάμενος μαθητάς, περὶ τὸν Ἀρσενόετην
 διέτριβεν. Οἱ δ' ὑπ' αὐτῷ ταττόμενοι οἰκείους ἰδρώσι
 τὸ ζῆν ἐπορίζοντα, καὶ πολλοὶς τῶν δεομένων ἐπήρ-
 κουν. Ὁρᾷ θέρου· ἀμύντες· ἐπὶ μισθῷ, τὸν ἀρκοῦντα
 σίτον ἑαυτοῖς ἐπιτίθουσιν, καὶ ἄλλοις ἐχορήγουν τῶν
 μοναχῶν. Τῷ δὲ γε Διοσκώρῳ ἑκατὸν ἐγένοντο φοι-
 τηταί. Ἰερᾶσθαι δὲ λαγῶν, πολλὴν περὶ τὴν τῶν

(1) Socrates asceten quendam solitum fuisse docere scribit, monachum opus non facientem,

solum, sed et dæmones abegit. Et cum litteris ini-
 tiatus non esset, minime tamen ad memoriam libris
 opus habuit. Quidquid enim semel auditum mente
 complexus esset, id supra oblivionem omnem
 conservabat : et quocumque tempore usu ejus opus
 esset, promptum ad manus habebat. Tum vero in
 eadem regione etiam philosophatus est Amon ille,
 qui in Tabenna insula monasteriis præsidens,
 tria millia discipulorum habuit : in quibus erant
 Benus et Theonas, monasticorum ordinum duces.
 Ambo vero et prædictionis gratiam Deo acceptam
 tulere. Theonam certe quidem dicunt ad summum
 Ægyptiorum et Græcorum et Romanorum sapien-
 tiam et disciplinam perdidicisse, et ad triginta an-
 nos silentium coluisse. Benus autem ita vitam insti-
 tuit, ut nunquam alicui irasceretur, neque juraret,
 neque mendacium diceret. Vocem etiam temera-
 riam aut vanam et nihili, nunquam ex ore protulit.
 Spectati quoque eo tempore fuere Copres, Helles
 et Helias. In iis Copres dæmonum expellendorum
 et variorum morborum sanandorum gratiam acce-
 perat. Helles autem tantum habuit miraculorum
 edendorum donum, ut tum etiam cum monastici
 instituti disciplinam disceret, candentes in sinu
 carbones tulerit, et vestes non adusserit. **180**
 Quare sodales suos ad æmulationem instituti sui,
 et vitæ ejus bonæ, quæ manifesto prodigiorum
 exhibendorum consequentem virtutem obtineret,
 excitavit atque pertraxit. Helias porro prope urbem
 Antinonum monasticæ philosophiæ suæ habuit offi-
 cinam, qui centesimum et decimum excessit annum.
 Dixit is autem, prius se ad annos septuaginta
 solum in solis locis habitasse, quam in eo perve-
 nerit. Et cum ea esset ætate, ad finem tamen usque
 in certamine cœpto viriliter jejunans perduravit,
 perinde atque eo ipso, aut tertio inde auno mona-
 sticæ vitæ studium esset ingressus. Ad Achorin au-
 tem et Apelles ille enituit, monasteria Ægypti mi-
 raculis factis suis obstupesciens : quem dicunt
 aliquando, cum æs procuderet (nam hoc ei erat
 studium), et noctu dæmon in venustæ mulieris for-
 ma mutatus, pudicitie ejus insidias tendere cona-
 retur, candentem massam ex carbonibus sensim
 protraxisse, atque in faciem dæmonis conjecisse,
 eamque ustulasse, atque illum confestim luctuo-
 sum quiddam stridentem atque ululantem profu-
 gisse. Patres autem monachorum celebres tum
 fuere, Isidorus, Serapion, et præterea Dioscorus.
 Atque Isidorus monasterio circumcirca tignis et mu-
 ro septo, hoc studio habebat, ne quis eorum qui in
 disciplina ejus erant (1), foras progrediretur : sed
 ubi quantum satis est rebus necessariis usus esset,
 in loco suo maneret. Porro Serapion ad decem milia
 discipulorum habens, circa Arsenoiten vixit : qui
 vero ei parebant, sudore suo victum parabant, eum-
 demque indigentibus etiam præbebant. Et astatim
 tempore mercede metentes, quantum opus esset fru-
 homini avaro, qui aliena appetat, persimilem esse
 lib. iv, cap. 23.

menti, sibi comportabant, et aliis etiam monachis impertiebant. Porro Dioscoro centum erant sectatores. Et cum presbyter et sacrorum obeundorum minister esset, multam et exactam curam in divinarum rerum dispensationem impendit, disquisitione maxima eos qui ad mysteria percipienda adirent, explorans. Ut namque mens antea repurgaretur, cohortabatur, et conscientiam, ne quid patratum malorum haberet, scrutabatur. Erat præterea tum alius quoque, hoc etiam longe diligentior, nomine Eulogius, qui tanta dicitur providentia seu præcognitione, acrimonia mentis colligans, in eis qui ad divina accederent mysteria, usus esse, **181** ut non tantum quæ manifesto admissa essent peccata argueret, sed etiam quæ in cujusque cordis recessu laterent, aperte perspiceret. Itaque eos qui mali quidquam perpetrassent, aut de re quapiam vitiose essent affecti, a communione tum arcebat, delicta eorum proferens. Quod si iidem poenitentia usi, pro eo atque convenit, se purgassent, rursus admittebat. Præter hos et Apollolos solos locus incoluit, qui annos pubertatis ingressus, monasticam philosophari atque exercere cepit. Et cum annis quadraginta in solitudine versatus esset, speluncam quamdam montanam prope habitabilem regionis partem, Dei responso admonitus, subiit, atque ibi habitavit. Plurimis vero miraculis præclaram famam adeptus, multos ad se pertraxit, et monachorum multorum auctor et dux fuit. Erant enim in moribus quoque ejus illecebræ quædam, nec minus etiam in doctrina insidentes. Sed quale divinæ ejus vitæ institutum fuerit, et quibus editis insignibus miraculis ejus temporis homines ad stuporem converterit, Timotheus, qui Alexandrinam Ecclesiam pie gubernavit, scripto peculiari complexus est: In quo non ipsius tantum, sed aliorum etiam multorum et magnorum virorum meminit.

CAPUT XXXV.

De Dorotheo, Piammone, Joanne, Benjamin, Marco, Mucario et Apollonio.

Eodem autem tempore apud Alexandriam, atque in solis, sicuti dicuntur, locis, et circum Mareoten, atque vicinos Libyes, multi viri boni accurate admodum sunt philosophati, qui duorum millium numerum explevere: in quibus veluti illustris quædam stella Dorotheus ille resplenduit, Thebis oriundus. Vita ejus hæc erat, ut interdum lapides ex vicino mari colligeret, et domunculam anno quolibet construeret, eamque qui ædificare non posset, monacho relinqueret: noctu vero ex palmæ foliis funes plecteret, et sportas conficeret. Cibis ei erat panis sex uncias, et tenuium olerum fasciculus; potus, aqua. Et quod ab adolescentia hoc genus diætæ complexus fuerat, in eo quoque semper in extrema etiam senectute perduravit. **182** Nunquam vero vel in storea vel in lectulo cubare, aut etiam pedes per laxationem seu remissionem extendere, aut sua sponte somnum capere visus est. Nam vel opus facienti, vel persæpe cibum capienti, magna vi incubuit: hactenus saltem, ut oculis conniveret. Et nonnunquam cum vesceretur, somni violentia cibis ei ex ore excidit. Atque ali-

θειών μετάδοσιν εἶχεν ἀκριβείαν, βασάνῳ πλείστῃ ἀνακρίνων τοὺς τοῖς μυστηρίοις προσιδόντας· προεκαθάρθαι γὰρ τὸν νοῦν παρηγγύα, καὶ τὴν συνειδήσιν ἐταξε μήτι ἄρα πεπραγμένον ἔχοι τῶν φαύλων. Ἐγένετο δὲ περὶ ταῦτα καὶ ἕτερος ἀκριδέστερος Εὐλόγιος· δόγμα· ὅν λόγος ἐπὶ τοσοῦτον τὴν τῶν προσιδόντων τοῖς θεοῖς μυστηρίοις πρόγνωσιν σφίσι, τῆς λεπτοῦς ἐννοίας καταπτοχαζόμενον, ὡς μὴ μόνον τὰ ἡμαρτημένα σαφῶς διελέγχειν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν मुखῷ καρδίας παραδυόμενα ἐκάστῳ λαμπρῶς διαρρῶν. Ἀμέλει τοι καὶ τοὺς κακῶς πεπραχότας, ἢ περὶ τίνος φαύλους διατεθέντας, τῆς κοινωνίας τῶς ἀπείργε, δῆλα τὰ ἡμαρτημένα ποιῶν. Μεταμίει ὁ χρωμένους καὶ ἀναλόγῳ καθαιρομένους αὐθις προσέτο. Ἐπὶ δὲ τοῦτοις καὶ Ἀπολλῶς· τὰς ἐρημίας ἠσπάζετο, ὅς ἐπιβαλὼν ἡδῆς, τὸ φιλοσοφῆν ἐπέβαλεν. Ἐπὶ δὲ τετράκις δέκα διατρέψας τὴν ἔρημον, σπῆλαιόν τι θρεῖον τῆς οἰκουμένης ἔγγυς, θεοῦ χρηστάντος, κατιῶν εἰσοικίζεται· θαύμασι δὲ πλείστοις κατέχρησεν πᾶσι γενόμενος, πολλοὺς πρὸς αὐτὸν ἐπεσπίασας, καὶ καθηγεμένων πολλῶν μοναχῶν γίνεται. Ἦν γὰρ αὐτῷ καὶ ἥθος ἐπαγωγὴν μάλιστα ταῖς διδασκαλίαις ἐπικαθήμενον. Πλεονὲς ἄλλ' ὅποια μὲν αὐτῷ ἢ κατὰ θεὸν ἀγωγῇ, καὶ ὅσα τῶν παραδίδόντων διενεργῶν τοὺς τηνικαῦτα ἐξέπληττε, Τιμόθεος ὁ τὴν Ἀλεξανδρείαν ἐκκλησίαν ἰθὺς θεοφιλῶς ἰδίᾳ συγγραφῇ περιέλαβεν· ἐν ᾧ οὐκ αὐτοῦ μόνου, ἀλλὰ καὶ ἄλλων πολλῶν καὶ θαυμασίων ἐμνήσθη ἀνδρῶν.

ejus illecebræ quædam, nec minus etiam in doctrina insidentes. Sed quale divinæ ejus vitæ institutum fuerit, et quibus editis insignibus miraculis ejus temporis homines ad stuporem converterit, Timotheus, qui Alexandrinam Ecclesiam pie gubernavit, scripto peculiari complexus est: In quo non ipsius tantum, sed aliorum etiam multorum et magnorum virorum meminit.

C

ΚΕΦΑΛ. ΑΕ.

Περὶ Δωροθέου, Πιάμμωνος, Ἰωάννου, Βεριαμῆ, Μάρκου, Μακάρου καὶ Ἀπολλωνίου.

Τηνικαῦτα δὲ ἀνὰ τὴν Ἀλεξανδρείαν ἐν τε τοῖς ἐρημικοῖς καλουμένοις καὶ περὶ τὸν Μαρεώτην, καὶ τοὺς ἐγγειτόνων λίθους, πολλοὶ καὶ ἀγαθοὶ ἄνδρες σπουδαίως μάλα ἐφιλοσόφουν, ἀμφὶ δισχίλιοι ὅτις· ἐν οἷς οἷα τις ἀστήρ ἐπίσημος Δωρόθεος ἐκεῖνος διέλαμπεν, ἐκ Θηβῶν μὲν ὁρμώμενος. Ὁ δὲ βίος αὐτοῦ ἦν ἡμέρας μὲν λίθους ἐκ τῆς πέλας θαλάσσης συλλέγειν, καὶ οἰκίδιον ἐκάστῳ ἔπει οἰκοδομεῖν, κάκεινο ἔαν τῷ μὴ δυναμένῳ χεῖρ· νύκτωρ δὲ σεῖρά· ἐκ φύλλων φοίνικος πλέκειν, καὶ σπυρίδας ἐργάζεσθαι. Ἐξ δ' οὐγγίαι ἀρτου ἦν αὐτῷ ἡ τροφή, καὶ ἀπόδεσμος λαχάνων λεπτῶν, καὶ ὕδωρ ποτόν. Ἐκ νέου δὲ τὴν τοιαύτην ἀσπασάμενος διαίταν, ταύτην συνῆν αἰεὶ. Καίπερ δὲ εἰς βαθὺ γῆρας ἐλάσας, οὐδέ ποτ' ἐπὶ ῥιπῆς ἢ κλίνης καθευδῆσας· ἐωράθη, ἢ τοὺς πόδας ἐπ' ἀνέσει δῆθεν ἐκτείνας, ἢ ἐκὼν ἐκτείνων εἰς ὕπνον τρέψας· ἢ γὰρ ἐργαζομένη, ἢ καὶ πολλαῖς ἐσθίωντι, μετὰ πολλῆς βίας ὁ ὕπνος αὐτῷ ἐπεχείτο, ἐπὶ τόσον, ὅσον μῦσαι τοὺς ὀρθαλμούς· ὡς· πολλαῖς ἐσθίωντος τῇ τοῦ ὕπνου βίᾳ τὴν τροφήν ἐκπίπτειν τοῦ στόματος. Καὶ ποτ' ἀμέτρῳ βίᾳ τῷ ὕπνῳ κατέσχετο· γεγυῶς, ἐπὶ ῥιπῇ· πεσὼν ἐλαθε. Πολλὰ δ' ἐπὶ τοῦτω

ἀσχάλλων, ἡρέμα ἐπιστραφεὶς ἔφη ἐν ἑαυτῷ· « Εἰ τοὺς ἀγγέλους παρασκευάζεις ὑπνεῖν, πείσεις ἄρα καὶ τὸν σπουδαῖον. » Ὑπέφανε δ' οἶον ἢ πρὸς τὸν ὕπνον αὐτὸν, ἢ πρὸς τὸν δαίμονα τὸν ἐμποδὼν καθιστάμενον ταῖς σπουδαίαις τῶν πράξεων διαλέγεσθαι. Οὕτω δὲ πρὸς τὸ σῶμα διαμαχόμενον, προσιών τις φησιν· « Ἴνα τί τὸ σὸν ἀποκτείνεις; ἐπιτρίδων σῶμα, ὦ πάτερ; » τὸν δ' ἀποκρίνασθαι, « (Ὅτι με αὐτὸ ἀποκτείνειαι θέλει. » Περὶ δὲ διολκὼν τὴν πρὸς Αἴγυπτον Πιάμμων καὶ Ἰωάννης ἐπισημοτάτω ἥστην, καὶ πολλῶν ἀδελφῶν καθηγοῦντο σεμνῶς· μάλα καὶ ἐπιμελῶς. Πρεσβύτεροι δὲ καὶ ἄμφω ἦσαν. Λέγεται δὲ τὸν Πιάμμωνα μυστικῶς κατείδεν θεῖον ἄγγελον σὺν ἱερᾷ τῇ στολῇ παρὰ τὴν ἱερὰν τράπεζαν ἐφεστάναι, καὶ τοὺς παρόντας τῶν μοναχῶν ἐν τινὶ βίβλῳ ἐγγραφεῖν· ὅσοι δὲ τῆς συνάξεως ἀπῆσαν, κείνους δὲ ἄρα ἀπαλείφειν καὶ διαγράφειν. Ἰωάννην δὲ θαύμασι πολλοῖς ἐδόξασεν ὁ θεός, ὡς καὶ πολλὰς τῶν νόσων ἰάσασθαι, πῶδας τε ἀλγοῦντας πολλοὺς θεραπεύσαι, καὶ ἄλλως διαλελυμένους τὰ ἄρθρα. Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν χρόνον καὶ ὁ θεός, Βενιαμὶν περὶ τὴν Σχητὴν μάλα ἐφιλοσόφει. Δῶρον δ' οὗτος πρὸς Θεοῦ εἰληφέναι λέγεται, φαρμάκων δίσκα, ἐπαφῇ δὲ μόνῃ χειρὸς, ἢ τινὶ ἐλαίῳ μεθ' οὗ τὴν εὐχὴν ἐπραττε, νόσων παντοίων ἀπαλλάττειν τοὺς κάμνοντας. Τοῦτον δὲ φασιν ὕστερον ὑδέρῳ περιπεσόντα, ἐς τοσοῦτον οἰδῆσαι τὸ σῶμα, ὡς μὴ δύνασθαι διὰ τῆς τοῦ οἴκου κύλης ᾧ διήγεν ἐξάγεσθαι, εἰ μὴ πρότερόν τις τάς τε πύλας καὶ παραστάδας καθεῖλεν. Ἐν κλίτῃ δὲ κεῖσθαι μὴ δυνάμενος, ἀμφὶ μῆγας ὁκτῶ δέσφῳ πλατυτέρῳ ἐκάθητο· καὶ ὡς ἔθος ἦν αὐτῷ θεραπεύων τοὺς κάμνοντας, αὐτὸς ἥμισυ ἡσυχάλλεν, ὅτι μὴ βῶν ἐγένετο. Μᾶλλον μὲν οὖν καὶ τοὺς κάμνοντας καὶ ἄλλως προσιόντας κατὰ θέαν παρεμυθεῖτο, καὶ εὐχὴν πράττειν ἤτει ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς, ὡς μηδὲν ἐκείνῳ μέλον τοῦ σώματος· ὅπερ καὶ εὐεκτοῦν οὐδὲν ὦνησε, καὶ νοσοῦν οὐδὲν ἐβλάψεν, ἔφη. Ἐν δὲ τούτῳ κατὰ τὴν Σχητὴν Μάρκος ὁ ἀοιδίμος ἀσκητῆς φιλοσοφῶν ἦν· ὃ τε νῆος Μακάριος· πρὸς δ' Ἀπολλώνιος καὶ ὁ περιβόητος Μωσῆς ὁ Αἰθίοψ· ὧν ὁ μὲν θείος Μάρκος εἰσάγαγν πρῶτος καὶ σώφρων ἐκ νέου ἐγένετο, καὶ μνήμων, εἰπερ τις, τῶν θείων Γραφῶν. Ἐπὶ τόσον δὲ θεοφιλὴς ἦν, ὡς καὶ τὸν περιούσιον πρεσβύτερον τῶν Κελλίων Μακρίον σὺν βεβαιώσει δι' σχυρίζεσθαι μηδέποτε, καὶ αὐτῷ ἐπίσης τοῖς ἀλλοῖς μεταδοῦναι ὧν ὁ μὲν τοῖς μεμνημένοις ἐξ ἱερῶν λαμβάνειν· ἄγγελον δὲ κατεῖναι καὶ μεταδιδόναι αὐτῷ· οὗ τὴν χεῖρα ἔχει τοῦ καρποῦ ὀρᾶν διατείνετο. Τῷ δὲ Μακαρίῳ τούτῳ γέρας ἦν ἐκ Θεοῦ δαιμόνων κρατεῖν. Πρόφρασις δὲ αὐτῷ τοῦ φιλοσοφεῖν ἔγεγονε φόνος ὃν οὐχ ἐκὼν ἐπραττε, Βούτπαις γὰρ ἦδη ὧν περὶ τὴν Μαρίαν λίμνην πρόβατα νέμειν

A quando ingenti vi somni oppressus, in tegetem inscius concidit: qua re valde commotus, sensimque conversus, intra seipsum, « Si effeceris, inquit, ut angeli somnum capiant, persuadebis, ut id quoque faciat, homini virtuti navanti. » Visus autem est quodammodo vel ad somnum ipsum, vel ad dæmonem accuratis virtutis actionibus ejus obsistentem, hæc dicere verba; et quoniam ad eum modum cum corpore quasi belligerans conflictaretur, conveniens eum quidam, « Quid ita, inquit, pater, corpus tuum affigens enecas? » Cui ipse respondit: « Quod me id enecare contendit. » Circa angustias vero (1) terræ quæ in Ægypto sunt, a transvehendis navibus διολκούς dictas, Piammon et Joannes maxime clari, et multorum fratrum B duces fuere, cum sanctitate et cura multa. Uterque autem presbyter fuit. Porro Piammon in mysterio vidisse dicitur angelum cœlestem cum sacra stola ad sacram mensam assistentem, præsentesque monachos in libro quodam adnotantem: eos vero qui a synaxi et collecta abessent, delentem atque inducentem. Joannem vero Deus ita miraculis multis exornavit, ut ægritudines multas sanaret, et ex pedibus atque etiam ex articulis convulsis et solutis laborantes curaret. Eodem tempore et divinus Benjamin circa Scetim admodum est philosophatus. Hic donum illud a Deo accepisse fertur, ut absque medicamentis, sola manus contrectatione, aut oleo quodam, cui precationem addebat, varii generis C morbis ægrotos liberarit. Hunc etiam dicunt ita postea esse aqua intercute per corporis tumorem gravatum, ut ex domuncula in qua degebat, per ostium, nisi prius una cum eo postes ejus detraherentur, exire non posset. Et cum in lecto jacere nequiret, circiter menses octo in latiore sella consedit, et mox suo ægros curavit: atque ipse interim quod meliuscule non haberet, minime succensuit. Imo potius et ægrotos et alios qui ad se visendum veniebant, consolatus est, et ut pro anima ejus precarentur, petiit: 183 perinde atque nihil de corpore sollicitus esset, quod et validum nihil profuisset, et ægrum nihil sibi nocuisse dixit. Tum autem apud Scetim quoque celeberrimus monachus Marcus virtutem atque pietatem meditatus est: D junior item Macarius. Præterea Apollonius, et præclarus Moses Æthiops. Ex quibus divinus Marcus ab ineunte ætate mitis valde et modestus fuit: memoria tanta præditus, ut ea supra alios sacras Litteras teneret. Adeo autem Deo charus fuit, ut de eo, suo ipsius respondens nomini Macarius, Cellarum presbyter, cum gravi asseveratione confirmarit, haud unquam se, sicuti aliis, illi tradidisse,

(1) Περὶ διολκὼν τῆς Αἰγύπτου, Sozom. lib. vi, cap. 20: Διολκὸς ὁ ἀπὸ Λεγαίου ἕως Κεγχρεῶν ἵππος, Hesych. Plin. lib. v, cap. 4, de Isihmo: *Angusta cervice Peloponnesum contingit Hellas. Corinthiacus hinc, illinc Saronicus appellatur sinus. Læthææ hinc, Cenchreæ illinc angustiarum termini, longo et ancipiti navium ambitu, quos magnitudo*

plaustris transvehi prohibet. Ab ea navium transvectione Græci eas angustias διολκὸν vocant. Qualis etiam transvectio ad Ægyptum est, de qua Plin. lib. v, cap. 9: Naves plicatiles humeris transferunt, quoties ad cataractas ventum est. Ad quem fortasse locum monachi isti vixere.

quæ iis qui sacris initiati sunt, a sacerdotibus accipere fas est, sed angelum descendentem ei dare solitum esse, cujus manum ipse usque ad juncturam ejus viderit, affirmavit. Macario autem honor ille a Deo obtigit, ut demonibus imperaret. Occasio ei et causa, ut monasterium philosophiam sequeretur, fuit cædes, quam inconsulto patravit. Cum enim jam adolescentulus esset, et oves ad Mariam lacum pasceret, in ludo æqualem quemdam suum interemit. pœnam autem delicti timens, in solitudinem profugit: et sub dio ibi agens, postea tugurium sibi parvum condidit, in quo viginti quinque annis vixit. In eo vitæ instituto magnas Deo de casu suo egit gratias, eademque eam salutarem sibi esse dixit, videlicet quod ea sibi philosophiæ ejus meliorisque vitæ causa exstitisset. Porro Apollonius, cum plurimam vite partem in mercatura transigisset, in ætate affecta Scetium se contulit. Et cum propter senectam jam ingravescentem et inutilem, neque scribere, neque aliud quidquam recte tractare posset, omni genere medicamentorum atque cibariorum, quæ agrotis convenire arbitrabatur, ære suo comparato, in solitudinem ad monachorum domicilia afferebat, et quotidie ad nonam usque horam sic circumibat, invalidus curans. In hac ille nova quidem, et ab aliis variante, sibi tamen conveniente, atque a se primum inventa virtutis exercendæ ratione, vitam peregit. Moriturus autem, alii cuidam remedia ea dedit, et idem officium illum obire jussit, per quod

λαχών, ἐπὶ παιδὶ τῶν τινα ὁμηλικῶν ἀπέκτεινε· δαίσα; δὲ τὸ δίκην δοῦναι, ἀνὰ τὴν Ἐρημον φυγὴς ἦν. Ἐν ὑπαίθρῳ δ' ἔκειτο διδάγων, ἔπειτα βραχὺ τι οἰκίδιον ἑαυτῷ κατεσκευάσεν· ἐν ᾧ εἰκοσι πρὸς τοὺς πάντες διεδίδω ἔτη. Φιλοσοφῶν δὲ, πολλὴν ὠμολόγει χάριν τῇ συμφορᾷ, καὶ τὸν φόνον σωτήριον εἶλεν, ὅτε αὐτῷ πρόξενον τῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ ἀγαθοῦ βίου γεγενημένον. Ὁ δὲ Ἀπολλώνιος τὸν πλείστον τοῦ βίου χρόνον ἐμπορικῶς διαζήσα;· πρὸς γῆρας ἤδη ἐλαύνων, τὴν Σκῆτιν κατέλαθε. Συνιδὼν δὲ ὡς διὰ τὸ τῆς ἡλικίας ἐξωρον οὕτε γράφειν, οὕτ' ἄλλο τι οἶός τ' ἐστὶ μεταχειρίσασθαι, εἶδη παντοίων φαρμάκων καὶ ἰδωμάτων ἃ τοῖς κάμνουσι λυσταλεῖν ὤρετο, οἰκισθὲν ὠνησίμενος, καὶ ταῖς τῆς ἐρήμου μοναῖς προσδάλλων, ἐκίστη ἀχρις ἐνάτης ὥρας· περιήκει, θεραπεύων τοὺς κάμνοντας. Καί γε ξένην καὶ παρ' ἡλλαγμένην, ἐπιτιθεῖαν δ' ὅμως αὐτῷ ταύτην τὴν ἰσχύν· καὶνοτομήσα;· οὕτω δὲ βίου ἐπολιτεύσατο. Ἐπεί δ' ἐτελεύτα τὸν βίον, ἄλλω τινὶ τὰ φάρμακα παραδόν;· τὰ ἴσα ποιεῖν ἐκέλευε, δι' οὗ καὶ σωτηρίας τυχεῖν ἐλπίδα προὔτιθει.

184 CAPUT XXXVI.

De Mose Æthiops, Paulo, Pachone, Stephano, et altero Mose.

Moses autem Æthiops, conditione servus, propter naturæ suæ improbitatem ex heri sui domo profugit: atque ubi prædari didicisset, paulo post prædonum cohortis præfectus fuit. Et cum nefaria multa scelera peregisset, et ad cædes patrandas audax factus esset, ex præfracta quadam temeritate monasticam ingressus est vitam, philosopharique prorsus incepit, strenue admodum ad virtutem grassans. Quod autem priore vitæ instituto, et corporis valida constitutione, rursum ad voluptatem per imaginationes incitatus alliceretur, variis exercitiis carnem domare summopere contendit. Et quandoque quidem solo pane absque obsonio usus, quandoque autem plurimo opere perfecto, ad quinquaginta die quolibet precesiones fecit. Et sex continuis annis noctes totas pervigilio exegit, stans atque orans, ita ut neque genua inclina- ret, neque prorsus oculis ad somnum propendens conniveret. Porro noctu monachorum domicilia circumiens, clam uniuscujusque hydriam auferebat, eamque aqua repletam in locum suum repon-ebat. Idque ingentis laboris fuit, propterea quod inde locus ubi aqua fluebat, aliis quidem decem, nonnullis autem viginti, quibusdam etiam triginta stadiis abesset. Perlongo vero tempore pristinam suam retinuit robur, quamvis multum studii in hoc collocaret, ut id debilitaret, et carnem diuturna ærumna extenuaret. Dicunt autem, aliquando prædones cum quatuor, qui officinam quietis suæ

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'.

Περὶ Μωσέως τοῦ Αἰθίοπος, Παύλου, Παχών, Στεφάνου καὶ ἑτέρου Μωσέως.

Ὁ δ' Αἰθίοψ Μωσῆς τὴν τύχην δαῦλος ὢν, διὰ φύσει· μοχθηρίαν τῇ· οἰκίας τοῦ δεσπότης ἡλάνητο· ληστεύειν δὲ μαθὼν, μετὰ βραχὺ τοῦ ληστρικοῦ συντάγματος καθηγῆσατο. Πλείστα δ' ἀνέσκη εἰργασμένος, καὶ τολμηρὸς περὶ φόνους γενόμενος, ἐκ τινος περιπετειᾶς τὰ τῶν μοναχῶν ὑποδύεται· καὶ φιλοσοφεῖν ἄνθρωπον κατήργετο, εὖ μάλα προσδιδάσκων τῇ ἀρετῇ. Τῇ προτέρᾳ δὲ διαίτῃ καὶ εὐεξίᾳ πρὸς ἡδονῶν φαντασίας αὐθις ὑποθελγόμενος καὶ ἐρεθιζόμενος, ἀσκήσσει ποικίλαις τὴν σάρκα λίαν ἐκτῆσαι ἐπιλονέσκει. Καὶ ποτὲ μὲν ἄρτων μόνῳ δίχα ὕψου ἐχρήτο· πῇ δὲ πλείστον ἔργον ἀνύων, ἐπὶ κεντίκοντα, ἡμέρας ἐκάστης, ἐποίει εὐχάδ;. Καὶ ἐξ δὲ ἔτη κατὰ συνέθειαν διετέλεσεν, ὀλοκλήρου; νύκτας διάγων, ἐστώς ἐπὶ προσευχαίς· μήτε γόνυ κλίνων, μήθ' ὄλω; μύων πρὸς ὑπνον τοὺς ὀφθαλμούς;. Καὶ νύκτωρ δὲ τὰς οἰκήσεις τῶν μοναχῶν περιιών, ὄφαιρετο λάθρα τὴν ὕδριαν ἐκάστου· καὶ πληρῶν ὕδατος, κατὰ χώραν αὐθις ἐτίθει. Λίαν γὰρ ἦν ἐργώδες αὐτῷ· καὶ γὰρ στάδια διείχεν ὁ τόπος· ὅθεν ἔρρει τὸ ὕδωρ, ἄλλω μὲν δέκα, ἑτέρῳ δὲ εἰκοσι, καὶ ἄλλω τριάκοντα· ἐς πολὺ δὲ τοῦ χρόνου ἐπὶ τῆς προτέρας ἰσχύος διέμεινε. Καίτοι γε πολλὴν εἰσνεγκῶν τὴν σπουδὴν ὥστ' αὐτὴν καθελεῖν, καὶ τὴν σάρκα τῇ μακρᾷ ταλαιπωρίᾳ ἐκτῆσαι. Καὶ δὴ λέγεται ληστὰς ποτε καταδραμόντας τὸ τῆς ἡσυχίας αὐτῷ ἐργαστήριο, συλλαβεῖσθαι πάντας· καὶ δεῖσαι· ἐπ' ὧμων τε θέμενον, τέσσαρας δ' ἦσαν, ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν αὐτοὺς ἀγαγεῖν, καὶ τοῖς Πατράσιν ἐπιτρέπειν τὸ ποιῆ-

τίον περὶ αὐτῶν· μηδὲ γὰρ εἶναι τοῦ λοιποῦ αὐτῶν
θεμιτὸν εἰσελθεῖν, μηδὲνα κακῶς ποιεῖν. Καὶ γὰρ φασί,
μηδενὶ μηδέποτε τοσαύτην ἀπὸ κακίας εἰς ἀρετὴν
ἐγγενέσθαι μεταβολήν. Ὑποτίθεται δὲ εἰς ἀκρότητα
ἀπέναντι. ἀρρήτον δὲ τι θεός ἐμπούησαι τοῖς δαίμοσι.
Καὶ τὸ παράδοξον, ὅτι καὶ πρεσβύτερος τῶν ἐν Σκῆ-
τει ἐγένετο, καὶ ταῦτα πλείστους ἀπεκτονῶς, ὅτι νίκη-
τοῦ τῆς ληστείας καθήγειτο συντάγματος. Τοιοῦτος
δὲ ὢν, πολλοὺς καὶ λίαν ἀρίστους καταλέλοιπε μα-
θητάς. Ἀμφὶ τὰ πάντα δὲ καὶ ὀδοήκοντα γενόμενος
ἔτη, τὸν βίον ἀπέλειπε. Ἐπὶ δὲ τῆς αὐτῆς ἡγε-
μονίας καὶ Παῦλος διέλαμψε καὶ Παχὼν, Στέφανός τε
καὶ Μωσῆς, λίθους μὲν ἀμφω τὸ γένος, καὶ Πιῶρ ὁ
Αἰγύπτιος. Ὁ μὲν οὖν Παῦλος ἐν Φιερμῇ ἐφιλοσόφει·
ὁ δὲ τοῦτο ἐν Σκῆτει, οὐ μέλιτος ἢ πεντακοσίων
ἀσκητῶν ἔχον. Οὐδὲν δὲ ἐργάζετο· ἀλλ' οὐδέ τι
παρὰ τοῦ ἐλάμβανε, πλὴν ὅσων ἤθελεν. Εὐχὰς δὲ
καθ' ἑκάστην ἀνελίπει· ἔπραττε, καθά τινα φόρον
ἀποδοῦναι τῷ Θεῷ, εἰς τριακοσίας τὸν ἀριθμὸν. Ὡς
δὲ καὶ μὴ γένοιτο αὐτῷ ἀστοχησάναι τοῦ ἀριθμοῦ, τοσ-
αύτας φησὶν εὐχὰς τῷ κόλπῳ ἐνέμενος, ἐν ἐκάστη
εὐχῇ, μίαν ἐκβάλλων ἐβρίπτει· ὃν δὲ τ' ἀναλωθεῖ-
σῶν, δῆλον ἦν τὰς ἰσας εὐχὰς πεπληρωθῆαι τοῖς λι-
θοῖς. Παχὼν δὲ καὶ αὐτός ἐν Σκῆτει φιλοσοφῶν, ἐκ
νέου πάμπαν εἰς βαθὺ γῆρας ἐλάσας, οὕτε σῶμα,
καίπερ ὑγιὲς ἔχον, οὕτε πάθος, ἀλλ' οὐδὲ δαίμων,
αἰτιάζεσθαι εἶχον, ὡς ὑφαιμένως καὶ ἀνάνδρως περὶ
τὴν ἐγκράτειαν εἶχε, καὶ ὢν δεῖ κρατεῖν τὸν κατ'
ἐκείνον φιλοσοφῶσαντα. Στεφάνῳ δ' οἴκησις περὶ τὸν
Μαριώτην ἦν οὐ πολλῇ τῆς Μαρμαρικῆς ἀποθεν.
Τῷ δ' ἡκριθωμένῳ λίαν τῆς φιλοσοφίας ἀσκήσεως ἐπὶ
ἐξήκοντα ἔτεσι δόκιμος γέγονε μοναχός. Γινώσκων δ'
ὢν τῷ μεγάλῳ Ἀντωνίῳ, πρὸς λίαν καὶ σοφὸς ἐγε-
γόνει· καὶ ἐν ταῖς συνοisiαις τοιοῦτον ἥδους καὶ
ὠφέλειμος, ὡς καὶ ἐκινῶς ἔχειν τὰς τῶν σφόδρα λυ-
πομένων ψυχὰς τῷ ἡδὲ τῶν λόγων κατακλεῖν, καὶ
πρὸς εὐθυμίαν μεταβρυσμίζειν, εἰ καὶ χρόνῳ πολλῷ
καὶ ἀπαραιτήτως εἰς ἀπαλλαγὴν εἶχον. Οὐ μὴν δὲ
ἀλλὰ καὶ περὶ τὰς οικίας συμφορὰς τοιοῦτος ἐτύγ-
χων· ἀμέλει τοι καὶ ποτε πάθους ἀνιάτου αὐτῷ
κατασκήψαντος, τὰ μὲν διεφθορότα τῶν μελῶν τοῖς
θεραπεύειν εἰδῶσι τέμνειν ἀνῆκεν· αὐτὸς δ' ὥσπερ
ἄλλου πάσχοντος, τὰ συνήθη διαπραττόμενος, φύλλα
φοινίκων ἐν χειρὶ ἔχων, ἐπλέκε τὴν σειράν· καὶ
τοῖς παροῦσι καθίστατο σύμβουλος, μὴ ἐπὶ τοῖς πα-
ροῦσι δυσφόρως ἔχειν, ἀλλὰ μηδ' ἄλλο τι λογίζε-
σθαι, ἢ ὅτι περ πρὸς χρηστὸν τέλος ἂ Θεὸς πράττειν,
ἐκδίδει· καὶ γὰρ αὐτῷ συνοισίαν τοιούτων πειρω-
μένῳ δεινῶν. καὶ ὑπὲρ τῶν γεγεννημένων ἰσως ἀμ-
πλατημάτων· ὃν ἄμεινον ἐνταῦθα μάλλον τὴν ἐκτι-
σιν ὑποσχέιν, ἢ πρὸς τὴν μέλλουσαν ταμειεύεσθαι
βιοτήν. Μωσῆν δὲ πραότητι καὶ ἀγάπῃ ἐσάγαν παρ-
ελήφαμεν εὐδοκίμῃσαι, καὶ ἰάσεις δὲ κατορθῶσαι
πείσασα· μόνη εὐχῇ, καὶ ταύτ' ἀνιάτων παθῶν.

adjuvante evaderet. **186** Sibi, quod talibus expeteretur ærumnis, idque propter perpetrata forte peccata, commodum utque utile esse dixit : quæ peccata hic luere præstaret, quam ut ad futuram puniendam reservarentur vilam. **Mosen** autem gloriam ingentem mansuetudine et charitate conso-
culum esse accepimus : qui etiam ægritudines plurimas, atque eas incurabiles, preceatione sola
sanavit.

A percurrerant, cepisse, vinxisse, atque in humeros
sublatos in ecclesiam deportasse, et patribus
quid de eis statuerent, permisisse : nefas esse di-
centem, ut in posterum viali quidquam alicui ipse
inferret. Neque unquam quemquam fuisse servat,
qui tantopere multatus a villis ad virtutem sum-
mam, quam pertigit, pervenerit. Incredibilis vero
fuit dæmonibus terror. **185** Et quod supra opi-
nionem omnium est, presbyter etiam in Sceti
factus est, cum quidem quamplurimos eo tempore
quo latronum numerum duxerat, interemisset. Et
quia talis erat, multos eosque optimos post se
reliquit sectatores. Et vitam circiter annum octo-
gesimum quintum finivit. Eadem ætate etiam flo-
ruit Paulus, et Pachon, et Stephanus et Moses,
genere utrique Libyes, et præterea Pior Ægyptius.
Paulus in Pherme, qui mons in Sceti est, mona-
sticam vitam egit, non pauciores quam quingentos
monachos habens. Nihil autem operis fecit : neque
a quoriam quidquam præterquam quod ederet ac-
cepit. In orationibus quotidie sine intermissione se
exercens, eas veluti quoddam tributum ad trecen-
tas numero Deo offerebat. Ne autem ab eo numero
aberraret, totidem lapillos in sinum deposuit, et
ad preces singulas singulos eiciebat calculos.
Quibus ad eum modum consumptis, preces
totidem absolutas ei esse constabat. Pachon quo-
que in Sceti monasticam exercuit, a juventute ad
multum usque senium. Neque vero corpus, quod
validum alioqui obtinebat, neque affectio aliqua,
atque adeo ne dæmon quidem ipse apprehendere
in eo potuit, quod mollius se, aliterque quam
virum deceat, in temperantiæ studio et rebus eis
quas suppressere philosophum monasticum conve-
nit, gesserit. Stephano autem circa Mareoten non
longe a Marmarica domicilium fuit. Hic accurato
atque exacto ejus generis philosophiæ instituto,
annis sexaginta spectatus fuit monachus. Quod
autem notus etiam Antonio magno fuerat, mitis
valde et sapiens evasit. In familiaribus colloquiis
tam suavis et commodus, ut facile eorum qui vel
maximo tenerentur mœrore, animos verborum
gratia demulceret, et ad moderationem et jucun-
ditatem traduceret, quamvis tempore multo illi
consolationem omnem aversati essent. Quin etiam
in suis ipse ærumnis talem se præstitit. Atque
aliquando incurabili malo correptus, membra qui-
dem affecta medicis curanda atque secunda per-
misit : ipse vero periinde atque alius in eo casu
esset, solitum laborem continuans, et palmarum
folia in manibus habens, catenam complicit :
atque eis qui cum eo erant auctor suavorum fuit,
ne casus hujus vitæ ægre ferrent, nec aliud quid-
quam cogitarent quam quod ad finem bonum Deo

CAPUT XXXVII.

A

ΚΕΦΑΛ. ΑΖ'.

De Pior. Didymo, Arsesio, Ammonio, et fratribus qui Macri seu Longi appellati sunt.

Pior admodum adolescens monasticam philosophiam complexus, cum paternam relinqueret domum, votum Deo nuncupavit, nunquam se propinquorum (1) suorum cuiquam in conspectum venturum esse. Postquam vero quinquagesimo anno post soror ejus vivere illum accepit, continere seipsam non potuit: atque indicio, quod ei præter opinionem omnem acciderat, in immensam sublata lætitiā, summo opere, ut eum videret, expetivit. Quapropter loci ejus episcopus flens atque vociferans rogavit, ut in Scetim litteras daret, quibus essiceret, ut frater ad eam mitteretur. Ille feminæ senectutem miseratus, monachorum antistitibus, ut Pior (2) mitteretur, scripsit. Is, ut hoc faceret, jussus, cum contra niti non posset (non enim Ægyptiis, imo etiam aliis monachis fas est, imperata non facere), in patriam venit, fratre alio secum ducto. Atque ubi pro foribus paternarum ædium fuit, præsentiam suam sorori insinuavit. Et cum strepitum pedum ejus sentiret, et janua aperta strideret, oculis connivens, de nomine sororem compellans: « Ego, inquit, Pior sum, frater tuus: conspectu meo, sicuti visum tibi est, frui. » Atque illa quidem fratrem satis intuita, Deo, qui desiderium ejus implevisset, gratias egit: ipse autem ad fores precatione habitata, rursum discessit, et in regionem solitam revertit. Cum autem puteum foderet, amaram in eo invenit aquam: ad quam tamen, ea utens, ad mortem usque permansit. Tam sublimis vero temperantia ejus post obitum primum ipsius cognita est. Cum enim alii in loco eo philosophandum sibi esse statuissent, perferre id non potuerunt. Mea porro sententia, nisi sibi ita perdurandum esse proposuisset, non difficile ei fuisset, oratione sola aquam eam in dulcem vertere: quippe qui eo loco, ubi nulla esset, eam eliceret.

187 Cum enim Moses, quem diximus, puteum foderet, et jam ad profundam altitudinem perventum esset, neque vena aliqua liquorem ullum polliceretur, adeo ut jam desperaret, et laborem tantum relinqueret: obiter circa meridiem Pior advenit, et primum eum salutavit, deinde pusillanimitatem et incredulitatem fodientium reprehendit. Sub hæc, ubi in fossam descendisset, et ligno tertium terram impulsisset, derepente scaturiens prodit aqua, et puteum replevit. Atque ubi petiit, ut ad precationem abire sibi liceret, et illi ut cibum cum eis caperet, rogarunt: morem illis non gessit, non ea de causa se venisse dicens, effectum autem esse id cujus causa venerat. Eadem tempestate multi circa Scetim magni Antonii florere

Περὶ Πιῶρ, Διδύμου, Ἀρσησίου, Ἀμμωνίου, καὶ τῶν ἀδελφῶν, οἱς Μακροὶ ὀνομαζήν.

Ἐκ πάντων δὲ νέου Πιῶρ τῷ φιλοσοφῆν προσχωρήσας, ὁτινίκα τὴν πατρῶν οἰκίαν ἀπέλειπεν, σύμφωνα ἵποιοι θεῶ ὥστε μηδὲν ποτε τῶν οἰκείων εἰς ὅλιν ἐλθεῖν. Ἐπεὶ δὲ μετὰ παντὴκοντα ἔτη μάθοι τοῦτον ἡ ἀδελφὴ ζῆν, κατέχειν ἑαυτὴν οὐκ εἴχε, τῷ παραλόγῳ δὲ τῆς μηνύσεως ὑπὸ ἀμέτρου ληφθεὶσα χαρᾶς, περὶ πλείστου ἵποιοι τοῦτον θεάσασθαι· καὶ ὀλοφυρομένη τὸν παρ' ἐκείνοις κατηντιβόλοι ἐπισκοπον, τοῖς ἐν Σκήτει γράφαι τὸν ἀδελφὸν πέμπειν. Καὶ ὁ μὲν ἐλεήσας τοῦ γήρω· τὴν ἀνθρώπου, τοῖς καθηγηταῖς ἔγραψε τὸν Πιῶρ πέμπειν. Καὶ δὴ κελευσθεὶς, ἐπεὶ μὴ ἀντιτείνειν εἴχε (μηδὲ γὰρ θεμιτὸν εἶναι Αἰγυπτίοις μοναχοῖς, οἶμαι δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις, ἀπειθεῖν τοῖς ἐπιτατομένοις), πρὸς τὴν πατρίδα ἦκε, καὶ ἄλλων τῶν ἀδελφῶν συμπαράλαβὼν. Ὡς δ' ἔξω τῆς πατρικῆς οἰκίας ἐγένετο, τὴν παρούσαν ἐμήνυεν. Ἐπεὶ δὲ τοῦ φόφου τῶν ἐκείνης ποδῶν ἤσθετο, καὶ τὸ θυρίδιον ἐκλαυσία, μύσας τοὺς ὀφθαλμούς, ἐξ ὀνόματος προσεῖπε τὴν ἀδελφὴν, ἐπειπὼν· « Ἐγὼ Πιῶρ ὁ σὸς ἀδελφός· καὶ δὴ τῆς θεᾶς ἐς ὅσον βούλει ἀπόλαυε. » Ἡ μὲν οὖν ἱκανῶς θεασαμένη, χάριτας ὠμολόγει θεῶ, τῆς ἐφέσεως εἰς πέρας ἐλθούσης· ὁ δὲ παρὰ τὴν θύραν εὐξάμενος, ἀναχωρεῖ αὐτῇ, καὶ ἐπὶ τὸν εἰσθότα χώρον ἐχώρει. Ἀνορύξας δὲ φρέαρ, πικρὴν εὗρε τὸ ὕδωρ· ὁ δὲ παρήμενα μέχρι τελευτῆς τοῦ πικροῦ ἐκείνου μεταλαμβάνων. Τὸ δὲ τῆς ἐγκρατείας, ἐκείνου ὑπερφυῶς μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτὴν διεγνώσθη· ἄλλων γὰρ ἡρῶμένων ἐπ' ἐκείνῳ τῷ τόπῳ φιλοσοφῆν, ἀφῶρητον ἦν. Ἐγὼ δ' οἶμαι, εἰ μὴ καὶ οὕτω ἐφελόσσει, ὁμῶς μὴ χαλεπὸν εἶναι εὐχὴ μόνῃ καὶ εἰς γλυκεῖον ποιότητα μεταστῆσαι τὸ ὕδωρ· ὅς καὶ μὴ ὅν ἀναδύσαι ἐποίησε. Φασὶ καὶ γὰρ ποτε τοὺς ἀμφὶ τὴν προεξημένον Μωτέρα φρέαρ ὀρύσσοντας, ἐπεὶ εἰς βάθος τε μέγα κατέψαν, καὶ οὐδ' ἡ φλέψ ὑπὸ σκηνεῖο ἀνάδοσιν δύνειον. ἀπαγορεύειν ἔδη μέλλειν, καὶ τὸν τοσοῦτον κόπον ἔβν. Μίσσης δ' ἡμέρας ἐκ τοῦ παρήκοντος τὸν Πιῶρ ἐπιστάντα, ἀσπάσασθαι πρότερον, εἴτα μικροψυχίαν καὶ δυσπιστίαν οὐκ εἰδῆσαι αὐτοῖς· μετὰ δὲ τοῦτο κατελθόντα τὸ ὕδωρ, τῇ σκαλίδῃ τρίταν πληῖσαι τὴν γῆν· παραχρῆμα δὲ πληῖσαι τὸ ὕδωρ, καὶ πληρῶσαι τὸ ὕδωρ. Ἐπεὶ δ' ἐπ' εὐχὴν ἀκίεναί ἦται, δεομένων ἐκείνων τροφῆς μεταστῆν, οὐκ ἠνέσχετο, ἐπειπὼν μὴ ἐπὶ τούτῳ ἦκειν, ἠνύσθαι δὲ αὐτῷ δι' ὃ παραγέγονε. Κατὰ δὲ τοῦτον τὴν χρόνον πολλοὶ τῶν μαθητευθέντων τῷ μεγάλῳ Ἀντωνίῳ διέπρεπον περὶ Σκήτιν· ὧν γηραῖοι Ὀριγῆνης· καὶ Δίδυμος· καὶ Κρονίων ἦσαν· ὁ δὲ Κρονίων καὶ ὑπὲρ τὰ δέκα καὶ ἑκατὸν διαγέγονεν ἔτη. Πρὸς δὲ τοῖς σύγχρονοις τοῖς Σαραπίων ὁ μέγας, Πουτουδάτης τε καὶ Ἀρτίων, καὶ ὁ περιδότης Ἀρσῆσιος· οἱ τῇ τοιαύτῃ καταγεγενημένους φιλοσοφίᾳ, τῶν τῆδε μο-

(1) Τοῦ λοιποῦ μέντοι τῶν οἰκείων ὀφείσθαι. Soz. Hoc est: Nunquam se postea propinquorum suorum quemdam visurum esse.

(2) Pior ἁνυβουλὰν cibum capiebat. Cuidam au-

tem causam ejus rei inquirenti, Nolo, inquit, cura corporis ut justo opere, sed succiso tantum uti, ne scilicet cibo capiendo aliqua ex parte voluptatis corporis anima fruatur.

ναστηρίων προΐσταντο. Τούτων ὁ μὲν Δίδυμος οὐδὲν ἀνθρώπων συνείμεναι ἄχρι· οὐ ἐταλεύετο, καί περ ἐννεμήχοντα ἐξη βιού· ὁ δ' Ἀρσῆσιος τοῖς ἐπταχόσι τῶν νέων συγγνώμην παρείχεν· ἀφώριζε δὲ τοὺς προκόψαντας, λέγων ὡς· «Ὁ νέος ἀφορισθεὶς, καταφρονήτης γίνεταί· ὁ δ' εἰς ἀρετὴν προήκων, θῆτον τῆς ἐπιτιμῆσεως λαμβάνει τὴν ἀσθεσίαν.» Τῶν δ' αὖ μέσση ἀγόντων τὴν ἡλικίαν πολλοὶ τε καὶ ἀγαθοὶ ἦσαν· ἐν οἷς Ἀμμωνίος τε καὶ Εὐσέβιος, πρὸς δὲ Διόσκορος· ἐγνωρίζοντο, οἱ ἀδελφοὶ μὲν ἀλλήλοις ἡσυχίαν· Μισκοί· δ' ἐκ τῆς ἡλικίας εἶχον ἐπώνυμον. Ἀμμωνιον δὲ λόγος ἐπὶ τόσον φιλοσοφίας ἐλθεῖν, εἰς τόσον δὲ καὶ ἡδονῆς καὶ βρασιύνης γενέσθαι ὑπέρτερον, ὥς πληρῶς ἀρτου μόνου μηδὲν ἕτερον γεύσασθαι κυρὶ συγγενόμενον. Εἰσάγαν δὲ καὶ φιλόλογος ἐγένετο, ὥστε καὶ τὰ Ὀριγένης καὶ Διδύμου καὶ Εὐαγρίου σπουδάσματα γενναίως διεξέλεγειν. Ἐπὶ τόσον δὲ ἀπείρεργος ἦν, ὡς σὺναμ' Ἀθανασίῳ τῷ μεγάλῳ συνέκδημος εἰς Ῥώμην γενόμενος, μηδὲν ἄλλο τῶν τῆς πόλεως ἐκκρίτων ἐλέσθαι καθιστορήσαι, μόον δὲ τὸ Πέτρον καὶ Παύλον μαρτύριον, καὶ τὸν οἶκον ᾧ τὰ ἱερὰ ἐκείνων τεθησαύριται σώματα. Εἰς ἐπισκοπῆς δὲ χειροτονίαν συλλαμβάνεσθαι μέλλων, ἐπεὶ πολλὰ τοὺς ἐπὶ τοῦτ' ἐλθόντας λέγων οὐκ ἐπειθε, μαχαίρῃ τὸ δεξιὸν ἀποτεμῶν οὗς, «Κἂν νῦν ἄπιτε, ἔφη· ἐπεὶ τοί γε τοῦ λοιποῦ οὐδ' αἰρούμενον ὁ τῆς Ἐκκλησίας νόμος εἰσδέχεται· χρῆναι γὰρ τὸν ἱερέα σῶον εἶναι.» Ὡς δ' ἀναχωρήσαντες παρὰ τῶν ἡγουμένων περὶ πολλοῦ τὰ τοιαῦτα Ἰουδαῖοι· εἶναι εἴπον· τῇ δὲ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ ἐν οὐδὲν τὰ τοιαῦτα τίθεσθαι, ἣν μόνον τοῖς ἔνδοξοις καὶ τοῖς τρύποις ἄρτιος εἴη ὁ ἱερεὺς· αὐτοὺς ὑποστρέφοντες συλλαβεῖν ἐπειρώτων· ὁ δὲ, ἥ μὴν καὶ τὴν γλῶσσαν ἐκτεμεῖν διώμνυτο, εἰ βίαν αὐτοὺς ἐπάγειν πειρώοντο. Ἐν νῦν δ' ἐκείνων τὴν ἀπειλήν θεμένων, κατὰ χώραν εἶπον τὸν μέγαν. Καὶ ἐξ ἐκείνου Ἀμμωνίος· ὁ παρώτης ὠνόμαστο. Τούτ' αὐτὸς ἐς ὕστερον καὶ Εὐάγριος πέπονθεν ὁ φιλόσοφος. Καὶ οὗτος γὰρ ὑπὸ Θεοφίλου τοῦ Ἀλεξανδρείας εἰς ἐπισκοπὴν καθελκόμενος, τέχνη παντοίᾳ χρησάμενος, τὴν ἱερωσύνην ἀπέλειπτο, μηδὲν μέντοι ἀκρωτηριάσας τοῦ σώματος· καὶ ποτε τῷ Ἀμμωνίῳ τούτῳ περιτυχὼν, ἀστεϊζόμενος κατεμέμφετο λέγων, ὡς κακῶς πράξεις μάλα, καὶ ἐνέχεσθαι δίκα· διδόναι Θεῷ τῇ τοῦ μέλους διακοπῇ. Ὁ δ' Ἀμμωνίος, «Σὺ δὲ ἄρα, ὑπολαβὼν εἶπεν, ὦ Εὐάγριε, οὐκ οἶε τὰς ἀξίας διδόναι δίκα, διὰ φιλαυτίαν τὴν γλῶσσαν ἀποτεμῶν καὶ μὴ τῇ δοθείᾳ πρὸς πολλῶν ὠφέλειαν χρησάμενος χάριτι·» Ἀλλὰ περὶ μὲν Εὐαγρίου μετὰ βραχὺ διαλήφεται.

Alexandrino ad episcopatum traheretur, ubi artibus variis se excusando usus esset, sacerdotali dignitati, sibi ea interdicens, nuntium remisit (4), non tamen summo aliquo corporis membro resecto. Atque is ubi in Ammonium istum incidisset, urbane eum carpsit, male admodum fecisse Deoque ob membrum resectum pœnas daturum esse, inquiens. Ad quæ subinferens Ammonius, «Tu vero, inquit, o Evagri, an non condignas persolves pœnas, qui propter φιλαυτίαν, hoc est, ni-

A discipuli : in quibus grandævī lucre, Origenes, Didymus et Cronion, qui etiam centum et decem annos natus, excessit. Insuper eodem cum eis tempore exstiterē, Serapion magnus, Putubastes, Arsion et præclarus Arsesius : qui in philosophia hac consenserunt, et monasteriis præfuerunt. Ex eis Didymus nulli cohabitavit homini, ad extremum usque vitæ diem, quamvis nonaginta vixisset annos. Arsesius (4) autem juvenibus lapsis delicti gratiam faciebat, ætate autem et virtute provectiores excommunicabat, verbis hisce utens : «Juvenem quidem, si per excommunicationem repudiatur, despectorem fieri : qui vero in virtute profecisset, eum celeriter objurgationis sensum percipere.» Eorum porro qui in media stataque essent ætate, multi et boni fuere monachi. In eis Ammonius et Eusebius, præterea Dioscorus et Euthymius, qui cum fratres essent, propter corporis staturam Longi sunt appellati. Ammonium fama est eo laudis in philosophia hac pervenisse, et adeo voluptate et deliciis omnibus superiores fuisse, ut præter panem solum nihil cocti degustarit. Valde etiam litterarum et eruditionis studiosus fuit, ita ut Origenis et Didymi et Evagrii scripta diligenter et feliciter legeret (2). Adeo vero a curiositate abfuit, ut Athanasium magnum Romam comitatus, ex præclaris præcipuisque urbis ejus rebus non aliud spectandum sibi censuerit, quam Petri et Pauli martyrium, et ad eam in qua illorum corpora veluti thesaurus sunt condita.

C 188 Porro cum ad episcopalem aliquando consecrationem adducendus esset, et ad eos multa, qui illum ejus rei gratia convenerant, dixisset, neque tamen eis quod volebat, persuasisset, amputata sibi auricula dextra : «Vel nunc demum, inquit, abite, quandoquidem deinceps etiam volentem Ecclesiæ constitutio non recipit Sacerdotem namque integrum atque immutatum esse oportet.» Atque ubi qui ex præcipuis ad ipsum missi erant, ab eo discederent ; et a Judæis quidem talia observari et magnificari, Ecclesiam autem Dei parvipendere, si modo animo et moribus salvus commodusque sit episcopus, inter se dicerent ; ad eum reversi, comprehendere tentarunt. Ibi ille : «Si vim ei inferre pergerent, linguam quoque sibi recisurum esse, adjuravit.» Quibus minis illi perpensis, in loco suo virum magnum reliquerunt. Et ex eo tempore Ammonius παρώτης (3), quasi aure carentem dicas, cognominatus est. Hoc idem in Evagrīo philosopho accidit. Nam cum a Theophilo

gnominus. Inveni olim admodum homines pii ad episcopatum evehebantur.

(4) Et profugit, Socras. Μηδὲν ἀκρωτηριάσας, τοῦ σώματος.

(1) Socr. Arsenium vocat.

(2) Ammonius, comes Athanasii, Romæ non aliud quam S. Petri et Pauli martyrium spectavit.

(3) Ammonius, παρώτης, hoc est, sine aure, co-

mium tui ipsius amorem, linguam rescueris, et ea quæ tibi ad utilitatem multorum concessa est gratia, usus non fueris? » Verum de Evagrio paulo post dicemus.

189 CAPUT XXXVIII.

De monte Nitria, et loco a Cellis dicto Item de alio loco, cui nomen est Rhinocurura, et de sanctis, Dionysio, Mela et Solone.

Circa Scetim mons est, quem accolæ Nitriam vocant, propterea quod vicus quidam vicinus ei est, in quo nitrum colligitur. In eo monte (1) ingens est hujus generis philosophorum multitudo, et monasteria contigua non pauciora quam quinquaginta. Eorum quædam sunt, in quibus monachi communiter, quædam in quibus seorsim habitant. Est et alius locus ad interiorem solitudinem vergens, et ab istis stadiis septuaginta distans, ad monasticam exercendam perquam commodus. Cellarum is nomen habet, quod monachorum ibi domicilia non continenter, sed sparsim constructa sunt. Tantum vero ea inter se dissita sære, ut ea insolentes alius alium nec cernere nec audire possent. In hebdomade autem semel, primario et Dominico die, in ecclesiam convenire soliti erant. Quod si eo die quis non comparuisset, satis constabat, eum vel ærumna vel morbo aliquo oppressum fuisse. Porro ad eum visendum non simul omnes, sed diverso tempore veniebant, pro se quisque quod ei suppeteret, ad illum curandum, commodum morbi afferens remedium. Absque hoc si esset, alius alium non adibat: præterquam si quis discendi causa sermones animæ utiles et salubres auditurus, eum audiret, qui ejus rei peritus esset. Cellas quoque eas illi inhabitabant, quibus ad summum philosophiæ hujus pervenire, et sibi ipsis ductores esse contigisset: ut recte ab aliis segregati, quietem sequi et sibi ipsis vivere possent. De Scetim, et qui ibi philosophati sunt, monachis, hæc dixisse satis sit. Nam si singula oratione persequenda essent, metus esset, ne in eam prolixius productam, reprehensionis quispiam aculeum immitteret. Et cum illi suum sibi vivendi modum instituissent, fieri necessario aliter non potuit, quin varie, ut par est, pro cujusque ætatis captu, opera, mores, instituta, et diætas dispertirent. Alius item locus, cui nomen Rhinocurura (2) fuit, multis ex eo tempore indigenis (3) monachis celeberrimus fuit. Inter eos insignes fuisse Dionysium qui ad partem urbis Aquilonarem domunculam suam habuit: 190 Mela ille, qui eo tempore ecclesiam ejus loci gubernabat: et Solon, Melæ simul et frater germanus, et in sede ipsa successor. De Mela (4) illud memoriæ proditum

(1) Sic hodie in Aho montē viginti duo insignia sunt monasteria Græcorum monachorum, ordinis divi Basilii, quæ tributū nomine Turcarum tyranno quotannis ex vinetis et olivetis suis pendunt sex milia obolorum Turcicorum. Mons is a Christianis, ἅγιον ὄρος, hoc est, sanctus mons, dicitur: a Rutenis, Suvata hora.

(2) Rhinocurura ubi Ægypti, ab antiquis in-

A

ΚΕΦΑΛ. ΑΗ'.

Περὶ τοῦ τῆς Νιτρίας ἑρουν καὶ τῶν λεγομένων Κελλίων, καὶ τῶν Ρινόκουρουρων· καὶ περὶ τῶν ὁσίων, Διονυσίου, Μέλαντος τε καὶ Σόλωνος.

Ἀμφὶ δὲ τὴν Σκήτιν ὄρος ἐστὶν ὃ Νιτρία ἐγερῶς καλεῖται· καθότι κώμη τις ταύτῃ ὁμορῶς ἐστίν, ἐν ἣ τὸ νίτρον συλλέγουσιν. Ἐν δὲ τῇ Νιτρίᾳ ταύτῃ πολὺ τι πλῆθος· ἀνδρῶν φιλοσόφων ἐστὶ. Καὶ μοναστήρια εἰσιν ἐν τούτῳ οὐχ ἥτιον ἢ πεντήκοντα συνεχθ' ἀλλήλοις· ὧν τὰ μὲν κατὰ συνοικίαν εἰσι, τὰ δὲ καὶ καθ' ἑαυτὰ τὴν οἰκήσιν ἔχει. Πρὸς δὲ τὴν ἐνδοτέρῳ τούτοις ἑρημον ἑτερόν ἐστι τόπος ἀμφὶ στάδια διεστῶς ἑξομῆκοντα, πρὸς τὸ φιλοσοφεῖν δεξιῶς ἔχων, ὃς Καλλία προσγορεῖται· διτιπερ οὐ κατὰ συνοικίας, ἀλλὰ σποράδην τὰ τῶν μοναζόντων εἰσὶν οἰκήματα. Ἐπὶ τοσούτων δ' ἑτερον ἐκατέρου διέκει, ὡς τοὺς ἐνοικοῦντας τούτοις μήτ' ὄραν ἀλλήλους, μήτ' ἐπαιεῖν. Εἰςάπαξ δ' εἰς ταυτὸν τῆς ἑξομῆδος συντρέγουσιν ἐκκλησιάζοντες τῇ πρώτῃ καὶ κυριωτέρῃ τῶν ἡμερῶν. Εἰ δὲ τις κατὰ ταύτην μὴ φινείη, ὁτλός ἐστιν ἢ τινι πάθει ἢ νόσῳ κατεχχυμένος· καὶ δὴ κατὰ θέαν ἀπειδισιν αὐτοῦ οὐκ ἐν ταυτῇ, ἀλλ' ἐν διαφόροις καιροῖς, ὃ τι λάχοι ἐκάστῳ πρὸς θεραπείαν ἐπιτῆδειον καὶ τῆς νόσου ἀλεξιφάρμακον εἰσχομίζων. Ἄνευ δὲ τῆς προφάσεως ταύτης οὐκ ἐν τις παρ' ἄλλον ἤχοι ἐκτός, εἰ μὴ τις ὡς μαθησόμενος παραγένοιτο, λόγων ἀκοῦσαι ψυχῇ πραγματουμένων τὴν λυσιτέλειαν παρὰ τὸν δὲ τὰ τοιαῦτα φράζειν ἐπίσταται. Ἐκεῖνοι δὲ τοῖς τοιοῦτοις οἰκοῦντες πελλίοις, ὃς ἐς ἄκρον τῆς φιλοσοφίας ἀνέβαιναι συνέθη· καὶ σφά· ἀγειν ἰσχύς ἐστι, χωρισθεῖσι τῶν ἄλλων δι' ἡσυχίαν· καὶ καθ' ἑαυτοὺς ἔχουσι τὴν διατριβήν. Περὶ μὲν οὖν Σκήτεω· καὶ τῶν ἐνθάδε φιλοσοφούντων τοσαύτ' ἡμῖν εἰρήσθω. Τὸ γὰρ τοῖς κατ' ἑκαστον τοῦτων ἐπεξεῖναι ὁδὸς ὑφάρπει μὴ, μηχανομένην τὴν γραφὴν μώμου τις ἐπαφήσοι κέντρον. Ἐκεῖνοις γὰρ ἰδίαν πολιτείαν συστήσαντες, ἐκ ἀναγκῆς ἦν καὶ ἔργα καὶ ἡθῆ καὶ ἀγωγὴν τε καὶ διαίταν πρόσφορα ἡλικίᾳ ἐκάστη ὡς εἰκὸς διενεῖμαι. Καὶ ἄλλος δὲ τόπος, ὃ Ρινόκουρουρα ἦν ὁνομα, πολλοῖς οἰκοθεν ἀνδράσιν ἐξ ἐκεῖνου τηνικαῦτα διέλαμπεν· ὧν ἐπίσημοι τῷ φιλοσοφεῖν ἐγένοντο Διονύσιος, ὃς τῷ πρὸς βορρᾶν τῆς πόλεως μέρει τὸ φροντιστήριον εἶχε· καὶ Μέλας ἐκεῖνος ὁ κατ' ἐκείνην καίρου τὴν τῶν Ρινόκουρουρων ἐκκλησίαν ἰθύνων· καὶ Σόλων, ὃς κασίγνητος τῷ Μέλαντι ὄν, καὶ τῷ θρόνῳ ἐγεγόναι διάδοχος. Περὶ δὲ Μέλαντος ἱστοροῦσιν, ὡς ἥλικα οἱ τῆς ὁμοουσίᾳ ὑπεριστάμενοι πίστεως τῶν ἐκκλησιῶν ἐξηλαύνοντο· ἅπασι καὶ οἱ τῶν

colis sic dicta, quorum mutilati fuere nasi. Stephanus.

(3) Οὗτοι ἐπειτάκτοις, ἀλλ' οἰκοθεν ἀνδράσιν ἀγαθοῖς· hoc est, non advenis, sed originariis bonis viris.

(4) Μελᾶς, Rhinocurureo episcopo, qui ab Arianis ad eum expellendum missi fuerant, propter reverentiam ejus exsilium remittunt.

Μέλανα ἐξῶσαι κατέλαθον, εἶρον μὲν ἐκείνον τοῖς Ἀ
 εἰς ἐκκλησίας λύχνους ἐνασμενίζοντα, οἳ γε ὑπηρε-
 τῶν ἔσχατον· τὰς τε γὰρ θρυαλλίδας κατεῖχε, καὶ
 ἐπὶ ῥύπος ἦν τὴν ἐσθῆτά τε καὶ τὴν ζώνην· περὶ
 δὲ τοῦ ἐπισκόπου πυθόμενοι, ἀποκρίνασθαι αὐτὸν
 τοῦτον μνηύσαι· ἀγαγεῖν δὲ τοὺς ἄνδρας παρὰ τὸ
 ἐπισκοπεῖον· καὶ οἳ γε τῇ ὁδῷ κεκμηκότες, τοῖς
 ἐνοῦσι θρέψαι, τράπεζαν παραθέμενον. Μετὰ δὲ τὴν
 τροφήν νυφάμενος, ἐκείνους γὰρ διεκονεῖτο ἐστιαμέ-
 νοις, ἑαυτὸν κατεμήνυσεν· τοὺς δ' ἐν θαύματι τὸν
 ἄνδρα πεποιηκότας, δηλώσαι οὐ χάριν ἤκον· τῇ γε
 μὴν πρὸς αὐτὸν αἰδοὶ ἄδειαν αὐτῷ φυγῆς παρασχεῖν·
 τὸν δ' ἀποδοχῆς ἀξιώσαντα ἀποκρίνασθαι μὴ ἂν
 ἐλθεῖν ταυτὰ τοῖς ὁμοφροσιν τῶν ἱερέων παθεῖν, τὸ
 ἔκοντα πρὸς τὴν ὑπερρίαν ἀφίχθαι· ἀλλ' ἔκοντι
 τὴν ὑπερρίον ὑπαρμεῖναι φυγὴν. Οὐ δὲ γινόμενος,
 ἔτ' ἐκ νέου τῷ φιλοσοφεῖν ἐπιστάντος, διὰ πάσης
 ἀρετῆς ἡκων περιδύτης ἦν. Σόδιον δὲ τὸν ἐμπορι-
 κὸν βίον ἀπαρνησάμενος, τὸν τίμιον μαργαρίτην
 ὤνεστο. Ὑπὸ γὰρ τῷ ἀδελφῷ Μέλανι καὶ τοῖς ἐκείσε
 διδασκάλοις τὸ βίου μεταθεμένος, καὶ ἐπιμελῶς
 παιδευθεὶς, ὅτι πλείστην περὶ τὸ θεῖον ἐπαδείξατο τὴν
 σπουδὴν· μάλιστα δ' ἦν ἀγαθὸς τοῖς πέλας ἀπλότῃ
 βίῳ χρώμενος. Τοιούτων δὲ καθηγεμόνων τὸ κατ'
 ἀρχὰς ἡ Ῥινোকουρούρων ἐκκλησία ἐπιτυχῆς γενο-
 μένη, ἐπὶ πολὺ τοῦ χρόνου διήρκεσε τοῖς ἐξ ἔθους
 χρωμένῃ θεσμοῖς, καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν εὐφορίαν πη-
 γάζουσα. Ὅ δὲ ξενίζον εἶχεν ἡ τοιαύτη ἐκκλησία,
 καὶ τῶν ἄλλων ἐπίσημον μάλιστα, ὅτι περὶ τοῖς αὐτοῖς
 κληρικῶς κοινὴ τε ἦν οἴκησις, καὶ τράπεζα τε καὶ
 ἀγωγὴ καὶ διαίτα μία, καὶ πάντα διὰ τὰ λοιπά. Το-
 σοῦτα καὶ περὶ τῶν Ῥινোকουρούρων.

clerici ibi domicilium, mensam, morum institutum, et dietam unam, aliaque adeo omnia haberent communia. Hæc de Rhinocurura.

ΚΕΦΑΛ. ΛΘ'.

Περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ μοναχῶν, Ἑσυχᾶ, Ἐπι-
 φανίου τοῦ Κύπρου, Σαλαμίνῃ, Ἀμμωνίου,
 Σιλβανοῦ καὶ Ζαχαρίου.

Ἐν δὲ τούτῳ καὶ κατὰ Παλαιστίνην πολὺ τι στί-
 φος φιλοσόφων ἦν διὰ ἀνδρῶν. Ἐτι γὰρ περιῆσαν τῷ
 βίῳ οἱ κατὰ τὴν Κωνσταντίου βασιλείαν ἡμῖν εἰρη-
 μένοι, τῇ μοναχικῇ πολιτείᾳ καὶ ἐπιστήμῃ ἐμπρέ-
 ποντες. Καὶ ἄλλοι δ' ἐπὶ τούτοις συντέχμαζον ταῖς
 ἐκείνων ἀγαθαῖς συνουσίαις, ἐς πολὺ τι χρῆμα ἐπι-
 διδόντες τῆς ἀρετῆς· καὶ προσετίθεντο τοῖς ἐνταῦθα
 φροντιστηρίοις, οὗ τὴν τυχούσαν εὐκλείαν τούτοις
 πορίζοντες· ὧν πρότερος Ἑσυχᾶς ἦν, ἑταῖρος
 ὢν ἐς τὰ μάλιστα τῷ παρμεγίστῳ τὴν κατὰ Θεὸν
 βιοτὴν Ἰλαρίωνι· πρὸς δὲ καὶ ὁ πολὺς τὴν ἀρετὴν
 Ἐπιφάνιος, ὃς πολλὰ χρόνον ὑπετερον καὶ τῆς ἐν Σα-
 λαμίνῃ τῆς Κύπρου ἐκκλησίας τὴν ἐπιτροπὴν ἔσχευ.
 Ὁ μὲν οὖν Ἑσυχᾶς τὸ τῆς ἡσυχίας ἐργαστήριον ἐπὶ
 Γάζης, ἐνθα δὲ καὶ ὁ ἑταῖρος εἶπ' οὖν διδάσκαλος
 καὶ σύμπνοος αὐτῷ Ἰλαρίων, εἶχεν. Ὁ δὲ ἱερὸς
 Ἐπιφάνιος περὶ κώμην τινα Βησανδοῦκην ὄνομα,
 ὅθεν καὶ ὠρμητο, νομοῦ Ἐλευθερουπόλεως· νέας δὲ
 πάμπαν τῇ ἡλικίᾳ ἀρίστοις χρησάμενος διδασκάλους,
 καὶ παιδείας χάριν μοναστικῆς οὐκ ἐλάχιστον ἀνύσας
 ἐν Αἰγύπτῳ χρόνον, παρὰ τε τοῖς ἐκείσε διὰ καὶ Πα-

A est. Cum de ecclesiis δημοσίου, consubstantialis,
 fidei defensores exigenter, atque eo qui ipsum
 quoque ejicerent, advenissent, repererunt eum
 veluti servorum extremum ecclesiæ lucernis ador-
 nandis hilariter incumbentem. Lucernarum enim
 lineos funiculos in manibus habebat, veste simul
 et cingulo sordidatus. Atque cum illi episcopum
 requirerent, indicaturum se eis illum respondit,
 eosque in domum episcopalem duxit : atque ubi
 is eis de via fessis, mensa apposita, pro re-
 rum tenuium copia cibum dedisset, atque eden-
 tibus ministrasset, sublata mensa manus lavit, et
 seipsum eis indicavit. Illi virum admirati, causam
 adventus sui cum ostendissent, remittere se ei
 exsilium, propter reverentiam ejus, dixerunt. Quod
 B posteaquam accepisset, eis respondit, non idem
 se, quod alii consentientes sibi episcopi fecissent,
 commissurum esse, ut invitum solum exsilii causa
 verteret, sed sua sponte in exsilium iturum. Atque
 cum ibi esset, veluti qui ab adolescentia mona-
 siacæ philosophiæ assuevisset, omni genere virtu-
 tis præclarus admodum fuit. Solon autem, ubi
 mercaturæ renuntiasset, pretiosam mercatus est
 margaritam. Nam sub fratre Mela ejusque loci
 magistris fideliter atque diligenter edoctus, muta-
 tione vitæ plurimum in rebus divinis studii osten-
 dit, et morum simplicitate erga proximos bonus
 maxime fuit. Ecclesia Rhinocururæ postquam tam
 egregios primum duces nacta est, longo deinde
 tempore consuetis constitutionibus uti perrexit, et
 C viros præclaros protulit. Illud porro novum, et
 inter alia maxime insigne in ecclesia ea fuit, quod

191 CAPUT XXXIX.

De Palæstinæ monachis, Hesycha, Epiphantio Cyprio,
 Salamine, Ammonio, Sylvano et Zacharia.

In Palæstina quoque eo tempore plurimi floruerunt
 solitarii philosophi. Adhuc enim superstites erant,
 quos, cum de Constantini imperio ageremus, dixi-
 mus scientia et vitæ monastica esulgentes. Sed et
 alii cum illis institutis illorum enituerunt, qui virtu-
 tis profectu, non pœnitenda laude et gloria mo-
 nasteria auxerunt. Horum præcipuus fuit Hesychas,
 Hilarioni illi, vita ea quæ secundum Deum
 est, longe præstantissimo, sodalis charissimus.
 Item virtute præclarus Epiphanius, qui longo post
 tempore ecclesiæ Salaminæ in Cyprio episcopus
 præfuit. Et Hesychas quidem quietis officinam
 apud Gazam instituit, eodem quo sodalis seu magis-
 ter, in rebus omnibus secum consentiens Hilarion,
 loco ; sacer autem Epiphanius, circa quemdam vi-
 cum Besanducem, præfecturæ Eleutheropolis, ubi
 etiam ortus fuerat. Hic in prima ætate optimis usus
 præceptoribus, et doctrinæ monasticæ gratia longo
 tempore in Ægypto moratus, apud Ægyptios simul et
 Palæstinos, per virtutis studium, insignem adeptus
 fuerat laudem : nec minus etiam apud Cyprios, apud

quos episcopatum gessit. Unde conicere licet, ea de causa præclaram cum famam per orbem omnem esse consecutum. Cum enim in ampla et maritima, eademque populosissima urbe sacrorum antistes esset, et cum illustri virtutis gloria civiles quoque res tractaret, brevi tempore non civibus solum, sed advenis etiam undecunque eo appellentibus notissimus fuit, qui eum partim convenerunt et viderunt, partim ex sermonibus eorum qui illum viderant, cognoverunt. Prius autem quam in Cyprium veniret, eo quo diximus tempore in Palæstina vitam egit, cum in monasteriis ibidem sancte et graviter admodum eniterent, Salamines, Pyschon, Malchion et Crispion, claro loco nati, et fratres, circa Bethleam vicum præfecturæ Gazæ, studia virtutis exercentes. Habuerunt et ii Hilarionem magistram. **192** Fertur namque, cum aliquando simul isti apud eum fuissent, et simul domum reverterentur, ex eorum medio Malchionem solum quodammodo raptum disparuisse : atque ubi rursum subito apparuisset, idem cum fratribus iter carpsisse : et paulo post e vita excessisse, juvenilem quidem adhuc ætatem agentem, sed virtute et Dei amore non multum eis qui in tali studio consueverunt, concedentem. Tum Ammonius quoque decem lere stadiis ab eis distans, et circa vicum Chapharchonbran Gazæ subditum casam suam habens, clarus fuit, ex eo vico oriundus : vir qui accurate et constanter in instituto monastico perduraverit. Sed et Sylvanus in Palæstina ortus, eo, ut mihi videtur, tempore superstes fuit : qui eum a Deo accepit honorem, ut angeli ei inservierint. Et cum primum in Ægypto philosophatus esset, in montem Sina inde transit : postea autem in torrente Geraræ maximum, pulcherrimum et clarissimum bonorum virorum construxit monasterium : cui post eum admirandus præfuit Zacharias.

CAPUT XL.

De Syria et Edessæ monachis, Ephraim, Aphraate, Juliano, Barse et Eulogio, qui episcopatum in monasteriis gesserunt.

Ex Ægypto et Palæstina, ad eos monachos qui in Syria et finitima ei Perside fulserunt, transeundum : qui cum Ægyptiis quam maxime certantes, quam plurimi et virtute clarissimi evasere. Circa Nisibim ad montem cui Sigoron nomen est, vitæ sanctitate celebres fuere, Bathæus, et Eusebius, et Barges, et Hallas, et Abbos, et Abdaleus, et Zeno, et Heliodorus, et Lazarus, qui episcopus etiam est factus. Qui quod non ita pridem novum hoc philo-sophiæ institutum exercere incepissent, φοσχοι, hoc est, pascentes, seu pabulatores, cognominati sunt : propterea quod tecta non haberent, nec panem, aut vinum aut opsonium aliquod gustarent : sed continenter in montibus versantes,

λαιστινοῖς, ἐπιστημὴν τε κλέος ἐκιδόντες τῷ ἐπιπόνῳ τῆς ἀρετῆς. Ἐπειτα δὲ καὶ παρὰ Κυπρίοις, ὧν καὶ τῆς Ιερωσύνης ἡγήσατο· δι' ὧν εἰκάζεται ἔστιν, ὡς ἐντεῦθεν μᾶλλον ἀοιδιμον τὴν φήμην ἀνὰ πᾶσαν τὴν ὕψην ἐκκληρώσατο. Ἐν τε γὰρ πόλει μεγάλῃ καὶ παλαιῇ, καὶ ὁμίλον οὐκ ἐλάττωσον κεκτημένη τὸ Ιερᾶσθαι λαχὼν, καὶ μετὰ περιφανοῦς τῆς ἐξ ἀρετῆς δόξης πράγμασι πολιτικοῖς ἐμβάλων, ἐν βραχεὶ χρόνῳ οὐ τοῖς ἀπτοῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὄθεν δὴ ποτε καταλροῦσι ξένοις γνῶριμος ἐσάγαν ἐγένετο τοῖς μὲν καὶ εἰς πείραν ἤκων καὶ θαυθεῖς, τοῖς δὲ καὶ παρὰ τῶν ἰδόντων πυθόμενοις τοιοῦτον εἶναι. Πρὶν δ' ἐς Κύπρον ἐλθεῖν, κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ἐν Παλαιστίνῃ διέτριβεν· ὁπνίκα δὲ ἐν τοῖς κατ' ἐκείνην φροντιστηρίοις σεμνῶς· μάλα διέπρεπον Σαλαμίνης τε καὶ Φύσκων καὶ Μαλχίων· πρὸς δὲ καὶ Κρισπίων· εὐπατριδοὶ δυνεῖς καὶ ἀδελφοὶ ἀμφὶ Βηθελέαν κώμην, νομοῦ Γάζης, τὸ τῆς ἀρετῆς· ἐργαζόμενοι μέλι. Καὶ οὗτοι δὲ διδασκάλοι ἐχρήσαντο Ἰλαρίωνι. Λέγεται γὰρ ποτε ἅμα οὗτοι παρ' ἐκείνων γενόμενοι, ἅμα καὶ οἰκαδε ἀναστρέφειν· ἀρπαγῆναι δὲ πῶς ἐκ μέσων τούτων μόνον Μαλχίωνα, καὶ οὐδαμοῦ φαίνεσθαι· αἰφνης δὲ πάλιν ἀναφανῆναι, τὴν ἴσην ἰδὼν τοῖς ἀδελφοῖς διόντα, καὶ μετὰ βροχὴ μετὰλλάξαι τὸ ζῆν, ἐτι μὲν ἐν νέᾳ τῇ ἡλικίᾳ, οὐ μέντοι παραπολὺ τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ γηρασάντων κατὰ τὸ τῆς ἀρετῆς θεοφιλεῖς ἐνδεδ. Τηνικαῦτα δὲ καὶ Ἀμμόνιος ἔγνωρίζετο, ἀμφὶ δέκα στάδια διεστῶς τούτων. Περὶ δὲ κώμην Γάζῃ ὑποκειμένην, Χαφαρχονδραν ὄνομα, τὰς οἰκήσεις εἶχεν, ἧς καὶ θρόμμα ἐτυγχάνεν· ἄνθρωπος εἰς ἀκριβείαν καὶ ἀνδρίαν μοναστικῆς πολιτείας διαγεγνημένος. Ναὶ μὴν ἀλλὰ καὶ Σιλθανὸς τηνικαῦτα οἶμαι, τῷ ζῆν περιτὴν, Παλαιστίνης ὁρμώμενος· ὃν λόγος ὑπ' ἀγγέλων ὑπηρετεῖσθαι γέρας λαβεῖν. Ἐν Αἰγύπτῳ γὰρ τὰ πρῶτα φιλοσοφῆσας, ἐκείθεν ἐπὶ τὸ Σίναιον ὄρος μετέβαινεν. Ἐς ὕστερον δ' ἐν τῷ χειμάρρῳ Γεράρων μερίστην τε καὶ καλλιστην ἡλίαν ἐπιστημον ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἐπῆξας, ἧς μετ' αὐτὸν ὁ θαυμάσιος ἀφηγήσατο Ζαχαρίας.

ΚΕΦΑΛ. Μ'.

Περὶ τῶν ἐν Συρίᾳ καὶ Ἐδέσσει μοναχῶν, Ἐρροῖμ καὶ Ἀφραάτου καὶ Ἰουλιανοῦ, Βάσσου τε καὶ Εὐλογίου, ἐν μοναστηρίοις τὴν ἐπισκοπὴν ἐσχηκότων.

Ἐκ δὲ τῆς Αἰγύπτου καὶ Παλαιστίνης ἐπὶ τοὺς κατὰ Συρίαν καὶ τὴν ὁμορον Περσίδα διαλάμψαντας μετιτέον· οἱ δὲ πρὸς τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ διαμειλόμενοι μάλιστα, εἰς πληθος ἅμα καὶ μέγεθος ἐπέδωκαν ἀρετῆς. Ἀμέλει ἀμφὶ μὲν Νισιδιν περὶ τὸ Σιγῶρον ὄρος καλούμενον, ἐπιστημον βίον εἶχον Βαρθαῖος καὶ Εὐσέβιος, καὶ Βαργῆς, καὶ Ἀλλὰς· καὶ Ἀββῶς, καὶ Ἀβδάλεως, καὶ Ζήνων, καὶ Ἡλιόδωρος, καὶ Ἀζαρος, ὃς καὶ ἐπίσκοπος ἐγενόνη· οὗς δὲ καὶ Βασκοὺς κατωνόμαζον, οὐ πάνυ πόρρω καινῆς φιλοσοφίας κατάρξαντας· οὕτω δ' ἐκάλουν σφᾶς, ὅτι περ οὐτ' οἰκίαι παρ' αὐτοῖς ἦσαν· ἀλλ' οὐδὲ ἀρτου ἢ οἶνου ἢ ὕψου τινὸς ἀπαγεύοντο· ἀλλ' ἀεὶ τοῖς ὄρεσι διατρίβοντες, κατὰ τοὺς τῆς Ἐκκλησίας νόμους, εὐχαῖς

καὶ ὕμνοις τὸ θεῖον ἐγέραιον· καὶ ἡνίκα καιρὸς καλοῖη τροφῆς, ἄρπην ἕκαστος· ἀνὰ χεῖρας ἔχων, καθάπερ νομὴν διφῶντες, περιέσσι· καὶ τὰς προσφόρους περιτυχόντες τῶν βοτανῶν ἐστίζοντο. Καὶ τοῖς μὲν οὕτω καινῇ τις ἐνεοχμῶθη φιλοσοφία. Περὶ δὲ Κάρβας ἐφιλοσόφει Εὐσέβιος, ἐκουσία καθείρξει· αὐτὸν ἀπρόβιτον ἐπισχών. Ναὶ μὴν καὶ Πρωτογένης ὁ μετὰ Βίτον τῆς αὐτόθι παροικίας ἐπιτροπεύσας· Βίτον ἔκτεινον τὸν αἰδιδίμον ἀσκητὴν, ὃν φασὶ τὴν ἐν βασιλεῦσιν ἀπόστολον Κωνσταντίνον πρῶτον ἰδόντα, διισχυρίζεσθαι πάλαι πολλάκις τὸ θεῖον δι' ἐπιφανείας αὐτὸν ὑποδείξει· καὶ παρεγγυήσασθαι ὅτι ἂν εἰσηγοίτο, ἀμείσως πειθαρχεῖν αἰρεῖσθαι. Βαθθαῖος δὲ ἐπὶ τοσοῦτον ἤλασεν ἀστίαν, ὥς καὶ σκώληκας ἐκ τῶν ὁδόντων ἔρπειν. Ἀλλὰν δὲ ἐπὶ ἐδόμηκοντα ἔτη ἄρτου τὸ παρίπαν μὴ γεύσασθαι. Ἡλιοδώρῳ δὲ τὸ ἐγκρατὲς ἦν, ὥς ἀβήνους τὰς πολλὰς τῶν νοκτῶν διακαρτερεῖν, καὶ τὴν νηστείαν ἐν ἐβδομάδι κλείσται· ἐπισυνάπτειν. Ἡκμαζε δ' ἐν Φαδανᾷ τῇ νικαῦτα καὶ Ἀώνης ἐκαῖνος. Τόπος δ' ἐστὶ τὸ Φαδανᾶ, ἔνθα Ἰακώβ, ὁ τῷ Ἰσαὰκ γεννηθεὶς, ἐκ Παλαιστίνης ἦκων εἰς γάμον ὦμίλει παρθένῳ οὐσῇ τῇ γυναικί· πρῶτός τε τὸν λίθον τοῦ ἐνθάδε φρέατος ἐκκύλσας, τὴν ποίμνην ἐπότιζε. Τὸν δ' Ἀώνην τοῦτον λόγος ἔχει πρῶτον παρὰ Σύροις κατάρξει τῆς ἐνθάδε πρὸς ἀκριβείαν φιλοσοφίας· ὥσπερ δὴ καὶ παρ' Αἰγυπτίοις, τὸν πολὺν καὶ μέγαν Ἀντώνιον. Συνῆσαν δὲ τούτῳ καὶ Γαδδανᾷ· τε καὶ Ἀζίζος, πρὸς τὴν Ἰσὴν ἀρετὴν ἀμιλλώμενοι. Πολλοὶ δὲ καὶ ἀνὰ τὴν ἐκ γειτόνων ἔδιδον καὶ τὰ περίεξ ταύτης ἐπίσημοι ἀνδρες ἠνθῆσαν· ὧν οἱ εὐδοκιμώτατοι Ἰουλιανὸς τε ἦν, καὶ ὁ περιδότης ἐν Σύροις Ἐφραίμ· ὅς καὶ πολλὰ βιβλία τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ καταλέλοιπε· περὶ ὧν ἀκριβέστερον ἐν τῇ Κωνσταντίνου βασιλείᾳ διέλαβον. Πρὸς δὴ ταῦτοις Βάρσης τε καὶ Εὐλόγιος ἦσαν, οἱ μετὰ τὸν πολὺν τῆς ἀσκήσεως ἄθλον, ἐς ὕστερον καὶ ἐπισκόπων ἀμφω ἐγένοντο, οὗ τινος πόλεως, τιμῆς δὲ χάριν, ἐν τοῖς ἰδίῳ μοναστηρίοις, τὴν τῆς ἐπισκοπῆς κληρωσάμενοι χειροτονίαν, ἀμοιβὴν ὡς ἂν τις φαίη τῆς κατὰ θεὸν ἀκριβεστάτης φιλοσοφίας τὴν τοσαύτην εἰληφότες ἀξίαν· καθὼ δὲ καὶ Ἀζαρος ὁ πρὸ βραχέος μετὰ τὸν ὅσιον Ἡλιοδώρον ἐν μνείᾳ γεγεννημένος ἡμῖν.

instituto eos accepisse dicat. Sicuti et Lazarus, de quo paulo ante, post sanctum Heliodorum, mentionem fecimus.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Περὶ τῶν ἐν τῇ Κοίλῃ Συρίᾳ καὶ Ἀντιοχείᾳ μοναχῶν· ἐτι δὲ καὶ περὶ τῶν ἐν Γαλατίᾳ, Καππαδοκίᾳ τε καὶ Βιθυνίᾳ καὶ περὶ τὸν Εὐξεινον πόρτον φιλοσοφούντων ἀνδρῶν· καὶ δ' αἰτία δι' ἣν οἱ πάλαι ἀσκηταὶ μακροβιώτατοι διεγένοντο.

Ἡ δὲ γε Κοίλη Συρία καὶ ἡ ὑπὲρ ταύτην, τῆς Ἀντιόχου μόνης ἐκτός, ὥψε καὶ βράδιον τὴν Χριστιανισμὸν παρ' ἐδέξατο. Πλὴν οὐδὲ αὕτη ἀμοιβὴ ἐκκλησιαστικῶν φιλοσόφων ἐγένετο· οἱ καὶ μᾶλλον ἀνδρείως τε εἶχον, ὅτι γε καὶ μῖσος οὐ μέτριον μετ' ἐπιβουλῆς πρὸς τὸν ἐνοικοῦντων Ἑλληνιστῶν αὐτοῖς

A de ecclesiarum more, precibus atque hymnis Deum colentes celebrarent. Et cum tempus cibi capiendi esset, pro se quisque falcem in manibus habens, et veluti pabulum inquirens circuibat, et herbas commodas nactus, eis vescebatur. **193** Atque ad hunc quidem isti modum novam agendæ vitæ philosophiam instituerunt. Apud Carras autem philosophatus est Eusebius, qui voluntario carcere seipsum, ut adiri non posset, cohibuit. Item Prologenes, qui post Vitum paræciam illam regebat: Vitum, inquam, inclytum illum monachum, quem ferunt cum primum inter imperatores apostolum Constantinum vidisset, sancte affirmasse, eum sibi dudum sæpenumero a Deo per apparitionem ostensum esse; proindeque sædulo cohortatum esse, ut quod suggessisset atque jussisset, citra exceptionem omnem obsequenter faceret. Porro Bathæus usque adeo a cibo sumendo abstinuit, ut vermes etiam ex dentibus ejus proreperent: Hailas septuaginta (1) totis annis panem prorsus non attigit. Heliodoro tanta fuit temperantia, ut noctes plures pervigilaret, et jejunium hebdomadibus totis continuaret. Floruit tum etiam in Phadana (quo loco Jacob Isaaci filius ex Palæstina veniens, uxorem suam virginem in matrimonium duxit, primumque ibi revoluto a puteo lapide gregem ejus potavit) Aonas ille, quem fama est primum ibi apud Syros accuratum hoc philosophiæ genus colere cœpisse: quemadmodum id apud Ægyptios magnus fecit Antonius. Cum eo fuerit et Gaddanas, et Azizus, in ejusdem virtutis laude concertantes. Multi vero et apud vicinam Edessam, et circum ea loca celebres floruerunt viri: inter quos clarissimi fuerunt, Julianus, atque apud Syros decantatus Ephraim, a quo multi libri Ecclesiæ sunt editi: de quibus certius in Constantii imperio commemoravi. Existere præterea Barses et Eulogius, qui ambo post longum monastici exercitii certamen episcopi (2) sunt facti, non in urbe aliqua, sed honoris gratia in monasteriis suis episcopalem consecuti consecrationem; ita ut recte aliquis dignitatem eam tanquam præmium seu remunerationem pro exactissimo philosophandi

D

194 CAPUT XLI.

De Cœlesyria: et Antiochiæ monachis. Item de monachis qui in Galatia, Cappadocia, Bithynia, et ad Pontum Euxinum philosophati sunt, et causa, cur veteres monachi longævi fuerint.

Cœlesyria autem, et quæ supra eam est regio, sola Antiochia excepta, serius quidem Christianismum susceperit, non tamen ecclesiasticis philosophis carere. Qui eo fortius ut viri egregii se gesserunt, quo majus in eo incolarum Græcæ superstitionis studiosorum, atque illis insiduan-

(1) Octoginta. Sozom.

(2) Supra cod. cap. 23.

tium; flagravat odium : non illos quidem vindicta utentes, sed magno animo illatas injurias et plagas excipientes. Qualis Valentinus ille fuit, quem alii Emesenum, alii Arethusium genere fuisse tradiderunt. Et alter ei cognominis monachus, et Theodorius, qui ambo a Titus vico praefecturae Apameae oriundi fuere. Item Marosas Nechelis ortus, Bassus, Bassones, et Paulus, cui patria fuit Telmisus (1). Hic cum multis in locis multa monachorum coenobia instituisset, et praeclare plures ad philosophiam hanc consecrandam cohortatus fuisset, postmodum in regione cui nomen est Jugatum, insigne et splendidum monachorum construxit domicilium, atque ibi vitam in senectute multa finivit. Monstratur eo loco adhuc, quod omnibus notum est, sepulcrum ejus. Omnes vero prope quos recensuimus monachi, longævi fuere : id quod dispositione et providentia Dei mihi factum esse videtur, videlicet ut tam diuturno et exacto vitae instituto incrementum religio caperet : quod non Syros tantum, sed et Persas atque Sarracenos plurimos ad fidem nostram pertraxit, et Græcæ superstitionis sectatores plerique ut cultum suum abnegarent, effecit. Ex quibus omnibus plurimi persuasi sunt, ut philosophiam monasticam summo opere colerent, et ad eorum quos modo diximus, exemplum monachorum sodalitatibus prærent. Facilis autem conjectura est, hoc genus philosophiæ (2) initio inde sumpto, ad Galatas usque et Cappodoces, finitimosque eis populos, item ad Euxinum Pontum, Bithyniam, et Hellespontum pervenisse, qui sane antiquitus doctrinam Christianam flagrantibus animis complectentes, per multos divinæ hujus philosophiæ habuere sectatores. Quorum plures in communibus domiciliis per urbes et vicos habitaverunt, vel quod nondum traditionibus et exemplis eorum qui dicti sunt, assuevissent, **195** vel quod propter hiemis asperitatem regiones illæ, et maxime Pontus, Cappadocia, et Galatia, natura frigidissimæ sint, proindeque non facile plurimi in solis ibi locis degere possent. Verumtamen non omnino montes earum ab ejusmodi philosophis vacui fuere. Tempore namque procedente, vehementi atque ardenti rerum divinarum studio frigus etiam cessit. Atque

ἦν, ἤιστα μὲν ἀμύνη χρωμένοις, ἐψύχως δὲ τὰς ἐπιφερομένας ὕβρεις τε καὶ πληγὰς δεχομένοις. Οἷος Ὀλακέντινος· ἐκεῖνος ἦν, ὃν οἱ μὲν Ἑμισσην, οἱ δ' Ἀρεθοῦσιον τὸ γένος εἰναι ἔλεγον· καὶ τὸν ἕτερον, αὐτῷ δὲ ὁμώνυμον· καὶ Θεόδωρον· οἱ καὶ ἄμφω ἀπὸ Τιτῶν τοῦ Ἀπαμείων ὠρμῶντο νομοῦ· καὶ Μαρώταν τὸν ἐκ Νεχειλῶν· καὶ Βάσσον, καὶ Βασσώνην, καὶ Παῦλον, ᾧ πατρὶς Τελμισὸς ἦν. Οὗτος δὲ πολλὰς συνοικίας μοναχῶν κατὰ διαφόρους τόπους συστήσάμενος, καὶ καλῶς ἐπὶ τὸ φιλοσοφεῖν προτρέψας, ὕστερον τὴν ἐς τὸ Ἰεργάτον οὕτω καλούμενον χωρίον λαμπρὰν καὶ περιφανῆ συνοικίαν καταστήσάμενος μοναχῶν, ἐκεῖσε δὴ καὶ τὸν βίον ἀπέλειπεν εἰς βαθὺ γῆρας ἐλάσας. Δείκνυται δὲ καὶ ὁ τάφος ἐκείνου εἰσέτι πᾶσι κατὰδελος. Σχεδὸν δὲ καὶ ὅσους τῶν μοναχῶν διήλθομεν, μακρόβιοι πάντες ἐγένοντο. Καί μοι δοκεῖ τὸ οὕτως ἐπιπολὺ διαγενέσθαι τοῦ χρόνου οἰκονομῆσαι τὸ θεῖον, ὥς ἂν ἡ θρησκεία εἰς ἐπίδοσιν προχωρήσῃ. Τῇ γὰρ τοσαύτῃ ἀκριβεῖ ἐπὶ μακρὸν ποικιτεῖα οὐ Σύρους μόνον, ἀλλὰ καὶ Περσῶν καὶ Σαρακηνῶν τοὺς πλείστους πρὸς τὴν σφετέραν πίστιν καθέλκυσαν· καὶ Ἑλλήνας δὲ πλείστους ἀρνήσασθαι τὸ οἰκεῖον παρεσκεύασαν σέβας. Καὶ ἐκ τούτων πάντων πλείστους μοναδικῆς φιλοσοφίας εἰς ἄκρον ἔλθειν ἔπεισαν, καὶ στίφους μοναχῶν ἐπίσης αὐτοῖς καθηγῆσθαι. Ἐνεστί δὲ συμβάλλειν, ὥς ἐκείθεν ἡ τοιαύτη ἀρξάμενη φιλοσοφία καὶ μέχρι Γαλατῶν καὶ Καππαδοκῶν καὶ τῶν ὁμόρων αὐτοῖς, καὶ περὶ τὸν Εὐξείνιον πόντον καὶ Βιθυνίαν καὶ Ἑλλησπόντον ἐφθάνεν· οἱ δὲ ἡ παλαιῶν τὸ δόγμα θερμῶς πρεσβεύοντες, πολλοὺς τοὺς κατὰ θεὸν φιλοσοφῆσαντας ἔσχον· ὧν οἱ πλείους κατὰ συνοικίας ἐν πόλεσι καὶ κώμαις ὄκουν, ἅμα μὲν τὴν μήπω παραδόσει ἣ τύποις δὴ τιταίνετο εἰθισμένῶν τῶν πρόσθεν εἶναι· ἴσως δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς τοῦ χειμῶνος χαλεπότητος, φύσει ψυχροτάτων ὄντων τῶν τῆςδε χώρων, καὶ μάλιστα τῶν ἀνὰ τὸν Πόντον Καππαδοκῶν τε καὶ Γαλατῶν, οὐκ εὐχερὲς ἦν ἀνὰ τὴν ἔρημον διατρίβειν τοὺς πλείστους. Ὡς ἐπὶπαν γὰρ οὐδὲ ἄμοιρα ἦσαν τὰ ὅρη τῶν τοιοῦτων φιλοσόφων. Προϊόντι γὰρ τῷ χρόνῳ τῇ σφοδρᾷ περὶ τὸ θεῖον καὶ θερμῇ σπουδῇ ἐν δευτέρῳ τὰ τοῦ ψυχους ἦσαν. Τοῖς δ' ἐκεῖσε μέρεσι πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι δοκιμῶς ἐβίωσαν, ὥσπερ μοι καὶ ἀλλαχοῦ εἴρηται· μετὰ δὲ τοὺς περὶ Εὐσεβίου καὶ τὸν πολὺν καὶ μέγαν Βασίλειον δοκιμώτατοι τῶν ἄλλων ἐγένοντο Λεόντιος ἐκεῖνος, ᾧ ἐς ὕστερον ἡ τῶν Ἀγκυρανῶν ἐπιτράπη ἐπισκοπὴ· καὶ Πραπίδιος, ὃς καίπερ γηραιὸς μάλα γενόμενος, πολλὰς ἐπισκόπει πόλεις. Προέστη δὲ καὶ αὐτὸς ἐπισκοπῆς τοῦ πτωχείου, ᾧ Βασιλεῖς ἐπώνυμον ἦν· Βασιλεῖω γὰρ τῷ πάνυ Καισαρείας ἐπισκόπῳ κατασκευασθέν, καὶ τὴν ἐκείνου ἐκκληρώσατο κλησιν, ἐς πάνυ πόρρω περιγενόμενον. Ἐν μέντοι τῇ Ἀντιόχῳ πολλοὶ καὶ ἄλλοι διέλαμπον· ἐν οἷς μετὰ Ἰουλιανὸν καὶ Ἀφρατίην ἐκεῖνον Μαριανὸς τε καὶ Εὐσέβιος ἦσαν, Παλλάδιός τε καὶ Συμεῶνης καὶ Ἀδραμῆς, καὶ ἄλλοι

(1) Sozom. Telmisum vicum esse dicit.

(2) Sozom. ad ætatem usque suam et Theodosii Junioris imperium nonnullos ex hisce monachis cu-

rasse scribit. lib. vi, cap. 34.

(3) Sozom. habet Leo.

(4) Soz. vicos.

πρὸς τοῦτοις, οἱ ἀκήρατον τὸ κατ' εἰκόνα διέσωζον. Ἐν δὲ τῷ παρακειμένῳ ὄρει τῇ πόλει, ὃ πολλοῖς λειμῶσιν ὠράετο, Πέτρος ὁ Γαλάτης διέπρεπε, καὶ ὁ τοῦτῃ ὁμώνυμος, ὁ Αἰγύπτιος· Ῥωμανὸς τε, καὶ Σευήρος καὶ Ζήνων, καὶ Μωσῆς καὶ Μάλλχος. Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι τριηκαῦτα ἦσαν τὰς τῆς μοναχικῆς φιλοσοφίας ἀφιέντες μαρμαρυγὰς· ἐν μὲν τῇ Χαλκιδέων ἐρήμῳ Ἀβίτος καὶ Μαρκιανὸς καὶ Ἀβραάμης, καὶ πολὺ τι ἄλλο πλῆθος οὐκ εὐαριθμητόν, σώματι παθητῶ τὴν ἀπαιθὴ ζωὴν μεταρχόμενοι· Ἐν γὰρ μὴν τῇ Ἀπαμείων Ἀγαπητὸς καὶ Συμεώνης καὶ Παῦλος. Πούπλιος δ' ἐν Ζευγματέων ἐφιλοσόφει· ἐν δὲ τῇ Κυρεστῶν Ἀκεψιμᾶς ὁ πανεύφημος· ὃς οἰκίσκῳ βραχυτάτῃ καθείρκετο, ἐν ᾧ ἐξηκοντούτην χρόνον ὁσίως διήκουνεν, οὕτε εἰς λόγους ἤκων τινί. Ἦν δὲ τῷ τότε καὶ Ζευγματίος ὁ πολὺς, ὃς τὴν ὅψιν ἀφηρημένος, οὐ καλύδην ὥκει, ἀλλὰ περιεῖχε κύκλῳ τὸ ἀκραφνὲς τῆς πίστεως καταγγέλλων. Ὡν δὲ τὴν πολιτείαν ἀριστα κατὰ μέρος ἐκάστου Θεοδώρητος ὁ Κύρου ἐν τῇ φιλοθέῳ ἱστορίᾳ συνέγραψεν. Τοῦτων δὲ πάντων κοινὴ πολιτεία, ὡς εἰπὼν, ἦν, τῆς μὲν ψυχῆς· ὅτι πλείστον ἐπιμελεῖσθαι, καὶ ταύτην πρὸς ἀπαλλαγὴν τῶν ἐνθὲνδε ἐθίζειν· τὸν δὲ γὰρ πολὺν αὐτοῖς χρόνον εὐχῇ τε καὶ νηστείᾳ καὶ ὕμνοις τῷ Θεῷ προσήκουσι διατρέχειν· σώματος δὲ παντάπασιν ἀμελεῖν, καὶ τῆς ἐπὶ τοῦτῳ ῥαυτῶνός τε καὶ ἐπιμελείας· χρημάτων δὲ καὶ τῆς περὶ τὰ πράγματα ἀσχολίας ἀμπνύνειν ἀπεξενώσθαι, καὶ πρὸς τὴν κατ' ἀγγέλου βίον ἀμιλλᾶσθαι.

curam gererent, eamque a rebus et studiis hujus vitæ per desuetudinem abalienarent, et longioris vite suæ tempus in precationibus, jejuniis hymnisque, et Deum decentibus laudibus consumerent: corpus autem deliciarumque ejus et voluptatis studium negligerent, nec non pecuniam et negotiorum occupationes omnino a se repellerent, et ad vitam angelicam imitatione contenderent.

ΚΕΦΑΛ. ΜΒ΄.

Περὶ Εὐαγρίου τοῦ φιλοσόφου, καὶ τοῦ βίου καὶ τῆς ἀγωγῆς αὐτοῦ.

Μετά γὰρ μὴν τὸν Σύρον Ἐφραίμ ἐπισημοτάτω ἐγενέσθην καὶ τὴν κατ' ἄμψω φιλοσοφίαν Δίδυμος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, καὶ Εὐάγριος ὁ Αἰγύπτιος. Ἀλλὰ περὶ μὲν Διδύμου, τίς τε ἦν, καὶ ὅσα συγγράμματα καταλέλοιπεν, ἐν τῇ ἐνᾷτῃ μοι διεληπτῇ τῶν ἱστοριῶν· περὶ δὲ Εὐαγρίου βραχέα διεξελθεῖν δίκαιον, εἰ καὶ ἄμφω περὶ τὸ ὅγιόν τῆς πίστεως δόγμα χωλαίνοντες ἦσαν, καίπερ πλείστα λόγων βέλη κατὰ τῶν τῆς ἀληθείας ἀφιέντες ἐχθρῶν. Οὗτος ἐξ Ἰβήρων εἶλε τὸ γένος, οἱ περὶ τὸν Εὐξείνιον οἰκοῦσι πόντον. Σοφὸς δὲ λίαν καὶ ἐλλόγιμος ὁ ἀνὴρ ἐγεγόνει· καὶ λεπτὸς μὲν νοῆσαι, φράσαι δὲ τὸ νοηθὲν καὶ λίαν δεινός. Διάκρισιν γὰρ μὴ εἶχεν εὐχερῶς συλλαβεῖν, ὅσοι τῶν λογισμῶν ἢ πρὸς ἀρετὴν, ἢ πρὸς κακίαν ἐώρων· ὑποδέσθαι δ' ἱκανὸς πῶς χρεῶν τοὺς μὲν ἐπιτηδεύειν, τοὺς δ' αὖ φυλάσσεσθαι. Ἀλλὰ τὴν μὲν ἐνοῦσαν αὐτῷ τοῦ λόγου χάριν αἱ γραφαὶ παραστήσουσιν ἃς καταλέλοιπεν· τὸ δὲ ἦθος μέτριος ἦν. Τύφου δὲ καὶ ὑπεροφίας οὐδαμῶς αὐτῷ τι προσῆν.

(1) Theodor. lib. iv, cap. 28.

(2) Sed et Christianæ jam inde ab initio idem qui monasticæ vitæ finis est: carnis mortificatio, et spiritus renovatio. Atque ille demum vere Christia-

tiocliæ multi alii enituerunt monachi, in quibus secundum Julianum et Aphraatem illum, Marianus fuit et Eusebius, Palladius et Symeones, Abrahames et alii insuper, qui integrum atque immortale, id quod ad imaginem Dei conditum est, conservarunt (1). In monte eo pratis multis perquam amæno, qui urbi adjacet, Petrus Galata enituit, et cognominis huic Ægyptius. Præterea Romanus, et Severus, et Zeno, et Moses, et Malchus, alique multi eo tempore monastica ibi philosophia splendidi et illustres fuere. In solitudine Chalcidiz, Abitus, et Marcianus, et Abrahames, et quamplurimi alii, non facile sub numerum cadentes (2) corpore perperessionibus obnoxio, vitam affectionibus vacuam, excolere. Item in Apameensium eremo Agapetus et Symeones, et Paulus. In Zeugmatensisium autem solis locis Publius et Paulus philosophati sunt. Item in solitudine urbis Cyri, Acepsimas ille decantatissimus, qui in tuguriolo exiguo inclusus sexaginta annos sancte ita peregit, ut neque conspiceret, neque alloqueretur quemquam. Fuit tum quoque magnus ille Zeugmatius, qui oculis captus, non in casam aliquam se abdidit, sed loca pleraque circumiens, sinceram fidei professionem annuntiavit. Quorum vitam sigillatim omnium pulcherrime Theodoretus Cyri episcopus, in Dei amantium historia conscripsit. 196 Porro omnium istorum commune, ut ita dicam, consilium et institutum erat, ut quam maximam animæ

C

CAPUT XLII.

De Evagrio philosopho, et vita institutisque ejus.

Post Ephraim Syrum, celeberrimi in utraque philosophia fuere Didymus Alexandrinus, et Evagrius monachus Ægyptiacus. Cæterum de Didymo qui fuerit, et quæ scripta post se reliquerit, in nono historiæ hujus libro a me est dictum. De Evagrio autem æquum visum est hic pauca dicere: quamvis ambo isti in sana fidei doctrina claudicarent, utcumque plurima scriptorum suorum tela in veritatis hostes sint jaculati. Evagrius ex Iberibus, qui circa Euxinum Pontum colunt, genus duxit. vir sapiens et clarus admodum, inveniendū subtilis et ingeniosus, et in eloquendo quod invenisset, gravis et acer. Perfacile etiam, quænam cogitationes vel ad virtutem, vel ad vitia spectarent, dijudicavit, nec minus idoneus ad subjiciendum et docendum, ut illæ quidem excolendæ, hæ autem cavendæ essent, fuit. Porro eam quæ in oratione ejus inest gratiam, scripta quæ edidit indicabunt (3). Morum quoque singulari moderatione

nus est, qui ad veterem monachatum quamproxime accedit.

(5) Sozom. lib. vi, cap. 30.

fuit, a fastu et superbia maxime alienus. Et sicuti justarum laudum præconis minime est ad arrogantiam sublatus, ita etiam conviciis injustis haudquaquam ad indignationem commotus. Sacras Litteras sub Gregorio Theologo optime addidit: nam ejus quoque fuit archidiaconus, cum ille Constantinopolitanæ præesset ecclesiæ. Quod autem natura vultu esset venusto, et præterea vestitu eleganti uteretur, **197** ex magistratibus quidam zelotypia erga uxorem laborans, cum eum illi innotuisset cognovisset, clam ei cædem moliebatur. Et ad rem consilium id collatum fuisset, nisi ea ipsa nocte Deus horrendam quidem, sed salutarem visionem Evagrio dormienti exhibuisset. Videre namque sibi visus est capitalis criminis causa se captum, atque in carcere manus pedesque ferreis calentis vinctum esse. Cum autem jam ad tribunal judicis sisti, et pœnas dare deberet, accessisse quemdam, qui sacrum Evangeliorum codicem ei ostenderit, et tam gravibus vinculis cum liberaturum promiserit, si quamprimum ex urbe discederet, et facturum se id esse jurisjurandi sacramento confirmaret: seque imposita libro dextra ad eum modum jurasse, simulque et compedibus solutum esse, et e somno evigilasse. Ita ille divina visione persuasus, vigilando sibi structum atque creatum periculum effugit. Atque ubi in animo constituisset, decere se monasticam consecrari vitam, Constantinopoli Hierosolyma venit. Inde in Ægyptum (1), ad visendos, qui in Secti philosophabantur, monachos profectus, ad montem Nitriam, monasticam sibi construxit casam, et ibi cum duobus Macariis, Ægyptio et Alexandrino, qui alios antecellebant, fuit: quorum cum æmularetur vitam, factis quoque ipsis philosophiam monasticam est consecutus. Deinde etiam (2) sub Theodosii Junioris imperio, cum eo quem diximus Ammonio, est versatus, Prodigia autem eadem quæ præceptores ejus edidit. Libri ab eo plurimi et maxime necessarii compositi sunt, inter quos quidam *Monachus*, sive de practice et operatrice virtute inscriptus est: quidam Γνωστικός, hoc est, Cognitor, sive de eo qui cognitionem est consecutus. Illic in quinquaginta capita est divisus. Scripsit etiam librum alium, qui confutationem seu invectivam continet adversus tentatores demones. Id opus in octo divisit sectiones, juxta octo deliberationum seu cogitationum numerum. Item problemata prognostica sexingenta. Et præterea στιχηρά, hoc est, versuum duos libros, reliquit: alterum ad eos qui in cænobiis aut in conventibus sunt, monachos: alterum autem ad eas quæ virginitatem colunt, sanctimoniales. Omnia vero scripta ejus admiranda sunt, et sententiis et elocutione ad persuadendum prorsus accommodata. Et qui ea leget, qualis is vir fuerit, cognoscet. **198** Peropus autem esse puto, breviter quædam ex ejus operibus in historiam hanc inserere (3), atque in primis quæ de monachis commemorat, hisce propemodum verbis

Οὕτε γὰρ εἰς ὕκον ἦρτο τοῖς ἐκ τῶν δικαίων ἐπαίνων κρότοις, καὶ πρὸς τὰς ἀδικούς τῶν λοιπῶν ἤκιστα ἡσυχάλῃεν. Τοὺς γε μὴν ἱεροὺς τῶν λόγων ἄριστα ὑπὸ Γρηγορίῳ τῷ Θεολόγῳ πεπαίδευτο· ἐγένετο δὲ αὐτῷ καὶ ἀρχιδιάκονος, ὁπηνίκα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας τὴν ἐπιτροπὴν εἶχεν. Ἐπεὶ δ' ἀπὸ φύσεως ἀστείος μάλα τὴν ὄψιν ἦν, φιλόκαλός τε τὴν ἀναβολὴν, τῶν τις ἐν τέλει ζηλοτύπως μάλιστα περὶ τὴν γαμετὴν ἔχων, μαθὼν γινώριμον αὐτῇ καθεστάναι, θάνατον αὐτῷ κρύφα ἐμηχανάτο. Καὶ εἰς ἔργον ἂν προέβαινε τὸ δεινόν, εἰ μὴ καὶ ἐκείνην τὴν νύκτα φειδράν τινα καὶ σωτήριον ἔψιν κατέπεμπε τὸ Θεῖον καθεύδοντι· ἐδόκει γὰρ ὡς ἐπ' ἐγκλήματι συλληφθεὶς, δεσμώτης ἐκ σιδηρῶν χειρᾶς καὶ πόδας ἦν. Ἦδη δὲ μέλλων δικαστηρίῳ περιεσθαι καὶ δίδόναι τὴν δίκην, προσιών τις τὴν ἱερὰν τῶν Εὐαγγελίων πυκτὴν ὑπεδείκνυ, καὶ τῶν κατεχόντων ἀπαλλάττειν ὑπὸ τῶν δεσμών, εἰ θᾶπτον ἀναχωρήσοι τῆς πόλεως, καὶ τῷ πιστῷ τῆς πράξεως ὄρκον εἰς βεβαίωσιν προσαπῆται. Ὁ δ' ἐπιθεὶς τῇ βίβλῳ τὴν δεξιάν, ἥ μὴν ὧδε πράξειν ἐπώμυντο· καὶ αὐτίκα τῆς πέδης λυθεὶς, καὶ τοῦ ὕπνου ἀνέτε· καὶ τὸν ὕπαρ τυρουδόμενον διέφυγε κίνδυνον, τῇ θεῇ ὁμῇ πεισθεὶς. Καὶ προσήκειν ἑαυτῷ τὸν ἀσκητικὸν μετελθεῖν βίον ἐν νῷ θέμις, ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ἱεροσόλυμα παρεγένετο· ἔπειτα ἐκείθεν κατὰ θέαν τῶν ἐν Σαῳίλει φιλοσόφων εἰς Αἰγυπτὸν ἦκε· καὶ περὶ τὸ τῆς Νιτρίας ὄρους τὴν ἀσκητικὴν καλύβην ἐπήγατο. Τοῖς ἐν Σαῳίλει δὲ διαφέρουσι δυσὶ Μακαρίοις, τῷ Αἰγυπτίῳ καὶ τῷ Ἀλεξανδρεῖ, συνεγένετο· καὶ τὸν ἐκείνων βίον ζηλώσας, καὶ τὴν δι' ἔργων φιλοσοφίαν ἐκτίσαστο. Ἐπειτα τῷ προειρημένῳ Ἀμμωνίῳ ἐπὶ τῆς ἐχομένης βασιλείας συνῆν. Τούτων δὲ τεραστίων αὐτουργῶν ἐγεγόνει, ὧν δηλαδὴ καὶ οἱ παιδεύται. Ἐσπουδάσθη δὲ αὐτῷ καὶ βιβλία πλείστα καὶ ἀναγκαῖα· ὧν τὸ μὲν Μοναχὸς ἦ περὶ πρακτικῆς τὴν ἐπιγραφὴν ἔχει· τὸ δὲ, Γνωστικὸς, ἦ περὶ τοῦ καταξιώθεντος γνώσεως. Ἐν κεφαλαίοις δὲ οὗτος πεντήκοντα τὴν διαίρεσιν ἔχει. Καὶ ἄλλο δὲ βιβλίον συνεγράφη αὐτῷ, ὃ ἀντίβησιν ἔχει πρὸς τοὺς πειράζοντας δαίμονας. Ὅκτῳ δὲ διαίρεται τοῖς μῆμασι, κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὁκτῶ λογισμῶν. Καὶ προβλήματα δὲ καταλέλοιπε προγνωστικὰ ἐξακόσια, καὶ στιχηρά δύο· τὸ μὲν ἐν πρὸς τοὺς ἐν κοινότητι ἢ ἐν συνοδείᾳ ὄντας τῶν μοναχῶν· τὸ δ' ἕτερον πρὸς παρθενίαν ἀσκούσας προσφωνεῖ. Θαυμάσια δὲ πάντα, καὶ νοήμασι καὶ φράσει μετῇ τὸ ἐπαγωγὸν ἐπαυχύνοντα. καὶ οὕτως γέγονεν ὁ ἀνὴρ, ὃ τοῦτοις ἐντυχὼν εἴσεται. Χρῆναι δ' ἡγοῦμαι καὶ ἐκ τῶν ἐκείνου βραχέα τῇ συγγραφῇ παραδοῦναι, καὶ μᾶλλον ἢ περὶ μοναχῶν εἰς ῥηται· ὧς γὰρ κατὰ ῥῆμα φησὶν.

(1) Cum ipso Gregorio Nazianzeno eum Ægyptum petiisse, scribit Socr. lib. iv, cap. 25.

(2) Ἐπὶ τῆς ἐχομένης βασιλείας.

(3) Socrat. cod. cap. 25.

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ΄.

Α

CAPUT XLIII.

Ὅλα δ' αὐτὸς Εὐάγριος ἐν τισὶ τῶν συγγραμμάτων περὶ τῶν τότε κατὰ ῥῆμα διέξεισι μωαχωρ.

Quæ Evagrius in quibusdam libris de ejus temporis monachis de verbo ad verbum scripserit.

« Ἀναγκαῖον καὶ τὰς ὁδοὺς τῶν προοδευάντων μοναχῶν ὁρθῶς διερωτᾶν, καὶ πρὸς αὐτὰς κατορθοῦσθαι. Πολλὰ γάρ ἐστιν ὑπ' αὐτῶν ῥηθέντα τε καὶ πραχθέντα καλῶς· ἐν οἷς καὶ τοῦτό τις ἐφησεν, ὅτι τὴν ξηροτέραν καὶ μὴ ἀνώμαλον διαίταν, ἀγάπην συζευχθεῖσαν, θάπτει ἀπάγειν τὸν μοναχὸν εἰς τὴν τῆς ἀπαθείας λυμένα. Ὁ δὲ αὐτὸς παρασώμενός τινα νύκτωρ τῶν ἀδελφῶν, τῶν φασμάτων ἀπήλλαξεν, ἀσθενοῦσι μετὰ νηστείας ὑπηρετεῖσθαι προστάξας. Οὐδενὶ γὰρ οὕτως, ἐρωτηθεὶς ἐφησεν, ὥς ἐλέψατο τοιαῦτα κατασβέννυνται πάθη. Τῷ δικαίῳ Ἀντωνίῳ προσῆλθε τις τῶν τότε σοφῶν· καὶ, Πῶς B διακαρτερεῖς, ὦ πάτερ, εἶπε, τῆς ἐκ τῶν βιβλίων παραμυθίας ἐστερημένος; Ὁ δ' Ἀντώνιος, Τὸ ἐμὸν βιβλίον, ὦ φιλόσοφε, ἐφησεν, ἡ φύσις τῶν γεγενημένων ἐστίν· καὶ πάρεστιν, ὅτε βούλομαι, τοὺς λόγους ἀναγινώσκειν τοὺς τοῦ Θεοῦ. Ἡρώτησέ με τὸ σκεῦός τῆς ἐκλογῆς καὶ Αἰγύπτου; γέρων Μακάριος, Τί δὴ ποτε μνησικακοῦντες μὲν τοῖς ἀνθρώποις, τὴν μνημονευτικὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς ἀφανίζομεν· δαίροσι δὲ μνησικακοῦντες, ἀδολαεῖς διαμένομεν; Κίμου πρὸς τὴν ἀπόκρισιν ἀπορήσαντος καὶ παρακαλοῦντος· τὴν λόγον μαθεῖν, Διότι, φησὶν ἐκεῖνος, τὸ μὲν πρότερον πάθος παρὰ φύσιν, τὸ δὲ δεύτερον κατὰ φύσιν ἐστὶ τοῦ θυμοῦ. Παρέβαλον κατ' αὐτὴν σταθερὰν μεσημβρίαν τῷ ἁγίῳ πατρὶ Μακαρίῳ· καὶ λίαν ὑπὸ τῆς δόξης φλεγόμενος, ἤτουν ὕδωρ πίνειν· ὁ δὲ φησιν, Ἀρκέσθητι τῇ σκιᾷ· πολλοὶ γὰρ δοδοποροῦντες νῦν καὶ ταύτης ἐστέρηνται. Ἐἴτα λόγους μου πρὸς αὐτὸν περὶ ἐγκρατείας γυμνάζοντος, Θάρρει, φησὶν, ὦ τέκνον· ἐν οἷσις εἰκοσιν ἔτεσιν οὐτὲ ἄρτου, οὐτὲ ὕδατος, οὐτὲ ὕπνου χρόνον εἴληφα. Τὴν μὲν γὰρ ἄρτον μου ἥσθιον σταθμῶ· τὸ δὲ ὕδωρ ἐπινον μέτρῳ· τοῖς τοίχοις δὲ ἐμαυτὸν παρακλίνων, μικρὸν τι τοῦ ὕπνου μέρος ἀφήρπαζον. Ἐμηνύθη τιנὶ τῶν μοναχῶν θάνατος τοῦ πατρός. Ὁ δὲ πρὸς τὸν ἀπαγγεῖλαντα, Παῦσαι, φησὶ, βλασφημῶν. Ὁ γὰρ ἐμὸς πατὴρ ἀθάνατός ἐστιν. Ἐκέκτετό τις τῶν ἀδελφῶν Εὐαγγέλιον μόνον· καὶ τοῦτο πωλήσας, ἔδωκεν εἰς τροφήν τοῖς πεινῶσιν, ἀξίον μνήμης ἐπιφθεγξάμενος ῥῆμα· Δι' αὐτὸν γὰρ, φησὶ, τὸν λόγον πεπώληκα τὸν λέγοντα, Πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δός πτωχοῖς. Ἔστι δὲ τις περὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν νῆσος, κατ' αὐτὸ τὸ Βόρειον, πέραν τῆς λίμνης κεκμένη τῆς καλουμένης Μαρίας· προσοικεῖ δὲ αὐτῇ μοναχός, τῆς παρεμβολῆς τῶν Γνωστικῶν δοκιμώτατος· ὅστις ἀπεφῆνατο πάντα τὰ πραττόμενα ὑπὸ τῶν μοναχῶν πράττεσθαι δι' αἰτίας πέντε· διὰ Θεόν, διὰ φύσιν, διὰ ἔθος, δι' ἀνάγκην, διὰ ἔργον χειρῶν. Ὁ δὲ αὐτὸς ἔλεγε πάλιν μίαν μὲν εἶναι τῇ φύσει τὴν ἀρετὴν· εἰδοποιεῖσθαι δὲ αὐτὴν ἐν ταῖς δυνάμει τῆς ψυχῆς. Καὶ γὰρ τὸ φῶς τὸ ἡλιακὸν ἀσχημάτιστον μὲν, φησὶν, ἐστὶ· ταῖς δὲ δι' ὧν εἰσβάλλει θυρίσι σχηματίζεσθαι πύ-

* Matth. xix, 21.

« Necessarium quoque est, vias eorum qui nobis præierunt, monachorum rite inquirere, et ad eas vitam nostram componere. Multa enim ab eis et dicta et acta sunt præclare. In quibus illud quidam dixit: Aridiorem et minus inæqualem dietam charitati conjunctam, celeriter monachum ad indolentiæ portum ducere. Idem fratrem quemdam, qui subinde noctu pavore turbabatur, spectris liberavit, ægrotis cum jejunii cultu inservire jussum. Non alia enim re facilius, interrogatus respondit, quam misericordia ejusmodi terrores et perturbationes exstingui. Antonium Justum conveniens ex sapientibus quidam: Quomodo, o pater, inquit, in monastica vita perdurare potes, qui consolatione ea quæ ex libris percipitur, careas? At liber meus, o philosophe, Antonius respondit, natura ipsa rerum creaturarum est. In eis cum mihi visum est, oracula Dei legere licet. Interrogavit me aliquando electionis illud vas, senex Ægyptius Macarius. Quid ita injuriarum erga homines memoriam retinentes, vim animæ reminiscendi enecaremus: adversus dæmones autem, cum acceptorum ab eis malorum reminiscimur, detrimentum nullum sentiremus? Cum autem ego, quod responderem, non haberem, atque id discere vellem, rogatus ille: Propterea, inquit, quod prior illa affectio præter naturam, posterior autem secundum naturam iræ est. Adveni aliquando ipso meridionali tempore ad sanctum patrem Macarium; et quod siti admodum arderem, aquam ab eo petii. Et ille: Contentus esto, inquit, umbra. Multi enim viatores et navigantes hæc nunc carent. Deinde cum apud eum verba de continentia et temperantia facerem: Confide, inquit, o filii, et bono esto animo. Ego totis annis viginti neque panem. neque aquam, neque somnum ad satietatem cepi. 199 Panem namque meum ad certum libræ pondus comedi, aquam ad constitutam mensuram bibi, et parieti acclinatus exiguam aliquam somni partem rapui. Monacho cuidam nuntius venit de patris mortis, atque ille ad nuntiantem: Desine, inquit, blasphemare, et impie loqui: Pater enim meus immortalis est. Ex fratribus quidam unicum Evangelii librum in bonis suis habuit: quo et ipso vendito, pretium ejus ad esarientium alimenta dedit, memoria digno verbo illo addito: Propter illud oraculum librum vendidi, quod dicit: Vende ea quæ habes, et da pauperibus *. Insula quædam est circa Alexandriam, septentrionem versus, ultra lacum qui Maria dicitur, sita. Habitat in ea monachus Gnosticorum ordinis celeberrimus, qui omnia quæ a monachis gererentur, ob quinque causas fieri dixit: propter Deum, propter naturam, propter consuetudinem, propter necessitatem, propter manuum opus. Idem ipse unam esse dixit.

natura virtutem, ejusque formam in animæ viribus A effigiari. Nam et lumen solis ait sine forma esse : formam autem id recipere, per quas penetrat, fenestris. Alius quidam monachus : Propterea, inquit, voluptates mihi subtrahō, ut iræ causam et occasionem præcidam. Scio enim illam semper propter voluptates oppugnari, mentemque meam perturbare, et cognitionem ipsam fugare. Ex senibus etiam quidam dixit, Charitatem ciborum et pecuniarum depositum servare nescire. Idem : Non scio, inquit, eadem in re his a demonibus me deceptum esse. Hæc ad verbum Evagrius, in eo libro quem *Practicum* inscripsit, exposuit. Quæ vero etiam in Gnostico suo dicat, audiamus. Quamvis virtutes, earumque considerationes esse, a Justo Gregorio didicimus : prudentiam, fortitudinem, temperantiam, et justitiam. Et prudentiæ quidem officium esse is dixit, considerare et contemplari, verbis non adhibitis, sanctas et intellectuales potestates. Has namque a sapientia manifestari tradidit. Fortitudinis autem in veritate cognita, etiam si bellum et discrimen tibi paretur, constanter perseverare, neque ad res falsas transire. Temperantiæ porro semina a primo agricola jacta recipere, posteram autem et furtim aspersam ab adversario sementem rejicere. 200 Justitiæ vero, juxta dignitatem et commoditatem ejusque orationem attemperare, vel obscure annuntiendo, vel per ænigmata et ambages significando, vel etiam aperte indicando, ad simpliciorum utilitatem et profectum. Veritatis autem columna Basilii Cappadox dixit : Cognitionem seu scientiam quæ ab hominibus provenit, continua meditatio et exercitium adauget : eam autem quæ gratia Dei contingit, justitia, placabilitas iræ expers, et misericordia. Et priorem illam, etiam qui affectionibus obnoxii sunt, obtinere possunt; posteriorem vero, qui ab affectionibus alieni sunt, tantum perscipiunt, qui etiam precationis tempore mentis suæ lucem eos circumfulgentem vident. Lux illa Ægypti sanctus Athanasius : Mensam, inquit, Moses ad Borealem partem statuere jussit. Sciunt igitur Gnostici, et qui scientiæ seu contemplationi operam navant, quinam adversus eos adversarius spiret, et tentationem omnem magno sustineant animo, atque alacriter ad se venientes alimentis foveant. Thmuitarum ecclesiæ angelus ille Serapion dixit, mentem spirituali cognitione et scientia imbutam perfecte purgari; charitatem, flammantes iræ partes curare; temperantiam autem, affluentes malas cupiditates et libidines sistere. De providentia et judicio semper tecum ipse rationes reputa, magnus ille et doctus doctor Didymus ait, earumque materiam fac tecum in memoria circumferas; nam omnes fere in his hallucinantur. Et doctrinam quidem de judicio, in varietate corporum, ipsiusque mundi; de providentia autem, in moribus atque modis, qui nos a vitiis et ignorantia ad virtutem vel cognitionem ducunt, invenies. Hæc gustus tantum gratia, ex Evagrii scriptis apposuimus.

φυκαν. Ἄλλος δὲ τις τῶν μοναχῶν, διὰ τοῦτο περιαιρῶ τὰς ἡδονάς, ἔφη, ἵνα τὰς τοῦ θυμοῦ περιχόωι προσφύσεις· οἶδα γὰρ αὐτὴν αἰεὶ μαχόμενον ὑπὲρ τῶν ἡδονῶν, καὶ ἐκταράσσοντά μου τὸν νοῦν, καὶ τὴν γνῶσιν ἀποδιώκοντα. Ἔλεγε δὲ τις τῶν γερόντων, ὅτι Ἡ ἀγάπη παραθήκας βρωμάτων ἢ χρημάτων τηρεῖν οὐκ ἐπίσταται. Ὁ δὲ αὐτὸς, οὐκ οἶδα, φησὶν, εἰς ταυτὸν δις ὑπὸ δαιμόνων ἀπατηθεῖς. Ἐν μὲν οὖν τῇ ἐπιγεγραμμένῃ αὐτοῦ *Πρακτικῇ* ταῦτα κατὰ λέξιν φησὶν Εὐάγριος· οἶα δὲ καὶ ἐν τῇ *Γνωστικῇ* αὐτοῦ διέξεισιν, ἀκούσωμεθα. Τέσσαρες ἀρετὰς καὶ τὰς θεωρίας αὐτοῦ παρὰ τοῦ δικαίου Γρηγορίου μεμαθήκαμεν εἶναι· φρόνησιν καὶ ἀνδρίαν, σωφροσύνην καὶ δικαιοσύνην. Καὶ φρονήσεως μὲν ἔργον ἔλεγεν εἶναι τὸ θεωρεῖν τὰς νοεράς καὶ ἀγάς δυνάμεις διὰ τῶν λόγων· τούτους γὰρ ὑπὸ τῆς σοφίας δηλοῦσθαι παραδίδωκεν· ἀνδρίας δὲ τὸ ἐγκρατεῖν τοῖς ὁλοῖς καὶ πολεμούμενον, καὶ μὴ ἐμβατεύειν εἰς τὰ μὴ ὄντα. Καὶ τὸ παρὰ τοῦ πρώτου γεωργοῦ δεχέσθαι σπέρμα, καὶ ἀπωθεῖσθαι τὸν ἐπιπορέα, τῆς σωφροσύνης ἴδιον ἀπεκρίνατο εἶναι. Δικαιοσύνης δὲ πάλιν τὸ κατ' ὀλίγον ἐκάστου λόγον ἀποδιδόναι, τὰ μὲν σκοτεινῶς ἀπαγγέλλουσαν, τὰ δὲ εἰς ἀνιγμάτων σημαίνουσαν, τινὰ δὲ καὶ φανεροῦσαν πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἀπλουστέρων. Τῆς ἀληθείας ὁ στύλος ὁ Καππαδόκης Βασίλειος, τὴν ἀπ' ἀνθρώπων, φησὶν, ἐπισυμβαλίνουσαν γνῶσιν προσεχῆς μελέτη καὶ γυμνάσιον κρείσσονα ποιεῖ· τὴν δὲ ἐκ θεοῦ χάριτος ἐγγινομένην δικαιοσύνην καὶ ἀοργησίαν καὶ ἔλεος. Καὶ τὴν μὲν προτέραν δυνατόν καὶ τοὺς ἐμπροσθεῖς ὑποδέχεσθαι· τῆς δὲ δευτέρας οἱ ἀπαθεῖς μόνοι εἰσι δεκτικοί· οἳ καὶ παρὰ τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς τὸ οἰκεῖον φέγγος τοῦ νοῦ περιλάμπον αὐτοὺς θεωροῦσι. Τῶν Αἰγυπτίων ὁ ἅγιος φωστὴρ Ἀθανάσιος, τὴν τράπεζαν, φησὶ, Μωϋσῆς εἰς τὸ Βόρειον μέρος στήσαι προσέταξε. Γινωσκέτωσαν οἱ Γνωστικοὶ τίς ὁ πνέων ἐστὶ κατ' αὐτῶν, καὶ πάντα πειρασμὸν γενναίως ὑπομενέτωσαν, καὶ μετὰ προθυμίας τοὺς προσιόντας τρεφέτωσαν. Ἔλεγε δὲ ὁ τῆς Θμουιτῶν Ἐκκλησίας ἄγγελος Σεραπίων, ὅτι οὗτος μὲν πεπωκὼς πνευματικὴν γνῶσιν, τελείως καθαίρεται· ἀγάπη δὲ τὰ φλεγμαίνοντα μόρια τοῦ θυμοῦ θεραπεύει· πονηράς δὲ ἐπιθυμίας ἐπιβρέουσας ἵσθησιν ἐγκράτεια. Τοὺς περὶ προνοίας καὶ κρίσεως κατὰ σαυτὸν αἰεὶ γύμναζε λόγους, φησὶν ὁ μέγας καὶ γνωστικὸς διδάσκαλος Δίδυμος· καὶ τούτων τὰς ὕλας διὰ μνήμης φέρειν πειράθητι. Ἀπαντες γὰρ σχεδὸν ἐν τούτοις προσπατοῦσι· καὶ τοὺς μὲν περὶ κρίσεως λόγους ἐν τῇ διαφορᾷ τῶν σωμάτων καὶ τοῦ κόσμου εὐρήσεις, τοὺς δὲ περὶ προνοίας ἐν τοῖς τρόποις τοῖς ἀπὸ κακίας καὶ ἀγνωσίας ἐπὶ τὴν ἀρετὴν, ἢ ἐπὶ τῇ γνῶσιν ἡμᾶς ἐπανάγουσιν. Ταῦτα μὲν γεύμετο; χάριν ἐκ τῶν Εὐαγγελίου ὑμῖν παρεθέμεθα.

ΚΕΦΑΛ. ΜΔ'.

A

201 CAPUT XLIV.

Μυσία ἐν συνόψει τῶν τηλικαῦτα περιβοήτων ἀνδρῶν · ὡς Θεοῦ προνοία ἀντιφρόπους τῷ μεγέθει τοῦ κλύδωνος τοῦ τότε ὁ χρόνος τοῦτους ἐπήνεγκε.

Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον πολλοὶ καὶ ἄλλοι ἐν τε διαφόροις τόποις, καὶ μοναστηρίοις διέλαμπον θαυμαστοὶ καὶ Θεοφιλεῖς ἄνδρες, οὓς ἐν μνηστὶ τί γε νῦν ἔχον ποιεῖν ἔξω τοῦ προκειμένου γενομένου · ἐκάστου τὸν τε βίον καὶ πολιτείαν καὶ ὅσα ἐντήρησαν θαύματα. Εἰ δὲ τῷ σκοπῷ τὰ περὶ αὐτῶν ἀκριβῶς διειδῖναι, τί τε εἶπον καὶ ἔπραξαν πρὸς τὴν τῶν ἀκούοντων ὠφέλειαν, ὅπως τε καὶ ὑῆρες αὐτοῖς ὑπετάγησαν, Παλλάδιος ὁ Εὐαγρίῳ μαθητευθεὶς τὰ περὶ αὐτῶν πάντα εἰς ἓν ἀθροίσας βιβλίον, ἀριστα διεξήλθε · καὶ τοῦτω τοῖς βουλομένοις ἐντυγχάνειν προτρέπομεν. Ἐν ᾧ οὐκ ἀνδρῶν μόνων, ἀλλὰ καὶ γυναικῶν βίους ἐφαρμύλλως πολιτευσαμένων τοῖς προσηρημένοις θεοῖς ἀνδράσιν εὐλαδῶς διεξέρχεται. Ἀλλὰ Εὐάγριος μὲν καὶ Παλλάδιος ἐπὶ τῆς ἐχομένης ἡνθήσαν βασιλείας. Οὗτοι μὲν οὖν ἀσκήτῃ καὶ τῆς ἀρετῆς ἐπιμαγεῖς φροντισταί, καὶ ἐκεῖνο διέπρεπον τοῦ καίρου · ἐν δ' ἐπισκόποις Βασίλειός τε ὁ μέγας, καὶ Γρηγόριος Ἀψω, ὃ τε Θεολόγος, καὶ ὁ τῶν Νυσσαίων φωστὴρ · ὁ μὲν σύσκηνος καὶ σύμπνου, ἐκείνῳ καὶ ἐφ' ἅπασιν συνεργῶν, ὁ δ' ἀδελφὸς ὡς μάλιστα καθεστώς. Συνήργει δὲ αὐτοῖς καὶ Πέτρος ἀδελφὰ φρονῶν, τοῖς αὐτοῖς πατράσι χρησάμενος οἷς καὶ Βασίλειος καὶ παιδείας μὲν τῆς θύραθεν οὐκ εἰς τόσον ἦκων, ἐπίσης δ' ἐκαίνοις τὰς τοῦ βίου μαρμαρυγὰς ἀρίεις. Οὗτοι μὲν ἐν Καππαδοκίᾳ διέλαμπον · ἐν δὲ Πισιδίᾳ Ὁπτιμος, καὶ ἐν τῇ Λυκαονίᾳ ὁ πολὺς Ἀμφιλόχιος, ὁ ὑπὲρ τῆς προγονικῆς γενναίως ἀντιστάμενος πίστει. Ἐν μὲν οὖν τῇ ἑρῳτοῖς πρέβολοι, μετ' Ἀθανάσιον, τῆς ἱερᾶς ἡμῶν πίστεως ἦσαν · ἐν δὲ τῇ ἐσπερᾷ Δάμασος τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας ἡγούμενος, πολὺ τὸ τῆς ἀληθείας φέγγος ἀπέστειλε · καὶ ὁ θεῖος Ἀμβρόσιος τῆς Μεδιολάνων ἐγκεχειρισμένος τοὺς οἰακας · οἱ καὶ πόρρωθεν λαχόντες οἰκεῖν, πυκνὰ τὰ τῆς ἀληθείας βέλη κατέπεμπον. Καὶ ἄλλοι δὲ πλείστοι τὰς ἐσχατίας τῆς γῆς οἰκεῖν ἠναγκασμένοι, οἳ τισιν ἀκοντίοις τοῖς γράμμασι χρώμενοι, τοὺς πολεμίους τῆς Ἐκκλησίας ἠκόντιζον, τοὺς δὲ γνησίους ἐστίριζον. Τῷ γὰρ μεγέθει τοῦ κλύδωνος ὁ τῶν ὄλων πρύτανις ἀντιρόβους ἐπέμπε καὶ τοὺς κυβερνήτας · τῶν τε ποικίλῳ καὶ σφοδρῷ τῶν πολεμίων καὶ στρατηγῶν ἀνάλογον ἀντέταξεν ἀρετὴν · καὶ τῷ ἀκμαίῳ τῆς νήσου ταῖς τῶν καιρῶν δυσχεραῖς τὰ ἀλεξίσακα καὶ πρόσφορα ἐπέσπερσε φάρμακα · φορὰν τοσοῦτων ἀνδρῶν ἐν τε τοῖς πληθεσὶ καὶ ταῖς ἐκκλησίαις, πρὸς δὲ καὶ μοναστηρίοις καὶ ὕρσι ἀναδείξας. Οὐ ταύτης δὲ τῆς προμηθείας τὰ ἡμέτερα κατηξίωσεν ὁ τῶν ὄλων Θεός, ἀλλὰ καὶ ἄλλης μεγίστης κηδεμονίας πρύτανις ὤρθη. Ἐλκύσα, γὰρ τὸ Γόθων ἔθνος ἐπὶ Θράκης, τὸν αἷτιον τῆς συγχύσεως κατήγεν ἐπὶ τὸν Βόσπορον · καὶ προφανεῖ παραδεδωκεν ἀπωλείᾳ τὸν κατὰ Θεοῦ μόνου καὶ τῶν ἐκείνου θερα-

Brevis commemoratio tanquam in summa clarorum ejus ætatis virorum, ut eos divina providentia id tempus tanquam scopulos contra immentos fluctus et tempestates tulerit.

Eodem autem tempore multi etiam alii in diversis locis et monasteriis eluxere, admirandi et Dei amantes viri, quos commemorare hoc loco si velimus, et cujusque vitam, mores et acta recensere, ab instituto nostro longe producerebimur. Quod si quis accurate ea cognoscere cupiat, quid illi scilicet fecerint et dixerint ad auditorum utilitatem, atque etiam ut feræ subjectæ eis fuerint, Palladius Evagrii discipulus, qui res eorum in unum collegit librum, optime exposuit: quem qui volunt, legere possunt. Nam in eo non virorum tantum, sed et mulierum, quæ cum eis, quos diximus, divinis viris morum sanctitate certarunt, vitæ pie descripsit. Evagrius autem et Palladius, quod proxime secutum est, imperio floruerunt (1). Atque ii qui tem monachi sedulique et diligentes virtutis doctores, eo tempore enituerunt. Inter episcopos vero Basilius magnus et Gregorius ambo, Theologus videlicet, et Nyssensæ urbis luminare: alter illius consubernalis, atque in rebus omnibus consentiens adiutor et socius, alter autem frater conjunctissimus. Administer etiam eorum fuit, fraterno prorsus animo, Petrus, eisdem quibus Basilius parentibus prognatus, profanis quidem litteris non tantopere imbutus, virtutis autem splendore illis non inferior. Isti in Cappadocia fulsere. In Pisidia autem Optimus, et in Lycaonia metropoli magnus Amphilochius, pro fide a majoribus accepta, fortiter depugnarunt. Et ii tanquam propugnacula sacræ religionis nostræ, in Oriente post Athanasium fuere. In Occidente autem, Damasus Romanæ Ecclesiæ præfectus, multa veritatis luce coruscavit: et præterea divus Ambrosius, Mediolanensis antistes: qui quamvis longa locorum intercapedine dissiti essent, multa tamen veritatis tela contra hostes emisere. Insuper et alii plurimi, qui extremas terrarum oras incolere coacti fuerant, veluti quasdam sagittas, in Ecclesiæ adversarios epistolas sunt jaculati, et suos simul scriptis confirmarunt. **202** Universitatis namque hujus moderator, adversus tantam fluctuum et tempestatis magnitudinem, rectores quoque e diverso misit egregios: et contra multitudinem et vehementiam hostium, convenientem ducum opposuit virtutem: atque adversus morbum temporum difficultate vigentem, commoda et præsentia exhibuit remedia; qui tantum tantorum virorum in populi multitudine, in ecclesiis atque in ipsis monasteriis et montibus, proventum dedit. Nec eo tantum modo rerum universarum Deus rebus nostris consulere est dignatus, sed et altius maximi beneficii procurator atque conciliator esse visus est (2). Pertracta namque Gothorum gente in Thraciam, auctorem etiam turbæ et confu-

(1) Post Valentis mortem. Socrat.

(2) Sozom. lib. vi, cap. 33.

sionis ad Bosporum adduxit, atque in apertam eum tradidit perniciem, qui adversus solum Deum atque illius ministros bellum gerere noverat : exitiosum dico Valentem. Id quomodo sit factum, ubi prius unum ejus nefarium scelus exposuero, dicam, et ad finem ejus progrediar. Ac de eis qui juxta ecclesiæ sanctiones philosophati sunt, hæc pro eo atque potui, dixi.

CAPUT XLV.

De interitu Græcorum idololatrarum, propter oracula quædam litteris distincte designata, initio facto a littera θ usque ad δ. De astronomia, et Themistio philosopho : et quibus is verbis Valentem lenierit, ut de persecutione nonnihil remitteret.

Qui vero Græcam superstitionem sequebantur, et qui natalibus præclari erant, fere talem ob causam B interiere. Qui inter eos excellebant, quod tanta incrementa capere ecclesias nostras et Christianismum viderent, eamque rem indignabundi ægro ferrent, consilium cepere, oraculis atque aliis quibusdam incantationibus, quis in Romano imperio Valenti successurus esset, cognoscendi. Et tripode C laurolauro facto, verbisque et evocationibus quibusdam, ut fieri in talibus mos est, peractis, quod volebant effecere : ut scilicet litterarum, machinis quibusdam tripodis et oraculi eas ordinantibus (1), collectione, imperatoris nomen appareret. Et cum hiantes ad Theodorum respectarent, qui in imperiali aula stipendia faciebat, superstitione quidem Græcum, doctrina autem et philosophia probe eruditum, quoniam litterarum compositio ordine suo usque ad D pertigerat, 203 et D Valentis in imperio successorem indicarat, oraculum philosophos ita in fraudem et imposturam adduxit, ut quamprimum Theodorum imperatorum esse opinarentur. Ea res ubi ad Valentem est delata, perinde atque vitæ ejus insidiæ structæ essent, non moderate ea ferens, palam impatientiam præ se tulit. Itaque indignatus, et Theodorum et tripodis illius artifices cepit : atque hos quidem supplicio ignis inhumanissime affecit, Theodorum autem capite multavit. Idem vero per omnem imperii ejus ditionem in philosophos est animadversum. Nec in eos tantum, verum etiam in eos qui vestitu eorum uterentur. Cujus periculi metu etiam si quis alii studio vacaret, simbriato palkio non utebatur, ne in suspicionem, operam eum navare sacrificiis et oraculis, veniret. Ego quidem utrosque stultitiæ condemnarim, tum imperatorem ipsum, qui eo iræ et inhumanitatis processerit : tum philosophos, qui per audacem temeritatem atque cupiditatem rem philosophia minime dignam aggressi sint. Ille enim stoliditate plenus, cum se successorem sublatum esse existimaret, neque inquirentibus, neque ei de quo oraculum editum erat parcendum duxit (2).

(1) Fuit litterarum ordo θαοδ. Ordinavit autem eas mendacii et cædis auctor Satanas.

(2) Ac si certa immutabiliaque essent, quæ semel ex astrorum cursu collecta censuissent, statuere

A πευτῶν εἰδὶτα στρατεύειν· Οὐάλεντα λέγω τὸν ἀλι-
τήριον. Ὅπως δὲ γέγονε, μίαν αὐτοῦ πρότερον
ἀνοσιουργίαν εἰπόν, ἐπὶ τὸ τέλος αὐτοῦ βαδιοῦμαι.
Περὶ μὲν οὖν τῶν κατὰ τοὺς Ἐκκλησίας θεσμούς
φιλοσοφῶντων ἐν ᾧ ὅσον μοι δυνατόν τοιαῦτα διέ-
λαθον.

ΚΕΦΑΛ. ΜΕ'.

*Περὶ τῆς ἀπωλείας τῶν Ἑλληνιστῶν διὰ τὴν
αἰτίαν τῶν καταστικτῶν γράμμασι χρησίων,
ἀρχομένων ἀπὸ τοῦ θ' στοιχείου ἄχρι τοῦ δ·
καὶ περὶ φιλοσοφίας, καὶ θεμιστίου τοῦ φιλο-
σόφου. Οἷα οὗτος εἰπὼν Οὐάλεντι, μικρὸν
ἐκείνῳ τοῦ διώκειν ἀνέσχετο.*

Τῶν δ' Ἑλληνιστῶν καὶ τῶν ὅσοι γένους ἐπιστ-
μού ἦσαν, σχεδὸν διεφθάρησαν, αἰτίαν σχόντες
τοιάνδε· οἱ γὰρ προῦχεν ἐν τοῦτοις νομίζοντες τὴν
τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς
τόσον ἀβύσσειν ὀρῶντες, δυσχεραίνοντες ἦσαν· καὶ
λίαν ἀσχάλλοντες, βουλὴν ἔπραττον, ὥστε μαντείας
καὶ τισιν ἄλλαις ἐπαοιδίαις μαθεῖν, δὲ ἄρα μετὰ
Οὐάλεντα τῆς Ρωμαίων ἡγήσοιτο. Καὶ δὴ τρίποδα
ξύλινον δάφνης πεποιημένον κατασκευάσαντες, τὸ
πρὸς βουλῆς ἐξετέλεσαν. Ἐπικλήσεις γὰρ καὶ λό-
γους οἷς ἐκείνοις ἔθος ποιεῖν, συλλογῇ γραμμάτων
τοῦ τρίποδος μηχανήμασι κατὰ στοιχεῖον συντεθει-
μένων, τοῦνομα τοῦ βασιλέως συλλαβεῖν ἐπειρώντο.
Κεχηνόσι δὲ αὐτοῖς πρὸς Θεόδωρον, ἄνδρα τῶν
ἐν τοῖς βασιλείοις στρατευομένων, Ἑλληνα μὲν τὴν
θρησκείαν, λόγου δὲ καὶ φιλοσοφίας ἡμμένον, ἐπεὶ μέ-
χρι τοῦ δέλτα κατὰ συνθήκην τῶν στοιχείων σύνταξις
ἦκε, καὶ τὴν προσηγορίαν ὑπέφαινε τοῦ μετ' Οὐάλεντα
ἄρξοντος, εἰς φανάκην ἦγε τὸ μαντεῖον τοὺς φιλοσό-
φους· καὶ ὅσον οὕτω Θεόδωρον ἄρξειν ὥντο. Ἐπεὶ
δ' Οὐάλλη ἡ ἐπιχειρήσις ἐγνωρίζετο, ἅτε δὴ πρὸς
ζωὴν ἐπιβουλευθεῖς, οὐ μετρίως ἔφερε τὸ γενόμε-
νον· καὶ δῆλος ἦν οὐκ ἀνεκτῶς ἔχων. Σφόδρα δὲ χα-
λεπήνας, τὸν τε Θεόδωρον καὶ τοὺς τρίποδος τεχνίτας
συνείχε. Καὶ τοὺς μὲν πυρὶ ἀπανθρώπως ἐκόλασε,
Θεόδωρον δὲ ἀφῆρετο τὴν κεφαλὴν. Ἐπίσης καὶ οἱ
ἀνὰ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν χώραν φιλοσοφούντες ἐφθεί-
ροντο· οὐ μόνον δ' ἐκείνοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐσθῆτι μόνῃ
τῇ ἐκείνων ἐχρώντο. Τῷ δέει δὲ τοῦ κινδύνου οὐδὲ
ἄλλως τις ἐπιτηδεύων κροκωτῶ ἐχρῆτο τρίβωνι, ὥς
ἀν μὴ δι' ὑπονοίας γένοιτο, τὴν σχολὴν περὶ τελε-
τάς καὶ μαντείας ἔχων. Ἐγὼ δ' ἂν μοι δοκῶ καὶ ἀμ-
φοτέρων πολλὴν καταγνώσκειν εὐήθειαν· τοῦ τε
γὰρ βασιλέως τῆς ἐπὶ τόσον ὀργῆς καὶ ἀπανθρωπίας,
καὶ τοὺς φιλοσόφους τῆς ἀγαν προπετείας τε καὶ
ἐφέσεως, καὶ τῆς μὴ κατὰ φιλοσοφίαν ἐπιχειρήσεως.
Ὁ μὲν γὰρ εὐήθειας ἀνάπλεως ὢν, ἀνατρίψειν ᾤετο
τὴν μετ' αὐτὸν βασιλεύοντα· καὶ οὕτε τῶν ζητούν-
των, οὕτε περὶ οὗ ἐμαντεύοντο φειδῶ τινα ἔσχεν·
οἱ δ' ὥς ἐπ' αὐτοῖς ὃν βασιλεὺς καθαιρεῖν, καὶ αὐτοῖς
ἐγείρειν, εἰς τόσον ὀτρ' ἀνοίας προήχθησαν. Ὡς δὲ

cos conveniebat, quicumque tandem is esset, cui
suera successionem destinassent, eum superstitem
fore (Sozom. lib. vi, cap. 33).

ἐγὼ τινος ἥκουσα, εὐδὲ τῶν ὁμωνύμων· ἐκεῖναι ἄρχοντων τινὸς· Οὐάλης ἐφείσατο, οἵτινες τῶς-ἡσαχ ἐπίσημοι, ἐκ τῆς αὐτῆς προσηγορίας· ἡ καὶ ὁμοίας, ἀπὸ τοῦ Θῆτα δ' ὁμοως τὴν ἀρχὴν ἐχοῦσιν. Καὶ τοῖνυν Θεόδοτοι καὶ Θεόγνωστοι, καὶ Θεοδόσιοι καὶ Θεόδουλοι· ἀπεκτείνοντο· ἐν οἷς καὶ τινες Θεοδόσιοι, ἀνὴρ τῶν ἐπιστήμης στρατευομένων, εὐπατριδης. ἐξ Ἰσπανίας ἔλκων τὸ γένος. Πολλοὶ δὲ τῷ δέει κατεπετηχότες, καὶ τὰς ἐξ ἀρχαίου κλήσεις, αἱ οἱ γονεῖς αὐτοῖς ἔχαρισσαντο, ἀπηνουῦντο, μετατιθέμενοι διὰ τὸ τοῦ καιροῦ δυσχαρές. Ἐμοὶ δὲ πρὸς τοὺς φιλοσόφους τοσαῦτα ῥητέον· « Εἰ μὲν, ὦ οὔτοι, τῇ τῶν ἀστρων φορᾷ τὰ τοιαῦτ' ἐλογίζεσθε, ἐχρῆν προσδοκᾶν τὸ ἐσόμενον· εἰ δὲ τῆς Θεοῦ βουλῆς ἡρτηται, εἰς τί τὸ περιεργάζεσθαι; Οὐ γὰρ ἔστι προγνώσει τινὶ καὶ σπουδῇ ἀνθρωπίνῃ τὸ δόξαν εἶδέναι Θεῷ. Εἰ δὲ που καὶ τοῦτ' ἐξὸν εἶναι δοκίμην, οὐ δῆπου καλῶς εἶχεν, ἀνθρώπους γε ὄντας, εἰ καὶ πάντων σοφία διαφέροντας, ἀμείνων τι Θεοῦ βουλεύεσθαι. Εἰ δ' ἀπλῶς οὕτω τῇ ἐρέσει τῆς περὶ τὸ μέλλον εἰδήσεως ἀλογίστως· ἐπὶ τὸν προφανῆ κίνδυνον ἤλασθε, τοὺς ἐκ πολλοῦ τεθῆντας Ῥωμαίοις νόμους ὑπεριδόντες, πάντως καὶ συγγνώμης ὡς πόρρωτέρω θρῶντες ἐλάθετε. Καίπερ ὀπνηῖα τὴν ἑλληνίζειν καὶ θύειν ἀκίνδυνον ἦν, τῶς ταυτὰ τῷ πάλαι καὶ ὁμᾶ; Σωκράτης φρονήσαι ἐχρῆν· ὃς παρὰ δίκην τὸ κύνειον μέλλων πίνειν, ἐξὸν σῶζεσθαι, αἰδοῖ νόμων καθ' οὗς ἐτράφη, καίπερ πρὸς ἰσχύος ὢν, τὸ δεσμωτήριον οὐ διέδρασεν. »

Conjecistis, admisissae vos, quod venia prorsus dignum non sit, facinus ignorastis. Atque equidem idem vos tum sentire oportuit, quod Socrates vester sensit : qui iniquo iudicio circumventus, aconito epoto moriturus, cum incolumis esse, et e carcere profugere posset, reverentia legum, sub quibus educatus fuerat, id non fecit. »

Ἄλλ' ὅπως μὲν ἕκαστος δόξης περὶ ταῦτ' ἔχει, C φρονεῖτω τε καὶ λεγέτω. Οὐάλης δ' ἔτι πρὸς τῇ παρ' Ὀρόντῃ διατρίβων Ἀντιοχείᾳ, ἐπέτριβε τοὺς ἐτέρους ἢ ὡς αὐτῷ ἐδόκει περὶ τὸ θεῖον δοξάζοντας, καὶ ἀνακράτος ἐξήλαυνεν· ἕως οὗ Θεμιστιος ὁ φιλόσοφος τὸν προσφωνητικὸν αὐτῷ ἀναγνούς λόγον, τοῦ χαλεπαίνειν οὕτω μετρίως ἀπέπαυσε. Παρήγει γὰρ ἐν αὐτῷ μὴ ξενίζεσθαι τὴν διαφωνίαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων, πολλῶ τῶν παρ' Ἑλλήσι μὲν γε οὔσαν· παρὰ γὰρ ἐκείνοις ὑπὲρ τὰς τριακοσίας εἶναι δόξας, καὶ τεῦθεν καὶ πλείστην εἶναι συμβαίνει τὴν διαφορὰν ἐν πλήθει δόξης. Ἐπεὶ γὰρ καὶ Θεῷ φίλον ἔλεγεν ἴσως τὸ μὴ πρόχειρον εἰς γνώσιν εἶναι· διάφορόν τε πᾶσιν ἐγκεῖσθαι δόξαν, ὅπως ἕκαστῳ μᾶλλον δέος ἐνείη τῷ ἀκαταλήπτῳ τῆς γνώσεως, λογιζομένῳ πηλίκος ἂν εἴη καὶ οἶος, οὗ μετρίως ἐφίκετο. Ἐκ τοῖνυν τῶν τοιούτων τοῦ φιλοσόφου λόγων μετρίωτερος γενόμενος, οὐ πᾶν χαλεπαίνων ὡς πρότερον, τὰς κολάσεις ἐπῆγεν. Οὐ μὴν παντελῶς ἔληγε τῆς ὀρμῆς· ἀλλ' ἀντὶ θανάτου ἐξορίαν ἐπέτιθε· τοῖς ἱερᾶσθαι λαχοῦσιν· ἄχρις οὗ κοινῶν φροντιδῶν ἐπιφορὰ γενόμεναι ἀπησχόλησαν τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα σπουδὴν.

disset, non usque adeo ut antea succensebat, nec suppliciis et cruciatibus sæviebat. Neque tamen

Hi autem perinde atque in eis situm esset, ut imperatorem vel exauctorarent, vel depono constituerent, ad tantam sunt dementia producti. At Valens, nemini prorsus eorum qui Theodoro cognominis, per eamdem aut similem etiam quæ a litteris Theodotii sumeret, appellationem, et aliquatenus tum celebres essent, pepercit. Itaque, Theodoti, Theodosti, Theoduli necati sunt : in quibus etiam Theodosiolus quidam fuit, vir magnæ militiæ gloria, ex Hispania, ubi claro loco natus fuerat, genus trahens. Multi etiam metu territi, vetera sua nomina a parentibus ipsis imposita abnegarunt, eaque aliis, temporum periculosa difficultate adducti, commutarunt. Mihi vero cum philosophis istis ita expostulare libet : « Quod si, o viri boni, ex astrorum cursu talia colligitis, exspectare vos quod futurum erat, oportebat. Sin ex consilio divino ista pendent, quid curiositate ista et inani opera vestra opus erat? Fieri enim non potest, ut præcognitione et studio humano, id quod Deo placitum statutumque est, investigetur. 204 Atque ut vobis id facere licuisse donemus, non scitum sane fuit, homines vos quamvis sapientia omnibus præstantes, melius quidquam Deo ipso statuere. Si vero temere ita futurarum rerum cognoscendarum cupiditate, vos præter rationem, in apertum discrimen, legibus, quæ jamdudum a Romanis, cum Græcam superstitionem sequi, et diis sacrificare liberum erat, sunt lætæ, contumaciter violatis,

Sed quisque hac de re, ut sibi visum est, et sentiat, et loquatur. Valens sane Antiochiæ ad Orontem adhuc degens, eos qui aliter quam ipsi videretur, de Deo sentirent, affligere, et modis omnibus persequi et ejicere pergebat : donec Themistius philosophus eam quam ad illum orationem scripserat, recitavit ; qua ut indignationem et tumultuationem eam temperaret, effecit. Cohortatus enim eum est, ne admiraretur tanquam in re nova, quod aliqua esset in ecclesiasticis dogmatibus dissensio : eaque minor longe, quam apud Græcæ superstitionis cultores. Apud (1) illos enim supra trecentas esse opiniones : in quarum tanto numero, plurimas etiam dissensiones esse contingat. Et fortasse gratum id esse Deo dixit, quod non facile esset ad cognitionem ejus venire, proindeque variam omnes de eo conciperent opinionem : ut eo magis illum quisque vereatur, quo minus cognitionem ejus, quæ incomprehensibilis est, percipiat : secum ipse considerans, qualem et quantum eum esse oporteat, cujus tenuem saltem ac mediocrem notitiam sit assecutus. Quapropter ejus philosophi oratione adducti, cum se ad moderationem de-

(1) Sozom. eod. cap. 36.

omnino a cœpto destitit, sed pro pœnis capitalibus exsilium episcopis et sacerdotibus imponebat: quoad usque graves de republica curæ, quominus rebus ejusmodi vacare posset, efficere.

205 CAPUT XLVI.

De Mavia Arabie regina, ut ea bellum contra Romanos ceperit, ac mox cum iisdem pacem sanxerit: et de Mose primo Arabum episcopo.

Cum namque Sarracenorum (1) princeps diem suum obliisset, et sœdera cum Romanis aliquando inita, rupta essent: Mavia (2) illius conjux, res ejus gentis administrans, Phœniciam, et Palæstinam, et oram ad Ægyptum vergentem, quæ Nilum adverso flumine navigantibus, regione quæ Arabica dicitur, ad sinistram est, invasit atque vastavit. Bellum id quamvis a femina illatum, haudquaquam facile fuit. Nam eam cum Romanis maximam, et haud scio an alias majore fortitudine, pugnam commisisse dicunt. Res sane ad eum metum pervenit, ut copiarum militarium dux in Phœnicia, Orientalis exercitus ducem ad auxilium sibi ferendum evocarit. Atque ille vocationem talem, hostium scilicet contemptu, risit; et rem ita instituit, ut qui eum vocaverat in acie non esset, sed a pugna segregatus spectator tantum ejus esset. Verum prælio commisso, et Mavia strenue resistente, Orientis dux cum suis in fugam versus, vix tandem a Palæstinis et Phœnicibus militibus servatus est. Eorum enim præfectus ubi illum subinde se convertentem fugere vidit, stultum esse putavit, extra pugnam ita consistere, uti ei mandatum fuerat. Proinde signis illatis, cominus cum Arabibus est congressus. Ita factum, ut ille tempus fugiendi in locum tutum haberet: ipse vero sensim se recipiens, atque etiam terga vertens, tela emitteret, et hostes ingruentes jaculis submoveret. Quæ res a multis diu est memorata, ab ipsis etiam Sarracenis carminibus celebrata. Et quia bellum hoc magnum et grave Romanis imminerebat, legatos ad Mavian de pace mittendos esse visum est. At illa primum pacis conditiones cum Romanis superbe rejecit. Ubi vero doctrina sacrorum nostrorum est initiata, pacem ita recepit, si Moses, qui tum in vicina solitudine philosophice degebat, episcopus ditionis suæ populorum consecraretur: vir virtute, et vitæ sanctioris severitate, prodigiisque et signis multis illustris. **206** Quod ubi ita fieri debere Imperator eis significavit, quibus ea imperii pars curanda commissa fuerat, Moses assumptus, et ad Lucium qui eo tempore Alexandrinæ Ecclesiæ episcopatum administrabat, ut ab eo consecraretur, adductus est. Ibi ille ad eum palam et libere in præsentia omnium: « Abstine te, inquit; indignus enim sum, qui nomen et honorem episcopi obtineam. At si nutu suo me ea dignitate dignatur Deus, testem illum facio, nunquam te mihi manus impositurum esse, quas cruore et tæbe sanctorum virorum conspurcasti. » Lucius, non recte illum

(1) Theodoretus habet, *Ismacitarum*, lib. iv, cap. 25.

A

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ'.

Περὶ Μανίας τῆς ἐξ Ἀράβων· ὅπως μετὰ Ῥωμαίων μάχην ἄρῃσα, αὐθις ἐπὶ σκοπὰς ἐχώρει· καὶ περὶ τοῦ πρώτου ἐπισκόπου αὐτῶν Μωσῆος.

B

Καὶ γὰρ τοῦ Σαρακηνῶν κατάρχοντος τεθηκότος, οἱ πρὸς Ῥωμαίους σπονδαὶ διελύοντο. Καὶ δὴ Μανία ἡ αὐτοῦ γαμετὴ τὴν τοῦ ἔθνους ἐπιπροσπὴν ἔχουσα, Φοινίκην τε καὶ Παλαιστίνην καὶ τὰ πρὸς Αἴγυπτον ἐξ εὐνοῦμένων τοῖς τὸν Νεῖλον ἀναπλέουσι κατὰ τὸ Ἀράβιον καλούμενον κλίμα ἐπιούσα, ἐδῆεν. Ὁ δὲ πόλεμος, οὐχ ὡς παρὰ γυναικὸς δῆθεν ἐσκευασμένος, ῥάβδιος ἦν· καὶ γὰρ φασὶ μεγίστην τε καὶ καρτερὰν, εἴπερ ποτὲ, καὶ ταύτην συρράγῃναι τὴν μάχην Ῥωμαίοις· καὶ ἐς τῶν δέους ἔλθειν, ὡς καὶ τῶν κατὰ τὴν ἑω ταγματῶν τὸν ἐξηγουόμενον σύμμαχον τὸν ἐν Φοινίκῃ στρατηγὸν μετακαλέσασθαι συλλαβεῖν. Τὸν δὲ γελᾶσαι μὲν τὴν κλησίν, καὶ ἀπώμαχον γενέσθαι συμβουλευῶσαι τὸν κεκληνότα· τῆς δὲ περιτάξεως γενομένης Μανίας ἀντιστρατηγούσης τραπῖναι τὸν τῶν ἀνατολικῶν ἐξηγουόμενον, καὶ μόλις διασωθῆναι παρὰ τῶν Παλαιστινίων καὶ τῶν ἐν Φοινίκῃ στρατιωτῶν. Ἐπεὶ γὰρ οἶδεν ἐκείνον φεύγοντα προτροπάζειν, ἐξω μάχης ἐστάναι, ὥσπερ ἦν προσεταγμένος, εὐθὺς ἔρετο. Καὶ δὴ προσβαίων, κατὰ στόμα προσυπῆντα τοῖς Ἀραβί· τῷ δὲ κερὶν ἐδίδου φεύγειν ἐν ἀσφαλείᾳ. Αὐτὸς δὲ ἡρῆμα ἀναχωρῶν, ἀφίει καὶ φεύγων τὰ βέλη, καὶ τοὺς πολεμίους εἰσπρέχοντας, τοῖς βέλεσιν ἀπεκρούετο· ἃ δὴ καὶ πολλοὶς ἐπὶ μακρὴν διὰ μνήμης ἦσαν· Σαρακηνοὶ δὲ καὶ ἐν μέλεσιν ἦδον. Σφοδρὰς δὲ τῆς μάχης ἐπικειμένης, δεῖν ἐδόκει πρὸς εἰρήνης πρὸς Μανίαν ποιεῖν. Τὴν δ' ὑπερφοροῦσαν, τὰ μὲν πρώτα μὴ καταδέχεσθαι τὰς Ῥωμαϊκὰς σπονδὰς· τὰ ἡμέτερα δὲ μνηθεῖσθαι, ἐς ὕστερον δέχεσθαι, εἰς καὶ ὁ τηλικαῶδ' ἐν ταῖς πέλας ἐρήμοις φιλοσοφῶν Μωσῆς ἐπίσκοπος τοῖς ὁ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς χειροτονηθεῖν, ἀνὴρ ἀρετῇ καὶ ἀκριβεῖα βίου, σημείοις καὶ τέρασιν πολλοῖς διαλάμπων. Τοῦ δὲ βασιλέως μνηστῆρος οἷς ἐπιτέτραπτο ἡ τῶν ἐνθάδε ἡγεμονία, συνελαμβάνετο Μωσῆς, καὶ ἐπὶ χειροτονίαν παρὰ τὸν τηλικαῦτα τὴν Ἀλεξάνδρου λαχόντα Λούκιον ἤγετο. Ὁ δὲ παρῶν πάντων, « Ἐπίσκοπε, ἔφη· οὐ γὰρ ἀξίως ἔχω, ὄνομα καὶ τιμὴν ἀρχιερωσύνης κληροῦσθαι. Εἰ δ' ἄρα μοι καὶ ἀναξίως ἔχοντι τοῦτ' ἐπινεύει Θεός, τοῦτον ἐπιμαρτύρομαι ὡς οὐκ ἄρα μοι τὰς σὰς αὐτὸς χεῖρας ἐπιβαλεῖς, αἵματι καὶ λυθροῖς πεφυρμέναις ἀγίων ἀνδρῶν. » Πρὸς δὲ ταῦτα ὁ Λούκιος μὴ ὅσα ποιεῖν ἔλεγε, πρὶν μαθεῖν τὴν ἐκείνου πίστιν, ἀποσειόμενος. Εἰ δὲ λόγος διβολῆς, χρητὴν γενέσθαι, καὶ τὰ κατ' αὐτὸν ἀκούειν προϋτρέπετο. Μωσῆς δὲ, « Ἀλλὰ σαφὴ τὴν σὴν πίστιν δείκνυσιν ἡ τῶν ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων ὑπεροβία, καὶ ὅσοι ἐν μετάλλοις πικρῶς τὸ ζῆν διανύουσι. Καί γε σὺ ἐκεῖνα, οἶμαι, Χριστοῦ γνω-

D

(2) Mavia filiam suam Victori Romano duci nuptui collocat.

ριζματα οἶει, & πινυτάπασιν ἄλλοτρίως πρὸς Χριστὸν ἔχει, καὶ πρὸς τοὺς ὁρώως δοξάζοντας τῶν ἀνθρώπων. » Ταῦτα δὲ λέγων ἐπώμυντο, μὴ ἂν ὑποσχεῖν ποτε τὴν χάραν Λουκῶ. Καὶ δὴ οἱ τῶν Ῥωμαίων ἡγεμόνες παραιτησάμενοι Λούκιον, πρὸς τοῦ· ἐν φυγῇ ὄντας τῶν ἐπισκόπων τὸν Μωσῆν ἀγούσιν· ἐξ ὧν τὸ χρίσμα τῆς ἱεραρχίας λαβὼν, περὶ τοὺς Σαρακηνούς ἦλθε· καὶ τὰ μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ ἐκείνων διαλυσάμενος, θεοφιλῇ τὴν ἱεραρχίαν ἐτέλει· καὶ λίαν βραχεῖς εὐρώ, σχεδὸν πάντα· Χριστιανίσαι παρεσκευάσατο. Ἡ δὲ Μαυρία εἰρήνην τοῦ λοιποῦ ἤγε Ῥωμαίοις, ὡς καὶ θυγατέρα αὐτῆς Βίκτορι τῷ στρατηλάτῃ κατεγγυῆσαι. Τοσαῦτα καὶ περὶ τούτων.

unctione accepta, ad Sarracenos transiit : et pacificatione rebus inter eos et Romanos compositis, pie sancteque episcopatum administravit; et cum paucos ibi Christianos reperisset, omnes prope ad religionem nostram pertraxit. Mavia autem deinceps pacem cum Romanis habuit, adco ut filiam suam Victori duci in matrimonium collocarit. Hæc lactenus.

ΚΕΦΑΛ. ΜΖ'.

B

Περὶ τοῦ γένους τῶν Ἰσμαηλιτῶν καὶ Ἀγαρη-
νῶν, εἰπὼν Σαρακηνῶν, πόθεν τὴν ἀρχὴν
ἔσχον, καὶ ὅπως τὸν Χριστιανισμόν παρεδέ-
ξαντο.

Τὸ δὲ τῶν Σαρακηνῶν φύλον, τὰ μὲν πρῶτα τὴν τοῦ Ἰσμαὴλ προσηγορίαν λαβὼν, παῖς δὲ οὗτος τοῦ Ἀβραάμ, Ἰσμαηλῖται ἀπὸ τοῦ προπάτορος ὀνομάζοντο τοῖς ἀρχαίοις· ἀποτριβόμενοι δ' ἐκείνοι τὸν ἐκ τοῦ νόθου μῶμον, καὶ τῆς δουλείας τὸν ἐλεγχον (θύλῃ γάρ ἡ μήτηρ ἐκείνῃ Ἀγάρ), Σαρακηνούς σφᾶς αὐτοὺς μᾶλλον ὀνόμασαν, ὡς ἀπὸ Σάρρα· ὅθεν κατ'αγομένοι τῆς γαμετῆς Ἀβραάμ. Ἐκεῖθεν δὲ τὴν τοῦ γένους σειρὰν ἔλκοντες, ἐπίσης· Ἑβραῖοι· ὡς ἐκίπταν τὴν πολιτείαν αὐγούσι· τὴν τε γὰρ περιτομὴν ὡς ἐκείνοι ἀσπάζονται, καὶ τῶν ὑείων κρεῶν ἀπέχονται· καὶ πολλὰ ἔθιμα ἐκείνων φυλάττειν σπουδάζουσιν. Εἰ δὲ μὴ διόλου ἐπίσης πολιτεύονται, ἢ τῷ χρόνῳ δοθέν, ἢ καὶ τῇ ἐπιμειλίᾳ τῶν περικύκλιω ἔθνων. Καὶ γὰρ Μωσῆς· πολλῷ χρόνῳ ὑπερὸν γεγονώς, τοῖς ἐξ Αἰγύπτου διαφυγοῦσιν ἐνομοθέτει. Οἱ δὲ πρόσκοι τοῦτων, οἱ δεισιδαίμονες, τὴν ἐξ Ἰσμαὴλ πατρικὴν ἀγωγὴν διέφθειραν· καθ' ἣν μὲν οἱ ἐξ ἀρχαίου Ἑβραῖοι ἐπολιτεύοντο, πρὸ τῆς Μωσέως νομοθεσίας ἀγράφους κεχρημένοι τοῖς ἔθεσι. Καὶ σέβας ἐπίσης τοῖς ὁμόροις ἔνεμον, παραπλησίως· τιμῶντες καὶ ὀνομάζοντες διέμονας· καὶ τῷ θρησκεύειν τοῖς πέλας ἐπίσης σφῶς ὑπέφαινον τὴν τῶν πατρῶων νόμων παραποίησιν. Οἱ δὲ φιλεῖ, τῷ πολλῷ χρόνῳ τὰ μὲν ἢ λήθῃ ἀπέκρυπτε, τὰ δ' ἐπρέσβευεν. Ἐτα τῶν τινες αὐτῶν Ἰουδαίους συγγενόντες, ὅθεν τὴν ἀρχὴν ἔσχον, ἀνεδιδάσκοντο, καὶ ἐπὶ τὸ συγγενὲς αὐτοῖς ἀνέτρεχον, καὶ πάλιν τοῖς Ἑβραίων ἔθεσι καὶ νόμοις ἐχρήσαντο. Ἐξ ἐκείνου δὲ καὶ ἐτι σχεδὸν οἱ πάντες Ἰουδαϊκῶς ζῶσιν. Οὐκίνο δὲ πόρρω τῆς Οὐάλεντος ἀρχῆς καὶ τὰ Χριστιανῶν ἐτελέσθησαν, μετασχίντες τῆς θείας χάριτος, τῶν προσοικούντων αὐτοῖς ἱερῶν καὶ ἀσκητῶν εἰς τοῦτο δὴ ποδηγούντων, οἱ ταῖς ὁμόροι· τῶν ἱερμῶν ὁρίως φιλοσοφούντες, τῷ καλῶς βιοῦν καὶ

A facere dixit, qui prius fidem ejus, quam cognovisset, rejiceret. Quod si calumnia alicujus delatoris adductus ea verba ille protulisset, judicem eum esse voluit, et ut res suas audiret, hortatus est. Moses autem : « Atqui fidem tuam, ait, liquido satis ostendit episcoporum et presbyterorum exsilium, et illi præterea qui in metallis acerbissimam degunt vitam. An tu vero illas Christi notas esse putas, quæ a Christo et ab hominibus recte de Deo sentientibus prorsus sunt alienissimæ? » Atque ad hæc verba juramentum adjecit, nunquam se Lucio caput subjecturum esse. Quam ob causam Romani duces, Lucio rejecto, Mosen ad episcopos, qui in exilio agebant, duxere. A quibus ille episcopali unctione accepta, ad Sarracenos transiit : et pacificatione rebus inter eos et Romanos compositis, pie sancteque episcopatum administravit; et cum paucos ibi Christianos reperisset, omnes prope ad religionem nostram pertraxit. Mavia autem deinceps pacem cum Romanis habuit, adco ut filiam suam Victori duci in matrimonium collocarit. Hæc lactenus.

CAPUT XLVII.

De Ismaelitarum et Agarenorum sive Saracenorum gente, unde initium sumpserint, et quomodo Christianismum susceperint.

Porro Sarracenorum gens primum cognomine ab Ismaele accepto, qui Abraham filius fuit, Ismaelitæ ab antiquis, de primi eorum parentis appellatione, vocati sunt. Ut autem maculam illegitimi ortus, et servitutis notam (serva enim fuit mater illius Agar), a se amolirentur, Sarracenos se ipsos nominarunt, 207 perinde atque a Sarra Abraham conjugè stirpem ducerent. Cæterum seriem generis inde trahentes, eodem cum Judæis vivendi more utuntur. Nam circumcisionem ita ut illi colunt, et a suillis carnibus abstinent, multaque præterea illorum instituta servant. Quod si non ex omni parte juxta illorum ritus vivunt, aut tempori id ascribendum est, aut finitimorum populorum, qui se eis immiscuere, confusioni. Moses etenim, qui longo post tempore exstitit, profugis tantum ex Ægypto Judæis leges dedit. At gentes istis vicina, idolorum addictæ superstitioni, patrios eorum mores ab Ismaele acceptos, quibus antiquitus Hebræi usi sunt ante Mosæ legum promulgationem, non scripto jure, sed recepta tantum consuetudine viventes, corrumpere : eundemque eis quem ipse habent, religionis cultum tradidere. Proinde factum, ut illi pariter cum vicinis populis, dæmones et nominarent et colerent; atque ejusmodi depravata religione, aperte patriarum legum præ se ferrent depravationem et transgressionem. Atque uti fieri solet, tempus longum ritus quosdam oblivione suppressit : quosdam autem ut colerentur, reliquos fecit. Deinde vero cum quidam ex eis cum Judæis commercium haberent, ab illis unde orti essent, didicere, et se rursum cognationi suæ adjungere, Hebræorum moribus et legibus denuo utentes. Atque ex eo tempore etiamnum omnes hæc Judaico ritu vivunt. Verum non ita diu

ante Valentis imperium, Christianorum quoque sacris sunt operati, ubi divinæ gratiæ participes facti sunt, finitimis episcopis et monachis eos ad id ducentibus, qui in propinquis solitudinibus sancte viventes, morum integritate, factisque admirandis egregiam obtinebant famam. Quo tempore tribum quamdam apud eos omnem ad Christi religionem transiisse ferunt, cum Zacomus ejus tribunus baptismi gratiam suscepisset, per causam et occasionem ejusmodi. Carebat is liberis, ætate jam senescens: et cum monachum quemdam magna gloria virum adiisset, cum alia pleraque ei per colloquium exposuit, tum ærumnam quoque eam et casum deploravit. Supra modum enim apud Sarracenos magni penditur liberorum procreatio: nec apud eos modo, sed etiam, ut arbitror, apud barbaros omnes. Ille bono animo eum esse, precatione facta, et reverti domum jussit, fore pollicitus, ut brevi pater fieret, si modo in Christum sibi credendum esse statueret. **208** Postquam autem dictum id eventus comprobavit, et filius progenitus, precationem illam veram fuisse confirmavit, et ipse Zacomus religione nostra est initiatus, et tribum eam omnem cui præfuit, ad eandem gratiam adduxit. Ab eo tempore tribum istam admodum floruisse, magnaue et numero et amplitudine incrementa cepisse, atque Sarracenis et Persis formidabilem fuisse dicunt (1). Verum de Ismaelitibus, sive Sarracenis, uti postea Christianum suscepint, et de primo eorum episcopo, quæ comperta mihi sunt, sic habent.

CAPUT XLV.H.

De Gotthorum et Hunnorum gente, quomodo et qua ex causa Istrum transgressi, in Romanorum dittonem impetum fecerint: et de Athanarico et Fridigerne. Præterea de Ulphila, eorum episcopo: et ut postea moto contra Romanos bello, Valentem ex Antiochia Constantinopolim pertraxerint.

Verum enim vero non hæc tantum, sed et alia longe deterior et exitiosior res Valentis impetum exhibuit. Gotthi (2) namque, qui primum ultra Istrum domicilia habuere, et aliis ibi Barbaris imperavere, ab Hunnis inde expulsi, Romanorum fines transierunt. Sunt autem Hunni isti, quos veteres Nebræ (3) appellarunt, Riphæorum (4) montium accolæ: unde Tanais fluvijs ortum trahens, undas suas in Mæotidem paludem provolvit. Hæc gens antehac ignota fuit Thracibus, qui Istrum accolunt, atque ipsis etiam Gotthis. Quamvis enim finitimi sibi invicem essent, alteri tamen alteros ignorarunt. Maximus namque lacus eos dirimens, effecit, ut gens quæque, quam ipsa coleret terram, continentis finem esse, et ulte-

(1) Sozoni. cod. cap. 57.

(2) Gotthi ab Hunnis sedibus suis pulsi, Istro transito, ad Rom. imperii fines pervenerunt. Filmer Gotthorum rex, ex Scantia, sive Scandinavia septentrionali insula cum exercitu progressus, in Scythiarum Getarumque terras, mulieres sagas inter suos reperit, Alramnas vernaculo sermone vocatas. Eas ex castris suis proscripitas, in solis Scythiarum locis habitare coegit. Ibi ex earum concubitu homines sylvestres, quos nonnulli Faunos Ficarios vocant (Faunos, autem immortales animas non habere, aut humano semine natos esse, Augustinus

τοὺς παραδόξους τῶν ἑργῶν διεθροῦλλοντο· ὅτε δὲ λέγεται, καὶ φυλὴν αἱμα πᾶσαν ἀθρόαν μεταπετεῖν εἰς Χριστὸν, Ζακώμος τοῦ παρ' αὐτοῖς φυλάρχου τὴν τοῦ βαπτίσματος εἰληφότος· χάριν προβάτει τοιῷδε· Ἀπαις ὧν ὁ Ζάκωμος, κατεγῆρα τὸν βίον. Καὶ δὴ παρὰ τινι μοναχῷ ἦκων, κλέος πολὺ ἐπαυχοῦντι, τὰ τε ἄλλα διομιλούμενος, καὶ τὴν ἐνούσταν ἀπωθύροτο συμφορὰν. Καὶ γὰρ ὑπερφῶς περὶ πολὺ ἔσπε Σαρακηνοῖς ἡ παιδοποιεῖα· οὐκ αὐτοῖς· ἐξ μόνον, ἀλλ' οἶμαι καὶ βαρβάρους ἀπασιν. Ὁ δὲ διὰ βίβλος· ἐνταῦθα, ἀναχωρεῖν ἐκέλευεν ἐπευξήμενος, καὶ ὑπεσχημένος μετ' οὐ πολὺ πατέρα γενέσθαι παῖδος, εἰ μόνον ἔλοιτο πιστεύειν Χριστῷ. Ἐπεὶ δ' εἰς πέρας ἦκεν ὁ λόγος, καὶ ὁ παῖς τεχθεὶς ἀληθῆς τὴν εὐχὴν ἔπραττεν, αὐτὸς τε ὁ Ζάκωμος ἐμυεῖτο, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἔπαντας ἦγεν ἐπὶ τὴν χάριν. Ἐξ ἐκείνου τὴν φυλὴν ταύτην εὐδαιμονήσαι λόγος, καὶ ἐς πληθὺς καὶ μέγεθος ἐπιδύναται, καὶ Σαρακηνῶς τε καὶ Πέρσαις φθορὰν γενέσθαι. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἤτουν Σαρακηνῶν ὅπως τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ἐσῴστερον παρεδέξαντο, καὶ ὅσα περὶ τοῦ πρώτους αὐτοῖς· ἐπισκοπήσαντο, ἐπιθύμη, ὧδε ἔσχεον.

ΚΕΦΑΛ. ΜΗ΄.

Περὶ τοῦ ἔθνους τῶν Γότθων καὶ Οὐννων, ὅπως καὶ ἐκ ποίας αἰτίας εἰς τὴν Ῥωμαίων διὰ τοῦ Ἰστρου ἐπεβραῖώθησαν· καὶ περὶ Ἀθαναρίχου καὶ Φριτιγένους· ἐπεὶ δὲ καὶ Οὐλφίλλου τοῦ παρ' αὐτοῖς ἐπισκόπου· καὶ ὅπως ὕστερον κατὰ Ῥωμαίων κινήθητες, Οὐάλεντα δὲ Ἀντιοχείας εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν ἐλλκυσαν.

Οὐ τοῦτο δὲ μόνον τὴν ὁρμὴν ἀνέσχεον Οὐάλεντας, ἀλλὰ καὶ ὁ τοῦτου χεῖρόν τε καὶ ὀλεθριώτερον. Γόθοι γὰρ οἱ τὰ μὲν πρῶτα πέραν Ἰστρου τὰς οὐχίσσεις εἰλιν, τῶν ἐκείσε βαρβάρων τὸ κράτος αὐχύνοντες, παρὰ δὲ τῶν Οὐννων ἐκείθεν ἐξελθόντες, περὶ τὰ Ῥωμαίων ὄρια διεπεραιώθησαν. Ἐπὶ δ' ἀνὸν οὗτοι, οὓς οἱ παλαιοὶ Νεβρούς κατωνόμαζον, παρὰ τὰ Ῥιπαῖα ὄρη κατωκημένοι· ἐξ ὧν ὁ Τάναις εἰς τὴν Μαιώτιδα λίμνην κατασυρόμενος, τὸ βέηθρον ἐκδίδωσιν· ἄγνωστον γὰρ ἦν θορὰ μάλιστα τοῦτο τὸ ἔθνος, οἱ τὰ περιστρία νέμονται, καὶ Γόθοις αὐτοῖς. Πάλιν θορὰς καίπερ ἀλλήλοις προσκοῦντες, ἐκάτεροι ἐν ἀδήλῳ ἦσαν ἀλλήλοις. Μάλιστα γὰρ λίμνη ἐκτέρους διατειχίζουσα ἦν, καὶ ἔκαστον ἔθνος ᾤετο, τὴν παρ' αὐτῷ οἰκουμένην καὶ εἶδος

scribit), Hunnos gentem ferocissimam procrearent. Quæ supra Mæotidem paludem primum exilis, ultra et inhumana, sedes habuit. Paulus Diaconus, et Jornandes.

(3) Al. Neuros et Neuritas dicunt. Nebræ seu Neuros Plin. apud Borysthenem posuit, lib. iv, cap. 12.

(4) Sigismundus ab Herbestain, Baro Austriacus, perpetuus Cæsaris sui temporis orator, fontem Tanais in latissima infinitaque in Moscovia planitie vidit. Proindeque cum multis eruditis viris, de montibus Hyperboreis seu Riphæis addubitat.

εἶναι πάσης ξηρᾶς· τὸ δ' ἐπέκεινα θάλασσαν ἀπλε-
 τον καὶ ὕδωρ ἀπέραντον. Βοῦς δέ τις οἰστρον ποτὲ
 πληγείσθ, διέθει το ὕδωρ τῆς λίμνης, καὶ εἰς τὸ
 πέραν διέβαινε. Κατόπιν δὲ βουκόλος ἐπόμενος, ἐπεὶ
 τὸ τέλος τοῦ ὕδατος ἔθεατο, τοῖς ὁμοφύλοις ἐσήμα-
 νεν. Ἐχει δὲ καὶ ἄλλος λόγος, ἔλαφον μᾶλλον, οὐ
 βοῦν ὑποδείξαι τὴν στίβον, ἐξ ἐπιπολῆς καλυπτο-
 μένην τοῖς ὕδασι, ἅτε δὴ τῷ θηρᾶσθαι, τὰς ἄρκυς
 διαφυγούσαν τῶν ὀυνων· οἱ τῆνικαῦτα τῷ κατόπιν
 δαῶκεν πέραν γενόμενοι, καὶ θεασάμενοι τὴν χώραν,
 ἀέρι μὲν μετριωτέρῳ χρωμένῃ, καὶ ἄλλῳ; δὲ πρὸς
 γεωργίαν ἡμέρῳ; ἔχουσιν· καὶ ἱκανῶς θαυμά-
 σαντες, τότε μὲν ἀπηλλάττοντο, καὶ τῷ καθηγε-
 μόνι τοῦ ἔθνους τὰ θεαθέντα ἀπήγγελλον. Ἐπειτ'
 ὀλίγους τῶν Ἰόθων ἐπιστρατεύσαντας, ἀπ. πει-
 ρῆσθαι τοῦ χώρου· οὐ πολλῶ δ' ὕστερον καὶ
 πανστρατὶ ἐπελθεῖν, καὶ πολέμου νόμῳ τῶν ἑκείσε
 περιγενέσθαι, καὶ ἐν κατασχέσει γενέσθαι τῆς γῆς.
 Τοὺς δ' ἐκείθεν ἀπαναστάντας, διαβῆναι μὲν τὸν
 Ἰστρον, καὶ ἐς τὰ Ῥωμαίων ὄρια περαιῶσθαι· εἰτα
 καὶ ἐς βασιλέα πέμψαι πρέσβεις, συμμάχους ἑσσεῖ
 σῶς καθεστάναι Ῥωμαίοις διομυμένους. Ἐδεῖτο
 δὲ ἡ πρεσβεία, συγχωρεῖν αὐτοῖς, ὅπῃ βουλομένοις
 εἴη, τὰς οἰκήσεις ποιεῖν. Ἐπραττε δὲ τὴν πρεσβείαν
 Οὐλφίλας ὁ παρ' αὐτοῖς ἐπίσκοπος. Ἐπεὶ δὲ πρε-
 σβεία κατὰ γνώμην αὐτοῖς ἔχωρει, προὔτρεποντο
 τὴν Θράκην οἰκεῖν· καὶ μέχρι πολλοῦ εἰρηνικῶς
 πρὸς ἑαυτοὺς καὶ πρὸς ἡμᾶς εἶχον. Εἴτα καθ'
 ἐκυστοῦς διαστειλόμενοι, διχῇ διηροῦντο ὧν τοῦ μὲν
 ἐνδ' ἐμῆματος Ἀθανάριχος ἡγεῖτο, Φιριτιγένει δὲ τὸ
 ἄλλο μέρος προσέκειτο. Καὶ δὴ μάχῃ πρὸς ἀλλή-
 λους συβραγέντες μεγάλῃ, Φιριτιγένους πλείστον
 ἡττώμενος, ἐς Ῥωμαίους πέμψας αὐτῷ οἱ βοηθεῖν
 ἐδεῖτο. Καὶ βασιλεὺς ἐπέτρεπε συμμαχεῖν τοῖς ἐν-
 θᾶδε στρατιώταις αὐτοῖς. Οὕτω δὲ συμμαχόμενος
 Φιριτιγένει, τοὺς ἀμφ' Ἀθανάριχον φυγάδας ἐδείκνυ,
 καὶ τῇ μάχῃ ἐκράτει. Ὅσαυτ' δὲ χάριν ἀποδιδούς
 Οὐάλεντι, καὶ παντὶ τρόπῳ ἀνόμενον τὸ πιστόν, καὶ
 τὸ φίλος εἶναι καὶ ἔσεσθαι βελτιῶν, ἐπίσης βασιλεῖ
 τῆς περὶ τὸ θεῖον ὁδῆς κοινωνεῖν ἤθελε· καὶ τοὺς
 ὑπ' αὐτὸν βαρβάρους ἐπειθεῖν ὧδε φρονεῖν. Καὶ γ'
 εὐθύς ἐπραττε τὸ πρὸς βουλῆς, καὶ εἰς Χριστιανισμὸν
 οὖν τοῖς περὶ αὐτὸν στρατεύμασι μετεβάλλετο. Καὶ
 τοῦτ' οἶμαι αἴτιον γενέσθαι τὴν Ἀρείου πίστιν τὴ
 σύμπαν ἔθνος ἀπτάσθαι, τὸ ταῦτα τὸ ἐξ ἀρχῆς
 πρεσβεῦσαι Οὐάλεντι. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ
 Οὐλφίλας ὁ παρ' αὐτοῖς ἱερωμένος, τὰ μὲν πρῶτα
 τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ κοινωνῶν ἦν, μηδὲν τι δια-
 φερόμενος τοῖς δὲ περὶ Εὐδόξιον καὶ Ἀκάκιον συγ-
 γενόμενος, καὶ ἀπερισκέπτως τῇ ἐν Κωνσταντι-
 νουπόλει συνόδῳ ἐπὶ Κωνσταντίνῳ μετεσχηκῶς,
 διέμεινε κοινωνῶν τοῖς ἱεροῦσιν οἱ τῇ ἐν Νικαίᾳ
 ὑπερίσταντο πίστει· ἔπειτα ἐν Κωνσταντινουπόλει
 γενομένῳ, τῶν ἀπὸ τῆς Ἀρείανης αἱρέσεως περὶ

rora loca immensis maris undis teneri crederet (1).
 Cum autem bos aliquando ab aestro ictus lacum
 trajecisset, et in ulteriorem ripam pervenisset,
 eumque pastor insequens aquarum terminum vi-
 disse, rem eam popularibus suis indicavit. Alia
 quoque fama fert, non bovem, sed cervum potius,
 vadusum hunc tramitem, summis aquis tectum,
 indicasse, cum retia venantium Hunnorum effu-
 gisset: qui tum feram persequentes, ultra lacum
 pervenere, regionemque eam inspecere, in qua et
 cœlum esset temperatum, et terra ad agriculturam
 facilis: eamque admirati, tum quidem ad sedes
 suas rediere, et duci suo ea quæ vidissent, renun-
 tiavere. **209** Postea vero cum paucis bello Gotthis
 illato, amplius regionem eam explorarunt: deinde
 etiam brevi cum universis copiis eo transgressi, et
 bello illos vicere, et terram occupavere. Illi autem
 sedibus suis pulsi, Istro transmisso, ad Romani
 imperii terminis consedere: et ad imperatorem
 oratores, qui se belli socios perpetuo Romanorum
 fore, jurejurando confirmarent, misere. Petebant
 autem illi, ut eis quo visum esset loco, domicilia
 habere permitteretur. Legationis ejus princeps
 fuit Ulphilas, eorum qui inter illos Christiani
 erant, episcopus. Re ex sententia eorum confecta,
 Thraciam colere jussi sunt. Et aliquandiu simul
 et inter se ipsos, et erga Romanos quieti pacatique
 fuere. Deinde vero per seditionem inter se dissi-
 dentes, in duas discessere factiones: quarum alte-
 rius Athanarichus (2) dux fuit, altera Fridgernis
 auspiciis secuta est. Et pugna inter se commissa
 acris, Fridgernes victus, auxiliares a Romanis
 copias per legationem petiit. Imperator auxilium
 ei ferre, quæ tum ibi erant, copias jussit. Quibus
 fretus Fridgernes, prælio rursus cum adversariis
 Athanarichi sociis contendit, eosque victor profligavit.
 Ut autem is gratiam Valenti referret, et
 pignore aliquo, se illi modis omnibus sincere
 fidem et amicum fore confirmaret, eandem cum
 imperatore de Deo opinionem suscipere, atque in
 eandem sententiam, qui sub eo essent Barbaros
 adducere statuit. Id quod statim, sicuti volebat,
 confecit. Nam cum exercitu suo universo ad Chri-
 stianismum transit. Atque hanc opinor causam
 fuisse, cur gens ea omnis Arianæ fidei sit secuta
 eandem ab initio, quam Valens, opinionem pro-
 fessa. Non hanc vero solam; sed Ulphilas quoque
 accessit, qui apud eos episcopatum gessit. Nam is
 primum cum Ecclesia catholica, nihil ab ea dissi-
 dens, communicavit. Et cum in synodo Constanti-
 nopolitana sub Constantio, nulladum conventionē
 intercedente, cum Eudoxio et Acacio esset, nihilominus
 in communione cum episcopis Nicænam
 fidem propugnantibus, permansit: postea vero

(1) Sozom. lib. vi, cap. 37.

(2) Nam Athanarichus, sive Alarichus, rex Gotthorum, Christianos in gente sua crudelissime persecutus fuerat, et sedibus suis in Romanam di-
 tionem expulerat. P. ulus Diaconus, Oros. Factum

hoc Valentiniano III et Valente III cōss. Quo tem-
 pore etiam Hispaniæ regnum ab Athanaricho mi-
 tum sumpsisse fertur. Mich. Ritiuz, lib. i *De regi-
 bus Hispan.*

Constantinopoli versanti, cum Arianis de dogmate suo dissererent, et legationem se ei ex sententia apud imperatorem confecturos esse, **210** si idem cum ipsis sentire in animum induceret, pollicerentur, utilitate ea illectus, aut etiam fortasse, quod melius esse, si ita de Deo opinaretur, censeret, cum Arianis communicavit, et gentem universam ab ecclesia universali abduxit. Gotthi namque, quod ipso auctore atque duce ad veriorum pietatem se contulissent, et illius beneficio humaniore mansuetioreque vivendi instituto uterentur, facile admodum ei parebant, et quocunque ille duceret, sequebantur: nihil mali esse, ex animo persuasum habentes, quidquid ille vel diceret, vel faceret: omnibusque id adeo æmulari volentibus, in commodum prorsus atque utilitatem cessurum esse arbitantes. Quin etiam ingens ille persæpe virtutis suæ ediderat specimen, multis fortiter pro Christiana doctrina prius toleratis periculis, quam gens ea quæ tota ex Græca superstitione pendebat, ad Christianismum est conversa. Primus etiam ipsis litteras invenit, et sacras Scripturas eis translatas proposuit. Atque equidem, quamobrem Barbari plerique omnes Istrum accolentes, Arianum dogma sequerentur, causa et occasio hæc fuit. Sed enim temporibus eis ingens multitudo eorum qui Frigidernis animi inclinatione sequebantur partes, propter Christi nomen ab Athanaricho cæsa est. Quod namque Ulphilas eis etiam qui illi subditi erant, Christianam fidem suscipere persuaderet, valde id moleste ferens, perinde atque patrii ritus abolerentur, suppliciis in eos plurimum est grassatus. Et quosdam quidem accusatos, quod publice Christianismum dogma cum magna libertate defenderent, inter quos unus etiam erat admirandus ille Nicetas: alios autem ne appellatos quidem, occidit. Dicitur enim sculptum quoddam simulacrum in curru collocasse, atque id per tabernacula eorum qui Christum profiterentur, ducere, eique simul et sacrificare, et adorationis reverentiam exhibere: qui vero id facere noluissent, eos una cum tabernaculis comburere jussisse. Imo hoc etiam longe pejus et mirabilius aliud factum esse legi. Multi siquidem eorum vi, qui eis, ut sacrificarent, crudeliter instabant, **211** non viri modo, sed et mulieres, quarum aliæ recens natos fetus ab uberibus dependentes circumferebant, aliæ infantes et pueros qui aliquantulum gradiri et veluti pedibus terram metiri possent, trahebant, in ecclesiæ tabernaculum confugerunt. **211** Eos vero Græci idololatrarum ibi templo incenso in cinerem redegerunt. Non multum intercessit temporis, cum dissidentes inter se Gotthorum factiones, in gratiam et concordiam redire: atque ingenti confidentia et immensa devotio sublati, Thraces male acceperunt: oppidaque et vicus percurrentes, crudelissime vastarunt. Quod ubi Valens Antiochiæ adhuc degens cognovit, una demum experientia magistra (1) erroris sui

(1) Stultorum magister, eventus. (Liv.)

τοῦ δόγματος διεξιόντων, ὑποσχουμένων τε τὴν πρεσβεῖαν ἐπιτελεῖν τὰ ἐς βασιλεία πράττειν, εἰ τὰ ἴσα τῶν βασιλέων ἐλοιτο, τῇ χρείᾳ δελεασθεὶς, ἡ ἰσως καὶ ἄμενον εἶναι τοῦτ' οἰηθεὶς δοξάζειν περὶ Θεοῦ, ἐκινῶναι τοῖς περὶ Ἀρειον, καὶ τὸ σύμπαν φῶλον τῆς καθόλου Ἐκκλησίας διόστα. Καὶ γὰρ τὸ Γότθων γένος ὑπ' ἐκείνῳ καθηγεμόνι πρὸς τὴν εὐσεβείαν μεταβαλόντες, καὶ δι' ἐκείνου ἡμερωτέρῃ πολιτείᾳ χρῆσάμενοι, βῆδ' ἰσως μάλα ἐκείνῳ ἐπιθόντο, καὶ ἥπερ ἂν ἄγοι, εἶποντο· μηδὲν τι φαῦλον εἶναι νομίζοντες ἐκ ψυχῆς, ὅτι εἰ ἂν ἐκεῖνος λέγοι ἢ πράττοι· συντελεῖν δ' ἐς ἅπαν χρησίμους τοῖς ἡγεμόνοις ζηλοῦν. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ πολλὴν τινα πείραν τῆς ἐκείνου δέδωκεν ἀρετῆς, πολλοῖς ἐγκριτερῆσας κινδύνους ὑπὲρ τοῦ δόγματος· πρὶν ἢ τὸ ἔθνος εἰς τὸ Χριστιανίζειν μετέβαλε καταράσας τῆς Ἑλληνικῆς ἐξηγμένης θρησκείας. Καὶ γράμματα δ' ἐφεῦρεν αὐτοῖς πρῶτος, καὶ τὰς θείας Γραφὰς μεταφράσας· αὐτοῖς παραδέδωκεν. Αἰτίον μὲν οὖν ὡς ἐπίπαν τοῖς περὶ τὸν Ἰστρον βαρβάρους τὰ Ἀρείου φρονεῖν, καὶ πρόφασιν ἦδὲ ἐγένετο· καιροῖς δ' ἐκείνοις ὑπ' Ἀθανασίου πολὺ τι πλῆθος διὰ Χριστὸν ἀνῆρθετο, φηριτυγνέει προσκείμενον. Καὶ γὰρ Οὐλφίλα πείθοντος, καὶ τοὺς ὑπ' ἐκείνου τὰ Χριστιανῶν ἀσπάσασθαι, χαλεπαίνων σφοδρὰ, ἅτε δῆτα τῶν πατρίων ἀφανιζομένων ἐθῶν, τιμωρεῖν ἐς πλείστον ἐπέβαλε· τοῖς μὲν εὐθύνην προτάσας, ὡς δημοσίᾳ παρβήτσιασάμενους ἀνέλεν ὑπὲρ τοῦ δόγματος· ὡς εἰς καὶ ὁ θαυμαστός Νικήτας ἐτύγχανεν· ἄλλους δὲ καὶ λόγων ἄνευ διέφθειρε. Καὶ γὰρ λέγεται ξανόν τι κατασκευασάμενον, ἐφ' ἀρμαμάξης στήσαι· καὶ τοῦτ' ἐκέλευε κατὰ σκηνὴν περιάγειν τῶν ἡγγελημένων Χριστιανίζειν, καὶ τούτῳ πείθειν, οὕτως τε ἅμα καὶ προσκυνεῖν· εἰ δὲ μὴ τοῦτ' αἰροῦντο ποιεῖν, ἅμ' αὐταῖς καταπιμπρῶνται σκηναίς· καὶ ἄλλο δὲ τι τοῦτου πολλῶν χεῖρον καὶ περιπαθέστερον ἔργον γενόμενον. Πολλοὶ γὰρ τῇ βίᾳ τῶν θύειν κατεπειγόντων ἡναγκασμένοι, οὐκ ἄνδρες μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες, ὧν αἱ μὲν ἀρετὴν γεννηθέντα βρέφη ἐπιμαστιδία περιέφερον, αἱ δὲ νήπια καὶ παιδάκια μικρὸν βηματίζον δυνάμενα, ἐπὶ τὴν σκηνὴν τῆς ἐκκλησίας κατέφευγον. Τῶν δ' Ἑλληνιστῶν πῦρ ἐπαφέντων ἐκείνοις, εἰς τέφραν διέφθειραν. Μικρὸν δ' ὅσον εἰς ὁμόνοιαν τὰ διχῇ διαιρεθέντα τῶν Γότθων ἦλθεν. Θράσας δὲ πολλῶν καὶ ἀμέτρῳ ἐπηρμένοι τῇ ἀπονοίᾳ, Θράσας κακῶς ἐποίουν· καὶ πόλεις καὶ κώμας ταύτης ἐπῆσαν θηροῦντες ἐς μάλιστα· ὁ δὲ μαθὼν Οὐάλης ἐτι διατρίβων κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν, τὸ κακὸν τῇ πείρᾳ ἐμάνθανε τῆς διαμαρτίας. Ὥστε γὰρ αὐτῷ χρησίμους καὶ τῇ ἀρχομένη εἶναι τὸ ἔθνος· καταπληττειν δὲ καὶ τοὺς ἐναντίους ἐντεῦθεν, ὡς αἰετὸς πρὸς ὅπλα καὶ μάχας ἐσκευασμένον. Οὕτω δ' ἐπισφαλῶς δοξάζων, τῶν οικείων στρατευμάτων ἡμέλει· καὶ ἀντὶ τοῦ διδόναι μάλλον αὐτοῖς· καὶ εἰς στρατεῖαν ἐπιλέγεσθαι, ἐκ τούτων μάλιστα εἰσέπραττε τὸ χρυσίον, ὁδοῦντα χρυσίνους ὑπὲρ ἐκάστου Γότθου τοὺς συγτελεστέας ἀπαιτεῖσθαι κελεύσας· ὁ δὲ καὶ ἀρχὴ γέγονε τοῦ τηνικαῦτα πρὸς καιρὸν δουτυχεῖν τὴν Ῥωμαίων ἀρχήν. Πάμπαν δὲ τῆς

ἐπὶ τοῖς στρατοῖς, ἀφίστατο μὲν εἰς ἐξουρίαν πέμπειν
τοὺς ἐν δημοσίῳ φρονούντας· θάττον δὲ τὴν Ἀντιό-
χειαν καταλιπὼν, ἐπὶ τὴν Κωνσταντινουπόλιν ἐλαύ-
ων εἰσῆλθε ἐπὶ πηγάς καὶ οἱ τῶν ἄλλων φρονούντων
πλεῖος μετριάζων ἐβόησα, καὶ ὀνακωχὴν ἐλάμβανε.
Τότε δὲ καὶ Εὐζώβου τοῦ τὴν Ἀντιόχου ἐπιτροπεύ-
οντος τελευτήσαντος, Θεόδωρος ὁ τῆς κατὰ Παίριν-
θον Ἡρακλείας προεστῶς ἐκκλησίας, εἰς τὸν ἐκεί-
νου μετετίθετο θρόνον, αὐτὸς ἐπίσης Εὐζώβῳ φρονῶν,
καὶ τῆς ἐκείσε τῶν Ἀρειανῶν συμμαχίας προϊστάτο·
ἀνεθάρρουν δ' αὖθις κατὰ πόλεις καὶ οἱ τὸ δόγμα
τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου πρεσβεύοντες, καὶ μάλιστα
ἡ κατ' Αἴγυπτον Ἀλεξανδρεῖα. Ἐπεὶ καὶ Πέτρος ὁ
τῆς ὁρθῆς προϊστάμενος δόξης, ἐκ τῆς ἐν Ῥώμῃ
ἐπανῆκε φυγῆς, Δαμάσου τοῦ Ῥωμαίων ἡγουμένου
ὠχυρωμένους τοῖς γράμμασιν ἡ τὴν τ' ἐκείνου χειρο-
τονίαν ἐκύρουν, καὶ τὴν ἐν Νικαίᾳ δόξαν ἐκράτυνον.
Ἦ δὲ καὶ καὶ Ἀλεξανδρεῖς τὰς ἐκκλησίας παρέδωκαν
τὴν Λούκιον ἐξελέξαντες· ὃν δὲ καὶ καταπλεύσαντα
ἡ Κωνσταντινὴ ἐδέχτο.

eandem cum defuncto obtinebat sententiam, in illius locum est effectus: ubi etiam Arianorum
factioni praeiit. Animos vero etiam receperunt in urbibus, qui Nicænae synodi dogma depradica-
bant (2): potissimum autem in civitate Alexandria. Quandoquidem et Petrus rectæ opinionis
defensor, Roma, Damasi episcopi Romani litteris munitus, quibus et ordinatio ejus comprobatur,
et doctrina Nicæna confirmabatur, redierat. Cui etiam Alexandrini ecclesias gubernandas dede-
e, Lucio ejecto, quem navi advenientem Constantinopolis excepit.

ΚΕΦΑΛΑ. ΜΖ'.

212 CAPUT XLIX.

Περὶ τοῦ ἐλέγχου Οὐαλεντινιανοῦ, καὶ τῆς ἐν-
στάσεως Τεραντίου, Τραπεζοῦ, καὶ ἐτέρων
στρατηγῶν πρὸς Οὐάλεντα· καὶ ὡς τῶν Γότ-
θων τὴν θρησκίαν ἀληθινὴν πρὸς τῶν πολι-
τῶν οὗτος ἐκείδερετο.

Οὐάλης δὲ τὴν οἰκειάν ἀσθένειαν ἐγὼκως, πρὸς
τὴν ἀδελφὴν πέμπων, εἰ γὰρ τῷ ζῆν περιτὴν, ἀμύ-
νειν ἐδεῖτο. Τὸν δὲ φάναι λέγεται, μὴ ὅσιον εἶναι
ἐπαρμένειν ἀνδρὶ διὰ μάχης λόντι Θεῷ· εὐλογον δὲ
τὸ θράσος· μᾶλλον ἐκείνῳ σμικρύνειν τῷ μὴ συμμα-
χεῖν αἰρεῖσθαι. Ὁ δὲ μαθὼν ἐκεῖνος, ἀνίας· μᾶλλον
ἐμπλεως ἐγίνετο πλείονος. Καὶ τοῦ μὲν θράσους
ἥκιστα ἐληγεν· ἐπέκειτο δὲ μᾶλλον τῇ ἀληθείᾳ δια-
μαχόμενος. Καὶ γὰρ Τεραντίῳ τῷ στρατηγῶν ἀρίστῳ,
εὐσεβεῖ δὲ εἴπερ τιν· κοσμουμένῳ, ἐκ τῶν κατ' Ἀρ-
μενίαν ἐπανήκοντι τροπαίων, ἐπεὶ ἐκ προτροπῆς δω-
ρεάν τῃν βουλοῖτο αἰτεῖν ἐνεδίδου, πάντ' ἐκείνος παρ-
δόμενος, χρυσὸν καὶ ἀργυρον, καὶ δυναστείαν καὶ
χώραν, μίαν εὐλογον καὶ εὐσεβῆ δέσπιν ἦτει· ἦν δὲ
αὕτη, μίαν τῶν ἐκκλησιῶν παρασχεθῆναι τοῖς τῆς
καθόλου Ἐκκλησίας ὑπερμαχοῦσι τῇ Ἀντιόχου· τὸν
μὲν χάρεττην ἀναγνοῦς ἀπαρρόσσει, ἀλλὰ δ' αἰτεῖν προ-
έταπτεν. Ὁ δὲ τὴν ἰκεσίαν σύτομον ἀβρόστας,
ἔδεξά τῃν, ἔφη, ὦ βασιλεῦ, καὶ ἔχω τὸ δῶρον, καὶ
ἕτερον οὐκ αἰτήσω· σκοποῦ γὰρ χριτῆς· ὁ τῶν ὄων

A perniciem perdidicit. Gentem (1) namque quæ
semper in armis, et ad prælia instructa esset, et
sibi et imperio commodos, atque etiam ad hostes
perterrendos idoneos fore, ratus fuerat. Atque hac
periculosa opinione concepta, militares copias suas
parvificet: et pro eo quod stipendium illis dare,
et delectu habendo militari sacramento obstringere
cives suos debuisset, pecuniam et tributum ab eis
exegit. Nam aureos octogenos in singulos Gothos
a tributariis populis pendi jusserat. Quæ quidem
res tum, ut Romanum imperium ad tempus rebus
adversis periclitaretur, in causa fuit. Atque ita
ille spe sua cum prorsus excidisset, desiit eos in
exilium mittere, qui ὁμοουσιῶν, consubstantialis,

B Constantinopolim contendit. Quo tempore etiam,
aliter sentientium, Arianorum videlicet, bellum,
quasi per quasdam inducias, aliquo modo con-
quievit. Euzoio quoque Antiocheno episcopo mor-
τουῖ, Theodorus Heracleæ Perinthis antistes, qui
Quomodo Valentinianus Valentem arguerit: item
quomodo eidem Terentius libere resistit: id quod
Trajanus quoque, et alii duces ordinumque ducto-
res fecerunt: et ut Gothis Thracium vastantibus,
cives Valentem convitiis incesserint.

Valens imbecillitatis suæ conscius, ad fratrem qui
adhuc superstes erat, legatos qui auxilium pete-
rent, misit. Quem quidem dixisse ferunt, non
æquum piumque esse ei auxilium ferre, qui bellum
cum Deo gerat (3): magis autem convenire, subsi-
dio denegato, confidentiam illius imminuere. Quod
ubi illi renuntiatum est, majorem etiam quam
antea moerorem contraxit. Neque admodum tamen
a confidentia sua destitit, magisque adeo etiam ve-
ritatem expugnare institit. Cum enim Terentio,
ducum omnium prastantissimo, pietateque supra
D alios ornatissimo, a victoriis in Armenia reportatis
revertenti, optionem sua sponte obtulisset, ut a
se quod vellet, peteret, atque ille auro, argento,
præfecturis, provinciis, rebus denique aliis omni-
bus posthabitis, unum quiddam rationi consonum
et pium postularet, ut scilicet Antiochiæ unam
saltem Ecclesiæ catholicæ propugnatoribus conce-
deret ecclesiam: ipse petitionis libellum lectum
laceravit, et aliud illum petere jussit. Tum Teren-

(1) Experitur tandem valde se errasse Valens, qui
Gothos gentem bellicosam in Thraciam receperit,
stipendiumque ei quotannis dederit. Sic avorum
nostrorum memoria Græci in Europam ex Asia
Turcas adduxerunt.

(2) Theod. eod. cap. 51.

(3) Οὐχ ὅσιον ἐπαρμένειν ἀνδρὶ πολεμοῦντι Θεῷ,
δικαίον δὲ τὴν τοῦτου καταπαεῖν θρασύτητα. Hoc
autem non postremo Gothico, in quo Valens inter-
iit, sed alio et tempore et bello itidem Gothico
factum, superstite etiam tum Valentiniano se-
more.

tius libelli fragmentis collectis: « Habeo, inquit, o imperator, et donum teneo, neque aliud petam. Consilii enim mei iudex erit, qui iudex est omnium. » Gotthorum autem bellum metuens Valens, ipse quidem tum Constantinopoli se continuit: Trajanum autem ducem, armatum cum exercitu non contemnendo adversus eos misit. Ubi vero ille,

213 ne primum quidem congressum eorum sustinens, victus rediit, ignaviam ei et timiditatem cum convicio imperator objecit. Ille autem cum ea dicendi libertate, quæ virum sortem et strenuum decet, « Non ego, inquit, o imperator, victus sum, sed tu ipse sponte tua victoriam a teipso rejicis, qui ita cum Deo belligeraris, et auxilium quod ab eo pervenit, repellens ad hostes potius transmittis. Deus semper vincit. Et victoria illis favere solet, qui auspiciis ductumque ejus sequuntur. Is nunc ab adversariorum partibus stat, quod eum tu bello persequeris. Non enim prorsus nescius es, quibus viris ex ecclesiis ejectis, quos in illum locum substitueris. » Hæc ita se habere, non Tarentius tantum, et Trajanus, sed et Rodantus et Victor, qui et ipsi belli duces fuere, affirmarunt: imperatoremque ipsum, ne reprehensione ea, quæ cum veritate conjuncta esset, gravius commoveretur, rogarunt. Exsecratione etiam multorum est expetitum, quod Constantinopoli moraretur. Nam Gotthi Thracia omni vastata, et suburbanis etiam ædificiis cunctis direptis, nemine scilicet erumpente, mœnia quoque ipsa adoriri contendebant. Id urbs moleste tulit: et imperatorem, qui non dudum exisset, sed ita bellum cunctando duceret, accusarunt. Ne a conviciis quidem abstinere, quasi ipse socordia sua bellorum esset auctor. Postremo ludis Circensis propalam adversus eum vociferati, arma ab eo, quibus in bello uterentur, petiere. Imperator autem veluti ingenti injuria affectus esset, furore plenus contra Barbaros est progressus, plurima civibus comminatus: duros videlicet illos sibi, si reverteretur, pœnas condignas, de contumeliis a vulgo sibi illatis, et quod non ita dudum Procopii tyrannidi se conjunxissent. Quin etiam urbem ipsam se solo aqaturum, et aratro proscissurum esse, denuntiavit.

214 CAPUT L.

De sancto Isaacio, qui liberrime Valentem est allocutus, et ut Valens alicubi circa Adrianopolim cum Gotthis acie congressus, ex fuga in tugurium rusticum, in quo multum stramenti fuit, pervenerit, ibique igni consumptus perierit.

Tum etiam Isaacum illum, qui circa Constantinopolim monasticam casam habuit, cum aliis rebus vir bonus, tum quodvis adire discrimen propter Deum promptus et paratus, ferunt, eum Valentem una cum exercitu exeuntem videret, ad eum accessisse, et manibus frenum equi, quo ille vehebatur, arripuisse, et voce magna dixisse: « Quoniam, o imperator, proficisceris, qui adversus Deum bellum geris, neque illius opem tibi concilies? Nam ille quodammodo contra te Barbaros excitavit, quoniam et tu adversus illum impiorum hominum peregrinas et blasphemias linguas exacuisti, eosque qui pro eo atque decet, de illo opinantur, atque

Α κριτής. » Δεικνύντων δὲ τὸν τῶν Γότθων πόλεμον ὁ Οὐάλης, αὐτῷ μὲν τῶς ἐν τῇ Κωνσταντίνου διε-
 τριθεῖς. Ἰρατῶν δὲ τὸν στρατηγὸν καθοπέλτας, τὸν
 ἀξιωμαχὸν στρατῷ κατ' ἐκείνων ἐξέπεμπεν. Ἐπεὶ δ'
 ἐκείνους, μετὰ τὴν πρώτην προσβολὴν ὑπομείλας, ἡ-
 τῆς ἐμπέλους ἐπανήγει, μαλακίαν ἐκείνῳ καὶ δειλίαν
 ἐγκαλῶν ὁ βασιλεὺς διελοιοδορεῖτο. ὁ δὲ παρῆλθ' αὖ
 προσηκούσῃ ἀνδρὶ γενναίῳ χρησάμενος, « Οὐχ ἡττή-
 θην ἐγὼ, φησὶ, βασιλεῦ. σὺ δ' ἐκὼν τὴν νίκην ἐκ-
 δάλλεις σαυτοῦ, διαμαχόμενος τῷ Θεῷ, καὶ τὴν ἐκεί-
 θεν βροχὴν ἀπωθοῦμενος, τοῖς ὑπεναντίοις προῖς
 μάλλον· νικᾷ δὲ Θεὸς ἀεὶ. Ἡ δὲ νίκη τοῖς ὀπ' ἐκείνῳ
 στρατηγουμένοις προσγίνεσθαι εἴωθε. Συντάττεται
 δ' ἐκείνοις ὑπὸ σοῦ πολεμούμενος. Οὐ γὰρ ἀγνοεῖς
 πάντως τίνας τῶν ἐκκλησιῶν ἐλάσας, τίνας ἀντικα-
 τίστησας. » Ταῦτ' οὐ Τερέντιος καὶ Τραϊανὸς, ἀλλὰ
 καὶ Ῥόδαντος καὶ Βίκτωρος, στρατηγοὶ δὲ καὶ οὗτοι,
 οὕτως ἔχειν συνέθεντο. Καὶ γε βασιλεῖ παρήνουν,
 μὴ σφόδρα χαλεπαίνειν ἰπ' ἐλέγχοις ἀληθεῖς συν-
 εzeugμένοις. Πολὺ δὲ αὐτῷ καὶ τὸ μῦθος ἤμαζε τῇ
 Κωνσταντίνου ἐνδιατρίβοντι. οἱ γὰρ Γότθοι τὴν
 Θράκην πᾶσαν λητάντες, καὶ τὰ προάστεα πάντα
 δρώσαντες, ἄτε δὴ μηδὲν ἐπεζίντες, καὶ τοῖς τει-
 χεσιν ἐπεχειροῦν ἤδη προσβάλλειν. Ἡ δὲ πόλις χα-
 λεπῶς ἔφερε. Καὶ οἱ μὴ ὁπίσθιν βασιλεὺς ἐπέβη,
 ἀλλ' ὑπερετίθει τὸν πόλεμον, ἡσιῶντο· καὶ διελοιοδο-
 ροῦντο τοῦτο, ὡς αὐτῷ εἴη μάλλον τῇ βασιλείᾳ
 τοῦ πολεμίου ὑπενεγκῶν. Τέλος καὶ ἱπποδρομίᾳ
 εἰς τοῦ μανῆος κατεβῶν αὐτοῦ, καὶ ὅπλα ὥστε πολε-
 μῆν ἤσθον. Ὁ δὲ βασιλεὺς, ἄτε δὴ περιουσιμὸς,
 θυμῷ πολλῷ κατὰ τῶν βαρβάρων ἐξήλαυνε· πλείστα
 τοῖς πολλοῖς ἐπαπειλούμενος, ἣν ὑποστρίψῃ, ἐξ ἑν
 λήψεσθαι δίκην τῶν ἐκ τοῦ δήμου ὕδρων· καὶ οἱ
 περ οὐ πάντῃ πόρρω τῇ τυραννίδι. Προκοπίου πρὸς
 ἀλεξάνδρ. Ἡ πλείλει δ' ἐρημώσιν τὴν πόλιν, καὶ ἀπο-
 τρον κατ' αὐτῆς ἐμβάλλειν.

ΚΕΦΑΛ. Ν΄.

*Περὶ τῆς τοῦ ἀγίου Ἰσαακίου τοῦ μοναχοῦ παρ-
 ῥησίας· καὶ ὡς συμβαλὼν τοῖς Γότθοις Οὐά-
 λης περὶ πού τὴν Ἀδριανού, καὶ ἐν ὁματιῷ
 καταφυγῶν χόρτον ἔχοντι, διεσπύρησεν παρὰ τῶν
 πολεμίων, διαπάνη γενόμενος τῷ πυρὶ.*

Τότε δὲ καὶ Ἰσαάκιον ἐκείνον περὶ τὴν Κωνσταν-
 τίνου μοναχικὴν σκηνὴν ἔχοντα, φασιν ἰδόντι σύν-
 αμα τῇ στρατιᾷ τὸν Οὐάλεντα ἐξερχόμενον· ἦν δὲ
 ὁ ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ τε ἀλλὰ, καὶ ἐν ἐτοιμῇ ἔχων διὰ
 τὸ θεῖον πάντα κίνδυνον ὑποστήναι· προσελθόντα,
 ταῖν χερσὶν τοῦ χαλινοῦ τοῦ ἵππου δράξασθαι ὃ ἐπ-
 οχος ἦν, καὶ βοῇ μεγάλῃ χρησάμενον ἐπειπεῖν· « Πῇ
 δὴ βαδίζεις, ὦ βασιλεῦ, κατὰ Θεοῦ στρατευσάμενος,
 καὶ μὴ τὴν ἐκείνου ἀρωγὴν ἐπισπώμενος; Καὶ γὰρ
 πῶς αὐτὸς κατὰ σοῦ τὸν βάρβαρον ἤλασεν, ὅτι γε καὶ
 σὺ κατ' αὐτοῦ τὰς τῶν δυσσεβούντων ἀλλοθρόους καὶ
 βλασφημίας γλώσσας παρέσθης; καὶ τοὺς ἡ χρὴ περὶ
 αὐτοῦ δοξαζόντας καὶ ὑμνούντας, τῶν ἐκ τῶν περιβό-

λων ἀπήλασας. Ἀπόδος τοίνυν τοῖς ὀρθοῖς δοξάζουσι, καὶ τὸ ἀκραίηνες τῆς ἐν Νικαίᾳ πίστεως τὸν ὅρον φυλάττουσι, τὰς ἀπαρκεισείας ἐκκλησίας, καὶ ἀπονητὶ νικῆσεις τὴν μάχην. Εἰ γὰρ παύσῃ σὺ πολεμῶν, παύσεται ὁλκάδῃ καὶ ὁ ὑπὸ σου πολεμούμενος. Εἰ δὲ θέμις ἐν δευτέρῳ τὰ εἰρημμένα πρὸς παράταξιν ἔλθῃ, αὕτη σε πείρα δαδάξει, ὅσῳ δὴ σκληρόν τι τε πρὸς κέντρα λακτιζειν, καὶ τὸ εἰς τὸν οὐρανὸν τιθέναι γλῶτταν ἀκόλαστον· οὕτε γὰρ αὐτὸς ἐπανήξῃς, καὶ ὅσον δὴ ἐπάγγη τῆς στρατιᾶς, ἀπολέσεις. » Ὁρῶ δ' ἀμέτρητον χρησάμενος ὁ κρατὶς, « Ἀλλ' ἐπανήξω, ἔφη, σὺν πολλῷ τῷ τροπαίῳ, καὶ τὴν ἀξίαν δίκην τῆς σῆς εἰσπράξομαι τόλμης, ἥ ἀπελέγχων σου τὴν ψευδῆ προφητείαν. » Καὶ αὐτίκα συλληφθῆναι τὸν ἄνδρα προσέταττε, καὶ ὑπὸ φρουρὰν γενέσθαι ἕως οὗ ὑποστρέψειεν. Ὁ δ' ἀπὸ μὲν ἐβόα, « Κτείνον, εἰ φωραθῇ τῶν λόγων τὸ ψεῦδος. » Εἰ δ' εἰς ἔργον ἀπέβη τῷ ὁσίῳ τὰ ῥήματα, δηλώσει τὰ πράγματα. Ἐπεὶ γὰρ σύναμα τῷ στρατῷ ἐξῆλθε, οἱ μὲν βάρβαροι τραπέντες ὑπεχώρου· ὁ δ' ἐπιδιώκων, τὴν Θράκην παραμείψας, τὴν Ἀδριανὸν καταλάμβανεν, ἥ ἐν τοῖς ὀρίοις Μακεδονίας ἐστίν. Οὐ πάνυ δὲ πόρρω γενόμενος, τοῖς βαρβάροις ἐν τῷ ἀσφαλεῖ καθεστῶσιν, ἐξοπλυντὸς συμβάλλει, μὴ προδιδυμένους, μηδ' ὅπως χρὴ συντάξας τὴν στρατιάν. Τῷ δ' ἀθρόῳ τῶν βαρβάρων τῆς προσβολῆς τῆς ἱπποῦ διασπασθεῖσης αὐτῷ, καὶ τοῦ ὀπλιτικοῦ τραπέντος συντάγματος, ἄλλος ἄλλαχού ἐφευγον· οἱ δ' ἐπιδόντες, ἀδεῶς ἔκτεινον. Ὁ δὲ βασιλεὺς καὶ αὐτὸς ἀνακράτος φεύγων, ἀποβάς τοῦ ἵππου, ὅτε δὴ ἀμνηχανῆ πολλῇ συσχεθεῖς, ἐν τινι τῶν κατ' ἀγρούς οἰκημάτων χόρτῳ τὴν στέγην ἐπηλυγάζοντι ἐκαστὸν κατακρύπτει, σὺν τοῖς ἐπομένοις ὀλίγοις οὕτω λανθάνειν πειρώμενος. Οἱ δὲ βάρβαροι ῥύμη ἀσκέτῳ φερόμενοι, ὥσπερ ἔλλα τὰ ἐν ποσίν, οὕτω δὴ καὶ τὸ οἶκημα πυρὸς δαπάνην ἐπόουν, μηδεμίαν, ὥς φασι, περὶ τοῦ βασιλέως λαβόντες ὑπόνοιαν· καὶ σὺν τῇ κόμῃ καὶ τὸν τῆς ἀληθείας ἀντιπαλόν κατετέφρωσαν. Ὅτε δὴ ἰδὼς τὸν θεοφιλῆ ἄδρα τὸν Ἰσαάκιον, ἐπιδόμενον τῷ δωματίῳ Οὐάλεντα ἡσθημένον, τῆς ἐκείθεν ἐμφορεῖσθαι κνίσσης, καὶ τοῖς ἐν φρουρᾷ καταγγεῖλαι, ὥς νῦν Οὐάλης πυρὶ κατατίθεται· ἡ δὲ ὁρρησις τῆς ἐκείθεν ἀπορρέουσας δυσσομίας αἰσθάνεται. Οἱ μὲν οὖν οὕτω φασὶ φθορῇ Οὐάλεντα· οἱ δὲ καὶ τοῦτο δὴ προστιθέασιν· ὡς εἰσῆγε μὲν τὸ δωματίον λαθεῖν ἐπιγόμενος, καὶ μέχρι τινὸς ἐλάνθανε· παρέτρεχον γὰρ ἐκεῖνοι οἱ βάρβαροι πρόσω ἰέμενοι· κρύπτεσθαι γὰρ ἐκεῖσε τὸν βασιλέα οὐδ' ἐν ὑπονοίαις ἦσαν. Ὡς δ' οἱ πλείους τῶν βαρβάρων ὑπερβαλόντες τὸν τῆδε χώρον διέβησαν, ὀλίγων ὑστερον ἐπιδόντων, τῶν τινες περὶ τὴν βασιλέα ὑπὲρ στέγης τοῦ δωματίου γενόμενοι, κατ' ἐκείνων τὰ βέλη ἔφισαν. Οἱ δὲ Οὐάλεντα κρύπτεσθαι ἐνθάδε ὑποτοπάσαντες, βραῖς σὺν ἀλαλγῇ μεγάλῳ ἐχρῶντο, ὡς ἐνθάδε Οὐάλης ἐστίν. Οἱ δὲ προστυχόντες, ἐμπροσθέν τε καὶ ὀπίσθεν, ὃ ἔχουσιν τοῖς μετ' αὐτοὺς ἐδίδουν. Ὡς ἀκαρεῖ καὶ τοὺς πόρρωτέρῳ πολεμίου ἀκούσαι, καὶ εἰς ἐν ἅπαντα συνείθην· οἱ δὲ καὶ περιγύλῳ τὸ δωματίον συλλέγοντες, καὶ οὕτω μάλα πλείστην περιεθροίσαντες,

PATROL. GR. CXLVI

A illum rite laudibus vehunt, ex sacris ædibus eiecisti. Redde igitur recte sentientibus, et sincere fidei Nicænæ decretum servantibus, quas ademisti ecclesias: et labore nullo victor in bello evades. Si enim tu adversari illi desieris et quieveris, quiescet scilicet et ille quem tu oppugnas. Sin verbis hisce contemptis, in aciem perveneris, re ipsa experiere, quam durum sit contra stimulum calcitrare, et in cælum impotentem linguam tollere. Neque enim ipse redibis: et quas tecum ducis, copias perdes. » Imperator autem vehementiore ira commotus: « Ego vero, inquit, redibo cum præclaro tropæo, et dignas a te temeritatis tue summam pœnas, prædictionemque tuam falsam esse ostendam. » Et confestim apprehendi hominem, et in custodia asservari, donec rediret, jussit. At ille adductus vociferabatur: « Eneca etiam, inquit, si mendacia esse deprehenderis verba mea. » Num autem ad rem collata sint sancti viri dicta, res ipsa gesta declarabit. Postquam enim cum copiis imperator est egressus, Barbari conversi retrocesserunt: quos ille insequens, Thracia post se relicta, Adrianopolim venit, quæ in Macedonia finibus sita est. Atque ubi non longe ab hostibus abfuit, cum ipsi in tuto loco essent, ex improviso ordinibus non dispositis, neque acie pro eo atque debuit structa, eos est adortus. Cum vero Barbari confestim ruentes, equitatus ejus impetum et impressionem distraherent, et graviores armaturam in fugam verterent, alius alio se recepit: hostes autem eis imminentes, metu nullo, cædem multam fecere. Imperator quoque ipse cum ex equo per desperationem summam descendisset, quantum poterat fugiens, in quamdam villæ domunculam stramentis contextam, cum paucis qui eum se uti fuerant, latere ibi volens, se abdidit. Barbari autem impetu et celeritate maxima insequentes, sicuti alia ad quæ venerant tecta, ita domunculam eam quoque incenderunt: cum quidem, ut dicitur, nihil de imperatore suspicarentur. Sic illi una cum vico eo, veritatis etiam hostem in cineres redegerunt. Quo tempore fama est, Deo dilectum virum Isaacium, cum Valentem in domuncula ea assumm sentiens, dolore ejus repletur, eis qui secum in custodia erant, annuntiasse: nunc jam Valens igne torretur, et naves profluentem ab eo odorem ingratum sentiunt. Nonnulli quidem ita Valentem interiisse dicunt. Alii autem illud addunt, subiisse quidem illum, cum occultare se properaret, domunculam, atque ibi aliquantulum latuisse, quod Barbari cursum suum tenentes præterirent, et imperatorem ibi occultari nemo suspicaretur. Ubi autem maxima hostium pars eo loco superato abiisset, et pauci postea advenirent, quosdam imperatoris fuge comites in tectum domunculæ conscendis, et telus in Barbaros conjecisse. Atque illos tum demum occultari ibi Valentem suspicatos, ingenti clamore et jubilatu, utpote victores, Valentem isthic esse vociferatos esse. Ilque et qui

24

præterierant, et qui consequabantur, cum audissent, suis porro significasse: ita ut fere etiam hostes illi, qui longius abierant, id audierint, atque omnes in eum locum convenerint. Eosque domuncula circumdata, et materia plurima aggesta, ignem deinde in eam injecisse: unde mox secundo, casu quodam, vento afflante, flamma sit excita. Atque ita materiam eam una cum eis quæ in domuncula erant rebus, et præter alios ipsum quoque imperatorem conflagrasse, et in cinerem redactum esse. Alii vero memoriæ prodidiere: cum Barbari fugientes insequerentur, Valentem ingenti metu perculsum, habitu mutato, peditibus se immiscuisse, **216** deinde postquam equites rem prodidissent, et a pugna per desperationem destitissent; quippe qui hostium impressione disjecti essent, eos omnes concidisse: inter quos ipse etiam jacens latuerit, quod signum nullum exstaret, quod eum imperatorem esse indicaret. Interiit autem Valens annis quinquaginta exactis. Imperavit una cum fratre Valentiniano annis tredecim (1): post illius autem obitum aliis tribus, et mensibus aliquot. Continet vero undecimus iste historiarum liber, sedecim annorum tempus: cum a mundo condito quinquies millesimus octingentesimus primus (2), a nativitate autem Domini trecentessimus octogesi-

(1) V Id. Aug. Ann. duobus, mensibus quinque, piebus tredecim. (Diacon.)

Α ἔπειτα πῦρ ἐνήκην· καὶ αὐτίκα φλόξ ἀνηγέρετο ἐπιφόρῳ ἐκ τοῦ παρήκοντος ἐλαυνομένη τῷ πνεύματι. Καὶ ἡ μὲν ὕλη ἐκαίετο· ἅμα δὲ καὶ τὰ ἐπικείμενα τῷ δωματίῳ τοῦ φλέγοντος ἦσαν· σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα εἰς τέφραν καθίστα. Ἰσθόρηται δ' ἄλλοις ὡς τῇ τῶν βαρβάρων ἐπιδιώξει, εἰς δόρυ μέγα Οὐάλης γενόμενος, ἀμείψας τὸ σχῆμα, εἰς τὸ τῶν πεζῶν εἰσήλασε στίφος. Ἐπειτα τῶν ἱππέων προδεδωκότων, καὶ τὴν μάχην ἀπειπόντων, ἅτε τῇ τῶν βαρβάρων συμβολῇ διαιρεθέντων, ἄθρῳς πάντας πεσεῖν· ὅπου δὲ σὺν τοῖς λοιποῖς κείμενον καὶ αὐτὸν λαθεῖν, μὴ τινος θυτος συμβόλου ὁ τοῦτον ὡς βασιλέα μηνύσειεν. Τελευτᾷ δὲ Οὐάλης ζήσας τὰ πάντα ἔτη πεντήκοντα· ὧν τὰ μὲν τρισκαίδεκα σύναμα τῷ ἀδελφῷ Οὐαλεντινιανῷ ἐδασσένευσεν· μετὰ δὲ τὴν ἐκαίνου τελευτὴν καὶ ἕτερα τρία ἔτη ἐκράτησε πρὸς μισὶ τισὶ· περιέχει δὲ καὶ ἡ παρούσα ἐνδεκάτη μοι τῶν ἱστοριῶν χρόνων ἐτῶν ἰς'. Ὁπηνίκα κόσμου μὲν ἔτος μωλῆα'. Ἀπὸ δὲ τῆς θείας τοῦ Κυρίου γεννήσεως τς' καὶ π' ἐπεραίνεται. ✠

(2) Neoterici chronici ponunt 4359.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ

ΤΟΥ ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΙΒ'.

NICEPHORI CALLISTI

XANTHOPULI

ECCLESIASTICÆ HISTORIÆ

TOMUS XII.

222 CAPUT I.

De imperio Gratiani et Valentiniani junioris, et ut socium imperii Theodosium Magnum admiiserint.

Postquam Valens ita e vita excessit; Barbari victoria quæ eis præter opinionem obligerat, elati, Thraciam omnem percurrentes, etiam propinqua Constantinopoli circumcirca loca vastarunt. Et cum

C

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Περὶ τῆς βασιλείας Γρατιανοῦ καὶ Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ νεοῦ, καὶ ὡς κοινωτὸν τῆς ἀρχῆς καὶ Θεοδοσίον τὸν Μέγαν προσέλατο.

Λιπόντος δ' οὕτω τὸν βίον Οὐάλεντος, οἱ βάρβαροι τῷ παρὰ δόξαν ἐπαρθέντες τροπαίῳ, πᾶσαν ἐπῆλθον τὴν Θράκην δροῦντες, καὶ τὰ κύκλῳ τῆς Κωνσταντινίου κατέτρεχον. Ἐν κινδύνῳ δὲ τῶν

πραγμάτων ὄντων, ὅτελος οὐκ ἐλάχιστον ἐγένοντο. Αἱ ἀπὸ Μαυίας πεμφθέντες σύμμαχοι ἐκ Σαρακηνῶν. Πολλοὶ δὲ καὶ τῶν ἐκ τοῦ δήμου μετῴκηται, Δομνίκης χορηγούσης τῆς Οὐάλεντος γυναικός, ἑκατοστοὶ τὸ προστυχὸν ὄπλον ποιούμενοι, ἀντεπεξήσαν τοῖς βαρβάροις, γενναίως τε ἀμυνόμενοι, τῆς πόλεως πορρωτέρω ἀπήλασαν. Γρατιανὸς δὲ, δάδελφιδοῦς μὲν Οὐάλεντος, παῖς δὲ Οὐαλεντινιανοῦ, σὺν αὐτῷ τῷ νέῳ δηλαδὴ Οὐαλεντινιανῷ, πᾶσαν τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν ὑφ' αὐτὸν ἐποιεῖτο· καὶ γὰρ πάλαι μὲν τὴν τῆς Εὐρώπης ἀρχὴν ἐκληροῦτο μετὰ τελευτῇ τοῦ πατρὸς· καὶ ἔως ἐτι περιῆν ἐκεῖνος, τῆς ἀρχῆς ἐκινῶναι· νῦν δὲ καὶ τὴν Ἀσίαν ἀπασαν καὶ τὰ λειπόμενα προσεκτήτο Λιθύης, ἀπαίδος, ἀναιρεθέντος Οὐάλεντος. Καὶ δὴ ὀργνέει μὲν τὸν θεῖον· ἐκόφιστο δὲ τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν αὐτῷ κακῶς δρῶμένην. Μεμψάμενος δὲ καὶ τὴν γνώμην ἐκείνου, ἣν διέτασσεν ἔχων περὶ τοῦς ἄλλως ἢ ὡς ἐκεῖνι ἐδόκει δοξάζοντα, νόμῳ ἐκέλευεν ὡς ἐκάστῳ βούληται ἔστι, θρησκεύειν, καὶ ἀδεῶς μάλα ἐκκλησιάζειν, πλὴν τῶν ὅσοι τὰ Μανιχαίου καὶ Φωτεινοῦ καὶ Εὐνομίου ἐφρόνουν· καὶ τοῖς ὑπὸ Οὐάλεντος καταδικασθεῖσι τῶν ἐπισκόπων φυγὴν ἐπέτρεπε χάθοδον. Ἐπειτα συνιδὼν πρὸς τὸ τῆς τοσαύτης ἀρχῆς μέγεθος, καὶ ὡς οἱ ἀμφὶ τὸν Ἰστρον βαρβάροι τὴν Ἰλλυρίαν καὶ τὴν Θράκην δρῶντες οὐκ ἔλιγον, καὶ μὴν καὶ Ἀλαμανοὶ Γαλάταις ἐν τῇ πρὸς ἐσπέραν ἀρχομένη ἐπέκειντο τὰ ἔσχατα κακουργοῦντες, κοινὸν τῇ ἀρχῇ προσελάμβανε Θεοδοσίον· ἄνδρα εὐγενῆ τε καὶ περιούμιον ἐν ταῖς στρατηγίαις, καὶ πλείστα ταῖς ὑπὲρ τῶν ὁμοφύλων μάχαις ἀγωνισάμενον· καὶ πρὸς τῆς Γρατιανοῦ χειροτονίας δέξεν παρὰ πάντων εἰς τὸ βασιλεύειν κρινόμενον. Οὗ δὴ χάριν, ὑπὸ τῶν ὁμοτίμων τοῖς τοῦ φθόνου κέντροις βλλόμενος, ἀπόμαχος ἐν Ἰσπανίαις διέτριβεν. Ἐκεῖθεν γὰρ ὤρμητο εὐπατρίδης εἰπερ τις μάλιστα ὢν τῶν ἀμφὶ τὸ Πυρρήναϊον ὄρος Ἰδύρων· Ἰδύριδας γὰρ τὰς Ἰσπανίας καλοῦσι· τοῦ δ' αὐτῶν ῥέοντος ποταμοῦ τὴν προτέραν ἐκινήσαντος ὀνομασίαν. Ἐκεῖθεν τοίνυν τὸν ἄνδρα μεταστελλάμενος, τὰ μὲν πρῶτα στρατηγὸν τοῦτον ἐχειροστένει, καὶ μετὰ τῆς ἐνομήσεως αὐτῷ ἐξέπεμπε στρατιὰς· ὅς δὲ καὶ τῇ τίσσει φραζόμενος, ἔπεισι τοῖς τὴν Θράκην καταθέουσι τῶν βαρβάρων, καὶ σὺν κόσμῳ διατάξας τὴν στρατιάν, ὁμοσε χωροῦσι προσβάλλει. Ἐκεῖνοι δὲ μὴ ἐνεργόντες τὴν ἐμβολήν, ἐν ἀταξίᾳ ἦσαν· καὶ τροπῆς γενομένης, ἀνακράτος ἤττωντο· οὐ γὰρ ὑπὸ Ῥωμαίων μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπ' ἁλλήλων κτείνοντο. Πολλῶν τοίνυν ἀναιρεθέντων, ὀλίγων δὲ δυνηθέντων διαφυγεῖν εἰς τὸν Ἰστρον, εὐθύς ἦν εἶχεν ἐπεδείκνυτο στρατηγίαν. Τὸν γὰρ στρατὸν ταῖς γειτονοῦσαις τῶν πόλεων διαφεῖς, αὐτὸς ὅσον τάχος ἐλαβὼν, αὐτάγγελος τῆς νίκης τῷ Γρατιανῷ παρῆν. Παράδοξον δ' οἷον ἐδόκει τὸ ἔργον καὶ ἀπιστον. Ὅσοι γὰρ τῷ φθόνῳ ἐτήχοντο, οὐ μόνον νικήσαι, ἀλλὰ καὶ διαφθεῖραι τὴν στρατιάν, καὶ φυγῇ χρῆσασθαι· διετίθεντο. Ὁ δὲ αὐτοὺς ἐκείνους πέμπειν

res in discrimine esset, non parum opis auxiliares copiae Sarracenorum, quas Mavia miserat, tulere. Multetiam e populo, stipendio a Dominica (1), Valentis conjuge, constituto conducti, arreptis quæ tum tempus offerebat armis, barbaris obviam iere: eosque fortiter dimicantes longius ab urbe propulere. Gratianus autem Valentis quidem fratris filius, Valentiniani vero proles, una cum fratre Valentiniano juniore, totius Romani imperii administrationem suscepit. Dudum namque post patris mortem Europæ imperium obtinuerat: eoque superstite, imperii socius fuerat. Tum autem Asia omnis, et quidquid supererat Libyæ, quod Valens absque liberis decessisset, in potestatem ejus venit. **223** Et luxit ille quidem patrum, imperiumque Romanum ita vastatum esse fleuit. Consilio autem illius et sententia, quam de eis retinuerat qui de religione aliter atque ei placuisset opinati fuissent, improbata, constitutionem, ut quam quisque vellet, religionem sequeretur, conventusque ecclesiasticos semoto metu libere omnes agerent, præterquam Manichæi, et qui Photini et Eunomii sectæ essent, tulit. Et episcopis, quos Valens ad exsilium damnaverat, reditum permisit. Deinde imperii magnitudinem et molem secum ipse considerans, quod et Barbari Istrum accolentes, Illyricum et Thraciam excindere non desisterent, et Alamani Gallis Occidentalibus imminerent, eisque extrema damna inferrent, socium imperii sibi ascivit Theodosium, claro loco natum, atque imperatoriis artibus celebrem virum, qui pro popularibus suis sæpe bello decertaverat, et antequam Gratianus imperator creatus esset, dignus ab omnibus habitus fuerat, ut ei imperium committeretur. Cujus rei gratia, per collegarum suorum, qui eosdem cum eo gerebant honores, invidiam, in Hispaniis extra militiam vivebat. Ibi enim ortus fuerat, circa Pyrenæos Iberorum montes, generis nobilitate nemini secundus. Iberiam namque Hispaniam vocant, nomine eo. Ab Ibero amne, qui per eam fluit, sumpto. Inde Gratianus virum accitum, primum exercitus ducem legit, et cum eis quas contraxerat copias, contra hostes misit. Atque ille fide munitus, in Thraciam adversus Barbaros eam vastantes duxit, et acie D optime structa, irruentibus illis occurrit. Qui impressionem ejus non ferentes, ordines ipsi suos turbarunt: et mox terga vertentes, magna vi sunt devicti. Non enim a Romanis solum, sed a se mutuo quoque cædebantur. Atque ita quamplurimis cæsis, cum pauci ad Istrum profugissent, statim rursus imperatoris artis scientiam ostendit. Copiis enim in vicinas urbes, ut ibi præsidio essent, impositis, itineribus maximis ad Gratianum, ut ipsemet victoriæ suæ nuntius esset, contendit. Res ea quod præter opinionem omnium accidisset, quodammodo sic caruit. Nam qui ei invidiebant, non solum eum non vicisse, verum etiam amisso exercitu profu-

(1) Sozom. ex publico eam stipendium constituisse dicit,

gisse confirmabant. **224** At ipse ut aliqui ad rem inspicendam mitterentur petiit, qui occisorum Barbarorum numerum inirent, quem ex spoliis facile colligere possent. Imperator certos homines qui rem explorarent misit. Theodosius autem aliquandiu apud eum manens, visionem divinam vidit, quam ei aperte universitatis hujus exhibuit Deus. Videre enim visus est Antiochenæ Ecclesiæ episcopum divum Meletium, imperialem sibi chlamydem circumdantem, et capiti coronam ex magni pretii materia imponentem. Nocturnum hoc visum ex familiaribus cuidam postridie mane exposuit. Et ille nihil ambigui id habere, sed clara satis et aperta, quæ significarentur, esse dixit. Intercessere dies pauci, et qui ad res investigandas missi fuerant, reversi, plurima Barbarorum millia cecidisse renuntiaverunt. Ea re persuasus imperator, ita ut par erat, simul et militiæ ducem et imperatorem Theodosium, Sirmii creavit, imperiumque ei Valentis omne attribuit. Atque hoc sic in Sirmio confecto, ipse quidem in Italiam est profectus: illum autem ad Orientale, quod ei concesserat imperium, misit.

CAPUT II.

Qui eo tempore magnarum urbium sacras habenas repperint: et de Macedonianis, ut rursum illi Ecclesiam catholicam turbarint.

Eo tempore Damasus Ecclesiæ Romanæ præfuit, Liberii successor. Hierosolymis Cyrillus adhuc superstes ecclesiam rexit. Antiochiæ ecclesia in tres partes divisa erat: post Euzoium enim, Theodorus Perinthius ecclesiis præfuit, Arianæ religionis propugnator: ὁμοουσίου, consubstantialis, vero fidei suffragatores, partim Paulino, partim Meletio, qui nuper admodum ab exilio redierat, paruere. Porro Alexandriæ Ariani quidem Lucium antistitem habuere, qui tum profugus Constantinopoli degebat. Catholicæ autem Ecclesiæ, post Petrum, Timotheus frater præiit. Constantinopoli Eudoxii successor Demophilus ecclesiæ gubernavit: ὁμοουσίου, consubstantialis, autem religionis episcopus Evagrius in exilio vivebat. At sectatores ejus Demophilum aversantes, et suos sibi conventus agentes, a Gregorio Magno curabantur. **225** Atque, Hierosolymis exceptis, per Orientem ecclesiæ prope omnes in Arianorum

ἔδεϊτο, τὸ τῶν ἀνηρημένων βαρβάρων στίχος ἀναριθμεῖν. Καὶ γὰρ εἶναι βῆδιον ἔλεγε τοῖς σκύλοις τεκμηριῶσαι τὸν ἀριθμὸν. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς τοὺς ὀφρομένους ἀπέστειλε· Θεοδόσιος δ' ἐκείσε πη ἐγκαρτερῶν, ὅψιν θεσπεσίαν ἑώρα, ἣν αὐτὸς σαφῶς ὁ τῶν ὄλων παρεδείκνυ Θεός· τὸν γὰρ θεὸν τῆς Ἀντιοχείου Ἐκκλησίας ἡγεμόνα Μελέτιον καθέωρα, χλαμύδα βασιλικὴν αὐτῷ περιτιθέντα, καὶ στεφάνῳ ἐξ ὕλης πολυτελοῦς ἀναδύοντα τὴν κεφαλὴν. Ταῦτα νύκτωρ ἰδὼν, ἔωθεν τινα τῶν συνήθων ἀπήγγειλεν. Ὁ δὲ μὲν ἀμφιβόλον τὴν ὕψιν ἀνείπε· σαφὴ γὰρ εἶναι τὰ αἰνισσόμενα· ἡμερῶν δ' ὀλίγων διαγενομένων, ἐπανήκον μὲν οἱ πεμφθέντες· πολλὰς δὲ μυριάδας τῶν βαρβάρων πεπεῖν ἤγγειον. Οἷς πισθεὶς βασιλεὺς, καὶ ὡς χρεὶν στρατηγὸν ἐψηφίσαντο, καὶ βασιλέα ἐχειροτόνησε, καὶ τὴν ὁσπινθίαν διείπε παρὰ δίδου ἀρχὴν. Ταῦτα ἐν Σιρμίῳ διαπραξάμενος, αὐτὸς μὲν ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν ἐξώρμηται· ἐκεῖνον δὲ εἰς τὴν πρὸς ἑω ἀρχομένην καὶ αὐτῷ οἱ δοθεῖσαν ἐξέπεμπε.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Τίνας τῶν μεγάλων πόλεων τὰς ἱερὰς ἡγίας διεχειρίζοντο· καὶ περὶ τῶν Μακεδονιανῶν, ὡς αὐτοὶ τὴν καθόλου Ἐκκλησίαν ἐτάρασσον.

Κατὰ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον τῆς μὲν ἐν Ῥώμῃ Ἐκκλησίας τὴν ἐπιτροπὴν Δάμασος εἶχε, διαδεξάμενος τὸν Λιθέριον· τῆς δ' ἐν Ἱεροσολύμοις ἐν Κύριλλῳ περιὼν ἐκράτει. Ἡ δ' Ἀντιόχου τριχῇ διήρητο. Μετὰ γὰρ Εὐζώϊον Θεόδωρος ὁ Πειρινθίος τῶν ἐκκλησιῶν ἤρχε, τῆς Ἀρειανῆς προεστὼς θρησκείας. Ὅσοι δὲ τῆς ὁμοουσίου πίστεως ἦσαν, οἱ μὲν Παυλῖνι, οἱ δὲ Μελετίῳ συνῆσαν ἅρτι τῆς ὑπερορίας ἐπανιόντι. Κἂν τῇ Ἀλεξάνδρου δὲ οἱ μὲν ἐξ Ἀρείου Λούκιον εἶχον ἡγούμενον, τῆς δὲ καθόλου Ἐκκλησίας μετὰ Πέτρον Τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς προεστήκει. Ἀνὰ δὲ τὴν Κωνσταντινίαν τῶν μὲν ἐκκλησιῶν Δημόφιλος ἤρχεν, Εὐδόξιος διάδοχος· τῆς δὲ ὁμοουσίου θρησκείας Εὐάγριος ἐν ὑπερορίᾳ διάγων. Οἱ δὲ τὸν Δημόφρον ἐκτρέπομενοι, καθ' ἑαυτοὺς ἦσαν, ὑπὸ Γρηγορίῳ τῷ πάνυ ἀγόμενῳ. Σχεδὸν δὲ πλὴν Ἱεροσολύμων τῶν ἀνὰ τὴν ἑω ἐκκλησιῶν οἱ ἐξ Ἀρείου ἐκράτουν. Μακεδονιανοὶ δὲ μετὰ τὰς πρὸς Λιθέριον συνθήκας οὐ πάνυ τι διεφύροντο πρὸς τοὺς τὰ ἐν Νικαίᾳ δόξαντας στέργοντας· μέχρι γὰρ τινος κατὰ πόλεις καὶ ἐκκλησίας ἀλλήλοις ἐπαμύγνυντο, καὶ ὡς ὁμοδόξοις ἀδελῶς ἐκοινωνοῦσαν. Ὡς δὲ ὁ Γρατιανὸς νόμος ἀδειαν παρεῖχεν ἐκάστῃ θρησκείᾳ, ὡς βούλοιο, τῶν τινες ἐπισκόπων τὰς οἰκειὰς ἐκκλησίας καταλαμβάνοντες, ὅς ἐπὶ Οὐδάεντος ἀφηρέθησαν, διακρίνεσθαι αὐτοὺς σπουδὴν ἐπιποιῶντο· καὶ δὴ κατὰ τὴν Καρίας Ἀντιόχειαν συνελθόντες, τὴν τοῦ ὁμοουσίου φωνὴν ἀπεβάλλοντο· ἐκύρουν δὲ ὡς καὶ πρόσθεν τὸ ὁμοιοούσιον, καὶ τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ἠθέλουν, καὶ ἰδίᾳ ἦσαν ἐκκλησιαζόμενοι. Ἀλλ' ἥκιστα τοῦ ἐπιχειρήματος ὤναντο· πολλοὶ γὰρ ἔριν

καταγνόντες αὐτῶν, ὡς Εὐρίπων δίκην ἄλλοτε εἰς ἄλλας δόξας μεταχωρούντων, παντάπασι τῆς κοινω-

νίας αὐτῶν ἀπέστησαν, καὶ στερεῶς τοῖς τοῦ ὁμοου-

σίου προσέθεντο, καὶ ἠνώθησαν.

hanc, nunc in illam sententiam pedibus irent, a communione eorum se omnino abstinerunt, et

constanter ὁμοουσίους, consubstantialis, fidei laudatoribus per unionem conjunxerunt.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ὡς Γρατιανοῦ νόμῳ οἱ ἐξ Ἀρσίου ἡλιούροντο, καὶ οἱ τῆς ὁμοουσίου πίστεως ταῖς ἐκκλησίαις εἰσῆγοντο· καὶ ὅσα διὰ Παυλίνον τε καὶ Μελέτιον ἐν Ἀντιοχείᾳ συνέβη.

Γρατιανὸς δὲ, ὡς εἴρηται, τὰς ἀπαρχὰς τῆς βασι-
λείας ἀνατιθεῖς τῷ παμδασυεῖ τῶν ὅλων Θεῷ, νό-
μον ἔγραψεν ἀνιέντα τοῖς φυγαδευθεῖσι τῶν ἐπισκό-
πων τὴν χάσιν· καὶ τῶν μὲν ἱερῶν σκῶν τοὺς ἐξ
Ἀρσίου ἐλάυνεσθαι, τοῖς δὲ τῆς ἐν Νικαίᾳ πίστεως
ὑπερισταμένοις τὰς ἐκκλησίας αὐτῆς διδόναι. Καὶ
Σάπυριν δὲ στρατηγὸν ἀπέστειλε τῇ Ἐφ' αὐτὰ δια-
πραξόμενον, ἐπίσημον ἄνδρα, μάλα διαγεγνημένον.
Καὶ ἀπαρτάτως ἐν ἐκάστῃ εὐνοεῖ εἰς πέραιον ὁ Θεὸς
οὗτος νόμος ἐγένετο. Κατὰ δὲ τὴν Ἀντιόχου πολλή
τις ἦν ἡ φιλονεικία τῷ πλήθει, αἰτίαν σχοῦσα τοι-
άνδε· οἱ γὰρ τῆς ὁμοουσίου πίστεως καὶ τῶν ἀπο-
στολικῶν δογμάτων ὑπερασπίζοντες διήρηντο. Οἱ
μὲν γὰρ εὐθὺς μετὰ τὴν Εὐσταθίῳ γενομένην ἐπι-
βουλὴν τῆς Ἀρειανικῆς λύσεως διακρυβέντες καθ'
ἐαυτοὺς ἦσαν, Παυλίνῳ ἀγόμενοι· οἱ δὲ μετὰ τὴν
χειροτονίαν Εὐζώλου τῶν δυσσεβούντων διαστάντες,
ὑπὸ τῆς σοφωτάτης Μελετίου ποιμαντικῆς διθύ-
νοντο. Ἀλλὰ Παυλίνος μὲν δι' ὑπερβάλλουσαν ἐπιεί-
κειαν πρὸς Οὐάλεντος εἰς τὴν ὑπερορίαν οὐκ ἤγετο·
Μελέτιος δὲ πρότερον ὑπερορίᾳ κατακρυβείς, πρὸς
Ἰουλιανὸν ἐπάνηγετο· καὶ αὐτὸς ἐπὶ Οὐάλεντος τὴν
φυγὴν καταδικασθεὶς, τῷ Γρατιανοῦ θεσπίσματος
τηνικαῦτα κατὰ τὴν Ἀντιόχου ἐπάνεισι· καὶ ἐλθὼν,
Παυλίνον εὐρίσκει ἤδη πρὸς βαθὺ γῆρας ἐλάσαντα·
καὶ γ' εὐθὺς ἅπαντες ὅσοι τῆς ἐκείνου μοίρας ἦσαν,
πάντα κάλων ἐκίνουν, σύνθρονον γενέσθαι Παυλίνῳ
Μελέτιον. Τοῦ δὲ Παυλίνου τὴν συνεδρίαν ἐκτρέπο-
μένου, καὶ παρὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα τὴν
πρᾶξιν εἶναι διατεινόμενου· ἅτε δῆτα Μελετίου ὑπὸ
Ἀρειανῶν τὴν χειροτονίαν προσειληφότος οὐκ ἀνα-
σχόμενα τὰ πλήθη, ἐν τινι τῶν πρὸ τῆς πόλεως ἱε-
ρῶν τὸν Μελέτιον ἐνθρονίζουσιν. Οὐ δὲ γενομένου,
πολλή τις ἐρεσχελία εἰσέρβει· καὶ ἐκ τῆς ἀγαν φι-
λονεικίας εἰς ἀτόπους ἐπιχειρήσεις ἐτρέποντο· καὶ
προσεδοχάτο στάσις ἐκατέρωθεν τοῦ λαοῦ χαλεπαί-
νοντος. Ἐπειτα θαυμασίας ἐπιγενομένης βουλῆς,
εἰς ὁμόνοιαν ἤλθον συνθηκῶν τοιῶνδε γεγεννημένων·
συνεδέκει γὰρ ὄρκοις πεδῆσαι ὅσοι δὴ ἐπιτίθεται
ἐπισκοπεῖν ἐνομίζοντο, ἢ καὶ προσεδόκωντο· ὧν
ἑταροὶ μὲν πέντε ἦσαν, καὶ Φλαβιανὸς αὐτός· ὥστε
μὲν εἰς τὴν ἐπισκοπὴν παρελθεῖν· οὐτε μὴν
σπουδάζει, οὐτ' ἀνέξασθαι τὴν χειροτονίαν, κἂν εἴ τι
καὶ γένηται, ἐπ' αὐτοῖς ἐρχομένην, ἕως ἂν περιῶσι
τῷ βίῳ Παυλίνος τε καὶ Μελετίος· ὧν θατέρου προ-
τελευταίου, τὸν περιλειπούμενον κατέχειν καὶ τοῦ
ἀπαιχομένου τὸν θρόνον· καὶ μετὰ τὴν ἐκείνου λοι-
πὸν ἀποβίωσιν οὕτως ἕνα τῶν ὑπεψήφων, ὃν ἂν τὸ

marunt, professionem fidei Nicænam abolentes, et
ecclesias suas seorsim celebrantes. Verum frustra
illis id cœptum fuit : nam permulti conteptione
eorum perspecta, quod ad instar Euripi, nunc in
hanc, nunc in illam sententiam pedibus irent, a communione eorum se omnino abstinerunt, et
constanter ὁμοουσίους, consubstantialis, fidei laudatoribus per unionem conjunxerunt.

CAPUT III.

Ut Gratiani constitutione Ariani relegati, et ὁμοου-
σίου, consubstantialis, fidei professores ecclesiis sint
præfecti, et quæ propter Paulinum et Meletium
Antiochiæ acciderint.

Gratianus, quemadmodum diximus, imperii sui
primitias rerum universarum imperatori simul
et Deo consecrans, legem promulgavit, per quam
cum exsules episcopos restituit, tum Arianos ex
sacris ædibus deturbari, easque Nicænæ fidei
propugnatoribus reddi permisit. Et Saporem du-
cem, præclarum admodum virum, qui eam exsec-
utioni mandaret, in Orientem misit. Et divina ea
constitutio in provincia quaque ad legitimum finem
suum rite est deducta. Antiochiæ vero ingens
erat in plebe contentio et dissidium, ob causam
ejusmodi : Qui ὁμοουσίου, consubstantialis, fidem et
Apostolica dogmata defendebant, in duas abierant
partes : quidam namque statim post structas
Eustathio insidias, ab Ariana rabie abhorrentes,
sub Paulino antistite conventus suos cogebant.
Quidam autem ab Euzoii electione impiorum com-
mercium refugientes, sub sapientissimo pastore
Meletio pascabantur. 226 Et Paulinus quidem
propter excellentem humanitatem a Valente in
exsilium actus non fuerat. Meletius vero cum
primum exsilio multatus esset, a Juliano restitutus
fuerat : et denuo sub Valente deportari jussus,
Gratiani edicto fretus tum Antiochiam redierat,
et Paulinum in extrema jam senectute viventem
invenerat. Ibi qui factionis ejus erant omnes,
omnem movere funem, ut in eodem cum Paulino,
throno Meletius collocaretur. Paulinus eam rem
non admisit ; factum ejusmodi adversus ecclesia-
sticos canones esse dictitans, quod Meletius ab
Arianis consecrationem accepisset. At populus id
non ferens, Meletium in throno templi cujusdam
suburbani collocavit. Quo facto, multa verborum
rixa est oborta. Et res ex nimio contendendi stu-
dio in cœpta absurda abiit : plebeque ex parte
utraque indignante, seditio in expectatione fuit.
Deinde vero consilio mirifico invento, ad concor-
diam res pactis hujusmodi est reducta. Placitum
namque est, ut qui ad episcopalem functionem
obeundam, vel jam tum essent, vel aliquando
futuri essent idonei, quorum quidem quinque alii,
et Flavianus sextus erat, jurisjurandi sacramento
obligarentur, neminem eorum episcopatum susce-
pturum, neque ad dignitatem eam anhelaturum,
atque adeo neque electionem, si forte ea de quo-
piam fieret, approbaturum esse, tantisper dum
Paulinus et Meletius in vita manerent, atque ut
altero defuncto alter qui superstes esset, in illius

succederet locum : post ejus ipsius vero obitum, A ut unus ex eis qui suffragiorum calculis digni essent, a Spiritu sancto electus, episcopalem cathedram obtineret. Conventis hisce juramento confirmatis, multitudo fere omnis consensit : pauci tantum Luciferi sectatores, consecrationem Meletii ab alienæ sententiæ suffragatoribus acceptam reprehendentes, dissensionem forerunt.

CAPUT IV.

De Apollinaris errore, et de sancto Flaviano, et Meletio : quæque sedi Antiochenæ evenerint : et de Sapore duce et Eutalio Amasenorum episcopo.

227 Tum vero Apollinaris (1) pietatis persona sumpta, alterius factionis Antiochiæ exstitit auctor. Nam sub apostolicorum dogmatum defendendorum prætextu, brevi mirificus esse veræ pietatis oppugnator apparuit. Adulterinas quippe de æterna ei immortalī natura opiniones commentus, gradus quosdam et dignitates inter se differentes introduxit. Ad hæc salutis etiam nostræ administrationis mysterium imperfectum reddidit, animamque rationalem, qua corpus omne regitur, ejus quæ nobis obligit salutis expertem esse dixit : propterea quod hanc quoque non itidem, sicuti reliquam corporis naturam, Deus Verbum receperit, proindeque ei neque sanationem neque honorem aliquem tradiderit. Verum, corpus (2) quidem nugatus est in cælo ab intellectuali (3) militia omni adorari : animam vero in terris manentem, ut quæ recepta non sit, huc usque incuratam, peccatique ignominia circumdatam esse. Atque alia etiam absurditatis ejusmodi plena blatterans, aliquando quidem et Dominum ipsum ex Virgine carnem recepisse, aliquando vero eam secum e cælo descendisse, interdum etiam Verbum ipsum in carnem mutatum, nihil ex carne nostra sumpsisse, dixit. Atque insuper aliis nonnullis deliris et nugacibus fabulis adinventis, divinis eas Servatoris promissionibus conjunxit. Quas singulatim, præterquam quod de eis antea quoque diximus, in præsentia recensere supervacuum esse puto. Tum quidem ille non tantum sectatoribus suis pestem hanc communicavit, sed ex nostris etiam multos ea infecit. Quamvis postea populares ejus, suam ipsorum obscuritatem et fidei nostræ splendorem illustrem cernentes, paucis exceptis, omnes ad ecclesiam se catholicam contulerint, et de communione quidem nostra participaverint, agritudinis autem suæ venenum non omnino evomuerint, atque id permultis sanam opinionem obtinentibus furtim obtruserint. Unde etiam tanquam a radice mala, unam esse et divinitatis et carnis naturam et divinitatem passioni non obnoxiam passionem subiisse (id quod supra quoque aliqua-

Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπιλέγεται, τὴν ἐπισκοπικὴν καθέδραν κληροῦσθαι. Ἐπὶ τοῦτοις δὴ τῶν ὁρκῶν γεγεννημένων, σχεδὸν τὸ σύμπαν ὡμονόησε πᾶνθος. Βραχεῖς δὲ λίαν οἱ ἀπὸ Λουκίφερος διεφέροντο, τὴν Μελετίου αἰτιώμενοι χειροτονίαν, ὡς ὑπὸ ἑτεροδόξων γεγεννημένην.

ΚΕΦΑΛΑ Δ'.

Περὶ τῆς Ἀπολλινარიῦ ἀπάτης· καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Φλαβιανοῦ καὶ Μελετίου ὅσα τῷ θρόνῳ τῆς Ἀντιόχου ἐγένετο· καὶ περὶ Σάπωρος τοῦ στρατηγοῦ, καὶ Εὐταλίου τοῦ ἐπισκόπου Ἀμασίας.

Τηνικαῦτα δὲ καὶ Ἀπολλινάριος τὸ τῆς εὐσεβείας περιθέμενος προσωπεῖον, συστήματος ἑτέρου ἐν Ἀντιοχείᾳ καθίστατο ἀρχηγός. Σχήματι γὰρ τῶν ἀποστολικῶν δογμάτων δοκῶν ὑπερίστασθαι, μετ' ὀλίγων ὑπερφυῖς τις ὥφθη τῆς εὐσεβείας πολέμιος. Κιβδῆλα γάρ τινα περὶ τῆς ἀκηράτου φύσεως ἐπινοήσας, βαθμούς τινας καὶ διαφορὰς ἀξίας εἰσήγε· πρὸς δὲ καὶ τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον ἀτελεῖς ἐποίησεν· καὶ ἑστερησθαι τὴν λογικὴν ψυχὴν ἢ πᾶν διοικεῖται τὸ σῶμα, τῆς γεγεννημένης ἔλεγε σωτηρίας· μηδὲ γὰρ προσεληφθαι καὶ ταύτην ὡς καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ σώματος τὸν Θεὸν Λόγον· καὶ διὰ τοῦτο μηδὲ λατρείας μηδὲ τιμῆς μεταδοῦναι. Ἀλλὰ τὸ μὲν σῶμα ἐληρώδει ἄνω προσκυνεῖσθαι ὑπὸ πάντος στρατιᾶς νοερᾶς, τὴν δὲ γὰρ ψυχὴν κάτω μέλαιναν, ἀθεράπευτον ἐς δεῦρον ὡς ἀπρόσληπτον εἶναι τὴν τῆς ἀμαρτίας ἀτιμίαν περικαίρμεν. Καὶ ἄλλα δ' ἑτέρα τῆς ἱσθῆς ἀτοπίας ἀνάπλεω φληναφῶν, ποτὲ μὲν ἐκ τῆς παρθένου καὶ αὐτὸν ἀνεληφθαι τὴν σάρκα τὸν Κύριον ἔλεγεν, ἄλλοτε δ' ἐξ οὐρανοῦ σὺν αὐτῷ κατεληλυθέναι· ποτὲ δὲ καὶ αὐτὸν τὸν Λόγον εἰς σάρκα μετατραπῆναι, μηδὲν ἐκ τῆς ἡμετέρας προσεληφῶτα· καὶ τινας ἑτέρους ληρώδεις μύθους ἐξευρηκώς, ταῖς θεαῖς τοῦ Σωτῆρος παρεζεύγνυ ἐπαγγελίας, ἃ κατὰ μέρος τῷ παρόντι διεξιέναι περιττὸν εἶναι νομίζω. Τέως γε μὴν ἐκεῖνος οὐ μόνον τοῖς ἐκείνῳ ἐπομένοις τῆς οἰκείας λύμης μετέδωκεν, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς τῶν ἡμετέρων ταύτης ἐνέπληξε. Κιν ἐς ὕστερον τὸ τῆς καθ' ἡμᾶς πίστεως ὁρῶντες περιφανῆς, πλὴν ὀλίγων ἅπαντες τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ προσήλθον, καὶ τῆς μὲν κοινωνίας μετέσχον· τῆς δ' οἰκείας νόσου τὴν ἰὴν οὐκ ἐξήμεσαν, ἀλλὰ καὶ πολλοῖς τῶν ὑγιῶν ἐχόντων ταύτης κρύφα μετέδωκαν. Ἐντεῦθεν δ' ὡς ἀπὸ κακῆς βίβης ἡ μία φύσις τῆς θεότητος καὶ τῆς σαρκὸς ἀνεψύχῃ δόξῃ, καὶ τὴ προσάπτειν πάθος τῷ ἀπαθεῖ τῆς θεότητος· καὶ τὰλλα ὅσα μεγίστην ἔριν τῷ τε πλῆθει καὶ τοῖς ἡγουμένοις καὶ πόλεμον ἀκέρυκτον ἤγειρεν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὕστερον ἐγεγονέει· τηνικαῦτα δ' ὡς εἴρηται, Σάπωρος τοῦ στρατηγοῦ ἐκεῖσε γεγεννημένον κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν, ὥστε καταστήσαι αὐτὸν κληρὸν Δάμασκος καὶ αὐτὴν στέργειν, καὶ τὸν νόμον Γρατια-

(1) Apollinaris hæresis, Deum Verbum animam humanam cum carne non assumpsisse, et propterea eam in priore damnatione permansisse.

(2) Terrenum, Theod.

(3) Ὑπὸ τῶν ἀοράτων προσκυνεῖται δυνάμεων. Theod.

νοῦ προβάλλοντος, Παυλῖνος διςχυρίζετο αὐτὸς εἶναι τῆς Δαμάσου μερίδος. Ἐπίσης δὲ καὶ Ἀπολλινάριος ἔλεγε κατακρύπτων τὴν νόσον. Ἦσυχῇ δὲ καθῆστο Μελέτιος τῶν ἑκατέρων λόγων ἐπακρῶμενος. Ὁ δὲ γε θεῖος Φλαδιανὸς ἔτι τι τῶν πρεσβυτέρων ἐμπρέπων βαθμῶ, ἱρέμα τοῦ στρατηγοῦ ἐπαλοντος, πρὸς Παυλῖνον ἔφη· « Εἰ δὲ δογματίζει Δάμασος στήρχει, ὧ οὗτος, δεῖξον ἡμῖν τὴν τῆς δόξης συγγένειαν· ἐκεῖνος γὰρ μίαν οὐσίαν τῆς Τριάδος ὁμολογεῖ, καὶ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις διαβόηθην κηρύττει. Σὺ δ' εἰκοις ἐξ ὧν λέγεις, τὴν τῶν ὑποστάσεων ἀναρεῖν τριάδα. Συμφῶνει τοίνυν ἐκείνῳ τοῖς δόγμασι, καὶ κατὰ τὸν τῆς Ἐκκλησίας θεσμὸν τὰς ἐκκλησίας ἀσφαλῶς κάτεχε. » Καὶ τὸν μὲν οὕτω κατασιγάσας, πρὸς τὸν Ἀπολλινάριον ἐπιστραφεὶς, ἔφη· « Θαυμά μοι ἐπείσιν, ὧ φιλότῃς, πῶς οὕτως ἀνέδην πρὸς τὸ ψεῦδος δὴ κεκηνῶς οὐκ ἐντρέπη, καὶ ταῦτ' ἀκριδῶς εἰδῶς ὡς ὁ θεσπέσιος Δάμασος τελείαν εἰληφέναι τὴν ἡμετέραν φύσιν τὸν Θεὸν Λόγον πλατεῖ δογματίζει τῷ στόματι. Σὺ δ' εἴπαν ἐναντία μάλα φρονεῖς· μὴ γὰρ ψυχὴν, μηδὲ νοῦν τὸ ἡμέτερον προσειληφθαὶ φῆς ἐκείνῳ· ἀ δὲ τῆς καθ' ἡμᾶς φύσεως καιριώτερα· καὶ διὰ τοῦτο καὶ τῆς σωτηρίας ἐκεῖνα στερεῖς. Εἰ δὲ ψευδῇ σου κατηγοροῦμεν, ἀλλὰ νῦν δεῖξο, ὡς συμφωνεῖς Δαμάσῳ τὰναντία σοι δογματίζοντι, τὴν σοι καινοτομηθεῖσαν νόσον ἀποδαλδόμενος, καὶ τοὺς ἱεροὺς σηκοὺς κάτεχε. » Ὁ μὲν οὖν θεῖος Φλαδιανὸς οὕτω τοῖς ἀληθέσιν ἐλέγχοις τὴν τῶν ἀμφοτέρων ἐπιστόμισε παρῃσίαν· Μελέτιος δὲ, πάντων ἀνθρώπων πρῶτατος, ἡμέρων πρὸς Παυλῖνον ἔφη· « Ἐπεὶ μὴ σοι μόνῳ, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς λόγοις οἷς οἶδεν ὁ ἀληθινὸς ποιμὴν καὶ τῶν προβάτων Κύριος, τὴν τοῦτων ἐνεχείρισε προστασίαν, ἄμφω δὲ τὰ ποίμνια ἀλλήλοις ὡς εἰκὸς κοινωνεῖ, καὶ τὴν ὕγιᾶ βοτάνην τῆς εὐσεβείας σιτίζονται, τὴν θανάσιμον πόναν καὶ νοσῆράν τῶν αἰρετικῶν ἐκτρεπόμενα, εἰ δοκεῖ, συνάψωμεν, ὧ φιλότῃς, τῆς εὐσεβείας τὰ θρέμματα, καὶ ὑπὸ μίαν μάνδραν ποιήσωμεν, τὴν τῆς ποιμαντικῆς διαλύσαντες ἔριν. Καὶ ἄμφω δὲ τὰ πρόβατα νέμοντες, κοινὴν καὶ τὴν θεραπείαν ἐκ τῆς διδασκαλίας προσάγωμεν. Εἰ δὲ ὁ μέσος θρόνος τὴν φιλονεικίαν διερεθίζει, καὶ τοῦτ', εἰ βούλει, θάττον διαλύσαι πειράσομαι. Χρῆναι γὰρ εἰσηγοῦμαι, ἐν μὲν τῷ θρόνῳ μέσῳ εὐλαδῶς τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον προτεθῆναι· ἡμᾶς δὲ παρ' ἑκάτερα καθῆσθαι τὴν ὑπερίαν ἀσπασζομένους. Καὶ εἰ μὲν ἡμεῖς πρῶτον τὴν πέραν τοῦ βίου ἐπέλθοι, αὐτοὺς μόνους κληρώσῃ τὸν θρόνον· εἰ δὲ σὺ τοῦτο πρότερον πάθοις, ἐγὼ πάλιν ὡς γε δύναμις τῆς ποίμνης ἡγήσομαι. Ταῦτα φιλοφρόνως ἐν εὐλαδίᾳ καταστήματι ὁ θεὸς εἶπε Μελέτιος. Ὁ δὲ Παυλῖνος ἥκιστα τοῖς λόγοις συνέθετο. Σάπῳρις δὲ κριτὴς τῶν λόγων γενόμενος, τῷ μεγάλῳ Μελετίῳ τὰς ἐκκλησίας ἐπέτρεψεν. Ὁ δὲ Παυλῖνος αὖτις τῆς ἀποκριθείσης ἐκείνῳ μοίρας εἰσάπαξ ἤγειτο. Ἐπειτα, ὥσπερ ἀνωθεν εἰρηται, τῶν ὁρκίων γεγεννημένων τοῖς ὑποφῆγοις, πρὸς ὁμόνοιαν ἦλθον ἐκ πλῆθους. Ἀπολλινάριος δὲ διαμαρτῶν τοῦ σκοποῦ,

A tenus ex Gregorio Nazianzeno retulimus), opinio pullulavit : et alia præterea quæ **228** et multitudini et ejus antistibus, contentionem in maximam bellumque implacabile peperere, prodierunt. Verum hæc postea accidere. Tum autem, sicuti dixi, cum Antiochiæ Sapores dux esset, atque Gratiani constitutionem, ut quam fidem Damasus de prædicaret, in ea quoque Antiochia acquiesceret, prætenderet, servandamque juberet : Paulinus quidem Damasi partium se esse affirmavit. Idem quoque Apollinaris, morbum celans, dixit. Meletius autem utriusque verba audiens, tacitus sedit. Ibi tum divinus Flavianus, in presbyterorum etiamnum ordine consistens, duce placide audiente, ad Paulinum : « Si in eadem, inquit, cum Damaso, o bone, sententia acquiescis, exhibe nobis opinionis conjunctionem et affinitatem. Ille namque substantiam unam Trinitatis profitetur, et tres subsistentias disertis verbis deprædicat. Tu vero, sicuti verba tua declarant, subsistentiarum trinitatem prorsus tollis. Quapropter ad illius te, per consensum, dogmata adjuuge : et ecclesias, juxta earum sanctiones, tuto obtine. » Atque ubi hunc ita silere coegit, ad Apollinarim conversus : « Valde te admiror, ait, o amice, qui tam impudenter mendacio inhians, non erubescas : cum quidem certo scias, Damasum, hominem admirandum, quod Deus Verbum perfectam naturam nostram suscepit, ore pleno propalam docere. C Tu vero contraria prorsus sentis. Non enim ab illo animam et mentem nostram, quæ in natura nostra præstantissima sunt, assumptam esse dicis, et propterea salute utramque privas. Quod si falso te arguimus, at tu novarum rerum tuarum morbo abjecto, te Damaso diversa prorsus a te docenti, consentire ostende, et sacrarum ædium curam obtine. » Et divinus quidem Flavianus, ad hunc modum veraci confutatione utriusque dicendi obturavit licentiam. Meletius autem hominum omnium mitissimus, perplacide Paulino dixit : « Quandoquidem (1) non tibi soli, sed mihi quoque ratione et verbis, quæ verus pastor et idem ovium Dominus novit, istorum curam et administrationem mandavit, et greges utrique pro eo atque convenit, inter se communicant, et salutarem herbam noxio illo et lethali hæreticorum pabulo vitato depascunt et carpunt : **229** conjungamus, o amice, si videtur, veræ pietatis oves, easque in ovile unum aggregemus, atque quæ nobis intercessit de pastoralis munere contentione soluta, uterque oves pascat, communiterque eis, docendo curam exhibeat : sin vero, qui in medio est, contendendi, ac dissidendi studium excitat thronus, et id sopire statim conabimur. Oportere siquidem censeo, in medio throno cum reverentia religiose sacrum poni Evangelium : nos autem utraque ex parte considerare, in inferiore subsellio acquiescen-

(1) Theod. lib. v. cap. 3 : Quandoquidem et mihi harum curam ovium mandavit Dominus, et tu aliarum regendarum suscepisti provinciam, etc.

ies. Quod si me quidem primum ex hac vita migrare contigerit, solus ipse throno potiere : sin tu prior diem tuum obieris, ego itidem pro virili mea gregi praeero. » Haec quidem ita pio vultu divinus dixit Meletius. Paulinus autem conditionem eam non accepit. Porro Sapores dictorum talium iudex, Meletio magno ecclesias gubernandas attribuit, Paulinus vero rursum factioni suae, quam sibi ab aliis sejunctam aggregaverat, praefuit. Postea vero, sicuti diximus, iurjurandum a designatis episcopatus competitoribus acceptum, et plebs ad concordiam est redacta. Sed enim Apollinaris ubi spe sua excidit, perinde atque ecclesiae ei ademptae essent, propalam et clare haeresim docuit, et ducem se novae opinionis constituit. Lectoque et ordinato Antiochie Vitali, homine victae sanctitate, sicuti supra a nobis dictum est, praeclaro, et qui antea quidem ecclesiastica doctrina enituerit, postea autem contagioso Apollinaris morbo infectus fuerit, ipse Laodiceam, ubi plurimum erat, concessit. Permulti vero et alii episcopi ab exilio, quo sub Valentis imperio multati fuerant, reversi, Meletii sententiam sunt secuti : nihil prorsus de prerogativa et praeminentia sedis episcopalis contententes, sed multitudinis concordiam quam maxime procurantes. Quin etiam Arianos, qui pro eis, ecclesiis praefecti fuerant, precibus interpositis, rogarunt, ne inde discederent, neve per dissensionem ecclesiam Christi conscinderent : quam unicam existentem, atque unicam a Deo iuxta et ab apostolis traditam, dissidendi contentio, primarumque sedium ambitio, hominum vanae gloriae studentium, in multas divisit : sed ut veram pietatem proficientes, ipsi primos ecclesiarum thronos retinerent.

CAPUT V.

De Meletio, et Diodoro Tarsensi episcopo. Item de Acacio Berrhae episcopo, et aliis : et de sancto Eusebio Samosateno episcopo, ut certamen martyrii impleverit.

Divus Meletius multitudinis concordia conciliata, Diodorum quidem illum, de quo paulo ante diximus, qui persona et habitu alio, una cum Flaviano Ecclesiae scapham in saeva illa tempestate praeclare gubernaverat, pastorem Tarsi constituit, et Cilicum gentem ei attribuit : episcopatum autem Apamae Joanni dedit : qui vir cum generis nobilitate clarus, tum multis splendidisque primarum virtutum ornamentis spectatus fuit. Praeterea vero yitae sanctitas et doctrina insignis in eo conjunctae, clariorem etiam eum reddiderunt. Qui et ipse, itidem ut Flavianus et Diodorus, saeva

αἵτε δὴ τὰς ἐκκλησίας ἀφαιρεθείς, διαρρήδην τὴν αἵρεσιν ἐπαρρησιάζετο, καὶ καινὴς δόξης ἀρχηγὸν ἐαυτὸν καθίστα· καὶ χειροτονήσας ἐν Ἀντιοχείᾳ Βιτάλιον, σαμνῷ μὲν βίῳ κοσμούμενον, καὶ τοῖς τῆς Ἐκκλησίας δόγμασι διαπρέποντα πρότερον, τὴν δ' Ἀπολλιναρίου νόσον ὑστερον εἰσδεξάμενον, αὐτὸς εἰς Λαοδικεῖαν μετεχώρει· ἐκεῖσε γὰρ τὰ πλεῖστα διέτριβε. Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι τῶν ἐπισκόπων ἀπὸ τῆς συμβάσεως φυγῆς αὐτοῖς ἐπὶ τῆς βασιλείας Οὐάλαντος ἐπανήκοντες, ἐπίσης Μελετίῳ ἐφρόνουν· περὶ μὲν προεδρίας μὴ διαφερόμενοι τὸ παράπαν, τὴν δὲ τοῦ πλήθους ὁμόνοιαν μάλιστα προτιμῶντες· οἱ καὶ δέησιν προσήγον τοῖς ἐξ Ἀρείου τῶν ἐκκλησιῶν ἀντ' αὐτῶν προστεῖναι μὴ ἐκείθεν ἀναχωρεῖν, μηδὲ διχονοεῖν τέμνουν τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ· ἦν μὲν οὖσαν καὶ ἐκ Θεοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων μίαν παραδοθεῖσαν φιλονεικίαι καὶ φιλοπροεδρίαι ἀνδρῶν κενοδόξων εἰς πολλὰς κατεμέρισαν· ἀλλὰ τὴν εὐσθεσίαν ὁμολογούντας, τὴν τῆς Ἐκκλησίας προεδρίαν κατέχουσιν. Ταύτης δὲ τῆς σπουδῆς πολλοὶ μὲν ἄλλοι ἐγένοντο· ἦν δὲ καὶ Εὐλάλιος ὁ τῆς πρὸς τῷ Πόντῳ Ἀμασειᾶς τὸν κληρὸν λαχὼν. Καὶ γὰρ φασί, μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἕτερον ἐξ Ἀρείου εὐρεῖν ποιμένα τῆς Ἐκκλησίας ἡγούμενον· τοὺς δὲ πειθομένους αὐτῷ τελείως μηδὲ εἰς πεντήκοντα ἀριθμεῖσθαι· τὴν δ' Εὐλάλιον τὴν ὁμόνοιαν ἀσπαζόμενον, ἐκείνῳ δέησιν ἐπιπέμψαι τῆς προεδρίας παραχωροῦντα· ἄθλον ὡς ἂν τις εἴπῃ τῆς ὁμοφροσύνης καὶ τῆς ἐς ταυτὸ δόξης κληρωτάμενον ταύτην, ἄμφω δὲ τὴν Ἐκκλησίαν θύοντων. Ὁ δ' οὐκ ἐπίσθετο· μετὰ βραχὺ δὲ καὶ ὧν ἡγεῖτο, ἀφίστατο· αἵτε δὴ κακίων τῷ πολλῷ τῶν εὐσεβοῦντων πλήθει προστεθειμένων.

230 Studio haec habuere cum multi alii, tum Eulalius Amasene ecclesiae ad Pontum procuracionem sortitus. Dicitur namque, post reditum, alium pastorem Arianae sectae, qui ecclesiam regeret, eos autem qui illi debitam praestarent obedientiam, vix quinquaginta numero invenisse : eundemque tamen concordiae desiderio et cupiditate illi conditionem, precibus adjunctis, tulisse : qua sede honoratiore et prerogativa throni, tanquam concordiae opinionumque conjunctionis mercede proposita, cedebat, ut ecclesiam modo ambo administrarent. Ille autem conditionem talem rejecit, nec multo post a suis etiam, quibus praebat, est relictus : qui se etiam frequentiori pie credentium multitudini aggregarunt.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Ἔτι περὶ Μελετίου καὶ Διοδώρου τοῦ Ταρσοῦ· καὶ Ἀκακίου τοῦ Βερβόιας, καὶ ἐτέρων· καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Εὐσεβίου ἐπισκόπου Σαμοσατῶν, ὡς τὸν μαρτυρικὸν ἄθλον διήρυσεν.

Ὁ δὲ γε θεὸς Μελέτιος, τῆς ὁμονοίας τοῦ πλήθους γεγεννημένης, Διοδώρου μὲν ἐκείνον, περὶ οὗ μικρὴν ἀνωθεν διελάθμεν, τὴν καὶ ἐν σχήματι ἐτέρῳ σὺν Φλαβιανῷ τὸ τῆς Ἐκκλησίας σκάφος τῷ δεινῷ ἐκείνῳ κλυδωνί λαμπρῶς οἰκίσαντα, Ταρσῶν ποιμένα καθίστα· καὶ τὸ τῶν Κιλικίων ἔθνος αὐτῷ ἐνεχειρίζεν· τὴν δὲ τῆς Ἀπαμείας ἱερατικὴν ἁγίαν Ἰωάννη ἀπένειμεν. Οὗτος δὲ καὶ ἄλλως μὲν περιφανὴς ἦν γίνεσθαι· πολλοῖς δὲ οἰκόμεν καὶ λαμπροῖς ἐσεμνύνετο προτερήμασι. Βίος γὰρ καὶ λόγος ἐπ' αὐτῷ συνδραμὸν, οὗχ ἥττον ἐκλάμει τὸν ἄνδρα. Ἐπίσης δὲ Φλαβιανῷ καὶ Διοδώρῳ καὶ οὗτος τῷ τῆς ζήτη· καιρῷ

τῶν ὁμοφρόνων τὰ πλήθη συνέχων, διδασκαλίαις ἐστηρίζε. Συνεργὸν δὲ καὶ οὗτος εἶχε τὸν περιώνυμον Στέφανον, ὃν δὴ καὶ τοῦτον Μελέτιος εἰς ἀγῶνα οὐκ ἔλαττον μετεστείλατο. Τὴν γὰρ Γερμανικέων πόλιν τῇ νόσῳ Εὐδοξίου νοσοῦσαν τὰ ἔσχατα, τοῦτον ἱατρὸν ἀπέστειλεν ἄριστον· καὶ γὰρ διὰ πάσης παιδείας ἐχώρει, τῆς τε ἡμετέρας, καὶ ὅση δὴτα παρ' Ἑλλήσι· καὶ τῆς ἐλπίδος ἥκιστα διημάρτανε· τῇ γὰρ πνευματικῇ χρώμενος σύριγγι, καὶ τοὺς λύκους εἰς πρόβατα μετσκευάζεν. Ἐπίσης δὲ Μελέτιῳ καὶ ὁ πολὺς Εὐσέβιος διεπράττετο τῆς ὑπερβολῆς ἐπανιών· εἰς Σαμόσατα. Καὶ γὰρ Ἀκάκιον ἐκείνῳ οὐ πολὺ κλέος ἐν βίῳ, τὴν Βέρβοιαν ἰθύνειν ἐπέτρπε· τὴν δὲ Ἱεράπολιν τῷ θαυμαστῷ ἐνεχείριζε Θεοδότῳ, τῇ ἀσκητικῇ πολιτείᾳ μάλιστα περιζομένῳ· τὴν δ' Εὐσέβιον εἰς Χαλκίδα ἐχειροτόνει· τῇ Κύρῳ δὲ Ἰσιδωρον ἐπεσφράγγεν. Ἀξιόπαινοι δὲ καὶ ἄμφω θεῖον ζῆλῳ κοσμοῦμενοι (ἧς οὐκ εἰς μακρὴν καὶ ὁ πολὺς ἡγήσατο Θεοδώρητος). Φασὶ δὲ αὐτὸν καὶ Εὐλόγιος ἐκείνῳ τὸν μετὰ Πρωτογένους εἰς Ἀντινὼ τὴν νῆσον ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἐξορισθέντα, τὴν Ἑδεσσαν ἐπιτρέψαι, Βίρσου τοῦ θεοῦ θανάτῳ τὸν θρόνον καὶ τὸν βίον λιπόντος. Αὐτὸς δ' Εὐλόγιος, Πρωτογένην τὸν τῶν ἄθλων αὐτῷ κοινωνὸν ταῖς Κάβραις ὑψίστη, ἱατρὸν νοσοῦση πόλει σφόδρα δωρούμενος ἀλεξίκακον. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τοῦτοις ὁ θεὸς Εὐσέβιος τῇ Δολίχῃ Μάριν ἐχειροτόνει· ἐπίσκοπον· τῇ δὲ Ἀρετινικῇς νόσῳ ἡ Δολίχῃ ἐπέπληστο· ὃν πολλοῖς τοῖς τῆς ἀρετῆς· εἶδеси διαλάμποντα αὐτὸς ἐκείνῳ τοῖς ἱερατικοῖς καθιδρύσαι θρόνους θελήσας, τὴν Δολίχην κατέλαθεν. Εἰσιόντι δὲ τὸ τεῖχος τοῦ ἁγίου Εὐσεβίου, γυνὴ τις τῆς Ἀρείου ἐμπλεως βδελυρίας, κέρμα ἄνωθεν διαφείσα, κατὰ κεφαλῆς βάλλει τὸν ὁσίων. Καὶ τότε μὲν τὴν χάραν συνέτριψε· μικρὸν δ' ἐκείθεν σφακελλισθεὶς τὸν ἐγκέφαλον, πρὸς τὴν ἀμείνω λῆξιν μετέβαινεν. Ὅν τελευτῶντα λόγος κατήγγυσαι ὄρκοις ἀσφαλιζόμενον, μηδεμίαν τὴν δρᾶσασαν εἰσπράξασθαι ποινὴν τῷ τολμήματι· τὸν γὰρ οἰκτεῖον ἐξήλου καὶ οὗτος δεσπότην, Πάτερ, λέγοντα, ἄφες αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην. Τοῦτο μὲν οὖν τὸ τέλος· μετὰ τοὺς παντοδαπούς καὶ ποικίλους ἀγῶνας ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἐδέξατο ὁ Εὐσέβιος· καὶ τοὺς ἐν θράκῃ βαρβάρους διαφυγῶν, τὰς τῶν δυσσεβούντων χεῖρας διαφυγεῖν οὐκ ἴσχυεν· ἀλλ' ὑπ' ἐκείνων τὸν τοῦ μαρτυρίου στέφανον ἀνεδίδαστο. Ταῦτα μὲν ὕστερον ἐγεγονέ· ὁ δὲ θεὸς Μελέτιος, τῆς ὁμονοίας διὰ τῶν ὀρκῶν γεγεννημένης, κατέπλευσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν· ἤνικα εἰς ταῦτ' πολλοὶ συνιόντες ἐπίσκοποι, δεῖν φωντο Γρηγόριον τὸν θεῖον ἐκ τῆς Ναζιανζοῦ μεταθεῖναι, καὶ τὴν τῆς Κωνσταντίνου τελείως ἐπισκοπὴν ἐγχειρίσαι.

A procellæ tempore sententiæ suæ populos in officio retinens, doctrina confirmavit. Fuit huic ea in re collega quoque magni ille nominis Stephanus, quem itidem Meletius ad certamen non exiguum accēvit. Nam hunc Germaniciæ civitati, quæ Eudoxii morbo summo cum periculo laborabat, optimum misit medicum. Omni enim liberaliori doctrinæ in sacris simul et profanis disciplinis operam navaverat, et conceptam de se spem minime sefellerat. Spirituali namque fistula usus, etiam lupos in oves convertit. **231** Ad eundem modum magnus quoque Eusebius egit, ubi ab exsilio Samosata reversus est. Nam Acacio illi, cujus propter vitam egregiam ingens erat gloria, ecclesiam Berrhœæ regendam commisit. Hierapolim autem admirando attribuit Theodoto, qui vita monastica celebris maxime fuit. Eusebium porro Chalcedis (1), et Isidorem Cyri episcopum fecit (cujus ecclesiæ brevi quoque post magnus præfuit Theodoritus) : ambo vero isti divino ardore ac zelo clari fuere. Hunc præterea dicunt, Eulogium illum, qui cum Protogene in insulam Antinonem (2), veræ pietatis ergo deportatus fuerat, Edessam misisse, cum ibi divus Barces morte sua simul et thronum et vitam reliquisset. Ipse autem Eulogius Protegenem certaminum suorum socium Carris præfecit, urbi ei valde ægrotanti, quasi quemdam medicum, malorum depulserem donans. Insuper divinus Eusebius oppido Dolichæ Marim episcopum dedit; quod quidem oppidum Ariana contagione infectum maxime erat. Eo Eusebius venit, ut ipse Marim vario virtutum genere refulgentem, in possessionem episcopalis sedis induceret. Sed enim ei oppidum ingredienti, mulier quædam Arianis deliramentis plena, ex superiore loco tegulam in caput conjecit. Et ita tum quidem viri sancti caput comminutum est: paulo vero post, ubi cerebrum putredine correptum esset, moriens ille, ad meliorem migravit vitam. Quem fama est, jam animam agentem, jurejurando amicos obstrinxisse, ne a femina, quæ facinus tantum ausa fuerat, pœna quæpiam exigeretur; ea in re Dominum suum æmulatus, qui dixit : *Pater, ignosce illis peccatum hoc, quia nesciunt quid faciunt*. Hunc vitæ finem, post varia multipliciaque pro vera pietate obita certamina, consecutus est Eusebius. Qui cum in Thracia Barbarorum feritatem effugisset, impiorum hæreticorum manus evadere non potuit, sed per illos coronam martyrii suscepit. Atque hæc quidem postea sunt facta. Divus vero Meletius concordia jurisjurandi sacramento confirmata, Constantinopolim appulit, cum eo multi convenissent episcopi, necessarium esse rati, ut divinum Gregorium ex Nazianzo transferrent, eique episcopatum Constantinopolitanum cum summa potestate committerent.

(1) Theod. Chalcedonis, sed perperam, ut puto. Est enim etiam Chalcedis non longe ab Antiochia Syrorum sita. Epiphani.

(2) Theodorus non habet *insulam* : lib. v, cap. 4. Supra lib. ii, cap. 25.

232 CAPUT VI.

A

ΚΕΦΑΛ. Γ΄.

Ut imperatores Theodosius et Gratianus, hic quidem Alemanorum, ille vero Barbarorum ad Istrum colentium, res composuerit : et ut Theodosius, cum Thessalonica esset, postea ager ab Ascholio sit baptizatus : et ut idem Theodosius professionem fidei sui publicarit, omnibusque inandarit, Trinitatem ὁμοούσιον (consubstantialiē) colere, et divum apostolum Petrum in fide sectari.

Imperatores ambo, alter quidem in paternam imperii partem, quam sibi et fratri reservaverat, se recepit, alter autem ad datam sibi ditionem, Illyricum inquam et Orientales provincias, est profectus, atque utrique res bellica ex sententia successit. Gratianus enim Alemanos Occidentem vastantes devicit : Theodosius autem rursus cum Barbaris ad Istrum congressus, praelio eos superavit. Qui vero ex conflictu eo superfuere, socios se deinceps Romanorum fore precibus interpositis polliciti, conditionibus pacis acceptis, et obsidibus datis, in Theodosii potestatem venere. Rebus hisce recte compositis, Constantinopolim is iturus, Thessalonicam pervenit. Atque ibi statim morbo qui mortem minabatur, correptus, postquam ab Ascholio, cui tum Thessalonicensis Ecclesiæ administratio credita erat, initiatus et baptizatus est, meliuscule habuit. Quod namque a maioribus suis acceptam Christianam religionem coluerat, mirifice in Nicænis decretis acquiescebat. Tum autem, quod et Ascholius sententiam eam defendebat, admodum delectabatur. Præterea vero quod idem et vita et doctrina bonus, ad virtutes omnes quas episcopalis requirit dignitas, appositus esset, atque insuper quod gens Illyricorum ab Ariana rabie abhorreret, magnopere lætabatur. Et Ascholium, de aliis populis, quam de religione obtinerent opinionem, percunctatus, Occidentem omnem usque ad Macedoniam, et ecclesias ejus, concordēs esse intellexit : quod omnes ex æquo cum Patre Deum Verbum et Spiritum sanctum colerent, et aperte Trinitatem ὁμοούσιον, consubstantialē, profiterentur : ultiores vero Orientalis imperii regiones usque adro inter se dissidere, ut diversæ etiam in vulgo hæreses essent, et factiones : Constantinopolim vero magis etiam quam loca alia de rebus talibus blaterare, et magis Ariana peste refertam esse didicit. Cujus rei causam quoque Ascholius addidit, Occidentem scilicet propterea malis ejusmodi liberum esse, quod Constantinus Constantini maximus, et Constans minimus notu filius, 233 successoresque deinde eorum Valentinianus et Gratianus ipse, patriam fidem integram conservassent. In Orientem autem variis ex partibus malum hoc pervenisse dixit : quod hæresis auctor et dux Arius, Alexandriæ in Ægypto ortus, et presbyter ibi factus, blasphemix et maledictionis venenum ibi evomuerit : post hunc autem Eusebius Cæsariensis (1), et Patrophilus Scythopoli-

(1) Theodorus, Cæsariensis non habet, lib. v. cap. 7. At Nicephorus hunc pro fautore Arianorum

Ἦς ὁ βασιλεὺς Θεοδόσιος καὶ Γρατιανὲς, ὁ μὲν τὰ τῶν Ἀλαμανῶν, ὁ δὲ τῶν παριστρίων βαρβάρων καλῶς διαθέμενοι, ἐν Θεσσαλονικῇ γενόμενος, ὕστερον ὡς νοσήσας Θεοδόσιος, ὑπὸ Ἀσχολλίου βαπτίζεται· καὶ ὅρον τῆς ἰδίας ἐξήνεγκε πίστει, κελεύων Τριάδα ὁμοούσιον σέβειν ἅπαντας, καὶ τῷ θεῷ ἀποστόλῳ Πέτρῳ κατὰ τὴν πίστιν ἀκολουθεῖν.

Ἀμφω δὲ οἱ βασιλεῖς, ὁ μὲν ἐπὶ τὴν πατρῴαν μοῖραν ἀνέτρεφεν, ἣν αὐτῷ τε καὶ τὰδε λαφύρατε λίμπανεν· ὁ δ' ἐπὶ τὴν δοθεῖσαν, Ἰλλυριοῦς φημι καὶ τὰ πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον ἐπορεύετο. Πρὸς γινώμη· δὲ καὶ ἀμφοτέροις τὰ τῶν πολεμίων κατῴρωτο. Ὁ μὲν γὰρ Ἀλαμανοὺς τὴν ἐσπέραν θρουῦντας ἐνέκα Θεοδόσιος δὲ, καὶ ἐπὶ τοῖς ἀμφὶ τὸν Ἰστρον βαρβάρους ἐπιπεσὼν, τῶν μὲν μάχῃ ἐκράτει, οἱ δ' ἐναπολειφθέντες, φίλα τοῦ λοιποῦ φρονεῖν Ῥωμαίοις ἀντιβολοῦντες, σπονδὰς ἐποιούνο ὁμήρους διδόντες. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα τοῦτῳ κατῴρωτο, ἐπὶ τὴν Κωνσταντινουπόλιν ἰὼν, τὴν Θεσσαλονικίαν κατέλαθεν. Εὐθύς δὲ νόσῳ θάνατον ἀπειλούσῃ περιπεσὼν, πρὸς Ἀσχολλίου τοῦ τῆνικᾶδε τὴν τῆς Θεσσαλονικῆς ἐπιτετραμμένου ἱερουργίαν ἐμύθη· καὶ βαπτισθεὶς ῥᾶν ἔσχε. Καὶ γὰρ ἐκ προγόνων τὰ Χριστιανῶν ἀσπαζόμενος, τὴν Νικαίαν δόξαντα ὑπερρωῶς ἔστεργε. Ὅτι δὲ καὶ Ἀσχιλιος τῆς τοιαύτης ὑπερίστατο δόξης, μάλα ἐφθόετο· πρὸς δὲ καὶ ὅτι ἔργῳ τε καὶ λόγῳ ἀγαθὸς ἦν, καὶ πρὸς ἅπασαν ἀρετὴν ἱερωσύνην προσήκουσαν δεξιός· ἐπὶ δὲ μᾶλλον ἐνθόετο τῷ Ἰλλυριῶν ἔθνεϊ, μὴ τῆς Ἀρείου λύσεως μετασχηκόντι. Πυνθανόμενος δὲ Ἀσχολλίου καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν ὅπως ἔχουσι περὶ τὸ θεῖον δόξης, τὴν μὲν ἐσπέραν ἅπασαν ἄχρι δὴ Μακεδόνων, ὁμονοεῖν ἐμάθανε· τὰς ἐνθάδε ἐκκλησίας· πάσας γὰρ ἐπὶ τῆς τῷ Πατρὶ τὸν Θεὸν Λόγον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον σέβειν, Τριάδα ὁμοούσιον διαβόηδην ὁμολογοῦσας. Τὰ δ' ἐκείθεν καὶ τὰ πρὸς Ἑὼ τῆς ἀρχομένης ἐς τοσοῦτον διαστασιάζειν ἀλλήλοις, ὡς καὶ τοὺς λαοὺς ἐν διαφόροις εἶναι αἰρέσεσιν. Ἐπεὶ ἐκεῖνα δὲ τῶν ἄλλων χώρων τὴν Κωνσταντινουπόλιν τὰ τοιαῦτα ἐρατχελεῖν, καὶ μᾶλλον τῆς Ἀρείου κώτης ἐμπλεῶς καθιστάναι. Αἰτίων δ' εἶναι τὸ τὴν μὲν ἐσπέραν ἐλευθέραν τοῦτων εἶναι, τὸ διατηρῆσαι Κωνσταντίνου πρεσβύτερου τῶν Κωνσταντίνου παίδων, καὶ τὸν νεώτατον Κωνσταντίνον, τὴν πατρῴαν πίστιν ἀκήρατον· καὶ τὸν ἐκεῖνους διαδεξάμενον Οὐαλεντινιανόν, καὶ Γρατιανόν αὐτόν. Τῇ γε μὴ· Ἐφ' ὅσα πολλὰ χέθεν ἐπεισέφησε τὸ κακόν· ὃς τε γὰρ τῆς αἰρέσεως ἀρχηγός· Ἀρείος· Ἀλεξανδρείας τῆς κατ' Αἴγυπτον ὡρμητός· καὶ πρεσβύτερος· αὐτῆς καθιστός, τὸν ἰὼν τῆς βλασφημίας ἐκαὶ ἀπηρεύετο· ἐπὶ δὲ τοῦτῳ Εὐσέβιος ὁ Καισαρείας, καὶ Πατρόφιλος ὁ Σκυθοπόλειος, καὶ ὁ Σύρος· Ἀέτιος, τῆς Παλαιστίνης ἦσαν γεννήματα. Παυλῖνος δὲ καὶ Γρηγόριος ὁ τῆς Ἀλεξανδρου Φοίνικας ἦσαν. Ἐπὶ δὲ καὶ ὁ Λαοδικεὺς Θεόδοτος, καὶ ὁ μετὰ τοῦτον Γεώργιος, καὶ ὁ κατὰ διαδοχὴν Ἀθανάσιος, καὶ τέταρτος Νάρκισσος, Κλιμακός· οἱ τὰ κακῶς καταβλήθοντα σπέρματα, μᾶλλον habens, in nomenclatura illorum hic recenset, Cæsariensis discrete addito verbo.

ἐκ ζιζάνια, πονηραὶς ἀρδαίαις ἐξέθρεψαν. Πρὸς δὲ καὶ οἱ Βιθυνοὶ, Εὐσεβίος ὁ Νικομηδείας, καὶ Θεογό- νιος ὁ Νικαίας, καὶ Μηνόφαντος ὁ Ἐφέσιος· καὶ Μάρις ὁ Χαλκηδόνιος, Θεόδωρος τε ὁ Πειρίνθιος, καὶ ἑτεροὶ ἀπὸ Θράκης ἐκ τῆς κακίας τὸ ἐπίσημον ἐσχ- κότες· οἳ δὴ πάντες· μέχρι πολλοῦ διαγεγόναι· τὰ πονηρὰ κατάρθοντες καὶ διαθάλποντες δόγματα. Τοῦ- τοις δ' αὖ τῶν πονηρῶν σπερμάτων καταβλεψὺσιν οὐχ ἤμισα τὰ μέγιστα συνεδάλετο ἢ τε Κωνσταντινου εὐκολία (φείδομαι γὰρ κουφότης εἰπεῖν, κατὰ τὴν θεολόγον Γρηγόριον, αἰδούμενος τὴν εὐλάβειαν), καὶ ἡ ἐσγάτη μοχθηρία Οὐάλεντος. Ταῦτ' οὖν μαθὼν, καὶ τῆς ἀρχῆς ἐπαφάμενος, δεῖν ἐκείνῳ πρὸ τῶν ἄλ- λων ἐδόκει τῆς τῶν ἐκκλησιῶν συμφωνίας ἐπιμελ- τασθαι. Ἀμεινον δ' εἶναι λογισάμενος ὅπως ἔχει δό- ξης περὶ τὸ θεῖον προσκβεῖναι τοῖς ἀρχομένοις, ὥστε μὴ ἴδῃται βίαν ἐπάγειν, παρὰ νόμον ἐπιτάττων θρη- σκεύειν, ἐκ Θεσσαλονίκης νόμον τοῖς ἐν Κωνσταντι- νουπόλει κατέπειπεν· ὥστε γὰρ ὡς ἀπὸ τινος ἀκρο- πόλεως ἐκείθεν ἀνὰ τὴν ὑπάρχον πᾶσαν, καὶ ταῖς ἄλλαις τῆς Ἑω πόλεσι τὴν γραφὴν διεβ. ἐν ἀθρόον. Ἐβήλου δὲ τὰ γραφόμενα, πάντα· αἰρεῖσθαι θρη- σκεύειν, ὡς ἐξ ἀρχῆς Πέτρος ὁ τῶν ἀποστόλων κορυ- φαὶς ἐβίβαξεν· ὃ τῆνικαῦτα Δάμασος ὁ Ῥωμαίων, καὶ Πέτρος· ὁ Ἀλεξανδρείας, ἐπίσκοποι εἶποντο· πρὸς δὲ τοῦτω ἐσήμεναι μόνην καθολικὴν Ἐκκλησίαν ὀνομάζεσθαι, ἥτις δὴ Τριάδα ὁμοούσιον διαβήβηδον καὶ στόματι καὶ καρδίᾳ κηρύττει. Τοὺς δ' ἄλλως ἔχοντας δόξης αἰρετικούς καλεῖσθαι, ἀχρεῖους τε εἶ- ναι, καὶ τιμωρίαν ὑπέχειν, εἰ γε τολμῶεν παρβήσι- ζεσθαι.

et Petrus Alexandrinæ urbis episcopi sequerentur. Ad hæc insuper significavit, solam eam nominari catholicam et universalem Ecclesiam, quæ Trinitatem ὁμοούσιον, consubstantialiam, diserte et corde et ore deprecaretur; diversum autem sentientes, hæreticos vocari, inutilesque esse, et poenam sustinere debere, si publice docere auderent.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Περὶ τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ὡς ἐν Κωνσταντινουπόλει σμικρῇ οἰκίᾳ τὰς συν- δξεις ποιούμενος, τῆς ὁμοουσίου προέστατο πίστεως· καὶ διήγησις περὶ τοῦ ναοῦ τῆς ἀγίας Ἀναστασίας.

Ταῦτ' ἐκείθεν προσφωνήσα·, οὐκ εἰς μακρὰν καὶ αὐτὸς τὴν Κωνσταντίνου κατέλαβε. Τότε δὲ εἰ- οἱ ἐξ Ἀρείου τῶν ἐκκλησιῶν ἤρχον, Εὐάγριον ἐξελά- σαντες· τῶν ἡγείων Δημόφιλος. Ὁ δ' ἐκ Ναζιανζοῦ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος τῶν Τριάδα ὁμοούσιον δοξαζόν- των ἀντὶ Εὐαγρίου προέστατο, ἐν οἰκίᾳ βραχυ- τάτῃ τὰς συνάξεις ποιούμενος· ὃν τινες τῆς ἰσῆς θρησκείας τότε μὲν εἰς ἱερὸν οἶκον μεθίσταν· χρόνῳ δ' ὕστερον καὶ εἰς περιφανῆ νεῶν καὶ τῶν λίαν ἐπι- στήμων οἶκων θεῶν ἐν τῇ Κωνσταντίνου οὐτοῖς ἐγένετο, οὐ μόνον κάλλει καὶ μεγέθει τῶν πολλῶν διαφέρων, ἀλλὰ καὶ τὸ περιφανὲς ἄλλως αὐτῶν ταῖς ἐνταῦθα γινόμεναις θεοσημαίαις. Θεία γὰρ ἐκείσε δύναμις ἐπι- φάνουσα, πολλὰς ὑπαρ τε καὶ θναρ ἐπιφανομένην, οὐ ποικίλων καὶ ἀνείτων ἀπαλλάττει μόνον νότων,

(1) Hic ille est Eusebius, qui primum Beryti, mox Nicomedia, et tandem Constantinopolis, per transi- tionem, ex una sede in aliam contra sacros ca-

tanus, et Aetius Syrus in Palæstina exstiterint; Paulinus vero, et Gregorius Alexandriæ episcopus, e Phœnicia prodierint; Theodotum prætereā Lao- dicensem, et successorem ejus Georgium, atque hujus rursum Achanasium, et quartum Narcissum Cilicia protulerit: qui male jacta semina, seu potius zizania, sinistra irrigatione foverint. Insuper vero, Bithyni fuerint Eusebius Nicomediensis (1), et Theognis Nicæus, et Menophantus Ephesius, et Maris Chalcedonensis, et Theodorus Perinthius: alios porro, qui vitiiis et malitia celebre nomen sunt consecuti, Thracia dederit, atque hi omnes longo tempore parva dogmata rigarint atque fove- rint; talibus vero male sementis maioribus non parum momenti contulerit Constantii facilitas (ne, juxta Gregorium theologum, dicam levitas, reli- gionem scilicet et pietatem veritus), et extrema Valentis improbitas. Hæc ubi Theodosius cogno- vit, imperio suscepto in primis faciendum sibi esse putavit, ut de ecclesiis in gratiam et concor- diam redigendis cogitaret. Optimum vero esse ra- tus, ut sententiam de Deo suam civibus et subdi- tis suis declararet (ne cui vim inferre videretur, religionem sequendam illegitime præcipiens), con- stitutionem ex Thessalonica Constantinopolim misit. Inde enim veluti ex summa quadam arce scriptum suum (2) per ditionem omnem, ad alias quoque Orientis urbes omnino perventurum esse existima- vit. Constitutio talis, religionem eam complecti omnes jussit, quam ab initio apostolorum prin- ceps Petrus docuit, quem tum Damasus Romanæ

C Ad hæc insuper significavit, solam eam nominari catholicam et universalem Ecclesiam, quæ Trinitatem ὁμοούσιον, consubstantialiam, diserte et corde et ore deprecaretur; diversum autem sentientes, hæreticos vocari, inutilesque esse, et poenam sustinere debere, si publice docere auderent.

234 CAPUT VII.

De sancto Gregorio theologo, ut Constantinopoli in parva domo Synaxes et collectos celebrans, ὁμοου- σίου, consubstantialiis, fidei præterit; et de templo sanctæ Anastasiæ.

Hæc ibi lege lata, non multo post ipse quoque Constantinopolim se contulit. Tum vero Ariani adhuc ecclesias gubernabant, Evagrio ejecto: qui- bus præfuit Demophilus. Gregorius autem Nazian- zenus theologus, pro Evagrio eis qui Trinitatem ὁμοούσιον, consubstantialiam, præstentur, præiit, in ædicula quadam conventus agens (3). Quam religio- nis ejusdem sectatores quidam tum quidem in sa- crum delubrum commutaverunt: aliquo vero tem- pore post, ex ea celebre templum inter alias præ- claras Dei ecclesias Constantinopoli est factum: quod non tantum pulchritudine et magnificentia reliquis præstaret, verum etiam claritatem ex di- vinitis, quæ in eo edita sunt, miraculis consecutum esset. Vis enim divina multis ibi et vigilantibus,

nones, fuit episcopus.

(2) L. II, C. De sum. Trin. et fid. cath.

(3) Sozom. lib. vii, cap. 5.

et aliquando in somnis apparens, non varios tantum et incurabiles morbos repulit, sed etiam ærumnis et casibus gravibus, quæ in hominum vitam incidunt, multos liberavit. Ab hominibus autem bonæ fidei per manus nobis traditum est, Christi Matrem semper virginem Mariam eam esse : nam eo habitu et forma esse multis visa est. Vocant autem eandem eam Anastasiam (1) seu Resurrectionem, illam, ut conjicere licet, ob causam : quod Nicænæ fidei dogma, quod jam Constantinopoli propter ingentem vim et potentiam diversæ factionis intercederat, et intermortuum fuerat, rursus ibi opera et studio Gregorii excitatum revixerit. Audivi quoque ex quibusdam, vera se dicere contententibus, mulierem in eo templo (2) gravidam ex superioribus ambulacris decidisse, atque interiisse. Cum autem populus, qui tum ibi convenerat, preces pro ea ad Deum fudisset, eam vitæ restitutam, nullo prorsus tali casu fœtui illato damno resurrexisse : atque inde loco ei cognomen inditum hactenus.

235 CAPUT VIII.

De Arianis et Eunomianis, ut ex ecclesiis ejecti in proprias redierint patrias; et ut Gregorius Ecclesiæ catholicæ præfuerit; et de Eunonii vi et gravitate

Imperator statim cum mandatis ad Demophilum misit, qui ei denuntiarent, ut vel Nicænæ assentiretur synodo, populamque ad unionem et pacem complectendam adduceret : vel, nisi hoc faceret, quamprimum ab ecclesiis discederet. Atque ille minime faciendum esse ratus, ut

Illos adversum, qui possent plura, venire :

convocata multitudine, et imperatoris sententia ei promulgata, inter alia hæc dixit verba : « Fratres, quando quidem divinum præcipit oraculum, si nos persequantur homines, ut ex civitate una transcamus in aliam ¹, et imperator nos ex oratoriis expellit, scitote nos die crastino extra urbis muros ecclesiam et conventum acturos. » Atque hæc cum dixisset, abiit; et deinde ad mœnia urbis cum sectatoribus suis convenire, et sacra peragere solitus est; non ita ut decuit evangelica sententia percepit. Fugientes enim hujus mundi conversationem, ad summam urbem, cœlestem Jerusalem, anhelare nos, dictum id fortasse sub obscuriore significatione jubet. Exiit vero cum eo una Lucius, qui cum Alexandriæ Arianam hæresim defenderet, eam ob causam inde pulsus, Constantinopoli morabatur : ubi tum Demophilus ecclesias, ex eis decedens, reliquit. Imperator cum Gregorio eas ingressus,

¹ Matth. x, 25.

(1) De Anastasia ista, post discessum e Constantinopoli suum, inter alia verba Gregorius ipse sic cenit :

*Lucyia Anastasiæ salve ædes, quæ morientem
Exerit rectam per mea verba fidem.*

ἀλλὰ καὶ δυσπραγίαις καὶ περιπετείαις ἄλλως βιω-
τικάς κάμνοντα; ἡλευθέρωσε. Πιστῶν δὲ κατὰ δι-
δοχὴν παρελήφθμεν, τὴν Χριστοῦ μητέρα εἶναι Μα-
ρίαν τὴν ἀειπάρθενον· οὕτω γὰρ σχήματος ἔχουσα,
πολλοῖς διεφάνη. Καλοῦσι δὲ τὴν δόμον Ἀναστασίαν,
ὥς γε εἰκάζειν ἔστιν, ὅτι περ τὸ δῶγμα τῆς ἐν Νικαίᾳ
πίστεως, ἐν τῇ Κωνσταντινου πεπτωκὸς ἦδη καὶ τε-
θνηκὸς διὰ τὴς δυνάμεως περιὸν τῶν ἐτέρως
δοξάζοντων, ἐνταῦθα πάλιν ἀνέστη καὶ ἀνέβλω ταῖς
Γρηγορίου σπουδαῖς. Ὡς δὲ παρὰ τινων ἐπιθύμηται,
ἀληθεύειν διαπεινομένον, ὥς γυνὴ τις ἐνταῦθα ἐγκύ-
μονι βαρουμένη φόρτῃ, ἐκ τῶν μετέωρων διολισθούσα
στοῶν, τίσιν κε. Κοινὴν δ' εὐχὴν δεδορκότες ἐπ' αὐτῇ
τοῦ πλήθους, ἔτυχε γὰρ τηρικᾶδε ἐκκλησιάζον, ἀνα-
στῆναι αὐτῇς μετεσχηκυῖν τοῦ ζῆν, μηδαμὴ τοῦ
βρέφους; διαλυμανθέντος τῷ πτόματι· καὶ τὴν
προσηγορίαν ἔκειθεν εἰληφέναι τὸν χώρον, οἷα
Θεῷ διαπεπραγμένου τοῦ ἔργου. Περὶ μὲν τούτου
ταύτη.

esse, quod Deus scilicet opus id peregisset. Hæc

ΚΕΦΑΛ. Η'.

*Περὶ τῶν Ἀρειανῶν καὶ Εὐνομιανῶν, ὡς ἐξηλά-
θησαν τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ εἰς τὰς ἰδίαις ἀπ-
εχώρουν πατρίδας; καὶ ὡς Γρηγόριος τῆς καθ-
όλου Ἐκκλησίας ἐκράτει· καὶ περὶ τῆς Εὐνο-
μου δεινότητος.*

Ὁ δὲ βασιλεὺς εὐθὺς πέμψας, Δημοφίλῳ παρε-
κελεύετο, ἢ τοῖς ὅροις τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου στοι-
χεῖν, καὶ τὸν λαὸν εἰς ἐν ἄγειν, καὶ τῆς εἰρήνης
ἐξέχεσθαι· ἢ μὴ βουλόμενον, θάπτο· ἀναχωρεῖν τῶν
ἐκκλησιῶν. Ὁ δὲ τὸ πρὸς; χρεῖσσαντας ἀντιφέρεσθαι
μὴ δεῖν λογισάμενος, τὸ πλήθος; τε συνεκάλει, καὶ
τὴν βασιλείως γνώμην ἐδῆλον ἐν μέσοις ταῦτ' ἐπει-
πών· « Ἀδελφοί, ἐπεὶ θεὸς κελεύει χρησμὸς; διω-
κομένους ἡμᾶς ἐκ τῆςδε τῆς πόλεως; εἰς ἐτέραν
μεταχωρεῖν, ὃ δὲ βασιλεὺς τῶν εὐκτηρίων ἡμᾶς
ἐξελαύνει· ἴστε, τῇ ὑστεραίᾳ ἔξω τειχῶν ἐκκλησια-
ζόμενοι. » Τεῖκδε εἰπὼν, ἀπῆρε, καὶ παρὰ τὴν τεῖ-
χος τοῦ λοιποῦ ἐκκλησιάζεν· οὐχ ὥς γε ἐχρὴν τὴν
εὐαγγελικὴν ἐκλαβόμενος ἐννοῖαν· φεύγοντας γὰρ
τὴν ἐν κόσμῳ διαγωγὴν, πρὸς τὴν ἄνω πόλιν τὴν
Ἱερουσαλὴμ μετασκευάζεσθαι ὁ λόγος ἴσως αἰνί-
σεται. Ἐξῆτι δὲ σὺν αὐτῷ καὶ Λούκιος, ὃς τὴν
Ἀρείου δόξαν ἐπὶ τῇ Ἀλεξάνδρου κρατύων, ἐκεῖ-
θεν ἐξελαθεῖς, τῇ Κωνσταντινου διέτριβε. Τῶν δ'
ἀμφὶ Δημοφίλον τὰς ἐκκλησίας λιπόντων, ὁ βασι-
λεὺς εἰσελθὼν σύναμα Γρηγορίῳ, ταῦτα; αὐτῷ ἐνε-
χείριζεν ἐπευχόμενος. Ἦν δ' ἔτος τὸ την·καῦτα
Γρατιανῷ μὲν πέμπτῳ ἐν τῇ ἀρχῇ. Θεοδοσίῳ δὲ
πρώτῳ, ὑπατεύοντων. Ἀφ' οὗ δὲ οἱ περὶ Ἀρειαν
τοὺς εὐκτηρίους οἰκους κατέσχον, οὐχ ἦττον ἢ τεσ-
σεράκοντα. Ἀλλ' ὁ μὲν Δημοφίλος ἐξελαθεῖς, τὴν

*Et post fata tui memor ipse, animæque piorum,
Mandabant precibus teque tuosque Deo.*

(2) In eo templo femina grvida ex superiori loco
delapsa, et mortua, precibus populi una cum fetu
resoluta est.

ἐν τούτῳ πατρίδα καταλαμβάνει τὴν Βιβρόϊαν. Καὶ Θεόδωρος τῆς Ἀντιόχου ἀπωσθεὶς, εἰς τὴν Θράκην ἰθὺς ἐγένετο, ἀπεχώρει· ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Νικαῖος Ὑπάτιος παρὰ τὴν γεννησαμένην Τύρον ἐν Συρίᾳ μετέβαινε· καὶ ἄλλοι ἀλλαγῶ διεσπείροντο. Οἱ δ' ἐν Ἀντιοχείᾳ πρεσβύτεροι, Ἀστέριος καὶ Κρισπίνος, καὶ τὸ ἄλλο ὑπὸ Θεόδωρον πλήρωμα συνεδριάζαντες, πολλῶν καὶ ἄλλων ἐπισκόπων ἐκ τῶν πέριξ πόλεων συνδραμόντων, πρὸς τοὺς περὶ Εὐνόμιον ἔπεμπον, τὴν αὐτῶν κοινωνίαν ἐπιζητοῦντες. Οἱ δ' ἀντεπέστελλον, δέχεσθαι μὲν αὐτοὺς, πλὴν ἀποψηφισαμένους τὴν ἐπ' Ἀετίῳ καταχειροτονίαν καὶ τοῖς ἐκείνου συγγράμμασι· προσεπήτουν δὲ καὶ τοῦ βίου τὴν διακάθαρσιν· καὶ γὰρ πῶς ἐν τισιν οὐ καθαροὶ; διαιτήμασι προσεφύροντο. Οἱ δὲ τότε μὲν τὴν αἰτήσιν οὐ προσήκοντο· ἐς ὕστερον δὲ καὶ τὸ ἐπ' ἐκκλησίας κακίζουσιν Εὐνόμιον καὶ τοὺς περὶ ἐκεῖνον προήχθησαν, μετεωρολέσχας ἀποκαλοῦντες, πλήρεις τε ἀπονοίας καὶ σκαιότητος, οἷς αὐτοῖς τοιαῦτα προτείνεῖν ἔγνωσαν. Οἱ δὲ τῆς Ἀρείου αἰρέσεως πλήθους οὐ μέτριοις ὄντες, ῥοπαῖ; ταῖς ἀνέκαθεν Κωνσταντίου τε καὶ Οὐάλεντος, ἀδεῶς ἐς ταυτὸ γινόμενοι, περὶ Θεοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ οὐσίας προπετῶς διαλόγους ἔποιοον. Καὶ βασιλέως πειρᾶσθαι ἀνέπειθον, ὅσοι ἑμφορὸντες ὄντες τοῖς ἀνακτόροις διέτριβον. Καὶ γὰρ ἐν ἐλπίσιν ἦσαν καὶ τοῦτον εἶσω θέσθαι χειρῶν, καθὰ δὴ καὶ Κωνσταντίνον. Ὁ δὲ καὶ οἱ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας διὰ πολλῆς ἐποιούντων φροντίδος, καὶ ἐν δέει μεγίστῳ καθίσταντο, τὴν Εὐνομίου ἐν τοῖς διαλόγοις δεινότητα ὑπαιδόμενοι. Οὐ πάνυ γὰρ οὗτος, πόρρω διάφορος Κυζικηνοῖς καταστὰς, ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας Οὐάλεντος, τῆς Ἀρείου συμμορίας ἐκὺν ἀποκρίνας, ἀντιπέραν τῆς Κωνσταντινίου κατὰ τὴν ἐν Βιθυνίᾳ Χαλκηδὼνα ἡσυχῇ καθίστο. Πολλοὶ δὲ πύθους ἐκ τῆς Βυζαντίδος πρὸς αὐτὸν διεπεραιούτο· ἄλλοι δὲ καὶ ἀλλαγῶς συνέρρεον, οἱ μὲν πείραν προσάγοντες, οἱ δὲ εἴ τι λέγοι καινότερον, ἀκουσόμενοι. Ἡ δὲ περὶ αὐτὸν φήμη καὶ εἰς βασιλέα διέτρεχε. Καί γε ἂν καὶ εἰς λόγους ἦκε τῷ βασιλεῖ, εἰ μὴ ἡ Θεοφιλῆς Πλακίλλα ἡ βασίλισ ἀνέκαθεν τὰ δόξαντα ἐν Νικαίᾳ πρεσβεύουσα, ἐπέσχε σπουδῇ τῇ πάσῃ, μὴ τὸ παράπαν ἐκείνῳ εἰς λόγους ἐλθεῖν. Ἐδεδίει γὰρ μάλιστα, μὴ πρὸς τὴν ἐκείνου μεταστήσοι δόξαν τὸν ἄνδρα τῷ ἐπαγωγῷ τοῦ ἡθους καὶ τῷ τοῦ λόγου δεινῷ.

Δ. tes. Non ita pridem enim is, cum sub Valentis imperio a Cyzicenis dissidere cœpisset, et seipsum ab Arianorum sodalitate segregasset, Chalcedonem Bithyniæ e regione Constantinopoli sitam, ubi privatus considerabat, se contulerat. Et multitudine ingens e Constantinopoli ad eum ventitabat. Alii quoque aliunde ad eum confluebant, qui partim de vita et doctrina ejus periculum faciebant: partim, si novi quidquam diceret, cupide eum auscultabant. Et jam fama quoque nominis ejus ad imperatorem pervenerat. Fuisset ille ad colloquium etiam principis admissus, nisi Dei amantissima ipsius conjux Placilla, quæ jam inde ab initio decreta Nicæna constanter profitebatur, cura et studio omni obsistendo hoc egisset, ne cum illo prorsus colloqueretur. Maxime quippe verita est, ne institutorum vitæ illecebris, et verborum vi atque gravitate, imperatorem ille in sententiam suam abduceret.

A fausta omnia per orationem apprecatus, eas illi commendavit. Et postea ibi qui Trinitatem consubstantialem profiterentur, ecclesias obtinebant. Erat is annus, quo Gratianus in imperio quintum, Theodosius autem primum consul fuit. Ex quo autem Ariani sacra templa tenuerant, anni non pauciores quam quadraginta lapsi erant. Cæterum Demophilus expulsus, in patriam suam Berrhœam se recepit. Theodorus Antiochia ejectus, in Thraciam, unde ortus fuerat, abiit. Idem etiam Hypatius Nicæa Tyrum Syriæ, quæ eum genuerat, rediit. Et alii item alio dispersi sunt. Porro Antiochiæ Asterius et Crispinus presbyteri, et reliqui factionis ejus quæ Theodori auspiciis secuta fuerat, conciliabulo coacto, ad quod etiam alii multi ex vicinis urbibus episcopi convenere, legationem ad Eunomianos misere, conjunctionem communionemque eorum ambientes. **236** Quibus illi per epistolam, ita se eos recepturos esse responderunt, si suffragia sua, quibus Aetii lectionem et consecrationem damnaverant, antiquarent, et scripta illius reciperent. Petierunt quoque, ut vitam illi prius lustrationibus perpurgarent, quod videlicet impuris quibusdam institutis infecti essent. Hanc illi petitionem tum quidem receperunt. Postea vero eo etiam producti sunt, ut in Ecclesiasticis conventibus Eunomio et popularibus factionis ejus, per maledicta detraherent: μετεωρολέσχας, hoc est, de rebus cœlestibus sublimibusque cum fastu et insolentia verborum nugantes, dementiaque et improbitate plenos, qui sibi talia prætendenda esse statuissent, eos cognominantes. Porro Ariani, quod eorum non mediocris esset multitudo, ex momento quod illis jam inde ab initio sub Constantio et Valente accesserat, metu nullo conventus agebant, et de Deo atque ejus substantia temere disputabant. Animum quoque imperatoris ipsius, illi per factionis suæ homines, qui in imperiali aula versabantur, tentandum esse duxerunt: illa spe concepta, hunc quoque, sicuti et Constantium, in potestatem eorum adductum iri. Quæ res eis quoque qui catholicæ Ecclesiæ erant, magnam attulit curam. Quapropter in maximo fuere metu, Eunomii in disputationibus vim suspectam habentes.

237 CAPUT IX.

De Amphilocho Iconii episcopi ad Theodosium dicentii libertate.

Hæc cum ita fierent, ac ejus rei studium apud Arianos vigeret, magnus Amphilocho, de quo antea quoque mentionem fecimus, unus ex eis qui tum Constantinopolim advenerant, episcopis, non ille quidem in rebus agendis versatus, sed alioqui senex venerandus, atque in rebus divinis acrimonia præditus, imperatorem adisse, eique ut Arianorum conventus ab urbibus semoveret, supplicasse dicitur. Imperator autem, petitionem eam, quod durior inhumaniorque esse videretur, non comprobavit. At sapiens ille senex tum quidem tacitus abiit, et consilio deinde sapientiore facinus memoria dignum fecit. Cum namque rursus cum reliquis episcopis in aulam venisset, et imperatorem, ita ut decet, atque ut alii episcopi fecerant, pie et suaviter admodum consulasset : filium ipsius Arcadium, qui nuper ad imperium lectus fuerat, non eadem illi impertita reverentiæ observantia, inhonoratum reliquit. Verum ad eum accedens, et veluti cum puero colloquens, manuque eum demulcens : « Salve et tu, o puer, inquit. » Imperator, quod senem Amphilocho rudiori animo esse, et rusticius agere existimaret, quomodo filium salutare deberet, docuit. Atque ille, sufficere ei honorem talem, dixit. Imperator autem ira percitus, et veluti filius injuria affectus esset, graviter commotus, cum convicio episcopum abduci jussit. Ille porro quamvis protruderetur, conversus tamen paululum, consiliumque in animo occultatum proferens : « Videsne, inquit, o imperator, quam tu procaciter filio illatam contumeliam non fers, sed amarulenter propter submissiorem compellationem, in nos excandescis? Sic scilicet existimare te oportuit, succensere etiam cœlestem Imperatorem et Patrem Unigeniti, propter eos qui non communem illi tribuunt honorem, sed dissimilem et longe minorem Patre vocare audent. » Imperator cum inde rem actam intelligeret, et verba ea admiraretur, quamprimum ad se sacerdotem Dei accersivit, et ad pedes ejus provolutus, veniam ab eo petiit. Neque aliter quam ipse dixisset, se rem habere, professus est. **238** Atque in ea sententia confirmatus, postea eos qui aliter quam Nicææ statutum fuerat, opinarentur, aversatus est. Contentiones in foro et inanes conventus inhibuit (1), disputationibus de Deo et natura ejus finem omnino imposuit : et constitutione publice proposita, periculum qui ei non parcerent, denuntiavit, pœnam ei quoque qui contra venire ausus esset, comminatus. Ita factum, ut Arianis et Eunomianis pulsus, τοῦ ὁμοουσίου, consubstantialis, fidei professores ecclesias moderarentur.

(1) Theodosius conventibus publicis sectæ Arianae interdicit, l. II C. *De sum. Trin. et fid. cath.*

A

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Περὶ τῆς πρὸς Θεοδοσίον παρρησίας τοῦ ἀγίου Ἀμφιλοχίου τοῦ ἐπισκόπου Ἰκονίου.

Τοιούτων δὴ γινομένων, καὶ τῆς περὶ ταῦτα σπουδῆς παρὰ Ἀρειανεῖς ἀκμαζούσης, λέγεται τὸν πολὺν Ἀμφιλόχιον, οὗ καὶ πρῶτον ἐμνήσθημεν, ἔνα γε ὄντα τῶν ἐπιδημούντων ἐπισκόπων, πράγμασι μὲν ἥκιστα ἐντριβῆ, πρεσβύτην δ' ἄλλως καὶ περὶ τὰ θεῖα νοῦν ἔχοντα, βασιλεῖ προσίειναι, καὶ ἀντιβόλησαι τοὺς τῶν Ἀρειανῶν συλλόγους τῶν πάλαιον ἐξελαύνεσθαι. Ὁ δὲ βασιλεὺς, ὡς ἂν ἀπηγῇ τὴν αἴτησιν ἡγησάμενος, οὐκ ἐδέξατο. Ὁ δὲ σοφὸς ἐκεῖνος πρεσβύτης, τό γε νῦν ἔχον ἐν σιγῇ παρελθὼν ἐπινοῶ σοφωτέρῳ, μνήμης ἄξιον διεπράξατο. Αὐτῷ γὰρ σὺν τοῖς λοιποῖς ἐπισκόποις εἰς τὰ βασιλεῖα παρελθὼν, τὸν μὲν βασιλέα, ὡς γε εἰκὸς, καθὰ καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἱερῶν, ἡγάασατο εὐσεβῶς καὶ ἡπίως μάλα· τῷ δὲ τοῦ βασιλεῖος παιδὶ Ἀρχαδίῳ, νεωστὶ δὲ τὴν τῆς βασιλείας χειροτονίαν εἰλήφει, ἀγέραςτον καταλέλοιπε μὴ τὴν ἰσὺν ἀπονείμας τιμῇ. Ἀλλὰ προσελθὼν, καθὰ δὴ νηπίῳ διαλεγόμενος, τῷ δακτύλῳ σαίνων, « Χαίρεις καὶ σὺ, παιδίον, » φησί. Βασιλεὺς δὲ ἰδιωτικώτερον οἶα γε πρεσβύτην νομίσας διακεῖσθαι τὸν Ἀμφιλόχιον, ὅπως δεῖ ἀπάξεσθαι τὸν υἱόν, ἐξεπαίδευεν. Ὁ δ', « Ἀπόχρη, » ἔλεγε, « καὶ ταύτης αὐτῷ τῆς τιμῆς. » Περιορτῇ δὲ γενόμενος βασιλεὺς ὡς περιουρισμένῳ τῷ παιδὶ χαλεπαίνων, μεθ' ὕδρων ἐξάγειν τὸν ἱερέα ἐκέλευεν. Ὁ δὲ καίπερ ὠδοῦμενος, μικρὸν ἐπιστραφεὶς, ἔφη, τὸν ἐπινοῶ κρυπτόμενον ἀνακαλύπτων σκοπὸν· « Ὅρξῃ, ὦ βασιλεῦ, ὡς οὐ φέρεις τὴν τοῦ παιδὸς παροινίαν, ἀλλ' ἡμῖν χαλεπαίνεις πικρῶς τῷ τῆς προσρήσεως ὑφειμένῳ; Ὅθω δὴ νομίζειν χρεῶν καὶ τὸν οὐράνιον Βασιλέα καὶ Πατέρα ἀγανακτεῖν τοῦ Μονογενοῦς, τοὺς μὴ τὸ ἴσον ἐκείνῳ προσνέμοντας γέρας, ἀλλ' ἄνισον καὶ πολλῷ τοῦ Πατρὸς ἥττονα τολμῶντας ἀποκαλεῖν. » Συνεὶς δ' ἐντεῦθεν ὁ βασιλεὺς τὰ τε πεπραγμένα καὶ τὰ εἰρημένα θυμάσας, ὡς τάχος τὸν ἱερέα Θεοῦ μετεστέλλετο· καὶ τοῖς ποσὶν ἐκείνου ἑαυτὸν ἐπιβρίπτων, συγγνώμην ἤτει, καὶ μὴ ἄλλως ἔχειν ἐτίθετο. Καὶ ἐν τῷ ἀσφαλεῖ γενόμενος, τοῦ λοιποῦ τοὺς παρὰ τὸ δόξαν ἐν Νικαίᾳ δοξάζοντας, ἐξετρέπετο· τὰς τ' ἐπ' ἀγορὰς ἐριδας καὶ τοὺς ἐπικενῆς συλλόγους ἀνέσχε· καὶ περὶ Θεοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ φύσεως λόγους κινεῖν παντάπασιν ἔπαυσε. Καὶ νόμον δ' ἐπὶ μέσου ὀρίσας, οὐκ ἀκινδύνον ἐποίητο τὸν μὴ φυλάττοντα· προσηπεῖλει μέντοι καὶ τιμωρίαν ἐπάγειν τῷ τολμητῇ. Ἐξελαθέντων δ' ἐντεῦθεν Ἀρειανῶν τε καὶ Εὐνομιανῶν, οἱ τῆς ὁμοουσίου πίστεως τῶν ἐκκλησιῶν κατεκράτησαν.

B

C

D

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Α

CAPUT X.

Περὶ τῆς ἀγίας δευτέρας οἰκουμένης συνόδου · ἡ δὲ σπουδὴ Θεοδοσίου βασιλέως καὶ Μελετίου τοῦ Ἀντιοχείας τῷ Θεολόγῳ τῇ τῆς Κωνσταντίνου ἐπισκοπῇ ἐνεχειρίσεν.

De sancta secunda universali synodo, quæ Theodosii imperatoris et Meletii episcopi Antiocheni studio et opera. Constantinopolitanum episcopatum Theologo demandavit.

Διὰ τοι τοῦτο, ὅσον τάχος καὶ σύνοδον ἐπισκόπων ἐς ταυτὸ συνελθεῖν ἐκάλει ἐκ μόνης τῆς ὑπ' αὐτὸν ἀρχομένης, ὥστε τὰ ἐν Νικαίᾳ δόξαντα βεβαιῶνται · διασκέψασθαι τε καὶ ᾧ προσήκει τὸν τῆς Κωνσταντίνου ἐγχειρίσσει θρόνον. Οἰόμενος δὲ πρὸς ἰσχὺς εἶναι τοὺς ἀπὸ Μακεδονίου τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ ἐνώσας, ἐπεὶ τοὶ γε οὐ πάντοι πολὺ διεφέροντο κατὰ τὸ δοκοῦν περὶ Θεοῦ ἐκατέρω συστήματι, καὶ τούτους εἰς τὴν σύνοδον μετεπέλεστο. Καὶ δὴ συνήλθον ἀπὸ μὲν τῶν ὁμοούσιον κηρυττόντων Τριᾶδα ἀμφὶ ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα · θατέρως δὲ μοίρας β' καὶ τριάκοντα ἦσαν, ἐξ Ἑλλησπόντου οἱ πλείους ὄντες. Τούτων δὲ προεστώτες ἦσαν Ἐλεῦσιος ὁ Κυζίκου, καὶ Μαρκανὸς ὁ Λαμφάκου · τῶν δὲ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας Τιμόθεος ὁ τῆς Ἀλεξάνδρου διαδεξιμένος τὸν ἀδελφὸν Πέτρον, τὸν τῆς Ἀθανασίου προεδρίας κληρονόμον γενόμενον · Μελέτιος τε ὁ τῆς Ἀντιόχου ἐπίσκοπος, ἥδη πρότερον διὰ τὴν Γρηγορίου καταστάσιν τὴν Κωνσταντίνου καταλαβὼν · καὶ ὁ τῶν Ἱεροσολύμων Κύριλλος, μετὰ μελος τηνικαῦτα γενόμενος · τὴν γὰρ Μακεδονίου δόξαν ἡσπάζετο πρότερον · πρὸς δὲ τούτοις Ἀσχόλιος ὁ Θεσσαλονίκης, Διόδωρος τε ὁ Ταρσοῦ, καὶ ὁ περιώνυμος Βερρόας Ἀκάκιος · οἱ δὲ πάντες τὴν ἐν Νικαίᾳ γραφὴν ἀπαζόμενοι, ἐπειρῶντο τοὺς περὶ Ἐλεῦσιον σφίσις ὁμοφρονῆσαι · ἡγόν τε εἰς μνήμην τὴν εἰς Λιθέριον αὐτοῖς γενομένην πρεσβεῖαν, ἐν ᾗ διὰ τῶν περὶ Εὐστάθιον τε καὶ Σιλβανὸν τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν στέργειν συνέθεντο · ἔκουσιν τε γνώμῃ χρόνῳ πολλῷ ἀδιάκριτον εἶχον τὴν κοινωλίαν · παρήνουν τε μὴ δίκαια πράττειν, καθάπαξ τὴν ὁμογνώμονα πίστιν προσειληφότας θερμῶς, αὐθις ἀφανίζειν τὰ καλῶς αὐτοῖς ἔγνωσμένα. Οἱ δ' ἐν δευτέρῳ τὰ τῶν παραινέσεων θέμενοι, τὴν Ἀρείου δόξαν κρείττονα νυμίζειν εἰπόντες ἀναφανθόν, καὶ μὴ ποτε καταδέξασθαι ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν ἀνείπειν, εἰ καὶ τάναντία πρὸς Λιθέριον εἶπον, ἀπῆλλάντο · καὶ τοῖς κατὰ πόλιν τὰ ἴσα φρονοῦσιν ἔγραφον, μηδαμῶς τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν προσδέξασθαι. Οἱ δὲ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας ἐπιμεινάντες, περὶ χειροτονίας ἐπισκόπου τῇ Κωνσταντίνου βουλὴν διεσκέποντο. Λέγεται δὲ τὸν βασιλέα διὰ θαύματος κατὰ τὸ βίον καὶ λόγων περιουσίαν ποιούμενον τὸν Γρηγόριον, ἐκεῖνον πρῶτον ἀξίον τῆς καθέδρας ψηφισασθαι · συμφήφους δὲ καὶ τὴν σύνοδον μάλα γενέσθαι, τῆς ἀρετῆς αἰδουμένους τὸν ἄνδρα. Μάλιστα δὲ πάντων τῷ θεῷ Μελετίῳ δεῖν ἐδόκει τῷ Γρηγορίῳ τὴν τῆς Κωνσταντίνου ἐπισκοπὴν βεβαιῶν. Ἐν δευτέρῳ γὰρ τὸν τῆς μεταθέσεως ἐποιεῖτο κανόνα, αἰτιωμένων τινῶν. Ἦδει γὰρ ἔκκριθῶς ὁ θεόληπτος τὸν τῶν ἐκεῖνον γεγραφῶτων σκοπόν. Ἦ γὰρ σύνοδος ἐκεῖνη, τὰς τῆς φιλαρ-

Proinde primo quoque tempore synodum quoque episcoporum imperator in locum unum, ex imperii sui provinciis duntaxat, convenire jussit, ad Nicæna decreta confirmanda : atque ut ibidem, cuinam Constantinopolitanæ Ecclesiæ sedes committenda esset, deliberaretur. Quod autem Macedonianos universali Ecclesiæ aggregari atque uniri posse existimaret, quia non admodum opinione sua de Deo, ab utraque parte et factione, dissidebant, eos quoque ad conventum evocavit. Et convenerunt ab eis qui Trinitatem ὁμοούσιον, consubstantialiam, prædicant, circiter centum et quinquaginta : alterius autem sectæ triginta et sex, quorum plures ex Hellesponto erant. His præbant, Eleusius Cyzicenus, et Marcianus Lampsacæus. Inter catholicos præcipui erant, Timotheus qui Alexandriæ in locum Petri fratris sui, ejusdem que Athanasii successoris, subrogatus fuerat ; Meletius Antiochiæ episcopus, qui pridem Gregorii causa Constantinopolim venerat : et Hierosolymitanus Cyrillus, qui cum antea Macedonii opinionem secutus fuisset, tum per penitentiam resipuerat ; præterea Ascholius Thessalonica, Diodorus Tarsi, et clarissimus ille Acacius Berrhœæ, episcopi. Ii sane omnes in Nicænis decretis acquiescentes, Eleusium et populares ejus in sententiam suam adducere conabantur : in memoriam eis redigentes, quam ad Liberium miserant legationem, in qua per Eustathium, Sylvanum, et Theophilum, se Nicænam fidem secuturos receperint. **239** Tum autem, quod sua ipsorum voluntate, longo tempore se ab eorum communione non segregassent : non recte eos facere dicentes, cum semel flagrantibus animis eandem cum eis fidem susceperint, quod ita recte ab eis constituta rursum antiquarent. At illi cohortatione tali spreta, cum aperte Arii opinionem judicio suo meliorem censi, neque unquam fore ut Patri Filium ὁμοούσιον, consubstantialiam, esse faterentur, quamvis aliter Liberio polliciti essent, dixissent, discesserunt : et ad factionis suæ populares, ubicunque in urbibus essent, ut nequaquam Nicænam fidem complecterentur, litteras dederunt. Qui vero ab universali Ecclesia stabant, ibi manentes, de eligendo Constantinopolitano episcopo consilium habebant. Et primus ibi imperator Gregorius, propter vitam et eruditionem præstantem admiratus, dignum illum ea sede calculo suo judicasse dicitur. Qua in re synodus ei, quod virtutem ejus viri revereretur, suffragata est. Potissimum verò divo ipsi Meletio videbatur, Gregorio Constantinopolitanum episcopatum confirmandum

stantinopoli, sicuti plerique omnes tradunt, est celebrata. Id.

(1) Sozom. lib. vii, cap. 7, catholicos episcopos convocatos esse scribit : ex imperii Theodosii provinciis duntaxat, non addit. Et synodus hæc Con-

esse, hac in parte canone de episcoporum translatione, quem nonnulli consilium hoc reprehendentes objiciebant, posthabito. Optime quippe divinus Pater eorum virorum mentem et consilium, qui illum promulgaverant, tenebat. Synodus namque illa (1), ut occasionem ambitus in ecclesiis præcideret, canonem eum proposuerat, quod multa tum ex competitorum ambitiosa prensatione provenissent mala. Quod si ambitus abesset, nihil prorsus exstare impenitenti censuit, ut modo vita aut doctrina multis aliis præstantior, aut simul utraque hæc constarent, aut communis denique publica cum magna commoditate utilitas per translationem in expectatione esset.

240 CAPUT XI.

Ut Gregorius, quosdam ex Aegyptiis offendi cernens, propter episcopatus sui mutationem, seu translationem, sedem Constantinopolitanam repudiavit : et concordia ecclesiarum nihil habens antiquius, in propriam redierit patriam : et de Maximo Cynico philosopho.

Gregorius sane primum munus episcopale suscepit, et thronum conscendit (quomodo enim tot et tantorum virorum cohortationem despiceret?) et gregem, quem exiguum receptum, frequentissimum fecerat, evangelicis humoribus rigans fovit, eosque qui extra illum oberrarent, verborum sagena captos ad ovile adduxit. Ubi vero paulo post quosdam, et eos maxime qui ex Aegypto adveniant, electioni suæ intercedere, eamque reprehendere sensit, oratione ad eos in ultimo digressu habita, episcopatum rursum deposuit. At enim ab ipsa statim synodo, divinus Meletius ad vitam doloris expertem transiit : et a multis, præcipue vero a Gregorio, Nysseus Ecclesiæ luce, funebribus orationibus est concelebratus. Et ante obitum quoque ejus episcopi Aegyptii secessionem fecere, inter alia illud carpentes, quod Gregorius, cum paternum antea episcopatum et Nazianzenam ecclesiam administravit, ad Constantinopolitanam sedem quasi tertio loco evectus esset. Et jam Timotheus Alexandrinus Maximum quemdam Cynicum philosophum, Gregorii quidem discipulum, Apollinaris autem labe maxime infectum, in abdito loco, apud Choraulæ ejusdem domum, Cynico capillo ejus inciso, pastorem Constantinopolitanum legerat atque consecravit. Verum qui tum ibi congregati erant, facinus tam absurdum reprobantes, haudquaquam consecrationem eam laudarunt. Nam plerique viri divino ardore et spiritali sapientia pleni erant : qualis Helladius ille fuit, Basilii magni successor : Gregorius, et Petrus, eisdem cum Basilio parentibus orti : Amphilocheus Iconii, quæ Lyconia urbs est : Optimus Pseudiae, Diodorus Ciliciæ, Pelagius Laodiceæ, Eulogius Edessæ, Acacius Berrhææ, Isidorus Cyri, Cyrillus Hierosolymorum, Gelasius Casareæ Palæstinæ, Acacii, qui Eusebio Pamphili substitutus fuerat,

(1) Joannes Psellus de secunda œcumenica synodo scribens, inter alios, hos ponit versiculos :

Αὐτὴ τὴν Μακεδόνιον ἀνέσπασε ῥιζόθεν,
τὸ Πνεῦμα τὸ πανάγιον ἄλλοτρίοντα μάτην
τῇ, ὡφελῆς θεότητος, καὶ πλάσμα βλασφημούντα.

Ἀχλὺς ἐφόρμας περιτέμνουσα, τοῦτον ἐξέθετο, πολλῶν
τηνικαῦτα ἐκ φιλαρχίας προβεβηκότων κακῶν. Εἰ
δὲ τὸ φιλαρχεῖν ἀπέη, οὐδὲν πάντως τὸ προσεστά-
μενον, εἴ γε μόνον βίος ἢ λόγος, ἢ καὶ ἄμω
ταῦτα, τῶν πολλῶν ὑπεραίρων ἐστίν· ἢ κοινὴ τις
καὶ μεγίστη ὠφέλεια τῇ μεταθέσει καλῶς προσο-
κᾶται.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

*Ὡς Γρηγόριος τινὰς τῶν Αἰγυπτίων σκαιδαλύο-
μένους ἔρων διὰ τὴν μετάθεσιν διήθεν, αὐ-
πητεῖτο τὸν θρόνον, τῆς ὁμοιοῦς τῶν ἐκκλη-
σιῶν φροντίζων, καὶ ἐπὶ τὴν ἰδίαν πατρίδα
διέβηκε· καὶ περὶ Μαξίμου τοῦ Κυνικοῦ φι-
λοσόφου.*

Γρηγόριος δὲ τὰ μὲν πρῶτα προστατεῖν ἐβλετο,
καὶ ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνέβαινε (πῶς γὰρ καὶ περιβεῖν
εἶχεν ὑπὸ τοσούτων παρακαλούμενος;) καὶ πολὺν
ἦν ἐκ σμικρᾶς μεγάλῃν ἐποίησε, καὶ ταῖς εὐαγγελί-
καῖς ἀρεταῖς ἐξέθροψε, καὶ τοὺς ἐξω πλανωμένους
τῇ σαγήνῃ τῶν λόγων ἐξώγησεν· ἐπεὶ δὲ μετ' ἑλ-
γὸν ἤσθετό τινες ἀντιλέγοντας, καὶ μάλιστα τοῖς
ἤκοντας ἐξ Αἰγύπτου, τὴν συντακτικὴν αὐτοῖς προ-
φωνήσας, αὐτοὺς τὴν ἐπισκοπὴν παρητεῖτο. Ὡς γὰρ
μετὰ τὴν σύνοδον καὶ τὴν τῆς χειροτονίας μετάθεσιν
εὐθύς ὁ θεὸς Μελέτιος, πρὸς τὴν ἄλυπον μετέβαινε
βιοτὴν, λόγοις ἐπιταφίοις παρὰ πολλῶν καὶ μάλιστα
παρὰ Γρηγορίου τοῦ Νυσσαίου φωστῆρος ἀνευφη-
μούμενος, οἱ ἐξ Αἰγύπτου στασιάζοντες ἦσαν· ἄλ-
λα τε αἰτιώμενοι, καὶ οἱ τὴν πατρικὴν πρότερον ἰθύναν
ἐπισκοπὴν, καὶ Ναζιανζὸν αὐτὴν, ὡς εἰς τρίτον ἤδη
καὶ τὸν τῆς Κωνσταντίνου θρόνον ἐπέβαινε. Καὶ
δὴτα Τιμόθεος ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας Μάξιμόν τινα
φιλόσοφον Κυνικὸν ἐφευρών, τῷ θεῷ Γρηγορίῳ ἐς
μαθητεῖαν τελέσαντα· ἐμπλεῖς δὲ τῆς Ἀπολλιναρίου
λύθης μάλιστα ἦν· καὶ τὰς ἐκεῖνου κυνικὰς τρεῖς
περιελών, ἐν παραδύσει παρὰ τινι χορὰν οἰκίᾳ
τοῦτον τῆς Κωνσταντίνου ποιμένα ἐχειροτόνησε. Ἄλλ'
οἱ τηνικαῦτα συνειλεγμένοι τὸ τῆς πράξεως ἄτοπον
εὐθύς ἀπέωσαντο, καὶ οὐδαμῶς τῷ πεπραγμένῳ
συνῆσαν· ζήλου γὰρ θεοῦ καὶ σοφίας πνευματι-
κῆς ἐμπλεῖς ἄνδρες ἦσαν οἱ πλείους· οἷος Ἑλλάδιος
ἐκεῖνος ὁ τοῦ μεγάλου Βασιλείου διάδοχος, Γρηγό-
ριος τε καὶ Πέτρος, οἱ τῶν αὐτῶν ὠδίνων Βασιλεῖς
μετέλαχον· ὁ Ἰκόνιος τε Ἀμφιλόχιος τῆς Λυκαονίας
ὡς ἦδε ἡ πόλις· ὁ Πισιδίων Ὀπίμιος, καὶ ὁ Κιλικί-
ας Διόδωρος, καὶ ὁ Λαοδικεῖας Πελάγιος· ὁ τε τῆς
Ἐδεσσηνῶν Εὐλόγιος, Ἀκάκιος ὁ Βερβόλις, ὁ Κύρου
Ἰσίδωρος, Κύριλλος τε ὁ Ἱεροσολύμων, καὶ ὁ Και-
σαρείας τῆς Παλαιστίνης Γελάσιος, δεαδεξιόμενος
τὴν Ἀκάκιον, ὅς τὴν Παμφίλου Εὐσέβιον καὶ ἑτεροὺς
πλείστοι, ὁρετῆς μὲν ἀθήτα, τῷ βίῳ δὲ τὸν λόγον

Hoc est

Rejecit hæc Macedonium radicitus,
Qui Spiritum temere creaturam vocans,
Deitate summa segregat sanctissimum.

κοσμοῦντες· οἱ δὲ πάντες τὸ πρᾶξόν ἐμισοῦντο· τῶν Αἰγυπτίων διακριθέντες, τῷ μεγάλῳ Γρηγορίῳ συνήσαν. Καὶ ἅμα γινόμενοι, τὰς τε πανηγύρεις καὶ τελετὰς καὶ σύμπαν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὸ εἰσὶν, ὡς εἰκός, ἀδεῶς ἐπετέλουν. Οὗς ὁ θεὸς παρεκάλει Γρηγόριος, ἐπισκεύεσθαι καὶ αὐτοφύλακός εἶπερ τις μάλα γενόμενος, συμφωνεῖν πρὸς ἀλλήλους ἐλέσθαι, καὶ τὴν εἰρήνην ἀσπάζεσθαι· ὅτι γε καὶ τὴν συνάθροισιν διὰ ταύτην γενέσθαι· καὶ προτιμᾶν μὲν αὐτὴν, τῆς δ' ἐνὸς ἀδικίας ὑπερορῶν. « Καὶ γὰρ ἐγὼ, ἔλεγε, τῶν πολλῶν φροντίδων ἀπαλλαγείς, τὴν ἐκ πολλοῦ μοι φίλην αὖθις ἡσυχίαν ἀπαίσομαι· καὶ ὑμῶν ἡ περισπούδαστος εἰρήνη προσγένηται μετὰ τὴν μακρὴν ἐκείνου καὶ δυσκαταγώνιστον πόλεμον. Ἔμοιγε γὰρ τῶν λίαν ἀσέπων εἶναι λογίζεται, ὅρτι τῆς τῶν ἐναντίων μάχης ἀπαλλαγέντας, κατ' ἀλλήλων ὁπλίζεσθαι, καὶ βάλλειν ὡς ἔτυχε, καὶ τὴν ἰσχὺν ἐν τοῖς μὴ προσήκουσιν ἀναλίσκειν· οὕτω γὰρ ἐπίχαρτοι καὶ τοῖς δυσμενέσι γενόμεθα. Εἴγε τόνον ἐμὸν πέφαισθε, ἄνδρα τινὰ εὐρηκότες τοῦ θρόνου ἀντάξιον, καὶ νοῦν θεῖον ἔχοντα, τὴν τῆς Ἐκκλησίας τοῦτω προστασίαν ἀνάθεσθε· ὃς θεῶν κυβερνώμενος, καλῶς δρᾷ διὰ θεοῦ πάντα. » Τοῦτοισι ἐκείνοι μὴ ἀντιλέγειν ἔχοντες, καὶ ἀκοντες ἐνεδίδωσαν. Καὶ τὸν μὲν Κωνσταντίνον Μάξιμον εὐθὺς τῆς ἱερατικῆς ἀξίας γυμνῶσαντες, τῶν ἱερῶν περιβάλλον ἐξήλαυνον, ἐκκήρυκτον ποιησάμενοι, καὶ διὰ τὸ παραλόγως μὲν τῷ θρόνῳ ἐπιτηδῆται, μάλιστα δ' ὅτι, ὥσπερ εἴρηται, καὶ τῆς Ἀπολλιναρίου φρενοβλαδείας ἐμπλεως καθείστηκει. Γρηγόριος δὲ τὸν θρόνον λιπών, ἐπὶ τὴν πατρίδα Ναζιανζὸν ἀνεχώρει αὖθις, καὶ ἡσυχῇ καθῆστο διδάγων καθ' ἑαυτὸν, πῃ δὲν σκανδάλου καταλιπὼν πρόρασιν, τῷ ἐκὼν ὑποχωρῆσαι τοῦ θρόνου. Καί γε τότε τὸν ἄνδρα σφώτατον μάλα διαγεγόμενον καὶ τῶν ἄλλων πάντων ἕνεκα, οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ τοῦ παρόντος· ἔπεισέ μοι θαυμάζειν. Οὕτε γὰρ ὑπὸ τῆς εὐγλωττίας ἐπῆρτο, οὕτε μὴν ἦτονε κενῆς δόξης ὀφθέντι, ἔφρασις ὑπεισέρβει προστετεῖν ἐκκλησίας τοσαύτης, ἣν μηδ' εἶναι κινδυνεύουσαν, ἐς πολὺ τι καὶ μέγα ἐπιδοῦναι ταῖς οἰκείαις διδασκαλαῖς παρεσκευάσται· ἀλλὰ καὶ τὴν παρακαταθήκην τοῖς ἐπισκόποις εὐθὺς ἀπέδωκεν, οὔτε τοὺς πόνους προβλεπόμενος· ἢ τοὺς κινδύνους, οὓς διήνεγκε πρὸς τὰς αἱρέσεις ζυγομαχῶν. Καίτοι γε τὸ προσιστάμενον ὀλίγον ἢ οὐδὲν ἦν, ὥστε κατέχειν τὸν θρόνον καὶ ἡγεῖσθαι τῆς Κωνσταντινίου, ἐτέρου ἐπισκόπου κατὰ Ναζιανζὸν ἐπικυροθέντος. Ἦν γε μὴν σύνοδος τὰ ἐξ ἀρχαίου φυλάττουσα εἰσιμα, ὃ ἐγγεγραμμένα ὤφθη, παρ' ἐκόντος ἀπελήφθη, μηδὲν ὅσα τῷ ἀνδρὶ προσῆσαν εἶτα πλεονεκτήματα, αἰδοῦς ἀξιώσασα.

Nazianzi episcopo declarato, vel parum, vel nihil prorsus impediendi esset. Atque synodus quidem mores priscos conservans, id quod ei in manus tradiderat, ab ipso non invito recepit: nihil omnino divinas dotes, quæ in eo viro erant, reverita.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ΄.

Περὶ τοῦ καὶ ἀγωνίης Νεκταρίου, ὃς Γρηγόριον διεδέξατο· καὶ ὡς ἄρτι βαπτισθεὶς, ἐπὶ τὴν καθέδραν ἀνέβηκεν.

Μεγίστη δὲ καὶ πεφροντισμένη βουλὴ τῷ τε βασιλεὶ καὶ τοῖς ἐπισκόποις ἐγένετο, καὶ μάλιστα τοῦ

PATROL. GR. CXLVI

A successor, et alii quamplurimi episcopi, egregiæ virtutis athletæ et concertatores, doctrinam vitam ipsa exornantes. Qui omnes factum tale exsecrantes, se ab Ægyptiis sejunxerunt, et Gregorio magno affuerunt. **241** Nam una cum eo conventus, et sacra, et ritus Ecclesiæ, recepto more omnes libere peragebant. Quos divinus Gregorius, si quis alius, et ipse humanus et humilis, maxime adhortatus est, ut concordiam et pacem inter se, cujus gratia conventus quoque coactus esset, colerent, eamque injuriæ hominis unius, quam contemnere deceret, præferrent. « Ego enim, inquit, curis multis liberatus, exoptatam mihi dudum et gratam quietem persequar. Et vobis simul, post diuturnum illud et inexpugnabile bellum, tanto studio expetita pax continget. Meo quidem judicio perabsurdum esset, si nuper admodum hostilis pugnae periculo defuncti, arma inter nos ipsos sumeremus, et sicuti sors ferret, telum temere conjiceremus, roburque omne in quibus minime decet certaminibus consumeremus. Sic scilicet hostibus quoque ipsis, ut clade nostra lætarentur, causam præberemus. Quapropter si consilium incum sequi voletis, viro alicui per disquisitionem invento, qui divina mente præditi, sede hac dignus sit, quique Deo actiones ejus gubernante, rite omnia et ordine faciat atque constituat, ecclesiæ præfecturam committetis. » Contra verba hæc, cum quod dicerent, non haberent, vel inviti ei cesserunt. Et confestim Maximum Cynicum episcopali dignitate nudatum atque excommunicatum ædibus sacris ejecerunt, cum quod præter rationem illegitime thronum invasisset, tum maxime, sicuti dictum est, quod Ἀπολλινάριος recordibus intemperitiis agitaretur. Gregorius autem sede relicta, in patriam Nazianzum reversus, vitam quietam privatus transegit: neque cuiquam eo quod sua sponte throno cessit, scandali sive offendiculi occasionem præbuit. Sed enim virum hunc longe sapientissimum, cum alias ob res omnes valde, tum vero hac ipsa de causa non minus admirari libet. Neque enim eloquentia, qua plurimum pollebat, ad superbiam elatus est: neque ab inani gloria victus, administrationem ecclesiæ tantæ expetivit, quam ipse, cum prope jam interiisset, ad eam rursum amplitudinem doctrina sua provexerat: sed illico episcopis depositum reddidit, neque labores quos pertulerat aut pericula quæ adversus hæreses per intestinum bellum pugnaus adierat, prætendit: **242** cum quidem ut sedem eam retineret, et ecclesiam Constantinopolitanam administraret, alio jam

prorsus impediendi esset. Atque synodus quidem mores priscos conservans, id quod ei in manus tradiderat, ab ipso non invito recepit: nihil omnino divinas dotes, quæ in eo viro erant, reverita.

CAPUT XII.

De vita et moribus Nectarii, Gregorii successoris: et ut nuper baptizatus, cathedram episcopalem conscenderit.

Cæterum maxima cura et deliberatio imperatori et episcopis incumberebat, imperatore potissimum

25

eos cohortante, ad diligentem exactamque disquisitionem adhibendam, ut quam optimus atque honestissimus vir inveniretur, cui urbium maximæ recte administrationis committerentur habenz. Porro synodus hac in re non eundem quem imperator obtinebat animum. Pro se enim quisque, ut ex necessariis suis et amicis quispiam honorem sedis ejus consequeretur, laborabat. Quod consilium cum episcopi omnes texerent, Nectarius quidam Tarsi Cilicum ortus, primariæ nobilitatis vir, senatoriaque dignitate clarus, et humanitate morum admirationem omnium promeritus, tum autem prætoris magistratu et honore conspicuus, Constantinopoli degens, in patriam jamjam iturus, ad Diodorum Tarsi episcopum venit, ut ab eo, sub cuius scilicet episcopatu censeretur, cum precatione benedictionem acciperet; atque si opus esset, litteras ejus secum ferret. Et commodum tum accidit, ut Diodorus secum ipse consideraret, quemnam ad functionem propositam eligi conveniret. Et Nectarium ingredientem conspicatus, statim illum in animo suo idoneum ad sedem eam suscipiendam judicavit. Et intra seipsum affectione propensus in eum fuit, canitiem illius venerandam cernens, speciemque episcopo dignam, morumque simul humanitatem eximiam perpendens. Et alio quodam sub prætextu eum ad episcopum Antiochenum adductum, mirifice laudavit: et illum ut secum ei faveret, rogavit. Ille vero, quod multi præclari viri designati essent, veluti in re gravi et seria apud seipsum subridens, Diodori suffragium abrogavit:

243 Nectario tamen nihilominus vocato, paulisper eum secum manere jussit. Interea imperator in charta describi jussit eorum nomina, quem quisque aptum esse ad tantam Ecclesiæ scapham gubernandam putaret: ut sibi illis in scripto præsentatis, unius ex omnibus eligendi potestas relinqueretur. Et alii quidem alios, pro ut cuique visum erat, adnotarunt. Antiochenæ vero Antistes ecclesiæ, postquam ex sententia sua quos volebat in libello nominavit, extremo loco, ut Diodoro gratificaretur, Nectarium etiam subjecit. Imperator charta in manus accepta, in qua designatorum nomenclatura descripta erat, ubi ad Nectarii nomen pervenit, constitit. Et altius, more suo, rem mente revolvens, secum ipse consultavit: et digito Nectarii nomini impresso, denuo eorum qui calculos et suffragia episcoporum meriti fuerant, nomina percurrrens, ubi rursum ad Nectarium pervenit, diu multumque re deliberata, eum ipsum præ omnibus sede ea dignum esse censuit. Ad id factum obstupere omnes, verbisque et ore omnium quærebatur, quisnam Nectarius iste esset, quæ studia ejus, atque unde ortus esset. Ut vero nondum quoque initiatum esse cognoverunt, amplius etiam admirati, et ad imperatoris judicium animis consternati sunt. Ego quidem id etiam Diodorum ignorasse puto: neque enim credibile est, non initiatum eum suffragari tantopere ausurum fuisse. Sed illum jam

κρατούντος ἀκριθῇ ποιῆσαι τὴν βράτσον παρεγγωμένον, ὅπως ὅτι μάλιστα καλὸς τε καὶ ἀγαθὸς εὐρεθῇ, ᾧ δεήσει τὴν τῆς μεγίστης τῶν πόλεων καταπιστεῦσαι ἡλίαν. Ἀλλ' ἡ σύνοδος οὐ τὴν αὐτὴν εἶχε τῷ κρατούντι γνώμην. Ἐκαστοι δὲ τῶν τινα προσφιλιῶν καὶ ἄλλως ἐπιτηδεύων τὴν τῆς καθέδρας ἡξίουν ἐπιτρέπειν τιμῇ. Τῆς δὲ τοιαύτης σπουδῆς τοὶ ἐπισκόποις ἅπασι λογοποιομένης, Νεκτάριος, τις ἀνὴρ ἐκ Ταρσοῦ τῆς Κιλικίων ὀρμώμενος, εὐπατρίδης τε καὶ τοῦ πρώτου γένους, ἐπίσημος, τῇ συγκλήτῳ βουλῇ, ἐπισκέψας τὸν τρόπον, καὶ διὰ πάντων ὡς εἰπεῖν θαυμαζόμενος, τῆνικαῦτα δὲ τὴν τοῦ πραιτωρος χειρίζων ὄρχην, τῇ Κωνσταντίνου διατρέθων, ἦδη δ' ἀπαίρειν πρὸς τὴν οἰκίαν πατρίδα παρεσκευασμένος, πρὸς Διόδωρον τὸν Ταρσοῦ ἐπίσκοπον

B παρεγένετο, συνταξόμενος, καὶ εὐχὴν λαβεῖν εἰ δέ που καὶ δεήσει, καὶ ἐπιστολὰς κομιτόμενος. Συνιδαινε δὲ Διοδώρῳ τῆνικαῦτα ἐν φροντίδι εἶναι, τίνα χρεὼν ἐπιλεγῆναι τῇ προκειμένῃ σπουδῇ. Καὶ ἡ Νεκτάριον εἰσιόντα ἰδὼν, εὐθὺς κατὰ νοῦν ἄξιον τῆς καθέδρας ἔκρινε: καὶ ὁρατῶς αὐτῷ προσετίθη πωλὶὰν ὥρων πολλὴ τὸ αἰδέσιμον ἔχουσαν, τό τε ἱεροπρεπὲς τοῦ εἶδους, καὶ τὸ τοῦ ἡθους μάλα ἐκτετακέν. Καὶ προσάσει δῆθεν ἐτέρᾳ παρὰ τὸν τῆς Ἀντιόχου ἐπίσκοπον αὐτὸν ἀγαθόν, ὑπερφυῶς ἐπῆναι τὸν ἄνδρα: καὶ ἔδειτο σπουδὴν καὶ αὐτῷ κατατίθεσθαι τῷ γε παρόντι. Ὁ δὲ πολλὴν περιδοήτων ὑποψήφων ὄντων, ὡς ἐπὶ ἔργῳ μάλα πεφροντισμένῳ καθ' ἑαυτὸν μειδιῶν, τὴν Διοδώρου ψῆφον διέγραψε: Νεκτάριον δ' ὁμοῦς καλέσας, βραχύ τινα χρόνον παρηγγύα μείνειν. Ἐν τοσούτῳ δὲ καὶ βασιλεὺς προσέειπε χάριτ' ἔγγραφειν ὧν ἕκαστοι δοκιμάζουσι τὰ ὄνματα, ὡς ἄξιον ὄντων τοσούτον σκάφος τῆς Ἐκκλησίας ἰθύνειν, καὶ πάντα μὲν αὐτῷ ἐγχειρῆσαι, αὐτῷ δὲ οἱ τὴν τοῦ ἐνὸς αἵρεσιν ἐπιτρέπειν εἶναι. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι τοὺς αὐτοὺς δοκοῦντας ἀνέγραψαν ὁ γὰρ μὴν τῆς Ἀντιόχου πρόεδρος προσελθόμενος, τῷ χάριτ' οἱ ἄρα πρὸς βουλῆς ἦσαν αὐτῷ, ἐς ὑπερὸν πάντων, διὰ τὴν πρὸς Διόδωρον χάριν, καὶ Νεκτάριον ὑποτίθειν. Ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν χάριτ' μετὰ χειρὸς λαβὼν, ἐν ᾧ κατάλογος τῶν ἐγγραφέντων ἦν, ἐπὶ Νεκτάριον ἐλθὼν, ἔστη. Σύνοδος δ' ὡς τὰ πολλὰ γεγόμενος, καθ' ἑαυτὸν ὕφαινε τὴν βουλὴν καὶ δὴ τῷ Νεκταρίου ὀνόματι τὴν δάκτυλον ἐπιθεῖ,

D ἀνατρέχει αὐθις τὰς κλήσεις τῶν ὑποψήφων καὶ ἐπανελθὼν αὐθις εἰς Νεκτάριον, καὶ πολλὰ βουλευσάμενος, τοῦτον πρὸ πάντων ἄξιον τῆς καθέδρας κρίνει. Ἐκκλησις δ' ἐπὶ τῷ γεγενότι κατεῖχεν ἅπαντας: καὶ τοῖς ἀπάντων στόμασιν ἤγατο, τίς ἂν εἴη οὗτος Νεκτάριος, καὶ τίνα ἐπιτηδεύοι, καὶ ὅθεν. Ὡς δ' ἐπυνθάνοντο καὶ ἀμύητον εἶναι, ἐκπλεῖον εἶχον τὴν θαῦμα, καὶ τῷ βασιλεὶ τῆς ἐπ' ἐκείνῳ γνώμης ἐξίσταντο. Οἱμαὶ δὲ τοῦτο καὶ Διόδωρον ἀγνοεῖν. Οὐ γὰρ ἂν εἰκὸς ἐπ' ἀμύητῳ τοσαύτην ψῆφον ἐξενεγκεῖν ἀπευθάρβρῃσεν: οἷα δὲ εἰκὸς, πόλιν ὄντα πάλα μνηθῆναι ὑπέλαβε. Ταῦτα δὲ θεοῦ εἶχα συμβαίνειν, οὐκ ἔγωγε οἶμαι. Ὡς δὲ καὶ βασιλεὺς τοῦτο μάθοι, καίπερ πολλῶν ἱερίων ἀντιτείνοντων, ὁμῶς τὴν γνώμην ἔστρεψεν ἐπ' αὐτῷ. Ἐπεὶ δὲ

πάντες συμβάντες τὴν τοῦ κρατοῦντος ψῆφον ἐκύ-
ρουν, εὐθὺς ἐμύετο Νεκτάριος. Ἐτι δὲ τὴν μυστι-
κὴν ἐσθῆτα ἡμφιεσμένος, κοινῇ τῆς συνόδου ψῆφον
τῆς Κωνσταντινίου ἐπίσκοπος ἀνηγόρευτο. Ταῦτα δ'
οὕτω συμβῆναι πολλοῖς ἐπιστεύθη, Θεοῦ τῷ βασι-
λεῖ χρήσαντος. Εἰ δ' ἀληθές, εἴτε καὶ μὴ, οὐκ εἰσά-
παν ἡμοῖ ἀκριβοῦσθαι ἔστιν· ἑμαυτὸν δ' ἄρα πεισαι-
μην, μὴ ἀθεσῇ τὴν τοιαύτην συμβῆναι πρᾶξιν, τῷ τε
ἀγῶνι τῆς χειροτονίας καὶ ξένῳ, καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα
τεκμηριούμενος. Πρῶν γὰρ ὄντι καὶ ἀγαθῷ τὰ
πάντα, εἰκὸς Θεὸν τὴν ἱερωσύνην διὰ τῆς τοσαύτης
συνόδου ἐγχειρίσαι αὐτῷ. Ἡ μὲν οὖν Νεκταρίου
χειροτονία οὕτω τὴν ἀρχὴν συμβᾶσα, τοιόνδε καὶ
πέρα· αἴσιον ἔσχεν.

propter insolitum novumque electionis et consecrationis morem, tum propter earum rerum quæ conse-
cratæ sunt, magnitudinem, conjecturam hanc faciens. **244** Quod namque placidus, et in rebus omnibus
bonus fuit, verisimile est, Deum illi per synodum tantam, episcopatum commisisse. Consecratio qui-
dem Nectarii tale consecuta initium, auspdatum quoque habuit finem.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Περὶ ὧν ἡ ἀγία δευτέρα οἰκουμένη ἐθέσπισε
σύνδον, διελούσα τὰς ἐπαρχίας, κυρώσασά τε
τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν, καὶ τὸ ἡρεῖμα τὸ ἀγιον
θεολογήσασα, κανόνας ἐξέθετο.

Ἐπειτα ἐς ταυτὸ οἱ ἱερεῖς ἅπαντες συνόντες
ἀμα Νεκταρίῳ, τίσφαλὸς τὸν ὅρον ἔχειν τῆς ἐν
Νικαίᾳ πίστεως ἐπρυτάνευσον, καὶ πᾶσαν αἵρεσιν
ἀπεκρίπτοντο. Καὶ τὰς ἐπαρχίας διανεμίσαντες,
πατριάρχας κατέστησαν· ἐθέσπισαν τε κατὰ τοὺς
πάλαι κανόνας τοὺς ἐπισκόπους ἐπὶ τῶν ἰδίων μένειν
ἐκκλησιῶν, καὶ μὴ ὡς ἔτυχε ταῖς ἀλλοτρίαις ἐνο-
ρίαις ἐπιθεῖναι, μηδὲ ἀκλήτους μηδὲν προση-
κούσαι χειροτονίας ἐπιβάλλειν. Τοῦτο γὰρ πρῶτον
συνέβαινε, τῆς καθόλου Ἐκκλησίας διωκομένης.
Ὅσα γε μὴν παρ' ἐκείτοις συμβαίνει, τὴν τοῦ
ἔθνους σύνδον, ὡς ἐκεῖνη κριθεῖη, διοικεῖν τε
καὶ πράττειν. Μετὰ δὲ τὸν Ῥώμης τὸν τῆς Κων-
σταντινίου ἐπίσκοπον τὸ πρεσβείον ἔχειν, ἅτε δὴ τῆς
νέας Ῥώμης ὄντα ἐπίτροπον. Οὐ μόνον γὰρ ἡ πόλις
οὕτω προσηγορεύετο, γερουσία τε καὶ δῆμων τιμαῖς
καὶ ἀρχαῖς ἐσεμύνατο· ἀλλὰ καὶ σύμβολα καὶ ἔθιμα
τῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ῥωμαίων ἡῦχε· τὰ τε γέρα καὶ τὰ
ἐκ τιμῆς δίκαια ἐπίσης ἐκατέρᾳ ἴσα ἦν. Ἀμείλει καὶ
κλήρουται· Νεκτάριος τὴν Θράκην αὐτὴν καὶ τὴν
Μεγαλόπολιν· τὴν δὲ κατὰ Πόντον διοικεῖν ἀπὸ
Βιθυνῶν ἄχρις Ἀρμενίων Ἑλλαδίῃ τῷ μετὰ Βασι-
λειῶν τῆς Καππαδοκῶν ἡγηταμένῳ ἔδοσαν, καὶ Γρη-
γορίῳ τῷ Νύσση· πόλις δὲ καὶ αὕτη Καππαδοκῶν.
Τὴν δὲ τῆς Μελιτηνῆς ἐπαρχίαν Ὁτρητῷ ἀφῆκαν.
Τὴν δ' Ἀσιανὴν διοικεῖν Ἀμφιλόχιος ὁ Ἰκονίου,
καὶ Ὀπίμιος ὁ τῆς Πισιδίαν Ἀντιοχείας ἐλάγχων·
Αἴγυπτος δὲ τῷ Ἀλεξανδρείας Τιμοθέῳ ἀνέτετο. Τὴν
δὲ διοικεῖν τῶν κατὰ τὴν ἑὴ ἐκκλησιῶν τοῖς ὕπ'
αὐτὴν ἐπισκόποις ἐπέτρεψαν· οἷον τῷ Λαοδικείας
Πελάγιῳ, καὶ Διοδώρῳ τῷ Ταρσοῦ τῆς Κιλικίας· τὰ
οἰκία πρεσβεῖα μόνᾳ τῇ Ἀντιόχῳ καταλιπόντες,

A canum, ut æquum fuerat, initiatum fuisse opinatus
est. Ego vero non sine nutu Dei hoc accidisse puto.
Atque ubi id princeps quoque rescivit, quamvis ex
episcopis multi contra niterentur, in sententia ta-
men sua ille conquievit. Postquam vero, qui con-
venerant, omnes imperatoris calculum confirma-
runt, extemplo Nectarius baptismo initiatus, atque
etiamnum mystica veste indutus, communibus sy-
nodi suffragiis episcopus Constantinopoli declara-
tus est. Hæc sic accidisse, Deo tanquam instru-
mento ipso principe utente, a multis credendum est.
Sed verumne id sit, an secus, affirmare certo non
possum. Mihi quidem ipse persuaserim, rem tantam
non sine Providentia divina actam esse, cum pro-

pter insolitum novumque electionis et consecrationis morem, tum propter earum rerum quæ conse-
cratæ sunt, magnitudinem, conjecturam hanc faciens. **244** Quod namque placidus, et in rebus omnibus
bonus fuit, verisimile est, Deum illi per synodum tantam, episcopatum commisisse. Consecratio qui-
dem Nectarii tale consecuta initium, auspdatum quoque habuit finem.

B

CAPUT XIII.

*De quibus rebus sancta secunda universalis synodus
decreta tulerit, diœceses et provincias ecclesiasti-
cas ordinans : et ut Nicœnam idem comprobans,
et de Spiritu sancto sententiam exponens, canones
condiderit.*

Postea episcopi omnes una cum Nectario con-
gregati, ut Nicænæ fidei decretum certum esset,
constituerunt. Hæresim omnem damnarunt : et
provinciis divisis, patriarchas constituerunt. San-
xerunt quoque juxta veteres canones, ut episcopi
in ecclesiis suis manentes, non temere in aliarum
diœcesium fines transirent, neve se illegitimis or-
dinationibus non vocati ingererent : id quod antea,
cum universalis Ecclesia persecutionibus exagita-
retur, factum fuerat. Quæcunque vero apud quos-
que acciderent, ut gentis ejus synodus pro arbitrio
suo ea ordinaret et statueret. Præterea, ut secun-
dum Romanæ urbis episcopum, Constantinopoli-
tanus antistes primum ac præcipuum obtineret
honorem, ut qui novæ Romæ curator sit. Non enim
urbs ea tantum ita nominata est, et populi hono-
ribus magistratibusque exornata, verum etiam
signis moribusque et legibus cum Romanis in
Italia eisdem gloriatur, atque utrique ex æquo
paria sunt et dignitatis præmia, et honorum jura.
Igitur diœcesibus ordinandis Nectarius quidem
Thraciam sortitus est, et Megalopolim (1) : Ponticam
autem diœcesim (2) a Bithynia usque ad Armenios,
Helladio, qui Basilio in Cappadocia successerat : et
D Gregorio Nyssæ, quæ et ipsa Cappadocum civitas
est, episcopo attribuerunt. Provinciam autem Me-
litinensem Otreio reliquerunt. Asianam vero ad-
ministrationem Amphilocheus Iconii, et Optimus
Antiochiæ in Pisidia, episcopi acceperunt. Ægyptus
porro sub Timotheo Alexandrino permansit. Gu-
bernationem autem Orientalium ecclesiarum epi-
scopis earum permiscere, videlicet Pelagio Laodi-

(1) Per Megalopolim, hoc est, magnam urbem,
Constantinopolis hoc loco intelligenda.

(2) Apud Sozomenum est : Diœcesim istam Pon-

ticam a Bithynia usque ad Armenios esse conces-
sam Helladio Cæsariensi, et Gregorio Nysseno, et
Otreio Melitinensi, episcopis. Lib. vii, cap. 9.

censi, et Diodoro Tarsensi. Antiochiæ vero sola sua relinquentes privilegia, Meletio etiam adhuc superstiti tribuerunt. Urbibus autem circa Thraciam et Scythiam (1) sitis, Terentium Tomitanum et Martyrium Marcionopolitanum præfecere. 245 Quos cum imperator omnes visos collaudasset, sententia sua calculos quoque eorum comprobavit. Eterat eorum illustris gloria: quippe qui ecclesias, pro eo atque par est, administrarent. De Maximo vero decrevere, ut neque esset, neque nomen episcopi haberet: quos vero consecrasset clericos, et quæcunque egisset, irrita ut omnia essent. Constitutione quoque imperator sanxit, ut firma et perpetua esset Nicænæ fidei auctoritas: atque ut omnes omnium locorum ecclesiæ illis committerentur, qui subsistentia trium ejusdem honoris et ejusdem gloriæ personarum, divinitatem unam Patris et Filii et Spiritus sancti profiterentur (2). Et canonibus quibusdam ecclesiarum exornandarum gratia promulgatis, etiam Spiritus sancti gloriam, utpote similem atque æqualem Patri et Filio, Nysseno id quod illi decesset supplente.

CAPUT XIV.

De Cyriaco Adanorum, et Martyrio Cilicum episcopo: et ut reliquiæ sancti Pauli episcopi Constantinopolitani Constantinopolim sint relatæ: et de Meletio Antiocheno, et ut Meletio Flavianus successerit: et de offendiculis, quæ propter sedem episcopalem rursus Antiochiæ sunt concitata.

His ita actis, simul et synodus finem suum habuit, et reliqui episcopi ad sedes suas redierunt. Nectarius autem Cyriacum Adanorum episcopum secum retinuit, ut episcopalem disciplinam ab eo addisceret: hunc enim ad breve tempus a Diodoro Tarsensi poterat. At ille non hunc solum, sed et alios plurimos Cilices apud eum reliquit. In quibus et Martyrius, medicus optimus, erat; quem commissorum in juvenili ætate peccatorum, sibi conscius habebat Nectarius. Eum tum in diaconorum numerum cooptare studebat: Martyrius vero ministerii ejus functionem refugebat. Affirmabat namque, indignum se esse tanto munere, testemque vitæ male peractæ ipsum Nectarium laudabat. Et ille: « Quid, inquit, existimas? Ego qui nunc episcopus sum, an non juvenis aliquando inconsiderate magis quam tu vitam egi? Te ipsum testem facio, qui administer mihi improbæ sæpe libidinis fuisti. » Martyrius porro: 246 « At tu, vir beate, ait, nuper admodum per baptismum omnem labem abluisi, cum etiam episcopalem dignitatem es consecutus. Utrumque vero, et sacrum lavacrum, et munus episcopale, delictorum esse remedium et expiationem, ex sacris novimus constitutionibus (1). Ac tu quidem nunc nihil mihi differre videris a recens genito infante. Ego vero jamdudum divino purgatus lavacro eundem per libidinem

ἄπερ ἐστὶ τότε ζῶντι Μελετίῳ ἐνεχείρισαν· τὰς δὲ περὶ Θράκην καὶ Σκυθίαν πόλεις Τερεντίῳ τῷ Τομέων, καὶ Μαρτυρίῳ τῷ Μαρκιανουπόλει, οὓς δῆτα πάντας καὶ βασιλεὺς ἰδὼν τε καὶ ἐπαινέσας, ἐγένετο σύμφηρος, αὐτοῖς συγγενόμενος· ὧν καὶ δόξα λαμπρὰ ἐπεκράτει οἷα τὰς ἐκκλησίας ὡς χρεῶν ἰθυσόντων. Μάξιμον δὲ μὴδ' εἶναι, μὴδὲ ὄνομα ἐπισκόπου ἔχειν· τοὺς δὲ παρ' αὐτοῦ χειροτονηθέντας· κληρικούς καὶ τὰ πεπραγμένα σύμπαντα ἄκυρα εἶναι. Καὶ νόμῳ ἐκύρου βεβαίαν ἐσασί διαμένειν τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν· καὶ τὰς ἀπανταχοῦ ἐκκλησίας ἐκείνοις διδόναι, οἷς ὁμολογεῖν θέμις ἐν ὑποστάσει τριῶν προσώπων ἰσοτίμων καὶ ὁμοδόξων θεότητα μίαν Πατρός, τε καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ τινὰς δὲ κανόνας τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἔνεκεν εὐκοσμίαι· ἐκθίμενοι, καὶ τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος δόξαν, ὡς ἰσότημον καὶ ὁμοδόξον τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τῷ θεῷ συμπόλῳ τῆς ἐν Νικαίᾳ πίστεως προσετίθεισαν, τοῦ Νύσσης Γρηγορίου τὸ λείπον τῷ ἱερῷ συμπόλῳ ἀναπληρώσαντες.

sancto Nicænæ fidei symbolo adjecerunt: Gregorio

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Περὶ Κυριακοῦ τοῦ Ἀδάνων ἐπισκόπου καὶ Μαρτυρίου τοῦ Κίλικος· καὶ περὶ τῆς ἀνακομιδῆς τῶν λειψάνων τοῦ ἁγίου Παύλου τοῦ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ Μελετίου τοῦ Ἀντιοχείας· καὶ ὡς Μελέτιος Φλυδιανὸς διεδέχετο· καὶ σάκνδυλα πάλιν ἀνεκρινόντο διὰ τὸν θρόνον τῇ Ἀντιόχειᾳ.

Ἐπεὶ δὲ τὰδε ἐγένετο, καὶ ἡ σύνοδος πέρα· εἰπεν, οἱ μὲν λοιποὶ τῶν ἐπισκόπων εἰς τὰ οἰκεία ἐπαήθησαν· ἔθῃ· Νεκτάριος δὲ Κυριακὸν τὸν Ἀδάνων ἐπισκοπὸν παρ' αὐτοῦ κατεῖχεν, ὥστε τὴν ἱερατικὴν τάξιν παρ' αὐτοῦ ἐκπαιδεύεσθαι· τοῦτον γὰρ χρόνον ἐπὶ βραχὺν ἦται Θεόδωρον τὸν Ταρσοῦ· ὁ δὲ οὐ τοῦτον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους πλείστους Κίλικας αὐτῷ εἶπεν· ὧν εἷς καὶ Μαρτύριος ἦν, ὃν ὡς ἀριστον ἱατρὸν ἐκέχτητο· ἦν δ' αὐτῷ καὶ συνίστατο τῶν ἐν νεότητι πλημμεληθέντων· ὃν τηνικαῦτα Νεκτάριος διάκονον χειροτονεῖν σπουδὴν ἐποιεῖτο. Τὴν δὲ λειτουργίαν Μαρτύριος ἀπεσείετο· διετείνετο γὰρ ἀνάξιον εἶναι διακονίᾳ τοσαύτῃ· καὶ μάρτυρα τῶν οὐ καλῶς βεβιωμένων αὐτῷ Νεκτάριον ἐποιεῖτο. Ὁ δὲ, « Τί, φησὶν, οἶαι; Ἐγὼ δ' ὁ νῦν ἱερεὺς οὐκ ὁμιέστερον σοῦ ἐν νεότητι διαχέγοντα βίον; Μάρτυς δὲ σὺ αὐτὸς, πολλαῖς μὴ προσηκούσαις ἀκολασταῖς ἐμοὶ διακονησάμενος. » Τὸν δὲ, « Ἀλλὰ σὺ, ὦ μακάριε, φάναι, πρότερον βαπτισθεὶς, πᾶσαν ἀπεξύσω κηλίδι, ἐφ' ᾧ καὶ ἱερωσύνης μεταλαβὲν σοὶ ἐγένετο. Ἀμῶν δὲ, τό τε θεῖον λουτρὸν καὶ ἡ ἱερωσύνη, ἀμπλαημάτων εἶναι λυτήρια τοῖς θεοῖς; ἔγνωμεν νόμοις. Καὶ γε σὺ τὸ νῦν ἔχον οὐδὲν μοι δοκεῖ; διαφέρειν τῶν ἀριτετόκων βρεφῶν. Ἐγὼ δ' ἐκ πολλοῦ τῷ θεῷ λουτρῷ καθάρθεις, τῇ ἰσῇ τῆς ἀκολασίας ζωῇ διετέλεσα χρώμενος. » Ταῦτα λέγων, τὸν τῆς ἱερωσύνης οὐχ ὑπέστη ζυγόν. Ὅν ἐγὼ τῆς ἀγαθῆς παρατή-

(1) Mihi sub Scythiæ nomine Gothorum provincia significari videtur.

(2) L. II C. De sum. Trin.

(3) Ἀμφοτέρω δὲ καθάρσει ἀμαρτημάτων, τὸ θεῖον ἐνομοθέτησε. Sozom.

σεως ἐπαινῶν, κατὰ τοῦτο καὶ μέρος τῆς παρούσης A
 γραφῆς τοῦτον ἐποίησάμην. Μετὰ δὲ τὴν σύνοδον ὁ
 βασιλεὺς πυθόμενος ὅσα Παῦλῳ τῷ τῆς Κωνσταντι-
 νου πάλαι συνέβη ἀρχιερεῖ, ὡς πρὸς τῶν Ἀρειανῶν
 ἐν ὑπερορίᾳ ἀγχόνῃ τοῦ ζῆν ἀπὸ πλάγχθη, ἐντίμως τὸν
 ἐκεῖνον νεκρὸν εἰς τὴν Κωνσταντίνου μετακομισά-
 μενος, κατέθετο τῷ νεῷ, ὃν Μακεδόνιος· ὁ ἐπιβουλεύ-
 σας αὐτῷ κατεσκεύασεν· ὅς καὶ εἰσέει· τὴν κλῆσιν
 Παύλου φέρει, μέγιστός τε καὶ λίαν ἐπίσημος ὢν,
 περὶ οὗ τὸ δεύτερον διακείμενος· ὃν οἱ ἀγωνοῦντες
 Παῦλον τὸν θεῖον ἀπόστολον εἶναι νομίζουσιν. Ὅτῃ
 δὲ τοῦτον τὸν χρόνον καὶ τὸ θεῖον τοῦ Μελετίου λεί-
 ψανον ἐκ τῆς Κωνσταντίνου εἰς τὴν Ἀντιόχειαν ἐκο-
 μίσθη, καὶ ἐγγειτόνων Βαβύλα τοῦ μάρτυρος κατε-
 τέθη. Ἐλέγεται δὲ προστάγματι βασιλέως ἀνὰ πᾶσαν
 τὴν λεωφόρον παρὰ τὴν εἰσόδον· Ῥωμαίοις ἐντὸς τει-
 χίων κατὰ πόλεις εἰσδεχθῆναι, εὐχαῖς τε καὶ ψαλμω-
 δίας ἀμοιβαδὸν κατὰ πόλεις τιμᾶσθαι, ἄχρις ἂν ἐς
 αὐτὴν διακομισθῇ τὴν Ἀντιόχειαν. Τοσοῦτον δ' ἐν-
 τετηκέναι τὸ φίλτρον ἅπασί φασι τοῦ ἀνδρός, ὡς καὶ
 τοίχοις καὶ σάνισι καὶ δακτυλοῖς τὸν ἐκεῖνον τύποι
 ἐγγράφισθαι. Καὶ Μελέτιος μὲν τοιδόδε ἡξιώθη τα-
 φῆς· ἀντ' αὐτοῦ δὲ τῷ ἐκεῖνον συστήματι χειροτο-
 νεῖται Φλαβιανός, ἐν δευτέρῳ τοὺς δοθέντας θέμενος
 ὄρκους· Παυλῖνος γὰρ ἐτι ζῶν διετέλει. Κάντεῦθεν
 αὐθις μικρὴν τὴν Ἀντιοχείαν ἡρεμήσασαν πόλιν τα-
 ραχὰ διελάμβανον· πολλοὶ γὰρ ἀπὸ Φλαβιανοῦ διαρ-
 βάντες, προσεβόρῃσαν τῷ Παυλίνῳ· οὗ δὲ χάριν
 οὐ μόνον οἱ κατὰ τὴν Ἀντιόχου, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ
 περὶ ἱερεῖς διεφέροντο. Οἱ τε γὰρ Αἰγύπτιοι καὶ
 Ἀράβιοι καὶ Κύπριοι, ὡς ἐπὶ ἡδικομένην ἡγνάν-
 κτον Παυλίνῳ. Σύροι δὲ καὶ Φοίνικες καὶ Παλαιστι-
 νοὶ, καὶ ὅσοι περὶ τὴν Ἀρμενίαν, Καππαδοκίαν τε
 καὶ Γαλιλίαν, καὶ ἀνὰ τὸν Εὐξείνιον πόντον, τούτων
 οἱ πλείους προσέκειντο τῷ Φλαβιανῷ. Δάμασος δὲ ὁ
 Ῥώμης ἐπίσκοπος καὶ οἱ ἀνὰ τὴν δύσιν ἱερεῖς πλεί-
 οντα Φλαβιανῷ ἐχάλεπαινον· καὶ ἔστειλλον μὲν Παυ-
 λίνῳ· καὶ ὡς ἀρχιερεῖ τῆς Ἀντιοχείας Ἐκκλησίας
 προσεβόρῃγοντο τὰς συνήθεις ἐπιστολάς, ἃς συνδι-
 κὰς εἰσόδου καλεῖν· Φλαβιανὸν δὲ παντάπασιν ἐξε-
 τρέποντο. Οὐχ ἥττον δὲ τοὺς ἀμφὶ Διόδωρον τὸν
 Ταρσοῦ, καὶ τὸν Βερρόας Ἀκάκιον, ὡς τὴν χειροτο-
 νίαν ἐπιβαλόντας αὐτῷ αἰτιώμενοι, ἀκοινωνήτους
 ἔκρινον. Τάσφαλς δὲ γινῶναι περὶ τούτου βουλόμε-
 νοί, ἔγραψεν αὐτοῖς τε καὶ Γρατιανῷ, εἰς τὴν Ἑσπέ-
 ραν ἐκ τῆς· Ἐω τούτους μετακαλούμενοι.

D præsulis Antiochenæ ecclesiæ tribuebant, Flaviani
 autem prorsus aversabantur. Neque vero mi-
 nus Diodorum Tarseensem, et Acacium Berrhœum, qui illi manus imposuerant accusabant : quos
 etiam a communione excluderunt. Ut vero certius rem eam cognoscerent, et ipsi et Gratianus ad eos
 litteras dederunt, ex Oriente in Occidentem eos evocantes.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Ὁς Θεοδόσιος ὁ βασιλεὺς δευτέραν πάλιν ἐποίη-
 σεν συναγωγὴν, συμφωνῆσαι τὰς ἐκκλησίας βου-
 λόμενος· καὶ ὅσα Σισίνιος ὁ Νουατιανὸς συν-
 ἐβούλευε· καὶ ὡς μὴ δυνηθεὶς τοῦτο δράσαι,
 ἐπερόριον φυγὴν τῶν αἰρετικῶν κατεδίδικεν.

Ὅπνῃκα κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον τῶν Ἀρειανῶν
 ἱζουμένων τῶν εὐκτηρίων, εἰσαγομένων δὲ τῶν

A vitæ cursum tenere perseveravi. » His dictis, sacer-
 dotii non subiit jugum. Cujus cum non possim de-
 precationem pulchram non laudare, ut partem
 aliquam etiam hoc loco in præsentī historia obti-
 neret, volui. Post synodum celebratam, ubi im-
 perator cognovit, quid Paulo Constantinopolitano
 olim episcopo accidisset, ut scilicet in exsilio ab
 Arianis suffocatus enectusque fuerit, translato ho-
 norifice corpore ejus Constantinopolim, in templo
 id reposuit, quod Macedonius, qui insidiatus illi
 fuerat, construxit. Id nunc quoque appellationem
 Pauli retinet, maximum atque præclarissimum, et
 quodammodo a paucis aliis secundas ferens. Qui
 vero rem eam ignorant, divum apostolum Paulum
 conditum ibi esse arbitrantur. Sub idem tempus,
 sacræ etiam Meletii reliquæ Constantinopoli An-
 tiochiam sunt perlatæ, et proxime apud martyrem
 Babylonam repositæ. Dictum autem est, imperatoris
 jussu corpus ejus in publicis viis omnibus, præter
 Romanorum morem, intra urbium mœnia rece-
 ptum : precationibus et psalmodiis alternis in ur-
 bibus decantatis, donec Antiochiam pertigit, ho-
 noratum esse. Tantum vero viri hujus desiderium
 in animis hominum omnium relictum esse ferunt,
 ut illius formam et effigiem in parietibus et tabulis
 depingi, et in annulis exsculpi curaverint. Meletius
 quidem tanto cum honore humatus est. Cui, ad
 gregem illius pascondum, Flavianus substitutus est :
 jusjurandum, quo obstrictus fuerat, parvificiens.
 Paulinus enim adhuc vivebat. Proinde urbem An-
 tiochenam, quæ paululum conquieverat, turbæ
 rursum exceperunt. Multi namque a Flaviano des-
 ciscentes, Paulino se adjunxerunt. Cujus sane rei
 gratia, non solum Antiocheni ipsi, verum etiam
 vicini circumcirca episcopi, inter se dissensere.

247 Ægyptii namque, Arabes, et Cyprii, propter
 Paulinum, veluti injuria is affectus esset, indi-
 gnabantur : Syri autem, Phœnices, Palæstini, et
 qui Armeniam, Cappadociam et Galatiam incolunt,
 quique ad Pontum Euxinum sunt, maxima ex parte
 Flaviano favebant. Porro Damasus Romæ episco-
 pus, et Occidentales antistites, Flaviano plurimum
 succensebant : et ad Paulinum scribentes, in epi-
 stolis quas synodales appellare mos est, ei nomen
 D præsulis Antiochenæ ecclesiæ tribuebant, Flaviani
 autem prorsus aversabantur. Neque vero mi-
 nus Diodorum Tarseensem, et Acacium Berrhœum, qui illi manus imposuerant accusabant : quos
 etiam a communione excluderunt. Ut vero certius rem eam cognoscerent, et ipsi et Gratianus ad eos
 litteras dederunt, ex Oriente in Occidentem eos evocantes.

CAPUT XV.

Ut Theodosius imperator secundam rursus coegerit
 concilium, ad concordiam redigere volens eccle-
 sias. Et quæ Sisinius Novatianorum episcopus de
 concordia suaserit : et ut ad exsiliū hæreticos,
 ubi volī compos fieri non potuit, Theodosius dam-
 narit.

Eodem tempore (1), cum Ariani ex sacris ædibus
 deturbarentur, et Catholici in possessionem earum

(1) Sozom. lib. vii, cap. 12.

vacuam inducerentur, non parvæ exoriæ sunt tur-
bæ. Quapropter imperator Theodosius exiguo a
priori synodo temporis intervallo, antesignanos
vigentium tum hæresium rursum convocavit, ut
alternum istorum fieret: videlicet, ut vel ipsi aliis
opinionem suam persuaderent, vel ab aliis ad
aliam complectendam persuaderentur, de rebus
quæ in controversia essent: in unam eandemque
sententiam omnes adductum iri ratus, si in pu-
blico auditorio opiniones dubiæ per disputationem
discuterentur. Cum autem universi convenissent
(factum id eo anno, quo filium Arcadium Augu-
stum renuntiavit), consilium de synodo celebranda
cum Nectario Constantinopolitano communicavit,
cohortatus, ut quæstiones unde hæreses orirentur,
omnes, in publicam deducerentur disputationem,
quo cum una fieret Ecclesia, atque unum inter
omnes consensienti constitueretur dogma, tum uni-
versi religionem, ita uti decet, colerent, neque
quidquam controversiæ relinqueretur. Nectarius
plurima secum animo revolvens, Novatianorum
episcopum Agelium accersit, ejusdem cuius ipse
erat de consubstantiali sententiæ virum: **248**
qui quod factis potius virtutem (1) declararet, et
a verborum nugamentis et fastu alienus prorsus
esset, alium vicem suam ad dispuendum quid
facto opus esset, atque etiam (si hoc usus ferret)
ad disputandum, designavit, Sisinium nomine, qui
tum in lectorum ordine enitebat; et brevi post
episcopatum ejus suscepit: hominem ad invenien-
dum perquam ingeniosum, et ad id quod invenis-
set, eloquendum valde commodum: nec minus ad
arcanos et latentes sacræ Scripturæ sensus inqui-
rendum, eosque copiose suavi lingua exponendum,
sane quam idoneum, nec non profanæ simul et
sacræ philosophiæ egregie peritum. Is, quod re-
cissime tum dicere visus est, suator fuit, ne qua
cum eis qui aliter opinarentur, susciperetur dispu-
tatio, ut quæ aliam ex alia rixam et contentionem
parere soleret: sed ut illi interrogarentur, an eos
sacrorum oraculorum interpretes, qui prius existi-
terint, quam dissensio in ecclesiis orta sit, admi-
terent. Ac siquidem sententias illorum rejicerent,
tum fore dixit, ut eos etiam factionis suæ popu-
lares ejiciant: sin vero idoneos illos ad declara-
tionem seu decisionem controversiarum esse pu-
tarent, statim illorum libros in medium proferri
debere. Atque hoc sic suasit, quod certo sciret,
veteres cum in divinis litteris coæternum Patri
Filium invenerint, haudquaquam initio aliquo
generationem ejus incepisse, dicere ausos fuisse.
Ut autem et Nectario et imperatori optimum hoc
consilium esse visum est, omnibus qui evocati
fuerant coactis, cognoscere primum, quid de ve-
terum scriptis illi sentirent, tentavit. Atque ubi illi
clamore et admiratione suam erga illos affectionem
et pietatem indicarunt, aperte pronuntiavit: si

(1) Τὴν ἀρετὴν τοῦ βίου διὰ τῶν ἔργων φέρων
ζοῦν.

Ἀπὸ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας, οὐκ ἐλάχιστα ταραχαὶ
τούτοις συνέβησαν· οὐ χάριν ὁ βασιλεὺς Θεοδόσιος
ὀλίγον διαλειπὼν τῆς προτέρας συνόδου, τοὺς ἀρχη-
γοὺς τῶν ἀκμαζουσῶν τῆνικαὺτα αἱρέσεων μετακα-
λεῖτο αὐτοὺς, ἵνα θάτερον γέννηται· καὶ ἡ πείσωσιν ἢ
πεισθῶσιν οἷς διεφέροντο. Οἰόμενος γὰρ ἦν ταυτὸ
φρόνημα πᾶσιν ἐνθελῆναι, τὰ τῶν δοξῶν ἀμφίδολα εἰς
κοινὴν ἀκρόασιν εἰ γυμνάσειεν. Ἐπεὶ δὲ συνήσαν
ἅπαντες, ἦν ἵκα καὶ τὸν υἱὸν Ἀρχάδιον Αὐγουστον
ἀνηγόρευε, τῷ τῆς Κωνσταντινίου Νεκταρίῳ ἐκινω-
νοῦτο περὶ τῆς γενησομένης συνόδου· παρηγγύα τε
ὅσα τῶν ζητημάτων τὰς αἱρέσεις ἐποίησι, εἰς κοινὴν
προκεισθαι διάλεξιν· ὡς ἂν Ἐκκλησία μία γένοιτο,
καὶ ἐν δόγμα σύμφωνον ἅπασι κατασταλῇ· καθὼς
θρησκεύειν πάντας προστῆκει, μὴ τι ἔχον ἀμφήρι-
στον. Πλεῖστα δὲ μεριμνῶν Νεκτάριος, Ἀγέλιον με-
τεστέλλετο τὸν τῆς Νισυατιανῶν αἱρέσεως προϊστά-
μενον· τῆς γὰρ αὐτῆς δόξης ἐκείνῳ κατὰ τὸ ὁμοούσιον
ἦν· ὁ δὲ τοῖς ἔργοις μᾶλλον τὴν ἀρετὴν ἐπιδείδει-
γμένος· τῇ δὲ τερθρείᾳ τῶν λόγων καὶ τῷ ταύτης
κομφῶ παντάπασι ἀτριβῆς ὢν, ἕτερον ἀντ' αὐτοῦ
τοῦ ποιητέου προσεδάλλετο, εἶγε χρεῖα γένοιτο καὶ
εἰς ἀμιλλαν καταστῆναι λόγων, Σισίνιον ἔνομα, τη-
νικαὺτα τῷ τῶν ἀναγνωστῶν βαθμῷ διαπρέποντα,
ὃς μετὰ μικρὸν καὶ τὴν αὐτοῦ ἐπιτεράπῃ ἐπισκοπῇ·
νοῆσαι μὲν δεξιὴν, φράσαι δὲ τὸ νοηθὲν μάλα δεινῶν·
ἐπιτήδειον δὲ ἄλλως τῆς ἱερᾶς Γραφῆς ἀναδιψῆσαι
τὸ βάθος, καὶ λαμπρῇ γλώσσῃ ἐπεξηγήσασθαι, ἵδριν
τε τῶν παρ' Ἑλλήσι καὶ τῶν παρ' ἡμῖν φιλοσοφη-
σάντων· ὃς δὴ τότε ἀρίστα λέγειν δοκῶν, σύμβουλος
ἦν, ὡς τε τὰς μὲν τῶν ἄλλως δοξαζόντων διαλέξεις
ἐκκλίνειν, ἅτε δὴ μάχην καὶ ἔριν γεννᾶν ἱκανάς· εἰς
ἐρώτησιν γε μὴν ἔλθειν, εἰ τοὺς τῶν ἱερῶν λόγων
καθηγητάς, οἱ πρὶν ἢ τὴν διάστασιν ταῖς ἐκκλησίαις
γεννησάιν, προσέινται. Κἂν ἄρα τὰς ἐκείνων δόξας
ἀπώσωνται, πάντως καὶ ὑπὸ τῶν τὰ σφέτερα δοξα-
ζόντων ἐξελαθῆσονται· εἰ δὲ εἰς ἀπόδειξιν ἱκανοὺς
εἶναι τῶν παρισταμένων λογίσονται, αὐτίκα τὰς
ἐκείνων βίβλους ἐπὶ μέσου προσενεγκεῖν. Ἀκριβῶς
γὰρ ἠπίστατο ὡς οἱ παλαιοὶ συναλθῶν τῷ Πατρὶ τὸν
Υἱὸν εὐρηκότες ταῖς θείαις Γραφαῖς, οὐδαμῶς ἐξ
ἀρχῆς τινος τὴν γέννησιν ἔχειν εἶπεν ἐτόλμησαν.
Ὡς δὲ καὶ Νεκταρίῳ καὶ βασιλεῖ ἀρίστη ἡ βουλὴ
συνέδοκε, συναγαγὼν ἅπαντας, ἐπειράτο διαγινώ-
σκειν, πῶς ποτε γνώμης ἔχουσι περὶ τὰς τῶν πα-
λαιότερων γραφάς. Τῶν δὲ βοῇ καὶ θαύματι τὴν
περὶ ἐκείνους μηχανσάντων στοργὴν, εἰς πρόπτον
ἐδήλου, ὡς εἰ μάρτυρες οὗτοι τοῦ δόγματος ἀξιο-
χρεοί, ἄρα γε καὶ τὰς ἐφ' ἐκάστῳ ζητήσεις πύσου-
σιν, εἰ γε στέρξειαν, ὡς ἄρ' ἐκεῖνοις δοξάζει καὶ εἰ-
πεῖν περὶ τούτων ἐγένετο. Ἐπεὶ δὲ καὶ περὶ τούτων
οἱ τῶν αἱρέσεων ἀρχηγοὶ διχῇ διήρουντο (οὐ τὰ ἴσα
γὰρ πᾶσι περὶ τὰς τῶν παλαιότερων δόξας ἐδόκει),
καθ' ἑαυτὸν γενόμενος· ὁ κρατῶν, συνέκρινεν ὡς διὰ τοῦτο
τὸ προτεθὲν ὁποσεῖνται, ἅτε δὴ τοῖς οἰκείοις δια-
λόγοις τεθαβρήκατες. Καὶ ὅττα τῷ τῆς γνώμης ἀχθε-
σθεὶς ἀνωμάλῳ, ἐκέλευσεν ἐκάστην αἵρεσιν γρᾶψῃ
κομφόρητος δὲ καὶ τερθρείας λόγων ἀτριβῆς. So-

τὴν οἰκεῖαν ἐγχαράττουσαν δόξαν, ἐγχειρίζειν αὐτῷ. Ὡς δ' ἦκεν ἡμέρα καθ' ἣν ὤριστο ταῦτα, ἐκ μὲν τῶν ὁμοούσιον δοξαζόντων Τριάδα παρῆν Νεκτάριος καὶ Ἀγγέλιος, τῶν δὲ τῆς αἵρέσεως Ἀρσίου παρασπίζόντων Δημόφιλος. Εὐνόμιος δὲ αὐτὸς ὑπὲρ τῆς οἰκίας δόξης παρῆν. Ἐλεύσιος δὲ ὁ Κυζίκου ὑπὲρ τῶν καλουμένων Μακεδονιανῶν. Πάσας δὲ τὰς τῶν σιρέσεων ἐπελθὼν δόξας ὁ βασιλεὺς, μόνην ἔκρινεν ἀληθῆ καὶ διὰ θαύματος ἦγεν, ἥ δὲ Τριάδα ὁμοούσιον εἰσηγεῖτο· τὰς δὲ λοιπὰς διεβόηγυ ὡς τῇ ἀληθείᾳ διαμυχομένας. Οἱ μὲν οὖν τὴν Ναυάτου νοσοῦντες αἵρεσιν οὐδαμῇ κακῶς ἔπραττον, ἅτε δὴ τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ, πλὴν ἑνός, τὰ ἴσα φρονούντες, καὶ τῷ ὁμοουσίῳ μάλα προσκείμενοι· αἱ δὲ λοιπαὶ τῶν αἵρέσεων, κακῶς πρὸς τοὺς σφετέρους ἱερεῖς ἐχάλεπαινον, ἅτε δὴ ἀμαθῶς τῷ κρατοῦντι διομιλησάμενοι· ὧν οἱ πλεῖστοι καὶ τὰς ἐκείνων δόξας διαπύσαντες, πρὸς τὴν ἐπαινεθεῖσαν μετεβόησαν πλῆστιν. Βασιλεὺς δ' ἐντεῦθεν νόμον ἐτίθει, καὶ τοὺς μὴ τῷ ὁμοουσίῳ στοιχοῦντας ἐκέλευε μὴδ' ὅλως ἐκκλησιάζειν· ἀλλὰ μὴδὲ περὶ πίστεως τοῦ λοιποῦ τολμᾶν διδάσκειν· ἀλλὰ μὴδὲ τὴν οὖσαν δὴ τινα χειροτονίαν ποιεῖν· ἐξελαύνεσθαι δὲ τοὺς μὲν καὶ ἀγρῶν καὶ πόλεων· ἀτίμους δ' ἄλλους εἶναι, καὶ μὴ τῆς ἰσῆς πολιτείας μετέχειν τοῖς ἄλλοις. Προσπέγραψε δὲ τοῖς νόμοις καὶ τιμωρίας σφοδράς, εἴ τι γνῶνι παρὰ τὸ νομοθετηθὲν δρῶμενον. Ἀλλ' οὐκ ἐπέζηει· ἐς θεός γάρ τοὺς σπουδαστὰς ἐκείνων ἐμβάλλειν ἤθελε. Καὶ σπουδῇ τις ἦν τὴν ὑπ' αὐτῷ ἀρχομένην ὁμοφρονεῖν αὐτῷ περὶ τὴν τοῦ θεοῦ δόξαν. Ὅθεν καὶ διὰ πολλῆς ἤγε τιμῆς, οὗς μετατιθεμένων ἐξ αἵρέσεων διεγίνωσκε. Τῆς δὲ συνόδου ταύτης συγκροτουμένης ἐκ δευτέρου τῇ Κωνσταντίνου, ὡς εἴρηται, Θεοδοσίῳ κρατοῦντος, ἦκεν ἐξ Ἑσπεράς τούτοις ἐπιστολὴ· ὥστε πρὸς τὴν Ῥώμην καὶ αὐτοὺς ἀφικέσθαι συνόδου μεγίστης χίκαϊ χροτουμένης, καὶ ἵνα καὶ τὰ κατ' Ἀντιόχειαν Παυλίνῳ καὶ Φλαβιανῷ γενόμενα διαγνοῖεν. Ἀλλὰ τὴν μὲν πρὸς Ῥώμην ἀποδημίαν, ὡς ἀκερδῆ, οἱ ἐν τῇ Κωνσταντίνου ἀθροισθέντες ἐπίσκοποι παρητήσαντο· ἐπέστελλον δὲ καὶ οὗτοι, τὸν τ' ἐπεγερόντα τῇ Ἐκκλησίᾳ μέγιστον κλύδωνα τῶν αἵρέσεων διαγγέλλοντες· ἥρμα δὲ πῶς καὶ τῆς ἐκείνου ἀμελείας καθήπτοντο· ἐν κεφαλῇ δὲ τὸ ἀποστολικὸν φρόνημα τῷ γράμματι ἐγκατέσπειραν. Σαφέστερον δὲ τὸν ἀνδρεῖον ἐκείνων νοῦν καὶ τὴν ἀληθῆ σοφίαν, αὐτὰ γ' ἐκείνῃ παραστήσει τὰ γράμματα, τάδε κατὰ ῥῆμα διεξίοντα·

A testes illi dogmatis classici et idonei essent, facile eos questionem rei cuiuslibet decisuros, si ipsi in eo acquiescerent, quod illi de controversiis ejusmodi ei senserint et dixerint. Quandoquidem autem etiam de eo hæresium duces dissentiebant (non omnibus enim eadem de veterum opinionibus sententia erat), rem secum ipse perpendens imperator intellexit propterea illos propositam sibi conditionem repudiare, quod disputationibus suis confiderent. Quamobrem iniquam sententiam eorum moleste ferens, hæresim quamque libellam, opinionem cujusque complectentem, offerre sibi jussit. **249** Atque ubi dies constituta advenit, ex eis qui Trinitatem ὁμοούσιον, consubstantialem, prostelebantur, Nectarius affuit, et Agelius : ex Arianis autem, Demophilus : hæresis suæ nomine, Eunomius : Eleusius autem Cyzicenus, Macedonianorum partes propugnans. Porro imperator opinionibus hæreticorum omnibus perlectis, solam admiratus est, et veram esse indicavit, quæ Trinitatem ὁμοούσιον, consubstantialem, deprædicat : reliquas vero ut veritati repugnantes, conscidit. Enimvero eis qui Novati hæresi laborant, nihil adversi accidit : quippe qui Ecclesiæ catholicæ, præterquam in re una, consentirent, et ὁμοουσίῳ, consubstantiali, admodum inhærerent. Reliquæ autem hæreses graviter episcopos suos accepere, quod non satis, considerate cum imperatore egissent. Plurimi etiam ex eis, opinione illorum sprete, ad sententiam laudatam transiere. Deinde imperator legem tulit (1), ne a Consubstantialis fidei professione abhorrentes, conventus aliquos ecclesiasticos agerent : neve postea de fide docere auderent, aut eligendi consecrandique quenpiam, potestatem haberent. Sanxīt præterea, ut illi partim ex agris et urbibus pellerentur, partim infamia notarentur, neque quidquam cum reliquis civibus commune haberent. Constitutionibus (2) ejusmodi poenas graves addidit, si quemquam contra decreta sua commisisse comperisset. Sed eas executioni non mandavit : metum enim tantum hæresium studiosis incutere voluit ; et id maxime studio habuit, ut populi imperio ejus subjecti, eandem secum de Deo obtinerent opinionem. Quapropter magno etiam eos prosecutus est honore, quos ab hæreticis ad ecclesiam universalem transiisse cognovit. Cum synodus Constantinopoli iterum, sicuti dictum est, sub imperatore Theodosio ageretur, ex Occidente litteræ venerunt,

ut ipsi quoque Romam ad concilium ibi maximum institutum, in quo de rebus etiam Antiochenis inter Paulinum et Flavianum decideretur, venirent. Ceterum qui Constantinopoli congregati erant episcopi, profectionem Romanam ut incommodam detrectarunt. Epistolam autem scripserunt, in qua excitatam in Ecclesia ab hæreticis procellam maximam exposuerunt : et aliquantulum negligentiam et incuriam illorum perstrinxerunt, summamque apostolicam sententiam inseruerunt. **250** Sed virilem eorum animum, veramque sapientiam, illæ ipsæ litteræ declarabant, in hæc verba con-

(1) L. Omnes vetitæ C. De hæretic. et Manich.

(2) L. Cuncti hæretici. cum Ll. sequentibus. Eod.

CAPUT XVI.

Α

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Epistola Constantinopolitane synodi, ad Occidentales episcopos scripta.

« Reverendissimis dominis, et maxime piis fratribus atque collegis, Damaso, Ambrosio, Brittoni, Valeriano, Ascholio, Anemio, et reliquis sanctis episcopis, in magna urbe Romana coactis; sancta synodus orthodoxorum et recte sentientium episcoporum in magna urbe Constantinopolitana congregatorum, in Domino salutem. Pietatem vestram tanquam ignaram docere, et ærumnarum vim nobis ab impotenti dominatione Ariarum illatarum commemorare, superfluum fortasse est. Non enim existimamus pietatem vestram, res nostras tam nihil ad se pertinere judicare, ut de eis commonefacienda sit, in quibus condolere eam nobiscum oportuit. Neque tales sunt quas pertulimus tempestates, ut latere tenuitate sua potuerint. Et tempus persecutionum propinquum, recentem adhuc memoriam conservat, non eis tantum qui afflicti sunt, sed etiam qui per charitatem afflictorum miseras, suas ipsorum æumnas esse reputant. Hæri namque, propemodum, et nuper admodum, alii quidem exsiliis vinculis soluti, ad ecclesias suas per afflictiones innumerabiles postliminio redierunt. Quorundam autem in exilio defunctorum relatæ sunt reliquiæ. Quidam etiam post reditum, cum in ferventem adhuc hæreticorum incidissent furem, acerbiora quoque domi, quam in longinquis et alienis terris, mala pertulere: lapidibus ad necem usque, sicuti beatus Stephanus, obruti. Alii variis concisi verberibus et flagris, stigmata et notas adhuc Christi et vibices in corpore suo circumferunt. Pecuniarum vero multas, et excussiones urbium, et privatorum bonorum publicationes, insidias structas, contumelias, et vincula, quisnam enumerare queat? Revera profecto in nobis afflictiones multiplicatæ sunt supra numerum, fortasse vel quod peccatorum pœnas persolvimus: **251** vel quod benignus Deus pro suo in homines amore, per tantam vim et multitudinem malorum nos exercuit. Quo nomine Deo agimus gratias, qui per tot et tantas afflictiones servos suos castigarit, et æcundum multitudinem miserationum suarum nos rursum eduxerit in refrigerium. Nobis vero diuturno opus esset otio, et tempore multo, ad ecclesiarum restitutionem, ut perinde atque ex longa ægritudine, paulatim sedula cura Ecclesiæ corpus confirmantes, ad pristinam valetudinem et sanitatem reduceremus. Quanquam enim maxime a vehementi injuria persecutionum videmur esse liberati, et ecclesias diutius ab hæreticis detentas nuper recuperavimus: graves tamen adhuc nobis imminuent lupi, qui etiam ex ovilibus depulsi, in silvis et saltibus greges diripiunt, conventus contra fœnos cogunt, vulgi seditiones movent, et nihil quod in ecclesiarum detrimentum cedat, non tentant, Quapropter, quod diximus, ampliore nos otio et tempore longiore abundare oportebat. Sed enim cum

Ἐπιστολὴ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδου πρὸς τοὺς δυτικοὺς ἐπισκόπους γραφείσα.

« Κυρίως τιμιωτάτοις καὶ εὐλαθεστάτοις ἀδελφοῖς καὶ συλλειτουργοῖς, Δαμάσῳ, Ἀμβροσίῳ, Βρίττωνι, Οὐαλεριανῷ, Ἀσχολίῳ, Ἀνεμίῳ, Βασίλειῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς ἁγίοις ἐπισκόποις τοῖς συνεληλυθόσιν ἐν τῇ μεγάλῃ πόλει Ῥώμῃ, ἡ ἁγία σύνοδος τῶν ὀρθοδόξων ἐπισκόπων τῶν συνεληλυθότων ἐν τῇ μεγάλῃ πόλει Κωνσταντινουπόλει ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Τὸ μὲν ὡς ἀγνοοῦσαν διδάσκειν τὴν ὑμετέραν εὐλάβειαν, καὶ διηγέσθαι τῶν παθημάτων τὸ πλῆθος, τῶν ἐπαχθέντων ἡμῖν παρὰ τῆς Ἀρειανῶν δυναστείας, περιττὸν ἴσως. Οὕτε γὰρ οὕτω πάρεργον τὰ καθ' ἡμᾶς κρίνειν τὴν ὑμετέραν ἡγουμένην θεοσέβειαν, ὡς δεῖσθαι τοῦ μαθεῖν ταῦτα οἷς ἐχρῆν συναγεῖν· οὕτε τοιοῦτοί τινες οἱ περισχόντες ἡμᾶς χειμῶνες, ὡς λανθάνειν ὑπὸ σμικρότητος· ὁ τε χρόνος τῶν διωγμῶν νεαρὸς, ἔναυλον ἐστὶ φυλάττων τὴν μνήμην αὐτοῖς πεπονθόσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς δι' ἀγάπην τὰ τῶν πεπονθότων οἰκειουμενοῖς. Χθὲς γάρ, ὡς εἶπεν, ἐστὶ καὶ πρῶτην οἱ μὲν τῆς ἐξορίας λυθέντες δεσμῶν εἰς τὰς αὐτῶν ἐκκλησίας διὰ μυρίων ἐπανήκασιν θλίψεων· τῶν δὲ καὶ τελειωθέντων ἐν ταῖς ἐξορίαις ἐπανεκομίσθη τὰ λείψανα. Τινὲς δὲ καὶ μετὰ τὴν τῆς ἐξορίας ἐπάνοδον, ἐστὶ βράσσοντι τῷ τῶν αἰρετικῶν περιπεσόντες θυμῷ, πικρότερα τῶν ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας, ἐπὶ τῆς οἰκείας ὑπέμειναν, λίθους παρ' αὐτῶν τελειωθέντες κατὰ τὸν μακάριον Στέφανον· ἄλλοι διαφόροι· καταξανθέντες αἰκίας, ἐπὶ τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ καὶ τοὺς μώλωπας· ἐν τῷ σώματι περιφέρουσι. Χρημάτων δὲ ζημίας καὶ προτιμήσεις πόλεων, καὶ τὰς τῶν καθ' ἕνα δημεύσεις καὶ συσκευάς, καὶ ὕβρεις καὶ δεσμωτήρια, τίς ἂν ἐξαριθμῆσθαι δύναιτο; Ὅντως ἐφ' ἡμᾶς αἱ θλίψεις ἐπληθύνθησαν ὑπὲρ ἀριθμὸν· ἴσως μὲν, ἐπειδὴ δίκας ἀμαρτημάτων ἐτίνομεν· ἴσως δὲ, καὶ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ διὰ τοῦ πλῆθους τῶν παθημάτων ἡμᾶς γυμνάζοντος. Τούτων μὲν οὖν τῷ Θεῷ χάρις, ὃς καὶ διὰ τοσούτων τοὺς αὐτοῦ δούλους ἐπαίδευσεν, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκτιρμῶν αὐτοῦ πάλιν ἐξήγαγεν ἡμᾶς εἰς ἀναψυχὴν· ἡμῖν δὲ, μακρὰς μὲν ἔδει σχολῆς καὶ πολλοῦ χρόνου πρὸς τὴν τῶν ἐκκλησιῶν ἐπανόρθωσιν, ἵν' ὥσπερ ἐκ μακρὰς ἀβήρωστίας **252** ταῖς κατὰ μικρὸν ἐπιμελείαις τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας ἐκνοσηλεύοντες, πρὸς τὴν ἀρχαίαν τῆς Ἐκκλησίας ὕψειαν ἐπαναγάγωμεν. Καὶ γὰρ εἰ τὰ μάλιστα δοκοῦμεν τῆς τῶν διωγμῶν ἀπληθάχθαι σφοδρότητος, καὶ τὰς ἐκκλησίας χρονίως παρὰ τῶν αἰρετικῶν κατασχεθείσας ἀρτίως ἀνακομίζεσθαι, πλὴν ἀλλὰ βαρεῖς ἡμῖν οἱ λύκοι, καὶ μετὰ τὸ τῆς μάνδρας ἐξωσθῆναι, κατὰ τὰς νάπας τὰ ποίμνια διαρπάζοντες, ἀντισυνάξεις τολμῶντες, δῆμων κινῶντες ἐπαναστάσεις, ὀκνοῦντες οὐδὲν εἰς τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν βλάβην. Ἦν μὲν οὖν, ὅπερ εἰρήκαμεν, ἀναγκαῖον πλείονα ἡμᾶς προσσχοληθῆναι χρόνον· ἐπειδὴ μέντοι τὴν περὶ ἡμᾶς ἀδελφικὴν σώζοντες στοργὴν, καὶ τὴν ἀγάπην ἐπιδεικνύμενοι, σύνοδον ἐπὶ τῆς Ῥώμης Θεοῦ βουλήθει συγκαταστῶντες, καὶ ἡμᾶς ὡς

οικεῖα μέλη προσεκαλέσασθε διὰ τῶν τοῦ Θεοφιλε-
στάτου βασιλέως γραμμάτων, ἐν' ἐπειδὴ τότε τὰς
θλίψεις μόνοι κατεδικάζθημεν, νῦν ἐν τῇ τῶν αὐτο-
κρατόρων περὶ τὴν εὐσέβειαν συμφωνίᾳ μὴ χωρὶς
ἡμῶν βασιλεύσῃτε, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς ὑμῖν κατὰ τὴν
ἀποστολικὴν φωνὴν συμβασιλεύσωμεν· εὐχὴ μὲν ἦν
ἡμῖν, εἰ δυνατόν ἄπασι ἀθρόως καταλιποῦσι τὰς
ἐκκλησίας, τῷ πόθῳ ἢ τῇ χρείᾳ χαρίσασθαι. Τίς
γὰρ ἡμῖν δὴ πτέρυγας ὥσπερ περιστερᾶς, καὶ πετα-
σθόμεθα, καὶ πρὸς ὑμᾶς καταπαύσομεν; Ἐπειδὴ
ὅτι τοῦτο παντελῶς ἐγύμνου τὰς ἐκκλησίας ἄρτι τῆς
ἀνανεώσεως ἀρχομένης, καὶ τὸ πρᾶγμα παντάπασι
ἦν ταῖς πολλοῖς ἀδύνατον· συνδεδραμηκαίμεν γὰρ
εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν ἐκ τῶν πέρυσσι γραμμά-
των τῶν παρὰ τῆς ὑμετέρας τιμιότητος μετὰ τὴν
Ἀκυληίας σύνδον πρὸς τὸν θεοφιλέστατον βασιλέα
θεοδόσιον ἐπισταλθέντων, πρὸς μόνην ταύτην τὴν
μέχρι Κωνσταντινουπόλεως παρασκευαζάμενοι, καὶ
παρὰ ταύτης μόνης τῆς συνόδου τῶν ἐν ταῖς ἐπαρ-
χίαις μεινάντων ἐπισκόπων συγκατάθεσιν ἐπαγόμε-
νοι· μέλζοντες δὲ ἀποδημίας, μήτε προσδοκῆσαντες
χρεῖαν, μήτε προκαλοῦσαντες ὁδὸν, πρὶν ἐν Κων-
σταντινουπόλει συνελθεῖν· πρὸς δὲ τοῦτοις καὶ τῆς
προθεσμίας διὰ στανότητα μήτε πρὸς πιασκευὴν
μακροτέρας ἀποδημίας ἐνδιδοῦσης καιρὸν, μήτε
πάντας τοὺς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις κοινωνικοὺς ἐπισκό-
πους ὑπομνηματισθῆναι καὶ τὰς παρ' αὐτῶν συγ-
καταθέσεις λαβεῖν· ἐπειδὴ ταῦτα, καὶ πολλὰ πρὸς
τούτοις ἕτερα τὴν των πλειόνων ἀρετὴν διεκώλυον·
ὁ δευτέρον ἦν εἰς τε τῶν πραγμάτων ἐπ' ἀνόρθωσιν,
καὶ τὴν τῆς ὑμετέρας περὶ ἡμᾶς· ἀγάπης ἀποδείξιν,
τοῦτο πεποιήκαμεν, τοὺς αἰδουσιμωτάτους καὶ τιμιω-
τάτους ἀδελφοὺς καὶ συλλειτουργοὺς ἡμῶν ἐπισκό-
πους, Κυριακὸν, Εὐσέβιον, καὶ Πρισκιανὸν, προθύ-
μους καμῖν ἄχρις ὧν δυσηπῆσαντες· δι' ὧν τὴν
ἡμετέραν προαίρεσιν εἰρηνικὴν οὖσαν καὶ σκοπὸν
ἐνώσεως ἔχουσαν ἐπιδείκνυμεν· καὶ τὸν ζῆλον ἡμῶν
ἐν ὑπὲρ τῆς ὑγινοῦς πίστεως φανερόν ποιοῦμεν.
Ἡμεῖς γὰρ, εἴτε διωγμοὺς, εἴτε θλίψεις, εἴτε βασι-
λικὰς ἀπειλάς, εἴτε τὰς τῶν ἀρχόντων ὀμότητας,
εἴτε τινὰ πειρασμὸν ἕτερον παρὰ τῶν αἱρετικῶν
ὑπεμείναμεν, ὑπὲρ τῆς εὐαγγελικῆς πίστεως· τῆς
ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας παρὰ τῶν τριακοσίων δε-
καοκτὼ Πατέρων κυρωθείσης ὑπέστημεν. Ταύτην
γὰρ καὶ ἡμῖν καὶ πᾶσι τοῖς μὴ διαστρέφουσι τὸν
λόγον τῆς ἀληθοῦς πίστεως συντρέσκειν δεῖ· ἦν
μόλις ποτὲ προσδυτάτην οὖσαν καὶ ἀκόλουθον τῷ
βαπτίσματι, καὶ διδάσκουσαν ἡμᾶς πιστεύειν εἰς τὸ
ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου
Πνεύματος· δηλαδὴ θεότητος καὶ δυνάμεως καὶ οὐ-
σίας μῆδ' τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου
Πνεύματος πιστευομένης, ὁμοτίμου τε τῆς ἀξίας
καὶ συναΐδιου τῆς βασιλείας ἐν τριᾷ τελειοτάταις
ταῖς ὑποστάσεσιν, ἡγουν τρισὶ τελείοις προσώποις·
ὥς μήτε τὴν Σαβελλίου νόσον χώραν λαβεῖν, συγχεο-
μένων τῶν ὑποστάσεων, εἴτουν τῶν ἰδιοτήτων ἀναι-
ρουμένων, μήτε μὴν τὴν Εὐνομιαν καὶ τὴν Ἀρειανῶν
καὶ Πνευματομάχων βλασφημίαν ἐγχεῖν, τῆς οὐ-
σίας ἢ τῆς φύσεως ἢ τῆς θεότητος τεμνομένης, καὶ

A fraternam vestram erga nos pietatem conservantes,
et dilectionem exhibentes, indicto Romæ, de vo-
luntate Dei, concilio, per Dei amantissimi impera-
toris litteras, nos quoque, ut membra vestra pro-
pria, eo evocaveritis, ut posteaquam tum quidem
soli nos calamitatibus addicti atque adjudicati
fuimus, nunc tandem in consentienti ipsorum im-
peratorum de vera pietate concordia, non sine
nobis regnetis, sed et nos una vobiscum, juxta
apostolicam vocem, regnemus: in votis nobis erat,
si fieri posset, ut simul omnes, ecclesiis relictis,
seu desiderio seu usui vestro, per gratificandi stu-
dium satisfaceremus. Quis enim nobis alas veluti
columbæ tribuat, ut volitemus, et apud vos re-
quiescamus? Cum vero id, si fieret, prorsus eccle-
sias nudaret, quæ nuper renovari cœperunt, et res
hæc multis omnino impossibilis sit: convenimus
namque Constantinopolim litteris proximis adducti,
quas reverentia vestra post synodum Aquileien-
sem, ad Dei amantissimum imperatorem Theodo-
sium dedit, ad solam hanc, Constantinopolim usque,
profectionem instructi, **252** et de una hac synodo
ab eis qui in provinciis permansere episcopis,
assensionem acceptam habentes. De longiore autem
profectione neque necessitatem aliquam exspecta-
vimus: neque quidquam omnino prius audivimus,
quam Constantinopoli convenimus. Ad hæc, ea est
constituti temporis angustia, ut neque ad iter lon-
gius nos instruendi spatium habeamus: neque omnes
in provinciis communionis nostræ episcopos,
de profectione tali certiores facere, et consensum
eorum accipere possimus. Cum hæc, et multa præ-
terea alia, adventum complurium impedirent: quod
reliquum erat, simul et ad res plerasque corrigen-
das, et nostram erga vos charitatem declarandam,
faciendum duximus, ut reverendissimos atque ho-
norandos maxime fratres et collegas nostros, Cy-
riacum, Eusebium, et Priscianum, episcopos, quo
viæ laborem Romam usque alacribus subirent ani-
mis, exoraremus: per quos voluntatem et senten-
tiam nostram pacificam esse, et unionis conjun-
ctionisque consilium et finem sibi proposita
habere, ostendimus: ardoremque simul pro saniore
fide nostrum, manifesto declaramus. Nos enim, sive
persecutiones, seu afflictiones, sive imperatorum
minas, seu magistratuum crudelitatem, sive etiam
aliam quampiā tentationem et periculum ab hæ-
reticis sustinimus, pro evangelica fide Nicææ apud
Bithynos a trecentis decem et octo Patribus con-
firmata, quidquid id fuit, pertulimus. Eam enim
et nobis, et vobis, aliisque adeo omnibus qui veræ
fidei verbum non pervertunt, complacere oportet:
quippe quæ antiquissima et baptismo consentanea
sit, credere nos docens in nomen Patris et Filii et
Spiritus sancti, videlicet ut divinitas et potestas
una Patris et Filii et Spiritus sancti, et ejusdem
honoris dignitas, et coæternum regnum in tribus
perfectis subsistentiis, sive tribus perfectis personis,
credatur: ita ut neque Sabellii contagio locum

habeat, subsistentiis confusis, seu proprietatibus A sublati: neque Eunomianorum et Arjanorum et Pneumatomachorum blasphemia seu maledicentia invalescere possit, substantia vel natura vel divinitate dividenda, et increatae consubstantialique et coaeternae Trinitati, posteriore quapiam sive creata seu alteri substantiali natura inducenda. **253** Inhumanationis etiam Domini rationem minime perversam retinemus, neque vel anima vel mente carentem, aut imperfectam carnis dispensationem credentes: certo quippe scientes, perfectum quidem ante saecula fuisse Deum Verbum, perfectum vero hominem in extremis diebus propter salutem nostram esse factum. Et fides quidem quae a nobis constanter depradicatur, in summa sic se habet: de qua ampliore etiam animorum consolationem percipere poteritis, si non gravabimini decreti libellum, quod Antiochiæ a synodo ibi coacta factum, et item id quoque quod proxime Constantinopoli ab universali concilio promulgatum est, legere. In quibus et fusius fidem professi sumus, et haereses nuper per res novas, exortas, et a nobis anathemate confossas, in scriptum retulimus. Porro de singularibus ecclesiarum administrationibus, veterem scitis esse sanctionem, et sanctorum Nicææ congregatorum Patrum decretum, ut in provincia quaque, provinciae ejus episcopi, et cum eis, si illi velint, finitimi quoque electiones et consecrationes, ex usu publico peragant. Juxta ejusmodi constitutionem, cum alias apud nos ecclesias ordinari atque administrari, tum in celeberrimis quibusque antistites renuntiatis esse, scitote. Proinde in recens fundata, ut ita aliquis dicat, Constantinopolitana ecclesia, quam nuper tanquam ex ore leonis, sic ex blasphemia et maledicentia haereticorum eripuimus, per miserationes Dei, in universali synodo, communi et publico consensu in ipsius Dei amantissimi imperatoris Theodosii conspectu, clero omni et civitate cuncta suffragante, reverendissimum et Dei amantissimum Nectarium episcopum legimus. In vetustissima vero, proindeque apostolica ecclesia Antiochiæ apud Syros, in qua prima venerandum Christianorum nomen exstitit, provinciales et Orientalis diocesis episcopi conventu acto, canonice et legitime reverendissimum et Dei amantissimum Flavianum antistitem crearunt, ecclesia tota consentiente, et quasi voce una virum eum cohonestante. **254** Quam consecrationem ut ordinariam et legitimam, synodi etiam communitas comprobavit. In ea vero ecclesia, quæ aliarum omnium mater est, Hierosolymis, reverendissimum et Dei amantissimum Cyrillum episcopum esse scimus, rite jamdudum a provincialibus episcopis electum, qui sane diversis in locis plurimum adversus Arianos decertavit. Quæ cum legitime et canonice apud nos acta obtineant, ut in eis pietas etiam vestra laeta et gratulabunda acquiescat, hortamur, spirituali scilicet charitate intercedente, et Domini timore favorem hominum

τῇ ἀκρίστῳ καὶ ἁμοουσίῳ καὶ συναϊδίῳ Τριάδι μεταγενεστέρας τινὸς ἢ κτιστῆς ἢ ἑτεροουσίου φύσεως ἐπαγομένης. Καὶ τὴν τῆς ἐνανθρωπήσεως δὲ τοῦ Κυρίου λόγον ἀδιάστροφον σώζομεν, οὔτε ἄψυχον, οὔτε ἄνουν, ἢ ἀτάλῃ τὴν τῆς σαρκὸς οἰκονομίαν παραδεχόμενοι· ὅλον δὲ εἰδότες τέλειον μὲν πρὸ αἰώνων ὄντα Θεὸν Λόγον, τέλειον δὲ ἄνθρωπον ἐπ' ἐσχίτου τῶν ἡμερῶν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν γενόμενον. Τὰ μὲν οὖν κατὰ τὴν πίστιν τὴν παρ' ἡμῶν ἀνυποστόλως κηρυττομένην, ὡς ἐν κεφαλῇ τοιαῦτα· περὶ ὧν καὶ ἐπὶ πλεῖον ψυχωγηθῆναι δυνήσεσθε, τῷ τε ἐν Ἀντιοχείᾳ τόμῳ παρὰ τῆς ἐκεί συνελθούσης συνόδου γεγεννημένῳ κατασιώσαντες ἐντυχεῖν, καὶ τῷ πέρουσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ τῆς οἰκουμένης ἐκτεθέντι συνόδου· ἐν οἷς πλατύτερον τὴν πίστιν ὡμολογήσαμεν, καὶ τῶν ἐναγχοῦς καinovτομίαςων αἰρέσεων ἀναθεματισμὸν ἐγγραφον πεποιήκαμεν. Περὶ δὲ τῶν οἰκονομιῶν τῶν κατὰ μέρος ἐν ταῖς ἐκκλησίαις παλαιῶς, ὡς ἔστε, θεσμός· κειράτηκε, καὶ τῶν ἐν Νικαίᾳ ἁγίων Πατέρων ὁρος· καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν τοῦ τῆς ἐπαρχίας καὶ εἴπερ ἐκεῖνοι βούλονται, σὺν αὐτοῖς τοῦ ἐμέρους πρὸς τὸ συμφέρον ποιεῖσθαι τὰς χειροτονίας· οἷς ἀκολουθῶς, τὰς τε λοιπὰς ἐκκλησίας παρ' ἡμῖν οἰκονομεῖσθαι γινώσκετε· καὶ τῶν ἐπισημοτάτων ἐκκλησιῶν ἀναδειχθῆναι τοὺς ἐπισκοπῶν· ὅθεν τῆς μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει νεοπαγούς, ὡς ἂν εἴποι τις, ἐκκλησίας, ἣν ὥσπερ ἐκ στόματος λέοντος τῆς τῶν αἰρετικῶν βλασφημίας ὑπόγειον ἐξηρπάσαμεν διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ, τὸν αἰδεσιμώτατον καὶ θεοφιλέστατον Νεκτάριον ἐπίσκοπον χειροτονήκαμεν ἐπὶ τῆς οἰκουμένης συνόδου μετὰ κοινῆς ὁμολογίας ὑπ' ὧν καὶ τοῦ θεοφιλέστατου βασιλέως Θεοδοσίου, παντός τε τοῦ κλήρου καὶ πάσης ἐπιψηφισμένης τῆς πόλεως. Τῆς δὲ πρεσβυτάτης καὶ οὕτως ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας, ἐν ἣ πρώτῃ τὸ τίμιον τῶν Χριστιανῶν ἐχηρμάτισεν δόγμα, τὸν αἰδεσιμώτατον καὶ θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον Φλαβιανὸν οἷ τε τῆς ἐπαρχίας καὶ τῆς ἀνατολικῆς διοικήσεως συνδραμόντες κανονικῶς ἐχειροτόνησαν· πάσης συμψήφου τῆς Ἐκκλησίας, ὥσπερ διὰ μιᾶς φωνῆς, τὸν ἄνδρα τιμησάσης· ἥνπερ ἐνθεσμον χειροτονίαν ἐδέξατο, καὶ τὸ τῆς συνόδου κοινόν. Τῆς δὲ γε μετρῆς ἀπασῶν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις τὸν αἰδεσιμώτατον καὶ θεοφιλέστατον Κύριλλον ἐπίσκοπον εἶναι γνωρίζομεν, κανονικῶς τε παρὰ τῶν τῆς ἐπαρχίας χειροτονηθῆναι πάλαι, καὶ πλεῖστα πρὸς τοὺς Ἀρσινοῦς ἐν διαφόροις τόποις ἀθλήσαντα· οἷς ὡς ἐνθέσμως καὶ κανονικῶς παρ' ἡμῖν κειράτηκασι, καὶ τὴν ἡμετέραν συγκαίρειν παρακαλοῦμεν εὐλάβειαν, τῆς πνευματικῆς μεσιτευσῆς ἀγάπης, καὶ τοῦ Κυριακοῦ φόβου πᾶσαν μὲν καταστέλλοντο· ἀνθρωπίνην προσπάθειαν, τὴν δὲ τῶν ἐκκλησιῶν οἰκοδομὴν προτιμωτέραν ποιοῦντος τῆς πρὸς τὸν καθ' ἓνα συνθηλας ἢ χάριτος. Οὕτω γὰρ τοῦ τε τῆς πίστεως συμφωνηθέντος λόγου, καὶ τῆς Χριστιανικῆς κυρωθείσης ἐν ἡμῖν ἀγάπης, παυσόμεθα λέγοντες τὸ παρὰ τῶν ἀποστόλων κατεγνωσμένον· Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ,

ἐγὼ δὲ Κηφᾶ. Πάντες δὲ Χριστοῦ φανέντες, ὃς ἐν ἡμῖν οὐ μερίσται, Θεοῦ καταξιούντος ἀτχιστον τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας τηρήσομεν, καὶ τῷ βήματι τοῦ Κυρίου μετὰ παύρησις παραστησόμεθα. » Ταῦτα κατὰ τὴν Ἀρείου καὶ Ἀετίου καὶ Εὐνομίου μανίας, καὶ μέντοι καὶ κατὰ Σαβελλίου καὶ Φωτεινοῦ, Μαρκελλίου τε καὶ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως, καὶ Μακεδονίου γεγράφασιν. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὴν Ἀπολλιναρίου καινοτομίαν προφανῶς ἀπεκκήρυξαν, εἰρηκότες. « Καὶ τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως δὲ τοῦ Κυρίου λόγον ἀδιάστροφον σώζομεν, οὔτε ἄψυχον, οὔτε ἄνουν ἢ ἀτελὴ τὴν τῆς σαρκὸς οἰκονομίαν παραδεχόμενοι.

adversus rabiem et insaniam Sabellii, Photini, Marcelli, Pauli Samosatani, et Macedonii, scripserunt. Atque iidem Apollinaris quoque res novas propalam damnaverunt, dicentes: « Inhumanationis quoque Domini rationem minime perversam retinemus, neque vel anima vel mente carentem aut imperfectam carnis dispensationem credentes. »

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Συνοδικὴν Δαμάσου ἐπισκόπου Ῥώμης κατὰ Ἀπολλιναρίου καὶ Τιμοθέου γραφὴν.

Καὶ Δάμασος, δὲ ὁ πανεὐφημος ταύτην μαθὼν ἀναφύσσαν τὴν ἀρεσίν, οὐκ Ἀπολλινάριον μόνον, ἀλλὰ καὶ Τιμόθεον τὸν ἐνέινου γε φοιτητὴν καθελὼν ἀπεκκήρυξε. Καὶ τοῦτο τοῖς τὴν Ἐφῶν ἰθύνουσιν ἐπισκόποις διὰ γραμμάτων δεδῆλωκεν. Ἄπερ ἐνθεῖναι τῇ συγγραφῇ νενομίκα χρησίμους. Ἐχουσι δὲ ἐπὶ λέξεως οὕτως. « Ὅτι τῇ ἀποστολικῇ καθέδρᾳ τὴν ὀφειλομένην αἰδῶ ἡ ἀγάπη ὑμῶν ἀπονέμει, ἐαυτῆς τὸ πλεῖστον παρέχεσθε, υἱοὶ τιμιώτατοι, καὶ τὰ μάλιστα τῇ ἀγίᾳ Ἐκκλησίᾳ, ἐν ἧ ὁ ὅσιος Ἀπόστολος καθέζομενος, ἐδίδασκε πῶς προσήκει ἡμᾶς τοὺς ὀσκάς ἰθύνειν οὗς ἀνεδεξάμεθα. Ὅμως ὁμολογοῦμεν ἑαυτοὺς ἐλάττωτας εἶναι τῆς τιμῆς. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο οὐκ ἔτι ποτε τρόπῳ σπουδάζομεν, εἰ πως δυνηθῆμεν πρὸς τὴν δόξαν τῆς μακαριότητος αὐτῆς παραγενέσθαι. Γινώσκετε τοίνυν οἱ τὴν πάλαι Τιμόθεον τὸν βέβηλον, τὸν μαθητὴν τοῦ Ἀπολλιναρίου τοῦ αἰρετικοῦ μετὰ τοῦ ἀσεβοῦς αὐτοῦ δόγματος καθελόμενος καὶ οὐδαμῶς πιστεύομεν αὐτοῦ τὰ λεγόμενα λόγῳ τινὲ τοῦ λοιποῦ ἰσχύειν. Εἰ δ' ἔτι ἐκεῖνος ὁ ὅσιος ὁ παλαιὸς ἀπὸ καὶ δευτέρου καταδῆχθης πρὸς ἰδίαν τιμωρίαν ἀναζῇ, ὅστις ἐκτὸς τῆς Ἐκκλησίας ὑπάρχει, ὃς σφῆλαι τοῖς ἑαυτοῦ θανατηφόροις φαρμάκοις τινὰς ἀπίστους διαπειράζων οὐ παύεται, ταύτην ὡς περ φοβράν τινα ἐκκλινάτε. Ὅμως ὑμεῖς μεμνημένοι τῆς ἀποστολικῆς πίστεως ταύτης, μάλιστα ἥτις ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων ἐγγράφως ἐξετέθη, βεβαίῳ βαθμῷ ἰσχυρῶς τῇ πίστει ἀμετακίνητοι διαμείνατε καὶ μὴ ματαιολογίας καὶ ἑφανισμένης ζητήσεως μετὰ τοῦτο ὑπομείνῃτε ἀκούειν τοὺς κληρικοὺς ἢ τοὺς λαικοὺς ὑμῶν. Ἦδη γὰρ ἀπὸ τῶν ἐδώκαμεν, ἵνα ὁ γινώσκων ἑαυτὸν Χριστιανὸν ἐκείνῳ φυλάττοι ὅπερ παρὰ τῶν ἀποστόλων παρεδόθη, λέγοντος τοῦ ἀγίου Παύλου, *Εἰ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω.* Ὁ γὰρ Χριστὸς, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ Κύριος ἡμῶν, τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἐκ τοῦ ἑλίου πάνθους πληρεστάτην ἀπέδωκε τὴν σωτηρίαν, ἵνα ὅλῳ τὸν ἀνθρώπων, ταῖς

A omnem et affectionis in aliquem inclinationem contrahente, ecclesiarumque ædificationem et commodum consuetudini et gratiæ alicujus singulari præferente. Sic namque fidei verbo ad consensum et concordiam redacto, et Christiana charitate confirmata, illud usurpare, quod ab apostolis est damnatum, desinemus: *Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cepha*. Sed cum omnes nos Christi esse constiterit, qui in nobis divisus non est, Deo bene juvante, integrum atque indivisum Ecclesiæ corpus conservabimus, et ad tribunal Domini cum fiducia et libertate consistemus. » Hæc illi contra Arium et Aetium et Eunomium, atque

B

CAPUT XVII.

Synodalis epistola Damasi episcopi Romani, contra Apollinarem et Timotheum scripta.

Sed enim Damasus, vir celeberrimus, ubi hanc quoque hæresim exortam esse cognovit, non Apollinarem modo, sed et Timotheum sectatorem ejus exauctoratum semel atque iterum proscripsit. Atque id episcopis Orientalibus per epistolam significavit: quam ut historiæ adnecterem, ex usu esse putavi. Ea de verbo ad verbum sic habet: « Quod apostolicæ sedis **255** charitas vestra debitam exhibet observantiam, vobis ipsis plurimum, et maxime Ecclesiæ sanctæ eo honore tribuitis, filii reverendissimi, in qua considens sanctus Apostolus docuit, quomodo nos quæ suscepimus gubernacula regere conveniat. Ac nos quidem judicio nostro, honore tanto inferiores sumus: verum tamen ea de causa, quocumque possumus modo, operam damus, si aliqua ex parte ad gloriam beatitudinis ejus accedere possimus. Scitote igitur, Timotheum jam olim impurum ac profanum Apollinaris hæretici discipulum, una cum impio ejus dogmate, a nobis exauctoratum, damnatumque esse. Et haudquaquam credimus, reliquias ejus ratione aliqua in futurum robur accepturas. Sin vero serpens ille antiquus, qui extra Ecclesiam est, semel atque iterum morsu enectus, ad suam ipsius pœnam reviviscat, et ut mortifero veneno suo infideles quosdam pessumdet, tentare non desinat, eum perinde atque præsentem pestem declinate. Et simul memoria retinentes fidem Apostolicam, eamque in primis quæ Nicææ a Patribus in scriptum est relata, in fide gradu firmo immobiles fortiter atque perseveranter consistite. Et posthac clericos aut laicos vestros, vanas disceptationes, et abrogatas quæstiones, audire non patimini. Jam enim semel typum et formam proposuimus, ut quicunque se Christianum esse agnoscit, illud servet quod ab apostolis est traditum: sancto Paulo videlicet dicente: *Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis,*

¹ I Cor. i, 12.

anathema sit. Siquidem Christus Filius Dei, Dominus noster, hominum generi per passionem suam plenissimam contulit salutem, ut hominem universum peccatis obnoxium a peccato omni liberaret. Nunc si quis sive in humanitate, seu in divinitate defectum aliquem habuisse dicat, diabolici is spiritus plenus, gehennæ se filium esse ostendit. Quid igitur denuo a me Timothei condemnationem petitis, qui et hic apostolicæ sedis iudicio, præsentē etiam Alexandrinæ urbis episcopo Petro damnatus est, una cum magistro suo Apollinari? Qui etiam in iudicii die debitas pœnas et cruciatus sustinebit. Sin leviores quosdam homines, ille perinde atque spem aliquam habens, persuasione sua ducit, quicumque veram in Christum spem professione Apollinaris mutavit, **256** itidem ut ille peribit, Ecclesiæ canonē reluctans. Deus vos illi reverendissimi, conservet incolumes.»

CAPUT XVIII.

Aliud synodale ejusdem edictum, contra varias hæreses compositum.

Enimvero quædam etiam alia, qui in magna urbe Roma congregati erant, adversus varias hærese scribere. Ea necessario operi nostro inferenda esse duxi. Et primum universalis fidei professionem Damasus papa ad Paulinum in Macedonia episcopum, qui etiam Thessaloniciæ fuerat, misit (1). Atque inter alia ille hæc quoque commemorat: «Quandoquidem post concilium Nicænum error iste emersit, ut quidam impuro ore dicere audeat, Spiritum sanctum per Filium esse: anathemate eos ferimus, qui non eum libertate omni, una cum Patre et Filio unius et ejusdem substantiæ et potestatis existere Spiritum sanctum prædicant. Anathemati itidem subjicimus Sabellii erroris sectatores, qui Patrem et Filium eundem esse dicit. Anathemate jugulamur Arium et Eunomium, qui tametsi diversis verbis, pari tamen impietate, Filium et Spiritum sanctum unum esse confirmavit. Item Macedonianos, qui ex Arii radice succrescentes, non impietatem, sed cognomen tantum mutarunt. Item Photinum, qui Ebiōnis hæresim renovans, Dominum nostrum Jesum Christum ex Maria tantum proficitur. Item eos qui duos esse Filios affirmant, alterum ante sæcula, alterum post carnem ex perpetua virgine Maria assumptam. Anathemate præterea mactamus illos, qui Dei Verbum pro rationali anima in carne humana versatum esse contendunt. Hoc ipsum namque Dei Verbum, non pro rationali et intellectuali anima in suo ipsius corpore fuit: sed nostram, hoc est rationalem et intellectualem sine peccato animam suscepit et servavit. Non minus anathemate persequimur eos qui dicunt, Verbum Dei a Patre extensione et contractione segregatum esse, et subsistere id non posse; aut qui finem id suum habiturum esse blasphemant. Eos porro qui ex ecclesiis in alias transeunt ecclesias: **257** tantisper alienos

A ἀμαρτίαις ἐνεχόμενον, πάσης ἀμαρτίας ἐλευθερώσθαι. Τοῦτον, εἰ τις ᾗτοι ἀνθρωπότητος ἢ θεότητος ἐλάττω ἐσχηκέναι εἴποι, πνεύματος διαδόλου πεπληρωμένος, τῆς γενένης υἱὸν ἑαυτὸν ἀποδείκνυσιν. Τί τοίνυν πάλιν παρ' ἐμοῦ ζητεῖτε τὴν καθάρσειν Τιμοθέου, ὃς καὶ ἐνταῦθα κρίσει τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας, παρόντος καὶ Πέτρου τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρέων πόλεως, καθηρέθῃ ἅμα τῷ διδασκάλῳ αὐτοῦ Ἀπολλινάρῳ; Ὃς καὶ ἐν ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως τὰς ὀφειλομένας τιμωρίας καὶ βασάνους ὑπομενεῖ. Εἰ δέ τινας κουφότερους πείθει ἐκείνος ὥς τινα ἐλπίδα ἔχων, ὅστις τὴν ἀληθῆ ἐλπίδα τὴν εἰς Χριστὸν τῇ ὁμολογίᾳ μετέβαλε, μετὰ τούτου ὁμοίως ἀπολείται, τῷ κανόνι τῆς Ἐκκλησίας ἀντιπαλάσας. Ὁ Θεὸς ὑμᾶς ὑγιαίνοντας διαφυλάττοι, υἱοὶ τιμωτάτοι.»

Ecclesiæ canonē reluctans. Deus vos illi reveren-

B ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Ἐτέρον συνοδικὸν τοῦ αὐτοῦ, σχεδιασθὲν κατὰ διαφόρων αἰρέσεων.

Καὶ ἄλλα δέ τινα συναθροισθέντες ἐν τῇ μεγάλῃ Ῥώμῃ γεγράφασιν κατὰ διαφόρων αἰρέσεων, ἅπερ ἀναγκαῖον ᾤθησαν ἐντείνειν τῇ συγγραφῇ· καὶ πρῶτον τῶν ὁμολογιᾶν τῆς καθολικῆς πίστεως, ἣν ὁ πάππας Δάμασος· πρὶς τὸν ἐπίσκοπον Παυλῖνον ἐν Μακεδονίᾳ ἀπέστειλεν, ὃς ἐν Θεσσαλονίκῃ ἐγένετο· ἐν οἷς καὶ τάδε διαγορεύουσιν· «Ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον αὕτη ἡ πλάνη ἀνέκυψεν, ὥστε τοὺς μὲν τινα βεβήλῃ σόματι εἰπεῖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον γεγενῆσθαι διὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀναθεματίζοντες τοὺς μὴ μετὰ πάσης ἐλευθερίας κηρύττοντας σὺν τῷ Πατρὶ καὶ Υἱῷ τῆς μᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας τε καὶ ἐξουσίας ὑπάρχειν τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ὅμοιως δὲ ἀναθεματίζομεν καὶ τοὺς τῇ Σαβελλίου ἀκολουθοῦντας πλάνῃ· τὸν αὐτὸν λέγοντας καὶ Πατέρα καὶ Υἱόν. Ἀναθεματίζομεν Ἀρείον καὶ Εὐνόμιον, οἱ τῇ ἴσῃ δυσσεβεῖν, εἰ καὶ τοῖς ῥήμασι διαφέρονται, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐν εἶναι δισχυρίζονται. Ἀναθεματίζομεν τοὺς Μακεδονιανούς, οἵτινες ἐκ τῆς Ἀρείου ῥίζης καταγόμενοι, οὐκ τὴν ἀσέβειαν, ἀλλὰ τὴν προσηγορίαν ἐνέλλαξαν. Ἀναθεματίζομεν Φωτεινὸν, ὃς τὴν τοῦ Ἐβδόμου αἵρεσιν ἀνακαινίζων, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν μόνον ἐκ τῆς Μαρίας ὁμολογεῖ. Ἀναθεματίζομεν καὶ τοὺς δύο Υἱοὺς εἶναι δισχυριζομένους· ἓνα πρὸ τῶν αἰώνων, καὶ ἄλλον μετὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἐκ τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας ἀνάληψιν. Ἀναθεματίζομεν κάκεινους, οἵτινες ἀντὶ λογικῆς ψυχῆς δισχυρίζονται, ὅτι ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐστράφη ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκί. Αὐτοὶ γὰρ οὗτος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος οὐκ ἀντὶ τῆς λογικῆς καὶ νοερᾶς ψυχῆς ἐν τῷ ἑαυτοῦ σώματι γέγονεν· ἀλλὰ τὴν ἡμετέραν, τοῦτέστι λογικὴν καὶ νοερὰν, ἀνευ τῆς ἀμαρτίας ψυχῆς ἀνέλαβε καὶ ἔσωσεν. Ἀναθεματίζομεν καὶ τοὺς λέγοντας τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ τῇ ἐκτάσει καὶ τῇ συστολῇ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς κεχωρίσθαι, καὶ ἀνυπόστατον αὐτὸν εἶναι, ἢ μέλλειν τελευτᾶν βλαττωμένους. Τοὺς δὲ ἀπὸ ἐκκλησιῶν εἰς ἑτέρας· ἐκκλησίας με-

(1) In eo forte conventu, de quo supra cap. 10. Sed is conventus Constantinopoli actus.

εὐθὺς ἀπὸ τοσούτου ἀπὸ τῆς ἡμετέρας κοινωνίας ἀλλοτρῖους ἔχομεν, ἀχρις οὗ πρὸς αὐτάς ἐπανέλθωσι τὰς πόλεις, ἐν αἷς πρῶτον ἐχειροτονήθησαν. Ἐὰν δέ τις, ἀλλοῦ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μετελθόντος, ἐν τόπῳ τοῦ ζῶντος ἐχειροτονήθῃ, ἀχρι τοσούτου σχολάζει ἀπὸ τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος ὁ τὴν ἰδίαν πόλιν καταλείψας, ἀχρις οὗ ὁ διαδεξάμενος αὐτὸν ἀναπαύσεται ἐν Κυρίῳ. Εἰ τις μὴ εἴπῃ ἀεὶ τὸν Πατέρα καὶ ἀεὶ τὸν Υἱὸν καὶ ἀεὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις μὴ εἴπῃ ἀληθινὸν Θεὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὡς ἀληθινὸν τὸν Πατέρα αὐτοῦ, καὶ πάντα δύνασθαι, καὶ πάντα εἰδέναι, καὶ τῷ Πατρὶ ἴσον, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις εἴπῃ ὅτι ἐν σαρκὶ διάγων ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὅτε ἦν ἐν τῇ γῇ, ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ σὺν τῷ Πατρὶ οὐκ ἦν, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις εἴπῃ ὅτι ἐν τῷ πάθει τοῦ σταυροῦ τὴν ὁδὸν ὑπέμεινεν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς Λόγος, καὶ οὐχὶ ἡ σὰρξ σὺν τῇ ψυχῇ ἦν περ ἀνεδύσατο, ἢ μορφή δούλου ἦν περ ἑαυτῷ ἀνέλαθεν, ὡς εἰρηκεν ἡ ἀγία Γραφή, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις μὴ εἴπῃ τὸν Θεοῦ Λόγον ἵσταθῆναι σαρκὶ καὶ ἐσταυρωμένον σαρκὶ, καὶ θανάτου γευσάμενον σαρκὶ, γεγονότα τε πρωτότοκον ἐκ τῶν νεκρῶν καθὼς ζωὴ ἐστὶ καὶ ζωοποιός, ὡς Θεός, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις μὴ εἴπῃ ὅτι ἐν τῇ σαρκὶ ἦν ἀνέλαβε, καθέζεται ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ἐν ᾗ καὶ ἐκτίσεται κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις μὴ εἴπῃ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι ἀληθῶς καὶ κυρίως, ὡς καὶ τὸν Υἱὸν ἐκ τῆς θείας οὐσίας καὶ Θεὸν Θεοῦ Λόγον, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις μὴ εἴπῃ πάντα δύνασθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ πάντα εἰδέναι καὶ πανταχοῦ παρῆναι, ὡς καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις εἴπῃ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ποίημα, ἢ διὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις μὴ εἴπῃ πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸν Πατέρα πεποιηκέναι, τοῦτέστι τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις μὴ εἴπῃ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μίαν θεότητα, ἐξουσίαν, θεϊότητα, δυναστείαν, μίαν δόξαν, κυριότητα, μίαν βασιλείαν, μίαν θέλησιν, καὶ ἀλήθειαν, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις εἴπῃ πρόσωπα μὴ εἴπῃ ἀληθινὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἴσα, ἀεὶ ζῶντα, τὰ πάντα κατέχοντα τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα, πάντα δυνάμενα, πάντα κρίνοντα, πάντα ζωοποιούντα, πάντα δημιουργοῦντα, πάντα σώζοντα, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις μὴ εἴπῃ προσκυνητὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ πάσης τῆς κτίσεως, ὡς καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καλῶς φρονήσῃ, περὶ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οὐκ ὀρθῶς ἔχει, αἱρετικός ἐστὶ· ὅτι πάντες οἱ αἱρετικοί, περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κακῶς φρονοῦντες, ἐν τῇ τῶν Ἰουδαίων καὶ τῇ τῶν ἐθνικῶν ἀπιστίᾳ τυγχάνειν ἐλέγχονται. Εἰ τις δὲ μερίσθῃ θεότητα, Θεὸν τὸν Πατέρα λέγων ἀνὰ μέρος, καὶ Θεὸν τὸν Υἱὸν, καὶ Θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δισχυρίζομενος τρεῖς Θεοὺς λέγεσθαι, καὶ οὐχὶ μίαν θεότητα ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι, καὶ μίαν

a communione nostra esse ducimus, dum ad easdem. in quibus primum ordinati sunt, urbes revertantur. Si quis vero, alio, ex uno loco in alium transeunte, in illius adhuc viventis locum sit per ordinationem surrogatus, tandiu ille qui urbem suam reliquit, episcopali dignitate carebit, donec successor ejus in Domino obdormierit. Si quis non perpetuo Patrem et perpetuo Filium, et perpetuo Spiritum sanctum esse dicat, anathema sit. Si quis non dicat, Filium genitum ex Patre, hoc est, ex substantia ejus divina, anathema sit. Si quis non dicat, verum Deum esse Dei Filium, sic uti verum Deum Patrem ejus, et illum omnia posse, et omnia nosse, Patrique similem esse, anathemata sit. Si quis dicat, cum in carne degens Filius Dei in terris fuit, eundem in coelis et cum Patre non fuisse, anathema sit. Si quis dicat, in passione crucis Filium Dei et Deum Verbum, divinitate, et non carne una cum anima, quam in servi sibi assumpta forma, ut sancta Scriptura dixit, induit, dolorem pertulisse, anathema sit. Si quis non dicat Dei Verbum carne passum, et carne crucifixum, et carne mortem gustasse, primogenitum factum ex mortuis, pro eo atque vita est et vivificans, quippe Deus, anathema sit. Si quis non dicat, eum in carne quam assumpsit, ad dextram Patris sedere, in qua etiam adveniet iudicaturus vivos et mortuos, anathema sit. Si quis non dicat, Spiritum sanctum vere et proprie ex Patre esse, quemadmodum et Filium, eundemque Deum Dei Verbum, ex divina substantia, anathema sit. Si quis dicat, Spiritum sanctum non perinde omnia posse, omnia scire, et ubique terrarum adesse, ut Patrem et Filium, anathema sit. Si quis dicat, Spiritum sanctum creaturam, aut per Filium factum esse, anathema sit. Si quis non dicat, Patrem per Filium postea incarnatum et Spiritum sanctum creasse omnia, visibilia videlicet, et invisibilia, anathema sit. Si quis non dicat, Patris et Filii et Spiritus sancti unam deitatem, potestatem, divinitatem, potentiam, unam gloriam, unam proprietatem, unum regnum, unam voluntatem et veritatem, anathema sit. Si quis non dicat, tres esse veras personas Patris et Filii et Spiritus sancti, æquales, semper viventes, omnia et visibilia et invisibilia continentes, omnia potentes, omnia judicantes, omnia vivificantes, omnia creantes, omnia servantes, anathema sit.

258 Si quis non dicat Spiritum sanctum perinde atque Filium et Patrem ab omni creatura adorandum esse, anathema sit. Si quis de Patre et Filio recte sentiat, de Spiritu vero sancto hallucinetur, hæreticus est. Quoniam omnes hæreticos, de Filio Dei, et de Spiritu sancto perperam sentientes, in Judæorum et ethnicorum infidelitate hærrere constat. Si quis divinitatem dividat, sigillatim Deum Patrem dicens, et Deum Filium, et Deum Spiritum sanctum, et contendat tres (1) deos dicendos esse, et non unum Deum propter unam divinitatem in tribus

(2) Quædam exemplaria non habent, *tres*.

subsistentiis, unamque potestatem, quam esse credimus et scimus, Patris et Filii et Spiritus sancti; aut e diverso subtrahens Filium et Spiritum sanctum, existimet solum Patrem Deum dicendum, vel unum ipsum Deum credendum esse, anathema sit. Nam nomen deorum et angelis, et omnibus sanctis, a Deo per gratiam impositum atque tributum est. De Patre autem et Filio et Spiritu sancto, propter unam et æqualem divinitatem, non deorum nomina, sed Dei nostri nomen significatur et declaratur. Ut credamus, nos in Patrem et Filium et Spiritum sanctum baptizari, et non in archangelorum aut angelorum nomina: sicuti hæreticos, aut Judæos, aut ethnicos insanos. Ipsa igitur hæc Christianorum est salus, ut fidem habentes Trinitati, ipsi Patri et Filio et Spiritui sancto, et baptizati in ipsam, unam scilicet Deitatem et potestatem et divinitatem et substantiam, in ipsum Deum credamus. »

CAPUT XIX.

De rebellionē Maximī. Et ut Justina mater Valentiniani, negotium facesserit Ambrosio episcopo Mediolanensi, et populus propter eum seditionem moverit; et de Cleobulo subnotario.

Hæc quidem Gratiano adhuc superstitē acta. Cum autem synodi, quas diximus, celebrarentur, et Gratianus bello Alemanico occupatus esset, Maximus quidam ex Britannicæ partibus coortus, tyrannus exstitit. Et quia universum Romanorum imperium sibi subdicere in animo habuit. Valentinianum primum aggressus est, etiamnum adolescentulum, in Italia degentem: **259** cum quidem Probo, qui consularem obtinebat potestatem, rerum ibi administrandarum summa commissæ esset. Quo tempore Justina etiam magni quidem Valentiniani conjux, junioris autem mater, Ariana dudum infecta labe, cum marito vivente de ea propalam non quidquam agere, neque eos affligere qui δέκνουσι, consubstantialis, fidem profitebantur, ausa fuisset, juvenili admodum filii ætate tum confusa, Mediolani, quo se receperat, negotium Ambrosio magno, cujus supra quoque meminimus, exhibuit, et ecclesias ibi turbavit, novas adversus verum dogma res nolitæ. Magnopere namque, ut Ariminensis fides obtineret, contendit. Et naturæ illecebris atque inescationibus freta, hamum primum filio, quem ille tener adhuc, nequedum discrimen boni et mali habens, devoraret, præbuit. Conata vero etiam est Ambrosium in potestatem suam redigere: facile se rem quam volebat confecturam esse arbitrata, si illum expugnasset. Postquam vero ille magis etiam contraria docuit, et illum quidem ut a cæpto desisteret cohortatus est; filio ejus, ut paternam simul et religionem et hæreditatem integram retineret, admonito: varietatem quoque dogmatum, quod videlicet ea quam mater induceret sententia prorsus cum Christi doctrina et apostolorum prædicatione pugnaret, proposuisset graviter id ferens Justina,

Α δυναστείαν, ἥν περ εἶναι πιστεύομεν καὶ οὐδαμὲν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἢ πάλιν ὑπεξελόμενος τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς μόνον ὑποπόσθη τὸν Πατέρα Θεὸν λέγεσθαι ἢ πιστεύεσθαι ἓνα Θεὸν, ἀνάθεμα ἔστω. Τὸ γὰρ ὄνομα τῶν Θεῶν καὶ τοῖς ἀγγέλοις καὶ τοῖς πᾶσιν ἁγίοις παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐτέθη καὶ ἐχαρίσθη. Περὶ δὲ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τὴν μίαν καὶ ἴσην θεότητα οὐχὶ τῶν Θεῶν ὀνόματα, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐνδείκνυται, καὶ σημαίνεται, ἵνα πιστεύωμεν, ὅτι εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα μόνον βαπτίζομεθα, καὶ οὐχὶ εἰς τὰ τῶν ὁρχαγγέλων ὀνόματα, ὡς οἱ αἰρετικοί, ἢ ὡς Ἰουδαῖοι, ἢ ἔθνη κοὶ παραφρονοῦντες. Αὕτη τοίνυν ἡ τῶν Χριστιανῶν σωτηρία ἐστίν, ὥστε πιστεύοντες τῇ Τριάδι, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ βαπτίζομενοι εἰς αὐτήν, μίαν θεότητα καὶ δυναστείαν καὶ θεότητα καὶ οὐσίαν, εἰς αὐτὴν πιστεύωμεν. » Ταῦτα μὲν ἐστὶν Γρατιανοῦ περίοντο; ἐγένετο.

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ'.

Περὶ τῆς ἀναστάσεως Μαξίμου· καὶ ὡς Ἰουστίνη ἡ μήτηρ Οὐαλεντινιανοῦ, πράγματα παρείχεν Ἀμβροσίῳ τῷ ἐπισκόπῳ Μεδιολάνῳ· καὶ ὡς ἐστασίασε δι' αὐτὸν ὁ λαός. Καὶ περὶ Κλεοβούλου τοῦ ὑπογραμματέως.

Ὅπηνίκα δὲ τὰ τῶν εἰρημένων συνόδων ξυνέβαινε, Γρατιανῷ πρὸς τὸν κατ' Ἀλαμίνους πόλεμον κάμνοντι, Μάξιμος τις ἐκ τῶν κατὰ Βρεττανίαν μερῶν ὁρμηθεὶς, τύραννος ἤρθη. Ἰϛ' αὐτοῦ δὲ τὴν ἡγεμονίαν Ῥωμαίων ἅπασαν θείναι διανοοῦμενος, πρῶτον μὲν Οὐαλεντινιανῷ κομιδῇ νέψ ἐτι καθεστηκότι, καὶ κατὰ τὴν Ἰταλίαν τὴν διατριβὴν ἔχοντι, ἐπιτίθεται, Πρόβου τὴν τῶν ἐκεῖσε πραγμάτων διοίκησιν ἐπιτετραμμένου, ὃς τὴν ὑπατον ἀρχὴν διεχειρίζεν· ὅτε καὶ Ἰουστίνη ἡ γυνὴ μὲν τοῦ μεγάλου Οὐαλεντινιανοῦ, τοῦ δὲ νέου μήτηρ, τὴν Ἀρειανῶν νότον πάλαι εἰσδεδεγμένη, ζῶντος μὲν τοῦ ἀνδρὸς, οὐκ εἶχε ταύτην παρβρυσάσθαι, οὐδὲ τι γοῦν βλέπειν, εἰ ἐφρόνουν τὸ ἐμοῦσιον· τῷ δὲ κομιδῇ νέψ τῆς τοῦ παιδὸς ἡλικίας ἀρτί θάρρῳσαι, καταλαβοῦσα τὴν Μεδιόλανον, πράγματα παρείχεν Ἀμβροσίῳ τῷ πάντῳ, οὐ μνεῖαν καὶ ἐν τοῖς ἀνέστιν ἐπιτηράμενη· καὶ τὰς ἐκεῖσε ἐκκλησίας ἐτάραττεν, ἐπιχειροῦσα νεωτερίζειν κατὰ τοῦ ἀληθοῦς δόγματος· περὶ πολλοῦ γὰρ πεποίητο τὴν ἐν Ἀρμενίᾳ πίστιν μᾶλλον κρατεῖν· καὶ τῷ τῆς φύσεως θάρρῳσα δαλέξει καταπιστὶν τὸ τῆς αἰρέσεως ἀγκιστρον, πρῶτον τῷ παιδί παρείχεν, ἅτε δὴ ἀπαλῶ ἐντι καὶ μηδεμίαν διάκρισιν ἐτι τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ χείρονος· ἔχοντι. Ἐπεχείρει δὲ καὶ Ἀμβρόσιον εἰσὼ θέσθαι, ἡγουμένη ὡς εἰ τούτου περίεσσιτο, θάτον ἀνύσαι τὸ σπουδαζόμενον. Ὡς δ' ἐκεῖνος· τὸν ναντίον μᾶλλον εἰσῆγε, κάκεινὴν μὲν τοῦ τοιαῦτα ἐπιχειρεῖν παρῆγει παύεσθαι, τῷ δὲ παιδί τὴν πειρώσαν πίστιν καὶ τὸν κληρὸν ἄσυχλον διατηρεῖν ἐπιτίθει, καὶ τὸ τῶν δογμάτων διάφορον, ὡς τὰ μὲν εἰρηγούμενα τῇ μητρὶ ἀντικρυς τῇ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίᾳ καὶ τοῖς τῶν ἀποστόλων κηρύγμασι διὰ μάχης εἰσὶ· χαλεπήνασα Ἰουστίνη, ἀπάτη τὸν παῖδα μετ' ὄχλο· καὶ ὡς ἅτε δὴ περὶ ὁρμημένη, διέβαλε

τὸν ἐπίσκοπον τῷ παιδί, καὶ τιμωρεῖν ἐδείκτο. Ὁ δ' ἀληθεῖς εἶναι δείξας· τὰς διαβολὰς, στρατιωτῶν πληθος ἐπεμπε, καὶ λόγοις πελαστῶν τοὺς ἐκκλησιαστικούς περιδόλους ἐκύκλου. Ἐπεὶ δὲ μόλις βίξ ειστρεδόμενοι εἰσω θυρῶν ἐγένοντο τοῦ νεώ, εἰλκον εὐθύς τὸν Ἀμβρόσιον, καὶ ὑπερόριον ἄγειν ἐσπούδαζον. Ἄλλ' ἀντέσχον τὸ πλῆθος τῆς πόλεως· περιχυθέντες αὐτῷ· καὶ θανεῖν ἤρουντο μᾶλλον, ἢ οὕτως· ἔχοντα τὴν σφῶν ἱερέα περιδεῖν. Ἐντεῦθεν δ' εἰς μείζονα τὴν ὀργὴν ἐξαφθεῖσα ἡ Ἰουστίνη, καὶ νόμῳ τὸ δόξαν κρατῦναι διισχυρίζετο. Καὶ δὴ μετάκλητον ἐποίησε Κλεόδουλον, ἄνδρα ἐπὶ τοῖς τῶν θεσμῶν γραμματείοις ἐντεταγμένον· καὶ θυμῷ ζέουσα, ὅσον τάχος ἐκθεῖναι νόμον ἐπέτρεψε, στεροχτία γε πάση Ἐκκλησίᾳ τὰ ἐν Ἀριμίνῳ δόξαντα εἶναι. Ἐκείνῳ δὲ τὴν πρᾶξιν ὑποπαραιτούμενον (τῆς γὰρ ὁμοουσίου πίστεως ἦν), μείζονα δώσειν ὑπισχνεῖτο τιμὴν, εἰ γε πράξειε, δελεάζουσα. Ἀλλὰ πεθεῖν καὶ οὕτως ἥκιστα εἶχε· τὴν γὰρ οἰκίαν ζώνην περιελών, πρὸ τῶν ποδῶν ἐτίθει τῇ βασιλίδι, μὴδ' ἦν εἶχε, μήτε μὴν μείζονα ἐπὶ μισθῷ ἀσεβείας ἔχειν αἰρούμενος. Ὡς δὲ καὶ ἔτι ἐνίστατο, μὴ ἂν ποτε μεταθέσθαι τῆς δόξης ἐς πλείστον ἰσχυρίζομενος· ἐτέρους καλέσασα, τὸν νόμον εὐθύς ἐξετίθετο. Διηγόρευε δὲ ἀδελφὸς συνιέναι τοὺς τὰ ἔα φρονούντας τοῖς ἐν Ἀριμίνῳ συνελθούσιν, ἔπειτα ἐν Κωνσταντινουπόλει· τοὺς δ' ἐτέρως· ὁρξάζοντας καὶ ἐμποδῶν γεγεννημένους, καὶ ἕτερα τῷ ἀρτίῳ· τεθέντι βασιλικῷ νόμῳ δεησομένου, θάνατον τὴν ζημῖαν εἶναι.

posuit. Constituit autem, ut tuto atque libere, qui eadem sentirent, quæ episcopi Arimini, ac deinde etiam Constantinopoli congregati statuissent, conventus haberent. Quod si qui diversæ essent opinionis, illisque obsisterent, et aliud quam nova ista imperialis constitutio mandaret, petere auderent, eos morte mulctandos esse sanxit.

ΚΕΦΑΛ. Κ'.

Περὶ Γρατιανοῦ, ὡς δόλῳ ἀνδραγθήν ὑπὸ Ἀνδραγαθίου· καὶ ὡς Οὐαλεντινιανὸς ὁ νέος τὸν τύραννον δεδοικώς, ἐς Ἰλλυριοὺς ἤκαε.

Ἐν τούτοις δ' οὐσῆς τῆς τοῦ βασιλέως μητρὸς, καὶ δὲ πολλῆς ποιουμένη· σπουδῆς τὸν εἰρημένον νόμον κρατῦναι, φήμη διέτρεχε δόλῳ Ἀνδραγαθίου, ὃς τοῦ τυραννήσαντος Μαξιμου στρατηγὸς ἦν, Γρατιανὸν ἀντρεῖσθαι τὴν βασιλέα. Ἀνδραγάθιος γὰρ οὗτος· ἐφ' ἀρμαμάξῃ (κλῖνῃ δ' ἂν εἴη τοῦτο βασιλικὴ φορεῖα προσοικυῖα) ὀρούμενος, ἀπεκρύβη, ἣν ἡμίονοι ἐπεφέροντο· καὶ τοῖς ἡγουμένοις τῶν δορυφόρων λέγειν ἐκέλευεν, ὡς ἡ τοῦ βασιλέως εἴη Γρατιανοῦ γαμετὴ, καὶ εἰς ἐκεῖνον λαμπρῶς προπομπεύουσα ἄγεται. Γρατιανὸς δὲ τοῦτο μαθὼν, ὡς ἐναγχος γήμας, νέος τε ὢν καὶ ἐρωτικῶς πρὸς τὴν γυναῖκα ἔχων, ὑπὸ σφοδρᾶς τῆς ἐξέσεως ταύτην θεάσασθαι, ἀπερισκέπτως περὶ Λουγδύνον πόλιν τῶν Γαλλίων, τὸν ποταμὸν διαβὰς, εἰς τὰς τοῦ πολεμίου χεῖρας ἐμπέπτει, καθάπερ τυφλός. Ἐκπτεδίσας γὰρ τοῦ φερέτρου ὁ Ἀνδραγάθιος, τὴν Γρατιανὸν εὐθύς συνέσχε· καὶ οὐκ εἰς μακράν γε δεχειρίζετο τὸν καλὸν ἀριστέα. Ὅς

(1) Præclarum est apud Theodor. lib. v, cap. 13, Ambrosii ad Valentinianum juniorem verbum: Tum juvenis indignatus, propalam e templo Ambrosium exire jussit. At ille, *Libens id, inquit, non fecero.*

A fraude puerum est aggressa. Et veluti contumelia affecta esset, episcopum apud illum calumniata est: et ut in eum etiam animadverteretur, postulavit. Atque ille calumniis eis credens, militarem manum misit, et Cetratorum agminibus ecclesiam cinxit: qui vi tandem, cum per irruptionem intra sacras ædes pervenissent, confestim Ambrosium (1) correptum traxere, et in exilium agere voluere. Cæterum urbis multitudo illi circumfusa restitit: et mortem sibi perferendam potius statuit, quam ut sic antistitem suum tractari pateretur. Quare amplius ad iram commota Justina, decretum suum lege etiam confirmare contendit. Itaque Cleobulum, qui in decuria scribarum in sacrarum constitutionum tabulario militabat, ad se accivit: et furore fervens, quamprimum legem edixit, ut ecclesiæ omnes in decretis Ariminensibus acquiescerent.

260 Quod ubi ille facere detrectavit, erat enim ὁμοουσίου, consubstantialis, fidei studiosus, hominem inescatione alliciens, ampliorem illi, si quod ipsa juberet, fecisset, honorem est pollicita. Verum ne ita quidem id illi persuadere potuit. Cingulum namque suum sibi detractum ad pedes principis feminae deposuit, neque eum ipsum quem habebat, neque splendidiorem etiam, tanquam impietatis præmium, honorem retinendum esse ratus. Sed enim cum insuper ei magis instaret, atque ille nunquam se sententiam mutaturum esse vehementer confirmaret, aliis evocatis, statim legem com-

posuit. Constituit autem, ut tuto atque libere, qui eadem sentirent, quæ episcopi Arimini, ac deinde etiam Constantinopoli congregati statuissent, conventus haberent. Quod si qui diversæ essent opinionis, illisque obsisterent, et aliud quam nova ista imperialis constitutio mandaret, petere auderent, eos morte mulctandos esse sanxit.

C

CAPUT XX.

De Gratiano, ut dolo ab Andragathio sit interfectus: et ut Valentinianus junior tyrannum Maximum timens, in Illyricum pervenerit.

Cum in hoc sic imperatoris mater esset, et studio omni in id incumberet, ut constitutio ejusmodi servaretur, fama increbuit, Andragathii dolo, qui Maximi tyranni dux erat, Gratianum imperatorem necatum esse. Andragathius enim iste in curru lecticæ imperiali persimili, ad quem mulæ junctæ erant, latens vehebatur. Jusserat is satellitem Gratiani ductoribus renuntiari, imperatoris adesce conjugem, ut scilicet et ille cum apparatu magifico obviam honoris causa progrediretur. Id ubi Gratianus audivit, quod non ita pridem eam duxisset, et juvenis esset, mulieremque vehementer amaret, desiderio ejus videndæ ingenti accensus, apud Lugdunum Gallia urhem, satis inconsiderate amne superato, in hostiles manus, perinde atque cæcus esset, incidit. Andragathius namque lectica exsiliens, Gratianum statim comprehendit: et brevi post, eum ut bellatorem atque victorem optimum

Neque enim lupis ovium caulam prodam, neque blasphemis templum divinum concedam. Quod si necare me vis, in ipsa ecclesia in me ensem aut cuspide stringe. Perlibenter enim eadem eam tulero.

interfecit. **261** Qui urbes suas moderate et iuste administrans, et paternam fidei opinionem adaugens, ita vitam sine liberis finit, viginti et quatuor annos natus : cum annis quindecim una cum Theodosio, solus autem anno uno et mensibus sex imperasset. Ea clade renuntiata, Justina iram adversus Ambrosium suam remisit. Porro Maximus ingenti atque forti exercitu (1) ex Britannis, et finitimis eorum Gallis et Celtis, aliisque loca ea incolentibus populis coacto, in Italiam ducebat, Valentiniani etiam junioris imperium ibi in potestatem suam perventurum, esse arbitrat. Jam enim, quod Gratianus habuerat, obtinebat. Copias autem eas ducebat, illo quidem sub prætextu, ut ne quid de patriis dogmatibus per res novas immutaretur, et ut ecclesiam constitueret atque ordinaret : non enim, quæ Ambrosio a Justina acciderant, ignorabat : revera autem omnem, quod dicitur, lapidem movens, illud agebat, ut tyranni opinionem a se amoliretur, et Romanorum imperium non tam vi quam legibus sibi parasse videretur. Itaque ad Valentinianum scribens, imperatorem se renuntiatum esse significavit : et eum simul, ut bellum cum vera pietate gerere supersederet, paternamque religionem integram atque illasam conservaret, cohortatus est : litteris eis etiam, nisi obsecundaret, minis additis. Ea porro verba factis ipsis comprobavit. Cum exercitu enim, quem secum habebat, Mediolanum versus, ubi ille erat, progressus est. Valentinianus autem expeditione atque adventu tyranni cognito, ne quid se indignum pateretur, veritus in Illyricum profugit. Atque inde Thessalonicam venit : experientia edoctus, quem matronarum consiliorum perceperit fructum. Fuit cum eo ibi et mater et præfectus Probus. Valentinianus etiam temporum necessitate adductus, vel invitatus imperialia Maximi, a quo ad eum legati venerant, insignia admisit.

262 CAPUT XXI.

Ut Theodosius sine pugna et sanguine tyrannum vicerit, et de fama ab Arianis contra Theodosium spursum : et de Symmacho philosopho, et ut Theodosius venia sit dignatus.

Laudatissimus imperator Theodosius, ubi vilit quæ adversus Ambrosium, rerum novandarum studio incepta atque perpetrata fuerant, et simul de tyranni legatione, et præterea quæ litteris suis significaverat, scripsit profugo juniore imperatori, non mirandum esse, quod in tanto metu imperator is esset ; tyranno autem tantum suppetierit virium, ut imperatorem in fugam verterit. « Ille enim, inquit, rectæ fidei opinioni subsidium fert : imperator vero, dum rectam sententiam oppugnat, contra Deum bellum movet. Et tu quidem cælesti armatura nudatus, fugæ te commisisti : ille autem recta opinione munitus, su-

σωφρόνως καὶ δικαίως τὰς πόλεις ἰθύνων, καὶ τὴν πατρῶαν δόξαν τῆς πίστεως αὐξῶν, οὕτως ἄπαις ἐτελεύτα τὸν βίον · ἀμφὶ εἰκοσι καὶ τέσσαρα διαγεγωνός· ἔτη, πεντεκαιδέκα δ' ἐκ τούτων βασιλευκώς. Τῆς δὲ τοσαύτης συμφορᾶς ἀγγελοθείσης, καὶ Ἰουστινῆς τῆς κατὰ Ἀμβροσίου ἑργῆς ἐληγεν. Ὁ δὲ Μάξιμος πολλήν τινα καὶ οὐκ ἀγεννή στρατιὴν ἡθροικῶς ἐκ τῆς Βρεττανῶν καὶ τῶν ὁμόρων αὐτοῖς· Γαλατῶν Κελτῶν τε καὶ τῶν ἄλλως προσοικούντων γῆδε ἐθνῶν, ἐπὶ τὰ πρὸς Ἱταλίαν ἦει, εἰς αὐτὴν θέσθαι καὶ τὴν τοῦ νέου ἀρχὴν Οὐαλεντινιανοῦ δοκιμάζων, ἥδη γὰρ τὴν Γραικίαν οὐχ ἐχειρώσατο. Καὶ ἐκίνει τὴν δύναμιν, πρὸς φάσει μὲν, ὡς μὴ τι δῆθεν νεωτερισθεῖη περὶ τὰ πάτρια δόγματα καὶ τὴν τῆς ἐκκλησίας κατάστασιν · καὶ γὰρ ἔγνω τὰ τῷ Ἀμβροσίῳ ἐξ Ἰουστίνης συμβάντα · τὸ δ' ἀληθές, τὸ τύραννος εἶναι δῆθεν ἀποσειόμενος, πάντα κάλῳν ἐκίνει πραγματευόμενος, τὴν βασιλείαν Ῥωμαίων νόμῳ καὶ οὐ βίᾳ περιποιήσασθαι ἑαυτῷ. Καὶ δὴ γράφων Οὐαλεντινιανῷ, τὴν ἀνάρβησιν ἐξήλῳ · παρηγγύα τε αἶμα καὶ τὸν κατὰ τῆς εὐσεβείας πόλεμον διαλύειν. Ἔτι δὲ παρῆναι τὴν πατρῶαν εὐσέβειαν διαφυλάττειν ἀλύμαντον · καὶ ἀπειλὴν δὲ προσετίθει τοῖς γράμμασιν, εἰ γε μὴ πείθοιτο. Ἀμέλει καὶ τοῖς λόγοις ἐπετίθει τὸ ἔργον. Τὴν γὰρ περὶ αὐτὸν δύναμιν ἡθροικῶς, ἐπὶ τὴν Μεδιόλανον ὥρμησεν, ἐνθα κατέεινος ἦν. Ὁ δὲ μαθὼν τοῦ τυράννου τὴν ἐφοδόν, δέσας μὴ τι πάθοι τῶν ἀπερπῶν, εἰς Ἰλλυριοὺς ὤχετο φεύγων · ἐκείθεν δὲ εἰς Θεσσαλονικίην ἦκε, πείρᾳ μαθὼν, τίνων ἐκ τῆς μητροκίτης ἀπώντο συμβουλῆς. Ἦκε δὲ αὐτῷ καὶ ἡ μήτηρ, καὶ πρὸς τοῦ ὑπαρχοῦ. Τῇ δὲ τοῦ καιροῦ ἀνάγκῃ πεισθεὶς Οὐαλεντινιανός, τὰ τῆς βασιλείας Μαξίμου καὶ ἄκων προσέτετο σύμβολα, πρέσβειαν ἐκείθεν ἡρόντων.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Ὁς Θεοδόσιος ἀμαχὲς τοῦ τυράννου περιεγέρετο· καὶ περὶ τῆς γῆμις τῶν Ἀρειανῶν · καὶ περὶ Συμμαχοῦ τοῦ φιλοσόφου ὡς συμπαθείας ἡξίωτο.

Θεοδόσιος δὲ ὁ πανεύφημος βασιλεὺς, μαθὼν ὅσα τε ἐνεωτερίσθη Ἀμβροσίῳ, καὶ τὰ ἐπ' ἐκείνῳ γεγενημένα, ἔτι δὲ καὶ τὴν τοῦ τυράννου πρεσβείαν, καὶ ὅσα τοῖς γράμμασι διελάμβανε, τῷ δραπετῇ καὶ νέῳ ἔγραφε βασιλεῖ, μὴ χρῆναι θαυμάζειν, εἰ τῷ μὲν βασιλεῖ τοσοῦτον ὑπεστί δεός · ὁ δὲ τύραννος οὕτω κρατεῖ, ὡς καὶ φυγάδα βασιλέα ποιεῖν · « Ἐκείνος μὲν γὰρ, φησὶ, τῇ ὀρθῇ δόξῃ ἐπικυρεῖ · ὁ δὲ βασιλεὺς Θεῷ διὰ τῆς ὀρθῆς πεπολέμηκε δόξης, αὐτῇ ἀνθίσταμενος. Καὶ σὺ μὲν τῆς ἀνωθεν πανοπλίας γυμνωθεὶς, ἀπέδρας · ἐκείνος δὲ τῇ ὀρθῇ δόξῃ φραττόμενος, περιγίνεται καὶ τοῦ δεσπότου κρατεῖ · τῇ γὰρ εὐσεβεῖα πάντως καὶ ὁ ταύτης νομοθέτης συμπαρεῖ-

(1) De motu Germanico anni 456 versiculi :

*Causam consiliis textis improbis,
Qualem perdonita jam prope Gallia
Omni, cum peteret Marte tyrannico
Urbes Maxinus Italas,*

*Sacrorum titulo perfida filio
Justinæ ariana ferox acrius inferens :
Victus succubuit qui sine prælio,
A: divum non sine numine.*

ναι φιλεῖ. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ πόρρω ὦν ἀπέστειλε Θεοδοσίος· οὐ πολλῶ δ' ὕστερον καὶ στρατιὰν ἀξιόμα-
 χον ἠθροικῶς, καὶ οὗτος ἔπεισε τῷ τυράννῳ· ἐδεῖδε·
 γὰρ μὴ καὶ περὶ τὸν νεώτερον βασιλεῖα τι διαπράξη-
 ται Μάξιμος· κἀντεῦθεν ἡκραταιωθείς, καὶ τὴν τῆς
 Ἑὼ πᾶσαν ἀρχὴν ὑπ' αὐτὸν θέει. Ἐν ταυτῷ δὲ καὶ
 πρὸς Περσῶν ἦκεν εἰρήνην ἐξαιτουμένην. Προσ-
 γίνεσθαι δ' αὐτῷ τῆνικαῦτα καὶ παῖς ἕτερος ἐκ Πλα-
 κίλλης αὐτῷ γεννηθεὶς τῇ ἐνάτῃ τοῦ Σεπτεμβρίου
 μηνός, ὃν Ὀνώριον κατωνόμασε. Λαμπρῶς δὲ τὰ
 κατὰ τὴν στρατιὰν ἐξαρίστας, τὸν υἱὸν Ἀρκάδιον τῇ
 Κωνσταντίνου καταλιπὼν, αὐτὸς τὴν Θεσσαλονικὴν
 κατέφθανε· καὶ Οὐαλεντινιανῷ συγγενόμενος, πρώτα
 μὲν τὴν ψυχὴν αὐτῷ ἐθεράπευε, τὴν πατρῴαν πίστιν
 ἀνασωσάμενος, καὶ τὴν ἐκ μητρὸς ἐπεστυγεῖσαν νό-
 σον ἐξήλαυνεν· ἔπειτα δὲ θαῖρεῖν παρηγγύα, καὶ μὴ
 ἐπὶ τῇ ἀρχῇ δεδιδῆναι. Καὶ τοὺς μὲν περὶ Μάξιμου
 ἦκοντας πρέσβεις οὐ· ἀπετείετο πᾶμπαν, ἀλλ' οὐδὲ
 προσέειπε ἐς τὸ φανερὸν. Τὰς δὲ δυνάμεις ἀναλαβὼν,
 εἰς τὴν ἐσπέραν πρὸς τὴν Ἰταλίαν ἐχώρει. Φῆμαι
 δ' ἔκείθεν πρὸς τὸ ἐκάστη δοκοῦν ἀφικνούμενος. Φι-
 λοῦσι γὰρ οἱ ἄνθρωποι καὶ περὶ ὧν ἦκιστ' ἐπίσταν-
 ται, λόγους πλάττειν· καὶ μάλιστα εἰ καὶ τισι προ-
 ράτεσιν εἰλημμένοι ὄντες τυγχάνουσι, τὰς περὶ ὧν
 σπουδάζουσι φήμα· ἐξήπτεται, ὅτε δὴ νεωτέρων πρα-
 γμάτων ἀεὶ ὀριγνόμενοι. Ὁ δὲ καὶ τῆνικαῦτα τοῖς
 ἀνὰ τὴν Κωνσταντίνου συνέβαινε. Περὶ γὰρ τοῦ πο-
 λέμου· ἄλλος ἄλλο τι ἐθρύλλει πλάττων, πάντες δὲ
 τὰ χεῖρω μᾶλλον ἐπιγόν, καίπερ μηδενὸς τῷ πο-
 λέμῳ γεγεννημένου, αὐτοὶ ὥσανε παρόντες τοῖς πε-
 πραγμένοις τὰ συμβαίνοντα δῆθεν ἰστέρουσι. Οἱ δ'
 Ἀρειανοὶ θυμομαχοῦντες ὡς τῶν ἐκκλησιῶν ἀπειλη-
 λαμένοι, ἐλογοποῦν ὡς ὁ τυράννος μᾶλλον ἐπικρα-
 τέστερος τοῦ βασιλέως ἐγένετο, καὶ τόσοι καὶ τόσοι
 τῶν ἡμετέρων πεπτώκασιν· καὶ ὅτι ὅσον οὖτοι, καὶ
 αὐτὸς ὁ κρατὺν ὑπὸ χεῖρά τῷ τυράννῳ πεσέτω. Καὶ
 ἄλλως δὲ τινων ἐπιγενομένων, τὰ περὶ αὐτῆς πλα-
 τόμενα ὡς ἀληθῆ γὰρ εἶναι φησὶν, καὶ ὁμολογούμενα.
 Ἐτεῦθεν τοίνυν παρὰ λόγῳ ῥύμη θαρρήσαντες,
 ἄθροον εἰσδραμόντες, κατὰ τῆς τοῦ ἐπισκόπου Νε-
 κταρίου οἰκίας πῦρ ἐνέεντες, ταύτην ἐνέπρησαν·
 ὅτεπερ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτὸς ἐγκρατὴς ἦν. Τοῦτο
 μὲν τοιοῦτον ἐγένετο· τῷ δὲ βασιλεῖ Θεοδοσίῳ τὰ τοῦ
 πολέμου κατὰ γνώμην ἐχώρει. Οἱ γὰρ ὑπὸ τὸν τυ-
 ραννον στρατιῶται τὸ τῆς παρασκευῆς Θεοδοσίου
 ἀξιόμαχον δεισάντες, καὶ τῇ φήμῃ καταπλαγάντες,
 τὸν τυράννον συλλαβόμενοι, ὑπὸ τοὺς πόδας τῷ βα-
 σιλεῖ ῥέπουσιν· ὃν ἔκεινος, ὀδικοῖν νομίσας τὰς πρὸς
 Γρατιανὸν συνθήκας, εἰ μὴ ποιήνῃ εἰσπράξαιτο τῆς
 ἐκείνου σφαγῆς, εὐθὺς αὐτὸν ἀναιρεῖ. Ὁ δὲ τὸν Γρα-
 τιανὸν δόλῳ ἀνέλων Ἀνδραγάθους, τὰ κατὰ τὸν Μά-
 ξιμον διαγνοῦς, σὺν αὐτοῖς ὅπλοις εἰς τὸν παραβρέ-
 οντα ποταμὸν ἦλατο, καὶ ἀπεπλήγῃ φθαρείς. Ἡ δὲ
 ἀρχὴ τῷ νέῳ Οὐαλεντινιανῷ ἄπασα σέσσεται. Οὗτο
 δὲ τὸν πόλεμον διαθήμενος Θεοδοσίος, σὺν τῷ γεω-

A perior est, et herum suum vincit. Prorsus enim
 veræ pietati auctor et legislator ejus adesse so-
 let. » Atque hæc quidem, cum longe adhuc abes-
 set, Theodosius ad Valentinianum scripsit. Brevi
 vero post, exercitū strenuo collecto, contra ty-
 rannum duxit. Metuebat namque, ne contra ju-
 niorem imperatorem Maximus rem etiam recte
 gereret, atque inde majoribus comparatis viribus,
 Orientis etiam imperium sibi subjiceret. Fuit tum
 Persarum apud eum legatio, pacem petens. Filius
 quoque alter ex Placilla ei nono Septembris
 mensis die natus est, quem Honorium nominavit.
 Sedenim exercitū rebus omnibus magnifice in-
 structo, et Arcadio filio Constantinopoli relicto,
 Thessalonicam profectus est, ubi Valentinianum
 convenit. Et primum animam ejus, fide paternā
 restituta, et morbo materno depulso, curavit :
 deinde bono etiam animo esse, neque de imperio
 metuere eum jussit. Legatos autem qui a Maximo
 venerant, neque rejecit prorsus, neque propalam
 admisit. Copiisque receptis, ad Occidentem in
 Italiam contendit. Fama vero inde, pro eo atque
 cuique visum erat, afferebatur. Consueverunt enim
 homines etiam de rebus quas ignorant, sermones
 confingere, et majores quoque, præcipue si quam
 habent causam et prætextum, de eis quibus fa-
 vent, rumores excitare, ut qui rerum semper no-
 varum cupidi sunt. 263 Quod tum quoque Con-
 stantinopoli accidit. De bello enim alius aliud
 commentus; in vulgus id spargebat, omnes vero
 deteriora magis nuntiabant. Et quamvis nemo
 bello interfuisset, perinde tamen atque in re præ-
 senti bellum geri vidissent, quæ ibi accidissent,
 narrabant. Porro Ariani, qui ab ecclesiis repulsi
 fuerant, in animis ipsi suis bellum agitanter, ru-
 mores serebant, imperatorem scilicet a tyranno
 victum, et tot atque tot nostrorum cæsos esse ;
 primo quoque etiam tempore imperatore ipsū
 in tyranni manu perventurum. Et cum alia quæ-
 dam insuper vulgarentur, quæ ab eis excogitata
 fuerant, pro veris certisque rebus habebantur.
 Proinde concursu ingenti facto, vecordi confidentia
 et impetu, in episcopi Nectarii aedes ignem injecerunt,
 easque incenderunt, propterea quod ecclesias is mo-
 deraretur. Atque hæc quidem sic agebantur. Impe-
 rator autem Theodosius bellum ex sententia gessit.
 Milites namque quos tyrannus habebat, appa-
 ratum bellicum et ingentes Theodosii copias veriti,
 ipsaque adeo fama eorum territi tyrannum ca-
 ptum ad imperatoris pedes abjecere (1). Et Theo-
 dosius, quod se Gratiano, quocum scelus pepige-
 rat, injuriam, si tyranno parceret, neque ab eo
 cædis patratæ pœnas sumeret, facturum esse puta-
 ret, confestim illum necari jussit. Andragathius
 vero, qui Gratianum fraude circumventum occide-

(1) Conferat mihi, quæso, pius prudensque lector,
 cum tyrannide Maximi istius, per circumstantias
 omnes, seditionem et rebellionem Germanicam,
 ejusque exitum, quem an. 1546 et 1547, vidimus ;

rat, ubi quid Maximo accidisset, cognovit, cum ipsis armis in præterfluentem amnem insiluit, atque ibi interit. Ita Valentinianō juniore imperium omne restitutum est. Et Theodosius bello feliciter confectō, cum imperatore juniore Romam victor ingressus, clarissimum lætus egit triumphum. Recte etiam is in Italia Mediolanensem constituit atque ordinavit Ecclesiam, cum e vita commodum Justina excessisset. Theodosius, cum adhuc Romæ esset, e Constantinopoli eo ad se filium Honorium, valde adhuc tenerum, adducendum curavit. Et cum Romæ victoriæ sacra peregit, tum clementiam placabilitatemque suam manifeste declaravit: potissimum vero in Symmacho exconsule. Ille **264** namque senatus Romani princeps, in magna, propter egregia quæ in eo erant ornamenta, fuit admiratione, maximeque propter eloquentiam et peritiam Latini sermonis laudatus est. Multas enim, et admodum præclaras Romana lingua edidit orationes. Scripsit etiam ad Maximum tyrannum adhuc superstitem. Quam ob causam criminis perduellionis et læsæ majestatis reus factus, quod se damnatum iri metueret, tanquam ad asylum in ecclesiam confugit. Adeo autem imperator isie religiose Christianismum coluit, et adeo Ecclesiæ fuit obediens, ut non eos modo qui ejusdem cum eo essent fidei, magnopere honoraret, et præclaram illis opinionem conciliare studeret, verum etiam Novatianos, idem nobiscum una re excepta sentientes, civiliter et placide admiserit. Itaque Leontius Novatianorum ecclesiæ tum in Romana urbe antistes, qui deprecator apud eum pro Symmacho fuit, spe sua frustratus non est. Symmacho remisit. Qui veniam consecutus, orationem qua se defendit, ad imperatorem conscripsit. Et bellum quidem Occidentale tali initio cœptum, optatum, Deo bene adjuvante, habuit finem

CAPUT XXII.

De sædis consuetudinibus et moribus, quos ex urbe Roma ejecit imperator Theodosius.

Theodosius imperator, cum in Italia moraretur, plurimum emolumenti in Romanam contulit urbem, cum ea quæ antea non habebat liberaliter tribuendo, tum pleraque quæ antiquitus ei erant læda atque pudenda adimendo. Fuit enim Romæ probrium quoddam tale: Erant ibi ædificia maxima, in quibus annona urbis asservabatur. Qui vero præfecti eis erant, Romana lingua mancipēs dicti, temporis processu prædonum domicilia effecerant (1). Cum enim ad latus cujusque ædificii, juxta loci situm, in parte inferiori pistrinum esset, qui ei præfuere, tabernis constructis, in quibus etiam meretrices ad quæstum prostabant, per illas insidias eis tendebant, qui annonæ comparandæ gratia ad domos eas veniebant. **265** Erant vero, qui cum tantum ob causam ut lædæ voluptati inservirent, eo accedebant. Machina enim quadam ex prostibulo in pistrinum deferebantur. Potissimum vero peregre advenientibus et advenis hoc

τέρῳ ῥασίλει τὴν Ῥώμην ὡς νικηφόρος κατέλαβε, καὶ ἐπινίκιον κατήγαγε ὀρίμβον εὐφρυνόμενος. Καλῶς δὲ ἄρα καὶ τὰ κατὰ τὴν ἐν Ἰταλίᾳ Ἐκκλησίαν διέθηκε Μεδιόλανον· τέλει γὰρ βίου καὶ ἰουστίνῃ ἐχρήσατο. Ἐτι δ' ἐν τῇ Ῥώμῃ ὡν Θεοδόσιος, ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κομιδῇ νήπιον ὄντα τὴν υἱὸν Ἀρχάδιον μετεπέλετο. Τοὺς δ' ἐπινίκιους τιλῶν ἐν Ῥώμῃ, καὶ τὴν σφετέρην ἀνεξικακίαν δὴλῃ ἐποίησεν· καὶ μάλιστα ἐπὶ Συμμάχῳ τῷ ἀπὸ ὑπάτων. Οὗτος γὰρ πρῶτος ὢν τῆς ἐν Ῥώμῃ συγκλήτου βουλῆς, διὰ θαύματος ἦν τοῖς προσοῦσιν αὐτῷ ἀγαθός, μάλιστα δ' ἐπὶ παιδεύσει λόγων Ῥωμαϊκῶν· πολλοὺς γὰρ καὶ ἀγὰν ἀρίστους λόγους τῇ σφετέρᾳ γλώσσῃ ἐξέδοτο. Γέγραφε δὲ καὶ πρὸς τὸν τύραννον Μάξιμον ἐπὶ περιόντα· οὐ χάριν ἔνοχος τῷ τῆς καθοσιώσεως ἐγεγόνει ἐγκλήματι. Δείσας τοίνυν τὴν καταδίκην, ὡς εἰς κρησφύγετον τὴν Ἐκκλησίαν κατέδραμεν. Οὕτω δ' ἦν ὁ βασιλεὺς εὐλαδῶς περὶ τὸν Χριστιανισμὸν ἔχων, καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ παθῆνιος, ὡς μήτοι γε τοὺς τῆς ἰσῆς αὐτῷ πίστεως ὑπερτιμᾶν τε, καὶ τὸ δόξαν ἐκείνοις αἰρεῖσθαι ποιεῖν· ἀλλὰ γὰρ καὶ Νεωατιανούς· τὰ παραπλήσια τῇ θρησκείᾳ πλὴν ἐνὸς δοξάζοντας ἡμέρω· καὶ ἀστελεῖς μάλα προσέειπεν. Ὑπὲρ τοίνυν Συμμάχου Λεόντιος πρεσβεύων, ὃς τῆς ἐν Ῥώμῃ τῶν Νεωατιανῶν Ἐκκλησίας τηλικαῦτα ἡγεῖτο, οὐκ ἀπετύγχανε τοῦ σκοποῦ· ἐκείνῳ γὰρ τὴν χάριν ἀφοσιούμενος, συνχωρεῖ τῷ Συμμάχῳ τὸ ἐκκλημα· ὃς δὴ καὶ τῆς συγνώμης ἀξιώθηκε, τὸν ἀπολογητικὸν τῷ βασιλεῖ ἐσχέδιαζεν. Ὁ μὲν οὖν καθ' ἑσπέραν πόλεμος· τοιάνδε τὴν ἀρχὴν ἐσχληκῶς, τοιοῦτον αἰσιον καὶ τὸ τέρας ἐλάμβανε Θεοῦ πρυτανεύοντος.

Nam ei gratificatus imperator, peccatum tantum ei gratificatus, ad imperatorem conscripsit. Et bellum quidem Occidentale tali initio cœptum, optatum, Deo bene adjuvante, habuit finem

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

Περὶ τῶν αἰσχρῶν συνηθειῶν, ἃς περιεῖλε τῆς Ῥώμης ὁ βασιλεὺς Θεοδόσιος

Βασιλεὺς δὲ διατρίβων ἐν Ἰταλίᾳ, πλείστα τὴν Ῥωμαίων ὥνησε πόλιν, τῷ μὲν τῷ δοῦναι φιλοτιμίας ἃ μὴ πρότερον εἶχε, καὶ τῷ περιελεῖν τὰ προσόντα ἐκείνῃ μοχθηρὰ ἐκ μακροῦ, καὶ αἰσχύνῃς ἐμπλεῶ καθιστῶντα. Μία δ' ἦν αὐτῇ αἰσχυνὴ τοιαύτη· Μέγιστοι δόμοι κατὰ τὴν Ῥώμην ἦσαν, οἷς ὁ τῇ πόλει χορηγούμενος αἶτος ἐτίθετο· οἱ δὲ τῶν οἰκῶν τούτων τὴν ἀρχὴν ἔχοντες, οὗς Ῥωμαίων φωνὴ μάγκιπας ὀνομάζει, τῷ χρόνῳ προήκοντι ληστήρια τοὺς οἴκους εἰργάσαντο. Ἐπεὶ γὰρ οἱ μυλῶνες τῆς τῶν τόπων θέσεως οὕτω διδούσης κατὰ βάθους ἦσαν πρὸς πλευρὰν ἐκάστης οἰκῆματι, οἱ τούτων προϊστάμενοι καπηλεῖα κατεσκευασότες, οἱ πόρνας ἐν αὐτοῖς προστησάμενοι, διὰ τούτων ὥσπερ λόχον καθίστων τοῖς χρείζῃ τροφῶν τοῖς οἴκοις ἐπισχομένους. Ἦσαν δὲ οἱ καὶ τῷ αἰσχυρᾷ ἡδονῇ δουλεύειν ἐθέλειν μόνη ἐκείσε ἐγίνοντο· μηχανῇ γὰρ τινὶ διὰ τοῦ πορνείου τῷ μυλῶνι ἐνέπιπτον· μάλιστα δὲ τοῦτο τοῖς ἐνδημοῦσι τῶν ξένων ἐπιτυνέβαινε· καὶ οἱ οὕτως ἐκ-

(1) Socr. lib. v, cap. 18.

λωκότες, ἀνάγκης ἐπικειμένης, ἀλείν διὰ βίου κατεί-
χοντο, μὴ τὴν ἐκεῖθεν λύσιν ποτὶς συγχωροῦμενοι·
ὥς καὶ τοῖς οἰκείαις παρεσχῆσθαι δίδξαν, ὅτι πάλαι
τεθνήκασι ταύτῃ τῇ ἀγῶνι. Καὶ τις τῶν Θεοδοσίου
στρατευσαμένων ἐνέπεσεν. Ὡς δ' ἤκιστα τοῦτω συν-
εχωρεῖτο ἡ ἐξοδος, καθὰ δὴ τὰ καὶ τοῖς λοιποῖς, τὴ
παρὰ τῶν μηρῶν ἥωρημένον ξίφος σπασάμενος,
τοὺς ἐπέχοντας διεχρήσατο. Οἱ δ' ἄλλοι, δέει τοῦ μὴ
τὰ ἴσα παθεῖν, συνεχώρουσαν ἐκείνῳ τὴν ἐξοδὸν. Ἀ
δῆτα μαθὼν Θεοδόσιος, τοὺς μὲν κολάσει ὑπὲρ
τοὺς δὲ ληστρούς ἐκείνους οἰκούς καὶ τὰ πορνεία
ἐκ βάρβρων ἀνέτρεψε. Ταύτην μίαν αἰσχύνῃν τῆς
βασιλευσύνης τῶν πόλεων περιεῖλεν ὁ Θεοδόσιος·
ἐτέραν δὲ τήνδε· Εἰ ποτε μοιχείας πάθει γυνὴ ἀλοῦσα
ἔτυχεν, οὐκ ἐκκοπῇ τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ προσθήκῃ
μᾶλλον τῆς ἀκρασίας τὴν τιμωρίαν· Ῥωμαῖοι ἐπὶ γυν-
βραχυτάτῃ γὰρ οἰκίσκῃ τὴν ἀμαρτήσαν περιελεί-
οντες, ἔπειτ' ἀναιδῶς εἰων τῷ βουλομένῳ τὴν ἀνό-
λαστον ἰδὼν ἐκπληροῦν. Καὶ τὸ δὴ πάσης ἀτοπίας
ἐπέκεινα, ὅτι καὶ κώδυνας ἀπώρουν κατὰ τὸν
καιρὸν τῆς ἀκαθάρτου μέξεως, ὥστε σειομένους ἤξει,
ἵνα μὴ λάθῃ τοὺς ὅπου δὴ ποτε παρόντας τὸ δρώ-
μενον, ἀλλὰ τῇ τῶν κωδόνων τῇ ἡ μεθ' ὕδρευς
τιμωρία γινώσκῃτο. Ἦν καὶ ταύτην πυθόμενος ὁ
σωφρονέστατος οὐκ ἤνεγκε βασιλεὺς· ἀλλὰ καὶ ταύ-
την τὴν ἀναιδῇ συνήθειαν ἐξηφάνιζε, τὰ σείσπρα
παντάπασις ἀφανίσας. Οὕτω γὰρ τὰ ἐφ' ὕδρει οἰκί-
ματα ἐκεῖνα ἐκάλουν· ἄλλοις δὲ νόμοις ὑποκείμενα
τὰς οὕτως ἀλοῦσας ἐνομοθέτει. Τῶν μὲν δύο τούτων
ἐφωδρίστων συνηθειῶν ὁ θεότατος βασιλεὺς τὴν Ῥω-
μαίων πόλιν ἀπῆλλαξε· πάντα δὲ καταστρεψάμενος
ὥς χρεῖων, τῇ μὲν Ῥώμῃ τὸν Οὐαλεντινιανὸν τὴν
βασίλειαν ἐκείσε διέπειν ἀφῆκεν· αὐτὸς δὲ σύναμα
τῷ πατρὶ Ὀνωρίῳ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν
ἦλθε.

hisce contumelia plenis consuetudinibus divinissimus imperator urbem Romam liberavit. Et rebus
omnibus recte constitutis, Romam quidem et imperium Occidentale Valentiniano administrandum
reliquit : ipse vero cum Honorio filio Constantinopolim est reversus.

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΓ'.

Περὶ τῆς ἱσαγγέλου πολιτείας Ἀρσενίου τοῦ Με-
γάλου· ὅς τῶν βασιλέων διδάσκαλος πρότε-
ρον ἦν.

Κατὰ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον, ὁ βασιλεὺς τοῖς παῖσι
διδάσκαλον ἀρετῆς ἐπιστήσαςι θελήσας, Ἀρσένιον
ἐκεῖνον οὐ τὸ κλέος τῆς ἀρετῆς εἰς πᾶσαν διέδραμε
τὴν ὑπ' οὐρανὸν εὐρυκῶς, ἐγχειρίζει τούτους· αὐτῷ.
Καὶ ὅς τοὺς παῖδας καταλαβὼν, ἀπάσης παιδείας
καθηγητῆς ἐγκωρίζετο, ἐλευθερίῳ ἀνάγων, καὶ
πατρὸς τρόπον ἐπέχων αὐτοῖς· μηδὲ γὰρ δεδιέναι
τὸ τῆς βασιλείας ὕψος ἐκείνῳ παρηγγύα ὁ Θεοδόσιος,
ἀλλ' ὅσα καὶ δοῦλοις αὐτοῖς χρῆσθαι. Ὁ δὲ τῇ πολλῇ
μετριόφρυσσῃ τούναντι μᾶλλον ἐποίησε· ὥς καὶ
ποτε τὸν βασιλέα, ἐξαπίνῃ· εἰσιόντα τὸν δόμον,
εὐρεῖν μὲν ἐκείνους σοδάρως προκαθημένους, τὸν δ'
Ἀρσένιον ἐστῶτα, καὶ τὴν διδασκαλίαν προσφέροντα·
χαλεπήναντα δ' ἐπὶ τούτῳ τὸν βασιλέα, ψιλῶσαι
μὲν ἐκείνους τῶν παρασῆμων· τὸ δ' ἀοιδίμον ἐκεῖνο

accidebat. Qui deinde ad eum modum capiti, et
necessitate circumventi, molere per vitam omnem
cogebantur, usque adeo libertate et aliquo inde
reditu negato, ut necessarii et propinqui eorum
jamdudum eos fatis concessisse opinarentur. In
hanc decipulam quidam etiam Theodosii miles
incidit. Atque ubi illi quoque, sicuti et reliquis,
abire inde non permitteretur, stricto quem ad
femur suspensum gerebat ense, eos qui se retine-
bant, interemit. Et alii, ne idem paterentur, metu
conterriti, abire eum sunt passi. Eam rem post-
quam Theodosius cognovit, nequam illos homines
suppliciis subdidit, prædonumque latebras illas et
lupanaria ex fundamentis ipsis evertit. Atque
unam quidem hanc sceditatem in principe urbe sic
Theodosius sustulit. Alteram autem illam : Si
quando mulier in adulterio comprehenderetur,
non coercionem criminis, sed potius accensione
libidinis, Romani in eam animadvertebant. Domun-
culæ enim arctæ, quæ adulterium commisisset,
inclusam, impudenter deinde impotentem ejus-
libet voluptatem et petulantiam explorare permitte-
bant. Et quod omnem excedit absurditatem, tin-
tinabula sibi homines libidinosi, impuri concu-
bitus tempore accommodabant, ut commota illa
resonarent, et prætereuntes quandocunque flagi-
tium tantum non lateret, sed potius tintinnabulo-
rum sonitu pœna illa cum injuria et contumelia
conjuncta indicaretur. Quam et ipsam ubi cogn-
vit, pudicissimus non tulit imperator, sed tam im-
pudentem et obscenam consuetudinem abolevit.
Nam ei sinistra (ita enim quæ ad tantam contume-
liam exstructæ erant domuncule vocabantur)
omnino evertit, et adulteras aliarum legum coer-
citationibus constitutione lata (1) subjecit. Duabus

CAPUT XXIII.

De angelica Arsenii Magni vita, qui antea imperato-
rum præceptor fuerat.

266 Sub idem tempus, imperator, liberis suis
virtutis magistrum præficere volens, Arsenio illi,
cujus gloria terram sub sole omnem pervagata est,
invento, eos commisit : quibus ille susceptis, cum
disciplina omni præceptoris, tum liberali educa-
tione patris illis loco fuit. Imperator enim illum,
ne quem ex imperii sublimitate conciperet metum,
sed illis potius ut servis uteretur, admonuerat.
Tantum vero, ut id ille fecerit, abest, ut insigni
modestia et moderatione diversum potius fecerit.
Et cum repente Theodosius ad eos aliquando
venisset, pueros quidem cum splendore magnifico
considentes, Arsenium autem inter docendum eis
astantem reperit. Qua de causa imperator indi-
gnatus, cum illos insignibus principalibus nuda-

(1) Quatuor ejus constitutiones exstant in C. sub tit. Ad. leg. Jul. de adult.

vit, tum sempiterna memoria dignum et vere imperiale illud verbum est prolocutus : « Si tales se præbaturi essent, ut mores vitamque suam ad disciplinam et leges Dei componerent, propensum et illum fore ut eis imperium in manus tradat, ad civium et subditorum commodum et utilitatem accommodatum : sin minus, conducibilis eis esse dixit, ut sic privati vitam exigerent, quam doctrina nulla cum periculo imperarent. » Sed gravis ea provincia Arsenio visa est, qui curas ejusmodi odisset, et a talibus turbis et tumultibus alienissimus esset. Proinde Deum est precatus, ut honesta præberetur causa, qua præsentibus liberaretur vinculis. Et Deus brevi id fecit. Admisit delictum quoddam Arcadius : quod quia impunitum relinquere non potuit, flagello illum coercens Arsenius castigavit. Atque ille factum id tanquam injuriam ægre ferens, mortem est ei molitus. Consilium id clam coeptum ubi Arsenius rescivit, insolenti vestitu illo rejecto, quamprimum in Scetim se contulit, et cœlitus ad se delatam vocem audiit : « Arseni, tumultus fuge, et salvabere. » Et vivente quidem Theodosio, latuit. Postquam autem Arcadius ad imperium pervenit, angelicam eum consecrari vitam innouit. Proinde imperator ad eum scribens, cum precationem benedictionemque ejus, tum peccati gratiam ab eo petiit. **267** Eidemque, ut Ægypti totius tributum pauperibus præberet, permisit. Sed hoc ille non recepit. Cum vero ad virtutem summam pervenisset, rusticum se et litterarum omnium imperitum esse assimulavit, cum quidem monumenta memoria digna et libros plurimos reliquerit : quos historia, quæ de eo est conscripta, refert. Et ad hodiernum usque diem in Sceti atque Romæ et Constantinopoli monastica quædam illius facete dicta præclareque acta commemorare. Cum vero propositum argumentum me alia persequi cogat, ad historiam ejus lectorem rejicio : mihi que eo uade digressus sum, relictum esse duco.

CAPUT XXIV.

De episcoporum successione, et de tumultu qui denuo Antiochiæ obortus est, propter Flavianum, Paulino defuncto : et ut post multum tempus, imperatoris et Theophili Alexandriæ episcopi opera, Ecclesiæ ejus dissidium sive sopitum, magna cum difficultate populo in concordiam redacto.

Eadem tempestate Timotheus, et Cyrillus, qui Alexandriæ et Hierosolymitanæ Ecclesiæ thronis enituerant, vi a defuncti, alter quidem Alexandriæ Theophilum, alter autem Hierosolymis Joannem successorem habuit. Paulo vero post, cum et Demophilus, qui Constantinopoli Arianæ præfuerat religioni, vitam morte commutasset, qui factionis ejus erant, administrationem eam Marino cuidam Thraci, qui alii episcopatu præfectus fuerat, commiserunt. Sed is cum ibi non ita diu durasset, discessit. Sub quo etiam Arianorum secta in duas factiones est dissecta, sicuti postea dicemus. Et Dorotheus qui Antiochiæ in Syria, ut heresi ei

καὶ βασιλικώτατον ἀναφθέγγασθαι · « Εἰ μὲν ἀρμόζοντα· ἐαυτοὺς διαθῶμι, Θεοῦ παιδεῖν καὶ νόμοις κατηρτισμένους, δυνατὸς ἐκείνος καὶ τὴν βίαιαν ἐγχειρίσαι αὐτοῖς, πρὸς τὸ λυσιτελεῖν ἡρμοσμένην ὧν ἀρχοῦσιν · εἰ δ' οὖν, ἀλλ' οὕτως ἀποδιδῶναι μᾶλλον λυσιτελήσει ἢ ἀρχειν ἀπαιδευτοῖς καὶ σφαλέρῃ. » Ἀλλ' ἤχθετο τοιοῦτοῖς ἐμπροσθὶν ὁ Ἀρσένιος μετὰ φροντί· ὧν, καὶ δ' ἄλλων ἄλλως καὶ θορύβων ἐπιεικῶς ἀνομιλήτος · ὅθεν ἐδεῖτο Θεοῦ εὐπρεπῆ παρασχεῖν αἰτίαν, δυναμένην τῶν παρόντων ἀνείναι δεσμών. Καὶ ὃς ὁἷτον παρεῖχεν. Ἐπεὶ γὰρ Ἀρχάδιος ἐπλημμέλητε πρᾶγμα μὴ παροφθῆναι δυνάμενον, μέτεσιν ἐκείνων μάλιστα σωφρονίζων Ἀρσένιος, ὅ δὲ τὴν ὕβριν μὴ ἐνεγκύν, θάνατον ἐκείνου προσεμελέτα. Μαθὼν δὲ Ἀρσένιος τὸ ἀπόρρητον, τὴν ἀλζόνα περιβολὴν ἐκείνην ἀποδυσάμενος, ὅῃτον πρὸς τὴν Σκήτιν ἀνέτρεχε · καὶ φωνῆς ἀνωθεν ἠκούσῃ· ἤκουεν, ὁ Ἀρσένιος, φεῦγε τοὺς θορύβους, καὶ σώῃ. Καὶ ζῶντος μὲν Θεοδοσίου ἐλάνθανεν, Ἀρκαδίου δὲ παρελθόντος εἰς τὴν ἀρχὴν, ἐγνωρίζετο τὸν ἀγγελικὸν μετῶν βίον. Ὅθεν βασιλεὺς αὐτῷ γράφων, εὐχὴν τε ἤπει καὶ συγγνώμην τῷ ἁμαρτήματι Ἀνῆκε τε τὸν τῆς Αἰγύπτου ἅπαντα φόρον πένησι παρασχεῖν. Ὅ δ' οὐκ ἐλάβδανε. Τίχος δ' εἰς ἄκρον ἀρετῆς καταστάς, ἀγροίκον ἐαυτὸν καὶ τὸ μηδὲν εἰδέναι προσεποιεῖτο, ἔργα δὲ μνήμης δῖα καὶ λόγους πλείστους καταλειποῦς, οὗ· ἢ κατ' αὐτὴν ἱστορίαν διέξισιν ἐς δεῦρο. Ἀνὰ τε Σκήτιν καὶ Ῥώμην καὶ τὴν Κωνσταντινου πολὺ τὸ ἐπ' ἀσκήσει ἐφῆρτα· περιώμυμον. Ἐνῇ μὲν οὖν καὶ τινὰ τῶν ἀσείως εἰρημένων τε καὶ πεπραγμένων αὐτῷ μνημονεύσαι · ἐπεὶ δὲ κατεπαίγει δὴ τὸ προκείμενον, ἐπ' ἐκείναι τοῖς ταύθ' ἱστοροῦσι προτρέπεται · ἥτις δ' ἐπὶ τὸ προκείμενον τὸν λόγον ἵκον.

ejus vita in primis celebratur. Potuissem quidem ejus vita in primis celebratur. Potuissem quidem

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

Περὶ τῆς τῶν ἐπισκόπων διαδοχῆς · καὶ περὶ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ αἰλιν γενομένης παραχρῆς διὰ Φλαβιανὸν Παυλίνου τελευταίαντος · καὶ ὡς χρόνῳ πολλῷ σπουδῇ τοῦ βασιλέως καὶ Θεοφίλου τοῦ Ἀλεξανδρείας, ἐκ τῆς τοιαύτης Ἐκκλησίας θόρυβος κατηνάρθη, εἰς ὁμόνοιαν τοῦ λαοῦ ἐλθόντος.

Ὑπὸ δὲ τὸν χρόνον τοῦτον Τιμόθεος καὶ Κύριλλος οἱ τῆς Ἀλεξανδρου καὶ Ἱερουσαλὴμ τοῖς θρόνοις ἐμπρέποντες, τὸ βιοῦν μεταλλάξαντες, ὁ μὲν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Θεόφιλον, ὁ δὲ Ἰωάννην ἔσχον διαδοχόν. Μετὰ βραχὺ δὲ καὶ Δημοφίλου, ὁ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει τῆς Ἀρειανῆς θρησκείας προΐσταται, τὸ βιοῦν μεταλλάξαντος, Μαρίνῳ τινὶ ἐκ Θράκης ὄντι οἱ περὶ ἐκείνων τὴν προστασίαν ἐπέτρεπον, ὅς ἄλλης ἐπισκοπῆς προϊστήκει. Ἀλλ' οὐ πολὺν διαύστη· χρόνον, ἐξέστη. Ἐπ' αὐτοῦ δὲ καὶ ἡ Ἀρειανῶν θρησκεία εἰς δύο ἐμετρήθη, ὡς ὕστερον λέξομεν. Οἷα δ' ἐπιτηδεύειν Θεόδωρος ὁ παρὰ τῇ Σύρῳ Ἀντιοχείᾳ τῆς τοιαύτης ἐπιτροπείας ἀμέλει· πρὸ

κριθεὶς, ἐκείθεν ἤκων προϊστάτο τῆς αἰρέσεως. Ἐν δὲ τούτῳ καὶ Παυλίνου ἐν Ἀντιοχείᾳ τελευτήσαντος, οἱ ὑπ' ἐκείνῳ ταττόμενοι ἰδίᾳ πάλιν τὰς συναγωγὰς ἐποιῶντο, τὴν Φλαβιανὴν ἐκτρέφόμενοι, ἅτε δὴ τοὺς ἐπὶ Μελετίῳ γεγεννημένους ὄρκους. μὴ προσήκον δι, παραδάντα, καίπερ οὐδὲν περὶ τὸ δόγμα διαφερόμενοι. Εὐάγριον δὲ τινα μετὰ ταῦτα τῇ Παυλίνου διὰδοχῇ καθιστῶσι. Τοῦ δὲ βραχὺ τι ἐπιβιώσαντος, οὐδαμῶς ἕτερος, εἰς τὴν ἐκείνου τόπον κατέστη, Φλαβιανὸς ἀντιπράττοντος. Ὅσοι δὲ τὴν πρὸς Φλαβιανὸν κοινωνίαν ἐξετρέποντο, ἰδίᾳ συναγόμενοι ἐκκλησιάζον. Ὁ μὲν γὰρ Πικυλίνος ἐβουλήθη, Μελετίου θανόντος, τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἅπασαν ἡγεμονίαν λαβεῖν· ἀντέλεγε δὲ ὁ τῶν ἱερέων χορὸς, μὴ χορῆναι λεγόντων τὴν μὴ τὰς Μελετίου συμβουλάς προσδεξάμενον μετὰ τελευτῇ τὸν ἐκείνου κληρὸν λαβεῖν, ἀλλ' ἐκείνου δὲ πολλοῖς πόνοις τὴν ἐκείνου διατήρησιν ποιήσας, ἐκείνον καὶ τῶν ἐκείνου προδῶτων γενέσθαι ποιμένα. Ὁ δὲ, ὡς εἰρηται, τοῖς τε Ἑσπερίοις καὶ Ἑφίοις δυσμένειαν μακροτάτην εἰργάσατο· οἱ οὐδὲ μετὰ τὸν Παυλίνου θάνατον τὸ πρὸς ἐκείνον δυσμενεῖν ἀπέθεντο· ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν Εὐάγριον Φλαβιανῷ χαλεπαίνοντες ἦσαν, καὶ ταῦτα τοῦ Εὐαγρίου παρὰ πάντα ἐκκλησιαστικὸν προδελημένου θεσμόν· ὁ γὰρ Πικυλίνος μόνος, αὐτὴν προεδάλλετο, πολλοὺς κανόνας εἰς ταυτὴν ἀθετήσας. Οὕτε γὰρ ἕτερον ἀνθ' ἑαυτοῦ τὸν τελευτῶντα χειροτονεῖν ἐνδιδόασιν· εἰς ἐν δὲ συνίεναι καὶ τοὺς τῆς ἐπαρχίας ἅπαντας ἐπισκόπους διαγορεύουσιν. Ἀλλὰ καὶ τριῶν ἀνευ ἐπισκόπων μὴ γίνεσθαι χειροτονίαν ἐπισκόπου θεσπίζουσι. Ταῦτ' οὐδὲ συνιδεῖν ἐβέλθσαντες, Εὐάγριον μὲν προτεδέχοντο, Φλαβιανὸν δὲ παντάπασιν ἀπεσιόντο, καὶ τοιοῦτον, ὡς καὶ ταῖς βασιλικαῖς ἐνοχλεῖν κατ' αὐτοῦ ἀκοίῃ· ὅς διὰ ταῦτα ἐνοχληθεὶς πολλὰκις ἡγαγέ τε αὐτὸν εἰς τὴν Κωνσταντινίαν, καὶ εἰς Ῥώμην ἀφικέσθαι ἐβίαζεν. Ὁ δὲ τὴν χειμῶνα προβαλλόμενος, ἔσχατος ὑπολάμποντο; ὑπισχενέτο περᾶναι τὸ προσταττόμενον. Καὶ τότε μὲν ἀρθεὶς, εἰς τὴν οἰκίαν ποίμνην ἀφίκετο· καὶ πάντα λίθον, τὸ τοῦ λόγου, ἐκίνει ὅφ' ἑαυτὸν τὸ στασιάζον ποιῆσαι. Ὁ δὲ καὶ κατὰ μικρὸν ἰσχυρὲ διαπράξασθαι, ἐκμειλιξάμενος Θεόφιλον τὸν τῆς Ἀλεξάνδρου ἐπίσκοπον, δι' οὗ καὶ Δάμασμον τὸν τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπον ἀρίστως κατήλλαξε. Καὶ ἄμφω γὰρ εἰς πλείστον κατὰ Φλαβιανὸν ἐχαλέπαινον· οὐ μόνον οὐ ἐν δευτέρῳ τοὺς ὄρκους ἐποίησε, ἀλλ' οὐ καὶ αἰτίαν οὐκ ἐλαχίστην παρείχε τοὺς τὸ ἴσον δόγμα πρεσβεύοντας ἐπὶ τὸσον διείργεσθαι. Βραδύνοντι δὲ τὴν ἐς Ῥώμην ἀφίξιν τῷ Φλαβιανῷ, ὁ θεσπέσιος Δάμασκος, καὶ ὁ μετ' ἐκείνον Σιρίκιος, καὶ Ἀναστάσιος δὲ Σιρίκιον διεδέξατο, τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως γράμμασι σφοδρότερον ἤπτοντο· τοὺς μὲν σφετέρους λέγοντες θάπτον καταλύειν πολέμους, τοὺς δὲ κατὰ Χριστοῦ θρασυνομένους, καὶ τῶν ἐκείνου θεῶν θεσμῶν ἀλογίστως ἔχοντας, οὕτως ἐπὶ τῆς τυραννίδος ἔβαν. Ὅθεν καὶ πάλιν ἐκείνον μετακλιόμενος, τὴν ἐπὶ Ῥώμην στέλλεσθαι κατηνάγκαζε· καὶ δῆτα ἐλθὼν, τῇ σοφωτάτῃ παρρησίᾳ γρησάμενος, ἀπεφθέγγετο· « Εἰ μὲν, ὡ βασιλεῦ, τῆς

A præisset, electus fuerat, tanquam illo ad id munus obeundum magis idoneus, Constantinopolim inde venit, et sectæ suæ præiit. Interea Paulino quoque Antiochiæ defuncto, qui auctoritatem ejus et auspicia secuti erant, suos sibi conventus, Flavianum aversantes, egere, veluti qui jusjurandum Meletio præstitum minus decenter et illegitime violasset : cum quidem illi de dogmate nihil ab eo dissiderent. Evagrius autem quemdam postea Paulino subrogarunt. Cumque is ad breve tempus supervixisset, alius in locum ejus, Flaviano renitente, substitutus non est. Qui igitur a Flaviani communione abhorrebant, seorsim, sicuti dictum est, conventus ecclesiasticos celebrarunt. **268** Paulinus quidem, ubi Meletius decessit, universam Ecclesiæ administrationem suscipere voluit. Verum ei sacerdotum restitit cœtus. Minus enim convenire dicebant, ut is, post Meletii mortem, locum illius sortiri deberet, qui consilia ejus repudiasset : sed ut ille potius ovium pastor fieret, qui labore multo ovile ejus conservasset. Quæ sane res, uti dictum est, simultatem diuturnam inter Occidentales et Orientales excitavit. Et Occidentales neque post Paulini obitum animum suorum adversus Flavianum acerbiter deponerunt, post Evagrii etiam mortem illi succedentes, idque Evagrio contra ecclesiasticas sanctiones omnes antitiste designato. Solus namque Paulinus episcopum eum destinaverat, canonibus multis proculcatis. Non enim illi morituro alium in locum suum subrogare episcopum permittunt, sed episcopos provinciæ omnes ad electionem scilicet coire jubent : quin etiam sine tribus episcopis episcopi ordinationem fieri non debere statuunt. Hæc cum intelligere nollent, Evagrius illi quidem susceperunt, usque adeo ut ejus causa imperatoris etiam obtunderent aures. Qui cum molestia hac de re sæpius conventus, cum Flavianum Constantinopolim evocavit, tum Romam etiam adire coegit. Atque ille hiemis incommoditatem prætexens, vere illucescente, imperata se exsecuturum esse pollicitus est. Ac tum quidem dimissus, ad gregem suum Flavianus rediit, nihilque non tentavit, ut eos qui per seditionem secesserant, sibi conjungeret. Quod etiam paulatim demum effecit, conciliato sibi postea Alexandrino episcopo Theophilo, per quem optime quoque Damasi Romani antistitis favorem est consecutus. Ambo enim isti Flaviano plurimum infensi fuerant, quod non modo jurisjurandi sacramentum violasset, verum etiam plurimum causæ præbuisset, ut homines, idem dogma profitescentes, tantopere per secessionem inter se dissiderent. Ubi vero Romam adire Flavianus distulit, divus Damasus, et post hunc Siricius, atque hujus postea successor Anastasius, litteris suis pietatem imperatoris perscrinabant : illud ei objicientes, quod bella ille quidem sua primo quoque tempore conficeret, **269** eos au-

tem qui insolenter se in Christum gererent, illiusque sacras constitutiones præter rationem omnem contemnerent, tyrannidem suam exercere pateretur. Itaque illi imperator denuo accito Romanæ protectionis suscipiendæ necessitatem imposuit. Et ille postquam Constantinopolim venit, sapientissime libertate dicendi apud imperatorem usus: « Siquidem, o imperator, inquit, aliqui religionem meam, tanquam minus rectam, aut vitam etiam, veluti episcopali muneri non convenientem, arguunt et reprehendunt, accusatores ipsos iudices accipio, in sententia quam illi laturi sunt, vel invitus acquieturus: sin de throno et cathedra lis est, nihil opus iudicio est: statim namque cuius cedam, et me a præsidendi honore longissime sejungam. Tu vero, o imperator, cui placitum est, Antiochenam sedem committe. » Tantam viri ejus dicendi libertatem et constantiam Theodosius admiratus, in patriam eum suam redire, et quem sortitus fuerat gregem rite pascere jussit. At ubi, satis longo intercedente tempore, Romam rursus imperator venit, eisdem reprehensionis et accusationis aculeis ab episcopis est expellitus, perinde atque Flaviani tyrannidem comprimere supersederit. Ibi tum, quodnam tyrannidis genus id esset, ut in medium proferrent, Theodosius eos est hortatus: seipsum Flavianum, et veluti syndicum atque patronum ejus designatum esse, subiiciens. Atque ubi illi cum imperatore jure non contendendum esse dicerent, suasor illis fuit, ut ecclesias postea per concordiam conjungerent, contentionein tollerent, et inutile dissidendi atque jurgandi studium exstingerent. « Paulinus siquidem, inquit, jamdudum vivere desiit. Evagrii autem ordinatio non secundum ecclesiæ constitutiones processit. Insuper vero Ecclesiæ Orientales omnes valde ex Flaviani episcopatu pendent. Ad hæc neque Asianæ, neque Ponticæ, neque adeo Thraciæ ecclesiæ, se ab illius communione abstinere. Illyricum denique omne illum Orientalium ecclesiarum primariam curam obtinere novit. » Talibus imperatoris dictis episcopi Occidentales ad lenitatem adducti, contentionem se soluturos, simultatem deposituros, et legatos, si qui inde venirent, suscepturos esse receperunt. **270** Ea re Flavianus cognita, Theophili iram placavit. Qui deinde presbytero suo ad Damasum misso (Isidorus is erat), inimicitias omnes solvit: e re Ecclesiæ esse illi renuntians, ut propter populi concordiam Flaviano delictum, quod juramento violato admiserat, remitteretur. Verum et ipsemet oratores Romam misit, ex episcopis et item presbyteris et diaconis Antiochenis: viros laudatos, quorum princeps erat Acacius, qui ecclesiam Berrhœæ apud Syros gubernabat, et gloriam magnam terra marique consecutus fuerat. Ii inimicitias, quæ ad decem et septem annos duraverant, sopitis, ecclesiis concordiam conciliant. Nam communione cum Occidentalibus re-

ἡμῆς θρησκείας ὡς οὐκ ὀρθῆς οὕτης τινὲς καταμέ-
φονται, ἢ τὸν βίον αἰτιῶνται ὡς ἱερᾶσθαι ἀνάξιον,
αὐτοὺς τοὺς κατηγόρους αἰροῦμαι κριτὰς, καὶ τὴν
ἐκεῖθεν φερομένην ψῆφον στέρεω καὶ ἀκων· εἰ δὲ
περὶ θρόνου καὶ καθέδρας ἡ διαμάχη, οὕτε δίκης
μοι χρεῖα, καὶ τοῖς βουλομένοις θάπτον ἐκστήσομαι·
καὶ τοῦ προεδρεύειν ὡς πορρωτάτω γενοίμην· καὶ
δὴ ὧς βούλει τὸν τῆς Ἀντιόχου θρόνον πάρεχε, βασι-
λεῦ. » Τὴν δὲ τοσαύτην μετὰ παρρησίας ἐλευθερίαν
τοῦ ἀνδρὸς ὁ βασιλεὺς ἀγασθεῖς, αὐτοῖς τὴν ἐνεγκα-
μένην καταλαβεῖν ἐπέτρεπε, καὶ τὴν λαχοῦσαν ποί-
μνην ποιμαίνειν ὡς χρεῶν παρηγγύα. Ἐπεὶ δ' ἰκα-
νοῦ χρόνου παραρβύζοντος ὁ βασιλεὺς αὐτοῖς ἐς Ῥώ-
μην ἀφίκετο, τοῖς ἰσοῖς κέντροις τῶν κατηγορημά-
των παρὰ τῶν ἐπιτιμώπων ἐπλήττετο, ἅτε δὴ μὴ τῇ
B τυραννίδι Φλαβιανῷ καταλύειν αἰρούμενος. Ὁ δὲ
ἀλλὰ τί ἂν εἴη τὸ τῆς τυραννίδος εἶδος ἐπὶ μέσης
λέγειν προὔτρεπετο· αὐτὸν γὰρ εἶναι Φλαβιανὸν
ὑπετίθει, καὶ ὡς σύνδικον προβεβλησθαι. Ὡς δ'
ἐκεῖνοι βασιλεῖ δικάζεσθαι μὴ δεῖν ἐλεγον εἶναι, τοῦ
λοιποῦ ἐκεῖνοις παρήγει ὁμοιοῖα συνάπτειν τὰς ἐκ-
κλησίας, καὶ λύειν τὴν ἔριν, καὶ τὴν ἀνόνητον σβέ-
σαι φιλονεικίαν. « Παυλινὸς τε γὰρ, φησὶν, ἐκ πολ-
λοῦ ἀπεβίω· ἡ δ' Εὐαγγελίου χειροτονία οὐ κατὰ θε-
σμούς· Ἐκκλησίας προέβη. Ἄλλως τε καὶ αἱ τῆς ἑω
ἀπασαὶ ἐκκλησίαι σφόδρα τοῦ Φλαβιανὸν προεδρεύειν
ἐξέχονταί. Ἐπὶ δὴ ταύταις καὶ αἱ Ἀσιατίδες, καὶ αἱ
ἀπὸ τὸν Πόντον· ἀλλ' οὐδ' αἱ κατὰ Θράκην διοικού-
μεναι τῆς ἐκείνων κοινωνίας ἀφίστανται· νὰ μὴν
καὶ τὸ Ἰλλυρικὸν ἅπαν ἐκείνων οἶδε τῶν κατὰ τὴν ἑω
C ἐκκλησιῶν τὴν ἱερωσύνην κεκληρωμένον. » Τοῖς
βασιλεῶσι τοίνυν τοῦτοις λόγοις μαλακισθέντες οἱ
τῆς ἐσπέρας ἐπισκοποὶ, καταλύειν τὴν ἔριν συν-
έθεντο, καὶ τὴν δυσμένειαν ἀποθέσθαι, καὶ τοὺς
ἐκεῖθεν ἤκοντας πρέσβεις εἰσδέξασθαι. Ταῦτα δὲ
μαθὼν ὁ Φλαβιανὸς, θεραπεύει τὴν ὀργὴν Θεοφίλου.
Ὁ δὲ, τὴν οἰκείον πρὸς Ἀμάσσον πέμψας πρεσβύτε-
ρον (Ἰαθῶρος ἦν αὐτῷ ὄνομα), διαλύει τὸ ἔχθος·
λυσιτελεῖν εἰπὼν δι' ὁμόνοιαν τοῦ λαοῦ ἐν δευτέρῳ
θέσθαι τὸ πλημμεληθὲν διὰ τὸν ὄρκον Φλαβιανῷ.
Ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς πρέσβεις ἐς Ῥώμην ἐπαμπεύ, ἀν-
δρας ἀξιοπείρους τῶν τε ἐπισκοπῶν καὶ πρεσβυτέ-
ρων καὶ διακόνων τῆς Ἀντιόχου· ὧν ἐπίσκοπος
Ἀκάκιος ἦν, ὁ τὴν παρὰ Σύροις Βέρβοιαν διεισύνων,
D ἀνὴρ μέγα κλέος ἐν τε γῇ καὶ θαλάσῃ κτησάμενος·
οἱ τὴν μακρὰν δυσμένειαν καταλύσαντες, δι' ἐπα-
καιδεῖα ἐτῶν τὴν ὁμόνοιαν ταῖς ἐκκλησίαις ἐδρά-
βουσιν. Τῆς γὰρ κοινωνίας ἐκεῖθεν δουλείῃ, καὶ ὁ
ἐν Ἀντιοχείᾳ λαὸς κατὰ βραχὺ τὴν εἰρήνην ἠσπά-
σαντο. Ἐπίσης δὲ τοῦτο γινόντες καὶ οἱ κατ' Αἴγυ-
πτον ἱερεῖς, τὴν ἐκ μακροῦ σβέσαντες ἔριν, τῆς
ὁμοφροσύνης ἐγένοντο. Τηνικαῦτα δὲ τῆς μὲν Ῥω-
μαίων Ἐκκλησίας Ἰννοκέντιος ἡγεῖτο, διαδεξάμενος
Ἀναστάσιον· τῆς δὲ Ἀλεξανδρου Θεόφιλος, ἀνὴρ
πυκνὸς τὰς φρένας καὶ ἀνδρείος τὸ φρόνημα· ὁ
τὸν Τιμόθεον, Τιμόθεος δὲ τὸν ἀδελφὸν Πέτρον, ὁ
τὸν πολὺν Ἀθανάσιον διεδέχετο. Τὸν δὲ ἱεροποιού-
μων μετὰ Κύριλλον Ἰωάννης, εἰτα Νέωνος ἐκκλη-
ροῦτο τὸν θρόνον. Τὴν μὲν οὖν τῶν ἐκκλησιῶν εἰρή-

νην τοῦτον τὸν τρόπον ὁ θεοφίλης βασιλεὺς ἐπρυτά-
νευσεν· οἱ δὲ Ἀρειανοί, παντάπασιν τὴν Ἀντιόχου
λιπόντες, ἔξω τὰς συναγωγὰς ἐποιοῦντο. Καὶ τὰ μὲν
κατὰ Ἀντιόχειαν ὥδε ἔσχε.

tum Ecclesiæ præfuit Innocentius, Anastasii successor : Alexandrinæ Theophilus, vir cordatus et virilem obtinens mentem. Successit is Timotheo, Timotheus fratri Petro, quem magnus præcessit Athanasius. Hierosolymis vero post Cyrillum Joannes, et post hunc Nepos episcopalem sedem est sortitus. Ad hunc modum Deo charus imperator ecclesiis pacem restituit. Ariani autem, Antiochia omnino relictæ, extra urbis mœnia conventus suos habuere. Res Antiochenæ sic se habuere.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

Περὶ τῆς ἐν Ἀλεξανδρίᾳ γενομένης στάσεως
διὰ τὴν κατὰ λυσιν τῶν εἰδωλικῶν νεῶν· καὶ
περὶ τῆς εἰς τοῦτο σπουδῆς θεοφίλου τοῦ
Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπου.

Κατὰ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον καὶ ἀνά τὴν Ἀλεξάν-
δρου μεγίστη ὀνέβριπίζετο ταραχή, αἰτίαν ἔσχουσα
τοιάνδε· ἐπεὶ γὰρ ὁ πιστότατος βασιλεὺς ταῖς ἐκ-
κλησίαις, ὡς γ' ἐνῆν, παρασχόμενος τὴν εἰρήνην,
καὶ τῆς Ἑλληνικῆς πλάνης τὴν σπουδὴν μετετίθει,
νόμους ἔγραψε θεσπίζοντας τὰ τῶν εἰδώλων τεμένη
δοῦναι δὴ ποτε τῆς ὑπ' αὐτῶν ἀρχομένης εὐρίσκοιντο,
ἐξ αὐτῶν ἀνοτρέπεσθαι τῶν χρηπιδῶν. Ὁ μὲν γὰρ
μέγιστος καὶ πᾶσαν εὐφημίαν ἤττονα τῆς ἐκείνου
δόξης κληρωσάμενος Κωνσταντῖνος, πρῶτος εὐσε-
βεῖα τὴν βασιλείαν κοσμήσας, εὐρὼν τε πᾶσαν ὡς
εἶπεῖν τὴν γῆν περὶ τὰ εἰδῶλα μεμνητοῦν, θύειν μὲν
δαίμοσι· ἀάμπαν ἀπειργεῖ· τοὺς δ' ἐκείνων βωμοὺς
οὐκ ἀνέτρεπε· προσέτατε δὲ κλειομένους, ἀδάτους
πᾶσι διατηρεῖσθαι. Ἐπίσης δὲ τούτῳ καὶ οἱ παῖδες
ἐπραττον. Ἀπηνὲς γὰρ ὦνοντο ἄρδην οὕτω ποιεῖν
τὴν μετίθεσιν· ἡρέμα δὲ καὶ κατὰ μικρὸν ἐπὶ τὴν
ἀληθοῦ μετέλκειν θρησκείαν. Ὁ δὲ Ἰουλιανὸς τὴν
ἀσέβειαν αὐθις ἀναζῆν ἐποίησε, καὶ ἐπὶ μέγα τῆς
ἐξαπάτης ἤρε τὴν φλόγα. Ἀλλ' Ἰοβ. ἀνός, ἀντιπράτ-
των αὐθις, τὴν περὶ τὰ εἰδῶλα θεραπείαν ἀνείργεν.
Ἐπίσης δὲ αὐτῷ καὶ Οὐαλεντινιανὸς ἐπραττε τὴν
τῆς Εὐρώπης ἡγεμονίαν ἰθύνων. Ὁ δ' ἀδελφὸς ἐκεί-
νου Οὐάλης πάσῃ μὲν θρησκείᾳ ἀνήκε λατρεύειν,
ὧς γε ἦν βουλομένη, καὶ θεραπείας τῆς ἀνηκούσης
τὰ θρησκευόμενα ἀξιοῦν· μόνοις δὲ τοῖς τὴν ἀμώ-
μητον πίστιν ὁμολογοῦσιν ἐχθρὸς καθίστατο προπα-
γῆς. Παρὰ πᾶσαν τοίνυν αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν σπονδαί
τε καὶ θυσίαι τοῖς εἰδώλοις παρὰ τοῖς βουλομένοις
ἀνήγοντο· καὶ τὸ ἐπιθώμιον ἀνήπτετο πῦρ· δημο-
θονοῖαι τε καὶ βαρχεῖαι κατὰ τὴν ἀγορὰν ἐτελοῦντο,
καὶ οἱ περὶ Διόνυσον ἀνεχόρευον· καὶ σὺν αἰγίσσι
διατρέχοντες, κύνες ἐφθαιρον διασπῶντες, καὶ πάντα
θρῶντες, ὅσα τὴν αἰσχύνην προσμαρτυρεῖ τῷ πρῶτως
διδάξαντι. Ἀ δὴ πάντα Θεοδόσιος εὐρὼν ὁ πιστότα-
τος· βασιλεὺς ἐτι τελοῦμενα, πρόρριζα τε ἀνέσπασε,
καὶ ἀφανεῖα παντελεῖ παραδίδωκε. Τότε δὲ τῇ Θεο-
φίλου σπουδῇ πρόσταγμα κατεπέμπετο τοὺς ἐν
Ἀλεξανδρίᾳ τῶν εἰδώλων νεῶν· καταστρέφεσθαι,
αὐτῷ γ' ἐκείνῳ τὴν περὶ τούτων φροντίδα ἀνατιθεῖν.
Ἐξουσίαν τοίνυν εἰληφώς ὁ Θεοφίλος, πάντα λίθον
ἐκίνας· ἐξεπίτηδες τὰ τῶν Ἑλλήνων καθυδρίσαι μυσ-
τήρια. Καὶ τὸ μὲν Μίθριον ἀνέτρεψε, κατέστρεψε
δὲ τὸ Σαράπιον. Τοῦ μὲν οὖν τὰ φονικὰ ἔργα

CAPUT XXV.

De seditione Alexandriæ propter demolitionem tem-
plorum idolorum orta : et de singulari ea in re
Theophili episcopi Alexandrini studio et opera,

Eodem porro tempore maxima etiam Alexandriæ
excitata est turba, talem ob causam : Postquam
fidelissimus imperator ecclesiis, quantum potuit,
pacem præstitit, adversus Græcos errores omne
conferens studium, constitutiones tulit : quibus
sanxit, ut simulacrorum delubra, ubicunque loco-
rum in imperio suo invenirentur, ex ipsis funda-
mentis everterentur. Nam maximus ille Constan-
tinus, qui ingentem quidem, minorem tamen vir-
tute et gloria sua, consecutus est laudem, 271
et primus vera pietate imperium exornavit, cum
omnem (prope dixerim) terrarum orbem in idolo-
rum cultu insanientem invenisset, sacrificare qui-
dem dæmonibus prorsus prohibuit, aras autem
eorum non sustulit, mandato illo promulgato, ut
deorum templâ clausa, quo a nemine adiri possent,
servarentur. Idem filii ejus fecere. Crudelitatis
enim esse putarunt, repente prorsus tantam in-
stituere mutationem, satius esse existimantes,
quietis consiliis paulatim homines ad veram per-
trahere religionem. Julianus autem, ut impietas
revivisceret, fecit, errorisque et seductionis flam-
mam plurimum auxit. Post hunc Jovinianus actiones
illius abrogans, idolorum cultum suppressit.
Idem a Valentiniano, qui Europæ imperium habuit,
factum. Hujus vero frater Valens, religionem
quidem omnem ut statis cæremoniis coleretur,
admisit, in eos autem solos qui fidem irrepre-
hensibilem profitentur, aperte hostili fuit animo.
Quapropter in imperio ejus toto libationes et sa-
crificia simulacris, ab eis quibus hoc placitum
erat, offerebantur, ignis in altaribus accendebatur,
epulationes publicæ, et numine afflatorum discurs-
siones, in foro peragebantur, et sacerdotes
Bacchi choreas ducebant, et cum scutis discurren-
tes canes concerpando necabant : nihil denique
earum rerum reliqui faciebant, quæ primo earum
inventori probrum et fæditatem attestantur. Quæ
sane omnia adhuc celebrari solita cum religiosis-
simus imperator comperisset, radicitus sustulit,
modisque omnibus abolevit. Tum vero Theophili
opera jussio promulgata est, ut Alexandriæ idolo-
rum templâ everterentur, procurationem talem
ipsi illi injungens. Itaque is, potestate eâ accepta,

consulto omnem movit lapidem, ut Græcorum mysteria cum contumelia traducerentur. Evertit igitur Mithrium, evertit etiam Serapidis templum: atque in illo quidem veluti in solemnī pompa, cædes patratas: in hoc autem, spectatoribus Serapidis sacra ridenda proposuit (1). Phalli namque et Ithyphallē, turpiter nudati atque producti, Theophili jussu, per forum trahebantur. At qui Alexandria erant Græci, et in primis qui philosophiæ operam dabant, re inopinata consternati, **272** cum dolorem conceptum ferre non possent, manu coacta, per impetum et impressionem intollerabilem, non minus atque antea fecerant, ingentem edidere stragem. Subito namque tumultu Christianos invadentes, plurimam fecere cædem: neque paucos etiam vulnerare, ac deinde retrocessere. Repugnabant quidem illis Christiani, sed eos cædibus patrandis Græci longe superarunt: neque prius a conflictu eo destitere, quam animos suos hostium sanguine profuso exsatiarunt. Cæterum Græcos ex ea re metus invasit, ab imperatoris vindicta sibi timentes. Quapropter eo quod illis visum fuerat peracto, furoreque cædium cruore extincto, pro se quisque in eum quem sors offerebat locum se ubi lateret, abdebat. Aliqui etiam timore vehementiore correpti, patriam relinquentes, in urbes alias comigrarunt. In quibus duo erant, qui ab ineunte ætate maxime in litterarum doctrina fuerant educati, Helladius et Ammonius (2); ille quidem Jovis, hic autem Simiæ sacerdos. Malum id ubi conquievit, in templorum demolitione, Theophilo plurimum dehinc operæ navarunt, militarium in Ægypto ordinem dux Romanus, et Alexandrinæ urbis præfectus Evagrius. Nam Græci quidam Serapidis ædem illam pulchritudine et amplitudine celeberrimam, tum autem ornamentis suis dispolitam atque sæde deformatam, in tumulto quodam sitam, occupaverant: atque inde non secus atque ex aliqua arce die improvise prorumpentes, multos ex nostris comprehensos, tormentis excruciabant, et demonibus sacrificare cogeabant. Si qui vero id vehementius detrectarent, eos in crucem agebant. Quorundam etiam crura frangebant et alios aliter enecabant. Porro cum aliquandiu dimicatio ejusmodi durasset, magistratus quos diximus, homines eos adeuntes, ut aliquando tandem conflictationem eam posthaberent, et templum Serapidis relinquerent, sunt hortati. Quod ubi illi non fecere, res ea ad imperatorem est relata. Ut autem in cœpto illi suo obstinatiores essent, conscientia tam temerariæ audaciæ, qua tantopere in re mala usi fuerant, faciebat. Erat præterea apud eos sophista quidam Olympius, qui auctor illis fuit, ut

ἐπόμπευεν· ἐν πολλῷ δὲ καταγέλωτι τοῖς θεομένοις ἦσαν καὶ τὰ Σαρράπιδος· οἱ γὰρ φαλλοὶ καὶ ἰθυφαλλοὶ, Θεοφίλου κελεύοντες, διὰ τῆς ἀγορᾶς εἵλκοντο αἰσχρῶς ἀνακαλυπτόμενοι. Οἱ τοίνυν κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρου Ἕλληνας, καὶ μᾶλλον ὅσοι φιλοσοφία προσεῖχον, τῷ ἀδοκῆτι καταπλαγέντες, καὶ τὴν λύπην ἐνεγκεῖν μὴ δυνάμενοι, ἀθρόον ὄρμη ἀσέτῳ χρησάμενοι, οὐχ ἤττον ἢ πρότερον μέλζοντα ἔδραματούργου· κακὰ. Τῶν γὰρ Χριστιανῶν καταδραμόντες ἐξάπινα, πλείστον φόνον εἰργάσαντο. Οὐκ ὀλίγους δὲ καὶ τραυματίας πεποιηχότες, ἔπειτ' ἀνεχώρουν ἐκεῖθεν. Ἡμύνοντο μὲν οὖν καὶ Χριστιανοί· ἀλλ' ὑπερπερὺντες ἦσαν τοῖς φόνοις οἱ Ἕλληνας· καὶ οὐ πρότερον πολεμοῦντες ἀπέσχοντο, ἕως οὗ εἰς κόρον τοῦ κτείνειν ἐγίγνοντο. Φόβος· ἐντεῦθεν εἰσέβρισι τοὺς Ἕλληνας, τὴν ἐκ τοῦ βασιλείως ἐπεξέλευσιν δεδιότας. Καὶ δὴ δ' ἐδόξα· τοῦτοις καταπραξάμενοι, καὶ τὸν θυμὸν τοῖς ἐκ τῶν φόνων αἵμασι σθέσαντες, ὅπῃ ἐτυχεν ἑκαστος κατεκρύπτοντο. Ἄλλοι δὲ τῷ πολλῷ τοῦ δόου καὶ τὴν πατρίδα λιπόντες, εἰς ἐτέρας πόλεις μετέβαινον. Ἐξ ὧν καὶ δύο ἦσαν, λόγους μάλιστα συντραφέντες, Ἑλλάδιος καὶ Ἀμμώνιος. Ὁ μὲν οὖν τοῦ Διὸς, Ἀμμώνιος δὲ τοῦ Πιθήκου ἱερεὺς ἐτύγχανεν ὧν. Αὐφῆσαντος δὲ τοῦ κακοῦ, τῇ τῶν νεῶν καταλύσει οὐκ ἐλάχιστα συνήραντο Θεοφίλῳ ὅτε τῆς Αἰγύπτου τῶν στρατιωτικῶν ταγμάτων ἐξηγούμενος Ῥωμανός, καὶ Εὐάγριος ὁ τὴν ὑπαρχον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ χειρίζων ἀρχὴν. Τὸ γὰρ Σαρραπίον ἐκεῖνο καταλαβόντες τῶν Ἑλλήνων τινές· νεῶς δὲ οὗτος κάλλει καὶ μεγέθει διαφανέστατος ἐπὶ γεωλόφου τινὸς ὑπερκείμενος· κακείθεν δ' ὡς ἐκ τινος ὀρμητηρίου ἐξαπινάμει, ἴοντες, πολλοὺς τε τῶν ἡμετέρων συσχόντες, βασάνους ἤταζον καὶ θύειν ἠνάγκαζον. Σφοδρῶς δὲ παραιτούμενους, τοὺς μὲν ἀνεσκολόπιζον· ἦσαν δὲ, ὧν καὶ τὰ σκέλη συνέθλων· καὶ ἄλλους ἄλλως ἀνήρουν. Καίρῳ δὲ πολλῷ τῇ μάχῃ κρατούσης, οἱ ἄρχοντες παρ' αὐτοῖς ἴοντες, ὅψι ποτε τῆς μάχης· λήγειν παρήνουν, καὶ τὸ Σαρραπίον ἀναχωροῦντας ἔβαν. Ἐπεὶ δ' οὐδαμῶς ἐπέβηοντο, ἐγνώριζον βασιλεῖ τὰ κρατούμενα. Φιλονικοτέρους δ' ἐκείνους μᾶλλον ἐποίησε τὸ συνεσιέναι τόλμῃ ἐπὶ κακοῖς χρητίζεσθαι. Ἄλλως τε καὶ τῷ Ὀλύμπιος σοφιστῇ παρὼν αὐτοῖς, ἐπέθετο μὴ τῶν πατρῶν ἐθῶν ἀμειβεῖν, ἀλλ' ἀχρι δὴ καὶ θανάτου ἐγκατερεῖν τοῖς δεινοῖς. Τῶν δὲ ξοάνων ἀφανισμένων, ὁρῶν ἀθυμοῦντας, καθίστατο σύμβουλος μὴ οὕτω τὴν θρησκείαν ἔβαν· ἔλεγε γὰρ· ὅλην εἴναι φθαρτὴν καὶ ἰνδάλματα τὰ ἀγάλματα, καὶ τοῦτου χάριν εἰς ἀφανισμόν ἀγεσθαι. Τὰς δ' ἐν ἐκείνοις οἰκουρούσας δυνάμεις, ἐκείνων λυομένων, εἰς οὐρανούς ἀναπτήναι. «Τοιαῦτ' ἐκεῖνος λέγων, τὴν τῶν Ἑλλήνων πληθὺν κατέχων, τῷ Σαρραπίῳ προσέμενεν. Ὁ δὲ βασιλεὺς διαγνοὺς τὰ γενόμενα, τοὺς μὲν ἀναιρεθέντας· Χριστιανῶν μρτυρικῇ· ἱξίου τιμῇ,

(1) Sozomenus Theophilum quoque scribit, Dionysii templum, sibi ab imperatore donatum, in formam sacræ ædis redeγisse, et isthuc quoque in adytis obscena Phallorum et Ithyphallorum simulacra, et monumenta alia spurca reperisse,

lib. vii, cap. 15.

(2) Grammaticos hos fuisse, præceptoribusque se eis Constantinopoli juvenem usum esse, dicit Sozocrates, lib. v, cap. 16.

οὕτως ὑπὲρ τῆς ὑγιούς προκινδυνεύσαντας· πιστεύουσιν· τοὺς δὲ τὸν φόβον ἐργασαμένους συγγνώμης ἡξίου τυχεῖν· ἐν ἐντεῦθεν τὸ ὑπερβάλλον τῆς εὐεργεσίας καταπλαγέντες, ἰσθὺς Χριστιανίζειν ἔλοιπον. Τοὺς δὲ καὶ οὕτως καὶ ἐτι καταλυθῆναι ὡς αἰτίους στάσεως τῷ ἡμῶν γεγεννημένους προσέταττε γράμμασι. Τῶν δὲ πρὶ τούτου βασιλικῶν γραμμάτων ἐς κοινὴν ἀναγνωσθέντων, μέγα ἀναδοῇται Χριστιανούς, ὅτι περ ἐν αἰτίαις εὐθὺς τοὺς Ἑλληνίζοντας ἐποιεῖτο· ἐκείνους δὲ διειληφθέντας, λιπεῖν τὸ Σαράπιον, καὶ γούγειν ἔλθεσθαι· καὶ οὕτω τοὺς Χριστιανούς αὐτὸ καταστρεῖν. Ὀλύμπιον δὲ τούτου εἶχε λόγος ἐν τῷ βαθεῖ τῆς νυκτὸς· τῆς πρὸ ταύτης ἡμέρας· καθ' ἣν τότε συνέβη, ἀκοῦσαι τινος· ἔδον τοῦ Σαραπίου ψάλλοντος Ἀλληλοῦτα. Ἐπεὶ δὲ τῶν θυρῶν οὐσῶν ἐν τῷ ἀσφαλεῖ, ἡσυχίας τε πολλῆς οὐσης, τῆς ἰσῆς φωνῆς μετέλχε, καὶ αὐθις, οὐδένα δ' ἑώρα, συνῆκε δὴ τὸ νοούμενον· καὶ κρύφα ἐξιών, πλοῦτος τε εὐτυχήσας, ἐς Ἰταλίαν κατέπλεεν. Ἐντεῦθεν τὰ μὲν ἱερὰ σπουδῇ κατεστρέφετο· τὰ δ' ἀγάλματα καὶ ἰνδάλματα τῶν θεῶν ἐδίδοντο μὲν τῷ πυρὶ, καὶ εἰς λέβητας καὶ ἄλλας χρειὰς τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἀλεξανδρέων μετασκευάζετο· δαπάνην δὲ τοῖς πτωχοῖς τοὺς πολυτελεῖς ἐτίθει θεοῦς, χαρίζομενος βασιλεύς. Τὰ τοίνυν πάντα τῶν ἀγαλμάτων εἰς κόριν λεπτύνας Θεόφιλος, ἐν μόνον ἀχώρευτον κατελίμπανεν· ὁ καὶ δημοσίᾳ προσήκας, ἔλεγε, τούτο δεῖν φυλάττειν, ἵνα μὴ τῷ χρόνῳ προήκοντι εἰς ἀρνησιν οἱ Ἕλληνες ἔλθωσι, τοιοῦτοις θεοῖς τὸ σέβας νεύμαντες. Ἐφ' ᾧ δὴ πλείστον ἦν· αὐτὸς δὲ προῤῥήθεῖς Ἀμμόνιος· ὁ τοῦ Πιθήκου ἱερεὺς· δεινὸν εἶναι λέγων τῇ τῶν Ἑλλήνων ὀρθοκρίτῃ, ἐπὶ καταγέλωτι καὶ τὸν ἕνα θεὸν τὸ χωνευτήριον ἀποδράσαι· εἴθε δὲ κάκεινος τῇ χωνεῖν εἰδίδοτο. Ὁ δ' Ἑλλάδιος δισχυρίζετο, ὡς ἐνέα εἴη ἄνδρας ἐν τῇ συμπληγάδι φονεύσας.

Atque deorum statuæ igni confata, in lebetes et vasa alia ad Alexandrinæ Ecclesiæ usum sunt transformata. Pretiosioris vero materiæ deos in sumptus et alimenta pauperum imperator, illis gratificatus, dedit. Sedenim Theophilus simulacris omnibus comminutis, atque in cinerem redactis, unum tantum integrum reliquit, quod etiam in publico loco constitutum, conservandum esse dixit, ne temporibus futuris aliquando Græci se talibus diis cultum præstitisse negare possent. Qua de re plurimum concepit doloris, quem diximus, Ammonius, Simiæ ille sacerdos· **274** pergrave id Græcorum religioni accidisse dictitans, quod ludibrii causa unus ille deus incendium, quominus conflaretur, aufugisset: et non itidem, ut alii, quod in primis optaverat, conflatus sublatusque fuisset. Helladius vero in conflictatione ipsa novem se viros neci dedisse confirmavit.

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΓ'.

Ὅς λυομένου τοῦ ναοῦ τοῦ Σαράπιδος, γράμματα ἱερογλυφικὰ εὗρηται ἐν σταυροειδεῖ σημείῳ, ὧν ἡ περὶ τοῦ μνηστοῦ καὶ ὡς Θεόφιλος τὴν πλάνην τῶν ἐιδώλων ὑπέδειξε, καὶ τὸ ἔδαρτον τοῦ Σαραπίδος ἀεὶ ἐλῆν.

Λέγεται δὲ λυομένου τοῦ ναοῦ τοῦ Σαράπιδος, καὶ τῶν τευχῶν γυμνουμένων, τινὰ τῶν λεγομένων ἱερογλυφικῶν χαρακτῆρων σταυροῦ σημείῳ ἐμφερεῖ ἔχοντα γράμματα τοῖς λίθοις ἀναφανῆναι· οὓς καὶ Ἕλληνες καὶ Χριστιανοὶ ὁρῶντες, ἕκαστος τῇ οἰκειᾷ ὀρθοκρίτῃ προσήρμοζον. Ἐκ μὲν γὰρ τοῦ σταυροῦ οἰκεῖον σφῆνιν εἶναι τὸν χαρακτῆρα ἐτίθεντο Χριστιανοί· Ἕλληνες δὲ μὴδὲν εἶναι· καὶ τὸν Χριστὸν καὶ

A patios mores et ritus non negligerent, sed ad necem usque illis defendendis, fortiter in rebus duris perseverarent. **273** Quoniam autem simulacris comminutis populares suos animos despondere cernebat, ne propterea religionem suam relinquerent, eis suavit, et simulacra atque imagines, materiam quidem corruptioni obnoxiam, ob eamque causam comminutam esse; quæ autem in illis fuisset, et vim suam exhibuissent, potestates, illis contractis in cælos evolasse dixit. Huiusmodi ille verbis Græcorum multitudinem in potestate sua continuit, et in Serapidis templo mansit. Imperator ea re cognita, Christianos qui ita occisi fuerant, honore martyrum dignatus est, quod tantum periculi pro sana fide pertulissent, percussores autem et homicidas illos, venia concessa, pœna commerita liberavit: ut tam insigni ejus beneficentia consternati illi, ad Christianam forte religionem se conferrent. Tempia vero nihilominus, quæ tantæ seditionis populo causa exstissent, erui litteris mandavit. Quibus imperatoris litteris publice lectis, quod imperator in eis tumultus culpam in Græcæ superstitionis sectatores statim contulisset, Christiani acclamatione ingenti remi comprobarunt: illi vero timore correpti, Serapidis ædem sibi relinquendam, atque inde fugiendum duxerunt. Ita Christiani id receperunt. Olympius autem iste, in multa nocte, quæ eum diem cum hæc accidere, præcessit, in ipso Serapidis delubro quemdam Alleluia psallentem audisse dicitur. Et cum postibus probe obfirmatis in profundo silentio rursus eandem vocem audiret, nec quemquam cerneret, quid sibi ea res vellet, intellexit. Et clam egressus, navimque commodum nactus, in Italiam navigavit. Proinde templa quidem studio magno solo æquata, et simulacra

Atque deorum statuæ igni confata, in lebetes et vasa alia ad Alexandrinæ Ecclesiæ usum sunt transformata. Pretiosioris vero materiæ deos in sumptus et alimenta pauperum imperator, illis gratificatus, dedit. Sedenim Theophilus simulacris omnibus comminutis, atque in cinerem redactis, unum tantum integrum reliquit, quod etiam in publico loco constitutum, conservandum esse dixit, ne temporibus futuris aliquando Græci se talibus diis cultum præstitisse negare possent. Qua de re plurimum concepit doloris, quem diximus, Ammonius, Simiæ ille sacerdos· **274** pergrave id Græcorum religioni accidisse dictitans, quod ludibrii causa unus ille deus incendium, quominus conflaretur, aufugisset: et non itidem, ut alii, quod in primis optaverat, conflatus sublatusque fuisset. Helladius vero in conflictatione ipsa novem se viros neci dedisse confirmavit.

D

CAPUT XXVI.

Ut templo Serapidis, solo æquato, hieroglyphicæ litteræ crucis forma inventæ sint, venturam ritum indicantes: et ut Theophilus errorem idolorum manifesto indicaverit, et statuam Serapidis securi sit demolitus.

Cum Serapidis templum solo æquaretur, et parietes evertentur, hieroglyphicas quæ dicuntur quasdam formas et characteres signo crucis per similes, saxis incisas apparuisse dicunt. Quos et Græci et Christiani cernentes, utrique religioni suæ accommodarunt. Christiani enim, propter crucem, symbolum id et signum ad se pertinere allegarunt, Græci vero, nihil esse commune Christo et

Serapidi, sed figuram eam aliud quidem Christianis, aliud vero Græcis superstitiosis, significare et portendere posse dixerunt. Qua de re cum sic ambigeretur, multi illorum Christianismum susceperunt. Qui etiam hieroglyphicarum litterarum interpretandarum periti (1), characterem sub crucis forma, vitam futuram significare dixerunt. Quod Christiani plurimum ad religionem suam trahentes, ut permultos ad sententiam suam adducerent, occasionem habuere: propterea quod aliæ quoque litteræ aperte declararunt, templum id Serapidis relinquendum prorsus esse, cum crucis ille character, qui obscure venturam vitam significaret, in apertum productus esset. Atque id templum ad hunc modum esse eversum. Verum non ita multo post in ecclesiæ formam sub Arcadii nomine est redactum. Ego quidem sacerdotes Ægyptios, qui de Christo nihil prorsus præviderint, litteras (2) eas sub crucis forma non exsculpsisse puto. Si namque ab ipsis sæculis mysterium (ut Paulus inquit) occultatum, principem tenebrarum latuit: multo magis æquum est, illius quoque sacerdotibus ignotum id fuisse existimare. Quin potius providentiæ divinæ opus id esse quispiam arbitretur, ut quæstio scilicet de litteris ejuscemodi fieret. Id quod itidem antea in apostolo Paulo evenit. **275** Ille namque spirituali sapientia plenus, eadem ratione et arte apud Athenienses usus, oraculum consilio et causæ suæ accommodavit, et multos ad veram religionem adduxit. Nisi forte illud etiam quispiam dicat, idem tum Dei Verbum per Ægyptios sacerdotes, quod antea per Balaam egerat, fecisse. Quemadmodum quoque in Caïpha accidisse novimus. Ambo enim, etiam inviti, de rebus bonis sunt vaticinati. Verum de his hactenus. Theophilus autem rebus quæ dictæ sunt, non contentus, hac in parte non constitit, sed fraudem sacerdotum omnibus eis qui seducti fuerant, manifestam esse voluit. Simulacra enim illi, sive ærea seu lignea, pleraque omnia ita elaborarunt, ut ea cava intus essent, et eorum terga templorum parietibus adaptarentur, occultis quibusdam meatibus in muro relictis. Deinde per alia quædam arcana adyta in simulacrorum cavum subibant, et inde quæ eis visa essent responsa edebant. Et qui sedulo apud ea versabantur, quod fraudem et imposturam eam non intelligerent, perinde atque Deo iubente, statim imperata faciebant. Tales statuas tum Theophilus comminuens, dolum hominibus deceptis monstravit. Ut vero in Serapidis etiam templum ascendit, simulacrum illud vidit magnitudine tanta, ut mole sua horrorem etiam et metum spectatoribus incuteret. De quo opinio etiam falsa, quæ multos seduxit, ferebatur: Si quis scilicet vel digito id attingere fuisset ausus, terram omnem e vestigio concussum, urbi autem toti interneccionem accitum iri. Quæ omnia Theophilus anilia ebriosarum muliercularum delira-

(1) Soer. lib. v, cap. 17.

(2) Divinitus hieroglyphicas istas crucis forma exhibitas esse, cum Socrate censet Nicephorus.

Α Σαράπιδι ἔλεγον· ἀλλ' ἐγγωροῦν εἶναι τὸ αὐτὸ σχήμα ἄλλο μὲν παρὰ Χριστιανοῖς, ἄλλο δὲ σημαίνει παρ' Ἑλλήσι. Τοιαύτης δὲ κρατούσης ἀμφιβολίας, πολλοὶ ἐκείνων τῷ Χριστιανισμῷ προσετίθεντο· οἱ καὶ τῶν ἱερογλυφικῶν γραμμάτων τὰς λύσεις ἐκπιστάμενοι, διηρμήνευσαν τὸν σταυροειδῆ χαρακτήρα ἐκεῖνον, ζωὴν ἐπερχομένην σημαίνειν. Ὁ δὲ Χριστιανὸς ὡς πλείστον εἰς τὴν οἰκίαν θρησκείαν ἀρπίσαντες, πρόφασιν εἶχον πολλοὺς εἰς τὴν σφετέραν δόξαν μετάγειν· ὅτι γε καὶ ἄλλα γράμματα ἐμφανῶς ἐδήλουν, τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο τοῦ Σαράπιδος παντάπασιν ἐκλιπεῖν, ὁπνίκα ὁ σταυροειδής· ἐκεῖνος ἀναφανῆ χαρακτήρ. Τοῦτον γὰρ αἰνίττεσθαι εἶναι τὴν ἐπερχομένην ζωὴν. Ἀλλὰ τὸ μὲν Σαράπιον οὕτω κατέστραπται· οὐκ εἰς μακρὰν δὲ πρὸς ἐκκλησίαν σχῆμα μετεσκευάσθη Ἀρχαίου ἐπώνυμον. Ἐγὼ δ' οἶμαι μὴδὲν τι προειδόμενος τοὺς Αἰγυπτίων ἱερεῖς περὶ τοῦ Χριστοῦ, τὸ σταυρικὸν ἐκεῖνο γράμμα οὐ διατυπῶσαι· εἰ γὰρ τὸ ἀπὸ τῶν αἰώνων κεκρυμμένον μυστήριον (ἢ φησὶ Παῦλος) τὸν τοῦ σκότους ἐλαθεν ἄρχοντα, πολλῶ μᾶλλον εἰκὸς ἐκλογίζεσθαι τοὺς ἐκείνου διαφυγεῖν ἱερεῖς. Τῇ δὲ Προνοίας ἔργον ἂν τις λογίσαιτο, ὡς ἂν γε ζήτησις περὶ τοῦ γράμματος γένοιτο. Ὁ δὲ καὶ ἐπὶ τῷ ἀποστόλῳ Παύλῳ συνέβαινε πρότερον. Σοφίᾳ γὰρ μεμεστωμένος πνευματικῇ, τῇ ἰσῇ μεθόδῳ πρὸς Ἀθηναίους χρησάμενος, πολλοὺς ἐκ τῶν ἐπιγεγραμμένων τῷ βωμῷ εἰς τὴν ἀληθῇ πίστιν μετήνεγκε, τῷ ἰδίῳ λόγῳ χρησάμενος προσαρμόσας· εἰ μήπου τις ἄρα καὶ τοῦτο ἐρεῖ, τὰ ἴσα τῷ Βαλαάμ ὁρᾶται καὶ ἐπὶ τοὺς Αἰγυπτίων ἱερεῖς τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον· καθὰ δὲ καὶ ἐπὶ τῷ Καίϊφ συμβᾶν ἔγνωμεν· ἀκοντες γὰρ καὶ ἄμφω περὶ τῶν ἀγαθῶν προσεφάντευσαν. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων τοσαῦτα· Θεόφιλος· δὲ οὐ μέγχι τούτων ἵστατο· ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξαπάτην τῶν ἱερέων δῆλυντοί· ἀπατωμένοις ἐποίησε· τὰ γὰρ οἷα δήποτε ξάνα χαλκοῦ τε καὶ ξύλου πεποιημένα, κενὰ ἐνδοθεν διαπλάττοντες, εἴτα τὰ τούτων νῦν τοῖς ἐκείσε προσημύοντες τοίχοις, πόρους τινὰς ἀφανεῖς τοῖς τοίχοις ἤρπασαν· ξηπετα δι' ἐτέρων ἀνιόντες ἀδύτων, καὶ τοῖς ἐγκάτοις τῶν ξόανων καταδύομενοι, δι' ἐκείνων διήκοντες τὸ παριστάμενον ὑπερφύουσιν. Οἱ τούτοις δὲ προστρύβομενοι, τὴν φενακίαν μὴ συνιέντες, οἷα Θεοῦ καλεῦντος, εὐθύς τὴ καλεούμενον ἔδρων. Ἀ δὲ τότε καταλύων Θεόφιλος, τοῖς ἐξηπατημένοις δῆλα καθίστα. Ὡς δὲ καὶ ἐπὶ τὸν τοῦ Σαράπιδος ἀνήκει ναόν, εἶδε μὲν τὸ ξάνα ἐκεῖνο, μεγέθει μὲν μέγιστον, ὡς καὶ δεδέναι παρασκευάζειν τοὺς ὁρῶντας τῷ ὄγκῳ. Ἐφ' ᾧ δὲ λόγος τοὺς πολλοὺς κατεῖχεν ἀπατηθῆναι, ὡς εἰ τις τούτῳ καθάψαι τῇ χειρὶ, σιισθήσεται· μὲν εὐθύς ἢ γῇ πᾶσα, πανωλεθρίᾳ δὲ τοὺς ἐν τῇ πλὴν εὐθύς καταλήψεται· ἃ δὲ πάντα γρηθόλιον κωλιονισομένων εἶναι νομίσας· ληρήματα, καὶ τὸ μέγθος ὡς μικρότατον λογισάμενος, τῶν τινι πίλεκυν ἀνὰ χεῖρας ἔχοντι πίλειν ἐκέλευε τὸν Θεόν. Ὁ δὲ γενναίαν μάλα καὶ ἔρρωμένην κατήνεγκεν. Οἱ δὲ περιεστώτες ἐκ πολλοῦ τὸ θρυλλούμενον δέσαντες

ἀνεόθησαν. Ἐκείνοι· δὲ τὴν πληγὴν ἰδέμα δεξάμε-
νος, οὐτ' ἤλγησε ξύλινος ὢν, οὐτ' ἀφῆκε φωνήν·
νεκρὸς γὰρ παντάπασιν ἦν. Ἀλλ' οὐδ' ἀμύνειν εἶχε
μέγας· μεγαλωστί πρὸς γῆν ἐνεχθεῖς. Ὡς δ' ἀφῆρητο
καὶ τὴν δεινὴν κεφαλὴν, μύες ἀγέλιδον ἐκείθεν ἐρ-
ρύθησαν· μυωξία γὰρ ἀντικρυς ὁ τῶν Αἰγυπτίων
θεὸς περιβόητος ἦν. Εἰς λεπτά δ' οὖν αὐτὸν διαιρή-
σαντες, τὰ μὲν δαπάνην ἀφῆκαν πυρὶ· τὴν δὲ γε
σεμνὴν ἐκείνην καὶ αἰδέσιμον κεφαλὴν διὰ παντὸς
τοῦ ἄσπετος εἶλον, τῶν ταύτην σεβομένων ὁρώντων,
καὶ τοῦ παρ' αὐτῶν τιμωμένου τὴν ἀσθένειαν δια-
χίευαζόντων.

gregatim emergerunt. Murium enim caverna et receptaculum omnino decantatus ille Ægyptiorum
deus fuit. **276** Cæterum vasto illo idolo in partes minutas dissecto, reliquas quidem igni mandarunt,
sacrum autem illud et venerandum caput, per urbem omnem, eis qui id tanquam numen colue-
rant, inspectantibus, et ejus quem tantopere honoraverant, infirmitatem ridentibus, raptarunt.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Περὶ τῆς ἐν διαφόροις ἔθνεσι στάσεως ὑπὲρ τῶν
εἰδωλικῶν βωμῶν· καὶ περὶ Μαρκελλοῦ τοῦ
ἐπισκόπου Ἀμισίας, ὅση σπουδὴ ἐχρήσατο
κατὰ τῶν εἰδωλικῶν νεῶν, καὶ ὡς τέλει μαρ-
τυρίου ἐχρήσατο.

Ἐν δ' ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ πολλοὶ τῶν Ἑλληνιστῶν
κατὰ πόλεις ὑπὲρ τῶν βωμῶν ἔριν συνίσταν, καὶ
μέχρι θανάτου διηγωνίζοντο· ἐν μὲν οὖν Ἀραβίᾳ
Πετραῖοι καὶ Ἀρεοπολίται, παρὰ δὲ Παλαιστίνῃ Ῥα-
φιώται καὶ Γαζαῖοι, παρὰ δὲ Φοίνικιν Ἡλιουπολί-
ται· καὶ τῶν Σύρων δὲ μάλιστα οἱ τοῦ ναοῦ Ἀπα-
μείας, ἥ δὴ τῷ Ἀξίῳ ποταμῷ προσπελάζει· οὗς
ιστοροῦσιν ἐπιφυλακῇ τῶν τοιοῦτων νεῶν καὶ συμ-
μάχους μετακάλεσασθαι Γαλιλαίους ἀνδρας· καὶ
τινας ἀπὸ τῶν κωμῶν αἱ περιουκοῦσι τὸν Λίβανον·
τῷ δ' ὕστατον ἐπὶ τόσον προσελθεῖν θράσους, ὡς καὶ
τὸν περιώνυμον Μάρκελλον τῆδε ἐπισκοπήσαντα δια-
χρήσασθαι, τῆς ἐγκεχειρισμένης πόλεως τὰ τεμένη
ἐξαφανίσαντα, τῇ πρὸς Θεὸν παρβρόσις μᾶλλον ἢ τῇ
πολυχειρίᾳ χρησάμενον. Ἐπεὶ γὰρ Ἰωάννης, οὗ καὶ
πρόσθεν ἐμνήσθη, ἐτελευτα τὸν βίον, ὁ πάντα ἀρι-
στο· οὗτοι δὲ Μάρκελλος ἀντ' ἐκείνου τῆς Ἀπαμείων
χωρᾶς τὴν προεδρίαν εἰλήφει, ζῶν τῷ πνεύματι
κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον. Ἐπεὶ δὲ καὶ ὁ ὑπαρχος
σὺν δυοῖς χιλιάρχοις εἰς τὴν ἐκείνου πόλιν ἀφίκετο,
πρόβεις δ' ἦν τὰ τῶν εἰδωλῶν διαλύειν τεμένη, τὸ
μὲν πλῆθος τῶν στρατιωτῶν ἐφησύχαζε δέει· ὁ δὲ
τῷ τεμένει προσέβαλε τοῦ Διὸς διαλύειν πειρώμενος·
ὁ δὲ μέγιστόν τε ἦν καὶ εἰς κάλλος ἐξαισιον ἐποικίλ-
λετο. Ἀλλὰ καὶ στεγανὴν καὶ στερεὰν τὴν συνθήκην
τῶν λίθων ἰδὼν, ᾤετο ἀμύχανον εἶναι τὴν τοσαύτην
ἀρμονίαν διαλυθῆναι· μέγιστοι γὰρ λίαν ὄντες οἱ λί-
θοι παχέϊ σιδήρῳ καὶ μολίβδῳ διακεχυμένῳ ἀπαν-
ταχοῦ συνηρμόζοντο. Ὁ τοίνυν θεὸς Μάρκελλος
δειμαίνοντα οὕτω τὸν ὑπαρχον θεασάμενος, ἐκείνον
μὲν πρὸς τὰς ἄλλας τῶν πόλεων χωρεῖν ἐκέλευεν·
αὐτὸς δὲ Θεοῦ ἐδεῖτο δοῦναι πόρον τῷ ἀμύχανῳ τοῦ
πράγματος. Καὶ δὴ τις ἔωθεν ἦκει αὐτόκλητος, οὐτ'
οἰχοδομεῖν, οὐτε λίθους τέμνειν, μήτ' ἄλλην τέχνην
ἐξεπιετάρμενος· μόνα δὲ ξίλα καὶ λίθους αἶρειν ἐπὶ
τῶν ὤμων μεμαθηκώς. Προσελθὼν δὲ, δυοῖν τεχνί-

A menta esse putans, et molem vastam ut rem quam-
piam exiguam despiciens, quemdam qui pone
stabat, securim in manu habentem, vulnus deo
infligere jussit. Atque ille plagam ingentem vi ma-
gna fortiter intulit. Qui vero ibi aderant, id quod
dudum fama jactatum fuerat, veriti, immensum
quiddam exclamarunt. Atque deus plaga placide
accepta, quod ligneus esset, neque dolorem sensit,
neque vocem aliquam emisit, quippe qui mortuus
prorsus esset : sed neque defendere se, cum et ma-
gnus esset, et magno impetu in terram ferretur, po-
tuit. Ubi vero et caput ei resectum est, mores inde

receptaculum omnino decantatus ille Ægyptiorum
deus fuit. **276** Cæterum vasto illo idolo in partes minutas dissecto, reliquas quidem igni mandarunt,
sacrum autem illud et venerandum caput, per urbem omnem, eis qui id tanquam numen colue-
rant, inspectantibus, et ejus quem tantopere honoraverant, infirmitatem ridentibus, raptarunt.

B

CAPUT XXVII.

De variis apud varias gentes propter abolitionem
altarium, idolorum, seditionibus et tumultibus. et
de Marcello Amaseno episcopo, quanto studio de-
moliendis idolorum templis usus, postremo martyrio
sit defunctus.

Eodem tempore multi Græcæ superstitioni ad-
dicti in urbibus, de aris deorum contenderunt, et
ad mortem usque decertarunt. Sicuti in Arabia
Petræi et Areopolitæ, apud Palæstinos Raphiotæ et
Gazæi, apud Phœnices Heliopolitæ : et in Syria
maxime templum propugnarunt Apameni, Axio
amui propinqui : quos memoriæ proditum est, ad
templorum ejusmodi custodiam et præsidium,
socios et auxiliares Galilæos, et quosdam ex vicis
eorum qui circum Libanum montem habitant, evo-
casse : ad extremum autem eo audaciæ et confi-
dentia evasisse, ut clarissimum virum Marcellum
episcopali ibi fungentem munere interemerint :
propterea quod commissæ sibi urbis delubra, magis
sua erga Deum fiducia, quam forti multorum ho-
minum coacta manu abolevisset. Ubi enim Joan-
nes (1), cujus antea quoque mentionem fecimus,
decessit, rebus omnibus optimus Marcellus iste,
pro illo regionis Apamenæ episcopalem administra-
tionem sortitus est, spiritui juxta divum Apostolum
servens. Atque ubi præfectus Orientis cum duobus
tribunis in urbem eam advenit, eo consilio ut
idolorum fana demoliretur, plebs quidem, quod
militarem manum metueret, quieta fuit : et præ-
fectus Jovis templum eruere est aggressus, quod
quidem et maximum et ornamentis variis et præci-
pui pulcherrimum fuit. Verum cum lapidum et
materiæ structuram solidam et firmam admodum
præfectus esse cerneret, fieri non posse putavit, ut
tanta compago solvi aut dirui posset. Maxima nam-
que saxa immensis ferramentis et plumbo diffuso,
ex omni parte apte compacta et conglutinata erant.
277 Divus autem Marceilus præfectum sic labo-
rem eum reformidantem cernens, illum quidem ad
alias urbes transire jussit : ipse autem Deum præ-
catus est, ut rei tam difficultis et desperatæ exitum

(1) Cap. v. eod.

aliquem daret. Et ecce cum sole oriente quidam A
suapte sponte advenit, qui neque ædes extruere, aut lapides cædere atque polire, neque artem quampiam aliam sciret, ligna tantum et lapides humeris gestare assuetus. Is Marcellum adiit, duplicemque sibi mercedem stipulatus est: facile sibi esse, ut templum celeriter demoliat, dielitans. Eam postquam Marcellus se illi daturum recepit, tale quiddam ille machinatus est. Delubrum id porticum quadratam habebat, quæ in sublime excitata, adaptata et imposita ei fuerat. Columnæ erant maximæ, magnitudine ipsa templo juxta proportionem respondentes. Columnæ cujusque ambitus sexdecim cubitos habebat. Natura lapidum perquam firma et adamantina fuit, ita ut non facile lapicidarum cederet instrumentis. Quas circumcirca ille suffossas, lignis oleaginis suffulsit. Atque ubi earum tres ad eum modum perfodisset, ignem materie subjecit. Et accensa quidem est illa: sed ab igne, pro natura sua consumi nequivit. Dæmon namque quidam ater apparens, et sese provolvens, naturalem vim ignis inhibuit. Sedenim ea re sæpius tentata, cum cœptum suum frustra esse viderent, eam ad episcopum sub meridiem dormientem retulerunt. Ille autem in sacrum Ingressus templum, aquam vasi infusam sub sanctiore altari occultavit: et pro sacris cancellis humi provolutus, generis humani amantem Dominum supplex oravit, ut depulsa dæmonis tyrannide, illius quidem in apertum proferret imbecillitatem, suam autem ipsius manifesto exhiberet vim et potentiam: ne scilicet majus etiam detrimentum ad eos, qui nondum ut Christianæ parerent religioni, in animum induxissent, perveniret. Hæc cum dixisset, et crucis signum aquæ injecisset, Equitio cuidam diacono eam dedit, flammam vigentem ea conspergere jubens. Quod ubi est factum, dæmon ille aquæ vim non ferens, profugit: et ignis contraria sibi aqua perinde atque oleo usus, ligna optime comprehensa, parvo momento consumpsit, et columnarum fulcris evanescentibus, et ipsæ confestim conciderunt, et alias duodecim in eandem ruinam secum traxerunt. 278 Quin etiam insuper quæ eis coaptata fuerat templi pars, cum columnarum vi in præceps abiit. Unde fragor maximus exortus, confestim D
omnes eo ad opus inspicendum pertraxit. Postquam vero dæmonem illum, qui contra nisus fuerat, fugatum intellexerunt, linguas in laudem et gloriam Dei cierunt. Sed et alia idolorum fana divinus sustulit episcopus, et multa alia admiratione digna de eo viro commemorantur atque circumferuntur. Nam et ad victores martyres epistolas dedit, et ab eis litteras, quibus ei responderunt, accepit. Postremo vero et ipse martyrii coronam reportavit. Ad ipsum vero exponendum est. In convalle ibidem Aulocrenis (1) (locus is in Apamenorum agro est

(1) Pro Aulocrenis Nicephorus et Sozomen. habent *Aulonem*. Plin. lib. v, cap. 29: *Marsyas ibi creditur ortus, ac paulo post conditus, ubi certavit*

ταὶν ἦται μισθόν. Ἐκ τοῦ ῥάπτου γὰρ ἐνεῖναι αὐτῷ θάπτειν τὸν νεῶν διαλύειν. Ὡς δ' ὑπισχεῖτο παρέχειν ὁ Μάρκελλος, ἐκεῖνος τοίνυν τι ἐπετεχνάσθη. Ἐκ τετραρῶν πλευρῶν στοῶν ὁ νεῶς εἶχεν, ἦτοι εἰς ὕψος ἔγειρομένη ἐκείνῳ ἐφήρμοστο. Μέγιστοι δὲ καὶ κλονεῖς ἦσαν ἰσόμετροι τῷ νεῷ· ἐκάστου δὲ κλονεῖς περίμετρος ἐκκαίδεκα πήχειων ἦν. Ἢ δὲ γε φύσις τῶν λίθων στερεὰ τις ἐτύγχανε καὶ ἀδαμαντίνη· ὥς μὴδὲ ῥαδίως εἴκειν αἰρεῖσθαι τοῖς τῶν λιθοτόμων ὀργάνοις· ὧν ἕκαστον κύκλῳ διορύττων ἐκεῖνος, ὑπήρειδε ξύλοις ἐλαίνους τὰ ὑπερκεῖμενα. Τρεῖς δ' οὕτω τῶν κλονίων ὀρύξας, ἔπειτα πῦρ ἐνήκε τοῖς ξύλοις· καὶ ἀνήπτετο μὲν, οὐ μὴν καὶ κατὰ φύσιν διαπανθεῖσθαι τοῖς ξύλοις ὑπὸ τοῦ πυρὸς ἐνήν. Δαίμων γάρ τις μέλας προφαινόμενος καὶ προκαλινδούμενος, ἐμποδὼν τῇ κατὰ φύσιν ἐνεργείᾳ καθίστατο. Ὡς δὲ πολλάκις τὴν μηχανὴν δεδραχότες ἀνήνυτον ἐν ὧν τὸ σπουδάσμα, δηλοῦσι τῷ ἱερεῖ ἐπὶ μεσημέριαν ὑπνώττοντι. Ὁ δ' εὐθύς τὸν θεῖον ναὸν εἰσδραμών, ὕδωρ εἰς ἄγγος ἐνήκε. Καὶ τοῦτο μὲν ὑπὲρ τὸ θεῖον θυσιαστήριον ἐκρυσπεν· αὐτὸς δὲ πρὸ τῶν ἱερῶν κιγκλιδίων πεσὼν, τὸν φιλόανθρωπον ἡντιβόλει δισπότην τῆς τυραννίδος ἀπαλλάττειν τοῦ δαίμονος· καὶ τὴν μὲν ἐκείνου γυμνοῦν ἀσθένειαν, αὐτοῦ δὲ παρρησιάζειν τὴν δύναμιν, ἵνα μὴ καὶ πλείων ἡ βλάβη τοῖς ἀπειθεῖν ἡρημένοις προσγένηται. Ταῦτα λέγων, καὶ τὸ τοῦ σταυροῦ σημεῖον τῷ ὕδατι ἐπιβαλὼν, Ἐκκοιτῶ τιנὶ διακόνῳ τοῦτο ἐδίδου, καλεῖσας τῷ τῆς φλογὸς ἀκμάζοντι ἐπιρράττειν· οὗ γενομένου, ὁ μὲν δαίμων ἀπηλλάγη τὴν τοῦ ὕδατος μὴ ἐνεγκῶν προσβολήν· τὸ δὲ πῦρ οἶάπερ ἐλαίῳ τῷ ἀντιπάλῳ χρησάμενον ὕδατι, εἰς μᾶλα τῶν ξύλων καθήπτετο, καὶ ἐν ἀκαρεῖ ἐδαπάνη. Οἱ δὲ κλονεῖς φρούδου τοῦ ἐρείδοντος γενομένου, αὐτοὶ τε ἐκ τοῦ εὐθέως κατέπεπτον· καὶ ἄλλους δυοκαίδεκα ἐπισπόμενοι. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ ὅσον τοῦ νεῶς συνημμένον πλευρὸν τοῖς κλοῖσι κατηνέχθη τῇ ἐκείνων βίᾳ συνελκυσθέν. Κτύπος δὲ μέγιστος· ἐκδραμών, πάντας ἀθρόον ἐκεῖ ἐφειλύσαστο κατὰ θέαν τοῦ ἔργου. Ὡς δὲ καὶ τοῦ ἀντιπράττοντος δαίμονος τὴν φυγὴν ἔγνω, εἰς δόξαν Θεοῦ τὰς γλώσσας ἐκίνουν. Συχνὰ δὲ καὶ ἄλλα τεμένη ὁ θεὸς οὕτως ἀρχιερεὺς ἐξηφάνισε. Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα ἀξιάγαστα διηγήματα τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἐμφέρεται· τοῖς τε γὰρ νικηφόροις ἐπέστελλε μάρτυσι· καὶ ἀντιγράφων παρ' ἐκείνων ἡξίωται· τέλος δὲ καὶ αὐτὸς τὸν μαρτυρικὸν στέφανον ἀνεδήσατο. Τὸ δ' ὅπως, ἐγὼ διηγήσομαι. Ἐν τῷ ἐκεῖσε αὐλῶνι, ὃ κλίμα ἐπίσημον τῆς Ἀπαμίων χώρας ἐστὶ, στρατιώτας τινὰς καὶ μονομάχους παραλαβὼν, κατ' ἐκείνου ἐχώρει. Ἀγχιιστα δὲ γενόμενος, μάχῃ· συρῶν γυνυμένης, ἔξω βελῶν εἰσέτρεκε· τοὺς γὰρ πῶδας ἁλῶν ἦν· καὶ οὕτε διώκειν, οὕτε μὴν φεύγειν ἱκανῶς εἶχε. Τῶν δὲ στρατιωτῶν καὶ μονομάχων ὕψ' αὐτοῦ, τὸν νεῶν θέσθαι πολλὴν ποιουμένων σπουδὴν, τῶν Ἑλληνιστῶν τινες μόνον εἶναι διεγνωκότες, καθ' ὃ μέρος ἀπομάχων ἦν, ἐξαιπνάλως

tibiarum cantu cum Apolline Aulocrenis. Ita vocatur convallis decem millia passuum ab Apamea. Idem lib. xvi, cap. 41: Regionem Aulocrenen dixi-

προσβαλόντες συνέσχον· καὶ πυρὰν νήσαντες, κατε-
τίφρωσαν. Καὶ τότε μὲν ἔλαθον, χρόνῳ δὲ φωρα-
θέντες, δοῦναι δίκην πρὸς τῶν παίδων Μαρκελλοῦ
ἡπειρόντο· τιμωρεῖν γὰρ ἡθούλοντο τῷ πατρί· ἡ δ'
ἐπιχώριος διεκώλυε σύνδοξ, ἐπειποῦσα μὴ δεῖν ἐπὶ
μαρτυρικῇ τελευτῇ δίκας λαμβάνειν· χρῆναι γὰρ
χάριν ὁμολογεῖν τῇ τοιαύτῃ δὴ τελευτῇ· καὶ σκιρ-
τῆν τοὺς τε παῖδας καὶ φίλους καὶ γένους ἅπαν αὐ-
τοῦ, ὡς ὑπὲρ Θεοῦ ἡξιώμενου θανεῖν. Τὰ μὲν οὖν
τῶν εἰδῶλων τεμένη τῆνικαδὲ τοῦτον καθορίσθη τὸν
τρόπον.

pyra accensa combusserunt. Ac tum quidem illi facinore patrato latuere. Postea vero criminis ejus comperiti, a Marcelli liberis ad legitimam pœnam sunt postulati: cædem enim patris vindicare illi voluerunt. Sed id factum synodus provincialis prohibuit, non vindicandam martyrum mortem, sed gratias potius ea de causa Deo agendas esse, liberosque atque amicos et genus eorum omne gaudio exsilire debere censens, quod illi honor tantus, ut pro Dei nomine mortem oppeteret, contigerit. Idolorum templa eo tempore ad hunc solo æquata sunt modum.

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

Ἦ. Νεκτάριος πρῶτος ἀφείλε τὸν ἐν ταῖς ἐκκλη-
σίαις ἐκ παλαιοῦ τεταγμένον ἐπὶ τῆς μετα-
νοίας πρεσβύτερον· καὶ περὶ τρόπου καὶ τό-
που τῶν μετανοούντων ἐν τῇ Ῥωμαίων Ἐκ-
κλησίᾳ.

Τότε τοῖνον καὶ Νεκτάριος ὁ τῆς Κωνσταντίνου
τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπιτροπεύων πρῶτος πάντων τὸν ἐκ
πολλοῦ ὄντα ταῖς ἐκκλησίαις πρεσβύτερον ἐπὶ τῶν
μετανοούντων κατέπαυεν· ᾧ δὴτα καὶ οἱ ἀνά τὴν
Ἔω πάντες σχεδὸν ἐπίσκοποι ἡκολούθησαν. Τί δὲ
τοῦτό ἐστι, καὶ ὅθεν τὴν ἀρχὴν ἔσχε, καὶ διὰ ποίαν
αἰτίαν τὸ γε νῦν ἔχον ἔληγεν, ἄλλοι μὲν ἄλλα περὶ
τούτου ἰστέρησαν· ἐγὼ δ' ὡς ἔχει τάληθες διηγήσο-
μαι. Ἐπεὶ γὰρ τὸ μηδαμῶς ἁμαρτεῖν οὐχ ἡμέτερον,
τῆς δὲ θείας καὶ ἀκηράτου φύσεως ἴδιον, ἡμῖν δὲ τῇ
παραβάσει καθάπαξ κληρωσάμενοις τὸ πλημμελεῖν·
συγγνώμην κελεύει Θεὸς μεταμέλῳ ἀναλόγῳ χρω-
σάμενοις τῷ παραιτεῖσθαι τοῦ λοιποῦ καὶ συνομολογεῖν
τὴν ἁμαρτήματα. Φορτικὸν δ' ὡσανεὶ τοῖς ἑγγιστά Χρι-
στοῦ ἱερεῶσιν ἔδοξεν, ἐν μέσῳ τῷ πλήθει ὡς ἐν θεά-
τρῳ τὰ πλημμελοῦμενα ἐξαγγέλλειν, ἵνα τῶν πρε-
σβυτέρων ἀρίστως βιούντα, ἐχέμευθόν τε καὶ σώφρον'
ἀπολεξάμενοι, ἐπὶ τῷ τοὺς ἐξαγορείας δέχεσθαι τῶν
μετανοούντων τετάχασιν· ᾧ κατ' ἴδαν γινόμενοι, τὰ
κακῶς πραχθέντα διηγέλλον. Ὁ δ' ἀκούων, ὁ τι
χρὴ πράξει· ἡ ἐκτίσαι θεὸς ἐπιτίμιον, συνεχώρει
ὥστε παρὰ σφῶν αὐτῶν τῶν πραξάντων καὶ τὴν δι-
κὴν εἰσπράξασθαι. Ἀλλὰ Ναυατιανοῖς οὐδεμία περὶ
τούτου ἐστὶ σπουδὴ. Λόγος γε μὴν ἔχει, καὶ δι' αὐ-
τοὺς μᾶλλον τοῦτ' ἐπινοηθῆναι τὸ ἔργον· μὴ θελή-
σαντα· κοινωνῆσαι τοῖς ἐπὶ τῷ διωγμῷ Δεκίου ἀρ-
νησάμενοις, ἔπειτα μεταμεληθεῖσιν. Οἱ γὰρ τῆνι-
κάδε ἐπίσκοποι τῷ Ναυάτῳ ἀντιφερόμενοι δόγματι,
τὸν ἐπὶ τῶν μετανοούντων πρεσβύτερον ἐφ' ἐκάστη
ἐκκλησίᾳ κατέστησαν, τῷ ἐκκλησιαστικῷ κανόνι
ἐπόμενοι· ὡς ἂν οἱ μετὰ τὸ βάπτισμα ἁμαρτάνοντες
ἐν τούτῳ τὰ ψάξαντα λύσιν ἐξομολογούμενοι. Ὁ
δὲ κανὼν οὗτος μέχρι πολλοῦ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις αἰ-

B

279 CAPUT XXVIII.

Ut Nectarius primus presbyterum in ecclesiis anti-
quitus propter pœnitentes ordinatum functione sua
moverit: et de loco et modo pœnitentium in Ro-
mana Ecclesia.

Tum etiam Nectarius, Constantinopolitanæ Ec-
clesiæ curator, primus omnium, presbytero, qui a
multo tempore, in ecclesiis, pœnitentibus præerat,
dignitatem abrogavit. Quem etiam fere Orientales
episcopi omnes secuti sunt. Quid vero id sit, et
unde initium sumpserit, et quam ob causam tum
esse desierit, alii alia memoriæ prodiderunt. Ego
autem, ut sese res ipsa vere habeat, exponam.
Quandoquidem nihil peccati admittere, non humanae,
sed divinæ et immortalis naturæ proprium est, nos
autem per transgressionem semel peccandi hæredi-
tatem adivimus, delictorum Deus veniam eis con-
cedere jussit, qui legitima et convenienti pœnitentia
usi, deinceps simul peccatum et aversantur et
constantur. Grave autem episcopis, qui proxime
post Christum fuere, visum est, in media plebe,
veluti in theatro, noxam consilieri. Quapropter ex
presbyteris unum delegere, qui probata vita esset,
et simul taciturnus et prudens; apud quem per
pœnitentiam resipiscentes commissa sua proferrent.
Proinde factum, ut huic seorsim quæ mala egis-
sent, propalarent: atque ille peccatorum confessione
audita, cum quid facto opus esset, et quomodo cri-
men luere conveniret, multa imposita ostendisset,
permittibat, ut qui peccatum admisissent, ipsi a se
peccati sumerent pœnas. Apud Novatianus hujus rei
nulla cura est. Quin etiam ritus iste propter eos in-
stitutus esse dicitur, cum communicare illi cum eis
nollent, qui sub Decii persecutione fidem abnega-
rant, et postea resipiscentes ad eam redierant. Nam
ejus temporis episcopi, Novati resistentes dogmati,
ecclesiasticum canonem secuti, in ecclesia qualibet
presbyterum pœnitentiarium constituerunt, ut ab

mns, per quam ab Apamea in Phrygiam itur. Ibi
platanus ostenditur, ex qua perpendit Marsyas, victus
ab Apolloine.

(1) Sozomenus pro gladiatoribus, qui μοναχοὶ
dicuntur, μοναχοὺς, h. e. monachos habet, lib. vii,
cap. 13.

hoc qui post baptismum peccarent, crimina sua confessi, absolutionem eorum obtinerent. Canon iste longo tempore in aliis quoque sectis est servatus. In Occidentalibus vero ecclesiis ad hunc usque diem obtinet, atque in Romana maxime, ubi quoque certus est poenitentium locus. Stant illi, perinde atque iudicii damnati essent, vultu demisso, admodum lugentes. **280** Re autem divina peracta, illi quidem ea sacra percipiunt, quæ eis percipere fas est, qui sacris sunt initiati. Cum ejulatu autem et luctu multo se ad pedes ejus qui rem divinam fecit, præcipitant. Directus deinde qui tum ministerium ceremoniæ ejus sortitus est, ad eos accurrit : atque itidem collacrymans, se humi sternit. Tum reliqua ecclesiæ multitudo circumstans, et ipsa flens atque lamentans, lacrymis repletur. Postea primus exsurgit seu presbyter (1), seu episcopus et illos ita jacentes surgere jubet : et per orationem ea quæ poenitentibus conveniunt, precatus, ubi et audit et dixit quæ opus est, eos emittit. Atque illi pro se quisque segregati suo loco, pro eo atque eis injunctum est, se macerant, vel jejuniis, vel vigiliis, frequentibusque precibus et resipiscencia, vel illuvie, et deliciarum abstinencia, vel aliis etiam modis, constitutum sibi ab episcopo tempus quilibet exspectans. Atque ubi ad hunc modum alacritate libenti debitum persolvit, a crimine absolbitur : et simul cum aliis in ecclesia, eodem jure et communione eadem, conventus frequenter. Hunc ritum jam inde ab initio ad hoc usque tempus Romani episcopi habuere, qui ab eis inde ad ecclesias alias omnes pervenit, præterquam ad Novatianos, qui poenitentiam etiam prorsus non receperunt. Aversati autem presbyterum hunc etiam sunt homoousiou, consubstantialis, fidei professores, Nectario auctore, ob ejuscemodi, quæ accidit, causam. Mulier quædam nobilis, cum peccata sua confessa esset, jejunio et orationi vacare, et in ecclesia permanere, ab eo quem diximus presbytero jussa est. Quod ubi fecit, postea a diacono, qui cum ea concubuerat, se constupratam esse indicavit. Quod factum postquam plebs cognovit, indigne scelus id cum tanta Ecclesiæ contumelia commissum tulit. Maxima etiam ex ea re calumnia et criminatio adversus sacerdotum ordinem increbuit. Nectarius porro quidnam faceret saceret dubius, diacono quidem ut scortatori dignitatem abrogavit. Verum Ecclesia multo etiam magis propter facinus id, sacrorum virorum detractio, maledictis et conviciis est proscissa. Itaque de quorundam, maxime vero Eudæmonis (2), ecclesiæ ejus presbyteri, patria Alexandrini, consilio, ne postea in ecclesia presbyter poenitentiarius esset, Nectarius statuit : **281** suadentibus illis, ut cuique permitteretur, pro conscientia (3) et fiducia sua, communicare,

(1) Apud Sozom. hoc facit episcopus, lib. vii, cap. 16.

(2) Socrates se ad Eudæmonem istum dixisse scribit : An consilium tuum e re Ecclesiæ sit, Deus,

πέσειν ἐφυλάττετο. Ἐν δὲ ταῖς κατὰ δύσιν ἐκκλησίαις εἰσέτι καὶ νῦν σπουδάζεται, καὶ μάλιστα ἐν τῇ κατὰ Ῥώμην, ἐν ἣ καὶ δῆλος ὁ τῶν μετανοούντων τόπος ἐστίν. Ἰστανται δὲ ὡσπερ κατὰ δόκοι, κατηρεῖς ἄγαν, καὶ πενθικῶς διακείμενοι. Τῆς δὲ ἱερᾶς τελείης τέλος λαβούσης, ἐκείνοι μὲν οὐ μετέχουσιν ὡς ὁ μέγας τοῖς μουσμένοις, σφᾶς δὲ αὐτοὺς σὺν οἰμωγῇ καὶ πένθει πολλῇ πρηνεῖς πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ μουσντος ῥίπτουσιν. Ἀντιπρόσωπος δ' ἐκείθεν καὶ ἡ τὴν διακονίαν εἰληγῶς προσδραμῶν, σὺν δακρυῇ ἐπίσης, καὶ αὐτὸς τῷ ἐδάφει ἑαυτὸν καταβάλλει· κύκλῳ δὲ καὶ τὸ λοιπὸν τῆς ἐκκλησίας πλῆθος ὀλοφυρόμενον, δακρύων πληροῦται. Ἐπειτα πρότερος ἐξανίσταται ὁ πρεσβύτερος ἢ ὁ ἐπίσκοπος, καὶ τοὺς κειμένους ἀνίστησιν. Εὐξάμενος δ' ὅσα δεῖ τοῖς οὕτω μεταμολούμενοις, ἐκπέμπει, πρότερον ἀκούσας τε καὶ εἰπὼν ὅσα δεῖ, προσήκει. Τοῦτων δ' ἕκαστος καθ' ἑαυτὸν γεγονότες, ἢ προστέτακται ἑαυτὸν ἐκτέλει, ἢ ηγσταίς καὶ ἀγρυπνίαις, καὶ πυκναῖς προσευχαῖς τε καὶ μετανοίαις, ἢ ἀλουσίαις καὶ ἀποχαῖς τρυφῶν, ἢ ἐτέροις ἄλλοις, τὸν χρόνον περιμένοντες ὡς ἐκείτω τέταχεν ὁ ἐπίσκοπος· συνόντῃ δὲ προθυμίᾳ διαλύσας τὸ ὄφλημα, τοῦ ἐγκλήματος λύεται, καὶ ἐπίσης τοῖς ἄλλοις ἐκκλησιάζει. Τάδε μὲν οἱ ἀνὰ τὴν Ῥώμην ἱερεῖς ἀρχήθεν ἄχρι καὶ ἐς δεῦρον εἶχον· κἀκεῖθεν ἐπὶ πᾶσαν ἐκκλησίαν προέβη· πλὴν Ναυατιανῶν, οἱ οὐδὲ τὴν ἀρχὴν παρεδέξαντο τὴν μετάνοιαν. Παρητήσαντο δὲ τὸν πρεσβύτερον τοῦτον καὶ οἱ τῆς ὁμοουσίου πίστεως, Νεκταρίου κατάρξαντος, τοιαῦτά τις ἐπισυμβάτης αἰτίας· Γυνή τις τῶν εὐ γεγονότων, τὰς σφετέρως ἀμαρτίας ἀγγεῖλασα, νηστεία καὶ εὐχῇ σχολάζειν, ἀνὰ τῇ ἐκκλησίᾳ παραμένειν πρὸς τοῦ εἰρημένου πρεσβυτέρου ἐτέτακτο. Οὕτω δ' ἔχουσα, ἔπειτα κατεμήνυσεν ὡς εἴη παρ' ἀνδρὸς διακόνου ἐκπορνευθεῖσα, ταύτῃ συγκαθευδῆσαντος. Ὁ δὲ πλῆθος μαθὼν, οὐ μετρίως ἔφερεν, ἅτε δὴ τῆς Ἐκκλησίας οὕτως περιουδριμένης. Κάντεθεν μεγίστη διαβολὴ κατὰ τῶν ἱερᾶσθαι λαχόντων ἐχώρει. Ἐν ἀπὸρῳ δὲ γενόμενος ὁ Νεκτάριος, τὸν μὲν διακόνον τῆς ὑπηρεσίας ἐξίστησιν ὡς ἡταιρηκότα· ἐβλασφημεῖτο δ' οὖν ἡ Ἐκκλησία πλεον καὶ καθύδριστο ἐκ τῆς πράξεως, διασυρομένων τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν. Τινῶν δὲ συμβουλή, καὶ μάλιστα Εὐδαίμωνος, ὃς ἦν τῆς Ἐκκλησίας πρεσβύτερος, τὸ γένος Ἀλεξανδρεὺς, περιεῖλε τὸν τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ μετανοίᾳ πρεσβύτερον· συγχωρεῖν εἰπόντων ἐκείτω καθὰ συνειδέη, καὶ θάρρειν δύναίτο κοινωνεῖν καὶ τῶν ἀχράντων μυστηρίων μετέχειν. Οὕτω γάρ τῇ Ἐκκλησίᾳ διατηρηθῆσεται τὸ ἀνυδρίστον· καὶ ἐξ ἐκείνου οὕτως ἡ Ἐκκλησία διέμεινεν. Ἐγὼ δὲ οἶμαι ἐκείθεν τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς κατ' αὐτὴν σεμνότητος ἐκτραπεῖσαν τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ εἰς ἀδιάρκον καὶ ἡμελημένον ἐκπεσεῖν ἦθος, καὶ κατὰ μικρὸν διολισθῆσαι τῆς ἀκριβείας ὁρῶσθαι. Ὅτι γε καὶ μᾶλλον πρότερον εἰκὸς εἶναι τὰ ἀμαρτήματα, αἰδοῦναι

o presbyter, novit. Lib. v, cap. 19.

(3) Et Eucharistiam quidam distribuentes, ut consuetudo fert, unumquemque e populo partem sibi sumere permittunt. Ut enim ceterius quis my-

τῶν ἑξομολογουμένων τὰς ἀμαρτίας, καὶ ὑπὸ ἀκρι-
βείας τῶν ἐπὶ τούτῳ κατατεταγμένων κριτῶν· καὶ
ὅν ὡς ἔτυχε καὶ ὅπου δῆποτε ἕκαστος βούλοιοτο,
τοῦτο πράττειν ἐπικρατῇ. Πρόφασιν δ' ἔντεθεν ἔγι-
νετο, μὴ ἐλέγχειν ἀλλήλων τὰ ἀμαρτήματα, μηδὲ τὸ
τοῦ Ἀποστόλου φυλάττειν αἰρεῖσθαι λέγοντος, *Μηδὲ
συκοινωνεῖτε τοῖς ἔργοις τοῖς ἀκάροις τοῦ
σκότους, μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγχετε*. Ἐκ δὲ ταύτης
τῆς αἰτίας συμβάλλω καὶ Θεοδοσίον τὸν Μείγαν, τῆς
ἀκηράτου δόξης καὶ σεμνότητος τῆς καθόλου προ-
νοούμενον Ἐκκλησίας, τηνικαῦτα πρῶτον νομοθετή-
σαι, μηδαμῶς γυναῖκα, εἰ μὴ ἐξήκοντα ἐτῶν εἴη
καὶ παῖδας ἔχοι, μὴ τῷ τῆς διακονίας καὶ τῷ τοῦ
κλήρου ἑγκαταλέγεσθαι τάγματι· καθὰ καὶ Παῦλος
ῥητῶς οὕτω προσέταξεν· ἀπελαύνεσθαι δὲ τῆς Ἐκ-
κλησίας καὶ τὰς κειρομένας τὰς κεφαλὰς· καὶ ὅσοι
δὲ τῶν ἐπισκόπων τὰς τοιαύτας προσίενται, τὰς ἐπι-
σκοπὰς ἀφαιρεῖσθαι. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων αὐτάρ-
κως οἶμαι εἰρήκαμεν.

sentem, tum primum legem tulisse conjicio, (1) nequaquam mulierem, nisi sexaginta annos nata sit, et liberos habeat, in ordinem ministerii et cleri cooptandam: quemadmodum et Paulus diser- tid constituit, ex ecclesiis quoque exigendas quæ comam totondissent: et quicumque episcopi eas admisissent, exauctorandos esse. Verum de his satis diximus.

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

Ὅς καὶ ἐν ταῖς αἰρέσεσι πολλὰ αὐθις ἐπεγέ-
γορτο διαιρέσεις· καὶ ἐπὶ Θεοδοσίῳ μόνον Εὐ-
νόμιον ὑπερώρισεν· καὶ εἰς τὴν τὸ ἥθος Εὐνό-
μιος· καὶ ὡς ἐν Καππαδοκίᾳ τῇ πατρίδι γενό-
μενος ἐτελεύτα.

Προσῆκον δὲ ἄρα μηδὲ τὰ παρ' ἄλλοις γεγόνότα
καταλιπεῖν ἀδιήγητα· Ἀρειανούς φημι, καὶ τοὺς ἀπὸ
Μακεδονίου καὶ Εὐνομίου καὶ Ναυατοῦ παρωνύμως
ὀνομασμένοις. Ἀπαξ γάρ ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία
διαιρεῖσα, οὐκ ἐπ' ἐκείνης ἵστη τῆς διαστάσεως·
ἀλλ' αὕτη πάλιν καθ' ἑαυτὴν διηρεῖτο. Καὶ οἱ προ-
στάται τῶν αἰρέσεων σμικρὰς τινας εἰλημμένοι προ-
φάτως, καθ' ἑαυτῶν ἔχουρον, καὶ ἀπ' ἀλλήλων διέ-
σταντο. Πῶς μὲν οὖν καὶ τότε, καὶ δι' ἧς αἰτίας
ἕκαστοι ἀπ' ἀλλήλων διέστησαν, προτοῦσα ἡ ἱστορία
δηλώσει. Εἰδέναι μὲντοι χρεῖών, ὡς οὐδένα τούτων ὁ
βασιλεὺς εἰδόμενος Θεοδοσίῳ, ἀλλ' οὐδὲ ἡνάγκαζε κοι-
νωεῖν· συνεχώρει δ' ἐκάστη ἥ βούλοιο κατὰ τὸν
ἴδιον συνάγεσθαι τόπον· καὶ δοξάζειν περὶ τῆς εἰς
Χριστὸν πίστεως, ὡς ἂν ἐκάστῳ περὶ ταύτης κατα-
λαβεῖν ἐξεγένετο. Τὰς μὲν οὖν λοιπὰς τῶν αἰρέσεων,
πλὴν Ναυατιανῶν, ἔξω τῶν πόλεων συνάγειν ἐκέλευε,
καὶ ἐκκλησίας ἐγείρειν· τοὺς δὲ Ναυατιανούς ὡς
ὁμοφρονούντας αὐτῷ κατὰ τὴν τοῦ ὁμοουσίου πίστιν,
ἐνδὸν τῶν πόλεων μετὰ θάρρους ἐκκλησιάζειν πρού-
τρέπετο, καθὰ μοι καὶ ἀνωτέρω διεῖληπται· μόνου
δ' Εὐνομίου ὑπερορίαν φυγὴν κατεδίδαζεν. Οὗτος γὰρ
μετὰ τὸ λιπεῖν τὴν Κύριον, καὶ τοῦ Εὐδόξου δια-
ζυγῆναι, ὃς τοῦτον ἔχειροτόνει, ἐπὶ προφάσει ὅτι

sterium hoc vel expetat, vel se ab eo absteineat, conscientia optima dux est. Fundamentum autem firmitum hujus est vita recta cum disciplina debita. Te autem homines alios spectatos jam et exploratos moribus emendatis imitari commodissima est, et ad veritatis cognitionem, et ad præceptorum divi- norum executionem, via. Quocirca quicumque

A et de immaculatis mysteriis participare. Sic enim fore ut Ecclesia a contumeliis libera esset et im- munis. Et ab eo tempore Ecclesia in tali statu permansit. Ego vero. ea re Ecclesiam prisca illa et veneranda gravitate excidisse, et ad arbitrium inconsideratumque atque negligentem morem pro- lapsam esse, et paulatim ab accuratior disciplina desciscere cœpisse puto. Æquum certe atque credi- bile est, minus antea peccatorum fuisse, cum pro- pter eorum qui peccata consisterentur verecundiam, tum propter judicium ad hoc constitutorum dili- gentem inquisitionem. Quamvis nunc quoque id ita ut sors tulerit, et quandocunque cuique libitum fuerit, fiat. Unde causa illa exstitit, ut alter alterius peccata non arguat; neque illud Apostoli serve- tur, dicentis: «Nolite communicare de operibus infrugiferis tenebrarum, sed potius ea arguite.» Qua etiam ex causa Theodosium Magnum, immor- tali et venerandæ catholicæ Ecclesiæ gloriæ consu-

B nequaquam mulierem, nisi sexaginta annos nata sit, et liberos habeat: quemadmodum et Paulus diser- tid constituit, ex ecclesiis quoque exigendas quæ comam totondissent: et quicumque episcopi eas admisissent, exauctorandos esse. Verum de his satis diximus.

282 CAPUT XXIX.

Ut hæreses et sectæ in varias disseccæ et divisæ sint hæreses: et quod Theodosius solum Eunomium proscripserit: quibus moribus et institutis Euno- mius fuerit, et ut in Cappadocia patria sua mor- tuus sit.

Convenit porro, ut neque ea quæ aliis accidere, silentio prætereamus: Arrianis videlicet, et qui a Macedonio et Eunomio et Novato cognomen sunt adepti. Postquam namque semel Ecclesia Dei di- visa est, res in ea discessione non constitit, sed illa rursus in se ipsa per dissensiones dissecta est. Et sectarum auctores, parva occasione ar- repta, et secessionem facta, in factiones alias abi- ere. Quomodo autem, et quando, et quibus de causis secta quælibet a se ipsa per dissensionem scesse- rit, ex eis quæ dicentur, liquebit. Illud sane scire convenit, imperatorem Theodosium hæresim nul- lam persecutum esse, neque quempiam ad com- munionem coegisse, sed potius permisisse, ut hæresis quælibet loco suo, pro eo atque ei visum esset, conventus agere, atque etiam de fide in Christum, pro cujusque captu, sentire atque opi- nari posset. Reliquas quidem hæreses, præter Novatianos, extra urbes conventus celebrare, et ecclesias exstruere jussit. Novatianos autem, quod secum de ὁμοουσίου, hoc est consubstantialis, fide consentirent, intra urbes libere ecclesias habere est passus, sicuti antea quoque dixi. Et solum ipse Eunomium exilio multavit. Hic enim post-

manducaverit panem et liberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini. Exploret vero seipsum homo, atque ita demum de pane edat, et de calice bibat. (Clemens. Alexand. lib. 1, *Stromat.*)

(1) Constitutio Theodosii de diaconissis L. Nulla, C. De episc. et cler.

quam Cyzicum reliquit, et ab Eudoxio, qui eum consecraverat, sub prætecto illo, quod magistrum suum Actium proscriptum ille non reciperet, segregatus est; in suburbano Constantinopolis degens, suos sibi conventus cogebat, et libros quos contra veram pietatem conscripserat, absque metu omni pulcabat, multosque orationis suæ fraude in eadem perditionis foream ita trahebat, ut brevi tempore ingentem multitudinem ad se adduxerit, et nonnullos etiam ex imperatoris cubiculo ad partes suas illexerit. Theodosius porro ubi suos illum præter modum observare cognovit, eos quidem ab aula sua proscripsit: ad Eunomium autem quamprimum Chalcedone (1) capiendum certos homines misit, eumque Halmyridem deportari jussit. Est autem Halmyris (2) Mysiæ in Europa locus, ad Istrum situs: quem brevi post barbari, Istro qui glacie constrictus fuerat transito, ceperunt. **283** Eunomius (3) porro inde Cæsaream Cappadociæ translatus est. Mirificum autem ibi in eum hominum odium fuit, quod libros contra Basilium ejus loci episcopum composuisset. Postea ei ut in agris suis, qui Dacoreni vocabantur, viveret, permissum est, apud Cappadociæ vicum, cui Dacora nomen est, præfecturæ ejus quæ ad Argæum montem sita est, Cæsareæ. Nec ita multo post a reditu mortuus, sepulturam in patria sua sortitus est. Eunomium (4) hunc plurimum, ut divinum hominem, admiratur ecclesiasticus scriptor Philostorgius. Prudentiam enim et virutem ejus incomparabilem fuisse, aperte nugatur. Et oris formam, et corporis partes decentis imas, cum multa venustate deprædicat, atque ex ore ejus orationem fluentem margaritis comparat: quamvis in laudem ejus progressus, balbum fuisse conficitur; quod vitium tamen in eo ita exornat, ut ei suavem eloquentiam tribuat. Quin etiam vitiliginem, quæ faciem illius quasi notis quibusdam deformaverat, ornamentum quoddam ori illius attulisse confirmat. Omnes autem alios ejus libros divinis laudibus efferens, præ cæteris excellere epistolas ejus dicit.

CAPUT XXX.

Eunomianorum, Macedonianorum, et Arianorum hereses, in multas alias hereses esse divisas: et quibus ex causis quæque earum ab alia sit juncta.

Sic quidem diem suum obiit Eunomius. Sectarum autem ejus in diversas discessere sectas. Primus Theophronius quidam genere Cappadox fuit, qui ab eo in contentiosa disputandi ratione elortus, sectatoribus ejus se conjunxit. Et medioeriter, seu crasse potius, ut rectius quispiam dixerit, in Aristotelis Prædicamentis, et ejusdem *Περὶ ἑρμηνείας*, hoc est, *De interpretatione seu enun-*

(1) Hoc loco apud Niceph. et apud Sozom. lib. vii, cap. 17, Chalcedonensis civitas perinde atque ex suburbis Byzantii unum designatur. Supra cap. 8, eod. et apud Sozom. lib. vii, cap. 6.

(2) Ex eodem alveo et super Istropolim lacus gignitur Lxvi M. P. ambitu. Halmyrim vocat Plin. lib. iv, cap. 12.

Α τὸν αὐτοῦ διδάσκαλον Ἀέτιον ἐκβληθέντα οὐ προσε-
δόντο, ἐν τοῖς κατὰ τὴν Κωνσταντινουπόλιν προ-
στέλοις διατρίβων καὶ ἐν οἰκίαις, καθ' ἑαυτὸν ἐκκλη-
σίαζε, καὶ οὐ κατὰ τῆς εὐσεβείας ἔγραφε λόγους,
ἀδελφῶς ἐπεθεύκοντο. Καὶ πολλοὺς εἶλε τοῖς ἐξπα-
ταῖς τῶν λόγων εἰς τὸν Ἰστρον τῆς ἀπωλείας βέβηκον,
ὡς ἐν βραχεὶ πολὺ τι πλῆθος· πρὸς ἑαυτὸν ἐπισπά-
σασθαι, καὶ ἐπὶ τόσον, ὡς καὶ τινες τῶν ἐπὶ τοῦ κοι-
τῶνος τοῦ βασιλέως πρὸς ἑαυτὸν ἐξελεύσασθαι. Ὁ δι-
γνοὺς Θεοδόσιος, ἐκτόπως ἐκείνον στέργοντας, τῶ-
του· μὲν τῶν ἀνακτόρων ἐξήλαυνε· τοῦ δ' Εὐνόμιον
ἀρπισσομένου· ἐκ τῆς Χαλκηδόνος τὴν ταχίστην ἐξι-
πεμψε· καὶ πρὸς τὴν Ἀλμυρίδα φυγαδεύειν ἐνεκα-
λεῖτο. Ἡ δ' Ἀλμυρίς χωρίον τῆς ἐν Εὐρώπῃ Μυ-
σίας ἐστὶ, παρὰ τὴν Ἰστρον καίμενον· ὃ δὲ οὐκ εἰς
μακρὰν ἑάλω ὑπὸ τῶν ἐκείσε διαβάντων βαρβάρων,
τοῦ Ἰστροῦ τῷ κρυπτάλλῳ ἡπειρωθέντος. Εὐνόμιος
δ' ἐκείθεν εἰς Καισάρειαν τῆς Καππαδοκίας ὑπερ-
ρίζεται· μεμίσητο δ' ὑπερφυῶς τοῖς· ἐκείσε, ὅτι λό-
γους μετὰ Βασιλείου τοῦ ταύτης ἐπισκόπου συνέτα-
ξεν. Ἐπειτα εἰς τοὺς οἰκίους· διάγειν ἀφείθη ἀγροῖς·
Δακωρηνοὶ δὲ τὸ δνομα τοῖς ἀγροῖς· κώμη δὲ αὕτη
Καππαδοκῶν· ἦν δ' ὀνομαζομένη Δακώρα ἀπὸ νομοῦ
τῆς πρὸς τῷ Ἀργαίῳ Καισαρείας. Οὐ μετὰ πολὺ δὲ
τῆς ἐπανόδου θανὼν, ἐτυχε τῆς ἐν τῇ πατρίδι ταφῆς.
Τούτων δὲ τὸν Εὐνόμιον πλείστον ἐκθειάζει ὁ ἐκκλη-
σιαστικὸς Φιλοστόργιος· τὴν τε γὰρ σύνεσιν καὶ τὴν
ἀρετὴν, ἀπαράμιλλον εἶναι· σαφῶς φηναρεῖ· τό τε
τοῦ προσώπου σχῆμα καὶ τὰ μέρη εἰς τὸ εὐπρεπέ-
στατον ἐξωραΐζει· καὶ τοὺς ἐκ στόματος βέοντας
λόγους μαργαρίταις ἐοικέναι· λέγει· κἰν προῶν
τραυλὸν αὐτὸν εἶναι ὁμοιογενῆ· ἦν δὲ καὶ ἀποσεμνύ-
ναι εἰς πολλὴν γλαφυρότητα. Ἀλλὰ μὴν καὶ τοῖς
ἀλφουῖς· οἱ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ κατέστιζον, κόσμον
καὶ αὐτοῦ· ἐμποιεῖν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ διατείνε-
ται. Πάντα, δὲ τοὺς ἄλλους λόγους ὑπερθεάζων· αὐ-
τοῦ, ἐπὶ μᾶλλον τῶν ἄλλων διαφέρειν φησὶ τὰς ἐκεί-
νου ἐπιστολάς.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Περὶ τῆς τῶν Εὐνομιανῶν καὶ Μακεδονιανῶν καὶ Ἀρειανῶν εἰς πολλὰ διαιρέσεως· καὶ ἐκ ποίων αἰτιῶν τούτων ἕκαστοι κατὰ σφῶν αὐτοῖς ἀπ' ἀλλήλων διέστησαν.

Οὕτω μὲν οὖν ἐτελεύτα Εὐνόμιος· οἱ δὲ ἀπ' αὐτοῦ
εἰς διάφορα τμήματα διηρέθησαν. Καὶ δὲ πρῶτος
Θεοφρόνιος τις Καππαδόχης τὸ γένος· ὃς τὰ ἐριστι-
κὰ παρ' αὐτοῦ παιδεύθει· τοῖς ἐκείνου συνέστατο·
μετρίως δὲ, παχυμερῶς δὲ μᾶλλον, εἰπεῖν οἰκειότι-
ρον, διὰ τῶν Ἀριστοτέλους ἑλλῶν κατηγοριῶν, καὶ
τοῦ *Περὶ ἑρμηνείας* σύνοψιν καὶ ὡσεὶ εἰσαγωγὴν
τινα τοῖς παρ' αὐτοῖς συλλογισμοῖς καταλείπειν·

(3) Eunomius Halmyride Cæsaream Cappadocum transfertur. Patria hæc ejus fuit. Sozom.

(4) Chalcedone Eunomium privatum vixisse dictum est. Socrates quoque Constantinopoli in aedibus privatis conventus eum egisse scribit, lib. v, cap. 20.

ὁ Περὶ τῆς τοῦ νοῦ γυμνασίας ἐπέγραψεν. Ἀ-
 ἔπειτα προσοχθεὶς τὰς ὑπ' αὐτὸν ὁμοθησάσας, ὡς
 εἰ; παράλογον ἐμπεσὼν ἀτοπίαν, ἅτε δὴ μὴ μένειν
 ἐπ' αὐτῶν τῷ διδασκάλῳ λόγων ἐθέλων, ἐκδέδληται.
 Πολυπράγμων γὰρ μάλιστα ὢν, ἀπὸ τῶν ἐν ἱερῇ
 Γραφαί; κειμένων ὀνομάτων συνήγεν, ὡς ὁ Θεὸς τὸ
 μὴ ὄν προειδώς, γινώσκων δὲ καὶ τὸ ὄν, μεμνημένος
 δὲ καὶ τοῦ γεγονότος, οὐ πάνυ τι ὡσαύτως ἔχει, ἅτε
 δὴ μεταβάλλων τὴν γνῶσιν πρὸς τε τὸ ἐνεστὼς, καὶ
 τὸ μέλλον καὶ τὸ παρερχόμενόν. Διὰ τοίνυν ταῦτα ἀπο-
 βλήθει; τὴν ἀπ' ἐκείνου παρασυναγών ἐπώνυμον
 συνεστήσατο αἰρεσιν. Καὶ ἄλλος δὲ τις, Εὐψύχιος
 ὄνομα, κατὰ τὴν Κωνσταντινουπόλιν οὐ πάνυ πύρρῳ,
 ψυχρῷ τινι ζητήματι τῶν Εὐνομιανῶν χωρισθείς,
 ἰδίας καὶ οὗτος προσέτι αἰρέσεως. Τηνικαῦτα γὰρ
 ζητήσεως οὐσης, εἰ τὴν ἐσχάτην ὥραν ὁ Υἱὸς γι-
 νώσκει, ἀντίκειντο μὲν πλείστοι τὰ ἐν Εὐαγγελίοι;
 εἰρημένα προφέροντες, μηδὲ τοῦτον εἰδέναι τὴν ὥραν
 διαγορεύουσιν. Εὐψύχιος δὲ, γράφων δισχυρίζετο,
 μὴ ἀμοιβὴν τῆς τοιαύτης γνώσεως, καθεστάναι, ἀνευ-
 δεῶς ἐκ Πατρὸς πάντα προτειληφότα. Τῶν τοίνυν
 τῆς αἰρέσεως πρὸς ταμῆν μὴ προσιεμένων τὰ
 εἰρημένα, ἀπέστη μὲν κοινωνοῦν ἐκείνοις· πρὸς δ'
 Εὐνόμιον ὑπερόριον ὄντα ἦκε. Παρεγένοντο δ' ἐκεῖ-
 σε καὶ ἄλλοι ἐκ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Εὐνομια-
 νῶν συμμορίας, ὥστε δικάσασθαι τούτῳ, καὶ εἴγε
 χρεια καλοῖη, διαλεξόμενοι. Ὁ δὲ ἄνα γνοὺς ὁ Εὐνό-
 μιος, τὰ μὲν προβαλλόμενα Εὐψυχίῳ ἐπήγει, καὶ
 κοινωνίας αὐτῷ μετεδίδου, καίτοι νόμου κωλύοντος,
 μὴ θεμιτὸν εἶναι τοῖς ἐτέρωθεν ἡκούσι μὴ συνεύχε-
 σθαι γραμμάτων δίχα, ἀ πρὸς τοὺς ὁμοδόξους δηλοῖ,
 τινῶν σημείων ἀγνώστως τοῖς ἄλλοις ἐγγραφομένων
 ταῖς ἐπιστολαῖς· αὐτοὺς δὲ τοῦ Εὐνομίου τὸ ζῆν ἀπορ-
 βήσαντο; ἥκιστα προσέειπε τὸν Εὐψύχιον ὁ μετ' Εὐ-
 νόμιον ἐν Κωνσταντινουπόλει τῆς αἰρέσεως πρὸς τα-
 μένους. Ἦχθετο γὰρ ζηλότιμος ὢν, ὅτι περ τὰναντία
 Εὐψυχίῳ σπουδάζων, μήπω κληρικῷ γεγονότι, ἥκι-
 στα διαλύειν εἶχε τὸ προκείμενον ζήτημα. Κάνει-
 ουν ἀντιπνεύσας οὗτος, πολλῶν ὁμοφρόνων ἐπιβρύεν-
 των, ἰδίαν χωρισθείς Εὐψύχιο; αἰρεσιν προεστήσατο.
 Τὸ γε μὴν παραχαράττειν τὴν θείαν βάπτισιν, καὶ
 μὴ εἰς Τριάδα, ἀλλ' ἅπασι εἰς τὸν θάνατον Χριστοῦ
 καταδύειν, οὐκ Εὐνόμιον, ἀλλὰ τοὺς ἀπ' ἐκείνου
 Θεοφρόνιον καὶ Εὐψύχιον ὁ πολὺς λόγος ἐπαιτιάται.
 Αὗται μὲν αἰτίαι πρὸς συντομωτέραν εἰδῆσιν εἰρη-
 νται, ἀπ' ὧν οἱ περὶ Εὐνόμιον διηρέθησαν. Οἱ μὲν
 οὖν Θεοφρόνιῳ ἐπόμενοι Εὐνομιοθεοφρονιανοί, οἱ δὲ
 Εὐψυχίῳ Εὐνομιοεὐψυχιανοί ὠμάσθησαν. Ἀλλ'
 ἐπεξέρχεσθαι πάντας; τοὺς διὰ ταῦτα κινηθέντας λό-
 γους, μακρὸν ἂν εἴη καὶ οὐδαμῶς βράδιον, ἐφ' ἑτε-
 ρα προκειμένης μοι τῆς σπουδῆς. Τότε δὲ καὶ παρὰ
 Μακεδονιανούς; πρὸς καιρὸν διχόνοια γέγονεν· ἥ; ἡρ-
 ξεν παρ' αὐτοῖς Εὐτρίπιος τις πρεσβύτερος, ἰδίᾳ
 συναγωγῇ ἔχων· πρὸς δὲ Καρτέριος ὁ τῆς θρη-
 σκείας προσετώ; ἀντεφέρετο. Ἐν ταυτῇ δὲ καὶ τοῖς
 ἀνὰ τὴν Κωνσταντινουπόλιν Ἀρειανῆς ζήτησις ἤρε-
 το, εἰ πρὶν εἶναι τὸν Υἱὸν (ὡμολόγητο γὰρ παρ'

litatione, libro versatus, compendium, veluti quam-
 dam introductionem, de eis quibus ipsi utuntur
 syllogismis et ratiocinationibus editum reliquit,
 quod *De exercitio mentis* inscripsit. Deinde popula-
 rium suorum odio expetitus, quod ad ineptam et
 insanam prolapsus esset absurditatem, quippe qui
 in magistri sui doctrina acquiescere nollet, re-
 jectus ab eis est. Quod namque curiosus maxime
 esset, ex nominibus quæ in sacris Scriptoris posita
 sunt, **284** collegit, quod Deus, id quod non ex-
 stat, præsciens, id autem quod exstitit, memoria
 tenens, non eodem semper modo se habeat: ut-
 pote qui cognitionem transferat ad presentia, ad
 futura et ad præterita. Atque eam ob rem repu-
 diatus, conventus suos sibi seorsim cogens, sub
 B nomine suo hæresim instituit. Non multo post
 alius quidam, Euppsychius (1) nomine, in urbe
 Constantinopolitana, propter frigidam quamdam
 quæstionem ab Eunomianis se junctus, suæ ipse
 quoque hæresis auctor exstitit. Cum namque
 quæstio orta esset, an Filius extremam horam no-
 rit, et plurimi evangelica dicta proferentes, ne
 ipsum quidem horam eam scire dicerent; Eupsy-
 chius sententia sua in scriptum relata, confirma-
 vit, Filium non expertem ejus cognitionis esse, qui
 a Patre omnia locupletissime acceperit. Cum au-
 tem qui hæresi ei præbant, dicta ejus non ad-
 mitterent, a communione eorum descivit, et ad
 Eunomium exulantem se contulit. Quo etiam alii
 C ex urbe Constantinopolitana Eunomianæ sectæ
 venere, ut ibi eum calumniose arguerent, atque
 etiam, si usus ita ferret, de causa cum eo disputa-
 rent. Quod ubi Eunomius cognovit, ea quæ Eupsy-
 chius proferret, laudavit et ad communionem
 eum admisit: cum quidem id constitutio vetaret,
 quæ nefas esse decernit, peregre advenientes ad
 communes preces admittere, si litteras secum non
 afferant, quæ ad ejusdem opinionis populares, per
 notas ita scriptæ, ut ab aliis legi non possint, dan-
 tur. Postquam autem brevi Eunomius e vita mi-
 gravit, hæresis ejus post Eunomium Constantino-
 poli præses, Euppsychium minime admisit. Ægre
 enim is tulit, quod æmulatione quadam docebatur,
 se contraria Euppsychio, qui nondum clericus erat,
 D sentientem, quæstionem propositum solvere non
 posse. Quapropter adversandi studio ille, cum
 multi ad eum opinioni suæ suffragantes conflue-
 rent, ab Eunomianis segregatus, hæresim suam
 induxit. Porro quod divinus etiam baptismus, ita
 per adulterium usum depravatus est, ut non in
 Trinitatem, sed semel in mortem Christi mersio
 fiat; non Eunomio sed discipulis ejus Theophro-
 nio et Euppsychio, multorum opinione atque ser-
 mone ascribitur. Causas hæc breviter exposui-
 mus, ut quisque norit, quamobrem Eunomiani in
 diversas discesserint partes. **285** At qui Theo-
 phronium secuti sunt, Eunomiotheophroniani:

(1) Sozom. Eutychium nominat libro vii, cap. 17.

qui vero Euppsychium, Eunomioenpsychiani (1) A cognominati sunt. Disputationes autem et orationes omnes quæ de his quæstionibus habitæ sunt, commemorare, perlongum et prorsus difficile esset, præsertim cum aliud mihi propositum sit institutum. Tum vero apud Macedonianos etiam ad tempus discordia existit, cujus auctor fuit Eutropius quidam presbyter, seorsim conventus agens. Ei vero Carterius Macedonianæ sectæ antesignanus restitit. Eodem tempore et ab Arianis Constantinopoli illud in quæstionem vocatum est : « An priusquam Filius fuerit (profitebatur enim eum ex non existentibus exstitisse), Pater tum Pater vocari potuerit. » Et Dorotheus quidem qui Antiochia accitus, ibi pro Marino administrationem sectæ huiusmodi obtinebat, aperte decernebat, « fieri non posse, priusquam Filius subsisteret, ut Pater vocaretur : quod Patris nomen ex eis esset, quæ ad aliquid referrentur. » Marinus vero diversum censuit : et prius etiam Patrem quam Filius fuerit Patrem profitebatur : sive quod ita ex animo sentiret, seu quod Dorotheo adversaretur, ut qui ei hæresi ea gubernanda prælatus fuerit. Et talem ob causam in partes duas multitudo, quæ eos sectabatur, discessit. Et Dorotheus quidem in sacra sua sede permansit. Qui autem Marini partium erant, novis conditiis ecclesiis, in eis conveniebant. Qui etiam Psathyriani sive Gotthiani vocati sunt : propterea quod vir quidam ψαθυροπώλης, hoc est, placentarum venditor, quæ ex liborum genere sunt, nomine Theoctistus, opinionem hanc magnopere defendit. A Gotthis autem illis nomen inditum, quod Selinas Gotthorum episcopus tantopere ei sententiæ addictus fuit, ut ad eam gentem Gotthicam omnem adduxerit. Nam obsequentes sibi admodum Barbaros habuit, nimirum qui ad docendum non solum patria eorum, verum etiam Græca lingua appositus fuerit : Ulphilæ illius Gotthorum episcopi, de quo supra quoque diximus, cum res Valentis exponeremus, primum subscriba, deinde etiam successor factus. Nec ita multo post dissidium quoque intercessit ei quem diximus Marino et Agapio, qui factionis ejus ecclesiæ Ephesi episcopus a Marino creatus præfuit. **286**

Quorum discessio parum abfuit quin bellum prorsus, Gotthis maxime Agapio faventibus, moverit. Quam ob causam permulti præfectorum suorum concertationem et dissidendi studium reprehendentes, ad catholicam se Ecclesiam contulere, qui etiam nullo discrimine ad communionem sunt admissi. Atque hæc quidem causa existit, cur primum Arianis segregati, in factiones abierint. Et ex eo tempore illi, in quibus sunt urbibus, seorsim suos quæque conventus secta agit. Constantinopoli vero, eos triginta et quinque annis dissidentes, tandem ad concordiam vir quidam consularis Plinthus (2), sectæ eorum sectator, eque-

αὐτοῖς ἐξ οὐκ ὄντων γεγενῆσθαι) ὁ Πατήρ Πατὴρ καλεῖσθαι τότε ἤδυνάτο. Ἀμέλει καὶ Δωρόθεος μὲν, δὲ ἀντὶ Μαρίνου ἐκ τῆς Ἀντιόχου μετακλήθει, τὴν ἡγεμονίαν τῆς τοιαύτης αἰρέσεως διὰ χειρὸς εἶχε, διαβρῆδην ἀπέφηνε, « Μὴ δυνατόν εἶναι πρὶν εἶναι Υἱὸν ὑποστῆναι, Πατέρα καλεῖσθαι. τῶν γὰρ πρὶς τοῦ Πατρὸς ὄνομα. » Ὁ δὲ Μαρῖνος τοῦναντίον μάλιστα ἐδόξασε. καὶ πρὶν εἶναι τὸν Υἱὸν, Πατέρα τὸν Πατέρα διωμολόγει· ἡ δὲ καὶ ταῖς ἀληθείαις οὕτως ἐδόξαζεν, ἡ καθότι καὶ διάφορος Δωροθέῳ ἦν, ὅτι δὴ προκριθέντι τῆς αὐτῶν αἰρέσεως, προσεστάναι. Ἐκ τοιαύτης δὲ τῆς αἰτίας εἰς ἑκατέραν μοῖραν τὸ παρ' ἑκαίνους πλῆθος διέσπατο. Καὶ Δωρόθεος μὲν ἐπὶ τῶν ἰδίων εὐκτηρίων ἐπέμεινεν· οἱ δ' ἅμφί Μαρῖνον, ἐτέρας νεουργήσαντες ἐκκλησίας, ταύταις συνήγοντο· οἱ καὶ Ψαθυριανοὶ ὄνομα ἐκληρώσαντο, ἦσαν Γοτθιανοὶ· ὅτι περ ἀνὴρ τις ψαθυροπώλης (πιπίνου δὲ τοῦτο εἶδος), Θεόκτιστος ὄνομα, ὑπερφυῶς τῇ δόξῃ ταύτῃ συνίστατο. Ἐκ Γότθων δὲ, ἐπεὶ καὶ Σελίνας· δὲ τοῦτων ἐπισκοπὸς οὕτως διαφερόντως τῆς δόξης ἐξείχετο, ὥς καὶ σύμπαν τὸ Γοτθικὸν πρὸς τὴν ὁμοίαν ἐφελκῶσαι δόξαν. Πειθίηνον γὰρ τὸ βάρβαρον μάλα ἦν τούτῳ, ὅτι καὶ διδάσκειν ἀρίστα ἴκανον, οὐ κατὰ τὴν πάτριον μόνον φωνὴν, ἀλλὰ γε δὴ καὶ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν. Ὁ δὲ ὑπογραφεὺς τὰ πρῶτα γινόμενος· Οὐλφίλας ἑκείνῳ τῷ πρώτῳ ἐπισκόπῳ τῶν Γότθων, οὗ καὶ ἀνωτέρω μνήμην ἐποιήσαμην ἐπὶ Οὐάλεντος, ὑστερον καὶ διάδοχος ἑκείνου καθίσταται. Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ διάφοροι καθίσταντο ὅτε εἰρημνός Μαρῖνος καὶ Ἀγάπιος τῆς ἐν Ἐφέσῳ ἐκκλησίας παρ' αὐτοῖς προϊστάμενος. Ἡ δ' ἑκατέρου διακρίσις πόλεμον ἀνέβρισκεν ἀντικρυς, τῶν Γότθων μάλιστα προσκειμένων τῷ Ἀγαπίῳ· ἐξ ἧς αἰτίας λόγος πολλοὺς καταμεμψαμένους τὴν τῶν προσεστώτων διαμάχην τε καὶ φιλονεικίαν τῇ καθόλου προσελθεῖν Ἐκκλησίᾳ, καὶ κοινωνίας ἀδιακρίτως τυχεῖν. Αὕτη μὲν αἰτία καὶ τὸ τοὺς Ἀρειανούς τὸ ἐξ ἀρχῆς χωρισθῆναι· ἐξ ἑκείνου τε κατὰ πόλεις ἐν αἷς εἰσὶν ἱερεῖς ἐκκλησιάζουσι. Τοῦ δὲ κατὰ τὴν Κωνσταντινου διαφερομένους πέντε καὶ τριάκοντα ἔτη ὑστερον ἤγαγεν εἰς ὁμόνοιαν ἀνὴρ τις ἐξ ὑπᾶτων, Πλινθῆς ὄνομα, ὁμόφρων μὲν αὐτοῖς, ἵππου δὲ καὶ πεζῆς δυνάμεως τὴν ἡγεμονίαν λαχών· ἐπίσημος δ' ἐν τοῖς βασιλείοις μάλιστα ἦν· ὁπνίκα καὶ συνόδου τοῖς Ἀρειανοῖς γενομένης, ἐψήφιστο, μὴ ἂν ἄλλοτε τὰς τοιαύτας ζητήσεις, αἱ τὴν διάστασιν ἤγαγον, εἰς μέσον προενεγχεῖν. Ταῦτα μὲν οὖν μικρὸν ἐγένοντο ὑστερον· ἴσως δ' ἂν καὶ ἄλλαι κατὰ πόλεις αἰρέσεις· καὶ διαιρέσεις ἐγένοντο. Ἔμοι δὲ οὐ θέμις πρὸς λεπτὸν πάντα διεξιέναι, ἀλλὰ τῶν καιρίων μόνον καὶ ἀνεγκαλῶν ἐφάπτεσθαι, καὶ μάλιστα τῶν ἀνὰ τὴν Κωνσταντινου, ἧς ἐγὼ καὶ ὑμέτερα καὶ γέννημα, ὡς ἐπισημοτέρων, καὶ μὴ λαθεῖν δυναμένων. Εἰ δὲ περ σκοπὸς περὶ τῶν τοιούτων μανθάνειν αἰρέσεων, οὕτως τε καὶ ὅπως ἤρξαντο, καὶ ἐπὶ τίσις προέκοψαν, ἐντυχεῖν πρὸς τρέπομεν τοῖς Παναρίοις· βιβλίον δὲ τοῦτο Ἐπιφανίῳ τῷ τῆς Κύπρου ἡγῆσαμένῳ ἐκδοθῆναι ἐ-

(1) Alii : Eunomioeutychiani.

(2) Sozom. addit consulem fuisse.

κλησίας· ἔτι δὲ καὶ Θεοδωρήτῃ τῷ τῆς Κυρεστηνῶν A
προεδρεύσαντι, καὶ τῷ θεσπεσίῳ Ἰωάννῃ τῷ ἐκ Δα-
μασκῶ· πολλὰ γὰρ καὶ ἄμφω περὶ τούτων διεξ-
ίατι.

sionem tantam attulissent, in medium proferrentur. Hæc quidem paulo post facta. Fortasse an-
tem aliæ quoque in urbibus passim sectæ et sectiones Arianorum fuera, quas mihi omnes exac-
te referre fas non est. Sed satis fuerit nunc, præcipuas et necessarias attingisse, et eas potissimum
quæ Constantinopoli, ejus ego alumnus et soboles sum, fuere: quippe quæ præclariore aliis ex-
istere, et propterea latere non potuerunt. Si quis autem consilium ejuscemodi hæresium cognoscen-
darum cepit, unde et quomodo initia sua sumpserint, et quibus auctoribus incrementa sua accepe-
rint, eum ut Panaria (4) legat hortor: liber autem is ab Epiphanio, qui ecclesiam Cypri admi-
nistravit, editus est; præterea Theodoritum Cyri episcopum, atque insuper admirandum illum
Joannem Damascenum: nam et hi ambo permulta de iis disserunt.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

287 CAPUT XXXI.

Ὡς καὶ Novatianoὶ πρὸς ἀλλήλους στασιδαν- B
τες διὰ τὴν τοῦ Πάσχα ζήτησιν, ἐτέρων συν-
εστῆσαντο αἵρεσιν τὴν τῶν Σαββατιανῶν λε-
γόμενῃν.

Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν χρόνον καὶ Νουατιανοὶ πρὸς
σφᾶς διενεχθέντες ἀπ' ἀλλήλων τε διεκρίθησαν, καὶ
τὴν τῶν καλούμενων Σαββατιανῶν αἵρεσιν συνεστή-
σαντο. Ἦν γάρ τις παρ' ἐκείνοις πρεσβύτερος Σαβ-
βάτιος ὄνομα, πρὸς Μαρκιανοῦ εἰληφώς τὴν χειρο-
τονίαν· ὃς ἀπὸ Ἰουδαίων ἐλόμενος τὰ Χριστιανῶν;
οὐδὲν ἦττον τῇ προλήψει δουλεύειν ἐσπούδαζε· πρὸς
δὲ καὶ κρύφα τῆς ἐπισκοπῆς μετέχειρζετο δρᾶζα-
σθαι· ὃς σύναμα Θεοκτίστῃ καὶ Μακαρίῳ, πρεσβυ-
τέροις καὶ αὐτοῖς εὖσιν, οἱ τοῖς ἐν Πάζου κώμῃ
συνελθοῦσιν ἐφείποντο, ὅπνῃκα Οὐάλης ἐπὶ τῶν
σκήπτρων ἦν, ἡξίου τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα ἅμα C
Ἰουδαίοις ἐπιτελεῖν. Καὶ πρῶτα μὲν τῆς τε πολι-
τείας χάριν (ἀρίστῃ γὰρ βίῃ ἐχρήτο ἀσκήσεως) τοῦ
ἐκείνων συστήματος ἐχωρίζετο· ἔπειτα δὲ καὶ τινὰς
ἀναξίτους οἰόμενος τῆς τῶν θεῶν μεταλήψεως μυ-
στηρίων, τοῦτο πρόφασιν δέθεν ποιούμενος, ὑπερε-
τίθει τὴν ἑορτὴν. Ὡς δὲ δῆλος ἦν νεώτερα εἰσηγού-
μενος, Μαρκιανὸς μὲν ἑαυτὸν τῆς ἀτόπου χειροτο-
νίας ἐπὶ Σαββατίῳ ἐμέμπετο, πολλάκις εἰπὼν,
« Ἀμείνον ἄρα ἦν ἐπ' ἀκάνθαις, ἢ ἐκείνῃ τὰ χει-
ρας ἐπιβαλεῖν. » Ὡς δ' ἑώρα τὴν ὑπ' αὐτῷ ἐκκλή-
σιαν διχῇ διατεμνομένην, καὶ πρὸς ἕτερον μεταρ-
ρέουσιν, τοὺς τῆς αὐτῇ κοινωνοῦντας αἰρέσεως ἐπι-
σκόπους εὐθὺς εἰς Σάγγαρον μετεστέλλετο· χωρίον
δὲ τοῦτο τῆς Βιθυνῶν ἐπαρχίας πρὸς θάλασσαν κει-
μενον, οὐ πάντῃ πόρρω διεστηκὸς τῇ· Ἐλενοπόλει·
ὅπου δὴ συνελθόντες μετεκαλοῦντο καὶ τὸν Σαββά-
τιον. Ὡς δὲ τὸ τῆς λύπης αἴτιον ἀπητείτο, τὴν τῆς
ἑορτῆς εἰσήγε διαφοράν· δεῖν γὰρ ἔλεγε ταύτην
ἐπιτελεῖν ὡς καὶ Ἰουδαῖοι τελοῦσι, καὶ οἱ ἐν Πάζῳ
οὐ πρὸ πολλοῦ συνελθόντες ἐτύπωσαν. Οἱ δὲ προε-
δρίας ἔρωτι τάδε αὐτὸν σκήπτεσθαι ἐν νῷ θέμενοι,
ὄρκοις ἐξησφαλίζοντο, ὡς οὐκ ἂν ποτε ἔλοιτο αὐτῷ
γενέσθαι ἐπίσκοπος. Τοῦ δὲ ὄρκου ὁμολογήσαντος
μὴ τὴν προεδρίαν καταδέξασθαι, ταύτην αἰτίαν ἐκεί-
νοι μὴ λογισάμενοι ἱκανὴν τὴν Ἐκκλησίαν αὐτῶν

Ut etiam Novatiani, per seditionem propter quæstio-
nem celebrandi Paschatis inter se dissidentes, hæ-
resim Sabbatianorum constituerint.

Per idem tempus Novatiani quoque inter se
dissidentes, per secessionem, Sabbatianorum, quæ
vocat, hæresim constituerunt. Erat enim apud
eos presbyter quidam Sabbatius nomine, a Mar-
ciano ordinatus: qui quod ex Judæis ad Christia-
nismum pervenisset, nihilominus præsumptæ et
anticipatæ Judæorum opinioni inservire studuit,
et clam etiam episcopatum affectavit; necnon una
cum Theoctisto et Macario et ipsis presbyteris,
eis adhærentibus, qui sub Valentis imperio con-
ventum in Pazo vico habuerant, festum diem
Paschæ cum Judæis celebravit. Ac primum quidem
propter vitæ institutum (quam optimam monasticis
exercitiis agebat), a Novatianorum se corpore se-
junct: deinde vero quosdam participatione divi-
norum mysteriorum indignos reputans, talemque
prætextum obtinens, eum quem diximus diem
festum in aliud transtulit, de Judæorum sententia
scilicet, tempus. Postquam autem manifesto ap-
paruit, res novas eum moliri, Marcianus seipsum
propter importunam Sabbatii ordinationem re-
prehendit: identidem dicere solitus, « Melius se
facturum fuisse, si spinis potius quam illi manum
imposuisset. » Atque ubi is ecclesiam suam in
partes duas divisam, et quosdam ad alium descis-
cere vidit, episcopos hæresis suæ, qui cum eo
communicabant, statim Sangarum convocavit. Est
is locus Bithynorum provincię, ad mare, non longe
ab Helenopoli situs. Eo quoque ab episcopis con-
gregatis Sabbatius evocatus est. Ibi causam mœro-
ris sui dicere jussus, festi diei ejus dissensionem
allegavit. Nam eum cum Judæis, sicuti etiam non
ita pridem, qui in Pazo Phrygio vico convenerant,
statuissent, peragendum esse dixit. Cæterum illi
propterea hoc eum præ se ferre considerantes,
quod ad episcopatum anhelaret, jurisjurandi sa-
cramento eum obstrinxerunt, ne unquam episco-

(4) Panarium hoc opus etiam Ἀγκυρωτὸν dicitur
apud Socrat. lib. v, cap. 24. Sed utrumque et Pa-
narii et Ancyroti opus diverso nomine Græcè et

Latine editum exstat; hoc compendiosum, illud
sanequam prolixum.

patum sibi expetendum statueret. Postquam ille juravit, se episcopatum suscepturum non esse, non satis causæ esse putantes, cur ecclesia eorum factionibus divideretur, placitum eis est, ut omnes consentirent, atque eodem in loco ecclesiasticos conventus agerent; festum autem Paschæ diem, quo quis vellet tempore celebraret. **288** Et ea de re canone promulgarunt, quem *ἀδιάφορον*, hoc est, arbitrium et indifferentem vocarunt. Statuerunt quoque, ne decretum eorum qui Pazi convenerant, universali canoni præjudicaret: quod ei prius illi viri, et maxime qui apostolis proximi fuere, etiamsi de Paschæ festo die plurimum inter se dissiderent, invicem tamen inter se communicassent, et aliis in rebus omnibus prorsus non dissensissent. Et quod præterea Novatiani in veteri Roma haudquaquam cum Judæis, sed post æquinocetium cum reliquis Romanis, qui Petri et Pauli apostolorum traditione utebantur, Pascha peregerissent: nec ob eam causam, quod Paschæ festo celebrando inter se dissentirent, dissensionem ab eis qui communem cum eis haberent religionem, fecissent. Proinde re bene deliberata, indifferentem, quem diximus, canonem protulere, ut quilibet pro eo atque ei placitum esset, ex consuetudine aliqua, aut præsumpta opinione, Pascha celebrans perficeret: non quidem ut ea res aliquam in communione dissensionem afferret, verum ut qui sic discrimine nullo festum diem agerent, in Ecclesiæ communione concordarent. Ejusmodi canone confirmato, Sabbatius, qui scilicet jurejurando obstrictus esset, cum Judæorum observationem sequeretur, præterquam si festus dies in idem cum illis tempus incideret (1), receptis statisque jejuniis alios præveniebat, et clam solennes ritus perficiens, Pascha peragebat, legitimoque (2) et vespertino Sabbati tempore vigiliis et preceationibus aliis interesse solitus, postridie cum reliquis communiter de festo die participavit, divinaque mysteria percepit. Hoc sic cum annis aliquot latenter faceret, diutius seipsum occultare non potuit. Cum enim brevi celebritatem ex ea re consecutus esset, permultos ex simplicioribus ad se pertractos sectatores habuit, et maxime Phryges et Galatas. Qui quoniam patrio more sic jejunabant, morem eum ut rectiorem confirmari putaverunt. Itaque hunc secuti, clam etiam una cum Judæis Pascha celebrarunt. Et Sabbatius suos sibi paulatim conventus agens, a reliquis Novatianis secessit: et jurejurando pro nihilo habito, episcopatum apud sectatores suos suscepit, sicuti paulo post dicam.

289 CAPUT XXXII.

Sententia et judicium auctoris de festo Paschar. De Quartodecimanis et Montanistis, ut Pascha celebrent.

Sed enim ego et Sabbatium et sectatores ejus demiror, quid eis in mentem, ut festum hunc diem innovarent, venerit: cum ab initio Judæi veteres, sicuti Eusebius Pamphili memorie prodidit, Josephum, Philonem, Aristobulum, et non paucos alios

(1) Hoc est, si omnes eodem tempore Pascha peragere contingeret. Soz. Sic ille bis eodem anno

A διαίρειν, ὁμονοεῖν μὲν πάντας καὶ κατὰ ταυτὸν ἐκκλησιάζειν ἐδόκει· τὴν δ' ἑορτὴν τελεῖν ἕκαστον διὰ δὴ ποτε βούλοιο, ἐκείνοι καὶ περὶ τούτου κανὼν ὃν *ἀδιάφορον* κατωνόμασιν· μηδὲ τοὺς ἐν Πάσῳ συναχθέντας· πρόκριμα τῷ καθολικῷ κανόνι γενέσθαι. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐκείνοι ἄνδρες, καὶ πολλοὶ ὅσοι ἐγγυτέρω τῶν ἀποστόλων ἦσαν, περὶ τῆς τοῦ Πάσχα ἑορτῆς διαφωνοῦντες ὡς· μάλιστα, τῶς ἀλλήλοις κοινωνοῦντες ἐφ' ἅπασιν τοῖς ἀλλοῖς οὐδ' αὖ μὴ διεφέροντο· ὅτι γε καὶ οἱ ἐν τῇ πρεσβυτέρῳ Ῥώμῃ Ναυατιανοὶ οὐδαμῇ σύναμα Ἰουδαίοις τὸ Πάσχα ἐτέλεσαν· ἀλλ' αἱ μετ' ἰσημερίαν τοῦτο ποιοῦν σὺν τοῖς λοιποῖς Ῥωμαίοις, Πέτρου καὶ Παύλου τῶν ἀποστόλων τῇ παραδόσει χρωμένοις. Οὐδὲ γὰρ πρὸς τοὺς οἰκείους τῆς πίστεως διεκρίνοντο, μὴ ἐπίσης αὐτοῖς ἐπιτελοῦντας τὸ Πάσχα· διὰ τοιούτου καλῶς διήθεν λογισάμενοι, τὸν ἀδιάφορον προῆγον κανόνα· ὡς ἂν ἐκαστὴ βούλησις ἐκ τινος συνηθείας τε καὶ προλήψεως, τὸ Πάσχα ἑορτάζων ἐπιτελοῖ· μὴ μόντοι τοῦτο πρὸς κοινωνίαν διάφορον εἶναι· ἀλλὰ τοὺς ἀδιάφορος ἑορτάζοντας συμφώνου· εἶναι τῇ κοινωνίᾳ τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ τοίνυν τοῦ κανόνος τούτου βεβαιωθέντος, ὁ Σαββάτιος, ὅτε δὴ τοῖς ὅροις δεθείς, ὅμως τοῖς Ἰουδαίοις ἐπόμενος, εἰ μὴ κατὰ ταυτὸν ἐκείνοις συνέθι γενέσθαι τὴν ἑορτὴν, προφθάνων ἐνήστευεν, ὥσπερ ἦν ἔθος· καὶ λεληθότως τὰ νενομισμένα πράττειν, ἐπιτέλει τὸ Πάσχα, κατὰ τὴν τοῦ Σαββάτου ἐσπέραν καιρῷ προσήκοντι, τῇ τε ἀγρυπνίᾳ καὶ ταῖς ἄλλαις εὐχαῖς παρῶν, τῇ δ' ἐξῆς κοινῶς σὺν τοῖς λοιποῖς μετέχε τῆς ἑορτῆς, τῶν θείων μυστηρίων ἀπόδεκτος. Καὶ τοῦτο ἐπὶ ἐτη πολλὰ ποιῶν διεάνθανεν· ἀλλ' οὐκ ἐπιπολὺ κρύπτειν αὐτὸν ἠδύνατο· ἐπιστημὸς γὰρ ἐντεῦθεν ἐν οὐ πολλῷ γεγονώς, πολλοὺς τῶν ἀπλουστέρων ἐφελκόμενος· ζήλωτάς ἔσχε· καὶ μάλιστα Φρύγας καὶ Γαλάτας, οἱ πάτριον ἔχοντες οὕτω νηστεύειν, ὥντο δικαιοῦσθαι. Τοῦτ' ἐπόμενοι καὶ λάθρᾳ σύναμα Ἰουδαίοις τὴν τοῦ Πάσχα ἑορτὴν ποιοῦν. Ἀλλὰ Σαββάτιος ἡρέμα παρασυνάγων, ἐκείνους τε ἀπέστη, καὶ τοὺς ὅρκους θέμενος παρ' οὐδέν, τῶν αὐτῷ ἐπομένων τὴν ἐπισκοπὴν ἀναδέξατο, ὡς μετὰ μικρὸν διαλύσεται.

B

ΚΕΦΑΛΑ. ΑΒ'.

Ἐπίκρισις καὶ διαλογισμὸς τοῦ συγγραφέως περὶ τῆς τοῦ Πάσχα ἑορτῆς· καὶ περὶ τῶν Τεσσαρεσκαίδεκατιῶν, καὶ τῶν Μοντανιστῶν, ὅπως τὸ Πάσχα τελούσιν.

Ἐγὼ δὲ θαυμάζω Σαββάτιον καὶ ὅσοι αὐτῷ ἠκολούθησαν, πῶς τὰ τοιαῦτα ἐνευτέρησαν· τῶν κατ' ἀρχὰς Ἑβραίων, ὡς ὁ Παμφίλου Εὐσέβιος ἱστορεῖ, μάρτυρα παράγων Ἰώσηπόν τε καὶ Φίλωνα, ἐπὶ δὲ Ἀριστοδούλον καὶ οὐκ ὀλίγους ἄλλους, μετ' ἰσημε-

Pascha celebrare quandoque solitus est.

(2) More Judaico scilicet.

ρίαν ἐσπρινὴν τὰ διαβατήρια θυόντων, κατὰ τὸ πρῶτον δωδεκατημόριον τμήμα τοῦ Ζωδιακοῦ τοῦ ἡλίου διέοντος, ὃ Κριὸς τοῖς Ἕλλησιν ὀνομάζεται· τεσσαρεσκαίδεκαταίτας τηνικαῦτα τῆς σελήνης τὴν πορείαν ποιοῦμένης, καὶ κατὰ διάμετρον τῷ ἡλίῳ κτισθεστηκυίας. Ἐπὶ δὲ τοῦτοις καὶ Σαμαρεῖται, οἱ διαφερόντως τὰ καίρια τῆς Μωσέως νομοθεσίας ζηλοῦσιν, οὐκ ἂν τὴν τοιαύτην ταλέσειν ἀνέχονται ἑορτὴν, πρὶν ἢ τὸν νέον τελεσφορεῖσθαι καρπὸν. Τῶν νέων γάρ, φησὶν, ἑορτὴν αὐτὴν ὁ νόμος· καλεῖ· ὡς μὴ θέμις ὅν ἑορτάζειν, τούτων δὲ μὴ φανέντων· ὡς· ἐπάναγκε· εἶναι συμβαίνειν φθάνειν τὴν ἐν τῷ ἡρὶ ἱσημερίαν. Καὶ τοῖνον τοῦ· περὶ τοῦτο μισοῦμεν· Ἰουδαίου, θαυμάζω διὰ μὴ τὴν παρ' ἐκείνοις ἀρχαιότητα μᾶλλον ἐπήνεσαν. Συνάγειν οὖν ἔστιν, ὡς ἀνευ τούτων, καὶ τῶν, οἱ Τεσσαρεσκαίδεκατίται προτονομάζονται, ἐπίσης· Ῥωμαῖοι καὶ Αἰγυπτῖοι καὶ Παλαιστῖνοι, καὶ οἱ ἀπὸ τῶν ἄλλων αἰρέσεων, ταύτην ἐπιτελοῦσι τὴν ἑορτήν. Οἱ δ' ἐκ τοῦ Ναυάτου τὴν ἀναστάσιμον ἡμέραν μόνην ἐπιτελοῦσιν, Ἰουδαίοις καὶ οὗτοι ἐπόμενοι. Εἰς ταυτὸ δὲ τοῖς Τεσσαρεσκαίδεκατίταις καταστρέφουσι· πλὴν εἰ μὴ κατὰ συγκυρίαν τῇ τεσσαρεσκαίδεκατῇ τῆς σελήνης ἢ πρώτῃ τοῦ Σαββάτου ἡμέρα συμπεσοῦσα τύχοι· κατὰ πιν γὰρ γίνονται τῶν Ἰουδαίων ὅσαις ἂν ἡμέραις συμβαίῃ τὴν ἐχρόμένην Κυριακὴν ὑστερεῖν τῆς τεσσαρεσκαίδεκαταίτας τῆς σελήνης. Οἱ δὲ γε Μοντανισταί, οὗς καὶ Πιπουζίτας καὶ Φρύγας εἰσὼδες ὀνομάζειν, καινὴν τινα ἐπινοήσαντες μέθοδον, κατὰ ταύτην καὶ τὸ Πάσχα τελοῦσι. Καὶ προηγουμένως μὲν ἐν μέμψει ποιοῦνται, ὅσοι διὰ τὸ Πάσχα τὸν σελήνατον δρόμον κατεξετάζουσι· χρῆναι γὰρ λέγουσι μὴ τοῦτον, ἀλλὰ τὸν ἡλιακὸν κύκλον ζητεῖν, εἰ γε ἔρθῳς ἐξετάζειν τὸ Πάσχα βούλονται. Καὶ τίθενται ἐν ἑκαστῷ μῆνι ἡμερῶν εἶναι τριακόνη· ἀρχὴν δὲ τούτων πρώτῃ τὴν ἐσπρινὴν ἱσημερίαν· ἢ ῥηθεῖν ἂν ὀρθῷ· εἶναι κατὰ Ῥωμαίους, πρὸ ἑννέα καλανδῶν Ἀπριλλίων. Ὅτι γε, φασὶ, τηνικαῦτα καὶ οἱ δύο μεγάλοι φωστῆρες τὴν ἀρχὴν ἔσχον, δι' ὃν οἱ τε χρόνοι καὶ οἱ ἐνιαυτοὶ μετροῦνται. Καὶ ὅλον ἐξ ὧν ἡ σελήνη δὲ ὀκταετηρίδος τῷ ἡλίῳ εἰς ταύτην ἐνώτεως ἔρχεται, νοσημῆς ἀμφοῖν συμβαινούσης· ἐπεὶ περ ἡ ὀκταετηρίς τοῦ τῆς σελήνης δρόμου ἑννέα καὶ ἐννεμήκοντα μῆσι περαιούται· ἡμέραις δὲ διαχιλαῖς ἐννακισαῖς εἴκοσι δύο, δι' ὧν ὁ ἥλιος τοὺς ὀκτὼ διανοῦει δρόμους· ὡς συμβαίνειν ἑκαστὸν ἔτος λογίζεσθαι ἀνὰ ἡμερῶν τριακοσίων ἐξήκοντα πέντε· πρὸς δὲ καὶ τεταρτημορίου ἡμέρας μίδς. Ἀπὸ γὰρ τῆς πρὸ ἑννέα καλανδῶν Ἀπριλλίων, ὅτε δὴ ἀρχῆς τῆς κτίσεως ταύτης καταλογιζομένης, συνάγουσι τὴν εἰρημένην ταῖς θείαις Γραφαῖς τεσσαρεσκαίδεκαταῖν· ἣν δὴ καὶ λέγουσι ταύτην εἶναι τὴν πρὸ ὀκτὼ εἰδῶν Ἀπριλλίων, καθ' ἣν αἰὲς τὸ Πάσχα τελοῦσιν. Εἰ δὲ πολλάκις συμβαίῃ καὶ τὴν ἀναστάσιμον αὐτῇ συνῆρμαιν, τῇ ἐχρόμῃ Κυριακῇ ἑορτάζουσι· γέγραπται γὰρ ἀπὸ δεκατεσσάρων μέχρις κατὰ τὸ Πάσχα

A testes laudans, τὰ διαβατήρια, hoc est Paschalia pro transitu sacrificia, sacrificarint; post æquinoctium vernum, sole primam duodecimam (1) partem, quæ a Græcis Aries appellatur, zodiaci circuli ingresso; luna autem per diametrum (2) et rectam lineam soli opposita, tum quartæ decimæ diei cursum tenente. Ad hæc Samaritani, qui præcipue tempora secundum constitutiones Moisaicas observant, non prius festum hunc diem peragunt, quam novos fructus (3) crescentes conspiciant. Novarum enim, inquit, frugum festum in lege dicitur: ut id celebrare, antequam illi appareant, nefas sit: proindeque vernum æquinoctium serias eas præcedere necessario debeat. B Quapropter cum Judæos sibi imitandos proposuerint, eos admiror, quod non potius antiquitatem, quæ apud eos est, laudaverint. Et satis colligere licet Sabbatiani istis, atque eis qui Τεσσαρεσκαίδεκατίται, sive Quartodecimani vocantur, exceptis, hæreses alias omnes festum Paschæ cum Romanis et Ægyptiis et Palæstinis peragere. Novatiani igitur isti Resurrectionis diem solam peragunt, Judæos et ipsi secuti (4). In idem vero cum Quarto-decimani tempus incidunt, nisi forte in quartam-decimam diem lunæ prima dies Sabbati incidat; tanto enim Judæis posteriores evadunt, quotcumque diebus adveniens Dominica dies a præcedente decima quarta die lunæ abfuerit. Montanistæ vero, quos etiam Pepuzitas et Phryges appellare consuetudo est, quadam ratione inventa, juxta eam Pascha celebrant. Atque in primis eos reprehendunt, qui propter festum Paschæ lunæ cursum observant. Non illum enim, sed solis orbem, eis qui ritè Paschæ diem inquirere velint, inspiciendum esse censent. 290 Et mensem quemlibet dierum triginta, atque principium earum æquinoctium vernum (5) faciunt: quæ dies, secundum Romanos, ritè ante IX Kalend. April. dicitur. Ea namque etiam magna hæc duo luminaria initium suum habuisse allegant, per quæ tempora et anni significantur. Idque ex eo liquere asserunt, quod luna per octennium cum sole conveniat, et ambo initium novum sumant. Quandoquidem octennialis lunæ cursus nonaginta et novem mensibus perficiatur: diebus autem bis mille nongentis viginti duobus, quibus etiam sol octonos absolvat cursus, ita ut annus quilibet censeatur esse dierum trecentorum sexaginta quinque, et quartæ unius diei partis. Ex ea namque die, quæ est ante IX Kalend. April., quippe quæ principium creationis solis et primi mensis existimetur esse, colligunt atque computant eam quæ in sacris Litteris dicitur, decimam quartam diem quam esse dicunt ante VIII Id. April. in qua semper festum Paschæ agunt. Quod si ita, ut sæpe fit, in eam Resurrectionis quoque dies concurrat, proxima Dominica die id

(1) Τὸ πρῶτον δωδεκατημόριον. Sozom.

(2) Ἐν διαμέτρῳ. Sozom.

(3) Πρὶν τὴν νέον τελεσφορεῖσθαι καρπὸν. Sozom.

(4) Sozom. lib. vii, cap. 18.

(5) Æquinoctium vernum ante ix Kalend. April.

festum celebrant. Scriptum enim est, inquit, a decima quarta usque ad vicesimam primam Pascha esse peragendum. Mihi sane non recte fecisse videntur, qui olim de festo hoc die tantopere dissidentes contenderunt: multo vero minus, qui hac in parte Judæos sibi imitandos esse statuerunt. Sed (1) illis, ut opinor, in mentem non venit, quod Judaismo in Christianismum mutato, ex necessitate quadam figuræ rei ipsi cesserint, sicuti hoc inde satis constabit. Nulla namque Christi lex Christianis ut judaizent præcipit: præcipit autem? Imo potius id prohibet: quemadmodum disertis verbis divinus Apostolus sanxit, non solum de circumcisione, quæ legis est caput, vetans, verum etiam de diebus festis cohortans, ut nequam disceptantes segregemur. Et ad Galatas scribens: *Dicite mihi, inquit, qui sub lege esse vultis, legem non auditis*? Atque ubi de hoc pauca disseruit, deinde ostendit, Judæorum populum servum esse: libertatem autem eos obtinere, qui Christum sequuntur. Ubi etiam admonet, non observandos esse dies et annos. In Epistola autem ad Colossenses clara prædicat voce, umbram esse observationes ejusmodi. Quapropter infert, dicens:

291 *Nemo vos judicet in cibo aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut Sabbati, quæ sunt umbra futurorum*. Ad Hebræos autem, hæc omnia veluti sigillo confirmans, dicit: *Translata enim sacerdotio, necessario etiam legis translatio subsecuta est*. Satis igitur liquet, neque sacrum Evangeliorum librum, neque divinum ipsum Apostolum, Christianis jugum servitutis legis imposuisse: sed ut et Pascha et reliquos festos dies honorifice, quandocumque eis visum esset, peragant, animi gratitudini eorum qui beneficio sunt affecti, reliquisse. Proinde quia homines maxime ferias amant, a laboribus in eis conquiescentes, tum sicuti cuique visum erat, in regionibus passim, consuetudine quadam per traditionem accepta adducti, salutiferæ passionis memoriam colentes celebrarent. Neque enim vel Servator ipse, vel ejus discipuli, lege ulla id observandum esse statuerunt: sed neque in eum qui hoc ita non perageret, condemnationem, aut poenam, aut execrationem, sicuti Mosæ lex facere solita fuerat, vel evangelica vel apostolica scripta induxerunt, aut comminati sunt. Divi vero evangelistæ historia sua scribenda, Mosaici Paschæ festi obiter saltem mentionem fecere: Servatorem scilicet azymorum tempore passum esse, cum celebre apud Judæos ageretur festum: ut ostenderent illi, festis potissimum diebus cædes eos perpetrare constituisse. Ipais profecto sanctis apostolis consilium illud propositum non fuit, ut sibi de diebus festis judicium sumerent, aut de eis leges ferrent: sed potius Deo gratam vitam, virtutem et veram erga Deum pietatem traderent atque inducerent. Mihi quidem

¹ Galat. iv, 21. ² Coloss. ii, 17. ³ Hebr. vii, 12.

(1) Admiratur Nicephorus cum Socr. lib. v, cap. 22, eos qui vel pertinaciter de festo die Pa-

sc hæc disceptant, vel Judæos eo celebrando imitantur. Οὐ τοίνυν μοι καλῶς πρᾶξι δοκοῦσιν οὗθ' οἱ ἔκπαλαι περὶ τῆς ἑορτῆς ταύτης φιλονεικῆσαντες, οὗθ' οἱ τότε τοῖς Ἰουδαίοις ἡρημένοι ἀκολουθεῖν· οἶμαι γὰρ, οὐκ εἰς νοῦν ἔθεντο, ὡς τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ μετατιθεμένου πρὸς Χριστιανισμὸν, ἐξ ἀνάγκης αὐτοῖσι τοῦ ἀκριβοῦς παρερρέποντο, ὡς αὐτόθεν δειχθήσεται· καὶ γὰρ οὐδεὶς Χριστοῦ νόμος Ἰουδαῖον προτρέπει Χριστιανοῖς· μᾶλλον δὲ καὶ ἐκώλυσε, καθὰ διαβρόχῃ οὗ τοῦ θεοῦ Ἀπόστολος ἀπεφάνητο, μη· τοι γε ἀπαγορεύων τὴν περιτομήν, τὸ τοῦ νόμου κενόφαλον, ἀλλὰ καὶ περὶ ἑορτῶν παραινῶν μηδαμῶς διακρίνεσθαι. Καὶ δὴ Γαλιταῖς γράφων, ταῦτά φησι· *Λέγετέ μοι, ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε*; Καὶ βραχία περὶ τοῦτου διαλεχθεὶς, ἔπειτα δεικνύσι, δοῦλον μὲν εἶναι τὸν τῶν Ἰουδαίων λαόν· τὸ δ' ἐλεύθερον ἔχειν, ὅσοι δὴ Χριστῷ ἠκολούθησαν· ἐν οἷς παραινέει μηδὲ ἡμέρας παρατηρεῖν καὶ ἐνιαυτούς. Ἐν δὲ τῇ πρὸς Κολοσσαεῖς λαμπρῇ κηρύττει φωνῇ σκιὰν εἶναι τὰ παραφυλάγματα· διὸ ἐπιφέρει, λέγων· *Μηδεὶς ὑμῖς κρινέτω ἐν βρώσῃ ἢ ἐν πόσει, ἢ ἐν μέρει ἑορτῆς, ἢ νομῆς, ἢ Σαββάτου· ἀντὶ σκιά τοῦ μέλλοντος*. Ἐν δὲ τῇ πρὸς Ἑβραίους ταῦτα πάντα ἐπισφραγίζων φησὶ· *Μετατιθεμένης γὰρ τῆς ἱερωσύνης, ἐξ ἀνάγκης καὶ νόμου μεταθέσεις γίνονται*. Φαίνεται τοίνυν, ὡς οὕτε ἡ ἱερὰ τῶν Εὐαγγελίων βίβλος, οὕτε μὴν ὁ θεός· Ἀπόστολος, ζυγὸν δουλείας νόμου ἡμῖν ἐπέθηκεν· ἀλλὰ καὶ τὸ Πάσχα καὶ τὰς λοιπὰς τῶν ἑορτῶν τῇ εὐγνωμοσύνῃ τῶν εὐεργετηθέντων τιμᾶν κατέλιπον ὅπως δὴ ποτε βούλονται. Ὅθεν ἐπεὶ τὰς ἑορτάς μάλιστα φιλοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, ἅτε δὴ ἐν αὐταῖς ἀνιέμενοι τῶν πόνων, τηνικαῦτα ὡς ἐκάστῃ βούλῃσι τὴν κατὰ χώρας, τὴν τοῦ σωτηρίου πάθους μνημὴν ἔθει τινὶ ἐκ παραδόσεως κρατούμενοι ἐπέτελεσαν. Οὐ γὰρ πάντως νόμιμ' τινὶ τὸν Σωτῆρα ἢ τοὺς μαθητάς τοῦτο παραφυλάττειν ὀρέσασθαι· ἀλλ' οὐδὲ ὑπὸ καταδίκῃν ἢ τιμωρίαν ἢ κατάραν, ὡς ὁ τοῦ Μωσέως εἶχε νόμος, τὰ Εὐαγγέλια ἢ οἱ Ἀπόστολοι τὸν μὴ οὕτω τελούντα εἰσάγαγον ἢ προσήκειν· κατὰ δὲ μόνην ἱστορίαν τοῦ Μωσαϊκοῦ Πάγχα τὴν μετὰ τὴν εὐαγγελιστῶν ἐποιήσαντο· τὴν Σωτῆρα πεπονθέναι τῷ τῶν Ἀζύμων καιρῷ, μεγάλῃς ὑβρὶς παρ' αὐτοῖς ἑορτῆς· ἐν ἐνδείκωνται, ὅτι κατὰ τὰς ἑορτάς μᾶλλον μισοφρονεῖν ἤροοντο. Τῷ μὲν οὖν θεοῖς ἀποστόλοις σκοπὸς οὐχὶ περὶ ἡμερῶν ἑορτασίων κρίνειν τε καὶ νομοθετεῖν, ἀλλὰ θεοφιλέον καὶ ἀρετὴν καὶ θεοσέβειαν παρασχεῖν τε καὶ εἰσ· ηγγέσθαι. Καὶ μοι δοκεῖ, ὥσπερ ἄλλα τε πλείστα κατὰ τάπους συνήθειαν ἔσχον, οὕτω καὶ περὶ τὴν τοῦ Πάγχα ἑορτὴν συμβῆναι. Ἐκ γὰρ τίνος συνθείας παρ' ἐκάστοις ἔδνεσιν ἰδιάζουσας ἔσχε τὴν παρατήρησιν· ὡς εἰδῆλον εἶναι τὸ μηδὲνα τῶν ἀποστόλων μηδὲν τι περὶ ταύτης νομοθετῆσαι τῆς ἑορτῆς.

sed potius Deo gratam vitam, virtutem et veram erga Deum pietatem traderent atque inducerent. Mihi quidem

schæ disceptant, vel Judæos eo celebrando imitantur.

videtur, quemadmodum alia plurima plerisque in locis suam obtinere consuetudinem, ita id quoque de Paschæ festo accidisse; quod ex more quodam apud gentes, quæque suam habuit observationem: ut satis manifestum sit, neminem apostolorum quidquam de festo hoc die legis factione constituisse.

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'.

Ὅτι τοῖς παλαιοῖς ἔθει ἀρχαῖω μᾶλλον ἢ νόμῳ ἔταλειτο ἐκ πυραδόσεως ἢ τοῦ Πάσχα ἑορτῇ.

Ὅτι δ' ἐξ ἀρχῆς ἔθει μᾶλλον ἢ νόμῳ τὸ Πάσχα τὴν παρατήρησιν ἔσχεν, ἐκ τῶν πραγμάτων σαφῶς παρατήρησεν. Καὶ γὰρ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων τὸ Σάββατον παριδόντες, τὴν τεσσαρεσκαίδεκάτην τῆς σελήνης ἐτήρησαν. Οὕτω δὲ πράττοντες, οὐδαμῶς διεφέροντο πρὸς τοὺς ἄλλως αὐτὸ πράττοντας· ἕως οὗ Βίκτωρ ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος, πλείστα διαθερμανθεὶς, γράμματι τοῖς κατὰ τὴν Ἀσίαν τὴν τεσσαρεσκαίδεκάτην τιμῶσιν ἀκοινωνήσαν καταδείκxαν. Ἐφ' ᾧ πάλιν Εἰρηναῖον τὸν ἐν Λουγδούνῃ τῶν Γαλλῶν ἐπίσκοπον ἔχοντα Βίκτωρι τὰναντία δι' ἐπιστολῆς σημῆναι. Κατατρέπει μὲν γὰρ αὐτοῦ, ἐν μέμει δὲ τὸ θερμὸν τῆς πράξεως τίθεται· διεξίων τε διδασκαλικώτερον, ὡς καὶ οἱ ἀρχαιότεροι κοινωνοῦντες κατὰ πᾶν ἀλλήλοις τοῦ Χριστιανισμοῦ, περὶ τὸν τοῦ Πάσχα διεφώνουν καιρὸν, μηδὲν τοῦτο ἡγούμενοι πρόκριμα· προστιθεὶς ὡς καὶ Πολύκαρπος τῆς Σμυρναίων ἐπίσκοπος γεγονώς, ὃς ἐπὶ Γορδιανοῦ τὸν τοῦ μαρτυρίου ὑπερὸν ἀνεδήσατο στέφανον, τῇ Ῥώμῃ ἐπιδημήσας, Ἀνικήτῃ τῷ Ῥωμαίων ἐπισκόπῳ καθίστατο κοινωνός, μήτι διακρινόμενος περὶ τοῦ Πάσχα· ὅτι περ καὶ αὐτὸς ὁ Πολύκαρπος ἐγχεῖται τινὶ συνηθείᾳ τῆς Σμυρναίων κατὰ τὴν τεσσαρεσκαίδεκάτην τὸ Πάσχα διατελῶν ἦν· ὡς καὶ ὁ Παμφίλου Εὐσεβίου μαρτυρεῖ κατὰ τὴν πέμπτῃν τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτοῦ Ἱστορίας. Δείκνυνται τοίνυν, ὡς ἔφην, ὅτι τινὲς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ τὴν τεσσαρεσκαίδεκάτην τῆς σελήνης ἐτήρουν· ἄλλοι δὲ τῶν ἐν τοῖς ἀνωτέρω τῆς ἑω τὸ μὲν Σάββατον μᾶλλον ἐτήρουν τῆς ἑορτῆς· περὶ δὲ τὸν μῆνα διεφέροντο μᾶλλον· ὧν οἱ μὲν τοῖς Ἰουδαίοις ἔπασθαι ἤθελον, καὶ ταῦτα τῆς ἀρχιερείας· ἄλλα· διολισθησάσιν· οἱ δὲ τοῦτο μᾶλλον διὰ μίσους τιθέμενοι μετὰ τὴν ἑαρινὴν ἡμερίαν τελεῖν τοῦτο ἡρώοντο· δεῖν λέγοντες αἰεὶ τὸ Πάσχα ποιεῖν, ἐν Κριῷ τοῦ ἡλίου ὄντος, τῷ κατ' Ἀντιοχείας Ξανθικῷ, κατὰ δὲ τοὺς Ῥωμαίους Ἀπριλλίῳ μηνί· πειθομένους μὴ τοῖς νῦν πλανωμένοις Ἰουδαίοις, ἀλλὰ τοῖς ἀρχαιοτέροις μάλιστα καὶ Ἰωσήφῃ τῷ πάντῳ· ὡς ἐκείνος ἐν τῷ τρίτῳ τῆς Ἰουδαϊκῆς Ἀρχαιολογίας διέξεισιν. Οἱ μὲν οὖν κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὰ ἀνώτερα τῆς ἑπᾶς οὕτω πρὸς ἑαυτοὺς διὰ τὴν ἑορτὴν διεφώνουν· οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ὅσοι τὸν Χριστιανισμόν παρεδίξαντο, καὶ οἱ κατὰ τὴν ἐσπέραν πᾶσαν ἄχρις ὤκεανου, μετὰ ἡμερίαν ἑαρινὴν τὸ Πάσχα τελούντες εὐρίσκονται, ἀρχαιοτέρῃ συνηθείᾳ ἐπόμενοι· οἱ δὲ πάντες οὕτω πειθόμενοι τὸ Πάσχα, οὐδαμῶς ποτε πρὸς σφᾶς αὐτοὺς διαφωνοῦντες ἐβάνησαν· καὶ οὐχ ὡς ὁ τῶν πολλῶν θρύλλος· ἔχει, ἢ ἐπὶ Κωνσταντίνου ἐν Νικαίᾳ

A

292 CAPUT XXXIII.

Quod veteres consuetudine magis antiqua, quam lege ulla, juxta Patrum traditionem, Pascha celebrarint.

B

Porro quod ab initio Pascha moribus magis quam legibus observatum sit, re ipsa declarabimus. Qui namque minorem Asiam incolere, plurimi ab apostolorum temporibus Sabbato despecto, decimam quartam lunæ diem observarunt. Quod cum facerent, nequaquam ab aliis, qui hoc non itidem facerent, dissidebant: quoad Victor (1) urbis Romanæ episcopus, plurimum commotus, litteris Asianos quartam decimam diem colentes damnavit atque excommunicavit. Quam ob causam e diverso Irenæus Lugdunensis in Galliis episcopus, ad Victorem litteras dedit, quibus illum objurgat, et facinus tam calidum reprehendit: perdocte exponens, quod cum antiquiores etiam communionem rerum omnium inter se in Christianismo retinebant, et de Paschæ festi tempore variarent, nullum id putaverint esse præjudicium; adjiciens præterea, Polycarpum Smyrnæ episcopum, qui sub Gordiano postea coronam martyrii recepit, Romam venisse, et cum Aniceto ejus urbis episcopo communicasse, nihil de festo Paschæ cum eo disceptantem. Nam et ipse Polycarpus patria quadam Smyrnenis consuetudine, decima quarta die Pascha celebrabat: sicuti Eusebius quoque Pamphili in quinto ecclesiasticæ Historiæ suæ libro testatur. Constat igitur, sicuti dixi, quosdam in minore Asia decimam quartam lunæ diem observasse. Alii vero, qui in superioribus Orientis partibus habitant, Sabbatum festo eo celebrando magis coluere. Cæterum de mense eis major fuit contentio. Quidam namque Judæos sequi voluerunt, cum quidem jamdudum certiore observatione illi excidissent. Aliis vero ab eo abhorrentibus, post æquinoctium vernum Pascha agendum potius visum est: celebrandum id semper esse dicentibus, cum sol in Ariete sit, secundum Antiochenos Xanthico, secundum Romanos autem Aprili mensæ. Qui quidem non eos qui tum delirabant, Judæos, sed antiquissimos, et magnum illum in primis Josephum, 293 sicuti is hac de re in tertio Antiquitatum Judaicarum libro refert, secuti sunt. Ac illi quidem qui minorem Asiam et superiores Orientis partes tenent, ad hunc modum de festo hoc die dissenserunt. Alii vero omnes, qui Christianismum susceperunt, et Occidentales cuncti ad Oceanum usque, post vernum æquinoctium Pascha peragere inveniuntur, vetustiore consuetudinem sequentes. Qui sane universi ita festum Paschæ celebrantes, nunquam inter se discordare

(1) Juxta morem citra judicium Sozomenum exscribit. Lege Anicetus. EDIR.

visi sunt. Neque vero quemadmodum multorum sermonibus fertur, magna illa sub Constantino Nicææ celebrata synodus, ejusmodi diei Paschæ celebrandi errorem induxit : sed ipse potius divus Constantinus, paucos illos qui a recepta observatione dissentiebant, litteris suis cohortatus est, ut partem majorem sequerentur : et eam imitantes, eodem modo cum illa festum diem peragerent. Epistolam eam imperatoris totam, in tertio libro eorum quos de vita Constantini Eusebius conscripsit, invenies. Ex ea autem particulam quæ de festo Paschæ scripta est, hic apponam : quæ de verbo ad verbum sic habet : « Est ordo quidam bene institutus, quem omnes occidentalium et meridionalium et septentrionalium orbis terræ partium, et quædam etiam orientalium regionum ecclesiæ servant. Quapropter cum in præsentia recte omnes id constitutum esse existimarunt, tum ipse solertix quoque vestræ placitum esse recepi, ut quod per urbem Romanam, et Italiam, Africam, Ægyptum omnem, Hispanias, Gallias, Britanniam, Libyam, cunctam Græciam, Asianam et Ponticam provinciam, et Ciliciam, concordii et una prorsus sententia servatur, idem quoque vestra non gravate suscipiat prudentia : quæ illud seruum consideret, non solum majorem esse in eis quos enumeravimus locis ecclesiarum numerum, verum etiam communiter maxime idem omnes velle, sanctissimum esse, accuratoremque rationem ut nulla omnino nobis cum Judæorum perfidia intercedat communio, efflagitare. » Imperatoris epistola sic habebat. Verum enimvero Quartodecimanos ferunt a Joanne apostolo decimæ quartæ diei lunæ observationem accepisse : **294** Romanis autem et Occidentalibus partibus Petrum et Paulum, apostolorum maximos, eam quæ ibi frequentatur tradidisse consuetudinem. Scriptum quidem hac de re decretum edere nemo potest. Sapienter vero Victor et Polycarpus exstinxisse de die festo contentiorem videntur. Quandoquidem autem Occidentales episcopi traditionem Petri et Pauli minime dehonestandum duxerunt, et Asiani quoque Joannis evangelistæ institutum servandum esse contenderunt, de communi consilio placitum est, ut quique, sicuti assueverant, festum diem agerent, nullam autem communionem nequaquam rescinderent. Stultum (1) quippe quam maxime esse opinati sunt, consuetudinum ejusmodi variantium gratia, a mutua conjunctione discedere, cum eis de robore religionis præcipuis per consentientem concordiam conveniret.

CAPUT XXXIV.

De variis variarum gentium et ecclesiarum consuetudinibus, per quas nullum catholicæ religioni vel officium vel dissidium et discordia est creata.

Quod vero consuetudinem potius quam legem sæculi veteres plerisque in locis, ut quibusque visum erat, Pascha celebrarunt, inde facile colligitur. Non omnes etenim, quamvis ejusdem opi-

α μεγάλη σύνοδος τὴν τοιαύτην παρέτρεψεν ἑορτὴν. Καὶ γὰρ αὐτὸς μᾶλλον ὁ θεοτάτος Κωνσταντῖνος τοῖς περὶ ταύτην διαφωνοῦσιν ὀλίγοις οὖσι παρήγγειλε γράμμασι, τοῖς πλείοσιν ἑπείθεαι, καὶ μιμουμένους, ἐπίσης ἑορτάζειν αὐτοῖς. Ἀλλὰ τὴν μὲν ὅλην τοῦ βασιλείου ἐπιστολὴν ἐν τῷ τρίτῳ τμήματι τῶν εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου γραφέντων ζητῶν εὗρησεις. Τὸ γε μὴν μέρος, ὃ περὶ τοῦ Πάσχα διέξεισιν, ἐνταῦθ' ἐγὼ παραθήσομαι, οὕτω κατὰ λέξιν διαγορεύον. « Ἔστι τις τάξις εὐπρεπὴς, ἣν ἅπασαι αἱ τῶν δυτικῶν καὶ μεσσημβρινῶν, καὶ ἀρκτικῶν μερῶν τῆς οἰκουμένης παραφυλάττουσιν ἐκκλησίαι, καὶ τινες τῶν κατὰ τὴν ἑσῶν τόπων. Οὗ ἕνεκεν ἐπὶ τοῦ παρόντος καλῶς ἔχειν πάντες ἡγήσαντο. Καὶ αὐτὸς δὲ τῇ ὑμετέρᾳ ἀγκυνοῖα ἀρᾶσειν ὑπεσχόμην. ἵνα ὅπερ δ' ὦν κατὰ τὴν Ῥωμαίων πόλιν καὶ Ἰταλίαν τε καὶ Ἀφρικὴν, καὶ ἅπαντας Αἰγυπτίων, Ἰσπανίας, Γαλιτίας, Βρετανίας, Λιβύης, ὅλην Ἑλλάδα, Ἀσιαντὴν τε διολικην καὶ Ποντικὴν, καὶ Κιλικίαν, μὲν καὶ συμφῶν, φυλάττεσθαι γινώμη, ἀσμένως τοῦτο καὶ ἡ ὑμετέρα προσδέχεται σύνεσις. λογιζομένους, μὴ μόνον ὡς πλείων ἐστὶ κατὰ τοὺς προειρημένους τόπους ἐκκλησιῶν ἀριθμὸς, ἀλλὰ καὶ ὡς τοῦτο μάλιστα κοινῇ πάσας ἐσιώτατόν ἐστι βούλεσθαι. Ὅπερ καὶ ὁ ἀκριβὴς λόγος ἀπαιτεῖν δοκεῖ, καὶ οὐδεμίαν μετὰ τῆς Ἰουδαίων ἐπιτοκίας ἔχειν κοινωνίαν. Ἀλλ' ἡ μὲν τοῦ βασιλείου ἐπιστολὴ αὕτη. οἱ δὲ Τεσσαρεσκαίδεκαί τε ἀπὸ Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου τὴν τῆς σελήνης τεσσαρεσκαίδεκάτην παρατηρεῖν εἰληφέναι φασίν. Οἱ δὲ κατὰ τὴν Ῥώμην καὶ τὰ ἐσπέρια μέρη, Πέτρον καὶ Παῦλον τοὺς μεγίστους τῶν ἀποστόλων, τὴν τοιαύτην ἐκεῖ παραβέδωκέναι συνήθειαν φάσκουσιν. Ἐγγράφον μέντοι περὶ τούτου ἀπόδειξιν παρασχέιν, οὐδεὶς ἂν ἔχοι δεῖξαι. Καὶ δὴ σφῶς ἄρα μοι δοκοῦσιν οἱ περὶ Βίχτωρα καὶ Πολύκαρπον τὴν περὶ τῆς ἑορτῆς ταύτης σέβεται φιλονεικίαν. Ἐπεὶ γάρ οἱ πρὸς ἐσπέραν ἱερεῖς, οὐ δεῖν φρονεῖν τὴν παράδοσιν ἀτιμάζειν Πέτρου καὶ Παύλου, δισχυρίζοντο δὲ καὶ Ἀσιανοὶ μὴ τῆς Ἰωάννου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ ἐξίστασθαι παραδόσεως. συνεδόκει κοινῇ ἐκάστοις, ὡς εἰώθεισαν, τὴν ἑορτὴν ἐκτελεῖν. τῆς δὲ πρὸς ἀλλήλους κοινωνίας μηδὲν χωρίζεσθαι. Καὶ γὰρ εὐηθὲς ὑπέλαβον μάλιστα, ἐθῶν ἕνεκα ἀπ' ἀλλήλων διίστασθαι, συμφωνοῦντες περὶ τὰ καὶ ὅσα τῆς θρησκείας.

ΚΕΦΑΛΑ. ΑΔ'.

Περὶ τῶν ἐν διαφόροις ἔθνεσιν καὶ ἐκκλησίαις ποικίλων ἐθῶν. δι' ὧν οὐ πρόσκομιμα τι διὰ ταῦτα τῇ καθόλου θρησκείᾳ ἐγένετο ἢ τις διχονομία καὶ διαίρεσις.

Ὅτι δὲ συνήθεια τινὲς, οὐ νόμος, οἱ παλαιοὶ ἐπέμνην, κατὰ χώρας ὡς ἐκάστη ἐδόκει, ἐπετέλουν ἐν Πάσχα, ἐκείθεν τεκμηριώσασθαι γένοιτο. οὐ γὰρ ὅτι πάντες, καὶ ὁμόδοξοι εἶναι, τὰς αὐτὰς παραδόσεις.

(1) Cæremoniarum dissimilitudine non leditur unitas Ecclesie. Gregor. papa.

κατὰ τὰς ἐκκλησίας φυλάττουσιν. Οἱ γὰρ τῆς αὐτῆς πίστεως πολλὰ κατὰ τὴν εὐσεβείαν λυμάνονται. Ἐν τούτοις δὲ γενομένων, δίκαιον μικρὰ τινα περὶ τῶν κατὰ τὰς ἐκκλησίας διαφόρων ἐθῶν ἡγοῦμαι διεξελθεῖν. ἃ πρότερον μὲν εἶχον, νῦν δὲ Θεοῦ χάριτι τῷ χρόνῳ μεταβληθέντων, εἰς ἓν διοφρονῆσαι πάσας ἐγένετο. Καὶ πρῶτόν γε περὶ αὐτοῦ τοῦ Πάσχα διαληπτέον. τὰς γὰρ πρὸ τούτου νηστείας διαφόρως ἐν ἐκάστοις τὸ ἐξ ἀρχῆς φυλαττομένης εὐρίσκομεν. Ῥωμαῖοι μὲν γὰρ τρεῖς ἐξῆς συνημέρους ἐβδομάδας νηστεύουσιν ὑφαιρουμένων τῶν Σαββάτων καὶ τῶν Κυριακῶν. Ἰλλυριοὶ δὲ πᾶσα καὶ ἡ Ἑλλάς, πρὸς δὲ καὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια, καὶ Λιβύη πᾶσα καὶ Αἴγυπτος καὶ Παλαιστίνη, ἐν ἐξ ἐβδομάτι τὴν πρὸ τοῦ Πάσχα νηστείαν περαίνουσι. Τεσσαρακοστὴν αὐτὴν ὀνομάζοντες. Ἐτεροὶ δὲ πρὸ ἐπὶ τὰς ἐβδομάδων τῆς νηστείας κατάρχονται, ὡς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ πέριξ ἄχρῃ Φοινίκων. τρεῖς δ' ἐν αὐταῖς ἄλλοι πενθημέρους ἐκ διαλειμάτων νηστεύοντες, ἱπσῆς καὶ αὐτοὶ Τεσσαρακοστὴν τῶν χρόνων τοῦτον καλοῦσιν· οἱ δὲ δύο οἱ τὰ Μοναχοὶ. Ἐν οἷς καὶ θαυμά μοι ἔπεισι, πῶς ἅπαντες οὗτοι Τεσσαρακοστὴν αὐτὴν ὀνομάζουσι, κατὰ τὸ μέτρον τῶν ἡμερῶν οὐδὲν ἤττον διαφερόμενοι· καὶ ἄλλος ἄλλον λόγον συββάπτοντες, τοῦνομα σεμνῶς ἐγκαλύπτειν πειρῶνται. Οὐ μόνον δὲ περὶ τῶν ἡμερῶν διαφωνοῦσι ποσὸν, ἀλλὰ καὶ τῷ ποιῶ τῶν ἐδεσμάτων, καὶ τῇ προσαγωγῇ τε καὶ ἀποχῇ πολλῶν διεστέκασιν· οἱ μὲν γὰρ πάνπαν ἐμψύχων οὐχ ἄπτονται· ἄλλοι δὲ καὶ ἄπτονται, ἀλλ' ἰχθύων μόνον. Εἰσὶ δὲ οἱ τῶν ἐμψύχων καὶ σὺν τοῖς ἰχθύσι καὶ τῶν πετηνῶν ἀπογεύονται, λέγοντες ἐξ ὕδατος καὶ ταῦτα ἐσχηκέναι τὴν γένεσιν, ὡς φησι Μωϋσῆς. Οἱ δὲ ὠν ἀπέχονται· ἄλλοι δὲ ἀκρόθρια τροφὴν ἔχουσιν. Εἰσὶ δὲ οἱ καὶ ξηροῦ ἄρτου μόνον μετέχουσιν· οἱ δὲ οὐδὲ τούτου. Διάφορος δὲ καὶ ἡ ὥρα τῆς ἐστιάσεως· οἱ μὲν γὰρ ἄχρις ἐνάτης, οἱ δὲ μετὰ δύσιν ἡλίου, ἄλλοι δὲ μετὰ μίαν ἡμέραν ἐσθίουσι τὴν ἐξῆς· ἄλλοι δὲ καὶ ἐπὶ τρεῖς καὶ τέσσαρας καὶ πάντες, καὶ μέχρι τῶν ἐπὶ προλασιν, ὡς ἐκάστῳ δυνάμεις τε καὶ βούλησις. Καὶ ἄλλα παρ' ἄλλοις γένεσι καὶ φύλοις· ἐν οἷς καὶ μυρίαί αἰτίαι τῶν τοιούτων εἰσὶν· ἔφ' οἷς ἅπασιν οὐδὲν τι ἐγγράφον παράγγελμα δεῖξαι τις ἔχει. Ὡς δὴλον εἶναι, ὡς τὰ ἐκάστη δοκοῦντα προέτρεψαν οἱ ἀπ' ἀρχῆς ὑπηρέται τοῦ Λόγου. Ἐν ἐξῇ ἐκάστῳ, μὴ φόβῳ μὴδ' ἀνάγκῃ τινὶ τὸ ἀγαθὸν αἰρεῖσθαι. Ἀλλὰ περὶ μὲν νηστειῶν τοῦ Πάσχα καὶ τῆς τροφῆς τοσαῦτα διαφωνοῦναι τὸ ἐξ ἀρχῆς κατὰ τὰς ἐκκλησίας ἦσαν. Ἀλλὰ μὴν καὶ περὶ συνάξεων ἄλλα πλεῖστα καὶ ἀδιάφορα ἔστιν εὐρεῖν· τῶν γὰρ ἁπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐκκλησιῶν ἐν ταῖς τῶν Σαββάτων ἡμέραις ἐξ ἔθους ἔχουσιν καὶ ἐβδομάδος περιτροπὴν τὰ θεῖα μυστήρια ἐκτελεῖν, Ῥωμαῖοι τε καὶ Ἀλεξανδρεῖς καὶ ὅσοι τὴν ὀρθόδοξον περιουχοῦσι συνάξεις μὲν κατὰ Σάββατον ἐπιτελοῦσιν· οὐ μὴν ὡς περὶ ἡν ἔθος τότε πᾶσι Χριστιανοῖς, καὶ τῶν θείων ἀγισμάτων μετέχον. Ἀλλὰ μετὰ τὸ ἱκανῶς εὐαχ-

Α nionis essent, easdem traditiones in ecclesiis servarunt. Et qui eandem colebant fidem, sæpe consuetudinum observatione inter se variarunt. Neque id veræ pietati detrimento fuit. Porro cum ad hunc locum pervenerimus, æquum visum est, pauca quædam de diversis ecclesiarum moribus commemorare: qui antea quidem sic varie obtinuerunt, nunc autem per gratiam Dei cum tempore mutati, ad consentientem concordiam apud omnes pervenerunt. Et primum de observatione Paschalis festi dicendum. Quæ enim eas præcedunt serias jejunia, varie apud quosque ab initio servata comperimus. Romani namque tres continuas hebdomadas, Sabbatis et Dominicis diebus exceptis, jejunarunt. Illyrici autem, et cuncta Græcia, præterea Alexandria et Libya omnis, Ægyptus et Palæstina, sex hebdomadibus ante festum Paschæ jejunium continuarunt, Quadragesimam tempus id nominantes. Alii rursus ante septem hebdomadas jejunare inceperunt: sicuti Constantinopoli, et circumcirca ad Phœniciam usque, 295 tribus tantum hebdomadibus quinos dies ex intervallo (1), binis septimanis intermissis, a cibis se abstinentes, itidem Quadragesimam tempus tale vocarunt: Montanistæ vero duabus. Quos mihi demirari in mentem venit, quomodo omnes isti in dierum numero sic variantes, Quadragesimam tamen jejunii tempus vocent. Quamvis alii aliam rationem texentes, nomini ei honestum prætextum obtendant. Non solum vero de dierum numero, verum etiam de cibis ipsis, de aditu ad sacra mysteria, et abstinentia, multum inter se dissident. Quidam enim animata prorsus non attingunt: alii autem attingunt, sed pisces solos. Sunt qui animata quoque cum piscibus volatilia degustant: ex aquis ea quoque progenita esse, ut Moses inquit, dicentes. Nonnulli ab ovis et nucibus sive bacis abstinent. Nonnulli vero arborum fructibus vescuntur. Quidam panem siccum tantum comedunt: quidam vero ne hunc quidem attingunt. Diversum etiam est cibi capiendi tempus. Aliqui namque hora nona, aliqui post occasum solis, quidam post diem unam sequenti die cibum capiunt: nonnulli vero ad tres, ad quatuor, ad quinque, et ad septem usque dies dapibus abstinentes procedunt: pro eo atque quisque cibo carere vel vult, vel potest. Et alia apud alias gentes et populos fiunt, apud quos rerum talium innumera exstant causæ: de quibus omnibus nullum præceptum, quod in scriptum relatum sit, ostendi potest. Ut satis constet, primos illos verbi ministros, ab initio observationes ejusmodi arbitrio quorumque reliquiasse, ut quisque non metu aut necessitate quapiam adductus, quod bonum est, deligere et sequi posset. Porro in jejuniiis serias Paschales præcedentibus, et in jejunantium cibis, a principio in ecclesiis hujusmodi diversitas fuit. Verum in Synaxi pluri-

(1) Τρεῖς μόνον πενθημέρους ἐκ διαλειμάτων νηστεύοντες. Socrat.

niam varietatem fuisse invenimus. Cum enim ple-
ræque omnes per orbem ecclesiæ diebus Sabbati
consuetudinem haberent hebdomadis unius tem-
pore divinis mysteriis operari. Romani et Alexan-
drini ex antiqua quadam traditione hoc non facie-
bant. Ægyptiū vero Alexandrinis vicini, et qui
circum Thebaidem habitant, synaxes quidem die
Sabbati peragebant : sed non eadem, quia tum
Christiani utebantur consuetudine, divinam san-
ctificationem percipiebant. Verum **296** cum
abunde convivati essent, et omnis generis cibis
delicatus se replevissent, a prandio scilicet, circi-
ter vespem multam, mysteria oblatione peracta
percipiebant. Quarta hebdomadis die, et ea quæ
Parasceve dicitur, Alexandrini Scripturas legebant,
doctoribus eas interpretantibus : omniaque quæ
ad Synaxim pertinent, peragebant, præter divi-
norum mysteriorum perceptionem. Atque eam
illi antiquitus habuere consuetudinem. Dicunt
enim, et Origenem plurimum diebus istis in ec-
clesia docuisse, atque synaxes seu conventus egisse.
Qui cum sapientia et doctrina multis præstaret, et
perspectum haberet, infirmiore esse Mosaicam
legem, quam ut nullo modo ad litteram reddi at-
que exprimi posset, rationem festi Paschæ ad specu-
lativam contemplationem revocavit, unum solum
esse verum Pascha dicens, quod Christus peregit,
præclare adversus hostiles potestates re gesta, cum
in crucem suffigeretur, longe optime eo contra
adversarium usus tropæo. In eadem Alexandria,
in lectorum et notariorum ordine discrimen nul-
lum fuit, sive illi jam fideles, sive catechumeni,
hoc est, qui sacra doctrina instituerentur, essent,
cum ecclesiæ in locis omnibus aliæ fideles tantum
in ordinem hunc legerent. In Thessalia et hoc fa-
ctitatum esse liquet. Licebat clerico cuivis, prius-
quam in ordinem eum cooptaretur, legitime uxorem
ducere : at si postea, ut consuetudine receptum
est, uxorem cognovisset, ordine eo movebatur :
cum in Oriente omnes, atque etiam episcopi, si
vellent, pro arbitrio suo, non aliqua legis neces-
sitate coacti, uxorum congressum declinarent :
multi etiam ipso episcopali munere fungentes, in
episcopalibus ædibus liberos multos ex conjugibus,
quas sibi legitimo matrimonio antea conjunxissent,
susciperent. Nunc autem vel etiam in somnis epis-
copus cum uxore sua concubens, impudicus
habetur. Sed enim consuetudo ea quæ in Thessa-
lia servatur, ab Heliodoro (1) illo Tricensi episcopo
ortum habuit : cujus amatorii libelli hoc quoque
tempore circumferuntur, quæ adhuc juvenis com-
posuit, et Æthiopica inscripsit. Nunc autem ea
Charicleam nominant. Quo nomine etiam episco-
patus ei adeptus est : nam cum lectione eorum
opusculorum juvenes multi in periculum conjice-
rentur, synodus provincialis statuit, **297** vel li-
bellos ipsos qui amores accenderent, igni consum-

(1) Hunc Heliodorum non diluæ auctoritatis scriptorem esse scripsit Angelus Polit. *Miscellan.*
cap. 3.

Α θῆναι καὶ παντοίοις ἐνγυνοῦνται ἐδίσμασιν, ἡρσι-
κότες ἤδη, περὶ βαθεῖαν ἐσπέραν τὰ μυστήρια
προσφέροντες μετελάβανον. Καὶ ἐν Τετράδι καὶ
ἡ Παρασκευὴ λέγεται, Ἀλεξανδρεῖς Γραφὰς τε ἀνε-
γίνωσκον, τῶν διδασκάλων ταύτας ἐρμηνεύοντων
καὶ πάντα τὰ τῆς συνάξεως ἔπραττον, πλὴν τῆς
θείας τῶν μυστηρίων μυστήσεως. Ἐξ ἀρχαίου δὲ τοῦ-
τ' ἦν ἔθος Ἀλεξανδρεῦσι. Φασὶ καὶ γὰρ Ὀριγένην ἐν
ταύταις μόναις τὰς συνάξεις ποιεῖν ἐπ' ἐκκλησίαι-
δς σοφίᾳ καὶ διδασκαλίᾳ τῶν πολλῶν διαφέρων, συν-
δὼν τε ὡς τὸ ἀδύνατον τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου ἀσθενεῖ
πρὸς τὸ γράμμα ἀποδοθῆναι τὸν περὶ τοῦ Πάσχα
λόγον, εἰς θεωρίαν ἀνῆγαγεν, ἐν μόνον φάσκων
ἀληθὲς γενέσθαι Πάσχα, ὅπερ Χριστὸς ἐπέτελεσεν
ἐνεργήσας κατὰ τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων, ἀναρ-
τηθεὶς τῷ σταυρῷ· ὃ δὲ ἀρίστῳ τροπαίῳ κατὰ τοῦ
ἀντιπάλου ἐχρήσατο. Ἐν δὲ τῇ αὐτῇ Ἀλεξανδρείᾳ
τὸ τῶν ἀναγνώστων καὶ συμβολαιογράφων τάγμα
ἐν ἀδιαφόρῳ ἐστίν, εἴτε πιστοὶ εἰσιν, εἴτε καὶ κατη-
χούμενοι, τῶν ἀπανταχοῦ ἄλλων ἐκκλησιῶν πιστοὺς
εἰς τὸ τάγμα τοῦτο προεβδλημένον. Ἐν δὲ τῇ Θετ-
ταλῶν καὶ τοῦτο γενέσθαι φασὶ. Κληρικὸς γὰρ ἐκεί-
νη ἀνὴρ, πρὶν ἢ γέννηται τοῦτο, νόμῳ γυναῖκα ἡγάγετο.
Τὴν δὲ γυναῖκα, ὡς ἔθος, γνοὺς, ἀπόκληρος ἦν, τῶν
ἀνὰ τὴν ἑω πάντων γνώμῃ ἀπεχομένων· καὶ τῶν
ἐπισκόπων, εἰ καὶ βούλοιντο, οὐ μὴν ἀνάγκη νόμου
τοῦτο ποιούντων. Πολλοὶ γὰρ αὐτῶν τῷ ἐπισκοπικῷ
ἐρατεύειν καὶ πολλοὺς ἐν τοῖς ἐπισκοπεῖσι παῖδας
ἀπέτεκον ἐκ τῶν γαμετῶν αἱ νομίμως ἡγάγοντο
πρότερον. Νῦν δὲ οὐδ' ἐν οὐρανῷ ἐπίσκοπος γυναῖκα
συχκαθευδῆσας ἀκόλατος. Ἀλλὰ τοῦ μὲν ἐν Θεσσα-
λίᾳ ἔθους προκατῆρξεν Ἡλιόδωρος ἐκεῖνος, Τρίκας
ἐπίσκοπος· οὗ πονήματα ἐρωτικά εἰσέτι νῦν περι-
φέρεται, αἱ νέος ὡς συνετάξατο, *Ἀθιοπικὰ* προσα-
γορεύσα· αὐτὰ, νῦν δὲ καλοῦσι ταῦτα *Χαρίκλειαν*
δι' αὐτὴν καὶ τὴν ἐπισκοπὴν ἀφηρηθῆναι· ἐπειδὴ γὰρ πολ-
λοῖς τῶν νέων κινδυνεύειν ἐκείθεν ἐπῆκει, ἡ ἐγγύριος
προσέταττε σύνοδος ἡ τὰ· βίβλους ἀφανίζειν, καὶ
πυρὶ δαπανᾶν, ὑπαναποούσας τὸν ἔρωτα, ἢ μὴ χρῆ-
ναι ἱερᾶσθαι τοιαῦτα συνθέμενον· τὸν δὲ μᾶλλον
ἐλέσθαι τὴν ἱερωσύνην λιπεῖν, ἢ ἐκ μέσου τιθέναι
τὸ σύγγραμμα. Ὅ καὶ ἐγένετο. Διτηρεῖτο δὲ τὸ
ἔθος τοῦτο ἐν τε Θεσσαλονίκῃ, αὐτῇ τε πάσῃ Μικ-
ρονίᾳ καὶ Ἑλλάδι. Καὶ ἄλλο δὲ ἔθος ἐν Θεσσαλίᾳ
ἦν· κατὰ γὰρ τὰς ἡμέρας τοῦ Πάσχα μόνον ἐδάπι-
ζον· διὸ καὶ πολλοὶ ἐντεῦθεν ἀμύητοι ἔθνησκον. Ἐν
δὲ τῇ κατ' Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας τὰ θυσιαστήρια
τὴν θέσιν τοῖς ἄλλοις ἀντιστρόφως εἶχον· οὐ γὰρ
πρὸς ἑω, ἀλλὰ πρὸς δύσιν ἑώρα τὸ θυσιαστήριον.
Ἐν γε μὴν Ἀλίᾳ καὶ Θεσσαλίᾳ καὶ Ἑλλάδι τὰς ἐν
ταῖς λυχνοκαταῖς εὐχὰς ἐπίσης τοῖς ἐν Κωνσταντι-
νουπόλει Ναυατιαῶσι· ἐποιοῦν. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν
Κύπρῳ καὶ Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας ἐν ἡμέρᾳ
Σαββάτου τε καὶ Κυριακῆς περὶ ἐσπέραν μετὰ τὴν
λυχνάφιαν οἱ τε ἐπίσκοποι καὶ οἱ πρεσβύτεροι τὰς
ἐπὶ Γραφὰς τῷ λαῷ ἐρμηνεύουσιν. Οἱ δ' ἐν Ἑλλη-
σπόντῃ τὰ Ναυάτου φρονούντες οὐ τὰς εὐχὰς ἐπίσης

εἰσάπαν ἐποιοῦν τοῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰ ἴσα ἁγίου· τὰ πολλὰ δὲ παραπλήσια ἑπραττον τῇ κρατούσῃ Ἐκκλησίᾳ. Καθόλου δ' ὡς εἰπεῖν ἐν πάσαις ταῖς δόξαις οὐδαμῶς ἔστιν εὐρεῖν μίαν συμφωνίαν ἐν εὐχαρίᾳ ἔχειν. Οἱ περὶ τὸν Ἰστρον Σχῶθαι, πολλὰς καὶ μεγάλας ἔχοντες πόλεις, ὅφ' ἐνὶ πάντας ἐπισκόπων τάττονται. Ἐν δ' ἄλλοις ἔθνεσιν ἔγνωμεν, μὴ μόνον ἐν πόλει, ἀλλὰ καὶ ἐφ' ἑκάστη κώμῃ ἱερᾶσθαι ἐπίσκοπον· ὃ δὴ μάλιστα Ἀράβιοι ἔθους ἔχον καὶ Κύπριοι, καὶ οἱ ἐν Φρυγίᾳ Ναυατιανοί, καὶ αἱ ἀπὸ Μοντανῶ καταγόμενοι. Παρὰ δὲ τῇ Ῥώμῃ ἄχρι τοῦ νῦν πλείους τῶν ἑπτὰ διακόνων οὐ γίνονται, εἰς μίμησιν τῶν παρὰ τῶν ἀποστόλων χειροτονηθέντων, ὧν ἡγεῖο Στέφανος, ὁ πρῶτος τὸν μαρτυρικὸν ἀναδυσάμενος· στέφανον. Παρὰ δὲ τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ὁ ἀριθμὸς τούτων ὡς ἔτυχεν ἐπὶ Ῥώμῃ καθ' ἑκάστον ἔτος ἅπασι τὸ Ἀλληλουῖα ψάλλουσι, κατὰ τὴν κυριώτατον τῆς Πασχαλίας ἡμέραν· ὃ δὲ καὶ πολλοὶς εἰς ὄρκον κείμενος εὐχῆς, ὥστ' ἀξιοθῆναι ἀκοῦσαι τὸ Ἀλληλουῖα καὶ μετ' ἡδονῆς ψάλλαι. Οὕτως δὲ τις τῶν Ῥώμῃς ἐπισκόπων, οὗτος ἄλλος τις ἐπ' ἑκκλησίᾳ προσομιλεῖ τῷ λαῷ· ἐν δ' Ἀλεξανδρίᾳ μόνος τοῦτο ἑπραττε τῆς πόλεως ὁ ἐπίσκοπος. Δόγος γε μὴν ἔχει ὑπερτον ἐπιγενέσθαι, μὴ ἐξ ἔθους ὃν πρότερον. Αἴτιος δ' ἐγένετο Ἀρείος· ὃς πρεσβύτερος ὢν, καὶ διδάσκειν προδεβλημένος, κατὰ τοῦ ἀληθοῦς ἐνεωτέριος δόγματος, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐτάραξε. Ξένον δὲ καὶ παντάπασιν ἀγῶος τῇ Ἐκκλησίᾳ παρὰ Ἀλεξανδρείᾳ ἔγνω πάλαι γινόμενον· οὐδαμῶς γὰρ ἱκανίστατο ὁ ἐπίσκοπος τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων ἀναγιγνωσκόμενων· ὃ ἐν οὐδεμιᾷ τῶν ἐκκλησιῶν ἡ ἔγνω ἢ ἡκουσέ τις πάλαι γεγεννημένον. Ταύτην δὲ τὴν ἱερὰν βίβλον ἔκειτο μόνος ἀεὶ ἀναγινώσκει ὁ ἀρχidiaconos· ἐν ἄλλαις δὲ ἐκκλησίαις διακόνων· ἐν πολλαῖς δὲ ἄλλαις μόνον οἱ ἱερεῖς· ἐν τισὶ δὲ τῶν ἐπισήμων ἡμερῶν καὶ ἐπίσκοποι· ὥσπερ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄχρι τοῦ νῦν πράττεται, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς Πασχαλίου ἑορτῆς, καὶ ἐν τῇ πρώτῃ εἰσόδῳ τοῦ ἐνταυτοῦ. Ἄ καὶ διπλῶς ἐκφωνοῦνται· ὅσον γὰρ ἐκείνος λέγει, ἔπειτα λέγει τοῦτο καὶ ὁ διάκονος· ὡς γε οἴομαι, ἵνα δοκῇ καὶ ὁ ἐπίσκοπος κηρύττειν αὐτὸ, καὶ μὴ μόνον οἱ τοῦτο λαχόντες διακονεῖν. Ἰσως δὲ καὶ ὡς βροντῆς δίκην οὐρανὸν ἀκούοντες, ἀπαραιοῦσιν οὕτως διαγγέλλομεν. Ἀναγινώσκει δὲ καὶ τὸ πρῶτον τῆς διαθήκης Εὐαγγέλιον, ὡς ἐντελῇ τὸν τύπον φέρων Χριστοῦ. Εὐχὰς δὲ καὶ ψαλμῶδων οὐ τὰς αὐτὰς, ὡς εἰρηται, αἱ ἐκκλησίαι ἅπασαι ἔχουσιν, ἀλλ' οὐδὲ τὰς αὐτὰς βίβλους καὶ ἀναγνώσματα. Τὴν γοῦν καλούμενην Ἀποκάλυψιν Πέτρου, ὡς νόθον παρὰ τῶν ἀρχαίων δοκμασθεῖσαν, παρὰ Παλαιστίνων ἐν ἐκκλησίαις τισὶν ἅπασι ἐκάστον ἔθους μέχρι πολλοῦ ἀναγινώσκουμένην εὐρομεν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Παρασκευῆς· ἣν ὁ λαὸς μετ' εὐλαβείας καὶ συντριμμοῦ νηστεύει ἐπὶ ἀναμνήσει τοῦ σωτηρίου πάθους· τὴν δὲ λεγομένην Ἀποκάλυψιν Παύλου τοῦ ἀποστόλου, ἣν οὐδεὶς τῶν πάλαι ἀνθρώπων εἶδε, δι' αἰῶνός πρότερον ἐν

ptos abolendos, vel qui eos composuisset auctori functionem episcopalem abrogandam esse. Ille vero episcopatum deponere, quam scripta sua suppressere maluit. Hæc autem consuetudo Thessalonicae, atque in Macedonia, et Græcia omni, servata est. Alius item in Thessalia mos fuit, ut Paschalibus tantum diebus baptismus perageretur : quapropter multi etiam eo sacramento non initiati decedere. In urbe Antiochena, quæ in Syria est, altaria (1) diversum prorsus quam alibi situm habuere. Sacra enim ara non ad Orientem, sed ad Occidentem versus collocata fuerat. Hierosolymis, et in Thessalia, atque etiam in Græcia, consuetudo fuit, ut preces in pervigiis ad lucernas accensas eodem quo Novatiani, Constantinopoli, modo peragerent. Consimiliter in Cypro et Cæsareæ Cappadocum, in Sabbato, et Dominico die vesperi, post lucernarum accensionem, episcopi et presbyteri sacras Scripturas populo exponunt. Novatiani autem, qui in Hellesponto sunt, non eundem orationis ritum, quem factionis eorum populares Constantinopoli, servant, cæremonias obtinentis ibi Ecclesiæ catholicæ plurimum sequentes. Et ut in summa dicam, in opinionibus et sectis omnibus, haudquaquam in precationibus unum aut alterum consentientem ritum servatum esse, invenire est. Scythæ qui ad Istrum colunt, multas et magnas habent civitates, et omnes uni subjectæ sunt episcopo. In aliis autem populis, non solum in urbibus, verum etiam in quibusque vicis, episcopos esse scimus. Quæ consuetudo apud Arabes potissimum, et Cyprios, et in Phrygia apud Novatianos, atque apud eos qui a Montano deducti sunt, fuit. Romæ ad hodiernum usque diem non plures quam septem diaconi sunt, ad eorum instar qui ab apostolis creati sunt, quibus Stephanus ille præfuit, qui primus martyrii reportavit coronam. Apud alios populos omnes, quem sors tulit, eorum numerus est. In Romana urbe itidem quotannis semel Alleluia, paschali Dominico die concinitur. Proinde (2) a multis jurejurando concipiendo, votisque nuncupandis, usurpatum est, ut eis Alleluia audire, et cum lætitia canere daretur. **298** Neque episcopus, neque alius quisquam in ecclesia Romæ ad populum docens verba facit. Alexandriæ autem solus hoc munere fungitur episcopus : quod quidem postea, cum antea mos is non fuerit, est observatum. Causam consuetudini novæ præbuit Arius, qui quod presbyter esset, et docendi provinciam accepisset, contra veritatis doctrinam res novas inducens, Ecclesiam turbavit. In eadem Alexandrina ecclesia, quod in locis aliis omnibus novum atque insolens est, olim obtinuisse scio. Episcopus namque cum sacra Evangelia legerentur, non assurgebat. Id vero in ulla plane ecclesia antiquitus factum esse, nemo vel vidit, vel audivit. Sacrum eum librum ibi solus legit archidiaconus : in aliis autem ecclesiis

(1) Et ipsa quoque ecclesia. Soer.

(2) Sozom. lib. vii, cap. 19.

diaconi, in multis vero aliis soli sacerdotes, in nonnullis quoque diebus celebrioribus etiam episcopi. Id quod hodie quoque Constantinopoli fit, et maxime Paschaliū feriarum die prima, et primo anni ipsius ingressu. Atque ea lectio dupliciter fit. Quantum namque evangelici scripti prior ille recitat, tantum postea quoque diaconus repetit scilicet, sicuti ego existimo, ut episcopus etiam Evangelium, et non tantum qui ministerium id sortiti sunt, prædicare videatur. Et fortasse etiam, ut id cœlitus fulminis more intonans audientes, sincere absque simulatione et depravatione omni annuntiemus. Episcopus vero etiam primum testamenti Evangelium legit, veluti perfectam personam Christi referens. Porro preces itidem et psalmodias, sicuti dictum est, non easdem ecclesiæ omnes habent, sed neque libros aut lectiones easdem. Nam eam quæ dicitur Petri Apocalypsim, ut subditam et illegitimam a veteribus judicant, apud Palæstinos in ecclesiis quibusdam semel quotannis in die Parasceves aliquandiu legi solitam fuisse invenimus : qua die populus magna cum religione et contritione salutiferæ passionis Christi memoriæ ergo jejunit. Rursum eam quæ Pauli apostoli dicta est Apocalypsim, quam ex priscis hominibus nemo vidit, monachi plures cum veneratione admirantur. Fama quidem increhuit, hoc ipso imperantis Theodosii tempore, revelatione divina repertum esse librum eum, in patria, **299** paternaque domo Pauli Tarsi Ciliciæ, in arca

marmorea repositum, et in terra defossū (1). Quod sane falsum esse, presbyter quidam ecclesiæ Tarsensis grandævus admodum (nam id canities testabatur) confessus est : nihil enim ejusmodi suo tempore evenisse confirmavit. Quod cum asseveraret, admiratus est, si non ab hæreticis fama ea conficta esset. Id quod in multis etiam aliis libris factum esse, antea diximus. Romanis mos est, Sabbato (2) quovis jejulare. Cæsarea Cappadocum, qui post baptismum peccassent, eos a communionē arcebant : quod itidem Novatiani faciunt. Idem Macedoniani quoque in Hellesponto, et item Quartodecimani in Asia observare. Novatiani in Phrygia digamos, et eos qui ad secundas nuptias transissent, non recipiunt. Qui vero Constantinopoli sunt eorum populares, propalam eos neque admittunt, neque rejiciunt. In Occidente autem id liberum est prorsus. Sed enim dissensiones tales in ecclesiis invaluisse opinor, reverentia eorum qui eis ab initio præfuerunt, et qui illis deinde successerunt. Nam ii tanquam leges quasdam ab illis acceptas, per manus posteris tradidere : non satis pium, neque ferendum esse arbitrati, si traditiones, in quibus educati essent, non honorifice colerent, sed contemptim rejicerent. At mihi valde laboriosum et difficile esset, variantes per urbes et regiones omnes ecclesiarum consuetudines enumerare et perscribere. Fere enim fieri id omnino nequit. Eandem autem priscos homines existimandum esse obtinuisse de festo hoc die, cujus gratia in hunc locum digressi sumus, opinionem : quod scilicet ex consuetudine quadam diversum habuit festum Paschæ cultum.

(1) Sozom. lib. vii, cap. 19.

(2) Consulit Ambrosium hominem Dei Augustinus adhuc catechumenus, utrum secundum morem suæ civitatis mater ejus Sabbato jejulare, an Mediolanensis Ecclesiæ more prænoscere deberet. At ille, Quid possum, inquit, hic docere amplius quam ipse scio? Quando hic sum, non jejuno Sabbato ;

πολλοὶ τῶν μοναχῶν ἀγεσθαι λόγος γε μὴν εἶχεν ἐπὶ τῆς Θεοδοσίου βασιλείας τὴν βίβλον ταύτην θείαν τινὶ ἐπιφανείᾳ ὁρθῆναι ἀνὰ τὴν πατρίδα, καὶ οἰκίαν Παύλου ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας, μαρμαρίνῃ λάρνακι χρυσομένῃν εἰς γῆν· ἐν ᾗ τὴν βίβλον κεῖσθαι ὁ δὲ, ψευδὸς εἶναι Κλιεὶ ἀνὴρ πρεσβύτερος ὁμολογεῖ τῆς ἐν Ταρσῷ ἐκκλησίας. Ὅτι δὲ πολλῶν ἐτῶν ἦν, ἐμήνυε καὶ ἡ πολιὰ. Διεμαρτύρετο δὲ μὴδὲν τοιοῦτον ἐπ' αὐτοῦ συμβῆναι· θαυμάζων δὲ διετείνετο, εἰ μὴ ταῦτα πρὸς αἰρετικῶν ἀντιπλάσθῃ· ὥς καὶ ἐν ἄλλαις πολλαῖς τῶν βιβλίων ἐγένετο, περὶ ὧν καὶ πρότερον διελάδομεν. Ῥωμαίοις ἔθος κατὰ πᾶν Σάββατον ἡσταεῖν. Ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας τοὺς ἡμαρτηκότας μετὰ τὸ βάπτισμα τῆς κοινωνίας ἐξώθουν, ὥς καὶ Ναυστιανοὶ ποιοῦσι. Τὰ ἴσα δὲ καὶ ἐν Ἑλλησπόντῃ Ναυστιανοὶ διαπράττοντο, καὶ οἱ ἐν Ἀσίᾳ Τεσσαρεσκαίδεκατίται. Οἱ περὶ Φρυγίαν Ναυστιανοὶ τοὺς διγάμους οὐ δέχονται. Οἱ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει οὔτε φανερώς δέχονται, οὔτε φανερώς ἐκβάλλουσιν, ἀνὰ δὲ τὴν ἐσπέραν ἀδεῶς τοῦτο πράττειται. Τὰς δὲ τοιαύτας διαφωνίας ταῖς ἐκκλησίαις γενέσθαι οἴομαι αἰδοῖ τῶν ἐξ ἀρχῆς προσώτων ἐν ταῦταις, καὶ τῶν ἐκείνους διαδεξομένων. Οἷα γάρ τινα νόμον παραλαβόντες, τοῖς ἐπιγενομένοις παρέπεμψαν, οὐχ ὅσion λογιζάμενοι, οὐδὲ ἀνεκτὸν, οἱ τούτοις ἐντραφέντες, ἀγέραςτον καταλιπεῖν τὴν παράδοσιν. Ἐργῶδες δ' ἔμοιγε καὶ δυσεπιχείρητον πάντα τὰ κατὰ πόλεις καὶ χώρας ἔθῃ διάφορα τῶν ἐκκλησιῶν ἀριθμῆσθαι καὶ γραφῇ διδόναι· σχεδὸν δὲ καὶ ἀδύνατον. Ἐπίσης δὲ νομιστῶν πεπονημένοι καὶ τοὺς ἀρχαίους ἀνδρας καὶ περὶ ταύτην τὴν ἑορτὴν, ἥς ἕνεκα εἰς τοὺς περὶ τούτων ἐξήχθημεν λόγους· ὥς ἐκ τίνος συνηθείας διάφορον ἔσχε τὸ Πάσχα τιμῆν. Νῦν δὲ Θεοῦ χάριτι τῶν ἐν μέσῳ πάντων τῶν χρόνῳ διαλυθέντων, σύμφωνος παρὰ πᾶσιν ἡ τοῦ Πάσχα ἑορτὴ ταῖς ἐκκλησίαις Χριστοῦ ἐπιγίνεται· καὶ τοίνυν ἐσθλάτοι μοι δοκοῦσιν οἱ διαθρῦλλήσαντες τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν παρατρέψαι τὸ Πάσχα. Ἡ γὰρ σύνοδος σύμφωνον καταστήσαι μάλλον ἐσπούδασε τὸν λαόν, διαφωνοῦντα τὸ πρότερον πρὸς τοὺς πλείονας.

quando Romæ sum, jejuno Sabbato. Et ad quamcunque ecclesiam veneritis, inquit, ejus morem servate, si prout scandalum non vultis, aut facere : custodita scilicet eorum inter quos vivimus in his rebus inoffensa societas, et cavendo, ne tempestate contentiois serenitas charitatis obnubiletur. Aug. epist. 86.

Nunc vero divina suppeditante gratia, impeditimentis et dissensionibus omnibus temporis cursu sublatis, concordibus sententiis apud omnes in ecclesiis Christi festus dies Paschæ celebratur. Errare autem illi, quemadmodum prius quoque dixi, mihi videntur, quorum sermonibus increbuit, Nicænam fidem Paschæ serias in errorem et varietatem ejusmodi adduxisse. Nam synodus eam operam potius navavit, ut populus qui antea a parte majore dissentiebat, ad unanimum concordiam pertraheretur.

ΚΕΦΑΛ. ΑΕ΄.

Ὅτι ἐξ ἀρχαίου ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων διαφωνοῦναι τινὲς καὶ παρατηρήσεις ἤσαν· τοῖς δὲ οὐ τοσοῦτον ἔμελλε τούτων· ἀλλὰ τὰ ἀναγκαιὰ καὶ συστατικὰ τῆς πίστεως φυλάττειν μᾶλλον ἐκέλευον.

Ὅτι δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων πολλὰ διαφωνοῦναι διὰ τινὰς παρατηρήσεις ἐγένοντο, αὐτοὺς ἐκείνους παρέξομαι μάρτυρας. Ἱστορεῖ γὰρ ὁ θεὸς Λουκᾶς τῇ βίβλῳ τῶν Πράξεων· Ἐπεὶ οἱ ἀπόστολοι ἐγνωσαν διαφωνίαν ἀπὸ τῶν ἐθνῶν γινομένην τοῖς πιστεύουσιν, ὁμοῦ συναθροέντες πάντες ἐθεσπίον ἐν εἰδὲ ἐπιστολῆς δι' ἧς τοὺς τε πιστοὺς τῆς μοχθηρᾶς τοῦ νόμου δουλείας ἠλευθέρουν, καὶ τῆς περιτετῆς ἐν τούτῳ θρῆσκειας ἐπέσχοι· τύπον δ' ἀσφαλῆ τῆς ὀρθῆς πολιτείας καὶ πρὸς θεοσεβείαν ἀγροῦσαν ἐκδιδάσκουσιν· ὅσα μέντοι ἀναγκαῖα φυλάττειν, διαβρῆδην κηρύττοντες. Ἐγὼ δὲ καὶ αὐτὴν ἐκείνην αὐτῶν τὴν ἐπιστολὴν δι' εἰδήσιν τῇ συγγραφῇ καταλέξαι οὐκ ἀκαιρον ἡγημαί. Ὁι ἀπόστολοι, καὶ οἱ πρεσβύτεροι καὶ οἱ ἀδελφοί, τοῖς κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ Συρίαν καὶ Κιλικίαν ἀδελφοῖς τοῖς ἐξ ἐθνῶν χαίρειν. Ἐπειδὴ ἠκούσαμεν ὅτι τινὲς ἐξεστῶντες ἐξ ἡμῶν, ἐτάραξαν ὑμᾶς λόγοις ἀσασκευάζοντες τὰς ψυχὰς ὑμῶν, λέγοντες περιτέμνεσθαι, καὶ τηρεῖν τὸν νόμον, οἷς οὐ διεστείλαμεθα, ἔδοξεν ἡμῖν γενομένοις ὁμοθυμαδὸν, ἐκλεξαμένους ἀνδρας πέμψαι πρὸς ὑμᾶς, σὺν τοῖς ἀγαπητοῖς ὑμῶν Βαρνάβῃ τε καὶ Παύλῳ ἀνθρώποις παραδεδωκόσι τὴν ψυχὴν αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀπεστάλακαμεν οὖν Ἰούδαν καὶ Σίλλαν, καὶ αὐτοὺς διὰ λόγον ἀπαγγέλλοντας τὰ αὐτὰ. Ἐδοξε γὰρ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ἡμῖν, μηδὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν βάρος πλὴν τῶν ἐκἀναγκῶν τούτων· ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων καὶ αἵματος, καὶ τῆς πορνείας καὶ τοῦ πικτικοῦ· ἐξ ὧν διατηροῦντες ἑαυτοὺς, εὖ πράξετε. Ἐρρώσθε. Ταῦτα ἔδοξε τῷ θεῷ· τοῦτο γὰρ, ψηφίσιν ἡ ἐπιστολή· Ἐδοξε τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, μηδὲν ἄλλο ἐπιτίθεσθαι βάρος πλὴν τῶν ἐκ ἀνάγκης ὀφειλόντων φυλάττεσθαι. Τινὲς δὲ τούτων ἀμελήσαντες, πᾶσαν μὲν κορνείαν παρ' οὐδὲν λογίζονται· περὶ δὲ ἡμερῶν τε καὶ ἑορτῶν καὶ περὶ διαίτης, ὡσανεὶ περὶ ψυχῆς ἀγωνίζονται· εἰς τοῦτοναιον τὰς τοῦ θεοῦ παραγγελίας τιθέμενοι, καὶ νόμοις γινόμενοι· ὥσπερ ἑαυτοὺς λαμβάνειν σπουδαζόντες, ὅτι θεῷ τοῖς νομοθετηθεῖσι τήναντι μάλιστα διαπράττονται. Ἐνὴν μὲν οὖν καὶ ἐτι τὸν περὶ τοῦ Πάσχα λόγον ἐκτείνειν, καὶ ἀριθμητικῶς δεῖξαι, ὡς οὐδ' Ἑβραίοις τὸ ἀκριβὲς περὶ τούτου διαπεφύλαχται· ἀλλ' οὐδὲ τὸν τύπον, ὡς

A

300 CAPUT XXXV.

Quod antiquitus et ab ipsis apostolorum temporibus dissensiones quædam et variae observationes in caerimoniis fuerint : et quod caeremoniæ veteribus non tantopere curæ fuerint, sed necessaria tantum et fidem promoventia constanter servare jusserint.

B

Enimvero quod ab apostolorum usque temporibus multæ dissensiones propter observationes quasdam fuerint, illos ipsos producam testes. Scribit namque divus Lucas in Actorum libro : Cum apostoli dissidium intercessisse eis qui ex gentibus fidem complexi fuerant, et fidelibus Judæis, cognovissent, congregati simul omnes, constitutionem factam in epistolæ formam redegērunt, per quam fideles a gravi legis servitute liberarunt, et supervacanea ea de re nugamenta inhibuerunt. Certam autem rectoris et ad veram erga Deum pietatem ducentis vitæ formam proposuerunt, quæ necessario observanda sint, disertis verbis prædicantes. Non intempestivum vero esse duxi, ut eam ipsam illorum epistolam, evidentioris cognitionis gratia, in historia hac referrem. Apostoli et seniores et fratres, his qui Antiochiæ et in Syria et Ciliciâ ex gentibus sunt fratribus, salutem. Quoniam audivimus, quod quidam ex nobis exeuntes, vos turbarent, verbis labefactantes animas vestras, dicendo circumcidi vos et legem servari debere, quibus id non mandavimus : placuit nobis collectis in unum, eligere viros, et ad vos mittere, cum charissimis nostris Barnaba et

C

Paulo : hominibus, qui tradiderunt animas suas pro nomine Domini nostri Jesu Christi. Misimus ergo Judam et Silam, qui et ipsi vobis eadem verbis referrent. Visum est enim Spiritui sancto, et nobis, nihil amplius vobis imponere oneris, præterquam hæc necessaria, ut vos abstinere ab his quæ simulacris immolata sunt, et a sanguine, et suffocato, et fornicatione : a quibus vobis caventes, recte rem agatis. Valete¹. Hæc Deo placita sunt. Hoc enim inquit epistola : Placuit Spiritui sancto, nihil aliud oneris imponere, præterquam quæ necessario servata oportet.

D

301 At quidam hæc nihil curantes, omnem quidem fornicationem pro nihilo habent : de diebus autem, et feriis, et institutis, perinde atque de anima ipsa decertant : Dei mandata invertentes, et sibi ipsis leges ferentes : haud secus atque si studiosè hoc agerent, ut contrarias maxime adversus decreta Dei res agitanes, latere possint. Et potuissimus nos orationem hanc de festo Paschæ magis dilatare, et clare satis ostendere, quod ne Hebræi quidem certo id et accurate servant : neque typum seu figuram ejus, sicuti eis tradita est,

¹ Act. xv, 6, 7-29.

colant : præterea quod Samaritani, qui ab eis sunt disjuncti, certissime post æquinoctium semper ferias hasce celebrent. Verum suo seorsim ad rem hanc fusius explicandam tempore est opus. Illud porro potius nunc dicendum venit : qui Judæos sibi imitandos, et exactam typi et figuræ rationem exhibendam proposuerunt, eos modis omnibus illos sequi debere. Si namque accuratam observationem inquirere volunt, non illi dies tantum observare debent, sed et alia quæcunque Christus, cum sub lege esset, Judaico more fecit, aut a popularibus et tribulibus suis injuria affectus pertulit, aut alio etiam modo omnibus benigne faciens, per figuram agere perseveravit. Siquidem navim ille sæpius ingressus, doctrinam promulgavit : et in cœnaculo Pascha primum parari curavit, et ante id asinam ligatam solvi jussit : et hominem aquam in vase fictili gestantem, eis qui Pascha parare deproperabant, signum proposuit : et multa alia, quæ varie in divinis Evangeliiis feruntur. Quæ sane omnia corporaliter observare non student, qui ferias hasce rite celebrari debere æquum esse putant. Quis enim ex doctoribus unquam juxta typum et figuram in navigio docere cœpit? Neque in cœnaculo seu superiori parte domus, ut ante omnia Pascha celebrans quisquam perageret, studio habuit. Sed neque ante id asinam ligatam solvi mandavit, neque adeo quemquam aliquis vas fictile in humeris ferre jussit, ut ne quod symbolum et signum Paschæ desideraretur. Fortuita namque hæc sunt, et Judaismum potius referre existimantur. Siquidem et Judæi ea quæ sic in corporibus accidunt, majore studio, quam si animabus eveniant, observare contendunt. **302** Proinde etiam execrationi obnoxii sunt, ut qui Moysæ legem veluti typum et figuram magis quam veritatem excipiunt. Et qui illorum res admirantur et amant, talia ad sensus speculationesque arcanas et sublimes revocant. De diebus certe quidem et mensibus irreconciliabile Ecclesiæ concitant bellum, contemplationem remotiorem de eis posthabentes. Itaque necessario consequitur, et ipsos hac in parte eandem cum Judæis sustinere sententiam et condemnationem, in seipso maledictionis calculum ferentes. Sed de his satis, ut

αὐτοῖς παρεῖδον, φυλάττουσιν. Ἐτι δὲ, ὡς καὶ Σαμαρεῖς σχίσμα τούτων ὄντες τὸ ἀκριβέστατον, αἰ μετ' ἰσημερίαν τὴν ἑορτὴν ταύτην ἐπιτελοῦσιν· ἀλλ' ἰδιόζοντος δέσται καιροῦ τὸ περὶ τούτων διεξιέναι πλατύτερον. Ἐκεῖνο δ' ἄμεινον μᾶλλον ἔρεῖν, ὅτι οἱ Ἰουδαίους ἔπεσθαι ἡρημένοι, καὶ περὶ τοὺς τύπους τὴν ἀκριβείαν ἐνδεικνύμενοι, καὶ κατὰ πάντα τρόπον τούτοις ὀφείλουσιν ἔπεσθαι· εἰ γὰρ ὅπως ζῆτεῖν αἰρουνται τὸ ἀκριβές, οὐχ ἡμέρας μόνον καὶ μηνῶν· παρατηρεῖν, ἀλλὰ καὶ τὰλλα ὅσα Χριστὸς γενόμενος ὑπὸ νόμον, Ἰουδαϊκώτερον διεπράττετο, ἢ καὶ ὑπέμενε ὑπὸ τῶν συμφυλετῶν ἀδικούμενος, ἢ καὶ τρόπον ἕτερον πάντας εὐ ποιῶν, τυπικῶς διετέλει. Ἐν πλοίῳ γὰρ ἐκεῖνος· πολλὰκις εἰσιὼν, τὴν διδασκαλίαν ἔπραττε· καὶ ἐν ἀνώγειν τὸ πρῶτον Πάσχα ἡγέρσασκε· καὶ πρὸ ἐκείνου θνόν δεδεμένην λυθῆναι προέταξε· καὶ τὸν τὸ κεράμιον τοῦ ὕδατος φέροντα σημείον ἐτίθει τοῖς περὶ τὸ Πάσχα σπουδάζουσι καὶ ἄλλα ἑτερα ὅσα ποικίλως τοῖς θεοῖς Εὐαγγελίοις ἐμφέρεται. Ἄ δὲ πάντα σωματικῶς οὐδὲν παραφυλάττειν σπεύδουσιν, ὅσοι δὲ τὰ τῆς ἑορτῆς ταύτης πράττειν δίκαια εἶναι νομίζουσιν· τίς γὰρ ποτε τῶν διδασκάλων κατὰ τὸν τύπον ἐν πλοίῳ διδασκαλίας κατήρξατο; Ἄλλ' οὐδ' εἰς ἀνώγειον οἰκῆμα πρὸ πάντων τελέσαι τίς τὸ Πάσχα σπουδῇ ἐποίησατο, ἀλλ' οὐδὲ πρὸ τούτου δεδεμένην θνόν λυθῆναι παρασκευάσατο, οὐδέ τῳ ἐπέτρεψε τίς κεράμιον ἱερομαδίων ἀγειν, ἢ ἀνελλιπῇ τοῦ Πάσχα εἶναι τὰ σύμβολα. Τυχὰς γὰρ ταῦτα, καὶ Ἰουδαϊκώτερον μᾶλλον ἡγήνται. Καὶ γὰρ Ἰουδαῖοι τὰ συμβαίνοντα μᾶλλον τοῖς σώμασιν ἢ ταῖς ψυχαῖς σώζειν σπουδάζουσιν. Ἐνθεν τοι καὶ ὑπὸ ἀράν γίνονται, ὡς τὸν Μωσῆ; νόμον εἰς τύπον οὐ μὴν πρὸς ἀλήθειαν ἐκλαμβάνουσι· καὶ οἱ τὰ ἐκείνων φιλοῦντες τὰ τοιαῦτα ἀναγωγικῶς θεωροῦσι. Περὶ γε μὴν ἡμερῶν, καὶ μηνῶν, ἀπὸνδον τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀναβρίπτουσιν πόλεμον, ἐν δευτέρῳ τὴν περὶ τούτων θέμενοι θεωρίαν. Λέγεται τοίνυν ἐξ ἀναγκαίου καὶ αὐτοὺς κατὰ τοῦτο τὸ μέρος τὴν ἴσιν καταδίκην Ἰουδαίοις πάσχειν, αὐτοὶ ἐπ' ἐαυτοῖς τὴν τῆς κατάρας ψήφον ἐπισπώμενοι. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων, ἀρκοῦσιν οἶμαι τὰ εἰρημένα· ἡμεῖς δὲ αὖθις ἐπὶ τὸν οἰκείον δρόμον τὸν λόγον ἀγάγωμεν. Ἐλέγομεν τοίνυν ὡς ἡ Ἐκκλησία πρῶτως διαιρεθεῖσα, οὐχ ἐπὶ τῆς διαιρέσεως ἔμεινεν· ἀλλ' αὖθις οἱ διαιρεθέντες, σμικρὰς τινος εἰλημμένοι προφάσεως, κατ' ἀλλήλων ἐχώρουν, καὶ εἰς διαιρέσεις ἄλλας διεμερίζοντο. Καὶ ἄλλοι μὲν ἄλλως διήμηνται· οἱ δὲ Ναυσιανοὶ τῇ προφάσει τοῦ Πάσχα διήμηνται· καὶ οὐκ ἐν μιᾷ διαιρέσει ἕστησαν, ἀλλὰ καὶ περὶ ἡμερῶν καὶ ἑβδομάδων καὶ ἑτέρων εὐτελῶν εἰς ἑτερά τμήματα διηρέθησαν. Καὶ πῇ μὲν ἐπὶ τῆς διακρίσεως ἔμενον, ἔστι δ' ὅτε καὶ ἐπεμίγνυντο.

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'.

Α

CAPUT XXXVI.

Περὶ τῆς τῶν Ναυατιανῶν διωδοχῆς. περὶ Ἀγέλιου, Μαρκιανοῦ καὶ Σισίνιου· καὶ ὅτι ὁ Σισίνιος ἀστέϊός τις καὶ ἡδὺς ἐν ταῖς συνουσίαις διέγινετο καὶ φιλόκαλος.

Εἰδέναι μέντοι χρεῶν, ὡς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκκλησίας ἐπὶ ἑτη τεσσαράκοντα Ἀγέλιος ἤγγαστο ἀπὸ τῶν Κωνσταντίου χρόνιον ἄχρι καὶ τοῦ ἔκτου ἔτους Θεοδοσίου. Ἐπεὶ δ' ἐμελλε τελευτᾶν, εἰς τὸν ἐκείνου τόπον χειροτονεῖ Σισίνιον, ὃς ὑπ' αὐτῷ ταττόμενος, πρεσβύτερος ἦν. Ἄλλαν δ' ἐλλόγιμος ὢν ἀνὴρ, διδασκάλῳ μὲν Μαξίμῳ τῷ φιλοσόφῳ ἐχρήσατο· Ἰουλιανῷ δὲ σύνμα τὰ φιλόσοφα ἐπαίδευετο. Τοῦ δὲ λαοῦ Ναυατιανῶν ἐν μέμψει τὴν τοῦτου ποιησαμένων χειροτονίαν, ὅτι μὴ Μαρκιανῷ μᾶλλον ἐπέτρεψε τὴν ἐπισκοπὴν, εὐλαβεῖ ἀδελφὶ καὶ περιφανεῖ, δι' ὃν καὶ ἐπὶ Οὐάλεντος ἀτάραχοι διαμενέμεναι, ὁ Ἀγέλιος τὸ τῷ λαῷ δόξαν θεραπεύσαι βουλόμενος, ἀφελὶς τὸν Σισίνιον, ἐπιχειροτονεῖ τοῦτοις τὸν Μαρκιανόν. Ῥᾶν δ' ἐκ νόσου γενόμενος, εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἰὼν, δι' ἑαυτοῦ ταῦτα τῷ πλήθει ἀνείπε· Μαρκιανὸν μὲν ἔχετε μετ' ἐμὲ· μετὰ δὲ Μαρκιανὸν τὸν Σισίνιον. Ταῦτ' εἰπὼν, μετ' ὀλίγον ἐξέλιπεν. Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ τοῦ Μαρκιανοῦ τελευτήσαντος, Σισίνιος τὴν ἐπισκοπὴν διεδέχετο· ἀνὴρ, ὡς εἴρηται, ἁλὼν ἐλλόγιμος, εἰς ἄκρον τε φιλοσόφων καὶ τῶν ἱερῶν λόγων, τὴν ἐπιστήμην ἀκριβωτάμενος, μάλιστα δὲ τῆς διαλεκτικῆς φροντίδα ποιούμενος· ὡς καὶ Εὐνόμιον τοῦτ' ἔργον ἔχοντα, πολλάκι· τὴν μετ' ἐκείνου διάλεξιν παρατήρησθαι. Ἐπὶ τούτοις δὲ σωφρόνως ἐδίω, ὡς ἐπὶ ταύτῃ καὶ χρεῖται γενέσθαι διαβολῆς. Τὴν δὲ αἰτῶν δὲ οὐ λιτὴς ὢν, ἀδρῶς μᾶλλον καὶ πολυτελῶς· περὶ ταύτην διεκείτο· ὡς καὶ τιεῖν οἶεσθαι μὴ σωφρονεῖν δύνασθαι τοσαύτῃ πολυτελεῖα καὶ τρυφῇ χρώμενον· καὶ μάλιστα περὶ τὴν ἐσθῆτα, καὶ τῷ δις τῆς ἡμέρας ἐν δημοσίοις λουτροῖς λούεσθαι. Ἄλλως δὲ ἡδὺς ἦν τὸ ἥθος, καὶ ἐν ταῖς συνουσίαις κεχαρισμένος· διὰ τοιούτου οὐ μόνον Ναυατιανούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπισκόπους καὶ ἄρχουσιν τῶν ἐν τέλει τῆς καθόλου Ἐκκλησίας ἐπέραστός τις ἐδόκει. Σὺν ἀστέϊότητος γὰρ χάριτι σκώπτων ἀνείχετο τοῦτο πάλιν πάσων· καὶ γε ἐκάτερον ἀπεχθεῖας ὡς πορρωτέρω ἐτέλει ποιῶν. Ἐτοίμως τ' εὖ μάλα πρὸς τοὺς πυθανομένους καιρίαν διδόναι σὺν κομψότητι τὴν ἀπόκρισιν, ὡς Σωκράτει δοκεῖ. Καὶ ποτὲ τινος ἐρομένου, «Ὅτου χάριν ἐπίσκοπος ὢν δις λούοιτο τῆς ἡμέρας· Ὅτι τοι, ἔφη, οὐ τρεῖς δύναμαι. Ὁ τῶν τινος δ' ἀπὸ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας ἐπισκώψαντος ὅτι λευκὴν ἐσθῆτα φοροῖ, ἀνοίκειον ὃν ἐπισκόπῳ, εὐθὺς ἀντεπήγαγε· «Σοὶ δὲ μᾶλλον δεικνύειν χρεῶν, ποῦ γέγραπται ἐσθῆτα μέλαιναν χρῆναι ἀμφιένυσθαι τὸν ἐπίσκοπον.» Ἐν ἀπόρῳ δ' ἐκείνου καθαστηκότος, ἐπιφέρει παραυτίκα Σισίνιος· «Ἀλλὰ σὺ μὲν οὐκ ἂν δυνηθεῖς τοῦτο δεῖξαι· ὁ δὲ Σολομὼν ἐμοὶ τοῦτο προτρέπει οὕτως· λέγων, Ἔστωσαν σοὶ τὰ ἱμάτια αἰὲν λευκά. Ἀλλὰ μὴν καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν Εὐαγγελίοις φαίνεται λευκοῖς χρώμενος· ἱματίοις, παραδεικνύς

De Novatianorum doctrina, de Agelio, Marciano et Sisinio; et quod Ssinius in consuetudine quotidiana urbanus, juncundus et elegans fuerit.

Illud observandum, ecclesiæ eorum Constanti-nopoli ad annos quadraginta Agelium præfuisse, a Constantii temporibus ad annum Theodosii sextum. Qui cum æger esset, et moriturum se esse putaret, successorem sibi designavit Sisinium. Is presbyter sub eo fuit, vir doctus, et qui una cum Juliano in philosophicis disciplinis Maximo philosopho præceptore usus fuerat. Cum autem Novatianorum plebs electionem talem, Marcianum potius, hominem religiosum et celebrem, cujus virtute sub Valente ecclesia eorum pacata permanserat, designatum oportuisse rata, reprehenderet: Agelius populi sententiæ gratificari volens, Sisinio posthabito, Marcianum episcopum legit. At ubi ex morbo convaluit, ecclesiam ingressus, per seipsum ad populum retulit: **303** Marcianum eos ab obitu suo, post Marcianum vero Sisinium episcopum habituros. Hæc verba prolocutus, brevi postea decessit. Sed et Marciano non multo post defuncto, Sisinius episcopatum recepit, vir, quemadmodum dictum est, valde doctus. Simul enim philosophicas et sacras Litteras accurata diligentia ad summum addidicerat, potissimum vero singulari cura in Dialectica et disserendi arte se exercuerat. Quamobrem Eunomius etiam, cujus ars ea præcipuum opus fuit, sæpe disputationem ejus declinavit. Vita adeo moderata fuit, ut obtrectatorum quoque calumnias superarit. Diæta et quotidiani victus ratio non adeo frugalis, sed lætior quodammodo et sumptuosior erat, ita ut quibusdam videretur, eum in splendore et deliciis tantis pudicitiam et continentiam colere non posse. Et vestitu in primis exquisito usus est, et bis interdum die uno in balneis publicis lavit: moribus præterea jucundus, atque in familiaribus colloquiis graciosus. Proinde non Novatianis tantum, sed et episcopis, principibusque viris et magistratibus Ecclesiæ catholicæ charus esse visus est. Cum enim facere cum gratia quadam sales et dicta in alios jecit, tum id etiam ab aliis humaniter pertulit (1). Et utrumque ea moderatione fecit, ut quam longissime ab hostili acerbitate abesset. Ut vero etiam cum venustate quadam interrogantibus, apte atque tempestive responderet, ut Socrati videtur, mirifice promptus erat. Et aliquando quodam eum percunctante: «Cujusnam gratia cum episcopus esset, bis die lavaret?— Quia ter, inquit, non possum.» Rursum cum a quodam, qui catholice Ecclesiæ erat, dicto quod candidam gestaret vestem, quæ episcopum ut aliena minus deceret, perstrictus esset, statim dicacitatem in eum retorquens: «Tibi vero, inquit, ostendendum potius est, ubinam scriptum sit, quod episcopum pulla

(1) Socr. lib. vi, cap. 22; Sozom. lib. viii, cap. i.

veste uti oporteat. » Atque ubi ille cogitabundus, quia quod responderet non habebat, staret, subintulit illico Sisinius : « Tu quidem ostendere id non potes, at Salomon me ut id faciam adhortatur, dicens : *Sint vestimenta tua semper alba* ». Verum et Servator, in Evangeliiis candida vestis esse videtur ; qui discipulis, qui secum montem Thabor conscenderant, Moysen et Eliam candidatos exhibuerit. » Hæc atque his similia cum ita diceret, admirationi hominibus fuit. **304** Quin et illud lepide, ut ego puto, ab eo dictum, recensendum esse videtur. Advenerat Constantinopolim Leontius, Ancyrae minoris Galatiæ episcopus, qui tum ibi Novatianis ecclesiam ademeral. Convenit hunc Sisinius, et supplicans rogavit, ut corpori suo ecclesiam redderet. Quod ubi ille se facturum negavit, Novatianos etiam conviciis acerbè proscidit, minime eos ecclesiam habere debere dictitans, quod pœnitentiam tollerent, et misericordiam Dei rejicerent. Talia vero, atque alia hisce similia continuans, cum Novatianos suggillaret : « Atqui, Sisinius inquit, et ego, ut haud sciam an magis quisquam, pœnitentiam ago. » Cum autem Leontius eum, quonam modo pœnitentiam ageret, interrogaret ; respondens ille : « Quod te nunc inquit, ita animatum video (1). » Vitam is ita produxit, ut ecclesiam Novatianorum adhuc administraret, cum Joannes Chrysostomus patriarchatum gereret. Et ausus etiam est contra eum dissidere, cum scripto ille pœnitentiam introduceret, atque ita diceret : « Vel decies millies per pœnitentiam respiscens ecclesiam ingredi (2). Paratus enim ego sum pœnitentem admittere, ut modo deinceps similibus per peccatum non circumveniatur malis. » Et accidit aliquando, ut divus Joannes inter deambulandum Sisinio occurreret, eique objiceret : « Non debere unam urbem duos habere episcopos. » Prodigat enim et ille cum splendore et comitatu multo. Cui Sisinius respondens : « Minime eam duos habere dixit : » seipsū germanum legitimūque episcopum esse existimans. Eo vero dicto gravius accepto, Joannes ad illum : « Videsne, ait, te solum esse velle Constantinopolitanum episcopum ? Atque ibi rursum Sisinius : Non hoc ego, inquit, dico : sed cum aliis omnibus episcopis sim, apud te unum is esse non existimor. Et Joanne exandescente atque inferente : « At ego efficiam, ut qui fœdissima labores hæresi, amplius ad populum pro concione verba non facias. » Sisinius perquam facete verbis ejus occurrens : « Ego vero, inquit, plurimas etiam tibi agam gratias, si me labore et onere tanto liberaris. » Quo verbo tandem Joannes flexus : « Quandoquidem, ait, tibi

¹ Eccle. ix, 8.

(1) Quod te conspicio, inquit Sozom.

(2) Μυριάκις μετανοήσας εἰσελθε. « Ετοιμος γὰρ ἐγὼ προσέσθαι τὸν μετανοοῦντα, εἰ μόνον τοῦ λοιποῦ μὴ τοῖς ἴσοις περιπέσοι δεινοῖς. Hanc Chrysostomi sententiam cum multa admiratione et laude

τε τοῖς σὺν αὐτῷ τῷ θαυώριον ἀνιούσι τῶν ἀποστόλων, Μωσῆν τε καὶ Ἡλῖαν λευκαίμονας. » ταῦτα καὶ ἄλλα τοῦτοις ἐπειπὼν, θαυμαστός τις ἔδοκει. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τοῦτο χάριεν δυνάμει τῶν ἐκείνου διηγητέον. Ἐπεδῆμει μὲν τῇ Κωνσταντινῶν Ἀσόντις. Ἀγκύρας τῆς ἐν τῇ μικρᾷ Γαλιταίᾳ ἐπισκοπός, τηνικαῦτα τὴν ἐκείσε τῶν Ναυατιανῶν ἀφαιρούμενος ἐκκλησίαν. Πρὸς δὲ ἐλθὼν ὁ Σισίνιος, ἰκέτης ἦν, ἀποδοῦναι τὴν ἐκκλησίαν τῷ ἐκείνου σιστήματι. Ὁ δὲ μὴ ἀποδιδούς, ἐλοιδορεῖ καὶ Ναυατιανούς ὡς μὴ χρεῶν ἐκκλησίαν ἔχειν, ἅτε δὴ τὴν μετάνοιαν ἀναιρῶντας καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ φιανθρωπίαν ἐλαύνοντας. Τοιαῦτα δὲ καὶ ἕτερα ἐπισυνέλεον, κακῶς ἐκείνων κατέτρεχε. Σισίνιος δ', « Ἀλλὰ μὴ κἀγὼ, ἔφη, μετανοῶ, ὡς οὐδένα ἕτερον ὁμοῖαι. » **B** Τοῦ δὲ Λεοντίου, « Τίνα τρόπον, ἐπερομένου, μετανοεῖς ; » ἀπεκρίνατο, « Ὅτι σε, ἔφη, νῦν οὕτως ἔχοντα θεωρῶ. » Ἐπεδῖω δὲ, ὡς καὶ τοῦ Χρυσοστόμου πατριαρχούντος, αὐτὸν ἐτι τῆς τῶν Ναυατιανῶν ἐκκλησίας ἡγεῖσθαι· καὶ τολμᾶν ἀντιλέγειν ἐκείνῳ ἐγγράφως· εἰσάγοντι τὴν μετάνοιαν, καὶ οὕτως λέγοντι, « Μυριάκις μετανοήσας εἰσελθε. » Εἰσις γὰρ ἐγὼ προσέσθαι τὸν μετανοοῦντα, εἰ μόνον τοῦ λοιποῦ μὴ τοῖς ἴσοις περιπέσοι δεινοῖς. » Καὶ δὴ ποτε τοῦ Θεοῦ Ἰωάννου συμβῆν οὕτως ἐν ἀμφότρῳ τὴν Σισίνιον ὑπαντήσαντος ; καὶ διςγαλέσαντος ; « Μὴ χρῆναι μίαν πόλιν δύο ἐπισκόπους ἔχειν. » προῆεν γὰρ κἀκεῖνος σὺν δορυφορίᾳ πολλῇ καὶ ἀβρότῃ· ὑπελαβόντα Σισίνιον, « Οὐδὲ γὰρ ἔχει δύο, » φάναι, « αὐτὸν μόνον εἶναι λογιζόμενος γνήσιον ἱερέα. Χαλεπῶς δὲ διατεθέντος ἐπὶ τῷ λόγῳ τοῦ Ἰωάννου, καὶ, « Ὁρᾷς, ἐπαιπόντος, ὅτι σὺ μόνος θέλεις εἶναι τῇ Κωνσταντινῶν ἐπίσκοπος ; » Ὁ Σισίνιος αὖθις, « Οὐ τοῦτο, ἔφη, ἐγὼ λέγω· ἀλλ' ὅτι τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἐπίσκοποις ὦν, παρὰ σοὶ μόνῳ οὐχ οὕτως ἔχειν λογίζομαι. — Ἀλλ' ἐγὼ, φησὶν ἀγανακτῆσας ὁ Ἰωάννης, παύσω σε προσομιλεῖν, αἰσχίστην νοσοῦντα τὴν αἰρεσιν. » Ὁ δὲ χαριέντως μάλα ὑπήντησεν· « Ἀλλ' ἐγὼ καὶ χάριτάς σοι πλείστας ἐμολογῶ, τοσούτου καμᾶτου με ἀπαλλάξαντι. » Μαλαχθεὶς δ' ἐντεῦθεν ὁ Ἰωάννης, « Ἐπεὶ σε, φησὶν, ἀνιᾶ τὸ λέγειν, οὐκ ἂν ἔλοιμι παύσαι, Θεοῦ τοῦτο πράξαντος. » Πολλὰ δὲ καὶ ἕτερα χαριέντως εἰρημμένα τάνδρῃ ἀπομνημονεύονται. Καὶ λόγους δὲ φασιν οὐκ ἀκόμους αὐτὸν συγγράφαι πολλούς. Μᾶλλον δ' ἐπηνεῖτο λέγων ἡ γράφων. Ἀρίστα γὰρ ἀπεμιμείτο καὶ ὑποκρινόμενος διετάλει. Ἐπεκάθητο γάρ τι προσηνὲς ἦθος τοῖς χεῖλεσι, καὶ χάρις ἐν τῇ φωνῇ καὶ τῷ προσώπῳ, τῷ τε βλέμματι καὶ τῷ σχήματι, καὶ ὅλῃ τῇ κινήσει τοῦ σώματος ; ἐπεχόρευεν, ἱκανῇ τὸν ἀκροώμενον ἐφελκύσασθαι. Καταθύμιος μὲν οὖν καὶ διὰ ταῦτα πᾶσιν ἦν τοῖς περιφανέσι τῆς συγκλήτου βουλῆς, καὶ παρὰ πᾶσιν τῶν θρησκείων ἐθαυμάζετο· μάλιστα

apud me recitavit in familiari de rebus sacris colloquio, 2 Junii die, anno Domini 1559, Budisinae Lusatorum Philippus Melanchthon, quam non timere alibi scriptam, quam hic apud Nicephorium et Socratem, invenias.

πρὸς τὸ βλαίσιν ὑπεκίμπτοντο· Ἀντώνιος ἦν τῷ ἄνθρωπῳ τὸ ὄνομα. Τοιούτον δὲ τινα καὶ αὐτὸς εἶδον τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἀναφανέντα, τέρας οἶον ὀρώμενον, ὃν γυνὴ βραχεῖα μάλα προήγεν εἰς ψῶς. Οὕτω δὲ κατεβραχύνετο ὁ Αἰγύπτιος, ὡς παραπλήσιον εἶναι πέριξι, καὶ μὴ δ' ἀχάριστον ἐν κλωδῷ τὴν ἐκείνου εἶναι προσομιλίαν, πρὸς ἔριν κινούμενος καὶ συναθύρων ἐκείνῳ. Τὸ δὲ ξένον εἰς ἀκοήν, ὅτι καὶ φρόνησις ἐντὶν, ἀνθρώπῳ καλῶ ἐφαρμότουσα, οὐδὲν ὑπὸ τῆς βραχύτητος καταβλαπτομένη. Ἦν δὲ καὶ τὸ φθέγμα οὐκ ἄμουσον· οἷ τε λόγῳ τοῦ νοῦ παρεῖχον ὁρᾶσθαι τὴν γενναϊότητα. Καὶ ἄμφω δὲ τῷ χρόνῳ ἀκμάσαντες, οὐ θάττον μετῆλθον τὸν βίον· ὁ μὲν γὰρ μέγιστος τὰ εἰκοσιπέντε διεξίων ἔτη, ἀπέβιω· ὁ δ' ἐλάχιστος, οὐ παραπολὺ τούτων λειπόμενος. Πολλὰ δὲ καὶ ἕτερα τῇνικαῦτα συνέδραμε τέρατα· ἃ κατὰ μέρος διεξίναμι οὐ τοῦ παρόντος εἶναι νομίζω καιροῦ.

Maximus enim viginti quinque explevit annos, minimus autem non multum ab eis abfuit. Multa præterea alia tum concurrere prodigia, quæ sigillatim referre non hujus loci esse puto.

ΚΕΦΑΛ. ΑΜ'.

Περὶ τῆς δι' ἀρχόντης ἀναίρεσως Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ νέου ὑπὸ Ἀρουαγάστου τοῦ στρατηγοῦ.

Θεοδόσιος μὲν εὖν οὕτω τὴν πρὸς Ἑω ἀρχομένην ἰθύνων, λαμπρῶς τε ἅμα καὶ ἐπιμελῶς διετέλει θεραπεύων τὸ θεῖον, ταῖς καθήμεραν προσθήκαις εἰς ἐπίδοσιν ἁγίων τὸν Χριστιανισμόν· ἀνὰ δὲ τὴν Ἑσπέραν τὰ δημόσια πάλιν πονήρως εἶχεν· ἡγγέλετο γὰρ τὸν ἐν Ἑσπέρᾳ βασιλεῖα, τὸν νέον Οὐαλεντινιανόν, ἀγχόνῃ διαφθαρεῖν. Ἐλέγετο δὲ τούτῃ τὴν ἐπιβουλήν κατεῦσαι διὰ τὴν θαλασσοπόλων εὐνούχων ἄλλους τε τινάς, καὶ Ἀρουαγάστην ἐκείνων, ὃς τῆς ὑπ' αὐτῷ πάσης στρατιᾶς τὴν ἐπιμέλειαν εἶχεν. Ἐπεὶ γὰρ εἶδον τὸν νέον ὡς τὰ πολλὰ κατ' οὐδὲν λειπόμενον τοῦ πατρὸς τῇ ἀρχῇ, χυλεπῶς τε διακείμενον οἷς ἐκείνοις ἐδόκει, ἐκ μέσου θεῖναι διανοοῦντο. Ἀκρατὴς δ' ἦν μάλα θυμοῦ· ὃ καὶ τοῦ ζῆν αὐτὸν περιφανῶς ἐξεδίσκουσεν. Τῷ γὰρ Ἀρουαγάστῃ εἰς λόγους ἐλθὼν κατὰ τὰ ἀνάκτορα, ἐπεὶ ὁ διάλογος εἰς ὀργὴν ἐξέμηνε, ξίφος ὥρμησε κατὰ τοῦ στρατηγοῦ σπᾶσασθαι· κωλυθεὶς δὲ (οὐ γὰρ εἶσεν ὁ δορυφόρος οὐ τὸ ξίφος ἐπεβάλετο ἔλκειν), τότε μὲν λόγοις προσήγε τῷ Ἀρουαγάστῃ τὴν θεραπεύειν· ὁ δὲ τοῖς λόγοις μᾶλλον τὴν σφετέραν ἡκρίβου ὑπόνοιαν, εἰς γνῶσιν μεθισταμένην· ἐπερομένῳ γὰρ τῆς τοσαύτης ὀρμῆς τὴν αἰτίαν, ἑαυτὸν διακρῆσθαι ὁ παῖς ἀπεκρίνατο, ὅτι περ βασιλεύων οὐ συγχωροῖτο πράττειν ἃ βούλεται, καὶ διὰ τοῦτο. Καὶ ὁ μὲν τότε μηδὲν τι πλέον πολυπραγμονήσας, μὴ καταξιοῦντα οὕτως ἔχοντα ζῆν, ὕστερον ἐν Βιέννῃ τῆς Γαλλίας τοῦτον ἡριστηκότα, καὶ πρὸς τάφω τῶν βασιλείων περὶ τὸ τοῦ ποταμοῦ χεῖλος μεσούσης ἡμέρας παιγνίοις τισὶ σχολάζοντα θεασάμενος, πέμπει τῶν τινὰς ὑπ' αὐτῷ, ἀγχόνῃ τὸ μετράκιον διαφθεῖραι, οὐδενὸς τῶν ὑπηρετουμένων συμπρόντος αὐτῷ· ὁ γὰρ καιρὸς ἀριστῶν αὐτοὺς μεταστέλλετο. Καὶ ὁ μὲν οὕτω χειρῶν ἀμύνητι ἀπεπνίγετο· οἱ

A lem staturæ brevitatem consistens. Syrus in longitudinem cubitorum quinque et unius palmi excreverat, quamvis pedes ejus reliquæ corporis magnitudini proportionem non responderent: introrsum enim intorti et vari erant: homini nomen erat Antonio. Talem ætate quoque nostra ipse vidi, pro monstro habitum, quem brevis admodum staturæ mulier in lucem protulit. Ægyptius autem tam brevis fuit, ut pernici persimilis esset. Neque ingratiū spectaculum erat, si cum illo in globo (hominum scilicet) conversaretur, et ad contentionem excitatus colluderet. 308 Porro quod mirabile dictu est, prudentia ei inerat, qualis homini formoso competit: quippe cui corporis exilitas ea de re nihil ademisset. Vox a Musis non abhorrebat. Sermo mentis generositatem spectandam exhibebat. Uterque eodem illo tempore vicens, non statim vitam finiit.

CAPUT XXXVIII.

Quomodo Valentinianus junior ab Arbogasto duce per suffocationem sit interemptus.

Et Theodosius quidem hoc modo Orientale gubernabat imperium, magna cura magnifice Deum colens, et quotidie novis accessionibus Christianismum adaugens. In Occidente vero respublica male habuit. Siquidem juniorem Valentinianum imperatorem gula fracta interiisse, renuntiatum est. Eadem eam per insidias ei molitos esse ferunt cubicularios eunuchos, atque alios quosdam: Arbogastemque maxime illum, qui militarium ejus copiarum omnium habuit curam et administrationem. Cum enim juvenem imperio gubernando nulla prope re patri inferiorem esse, et graviter pleraque quæ illis placuissent, ferre viderent, consilium ejus opprimendi cepere. Erat autem iræ admodum impatiens. Quæ res etiam aperte cædis ei causa fuit. Cum Arbogaste enim in regia collocutus, ubi verba in iram insanam evasere, ense magistrum militum confodere aggressus est. Sed a satellite, cui ferrum extrahere nisus fuerat, inhibitus, tum quidem verbis Arbogastem acrius objurgatum placavit. Ille autem ex verbis ejus opinionem illius in apertum productam accuratius considerando, secum ipse perpendit. Inquirenti enim tanti impetus causam: Allaturum sibi ipsi manus esse, adolescens respondit, quod cum imperator esset, facere quod vellet, non permetteretur: quapropter sibi vita talis ingrata etiam esset. Atque ille tum quidem nihil amplius curiose percontatus. 309 Postea autem Viennæ in Gallia, cum eum pransum in abditore regie loco ad fluminis ripam meridiano tempore ludicro cuidam vacantem vidisset, percussores quosdam ex suis ei immisit, qui adolescentulum suffocatione necarent, cum ex ministris ei nemo adesset: tempus enim illos a l prandendum

evocaverat. Itaque ille sic crudelibus strangulatus A est manibus. At cædis ejus patratores, ne si ex tempore statim percussores inquirerentur, facile deprehendi possent, sudario ejus tanquam laqueo circum collum ligato, sublimem eum suspendere, ut sua sponte sibi ipse gulam fregisse videretur. Adolescentulum istum mirifice imperio dignum visum esse aiunt, propter bonam corporis habitudinem, et virtutum multarum concursum, quibus imperator bonus exornatur. Magnitudine vero animi, et justitia summa, patrem etiam suum exsuperaturum fuisse, siquidem ei in virum evadere licuisset. Tali ille morte, cum talis esset, vicesimum ætatis agens annum, vitam finit.

CAPUT XXXIX.

De tyrannide Eugenii in Occidente: et ut hunc quoque Deo dilectus imperator vicerit, cum eam victoriam divini viri prædixissent.

Eugenius autem, Græcæ superstitionis cultor, summam rerum involat, et imperialia sibi sumit insignia, adjuvante Arbogaste: qui quod barbarus genere esset, imperio manum injicere aggressus non est. Eugenius autem Latinas primum litteras docuit: deinde ludo litterario relicto, in imperiali aula militavit. Atque ibi in ordinem antigraphiariorum et imperialis pecuniæ custodum receptus, celebris maxime et apud imperatorem in magnum honorem fuit, magistrorum etiam dignitatem consecutus. Cum autem præsentem fortunam ferre non posset, ad tyrannidem spectavit: inductus ad id a quibusdam, qui se ex victimis, extorum inspectione et astrorum scientia, futura certo scire confirmabant. Cum multi enim alii eo tempore rebus hisce vacarunt, tum maxime Flavianus urbis Romæ præfectus, vir in disciplinis præclarus, atque si alius quisquam, et ipse civilium rerum valde peritus, rerumque futurarum (ut ipsi videbatur) vates præcipuus, multum in eis operæ locavit: **310** qua arte Eugenium quoque, ut bellum susciperet, permovit, certo illum quidquid aggressus esset, perfecturum pollicitus. Nam sorte fatali Romanorum imperium ad eum pertinere, eumque belli victorem fore, et religionem Christianam mutaturum esse dixit. Qua spe adductus Eugenius, multitudine ingenti coacta, angustias in Italia quas Romani Alpes Julias vocant, occupavit, eisque præsidium imposuit. Unicum enim, eumque arctissimum transitum, præfractis ingentium montium rupibus, utraque ex parte firmiter munitæ habent. Et Eugenius ad tyrannidem evectus, ea in Occidentalibus partibus agebat, quæ eum facere æquum erat, qui sic imperium arripuisset. Theodosius porro imperator, ea re audita, non minoribus rursum quam antea, cum contra Maximum bellum moveret, curis est obrutus. Ubi vero et ipse magnum conscripsit exercitum, secum ipse rem dispiciens, utrum adversus tyrannum ire, an illius adventum exspectare deberet, addubitabat. In ea sollicitudine, consilio Jannis enitensis in Thebaide

δὲ γε τὸ ἔργον διαπραξίμενοι, ἵνα μὴ ἐκ τοῦ σχεδὸν ζητήσεως γενομένης κατάφωροι γένωνται, τὸ ἐκείνου ἡμιτύμβιον ὡσανεὶ βρόχον τῷ τραχήλῳ περιβαλόντες, εἰς ὕψος ἀρτῶσιν, ὡς ἂν γε δόξη τῇ σφετέρᾳ γνώμῃ ἐαυτὸν τῇ ἀγχόνῃ ἐπιβαλεῖν. Φασὶ γε μὴν τὸ μείρακιον τοῦτο ὑπερφυῶς δόξαι τῆς βασιλείας ἄξιον, τῷ τε τοῦ σώματος εὖ ἔχειν, καὶ πολλῶν ἀρετῶν συνδρομῇ, οἷς ὁ βασιλικὸς τύπος χαρακτηρίζεται. Τῷ δὲ μεγαλοψύχῳ καὶ τῷ τῆς δικαιοσύνης ἄκρῳ καὶ τὸν ἐκείνου ὑπερβαλεῖσθαι πατέρα, εἰ γε συνεχωρεῖτο πρὸς ἄνδρας τελέσει. Ὁ μὲν οὖν τριούτος ὢν, οὕτω τέθνηκεν, εἰκοστὸν ἀπὸ τῆς γενέσεως ἔτος ἄγων.

ΚΕΦΑΛ. ΛΘ'.

Περὶ τῆς ἐν Ἑσπέρᾳ Εὐγενίου τυραννίδος· ὡς καὶ τοῦτον ὁ θεοφιλὴς ἐτροπώσατο βασιλεὺς, θεωρῶν ἀνδρῶν προκαταγραφειλάντων τὴν νίκην.

Ἀνὴρ δὲ τις Εὐγένιος, Ἕλλην τὸ σέβας, ἐπιτηδὴ τῇ ἀρχῇ, καὶ τὰ τῆς βασιλείας ἀμφιέννυται σύμβολα, συνεργεῦντο: Ἀρουαγᾶστου, δὲ βάρβαρος ὢν τὸ γένος, οὐδ' ἐπιβαλεῖν τῇ ἀρχῇ ἐπεχείρησεν. Εὐγένιος δὲ Ῥωμαϊκοὺς λόγους, παιδεύσων τὰ πρῶτα, ἔπειτα διαβρίψας τὰ παιδευτήρια, κατὰ τὰ βασιλείᾳ ἐστρατεύετο, καὶ ἐν τοῖς ἀντιγραφείοις τοῦ βασιλέως ἐτέτακτο· ἐλλόγιμος δὲ τὰ μάλαστα ὢν, διὰ τιμῆς πλείστης τῷ βασιλεῖ ἦν, καὶ ἐς τὴν τῶν μαγίστρων ὀξίαν διέβαινε. Τὴν δὲ παρούσαν τύχην μὴ δυνάμενος ἐνεγκεῖν, ἐπὶ τὸ τυρρνεῖν ἔβλεπεν· ἤγετο γὰρ σφαγίους τισὶ καὶ ἡπατοσκοπταῖς καὶ ἀστέρων τινῶν καταλήψει σαφῶς εἰδέναι τὸ μέλιον εὐισχυρίζόμενοις τισί. Πολλοὶ τε γὰρ καὶ ἄλλοι τηνικαῦτα τούτοις ἦσαν σχολάζοντες· καὶ δὴ καὶ Φλαβιανὸς ἐκείνος ὁ τῆς Ῥώμης ὑπάρχων, περιδότος λόγους ἀνὴρ, καὶ εἴπερ τις περὶ τὰ πολιτικὰ συνετὸς, καὶ τὸ μέλλον ὡς ᾔετο μαντείας ἐξεπιστάμενος· ἥ δὲ μάλλον καὶ τὸν Εὐγένιον ὑπηγάγετο, καὶ πρὸς μὴ χεῖν ἐκίνει· ἀσφαλῶς γὰρ κρατήσῃν τοῦ ἐγχειρήματος διατείνετο, καὶ γε αὐτῷ μοιρῶν εἶναι τὴν ἀρχὴν Ῥωμαίων εἰσηγεῖτο· νικήσῃν τε τὴν μάχην, καὶ τῇ Χριστιανῶν ὀρθοκείᾳ μεταβολῇ τινὰ ἐσεῖσθαι δι' αὐτοῦ ὑπετίθει. Αἰς δὲ τῇ ἐλπίσει Εὐγένιος βουκολούμενος, μεγάλην ἀθροίσας δύναμιν, τὰς ἐν Ἰταλίᾳ πύλας, αἷς Ῥωμαῖοι Ἰουλίᾳ Ἀλπεῖς καλοῦσι, προκαταλαβὼν ἐρούρει. Μίαν γὰρ στενωπὴν λίαν ἔχουσι διόδον, ἀπορρῶξιν μεγάλοις ὁρέων ἐκατέρωθεν ἀσφαλῶς πεφραγμένα. Καὶ ὁ μὲν Εὐγένιος ἀρθεὶς τύραννος κατὰ τὰ ἐσπέρια, τοιαῦτα ἐπραττεν ὅσα ἦν εἰκὸς τὸν οὕτως τὴν ἀρχὴν δραξάμενον διαπράττεσθαι· Θεοδόσιος δὲ ἀκούσας ὁ βασιλεὺς, ἐν φροντίσει αὐτοῖς καθείστηται πολλαῖς· οὐ μείους γὰρ ἦσαν, ἢ ὅτε κατὰ Μαξιμίμου κεκίνητο. Πολλὴν δὲ καὶ οὗτος ἀξιόμαχον στρατιὰν ἀγείρας, διττῶς ἐμερίζετο· πόδεριν ἐπὶ τὸν τύραννον ὁμῶς χωρεῖν, ἢ περιμέλειν ἐπὶόντα ἐκείνον. Οὕτω δ' ἔχων φροντίδας, ἔγνω δεῖν συμβούλῳ περὶ τοῦτου χρῆσασθαι Ἰωάννῃ τῷ ἐν Θηβαίῳ διαλάμποντι μοναχῷ· ὃν ἐν τῷ πρὸ βραχείας καταλόγῳ τῶν ὁσίων βιούντων ἐπιφανίστατον γεγονέναι καὶ ἐν ἄλλοις μὲν περιβοήτοις ἔργοις,

μόλιστα δὲ τῇ γνώσει τῶν ἐσομένων εἰρήκαμεν. Ἀ Τῆς γὰρ θείας μεταλαχὼν χάριτος ὁ ἀνὴρ, πολλὰ τοῖς πυνθανομένοις προύλεγεν· οὐ δὲ πείραν καὶ ἐπὶ τῷ πρώτῳ ἔσχε τυράννῳ, ἀναμεινῶν τὴν νίκην ἐκείνην προαγορεύσας ἔσεσθαι. Καὶ δὲ Εὐτρόπιον τὸν εὐνοῦχον, ὃς ἦν ἐκείνῳ πιστότατος, ἀνὰ τὴν Αἴ- γυπτον ἔπεμπε· εἰ μὲν εὐχερὲς γένοιτο, αὐτὸν ἐκείνῳ τὸν ὄσιον μεθ' ἑαυτοῦ ἄξοντα· εἰ δ' ἰσχυ- ρῶς ἀπαγορεύοι τὴν ἀφίξιν, τὸ ποιητέον ἐπὶ τῇ μά- χῃ μαθεῖν βιάσασθαι. Καὶ ὁ μὲν Εὐτρόπιος εἰς Αἴ- γυπτον ἦκων, οὐδαμῶς ἔπειθεν Ἰωάννην ἐς βασιλεία ἐλθεῖν· παρηγγυὰ δὲ λέγειν ἐκεῖνος, ὥς μετὰ πολὺν φόνον νικήσει μὲν τὸν τύραννον· μετὰ δὲ τὴν νί- κην, οὐ πολλῷ ὕστερον κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ αὐτὸς μεταλλάξει τὸ ζῆν. Ἀμφότερα δὲ εἰ τέλος ἔσχον, ἡ ἱστορία δηλώσει. Ἐπεὶ γὰρ ἀρκοῦντως αὐτῷ τὰ πρὸς τὸν πόλεμον παρεσκεύαστο, ἀναγορεύει βασιλεία καὶ τὴν υἱὸν ἐκείνου Ὀνώριον· Ἀρχάδιον γὰρ ἔφθη πρότερον εἰς τὴν βασιλείαν ἀναγαγών. Τούτους δ' ἄμφω τῇ Κωνσταντίνου λιπών, αὐτὸς πᾶσαν τὴν πρὸς Ἐὺ περιβαλλόμενος δύναμιν, πρὸς τὴν Ἐπείραν ἡπείγετο. Πολλὸν δὲ τι πλῆθος καὶ τῶν παριστρίων βαρβάρων ἐφέλπετο, ἐκόντες συμμαχεῖν αὐτῷ ἡρη- μένοι. Τῶν δὲ στρατηγῶν ὀλίγους εἶναι τοὺς συμμά- χους φησάντων, καὶ ἀργεῖν τὴν κίνησιν βουλευομέ- νων, ὥς ἂν ἦρος ἀρχομένου καὶ ἄλλην ἐπιλέξωνται στρατιάν, ἐν εἴῃ τῷ πλῆθει ἀνακράτος περιγενέ- σθαι τῶν δυσμενῶν, ἦκιστα ταῖς τῶν στρατηγῶν εἰσηγήσεσι προσέσχεν ὁ θειότατος βασιλεὺς· μηδὲ γὰρ χρῆναι τοσαύτην μὲν ἀσθένειαν τῷ παντοδύ- νάμῳ ὀπλῳ τοῦ σταυροῦ μαρτυρεῖν· ἀντίρροπον δ' ἐκ τοῦ ἐναντίου δύναμιν τῇ τοῦ Ἡρακλέους εἰκόνι. «Τοῦ γὰρ ἐμοῦ ὁ σταυρὸς, ἐκεῖνος δὲ ἡγεῖται ὁ Ἡ- ρακλῆς.» Οὕτως εἰπὼν, ἀπεχώρει. Ἐπεὶ δ' ἐξῶν τῆς Κωνσταντίνου πρὸς τῷ Ἐδδόμῳ ἐγένετο, τῇ ἐνθάδὲ ἐκκλησίᾳ, ἣν αὐτὸς, διαφερόντως Ἰωάννην τὴν Βαπτιστὴν τιμῶν, ἀνεδείματο, εἰσῆει προσεῦ- ξασθαι μὲν Θεῷ· εἰς ἀρωγὴν δὲ μετακαλέσασθαι καὶ τὸν Βαπτιστὴν, ὥστ' αἰσίαν αὐτῷ τε καὶ τῇ στρατιᾷ Ῥωμαίων τὴν ἐκδασιν τῆς μάχης γενέσθαι· καὶ δὲ τὸ εἰκὸς ἀφοσιωτάμενος, εἰς Ἰταλίαν ἐγένε- το. Ἐξαπλῆς δὲ ταῖς Ἀλπεσι προσβαλὼν, τὰς πρώτας ἐσὺλα φυλακὰς τοῦ τυράννου. Τὸ δὲ ἄκρον τῆς παρόδου παραμείψας, ἐπεὶ ἐς τὸ κάταντες ἦγε- το, ὁρᾷ τὸ πεδίον αὐμπαν ἀμυθητῶ πλῆθει πεζῶν καὶ ἱππέων πεποικνωμένον· οὐ πάνυ δ' αὐτοῦ πόρ- ρῳ κατὰ νότου καὶ ἀλλοὺς τῶν πολεμίων κατὰ τὴν κορυφὴν ἐστηκότας τοῦ ὄρους, καὶ τό γε νῦν ἡρέμα τέως ἔχοντας· ὥς δ' ἡ πρώτη φάλαγξ κατιοῦσα τοῖς ἐν τῷ πεδίῳ προσέβαλε, μάχην κρατερὰ καὶ ἀμ- φήριστος ἀνεβόρηνυτο. Ἐπεὶ δ' ὅσον τὰ ἐς ἀνθρω- πίνην δύναμιν μὴ εὐχερῇ τὴν σωτηρίαν εἶναι τῷ στρατῷ κατελάμβανε, μέσον τῶν δύο στρατευμάτων ἐπειλημμένῳ· ἥδη γὰρ καὶ οἱ κατὰ τὴν ἀκρώρειαν ἡρεμοῦντες κατὰ νότου προσέβαλλον· καὶ καθ' ὃ μὲν μέρος Ῥωμαῖοι Ῥωμαῖοι ἐμάχοντο, Ἰσοπαλῆ

monachi, utendum sibi esse statuit, quem supra in eorum qui sanctam vitam egerunt, catalogo clarissimum, et cum aliis admirandis operibus, tum maxime futurorum scientia celebrem fuisse diximus. Cum enim is gratiam divinam sortitus esset, multa eum consulentibus prædixit. Cujus rei periculum et specimen in proximo tyranno præbue- rat, incruentam illam victoriam Theodosium re- portaturum esse vaticinatus. Itaque fidissimum sibi eunuchum Eutropium in Ægyptum misit, ut aut virum sanctum, si facile id fieri posset, ad se adduceret : aut ab illo, si constanter adventum detrectaret, quid de bello faciendum esset, cognos- cere conaretur. Eutropius eo profectus, nequa- quam Joanni ut ad imperatorem veniret, persua- sit. Quapropter illum, ut eventum belli prædiceret, rogavit. Atque ille, Theodosium quidem post cæ- dem multam, victoriam de tyranno consecuturum : non multo autem post ipsum quoque in Italia moriturum esse respondit. Utrumque hoc an even- tum talem habuerit, historia declarabit. Postquam enim ea quibus in bello opus est, abunde compa- ravit, Honorium etiam filium imperatorem re- nuntiavit : Arcadium namque antea ad imperium evexerat. **311** Ambobus filiis Constantinopoli relictis, ipse cum copiis Orientalibus omnibus in Occidentem est profectus. Ingens autem Barba- rorum, qui ad Istrum colunt, multitudo, voluntate sua auxilium ferens, eum secuta est. Porro cum ordinum duces paucitatem sociorum causarentur, et expeditionem differendam suaderent, ut scilicet primo vere exercitus alius contraheretur, et mi- litum numero hostes vincerentur, nequaquam in ductorum consilio religiosissimus acquievit impe- rator. Minime namque tantam tribuendam esse imbecillitatem dixit omnipotenti crucis armaturæ, quæ ex adverso Herculis imagini opposita esset. « Exercitui enim meo, inquit, crux præit : illius autem copias Hercules ducit. » Hæc verba prolo- cutus, iter ingressus est. Constantinopoli autem profectus, ubi in Septimo (1) ad ecclesiam venit, quam ipse Joanni Baptistæ (eum enim præcipue honorabat) construxerat, eam est ingressus, ut simul et precationem ad Deum faceret, et Bapti- stam ad ferendum sibi auxilium invocaret (2), quo optatum sibi et Romano exercitui exitum pugna haberet. Re ibi divina, ita ut par erat, peracta, postea in Italiam pervenit : et confestim ad Alpes contendens, prima tyranni præsidia cepit. Atque ubi transitu præcipiti præterito, acclivi itinere in collem quemdam conscendit, planitiem omnem innumerabili peditum et equitum multi- tudine teneri, nec ita longe a tergo alias hostium turmas in vertice montis, qui tunc quidem quieti erant, sibi imminere vidit. Postquam autem prima acies se de colle demittens, eos qui planitiem

(1) Ἐδδόμον, hoc est, Septimum ex suburbiis Constantinopolitanæ civitatis unum est. (Procop.) Scuti et alia ejus urbis regio est apud eundem δεῦ-

τερον, hoc est, Secundum.

(2) Σύμμαχον αὐτῷ ἐπικαλέσασθαι τὸν Βαπτί- στήν. Sozom. lib. vii, cap. 24.

occupaverant, aggressa est, ingens et dubium A
prælium (1) commissum est. Et ibi, quantum in
humanis viribus situm est, non facile servari posse
copias suas, a duobus hostium exercitibus circum-
ventas, intellexit. Jam enim et illi, qui in summo
monte quieti constiterant, a tergo suos aggredie-
bantur : et qua in parte Romani cum Romanis
pugnabant, æquis viribus decertabatur. Ubi autem
auxiliares Barbari præliabantur, multo illis Euge-
nii milites superiores erant. Imperator ubi auxilia
sua sic concidi, ut dixi, vidit, humi prostratus, la-
crymis solum rigavit, Deo supplicans, ne sic
Romanorum imperium in summo internecionis
periculo despiceret. Eum vero Deus quamprimum
exaudit : 312 id quod belli eventus comprobavit.
Intervenit nox, et exercitus animum despondebat.
Imperator autem animi anxius et consilii inops,
in summo montis, in quo castra et exercitum ha-
bebat, vertice, precatoriam domum invenit. In ea
noctem totam, rursus rerum universarum Domi-
num suppliciter orans, consumpsit. Circiter vero
galli cantum, contra animi sententiam somno
oppressus, et in nudo solo provolutus, viros duos
videre visus est, candida veste indutos, et candidis
etiam equis vectos. Qui ad eum accedentes, forti-
tusse animo, et metum abjicere, atque cum dilu-
cense aciem rite instruere, et adversus hostes confi-
denter ducere iusserant : subsidio se a Deo ei
missos, et in prima acie pugnaturos esse, adden-
tes (2). Et alter Joannem evangelistam, alter
autem Philippum apostolum se esse dixit. Idem
vero ex militibus etiam quidam vidit, qui ordinis
sui dictori visionem eam indicavit. Ille eam ad
tribunum, atque is ad exercitusducem retulit. Hic
porro rem talem, ut novum quidem, apud impera-
torem exposuit. Qua ille audita : « Non mea causa,
inquit, miles eos vidit. Ego enim prior vidi, et
victoriam mihi pollicitus credidi. Verum ne quis
me sic temere et cupide ad pugnam progredi aut
somnia fugere putet, universitatis hujus Domi-
nus hoc ita procuravit, ut miles meus idem videret,
et testis locuples sermonis mei esset. Proinde
timore quam longissime abjecto, antesignanos
istos, qui in prima acie dimicabant, sequamur.
Ne quis vero nostrum ex hostium multitudine
victoriam æstimet, sed potius alacri fiducia in
Deum fixa, præeuntes duces consequatur. » Ejus-
cemodi verbis ubi militibus animum addidit, ex
collis vertice aciem structam duxit. Eugenius ubi
Theodosii exercitum pugnandi amore teneri vidit,

τὰ τοῦ πολέμου ἦσαν ζυγά· καθ' ὃ δὲ οἱ σύμμαχοι
βάρβαροι, ὑπερτέρουν πλείστον οἱ Εὐγενίου. Ὁ βα-
σιλεὺς τὸ συμμαχικὸν οὕτως ἔρων διαλλόμενον,
πρηνὲς πεσῶν, δάκρυσι τὸ δάπεδον ἔβρεχε, θεὸν
λιπαρῶν μὴ οὕτω τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν ἀπολλυμέ-
νην περιδεῖν. Θεὸς δ' αὐτίκα ἐπήκουεν, ὥς καὶ τὸ
ἀποδῶν ἔδειξε. Νυκτὸς γὰρ ἐπιγενομένης, ἡθῦμαι
μὲν ὁ στρατὸς· ἐν ἀπόρει δ' ὦν ὁ κρατῶν, κατὰ τὴν
ἀκρωνυχίαν τοῦ ὄρους ἐν ᾧ καὶ τὸ στρατόπεδον πε-
ριθροιστο, εὐκτήριον οἶκον εὐρών, πάννυχος διετί-
λει τὸν τῶν ὄλων Δεσπότην αὐθις ἀντιβόλων. Περὶ
δὲ ἀλεκτροδύων ψόαζ, παρὰ γνώμην ὕπνῳ κλαπεῖς
ἐπὶ ψιλοῦ κείμενος τοῦ ἐδάφους, ἔδωκε δύο ἀνδρας
ὄρῳ, λευκὰ μὲν ἀναβεβλημένους, λευκοὺς δὲ καὶ
τοῖς ἱπποῖς χρωμένους· οἱ προσιδόντες, θαρρύνει τε
ἐκέλευον, καὶ τὸ δέος ἐλαύνει· ἅμα δ' ἔω ἐν κόσμῳ
καθοπλίσαι τὴν στρατιάν, καὶ τοῖς πολεμοῖς ἀνταπε-
ρίειναι θαρρύνοντας. Προσετίθεντό γε μὴν, ὡς καὶ
οὗτοι ἐπικούροι πεμφθεῖεν αὐτῷ πρὸς Θεοῦ, καὶ
πρόμαχοι συνεσόμενοι. Καὶ ὁ μὲν Ἰωάννην εἶναι
τὴν εὐαγγελιστὴν ἔλεγεν· ἄτερος δ' εἶναι Φίλιπ-
πος· ὁ ἀπόστολος. Τὰ ἴσα δὲ καὶ τις ἐθεάτο στρατιώ-
της· ὃς τῷ λοχαγῷ τὴν ὄψιν δηλώσας, τῷ χιλιάρ-
χῳ ἐμήνυσεν, ὁ δ' αὐθις τῷ στρατηγῷ. Ἐκεῖνος δὲ
καινόν τι ἀπαγγέλλειν ἔχειν ὑπεμίμνησκε βασιλεῖ·
καὶ ὃς μαθὼν, « Οὐκ ἐμοῦ χάριν, ἔφη, ταύτην εἶδε
τὴν ὄψιν· ἐγὼ γὰρ καὶ προεώρακα, καὶ πεπείστευ-
κα τοῖς ὁπασχημένοις τὴν νίκην. Ἀλλ' ἵνα μὴ τις
με οἰηθεῖ ἀπλῶς οὕτω τῆς μάχης ἐφύεσθαι, καὶ
πλάττειν τὸν ὄνειρον, τὸ ἴσον ἰδεῖν καὶ τὴν ἐμὴν
στρατιωτικὴν ψυχὸν ὡς τὸν ὄλων Δεσπότην, ὡς
ἂν γε καὶ μάρτυς ἀξιοχρεως τῆς ἐμῆς διηγήσεως
γένοιτο. Καὶ δὴ τὸ δέος διαρρήψαντες πορρωτέρω,
τοῖς προμάχοις ἐπώμεθα. Μὴ τις δὲ τῷ πληθεῖ τῶν
πολεμίων τὴν νίκην σταθμάσθω· Θεῷ δὲ μᾶλλον
θαρρύνειτω ὅλη προθυμία τοῖς ἡγουμένοις ἐπόμενος. »
Οὕτω δὲ τὸ σφάτευμα προθυμίας ἐμπλήσας, ἐκ τῆς
τοῦ ὄρους κορυφῆς συντάξει τοῦτο καθήγεν. Εὐγέ-
νιος δ' ἐκείθεν οὕτως ἰδὼν πολημεσιόντα τὸν στρα-
τὸν, καὶ αὐτὸς τὴν οἰκίαν δύναιμιν καθοπλίσας, εἰς
παράταξιν ἔστησεν. Ἐκεῖνος δ' ἐπὶ τίνος ἀνῆει γη-
λόφου, θανατῶν τὸν βασιλεῖα φάσκων, καὶ ἐκόντα
τῆς παρούσης ἀπαλλάττεσθαι ζωῆς ἡρημένον. Τοῖς
γε μὴν στρατηγοῖς αὐτοῦ ἐπέταττε, μὴδὲ κτείνειν,
ἀλλὰ ζῶντα πρὸς αὐτὸν ἄγειν. Ὡς δ' αἱ φάλαγγες
κατὰ μέτωπον ἔστησαν, τὸ μὲν πλῆθος ὑπερφύως
πολλὰ πλάσιον τῶν πολεμίων ἦν· εὐαρίθμητον δὲ
καὶ κομιδῇ βρῦχὺ τὸ ἀντιπαταττόμενον. Ἡ δὲ
συμβολὴ περὶ τὸν ποταμὸν, ὃς καλεῖται Φρίνδος,
ἐγένετο. Καὶ δὴ πρῶτα μὲν ὁ στρατηλάτης Βακού-

(1) Hoc prælium Claudianus poeta in Panegy-
rico ad Honorium, recens imperatorem renuntia-
tum, pulcherrimis carminibus est complexus :

— Victoria velox

Auspiciis effecta tuis : pugnasit uterque,
Tu fatiis, genitorque manu : te propter et Alpes
Invadit faciles, cauto nec profuit hosti
Munitis hæsisse locis : spes irrita valli
Concidit, et scopulis patuerunt claustra rerulsis.
Te propter gelidis Aquilo de monte procellis

Obruit adversus acies, revolutaque tela
Vertit in auctores, et turbine reppulit hastas.
O nimium dilecte Deo, cui fundit ab antris
Solus armatas hiemes, cui militat æther,
Et conjurati veniunt ad classica venti.
Alpinæ rubuere nives, et Frigidus amnis
Mutatis sumavit aquis : turbaque cadentium
Staret, ni rapidus juvisset flumina sanguis.

(2) Theod. lib. v, cap. 24.

ριος ἀναβῶσθαι τὴν ψυχὴν, ἐπὶ τόσον ἐκλόνει τὰς ἀλάγγας, ὥς εἰσδραμεῖν εὐθέως καὶ διαβῶξαι τὰ πλήθη, καὶ ἐς φυγὴν τρέψαι τοὺς πρώτους διώκοντας. Οἱ δὲ τῆς τυραννικῆς παρατάξεως ἡγεμόνες, οὓς κατὰ νότου κεῖσθαι καὶ περικαθῆσθαι τὴν ἀκρὰν εἰρήκαμεν, πρέσβιν ἐς Θεοδοσίον πέμψαντες, συμμαχεῖν ἐκείνῳ κατήγγελλον, εἰ γε μείζονος τιμῆς παρ' αὐτῷ ἔσονται. Βασιλεὺς δὲ τὴν πρεσβείαν προσέτετο· καὶ ἐπεὶ χάριτην οὐχ εὖρε, δέλτον λαθὼν, ἣν τις τῶν παρεστώτων τυχαίως ἐφέρετο, ἐν ταύτῃ κατέγραψεν, ἣν ἐπίσημον καὶ προσήκουσαν ἕκαστοι τάξιν ἔξουσιν παρ' αὐτῷ, εἰ γε πέρας τῇ ὑποσχέσει αἴσιον ὀήσουσι. Καὶ οἱ μὲν οὕτως ἐκ πολέμιων σύμμαχοι ἀθρόον βασιλεῖ ἦσαν· ἐπὶ δὲ τῆς μάχης, τῷ πεδίῳ καθισταμένης, καὶ μὴ πω κλινάσης ἐπὶ θάτερα τῆς ὁρμῆς, ἐξαίσιός ποθεν ἐπαίγλας ἀνεμος καὶ ἀντιπρόσωπος πνεύσας τοὺς πολεμίους, οἷον εἶναι μὴδ' ἄλλοτε ποτε ἰστορεῖσθαι πνεῦσαι, καὶ μὲν τάξεις διέλυε. Τὰ γὰρ βέλη τε καὶ ἀκόντια ὅσα κατὰ Ῥωμαίων ἐπέμποντο ἐξ ἀντιτύπου δυνάμεως ἀναστρέφων, κατὰ τῶν πεμπόντων μᾶλλον ἤφει· καὶ τὰς ἐκείνων ἀσπίδας σὺν πολλῷ συρφετῷ καὶ ἀμυθήτῳ κόνει τῶν ἐκείνων χειρῶν ἀφαρπάζων, καὶ τοὺς ἱμάντας διαβῶξιν, ἐπ' αὐτῶν ἐκύλιε κατὰ στόμα βάλλων, καὶ ὅπου δὴ ποτε τὰ δ' ἐκ τῶν Θεοδοσίου πεμπόμενα, σφοδρότερά ῥύμη καὶ ταῦτα κατ' ἐκείνων ἐκίνει· οἷς δὴ καὶ θαρρήσαντες, ἅτε δὴ ἀπήμαντοι διαμένοντες, θράσει πολλῷ ῥέοντες τοὺς πολεμίους κατέκτειναν. Οἱ δὲ πολέμιοι τὴν προφανῇ γνόντες ἐπικουρίαν ὡς θεῶθεν ἐπῆρι, τὰ ὅπλα ῥιπτόντες, φοιδοῦς τῆς ἐκ βασιλείας ἡντιθέλου τυχεῖν. Ὁ δὲ εὐθὺς εἶκε καὶ συγγνώμην ἐδίδου. Καὶ δὴ αὐτοῖς τε καὶ τοῖς αὐτομόλως ἐλθοῦσιν ἐπαμπε τὸν τύραννον ἀγαγεῖν. Οἱ δὲ βοῇ θέοντες, τὸν λόφον ἀνῆσαν, ἐφ' οὗ καθήμενος τὰ πραχθέντα ἡγνόνει. Εὐγένιος δὲ τῷ τοῦ δρόμου τάχει καὶ τῷ συχνῷ ἄσθματι καινόν τι ἀγγέλλειν ἔχειν νομίσας ἐκείνους, καὶ νίκης ἀγγέλου· μᾶλλον παρ' αὐτὸν ἦκειν, εὐθὺς ἀνηρώτα, « Εἰ πεπεδημένος καὶ ζῶν, ὡς προσετάχθη, καὶ Θεοδόσιος ἄγεται. » Τῶν δ' εἰπόντων, « Μὴ ἐκείνον πρὸς σέ, σὲ δὲ μᾶλλον πρὸς ἐκείνον ἐπέμφθημεν ἀγαγεῖν· ἡ γὰρ νίκη τὸν τύραννον μυσχαθείσα τὴν ἔννομον βασιλείαν ἡσπάσατο· τοῦτο γὰρ ὁ τῶν ὅλων ἐκέλευσε πρύτανις· » εὐθὺς τοῦ διφρου αὐτὸν κατασπάσαντες καὶ δεσμὰ περιθέντες, αἰχμάλωτον ἦγον πρὸς βασιλέα τὸν πρὸ βραχείος μεγάλαυχον. Ὁ δὲ τὰ ἐς Οὐαλεντινιανὸν πλημμυελήθεντα ἐκείνῳ παρήγεν εἰς μέσον, καὶ τὴν παράνομον βασιλείαν, τὰς τ' ἐμφυλίου μάχας, πρὸς δὲ καὶ τὸν σύμμαχον ἐκείνῳ διετώθασεν Ἡρακλέα. Ὁ δ' ἀκούων ὁ τύραννος, τοῖς ποσὶ τοῦ κρατοῦντος ἑαυτὸν ἐλεεινῶς ἐβρίπτε, καὶ ἐδεῖτο σώζεσθαι. Ἐν ᾧ δὲ ἰκέτης ἦν, τῶν τις στρατιωτῶν τὸ ξίφος σπασάμενος, τῆς κεφαλῆς αὐτὸν ἀφαιρεῖται. Ἀρυσάστης δὲ ὁ τοσούτων καὶ τηλικούτων κακῶν αἷσιος, φυγῇ χρώμενος· ἐπὶ δυσὶν ἡμέραις, ἐπεὶ μὴ ἔγνω τοῦ λοιποῦ αὐτῷ βίωσιμα εἶναι, αὐτόχειρ τῷ οἰκείῳ ξίφει ἐγένετο.

(1) Moriturientem et e presenti vita mox decessurum imperatorem acie secum structa congregi dixit. Theod.

A ipse quoque copias suas instructas in aciem produxit. Et in tumultum quemdam conscendit, et imperatorem mori cupere (1) ac sua sponte ad mortem oppetendam properare dixit: ducibusque suis præcepit, ut ne illum occiderent, sed vivum potius ad se adducerent. Postquam acies ita adversis frontibus constitere, mirifica variarum gentium multitudo in hostium partibus esse visa est. At qui contra eos in armis ordine suo stabant, perquam pauci, ita ut eorum numerus facile iniri posset, erant. Coitio prima ad fluvium qui Frigidus dicitur, est facta. **313** Magister militum Baccarius, magno animi robore concepto, tantopere impressione sua hostium phalanges turbavit, ut statim sui incurrerent, et ordinibus ruptis in fugam eos verterent, qui persecuti eos pridie fuerant. Porro duces tyrannicæ ejus aciei, quam a tergo summum montem insedissee diximus, misso ad Theodosium oratore, ad partes ejus se transiuros esse receperunt, si majoris dignitatis eis apud eum locus esset: imperator legationem eam suscepit. Et cum chartæ copia non esset, tabula, quam ex assistentibus militibus quidam casu quodam ferebat, arrepta, in ea quem quisque illorum præclarum et convenientem locum apud se habiturus esset, si promissis starent, eaque ad finem debitum perducerent, descripsit. Ad hunc illi modum simul omnes ex hostibus socii imperatoris sunt facti. Adhuc campestris pugna acriter committebatur, necdum victoriæ impetus in alterutram partem inclinabat, cum ingenti vi alicunde ventus vehementissimus adversus hostes obortus, qualem nunquam antea flavisse memoriæ proditum est, in ora illorum irruit et ordines solvit. Et tela atque sagittas, quæ contra Romanos emittebantur, vi quadam reluctantem in eos convertens qui illas emisserant, rejecit: et clypeos, cum multa purgamentorum congerie, et pulvere incredibili illatus, ex eorum manibus rapiens, et lora conscindens, eos in illorum ora et membra quæcunque concutiens provolvit. Quæ vero a Theodosianis jaciebantur tela, acriore etiam in illos impetu ferebantur. Quam ob causam animis magnis conceptis, et quod integri etiam permanebant, ingenti fiducia illi in adversarios ruentes, eos cædunt. Itaque hostes manifeste opem eam divinitus accidere cernentes, armis abjectis, ad imperatoris misericordiam, veniam ab eo petentes, confugerunt. Atque ille eos, precibus cedens, statim in gratiam recepit: eosque et transfugas alios, ut tyrannum captum ad se adducerent, misit. Illi vero vociferantes, magna celeritate in tumultum evadunt, in quo ille casus ejus etiamnum ignarus considerat. Eugenius ex incitato cursu et assiduo illorum anhelitu, novi quidquam eos afferre, atque adeo victoriæ nuntios sibi advenire ratus, statim, an vincius et vivus, sicuti præceptum fuerat, Theo-

dosius adduceretur, interrogavit. **314** Cui illi A
responderunt : « Non illum ad te, sed potius te ad
illum ut adducamus, missi sumus. Victori namque
tyrannum detestata, legitimum imperium est secuta.
Sic scilicet hoc rerum omnium gubernator procu-
ravit. » Cum his dictis, et curru detractum et
vinctum eum, qui paulo ante magnas spiraverat
glorias, captivum ad imperatorem adducunt. Theo-
dosius ea illi, quæ in Valentinianum cominisisset,
et illegitimum atque iniquum imperium, necnon
civilia bella in medium proferens, objecit. Insuper
vero etiam auxiliarem tutelaremque risit Hercu-
lem. Quæ tyrannus audiens, ad pedes se imperato-
ris miserabiliter abiecit, et ut vitam sibi donaret
oravit. Cum vero ita illi supplex esset, ex militibus
quidam ense stricto caput illi amputavit. Arboga-
stes autem talium tantorumque malorum auctor,
ubi biduum in fuga consumpsit, et vitæ tædium
eum cepit, manus ipse sibi suo usus gladio attulit.
Talis ille fidelissimus imperator fuit, ut semper in bellis atque præliis, pro eo atque fieri debet, ex
divino penderet præsidio, quo etiam nunquam est frustratus. Fertur sane et illud, quo tempore præ-
lium hoc in Occidente est commissum, in templo Septimi (quæ suburbana Constantinopolitane urbis
regio est, in quo precatum esse imperatorem diximus, cum ex ea urbe in bellum iret), hominem
quemdam, qui dæmonis intemperis agitabatur, in sublime raptum, veluti cum Baptista contendentem
conviciis illum proscidisse, quod ei caput resectum esset, deinde etiam ferum quiddam hisce verbis
exclamasse : « Tu me vincis, et meis insidiaris copiis. » Qui vero tum in eum hominem incide-
rant, propterea quod bellum id tum multis magnæ curæ esset, novi quiddam dæmoniacum dicere
opinati, diem in charta excipientes notarunt : et deinde eo ipso tempore prælium factum esse,
multorum sermonibus, qui ei pugnae interfuerant, cognoverunt. Res Eugenii tyranni hoc accidere
modo.

315 CAPUT XL.

*De seditione et tumultu Thessalonicae orto, pro-
pter quem Theodosius septem millia virorum oc-
cidit.*

Verumenimvero non proclive alicui est, omnes
omnino communis adversarii nostri plagas effugere.
Si quis enim forte impuræ libidinis affectum tran-
siliat, in avaritiam incidat. Hanc vero si etiam su-
peret, invidiæ lubrico circumveniat : hanc autem
si quoque conculet, fortasse iram non vincat.
Plures namque perniciosus hostis humano generi
struit pedicas, qualicunque vitiosiore affectione per
artem quamdam capere quemque satagens, et in
primis qua aliquem ex naturæ inclinatione facile
capi posse existimet. Quam ille machinationem ita
molitur, ut corporis perpassionibus ad animarum
momenta abutatur. Mens autem hominis si sedulo
exenbet, divino adjuvante numine, victrix abit, et
machinas fraudesque illius evadit. De humana na-
tura eum pariem quoque suam admirandus iste
imperator acceperat, affectiones quoque ejus com-
munes habuit. Iræ enim justæ non moderatus, offi-
cio atque decoro excidit, et facinus crudele et inhu-
manum commisit. Quod sane et ipsum pro eo atque
potero, referam, non tantum quod lectori id scire
conducibile sit, verum etiam in eodem facto simul
et crimen et laudem habeat principis tanti, id quid
sit, dicam. Urbs Thessalonicensis, Achaiæ cunctæ,
et Thessaliæ, Illyrico toti quoque, et aliis Macedo-

C

ΚΕΦΑΛ. Μ'.

*Περὶ τῆς ἐν Θεσσαλονικῇ γενομένης στάσεως,
ἐν ᾗ ἦν Θεοδοσίος ἐπακισχυρίλους ἀνδραὶ ἀνεί-
λεν.*

Ἄλλὰ γὰρ οὐ ῥάδιόν τινα πάσας ἀρδὴν τοῦ κοινῷ
πολεμίου τὰς ἀρχὰς διαφυγεῖν. Ἰσως γὰρ τις τὴ
τῆς ἀσελείας πάθος ὑπερπερήσας, τῇ πλεονεξίᾳ
ἐάλω. Εἰ δὲ καὶ ταύτης ὑπερτερήσας, τῷ τοῦ φρό-
νου ἀνὸ λίσθῃ περιπαρήσῃ. Εἰ δὲ καὶ τοῦτον πατή-
σοι, οὐκ ἂν τάχα καὶ θυμοῦ κρείττων γένοιτο. Πολ-
λὰς καὶ γὰρ ὁ παλαμναῖος πολέμιος τῷ ἀνθρωπίνῳ
γένει τίθησι μάλα τὰς ποδοστράδας, ὅτι δὴ ποτε
τῶν παθῶν ἕκαστον ἀγρεῦσαι τεχνώμενος· καὶ
μᾶλλον ἢ ἐκ φύσεως ἀλώσιμον εἶναι ὑποτοπάσειεν,
ἀποχρῆσαι τοῖς τοῦ σώματος πάθεσι τὰς κατὰ ψυχὴν
βοηθὰς μηχανώμενος. Ὁ δὲ γε νοῦς, εἴπερ ἐγγρηγό-
ρως ἔχοι, τῆς θείας ἀρηγούσης βοηθῆς περιγίνεται,
τῶν ἐκείνου μηχανημάτων ὑπεριπτάμενος. Φύσεως
οὖν ἀνθρωπίνῃ· καὶ ὁ θαυμάσιος οὗτος βασιλεὺς
μετασχών, καὶ τῶν ταύτης ἐκοινώνησε παθημάτων.
Ἐν θυμῷ καὶ γὰρ δικαίῳ τῇ ἀμετρίᾳ χρησάμενος,
ἐξέστη μὲν τοῦ εἰκότος, ὡμὴν δὲ τι καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων
διεπράξατο ἔργον· ὃ δὲ καὶ τοῦθ' ὡς ἐνὸν διηγῆσο-
μαι, οὐ μόνον ὅτι λυσιστελέσει τοῖς ἐντυγχάνουσιν,
ἀλλ' ὅτι περ ἐν ταυτῇ κατηγορεῖται τε ὁμοῦ καὶ εὐφη-
μίαν ἔχει τοῦ θαυμαστοῦ βασιλέως· τίς δὲ ἐστὶ,
λέγων ἔρχομαι. Προκάθηται μὲν ἡ Θεσσαλῶν πόλις
Ἀχαΐας πάσης καὶ Θεσσαλίας, καὶ τῆς Ἰλλυριδος
πάσης αὐτῆς, καὶ ἄλλων ἐθνῶν ὅσα ἐν Μακεδονίας

ἐν τῷ· μεγάλη δὲ λίαν ἡ πόλις· καὶ πολυάνθρωπος. **A** Ἐν δὲ ταύτῃ στάσις μεγίστη ἐγένετο, αἰτίαν σχοῦσα τοιαύτη. Ἡνίοχος Βουθερίχου δὲ τηνικαῦτα τῶν παρ' Ἰλλυριοῦς ἡγήτο στρατιωτῶν, τὴν οἰνοχόον αἰσχροῦς ἰδὼν, ἐπείρασε. Συσχεθεὶς δὲ διὰ τοῦτο, ὑπὸ φρουρὰν ἐγένετο. Ἐπεὶ δ' ἐπίσημος ἱπποδρομία τελεῖσθαι κατὰ τὴν πόλιν ἐμελλεν, ὁ δῆμος ἐλιπάρει συγγνώμης τὸν ἡνίοχον ἀξιοῦσθαι δεξιῶς ἔχοντα πρὸς τὸ ἔργον, καὶ ἀφίεσθαι τῷ ἀγῶνι. Ὡς δὲ πολλὰ δεηθέντες οὐδὲν ἥνουν, εἰς μεγίστην ἐκινῶντο στάσιν· καὶ χαλεπήναντες, πολλοὺς τε τῶν βασιλικῶν ἀνείλον ἀρχόντων, καὶ Βουθερίχον αὐτόν. Ἄλλους δὲ λίθοις κατέχευον. ἔπειτα καὶ δημοσίᾳ κατέστρεψον. Ἐπεὶ γοῦν ἔγνω ταῦτα ὁ βασιλεὺς, εἰς ἄμετρον ἀνήφθη ὀργήν· καὶ τοῦ θυμοῦ τὴν ῥύμην μὴ ἐνεγκῶν, παρήκε τὰς ἡνίας τοῦ λογισμοῦ, καὶ τῇ **B** ἀλογίᾳ τὴν ψῆφον ἐπήνεγκεν· ἥ δὲ τῆς τοσαύτης ἀδείας ἐπειλημμένη, οἷάπερ αὐτόνομος τύραννος, ὁδὶκα ξίφη κατὰ πάντων ἐγύμνωσε· καὶ ἀπηνῶς οὕτως οὐ τοὺς ὑπευθύνους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀθώους ἀποκτείνειν ἐκέλευε. Καὶ εἰς ἐπὶ τὰ, ὡς φασί, χιλιάδα· ἀνθρώπων ὁ φόνος προῦχώρει, ἀμῆτου δίκην τῶν προστυχόντων θερίζομένων, μὴ κρίσεως μήτε μὴν ἐξετάσεως ἡγουμένης. Εἰσὶ δὲ οἳ φασὶ ῥήτδν προστάζει πλῆθος τὸν βασιλεῖα ἀναιρεθῆναι. Ἐντεῦθεν δὲ, οἷα φιλεῖ, καὶ μηδὲν προσηκόντων φόνων ἡ πόλις ἐπίμπλατο· οὐ γὰρ μόνον οἱ ἐγχώριοι, ἀλλὰ καὶ ξένοι τινὲς κατακτείναντες, παρ' ἐλπίδα πᾶσαν ἐκίωσαν. Καὶ θρήνων ἄξια ἐπεγένετο πάθος, οἷον δὴ καὶ τόδε· Ἐμπόρῳ τινὶ παῖδες συνελήφθησαν δύο· ὑπὲρ ὧν παραδιδούς ἑαυτὸν, ἐκείνους ἐδεῖτο σώζεσθαι· μισθὸν δὲ, καὶ ὅσον ἦν ἐκείνῳ χρυσίον προσέτατο τοῖς στρατιώταις. Οἱ δ' ἀπάνθρωποι ἐκείνοι τῆς συμφορᾶς ἐλεήσαντες, θάτερον ὃν ἂν ἔληται τῶν υἱῶν λῦειν ἐκέλευον, τὴν ἱκεσίαν δεχόμενοι. Ἀμφὶ γὰρ ἀφίεσθαι, οὐκ ἀκύνουν σφίσιν ἐτίθεντο, ὡς ἐνδεοῦς καθισταμένου τοῦ ἀριθμοῦ. Τῆς δὲ πατρικῆς φύσεως καὶ εἰς ἀμφοτέρους ὀρώσης, κλαίων καὶ ὀδυρόμενος, οὐδ' ἐτέρου διεκρίνεν αἵρεσιν. Οὕτω δ' ἐν ἀνὀρῳ καθεστηκότος, ἐπίσης γὰρ ἀμφοῖν ἐνικᾶτο τῷ φίλτρῳ, καὶ ἄμφω τοὺς παῖδας ἀπώλεσε, ζήφει τῶν στρατιωτῶν διαφρασαμένον αὐτούς. Ἄλλὰ καὶ υἱαῖ τῆς δεσπότης ἀγαθῶ τιμωρῶν ἀγομένη πρὸς τὴν σφαγὴν, ἑαυτὸν εἰς ἀναιρέσιν προθύμως ἐδίδου.

pietas in utrumque respectaret, flens ille et lamentans, quemnam ex utroque optaret, decernere non potuit. Atque ita animi ambiguus (utriusque enim ex æquo amore vincebatur) utrumque perdidit, militari ferro cæsum. Sed et servus quidam hero suo, quo benigno usus fuerat, cum is ad cædem duceretur, opem ferens, seipsum ad necem alacri animo obtulit.

ΚΕΦΑΛ. ΜΑ'.

Περὶ τῆς τοῦ ἐπισκόπου Ἀμβροσίου παρήσας· ὡς οὐκ ἀνῆκε Θεοδοσίῳ τὴν εἰς τὰ θεῖα ἀνάκτορα εἰσοδοῦ· καὶ περὶ τοῦ νόμου ὃν ἔθετο, καὶ περὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ παμαιορέσεων τε καὶ ἔργων.

Τὴν γοῦν συμφορὰν ταύτην Ἀμβρόσιος ὁ θεῖος μαθὼν, ἐπεὶ μετὰ τὴν Εὐγενίου νίκην ἤκων εἰ, Με-

(1) In Nicephori Græco exemplari Eugenii nomen positum est: sed ego pro eo Maximum reposui, propter consequentia, ubi dicitur Theodosium

nice populis præest, ingens et populosa: in hac seditio maxima est orta hac de causa. In Butherichi, qui tum militaribus in Illyrico copiis præfectus fuerat, pincernam auriga oculos adjecerat, ejusque pudicitiam tentarat. Et ea de causa comprehensus, in custodia detinebatur. **316** Cum autem insigne curule certamen in ea urbe peragendum esset, supplicavit plebs, ut aurigæ, qui singulari in certamine eo erat industria, delicti gratia fieret, et is ludicro ei interesse posset. Ubi vero tam sedula deprecatione id non impetrarunt, ad maximum incitati sunt tumultum. Per iracundiam namque plerosque imperatoris principes viros et ipsum Butherichum necarunt. Alios autem lapidibus obruerunt, et postea etiam per publicas vias raptantes traxerunt. Quam rei indignitatem postquam imperator intellexit, immensi ira accensus est: et furoris impetum non ferens, rationis habenas abiecit, et appetitum calculo et sententia sua comprobavit. Qui licentia tanta recepta, veluti tyrannus arbitrio suo legibus solutus vivens, gladios iniquos adversus omnes strinxit, et crudeliter non sotes tantum ipsos, verum insontes quoque et innoxios necari jussit. Ad septem millia hominum cædes ea progressa esse dicitur, non secus atque in messe quadam, ferro quos sors obtinisset obvios carpente, nec judicio, nec quæstione habita. Sunt qui dicunt imperatorem certum hominum qui interficerentur numerum statuuisse. Proinde sicuti fieri assolet, **C** factum ut etiam eorum qui a causa essent alieni, cæde civitas sit completa. Non cives enim et incolæ tantum, sed hospites etiam, qui navibus eo appulerant, præter expectationem omnem comprehensi sunt. Et profecto ploratu digna ibi commissæ sunt facinora, quale est et illud: Mercatoris cujusdam filii duo sunt capti. Pro quibus, ut incolumes illi servarentur precatus, seipsum ad necem obtulit: pretiumque præterea quantum auri haberet, militibus se daturum pollicitus est. Feri vero et inhumani illi, casum viri miserati, alterum quem vellet ex filiis, precibus hoc ejus dantes, redimere jusserunt. Si enim utrumque dimitterent, periculum sibi ipsis creaturos esse, numero cæsorū aliquid decedente, dixerunt. Cum autem paterna natura et

etiam eorum qui a causa essent alieni, cæde civitas sit completa. Non cives enim et incolæ tantum, sed hospites etiam, qui navibus eo appulerant, præter expectationem omnem comprehensi sunt. Et profecto ploratu digna ibi commissæ sunt facinora, quale est et illud: Mercatoris cujusdam filii duo sunt capti. Pro quibus, ut incolumes illi servarentur precatus, seipsum ad necem obtulit: pretiumque præterea quantum auri haberet, militibus se daturum pollicitus est. Feri vero et inhumani illi, casum viri miserati, alterum quem vellet ex filiis, precibus hoc ejus dantes, redimere jusserunt. Si enim utrumque dimitterent, periculum sibi ipsis creaturos esse, numero cæsorū aliquid decedente, dixerunt. Cum autem paterna natura et

D

317 CAPUT XLI.

De episcopi Ambrosii dicendi et arguendi libertate, ut Theodosium ab ingressu templi Dei prohibuerit: et de lege, quam posuit, et de aliis ejusdem Ambrosii egyptiis dictis et factis.

Hanc tantam ærurnam divus Ambrosius audierat. Et cum post Maximum (1) devictum Theodo-

Constantinopolim reversum esse. Ambrosius episcopus Theodosium ob tam tyrannicum facinus templo Mediolani excludit.

sius Mediolanum venisset, et in ecclesiam sicuti mos est, precatum iret, et jam ad fores ejus adesset, occurrens ei Ambrosius, et purpura ejus apprehensa, in multitudine media, ne sacrarum ædium vestibulum tangeret, prohibet. «Resiste (1), inquit: virum enim impurum, et manus sanguine innocenti fere adhuc perinique stillantes circumferentem, fas non est, ante legitimam debitamque pœnitentiam, sacram ingredi ædem, aut divinorum mysteriorum participem fieri. Videris enim mihi, o imperator, non considerare animo tantum tot ædium scelus. Neque postquam iræ furor deferbuit, ratio ipsa tantum agnoscit facinus. Fortasse imperialis potestas impedimento tibi est, quominus peccatum perspicias: et veluti nubes quædam potentia tanta rationi objecta est. Sed peropus est, naturam te tuam fatis obnoxiam, ut scilicet caduca simul et fluxa sit, et avitum atque a primo parente acceptum pulverem, ex quo constitimus, et in quem brevi diffuentes revertemur, considerare: nec purpuræ flore, qui luminibus mentis officit, in oblivionem ejus quam illa obtegit corporis imbecillitatis adduci. Agnosce igitur, te ejusdem naturæ et conditionis hominibus, atque adeo conservis tuis imperare. Communis enim omnium dominus et imperator est rerum Conditor universalium. Quibus vero divinum intueberis oculis templum? Qualibus pedibus sanctum illud calcabis solum? Quomodo manus extolles, quæ cade iniqua diffluunt? Quomodo etiam divinum Domini corpus eis excipies? Quomodo sanguinem pretiosum ad os afferes, per quod ira transversim actus, tantum effudisti sanguinis? Quam longissime igitur absiste, neque tibi ipsi peccatum adaugendo iniquitatem conduplica (2). Vinculum autem quod Deus cœlitus calculo suo comprobavit, suscipe, quod tibi incolumitatem veram conciliabit.» Imperator autem antistitis dicendi libertatem admiratus, verbis ejus cessit; nam in divinis legibus educatus fuerat, certoque sciebat, quænam imperatorum, 318 et quæ etiam episcoporum essent munia. Et cogitabundus aliquandiu, cum lacrymis, pœnitentiæ aculeis ictus, in regiam est reversus. Et octo continuis mensibus elapsis, illustris Natalium Christi advenit dies, atque imperator in imperialibus ædibus sedebat lamentans, et lacrymarum humore faciem rigans. Quem in tanto luctu vivere ubi Rufinus magister (hunc autem supra alios omnes ille propter familiarem consuetudinem honorabat) vidit, placide ad eum accessit, et lacrymarum causam inquisivit. Et ille, altius vehementi et acri ducto suspirio, prolixius flevit. Deinde ad illum conversus: «Tu quidem, inquit, Rufine, ludis: nequaquam enim malorum meorum sensus ad te pervenit. Mihi autem cur gemam et lugeam, causæ exstant, qui tantam quæ mihi accidit, ærurnam sentiam. Quomodo vero ego non affligar, cum servis et mendi-

(1) Hæc verba Theodoritus non habet, lib. v, cap. 19.

διόλανον, καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὡς ἔθος εἰσῆγετο εὐξασθαι, καὶ πρὸς ταῖς θύραις ἐγένετο, ὑπαντήσας Ἀμβρόσιον, καὶ τῆς ἀλουργίδος λαβόμενος ἐπὶ μέσῳ τῷ πληθεὶ, τῶν ἱερῶν ἐπιβαίνειν προθύρων ἐκώλυεν· «Ἐπίσχες, φάσκων· ἀνάγνῃ γὰρ χεῖρας ἀνδρὶ, καὶ αἵματος σταζούσας, σχεδὸν ἄδικα περιφέροντι, μὴ θεμιτὸν εἶναι πρὸς τῆς ἀνηκούσης μετανοίας τῶν ἱερῶν ἐπιβαίνειν οὐδὼν, ἢ μυστηρίων θείων κτιωνδὸν ὁρᾶσθαι. Ἔοικας γάρ μοι, ὦ βασιλεῦ, μὴδ' ἐν νῷ βαλεῖν τὸ τοσοῦτον τῆς μαιφονίας ἔργον, μὴδ' ἐν θυμῷ λήγοντι, τὴν λογισμὸν ἐπιγινῶναι τὸ τέλει μῆμα. Ἰσως γὰρ ἡ βασιλικὴ δυναστεία ἐμποδῶν σοι καθίσταται τὸ ἁμάρτημα συνιδεῖν· οἷα γὰρ τις νεφέλη ἡ ἔξουσία τῷ σπ̄ ἐπικείται λογισμῷ. Ἀλλὰ χρεὼν ἐν νῷ λαβεῖν τὸ τῆς σῆς ἐπίκληρον φύσεως, καὶ ὡς θνητῇ τε ἅμα καὶ βένουσι, καὶ τὸν προπάτορα χροῦν, ἐξ οὗ συνεστήκαμεν, καὶ εἰς θν οὐ μετὰ πολὺ διαρρέυσσομεν· καὶ μὴ τῷ τῆς ἀλουργίδος ἄνθει ὥσπερ ἐπιπροσθοῦντι εἰς λήθην ἦκειν, οὐ καλύπτει σώματος τὴν ἀσθένειαν. Γινώθι τοίνυν ὡς ἀνθρώπων ἄρχεις ὁμοφυῶν τε καὶ ὁμοδοῦλων· κοινὸς γὰρ ἀπάντων δεσπότης καὶ βασιλεὺς ὁ τῶν ὕλων δημιουργός. Τοίνυν ποίοις ὀφθαλμοῖς τὸν θεῖον ὄψει νεῶν; Ποσὶ δὲ ποίοις τὸ δάπεδον ἐκεῖνο πατήσεις τὸ ἅγιον; Πῶς δὲ καὶ χεῖρας ἀρείς, τὸν ἄδικον φόνον ἀπορρέουσας; Πῶς δὲ καὶ τὸ θεῖον τοῦ δεσπότης σώμα ταύταις ἐνθήσεις; Πῶς δὲ καὶ τὸ τίμιον αἷμα προσοίσεις τῷ στόματι, δι' οὗ θυρῶν βουκολούμενος, τοσοῦτον αἷμα ἐξέχεας; Στῆθι τοίνυν ὡς περὶ πῶτερω, καὶ μὴ διπλῇ ποιῇ σουτῷ καὶ μακροτέραν τὴν παρανομίαν. Δέχου δὲ τὸν δεσμὸν, ᾧ θεὸς ἀνωθεν τὴν ψῆφον ἐπήνεγκεν· ἀληθοῦς δ' ὑγιείας οὐτοσὶ πρόξενος.» Ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν ἱερεῖα θαυμάσας τῆς παρρησίας, καὶ τοῖς λόγοις εἷξας· θείοις γὰρ νόμοις ἐτέθραπτο, καὶ σαφῶς ᾔδει τίνα μὲν βασιλεύων, τίνα δὲ ἱερῶν τὰ ἴδια· σύννοους ἐπιπολὺ καὶ δεδραρυμένος τοῖς τῆς μετανοίας κέντροις νυττόμενος, εἰς τὴν βασιλείαν καθυπέστρεφεν. Ὅκτω δ' ἐφεξῆς παρρηγιότων μηνῶν, ἡ περιφανὴς τῶν Γενεθλίων Χριστοῦ κατέλαθεν ἑορτή. Ὁ δὲ κρατῶν, ἐν τοῖς βασιλείοις καθῆστο, ὀλοφυρόμενός τε καὶ δακρύων λιθάσι καταρδεύων τὸ πρόσωπον. Οὕτω δ' ἔχοντα θεασάμενος Ρουφίνος ὁ μάγιστρος, ὑπὲρ πάντας τιμώμενος· ἐκ συνηθείας τῷ βασιλεῖ, ἡρέμα προσίων τὸ τῶν δακρύων ἀνεπυθάνετο αἶτιον. Ὁ δ' ἐκ βάθους βλαίνοντι καὶ σφοδρότερον ἀνοιμύξας, συχνότερον κατέρβηε τὸ δάκρυον· καὶ πρὸς ἐκεῖνον στραφείς, «Σὺ μὲν, ἔφη, Ρουφίνε, παύσεις· ἀσθησὶς γὰρ σοι τῶν ἐμῶν δεινῶν οὐδαμῶς· ἐμοὶ δὲ στένειν καὶ ὀλοφύρεσθαι πάρεστιν, ἐπαισθανομένῳ σφόδρα τὴν ἐπεισφρίσαν συμφορὰν. Καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἐν δεινοῖς ἔγωγε, ὅτι περ τοῖς μὲν οἰκέταις καὶ προσαίταις κατ' ἐξουσίαν ἐφείται πᾶσαν εἰς τὸν θεῖον ἀδεῶς εἰσιέναι νεῶν· ἐμοὶ δ' οὐ μόνον οὗτος οὐ βάσιμος, ἀλλὰ καὶ οὐρανὸς αὐτὸς ἀποκλείσται; Οὐδὲ γὰρ ἀμήντος τῆς θείας ἐκείνης φωνῆς, ἡ διαρρήδην ψηφίζεται εἰ ἐπὶ γῆς δεδεμένα τοῖς ἱερῶσι Θεοῦ κατὰ τοῖς οὐρα-

(2) Ambrosius, lib. Epist. v, ep. 28.

νοῖς ἐν τῷ ἀσφαλεῖ καθεστάναι. » Ὁ δ' εὐθύς, « Ἀλλ' εἰ τῷ σφ, φησὶ, κράτει δοκεῖ, δραμοῦμαι δὴ πρὸς τὴν ἱερέα, καὶ πάντα κάλῳ κινήσω δεόμενος ὥστε σοι λύσιν ἐπιβαλεῖν τοῖς δεσμοῖς. » — « Ἀλλ' εὐ πείσεται σοι, εὖ οἶδα, φησὶν ὁ κρατῶν. Ἐπ' ἀκριβὲς γὰρ ἐπίσταμαι τῆς Ἀμβροσίου ψήφου τὸ δίκαιον. Οὐδὲ γὰρ ποτε τὸν τῆς βασιλείας δγκον τῆς θείας προτιμήσει τιμῆς. » Ὡς δὲ πολλὰ λέγων ὑπσχναίτο πείθειν ὁ Ρουφίνος, Ἀμβρόσιον, πρᾶττειν τὸ παριστάμενον ἦφιει ὁ βασιλεὺς. Καὶ ὁ μὲν ἀπήγει ταῖς δὲ σφοδρῶς τῶν ὑποσχέσεων βουκοληθεὶς Θεοδόσιος, μετὰ βραχὺ κατόπιν καὶ αὐτὸς ἠκολούθει. Ὡς δ' εἰς λόγους Ἀμβροσίῳ Ρουφίνος ἐγένετο, ὑπολαβὼν ὁ θεὸς ἀνὴρ, « Ἀλλ' εἰσικάς μοι, Ρουφίνε, ἔλεγε, τὸ τῶν κυνῶν ἀναιδὲς ὡς πλεῖστον ἐζηλωκεῖναι· σφαγῆς γὰρ τοσαύτης παρὰ δίκην (ὦ θεία δίκη!) γεγεννημένης, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ὕμᾶς κατὰ τῆς θείας εἰκόνας λυττήσαντας, οὐτε δέος εἰστρέχει, οὔτ' αἰδὼς ἐπανθεῖ τοῖς προσώποις· ἀλλὰ τὸ τῆς αἰσχύνης ἀποξέσαντες κάλυμμα, τοιαῦτ' αἰτούντες πρόσιτε. » Ὡς δ' ἔτι Ρουφίνος ἐπέκειτο λιπαρῶν, καὶ ὅσον οὐπω ἦκειν ἔλεγε καὶ τὴν βασιλέα, ζήλῳ θεῷ πυρποληθεὶς Ἀμβρόσιος, « Ἐγὼ, μέγα ἀνέκραξε, Ρουφίνε, προλέγω, ὡς ἀπείρῳ καὶ αὐθις προσιδόντα τῶν ἱερῶν περιδύλιν. Εἰ δ' ἐκείνῳ σκοπὸς τυραννεῖν μεταθεμένῳ τὴν βασιλείαν, ἐγὼ δὲ ἀλλὰ μεθ' ἡδονῆς τὸν διὰ τοῦτο προσοίσομαι θάνατον. » Ταῦτ' ἀκούσας Ρουφίνος, τῷ βασιλεῖ διεπέμπτο παραινῶν τῶν ἀνακτόρων μὴ προΐναι. Ὁ δὲ κατ' ὁδοῦ τὰ ἡγγελμένα μαθὼν, « Ἀπειμι, ἔφη, ἐκδίκως τὰς παροινίας εἰσδεδεγμένος. » Ἐπεὶ δ' ἔγγιστα τοῦ νεῷ ἐγεγονέει, εἰσω μὲν ἐλθεῖν οὐκ ἐτόλμα· πρὸς δ' Ἀμβρόσιον ἀφικόμενος, τῷ γὰρ ἀσπαστικῷ οἴκῳ καθήστο, τῶν ἀλύτων ἦπει λυθῆναι δεσμῶν. Ὁ δὲ ἀλλὰ τοὺς θεῖους θεσμοὺς πατεῖν ἐκείνον διήλεγχε, τυραννικῇ τε ἐκάλεε τὴν παρουσίαν καὶ Θεῷ διὰ μάχης λέναι. Ὁ δὲ, « Ἀλλ' οὐ ταῦτ' ἐμοί, ὡς φῆς, περισπούδαστα, μετὰ θράσους τῶν ἱερῶν ἐπιβῆναι προθύρων. Σὲ δὲ μόνον αἰτῶ λῦσαι μου τὰς πέδας, καὶ τὴν κοινὴν τοῦ θεσπότης φιλανθρωπίαν μιμήσασθαι· καὶ μὴ ἐμοὶ μόνῳ τὴν φιλάνθρωπον ἐπιζυγῶσαι κατὰ τοῦ προσώπου θύραν, ἣν κοινῇ πᾶσι μετάνειν ἡρημένους καὶ πολλῷ χρωμένους τῷ μεταμέλῳ ὁ τοῦ ἐλεύους δεσπότης ἀνέωξεν. » Ἀμβρόσιος δὲ, « Ἀλλὰ ποῖος, φησὶν, ὁ μετὰ μελὸς μετὰ τοσαύτην παρανομίαν καὶ θυμῷ ἀκράτου ἀσέλγειαν; Ἄρα δὲ ποῖος φαρμάκος τὰ δυσίατα ἐκείνα ἐθεράπευσας πάθῃ; » Ὁ δὲ βασιλεὺς ἡρέμα, « Ἀλλὰ σὸν ἔργον, ὦ θεῖε ἀνερ, ταῦτα δεῖξαι καὶ κεράσαι μοι τῆς θείας λατρείας τὰ φάρμακα· ἐμὸν δὲ τὸ δεῖξασθαι ταῦτα, καὶ καὶ πολὺ τὸ στύφον δριμύσον ἐπὶ γίνονται. » Τότε τοῦ Πνεύματος πληθεὶς ὁ Ἀμβρόσιος, « Ἐπει, φησὶ, τῷ θυμῷ τὴν δίκην ἐκείνην ἐπέτρεψας, καὶ τὴν ψῆφον οὐχ ὁ λογισμὸς ἐν τῷ καθεστῶτι μένων ἐζήνεγκεν, ἀλλ' ὁ θυμὸς ἀλογίστῳ θράσει φερόμενος· ἐγγράψαι σε κελεύω νόμον, καταψηφισόμενον τοῦ θυμοῦ τὰ ψήφους, καὶ τοὺς τοῖς σοῖς διακονουμένους προσταγμάτων ἐπιτάττοντα ἐς τριᾶκοστήν ἡμέραν ἀναβάλλεσθαι

cis etiam, absque metu omni, divinum templum ingrediendi libera sit potestas: mihi porro non modo id tangere non licet, verum etiam cœlum ipsum clausum est? Neque enim divini illius oraculi non memini, quod disertis verbis statuit: Quæcunque a sacerdotibus Dei ligata fuerint in terris, ea etiam in cœlis certo esse ligata. Tum confestim ille: « At si, ait, imperio tuo videtur, conveniam quamprimum antistitem, et nihil non obsequetur, imperator inquit, ille tibi, sat scio. Perspectam enim maxime habeo Ambrosii sententiæ æquitatem. Nunquam ille imperii amplitudinem divino præferet honori. » Postquam autem multa prolocutus Rufinus, pollicitus est se Ambrosium in sententiam suam adducturum, imperator eum, quod constituisset, facere permisit. Abiit ille, et Theodosius ingentibus illius promissis adductus, paulo post eum est subsecutus. Cæterum ubi Rufinus cum Ambrosio est collocutus, verba ejus interpellans vir divinus: « Tu vero, inquit, Rufine, canum impudentiam plurimum æmulari videris. Cum namque præter jus, o divina vindicta! tantam eadem perpetraveritis, et tanta rabie in imaginem Dei sævieritis, neque metus vobis incessit, neque rubor in ore vestro efflorescit: sed verecundiæ pudore deterso, cum petitione tali advenitis. » **319** Ut vero Rufinus illi magis ac magis supplicando instaret, et imperatorem quoque jamjam advenire dixit, divino ardore incensus Ambrosius, eum clamore magno: « Ego tibi prædico, Rufine, inquit, me iterum advenientem illum sacris ædibus prohibiturum esse. At si ille imperio æquo posthabito, tyrannidem exercere statuit, perlibenter ego hac de causa mortem adibo. » His verbis auditis, Rufinus per internumtium, ne ædibus imperatoriis progrediretur, imperatori significavit. Atque ille, ubi inter eundem nuntium eum acceperit: « Eo, inquit, merito meo objurgationem et contumeliam excepturus. » Et ubi proxime ad templum accessit, ingredi id quidem ausus non fuit. Ubi autem ad Ambrosium, qui in æde salutatoria consederat, venit, ut insolubilia vincula sua solveret, eum rogavit. Ambrosius vero illum sanctiones divinas proculcare arguit, et adventum ejus, qui ita Deo repugnaret, tyrannidum appellavit. Ibi Theodosius: « At ego, inquit, non id studio habeo, ut cum temeraria confidentia sacrum ingrediar vestibulum. Te autem oro, ut vincula mea solvas, et communem Domini benignitatem imitatus, non soli mihi in faciem misericordiæ fores claudas, quas communiter omnibus respicientibus, et pœnitentiâ multa utentibus, misericordiæ Dominus aperuit. » Ambrosius vero, « Verum dic age, inquit, quæ tua fuerit, post tantam iniquitatem et effrenis iræ petulantiam, pœnitentiâ. Qualia tandem incuratilibus affectionibus adhibuisti remedia? » Sub hæc placide imperator dixit: « Tuæ vero, o vir divine, id est operæ, indicare mihi, et tempe-

rare sacrae medicinae remedia. Menum autem fuerit, A ea suscipere, etiamsi multum habeant acrimoniae et asperitatis. » Ibi tum Ambrosius divino Spiritu plenus : « Quandoquidem, ait, ira concitatus vindictam aliam praecepisti, et sententiam illam non ratio in tranquillo statu suo consistens, sed furor insana et vecordi audacia productus tulit, ut legem et constitutionem (1) promulges impero, quae irae calculos condemnet, et jussionum tuarum administris jungat, ut publica judicia et capitalium causarum poenas ad tricesimam usque diem differant (2). Et ut sententiae capitales in scriptum relatae, rectum et pacatum rationis iudicium expectent. **320** Porro diebus his elapsis, quibus judiciorum cura commissa est, scriptum proferant, ut scilicet cum jam ira deferbuerit, et ratio sibi ipsi restituta fuerit, sententiam latam per disquisitionem perpendant, justane sit, an iniqua. Ac siquidem contra jus ea concepta fuerit, statim eam conscindet: sin contra, multo etiam magis confirmabit. Et dicrum istorum numerus ad id quod conducit maxime cognoscendum proderit. Peraequum enim est, tempus id intercedere, quod cum imperatoris iram placet, tum furore languescente humanitati et misericordiae locum det. » Imperator igitur divini antistitis praescriptum suscepit, et optimum id esse dixit. Confestim etiam (3) constitutionem conscripsit, et ut in sempiternum robur suum obtineret, manus suae subscriptione eam confirmavit. Quo facto, vinculum quoque illius solutum est, cum quidem publice prius imperator peccatum suum in ecclesia confessus fuisset, et libenter admodum constitutum poenitentiae tempus suscepisset. Quo tempore in luctu degens, imperialibus ornamentis usus non est. Deinde in sacri templi aedes admissus, non stans ille, neque genibus flexis, rerum universarum Dominum precibus placavit: sed pronus in solum abjectus, miserabilem illam Davidis emisit vocem: *Adhaesit pavimento, anima mea, vivifica me secundum verbum tuum*¹. » Et comam insuper vellens, frontemque diverberans, et solum lacrymis madefaciens, delicti veniam ad eum modum petit. Postquam vero tempus advenit, cum eum more recepto, munus ad sacram mensam afferre oporteret, lacrymans surrexit, et divinum sacrarium ingressus est: et dono ex consuetudine oblato, intra sacros cancellos permansit, in sanctiore sacerdotum loco, ubi antiquitus imperatores consistere mos erat, propter dignitatis sublimitatem a plebe segregatos. Quam rem quod Ambrosius adulationis magis quam ordinis recti esse putabat,

¹ Psal. cxviii, 25.

(1) Constitutio Theodosii de judiciis capitalibus non praecipitandis.

(2) Theodosius antea lege sanxerat, ut aut convictum velox poena subduceret, aut liberandum custodia diuturna non maceraret. L. De test. C. De custod. reor.

(3) Constitutio Theodosii talis fuit: Impp. Valentinianus et Theodosius Augg. Flaviano P. P. Illy-

τάς δημοτικάς καὶ τῶν ἐπὶ θανάτῳ καταδικαζομένων τὴς τιμωρίας· καὶ γεγραμμένα: μενέτωσαν τὴν ἑρθὴν καὶ ἀτάραχον τῶν λογισμῶν ἐκδεχόμενοι χρίσιν. Τῶν δ' ἡμερῶν τούτων διελθουσῶν, οἷς τοῦτο μέλον, τὰ γεγραμμένα δεικνύτωσαν· ὥς ἂν τοῦ θυμοῦ λήξαντος, καθ' ἑαυτὴν ὁ λογισμὸς γενόμενος, ἐξετάσει δόλῃ τὰ ἐγνωσμένα. εἴτ' ἐν δίκῃ εἴη, εἴτε καὶ ἀδικα· κἀν μὲν παρὰ δίκην, εὐθὺς διαβρῆξει· εἰ δ' αὖ τούναντιον, βεβαιώσει μᾶλλον. Καὶ ὁ τῶν ἡμερῶν ἀριθμὸς λυσιτελήσει πρὸς τῷ τῷ συμφέρον μάλιστα διαγνώσθαι. Εἰκὸς γὰρ εἶναι τὸν ἐν μέσῳ τοῦτον χρόνον, τὴν τε βασιλείᾳ μαλάσσειν ὀργήν, καὶ τοῦ θυμοῦ παρακμάζοντος, ἐλπίς καὶ φιλήνθησι· πῶς γενέσθαι χώραν. » Ὁ βασιλεὺς τοίνυν τὴν τοῦ θεοῦ ἐπερώς, εἰσήγγισεν ἡδέως δεξιόμενος, καὶ ἀρίστην εἶναι φήσας, εὐθὺς καὶ τὴν νόμον ἔγραψε· καὶ ἐς τὸ διηγεῖσθαι τὸ βέβαιον ἔχειν, καὶ τοῖς οἰκείοις δακτύλοις κατασφραλλίζετο. Οὐ δὲ γὰρ γενομένου, καὶ ὁ δεσμός διελύετο· δημοσίᾳ πρῶτον τὴν ἀμαρτίαν ἐπ' ἐκκλησίας ὁμολογήσαντος· τοῦ κρατούντος, ἡπίως δ' εὖ μάλα καὶ τὸν ἡρισθέντα τοῦτο· εἰς μετανοίαν χρόνον εἰσδεξαμένου· ἐν ᾧ οἷά γε πενθῶν, τῷ βασιλικῷ οὐκ ἐχρήσατο κόσμῳ. Ἐπειτα τῶν θεῶν περιδόλων ἀξιώθεις, οὐχ ἑσπῶς, οὔτε μὴ γόατα κλίνων, τὸν τῶν ὀλων ἱεῶν Δεσπότην· πρηνὲς δ' ἐπ' ἐδάφους ἐβρύμιζεν, τὴν Δαυιτικὴν ἐκείνην ἱλαστικὴν ἀφῆκε φωνήν· Ἐκολλήθη τῷ ἐδάφει ἡ ψυχὴ μου· *Ῥῆσον με κατὰ τὸν λόγον σου*. Τίλλων δὲ τὰς τρίχας καὶ τὸ μέτωπον τύπτων, δάκρυά τε βρέχων τὸ ἑδάφος, καὶ τὴν ἐκείθεν ἤπει συγγνώμην τῷ παλαμῆτι. Ὡς δὲ καὶ καίρος ἐνέστη καθ' ὃν ἐγρήν, ὥς περ ἦν ἔθος τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ τὰ δῶρα προσενεγκεῖν, σύνδακρυς ἐκείθεν ἀνεγερθεὶς, τῶν θεῶν ἀνακτόρων ἐπέβη· καὶ τὰ εἰωθότα δῶρα προσενεγκών, ἔνδον τῶν ἱερῶν κιγκλίδων ἐγένετο, τῷ ἱερατείῳ ὅπου δὴ ἐκ παλαιῶν ἔθος ἦν τοὺς βασιλεῖς ἵστασθαι, κατ' ἐξοχὴν τοῦ λαοῦ κεχωρισμένους. Ὁ κολακείας μᾶλλον ἢ εὐταξίας εἶναι ὑπειληφώς, ὁ Ἀμβρόσιος, καὶ τὸν βασιλικὸν ὡς χρεῶν τηλικαῦτα τόπον ἐβρύμιζε, τὸν πρὸ τῶν δρυφάκτων ἦτοι τῶν τοῦ ἱερατεῖου κιγκλίδων· ὥστε τοῦ μὲν λαοῦ τὴν προεδρίαν τὸν κρατοῦντα ἔχειν, αὐτοῦ δὲ προκαθίσθαι τοὺς ἱερέας. Ἦν δὲ καὶ τότε μὲν ὡς ἀρίστην **D** ἐπήνεσε Θεοδόσιος· ἐκράτουναν δὲ οἱ καθέξῃ· ἡ καὶ ἐς δεῦρο ἐξ ἐκείνου φυλάσσεται. Ἐγὼ δὲ καὶ ἀπαξ τοῦ ἔτους εἶδον τοὺς καθ' ἡμᾶς θεοφιλῶς κρατούντας κατὰ τὸν τοῦ μεγάλου Σαββάτου καιρὸν τῷ μεγάλῳ δόμῳ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας· ἔνδον τῶν αἰώνων εἰσιόντας, καὶ σταυροειδῶς τὴν θεῖαν τράπεζαν ἀρώμασι θυμῶντας καινοῖς, καὶ δῶρα ταύτῃ προσάγοντας. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἴωμεν. Ἐπει

rici. Si vindicari in aliquos severius, contra nostram consuetudinem, pro causae intuitu jusserimus, nolimus statim eos aut subire poenam, aut excipere sententiam, sed per dies triginta super statu eorum mors et fortuna suspensa sit. Reos sane accipiat vinciatque custodia, et excubiis solertibus vigilantiter observet.

γὰρ εἰσῆλθε ὁ Θεοδόσιος, ἡρώμα, εἰ τινος δέοιτο, ὁ Ἀμβρόσιος ἤρετο. Τοῦ δ' εἰπόντος τὴν τῶν θεῶν μυστηρίων ἀναμένειν μετὰληψιν, ἐδήλου, τῷ τῶν δικαίων πρώτῳ ὑπουργῷ χρησάμενος, μηνύων ὡς ἡ ἐνδοξία βασιλεῦς, μόνοις εἰσι τοῖς ἱερεῦσι βατὰ, τοῖς δὲ ἄλλοις πᾶσιν ἀπόρρητα. Ἐξίθι τοίνυν, καὶ τοῖς ἄλλοις κοινῶναι τῆς στάσεως. Ἀλουργὶς γὰρ βασιλέας οὐχ ἱερέας ποιεῖ. Καὶ ταῦτα δὲ ὁ Θεοδόσιος, δεξάμενος βασιλεὺς, ἀντεδήλου, ὡς ἡ οὐ θράσει φερόμενος, ἀλλὰ τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔθει ἐπόμενος, τῶν κυχλίων εἰσω γεγέννηται. Ἐγὼ δὲ καὶ τῇσδε χάριν τῆς λατρείας χάριτάς σοι ἔχω μεγάλας. Οὕτω καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ ἀρχιερεὺς ὑπερῷον διέλαμπον ἀρετῇ, ὡς ἐμὲ μὴ ῥῥιδίως ἔχειν ποτὲ τούτων τὸ πρωτεύον παρέχειν. Ἀγαμαὶ δὲ μάλιστα τοῦ μὲν τὴν παρόρρησιαν, τοῦ δὲ τὴν περὶ τὰ θεῖα εὐλόγεσθαι καὶ τοῦ μὲν τὸν ζῆλον, ἐκείνου δὲ τὸ πρὸς Θεὸν ἀκραϊφνές. Τούτους δὲ τοὺς νόμους οὐκ ἐξ Ἀμβροσίου πεπαιδευτο, καὶ ἐς τὴν Κωνσταντίνου ἀνιών, ἀκριβῶς διεφύλαττον. Ἐπεὶ γὰρ καὶ ἔορτῆς ἀγομένης εἰς τὴν θεῖον ἀνῆλθοι νῶν, τὰ δῶρα τῇ μυστικῇ τραπέζῃ προσεγενῶν, ὁπίσω χωρῶν, εὐθὺς ἐξεληλύθεν. Τοῦ δ' ἀρχιερέως (Νεκτάριος δὲ τὴν καὶ τὴν) δυσχερῶς ἀνέδραμον, καὶ ἔτσι χάριν ὁπίσω ἀνέδραμον, διαμηνύσαντος, ἀχθεσθεῖς, ἡ Μόλις, ἔφη, βασιλέως καὶ ἱερέως ἔργων τὸ μέσον ἡ μόλις εὐρον τῆς ἀληθείας διδάσκαλον. Μόνον γὰρ ἀξίως Ἀμβρόσιον εἶδον τοῦ ἐπισκοπικοῦ τετυχηκότα ὀνόματος. Πόσον ἀγαθὸν ἐστὶν ἐλεγχος ἀπαθῆς, ἐγκαίρως παρ' ἀνδρὸς ἀρετῇ καὶ δικαιοσύνῃ διέλαμποντος εἰσφερόμενος; Τῷ δ' Ἀμβρόσιῳ τούτῳ πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα κατῴρωται ἱεραρχικῆς ἐνεργείας ἐπάξια, ἡ τοῖς ἐκείσε τῶν ἐπιχωρίων εἰκὸς ἐγνωσθαι. Ἐγὼ δὲ καὶ τοῦτο τῶν ἐκείνου πυθόμενος ἡξίον μνήμης ὄν, τῇ συγγραφῇ καταλέξω. Τῶν ἐν τέλει τις Ἑλλήνων ὁρῶν καὶ πεπεδημένος, καθύβριζε τὴν βασιλείαν Γρατιανόν, πολλῶς εἶναι τὸν ἐκείνου πατέρα κρίντονα φάσκων. Γραψαμένων δ' ἐκείνου τινῶν, θάνατον ἔσχε τὸ ἐπιτίμιον. Ὡς δ' ἀγεσθαι τὴν ἐπὶ θάνατον ἐμελλε, σπουδῇ Ἀμβρόσιος κατελάμβανε τὰ βασιλείαν ἱκεσίαν κινήσων ὑπὲρ αὐτοῦ. Περὶ δὲ θέαν κυνηγεσίαν Γρατιανοῦ ἐνασχολουμένου, ἡν ἀνέσεως ἰδίας χάριν οἱ βασιλεῖς πράττειν εἰώθασιν, οὐδεὶς τῶν ἐπὶ τῶν πυλῶνων τεταγμένων τὴν παρουσίαν τοῦ ἐπισκόπου ἐμήνυσε, μὴ εὐθέτου δῆθεν ὄντος καίρου. Ὁ δ' ὑπεχώρει μὲν ἐκείθεν ἡ πρὸς δὲ τῇ πόλιν γενόμενος ἡ τοὺς θῆρας εἰσῆγον, καὶ τοῖς κυνηγέταις ἑαυτὸν παραμίσας, λαθὼν εἰσῆγει. Καὶ οὐ πρότερον ἐκείθεν ἐξῆλθε, πολλὰ Γρατιανοῦ καὶ τῶν περὶ ἐκείνου ἀντιδολούντων, ἕως τὴν τῆς καταδίκης ψῆφον τάνορθῶπι διεῖρξε, καὶ ἄλλην ἐξήνεγκε, συγχωροῦσαν τὸ ἐκκλησιάζον ἀγομένην πρὸς θάνατον. Εἰπερ τις δὲ περὶ τὴν φυλακὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν νόμων σπουδαῖος, ἄγαν ἐγένετο ὁ Ἀμβρόσιος, καταστήσας τε τοὺς ἐν κύκλῳ καὶ παιδεύειν θεῶν νόμων ὑπαγαγεῖν δεξιότατος. Πλὴν ἐκ πάντων πολλῶν ὅσα κατωρθώσας ὡφύη, τοσάδε μοι ἐνθάδε εἰρησθῶ. Ἰκανὰ γὰρ δεῖξαι, ὅσης ἡμῶν δὲ τὴν

imperialis quoque stationis locum, ita ut par erat, in ordinem suum redexit, pro tabulatis seu cancellis sacrarii sede illi designata, ut imperator honoratorem quidem præ populo stationem haberet, præ illo autem sacerdotes locum sublimiorem obtinerent. **321** Eum ordinem ut optimum Theodosius tum laudavit, posterique quoque confirmarunt: qui inde ad hæc usque tempora servatur. Ego vero semel annuo tempore nostræ ætatis Dei amantissimos principes, magni Sabbati die, sacra adytia maximi Dei Sapientię templi ingredi vidi, cum sub crucis forma, in sacra mensa nova a tolerent aromata, et dona ei inferrent. Sed ad institutum revertamur. Postquam in sacrarium ingressus est Theodosius, blande eum, si quid vellet, Ambrosius interrogavit. Ille vero se ibi divinorum mysteriorum perceptionem expectaturum esse respondit. Antistes primario diacono internuntio usus, ei significavit sacrarium interius a solis adiri sacerdotibus, reliquos autem omnes se aditu ejus abstinere. « Exeundum igitur sibi esse, et in communi cum aliis loco standum esse: purpuram imperatores, non sacerdotes facere, dicens. Imperator divinus illi rursum renuntiari jussit, non temeritate se adductum, sed consuetudinem quæ Constantinopoli servaretur, secutum, intra sacrarii cancellos venisse. Magnas vero eo etiam nomine de tali institutione illi gratias agere. » Ad hunc scilicet et modum imperator et episcopus mirifica enitueretur virtute, ut mihi decernere facile non sit, utrum alteri præferam. Plurimum sane illius in dicendo libertatem, hujus autem in rebus divinis religionem: et item illius ardorem, hujus sinceram in Deum fidem admiror. Leges eas quas ab Ambrosio didicerat, etiam Constantinopolim reversus diligenter servavit. Cum enim et ibi die festo divinam ingressus ædem, donum suum mysticę mensę inferret, statim retrocedens inde exiit. Episcopo autem (Nectarius is tunc erat) factum id ægre ferente, et quam de causa ex sacrario abiret inquirente, cum quadam molestia: « Vix aliquando tandem, inquit, quod discrimen sit inter imperatorem et sacrorum antistitem cognovi. Vix veritatis doctorem inveni. Unum namque, qui pro dignitate sua episcopali nomine recte utatur, Ambrosium reperi. » Quantum commoditatis objurgatio, affectione vitiosa carens, si in tempore a viro spectata virtutis et justitię adhibeatur, indicans. Ambrosii hujus multa quoque alia sunt recte facta, episcopali virtuti convenientia, quæ loci ejus incolis nota esse par est **322**. Ego autem unum quoque illud, quod de eo audivi, memoria dignum, historiæ huic inseram. Ex magistratibus quidam, Græcorum superstitioni addictus, imperatorem Gratianum convicio prosciderat, eumque a patre suo degenerasse dixerat. Quo nomine cum accusatus a quibusdam fuisset, capitis damnatus est. Et jam ille ad supplicium duci debebat, cum Ambrosius pro eo depre-

caturus, in regiam se celeritate magna confert. Α ἐνοῦσαν ἀρετὴν παρῶντας ἐν τε Θεῷ καὶ τοῖς τῆν-
 Accidit tum, ut venerationis spectaculo Gratianus καὶ τὰ Ῥωμαίων ἀρχουσιν.
 operam daret, quæ se laxandi animi gratia principes oblectare solent : neque quisquam ex eis qui
 ad vestibuli custodiam dispositi erant, episcopi præsentiam, quod ejus rei tum opportunum tempus
 non esset, imperatori indicaret. At Ambrosius inde discedens, ad fores eas pervenit, per quas feras
 inducebant : et venatoribus mistus, ita ut ignoraretur, ingressus est. Neque inde prius est egressus,
 multa Gratianum et eos qui cum eo erant, precatus, quàm ille condemnationis sententia de homine
 eo inducta aliam ferret, quæ illum crimine absolveret, qui jam ad mortem raperetur. Nemini vero
 Ambrosius ecclesiasticis constitutionibus magno studio et cura servandis cessit ; clero autem in
 officio continendo, et divinarum legum disciplina imbuendo, felicissimus fuit. Ex plurimis vero,
 quæ ille recte gessit, rebus, pauca hæc commemorasse satis est. Abunde enim declarare hæc pos-
 sunt, quanta propter insitam sibi virtutem, cum dexteritate quadam, in divinis negotiis, tum apud
 principes Romanos usus sit libertate.

323 CAPUT XLII.

De pietate et virtute Placillæ, imperatoris Theodosii conjugis.

Theodosius imperator plurimum quidem Ambrosii doctrina et constitutionibus est delectatus. Non parum vero occasionis et utilitatis ei, ad pietatem scilicet etiam, attulit ejus conjux. Quotidie namque illi divinas leges, quibus ipsa antea erudita fuerat, in memoriam revocavit. Non enim illa se imperiali efferebat potentia, sed potius amorem erga Deum sibi ipsi veluti thesaurum conservabat. Quanto namque illa majora ab eo beneficia acceperat, tanto etiam quotidie charitatem in benefactorem suum adaugebat magis. Itaque eorum qui variis detinerentur morbis, et membris partibusque corporis mutilati essent, omnis generis curam gessit, ipsa per seipsam in rebus omnibus eis inserviens. In illorum enim domicilia ventitabat, et qua quisque indigeret re, eam illi suppeditabat. Et ecclesiarum hospitales domos circumiens, eos qui gravibus morbis lecto affixi erant, curavit. Non enim tantum illorum attingebat ollas, et jacula delibabat : sed et patellas admovebat, panem apponebat, ciborum frusta afferebat, pocula eluebat, aliaque omnia prompte et feliciter obibat, quæ servarum et ancillarum sunt officia. Ad eos vero qui ministerium ejus, quod per manus ipsa suas peragebat, inhibere conabantur, dicere solita erat : « Imperio quidem convenit, ut aurum id largiatur ; ego vero manuum mearum opus pro imperio ipso, ei qui id semel contulit, offero. » Viro autem suo talia verba frequenter subiciebat : « Considerare te semper, conjux suavissime, oportet, et quisnam antea fueris, et in quem locum te evexerit universitatis hujus Deus. Si enim perpetuam ejus rei obtinueris memoriam, non prorsus te ob accepta beneficia erga eum ingratum prestabis : sed ex prescripto legum Dei, quod ab eo accepisti, gubernabis imperium : et ita eum qui id tibi ut fidei ministro commisit, rite coles. » Ejusmodi verba accicens, quæ ei insita erant divina excitavit semina, continuo admonitionum fluxu ea rigans.

B

ΚΕΦΑΛ. ΜΒ΄.

Περὶ τῆς εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς Πλακίλλης τῆς βασιλίδος, γαμετῆς Θεοδοσίου τοῦ βασιλέως.

Ὁ δὲ βασιλεὺς Θεοδόσιος πλεῖστα ἐνῆδeto ταῖς Ἀμβροσίου παιδείαις τε καὶ νομοθεσίαις. Οὐχ ἥμισυ δὲ καὶ ἡ τῶν αὐτῶν αὐτῷ κοινωνοῦσα γάμων ὠφελείας οὐ σμικρὰς ὑπόθεσις ἐκείνῳ ἐγένετο· ὁσημέραι γὰρ τῶν θείων νόμων αὐτὸν ἀνεμίνυσκε, καλῶς αὐτῇ πρότερον τοῦτοις ἐκπαιδευθεῖσα· οὐ γὰρ τῇ βασιλικῇ δυναστείᾳ ἐπῆρτο· ἀλλὰ τὸν θεὸν πόθον μᾶλλον ἑαυτῇ ἐθησαύριζεν. Ὅσῳ γὰρ εὐγέτητο μείζονα, τοσούτον καὶ τὸ φίλτρον περὶ τῆς εὐεργέτην ἠδύαν καθεκάστην. Καὶ τοίνυν τῶν νόμοις παντοταῖς πεπεδημένων καὶ λελωδημένων τὰ μέλη πολλὴν καὶ παντοδαπὴν ἐποιεῖτο φροντίδα, αὐτὴ τὰ πάντα καθυπουργοῦσα δι' ἑαυτῆς. Ἀρκεῖτο γὰρ, καὶ ταῖς ἐκείνων καταγωγαῖς οἷς ἕκαστος εἶχε χρεῖαν πορίζουσα, καὶ τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν ξενῶνας περιουσία, τοῖς δεινοῖς ἐπὶ κλινῶν συνεσχημένους νοσήμασιν ἐθεράπευεν. Οὐ γὰρ μόνον τῆς ἐκείνων ἤπτετο χύτρας καὶ ζωμοῦ περιγεύετο, ἀλλὰ καὶ τρυβλίον προσήγε, καὶ ἄρτον ἐτίθει, καὶ ψωμὸν προσήγε, καὶ ἀπένιζε κύλικα· καὶ ἅλλα πάντα δεξιῶς ἐπραττεν ὅσα ἔργα δούλων καὶ θεραπαινίδων εἰσὶ. Καὶ τοῖς τὴν αὐτοργίαν ἐπέχειν πειρωμένοις ἐπέφερεν, ὡς· « Χρεὼν μὲν τῇ βασιλείᾳ χρυσὸν διανέμειν· ἐγὼ δὲ τὴν δι' ἑαυτῆς ὑπουργίαν ὑπὲρ αὐτῆς γε τῆς βασιλείας τῷ καθάπας δωδεκάτῳ προσφέρω. » Τῷ γε μὴν ἀνδρὶ τοιῶδε λέγειν εἰώθει πυκνῶς· « Ἀεὶ σε χρὴ, γλυκύτατε ἄνερ, λογίζεσθαι, τί μὲν πρότερον ἦσθα, τοῦ δὲ νῦν σε κατέστησεν ὁ τῶν ὅλων Θεός. Εἰ γὰρ τούτων σοὶ συνεχῆς ἐγγίνοντο μείλα, οὐ πάντως ἀχαριστήεις τῷ εὐεργέτῃ· ἀλλὰ κατὰ νόμους Θεοῦ, ἦν ἐκείθεν εὐλογίαι, διακυβερνήσεις ἀρχῆν· καὶ δι' αὐτῆς θεραπεύσεις τῷ ταύτῃ σοι ὡς πιστῷ ἐγχειρίσαντι. » Τοιούτοις δὴ λόγοις ἐπάδουσα, τὰ ἐνόητα ἐκείνῳ τῶν θείων σπερμάτων ἠδύαν, τῷ συνεχεῖ τῶν λόγων ἄρδουσα βέβηματι.

D

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ'.

Α

324 CAPUT XLIII.

Περὶ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ γενομένης στάσεως ἐπὶ τῇ αὐτῇ καθαιρέσει τῶν ἀνδριάντων· καὶ ὡς διέλυσε τὴν τοῦ βασιλέως ὀργὴν, πρεσβεύσας Φλαυιανὸς ὁ ἐπίσκοπος.

Ἀλλὰ συνέβη γε προτέραν ἐκείνην τοῦ συζύγου θανεῖν· δ' ἦν καὶ τε ἐπιγεγόμενον τὸ περὶ αὐτὴν τοῦ βασιλέως φίλτρον μάλιστα ἔδειξε· καὶ ὅπως ἐκείνην οὐ τοῦ λέλους χάριν, ἀλλὰ τῷ περιόντι τῆς ἀρετῆς μᾶλλον ἐτίμα. Τί δὲ τοῦτο, λέξων ἐρχομαι. Ταῖς συχναῖς μάχαις εἰς ἔνδειαν χρυσοῦ γεγόμενος ὁ κρατῶν, εἰσπραξὶν τινα ξένην παρὰ τὸ εἰωθὸς, ταῖς πόλεσιν ἐπιτέθεικεν. Καὶ οἱ μὲν ἀπανταχοῦ ὑπὸ ταῖς τὴν φόρον, καὶ βίαιος τὴν, εἰσεπράττοντο· ὁ δὲ τῆς Ἀντιόχου δῆμος τὴν καὶ τὴν οὐκ ἤνεγκεν εἰσφορὰν. Τοῦς δ' εἰσπράττοντας ὁρῶν ἄλλα τε πρᾶττοντας, καὶ οὐ μὲν ἀναρτωμένους, ἄλλους δ' ἀπηνῶς φορομένους, φορουραῖς τε καθαιρεγομένους, εἰς στάσιν ἐχώρει· καὶ πολλὰ μὲν ἔδρασε τε καὶ εἶπεν ἁ δῆλος ποιεῖν ἐβόλε, πρὸφασιν εἰς ἀταξίαν λαθῶν. Τίλος δὲ καὶ τὴν τῆς βασιλίδος χαλκῆν εἰκόνα Πλακίλλης (τοῦτο γὰρ ἦν αὐτῇ ὄνομα) καθελόντες ἀφρόνως, καὶ σχοίνῳ προσάψαντες, ἐκ ποδῶς εἴλκον, ἐπὶ πολλὰ μέρη τῆς πόλεως σύροντες· καὶ οἶα εἰκὸς δῆμον μεμνηνότες καὶ χαλεπαίνοντες, ὕβριζόν τε εἰς μέγα ἂ μὴδὲ λέγειν χρεῶν. Ταῦτα δὲ μαθὼν βασιλεὺς, χαλεπῶς ἐνεκόνει τῷ πλήθει· καὶ ὥσπερ εἰκός, τὰ ἐκ παλαιού προσόντα ταύτῃ προνόμια ἀρᾶνόμενος, τῇ γείτοني πώλει ἀπεχαρίζετο. Οὕτω γὰρ ἦτο σφόδρ' ἀνιάσειν Ἀντιοχεῖς· καὶ γὰρ ἐξ ἀρχαίου ζηλοτύπως ἡ Λαοδίκεια τῇ Ἀντιόχῳ καθίστατο. Ἰππεῖλαι δὲ πρὸς τούτῳ τὴν τε πόλιν ἐμπρῆσαι, καὶ καταλῦσαι, τὸν ἐνόητα ἐξ ἀρχαίου κόσμον, καὶ εἰς κώμην μεταβαλεῖν, καὶ ἀροτρον κατ' αὐτῆς ἐμπῆξαι· καὶ εἰς νῦν ἔκειτο πολλοὺς τῶν Ἀντιοχείων διαφθεῖραι, καὶ σωφρονίσαι μὴ τοῦ λοιποῦ τοιαῦτα διανοεῖσθαι δρᾶν. Οἱ δ' ἐκείσε τῆς ἐξουσίας ἐπειρημένοι, καὶ τινὰς συλλαβόντες ἀνείλον, διαπραττομένους τὸ τόλμημα, πρὶν ἢ τὸν βασιλέα γνῶναι τὸ δρᾶμα. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐκέλευε μὲν καὶ ἰππεῖλαι γίνεσθαι τὰ δεινὰ· οὐ μὴν καὶ εἰς ἔργον ἐξέβαιναν· ὁ γὰρ Ἀμβροσίῳ νόμος ἐπέειχε. Τὸ δὲ πλήθος τῆς πόλεως καὶ μόνῃ τῇ τῶν δεινῶν φήμῃ καταπληγὲν, τὴν μανίαν ἀφέντες, μετὰ μελῶι ἦσαν, καὶ ὡς ἐνεστῶτα ὁρῶντες τὰ προσδοκώμενα, βαθὺ στενόντες, δακρύων λιθάδας κατέπεμπον· καὶ καταγνιθῶσιν Θεὸν, τὸ ἀγριαίνον τοῦ θυμοῦ καταστεῖλαι τῷ βασιλεῖ, καὶ τὴν ὀργὴν εἰς μέγα ἀναπτομένην παύναι. Πανδήμους δὲ ποιοῦντες λιτὰς, μέλη τινὰ ὀλοφυρμού πληρὰ καὶ συμπαθείας συνθέμενοι, ταῖς μελιωδίαῖς ἐπῆδον, καὶ τὸν σφῶν ἱερέα τὸν θεῖον Φλαβιανὸν πρέσβυν ὑπὲρ αὐτῶν τῷ κρατοῦντι ἀνέπεμπον. Ὁς δὲ καὶ τὴν πρεσβείαν ὑπὲρ τῆς πόλεως ἀνῶν, σφόδρα κατ' αὐτῶν ἀνιωμένους τοῦ βασιλέως, τέχνη δὲ τινι τοὺς νέους μετελθῶν, οἷς ἔδος παρὰ τὴν βασιλικὴν τράπεζαν ᾄδειν, ἃ μέλη ἐλασινὰ ἐν ταῖς λιταῖς ἦδον Ἀντιοχεῖς, ἡρέμα ψάλλειν ἐποίησε. Ὑπὸν δὲ λόγος τὸν κρατοῦντα διαχυθέντα εἰς οἴκτου μεταβάλλειν τὴν ὀργὴν· κρατηθέντα δὲ τῷ ἑλέφῳ, τῇ

De tumultu et seditione Antiochena, ob ignominiosam statuarum dejectionem : et ut iram et indignationem ea de causa imperatoris Flavianus episcopus lenierit.

Accidit autem ut prior hæc conjux ejus satis concederet. Propter quam cum casu quodam aliquid postea accidisset, quantus imperatoris in illam amor fuerit, id maxime declaravit : quod scilicet non conjugii tantum gratia, verum etiam propter excellentem virtutem eam plurimum honoravit. Quid id fuerit, exponam. Bellis frequentibus imperatoris fisco exhausto, tributum is, præter solitum, novum civitatibus imposuit. Et alii quidem ubique locorum tributarii populi pensionem eam quamvis extraordinariam conferebant. Populus autem Antiochenus vectigal novum non tulit. Et cum exactores cerneret cum pleraque alia facere, tum ex civibus quosdam suspendere, nonnullos crudeliter trahere, alios in vincula conjicere, seditionem movit ; multaque et fecit et dixit per tumultum, quæ vulgus solet, ubi occasionem ad ordinem tollendum et rerum omnium confusionem inducendam arripuit. Postremo vero imperatricis quoque Placillæ (hoc enim illius nomen erat) statuum aream suo loco imprudente dejectam, et funi pedibus adaptatam, per multas urbis partes traxit, et pro eo atque plebs furens atque indignans assuevit, contumeliis magnis, quas dicere opus non est, affecit. Quod flagitium postquam imperator patratum audivit, graviter in eum populum excaudit : et sicuti par erat, quæ antiquitus obtinebant privilegia illis ademit, atque ea vicinæ urbi concessit. Eo enim modo ægre se admodum Antiochenis facturum putabat : jamdudum namque Laodicea invida æmulatione adversus Antiochiam tenebatur. Comminatus præterea illis est, se urbem eam incensurum, ornamenta omnia vetustatis ei adempturum, in vicum eam mutaturum, et aratro proscissurum. In animo etiam habuit, multos ex Antiochenis neci dedero et castigare, ne postea tale quidquam admittere in animum inducerent. Qui vero ibi cum potestate magistratus rem administrabant, nonnullos qui facinus tantum ausi fuerant, comprehensos prius necarunt, quam imperator factum id resciret. Et imperator mandaverat quidem, et tam graves pœnas minatus fuerat, sed eas ad rem non contulit. Obstabat enim ei Ambrosii lex. 325 Porro urbis multitudo sola gravium rerum fama consternata, furore relicto in paenitentiam incidit, et perinde atque ob oculos versari videret, quæ in expectatione erant mala, altius suspirans, et lacrymarum vim profundens, Deo supplicavit, ut ferocientem imperatoris animum compesceret, et tantopere excitatam iram mitigaret. Et publicas peragens supplicationes, carmina quædam luctuosa, et ad commiserationem movendam composita, numeroso concentu cantavit. Episcopum autem

sum divum Flavianum, qui pro eis deprecaretur, ad imperatorem, oratorem misit. Qui legationem eam pro grege suo obiens, cum princeps vehementer Antiochenis infensus esset, arte quadam adolescentulos, qui ad imperatoris mensam canere soliti erant, aggressus, ut miserrabilia illa carmina, quibus in supplicationibus Antiocheni utebantur, canerent, effecit. Eis imperatorem delibutum, iram miseratione commutasse: et misericordia victum, poculo lacrymis temperato (evenit enim ut tum phialam in manibus teneret), urbi ei reconciliatum esse fuerunt. Tum vero rebus omnibus vigens Antiochiæ divus quoque Chrysostomus, episcopo in legatione peregre profecto populum sedulo concionibus est consolatus. Magna enim erat doctrina ejus. Atque is, quod multitudinem propter causam tantam in metu esse videret, ad animi eam tranquillitatem et virtutem excitabat. Sensim etiam quodammodo imperatorem laudibus eis exornans, quas ad iram quidem extinguendam, ad placabilitatem autem et misericordiam inducendam, commodas esse sciebat. Multæ sunt ejus, quas hoc argumento composuit, orationes quas ἀνδριάντας, hoc est, *statuas*, inscripsit. Fama fert, ea nocte, quæ diem quo tumultus popularis commotus est, præcessit, simulacrum feminæ habitu visum esse sublime in aere errare, magnitudine ingenti, et aspectu adeo truci, ut horrorem multum spectantibus asserret. Id in aere per urbis plateas currens, flagello graviter sonanti aerem diverberabat: unde sonitus prodiit, qualem edere consueverunt, cum ad iram et furorem Ieras concitant, qui earum spectacula edunt. Proinde opinio fuit, pestiferum aliquem dæmonem seditionem eam insidiosè comminuisse. Multa vero ibi quoque cædes esset peracta, nisi imperator Ambrosii cohortationibus cedens, quamprimum iram frenasset. **326** Plurimum ille etiam propter insignem pietatem episcopalem supplicationem Flaviani est reveritus.

CAPUT XLIV.

De Macedoniano clarissimo monacho: quæ imperatori Theodosio per ejus duces de statuarum ever-sione nuntiaverit.

Cum Antiochiam illi pervenissent, qui ab imperatore eo ad injuriam vindicandam missi fuerant, Elebechus magister militum, et Cæsarius Gregorii frater, qui tum magistri potestatem in imperiali aula obtinebat; in metu fuere cives omnes minis exterriti, et inducias per internuntios et oratores suos ab eis petiere. Monachi namque qui in summis montibus degebant (multi autem tum virtutem et pietatem exercentes mirifice florebant), tuguriolis suis relictis, in urbem venerunt, plurimisque cohortationibus simul et deprecationibus cum viris eis egerunt. Quorum unus erat Macedonius nomine, vitæ civilis prorsus imperitus, et neque sacris Litteris, neque primis litterarum elementis initiatus, sed puras die nocteque preces rerum universarum Deo offerre doctus, atque in montium cacuminibus vivere solitus. Tum vero cum reliquis descenderat, ac neque imperatoris minas, neque eorum qui ab illo missi fuerant, terrorem reputans, in media urbe alterius comprehensa

Α πόλει σπεισασθαι δάκρυσι τὸ πόμα ἐγκερασάμενον. Ἐτυχε γὰρ φιλήλην τηνικαῦτα κατέχων. Τότε δ' ἐπ' ἅπασιν ἀκμάζων κατὰ τὴν Ἀντιόχου καὶ ὁ θεὸς Χρυσόστομος, τοῦ ἱεράρχου ἀποδήμου τῇ πρεσβείᾳ τυγχάνοντος, λόγοις παρηκρυθίας τὸν δῆμον κατεῖχε. Πολλὸς γὰρ ἦν ταῖς διδασκαλίαις βέων. Καὶ ἐν δεῖν τὸ πλῆθος ὁρῶν, αἵτε δὴ προφάσεως εἰληγμέναι, πρὸς εὐθυμίαν καὶ ἀρετὴν ἀνηρέθιζεν· ἡρέμα πως καὶ τὸν ἀνακτα ἐγκωμίοις καταστέφων, ὅσαι σθεναροῦν μὲν οὐδὲν ὀργήν, οἶκτον δὲ καὶ φιλανθρωπίαν μάλιστα ἐπεισάγειν. Πολλοὶ δ' εἰσὶν οὗς περὶ τούτου λόγους συνέταξεν, Ἀνδριάντας ἐπιθεὶς αὐτοῖς ὄνομα. Λόγος γε μὴν ἔχει κατὰ τὴν νύκτα μεθ' ἡμέλλεν ἡμέρας γενομένης κινήθηναι τὴν στάσιν, εἰδὼλον ἐν γυναικείῳ ὀφθῆναι σχήματι μετὰ τῶν εἰς ἀέρα θεόν, μεγέθει μὲν μέγιστον, δεινὸν δὲ τὴν ὄψιν, ὡς καὶ φόβον ἐμποιεῖν ἱκανόν· ὃ διαέριον ἀνὰ τὰς ἀγυιάς τῆς πόλεως τρέχον, μάστιγι τινὶ δυσήκῃ τὸν ἀέρα ἐκλόνει. Ἦν δ' ὁ ἥχος, οἷος ἂν τις εἰς θομὴν προσκαλέσαιο τοῦ ὄρους, περὶ τὰ τοιαῦτα θέναι διαπνονούμενος· δι' ὧν ἔδοξεν, ὡς θαῖμαν τι; ἀέστωρ ἔξ ἐπιβουλῆς τὴν στάσιν ἡρέθισα. Πολλὸς δ' ἂν καὶ φόβος; ἐρρύθη, εἰ μὴ τάχος ὅσον ὁ βασιλεὺς Ἀμβροσίου εἶκων ταῖς παραινεῖσαι, διέλυσε τὴν ὀργήν· ὡς πλείστον αἰδεσθεὶς ὑπὸ τῆς ἀγαν εὐσεβείας, καὶ τὴν ἱερατικὴν ἱκεσίαν Φλαβιανοῦ.

C

ΚΕΦΑΛ. ΜΑ'.

Περὶ Μακεδονίου τοῦ περιβοήτου ἐν μοναχίᾳ· οἷα βυσιλεῖ Θεοδοσίῳ διὰ τῶν οικειῶν ἐμήνυσσε στρατηγῶν διὰ τὴν τῶν ἀνδριάντων καθάρεισιν.

Τῶν δ' ἐκ βασιλείας σταλέντων κατὰ τὴν Ἀντιόχου γεγεννημένων, ὥστε δίκην λαβεῖν τῆς ὕβρεως· ἦν δ' Ἐλέδης ὁ στρατηγός, καὶ Καῖσαριος, ὁ Γρηγορίου μὲν ἀδελφός, ἡγεῖτο δὲ τηνικαῦτα τῶν βασιλείων τὴν μάγιστρον χειρίζων ἀρχήν· εἰς δέος μὲν πάντες καθίσταντο τὰς ἀπειλὰς πεφοβήτες, καὶ ἀνακωχὴν τῇ πρεσβείᾳ ἤτουν. Οἱ γε μὴν τὰ ἄκρα τῶν ὁρέων κατελθόντες, πολλοὶ δὲ τηνικαῦτα ἠνθου ἀρετῇ ὑπερφυῶς ἀσχοῦντες, τὰς καὶ κείρας ἀφέντες, ἐπὶ τὴν πόλιν ἦκον. Παραινεῖσαι δὲ πλείστας, οὐκ ἐλάττους δὲ καὶ ἱκεσίας προσήγον τοῖς ἀνδράσιν ἐκείνοις· ὧν εἷς, Μακεδόνης· ὄνομα, μὴ δὲν τι τῶν κατὰ τὸν βίον ἐπιστάμενος, καὶ τῶν θεῶν δὲ λογίων, ἀλλὰ καὶ γραμμάτων ἀμύητος· εὐχά· γε μὴν νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν καθαρὰς τῇ τῶν ὄλων εἰδὼς προσφέρειν θεῷ, ταῖς ὑπερβολαῖς τῶν ὁρέων διάιταν ἔχων. Τότε δ' οὖν σὺν τοῖς λοιποῖς κατιῶν, καὶ μήτε τὴν βασιλικὴν ἀπειλὴν ἐν νῷ θέμενος, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἀπεσταλμένων τὸ δέος, κατὰ μέσσην τὴν πόλιν θατέρου τῆς χλανίδος λαβόμενος,

καὶ ἄμφω ἀποβαίνειν ἐκέλευεν. Οἱ δὲ βραχύ τι γε-
 ρόντων βλέποντες, δυστυχῇ ῥάκῃ περιδεβλημένοι,
 πρῶτον μὲν ἤχθοντο· ἐπει δὲ τινας τὴν ἀρετὴν ἐστή-
 μνησαν τοῦ ἀνδρός, εὐθὺς τῶν ἵππων κατὰ πηδῆσαν-
 τες, καὶ τοῖς ποσὶ τοῦ γέροντος ἑαυτοὺς ἐπιβρόψαν-
 τες, ἀγωνεῖν ὅστις εἴη, διεταίνοντο· καὶ συγγνώμης
 τυχεῖν ἰκέται ἦσαν. Ὁ δὲ θεὸς χάριτος πλήρης γενό-
 μενος, τοιαῦτα πρὸς αὐτοὺς ἀνεφθέξατο· « Δέομαι
 τὰδε βασιλεῖ ἀνείπειν, φίλα τέκνα· Χρῶν, βασι-
 λεῦ, ἐκλογίζεσθαι, ὡς οὐ βασιλεὺς μόνος, ἀλλὰ καὶ
 ἀνθρώπος εἶ· μὴ τοίνυν πρὸς τὸν τῆς ἀρχῆς ὄγκον
 ὄρῃ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν φύσιν αὐτήν. Ἀνθρώπος
 γὰρ ὢν, ἀνθρώπων ἀρχεῖν ἐτάχθης· οἱ σοὶ ὁμοφυεῖς
 καὶ ὁμόδουλοι ὄντες, κατ' εἰκόνα θεῶν ἐν τῆς δη-
 μιουργίας τετίμηνται. Τοίνυν μὴ οὕτως ἀλογιστῶ
 θράσσει κατὰ τῆς θεῆας εἰκόνος χωρήσης. Τὴν γὰρ
 τῆς εἰκόνος παροξύνεις ἀεσπότην, τοὺς κατ' εἰκόνα
 ἡρημένους κολάζειν. Συνιδεῖν γὰρ ἀμεινον, ὡς σὺ
 χαλκῆς εἰκόνος χαλεπαίνων τῷ πλήθει, θεῖνὰ δρᾶ-
 σαι διανοεῖς. Ὅσον δ' εἰκὼν ἐμψυχος ἀψύχου διαφέ-
 ρει εἰκόνος, τί χρὴ καὶ λέγειν; δῆλον γὰρ τοῖς καὶ
 μέτριοις εἰληχόσι τὸν νοῦν. Ἐπὶ δὲ τούτῳ κἀκεῖνο
 ἐκλογιζέσθω, ὡς ἐκ τοῦ ῥάστου ἡμῖν πολλὰς ἐκ
 χαλκοῦ δημιουργῆσαι εἰκόνας, ἀντὶ μιᾶς ἐκείνης
 ἦν ἀλογιστῶ θράσσει μαινόμενος δῆμος διέσπαται.
 Ἐκεῖνός δὲ πᾶμπαν ἀμύχανον, κἄν εἰ τι δρᾶν ἐθέλη-
 σοι, μίαν γοῦν τρίχα τῶν ἀνηρημένων δημιουργεῖν. »
 « Ἀ δὲ πρὸς τοῦ σοφοῦ ἐκείνου διακούσαντες γέρον-
 τος, ὡς ἀφελῶς οὕτως εἰρήκει, τῷ βασιλεῖ διαγγέ-
 λουσι· καὶ οὐκ ἐλάχιστα τῇ Φλαβιανοῦ πρεσβεῖα
 συνήραντο, ὥστε τοῦ θυμοῦ τῷ βασιλεῖ κατασθῆ-
 σαι τὴν ψόγαν. Καὶ γὰρ ἐς ὕστερον ἀφείδεν τὴν ὀργὴν
 καὶ τὰς ἀπειλάς, κοινὴν ἀπολογίαν τῷ πλήθει ἔγρα-
 ψε, τὸ ἔγκλημα συγχωρῶν· ἐν ᾗ καὶ τῆς ὀργῆς τὴν
 αἰτίαν ἐδήλωσε. Διεξήκει γὰρ σὺν ἄλλοις καὶ τοῦτο,
 ὡς ὁ θεὸς ἐχρῆν, ἐμοῦ ἰσως ἐξαμαρτόντος, γυναικα
 πάσης ἀρετῆς καὶ εὐφημίας ἀξίαν, καὶ ταῦτα μετὰ
 τὴν ἐνθρόνους ἀπαλλαγὴν, τοσαύτην ὀποσῆναι τὴν
 παροινίαν. Εἰ γὰρ ἐχρῆν, κατ' ἐμοῦ τέως ἔδει, φησί,
 τῷ θυμῷ χρῆσασθαι. » Προστίθει δὲ τῷ τέλει, ὡς
 καὶ σφόδρα χαλεπῶς διετέθη, τῶν τινας ἐπιστήμων
 τῇ πόλει παρὰ τὴν ἐκείνου γνώμην ἀνηρῆσθαι ἀκη-
 κοῦς. Τοῦτο τέλος ἔσχε καὶ ἡ κατὰ τὴν Ἀντιόχου
 στάσις ἐπιγενομένη τῷ ἀνδριάντι. Καὶ γε ταύτην
 διεξῆλθον, ὅσον ὤνησεν ὁ Ἀμβροσίου νόμος, δεῖκνύς,
 τὴν τε παρρησίαν τοῦ ἀσώπου γέροντος μὴ συγκα-
 λύψαι τὸν χρόνον πειρώμενος· προσέτι δὲ δεῖκνύς
 καὶ τὴν τοῦ βασιλέως περὶ τὰ θεῖα εὐλάβειαν, καὶ
 τοῦ θεοῦ Φλαβιανοῦ τὴν ποιμαντικὴν· ὅπως τῆς
 ποίμνης ὑπεριστάμενος δεξιῶς τὴν πρεσβείαν με-
 τήλθε, τὴν ἐκ βασιλέως λύσας ὀργήν.

A veste, ut unaque ex equo descendere jussit. Et illi
 exile silicernium pannis vilibus amictum cernen-
 tes, primum moleste id tulere: deinde a quibus-
 dam de virtute hominis certiores facti, confestim
 ex equis desiluere, et ad pedes senis provoluti,
 non novisse se eum affirmarunt, veniamque pre-
 cibus ab eo postularunt. Ille vero divina gratia
 repletus, hisce ad eos verbis est usus: « Ut man-
 data hæc ad imperatorem referatis, dilecti filii,
 oro. Meminisse te, o imperator, oportet, non so-
 lum principem, **327** sed hominem etiam te esse.
 Proinde non ad imperii tantum amplitudinem
 respice, sed naturam quoque ipsam considera.
 Cum enim homo sis, hominum tibi imperium
 commissum est: qui cum ejusdem tecum sunt
 sortis, et conservi adeo tui, tum ab ipsa creatione
 imagine Dei cohonestati sunt. Itaque ne tam ve-
 sana audacia adversus divinam imaginem grasseris,
 vide. Imaginis enim Dominum ad iram concitabis,
 si in eos qui imaginem illius gerunt, sævias. Tum
 autem illud etiam te dispicere decet, te propter
 æream imaginem multitudini infensum, crudeliter
 in eam animadvertere velle. Quanto autem imago
 animata inanimatæ præstet, quid dicere opus est?
 Nam id eis etiam, qui vel mediocre obtinent
 mentem, constat. Illud præterea fac cogites, nobis
 quidem perfacile esse, plures ex ære facere ima-
 gines pro una illa, quam vecordī temeritate insana
 plebs comminuit: te autem nequaquam efficere
 C posse, quantumvis contendas, ut vel capillum
 unum eorum qui cæsi sint, creare valeas. » Hæc
 illi a sene sapiente audita, sicuti simpliciter dicta
 erant, ita imperatori renuntiaverunt. Non parum
 etiam, sicuti dixi, Flaviani legatio illis profuit, ut
 iræ flamma in imperatore exstingeretur. Postea
 namque ira et minis omissis, communem populo
 scripsit defensionem, crimen illi condonans, in
 qua iræ etiam causam exposuit. Inter alia enim et
 illud commemoravit: « Etiam si ego forte quid-
 quam deliquissem, minime tamen contumeliam
 tantam, mulierem omnis virtutis laude dignam,
 idque cum jam illa ex hac vita migrarit, sustinere
 decuit: ac si quid factum oportuit, adversus me
 D furore uti conveniebat. » Ad finem quoque appo-
 suit: Gravissime se tulisse, quod præclaros ali-
 quot in ea urbe viros, præter sententiam suam,
 interemptos esse audivisset. Hunc finem habuit
 seditio contra statuam Antiochiæ concitata. Atque
 hæc retuli, ut quantum Ambrosii lex emolumenti
 attulerit, ostenderem: et dicendi libertatem insi-
 pientis illius senis, ab oblivione et temporum vi
 præfuit, laborans, legationem recte obierit, et

328 CAPUT XLV.

A

ΚΕΦΑΛ. ΜΕ'.

De Donato episcopo Eurææ, item Theotimo Scytharum episcopo : et quæ ii ediderint miracula.

Ea ætate multi, in omnibus orbis partibus, episcopalem præclare gerentes dignitatem enituerunt. In quibus Donatus ille fuit, Eurææ in Epiro antistes : quem multa edidisse miracula, ejus loci incolæ testantur ; in primis autem illud, quod dracone interfecto exhibuit. Manebat draco iste ad viam publicam : locum eum incolæ Χαμαιγεφύρας, hoc est, Pontem terreum, nominant. Hic non oves tantum atque boves, sed equos etiam et homines prætereuntes devorabat. Adversus feram hanc cum Donatus iret, non ense aut hastam, aut aliud quodpiam armorum genus, quibus tutari nos solemus (1), secum attulit : sed signo crucis digitis in aere conformato, serpentis os percudit : qui viri sancti præsentiam sentiens, magnum quiddam sibilans, et caput in sublime tollens, tractumque corporis provolvens, devorare illum contendit. At Donatus ad crucem illud addidit, ut in os draconis exspueret. Et ille saliva ere excepta, identidem se circumvolvendo complicans, statim interiit. Magnitudine fera ea eis non cedebat, quæ apud Indos esse dicuntur. Magna enim vi, ab octo boum paribus, in vicinum campum protractam, incolæ igni combusserunt, ne ita jacens atque putrescens aerem inficeret, et contagione pestiferum hominibus afferret morbum. Donati hujus celebre quoque ibi monumentum esse audiui, quod etiam orationis domus sit. Oppidum præterea de nomine ejus appellatum, ad quod fons est copiosam provolvens undam, qui antea quidem non fuerit, precatatione autem ejus divinitus exstiterit. Arida namque regio ea ab initio fuerat, neque ibi humor neque latex apparuit. Et cum aliquando ex itinere fessus eo Donatus venisset, et comites suos aquæ penuria languescens vidisset, primum ille Deum est precatus ; deinde terram manu fodit, atque illico aquæ fluentia inde prosiluerunt, quæ ad hoc usque tempus profluere non desinunt. Testantur hæc vicini, qui Isoriam incolunt, in qua miraculum hoc accidit. **329** Floruit tum quoque in Tomitana urbe et reliqua Scythia Theotimus ille,

Περὶ Δονάτου τοῦ ἐπισκόπου Εὐρώας, καὶ Θεοτίμου τοῦ Σκυθῶν ἱεράρχου· καὶ περὶ τῶν θαυμάτων ἃ ἐτέλεσαν.

Τηνικαῦτα δὲ πολλοὶ ἀπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἱερατικὴν ἀξίαν ἠμφιεσμένοι διέπρεπον· ὧς Δωνάτος ἐκεῖνος Εὐρώας τῆς ἐν Ἑπείρῳ τὴν ἐπισκοπὴν κληρωσάμενος· ὃν δὴ πολλὰ τελέσαι θαύματα μαρτυροῦσιν οἱ ἐπιχώριοι, καὶ δὴ καὶ ὅπερ περὶ τὴν ἀναίρεσιν τοῦ δράκοντος διαπράξατο. Ὅκει δὲ ὁ δράκων οὗτος παρὰ τὴν λεωφόρον· Χαμαιγεφύραι ὁ τόπος ἐγγχωρίως ὠνόμαστο. Οὗτος δὲ οὐ πρόβατα καὶ βόες μόνον ἀρπάζων θοίνῃ ἐαυτῷ ἐποιεῖτο, ἀλλὰ καὶ ἵππους καὶ ἀνθρώπους παρίοντας ἐδόκατο. Ἐπὶ δὴ τῷ θηρίῳ τούτῳ Δωνάτος ἤκων, οὐ ξίφος ἢ δόρυ ἢ ἄλλο τι τῶν ἀμυντηρίων ἐπαφέρετο ὅπλιν· τὸ σταυρικὸν δὲ σημεῖον εἰς ἀέρα τοῖς δακτύλοις διατυπώσας, ἀντιπρόσωπον ἔδωκε τὴν παρουσίαν γὰρ τοῦ ὁσίου αἰσθόμενον, συρίττον μέγα, τὴν κατὰ τὴν ἐξάνεστησε, καὶ τὸν ὄλκην παρεξέλιττον τοῦ σώματος, ἐπεχείρει καταπιεῖν. Ὁ δὲ πρὸς τῷ σταυρῷ καὶ εἰς τὸ στόμα ἀπέπτυεν. Ὁ δὲ δράκων τὸν σίεalon κατὰ τοῦ στόματος εἰσδεξάμενος, αὐτίκα διέφθαρτο εἰς πολλὰς ἔλικας συστραφεῖς. Ἦν δὲ τὸ θηρίον τῶν παρ' Ἰνδοῖς ἱστορουμένων οὐκ ἔλαττον κατὰ μέγεθος· βίη γὰρ ὑπὸ ζεύγεσιν ὀκτώ παρὰ τῶν ἐπιχωρίων ἐξελκυσθὲν, εἰς τὸ γειτονοῦν πεδῖον πυρὶ παρεδόθη, ὥς ἂν μὴ οὕτως ἐρρίμμενος διασαπείη, τὸν ἀέρα λυμανεῖται τῇ μετουσίᾳ, καὶ λοιμώδη νόσον ἐπιτίξοι τοῖς ἐγγχωρίοις. Τούτου δὴ τοῦ Δονάτου καὶ τάφον ἐκυθόμεν εἶναι ἐκεῖσε ἐπίσημον, εὐχῆς οἶκον ὄντα, καὶ ἄστυ, εἰς ἐπώνυμον ἐκείνου καλούμενα· ἐν ᾧ γειτονοῦσα πηγὴ διαφαίνεται, ψφθονα προΐεμένη τὰ νάματα, ἣ πρότερον μὲν οὐκ ἦν, εὐχαίς δ' ἐκείνου τὸ θεῖον ἀντήκεν. Ἀνυδρος μὲν γὰρ ἦν ὁ χώρος οὗτος· τὸ ἐξ ἀρχῆς· καὶ οὔτε νοεῖς ἢ λιθὰς ἐκεῖ διεφαίνετο, καὶ ποτ' ἐξ ὀδοπορίας ὤν, τοὺς ἀμφ' αὐτὸν ταλαιπωρουμένους ἰδὼν τῇ ἀπορίᾳ τοῦ ὕδατος, εὐξασθαι μὲν τὰ πρῶτα, ἔπειτα λαχῆναι τὴν γῆν τῇ χειρὶ· καὶ εὐθὺς ῥοαὶ ὕδατων ἀνέθρυσκον, καὶ ἐς θεῦρον οὐ κατέλιπον ρέουσai· καὶ μαρτυροῦσι τάδε, οἱ τὴν Ἰσωρίαν οἰκεῖν ἔλαχον, καθ' ἣν καὶ τὸ παρίδοξον τοῦτο συνέβη. Ἠκμαζε δ' ἐν Τόμῳ καὶ τῇ λοιπῇ Σκυθίᾳ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον καὶ Θεότιμος ἐκεῖνος, Σκυθῆς μὲν καὶ βάρβαρος ἀνθρώπος, φιλοσοφία δὲ τῇ ἀρίστῃ τραφεῖς, τῆς δ' ἐν Σκυθίᾳ πάσης ἐκκλησίας τὴν ἐπιτροπὴν ἔχων· ὃν Οὔννοι οἱ παρὰ τὸν Ἰστρον πάλα ποτ' οἰκοῦντες, τῆς ἀρετῆς ἀγάμενοι, οὐκ ἐν Ῥωμαῖον εἶναι ὠνόμαζον· πολλῶν καὶ γὰρ θετικῶν πραγμάτων ἐπ' αὐτῷ πείραν ἔσχον. Ἰστόρηται γοῦν, ὡς ὀδεύοντι τὴν ἐνθάδε βάρβαρον γῆν, ληστὰς τινὰς ὑπαντῆσαι τούτῳ, ἐναντίως ἐπὶ Τόμῳ ἐλαύνοντας. Τῶν δ' ἀμφ' αὐτὸν ἐν περιστάσει γενομένων ὡς ἀπολουμένων αὐτίκα, ἀποδὲς τοῦ ἵππου ἠδύετο. Οἱ δὲ λησταὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ διελθόντες, οὐκ ἐκείνον, οὔτε τοὺς περὶ αὐτὸν, ἀλλ' οὐδὲ τοὺς ἵππους ἐφ' ὧν ἔποχοι ἦσαν, θεασάμενοι, παρέδραμον. Ἐπεὶ δ' ἐκείνοι πλεῖστοι ὄντες ἐπιθέ-

(1) Sozom. vii, cap. 25.

μενοι τοῖς Σκύθαις κακῶς ἔπραττον· φύσει γάρ Ἀ
 ἦσαν θηριώδεις καὶ βάρβαροι· τέχνη δὲ τινὶ ἐκ τοῦ
 ἄγαν ἀγρίου εἰς ἡμερότητα καθίστα, ἐστιῶν τε καὶ
 δώροις φιλοφρονούμενος, καὶ λόγοις ἐπεικῆσι τὸ
 θηριώδες ἐκείνων ἐκμειλίσσμενος. Καὶ δὲ τις
 ἐκείνων οἷς ἔπραττεν, εὐπορον εἶναι ὑπολαβὼν,
 ἐπίδουλος ἐκείνῳ καθίστατο, καὶ εἶναι τὸν δοῖον
 ἐπειρᾶτο. Βρῶχον δὲ παρασκευάσας, ἔπει, ὡς εἰώθει,
 ἐραιδόμενος ἀσπίδι τοῖς ἐναντίοις Θεότιμος διελέ-
 γετο, ἀνασχὼν ἐκείνος τὴν χεῖρα, ἀκοντίζειν τὸ
 σχοινίον ἐμελλεν· ὡς πρὸς ἑαυτῷ καὶ τὸ σύμπνοον
 ἐκείνῳ ἐλκύσων φύλον. Ἄμα δὲ τῇ ἐπιχειρήσει καὶ
 ἡ χεὶρ οὕτω εἰς ἀέρα ἐκτεταμένη διέμενε· καὶ οὐ
 πρότερον τῶν ἀοράτων ἀφείθη δεσμῶν, ἕως οὗ Θεό-
 τιμον λιπαρῆσαι τὸ θεῖον, πλείστα τῶν ἄλλων ἱε-
 τευσάντων βαρδάρων. Λόγος γὰρ μὴν ἔχει κομήτην
 ἐξ ἀρχῆς οὕτως, ἀφ' οὗ τῷ φιλοσοφεῖν ἐπέβαλεν, οὕτω
 διαμεῖναι καὶ ἐς τέλος· εἶναι δὲ καὶ τὴν ἄλλην
 διαίταν αὐτῷ λιτὴν πάνυ. Τροφῆς δὲ οὐχ ἕνα ἥδαι
 καιρὸν· διάφορος δ' ἦν· ὥριζετο γάρ τοῦτον, ὅπ-
 οταν πεινῶν ἦ διψῶν. Καὶ γὰρ ταῖς ἀληθείαις καὶ τοῦτο
 φιλόσοφος ἦν, τοῦτοις μὴ πρὸς βραδείῳ, ἀλλὰ πρὸς
 χρεῖαν εἶκειν.

talem cum usque ad vitæ finem permansisse. Reliqua vero quotidianæ vitæ consuetudo ei simplex valde fuit. Alimenti capiendi non unum, sed diversum habebat tempus: tum enim id sumebat, cum esuriret, aut sitiret. Nam et hoc plane philosophi est, rebus his ad necessitatem, non ad voluptatem frui.

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου τοῦ ἐπισκόπου Κύ-
 πρου, οὗτος ἦν· καὶ περὶ τῶν παραδόξων ἔργων
 αὐτοῦ.

Ἐν τούτῳ δὲ ἦν καὶ Ἐπιφάνιος ὁ τὴν Κύπρον
 ἱερατεύειν λαχὼν· οὐ μόνον ζῶντα ἐπίσημον εἰς
 ἄκρον ἐποίησεν ἡ βιοτῆ, ἀλλὰ καὶ Θεὸς τιμῶν τὸν ἄν-
 δρα, παραδόξων ἔργων αὐτουργὸν ἐδείκνυ, καὶ ἐτι
 περιόντα καὶ τελευτήσαντα. Καὶ γὰρ λόγος, ὃ μὴ
 περιόντι ὑπῆρξεν, ἀποθανόντι γενέσθαι. Πολλοὺς
 γὰρ δαιμονῶντας, παρὰ τὸν τάφον ἰόντας, ἀπαλλάτ-
 τεσθαι τῆς μάστιγος· καὶ ἰάσεις ἄλλας καὶ ἐς δεῦρο
 δὴ πράττεσθαι. Πολλὰ δὲ καὶ ζῶντι τούτῳ πρᾶξει
 ἀνατιθέασιν οἱ ἐγγύριοι. Ἐγὼ δὲ τὸ εἰς ἐμὲ ἦκον
 ἐκδηγήσομαι. Ἦν μὲν γὰρ μεταδοτικὸς λίαν, ἦν τις
 ἐδάκρυον πένης, ἢ ναυαγίῃ, ἢ ἄλλοτρόπως δυστυχίας·
 ὡς δὲ τὴν οἰκίαν οὐσίαν πάσαι ἀνάλωσεν ἐν τοιοῦ-
 τοις (πόση γὰρ ἂν καὶ ἦν;) τοῖς τῆς ἐκκλησίας χρή-
 μασις ἀπεχρῆτο, καὶ εἰς θεόν, τὸ τοῦ λόγου, ἐσπάσα.
 Πολλὰ δὲ ἦσαν αὐτῇ τὰ χρήματα· οἷς γὰρ μέλιον
 θεοφιλῶς ἀναλίσκειν, καὶ ζῶντες καὶ τῶν ὧδε ἀπαι-
 ροντες, τῇ κατ' αὐτὸν ἐκκλησίᾳ πλείστα παρεῖχον.
 Καὶ γὰρ ἐν ἐλπίσει ἦσαν χρηματῖς, ὡς λίαν οἰκονο-
 μικὸς καὶ θεοφίλης ὢν ὁ ἀνὴρ, κατὰ γνώμην αὐτοῖς
 διαθήσει τὰ δεδομένα. Καὶ ποτε μετρίων καταστάν-
 των τῶν χρημάτων τῇ συχῇ μεταδόσει, χαλεπῆναι
 τὸν αὐτὰ διανέμοντα, καὶ ἐπιμέμφασθαι ὡς ἄγαν
 εἰς δαπανηρὸς· ἐκείνον δὲ μὴδ' οὕτω τὴ καθυφεῖναι,
 φιλοτιμῶς ἐπιχορηγοῦντα τοῖς ἐνδεέσι. Ἐπεὶ δ'
 ἅπαν ἦδη τὸ χρυσίον ἀνάλωτο, προσιών τις τῷ δω-

neque ipsum, neque comites, atque adeo equos
 quibus vehebantur, conspicati, præterirent. Et
 cum illi, utpote qui plurimi essent, in Scythas
 impetum facientes damna inferrent (natura enim
 feri et barbari erant), arte quadam, ex agresti
 admodum more ad mansuetiorem vitam eos tra-
 duxit, convivio excipiens, et donis sibi concilians,
 verbisque humanioribus ferinam illorum crudeli-
 tatem demulcens. Sed enim ex eis Hunnis quidam,
 quibus benigniter faciebat, locupletem eum esse
 arbitratus, insidias homini sancto struxit, et ca-
 pere eum contendit. Et laqueo parato, cum more
 quodam suo, clypeo innixus Theotimus ad hostes
 verba faceret, manu ille sublata conjicere in eum
 funem voluit, ut simul ad se cum eo quæ aspi-
 cia ejus sequebatur gentem pertraheret. Sed ecce
 una cum conatu manus ejus in aere extensa hæ-
 sit: neque prius illa vinculis talibus quæ in con-
 spectum non caderent, liberata est, quam Theo-
 timus Deum pro eo exoraret: quod quidem ut
 faceret, plurimum eum reliqui Barbari rogarunt.
 Fama quoque fert, quandoquidem comatus, cum
 se ad id genus philosophiæ contulisset, fuerat,

una cum conatu manus ejus in aere extensa hæ-
 sit: neque prius illa vinculis talibus quæ in con-
 spectum non caderent, liberata est, quam Theo-
 timus Deum pro eo exoraret: quod quidem ut
 faceret, plurimum eum reliqui Barbari rogarunt.
 Fama quoque fert, quandoquidem comatus, cum
 se ad id genus philosophiæ contulisset, fuerat,

330 CAPUT XLVI.

De sancto Epiphanio episcopo Cypri, qualis fuerit: et
 de admirandis ejus operibus.

Tum vero quoque floruit Epiphanius, Cypri
 episcopus: qui vir non solum vivens, propter
 vitæ sanctitatem clarissimus fuit; sed cum Deus
 etiam cohonestans, mirificorum operum patrato-
 rem esse ostendit, superstitem simul et defun-
 ctum (1). Et fama obtinet, quod vivo non evenit,
 id mortuo accidisse: ut scilicet dæmonibus agi-
 tati multi ad sepulcrum ejus accedentes, plaga ea
 liberarentur, et multæ præterea aliæ sanationes
 hodie quoque ad id fiant. Multa vero etiam viven-
 tem cum admiratione omnium fecisse, incolæ ejus
 insule ferunt. Ego autem, quantum in mea po-
 testate situm fuerit, exponam. Fuit namque perli-
 beralis in egenos, sive naufragio, sive alio adver-
 sæ fortunæ modo jactati essent. Ubi autem
 virtute ea rem familiarem suam (quanta autem ea
 fuit?) consumpsit, ecclesiæ pecuniis est abusus,
 quas quodammodo in honestum et necessarium
 usum dilapidavit: multæ autem hæc fuerant. Nam
 quibus curæ erat, ut substantiam suam in pios
 usus erogarent, et viventes et morientes plurima
 ecclesiæ ejus donarunt. In bona enim spe erant,
 virum Dei amantem, et prudenter pecunias distri-
 buentem, ex sententiâ sua, quidquid ita dedissent,
 expensurum esse. Et cum aliquando propter fre-
 quentem largitionem, pecuniæ admodum decre-

(1) Sozom. Eod. cap. 26.

vissent, quosdam id moleste ferentes, et ecclesię **A** œconomum præcipue, reprehendisse eum, quod tam sumptuosus et prodigus esset, ferunt. Cæterum ne tum quidem de more suo, quin liberaliter indigentibus largiretur, quidquam remisit. Cum autem jam aurum omne consumptum esset, accedens quidam ad eam domum, in qua dispensator iste agebat, ingentem quamdam et mirificam crumenam cum magno auri pondere ei in manus dedit : et statim abiit, neque quis ipse esset, neque qui id misisset, indicans. Perquam vero mirum visum est latere eum, qui tantam vim pecunię dedisset, voluisse : factumque id considerantes homines, divinam eam esse liberalitatem, conjecturam fecere. Atque hoc quidem sic actum. Aliud vero de eo audio, quod Gregorii illius miraculo simile fuit, qui olim Neocæsareę in Ponto ecclesiam gubernaverat. **331** Neque propterea fidem non habere prodigii ejus testimonio æquum est, quod idem Epiphanius peregerit : quandoquidem neque Petrus solus apostolorum coryphæus et princeps, mortuum exsuscitavit, sed et Joannes Ephesi, et alii alibi, imo etiam Hierapoli Philippi filię. Sæpe namque evenit, sicuti par et credibile est, ut eadem et olim veteres, et nostrę ætatis Dei amantes homines, miracula edant. Quod autem historia commemorare jubet, sic habet : Aliquando sacrum hunc Epiphanium duo quidam in via mendicę observarunt : et cum non pœnitendum aliquid se ab eo accepturos existimarent, alter in solo, spiritum continens perinde atque mortuus esset, jacebat : alter autem veluti familiaris ejus lamentans et flens, inopiam eam assiduebat, ut funeris impensas non haberet, et pecuniam tantam cum reprehensione ejus deplorabat. Porro Epiphanius præteriens, nihil quidem aliud quam quod jacenti illi requiem precatus est, dixit. Exiguam autem quiddam ad illum funerandum ploranti dedit, illa verba adjiciens : « Curam hujus funeris habet, et tandem flere desine. Nam hic nunc non resurget. Mortem autem, quę communis omnium et inevitabilis, necessitate quadam obeunda est, animo te forti ferre oportet. » Hęc Epiphanius dixit, et abiit, cœptam perfecturus ambulationem. Cum autem ea in via nemo alius appareret, ille qui sic steterat et ploraverat, jacentem, indicio pedis concussionem dato, ut resurgeret, admonuit : simulque eum laudavit, qui tam egregie mortui hominis habitum retulisset ; et : « Age tandem exsurge, inquit, ut in præsentiā versutię tuę hilarius vivendo fructum percipiamus. » Ubi autem ille amplius neque dicentem audiit, neque modis omnibus significationem aliquam, se vivere, exhibuit ; alter cursu celeris episcopum est consecutus, ei que fraudem quam inopia coacti commenti essent, indicavit : et jam citra fucum vere flens et lamentans, ut socium suum resuscitaret, supplicavit. Epiphanius autem, postquam illi, ne factum id graviter ferret, dixit, hominem dimissum absolvit : quod Deus rem eam retractatam nolle : fidem facere omnibus volens, ut equidem puto : qui tentare et facere talia in ministris ejus audeant, illum ipsam Deum, qui

ματιῶ οὐ διήγεν ὁ οἰκονόμος, μέγα τι καὶ ὑπερφύε βαλάντιον πολλῶν χρυσίου ὀκῶ βαρυνόμενον ἀνὰ χεῖρας βαλὼν, ἀπιὼν ὤχετο, μήτε τίς ὁ δοῦς ἦ καὶ ὁ πεπομφῶς· δῆλον πεποιηκῶς. Καὶ γε παράδοξον ἴαν ἐδόκει, ἐπιδοῦσαι τοσούτων χρημάτων ἀγνωστον ἑαυτὸν ὅστις ἦν ὁ δοῦς, καταστῆσαι. Εἰς νοῦν δὲ θέμενοι, θειοτέραν εἶναι τὴν πρᾶξιν συνέβαλον ἅπαντες. Τοῦτο μὲν δὴ τοιοῦτον· ἕτερον δὲ αὐτοῦ πυνθάνομαι, ἐπίσης μὲν Γρηγορίῳ ἔχον, ὅς πάσαι τὴν ἐκκλησίαν ἐπετρόπευε τῆς κατὰ Πόντον Νεοκαισαρείας. Οὐ μὴν γε παρὰ τοῦτο ἀπιστεῖν δίκαιον, καὶ Ἐπιφάνιῳ τὰ ἱσα διαπεπρωχθαι· ἐπεὶ τοί γε οὐδὲ Πέτρος· μόνον ὁ τῶν ἀποστόλων κορυφαῖος, νεκρὸν ἀνίστα· ἀλλὰ καὶ Ἰωάννης κατὰ τὴν Ἐφεσον, καὶ ἄλλαχού ἕτεροι· οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ αἱ θυγατέρες **B** Φιλίππου κατὰ τὴν Ἱερὰπολιν. Τὰ δ' αὐτὰ πολλάκις οἶα εἰκὸς ἐξεργάσθαι συνέθε παρὰ τε τῶν παλαιοῦ καὶ νῦν θεοφιλῶν ἀνδρῶν. Ὅ δὲ λέγειν ἡ ἱστορία ὤρηται, τοιόνδε ἐστὶ· Ποτὲ παρίοντα τὸν ἱερὸν τοῦτον Ἐπιφάνιον δύο τινὲς ἐπιτηρήσαντες ἐνδοιοί πένητες, καὶ λογισάμενοι μεῖζόν τι ἐξ ἐκείνου λαβεῖν, ὁ μὲν ἐπ' ἐδάφους ἀπλωθεὶς ἔκειτο, συστείλας τὸ ἄσθμα οἶα δῆθεν νεκρός· ὁ δ' οἶα συνήθης διόφυρόμενος ἔκλαιε· καὶ ἐσχηματίζετο τὸ μὴ εὐπρόως ἔχειν θάπτειν αὐτὸν, τῆς ἐνδείας καταμεμψόμενος. Ὁ δ' Ἐπιφάνιος παριὼν οὐδὲν μὲν ἔλεγε, μόντην δ' ἀνάπαυσιν τῷ κειμένῳ ἐπηύχετο. Βραχὺ δὲ τὸ πρὸς κηδεῖαν δοῦς, « Ἐπιμελοῦ τοῦ κειμένου, » τῷ δακρύνοντι ἔφη· « καὶ παῦσαι κλαίων ποτέ· οὐ γὰρ νῦν ἀναστήσεται. Τὸ δὲ κοινοῦ τε καὶ ἀπαράτητον καὶ ἀποκείμενον ἐξ ἀνάγκης τέλος, χρεὼν καὶ σὲ φέρειν γενναίως. » Ταῦτ' εἰπὼν Ἐπιφάνιος, παρῆλθε τὴν σφετέραν διανύων ὁδόν. Ὡς δὲ οὐδεὶς ἕτερος κατὰ τὴν ὁδὸν διεφαινετο, ὁ ἐσπῶς τε καὶ ὀδυρόμενος αἰσθησιν δῆθεν τῷ κειμένῳ εἰδίδου ἔγειρεσθαι. Ἐπῆναι δὲ ἅμα τῇ κινήσει, ὡς σφῶς μάλα ἐσχηματίσχετο τὸν νεκρὸν· καὶ, « Ἄγε δὴ, ἔλεγεν, ἐξεγείρου· καὶ τόγε νῦν τῇ σῇ ἐντροφῇ σφωμεν σφιστεῖτε. » Ἐπεὶ δ' ἐκεῖνος οὐδὲν μᾶλλον οὔτε λέγοντος ἤκουεν, οὔτε πᾶσι τρόποις παρέχοντος αἰσθησιν τὸ ζῶν εἶναι ὑπέβαινε, σπουδῇ τὸν ἱερέα εἰδὼκε· καὶ φθάσας, τὴν-ἐξ ἐνδείας σφῶν μηχανὴν κατεμήνυε· καὶ ταῖς ἀληθείαις κλαίων καὶ ὀδυρόμενος, ἀνίστασθαι τὸν ἑταῖρον κατελιπάρει. Ἐκεῖνος δὲ μὴ **D** δυσχεραίνειν ἐπὶ τῷ δράματι· ἐπεικῶν, ὁπίσω ἀνιπαμπεν· ἀναλύνει γὰρ τὸ γεγονός· θεὸς οὐκ ἔβουλετο πιστώσασθαι ἅπαντας ἡρημένους, ὡς γε οἶομαι, ὡς αὐτόν γ' ἐκεῖνον θεὸν πάνθ' ὀρῶντα καὶ ἀκούοντα ἀπατῶσιν, ὅσοι δὴ τοιαῦτα δρᾶν ἐπὶ τοῖς αὐτοῦ ὑεράτοις τόλμῃ προάγονται, καὶ σφᾶς αὐτοὺς μᾶλλον ἐξαπατῶντες λελήθασιν. Ἐν πλείῳ δὲ θανεῖν ἔγνω τὸν Ἐπιφάνιον· ὃν οἱ περὶ αὐτὸν μέλει ἐμβολόντες, ἵνα μὴ τι ἀηδὲς ἴσως πάθῃ, κατὰ τὴν Κύπρον δέσσωσαν. Καὶ τὰ μὲν περὶ Ἐπιφάνιου τοσαῦτα ἐκ πάνυ πολλῶν διόγα διηγησάμην.

videat et audiat omnia, eos falsum ire, seque adeo ipsos, potius inscios fallere. **332** Epiphanium vero in navi mortuum esse intellexi : quem comites ejus melle oblitum, ne quid forte ingratum corpori accideret, in Cyprum detulerunt. Hæc pauca ex multis de Epiphanio recensui.

ΚΕΦΑΛ. ΜΖ'. Α

Περὶ Ἀκακίου τοῦ Βερρόλιας, καὶ Ζήνωνος καὶ Ἀλαττος, ἀγίων ἐπισκόπων.

Ἀνὰ δὲ τὴν τῆς Συρίας Βέρρολιαν καὶ ὁ πολὺς Ἀκάκιος τῇ ἱερωσύνῃ διέκρεπεν, ἐξ ἑτι νέου πάνυ ἀκριβῶς κατὰ μοναχοὺς ἀσκηθεὶς· ὃ πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα κατάρωτο· μέγιστον δ' ἀρετῆς τεκμήριον ἔδωκεν, ὅτι περ τὸν ἀεὶ χρόνον καὶ ὕπνῳ καὶ λοιποῖς τὸ τῆς ἐπισκοπῆς αὐτῷ καταγώγιον ἀνεψυγμένον ἐτύγγανεν ὡς· ὥστ' ἀδελφὸς αὐτὸν ὄρῳ πάντα ξένους τε καὶ ἐπιχωρίους· ὁ καὶ ὑπερβυῶς ἐγὼ μάλιστα διὰ θαύματος τίθεμαι· ἣ γὰρ ἐδείκνυτο ὅτι βιώναι ὡς ἀεὶ πεποιοῦν εἶναι, ἣ τοῦτο ἐπινοῆσαι λογίζομαι, τὸ εἰς κακίαν τῆς φύσεως ἐτοιμον παραιτούμενος· ἀεὶ γὰρ φωραθῆσθαι προσδόκιμος ὢν ὑπὸ τῶν ἐξαπίνης εἰσιόντων τῇ πυκνῇ φυλακῇ, μὴδ' εἰ βούλοιο, ἀμαρτάνειν ἔχειν, ἀλλ' ἐν σπουδῇ ἀεὶ καθεστάναι. Ἐν δὲ τῷ τότε καὶ δύο τινὲς ἀδελφοὶ ἐπιστήμῳ ἦσαν· οὐκ ἐν μοναγίῳς ἐπιβαλόντες τῷ φιλοσοφεῖν, ἀλλ' ἐν τῷ παραλίῳ τῆς Γάζης, ὃ Μαϊουμά· ὄνομα. Ζήνων δὲ καὶ Ἀλας οἱ κατὰ γένεσιν ἀνωμάζοντο. Πιστοὶ δὲ περὶ τὸ καλῶς θρησκεύειν ἐγένοντο· καὶ πολλάκις ὑπὸ τῶν Ἑλληνιστῶν οἷα θεὸν τὸν Χριστὸν ὁμολογοῦντες, ἀπηνῶς κατεξάνθησαν. Ἀίσιος μὲν οὖν ὡραία γυναικὶ συζυγεῖς, ἐς τρίτον αὐτῇ συνεγένετο, παρ' ὅσον ταύτῃ συνῆκεν χρόνον· καὶ τρεῖς παῖδας ἐνταῦθεν γεννηθῆαι λέγεται· τοῦ λοιποῦ δὲ τῇ γαμετῇ ἀποτάξασθαι τοιαύτης ἕνεκα συνουσίας· μοναχικὴν δ' ἐπιλέξασθαι βίωσιν· ἐφελκύσει δὲ καὶ τοὺς δύο παῖδας καὶ πείσει μὴ γῆμαί, ἀλλ' ἐπὶ τὰ θεῖα τὴν σπουδὴν μεταθεῖναι· τὸν δὲ τρίτον συνοικεῖν γυναικὶ ἐλέσθαι. Ἀλαν δὲ σωφρόνως καὶ εὐδοκίμως τῆς τοῦ Βιτωλίου ἐκκλησίας ὁ Ἀλας προέστη. Ὁ δὲ Ζήνων ἐκ νέου βίον καὶ συνάφειαν γυναικὸς παρωσόμενος, πολὺς περὶ τὸ ὑπηρετεῖν ἐγένετο τῷ Θεῷ· ἐπετρέψευσεν δὲ καὶ τὴν τοῦ Μαϊουμά ἐκκλησίαν. Γηραλέος δὲ ἦδη γενόμενος, ὡς καὶ εἰς ἑκατὸν ἔτη παρελᾶσαι, μηδεπώποτε ἀπολειφθῆναι ἣ κατέπινε ἐλθεῖν τῆς ἀρχῆς τῶν νενομισμένων θυμῶν Θεῷ, ἐσθινῶν φημι καὶ ἐσπερινῶν, καὶ τῆς ἄλλης λειτουργίας αὐτοῦ, εἰ μὴ γε νόσος μεγάλη προσβαλοῦσα ἐπέσθαι. Μοναστικῇ δὲ φιλοσοφῶν βιοτῇ, ἀεὶ ἐν ἑαυτῷ μονήρει λινούν ἔφαινεν ἔσθημα· ἐξ ὧν τὰ πρὸς ζῶν ἑρπυζόμενος ἐπιτρεῖται, καὶ τοῖς ἐνδοῦσι τὸ ἀρχοῦν ἐχρησάται, καὶ ἄχρης οὐ ἐτελεῖται, οὐκ ἀνῆκε τὴν οἰκείαν ἐργασίαν διέπναι, καί περ ἀρχιεπίσκοποι τῶν ἀνὰ τὸ ἔθνος ἱερέων πρωτεύον, καὶ μεγίστης ἐκκλησίας προεστῶς ἐπὶ τε πλούτῳ καὶ πλῆθει ἀνδρῶν. Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι οὐχ ἱερατικῶς μόνον ζῶντες, ἀλλὰ καὶ ἄλλως ἐν ταῖς ἡρεσι διατετώμενοι τηνικαῦτα θεοφιλεῖς ἐγνωρίζοντο ἄνδρες· ὧν κατὰ μέρος τὰ κατορθώματα διηγεῖσθαι εἰς πολὺ ἂν τι μῆκος τὴν ἱστορίαν ἐκτείνωμεν· ἐν οἷς ἅπανιν οἷα τις περιφανὴς ἀσθεὶς διέλαμπεν ὁ πρὸ βραχείος ῥηθείς ἡμῖν Ἀρσένιος. Ὁλγῶν δ' ἐμνήσθην εἰς ἀπόδειξιν τῶν τότε ἱεραῶν λαχόντων· ἔργον γὰρ πάντας ἐκδιηγέσθαι, ἐπεὶ οἱ πλείους χαλοῖ

CAPUT XLVII.

De Acacio episcopo. Berthææ : item de Zenone, et Ajace, sanctis episcopis.

Berthææ autem in Syria, magnus Acacius, episcopali munere obeundo celebris fuit ; qui ab adolescentia prima in monastica vita accurate exercitatus fuerat. Hujus multa quidem sunt alia recte acta : illud vero maximum virtutis indicium, quod perpetuo etiam vel cibi vel somni capiendi, aliarumque rerum tempore, episcopalis mansionis suæ domicilium patens et apertum esse voluit ; adeo ut ad eum videndum et cives et advenæ libere ingrederentur : id quod ego vehementer admiror. Aut enim ea re se cum fiducia semper vivere ostendit : aut eum id ita instituisse puto, ut naturæ ad vitia propensionem supprimeret. Cum namque in expectatione esset, ut frequentibus eorum excubiis, qui decrepente ingrediebantur, in actionibus suis deprehenderetur, etiamsi voluisset, peccare tamen non potuit, sed studiis suis laudatis semper incubuit. Eo tempore duo etiam fratres præclari erant, qui non in solitudine, sed in maritimo Gazæ loco, qui etiam Majuma dicebatur, philosophati sunt. Zeno et Ajax, germanorum istorum fratrum nomina fuere, Egregiam autem in recta religione obtinuerunt fidem : et sæpenumero a Græcæ superstitionis sectatoribus, ut qui Christum Deum esse profiterentur, sunt diverberati. Ajax quidem, quandiu cum conjuge sua fuit, quam sibi egregia forma matrimonio junxerat, ter tantum cum ea concubuit : unde etiam tres suscepit liberos. Postea autem nuntio ei ejusmodi consuetudinis gratia remisso, monasticam delegit vitam. Duos quoque ad idem vivendi institutum pertraxit filios : quibus, ut ne conjugia sequerentur, sed studium omne ad res divinas conferrent, persuasit. Tertius autem cum uxore in matrimonio vixit. Sapienter vero et præclare ecclesiæ Bitolii Ajax præfuit. Zeno autem a puero conjunctionem feminæ aversatus, totus in ministerio Dei erat : administravit quoque Majumæ ecclesiam. **333** Atque ubi ad eam pervenit senectutem, ut etiam centesimum attingeret annum, haud unquam neglexit aut prætermisit receptos statosque vel matutinos vel vespertinos hymnos Dei, et reliquum sacrum ministerium suum ; principio psalmodiarum adesse, eisque præire sollis, nisi gravis interveniens morbus eum impeditisset. Et quod in cœlibatu philosopharetur, semper in solitaria lanificii officina lineam texuit telam. Ex cujus laboris fructu cum ipse necessariis rebus comparandis vitam toleravit, tum indigentibus etiam sumptus subministravit. Et quoad vixit, opus ita facere non destitit : quamvis ætate grandiore, primas apud eam gentem inter episcopos ferret, maximæque ecclesiæ præsesset, in qua ei

copiosi et frequentes essent homines. Sed enim A tum multi alii non episcopi modo, verum etiam in montibus colentes, amantes Dei viri, illustres fuere. Quorum res bene actas si sigillatim exponeremus, in ingentem nobis prolixitatem historia excresceret. In quibus omnibus, veluti quædam præclara stella, etiam is refulsit, cujus supra meminimus, Arsenius. Paucos autem, ut specieminem aliquod tantorum virorum, qui tum episcopalem functionem obiere, recensui. Laboriosum enim esset omnes referre, quandoquidem plures boni atque honesti fuere, quorum etiam vitæ institutum testimonio ipse suo confirmavit Deus. Orantes enim eos exaudiit, et prodigia nova per eos edidit. Et ab eis quoque ita Ecclesia catholica administrata, simul et clerus et populus, ad eundem cum illis virtutis ardorem et æmulationem est excitatus.

CAPUT XLVIII.

De inventione reliquiarum Abacuc et Michææ, veterum prophetarum.

Religio vero non per hos tantum majora capiebat incrementa, verum eam etiam cohonestarunt, atque ut æquum est quam maxime exornarunt, quæ tum apparuerunt veterum atque illustrium prophetarum reliquiæ. Abacuc enim primum, deinde Michæas, et tandem post hos celebre Baptistæ caput e terra exstiteret. Abacuc quidem et Michææ reliquias divina visio, sicuti audiui, in somnis Zebeno ostendit, Eleutheropolis eo tempore ecclesiam gubernanti. Ea autem urbs Cela, atque etiam ante id nomen, Ceila appellata fuerat, 334 ubi Abacuc inventus est. Ab ea quasi stadiis decem locus quidam Berathpasia (1) cognominatus distat, ubi Michææ sepulcrum esse dicebatur. Quod fideles ignorantes, una cum incolis patria voce Nephsameemana vocarunt. Sed prophetæ C Zebeno in somnis apparentes, quemadmodum dixi, seipsos qui essent, indicarunt.

CAPUT XLIX.

De inventione sacri capitis divi Joannis Præcursoris et Baptistæ.

Admirandum autem et celebre Baptistæ caput ejusdem imperii tempore inventum, in clarissimam urbem Constantinopolim est deportatum. Id namque Herodias, quod adhuc Baptistæ reprehensionem timeret, in Herodis regia abstruso quodam loco sepelierat. Sed rem tam sanctam divina visionis admoniti monachi quidam Macedonianæ hæresis invenerunt: qui primum quidem Hierosolymis vixerunt, postea autem in Ciliciam commigrarunt. Atque ubi caput id ibi esse comperit Mardonius (2), qui primus inter imperiales eunuchos fuit, inventionem eam Valenti indicavit: et ille id Constantinopolim deferri jussit. Quidam igitur missi, cum splendido comitatu in imperiali curru id vexerunt. Ubi autem ad Pantichium, oppidum parvum, non longe a Chalcedone situm, perventum est, ulterius progredi quæ ad currum junctæ erant mulæ, quamvis auriga eis vehementius et flagello et calcaribus ad cursum instigans

ΚΕΦΑΛ. ΜΗ'.

Περὶ τῆς εὐρέσεως τῶν λειψάνων Ἀβδακούμ καὶ Μιχαίου τῶν παλαιῶν προφητῶν.

Ὁὐκ ἐν τοῦτοις δὲ μόνοις ἡ θρησκεία ἐπεδίδου εἰς μέζον, ἀλλ' ἐγέραιρον ταύτην, καὶ ὡς εἰκὸς εὖ μάλα ἐσέμνυνον, καὶ λείψανα τῶν πάλαι περιφανῶν προφητῶν κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ἀναφανίσμενα. Ἀμδακούμ γὰρ πρότερον, ἔπειτα δὲ καὶ Μιχαίας τῆς γῆς ἀνεδίδοδο, καὶ ἡ περιδόητος μετὰ τοῦτους τοῦ Βαπτιστοῦ κεφαλῇ. Ἀμδακούμ μὲν οὖν καὶ Μιχαία τὰ λείψανα, ὅψις θεία, ὥς γ' ἐπιθόμην, ὀνειράτος, Ζεβένῳ ὑπέφαινε, τηνικαῦτα τὴν Ἐλευθεροπολιτῶν ἐκκλησίαν ἐπιτροπεύοντι. Κελά δὲ, καὶ πρὸ τούτου δὴ τοῦ ὀνόματος, Κελά ὀνόμαστο ἡ Ἐλευθερόπολις, καθ' ἣν ὁ Ἀμδακούμ εὐρέθη. Ἐκεῖθεν δὲ ὡς αἰ στάδις δέκα τῆς πόλεως διεστῶς, χῶρος τίς ἐστι Βηραθπασία καλούμενος, ἐν ᾧ ὁ Μιχαίου τάφος εἶναι ἐλέγετο. Οἱ δὲ πιστοὶ τοῦτ' ἀγνοοῦντες, τοῖς ἐπιχωρίοις ἐπίσης ὀνόμαζον, Νεφσαμεεμανὰ πατρίῳ φωνῇ τὸ μνῆμα καλοῦντες. Ἀλλ' αὐτοὺς οἱ προφῆται ὄναρ Ζεβένῳ ἐπιφανέντες, ὡς εἴρηται, οὔτινας εἶεν, ἐμήνυσαν.

ΚΕΦΑΛ. ΜΘ'.

Περὶ τῆς εὐρέσεως τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ.

Ἀλλὰ καὶ θαυμαστὴ καὶ περιδόητος τοῦ Βαπτιστοῦ κεφαλὴ ἐπὶ τῆς παρουσίας εὐρεθεῖσα ἡγεμονίας εἰς τὴν Κωνσταντίνου περιφανεστάτην πόλιν ἀνεκομισθῆ. Ἡ γὰρ Ἡρωδίας καὶ ἐτι τὸν ἐλεγχον δειλιῶσα τοῦ Βαπτιστοῦ, κατὰ τὸ Ἡρώδου ἀνάκτορον, ἀφανεῖ τινι τόπῳ ταύτην κατέκρυπτεν· ἦν τινες ὅψις θειοτέρῃ μοναχοὶ τῆς Μακεδονίου αἰρέσεως εὐρηκότες, πρῶτα μὲν ἐν Ἱεροσολύμοις διέτριβον· εἶτ' ἐκεῖθεν εἰς Κίλικας μετεχώρουν. Ἐκεῖσε δ' οὖν αὐτὴν φωράσας Μαρδόνιος, ὃς πρῶτος τῶν βασιλικῶν εὐνούχων ἦν, οὐδ' ἐντι ἐδήλου τὴν εὐρεσιν. Ὁ δ' εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀγειν ἐκέλευε· καὶ τινες πεμφθέντες, λαμπρῇ προπομπῇ ἐν βασιλικαῖς ὁχήμασι ἤγον. Ὅς δὲ περὶ τὸ Παντείχιον ἤδη ἐγένοντο, μικρὸν δὲ τοῦτο ἄστυ, οὐ πάνυ πορρωτέρῳ τῆς Χαλκηδόνος κείμενον, περαιτέρῳ βαίνειν αἱ πρὸς τοῦτο τεταμέναι ἡμίονοι οὐκ ἠδούλοντο, καὶ ταῦτα τῶν ὑπηρετουμένων πλείστα διαπειλούμενων, καὶ τοῦ ἡνιόχου χαλεπαίνοντος, καὶ σφοδρότερά χρωμένου τῇ μάστιγι, καὶ πυκνῷ τῷ

(1) Sozom. habet Berathsasia

(2) Τῆς βασιλικῆς οἰκίας, αὐτῶν, hoc est, imperialis domus major. Sozom. lib. vii, cap. 21.

κέντρῳ διερεθίζοντος. Ὡς δὲ μηδὲν ἀνύοντες ἦσαν, ἔξινον τι δηλοῦν τὸ θεῖον ἰδοῦναι οὐ τοῖς ἀγούσι καὶ θεωμένοις μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ βασιλεῖ. Καὶ δόξαν οὕτως, ἀπέθεντο τὴν ἱερὴν τουτοῦν θησαυρὸν ἐν τινὶ κώμῃ γειτονοῦσῃ· τοῦ Κοσιλάου ταύτην ἐγχώριος ἐγκάλει φωνή· τοῦ δὲ Μαρδονίου τὸ κτήμα ἦν. Κατὰ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον, ἡ τοῦ Θεοῦ, ἡ καὶ αὐτοῦ τοῦ π. οφήτου κινήσαντος, τῇ κώμῃ ταύτῃ ὁ βασιλεὺς ἐπίσταται Θεοδόσιος. Εἰς νοῦν δὲ θέμενος τὴν χάραν ἐκείθεν λαβεῖν, ἀνέστηκε μόνῃ Ματρώνα· ἡ παρθένος· ὡσα καὶ ἄφισπρωμένη Θεῷ, τῇ θείᾳ εἶπετο τοῦ Βαπτιστοῦ κεφαλῇ, διακονοῦσα τὰ ἐπιτήδεια τῇ ὁδῷ, καὶ φύλαξ καθισταμένη· ἦν δὲ γενναίως ἀνθίσταμένην, οὐκ ἔμετο δεῖν οὕτω βιάσασθαι. Ἰκεσίαν δὲ προζάγων, συγχωρεῖν ἰδοῖτο· μόλις δὲ ἐνεδίδου ἐκείνη ἀνήντα καὶ ποῦτον οιομένη ἐπιχειρεῖν, καθὼς καὶ Οὐάλεντι συνέθετο συμβάλλουσα. Ὁ δὲ τὴν θήκην ἐν ἡ ἱερὰ κατέκειτο κεφαλῇ, τῇ ἁλουργίδι περιελίξας, αὐτὸς ἐκείνῃ χειρὶ διετέλει βαστάζων, ἄχρι δὲ πρὸ τῆς Κωνσταντίνου τῷ λεγομένῳ Ἐβδόμῳ τούτῃ κατέθετο· ὅπου θὴ διαφερόντως σεμνύνων τὴν Βαπτιστήν, καὶ νέων μέγιστον καὶ κάλλει κάλλιστον ἀνεγείρει. Πολλὰ δὲ καὶ πολλάκις Ματρώναν μετελθὼν, καὶ ὑποσημμένος μαχησιμῆνα, μεισθεῖναι τὴν ὄξιν χηρίσσει· ἦν γὰρ νοσοῦσα τὰ τῆς Μακεδονίου αἰρήματα· καίπερ Βινεντίου, ὁς πρεσβύτερος ἦν τὰ ἱσα φρονῶν, καὶ τὰ περὶ τὴν θήκην ἐπίσης αὐτῇ τῷ Βαπτιστῇ πράττων, καὶ διὰ τούτῃν ἱερωμένος, εὐθύς μεταβαλόντος, καὶ τῇ καθόλου προσχωρήσαντος Ἐκκλησίᾳ, καὶ τούτῃ ἀνώματον θεμένου, ὥς φασὶν Μακεδονίαν, μήποτε τὴν οἰκείαν ὄξιν ἀπώσασθαι, μετέθετο δὲ ὀρίσας οὕτως· εἶπερ ἔλοιτο ὁ Βαπτιστὴς ἀπολουθῆσαι τῷ βασιλεῖ, καὶ αὐτὸν τὴν ὀρθοκρίαν ἀποθέσθαι, καὶ αὐτῷ κοινωνεῖν τοῦ λοιποῦ μηδὲν τι διαφερόμενον. Βικέντιος δ' οὗτος Πέρσης μὲν ἦν τὸ γένος· Κωνσταντίου δὲ βασιλεύοντος ἐν Περσίδι ζωοῦντος γενομένου, φυγὰς καὶ αὐτὸς σύνναμα Ἀδδᾶ τῷ ἀναψῷ, τῇ Ῥωμαίων γῇ προσφοιτᾷ. Ἀλλ' ὁ μὲν τῷ κλήρῳ καταλεγείς, καὶ εἰς πρεσβυτέρου προῆλθε· ὁ δὲ ἄξιον, Ἀδδᾶς δὲ γυναῖκα συναφθεῖς, τῇ Ἐκκλησίᾳ πολὺ τι ὄφελος ἐγενόνη· παῖδα γὰρ ἐγέννησεν Ἀδξέντιον ὄνομα, πιστὸν μὲν εἰς τὰ θεῖα, σπουδαῖον δὲ περὶ φίλους· βίου δὲ σώφρονος ἡμέμενον καὶ ἐμμελοῦς· φιλολόγον δὲ μάλιστα, ἴδριν τε τῶν ἐν Ἑλληνιστῇ καὶ τῶν παρὰ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς συγγραφεῦσιν ἐρμηνευθέντων· μέτριον δὲ ἄλλως· καὶ ταῦτα βασιλεῖ τε ἐπιτήδειον καὶ τοῖς ὅσοι περὶ αὐτόν· καὶ λιμπρῷ στρατηγῇσαντα. Οὐ καὶ λόγος πολλὸς παρὰ τοῖς ἁρίστοις τῶν μοναχῶν, καὶ τῶν ὅσοι σπουδαῖοι ἄνδρες οἱ πείραν ἔσχον τάνδρος Ματρώνα δὲ ἐκ βίου τῇ Κοσιλάου κώμῃ παρῆρρε, σεμνῶς τε καὶ ἱεροπρεπῶς διαζῶσα μετὰ λιμπρᾶς· καὶ μάλα σώφρονος βιοτῆς, καὶ πολλῶν παρθένων ἡγήσατο· ὧν ἡ διαδοχὴ καὶ ἐπιπολὺ τοῦ χρόνου διήρκεσε, τῆς Ματρώνης παιδείας ἡθὺς τὸ ἄξιον καὶ περὶ φανή τὴν φήμην κληρωσαμένην. Τσαῦτα καὶ περὶ τούτων· ἃ ὄητα καὶ ἱκανά γε οἶμαι πρὸς δόξαν τῆς ἡμετέρας

(1) Sozom. lib. vii, cap. 21, 24. Is Deo templum id constructum scribit. Templum enim Dei vocat,

immineret, nolueret. Porro cum gravi eo impetu nihil efficere, novi quiddam Deum significare, non duces modo at spectatores, sed ipse etiam imperator existimavit. Itaque placuit, ut sacer iste thesaurus, tum in vicino vico, quem incolæ Cosilaum vocabant (erat autem in Mardonii dominio) deponerent. Cæterum hoc tempore accidit, sive Deo seu Propheta ipso instigante, ut ad vicum hunc Theodosius veniret. Et cum caput id inde transferre conlittisset, sola ei obstitit Matrona, Deo dicata virgo, quæ divinum hoc caput Baptistæ æquebatur, ut in itinere pro eo atque opus esset, ei inserviret, entosque ejus esset.

335 Eam vero imperator magno animo obsistentem, minime vi cogendam ducens, preclibus est aggressus, ut translationem eam permetteret. Illa id difficile tandem annuit, rem eum, quam perficere nequiret, sicuti etiam Valenti contigerat, per conjecturam aggredi rata. At Theodosius arcem, in qua sacrum caput repositum fuerat, purpura circumvolutam, ipse manibus suis gestavit, usque ad Septimam quæ dicitur regionem urbis Constantinopolitanæ: ubi id reposuit, templo, divo Baptistæ, quem præcipue celebrabat, maximo et putebatissimo constructo (1). Et cum sæpe multumque Matronam maximis gratissimisque pollicitationibus, ut fidei sententiam mutaret (Macedonii enim hæresis tenebatur morbo), aggressus esset, persuadere id ei non potuit: cum quidem Vincētiū, ejusdem religionis presbyter, qui idem cum illa apud aream Baptistæ præstabat ministerium, et quæ ob causam sacerdotalem susceperat dignitatem, statim sententiam mutavisset, et ad catholicam Ecclesiam accessisset: idque antea, sicuti Macedoniani dicunt, jurejurando interposito, nunquam se opinionem suam rejecturum esse. Sed enim eam mutavit, hac sibi præscripta conditione, ut tum demum religionem suam deponeret, et postea sine discrimine illo cum imperatore communicaret, si illum Baptista sequeretur. Vincētiū iste genere fuit Persa. Cum autem in Perside sub Constantio persecutio esset mota, profugiens inde cum consobрино Adda, in Romanorum pervenit ditionem. Atque hic in clerum allectus, ad presbyteri dignitatem pervenit. Addas autem uxore ducta, magnum Ecclesiæ emolumentum genuit, Auxentium filium, in rebus divinis fidelem, in amicos officiosum, vita moderatum, et sibi ipsi constantem, studiorum doctrinæ amantem maxime, litterarum profanarum atque etiam ecclesiasticarum peritum, modestum præterea, et imperatoris aulæ commodum, præclarum etiam in bello ducem: cujus celebris etiam fama est apud optimos quosque monachos, et alios doctos bonosque viros, qui illum cognovere. Porro Matrona vitam in vico Cosilao exegit, et pluribus virginibus præfuit, quarum successio in longum tempus duravit, morem quamvis antea quoque in honorem S. Baptistæ conditam dixerit ecclesiam eam.

Matronæ disciplina dignum et præclaram famam obtinens. **336** De his quæ commoda, ut puto, ad religionis nostræ gloriam, in Theodosii imperium inciderunt, hactenus.

CAPUT L.

De clarissimi imperatorum Theodosii magni obitu.

Theodosius autem, post Eugenium devictum, in Italia Mediolani agens, et Occidentis res pro eo atque decuit constituens, ægrotare cœpit, hydropiæ morbo oppressus : et Joannis monachi prædicatione in memoriam revocata, finem vitæ propediem adventurum exspectavit. Majoris autem sollicitudinis causa ei fuit reipublicæ status, in animo secum reputanti, quantum detrimenti civilis et subditis, imperatore e medio sublato, accidere soleat, quam mors ipsa. Itaque quamprimum filium Honorium Constantinopoli accivit, imperatorem eum Occidentalibus partibus præficere volens. Quem ubi advenientem vidit, meliusculæ habuit, et ad spectaculum ludorum Circensium ob victoriam celebrandorum prodiit. Et cum ante prandium validior fuisset, postea repente eum imbecillitas invasit. Cumque ludicrum id perficere non posset, filio id more solito peragendum commisit, proximaque nocte satis concessit, decima septima Januarii mensis die, sempiterna laudis et gloriæ memoria post se relicta : cum ad finem vitæ satis longum pervenisset, atque cum splendidis victoriis solus Romanorum imperium monarchia gubernasset, et duorum imperatorum pater esset, eisque imperium pacatum relinqueret. Placide autem in lecto suo beata morte vitam finiit, præmium id fidei erga Deum suæ, et flagrantis adversus idola et simulacra ardoris consecutus. Vixit annos sexaginta, et menses octo : quorum sedecim cum dimidio, in imperio Romano peregit. Complectitur duodecimus iste historiarum liber annos decem et octo : cum a mundo condito quinques millesimus nonagesimus nonus (1), a natiuitate autem Domini quadringentesimus quartus ageretur annus (2).

(1) Secundum recentiores 4375.

Ἀθησακείας καὶ τῇ Θεοδοσίου ἡγεμονίᾳ συνιδραμεν.

ΚΕΦΑΛΑ. Ν.

Περὶ τῆς τελευταίας τοῦ ἐν βουσιλεύσιν δοδιδμεν Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου.

Θεοδόσιος δὲ μετὰ τὴν Εὐγενίου καθαίρεσιν ἐπὶ τῆς Ἰταλίας διάγων ἐξ Μεδιόλανον, καὶ τὰ τῆς Ἑσπερίας ὡς χρεῶν καθιστῶν, ἀβρώστως διετέθη τῷ τῷ ὕδρου νοσήματι κρατηθεὶς· εἰς νοῦν τε ἔχων τὴν τοῦ μοναχοῦ Ἰωάννου πρόρρησιν, ὅσον οὐκ ἔπειτα τὴν τελευταίαν προσεδόκα. Ἐν μεγίστῃ δὲ φροντίδι μᾶλλον τῆς τελευταίας καθίστατο περὶ τῶν κοινῶν, ἀναπολῶν ὅσα κατὰ ἐπιεικείᾳ τοῖς ὑπηκόοις βασιλείᾳς ἐκποδὼν γενομένου. Ὅσον· τοίνυν τάχος τὸν υἱὸν Ὀνώριον ἐκ τῆς Κωνσταντινου μετακαλεῖτο· ἐσπερίοις μέρεσι καταστήσαι βασιλείᾳ βουλόμενος· ὃν ἰδὼν παραγενόμενον, ῥῆον ἔσχε, καὶ ἐπὶ θέαν ἱκανοδρομίας ἐπινικίου προήλθεν. Ἐρρωμένος δὲ ὢν πρὸ ἀρίστου, ἔπειτα διετέθη πονήρως· ἐξέπεινα· καὶ μὴ ἰσχύων τὴν θέαν τελεῖν, ἐκέλευε τῷ παιδί περαινέιν τὸ ἔθος· καὶ τῇ ἐχομένῃ νυκτὶ τὸν βίον μετῆλθεν ἐπτακαιδεκάτῃ Ἰαννουαρίου μηνός, ἀεὶ μνηστὴν κλέος καταλιπὼν, καὶ εἰς ὕψους τοῦ βίου καταλήξας τέρμονας. Ἐπὶ τε γὰρ νίκαις λαμπραῖς καὶ μόναρχος Ῥωμαίων γενομένος, ἑαυτὸν τε ἐπιδὼν τοῖς βασιλεῦσι πτέραι, καὶ ἀπτασίαστον αὐτοῖς τὴν ἀρχὴν καταλειποῦς, εὐθαιμόνως τε ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ κλῆρος τὸν βίον ἀφείλ, τῆς πρὸς Θεὸν οἶμαι πίστεως καὶ τοῦ θερμοῦ κατὰ τῶν εὐδῶλων ζήλου τοῦτο γέρας ἐξενεγκών. Δικαίῳ δὲ τὰ πάντα τῆς ζωῆς ἔτη ἐξήκοντα ὅν μνηστὴν ὁκτώ· ὧν τὰ ἐξκαίδεκα ἡμῖς τῇ τῶν Ῥωμαίων ἀρχῇ διετέλεσε. Περιέχει δὲ καὶ ἡ παρούσα δωδεκάτη μοι τῶν ἱστοριῶν χρόνον ἐτῶν ὁκτώκαίδεκα· ὁπνῆκα κόσμου μὲν ἔτος εἴθ'· ἀπὸ δὲ τῆς θείας τοῦ Κυρίου γεννήσεως τέταρτον καὶ τετρακοσιοστὸν ἐπεραίνετο.

(2) Alii ponunt annum 398.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ

ΤΟΥ ΧΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΙΓ'.

NICEPHORI CALLISTI

XANTHOPULI

ECCLESIASTICÆ HISTORIÆ

TOMUS XIII.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Α

341 CAPUT I.

Περὶ τῆς βασιλείας Ὀνωρίου καὶ Ἀρκαδίου·
ὡς Ἀρκαδίῳ μὲν Ρουφίνος παρενύδασεν·
Ὀνωρίῳ δὲ Στελίχῳ ἐν Ἑσπέρῳ τὴν αὐτὴν
ἐκλήρου τῆξιν· καὶ ὅπως τῇ καὶ ταῦτα κοινὰ
καὶ τὰ τῶν ἐκκλησιῶν ἐφέρετο πράγματα.

Λαμπρῶς δ' οὕτω τὴν Ἐκκλησίαν αὐξήσας ὁ μέ-
γιστος Θεοδόσιος, ἐτελεύτα ἐπὶ διαδόχοις δυοσι τοῖς
παισίν· ὧν τὸν μὲν πρεσβύτερον τῶν πρὸς Ἐὼ ἄρχειν
ἰθὺν ἔταττε· τὴν δὲ τῶν Ἑσπερίων ἀρχομένην καὶ
τὴν Κωνσταντινου τῷ νωτέρῳ ἐναχειρίζεν Ὀνωρίῳ.
Καὶ ἀμφὺ δὲ περὶ τὴν ὀρησθεῖαν ὁμοφρονούντες τῷ
πατρὶ διεγίνοντο. Τελευτῶν γὰρ ἑκείνος, οὐδὲν ἄλλο
τούτοις παρήγει ἢ τὴν εὐσέβειαν ἐντελεῖ φυλάττειν·
δι' ἧς εἰρήνην τε ἐπιγίνεσθαι καὶ πόλεμον καταλύ-
εσθαι εἰσηγείτο· τρόπαιά τε ἀνίστασθαι, καὶ νίκην
ἐκ Θεοῦ πρυτανεύεσθαι. Τοιαῦτ' ἑκείνος μὲν τοῖς
παισὶ παραιῶν ἐτελεύτα· οἱ δὲ οὐ τῆς βασιλείας
μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐσεβείας διάδοχοι καὶ κληρονό-
μοι καθίσταντο· εὐθὺς μὲν γὰρ ὁ τῆς Εὐρώπης βασι-
λεὺς τὰς ἐν Ῥώμῃ μονομαχίας διέλυεν, αἰτίας τοιαύτης
γεγεννημένης. Ἀνὴρ τις τὸν ἡρεμον μετῶν βίον, τῆς
Ἐὼ ἀπάρας εἰς Ῥώμην ἀφίκατο· ὁρῶν δ' οὕτω κατ'
ἀλλήλων Ῥωμαίους κεκρημένους τοῖς ὅπλοις, πολλῶν
τῇ μυσαρᾷ ἐκείνῃ συρρέοντων ὄφει, παύσειν ἐπειράτο
τὸ στάδιον κατελιπῶς. Χαλεπῶς δὲ διατεθέντες οἱ
τῇ μαιφάνῃ θέα χαίροντες, ἄλλως τε καὶ τοῦ τοῖς
αἵμασι καίνοις ἐπιτερομένου δαίμονος ἐλδοξάμε-
νοι τὴν βακχεῖαν, λίθοις τὴν τῆς εἰρήνης βάλλοντες·
χυρηγὸν ἀνέβλιν· ὃ δὲ μαθὼν Ὀνώριος, τὸν μὲν Τη-
λέμαχον (οὕτω γὰρ ὠνόμαζτο ὁ ἀνὴρ) τοῖς μάρτυσι
συνερίθμει· τὴν δὲ πονηρὰν ἐκείνην ἐργασίαν διέ-
λυεν, ὥστε μὴ τοῦ λοιποῦ γενέσθαι διαταξάμενος.
Ἀλλ' Ἀρκαδίῳ μὲν ἐπ' ἀντολῆς Ῥουφίνος παρεδύ-

*De imperio Honorii et Arcadii: et ut apud Arcadium
quidem Rufinus in administratione rerum primum
locum, apud Honorium autem in Occidente Stilico
eamdem obtinuerit dignitatem: et ut tum cum pu-
blicæ tum ecclesiasticæ res habuerint.*

Theodosius Maximus ubi Ecclesiam splendide
auxit, duobus filiis successoribus relictis, vita de-
functus est. Quorum natu majorem Orientali, mi-
norem autem, Honorium videlicet, Occidentali
præfecit imperio. Uterque vero in religionis cultu
patris sententiam est secutus. Moriens namque ille
nihil eis aliud mandavit, quam ut veram pietatem
integram servarent, per quam eos asseveravit
pacem habituros, et bella sopituros, tropæaque
excitatuos, et victoriam a Deo consecuturos esse.
Talia ille quidem mandata filiis relinquens obiit.
Illi autem non imperii modo, sed et veræ pietatis
ejus successores et hæredes exstiterunt. Statim nam-
que Europæ imperator Romæ monomachias, hoc
est, singularia certamina, et gladiatorum ludos
sustulit, ob causam ejusmodi: Vir quidam qui-
tam monasticamque vitam colens, ex Oriente
Romam venit, atque ubi Romanos armis ita inter
se decertare, multis ad execrandum id spectacul-
um confluentibus, vidit, in arenam progressus,
intercipere pugnam inter eos tentavit. 342 Quod
ægre ferentes qui sanguinario spectaculo gaude-
bant, et dæmonis, qui cruore effuso delectatur,
intemperii agitabantur, lapidibus coniectis paci-
ficatorem interemerunt. Quæ res postquam est ad
Honorium delata, Telemachum quidem (ita enim
monachus ille vocabatur) in martyrum numerum
retulit: importunum autem certamen illud aboli-

vit, constitutione (1), ne id postea perageretur, A lata. Cum Arcadio in Oriente Rufinus imperium administravit, vir strenuus et procerus, singulæque prudentia præditus, quam et oculorum motus et orationis extemporanea promptitudo indicabant: in Occidente apud Honorium eundem locum Stilico quidam obtinuit. Et uterque apud utrumque Theodosii filium, imperii nomen et habitum esse permittens, summam ipse rerum manum simul et lingua usurpavit, sub præfecti appellatione imperatori ipsi imperans. Verum neuter istorum, qui ei obvenerat, contentus fuit loco. Siquidem Rufinus (2) sibi ipsi imperialem in Oriente dignitatem arrogare conatus est; alter autem in filium Eucherium Occidentale imperium arte quadam transferre studuit. Sed utrumque, amittito et conatus fefellit. Rufinum enim exercitus Romanus, qui cum Theodosio adversus tyrannum Eugenium pugnaverat, ad Arcadii, qui more recepto obviam progressus ei extra portas fuerat, pedes, in loco qui tribunal (3) dicitur, ferro necavit: propterea quod id ut facerent, Stilico militibus suaserat: et quod se illi suspensio naso ab eo derisos comperant; tum autem quod affectate tyrannidis suspectus erat. Ferebatur quoque fama, Hunnos cum, gentem barbaram et feram, in Romanam ditionem immisisse. Tum enim illi Armeniam et quasdam Orientis partes metu nullo plurimam prædæ agentes, percurrabant. Forte autem fortuna peropportune cædes ejus in eam diem incidit, qua ei qui delectus habendi curam gerebant, tantum non purpuram circumdatori fuerant. Eam enim ille conæperat spem, exercitum solo ipso aspectu statim Arcadium, quod nec forma nec reliqua corporis constitutione admodum imperio aptus esse videretur, rejecturum, ipsum autem ad imperium evecturum esse. 343 Capite vero Rufini resecto, et lapide in vis ejus immisso, hastæ in iussit, et in sublimi sustulerunt. Dextram quoque ejus abscissam (4), per urbem circa opticum officinas circumtulerunt, verbis his utentes: « Date stipem inexplebilis avaritiæ viro. » Et ridicula ea mendicitas, multum satis auri collegit: perlibenter enim in jucundo et grato spectaculo homines aurum contulerunt. Ac Rufinum quidem imperii affectatio ad ejusmodi vitæ finem produxit. Ad eundem vero modum et Stilico, qui, si quis alius, et ipse apud Romanos simul et Barbaros potentia multum valuit, verum summam ad se pertrahere volens, in Italia occisus est, sicuti suo loco dicemus. Post Rufinum vero Eutropius eunu-

νάστευεν, ἀνὴρ ἀνδρώδης τε καὶ τὴν ἡλικίαν εὐμή-
κης· γενναῖος δὲ καὶ τὴν σύνεσιν, ἣν μάλα αἱ τῶν
ὀφθαλμῶν κινήσεις ἐδήλουν, καὶ τῶν λόγων ἡτοιμά-
της. Ἀνὰ δὲ τὴν Ἑσπέραν Ὀνωρίῳ τὴν αὐτὴν ἐπέχε-
τῆξιν Στελλίχων τις ὄνομα. Τούτων δ' ἐκάτερος ἐκα-
τέρῳ τῶν Θεοδοσίου παιδῶν τό τε τῆς βασιλείας σχῆμα
καὶ τὸ ὄνομα χαριζόμενος, οὗτοι τὸ τῆς ἀρχῆς κρά-
τος διὰ χειρὸς εἶχον καὶ γλώσσης, ἐν ὑπάρχου προσ-
ηγορῶν βασιλεύων τοῦ βασιλεύοντος, Ἄλλ' οὐδὲ τις
τούτων ἐν οἷς μένειν ἔλαχε, στέργειν ἤγάπα. Ρου-
φίνος μὲν γὰρ εἰς ἑαυτὸν ἐπεχείρει τὸ τῆς βασιλείας
μεταθεῖναι ἀξίωμα· ὁ δὲ τῷ υἱῷ Εὐχερίῳ περιάπτειν
τὴν τῆς Ἑσπέρας ἀρχὴν δεξιῶς ἐσπούδαζεν. Ἀλλὰ
καὶ συμῶ τοῦ βουλομένου διήμαρτον. Τὸν μὲν γὰρ
Ρουφίνον ὁ ἐκ Ῥώμης στρατὸς, οἱ σύναμα Θεοδο-
σίῳ κατὰ τοῦ τυράννου Εὐγενίου ἐστράτευσαν, πρὸς
τοῖς ποσὶν Ἀρχαδίου ἐν τῷ λεγομένῳ τριδουναλίῳ,
εἰς ἀπάντησιν ἤκοντα τῷ στρατῷ, εἰώθους ὅ τοιαῦτα
ποιεῖν, μαχαίραις ἀνέκλον· τοῦτο μὲν, ὅτι τοῦτο καὶ
Στελλίχων τῷ στρατῷ παρηγγύα· τοῦτο δ' ὅτι καὶ
μυκτηρίζων ἐκείνους παφώραται· καὶ τὸ τρίτον, ὅτι
καὶ τύραννος ὀπωπεύετο· ἄλλως τε καὶ φήμη διέτρε-
χεν, ὡς αὐτὸς; εἰς Οὐνους, ἔθνος τι βάρβαρον τε καὶ
ἀγριον, ἐπὶ τὰ Ῥωμαίων κινήσας ὄρια. Καὶ γὰρ
κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἐπὶ τε Ἀρμενίαν καὶ τινα τῆς
Ἑω μέρη ἀδεῶς κατατρέχοντες ἦσαν καὶ Λεῖαν
πλείστην ποιοῦμενοι. Συνέδραμε δὲ δαιμονίως τοῦτον
ἀποβράχθηναι τοῦ ζῆν, καὶ ἦν οἱ στρατοὶ οἱ μο-
νονουχὶ τὴν ἀλουργίαν περιβαλεῖν αὐτῷ ἐμελλον.
C Ἦν καὶ γὰρ ἐν ἐλπίσιν, ὡς ἐξ αὐτῆς καὶ μόνης
τῆς ὕψεως ὁ στρατὸς τὸν μὲν Ἀρχάδιον ἀποσκευά-
σεται, ἀπυῶς πρὸς τε εἶδω, καὶ τὴν ἀρχὴν ἔχοντα·
αὐτὸν δὲ βασιλεύειν αἰρήσεται. Τεμόντες δὲ Ρουφί-
νου τὴν κεφαλὴν, λίθον ἐνήχαν τῷ στόματι ἐπὶ ἑ-
λίῳ μετέωρον ἀναρτήσαντες. Περιελόντες δὲ καὶ
τὴν δεξιάν, περιήγον ἀνὰ τὰ τῆς πόλεως ἐργαστή-
ρια, ὡς δότε, λέγοντες, τῷ ἀπλήστῳ. Ὁ πολὺ δὲ ἀρα-
χρυσὸν ἡ γελιῶδης ἐκείνη αἵτησις ἠρπάζετο. Ἐπὶ
γὰρ ἦδεν καὶ καταθυμῶ θεάματι εὐχερῶς οἱ ὀνόν-
τες τὸ χρυσίον προδίνοντο. Ἀλλὰ τῷ μὲν Ρουφίνῳ εἰς
τοῦτο τέλους ὁ τῆς ἀρχῆς ἔρως προέβη. Ἐπίσης δὲ
τούτῳ καὶ Στελλίχων εἶπερ τις ἐν δυνάμει μεγάλῃ
Ῥωμαίων καὶ βαρβάρων γενόμενος, συγκροθεῖν πρὸς
ἑαυτὸν βουλόμενος τὰ βασιλεία, κατὰ τὴν Ἰταλίαν
D ἐσφάγη, ὡς ἐν καιρῷ μοι ἐλεξέται. Μετὰ δὲ Ρου-
φίνον Εὐτροπίος τις εὐνοῦχος τὴν τοῦ πραιποσίτου
τιμὴν ἀναβῆς, οὐδ' αὐτὸς τῇ παρ' ἀξίαν ἠρκέειν
τιμῇ. Ἐπεὶ γὰρ ἡ ἔκτομή τῆς ἀλουργίδος αὐτὸν ἀ-
εστέρει, ἐπειθε βασιλεῖα πείραν προσάγων, πατρίκί-
ον τε καὶ ὑπατον ἀναγράφειν. Καὶ τοῦ λοιποῦ πατήρ ἦν
τοῦ κρατοῦντος εὐνοῦχος, ὁ μὴδὲ τὸν τυχόντα παῖδα

(1) Haec constit. non exstat, sed reperitur Constantini I. unic. C. De glad. lib. II.

(2) Rufinus, dum Gothica sollicitat arma, ut imperium metu ab Arcadio extorqueret, perfidiæ pœnas dedit. Erat hic a Theodosio tutor Arcadio datus. Eguat.

(3) Claudianus de Rufino :

— graviterque apprensa veste morantem

*Increpat Augustum, scandat sublime tribunal,
Participem acceptri socium declaret honoris.*

(4) Claudianus :

*Nextera quin etiam ludo concessa vagatur,
Æra petens, pœnasque animi persolcit avari,
Terribili sacro etc.
Desinat elatis quicquam confidere rebus,
Iustitilesque deos ac lubrica numina discent.*

φύναι θυνάμενος. Ἀλλὰ περὶ μὲν Εὐτροπίου καὶ ἄλλου προποσiti sacri cubiculi dignitatem consecutus, neque ipse in honore eo, quem præter meritum gerebat, acquievit. Cum namque virilium exsilio purpuræ ei spem adēmisset, imperatorem aggressus, ut patricium (1) se et consulem crearet, ei persuasit. Quopropter eunuchus deinde imperatoris pater (2) fuit, qui etiam villioris sortis filium procreare non potuit. Sed de Eutropio postea memorabimus. Hæc autem historiæ huic intexuimus, quod non exigua occasio fuerint, ut religio nostra multum caperet incrementi. Imperatores namque certo persuasum habebant, patriciorum a vera pietate victorias contra tyrannos obvenisse : cui etiam acceptum ferebant Rufini, qui imperio insidiatus fuerat, absque civili bello cædem. Proinde quæcunque decessores eorum pii imperatores pro ecclesiis statuierant, et ipsi confirmarunt (3), eaque firmiter servarunt, aliaque insuper Deo grata adjecere opera, perquam liberaliter in priuvs dona eis conferentes. Subditi vero omnes ad principes suos spectantes, qui Græcæ superstitioni addicti erant, ad Christianismum transierunt : qui vero hæreses sectabantur, ad Ecclesiam catholicam accesserunt. Siquidem qui Arii et Eunomii hæresim complectebantur, propter eas quas diximus causas inter se dissidebant, eaque gratia minuebantur. Plurimi namque non recte eos de Deo sentire, ex eo opinati, quod inter se vehementer contenderent atque pugnarent, eis se statim aggregarunt, qui eandem cum imperatoribus sententiam obtinebant. 344 Macedoniani autem eo tempore Constantinopoli parum valere ; quibus illud nocebat, quod episcopum suum non haberent. Ex eo namque tempore, quo eis sub Constantio ab Eudoxio popularibusque ejus ecclesiæ adeptæ fuerant, sub solis presbyteris ad præsens (4) usque imperium conventus suos habuere. Post Eudoxii autem mortem, qui Constantinopoli Eunomianæ sectæ præfuerat, in locum ejus Lucianus quidam fuerat subrogatus, Eunomii sororis filius. Hunc quod in avaritiam et cognata illi crimina alia delapsus esset, eamque ob causam pœnas se daturum suspicaretur, ab Eunomianorum factione reliqua descivisse, sodalitatique suæ prælissee, et non contemnendæ cohortis ducem factum esse dicunt, omnibus prorsus qui variis infamibusque delictis obruti essent, ad ipsum confluentibus. Fama obtinet, Eutropii præpositi opera, scripta Eunomii omnia publice cremata : cadaver autem ejus sepulcro extractum, Dacoris Tyanam projectum missumque esse. Novatiani, quemadmodum dictum est, quieti tum fuere.

Tametsi enim quæstio de festo Paschæ, quam Sabbatius, res novas molitus, excitarat, aliquantum eos turbasset : non tamen illi aliis pœnis, quæ in hæreticos legibus decretæ fuerant, obnoxii fuere ;

chus præpositi sacri cubiculi dignitatem consecutus, neque ipse in honore eo, quem præter meritum gerebat, acquievit. Cum namque virilium exsilio purpuræ ei spem adēmisset, imperatorem aggressus, ut patricium (1) se et consulem crearet, ei persuasit. Quopropter eunuchus deinde imperatoris pater (2) fuit, qui etiam villioris sortis filium procreare non potuit. Sed de Eutropio postea memorabimus. Hæc autem historiæ huic intexuimus, quod non exigua occasio fuerint, ut religio nostra multum caperet incrementi. Imperatores namque certo persuasum habebant, patriciorum a vera pietate victorias contra tyrannos obvenisse : cui etiam acceptum ferebant Rufini, qui imperio insidiatus fuerat, absque civili bello cædem. Proinde quæcunque decessores eorum pii imperatores pro ecclesiis statuierant, et ipsi confirmarunt (3), eaque firmiter servarunt, aliaque insuper Deo grata adjecere opera, perquam liberaliter in priuvs dona eis conferentes. Subditi vero omnes ad principes suos spectantes, qui Græcæ superstitioni addicti erant, ad Christianismum transierunt : qui vero hæreses sectabantur, ad Ecclesiam catholicam accesserunt. Siquidem qui Arii et Eunomii hæresim complectebantur, propter eas quas diximus causas inter se dissidebant, eaque gratia minuebantur. Plurimi namque non recte eos de Deo sentire, ex eo opinati, quod inter se vehementer contenderent atque pugnarent, eis se statim aggregarunt, qui eandem cum imperatoribus sententiam obtinebant. 344 Macedoniani autem eo tempore Constantinopoli parum valere ; quibus illud nocebat, quod episcopum suum non haberent. Ex eo namque tempore, quo eis sub Constantio ab Eudoxio popularibusque ejus ecclesiæ adeptæ fuerant, sub solis presbyteris ad præsens (4) usque imperium conventus suos habuere. Post Eudoxii autem mortem, qui Constantinopoli Eunomianæ sectæ præfuerat, in locum ejus Lucianus quidam fuerat subrogatus, Eunomii sororis filius. Hunc quod in avaritiam et cognata illi crimina alia delapsus esset, eamque ob causam pœnas se daturum suspicaretur, ab Eunomianorum factione reliqua descivisse, sodalitatique suæ prælissee, et non contemnendæ cohortis ducem factum esse dicunt, omnibus prorsus qui variis infamibusque delictis obruti essent, ad ipsum confluentibus. Fama obtinet, Eutropii præpositi opera, scripta Eunomii omnia publice cremata : cadaver autem ejus sepulcro extractum, Dacoris Tyanam projectum missumque esse. Novatiani, quemadmodum dictum est, quieti tum fuere.

(1) Patricius, imperatoris pater. Inst. Quibus modis jus patr. pot. sol § Filiusfamilias.

(2) Claudianus de Eutropio isto :

Præsidium legum genitorque vocatur
Principis, et famulum dignatur regia vultem.

(3) I. Si venerabilis. C. De episc. et cler.

(4) Ἀπὸ τῆς ἐχομένης βασιλείας. Intelligendum autem de imperio Theodosii junioris. (Sozom. lib. viii, cap. 1.)

tum quod iidem ut Ecclesia catholica, Trinitatem ὁμοούσιον (consubstantialem) prædicarent, tum quod egregia episcoporum eorum vita esset. Nam Agelio Marcianus, Marciano Sisinius successerat, cum Rufinus cæsus est : de quibus supra etiam diximus. Hæc hactenus.

345 CAPUT II.

De puerili institutione et vita sancti Joannis Chrysostomi, et ut doctrina simul et virtute fulgens ad sedem Constantinopolitanam sit evectus.

Ea ætate in Ecclesia Romana episcopus erat Siricius, Damasi successor. Alexandriae ecclesias rexit Theophilus, Antiochiæ Flavianus : Hierosolymis adhuc episcopatum gessit Joannes, qui Cyrillo successit. Constantinopoli vero enituit Nectarius, de quo fusius supra diximus. Cæterum eo paulo post mortuo (1), ingens omnium cura et studium fuit, quemnam antistitem imperantis urbis legere conveniret. Atque, ut sit, aliis alios designantibus, diuque et multum consilia agitantibus, cum non eadem omnium esset sententia, et tempus extraheretur, universis tandem placitum est, ut Antiochia presbyter accerseretur Joannes, qui propter eloquentiam Chrysostomus est dictus; præclara enim de eo fama orbem pervoliabat, maxime eum ad docendum appositum, apprimeque clarum, necnon generis nobilitate et vitæ integritate præstantissimum esse. Patrem namque habuit ducem belli Secundum : matrem autem natalibus, aliisque ornamentis omnibus spectatam, Anthusam. In dicendo et suadendo vi multa fuit, adeo ut ætatis suæ oratores multis modis superaret. In vita quotidiana singulari moderatione et accuratissimo, instituto usus est. In tantum vero aequalibus suis antecelluit, ut etiam Libanii Syri sophistæ in hac laudis parte, testimonium reportarit. Moriturum enim eum, cum sectatores ejus, quemnam in sophistica sede successorem esse vellet, interrogarent, Joannem illum respondisse fama est, nisi virum tantum Christiani rapuissent. Plures autem ex discipulis ejus ad ecclesiam adduxit ut idem secum sentirent, eis persuadens. Cum enim ex præscripto Dei vivere studeret, non mediocrem virtute sua æmulationem illius sectatoribus indidit : et facile eo modo plurimos cepit, eisque ut secum eandem complecterentur sententiam auctor fuit, non arte quapiam aut eloquentiæ vi, verum quod sacras Scripturas juxta id quod res ipsa erat sincere exponeret, eos ad se pertrahens.

346 Oratio enim revera factis ipsis consona, perspicua fides meretur, et assensione digna videtur. Quibus rebus contra qui caret, simulator potius, et sui ipsius accusator esse apparet, etiamsi multum studii et operæ in docendo ponat. Si cui autem contigit, ut utraque hac laude clarus sit, nihil non quod velit, efficere potest : id quod in illo etiam evenit. Vitæ namque institutum accuratum admodum et moderatum fuit. Et cum natura ingenioque præstanti fuit, tum perspicua

A

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

Περὶ τῆς ἐκ τοῦ ἀγαθῆς, καὶ διατήρης τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, καὶ ὅπως λόγῳ καὶ ἀρετῇ διαλάμπων, ἐπὶ τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνον ἀνήχθη.

Ἦγετο δὲ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τῆς μὲν Ῥωμαίων Ἐκκλησίας Σιρίκιος διαδεξάμενος Δάμασον · Θεόφιλος δὲ τῶν κατ' Ἀλεξάνδρειαν ἐκράτει ἐκκλησιῶν. Φλαβιανὸς δὲ τὴν Ἀντιόχου διεῖπε. Τῶν δὲ περὶ τὴν Ἱερουσόλυμα ἐστὶ Ἰωάννης τὴν ἐπιτροπὴν ἐκληροῦτο διαδεξάμενος Κύριλλον. Ἐπὶ δὲ τῷ τῆς Κωνσταντινου θρόνῳ Νεκτάριος ἐκεῖνος διέπρεπεν, ὃν ἁνωτέρῳ πρὸς λεπτόν ἡ ἱστορία διέλαθεν · οὐ μετὰ βραχὺ τελευτήσαντος καὶ πολλῆς τινος ἀκμαζούσης σπουδῆς περὶ τοῦ τίνα δεῖ εἰς ἐπιλογὴν τοῦ θρόνου προκριθῆναι τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων, καὶ οἷα φιλεῖ ἄλλων ἄλλους ἐπιψηφίζομένων, ὁ μὲν χρόνος ἐτρίβετο πολλὰς γινομένης βουλῆς, καὶ μὴ τῶν αὐτῶν πᾶσι δοκούτων · τέλος πᾶσι δεῖν ἐδοκεῖ τὸν ἐξ Ἀντιοχείας πρεσβύτερον μεταστέλλεσθαι Ἰωάννην τὸν τὴν γλῶτταν χρυσοῦν. Πολλὴ γάρ τις φήμη περὶ αὐτοῦ τὴν ὑπ' οὐρανὸν διέτρεχεν, ὡς διδασκαλικῆς μάλιστα εἴη, καὶ διαφερόντως ἐλλόγιμος. εὐπατριδὸς τε ἄμα καὶ τὸν βίον μάλιστα ἀγαθός · στρατηλάτου μὲν Σεκουδίου γεγεννημένος πατρὸς · μήτηρ δ' ἐκεῖνη κατὰ γένος καὶ πᾶσι τοῖς ἕλλοις ἐπίσημος Ἀνθούσα ὄνομα · λέγειν τε καὶ πείθειν μάλα δεινός, ὡς τοὺς κατ' αὐτὸν πολλῷ τῷ μέτρῳ παρενεγκεῖν ῥήτορας · ἀγωγὴν τε βίου σώφρονι καὶ ἀκριβεστάτῃ χρῆσθαι τῇ πολιτείᾳ. Ἐπὶ τούτῳ δὲ τοὺς κατ' αὐτὸν ὑπερέβαλεν, ὡς καὶ Λιθάνιον τὸν Σύρον σοφιστὴν ἐπιμαρτυροῦσι αὐτῷ. Ἐπεὶ γὰρ ἔμελλε τελευτᾶν, τῶν ἐκεῖνη φοιτῶντων ἑομένων τινι κελεύει τὸν σοφιστικὸν ἀντ' αὐτοῦ λιπεῖν θρόνον, τὸν Ἰωάννην λόγος ἐκεῖνον εἰπεῖν, εἰ μὴ Χριστιανοὶ τὸν τοσοῦτον ἄνδρα ἐσύλησαν. Πολλοὺς δὲ τῶν ἀκρωμένων ἐπ' Ἐκκλησίας ἡγάγετο, καὶ ἐπίσης αὐτῷ φρονεῖν ἔπεισε. Κατὰ θεὸν γὰρ τὴν πολιτείαν ἐπιτηδεύων, οὐ μέτριον ἐκ τῆς οικείας ἀρετῆς ἐνετίθει ζῆλον τοῖς αὐτῷ προσφοιτῶσι · καὶ ἐχειροῦτο βαδίως ἐντεῦθεν τοὺς κλείστους, καὶ γὰρ ἔπειθε παρὰ πλῆθυσιν δοξάζειν ἐκεῖνον, οὐ τέχνην δὲ τινι καὶ ῥώμῃ λόγων πρὸς αὐτὸν ἔλκειν ἐκθαζόμενος, ἀλλ' ὡς ἀληθὲς ἦν, ὅτι περ εὐκρινῶς τὰς ἱερὰς ἐξηγεῖτο Γραφάς. Ταῖς γὰρ ἀληθείαις λόγος τοῖς ἔργοις συνβδυν, πρόχειρος εἰς πίστιν καὶ ἀξίος παραδοχῆς φαίνεται. Τούτων δ' ἐστέρημένος, εἰρων μάλλον καὶ κατήγορος αὐτῷ δοκεῖ, καὶ πολὺ τι σπουδῆς περὶ τὴν διδασκαλίαν εἰσάγη · ὃ δὲ κατ' ἀμφοτέρω εὐδοκιμεῖν ὑπάρχη, οὐδὲν ἐλλείπει μὴ ὁ βούλοιτο ὁρᾶν · ἅπερ δὴ κακεῖνον μάλα συνέβαιεν. Ἀγωγὴ γὰρ αὐτῷ καὶ ἀκρίβεια βίου μάλιστα σώφρων ἦν. Φύσει δ' εὐ μάλα ἔχων, σαφεστάτῃ λίαν ἐχρήτο τῇ φράσει, μετ' ἀφράστου λαμπρότητος, θείας τινὸς χάριτος

(1) Cæsarii et Attici consulatu. Socr. lib. vi, cap. 2.

διαθεοῦσης αὐτήν, ὡς καὶ τὸν ἀκροώμενον τυραννεῖν τῇ ἐνοῦσῃ κατακλύμενον χάριτι. "Ὅγκω δ' ἀφανεῖ καὶ ἀοράτῳ δεινότητι, ξένον τι μίγμα φράσεως ὑπὸ μετρίᾳ τῇ λέξει κεράννυσι· πυκνὰ βρύων τὸ νόημα· ὡς ἐξίστασθαι πάντας τῇ ἀρμονίᾳ, καὶ τινα τρόπον κατάληψιν ἀκατάληπτον τοῖς ἐκείνου λόγοις περινοεῖν. "Ρητορικῆς δ' αὐτῷ διδάσκαλος Λιδάνιος ἐ χρημάτισε· τῶν δὲ φιλοσόφων μαθημάτων "Ανδραγάθιος καθηγῆσάτο. Περὶ δὲ τὸ δίκας ἀγορεύειν δόξαι εἶναι τις δεξιὸς, τὸν τοιοῦτον βίον μετεχειρίζετο. "Αδίκων δ' ἐκείνων τὸν βίον καὶ μοθηρὸν ἡγήσάμενος, ἔγνω δέον τὰς ἱερὰς πρότερον βίβλους ἀκριδῶς ἀσκησαι, τὸν ἡσύχιόν τε βίον, καὶ φιλοσόφως ἔξιν κατὰ τὸν τῆς "Εκκλησίας θεσμόν, ζηλώσας Εὐάγριον. Καὶ διδασκάλους κἀν τούτοις ἔσχεν, οἱ τῶν τηλικαδὲ ἀσκητηρίων ἐπισήμων προσετώτες ἦσαν· Καρτέριον τε καὶ Διόδωρον ἐκείνων, ὃν καθηγῆσασθαι τῆς Ταρσῶν ἐκκλησίας φθάσαντες ἐδηλώσαμεν. Καὶ πολλὰς συγγραφὰς ἰδίων βιβλίων λόγους, ἔχει καταλιπεῖν, περὶ τὸ ρητὸν μόνον γινόμενον, ἐκκλίνοντα τὸ τῆς γραφῆς ἀναγωγικόν τε καὶ θεωρητικόν· ὃ καὶ τὸν ποιετῆ τὴν διαφερόντως μιμήσασθαι. "Εφοῖτα δὲ πρὸς τούτοις "Ιωάννης οὐ μόνος, ἀλλὰ πολλοὺς καὶ ἄλλους ἐταίρους αὐτῷ καθεστῶτας ἐκ τῆς παρὰ Λιδανίῳ διατριβῆς ἔχων, Θεόδωρόν τε καὶ Μάξιμον· ὧν ὁ μὲν ὕστερον τὴν "Ισαυρίων ποιμαίνει Σελεύκειαν, ὁ δὲ Θεόδωρος τῆς κατὰ Κίλικας Μοφουεστίας ἡγήσάτο. "Ἦν δὲ ὁ ἀνὴρ τῶν τε θείων βιβλίων καὶ τῶν παρ' "Ελλήσι μαθημάτων, ῥητορείας τε καὶ φιλοσοφίας, ἱκανῶς ἔμπειρος· πρὸς ὃν ἐκπεσόντα ὁ θεὸς Χρυσόστομος, οὐ μίαν, ἀλλὰ καὶ δευτέραν πέμπει ἐπιστολήν. Καὶ γὰρ ἦν ἵκα τοῖς καθ' ἡμᾶς νόμοις ἐνέτυχε, καὶ τοῖς θεοῖς ἀνδράσιν ὠμίλησε, πάντα ἐξάμενος ἐν δευτέρῳ, καὶ τὸν ἀστικὸν παρωσάμενος θόρυβον, τὴν πολιτείαν ἐκείνην ἐπὶ γὰρ, καὶ τὸν βίον πρὸς τὴν ἐκείνων ἀγωγὴν μετεβόλθιζεν. Οὐ μὴν γε διαρκέσας, οὕτως ὥρθη προθυμίας ἔχων· μετὰ μελὸς δ' οἷον γενόμενος, πρὸς τὸν πρότερον κατεσύρετο βίον. "Εναντιῶς δὲ διατεθείς πρὸς τὸ σπουδαζόμενον, τὸ φιλοσοφεῖν οὕτω καταλιπὼν, πρὸς τὴν πόλιν ἐπανῆλθεν αὖθις, ἀμεινον λογισάμενος τυχεῖν τῆς ἐφύσεως. "Ὁ μαθὼν "Ιωάννης, ἐν πράγμασιν αὐτὸν ὀλισθῆσαι, καὶ περὶ γάμους σπεῦδειν, ἐπιστολήν διειθεῖς, φράσει καὶ νοήμασι κρείττοσιν ἢ κατὰ νοῦν ἀνθρώπου διασκευασμένην, πρὸς αὐτὸν ἐκπέμπει. "Ἐπειτα καὶ ἄλλην συνέγραψεν. Δὲς ἐντυχὼν ἐκείνως, τῆς προτέρας ἐγένετο ἀγωγῆς· τὴν τε γὰρ οὐσίαν ἀφελὺς, καὶ ταῖς περὶ γάμον ἀσχολίαις ἀποταξάμενος, πρὸς τὸν φιλόσοφον ἐπανέτρεχε βίον, ταῖς καλαῖς εἰσηγήσεσιν "Ιωάννου διασφόμενος. Συνάγειν οὖν δέον, ὅση τις ἐπήνθει, δεινότης, ὅση τε χάρις τοῖς "Ιωάννου ἐπεκάθητο χεῖλαι· ταύτη γὰρ μᾶλλον ἐκράτει, καὶ τῶν ἐπίσης αὐτῷ πείθειν τε ἅμα καὶ λέγειν πρὸς ἰσχύος ἔχοντων. Κἀντεῦθεν καὶ τὰ πλήθη μᾶλλον πρὸς αὐτὸν ἐπισπᾶτο· καὶ τὸ δὴ πλεόν, ὅτι καὶ τοὺς ἀμαρτάνοντας διελέγχων ἦν ἐπ' ἐκκλησίας· τοῖς τε ἀδικοῦσιν ἐπέκειτο, ἀναγκῶν ὡς εἰ περ αὐτὸς ἡδίκημένος ἐτόγγανεν· ὃ δὲ καὶ αὐτῷ μὲν πλήθει χάρις ἦν, τοῖς γε μὴν ἀρχοῦσι καὶ

A valde et dilucida elocutione usus est : in qua cum incredibili splendore divina quædam enituit gratia, ita ut ea quasi insita quadam tyrannide et dominatione auditor demulceretur. Mediocri autem dicendi generi, arcanam amplitudinem, et quæ sub oculos non cadcret, vim inseruit, novamque elocutionis misturam contemperavit, frequentibus scalens sententiis : adeo ut omnes ad harmoniam convenientemque ejusmodi concentum consternerentur, et incomprehensibilem deprehensionem cum sensuum privatione orationi ejus tribuerent. In rhetorica et dicendi arte præceptorem habuit Libanium : in philosophicis vero disciplinis Andragathium. Et quod ad dicendas in foro causas appositus esse videretur, vite id genus sectatus est. At enim cum id iniquum atque improbum esse putaret, faciendum sibi esse statuit, ut primum diligenter in sacris versaretur libris : et in vita tranquilla, juxta Ecclesiæ constitutiones, philosophice viveret, Evagrium imitatus. In quo studio præceptores eos habuit, qui tum præclaris monasteriis præfuerunt, Carterium, et Diodorum illum, quem ecclesiam Tarsensem gubernasse antea diximus. Reliquisse etiam is multos scriptorum suorum libros dicitur, in quibus tantum in litteræ ipsius expositione occupatus est, abstrusiorum sublimioremque Scripturæ sensum et contemplationum speculationes declinans. Qua in re eum etiam præcipue est discipulus imitatus. Non solus autem magistros hos Joannes sectatus est, sed plures etiam alios studiorum socios ex Libanii schola ad eos adduxit : in primis autem Theodorum, et Maximum : quorum iste postea pastor Seleuciæ Isaurorum, ille vero Mopsuestiæ Cilicum episcopus factus est. **347** Theodorus autem iste, vir fuit divinarum litterarum Græcarumque disciplinarum, necnon artis oratoriæ atque philosophiæ egregie peritus. Ad quem, cum a studiis religiosæ vitæ descivisset, divus Chrysostomus unam atque alteram dedit epistolam. Cum namque is leges litterasque nostras legisset, et se in divinorum virorum familiaritatem insinuasset, omnibus rebus posthabitis, et urbanæ vitæ tumultu rejecto, institutum id laudavit, et vitam suam ad illorum mores composuit. Cæterum alacritatem eam constanter non retinuit : sed veluti pœnitentia ductus, ad priorem rediit vitam. Et cum diversam de sacro studio concepisset sententiam, id genus philosophiæ reliquit, et in urbem est reversus : melius se ita id quod expeteret, consecuturum ratus. Quod ubi Joannes cognovit, ad res scilicet civiles illum esse relapsum, et animum ad nuptias adjecisse, epistolam ad eum dedit, verbis et sententiis selectioribus supra humanæ mentis captum compositam. Scripsit deinde ad eundem quoque alteram. Quas ille cum legisset, ad vitam quod antea ceparat, institutum se rursus contulit. Substantia enim sua relicta, et nuptiarum ambitioni nuntio remisso, ad philosophicam recurrit vitam,

pulcherrimis Joannis cohortationibus servatus. Unde colligere licet, quæ dicendi vis in eo floruerit, quæve persuasionis gratia in illius consederit la-bris. Ea enim eos superavit, qui tum secum a dicendo et persuadendo valere. Proinde etiam multitudinem ad se pertraxit. Et quod majus est, peccantes in ecclesia acrius objuravit, atque injuriam aliis inferentibus insultavit, non minus ob afflictorum vicem indignans, quam si ipsi sibi injuria facta esset. Quod quidem multitudini per-gratum fuit, principibus autem viris et magistra-tibus acerbum visum est: quod scilicet eis delin-quere multa licuit. Eas ob causas præclarus vir habitus est, cum eis qui enim vidissent, virtu-temque ejus experti essent, tum eis quoque qui illum nunquam visum fama tantum cognovissent; quæ celebris de eo vulgata, aures omnium imple-verat. Idoneus sane Romanæ ditionis hominibus visus est, cui Constantinopolitanæ ecclesiæ episco-patus demandaretur. **348** Suffragabatur vero po-puli et cleri, multorumque sententiæ, imperator etiam Arcadius. Itaque statim qui cum adducerent, misit. Multorum quoque aliorum episcoporum con-ventum instituit, splendidiorem ambitiosioreque consecrationem ejus esse volens. Porro ubi Aste-rius Orientis præfectus Imperatoris litteras acce-pit, in suburbanum quemdam Antiochiæ agrum Joannem ad se evocavit, habere se arcani quid-quam, quod cum eo secreto communicaret, re-nuntians. Eum vero advenientem illico currui impositum, Pagas, in diversorium, seu mansionem quamdam ita cognominatam, duxit. Et postquam eum ibi eis qui ab imperatore missi fuerant, plu-rimum reluctantem tradidit, domum suam rever-tit. Id autem ita fecit, quod promptos ad seditiones Antiochenos esse sciebat. Nam quaquam enim illi libentes prius se Joannis lingua orbari tulissent, quam grave quidquam et fecissent, et passi fuissent. Ubi Constantinopolim pervenere, atque ibi quicumque evocati fuerant episcopi, præsto fuere, omnes quidem alii suffragio ferendo con-sensere: unus tantum Theophilus Alexandrinus Joannis ordinationi obstitit, gloriæ illius detra-hens, Isidoro autem episcopatum tradere studens, qui Alexandriæ presbyter, curam ibi advenarum et pauperum gerebat, ab adolescentia in Sceti mo-rasticis laboribus exercitatus. Studiosus autem Theophilus Isidori plurimum fuit, quod is ei du-dum rei satis periculosa conscius esset. Cum enim imperator Theodosius bello adversus Maximum tyrannum decertaret, Theophilus imperatori mu-nera mittens, binas Isidoro huic dedit epistolas, eumque Romam misit, cum mandato ejusmodi, ut ibi manens, belli eventum exspectaret, et cui victoria arrisisset, ei et litteras et donum redderet. Legationem eam suscepit Isidorus, et Romæ mo-mento victoriæ intentus consedit. Et cum rem hanc premere conaretur, lector qui cum eo erat, epistolis clam sublatis, eam indicavit. Quapropter

ἐν δυναστείᾳ λυπηρὴν ἰδοῦσι· ὅτι γε καὶ τὰ πολλὰ τοῦτοις ἁμαρτάνειν ἐξῆν. διὰ ταῦτα πάντα περιπα-νῆς ἦν ὁ ἀνὴρ τοῖς μὲν τῷ τε ἰδεῖν, καὶ πειραθῆναι ἐκείνου, τοῖς δὲ μήπω θεασαμένοις, τῇ φήμῃ. ἡ πολλὴ τις διέβριε τὰς ἀπάντων ἀκοὰς πληροῦσα. καὶ δὴ τοῖς ἀνὰ τὸ ὑπήκουον πᾶσι Ῥωμαίων ἐπιτή-δειος εἶναι τῇ τῆς Κωνσταντίνου ἐπισκοπῇ ἐκρίνετο. Συστῆναι δὴ τῇ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου καὶ τῶν πολλῶν ψήφῳ καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀρχάδιος· καὶ εὐθύς τοὺς ἄγοντας αὐτὸν ἐπεμπε. πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων ἱερῶν σύνοδον μετεστέλλετο, σεμνοτέραν τὴν χειρο-τονίαν πράττειν φιλοτιμούμενος. Ὡς δ' Ἀστέριος, ὁ τῆς ἑω ὑπαρχος τὰ βασιλείως εἰς χεῖρας ἐδέξτετο γράμματα, ἐπὶ τινι τῶν πρὸ τῆς Ἀντιόχου ἀγρῶν τὴν Ἰωάννην μετεκαλεῖτο, μυστικόν τι ἀγγέλλειν· ἐχειν διαμνηδύν· ὃν ἐλθόντα, ὀχλήματι ἐπιδικάζας· εὐθύς, εἰς Πάγρας σταθμὸν τινα οὕτω καλούμενον ἐφθινεν. Ἐνθα δὴ παραδούς τοῖς ἐκ βασιλείως πεμ-φθεῖσι πλείστα διατεινόμενον, πρὸς τὰ οἰκεία ἐπανε-στρεφεν ἡθῇ. Τοῦτο δ' ἐπραττε, θερμούς περὶ στά-σεις εἶναι Ἀντιοχείας εἰδώς· οὐ γὰρ ἂν ποτε ἐκόντες εἶναι τῆς Ἰωάννου ἀπηλλαγῆσαν γλώσσης, πρὶν τι τῶν δεινῶν ὁρᾶσαι τε καὶ παθεῖν. Ὡς δὲ τὴν Κων-σταντίνου κατέλαβον, παρήσαν δὲ καὶ ὅσοι τῶν ἱε-ρῶν ἀνδρῶν μετεκλήθησαν, οἱ μὲν ἄλλοι πάντες ὁμονόουν τῇ ψήφῳ· μόνος δ' ὁ τῆς Ἀλεξάνδρου Θεόφιλος· ἐμποδὼν τῇ χειροτονίᾳ Ἰωάννου καθίστα-το, διατύρων μὲν τὴν ἐκείνου ἰδέαν, Ἰσιδώρῳ δὲ σπουδάζων τὴν ἐπισκοπὴν ἐγχειρῆσαι· ὃς πρεσβύ-τερος μὲν Ἀλεξανδρείας ἦν, τῶν δ' ἐν ἐκείνῃ ξένων τε καὶ πτωχῶν τὴν ἐπιτροπὴν εἶχεν· ἐκ νέου δὲ ἀνὰ τὴν Σχητίν τοῖς ἀσκητικοῖς πόνοις ἐγγυματά-μενος ἦν· πάνυ δὲ διὰ σπουδῆς τὸν Ἰσιδώρον ἐποιεῖ-το, συνίστορα πράγματος ἐπικινδύνου αὐτῷ πάλα γενόμενον. Ἦνικα γὰρ ὁ βασιλεὺς Θεοδόσιος πρὸς τὴν κατὰ τοῦ τυράννου Μαξίμου πόλεμον ἤγωνίζετο, δῶρα πέμπων Θεόφιλος, διττὰς ἐπιστολάς Ἰσιδώρῳ τούτῳ ἐγχειρίζων, πρὸς Ῥώμην κατῆπειγεν, ἐν-τειλάμενος ἐκεῖσε γενόμενον, περιμένειν τῇ μάχῃ τὴν ἐκδασιν· καὶ ὃ ἂν ἡ νίκη ἐπιγελάσῃ, τὰ τε γράμματα καὶ τὰ δῶρα παρέχειν· τὸν δὲ ὑποστῆ-ναι τὸ ἔργον· καὶ παρὰ τὴν Ῥώμην γενόμενον, ὑπεδρεῦειν τῇ νίκῃ, καὶ μὴ λαβεῖν τὰ τοιαῦτα πει-ρώμενον, τοῦ συνόντος αὐτῷ ἀναγνώστου καταμηνύ-σαντος, καὶ τὰς ἐπιστολάς κρῶρα ὑπελομένου· καὶ διὰ ταῦτα κακόν τι παθεῖν τὸν Ἰσιδώρον ὑποφύμε-νον, εὐθύς φυγὰς γενόμενον, ἰτὴν Ἀλεξάνδρου καταλαβεῖν· πιστότατον δ' ἐκείνον ἐντεῦθεν γενόμε-νον, νῦν ἀποτίσαι τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ κινδύνων διενεσι-το τὴν ἀμοιβήν, καὶ τὴν τοσαύτην σπουδὴν ὑπὲρ αὐτοῦ κατετίθετο. Εἴτ' οὖν διὰ ταῦτα, ὡς λόγος, εἴτε καὶ ὡς θεοφιλεῖ ἄνθρωπος ἐπὶ τὴν ἐπισκοπὴν προῆ-γε Θεόφιλος, τέλος καὶ αὐτὸς τῇ χειροτονίᾳ Ἰωάν-νου συστήσεσθαι, καὶ τοῖς κατὰ τὰ βασιλεία δεδογμέ-νοις σύμφηρος ἦν, ἀτεχνῶς μάλιστα τῇ χειροτονίᾳ Ἰωάννου σπουδάζοντα δέσας Εὐτρόπιον τὸν πραι-πόσιτον, ὃς τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τε καὶ κοιτῶνος τῆν·καὶτα προίστατο· ἀντιχρὺς γὰρ αὐτῷ διηπειλη-σεν, ἢ τοῖς ἄλλοις ἱερεῦσι σύμφηρον καὶ αὐτὸν

αὐτίκα γενέσθαι, ἣ ἔτοιμον πρὸς ἀπολογίαν τοῖς ἔγκλειστοις γίνεσθαι. Ἐτυχον γὰρ πολλοὶ παρόντες ἐκείθεν βόλτα κατ' αὐτοῦ τοῖς συνελθοῦσι τῶν ἐπισκόπων παρέχοντες, ἄλλος ἄλλα ἐπαιτιώμενοι, καὶ παρανόμων ἐκείνων γραφόμενοι. Ταῦτα δέσας Θεόφιλος, οὐ μόνον σύμφηρος, ἀλλὰ καὶ χειροτονητῆς Ἰωάννου καθίστατο. Ἀναγνώστην δὲ τοῦτον ἐποίει, ὡς φησι Σωκράτης ὁ ἐκκλησιαστικὸς. Ζήνων ὁ ἐπίσκοπος Γάζης, εἶπουν Μαϊοῦμα, ἐξ Ἱεροσολύμων ὑποστρέφων. Συνδιῆγε δὲ τῇνικαῦτα, ὡς ἱστορεῖ οὐτοσί, Βασιλεῖω, τῷ πάλαι μὲν διακόνῳ ὑπὸ Μελετίου γεγεννημένῳ, ἐς ὕστερον δὲ τῆς Καππαδοκῶν Καίσαρεως ἡγησάμενῳ. Ὁ παντάπασιν ἀποτρέπεται Συμεὼν ὁ τὴν βίον συγγραψάμενος τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου· ὅς δὲ καὶ ὑπὸ Φλαβιανοῦ γενέσθαι πρεσβύτερον ἱστορεῖ καὶ διάκονον· ὅτε καὶ περιστερὰν θέλαν ἐπικαταπαῖδαν τῇ ἐκείνου ἱερᾷ κορυφῇ ἐπιζῆσαι. Σωκράτης δὲ, ὑπὸ Εὐαγρίου τοῦτον λέγει τοῦ πρεσβυτέρου ἀξιοθῆναι· μετὰ γὰρ τελευτήν Μελετίου ἀναχωρῆσαι μὲν τῶν ἐκείνου τὸν Ἰωάννην φησὶν· ἐν ἡσυχίᾳ δ' ἐπὶ τρεῖς διάγειν ἐνιαυτοὺς, μήτε τοῖς Μελετίῳ, μήτε τοῖς Παυλίνῳ προσκειμένους συγκαίνουντα· ἐς ὕστερον δὲ ὑπὸ Εὐαγρίου, ὅς τοῦ Παυλίου διάδοχος ἐχρημάτισε, τὴν ἱερωσύνην λαβεῖν. Ἐν τῷ τοῦ ἀναγνώστου τοίνυν βαθμῷ καθεστὼς, τοὺς κατὰ Ἰουδαίων λόγους συντάττει. Διακόνου δὲ χειροτονίαν δεξάμενος, τοὺς περὶ ἱερωσύνης καὶ πρὸς Στρυγίριον, ἔτι δὲ καὶ τοὺς *Περὶ ἀκαταλήπτου* συγγράφει, καὶ τοὺς *Περὶ τῶν συνεισάκτων* Ἱερωσύνης δ' ἀξιοθεῖς, τὰς τῶν θείων Εὐαγγελίων ἐξηγήσεις, τοὺς τε *Ἀνδριάντας*, καὶ τὴν *Παραμυθίαν*, καὶ τὰ εἰς τὸν *Ψαλτῆρα*, καὶ τοὺς *Περὶ παρθενίας* καὶ *ἐλευθεροσύνης*, καὶ ἄλλους ἀπείρους ἐκτίθησι. Τὸν δὲ θείον Ἀπόστολον, καὶ αὐτοῦ ἐκείνου μυστικῶς ὁμιλοῦντος συντάττει. Ἀλλὰ δὴ καὶ τὰς ἱερὰς Πράξεις, καὶ ἄλλα σὺν τούτοις πλεῖστα, ἑορτάς τε καὶ πανηγύρεις διαφόρους σεμνύνων, ἐν τῇ ἀρχιερωσύνῃ τελῶν κατὰ τὴν Κωνσταντινουπόλιν. Ἐμοὶ δ' ἐντυχεῖν λόγοις καὶ ὑπὲρ χιλίους ἐγένετο τοῦ ἀνδρός, ἀμύθητον εἶον τὴν ἡδονὴν ἀποστάζοντας· τούτου γὰρ ἐκ νέου μάλα καὶ προστετέχκειν τῷ ἔρωτι· καὶ ὡς Θεοῦ φωναῖς ταῖς ἐκείνου ἐνεχαρτέρουν. Καί εἰ τι δέ μοι περισσὺν, ἐκείθεν ἔχω λαβὼν. Πολλοὺς δὲ καὶ τῶν ἐμοὶ φοιτῶντων ἔπεισα, πάντ' ἀφεμένους αὐτῷ προσχωρεῖν. Ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν.

350 Presbyteri vero honore colonestatus, expositiones diviniſſimorum Evangeliorum, *Ἀνδριάντας*, id est, *Stanzas*, *Consolationem*, *Commentarios in Psalterium*, *De virginitate*, *De misericordia*, et plurimos alios libros edidit. Homilias vero mysticas in divinum Apostolum, et in sacra Acta, aliaque præterea plurima, festos dies et conventus ecclesiasticos varios celebrans, Constantinopoli in episcopatu condidit. Ego vero supra mille ejus viri lucubrationes legi, ineffabili quadam suavitate diffuentes. Jam enim inde ab adolescentia amore ejus flagravi, atque in illius perinde atque Dei ipsius vocibus acquievi. Atque si quid mihi est etuditionis, id ei acceptum fero. Multis etiam ex sectatoribus meis persuasi, ut omnibus relictis, illum sibi familiarem facerent. Verum ad argumentum institutum revertamur.

Isidorus sibi ne quid mali pateretur timens, statim Alexandriam profugit. Proinde quod illum fidissimum sibi cognovisset, pensare tum quod pro se adierat periculum, gratia aliqua cogitabat studioque tanto pro eo laborabat. **349** Sive autem eam ob causam, ut dicitur, hoc fecerit, seu quod Dei amantem virum ad episcopatum erectum Theophilus voluerit, postremo et ipse ordinationi Joannis calculum adjecit, sententiamque imperialis aulae approbavit, quæ ordinationem Joannis obtinere manifeste studuit. Metuebatur vero Eutropium præpositum, qui imperatoris ædibus et cubiculo tum præfuit. Aperte enim is illi minabundus denuntiavit, ut vel aliis ipse quoque suffragio suo consentiret, vel se ad dicendam causam contra accusatores suos pararet. Multi enim tunc ibi aderant, qui ex Alexandria venerant, libellos adversus eum, qui coacti fuerant, episcopis offerentes: alii alia crimina ei objicientes, et divinas ecclesiasticasque leges eum violasse accusantes. Hæc vero Theophilus timens, non solum Joanni suffragatus est, sed eundem etiam per manus impositionem consecravit. Lectorem eum, quemadmodum Socrates ecclesiasticus scriptor dicit, creavit Zeno Gazæ sive Majumæ episcopus, Hierosolymis reverens. Vixit (1) autem tum diutius, sicuti idem testatur, cum Basilio; qui dudum quidem a Meletio in diaconorum ordinem lectus fuerat, postea vero ecclesiæ Cæsariensi apud Cappadoces præfuit.

C Quod omnino reficit Symeon, qui sacri Chrysostomi vitam conscripsit; nam is a Flaviano eum et diaconum et presbyterum creatum esse, memorie prodidit: quo tempore etiam divinam columbam ad volantem, sacro ejus capiti insedissememoratur. Socrates autem ab Evagrio eum presbyteri dignitate auctum esse dicit. Post Meletii enim obitum secessisse a Meletianis Joannem, et triennium sibi ipsi quiete ita vixisse, ut neque cum Meletii, neque cum Paulini sectatoribus communionem coleret: postea vero ab Evagrio Paulini successore presbyterum creatum esse, refert. Cum in lectorum ordine consisteret, orationes contra Judæos composuit. Diaconus autem factus, dialogos de episcopali munere, et libros ad Stagirium, item alios de incomprehensibili, et alios rursum *περὶ τῶν συνεισάκτων* (2), hoc est, de puellis non matrimonii neque Iulianis causa adoptatis, scripsit.

(1) Socr. lib. vi, cap. 3.

(2) Subintroducæ hæ in canonibus, extraneæ in legibus dicuntur.

CAPUT III.

A

ΚΕΦΑΛΑ. Γ.

De cura pastoralis et doctrina Joannis : et ut multorum arguens et corrigens delicta, in suspicionem pervenerit improbitatis : et unde furor et persecutio adversus eum exstiterit.

Joannes episcopatum adeptus, primum cleri sui mores corrigere est aggressus : progressus ejus in publicum, et quotidianæ vitæ institutum perscrutatus. Acrioreque usus castigatione, nonnullos quidem ad mores legitimos reformavit. Si quos autem sacerdotes non juxta Ecclesiæ constitutiones vivere velle cernebat, eos sacris ædibus exclusit. Neque enim sacerdotum honore eos frui debere dixit, qui verorum sacerdotum vitam æmulari nollent. Nam cum natura ad arguendum et reprehendendum propensus esset, magis etiam postquam magistratum tantum cepit, mos is in eo est adactus. Natura enim potestatem nacta, promptius etiam adversus peccantes est concitata. Neque vero clerum ille suum tantum, sed ubique locorum ecclesias, perinde atque pater quidam, ad rectum conformare statum studuit : sic scilicet Thraciam omnem, quæ in sex divisa est præfecturas, Asiamque cunctam, quæ ab undecim præsidibus regebatur, **351** atque etiam provinciam Ponticam, totidem præfectis gubernatam, eisdem legibus ad officium reducere conatus est. Ubi vero Phoenices adhuc simulacrorum sacrificiis insanire cognovit, missis eo qui divino zelo flagrant viris, legibus quæ dudum latæ fuerant, confirmatis, quidquid erat de superstitione eorum reliquum, idolorumque delubra, ex ipsis fundamentis evertit. Quam ad rem e domo sua impensas præbuit. Feminis enim nobilibus et locupletibus, ut pecuniam talem liberaliter conferrent, persuaserat. Ut vero Scytharum quoque multitudinem Ariana liberaret contagione, qui ejusdem cum illis linguæ essent, eis præfexit : sæpius quoque ipse eos visens, doctrinisque suis per interpretem illustrans, ad veritatem adduxit. Eos vero Scythas etiam qui ad Istrum sunt, ubi veritatis et salutis siti teneri intellexit, eo quoque misit : et homines eos captos, in veritatis potestatem redegit. Ab Osroenis autem Marcionis morbum, qui alte apud eos radices egerat, repulit : aliaque plurima et Deo grata peregit opera, apostolicam plane de ecclesiis omnibus in animo circumferens curam. Nec iis ille quoque contentus fuit, sed dissensionem quæ inter Orientales et Occidentales ecclesias propter Paulinum et Flavianum exstitit, Theophilo conciliato sustulit : et ut una Antiochiæ esset ecclesia effecit, Paulino et Evagrio vita defunctis. Quapropter facilem episcopis fuisse, cum nemo impedimento esset, conciliationem puto. Populus namque dissidiis, quibus jam fatigatus erat, remissis, qui Eustathii primum auctoritatem secuti erant, sicuti fieri assolet, paulatim ad eos qui sub Flaviano erant accedentes, per unionem eis sunt conjuncti. Talem se cum vir magnus et natura et zelo statim a

Περὶ τῆς Ἰωάννου ποιμαστικῆς καὶ διδασκαλίας· καὶ ὅπως τὰ τῶν πολλῶν διελέγων πταίσματα καὶ πανορθοῦμενος, οὐ καλῶς ἐδόκει· καὶ ὅθεν ἡ κατ' αὐτοῦ μαρτία συνέστηκε.

Τῆς δ' ἐπισκοπῆς Ἰωάννης γενόμενος ἐγκρατὴς, πρῶτον μὲν διορθοῦν ἐπεισέτο τῶν ἐπ' αὐτῷ κηρῶν τὴν διαγωγὴν. Προόδους γὰρ αὐτῶν διτρεῦνα καὶ διαίτας· καὶ σφοδρῶ χρώμενος τῷ ἐλέγχῳ, οὐ μὲν ἐπίστρεφεν, οὐδ' ἐκ τῶν ἱερῶν μὴ κατὰ τοὺς τῆς Ἐκκλησίας νόμους πολυτεύεσθαι ἡρημένους· ἐώρα, τῶν ἱερῶν ἀνακτόριον ἀπειργε, μὴ δεῖν εἶναι λέγων τῆς μὲν τῶν ἱερῶν ἀπολαύειν τιμῆς, τῶν δ' ἀληθῶν ἱερῶν μὴ ζηλοῦν αἰρεῖσθαι τὸν βίον. Φύσει γὰρ καὶ πρότερον ἐλεγκτικὸς ὢν, ἔτι μᾶλλον τὴν ἀρχὴν εἰληφώς, εἰς ἐπίδοσιν μείζω προήχθη. Ἐξουσίας γὰρ ἡ φύσις ἐπιλαβομένη, ἐτοιμότερον μᾶλλον κατὰ τῶν ἀμαρτανόντων κεικίνητο. Οὐ μόνον δὲ τοὺς ἐπ' αὐτὸν κληρικοὺς, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀπανταχοῦ ἐκκλησίας· οἳ τις πατὴρ ἐπανορθοῦν ἐσπεύδεν· ἀμέλει καὶ θράκην ἔπασαν, εἰς ἃς αὐτῇ ἡγεμονίας διήρτηται, καὶ Ἀσίαν ὅλην· ὑπὸ δὲ ἑνδεκα αὐτῇ ἀρχόντων ἰθύνετο, καὶ μὴν καὶ τὴν Ποντικὴν διοίκησιν, Ἰσραὴλμοις δ' ἡγεμόσι τῇ Ἀσίᾳ καὶ οὗτοι ἰθύνοντο, τοῖς αὐτοῖς· ἐσπούδαζε νόμοις εὐθύνειν. Καὶ Φοίνικας δ' ἔτι ταῖς εἰδώλων θυσίαις μεμνηναὶ μαθὼν, ζήλῳ θεῷ πυρπολοῦμένους ἀνδρας πέμψων, τοὺς πάλαι πρὸςθεθέντας νόμους κρατύνων, τὸ περιλειπόμενον τῆς ἐκείνων θρησκείας καὶ τὰ τῶν εἰδώλων τεμένη, ἐκ βάθρων ἀνέσπα, σῶκοθεν τὰς δαπάνας πορίζων· Ἐπειθε γὰρ τὰς πλοῦτας κομώσας τῶν εὐγενῶν φιλοτίμως ταῦτα παρέχειν. Τὸν δὲ Σκυθῶν ὁμιλον τῆς Ἀρμενικῆς ἀπαλλάττων λύβης, ὁμογλώσσους ἐπιστήσας αὐτοῖς. Τὰ πολλὰ δὲ καὶ αὐτὸς φοιτῶν παρ' αὐτοῖς, καὶ ταῖς διδασκαλαῖς δι' ἑρμηνείας καταφωτίζων, πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐποδήγει. Καὶ τοὺς παριστρίους δὲ Σκυθὰς διψῆν μαθὼν τὰληθές, πέμψας εὐθὺς ἐζώγει πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ὅσοτοις δὲ τὴν Μαρκιωνος νόσον εἰς βάθος ἐντετηκυῖαν ἐξήλαυνε. Καὶ ἄλλα πλεῖστα καὶ θεοφιλῆ διεπράττετο ἔργα, τὴν ἀποστολικὴν τῶν ἀπανταχοῦ Ἐκκλησιῶν μέριμναν τῇ ψυχῇ περιφέρων. Οὐ ταῦτα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν Ἑω καὶ πρὸς Ἑσπεραν ἐκκλησιῶν διάστασιν, διὰ Παυλίνον καὶ Φλαβιανὸν γεγεννημένην, θεραπεύσας Θεόφιλον, διέλυσε· καὶ μίαν Ἐκκλησίαν εἶναι τὴν Ἀντιόχου πεποίηκε, Παυλίνου καὶ Εὐαγγρίου τέλει χρησαμένων τοῦ βίου. Αἱ οὖν γε οἱμαὶ εὐχερεῖς γενέσθαι τοῖς ἐπισκόποις τὰς καταλλαγὰς, μηδενὸς ἐμποδῶν καθεστῶτος. Ἀπεικὼν γὰρ ὁ λαὸς, οἱ καταρχὰς Εὐσταθίῳ ἐπηκολούθησαν, οἳ φιλεῖ, κατ' ὀλίγους προσιδόντες, τοῖς ὑπὸ Φλαβιανῷ τεταγμένοις ἠνώθησαν. Οὕτω δ' ἔχων ὁ μέγας καὶ ζήλου καὶ φύσεως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, τραχύς τις μάλα καὶ φορτικὸς ἐδόκει τοῖς ἀμαρτάνουσι· καὶ μᾶλλον ὥστε τοῦ κλήρου τοῖς ἀτίμοις τῶν ἔργων ἔχαιρον· μίσος τε ὑπετίφετο, πολλοὶ τε ἀπεχθανόμενοι ἐκείνον ἐξέκλινον. Χάρεις δὲ τῷ πλήθει μάλιστα ἦν, τῇ συνεχεῖ διδασκαλίᾳ κατακλυζομένους. Οὐδὲν τούτων

καινὸν, εἰ καὶ τισὶν οὐ καλὸς ἐδόκει, ἐπεὶ τοί γε καὶ ἅ
τῃ μέλει πικρὸν τοῖς ἱκτεριώσι δοκεῖ. Μάλιστα δ',
ὡς φαίνει, ἐνήγεν οὕτω τοῖς πολλοῖς προσκρούειν
Σαραπίων ὁ μαθητῆς. «Ὅν ποτε παρήρησα τῶν συγ-
κλήρων πάντων λόγους εἰπεῖν, ὡς ἡ οὐκ ἂν γε δυνά-
μεις πάντας λόγους ἔλκειν, εἰ μὴ καὶ μάστιγι πάν-
τως ἐλαύνειν προθυμηθείης. » Ὁ δὲ ῥηθὲν, πολλοὺς
εἰς μῖσος κατὰ τοῦ ἐπισκόπου ἐνήκεν οὐ μέτριον.
Καὶ δὴ πολλῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀπεωσμένων ἐπὶ
διαφόροις τοῖς αἰτιάμασιν, ἐκαίνοι, οἷς περ φιλεῖ, καθ'
ἑαυτοῦ συνιόντες, πρὸς τὸ διῆξαν τοῖς κρατοῦσιν
ὤρμων· καὶ φαρίαν οὐκ ἀγεννῆ συστησάμενοι, οὐ
μετρίαις ἐχρῶντο κατ' αὐτοῦ διαβολαῖς. Καὶ γε
πίστιν παρείχε τὰ εἰρημένα, ὅτι μὴ συνεσθίων τινὶ
ὁ Ἰουάννης πεφώρταται, μὲν δ' ἐφ' ἐστίαν ἰών. Ἐξ ὧν
καὶ μείζους ἐκαίνω διαβολαὶ ἀνηγείροντο. Τίνι μὲν
οὖν λόγῳ τοῦτ' ἐπρίττειν, οὐδεὶς σαφῶς ἡγγέλλει·
οἱ δ' ἐκείνου ἀπολογούμενοι τὴν μακρὰν προσέβαλον
τοῖς ἀσκησιν, καὶ τὸ δυσφόρως εἶναι τὸν στόμαχον,
ἀσθενῶς περὶ τὸ πέττειν ἔχοντα τὰ σιτία. Τέως δ'
ὅπως εἶχεν, οὐ μικρὰν τάχα παρείχε λαθὴν τοῖς
ἐναντίως διακειμένοις. Τὸ δὲ γε πλῆθος διὰ τὸ τῆς
διδασκαλίας ἀφθονον, καὶ τὴν ἐκείθεν πηγάζουσαν
δυσίαν, σφόδρα ἐξείχετο τοῦ ἀνδρός, ὑπερφυῶς
ἔρωντες τῆς γλώττης, ὡς καὶ Χρυσόστομον αὐτὸν
προσεπιπείν, τὸ ὑπερβάλλον τῆς ἐνοῦσης χάριτος αἰ-
νετῶμεν· καὶ οὐδ' αὖ μὲν τῶν ἐρεσσεύων ἡρημένων
τοῦτον ἐφρόντιζον. Τί δὲ χρὴ λέγειν αὖθις ὅποιοι
τινες ἐκαίνω ἦσαν οἱ λόγοι, ὅσοι μὲν γραφόμενοι
ἔξεδιδόντο, ὅσοι δὲ λέγοντος ὑπὸ τῶν ταχυγράφων
ἀνελαμβάνοντο; καὶ μᾶλλον οἱ πλείστοι, ὅπως τε
λαμπροτέρην, καὶ τὸ ἐπαγωγὸν τε ἔμα καὶ τὸ
θέλγον μάλιστα προσεβλήμενοι; ἐξὸν ἐντυχάνειν τῷ
βουλομένῳ ἀναλέγεσθαι τε τούτους, καὶ τὴν ἐξ
ἐκείνων καρποῦσθαι ὠφέλειαν· πρὸς δὲ καὶ τὴν
θείαν ἡδονὴν ἀπαρῦεσθαι· ὡς καὶ δοκεῖν ἐξεῖναι
θείως βακχεύειν καὶ σώφρονα μαίνεσθαι. Ἄλλ' ἔως
μὲν τῷ κλήρῳ μόνῳ προσέβαλεν, ἀρρώστῳ; εἶχεν ἡ
κατ' αὐτοῦ μανία, καὶ ἥκιστα δρᾶν τι δεδύνητο κατ'
αὐτοῦ· ὡς δὲ καὶ τοὺς ἐν τέλει εἰς τοῦ μανίαν ἐπει-
ράτο διελέγειν, τῇ καὶ αὐτῇ καὶ ὁ κατ' ἐκείνου φθό-
νος εἰς μέγα ἀνήπτετο, καὶ πολλὰ κατ' αὐτοῦ
ἐκινεῖτο. Ἐνῆγε δ' ἕκαστον πρὸς τὸ δοκοῦν ἑαυτῷ
καὶ ταῖς διαβολαῖς πιστεύειν ἐκ τοῦ παρήκοντος,
ὅπως ἂν ἐλέγχου ἢ μίσους πρὸς αὐτὸν εἶχεν. Προ-
σθήκη δ' ὅτι πλείστην ἐνεποίησε τῇ κατ' ἐκείνου
διαβολῇ ἡ κατ' Εὐτροπίου αὐτῷ ἐμιλία ἀναγνώ-
σασθαι.

Cæterum quandiu cum clero tantum conflictatus est, infirmior adversus eum fuit furor, neque quidquam efficere potuit. Ubi autem magistratus etiam propalam arguere cœpit, tum demum major adversus eum concitata est invidia, multaque in eum sunt tentata. Et quisque pro eo atque ei visum esset, aut forte reprehensione vel odio in illum flagraret, calumniis ei intentatis fidem habebat. Plurimum autem momenti ad obtreccionem illius attulit oratio popularis ejus, contra Eutropium ab ipso lecta.

A principio exhiberet, durus quidam ei gravis admo-
dum esse visus est peccantibus : potissimum vero
eis, qui in clero absurdis gaudebant faciliis. Itaque
magnum adversus eum odium est succensum, et
multi hostiliter illum declinabant. Multitudini vero,
quam assidua doctrina demulcebat, maxime gratus
fuit. Neque adeo mirum est, si quibusdam minus
bonus visus est : nam mel quoque regio morbo la-
borantibus amarum videtur. Potissimum vero,
sicuti ferunt, ut multos ita ostenderet, Scrapion
eum discipulus induxit. **350** Quem aliquando
aperte in cleri præsentia dixisse famâ est, e illum
non omnes oratione allecturum esse, nisi etiam
flagello omnino eos compelleret ; i quod dictum
in odium et invidiam non mediocrem episcopum
B apud multos adduxit. Enimvero multis ita ob varia
crimina Ecclesiae ejectis, illi sententiis se priorum
et optimatum accommodabant : et sicuti fieri
assuevit, in ejusmodi eorum qui rebus præsumt
impotentibus conatibus inter se conveniebant, so-
dalitatesque et conspirationes non contemnendas
instituebant, atque eum non mediocribus expete-
bant calumniis. Et quæ illi in eum dicebant, fidem
obtinebant : quod cum aliis cibum capere, aut
convivia adire Joannes deprehensus non esset.
Qua ex re crimina majora excitabantur. Quo vero
consilio id ille fecerit, nemo clare dixit. Qui vero
eum defendunt, diuturnam prætendunt vitæ auste-
ræ disciplinam : et quod ægrum haberet stoma-
C chum, qui non facile cibum concouqueret. Utcun-
que autem se res habuit, non parvam adversariis
ad obtreccionem ea præbuit occasionem. Plebs
autem propter doctrinæ ubertatem, et quæ inde
profluebat utilitatem, ex eo viro valde pende-
bat, mirifice illius linguam deamans : adeo ut Χρυσό-
στομον, hoc est, aurci oris hominem cognomi-
naret ; tam præstantem illius gratiam eo verbo
significans. Neque ille quidquam eos qui contra
eum blaterabant, curabat. Quid enim rursum hic
dicere attinet, quales ejus fuerint orationes, quales
vel ipse scriptas edidit, vel eo dicente notarii
celestes plurimas exceperet? Quam splendidiæ nam-
que sint, atque ad persuadendum simul et demul-
cendum compositæ, experiri ei licet, qui versare
D eas et legere, utilitatemque earum percipere et
voluptatem divinam haurire ex eis velit : adeo ut
seipsam divino quodam modo intemperis agitari,
et moderate prudenterque insanire crediturus sit.

551 CAPUT IV.

A

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

De Eutropio cubiculi Imperialis proposito, et de ea quam is tulit lege : ut idem sit interfectus : et ut odium adversus Joannem quidem conceperint, et foverint.

Eutropius enim iste eunuchorum in imperiali cubiculo princeps, qui ad consularem dignitatem pervenerat ; et pater imperatoris vocatus fuerat, neque præsentis fortunæ magnitudinem tulit, neque quidquam de rerum humanarum mutabilitate cogitavit, sed ubi ulcisci quosdam in animum induxisset, magnopere contendit, ut imperatores constitutionem ferrent, ne quis ad ecclesiam confugeret : sed etiam si quis ad eam confugisset, et supplex Deo factus esset, atque in templis metus causa versaretur, ut inde extraheretur. Potissimum vero id fecit propter Pentadium, clarissimi ducis Timasii conjugem, quem magna gloria virum affectatæ tyrannidis criminis reum a se actum, Oasim ad perpetuum exsilium deportari curaverat. At ille siti, quemadmodum audiivi, oppressus, aut ne pejus quidquam pateretur, veritus, arenosis ibi locis errans, statim vitam finit. Et lex quam Eutropius ferendam curaverat, ad finem suum perducta est. Brevi vero post, cum imperatorem offundisset, ut qui in conjugem ejus contumeliosus fuisset, primus ipse quam perferri studuerat legem, statim violavit. Nam ex imperialibus ædibus profugiens, supplex in ecclesia consedit ; tum Joannes absurdum Eutropii conatum arguens, luculentam habuit orationem in ambone (1), seu suggestu, qui mos ejus erat, cum populum doceret, ut omnes vocem ejus exciperent, sedens. In ea oratione cum eorum qui potestatem et magistratus gerunt, supercilium et arrogantiam, quantum potuit, taxavit : tum populo rerum humanarum inconstantiam, quæ eodem loco manere non soleant, proposuit. Sed enim qui hostili erga eum erant animo, et in hoc ipsum calumniose reprehenderunt, illud carpen-
tes, cum miserari potius casum ejus qui de vita periclitatus sit, debuerit, quod insuper ærumnam arguerit, afflictionem illius adaugens, et calamitati insultans. Eutropius tam impii facinoris pœnas non multo post propter multa quoque alia delicta luit, capitali affectus supplicio. **352** Lex autem opera ejus lata, ex publicis monumentis sublata, et nomen ejus in catalago et nomenclatura consulum expunctum est. Ecclesia autem Dei legibus bene dudum constitutis enituit, eo ipso scilicet Deo apertam injuriam extemplo vindicante. Ego vero non committam, quin in historia hac potissimam causam cadis Eutropii exponam, ut ne ea res fraudi sit, apud eos qui eam plane ignorant, magno illi viro : si rationem illi nesciant, per quam is virum eum, qui in Ecclesiam contumeliosus fuisset, contumelia affecerit, extrahi eum ex sacris ædibus passus. Arcadius post patris obitum uxo-

Περὶ Εὐτρόπιου τοῦ πραιποσίτου, καὶ περὶ τοῦ νόμου ὃν ἔθετο· καὶ ὡς ἀνηρέθη· καὶ ὡς τὸ κατὰ Ἰωάννου μίσος ὤδινετο.

Εὐτρόπιος γὰρ οὗτος πρῶτος, ὧν τῶν θαλαμηπύλων εὐνούχων, καὶ εἰς τὴν ὑπατεῖον ἀναβὰς ἀξίαν, καὶ πατὴρ βασιλεῶς κληθεὶς, οὐκ ἤνεγκε τῆς παρούσης εὐδαιμονίας· τὸ μέγεθος, οὐδὲ τι περὶ τῶν ἀνθρωπίνων μεταβολῶν ἐνενόει· ἀλλ' ἀμύνασθαι τινος ἤρημένος, σπουδὴν ἐποίησεν νόμον θεῖναι τοὺς αὐτοκράτορας, ὥστε μὴδὲνα τῇ ἐκκλησίᾳ προῤφειγεῖν· ἀλλὰ καὶ φεύγοντα καὶ ἰκέτην Θεοῦ γινόμενον, καὶ ἐν τοῖς ναφῖ διατριβὴν πεκτημένον τῷ θεῷ, ἐκείθιν ἀφίλειν. Τοῦτο δὲ μάλιστα ἔπραττε διὰ Πενταδίου, τοῦ περιβοήτου ἐν στρατηγοῖς γαμετήν· ὃν εὐδόκιμον πάνυ διαγεγόμενον, ἔγκλημα τυραννίδος ἐπαγαγὼν, εἰς Ὅασιν ἀτίθω ἐξημίου φυγῇ. Ἀλλ' ἐκεῖνος, ἡ δέψαι, ὡς γ' ἐπυθόμην, ἡ μὴ τι καὶ ἄλλο χεῖριστον πάθῃ, δέισας, ταῖς ἐκείτῃ ψάμμοις ἀλώμενος, ἀφῆκε ἀνηρηπύγῃ τοῦ ζῆν. Καὶ ὁ μὲν νόμος ὃν ἐσπούδαζε, πέρας εἶχεν· οὐκ εἰς μακρὸν δὲ προσκρούσα· οὕτως τῷ βασιλεῖ, ὡς εἰς τὴν ἐκείνου γαμετὴν ἐνυδρίσας, πρῶτος οὗτος τὸν ὃν ἐσπούδαζε νόμον εὐθύς παρέβαινε. Τῶν γὰρ βασιλείων εὐθύς ἀποδράς, ἰκέτης τῇ ἐκκλησίᾳ προσέδραυε. Τότε δὲ ὁ Ἰωάννης τὸ ἄτοπον διελέγχων τῆς ἐπιχειρήσεως Εὐτρόπιου, λαμβρόν τινα κατ' αὐτοῦ λόγον διέξεισιν ἐπ' ἀμυν-
νος καθισθεὶς, ὥσπερ ἦν εἰωθὸς ἐκείνῳ ταῖς διδασκαλίαις ποιεῖν, ἐν ἅπαντα· ἡ φωνὴ ἐπιφθάνου. Ἐν τῷ λόγῳ, κατέσπα μὲν ὡς οἶδ' ἐν τῶν ἐν δυνάμει τὸ τῆς ὀφρῦος μετέωρον· προσεπαίδεινον γε μὴν καὶ τῷ πληθεὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων τὸ ἄστατον, μὴ εἰωθὸς ἔχον ἐπὶ τοῦ ταυτοῦ μένειν. Ἀλλ' οἷ γε πρὸς αὐτὸν ἀπεχθῶς ἔχοντες καὶ τοῦτο διέβαλον· καὶ μῶμος τῷ Ἰωάννῃ ἐτρέβετο, δέον μᾶλλον λέγοντες ἐλεεῖν τὸν ὑπὲρ ψυχῆς τρέχοντα κίνδυνον. Ὅδε πρὸς τῇ συμφορᾷ καὶ διήλεγχεν, αὖξων ἐκείνῳ τὴν λύπην, καὶ ἐπαμειβόμενον τοῖς ἐκείνου δεινοῖς. Ἀλλ' Εὐτρόπιος μὲν τῆς ἀσεβοῦς ἐπιχειρήσεως οὐ καλλῶ ὕστερον διὰ πολλὰ πταίσματα τὴν δίκην ἀνέπληξε, τὴν κεφαλὴν ἐκτμηθεὶς· ὁ δὲ τεθεὶς, αὐτῷ νόμος ἐκ τῶν δημοσίων ὑπομνημάτων ἠφάνισται· καὶ τὸ ὄνομα ἐκείνου τοῦ καταλόγου τῶν ὑπάτων περιγέσθῃ. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία εὐ μάλιστ' αὐτοῖς κειμένοις νόμοις διέπρεπεν, οἷα δὲ αὐτοῦ ἐκείνου Θεοῦ ἐκ τοῦ σχεδὸν τιμωροῦ γενομένου τῷ προφανεῖ ἀδικήματι. Ἐγὼ δ' οὐκ ἀνήσω μὴ καὶ τὸ μάλιστα αἴτιον τῆς ἀναιρέσεως Εὐτροπίου τῇ ἱστορίᾳ προσθεῖναι, ἵνα μὴ τοῖς καθάπαξ ἄγνοοις πρόσκομμα τοῦτο τῷ μεγάλῳ νομίζοιτο, μὴ διεῖδόναι τὸν τρόπον δι' οὗ τὸν τῆς Ἐκκλησίας ὄβριστην περιύδρισεν, ἐάσας ταύτης ἀφαιρεθῆναι. Ἀγεται μὲν γὰρ ὁ βασιλεὺς Ἀρχάδιος μετὰ τελευτῇ τοῦ πατρὸς γυναῖκα, ἡ Εὐδοξία τὴν ὄνομα, θυγάτηρ, ὡς μὲν τινες ἱστοροῦσι, Γρατιανοῦ, δὲ τῆς ἐσπέρας τὴν ἀρχὴν ἐκληροῦτο, ὡς δ' ἕτεροι, Βαύδωνος, δὲ βάρβαρος μὲν ἦν τὸ γένος, στρατηγίαι·

(1) Factum id cum metu consternatus Eutropius et humi provolutus pro sacra mensa jaceret. (Socr. libro vi, cap. 5.)

δ' ἐν ἐσπέρᾳ πλείστοις διέπρεπεν. Οὐ μέντοι δὲ τὸ γύναιον κατὰ τὴν τοῦ ἀνδρὸς νοῦρησαν διέκειτο· ἀλλὰ τι καὶ τοῦ βαρβαρικοῦ ὁράτου· οὐκ ἐλάχιστον ἐπεφέρετο. Δύο δὲ θυγατέρας τῷ Ἀρχαδίῳ ἐγέννα, Πουλχερίαν μὲν πρότερον, ἔπειτα καὶ Ἀρχαδίαν, πρὸς δὲ καὶ τρίτην Μαρίναν· πολλῶν δὲ ὑστερον, καὶ υἱὸν ἐκείνῃ ἐγέννησε Θεοδοσίον, εἰς ὄνομα τῷ πάπῃ κληθέντα. Ἐτι γοῦν δύο παίδων οὐσα μήτηρ, πρὸς Εὐτροπίου περιουδρίζετο· πρὸς γὰρ δὴ τοῖς ἄλλοις ἐπῆγε καὶ τοῦτο προσπατειῶν, ὅστων τῶν βασιλείων ταύτην κατενεγκεῖν καὶ οἰκαδὲ ἀποπέμψασθαι, ὁ Εὐτρόπιος. Ἡ δὲ θυμῷ ὑπερξέσασα, ὡς εἶχε τὰ παῖδια διὰ χειρὸς ἑκατέρᾳ ἀγκαλισταμένη, πρόσσεισι τῷ ἀνδρὶ ὀλοφυρομένη τε καὶ κωκύουσα· εἰς οἶκτον δὲ καὶ τὰ βρέφη προτεινομένη, δακρύων ἡφίεσι λιθάδας· καὶ τὰλλα ἐποίει ὅσα εἰκὸς γυναῖκα φλεγμαινούσαν, πρὸς τὸ συμπαθὲς ἐφελκύσαι τὸν ἄνδρα. Ὁ δ' Ἀρχάδιος οἶκτορ δὴ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν παίδων πρὸς ὀργὴν ἀνήφθη· τῷ τε ζέοντι τοῦ θυμοῦ, καὶ τῷ τῶν λόγων μάλιστα ἐμυρίθει, ταῖς ἀληθείαις· βασιλεὺς ἦν· καὶ ὅτ' ἐκείνον τιμῆς τε περιδύει ἀπάσης, πάντα τε τὸν πλοῦτον προσαφαιρεῖται, καὶ τῇ Κύπρῳ νήσῳ φυγάδα ποιεῖ· γραφὴν δ' ὑποστὰς· ἐν βραχεῖ, ὡς ἤνικα εἰς τὴν ὑπατον ἀξίαν προέβη, κόσμοις παρ' ἀξίαν ἐχρήσατο, οὐς μόνῃ ἐξεστὶ βασιλεῖ ἀμφιένυσθαι, ἐκείθεν ἀχθεῖς, κατὰ τὸ Παντείχιον καθεσθέντος συνεδρίου, Ἀυρηλιανοῦ τὸ ἐπάρχου τὸν ἑτέροις· ἐπιφανέσι συνδιασκοποῦντος τὰ κατ' αὐτοῦ, ἐπ' αἰτίαις φαύλαις· ἀλοὺς δὲ Εὐτρόπιος, τὴν κεφαλὴν ἀφαιρεῖται. Ἄλλ' ἐν τούτοις μὲν τὰ κατὰ Εὐτρόπιον. Οὐκ ἐντεῦθεν οὖν μῦθος· προσετρίβη τῷ Ἰωάννῃ, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸν στρατηγὰν Γαῖον περιούριον ἐμφανῶς· τῇ συνήθει· χρώμενος παρῶν· ἐπὶ νῆα μίαν τῶν ἐνδὸν τῆς πόλεως ἐκκλησιῶν τοῖς ὁμόφορον ἐκείνου προσνεμηθῆναι Ἀρειανοῖς παρὰ τοῦ βασιλέως αἰτῆσαι· ἐτόλμησεν· ἥς μὴ τυχὼν, τυραννεῖν ἐπέβαλεν· καὶ πλείστα ἔδρασε τὰ δεῖνὰ τὴν ὑπὸ Ῥωμαίους ἀνάστατον θέμενος. Πολλοὺς δὲ καὶ ἄλλους ἡτιώωντο παρ' αὐτοῦ μὴ δέον διειλεγχομένου· δι' αὐτὸ καὶ διάφορος τοῖς πολλοῖς καθίστατο. Οὐ μέτρια δὲ κατὰ τούτου καὶ ὁ τῆς Ἀλεξάνδρου Θεόφιλος· ἐσκαυόμενος εὐθύς μετὰ τὴν χειροτονίαν· πολλὰ τε οἷς τε ἐντύχοι δι' αὐτοῦ ἔλεγε, καὶ τοῖς ἀποῦσι πλείονα ἔγραφεν, ἐπιτωθάζων τὸν ἄνδρα, σκαῖόν τε καὶ ἀνήμερον ἐγκαλῶν. Καὶ γὰρ οὐ μετρίως· τοῦτον ἐλύπει ὃ τε ζῆλος ἐκείνου καὶ ἡ ἐνθεὸς παρῶν· ἀλλ' ὅτι δι' ἐκεῖνον καὶ ὁ αὐτῷ σφόδρα ἐρώμενος Ἰσιδωρος τῆς ἐπισκοπῆς διεκρούσθη. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὸν Θεόφιλον Ἰωάννην οὕτως· ἐφέρετο· καὶ τὸ κακὸν εὐθύς κατ' αὐτὸν ὤδινε. Ποῦ γὰρ καὶ χωρεῖν ὁ κόσμος· εἶχεν ἄνδρα τοσοῦτον, θεῷ μόνῃ ζῶντα, καὶ μηδὲν ἄλλο ἢ τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν μόνην καὶ λόγους καὶ ἔργους πραγματευόμενον; Ἀλλὰ τὰ μὲν περὶ ἐκείνου προΐοντες, δηλώσομεν.

(1) Bauto iste, sive Bauto, proximo a Gratiani eade anno cum Arcadio cos. fuit.

A rem duxit, cui nomen fuit Eudoxiæ: Gratiani, cui Occidentale imperium sorte, ut quidam memorie commendarunt, obvenerat: sicuti autem alii tradunt, Bandonis (1) filiam. Fuit autem is barbarus genere, in re vero militari et in imperatoris artibus plurimis in Occidente præclarus. Porro semina ea non itidem ut maritus, segnis fuit, sed non minimum de barbarica insolentia obtinuit. Duas autem filias Arcadio genuit, Pulcheriam primum, deinde Arcadium, ac tertiam rursus Marinam: longe vero post, filium quoque Theodosium, de avi nomine ita appellatum. Cum ea adhuc duarum filiarum mater esset, contumeliosius ab Eutropio accepta est. Super alia enim convicia et illud ininabundus adjecit, brevi fore ut eam ex imperiali aula abductam, ipse domum remittat. Illa autem vehementi servens ira, filiolam utramque in utrisque ulnis ferens, ad virtutem accessit, quiritans atque lamentans: liberos etiam commiserationis gratia prætendens, proluxe collacrymavit: aliaque insuper fecit, quæ mulierem indignatione flagrantem et virum ad condolentiam pertrahere volentem, facere par est. Atque Arcadius, conjugem et liberos miseratus, ad iram ipse quoque accensus est, ardentique iracundia, et verborum potissimum gravitate, imperatorem verum se præstitit. Proinde Eutropium dignitate omni et opibus cunctis spoliatum (2), in Cyprum insulam exsulatum misit. Brevi vero post, quod eo tempore, cum consulatum inivit, ornamentis præter dignitatem usus esset, quæ soli imperatori gestare liceret, accusatus, atque inde abductus, et apud Panticinium, ubi iudicium consilium consederat, 353 Aureliano præfecto, aliisque illustribus viris causam ejus cognoscentibus, gravium criminum reus peractus, capitis supplicium subiit. Res Eutropii sic habuere. Atque non ea de causa solum Joannes est reprehensus, verum etiam quod magistrum militum Gainam contumeliose propalam solita sua dicendi libertate usus, tractaverit, cum ille ab imperatore petere ausus esset ut intra urbem ecclesia una popularibus suis Ariani attribueretur: quam ubi non impetravit, ad tyrannidem aspirans plurimas Romanis intulit calamitates, ditionem eorum devastans. Plures vero et alios præterquam deceret, ab eo reprehensos esse, sunt criminati. Quas ob res permultis adversus fuit. Non pauca in hunc etiam statim post consecrationem molitus est Alexandrinus Theophilus, multaque et presentibus, quos conveniebat, per seipsum dixit, et plura illis absentibus scripsit, viro ei illudens, serum atque crudelem appellans. Non parum namque offendeat ardor et libertas divina Joannis, atque insuper quod per illum tantopere sibi dilectus Isidorus ab episcopatu repulsus esset. Res sacratissimi Joannis in hoc

(2) Direptas quid plangis opes, quas natus habebit? Non aliter poteris principis esse pater. (Caud.)

erant et ad hunc modum statim adversus illum plerique malum parturiebant. Quomodo enim virum tantum capere mundus posset, qui soli Deo viveret: neque aliud quidquam, quam solam hominum salutem verbis et factis lucrifacere contenderet? Sed res ejus postea persequemur.

354 CAPUT V.

Res Gotthi Gainæ Barbari: et de libertate dicendi, qua pro ecclesiis et apud imperatorem et apud ipsum Gainam usus est Joannes.

Oratio autem Gainæ res referre cupide gestit: quis fuerit, unde in Romanum imperium pervenerit, quomodo Joanni negotium facesserit, ut motus contra imperium concitans, quo magnus ille vir legatione apud eum fungeretur, effecerit: et tandem e medio sublatus, interierit. Sub quo res etiam nova prorsus accidit, per quam Deus ostendit providentia et ope sua urbem imperantem et imperium Romanum maximis esse periculis liberatum. Gainas iste barbarus genere fuit, ex Scythis, qui ad Istrum colunt, ortus. Ili vero amne eo, cum glacie constrictus fuisset, transito, confertim in Romanam ditionem irruerunt, et Thraciam omnem pervagati, Europam diripuerunt. At ille ubi ad Romanos transfugit, paulatim progressus, ex tenui milite brevi magister militum Romanorum factus, equestribus pedestribusque præfuit copiis. Sed enim ad tantum honorem præter dignitatem suam evectus, loco et ordine eo contentus non fuit: sed nisi imperium Romanorum potestati suæ subjeceret, gravem eam rem sibi esse putavit. Hæc cum animo ageretur, populares suos Gothos ex præfecturis eorum accivit, atque ex eis qui eum genere contingerent, ordinum ductores, centuriones et tribunos fecit, exercitumque universum sociis suis credidit. Ut autem Trigibildus necessarius et commodus ei maxime, perquam frequenti ordini præset, procuravit: eidemque Phrygiæ administrationem cum comitis dignitate concessit. De quo non ita multo post eum nuntiatum esset, res eum novas moliri, urbes circa Phrygiam et Nacoliā (1) vastare, et eadem multam facere, assimulavit quidem scilicet se ea de causa indignari Gainas: indiculis autem quibusdam satis ostendit, ad res novas eum quoque spectare. Illicet ille, perinde atque Romanis bene vellet, fraudem arte comminiscitur, ut ipse bellum contra illum gerendum suscipiat, et urbibus circa Phrygiam, ita ut opus esset, auxilium ferat. Et imperator commento credens, ei id permisit. **355** Ille porro ingentem plurium millium multitudinem ducens, statim quod celaverat consilium, ostendit, et tyrannidis regulum in medium produxit. Tantum enim ausuit, ut urbes ad quas missus erat, defenderet, ut eas etiam quæ reliquæ adhuc erant, diriperet, atque vi magna everteret: alia autem idem se ab eo passuras esse in expectatione essent. Atque inde movens, quæ in medio erant loca omnia, Mysorum quod dicitur, prædam fecit: et ad eam quæ ex adverso Byzantio est Chalcedonem, castra metatus

(1) Hanc non habent Socrates et Sozomenus, sed hodie quoque Turcæ eam Asiæ partem Nacoliā

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

Τὰ κατὰ τὸν Βάρβαρον Γότθον Γαῖνῶν· καὶ περὶ τῆς Ἰωάννου πρὸς τὸν βασιλέα καὶ πρὸς αὐτὸν παρήρησις διὰ τῆς ἐκκλησίας.

Ὅρχη δὲ ἡμῖν ὁ λόγος τὴ κατὰ τὸν Γαῖνῶν διελθεῖν, τίς τε ὢν καὶ πόθεν, εἰς τὰ Ῥωμαίων εἰσῆλασε, καὶ ὡς πράγματα ποιεῖν Ἰωάννη· καὶ ὡς ἐπαναστὰς τῇ ἀρχῇ, προσθεύειν ὡς ἐκείνου τὸν μέγαν παρεσκευάσατο· καὶ τέλος ὡς διεφθάρη ἀφανείῃ παραδοθεῖς· ἐπ' οὗ καὶ πρῆξι πάμπαν ξενίζουσα διεγένετο, Θεοῦ παραδείξαντος, ὡς ταῖς ἐκείνου προνοίαις τε δὴ καὶ βοηθείαις τὴν τε βασιλεύουσιν πόλιν καὶ τὰ Ῥωμαίων πράγματα μεγίστων κινδύνων ἐξήρπασε. Γαῖνᾶς οὗτος βάρβαρος μὲν τὸ γένος ἦν, ἐκ τῶν παρὰ τὸν Ἰστρον Σκυθῶν ἐρμώματος· οἱ παγέντα τὸν ποταμὸν διαπεραιωσάμενοι, ἀθρόως εἰς τὴν Ῥώμην εἰσῆλσαν· κατὰ πᾶσαν τε ἀναχθέντες τὴν Θράκην, τὴν Εὐρώπην κατεληίσταντο. Αὐτόμολος δ' οὖν προσχωρήσας Ῥωμαίοις, κατὰ βραχὺ προῖων, ἐξ ἀτελοῦς στρατιῶν τε στρατηλάτης Ῥωμαίων οὐκ εἰς μακρὴν ἀναδείκνυται, καὶ τῆς τε ἱππικῆς καὶ πεζικῆς καθηγείται δυνάμει. Τῆς τριαύτης δὲ τιμῆς παρ' Ἀσίαν τυχὼν, οὐκ ἡγάπα μένειν ἐπὶ τῆς τάξεως, ἀλλ' εἰ μὴ καὶ τὴν ἀρχὴν Ῥωμαίων ὑφ' αὐτὸν καταστήσεται, ἐν δεινῷ ἐποιεῖτο. Ταῦτ' ἐν νῷ θέμενος, τοὺς ὁμοφύλους Γότθους ἐκ τῶν οἰκείων νομῶν μετεστέλλετο, καὶ τοὺς ὅσοι κατὰ γένος ἦσαν αὐτῷ, συνταγματάρχας εἶχεν, ἐκατοντάρχους τε καὶ χιλιάρχους ἐποίει, καὶ τὴν στρατιάν πᾶσαν τοῖς ἑταῖροις ἐνεπιστεύετο. Τριγίθιδον δὲ τῶν μάλιστα ἐν ἐπιτηδείοις αὐτῷ ὄντα πολυανθρώπου τάγματος ἡγεῖσθαι παρεσκευάσατο· καὶ τὴν τῆς Φρυγίας ἐνεχειρίζε τούτῳ ἀρχὴν, κόμητος ἀξιῖν αὐτῷ περιθήμενος· οὐ δὴ καὶ ἐν οὐ πολλῷ νεωτερίζειν ἡγγελέμενον, καὶ τὰς περὶ τὴν Φρυγίαν καὶ Νακώλειαν πόλεις ἀναστατούντος, καὶ φόνον πολλὸν ἐνεργούντος, προσεποιεῖτο μὲν δῆθεν ἀγανακτεῖν Γαῖνᾶς· δῆλος δ' ἐκ τινων σημείων καθίστατο, συννεωτερίζειν αὐτῷ. Ἀμέλει τοι καὶ τέχνη μετέρχεται τὴν κατ' ἐκείνου μάχην ἀναλαμβάνει, οἷα δῆθεν εὖ νους μάλα Ῥωμαίοις ὢν, καὶ ταῖς περὶ Φρυγίαν πόλεσιν ὡς χρεὼν ἐπαμύνειν. Ἐνεδίδου δὲ ὁ κρατῶν, πιστεύων τῷ πλάσματι. Καὶ ὁ μὲν πολὺ τι ἐπαχόμενος πλῆθος ἐς μυριάδας ἡριθμημένον, τὸν κεκρυμμένον σκοπὸν εὐθὺς ἀνεκάλυπτε, καὶ τὸν τῆς τυραννίδος βασιλίσκον προήγεν εἰς μέσον· καὶ οὐ τόσον ἀμύνων αἱ ἐπέμφοι πόλεις ἦν, ὥς καὶ τὰς λοιπομένας εἰσῆλθαι καὶ ἀνακράτος ἡράνιζε· ταῖς δὲ προσδοκίμοις ἦν ἐπιθήσασθαι. Ἐκείθεν δ' ἀπάρξας, καὶ τὰ ἐν μέσῳ πάντα λαίαν Μυσῶν ποιήσας, ὃ δὴ λέγεται, ἐν τῇ κατανεικρῇ Βυζαντίδος Χαλκηδόνι ἐστρατοπεδεύετο, καὶ δεινὰ ὄρῃν ἡπίλει· τὰ δὲ ἐστρατεῖεν. Ἐν μεγίστῳ δὲ κινδύνῳ τῶν Ἑφῶν πόλει, καὶ μᾶλλον τῶν ἀνὰ τὴν Ἀσίαν τε καὶ τὴν Εὐξείνου

vocant, ἀνατολὴν διέρε δεβentes, hoc est, Orietur. Vide ut itaque lege dnam Nacoliā.

πόντον οὐδὼν, σὺν τοῖς ἀμφ' αὐτὸν ὁ βασιλεὺς ἐλογίζετο, μὴ δαῖν ἔτι μέλειν· μηδὲ γὰρ ἀσφαλὲς εἶναι οὕτως ἀπαράσκευα τὰ Ῥωμαίων εἶναι, πρὸς ἀνδρας θανόντων· ἥδη, καὶ καθάπαξ ἀπειρηχότας τὸ ζῆν. Χρησάμενο· δὲ τῷ καιρῷ, γνώρῃ μετῆλθε τὸν βάρβαρον· καὶ δὴ πέμψας πρὸς Γαϊνᾶν ἐπηγγέλλετο, πράττειν ἐν ἐτοίμῳ ἔχειν, ὅ τι ἂν ἐκεῖνος αἰτοίῃ, καὶ τοῦ λοιποῦ διὰ βίου εἶναι κεχαρισμένος αὐτῷ. Ὁ δὲ κατένευε, καὶ ἄλλο ἦτοι οὐδὲν ἢ Σατορνίνον καὶ Αὐρηλιανὸν ἐξ ὑπάτων ἀνδρας, ὑπονοήσας· ἐναντίους αὐτῷ καθεστάναι. Ὁ δὲ βασιλεὺς καὶ ἄκων ἐδίδου. Οἱ δ' ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ὀνήσκειν αἰρούμενο· θάπτον ἦσαν πεσόντες, καὶ ἐδίδοντο. Ὁ δὲ λαδὼν ἐφέλετο. Ἀκκιζόμενος δ' ἐκεῖνος· ἐπὶ τὴν Χαλκηδὼνα παρῆν· οὐδὲ καὶ ὁ βασιλεὺς γεγόνους, καὶ ἀνὰ τὸν οἶκον Εὐφημίας τῆς μάρτυρος εἰσιόντας, ὅπου δὴ καὶ ὁ ταύτης νεκρὸς ἔκειτο, ὅρκους τε δοὺς καὶ λαδὼν εὖνους εἶναι, τὰ ὅπλα τε κατετίθετο· ἔπειτα καὶ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν διεπεραιούτο, τὴν τῆς Ἰππου καὶ πεζῆς δυνάμεως ἡγεμονίαν ἐκ βασιλείας· αὐθις λαδὼν. Δόξας δὲ παρ' ἄξιαν εὐπραγεῖν, σωφρόνως φέρειν οὐχ οὐδὲς τε ἦν τὴν τιμὴν. Ἐπεὶ γὰρ καλῶς αἰ ἀποθῆναι· τὸ πρῶτον παράλογον ζήτημα ἔδοξε, καὶ δεῦτερον ἐπέβαλε· καὶ θύρῳδον οὐκ ἐλάχιστον τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπεχειρεῖ κινεῖν. Χριστιανὸς γὰρ ὢν, ἤκιστα τὸ σέβας ἀκέραιον διετήρει· τῇ· γὰρ Ἀρείου λύθης ἀνάπλευς ἦν. Εἰρηται δ' ἡμῖν ὅπως τὸ γένος τοῦτο κατὰ τοὺς χρόνους Οὐάλεντος· ἐπὶ Οὐλφίλα τὴν Ἀρειανικὴν παρὰ Εὐδοκίου εἰσεδέξαντο λυμῆν· ἡ γοῦν τῇ ῥοπῇ τοῦ νεωστὶ μεγέθους φιλοτιμούμενος, ἡ ἰσως καὶ παρὰ τῶν τῆς αἰρέσεως ἡγουμένων ἀναπεισθεῖς, μίαν ἦτοι τὸν κρατοῦντα ἐκκλησίαν ἔδωκε τῆς πύλλει· ἔχειν τοὺς τὰ ἴσα ἐκείνῳ θρησκουσύντας· ἱερεῖς· ἐπιμεμφόμενος δ' ὥσπερ, μηδὲ γὰρ προσήκον εἶναι ἔλεγε, Ῥωμαίων στρατηγὸν ὄντα, ἐξω τειχῶν ἐκκλησιάζοντα εὐχεσθαι. Ὁ δὲ βασιλεὺς· τὸ τῆς ἐκείνου γνώμης ἄσφατον δεδοικώς, καὶ τὴν προσδοκωμένην ὑφορούμενος τυραννίδα, θεραπεύειν ὑπισχεῖτο· καὶ πέμψας τῷ θεῷ πατρὶ διεμνήνυε τοῦ βαρβάρου τὴν αἵτησιν· ἀνεμίνηνκέ τε τὴν δυναστείαν, καὶ τὴν μελετωμένην ὑπὸ νῆτατο τυραννίδα. Καὶ δῆλος ἦν, ἰκέτης γενόμενος· δοῦναι, ὥς· ἂν τῇ δόξει χαλινώσῃ τὸν τοῦ βαρβάρου θυμὸν. Ὁ δὲ θεὸς ἐκεῖνος· ἀνὴρ τῷ λεγομένῳ ἤκιστα πείρας ἐδίδου, ἀλλ' οὐδ' ἐφυσόχαζε τῷ καιρῷ· ἀλλὰ τοὺς ἐπισκόπους λαδὼν ὥσπερ τῇ κατὰ τὴν Κωνσταντινίου παρῆσαν, πρὸς τὰ βασίλεια ὤχετο. Καὶ πρῶτα μὲν δι' αὐτοῦ βασιλεῖ γενναίως τὸν ἀπόλογον ἐποιεῖτο, ἢ· Μὴ δὴ οὕτω, λέγων, βασιλεῦ, ὑπισχνού, μηδ' αἰροῦ ῥίπτειν οὕτω τὰ ἅγια τοῖς κυρίν. Οὐδὲ γὰρ ἀνέξομαι τοὺς μὲν ὀρθῶς τὸ θεῖον θεολογοῦντας ἐλάυνειν, τοῖς δὲ κατ' ἐκείνου βλάσφημον κινούσι γλώτταν τὸ θεῖον τέμενος· ἐκδιδοίαι. Μηδὲ τὸν βάρβαρον ἐκεῖνον δεισῆ· ἀλλ' ἀμφοὶ καλέσας, σὺ μὲν ἡσυχῇ τῶν λόγων ἐπάκουε· ἐγὼ δὲ χαλινὸν ἐπιθήσω τῇ γλώττῃ, καὶ πείσω ἡκιστα αἰτεῖν, ἢ μὴ συμφέρει διδοίαι. ἢ· Ἡσυχῆς δὲ τοῖς εἰρηκένους ὁ βασιλεὺς, καὶ ἀμφοὶ τῇ ὑστεραίᾳ μετεστέλλετο. Ἀλλ' ὁ μὲν Γαϊνὰς πείρας· ἦτοι τοῖς ἐπηγγελλόμενος· ὁ δὲ τὴν γλώτταν χρυ-

est. Et cum gravissima quæque se facturum est minatus, tum verba quoque ad rem ipsam contulit. Cum vero ita urbes Orientales, maxime autem quæ in Asia et ad Pontum Euxinum sunt, in summo versarentur discrimine: imperator una cum eis qui secum erant amicis, non diutius cunctandum esse censuit. Quod non tutum esset rempublicam Romanam ita a rebus omnibus imparatam esse contra viros qui in mortem ruerent et de vita semel desperassent. Tempori autem inserviens, arte et consilio barbarum est aggressus. Et missis ad Gainam legatis, paratum se esse, quæ ille peteret, facere renuntiavit: tum autem, per vitam omnem postea gratum eum sibi fore recepit. Accepit is conditionem, neque aliud petiit quidquam quam ut ei Saturninus et Aurelianus, exconsules, quos adversari sibi suspicabatur, dederentur. Imperator vel invitatus ei hoc tribuit. Atque illi pro republica mortem obire parati, se imperatoris potestati permisere. Itaque Gainæ dediti sunt: quibus ille receptis pepercit; et sedulo quod maxime cupiebat dissimulans, Chalcedonem advenit, ubi etiam imperator fuit. Atque ibi divæ Euphemie martyris templum, in quo cadaver illius conditum est, ingressi, accepta ipse et data per iuramentum religionem fide, benevolam se et officiosam fore, arma deposuit: et deinde Constantinopolim transmisit, ubi rursum equitum et peditum curam et administrationem ab imperatore suscepit. Ast ubi præter dignitatem suam secundas sibi esse res vidit, honorem rursus eum moderate ferre non potuit. Et postquam primus ei præter rationem susceptus conatus ex sententia successit, alium quoque tentandum sibi esse statuit, et tumultum non minimum Ecclesiæ concitare aggressus est. Christianus ille quidem fuit, sed religionem sinceram non servavit: Arii enim peste infectus erat. Diximus **356** autem antea, quo modo gens ea Valentis temporibus sub Ulphila ab Eudoxio Arianam receperit contagionem. Itaque sive recentis facinoris magnitudine elatus, seu forte ab antesignanis hæresis persuasus, sacram unam ædem intra urbem consentientibus sibi in religione sacerdotibus ab imperatore postulavit. Idque veluti exprobrans fecit, minime convenire dicens, ut ipse Romanæ militiæ dux, in ecclesia extra urbis mœnia oret. Imperator inconstantiam animi ejus metueus, tyrannidemque quæ ab eo exspectabatur, suspectam habens, deliberaturum se, eique consulturum esse recepit. Et patre divino accito, petitionem barbari indicavit, potentiamque ejusdem in memoriam illi revocavit, et meditatam expetitamque tyrannidem insinavit: manifeste denique visus est, se illi quasi supplicem, quod peteret daturum esse, significare, ut ejusmodi concessione barbari furorem frenaret. Divinus autem ille vir non passus est verba ea ad exitum pervenire, neque tempori cessit: sed episcopis qui tum Constantinopoli aderant, secum ductis, regiam imperatoris ingressus est. Et per se ipsum primum magno

animo apud Imperatorem causam egit : « Ne sic, A inquit, o imperator, te facturum esse pollicearis, neque ita sanctum canibus projicere constitueris. Ego enim non sustinebo, ut qui recte de Dei nomine loquuntur et sentiunt, ejiciantur : atque eis sacrum delubrum, qui blasphemam adversus eum linguam cient, concedatur. Neque barbarum illum timueris : verum utroque evocato, tu quidem tacitus animum ad ea quæ dicentur adverte : ego autem linguam illius frenabo, et persuadebo ut minime ille petat, quæ dare non convenit. » Imperator verbis his delectatus, utrumque ad se accersit. Et Gainas, ad finem perducere quæ ei promissa erant, petit. Auream autem obtinens linguam Joannes, illi resistens : « Non licet, inquit, principi quidquam contra Deum audere, siquidem veræ pietas illi curæ est : sed potius bene constitutas leges servare, et eam potissimum quæ contra hæreses alias promulgata est. Suscitque adeo imperatori, conductibilis esse dictitans, ut imperio potius cederet, quam per impietatem, ædem Dei proderet. » Atque sermonem ad Gainam rursum convertens, oportere se ecclesiam unam habere dicentem : « Omnes tibi, inquit, sacræ ædes patent. » * 359 Cui Gainas respondit : « At ego alterius religionis sum, et quod peto, recte me petere puto, qui plurima pro Romanis pertuli certamina. » — « Verum tu, contra Joannes dixit, majora laboribus habes præmia. Permagnum enim tibi est, quod Romanorum magister militum et es, et nominaris, et quod consularia geris ornamenta. Illud vero te quoque considerare oportet, quisnam antea fueris, et qui nunc factus sis, et quanta in egestate prius vixeris, nunc autem quantæ tibi suppedient opes : quem prius habueris vestitum, quam Istrum transisti, qui vero nunc tibi sit habitus : et minores quidem fuisse labores, majorem autem illorum mercedem esse, memineris. Age ergo, et moderationem obtine : et ne ingratus erga eos sis, qui te cohonestarunt, cave. Patriam tuam considera, et ut ex ea pulsus, et ab imperatoris palre servatus, jurejurando te, amicum Romanis, ipsi illi, ejusque liberis fore, et leges servaturum esse, adegeris : quas tu nunc ut irritas arguere, in animo habes : et illam maxime, quam is qui te profugum recepit imperator confirmavit, eos qui alienæ in religione sint sententiæ conventus, intra Constantinopolitanæ urbis mœnia cogere prohibentem. »

CAPUT VI.

De defectione Gainæ, et de visione quam vidit angelorum urbis Constantinopolitanæ custodum : et de legatione qua Joannes apud Gainam est functus : et ut Gainus in Thraciam captus et necatus sit.

Hæc verba magnus Joannes magna cum libertate constanter prolocutus, os Gainæ obturavit, et silere eum coegit : neque de ecclesiis quarum ipse curam gerebat, quidquam novari permisit. Ille vero non multo post ad perfidiam animum adiecit, et conceptam dudum meditatamque tyrannidem prodidit. Nam urbem vastare in animo habebat, eandemque diripere meditabatur. Quas insidias stella illa ensis speciem referens portendit, quæ supra modum splendida fuit (qualem nunquam antea apparuisse, in litterarum memoriam relatum est), supra urbem ipsam relucens, et a summo prope cælo ad terram ipsam pertingens. Ac primum quidem in argentariorum tabernas in foro

σοῦς Ἰωάννης ἀντίκειτο, « Μὴ ἐξελίναί φάσκων βασιλεὺ τῶν θείων κατατολμῶν, εἴπερ εὐσεβεῖν αὐτῷ μέλει. ἐντελεῖς δὲ τοὺς κειμένους νόμους φυλάττειν, καὶ μᾶλλον δὲ κατὰ τῶν ἄλλων ἐπέθετο αἰρέσεων· συνεδούλευέ τε ἀμεινον τῆς βασιλείας παραχωρεῖν, ἢ θεοῦ οἴκου προδότην γενόμενον ἀσεβεῖν. » Πρὸς δὲ τὸν Γαῖνδν αὖθις τρέψας τὸν λόγον, χρῆναι φάσκοντα καὶ αὐτὸν ἕνα οἶκον ἔχειν, « Ἄπας σοι θεὸς οἶκος ἀνεῖται, » φησὶν. « Ἀλλ' ἐγὼ, ἀντέλεγε Γαῖνδς, θρησκεία· ἐτέρας, καὶ ὁ γ' αὐτῷ, δικαίως, οἶμαι, αὐτῷ, πλείστοις ὑπὲρ Ῥωμαίων ἀγῶνας διενεγκών. » « Ἀλλ' ἔχεις, ἀντέφη, καὶ τῶν πόων μείζους τὰς ἀντιδόσεις· μέγα γάρ σοι τὸ στρατηγὸν Ῥωμαίων καὶ εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι, καὶ τὸ τῆς ὑπατικῆς ἡξιώσθαι στολῆς. Χρεῶν δὲ σε κάκεῖνο σκοπεῖν, τίς μὲν ἦσθα πάλαι, τίς δὲ ἄρα γεγέννησαι νῦν· καὶ ὅστις μὲν πενίας τὸ πρὶν, νῦν δ' ὅστις περισσοῦς ἐμπλεῖ, » καὶ τίς μὲν ἐσθῆς σοι προσῆν πρηνὴ διαβῆναι τὸν Ἰστρον, ὅσα δὲ οὐκ ἀρίτως ἀναβολῇ· καὶ οὐνεκ ὡς μικροὶ μὲν οἱ πόνοι, μείζω δὲ τούτων τὰ ἐπαθλὰ. Σώφρων τοίνυν ἔσο, καὶ μὴ γίνου περὶ τοὺς τετιμυχότας ἀχάριστος. Ἐννοεῖ δὲ τὴν πατρίδα· καὶ ὡς μετανάστης φυγὰς, καὶ ὡς τῷ βασιλεῶς πατρὶ σωθεὶς, ὅρκους ἔθου εὐνοεῖν Ῥωμαίοις, ἐκείνῳ τε καὶ παισὶ τοῖς ἐκείνου καὶ νόμοις, οὓς ἀκύρους νῦν ἐλέγχειν διανοῇ· καὶ μάλιστα ἐκείνον ὃν ὁ σὲ δεξάμενος ἡσφαλίσατο βασιλεὺς, δὲ τοὺς ἐτεροδόξους πάντας εἰργεῖν ἐνδὸν τῶν τῆς Κωνσταντινου ἐκκλησιάζειν τευχῶν. »

B

C

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ τῆς ἀποστασίας τοῦ Γαῖνδ, καὶ περὶ τῆς ἀπασίας ἣν ἐθεάσατο τῶν φρουρῶν ἀγγέλων τῆς πόλεως· καὶ περὶ τῆς εἰς αὐτὸν πρὸς σβείας τοῦ Χρυσοστόμου· καὶ ὡς διεφθάρη θανάτῳ ἐν Θράκῃ ἀλώμενος.

Οὕτως ὁ μέγας Ἰωάννης ἀνδρείως παρρησιασάμενος, τὸν μὲν Γαῖνδν ἐπεστόμισε, καὶ σιγὴν ἀσκεῖν ἐπέισε· μὴ δὲν δὲ νεωτερισθῆναι περὶ τὰς ὑπ' αὐτὸν ξυνεχώρησεν ἐκκλησίας. Ἐκεῖνος δὲ οὐκ εἰς μακρὰν ἐπιστοχεῖν ἐπεθάλετο, καὶ τὴν πάλαι μελετωμένην τυραννίδα ἐγύμνου, καὶ πορθεῖν τὴν πόλιν διενεοῖτο· καὶ ἐν μελέτῃ ἦν αὐτὴν παραστήσασθαι· ἦν δὴ τὰ ἐπιβουλὴν ὁ ξιφοειδὴς ἐκεῖνος ἀστήρ προεμήνυσε, λαμπρὸς τις ὑπεράγαν, καὶ οἷος οὐ πρότερον γεγενῆσθαι Ἰστόρηται, ὑπὲρ τῆς πόλεως δὴν φανεῖς, φύραγθεν σχεδὸν εἰς αὐτὴν διήκων τὴν γῆν. Καὶ πρῶτα μὲν ἐπιθέσθαι τοῖς ἐν ἀγορᾷ προκειμένοις διενεοῖτο ἀργυροπωλείοις, συλλέγειν σωροὺς χρημάτων ἐν μεγάλαις ὡν ταῖς ἐκλείναι· ὡς δὲ φήμης

D

γινομένης· οἱ τὸν πλοῦτον προτιθέμενος δημοσίᾳ πρό-
 χιρον ἐφυλάξαντο, βαρβάρων σείφος πολὺ νυκτὸς
 ἐπιπέμψας, τὰ βασίλεια ἐκέλευεν ἐμπιπρᾶν. Οἱ δὲ
 τισσοῦτον οὐδὲν ἤνυσαν, ὥστε καὶ ἐν δέει μεγάλῳ
 γενομένοι καθυπέστρεφον. Παρεδείκνυ γὰρ τηνι-
 καῦτα Θεὸς, ὅπως προνοίας εἶχε περὶ τὴν πόλιν·
 οὐρανία γάρ τις δύναμις προφανέισα τοῖς ἐπιβούλοις
 ἐν μεγάλοις τοῖς σώμασι κατέπηλξε. Καὶ ἀνεχώρουν
 ἐκείθεν, καὶ θάπτον κατεπιτηχότες, ἤγγελλον Γαῖνᾶ
 νύκτωρ νήλυν ἐπιέναι τῇ πόλει στρατόν. Ὁ δ' ἡ-
 χιστα τοῖς εἰρημένοισι ἤϊε πιστεύειν, μὴ τινας
 τῶν εἰωθότων ἐνδομησαί τῇ πόλει στρατιώτας εἰδῶς.
 Ἦτι δὲ τῇ ἐχομένῃ νυκτὶ καὶ ἄλλους ἀπέστειλεν.
 Ὡς δὲ καὶ οὗτοι τὰ ἴσα τοῖς προτέροις διήγγελλον,
 αὐτὸς ἦκων αὐτόπτης· ἐγένετο τοῦ παραδόξου θαύ-
 ματος. Καὶ δὴ νομίσας ἐκείνου χάριν τοὺς τοιούτους
 ἐλθεῖν στρατιώτας, καὶ κρύπτεσθαι μὲν ἡμέρας νύ-
 κτωρ δὲ τὴν πόλιν φρουρεῖν καὶ αὐτὰ τὰ βασίλεια, ἐν
 σκῆψει τοῦ δαιμονῶν ἐγένετο· καὶ οἷα ὄητα εὐξόμενος,
 τὸν νεὼν κατελάμβανεν, ὃν ὁ τοῦ βασιλέως πατήρ.
 Ἰωάννην τὸν βαπτιστὴν τιμῶν, ἀνίστα κατὰ τὸ
 ἑδωκόμενον. Συνεζήει δὲ αὐτῷ καὶ πολὺ τι τῶν βαρβά-
 ρων πλῆθος· λάβρα δὲ καὶ ὄπλα ἐξήγον, καὶ κερά-
 μους, βελῶν ἐν γυναικείῳς ὀχήμασι, καὶ ἄλλαις χρώ-
 μενοι μηχαναῖς. Τὸ δὲ βούλευμα τοῦτο ἐπὶ βλάβῃ
 ὤσθεν Ῥωμαίων ἐποίησε. Τὸ δ' ἐλυσιστέλει μῆλλον, ὥς
 ἡ ἐκδοσις εἰδείξεν. Ἐπαλ γὰρ πρὸς τῶν φρουρούντων
 τὰς πύλας πεφώρανται ὄπλα ἐξάγοντες, καὶ ἐπιεί-
 χοντο τὴν τούτων ἐκκομιδὴν, ἐκείνοι τὰ ξίφη σπα-
 σάμενοι, τοὺς φρουροὺς διεχρήσαντο. Δεινοῦ δ' ὥς
 εἶδος θορύβου τὴν πόλιν καταλαβόντος, ὥς ἀλωσο-
 μένης αὐτίκα τῆς πόλεως, ὅμως γνώμη ἀγαθὴ ἐκρά-
 τει τοῖς παροῦσι δεινοῖς. Ἡ μὲν γὰρ πόλις ἀθρόον
 ἐν τῷ ἀσφαλεῖ ἐγεγόνει, τῶν πυλῶν κατὰ χώραν
 γεγεννημένων· χρηστῇ δὲ γνώμῃ χρησάμενος βασι-
 λεὺς, προφανῇ τε πολέμιον εἶναι τὸν Γαῖνᾶν δια-
 γνοὺς, ἐκέλευε τοὺς ὑπολειφθέντας τῶν βαρβάρων
 ἔνδον τευχῶν ἀναιρεῖν. Καὶ ὅτ' ἀνδρείως ἡ στρατιὰ
 ἐπιθίμενοι, τοὺς πλείστους ἀνήρουν περὶ τὴν ἐκ-
 κλησίαν τῶν Γότθων· ἐκεῖ γὰρ ἡθροίσθησαν ὥς εἰς
 κρησφύγετον, τῶν πυλῶν ἐν τῷ ἀσφαλεῖ γενομένων
 μὴ δυνθόντες διαφυγεῖν. Καὶ δὴ τὴν μὲν ἐκκλησίαν
 σφῶν πῦρ ἐνιόντες κατέπρησαν· πάντας δ' ἐκείνους
 ἀφειδῶς ἔκτειναν. Ὁ δὲ μαθὼν Γαῖνᾶς, τὸν ἐκού-
 σιον ἀποθέμενος δαίμονα, καὶ μὴ τοῦ λοιποῦ προ-
 χωρεῖν τὰς ἀπάτας αὐτῷ, ἄρας ἐκείθεν, καὶ διὰ
 Θράκης ἐλάσας, ἦκεν εἰς τὴν Χερρόνησον, ἐκείθεν
 εἰς τὴν περαωθῆναι διανοούμενος. Ὡςτο γὰρ ὥς εἰ-
 τὰ· ἐν Ἀσίᾳ πόλεις χειρώσαστο, ῥάβδῳ αὐτῷ καὶ
 τὰ περικύκλῳ ἔθνη ὑποχείρεια γένοιτο. Καὶ ὁ μὲν ἐν
 τούτοις ἦν· ὁ δὲ βασιλεὺς πρέσβεις πέμπειν ἤρειτο·
 οὐδαὶς δ' ἐτόλμα τὴν πρεσβείαν· τὸ γὰρ τῆς ἐκείνου
 γνώμης ὡμὸν ὑπέιδοντο ἕκαστος. Αἰπῶνες δὲ τοὺς
 ἄλλους, ἐπὶ τὸν μέγιστον ἔβλεπον ἀριστέα. Ὁ δὲ
 μὴ τὴν γεγεννημένην δέσας διαφορὰν πρὸ μικροῦ,
 πρέσβεις αὐτίκα ἐπὶ Θράκης τῷ βαρβάρῳ ἐχώρει.
 Ἰστίνος δὲ τὸν πρέσβιν ὄσσει· εἴη διεγνώκως, καὶ τὴν
 ὑπερ τῆς εὐσεβείας παρόρητιαν γεγεννημένην αὐτῷ
 ἐν τῷ θέμενος· αἰδομένης δὲ ὥστε τι μᾶλλον τὴν τοῦ

Asitas impetum facere consiliavit, maxima illa spe
 concepta, ingentes se pecuniarum acervos ibi
 corrasurum esse. **360** Sed enim ubi ejus rei
 fama vulgari cœpit, et argentarii, quod antea fece-
 rant, pecunias suas et opes publice in mensis non
 proposuere, ingentem Barbarorum vim noctu ad
 imperiales ædes, ut eas incenderent, misit. Illi
 vero tantum abest ut aliquid egerint, ut eum in-
 genti etiam metu inde retro cesserint. Deus nam-
 que tum ostendit, quanta illi providentia et cura
 urbis fuerit. Cœlestis enim quædam vis ingentibus
 corporibus, insidiatoribus illis apparens, ita eos
 exterruit, ut terga verterent, et celeriter trepidi
 Gainæ significarent, novum ea nocte in urbem
 exercitum venisse. Ille autem fidem eorum dictis
 non habuit, quod non alios quam qui soliti fuerant
 in urbe milites esse sciret. Quapropter proxima
 etiam nocte alios eo misit. Ut vero et illi eadem
 quæ priores annuntiarunt, ipse eo venit, et spec-
 tator oculis suis miraculi ejus fuit. Verum sua
 gratia milites eos ibi adesse arbitratus, qui inter-
 diu quidem se occultarent, noctu autem vigiliis
 urbem et aulam imperatoriam custodirent, a da-
 mone se agitari assimulavit, et velut orationi va-
 caturus templum adiit, quod imperatoris pater in
 Joannis Baptistæ honorem in Septimo construxit.
 Exiit autem cum eo magna Barbarorum multitudo,
 quæ clam secum arma et vasa fictilia telis completa,
 in muliebribus pilentis, et præterea aliis etiam quas
 machinati fuerant artibus, efferebat. Et consilium
 hoc ille in Romanorum scilicet detrimentum cepit.
 Cæterum id potius imperio eorum bono fuit, ut rei
 exitus declaravit. Cum namque a portarum custo-
 dibus arma efferre deprehensi essent, atque ea in re
 inhiberentur, gladiis illi strictis excubiores intere-
 merunt. Atque ubi, quemadmodum fieri solet,
 gravis tumultus urbem, perinde atque ea illico
 capi deberet, occupavit, consilium tamen bonum
 præsentia mala explicuit atque superavit. Nam
 civitas portis clausis atque obfirmatis, in tutum
 redacta est statum. Et imperator optimum secutus
 consilium, publicitus Gainam hostem judicavit, et
 qui reliqui in urbe erant Barbaros intra muros
 occidi jussit. Quapropter milites magnis animis
 illos aggressi, plurimos apud eam quæ dicitur
 Gotthorum ecclesiam necarunt. Eo namque tan-
 quam ad asylum et perfugium confuxerant, cum
 portis clausis profugare nequirent. **361** Ita ec-
 clesiam eorum igne injecto cremarunt, et Barba-
 ros omnes discrimine nullo conciderunt. Quod ubi
 Gainas rescivit, dæmone quem voluntate sua sibi
 sumpserat, dimisso, quod sibi fraudulentas insi-
 dias suas deinde minus procedere cerneret, inde
 profectus, per Thraciam in Chersonesum pervenit,
 trajicere ex eo loco in Orientem cogitans. Existi-
 mabat namque, si in Asia urbes cepisset, facile
 quoque se finitimas in circuitu gentes sibi subje-
 cturum esse. Atque ille quidem hæc sic molieba-
 tur. Imperator autem oratores rursum sibi ad

eum mittendos duxit: sed nemo legationem eam suscipere audebat. Omnes enim pro se quisque feritatem animi ejus suspectam habebant, adeo ut neque bello cum eo congredi quisquam vellet, neque legatione apud eum tuto se fungi posse putaret. Omnibus vero aliis relictis, in maximum illum heroem respiciebant. Ille porro nihil veritus, quod sibi non ita pridem cum eo intercesserat dissidium, orator statim in Thraciam ad Barbarum est profectus. Verum enimvero Gainas postquam legatum ad se venientem, quisnam esset, intellexit, et libertatem dicendi, qua usus apud se pro veniore pietate fuerat, in mentem revocavit, nihilominus si quid aliud, et virtutem viri ejus reveritus, quamvis et barbarus et hostis esset, longius ei honoris causa progressus est obviam, et dextram ejus oculis admovit, et osculatus est, liberosque quos adductos sacris illius genibus adhibuit. Et tum quidem ille arma deposuit, et legationi ei morem gessit. Usque adeo virtus etiam acri hosti pudorem et terrorem incutere consuevit. Brevi autem post, cum aliud quiddam accidisset, ad ingenium suum Gainas rediit. Et ubi Hellespontum trajicere, Lampsacumque occupare contendit, spes eum fefellit, cum Romani divini Numinis auxilium per imperatoris consilia rursum sibi adfuisse senserunt. Postquam enim Barbari navium copia destituti, ratibus compactis Hellespontum trajicere, et in ulteriorem continentem evadere voluerunt, imperator terra marique contra eos duxit, multis militaribus triremibus subsequentibus. In hoc rerum statu vehementior derepente zephyrus afflans, rates vi magna dissolvit, atque in eas Romanorum naves impulit. Barbari ratibus disiecti, plures cum ipsis equis in alto demersi sunt: nonnulli fluctibus rapti atque circumacti, hinc et inde in litore ejecti, multi etiam ab invadentibus eos militibus jugulati sunt. 362 Plurimi sane ex hostibus in transitu periere. Gainas autem cum paucis incolumis Thraciam pererrans, et fugam sæpe mutans, in alias Romanorum incidit copias, atque ibi cum fugæ comitibus barbaris cæsus est. Cujus caput exsiccatum, Constantinopolim est delatum. In bello hoc, Flavita, Gothicæ gentis vir, Romanis autem maxime fidus, et scientia militari præstantissimus, quod optime se et splendidissime gessisset, consul est renuntiatus. Quo tempore etiam imperatori filius prognatus est, modis omnibus bonus, Deoque charus Theodosius, avo, sicuti diximus, cognominis: sequenti autem consulatione etiam Augustus est renuntiatus. Idem quod Gainas, Trigibildus, quem supra nominavimus, Gotthus passus est. Postquam enim is victoriam Gainæ, per collusionem scilicet, prodidit, atque ex pugna profugit, Pisidiam et Pamphyliam percurrere affixit. Postea plurimis pugnis, et locorum in Isauria incommoditatibus, viribus ejus accisis, vix et ipse in Hellespontum salvus evasit.

A ἀνδρὸς ἀρετὴν, καὶ καὶ βάρβαρος τις ἦν καὶ πολέμιος, πύρρῳθεν τε ὑπῆντετο· καὶ τὴν ἐκείνου δεξιὰν τοῖς ὀφθαλμοῖς παρτίθει καὶ κατησπάζετο· καὶ τοὺς παῖδας προσάγων, τοῖς ἱεροῖς ἐκείνου γίνασι προσεκόμιζε· καὶ τότε μὲν τὰ ὅπλα κατατίθετο, καὶ πειθήνιος ἦν. Οὕτω πέφυκεν ἀρετὴ καὶ τὸν σφόδρα γε δυσμενῆ αἰδοῦς τε καὶ καταπλήξεως ἐμπιπλῆν. Ἐν οὐ πολλῷ δ' ἐτέρων ἐπιγενομένων, ἐν τοῖς ἱεροῖς ἦν Γαῖνᾶς· καὶ ἐπὶ ἐπέβαλε τὸν Ἑλλήσποντον διαπεραιοῦσθαι, καὶ ἐπὶ Λάμψακον διαβαίνειν, τῆς ἐλπίδος ἐψεύσθη, θείας αὖθις ῥοπῆς ταῖς τοῦ βασιλέως ἐπινοαίαι τῶν Ῥωμαίων χρησαμένων. Ὡς γὰρ ὁ βάρβαρος νεῶν ἐν ἀπορίᾳ καθεστῆκότες, σχεδίας συμπεργυνόντες, τὸν Ἑλλήσποντον διεκπλεῖν ἐπειρῶντο εἰς τὴν καταντικρὺ ἡπειρον, ὁ βασιλεὺς δὲ γῆς τε καὶ θαλάττης τούτοις ἐπῆρει πολλῶν στρατηγικῶν τριήρεων καταθεουσῶν. Ἐν τούτοις δὲ τῶν πραγμάτων ὄντων, ἐξάτινα ξέφυρός τις ἐπιπνεύσας σφοδρὸς, τὰς σχεδίας διέλυε βίᾳ, καὶ κατ' ἐκείνων τὰς Ῥωμαίων ἤλαυνε ναῦς. Καὶ οἱ μὲν βάρβαροι, διαλυθεισῶν τῶν σχεδιῶν, σὺν αὐτοῖς ἱπποῖς οἱ πλείους, οἱ μὲν ὑποδρύχοι τῷ θυτῷ, οἱ δὲ τῷ κλύδωνι περιτγόμενοι, ἀναβρίπτουμένοι ἀνὰ τὰς ἄκτας ἐξελιχμῶντο. Πολλοὶ δὲ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἐπιπνυμένων αὐτοῖς ἀνηροῦντο. Τὸ μὲν οὖν πλείστον τῶν βαρβάρων τῷ διεκπλῷ διέφθαρτο· Γαῖνᾶς δὲ σὺν ὀλίγοις ἀνὰ τὴν Θράκην περισωθεὶς, ἀλώμενος τ' ἐκεῖσε καὶ φυγαῖς χρώμενος, ἐτέρα Ῥωμαϊκῇ ἐνέπιπτε στρατιᾷ, καὶ σὺν τοῖς ἀμφ' αὐτὴν βαρβάροις ἀπώλετο. Οὐ ἡ κεφαλὴ ταριχευθεῖσα εἰς τὴν Κωνσταντίνου ἀνεκομίζετο. Ἐν δὲ τῷ πολέμῳ τούτῳ Φλαβίτας ἀνὴρ Γότθος μὲν τὸ γένος, εὖνους δὲ μάλα Ῥωμαίοις, καὶ τὰ πολέμια κράτιστος, λαμπρὸς τις φανὲς καὶ ἀριστος, ὑπατος ἀνηγύρεται· ὀπηνίκα τῷ βασιλεῖ παῖς ἐτίκτετο, ὁ καλὸς τὰ πάντα καὶ θεοφιλὴς Θεοδόσιος, τῷ πάππῳ ὁμώνυμος. Τῇ δ' ἐξῆς ὑπατεία καὶ σεβαστὴς ἀνηγύρετο. Ἐπίσης δὲ Γαῖνᾶ καὶ ὁ ῥηθεὶς Τριγίβιλδος Γότθος πέπονθεν. Ὡς γὰρ ἐκείνῳ τὴν νίκην προδεδώκε Γαῖνᾶς, δῆθεν ἐκείνον φεύγων, τὴν Πισιδίαν καὶ Παμφυλίαν καταλαβὼν ἐλυμαίνετο. Ἐπειτα καὶ αὐτὸς πλείσται μάχαις καὶ δυσχωραῖς Ἰσαυρικαῖς περιθραυσθεὶς τὴν Ἰσχύν, μόλις ἐπὶ τὸν Ἑλλήσποντον διασώζεται. Περαιωθεὶς δ' ἐπὶ Θράκην, ἐν οὐ πολλῷ καὶ αὐτὸς διαφθείρεται. Ἀλλὰ τὰ μὲν περὶ τῶν Γαῖνᾶ τοιμημάτων, καὶ ὅψι τέλει ἐχρήσατο, ἐν ἐπιδρομῇ ἀποχρώντως, οἶμαι, εἰρήκαμεν· εἰ δὲ τῷ φίλῳ ἀκριδῶς καὶ κατὰ λεπτὸν διειδέναι τὰ τῷ πολέμῳ τούτῳ γεγενημένα, τῇ Γαλαρείᾳ δέλτω ἐντυγχάνειν τοῦτον καλεούμενον, ἦν ὁ σχολαστικὸς συνέταξεν Εὐσέβιος, ὁ παρὰ Τρωίῳ φοιτήσας τῷ σοφιστῇ· ὃς τοῖς πράγμασι παρῶν, καὶ αὐτόπτης τοῦ πολέμου γενόμενος, τέτρασι βιβλίοις ἐν ἡρώῳ μέτρῳ λαμπρῶς ἐπεξῆλθε. Νεαρῶν δὲ τῶν πραγμάτων ὄντων, σφόδρα ἐπὶ τῇ συγγραφῇ ἐθαυμάσθη. Καὶ Ἀμμώνιος ὁ ἕτερος ποιητὴς, τὰ αὐτὰ βραψυδῆσας, εὐδοκίμως διεκρίθη ἐπὶ τῆς παρουσίας ἡγεμονίας. Τόσαυτα καὶ περὶ τούτων.

Atque ubi inde in Thraciam trajecit, non multo

post interiit. Sed enim de audacibus Gainæ conatibus, interituque ejus, hæc cursim dicta, ut opinor, sufficiunt. Si quis autem accuratius pleniusque res eo bello gestas cognoscere velit, eum Gainæum librum legere jubemus, quem Eusebius scholasticus composuit, Troili sophistæ sectator. Qui cum rebus gerendis spectator ipse belli interfuisset, in quatuor libellis heroico versu id luculenter exposuit: quod scriptum, propter rei novitatem, in magna admiratione fuit. Sed et Ammonius poeta alter, qui idem bellum carminibus composuit, præclarus proximo imperio, sedecimo junioris Theodosii consulatu, quem cum Fausto gessit (tum enim poema id publicavit), habitus est. De his hactenus.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Ὁς Ἰωάννης τὸν λαὸν ταῖς διδασκαλίαις ἐκράτει· καὶ περὶ τοῦ γεγονότος θαύματος τῷ λεγῶ καὶ τιμῶ δώρῳ ἐν μιᾷ γυναικί, καὶ τῷ Μακεδονίῳ φρονούσῃ.

Ἰωάννης δὲ ὁ θεῖος, ὡς χρεὼν, τὴν ἐπιτροπὴν τῆς Ἐκκλησίας ἰδὼν, πολλοὺς μὲν ἐξ Ἑλλήνων, πολλοὺς δ' ἐξ αἰρέσεων ταῖς διδασκαλίαις ὑπῆγεν. Οὐκ ὀλίγους δὲ καὶ τῶν παθῶν ὡς πορρωτέρω ἐποίησεν τῇ συνεγεί τῶν λόγων ἀρδείξ. Ἀπειρα δὲ στίφη καθεκάστην συνέβρι, οἱ μὲν ἐπ' ὠφέλειαν τῶν λόγων διακουσόμενοι, οἱ δὲ καὶ πείραν ληψόμενοι. Ἀπαντῆς τε ἄρσενος ἦρει, καὶ ἐπίσης δοξάζειν αὐτῷ περὶ τὸ θεῖον ἐπειθεν. Ἐπὶ τὸσον δὲ τὰ πλήθη πρὸς αὐτὸν κεχηγνῶτα ἦσαν, ἀκορέστως τῶν λόγων ἔχοντες, ὥστε καὶ κινδυνεύειν προσην ἔκτειναι, ὡς τισιν ἐκείνοις· καὶ περιύλαστοις ἀλλήλων, τῷ πλησίον ἕκαστον ἐθέλειν καὶ ἐγγὺς ἵνα βιάζεσθαι, ὡς ἂν ἀκριβέστερον ἔκτειναι λέγοντος ἀκροῦτο. Διὰ τοιούτου κακῆϊνος κοινὸν πᾶσιν αὐτὸν παρέχων, ἐπὶ τοῦ τῶν ἀναγνωστῶν βήματος μέσος καθήμενος, ἀφθονον, οἷα δὲ κοινὴν χάριν, τὴν διδασκαλίαν παρείχεν. Ἢ δὲ πλήθους τῷ ἡδεῖ τῶν λόγων κατακηλούμενοι, προϋλάμβανον ἕκαστος, νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ὡς εἰπεῖν, τῷ νεῷ παρεδραύοντες. Οὐκ ἀκαιρον δὲ μοι δοκεῖ καὶ ὁ ἐπ' αὐτοῦ παράδοξον ἐγεγονέαι, νῦν διηγήσασθαι. Ἀνὴρ τις τὰ Μακεδονίου νοσῶν γυναικὶ ἐπίσης φρονούσῃ συνήκει. Καὶ δὴ ποτε ὡς γέ ῥη δοξάζειν περὶ Θεοῦ τῷ μεγάλῳ περιτυχῶν διαλεγόμενῳ, εὐθὺς τὴν δόξαν ἀφελὶς μεταβάλλετο, καὶ ἐπῆναι τὰ εἰρημένα. Ἐπίσης δὲ μεταθεῖναι καὶ τὴν γυναικὰ τὴν δόξαν ἡγάγασκεν. Ἐπεὶ δ' ἐξερχομένη τῆς συνθεῖας καὶ ταῖς τῶν γνωρίμων γυναικῶν ὁμιλίαις, ἥμισυ τὸν λόγον προσέειπε· ὡς πολλάκις πῖραν προσάγων οὐδαμῶς· ἔπειθε, τέλος ἔλεγεν, ὡς *Εἰ μὴ τῶν θεῶν καὶ τῆς δόξης ἐμοὶ κοινωνήσεις, οὐκ ἂν σοὶ καὶ τοῦ συνοικεῖν ἐμοὶ γένοιτο*. Ἢ δὲ γυνὴ σχηματισμένη κατάνευσις, τῶν θεραπειδῶν μιᾷ ἐκκοινοῦτο ὁ δρᾶν ἐμελλε, παραπειθεῖν εἰς ἐξάπατην τὸν ἄνδρα. Καὶ παρὰ τὸν τῆς μυσταγωγίας καιρὸν προσκοινοῦσα, ἐδέχετο μὲν τὸ δῶρον ὥσπερ ἦν ἔθος· καὶ δὴτ' ἀσφαλῶς ἔχουσα, οἷα δὴ ἔαν εὐχομένη κατέκρυπταν· ἥ γε μὴν θεράπεινα παρεστῶσα, λαθραίως· ὅν οἶκοθεν ἄρτον κοινὸν ἐπεσέρετο, ἀντιδίδου· ὅν δὴ καὶ προσφύρουσα, εἰς λίθου μεταπήγνυσθαι φύσιν ἐκείνῳ ἐμάθανε, τοῖς ὁδοῦσι δὴθεν περὶ τὴν κατὰ τὴν. Καὶ τῷ δέσῃ ἡ γυνὴ συσταλῆσα, εἰσιστά τε μὴ τι πάθῃ θεοῦ ἐπὶ τῷ παραδόξῳ συμβάντι, οἱ τὰς εἰχες, τῷ μεγάλῳ προσεφώτα Πατρί· τί τε πραχθὲν ἡγγέλλε, τὸν τε λίθον ἐπεδείκνυ, ἐπ' ἀκριβὲς τὴν εἰκόνα τοῦ δῆγματος φέ-

A

363 CAPUT VII.

Ut Joannes doctrinā suā populum quo vellet, duxerit: et ut miraculo, non sine Dei numine, intercedente. Joannes mulierem quandam sectæ Macedoniæ ad frugem reduceret.

Divus Joannes, pro eo atque par est, Ecclesiam gubernans, multos ex Græcæ superstitionis sectatoribus, multos etiam ex hæresibus, doctrinā suā pellexit. Multos insuper quam longissime a vitiosis affectibus et perpressionibus assidua verborum rigatione abduxit. Infinita quoque quotidie multitudo ad eum confluit, partim eum auditura, et utilitatem aliquam ex sermone ejus perceptura: partim hominem visura, periculumque de eo factura. Omnes autem ille simul cepit, et idem secum de Deo sentire persuasit. In tantum vero plebs doctrinæ ejus, qua satari non poterat, inhabibat, ut periculum etiam sibi homines crearent, dum inter se conserta turba premerentur, cubitis alii alios submoventes atque repellentes, quod pro se quisque ad eum quam proximè accedere conaretur, quo certius clariusque illum dicentem audire posset. Quam ob causam ille quoque communem se omnibus præbuit: et in lectorum suggestu, in media turba considens, uberem doctrinam, quasi communem quandam gratiam omnibus impertivit. Et ex multitudine quisque suavitate orationis ejus delibutus, anticipare locum properabat, die nocteque, ut ita dicam, in templo eum præstolans. Non intempestivum vero videtur, insigne quod sub eo accidit, miraculum hoc loco commemorare. Vir quidam Macedonii morbo laborans, uxorem eadem contagione infectam habebat. Ille cum aliquando in magnum illum virum incidisset, quomodo de Deo sentiendum sit, dissertentem, statim priore opinione relicta mutatus, dicta illius laudavit: conjugemque ut itidem et ipsa sententiam suam mutaret, cogere instituit. Ubi vero illa ex consuetudine et colloquiis quotidianis familiarium muliercularum pendens, admonitionem ejus non suscepit, et maritus re sæpius tentata, nihil effecit, postremo ei denuntiavit, nisi communem atque eandem secum de Deo obtineret opinionem, minime, se eam secum habitare passurum esse. Mulier postquam id per simulationem annuit, ex ancillis quam fidam sibi esse credebat, uni, quid factura esset, credidit, ut per fraudem virum falleret. Et sacrorum mysteriorum tempore, **364** accedens illa, donum, sicuti mos erat (qui sacris instituti sunt, quid dicam, intelligunt), accepit: atque id retinens, perinde atque orationi vacat,

tura, se Inclinata submisit, mysteriumque sacro sanctum occuluit : et quæ ei assistebat ancilla, pro eo panem communem domo allatum obtulit, quem illa ori admovens, in lapidis naturam induratum esse, dum dentibus atterere conatur, sensit (1). Itaque timore percita, ne quid gravius pateret, Dei vindictam pateretur, propter miraculum, quod præter opinionem acciderat, nulla interposita mora, ad magnum illum accedit Patrem, rem actam ei exponit, et lapidem ostendit, certo et aperte morsus indicium exhibentem, qui jam materiam ignotam, novumque et alienum colorem obtineret. Et venia delicti petita, deinceps in eadem cum marito opinione perduravit. Lapis iste ad fidem miraculi ejus faciendam longo tempore inter ecclesiæ donaria asservatus, spectatoribus miraculo fuit.

CAPUT VIII.

De frequentibus in divinis templis populi conventibus, et de psalmodiis hymnisque alternis decantatis; qua ex causa et quomodo morem cum psallendi primum Ecclesia Dei acceperit.

Porro populus Constantinopolitanus nocturnis matutinisque hymnis maxima alacritate incubuit, ex ejusmodi primum causa. Ariani sub Theodosio sacris ædibus expulsi, extra urbis mœnia ecclesias conventusque suos agebant. Prius autem nocturno tempore in publicis porticibus congregati, atque in chōros suos segregati, carmina quædam alternis antiphonarum modo sibi invicem respondentia, ad hæresis suæ placita accommodata, concinne canebant, et noctem multam in ejusmodi psalmodia consumeabant. Sub auroram autem publice eadem concinentes, extra urbem in ea ubi ecclesias habebant loca procedebant. Faciebant id maxime solemnioribus festorum dierum temporibus, et prima eademque ultima hebdomadis die, quam Dominicam vocamus: quibus temporibus etiam synaxes in ecclesiis fieri solent. Postea vero cantus tales ad contentionem quoque instituebant (2): « Ubinam sunt (dicentes) qui Trinitatem ejusdem substantiæ et ejusdem honoris colunt? » Hæc et alia præterea ejuscemodi verba carminibus aspergebant. **365** Sed enim Joannes, ne aliqui ex ecclesia sua ejus generis cantibus demulsi, ab illis seducerentur, ad eundem modum contra illos psalmodiam suam instituit. Et brevi ea celebrior, quam adversariorum esset, facta est: ut quæ et multitudine et honorifico progressu illos superaret. Nam eam cruces argenteæ cereos incensos habentes præbant, Eudoxia imperatoris conjuge impensas ad eam rem præbente, quæ hoc Brisoni cubiculi sui præfecto injunxit, ut hymnorum cantus procuraret, et ad eum usum quam plurimum lucernarum pararet. Qua re Ariani ad æmulationis ardorem perciti, ad vindictam se contulere, et manus cum nostris conserere sunt aggressi. Adhuc enim ex ea quam ante habuerant potentia et dominatione, animis flagrabant, et ad pugnam committendam parati erant, nostrosque adeo despiciebant. Itaque nocte quadam inter se congressi, non pauci utrinque ceci-

δροντα, ἀγῶνα μὲν τὴν θλίην, ξανίζον δὲ καὶ τὸ χρώμα ὥσπερ προδεδλημένον. Αἰτήσασα δὲ συγγνώμην, τοῦ λοιποῦ διαγίγονε τὰ ἴσα τῷ ἀνδρὶ φρονούσα. Ὁ δὲ λίθος εἰς πίπτειν τοῦ θαύματος τοῖς ἱεροῖς κειμηλίοις τῆς Ἐκκλησίας εἰς πολὺ τι χρόνον διατηρούμενος ἦν, θαῦμα τοῖς ὁρώσι γενόμενος.

Ad magnum illum accedit Patrem, rem actam ei exponit, et lapidem ostendit, certo et aperte morsus indicium exhibentem, qui jam materiam ignotam, novumque et alienum colorem obtineret. Et venia delicti petita, deinceps in eadem cum marito opinione perduravit. Lapis iste ad fidem miraculi ejus faciendam longo tempore inter ecclesiæ donaria asservatus, spectatoribus miraculo fuit.

B

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Περὶ τῆς εἰς τοὺς θεοὺς νεῶς συνεχοῦς σχολῆς τῶν λαῶν· καὶ περὶ τῶν ἀντιφώνων ὕμνων καὶ ψαλμωδιῶν, ὅθεν καὶ ὅπως ταῦτα τὸ ἐξ ἀρχῆς ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ παρέλαβεν.

Διὰ τοι τοῦτο προθυμότερον ὁ τῆς Κωνσταντίνου λεῶς τοῖς τε ἐσθινοῖς καὶ νυκτερινοῖς ὕμνοις· μάλιστα· ἐχρῶντο ἐξ αἰτίας τοιαύτης γεγεννημένης τὸ ἐξ ἀρχῆς. Οἱ Ἀρειανοὶ ἐπὶ Θεοδοσίου τῶν εὐκτηρίων οἰκῶν ἀπελαθόντες, πρὸ τῶν τειχῶν ἐκκλησιάζοντες ἦσαν. Πρῶτον δὲ νύκτωρ ταῖς δημοσίαις στοαῖς ἀθροισόμενοι, καὶ εἰς συστήματα διακρινόμενοι, ὥδαι· τινὰς τρόπον ἀντιφώνων ποιῶντες, πρὸς τὸ ἐκείνοις δοκοῦν τῆς αἰρέσεως ἐμμελῶς ᾄδον· καὶ τὸ πλείστον δὴ τῆς νυκτὸς ἐπὶ τοῦτοις ἀνήλiskon. Ἰπὸ δ' ἐκ δημοσίας καὶ ταῦτα ψάλλοντες, ἐξω-πυλῶν εἰς τοὺς τόπους ἐνθα καὶ ἐκκλησιάζον, ἐπορεύοντο. Ταῦτα δὲ μάλιστα· ἐποιοῦν ἐν ταῖς ἐπισήμοις τῶν ἐσθι-τῶν, καὶ τῇ πρώτῃ καὶ τελευταίᾳ τῆς ἑβδομάδος ἡμέρας, ἣν Κυριακὴν ὀνομάζομεν· ἐν αἷς καὶ αἱ συνάξεις· κατὰ τὰς ἐκκλησίας εἰσώσας γίνεσθαι. Ἐς ὕστερον δὲ καὶ ἐριστικῶς τὰ μέλη ἐτίθουν· « Ποὺ εἰσι, λέγοντες, οἱ Τριάδα ὁμοουσιον καὶ ὁμότιμον σέβοντες; » καὶ ἄλλα τινὰ τοιαῦτα ταῖς ὥδαι· παρεμύγνου. Δείσας τοίνυν ὁ Ἰωάννης μὴ τινες τοῖς τοιοῦτοις καταχλούμενοι μέλαιν, οἱ ὑπ' αὐτῷ ἐκκλησιάζον, ὑπαχθῶσιν ἐκείνοις, τὸν ἴσον ἐπαινοῦν τρόπον ἀντιπράττειν αὐτοῖς. Ἐν βραχεῖ δ' ἐπισημότεροι τῶν δι' ἐναντίας γενόμενοι, κατὰ τὰς πληθύν, καὶ πρόσθιν τιμῆς ἐκείνους ὑπερβάλλοντες ἦσαν· **Δ**σταυροὶ γὰρ ἀργύρεοι κηρῶν ἐπ' αὐτοῖς ἀνημμένων, αὐτῶν προηγούντο, τῆς βασιλίδος Εὐδοξίας τὴν ἀπάνην χορηγοῦσης αὐτοῖς. Καὶ Βρίσωνα τὸν ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος αὐτῆς ἕτατες τοὺς ὕμνους παρασκευάζειν, καὶ ἀφθονον εὐτρεπίζειν τὸ φῶς. Ζηλοτυπήσαντες δ' ἐνταῦθεν οἱ ἐξ Ἀρείου, καὶ εἰς ἄμυναν χωρῶντες, συμπληγάδας ἐπεχειροῦν ποιεῖν. Καὶ γὰρ ἐπὶ ἐκ τῆς προλαβούσης θυναστείας ἐνθερμαίνοντες, πρὸς χειροκράσιαν ἔτοιμοι ἦσαν, καὶ ὑπερεσώρων αὐτούς. Καὶ δὴ ποτε μιὰ τῶν νυκτῶν συγκρούσαντες ἀλλήλοις, πίπτουσιν ἐκατέρωθεν οὐκ ἐλάχιστοι. Αἰθρὰ δὲ καὶ κατὰ τὸ μέτωπον βάλλεται Βρίσιον ὁ εἰρημένος τῆς γαμετῆς τοῦ βασιλέως τηνικαῦτα τῶν θαλαμηπόλων εὐνούχων προσετηκῶς. Περιογῆς δὲ διὰ ταῦτα γενόμενος ὁ κρατῶν, τοῦ λαοῦ οὐ τὰς τοιαύτας

(1) Sozom. cap. 5, lib. viii.

(2) Sozom. cod. cap. 8.

τῶν Ἀρειανῶν περιεῖλε προῦδ' υς, εἴθουν συνόδους. Ἄδερunt : et Brison, quem diximus, Imperatricis cubiculariorum eunuchorum princeps, in fronte lapide ictus est. Hac vero de causa commotus imperator, tales Arianorum processiones sive conventus sustulit. Catholica autem Ecclesia principio ejusmodi psalmodiæ hymnorumque canendorum inde sumpto, ad hunc usque diem consuetudinem eam retinet, et sacris cantilenis operatur. Morem autem antiphonarum, hoc est, alternis per responsionem carminum concinendorum, Ecclesia antiquitus jam inde ab apostolis accepit. Divinum namque Ignatium, qui tertius in ecclesia Antiochena a Petro apostolo hierarcha fuit, et cum apostolis omnibus plurimo tempore vixit, cum per exstasim animi consternatus esset, visionem novam vidisse ferunt : sanctos scilicet angelos, alternis et sibi invicem respondentibus carminibus sanctam Trinitatem hymnis et laudibus vehementer. Et ipse primus hanc concinendi formam Antiochenorum ecclesiæ dedit (1). Unde quasi a fonte in alias ecclesias Dei omnes ejusmodi consuetudo est propagata. Hæc quæ de antiphonis, et respondentibus sibi invicem hymnis accepi, memoriæ posteritatis commendanda duxi.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

366 CAPUT IX.

Ὡς εἰς τὴν Ἀσίαν ὁ ἱερός διέβη Χρυσόστομος, καὶ τοὺς ἐκεῖσε ἀναξίως ἱερωμένους καθέσχε· καὶ περὶ Γερωντίου τοῦ Νικομηδείας· καὶ περὶ Σεραπῖωνος καὶ Σευηριανοῦ καὶ Ἀντιόχου, καὶ τῆς κατ' αὐτοῦ τῶν ἀπεληλαμένων τῶν ἐκκλησιῶν ὑβρεως· καὶ ὡς τὴν μετ' αὐτοῦ καὶ Σευηριανοῦ τῶν Γαδάλων διένεξιν ἡ βασιλὶς Εὐδοξία διέλυεν.

Ut sanctus Chrysostomus in Asiam profectus, eos qui sacerdotio non recte fungerentur, dignitate ea privaverit : et de Gerontio Nicomediæ episcopo, et de Serapione : de Severiano et Antiocho : et de injuriis quibus Joannem illi affecerunt, quibus episcopatum ultragerat. Et ut dissidium inter Joannem et Severianum Gabalorum episcopum ortum imperatrix Eudoxia composuerit.

Ἐπει δ' ὁ μέγας ἐπίθετο παρὰ τινων μὴ ἀξίων τὰς ἐν Ἀσίᾳ ἐκκλησίας οὐ καλῶς διοικεῖσθαι, καὶ τοὺς μὲν χρήμασιν, οὓς δὲ χάριτι, τὴν ἱερωσύνην ἀπεμπολοῦντας· περὶ καὶ βάδην τὴν Ἐφεσον κατελάμβανε· καὶ τρεῖς πρὸς τοῖς δέκα ἐπισκόπους καθελών, οὓς μὲν ἐν Λυκίᾳ καὶ Φρυγίᾳ, τοὺς δὲ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀσίᾳ, ἑτέροις τοῖς θρόνοις ἀντικατέστησεν. Καὶ τινὰ Ἡρακλείδην ἀρχιδιάκονον τῶν ὑπ' αὐτὸν μοναχῶν τῶν ἐκ τῆς Σκῆτews, Εὐαγρίου τοῦ μοναχοῦ φοιτητὴν, ἄνδρα γένει Κύπριον, τῇ Ἐφesiῶν μητροπόλει καθίστησιν· ἔτυχε γὰρ τηνικαῦτα θανῶν Ἀντωνίου· ὁ τὸν ἐκεῖσε ἐκκλησίαν ἐπιτροπεύων. Οὐ ταῦτα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν Νικομηδείας Γερόντιον τῆς ἐκκλησίας ἐξήλαυσε· διηκονεῖτο μὲν γὰρ οὗτος Ἀμβροσίῳ τῷ πάντῳ, ὃν Μεδιολάνων ἐπίσκοπον ὁ λόγος ἐφθη δηλώσας. Οὐκ οἶδ' ὅ τι δὲ παθὼν, κἂν τε τερατευόμενος, εἴτε καὶ φασματι δαιμονίῳ ληφθεὶς, πρὸς τινὰς ἔφη, ὡς νύκτωρ ὄνοσκαλίδῃ λαθὼν, ξυρήσει μὲν τὴν κεφαλὴν, καὶ μυλῶνι ταύτην ἐμβαλεῖν. Οἷα δὲ ἀνάξια ῥήματα ἐπειπόντα διακόνῳ Θεοῦ, Ἀμβρόσιος ἐκέλευσε, κολλάζων τὴν γλῶτταν, τοῦ λοιποῦ καθ' αὐτὸν εἶναι, καὶ μετὰ μένῳ τὸ ἀμάρτημα ἐκκαθαίρειν. Γερόντιος δὲ ἱατρικὴν ἐξεπιστάμενος ἄριστα, καὶ λέγειν καὶ πείθειν, φίλους τε περιποιεῖν αὐτῷ ῥαδίως ἔχων, οἷα δὲ Ἀμβροσίῳ καταμακώμενος, εἰς τὴν Κωνσταντίου ἀφίκετο. Οὐ πολλῶν δὲ χρόνῳ τοὺς κατὰ τὰ βασιλεῖα δυναμένους εὐφυῶς μετελθὼν, ῥᾶπτα φίλους, εἶχε, καὶ τὴν Νικομηδείαν ἐκκλησίαν διοικεῖν

Postquam magnus iste vir ecclesias in Asia a quibusdam indignis perperam administrari audivit ; quod nonnulli quidem pecunia, quidam autem gratia episcopatus redemptos obtinerent : Ephesum est profectus, et tredecim episcopis dignitatem ademit, partim in Lycia et Phrygia, partim in Asia ipsa, atque in illorum thronos alios substituit. Heraclidem etiam archidiaconum, ex eis qui sub diæcesis suæ administratione erant, monachis, qui in Sceti Evagrii monachi discipulus fuerat, virum Cyprium, metropoli Ephesiorum præfecit. Mortuus enim tum ibi forte fuit Antonius, qui Ecclesiæ ei præfuerat. Illi vero Gerontium quoque Nicomediensi exegit Ecclesia : diaconus is magni illius Ambrosii, quem Mediolani antistitem fuisse supra memoravimus, fuerat : qui nescio quomodo affectus, sive monstra portentose loqueretur, seu spectro quopiam territus, dæmoniove afflatus esset, ad quosdam dixit, noctu se sibi ὄνοσκαλίδῃ, hoc est, dæmonem asininis cruribus adjuncturum, ejusque caput tonsurum, atque in pistrinum conjecturum esse. Ambrosius igitur illum verba minime diacono et ministro Dei digna prolocutum coercens, linguam de cætero continere, et peccatum id pœnitentia purgare jussit. Gerontius autem, qui artem medicæ optime nosset, et ad dicendum atque persuadendum non ineptus, facila amicos sibi comparare posset, Ambrosium veluti ridens, Constantinopolim migravit : atque ibi

(1) Socr. lib. vi, cap. S.

ζον ὡμὸν τε καὶ ἀπηνῆ, ὀργίλον τε καὶ ὑπερήφανον, καὶ θυμῷδῃ ἀποκαλοῦντες. Καὶ τὰ περὶ τοῦ βίου ἱερέμα πρὸς τοὺς πολλοὺς ἐπεχείρουν διαβάλλειν· καὶ πείθειν εἶχον τοῖς προειρημένοις, κατατιώμενοι ὅτι μὴ τινι συνοσθίων ἑωρᾶτο, μηδ' ἐφ' ἐστίαν ἰών, μηδ' ἐπὶ συνοσίαν ἄριστον· καὶ ὅτι πάστιλον μετὰ τὴν τῶν θείων μετὰληψιν ἀπεγεύετο· ἐν οἷς ἐκείνοι δῆθεν ἐπηρεϊδόμενοι, τὰς ἀρρήτους ἐξύφαινον ἐκείνῳ διαβολὰς. Οὐκ ἐλαχίστη δὲ πρόφασις αὐτῷ ἐγγίνει καὶ πρὸς τὴν βασιλείας γαμετὴν διὰ Σευηριανὸν τὸν Γαδάλων τῆς Συρίας ἐπίσκοπον. Καὶ γὰρ οὗτος σὺν-εμα τῷ Ἀντιόχῳ, Πτολεμαῖδος· δὲ τῆς ἐν Φοινίκῃ οὗτος ἐπίσκοπος, ἐλλόγιμοί τε ἐγένοντο, καὶ εἰς ἄκρον τὸ ἐπ' ἐκκλησίαις διδάσκειν ἐξησκηκότες. Ἄλλ' ὁ μὲν τοσοῦτον πρόχειρος ἦν λέγειν, καὶ εὖ μάλα στρογγύλῳ· τε ἅμα καὶ εὐχῶς ἀπεστομάτιζεν, ὅτι γε πρὸς τινῶν καὶ Χρυσόστομος ὠνομάζετο· Σεβηριανὸς δὲ τῷ τῶν νοημάτων πυκνῷ, καὶ τῇ μαρτυρίᾳ τῶν θεοπνευστῶν λογίων, ἀμείνων εἶναι ἐδόκει· τὴν δὲ Συρων δασύτητα ἐπὶ τῆς γλώττης ἔφερε μᾶλλον. Καὶ ὁ μὲν Ἀντιόχος πρότερον τὴν πόλιν καταλαβὼν, καὶ χρήματα πολλὰ συλλεξάμενος, εἰς τὴν οἰκίαν ἐπανῆλθε πόλιν. Τοῦτο δὲ ζηλώσας καὶ Σευηριανὸς, καὶ αὐτὸς ἐκεῖσε ἀφίκετο. Εὐνοῦ δὲ Ἰωάννου τυχὼν, πολλάκις ἐξεχωρήθη καὶ ἐπ' ἐκκλησίας εἰπεῖν· καὶ λέγων μάλιστα ἰθαυμάζετο, καθὰ δὲ καὶ Ἀντιόχος· καὶ ταῖς ἐκείνου τιμαῖς πολὺς τε ἐν δυνάμει ἐγένετο, καὶ γνῶριμος καθίστατο βασιλεῖ, καὶ τῇ βασιλίδι ἐπὶ μᾶλλον κεχαρισμένος. Ἦνικα δὲ Ἰωάννη ἐδόκει καὶ πρὸς τὴν Ἀσίαν ἀποδημεῖν, αὐτῷ τὰ κατὰ τὴν σφετέραν Ἐκκλησίαν ἀνέτιθει, ὥστ' ἐπιμελεῖσθαι ταύτης, καὶ αὐτ' ἐκείνων τὴν διδασκαλίαν αὐτοῖς χορηγεῖν. Καὶ γὰρ ἐνόμιζε φίλον ἔχειν αὐτὸν σπουδαιότατον, ταῖς κολακαίαις πυκνῶς περιέποντα. Ὁ δὲ χαρίζεσθαι τῷ πλῆθει μᾶλλον διὰ σπουδῆς ἐποιεῖτο, καὶ τοῖς λόγοις ἐπάγειν, καὶ πρὸς αὐτὸν πᾶσι τρόποις μεθέλκειν καὶ ἰδιούσθαι. Ἄ δὲ πυθόμενον Ἰωάννην, Σεραπίωνος ἐρεθίζοντος, οὐκ ἀνασχέσθαι· ἀλλὰ θάπτον ἐκ τῆς Ἀσίας τὴν Κωνσταντινίου καταλαβεῖν. Ὡς δ' ἐπανῆλθε, συνέδη πρὸς Σευηριανὸν παρίεναι· ἰδόντα δὲ Σεραπίωνα μηδαμῶς ἀναστῆναι, ὥσπερ ἐξεπότηδες τοῖς παροῦσι παραδεικνύμενον, ὥς ἐν οὐδεμιᾷ φροντίζει τὸν ἄνδρα ποιεῖται. Ὁ δὲ σφόδρα χαλεπήνας ἐπὶ μέγα ἐδόξεν· *Εἰ Σεραπίων Χριστιανὸς ἀποθάνοι, οὐκ ἐνηνθρώπησεν ὁ Χριστός.* Ἐπὶ δὲ τούτῳ παρὰ Σεραπίωνος δίκην ὑποστάς, ἐξηλάθη τῆς πόλεως ὑπὸ Ἰωάννου, ὡς δῆθεν εἰς θεὸν ἐξυδρίσας. Μαρτύρων γὰρ παραχθέντων, οἱ μὲν ὡς εἴρηκε Σευηριανὸς ἐμαρτύρησαν· ὅσοι δὲ προσέκειντο Σεραπίωνι, πάντ' ἀποκρυψάμενοι, μόνον ἐκείνον διημαρτύραντο εἰπεῖν Σευηριανὸν, «Ὡς ἄρα οὐκ ἐνηνθρώπησεν ὁ Χριστός.» Ὁ δὲ Ἰωάννης, οὐχὶ εἰ καὶ τοῦτο μόνον ἦν ἐν αἰτίαις ἐτίθει, ἀλλὰ καὶ τὰλλα ὅσα ἐκείνος προσθεῖναι διετέλνετο. Οὐδὲ γὰρ, «*Εἰ Σεραπίων, ἔλεγε, μὴ ἀποθάνοι Χριστιανός, Χριστὸς παρὰ τοῦτο οὐκ ἐνηνθρώπησεν.*» Ἡ μέντοι βασίλισσα Εὐδοξία ἅμα τε τὴν μεταξὺ τῶν ἐπισκό-

A suas agerent, eos magnopere charos habuit, et honoravit : **368** et ne illi a quopiam injuria afficerentur, atque etiam ut rebus necessariis abundarent, plurimum curæ habuit. Circumforaneos autem, et qui per urbis plateas cursitarent, notam philosophiæ suæ inuidentes, verbis ita ut decebat, reprehendens, acriusque carpens, repudiabat. Nonnunquam etiam conviciis eos corrigens incessebat, et convenienti objurgatione perstringebat. Atque illi ad eum modum reprehensi, graviter id ferre, et verba contumeliosa in eum jacere, ferum, crudelem, iracundum, superbum et furibundum appellare, necnon quietam ejus vitam apud multos taxare, cavillari et carpere, aggredi. Et persuadere id eis quas diximus rebus potuere, B reprehendentes insuper in eo quod cibum cum nemine sumere videretur, quodque neque in convivio neque in prandio alicujus esset : denique quod post divinorum mysteriorum perceptionem pastillum degustaret. Quibus illi scilicet rebus nixi, innumeras adversus eum texere calumnias. Non minima vero et illa ei ab imperatoris uxore, per Severianum Gabalorum in Syria episcopum, accidit odii occasio. Nam et hic, una cum Antiocho, Ptolemaidis Phœniciæ episcopo, præclarus fuit ; uterque sane ad summum, verbis ad populum in ecclesia faciendis, exercitatus. Antiochus quidem tanta in dicendo facilitate fuit, et tam rotunde simul et suaviter pronuntiavit, ut a quibusdam ipse quoque veluti aureum os habens, Chrysostomus diceretur. Severianus autem sententiarum frequentia et divinitus inspiratorum oraculorum testimonio melior habitus est, quod scilicet Syrorum magis densitatem in lingua ferret. Antiochus prior in urbem venerat : atque ibi pecunia multa collecta, in civitatem suam est reversus. Quem æmulatus Severianus, et ipse eo venit. Et quod benevolo Joanne uteretur, sæpe etiam is ei, ut cum populo in ecclesia ageret, permisit. Qua in re eum omnes maxime sunt, sicuti et Antiochum, admirati. Et Joannis honoribus cum multum apud populum potuit, tum in imperatoris notitiam pervenit, et ejusdem conjugii perquam gratus fuit. Atque cum Joanni in Asiam proficisci visum esset, D huic ipsi Ecclesiam suam commendavit, ut curam ejus gereret, et vicem suam populum doctrina pasceret. Putaverat enim ille optimo se eo usu-ram amico, qui per assentationem eum tam sedulo assectatus fuisset. **369** At ille studio magis habuit ut multitudini gratificaretur, eamque oratione duceret, et ad se modis omnibus pertraheret, suamque prorsus redderet. Quod ubi Joannes absens audivit, Serapione instigante (1), non tulit, sed quamprimum ex Asia Constantinopolim rediit. Eo reverso accidit, ut Severianus alicubi præteriret, et ei Serapion, qui illum viderat, non assurgeret : veluti ex composito cis qui aderam, ostend-

(1) Zelotypia quadam ductus. (Socr.)

dena, nihil se virum eum curare. Atque ille plurimum indignatus voce majore exclamavit : « Si Serapion Christianus diem suum obierit, Christus homo factus non est. » Et hoc nomine a Serapione accusatus, a Joanne urbe est ejectus, ut qui contumeliosus in Deum fuerit. Et cum testes in causa producerentur, quidam sicuti Severianus dixerat, testificati sunt. Qui autem Serapioni favebant, omnia alia celantes, hoc unum Severianum dixisse asseverarunt, « Quod Christus homo factus non esset. » Joannes vero non id tantum, an hoc solum dixisset, sed alia etiam quæ ille se adiecisse contendebat, in crimine esse dixit : « Non enim, inquit, etiamsi Serapion Christianus mortuus non fuerit, propterea Christus homo factus non est. » Imperatrix Eudoxia simul atque dissidium, quod episcopis intercessit, et Severiani proscriptionem ex fautoribus ejus cognovit, statim eum, quibusdam missis, Chalcedone revocavit. Joannes autem, quævis multi pro illo deprecarentur, colloquium tamen et consuetudinem ejus detrectavit : quoad imperatoris conjux, in ea ecclesia quæ de apostolorum nomine appellata est, Theodosium etiamnum infantem, quem Joannes per baptismum sibi filium arrogaverat, ad genua ejus admovens, multaque deprecans et adjurans, vix tandem persuasit, ut se ad placabilitatem daret, et Severianum rursum in amicitiam reciperet. Atque hæc sic acta sunt.

370 CAPUT X.

De questione quæ tum in Ægypto est mota, An Deus humana sit forma : et de dissensione, quæ interim Theophilo Alexandriæ episcopo cum monachis Ægyptiis accidit : et de quatuor fratribus monachis, quibus cognomen erat Longorum.

Eodem tempore in Ægypto, quæ paulo ante exsisterat, rursum mota est quaestio : opusne sit Deum hominis forma et corporali specie esse, opinari, an ab humano habitu prorsus esse alienum credere. Et nonnulli quidem simplicitate imperita, ea quæ in Scriptura, ex consuetudine ejus, dicuntur, excipientes, ita ut dici audiebant, faciem et manus et alia corporis membra Deo attribuebant : alii autem abstrusiorum quæ in litteræ recessu latet, sententiam ejus considerantes, contrarium maxime sentiebant ; atque aliter opinantes, impios esse, et blasphemare in Deum dicebant ; inter quos præcipue Theophilus Alexandrinus fuit. Atque is persæpe in ecclesia etiam eos perstrinxit, qui de Deo tam crasso opinarentur, ut humana forma eum esse existimarent. Quam sententiam in epistolam quoque eam retulit, quam ex consuetudine de Paschalibus feriis scribere solitus erat : « Oportere scilicet Deum incorporeum et ab humana forma alienum mente concipere, docens. » Hoc ubi cognoverunt qui in Ægyptiis asceteriis vivebant monachi, illis relictis, quam celerrime Alexandriam venerunt, tantam eam ob causam seditionem concitantes, ut Theophilum veluti impium et blasphemum hominem e medio tollere voluerint. Ille autem consilio eo deprehenso, arte quamdam rem eam expedivit. Atque in seditiosorum conspectum veniens, assentatione eos sefellit : « Sic, inquit, vos vidi ut faciem Dei. » Hoc verbum illis, ut iram remitterent, persuasit. Proinde statim intulerunt : « Siquidem quod ore profers, corde etiam sentis, Origenis libros te

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Περὶ τῆς τηνικαῦτα γεγενημένης ἐν Αἰγύπτῳ ζητήσεως, εἰ ἀνθρωπόμορφον τὸ θεῖον ἐστὶ, καὶ περὶ τῆς μεταξὺ γενομένης διαφορᾶς Θεοφίλῳ τῷ Ἀλεξανδρείᾳ καὶ τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ μοναχοῖς· καὶ περὶ τῶν τεσσάρων ἀδελφῶν μακρῶν, τῶν ἐπὶ κληρ Μακρῶν.

Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιρὸν κατ' Αἴγυπτον καὶ ἡ μικρῷ πρόσθεν ἀρξικμένη ζητήσις· αὐτὸς ἀνεκινεῖτο· εἰ χρεὼν τὸ θεῖον ἀνθρωπόμορφον εἶναι δοξάζειν· καὶ εἰ σωματικοῖς ὑπόκειται τοῖς σχηματισμοῖς, ἢ τῶν ἀνθρωπίνων σχημάτων παντάπασιν ἡλλοτριῶται. Οἱ μὲν οὖν ἀδιστανίστην ἀπλότητι τὰ ἐν τῇ Γραφῇ φερόμενα ἐκδεχόμενοι, καὶ πρόσωπον καὶ χεῖρας καὶ ὅσα τοῦ σώματος· ἐξ ἐθνὸς ἐκεῖνη ἀκούοντες, Θεῷ περιττον· οἱ δὲ τὸ ἔγκεχυρμένον τῷ γράμματι βίβλος διανούμενοι, ἐναντίως μάλιστα εἶχον· καὶ τοὺς ἄλλους δοξάζοντας ἀσεβεῖς εἶναι, καὶ βλασφημεῖν εἰς τὸ θεῖον ἔλεγον, ἥς δὴ καὶ Θεόφιλος ὁ Ἀλεξανδρείας δόξης μάλιστα ἦν· καὶ ἐπὶ τούτοις, ὥστε πολλὰ καὶ ἐπ' ἐκκλησίας καταδραμεῖν τῶν παχυμερῶς οὕτω περὶ Θεοῦ δοξαζόντων, καὶ ἀνθρωπόμορφον αὐτὸν οἰομένων· ἐγγράψαι δὲ τοῦτο καὶ ἐν τῇ ἐξ ἐθνὸς γενομένη τῆς Πασχαλίας ἐορτῇ· Χρῆναι γὰρ ἀσώματον νοεῖν τὸν Θεόν, καὶ σχήμασιν ἀνθρωπίνους ἀπὸ πλάγμενον. « Ὡς δὲ ταῦτ' ἔγνωσαν οἱ τοῖς τῶν Αἰγυπτίων ἀσκητηρίοις ἐνδικοιτῶμενοι μοναχοί, ἐκεῖνα διαφέντες, ὅσον τάχος ἤκον εἰς Ἀλεξανδρείαν. Συναθίζοντες δ' ἐν ταυτῷ, ὡς ἀσεβῆ τε καὶ βλάσφημον τὸν Θεόφιλον ἀναρεῖν ἐβόλυντο. Ἐκεῖνος δὲ φερόσας· τὸν δόλον, τέχνη δὴ τὸ πρᾶγμα μετήρχετο· καὶ τοῖς στασιώταις ἀναφανείς, κολακείᾳ ὑπάγει τοὺς ἄνδρας, οὕτως εἰπὼν· « Οὕτως· εἶδον ὑμᾶς ὡς πρόσωπον Θεοῦ. » Τὸ δὲ βρῆθ' ἐν καθυφείναι τῆς ὁρμῆς ἐπειθε. Καὶ αὐτίκα ἐπέλεγον. « Εἰ ἄπερ στόματι λέγει· καὶ καρδίᾳ δοξάζεις, δεῖ σε καὶ τὰς ὀριγόνους βίβλους ἀποκηρύξαι· ἐκεῖναι γὰρ τῶν ἀσκουμένων τινὲς ἐντυγχάνοντες, οὕτω φρονεῖν ἀναπειθόνται, καὶ ἡμῖν ἐναντίω· φέρονται. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο δρᾶν ἐθέλεις·

σοις, δίκας ἀρτι δώσεις ἡμῖν, ἀσεβοῦς καὶ θεομάχου ἄξιον κληρούμενος. » Θεόφιλος δὲ, « Ἄλλ' ἐμοὶ τοῦτο ἐκ πάντων πολλοῦ δίδοται, καὶ ὁ φίλον ὑμῖν ὄρεσθαι ἔτοιμος· οὐχ ἥττον γάρ ὑμῶν καὶ γὰρ τοῖς Ὀριγένους συγγράμμασιν ἀχθόμεαι, καὶ τοὺς αὐτὰ παραδεχόμενοις. » Ὁ μὲν οὖν οὕτω τὸ τε στίφος τῶν μοναχῶν ἀποδοικολήσας τε καὶ παρακρουσάμενος, τὴν στάσιν διέλυεν. Ἰσως δ' ἂν καὶ ἡ περὶ τοῦτου ζήτησις τῆνικαυτὰ τέλος εἶχε καὶ παντάπασιν ἀπεπαύετο, εἰ μὴ Θεόφιλος ἰδίας χάριν ἔχθρας τεθηκυῖαν ὥσπερ ἀναξὶν αὐθις τὴν τοιαύτην ἐποίει ζήτησιν, ἀντικρὺς διὰ μάχης ἰὼν Ἀμμωνίῳ καὶ Διοσκώρῳ, Εὐσεβίῳ τε καὶ Εὐθυμίῳ, οἳ ἀδελφοὶ μὲν ἦσαν, τὸ ἐπὶ κληρὸν δὲ Μακροὶ ἐπεφέροντο διὰ τὴν ἡλικίαν τοῦ σώματος· οἱ εὐδόκιμοι τῶν ἐν Σκῆτι πάλαι γινόμενοι, ὥσπερ ἔφημεν, τῆνικαυτὰ τῶν κατ' Αἰγύπτου ἡγουμένων ἀσκητηρίων, βίῃ καὶ λόγῳ διαπρεπεῖς. Πολλοὶ δ' αὐτῶν λόγοι· ἐν τε Ἀλεξανδρείᾳ καὶ παρὰ Θεοφίλῳ μάλιστα ἦν· καὶ διὰ τοῦτο τῶν ἐν Αἰγύπτῳ μοναχῶν μάλιστα κεχαρισμένοι ὄντες ἐτύγχανον. Καὶ τὰ πολλὰ συνομιλοῦν· τε εἶχε, καὶ ἐφ' ἑστίαν ἐκάλει, καὶ διαφερόντως ἐτίμα τοὺς ἀνδρας· ὧν καὶ ἕνα τὸν Διόσκωρον καὶ Ἑρμοπολίεως καθίστα ἐπίσκοπον, πολλὴν βίαν ἐπαγαγών. Τοὺς δύο δὲ παρεκάλεσε συνεῖναι αὐτῷ. Καὶ μόλις μὲν ἐπεισεν· ὅσα δὲ ἐπίσκοπος καὶ ἡνάγκασε· καὶ τῷ ὑπ' αὐτὸν κληρῷ συγκαταλέξας, τὴν τῆς Ἐκκλησίας οἰκονομίαν διέπειν ἐχειρίζεν. Οἱ δὲ τῇ βίᾳ νικώμενοι, ὡς χρῆσθαι μὲν ἦν, τῇ οἰκονομίᾳ διέπρεπον· ἀνάγας δ' ἦσαν μεστοί, ὅτι, ὡς μὴ καθάπαξ προέθεντο, τῇ φιλοσοφίᾳ προστέκιντο. Ἐπεὶ δὲ προϊόντι τῷ χρόνῳ κατὰ ψυχὴν βλάπτεσθαι ᾔφροντο, τὸν Θεόφιλον βλέποντες τὸν χρηματιστικὸν βίον μεταχειριζόμενον, πάντα τ' ἐξαργυρίζεσθαι πεποιημένον σπουδῇ, καὶ πάντα λίθον, τὸ τοῦ λόγου, κινουῦντα ὥστε τῆς ὁσμῆς τοῦ χρυσοῦ ὁσφραίνεσθαι, τὸ συνεῖναι ἐκεῖνῳ παραιτησάμενοι, τὴν ἐρημίαν αὐθις ἡσπάζοντο, τῆς ἐν ἀστέι προτιμῶντες διαγωγῆς. Ὁ δὲ, ὥς μὲν ἐκεῖνοι ἐλάμβανον ἄλλα προφασιζόμενοι, μένειν τε παρεκάλει, καὶ τὴν μετ' ἐκεῖνου ἡξίου διατριβὴν· ὡς δὲ ἔγνω κατεγνωσμένος ἐκεῖνους ὧν, θυμοῦ ἐπληροῦτο, καὶ οὐκ ἔληγεν ὀργιζόμενος· καὶ ἡπειλαίει πᾶν εἴ τι δεινὸν ὄρεσθαι ἐκεῖνοις. Οἱ δὲ τῶν ἡπειλημένων μικρὰ φροντίσαντες, ἐχώρουν αὐθις κατὰ τὴν ἔρημον. Θερμὸς δὲ μάλιστα Θεόφιλος ὧν, βαγδαίως ἐφέρετο κατ' αὐτῶν σκευωρήσασθαι τοὺς ἀνδρας διανοοῦμενος· καὶ ἡ καὶ εἰς μῖσος ἐχώρει τὰδελφῶν Διοσκώρῳ, ὃν Ἑρμοπολίεως ἐπίσκοπον καταστήσειεν. Ἡνία δὲ τοῦτον μάλιστα τὸ τοὺς ἐν ἀσκήσει διαφέροντας προσκεῖσθαι, καὶ πολὺ τε σέβας νέμειν αὐτοῖς· καὶ εἰς νοῦν ἀνῆγεν, ὡς ἐν οὐδενὶ τινι τρόπῳ ἐξέσται παραβλάψαι αὐτοὺς, εἰ μὴ καὶ τὸ τῶν μοναχῶν στίφος τοῦτο· ἐκπολεμώσῃ. Ταῦτ' οὖν βουλευόμενος, τοιούτῃ χρῆται τῇ μηχανῇ· ἐξ ὧν γὰρ πολλάκις αὐτῷ συγγινόμενοι περὶ Θεοῦ διελέγοντο, ἀκριβῶς ἤξει φρονούντας ὡς ὁ μὲν Θεὸς ἀσώματός ἐστι, καὶ ἀνθρωπίνῃ μορφῇ καὶ σχήματι πάμπαν ἀλλότριος· εἰ ἀνάγκης γὰρ ἐνεῖναι τῷ ἀνθρωπομορφῷ τὸ ἀνθρωποπαθές. Ὁ δὲ καὶ παρὰ τῶν παλαιῶν ἐξηκρι-

damnare oportet. Nam quia ex monachis nonnulli in eorum lectionem inciderunt, ut ita sentiant, persuasi sunt, nobisque adversantur : sin id facere noles, pœnas nunc dabis, qui impiam et Deo repugnantem opinionem sequaris. » Tum Theophilus : « Sed et mea dudum, inquit, hæc fuit sententia, et quod vobis placitum est, id facere paratus sum. Non minus namque, quam vobis, et mihi Origenis scripta, quique ea recipiunt, gravem molestiam asserunt. » Atque ille quidem tum monachorum turbam deceptam a se removit, et seditionem composuit. **371** Fortasse autem quæstio quoque ista finem tum suum habuisset, nisi eam Theophilus inimicitiarum suarum gratia, veluti intermortuam, ad vitam, ut ita dicam, revocasset, aperte Ammonio, Dioscoro, Eusebio, et Euthymio adversatus, qui fratres germani erant, et cognomentum Longorum propter corporis proceritatem habebant. Hi praeclari dudum, quemadmodum diximus, in Sceti fuerant : tum autem in Ægyptio monasteriis præsidebant, et vita et doctrina percelebres. Multa autem eorum fama Alexandriae et potissimum apud Theophilum erat, qui gratia et nomine supra alios Ægyptios monachos pollentes. Frequens cum eis Theophilo consuetudo fuit. Convivio enim eos excipiebat, et summo opere honorabat. Dioscorum quoque, magna vi adactum, Hermopolis episcopum constituit. Duos autem, ut secum essent, hortatus est : et vix eis tandem persuasit, seu potius ut episcopus id eos facere coegit. Itaque eis in cleri ordinem cooptatis, Ecclesiæ œconomiam seu dispensationem gerendam demandavit. Porro illi vi coacti, ita ut decuit, dispensationis ejus munere obcundo enituerunt : mœrore autem pleni erant, quod pro eo atque non semel constituissent, philosophiæ suæ non incumbere. Postquam autem tempore procedente, in animis ipsi suis se lædi putarent, quod Theophilum, per avaritiam, quæstuosam vitam sequi, atque omnia magno studio in argentum redigere, omnemque adeo lapidem, quod proverbio dicitur, movere, ut auri odore perfrueretur, viderent : convictum ejus declinantes, in solitudinem rursum, quam urbanæ vitæ præferebant, se contulerunt. Theophilus, quoad illi rem ipsam celantes, pretextum alium obtenderunt, eos ut manerent, et consuetudine sua uterentur, cohortatus est. Ubi vero se judicio eorum condemnatum esse comperit, ira percitus, excandescere non desiit, et illis se mala omnia facturum esse minatus est. At illi minas ejus nihil morati, in solos, ut dictum est, rursum locos se receperunt. Theophilus autem homo vehemensissimus, quod impetu quodam ferretur, insidiosis consiliis adoriri eos constituit : et odisse etiam fratrem eorum Dioscorum cepit, quem Hermopoli episcopum præfecerat. Dolebat homini plurimum, monachorum præstantissimos quosque illis favere, magnumquo præstare honorem : tum autem et illud in animo

considerabat, nihil se illis detrimenti allaturum esse, **372** nisi monachorum manum ad inimicitias contra eos suscipiendas commoveret. Re ita deliberata, ejuscemodi comminiscitur dolum. Quod namque sepe cum eo in familiari consuetudine de Deo collocuti essent, certo sciebat eos opinari, Deum incorporeum, et a forma atque specie humana prorsus alienum esse : qui enim humana forma sit eum etiam affectionibus et perpersionibus humanis necessario obnoxiam esse scientes ; id quod a veteribus accuratissime est disputatum atque decretum, et Origenes potissimum pulcherrime hoc tractavit. In qua sententia cum Theophilus maxime esset, et ulcisci tamen viros eos statuisset, veluti temporis inseriens, ut quæ recte opinaretur, everteret, grave sibi esse non putavit. Itaque monachorum turbam adversus eos concitat. E. multos ex eis ad se rapit, viros moribus simplices et idiotas, plures etiam illiteratos. Et litteras ad monasteria in solitudine mittens, non parendum esse Dioscuro et fratribus ejus, quod aperte Deum incorporeum esse opinarentur, docuit. Deus namque, inquit, sicuti divina Scriptura testatur, et oculos habet, et aures, manus, pedes, et alia, sicuti et homines, membra. Dioscorus autem, et ejus sectatores, novum quoddam et blasphemum dogma asserunt, Origenem secuti : neque manus, neque pedes, neque aliud quidquam Deum habere asseverantes. Hac sic cavillans, monachos multos ad contentionem excitavit, et seditio ingens orta est : parumque decore a disputationibus inter se agitis, postremo ad contumelias pervenere. Atque equidem qui mentem exercitatem et sensuum robur densius obtinebant, Theophili cavillatione non movebantur : et Dioscuro recte sentienti, et in primis Origeni adhærebant. Qui vero simpliciores erant, et flagrantem quidem, sed non secundum scientiam, zelum spirabant, conflictantes inter se nugabantur, et fratres illos tanquam impie sentientes proscindebant. Ita factum, ut ingens Asctis inter se intercederet dissidium. Qui Theophili partium erant, Origenistas alios vocabant. Qui autem Deum incorporeum, et a forma alienum esse statuebant, eos qui a Theophilo concitati aliter opinabantur, Anthropomorphianos nominabant. Ita inter monachos non parvo conflictu exorto, implacabile bellum concitatum est. **373** Theophilus ubi consilium suum sibi succedere vidit, magna multitudine, militibus etiam consequentibus, montem Nitriæ, ubi plurima erant monasteria, occupat, et monachorum catervas adversus Dioscorum et fratres ejus armis instruit : igneque injecto monasterium eorum incendit, et prorsus vastat. Atque illi in summum discrimen conjecti, vix tandem nudi ex puteis, quo se absiderant, evadentes, capitis periculum effugerant.

CAPUT XI.

Ut fratres Longi propter inimicitias Theophili se Joanni conjunxerint. Item de Isidoro, ut Theophilo sit adversatus : et ut Augusta eos benigne susceperit.

Hæc in Ægypto agebantur, et Joannem tum latebant, qui doctissime incumbens maxime enitebatur, propter consentientem omnium de eo famam

δωται, καὶ μάλιστα Ὀριγένης περὶ τοῦτου ἀριστα φιλοσοφῶν διαγέγονεν. Ἄ δὲ καὶ διαφερόντως δοξάζων μάλα Θεόφιλος, ἀμύνασθαι δ' ἤρημένον· τοὺς ἀνδρας, ὡς χρησάμενος τῷ καιρῷ, ἀνατρέπειν τὰ καλῶς αὐτῷ δεδογμένα οὐκ ὤκνησε. Καὶ δὲ συγκρούει τὸ τῶν μοναχῶν σύστημα πρὸς αὐτούς· συναρπάζει τε πολλοὺς ἐκείνων, ἀνδρας ἀκεραίους μὲν τὸν βίον, ἰδιώτας δὲ ἄλλως, καὶ τοὺς πλείονας ἀγραμμάτους· καὶ γράμματα πέμπων τοῖς ἐν τῇ ἐρήμῳ ἀσκητηρίοις, μὴ δεῖν πείθεσθαι Διοσκῶρι καὶ τοῖς ἀδελφοῖς εἰσηγεῖτο, ἀσώματον διεβρῆδον τὸν Θεὸν δογματίζουσιν. Ὁ γὰρ Θεός, ὡς ἡ θεία λέγει Γραφή, καὶ ὀφθαλμοὺς ἔχει, καὶ ὦτα, καὶ χεῖρας, καὶ πόδας, καὶ τὰ λοιπὰ, καθὼς καὶ οἱ ἀνθρώποι. Οἱ γὰρ μὴν περὶ Διόσκορον ξένα τινὰ εἰσηγούνται, καὶ βλάσφημον δόγμα νεωτερίζουσι, Ὀριγένης ἐπόμενοι· μήτε χεῖρας, μήτε πόδας, μήτε ἄλλο τι τὸ θεῖον ἔχειν ἰσχυρίζονται. Ταῦτα δὲ σφριζόμενος, τοὺς πολλοὺς εἰς ἔριν ἀνῆψε τῶν μοναχῶν, καὶ στάσις ἐκράτει πολλή· καὶ οὐκ ἐν κόσμῳ πρὸς ἀλλήλους τὰς διαλέξεις ποιοῦμενοι, τέλος εἰς ὕβρεις καθίσταντο. Οἱ μὲν οὖν γεγυμνασμένοι τὸν νοῦν καὶ πεπυκνωμένοι τὰ αἰσθητήρια, οὕτε τῇ Θεοφίλου σοφιστικῇ ἠρπάζοντο, καὶ τοῖς περὶ Διόσκορον ὡς καλῶς λέγουσιν εἰποντο, καὶ πρὸ ἐκείνων μάλιστα Ὀριγένης· οἱ δὲ γὰρ ἀπλότῃ διαζῶντες, καὶ θερμὸν μὲν, οὐ μὴν κατ' ἐπίγνωσιν ζῆλον αὐχυνόντες, πρὸς ἀλλήλους παρατριβόμενοι, ἐρεσχυλοῦντες ἦσαν, καὶ ὡς ἀσεβοῦντας τοὺς ἀδελφούς διέσυρον. Ὅσοι μὲν οὖν Θεοφίλῳ προσέκειντο Ὀριγενεϊστὰς τοὺς ἄλλους ἐκάλουν· ὅσοι δὲ ἀσώματον τὸ θεῖον ὠρίζοντο εἶναι καὶ ἀσχημάτιστον, Ἀνθρωπομορφίανους τοὺς ἐρεθιζομένους ὑπὸ Θεοφίλου καὶ τάναντία φρονούντας ὠνόμαζον. Καὶ μετὰ τῶν μοναχῶν πόλεμος ἀσπονδος ἀνεβράχθη, παρατριβῆς οὐ σμικρᾶς γινομένης. Ὡς δ' ἔγνω Θεόφιλος εἰς ἔργον αὐτῷ τὸν σκοπὸν προχωρήσαντα, σὺν πολλῇ πλῆθει καὶ στρατιᾷ ἐπομένης, τὸ τῆς Νιτρίας κατελάβανεν ὄρος, ἐνθα μάλιστα πλείστα ἦσαν τὰ μοναστήρια· καὶ ἐπλήρει τὰ στέφη τῶν μοναχῶν κατὰ τὴν Διοσκόρου καὶ τῶν αὐτοῦ ἀδελφῶν· καὶ πῦρ ἐνιέντες τῷ μοναστηρίῳ ἐκείνων, πόνῃ ἄθρόον δαπάνην αὐτοῦ ἐποιούντο. Οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ ἐν χρεῷ κινδύνου γενόμενοι, μόλις γυμνοὶ τῶν φρεάτων ἀναθορόντες, τὸν ὑπὲρ κεφαλῆς κινδύνον διέβρασκον.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ'.

Ὡς οἱ Μακροὶ τῷ Ἰωάννῃ προσήλθον, Θεοφίλῳ ἀπεχθονόμενοι· καὶ περὶ Ἰσιδώρου, ὡς διάφορος Θεοφίλῳ κατέστη· καὶ ὡς ἡ βασιλισσα αὐτοὺς ἡξίου ἀναδοχῆς.

Καὶ κατὰ μὲν Αἴγυπτον ταῦτα γινόμενα τὴν Ἰωάννην τάς· ἐλάνθανον· ἐκεῖνος δὲ ἀνθὼν τὰς διδασκαλίαις μάλιστα διετέλει, περιδότης ἀπαντα-

χοῦ τῇ ἐξ ἀπάντων φήμῃ γινόμενος. Οἱ δὲ περὶ Ἀ
Δίσκορον τὰ μὲν πρῶτα εἰς Ἱεροσόλυμα ἦκον·
ἐκείθεν τε εἰς Σκυθόπολιν μεταχώρων, ἐπιτηδεύον
αὐτοῖς πρὸς κατοικίαν οὖσαν διὰ τὸ τῶν φοινίκων
πλήθος· τοῖς γὰρ φύλλοις ἐκείνων ἐκχρῶντο πρὸς τὰ
μοναχικοῦ ἀνδράσιν ἀνήκοντα ἔργα. Καὶ ἄνδρες δὲ
τούτοις τῆς ἐρήμου ἐκείνης εἰπόντο ἀμφὶ ὀδοθήκων-
τα. Θεόφιλος δὲ δεισας, εἰς τὴν Κωνσταντίνου εὐθύς
ἔπεμπεν, ὥστε αὐτοὺς σκευωρῆσαι διαβολαῖς, ἐμ-
ποδῶν τε καταστήναι, εἰ γὰρ περὶ τινος βασιλέως
δεῖντο· ὃ δὲ οἱ περὶ Ἀμμώνιον καὶ Δίσκορον
διαγνόντες, εὐθύς καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν Κωνσταντίνου
ἀπέπλεον. Συνῆν δὲ αὐτοῖς καὶ Ἰσίδωρος, δι' οὗ
τῆς ἔχθρας καὶ τοῖς περὶ Δίσκορον εἰς μίσος κατέ-
στη Ἰσίδωρος, ὁ πάλαι μὲν ἐπὶ τῶν Θεοφίλῳ κε-
χαρισμένος, ὅτι γὰρ καὶ μετὰ Νεκταρίῳ ἐπίσκοπον
τῆς Κωνσταντινου χειροτονεῖν ἐπούδαζε· τότε δὲ
ἀπηχθὴμένος τὰ μάλιστα δι' αἰτίαν τοιάνδε· Πέτρος
τις ἦν πρῶτος τῶν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πρεσβυτέρων,
ὃν ἀμύνασθαι Θεόφιλος· βουλευθεὶς διὰ τινὰ συμβῆ-
σαν ἀπέχθειαν, τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀξίας ἐξῶσαι
διανοεῖτο· μέμψιν δ' ἐπήγεν αὐτῷ, ὡς γυναῖκα τινὰ
τῆς Μανιχαϊκῆς αἵρέσεως οὖσαν, πρὶν ἢ ταύτην
ἀπαγορεύσαι τὴν αἵρεσιν, θείων μυστηρίων κατα-
ξίωσαι. Καὶ ἄλλως δὲ αὐτῷ ἀπηχθάνετο. Ὁ δ' ἀρ-
χιπρεσβύτερος, καὶ κατὰ νόμον τῆς Ἐκκλησίας
ἐκεῖνη προδῆναι τὸν νόμον εἶλετο. Καὶ αὐτοῦ δὲ προ-
τροπῇ Θεοφίλου, εἰς τὰ μυστήρια παραδεδέχθαι τὸ
γυναικὶν διετέλετο. Ὁ δ' ἐν ἡγοπολίᾳ ἠγανάκτει, καὶ
οἷα συκοφαντούμενος διαπίπτει. Πέτρος δὲ εἰς πῖ-
στιν τοῦ πράγματος, καὶ τὸν Ἰσίδωρον μάρτυρα
ἐκάλεσε, ὅς εἰ τὴν γυναῖκα κατὰ γνώμην τούτου ἐπι-
σκόπου τοῖς μυστηρίοις εἰσδεχόμενος. Ἀπόδημος
δὲ τὴν καὶ εἰς· Πρώμην ἐτύγχανεν ὢν ὁ Ἰσίδωρος.
Διερεθίζοντος γὰρ Ἰωάννου, πρὸς Θεοφίλον ἐπέμ-
πετο εἰς τὸν τῆς Πρώμης ἐπίσκοπον Ἀδάμαον, ὥστε
τὰ ἐν μέσῳ διαλύσει διὰ τοῦ Φλαβίου ἔργον γεγε-
νημένα, καὶ καταλλάξει αὐτοὺς· διαφοροὶ γὰρ ἔτι
οἱ Εὐσταθίου καὶ Μελετίου προσκειμένοι ἦσαν Φλα-
βιανῷ, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἰρήκαμεν. Ἐπεὶ δ' ἐπανήλ-
θεν Ἰσίδωρος, ἀληθῆ λέγειν τὸν Πέτρον διεμαρτύρα-
το, ὡς κατὰ γνώμην τὰ ἐπὶ γυναικὶ γεγνημένα τοῦ
ἐπισκόπου προέβη. Ὡς διαβηθεὶς δὲ χαλεπήνας
σφόδρα Θεόφιλος, καὶ ἄμφοι τῆς Ἐκκλησίας ἐξήλασε.
Καὶ μία μὲν αὕτη αἰτία τοῦ καὶ Ἰσίδωρον διαφοροῦ
Θεοφίλου καταστήσαι· καὶ ἄλλην δὲ ἔγνω, ἣν δὴ
καὶ ταύτην ἐκθέσθαι εὐλογον ἤγηται. Ἐπίτροπος
ἦν τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πτωχῶν ὁ Ἰσίδωρος· πολλῶν
δὲ χρημάτων ἐκείνων χάριν χορηγούμενων, ἀπὸ τοῦ
Θεοφίλου δέσναι, ἐπιχειροῦντι διαρπάζειν, καὶ εἰς
ἐκκλησιῶν δαπάνας ἀνάλλοκειν αὐτά. Εἰσηγεῖτο γὰρ
ἡμεῖνον μᾶλλον εἶναι τὰ τῶν χαμυνόντων σώματα, ἢ
δὴ καὶ ναὶ τοῦ Θεοῦ κυριώτεροι, δι' οὗ καὶ τῶν χρημά-
των εἰσφορά, ταῖς ἀνηκούσαις θεραπέλαις ἀνανεοῦν, ἢ
τοίχους ἀψύχους ἐγείρειν, καὶ εἰς κάλλος οἰκοδομεῖν. Ὁ
Εἰς οὖν αὕτη, εἰς ἐκεῖνη αἰτία τῆς πρὸς Ἰσίδωρον
θυσματείας· ἐγένετο, τῶς ἀπελαθεὶς πρὸς τοὺς ἐταί-
ρους τῶν μοναχῶν ἀνὰ τὴν Σχίτην ἐγένετο· καὶ
ἐκχρῶν Θεοφίλῳ καὶ αὐτὸς διετέλει. Ἀμμώνιος δὲ

ulique ecelebris et clarus. Dioscorus autem cum
suis Hierosolyma primum concessit, deinde Scytho-
polim se contulit: quem locum idoneum sibi at-
que suis esse ad incolendum putavit propter pal-
marum frequentiam, quod earum foliis ad opera
sua monachi recte uterentur. Sequebantur autem
eos solitudinis illius viri circiter octoginta. At
Theophilus sibi metuens, statim Constantinopolim
suos misit, qui cum illis per calumnias insidias
struerent, tum etiam si quid illi ab imperatore
peterent, impedimento eis essent. De quo ubi
Ammonius et Dioscorus certiores sunt facti, con-
festim et ipsi Constantinopolim navigarunt. Fuit
enim cum eis Isidorus, propter cuius inimicitias
Dioscorum quoque germanosque ejus Theophilus
magis odisse cepit. Hic vir quidem adeo Theo-
philo charus antea fuerat, ut illum etiam post
Nectarii mortem magna contentione episcopum
Constantinopolitanum factum voluerit. Tum autem
hostili maxime in eum erat animo, cum alias ob
causas, tum propter hanc potissimum. Erat Alexan-
driæ primarius quidam presbyter Petrus, quem
Theophilus propter similitudinem quamdam, quæ
eis intercessit, ulcisci volens, abrogare homini
dignitatem ecclesiasticam cogitabat, illo ei objecto
crimine, quod mulierem quamdam Manichææ
hæresis prius ad divina mysteria percipienda
admisisset, quam illa hæresi nuntium legitime
remisisset. 374 Oderat vero eum aliis etiam de
causis. Archipresbyter constitutionem Ecclesiæ in
ea muliere servatam, eamque ipsius Theophili
exhortatione ad mysteria admissam esse confir-
mavit. Episcopus indignari, et perinde atque cal-
umniis oneratus esset, furere. Petrus ad fidem
rei faciendam, Isidorum testem laudare, quod de
episcopi sententia mulier ad mysteria recepta
esset. Isidorus autem Romæ tum erat, instinctu
Joannis a Theophilo ad episcopum Romanum
Damascum missus, ut dissidium quod propter Fla-
viani juramentum emerserat, tolleretur, et episcopos
inter se in gratiam reduceret. Dissentiebant enim
adhuc a Flaviano, qui Eustathii et Meletii partes
secuti fuerant, sicuti supra a nobis est dictum.
Postquam autem Isidorus rediit, verum Petrum
dicere, ex voluntate videlicet episcopi de mu-
liere acta esse omnia, testificatus est. Theophilus
autem, voluti ei calumnia intentata esset, vehe-
mentius indignatus, utrumque ex Ecclesia detur-
bavit. Hæc una causa est, quam ob rem Isidoro et
Theophilo dissidium intercesserit. Cognovi vero
et aliam, quam et ipsam ut exponerem, convenire
est visum. Pauperum in ecclesia curam gerebat
Isidorus: quorum gratia cum hominum liberalitate
multa esset collata pecunia, eam Theophilo rapere,
et in ecclesiarum structuram impendere volenti,
Isidorus dare renuit. Rectius enim esse asseruit,
pecunia tali ægrorum corpora, quæ veriora essent
Dei templa, quandoquidem præcipue in eum usum
comportata esset, cura convenienti restituere,

quam parietes inanimatos magnifice excitare atque construere. Sive vero hæc, seu alia inimicitiarum Theophili erga Isidorum causa fuerit, tum quidem ille Alexandria pulsus, ad monachos tanquam amicos in Scetim se recepit, et male in Theophilum et ipse animatus fuit. Ejuscemodi offensam Ammonius abolere volens, ascitis sibi aliis quibusdam monachis, ad Theophilum venit, et ut Isidoro communio redderetur, ab eo petiit. Id ille se facturum recepit. Et vero satis multum temporis præterit, et illi nihil egerunt, Theophilusque aperte præ se tulit, tempore extrahendo, verbis eos ludere velle: vehementiore ardore eum aggressi, ut promissum ad finem suum perduceret, supplicando postularunt. **375** Et ille quemdam ex monachis comprehensum custodiæ includit, ut aliis exterritis, molestia ea qua illum frequenter impetebant, liberaretur. Tantum autem abest ut consilio eo quidquam effecerit, ut Ammonius una cum reliquis quos coegerat monachis, sua sponte carcerem sit ingressus. Cum enim eam de se custodibus præbuisent opinionem, veluti illam ob causam eo venissent, ut vinculis res necessarias præberent, liberum habuere in carcerem ingressum, atque inde egredi noluerunt. Quod ubi Theophilus intellexit, ad se eos venire jussit. Illi autem primum ei significarunt, ut ipse ibi præsto esset, et exeundi eis potestatem concederet. Oportere enim propalam eis exitum permitti, qui tam aperte contumelia ab eo affecti essent. Vix autem deinde ei cedentes, ad eum sunt progressi. Ille deprecatione interveniente, pollicitus se eis postea molestum non fore, sed re ipsa promissum expleturum esse, eos absolvit. Intra seipsum autem se exercians indignabatur, et mali quidpiam viris eis facere moliebatur, quos antea non secus atque suam ipsius animam dilexisset. Cum autem animi dubius esset, quomodo tandem ægre illis faceret, qui præterquam corpora nihil possiderent, et res omnes monasticæ philosophiæ suæ postponerent, quietem eorum inturbare aggressus est, et quæestionem eam de Origenis opinione quæ dicta est, eis criminis loco objecit. Has fuisse causas cognovi, cur Isidorus, quem diximus, cum Dioscuro et fratribus ejus Constantinopolim venerit: nimirum ut publice sub imperatore ipso et Joanne iudicibus, injuriæ atque insidiæ, quibus expetiti fuerant, cognoscerentur. Existimabant enim, Joannem pro consueta sibi libertate, qua legitime utebatur, a jure et æquitate non aberraturum esse. Ille virus benigne acceptos in honore habuit, et ad communes in ecclesia preces adhibuit, ad divinorum autem mysteriorum communionem non admisit. Neque enim fas erat, ante causam cognitam ea cum illis communicare. Ad Theophilum vero pro eis litteras dedit, ut vel illis communionem redderet, qui recte de Deo sentirent: vel idoneum aliquem Constantinopolim mitteret, qui cum illis ambigeret, siquidem ei visum esset, cum eis judicio contendere. Et cum diutius in urbe monachi morarentur, et imperatrix Eudoxia in publicum progressa esset, **376** Ammonius eam

διαλύειν θέλων τὸ σκάνδαλον, καὶ ἄλλους τινὰς τῶν μοναχῶν προσεταιρισάμενος, πρὸς Θεόφιλον ἦκε· καὶ τὴν κοινωνίαν αὐθις Ἰσιδώρῳ δοῦναι ἰδεῖτο· ὃ δ' ὑπισχνέτο. Ὡς δὲ χρόνος βέοντος οὐδὲν μᾶλλον ἦν οὐκ, δῆλος δ' ἐγένετο καὶ Θεόφιλος ἐκείνους ταῖς ἀπάταις τῶν λόγων παρακρουόμενος, θερμότερον εἰσπεσόντες, περαινέειν τὸ ἔργον κατηντιβόλουν. Ὁ δ' ἓνα τῶν μοναχῶν συλλαβὼν, ἰδίῳ φρουρᾷ, ὡς ἂν τοὺς ἄλλους φοβήσας, ἀπαλλαγείη τῆς συχῆς ἐπιθέσεως. Ὁ δὲ τοσοῦτον τοῦ σκοποῦ διημέρα· τινεν, ὥστ' Ἀμμώνιος καὶ τοὺς λοιποὺς ἀθροίσας τῶν μοναχῶν, ὑπὸ τῇ φρουρᾷ ἐκὼν ἐγεγόνει· δόκησιν γὰρ τοῖς φρουροῖς παρασχόντες, ὡς εἰς μετάδοσιν τῶν ἐπιτηδείων τοῖς καθειργμένοις ἦκον, ἀνετον εἶρον τὴν εἰσοδον. Ἐκεῖσε δὲ γεγυνότες, οὐκέτι ἐξέναι ἠθούλουν. Γινούς δὲ ταῦτα Θεόφιλος, πρὸς ἑαυτὸν αὐτοὺς μετεστέλλετο. Οἱ δὲ πρῶτα μὲν διεμήνουν, αὐτὸν ἐκείνον παραγενόμενον ἀνέναι τὴν ἐξοδον· χρῆναι γὰρ παρῆρσις ὕδρισιμένους, ἐν φανερῷ καὶ τὴν ἐξοδον γεγενῆσθαι· μόλις δ' ἐνδόντες, παρ' αὐτὸν ἦκον. Παραίτησιν δὲ δοὺς ὡς οὐκέτι λυπήσει, ἀλλ' ἐκτελέσει τὸ ἔργον, ἀπέπαμπε· καθ' ἑαυτὸν δ' ἐπλήττετο καὶ ἡγανάκτει, καὶ κακὸν τι θρόνῳ ἐμελέτα τοὺς ἀνδρας, οὓς Ἰσα καὶ ψυχῇ φιλῶν διετέλει. Ἐν ἀπόρῳ δὲ καθεστὼς ὃ τι δράσειεν, ἀνδρας πλὴν τοῦ σώματος μηδὲν κακτημένους, καὶ πάντ' ἐν δευτέρῳ πρὸς τὸ φιλοσοφεῖν ποιούμενους, τὴν ἡσυχίαν αὐτῶν ἐπειράτο ὀχλαγωγεῖν· καὶ τὸ περὶ τῆς Ὀριγένης δόξης ζήτημα, ὡς γε ἐρρηται, τοῦτο ἐπητήσατο. Ταύτην μὲν οὖν ἔγνω πρόφασιν τοῦ καὶ τὸν εἰρημένον Ἰσιδώρον σὺν τοῖς περὶ Δόσχορον τὴν Κωνσταντινίου καταλαβεῖν· ὥστε κοινῇ δὴ προσιόντες παρὰ τε βασιλεῖ καὶ Ἰωάννῃ κριταῖς, τὰ κατ' αὐτῶν ἐσκευωρημένα διελεγχθῆναι· καὶ γὰρ φροντο Ἰωάννην ἐνείκῳ παρῆρσις ἐπιμελούμενον, τῶν δικαίων μὴ ἀστοχῆσαι. Ὁ δὲ φιλοφρόνως τοὺς ἀνδρας δεξάμενος, ἐν τιμῇ εἶχε· καὶ τῶν μὲν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας εὐχῶν μετεδίδου, θείων δὲ κοινωνεῖν αὐτοῖς μυστηρίων ἀπηξίου· μηδὲ γὰρ θεμιτὸν εἶναι πρὸς διαγνώσεως, τούτων αὐτοῖς μεταδοῦναι. Γράμμα δὲ καὶ Θεόφιλον ὑπὲρ αὐτῶν ἐστελλεν, ἥ τὴν κοινωνίαν αὐτοῖς ἀποδοῦναι, ὁρῶς τὸ Θεῖον δοξάζουσιν· εἰ δ' οὖν, ἀλλὰ τινα πέμπειν αὐτοῖς δικασόμενον, ὃς αὐτῷ ἐπιτήδειος· εἴγε τῶς δόξης δέιν εἰλοῖτο τὰ κατ' αὐτοὺς διακρίνασθαι. Ἐπὶ πολλοῦ δὲ καιροῦ τῆς ἐν πόλει διατριβῆς τοῖς μοναχοῖς γενομένης, ἐφ' ἰδοῦ προήγουσιν τῇ βασιλίδι Εὐδοξίᾳ, οἱ ἀμφὶ Ἀμμώνιον ἐκείνοι προσήλθον, ἐπαιτιώμενοι Θεόφιλον οἷς κατ' αὐτῶν ἐδουλεύσατο. Ἡ δ' αἰσθημένη τὴν κατ' αὐτοὺς ἀδικίαν, τιμῶσα τοὺς ἀνδρας, τοῦ πρόσω λέγει ἔστη· καὶ τοῦ βασιλικοῦ ὀχήματος προκύψασα, τῇ κεφαλῇ ἐπένευε, καὶ, εὐλογεῖτε, ἔφη, εὐχάς τε ὑπὲρ τοῦ βασιλέως· καὶ ἐμοῦ καὶ τῶν παιδῶν ποιεῖτε. Ἐγὼ ὅσον τάχος σπεύσω Θεόφιλον ἀφικέσθαι. Καὶ ἡ μὲν τότε εἰπούσα διέβη.

fratribus suis ad eam in vi accessit, Theophilum propter injurias eis insidiosè illatas accusavit. Illa autem ubi iniuriam cum eis actum esse sensit, honorem juris exhibens, constitit, atque ex imperiali curru prospiciens, capite eis annuit et, « Benedictionem, inquit, nobis impertite, et Deum pro imperatore (1), et me, liberisque nostris, orate. Ego vero quam celerrime curabo, ut Theophilus hic præsto sit. » Hæc postquam illa dixit, ulterius processit.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

A

CAPUT XII.

Ὡς Θεόφιλος κατὰ Ἰωάννου γενόμενος, καὶ Ἐπιφάνιον τὸν Κύπρου προσεταιρισάμενος, τὰ πρῶτα ἐκείνῳ διάφορος ὢν, ὡς Ὀριγενία-στην τὸν Ἰωάννην διέβαλε, καὶ συνόδους ἐποίει ἀθετούσας τὰ Ὀριγένους συγγράμματα, Ἰωάννην καὶ τοὺς Μακροὺς δῆθεν ἐπαιτιώμε-νος.

Φήμη δὲ ψευδής ἀνὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐφθανε, ὡς εἶη Ἰωάννης καὶ μυστηρίων αὐτοῖς μεταδούς, ἐπικουρῆσαι τε διανοούμενος. Θεόφιλος δὲ παντοῖος ἦν, οὐ μόνον ἀμύνασθαι τοὺς περὶ Διόσκορον, ἀλλ' εἰ γε δύναιτο, καὶ αὐτὸν Ἰωάννην τῆς ἐπισκοπῆς καθελεῖν. Ἐνδομυχῶν δὲ ταῦτα καὶ συσκευάζων, τοῖς κατὰ πόλεις ἐπισκόποις ἐπέστειλλε, κρύπτων μὲν τὴν ὥδιν, τοῖς Ὀριγένους δὲ βίβλοις ἐπιμε-φόμενος · οἷς δὴ πρὸς αὐτοῦ ὁ πολυάθλος Ἀθανάσιος τῆς οἰκίας πλίστως εἰς σύστασιν ἀπεχρήσατο πλει-στάκις ἐν τῇς κατὰ Ἀρειανῶν αὐτῶ πονηθείσι συγ-γράμμασι. Λογισάμενος δὲ πολὺ τι συνοίσειν τῷ προκειμένῳ σκοπῷ, εἰ καὶ Ἐπιφάνιον τὸν Σαλαμίνης τῆς Κύπρου ἐπίσκοπον πρὸς κοινωνίαν τῆς σπουδῆς ἐταιρίσοιτο, περιδύοντα ἄνδρα τῶν κατ' αὐτὸν, ἐπί-σημόν τε βίῳ καὶ αἰδοῖ ἀρετῆς λαμπρυνόμενον, εὐθὺς πέμψας, φίλον τε ποιεῖτο, καί περ τὰ πρῶτα τοῦτ' ἀποφερόμενος, ὡς ἀνθρωπόμορφον τὸ θεῖον δοξάζοντι · τότε δ' ὡς ἐκ μετανοίας τὴν ὁρθὴν ἐσχη-κῶς δόξαν, ἐμόρφων δῆθεν αὐτῷ καθειστήκει. Οὕτω τοίνυν ἔχων Θεόφιλος, καὶ διατωθάζων τοὺς ἀνθρω-πόμορφον τὸ θεῖον δοξάζοντας, διὰ τὴν πρὸς ἑτέρους ἀπείχεσθαι τῷ φαινομένῳ παρηγεῖτο ἃ ἐδόξαζε. Τότε δ' οὖν, ὡς εἰρηται, φίλον ποιήσας τὸν Ἐπιφάνιον, ὁμοφρονεῖν προσεποιεῖτο ταῖς περὶ Θεοῦ δόξαις αὐτῷ · παρεκλίνει τε τοῦτον, εἰς τὴν τῶν Ὀριγένους βίβλων διαβολὴν, ὡς αἰτίων δῆθεν δογμάτων διεφο-ρότων. Ἐπιφάνιος δ' ἐκπαλαί ἀπεχθῶς τοῖς Ὀριγέ-νους ἔχων συγγράμμασιν, ἀπλοῦς τε ὢν, καὶ ἀκρι-εὐλαδεῖς συζῶν, ῥᾶστα τῇ Θεοφίλῳ σπουδῇ πειθήνιος ἦν · καὶ τοὺς ἐν Κύπρῳ ἐπισκόπους εὐθὺς ἀβροί-σας, ἀπηγύρευε τὴν τῶν Ὀριγένους λόγων ἀνάγνω-σιν · καὶ τὰ τῇ συνόδῳ ἐγνωσμένα, ἄλλοις τε ἐπεμπε, καὶ τῷ τῆς Κωνσταντινίου ἀρχιερεῖ. Ἐν οἷς κάκει-νον προὔτρεπετο, σύνοδόν τε ποιεῖν, καὶ τὰ ἴσα κατὰ τῶν Ὀριγένους λόγων ψηφίζεσθαι, καὶ τοῦ λοιποῦ δ' ἀπαγορεύειν τὰ Ὀριγένους ἀναγινώσκειν βιβλία. Θεόφιλος δὲ τὸν περιδύοντα Ἐπιφάνιον συναρπάσας, πολλοὺς ἐπαινέτας ἔχοντα, καὶ διὰ τὸ περιδύοντα τοῦ βίου, ὅπερ ἂν φρονολή, δοξάζοντα, παρα-πλήσια καὶ αὐτοῖς τοῖς ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπους συν-αγαγῶν, ἐψήφίζετο · καὶ μακρὰν ἐποιεῖτο διαβο-λὴν, Ὀριγένους ῥῆθι πρὸς διακοσίῳ ἐτῶν τελευτή.

Ut Theophilus Joanni adversans, se in amicitiam Epiphanii Cyprii episcopi, cui antea fuerat inimicus, insinuaverit, et Joannem tanquam Origenistam per calumniam arguerit, synodosque coegerit, quæ Origenis scripta abolerent, in hoc ut Joan- nem et Longos criminando traduceret.

Fama vero falsa Alexandriam pervenit, Joannem cum illis mysteria communicasse, opemque illis ferre constituisse. Porro Theophilus varia in ani- mo agitabat consilia, ut non solum Dioscorum et germanos ejus ulcisceretur, verum etiam Joannem, si fieri posset, episcopatu dejiceret. Atque hæc secum ipse tacitus volvens, et insidiosè moliens, ad urbem plerarumque episcopos scripsit, consi- lium quidem quod parturiebat occultans : Origenis autem libris insultans, quibus Athanasius ille multorum certaminum victor ante eum ad fidem suam comprobendam, in lucubrationibus suis adversus Arianos editis sæpenumero est usus. Postquam autem ei in mentem venit, multum cæpto suo profuturum esse, si Epiphanium Salaminis (2) in Cyprio episcopum ad conatus ejus societatem sibi ascisceret, ætatis suæ perquam celebrem, vi- taque præclarum et virtutis reverentia spectatum virum, statim ad eum misit, sibiique amicum fecit, cum quidem dudum ab illo dissensisset, utpote qui Deum humana forma esse opinaretur, tum autem, veluti per pœnitentiam ipse Theophilus rectam complexus esset sententiam, suffragator ei est factus. Ea scilicet mente Theophilus fuit, ut qui humanam formam Deo tribuentes rideret, propter quorundam inimicitias aversari se ea quæ recte opinaretur, significationem per fucum de se præberet (3). Tum igitur quemadmodum dictum est, ubi Epiphanium amicum sibi reddidit, consentire ei se in opinione de Deo assimulavit, eundemque ad librorum Origenis calumniosam suggillationem, perinde atque pravorum dogmatum causæ essent, incitavit. 377 Epiphanius autem, qui dudum Origenis scripta exosa habebat, quod simplex esset, et in summa religione viveret, facillime pedibus in Theophili sententiam ivit. Et illico episcopis in Cyprio congregatis, Origenis li- brorum lectionem edicto inhibuit. Et synodi ejus decretum cum ad alios multos, tum ad Constan- tinopolitanum antistitem misit : quem etiam hor- tatus est, ut synodo coacta, idem de Origenis scri- ptis statueret, ac deinceps sibi ipsi eorum lectione interdicere. Theophilus, ubi Epiphanium, multos

(1) Et pro imperio Romano. Sozom.

(2) Constantia. Socr. Sic enim quoque ea urbs est dicta.

(3) Socr. lib. vi, cap. 10. Sozom. lib. viii, cap. 14.

habentem laudatores, qui propter vitæ ejus præstantiam, quod ipse sentiret, opinione sua (1) comprobabant, ad partes suas pertraxit; convocatis et ipse qui sub eo erant episcopis, decretum in eandem sententiam fecit, et prolixam Origeni intendit calumniam, qui etiam ante ducentos annos e vita excesserat: non ille quidem hoc præcipue propositum sibi consilium habens, sed illud maxime agens, ut Dioscorum ulcisceretur. At admirandus Joannes res ejusmodi indigniores esse putavit, quam ut eorum cura et studio occuparetur, Epiphaniique et Theophili litteras nihil prorsus est moratus, verum consuetis sibi doctrinæ laboribus incumbens, in ea maxime florebat, insidiarum quæ ei sinistre tendebantur, nullam habens rationem. Ubi autem manifesto constitit, Theophilum id studio omni conari, ut Joannem throno dejiceret, tum vero qui hostili in eum erant animo, ex clero quidem multi, non pauci vero etiam ex magistratibus et eis qui potentia et auctoritate valerent, commodum se tempus invenisse rati, quo vindictæ suæ in Joannem cupiditatem ostenderent, obrectationes undecunque calumniis et sycophantiis emendicatis texuerunt, atque ut ingens synodus in urbe Constantinopolitana celebraretur, instituerunt episcopis quibusdam ea de causa scribentes, plures autem sine scripto evocantes. Et Theophilus ea re cognita, studium etiam suum magis intendit, et Aegyptiis episcopis, ut Constantinopolim trajicerent, auctor fuit: Epiphanio autem, et aliis in Oriente episcopis scripsit, se celeriter Constantinopolim conferrent. Ipse porro pedestri itinere eo profectus est.

378 CAPUT XIII.

De Joannis et Epiphanii in urbe Constantinopolitana dissidio. et ut pœnitentia ductus Epiphanius in Cyprum navigans, vitam morte commutavit, ita ut Joannes prædiceret.

Parva intercessit mora, et Epiphanius primus navi advectus, ad Septimum urbi vicinum venit, decretum contra Origenem scriptum secum ferens: in quo non Origenem ipsum excommunicavit, sed libros tantum ejus damnavit. Et postquam in ejus loci ecclesia precatationem peregit, et diaconum ordinavit, Constantinopolim est ingressus: quem Joannes advenientem, clero omni honorifice ei obviam misso, excepit. Ille autem aperte præ se Theophili suasionibus se duci tulit. Nam admonitus ut in ædibus ecclesiasticis maneret, conditionem eam repudiavit, et in eundem cum Joanne locum convenire, Theophilo nimirum gratificatus, renuit. Episcopis etiam advenis seorsum ad se evocatis, abolitionem Origenis scriptorum exhibuit: non ille quidem, quod contra ea diceret, habens, sed de Theophili sententia rejicere ea tentans. Et reperi quidam sunt, qui sua erga Epiphanium observantia decretum id chirographis suis confirmarunt, plurimi vero id facere detrectarunt. Porro Theotimus Scytharum episcopus, Epiphanium etiam

Ασαντος, οὐ τοῦτο προηγούμενον πάντω, ἔχων, ἀλλ ἁμύνεσθαι τοὺς περὶ Διόσκορον ἡρημένους. Ὁ δὲ θεσπέσιος Ἰωάννης τὸ μὲν περὶ τὰ τοιαῦτα σπουδάζειν οὐδὲ λόγου ἤξιωσε· τὰ δὲ γ' Ἐπιφανίου καὶ Θεοφίλου γράμματα ἐν οὐδεμίᾳ ἐποιεῖτο φρονεῖν· τῶν δὲ συνήθων τῆς διδασκαλίας εἶχετο ἔργων, καὶ κατ' αὐτὴν μάλιστα ἦν, τῶν κατ' αὐτοῦ σκευωρουμένων μηδένα λόγον ποιούμενος. Ὡς δὲ Θεόφιλος καταφανὴς ἦν, σπουδὴν πᾶσαν ποιούμενος τοῦ θρόνου κατασπάσαι τὸν Ἰωάννην, τότε δὴ οἱ θυσιμῶς Ἰωάννη ἔχοντες, πολλοὶ μὲν τοῦ κλήρου, οὐκ ὀλίγοι δὲ καὶ τῶν ἐν τέλει καὶ τὰ μέγιστα δυναμένων, καιρὸν εὐρηκέναι νομίσαντες, καθ' ὃν τὸ προσὸν τῆς ἁμύνης ἐπὶ Ἰωάννη ἐνδείξαιτο, διαβολὰς συνέρραπτον θοὴν δὴ ποτ' ἐραυζόμενοι τὰς συκοφαντίας, καὶ σύνοδον μεγάλην ἀνὰ τὴν Κωνσταντινου γενέσθαι παρεσκευάζοντο, οἷς μὲν ἐπιστέλλοντες, τοὺς πλείους δὲ καὶ ἀγράφως μεταστελλόμενοι. Ὁ δὲ καὶ Θεόφιλος γνοὺς, ἐτι μᾶλλον ἐν σπουδῇ ἦν. Καὶ τοὺς μὲν Αἰγυπτίους ἐπισκόπους καταπλέειν ἐπολεῖ· ἔγραψε δ' Ἐπιφάνιῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνὰ τὴν ἑω ἐπισκόποις σπουδῇ ἐπὶ τὴν Κωνσταντινου διαπερᾶν. Αὐτὸς δὲ περὶ ἑλαύνων ἀνῆει.

C

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΓ'.

Περὶ τῆς Ἰωάννου καὶ Ἐπιφανίου διαφορᾶς ἐν τῇ Κωνσταντινῷ· καὶ ὡς τὰ ἐν μέσῳ διαλύσας Ἐπιφάνιος, εἰς Κύπρον πλέων τὸν βίον μετήλλαξεν, ὡς Ἰωάννης προήγγειλεν.

Ὅχι εἰς μακράν δὲ καταπλεύσας πρῶτος ὁ Ἐπιφάνιος, εἰς τὸ πρὸ τῆς πόλεως Ἐβδόμον ἦκε· καὶ τὰ κατὰ Ὀριγένους ψηφισθέντα ἐπιφερόμενος, ἐν οἷς οὐ μόνον Ὀριγένους, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ μόνα τὰ βιβλία κατατιθέσθαι. Τῇ δ' ἔκειρε ἐκκλησίᾳ εὐχόμενος, καὶ διακόνου χειροτονίαν τελήσας, τῇ Κωνσταντινου εἰσῆγγετο. Εἰσιόντι δὲ ὁ Ἰωάννης τῇ ἀπαντῇ τοῦ κλήρου παντὸς πέμψας ἐτίμα. Ἐκεῖνος δὲ δήλος ἦν ταῖς εἰσηγήσεσι Θεοφίλου πειθόμενος. Οἰκήμασι γὰρ ἐκκλησιαστικοῖς προτραπὲς καταμένειν, ἥκιστα D πρὸςδεύχετο. Ἐξέκλινε δὲ καὶ εἰς ταυτὸν Ἰωάννη ἰλθεῖν, χαριζόμενος Θεοφίλῳ. Τοὺς δ' ἐνδημοῦντας τῶν ἐπισκόπων κατ' ἰδίαν μεταστελλόμενος, τὰ καθαιρετικὰ τῶν Ὀριγένους ἐπεδείκνυ λόγων, ὅτι κατ' αὐτῶν λέγειν ἔχων, κατὰ δόξαν δὲ Θεοφίλου ἐλαύνειν ταῦτα πειρώμενος. Καὶ τινες μὲν αἰδοὶ τῇ πρὸς Ἐπιφάνιον τὰ ψηφισθέντα καὶ ἰδίαις ἐπεκύρουν γραφαῖς· οἱ δὲ πλείους μάλιστα παρητήσαντο. Θεότιμος δὲ ὁ Σκυθίας καὶ σχεδὸν Ἐπιφάνιῳ τοῖς λόγοις καθέκετο, εἰπὼν· «Ἐγὼ, ὦ Ἐπιφάνιε, οὐχ ὅτιον ἡγῆμαι τὸν πάλαι τεθνηκότα ὑβρίζειν, εἴθ'»

(1) Mirum profecto est, quod Nicephorus, Sozomenum secutus, Anthropomorphitam Epiphanium esse scripserit, cum eum diversæ sententiæ assertorem fuisse constet, in Panario opere contra

Audianos hæreticos disputantem: Qui opinati falso sunt, quod Deus ad imaginem et similitudinem suam hominem creaverit, propterea Deum hominis formam obtinere.

ὡς ἐτυχεν ἀποβρίπτειν τὰς τῶν ἀρχαιοτέρων συγγραφαὶς αἰροῦμαι· βλασφημίας γὰρ οὐκ ἐκτός τῃν ἐκείνων κρίσιν ἐκβάλλειν, καὶ τὰ καλῶς ἐκείνοις τε καὶ τῷ χρόνῳ δοκιμασθέντ' ἀθετεῖν οὐ μοι δοκεῖ σωφρόνων εἶναι. » Ταῦτα λέγων, καὶ τι τῶν Ὀριγένους συγγραμμάτων εἰς μέσον προήγε· καὶ ὡς ἀναγκαῖα καὶ χρειώδη ἐκεῖνα ταῖς ἐκκλησίαις ἀποδείξας, « Ἀποπεν, ἔλεγε, πράττουσιν οἱ ταῦτα διαβάλλειν ἐπιτηδεύουσιν· οὐ ταῦτα γὰρ, ἀλλὰ περὶ ὧν οἱ λόγοι κινδυνεύουσι καθυβρίζειν. » Ὁ δὲ Ἰωάννης μὴ μεμφάμενος Ἐπιφάνιον, οἷς παρ' ἐνορίαν χειροτονίαν ἐποίει, δι' αἰδοῦς ἤγε τὴν ἀνδρὰ, παρεκάλει τε συνεκκλησιάζειν αὐτῷ, καὶ εἰ βούλοιο συνοικεῖν. Ὁ δὲ καὶ ἀμφοτέρω παρηγεῖτο, εἰ μὴ πρότερον καὶ αὐτὸς ἐπίσης τῶν Ὀριγένους βιβλίων καταψηφίστηται, καὶ τοὺς περὶ Διόσκορον τῆς πόλεως ἀπελάττῃ. Τοῦ δὲ κρινῆς συνελεύσεως ἄνευ λέγοντος μὴ δαῖν εἶναι προπετές τι ὄρεῖν, καὶ ἀναβαλλομένου τὴν αἵτησιν, οἱ δυσμενεῖντες Ἰωάννῃ ἐπὶ ἐτέραν βουλὴν μετήγον τὸν Ἐπιφάνιον. Εἰσιγούντο καὶ γὰρ, μελλούσης μεγίστης συνάξεως γενέσθαι ἐπὶ τῇ τῶν Ἀποστόλων ἐκωνύμῃ ἐκκλησίᾳ, ἐκεῖσε προσελθεῖν ἐκείνον, καὶ δημοσίᾳ μὲν ἐκκηρύττειν τὰς Ὀριγένους βιβλίας, ἔτι δὲ καὶ τοὺς περὶ Διόσκορον, ὡς τὰ ἴσα ἐκείνῳ προσεδύοντας· πρὸς δὲ καὶ τῇ Ἰωάννου διασύρει δόξαν καὶ διαβαλεῖν, οἷα δὲ αὐτοῖς προστιθεμένου. Καὶ οἱ μὲν ἐν τούτοις ἤσαν· ὦντο δ' αὐτὸν οὕτω πρὸς τὸ πληθὺς συγκρούειν. Καὶ δὴ ἐπὶ τούτῳ προσελθὼν Ἐπιφάνιος, ἐγγὺς ἦδη τῆς ἐκκλησίας ἦν. Ὑπήνητα δὲ αὐτῷ Σεραπίων πρὸς Ἰωάννου ἀπεσταλμένος· ἐπύθστο γὰρ τὰ βεβουλευμένα τοῖς πονηροῖς· καὶ ἐμαρτύρετο μῆτ' ἐννομα πράττειν αἰρεῖσθαι, μῆτε οἱ αὐτῷ συνοίσοντα. « Πρῶτον μὲν γὰρ, φησὶν, ἐν ταῖς ὑπ' ἐμὲ ἐκκλησίαις χειροτονεῖν εἴλου, ἰδίᾳ αὐθεντῇ μὴ προσταγῇς λειτουργήσας· προτραπείς τε αὐτοῖς κοινωνεῖν, παρητήσω. Καὶ νῦν, ὡς γε πυνθάνομαι, ἀτοπα πράττειν διανοῇ· φυλάττειν οὖν δέον, μὴ, στάσεως ἐντεῦθεν τῷ πληθὲι γεγεννημένης, αὐτὸς τὸν ὑπὲρ τοῦτου κίνδυνον ὑποστήσῃ, αἷτις; τοσαύτης συγχύσεως γεγονός. » Καὶ ὁ μὲν εὐλαβηθεὶς, τῆς ἐπὶ τοῦτο ἀνεκότητος ὁρμῆς· ἐν τούτῳ δὲ συνέβη, νόσῳ τὸν τοῦ βασιλέως παῖδα βληθῆναι. Ἡ δὲ βασιλὺς περὶ τῷ παιδί δεδοικυῖα μὴ τι πάθοι, πέμψασα ἦεν Ἐπιφάνιον ὑπὲρ αὐτοῦ εὐχεσθαι. Ὁ δὲ παρηγγύα ζήσεσθαι τὸν παῖδα, εἰ γε τῆς πόλεως ἀπελαθεῖεν οἱ περὶ Διόσκορον. Ἡ δὲ Εὐδοξία, « Ὁ μὲν ἐμὸς, ἔφη, παῖς, εἰ γε Θεῷ δοκοῦν ἐστι, ζήσεται· εἰ δ' οὐν, ὁ δοῦς, εἰ καὶ πάλιν ἔλοιο ἀφελέσθαι, ταύτῃ ἔστω. Σὺ δ' εἴπερ οἷός ἤσθαι νεκροῦ; ἀνιστᾶν, οὐκ ἂν θανάτῳ ὁ πὸς ἀρχιδιάκονος ἐτελεύτα. » Καὶ γὰρ πρὸ βραχείας ἐτελεύτα Κρισπίων, δ; ἀδελφὸς ἦν Φούσκωνος καὶ Σαλάμου τῶν ἐπ' ἀρετῇ διαδοῆτων μοναχῶν, ὧν ἐν τῇ κατὰ Οὐάλεντα συγγραφῇ ἐμνησθην. «Ὁν καὶ σύνοικον ἔχων, καὶ ἀρχιδιακόνου τάξει ἐτίμα. Οἱ δὲ περὶ Ἀμμώνιον καὶ Διόσκορον, οὕτω γὰρ τῇ Εὐδοξίᾳ ἐδόκει, ἤκον πρὸς Ἐπιφάνιον. Ἐκεῖνου δ' ἐρωτήσαντος, τίνες εἴεν, ὁ Ἀμμώνιος ἐπιφέρει, « Οἱ Μακροί, ὧ δέσποτα. Ἀλλ' εἰ ποτε συντάγμα-

A verbis prope perstringens : « Ego, inquit, o Epiphani, nefas esse puto, contumelia eos qui dudum sunt mortui, afficere : neque ita temere vetustiorum scripta abjicienda censeo. Extra blasphemiam enim non est iudicium illorum proculcare, et quæ rite atque ordine ab eis statuta, et tempore ipso comprobata sunt, abrogare, minime mihi videtur prudentium virorum esse. » Cum hisce verbis librum quemdam Origenis in medium produxit, atque ubi quam necessaria et utilia Ecclesiæ in eo essent indicavit : « Absurde, dixit, faciunt, qui hæc calumniari student : non enim hæc tantum, sed ea etiam de quibus in libris tractatur, periculose contumelia afficere videntur. » Joannes Epiphanium, quod extra ditionis suæ fines ordinandi provinciam sibi usurpasset, non reprehendit, sed potius virum reveritus, ut secum in ecclesia conventus ageret, atque etiam si placitum ei esset, hospitio domus suæ uteretur, hortatus est. 379

Kle autem utrumque renuit, nisi prius et ipse Origenis libros damnasset, et Dioscorum cum fratribus suis urbe eiecisset. Postquam vero Joannes nihil temere et cupide extra publicum conventum agendum esse dixit, et causam talem differendam censuit, obrectatores illius aliud Epiphanio suggessere consilium. Suadebant enim, cum synaxis maxima celebranda esset, in divorum apostolorum templo, ut in id progrediretur, et publicitus Origenis libros damnaret : Dioscorum etiam et sectatores ejus, ut qui cum illo eadem docerent, proscriberet : Joannis denique, qui illis conjunctus esset, existimationem ac famam laxaret atque criminaretur. Hoc ita illi agebant, quod eum sic existimarent cum populo conflictaturum esse. Atque Epiphanius ejus rei gratia progressus, non longe ab ecclesia abfuit, cum Serapion ei ab Joanne missus occurrit. Audierat is namque, quæ illi malevoli suasissent. Proinde illum consilia capere attestatus est, quæ, ut illegitima, ei nequaquam profutura essent. « Primum namque, inquit, in ecclesiis meis ordinandi potestatem tuapte auctoritate, ministerio tibi eo non commisso, sumpsisti : deinde ad communionem invitatus, eam detrectasti. Nunc porro etiam, sicuti audio, rem indignam incipere cogitas. Cavendum vero tibi est, ne seditione ea de causa excitata, ipsæ causa dicenda periculum subeas, veluti turbæ et confusionis tantæ auctor. » Epiphanius hisce verbis cautior factus, a cæpto destitit. Accidit interea, ut imperatoris filius gravi corripere morbo. Et Augusta de puero ne quid humanitus ei accideret, eum timore sollicita, Epiphanium accitum, ut pro salute ejus oraret, petiit. Et ille, puerum convalescentem esse pollicitus est, si Dioscorum cum suis urbe exigeretur. Eudoxia autem, « Filius quidem, inquit, meus, si Deus volet, vivet. Sin eum, qui dedit, auferre constituit, ejus voluntas fiat. Tu vero si mortuos exsuscitare posses, archidiaconus tuus defunctus non esset. » Nuper enim admodum

Crispion vitam finierat, qui frater fuerat Physconis et Salami, præclarorum virtute monachorum : horum autem in historia Valentis meminimus. **380** Crispionem sane cum familiarem habuisset, in locum etiam archidiaconi Epiphanius evexerat. Ammonius et Dioscorus, hoc sic Eudoxia jubente, ad Epiphanium venere. Et cum illos Epiphanius, quoniam essent interrogaret, Ammonius inferens : Longi, inquit, domine. Cæteram an unquam in scripta aut sectatores nostros lacideris, scire percipio. Atque illo negante, rursum Ammonius interrogans : Quid illa igitur, ait, hæreticos eos censes, quorum sententiam non exploraris aut redargueris? Quod id ita audivisset, Epiphanius respondit. At nos, ille intulit, contra fecimus. Nam et cum discipulis tuis fuimus, et scripta tua legimus, et ex eis illud maxime, quod ἀγκυρωτοῦ, hoc est ancorati, inscriptionem habet. Cum autem multi conviciatrices acuerent linguas, ut id proscinderent, et tanquam hæreticum calumniari aggredierentur, nos optima ratione Patrem defendimus, atque illius scripta veluti rectissime composita propugnauimus. Proinde minime conveniebat, ut nos ita, indicta causa, veri quadam similitudine adductus rejiceret, quos ipse non condemnasset : aut talem referres gratiam eis, qui tecum sunt in rebus bonis et honestis conjuncti. » Epiphanius hisce verbis ad poenitentiam coniectus, modestius homines et accepit et dimisit. Cum autem non diu, quasi sententia sua seipsum damnans, moraudum sibi Constantinopoli duceret, aut Deus etiam, ut ego puto, mortem ei suam oraculo indicaret, in Cyprum navigavit, atque inter navigandum mortuus est. Et cum episcopi eum ad mare deducerent, et ipse navim conscendere deberet, dixisse ad eos fertur : « Urbem hanc et imperatoriam aulam, vitæque hujus actionem et fabulam vobis relinquo : ego vero abeo, in civitatem aliam transire properans. » Illud quoque sempiterna memoria dignum verbum protulisse eum dicunt, quod hodie quoque in auribus multorum personat. Quemadmodum enim Joannes Epiphанию mortem in mari prædixerat, sic ipse illi episcopatus abrogationem prænuntiavit. Nam cum inter se dissiderent, Epiphanius Joanni dixit : « Ego te episcopum moriturum esse non puto. » Ad quem Joannes contra : « Ego vero, inquit, scio te in Cyprum perventurum non esse. » Et habuit utrumque hoc dictum eventum suum. Neque enim Epiphanius in sedem suam rediit, **381** et Joannes paulo post throno suo ejectus est, sicuti hoc historia procedens docebit.

CAPUT XIV.

De dissidio inter Joannem et Eudoxiam imperatricem, et de Theophili adversus Joannem insidiis, et de Cyrino episcopo Chalcedonensi.

Postquam Epiphanius discessit, Joannes a quibusdam certior sit, Epiphanium ab imperatoris conjugæ adversus eum excitatum esse, cum varias alias ob injurias quas subditis illa intulerat, tum maxime propter vineam illam viduæ Callitropæ. Quam rem Joannes cum reprehensione carpere prius non desiit quam illa mulierculæ possessionem suam redderet. Et ut ille in ejusmodi delictis corrigendis ardentior atque in concionibus acrior

σιν ἡμετέροις ἢ μαθηταῖς ἐντυχεῖν σοι ἐγένετο, μαθεῖν ἐφίεμαι. » Ἀπειπόντος δ' ἐκείνου, πάλιν ἡρώτα πόθεν δὴ αἰρετικὸς ἐκείνους νομίζοι, μὴ τῆς γνώμης ἐληλεγεμένης; Εἰπεῖν δ' Ἐπιφάνιον, παραλαβεῖν ἀκοῇ. « Ἀλλ' ἡμεῖς δὲ, ἔφη, πᾶν τούναντιον ἔσμεν πάσχοντες. Καὶ γὰρ συγγράμμασί τε καὶ φοιτηταῖς σοὶς ἐνετύχουμεν, κάκειναι μάλιστα τῶν συγγραμμάτων δὲ τὴν τοῦ Ἀγκυρωτοῦς ἔχει ἐπιγραφὴν. Πολλῶν δ' ἀκονόντων λοιδόρον ἐκείνοις γλῶτταν, καὶ ὡς αἰρετικὸν διαβάλλειν ἐπιχειρούντων, ἡμεῖς, εἰπον, ὑπὲρ Πατρὸς εὐλόγως ἀπολογούμεθα, ὡς ἀρίστως εἴη γεγραμμένα τάκειναι ὑπερασπίζοντες. Οὐκ οὖν ἐχρῆν ἡμῶν ἐρήμην οὕτως ἀπολέγεσθαι δίκην, ὣν αὐτὸς ἥκιστα κατέγνωσ, ἐκ τινων εἰκῶν ἀναπεισθεῖς, οὐτ' ἀμείψασθαι οὕτω τοῖς σοι μᾶλλον προσκειμένοις ἐπὶ καλῶ. » Ἐπιφάνιος δὲ μετὰ μελὸς ἐξ ὧν ἤκουε γεγονὸς, μετριώτερόν τε προσήκατο καὶ ἀπέπεμπε. Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ τῆς ἐπὶ τὴν Κωνσταντινου ἀφίξεως ἑαυτοῦ καταστάντος, ἢ οἶμαι καὶ Θεοῦ τὸν οἰκεῖον θάνατον χρῆσαντος, ἐπὶ Κύπρον ἀπέπλευσε. Καὶ ἐπὶ τῷ πλῶι χρώμενος, ἐτελεύτα. Λέγεται δὲ τοῖς ἐπὶ θάλασσαν προπέμψασιν ἐπισκόποις εἰπεῖν, ἐπιβαίνειν μέλλων τοῦ σκάφους. « Τὴν μὲν πόλιν καὶ τὰ βασιλεία καὶ τὴν ὑπόκρισιν ὑμῖν καταλείπω. ἐγὼ δὲ ἀπείμι, λίαν σπεύδων ἐπὶ ἄλλην πόλιν μεταχωρεῖν. » κάκεινο δὲ τὸ ἀεὶ μνηστον ἐπείπειν, ὃ πολλῶν εἰς δεῦρο ἀκοαῖς περιφέρεται. ὡς Ἰωάννης μὲν Ἐπιφάνιῳ τὴν ἐπὶ θάλασσαν τελευτὴν προεμήνυσεν, αὐτὸς δ' ἐκείνῳ τὴν τῆς ἐπισκοπῆς ἀφαίρεσιν. Ἐν ᾧ γὰρ πρὸς ἀλλήλους διεφέροντο, ὃ μὲν ἐδήλωσεν Ἰωάννην, ὡς « Ἐλπίζω σε μὴ ἀποθανεῖν ἐπισκόπον. » ὃ δ' αὖθις ἐμήνυσεν, « Ἐγὼ δὲ οἶδα ὡς οὐδὲ σὺ ἐπιδήσῃ τῆς Κύπρου. » Ἀδὲ καὶ ἀμφοτέρω εἰς ἔργον ἐξέβη. Οὕτε γὰρ ἐκεῖνος τῆς πατρὸς ἐπέβη, καὶ Ἰωάννης μικρὸν ὕστερον ἀπηλάθῃ τοῦ θρόνου, ὡς προῦσα ἱστορία δηλώσει.

D

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Περὶ τῆς Ἰωάννου πρὸς τὴν βασίλισσαν Εὐδοξίαν διενέξεως· καὶ περὶ τῆς κατ' αὐτοῦ ἐπιχειρήσεως Θεοφίλου· καὶ περὶ Κυρίου τοῦ ἐπισκόπου Χαλκηδόνος.

Ἐπεὶ δ' ἀπέπλευσεν Ἐπιφάνιος, πυνθάνεται πρὸς τινων Ἰωάννης, ὡς Ἐπιφάνιον ἢ βασιλεῖσα κατ' αὐτοῦ ἐξώπλισε, καὶ δι' ἄλλα μὲν αὐτῆς ἀδικήματα διαφόρως ἐπιγενόμενα· μάλιστα δὲ, καὶ διὰ τὸν τῆς χήρας Καλλιτροπῆς ἀμπελῶνα ἐκείνου· ἦν ἐλέγχῳ χρώμενος οὐκ ἀνίη, ἕως οὗ τῇ γυναικὶ τὸ οἶκεον ἀποτίσειε κτήμα. Οἷα δὲ περὶ τὰ τοιαῦτα θερμότατος καὶ πρὸς λόγους δέξυς, ἐπ' ἐκκλησίας κοινὸν ὕβρον κατὰ πονηρῶν γυναικῶν διεξήλαυν.

Ἔδοξε δὲ τῷ πλήθει, ὡς αἰνιγματι κατὰ τῆς βασι-
λίδος ἐκεῖναι μάλιστα συντεθῆναι τὸν λόγον. Καὶ ὁ
λόγος τοῖς δυσμενεῖν οὖσιν ἐκλήφθη, ἐπὶ τὴν βασι-
λισσαν ἄγεται. Ἡ δὲ θάπτον τάνδρῃ προσιούσα τὴν
οἰκίαν ἀπωδύρατο ὕδριν. Καὶ προσετίθει αὐτοῦ γὰρ
τοῦ κρατοῦντος ὕδριν εἶναι τὴν ἑαυτῆς. Καὶ θάπτον
παρασκευάζει ἐλθεῖν τὸν Θεόφιλον, καὶ τὴν κατ' αὐ-
τοῦ κατήπειγε σύνοδον. Συνέπραττε δὲ ταῦτα καὶ
Σευηριανὸς ὁ Γαβάλων, ὁποσμύχων ἔτι τὴν λύπην,
καὶ μὴ τῆς κακίας ἀπαλλαγῆς. Ἄλλ' εἶπε ὡς ἔτυ-
χεν Ἰωάννης τὸν τοιοῦτον ἐκκλησιαζῶν προήνεγκε
λόγον, εἴτ' αἰνιγματωδῶς τῆς βασιλίδος κατατρέχων
ἐπολεῖ τῇ πρὸς Ἐπιφάνιον ἐριδι, εἰς ἀκρίθειαν λέ-
γειν οὐκ ἔχω. Ἄλλ' οὐ πᾶν πόρρω Θεοφίλῳ τε
παρῆν· καὶ πολλοὶ τῶν ἐπισκόπων, οἱ μὲν προστάγ-
ματι βασιλέως ἦκον, οἱ δὲ Θεοφίλου κινουντος· B
ἡλλοι δ' ἐκεῖνοι σπουδαίως ἔτρεχον, ὅσοι πρὸς
Ἰωάννου κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐνδίκως τὰς ἐπισκοπὰς
ἄφηρέθησαν· καὶ ἄλλοι ἐτέρῳ τρόπῳ πρὸς αὐτὸν
ἀπηχθάνοντο. Ἦδη δὲ καὶ νῆες ἐξ Αἰγύπτου κατέ-
πλεον, ἃς Θεοφίλος περιέμενεν. Ἐπεὶ δ' ἡθροίσθη-
σαν ἅπαντες κατὰ τὴν εἰς Βιθυνίαν Χαλκηδόνα, καὶ
συνιόντες, ὅπως ἡ κατὰ τοῦ Ἰωάννου ἐπιχείρησις
προβαίη, βουλὴν ἐποιοῦντο. Τότε δὲ Κυρίνος ὁ τῆς
Χαλκηδόνης ἐπίσκοπος, Θεοφίλῳ τε κατὰ γένος προσ-
τήκων, καὶ τὰ πολλὰ αὐτῷ χαρίζεσθαι ἡρομένως,
(ἦν γὰρ Αἰγύπτιος), διάφορος τὰ μάλιστα Ἰωάννη
καθεστῆκώς, πλείστα παριῶν ἐλοιδόρει τὸν Ἰωάν-
νην, ἀσεβῆ καὶ ἀλαζόνα καὶ ἀγόνατον ἐκεῖνον ἀπο-
καλῶν. Καὶ οἱ μὲν ἐπίσκοποι τούτων λεγομένων C
ἐνῆδοντο· ταχεῖα δ' ἐκεῖναι τῶν ὕδρεων θεῶθεν μέ-
τεσι δίκη. Ὁ γὰρ τῆς Μεσοποταμίας ἐπίσκοπος
Μαρουθᾶς ἄκων θάτερον τοῖν ποδοῖν τοῦ Κυρίου
ἐπάτησεν. Χαλεπῶς δ' ἐκεῖθεν διατεθείς, συνδιαβῆ-
ναι τοῖς λοιποῖς ἐπισκόποις πρὸς τὴν Κωνσταντίνου
οὐδαμῶς ἐδυνήθη· καίπερ ἀναγκαῖος εἶναι δοκῶν
πρὸς τὰς κατὰ Ἰωάννου ἐπιβουλὰς. Ἐπειτα πρὸς
τὸ χειρὸν γενόμενος, διαφόρως ὑπὸ τῶν λατρῶν
ἀπεπρίσθη τὸ σκέλος. Σηπεδὼν γὰρ ἐκεῖθεν ἐπιγε-
νομένη τὸ πᾶν σῶμα μετῆι, ὡς καὶ τὸν ἕτερον
πόδα τὰ ἴσα παθεῖν τῇ μεταδόσει τοῦ πάθους. Ἄλλ'
ὁ μὲν οὐ πολλῷ ὕστερον τῇ τοῦ σκέλους πληγῇ
ἐτελεύτα τὸν βίον, Ἀρσασίου τὸν θρόνον διέποντος,
ἀξίαν ἀμοιβὴν τῶν κατὰ τοῦ ὁσίου ὕδρεων εἰλη-
φώς.

Dei a medicis etiam est resectum. Putredo enim inde
exorta ita reliquum corpus invasit, ut contagione alterum quoque itidem pedem occupavit. Quin non
multo etiam post ea ipsa plaga vitam finiit, gratiam eam contumellis, quibus virum sanctum affe-
cerat, acceptam ferens. Cujus thronum Arsacius recepit (1).

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Περὶ τῆς ἀθροισθείσης κατὰ Ἰωάννου συνόδου
ἐν τοῖς Ῥουφίνου· καὶ ὡς ἐρήμην αὐτοῦ κατ-
εδίκασε.

Ἐπεὶ δὲ καὶ Θεοφίλος τῇ Κωνσταντίνου διεπεριώ-
θη, οὐδεὶς τῶν τῆς Κωνσταντίνου πόλεως, ὥσπερ ἦν
ἔθος, ὀπήντητο κληρικῶν. Δῆλος γὰρ ἦν ἐς ἄκρον τῷ
ἐπισκόπῳ δυσμενὴς καθεστῶς. Τὸ δὲ τῆς Ἀλεξαν-
δρέων ναυτικῶν, καὶ μάλιστα ὅσον διὰ τὴν σιτηγίαν

A erat, orationem in ecclesia pro concione habuit,
qua communiter in mulieres malas invecus est.
Multitudini autem visum est, orationem eam quasi
sub involucrio contra Augustam maxime ab eo
compositam esse: quæ etiam ab adversariis ejus
excepta, ad eam est delata. Et illa maritum statim
adiit, et apud eum contumeliam suam deploravit,
injuriam eam mariti communem esse dictitans.
Confestim etiam ut Theophilus adveniret, curavit,
atque ut quamprimum synodus adversus Joannem
cogeretur, egit. Adjuvabat autem eam Severianus
quoque, Gabalorum episcopus, dolorem adhuc
suum tectum in animo fovens, quippe qui nondum
malevolentiam in Joannem suam deposuisset. Cæ-
terum sive Joannes casu quopiam hujusmodi in
ecclesia habuit orationem, seu subobscurè in im-
peratricem est invecus, propter eam quæ sibi
cum Epiphanio intercessit contentionem, quod
affirmare certo non possum; Theophilus quidem
profecto non multo post affuit, et multi præterea
episcopi, partim imperatoris jussu, partim Theo-
philli instinctu, Constantinopolim advenere. Potis-
simum vero magno illi studio concurrerunt, qui-
bus in Asia a Joanne legitime episcopatus adempti
fuerant, quique ei alias etiam ob causas hostiliter
adversabantur. Jam naves quoque quas Theophilus
exspectarat, ex Ægypto appulerant. Atque ubi
Chalcedone Bithynorum congregati omnes conve-
nere, quomodo rem adversus Joannem aggredi
deberent, consultarunt. Erat tum Chalcedone epi-
scopus Cyrinus, 382 Theophilli popularis, Ægypti-
us videlicet. Hic multum illi gratificari studuit,
Joanni quam maxime inimicus. Itaque progressus,
Joannem conviciis plurimum proscidit, impium
illum, insolentem et inflexibilem nominans: qui-
bus dictis episcopi sunt delectati. Verum illum,
parva intercedente mora, ob injurias ejusmodi
divina vindicta persecuta est. Maruthas enim,
Mesopotamiæ episcopus, imprudens alterum pedem
ejus calcavit: unde ille male habere cœpit, et
propterea cum reliquis episcopis Constantinopolim
proficisci nequaquam potuit, quamvis ad struendas
Joanni insidias necessarius esse videretur. Deinde
autem cum deteriores multo res ejus fierent, crus

Dei a medicis etiam est resectum. Putredo enim inde

CAPUT XV.

De synodo ad basilicam, cui nomen erat Rufini, con-
tra Joannem congregata: et uti Joannes absens
indicta causa sit damnatus.

Ubi vero Theophilus Constantinopolim pervenit,
nemo illi, pro recepta consuetudine, ex Constanti-
nopolitano clero obviam processit, quod omnibus
constaret, inimicum eum episcopis esse. Nautæ vero
Alexandrini, et maxime qui frumentum eo advexe-

(1) Hæc verba de Arsacio apud Socratem et Sozomenum non reperiuntur.

rant, congregati, cum faustis acclamationibus cupide cum susceperunt. Et quod ecclesiasticum hospitium aversatus fuerat, in imperiales quasdam aedes, quæ instructæ ei fuerant, divertit. Placidianæ hæc nominantur. Tum vero nulla librorum Origenis mentio erat, sed ad alia absurda crimina animos converterunt. Atque ubi multi accusatores convenire, Theophilus ex voluntate sua rebus dispositis, Constantinopoli in suburbanum navale Chalcedonis transit : cui nomen est Ἀρῶς, hoc est Quercus : quod etiam ad hunc usque diem Rufini consularis appellationem obtinet, splendidam regiam ecclesiamque maximam et celeberrimam habens. **383** quam ille in Petri et Pauli apostolorum honorem construxit, locumque Ἀποστολεῖον, hoc est apostolorum, sive apostolorum ædem, nominavit : in propinquo quoque plurima monachorum qui in ecclesia cleri munia obirent, domicilia edificavit. Ibi episcoporum conventu coacto, Theophilus librorum quidem Origenis non meminit, monachos autem, qui ex Sceti venerant, primum ad pœnitentiam invitavit, præteritarum injuriarum se obliturum, neque eos postea offensurum esse pollicitus. Et cum Theophili partium studiosi, et ipsa synodus, pro ipsis per simulationem et fucum supplicum more deprecarentur : monachi ea re seducti, et quod in multorum episcoporum præsentia, etiamsi ipsi injuria affecti essent, faciendum hoc sibi esse putarent, solitum illum verbum : « Ignosce, » dixerunt. Theophilus porro non gravate eis indulsit, eosdemque ad communionem admisit : atque ita inquisitio de eis finem suum habuit. Quod quidem iudicio meo factum non fuisset, si Dioscorus et Ammonius adhuc vixissent. Dioscorus namque Constantinopoli prius mortuus, in templo Mocii martyris sepultus est. Ammonius autem brevi post, cum synodus adornaretur, valetudine affecta in Quercum quidem venit, sed illic morbo propter trajectionem invalescente, paulo post et ipse diem suum obiit, atque ibi a monachis suis honorifice est tumulatus. De morte ejus certior factus Theophilus illacrymasse, atque illud propalam exclamasse fertur : « Nullum jam esse, qualis Ammonius fuerit, monachum reliquum, etiamsi ille ipsi turbarum causa fuerit. » Cæterum mors quoque ea ex sententia ejus cecidit. Theophilus et synodus ipsa Constantinopolitanæ urbis clerum omnem evocavit, dignitatis abrogationem, si quis adventum differret, comminata. Illi vero Joannem quoque, ut causam diceret, ibi adesse, et cum eo Serapionem quoque et Tigrium eunuchum presbyterum (1), et Paulum quemdam lectorem venire jusserunt. Hi namque una cum illo rei agebantur. Sedenim Joannes cum alios quosdam familiares ex clero suo, tum Demetrium Pessinuntium eo misit, et concilio verba hæc renuntiari præcepit. « Non ego iudicium fugio, para-

ἤκειν, ἀθροισθὲν τὸν εἰσημὲν καὶ προθυμῶς ἐλθόντο. Παιτιτῆρᾶμενος δὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴν οἰκίαν ἐπὶ μίαν τῶν βασιλικῶν οἰκιῶν ᾗλθεν, ἣ αὐτῷ προσηγορεύετο, ἣ Πλακιδιανὰ ἦν ὄνομα. Τὸ δ' ἐντεῦθεν, οὐκέτι μνηστὴς τις ἦν τῶν Ὀριγένους βιβλίων, ἀλλ' ἐπὶ ἐτέρας ἀτόπους κατηγορίας ἐτρέποντο. Ὅτι πολλοὶ κατήγοροι συνελέγοντο, Θεόφιλος δὲ ἐκείνῳ ἐδόκει προδιαθέμενος, ἀπάρας τῆς Κωνσταντίνου, εἰς τὸ πρὸς τῆς Καλκιδόνος ἐπίνειον, ᾗ Ἀρῶς ὄνομα, ἔβαινε· ὃ Ῥουφίνου τοῦ ὑπατικοῦ εἰς ὄνομα ἐς δεῦρο καλεῖται· ἐν ᾗ λαμπρὰ τε βασιλεία ἦν, μεγίστη τε καὶ περιφανὴς ἐκκλησία, ἣν Ῥουφίνος ἐκείνος, Παῦλον καὶ Πέτρον τοὺς ἀποστόλους τιμῶν, ἀνῆγειρε, καὶ Ἀποστολεῖον τὸν τόπον ὠνόμασεν· ἐγγετόνων δὲ, καὶ συνοικίαν ἀρχοῦσαν ἡγορεῖτο μοναχῶν, ὅς τῆς ἐκκλησίας τὸν κλῆρον ἐπλήρουν. Ἐκεῖσε δὲ συνελθὼν σὺν τοῖς ἀμφοτέρωσιν αὐτὸν ἐπισκόποις, Θεόφιλος· τὰ μὲν περὶ τῶν βιβλίων Ὀριγένους οὐδὲ μνηστὴς ἤξει· ἐκάλει δὲ πρῶτον τοὺς ἀπὸ Σικιτιῶς μοναχοὺς εἰς μετάνοιαν, ἐπεσημμένος τοῦ λοιποῦ μήτε μνησικαχεῖν, μήτε μὴν αὐτοὺς λυπεῖν. Ἐν προσποιήσει δὲ τῶν τε σπουδαστῶν καὶ τῆς συνόδου ἰκετευόντων ὑπὲρ αὐτῶν, παραθρόνους οἱ μοναχοί, καὶ τοῦτο δεῖν εἶναι λογιζάμενοι· ἐπὶ παρουσίᾳ πολλῶν ἐπισκόπων εἰπεῖν καὶ ἀδικῶνται, τὸ σὺνῆθες τοῦ λόγου, Συγχώρησον, ἔφασαν· ἐτοίμως δὲ παρεῖχε δὴθεν Θεόφιλος, καὶ κοινωνίας μεταδοῦς τὴν περὶ αὐτῶν ἐξέτασιν διελύετο. Ὅμαι δὲ μὴ τοῦτο γενέσθαι, εἴπερ αὐτοῖς ζῶντες ἦσαν Διόσκορος καὶ Ἀμμώνιος. Ὁ μὲν γὰρ πρότερον ἐπὶ τῆς Κωνσταντίνου τελευτῇ χρησάμενος, ἐν τῷ τοῦ μάρτυρος Μωκίου κατετέθη νεφρῷ. Ὁ δ' Ἀμμώνιος οὐ πάνυ πόρρω τῆς συνόδου εὐτρεπιζομένης ὁρρώσως διατεθεὶς, ἤκειν εἰς Ἀρῶν. Σφοδρότερον δὲ τῆς νόσου ἐπεισεπισούτης τῇ περαιώσει, μετὰ μικρὸν καὶ αὐτὸς ἐτελεύτα· καὶ πρὸς τῶν οἰκείων μοναχῶν ἐκαὶ κατετέθη λαμπρῶς ἱερωμένως· ταφῆς. Λέγεται δὲ μαθόντα Θεόφιλον τὸν ἐκείνου μῆρον δακρύσαι, καὶ παρόρησά ἀναδοῆσαι, ὡς· Οὐδεὶς ἐστὶν ἕτερος μοναχὸς οἷος· Ἀμμώνιος, εἰ καὶ ταραχῆς αἴτιος· ἐμοὶ ἐγγόνει. » Ὅμως δὲ καὶ τοῦτο συμβάν, κατὰ γνώμην ἐκείνῳ ἀπέβη. Θεόφιλος δὲ καὶ ἡ σύνοδος, καὶ τοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἅπαντας μετετέλλετο κληρικούς, καθάραισιν ἀπειλήσασα τοῖς ἀναλλομένοις. Παρεῖναι δὲ πρὸς ἀπολογία καὶ τὸν Ἰωάννην ἐκέλευε· σὺν αὐτῷ δὲ ἦκειν καὶ Σεραπίωνα προσέειπε, καὶ Τίτριον εὐνοῦχον πρεσβύτερον· πρὸς δὲ καὶ Παῦλον ἀναγνώστην τινά. Οὗτοι γὰρ ἐκείνῳ συμμετεῖχον τῶν ἐγκλημάτων. Ὁ δὲ Ἰωάννης ἄλλους τέ τινας τῶν οἰκείων αὐτῷ τοῦ κλήρου, καὶ δὴ καὶ Δημήτριον τὸν Πισσινοῦντος διαπεμφάμενος πρὸς τὴν σύνοδον ἔλεγε, « μὴ φυγοδικεῖν· ἔτοιμον δὲ πρὸς ἀπολογία εἶναι, εἴγε τίς τις οἱ κατηγοροῦντες εἴεν, ἐκμάθοι· καὶ ὅσα γράφοντο, πρότερον διασκέψοιτο. » Καὶ ἐπὶ μέζοντι καὶ ἐντελεστέρῳ συνῶδ' ἀπολογεῖσθαι ἤρετο· μηδὲ γὰρ οὕτως ἀνόητον ὑπομένειν ἀπρεῖσθαι πρᾶγμα,

(1) Sozom. eunuchum non habet, Socrates habet.

ὡσθ' ὑπὸ περιφανῶν ἐχθρῶν ἀνέχεσθαι κρίνεσθαι. Χαλεπῶς δ' ἐκείνων διατεθέντων, οἳ ἀπεριποίητο ἔγνωκός τοιαύτη, οἱ μὲν πεμφθέντες, οὐκ ἔτι ὀπίσω ἀνέστρεφον· Δημήτριος δὲ καὶ ὅσοι τὴν Ἰωάννου συνουσίαν τῆς κενῆς προετίμων δόξης, πρὸς τὸν ἅγιον ἐπανῆκον. Κατ' ἐκείνην δὲ τὴν ἡμέραν ταχυγράφος καὶ ταχυδρόμος ἐκ βασιλείως πεμφθέντες, τὸν μὲν κατήπειγον πρὸς τὴν σύνοδον ἀπαντᾶν· τοὺς δὲ μὴ ἀχθεσθαι διαμέλλοντας περὶ τὴν ἀπόφασιν. Ὡς δὲ καὶ τετράκις κληθεὶς οὐκ ἀπήντα, ὡς ἐχθροὺς ἐκείνους παραγραφόμενος, καὶ οἰκουμένην σύνοδον ἐπεκαλεῖτο, ἐκείνοι ἐρήμην τοῦ ἀνδρὸς καταψηφισάμενοι, καθελόν αὐτὸν, οὐδὲν ἄλλο αἰτιάσαντο, πλὴν ὅτι τετράκις κληθεὶς οὐκ ἀπήντησεν.

da negotium non facessero, significarunt. Ut autem ille quater citatus non comparuit, iudicem illos ut sibi inimicos exceptione submovens, et ad universalem synodum provocans, illi ei quod ad iudicium non adfuisset, condemnato episcopatum abrogarunt, nihil aliud ei objicientes, quam quod quater evocatus, iudicio se non stitisset.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Περὶ τῆς Ἰωάννου προτέρας ἐξορίας, καὶ τῆς τοῦ δήμου καταβολῆς· καὶ ὡς ἄνωγ', πάλιν ἐπανῆκε τῷ θρόνῳ, εἰρηγὴν ἐπισπῶν τῷ λαῷ.

Ἐπεὶ δὲ τὸ πλῆθος τῆς Κωνσταντινῆς περὶ δέλην ὄψαν ἔγνω τὸ γεγονός, ἀθρόον πρὸς στάσιν μεγίστην ἀνῆλθε· καὶ τὴν ἐκκλησίαν καταλαβόντες, πλείστα τε ἄλλα ἀνέκραγον, καὶ τὴν κρατοῦντα διελιοδοῦντο· καὶ ὡς θεοὶ μέλονται συνῶν ἐπιτρέπαι τὰ κατ' αὐτὸν καὶ τοῖς ἐκ βασιλείως πεμφθεῖσι καθέλαιν τοῦ θρόνου γενναίως ἀνθίσταντο· καὶ διανυκτερεύοντες, εἰς ἐξορίαν ἀπάγεσθαι οὐδαμῶς συνεχώρουσαν. Ὁ δὲ Ἰωάννης δεισας μὴ τι ἕτερον ἔγκλημα προσπλακῇ τούτῳ, ἢ ὡς θεοπίσματος βασιλικῇ ἀντιπράττειν, ἢ ὡς τὸν δῆμον εἰς στάσιν διερεθίζοντι, ἡμερῶν τριῶν μετὰ τὴν καταψήφισιν διαγενομένων, περὶ μεσημβρίαν διασπαρὲν τὸ πλῆθος· οἷον δὴ ποτ' ἐπὶ τὰ σφέτερα ἦσθαι, λαθὼν ἐκείνους, τοῖς ἀπάγουσιν ἐκδίδωσιν αὐτὸν, ἐκ τῶν ἐψὼν ἀπάρας πυλῶν. Καὶ πρῶτα τὸ πρὸς τῷ στόματι τοῦ Πόντου κείμενον κατέλαβεν ἱερὸν· οὕτω γὰρ τὸ ἐπίνειον ἐκεῖνο καλεῖται· ἔπειτα διὰ τῆς Βιθυνῶν ἦγετο. Χαλεπῶς δὲ τὸ πλῆθος ἔφερε, καὶ δεινῶς ἐστασίαζε· βασιλέα τε ἐσκωπτον, πρὸς δὲ καὶ Σευηριανὸν καὶ Θεόφιλον· ἄμφω δὲ ἀρχηγῶ τῆς κατ' ἐκείνου ἡσαν ἐπιβουλῆς· καὶ μᾶλλον ὅτι καὶ Σευηριανὸς τῇ καὶ ἐπὶ ἐκκλησίας διδασκων, ἐπῆναι ὡς δικαίαν τὴν Ἰωάννου καθάρσιν, εἰπὼν, « Εἰ καὶ μηδὲν ἄλλο Ἰωάννη προσην ἔγκλημα τὴν καθάρσιν σχεδιάζον, αὐτὸ γὰρ μὴ τὸ ἀλαζόνα εἶναι ἀρκεῖν· τὰ μὲν γὰρ ἄλλα τῶν ἀμαρτημάτων τὸ θεὸν τοῖς ἀνθρώποις ἀφίησιν· αὐτὸς δὲ θεὸς τοῖς ὑπερηφάνοις προφανῶς ἀντιτάσσεται, ὡς ἡ θεὸς λέγει Γραφή. » Τούτων εἰρημένων, ἐνεμέσα μᾶλλον τὰ πλῆθη, καὶ τὴν ὀργὴν ἀνεκαίνιζεν. Ἀσχετα δ' ἐστασίαζε· καὶ οὐτ' ἀγοραῖς, οὐτ' ἐν ἐκκλησίαις ἠνείχετο ἡρεμεῖν. Ὀδυρμοῖς δὲ καὶ ὀλογαῖς σὺν δεήσεσιν ἄχρι καὶ τῶν βασιλείων ἦγοντες, τὴν ἀνάκλησιν τοῦ ποιμένου· ἐξήτουν· καὶ ἰδεῖν

A tusque adeo ad dicendam causam sum, si modo qui accusatores mei sint, cognovero, et quæ illi mihi crimina objiciant, prius dispexero. **384** In maiore autem frequentioreque synodo respondere constitui; neque enim tam sum stupidus, ut rem talem subire, et tam manifestorum inimicorum iudicium ferre velim. » Graviter hoc episcopi, perinde atque ille synodo tantæ minus parere constituisset, acceperat. Et qui ab eo legati fuerant, reversi ad eum non sunt. Demetrius autem, et qui inanem gloriam post Joannis consuetudinem habuere, et virum sanctum rediere. Eo ipso die notarius et cursor expeditus ab imperatore missi, Joanni quidem ut in synodum veniret, acriore mandato iusserunt: episcopis autem, ut sibi sententia differenda

B

CAPUT XVI.

De priore Joannis exsilio, populique ob id concitati tumultuoso clamore: et ut invitatus sedem suam receperit, pacem atque benedictionem populo precatum.

Plebs Constantinopolitana ubi circiter crepusculum factum hoc rescivit, ad tumultum maximum excitata, atque ecclesiam ingressa, cum quamplurima alia verba vociferata est, tum imperatorem conviciis proscidit, et causam eam majori synodo committendam esse censuit. Eis denique qui ab imperatore ut illum throno suo detraherent, missi fuerant, fortiter restitit: atque ibi pernoctans, in exsiliu Joannem abduci non permisit. Porro Joannes, ne quid alterius criminis ei impingeretur, quod vel contra imperialem jussionem veniret, vel populum ad seditionem commoveret, timens, tribus a condemnatione diebus elapsis, postquam multitudo circa meridiem dispersa, alius alio in domicilium suum se contulit, illos fallens se eorum potestati, qui eum abducerent permisit: et porta Orientali egressus, primum ad id quod ad os Ponti situm est, ἱερὸν, hoc est, sacrum (ita enim statio navium illa vocatur), venit, deinde per Bithyniam ductus est. Multitudo hoc molestè ferre, graviter tumultuari, imperatorem perstringere, nec minus Severianum et Theophilum conviciis proscindere. Ambo enim insidiarum illi structorum auctores erant: **385** præcipue quod Severianus in ecclesia tum docens, condemnationem Joannis tanquam justam laudabat: « Etiam si nihil aliud criminis esset, quamobrem ita celeriter Joannes exauctoratus esset, sufficere tamen unum hoc, dicens, quod superbus et insolens esset: quod alia quidem delicta Deus hominibus remitteret, arrogantibus autem manifeste resisteret, quemadmodum sacra testaretur Scriptura. » His ab eo verbis dictis, populus magis etiam factum propter ejus indignitatem reprehendit, iramque renovavit. Et tumultu ingenti commoto, homines neque in

foro neque in templis taciti esse potuerunt, sed questibus atque lamentis eum precibus mistis ad imperialem domum progressi, pastoris revocationem flagitarunt, eumque videre magnopere desiderarunt, ex cuius ore quotidie aureum (ut ita dicam) lac hausissent. Et quod sæpe fieri solet, non pauci qui hostili erga eum erant animo, sententia mutata, sycophantiis virum eum expeti affirmarunt, cuius paulo ante abrogationem quam maxime concupiverant. Proinde plures contra imperatorem et synodum atque ipsos episcopos, in primis vero adversus Theophilum vociferati sunt. Latere enim is cum sinistris machinationibus suis, propter multa manifesta indicia, non potuit. Itaque Augusta ipsa, populi precibus exorata, et terræmotu qui noctu factus fuerat adducta, viro suo persuadet, ut sancti viri restitutioni annuat : et Brisonem fidiissimo cubiculario suo misso, ex Præneta Bithyniæ emporio, ex adverso Nicomediæ sito, Joannem reduxit, immunem se et alienam ab insidiis contra illum structis esse testificata : atque insuper eum de cætero se ut sacerdotem Dei, liberorumque suorum in rebus divinis doctorem, qui per divinum lavacrum sacri partus cum ea societatem atque communionem inierit, reverentiam esse pollicita. Joannes reversus, sub urbe, ad transitum, in regione quæ Marianæ dicitur, moratus est : neque ante frequentioris synodi disceptationem atque iudicium urbem ingredi voluit, ut manifesto apparere per injuriam inique ei episcopatum ademptum esse. Cum autem ad eum modum ingressum in urbem proferret, magis etiam plebs est indignata, conviciis principes perstringens. Quapropter tanta sibi imposita necessitate, oppido quam invitus urbem est ingressus. Tum navigantibus Bosphorus repletus, et piscatoriis navibus mare coniectum est, **386** et plebs universa ei statim obviam prodiit, cereis accensos ferens, et psalmodias ad rem præsentem apte et eleganter compositas concinens ; eumque ad ecclesiam produxit, reluctantem admodum et affirmantem, eos qui sententia sua se inique condemnassent, episcopos, legitime rursus, pro eo atque par esset absolvere debere. Vi autem eum plurima cogentes, in sede episcopali cellocarunt, ut pacem populo ex superiore loco annuntiaret et precaretur. His rebus ita ex necessitate quadam actis, orationem tum quoque ex tempore ad populum habuit, argumentis cum magna gratia appositis usus. Dixit enim, Theophilum per contumeliam conatum esse Ecclesiæ suæ injuriam facere : perinde atque rex olim Aegypti in patriarchæ Abrahamæ conjugē insanierit, quemadmodum hoc Hebræorum libri commemorant. Et plebs propensam alacritatem laudibus prosecutus, benevolentiam quoque principum erga se celebravit, et multitudinem ut imperatorem et imperatricem faustis auspiciisque vocibus ornarent, adeo excitavit, ut orationem ad finem perducere non posset, sed in dimidia ejus parte dicere desisteret.

Α ἐκείνον σφόδρα ἐφίεντο, οὗ τῆς γλώττης καθίστασθην. ὡς εἰπεῖν, τὴ χρυσοῦν ἐκεῖνο γάλα ἦσαν ἀμέλγοντες. Οἷα δὲ φιλεῖ πολλάκις γίνεσθαι, καὶ πολλοὶ τῶν πρὸς ἐκείνου ἀπεχθονομένων μεταβαλλόμενοι, συκοφαντεῖσθαι τὸν ἄνδρα δισχυρίζοντο, οὗ μικρὸν πρόσθεν τῆς καθαιρέσεως· μάλιστα· ἐφίεντο. Διὰ τοι ταῦτα καὶ πλείους ἦσαν οἱ καταβοώμενοι τοῦ τε κρατοῦντος καὶ τῆς συνόδου καὶ τῶν ἐπισκόπων, καὶ μάλιστα Θεοφίλου· λανθάνει γὰρ οὐκέτι· οἶδός τε ἦν, ὡς ἐκ πολλῶν τεκμηρίων ἰδεῖναιτο. Ἡ γοῦν βασιλὶς δυσωπηθεῖσα τῇ τοῦ δήμου δεήσει καὶ τῷ νύκτωρ ἐπιγενομένῳ σεισμῷ, πείθει ἐπινεῦσαι τὸν ἄνδρα τὸν ὄσιον ἀγαγεῖν. Καὶ δὴ Βρίσωνα τὸν αὐτῇ πιστὸν ὄντα θαλαμηπύλον πέμψισα, ἐκ Πραινέτου τὸν ἅγιον ἐπανάγει, ἀθῶον εἶναι τῶν κατ' αὐτοῦ σκαιωρηθέντων διαμνησασμένη, ἐπαγγελλομένη τε τοῦ λοιποῦ ὡς ἱερέα Θεοῦ καὶ δι' αὐτοῦ εἶναι αὐτὸν, καὶ ὡς μυσταγωγὸν τῶν ἐκείνης παίδων γεγεννημένων, καὶ ὡς τῆς θείας κολυμβήθρας τοῦ ἱεροῦ τόκου αὐτῇ κοινωνήσαντα. Ὁ δ' ἐπανελθὼν ἐν τινι τῶν ἐν τῷ ἀνάκλῳ προαστείων, ᾧ Μαρσιανῶν ἦν ὄνομα, διατρίβων ἦν· καὶ πρὸς μετίζονος συνόδου διάσχεψιν παρηρτεῖτο τὴν εἰσοδὸν, ἐν ἑκδύλῳ γένοιτο, λέγων, ὡς ἀδίκως ἀπαρεθείη τὴν προεδρίαν. Παρέλκοντος δ' οὕτω τὴν εἰσοδὸν, ἐτι μάλλον ἡγανάκτει τὸ πλῆθος, καὶ τοὺς κρατοῦντας διελοιδόρειτο. Διὸ πολλὰ βιασθεὶς, ἀνάγκης ἐπιχειμένης εἰσῆει τὴν πόλιν. Καὶ πλήρης μὲν τῶν πλεόντων ὁ Βόσπορος ἦν, ἀλλήσοι καλυπτόντων τὴν θάλασσαν· τὸ δὲ πλῆθος σύμπαν εὐθύς προσυπήνητα, κηρὺς ἀνημμένους ἐπιπερόμενοι, σὺν ψαλμῳδαῖς πρὸς τὸ παρὸν συντεθειμέναις εὐκόσμως ὑψόζοντες, καὶ ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν προπύμπαντες· ἄρουσι, πλείεστα δὲ παραιτούμενον καὶ ἰσχυρίζόμενον, χρῆναι λέγοντα τοὺς καταψηφισαμένους αὐτοῖς ἱερέας, ἢ θέμις, ἀποψηφισασθαι. Πλείεστα δ' ἀναγκάσαντες, ἐπὶ τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον αὐτὸν ἀνέβιβδασαν, ὥστ' εἰρήνην ἀνείπειν τῷ λαῷ. Ταῦτα· ἐξ ἀνάγκης πεποιηκώς, καὶ τινὰ σχέδιον τηλικαῦτα διεξήλυσεν λόγον, χαριστάτας ἀφορμὰς πορισάμενος· ἐδήλου γὰρ Θεοφίλου μὲν ἐπιχειρήσαι ὕβριν καταχέαι τῆς Ἐκκλησίας, ὡς τὸν Αἰγυπτίων βασιλέα· ἐπιμανῆναι δὲ καὶ τῇ τοῦ πατριάρχου Ἀδραᾶμ γαμετῇ, ὡς ἰστοροῦσιν Ἑβραίων βίβλοι. Ἐπαλίνους δὲ καὶ τὸν λαὸν τῆς προθυμίας ἀποδεχόμενος καὶ τοὺς κρατοῦντας τῆς περὶ αὐτὸν εὐνοίας, πλείεστ' ἀνευφημῆσαι τὸ πλῆθος βασιλέα τε καὶ τὴν βασιλίδά ἡρέθισεν, ὡς μὴ δυσνηθῆναι καὶ τὸν λόγον εἰς πέρας ἔλθειν, ἀλλ' ἡμιτελῆ καταλείψαι.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Α

CAPUT XVII.

Περὶ ὧν πάλιν ἐκακούρηται Θεόφιλος, καὶ εἰς φυγὰς ὤχετο, εἰς σιδήσιν τοῦ πλῆθους χωρήσαντος· καὶ περὶ τοῦ ὁσίου Νιλάμμου τοῦ ἀσκητοῦ, καὶ τῶν βιβλίων Ὀριγένους, καὶ τῆς ὑπὲρ Ἰωάννου συνόδου.

Ἀπορῶν δ' ὅτι χρῆσταιτο τοῖς παροῦσι Θεόφιλος, καίπερ εἰς τὸ προφανές Ἰωάννην διαβάλλειν πρόθυμος ὢν, οὐκ ἐθάρρει, ὥς δῆθεν μετὰ καθάρσεσιν ἱερώμενον. Ἀκριδῶς γὰρ ᾔδει τοῖς κρατοῦσι προσκρούσων. Ἐκεῖνοι γὰρ αὐτὸν τῷ δήμῳ κινούμενοι, ἐξεδίασαν παραιτούμενον. Ἡρακλείδου δὲ τοῖς κατηγοροῖς, καίπερ ἀπόντος, δικαστήριον ἦνοιγεν. Οἰόμενος γὰρ ἦν ἐντεῦθεν προχείρως ἐπὶ τὴν Ἰωάννου καθάρσεσιν μάλλον ἐλθεῖν. Ἡρακλείδης μὲν γὰρ οὐ παρῆν. Κατηγόρητο δ' οὖν καὶ ἀπὼν, ὥς εἴη ἀδίκως· χεῖρὶ τυπτήσας τινάς, καὶ δεσμίου· ἀλύσει ὑπαγῶν, διὰ μέσης τῆς Ἐφεσίων ἐθριάμβευσε πόλεως. Τῶν δὲ προσκειμένων Ἰωάννῃ λεγόντων μὴ χρῆναι τὸν μὴ παρόντα ὑπὸ δίκην γίνεσθαι, οἱ περὶ Θεόφιλον δὲν μάλλον ἔλεγον, τάς τε Ἡρακλείδου δέχεσθαι κατηγορίας, καὶ ἀπόντα κρίνειν τὸν ἀναξίως ἱεραζόμενον. Ἐρὶς ἐντεῦθεν ἀνήφθη μεταξὺ Ἀλεξανδρέων καὶ τοῦ τῆς Κωνσταντίνου λαοῦ. Καὶ συμπλοκῆς γενομένης, πολλοὶ μὲν τραυματίαι ἐγένοντο· οὐκ ὀλίγοι δὲ καὶ ἀπώλοντο. Δεῖσας δὲ Θεόφιλος τὴν τοῦ πλ. θους ὁρμήν, καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐπίσκοποι, πλὴν τῶν Ἰωάννου ἐπιτιθελῶν, φυγῇ τὴν Κωνσταντίνου λιπόντες, ἐπὶ τὰ οἶκοι ἑκαστος μετεχώρουν. Θεόφιλος δὲ σύναμα Ἰσαακίῳ τῷ μοναχῷ, ἀρχομένου χειμῶνος, τὴν Ἀλεξάνδρου κατέλαβε. Συμβάν, δ' οὕτως, ἐκ πελάγους εἰς Γέρας κατήρ· πόλις δὲ αὕτη μικρά, ἀμφοὶ στάδια πεντήκοντα τοῦ Πηλουσίου κατ' ὠκισμένη. Τοῦ δ' ἐκεῖσε τηλικαῦτα τελευτήσαντος ἐπισκόπου, οἱ ἐγγύριοι Νιλάμμωνα τινὰ ἐπ' ἀρετῇ διαβόητον ἐηφιόσαντο, ἄνδρα ἀγαθόν, καὶ ἐπὶ μοναστικῇ φιλοσοφίᾳ περιφανῇ. Τὴν δ' οἴκησιν σμικρὰν πρὸ τοῦ ἁγίου οἰκίσκου καθιεργμένος οὗτος ἐμέκτητο, οὗ τὴν εἰσοδὸν λίθοις ἀνέφραξεν. Ἐκκλίνοντα δὲ ἱεραῖοι, Θεόφιλος συνεβούλευε τὴν χειροτονίαν παρ' αὐτοῦ καταδέχεσθαι. Ὡς δὲ πολλάκις ἀπεικόνεα οὐκ ἐδυσώπει, ἡ Αὐριον, ἔφη, εἰ σοὶ βοῦλησις, ὦ πάτερ, πρᾶξον ὅπερ αἶρῃ· ἐμὲ δὲ σήμερον ἔα καλῶς τὰ καθ' ἑαυτὸν διαθέσθαι. Ὡς δὲ τῇ ὑστεραίᾳ ἦκον Θεόφιλος, κατὰ τὰ συγχεόμενα ἀνοίγειν τὴν θύραν ἐκέλευεν, ὁ Νιλάμμων, ἡ Ἄγε δὲ, πρῶτον, ἔφη, Θεῷ τὴν εὐχὴν ἀποδῶμεν. Ὁ δὲ κατετίθετο, καὶ εὐχὴν ἔπραττεν Ὁ δὲ Νιλάμμων σύναμα τῇ εὐχῇ καὶ τὸν τῆδε βίον ἀπέλιπε. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν τῶς ἡγνόςαι Θεόφιλος ἔξω ἑστώς, καὶ ὅσοι περὶ αὐτὸν ἦσαν· ἐπεὶ δὲ τὸ πλεον τῆς ἡμέρας παρῴχετο, καὶ σφόδρα φωνούντων, οὐδὲν μάλλον ἤκουον ὁ Νιλάμμων, τοὺς πρὸς τῇ θύρᾳ καθελόντες λίθους, νεκρὸν ἐκείνον εὐρίσκουσι· καὶ ὥς χρεῶν περιστειλάντες, περιφανεστέρας ἡζήσαντες τῆς ταφῆς· οἰκόν τε εὐκτήριον ὑπὲρ τοῦ τάφου ἀνέγειραν οἱ ἐγγύριοι, καὶ τὴν τῆς κοιμήσεως ἡμέραν ἐς δεῦρον ἐπιτελοῦσι· γηθόμενοι. Καὶ Νιλάμμων μὲν οὕτως

De iis quæ denuo Theophilus male perperamque egit : et ut fuga sibi consuluerit, populo per seditionem in partes discedente : et de sancto Nilammon monacho, librique Origenis : præterea de synodo pro Joanne coacta.

Theophilus in hoc rerum statu consilii dubius, quamvis propalam Joannem calumniari percuperet, ut qui post abrogationem nihilominus episcopali-bus fungeretur muneribus, facere id tamen non audebat. Certo namque sciebat, se ea re principes offensurum esse. Illi enim propter vulgi motum, Joannem ut id faceret, per deprecationem reluctantem, coegerant. Itaque Heraclidæ accusatoribus quamvis absentis, iudicium injuriarum dedit. Inde enim facile se ad Joannis abrogationem perventurum esse putavit. Heraclides quidem, ut dixi, non adfuit : absens tamen accusabatur, quod per vim quosdam pulsatos, et catenis vinctos, per mediam Ephesiorum urbem veluti in triumpho duxisset. Porro cum Joannis fautores (1) absentem reum agi non debere dicerent, et qui a Theophili partibus stabant, accusationes Heraclidis admittendas, iudiciumque etiam contra absentem dandum esse contenderent, qui episcopali functione indignus esset : **387** rixa inde inter Alexandrinos et plebem Constantinopolitanam exorta est : et quod res ad conflictum pervenit, multi vulnerati, non pauci etiam cæsi sunt. Proinde Theophilus impetum multitudinis metuens, atque itidem qui cum eo erant episcopi, præterquam qui Joanni conjuncti erant, Constantinopoli profugientes, ad sua se quisque recepit. Theophilus una cum Isaacio monacho hieme ineunte Alexandriam venit. Accidit autem ut Geras appelleret, oppidum circiter quinquaginta stadia a Pelusio situm. Quod autem ibi tum episcopus mortuus esset, incolæ et cives in locum ejus Nilammonem legerunt, virum bonum, et propter virtutem percelebrem, monasticaque philosophia præclarum. Degebat autem ante oppidum parvæ casæ inclusus, cujus aditum saxis obstruxerat : et cum episcopalem dignitatem suscipere detrectaret, Theophilus ei, ut a se consecrationem susciperet, suavit. Postquam vero eum sæpius pernegantem non expugnavit : « Cras ille tandem, inquit, si ita placet, o Pater, quod constitueris, facito : me autem hodie res meas agere atque disponere sine. » Ubi postridie Theophilus ad eum venit, pro eo atque inter eos convenerat, et fores aperire jussit, Nilammon, « Age vero, inquit, Deo primum precationem offeramus. » Approbavit hoc Theophilus, et orationem peregit. Nilammon autem inter precandum vitam finit : idque tum Theophilus, et qui cum eo foris stabant, ignorabant. Atque ubi plurima diei pars præterit, et clamorem eorum Nilammon non exaudivit, revolutis ab ostio saxis, mortuum illum repere-runt (2) : eumque, sicuti convenit, coopertum at-

(1) Sozom. habet, ipsius Heraclidis fautores.

(2) Sozom. lib. viii, cap. 9.

que compositum magnifice sepelierunt. Super sepulchro ejus cives precatorium domum condidere, obitusque ejus diem ad hoc usque tempus festum læti peragunt. Ita Nilammon mortem oppetit : siquidem mors dicenda est, quam sibi ipsi potius precibus votisque exoptavit, quam ut episcopus fieret, indignum (1) se ea dignitate, propter modestiam et submissionem animi, esse ratus. Verum enimvero rebus his ita gestis, Theophilus ab omnibus damnatus est : **388** qui hominum erga se odium eo etiam magis auxit, quod rursum citra dissimulationem, reformidans, libros Origenis eos in manibus habebat, quos paulo ante condemnauerat. Et interrogatum aliquando a quopiam, cur quæ antea abolenda judicasset, scripta rursum versaret : respondisse dicunt : Origenis luubrationes prati instar esse, quod varios et bene olentes flores proferat. Quapropter se si quid in eis fructuosum reperiret, colligentem decerpere : si quid autem spinosum se ei offerret, id aversari et tanquam perniciosum praterire dixit. Hoc (2) sic Theophilus dicebat, non satis Solomonis secum reputans dictum, quod verba sapientum tanquam eorum stimuli sunt ¹, adversus quos calcitrare non oporteat eos quibus contemplationum et veritatis stimulos sentire contigit. Quas ob causas in immensa omnium condemnatione Theophilus fuit. Divus autem Joannes, Constantinopolim reversus, in eum amorem et gratiam populi pervenit, ut cupiditate cum e throno suo docentem videndi magis atque magis accensi flagrant. Convenerunt autem eo prope sexaginta episcopi, qui irrita esse quæ in Quercu acta fuerant, sanxerunt, et Joannem episcopatum nihil metuentem retinere jussuerunt. Ita deinceps episcopalia munia obiens, clirum consecrabat, aliaque peragebat quæ episcopum exsequi fas est, ecclesiam quam optime administrans : quo tempore etiam Serapionem, propter quem multorum in eum odium maxime accensum fuerat, Heracleæ in Thracia episcopum fecit.

CAPUT XVIII.

De altera synodo adversus Joannem convocata, et de abrogatione exsilii quæ ejusdem.

Non longe post bellum aliud adversus Ecclesiam rursum motum est, ab hujusmodi initio : Statua argentea in porphyreici marmoris columna sub nomine Eudoxiæ Augustæ in meridionali parte ecclesiæ, pro magni consilii curia, in sublimiore loco chlamyde amicta stabat (non adeo prope, neque adeo longe a templo cui Sapientiæ nomen est). **389** Latior enim intercedebat via. Ad hanc plausus et spectacula publica saltationum et mimicorum ludorum, ingentesque clamores edebantur. Joannes autem cum Ecclesiæ contumelia hæc fieri arbitratus, solita libertate dicendi sua excitata, aurcam linguam adversus eos movit, qui ludicris ejusmodi navabant : atque in concione quadam vehementer est in eos invectus. Imperatrix autem priores adhuc dolores in recenti memoria retinens,

¹ Eccle. xii, 11.

(1) Profecto enim indignus est sacerdotio, nisi fuerit ordinatus invitus. I. Si *quenuquam*. C. De

ἀπεβίω, εἰ χρεὼν θάνατον καλεῖν, ὃν ἠδύζατο ὑποστῆναι πρὶν ἱερεὺς γενέσθαι, ἀνδράσις διὰ τὸ μέτρον τοῦ ἡθους λογιζόμενος εἶναι· τῶν δὲ πραγμάτων οὕτω γεγενημένων, κατέγνωστο μὲν παρὰ πάντων Θεόφιλος· πολὺ δ' ἔτι μᾶλλον τὸ κατ' αὐτοῦ μῖτος ἠδύζανε, τὸ πάλιν αὐτὸν μηδὲν ὑποσσελλόμενον, τὰς Ὀριγένους ἀσχεῖσθαι βίβλους, ὧν μικρῶ πρόσθεν κατεψήφίζετο. Καὶ δὴ ποτ' ἐρωτηθεὶς παρὰ τινος πῶς ἀπερ ἀπακηρύξε περιέπει πάλιν, φασὶν ἀποκρινασθαι, ὡς τὰ Ὀριγένους συγγράμματα λειμῶνι πολυανθεῖ ἔοικε καὶ εὐδωεῖ. Ὅσον οὖν ἐκεῖθεν χρησίμην εὖρω, ἐραυζόμενος δρέπομαι· ὅσον δ' ἀκανθῶδες προσβάλλει, ἐκτρέπομαι, καὶ ὡς πλῆττον παρτρέχω. Ταῦτα Θεόφιλος· ἔλεγε, μὴ τὸ τοῦ σοφοῦ Σολομῶντος ἐν νῷ θέμενος, ὅτι λόγοι σοφῶν, ὡς τὰ βούκκετρα· καὶ λακτίζειν οὐ χρὴ πρὸς αὐτοὺς, οἷς ὑπὸ τῶν θεωρημάτων κεντεῖσθαι καὶ τῆς ἀληθείας συμβαίνει. Διὰ ταῦτα μὲν ἐν ἀπέτρῳ καταγνώσει παρὰ πάντων ἦν ὁ Θεόφιλος. Ὁ δὲ θεσπέσιος· Ἰωάννης τῇ Κωνσταντίνου ἐπαυελθῶν, ἐπὶ μᾶλλον ἦν ἐράσμιος τῷ λαῷ, ὡς ἐκκαίεσθαι τοῦτον ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁρᾶν ἐκδιδάσκοντα. Συνῆλθον δὲ ἀμφὶ ἐξήκοντα τῆς Κωνσταντίνου ἐπίσκοποι· καὶ ἀκορα εἶναι τὰ ἐν τῇ ἀρσὶ πεπραγμένα συνεψήφίζοντο· καὶ αὐτὸν τὴν ἐπίσκοπὴν κατέχειν μηδὲν ὑπειδόμενον. Καὶ τοῦ λοιποῦ ἱερώμενος διετέλει, χειροτονῶν τε ἅμα καὶ τῷ λαῷ ἡ θέμις τὰ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν ἀρίστως οἰκονομῶν· ὁπνηίκα καὶ Σεραπίωνι, δι' ὃν τὸ κατ' αὐτοῦ μῖτος πλέον ἀνῆφθη, τῇ ἐν Θράκη Ἡρακλείας τὴν ἐπίσκοπὴν ἀνεχειρίζεν.

C

ἸΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Περὶ τῆς δευτέρας κατὰ Ἰωάννου συνόδου, καὶ καθαιρέσεως καὶ ὑπερορίας.

Οὐ πολλῶ δὲ ὕστερον πάλιν ἕτερος· κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀνεβρίπιζέτο πόλεμος, ἐντεῦθεν ποθεν εἰληφῶς τὴν ἀρχὴν· Ἐπὶ πορφυροῦ κίονος ἀνδριᾶς ἀργύρεος ἵστατο, εἰς ὄνομα τῆς βασιλίδος Εὐδοξίας ἐγηγερέμενος· ὃς πρὸς τῷ μεσημβρινῷ μέρει τῆς ἐκκλησίας ἦν πρὸ τοῦ οἴκου τῆς μεγάλης βουλῆς. Ἐφ' ὕψηλῳ δ' ἐστὼς βήματος, χλαμύδα ἡμφέεστο, οὕτ' ἐγγὺς οὕτε πάνυ πόρῳ τῆς ἐκκλησίας ἢ Σοφίᾳ ἐπώνυμον. Διείργε δ' ἀμφω πλατεῖα κατὰ μέσον ὁδός· ἐφ' οὗ κρότοι καὶ θέατρα δημοτικὰ καὶ ὀρχηστῶν καὶ μίμων ἦσαν βοαί. Ὁ δὲ Ἰωάννης· ἐφ' ὕψει τῆς Ἐκκλησίας γεγενῆσθαι ταῦτα νομίζων, τὸ σύνηθες τῇ παρῆρσι· ἀναλαβὼν, τὴν χρυσὴν ἡπὸνα γλῶτταν κατὰ τῶν οὕτω διαπράττεσθαι ἡρημένων· καὶ ἐν τινι τῶν ὁμιλίων τὰ γεγενημένα σφοδρῶς περῖεσεν. Ἡ δὲ βασίλισσα ἔτι προσφάτων ὄντων

episc. et cler.

(2) Socr. lib. vi, cap. 19.

λυπηρῶν, εἰς ἐκτὴν αὖτις τὰ εἰρημμένα ἐλάμβανε· θυμοῦ τε ἐπέμπετο, καὶ σύνδοκον αὖτις ἐτέραν ἀπορίζεσθαι ἐσπευδεν. Ὁ δ' αἰσθόμενος, τόσον οὐκ ἀνεδύετο, ἀλλ' ἔτι σαφέστερον καὶ ἕτερα ἐπ' ἐκκλησίας λέγων, εἰς ὁργὴν ἐκείνην ἀνέκλειεν· ὁπηνίκα δὴ καὶ τὴν περιβόητον καὶ ἀοίδιμον ἐκείνην ἐπ' ἐκκλησίας ὁμιλίαν ἐξείπεν, ὧδε πη τοῦ λόγου ἀρξάμενος· « Πάλιν Ἡρωδιά· μαίνεται, πάλιν ταρασσεται, πάλιν ὀργεῖται, πάλιν τὴν Ἰωάννου κεφαλὴν ἐπὶ πίνακος σπουδάζει λαβεῖν. » Καὶ τὸ ἐν τινι τῶν ὁμιλιῶν ἐκεῖνο ἀειμνήστον, « οὐκ ἀεὶ τὴν εὐδοξίαν ἐμίσσησά, τὴν δὲ ἄδοξίαν ἠγάπησά; » καὶ τὴν κατὰ Ἰεζαβὲλ καὶ τοὺς ἱερεῖς τῆς αἰσχύνῃς ἱστορίαν ἐπισυνείρων. Ὁ δὲ τὰ εἰς ὧτα ἐκείνην ἐλθὼν, εἰς μέγα τὸν θυμὸν ἀνήπτε. Καὶ μετ' ὀλίγον ἄλλοι τε παρῆσαν ἐπίσκοποι, καὶ Λεόντιος ὁ Ἀγκυρανῶν τῆς μικρᾶς Γαλατίας, Ἀμμώνιος ὁ Ἀποκισίας, τῆς ἐν Πισιδίᾳ, Βρίσσαν Φιλιππων τῶν ἐν Θράκῃ, Ἀκάκιος ὁ τῆς ἐν Συρίᾳ Βεβρόας, καὶ τινες ἕτεροι, ἐφ' ὧν εἰ πρῶτην λόγῳ αὖτις ἀνεκινούντο. Ἰωάννης δ' ἐπὶ τοῖς τοῖς θάρβῶν, ἥξιόν τε κατηγορήματα ἐπὶ μέσῳ ζητεῖσθαι. Ἦδη δ' ἐνστάτης τῆς γενεθλίου τοῦ Χριστοῦ ἑορτῆς, ὁ κρατῶν ὥσπερ εἰσθαι οὐκ ἀπήντα τῇ ἐκκλησίᾳ. Διεμήνυε δὲ Ἰωάννῃ, μὴ πρότερον αὐτῷ εἰς ἔψιν ἐλθεῖν, πρὶν ἡ ἀποδύσθαι τὰ ἐγκλήματα. Ἐπεὶ δὲ πρόθυμος εἰς ἀπολογίαν παντὶ τῷ βουλομένῳ ἀντεδῆλωσεν, οἱ κατήγοροι δέει ληφθέντες, ἐπιθέσθαι τοῖς ἐγκλήμασιν οὐκ ἐθάρβουν. Τοῖς δ' ἐπισκόποις ἐδόκει, μὴ αὖτις εἰς κρίσιν ἄγειν τὸν ὅπως δὴ ποτε τὸν θρόνον ἀπαρθεύοντα. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα εἰς ἐξέτασιν παρητούοντο· πρὸς δὲ τοῦτο μόνον ἀπολογίαν ἤτουν τὴν Ἰωάννην, πῶς μετὰ καθάρσεσιν μὴ τῆς συνόδου αὖτις ψηφισμένης, αὐτὸς ἑαυτῷ τὴν ἱερωσύνην ἐδίδου, καὶ εἰσπηδήσας ἀνέβη τὸν θρόνον. Τοῦ δὲ προβαλλομένου τῶν κοινωνησάντων ἐκείνῳ ἐξήκοντα ἐπισκόπων τὴν ψήφον, οἱ περὶ Λεόντιον, « Ἀλλὰ πλείους, φασίν, ἦσαν, ὧ Ἰωάννῃ, σοῦ καταψήφιστάμενοι, καὶ ταῦτα καὶ ἱσρατικοῦ κανόνος ἀπαγορεύοντος. » Ἐκεῖνος, « Ἀλλ' οὐ τῆς Ἐκκλησίας οὗτος κανὼν, τῶν δ' Ἀρειανῶν, οἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ στρατεύσαντες κατὰ τῆς ὁμοουσίου πίστεως, συκοφαντήσαντες Ἀθανάσιον, τὴν Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίαν ἀφείλοντο, καὶ τὴν τῶν πραγμάτων δεδιότες μεταβολὴν, τὸν κανόνα τοῦτον ἐξέθεντο, σπουδὴν τιθέμενοι, τὰ ἐπ' ἐκείνῳ τοῖς τοῖς θρησκευόντα, ἵνα μὴ φωραθεῖεν ὄντες κακοὶ, ἀνεξέταστα διαμένειν. » Πρὸς ταῦτα ἐκείνοις μηδὲν ἀπολογησάμενοι, τὴν τῆς καθαιρέσεως ψήφον ἐξήνεγκαν. Ἐκεῖνος δὲ τὰ δόξαντα ἐκείνοις μεμαθηκώς, οὐκέτι ἐκκλησίαζεν, ἀλλ' ἐν τῷ ἐπισκοπικῷ ἡρέμει διατελῶν. Ἀηγοῦσης δὲ τῆς Τεσσαρακοστῆς, κατ' αὐτὴν τὴν τοῦ μεγάλου Σαββάτου ἡμέραν πέμψας ἐμήνυε βασιλεὺς Ἰωάννῃ, κατεῖναι τοῦ θρόνου ὑπὸ συνόδων ἡδὴ καθηρημένων δουεῖν. Ὁ δὲ μέγας, « Ἐγὼ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἱερατεύειν κληθεὶς, οὐ μεθήσω, λέγει, τὸν θρόνον. Εἰ δέ σοι τοῦτο κατὰ γνώμην, ὦ βασιλεῦ, πρὸς βίαν με ἐξωσοι. » Ἐκεῖνοι δὲ δεδοκότες μὴ τι αὖτις δεῖν ἐπιγένοιτο, τέως τῷ καταγωγῇ καὶ ἔτι διατρίβειν εἴασαν. Ἐκεῖνος δὲ τῇ ἐπισκοπῇ ἡρεμούντος,

A dicta ea rursum in se contulit : et ira percita, synodum aliam cogi quamprimum curavit. Joannes porro ubi id sentit, tantum abest ut verba sua retractaret, ut apertius etiam in ecclesia alia prolocutus, ad iram illam accenderit, cum decantatam illam et celebrem orationem in templo ad populum habuit, ejusmodi eam verbis exorsus : « Rursum Herodias furit, rursum turbas ciet, rursum saltat, rursum Joannis caput in disco excipere festinat. » Atque illud insuper in Homilia quadam sempiterna memoria dignum usurpavit verbum : « An non semper εὐδοξίαν, hoc est veram gloriam, odi : ἄδοξίαν autem, hoc est infamiam, dilexi ? » de Jesabele et sacerdotibus, turpitudinalis historiam insuper adducens. Quod ubi ad aures Eudoxiæ pervenit, magnopere animum ejus ira accendit. Breve intercessit tempus, et cum alii plerique episcopi, tum Leontius Ancyrae minoris Galatiæ, Ammonius Laodiciæ in Pisidia, Brisson Philipporum Thraciæ, Acacius Berrhœæ in Syria, et nonnulli alii antistites adfuere : apud quos causa prior renovata est. Joannes autem, magnum obtinens animum, petit, ut de criminibus in modium productis quæreretur. Et jam natalis Christi festus dies instabat, atque imperator de more suo pristino in ecclesiam non venit : et Joanni denuntiavit, non prius se in ejus conspectum venturum esse, quam ille se de objectis criminibus purgasset. Porro ubi Joannes se alacriter ad dicendam causam, quicumque eum accusaret, exhibuit, adversarii ejus timore capti, criminari eum ausi non sunt. Et episcopis visum non est, denuo eum in judicium trahere, cui qualicumque de causa thronus antea esset adeptus. Et cum de rebus aliis inquirere supersederet, tum ut de eo solo causam Joannes diceret, postularunt : **390** cur post abrogationem ejus, synodi decreto et auctoritate non intercedente, ipse sibi episcopatum contulisset, thronumque involans conscendisset. Atque ubi Joannes suffragia sexaginta, qui cum eo communicaverant, episcoporum prætendit, Leontius et qui cum eo erant : « Sed plures, dixere, erant, o Joannes, qui te condemnarunt : et accedit, qui hoc fieri prohibet, sacerdotalis canon. » Tum ille : « Atqui is non Ecclesiæ, sed Arianorum est canon, qui cum Antiochiæ adversus ὁμοούσιον, consubstantialis, fidei professionem decertarent, et Athanasio per-sycophantiam circumvento Ecclesiam Alexandrinam adimerent, rerum mutationem veriti, canonem istum ediderunt : hoc præcipue magno studio agentes, ut ea quæ ipsi contra illum insidiosè machinati fuerant, ne scilicet malitia eorum et improbitas deprehenderetur, in disquisitionem non vocarentur. » Contra hæc verba illi cum nihil dixissent, condemnationis sententiam in eum tulere. Ille decreto eorum cognito, conventus in ecclesia amplius non egit, sed in episcopali domo tacitus permansit. Quadragesimæ vero diebus exactis, ipso magni Sabbati die, mis-

sis ad Joannem quibusdam, imperator ei, ut de A
throno tandem a duabus synodis exauctoratus descenderet, significavit. Ibi magnus ille vir (1): « Ego, inquit, a Servatore ad episcopale munus vocatus, thronum non relinquam (2). At si tibi, o imperator, hoc ita visum est, vi me inde deturba. » Illi vero, ne grave quidquam rursus accideret, metuentes, tum quidem eum in domicilio manere passi sunt. Cum autem ipse in episcopatu quiete ageret, qui partium ejus erant, ab ecclesia, unde ejecti fuerant, secedentes, serias Paschales in publico lavacro, cui Constantianum nomen est, celebrarunt (3). Cum quibus episcopi multi, et presbyteri, aliique ecclesiastici ordinis, ab eo tempore variis in locis conventus agentes, Joannitæ sunt cognominati. Sacra vero ea nocte, quam luculentus Paschæ seriarum dies consequitur, imperator episcopis convocatis, quid facto opus esset, et an ea quæ sic gererentur, Deo placita essent, interrogavit. Qui uno ore simul omnes exclamarunt: « In capita nostra abrogatio seu condemnatio Joannis redundet. » 391 Sectatores porro Joannis in eo quod diximus lavacro illustrem resurrectionis Christi ad lucernas peragentes conventum, perquam graviter a Joannis inimicis, dissolutisque et improbis quibusdam, qui eos aggressi fuerant, sunt accepti. Qua de re quid opus est dicere, cum eam ejus ipsius aurea lingua accuratissime commemorare liceat? Qui enim generose ea mala pertulit, vere quoque ea referet. Igitur ad Innocentium urbis Romæ episcopum, de rebus suis scribens, hæc quoque addidit:

CAPUT XIX.

Epistola divi Chrysostomi, ea quæ ei acciderunt, commemorans, et de iis qui ei exsilii tempore præsto fuere.

« Quomodo vero tandem quæ sic acta sunt, et tragœdiam omnem longe superant, explicem? Quæ oratio ea recenscat? Quæ aures sine horrore excipiant? Cum enim nos ea quæ antea diximus, prætenderemus, militaris manus confertim, ipso magni Sabbati die jam ad vesperam vergente, in ecclesias irrumpens, clerum una nobiscum per vim eiecit, et armis sanctuarium circumvallatum est; et mulieres eo tempore in ædibus sacris, propter baptismum vestibus depositis, nudæ, præ timore gravis ejusmodi impressionis profugere; neque eis honestum suum habitum, qui feminas maxime decet, sumere, seque amicare permissum est. Multæ vero vulneribus etiam acceptis expulsæ sunt. Lavacra ipsa sanguine repleta, et sacri latices purpureo sanguinis colore infecti. Verum ne in hoc quidem ærumna hæc constitit. Sed ubi sancta sunt reposita, eo milites ingressi; quorum nonnulli, sicuti accepimus, Christianis sacris initiati non erant; et penitus omnia perlustrarunt, et sanctissimus Christi sanguis, in tanto scilicet tumultu, in eorum qui dicti sunt, militum vesti-

οι αὐτῷ προσκείμενοι τῆς ἐκκλησίας ἀναχωρήσαντες, τὸ μὲν Πάσχα τῷ δημοσίῳ λουτρῷ, ὃ Κωνσταντιναὶ ὀνομα, ἐπετέλουν· σὺν αὐτοῖς δὲ πολλοὶ ἐπισκοποὶ καὶ πρεσβύτεροι, καὶ ἄλλοι ἐκκλησιαστικοῦ τάγματος ἐξ ἐκείνου τὰς συναγωγὰς ἐν διαφόροις τόποις ποιοῦμενοι, Ἰωαννίται προσηγορεύθησαν. Κατὰ δὲ τὴν ἱερὰν νύκτα, ἣν ἡ τοῦ Πάσχα εὐθὺς διαδέχεται φωτεινὴ ἑορτὴ, ὁ βασιλεὺς τοὺς ἐπισκόπους ἀθροίσας, τί δέοι πράττειν, ἠρώτα, καὶ εἰ τὰ γινόμενα κατὰ γνώμην εἴη Θεῷ. Οἱ δ' ἅμα πάντες μὲν φωνῇ ἀνεφθέγγαντο, « Ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν ἡ Ἰωάννου εἴη καθαίρεσις. » Οἱ τῆς μερίδος τοιγαροῦν Ἰωάννου, ἐν τῷ εἰρημένῳ λουτρῷ τὴν ἐπιλύχιον τῆς Χριστοῦ ἀναστάσεως ἐπιτελοῦντες πανήγυριν, τὰ πάνδεινα πάσχουσι πρὸς τῶν δυσμενῶν Ἰωάννου καὶ τινῶν ἀτάκτων ἐπιθεμένων αὐτοῖς. Ἀλλὰ τί δεῖ λέγειν αὐτὰ, ἐνὸν διὰ τῆς ἐκείνου χρυσῆς γλώττης ἀκριδέστατα διελθεῖν; Γενναίως γὰρ ὑποστάς τὰ δεινὰ, καὶ φιλαληθῶς αὐτὰ διεγύρειται. Τῷ Ῥώμης γὰρ ἐπισκόπῳ Ἰννοκεντίῳ, τὰ πεπραγμένα οἱ δηλῶν, καὶ ταῦτα προστίθῃσιν·

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΘ'.

Ἐπιστολὴ τοῦ θαλοῦ Χρυσόστομου, διεξιούσα περὶ ὧν αὐτῷ συνέβη, καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν ἐν τῷ τῆς ἑξορίας καιρῷ.

« Πῶς ἂν τὰ ἐνταῦθα διηγησάμην λοιπὸν πᾶσαν ὑπερβαίνοντα τραγῳδίαν; Τίς αὐτὰ παραστήσειε λόγος; Ποία χωρὶς φρίκης δέχεται ἀκοή; Ἡμῶν γὰρ ταῦτα, καθάπερ ἔμπροσθεν εἶπον, προτεινόντων, ἀθρόον στρατιωτῶν πλῆθος αὐτῷ τῷ μεγάλῳ Σαββάτῳ πρὸς ἑσπέραν λοιπὸν τῆς ἡμέρας ἐπιγεομένης, ταῖς ἐκκλησίαις ἐπισεισθέντες, τὸν κλῆρον ἅπαντα τὸν σὺν ἡμῖν πρὸς βίαν ἐξέβαλον, καὶ ὅλοις τὸ βῆμα περιεστοίχιστο· καὶ γυναῖκες τῶν εὐκτηρίων οἰκῶν πρὸς τὸ βάπτισμα ἀποδυσάμεναι κατ' αὐτὸν τὸν καιρὸν, γυμναὶ ἐφυγον ἀπὸ τοῦ φόβου τῆς χαλεπῆς ταύτης ἐφόδου, οὐδὲ τὴν πρέπουσαν γυναιξὶν εὐσχημοσύνην συγχωροῦμαι περιθέσθαι. Πολλὰ δὲ καὶ τραύματα λαβοῦσαι, ἐξεβάλλοντο· καὶ αἱματος αἱ κολυμβήθραι ἐπληροῦντο, καὶ τὰ ἱερὰ ἀπὸ τῶν αἱμάτων φοινίσσεται νάματα. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα εἰστέχει τὸ δεινόν· ἀλλ' ἐνθα τὰ ἅγια ἀπέκιντο εἰσελθόντες οἱ στρατιῶται, ὧν ἔνιοι, καθὼς ἐπέγνωμεν, καὶ ἀμύητοι ἦσαν, πάντα τε ἐύρων τὰ ἔδον, καὶ τὸ ἀγώτατον τοῦ Χριστοῦ αἷμα, ὡς ἐν τοσοῦτῳ θορόβῳ, εἰς τὰ τῶν προσηρημένων στρατιωτῶν ἱμάτια ἐξεχείτε· καὶ ὡς ἐν αἰχμαλωσίᾳ βαρ-

(1) Ἐγὼ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἱερατεύειν κληθεὶς, οὐ μεθίσσω τὸν θρόνον. Εἰ δὲ σοὶ τοῦτο κατὰ γνώμην, ὦ βασιλεῦ, πρὸς βίαν με ἐξωσον.

(2) Idem verbum usurpavit Ambrosius apud Valentinianum juniorem lib. xii, cap. 19.

(3) Tempore paschali præcipue omnium caterhumeni

baptizabantur, per hebdomadam totam, sicuti et per septimanam Pentecostes, Beatus Rhenanus hoc observavit, in Tertull. adnotationes scribens: et testantur hoc nunc quoque cantilena solennes, hymni et precesiones Ecclesie.

βαρικῇ πάντα ἐτολμάτο. Καὶ ὁ δῆμος πρὸς τὴν ἐρη-
μίαν ἠλαύνετο· καὶ ἅπας ὁ λαὸς τῆς πόλεως· ἔξω
διέτριβε· καὶ κεναὶ ἐν ἑορτῇ τοιαύτῃ τῶν λαῶν αἱ ἐκ-
κλησίαι ἐγίνοντο· καὶ πλείους ἢ τεσσαράκοντα ἐπί-
σκοποι οἱ κοινωνοῦντες ἡμῖν μετὰ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ
κλήρου εἰκῇ καὶ μάτρυν ἠλαύνοντο. Καὶ ὁλολυγαὶ
καὶ οἰμωγαὶ κατὰ τὰς οἰκίας, καὶ κατὰ τὰς ἐρημίας·
καὶ πᾶν τῆς πόλεως μέρος τῶν συμφορῶν ἐπληροῦ-
το τοῦτων. Διὰ γὰρ τὴν υπερβολὴν τῆς παρανομίας,
οὐχ οἱ πάσχοντες μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ μὴδὲν τοιοῦτο
ὑπομένοντες, συνήλθον ἡμῖν· οὐχ οἱ ὁμόδοξοι μό-
νον, ἀλλὰ καὶ οἱ αἰρετικοί, καὶ Ἰουδαῖοι, καὶ Ἑλ-
ληνες, ὡς τῆς πόλεως κατακράτος ἀλούσης. Οὕτως
ἐν θορύβοις καὶ ταραχαῖς καὶ ὁλολυγαῖς ἅπαντα ἦν.
Καὶ ταῦτα ἐτολμάτο παρὰ γνῶμην τοῦ εὐσεβεστά-
του βασιλέως, νυκτὸς καταλαβοῦσης, ἐπισκόπων αὐ-
τὰ κατασκευαζόντων, καὶ πολλοῦ στρατηγούτων·
οἳ οὐκ ἤσχύοντο καμπεδοῦκτωρας ἀντὶ διακόνων
προηγούμενους ἔχοντας. Ἡμέρας δὲ γενομένης,
πῆσα ἡ πόλις ἔξω τειχῶν μετῴχιζετο, ὑπὸ δένδρα
καὶ νάπας καθάπερ πρόβατα διεσπαρμένα τὴν ἐρη-
τὴν ἐπιτελοῦντες. Ἄλλ' οὕτω μὴν ἡ χρυσὴ γλῶττα,
τοιαῦτα κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ Πάσχα οἱ καλοὶ ποιμέ-
νες καὶ τῶν ψυχῶν τὴν προστασίαν πεπιστευμένοι,
τῷ ἀναστάντι ἐχαρποφόρου. Τί τὸ ἐπὶ τοῦτοις;
Διατάγματα πανταχοῦ ἐφοῖτα, τό τε Ἰωάννου ὄνομα
καὶ τὴν κοινωνίαν ἀπεργοντα· ἃ δὴ τὸν ἀντίον μάλ-
λον ἦσαν διαπραττόμενα. Ἐπιπλεῖστον γὰρ τοὺς
πολεμουμένους ἐβρώννουν, ὥσπερ δὴ Θεοῦ νόμος,
καίρις τοιοῦτοις οἰκονομούμενος. Ἀμέλει τοι καὶ
αἱ ἐκκλησίαι, καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκείνῳ προσθε-
μένων, ὅσαι ὥραι ᾗδξαν, καὶ ἐπιμήχιστον ἐπεδί-
δου.

est, et ejusmodi temporibus dispositione quadam præcipue exercetur. Quapropter et ecclesiæ ipsæ, et eorum qui Joanni cupiebant, numerus, in horas augebatur, et incrementum maximum sumebat.

ΚΕΦΑΛΑ. Κ'.

Ἔτι περὶ τῆς ἀδίκου ὑπερορίας Ἰωάννου, καὶ
ὅσα τοῖς περὶ αὐτὸν ἀπὼν διεξήκει· καὶ περὶ
τῆς πρὸς αὐτὸν τοῦ λαοῦ διαθέσεως.

Ὡς δὲ τῆς Πεντηκοστῆς ἡμέρᾳ κατέλαβεν, προσ-
λασιν οἱ ἐπίσκοποι βασιλεῖ αὐθις· καὶ, « Σοὶ μὲν,
φασί, τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἡ διοίκησις πρὸς
Θεοῦ, τὰ δὲ τῶν ἐκκλησιῶν ἡμῖν ἐπετρέπη. Ἄγε
δὴ, μήθ' ἱερέων ἱερώτερος, μήτε τῶν κανόνων ἴσο
εὐθύτερος· ἀλλ' ἡμῖν ἐπισκόποις οὖσι Θεοῦ τῶν τοιού-
των ἐξίστασο. Ἐφθίμεν γὰρ σοὶ καὶ πρότερον εἰ-
πόντες, καὶ νῦν λέγομεν, Ἐπὶ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν ἡ
Ἰωάννου καθαίρεσις. Σκοπεῖν οὖν δέον, μήπως ἐνδὸς
περικυλούμενος, πλῆθος οὐκ ἐλάχιστον ἀπολέσης. »
Ταῦτ' εἰπόντων, πέμψας εὐθὺς ἐκεῖνος, ἐδήλου τῷ
ιερεῖ· « Οἱ σοὶ κατήγοροι τὸ σὸν κρίμα ὅπως ἂν
ἔχῃ, καὶ τὴν τῆς καθιέρσεως ψῆφον, ταῖς ἑαυτῶν
ἐπιτιθεῖσαι κεφαλαῖς. Τῷ Θεῷ τοίνυν ἐπιτρέψας τὸ
σὸν, τῆς Ἐκκλησίας ἀπόστηθι. » Τί τοῦτο, ἀγδρῶν
εὐμεταβολώτατε, καὶ κατ' αὐτὸ γὰρ τὸ κρατεῖν, βασι-
λέων ἀπάντων ἀγεννέστατε καὶ ἀγνωμονέστατε;
Ποῦ τὸ θερμὸν τῆς πρώην σπουδῆς, ἣν ἔσχες ἐξ
ἀντιοχείας μετακαλούμενος τὸν τοσοῦτον, καὶ τὴν

menta effusus : omnia denique perinde atque in
barbara captivitate per audaciam acta sunt. Plebs
ad solitudinem ejecta, et populus universus extra
urbem egit. Ecclesiæ in tanto die festo vacuæ
hominibus fuere : ac plures quam quadraginta
episcopi nobiscum communicantes, **392** una
cum populo et clero præter causam omnem pulsi
sunt. Ululatus et luctus passim in domibus et
solitudinibus auditi, et quævis urbis pars calami-
tatibus hisce repleta est. Nam propter immensam
injuriam tantæ immanitatem, non solum qui eam
ferebant, verum etiam qui nihil tale sustinebant,
nobiscum doluere : nec qui nostræ opinionis sunt
modo, sed etiam hæretici et Judei, et Græcæ
superstitionis cultores, non aliter quam urbe vi et
armis capta. Adeo in tumultu et turba et planctu
erant omnia. Atque hæc quidem audacissime,
præter voluntatem et sententiam piissimæ impera-
toris, noctu sunt acta, episcopis procurantibus,
atque in multis locis ordines ducentibus : quos
non puduit campiductores pro diaconis anteam-
bulones habere. Die porro exorta, civitas tota
extra muros secessit, sub arboribus et in silvis,
veluti oves dispersæ, ferias paschales celebrantes. »
Hæc aurea illa lingua. Cæterum ejuscemodi fru-
ctum ipso Paschæ festo die boni illi pastores,
quibus animarum cura et præfectura credita est,
ei qui a mortuis resurrexit, obtulerunt. Quid vero
præterea factum? Mandata passim divulgata, qui-
bus populo Joannis nomine et communione inter-
dicebatur : quæ sane longe diversum habuere
exitum. Plurimum namque eos qui affligebantur,
confirmabat, quæ videlicet Dei lex et constitutio

CAPUT XX.

Plura de injusto exilio Joannis, et quæ ad sectatores
suos abiens dixerit : et de populi erga eum affec-
tione.

Ubi autem Pentecostes dies advenit, episcopi
rursum imperatorem adierunt, eumque verbis
hisce sunt aggressi : « Tibi quidem humanorum
negotiorum administratio a Deo, nobis autem
ecclesiasticarum rerum procuratio commissa est.
Itaque ne tu vel sacerdotibus sacer magis, vel
canonibus rector et æquabilior esse velis : sed
nobis episcopis Dei taliam rerum cura cede.
Diximus enim antea tibi, et nunc iterum repe-
tentes dicimus, **393** in capita nostra condemna-
tionem Joannis redundare debere. Quapropter te
considerare æquum est, ne unum hominem de-
fendens, non exiguam multitudinem perdas. »
Hæc ubi dixere, confestim ille ad antistitem misit,
qui ei indicarent : « Accusatores tui propter judi-
cium tuum, quomocumque se id habeat, et con-
demnationis tuæ sententiam, capita ipsi sua
devoverunt. Proinde causa tua Deo commissa, ab
ecclesia discede. » Quid hoc rei est, virorum

omnium levissime, et ad imperium administrandum ineptissime atque inconsideratissime? Ubi est pristinum illud studium tuum, et ardor, quem tum obtinuiſti, cum ex ipsa Antiochia virum tantum evocaſti, eique Eccleſiam Chriſti regendam attribuiſti? cujus non ſolum doctrinam, verum etiam virtutem plurimam expertus ſatis eſ? Tantum igitur, et tam animo tuo charum virum, temere adeo eccleſia ejectum, exſilio mactas, Eccleſiam Chriſti rectore tanto orbans? cum quo, juxta divinum Paulum ¹, ut comparetur, univerſus mundus dignus non eſt? Sedenim te quoque mulier ſeduxit, miſerandumque in modum faciles aures tuas titillando decepit. Quemadmodum enim Eva per ſerpentem, primo generis noſtri auctori: ſic et tibi per ſodalitatem bonorum iſtorum epiſcoporum, illa clam venenum immiſit. Hæc ubi magnus ille audivit, non degenerem ſe exhibuit, ſed virum præcipue eſſe oſtendit. Cum epiſcopis enim qui cum eo erant, in divinum ſacrarium ingreſſus, ubi angelo Eccleſiæ, quæ opus erat, commendavit, et ad illos quæ conveniebat, prolocutus, et ut conſtanter fidem retinerent eos cohortatus eſt, ſecum ipſe, quomodo abſque tumultu urbe egrederetur, diſpexit. Jam enim multitudo confluēbat, ut eo viro orbaretur, haudquaquam commiſſura. Jumentum igitur quod conſenſurus erat, occidentali porta abduci juſſit, ipſe autem orientali exiit. Epiſcopos porro et ſacerdotes, qui ad eum conveniebant, plorantes atque lugentes admonuit, ne ſpiritum ejus affligerent, ſed res præſentes boni conſulerent, nec ab eccleſiis diſcederent, per multas tribulationes parandum eſſe regnum cælorum docens. Atque ibi ex illis ſermonem ejus excipiens quidam: « At, inquit, ſi in magiſtraliſ eccleſiarum permauſerimus, neceſſitas nobis, ut cum Eccleſia tibi adverſante communicemus, et abdicationi tuæ ſcribamus, incumbet. » Tum magnus **394** ille, majus quiddam quam pro hominis capto cogitans, et occaſionem ſchiſmatis et diſſidiorum in Eccleſia præciciens, voce ſubmiſſiore ſubintulit: « Ut quidem cum adverſariis meis communicetis, concedendum vobis eſſe duco: ut autem abdicationi meæ calculum veſtrum adjiciatis, non permitto. Nullius enim rei, cur abdicatione dignus ſim, mihi conſcius ſum. » Hæc prolocutus, in ſacrum baptiſterem ingreſſus eſt. Atque ubi ad beatam Olympiadem ejusque ſectatrices pervenit, vehementer propter orbitatem et abitionem ejus plangentes, conſolatus illas eſt, easque ſe amplius non viſuras eſſe prædixit. Aliisque plurimis verbis inter feſtinandum congeſtis, poſtremo et illa addidit: « Hoc a vobis, inquit, poſtremo loco peto, ne quid de ſolita veſtra circa Dei templum, cui aſſidetis, aſſiduitate et fide remittatis. Et quicumque thronum hunc conſcen-

A Chriſtoῦ Ἐκκληſίαν χειρίζων; οὐ μὴ τῶν λόγων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀρετῆς πλείστην ἔσχατος τὴν πεζύραν. Τὸν τοίνυν τοσοῦτον καὶ ſοὶ καταθύμιον ἀπλῶς οὕτως ἐξώτας τῆς Ἐκκληſίας ὑπερροφῇ καταδικάζεις, ἄνδρα τοσοῦτον τὴν Χριſτοῦ Ἐκκληſίαν ſτερήſας, οὐ κατὰ τὸν θεῖον Παῦλον οὐδὲ ὁ πᾶς κόσμος ἀντάξιός; Ἀλλ' ὄντως καὶ σὲ παρεῖλε γυνή, καὶ ἐλεεινῶς τὰς εὐκλόους ſου ἀκοὰς παρεκρούσατο· ὥς γὰρ Εὔβα διὰ τοῦ θρασέως τῷ γεννάρχη, οὕτω καὶ ſοὶ διὰ τῆς ſυμμορίας τῶν καλῶν ἱερῶν, τὸν ἰδὼν ὑπεξήμεσε. Ταῦτ' ἀκούſας ὁ μέγας, μὴδὲν ἀγεννὲς ὑποδείξας, ἀλλὰ τὸν ἄνδρα κυρίως δείξας, εἰſεῖσι ſὺν τοῖς περὶ αὐτὸν ἐπιſκόποις τὸν θεῖον στήκον· τῷ ἀγγέλῳ τε τῆς Ἐκκληſίας ὅσα εἰκὸς ſυνταξάμενος, ἀκακίνοις δὲ ἔχρην προſτειπὼν, ἔχεισθαι τε τῆς πίſτεως ἀμετ' οὕτως ἐγγυησίμενος, καὶ τὸν διεſκοπεῖτο, ὥς ἂν θορύβῳ ἀνευ ἡ ἐξόδου γένηται. Ἡδὲ γὰρ τὸ πλῆθος εἰσέρρει, οὐχ οἷόν τε τὴν ſτέρηſιν ὑπενεγκεῖν τοῦ ἀνδρός. Τὸ οὖν ὑποζύγιον ᾧ ἐπιθαίνειν ἐμελλε, διὰ τῶν θυτικῶν ἀγειν ἐκέλευεν. Αὐτῆς δὲ διὰ τῶν ἐφῶν ἐξῆλθε πλὴν τοῖς δ' ἐπιſκόποις καὶ τοῖς ſυνελθούſι τῶν ἱερῶν ἐκέλευεν ὀλοφυρομένοις τε καὶ κωκυſοῦσι, μὴ ſυνθλίβειν ἐκεῖν τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ ſτέγειν τὰ ἐπερχόμενα, καὶ τῶν ἐκκληſιῶν μὴ ἀφίſτασθαι· διὰ γὰρ πολλῶν θλίψεων τὴν τῶν οὐρανῶν δεῖν πραγματεύεσθαι βασιλεῖαν. Ἐπὶ ἀνάγκῃ, τὴς ἐκείνων ὑπολαβὼν ἔφη, ταῖς ἀρχαῖς τῶν ἐκκληſιῶν ἐπιμένοντας, τῇ κατὰ ſοῦ κοινωνεῖν Ἐκκληſίᾳ, καὶ τῇ σὴ καθαίρεισιν καθυπογράφειν. Ὁ δὲ μέγας ἐκεῖνος, μεῖζόν τι φρονῶν ἢ κατὰ ἄνθρωπον, φειδοῖ τῶν τῆς Ἐκκληſίας ſχιſμάτων ἵερέα ἐπέφερε· Κοινωνῆσαι μὲν ὑμᾶς τοῖς ἐμοὶ ἐναντίοις ἐπιτρεπτέον ἔγωγε τίθεμαι· τῇ δ' ἐμῇ καθαίρεισιν καθυπογράφειν οὐκ ἐπιτρέπω· οὐδὲν γὰρ ἑμαυτῷ καθαίρειſεως ἀξίον ſύνοιδα. Ταῦτ' εἰπὼν, ἐπὶ τὸν ἱερὸν βαπτιστήρα εἰſῆλθε· καὶ ταῖς περὶ τὴν μακαρίαν Ὀλυμπιάδα ἐντετυχηκῶς, πολλὰ τε φρόδρα κοπτημένας τὴν ſτέρηſιν φιλοſοφῆſας, καὶ ὥς οὐκέτι αὐτὴν βῆνοντι προſτειπὼν, καὶ ἄλλα πλείεſτα ἐπιſυνειράς τῷ καταπειγέσθαι, τέλος καὶ ταῦτα προſέθεν· Ταύτην δὲ ὑμῶν δέομαι δέξαι τὴν ἐσχάτην, μὴδὲν τῆς ſυνῆθους περὶ τὸν τοῦ θεοῦ ναὸν προſεδρείας καὶ πίſτεως καθυφεῖναι, καὶ ὅς ἂν ἐπὶ τὸν θρόνον τοῦτον ἀνέλθοι (τὸ γὰρ εἶναι τὴν Ἐκκληſίαν ἐρημον ἐπιſκόπου πάντως οὐκ ἔſται), τοῦτω, καθάπερ δὴ καὶ ἐμοὶ, τὰς κεφαλὰς ὑμεῖς ὑποκλίνετε, καὶ μετ' αὐτῆς ἀγάπῃ ἐν προſευχαῖς μέμνησθε. Ταῦτ' εἰπὼν, διὰ τῶν ἀνατολικῶν ἐξῆλθε πλὴν τοσοῦτον μεμφομένης, ὅτι γε παρανόμως καὶ βίβ' ἡλαυνετο, μὴ ἀξιώθεις χρίſαι, ἥς ἐκ νόμων καὶ μοιχοῖς καὶ ἀνδροφόνοις καὶ γόγῃ μετέſτοι. Καὶ καταχθεις ἐπλεε, ſμικρῶ κελητῷ εἰς Βιθυνίαν περαιωθεῖς τὸ τῆς ſοφίας ἀνέξαντητον πέλαγος· κάκειθὲν τε τῆς ὁδοῦ εἶχετο, εἰς τι τῶν τῆς Ἀρμενίας πολιχνίων, τοῖς τέρμασι τῆς Ῥωμαίων γῆς καίμενον, πρὸς τῷ τοῦ Πόντου στόματι, δεινῶς ἐρημον, (ὡς ἔλεγε καὶ νόμος θεοῦ!)

¹ Hebr. xi, 58.

ἀνοσιως ἀπελευνόμενος, βασιλείῳ γράμμασι τὴν ἐκείσε οἰκησιν καταδικάσας. Κούκουρος δ' ἦν τῇ πολίχνῃ τῇ ἐπιχώριον ὄνομα. Τῶν δ' ἐπιβούλων ἐκείνῃ τὸ στίφος, συνδύσασκεψάμενοι ὡς εἰ πεῖραν τοῦ γενομένου ὁ τοῦ Θεοῦ λαὸς λήψαιτο, ἐπιδιώξοι αὐτοί, καὶ πάλιν βίαν προσθήσει καὶ ἐπανελθεῖν πείσει τὸν μέγαν, ἄλλος ἄλλον προφθάνοντες, τὰς τοῦ ναοῦ πύλας κατέκλειον. Ὡς δ' ἔγνωσαν οἱ ἀνὰ τὰς ἀγυιάς διδόντες καὶ περικύκλῃ τὸν ναὸν ἔξωθεν ἐστηκότες, ἄλλοι μὲν ἦ τάχους εἶχον, πρὸς θάλασσαν, οἰόμενοι καταλῆψεσθαι τὸν καλὸν ποιμένα, ἡπειγόντο· οἱ δὲ καὶ δεδιόντες, φυγάδες ἦσαν, τὴν τε στάσιν καὶ τὸν πυκνὸν θόρυβον, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἐκ βασιλείῳ ὀργὴν ὑπειδόμενοι. Οἱ δὲ περὶ τὸν ναὸν ἔτι μᾶλλον ἔφραττον τὰς εἰσόδους, ἐπὶ ταῦτα· τοῦ πληθοῦς συρρέοντος καὶ περιωθούντος ἀλλήλους. Μόλις δὲ αἱ πολλῇ ἀντολῇ τῶν κατὰ νῆψου δαλῶν ἐπικειμένων, ὧν δὲ καὶ λίθοις κατεαγόντων, τὰς θύρας σὺν βίᾳ διαπετάσαντες, χυθὲν ἐπὶ τὴν θάλασσαν ἔβρεον. Ἐπεὶ δ' ἐκείνον οὐκ ἔφθانون, ἀλλ' ἐπὶ πλάγους ἐώρων τάχει πολλῶν τῶν ῥόθιον διαθέντων, καὶ τινες δ' ἐκ τοῦ βασιλικοῦ ξιφῆραις παρήσαν, τὴν ὁρμὴν ἀνυστέλλοντες πᾶσι τρόποις καὶ μηχανήμασιν, ἐκείνοι ὥσπερ ἀπειπνόντες, τὰς ψυχὰς προεῖναι μᾶλλον ἡβούλοντο. Σφόδρα δὲ τὴν τοῦ καλοῦ ποιμένου διοφυράμενοι στέρησιν, καὶ τοῖς ἄκρυσιν τῷ ῥοθίῳ διαμικλῶμενοι, κατηρεῖς καὶ δεδακρυμένοι, ὅσον ἐξικέσθαι τὴν ὕψιν, τὴν ἀλιτάδα θεώμενοι, μόλις ὑπέστρεφον, κοπετὸν οἶον οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐξ αἰῶνος ἢ εἶδεν ἢ παρέλαθεν ἀκοῇ, ποιησάμενοι.

protrudentibus confluebat, obstruere. Et vix tandem ingenti et adversa repressione turbatum, a tergo postibus imminentium, quarundam etiam saxis fores confringentium, magna violentia ædes sacræ aperte sunt, et populus confertim ad mare percurrit. Postquam vero illum ibi consecuti non sunt, sed in mari fluctus multa celeritate secantem viderunt, et armati quidam ex imperatoria cohorte ibi præsto fuere, qui modis molitionibusque omnibus hominum impetum inhibebant, illi veluti re desperata, vitam potius quam illum amittere optaverunt. Atque ubi orbitatem suam ei boni pastoris abitionem vehementer deplorarunt, et lacrymarum vi cum fluctibus decerant, mœsti atque flentes, quantum oculis consequi potuerunt, naviculum intuiti, tandem aggre in urbem sunt reversi, cum eo planctu, quem nemo unquam a sæculo hominum vel vidit, vel accepit.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Περὶ τῆς κατὰ τοῦ Ἰωάννου διὰ ξίφους ἐπιβουλῆς· καὶ περὶ τοῦ σὺρανόθεν πεμφθέντος θεηλαίου πυρὸς τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς βασιλείοις αὐτοῖς.

Οἷον δέ με τῷ πάθει συγγεόμενον μικροῦ παρέδραμεν, ἔλεγχον μὲν ἀκριβῆ τῆς τῶν μοχθηρῶν κακίας· ἔχον ἐμφανῶς παριστᾶν, ὅση δ' αὐτῇ κηδεμονία τῷ μεγάλῳ προστῇ ἐκ Θεοῦ. Τὸ γὰρ ποιητὴν ἐκεῖνο συνέδριον, ἐπεὶ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ φονεῖν αὐτοὺς ἔδει, οἰκίτην τῶν τινος πρεσβυτέρων (Ἐλπίδος ἦν αὐτῷ ὄνομα) πεντήκοντα χρυσίνων τὴν δεξιὰν μεσώσαντες, εἰς φόνον τῷ ἁγίῳ ἀνέπεμπον. Τῶν τις δὲ παρατυχόντων τὸ τοῦ δρόμου τάχος· πυθόμενος, ὡς εἶχεν, ἐπέσχεεν. Ὁ δὲ μηδὲν εἰπὼν, ξίφει παραχρημα παῖει· εἴτα καὶ δεύτερον, τῇ τοῦ πρώτου πληγῇ ἐκδοήσαντα· ἐπὶ δὲ τούτῳ καὶ τρίτον ἄλλον ἐκέντει. Θορύβου δὲ, ὡς εἶδος, καὶ βροῆς ἐπιγενομένης, ἔφρευεν ἀνακράτος. Πολλῶν δ' ἐπιδιωκόντων καὶ

A derit (haudquaquam enim Ecclesia episcopo prorsus carebit) ut ei ipsi non minus atque mihi capita vestra inclinetis, et dilectionis meæ in orationibus vestris memineritis. Talibus verbis dictis, orientali exivit porta, nihil aliud questus, quam quod inique contra leges per viam expelleretur, iudicio videlicet sibi denegato, quod legibus, adulteris quoque et homicidis et malefisis daretur. Cæterum ad mare deductus solvit, et celoce parvo in Bithyniam inexhaustum sapientiæ pelagus trajecit: atque inde iter cœptum prosecutus est, ad oppidulum Armeniæ quoddam, in finibus imperii Romani, ad os Ponti, in solitudine ingenti situm (ὁ vindicta et lex Dei) impie abductus, imperatoris litteris ad eum locum inhabitandum condemnatus.

B Vernaculum oppidi ejus nomen Cucusus fuit. Insidiatorum vero ejus manus secum ipsa reputans, populum Dei qui in ecclesia erat, si factum id rescisceret, rursum illum prosecuturum, vimque adhibiturum, et viro magno ut rediret, persuasurum esse, alius alium præveniando, templi postes clausurunt. Ut autem qui in plateis ambulabant quique extra templum circumcirca stabant, rem eam cognoverunt, partim quidem quam potuerunt celerrime ad mare, comprehensuros se esse bonum pastorem existimantes, properarunt: 395 partim vero timore perciti, fugerunt, seditionem et tumultum gravem, imperatoris etiam iram metuentes. Qui vero ad templi custodiam constiterant, magis etiam magisque exitus ipsos, ad quos multitudo aliis alios inter se

C

CAPUT XXI.

De subornatis Joanni percussoribus, et de igne a vindicta divina de cælo in ecclesiam et imperatoris ædes misso.

Ilud porro luctu conturbatus parum absuit quin præterirem, quod paulo ante discessum Joannis seu potius in ipsodiscessu ejus factum certo argumento manifestoque indicio est, cum improborum illorum malitiæ et iniquitatis, tum divinæ de magno illo viro curæ atque providentiæ. Malignum namque conciliabulum illud, quandoquidem eadem etiam eos super alia facinora patrare oportebat, servum presbyteri cujusdam Elpidii nomine, quinquaginta aureis dextra ejus conductæ, ad eadem sancti viri submiserunt. Cujus cum accelerati ad episcopalem domum cursus causam quidam ei forte obviu requireret, eumque, ut potuit, retineret: ille nullo responso dato, statim hunc euse

transverberat; deinde alterum quoque jugulat, qui A
ad primi illius ictum exclamaverat; tertium insu-
per confodit. Et cum, sicuti fieri solet, tumultus et
vociferatio exorta esset, ille tamen violenter effu-
git: multisque eum persequentibus, atque clamo-
ribus signisque denuntiantibus, ut percussor in
fuga exceptus comprehenderetur, **396** ex balneo
quidam post lotionem casu quodam progressus,
hominem comprehendit. Verum et hic quoque
confestim pugione ictus concidit, et mortuus est.
Ubi autem in partes omnes profugiens, a multitu-
dine, quæ eum circumdedit, captus est, in impe-
rialem domum eum illa abduxit: et cum ab eo
qui unus ex illis qui Joannem odissent, esset,
tum ab eis qui illum ad facinus tantum produxis-
sent, pœras sumendas esse flagitavit. Præfectus B
vero hominem suscepit, veluti ad supplicium eum
conservaturus, clamoremque plebis compeascuit.
Alius quoque dæmonio agitari se assimulans,
pugionem manu tenens ad cædem sancti viri se
paravit: sed scelere nondum patrato comprehen-
sus, tanquam ad flagitium id mercede conductus,
ad præfectum itidem abductus est. Priusquam
autem tormenta illi adhiberentur, Joannes missis
qui cum eo erant episcopis, supplicio eum exe-
mit, quod neminem sua causa pati quidquam vel-
let. Accidit quoque aliud quiddam, quod sane
providentiæ Dei factum exstitit, ministri autem
ejus esse visum est: id hic ad terrorem et com-
motionem hominum præcipitanter audacium et
temerariorum, quantum potero, exponam. Eo
namque die quo magnum Ecclesiæ sidus, veluti
occidens, in exilium abiit, ignis ex medio throno,
in quo doctrinæ illa lux considens coruscaverat, a
nemine conjectus, emicans derepente per sacras
catenas in sublime prorepsit, et ecclesiam ex
omni parte carpsit, eamque prorsus percurrens
depastus est: deinde tecto quoque consumpto, ad
tergum sacrarum ædium conversus, et vehementi
violentoque inde vento exceptus, proximam meri-
diem versus senatus curiam, quamvis longiuscule
dissitam, invasit. Cernere erat rem divinam fere,
et valde admirandam. Flamma namque veluti
animata esset, ædificia quæ in medio erant, præ-
teriens transiit, ne videlicet proxima quæque
carpendo, humanum id quispiam factum esse
putaret. Tribusque horis opus tantum, quod longo
durasset tempore, materia quidem longe pretiosis-
sima, forma autem multo pulcherrima construc-
tum, ad excidium vergens conflagravit (1). Porro incendium hoc proserpens (2), ædificiis omnibus
in circuitu consumptis, ab ædícula ea sola abstinuit, ubi sacra vasa sunt asservata. **397** Ac ne
id quidem absque divino numine factum esse puto, ut ne calumniatoribus occasio esset, sacra-
rum rerum jactura insignem sycophantiam suendi, virumque sanctum per reprehensionem carpendi.
Flamma quæ circiter crepusculum grassari cœperat, ad auroram usque et ulterius progressa, ma-
teriam quæ reliqua adhuc erat, occupavit et combussit.

(1) Socrat. libro vi, cap. 18.

(2) Adversarii Joannis incendium hoc in sectato-
res ejus rejecerunt. At illi contra factum in adver-

βοαίς καὶ σχήμασι παρακαλουμένων ὑπὸ χειρὰ
ποιεῖν τὴν φεύγοντα οἷα φόνους ἐξεργασμένων, ἐκ
βαλανείου τις λελουμένος, ἐκ τοῦ παρήκοντος διωγ-
μου, συνελάμβανεν. Εὐθὺς δὲ καὶ οὗτος τῷ παραξίφιδίῳ
πληγῇ, νεκρὸς ἔκειτο. Ἐπεὶ δὲ πανταχοῦ διαφεύ-
γων ὑπὸ τοῦ πλήθους θηρευθεὶς ἐκυκλώθη, ἐπὶ τῇ
βασίλειᾳ ἀγεται. Τῶν δ' ἀπεχθανομένων Ἰωάννη
αὐτόν τε εἶναι ἔνα, καὶ τοὺς εἰς τοῦτο προαγαγόντας
δίκην ἤτουν λαβεῖν. Ὁ δὲ ὑπαρχος τοῦτον παραλα-
βὼν, ὡς ἐπὶ τιμωρίαν φυλάξουν, τὴν βοήν τοῦ δή-
μου μόλις κατέσταιλεν. Καὶ ἄλλος δαιμονῶν ὑποκρι-
νόμενος, ἐγγχειρίδιον τῇ χειρὶ κατέχων, ὡς ἐπὶ σφα-
γῇ τοῦ ἁγίου παρεσκευάζετο. Μήπω δὲ τῇ πράξει
ἐπιδαλὼν φωραθεὶς, οἷάπερ ὤνητὸς τῷ ὑπάρχῳ προσ-
άγεται. Πριν δ' αἰκίας λαβεῖν, Ἰωάννης ἐπισκό-
πους πέμψας τῶν ἀμφ' αὐτόν, τῆς τιμωρίας ἐξι-
λετο, μὴ τίνα πάσχειν δι' αὐτὸν ἡρημένους. Καὶ ἄλλο
δὲ τι συμβάν, ἔργον μὲν προνοίας Θεοῦ, δόξαν δὲ τοῦ
οἰκείου θεράποντος, εἰς φόβον δὲ καὶ συναίσθησιν τῶν
σφόδρα τυληρῶν καὶ θρασέων, ὡς ἐνὸν, διηγῆσο-
μαι. Καθ' ἣν γὰρ ἡμέραν ὁ μέγας τῆς Ἐκκλησίας
ἀστήρ ὡσανεὶ δύνων πρὸς τὴν ὑπερορίαν ἐχώρει,
πῦρ ἐκ μέσου τοῦ θρόνου ἀναθορόν, ἐφ' οὗ τὸ τῆς δι-
δασκαλίας προσεδρεύον φῶς κατεπύρρυσεν, οὐδενὶς
ἐμβολόντος, ἐξαπίνης διὰ τῶν ιερῶν ἀνέειπεν εἰς
ὕψος ἀύσεων, καὶ τὴν ἐκκλησίαν πάντοθεν ἐπεβί-
σκετο, πᾶσαν τε ἀθρόον διαδραμὸν ἐνεμήθη· ἐπειτα
καὶ τὴν στέγην διαφάγν, κατὰ κύτου τῶν σεπτῶν
δωμάτων ἐχώρει. Σφοδρὸν δ' ἐκείθεν πνεῦμα καὶ
βλαῖον ἐκλαδύραντο, ἐπὶ τὸν παρακείμενον πρὸς με-
σημβρίαν τῆς συγκλήτου βουλῆς οἶκον, καίπερ διὰ
μακροῦ καίμενον, ἐξετίνασσε. Καὶ ἦν ἰδεῖν πρᾶγμα
θεῖον ὡς ἀληθῶς, καὶ λίαν ἐξαισιον· ἡ γὰρ φλόξ, οἷα
τις ἐμφυχος παραδραμοῦσα τὰ μεταξὺ ὑπερήλατο,
ὡς ἂν μὴ τῇ ἐγγύτητι ἀνθρώπων ὧν τις οἰηθεῖ τὸ
ἔργον. Καὶ εἰς τρεῖς ὥρας εἰσάπαν τὸ τοσοῦτον
ἔργον καὶ χρόνον ὑπερτερῆσαν πολλοῦ, ὅλη μὲν ἐς
πολυτέλειαν πρῶτην ἀνῆκον, περικαλλῆς δὲ ἄλλως
καὶ ὠριότατον, παρανάλωμα γέγονε χωρηῆσαν πρὸς
τὸ μὴ εἶναι. Πάντα δὲ τὰ κύκλῳ παρίρπον τὸ πῦρ καὶ
διανεμόμενον, τοῦ οἰκίσκου μόνου ἐφείδετο, ὃ τῶν
θεῶν σκευὴν εἶχε τὴν φυλακὴν. Καὶ τοῦτο οἶμαι
γενέσθαι οὐκ ἀθεεῖ· ὡς ἂν μὴ τινι τῶν ἡρημένων
συκοφαντεῖν γένοιτο ἀφορμὴ τῇ τῶν ιερῶν ἀπωλείᾳ
D διαβολὴν γενναίαν ῥάπτειν, καὶ μῶμον τῷ ἁγίῳ
προστροφῆσθαι. Τό γε μὴν πῦρ δεῖλης ὀφίας ἀρεῖ-
μενον, μέχρις ἔω καὶ περαιτέρω ἐχώρει πρὸς τὰς
ἑξὶ συνεστῶσας ὕλας ἔρπον, καὶ θοίνην πάντα
ποιούμενον.

sarios regesserunt: quasi eos una cum ecclesia
comburare vivos voluerint. (Sozom. lib. viii, cap.
22).

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

Α

CAPUT XII.

Περὶ τοῦ γενομένου διωγμοῦ τοῖς προσκειμένοις τῷ Χρυσόστομῳ· καὶ ὡς ἡ Ἐκκλησία διὰ τὴν ἐκείνου ἀδίκον ὑπερορίαν διήρηται.

Οἱ δὲ πονηροὶ θεὸν μάλλον ἐντεῦθεν συνιέναι τὸ θεόν, μάλιστα ἄφορμης καὶ ἄλλης δραξάμενοι, ἐπατιώμενοι τοῖς προσκειμένοις Ἰωάννῃ, ὡς ἐκείνῳ χαριζόμενοι· ἐνῆκαν τὸ πῦρ, δεινῶς ἐκόλαζον· καὶ πολλοὺς μὲν τῶν ἐπισκόπων, οὐκ ὀλίγους δὲ καὶ τῶν ἱερέων καὶ κληρικῶν, καὶ τῶν ἄλλων οἱ τῆς ἐκείνου μερίδος ἦσαν καὶ ἐκείνῳ συνεξεληλυθότες, εὐθύς συλλαβόμενοι, ἐν Χαλκηδόνι καθεῖρξαν. Ἐτεροι δὲ καὶ ἀνὰ τὴν πόλιν περιόντες ἀπανταχοῦ, εἴ τινα τὰ ἐκείνου φρονεῖν κατεμνηνύοντο, εὐθύς συλλαμβάνοντες, ὑπὸ φρουρὰν ἐποιούντο, καὶ ὑπὸ ἀνάθεμα τὸν ἅγιον ὑπαβάλλειν ἠνάγκαζον. Τούτους δ' ἄλλους, οἱ τὴν τῶν πονηρευομένων ἐκκλησίαν ἐμίσουν, ἐξορίαι, δημεύσεις, θάνατοι, πρὸς δὲ ποικίλαι κολάσεις διεμερρίζοντο. Ἦσαν δ' οὗτοι ἐπίσκοποι καὶ ἱερεῖς, καὶ ἄλλως τὴν ἀσκητικὴν φιλοσοφίαν ἡγαπηκότες. Ἐχρῆν καὶ γὰρ τοῦ καλοῦ ποιμένος ἀνόμοις ἐκδοθέντος χερσὶ, τὰ τε πρόβατα διασκορπισθῆναι καὶ τῷ διδασκάλῳ ἐπίσης τῶν ἀνιερῶν συμμετέχειν. Οἱ μὲν οὖν ἐπλήρου τὴς ἐγγιστα φυλακᾶς, οἱ δ' ἐς τὴν πορρωτέρῳ ἐστελλόντο ἡπειρον, καὶ μακρὰν ἐπλεον θάλασσαν, νήσους οἰκίσοντες, πρότερον πολλαὶ αἰκίαις κατεργασθέντες. Οἱ δὲ αὐτοῖς τὰ κατὰ τὰς ὁδοὺς συνέπιπτε, ποῖος λόγος; ἐτραγωδήσειεν; Ὡμοῖς γὰρ καὶ πονηροτάτοις ἐκδοθέντες ἀνδράσιν, ὡμῶς καὶ ἀπανθρώπως ἐπάσχον, οὐδεμιὰς φειδοῦς ἀξιούμενοι. Καὶ οἱ μὲν ἀσπλάγχως οὕτω καθ' ὅδον κατετείνοντο· οἱ δ' ἐφαστρίδων δίχα φόρτων δίχην γυμναῖς ἐπερρίπτοντο ἡμίονοις, ἱερεῖς καθάπερ ἡ σφάγια, κατὰ κεφαλὴν αἰωρούμενοι. Τὴν δ' ὑπερορίαν, τὰ δ' ὀνειδῆ, ἀλλὰ τὴν χλευσὴν, τὸν βαρὺν μυκτηρὰ, τοὺς καταγέλωτας, ἃ' πολλῶν δριμύτερον καθιένται τῆς ψυχῆς, ἢ πληγαὶ καὶ ἐπάλληλοι μάστιγες, ἃ μᾶλλον εὐκτὸν ἐποιοῦν τὸν θάνατον, τίς ἱκανὸς διγυγῆσθαι λόγος; Ἐντροφῶντες δὲ τῇ ἐκείνων αἰσχύνῃ, ἐν χαμαιτυπείῃς ἐποιούντο τὰς καταλύσεις, καὶ ἄλλοις αἰσχυρίτοις καταγωγῆς οἱ βδελυρίας μεστοί, οὐκ ἐν ἱεροῖς οἰκίαις, ἢ ἄλλοις ἐπιτηδεύειν ἔχουσι τόποις ἐγκλείοντες· ἃ μικρὰ πάντως καὶ ὡς οὐδὲν ἐνόμιζον, ἢ τῆς Ἰωάννου μερίδος διαζυγῆναι. Εἰ δὲ καὶ τινες αὐτῶν διαφυγεῖν ἔσχον, οὐδὲν ἤττον αὐτοὶ σφῶν ἐγίνοντο τιμωροί, ἀοίκους καὶ ἀδάτους ἐσατιαῖς ἑαυτοῖς καταψηφισάμενοι· τὴν μετὰ θηρίων οἰκῆσιν μᾶλλον ἢ μετ' ἀνθρώπων οὕτως ἀγρίως καὶ ἀπηνῶς ἐχόντων, ἔχειν ἐλόμενοι. Διαφερόντως μέντοι τὴν τοιαύτην ἀδικίαν οἱ τῆς Εὐρώπης ἐδεδούξαντο ἱερεῖς. Τῆς γὰρ τῶν δεδρακότων κοινωνίας ἀποκριθέντες ἦσαν καθ' ἑαυτούς. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ Ἴλλυριοὶ καὶ οἱ κλειστοὶ τῶν πρὸς ἑω ἐπίσκοποι τῆς Ἰωάννου μερίδος ἐγένοντο. Τὸ δὲ τῆς Ἐκκλησίας οὐκ ἐμερίσαντο σῶμα· ὥστε καὶ τοῦ μεγάλου Πατρὸς τελευταίαντος, οἱ ἐσπέραιοι ἱερεῖς, οὐ πρότερον τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἑω, τῶν τ' ἐν Βοσπόρῳ καὶ Θράκῃ τὴν κοινωνίαν ἡσπάζαντο, ἄχρις οὗ τὴν κλήσιν τοῦ θεοσεβοῦς ἐκείνου ἀνδρὸς, τοῖς τεθνεώσι συντάξαν

De persecutione quam ii pertulerunt qui Chrysostomo fauerunt: et ut Ecclesia propter injustum ejus exsilium sit divisa.

Sedenim homines perversi, cum id quod æquum erat conjicere atque intelligere inde deberent, occasione potius alia arrepta, Joannis fautores criminati sunt: atque in eos, veluti illi gratificati incendium id excitassent, graviter animadvertunt: multosque episcopos, nec paucos sacerdotes et clericos, aliosque item qui in Joannis partibus erant, et cum eo urbe exierant, statim comprehensos Chalcedone in vincula conjecerunt. Alii porro in urbe passim obambulant, si quis eis ut Joannis studiosus indicatus esset, eum quoque citra moram rapuerunt, atque custodiæ mandant, et ut anathemate virum sanctum feriret, coegerunt. Alios autem quibus ecclesia malignantium exosa erat, exsilia, bonorum confiscationes, necesse et tormenta varia disjunxerunt. Erant autem isti, episcopi et sacerdotes, et monasticæ philosophiæ sectatores. Oportebat etenim pastore bono impiorum manibus tradito, oves quoque dispergi, et earumdem cum magistro ærumnarum participes fieri. Itaque alii custodias proximas compleverunt; alii in ulterioriorem missi continentem, vastum trajecere mare, insulas inhabitaturi, cum quidem multis prius injuriis essent affecti. Quæ vero illis in profectione adversa acciderint, quænam oratio tragicis verbis exposuerit? Feris enim et improbissimis commissi hominibus, crudeliter et inhumaniter ab eis sunt tractati; neque eis quapiam in re est parsum. Et nonnulli quidem præter commiserationem omnem in via ita tractati sunt. Nonnulli vero sine amiculo elitellarum instar nudis injecti sunt mulis, haud aliter quam hostiæ aut victimæ in caput deorsum versum sublatis. **398** Despicientiam vero, convicia, ludibria, graves sannas, illusiones, quæ acris animum penetrant, aut plagas et alternata flagra, quæ mortem optabiliorem reddidere, quæ verba satis expresse- rint? Et quod in horum pudore et infamia sibi delicias facerent, in lupanaria atque alia foedissima domicilia, et non in honestas ædes diverte- runt, aliisve idoneis locis hos incluserunt, execratione pleni homines. Quæ tamen parva prorsus et pro nihilo potius isti habuere, quam ut a Joannis partibus sejungi se paterentur. Quod si nonnulli eorum profugere potuerunt, nihilominus ipsi a seipsis pœnas sumpserunt, ad loca sola inviaque et extremas ad oras seipsos condemnantes. Cum feris quippe illi, quam cum hominibus tam agrestibus et truculentis, habitare maluerunt. Ejusmodi injuriam seu iniquitatem summopere Europæ detestati sunt episcopi. Nam ab eorum qui talia admiserant, communione discreti, in partibus constitere. Illyrici quoque, et plurimi in Oriente episcopi, factionis Joannis fuerunt, Ecclesiæ autem corpus non diviserunt. Et magno hoc Patre de-

functo, episcopi Occidentales non prius Ægypti, A Orientis, Bospori, et Thraciæ episcopos ad communionem suam admiserunt, quam nomen divini illius viri in mortuorum episcoporum catalogum retulere. Sed neque Arsacium successorem ejus vel compellatione sola dignati sunt. Quin et Atticum, qui Arsacio substitutus est, et legationes multas ad eos misit, sæpeque per pacificationem conciliari eis studuit, longo post tempore susceperunt, ubi magni viri nomen sacris tabulis inscripsit, sicuti paulo post dicemus.

399 CAPUT XXIII

De Tigrio presbytero, et Eutropio lectore, et ea quæ propter ipsum facta est in somnis Sisinio visione.

Eo tempore maximo excitato metu, quoniam plebem quietam deinceps per seditionem nihil moturam esse constabat, urbis præfectus Optatus publice pro tribunali, de incendio hoc, et quæ conflagraverat senatus curia, quæstionem exercuit, multosque eo sub prætextu graviter torsit. Quod enim superstitionem Græcam profitebatur, in nostris malis veluti delicias consectans, et ecclesiasticis claudibus illudens, casu eo delectabatur; et presbyterum quemdam, cui nomen erat Tigrius, arripuit: eique vestibus detractis, nudo flagris in tergo plagas intulit: et eoque hominem excarnificavit, donec articuli ejus solverentur. Manibus enim pedibusque arcte vinctus, quam maxime fieri potuit, distentus est. Tigrius vero iste genere barbarus quidem et eunuclus, non ab ipsa nativitate, fuit. Et quoniam in herili domo, pro eo atque debuit, servitutem serviit, præclariorem quam pro servi capti laudem sibi comparavit. Quapropter libertatem donatus, propter morum humanitatem et modestiam, multo intercedente tempore ad presbyteri evectus est dignitatem. Erat namque moderatus admodum, et æquabilitate vitæ insignis. Erga indigentes, si quis alius, et ipse valde commotus, et in hospites qui ad eum divertissent, benignus. Deinde Eutropius etiam lector productus est, cum quasi incendiarius per indices delatus fuisset. Et primum quidem bovis distentis sæpius tortus est, postea autem ei fustibus et clavis ossa comminuta, ungulis deinde membra, latera, et maxillæ concisæ, postremo flammam accensam inferioris corporis partibus is excepit. Atque ubi nihil est confessus, post eos qui dicti sunt cruciatus custodiæ inclusus est, cum juvenis et tenero maxime corpore esset. Ubi etiam correptis putredine membris, brevi vitam finit. Verum enimvero grave mihi non fuerit, somnium quoque quod de eo accidit, historiæ huic attexere. Sisinio namque episcopo dormienti assistere visus est vir quidam forma et proceritate illustri, habitu etiam honesto et gravi, ad sanctam sacrificii aram, templi quod Stephano protomartyri dictum est. 400 Conser-

ἐπισκόποις. Ἄλλ' οὐδ' Ἀρσάκιον τὸν ἐκείνου διάδο-
χον ψιλλῆς γούν προσήρσεως κατηξίωσαν· ἀλλ' οὐδ'
Ἀττικόν, ὃς μετ' Ἀρσάκιον ἐγεγονέει· καὶ γὰρ καὶ
τοῦτον πολλὰ πρεσβευσάμενον, πολλάκις δὲ τῆς εἰ-
ρήνης τυχεῖν ἀξιώσαντα, χρόνῳ πολλῷ προσήκωντο
ὑπερτον, τὴν τοῦ μεγάλου προσηγορίαν τοῖς ἱεροῖς
διπτύχοις ἐγγράψαντα, ὡς μικρὸν προΐοντες δηλώ-
σαμεν.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

*Περὶ τοῦ πρεσβυτέρου Τιγρίου, καὶ Εὐτροπίου
τοῦ ἀναγνώστου, καὶ τοῦ διὰ τοῦτον ὄνειρα-
τος.*

Τηνικαῦτα δὲ μεγίστου φόβου ἀνηρτημένου, ἐπειδὴ
καὶ ὁ δῆμος λωφῆσας δῆλος ἦν μὴ τοῦ λοιποῦ στα-
σιάζειν, ὁ τῆς πόλεως ὑπαρχος, Ὀπτάτος ὄνομα,
δημοσίᾳ προκαθίσας, δῆθεν τὰ περὶ τῆς πυρκαϊᾶς
καὶ τοῦ τῆς γερούσιας, εἶπουν τοῦ βουλευτηρίου ὀϊ-
κου, ἐξήταξε. Πολλοὺς δὲ τῇ προφάσει τούτου δει-
νὸς ἐτιμωρήσατο· τὰ γὰρ Ἑλλήνων πρεσβεύων,
ὥσπερ τοῖς ἡμετέροις κακοῖς ἐντροφῶν, καὶ ταῖς
ἐκκλησιαστικαῖς ἐπεγγελῶν συμφοραῖς, δι' ἡδονῆς
εἶχε τὸ συμπεσόν. Καὶ δὴ τινα πρεσβύτερον, Τι-
γρίον ὄνομα, συλλαδὼν, ὑφαίρειτό τε τὴν ἐσθῆτα,
γυμνῷ τε κατὰ νύκτου ἐπῆγε τὰς μάστιγας· καὶ ἐπὶ
τόσον ἤκισατο, ὥς οὐ ἐκείνῳ διελύθη τὰ ἄρθρα· οἷ
τε γὰρ πόδες καὶ αἱ χεῖρες ἀσφαλῶς δεσμευεῖσθαι,
ἐφ' ὅσον ἐξῆν, διετεινοντο. Ὁ δὲ Τίγριος οὗτος τὸ
μὲν γένος βάρβαρος ἦν, εὐνούχος δὲ οὐκ ἀπὸ γα-
στρός· δυνατῇ δὲ οἰκίᾳ δεδουλευκῶς, ὡς χρεῶν.
ἐπηνέθη, δόξαν οὐ κατὰ δοῦλον κτησάμενος· θοὴν
ἐλευθερίᾳ τιμηθεὶς, τῷ τοῦ τρόπου ἐπιεικέι πολλῷ
τῷ μέσῳ χρόνῳ καὶ εἰς πρεσβυτέρου προήχθη ἀξίαν.
Ἦν δὲ τὸ ἦθος μέτριος καὶ ἐπιεικέστατος· λίαν δὲ
δεξιῶς εἶχε περὶ τοὺς θεομένους εἰπαρ τις καὶ εἰ τις
ἐπιξενωθεῖν αὐτῷ. Πρὸς δὴ τούτῳ καὶ Εὐτρόπιος
ἀναγνώστης προήγετο, καταμνηυθεὶς ἐπαφῆναι τὸ
πῦρ. Καὶ δὴ πρῶτα μὲν βοελαῖς κατατεινομέαις
συχνάκις ἤκιστο· ἔπειτα ξύλοις καὶ ῥοπάλοις τὰ
ὅσα συνεθλᾶτο· θνύξιν ἐπὶ τούτοις τὰ μέλη ἐξαί-
νετο, πλευρὰς τε καὶ παρειαί· τέλος πυρρὸν ἀνα-
φθέντα κάτωθεν ὑπέδεχτο. Ὡς δὲ μηδὲν εἶναι διω-
μολόγει, μετὰ τὰς εἰρημένας βασάνους τῇ φρουρᾷ
κατεκλείετο, καὶ ταῦτα νέος καὶ ἀπαλόχρως μάλι-
στα ὢν. Ὅπου δὴ συσσεπέντων αὐτῷ τῶν μελῶν,
ἀπεβίω μετὰ βραχύ. Ἐγὼ δ' οὐκ ὀκνήσω καὶ τὸ
συμβάν ἐπὶ τούτῳ θναρ τῇ συγγραφῇ παραδοῦναι.
Σισινίῳ γὰρ τῷ ἐπισκόπῳ καθεύδοντι ἀνὴρ τις ἐδᾶ-
κει παρίστασθαι, κάλλει καὶ μεγέθει διαφανής·
σεμνῇ δὲ τῇ ἀναβολῇ καχημένος ἦν, παρὰ τὸ θυ-
σιαστήριον τοῦ νεῶ, ὃς Στεφάνῳ ἀνείτο τῷ πρωτο-
μάρτυρι. Ἐφῆκε δὲ ἀδημονεῖν, ὅτι μὴ ἀνδράσιν
ἀγαθοῖς ἐντόχοι, καὶ ταῦτα τούτου χάριν πᾶσαν τὴν
πόλιν περιεληλυθὼς· ἐπὶ σπᾶναι δὲ τοσαύτῃ ἀνδρῶν
ἀγαθῶν μόνον διαφανῆ εἶναι Εὐτρόπιον. Ἐν ἐκπλή-
ξει δὲ γινόμενον τῷ καινότερῳ τῆς βίβως τὸν Σισί-
νιον, διακινάσθηναι τε εὐθέως, καὶ τινι τῶν ὑπ' αὐτῷ
πρεσβυτέρων τὸ θναρ ἐκδηγήτασθαι, καλεῖσθαι τε

τὴν πόλιν περιόντα, ἀναζητεῖν εἰ ποῦ τις εἴη Εὐτρόπιος. Ὁ δ' εὐθὺς συνέβλεπεν, ἐκείνον εἶναι εἰπὼν, ὅς ἐναγχοῦ τοῖς ὑπὸ τὸν ἐπαρχὸν ἐξισταζομένοις πλεῖστον διεγένετο ταῖς βασιάνοις ἐγκαρτερῶν. Καὶ δὴ ἀνὰ τὸ δεσμοκτήριον γεγόνως ἐπιμελῶς ἡρεῖσθαι, εἰ τις ἐστὶν αὐτοῖς Εὐτρόπιος ὄνομα· εὐρὼν δὲ, καὶ λόγοις προσομιλήσας, τὸ Σισινίου κατέλεγεν ὄναρ. Δικρυῶν δὲ, ὑπὲρ αὐτοῦ εὐχὴν πράττειν κατηντιθόλει. Καὶ τὰ μὲν περὶ Τίγριον καὶ Εὐτρόπιον οὕτως ἔρχε.

si quis ibi Eutropius nomine esset, inquisivit: quem ubi invenit, collocutus cum eo, et Sisinii somnio commemorato, flets, ut pro se precaretur, ab eo petit. Hæc de Tigrio et Eutropio.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

Περὶ τῆς ἀγίας καὶ μακαρίας Ὀλυμπιάδος διακόνου γενομένης τῆς Μεγάλης ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως μερικὴ τις τῶν κατ' αὐτὴν διήρησις.

Ταῖς δ' ἐκκλησιαστικαῖς ταυτησί συμφοραῖς μάλα ἀνδρεῖον διαγέγονεν ἐνδειξαμένη τὸ φρόνημα καὶ ἡ μακαρία Ὀλυμπιάς ἡ διάκονος. Ἀήλη δὲ πάντως αὕτη καὶ μόνῃ τῇ κλήσει. Ἀδίκλιν δ' ἂν καὶ τὴν συγγραφὴν αὐτὴν, εἰ μὴ καὶ τὰ περὶ αὐτῆς διαλήψαι, καὶ ἅπας καὶ δις ἤδη μνήμης ἀξιοθείσης. Ἀλλ' ἀφήσω ἤδη τὸν λόγον, ὥστε καὶ τοῖς αὐτῆς παραρρυῆσαι καλοῖς. Γένει μὲν γὰρ τῶν λίαν ἐπισμῶν ἦν αὕτη· πλοῦτις δὲ καὶ τοῖς κατὰ βίον ἅπασιν διαφερόντως περιφανῶς ἔχουσα, ἀνδρὶ πρὸς γάμου κ' ἰωνίαν ἐκδίδεται μὲν, οὐ μὴν δὲ καὶ τὸ παρθένος εἶναι προσσφαιρεῖται· εἴκοσι γὰρ ἐκείνῃ μῆνας συμβιωτεύουσα, ἐπεὶ θανάτῳ αὐτὴν ἀπέβαλε, καίπερ τὴν ἡλικίαν μὴ αἰσχύνειν δευτέρους γάμους ἔχουσαν, σωφρονεῖν τε ἡγάπα, καὶ στέργειν διὰ βίου ταύτην ἡρέτο. Καὶ ταῦτα τοῦ βασιλέως πρὸς τοὺς ἐκείνῃ συγγενεῖς γάμους· ἔλκοντος, καὶ γερῶν τῶν ἀνηκόντων καταξιοῦντος, ἐκείνῃ μᾶλλον εἰσάγαγε ἐπέβλεπε τὸ φιλοσοφεῖν κατὰ τὸν τῆς Ἐκκλησίας θεσμόν. Καὶ δὴ ἀπεωθείτο μὲν τὴν τροφήν, οἷα δὲ ταύτην μᾶλλον οἰομένη ξένην ταῖς εὐγενεῖς· νηστεία δὲ προσκειμένη, οὐχ ἤττον τροφῆς, ἀλλὰ καὶ ὕπνου καὶ τῶν ἐξ ὕλης παθῶν ἐπιμελῶς ἦσκει τὸ σῶμα τοσοῦτον, ὥς συνεργῶν μᾶλλον, ἀλλὰ μὴ ἐπιβουλον κτήσασθαι. Τὸ δὲ σῶφρον αὐτῇ οὐκ ἄχρι τοῦ θίγειν ἐν ὁποῖα δὴ ποτε τῶν αἰσθησέων ἴστα, ἀλλ' ἐν αὐτῇ διανοίᾳ. Κυρία δὲ τῆς πολλῆς οὐσίας ἐκείνης γεγεννημένη, πρῶτα μὲν, ὡς ἔτυχε, τοῖς αἰτούσι ταύτην προέτετο· ἦν οὕτω πράττουσαν ὁρῶν Ἰωάννης ὁ τῆς Ἐκκλησίας λαμπτήρ (διάκονον γὰρ ταύτην χειροτονήσας ἔφθῃ Νεκτάριος), «Τὴν μὲν σὴν, εἶπε, προαίρεσιν, ὧ γύναι, περὶ τὰ τοῦ κόσμου μάταια ὑπεράγαμαί· ἀλλ' οἰκονομικὸν εἶναι χρεὼν τὸν εἰς ἄκρον ἀνιέναι τῆς τελείας ἀρετῆς σπεύδοντα. Σὺ δὲ τοῖς ἔχουσι τὸν σὸν ἐπιβάλλουσα πλοῦτον, τοῖκα· θαλάττῃ δαεῖζεν ὕδωρ. Ἐκεῖνο δὲ σε μάλιστα συνορᾶν προσηύκεν, ἐπεὶ ἐκοῦσα θεῶ τῆς οὐσίας ἐξέστης, καὶ τῆς ἐπὶ χρήμασι δεσποτείας ὀπανεχώρησας, διοικῆσαι ταῦτα μᾶλλον καλῶς δίκαιον, οἷα τοῦ λοιποῦ θεῖκα χρήματα· καὶ λόγον ἐνέχῃ δοῦναι, εἰ τι μὴ κατὰ λόγον ἐπὶ τούτοις ἐκδοαίη. Τοῖνον πρὸς τὴν τῶν αἰτούντων χρεῖαν, ἦν ἐμοὶ πείθῃ, μετρέσεις· τὴν δόσιν· πλείους γὰρ ἔ

A proborum hominum penuria solus præclarus esset Eutropius. Hac visione propter novitatem rei Sisinius ad stuporem redactus, celeriter consurrexit, et cuidam presbytero, qui sub eo erat, somnium exposuit: eundemque per urbem circum-euntem, si alicubi Eutropius quispiam adesset, inquirere jussit. Atque ille conjectura ductus, eum confestim esse dixit, qui nuper diutissime illata in quæstione sibi a præfecto tormen'ta fortiter pertulisse ferebatur. Et in ipso carcere diligenter,

CAPUT XXIV.

De beata et sancta Olympiade, diaconissa Magni templi Constantinopolitani: et singularis quædam rerum ejus gestarum commemoratio.

In hisce ecclesiasticis calamitatibus virilis admodum animi specimen exhibuit beata Olympias, diaconissa, quæ vel solo nomine satis est clara et manifesta. Facere vero historiæ huic injuriam, nisi ejus quoque res referrem, cujus semel jam atque iterum mentio est facta. Sed laxanda venit oratio, ut nos virtutibus quoque ejus oblectemur. Genere ipso parentibus præclaris orta fuit, divitiis, formæ venustate, et omnibus vitæ ornamentis perquam illustris. Et collocata quidem illa viro in matrimonium est, non tamen idcirco virginitate orbata est. Viginthi namque mensibus in conjugio cum illo exactis, postquam illum ei mors ademit, quanquam ea esset ætate, ut secundas non dehonestaret nuptias, pudicitiam tamen complecti, atque in ea per vitam omnem acquiescere maluit. Et cum imperator eam ad cognatorum suorum connubium alliceret, præmiaque et honores convenientes deferret, nihilominus tamen illa persequendum sibi esse quam maxime juxta Ecclesiæ constitutiones philosophandi genus dixit. Proinde delicias omnes repudiavit, alieniores eas esse a præstantibus nobilitate feminis rata. Et cum abstinentiæ se non cibi tantum, 401 sed et somni et crassiorum materiæ affectionum seu perpersionum dedisset, tam accurate corpus exercuit, ut administro illo, non insidiatore usa sit: pudicitiam vero non modo in contactu quorumcumque sensuum, sed in mente ipsa constitutam habuit. Tum autem cum domina facultatum miltarum esset, primum quidem prout sors tulit, petentibus eas distribuit. Cum vero eam hoc sic facere insigne Ecclesiæ lumen Joannes videret (Nectarius enim eam diaconissam legerat): «Consilium sane, inquit, et institutum tuum, o mulier, de vanis hisce mundi rebus admiror. At dispensandi largiendique modum tenere eum oportet, qui ad perfectæ virtutis fastigium contendit. Ac tu quidem, quæ habentibus substantiam tuam distribuis, mari ipsi aquam inferre et mutuat dare videris. Illud autem te maxime spectare decet, quandoquidem tua sponte Deo ipsi bonis tuis ccasisti, et dominio possessio-

nique pecuniarum renuntiasti, ut eas de cætero A
veluti divini juris factas, rectius majore cum æqui-
tate dispenses, obnoxiamque te rationi reddendæ,
si quid de eis præter rationem factum fuerit, esse
scias. Itaque liberalitatem, si mihi obsequeris,
petentium indigentia metieris. Plures enim hoc
modo abundabunt, et misericordiam simul et dis-
pensationis curam, quam in divina pecunia con-
sectari convenit, conservabis, compensationemque
et gratiam congruentem consequeris. » Ex eo igitur
tempore in solam sanctorum curam opes suas
impendere constituit, et liberali manu virtutis ama-
tores prosecuta est, largitione convenienti cum
hilaritate usa. Ac multos illa quidem alios propter
excellentem hospitalitatem liberaliter et benigne
excepit, in primis autem in Theophilo, amicum B
illum et charum Deo esse rata, magnanimitatem
suam ostendit: quamvis et ipsa improbitatem et
contumelias linguæ ejus non effugit, ob causam
illam, quod et Dei amantes viros illos Ammonium
et Isidorum hospitio excepit, eisque benigne fecit.
Et cum qui pie secundum Deum viverent, omnes
honoravit, flagrantique animo illos competenti
cura dignata, eis inservivit: tum præcipue Chry-
sostomo Patri addicta et familiaris quam maxime
fuit, tota ex illius nutu et ore pendens, et vestis
atque cibum crassæ hujus materiæ expertem, cul-
tumque illum pro eo atque decuit rite præans,
402 nec non in aliis rebus omnibus ei inserviens,
et quodammodo perinde atque Thecla altera Pau-
lum consequens. Sedenim incendii hujus prætextu
et ipsa tum ad præfecti tribunal constitit. Atque
illo interrogante, « quid ita tandem Christiano-
rum ecclesiam incendisset? » composito placi-
doque animi statu illa, « Non hoc, ait, o præses,
vitæ meæ institutum est. Substantiam enim, quod
ipse quoque nosti, meam non exiguam fere omnem
in sacrorum fanorum instaurationem insumpsi. »
Ubi vero ille subobscure se illius vitam scire signi-
ficaret, Olympias, « Proinde judicis munus,
inquit, relinque, accusatorisque personam sume,
et alius nobis detur judex. » Porro quoniam cri-
men objectum testimoniis confirmare non potuit,
eamque legitime arguere non licuit, ad alia sensim
præfectus transiit. Et quasi consilarii locum sus-
cepisset, eam reprehendit, quod Joannis necessi-
tudinem retineret, et propterea Ecclesiæ commu-
nionem non reciperet. cum ei resipiscenti facile
esset, negotio molestiaque omni liberari. Verum
beata illa nefas esse dixit, eam quæ publice per
sycophantiam delata, et in judicio de crimine ob-
jecto non convicta esset, ad alterius rei, quæ in
crimen atque judicium non venisset, causam di-
cendam transire. « Quod si tibi, inquit, videtur,
jube me patronos producere criminum eorum quæ
proxime mihi sunt intentata. Nam si cogere voles,
ut me contra leges synaxis et conventus cum iis
quos nimine decet participem faciam: facturam
me non esse scito, quæ eis facere permissum non

οὕτως εὖ πράξοντες· οἴκτου τε ἅμα καὶ τῆς ἐπὶ
τοῖς θεικοῖς χρήμασι κατεσπουδασμένης καὶ οἰκονο-
μικῆς φροντίδος· ἐπιτεύξη, ἀνηκούτης εὐτυχήσασα
ἀμοιβῆς. » Ἐξ ἐκείνου τοίνυν εἰς τὰς τῶν ἁγίων
θεραπείας μόνως ἔκκενοῦν ἔγνω· φιλοτίμῳ τε χειρὶ
τοῦς τῆς ἀρετῆς ἐραστὰς ἐξένιζε, καὶ θεραπείας
ἡξίου τῆς ἀνηκούσης μεθ' ἱλαρότητος. Πολλοὺς μὲν
οὖν καὶ ἄλλους διὰ τὸ περιὸν τῆς φιλοξενίας· φιλοτί-
μως ἐδεξιοῦτο· ἀλλὰ δὴ καὶ ἐπὶ Θεοφίλῳ, ὅτε δὴ
φίλον ολομένη Θεοῦ, τὸ μεγαλόψυχον ἐπεδείξατο·
καὶν εἰσάπαν καὶ αὐτὴν τὸ ἱταμὸν τῆς ἐκείνου γλώτ-
της καὶ ἐφύδριστον οὐκ ἀπέδρασαν, αἰτίαν σχοῦσα,
ὅτι καὶ τοὺς θεοφιλεῖς ἐκείνους ἀνδρας τοὺς περὶ
Ἀμμώνιον καὶ Ἰσιδώρον ἐπιξενούσα εὖ ἐπραττεν.
Πάντας μὲν οὖν τοὺς κατὰ Θεὸν ζῶντας· ἐτίμα, καὶ
θερμῶς ἐκήδετο, καὶ τῆς ἀνηκούσης προνοίας ἡξίου·
τῷ δὲ Χρυσοστόμῳ Πατρὶ διαφερόντως μάλα προσ-
ἔκειτο, καὶ συνήθως· εἰπερ τις ἦν, ὅλη τῆς ἐκείνου
καὶ βροτῆς καὶ γλώσσης· αὐτὴν ἐξαρτήσασα, ἱμάτιά
τε καὶ αὐλὸν ἐκείνην τροφήν τε καὶ θεραπείαν ὡς
εἰκὸς εὐτρεπίζουσα, καὶ τὰλλα πάντα γινομένη, καὶ
τρόπον ἕτερον θέλῃ τις οἶον ἄλλῃ τῷ Παύλῳ ἐπα-
πομένη. Τῇ δὲ προφίσει τοῦ φλέγοντος καὶ αὐτὴ
τηνικαῦτα, τῷ τοῦ ὑπάρχου παρίστατο βήματι.
Ἐρομένου δ' ἐκείνου τί δὴ ποτε τὴν Χριστιανῶν
ἐκκλησίαν ἐμπρήσειεν, ἐκείνην ἡρεμαίῳ ψυχῇς
καταστήματι, « Οὐχ αὕτη, ὦ ἐπαρχε, ἐστὶν, τῆς ἐμῆς
βιοτῆς ἡ προαίρεσις. Τὴν γὰρ ἐμὴν οὐσίαν πολλὴν
γε οὖσαν, ἐπίσταται δὲ καὶ αὐτὸς, σχεδὸν τὸ πλεῖ-
στον, εἰς ἀνανέωσιν ἱερῶν σηκῶν ἐκδαπανῆσαι ἐγέ-
νετο. » Τοῦ δ' αἰσχυρῶς αἰνιγμαμένου τὸν ἐκείνης βίον
εἰδέναι, « Οὐκοῦν ἄφεις δικάζειν, εἶπεν, εἰς σχῆμα
κατηγορίας μετάδθῃ, καὶ ἄλλος ἡμῶν ἐσέεται κρι-
τῆς. » Ἐπαὶ δ' ἀμάρτυρον εἶχε τὸ ἐγκλημα, καὶ ἐν
δίκῃ μέμφεσθαι οὐκ ἐνῆν, ἐφ' ἕτερα ἡρέμα μετ-
έδαινε· καὶ συμβούλου τόπον ὥσπερ ἀναλαθὼν,
κατεμέμφετο, ὅτι περ Ἰωάννου ἐξέχοιτο, καὶ διὰ
τοῦτο τὴν τῆς Ἐκκλησίας κοινωνίαν οὐ καταδέχοιτο,
ἔξῃν μεταμέλῃ χρησάμενην, ἀπηλλάχθαι πραγμά-
των. Ἡ δὲ μακαρία, « μὴ θέμις εἶναι· εἶλεγε τὴν
δημοσίᾳ συκοφαντίαν ὑποστᾶσαν, μὴ μέντοι δικη-
στηρίῳ διελεγχθεῖσαν τοῖς κατηγορημένοις, εἰς
ἄλλην ἀπολογίαν μεταχωρεῖν μέμφεων ἀνευθύνων.
'Ἄλλ' εἰ σοι δοκεῖ, οἷς με πρῶν ἐγράψαντο, κέλευε
συνηγόρους προστεῖσθαι. Εἰ γάρ με βιάσαιτο παρα-
νόμως συνάξων συμμετέχειν οἷς οὐ χρεῶν, ἴσθι μὴ
πράξουσιν ἀ μὴ ἐφέται οἷς εὐσεβεῖν ἄλρεσις. » Ὁ
ὑπαρχος δ' οὖν ὡς ἔγνω μὴ παύσεσθαι εἴ Ἐκκλησίᾳ
κοινωνεῖν, τότε μὲν δὴθεν ἡφείε συνηγόρους εὐρεῖν·
ἄλλοτε δὲ τῷ δικαστηρίῳ παραγαγὼν, χρυσίου πολ-
λοῦ κατεδίκασεν· οἰόμενος· γὰρ ἦν διὰ ταῦτα μετα-
θέσθαι τῆς δόξης. Ἐκείνη δὲ ταῦτα παρ' οὐδὲν
λογισαμένη, οὐ κατὰ τι τοῦ σκοποῦ καθυφῆκε. Διὰ
τοῦτο καὶ τὴν Κωνσταντίνου λιποῦσα, τὴν ἐν
Κυζίκῳ διατριβὴν κατησπάζετο. Εἴτ' ἐκείθεν ὑπερ-
ορίαν φυγὴν ἐν τῇ Βιθυνῶν Νικομηδείᾳ κατεδικά-
ζετο· ἀφθόνως δὲ τὰ χρεῖώδη Ἰωάννην ἐν ὑπερορίᾳ
διάγοντι ἐπεμπεν, ὡς ἐκείνον ἐντεῦθεν πολλοῖς τε
ἐπαρκεῖν, καὶ οὐκ ὀλίγους ὠνούμενον τῆς τῶν Ἰσαύ-

ρων αἰμαλώσεως, τοῖς ἰδίοις ἀποδιδόναι. Ἐκεῖσε A
 δὲ πλείστα διαβιώσασα ἔτη, τὰς τῶν πειρασμῶν
 νιφάδας ποικίλας τῶν θλίψεων τῇ πρὸς Θεὸν ἔρωτι
 γενναίως ὑπενεγκοῦσα, τὸν τῆς ὑπομονῆς ἀνεδήσατο
 στέφανον· ὁ μοναστήριον ἐν τῇ Κωνσταντίνου συν-
 εστήσατο, Μαρτίνῃ καταλιποῦσα τῇ συγγενίδι, ἀπα-
 ράπτωτον ἐπισκῆψασα τὸν τοῦ μοναστηρίου κανόνα
 διατηρεῖν. Ἐγγίσα δ' ἦν τῇ μοναστήριον τοῦ τῆς
 ἀγίας Εἰρήνης καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου Σοφίας προ-
 τέρου σηκοῦ· ὁ λόγος διαρκέσαι ἄχρι τῆς στάσεως
 ἥτις Νίκα ἐλέγετο. Τότε δὲ τοῦ τῆς Σοφίας ἱεροῦ
 ἐμπρησθέντος, κάκεινο συνδιεφθάρη. Ἀλλὰ τοῦ με-
 γίστου πολλῶν ὑστερον αὐθις ἀνεγερθέντος· νεῶν, κά-
 κεινο τὴν προτέραν εὐχοσμίαν ἔσχε, καὶ εἰς τὴν
 ἀρχαὸν ἀποκατέστη ἀξίωμα, Σεργίῳς ἡγουμένης
 αὐτοῦ· ἡ δὲ καὶ τὸν τῆς μακαρίας βίον συγγράμ-
 ματι καταλείπειν, ἐν ᾧ δὴ καὶ τοῦτο ἱστοροῦσης
 ἔστιν ἀκούειν, ὡς ἔπει ἐν Νικομηδείᾳ ἡ ὁσία ἐτε-
 λεῦτα Ὀλυμπιάς, πρὶν ἢ τάφος αὐτὴν ὑποδέξαιτο,
 τῇ τότε ἱερατικῶς ἐξηγουμένῃ τῆς Νικομήδους ἐναρ-
 χήσεται, τὸ τίμιον λείψανον γλωσσοκόμῳ ἐνθέμε-
 νον, τῷ βυθῷ ἐπαφῆναι· ὅπου δ' ἂν ἐκεῖνο σχάσῃ
 τὸν πῦλόν, ἐκεῖ καὶ τὸ σῶμα τῆς ὁσίας καταξιοῦν.
 Καὶ τὸ μὲν ἐγένετο· ἐφθανε δὲ τὴν παραλλαν, ἥ ὁ
 τοῦ ἀποστόλου Θωμᾶ νεῶς ἰδρυται· Βρόχθοι ἐγγω-
 ρίως ὁ τόπος ὠνόμασται. Ἐνθα θεῖα ὄψεαι ἐξιόντες
 οἱ τὴν τίπον οἰκοῦντες, τὸ ἱερὸν ἐκείνης πρὸς τῇ
 ἱερῇ θυσιαστηρίῳ κατέθεντο λείψανον, μυρίων νόσων
 θεραπείας ἀξιουμένων, δαιμόνων ἀπελαυνομένων,
 καὶ ἄλλων τεραστίων παρὰ δόξαν γεγεννημένων. C
 Ἰστέρηται γὰρ μὴν μετὰ τοῦτο ἔθνους ἐπιδρομῇ συμ-
 μετασχεῖν τῆς πυρκαϊᾶς καὶ τὸν τοῦ ἀποστόλου
 νεῶν. Ἐγγὺς δὲ πρὸς θάλασσαν τοῦ λειψάνου χει-
 μένου, τὸ μὲν γλωσσόκομον διαπάνην τῇ πυρὶ γενέ-
 σθαι, τὰ δὲ γὰρ λείψανα τοῖς θαλαττοῖς παρεβρίθθαι
 ῥοθίοις· ὅπου δ' ἐκεῖνα γένοιτο, ὕφαιμον καὶ τὸ
 ὕδωρ καθίστασθαι, ὡσανεὶ ἐνδεικνυμένου Θεοῦ τὸ
 τῆς ὁμολογίας ἐκείνη μαρτύριον. Σεργίου δὲ τῆς
 καὶ πατριάρχου, Ἰωάννην πέμψαι πρεσβύτε-
 ρον· καὶ τὰ ἱερὰ ἐκείνης ἀναλεξιόμενον λείψανον, τῇ
 αὐτῆς μοναστηρίῳ ἐνθεῖναι, ὅπερ, ὡς εἰρηται, μέσον
 ταῖν δυοῖν ἐκκλησίαιν τῆς Σοφίας τε καὶ Εἰρήνης
 ἀνψοκόμῃς. Διετίνετο δὲ ὁ εἰρημένος πρεσβύτε-
 ρος, ὡς εἶδε πολὺ τι αἶμα ὑπερβλύσαν αὐτῶν, ὀπη-
 νίκα αὐτὰ ἀνέλεγετο, ὥσθ' ὑπερδραμεῖν αὐτοῦ καὶ
 τὰ ἐπιπλα, καὶ κάτωθεν βεῦσαι. Τὰ ἴσα δὲ κα' ἔτε-
 ρος εἶδε. Πολλῶν δὲ σὺρρευσάντων, λάματα πρά-
 δοξῃ ὥρθη δαιμονίων κλείστων ἀπελαθέντων· ἐν δὲ
 τούτων ἀστραγάλῳ γυναικὸς ἐμφωλεῦον ἐξέωσεν.
 Ἀλλὰ τοσαῦτα μὲν περὶ τῆς μακαρίας Ὀλυμπιάδος.
 arcam quidem igni consumptam, ipsas autem in fluctus maris projectas esse. Quo vero loco illæ
 e ant, undam ipsam cruentam constituisse, Deo veluti exhibente martyris illius confessionem. Sergium
 porro qui tum patriarcham gessit, Joannem presbyterum eo misisse; eumque sacra ejus ossa collecta, mo-
 nasterio illius intulisse, quod ipsa (sicut dictum est) loco medio inter duo Sapientię et Pacis templa ex-
 citavit. Presbyter autem, quem diximus, confirmavit, cum reliquias eas colligeret, magnam vim sanguinis
 se super eis scaturientem vidisse, adeo ut vestem quoque ejus contigerit, atque inde defluerit. 404
 Eadem alius quoque vidit. Et cum multi confluerent homines, sanationes mirificę exhibitę sunt
 demonibus plurimis ejectis: quorum unus talo mulieris incubans, abactus est. Hęc de beata Olym-
 piade.

est, qui pie sibi vivendum esse statuerunt. Præ-
 fectus postquam intellexit, persuaderi eam, ut
 cum Ecclesia communicaret, non posse, tum qui-
 dem ille eam advocatos sibi quærere permisit.
 Alio vero tempore in jus citatam, magno auri pon-
 dere per condemnationem multavit, sententiam
 eam suam, ob causam talem, mutaturam esse arbi-
 tratus. Verum illa hæc pro nihilo duxit, neque
 quidquam de proposito consilio suo remisit. Quo-
 circa Constantinopolim etiam reliquit, et Cyzicum,
 ut ibi degeret, se contulit. Deinde vero ex eo loco
 ad exsilium in Nicomediam Bithynorum est dām-
 nata. Abunde vero res necessarias Joanni exulanti
 suppeditavit, adeo ut ille ex ea liberalitate multo-
 rum quoque inopiam sublevaret, et non paucos ex
 Isaurorum captivitate redemptos suis restitueret.
 Ibi cum illa annos plurimos transegisset, 403
 tentationumque procellas et afflictiones varias
 egregio in Deum amore fortiter sustinisset,
 patientię tandem coronam suscepit. Monasterium
 quod Constantinopoli constituit, Marinę cognatę
 suę relinquens, eam monasterii regulam inviola-
 tam conservare jussit. Fuit id prope sanctę Pacis
 et Verbi Dei Sapientię pristinum templum, et usque
 ad seditionem eam, quę Nixa, hoc est, Vince, dice-
 batur, duravit. Tum vero Sapientię templo exusto,
 et ipsum conflagravit. Ceterum maximo eo longe
 post templo restituto, monasterium hoc pristinam
 quoque recepit venustatem, atque ad veterem resti-
 tutum est dignitatem, Sergia ei prædiente, quę
 etiam beatę hujus femine vitę conscriptam reli-
 quit: In qua illud quoque eam commemorantem
 audire licet, quod postquam Nicomedię sancta
 Olympias diem suum obiit, priusquam sepulturę
 mandaretur, temporis ejus Nicomediensi episcopo
 in somnis præceperit, ut venerandas reliquias ar-
 culę impositas alto mari committeret, et quocun-
 que locorum illa cursum teneret, ibi corpus ejus
 sepeliretur. Id ab episcopo factum, et arca ad
 maritimum locum delata est, ubi apostoli Thomę
 delubrum positum est: ab incolis locus is Brochti
 dictus. Ibi divina visione admoniti qui regionem
 eam incolunt, exierunt, et sacras illius reliquias
 ad sanctam sacrificii aram reposerunt, quas innum-
 erabilium morborum cura, dæmonumque expul-
 sione, aliisque prodigiis, quę supra hominum
 opinionem ibi sunt exhibita, Deus dignatus est.
 Memorię quoque proditum est, postea incursione
 hostili templum hoc Apostoli incensum esse; et
 quod reliquię istę prope maris undas sitę essent,
 quod reliquię istę prope maris undas sitę essent,

CAPUT XXV.

De conversatione et vita sanctæ Nicaretæ Nicomedienſis.

Erant autem aliæ quoque plures eodem cursu cum illa concertantes, eaſenique erga magnum Patrem charitate flagrantēs : quarum una bona admodum fuit, Nicareta Bithyna (1), nobilibus maxime parentibus apud Nicomedienses orta. Genuſ ei præclarum erat : perpetua vero virginitate et reliqua vitæ virtute valde celebris fuit. Fastu prorsus caruit, humilitate inter eas quæ idem studium ſequabantur, præcipue insignis. Ordinem in moribus, sermone et vita quotidiana servavit. Res humanas ad mortem usque divinis posthabuit. Ad fortitudinem quoque composita fuit, et rerum difficultates facillime pertulit. Et quod divitiæ multæ ei ablatae essent, non ægre ei fuit : atque eo quod ei ex illis reliquum fuit exiguum admodum, optime dispensando ad necessitatem est usa ; cum quidem ad multam pervenerit senectutem, aliſque etiam liberaliter impertierit. Et cum munditiæ studiosa esset, remedia etiam egregia promptitudine condidit, ad variorum morborum usum commoda, quæ plurimis ægrotis dedit, qui nihil opis et adjumenti a consuetis medicis retulere. Diviniore enim quodam nutu quascunque aggrediretur res, finem bonum ille capiebant. Atque, ut in summa dicam, in feminis quæcunque apud nos laudatæ fuere, non aliam reperire fuit moribus, sanctitate et virtutibus reliquis præstantiorem. Et talis cum esset, perpaucis tamen nota fuit. Propter morum namque modestiam et mediocritatis studium, ut lateret, potissimum operam dedit, adeo ut neque diaconissæ honorem suscipere, neque sacrarum virginum cœtui præesse voluerit, quamvis ad id Joannes patriarcha eam sæpe cohortatus sit et excitavit. Talis quoque suo ipsius respondens

405 CAPUT XXVI.

De profectioe Joannis in locum cui nomen Cucusus : et de episcopo Adelphio, et de admirabili visione quam is de Chrysostomo vidit.

Fortis ille veritatis propugnator in oppidum Armeniæ Cucusum abductus est, ad quod tum multi excurrerant Isauri. Consulto vero id quoque factum puto, ut in sæviorum hominum manibus esset, quam illi qui eum eo abduxissent, fuissent. Quamvis id divina providentia ita etiam disposuerit, ut etiam illi qui veritatis lucem non vidissent, per ipsum manu ducerentur. Id quod accidit. Siquidem doctrina et factis mirificis multis ibi cepit gentes, episcopos et presbyteros ibi creando, et sacras Scripturas eos docendo. Scilicet enim apud oppidum Cucusum Adelphius quidam Arabissi episcopus, visione divina admonitus, eum

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

Περὶ τῆς πολιτείας καὶ ἀγωγῆς τῆς ἐσίας Νικαρέτης τῆς ἐκ Νικομηδείας.

Πολλὰ δὲ καὶ ἄλλαι ἦσαν τὸν Ἰσὸν ἐκεῖνη δρόμον ἀνθαμιλλώμεναι, ἐπίσης τε καὶ τὸ φιλετρον τῷ μεγάλῳ Πατρὶ τρέφουσαι· ὧν μία καὶ ἀγαθὴ λίαν ἐν ταύταις ἦν καὶ Νικαρέτῃ ἡ Βιθυνή· εὐπατρίδης μὲν εἴπερ τις παρὰ Νικομηδεῦσι· γένος δὲ αὐτῇ περιόχτον· ἐπὶ δὲ αἰδῶ παρθενίῃ, καὶ τῇ λοιπῇ τοῦ βίου ἀρετῇ, λίαν εὐδίκιμος. Ἀτυφοτάτῃ δὲ λίαν ἦν τῶν ὄσαι σπουδῇ τῇ αὐτῇ ἐδίωκεν. Τέτακτο δὲ αὐτῇ καὶ ἥθος καὶ λόγος καὶ διαίτα. Τὰ δὲ Θεοῦ καὶ μέχρι θανάτου προετίμα τῶν ἀνθρώπων. Ἦν δὲ καὶ ἄλλως ἱκανὴ πρὸς τε ἀνδρίαν καὶ δυσχέρειαν πραγμάτων ῥῆστα ὑπενεγκεῖν· καὶ μήτε τὴν πολλὴν περιουσίαν ἀφρηρημένην ἀχθεσθαι· τὰ τε περιλειπόμενα ὀλίγα πάνυ ἀρίστως οἰκονομοῦσαν, τῶν ἐπιτιθέλων ἐπαπολαύειν, καὶ ταῦτ' εἰς γῆρας προελθούσαν βαθεῖ, καὶ ἄλλοις ἀρδύνω· μεταδιδόναι. Φιλόκαλος δὲ λίαν γεγεννημένη, προθυμῇ φιλοκάλῳ καὶ φάρμακα παρασκευάζειν, ἐπιτίθεται πρὸς χρείαν ποικίλων νοσημάτων ταλαιπωρουμένοις ἀνδράσιν, οἷς ἐπὶ ἥκει τῶν συνήθων πλείστοις, μηδὲν ἀποναμένοις τῶν ἱατρῶν. Ῥοπή γάρ τινι θεοσιτέῳ οἷς ἐπιχειρήσειεν, εἰς χρηστὸν ἀπὴντα τέλος. Ἐν συντόμῳ δ' εἰπεῖν ὅσαι σπουδαῖαι τῶν γυναικῶν, οὐδεμίαν ἄν τις ἄλλην εὗρεν, ἥθει τε καὶ σεμνότητι καὶ τῇ λοιπῇ ἀρετῇ ἐπιεδωκυῖαν. Τοιαύτῃ δὲ οὔσα, ὀλίγοις ἦν γινώσκουσιν· ἥθει γὰρ μετριότητος καὶ τῷ φιλοσόφῳ τοῦ τρόπου, περὶ πολλοῦ ἐπετίθει τοῦ λανθάνειν· ὥς μήτε εἰς διακονίας ἀξίωμα προελθεῖν ἐλάβει, ἀλλὰ μηδὲ χοροῦ παρθένων ἱερῶν κατηγήσασθαι, καὶ ταῦτα Ἰωάννου τοῦ πατριάρχου πολλῶν ἐπὶ τούτῳ προτερομένων καὶ παραθήγοντος. Τοιαύτην μὲν καὶ ἡ περιώνυμος Νικαρέτῃ ἐτύχασεν· ἥμιν δὲ ὁ λόγος· ἐπὶ τὰ συνεχῆ τῆς ἱστορίας φερέσθω.

nomini Nicareta fuit. Sed oratio nobis ad reliquam

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Περὶ τῆς εἰς Κουκουσὸν ἀφ' ἧως Ἰωάννου, καὶ τοῦ ἐπισκόπου Ἀδελφίου, καὶ τῆς παραδόξου δατυσίας, ἣν διὰ τὸν Χρυσόστομον ἐθεάσατο.

Ὁ μὲν οὖν τῆς ἀληθείας γενναῖος ἀγωνιστὴς εἰς τὸ τῆς Ἀρμενίας πολίχνιον τὴν Κουκουσὸν ἦγετο, πολλῶν τηνικάδε τοῦτο κατατρεχόντων Ἰσαύρων. Ἐπίτῃδης οἶμαι καὶ τοῦτο, ἵν' ὑπὸ χερσὶν ἀγριότη-
ραις τῶν ἀγόντων γένηται· καὶ ἄλλως τῇ οὐκ ἐπὶ προνοίᾳ διωκόμενῳ· ἵνα μᾶλλον καὶ οἱ μὴ τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας μετεσχηχότες δι' αὐτοῦ χειρω-
γῶγηθε. Ὁ καὶ συνέβαινε. Τοῖς τε γὰρ λόγοις καὶ τοῖς παραδόξοις τῶν ἔργων πολλὰ τῶν ἐκείσε ἐθνῶν ἐχειρώσατο, χειροτονίας ἐπισκόπων καὶ πρεσβυτέρων ποιῶν, καὶ τὰς ἱερὰς ἐκδιδάσκων τούτους Γραφάς. Ἀλλ' εἰς μὲν Κουκουσὸν Ἀδελφίος τις ἐπίσκοπος· Ἀραβισσοῦ δὲ τινὲ θεσιτέρα αὐτὸν ὑπο-

(1) Hanc sibi cognitam Sozomenus Constantinopoli quoque, cum plurimis aliis in voluntarium exsiliū discessisse scribit, lib. viii, cap. 25.

ἔχεται· ὃν λόγος ἔχει μετὰ κολήσεων Ἰωάννου ἀδημονεῖν, καὶ Θεοῦ δεῖσθαι δεικνύειν οἱ χοροῦ καὶ στάσεως ἔκλεινον ἤξει. Ἐν ἐκστάσει δὲ γενόμενον, πάντας μὲν ἁγίους ἰδεῖν, κατὰ κύκλον ἐφεξῆς ἐστηκότας· ἑκείνον δὲ μὴ τοῦτοις ὁρᾶν ἐναρτίθμιον. Δεινῶς δ' ἀχθομένη, ἄγγελον αὐτῷ ἐπιστῆναι· ὃν καὶ τὸ τῆς λύπης ἀχθος ἀνέχοντα ἐπειπεῖν, ὡς Ἰωάννη ἄλλη τις ἐγγύτης Θεῷ, καὶ σὺν αὐτοῖς ἁγγέλοις εἰληφέναι αὐτὸν γέρας ὑμνεῖν τὸν Θεόν, ἐνθα δ' ἑκείνῳ ἡ στάσις, οὐκ ἐφαίνεται τοῖς πολλοῖς παρακύνταιν. « Ἀπίθι τοῖνον, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ἄλγος θεράπευε· τὸ γὰρ μὴ ὁρᾶν σε τοῦτον οὐ τὸ μὴ παρῆναι, τὸ δὲ τῶν πολλῶν ὑπερβαίνει, καὶ τὸ περιὸν τῆς τιμῆς ἐμποιεῖ. » Ἐκεῖνος μὲν οὖν αὐτὸν ὑποδέχεται· τὰ δὲ κατὰ τὴν ὁδὸν ἄλλη τις τραγωδία ἡ κακῶν Ἰλιάς ἀντικρὺς ἐστίν· ὅσα γὰρ ὑπέστη παντοδαποῖς προσπαλαίων κακοῖς, τίς ἂν ἄλλου λέγοντος ἤδιον ἢ ἀληθέστερον ἀκούσειεν ἢ αὐτοῦ ἑκείνου διηγούμενου; καὶ ταῦτα γὰρ ἡ χρυσὴ γλῶττα ἀρίστα καὶ ὡς ἐχρῆν διεξῆλθε. Κωνσταντίνῳ γὰρ προσκυτῆρι εὐθὺς ἐκ Νικαίας γράφων, ταῦτα δηλοῖ, οὕτω κατὰ ῥῆμα διεξῶν·

optime exposuit. Ad Constantium siquidem presbyterum ex ipsa statim Nicæa scribens, hæc verbis talibus significat :

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Ἐπιστολὴ τοῦ θεοῦ Χρυσόστομου ὑπὲρ τῶν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησιῶν· καὶ μερικὴ τῆς κατ' αὐτὸν ἐξορίας διήγησις.

« Τῇ τετάρτῃ τοῦ Πανέμου μηνὸς μέλλων ἀπὸ τῆς Νικαίας ἐξορμᾶν, ταῦτα διαπέμπομαι τὰ γράμματα πρὸς τὴν σὴν θεοσεβείαν παρακαλῶν, ὅπερ αἱ παρακαλῶν οὐκ ἐπαυσάμην· κἄν χαλεπώτερος τοῦ νῦν κατέχοντος γένηται ὁ χειμὼν, κἄν μεῖζονα τὰ κύματα, μὴ διαλείπειν τὰ σαυτοῦ πληροῦντα, εἰς τὴν οἰκονομίαν ἧς ἐξαρχῆς ἦψα· λέγω δὲ τοῦ Ἐκκλησιασμοῦ τὴν καθάρσιν, τῶν ἐκκλησιῶν τὰς οἰκονομίας, τῶν ψυχῶν τὴν ἐπιμέλειαν. Μὴ δὲ σε ὑπτιον ποιεῖτω τῶν πραγμάτων ἡ δυσκολία· οὐδὲ γὰρ κυβερνήτης τὸ πέλαγος ὁρῶν μαινόμενον καὶ διανυστάμενον, ἀποστήσεται τῶν οὐρανῶν· ἀλλ' οὐδὲ ἰατρός τὸν κάμνοντα βλέπειν τῇ νόσῳ κρατούμενον, ἀναχωρήσει τῆς θεραπείας· ἀλλὰ τότε μάλιστα ἕκαστος τούτων τῇ τέχνῃ χρῆσται καὶ τῇ προθυμίᾳ. Μὴ δὲ ὑπτιον ποιεῖτω σε τὰ συμβαίνοντα· οὐ γὰρ ὑπὲρ ὧν ποιοῦσιν ἡμᾶς ἔσπεροι κακῶν, λόγον δώσομεν· ἀλλὰ καὶ μισθὸν ληψόμεθα. Εἰ δὲ αὐτοὶ τὰ παρ' ἑαυτῶν μὴ εἰσενέγκοιμεν, ἀλλὰ ῥαθυμῆσαιμεν, οὐδὲν εἰς τοῦτο ἡμῶν προσήσεται ὁ τῶν πραγμάτων θόρυβος. Ἐπεὶ καὶ Παῦλος δεσμοτῆρια οἰκῶν, καὶ τῇ ξύλῳ προσεδεδεμένος, τὰ αὐτοῦ ἐποίησε· καὶ Ἰωνᾶς ἐν γαστρὶ τοῦ θαλαττοῦ θηρίου φερόμενος· καὶ οἱ τρεῖς παῖδες οἱ ἐν τῇ καμίνῳ διατρίβοντες· καὶ οὐδένα τούτων τὰ ποιήματα δεσμοτῆρια ταῦτα ῥαθυμώτερον πεποίηκε. Ταῦτ' οὖν ἐννοῶν, δέσποτά μου, καὶ Φοινίκης καὶ Ἀραβίας καὶ τῶν κατὰ τὴν ἀνατολὴν μὴ παύσῃ φροντίζων ἐκκλησιῶν· εἰδὼς ὅτι πλείονα λήψῃ τὸν μισθόν, ὅπῃ καὶ τοσούτων θνητῶν καλυμμάτων, τὰ παρὰ σαυτοῦ εἰσφέ-

A excepit. Hunc fama est, post Joannis obitum, cum in mœrore ingenti esset, Deum orasse, ut sibi indicaret, quam sede et statione illum dignatus esset; atque cum in exstasi consternatus esset, sanctos quidem omnes circumcirca ordine consistentes vidisse, illum autem in ebrum numero non conspexisse. Quod ubi graviter tulit, angelum ei astantem doloris molestiam ademisse atque dixisse, aliam Joanni sedem, Deo propinquiorem, honoremque præstantiorem, ut una cum angelis Deum laudibus vellet, datum esse, ad stationemque eam perspicere non multis permissum esse. « Alii itaque, inquit, et animi dolorem omittite. Quod enim hunc non vides, non propterea is non adest, sed potius supra multos est : atque id excellentis est honoris indicium. » Ille sane, sicuti diximus, Joannem excepit. Quæ vero ei in itinere accidere, tragœdia alia, seu malorum Ilias prorsus sunt. Quam variis enim cum ærumnis collectatus sit, a nemine ea quam ab ipso commemorante jucundius aut verius quisquam cognoverit. Nam ea quoque mala aurea illa lingua, ita ut decuit,

406 CAPUT XXVII.

Epistola divi Chrysostomi, pro ecclesiis Dei : singularis de exilio ejus narratio.

« Nicæa quarto mensis Julii die soluturus, hasce ad pietatem tuam dedi litteras, ad id te cohortans, ad quod nunquam cohortari desii : quamvis gravior præsentē tempestate procella, majoresque fluctus ingruant, ut ne intermittas ea quæ officii tui sunt, in ea quam ab initio cepisti administratione, adimplere : Græcæ superstitionis exterminationem dico, ecclesiarum ædificationes, animarum curam. Neque te supinum aut socordem rerum difficultas faciat. Neque enim gubernator, ubi mare ipsum concitari et furere videt, a navis clavo et gubernaculis discedit : neque medicus, ubi ægrum morbo corripi cernit, curatione supersedet : sed tum maxime uterque istorum artem suam et promptitudinem adhibet. Non te ad socordiam redigant præsentia mala ; non enim de eis quæ nobis inferuntur calamitatibus, rationem reddemus, quin potius mercedem accipimus. Si vero ea quæ in nobis sunt, in Ecclesiam non contulerimus, sed desides fuerimus, nihil nos ea in re adjuvabit aut defendet malorum tumultus : quandoquidem et Paulus carcerem incolens, in vinculis officium suum fecit. Et Jonas in ventre belluæ marinæ inclusus fuit, et tres pueri in canino versati sunt : neque tamē horum quemquam vincula varia ad desidiā rede gere. Hæc ipsa tecum reputans, domine mi, ne omiseris Phœniciæ, Arabiæ, et Orientis ecclesiarum curam gerere : illud persuasum habens, locupletem te mercedem recepturum esse, si tot et tantis intercedentibus

impedimentis, ea quæ in te sunt, eis contuleris. A Neque tibi grave sit, creberrimas ad nos dare litteras. Nam sicuti nunc cognovimus, non Sebastianam, sed Cucusum exsulatum ire jussi sumus, quo tibi litteras mittere facilius erit. Scribes igitur nobis, quot anno quolibet ædificatæ sint ecclesiæ, et qui viri sancti in Phœniciam commigrarint, et si quæ majora accesserint incrementa. Et enim cum Nicænum quemdam monachum casæ suæ inclusum reperissem, ei ut ad pietatem tuam iret et in Phœniciam proficisceretur, persuasi. An is ad te venerit, fac sciam. **407** De Salamine, quod oppidum est non longe a Cyro situm, et ab hæresi Marcionistarum oppressum est, acturus cum quibus oportuit, et rem omnem recte conformaturus fueram, nisi ejectus essem. Quod si dominum meum Cyriacum episcopum Constantinopoli esse cognoveris, scribe ad eum hac de causa, et perficere is omnia poterit. Cohortare omnes, et potissimum qui fiduciam apud Deum habent, ut multum et assidue orent, ut præsens orbis naufragium conquiescat. Intolerabilia enim Asiam, aliasque urbes et ecclesias invasere mala: quæ sigillatim, ne molestus eas videar, enumerare supersedeo: atque unum illud dico, multa nunc et assidua peropus esse precatione. » In alia rursus epistola ita inquit: « Quod si in carcere degitis, catenisque vincti, et cum squalidis et sordidis hominibus in custodias inclusi estis, propterea quod istorum iniquitati non consentitis, exultate eo nomine et gloriamini, quoniam ingentis lucri hæc vobis occasio sunt. Quandoquidem et nos attriti, consumpti et sexcentis mortis generibus confecti sumus: id quod renuntiare certo possant, qui brevi etiam momento nobiscum fuere: cum quibus colloqui non potui, propter continuas febres, quibus sum occupatus, quibusque diu noctuque afflictus, iter tamen facere necesse habui, æstu oppressus, insomnia labefactatus, rerum necessariarum penuria, curatorumque seu defensorum inopia confectus. Nam et iis qui vel in metallis opus faciunt, vel carcerem incolunt, longe duriora et passi sumus, et eliaunum patimur. Et vix tandem Cæsaream ex tempestate in portum venimus. Sed ne portus quidem iste recreare nos ex fluctuum et undarum ærumnis potuit: adeo nos præteritum tempus prorsus confecit. Verumtamen Cæsaream cum venissem, non parum sum refocillatus, quod et puram berim aquam, et panem non sordidum atque durum sumpserim, neque in doliolum fragmentis lavarim, sed balneum qualecunque reperiri, et quod in lecto tum cubare permissum mihi fuerit. Possem quidem plura istis commemorare: verum ne nimio vos dolore **408** afficiam, in his consistam, uno illo adjecto, non debere vos exprobrare eis, casum scilicet nostrum, desinere, qui nos diligunt. Nam cum tot habeamus nostri studiosos, tanta potestate et auctoritate præditos, neque eas res impetramus, quas damnati etiam

ῥοις. Καὶ γράφειν δὲ ἡμῖν συνεχῶς μὴ κατόκνει· ἀλλὰ καὶ πυκνότερα. Ὅς γὰρ ἔγνωμεν νῦν, οὐκ ἐστὶ εἰς Σεβάστειαν, ἀλλ' εἰς τὴν Κουκουσὸν ἐκελευσθημεν ἀπελθεῖν, ὅπου σοὶ καὶ εὐκολώτερον ἐπιστέλλειν ἡμῖν. Γράψε τοίνυν ἡμῖν, πόσαι τε ἐκκλησίαι ἐπ' ἐτος ὥκισθηθησαν, καὶ τίνες ἄνδρες ἅγιοι μετέστησαν εἰς τὴν Φοινίκην, καὶ εἰ τις πλείων γέγονε προκοπῇ. Καὶ γὰρ ἀπὸ Νικαίας εὐρών τινα μονάζοντα ἐγκαλεισμένον, ἔπεισα αὐτὸν ἐλθεῖν πρὸς τὴν σὴν εὐλάβειαν, καὶ ἀπελθεῖν εἰς τὴν Φοινίκην. Εἰ παρὰ γέγονεν οὖν, δηλώσαι μοι σπούδασον. Τοῦ Σαλαμῖνον, ἔνεκεν χωρίου τοῦ κατὰ τὴν Κύρον καίμενου, τοῦ ὑπὲρ τῆς αἰρέσεως τῶν Μαρκωνιστῶν πολιορκουμένου, ἡμην διαιλεγμένος οἷς ἐχρῆν, καὶ κατωρθώκως τὸ πᾶν· ἀλλ' ἐφθην ἐκδηθείς. Εἰ τοίνυν μάθης τὸν κύριόν μου Κυριακὸν τὸν ἐπίσκοπον ἐπὶ τῆς Κωνσταντινουπολιτῶν διατριβῆς, ἐπίσταιλον αὐτῷ ταύτης ἔνεκεν τῆς ὑποθέσεως, καὶ τὸ πᾶν ἀνύειν δυνήσεται. Πάντας καὶ μάλιστα τοῖς παρῶντας ἔχοντας πρὸς τὸν Θεὸν παρακάλει πολλῇ κεχρησθαι τῇ εὐχῇ, πολλῇ τῇ ἐκτενεῖς, ὥστε τὸ τῆς οἰκουμένης τοῦτο ναυάγιον παύσασθαι· ἀφόρητα γὰρ καὶ τὴν Ἀσίαν κατέλαβε κακὰ, καὶ ἐτέρας δὲ πόλεις καὶ ἐκκλησίαις. Ἄπειρ, ἵνα μὴ δοκῶ διανοχεῖν, ἀφελὲς τὸ καθ' ἕκαστον λέγειν, ἐκεῖνο μόνον ἔρω, ὅτι εὐχῶν πολλῶν χρεῖα καὶ δεήσεων ἐκτενῶν. » Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῃ τῶν ἐπιστολῶν οὕτω φησὶν· « Εἰ γὰρ καὶ δεσμωτήριοι οἰκεῖτε, καὶ ἄλλοις περίκειται, καὶ μετὰ τῶν αὐχμῶντων καὶ ρυπῶντων ἐστὶ κατακεκλεισμένοι, ἔνεκεν τοῦ μὴ συνθέσθαι τῇ τοῦτων παρανομίᾳ, ἀλλ' οὖν σκίρτα καὶ ἀγαλλίσθε, ὅτι πολλῆς ὕμιν ἐμπορίας ὑπόθεσις ταῦτα· ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς ἀνηλώθημεν, ἔδαπανήθημεν, μυριοὶ ἀπεθάνομεν θανάτοις. Καὶ ταῦτα Ἰσασιν ἀκριβέστερον ἀναγγεῖλαι οἱ καὶ βραχεῖαν ῥοπὴν ἡμῖν συγγενόμενοι· πρὸς οὗ οὐδὲ διαλεχθῆναι τι ἐδυνήθη, ὑπὸ τῶν συνεχῶν πυρετῶν καταβδελιμένος· οὗς ἔχων καὶ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ, ὁδοπορεῖν ἠναγκαζόμεν, καὶ θάλλει πολιορκούμενος, καὶ ὑπὲρ τῆς τῶν ἐπιτηδεῶν ἐρημίας ἀπολλύμενος, καὶ τῆς τῶν προστησομένων ἀπορίας. Καὶ γὰρ τῶν τὰ μέταλλα ἐργαζομένων, καὶ τὰ δεσμωτήρια οἰκούντων, χαλεπώτερα καὶ πεπόνθαμεν καὶ πάσχομεν. Ὅψι δὲ ποτε καὶ μόλις ἐπέτυχον τῆς Καισαρείας, ἀπὸ χειμῶνος εἰς λιμένα ἐλθόν. Ἄλλ' οὐδὲ ὁ λιμὴν οὗτος ἰσχυρὸν ἀνακτήσασθαι· τὰ ἀπὸ τοῦ κλυδωνίου κακὰ· οὕτω καθάπαξ ἡμᾶς ὁ ἔμπροσθεν χρόνος κατεργάσατο. Ἄλλ' ὁμοῦ ἐλθὼν εἰς τὴν Καισάρειαν, οὐ σμικρὸν ἀνέψυξα· ὅτι καὶ ὕδατος ἐπιον καθαροῦ, ὅτι καὶ ἄρτου οὐκ ὀδωδότης οὐδὲ κατεσκληκός μετέλαθον· ὅτι οὐκ ἐστὶ ἐν τοῖς κλάσμασι τῶν πίθων ἰλουμένη· ἀλλ' εὖρον βαλανεῖον ὅσον δὴ ποτε· ὅτι συγκεχώρηται τέως τῇ κλίνῃ προσηλωσθαι. Ἐνῆν καὶ πλείονα τούτων εἰπεῖν· ἀλλ' ἵνα μὴ σφόδρα λυπήσω, μέχρι τούτων ἴστημι, ἐκεῖνο προστίβεις, ὅτι μὴ παύσητε ὀνειδίζοντας τοὺς ἀγαπῶντας ἡμᾶς· τισούτους γὰρ ἔχοντες ἐραστάς, καὶ τοσαύτην δύναμιν περιβεβλημένους, οὐδὲ αὐτῶν τυγχάνομεν ὧν τυγχάνουσιν οἱ κατὰδικοι, ὥστε εἰς ἡμερώτερον καὶ ἐγγύτερόν που καταδικαζῆναι τό-

πον. Ἀλλὰ καὶ τοῦ σώματος ἡμῶν ἀπαγορεύσαντες, καὶ τοῦ φόβου τῶν Ἰσαύρων πάντα πολιορκούντες, τῆς μικρᾶς ταύτης καὶ εὐτελοῦς οὐκ ἐπαύχομεν χάριτος. Δόξα τῷ Θεῷ καὶ διὰ τοῦτο· οὐ παυόμεθα γὰρ αὐτὸν ἐπὶ πᾶσι δοξάζοντες. Εἴη τὸ ὄνομα αὐτοῦ εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας. Ὅστε γὰρ ὡς πάντα θορύβων καὶ ταραχῆς πεπληρωμένοι· καὶ οὐχ ὑπὲρ Κωνσταντινουπόλεως χρῆ μόνον παρακαλεῖν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης· ἐπειδὴ περ ἐντεῦθεν ἀρξέμενον τὸ κακὸν, καθάπερ εἴρηται, πανταχοῦ τῆς γῆς τὰς ἐκκλησίας λυμαίνεται. Ἐξδομήκοντα τοῖσιν ἡμέρας ἀναλίσσαντες κατὰ τὴν ὁδὸν, ὅψε ποτε ἀπηντήκαμεν εἰς τὴν Κουκουσὸν, τὸ πάσης τῆς οἰκουμένης ἐρημότατον χωρίον. Ὅθεν λογίζεσθαι τῇ θαυμασιότητι ὁμῶν ἔξεστιν, ὅσα καὶ ἡλίκα πεπόνθαμεν κακὰ, πυρετοῖς ἀφορήτοις παλαιόντες, καὶ φόβῳ Ἰσαυρικῷ πολιορκούμενοι. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐκ ἀξίων ἐνοχλῆσαι τίνα ὥστε ἡμᾶς μεταστῆσαι ἐντεῦθεν. Τὸ γὰρ χαλεπώτατον διηγύσαμεν τῆς ὁδοῦ τὴν ταλαιπωρίαν. Ἀλλ' ὑμᾶς χάριν αἰτῶ, τὸ συνεχῶς ἡμῖν γράφειν, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιῶν εἰρητοῦν. » Καὶ αὖθις πάλιν φησὶν· « Ἐπεὶ καὶ ἡμᾶς τρίτον ἔτος ἐν ἐξορίᾳ διατρίβοντες, λιμῷ, λοιμῷ, πολέμοις, πολιορκίαις συνεχέσιν, ἐρημίᾳ ἀφάτῳ, θανάτῳ καθημερινῷ, μαχαίραις Ἰσαυρκαῖς, οὐχ ὡς ἔτυχε παρακαλεῖ καὶ παραμυθίζεται τὸ διαρκὲς καὶ μόνιμον ὁμῶν τῆς διαθέσεως, τῆς παρήρσιος τὸ ἀκλινές. Ὅθεν εἰ καὶ τοῦ ἐδάφους καὶ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἐκβεδλήμεθα, τῆς δὲ κυρίως πόλεως οὐ μετακίσημεν. Εἰ γὰρ ὑμεῖς ἡ πόλις, μεθ' ὁμῶν δὲ ἡμεῖς αἶν καὶ ἐν ὑμῖν, εὐδὴλον οἶμαι καὶ ἐνταῦθα διάγοντες, τὴν πόλιν οἰκοῦμεν ἐκείνην. Καὶ γὰρ ἐνδαισιώμεθα ὑμῶν ταῖς ψυχαῖς· καὶ ὅπου περ ἂν ὦμεν, πάντας ὑμᾶς τοὺς σφοδροὺς ἡμῶν ἐραστάς ἐπὶ διανόιας περιζέροντες ἄπιμεν. »

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

Περὶ Ἀρσακίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ὅλος ἦν· καὶ ὡς τοὺς περὶ Ἰωάννην ἐδίωκε· καὶ ὡς ἐτελεύτησεν ἐν βραχεί.

Ταῦτα μὲν αἱ ἐπιστολαί· οὐ πολλῶν δὲ ὑστερον χειροτονεῖται τῆς Κωνσταντινου Ἀρσάκιος, Νεκταρίου τοῦ πρὸ Ἰωάννου τὴν τοιαύτην ἐπισκοπὴν διευθύναντος ἀδελφός· ἀνὴρ πρᾶος εἶναι δοκῶν, καὶ περὶ τὸ Θεῖον μάλιστα εὐλαβής. Ἀχρεῖαν δὲ τὴν περὶ αὐτοῦ δόξαν ἐποιοῦν κληρικοί τινες, ἃ μὲν ἐδούλοντο δρῶντες, ἐκείνῳ δὲ τὴν αἰτίαν ἐπιγραφόμενοι. Πολλῶν δὲ χεῖρωνα μᾶλλον τοῦτον ἐπολεῖ τὰ τηνικάδε συμβάντα περὶ τοὺς Ἰωάννην προσκειμένους. Ἐπεὶ γὰρ αὐτῷ τε καὶ τῇ κατ' αὐτὸν ἐκκλησίᾳ κοινωνεῖν ἢ συνεῖσθαι ἀπηξίου, ἃ τε δὴ τῶν τ' ἐπιδούλων καὶ συκοφαντῶν Ἰωάννου ἀναμειγμένων αὐτοῖς, καθ' ἑαυτοὺς δὲ ἐκκλησιαζόντων ἀθροιζόμενοι· ἀνά τε τὰς ἐσχατίας καὶ στοὰς τῆς πόλεως, λόγους περὶ τούτου προσήγεν Ἀρκαδίῳ τῷ βασιλεῖ. Καὶ δὴ συνηγμένοι, πεμφθεῖς τις ἐκείθεν καὶ οὐκ ἀγεννῇ νεολαίαν προσεπαγόμενος, τὸ μὲν πλῆθος παύοντες ξύλοις καὶ λίθοις, ἐκείθεν ἤλαυνον· ὅσοι

A homines impetrant, ut in amœniorem viciniorem que locum condemnemur. Verum cum et corpus ærumnas hasce tolerare deneget, et metus Isaurorum omnia circumvallet, parvam hanc et tenuem gratiam obtinere non possumus. Sit eo quoque nomine Deo gloria. Non enim glorificare eum in omnibus desinimus. Sit nomen ejus benedictum in sæcula. Scitis namque, loca omnia tumultibus et turbis esse plena : nec pro Constantinopoli sola, sed pro universo orbe oratione et cohortatione opus est. Inde enim initio sumpto, sicuti dictum est, malum loca omnia pervadens, ecclesias omnes turbat. Septuaginta diebus in itinere consumptis, aliquando tandem Cucuum pervenimus : locum totius orbis, propter solitudinem, gravissimum. Proinde reverentia vestra colligere potest, quæ et quanta pertulerimus mala, insustentabilibus febribus conficti, et metu Isaurico circumvallati. Atque hæc quidem dico, non quod velim quemquam cuiquam molestum esse, et petere ut alio inde transferar. Nam quod durissimum fuit, viæ scilicet ærumnam, pertulimus. Sed illam a vobis gratiam peto, ut crebro ad nos scribatis, et ecclesiarum curam geratis. » Et rursus inquit : « Quandoquidem et nos tertium jam annum in exilio agentes, in fame, peste, bellis, continuis obsidionibus, solitudine incredibili, morte quotidiana, ensibus Isauricis, non medioeriter animat et consolatur affectionis vestræ abundantia, et constantia, et fiducia stabilitas. Quapropter etiam si solo et mœnibus ejecti sumus, veram tamen civitatem exacti non sumus. Si enim vos civitatem facitis, et nos vobiscum semper et in vobis sumus, satis constat, etiam dum hic agimus, urbem nos illam incolere. In animis enim vestris versamur : et ubicunque sumus, omnes vos vehementes nostri amatores in mente nostra circumferimus. »

409 CAPUT XXVIII

De Arsacio patriarcha Constantinopolitano, qualis is fuerit : et ut Joannis sectatores persecutus sit, et paulo post mortuus.

Epistolæ sic habent. Non multo vero post episcopus Constantinopolitanus ordinatur Arsacius, Nectarii, qui ante Joannem episcopatum eum gessit, frater : vir placidus quidem judicatus, et erga Deum maxime religiosus. Gloriæ autem ejus clerici quidam obfuerunt, qui quidquid voluere, fecerunt, et culpam omnem in eum contulerunt. Deteriorem vero eum multo fecere ea quæ Joannis sectatoribus accidere. Postquam enim cum eo et cum ecclesia ejus, in qua insidiatores et sycophantæ Joannis multi aliis permisti essent, communicare et orare noluerunt, et suos sibi conventus in extremis locis et porticibus civitatis egerunt, rem eam ad Arcadium imperatorem detulit. Itaque ad eos congregatos quidam cum non contemnenda militum manu missus. Illi multitudinem fustibus et saxis pulsantes, inde depulerunt. Quicunque autem inter illos ardentiore erga Joannem animo, et quasi multitu-

dinis columnæ, aliisque præclariore erant, eos custodia excepit. Et quod in ejusmodi turbis accidere solet, cum res novæ militibus permittuntur, mulieribus quæ ibi simul congregatæ erant, multis capitibus velamenta, aureæ zonæ, monilia, torques, et ornatus earum reliquus directus est. Erant etiam, quibus una cum infima auricula in aures ablata sunt. Et cum ingens clamor et luctus in urbe esset exortus, tantum abest ut illi suum erga Joannem amorem mutarent, ut etiam ea ex re numerus eorum auctus sit, et ad partes eorum plures accesserint. Verum enimvero publice illi deinceps non conveniebant: multi vero etiam neque in forum neque in balnea prodibant. Quibusdam etiam domi manere periculosum erat, qui sibi ipsis exsilio imposito urbem reliquerunt, et quo cuique visum est, concesserunt. Multi sane et alii honesti bonique viri, sed non minus mulieres, pari in Joannem ardore inter se decertant: inter quas Olympias et Bathyna Nicæta fuit, de quibus paulo ante diximus. Arsacius porro ubi non longius quam decem et quatuor menses in sede episcopali vixisset, **410** diem suum obiit: cum quidem, ut aliquis dicat, nullum viventis hominis opus peregisset, longo tempore per frigidiorē naturæ ignaviam et stuporem quasi confectus nec minus ante naturalem finem præmortuus. Proh pudor, quis cui, inquit Eymeon, quasi quidam, ut ita dicam, vetus truncus, multa principum facilitate, substitutus est? Vir octogesimum supergressus annum, tumulo magis quam throno appositus, delirus quidam et desipiens, ad dicendum quidem ineptissimus, ad cogitandum autem de rebus decentibus stupidissimus, ad faciendum vero ignavissimus, parum admodum ab inanimatis dissidens, lecto et angulo dignus: qui cum per seipsum esset inutilis, et populus Joannis amore teneretur, quod is ei ex parte altera obstaret, ingratus prorsus omnibus et illaudatus fuit. Talis Arsacius erat; et cum brevi tempore Ecclesiæ præfuisset, ita e vivis excessit.

CAPUT XXIX.

De Attico patriarcha, et persecutione ejus tempore facta. Et quæ ecclesiis in Asia tum acciderint.

Per multis autem Ecclesiam ambientibus, quarto post Arsacii obitum mense, ex presbyteris Attico ea committitur: qui in cleri ordinem alleclus, unus ex Joannis obtrectatoribus fuit, Sebastie Armeniorum ortus, ab adolescentia autem philosophiæ operam navavit, sub magistris quibusdam monachis Macedonii hæresim sectantibus, qui tum Sebastie philosophiæ suæ officinam habebant. Erat autem ipse rursus Eustathii disciplinæ, quem Sebastie episcopum et monachorum optimum ducem fuisse in superioribus exposuimus libris. Cujus scriptum pulcherrimum quidam esse ferunt, quæ Basilii Magni Ascetica, seu monastica dicuntur. Non hic autem est Eustathius, qui postea Antiochiam

A δ' ἐκείνων προθυμότερον τὸ φίλτρον περὶ Ἰωάννην ἀνέκατον, καὶ οἶονεὶ στῆριγμα ἦσαν τῷ πλήθει καὶ ἐπισήμῳ; εἶχον, τοὺτους δὲ ἄρα φρουρὰ διεδέχετο. Οἷα δὲ τοῖς τοιοῦτοις ἐπισυμβαίνειν φιλεῖ, στρατιωτῶν ἐπιτραπέντων νεωτερίζειν, πολλὰ τῶν συνελεγμένων γυναικῶν, αἱ μὲν ὁρμου; καὶ ζώνας χρυσᾶς, περιδέραϊά τε καὶ στρεπτοὺς ἐλητίζοντο· καὶ ἄλλος ὅσος κόσμος ἐντὴν αὐταῖς. Ἦσαν δ' αἱ σὺν αὐτοῖς λόθοις ἐσκυλεύοντο τὰ ἐνώτια. Βοῆς δὲ μεγάλῃς καὶ οἰμωγῇς ἀνὰ τὴν πόλιν γεγεννημένης, τοσοῦτον οὐ μετέθεντο τοῦ πρὸς Ἰωάννην φίλτρον, ὅσῳ καὶ μᾶλλον ἐντεῦθεν ἠδύσαν; καὶ ἄλλους πολλοὺς προσελάθοντο. Οὐ μὴν δημοσίᾳ συνηῖσαν· πολλοὶ δ' ἐκείνων οὗτ' εἰς ἀγορὰν, ἀλλ' οὐδὲ εἰς βαλανεῖα ἐφοίτων. Τισὶ δὲ καὶ τὴ ἐν οἰκίᾳ εἰσὶ κινδυνώδες ἦν. **B** Μόλις δὲ ὁπερὸρλαν φυγὴν τῆς πόλεως ἐπιτάξαντες, τὴν πόλιν λιπόντες, ὅπου δὴ ποτε ἐκάστω ἐδόκει, ἐχώρουν. Πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι ἀγαθοὶ καὶ σπουδαῖοι ἄνδρες, ἀλλὰ μὴν καὶ γυναικες οὐχ ἤττον πρὸς τὸν Ἰσὺν ὑπὲρ Ἰωάννου ζῆλον ἀνθραμιλλώμεναι ὦν αἱ περὶ Ὀλυμπιάδα καὶ τὴν Βιθυνὴν Νικαρέτην τὰς μικρῇ πρόσθεν εἰρημένας ἦσαν. Ἀρσάκιος δ' οὐ πλέον ἢ δέκα καὶ τέσσαρας μῆνας τῷ θρόνῳ ἐπιβούς, ἐτελεύτα, μὴ ὅτι οὖν, ὡς ἂν τις εἴποι, ἔργον ζώντος διαπραξάμενος, τῷ πολλῷ χρόνῳ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ νωχελοῦς καὶ ἐπικώφου τῆς φύσεως ὅτ' αὐτὸν καταψυγμένου οὐχ ἦσαν τοῦ φυσικοῦ τέλους προτεθιγώς. Φεῦ μετὰ τίνα τίς; φησὶ Συμεὼν· οἶον, φάναι, γεράνδρουσαν κατὰ πολλὴν εὐχέρεϊαν τῶν κρατούντων ἀμείβεσθαι; Ἀνθρωπος ὑπὲρ τὰ ἐγδοήκοντα **C** ἔτη βεδιωκός, σαρφὺ μᾶλλον ἐπιτηδεῖος ἢ θρόνῳ, ὑπόληρός τις καὶ τὸ φρονεῖν διασεσισμένος· εἰπεῖν μὲν ἀμουςότατος, ἐννοῆσαι δὲ τι τῶν δεόντων ἡλιθιώτατος, πρᾶξιαι δὲ βῆθυμότατος, βραχύ τι τῶν ὑψύχων ἀπεικῶς, κλίνης καὶ γωνίας ἀξιος· ὅς ἔχων καὶ τὸ παρ' αὐτοῦ ἀχρηστον, εἴτα προσλαθὼν καὶ τὸ πρὸς Ἰωάννην τοῦ λαοῦ φίλτρον, ἐτέρωθεν αὐτῷ προδιδάμενος, ἀπόστοργος πᾶσιν ἦν ἀτεχνῶς καὶ ἀπόβητος. Ὁ μὲν οὖν Ἀρσάκιος τοιοῦτος ὦν, καὶ ἐπ' ὅληρον τὴν Ἐκκλησίαν ἐπιτροπεύσας, οὕτω τὸ βίον ἐξέμετρεϊ.

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

D Περὶ Ἀττικοῦ τοῦ πατριάρχου, καὶ τοῦ κατ' αὐτὸν διωγμοῦ· καὶ περὶ τῶν ἐν Ἀσίᾳ γεγεννημένων ταῖς ἐκκλησίαις.

Πολλῶν δὲ τὴν Ἐκκλησίαν μνωμένων, μετὰ τέταρτον μῆνα τῆς τελευτῆς Ἀρσακίου ἐκ πρεσβυτέρων ἀνὴρ Ἀττικὸς τὴν Ἐκκλησίαν πιστεύεται· τῷ κλήρῳ μὲν ταύτης κατεileγμένος, εἰς δὲ καὶ οὗτος τῶν Ἰωάννου ἐπιβούλων καθεστηκώς. Τὸ μὲν οὖν γένος οὗτος ἐκ Σεβαστείας τῆς Ἀρμενίας εἰλκεν· ἐκ νέου δὲ τὸ φιλοσοφεῖν ἐπετῆευν. Διδάσκαλοι δ' αὐτῷ καθίσταντο μοναχοὶ τινες, τὰ Μακεδονίου μὲν φρονούντες, ἀνὰ δὲ τὴν Σεβάστειαν τινικαῦτα τὸ τῆς φιλοσοφίας ἐργαστήριον ἔχοντες· οἱ πάλιν ἐκ τῆς Εὐσταθίου ἦσαν διατριβῆς· ὃν Εὐσταθίου δηλαδὴ Σεβαστείας ἐπίσκοπόν τε καὶ καθηγεμόνα γενέσθαι μοναχῶν ἀρίστων ἐν τοῖς ἀνόπιν ἐγνωμεν λόγοις· οὗ σύγγραμμα κάλλιστον, καὶ τὰ τοῦ μεγάλου Βα-

σιλείου ἀσκητικά τινες εἶναι φασιν. Οὐχ οὗτος δ' ἔστιν Εὐστάθιος, ὁ εἰς Ἀντιόχειαν ὑστερον μεταβὰς, δι' ὃν καὶ τὰ κατὰ Παυλῖνον καὶ Φιλαρίτην καὶ Εὐάγγριον τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπισυνέβη σκάνδαλα. Ὁ δ' Ἀντιόχεις εἰς ἄνδρας ἤδη τελείους, πρὸς τὴν καθόλου Ἐκκλησίαν μετέθετο, τὰ Μακεδονίου ἀποβαλὼν. Εἶχε δὲ τὸ φροσῖν, οὐ μαθήσει κτησάμενος, ἀλλὰ φύσει. Διὸ καὶ τοῖς πρακτέοις ἐπιβολώτατος ἦν· λίαν δ' ἐπιβουλεύσαι καὶ διαδρᾶσαι αὐτὸς ἐπιβουλὴν δεξιώτατος· τὸσον δὲ τὸ ἦθος· ἐπαγωγὸν εἶχεν, ὡς σχεδὸν πᾶσι κεχαρισμένος εἶναι. Τὰ δὲ πρὸς τοῦ· ἐκκλησιαστικοῦς λόγους ἀφελὴς ἦν, καὶ τοιοῦτους αὐτοῦ· ἐξετίθετο, ὥστε μὴτε παρὰ τῶν ἀκροατῶν μεταγχεῖσθαι, μῆτε μὴν παντάπασιν ἀμοιρεῖν παιδείας ἀνηκούσης λόγους. Ἐπιμελὴς δ' εἰς ἄκρον ὦν, εἰ περ καί τινος ἐθάρρα, τοὺς παρ' Ἑλλήσιν ἐπὶ βήτρειά εὐδοκίμησαντας βήτορας ἤσκητο. Καὶ ἰδιώτης μὲν εἶναι ἔδοκει· ἐξ ἐκείνων δὲ μαρτυρίας παράγων, καὶ τοὺς ἐπιστημόνους μετιόντας ἐλάνθανεν. Ἐπιμελέστατος δὲ πρὸς τὸ ὁμόδοξον ὦν καὶ ἡπιος, τοῖς ἄλλως ἢ ὡς ἐκεῖνι ἔδοκει φρονούσι φοβερὸς μάλιστα ἦν, ἐκ τοῦ ῥάσους τε ἔχων θεός ἐκείνους ἐμβάλλειν μόνον βουλόμενος· πάντι δ' αὖ ἄθροον μεταβαλλόμενος, πρὸς τὸ πρᾶον μεταχωρεῖν. Ὁ μὲν οὖν τοιοῦτος ἦν, ὡς οἱ αὐτοῦ πείραν εὐληφότες ἐπιδόρῃσαν. Τούτου δ' ἐπὶ τῶν οἰάκων ὄντος τῆς Ἐκκλησίας, πολὺς τις ἐγένετο τῶν Ἰωάννην προσκαίμενων ὁ διωγμὸς, τοῦ πλείστου μέρους τῆς ἑω καὶ ἐσπερίου λήξεως· ἐκτρεπόμενον τὴν κοινωνίαν τῆς κατ' αὐτὸν Ἐκκλησίας. Καθ' ὃν δὴ χρόνον οἱ ἐν Ἐφέσῳ ἀδελφὰς δραζάμενοι, ἢ σφίσι ἔδοκει, πάντ' ἐκίνουν καὶ μεταστρέφειν ἐβούλοντο. Καὶ τοὺς μὲν ὑπὸ τοῦ καλοῦ ποιμένος καὶ ὡς θεῷ φίλον τοῖς ὁρόνοις ἐνιδρυμένους ἐξήλαυνον· βεβήλους δὲ τινὰς καὶ παρμιάρους ἀντικαθίστων τοῖς θώκοις, μὴ τινος βασάνου τῆς χειροτονίας προηγουμένης· ἀλλ' οὕτως εἰκατὸν ἔδοκει τὸ πρᾶγμα καὶ πρόχειρον ὡς μόνον βούλεσθαι, ἢ τι διδόναι, καὶ εὐχερέστατα τὴν ἱεραρχίαν λαμβάνειν. Καὶ οἷον οἱ ἐκβληθέντες, δεξιῶς μετελθόντες τοὺς τῶν τοιοῦτων καταφρονητάς, εἰσαγαγῆς ἐτύγχανον, χρημάτων, φεῦ! τὴν ἱερωσύνην ὠνούμενοι. Οἱ δὲ καὶ Ἡρακλείδην ἐκείνον, ὃν ὁ μέγας Ἐφέσου πρόεδρος καταστήσειε, συνεπιψηφισομένων τῇ πράξει· καὶ ἄλλων ἐβδομήκοντα ἐπισκόπων, ἐπὶ τέσσαρα ἔτη ὡριστάως καθειρξάντες, ἔπειτα καθελόντες τὸν κατάπτυστον καὶ προφανῆ κίναιδον ἄνδρα, τὸν βδελυρίας πίσης ἀνάμεστον, τὴν τοῦ τριβούνου βίττωρος εὐνοῦχον, τῷ τοῦ παρθένου ὁρόνῳ (ὡ δίκη καὶ ἀνοχὴ Θεοῦ! ἀναξίως ἐγκριθιστῶν.

(1) Nemo gradum sacerdotii venalitate pretii mercetur. Quantum quisque meretur, non quantum dare sufficit, æstimetur. Non pretio, sed precibus

A est translatus, et propter quem in Ecclesia offencula illa inter Paulinum et Meletium, et Flavianum et Evagrium exstiterunt. Atticus ubi inter viros census est, Macedonii opinione rejecta, ad Ecclesiam universalem se contulit, non tam doctrina quam natura prudens : quapropter in rebus agendis facile quod voluit assecutus est, instruendis simul et effugendis insidiis dexteritate mira. 411 In moribus ejus hæc fuerunt illecebæ, ut fere omnibus gratus et charus esset. In orationibus ecclesiasticis simplex fuit, easque tales edidit, ut neque ab auditoribus transcriberentur, neque omnino doctrina liberaliore et elegantia carerent. Et cum vir summa diligentia esset, opportunum tempus nactus, subinde oratores Græcos celebriores legendo se exercuit. Tum demum, cum idiota seu rudis esse videretur, testimonia ab illis mutuatus, eos etiam qui erudite cum eo agerent, fefellit. Cumque studiosissimus et placidus maxime, erga ejusdem sententiæ sectatores, tum eis qui aliter quam ipse sentirent, formidabilis plurimum fuit. Eis facillime, dummodo vellet, timorem incutere potuit : et rursus totus mutatus, ad comitatem se retulit. Talis ille fuit : sicuti qui cum cognovere, memoriæ mandarunt. Eo autem Ecclesiam gubernante, ingentem Joannis studiosi tulere persecutionem, cum quidem maxima et Orientis et Occidentis pars Ecclesiæ ejus communionem aversaretur. Quo tempore Ephesii impunitate arrepta, quæ eis visa sunt, omnia movere et mutare voluerunt. Itaque viros a bono pastore rite, et sicuti Deo gratum est, in thronis collatos ejecerunt, eisque profanos quosdam et impuros prorsus homines substituerunt, nulla exploratione manuum impositioni præeunte : quippè ita vana et facilis ea res visa est, ut ad episcopatum promptissime suscipiendum satis esset, si quis id modo vellet, aut aliquid donaret. Proinde qui dudum a Joanne exauctorati fuerant, commode rerum talium contemptores aggressi, in Ecclesia sunt introducti, episcopatu (proh pudor!) pecunia redempto. Qui etiam Heraclidem illum, quem magnus Joannes Ephesi episcopum creaverat, suffragantibus ei aliis quoque septuaginta episcopis, ad annos, quatuor crudelissime carceri incluserunt : et postea dignitate ei abrogata (1), execrandum et manifestum cinædum, detestationis omnis plenum, tribuni Victoris eunuchum, in virginis viri throno (o vindicta et patientia Dei!) indignissime collocarunt.

ordinetur antistes. L. Si quemquam. C. de episc. et cler.

412 CAPUT XXX.

A

ΚΕΦΑΛ. Α'.

De impurissimo Porphyrio, qui Antiochiæ Flaviano in episcopatu successit: et temporis ejus persecutiōne, et de constitutione quam Arcadius promulgavit.

Tum quoque magno Flaviano, Antiocheno episcopo, qui se cum Joannis adversariis non conjunxerat, et ad quietem æternam translatus fuerat, Porphyrius successit: vir quidam grandævus, non minus improbitate veterator, quippe quæ cum illo diligenti cura nutrita coalescerat, quam ætate vetulus. Nam vita in libidine peracta, ne tempore quidem ipso quidquam de eo impetu remisit, atque in rebus turpibus ipsam quoque naturam vincere atque superare summopere contendit. Ubi vero eum etiam Antiochenæ ecclesiæ sedis per tyrannidem occupandæ cupido capit, cum urbs tota, more recepto, tempore suo ad spectacula in luco Daphnes effusa esset, Severiano et Acacio, necnon Antiocho in amicitiam suam allectis, et administris tyrannicæ cupiditatis assumptis (simile enim simili amicum prorsus est), prædonum more thronum conscendit, veluti lupo quidam, non pastor: eademque ipsa hora ordinationem ab eis accepit. Aleo autem illis ea res deproperata est, ut receptos ritus plurimos in sacra initiatione prætermiserint. Porro operum tenebrarum patratores, sine suo maleficio tanto imposito, postea discesserunt, laxatis habenis sibi fuga consulentes, et per montes invios ad sua revertentes. At civitas ubi factum id sensit, ignem et materiam aliam incendio aptam manibus rapientes et congerentes, zelo scilicet divino et ipsi flagrantēs, una omnes adversus eum iere, ipsum simul cum episcopo! domo comburere volentes. Vitam namque ejus, quam improba et detestanda esset, non ignorabant. Quod sic agi postquam ille cognovit, præsidii pecunia corrupto suadet, ut et ipse furorem alium contra pietatis cœtum obarmet. Illicet armorum manus contracta, et cohors maiorum contra illos coacta est. Proinde illi in conspectum istorum contra euntium venire ausi non sunt. Interea ingens etiam persecutio excitata est adversus ecclesias Dei. Attici instinctu (neque enim cum hoc quoque communicare quisquam, propter eum quo Joannem maxime prosequerantur, amorem, volebat) jussiones imperiales passim circumferebantur, in hæc verba conceptæ: **413** « Si quis episcoporum cum Theophilo, Attico, Porphyrio communicare noluerit, extorris ecclesia esto, et facultatibus privator. Ex laicis autem seu popularibus qui magistratus gerunt, dignitate excidunt, milites cingulos deponunt. Vulgus autem et opitices auro damnantur. » Itaque qui sincere honestatem sequebantur, et res præsentēs non magni faciebant, ne quid absonum et veræ pietatis instituto indignum committerent, ad solitudines inhabitandas profugerunt. Quædam inviti etiam communicare cum illis coacti sunt, quibus scilicet gloria et opibus excidere magnum visum est. Monachi vero in Syria plurimi

Περὶ τοῦ ἀσχιόστου Πορφυρίου τοῦ Ἀντιοχείας, ὃς μετὰ Φλαβιανὸν γέγονε, καὶ τοῦ κατ' αὐτὸν διωγμοῦ, καὶ τοῦ νόμου ὃν Ἀρκάδιος ἔθετο.

Τηνικαῦτα δὲ καὶ τὸν μέγαν Φλαβιανὸν μὴ τοῖς κατὰ Ἰωάννου συνθέμενον, ὃς τῆς Ἀντιόχου ἡγεῖτο πρὸς τὴν ἀγῆρω λῆξιν μεταχωρήσαντα, Πορφυρίου ἀνὴρ τις παμπάλαιος, οὐχ ἥττον δὲ γηραιὸς καὶ τὴν μαχθηρίαν, ἃτε δὴ καὶ σύντροσον καὶ ἡλικιωτὴν ἀκριδῶς αὐτὴν ἐσχηκὸς διεδέχετο· ὃς ἀκολασίᾳ συνεζηκῶς, οὐ τῷ χρόνῳ καθουπῆκε τι τῆς ὁρμῆς· ἔν γε μὴν τοῖς ἀσχοροῖς καὶ αὐτὴν ἐφιλονεῖκει τὴν φύσιν ὑπερβαλέσθαι, καὶ ἦττω γε εἶναι. Εἰς ἔφεσιν δὲ γενόμενος καὶ τῆς Ἀντιόχου ἐκκλησίας τυραννῆσαι τὸν θρόνον, ἐπεὶ περ ἡ πόλις ἄπισσα, εἰωθὴς ὄν, χρόνῳ εἰς τὰ κατὰ Δάφνην προὔκεχυτο θέατρα, τοὺς περὶ Σεβηριανὸν καὶ Ἀκάκιον, εἰ δὲ καὶ Ἀντιόχον προσηταγμένους, καὶ ὑπουργοὺς τῇ τυραννικῇ ἐφέσει κτησάμενος (φίλον γὰρ παντὶ τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον), ληστρικῶς ἀναβαίνει τὸν θρόνον, οἷά τις λύκος, καὶ οὐ ποιμὴν· καὶ ὑπ' ἐκείνων δὴ αἰθωρὴν τὴν χειροτονίαν λαμβάνει. Ἐπὶ τὸσον δ' ἐκεῖνοις ἡ πρᾶξις ἐσπούδαστο, ὥς καὶ τὰ πλείστα τῶν νενομισμένων τῇ ἱερᾷ μῦσει παραλίπειν. Ἀλλ' οἱ τῶν σκοτεινῶν ἔργων ῥέκται, τέλος δὴθεν ἐπιθέντες τῇ κακουργίᾳ, ἔπειτα διεδίδρασκον ἀνέδην φυγῇ χρησάμενοι δι' ἀδάτων ὁρέων οἴκαδε ἀπαγόμενοι. Ἢ δὲ πόλις ὥς εἰς ἀσθησὶν ἐγεγόνει τοῦ πεπραγμένου, πῦρ μετὰ χειρὸς καὶ ὅση ἄλλη βλῆ εὐπρηστος ἐπιφερόμενοι, οὐχ ἥττον κἀκεῖνοι ζήλῳ θείῳ περικατόμενοι, κατ' ἐκείνου πανδημεὶ ἐχώρουν, αὐτοὶ σῶμα τῷ τῆς ἐπισκοπῆς οἴκῳ ἐμπρῆσαι σπουδάζοντες. Ἥδεισαν γὰρ τὸν ἐκείνου μάλιστα βίον, ὥς ἀνάγωγός τις ἄμα καὶ βδελυρὸς ἦν. Ὁ δὲ τὸ μελετώμενον διαγνοὺς, χρήμασι διαφθείρας τὸν ἄρχοντα, ἐπειθε θυμὸν ἕτερον ἀνοσιπύζειν τῷ τῆς εὐσεβείας συστήματι. Καὶ δὴ στρατὸς ἐφέστατο, καὶ θίασο· πονηρῶν κατ' αὐτῶν συνηθροῦετο, μηδ' εἰς ὅψιν ἦκειν τοῖς ἀντιφερομένοις ἔων. Ἐπὶ δὲ τούτῳ καὶ διωγμὸς ἀνέβριλλετο μέγιστος· διατάγματά τε βασιλικὰ κατὰ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ, ὑπεβαλόντος Ἀττικοῦ, ἀπαντοχοῦ διεφύτων (καὶ γὰρ οὐδ' ἐκεῖνῳ τις κοινωνεῖν ἡξίου διὰ τὸ πρὸς Ἰωάννην μάλιστα φίλτρον) τάδε κατὰ ῥῆμα διαγορεύοντα· « Εἰ τις τῶν ἐπισκόπων Θεοφίλῳ μὴ πείθοιτο κοινωνεῖν, Ἀττικῷ τε καὶ Πορφυρίῳ, ἀπόδλητος ἔστω τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τῶν ὄντων ἀποστρεφείσθω. Τῶν δὲ λαϊκῶν ὅσοι μὲν ἐν τέλει, τῆς τιμῆς ἐκπιπέτωσαν, στρατιῶται δὲ τὰς ζώνας ἀποτιθέσθωσαν· ὅσον δὲ κοινὸν καὶ περὶ τέχνας ἐσχολακὸς, χρυσίῳ ἱκάνῳ προστιμῶντες, καὶ τῇ ὑπερορῇ φυγῇ κατακρινέσθωσαν ὡς εἰκός. » Ὅσοι μὲν οὖν ἦσαν ἀκραιφνεῖς τοῦ καλοῦ, καὶ οὐδὲν μέγα ἐτίθεντο τὸ παρὸν, φεύγειν εἰλοντο, καὶ τὰς ἐρήμους οἰκεῖν, μηδὲν ἀπᾶδον οἰόμενοι δρᾶν, καὶ εὐσεβοὺς πολιτείας ἀνάξιον· οἱ δὲ καὶ ἀκόντες κοινωνεῖν ἠναγκάζοντο, οἷς μέγα τὸ χρημάτων καὶ δόξης ἐκπεσεῖν ἐκρίνετο. Τῶν δ' ἐν Συρίᾳ πλείστοι μοναχῶν τῆς Ἐκκλησίας χωρισθέντες, καθ' ἑαυτοὺς

τὰς συνάξεις ἐποιοῦν· οὗ χάριν καὶ πολλῶν δευῶν ἅβησαν.

ΚΕΦΑΛ. ΛΑ'.

Περὶ τῆς ἐκ Ῥώμης πρεσβείας τῶν εὐσεβῶν ὑπὲρ τῆς Ἰωάννου δίκης.

Ἄλλ' οὕτω κακῶς ἐχούσης τῆς Ἐκκλησίας, τῶν τινες ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν, ζήλω θεῷ διαφλεγέντες, ὑπὲρ Ἰωάννου καὶ τῆς πονηρῶς καὶ ἀδελῶς ἐχούσης Ἐκκλησίας, τῆς ἔω ἀπάραντες, τὴν πρεσβυτέρα κατελῆμνον Ῥώμην, καὶ τὴν χαλεπὴν ἐκείνην τραγωδίαν κατέλειπον, Ὀνωρίῳ παραστάντες τῷ βασιλεῖ, ἐτι δὲ καὶ Ἰννοκέντιῳ τῷ Ῥωμαίων ἐπισκόπῳ. Μετὰ γὰρ τὸν πολὺν ἐκείνου Δάμασον Σιρίκιος τὴν ἐπισκοπὴν διεδέχετο. Τοῦτου δὲ ἔτη πεντεκαίδεκα διανύσαντος, Ἀναστάσιος εἰς τὸν θρόνον ἀνῆγετο. Μετὰ δὲ τοῦτον τρία ἔτη διαβίωσαντα Ἰννοκέντιος ταύτην ἐπλήρου τὴν διαδοχὴν. Καὶ ἄς ἐφύροντο δόντες ἐπιστολάς· τρεῖς δ' ἦσαν, ὧν μία μὲν τῆς χρύσεως καὶ γλώττης ἐκείνης ἦν, τὰ συμπεσόντα πάντα πρὸς λατὸν διοῦσα· ἄλλη δὲ κοινή τοῦ Κωνσταντινουπόλεως κλήρου τανύς· τρίτη δὲ τῶν τεσσαράκοντα ἐπισκόπων, οἱ τῆς Ἰωάννου μερίδος ἦσαν καὶ κοινωνίας. Ταύτας δὲ ἐγγχειρίσαντες, τοσοῦτον ζῆλον ἐκείνοις ἀνῆψαν περιπαθήσας τοῖς δεινότη, ὡς καὶ ἀμφὺ Ἀρχαδίῳ τῷ βασιλεῖ διαπέμψασθαι γράμματα, τὸν ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις μακρὸν ὕπνον ἐκείνου διεγκαλοῦντας. Ἥτιώοντο δὲ καὶ τὴν δευτέραν ὑπερορίαν ὡς μὴ θεσμοῖς γεγεννημένην ἐκκλησιαστικοῖς· καὶ χρῆναι, εἴπερ τι ἐκείνῳ μέλλον τοῦ τε κυρίως καλοῦ καὶ τῆς κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν εἰρήνης, τὸν μὲν ἱερέα πάλιν εἰς τὸν οἶκετον ἐπανάγειν θρόνον· ἀθροῖσαι δὲ καὶ κατὰ Θεσσαλονίκην σύνοδον, ἃτε δὴ μέσον κειμένην τῶν ἐξ ἔω καὶ Ῥώμης ἡκόντων· μεταστῆλθαι δὲ τῆς Ἀλεξάνδρου καὶ Θεοφίλου, ὃς τότε πάντα συνέχεα· καὶ τοῦτον τὸν τρόπον κανονικῇ καὶ ἀπαθεί διαίτη τὰ κατὰ τὸν Ἰωάννην ἅπαντα εὐθετήσαι. Τοῦτου γὰρ χάριν πέμψαι καὶ τινὰς τῶν Ἰταλῶν ἐπισκόπων, συνειδῆσιν ἀγαθὴν καὶ ἀψευδῆ δίκην ταῖς καρδίαις κατεπαιμένους, ἔλεγον. Τοιαῦτα μὲν Ἀρχαδίῳ ὁ τε Ὀνώριος καὶ Ἰννοκέντιος ἐπεμπον· ὁ δὲ Ἰωάννης καὶ τοῖς ἐν κλήρῳ ἀντέγραφον, τοῦτοις τοῖς ῥήμασι περιείχοντο· ἅπερ ἐγὼ ἐκ τῆς Ῥωμαίων διαλέκτου ἐκάτερα εὐρών, εἰς Ἑλλήνα γλῶσσαν μεταβληθέντα, τῇ ἑαυτοῦ γράφῃ παρθέμην. Ἡ μὲν οὖν πρὸς Ἰωάννην ἔγραφε τοιαύτα·

ΚΕΦΑΛ. ΛΒ'.

Ἰννοκέντιος πᾶσι τοῖς Ῥώμης ἐπιστολαῖς δύο πεμψθεῖσαι τῷ τε ἱερῷ Χρυσόστομῳ ἐν ὑπερορίᾳ διάγοντι, καὶ τῷ κλήρῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Εἰ καὶ πάντα δεῖ τὸν ἀνάγειν προσδοκᾶν τὴν χρηστέα, καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν ἔλεον αἰτεῖν, ὁμῶς καὶ παρ' ἡμῶν τὴν ἀνεξικαλίαν συμβουλευόντων, τὰ καθήκοντα γράμματα διὰ Κυριακοῦ τοῦ διακόνου ἐξαπέσταλται· ὥστε μὴ πλέον δυνηθῆναι τὴν ὕβριν ἐν τῷ συνειδῆναι τὸ ἀγαθὸν συνειδῆς ἐν τῷ ἐλπίζειν. Οὐδὲ γὰρ ὀφείλει διδοχθῆναι ὁ τοσοῦτων λαῶν διδάσκαλος καὶ ποιμὴν, τοὺς ἀρίστους αἰεὶ καὶ πολλὰ

A ab Ecclesia sejuncti, synaxes et conventus suos egere: quam ob causam multas etiam experti sunt æumnas.

CAPUT XXXI.

De legatione quam pii Romam de Joannis judicio miserunt.

Cum Ecclesia ita affligeretur, episcopi quidam et clerici, divino zelo pro Joanne et Ecclesia, cujus tam malus et miserandus status esset, flagrant, ex Oriente Romam veterem sunt profecti, gravemque tragœdiam istam Honorio imperatori et Innocentio Romæ episcopo commemorarunt. Nam post magnum illum Damasum, Siricius quindecim annis episcopatum Romanum tenuit. Ei autem defuncto, Anastasius subrogatus est. Qui ubi post triennium decessit, Innocentius locum ejus per successionem cepit. Tres illi secum attulere epistolas; quarum una aureæ illius linguæ erat, calamitates omnes exactissime recensens: secunda, totius Constantinopolitanæ urbis cleri communis; tertia, quadraginta illorum episcoporum, qui communionis et partium Joannis erant. Eis redditis, tantum in illis zelum accenderunt, propter calamitates eas dolentibus, ut ambo ad imperatorem Arcadium litteras dederint, diuturnum in rebus hujusmodi somnum ejus reprehendentes. Carpebant vero alterum quoque exsilium, quo Joannes præter ecclesiasticas sanctiones affectus fuerat: oportere affirmantes, si quæ illi veræ honestatis et Ecclesiæ tranquillitatis cura esset, 414 episcopum in sedem suam reduci, et synodum Thessaloniciæ, quæ in medio e Roma et ex Oriente venientibus sit, cogi. Theophilum etiam Alexandrinum, qui omnia ea miscuisset, acciri: atque ita demum canonico, nullisque affectionibus corrupto judicio, Joannis causam omnem rite et ordine decidi. Cujus rei gratia se Italos aliquot episcopos misisse addiderunt, conscientiam bonam et judicium rectum in cordibus suis obtinentes. Hæc sic ad Arcadium Honorius et Innocentius scripsere. Quæ vero Joanni etiam et clero rescripsere, ejusmodi verbis continentur: quæ ego ex Romano sermone utraque in Græcam linguam translata inveni, et historiæ huic adjeci. Epistolæ ad Joannem sic habet:

CAPUT XXXII.

D Innocentii papæ Romani epistolæ duæ, sancto Chrysostomo exsuli et clero Constantinopolitano missæ.

« Tametsi innocentem bona omnia exspectare, et a Deo misericordiam petere conveniat, tamen nos quoque, qui tolerantiam malorum suasores sumus, litteras hasce, pro eo atque decuit, cum Cyriaco diacono ad te dedimus, ne adversariorum injuria plus possit, dum affigit, quam bona conscientia, dum in spe cum illa luctatur. Non enim opus est doceri te, tot populorum doctorem et pastorem,

optinios quosque sæpe atque adeo semper probari, an in vigore patientiæ persistent, neque alicui dolorum labori cedant. Et est profecto res stabilis et firma, conscientia bona in malis quæ injuste accidit, omnibus: quæ nisi quis patientia vincat, indicium de se malæ suspicionis præbet. Omnia namque sustinere debet, qui Deo primum, deinde suæ quoque confidit conscientiæ. Quandoquidem bonus atque honestus vir exerceri ad patientiam maxime potest, vinci autem non potest. Nam mentem ejus divinæ custodiunt Scripturæ. Abundant autem exemplis lectiones sacræ, quas populo tradimus: et omnes prope sanctos variis modis et continenter malis afflictos esse, cum fide attestantur; quippe qui tanquam in aliquo judicio explorati, tandem sic ad coronam patientiæ pervenire. Consoletur igitur charitatem tuam, frater reverendissime, conscientia tua, quæ in tribulationibus solatium virtutis obtinet. **415** Inspiciente namque ipso Domino Christo, in portu pacis, pura constabit conscientia. » Hæc Innocentius ad divum Chrysostomum scripsit. Epistola autem ad clericos hæc est: « Innocentius episcopus presbyteris et diaconis, totique clero et populo Ecclesiæ Constantinopolitanæ, quæ sub Joanne episcopo est, fratribus dilectis, salutem. Ex litteris dilectionis vestræ, quas per Germanum presbyterum et Cassianum diaconum ad nos dedistis, scenam malorum, quam ob oculos posuistis, anxia sollicitudine cognovi: et quibus ærumnis malisque fides laboret, repetita sæpius lectione perspexi. Cui rei sola patientiæ consolatio medetur. Dabit enim brevi Deus noster afflictionibus tantis finem, quas sustinuisse proderit. Sedenim hanc ipsam necessariam consolationem, in initio epistolæ dilectionis vestræ positam, consilium propositumque vestrum laudantes intelleximus, multa patientiæ testimonia complectentem. Consolationem namque nostram, quam ad vos scribere debuimus, litteris ipsi vestris præoccupastis. Eam siquidem laborantibus Dominus noster præbere patientiam solet, ut in ipsis tribulationibus se ipsos Christi servi solentur, secum ipsi reputantes, eadem antea sanctis, quæ ipsi patiuntur, accidisse. Sed et nos ex ipsis litteris vestris afferre vobis solatium possumus. Non enim ab eo, ut vobis condoleamus, alieni sumus: siquidem et nos in vobis affligimur. Quis namque ferre possit, quæ ab illis designantur, quos maxime conveniebat pacificæ tranquillitatis et concordiae studiosos esse? Nunc insolito more sedibus ecclesiarum suarum innocentes ejiciuntur episcopi. Quod sane primus frater et collega noster, episcopus vester Joannes, per injuriam est passus, causa iudicta, et crimine neque objecto, neque audito. Quæ vero hæc prohibita ratio est, ut iudicii specimen non servetur, aut de causa non quærratur? In locum viventium episcoporum alii subrogantur: quasi, qui ab ejusmodi delictis prorumpunt, a quopiam judicari possint recte quidquam vel dicere vel facere

Aκὴς δοκιμάζεσθαι, εἰ ἐν τῇ ἐκμῇ τῆς ὑπομονῆς παραμένουσιν, καὶ οὐδενὶ πόνῳ κακοπαθεῖν ὑποπίπτουσιν. Καὶ ἔστιν ὡς ἀληθῶς βέβαιον πρᾶγμα τὸ συνειδῆς εἰς πάντα τὰ ἀδίκως συμπίπτοντα· ἅπερ εἰ μὴ νικῆσθαι τις ὑπομένων, τεκμήριον φαύλης ὑπολήψεως· ἐκφέρει. Πάντα γὰρ ὑπομένειν ὀφείλει, τῷ Θεῷ πρῶτον, εἰτα καὶ τῷ ἰδίῳ πεποιθῶς συνειδόντι· ἐπότε μάλιστα γυμνάζεσθαι εἰς ὑπομονὴν ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς δύναται, νικᾶσθαι δὲ οὐ· ἐπειδὴ περ αὐτῷ τὴν διάνοιαν αἱ θεῖαι Γραφαὶ φυλάττουσι· περιτεύουσιν γὰρ ὑποδείγμασιν αἱ θεῖαι ἀναγνώσεις ἅς τοῖς λαοῖς παραδίδομεν· αἵτινες πάντας σχεδὸν τοὺς ἁγίους καταπεπονησθαι διαφόρως καὶ συνεχῶς ἐπιστάσαντο, καὶ δοκιμάζεσθαι καθάπερ ἐν τινι διαγνώσει· οὕτω τε εἰς τὴν στέφανον τῆς ὑπομονῆς ἐληλυθέναι. Παραμυθεῖτω τὴν ἀγάπην σου αὐτὸ τὸ συνειδῶν, ἀδελφε· τιμώτατε, ὅπερ ἐν ταῖς θλίψεσιν ἔχει τὴν παραμυθίαν τῆς ἀρετῆς. Ἐποπτεύοντος γὰρ τοῦ Δεσπότης Χριστοῦ, ἐν τῷ λιμένι τῆς εἰρήνης καθιρσθεῖσα ἡ συνείδωσις στήθεται. » Ταῦτα μὲν πρὸς τὸν θεῖον Χρυσόστομον Ἰννοκέντιος ἔγραψεν· ἃ δὲ καὶ πρὸς τοὺς κληρικοὺς, ἐν τούτοις ἦσαν· « Ἰννοκέντιος ἐπίσκοπος, πρεσβυτέροις καὶ διακόνοις, καὶ παντὶ τῷ κλήρῳ καὶ τῷ λαῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐκκλησίας τοῖς ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον Ἰωάννην ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς χαίρειν. Ἐκ τῶν γραμμάτων τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, ἅτινα διὰ Γερμανοῦ τοῦ πρεσβυτέρου, καὶ Κασσιανοῦ τοῦ διακόνου ἀπεστάλακτε, τὴν σκηνὴν τῶν κακῶν ἣν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἐθήκατε ἐν μερίμνῳ φροντίζετε, κατέμαθον· ὅσαις τε ἡ πίστις κάμνει ταλαιπωρίαις καὶ πόνοις, ἐπαναληφθεῖσαι πολλάκις τῇ ἀναγνώσει κατείδον. Ὅπερ πρᾶγμα μόνῃ τῇ παράκλησει τῆς ὑπομονῆς ἵεται. Δώσει γὰρ ἐν τάχει ὁ ἡμέτερος Θεὸς ταῖς τοσαύταις θλίψεσι τέλος, καὶ ταῦτα συνώσει συνενηνοχέειν. Ἀλλὰ γὰρ αὐτὴν τὴν ἀναγκαίαν παράκλησιν, ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπιστολῆς τῆς ὑμετέρας ἀγάπης· κειμένην, ἐγκωμιάζοντες ὑμῶν τὴν πρόθεσιν ἐπεγνώκαμεν, πολλὰς πρὸς τὸ ὑπομένειν μαρτυρίας περιέχουσιν. Τὴν γὰρ ἡμετέραν παράκλησιν, ἣν ὀφείλομεν ὑμῖν ἐπιστεῖλαι, τοῖς ὑμετέροις γράμμασι προσφύλασσε. Ταύτην γὰρ τοῖς κάμνουσιν ὁ ἡμέτερος Δεσπότης ὑπομονὴν παρέχειν εἰωθεν· ἵνα καὶ ἐν ταῖς θλίψεσι τυγχάνοντες, ἑαυτοὺς οἱ τοῦ Χριστοῦ δοῦλοι παραμυθῶνται, ἀναλογιζόμενοι ἐν αὐταῖς· καὶ πρότερον γεγενῆσθαι τοὺς ἁγίους ἅπερ αὐτοὶ πάσχουσιν. Καὶ ἡμεῖς δὲ ἐξ αὐτῶν τῶν ὑμετέρων γραμμάτων δυνάμεθα ὑμῖν προσενέγκαι παράκλησιν· οὗ γὰρ τοῦ συναλγεῖν ὑμῖν ἔσμεν ἀλλότριος, ἐπειδὴ περ καὶ ἡμεῖς κολαζόμεθα ἐν ὑμῖν. Τίς γὰρ ἐνέγκαι δυνήσεται τὰ ἐξαμαρτανόμενα ὑπ' ἐκείνων; οὕστινας ἐχρὴν μάλιστα τοῦ γαλήνου τῆς εἰρήνης, καὶ αὐτῆς σπουδιστὰς εἶναι τῆς ὁμονοίας. Νῦν ἐξηλλαγμένῳ τρόπῳ ἀπὸ τῆς προεδρίας τῶν ἰδίων ἐκκλησιῶν ἐξωθουμένοι ἀθῶοι ἱερεῖς. Ὁ δὲ καὶ πρῶτος, ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν καὶ σὺλειτουργός· Ἰωάννης· ὁ ἡμέτερος ἐπίσκοπος, ἀδίκως πέπονθε, μηδεμίαν τυχὼν ἀκροάσεως· οὐδὲν ἐγκλημα ἐπιφέρειται, οὐδ' εἰσακούεται. Καὶ τίς, ἡ ἀπηγορευμένη ἐπνοία, ἵνα

μη πρόφαισις κρίσεως γένηται ἢ ζητηθῇ; Εἰς τό-
 πους ζώντων ἱερῶν ἄλλοι ἀποκαθίστανται· ὡς δυ-
 ναμένων τῶν ἐκ τοιοῦτου πλημμελήματος· ὁρμωμέ-
 νων, ὁρθῶς τι ἔχειν, ἢ περᾶσθαι, ἢ ὑπὸ τινος
 κριθῆναι; Οὐδὲ γὰρ πώποτε παρὰ τῶν πατέρων τῶν
 ἡμετέρων τοιαῦτα τετολησθαι ἐγνώκαμεν· ἀλλὰ
 μᾶλλον κακωλῦσθαι τὸ μηδενὶ εἰς τόπον ζώντος
 χειροτονεῖν ἄλλον δεδῶσθαι ἐξουσίαν. Οὐ γὰρ χειρο-
 τονία ἀδόκιμος τὴν τιμὴν δύναται ἀρελῆσθαι τοῦ
 ἱερέως· ἐπειδὴ περ οὐδὲ ἐπίσκοπος δύναται εἶναι
 ἐκεῖνος, ὃς ἀδίκως ἀποκαθίσταται· ὅτι καὶ περὶ τῆς
 τῶν κανόνων παραφυλακῆς τούτοις δεῖν ἐπισθαι
 γράφομεν, οἵτινες ἐν Νικαίᾳ εἰσὶν ὀρίσμενοι· οἱ
 μόνοις ὀφείλει ἐξακολουθεῖν ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία,
 καὶ τούτους γνωρίζειν. Εἰ δὲ ἕτεροι ὑπὸ τινων
 προσφέρονται, οἵτινες ἀπὸ τῶν κανόνων τῶν ἐν Νι-
 καίᾳ διαφωνοῦσι, καὶ ὑπὸ αἰρετικῶν ἐλέγχονται συν-
 τετάχθαι, οὗτοι παρὰ τῶν καθολικῶν ἐπισκόπων
 ἀποβάλλονται. Τὰ γὰρ ὑπὸ τῶν αἰρετικῶν εἰρε-
 θέντα, ταῦτα οὐκ ἔστι τοῖς καθολικοῖς κανόσι προσ-
 ᾄπειν. Ἀεὶ γὰρ διὰ τῶν ἐναντιῶν καὶ ἀθέσμων τὴν
 τῶν ἐν Νικαίᾳ μειοῦν βουλὴν ἐθέλουσιν. Οὐ μόνον
 οὖν λέγομεν τούτοις μὴ δεῖν ἐξακολουθεῖν, ἀλλὰ
 μᾶλλον αὐτοὺς μετὰ αἰρετικῶν καὶ σχισματικῶν
 δογμάτων εἶναι κατακριτέους· καθάπερ καὶ πρότε-
 ρον γέγονεν ἐν τῇ Σαρδικῇ συνόδῳ ὑπὸ τῶν πρὸ
 ἡμῶν ἐπισκόπων. Τὰ γὰρ πραχθέντα κατακρίνεσθαι
 μᾶλλον προσῆκεν, ἢ ἀντικρυς τῶν κανόνων γενό-
 μενα, ἔχειν τινὰ βεβαιότητά, ἀδελφοὶ τιμωτάτοι.
 Ἀλλὰ τί κατὰ τῶν τοιούτων νῦν ἐν τῇ παρόντι
 ποιήσομεν; Ἀναγκαῖα ἐστὶ διάγνωσις συνοδική, ἣν
 καὶ πάλαι ἔφημεν συναθροιστέαν. Μόνῃ γὰρ ἐστὶν
 ἥτις δύναται τὰς κινήσεις τῶν τοιούτων καταστεί-
 λαι καταιγίδων· ἥς ἵνα τύχωμεν, χρῆσιμον τέως
 ὑπεριβεσθαι τὴν ἱατρειάν τῇ βουλήσει τοῦ μεγάλου
 Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.
 Πάντα ὅσα νῦν τῷ φθόνῳ τοῦ διαβόλου πρὸς τὴν τῶν
 πιστῶν δοκιμασίαν τετάρακται, πραϋνθήσεται.
 Οὐδὲν ὀφειλομένον τῇ στερεότητι τῆς πίστεως παρὰ
 τοῦ Κυρίου ἀπελπίσαι. Καὶ γὰρ ἡμεῖς πολλὰ σκε-
 πτόμεθα, ὃν τρόπον ἡ σύνοδος οἰκουμενικῶς συν-
 αχθεῖη, ὅπως τῇ βουλήσει τοῦ Θεοῦ καὶ ταραχῶδεις
 κινήσεις παύσωνται. Ὑπομεινόμεν οὖν τέως· καὶ
 τῷ τεῖχει τῆς ὑπομονῆς ὀχυρούμενοι, ἐλπίσωμεν
 πάντα τῇ βοήθειᾳ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἀποκατασταθῆναι.
 Πάντα δὲ ὅσα ὑμᾶς ὑφίστασθαι εἰρήκατε, καὶ πρό-
 τερον συνδραμόντων εἰς τὴν Ῥώμην τῶν ὑμετέρων
 ἐπισκόπων, εἰ καὶ τὰ μάλιστα διαφόροι· χρόνοις,
 τούτεστι Δημητρίου, Εὐλυσίου καὶ Παλλαδίου, οἵτινες μεθ' ἡμῶν ἦσαν, τελεῖξ ἐρωτήσῃ μεμαθήκα-
 μεν. Ταῦτα καὶ τὰ πρὸς τοὺς κληρικοὺς διελάμβανον γράμματα· ἐξ ὧν συνάγειν ἔστιν, ὅποια τις ἦν
 ἡκαίῃ ὑπὲρ Ἰωάννου γνώμη τε καὶ σπουδή.

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'.

*Περὶ τῶν ἐκ Ῥώμης ἀρτίστρων, ὅσα πεπρόνθασιν
 ὑποβολαῖς Εὐδοξίας καὶ Ἀττικίου.*

Τὰ γοῦν τοιαῦτα γράμματα, ἔτι δὲ καὶ τὴν τῆς
 συνόδου ψήφον, ἣ διὰ τὴν Ἰωάννου αἰτίαν ἐν Ἰταλίᾳ

(1) Sozoni. scribit, episcopos quinque, et presby-
 teros duos Ecclesiae Rom. ad Honorium et Arca-

PATROI. GR. CXLVI

A posse? Nunquam sane patres nostros talia auso-
 416 fuisse, sed potius vetuisse cognovimus, ne
 cui in locum viventis per ordinationem alium sub-
 stituendi sit potestas. Minime enim ordinatio reproba
 honorem adimere episcopo potest: quandoquidem
 neque episcopus ille esse potest, qui inique substi-
 tuitur. Nam quantum ad canonum observantiam
 attinet, canonibus obsequendum esse scribimus,
 qui Nicææ sunt decreti: quos solos consecrari de-
 cet Ecclesiam catholicam, et eos in medium afferre.
 Sin alii a quibusdam proferuntur, a Nicænis ca-
 nonibus dissonantes, et hæreticos auctores referen-
 tes, ii a catholicis episcopis rejiciuntur. Hæretico-
 rum namque inventa catholicis canonibus non sunt
 adnectenda. Semper etenim illi per contraria et
 B nefaria decreta, Patrum Nicænorum consilium mu-
 nuere intendunt. Quapropter non solum hoc dici-
 mus, istos sequendum non esse, verum etiam cum
 hæreticis et schismaticis seu dissidiosis dogmatibus
 condemnandum: quemadmodum antea in Sardie nri
 concilio ab episcopis, qui nos præcesserunt, fac-
 tum est. Nam quæ sic perperam subintroducuntur,
 magis damnare convenit, quam ut quæ directe
 contra canones statuuntur, aliquam labeant, fra-
 tres reverendissimi, firmitatem. Cæterum quid
 contra istos in præsentia agendum? Synodali co-
 gnitione peropus est, quam dudum etiam cogendam
 esse censuimus. Sola enim illa talium procellarum
 motus sopire potest: quam ut obtineamus, utile
 nunc fuerit, medicinam et opem hanc ad volunta-
 tem magni Dei et Christi ejus, Domini nostri, re-
 ferre. Omnia quæ diaboli invidia, ad fidelium ex-
 plorationem sunt perturbata, pacabuntur. Stabili-
 tate fidei nihil non sperare a Domino debemus.
 Nos quidem multum deliberamus et dispicimus,
 quomodo universalis synodus congregetur, ut de
 voluntate Dei turbulenti isti motus compescantur.
 Itaque interea sustineamus; et patientiæ muro
 circumvallati, omnia auxilio Dei nostri restitutum
 iri speremus. Quæcunque vero vos sustinuisse
 scripsistis, ea quoque omnia antea, quamvis diver-
 sis maxime temporibus, a collegis vestris episcopis,
 Demetrio, Eulysio et Palladio, qui Romæ vene-
 runt, et nobiscum fuerunt, percuntatione accu-
 D rata cognovimus. 417 Hæc sunt, quæ ad cleri-
 cos ab Innocentio datæ litteræ continebant: ex
 quibus colligere licet, quæ illi sententia et studium
 de Joanne fuerit.

CAPUT XXXIII.

*De legatis Roma missis, qualia ii Eudoxia et Attici
 suggestionē sint passi.*

Litteræ ipsæ tales fuerunt. Insuper vero synodi
 decreto (1), quæ Joannis causa in Italia coacta fuit.

dium esse missos, qui locum et tempus synodi
 cogendæ peterent, lib. viii, cap. ult.

33

in manus recepto, Dei amans Æmylius Beneventi episcopus, Cathegius et Gaudentius, cum Valentio et Bonifacio presbyteris, Roma Byzantium profecti sunt. Sequebantur eos Cyriacus et Demetrius, una cum Palladio et Eulysio, qui Joannis partium studiosi eo venerant, et tragediam malorum omnem illis exposuerant. Cum autem in Græciam pervenissent, in manus tribuni cujusdam, qui insidias eis tetenderat, inciderunt. Non enim latere potuerunt seminarum pessimam Eudoxiam legationis ejus mandata. Et quod eorum sententiæ seu consilio, qui legationem eam miserant, arte quadam adversaretur, actiones eorum contrariis actionibus prævenit. Quapropter Thessalonicam illis videre, atque papæ litteras, quas ad ejus urbis episcopum Anysium ferebant, reddere permissum non est. Sed duobus navigiis impositi, postquam in unum ex suburbiis Constantinopolitanæ civitatis, quod Athyras vocatur, pervenerunt, per vim in custodiam sunt conjecti: quibus per calumniam obiectum est, quod ditionem alienam ultra terminos suos turbarent, et cum Orientalis imperii contumelia ibi adessent. Romani igitur, et Cyriacus episcopus, quique cum eo erant, seorsim quisque in custodias inclusi, torti sunt et ærumnis plurimis affecti, ut litteras flagitatas proferrent. Postquam autem illi se eas non prius daturus esse affirmarunt, quam imperatorem vidissent, utpote ad eum legati, postremo Valerius quidam, ex feritate et temeraria audacia nomen et celebritatem aucupans, episcopi unius, apud quem litteræ erant, pollice fracto, scripta ipsa et vascula quædam, adhæc quidquid illis ad res necessarias parandas erat argenti, ei eripuit: id quod ille non sine maligno consilio fecit, ut sumptibus omnibus spoliati, facere aliquid illi, quod prohibitum est, necessitate adigerentur. **418** Postridie ejus diei alii plurimi affuere, sive ab ipsa Augusta, seu ab Attico missi: qui ab illis petierunt, ut tribus millibus nummorum aureorum receptis, cum Attico communicarent, Joannis autem causam despicere. Hoc illi se facturos prorsus negarunt. Accidit enim divinitus quiddam, quod eam rem prohibuit. Nam uni ex Æmylii diaconis, Paulo nomine, viro casto et moderato, divum Apostolum Paulum apparentem dixisse ferunt: « Videte quomodo accurate (seu circumspecte) ambuletis, dies enim mali sunt: » promissam forte fraudem sic inhibentem. Sedenim cum illi promissionem seu conditionem oblatam non reciperent, sed reditum in Romanam urbem precibus peterent: Valerius, qui egregium illud viri optimi facinus in pollice patravit, ad male agendum strenuus, putri cuiquam et vetustate squalido navigio eos commissos, exitium eis struens videlicet, Romam reverti jussit. Illi cum summo periculo navigantes, ægre Lamysacum appulerunt. Inde navi mutata, quatuor mensibus elapsis Romam pervenere, et apud Innocentium papam sigillatim quæ eis accidere,

συνέστη, ἀνὰ χεῖρας λαβόντες οἱ περὶ τὸν Θεοφιλεῖ Αἰμύλιον, Βενεθενδοῦ δὲ οὗτος· ἐπίσκοπος, Καθηγίων τε καὶ Γαυδέντιον, σὺν Οὐαλεντίῳ καὶ Βονιφατίῳ τοῖς πρεσβυτέροις, ἐκ Ῥώμης πρὸς τὸ Βυζάντιον ἦσαν. Εἶπετο δ' αὐτοῖς Κυριακὸς καὶ Δημήτριος, σὺν Ἀμα Παλλαδίῳ καὶ Εὐλυσίῳ· οἱ τῆς Ἰωάννου μερίδος ὄντες, ἐκέλευε δὴ παρεγένοντο, καὶ πάντα ἐκείνοις ἐξετραγώδησαν. Ἀνὰ δὲ τὴν Ἑλλάδα γενόμενοι, ὑπὸ τινι ἐνεδρεύοντι τῶν χιλιάρχων εἰς χεῖρας ἐμπίπτουσιν. Οὐδὲ γὰρ τὴν λαθεῖν τὴν πονηροτάτην γυναικῶν Εὐδοξίαν τὰ τῆς στελλομένης πρεσβείας. Ἀντιτεχνωμένη δὲ τῇ γνώμῃ τῶν ἀποστειλάντων προέφθανεν ἀντιπράττουσα. Θεσσαλονικὴν μὲν οὖν οὐ συνεχώρουν ἐκείνους ἰδεῖν· οὐδὲ γὰρ ἂν πρὸς τὸν ἐκείνης ἐπίσκοπον Ἀνύσιον τοῦ πάππα ἐπεφέροντο γράμματα, δοῦναι εἶναι. Δοῦσι τοίνυν πλοίοις τούτους ἐπιβαλόντες, ἐπεὶ ἐς προάστειον τῆς πόλεως, ὃ Ἀθύρας καλεῖται, ἔφθανον, βιαίως εἶργον φρουρᾷ, ὅτε δὴθεν ὑπερόριον ἐνοχλοῦντας· ἀρχὴν, καὶ ἐπὶ ὕβρει τῆς ἐνθάδε βασιλείας γεγενημένους, διαβολὴν κατεσκεύαζον. Οἱ τε οὖν Ῥωμαῖοι, καὶ οἱ περὶ τὸν ἐπίσκοπον Κυριακὸν ἐγκλεισθέντες χωρὶς, ἠτάζοντο, καὶ δεινοὶς πλείστοις περιεβάλλοντο, τὰ γράμματα ἀπαίτουμένοι. Ὡς δ' ἐκείνοι τὸ μὴ δοῦναι διςχυρίζοντο πρότερον, εἰ μὴ βασιλεῖα θεάσαιτο, πρέσβεις ὄντες, τέλος Οὐαλερίος τις ἐκ θηριωδίας καὶ ἰταμότητος ὄνομα ἑαυτῷ περιθεῖναι βουλόμενος, ἐνός τῶν ἐπισκόπων τὸν ἀντίχειρα διακλάσας παρ' ᾧ τὰ γράμματα ἦν, αὐτὰ τε ἀφείλετο τὰ πυκτὰ, καὶ τινα σκευή, καὶ ὅσα δὴ πρὸς ὧναι τῶν ἐπιτηδεῶν ἀργύρια ἦσαν, οὐκ ἀπο καὶ τοῦτο πονηρᾷ γνώμῃ· διαπραξίμενος, ἵνα τῶν πρὸς χρεῖαν ἐνδεεῖς καταστάντες, πρᾶξαι τι τῶν ἀπηγορευμένων ἀναγκασθεῖεν. Τῇ δὲ ὕστερα τὰ ἔλλοι τε πλείστοι παρήσαν, εἰς τὴν βασιλίδος, εἴτε καὶ παρ' αὐτοῦ δὴ πεμφθέντες τοῦ Ἀττικοῦ· οἱ καὶ ἤξιον, τρισχιλίου λαβόντες· χρυσοῦς, κοινωνῆσαι μὲν Ἀττικῷ, τῆς δὲ Ἰωάννου δίκης καταφρονεῖν· τοὺς δὲ πάμπαν ἀπαγορεῦσαι. Συνέβη γὰρ τι καὶ θεϊότερον εἶργον, μάλα τὴν πρᾶξιν. Ἐνὶ γὰρ τῶν Αἰμυλίου διακόνων, Παύλῳ τὴν κλῆσιν, σώφρονι καὶ μετρίῳ ἀνδρὶ, τὸν θεῖον ἀπόστολον Παῦλον ἐπιφανέντα εἰπεῖν λέγεται· « Βλέπετε πῶς ἀκριδῶ· περιπατεῖτε· αἱ ἡμέραι γὰρ πονηραὶ· » ἰσως τὴν ὑπεσχρημένην ἀπάτην ἐπέχοντα. Μὴ τὴν εἰσθηγῆσιν τοίνυν εἰσδεξαμένων, ἀλλὰ τὴν ἐς Ῥώμην ἀντιβολούντων ἐπάνοδον, Οὐαλλέριος ὁ τὸ τοῦ ἀντίχειρος ἀριστούργημα διαπεπραγμένος, δεινὸς ὢν καὶ κακουργῆσαι, σαπρῷ τινι καὶ γεγηρακῶτι πλοῦν τοῦτους πιστεύσας, ὥς ἂν πρόνοιαν ἀπωλείας παραματεύμενος, πρὸς τὴν Ῥώμην ἀνάγεσθαι παρηγγύα. Καὶ δὴ τῷ πλῶ ἐν χρῷ κινδύνου μόλις τῇ Λαμφάκῳ προσοχεῖν ἐξεγένετο. Ἐκεῖθεν δὲ τὸ ἀκάτιον ἀμειψόμενοι, τεττάρων παρωχηκότων μηνῶν, τὴν Ῥώμην κατέλαβον· καὶ Ἰννοκεντίῳ τῷ πάππῳ ἐμφανισθέντες, κατὰ μέρος τὰ συμπεσόντα ἀνήγγελλον, μηδὲν εἰδότες, εἰ τι δὴ τοῖς περὶ Κυριακὸν ἐπεγένετο· ἀλλὰ μηδὲ περὶ Ἰωάννου, ὃ τι δὴ αὐτῷ συνέβη μαθεῖν ἐξισχύσαντες. Ἀ δὲ τὸν νωθρὸν Ἀρχάδιον διελάμβανε τῶς, ὥς ὕστερον ὑπὲρ ἑς μαθεῖν. Ἐπὶ δὲ

τούτοις πλείστα ἀγανακτήσας ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος Ἰννοκέντιος, τοιάνδε συνθέμενος τὴν ἐπιστολὴν, τοῖς περὶ Ἀρκάδιον, Ἀττικόν τε καὶ Θεόφιλον ἐξιπέστειλεν, ἀφορισμῷ καὶ καθαιρέσει αὐτοὺς ὑποβάλλουσαν· καὶ ταῦτα μαθὼν, οὐ πολλῷ ὕστερον καὶ τὴν τελευταίαν τῷ Πατρὶ ἐπιστῆναι, ἐπὶ πόρῳ τῆς ἐξορίας ἀπαγομένῳ, ὡς μικρὸν προΐοντες δηλώσομεν. Ἡ μέντοι ἐπιστολὴ τούτοις τοῖς ῥήμασι περιελήπτο·

in longius exsilium abductum, quemadmodum hujusmodi conscripta fuit :

ΚΕΦΑΛ. ΛΔ'.

Ἐπιστολὴ Ἰννοκέντιου πᾶσι τοῖς Ῥώμης πρὸς Ἀρκάδιον καὶ Εὐδοξίαν, ἀφορισμῷ αὐτοῦς ὑποβάλλουσα.

« Φωνὴ αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ μου Ἰωάννου βοᾷ πρὸς Θεὸν κατὰ σοῦ, βασιλεῦ, ὡς ποτὲ Ἀβὲλ τοῦ δικαίου κατὰ τοῦ ἀδελφοκτόνου Κάιν· καὶ παντὶ τρόπῳ ἐκδικηθῆσεται. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο πέπραχας, ἀλλὰ καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης διωγμὸν μέγαν κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἱερέων αὐτοῦ συνεστήσω. Ἐξέσωσας τὸν μέγαν τῆς οἰκουμένης διδάσκαλον ἐκ τοῦ θρόνου αὐτοῦ ἀκρίτως, συνεκδιώξας αὐτῷ καὶ τὸν Χριστόν· οὕτως γὰρ οὕτως δούρομαι περὶ ἐκείνου (οὗτος γὰρ τὸν κληρὸν ἔλαχε μετὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βασιλείᾳ), κἂν ἦ ἀφόρητος ἡ συμφορὰ· ἀλλὰ βλεῖσθαι, φροντίζων πρῶτον μὲν τῆς σωτηρίας τῶν ὑμετέρων ψυχῶν, καὶ περὶ τῶν στερηθέντων καὶ λιμνηθέντων τῆς ἐκείνου πανσόφου καὶ πνευματικῆς θαλάσσης διδασκῆς καὶ νοουθεσίας. Οὐ γὰρ μόνον ἡ Κωνσταντινουπολιτῶν ἐκκλησία ἐξημύθη τῆς ἐκείνου μαλίστρου γλώττης, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ ὑφήλιος ἐχέτηρεν, ἀπολέσασα τοιοῦτον ἔνθεον ἄνδρα, πειθηρίας μὲν γυναικὸς παραχωρησάσης τοῦτο γενέσθαι τὸ δραματοῦργημα. Πλὴν ἐκδέχεται τὴν ἐντεῦθεν τιμωρίαν καὶ τὴν μέλλουσαν ἀτελεῦτέον κόλασιν, σὺ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας ἐπαρχομένην αὐτῇ. Εἰ γὰρ καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης τὸν βίον κατέλειπε, τὸν πίστιν τηρήσας, καὶ στηρίξας τοὺς σαλευομένους· ἀλλ' εἰς ἀληκτον αἰῶνα τὴν ἀδαπάνητον τρυφὴν καὶ ἀθάνατον ζωὴν ἐκληρονόμησεν. Ἡ δὲ νῦν Δαλιλὰς Εὐδοξία, κατὰ μικρὸν τῷ ξυρῷ τῆς πλάνης ξυρήσασά σε, ἐπήγαγεν αὐτῇ κατάραν ἐκ πολλῶν στομάτων, δεσμεύσασα φορτίον ἀμαρτημάτων βαρὺ καὶ δυσβάστακτον, προσθεῖσα τοῦτο τοῖς πρῶνι αὐτῆς ἀμαρτήμασι. Διὸ ἐγὼ ὁ ἐλάχιστος καὶ ἀμαρτωλὸς, ὡς πιστευθεὶς τὸν θρόνον τοῦ μεγάλου ἀποστόλου Πέτρου, ἀφορίζω σὲ τε χάριν τῆς μεταλήψεως τῶν ἐχράντων μυστηρίων Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ παντοῖον ἐπίσκοπον ἢ κληρικὸν ὄντα τοῦ τάγματος τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, τολμῶντας ἐπιχειρῆσαι καὶ μεταδύνααι ὑμῖν, ἀφ' ἧς ὥρας ἀναγνῶτέ μου τὸν παρόντα δεσμὸν, ὑπὸ καθάρσει εἶναι. Εἰ δὲ βιάσθῃ τίνα, ὡς ἐξουσιᾶται, καὶ παρεξέλθῃ τοὺς δοθέντας ὑμῖν κρινάνας· παρὰ τοῦ Σωτῆρος διὰ τῶν ὁγίων ἀποστόλων, ἐσεσθε ἐπιστάμενοι, ὡς πρῶτον

A renuntiarunt, nihil scientes, quid vel Cyriaco ejusque comitibus, vel Joanni ipsi acciderit. Hæc tum segnem Arcadium latuere : id quod postea animadvertere licuit. Hisce vero de causis Innocentius Romanus episcopus plurimum indignatus, epistolam compositam ad Arcadium, Atticum et Theophilum dedit, qua illes excommunicationi et exauctorationi subjecit, cum quidem cognovisset, non multo post Patrem illum mortem oppetiisse, paululum progressi exponemus. Epistola verbis

419 CAPUT XXXIV.

Epistola Innocentii papæ Romani ad Arcadium et Eudoxiam, excommunicationi eos subjiciens.

« Vox sanguinis fratris mei Joannis clamat ad Deum contra te, o imperator, sicuti quondam Abel justi contra parricidam Cain; et is modis omnibus vindicabitur. Nec id modo admisisti, sed etiam pacis tempore persecutionem magnam adversus Deum et Ecclesiam ejus concitasti. Ejecisti e throno suo, re non judicata, magnum totius orbis doctorem, et una cum eo Christum persecutus es. Neque de illo ita queror (sortem enim, seu hæreditatem cum sanctis apostolis in Dei et Servatoris nostri Jesu Christi regno consecutus est), quamvis intolerabilis jactura ea sit : sed affligor propterea, quod primum de animarum vestrarum salute, deinde de eis qui sapientissima, spirituali et divina doctrina et institutione ejus orbat, sanæ verbi Dei conficiuntur, sum sollicitus. Non enim ecclesia tantum Constantinopolitana mellitæ illius linguæ jacturam fecit, sed et orbis sub sole totus ad orbitatem redactus est, viro tam divino amisso, persuasione unius mulieris, fabulam hanc et spectaculum exhiberi sinente. Verum excipiet illa et præsentem hic pœnam et futurum sempiternum supplicium non post multos hosce dies ei adveniens. Tametsi enim beatus Joannes vitam reliquit, fide servata, et fluctuantibus confirmatis; in æterna tamen sæcula sempiternarum deliciarum et immortalis vitæ hæreditatem est consecutus. Nova autem Dalila Eudoxia, quæ paulatim te erroris seu seductionis novacula totondit, execrationem ex multorum ore sibi ipsi introduxit, grave et quod gestari nequeat peccatorum pondus colligans, atque id prioribus peccatis suis superaddens. Itaque ego minimus, et peccator, cui thronus magni apostoli Petri creditus est, segrego et rejicio te et illam a perceptione immaculatorum mysteriorum Christi Dei nostri : episcopum etiam omnem, aut clericum ordinis sanctæ Dei Ecclesiæ, qui administrare aut exhibere ea vobis ausus fuerit, ab ea hora qua præsentis vinculi mei legeritis litteras, dignitate sua excidisse, decerno.

420 Quodsi, ut homines potentes, quemquam ad id vi adegieritis, et canones vobis a Servatore per sanctos apostolos traditos transgressi fueritis,

scitote non parvum id vobis peccatum fore, in horrenda illa iudicii die : cum neminem huius vitæ honor et dignitas adjuvare poterit, arcana autem et abdita cordium sub oculos omnium effundentur atque exhibebuntur. Arsacium, quem pro magno Joanne in thronum episcopalem produxistis, etiam post obitum exauctoramus, una cum omnibus qui consulto cum eo communicarunt episcopis, cuius etiam nomen sacro episcoporum albo non inscribatur. Indignus enim eo honore est, ut qui episcopatum quasi adulterio polluerit. Omnis siquidem plantatio, quæ a Patre nostro in cœlis plantata non est, eradicabitur¹. Ad Theophili abrogationem addimus excommunicationem, anathematismum et absolutam a Christianismo alienationem. » Hæc Innocentius pro Joanne pugnans scripsit. Neque vero etiam Atticum, qui post Arsacium thronum magni illius involavit, non accusavit. Verum ut ea res composita postea sit, historia loco suo ostendit.

CAPUT XXXV.

De incursione gentium barbararum in fines Romanos, eo tempore facta : et de exortis tyrannis, Stilicone, Alaricho, Attalo, Saro, et aliis : et ut ab Alaricho Roma sit capta : et de formosæ cujusdam Romanæ mulieris castitate.

Eadem tempestate, sicuti in omnibus episcoporum dissensionibus reperire est, res etiam publicæ tumultibus sunt repletæ. Hunni namque Istrum transgressi, Thraciam vastantes percurrerunt, Huldæ (1) ducem habentes. Et Isauri quidam prædones perquam feri, ingenti coacta multitudine Phœniciam atque Cariam, et quæ in medio sitæ sunt urbes, excursionibus extremisque cladibus vexarunt. Stilico quoque, Honorii socer, opumque et copiarum illius omnium dux, vir summus, simul et Romanorum et barbarorum ad novas res spectantium studia sibi conciliata habens, cum præfectis eorum egit, et committere inter se imperatores tentavit. Atque ubi, ut Alaricho Gotthorum duci ducendarum Romanarum copiarum dignitas tribueretur, suffragio suo effecit, in Illyricos movit : et eo Jovium quendam præmisit, re ita composita, ut et ipse cum Romanis Arcadii ducibus congregaretur, **421** et regionis etiam ejus populos Honorii imperio subjiceret. Alarichus autem exercitu ex Dalmatia et Pannonia, terra barbara, suscepto in mediterraneas venit (2), Græciaque et Athenis captis, vicinam quoque Dalmatiam vastavit. Deinde Illyricum ingreusus, atque aliquandiu ibi moratus, per Alpes in Italiam rediit, Stilicone angustias earum illum transire permittente, utpote qui insidias imperatori strueret. Postea Alarichus cum inde proficisci vellet, Honorii litte-

α μὲν οὐ μικρὸν ὕμιν τὸ ἀμάρτημα γενήσεται ἐν τῇ φοβερᾷ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, οὔτε οὐ δυνήσεται ἀξίωμα βιωτικὸν τινα ὠφελεῖσαι· ἐκείνων δὲ τὰ ἐντὸς ἐκχυθήσονται πρὸς ὑποδείγμα πάντων. Ἀρσάκιον δὲ δι εἰσηγάγετε εἰς τὸν θρόνον τῆς ἐπισκοπῆς ἀντὶ τοῦ μεγάλου Ἰωάννου, καὶ μετὰ θάνατον καθαροῦμεν σὺν πᾶσι τοῖς συγκοινωνήσασιν αὐτῷ προθέσει ἐπισκόποις· οὗτινος μὴδὲ τὸ ὄνομα ἐγγραφήτω τοῖς ἱεροῖς διπτύχοις· ἀνάξιός γάρ ἐστιν ὡς μοιχεύσας τὴν ἐπισκοπὴν· πᾶσα γὰρ φυτεία μὴ φυτευθεῖσα παρὰ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ἐκρίζωθήσεται. Προσιθέμεθα τῇ καθαιρέσει Θεοφίλου ἀφορισμὸν καὶ ἀναθεματισμὸν, καὶ τελείαν ἀλλοτρίωσιν Χριστιανισμοῦ. » Τοιαῦτα μὲν ὁ Ἰννοκέντιος· ἔγραψεν ὑπὲρ Ἰωάννου διαμαχόμενος· οὐκ ἔξω μέντοι αἰτίας ἵκτοί τε καὶ Ἀττικὸν μετ' Ἀρσάκιον τῷ θρόνῳ τοῦ μεγάλου ἐπιστηθῆσαντα. Ἀλλ' ὅπως ταῦτα χρῆν ὕστερον διαλέλεται, ἡ καθέξης ἱστορία δηλώσει.

ΚΕΦΑΛ. ΑΕ'.

Περὶ ἐπιδρομῆς ἐθνῶν τηλικαῦτα γεγενημένης· καὶ περὶ τῶν ἐπαναστάντων τυράννων, Στελλίχωνος, Ἀλλαρίχου, Ἀττάλου, Σάρου, καὶ ἐτέρων· καὶ ὡς ἐβίβω Ἀλλαρίχῳ ἡ Ῥώμη· καὶ περὶ τῆς σώφρονος ἐν Ῥώμῃ ὥραλης γυναικός.

Περὶ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον, ὡς ἔπιπταν ἐστὶν εἰρεῖν ταῖς τῶν ἱερῶν διχονοίαις, καὶ τὰ κοινὰ θορύβων πλήρη γεγενημένα. Οὐννοὶ μὲν γὰρ τὸν Ἰστρον διαπεραιωθέντες, τὴν Θράκην δρῶντες κατέβαιον, ἡγούμενον Οὐλδὴν ἔχοντες. Ἰσαυροὶ δὲ λησταὶ τινε; θηριώδει; ἐς πολὺ τι πλῆθος ἀθροισθέντες, Φοινίκην τε καὶ Καρίαν καὶ τὰς ἐν μέσῳ τοῦτων πόλεις κατέδρμον, κακουργοῦντες τὰ ἔσχατα. Καὶ Στελλίχων Ὀνωρῶν μὲν κηδεστής, οὐ μὴν δ' ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκείνου πάσης δυνάμεως ἐξηγούμενος, ἀνὴρ διαφερόντως μέγας γενόμενος, τὸ παρὰ Ῥωμαίοις καὶ βαρβάρους νεωτερίζον ἔχων πεπιθόμενον, τοῖς ἀρχουσιν ἐκείνων εἰς λόγους ἐλθὼν, συγκρούειν πρὸς ἑαυτὶ τὰ βασίλεια πείραν προσήγεν· Ἀλλαρίχῳ τε τῷ ἡγούμενῳ τῶν Γότθων πρόξενος καταστὰς, Ῥωμαίων στρατηγίας ἀξίωμα περιθεῖναι, Ἰλλυριοῖς ἐπανάστησεν, Ἰόδιόν τινα ὑπαρχόν ἐκείνοις προκινεῖν, συνθέμενος μετὰ τῶν Ῥωμαίων συμβάλλειν στρατηγῶν, ὥστε καὶ τοὺς ἀνὰ τόδε τὸ κλίμα ὑπάρχουσιν Ὀνωρίῳ ὑποτάξει δῆθεν τῷ βασιλεῖ. Ἀλλαρίχῳ δὲ παραλαβὼν τὸν στρατὸν, ἀπὸ τε Δαλματίας καὶ Παννονίας βαρβάρου γῆς εἰς τὰς ἡπείρους ἐγένετο. Ἐλλάδα δὲ καὶ Ἀθήνας ἐλθὼν, καὶ τοὺς προσεχεῖς Δαλμάτας ληΐζεται. Ἐπειθ' ὁ δὲ τὴν Ἰλλυρίδα, καὶ ἱκανὸν χρόνον τοῖς ἐκεῖ διατρίψας, διὰ τῶν Ἀλπεων εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπάνευσιν, Στελλίχωνος αὐτῷ τὰς πόλεις ἀνέντος τῶν Ἀλπεων, ἔτ' ἐπιβουλάς παλαμωμένου τῷ βασιλεῖ. Ἐῖτ' ἐκείθεν ἐκδημεῖν μέλλον, γράμμασιν Ὀνωρῶν τῆς ἐπὶ τὸ πρόσω το-

¹ Matth. xiii, 15.

(1) Al. Huldin vocant.

(2) Hoc Sozom. non habet lib. ix, cap. 4.

ρείας ἐσέθῃ. Ὑστερον δὲ αὐτὸς καὶ Ὀνώριον δι-
 κύλυνε εἰς τὴν Κωνσταντινίου μέλλοντα ἐκδημεῖν
 φειδοῖ τοῦ ἀδελφιδοῦ, ὥστε πιστοὺς ἄρχοντας αὐτῷ
 καταστήσαι· ἄρτι ὄφρα· σθένει. Δεδωὺς καὶ γὰρ ἦν,
 μὴ τι διὰ τὸ τῆς ἡλικίας ἀτελεῖ· πάθῃ ὁ παῖς Θεοδό-
 σιος. Ἐκώλυε μὲν οὖν ἐκείνον, ἀναγκαῖον λέγων εἶ-
 ναι μένειν ἐν Ἰταλίᾳ διὰ τὴν ἐναγχοῦ τυραννίδα γε-
 γενημένην ἐν Ἀριηλάτῳ παρὰ τοῦ Κωνσταντινίου·
 αὐτῆς δὲ πείσας καὶ θάτερον τῶν σκήπτρων λαβὼν,
 ὃ λάβαρον Ῥωμαῖοι καλοῦσι, τέσσαράς τε στρατιω-
 τῶν ἀριθμοὺς εἰληγῶς, πρὸς δὲ καὶ γράμματα βασι-
 λείως τὴν ἐπ' ἀνατολῆς ἀφίξιν ἐπιτρέποντα, ἥδη πρὸς
 τῇ ἐξόδῳ ἦν. Φήμης δὲ περιηχηθείσης ὡς τῷ υἱῷ
 Εὐχερίῳ, συνεργοῦντων τῶν ἐν δυνάμει, τυραννίδα
 καθίστησιν, ἐν στάσει τὸ στρατιωτικὸν γενόμενον,
 πρῶτα μὲν κτείνουσι τὸν τῆς Ἰταλίας καὶ Γαλατῶν
 ὑπαρχον, καὶ ἄλλους βασιλικὰς ἀρχὰς ἐπιτετραμμέ-
 νους. Οὐ πολλῷ δ' ὕστερον παρὰ τῶν ἐν Ῥαδέννῃ
 στρατιωτῶν καὶ αὐτὸς ἀναίρεται Στελίων· ἔπειτα
 δὲ καὶ ὁ τοῦτου υἱὸς Εὐχέριος κτείννεται. Οἱ μὲν οὖν
 οὕτω φωραθέντες κακόνους εἶναι τῷ βασιλεῖ ὥδε
 ἀπώλυντο· μετὰ δὲ τὴν τούτων ἀναίρεσιν τὸ σὺν
 ἐκείνοις βάρβαρον, τῷ προειρημένῳ Ἀλλαρίῳ τῷ
 Γότῳ συμμίξαν, τὴν Ῥώμην ἐπειράτο πορθεῖν·
 ἔπειτα περὶ εἰρήνης Ἀλλαρίχου πρὸς Ὀνώριον πρέ-
 σβεις πέμψαντος, ἐπεὶ ἀπειτύχανε, πολλοὺς καὶ ἄλ-
 λους βαρβάρους ἐπαγαγόν, τὴν Ῥώμην αὖθις ἐπο-
 λιόρκει παρακαθήμενος· καὶ τὸν ποταμὸν Θύμβριν
 συσχωὺν, ὃς διὰ μέσου ῥέει τῆς πόλεως, διεκώλυε
 ταύτῃ τῶν ἐπιτηδείων τὴν εἰσόδον ἐκ Πόρτου ἀνάγε-
 σθαι. Μέγιστον δ' ὁ Πόρτος· τῆς Ῥώμης νεώριον
 τρισὶ λιμέσι περιγραφόμενον, καὶ εἰς μικρὰς πό-
 λεως παρατεινόμενον μέγεθος (οὕτω γὰρ τὸ ἐκείσε
 ἐκίνειον Ῥωμαῖοι καλοῦσι). Λιμοῦ δ' ἐπιγενομένου
 τῇ σπάνει τῶν ἀναγκαίων, πρὸς δὲ καὶ λοιμοῦ, καὶ
 τῷ· δούλων ἥδη πρὸς Ἀλλάριχον αὐτομολούντων,
 ἐδόκει θύειν πᾶσι ναοῖς. Θουσκοὶ δὲ τινες μετακλη-
 θέντες, ὑπισχνοῦντο σκηπτοῖς τισι καὶ βρονταῖς
 τοὺς βαρβάρους· ἐκείθεν ἐλαύνειν. Εἰργαστο γὰρ
 τοῦτο αὐτοῖς καὶ περὶ πόλιν ἄλλην, Ἀερνίαν νομα,
 ἣν οὐχ εἶλεν Ἀλλάριχος παρῶν. Οὐ μὴν ὥνησεν ἡ
 τοιαύτη ἐπίνοια. Ὅσοι γὰρ εὖ εἶχον φρονήματος,
 κατὰ μὴνιν θεῖαν ταῦτα πεπονθέναι Ῥωμαίους ἐνό-
 μιζον τῇ πολλῇ ῥασιώνῃ καὶ ἀκολασίᾳ ἣν ἐπεδεί-
 κνυντο, ὡς καὶ αὐτὸν ποτ' Ἀλλάριχον τοῦτ' παρα-
 δεῖξαι. Ἀγαθῷ γὰρ τινι ἀνδρὶ παραινοῦντι Ῥώμης
 φεῖδεσθαι, καὶ μὴ αἴτιον τοσοῦτων κακῶν γίνεσθαι,
 ἐκείνον φάναι λέγεται, ὡς ἑκάτων ἐπιβάλλει τῷ
 ἔργῳ· συνεχῶς γὰρ τινα ἐπικείμενον, ἐνοχλεῖ,
 τὴν Ῥώμην πορθεῖν. Ὁ καὶ ἐποίησε. Τότε μὲν οὖν
 χρήματα λαβὼν, τὴν πολιορκίαν διέλυε, συνθεμένων
 Ῥωμαίων, βασιλεὺς πείθειν εἰς εἰρήνην αὐτὸν δέχε-
 σθαι. Καὶ πρεσβείας γενομένης, οἱ τάναντία φρα-

(1) Similiter hæc ita dicuntur apud Paul. Diac. de ipso Alaricho: Qui cum discedere voluisset, Honorii litteris retentus est, sicut ipse confessus est.

(2) Sozomenus Alarichum præsidium militum frequens ad amnem Tiberim collocasse dicit.

(3) Συσχωὺν, amne occupato. Sozom. ἐπιτήρησις

Aris (1), ne cœptum iter persequeretur, prohibitus est. Deinde vero et Stilico Honorium impedivit, quominus Constantinopolim propter fratris filii curam concederet, ut fideles præfectos ei consti- tneret, qui non ita pridem pupillus factus fuerat: veritus scilicet ille, ne propter teneram ætatem Theodosius puer adversi quidquam pateretur. Impediit hunc igitur Stilico, necessario eum in Italia manere debere dicens, propter proximam tyrannidem apud Arelatem a Constantino excitatam. Hoc cum illi persuasisset, alterum ex sceptris, seu vexillis potius, arripuit, quod Romani labarum vocant: simulque quatuor militum ordines, et imperatoris litteras, quibus ei profectio Orientalis permittebatur, accepit, atque in expeditionem eo dedit. Ubi vero fama increbuit, tyrannidem illum filio Eucherio, eis adjuvantibus qui cum potestate apud ipsum erant, parare; milites, seditione mo- ta, primum Italiæ et Galliæ præfectum, aliosque quibus imperatorii magistratus commissi fuerant, necarunt: deinde paulo post Ravennæ a militi- bus et ipse Stilico, mox etiam filius ejus Eucha- rius jugulatus est. Atque isti quidem, quod ad- versus imperatorem conspirasse deprehensi essent, ad hunc modum interiere. Post eorum autem in- teritum, qui cum illis fuerant barbari, ei quem diximus Alaricho Gottho conjuncti, Romam expu- gnare aggressi sunt. Ibi Alarichus de pace ora- tores ad Honorium misit: quam ubi non obtinuit, aliis quoque multis barbaris adductis, Romanam urbem obsedit: et Tiberim amnem (2) qui per urbem mediam fluit, cohibens (3), ne res necessa- riæ ex portu in urbem importarentur, effecit. Portus autem maximum navale Romanorum est (sic enim illi navium stationem appellant), tres habens receptus, amplitudine parvam referens urbem. 422 Cum igitur annonæ penuria, fames (4) simul et pestis exorta esset, et jam servi ad Alarichum transfugerent, Romanis senatoribus Græcæ superstitionis, ut in Capitolio et templis omnibus sacrificia fierent, placuit. Acciti autem Thusci quidam, tonitru et fulminibus se barbaros inde propulsuros esse polliciti sunt. Nam id illi ad ur- bem aliam, cui nomen Larniæ (5), fecerant: sed quam urbem Alarichus obsessam non cepit: sed consilium cœptumque id frustra fuit. Siquidem qui rectam obtinebant mentem, vindicta divina Romanos hæc pati existimarunt, propter ingentes delicias, et quas exhibebant libidines. Et quod aliquando ipse quoque Alarichus ostendit. Nam bono cuidam viro (6) eum cohortanti ut Romæ parceret, neque tot malorum auctor fieret, di- xisse fertur, invitum se eam rem aggredi.

τύδριδ.

(4) Adeo fames Romæ invaluit, ut homines pro frumento castaneis uterentur. Creditum quoque est, quosdam humanis carnibus non abstinuisse. Sozom.

(5) Videtur legendum, *Narniæ*.

(6) *Monacho*. Sozom.

Continue enim quemdam sibi imminentem, mo- A
lestum esse, Romanque vastare jubere. Quod
etiam tandem fecit. Ac tum quidem pecunia ac-
cepta, obsidionem solvit : cum Romani pacti cum
eo essent, imperatori se suasuros, ut pacem cum
eo iniret. Et legatione missa, qui Alaricho adver-
sabantur, impedimento, ne pax ea constaret, fuere.
Atque Innocentio legationem obeunte, imperatoris
litteris persuasus Alarichus, ad Ariminum urbem
concessit, quæ ducentis et decem stadiis Ravenna
distat. Ibi cum eo e muro collocutus Jovius
Italix præfectus, petitionem ejus imperatori
ostendit, debere eum per litteras ducem præfici
exercitus utriusque censens. Atque ille alia quid-
dem ei concessit : dignitatem autem eam ut con-
ferret, nondum statuit. Jovius inconsulto impe-
ratoris decretum Alaricho legi jussit. Itaque ille
propter dignitatem sibi denegatam, perinde atque
injuria affectus esset, indignatus, tuba classico
cani jussu, Romanam contendit. Jovius autem metu
perculsus, ne in suspicionem, perinde atque bar-
baro saveret, apud imperatorem incideret, impru-
dentius etiam quam antea jurisjurandi sacramento
suos adegit, ne pacem unquam cum barbaro face-
rent. Porro Alarichus (1), dignitate contempta,
nihil amplius quod Romani haberent, petiit. Et
ubi his episcoporum legatione missa, quod postu-
lavit, non impetravit, Romanus rursus obsidione
cinxit : portuque capto, Romanos vi, ut Attalum,
urbis tum præfectum, imperatorem crearent, C
coegit. Id illi fecere. 423 Attalus autem cum
Romanis multis magistratus concessit, tum Alari-
chum utramque copiarum ducem fecit, Adaul-
phumque conjugis ejus fratrem præfectum (2)
equitum constituit. Et multitudine convocata,
splendidam ad eam orationem habuit, patria jura
inviolata senatui se conservaturum, Orientemque
universum et Ægyptum Italix subjecturum polli-
citus. Atque ille sic elatus, non integrum impe-
ravit annum, quod Alaricho, ut Honorii militiæ
duces exauctoraret, non paruerit. Et Honorius
oratores ad Attalum misit, cumque ad imperii so-
cietatem, si arma poneret, invitavit. Illo id
responso : et Honorium insulam incolere, privatam-
que vitam, si vivere vellet, deligere, summorum-
que corporis membrorum amputatione salutem
suam redimere jussit. Alarichus ubi Attalum non
facile vel sibi vel necessariis altis parere animad-
vertit, ab Honorio sibi metuens, clam cum eo,
conditionibus acceptis, de reconciliatione pactus
est. Atque omnibus (3) ad urbem Ravennam
congregatis, Alarichus Attalo persuasit, ut impe-
rii insignia, ducesque ejus cingulum quisque de-
ponerent (4). Honorius veniam omnibus dedit,

(1) In legatione posteriore Alarichus petiit, ut in
societatem belli a Romanis susciperetur : et ut
sibi cum mediocri frumenti pensione loca aliqua,
quæ Romani non magnificerent, incolenda daren-
tur. (Sozom.)

(2) Quos domesticos vocant. (Sozom.)

νοῦντες Ἀλλαρίχῳ ἐμποδῶν τῇ εἰρήνῃ καθίσταντο.
Ἰννοκεντίου δὲ πρεσβευσαμένου, πεισθεὶς Ἀλλάρι-
χος βασιλέως γράμμασιν, εἰς Ἀρίμινον ἦκε πόλιν,
δέκα καὶ διακοσίοις σταδίοις διέχουσαν τῆς Ραβέν-
νης· ἐνθα εἰς λόγους ἐκ τειχῶν Ἰόδιος ὁ τῆς Ἰταλίας
ὑπαρχὸς ὁμιλήσας, τὸ βούλημα ἐδήλου τῷ βασιλεῖ,
ὥς δέοι αὐτὸν δέλοις τιμῇ στρατηγὸν δυνάμει·
ἐκατέρας. Ὁ δὲ τὰλλα μὲν ἐδίδου, ἀξίας δὲ οὐποτε
μεταδώσειν κατένευεν. Ἰόδιος δὲ ἀδοῦλως τὸ δόξαν
τῷ βασιλεῖ ἀναγινώσκων Ἀλλαρίχῳ ἐκέλευεν. Ἐπὶ
δὲ τῇ ἀρνήσει τοῦ ἀξιώματος ὀργισθεὶς Ἀλλάριχος,
ὡς ὕβρισμένος, ἀθρόον τῇ σάλπιγγι σημήνας τὸ
ἐνυχλίον, ἐπὶ Ῥώμην ἤλαυνε. Δείσας δὲ Ἰόδιος,
παρασκευάζειν ὁμνύειν τοὺς περὶ αὐτὸν, μὴ ποτε
εἰρηνικά καὶ τῷ βαρβάρῳ φρονήσαι. Ἀλλάριχος
δὲ τὸ ἀξίωμα παρατησάμενος, ἕτερον ἦται μὴ-
δὲν Ῥωμαίοις τυγχάνον. Ὡς δὲ δις πρεσβευσά-
μενος ἀπετύγχανεν, ἐλθὼν ἐπολιόρκει τὴν Ῥώ-
μην. Ἐλὼν δὲ τὸ ἐπίνειον Πόρτον, Ἀτταλὸν
τινα, ὑπαρχὸν τῇ νικαυτῇ τῆς πόλεως ὄντα, Ῥω-
μαίου· ἐβίασε βασιλεῦ ψηφίζεσθαι· ὃ καὶ ἐποίησεν.
Ἐκεῖνος δὲ πολλοὺς Ῥωμαίων ἐπὶ τὰς ἀρχὰς προ-
βαλλόμενος, καὶ Ἀλλάριχον ἔχειροτόνει στρατηγὸν
ἐκατέρας δυνάμει· Ἀδοῦλφον τὸν τῆς οἰκείας
γαμετῆς ἀδελφὸν ἡγεμόνα τῶν ἱππέων καθίστα.
Ἀτταλὸς δὲ συγκαλέσας τὸ πλῆθος, λόγον διεξήλθε
μάλα λαμπρὸν, ὑπισχυόμενος τὰ πάτρια τῇ συγ-
κλήτῳ ἀθιγῇ τηρῆσαι, τὴν τε ἑω πᾶσαν καὶ Αἴ-
γυπτον ὑπῆκον Ἰταλοῖς ποιῆσαι. Καὶ ὁ μὲν ὧδ'
ἐπαίρόμενος, οὐδ' εἰς ἐνιαυτὸν ἤρξε, μὴ πεισθεὶς
Ἀλλαρίχῳ τοὺς Ὀνωρίου καθελείν στρατηγούς.
Ὀνώριος μὲν γὰρ πέμψας, Ἀτταλὸν κοινωγόν ἐκέλευε
τοῦ κράτους τὰ ὅπλα ρίψαντα. Ὁ δ' οὐκ ἠθέλησε
ἀλλ' ἐκείνῳ νῆσον οἰκεῖν ἐκέλευε, καὶ ἰδιωτεύειν
αἰρεῖσθαι, εἰ γὰρ βούλοιτο ζῆν, καὶ τῇ περιτομῇ
τῶν ἀκριωτέρων τοῦ σώματος τὴν τοῦ θύου σωτη-
ρίαν ὠνεῖσθαι. Ἀλλάριχος δὲ συνιδὼν Ἀτταλὸν, οὐ
ῥαδίῳ· ἐκείνῳ τοῖς γὰρ ἀναγκαίοις περὶθόμενον, δει-
σας Ὀνώριον, λάθρα ἐκείνῳ συντίθεται συνθήκας
λαβὼν. Καὶ δὴ πάντων συνηγμένων πρὸ τῆς Ἀρρων
πόλεως, πείθει Ἀλλάριχος τὰ σύμβολα τῆς ἀρχῆς
ἀποθεῖσθαι, καὶ τοὺς ἀρχοντας ἐκείνου τὶς ζῶνας.
Συγγνώμην δ' ἅπασιν Ὀνώριος ἐδίδου, ὥσθ' ἕκα-
στον τιμὴν καὶ ἀξίαν ἔχειν ἣν προτοῦ μετέλαβεν.
D Ἀτταλὸς δὲ ὑπὸ πόδα· βήματος προτεθέντος γενο-
νῶς Ὀνωρίου, τοὺς δύο τῶν δακτύλων μόνους
ἀφαιρεῖται, καὶ εἰς Αἴπαρα τὴν νῆσον φυγαδεύεται.
Ἀδοῦλφος δὲ πρὸς τινος τῶν οἰκείων μαχαίρᾳ
σφάττεται. Ἀλλάριχος δὲ οὐ πάνυ πόρρω τὰς Ἀλ-
πεις καταλαβὼν (χωρίον δὲ τοῦτο ἀμφὶ ἐξήκοντα
στάδια τῆς Ραβέννης διέχον), εἰς λόγους εἰρηναίους
ἤλθε τῷ βασιλεῖ. Καὶ δὴ τις Σάρως ὄνομα, ὃς μετὰ
Στελίχωνα τὴν στρατηγικὴν ἀρχὴν Ὀνωρίου δέδω-
κότος εἶχεν, εἰς ἄκρον τὰ πολέμια ἱσχυρῶς, ὑποπτος

(3) Ad reliquas imperii Rom. clades accessit,
quod Gildo comes Africæ, Theodosio defuncto, Li-
byam et bonam Africæ partem per tyrannidem oc-
cupavit.

(4) Sozom. lib. ix, cap. 8.

ὦν Ἀλλαρίχῳ διὰ προτέραν ἔχθραν, ἀμφὶ τριακοσίους ἔχων εὐνοὺς αὐτῷ καὶ μάλα ἀρίστους, λογισάμενος μὴ ἐκὐτῷ γε συνοίσειν τὸς μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Γότθων σπονδὰς, ἐξῆρτης προσβαλὼν, οὐκ οἰκίους τῶν Ἀλλαρίχου κτείνει· κρατήσας τε τῇ μάχῃ, τῆς Ῥαβέννης ἀποδιώκει. Περιοργῆς δὲ γενόμενος ὁ Ἀλλάρικος, περικαθεσθεὶς τὴν Ῥώμην ἔσχευσε προδοσίᾳ ἐλεῖν· καὶ τοῖς ὑπ' αὐτὸν ἐκέλευε τὸν Ῥωμαίων πλοῦτον ἀρπάζειν, ὡς δύναμις, καὶ ληΐζεσθαι τοὺς οἴκους αὐτοῖς, μόνον ἀσυλον εἶναι προστατάως τὸν περὶ τὴν θείαν σορὸν τοῦ ἀποστόλου Πέτρου νεῶν, μέγαν τε ὄντα, καὶ πολλὸν χώρον περιλαμβάνοντα. Ὁ δὲ καὶ αἰτίον κατέστη τοῦ μὴ ἀρῶν πᾶσαν ἀπολέσθαι τὴν Ῥώμην. Οἱ γὰρ ἐνθάδε συρρύνετες τῷ δέει (πολλοὶ δὲ ᾔσαν), αἰδοὶ τοῦ ἀποστόλου περισωθέντες, πάλιν τὴν πόλιν ᾤκισαν. Ἐκεῖνος δὲ, τὰ κατὰ Καμπανίαν ληϊζόμενος, νόσῳ φθείρεται. Τῶν δὲ βαρβάρων σπείσαιμένων, Ὁνώριος Ῥώμην συνοικίζει τῶν πολλῶν κακῶν ἀνασχούσιν· οὗ δὲ γενόμενος βασιλεὺς, τὸν ταύτης συνοικισμὸν καὶ χεῖρ καὶ γλώττῃ ἱκανῶς συνεκρότει. Ἐν ᾧ δὲ πολέμῳ γυνὴ τις εὖ μάλα διαγέγονε τεκμήριον μέγιστον σωφροσύνης ἐπιδειγμένη. Καλὴν γὰρ οὖσαν αὐτὴν καὶ ὥρασαν σφόδρα τῷ εἶδει, τῶν τῆς Ἀλλαρίχου στρατιωτῶν νέος ἰδὼν, ἤττων τῆς ὥρας ἐγένετο, καὶ εἰς συνουσίαν ἡρέμα εἴλκεν. Ἐκείνην δὲ τὸ ἀγὸς ἐκτρεπομένην; τὸ ξίφος γυμνώσας, ἀναιρεῖν ἠπειλεῖ. Ὅσα δ' ἔρωτι ἀμιλλώμενος, φειδοῖ τινα ἐξ ἐπιτολῆς τὸν τράχηλον ἐπληττε. Τῷ δὲ λύθρῳ περιβρομένη, τὸν αὐχένα ὑπὸ γαστρί, ἀμεινον ἐν σώφρονι θανεῖν οἰομένη δεῖν λογιζομένη, ἢ ἄλλου πειραθῆναι ἀνδρός. Ὡς δὲ φοβερώτερον ὁ βίρβαρος ἐπιὼν οὐδὲν μάλλον ἤνυσε πλεῖστα διαπαλίων, τὸ σῶφρον καταπλαγείς τῆς ἀνθρώπου, παρὰ τὸ ἀποστολεῖον τοῦ θείου Πέτρου αὐτὴν ἀνάγων, καὶ τοῖς νεωκόροις αὐτὴν παραδοὺς, καὶ ἐξ χρυσίνους αὐτοῖς ἐπιδοὺς, τῷ ἀνδρὶ φυλάττειν τὴν κόρην ἐκέλευεν. Τοιαῦτα δεινὰ ἀνά τε ἔω καὶ ἐσπέραν τηνικαῦτα ἐπισυνέβη, Θεοῦ γε, οἶμαι, μηλόντος.

certans, per misericordiam summum tantum collum vulneravit. Illa vero, cruore diffuens, jugulum ferro subdidit, melius sibi esse rata, ut cum pudica mente mortem oppeteret, quam cum viro alio concumberet. Et postquam ferocius etiam barbarus illam aggressus est, plurimumque eam oppugnando nihil egit; ad casitatem ejus consternatus, in apostolicum divi Petri templum eam duxit, ecclesiæque custodibus commendavit, sex illis aureis nummis datis, ut puellam viro suo conservarent. Tales calamitates in Oriente atque Occidente, tum, Dei, ut opinor, ira accidere.

(1) Attalus Gothorum instinctu denuo in Galliis tyrannidem arripuit. Qui dein a Gothis ipsis captus, Constantio deditus, et ab Honorio Romæ in triumpho ante currum ductus, in Liparamque deportatus est.

(2) Dum hæc aguntur in Jebus, terribilis de Occidente rumor affertur, obsideri Romam, et auro salutem civium redimi, spoliatosque rursum cruciari, ut post substantiam vitam quoque amitterent. Hæret vox, et singultus intercipiunt verba dictantis. Capitur urbs, quæ totum cepit orbem. Imo fame perit ante quam gladio. Et vix pauci qui caperentur, inventi sunt. Ad nefandos cibos erupit esurientium rabies: et sua invicem membra laniarunt,

ita ut quisque quem antea habuisset honorem obtineret et dignitatem. Attalus (1) ad infima tribunalis subsellia positus, ubi se Honorii potestati permisit, postea duobus tantum digitis ei amputatis, in Liparam insulam deportatus, Adaulphus a familiari quodam suo ense postremo necatus est. Alarichus autem non multo post Alpius (locus is circiter sexaginta stadia a Ravenna est situs) occupatis, de pace cum imperatore egit. Et Sarus quidam, qui post Stiliconem præfecti militaris dignitatem ab Honorio acceperat, in arte bellica summe exercitatus, et Alaricho ipsi propter priores inimicitias suspectus, quod minime sibi bono futura esse pacta inter Romanos et Gothos fœdera arbitraretur, circiter trecentos sui studiosos viros fortissimos secum habens, subito Alarichum aggressus, non paucos ex militibus ejus occidit, et victoria in prælio potitus, Ravenna eos eiecit. Eam ob rem Alarichus ira percitus, Roma (2) obsessa, proditione eam cepit, suosque Romanorum opes quantum possent diripere et domos expilare, atque uni solum, in quo apostoli Petri tumultus est, parcere jussit. Quæ res in causa fuit, ne Roma omnis funditus interiret (3). 424 Cum enim eo propter timorem quamplurimi confluiscent, ob apostoli reverentiam servati, urbem denno ædificiis instaurarunt. Ille porro cum Campaniam vastaret, morbo interiiit. Et cum barbaris pace facta Honorius (4), ut Romam multa perpersam mala communiter cum aliis incoleret, eis permisit: eamque rem manu simul et ore magnopere applaudens comprobavit. In eo bello mulier quædam maximum exhibuit pudicitiae specimen. Quod namque et ætatis flore et formæ venustate præstaret, ex Alarichi militibus juvenis quidam pulchritudine ejus, cum eam vidisset, captus, ad concubitum eam sollicitavit. Cum autem piaculum id aversaretur, miles ense stricto mortem ei minatus, veluti cum amore con-

dum mater non parcat lactenti infantæ, et recipit utero, quem paulo ante effuderat.

Quis cladem illius noctis, quis funera fando.

Explicet, aut possit lacrymis æquare dolorem?

Urbs antiqua ruit, multos dominata per annos.

(Hieron. *Ad Principiam.*)

(3) Prima direptio urbis Romæ a Gothis facta an. Christi 412.

(4) Honorius barbaris Romam incolere permisit Alarichus Galliam Placidiam, Honorii sororem Romæ captam, Athaulpho uxorem dedit: quæ blanditiis suis apud maritum effecit, ut ultro ipse a Romanis pacem peteret. (Diac.)

425 CAPUT XXXVI.

A

ΚΕΦΑΛ. ΑΓ'.

De multis, quæ urbi acciderunt, malis: et admirandis prodigiis in cælo, terra et mari editis: et ut omnes qui Chrysostomo adversati fuerant, male perierint.

Tanta enim eo tempore hominum cædes facta est, quantam ætas nulla a sæculo condito novit. Nam porro cladem stella illa, gladii formam referens, obscure portendit. Non etenim milites tantum interiere, neque in aliqua orbis parte mala hæc constitere, sed omne genus hominum concisum est, et tota prope periit Europa. Asiæ quoque pars non exigua attrita est, plurima item Libyæ, potissimum vero quæ Romanis tributaria et subiecta fuit. Interitus namque multitudinem hostilis barbarorum demessuit ensis; reliquam autem famæ et pestilentiæ, necnon agrestium ferarum greges absumpsere. Præterea motus terræ ingentes, funditus urbes et domos evertentes, permultos in inevitabile exitium conjecere. Multis etiam in locis terra hiatibus rupta, sepulcrum incolis temporaneum spontaneumque facta. Insuper aquarum pluvialium illuviones, et apud alios flammæ siccitates, apud quosdam fulmina coniecta, variam et intolerandam edidere calamitatem. Quin etiam pluribus in locis grando saxis manuariis major, et circiter octonarum librarum pondus trabens, deferri visa est. Denique nivium vis et frigoris immanitas, quos plagæ aliæ non præripuerant, occupatos exstinxere. Quæ omnia evidenter satis divinam deprædicarunt indignationem. De quibus sigillatim commemorare, supra vires hominis fuerit. Tum vero tantum etiam solis deliquium fuit, ut stellæ etiam medio die refulserint: quod deinde tanta siccitas est subsecuta, ut more insolito multi mortales, et alia etiam animalia interierint. Cum autem sol defecit, fulgor quidam simul in cælo apparuit, coni sive metæ speciem gerens: quem ineruditi quidam cometæ crinitamque stellam esse duxerunt. Nihil enim, quæ in eo visa sunt, cometæ simile fuit. Nec fulgor is in comam abiit, neque stellæ prorsus speciem retulit: sed veluti lucernæ cujusdam magnæ flamma per seipsam subsistere visa est, nec radii ejus aliqui stellæ cujusquam formam subiere. Ipso quodque motu variavit. **426** Nam ea parte qua sol circa æquinoctium oritur, fulgor is moveri cœpit: et inde juxta eam quæ in Ursæ cauda sita est, stellam ultimam sensim evadens, ad Occidentem cursum tenuit. Postquam autem cælum est dimensus, motu suo quatuor mensibus longius perfectio, disparuit. Vertex ejus aliquando quidem in magnam et acutam longitudinem abiit, ut conii rationem excederet: nonnunquam autem ad mensuram illius contractus est. Alia quoque monstrosa præbuit spectacula, quibus a natura solitarum apparitionum discessit. Videri autem cœpit ab æstate media fere usque ad autumnii finem. Id ipsum quoque miraculum, ingentium bellorum et incredibilis

Περὶ τῶν συμβάντων κοσμικῶν κακῶν· καὶ τῶν παραδόξων τεράτων, ἐν οὐρανῷ καὶ τῇ καὶ θαλάσῃ γεγενημένων· καὶ ὡς οἱ κατὰ τοῦ Ἰωάννου πάντες κακῶς διεφθάρσαν.

Τοσαύτη γὰρ φθορὰ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἀνθρώπων ἐγένετο, ὅσην οὐδεὶς χρόνος ἐξ αἰῶνος ἔγνω· ὃ δὲ καὶ τὸν ξίφιν ἐκεῖνον ἀστέρα αἰνύτεσθαι. Οὐ γὰρ τὸ μάχιμον μόνον ἀνάλωται, οὐδ' ἐν τινὶ μέρει γῆς τὰ πάθη συνέστη· ἀλλὰ πάντα μὲν διεφθείρετο γένη, πᾶσα δ' ὤλετο ἡ Εὐρώπη. Καὶ τῇ· Ἀσίας οὐκ ὀλίγη διεφθόρεν· ἀλλὰ καὶ τῆς Λιβύης ἡ πλείστη, καὶ μάλιστα ὅση Ῥωμαίοις ὑποταλὴς οὔσα ἐτύγγανε. Τὸ μὲν γὰρ τῆς φθορᾶς πλῆθος βαρβαρικῇ ἐξεθέρριζε μάχαιρα· ἄλλο δ' ἐπὶ τούτοις, λιμοὶ καὶ λοιμοί. Καὶ τινες δ' ἀγρίων θηρίων ἀγέλαι συνεπετίθειντο. Σεισμοὶ τε ἐξαίσιον πόλεις καὶ οἰκίας ἀνασπώντες ἐκ βάθρων, εἰς τὸ ἀφυκτότατον τὸν θάλασσαν ἐνιψέλασαν. Καὶ χάσματα δὲ γῆς πολλαχόθι τοῖς οἰκητορσιν ἀπορρήγνυμένης τάφος ἦν αὐτοσχέδιος· ἐπικλυσμοὶ τε τῶν ἐξ ἀέρος ὑδάτων, καὶ κατ' ἄλλους αὐχμοὶ φλογώδεις· πρηστήρες τε ἔστιν οἱς ἐμβαλλόμενοι ποικίλον τὸ δεινὸν ἔκραττον καὶ ἀφόρητον. Ναὶ δὴ καὶ χάλειζα μείζων ἢ κατὰ χερμάδα πολλὰ χροῦ γῆς κατεφύρετο, ὅχρι καὶ ὅκτω τῶν λεγομένων λιτρῶν ἔλκουσα βάρος, ὥφθη κατασκήψασα. Χίονος δὲ πλῆθος καὶ κρυμῶν ὑπερβολαί, οὓς ἄλλη πληγὴ οὐ προανήρπασε, τούτους καταλαμβάνουσα, τοῦ βίου ἐξήλαυε· καὶ σαφῶς τὴν θείαν ἀνεκέρυττον ἀγανάκτησιν· περὶ ὧν καθ' ἕκαστον ἐπεξελεῖν ὑπὲρ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ἀνείη δύναμιν. Τῆνικαῦτα δὲ καὶ ἥλιος οὕτω βαθείως ἐκλείπει, ὥς καὶ ἀστέρας μεσοῦσης ἀναλάμψαι ἡμέρας. Τοῦτο δὲ καὶ τοσοῦτος αὐχμὸς εἶπετο, ὥς πολλῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἄλλων ζῶων ἀσυνήθη γενέσθαι φθοράν. Ὅπηνίκα δ' ὁ ἥλιος ἐξέλιπεν, φέγγος τι κατ' οὐρανὸν συνανέφανε κώνου σχῆμα παραδύμενον· ὃ τινες ἀμαθῶς ἔχοντες, κομήτην εἶναι ἀστέρα φωνοῦν. Καὶ γὰρ ὧν ἐκεῖνος παρεδείκνυτο, οὐδὲν ἦν κομήτης παράσημον. Οὕτε γὰρ τὸ φέγγος εἰς κίμην ἀπέβαινεν, οὐτ' ἀστέρι ὅλως ἐώκει· ἀλλ' οἷον λύχνου τινὸς μεγάλου φλὲς ὑπῆρχε καθ' ἑαυτὴν ὀρωμένη, μηδενὸς ἀστέρος θρυαλλίδος αὐτῷ τινος μορφὴν ὑποτρέχοντος. Ἀλλὰ γὰρ καὶ τῇ κινήσει παρήλλαττεν· καὶ γὰρ κινήσεις ἔθεν ὁ ἥλιος κατὰ ἡμερίαν ἀνίσχει, ἐκεῖθεν τὴν κατὰ τῆς οὐρᾶς ἄρκτου τεταγμένον ἑκατὸν ἀστέρα, ὑπερνεγκῶν ἡρέμα προῦδαινε πορευόμενος ἐπὶ δυσμάς. Ἐπεὶ δὲ διεμέτρει τὸν οὐρανὸν, ἀφανὴς ἦν, πλείους τεσσάρων μηνῶν ἐξανυσθείσης αὐτῷ τῆς πορείας. Ἡ δὲ κορυφὴ τοῦ φέγγους νῦν μὲν εἰς μῆκος μέγα ὤξυνετο, ὥς ἐκβαίνειν τοὺς τοῦ κώνου λόγους, νῦν δὲ πρὸς τὸ ἐκεῖνον συνεστέλλετο μέτρον. Ἀλλὰ δὲ παρῆχε τερατώδη θεάματα, δ' ὧν τῆς τῶν συνήθων φασμάτων ἐξηλλάττετο φύσεως. Ἡρξάτο δὲ ἀπὸ μέσου θέρους σχεδὸν τι μέχρι τῆς τοῦ μετοπώρου τελευτῆς. Καὶ τοῦτο δὲ ἄρα τὸ σημεῖον μεγάλων πολέμων καὶ φθορᾶς ἀνθρώπων οὐ βῆτης σύμβολον. Ἐφεξῆς δὲ σεισμοὶ ἔρξαντο, οὐ βῆτος ὄντες τοῖς προλαβοῦσι παροβαλεῖ. Τῶν δὲ σεισμῶν

καὶ πῦρ οὐρανῶθεν συγκαταβρῆγνύμενον πᾶσαν ἐλπίδα περιέκοπτε σωτηρίας. Πλὴν γε φθορὰν ἀνθρώπων οὐκ ἐνειργάσατο· ἀλλ' ἡ θεία εὐμένεια πνεῦμα σφοδρὸν καθιέissa καὶ τὸ πῦρ πανταχόθεν περιέλασσα, κατὰ τῆς θαλάσσης ἀπέβρυξε. Καὶ ἦν ἰδεῖν ξάνον θέαμα, τῶν κυμάτων ἐπὶ πλείστον ὥσπερ τινῶν θαλασσίων χωρίων τῷ πυρὶ καταφλεγόμενων, ἄχρι τελείως τὸ φλέγον τῷ πελάγει ἐναπεσθείσθῃ. Τῶν δὲ δὴ τοιούτων σεισμῶν κατὰ πολλὰ τῆς γῆς γενομένων, ὠφθησαν ὄροφαὶ οἰκιῶν ἀπ' ἀλλήλων μετὰ μεγάλων πιτάγων καὶ ἀρραγμῶν διασπᾶσαι, ὡς καὶ τοὺς ἐνδον παρατυχόντας τῇ ὁρῇ καθαρώς τὸν οὐρανὸν ὑποβάλλειν· καὶ μετὰ τὴν τοσαύτην διάσπασιν, οὕτω πάλιν ἀρμολογεῖσθαι καὶ συναφθεῖσθαι, ὡς μηδεμίαν αἴσθησιν τοῦ νεωτερισθέντος μηδὲν παρασχεῖν. Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο πάθος καὶ περὶ πλοῖα καὶ περὶ τὰ τῶν οἰκιῶν ἐδάφη πολλαχρὸς συνηνέχθη· καὶ γὰρ τινες τῶν σιτοθόλων τοὺς κάτωθεν οἰκοῦντας ἀπέπνιξαν, τὸν σῖτον αὐτοῖς ἀθρόον διὰ τῶν πᾶτων ἐπιχεύμενοι· καὶ πάλιν οὕτως παρέσχον τὸ ἔδαφος ἡρμολογούμενον, ὡς ἐξαπορεῖν ἅπαντας πόθεν ὁ φονεὺς ἀπεβρύχῃ σῖτος ἐκείνος. Καὶ ἄλλα δὲ τοιοῦτοτροπα πάθη τηνικαῦτα ἐνεοχμύθη, δεικνύντα, μὴ φυσικῇ τινι ταῦτα προελθεῖν ἀκολουθίᾳ, ὡς Ἑλλήνων παιδες ληροῦσιν, ἀλλὰ θείας ἀναγκασίας· μάστιγα· ἐπαφειῆναι. Καὶ ταῦτα δὲ τῷ τότε συμβῆναι τοῖς πολλοῖς ἐδόκει χαλεπαίνοντος τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν εἰς τὸν μέγιστον φωστῆρα Ἰωάννην προφανῇ ἀδικίαν. Καὶ γὰρ δὴ καὶ τὴν τοῦ βασιλέως γαμτήν Εὐδοξίαν τηνικαῦτα συνέβη ἀποδιῶναι, σκολήκων γενομένην ἀνάλωμα. Καὶ τὴν λάρνακα κλονεῖσθαι ὁρᾶν ἦν ἥ ὑπετίθετο, τὸν δὲ αὐτῆς γενόμενον τῇ Ἐκκλησίᾳ κλόνον αἰνιττομένου Θεοῦ. Μετὰ μικρὸν δὲ καὶ Θεόφιλος νόσφ' περιπεσὼν πλευρίτιδι διεφθάρη. Καὶ Ἀρσάκιος, ὡς μοι προείρηται, οὐ πάνυ πόρρω ἀπηλλάγη τοῦ ζῆν. Καὶ Κυρίνος ὁ Χαλκηδόνης ἐξ ἧς περὶ τὸν πόδα συμφορᾶς περιέπεσεν, ἐκότερον σκέλος τρισθεις, ἐλεινῶς ἀπέβιω· καὶ ἄλλοι ἄλλως· Ἀντίοχος καὶ Σευηριανός, καὶ οἱ περὶ αὐτοὺς κακῶς τὸ ζῆν ἐξεμέτρησαν, ποινὴν εἰσπραττομένου Θεοῦ τῆς ἀδικίης, φεῦ! τῶν ἱερῶν ἐξοργήσεως. Ἐξ ἀνθρώπων δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀρχάδιος· ἐγγόνει μετὰ βραχὺ. Ἀλλ' ἐπὶ τὴν τελευταίην Ἰωάννου πρότερον, ἔπειτα καὶ ὡς ἐτελεύτα Ἀρχάδιος, διὼν, σὺν τῇ τελευταίᾳ ἑκατέρου καὶ τῇ τρισκαίδεκάτῃ μοι τῶν ἱστοριῶν, ἡγουμένου Θεοῦ, ἐπιθῆσω τέλος.

nam sumentē, propter sacra (proh dolor!) inique prodita. Inter homines quoque esse imperator Arcadius brevi desiit. Verum Joannis primum, deinde etiam Arcadii obitu exposito, una cum utriusque fine, decimo tertio quoque historiae hujus libro, Deo adjuvante, imponam finem.

ΚΕΦΑΛ. ΑΖ'.

Περὶ τῆς πρῶτης ἐξορίας τοῦ Χρυσόστομου, καὶ τῶν συγγράμματων αὐτοῦ· καὶ ὡς πρὸς Θεὸν μετεχώρησε, τὸν βίον λιπών.

Ἐν τοίνυν τῇ Κουκουσῷ γενόμενος Ἰωάννης· πρὸς τὸν ἐπισκόπου Ἀδελφίου καλῶς ὑποδέχεται· ἐνθα

(1) Socr. lib. vi, cap. 19, hæc exempla occulto Dei judicio judicanda permittit.

A hominum interitus indicium fuit. Deinceps vero terræmotus esse cœperunt, qui non facile cum eis qui antea exstiterant, conferri possent. Cum terræmotibus ignis quoque, cœlo quasi rupto delapsus, salutis spem omnem præcidit, cladem tamen hominibus non intulit. Divina namque benignitas vento vehementi demisso, et igne undequaque provoluto, in mare eum abjecit. Videre tum erat spectaculum novum, fluctus ipsos perinde atque regiones quasdam marinas plurimum igni ardere, quoadusque flamma prorsus in undis exstincta est. Cum in multis terræ locis tanti essent terræmotus, laquearia et tecta ædium a se ipsis ita magno cum sonitu et fragore dirimi visa sunt, ut qui intus in domibus erant, clare oculis cœlum conspicerent. Et post ejusmodi rupturam ita rursum sunt inter se apte conjuncta, ut nemini tam novæ rei significationem aliquam præberent. Idem etiam in navibus et domorum pavementis, multis in locis accidit. Quædam namque granaria in partibus inferioribus habitantes, frumento confestim et subito in eos per rimas patentes effuso, suffocarunt, solumque ipsum tam commode compactum reddiderunt, ut homines addubitarent, unde frumentum illud quod cædem talem patrarit, profluxerit. Ad hæc, alia quoque generis inala tum novo prorsus modo exstiterē; quæ satis ostenderunt, non naturali aliqua ratione hæc, sicuti Græcæ superstitionis sectatores delirantes dicunt, provenire, sed divinæ indignationis flagella ea hominibus immitti. 427 Multis certe quidem eo tempore visum est, irato ea Deo accidisse, propter tam apertam, quæ maximo illi Ecclesiæ luminari Joanni illata est, injuriam (1). Siquidem et imperatoris conjugem Eudoxiam tum vita excedere contigit, verminibus escam factam: et urnam, cui imposita est, moveri cernere erat, Deo videlicet eum qui per illam in Ecclesia concitatus fuerat, motum ostendente. Et Theophilus paulo post laterum morbo correptus interiit. Arsacius etiam, quemadmodum a me dictum est, parvo intercedente tempore satis concessit. Et Cyrinus Chalcedonis episcopus, ex eo casu quo in pede circumventus est (2), utroque crure dissecto, miserabiliter vita est defunctus. Et alii aliter vitam finire. Antiochus et Severianus, sectatoresque eorum male quoque diem suum obiere, Deo ab ipsis præprodita. Inter homines quoque esse imperator Arcadii obitu exposito, una cum utriusque

CAPUT XXXVII.

De ulteriore exilio Chrysostomi, librisque ejus: et ut vita hac relicta, ad Deum migraverit.

Cucusi Joannes cum esset, ab Adelphio episcopo benigne exceptus atque tractatus est. Atque ibi

(2) Sozom. lib. viii, cap. 27.

multos quidem pane, plurimos vero divino verbo, A quod vere corda confirmat, et mentes illustrat, pavit. Per multos vero etiam utiles atque necessarios libros composuit. Nullæ enim quæ ei accidere ærumnæ linguam ejus, fluminis instar fluentem, cohibere potuerunt. De patientia quoque et de eo quod non solum nos ad socordiam non dare, verum etiam ob res adversas, quæ accidunt, non offendi debeamus, non pauca conscripsit. Plurimas etiam tum ad sanctam Olympiadem epistolas dedit. Universæ hæ quindecim sunt, mirificam patientiæ gratiam complectentes. In quibus solum peccatum esse (1), ad quod exhorrescere nos conveniat, dicit. Ærumnas etiam quas in itinere pertulit, in eis commemorat: 428 et ut eam a desperatione revocatam, ad spem bonam futuri congressus erexerit, atque ut fervente maxime æstate iter faciens, cum vehementissima febris sit collectatus, scribit. Refert insuper stomachi ipsius vitia: et improbum, qui virum justum in exsilium abduxit, Galatam: necnon diversoriorum mansionumque incommoditatem, ministrorum inopiam, rerum necessariorum penuriam, item quod medicum non habuerit, et de Isaurorum terrore. Quemadmodum etiam monachi (2), adversus eum furentes, domicilium ejus incendere voluerint: et quomodo rebus ejus in itinere comploratis, non solum ipsi ejus miseri non sint, sed etiam misericordiam aliorum, extrema omnia comminati, impediunt. De via denique queritur, utpote ardua, lapidosa, difficili et molesta: quam ob causam beatam illam feminam rogat, ut illa curet ne longior ejus fiat profectio, sexcentis exsiliis laborem itineris faciendi graviolem sibi esse dicens. Hæc omnia atque alia hisce similia epistolæ istæ et aliæ præterea ad episcopum Cyriacum datæ complectuntur. Porro cum ei adversarii, quod Cucusi maneret, inviderent, Arabissum abductus est. Ductoribus enim ejus hoc studio fuit, ut transi-
tione frequenti labefactatus ille vitam misere finiret. Sedenim quo pluribus objectus est ærumnis, eo casibus omnibus propter sanctiorem philosophiam superior fuit, splendidiusque refulsit: quemadmodum in igne flamma, si materiam copiosiore sibi injectam habeat. Inde vero Pityuntem (3) (ita enim mandatum fuerat) ductus est. Oppidum id est gravis solitudinis, ad finem Pontici maris situm, sævissimis barbaris conterminum. Eo cum duceretur, et jam ad Deum migraturus esset, noctu ei oranti, qui vitæ ejus duces fuerant, et Petrus et Joannes, assistentes, perquam amice cum eo sunt collocti: eique cum adversus dæmones victoriam, tum postremo migrationem

(1) Tu tibi persuade, præter culpam ac peccatum, homini accidere nihil posse, quod sit horribile aut pertimescendum. (Cicero.) — Scimus eam mente, quam ratio et veritas præscribit, ut nihil in vita nobis præstandum, præter culpam, putemus: eaque cum careamus, omnia humana placate et moderate feramus. (Idem.)

πολλοὺς μὲν ἄρτι, πλείστους δὲ καὶ τῷ θεῷ λόγῳ διέτρεφε, τῷ ὡς ἀληθῶς καρδίαν στηρίζειν καὶ φωτίζειν εἰδοῖσι διάνοιαν· πολλοὺς δὲ καὶ τῶν ἀνακαίων λόγους συνέταξεν. Οὐδὲ γάρ τι τῶν ἐπισυμβαίνοντων δεινῶν ἐπισχεῖν τὴν γλῶτταν ἐκείνου ἠδύνατο Ἰσα καὶ ποταμοὶς μέουσιν. Καὶ περὶ ὑπομονῆς οὐκ ὀλίγους συνέθετο· καὶ τοῦ μὴ μόνον χρῆναι ῥαθυμεῖν, ἀλλὰ μηδὲ σκανδαλίζεσθαι ἐπὶ τοῖς προσπίπτουσι τῶν ἀνιαρῶν. Αἱ πλείσται δὲ αὐτῷ καὶ τῶν πρὸς τὴν Ὀλυμπιάδα ἐπιστολῶν τριγκαῦτα συντάττονται τὴν ὁσίαν. Πεντεκαίδεκα δὲ εἰσιν αἱ πᾶσαι, ὑπερφυῆ χάριν ἐπιμονῆς ἔχουσαι· ὅπου δὴ φοδερὰν μόνον εἶναι τὴν ἁμαρτίαν φησὶν. Ἐν αἷς διέξεισι καὶ περὶ τῶν συμπετόντων αὐτῷ ἐνοδίων ἀνιαρῶν· καὶ ὡς ἀθυμοῦσαν ἀνακτώμενος, Β οὐκ ἀνέλπιστον τὴν εἰσέπειτα ἐντυχίαν ποιεῖται· καὶ ὡς ἀκμῇ θέρους τὴν ὁδὸν ἀνύων, πυρετῷ προσεπάλαισε λάδρῃ. Ἀλλὰ δὴ καὶ ἐκ τοῦ στομάχου κακὰ, καὶ ὁ πονηρὸς Γαλάτης ἄγων τὸν δίκαιον, καὶ τὰ ἐν ταῖς καταγωγαῖς λυπηρὰ, τῶν θεραπόντων ἡ ἐρημία, τῶν ἐπιτηδείων ἡ ἀπορία, τὸ μὴ εὐπορεῖν λατροῦ, ὁ Ἰσαυρικὸς φόβος· ἔτι δὲ οἱ ἐπιμανέντες αὐτῷ μοναχοὶ ἐμπρῆσειν αὐτῷ τὴν οἰκίαν βουλόμενοι· ὅπως τε ἀπαγορεύσαντα ἐν ὁδῷ, οὐ μόνον αὐτὸν ἐλέους ἤξουσιν, ἀλλὰ καὶ ἄλλους βουλομένους εἰργον, τὰ ἔσχατα πάντων διαπειλούμενοι. Τὰ δὲ τῆς ὁδοῦ, ὡς ἀνάτης, ὡς λιθώδης, ὡς δυσχερὴς τε καὶ χαλεπὴ· περὶ ἧς ἀξιοῖ μελετῆσαι τὴν μακαρίαν, μὴ μακροτέρην ἑαυτῷ τὴν ὁδοπορίαν γενέσθαι· Ἐμοί, λέγων, μυρίων ἐξοριῶν τὸ ὁδεύειν ἐστὶ χαλεπώτερον. Ταῦτα δὴ πάντα καὶ ἄλλα παραπλήσια αἱ ἐπιστολαὶ αὐταὶ διαλαμβάνουσιν· ἔτι δὲ καὶ αἱ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Κυριακόν. Ἐν τοίνυν τῇ Κουκουσῷ φθονηθεὶς, εἰς Ἀραβισσὸν ἦγετο· σπουδὴ γὰρ ἦν τοῖς ἀπάγουσι ταῖς πυκναῖς μεταβάσεσι ταιλαιπωρούμενον κακῶς ἀποθέσθαι τὸ ζῆν. Ὅσῳ δὲ πολλαῖς ταιλαιπωρίαις ἐξέδοτο, τοσοῦτον κρείττων ὑπὸ φιλοσοφίας ἦν παντὸς τοῦ προσπίπτοντος, καὶ φαιδρότερον ἀποστίβων, ὥσπερ τὸ ἐν πυρὶ φῶς ὕλης αὐτῷ πλείονος ὑποβαλλομένης. Ἐκείθεν δὲ πάλιν εἰς Πιτυοῦντα οὕτω κελευσθὲν ἄγεται· πολίχνιον δὲ τοῦτ' εἰναι ἔφη Εὐρημον, ἐν τέρματι τῆς Ποντικῆς θαλάσσης διακειμένον, βαρβάρους ὁμορὸν ὠμοτάτοις· ὅπου δὴ ἀπαγόμενος, καὶ πρὸς Θεὸν ἦδη ἐκδημεῖν D μέλλων, νυκτὸς εὐχομένη, ἐφίστανται οἱ τοῦ βίου αὐτῷ ὁδηγοὶ Πέτρος καὶ Ἰωάννης· προσειπόντες τε ὅσα φίλα καὶ τὴν κατὰ δαιμόνων νίκην, τέλος καὶ τὴν πρὸς Θεὸν ἐκδημίαν εὐαγγελίζονται, καὶ τὴν τῶν ἐκδεχομένων ἀπόλαυσιν ἀγαθῶν. Ἐἴτα τροφῇ οὐρανίᾳ καὶ ἀπορρήτῳ τοῦτον σιτίζουσι καὶ ἐξ ἐκείνου διέμεινε μηδὲν τι προσενεχάμενος. Ἐφῆται ταῦτα, οἷς ἐκεῖνος συνὼν κατεπίστευσεν. Ἐκεῖνος δ' ἐντεύθεν πρὸς μείζονα σκάμματα μάλ-

(2) Fortasse pro *monachis* legendum *monomachi*, hoc est gladiatores: ut milites intelligantur, qui cum in exsilium abduxerunt.

(3) Plin. lib. vi, cap. 5, de regione Colchica: *In intimo eo tractu, Pityus oppidum opulentissimum ab Heniochis direptum est.*

λον ἔχωρει. Οἱ δὲ πιστευθέντες ἀγαγὲν τὸν μέγαν μακροῦς ταῖς ὁδοπορίαις κατέτινον, ὑετῶν ἔστιν ὅτε ἐπικλυζόντων, καὶ ἡλίου τὸ ἀχμαίοντα φλέγοντος· μισθὸς γὰρ τῆς ἐπ' ἐκείνῳ ὠμότητος ἐπηγγέλλετο μειζόνων τιμῶν εὐμοιρία. Ἀλλὰ Πιτυοῦντα μὲν οὐκ ἔσχεν ἰδεῖν, ὡς ἡ Ἐπιφανίου εἰρηκε πρόβρησις. Ἐν Κομάνοις δὲ γενόμενος, πρὸς τῷ εὐκτηρίῳ Βασιλείσκου τοῦ μάρτυρος ἄγεται· ὃν ἐπίσκοπον μὲν λόγος γενέσθαι, ὑπὸ δὲ Μαξιμίνου κατὰ τὴν Νικομήδους τὸ μαρτυρικὸν στάδιον ὁπελθεῖν. Ἐκείσε τοῖνον ὄναρ ἐπιστὰς ὁ μάρτυς, « θάρσει, ἔφη, ἀδελφεῖ Ἰωάννη, ἀμφοτέρους ἡμᾶς ἡ ἐπιστοῖσα συνάψει· ἐπισκεῖσθαι δὲ καὶ τῷ νεωκόρῳ, τόπον ἐτοιμάσαι τῷ Ἰωάννῃ. Ἐκείθεν δὲ σταδίους τριάκοντα διανύσαντες, πλάνην παρὰ δόξαν ὑποστάντες, ἐπανέρχασθαι πάλιν κατὰ τὸν τοῦ μάρτυρος σηκὸν ἐγένετο. Καλῶς οὖν τὰ κατ' αὐτὸν διαθέμενος, καὶ τὴν γλῶσσαν πρὸς διδασκαλίαν κινήσας, καὶ πρὸς τὸ φαιδρότερον ἄχρι καὶ ὑποδημάτων μετακοσμήσας ἑαυτὸν, τῶν θείων κοινωνήσας ἀγισμάτων, καὶ, « Δόξα σοι, Κύριε, πάντων ἔνεκεν, » ἐπειπὼν, καὶ τῷ τοῦ σταυροῦ τύπῳ ᾧ συνέζη ἐπισφραγισάμενος ἑαυτὸν, τὴν μακαρίαν ἐπορεύθη πορείαν, Χριστῷ συνῶν καὶ συμβασιλεύων, ὑπὲρ οὗ τοὺς μακροὺς πόδους ὑπήνεγκεν· ἑαυτῷ μὲν τῆς ἐκδημίας μακάριος, σφόδρα δὲ τοῖς ἐγνωκόσιν ἑδυνήρδς, οὓς καὶ μετρίως τοῦ οἰκείου μέλιτος ἔγευσεν. Ἡμέρα μέντοι τῆς τελευταίας, καὶ ἦν δὴ καὶ τὴν τοῦ ζωοφόρου σταυροῦ ὑψώσιν ἐορτάζομεν, τεσσαρεσκαίδεκάτη Σεπτεμβρίου μηνός. Ἐχρῆν καὶ γὰρ τὸν ἕλυν ἐσταυρωμένων ζῆσαντα βίον, καὶ τὸ καύχημα μὴ ἐν ἄλλῳ ἢ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ θέμενον, κατ' αὐτὴν γε τὴν ἡμέραν τῆς αὐτοῦ ἐορτῆς, ὃν ἐκ τῆςδε τῆς ὕλης ἐπεφέρετο χοῦν, ἀποθέσθαι, καὶ πρὸς Θεὸν ὑψωθῆναι. Τότε δὴ πλήθος ἀπειρον συρρέουσιν ἀνδρῶν τε ἄμα καὶ γυναικῶν εὐσεβῶς ζώντων ἐκ τε Συρίας καὶ Κιλικίας, Πόντου τε καὶ Ἀρμενίας, καὶ ἰσθαίς καταθέμενοι τοῦτον χερσὶν ἔγγιστά που Βασιλείσκου τοῦ μάρτυρος, ἀπηλλάττοντο.

gerat, et gloriam non in alia re quam in cruce Christi collocaverat, festo ipsius die, quem ex materia ista acceptum circumferebat cinerem deponere, atque ad Deum in sublime ferri et exaltari. Eo vero tum innumerabilis pie viventium virorum et seminarum multitudo ex Syria, Cilicia, Ponto et Armenia confluit: qui postquam eum piis manibus prope Basiliscum martyrem sepelierunt, rursum inde abierunt.

ΚΕΦΑΛ. ΛΗ΄.

Περὶ τῆς τελευταίας τοῦ βασιλέως Ἀρκαδίου.

Τρίτῳ δ' ἔπειτα μετὰ τὴν τελευταίαν Ἰωάννου καὶ Ἀρκάδιος ἐτελεύτη, διδόχον τῆς ἡγεμονίας καταλιπὼν Θεοδόσιον τὸν υἱέα, ὥσπερ δὴ καὶ ἡ μήτηρ πρότερον, ἄρτι γάλακτι πεπαυμένον τρέφεσθαι· θυγατέρας δὲ Πουλχερίαν καὶ Ἀρκαδίαν καὶ Μαρίναν ἔτι κομιδῇ νέας, αἱ καὶ ἐν παρθενίᾳ διέμειναν. Οὐ πολλῶ δὲ ὕστερον καὶ Ὁνώριος ὑδέρῳ θνήσκει ἐν Ῥώμῃ, τὸν τῆς ἀδελφῆς Γάλλας Πλακιδίας καὶ Κωνσταντίνου υἱὸν, τὸν τρίτον Οὐαλεντινιανὸν καὶ Ὁνωρίαν τῇ Ῥώμῃ καταλιπὼν. Πρὸς δὲ τῷ τῆς

(1) Comana oppidum est Cappadociæ. (Plin. lib. vi, cap. 3.) Secundum Strabonem lib. xii, in

ad Deum, et quæ cum exceptura essent bonorum perceptionem cum lætitia annuntiarunt. Dein cœlesti et ineffabili eum esca paverunt: ex quo tempore nihil postea cibi sumpsit. Dicta hæc ab eis sunt, quibus ille ea secum versantibus concredidit. Hinc etiam ille ad maiora progressus est certamina. Illi porro quibus magnus vir ducendus commissus fuerat, magnis itineribus proficiscebantur, aliquando immensis pluviis exundantibus, aliquando solis radiis maxime urentibus: 429 merces enim eorum crudelitati in illo exercendæ majorum dignitatum honores proposita fuerat. Cæterum Pityuntem videre non potuit, sicuti Epiphanius vaticinium prædixerat. Ad Comanen (1) autem Armeniæ cum venisset, ad templum Basilisci martyris ductus est, qui episcopus fuisse, et sub Maximino Nicomediæ martyrii certamen oblisce dicitur. Ibi in somnis ei apparens martyr, « Bono, inquit, animo esto, Joannes frater, nos ambos crastina dies conjunget. » Ille etiam custodi templi ut locum Joanni pararet, præcepit. Ex eo loco cum triginta stadiorum iter confecissent, præter opinionem recta via exidentes, errabundi ad martyris ædem reversi sunt. Itaque cum res suas disposuisset, linguam ad docendum movisset, lætius se, ita ut calceos quoque indueret, vestibus suis ornasset, et per communionem divinam sanctificationem percepisset: « Gloria tibi, inquit, Domine, de rebus omnibus. » Et seipso signo crucis, sub qua vixerat, obsegnato, beatam illam ingressus est protectionem, cum Christo vivens et regnans, pro quo labores longos pertulit, suo quidem nomine per migrationem talem felix et beatus, eis autem qui eum cognoverunt, et vel mediocriter mellitam ejus doctrinam degustarunt, deplorandus. Obitus ejus in eam diem incidit, quæ vivificæ crucis exaltationem celebramus. Septembris mensis decimam quartam. Sic enim conveniebat, eum qui vitam omnem sub cruce transe-

D

430 CAPUT XXXVIII.

De obitu imperatoris Arcadii.

Post Joannis mortem, Arcadius quoque anno tertio defunctus est, sicuti et antea conjux ejus Eudoxia. Imperii successorem is filium Theodosium reliquit, jampridem a lacte remotum. Reliquit etiam filias, Pulcheriam, Arcadium et Marinam, admodum teneras, quæ in virginitate cælibes permansere. Delinæ multo post Honorius quoque Romæ hydrope periit, sororis suæ Gallæ Placidie et Constantii filium Valentinianum tertium, et filiam ejusdem Honoriam, post se in ea urbe re-

convallibus Antitauri. Comanensium mentio est I. Cum antea. C. De agric. et censu. lib. ii

linquens. Arcadius ante finem vitæ, Deo chari A
hominis opinionem, talem ob causam obtinuit.
Ædes quædam Constantinopoli est maxima et
pulcherrima, Καρύαν, hoc est Nucem, eam inco-
læ nominant, quod in ea media, nux arbor, specta-
culum non contemnendum, stetit : ex qua arbore
Acacium martyrem suspensum martyrium suum
peregisse ferunt. Propter hanc ædem alia preca-
toria domus contigue exstructa est, ad quam spe-
ctandam Arcadius venit : precibusque in ea per-
actis, inde abscessit. Concurrit ad locum eum, ad
imperatorem videndum, multitudo innumerabilis,
et plena erant foris et intus hominibus loca omnia.
Simulatque vero imperator paululum est progres-
sus, confestim maxima illa ædes funditus diruta
concidit, ita ut neminem detrimento aliquo affice-
ret. Itaque clamor statim exortus est, imperatoris
precibus cunctos præsentis exitio esse liberatos.
Atque hoc sic actum. Mortuus est autem Arcadius,
cum octennis filius ejus Theodosius esset. Una
cum patre is tredecim, solus autem quatuordecim
alios imperavit annos. Quos annos etiam tredecim
hic liber continet : cum a mundo condito
quinquies millesimus noningentesimus vicesimus
tertius (1) : a nativitate vero Domini quadringen-
tesimus decimus octavus ageretur annus.

ζωῆς τέλει θεοφιλοῦς δόξαν ἐκτῆτο Ἀρκάδιος ἐξ
αἰτίας τοιαύτας· Οἶκός τις ἐν τῇ Κωνσταντίνου ἐστὶ
μέγιστος καὶ περικαλλέστατος· Καρύαν αὐτὸν κα-
λοῦσιν οἱ ἐπιχώριοι· ἐπὶ γὰρ αὐτῇ μέσῃ δένδρον
εἰστέκει καρύα, θέαμα λόγου πολλοῦ ἄξιον· ἐφ' ἧς
κρεμασθέντα τὸν μάρτυρα Ἀκάκιον, τῷ μαρτυρίῳ
λόγος τελειωθῆναι· δι' ἣν καὶ εὐκτήριος οἰκίσκος
παρῳκοδομήθη τῷ οἴκῳ. Ἐπὶ δὲ τοῦτον ἔκει· Ἀρ-
κάδιος θεασόμενος· καὶ δὲ εὐξάμενος, ἀπεχώρει
αὐθις· πολλοὺ δὲ καὶ ἀπείρου στίφους συνδραμη-
κότος ὥστε τὸν βασιλεία θεάσασθαι, πλήρης ὁ οἶκος
ἦν ἰσθῆν τε καὶ ἐξῆναι· ὁμοῦ δὲ τῷ τὸν βασιλεία
βραχὺ ἐξιδῆναι, εὐθὺς καὶ ὁ μέγιστος ἐκείνος οἶκος
ἐκ βάθρων ἀνασπασθεὶς ἐπιπετε, μηδὲν βλάβης πρό-
ξενος καταστάς· βοή δ' εὐθὺς ἐξηχείτο, ὡς ἡ τοῦ
B βασιλείως εὐχή πάντας τῆς ἀπωλείας ἐρρύσατο.
Τοῦτο μὲν οὕτως ἐγένετο. Ἐτελεύτησε δὲ Ἀρκάδιος,
ὀκταετῇ καταλιπὼν τὸν υἱὸν Θεοδοσίον· τρισκαίδεκα
μὲν ἔτη τῷ πατρὶ συμβασιλεύσας, ἔτη δ' ἑτερα
τέσσαρα πρὸς τοῖς δέκα μόνος τὴν ἡγεμονίαν ἰθί-
νας. Ὅσα δὲ καὶ ἡ παροῦσά μοι τρισκαίδεκάτῃ τῶν
ἱστοριῶν περιέχει· ὀπηνίκα κόσμου μὲν ἔτος 387,
ἀπὸ δὲ τῆς θείας τοῦ Κυρίου γεννήσεως τετρακο-
σιοστὴν ὀκτωκαίδεκατον ἐπεραίνετο.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΚΑΛΛΙΣΤΟΥ

ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΙΔ'.

NICEPHORI CALLISTI

XANTHOPULI

ECCLESIASTICÆ HISTORIÆ

TOMUS XIV.

437 CAPUT I.

*De imperio Theodosii Junioris, ut id a tutore Isdi-
gerde Persarum rege sit administratum, rebus
plerisque omnibus ab Anthemio, cui Troilus so-
phista familiaris fuit, gestis.*

Joannes igitur, aurea lingua vir, labore certami-
num pro Christo obitorum, veluti aurum obry-

(1) Secundum neotericos, 4388.

C

ΚΕΦΑΛ. Α'.

*Περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Νέου Θεοδοσίου· ὡς ὑπὸ
ἐπιτρόπῳ Ἰσδιγέρδῃ τῷ Περσῶν βασιλεὶ διω-
κεῖτο· τὰ δὲ πράγματα διὰ χειρὸς ἤγειρ' Ἀνθέ-
μιος τὰ πολλὰ Τρωλλῷ τῷ σοφιστῇ συγγινώ-
μενος.*

Ἰωάννης μὲν οὖν τὴν γλῶτταν χρυσοῦς τῷ πολλῷ
τῶν ὑπὲρ Χριστοῦ ἀγώνων καμάτῳ ὁλίπερ χρυσίου

δδρυζον εἰς ἀκρον δοκιμασθεῖς, οὕτω τὸν βίον μετ-
 ἤλλαξεν· ἐπὶ δὲ τούτῳ καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀρχάδιος
 ἐτελεύτα, κομιδῇ νέον Θεοδοσίον τὸν παῖδα λιπών,
 ἄρτι τὸν ὄγδον ἐνιαυτὸν παρελθύνοντα. Τριετὴ δ'
 ὄντα καὶ ἡ μήτηρ αὐτὸν καταλείψασα, πρὸς τὰς
 ἐκεῖθεν δίκας μετέβαινεν. Ἐπὶ δὲ διαθήκαις τελευ-
 τήσας Ἀρχάδιος, δέειξε περὶ τῷ παιδί μὴ τι πάθοι,
 Ἰσδιγέρδην τὸν Περσῶν βασιλέα, κουράτωρα οἶον
 καὶ κηδεμόνα τῆς ἀρχῆς, ἕως οὗ ἀνδρωθεῖη ὁ παῖς,
 ταῖς γραφαῖς ἐνετίθει. Ὁ δὲ τὴν ἐκεῖνος μαθὼν, ἀλο-
 γήσας μὴδὲν, καινὴν τινα καὶ θαυμασίαν ἐπεδείξατο
 ἀρετὴν. Ἀφθόνῳ γὰρ εἰρήνῃ πρὸς Ῥωμαίους χρη-
 σάμενος, ὡς ἑκατοντούτε· πρᾶξι σπονδᾶς, ἀπεί-
 ρατον Θεοδοσίῳ τὴν βασιλείαν διέσωζε. Καὶ ἐπὶ τινα
 Ἀντίοχον θαυμάσιον ἄνδρα καὶ λογιώτατον ἐκλεξι-
 μένος, ἐπίτροπον οἶον καὶ παιδαγωγὸν ἐκείνῳ ἀπέ-
 στειλε, τάδε πρὸς λέξιν τῇ Ῥωμαίων συγκλήτῳ
 δεδηλωκώς· « Ἀρχαδίῳ τοῦ ὑμετέρου βασιλέως
 κουράτωρά με τοῦ παιδὸς καταστήσαντος, τὸν ἀνα-
 πληροῦντα τὴν ἐμὸν ἀπέστειλα τόπον. Μὴ τις οὖν
 εἰς ἐπιβουλὴν τοῦ παιδὸς ἐπιχειρήσῃ, ἵνα μὴ πόλε-
 μόν ἄσπονδον κατὰ Ῥωμαίων κινήσω. » Καὶ ὁ μὲν
 Ἀντίοχος ἐν Κωνσταντινουπόλει γενόμενος, βασιλι-
 κῶς ἀνῆγε τὸν παῖδα, περὶ τε τὸ κόσμιον ἐν προέ-
 δοις προμηθεύμενος, καὶ ὡς ἂν ἄριστος· τὰ πολέμια
 εἶη· τέσσαρα δ' ἔτη αὐτῷ συνδιαγαγὼν ἀπηλλάγη.
 Ἡ δὲ τῶν ὀλῶν διοικήσεις ἐπ' Ἀνθεμίου τῷ ὑπάρχῳ
 ἐτάττετο, δὲ καὶ παιδὸς ἦν Φιλίππου· δὲ Παῦλον
 τὸν τῆς Κωνσταντινου ἐπίσκοπον ἐκβαλὼν, τῇ Ἐκ-
 κλησίᾳ τὸν φρενοῦλαθὲ Μακεδόνιον ἀντεισήγαγεν,
 ὡς ἐν τῇ δεκάτῃ τῶν ἱστοριῶν διελάβομεν. Οὗτος
 δὲ ὁ Ἀνθέμιος· καὶ τῆς Κωνσταντινου τὰ τεῖχη πε-
 ριελὼν, καὶ μεῖζον εὐρύνας, τὰ νῦν ὁρώμενα μεγάλα
 χερσαῖα τεῖχη ταύτην περιεβάλλετο, δύο μῆνας τῷ
 ἔργῳ τῷ πολλῷ καὶ σχεδὸν ἀρίστῳ τάχει ἐκδαπανή-
 σας. Φρονήσει δὲ τῶν πολλῶν διαφέρειν, βουλῆς
 ἀνευ οὐδὲν πράττειν ἤρετο. Καὶ πολλοὶ μὲν καὶ
 ἄλλοι· ἀνεκοινοῦτο περὶ τῶν πρακτικῶν· μάλιστα δὲ
 τὰ πολλὰ Τρωίλῳ τῷ σοφιστῇ συνῆν· ὃ μετὰ τῶν
 προσόντων καλῶν καὶ πολιτικῇ τις φρόνησις ἐφά-
 μίλλοι· Ἀνθεμίου οὐκ ἤττον ἦν. Εἰδέναι μέντοι χρῆ-
 ῶν, ὡς προσταγματοῦ βασιλέως σύναμα Κύριον τῷ ἐπάρχῳ
 τὰ κατὰ τὴν πόλιν διέποντι, πολλῷ ὕστερον τὰ τῆς
 πόλεως ἀνήγειρε τεῖχη. Ἀλλὰ περὶ μὲν Ἀντιόχου
 καὶ Ἀνθεμίου τῶν βασιλέως παιδαγωγῶν ἀποχρών-
 τως εἰρήσθω.

urbi, longo post tempore urbis mœnia construxisse. De Antiocho et Anthemio imperatoris
 paedagogis hæc dicta sufficiant.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Περὶ βίου καὶ ἀγωγῆς καὶ τῆς τῶν κοινῶν πραγ-
 μάτων διοικήσεως· ἐπὶ δὲ θεωριῆς καὶ ἀρε-
 τῆς Πουλχερίας τῆς βασιλίδος, ἀδελφῆς Θεο-
 δοσίου τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ πρόνοια προῖδοῦσα εὐσεβέστατον
 ἐσεσθαι τὸν βασιλέα Θεοδοσίον, καὶ ἄλλον ἐπίτροπον
 γνησιώτερον τούτῳ ἐπέστησε τῆς ἡγεμονίας, Πουλ-
 χερίαν τὴν ἀδελφὴν, ἐν νέᾳ πάντῃ τῇ ἡλικίᾳ σοφί-
 σασαν, ὡς μὴδὲν ἐλλείπειν ἐκείνῃ ἐπὶ τε ἀρετῇ καὶ
 πολιτικῇ φρονήσει καὶ τῶν περὶ ταῦτα πλεῖστον

Azum ad summum per explorationem probatus, ad
 hunc modum vita est defunctus. Post hunc et
 imperator Arcadius mortuus est, adolescentulo
 admodum Theodosio filio, octavum videlicet in-
 grisso annum, relicto : qui cum trimulus esset,
 mater quoque eum relinquens, ad futuras transit
 poenas. Arcadius porro, puero ne quid contingeret
 metuens, ante mortem, Isdigerdem Persarum re-
 gem curatorem ejus et simul imperii, donec ille
 in virum evaderet, testamento instituit. Quod ubi
 Isdigerdes cognovit, re ea minime neglecta, no-
 vum quoddam admirandæ virtutis exhibuit speci-
 men. Pace namque prolixa, centum annorum in-
 ducis cum Romanis initis, imperium Theodosio,
 quominus periclitaretur, conservavit, et Antio-
 chum quemdam, virum admirandum et eruditissi-
 mum, delectum veluti tutorem et paedagogum, ad
 eum, cum litteris in hæc verba ad senatum Roma-
 num conceptis, misit : **438** « Cum Arcadius Im-
 perator vester me filii sui curatorem inst tuerit,
 qui officio meo fungatur, virum isthuc misi. Ne
 quis igitur puero insidias struere audeat, ne bel-
 lum ipse implacabile adversus Romanos moveam. »
 Et Antiochus ubi Constantinopolim venit, puerum
 ita ut imperatorem decet, educavit, illud provi-
 dens et curans, ut simul puer et magnificentiam
 in publicum progressus retineret, et rebus bellicis
 optimus esset. Cum autem quadriennium cum eo
 fuisset, discessit. Rerum autem omnium admini-
 stratio Anthemio præfecto commissa est : qui ex
 filio nepos ejus Philippi fuit, qui Paulo Constan-
 tinopolitano episcopo ejecto, vesanum Macedonium
 pro eo in Ecclesiam induxit, sicuti libro decimo
 Historiarum diximus, Anthemius iste mœnia Con-
 stantinopolis demolitus, pomœria urbis prolaturus,
 lateritio ingenti qui nunc cernitur muro eam
 circumdedit, opere eo per menses duos magna et
 fere incredibili celeritate confecto. Et cum pru-
 dentia multos antecelluit, tum inconsulto nihil sibi
 agendum duxit. Ac cum multis quidem ille aliis
 de rebus gerendis consilia communicavit; Troilo
 tamen sophista familiariter maxime usus est : in
 quo, præter cæteras virtutes, prudentia etiam
 quædam reipublicæ administrandæ Anthemii

Dæmula fuit. Illud sane animadvertendum, Anthe-
 mium, imperatoris jussu, una cum Cyro præfecto

CAI UT II.

*De vita, institutione, administrationeque rerum pu-
 blicarum. Item de divina pietate et virtute Pul-
 cheriæ, sororis Theodosii imperatoris.*

Providentia autem divina, illud præcipue curans
 ut pius maxime Theodosius imperator sciret, alium
 quoque tutorem germanum magis imperio ejus
 præfecit, Pulcheriam nimirum sororem, quæ a
 prima statim ætate ita sapuit, ut virtute et civili
 prudentia eis non cederet, qui in his rebus maxime

excellunt. Unde colligere satis possumus, principibus ad salutem solam satis veriore[m] esse pietatem : sicuti contra absque illa nihil prosunt exercitum, equi, satellites, eunium vis, virorumque innumerabiles copiae, aurum item **439** et argentum, plurima terræ jugera, et quicumque alius præterea est apparatus. Etenim ipsa nondum quindecim nata annos, sapientiore[m] divinioremque quam ætas ferret, obtinuit mentem. Et primum quidem virginitatem se per vitam omnem conservaturam esse Deo vovit : deinde, ut idem facerent sorores, eis quoque persuasit, ne æmulationem atque contentionem in imperialem aulam induceret (1). Quare omnem insidiarum occasionem præcidit. Setenim cum consilium decretumque suum pignore aliquo stabilendum esse putaret, Deo ipsi, sacro sacerdotum ordini, et subditis civibus, certum sententiæ suæ testimonium exhibuit. Nam admirandum quoddam incredibili pulchritudine ornamentum, ex auro et pretiosis lapillis confectum, in sacræ mensæ formam redactum, pro virginitate sua fratrisque imperio catholicæ Constantinopolitanæ ecclesiæ dedicavit, in corona quadranguli ejus (2), consilio causaque consecrationis ejusmodi, novis quibusdam litteris insculpta. Itaque ubi pro virili sua natura imperii curam suscepit, quam optime, ita ut convenit, cum ingenti decore rem Romanam administravit : quam celerrime de rebus agendis consultavit, simulque eas in scriptum retulit. Nam et in scribendo, et in dicendo, summopere erat exercitata, sermone utroque, Latino scilicet et Græco. Et quæ ipsa agebat, perinde atque a fratre constituta essent, in illum retulit. Illud plurimum curavit, ut in imperatoriis artibus is educaretur, atque disciplinis ætati cuique convenientibus institueretur. Ita ille rem militarem et equestrem, ab eis qui rerum talium accurate periti erant, didicit. Ut autem in publicis progressibus, quovis tempore, ita ut imperatorem decet, magnificus esset et splendidus, ab ipsa edoctus est : quemadmodum scilicet vestem sibi ipsi circumdare, quomodo considerare, incedere et risum moderari deberet ; ut in rebus quibusque se, prout tempus ferret, vel placidum vel terribilem exhiberet, et commodum audiendis supplicantiū precibus præberet. Potissimum vero eum docuit justitiam et veram pietatem, sicuti convenit, colere, precari continenter, templa adire frequenter, ædes sacras Deo constructas vasis, donariis et ornamentis locupletare : sacerdotum ordinem, simulque viros bonos, qui Christianorum legibus optime viverent, plurimi facere. **440** Hæ ejus erant institutiones. Quin etiam nonnullis religionem adulterinis dogmatibus, novisque rebus depravare conantibus, eamque in magnum periculum adducentibus, ut firmiter illa in statu suo permaneret, ipsa quoque effecit. Et quominus eo

(1) Per suas scilicet aut sororum suarum nuptias. (Sozom.)

διενεγκόντων. Ὡς ἂν εἰδέναι ἔχοιμεν, ἀρκεῖν πρὸς σωτηρίαν τοῖς βασιλεῦσαι καὶ μόνην αὐτὴν τὴν εὐσέβειαν ὥς αὐτοὶ ἐκείτης ἀνευ μιθὲν εἶναι στρατευοῦντάς τε καὶ ἱπποὺς, καὶ δορυφόρους, ἰσχυρὸν τε ξιφῶν, ἀνδρῶν τε ἀπειρα στίφη, χρυσὸν τε καὶ ἀργυρον, καὶ πλεῖθρα γῆς, καὶ ὅση ἄλλη ἐπὶ τοῦτοις παρὰ σκευῇ. Καὶ γὰρ αὕτη μὴ πω πεντεκαίδεκατον ἄγουσα ἔτος, σοφώτερον καὶ θαῖον ἢ καθ' ἡλικίαν ἐκτέτατο νοῦν. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα παρθένος εἶναι διὰ βίου ὠμολόγησε τῷ Θεῷ· ἐπίσης δὲ φρονῆσαι καὶ τὰς ἀδελφὰς· ἐπέειπεν, ἵνα μὴ ζῆλον καὶ ἐριδὰς εἰσάγῃ τοῖς βασιλεῖσι· κἀντεῦθεν πάσαν πρόφασιν ἐπιβούλου φρονήματος ἀπέωσατο. Τό γε μὴν δόξαν ἐκείνην καὶ βέβαιον οἰομένη δεῖν θείναι, Θεῷ τε καὶ ἱερεῦσι, καὶ τοῖς ἀρχομένοις αὐτοῖς, μαρτύριον ἀκραιφνὲς τῶν ἐκείνῃ βεβουλευμένων τότε ἐποίησε. Θαυμάσιόν τι χρῆμα καὶ εἰς κάλλος ἀφραστον, ἔκ τε χρυσοῦ καὶ τιμαλῶν λίθων τῆς σφετέρως χάριν παρθενίας καὶ τῆς τοῦ ἀδελφοῦ βασιλείας εἰς ἱερὰν κατασκευάσασα τράπεζαν, τῇ καθόλου τῆς Κωνσταντινου Ἐκκλησίᾳ ἀνέθετο, ἐπὶ τῷ στεφάνῳ τοῦ τετραγώνου ταύτης, τὸν σκοπὸν τῆς ἀναθέσεως καινοῖς τιτι γράμμασιν ἐγχαράξασα. Καὶ δὴ τῷ τῆς φύσεως ἀνδρικῇ τὴν φροντίδα τῆς ἡγεμονίας ἀναδεξαμένη, ἀρίστα καὶ ὡς χρεῶν γε ἦν, σὺν πολλῷ τῷ κόσμῳ τὴν Ῥωμαϊκὴν διέκει ἀρχήν, ὅσον τάχος τὰ πρακτέα καὶ βουλευομένη καὶ γράφουσα· καὶ γὰρ καὶ γράφειν καὶ λέγειν εἰς ἄκρον ἡσκητο· καὶ κατ' ἄμφω τὰς διαλέκτους, τῇ τε Ῥωμαίων καὶ Ἑλλήνων φημί. Τὰ γε μὴν ἐκείνη πεπραγμένα, ὡς τὰδελεῶς δοκοῦντα, εἰς ἐκείνον ἀνήγε· πλεῖστα γὰρ δι' ἐπιμελείας εἶχεν, ὡς ἂν βασιλικῶς ἀχθεῖν, τοῖς ἐκάστη τῶν ἡλικίων μαθήμασιν ἐκπαιδεύουσα. Καὶ τοίνυν ὅσα μὲν περὶ ὅπλα καὶ ἱππικὴν, παρὰ τῶν εἰδῶσιν ἀκριθῇ ἐχόντων περὶ ταῦτα ἐμάνθανε· βασιλικὰς δ' εἶναι καὶ περὶ τὰς ἐκάστοτε προσόδους κόσμῳ τε καὶ ἐκφανῇ παρ' αὐτῆς ἐρρυθμιζέτο· ἐσθῆτάς τε ἥ περιτελλεῖν ἑαυτὴν χρῆναι· καὶ εἶναι χρὴ τρόπῳ καθίσθαι, καὶ αὐθις βαδίζειν, γέλωτός τε κρατεῖν· πρῶτος τε καὶ φοβερός ἦν ἵκα καὶ πρὸς ἐφ' ἐκάστῳ δοκεῖν. Ἔτι δὲ ὡς ἀρμοδίως πυκνῶναι τῶν περὶ τοῦ δεομένων· μάλιστα δὲ τὸ εὐσεβεῖν αὐτὸν ὡς χρεῶν ἐδίδασκε, καὶ εὐχεσθαι μὲν συνεχέστερον, φοιτᾶν δὲ ταῖς ἐκκλησίαις πυκνῶς, σκεύεσσι τε καὶ κειμηλίοις καὶ ἀναθήμασι τοὺς τῷ Θεῷ ἀντιμένους· οἴκους σεμνύνειν· περιπλίστου δὲ ποιεῖσθαι ἱερέας τε ἅμα καὶ ἀγαθοὺς ἀνδρας, καὶ τοὺς ἀρίστως φιλοσοφούντας νόμοις Χριστιανῶν, ἐκείνης ἦσαν μελέται. Ναὶ μὴν καὶ τὴν θρησκευτικὴν νόθοις δόγμασι τινῶν περὶωμένων νεωτερίζειν, καὶ διὰ τοῦτο ἐν μεγάλῳ καθεστῶσαν κινδύνῳ, ἐν τῷ βεβαίῳ μένειν ἐποίησε. Ὅθεν καὶ τὸ μὴ καινὴν αἵρεσιν ἐπεισφρῆσαι τῆνικαῦτα αἰτία αὕτη μάλιστα ἐγένετο, ὡς ἡ καθέξῃ· ἱστορίᾳ δηλώσει. Διαπύρως δὲ τὸ θεῖον θρησκεύουσα, σχολῇ γ' ἂν τις ἀριθμῆσαι ἰσχύσειε καὶ ὁσους θεῖους νεῶς μεγαλοπρεπῶς ἡγείρεν, ὅσα τε καταγῶγια θεοφιλῶν ἀνδρῶν, καὶ συνοικίας μο-

(2) Ἐπὶ τοῦ μετώπου τῆς τραπέζης, in fronte mensæ. Sozom. lib. ix, cap. 1.

ναστικὰς συνεστήσατο, ἀενναον τὴν περὶ ταῦτα δαπάνην, καὶ τῶν περὶ ἐκεῖνα ἐσχολακῶτων τὴν ἀπαν ἐπιτάξασα χρεῖαν. Δεῖξει δ' ἐκ πάντων πολλῶν ὀλίγα τοῦ χρόνου κατορησάμενα· ἔργον γὰρ αὐτῆς, ὃ τε τῶν Βλαχερνῶν θεῖος, τῆς Θεοτόκου νεώς, αὐτῇ γ' ἐκείνῃ τῇ τοῦ Λόγου μητρὶ δέξις εἰς κατοικίαν κριθεῖς· ὥσπερ τῷ ταύτης· Παιδί ὁ τῆς Σοφίας ἐπικληθεῖς· ἥς τὴν θείαν σορὸν καὶ τὰ ἐντάφια σπάργανα ἐψυροῦσα, ἐκέλευε ἀνέθετο, διαφερόντως μάλα τιμῶσα· ἔτι δὲ καὶ ὁ τὴν τῶν Ὁδηγῶν αὐχῆσας ἐπωνυμίαν, ἐφ' ᾧ πάλιν τὴν τε θείαν ἐκείνης μορφὴν, ἣν Λουκὰς ὁ ἀπόστολος σανίδι γράψας κατέλιπεν εὐτυχίσασα· τό τε θεῖον ἐκείνης γάλα, καὶ τὸ ἱερὸν ἀτρακτον, καὶ τὰ τοῦ Σωτῆρος σπάργανα, ἐθησαύρισεν, Εὐδοκίαν πεμφάσης τῆς βασιλίδος, ἥνικα δὲ ἀφίκτο εἰς Ἱεροσόλυμα· καὶ τὸ τῶν Χαλκοπρατεῶν αὐθις ἱερὸν τέμενος, ᾧ ἅγια σορὸς ὄνομα· περιφανεῖς δὲ καὶ ἀμφω, καὶ εἰς κάλλος καὶ μέγεθος φιλοτίμως ἐξεργασμένοι. Θεὸς δὲ ἄρα που διὰ τὴν πολιτείαν τὴν γυναῖκα κεχαρισμένην ἔχων, ὑπήκουσε θεομένης, κἀν τοῖς πρακτέοις αὐτῇ πολυλαχοῦ διεφαίνετο. Καὶ μοι δοκεῖν ἐστι, μηδ' ἂν ποτε θεοφιλίαν ἀνθρώποις ἐγγενέσθαι, ἣν μὴ γ' ἐκείνοι σφᾶ· αὐτοὺς ἀξίως τοῖς ἔργοις παρέχουσι. Ταύτῃ δ' ἐπίσης ἡγμέμηναι καὶ αἱ ἀδελφαί, τὰ ἴσα περὶ τοὺς ἱερέας καὶ τοὺς νεώς, καὶ τοὺς ἐν ἐνδοξῇ, πτωχοὺς τε καὶ ξένους διέκειντο τὸ φιλότιμον ἐπιδεικνύμεναι. Διαιτα δὲ ἀγῶγῃ τε καὶ πρόδοος καὶνῇ πάσαις ἦν, νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ὕμνεῖν τε καὶ γεραίρειν θεόν, καὶ ἀσχολίαν περὶ ἐργασίας ὑφασμάτων θείων, καὶ τῶν τοιούτων ἔχειν. Καὶ γὰρ βρατώην καὶ ἀργίην, δι' ἣν μετῆσαν παρθενίαν, ἀναξίαν ἡγήσαντο. Ὅθεν καὶ ξενηλασίαν τοῦ βίου τῶν τοιούτων παθῶν καὶ τῆς ἄλλης βασιλικῆς διαίτης ἐποίησαν. Ἐνθεν τοι καὶ θεοῦ ἰλω καθεστῶτος, ὁ μὲν οἶκος αὐτῶν εὐθνηεῖτο· ἐπεδίδου γὰρ μὴν καὶ τῷ κρατοῦντι τὰ τῆς ἡλικίας καλῶς· καὶ δὴ πᾶσα μὲν ἐπιβουλὴ καὶ πόλεμος συνιστάμενος· αὐτομάτως ἐλύετο, θεοῦ συναρῆγοντο· ὁσημέραι δ' ἐκείνος αὐξάνων τοῖς ἀγαθοῖς ταῖς χρησταῖς τῆς ἀδελφῆς εἰσηγήτῃσιν, δῖαγμα οἶον καὶ ἀνδρείας βασιλείας· εἰς κάλλος ἀπεξεσμένο· ἀληθῶς διεγένετο

A tempore nova quæpiam hæresis Ecclesiam invaserit, in causa ipsa maxime fuit, quemadmodum suo loco historia ostendet. Et quia ardenti animo divinum numen coluit, non facile quispiam enumerare possit, quæ illa sacra templa magnifice excitavit, quæve Dei amantium virorum domicilia atque monachorum cænobia construxerit, perpetuas in ea impensas, et res omnes eorum qui in eis pietati vacarent, necessarias constituens. Ex multis vero pauca quædam, quæ vim temporum superarunt, id indicabunt. Opus enim ejus est sacrum Dei Genitricis templum, quod Blachernæ dicitur, dignum ipsa illa Verbi matre, quod inhabitaret, judicatum domicilium, sicuti Filio ejus, quod Sapientiæ vocatur. Cujus divinum loculum, et sepulcrales fascias inventas cum veneratione maxima ibi reposuit. Templum item, quod τῶν Ὁδηγῶν, hoc est Viæ ducum, cognomine clarum est, in quo divinam illius imaginem, quam Lucas apostolus in tabula depictam reliquit, divinumque ipsius lac et sacram eolum, et Servatoris ipsius fascias, perinde atque thesaurum, quem ad eum Eudocia Augusta, cum Hierosolyma profecta est, misit, servandas curavit; præterea et sacrum Chalcopratorum delubrum, cui sancti loculi nomen est. Utraque vero hæc lana pulchritudine simul et amplitudine ambitiosa, magnifice sunt constructa. Deus sane feminam eam, propter vitæ institutum charam habens, preces ejus exaudivit, et in rebus agendis sæpe ei apparuit. Et ut mihi quidem videtur, amore Dei homines non consequuntur, nisi seipso idoneos factis ipsis præbeant. Ad eundem etiam modum sorores institutæ, eadem studia erga sacerdotes, erga templa, præterea erga egenos, mendicos et advenas liberaliter præstitere. Vita quotidiana, instituta, atque progressus, novi omnibus fuisse: diu nocturne hymnis laudibusque Deum celebrarunt; otium, sacram telam texentes, et id genus opus facientes, vitarunt. Institutum namque, propter quod virginitatem erant complexæ, non decere ignaviam existimarunt. 441 Proinde vitia ejusmodi, et reliquam imperialem consuetudinem, eis propitius esset, domus earum recte administraretur, ætasque imperatoris optata caperet incrementa, et adversariorum insidia, bellaque omnia sua sponte, Deo adjuvante, solverentur, et imperator ipse in dies rebus bonis accumulatus, laudatis sororis consiliis, veluti vera effigies et statua in optimi imperii formam expolita

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ τῆς ἐκ νεῶν ἀρετῆς καὶ ἄλλης διαίτης, ἐπὶ δὲ καλοκαγαθίας καὶ ἀορηγίας Θεοδοσίου, καὶ τῆς εἰς τὰ θεῖα εὐλαβείας αὐτοῦ.

Ἀλλὰ καὶ σιγῇ τὰ τοῦτου διδόναι ζημία πάντως, μὴ τοῖς πολλοῖς γινωσκόμενα· πρῶτον μὲν γὰρ βασιλικῶς ἀναχθεῖς καὶ τραφεῖς, οὐδὲν τι βρατώην; καὶ βλακεῖας ἐπεδείκνυτο· ἀλλ' οὕτως ἦν τὰ τε ἡμέτερα καὶ τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς συνετὸς, ὡς τοῖς ὁμοιοῦσι λογίζεσθαι, καὶ ὑπὲρ φύσιν ἀνθρώπου εἶναι τοῖς πράγμασιν. Οὕτω δ' ἦν μάλα γενναῖός τε καὶ

D

CAPUT III.

De virtute, quam a puerō imbibit, Theodosii: et de moribus, beneficentia, placabilitate, et de insigni religione et pietate ejus.

Verum res quoque ejus, sine dispendio et jactura, silentio committere non possumus, non omnibus prorsus notas. Primum namque ita ut imperatorem oportet, institutus atque educatus, nullum de se ignaviæ et molitici indicium præbuit, sed ita cum nostrarum tum earum quæ supra nos sunt rerum peritus fuit, ut qui cum eo collo-

querentur, humanæ mentis captum eum exsuperare judicarent. Adco etiam fortis et laborum patiens, ut facile vicissitudinem et mutationem temporum sustineret, cumque æstu juxta et frigore concertaret. Jejunio frequenti se assuefecit, et maxime quarto hebdomadis, et eo qui Parasceves nomen sortitus est, die, Christianismum ad summum excolere volens; atque ut aula ejus imperialis re nulla a monasterio differret, sedulo curavit. Mane consurgens, hymnos Deo cum sororibus alternis cecinit, et Spiritus verba semper in ore habuit. Cum episcopis et sacerdotibus congressus, obscuros locos et nodos Scripturarum, haud aliter quam si sacris ipse initiatus esset, explicuit. Sacrorum librorum eorundemque interpretum congerendorum adeo fuit studiosus, ut ea laude Ptolemæo inferior non esset. Noctu eis legendis operam navavit: lucerna se sponte sua, machina quadam movente, sibi que ipsi oleum infundente, comparata; ut ne quis ministrorum ejus in laboribus ejusmodi molestiam quampiam subiret, neque vim naturæ cum somno colluctans inferret. Manu ipse sua pulcherrime scripsit; ac multa scriptorum ejus ad hoc usque tempus sunt conservata, temporum vi superiora: **442** Evangelia videlicet, et alia quædam, aureis omnino litteris distincta, quorum paginæ crucis formam referunt. Quo labore eum vitæ sumptus tolerasse, fama est. Malorum tolerantia omnibus, præcipue autem qui eo nomine apud Græcos clari fuere, post se relictis, multis modis eos prætergressus est. Illi siquidem cum verbis se philosophiam exhibituros esse polliciti essent, re ipsa cani præstare nequiverunt; ipse autem Aristotelis perplexibilibus involucris vale dicto, factis philosophiam exercuit, iræ, dolori et voluptati moderando. Iram adeo in potestate habuit, ut neminem unquam a quibus læsus fuisset, ultus sit, neque eum quisquam succensentem viderit. Atque aliquando ex familiaribus cuidam dicenti, neminem ab eo illorum morte multatum esse, qui injuriæ ei fuissent, respondens: « Utinam, inquit, eos etiam in vitam revocare possem, qui jamdudum mortui sunt. » Ad alium quendam eadem prope referentem, dixit: « Nihil esse novi, si quis homo cum sit, e vita excedat. Unius autem Dei esse, eum qui semel mortuus sit, per poenitentiam ad vitam revocare. » Usque adeo autem virtutem hanc coluit, ut si quando quispiam capitale crimen admisisset, neque eum condemnationis sententia usque ad urbis portas produxisset, statim eum misericordia prosequeretur. Et cum aliquando Constantinopoli in amphitheatro venationis spectaculum præberet, et populus exclamaret, adversus gravem feram genus quemdam periclitatorem, qui cum ea congrediretur, mittendum esse: « An nescitis, inquit, nos humanioribus spectaculis delectari solere? » Et deinceps humanioribus itidem populum spectaculis uti docuit. Religione tanta cum sinceriore pietate usus est,

καρτερικῶς, ὡς ἀντέχειν βάρους ταῖς μεταβολαῖς τῶν καιρῶν, καὶ πρὸς καὶ ψυχὸς διαγωνίζεσθαι, τὰ πολλὰ τε νηστεύειν αἰρεῖσθαι, καὶ μάλιστα τῇ Τετράδι, καὶ ἡ Παρασκευὴ ὄνομα ἐκλήρωσάτο ἀκριβῶς Χριστιανίζειν ἐθέλων. Τὰ δὲ γε βασιλεῖς κατ' οὐδὲν διαφέρειν ἀσκητηρίου παρεσκευάσάτο. Καὶ δὴ σὺν ταῖς ἀδελφαῖς ὀρθρίζων, ὕμνους ἀντιφώνους ἐξῆδε θεῷ· καὶ τὰ τοῦ Πνεύματος ῥήματα ἐπὶ στόμα φέρων εἶχεν ἀεὶ. Τοῖς δ' ἐπισκόποις ἐν τοῦ γάμων καὶ ἱεραῶν, τὰ γρίψα τῶν Γραφῶν διηρμήνευεν, ἅτε δὴ ἱερεὺς καθεστώς. Ἐπὶ τόσον δὲ καὶ τὰ; ἱερὰς συνῆγε βίβλους καὶ τοὺς αὐτῶν ἐρμηνεύει, ὡς οὐχ ἦτον ἡ Πτολεμαῖος ἐκείνου. Ἐπὶ οὖν δὲ περὶ ταύτας νόκτωρ, λύχνον ἐκ μηχανῆς κατεσκευασμένος αὐτόματον, τῇ θρυαλλίδι τοῦ λαίου ἐπιχέοντα· ὡς ἂν μὴ τις τῶν ὑπηρετουμένων τοῖς ἐκείνου πόνοις ταλαιπωρεῖν ἀναγκάζοιτο, καὶ τὴν φύσιν βιάζεται πρὸς τὸν ὕπνον διαμαχόμενος. Ἐγραφε δὲ καὶ εἰς ἄλλους ἐξάλειον, ὡς καὶ ἐς δεῦρο πολλὰ τῆς ἐκείνου χεῖρὸς διασώζεσθαι, τὴν τοῦ χρόνου φύσιν ὑπερνικήσαντα· Εὐαγγέλια καὶ ἄλλα ὅσα χρυσοῖς κατεστιγμένα διόλου τοῖς γράμμασιν, ἐν σταυροῖς σχήματι τὰς σελίδας τῶν γραφομένων διατυπῶν. Ἐξ ὧν λόγος πόνοις ἰδίους καὶ τὸ ζῆν ἐκπορίζεσθαι. Ἀνεξικακία δὲ πάντας θέμενος ἐν δευτέρῳ, μάλιστα τοὺς παρ' Ἑλλήσιν εὐδοκίμους πολλῶν τῶν μέτρων παρήνεγκεν. Οἱ μὲν γὰρ λόγοις ἐπαγγελλόμενοι φιλοσοφεῖν, οἱ ἔργου τοῦτο δεῖξαι οὐκ ἴσχυσαν· ὁ δὲ ταῖς Ἀριστοτέλους κλεκτάναις χαίρειν εἰπὼν, τῇ δὲ ἔργων φιλοσοφίαν ἡσυχίῳ, ἐν τῷ ἔργῳ τε καὶ λύπῃ καὶ ἡδονῇ κρατεῖν. Ἐπὶ τόσον γὰρ ὀργῇ; ἐγκρατῆς μάλιστα ἦν, ὡς μηδὲνα ποτὲ τῶν λελυπηκότων ἡλέσθαι ἀμύνασθαι, καὶ μηδὲ τινα ἰδεῖν ποτε αὐτὸν ὀργιζόμενον. Καὶ δὴ τινος τῶν συνήθων ἐρομένου, ὅτι μὴ τινα τῶν ἀδικοῦντων ἐξημίῳ θανάτῳ, ὑπολαβόντα εἰπεῖν, « Εἴθε μοι πρὸς ἰσχύος ἦν εἰς ζωὴν ἐκπανάγειν μᾶλλον καὶ τοὺς πάλαι ποτὲ τλευτήσαντας; » καὶ πρὸς ἕτερον τὰ ἴσα ἐρόμενον, « Οὐδὲν, εἶπε, κινῶν ἀνθρώπων ὄντα ἀποδιώκων. Θεοῦ δ' ἂν εἴη μόνον τὸν ὅπαξ θανόντα τῇ μετανοίᾳ ἀνακαλέσασθαι. » Ἐπὶ τόσον δὲ τοῦτο αὐτῷ κατώρθωται, ὡς εἰ καὶ ποτε συνῆθη τινα κεφαλικῇς τιμωρίας δέξαι πλημμελῆσαι, οὐδ' ἐν ταῖς πύλαις τῆς πόλεως; ἐφθανεν ἡ ἀπόφασις· καὶ τὸ φιλόανθρωπον εὐθύς εἶπετο. Κυνήγια δὲ ποῦ ἐν τῷ ἀμφιθεάτρει τῆς Κωνσταντινίου πόλεως; ἐπιτελοῦντος αὐτοῦ, ὁ δῆμος κατεβόη, δεινῶς θηρίῳ ἓνα τῶν εὐφύων παραβόλων μάχεσθαι. Ὁ δὲ πρὸς αὐτοὺς, « Οὐκ οἴδατε, ἔφη, ὅτι ἡμεῖς φιλοανθρώπως ἐθίσμεθα θεωρεῖν; » Φιλόανθρωπα δὲ καὶ τὸν δῆμον θεωρεῖν ἐξεπαίδευσεν. Ἐλάθει δὲ τοσαύτη μετ' εὐσεβείας ἐκέρχρητο, ὡς πάντας μὲν Θεοῦ ἱερὰς τιμῶν, μάλιστα δὲ, οὐ; ἐμάνθανε σεμνοτητι βίου διαπρεπεῖς. Καὶ γε λόγος ἓνα τῶν ἐπισκόπων ἀποδιώσαντα, ὃς ἐλέγετο μάλα εἶναι κεχαρισμένος Θεῷ, τὸ ἐκείνου σάγιον αἰτῆσαι, πολλῶν ῥύπῳ συγκεχωσμένον, καὶ ὑποκάτω τῆς βασιλικῆς; χλαμύδος φορεῖν, εὐέλπιδος ὢν, ὡς τι θηράσει τῆς ἐνούσης; τάνδρῃ; ἀγνόητος. Καὶ χειμερίας; δὲ ποτε σφόδρα τῆς ὕρας γεγενημένης, αὐτῷ; τὰ συ-

νθῆ τῶ Ἰππικῷ ἐπετίλει, τὰ εἰωθῖτα πράττων τῷ Α
 ὁ μὲν. Ὡς δ' ἐπιπλεῖον ὁ χειμὼν κατεβρόχῃ, τὴν
 οἰκίαν γνῶμην ὅπως περὶ τὸ θεῖον ἔχει σχέσεως,
 ἀπεγύμνου, διὰ τῶν κηρύκων τῷ λαῷ ἐπειπὼν·
 Ἄμεινον εἶναι τὴν θεῖαν παρωσαμένους, ἵλεον πρᾶτ-
 τειν θεόν, ὥστ' ἀπαλλάττειν ἡμᾶς τοῦ νῦν ἐπικει-
 μένου δεινοῦ. Καὶ τοῦτο μὲν εὐθὺς εἰς ἔργον ἐξέ-
 θαινε· καὶ προήσαν λιτυναῖοντες, ὕμνους θεῷ
 ἀναπέμποντες, καὶ μία ἐκκλησία σύμφωνος ἀθρόον
 ἡ πόλις ἐγένετο. Αὐτὸς δ' ἐκεῖνος μέσος ἐξῆρχε τῶν
 ὕμνων, ἐν ἰδιώτῳ σχήματι πορευόμενος· ἥμιστα
 δὲ τῆς προσδοκίας ἡμάρτανεν. Εὐθὺς μὲν γὰρ ὁ
 ἄηρ πρὸς τὸ εὐδαινότερον μετεβάλλετο· καὶ πολλή
 τις εὐετηρία ἐκράτει τοῖς σύμπασιν ἐκ σιτοδείας;
 μάλα πολλῆς. Πᾶσι μὲν οὖν, ὡς εἰπεῖν, ἐκείσμετο
 τοῖς καλοῖς· οὐχ ἥμιστα δὲ φιλανθρωπία τοῦτον Β
 ἐκόσμει καὶ πραότης καὶ γαλήνη ψυχῆς ζάλην οὐ
 δεχομένη· ἔτι δὲ πίστις ἀκραϊφνῆς τε καὶ δόκιμος
 μετ' εὐλαβείας ἀνυποκρίτου, ὡς ἐντεῦθεν τεκμη-
 ριώσασθαι ἔξεστιν. Ἀντὶ γάρ τις τὸν τραχὺν καὶ
 ἐπίπονον τῆς ἀρετῆς μετῴν βίον, αὐθάδῃ γνῶμη
 πρόσσεισι τοῦτ' περὶ τοῦ δεησόμενος. Ὡς δὲ πολ-
 λάκις πείραν προσαγῶν ἀπετύγγανε τοῦ αἰτήμα-
 το, δεσμοῖς ὑπῆγε τὸν κρατοῦντα ἐκκλησιαστικοί,
 τῆς κοινωνίας ἐπέχων. Ἐπεὶ δ' εἰς τὰ βασιλεία
 ὤχετο βασιλεὺς, εὐωχία τε προὔκειτο, καὶ ὅσοι συ-
 σιτεῖν ἐμελλον ἤδη παρήσαν, οὐδεὶν ἔκρινε πρὶν τῶν
 ἐπικαιρέμων λυθῆναι δεσμῶν, τροφῆς μετασχεῖν·
 καὶ τῷ τῆς Κωνσταντίνου ἀρχιερεῖ τῶν τινα θερά-
 πόντων ἔπεμπε, παρχαλῶν ἐπιτρέψαι λύσιν ἐπιδα-
 λεῖν τοῖς δεσμοῖς ἐκεῖνον αὐθις, ὃς δῆσας ἔλαχεν. Γ
 Ἐκεῖνον δ' ἀπειπαμένου, καὶ μὴ χρῆναι μνηύσαν-
 το παρ' ὁποῦν τὸν δεσμὸν εἶναι τι λογιζέσθαι,
 καὶ ὡς ἥδη λέλυται εἰρηκότος, οὐκέτι τῇ ψήφῳ
 ἐκεῖνου ἀρκεῖν ᾤετο. Πολλῷ δὲ πόνῳ ζητηθεὶς ὁ
 δεσμῆσας, τὴν λύσιν ἐδίδου· καὶ οὕτως ἐδέχετο ὁ
 κρατὼν. Οὕτως εὐλαβῆς τις ἦν καὶ τοῖς θεοῖς νό-
 μοις ἱκρίθωτο. Οὐδ' ἡ χάριν, καὶ ὅσα τῶν εἰδωλείων
 περιλείφθη, ἐξ αὐτῶν ἀνέσπα τῶν βάθρων, ὡς ἂν
 γε εἴη τοῖς μετ' ἐκεῖνον μὴ δι' ἴχνος τῆς προτέρας
 ἐξαπάτης θεᾶσθαι. Τῇδε γὰρ τὴν διάνοιαν τῷ περὶ
 τούτων νόμῳ ἐνέταξεν.

que ligatum esset, significaret, solutumque adeo jam esse diceret, nondum calculo ejus acquiescen-
 dum esse duxit. Multo vero labore is qui ipsum ligaverat inquisitus, eum absolvit. Ac sic tandem
 imperator cibum sumpsit. Adeo religiosus Theodosius fuit, vitamque suam accuratissime ad di-
 vinas leges composuit. Quam ob causam quidquid fuit ex idolis reliquum, ita est funditus disjectum,
 ut posteris ejus ne vestigium quidem prioris fraudis et seductionis cernere sit datum. Sententiam
 vero de eis suam in constitutionem (1) retulit.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Ὡς θεὸς τοῦ θεοφιλοῦς βασιλέως ὑπερασπίζων,
 τὰ τῶν πολέμων τοῖς παραδόχοις τῶν ἐργῶν
 ὑάττον διέλυεν.

Εἰ δὲ ποτε καὶ πόλεμος ἐκινεῖτο, ἐπίσης καὶ οὗτος
 θεῷ προσεχώρει, τὸν θεῖον ζηλῶν μουσουργὸν αὐτῷ,
 εἰδὼς αὐτὸν εἶναι τῆς μάχης ταμίαν. Ἐχίων δ' ἐκεῖ-
 νον ἀκριβῶς προμηθεύμενον, ἀξίους τῶν ἀγαθῶν
 ἐλπιδῶν ἐδρέπετο τοὺς καρπούς. Ἐγὼ δὲ τάληθες

D

444 CAPUT IV.

Ut Deus pium principem defendens, bella omnia in-
 speratus admirandisque rebus statim confecerit.

Si quando bellum motum est, ad Deum confu-
 giebat, divinum melodumque Davidem æmulatus,
 quod in illius veluti promi condi potestate bella
 esse sciret : et quod illum certum haberet cura-
 torem, condignos spe bona percepit fructus. Ego

(1) L. Omnia loca. C. De sacrifi. pag. et templ.

εἰς χεῖρας τοῖς κρατοῦσι γινόμενοι, πολὺ τὸ θεοφι-
λές· ἐκείνοις ἐπεμαρτύρουν. Φθάσαντες γὰρ διελάβο-
μεν τὰ κατὰ Στελλίωνα καὶ τὸν Γότθον Ἀλλάριχον,
τοῦτο μόνον παραλιπνέας, ὡς τῶν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ
Ῥώμῃ ἐκ τινος συμβάντος, Ὀνωρίῳ στασιασάντων
τῷ βασιλεῖ, ἐκείνος εἰς Ῥάβενναν ἀπεχώρει. Ἀλλάρ-
ιχον δὲ τοῦτον εὐνοῦν ἐκείνῳ ἔτι δοκοῦντα, καὶ
στρατηγὸν Γαλλίας καθεστηκῆτα, σὺν στρατοῦ μυ-
ριάσι δίκην ληψόμενον τῆς ἐς βασιλέα ὕβρεως,
ἐπεμπεν. Ὁ δ' ἐκεῖσε γενόμενος καὶ τέχνῃ μετελ-
θὼν Ῥωμαίους, τὴν Ῥώμην εἰσῆει· καὶ πολλὰ μὲν
ἐκ τῶν δημοσίων περιβαλλόμενος χρήματα, τέλος
καὶ τὴν ἀδελφὴν Ὀνωρίου Γάλλαν τὴν καὶ Πλακι-
δίαν, νέαν οὖσαν, καὶ μήπω γάμῳ προσομιλήσασαν,
ἀφαρπάξας, ὤχετο ἀποστάς· Κωνσταντίῳ δὲ κόρητι
τὸ ἀξίωμα παρεδίδου ταύτην φυλάττειν, οἷά γε πι-
στῶ αὐτοῦ μάλα καθεστηκῆτι. Ὁ δὲ ταύτην λαβὼν
καὶ τὰ χρήματα, τῷ βασιλεῖ προσποιεῖται Ὀνωρίῳ
μεν' οὐ ὑποστρέψας, καὶ τοῖς· περὶ Ἀλλάριχον συμ-
βαλὼν, ἐκράτει τῇ μάχῃ· καὶ δὴ τῆς εὐνοίας καὶ
τῆς περὶ ἐκείνον σπουδῆς ἀμειβόμενος, εἰς γυναῖκα
Κώνσταντι τὴν Πλακιδίαν ἐδίδου· ὃν ὁ βασιλεὺς,
γεραίρων τὴν ἀδελφὴν, στεφάνῳ καὶ ἀλουργίδι καὶ
τῇ κοινωνίᾳ τοῦ κράτους ἐτίμα. Καὶ τὴν μὲν Ῥώ-
μην αὐτῷ κατελίμπανεν· αὐτὸς δὲ εἰς τὴν Κωνσταν-
τίνου ἐπὶ συστάσει τοῦ ἀδελφίδου ἐχώρει Θεοδοσίου,
ἄρτι Ἀρκαδίου τοῦ πατρὸς τελευτήσαντος. Ἐν Ῥα-
βέννῃ τοίνυν οἱ στρατιῶται στασιάζοντες, Μάρκον
ἀνηγόρευον τύραννον. Οὐ πάνυ δὲ πόρρω τοῦτον ἀνε-
λόντες, Γρατιανὸν προήγον εἰς τὴν ἀρχήν· ὡς δὲ
καὶ οὗτος τέσσαρας διαρκέσας μῆνας παρ' αὐτῶν
ἀνῆρέθη, Κωνσταντίνον τῇ ἀρχῇ ἐπιστῶσιν, οἰόμενοι
τῇ προσηγορίᾳ ἐπ' ἀσφαλὲς τῆς βασιλείας κρατήσειν.
Ἦκουε γὰρ ὡς τοιαῦται δὴ τισιν αἰτίαι καὶ τοῖς
λοιποῖς ἐπελέξαντο. Ἀπὸ δὲ Βρεταννίας, Κωνσταν-
τίνος ἐπὶ πόλιν Βονονίαν τῆς Γαλατίας περατωθεὶς
(ἐπὶ θάλασσαν ἢ πόλιν), τὸ περὶ Γαλατίας καὶ Ἀκoi-
τανοὺς στρατιωτικὸν ἅπαν καὶ ὑπῆκουον προσηγάγε-
το· καὶ τὸ μέχρι μεταξύ Γαλατίας καὶ Ἰταλίας, ὃ
δὴ Ῥωμαῖοι Κοιτίας Ἀλπεις καλοῦσι· καὶ τὸν πρῶ-
τιστον τῶν υἱῶν Κώνσταντα, ὃν ἐς ὕστερον καὶ
βασιλέα ἀνείπε, τότε Καίσαρα χειροτονήσας, εἰς
Ἰσπανίαν ἐπεμπεν. Ὁ δ' ἐκεῖσε γενόμενος, οὓς μὲν
εὖρε τὰ ἐκεῖσε διέποντας, πρὸς γένος δ' Ὀνωρίῳ
ἦσαν, Δίδυμον καὶ Βερονιανὸν εἰς μάχην ἐκείνῳ γε-
νομένους περὶ Λυσιτανίαν, ζωγρήσας σύνταμα ταῖς
γαμεταῖς· ἀνείλεν· ἰδίους δ' ἐκεῖσε κατέστησεν ἄρ-
χοντας· Θεοδοσίωλος δὲ καὶ Λαγώδιος, οἱ τῶν ἀνη-
ρημένων ἀδελφοὶ ἦσαν, φυγάδες γενόμενοι διεσώζον-
το· ὁ μὲν εἰς Ἰταλίαν πρὸς Ὀνώριον, Λαγώδιος δὲ
εἰς Ἑω Θεοδοσίῳ. Τοῦτο πράξας Κωνσταντίνος, πρὸς
τὸν πατέρα Κωνσταντίνον ἦλθε, μὴ φρουρὰν ἀντί-

A vina vi in imperatorum manus delapsi, satis illis
Dei in eos amorem sunt testificati. Jam enim antea
de Stilicone et Alaricho Gottho diximus: illo tantum
omisso, quod cum in Italia et in ipsa urbe Roma,
casu quodam seditiosi homines imperatori Honorio
rebellarent, ipse Ravennam se contulerit: Alari-
chum autem istum, quem fidum adhuc sibi esse
putabat, Galliae scilicet ab eo ducem creatum, cum
frequentissimo exercitu, ut injurias imperatori
factas ulcisceretur, miserit. Ille vero cum eo venis-
set, arte civibus deceptis, Romam ingressus est:
atque ibi publica pecunia ablata, tandem et Hono-
rii sororem Gallam, quae etiam Placidia dicta est,
adulescentulam adhuc et innuptam, rapuit, atque
inde discessit, eamque Constantio, comitis digni-
tatem gerenti, fido admodum sibi amico, servan-
dam dedit. Constantius porro illa una cum pecu-
nia accepta, ad imperatorem Honorium venit. Quo-
cum ad hostes reversus, cum Alaricho pugnam
commissit, victoriamque obtinuit (1). Quam illius
erga se benevolentiam et fidem ut Honorius remun-
eraretur, in matrimonium ei Placidiam colloca-
vit: eundemque, sorori talem honorem habens,
corona et purpura ornatum, ad societatem imperii
extulit. Atque illum quidem Romae reliquit:
446 ipse vero Constantinopolim ad res Theodosii
fratris filii ordinandas, Arcadio illius patre non
ita pridem mortuo, profectus est. Sed enim in
Britannia milites seditione mota, Marcum tyran-
num renuntiaverunt. Non multo vero post eo occiso,
Gratianum (2) ad imperium evexerunt. Sed cum et
hic quatuor exactis mensibus, jugulatus ab eis
esset, Constantinum summæ rerum praefererunt,
nomine ipso imperium illi certum tutumque fore
opinati. Quam ob causam reliquos etiam ita legisse
videntur. Constantinus ex Britannia Bononiam,
maritimam Galliae civitatem trajecit, militesque
Galliae et Aquitaniae omnes, civesque et subditos
usque ad eas quas Romani Cottias Alpes nominant,
inter Galliam et Italiam sitas, ad se pertraxit: et
maximum natu filium Constantem (quem postea
imperatorem renuntiavit) data tum ei Caesaris
dignitate, in Hispaniam misit. Is ibi quos in rerum
publicarum administratione invenit, Honorio ge-
nere conjunctos, Didymum et Veroniam (3),
praelioque (4) secum in Lusitania congressos, et
vivos captos, una cum conjugibus interemit, et
suos ei provinciae rectores praefecit. Theodosiolus
vero, et Lagodius, qui eorum quos modo necatos
esse diximus, fratres erant, fuga sibi consulentes,
salvi permansere. Et Theodosiolus in Italiam ad
Honorium, Lagodius autem in Orientem ad Theo-

(1) Hoc tempore apud Bethlehem sanctus Hieronymus, uno et nonaginta annis expletis, ad Christum migravit. (Diac.)

(2) Eadem aetate Pelagius Brito, Celestino et Juliano adiutoribus, haereticum dogma contra gratiani Christi instituit: quod in Carthaginensi concilio centum decem et septem episcoporum concilio

est damnatum.

(3) Pro Veroniano alii legunt *Viridianum*.

(4) Hi cum antea inter se dissensissent in periculo supremo ad concordiam rediere. (Sozom.) Barbaris enim Pyrenæi montis claustra credidit. (Diac.)

dosium pervenit. Hac re sic acta, Constans ad patrem Constantinum transiit. Cæterum cum incommodum præsidium in Hispaniarum aditu collocasset, maxime cladis et excidii regionibus eis id causa fuit. Postquam enim Constantini copiarum conciderunt, Vandali, Suevi, Alani, gentes feræ, transitu eo occupato, multas urbes et multa castella Galliarum et Hispaniarum, et aliquot tyranni duces ceperunt. Constantinus, cum ei adhuc ex sententia et opinione sua res procederent, filium Constantium Augustum declaravit, et transire in Italiam voluit. Et Cottis Alpibus superatis, Liberonem Liguriæ civitatem venit. Eridanumque trajecturus, ubi de Alavichi morte certior factus est, retrocessit. Alavichus (1) iste, dux quidem Honorii, præditionis autem suspectus, quasi Constantino Italici imperium pararet, fuit. **447** Quam rem ubi Honorius cognovit, ex progressu seu deambulatione quadam reversus, simul atque ab equo descendit, statim gratiarum actiones et laudes Deo obtulit, velati a manifesto proditore liberatus. Constantinus autem tyrannus, et filius ejus Constans, profugientes, in urbe Arelatensi conclusi sunt. Exercitu namque illorum disperso, gentes quas diximus barbaræ, loca circa Pyrenæum montem opibus atque divitiis referta occuparunt: atque inde, præsi-
diis negligenter ad transitum ipsum dispositis, in Hispaniam transierunt.

CAPUT VI.

De Maximo tyranno, et Gerontio, et Constantino, abisque a Constantio interfectis: et ut Constantinus tem administrarit, Valentiniانو tertio post Honorium imperatore Romæ relicto.

Eo tempore Gerontius, Constantini ducum præstantissimus, susceptis contra eum iniuriis, Maximum quemdam sibi familiarissimum, quod eum imperio commodum esse existimaret, ad imperialem sustulit dignitatem, purpurea ei veste data. Atque illum quidem Taracone versari permisit: ipse autem copiis acceptis, adversus Constantinum progressus est: atque ex itinere Viennam digressus, filio ejus Constanti necem struxit. Ea res de Gerontio ubi ad Constantinum est delata, Edovichum ducem suum ad auxilia ex Francis et Alamaniis contrahenda trans Rhenum misit. Et Viennam filio Constanti, nondum Gerontii insidiis sublato, servandam commisit. Gerontius ad Arelatam duxit: eamque urbem, ubi Constantinus profugus erat, obsedit. Honorius autem exercitum ingentem adversus Constantinum tyrannum misit, duce Constantio, quem sororis ejus Gallæ Placidie virum fuisse, antea diximus: atque is postea Valentianum tertium, et Honoriam filiam ex ea genuit. **448** Ea re territus Gerontius, cum paucis celeriter fugit. Reliqui autem milites ejus ad Constantium transierunt. Hispani Gerontium propter eubitam fugam contemnendum esse censescentes,

Ακουσαν καταστήσας τῆς ἐπὶ τὰς Ἰσπανίας παρόδου. Ὁ καὶ μεγίστης ἀπωλείας αἰτίον τοῖς ἐκεῖσε χωρίοις κατέστη. Καταπεσοῦσης γὰρ τῆς δυνάμεως τῷ Κωνσταντίνῳ, Οὐάνδαλοι, καὶ Σουῖται, καὶ Ἀλανοί, ἄγρια ἔθνη, τὴν ὁδὸν χειρωσάμενοι, πολλὰς τε πόλεις καὶ φρουρίας τῶν Γαλλίων εἶλον, καὶ τινὰς ἀρχοντας τοῦ τυράννου. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἐπὶ τοῖς κατὰ γνώμην ὧν, βασιλεῖα τὸν υἱὸν ἀναγορεύει Κωνσταντίον, καὶ εἰς Ἰταλίαν ἀφικέσθαι ἐβούλετο. Καὶ δὴ τὰς Κοττίας παραμείψας Ἀλπεῖς, εἰς Λιβερωῖνα, πάλιν τῆς Λιγουρίας, ἦκε. Περὶ δὲ μέλλων Ἡριδανόν, τὸν Ἀλαβίχου μεμαθηκώς θάνατον, ὁπίσω ἀνέτρεχεν. Ἐδίδιχος δ' οὗτος στρατηγὸς μὲν ἦν Ὀνωρίου ὑποπτος· δ' ἦν ὡς Κωνσταντίνῳ τὴν τῆς Ἰταλίας κατασκευάζων ἀρχὴν. Ὁ μαθὼν Ὀνώριος, ἐξ ἐφ' ὅδου ἐπανῶν, αὐτίκ' ἀποδὼς τοῦ ἱπποῦ, εὐχαριστήριον ἀφωσίου θεῷ, οἷα προσφανοῦς ἐπιβούλου ἀπαλλαγείς. Ὁ δὲ τυράννος Κωνσταντῖνος καὶ ὁ παῖς τοῦτ' Κωνσταντίος φεύγοντες, εἰς Ἀριήλατον συνεκλείοντο. Τοῦ γὰρ στρατοῦ ἐκείνων διαχυθέντος, τὰ προεξημένα βάρβαρα ἔθνη τὰ περὶ τὸ Πυρρήναϊον ὄρος χωρία κατέλαβον, εὐδαιμονίας καὶ πλοῦτος τοῦ ἀνάμεστα· τῶν φρουρῶν ἀμελῶς τῇ ἐκείσε παρόδῳ διατεθέντων, ἐκεῖθεν εἰς Ἰσπανίαν παρήλθον.

C

ΚΕΦΑΛΑ. Γ'.

Περὶ Μαξίμου τοῦ τυράννου, καὶ Γεροντίου καὶ Κωνσταντίνου, καὶ ἄλλων ὑπὸ Κωνσταντίνου ἀναιρεθέντων· καὶ ὡς ἤρξε Κωνσταντίος, Οὐαλεντινιανὸν τὸν τρίτον μετὰ Ὀνώριον βασιλεῖα ἐν Ρώμῃ καταλιπών.

Τότε τοίνυν Γερόντιος ὁ τῶν στρατηγῶν Κωνσταντίνου κράτιστος, εἰς δυσμένειαν ἐκείνῳ γενόμενος, Μάξιμόν τινα οικειότατον αὐτῷ ὄντα, πρὸς ἀρχὴν δεξιῶν εἶναι νομίσας, ἐπὶ τὴν βασιλικὴν ἀνῆγε θρόνον, καὶ τὴν ἀλουργὴν ἐσθῆτα ἐδίδου. Κάκεινον μὲν ἐν Ταρακόνῃ διάγειν εἰσεν· αὐτὸς δὲ τὰς δυνάμεις ἀναλαβὼν, κατὰ Κωνσταντίνου ἐχώρει. Καὶ δὴ ἐκ παρόδου τῇ Βιέννῃ γενόμενος, τῷ ἐκείνου πατρὶ Κωνσταντῖ παρесеκέαζε θάνατον. Ὡς δὲ Κωνσταντῖνος τὰ κατὰ Γερόντιον ἐπυνθάνετο, τὸν μὲν στρατηγὸν ἐκείνου Ἐδίδιχον ἐς τὸ πέραν τοῦ Ῥήνου ἀγείρει συμμαχίαν συλλέγειν, ἐκ τῶν Φράγγων καὶ Ἀλαμανῶν· τὰ δὲ περὶ Βιένναν, τῷ πατρὶ Κωνσταντῖ, μήπω ἐκ τῆς συσκευῆς Γεροντίου θανάτῳ, φυλάττειν ἀφῆκεν. Ὁ μὲν οὖν Γερόντιος ἐλάσας ἐπὶ τὴν Ἀριήλατον, ἐπολιόρκει τὴν πόλιν, ἥς ἔυδον ὁ Κωνσταντῖνος φυγὰς ἦν. Ὁ δ' Ὀνώριος στρατιὴν ἀξιόμαχον πέμψας κατὰ τοῦ τυράννου Κωνσταντίνου, ἥς ἡγεῖτο Κωνσταντῖνος· ὃν φθάσαντες εἰπομεν γαμβρὸν ἐπὶ Γάλλῃ Πλακιδίᾳ Ὀνωρίῳ γενέσθαι, ὃς καὶ Οὐαλεντινιανὸν τὸν τρίτον ἐγέννα καὶ θυγατέρα Ὀνωρίαν· διαθοροῦθεις δὲ Γερόντιος, ἀναρχῆτος μετ' ὀλίγων ἐφρευγε, τῶν ἄλλων στρατιωτῶν αὐτοῦ προσφθέντων τῷ Κωνσταντῖνῳ. Οἱ δὲ Ἰσπανοὶ εὐκαταφρό-

(1) Fortasse hic rectius legatur Alarichus, urbis Romæ expugnator.

νητον τῇ ἀθρόᾳ φυγῇ δόξαντα τὸν Γερόντιον, ἀνα-
ρεῖν ἐβουλεύσαντο. Νύκτωρ δὲ τῇ καταγωγῇ ἐπι-
στάντες, τοῖς ὅπλοις ἱκανῶς πεπραγμένοι, ἀνελεῖν
ἐπεχείρουν. Γερόντιος δὲ μεθ' ἐνὸς Ἀλανοῦ καὶ τισι
τῶν ἐπιτηδείων ὑπὲρ στέγης γενόμενοι, οὐχ ἦττον
ἢ τριακοσίους τῶν ἐπικειμένων ἀνείλον στρατιωτῶν.
Ἐπεὶ δὲ τὰ βέλη ἐπιλειποῦντα ἐκείνους ἦσαν, οἱ μὲν
οἰκείται δρασμῷ ἐχρήσαντο, λάθρα καθέντες διὰ τοῦ
οἴκου αὐτοῦς· ἀλλὰ καὶ Γερόντιος ἐπίσης διασωθῆναι
πρὸς ἰσχύος ἔχων, ἀπέπατο ἔρωτι συνεσχημένους
Νουνυχίας τῆς γαμετῆς. Ἄμα δ' ἔφω, πῦρ κάτωθεν
ὕφαψάντων τῶν ἐπιδοῦλων, ἐπεὶ σωτηρίας ἐκείνων
ἐλπίς οὐδαμῶς ὑπελείπετο, πρῶτον μὲν τοῦ συνόν-
τος αὐτῷ Ἀλανοῦ τὴν κεφαλὴν ἀφαιρεῖται οὐκ ἄκον-
τος· ἔπειτα καὶ τῆς γαμετῆς, αὐτῆς ἐκείνης ὀλοφυ-
ρομένης καὶ δάκρυσι προσωθούσης ἑαυτὴν τῷ ξίφει,
δεομένης τε πρὶν ὑπὸ χειρὶν ἄλλων γενέσθαι, τοῦτο
ὑστατον δῶρον λήψεσθαι, ὑπὸ τῷ ξίφει θανεῖν τοῦ
ἀνδρός. Ἦ μὲν οὖν ἄξια τῆς θρησκείας πράττουσα
(Χριστιανὴ γὰρ ἦν), ἀνδρείῳ ψυχῆς παραστήματι
οὕτοις ἀνῆρηται, κρείττονα λήθης τὴν περὶ αὐτῆς
μνήμην τῷ βίῳ καταλιπούσα· ὑστατον δὲ καὶ Γε-
ρόντιος, τρίτον ἑαυτῷ τὸ ξίφος κατενεγκὼν, ἐπεὶ μὴ
καιρῶς καθήπετο, τὸ παρὰ τὸν μηρὸν ἐξηρτημένον
ξιφίδιον σπατάμενος, κατὰ τῆς καρδίας ἐλαύνει.
Ἀλλ' οὕτω μὲν καὶ Γερόντιος ἀπεβίω. Τῆς δ' Ὀνω-
ρίου στρατιᾶς, ἥς Κωνσταντῖον ἡγεῖσθαι δηλώσαντες
ἔχουμεν, παρακαθημένης τὸν Κωνσταντῖον, ἐκείνος
μὲν ἐπέμενε τῇ πολιορκίᾳ, Ἐδοβίχον δὲ ἐπεπόμφει
πέραν Ῥήνου πρὸς τε Φράγγων καὶ Ἀλαμανῶν
συμαχίαν ἐκδεχόμενος. Ὁ δὲ δεισάντας οἱ περὶ Κων-
σταντῖον, ἐβουλεύοντο εἰς Ἰταλίαν ἀναχωρεῖν, κάκει-
τε Ἐδοβίχῳ συμβάλλειν· τοῦτο δόξαν, ἐπεὶ καὶ
πλησίον στρατοπεδεύεσθαι τὸν Ἐδοβίχον ἐπυνθάνον-
το, διεσπείουοντο τὸν Ῥοδανόν. Καὶ ὁ μὲν Κωνσταν-
τιος ὅσον πεζὸν ἀναλαβὼν τοῦ στρατεύματος, τοὺς
πολεμίους ἐνῆδρυσεν· Οὐλφίλας δὲ ὁ στρατηγὸς τὴν
ἵππον προσεπαγόμενος, οὐ πᾶν πόρρω λόγον ἐκεί-
νοις καθίστα κρυπτόμενος. Ἐπεὶ δ' οἱ πολέμιοι λα-
θόντα Οὐλφίλαν παρήμειψαν, καὶ ἔβη εἰς μάχην
εἶναι τοῖς ἄμφι τὸν Κωνσταντῖον ἐμελλον, σημείον
δοθέντος, Οὐλφίλας ἀθρόον ἀναφανείς, κατὰ νώτου
τῶν πολεμίων ἤλαυνε. Τροπῆς δὲ γενομένης, οἱ μὲν
ἔφυγον, αἱ δ' ἀνηρῶντα· οἱ δὲ τὰ ὅπλα εἰσέλαυντες,
συγγνώμην ἤτουν, καὶ φειδοῦς ὡς τάχιστα ἤξιοῦντο.
Ἐδοβίχος δ' ἀναβὰς τὸν ἵππον, ἐπ' ἀγρόν τινα ἤλαυνε·
Ἐκδοκίου τινός, φίλου μὲν αὐτῷ οἱ πάλοι καθε-
στηκότος, πολλὰ δ' εὐεργετηθέντος. Ὁ δὲ οἶα φίλον
δεξιόμενος, νύκτωρ τὴν ἐκείνου κεφαλὴν ἐκτεμὼν,
τοῖς περὶ Κωνσταντῖον προσῆγε, μεγάλη λήψεσθαι
προσδοκῶν. Κωνσταντῖος δὲ χάριν εἰπὼν εἰδέναι
ἐκείνῳ τῆς πράξεως, τὴν κεφαλὴν ἐλάμβανε. Συνεῖ-
ναι δ' ἐκείνοις ἐπιχειρῶν, ἀναχωρεῖν ἐκέλευετο· μὴ
γὰρ ἀγαθὴν εἶναι αὐτῷ τε καὶ στρατῷ ἡγήσασθαι
κακοῦ ξυνοδόχου τὴν συνουσίαν. Ὁ μὲν οὖν ἐπ' ἀνδρὶ
ξένῳ καὶ φίλῳ δυσπραγοῦντι ἀνόσια δράσας, λύκος
ὠφέλη, τὸ τοῦ λόγου, χανὼν εἰς κενόν. Μετὰ δὲ τὴν
νίκην ἐπὶ τὴν πόλιν αὐτοῖς τοῦ στρατοῦ διαπεραιω-
θέντος, καὶ συμβάντα Ἐδοβίχῳ μαθὼν Κωνσταντῖος,

A consilium ejus occidendi ceperunt : et noctu ho-
spitio ejus imminentes, cum armis satis muniti
essent, interficere eum sunt aggressi. At Gerontius
et Alanus unus, cum quibusdam illius necessariis,
tectum ejus domus conscendentes, non pauciores
quam trecentos qui eos oppugnabant, interfecere
milites. Atque ubi tela eis defuere, famuli quidem
clam se ex ædibus demittentes, in pedes conjece-
runt. Gerontius autem cum et ipse itidem salvus
evadere posset, facere id recusavit, Nunychiae
conjugis amore obstrictus. Cum ipso autem dilu-
culo, hostes domum in inferiori parte incenderunt.
Et cum Gerontio nulla salutis spes reliqua esset,
primum ille Alani caput non illibentis reseculit :
deinde et uxoris ; cum illa lamentaretur, et lacry-
mans se ferro admoveret, precareturque, ut prius
extremum hoc munus a marito ferret, ejusque
gladio interiret, quam in aliorum perveniret po-
testatem. Atque illa dignam se religione sua exhi-
bens (Christiana enim erat), virili prorsus animi
instituto, ita vitam finit : praelariorem, quam ut
oblivione premi possit, memoriam ad posteros
transmittens. Postremo vero Gerontius, cum ter-
tio sibi ipsi ferrum adegisset, nec lethale vulnus
infixisset, quem ex femore suspensum habebat,
pugione stricto, cor convulneravit. Et sic Geron-
tius quoque interiit. Enimvero Honorii exercitū,
cui Constantium praefuisse indicavimus, Constan-
tinum circumvallante, ille obsidionem sustinuit,
Edovichum, quem ultra Rhenum ad Francos et
Alamanos auxiliares adducendos miscrat, exspe-
ctans. Quod veritus Constantius, retrocedere Ita-
liam versus, ibique confligere cum Edovicho
voluit. Idque ita constituit, quod in propinquo
Edovichum castra habere audiverat. Itaque cum
copiis Rhodanum transiit. Et ipse quidem cum
peditatu omni hostibus exitium molitus est : nec
minus Ulphilas equitum praefectus, non longe ab
eis loco alio clam in insidiis constitit. Postquam
autem hostes Ulphilam inscii praetergressi sunt,
449 et jam pugnam inire cum Constantio debe-
rent, signo dato ille subito se ostendit, et hostes
a tergo aggressus est. Ordinibus ergo turbatis, alii
se in pedes dederunt, nonnulli trucidati sunt :
D quidam abjectis armis veniam petiere, qui etiam
quamprimum in gratiam sunt recepti. Edovichus
autem equo conscenso, in agrum Ecdicii cujusdam
veteris amici, qui multa ab eo acceperat beneficia,
pervenit. Et ille quidem ut amicum eum excepit.
Noctu autem capite ei amputato, ad Constantium
id, magna se pro eo munera accepturum sperans,
pertulit. Constantius gratias homini de facinore
eo egit, et caput recepit. Cum vero manere cum
eis ille conaretur, discedere inde jussus est. Mi-
nime namque sibi et exercitui bono putavit fore
insidi hospitis consuetudinem. Quapropter Ecdi-
cius in amico et hospite adversis rebus presso,
cum flagitium tam impium designarit, lupo (quod
in proverbio dicitur) frustra hians esse visus est.

Post victoriam istam, ubi exercitus ad urbis ob-
sidionem amne transmissio rediit, et Constantinus
ea quæ Edovichio acciderant, cognovit, sua sponte
imperatoria deposuit insignia : ecclesiamque in-
gressus, presbyteri suscepit dignitatem. Et cives
oppidi iurejurando prius accepto, portas Constans
aperuere : qui etiam omnes servati sunt :
atque ex eo tempore, subditi ejus regionis omnes
in pristinum statum restituti, Honorio fideles
fuerunt : tyrannus autem cum filio Juliano in Italiam
ducti, priusquam ad destinatum locum pervenire,
trucidati sunt. Brevi quoque post Jovianus (1);
Maximus, quem diximus, Sarus, alique præterea
qui Honorii imperio insidati sunt, cæsi interiire.
Qui sane Honorius, sicut dictum est, per sororem
Gallam Placidiam, in affinitatem Constantium, qui
Constantini tyrannidem exterminavit, ascrivit :
eundemque propter plurimas præclare bello res
gestas in imperii societatem recepit. Ipsius etiam
filio Valentiniano, quem illi Placidia progenuerat,
nobilissimi dignitatem concessit. Constantii ima-
gines, id quod eis facere mos erat qui pridem ad
fastigium imperiale erecti essent, in Orientem
misse sunt : easque cum junior Theodosius non
admitteret, et ob talem contumeliam bellum Con-
stantius moliretur, 450 simul et vita et curis
longius quam mensibus sex imperasset.

CAPUT VII.

*De tyrannide Joannis Gotthi : et de Aspare et Ar-
daburio, belli ducibus.*

Interea vero Joannes, unus ex iis qui impera-
tori commentarios scribunt (2), præsentis secunda-
rum rerum statu non contentus, imperio arrepto
tyrannus alius exstitit. Placidiam is et Valentinia-
num expulit, qui etiam Byzantium ad Theodosium
navigarunt. Ea re Honorius (3) cognita, dolore
immenso correptus, postea hydropis morbo periit.
At Joannes tyrannidi incubans, legationem ad
Theodosium misit, quæ ut ipse imperator recipe-
retur, peteret. Legati vero nihil egere, sed pri-
mum in custodiam conjecti, deinde in Propontidem
exsulatum missi sunt. Porro Placidiam et Valenti-
nium Thessalonicam duci Theodosius curavit,
atque ibi Cæsaris dignitatem sororis filio tribuit :
bellum autem adversus tyrannum gerendum Ar-
daburio duci et filio ejus Aspari commisit. Qui
sane Placidiam et Valentinianum secum ducentes,
postquam ad Pæones et Illyricos pervenire, Salo-
nas Dalmatiæ oppidum vi ceperunt. Ex eo loco
Ardaburius classe contra tyrannum profectus est.
Et primum ille quidem secunda fortuna usus est,

(1) Nonnulli hunc Jovinum alii Jovium nominant :
cujus frater Sebastianus itidem est cæsus.

(2) Vocantur ii hypomnematographi. I. Si quis
spontaneos. C. de decurion. lib. x.

(3) Honorius cum patre, fratre, et fratris filio,
triginta imperavit annis et tricennalia celebravit.
Ab eodem Placidia Augusta, Constantio marito

Α ἔκων τὰ τῆς βασιλείας ἀπέθετο σύμβολα· καὶ τῇ ἐκ-
κλησίᾳ προσῶν, τὴν τοῦ πρεσβυτέρου ἀξίαν ἐλάμ-
βανεν. Οἱ δ' ἐντὸς τειχῶν ὄρκους πρότερον λαβόντες,
τὰς πύλας Κωνσταντίνου ἀνοίγουσι, καὶ φερούς ἅπαν-
τες ἔξουσιντο. Ἐξ ἐκείνου τε ἅπαν τὸ τῆδε ὑπὸ ἄλλου
εἰς τὴν προτέραν αὐτοῦ ἡλθε κατὰστασιν Ὀνωρίῳ
φιλα φρονήσαν. Ὁ δὲ τύραννος ἅμα Ἰουλιανῷ παιδί
εἰς Ἰταλίαν ἀγόμενος, πρὶν τὴν ὠρισμένον φθάσαι
τόπον, ἀναίρεται. Μετ' ὀλίγον δὲ ἀδοκίμως Ἰουλιανὸς
τε καὶ Μάξιμος ὁ προσιρρημένος, Σάρως, καὶ ἄλλοι
τῇ Ὀνωρίου ἀρχῇ ἐπιβουλευσάντες, ἀναίρουνται.
Ὅς δὴ τὰ Ὀνώριος, ὡς γε εἴρηται, κατὰ κῆδος ἐπὶ
τῇ ἀδελφῇ Πλακιδίᾳ Γάλλα γαμβρὸν ἀγεται Κων-
στάντιον, τὸν τὴν Κωνσταντίνου τυραννίδα καθηρη-
κότα· καὶ τοῦτον διὰ πλείστα τὰ στρατηγικάματα εἰς
τὸ τῆς βασιλείας προσλαμβάνεται σκήπτρον, ἥδη καὶ
παιδα Οὐαλεντινιανὸν ἤδη Πλακιδίας γενημένης
αὐτῷ· ὃ καὶ τὴν τοῦ ἐπιφανεστάτου ἀξίαν περιῖψεν
Ὀνώριος. Αἱ δὲ τοῦ Κωνσταντίνου εἰκόνες, ὡς γε ἦν
ἔθος τοῖς ἄρτι παρελθοῦσιν εἰς τὰ βασίλεια πράττειν,
ἀνεπέμποντο πρὸς τὴν Ἑω. Θεοδόσιος δὲ ὁ νέος οὐ
προσέτιο ταύτας· παρασκευαζομένῳ δὲ Κωνσταντίνῳ
εἰς μάχην διὰ τὴν ὕδριν, καὶ τῆς ζωῆς καὶ τῶν
φροντίδων ἐπιστάς ὁ θάνατος τὴν ἀπάλλαγιν παρ-
έχευε, μῆνας οὐ πλείους τῶν ἐξ βασιλεύσαντι.

ejusmodi cum mors adveniens solvit, cum non

ΚΕΦΑΛ. Ζ.

*Περὶ τῆς τυραννίδος Ἰωάννου τοῦ Γότθου· καὶ
περὶ Ἀσπαρος καὶ Ἀρδαβουρίου τῶν στρατη-
γῶν.*

Ἐν τούτῳ δὲ Ἰωάννης εἰς τῶν τὰ ὑπομνήματα
βασίλει γραφόντων μὴ τὴν παρούσαν ἀντυχίαν ὑπε-
νεγκῶν, τὴν βασιλείαν ἀρκάσας, ἕτερος τύραννος
ἦρθη· καὶ ἐλαύνει μὲν Πλακιδίαν καὶ Οὐαλεντινιαν-
νὸν, οἱ καὶ ἐς Βυζάντιον πρὸς Θεοδόσιον ἐπλευσαν·
δ μαθὼν Ὀνώριος, ἀμέτρῳ λύπῃ σχεθεὶς, νύμφῃ ὑδρί-
ῳ ὑστερον ἐτελεύτα. Ὁ δὲ Ἰωάννης ἐπιθέμενος τῇ
τυραννίδι, διαπροσέβεται πρὸς Θεοδόσιον, δεχθήναι
ὡς βασιλεῖα δεόμενος. Τῇ δὲ πρεσβείᾳ ἀπράκτου
γεγενημένης, οἱ μὲν πρέσβεις φρουρᾷ, ἐπειτα ὑπερό-
ριοι κατὰ τὴν Προποντίδα ἐγένοντο. Πλακιδίαν δὲ
καὶ Οὐαλεντινιανὸν εἰς Θεσσαλονίκην ἐπεμψε, καί
τὴν τοῦ Καίσαρος ἀξίαν αὐτῷ ἀνεψίῳ παρτίθει. Τὴν
δὲ κατὰ τοῦ τυράννου στρατηγίαν Ἀρδαβουρίῳ τῷ
στρατηγῷ καὶ τῷ τούτου υἱῷ Ἀσπαρὶ ἐχειρίζει·
οἱ δὲ Πλακιδίαν τε καὶ Οὐαλεντινιανὸν συνεπαγόμε-
νοι, ἐπειθὲ Παίονας καὶ Ἰλλυριοὺς διέλασαν, τοὺς
Σάλωνα, πόλιν δὲ Δαλματίας αὐτῇ, κατὰ κράτος
αἰρούσιν. Ἐκείθεν ὁ μὲν Ἀσπαρ νητῇ στόλῳ κατὰ
τοῦ τυράννου ἐχώρει. Καὶ πρῶτα μὲν ἀγαθὴ τύχη
ἐχρήτο· ὁμοῦ δὲ ὑστερον οὐ καλῶς οἱ ὁ πλοῦς ἐκείνῳ

ejus mortuo, cum Valentiniano et Honoria liberis
pulsas, a Theodosio in Oriente suscepta est. (Diac.
Pomp. Cassiod.) Huic soboles nulla fuit. Nam duæ
Siliconis filiae, Maria et Thermania, altera post
alteram ei nuptæ, Dei judicio inopinata morte
præventæ, ex hac luce migrarunt. (Diac.)

ἀπέδη· βίαιος γὰρ ἄνεμος καὶ οὐκ αἴσιος· ἐκπνεύσας ἄ
 ἄθρόον, εἰς τὰς χεῖρας αὐτὸν ἐνέβαλε τοῦ τυράννου.
 Ὁ δὲ πρὸς σπονδὰς ἀφορῶν, φιλανθρώπως Ἀρδα-
 βουρίῳ ἐκέχρητο· ἐν ἀδείᾳ τε πολλῇ τοὺς ἀποστρα-
 τήγους τοῦ τυράννου λελοπτημένους εὐρὼν, τὴν κατ'
 ἐκείνους μᾶλλον κρατύνει ἐπιβουλῇ· καὶ κρύφα τῷ
 παιδί Ἀσπαρι διεμήνυνε, ὡς ἐφ' ἐτοίμῳ τῷ κατορ-
 θώματι τάχιστα παραγίνεσθαι. Ὁ δὲ τύραννος ἐλ-
 πίσει μετέωρος ἦν, συλλαβὼν Ἀρδαβουρίον, εἰς
 ἀνάγκην ἰλάσαι τὸν αὐτοκράτορα, ψήφῳ κοινῇ περαι-
 νειν τὸ αἶτημα, καὶ αὐτὸν βασιλέα εἰσδέχεσθαι, εἴ
 γε βούλοιο τὸν στρατηγὸν αὐτοῦ σῶζεσθαι· καὶ γὰρ
 ταῖς ἀληθείαις ἐν μεγίστῳ ἀγῶνι καθίστατο βασι-
 λεύς, μή τι πάθαι πρὸς τοῦ τυράννου ὁ Ἀρδαβου-
 ριος. Ὁ δὲ Ἀσπαρ τὴν ἱππικὴν ἀναλαβὼν δύναμιν,
 καὶ τῷ τάχει τὰς αἰσθήσεις κλέψας, τῆς Ἀκυληίας
 μεγάλης πόλεως ἑγκρατὴς γίνεται, ἀταλαιπώριος
 ταύτην παραστήσάμενος, συνόντων αὐτῷ Πλακιδίας
 καὶ Οὐαλεντινιανοῦ. Διὸς δὲ εἰσφει ἐπὶ τὸ πρόσω
 ἵναι, πολλὰς μυριάδας στρατοῦ ἀθροίσαι πεπυσμέ-
 νους τὸν βάρβαρον. Ἀλλ' ἡ τοῦ βασιλέως εὐχὴ καὶ
 τότε μάλιστα διαφαίνεται. Θεοῦ γὰρ ἄγγελος, σχῆμα
 ποιμένος ὑποδυσάμενος, ὠδήγει τοῖς ἀμφὶ τὴν Ἀσπα-
 ρα· καὶ διὰ τῆς παρακειμένης τῇ Ῥαδένῃ λίμνης
 διήγεν (ἐκεῖ γὰρ διατρίβων ὁ τύραννος κατέτεχε τὸν
 Ἀρδαβουρίον), ὅθεν οὐδεὶς οὐδέπω διαβῆναι ἰστέρη-
 ται. Θεὸς δὲ ἄρα ἐπίσης τῇ Ἐρυθρᾷ τέμνων τὸ
 ὕδωρ, τὴν ἄδατον πᾶσιν ἀνεδείκνυ βατήν. Ἐπὶ γὰρ
 τοῦ τῆς λίμνης ὕδατος ὡς ἐπὶ ξηρᾷ διαδάντες
 σὺναμα παντὶ τῷ ἱπποτῇ στρατῷ, καὶ τὰς τῆς πό-
 λεως πύλας ἐξ ἐφθόου συσχνόντες, τῆς πόλεως ἑγκρα-
 τὰς γίνονται. Μάχης δὲ συβράγεις ὀλίγης, προδο-
 σίᾳ τῶν ἀμφ' αὐτὸν ὁ τύραννος συλλαμβάνεται, καὶ
 πρὸς Ἀκυλητὴν Πλακιδίᾳ καὶ Οὐαλεντινιανῷ πέμπε-
 ται. Κάκει τὴν χεῖρα πρῶτον διατμηθεὶς, καὶ τὴν
 κεφαλὴν ἀφαιρεῖται, ἕνα πρὸς τῷ ἡμίσει τυραννή-
 σας ἑναιαυτόν. Ὁ δὲ βασιλεὺς συνήθως καὶ πάλιν ἦν
 εἶχε περὶ τὸ θεῖον εὐλάβειαν ἐπεδείκνυτο. Ἐπεὶ γὰρ
 ἐν Ἰπποδρόμῳ ἡ τοῦ τυράννου νίκη ἡγγέλλετο, προσ-
 ἐφώνει τῷ δήμῳ, Ἐδούρο, λέγων, εἰ δοκεῖ, τὴν
 τέρψιν παρέντες, ἐπὶ τὸν εὐκτήριον τόνδς οἶκον γε-
 νόμενοι, χαριστηρίου ψόδος τῇ νίκῃς αὐτῷ θεῷ
 ἀναπέψωμεν. » Ταῦτ' εἰπόντος, ἡ μὲν θεὰ ἡμέλη-
 το· διὰ μέσου δὲ τοῦ Ἰπποδρόμου ἰόντες, ἅπαντες
 ἐν ὕμνοις συμφώνως καὶ ψάλλας εὐχαρίστοις ἐπὶ τὸν
 παρακείμενον οἶκον θεῷ ἐπορεύσαντο· καὶ μετὰ ἐκκλη-
 σία ἡ πᾶσα πόλις ἄθρόον ἐγένετο, τοῦ λαοῦ παντὸς
 τῷ εὐκτηρίῳ χώρῳ διημερεύσαντος. Ἐν φροντίσι δ'
 ἔπειτα ἦν ὁ κρατῶν, τίνα δέοι βασιλέα τοῖς ἐσπε-
 ρίοις μέρεσι καθιστᾶν ὡς ἐπὶ πᾶν διασχεπτόμενος.

postea autem navalis expeditio ei non bene cessit.
 Nam subito violentus et incommodus ventus exor-
 tus, in tyranni manus eum conjecit. Et ille ad
 pacificationem spectans, humaniter Ardburium
 tractavit. Ardaburius in securitate multa, cum eos
 qui a tyranno ducum ordine moti et exactorati
 fuerant, niestos esse videret, insidias etiam contra
 illum magis struxit : et filio Aspari clam denun-
 tiavit, ut quam celerissime ad occasionem rei bene
 gerendæ adveniret. Tyrannus Ardaburio capto spe-
 elatus, in eam necessitatem imperatorem cecidi-
 disse censuit, ut communi calculo petitionem suam
 approbaret, et se imperatorem reciperet, si qui-
 dem ducem suum saluum esse vellet. Et profecto
 in maximo imperator erat discrimine, ne quid a
 tyranno adversi Ardaburio accideret. Aspar equi-
 tatu accepto, celeritate adventus sui sensum præ-
 venit, et Aquileiam urbem magnam recepit :
 451 eamque facile, Placidiam et Valentinianum
 secum habens, confirmavit. Metus autem ei ulte-
 rius progrediendi, quod barbarum plurimorum
 millium exercitum contraxisse audisset, incessit.
 Verum tum quoque maxime imperatoris precum effi-
 cacia enituit (1) : nam angelus Dei, pastoris habitu
 sumpto, copiis Asparis præiit, et per lacum eas,
 qui Ravennæ (ibi enim tyrannus in potestate sua
 Ardaburium habens agebat) subjectus est, duxit,
 unde neminem unquam advenisse memoriæ pro-
 ditum est. Deus sane ipse qui in mari Rubro un-
 das discidit, quod invium erat, omnibus pervium
 exhibuit. Sed enim perinde atque solum siccum
 copiarum Asparis una cum equitatu omni, lacus undas
 transeuntes, primo adventu urbis portis captis,
 positi ea sunt. Ibi cum prælium exiguum commis-
 sum esset, tyrannus proditione suorum captus est,
 et Aquileiam ad Placidiam et Valentinianum mis-
 sus. Ubi ei primum manus resecta, deinde etiam
 caput amputatum est, cum annum sesquialterum
 tyrannidem exercuisset. Imperator more suo rur-
 sum qua esset erga Deum religione ostendit. Post-
 quam enim ei victoria de tyranno reportata, ludis
 Circensibus renuntiata est, ad populum vocife-
 rans : « Agite, inquit, si ita videtur, ludicro hoc
 dimisso, in ædem hanc precatoriam eamus, et
 D carmina gratiarum agendarum auctori victoriae
 Deo concinamus. » Hæc ubi dixit, spectaculum
 neglectum est : et per circum medium euntes
 omnes, concentu uno cum hymnis et carminibus
 pulcherrimis gratissimisque, in proximam Dei
 domum sunt ingressi, formamque prorsus eccle-

(1) Consideret lector æquus, quod in Albi flu-
 mine ad oppidum Mulbergam an. Domini 1547
 acciderit.

*Hostes ut Albis cedere terribos
 Conspexit, alto fluminis alveo
 Progressus agrestem coloni
 Induitur faciem Menalceæ,
 Et vada monstrat pervia Cæsari,
 Illumque Cæsar consequitur ducem,
 Cælo sibi credens ab alto*

*Omne dexteriore missum.
 Eques deinceps trajicit impiger,
 Nymphis natantum frena regentibus
 Quas Martis insuetas furentis,
 Dulcis amor stimulabat Orci.
 Nec ante fervens desinit impetus
 Tenere cursum saltibus avitis.
 Victoribus quam del supinis
 Ipse manus inimicus hostis.*

I. L. De bello Saxonico, 1547.

siae unius cuncta retulit civitas, populo omni in templo diem eum consumente. Postea cura illa animum subiit imperatoris, ut quemnam Occidentem imperatorem omnino proficeret, deliberaret. Quapropter Valentinianum sororis filium, idoneum ei imperio iudicavit, quod matrem haberet, quæ curam ibi rerum administrationis ferre posset. Properabat vero et ipse in Italiam proficisci, ut nepoti imperium constitueret, provincialesque ibi, ne facile tyrannis se committerent, doceret. Et ea de causa Thessalonicam progressus est. Sed quominus ulterius procederet, morbo impeditus est. Proinde per Helionem patricium imperii insignibus illi missis, ipse Byzantium est reversus.

452 Aetius vero, qui secundum ducendis militibus copiis locum apud tyrannum habuerat, post tertium a cædæ illius diem sexaginta Barbarorum millia ducens advenit (1). Cum quo ubi Aspar conflictum habuit, et cædes utrinque ingens facta est, postea pacificatione inter ipsum et Placidiam atque Valentinianum interveniente, Comitatus dignitatem tulit. Qui vero cum eo mercede conducti erant Barbari, auro corrupti, et ipsi simul et iram et arma abiecere, obsidibusque datis, et fide rursus accepta, in patriam rediere suam.

CAPUT VIII.

Ut Deus, imperatorum delectatus virtute, multa corpora illustrium olim sanctorum sub terra latentia, in lucem produxerit: et de prophetæ Zachariæ inventione.

Verum de tyrannis qui tum exstiterunt, et providentia Dei diffluxerunt, satis dictum esse puto. Neque nos illorum obiter, et quasi per digressionem meminimus, sed ut certo declararemus, sufficere principi, maxime ad præsidium et custodiam imperii, rerum divinarum curam diligentem, et cultum rectum: quæ in Theodosio et sorore ejus Pulcheria fuere. Deus etenim omnino administratione eorum delectari visus est: non eo solum quod bella ita composuit, ut subditi eorum ab hostibus liberarentur, atque iidem præter opinionem omnium, cum ingenti magnificentia recte gubernarentur: **453** verum etiam, quod multa sacra corpora eorum qui olim veriore pietate excelluerunt latentia, imperii illorum tempora honore prosequens, visionibus quibusdam e sinu terræ produxit, et publice in apertum protulit. Id quod eo tempore accidit in Zacharia veteriore propheta, in Stephano primo diacono et martyre, atque in Sebasteenibus quadraginta sub Licinio gelu conereis martyribus. Quorum omnium cum nova sit inventio, ut eam Deus exhibuerit, necessario dicendum esse videtur. Ac primum de propheta, ut qui primum apparuerit, memorabo. Circa Eleutheropolim Palæstinæ, vicus quidam est Chophar dictus, unde Zacharias ortus fuit. Præfuit huic Calernerus quidam agricola (2), erga agri possessorem quidem benevolus maxime, in finiti-

A Τὴν ἀδελφιδούν δὲ Οὐαλεντινιανὴν ἀρμόδιον ἔκρινεν, ἱκανῶς τῆς μητρὸς ἐκείνῃ ἐχούσης τὴν τῶν ἐκείσε πραγμάτων φροντίζειν διοίκησιν. Σπεύδων δὲ καὶ αὐτὸς τὴν Ἰταλίαν καταλαβεῖν, ὥστε τὴν βασιλείαν τῷ ἀνεψίῳ καταστήσαι, παιδεύσαι τε καὶ τοὺς ἐκεῖ μὴ βλάβῃς ὑπὸ τυράννοις γίνεσθαι· ἄχρι τῆς Θεσσαλονίκης γενόμενος, νόσῳ τὴν ἐπὶ τὰ πρῶτω πορείαν ἐπέχετο. Διὰ δὲ τοῦ πατρικίου Ἡλίωνος τὰ τῆς βασιλείας πέμψας ἐκείνῳ παράστημα, αὐτὸς αὖτις πρὸς τὸ Βυζάντιον ἐξυπέστρεφεν. Ἀέτιος δὲ τοῦ τυράννου καθεστὼς ὑποστράτηγος, μετὰ τρίτην ἡμέραν τῆς τελευτῆς, ἐξήκοντα χιλιάδας βαρβάρων ἄγων, ἔχε. Συμπλοκῆς δὲ τοῖς περὶ τὸν Ἀσπαρον γενομένης, φόνος ἐκατέρωθεν ἐρρύθη πολὺς. Ἐπειτα πρὸς Πλακιδίαν καὶ Οὐαλεντινιανὸν σπεισάμενος, τὴν τοῦ κόμητος ἀξίαν ἐλάβανεν. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν μισθωτοὶ βάρβαροι, χρυσίῳ καὶ αὐτοὶ τὴν ὀργὴν καὶ τὰ ὅπλα βέβηκτες, ὁμήρους τε δόντες καὶ τὰ πιστὰ λαδόντες, πρὸς τὰ οἰκεῖα ἀπεχώρησαν ἔθῃ.

B κόμητος ἀξίαν ἐλάβανεν. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν μισθωτοὶ βάρβαροι, χρυσίῳ καὶ αὐτοὶ τὴν ὀργὴν καὶ τὰ ὅπλα βέβηκτες, ὁμήρους τε δόντες καὶ τὰ πιστὰ λαδόντες, πρὸς τὰ οἰκεῖα ἀπεχώρησαν ἔθῃ.

ΚΕΦΑΛ. Π'.

Ὡς δ' ὁ Θεὸς τῇ τῶν κρατούντων ἡδόμενος ἀρετῇ, καὶ πολλὰ σώματα τῶν ἀλάι περιφανῶν ἀγίων ὑπὸ γῆν κρυπτόμενα ἐποιεῖ τηρικυῖν κατὰ δόξα· καὶ περὶ τῆς τοῦ προφήτου Ζαχαρίου εὐρέσεως.

Ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν ἐπαναστάντων τηρικυῖν τῶν ῥάνων, καὶ Θεοῦ προνοίᾳ διαρρύνετων, ἀποχωρῶν-
C τως, οἶμαι, εἰρήκαμεν· οὐ παρέργως μέντοι τούτων ἐμνήσθημεν, ἀλλ' ἵν' ἀκριβῶς δεῖξαιμεν, ἀρκεῖν βασιλεῖ πρὸς τὴν τοῦ κράτους μάλιστα φυλακὴν τὸ περὶ τὰ θεῖα ἐπιμελῶς ἔχειν καὶ θρησκαίνειν μάλα ὀρθῶς· ὁποῖος δὴτα καὶ Θεοδόσιος καὶ ἡ ἀδελφὴ Πουλχερία ἦν. Ὡς ἐπίπαν γὰρ ἐδόκει Θεὸς τῇ ἐκείνων ἀρχῇ ἡδεσθαι, οὐ μόνον τὰ περὶ τοὺς πολέμους ὧδε διατεθεῖται, ὥς ἀπαλλάττειν πολεμίων τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀρχομένην, καὶ σὺν κόσμῳ πολλῷ παρὰ τὴν πάντων δόξαν ἰθύνεσθαι· ἀλλ' ὅτι καὶ πολλὰ ἐκ τῶν σώματων τῶν ἀλάι ἐπ' εὐσεβεῖς διενεγκόντων κρυπτόμενα, τὴν ἐκείνων γεραίρων ἀρχὴν, προΐχεν ὁπτασίαις τισὶν ἀπὸ γῆς, καὶ παρρήσις ἰδρυομένη. Ὅποιον δὲ τηρικυῖν συνέβη ἐπὶ τῇ Ζαχαρίᾳ τῷ **D** παλαιτέρῳ προφῆτῃ. Σεφάνῳ τε τῷ πρώτῳ καὶ ἐν διακόνις καὶ μάρτυσι, καὶ τοῖς ἐν Σεβαστείᾳ ἐπὶ Λικινίου τῷ κρῦαι παγεῖσι τεσσαράκοντα μάρτυσιν· ὧν ἀπάντων ξίνης τῆς εὐρέσεως οὐσης, ὅπως ταῦτα παρεδέκνυν Θεὸς, ἀναγκαῖον εἰπεῖν. Καὶ δὴ τὸ τοῦ προφήτου πρῶτον διέξιμι, ὥς καὶ πρῶτως μάλα φανεῖν. Περὶ τὴν τῆς Παλαιστίνης Ἐλευθερόπολιν κώμη τις ἐστὶ Χωφάρ ὄνομα, ἐξ ἧς Ζαχαρία· ὁ προφήτης ἐγένετο· ἦν δὲ Καλήμερδ· τις ἐπιτροπαύων ἀγρότης, εὐνοῦς μὲν τῷ τὸν ἀγρὸν κικημένῳ μάλιστα, χαλεπὸς δὲ λίαν καὶ δύσκολος περὶ τοῖς ἀγροίκους ἦν ὁμόρους· ὧ δὲ καίπερ τοιοῦτος γένοιτο,

(Diac.)

(2) Ὁμόδουλος τῷ ἀγρῷ, *seruus glæcæ*. Soz. l. ix, c. ult.

(1) Hunnos fuisse scribit Diac. Castinus magister militum apud Joannem cujus consilio potissimum is tyrannidem invaserat, exsilio multatus.

ἐπιστά; ὁ προφήτης, ταυτὸν κατέμνησε· καὶ παρὰ A
 τι κηπίον αὐτὸν ἀγαγὼν, « Ἐνθάδε, φησὶν, ὄρυζον,
 δύο πήχεις ἀναμετρήσας ἀπὸ τῆς αἰμασιᾶς ἐπὶ τὸν
 κῆπον πρὸς τὴν ὁδὸν ἣ δὴ ἐπὶ Βιθρερεβὶν ἀγει τὴν
 πόλιν. Καὶ γε ὄρυξας, λάρνακα διπλὴν εὗρήσεις,
 ἥς τὸ μὲν ἔσω ἐκ ξύλου ἑσκεύασται, μολιβοδίνῃ δὲ
 ἀτέρρα ἐστί. Καὶ τι δὲ σκεῦος πλήρες ὕδατος προσ-
 ευρήσεις; τῇ λάρνακι, οὐ παρ' ἐκάτερα μέτριοι δύο
 ἀβλῆθεις καὶ πρᾶοι ὄψεις περιέλισσονται, καὶ οἶον
 χειροθήσεις εἰπεῖν. » Ταῦτα μὲν ὁ φανείς ἔλεγεν·
 ἐπὶ δὲ τῷ φάσματι παραγενόμενος ὁ Καλήμερος,
 ἐπεχειρεῖ τῷ ἔργῳ. Τῆς δ' ἱερᾶς ἐκείνης θήκης ἀνα-
 φανεῖσθ; ἐπὶ τοῖς προμηνυθεῖσι συμβόλοις, ὁ θεὸς
 ὠφθῆ προφήτης, ἱερατικὴν ἡμφιεσμένος στολήν·
 οἶα, οἶμαι, καὶ ἱερεὺς ὢν. Τῆς δὲ θήκης ἐκτὸς περὶ
 που τοὺς πόδας; καὶ τι παῖδ' ὄν κομιδῇ νέον ἔκειτο·
 ἐδόκει δὲ ἄρα τοῦτο εὐγενές τε εἶναι, καὶ ἐς βασι-
 λείαν τὸ γένος ὀρίζειν. Στέφανος γὰρ χρυσοῦς ἐδέ-
 σμει τοῦτω τὴν κεφαλὴν λίθοις καὶ μαργάραις
 κατὰστικτός. Ἐπίχρυσα δὲ αὐτῷ καὶ τὰ υποδήματα
 ἦσαν· οὐ μὴν δ' ἀλλὰ καὶ ἡ ἐσθὴς αὐτῷ τιμὰ τις
 μάλα καὶ κατὰχρυσος ἦν. Ἐν ἀπόρῳ δὲ τῶν τότε
 σοφῶν καὶ ἱερῶν καθεστηκότων, περὶ τοῦ τίς ἂν
 εἴη οὗτος ὁ παῖς οὕτω σχήματος ἔχων, λέγεται Ζα-
 χαρίαν ἐκείνον εἰπεῖν, ὃς τηλικαῦτα τῆς ἐν Γερά-
 ροις μοναδικῆς ξυναυλίας ἤγειτο, Ἑβραίων παλαιᾶ
 τινι γραφῇ ἐντυγεῖν οὐ τῶν παραδεδομένων καὶ ἐκ-
 κλησιαζομένων· ἢ τις δὴ πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ ταῦτα
 διηγείλειεν, ὥς ὅτε Ἰωᾶς ὁ τῆς Ἰουδαίας κατέρχων
 τὴν προφῆτην Ζαχαρίαν ἀπέκτεινε, μεθ' ἐδόξμην C
 ἡμέραν περὶ τὸν οἶκον χαλεπῇ χρήσασθαι συμφορᾷ·
 ἀποβαλεῖν γὰρ θανάτῳ τὸν μάλιστα κεχαρισμένον
 τῶν παίδων αὐτῷ. Καὶ συνέλθ; Θεοῦ κατὰ μῆνιν τῷ
 τοιῷδε πάθει περιπεσεῖν, ὑπὸ τοὺς πόδας ἐθαπτε τῷ
 προφῆτῃ τὴν παῖδα, ὥσπερ ἀπολογούμενος ὑπὲρ ὧν
 εἰς ἐκείνον ἡμάρτανε. Καὶ τοῦτο μὲν οὕτως ἐκρίθη.
 Ὁ γε μὴν προφήτης ἐπὶ πολλαῖς ἡδὴ γενεαῖς καίμε-
 νος ὑπὸ γῆν, οὐδέν τι τοῦ σώματος ἑλλείπων ὤφθη,
 ἐν χρῶ κεκατρημένος, ἐπ' εὐθείας ἔχων τὴν ῥίνα,
 γενειάδα τε καθευμένην μετρίως· βραχιῖν δ' ἦν
 αὐτῷ καὶ ἡ κεφαλὴ· οἱ δ' ὀφθαλμοὶ ἐν ὀλίγῳ βάθει
 ταῖς ὀφρύσι κατεκαλύπτοντο. Τοῦτον μὲν οὖν τὸν
 τρόπον ὁ θεὸς ἐφανεροῦτο προφήτης.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Περὶ τῶν Λειψάνων Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυ-
 ρος· καὶ ὡς περιφανὴς αὐτὰ Πουλχερία ἐτίμα
 ἡ βασίλισ, καὶ τῶν ἐκείνῳ ἐντέδ; τῶν ἀνακτό-
 ρων ἀνίστα.

Πόλις δὲ Καπαργαμάλα ἐστίν, ἐν ἣ μετὰ τὸ μαρ-
 τυρίον Γαμαλιὴλ ὁ Παῦλον τὸν ἀπόστολον παιδαγω-
 γήσας, σὺν Ἀβίθῳ υἱῷ τὸ σῶμα Στεφάνου τοῦ
 πρωτομάρτυρος ὑπὸ γῆν θέμενοι, χρόνῳ ὕστερον καὶ
 αὐτοὶ τεθνηκότες, ἐγγιστα τοῦ λεψάνου ἐτέθησαν.
 Ἀλλ' ὅπως μὲν ἐκεῖνο εὗρεθῆν εἰς τὴν Κωνσταντι-
 νου διεκομίζετο, ἐκδηλόν· ὡς ἀνὴρ τις συγχλήτου
 βουλής πολλὴν ἔρωτα τρέφων αὐτῷ, εὐκτήριον οἶκον

A mos autem rusticos durus admodum et gravis. Et
 quamvis ille talis esset, propheta tamen ei insi-
 stens, seipsum aperte ostendit, et ad hortulum
 quemdam eo ducto, « Hic, inquit, in duorum
 cubitorum altitudinem fodito, a septo in hortum
 ipsum, eam viam versus quæ in Bithrerebin
 oppidum ducit : et arcas duas invenies, exteriorem
 ligneam, interiorem plumbeam. Reperies præterea
 apud loculos eos vas quoddam aqua repletum :
 ad cuius partem utramque mediocres duo innoxii
 et placidi serpentes (cicures eos dicas) circumvol-
 vuntur. » Hæc quidem, qui per visionem apparuit,
 dixit. Calemerus vero viso ei obsecutus, imperatum
 opus perfecit, atque ubi sacra illa arca juxta præ-
 dicta signa manifestata est, divus propheta appa-
 ruit, sacerdotalem indutus stolam : quippe qui
 etiam, ut puto, sacerdos fuerit. Extra urnam eam,
 ad pedes, puer etiam quidam tener admodum
 jacuit, qui quidem ex nobilitate fuisse, et ad reges
 genus referre visus est. Caput enim ejus corona
 aurea lapillis et margaritis distincta redimium erat.
 Calceos quoque deauratos habuit : vestis item
 magni pretii, et auro exornata fuit. Porro cum
 sapientes ejus temporis et sacerdotes de eo puero,
 quisnam in tali habitu esset, addubitarent : Za-
 chariam illum, qui tum in Geraris monastico
 contubernio præfuit, dixisse ferunt, se in vetustam
 Hebræorum scripturam quaudam, non ex eis quæ
 a majoribus sunt traditæ, et in Ecclesiam receptæ,
 sed aliam incidisse; quæ scriptura præter alia
 454 illud quoque complexa sit : Cum Joas Ju-
 dææ rex Zachariam vatem occidisset, gravem eum
 septimo post die domi suæ accepisse eadem, et
 ex filiis quem gratissimum habuerat, morte ami-
 sisse. In quam ærumnam cum se ira divina con-
 jectum esse intellexisset, puerum eum ad prophete
 pedes sepelisse, veluti causam de injuria illi
 illata dicentem. Hoc quidem sic judicatum est.
 Ipse vero propheta cum multis hominum ætatibus
 seu generationibus in terra jacuisset, nihil tam n
 in corpore ejus deficere visum est. Ad cutim
 usque tonsus, rectum habuit nasum, mentum me-
 diocriter demissum, caput parvum, et oculos
 paulo altius superciliis contactos. Sic quidem divi-
 D nus propheta est manifestatus.

CAPUT IX.

De reliquiis Stephani primi martyris : quam magni-
 ifice eas Pulcheria venerata sit, templo ei in regia
 exstructo.

Civitas autem Capargamala est, in qua post
 martyrium absolutum, Gamaliel, qui Paulum
 apostolum veluti pædagogus instituit, una cum
 Abibo filio, Stephani primi martyris corpus sepe-
 liit. Ubi vero et ipsi postea mortem oppetiere,
 proxime circa reliquias eas positi sunt. Cæterum
 quemadmodum illic repertæ Constantinopolim
 deportatæ sint, satis constat. Senatorium videlicet

vinum (1), propter singularem ejus adversus primum martyrem amorem, precatoriam domum in Palestina ei construxisse, eundemque mandasse, ut et ipse post obitum suum juxta sanctum Stephanum tumularetur : ita juxta in simili urna positus est. Postea vero cum conjux virum Byzantium transferre deberet, inter properandum illa imprudens pro viri urna Stephani loculos recepit, et quam potuit celerrime Constantinopolim contendit (2). Sed enim quod ipsa secum in itinere ferebat, latere minime potuit, quod id novus quidam odor, et innumera miracula proderent. Ubi Constantinopolim pertigit, urbs effusa thesaurum taleni obvia excepit ulnis. Comitatu et satellitio plurimo in aulam imperatoriam ducebatur. Martyr autem eo loco manere dedignabatur. Cum enim mulæ, quæ eum vehebant, ad Constantinianas thermas venissent, ulterius progredi haudquaquam sustinuerunt. **455** Ubi vero plurimum flagris atque stimulis sunt concitatae, humana usæ lingua, eo loco martyrem reponi jusserunt. Ita ille ibi conditus est, locusque fano pulcherrimo cohonestatus. Hoc sic factum esse sub Constantio, proditum est. Pars vero quædam reliquiarum istarum nescio qua de causa a quibusdam fidelibus occultata fuerat : quæ et ipsa cum primum Pulcheria princeps lucem hanc solis aspexit, in Palestina in apertum producta est, Joanne episcopatus munere Hierosolymis fungente ; producta autem, cum eam martyr ipse ineffabili quadam visione noctu presbytero cuidam Dei amanti viro, cui Luciano nomen erat, apprensens ostendisset. Pulcheria ergo incredibili erga primum diaconum amore flagrans, et quod simul atque ipsa nata esset, pars ea e terræ recessu in lucem prodisset, desiderio illius marcescens, summo studio in hoc incubuit, ut partem reliquam sacrorum illius ossium nancisceretur. In incerto enim locus erat, ubi in Constantinianis deposita fuerant. Itaque Theodosio fratri suavit, ut Prayllio episcopo Hierosolymitano pecuniam, quam ille ibi egenis largiretur, mitteret. Theodosius (3), persuasus non solum pecuniam, sed et crucem auream magni ponderis, lapillis et margaritis exornatam, ut ea in Calvarie loco reponeretur, misit. Prayllius episcopus rebus eis acceptis, ut gratiam aliquam imperatori ejusdemque sorori referret, reliquias, dextræ manus primi ab apostolis constituti diaconi, ejusdemque primi martyris, sancto Passarione diacono administro usus, remisit. Passario itinere peracto, postquam in navale Chalcedonis e regione Byzantio sitæ pervenit, martyrum princeps eum præveniens, noctu Pulcheriæ seipsam ostendit, talibus eam alloquens verbis : « Oratio tua ad aures Domini Sabaoth virtutum pervenit, petitioque tua optatum consecuta est exitum : et ipse in

τῷ πρώτῳ τῶν μαρτύρων ἀντίστα ἐν Παλαιστίνῃ, ἐντεταλμένος καὶ αὐτὸν ἐκείνον μετὰ τελευτῆς τῷ θεῷ παραθεῖναι Στεφάνῳ. Ἐπ' ἰσθ' τοίνυν καὶ ὁμοίᾳ τῇ λάρνακι κατετίθετο. Χρόνῳ δὲ ὑστερον θεῖσαν τῇ γυναικὶ τὸν ἄνδρα μετακομίζειν εἰς τὸ Βυζάντιον, λεληθότως ἡ γυνὴ τῷ σπεύδειν τὸ γλωσσόκομον Στεφάνου ἀντὶ τοῦ ἀνδρὸς ἐλάβθανε· καὶ οἱ ποδῶν εἶχεν, ἀνὰ τὸ Βυζάντιον ἔτρεχεν. Ἀλλ' ἐνόδιον λανθάνειν ἤκιστα εἶχεν, ὁμοῦς τινος ξένης, καὶ τοῖς ἀπείροις τῶν θαυμάτων διελεγγόμενον. Ἐπεὶ δ' ἐφθανε τὴν Κωνσταντίνου, ἐξεχέτο μὲν ἡ πόλις, καὶ τὸν θησαυρὸν ἠγχαλίζετο· ὡς δὲ δορυφορίᾳ πλείστῃ πρὸς τὸ ἀνάκτορον ἦγετο, ὁ μάρτυς ἀπηξίου παρ' αὐτῷ μένειν. Ἐν γὰρ Κωνσταντινιανῶν γενόμεναι αἱ ἀγούσαι ἡμίονοι, περαιτέρω βαίνειν οὐδαμῶς ἠνείχοντο. Πλείστον δὲ ταῖς μάστιξι καὶ τοῖς ὠχισμοῖς ἐλαινούμεναι, ἀνθρωπίνῃ γλώττῃ χρησάμεναι· ἐκέλευε δὲ βούλεσθαι τεθῆναι τὸν μάρτυρα παρηγγύων. Καὶ οἱ μὲν ἐκέλευε κατέθεντο, καὶ νεῦν περικαλλεῖ τὸν χώρον ἐσέμνυναν. Τοῦτο μὲν οὕτω γενόμενον ἐπὶ Κωνσταντίνου ἱστορήσα. Τινῶν δ' ἐκείνου λεγόντων οὐκ οἶδ' ὅπουθεν παρὰ τισι τῶν πιστῶν κρυπτομένων, ἦν ἡ Πουλχερία ἡ βασίλισ· τὰ πρῶτα προσεῖπε τὸν ἡλίον, ἐν Παλαιστίνῃ καὶ ταῦτα ἐφάνη, Ἰωάννου τὸν θρόνον τῶν Ἱερουσολύμων ἐκτροπεύοντος. Ἐφάνη δὲ, τοῦ μάρτυρος ἐπιστάτης ἐν ἀπορρήτῳ ὁμοῦ νυκτὸς, πρεσβύτερ'· τίς θεοφιλεῖ ἄνδρ', ὃ Λουκιανὸς ἦν ὄνομα· ἡ δὲ Πουλχερία ὁρῶν τὸν τινὰ πόθον τῷ πρώτῳ τῶν διακόνων ἔτρεψε· καὶ οἱ μάθοι, ἅμα τῇ γεννήσει ταύτης καί κεινον τῶν λαγόνων ἀναδοθῆναι τῆς γῆς. Καὶ τῷ ἐκείνου ἔρωτι ἐκτετηχυῖα, διὰ πολλῆς ἐποιεῖτο σπουδῆς μέρεϊ τινὶ τῶν θείων ἐκείνου ὁστέων περιτυχεῖν. Ἐν ἀσκήτῳ καὶ γὰρ ἦν ὁ τόπος, ἐνθα δὲ ταῖς Κωνσταντινιανῶν κατετίθη. Εἰσηγγετο τοίνυν τῷ ἀδελφῷ Θεοδοσίῳ, χρήματα Πραῦλλῳ πέμπειν τῷ ἐπισκόπῳ ἀνὰ τὴν Ἱερουσαλήμ, ὡς ἀν' τοῖς ἐκείσε τῶν ἐνδείων ἐκτρέφοντο. Καὶ δὲ περὶ τὸν ἐπεμπε· πρὸς δὲ καὶ σταυρὸν, λίθοις καὶ μαργάραις καὶ πολλοῦ χρυσοῦ ὀλίγῃ βερνόμενον, ὥστ' ἐκείνον τῷ τοῦ Κρανίου τόπῳ καταπαγγῆναι. Δεξιόμενος δὲ τὰ εἰρημένα Πραῦλλος ὁ ἐπίσκοπος, ἀντίχαριν καὶ αὐτὸς βρασιλεῖ τε καὶ βασιλεῖ ἀνέπεμπε λείψανα τῆς δεξιᾶς ὄντα χειρὸς τοῦ πρώτου διακόνου τῶν ἀποστόλων καὶ πρωτομάρτυρος, τῷ ὁσίῳ Πασσαρίῳ διακόνῳ χρησάμενος. Ὡς δὲ Πασσαρίων τὴν ὁδὸν ἄπασαν διανύσας, ἐπεὶ ἐς τὸ κατανικεῖν Βυζαντίου Χαλκηδόνος ἐπίνειον ἐγγεγονέ, ὁ τῶν μαρτύρων πρῶτιστος προφθάσας, νύκτωρ τῇ βασιλεῖδι αὐτὸν κατεμήνυε, ταῦτα δὲ ἐπειπὼν· « Ἡ μὲν σὴ εὐχὴ εἰς ὧτα ἤκε Κυρίου Σαβαὼθ τῶν δυνάμεων, καὶ τὸ αἶτημα πέρας αἰσίων ἔσχε· καὶ σοὶ ἐγγίστα πάρεμι κατὰ τὴν Χαλκηδὼνα σκηνώσας. » Τῆς δὲ τῶν ἀδελφῶν κοινωναμένης τῇ ὁσύνῃ, αὐτίκα ἡ πόλις πᾶσα ἀνέβαινε ἐς τὴν θάλασσαν, καὶ ὡς ἡπείρῳ τῷ πελάγει ἐκρήτο·

(1) Alexandri ei nomen erat, conjugii autem ejus Juliana.

(2) Factum id ab ea an. 7 elapsis.

(3) Sub Theodosii junioris imperio reliquiae

S. Stephani, Laurentii, et Agnes, in martyrio S. Laurentii depositae sunt. Et celebratur illic ipsorum memoria usque in hunc diem. (Theodor. Lector.)

καὶ αὐτὴ δὲ σὺναμα τιδελφῶν εἶπετο· τὰ λεῖψανά τε εἰσδεξαμένη, ἐπὶ τῷ ἀνάκτορον σὺν αἰδοῖ πλείστη καὶ κοσμοῦν προήγεν ὑπερφυῶς ἡδομένη. Καὶ ταῦτα καταθεσμένη, καὶ νῶν πολλῶ τῷ κάλλει χρυσῶ καὶ λίθων αὐγῇ ἀπαστρέπτοντα ἀνεγείρει, διαφερόντως τιμῶσα τὸν πρωτομάρτυρα. Ἀλλὰ καὶ περὶ μὲν τούτων ὧδε ἔγνω.

et magnificentia produxit, ibique reposuit : templo fulgore relucenti, propter præcipuum quo protomartyrem prosecuta est honorem, exstructo. Quæ de his comperi, hæc sunt.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Περὶ τῆς εὐρέσεως τῶν λεψάνων τῶν ἀγίων τεσσαράκοντα μαρτύρων τῶν ἐν Σεβαστείᾳ τῇ λίμνῃ μαρτυρησάντων.

Ὁ δὲ προφανὴς θεοφιλίας ἔλεγχος τῆς βασιλίδος ἐστὶ, καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας οὐκ ἀμοιρεῖ, δώσω ἡδὴ τῷ λόγῳ, εἰ καὶ χρόνῳ ὕστερον συνέβη, περὶ τῶν μαρτυρικῶν λεψάνων τῶν τεσσαράκοντα τῇ εὐρεσιν, ξενίζουσιν ἔχον διήγησιν. Εὐσεβία τις γυνὴ τὰ Μακεδονίου φρονούσα, καὶ τὴν διακόνου τάξιν τῇ ἐκείνων ἐκκλησίᾳ ἀποπληροῦσα, πρὸ τοῦ ταίχους τῆς Κωνσταντινίου οἰκηματίαι καὶ κηπίον ἐκείνητο. Ἐνθα δὲ λεψάνα φυλάττουσα εἶχε τῶν ἐν Σεβαστείᾳ τῇ λίμνῃ διαγωνισαμένων ὑπὲρ Χριστοῦ στρατιωτῶν τεσσαράκοντα. Ὡς δὲ τελευταῖν ἔμελλεν, ὁμορῆσκοις τισὶ μοναχοῖς τὸν χώρον ἐῶσα, ὁρκοῖς αὐτοῖς κατεδέσμευε, ἐκίσε μὲν αὐτὴν θάπτειν, ἰδίαν δὲ σορὸν ξέσαντας, καὶ τὰ τῶν μαρτύρων ἐνθεμένους λεψάνα, ὑπὲρ κεφαλῆς αὐτῇ καταθεῖναι· μηδὲν δὲ τὸ πρᾶχθὲν ἀπαγγεῖλαι. Οἱ μὲν οὖν ὧδε ἐποίησαν· ἐκείνοι δὲ τοῖς μάρτυσι χαρίζομενοι καὶ τὴν προσήκουσαν θεραπείαν ἀπονείμει βουλόμενοι, πρὸς δὲ καὶ τὰ ὑπεσχημένα φυλάττειν ὁκνητοσύνητα, ὥστε μηδὲνα εἰδέναι τῶν ἐξωθεν, ὑπὲρ τινος οἴκον εὐκτερίον περὶ τὴν θίβην ἐγείρουσιν Εὐσεβίαν, ἄνωθεν πλίνθοις ὀπταῖς ἰσοπέδως ἀμφιασάμενοι, καὶ τινὰ λεληθυῖαν καταβάσαι ἐπὶ τοὺς μάρτυρας ἐποιούντο. Χρόνῳ δὲ ὕστερον, Καισάρειος τις ἀνὴρ ἐπὶ μέγα δυνάμει· προελθὼν, ὡς καὶ ὑπάτου καὶ ὑπάρχου τατιμῆσθαι ἀξία, τὴν οἰκίαν γαμετὴν θανούσαν παρὰ τὴν σορὸν Εὐσεβίας ἔθαπτε· τοῦτο γὰρ συνεδόκει ταῦται· ἐτι περιούσαις, σφόδρα δὲ· ἀλλήλαις κεχαρισμέναις, καὶ περὶ τὸ δόγμα τῆς θρησκείας ὁμοφρονούσαις. Ὁ δὲ καὶ Καισαρίῳ πρόφασις ἐγγόνει τὸν χώρον ἐκείνον κληρώσασθαι, ἐν νῷ ἔχων καὶ αὐτὸς σὺναμα τῇ γυναικὶ ταφῆς κοινωνεῖν. Οἷ γε μὴν μοναχοὶ μηδὲν τι περὶ τῶν μαρτύρων καταμηνύσαντες, κατὰ τὰ συγχεύμενα, τῆς Κωνσταντινίου ἀπάραντες, μετέβαινον ἀλλαχοῦ. Τοῦ δὲ ὑπὲρ τὴν σορὸν προφανοῦς οἰκηματος τῷ χρόνῳ κεκμηκός· καὶ καταπεσόντος, πολλοῦ τε φορτοῦ ἐπισωρευθέντος, πᾶς ὁ τῆδε χώρος δαλὴς ἦν· ἐπεὶ τοῖ γε ὁ εἰρημένος, Καισάρειος Θύρῳ τῷ μάρτυρι χριζόμενος, νεῶν μεγαλοπρεπῇ ἐκείσε ἀνίστα. Ἐδόκει δὲ ἄρα Θεῷ, ἐξέπιτηδε· ἀφανισθῆναι τὸν χώρον, καὶ τοσοῦτον χρόνον διαγενέσθαι· περιφ-

A propinquo præsto tibi sum, Chalcedonis hospitio utens. Visionem eam simul atque cum fratre communicavit, confestim civitas tota se in mare dedit, undisque perinde atque continenti usa est : ipsaque etiam Pulcheria cum fratre subscuta est, reliquisque exceptis, in regiam eas lætitiæ summæ plena, cum maxima observantia

insuper ingenti et pulchro, auri et lapillorum

CAPUT X.

De inventione reliquiarum sanctorum quadraginta martyrum, qui ad Sebastiam in lacu martyrio sunt perfuncti.

B Verum enimvero, quod manifestum est pietatis feminae ejus indicium, et propterea ecclesiasticæ historiæ insertum, quamvis aliquo post tempore accidit, novum quiddam et admirandum habens, de inventione reliquiarum quadraginta martyrum, stylo persequar. Eusebia quædam femina Macedonii sectæ, et diaconissæ in Macedonianorum ecclesia munere fungens, extra muros Constantinopolitanæ urbis domicilium et hortulum habuit : ubi reliquias quadraginta militum, qui in lacu ad Sebastiam temporibus Licinii certamen pro Christo obiere, asservavit. Ea moritura, quibusdam ejusdem religionis monachis locum eum relinquens, jurejurando eos adegit, ut eam ibi sepelirent, et supra caput ejus tumulo exciso, martyrum ossa in eo reponerent, neque cuiquam rem eam revelarent. Id illi ita fecere : martyribusque gratificari, et cultum debitum præstare, tum autem promissa integra servare volentes, ne externorum quispiam id sciret, subterraneum delubrum circa tumulum Eusebiæ excitarunt, superioremque ejus partem solo quodam plano ex latere cocto contegentes, scalas latentes quæ ad martyres ducebant, struxerunt. Postea autem Cæsarius quidam vir, qui ad magnas opes pervenisset, ita ut et consulatus et præfecturæ honore functus sit, conjugem suam mortuam juxta Eusebiæ tumulum humavit. Hoc enim sic utrique adhuc superstiti, pro mutua inter se gratia, et concordia ejusdem religionis observantia placuerat : quæ res in causa fuit, ut Cæsarius locum eum emeret (1), in animo et ipse habens, communem ibi cum uxore sepulturam sortiri.

457 Monachi, cum nihil de martyribus indicassent, sicuti convenerat, Constantinopoli discedentes, alio migrarunt. Postquam vero ædificium super tumulo eo antea aperte constructum, temporis vi dirutum concidisset, et rudibus locus congestus esset, tota ea regio exæquata est : cum videlicet quem diximus Cæsarius Thyrsō martyri gratificans, magnificum ibi Deo ædificavit templum. Deo autem ipsi visum est, ex composito locum eum ita obscurum fieri : et tam longum tempus intercedere, ut eo illustriorem inventionem et inventricis erga se

(1) Sozom. lib. ix, cap. 2.

amorem redderet. Erat ea Pulcheria princeps, cui tertium noctu imminens martyr Thyrsus, cooper-
tos terra martyres indicavit, eosque ex sinu terræ extractos eodem secum loco et honore ornari jussit. Non ille vero solum, sed et ipsi quadraginta, insolitas novasque induti chlamydes, seipsos ostenderunt. Res ipsa dubia atque admiranda erat, fidemque excedere videbatur. Neque enim quisquam, qui ætate multa in clero provec-
ti erant, de martyribus quidquam dicere : neque etiam externorum aliquis ubi illi essent, ostendere potuit : donec desperantibus omnibus ex familiaribus Cæsarii Polychronio cuidam viro decrepito, qui olim presbyter factus fuerat, in memoriam Deus revocavit monachos illos, qui aliquando locum eum incoluerant. Hic Macedonianos clericos, qui nimirum ejusdem cum monachis opinionis essent, convenit, et an quisquam illorum in vita adhuc esset, percunctatus est. Ubi reliquos quidem defunctos, unum autem duntaxat superstitem esse cognovit (Deus porro hunc inter vivos ad rem eam de qua ambigebatur ostendendam conservasse visus est), Polychronius eum, num reliquæ martyrum in loco designato conditæ essent, ut diceret rogavit. Ille silentii arcanum Eusebiæ conservans, rem eam se scire subnegavit. Polychronius contra ei apparitionem divinam, negotiumque quod martyres Pulcheriæ hanc ob causam exhiberent, nec non dubios desperantesque omnium animos exposuit. Hoc postquam ille intellexit, veram esse principis visionem professus est. Adolescentulus enim, inquit, cum essem, et a senioribus monachis monasticæ 458 vitæ institutum addiscerem, probe novi, martyres hic ad Eusebiæ tumulum conditos esse. Loco autem ipso in aliam quam nunc videre est formam redacto atque mutato, et maxime multo interea tempore exacto, certo scire nequeo, sub Cæsariæ fano an alibi defossi sint. Ego vero, Polychronius subintulit, non idem quod tu patior. Quia enim cum Cæsarii uxor sepulturæ mandaretur, affui, ex publica quæ hic proxime est via conjecturam faciens, illam sub ambone, qui lectorum suggestus est, sitam esse puto. Tum monachus, Querendus igitur, ait, Eusebiæ quoque tumulus est, qui non longe a conjugæ Cæsarii abest. Quandoquidem superstites ipsæ multam inter se habuere consuetudinem : et pactum eis intercessit, ut defunctæ contigua haberent monumenta. Itaque ubi ex signis et conjecturis ejusmodi, sacras hasce reliquias, Pulcheria jubente, inquirentes fodere cœperunt, primum quidem circa ambonem conjugis Cæsarii arca apparuit, quemadmodum conjecturis quibusdam collegerat Polychronius. Deinde vero pavimentum quoddam latere coctili distinctum exstitit, sub quo marmorea tabula ejusdem magnitudinis jacuit. Et sub ea Eusebiæ tumulus, atque subterranea illa sacra ædes reperta est, affabre a modum constructa, candidoque simul et porphyretico marmore incrustata. Operculum

νεστέραν εὐτρεπίζων τῶν μαρτύρων τὴν εὐρεσιν, καὶ τῆς εὐρηκίας τὸ περὶ αὐτὸν φίλτρον. Ἦν δὲ Πουλχερία ἡ βασιλεῖς· ἥ τρίτον νύκτωρ ἐπιστάς ὁ μάρτυς Θύρσος, τοὺς κρυπτομένους ὑπὸ γῆν κατεμήνυσε μάρτυρας· ἐκέλευε τε τῶν μυχῶν τῆς γῆς ἀνέλκειν αὐτοὺς, καὶ τῆς ἰσθῆς θέσεως καὶ τιμῇ ἐκείνους μεταλαγχάνειν. Οὐ μόνον δ' ἐκεῖνος, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ τεσσαράκοντα, παραξένους ἡμφιεσμένοι· χλαμύδας, σφᾶ· ἐδήλουν. Τὸ δὲ πρῶτον ἀπορὸν τε καὶ ἐξαισιον ἦν, καὶ πιστεῦσθαι κρεῖττον ἐδόκει. Οὕτε γάρ τις χρόνῳ πολλῷ προήκων τῶν ἐν κλήρῳ λέγειν τι περὶ τῶν μαρτύρων εἶχεν, ἀλλ' οὐδέ τις τῶν ἐξωθεν, ὅπου δὴ οἱ μάρτυρες εἶεν, ἐμήνυσεν ἕως οὗ πάντων ἐν ἀμυχάνῳ καθεστηκότων, Πολυχρονίῳ τινὶ παλαιτάτῳ ἀνδρὶ, καὶ πρεσβυτέρῳ γενομένῳ τῶν τινος Καισαρίῳ μάλα οἰκείων, εἰς νοῦν ἤγε θεὸς τοὺς μοναχοὺς ἐκείνους οἱ πάλαι τὸν τόπον ἔκρησαν· ὃς δὴ τοῖς Μακεδονιανῶν προσίων κληρικοῖς, ἅτε δὴ ὁμόφροσι τοῖς μοναχοῖς περὶ ἐκείνων εἰ ποῦ τις περιέλειπτο ἀνηρεῖναι. Ὡς δ' ἐμάνθανε τελευτῆσαι πάντας, ἕνα δ' ἔτι περιεῖναι τῷ βίῳ (ἐφίκει δὲ ἄρα κρύπτειν ἐν τοῖς ζῶσι τοῦτον θεὸς ἐπὶ καταμνήσει τῶν ζητούμενων), προσίων ἐδεῖτο φράζειν, εἰγε μαρτύρων λείψανα τῷ δηλωθέντι χώρῳ εἴη κρυπτόμενα. Ὡς δὲ τὸ ἀπόρρητον Εὐσεβίᾳ φυλάττων ὑποπαρητεῖτο τὴν εἰδῶσιν, ὁ Πολυχρόνιος· τὴν τε θείαν ἐμφάνειναι ἔλεγε, καὶ ὡς πράγματα διὰ τοῦτο τῇ βασιλίδι πρὸς τῶν μαρτύρων γίνεται, ἔτι δὲ τὸ πάντων ἀμύχανόν τε καὶ ἀπορὸν. Ὁ συνιδὼν ἐκεῖνος, συνωμολόγει ἀληθῆ γε εἶναι τὴν ἔψιν τῇ βασιλίδι· βούπαις γάρ, φησὶν, ὦν, καὶ ὑπὸ γέρουσι μοναχοῖς τὴν μοναστικὴν ἐκδιδασκόμενος ἀγωγὴν, ἀκριβῶς ἔγνω ἐνθάδε κεῖσθαι τοὺς μάρτυρας παρὰ τὴν τῆς Εὐσεβίας σορὸν. Ἐπ' ἀσφαλὲς δὲ μὴ διειδέναι τοῦ χώρου ἀλλοιωθέντος, καὶ εἰς τὸ νῦν φαινόμενον ἀμειφθέντος· καὶ τῷ μάλιστα πολλὸν τὴν ἐν μέσῳ χρόνον διαρρῦναι, εἰθ' ὑπὸ τὸ τέμενος Καίσαριν, εἴτ' ἀλλαχόθι κατορρωχάται. Ἀλλ' ἐγὼ, ὑποκείνων ἔφησε Πολυχρόνιος, οὐ τὰ ἴσα σοι πείσω. Καὶ γὰρ ἦν ἡ Καίσαριν γαμετὴ ταφῇ παρεδίδωτο παρατυχῶν, εἰκότως τῇ παρακειμένῃ τεκμαιρόμενος λεωφόρῳ κεῖσθαι ταύτην ὑπὸ τὸν ἄμβωνα, ὃ βῆμα τῶν ἀναγνώστων ἐστίν. Οὐκοῦν, φησὶν ὁ μοναχός, ζητητέον ἄρα καὶ τὴν τῆς Εὐσεβίας σορὸν· παρὶ γὰρ τὴν γαμετὴν Καίσαριν ἐστίν· ἐπεὶ τοὶ γε καὶ περιούσαι, τὰ πολλὰ συνῆσαν ἀλλήλαις, καὶ τέλει γρησάμεναι, συνέθεντο παρ' ἀλλήλας τὰς θήκας ἔχειν. Ἐπεὶ οὖν τῶν συμβόλων δοθέντων τῇ δορυγῇ ἐπέβαλον, τὰ ἱερὰ ἀνιχνεύοντες λείψανα, ἐπιτροπούσης τῆς βασιλίδος, πρῶτον μὲν περὶ τὸν ἄμβωνα ἡ βίβη τῆς Καίσαριν γαμετῆς διεφαίνετο, καθὼς συνέβαλεν ἐκ τινων τεκμηρίων εἰδὼς Πολυχρόνιος· ἐφεξῆς δὲ κατὰ τρωμά τι ἐφαίνετο πλινθοῖς διηρημένον ὀπταῖς, ἐφ' αἷς καὶ πλὴξ μαρμαρίνῃ ἰσόμετρος τῇ ἐκείνων περιβολῇ ἔκειτο, εἰς ἣν ἡ σορὸς Εὐσεβίας ἐδεῖχθη, καὶ τὸ ὑπόγειον ἐκεῖνο εὐκτήριον, ἐπιεικῶς μάλα ἐσκευασμένον, λευκοπορφύροις μαρμαροῖς ἡμφιεσμένον. Τό γε μὴν τῆς θήκης ἐπέδωκε

μα ὡς περ εἰς ἱερὴν τράπεζαν διασκευάστο. Ἐπὶ ἄκρῳ δὲ τῆς κεφαλῆς, ἐφ' ᾧ οἱ μάρτυρες ἔκειντο, ὁπῇ τι βραχεῖα ἠνοίγετο τῇ πλακί, ἐν ᾗ τις τῶν ἐκ τοῦ βασιλικοῦ παρυστώσ, ἦν ἐπιφέρειτο λεπτήν ῥάβδον καθίσιν· εἴτ' ἀνιμῆσας, τῇ ῥινὶ προσῆγε, καὶ ἀρρήτου τῆς εὐωδίας ὡσφραίνετο. Δι' οὗ τοῖς τ' ἐφυστώσει τῷ ἔργῳ, καὶ τοῖς διαπνονομένοις, ἀγαθαὶ προῦπνῶντων ἐλπίδες. Τάχος δ' ὅσον ἀνακαλύψαντες τὴν σορὴν, εὗρισκον τὴν Εὐσεβίαν, εὐπρεπῶς μόλα κειμένην· καὶ τὸ πρὸς κεφαλὴν κείμενον, εἰς κιβωτοῦ σχῆμα ἐξέχον, ἀριστα περιεξεσμένον, ἐτέρῳ πώματι ἐνδοθεν ἐκαλύπτετο. Ἐκατέρῳ δὲ χεῖλει τοῦ ἐπιθέματος σίδηρος ἐπέκειτο μολίδω διαχυθέντι συμπεπηγώς. Τὸ δ' ἴσον τῆς προτέρας ὁπῆς καὶ τοῦτο ἐδείκνυ· ὃ δὴ καὶ κήρυξ ἀντικρυς ἦν, ἐκείσε τοὺς μάρτυρας κατακρύπτεσθαι. Ὡς δὲ ταῦτα ἔγγελλετο, σπουδῇ πάσῃ ἡ τε βασιλὶς καὶ ὁ τῆς πόλεως ἐπίσκοπος Πρόκλος· εἰς τὴν μαρτυρεῖον συνέδραμον. Καὶ δὴ τῶν σιδηρέων ἐκείνων ἐπιστημόνως διαλυθέντων δεσμῶν τὸ μὲν ἐπιθεμα εὐχερῶς ἐξεῖλκυσθη· ὑπὸ δ' ἐκείνῳ μύρα ἦσαν πολλὰ, καὶ ἐν τοῖς μύροις δύο ἀλαστροθήκαι ἀργύρου πεποιημέναι εὗρηνται, ἐν αἷς τὰ ἱερὰ σεβασμίως ἔκειτο λείψανα. Ἡ μὲν οὖν βασιλὶς, ὅτε δὴ τοσαύτης ἐμφανείας ἤξιωμένη, χαριστήρια εἴουε τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ τῶν ἱερῶν λειψάνων εὐρέσει· ἔπειτα πολυτελεῖ ὁμήκῃ ἔνθεϊσα, χαρίζομένη τοῖς μάρτυσι, παρὰ τὴν μάρτυρα Θύρον καὶ τοῦτους κατέθετο· οἷά γε εἰκότως ἐορτῆς μεγίστης σὺν τῇ προσηκούσῃ γεγεννημένης τιμῇ, πομπῆς τε περιφανοῦς σὺν εὐφημαῖς καὶ μύροις ἐπιτελεσθείσης, ἀπάσης σχεδὸν ἡλικίας καὶ τῆς πόλεως αὐτῆς προχυθείσης τοῦ αἵματος ἐπὶ τῇ τῶν μαρτύρων τιμῇ. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ὧδε ἔγνω γενόμενον. Λόγος γε μὴν εἶχε καὶ ἐπὶ πολλοῖς ἄλλοις τὸ μέλλον προφῆναι τῇ βασιλίδι τὸ Θεῖον, πλείστην θεοφιλίαν αὐτῇ ἐπιμαρτυροῦν καὶ ταῖς ἀδελφαῖς· ἐπεὶ καὶ αὐταὶ τὸν ἴσον τρόπον πολιτευόμεναι διεγένοντο. Ναὶ μὴν καὶ τὰ λείψανα Λαυρεντίου τοῦ μάρτυρος καὶ Ἀγνῆς εὐρούσα, ἐν τῇ Κωνσταντινου κατέθετο· ἐφ' ᾧ καὶ μέγιστον οἶκον μεγέθει μέγιστον καὶ κάλλει περικαλλέστατον ἀνεγείρει. Ἐπὶ δὲ τῆς ἐχομένης βασιλείας, Γενναδίου τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινῶν ἐπιτροπεύοντος, καὶ τὰ λείψανα τῆς ἁγίας· Ἀναστασίας τῆς φαρμακολυτρίας ἀπὸ Σιρμίου ἠνέχθη, καὶ ἐν τῷ μαρτυρίῳ αὐτῆς κατετέθη, ὃ ἕγγιστα τοῖς καλουμένοις Δομνίνου ἐμβόλοις ἐστίν. Ἐπὶ μέντοι Ἀττικοῦ καὶ τὸ τοῦ προφήτου Σαμουὴλ λείψανον ἐκομίσθη· καὶ ἐτέθη καὶ τοῦτο ἐν τῷ προφητείῳ αὐτοῦ τῷ πλησίον τοῦ Ἐδδόμου ἀνεγερθέντι. Ἀλλὰ περὶ μὴν τούτων ὁπορώμενος, οἶμαι, εἰρήκαμεν· ἐπὶ δὲ τὰ συνεχῆ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας αὐτοῖς ἰτέον.

(1) Pompæ huic se adfuisse testatur Sozom. lib. ix, cap. 2.

A vero loculi in formam sacræ mensæ elaboratum erat. Porro in summo capitis loco, ubi martyres siti erant, parvum quoddam foramen patebat, in quod ex comitatu imperiali quidam ibi assistens, virgam quam tenuem secum ferebat, dimisit : deinde eam reductam ubi naribus admovit, incredibilem suavitatis odorem percepit. Unde iis qui operi præerant, quique ei incumbabant, bona concepta spes est : nullaque interposita mora, monumento aperto Eusebiam invenerunt, pulchre admodum collocatam. Et monumentum ad caput ejus situm et ad arcæ formam ita ut emineret pulcherrime exsculptum, operculo etiam alio intus obfirmatum erat. Utrumque vero operculorum labrum, ferrum impositum habebat, plumbo diffuso compactum, atque id quod interius erat in medio simile priori foramen ostendit. Quod sane manifesto indicio fuit, martyres ibi conditos esse. **459** Hæc ubi renuntiata sunt, cum festinatione omni et Pulcheria et urbis ipsius episcopus Proclus ad martyrium accurrit. Et postquam ferrea illa vincula arte quadam soluta, et operculum facile dimotum est, unguenti multum sub eo fuit : et in unguento ipso vascula duo, sive pyxides argento elaboratæ, inventæ, in quibus religiose sacræ reliquiæ positæ erant. Proinde Pulcheria, quam Deus revelatione ejusmodi dignatus esset, sacrificia gratiarum actionis, de sanctarum reliquiarum inventionem, ei obtulit. Deinde pretiosæ arcæ impositas, martyribus gratificans, juxta martyrem Thyrsam collocavit. Festusque maxime dies is, pro eo atque par fuit, cum decenti honore actus : et pompa (1) atque apparatus splendidus, faustis acclamationibus unguentorumque odoribus additis celebratus est, omni prope ætate et civitate propter martyrum honorem extra urbem effusa. Hæc quoque sic gesta cognovi. Fama sane obtinuit, in aliis quoque multis rebus Deum principi huic puellæ futura prædixisse, maximeque religionis et pietatis ei atque sororibus ejus, quæ et ipsæ idem vitæ institutum coluere, testimonium perhibuisse. Nam et Laurentii martyris et Agnes reliquias inventas Constantinopolim intulit, ejus rei gratia et amplitudine maximum et structura ipsa pulcherrimum delubrum construxit. Ejusdem imperii tempore Gennadio ecclesiam Constantinopolitanam curante reliquiæ etiam sanctæ Anastasiæ incantatrici (2) ex Sirmio allatæ, in martyrio ejus sunt repositæ, quod proxime ad porticum quæ Domnini dicitur, situm est. Attico vero episcopatum gerente, prophetæ quoque Samuelis ossa allata, et in prophetico ejus fano, quod prope Septimum

(2) De ea vide Suidam.

460 CAPUT XI.

A

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΑ'.

De successione magnarum episcopaliū sedium : et ut Synada Theodosius ejus loci episcopus admodum per persecutionem Macedonianos affligerit, et potissimum Agapetum eorum episcopum. Postquam autem Theodosius Byzantium percurrit, ut Agapetus orthodoxa religione suscepta, Theodosii sedem receperit : illo, ab Attico, qui scire, et privatim vivere jussu.

Ea tempestate Romæ ecclesias Innocentius rexit. Anastasio subrogatus, qui Siricio, Siricius autem Damaso successerat. Alexandriæ adhuc Theophilus ecclesiis præfuit. Apud Antiochenos execranda Porphyrius episcopatum, post divum Flavianum gessit. Hierosolymis post Cyrillum, Joannes etiam sacrum munus administravit. Constantinopolitanam ecclesiam post admirandum illum Joannem, et Arsacium, Atticus curavit. Qualis vero is genere, vita, eruditione et doctrina fuerit, proximo exposuimus libro. Quæ vero res ecclesiasticæ memoria dignæ sub eo acciderint, nunc commemorabo. Synada Pacatianæ Phrygiæ urbs est, ubi tunc Theodosius quidam pastorale sortitus fuerat munus. Hic Macedonianæ religionis sectatores (perquam frequentes autem ibi erant) crudeliter ibi non urbe tantum ipsa, sed proximis etiam agris expulit. Fecit autem id, neque de orthodoxæ recteque sentientis Ecclesiæ more, quæ semel persecutioni omni nuntium remisit : neque zelo aut æmulatione probatæ fidei : sed avaritiæ morbo captus, ad pecuniam undequaque, atque etiam ex eis qui aliter atque ipse sentirent, corradendam, plurimum posuit studii. Proinde omnem contra Macedonianos, quod dicitur, lapidem movit, bellum cum ipso clero gerens, sexcentasque instituens vias, in jus eos vocavit, atque in vincula et custodiam conjecit. Præcipue vero Agapeto ecclesiæ eorum præsidii gravis fuit. Atque ubi et provinciæ rectores ad illos persequendos minus sufficere visi sunt, ad imperatorem confugit, jussiones præfecti petens. Et cum ille ea de causa Constantinopoli moraretur, tempusque ita extraheretur, Agapetus una cum clero suo optimum texuit consilium. Populo namque qui sub eo erat, congregato, inventum solers proposuit : persuasitque adeo, ut patria hæresi relicta, ὁμοουσίου (consubstantialis) fidem complecterentur. Qua re satis confirmata, una cum ea ipsa multitudine in ecclesiam se contulit, 461 atque ibi precatione peracta, cum pacem populo, sicuti mos est, precatus esset, thronum conscendit, in quo Theodosius sedere solitus erat. Et plebe inter se conjuncta, deinceps ὁμοουσίου (consubstantialis) fidem docens, ecclesias Synadæ in potestatem suam redegit. Hac re sic acta, paulo post Theodosius Constantinopoli eo venit, et auxilium a præfecto secum ferens, neque eorum quidquam quæ ibi acciderant sciens, cum instituto propositoque suo ecclesiam est ingressus : atque inde ab omnibus expulsus, rursus se Byzantium

Περὶ τῆς διαδοχῆς τῶν ὑψηλῶν θρόνων· καὶ ὡς ἐν τῇ πόλει Συνάδων Θεοδοσίος ὁ ταύτης ἐπισκοπὸς ἐλύπει μᾶλα διώκων Μακεδονιανούς, καὶ μάλιστα Ἀγαπητὸν τὸν ἐκεῖνων ἡγουμένον. Ἐπεὶ δὲ Θεοδοσίος ἀνέβη εἰς Βυζάντιον, ὁ Ἀγαπητὸς τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει πιστοὶς προσέβη, τὸν Θεοδοσίον θρόνον ἐλάβανεν· ἐκεῖνος δὲ ἡσυχίαν ἀγειν πρὸς Ἀττικὸν ἐπειτάτετο.

Τηνικαῦτα δὲ τῶν μὲν ἐπὶ Ῥώμῃ ἐκκλησιῶν Ἰννοκέντιος τὴν διαδοχὴν εἶχε μετ' Ἀναστάσιον Σιρίκιον διαδεχόμενον, δὲ Δάμασον τῶν δ' ἐν Ἀλεξανδρίᾳ Θεόφιλος ἐτι ἡγεῖτο. Ἐπὶ δὲ τῆς Ἀντιόχου Πορφύριος ὁ μυσαρὲς ἱεράτευε μετὰ τὸν θεῖον Φλαβιανόν. Μετὰ δὲ Κύριλλον ἐν Ἱεροσολύμοις ἐτι Ἰωάννης τὰς ἱερὰς ἡγίας διακατεῖχεν. Ἀττικὸς δὲ μετὰ τὸν δεσπείον Ἰωάννην τε καὶ Ἀρσάκιον τὴν τῆς Κωνσταντίνου εἶχεν ἐπιτροπὴν. Ἀλλ' ὅποιος Ἀττικὸς οὗτος τό τε γένος καὶ βίον καὶ ἥθος, καὶ τὰ περὶ λόγον τε καὶ διδασκαλίαν, ἐν τῇ πρὸ ταύτης διελθόμενῃ ἱστορίᾳ. Ὅσα μέντοι μνήμης ἐκκλησιαστικῆς ἄξια καὶ ἐπ' αὐτοῦ γέγονε, νῦν διαλύσομαι. Σύναδα πόλις τῆς Πακτιανῆς Φρυγίας ἐστίν· τῆς τηνικαῦτα Θεοδοσίου τις ἀνὴρ τὴν ποιμαντικὴν ἐκκληρεῦτο· δὲ τοὺς ἐκείσε τῆς Μακεδονιανῶν θρησκείας (πολλοὶ δὲ ἦσαν ἐπιχωριάζοντες) ἀπηνῶς ἤλαυνεν, οὐ τῆς πόλεως μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν πέριξ ἀγρῶν. Ἐπράττε δὲ, οὔτε εἰσθότα ποιῶν τῇ τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησίᾳ, καθάπαξ ἀπειπαμένη διώκειν, οὔτε μὴν ζῆλῳ τῆς ὀρθῆς πίστεως· τῷ δὲ τῆς φιλαργυρίας πάθει ἄλούς, πείστην εἰσήγε σπουδὴν χρήματα ὅθεν δῆποτε ἐρανίζεσθαι, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἐτέρως ἢ ὡς ἐδόκει φρονούντων. Ὅθεν δὲ πάντα λίθον ἐκίνει, τὸ τοῦ λόγου, κατὰ τῶν Μακεδονιανῶν, στρατεύων σὺν αὐτῷ κλήρῳ· καὶ μυρίους περιβάλλων ὁδοῦς, δικαστήρια κατ' αὐτῶν ἵστα, καὶ δεσμοὺς ὑπῆγε, καὶ φρουρὰ περικέκλειε. Διαφερόντως δ' ἦν λυπηρὸς Ἀγαπητῷ τῷ τῆς σφῶν ἐκκλησίας καθηγεμόνι. Ὡς δ' οἱ τῆς ἐπαρχίας ἄρχοντες οὐχ ἱκανοὶ πρὸς ἐκδίχην ἐκείνῳ ἐδόκουν, εἰς βασιλεῖα ἀνέτρεχεν, ἐπαρχικῶν προσταγμάτων δεόμενος. Ἐκείνου δὲ τῇ Κωνσταντίνου περὶ τὰ τοιαῦτα ἔχοντος τὴν διατριβὴν, ἐπεὶ παρεῖλκεν ὁ χρόνος, Ἀγάπητος σὺν τῷ κλήρῳ βούλην ἀρίστην ὑφαίνειν τῷ ἐκυτοῖ. Τὸν γὰρ ὅπ' αὐτῷ σύμπαντα λαὸν ἀνθρώπων, ἐπὶ νοῦν ἀγαθὴν εἰσηγεῖτο. Ἐπειθε γὰρ τὴν πᾶν αἵρεσιν ἀφεμένους, τὴν τοῦ ὁμοουσίου πίστιν προσέειπεν. Καὶ τοῦτο βεβαιωσάμενος, σύναμα τῷ περὶ αὐτὸν πλῆθει ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐγένετο. Εὐχὴν δὲ τελέσας, καὶ τὴν εἰρήνην, ὡς ἔθος εἰπὼν, τὴν θρόνον κατέλαβεν, ἐφ' ᾧ εἰώθει καθέζεσθαι Θεοδοσίος. Εἰς ἐν δὲ τοὺς λαοὺς ἐνώσας, καὶ τουλοπού τὴν τοῦ ὁμοουσίου πίστιν διδάσκων, τῶν ὑπὲρ Σύναδα ἐκκλησιῶν ἐγκρατὴς ἦν. Ἐπεὶ δ' οὕτω ταῦτα προέβη, οὐ μετὰ πολὺ ἐκ τῆς Κωνσταντίνου καὶ Θεοδοσίου ἤκει, τὴν ἐπαρχικὴν βοήθειαν εἰληφώς· μηδὲν μέντοι τῶν ἐνθάδε πεπραγμένων εἰδώς, ὡς εἶχε φρονήματος, ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐχώρει· ἐκείθεν δ' ἐξελαθεῖς ἄσπετον, αὐτοῖς τὴν Βύζαντος

κατελάμβανεν. Καὶ παρὰ τὸν ἐπίσκοπον γενόμενος Ἀττικὸν, τὰ καθ' αὐτὸν ἀπωδύρετο, ὡς παρὰ τοὺς εἰωθότας καὶ κειμένους τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ νόμους τοῦ θρόνου ἀπαλαθεῖς. Ἀττικὸς δ' ἐν νῷ θέμενος πρᾶγμα πρὸς λυσιτέλειαν τῇ Ἐκκλησίᾳ γενόμενον, εἰ καί τι τέως παράλογον ἐπεμίγνυτο, ἐκείνον μὲν τοῖς πραιμυθητικοῖς ἐμάλαττε λόγοις, καὶ τουλοῦ ποῦ παρῆναι τὴν ἐν ἡσυχίᾳ μᾶλλον ἀσπάζεσθαι βιοτὴν, εἰσηγούμενος τὰ κοινὰ τῶν ἰδίων μάλιστα προτιμᾶν. Τῷ δ' Ἀγαπητῷ γράφει μάλιστα κυρῶν αὐτῷ τὴν ἐπισκοπὴν, ἐν δευτέρῳ τιθέμενος, ὅσα λυπηρὰ ὑπορᾶσθαι συνέβαιεν ἐκ τῆς ἀπεχθείας Θεοδοσίου. Ἐν μὲν δὴ τοῦτο λίαν ὠφέλιμον ἐπὶ τῶν Ἀττικῶν χρόνων τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπισυνέβη.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Περὶ τοῦ βαπτισθέντος Ἑβραίου παραλυτικοῦ καὶ ἀθρόον ἰαθέντος ἐπὶ τῆς ἱερατείας Ἀττικῶν τοῦ ἐπισκόπου τῆς Κωνσταντινίου.

Οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ θαυμάτων ἐξαισίων ἢ ἰάσεων παραδίδων ἄριστος ἢ τῶν τότε πραγμάτων κατάστασις ἦν. Καὶ γάρ τις Ἰουδαῖος ἐκ πολλῶν ἐτῶν πρᾶλτος· γεγωνῶς, ἐπὶ κλίνης φόρτος ὅλον κατέκειτο. Ἐπεὶ γοῦν καὶ εὐχὴ Ἰουδαϊκῆ πᾶσα καὶ ἱατρῶν τέχνη παρητεῖτο ἐκείνῳ τὸ ζῆν, τέλος ἅπασιν ἀπεικῶν, νοῦν ἀνελάμβανε θεῶν τῷ Χριστιανικῷ βαπτίσματι προσελθεῖν, ἐλπίας δὴ τοῦτω μόνῳ τουλοῦ ποῦ πρὸς βοήθειαν προσήκοντι χορήσασθαι τῷ φαρμάκῳ. Ὡς δ' ἀνηγγέλη τοῦτο τῷ Ἀττικῷ, κατηχήσας ὡς ἔθος, καὶ τὴν εἰς Χριστὸν ἐλπίδα καλῶς ἀναγγελισάμενος, οὕτω κλίνης ἔχοντα, κελεύει περὶ τὴν ἱερὰν ἀπάγεσθαι κολυμβήσαν. Ὁ δὲ εὐκρινεῖ πίστει τὴν τοῦ βαπτίσματος χάριν προσεληφώς, τῷ βαπτιστηρίῳ ἐπαφῆκε τὴν νόσον εὐθὺς, ὑγιὲς ὅλος ἐκείθεν ἀνδραμῶν, ὡς μηδὲν τι τοῦ λοιποῦ περιφέρειν τῷ σώματι τῆς προτέρας ἐκείνης καὶ πολλῷ χρόνῳ ἐνοικουρούσης λύμης τῆς πραιλύσεως. Τοιαύτην δύναμιν ὁ παντοδύναμος Κύριος τῇ τοῦ βαπτίσματος χάριτι καὶ τότε παρὰ δόξαν ἐνήκε· δι' ἣν πολλοὶ μὲν Ἑλλήνων ἡμῖν προσεβόρυσαν βαπτισθέντες. Τοῖς γε μὴν Ἰουδαίοις καθάπαξ σημεῖα ἐπιζητοῦσιν οὐδὲ τὸ προδήλως γινόμενον ἔπειθε. Τοιαῦτα τεράστια καὶ τότε Χριστὸς τοῖς ἀνθρώποις ἔτι παρεῖχεν ἔρῃ. Οἱ δὲ πολλοὶ, καὶ τούτων γινόμενων, ὁμῶς ταῖς οἰκείαις μοθηρίαις καὶ αὐθις οἶάπερ χοῖροι ἐκαλινδοῦντο. Ὡς γάρ τοι μόνον ἐκείνοι τοῖς παραδίδως γενομένοις ἠπίσταντο, ἀλλὰ καὶ ὅσοι ἐρεσχελὲν ἐσχηκότας ἔθος, κακείνοις ἔπεισται, ἐράμιλλα φρονούντες ἡγάγοντο.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Περὶ τῆς Ναυατιανῶν καὶ Ἀρειανῶν διαβοχῆς· καὶ οἷαι ταραχαὶ καὶ τούτοις ἐγένοντο διὰ Σαββάτιον τὸν πυρᾶ λόγῳ ἐπισκοπήσαντα.

Καὶ γὰρ Σαββᾶτιος ἐκεῖνος οὐ καὶ θνήσκον μνηστὴν ἐποιεσάμην, μὴ ἐπὶ τῆς οἰκείας τάξεως μένειν

A contulit, et apud episcopum Atticum casum suum deploravit, videlicet quod contra receptos mores et Ecclesiæ catholicæ constitutiones, e throno suo deturbatus esset. Atticus secum ipse rem eam in Ecclesiæ utilitatem cessisse considerans, quamvis ei præter rationem nonnihil admistum esset, illum quidem oratione benigna consolatus, et ut de cætero privatam quietamque ageret vitam cohortatus est, publica privatis maxime præferenda esse docens. Ad Agapetum autem, episcopatum ejus auctoritate sua confirmans, scripsit, postponendum despiciendumque esse, quidquid illi ex inimicitiis Theodosii accidisset adversi. Hoc sic Ecclesiæ perquam utile Attici temporibus evenit.

B

CAPUT XII.

De Judæo paralytico baptizato : qui in ipso baptismo sanitatem recepit. sacris præside Attico episcopo Constantinopolitano.

Cæterum nec insignium miraculorum, sanationumque mirificarum expers temporum eorum status fuit. Judæus enim quidam multis jam inde ab annis paralyticus, in lecto veluti pondus quoddam jacebat. Et cum Judaica precatio omnis et medicorum ars de vita ejus animos despondissent, postremo ille rebus omnibus desperatis, divinum cepit consilium, baptismi Christiani subeundi : illo solo se deinde ad opem et salutem comodo remedio usurum esse sperans. Hoc ubi Attico renuntiatum est, de rebus sacris more nostro eum instituit, et spem bonam in Christum habere per Evangelium rite docuit, lectoque ita affixum, ad sacrum ferri lavacrum jussit. Ibi ille fide sincerâ baptismi gratia suscepta, 462 in baptisterio statim morbum reliquit, salvusque inde prorsus rediit, ita ut deinceps nihil in corpore suo de prioro illa, quæ longo tempore sedes in eo fixerat, peste paralysis circumferret. Tantam vim omnipotens Dominus, præter opinionem omnium, tum baptismi gratiæ immisit, per quam multi quidem ex superstitione Græca ad baptismum complectendum confluxerunt. Judæis vero, qui semel sibi signa requirenda statuerunt, ne hoc quidem tam evidens miraculum, ut idem facerent, persuasit. Tanta prodigia tum quoque Christus hominibus spectanda exhibuit. Verum tamen permulti signis quoque editis, ad improbitatem suam et malitiam rursum veluti sues revoluti sunt. Non solum enim illi signis admirandis non crediderunt, sed si quibus etiam nugari mos esset, eos sequentes, opinionem eandem et sententiam complecti animadversum.

CAPUT XIII.

De Novatianorum et Arianorum successionem : et quæ turbe Novatianos quoque exagitaverint, propter Sabbatium, qui illegitime episcopatum invasis.

Nam Sabbatius ille, cujus antea quoque memimus, ordine atque honore suo non contentus, sed

episcopatum affectans, cum non haberet apud quos episcopatum gereret, a Novatianorum ecclesia discessit, sub festi Paschæ observationis prætextu. Itaque illegitimos conventus agere incipiens, apud Arcadii forum, cui Xerolophi (1), hoc est, sicci tumuli cognomen est, multum fuit: ibique facinus aggredi ausus est, gravissimo supplicio dignum. Cum enim in quodam frequenti conventu partem illam evangelicæ lectionis pronuntiare deberet, quæ dicit: *Erat autem dies Judæorum festus, qui dicitur Pascha*, divinis verbis alia de suo attexit, quæ neque scriptura, neque auris quæpiam unquam percepit. Quænam vero sunt ista? « Exsecrandus (inquit) est, qui sine azymis Pascha celebrat. » Quod dictum ex eo auditum, et ad multos divulgatum, ad illum ipsum etiam eos qui sinceri apud Novatianos erant, quodammodo rapuit atque pertraxit. Verum non diu homini talis profuit cavillatio; nam in deterius ei commentum hoc cessit. Non multo post per anticipationem de concepta sententia sua is festum agebat diem, et ad eum iugens confluerat multitudo. Cum vero in pervigilio solito, pro eo atque conveniebat, sacras ceremonias obirent, **463** rumor ad eos perlatus est dæmoniacus, Sisinium episcopum cum multitudine magna contra eos venire. Proinde ingenti excitato tumultu, cum et nox esset, et angustię loci eos premerent, illi inter se conflicti, et supra septuaginta eorum ænecti sunt. Quæ sane res fecit, ut multi a Sabbatio discederent. Non pauci tamen cum eo manentes, agrestem illius opinionem sunt secuti. Porro Sisinio mortuo, Chrysanthus ad præfecturam Novatianorum ecclesiæ vocatus est, Marciani, cui Sisinius in episcopatu successerat, filius, qui cum ab adolescentia in aula imperiali militasset, et sub Theodosio primum consularis Italiæ, dein etiam Britannię insulæ vicarius factus esset, in rerum publicarum administratione admirationem et laudem meritus erat. Ætate vero jam proventus Constantinopolim venit, et præfecturam ejuspiam urbis ambiens, ad episcopatum est protractus. Sisinius enim e vita excedens, mentionem ejus viri fecerat, idoneum eum esse ad episcopatum gerendum dicens. Quam illius vocem perinde atque certam legem populus ejus excepit, atque Chrysanthum invitum per vim ad præfecturam ecclesiasticam traxit. Cum autem ille profugisset, Sabbatius opportunum sibi id tempus esse ratus, ut quod studebat perficeret, episcopis quibusdam obscuris ad amicitiam suam adductis, ut sibi manus imponerent persuasit, jurejurando quod antea juraverat posthabito. In consecratoribus eis Hermogenes etiam ille fuit, qui propter blaspheemia quædam scripta composita, ab eo damnatus atque excommunicatus erat. Verum ne sic quidem Sabbatio ambitiosa episcopatus petitio successit. Populo namque exosus fuit: et quod improbo con-

ἑθέλων, ἀλλ' ἐπισκοπῆς ὀρεγόμενος. μὴ ἔχων δ' ὅπως καὶ τινὰς ἐπισκοποῖη, τῆς τῶν Ναυτιανῶν ἐκκλησίας ὑπανεχώρει, ἐπὶ προφάσει διῆθεν τῆς τοῦ Πάσχα παρατηρήσεως. Καὶ δὴ παρασυνάγειν ἀρξάμενος, παρὰ τὸν Ἀρχαδίου φόρον, ὃ Ξερολόφος ἢ ἐπινυμία, τὰ πολλὰ διέτριβε· καὶ δὴ ἐπεχείρησε πρᾶγματι μεγίστης ἀξίῳ κολάσεως. Ἐπεὶ γὰρ κατὰ τινὰ σύναξιν πολυάνθρωπον ἔκεινο τὸ μέρος τῆς εὐαγγελικῆς περικοπῆς διελθεῖν ἔδει, ὃ φησιν, *Ἦν δὲ ἡ ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων ἢ λεγομένη Πάσχα*, προσύφαινε τῇ θεῇ ῥήσει καὶ οἰκοθεν ἕτερα· ἃ μῆτε γραφῇ, ἀλλ' οὐδὲ ἀκοῇ παρέλαβε πώποτε. Τίνα δὲ ἦσαν; « Ἐπικατάρματος, φησιν, ὃ ἐξω ἀζύμων τὸ Πάσχα ποιήσας. » Ὁ δὲ τ' ἀκουσθὲν, καὶ πρὸς πολλοὺς ἐκδοθὲν, συνήρπαζεν οἶον καὶ μεθεῖλκε καὶ ὅσοι δὴ ἀκέραιοι παρὰ Ναυτιανῶν ἦσαν, πρὸς αὐτὸν ἔκεινον. Οὐ μὴν ἐπὶ πλείον συνέβη ὁπρὸν αὐτῷ σοφίσματι· καὶ γὰρ εἰς κακὸν αὐτῷ ἦν τὰ τοῦ πλάσματος ἀπεχώρει. Μετ' ὀλίγον γὰρ τὸν ἐκ προλήψεως αὐτῷ γενομένην ἐορτὴν ἐπετίλει. Συνέρρει δὲ πρὸς αὐτὸν πλῆθος πολὺ. Τῇ δὲ εἰσβολῇ παννυχίδι τὸ προσήκον γέρας ἀφοσιουμένων, θροῦς εἰσέρρει δαιμόνιος, ὡς ἀρξεῖν Σισίνιος· ὃ ἐπίσκοπος σύναμα πλῆθει πολλῷ κατ' αὐτῶν ἦκων. Καὶ θορύβου μεγάλου ἀναβράχυντος, οἷάπερ ἐν νυκτὶ καὶ στενῷ κομιδῇ τόπῳ ἀποληφθέντες, ὑπ' ἀλλήλων συβράγέντες, ὑπὲρ ἐβδομήκοντα ἔθνησκον· ὃ δὴ γενόμενον, πολλοὺς ἀναχωρῆσαι τοῦ Σαββατίου ἐποίησεν. Οὐκ ὀλίγοι δ' ἐπιμείναντες τῇ ἀγροικικῇ ἐκείνῃ προλήψει κατεῖχοντο. Σισίνιου δὲ τελευτήσαντος, Χρύσανθος εἰς τὴν τῶν Ναυτιανῶν προστασίαν ἐκλήθη· ὃς ὑλὸς μὲν ἦν Μαρκιανοῦ τοῦ πρὸ Σισίνιου ἐπισκοπήσαντος, ὃς ἐκ νέου κατὰ τὰ βασιλεῖα ἐστρατεύετο· ἐπὶ δὲ Θεοδοσίου τοῦ πρώτου ὑπατικός τῆς Ἰταλίας γενόμενος, ἔπειτα δὲ καὶ τῶν Βρεταννικῶν νήσων βικάριος, θαυμάσιος ἔδοξε ταῖς κοιναῖς διοικήσεσι. Προΐκων δὲ τῶν, τὴν Κωνσταντινίου κατέλαβε. Καὶ ὅς τις πόλεως ἐπαρχικὴν ἀξίαν προμύμενος, εἰς τὴν ἐπισκοπὴν κατεῖλκυσθη. Σισίνιος γὰρ τελευτῶν, μνείαν ἐποίετο τάνδρως, ὡς ἐπιτῆδεος εἶη πρὸς τὸ ἐπισκοπεῖν. Ὁ δ' ὑπ' αὐτὸν λαθ' οἷα νόμον ἄλυτον τὴν ἐκείνου φωνὴν ἐκλαβόμενος, καὶ ἄκοντα βίαν προσάγων, εἵλεεν ἐπὶ τὴν προεδρίαν. Ἐκείνου δὲ διαδράντος, εὐκαιρον εἶναι νομίσας Σαββάτιος τοῦ σπουδαζομένου τυχεῖν, τινὰς ἀγγέλους τῶν ἐπισκόπων προσεταιρισάμενος, παῖθει χεῖρας ἐπιθεῖναι αὐτῷ, ἐν δευτέρῳ θέμενος οὓς πρότερον ὠμωμόκει ὄρκους. Εἰς δ' ἦν τῶν χειροτονητῶν καὶ Ἑρμογένης· ἐκεῖνος δὲ ἐκκήρυκτος αὐτῷ ἐγγόνει, βλάσφημα συγγράμματα ἐκτιθέμενος. Οὐ μὴν Σαββατίῳ ἀπέβη εἰς τέλος ἡ τῆς ἐπισκοπῆς ἐπιχείρησις· διὰ μίσους γὰρ γενόμενος τῷ λαῷ, ὅτιπερ δυστρέπητον γνῶμην πάντα κάλων ἐκίλει τῇ ἐπισκοπῇ παρεῖσθαι, ἐξώσθη. Χρύσανθος δ' ἀνεζήτει αὐθις· ὃν περὶ Βιθυνίαν εὐρόντες κρυπτόμενον καὶ ἄκοντα πρὸς τὴν ἐπισκοπὴν ἀνῆγον. Φρό-

(1) Xerolophus, Ξηρόλοφος. Hic locus declarat locum § Item lex Cornelia. Inst. de pub. jud.

νιμος δ' ἐσάγαν καὶ σώφρων ὢν ὁ ἀνὴρ, ἐπιμαῖλλον ἅς τῶν Ναυατιανῶν ἐκκλησίας αὐξῆσαι καὶ εἰς μέγα ἐπιδοῦναι παρεσκευάσατο· οἰκοθεῖν μὲν τοῖς πένησι χρυσίον καταβαλλόμενος, οὐδὲν μέντοι τῆς ἐκκλησίας ἐλάμβανε, πλὴν ὅτι μὴ τῶν δύο ἄρτων τῶν εὐλογιῶν ἅς κατὰ Κυριακὴν εἶχεν. Ἐπὶ τόσον δὲ σπουδαῖος περὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐγένετο, ὥς καὶ Ἀβλάδιον τὸν γενναιότατον ῥήτορα τοῦ σοφιστοῦ Τρωίλου ἀκροατὰμενον, συλλαβεῖν, καὶ πρὸς τὴν τοῦ πρεσβυτέρου τάξιν προχειρίσασθαι· οὐ καὶ προσομιλῆαι γλαφυρά καὶ σύντονοι μέχρι πολλοῦ διεφέροντο· ὅς ἐς ὕστερον καὶ τῆς ἐν Νικαίᾳ τῶν Ναυατιανῶν ἐκκλησίας προέστη, μηδὲ τὸ σοφιστεῦσιν ἀφεῖς. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ δὲ αἱ τῶν Ναυατιανῶν ἐκκλησίαι ἐκλείοντο· καὶ τὰ παρ' αὐτοῖς· κειμήλια δημόσια ἐγεγόνει. Γυμνὸς δὲ καὶ Θεόπομπος ὁ ἐκείνων ἐπίσκοπος ἦν. Ἐπίσης δὲ καὶ ἐν Ῥώμῃ εἶχον· ἀφηρημένοι γὰρ τὰς ἐκκλησίας, ἐν παραδύσσει που συνήγον. Μέχρι γὰρ τοῦ παρόντος ἀνθίσαντες ἐπὶ πολλαῖς ἐκκλησίαις καὶ ἀφθόνοις τοῖς κλήρεσι, παρὰ τῶν ἐπισκόπων τῆς καθόλου Ἐκκλησίας πάντ' ἀφηρέθησαν, μὴ ἐπ' ἀδείας συνάγειν συγχωρηθέντες· καὶ πάντα τὰ αὐτῶν ἀφελόμενοι, ἐπαίνῳ δῆθεν προσήγοντο. Οὐ μὴν δὲ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει τοῦτο πεπόνθασιν· ἀλλὰ μετὰ τοῦ στέργειν καὶ ἐνδον συνάγειν αὐτοὺς εἴσαν, κατὰ μόνον τὸ κηρύττειν τὸ ὁμοούσιον, ὥς καὶ πρῶτον ἀρκούντως διέλαβον. Καὶ περὶ μὲν τῶν Ναυατιανῶν τοσαῦτα. Ἐτελεύτα δὲ τὸν βίον τῆνικαῦτα καὶ Θεόδωρος ὁ τῆς Ἀρειανικῆς θρησκείας κατὰ τὴν Κωνσταντινίου προεστηκώς, εἰκοσι πρὸς τοὺς ἑκατὸν εἴη βεδιωκός· ὃν ὡς δραστήριον περὶ τὴν θρησκείαν, ἐκ τῆς Ἀντιόχου Ἀρειανοῖ ἐπὶ τὴν Βύζαντος ἤγαγον. Οὐ διάδοχος· καθίσταται Βάρβας ὄνομα· ἐπ' οὗ ἡ τῶν Ἀρειανῶν θρησκεία δύο ἑλλογίσμων ἀνδρῶν ἡμολόρησε· καὶ ἄμφω δὲ πρεσβύτεροι ἦσαν· ὢν τῷ μὲν ἐνὶ Τιμόθεος, θατέρῳ δὲ Γεώργιος ὀνόματα ἦσαν. Ἀλλὰ Γεώργιος μὲν τὴν Ἑλληνικὴν μάλλον παιδεῖαν ἥσκητο· Τιμόθεος δὲ τοῖς θεοῖς λόγοις πλέον δέχεται. Κάκεινος μὲν Ἀριστοτέλει καὶ Πλάτῳ συνῆν ἀεὶ· ὁ δὲ τὸν Ὀριγένην ἐπὶ γλώτῃς ἔπνει· καὶ τὰ ἱερὰ γράμματα διδιδάσκων παρῆρσι, καὶ τὴν Ἑβραίων γλῶτταν ἵσκειτο. Ὁ μὲν οὖν Τιμόθεος τῆς Ψαθυριανῶν αἰρέσεως μετελήφει· Γεώργιος δὲ ὑπὸ Βάρβα κεχειροτόνητο. Ἐτοιμος δ' ἦν ὁ Τιμόθεος ἀποκρίνασθαι καὶ λύσιν ἐξ ἐτοίμου παρασεῖν ὅσα δῆτ' ἀσαφῆ τοῖς θεοῖς λόγοις εὐρίσκειτο· καὶ μάρτυρι ἐπὶ πᾶσι μάλιστα τῷ Ὀριγένει ἐχρήτο. Ὁ καὶ θαυμάζειν καὶ ὑπερ ἀμφοτέρων ἐπεισεί μοι, πῶς τοῖς Ἀρείου δόγμασιν εἴποντο, ὁ μὲν Πλάτωνα, Τιμόθεος δὲ τὸν Ὀριγένην ἀντικρυς πυνόντες. Οὐδὲ γὰρ Πλάτων τὸ δεύτερον καὶ τὸ τρίτον, ὡς αὐτὸς καλεῖν εἰσθεν, ἀρχὴν ὑπάρξεως εἰληφέναι φησίν. Ἀλλὰ καὶ Ὀριγένης ἀπανταχοῦ τῶν λόγων διαβρόχῃ συνατρίδον φησι τὸν Υἱὸν Πατρὸς. Πλὴν εἰ καὶ τῇ ἐκείνων

silio, omnem funem movens, episcopatum conserui qui contenderet, ab eo rejectus est. Chrysanthus autem rursus inquisitus. Qui in Bithynia, ubi latebat, inventus, etiam reluctans ad episcopatum est evectus. Is quod prudens admodum et castus vir esset, ecclesiam Novatianorum magnis incrementis auxit. Pecuniam enim ipse suam in pauperes erogans, nihil ex ecclesia percipiebat præter quam duos benedictionis panes, quos diebus Dominicis habebat. Adeo autem ecclesiasticæ rei promovendæ studiosus fuit, ut Ablabium nobilissimum oratorem, Troili sophistæ auditorem, sibi adjunxerit, et in presbyterorum ordinem cooptarit : 464 ejus etiam conciones populares, suaves et vehementes, diu exstiterunt. Hic postea Novatianorum Ecclesiæ in Nicæna urbe præfuit, sophisticam etiam tum professus. Sed enim Alexandria Novatianorum ecclesiæ clausæ, et donaria ornamentaque eorum publicatæ fuerant. Nudus etiam Theopompus episcopus eorum erat. Neque illi Romæ melius habebant ; ecclesiis enim eis ademptis, in locis obscuris conventus agebant. Hactenus namque cum et multis et frequentibus ecclesiis floruisent, per episcopos catholicos illis eis tum ademptis, neque conventuum cogendorum libertas permissa fuerat. Et cum ablata eis omnia, tum in judicia ipsi quoque sunt protracti. Constantinopoli vero non eadem passi sunt. Præterquam enim quod expulsi non sunt, intra urbem etiam ecclesias cogere eis licuit, propter unam hanc causam, quod ὁμοούσιον, consubstantiale, deprecarent, sicuti fusius antea a nobis est dictum. Hæc de Novatianis. Eo tempore defunctus etiam est Dorotheus Arianæ religioni Constantinopoli præfectus, cum ad centesimum et vicesimum vitæ annum pervenisset : quem quod strenue sectam suam tueretur, Ariani ex Antiochia Constantinopolim transtulerant. Cujus successor fuit Barbas, sub quo Ariana religio duos eximios habuit viros, presbyteros ambos : alteri Georgio, alteri Timotheo nomen erat. Georgius Græcorum magis disciplinis pollebat, Timotheus divinis litteris plus delectabatur. Et ille in Aristotele et Platone semper versabatur : hic Origenem spirans in ore habebat, et sacras Litteras publice docens, in Hebræorum quoque lingua desudabat. Timotheus quidem Psathyrianorum hæresis particeps fuerat : at Georgius a Barba fuerat ordinatus. Timotheus promptus paratusque fuit de sacris Litteris respondere : et facile quæ in divinis oraculis obscura invenirentur, solvere et explicare potuit, atque in locis omnibus Origene maxime teste usus est. Quapropter utrumque admirari mihi in mentem venit, quomodo scilicet ut Arii dogma sequerentur, animum induxerint, alter Platonem, alter Origenem prorsus spirans : quod et Plato (1) secundam et tertiam

(1) Plato τὸ δεύτερον καὶ τὸ τρίτον αἴτιον initium substantiæ ὑπάρξεως· accepisse negavit. Unde Ju-

stinus martyr aliquam notionem Trinitatis sanctissimæ Platonem habuisse opinatus est.

causam, ut ipse nominare solet, initium essentiae A cepisse non dicat : **465** et Origenes ubique in scriptis suis, verbis disertis coeternum Patri Filium esse (1) profiteatur. Nihilominus tamen in ecclesia illorum permanserunt, nisi quod Arianorum religionem sensim et clam corrigendo in melius traduxerunt. Multas namque Arian blasphemias in libris suis repudiaverunt. De his satis.

CAPUT XIV.

Ut post Theophilum Cyrillus, nepos sororis ejus filius, ejus sedem Alexandrinam sit consecutus, et de Judaeorum Alexandriae concitata seditione.

Quinto Theodosii imperii anno, lethargico morbo correptus Alexandriae Theophilus, quindecima Octobris mensis die diem suum obiit. Et cum de episcopatus petitione contentio exorta esset, quibusdam placebat, ut Timotheus quidam, qui archidiaconus ejus ecclesiae erat, episcopus legeretur; alii Cyrillo magis favebant, qui Theophili fratris filius erat, profanarumque simul et sacrarum litterarum peritia multis modis omnes superabat: virtutis etiam genere omni, in qualibet laudem et gloriam consecutus, excellebat: cujus ad haec usque tempora scripta plurima circumferuntur, quorum longe optimum est, quod *Thesaurus* inscripsit, ex omnibus sacrarum Litterarum scriptis, syllogismorum ratiocinationibus et demonstrationibus mysterium sanctae Trinitatis ostendens. Aliud praeterea, cujus titulus est τὰ Γλαφυρά, hoc est, scita seu elegantia, in quo ea quae in veteribus Scripturis figurate dicta sunt, ad Christum et Ecclesiam nostram refert. Liber item alius, qui *De spirituali cultu* titulum habet. Alius etiam *Ad Palladium*, in dialogo pro Spiritu sancto compositus. Alius insuper, quem contra Julianum pro sacro Evangelio conscripsit. Alii denique plures, atque etiam epistolae. Qualis autem is vir fuerit, cum res Nestorii et tertiae synodi persequemur, satis liquebit. Enimvero seditione in populo de episcopi electione mota, Timothei partibus non parum momenti attulit Abundantius, qui tum militarium ordinum dux erat. Tertio vero die, post Theophili scilicet mortem, factio altera quae Cyrillum designaverat, vicit: et ad episcopatum majore fastu, profanorum magistratuum more, Cyrillus, quam decessores ejus episcopi, progressus est. **466** Unde adeo initium sumptum est in Ecclesia Alexandrina, ut episcopi magis etiam profana negotia curarent. Porro Cyrillus jam inde a principio haeresim nullam Alexandriae publice coli passus est. Judaeorum quoque gentem inde ob ejusmodi causam exegit. Cum vulgus omne, ut in summa dicam, seditiosum est, facillimeque ad tumultus bellicos permovetur: tum Alexandrinus populus eis maxime gaudet, et proclivis ad turbas est: ac si exiguum saltem occasionem arripuerit, illico accenditur: nec prius abssistit, quam intolerabilia deciderit mala: et citra sanguinem fusum non facile dirimi atque componi

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Ὡς μετὰ Θεόφιλον Κύριλλος ὁ ἀδελφιδεὺς αὐτοῦ τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας θρόνον ἐλάβανε· καὶ περὶ τῆς γενομένης ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῶν Ἰουδαίων στάσεως.

Ἐτεῖ δὲ πέμπτῃ τῆς Θεοδοσίου ἀρχῆς Θεόφιλος ὁ Ἀλεξανδρείας τέλει τοῦ βίου ἐχρήσατο πέμπτῃ καὶ δεκάτῃ Ὀκτωβρίου μηνός. Τῆς δ' ἐπισκοπῆς ἐπιμάχου γεγεννημένης, τοῖς μὲν ἰδοῦσαι Τιμόθεον τινα χειροτονεῖν, ὃς ἀρχιδιάκονος τῆς ἐκείνης ἐκκλησίας ἐτύγχανεν ὢν· οἱ δὲ Κυρίλλῳ μᾶλλον προσέκειντο, ὃς ἀδελφιδεὺς μὲν ἦν Θεοφίλου, τῇ δὲ Ἑλληνικῇ παιδείᾳ καὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς λόγοις πολλῇ τῷ μέτρῳ διαφερόντως πάντας ἐνίκη· ἀρετῇ δ' ἀπάσῃ προέφερεν ἐφ' ἐκείτῃ κληρωσάμενος τὸ εὐδίκιμον· οὗ καὶ συγγράμματα πλεῖστα ἐς δεῦρο ἐμφέρεται, ὧν Ἀριστον, ὁ Θεσσαυρὸς ὠνόμασεν, ἐξ ἀπάσης Γραφῆς θειοτέρως ἀποδεικνύς· συλλογιστικαῖς ἀποδείξεισι τὸ τῆς ἁγίας Τριάδος μυστήριον. Ἄλλο ἐπὶ τούτῳ, τὰ Γλαφυρά, τὰ τῆς παλαιᾶς Γραφῆς τυπικῶς εἰρημένα, εἰς Χριστὸν καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίαν ἀνάγον. Ἔτερον βιβλίον, ὁ Περὶ τῆς ἐν πνεύματι λατρείας τὴν ἐπιγραφὴν ἔχει. Τὰ πρὸς Παλλάδιον, ἕτερον, διαλογικῶς συντεθὲν ὑπὲρ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ ὁ κατὰ Ἰουλιανοῦ ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου συντάξεν. Καὶ ἄλλα ἐπὶ τούτοις πολλὰ καὶ ἐπιστολαί. Δείξει δὲ οἷος ἄνθρωπος, ἡνίκα διεξίμεν τὰ κατὰ Νεστόριον καὶ τὴν τρίτην σύνοδον. Τῷ τότε δὲ στάσεως γενομένης τῷ δήμῳ περὶ ἐπιλογῆς ἐπισκόπου, τῷ μέρει Τιμοθέου οὐ μικρὰν ἐδίδου βοήθην Ἀβουδάντιος ὁ τινικαῦτα τῶν στρατιωτικῶν ταγμάτων ἡγουμένος. Μετὰ δὲ τρίτην ἡμέραν θάτερον ἐνίκη μέρος, ὁ τὸν Κύριλλον ἐπελέγετο. Καὶ προήλθεν ἐπὶ τὴν ἐπισκοπὴν ἀρχικώτερον Κύριλλος ἢ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἱερεῖς· ὡς ἐκείθεν καὶ ἀρχὴν εἰληφέναι τὴν ἐκκλησίαν, καὶ τῶν πραγμάτων μᾶλλον ἀντιποιεῖσθαι. Εὐθύς δὲ Κύριλλος οὐδεμίαν τῶν αἱρέσεων ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας παρῶν ἀφίστασθαι εἶασεν· ἀλλὰ καὶ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἐκείθεν ἤλασε τοιαύτης γεγεννημένης αἰτίας. Καὶ πᾶς μὲν δήμος, ὡς ἐπίπαν εἰπεῖν, στασιώδης· καὶ πρὸς μάχην ῥίστα κεκινημένος· πολλῶν δὲ μᾶλλον ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας τοῖς τοιοῦτοις μάλιστα χαίρει, καὶ ἐτόίμως ἔχει πρὸς ταῦτα. Εἰ δὲ καὶ σμικρὰς τινος ἀφορμῆς ἐπιλάβοιτο, εὐθύς ἀνάπτεται· καὶ οὐκ ἂν πρότερον ἀποσταίῃ, πρὶν εἰς ἀφόρητα περιελαθῆναι κακὰ· καὶ ἀνευ αἵματος οὐκ ἂν ῥυτίως διακριθῇ. Ἐστασίαζε μὲν οὖν αὐτὸ τὸ πλῆθος πρὸς ἑαυτὸ οὐ διὰ τι ἐπάναγκες, ἀλλὰ διὰ τὸ τινικαῦτα σχεδὸν πάσῃ πόλει ἐπιπολάσαν κακόν. Τὸ δὲ ἦν, πάντ' ἀφεμένους, πᾶσαν περὶ τοὺς ὀρχηστάς ποιεῖσθαι σπουδὴν. Ἐπὶ μέντοι Σαββάτῳ πλεῖον τὸ

(1) Secundum Origenem Filius Patri συνάδεις.

θέατρον τοῖς ὀρχησταῖς συνηγείρετο, ἅτε δὴ τῶν Ἰουδαίων οὐ πρὸς τὴν τοῦ νόμου ἀκρόασιν τὴν ἀργίαν καταχρωμένων, ἀλλὰ τὸ τοῖς θεάτροις μᾶλλον ἐνασχολεῖσθαι. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἐπίμαχος ἡ ἡμέρα αὕτη τοῖς τοῦ δήμου καθίστατο μέρεσι· καὶ τοῦτου χάριν ὑπὸ τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπαρχοῦ ἐν τάξει καταστάντος, οἱ Ἰουδαῖοι οὐδὲν ἤττον ἐπέκειντο, θατέρῳ τῶν μερῶν ὡς περ ἀντιπαθούντος. Ἀεὶ μὲν οὖν πολέμιον τοῦτο τὸ φῶλον Χριστιανοί, καὶ εὐσεβεῖν ἀνασπεπισμένον, ἦν ὅτι πλείστον αἴτιον γένοιτο κακόν τι πάσχειν ἡμᾶς· τότε δὲ καὶ μᾶλλον διὰ τὴν ἐρημνένην αἰτίαν τῶν ὀρχηστῶν καὶ πλείστον καθ' ἑαυτῶν ἦσαν ἐκπεπολεμῶμενοι. Καὶ δὴ τίνα πολιτεῖαν πρωτανεύοντος Ὁρέστου τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπαρχοῦ τῷ δήμῳ (οὗτω γὰρ εἰωθὸς ὀνομάζειν τὰς δημοτικὰς διατυπώσεις), παρήσαν καὶ ὅσοι περὶ τὸν ἐπίσκοπον Κύριλλον φίλα ἐκείνῳ φρονούντες, τὰς τοιαύτας διατυπώσεις ὀψόμενοι· ἐν οἷς ἦν καὶ τις Ἰέραξ ὄνομα. Ὁς γραμμάτων μὲν τῶν πεζῶν διδάσκαλος ἦν, τοσοῦτον δὲ ταῖς τοῦ Κυρίλλου διδασκαλαῖς ἐξήρτητο, ὥς μηδὲν ἄλλο αἰρεῖσθαι ἢ τὴν ἐκείθεν ἀκρόασιν, καὶ κρότους ἐγείρειν τοῖς ἐκείνου νοήμασιν ἐπισπεύδεν. Ὅν ἰδόντες τὰ πλήθη τῶν Ἰουδαίων, εὐθύς ἐχρῶντο βοῇ, διὰ μηδὲν ἄλλο τῷ θεάτρῳ ἐκείνῳ παραβαλεῖν, ἢ ἵνα στάσιν ὑπανάψῃ τῷ δήμῳ. Ὁ δ' ἐπαρχος Ὁρέστης, καὶ πρῶτον μὲν τὴν παράλογον τῶν ἐπισκόπων δυναστείαν διὰ μίσους εἶχεν· ὅτι περ πολὺ τι παρυφέλκεν ἡρώοντο τῶν ὑπὸ τὴν ἑξουσίαν ἐκείνῳ δημοσίων πραγμάτων· μάλιστα δ' ὅτι τότε καὶ Κύριλλος εἰς λεπτὸν διαθρεῖν τὰς τοῦ ἐπαρχοῦ διατυπώσεις ἤρειτο, καὶ ὥς ἂν τις φαίη περιεργάζεσθαι. Εὐθύς οὖν ἀνάρπαστον τὸν Ἰέρακα ποιησάμενος, πληγαῖς ὑπέβαλε, καὶ σφόδρα ἤκισατο. Ὁ γνοὺς ὁ θεοτάτος Κύριλλος, τῶν παρὰ Ἰουδαίους τοὺς πρῶτους μεταστειλάμενος, παρήγει ὅσα εἰκόσ· καὶ τέλος διηπειλεῖ δεινὰ δράσειν, εἰ μὴ παύταιντο τὸν δῆμον ἀνακινούντες, καὶ κατὰ τῶν Χριστιανῶν ὥς πλείστον διερεθίζοντες. Οἱ δὲ τὰς ἀπειλὰς διακούσαντες, μᾶλλον ἀνιερθεῖζοντο, καὶ ἐπὶ βλάβῃ τῶν Χριστιανῶν πλεῖστας ἐπενούουν τὰς μηχανάς· ὧν τὴν κορυφαϊοτάτην καὶ τῶν ἄλλων, ὥς εἶπεν, ἐπὶ κακῇ διαφύρουσαν, ἢ δὴ καὶ αἰτία κατέστη Ἰουδαίους τῆς Ἀλεξάνδρου ἐξελαθῆναι, ὥς ἐνὸν διηγῆσθαι. Κοινῇ γὰρ συνελθόντες, σύνθημα πρὸς ἀλλήλους ἐποιοῦν, ὥσθ' ἕκαστον δακτυλίων φέρειν ἐκ φοινοῦ φοινίκων θαλοῦ, καὶ νύκτωρ ἐπιθέσθαι Χριστιανοῖς. Καὶ δὴ μὲν τῶν νυκτῶν, ἀνὰ τὰ κλίματα τῆς πόλεως προῆκαν βοῶντάς τινας, ὥς εἴη πυρὶ καιομένη ἡ Χριστιανῶν ἐκκλησία, ἢ ἐπώνυμον Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐπισκόπου κληῖσις ἐστίν. Ὁ εἰς ὧτα ἐκείνοις ἀθρόον ἐλθὼν, ἄλλος ἄλλαχού διατρέχοντες ἦσαν, τὴν σφῶν ἀλεξήσαντες ἐκκλησίαν. Ἰουδαῖοι δ' εὐθύς ἐπιθέμενοι, ἔκτεινον· ἀλλήλων μὲν ἀπεχόμενοι τῇ τῶν δακτυλίων περιβολῇ, οἷς δ' ἐντύχοιεν Χριστιανῶν ἀναιρούντες. Ἐπεὶ δ' ἡμέρα ἐγένετο, ἐκδὼν τοῖς εἰργασμένοις τὸ πρᾶγμα ἦν. Ζή-

motum patitur. Itaque multitudo tumultuari inter se cœpit, non necessitate quæpiam abducta, sed propter communem, quæ tum omnes prope urbes invaserat, calamitatem. Relictis scilicet rebus omnibus, studium omne in saltatorum spectaculis ponebant. Sabbati die in theatro ad saltatores spectandos frequentiores convenerant homines, Judæis nimirum otio non ad legem audiendam abutentibus, sed in spectacula potius incumbentibus. Quam ob causam eo die major inter populi factiones exstitit pugna. Et quævis ejus rei gratia Alexandrinæ urbis præfectus, cum instructa cohorte sua ibi adesset, nihilominus tamen Judæi imminebant, veluti alteri factioni resistentes. Quorum natio cum infesta semper Christianis est, pietatemque se præstare Deo persuasum habet, si quamplurimorum nobis malorum causa sit: tum eo potissimum tempore, propter eos quos diximus saltatores, plurimum etiam adversus seipsos sunt concitati. Et cum Orestes Alexandriæ præfectus populo politelam, hoc est, institutum quoddam civile (ita enim edicta seu ordinationes publicas nominare mos est) ederet, affuerunt etiam quicunque episcopo Cyrillo favebant, instituta ejusmodi visuri. In his nomine Hierax erat humilioris litteraturæ magister, tantopere ex Cyrilli doctrina pendens, ut nihil aliud faceret libentius, quam illum ut audiret, et plausus eiere ad illius sententias studeret. Hunc ubi Judæorum multitudo conspexit, statim vociferari cœpit, non aliam ob causam illum in theatrum venisse, 467 quam ut seditionem in populo excitaret. Præfectus Orestes antea quoque præter rationem usurpatam episcoporum potentiam oderat (†), quod illi multa ex publicis negotiis, quæ ad jurisdictionem ejus pertinebant, ad se pertrahere volebant: potissimum autem, quod tum quoque Cyrillus instituta sibi exacte perspicenda, curiositatemque (ut aliquis dicat) in aliena re exercendam statuerat, commotus, rapi confesum Hieracem jussit, verberibusque subditum valde affixit. Quod ubi divinissimus Cyrillus cognovit, primores Judæorum ad se accitos, ita ut par erat, admonuit: postremo etiam male se eos accepturum esse minatus est, nisi populum commovere, et adversus Christianos plurimum concitare, desisterent. Minarum denuntiatione ejusmodi audita, illi magis etiam exacerbati, plurimas ad perniciem Christianorum excogitarunt fraudes et machinationes. Quarum præcipuani, aliasque, ut ita dicam, malignitate excellentem (quæ etiam in causa fuit, ut Judæi Alexandria ejicerentur) sicuti potero exponam. Nam communi concilio coacto, de signo et tessera inter se convenerunt, ut unusquisque videret aunulum e cortice surculi palmæ gestare, et noctu Christianos aggrediretur. Proinde nocte quadam, nonnulli per urbis vicos procedentes

(1) Apud Suidam theologi veteris sententia reperitur: Πολιτικὴν ἀρετὴν ἱερωσύνη συνάπτειν, συγκλῶθειν ἐστὶ τὰ ἀσύγκλωστα: hoc est: Civilem

virtutem episcopali functioni applicare velle, ea conjungere est, quæ inter se maxime natura dissident, et connecti nequeunt.

exclamarunt, Christianorum ecclesiam quæ nomen ab Alexandro episcopo habet, ardere. Quod ubi ad illorum aures statim pervenit, alius alio discurrit, ecclesiæ suæ opem laturus. Quos Judæi subito aggressi occiderunt, a seipsis quidem propter annulorum tesseram manus abstinentes: Christianos autem, in quos incidebant, jugulantes. Postquam autem dies illuxit, ex strage ea flagitium in aperto fuit: et Cyrillus zelo percitus, cum multitudine magna ad synagogas eorum venit, easque illis ademit, et substantiam eorum omnem multitudini diripiendam dedit, ipsosque simul omnes urbe expulit. Ita Judæi, qui ab ipsis usque Alexandri temporibus urbem eam incoluerant, rerum omnium egeni, inde discessere, quo quemque sors tulit dispersi. Unus autem ex eis Adamantius nomine, artis medicinæ peritus, Constantinopolim venit, ibique episcopum Atticum adiit, **468** et Christianorum sacra complexus, multo post tempore Alexandriam reversus, eam urbem incoluit.

CAPUT XV.

De dissensione Cyrilli contra præfectum Oresten: et ut lapide Orestes in fronte ictus sit, et de zelo Nitriensium monachorum.

Orestes autem Alexandriæ præfectus graviter id forens, et pro ingenti detrimento habens, civitatem tam præclaram tot hominibus orbari, rem ad imperatorem retulit. Ipse quoque Cyrillus non cessavit; nam Judæorum is quoque absurdam audaciam ad principem scripsit: nec minus de redintegranda cum Oreste amicitia egit: quod ut faceret, plebs Alexandrina eum coegit. Postquam vero Orestes orationem de gratia reconcilianda non admisit, Cyrillus sacrorum Evangeliorum codicem protulit, ob reverentiam ejus se Oreste placabiliore usurum putans. Cæterum cum tum quoque ille iram non remitteret, atque inter eos implacabile bellum commotum esset, illud evenit. Monachi quidam montes finitimos incolentes, et Nitrienses maxime, zelo et æmulatione accensi, eodem modo pro Cyrillo pugnarunt, quomodo et patruum ejus defenderant, cum eos Theophilus præter rationem omnem contra Dioscorum et Ammonium armavit. Hi cum plures quam quingenti essent, monasteriis relictis Alexandriam venerunt, et Orestem curru vectum in publicum prodire invenientes, conviciis eum affecerunt, idolorum sacrificum et Græcum appellantes, aliisque ejus generis contumeliis proscindentes. Ille quod hæc instinctu Cyrilli fieri existimaret, Christianum se esse professus est, et Constantinopoli ab Attico baptismi mysteriis initiatum (1). Monachi autem eum ne responso quidem dignati sunt. Atque unus ex eis, cui nomen Ammonii erat, saxum quoque in præfecti faciem conjecit: unde ille totus sanguine conspersus est. Porro apparitores militesque ejus, paucis exceptis, alius alio, lapidum ictus metuentes, diffugerunt. Quod ubi populus audivit, ad opem præfecto ferendam omnes confluxere.

(1) Socrat. lib. vii, cap. 14.

B

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Περὶ τῆς πρὸς τὸν ἑπαρχὸν Ὀρέστην Κυρίλλου διαφορᾶς· καὶ ὡς λίθῳ ἐβλήθη Ὀρέστης κατὰ τὸ μέτωπον, καὶ περὶ τοῦ ζήλου τῶν τῆς Νιτρίας μοναχῶν.

Ὀρέστης δὲ ὁ τῆς Ἀλεξάνδρου ὑπαρχὸς σφόδρα χαλεπήνεις ἐπὶ τῷ παρόντι, συμφορὰν ἐποιοῖτο τὸ γεγονὸς, πόλιν οὕτω περιφανῇ τοσοῦτων δρῶν στερηθῆναι ἀνθρώπων, καὶ τὸ συμβὰν βασιλεὶ ἐδήλω. Οὐκ ἡμέλει δὲ ἄρα καὶ Κύριλλο, καὶ αὐτὸς γὰρ τὰ τῶν Ἰουδαίων ἀτοπα δῆλα βασιλεὶ καθιστῶν, οὐχ ἤττον καὶ τῆς πρὸς Ὀρέστην φιλίας ἀντεποιοῖτο, τοῦ πλήθους τῆς Ἀλεξάνδρου τοῦτο προσαναγκάζοντος. Ἐπεὶ δ' Ὀρέστης τοὺς περὶ φιλίας οὐ προσίετο λόγους, Κύριλλος τὴν τῶν ἱερῶν εὐαγγελίων βίβλον προσέχετο, νομίζων ἐντεῦθεν τῇ αἰδοῖ πραοτέρου Ὀρέστου πειρᾶσθαι. Ὡς δ' ἐκείνος αὖθις οὐκ ἔλυε τὴν ὀργὴν, ἀλλ' ἀσπονδὸς μάχῃ ἐν τῷ μέσῳ τούτων ἀνερρίπιζετο, καὶ τοῦτο συνέβη γενέσθαι. Τινὲς τῶν περὶ τὰ ἐκείσε πη ὄρη, καὶ μάλιστα τῶν τῆς Νιτρίας μοναχῶν, ζήλῳ διαθερμανθέντες, τὸν ἴσον τρόπον καὶ ὑπὲρ Κυρίλλου ἐμάχοντο, καθὰ δῆτα καὶ ὑπὲρ τοῦ θεοῦ· ὀπηνίκα Θεόφιλος ἐκείνους σὺν οὐδενὶ λόγῳ, κατὰ τῶν περὶ Διόσκορον καὶ Ἀμμώνιον ὤπλισεν. Ἀφέντες τοίνυν τὰ μοναστήρια ἄνδρες ὑπὲρ πεντακοσίους ὄντες, τὴν Ἀλεξάνδρου κατέλαβον. Ἐπὶ δὲ τοῦ ὀχήματος ἐκείνον προϊόντα εὐρόντες, ὕβρειν ἔβαλον, θύτην ἀποκαλοῦντες καὶ Ἑλληνα, καὶ ὅσα τοιαῦτα αἰσχροῦς περιύβριζον. Λογισάμενος δ' ἐκείνος ταῦτα Κύριλλον σκευωρητᾶσθαι, Χριστιανὸν ἐκὺν ὠμολόγει, καὶ πρὸς Ἀττικοῦ ἐν τῇ Κωνσταντίνου τελεσθῆναι τὰ μυστικά. Οἱ μέντοι μοναχοὶ οὐδὲ λόγου ἤξιουν. Εἰς δ' ἐκείνων, Ἀμμώνιος ὄνομα, καὶ χερμάδι κατὰ τοῦ προσώπου τὸν ἑπαρχὸν ἔβαλε· καὶ ὄλος ἦν αἵματος ἐμπλεως. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ταξίωται ἄλλος ἄλλαχού διεδίδρασκον, τὰς τῶν λίθων δαδιότες βολὰς. Ἀκουσθὲν δὲ τῷ δήμῳ, συνέβρεον ἅπαντες ἀμύνειν αἰρούμενοι τῷ ἐπάρχῳ. Οἱ μὲν οὖν μοναχοὶ φυγῇ τὴν σωτηρίαν ἐπραγματεύοντο. Ἀμμώνιον δ' ἐπὶ τὸ δικαστικὸν βῆμα συμβαλόντες ἤγον·

δὲ νόμοις ὑπαγαγὼν, ἐπὶ τοσοῦτον ἤκισατο, ἄχρις αὐτὸν βίον μετήλλαξε. Γνώριμα μὲν οὖν βασιλεὺς ταῦτα καὶ Ὁρέστης ἐποίησεν· ἀλλὰ καὶ Κύριλλος. Τὸ σῶμα δὲ Ἀμμωνίου ἀναλαβὼν, ἐν μιᾷ τῶν ἐκκλησιῶν ἐτίθει, ὄνομα ἕτερον περιθέμενος· ἀντὶ γὰρ Ἀμμωνίου Θαυμασίον μετωνόμασε, καὶ μαρτυρικῆς ἡξίου τιμῆς· καὶ ἐπ' ἐκκλησίας τὴν παρόυσαν αὐτοῦ καὶ τὸν ζῆλον ἐθαύμαζεν, ὡς ἀγῶνα δῆθεν ὑπὲρ εὐσεβείας διενεγκόντα. Κἂν τοῖς πολλοῖς τῶν ὁμοφύλων οὐκ ἔνδοκος ἐδόκει ἢ ἐς τόσον τιμῇ. Προπετείαις γὰρ χάριν ἔλεγον δεδωκέναι τὴν δίκην ἐκείνων, καὶ οὐκ ἐπὶ τῇ Χριστὸν ἀρνήσασθαι βιασθῆναι θανεῖν ἐλέσθαι. Ἐνθεν τοι καὶ Κύριλλος ἡρέμα ἔων, ἐν λήθῃ τὰ κατὰ τὸν Ἀμμωνιον ἐποιεῖτο. Οὐ μὴν τῆς ἐπ' Ὁρέστη καὶ Κυρίλλῳ διενέξεως μέχρι τούτου τὸ δεινὸν προήλθεν· ἀλλ' ἐπελθὼν ἕτερον οὐχ ἥττον ἤπερ ἐκεῖνο γρόνυ προῖδον, ταύτην ἡμαυρώσε. Τί δὲ ἦν ἐκεῖνο, λεκτέον.

absistens, oblivioni Ammonii res mandavit. Verum enimvero dissidium inter Orestem et Cyrillum non eo tantum indignitatis processit: sed accedens aliud¹ isto non minus quod postea accidit, absurditatem eam oblitteravit. Quid autem id sit, dicendum.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Περὶ τῆς φιλοσόφου Ὑπατίας, ὡς ἀνῆρέθη ὑπὸ τῶν κληρικῶν Κυρίλλου· καὶ περὶ τῆς δίκης ἣν Ἰουδαῖοι ἐδοσαν τὰ Χριστιανῶν διαπαίζοντες.

Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ γυνὴ τις Ὑπατία ἦν, πτέρμα μὲν αὐχίσασα θέωνα τὸν φιλόσοφον, μαθητευθεῖσα δὲ καλῶς τῷ πατρὶ· ἐπὶ τόσον παρήνεγκε τοῖς μαθημασιν, ὡς ὑπερβῆναι βῆτοι γε τοὺς κατ' αὐτὴν φιλοσόφους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκ πολλοῦ γεγεννημένους· χρηματίσαι δὲ καὶ διάδοχον τῆς Πλατωνικῆς ἀπὸ Πλωτίνου καταγομένης διατριβῆς. Πρόχειρος δ' ἦν πᾶσι τοῖς βουλομένοις τὴν τῶν μαθημάτων γνῶσιν ἐκτίθεσθαι· ὅθεν καὶ ὅσοι φιλοσοφεῖν ἐρωτικῶς ἔλεγον, παρ' αὐτὴν ἔτρεχον, οὐ μόνον διὰ τὴν προσοῦσαν αὐτῇ σεμνὴν παρόυσαν, ἀλλ' ὅτι καὶ τοῖς ἀρχουσι σωφρόνως προσήρχετο. Καὶ οὐκ ἀσχημον ἐδόκει αὐτὴν ἐν μέσῳ παρῆναι ἀνδρῶν· πᾶσι γὰρ δι' αἰδοῦς ἦν τῇ τῆς σωφροσύνης ὑπερβολῇ, καὶ ἀνὰ στόμα πᾶσι καὶ διὰ θαύματος ἦγετο. Τότε δ' οὖν ὁ φθόνος καὶ κατὰ ταύτης ὠπλίζετο· συχνότερον γὰρ παρὰ τῷ Ὁρέστῃ φοιτῶσα, διαβολὴν κατ' αὐτῆς ἐκίνει τοῖς περὶ Κύριλλον κληρικοῖς, ὡς ἄρ' ἐκεῖνη εἴη μὴ συμβῆναι πρὸς καταλλαγὰς ἕως Κυρίλλῳ τὸν ἐπαρχον. Καὶ δὴ τινες ἐκείνων ἐνθερμον Κυρίλλῳ τρέφοντες ἔρωτα, ὧν ἦγετο Πέτρος τις ἀναγνώστου τάξιν πληρῶν, ἐπανιοῦσάν ποθεν συντηρήσαντες, τοῦ διφφρου καθελόντες, ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν, ἣ Καίσαρος ἐστὶν ἐπώνυμος, εἰλκον· ἐκείσέ τε περιδύσαντες αὐτῇ τὴν ἐσθῆτα, ὁστράχοις ἀνείλκον· ἔπειτα εἰς μέλη διασπάζαντες, ἐπὶ τὸν δε Καναρῶν ἐκαλεῖτο, γῶρον ἀγαγόντες, δαπάνην ἐπαφῆχαν πυρί. Τοῦτο περικθὲν, οὐκ ἐλάχιστον μῦθον περιῆψε Κυρίλλῳ

A Istaque monachi salutis suæ fuga consuluerunt.

469 Ammonius autem comprehensus, ad iudicis tribunal ductus est: in quem ille lege agi iubens, eo usque excrucandum curavit, donec vitam morte commutaret. Rem hanc imperatori et Orestes et Cyrillus significavit. Cyrillus Ammonii corpus in ecclesia quadam sepeliit, mutato illius nomine. Pro Ammonio enim Thaumassium, hoc est, *Admirandum* vocavit, eundemque martyris honore dignatus est: atque in ecclesia libertatem et zelum illius, qui certamen videlicet pro veriore pietate pertulerit, cum admiratione deprædicavit. Sed enim permultis popularibus Christianis illegitimus honor tantus esse visus est, præcipitis audaciæ pœnas eum dedisse, et non vi aliqua adductum, quæ ei nulla, ut Christum pernegaret, allata esset, moriendum sibi in tormentis esse statuisset, diemitibus. Quapropter et Cyrillus paulatim consilio suo

dissidium inter Orestem et Cyrillum non eo tantum indignitatis processit: sed accedens aliud¹ isto non minus quod postea accidit, absurditatem eam oblitteravit. Quid autem id sit, dicendum.

CAPUT XVI.

De philosopha Hypatia, ut a clero Cyrilli sit necata: et de vindicta quam Iudæi pertulerunt, propter irrita Christianorum sacra.

Alexandriæ femina quædam Hypatia erat (1), patrem habens Theonem philosophum, a quo recte instituta, tantum disciplinis excelluit, ut non solum temporis sui, verum etiam qui longe antea exstitissent, philosophos superarit, et in Platonica schola a Plotino deducta, successerit. Prompta illa erat, quibuscunque studiosis, disciplinarum cognitionem proponere. Proinde quicunque philosophiæ amore tenerentur, ad illam veniebant, non tantum propter eam quæ illi inerat honestam gravemque in dicendo libertatem, sed etiam quod caste et prudenter principes adiret viros. Nec indecorum esse videbatur, eam inter viros mediani adesse. Reverebantur et observabant eam omnes propter excellentem pudicitiam, et omnibus illa cum admiratione in ore erat. Adversus hanc tum se invidia armavit. Quod namque frequentius cum Oreste esset, calumniam id ei apud Cyrilli clerum peperit perinde atque ipsa, quominus gratia inter Cyrillum et præfectum coalesceret, impedimento esset. **470** Quapropter ex illis quidam flagrantem Cyrillum prosequentes amore, quibus Petrus quidam ex lectorum ordine præiit, redeuntem eam alicunde insidiosè observantes, ex curru detraxerunt, atque in ecclesiam quæ a Cæsare (2) nomen habet, rapuerunt: atque ibi vestibus nudatam, te-tarum fragmentis enecarunt: deinde membratim dissectam (3), in locum qui Cinaron dictus est,

concubitus commonstrata illum absolvit. (Suidas.)

(2) Cæsariam dictam esse, ait Socr.

(3) Suidas potius Alexandrinorum audacia et tumultu necatam esse putat: qui de ea plura scribit.

(1) Hypatiam istam ad stuprum promissis et persuasionibus multis sollicitavit juvenis venustus. Illa vero cum dissuasionibus aliis a cœpto suo repellere nequiret hominem, pannum mensionum suorum protulit, et cœditate inconcessi et libidinosi

duxerunt, atque ustularunt. Facinus hoc maxime in Cyrillo et ecclesia ejus reprehensum est. Nam a Christi sectatoribus alienæ prorsus sunt invidiæ, dissidia, contentionis studia, pugnae, caedes, et quaecunque sunt generis ejusdem. Facta hæc sunt quarto episcopatus Cyrilli Alexandrini, Theodosii autem sexto imperii anno, mense Martio, cum jejuniorum sacra celebrarentur. Non ita multo post Judæi rursum, cum detestandum in Christiana commississent flagitium, dignas persolverunt pœnas, in loco quodam cui Inmestar nomen est, inter Chalcidem et Antiochiam, quæ ad Orontem amnem est, sito. Consuetudo namque ludicro operam navantes Judæi, lasciva protervitate atque ebrietate extra decorum progressi sunt, et non solum Christianos, sed ipsum quoque Servatorem Christum illudentes traduxerunt: et salutiferum crucis lignum, eosque qui spes suas in eo sitas habent, ridentes, horrendum ejusmodi quiddam instituerunt. Puerum enim Christianum comprehensum in cruce suspenderunt, eumque ludibrio et sannis primum prosecuti, deinde alienatis prorsus mentibus, flagris ad mortem usque conciderunt. Quid vero postea factum? Multi quidem ab illorum, multi etiam a nostra parte inter se concurrentes depugnarunt, et conflictus utrimque gravis factus, adeo ut plurimi trucidarentur. Atque id factum ubi imperator rescivit, ad provinciae magistratus scripsit, ut in auctores maxime mali tanti, ita ut par esset, animadverterent. Et Judæi comprehensi, justas flagitii per ludum commissi solverunt pœnas, mulcta, ferro, et aliis pœnis mactati.

471 CAPUT XVII.

De Judæo qui dolo sæpe baptizatus, postquam ad Paulum etiam Novatianorum episcopum venit, lavacro baptismi rite parato, ut subito aqua evanuerit. De importunitatem eam miraculo coarquante.

Chrysanthus Novatianorum episcopus, ubi septem annos munus suum administravit, vita defunctus, successorem in episcopatu habuit Paulum. Quicum primum Latinarum litterarum doctor esset, remisso illis nuntio, ad vitam asceticam se contulit: et philosophorum virorum monastico instituto, præstantiorem quam qui in solitudine degunt, vitam egit. Talis enim erat, quales Evagrius eos esse debere dicit, qui in solis locis versantur, monachos, ad quorum mores vitam quoque suam Paulus composuit, jejunans continenter, pauca admodum loquens, ab animatorum cibo abstinens, plurimum neque vino neque oleo utens, indigentes quam maxime amore prosequens: custodiæ inclusos, si quis alius et ipse frequenter visitans: pro eis qui injuria affecti essent, apud principes viros deprecans: qui etiam non gravate, quod ille petebat, faciebant, propter insignem quæ in illo erat religionem, Res sub eo accidit digna prorsus quæ oblivioni et silentio non committatur: quam apud Socratem inventam (1), ipse quo-

καὶ τῇ κατ' αὐτὸν ἐκκλησίᾳ· τοῖς γὰρ αἰρουμένοις Χριστῷ ἔπεσθαι ἄλλότριον πάντῃ φθόνοι, καὶ φιλονεικίαι, καὶ ἐριδες, μάχαι τε πρὸς τοῦτοις καὶ φόνοι, καὶ ὅσα δὴ παραπλήσια. Τετάρτῳ μὲν οὖν ἔτει Κυρίλλου τὴν Ἀλεξάνδρου ἐπιτροπεύοντος, ταῦτα ἐπράχθη, Θεοδοσίου δὲ ἔκτον ἔτος διανύοντος τῇ ἀρχῇ, ἐν μηνὶ Μαρτίῳ τελουμένων τῶν νηστειῶν. Οὐκ εἰς μακρὰν δὲ πάλιν Ἰουδαῖοι κατὰ Χριστιανῶν ἐναγῇ διαπεπραγμένοι, ἀξίαν ἔδοσαν δίκην, ἐν Ἰνμεστὰρ οὕτως καλουμένῳ χωρῷ, ὅς μεταξὺ Χαλκίδος καὶ Ἀντιοχείας τῆς πρὸς τῷ Ὀρόντῃ ἐστὶ. Τῷ εἰς ἔθους γὰρ παιδιαῖς ἐνασμενίζοντες Ἰουδαῖοι, καὶ τῷ πολλῷ τῆς παροινίας ἔξω τῶν εἰκότων τρικαῦτα γεγεννημένοι, οὐ Χριστιανούς μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν Σωτῆρα Χριστὸν τοῖς παιγνίοις διέσυρον. Ἐπεργελῶντες δὲ τὸ ζωοποιῶν τοῦ σταυροῦ ξύλον, καὶ τοὺς ἐπ' αὐτῷ τὰς ἐλπίδας ἔχοντας, τοιοῦτόν τι πηκτικώτερον διεσχεύαζον. Παιδίον ἐκ Χριστιανῶν συλλαβόμενοι, σταυρῷ προσανήρτων. Καὶ πρῶτα μὲν γέλῳτι καὶ χλεύῃ συνῆσαν· εἶτα τῶν φρενῶν ἔξω γενόμενοι, ἐπὶ πόσον ἐμάστιξαν, ὥστε καὶ ἀνελεῖν. Τί τὸ ἐπὶ τοῦτοις; Πολλοὶ μὲν ἐκείθεν, πολλοὶ δὲ ἐντεῦθεν συρραγέντες πρὸς ἀλλήλους ἡμύοντο· καὶ χαλεπῇ συμπληγᾷς ἐπ' ἀμφοτέρα τὰ μέρη ἔχωρει, ὥς καὶ πλείστους ἀναίρεθῆναι. Ἐπεὶ δ' ὁ κρατῶν τὸ συμβῆν ἐμάνθανε, τοῖς κατ' ἐπαρχίαν ἀρχουσιν ἔστειλε, τοὺς μάλιστα αἰτίους ὑπὸ δίκην, ὥς εἰκὸς, ἄγειν. Καὶ συλληφθέντες Ἰουδαῖοι δίκην ἀξίαν ὧν παίζοντες ἐκακούργησαν, ἔδοσαν, ζημίᾳ, καὶ ξίφει, καὶ ἄλλαις κακώσεσιν ὑπαχθέντες.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Περὶ τοῦ Ἑβραίου, ὃς δόλῳ πολλάκις βαπτισθείς, ἐπεὶ καὶ παρὰ Παύλου ἦκεν τὸν Ναυατιανῶν ἐπίσκοπον, τῆς κολυμβήθρας εὐτρεπισθείσης, αἰφνης τὸ ὕδωρ ἀφανὲς ἦν, τὸ αὐτοῦ τοῦ θεοῦ διελέγχοντος.

Ἐν δὲ τούτῳ ἐπὶ τὰ ἔτη διανύσας τῇ ἐπισκοπῇ Χρύσανθος ὁ τῶν Ναυατιανῶν ἐπίσκοπος ἐτελεύτα· τὴν δ' ἐπισκοπὴν διεδέχετο Παῦλος· ὃς πρῶτον μὲν Ῥωμαϊκῶν λόγων διδάσκαλος ἦν· χαίρειν δ' ἐκείνοις εἰπὼν, ἐπὶ τὴν ἀσκητικὴν ἀγωγὴν τὸν βίον μετέθετο. Μοναστήριον δὲ συστήσας φιλοσόφων ἀνδρῶν, καὶ κρείττον ἤπερ οἱ ἐν ἐρήμῳ βίῳ διετέλει. Τοιοῦτος γὰρ ἦν, οἷος Εὐάγριος δεῖν εἶναι φησι τοὺς ἐν ἐρημίᾳ διατριβὴν ἔχοντας μοναχοὺς· οἷς κακεῖνος παραπλήσια ἐπραττε, συνεχῇ νηστεῖαν ἔχων, ὀλίγα πάμπαν φθογγόμενος, μὴ βρώσεως ἐμψύχων μετέχων· τὰ πολλὰ δὲ ἡκιστα ὄνει καὶ ἐλαίῳ ἐχρήτο· φιλόπτοχος· δὲ τὰ μάλιστα ὦν, τοὺς ἐν φυλακαῖς· εἰ καὶ τις ἄλλος ἐν ἐπισκοπῇ ἐποιεῖτο. Καὶ πρὸς ἀρχοντας δὲ ὑπὲρ ἀδικουμένων ἱκεσίαν προσῆγεν. Οἱ καὶ θάπτον ἐτέλουν τὸ αἰτηθὲν διὰ τὴν ἐνοῦσαν εὐλάβειαν τῷ ἀνδρὶ. Πρᾶγμα δ' ἐπ' αὐτοῦ ἐπράχθη, ὅσον εἶναι μὴ ἀξίον ληθῆναι καὶ σιγῇ δοθῆναι· ὃ δὴ παρὰ Σωκράτει εὐρὺν, καὶ αὐτὸς καθιστόρησα. Ἰουδαῖός τις τὰ Χριστιανῶν ὑπελθὼν, οὐχ ἔπαξ, ἀλλὰ καὶ πλάκις

(1) Lib. vii, cap. 17.

μετῆι τὸ βάπτισμα, τέλῃ μετερχόμενος ὡς ἂν χρήματα ἑαυτῷ προσπορίζοιτο. Ὡς δὲ σχεδὸν ἐπὶ πάσας τὰς θρησκείας προήλθεν, Ἀρειανῶν τε καὶ Μακεδονιανῶν βαπτισμοὺς ἔλαβεν, ἐπεὶ μὴ εἶχεν οὓς τουλοιποῦ ἀπικτήσσει, τέλος ἐπὶ τούτῳ Παῦλον τὸν τῶν Ναυατιανῶν ἐπίσκοπον ἤκε· πλάσάμενός τε ἐπιθυμῶν τοῦ διὰ τῶν χειρῶν ἑκείνου βαπτίσματος, ἔδειτο τυχεῖν τῆς ἐφέσεως. Ὁ δὲ τὸ μὲν θερμὸν τῆς σπουδῆς ἀπεδέχετο, οὐ ξυγχώρει δὲ τοῦ βαπτίσματος, πρηνὴ ὡς ἔθος κατηχηθῆναι τὸν λόγον τῆς πίστεως, μετὰ τὴν προηγησάμενην ἐξ ἔθους νηστείαν. Ἐκεῖνος δὲ τῇ παρὰ γνώμην νηστείᾳ πιεζόμενος, συχνότερον ἐπέκειτο τοῦ σπουδαζομένου τυχεῖν. Ἐπεὶ δ' ὁ Παῦλος οὕτως ἐνθερμον ὁρῶν λυπεῖν οὐκ εἴτε ἐβόλετο τῇ παρολκῇ, τὰ πρὸς τὸ βάπτισμα εὐτρεπίζει. Καὶ δῆτα ἐσθλὰ παρασκευάσας περιφανῇ, καὶ τὸ βαπτιστήριον πλῆσθῆναι ὡς ἔθος κελεύσας ὕδατος, ἐπ' αὐτὴν προῆγε τὸν Ἰουδαῖον, ὡς βαπτίζων γυμνόν. Ἀρρήτην δὲ τινι θέλεις προνοίᾳ δυνάμειος τὸ ὕδωρ αἰφνίς ἀφανὲς ἦν. Ὡς δὲ τοῖς παροῦσι καὶ τῷ ἐπισκόπῳ μηδὲν διαιδέσθαι τοῦ γενομένου ἐκρεῖν ἐδόκει τὸ ὕδωρ διὰ τοῦ ὑποκειμένου πόρου, ζῶεν εἰσῶσιν ἑκείνο προπέμπειν μετὰ τὴν τελευτήν, ἕτερον ὕδωρ προσήγον, προνοίᾳ πολλῇ τὰ ἐκρούς τῆς κολυμβήθρας ἀσφαλισάμενοι· ὡς δὲ αὐθις ὁ Ἑβραῖος προσήγετο, πάλιν ἐπίσης ἀφανὲς τὸ ὕδωρ ἦν. Συναίς δ' ὁ Παῦλος, « Ἡ κακουργεῖς, φησὶν, ἀνθρώπε, ἡ ἀγνοεῖς, ὡς ἔειπε, τυχὼν τοῦ βαπτίσματος. » Πολλῶν δὲ συνδραμόντων τῇ ψήμῃ, εἰ τις ἐπέγνω τὸν Ἰουδαῖον, ὡς εἴη πρὸ καιροῦ παρὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἀττικοῦ τὸ βάπτισμα δεξιόμενος. Τοῦτο δὲ οὐ παρέργωγς ἱστορήσα, ἀλλ' ἵνα εἰδέναι ἔχομεν, ὡς πολλάκις ἡ χάρις καὶ παρὰ τῶν ἀναξίων τὰ ἑαυτῆς ἐπιδείκνυται, μηδὲν λυμαινομένη ἐντεῦθεν. Μάλιστα δὲ καὶ θαυμάζεσθαι ἀξιοχρεὺς ποικίλως τοῖς καινότεροις ἐπιβάλλουσα πράγμασι καὶ διὰ τῶν ἀξίων, καὶ διὰ τῶν ἀναξίων ἔστιν ἔτε, χρεῖα καλούση.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

Ὅπως καὶ ἐν Πέρσαις ὁ Χριστιανισμὸς ἐπλάτυνθη διὰ τοῦ ἐπισκόπου Μεσοποταμίας Μαρουθᾶ, καὶ Ἀβδῦ τοῦ ἐπισκόπου Περσίδος.

Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ συνέβαινε καὶ ἐν τῇ Περσῶν χώρα εἰς μέγα ἐπιδοῦναι τὸν Χριστιανισμόν. Ἐπεὶ γὰρ ἐπίτροπος Ἰσδιγέρδης Θεοδοσίῳ ἐκ πατρὸς γέγονε, φίλος τε τὰ μάλιστα Ῥωμαίοις κατέστη καὶ συνεχεῖς αἰτίαι γηγόνασιν, δι' αἷ καὶ μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Περσῶν πυκνὰς συνέβαινε γίνεσθαι τὰς πρεσβείας. Χρεῖας τοίνυν ἀναγκαίως καλούσης, καὶ Μαρουθᾶς ὁ Μεσοποταμίας ἐπίσκοπος πρέσβις ἐπέμπετο· ὃν ἤδη ἔφημεν πρὸ μικροῦ, Κυρίνου τοῦ ἐπισκόπου Χαλικηδόνος, παύσασιν τὸν πόδα. Ἐπεὶ δὲ ἤκε, περιφανῶς ὁ Πέρσης διὰ πολλῆς ἤγε τιμῆς Μαρουθᾶν, ὁλίπερ ἄνδρα θεοφιλῇ καὶ ποίῃ; εὐλαθείας ἀντιτινύμενον. Οἱ δὲ Μάγοι τὸσαύτην ὁρῶντες τιμὴν περὶ τὸν Ῥωμαίων ἐπίσκοπον (πλεῖστα

A que historiae huic apposui. Judæus quidam Christianismum complexus non semel, sed sæpius baptismum subiit arte quadam et nundinatione usus, ut aliquid pecuniæ conquereret. Atque ubi fere ad religiones omnes, Arianorum videlicet et Macedonianorum, baptismo apud eos suscepto, transisset, neque alii quos deinceps deciperet, reliqui essent, postremo ad Paulum hunc Novatianorum episcopum venit. Et postquam confictis verbis cupere se, ut manibus illius baptizaretur, dixit, ut desiderio suo satis fieret rogavit. Porro ille ardorem hominis complexus, non prius ad baptismum eum admisit, quam more recepto in verbo fidei institutus esset, solitumque etiam jejunium complevisset. Ille cum jejunio eo quod præter opinionem suam ei impositum erat, premeretur, frequentius ut voto suo potiretur institit. Paulus ardorem ejus videns, mora longiore perturbare illum noluit, et ea quæ ad baptismum pertinent, rite paravit. Vestem namque insigni subornata, et baptisterio aqua sicuti mos erat, repleto, Judæum nudum baptizaturus ad id adduxit. 472 Ecce autem ineffabili quadam divinæ Providentiæ vi, unda derepente evanuit. Ubi vero aqua alia (episcopo ipso et eis qui ibi astabant, rem eam nescientibus, sed aquam per subjectum meatum quo emitti illa post initiationem solebat, effluxisse putantibus) infusa: diligenterque ne ex lavacro illa proflueret provisum, et Judæus denuo adhibitus est, rursus eodem quo prius modo aqua disparuit. Paulus re cognita: « Aut flagitium, inquit, o homo, facis, aut ignorare videris te baptismum adisse. » Ad ejus rei famam multi accurrerunt mortales, quorum unus Judæum agnovit, quod scilicet antea ab episcopo Attico baptismum suscepisset. Non obiter hoc quidem recensui, verum ut scire possemus gratiam divinam persæpe etiam se apud indignos exhibere, nullo inde contracto detrimento. Maxime vero illa admiratione digna est, simul: et aliquando etiam, si hoc usus postulet,

CAPUT XVIII.

Ut etiam apud Persas Christianismus sit propagatus, per Marutham Mesopotamiæ, et Abdam Persidis, episcopos.

Eodem tempore in Persarum quoque regione magna Christianismus cepit incrementa. Cum namque Isdigerdes Theodosii a patre institutus tutor, et Romanis amicus maxime esset, frequentes exstiterē causæ, quamobrem inter Romanos et Persas crebræ ultro citroque mitterentur legationes. Itaque necessitate flagitante, Maruthas quoque Mesopotamiæ episcopus, quem paulo ante Cyrini Chalcedonensis episcopi pedem protrivisse diximus, orator eo est missus. Et postquam is ad Persas venit, propalam rex eum in magno habuit honore, ut virum Deo charum et multa pietate præditum. Magi ubi tantum honorem Romanæ dit'onis episcopo haberi viderunt, qui plurimum apud regem aucto-

ritate valent, apud seipsos macerabantur, variisque cogitationibus aestuabant, ne una cum ea qua illum prosequeretur affectione, religionem quoque ejus complecteretur, metuentes. Nam capitis quoque dolorem gravem et diuturnum, quo Isidigerdes afflictus fuerat, Maruthas precatione, Deo exorato, statim curaverat: **473** quod Magi cum omnia tentassent, atque egissent, efficere se posse desperaverant. Quapropter dolo regem aggredi statuerunt. Quandoquidem Persæ ignem tanquam Deum colunt, et magos eos appellant qui elementa in numerum deorum referunt, et rex ex consuetudine perpetuum ignem adoravit, virum quemdam in fossam sub terra eo tempore quo rex advenire solitus erat demiserunt, eumque verba hæc Magi proclamare jusserunt: « Exire oportere regem quem Deus impium judicaret, quod tantopere episcopum Christianorum Deo clarum existimans, amaret. » Quod ubi Persa audivit, Marutham honeste quidem et reverenter, omnino tamen a se rejiciendi consilium cepit. Maruthas pro suo erga Deum amore precationibus vehementius incumbens, perfacile Persarum dolum edoctus est: et Isidigerdes adiens: « Ne ita illud tibi, ait, patere, o rex. Sed sacrarium ingressus, cum ad te perferri vocem senseris, effodi terram jubeto, et dolus ipse statim patebit. Ignis enim vocem edere, ut qui inanimatus sit, haudquaquam potest: sed fraude humana fabula hæc instituta est. » Rex verbis eis obsequitur. Atque ubi rursum in ædiculam eam in qua perpetuus ignis asservabatur, ingressus, et eadem vox ad eum delata est, illico effodi eum iocum jubet, et qui sub terra deum se assimulaverat, mortalis esse deprehenditur. Itaque ira percussus Persa, magorum genus decimavit. Qua re ita acta, Maruthæ præceptum est, ut quocunque vellet loco, in Persarum terra ecclesiam exstrueret. Unde Christianismus in dies, propemodum, etiam in Persarum finibus libere propagatus est. Maruthas legatione eo tempore recte confecta, Constantinopolim est reversus. Et cum iterum oratorem in Persidem mitti oporteret, denuo legationem eam obiit. Magi autem idem quod antea moliebantur, hoc agentes, ut ne rex eo sicuti prius uteretur, neve, apud eum in tanto esset honore. Et arte atque machinatione quadam eo loco intolerandum excitaverunt scæterem, quo rex more suo deambulabat: atque insuper calumniam confinxerunt, scæterem cum a Christiani episcopi comitibus esse subornatum. **474** Princeps vero Magos, ex eo quod antea fecerant iudicans, et eorum quoque id inventum esse suspectos habens, studio omni auctores ejus rei inquisivit. Ubi illi rursum pessimi illius odoris patratores esse comperti sunt, permultos denuo suppliciiis subdidit: Marutham autem majore etiam persecutus est honore. Proindeque Romanos dilexit, et mirifice amicitiam eorum coluit. Quin etiam amore desiderioque ingenti ductus Christianus fieri voluit,

δ' οὗτοι παρὰ τῷ σφῶν ἰσχύουσι βασιλεῖ). καὶ αὐτοὺς ὑπεκνίζοντο, καὶ ἀνωμάλως εἶχον τῶν λογισμῶν, δεδοικότες μὴ τῇ πρὸς ἐκεῖνον στοργῇ καὶ τὸ ἐκεῖνου σέβας ἀσπάσεται. Καὶ γὰρ καὶ κεφαλῆς ἄλγος χρόνιον καὶ δεινῶς πιέζον Ἰσδιγέρδην. Μαρουθᾶς εὐχαῖς τὸ θεῖον ἐκδυσωπῶν, εὐθὺς ἐθεράπευεν· ὁ Μάγοι πάντα πράξαντες ἀπηγγέρον. Ἀπάτῃ γοῦν μετελθεῖν ἐπειρῶντο τὸν βασιλέα. Ἐπεὶ γοῦν οἱ Πέρσαι τὸ πῦρ ὡς ἐπίπαν λατρεύουσι, καὶ μάγους ἐκείνους καλοῦσιν οἱ τὰ στοιχεῖα μᾶλλον θεοποιοῦσιν· εἰωθὸς δ' ἦν βασιλεῖ τὸ διττικῶς καλεῖσθαι πῦρ προσκυνεῖν, ἄνδρα τινα ὑπὸ γῆν κατορύξαντες, ᾧ εἰώθει· ἐκεῖνος καιρῷ ἔρχεσθαι, φθέγγεσθαι παρηγγύων οἱ μάγοι· « Ἐξω θυρῶν τὸν βασιλέα χρῆναι γενέσθαι, ἀσεβῇ γὰρ τῷ θεῷ κρίνεσθαι, ὅτι περ οὐα θεοφιλῇ τὸν ἱερεῖα Χριστιανῶν νομιζῶν διαφερόντως φιλοῖ. » Ὁ δὲ ἦν· ἀκούσας· ὁ Πέρσης, ἐβουλεύετο τὸν Μαρουθᾶν, αἰδοῖ μὲν, ὅμως δ' οὖν ἀπ' ἐαυτοῦ βάλλειν. Ὁ δὲ Μαρουθᾶς τῷ πρὸς θεὸν φίλτρῳ ταῖς εὐχαῖς μάλα προσκείμενος, ῥᾷδιως ἐμυεῖτο ὅθεν ὁ δόλος τοῖς Πέρσαις ἐγένετο· καὶ προσιὼν Ἰσδιγέρδῃ, « Μὴ οὕτω παίζου, φησὶ, βασιλεῦ· ἀλλ' εἰσιῶν, ὅτε σοι προσυπαντήσῃ τὴν φωνὴν αἰσθοιο, ὑπορῶναι κάτωθεν κέλευε· καὶ ὁ δόλος πρόχειρος· ἔσται φαινόμενος. Τὸ γὰρ πῦρ φθέγγεσθαι οὐδαμῶς ἔστι· πῶς γὰρ, ἀψυχόν; ἀλλ' ἀνθρωπίνῃ τέχνῃ τοῦτο δραματοῦργεῖ. » Πείθεται τοῖς ῥήμασιν Ἰσδιγέρδης. Ἐπεὶ δὲ καὶ αὐτὸς εἰς τὸν οἰκίσκον εἰσῆι, ἐνθα τὸ ἀσβεστον πῦρ ἐφρουρεῖτο, καὶ τῆς Ἰσθῆς μετεἰλήχει φωνῆς, αὐτίκα τὸν τόπον ὁρῶντιν ἐκέλευε· καὶ ὁ κάτωθεν θεὸς εἶναι ὑποκρινόμενος· ἀνθρώπος εἶναι ἠλέγχετο. Περιοργῆς οὖν γενόμενος διὰ τοῦτο ὁ Πέρσης, τὸ τῶν μάγων γένος ἀπεδεκάτωσεν. Οὗ γενομένου, Μαρουθᾶς ἐνετέλλετο, ὅποι δὴ βουλομένη ἐστὶ τῆς Περσῶν γῆς, ἐκκλησίαν ἐξανίστασθαι. Κάντεῦθεν ὁ Χριστιανισμὸς καθημέραν ὡς εἰπεῖν καὶ παρὰ τοῖς Περσῶν ὁρίοις ἀδεῶς ἐπλάτυνετο. Καὶ ὁ μὲν Μαρουθᾶς, τότε μὲν τῇ· πρεσβείας οἱ τελεσθεῖσας· ἐφ' ᾧ παραγένετο, ἐπὶ τὴν Κωνσταντίνου ὑπέστρεψε· δεῖσαν δὲ πάλιν ἐλθεῖν, ἀντεπέμπετο πρεσβείαν πράττων. Οἱ δὲ μάγοι αὐτὸς τὰ ἴσα σκευωροῦντες ἦσαν, οἰκονομοῦντες ὡς ἂν μὴ ἐπίσης αὐτῷ χροῖτο ὁ βασιλεὺς, ὅσα γε τὰ ἐς τιμὴν. Καὶ δὴ μηχανῇ τινι ἀφόρητόν τινα δυσσομίαν ἐνήργουν, ὅθεν εἰωθὸς ἦν ἐκεῖνῳ διέρχεσθαι. Καὶ συρρίπτοντες ἐν διαβολαῖς ἦσαν, ὡς· ἄρα ταύτην οἱ τῷ ἱερεῖ Χριστιανῶν συνόντες ἐπολούν. Ἐν ὑποψίᾳ δὲ ὦν· ὁ κρατῶν τοῖς φθάσας καὶ ταύτην τοὺς μάγους ῥάδιουργῆσαι, σπουδῇ τῇ πάσῃ τοὺς αὐθέντας τῆς πράξεως· ἀνιχνεύων ἡρώων. Ὡς δ' ἐξ ἐκείνων καὶ αὐτὸς οἱ δραματοῦργοι τῆς κακίστης ὁδοῦς ἐγκωρίζοντο, πολλοὺς τῶν μάγων καὶ αὐτὸς τιμωραῖς ὑπῆγε· τὸν δὲ Μαρουθᾶν καὶ ἐν μελίζονι ἀνήγε τιμῇ. Κάντεῦθεν τε Ῥωμαίους ἡγάπα, καὶ ὑπερφυῶς τὴν πρὸς ἐκεῖνους· φιλίαν ἡσπάζετο. Τῷ δὲ πολλῷ φίλτρῳ καὶ Χριστιανίσαι ἐν νῷ ἔθετο, ἄλλη πείρα τοῦ Μαρουθᾶ, ἣν ἐποίησε σὺναμ'· Ἀδδᾶ τῷ ἐπισκόπῳ Περσίδος, εὐχαῖς συντόνους ἐγκαρτερήσας, καὶ τὸν

ἐνοχλοῦντα δαίμονα τῷ ἐκείνῳ παιδί προσφανῶς ἀπα-
λάσας.

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ'.

Ὡς Ἀδδᾶς τὸ παρὰ Πέρσαις πυρεῖον κατέλυε·
καὶ τεύθον αὐτὸς τε καὶ ἄλλοι τὸν τῷ μαρτυ-
ρίου ἀγῶνα διήνεγκαν· καὶ περὶ τῶν πικροτά-
των βασάνων ἃς Πέρσαι κατὰ τῶν εἰς Χριστὸν
πιστευόντων ἐξείρον.

Ἄλλ' ὁ μὲν Ἰσδιγέρδης· πρὶν τὴν τελευτὴν Χριστιανί-
σαι, φθάνει ἀποδιδούς· ἡ δὲ ἀρχὴ πρὸς τὸν υἱὸν
αὐτοῦ Βαράνην μετέβαινεν. Ὁ δ' οὐκ ἐπίσης τῷ
πατρὶ ἐχρήτο Χριστιανοῖς· τοῖς γὰρ μάστιγι· ἀπεχθῶς
ἐχουσιν ἀναπαισθεῖς, τὰς τε πρὸς Ῥωμαίους σπον-
δὰς ἔλυε, καὶ τοὺς ἐκεῖσε τὰ Χριστιανῶν θρησκευόν-
τας ἀπηνῶς· ἤλαυνε, ζένας Περσικὰς κολάσεις τοῦ-
τους ἐπινοῶν. Ὅθεν δὲ τὴν αἰτίαν ὁ κατὰ τῆς Ἐκ-
κλησίας ἐκεῖσε πόλεμος· ἔσχε τὸ κατ' ἀρχὰς, ἄνωθεν
ἀναλαβὼν ἐγὼ διηγήσομαι. Ὁ τῆς Περσίδος ἐπίσκο-
πος, ὃν Ἀδδᾶν κάλεισθαι πρὸ βραχέος εἰρήκαμεν,
πολλοῖς τις διαλάμπων ἀρετῆς προτερήμασι, μά-
λιστα τῷ ὑπὲρ Χριστοῦ ζήλῳ διέπρεπε. Καὶ δὴ
ποτε οὐκ εἰς δέον τούτῳ χρησίμενος, τὴ παρὰ Πέρ-
σαις πυρεῖον κατέλυσεν. Εἴη δ' ἂν πυρεῖον παρ'
ἐκείνοις ὁ νόμος τοῦ πυρός· Θεὸς δὲ παρ' αὐτοῖς καὶ
τὸ πῦρ. Τοῦτο μαθὼν ὁ τῶν μάγων καὶ Περσῶν
βασιλεὺς Βαράνης, μετεστέλλετο τὸν Ἀδδᾶν. Καὶ
τὰ μὲν πρῶτα μετρίως αὐτοῦ κατεφέρετο, τὴ πρα-
χθὲν αἰτιώμενος· ἔπειτα τὸ πυρεῖον αὐθις οἰκοδομεῖν
ἐκέλευεν ἐπὶ σχήματος. Ἐκείνου δ' ἐνισταμένου καὶ
ἥκιστα δράσειν τοῦτο διασχυριζομένου, ἐκεῖνος τὰς
τῶν Χριστιανῶν ἐκκλησίας πάσας καταλύειν ἠπειλεῖ·
καὶ τῇ ἀπειλῇ τέλος ἐτίθει. Καὶ αἱ μὲν ἐκκλησίαι
δρῶν ἐλύοντο. Ὁ δὲ θεὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ πρότερον
ἀνηρεῖτο τοῦ μαρτυρικοῦ στεφάνου ἡξιωμένος· ἐμοὶ
δὲ οὐκ εἰς δέον γενέσθαι τὴν τοῦ πυρεῖου κατάλυσιν·
κρίνεται· ἐπεὶ τοί γε καὶ τῷ θεοσέλει Παύλῳ τὴν
κατεβδωλὸν Ἀθηνῶν πόλιν κατελιπότε· οὐδεὶς τῶν
ἐκεῖσε τιμωμένων βωμῶν κατελύετο· ἀλλὰ λόγοις
τὴν τοῦ ψεύδους ἀνίαν διελέγων, τὴν ἀλήθειαν
παρεῖσηγε, καὶ διὰ τοῦ βωμοῦ μᾶλλον ἐχευαγώγει
πρὸς τὴν εὐσέθειαν. Τό γε μὴν τὸν καταλυθέντα
τοῦ πυρεῖου νεῶν μὴ θελήσει αὐθις ἐγείρειν ἐκ τοῦ
ῥάπτου ἔχων καὶ ταῦτα, ἀλλὰ τὴν σφαγὴν προκρί-
ναι, τοῦτο μᾶλλον ὑπερφυῖ· θαυμάζω, καὶ πολλῶν
ἂν ἐτιμησάμην ἔγωγε τῶν στεφάνων· Ἰσον γάρ ἐστι
τό τε πῦρ προσκυνεῖν καὶ τὸ τέμενος, ἐκείνου οἰκοδο-
μεῖν. Ἐκείθεν τοίνυν ὁ κλύδων ἤρμενος, ἄγρια καὶ
πάνυ χυλεπὰ κατὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας τροφίμων
ἐξήγειρε κύματα· καὶ εἰς τριάνκοντα ἔνιαυτοὺς ἡ
ζαλὴ ἐτάραττεν, οἳ τινων καταιγίδων τῶν μάγων
ἐπιζέοντων αὐτῶν. Μάγους δ' ἐκείνους πάντως
εἰρήκκειμεν Πέρσας καλεῖν, ὅσοι δὴ τὰ στοιχεῖα θεο-
ποιῶσι. Τὸ δὲ τῶν τιμωρῶν μέγεθος τὰς τ' ἐπι-
νοίας· καὶ ἰδέας τῶν πικρῶν κολαστηρίων οὐ πρόχει-
ρον γλώσση διατρανοῦν, ἃς τοῖς εὐσεβέσιν ἐπ' ἔγα-

A alio Maruthæ facto allectus, quod ille una cum
Abda Persidis episcopo fecit. Nam orationibus con-
tinuis incumbens, a filio ejus dæmonem, qui illi
molestus erat, propalam expulit.

CAPUT XIX.

Ut Abdas templum sacrati ignis demolitus sit, unde
et ipse et alii martyrii certamen pertulerunt: et
de acerbissimis tormentis, quæ Persæ contra Chri-
sti fideles excogitaverunt.

Sed Isdigerdes prius vita excessit, quam omnino
Christianus fieret, regnum autem ejus ad filium
Varanem devolutum est, qui non eodem quo pater
in Christianos animo fuit. A magis enim, qui illis
hostiliter infensi erant, persuasus, cum cœdera cum
Romanis icta solvit, tum Christianos qui ibi erant,
novis Persicis suppliciis excogitatis crudeliter perse-
cutus est. Quæ autem belli ibi adversus Ecclesiam ab
initio causa exstiterit, paulo altius repetens expo-
nam. Episcopus Persidis, quem paulo ante Abdam
nominatum esse diximus, multis præcipuis virtutis
ornamentis refulgens, zelo et æmulatione pro
Christo maxime enituit. Quo aliquando in re mi-
nus necessaria usus, πυρεῖον (1), hoc est, sacrum
focum, Persarum demolitus est: πυρεῖον namque
apud illos ignis templum, et ignis apud eosdem
deus est. Hoc ubi magorum et Persarum rex Va-
ranes intellexit, Abda accito, mediocriter primum
eum, factum id reprehendens, perstrinxit: postea
autem sacram etiam ignis ædem in speciem re-
staurare jussit. Cum autem ille resisteret, minime-
que se id facturum esse confirmaret, Varanes ec-
clesias Christianorum omnes se eversurum minatus
est, minasque eas ad rem ipsam contulit. Ita
ecclesiæ dirutæ prorsus sunt, cum quidem divinus
ille vir prius necatus, coronam martyrii reportasset.

475 Mihi vero parum recte sacri foci eversio
facta esse videtur: quandoquidem a divo Paulo,
cum idolis addictas Athenas venisset, nulla quæ
isthic colebatur ara destructa est. Et ille verbis
mendacii amentiam arguens, veritatem pro eo in-
duxit, et per aram adeo ipsam homines potius ad
veram pietatem manuduxit. Quod autem eversum
ignis delubrum, cum id facillime facere posset,
restaurare noluerit, sed potius quam id committe-
ret, cædi se obtulerit: hoc ipsum admiror maxime,
et multis dignum duco coronis. Idem namque est,
ignem ipsum adorare, et fanum ejus constituere.
Sed enim ea ex re tempestas coorta, graves
et sævus admodum adversus Ecclesiæ alum-
nos fluctus excitavit. Et ad triginta annos
procella ea duravit, magis tanquam turbulentis
quibusdam ventis eam augmentibus. Magos autem
apud Persas eos vocari diximus qui elementa pro
diis colunt. Suppliciorum autem magnitudinem
inventionesque et formas acerbiorum tormentorum,
non facile lingua clare expresserit, quibus pios

(1) Ignem Persæ sacrum et æternum vocant. (Q. Curtius.)

homines sunt persecuti. Quibusdam enim manus utraque securi resecta, nonnullis terga excoriata eunt, aliorum capitibus pellis detracta a fronte ad mentum usque: quorumdam corpora tota calamis discissis illi operientes, cuspidibusque eorum acuminatis carni infixis, et vinculis solidioribus insuper a capite ipso ad pedes usque circumligatis, magna vi calamum quemquam extrahebant, vinculis ipsis altius carnem subeuntibus: ut tractione tali eam corporis partem, quæ cuti propinqua est, divellent, acerbiores dolores redderent. Sed et fossas magna cura sepientes, murium examina multa in eas demisere, et deinde alimentum eis veræ pietatis alumnos præbuerunt, manibus pedibusque eorum arctiore vinculo constrictis, ne a se illos abigere conari possent. Mures autem fame acriore confecti, sanctorum carnes, intensus admodum et gravem illis dolorem inferentes, vorarunt. **476** Multas vero et alias hisce sæviore ærumnas, pernicioso et veritatis inimico demone magistro in rebus ejusmodi utentes, excogitarunt. Verum tamen generosam virorum illorum fortitudinem non retulerunt. Sua namque sponte illi se certantini, ad immortale et sempiternæ vitæ conciliatorem aspirantes, obtulerunt.

CAPUT XX.

De Achæmenide, et Saane, et Benjamin diacono: ut ii apud Persas savissime excruciat, martyrii sint adepti coronam.

Achæmenides quidam apud Persas erat, qui et Hormisdes dictus est, præfecto patre genitus, vir admodum illustris et locuples: quem ubi Christianum esse rex audivit, in medium produxit, et Servatorem abnegare jussit. At ille regis imperata non solum iniqua, verum etiam illi ipsi incommoda esse respondit. « Cui enim ea necessitas imponatur, ut facillime universitatis hujus Deum abjuret, huic longe facilius fore dixit, regem despiscere, atque ad alium transire. Regem namque etiam, homo cum sit, naturam fati obnoxiam sortitum esse. Quod si, inquit, animadvertendum tibi esse in eum videtur, qui dominationem tuam abneget, sceptrumque nihili faciat, rectius multo, ut puto, supplicium pendet, qui rerum universarum Dominum abijciat. » Rex cum obstupescere potius ad tantam viri libertatem debuisset, opes ei adimi, dignitateque insuper privatum, nudum, et subligari tantum præcinctum, aulici comitatus camelos ducere jussit. Perpauci intercessere dies, cum rex ex superiore porticu prospectans, præclarum illum virum æstus solis adustum et pulvere obsitum vidit: et patris ejus gloriam in mentem revocans, eum reduxit, et linea tunica vestivit. Et cum labore et ærumna illum confectum humanitateque et misericordia ei exhibita adductum, faciliorem jam eum et propensio rem ad gratiam a se ineundam fore putaret: « Vel nunc tandem, inquit, errore priore

γόν. Οἱ μὲν γὰρ ἄμω χειράς πελέκει ἀφῆρηνται, τῶν δὲ τὰ ὠτὰ ἀπέδειραν· ὧν δὲ καὶ τὰς κεφαλὰς γυμνὰς τῆς δορυδὸς ἀπειργάζαντο, ἐκ μετώπων ἀρξάμενοι ἄχρι δὴ ἐς πώγωνας· ἔληξαν· ἄλλους δὲ καλάμους εἰς δύο διαιροῦντες, καὶ τὸ σῶμα σύμπαν τοῦτοις καλύπτοντες, καὶ τεμνοῦσας τοῦτοις ἀκίδας τῷ σώματι πρὸς αὐτὰς ἐπιτίθεντες, ἐπειτα δεσμοῖς τις στερότεροις ἐκ κεφαλῆς ἄχρι ποδῶν περικύκλω θέμενοι, σὺν πολλῇ βίᾳ τῶν καλάμων ἕκαστον εἴλκον, τῷ δεσμῷ κατὰ βάθος τῆς σαρκὸς εἰσδύομενοι· ὥς ἂν τῇ ἐλκύσει τὸ πρὸς τὸ δέρμα λειψάνον τοῦ σώματος παρασύροντες, πικροτέρως τὰς δούνας ἐργάζονται. Ἀλλὰ καὶ λάκκους ἐκρυβὼς ἀποφράζαντες, ἀγέλας μυῶν μεγάλας ἐν τοῦτοις ἐνήκαν· εἴτα τροφήν αὐταῖς παρείχον τοὺς τροφίμους τῆς εὐσεβείας, τὰς χειράς καὶ τοὺς πόδας δεσμῷ σφοδρότερον τιέζοντες, ἵνα μὴ τὰ θηρία ἀπὸ σφῶν ἐλαύνειν πειρῶντο. Οἱ δὲ μὴς λιμῷ σφοδρῷ πιεζόμενοι, τὰς τῶν ἁγίων σάρκας διαπίνον αὐτοῖς ἐπιποιῶντο, ἐπιτεταμένην μάλα καὶ χαλεπὴν τὴν δούνην προσφέροντες· πολλὰς δὲ καὶ ἄλλας καὶ χεῖρονας ἢ αὐταὶ ἐπενδύον ταλαιπωρίας, τὴν τῆς ἀληθείας ἀλάστορα διδάσκαλον τοῖς δεινοῖς ἱπαιχρύνοντες. Ὅμως δ' οὖν τὴν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων οὐκ ἡμιθλυναν γενναϊότητα· αὐτοῖς γὰρ ἔτρεχον τῷ ἀγῶνι τὸν θάνατον καὶ ζωῆς αἰῶνος τὸν πρῶτον ἐπιέμενοι.

ΚΕΦΑΛΑ. Κ'.

Περὶ Ἀχαιμενίδου, καὶ Σάνου, καὶ Βενιαμὴν διακόνου· ὡς παρὰ Πέρσας πικρῶς κολασθέντες, τὸν τοῦ μαρτυρίου στέφανον ἀνεδήσαντο.

Ἦν δὲ τις παρὰ Πέρσας Ἀχαιμενίδης τὴν κλησιν ἀνὴρ καὶ Ὁρμισδὴς καλούμενος, πατὴρ ὑπάρχου γεγεννημένος, περιφανὴς ἐτάξαν καὶ πλοῦτις βρισθὼν πολλῷ· ὃν δὲ Χριστιανὸν εἶναι πυθόμενος βασιλεὺς, προήγεν εἰς μέσον, καὶ τὸν σεσωκίτα ἀρνεῖσθαι ἐκέλευε. Καὶ ὃς πρὸς τῷ μὴ δίκαια, ἀλλ' οὐδὲ συμφέροντα εἶναι ἃ προσέτατε βασιλεὺς, ἔλεγεν· « Ὁ γὰρ ἀνάγκη ἐπικρίναι ἐκ τοῦ βράστου ἀρνεῖσθαι τὸν τῶν ὄλων Θεόν, τοῦτις μάλιστα ῥῆδιον γένοιτο καὶ βασιλεῖα καταφρονεῖν, καὶ μεταπίπτειν εἰς ἕτερον. Καὶ γὰρ καὶ βασιλεὺς ἀνθρώπος ὢν, ἐπικέρως φύσει κεκλήρωται· εἰ δὲ σοὶ κολαστέος ὁ τὴν σὴν δεσποτεῖαν ἀρνούμενος, καὶ τὰ σκήπτρα παρ' οὐδὲν λογίζομενος, πολλῷ γε οἶμαι κολάσεως δίκην ὑπόσχοι, τὸν τῶν ὄλων δεσπότην ἀποσιώμενος. » Ὁ δὲ βασιλεὺς, δέον ὃν μᾶλλον ἐκπλαγῆναι τὸν ἀνδρα τῆς παρρησίας, ὃ δὲ γυμνοὶ μὲν τοῦτον τοῦ πλοῦτος, καὶ τῆς περιχειμένης ἀξίας ἀποστερεῖ· γυμνὸν δ' ἔλκειν τὰς καμῆλους τῆς στρατείας ἐκέλευε, διαζώματι μόνω χρώμενον. Ἡμερῶν δ' ὀλίγων διελεύσων, τῆς στοᾶς ἀνωθεν διακύψας τὸν περιφανῆ ἐκείνον ἀνδρα ἑώρα, ὑπὸ τῷ φλογμῷ τῆς ἀκτίνος διακαίόμενον, καὶ κόνει περιαντλούμενον· καὶ τὴν πατρικὴν εὐκλειαν εἰς νοῦν ἐνεγκών, ἤγαγεν αὐτὸς, καὶ χιτῶνι λίνου πεποιημένῳ ἐνέδυε. Νομίτας δ' ὑπὸ τοῦ πόνου καὶ τῆς ταλαιπωρίας, καὶ τῷ δῆθεν φιλανθρώπῳ νῦν γούν βάνος πειρᾶσθαι καὶ εὐκόλου πρὸς συγκατάθεσιν, « Ἀλλὰ νῦν, φησὶ, τέως

τὴν πρῶτην ἐξαπάτην ἀποθέμενος, τὸν τοῦ τέκτο-
νος υἱὸν ἀπόρριψον τῆς ψυχῆς. » Ὁ δὲ διαθερμαν-
θεὶς, τὸν μὲν χιτωνίσκον διχῇ διελὼν ἀπέριψε,
μέγα ἀνακραγὼν. « Εἰ τοῦτου χάριν οἶμαι με τῆς
ἀρίστης μεταθέσθαι θρησκείας, δέχου δὴ τὸ δῶρον
μετὰ τῆς ἀσεβείας. » Οὕτω δ' ἀνδρείως ἔχοντα βα-
σιλεὺς θεασάμενος, γυμνὸν τῶν βασιλείων ἐξήλα-
υν. Ἐτερον δὲ Σατήνην ὄνομα ἀντειπόντα αὐτῷ,
καὶ μηδαμῶς εἰς ἀρηγίαν ἔλθεῖν τοῦ τῶν ὅλων δε-
σπότητος ἐλόμενον, ἀπολεξάμενος τὸν χεῖριστον τῶν
οἰκετῶν, τὴν μὲν ἐξουσίαν τῶν συντρόφων, χίλιοι δὲ
ἦσαν, ἐκέλευε διδῶσι, καὶ αὐτὸν ἐκέλευε δουλεύειν
προσέτατε, καὶ τὴν κοινῶν τοῦ λέχους καὶ δε-
σποινῶν ἐκέλευε συνῆπτεν. Οὕτω γὰρ ἐδόκει πείσειν
ἀποθέσθαι τὴν γνώμην τῆς ἀληθείας τὴν ἐραστὴν.
Ἄλλ' ἥιστα πέρας εἶχεν αὐτῷ ἡ ἐπινοία. οὐ γὰρ
ἐπὶ τῆς ψάμμου, ἀλλ' ἐπὶ τῆς πέτρας ὁ οἶκος ἐκέλευε
ἐρήρειστο τῆς ψυχῆς. Καὶ τινα δὲ Βενιαμὴν διάκω-
νων συλλαβὼν, εἰρκτῇ παρεδίδου. Ὡς δὲ δύο ἔτη
ἐξήνυσεν τῇ φρουρᾷ, πρέσβεις Ῥωμαίων κατὰ τινα
χρεῖαν τῷ Πέρσῃ γενόμενος, μεσίτης ἐγένετο τὴν
λύσιν τοῦ διακόνου αἰτῶν. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπηγγέ-
λετο δοῦναι τῷ πρεσβευτῇ, εἰ μόνον Βενιαμὴν ὑπο-
σχεσθεὶς πεδήσειεν ἑαυτὸν, ὥς οὐδένα τῶν μάγων
πέσει τὴν Χριστιανῶν ἐλίσσθαι θρησκείαν. Ὁ μὲν
οὖν πρέσβεις τῷ Βενιαμὴν ἐκοινοῦτο τὸν λόγον, καὶ
ὁ ζητοῖ ὁ Πέρσης. Ὁ δὲ μὴ δυνατόν ἔλεγεν εἶναι,
μὴ θανέειν τὸ φῶς οὐ ἀφθόνηος μετέσχε. Τῷ γὰρ
τὸ τάλατον κατακρούσαντι ὁπότης τις ἐπεγένετο τι-
μωρία, λαμπρῶς ἄγαν ἡ τῶν θεῶν Εὐαγγελίων
ιστορεῖ βίβλος. Ὡν οὐδὲν γινώσκων ὁ βασιλεὺς, τῶν
δεσμῶν ἐκέλευεν ἀνέναι. Ὁ δὲ τὰ συνήθη ἔδρα καὶ
πάλιν, τοῖς τῷ ζόφῳ τῆς πλάνης κατεχομένους ζω-
γρῶν, καὶ τῷ θεῷ καὶ νοερῷ προσάγων φωτὶ. Ὡς
δ' ἐνταυτῇ ἐξίκετο, τὰ πραττόμενα τῷ Βενιαμὴν
ἐμηνύετο βασιλεῖ. καὶ δὲτ' ἀγαγὼν αὐτὸν, προ-
έταξεν ἀρηθῆναι ὃν γυνήσιος ἐκέρυττε Κύριον. Ὁ
δὲ τῷ βασιλεῖ ἔφη, « Τίνος ἂν ἄξιος εἴη, ὃς τὴν
σφετέραν ἀπαρνούμενος βασιλείαν, ἑτέραν ἔλοιτο; »
Ὁ δὲ, « Θανάτου καὶ τιμωρίας ἐσχάτης. » Πρὸς
ταῦτα δὴ ἐπάγει Βενιαμὴν, « Ἀρ' οὖν πόσης ἂν
ἐπαξίας μεταλλάξῃς τῆς δίκης ἀνθρώπου, τὸν τῶν
ὄντων μὲν ἀρνούμενος δεσπότην, καὶ σωτήρα καὶ
κηδεμόνα, ἐνὶ δὲ τῶν ὁμοδούλων τὸ σέβας προσάγων,
καὶ τὴν προσήκουσαν ὀφειλὴν μὴ ἐκέλευε ἀποτινύς; »
Ὁ δὲ βασιλεὺς τοῖς ῥήμασι χαλεπήνας, ἰσαριθμῶν
καλάμους τοῖς δοκτύλοις τῶν χειρῶν καὶ ποδῶν
ἀποξύνας, ἐμπερίειν τοῖς δυνεῖν ἐκέλευετο. Ὡς δὲ
παιδὶν τὴν τοσαύτην τιμωρίαν τὸν στεφανίτην
εὗρα δειχόμενον, κάλαμον ἕτερον παροξύνας, τῷ
παιδογόνῳ ἐνέχε μορίῳ. ὃν πυκνότερον ἀνέλκων
καὶ περισσῶν αὐτῇ, ἀρρήκτον καὶ ἀφώρητον ἐποίησε
τὴν ἀλγυδύνα. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὴν πικροτάτην βάσανον
γενναίως διεκατέρει, ἑτέραν προσήγει, δευτέ-
ρας τὰς πρῶτας ἀποδεικνύουσαν. Πάθον γὰρ
παγεῖαν ἄγειν ἐκέλευεν, ὅζους πανταχόθεν προβαλλο-
μένην πυκνοῦς. ταύτην δὲ διὰ τῆς ἑλκῆς ἐμβάλλειν
τῷ ἀθλητῇ, ἔπειτα ἐξαίρειν τε καὶ ἐνέειν κατ'
αὐτῆς μάλα σφοδρότερον. Ἐφ' ἣ μὴ πλέον στέγειν

repulso, fabri filium ex animo tuo ejice. » Atque
ille exardescens, tunicam illam conscissam abjecit,
et voce magna : « Si hujus, inquit, gratia me reli-
gionem longe optimam mutaturum putas, en munus
tuum tibi, una cum impietate habe. » **477** Rex
autem tam forti illum animo esse cernens, nudum
regia exegit. Alius erat Saenes nomine, qui regi
restitit, neque rerum cunctarum Dominum perne-
gare voluit. Rex ex famulis illius nullo deterrimum
elegit, potestatemque in mille ministros illi ademp-
tam, ei attribuit, atque etiam huic illum servire
jussit, consorte quoque thori et domina isti con-
juncta. Nam ita demum se persuasurum veritatis
amatori, ut animum et sententiam suam mutaret,
existimabat. Verum minime ei consilium succes-
sit. Non enim in arēna, sed in petra mentis illius
domus fundata fuerat. Benjamin etiam diaconum
quemdam comprehensum custodiæ mancipavit, in
qua cum duos exegisset annos, et orator Romanus
ex causa quadam apud Persam esset, medium se
is interposuit, ut diaconus vinculis solveretur pe-
tens. Rex hoc se legato daturum promisit, si modo
Benjamin se obligaret, se nulli ex Magis, ut Chri-
stianam susciperet religionem, suasurum esse. Le-
gatus porro rem eam et quid Persa quæreret, ad
Benjamin retulit. Atque ille fieri non posse dixit,
ut luce ea quam copiosam recepisset, non foenera-
ret. Quæ enim pœna ei constituta sit, qui talen-
tum sibi datum defoderet, aperte admodum divi-
norum Evangeliorum codicem ostendere. Quam
rem ignorans rex, liberum eum esse jussit. Et ille
rursum solitum officium suum fecit, eos qui erro-
ris caligine detinerentur capiens et ad divinam
atque intellectualem lucem adducens. Præterit
annus, et quæ Benjamin agebat, regi indicata sunt:
qui eum ad se productum, pernegare quem sincere
prædicaret Dominum jussit. Atque ibi ille ad re-
gem : « Quidnam, inquit, commereatur, qui impe-
rium tuum abnegans, ad aliū se conferat regem ?
Mortem, rex ait, et supremum supplicium. » Tum
Benjamin : « Quodnam igitur, intulit, satis dignum
homo ferat supplicium, qui universitatis hujus
Domino Servatore et rectore abjurato, non illi
cultum honoremque debitum, sed ex conservis
suis uni præstet ? » Verbis hisce rex graviter com-
motus, æqualem cum digitis manuum atque pedum
calamorum numerum exacui, et unguibus illius
infigi præcepit. **478** Ut vero athletam corona de-
corandum, tormentum id perinde atque ludum
jocumque excipere vidit, calami alium in cuspi-
dem acuminatum membro ejus virili immisit :
quem frequentius subinde infigens atque retrahens
incredibilem intolerabilemque illi creavit dolorem.
Postquam autem hoc quoque acerbissimum sup-
plicium genere pertulit, aliud intulit, quod pri-
ora illa secundas partes ferre ostendit. Virgam
enim crassiorem afferre, ex parte omni densos ra-
morum uncus prætendentem, et in sedem decerta-
toris injici, ac deinde identidem per eam atrahi

et retrahi jussit. Quem cruciatum cum amplius tollerare non posset, spiritum, fortis ille veritatis propugnator et athleta, reddidit. Infinita vero alia ab audacibus et impiis illis quoque tentata sunt. Quale videlicet illud est in Jacobo Persa patratum. Is enim cum Christianus antea fuisset, propter intercedentem sibi cum Isdigerde Persarum rege amicitiam, paternam religionem rejecerat. Postquam autem per matrem et conjugem rursus ad fidem Christi admonitus revertit, et eam rem princeps agre tulit, acerbam quamdam, et propter novitatem admirandam, post supplicia multa, subiit mortem. Nam ubi articulis et juncturis quibusque, in comoda et apta totius corporis membrorum conformatione, ex manibus, brachiis, pedibus et suris ei resectis, reliquum nihil quam una cum ventre caput solum habuit, quoniam nec tum quidem fidem in Christum abiecit, et idipsum postremo ferro amputatum est. Minime vero mirandum, si rerum universarum Dominus feritatem illorum sustinuit. Nam et qui Constantini imperium præcesserunt principes, rabiem suam adversus veræ pietatis amatores evomuerunt. In primis vero Diocletianus, omnium gravissimus, ipso angustæ et venerandæ Passionis die ecclesias sub imperio Romano ubique omnes evertit. Et novem elapsis annis, illæ quidem ad priorem florentes redire statum, ac potius et pulchritudinem et amplitudinem multo præstantiorem recepere. Diocletianus autem postremo disperiit, et cum impietate exstinctus est. De bellis autem et persecutionibus hisce, ipse vaticinatus est Dominus. Nec id modo, verum etiam Ecclesiæ ipsius invictum et insuperabilem statum prædixit. **479** Res ipsa hoc testatur. Quodammodo namque pace ipsa nobis bellum utilitatem affert majorem, propterea quod tentationes istæ, ut Ecclesia magis etiam refulgeat, efficiunt. Pax enim molles nos, desides et timidos reddit. Bellum autem, cum animos nostros acuit, tum rebus præsentibus nos affligi non patitur: sed ut eas despiciamus, et fluxa hæc atque caduca pro nihilo habeamus, suadet.

CAPUT XXI.

Ut propter Christianorum persecutionem pace cum Persis fracta, ingens certamen inter Persas et Romanos sit commissum; cum autem Romani virtute vicissent, simul et bellum et persecutio Christianorum finem habuerit, pace denuo inter Romanos et Persas firmata.

Christiani apud Persas intolerandis, quæ alia super alias inducebantur, ærumnis pressi, ad Romanos confugerunt, operam eorum petentes, et ne ipsi ita afflictis despicerentur, rogantes. Episcopus Atticus benigne supplices eos suscepit, et ut quantum posset eos adjuvaret propensus fuit: et imperatorem Theodosium pro eis compellans, ad eos vindicandos excitavit. Eo tempore alia quoque acciderunt, ut Romani non mediocriter a Persis affligerentur, propterea quod Romanæ ditionis hominibus qui mercede in aurifodinis opus ibi faciebant, redire inde non permittebatur, et Ro-

δυνάμενος, τὸ πνεῦμα παραδίδου ὁ γενναῖος τῆς ἀληθείας ἀγωνιστής· πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα μυρία παρ' ἐκείνων ἐτολμήθη τῶν δυσσεβῶν· ὅποσον δὴ καὶ Ἰακώβῳ τῷ Πέρσῃ γεγέννηται. Χριστιανὸς γὰρ οὗτος τὸ πρότερον ὢν, διὰ τὴν πρὸς Ἰσοδιέρδην τὸν Περσῶν βασιλέα φιλίαν, τὴν πατρῶν θρησκείαν ἀποβαλὼν, ἐπεὶ διὰ τῆς μητρὸς καὶ τῆς γαμετῆς εἰς τὴν πρὸς Χριστὸν πίστιν αὐθις ἀνέδραμε, χάρις πῆναντος δι' αὐτὸ γὰρ τοῦτο τοῦ κρατοῦντος οὐτῶν, κικράν τινα καὶ ξενίζουσιν μετὰ πολλὰς κολάσεις ὕφίσταται τελευτήν. Κατὰ γὰρ μίαν ἐκάστην τῆς ὁλομελείας τοῦ σώματος ἀρμονίαν τμηθεὶς, ἀπὸ τε χειρῶν καὶ βραχιόνων καὶ ποδῶν καὶ κνημῶν, ὡς μόνην αὐτῷ περιλειφθῆναι μετὰ τῆς κοιλίας τὴν κεφαλὴν· ἐπεὶ μὴδ' οὕτως τῆς πρὸς Χριστὸν μετέθετο πίστεως, εἴφη καὶ ταύτην τὸ τελευταῖον ἀρῆσθαι. Θαυμάζειν δ' ἥκιστα χρὴ, εἰ τῆς ἐκείνων θρησκείας ὁ τῶν ὅλων Δεσπότης ἠνέχετο. Οἱ γὰρ πρὸς τῆς ἀρχῆς Κωνσταντινίου γεγεννημένοι κατὰ τῶν τῆς εὐσεβείας προμάχων ἐλύττησαν. Ὁ δὲ πάντων δεινότερος Διοκλητιανὸς καὶ ἐν τῇ τοῦ σεβασμοῦ Πάθους ἡμέρᾳ τὰς ἀπανταχοῦ τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας ἐκκλησίας κατέλυσεν. Ἐννέα δὲ διοδραμόντων ἐτῶν, ἐκεῖναι μὲν εἰς τὴν προτέραν πάλιν ἤκον κατὰστασιν ἐξανθήσασιν· μᾶλλον δὲ καὶ ἐς ὑπερβολὴν τὸ κάλλος ἐδείξαντο, καὶ τὸ μέγεθος· ἐκεῖνος δ' εἰς τέλος ἐβρόύη, καὶ μετὰ τῆς δυσσεβείας ἐσβέβηθη. Περὶ δὲ τῶν νυνὶ πολέμων φθάνει προειπῶν ὁ Δεσπότης· ἀλλὰ σὺν αὐτοῖς καὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας αὐθις ἀήττητον καὶ ἀνάλωτον. Καὶ αὐτὰ δὲ μαρτυρήσει τὰ πράγματα· καὶ γὰρ πως πλείονα τινα ὁ πόλεμος τῆς εἰρήνης ἤμιν περιποιεῖ τὴν ὠφέλειαν, τῶν πειρασμῶν τούτων ἐπὶ μείζον λάμπειν τὴν Ἐκκλησίαν παρασκευαζόντων. Εἰρήνη μὲν γὰρ ἀδρόυς καὶ δειλοὺς ἡμᾶς ἀπεργάζεται· ὁ δὲ πόλεμος τὸ τε φρόνημα θήγει, καὶ μὴ προστετηκέναι τοῖς παροῦσιν, ἀλλὰ καταφρονεῖν πείθει, καὶ ἐν μηδενὶ ποιεῖσθαι τὰ βέοντά τε καὶ παρatreχόντα.

ΚΕΦΑΛ. ΚΑ'.

Ὅς διὰ τὴν πρὸς Χριστιανούς μάχην τῶν πρὸς Πέρσας σπονδῶν λυθείσων, μεγάλη μάχη μεταξὺ Περσῶν καὶ Ῥωμαίων ἐγένετο. Τῶν δὲ Ῥωμαίων κατὰ κράτος νικησάντων, ἡ τε μάχη καὶ ὁ διωγμὸς τῶν Χριστιανῶν τέλος εἶχε· καὶ πρὸς ἀλλήλους αὐθις Ῥωμαῖοι καὶ Πέρσαι ἐσπένδοντο.

Οἱ δ' ἐν Πέρσις Χριστιανοὶ, τῇ τῶν ἀνυπολίστων δεινῶν ἐπαγωγῇ πιεζόμενοι, Ῥωμαίοις προσέφευγον, ἐπικουρεῖν δεόμενοι, καὶ μὴ οὕτω φθειρομένους ὑπερορᾶν. Ὁ δ' ἐπίσκοπος Ἀττικὸς ἀσμένως τοὺς ἰκέτας προσέειπε, καὶ ὅσα τὰ ἐς δύναμιν ἐπαύειν πρόθυμος ἦν· καὶ αὐτίκα βασιλεῖ Θεοδοσίῳ τοὺς ὑπὲρ ἐκείνων λόγους προσήγε, καὶ εἰς ἀμυναν ἀντρεῖθιζε. Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ συνέβαινε καὶ ἀλλοτρίως οὐ μέτρια λυπεῖσθαι Ῥωμαίους πρὸς Πέρσας· ὅτι περ τοὺς ἐπὶ μισθῷ παραγενομένους χρυσορρυκτας Ῥωμαίους ἐκέλευε ὁπίσω λέναι Πέρσαι οὐκ εἰων· εἰ δὲ καὶ ὡς τὰ τῶν ἐμπόρων Ῥωμαίων φορτία διήρ-

πασαν. Συνεκρότει τούτων τῇ λύπῃ ταύτῃ καὶ ἡ πρὸς Ἀ
 τῇ Κωνσταντινίου τῶν ἐκεῖσε Χριστιανῶν καταφυγῇ·
 καὶ εἰς μάχην τὸ ἔργον ἐχώρει. Ὁ μὲν γὰρ Πέρσης,
 πρέσβεις πέμπων, τοὺς πρόσφυγας Ῥωμαίων ἦται·
 οἱ δὲ Ῥωμαῖοι οὐδαμῶς δίδοναι ἐδοῦντο, οὐ
 μόνον ὅτι οἰάπερ ἰκέτας σώζειν ἤροῦντο, ἀλλ' ὅτι
 καὶ ὑπὲρ τῆς σφῶν θρησκείας πάντα ὀρῶν ἔτοιμοι
 ἦσαν. ἢ τοὺς τῆς ἰσῆς πίστεως κοινωνοῦντας ὑπερο-
 ρῆν. Καὶ δὴ τῶν σπονδῶν λυθείσων, μάχῃ δεινῇ
 μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Περσῶν ἤρστο· περὶ ἧς βρα-
 χέα διαλαθεῖν ἀμεινον ἤγηται. Ἀρδαβούριος μὲν
 γὰρ ἐκεῖνος ἐκ βασιλείων σταλὲς στρατηγός, σὺν
 οὐ πολλῇ δυνάμει, διὰ τῆς Ἀρμενίων εἰς τὴν Περ-
 σῶν εἰσβαλὼν, μίαν τῶν ἐκεῖνης ἐπαρχιῶν (Ἀζαζηνή
 καλεῖται) ἐπύρθετο· ὃ ἀντιπράττειν ἐκ τοῦ Περσῶν
 ἡγουμένου Ναρσαίος ἕτερος στρατηγὸς ἀντεπέμπε-
 το, βαρεῖαν ἐπαγόμενος δύναμιν. Συμβαλὼν δ'
 ἐκεῖνῳ καὶ σὺν ἡττῇ λαμπρᾷ φυγῇ χρητάμενος,
 ἀντιστρέψας διὰ Μεσοποταμίας, ἀφυλάκτω ἔγνω
 ἀθρόον ἐπιβρυῆναι τῇ Ῥωμαίων γῇ, καὶ οὕτω τὴν
 ἥτταν ἀνακαλέσασθαι· οὐ μὴν Ἀρδαβουρίῳ λαθεῖν
 εἶχεν ἢ Ναρσῆς ἐδοουλεύετο. Ὅσον οὖν εἶχε τάχους,
 τὴν Ἀζαζηνὴν ἐσχάτως πορθήσας, καὶ αὐτὸς ἐπὶ τὴν
 Μεσοποταμίαν ἤλασεν. Ἐκεῖνος δὲ πολυπλάσιον τὴν
 δύναμιν ἐπισωρεύσας, ὁμῶς τοῖς ὁρίοις Ῥωμαίων
 οὐκ ἴσχυσεν ἐμβαλεῖν. Φθάσας δ' ὁμῶς τὴν Νισιδίαν,
 ἣ δὴ πόλις μεθόριον ἐστὶ Περσῶν καὶ Ῥωμαίων,
 Πέρσας δ' ὁμῶς ὑποκειμένη, πέμψας ἐκεῖθεν Ἀρ-
 δαβουρίῳ ἐσημαίνειν ἐπὶ συνθήκαις τὸν πόλεμον γί-
 νεσθαι, τόπον καὶ ἡμέραν ὀρίσας, ὅπηνικα συρ-
 γῆναι τὴν μάχην χρεῶν. Ὁ δὲ τοῖς πρέσβεσιν
 Ναρσαίῳ εἰπεῖν ἐκέλευεν· Οὐχ ὅτε σὺ βούλει πολε-
 μῆτά εἶναι Ῥωμαίοις, ἀλλ' ὅπῃ ἐκείνοις εὖ
 ἔχειν δοκοῖ. Μεγάλῃ δ' οὖν δυνάμει προσβαλεῖν
 Πέρσῃν οἰόμενος, Θεῷ τὴν τοῦ πολέμου ἐπιβία
 πᾶσαν ἀκριδῶς ἀνέτιθει μεγίστην καὶ αὐτὸς δύναμιν
 παρεσκευασμένον. Ἄλλ' ὅπως τῆς θέας τῇ μοίρῃ
 ἀρωγῇ ἐκεῖνῳ πιστεύσας, ἐντεῦθεν κατάδηλον ἦν.
 Ἐν μεγίστῃ ἀγωνίᾳ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει κα-
 θισταμένων, ἀμφιβαλλόντων ποτέρῳ τῶν μερῶν ἡ
 νίκη ἐπιγελάσει, ἄγγελοι θεοὶ τισι περὶ Βιθυνίαν
 ὄφθάντες, κατὰ τινα χρεῖαν τῇ Κωνσταντινίου ἐπιδη-
 μοῦσι, λέγειν ἐκέλευον, εὐχῇ μάλα προσκεῖσθαι
 καὶ θάρρος ἔχειν στερρόν, καὶ πιστεύειν Θεῷ ὡς ἡ
 νίκη Ῥωμαίων ἔσται. Προσετίθεσάν γε μὴν, ὡς
 καὶ αὐτοὶ βραβεύται πεμφθεῖν ἐκεῖθεν τῆς νίκης,
 καὶ Ῥωμαίοις τὰ μάλιστα συναρῆγοντες. Ὁ δὲ καὶ
 εἰς ὧτα ἔλθον, οὐ μόνον τοὺς ἐν τῇ πολεὶ ἐθάρρουνεν,
 ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν στρατιωτῶν φρονήματα μᾶλλον
 ἐπέβρωσεν. Ἐπεὶ γοῦν, ὡς εἴρηται, ἐκ τῆς Ἀρμε-
 νίας εἰς Μεσοποταμίαν μετεχώρει ὁ πόλεμος,
 Ῥωμαῖοι κατακλείσους ποιησάμενοι τοὺς περὶ
 Νισιδίαν πόλιν, ἐπολιόρχουν, πύργους ξυλίνους
 ἰσχυρασμένοι, οἱ τροχοὶς τισιν ἐκ μηχανῆς βαδίζον-
 τες, τοῖς τεύχεσιν ἤγοντο· καὶ τῇ μακρᾷ τεichoμαχίᾳ
 πολλοὺς τῶν ἀνωθεν ἀμυνομένων ἡττῶν. Ὁ δὲ
 τῶν Περσῶν βασιλεὺς Βαράνης πεπορθησθαι μὲν

manorum mercatorum merces diripiebantur. Ad
 quas injurias Christianorum in urbem Constan-
 tinopolitanam accessit perfugium. Et res in bel-
 lum evasit. Persa namque, legatione missa, per-
 fugas sibi dedit a Romanis petiit. Romani autem
 id facere noluerunt, non modo quod illos tanquam
 supplices et precatores servare voverint, sed
 etiam quod pro religione sua facere quidvis et
 pati potius parati fuerint, quam ut eos quibus-
 cum communem fidem haberent, despicerent. Proinde pace soluta, bellum grave inter Romanos
 et Persas est ortum : quod paucis perstringere
 commodius esse visum est. Ardaburius ille ex
 imperiali aula cum non ita multis copiis missus
 dux, per Armeniam in Persidem excurrit, et pro-
 vinciam ejus quendam Azazenem vocatam vasta-
 vit. Adversus quem a rege Persarum dux alius
 Narses venit, ingentem secum ducens exercitum.
 Hic commissa cum Ardaburio pugna, cum ingenti
 suorum clade victus in fugam se dedit. Ex qua
 conversus, per Mesopotamiam Romanorum ditio-
 nem, præsidio omni vacuam invadere, et sic ac-
 ceptæ cladis ignominiam abolere statuit. **480** Verum
 consilium quod Narses ceperat, Ardaburium
 latere non potuit : qui quam maxima potuit celeri-
 tate, regione Azazena summe vastata, et ipso
 Mesopotamiam petiit. Narses quamvis varii gene-
 ris copias coacervasset, ingredi tamen Romanorum
 fines ausus non fuit. E Nisibi autem civitate, quæ
 in finibus Persarum et Romanorum sita est, Per-
 sis tamen subjecta, hominibus certis ad Ardabu-
 rium missis, de conditionibus pugnae commit-
 tendæ, loco et die constituto, certiorum eum fecit.
 Cui ille renuntiari jussit : Romanos, non quando
 ille vellet, sed quo tempore ipsis commodum vi-
 sum esset, prælium facturos. Et cum Persam ma-
 gnis viribus copias suas invasurum putaret, spe
 belli omni summopere in Deum collocata, maxi-
 mas et ipse vires contraxit. Sed enim divino auxi-
 lio, quo maxime fidebat, adjutum eum esse, inde
 satis constat. In urbe Constantinopolitana, in
 anxia sollicitudine cum cives essent, et addubita-
 rent cuinam parti victoria arrisura esset, angeli
 Dei quibusdam in Bithynia, propter negotium cer-
 tum Constantinopolim petentibus apparuerunt, eos-
 que ibi annuntiare jussere, ut illi precationi ad-
 modum incumbere, et animum fortem obtine-
 rent, ac Deo crederent, victoriam Romanorum
 fore (1); illud insuper addentes, indices ipsos
 inde et nuntios victoriæ, qui Romanis præsentem
 maxime opem ferant, a Deo missos esse. Quæ res
 ubi ad aures hominum pervenit, non modo civi-
 bus ipsis animum addidit, sed etiam militum for-
 titudinem confirmavit. Itaque ubi bellum, sicuti
 dictum est, ex Armenia in Mesopotamiam transla-
 tum est, Romani eos qui in urbe Nisibi clausi at-
 que circumvallati erant, obsidione prementes, tur-

(1) Socrat. lib. vii, cap. 18.

res ligneas fecerunt, quæ rotis quibusdam et machinis provolutæ, mœnibus admovebantur : et ex eis longiore, pro muro, pugna commissa, multi e superiore loco urbem propugnantes cædebantur. Varanes autem Persarum rex ubi Azazenam regionem excisam, et suos Nisibi inclusos muralium tormentorum vi affligi cognovit, copiis quas tum paratas habebat omnibus, fortunam belli experiri aggressus est. Cum vero Romanorum virtutem metueret, Saracenorum auxiliis usus est, quos Alamundarus vir fortis et bellicosus duxit : **481** qui cum multa eorum millia (4) secum adduxisset, bono animo regem Persarum esse jussit, quamprimum se primo conflictu Romanos superaturum, atque ipsi una cum magna Syrorum urbe Antiochia subjecturum esse, dicens. Hæc ille quidem jactabat, sed verba ejus minime ad exitum pervenire. Quibus namque rex fidebat, Saraceni præter rationem terrore correpti, et per imaginationem se a maximis Romanorum copiis circumdatos propelli opinati, atque in magnum tumultum conjecti, ita ut neque quid faciendum esset, scirent, una cum armis in Euphratem amnem se præcipitarunt. Opinio sane obtinet, centum ibi virorum millia periisse. Atque hoc sic quidem accidit. Romani vero, qui excitatis expugnatoriis urbium machinis Nisibim obsidebant, cum audissent, Persam magnam elephantorum multitudinem adducere, et ea de causa metu consternati essent, machinis eis omnibus igne consumptis, ad loca sua sunt reversi. Cæterum quot postea prælia sint commissa, et quomodo alius Romanorum dux Areobindus singulari certamine cum qui apud Persas omnium fortissimus habitus est, interemerit : et quomodo Ardaburius septem Persarum ductores insidiis exceptos trucidavit ; adhæc ut Vitianus, alius Theodosii dux, reliquias Saracenorum optime exstinxerit, prætermittendum esse censeo, ne longius extra propositum digrediar. Imperator Theodosius res in eo bello gestas, Palladio quodam cursore celeri usus, quamprimum cognovit. Vir is cum corpore robustus, tum animo adamantinus fuit : qui tanta celeritate equo insidens vectus est, ut diebus tribus in fines, qui medii inter Persas et Romanos sunt, pervenerit, totidemque postea diebus Constantinopolim reversus sit. Ob eam vero celeritatem, non ad Persarum fines tantum, sed ad reliquas etiam orbis partes, quo eum imperator misit, expeditissime pervolavit. Quapropter aliquando ex præclaris viris quidam, celeritatem ejus admiratus dixit : Virum eum tam amplam Romani imperii ditionem, angustam expedita celeritate sua reddidisse. Ad hanc etiam Persarum rex obstupuit, quod legatione fungens, multorum dierum iter tam celeriter perficeret. **482** Hæc de Palladio. Theodosius imperator Constantinopoli degens, ubi Romanorum divinitus

τὴν Ἀζαζηνῶν χώραν μαθὼν, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς Νίσιβιν εἰρχθέντας συνέχεσθαι ἔβη τῇ βίᾳ τῶν ἐλεπόλεων, τῇ προσοῦσῃ πάσῃ δυνάμει ἀποπειρῶσθαι παρεσκευάζετο· τὴν δὲ Ῥωμαίων δύναμιν ὑποδειλιάσας, συμμάχοις Σαρακηνοῖς ἐχρήτο, ὧν Ἀλαμούνδαρος ἡγεῖτο, ἀνὴρ γενναῖος καὶ ἀρετικὸς τὰ πολέμια· ὃς πολλὰς μυριάδας Σαρακηνῶν ἐπὶ γόμενος, θάρρειν παρηγγύα τῷ Περσῶν βασιλεῖ· μὴ γὰρ πολὺ διελθεῖν, καὶ Ῥωμαίους μὲν πρώτη προσβολῇ παραστῆσθαι, καὶ ὅπ' αὐτῷ ποιεῖν καὶ τὴν παρὰ Σύροις μεγάλην πόλιν τὴν Ἀντίχου. Ταῦθ' ὁ μὲν ἔλεγεν· ἥκιστα δὲ καὶ εἰς τέλος ἐκείνῳ ὁ λόγος ἤρχετο. Οἱ γὰρ ἐφ' οἷς θάρρειν ἤιε, Σαρακηνοὶ ἄλογον δέος εἰσδεδεγμένοι, καὶ φαντασίᾳ ληθέντες μεγίστη πρὸς Ῥωμαίων δυνάμει περιελῶν νῆσθαι, καὶ ἐν ταραχῇ καταστάντες μεγάλη, μήτε δρᾶν, μήτ' ὅπως φυγῇ χρῆσασθαι ἔχοντες, αὐτοῖς ὅπλοις παρὰ τὸν ποταμὸν Εὐφράτην ἐνέβαλον ἐκ τοῦς. Καὶ γε λόγος περὶ δέκα μυριάδας ἀνδρῶν ἐκεῖσε διαφθαρῆναι. Τοῦτο μὲν δὴ τοιοῦτον συνέβαινεν. Οἱ δὲ περὶ Νίσιβιν τῶν ἐλεπόλεως ἰστώντες Ῥωμαῖοι, πυθόμενοι ὡς ὁ Πέρσης ἐλεφάντων πολὺ τι πλῆθος ἐπάγοιτο, καὶ τῷ δέει παγέντες ἀπίσας τὰς πολιορκητικὰς μηχανὰς πυρὶ δειδωκότες, πρὸς τοὺς οἰκείους τόπους ἀνέστρεφον. Ἀλλ' ὁπότε μὲν ἔπειτα συμβολαὶ τῷ μετὰ ταῦτα συνέδρσαν, ὅπως τε ὁ Ῥωμαίων ἑτερος στρατηγὸς Ἀρεόβινδος, μονομαχίᾳ τὸν παρὰ Πέρσας ἀνέλε νομιζόμενον γενναϊώτατον, ἐτι δὲ καὶ ὡς Ἀρδαβούριος τοὺς ἐπὶ τῶν Περσῶν στρατηγούς δι' ἐνέδρας ἐλὼν ἀνέλε, πρὸς δὲ δὴ τοῦτοις, καὶ ὡς Βιτιανὸς ἄλλος Θεοδοσίου στρατηγὸς ἀρίτῃ τρόπῳ τοὺς ἐπιλοίπους διέφθειρε τῶν Σαρακηνῶν, παρήσειν δοκῶ μοι, ἵνα μὴ τῷ προκειμένῳ ἐκτὸς γένομαι· ὅσα μέντοι τῷ πολέμῳ ἐγένετο, θάπτον ἐγνώριξεν βασιλεὺς, Παλλαδίῳ τινὶ ταχυδρόμῳ χρώμενος, ἀνδρὶ γενναίῳ μὲν τὸ σῶμα, ἀδαμαντίνῳ δὲ καὶ ψυχῇ· ὃς εἰς τόσον μεθ' ἵππου ἐλαύνων ἐφέρετο, ὡς ἐν τρισὶν ἡμέραις ταχὺ καταλαμβάνειν τοὺς δροῦς, οἱ μεταξὺ Περσῶν καὶ Ῥωμαίων ἦσαν· ἔπειτα δὲ ἰσαριθμούς ἀναλίσκοντα πάλιν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινίαν ὑποστρέφειν. Τῇ δὲ ταχυτῇ χρώμενος οὐ μόνον εἰς Περσῶν ὄρια, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ τῆς οἰκουμένης τμήματα, ταχέως διέπτατο, ὅπου δ' ἂν ὁ κρατῶν ἐξαπέστελλεν· ὥς καὶ ποτὲ τινὰ τῶν ἐλλογίμων σφόδρα τὸ τάχος θαυμάζοντα περὶ αὐτοῦ φάναι, ὡς· Ὁ ἀνὴρ οὗτος μεγάλην οὖσαν τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν σμικρὰν τῇ ταχυτῇ ἀπέδειξεν· ὅν δὲ καὶ ὁ Περσῶν βασιλεὺς ἐξεπλήττετο, πολλῶν ὧν ἡμερῶν ὕαπτον τῷ προσδύνειν ἀνύοντα. Καὶ περὶ μὲν Παλλαδίου τοσαῦτα. Βασιλεὺς δὲ Θεόδοσιος τῇ Κωνσταντίνῳ διατρίβων, καὶ τὴν ἐκ Θεοῦ Ῥωμαίοις ἐπιγενομένην νίκην εἰδὼς, οὕτω χαλὸς τε καὶ ἀγαθὸς ἦν, ὡς καίπερ εὐτυχῶς πραξάντων Ῥωμαίων, ὅμως καὶ οὕτως εἰρηνικὰ φρονεῖν καὶ σπένδειναι βούλεσθαι. Καὶ δὴ τὸν στρατηλάτην Ἡλίωνα πέμψας, διὰ περιφανοῦς ἤγε τιμῆς, εἰρήνην πρᾶττειν πρὸς Πέρσας ἐνεκελεύετο. Καὶ ὃς τὴν Μεσοπο-

(1) Μυριάδας Socr.

ταμίαν καταλαβὼν, ὅπου δὴ Ῥωμαῖοι βαθεῖαν
τάφρον δρύττοντες οἰκίαν φυλακὴν ἐποιούντο,
Μαξιμίον ἄνδρα ἐλλόγιμον ἐπεμπε τὴν εἰρήνην
πραγματευσόμενον. Ἐπίσης δὲ Ἀρδαβουρίῳ τῆς
καθέδρας μετείχε· καὶ πρὸς τὸν Περσῶν βασιλεῖα
γενόμενος, παρὰ τῶν στρατηγῶν σταλῆναι, οὐ μὴν
παρὰ τοῦ βασιλέως ἔλεγε· μηδὲ γὰρ ἐγνώσθαι τυ-
τονὶ τὸν πόλεμον βασιλεῖ, ἀλλὰ καὶ γνωσθέντα ἐν
οὐδενὶ νομίζεσθαι. Τοῦ δὲ Βαράνου τὴν πρεσβεῖαν
εἰσδεχομένου· λιμῶ γὰρ πιεῖσθαι ἢ στρατικῇ
ἐπιέζετο, οἱ παρ' ἐκείνῳ κεκλημένοι Ἀθάνατοι
(ἀριθμὸς δὲ οὗτος μυρίων ἐκλεκτῶν μάλα καὶ γε-
νναίων ἀνδρῶν) προσιδόντες, μὴ πρότερον καταδέχε-
σθαι τὴν εἰρήνην βασιλεῖ ἔλεγον, πρὶν ἂν Ῥωμαῖοις
ἀφυλάκτως ἔχουσιν ἐπεισπέσωσιν. Οἱς δὴ καὶ παρα-
πεισθεὶς βασιλεὺς, Περσῶν τὸν μὲν πρέσβυν ἐν
ἀπορρήτῳ κατακλείσας ἐφύλαττε· τοὺς δ' Ἀθανά-
τους ἐκείνους, λόγον ἐποίησε Ῥωμαῖοις· οἱ καὶ εἰς
δύο γενόμενοι τάγματα, μέσον περικλείειν ἐπει-
ρῶντο· μίαν οὐκ ἐλαχίστην Ῥωμαίων τινά. Ῥω-
μαῖοι δὲ πρὸς μὲν θάτερον, δὲ δὴ καὶ ἑώρων, πρὸς
ἐκεῖνον καὶ οὗτοι παρεσκευάζοντο· οὕτω γὰρ θάτε-
ρον εἶδον· ἐξαπίνης γὰρ ἔδραμεν· ἥδη δὲ συρρῆ-
γνυσθαι μελλόντων τῶν στρατευμάτων, πρὸς ἑλληνα
θεοῦ προνοίᾳ τὸν στρατὸς Ῥωμαίων ἕτερος ἐκ
τινὸς γυλόφου προϋφαίνετο, Προκοπίῳ τῷ στρατη-
λάτῃ ἀγόμενος· ὃς ἐν κινδύνῳ ἀπειλημένους τοὺς
ὁμοφύλους ἰδὼν, τοῖς Πέρσαις ἐπιθέμενος, κατὰ
νῆψος ἐχώρει. Καὶ οἱ πρὸ βραχείας μεσολαθεῖν
μέλλοντες μεσολαδοῦνται Ῥωμαῖοις. Καὶ κτείναντες
ἀπαντας, ἐκείθεν πρὸς τοὺς ἐκ τῆς ἐνέδρας ἐπιόντας
ἐτράπησαν. Ἐπίσης δὲ κάκεινους τοῖς ἀκοντίοις
διέφθειραν. Οὕτω μὲν οὖν οἱ παρὰ Πέρσαις Ἀθάνα-
τοι θνητοὶ πάντες ἐξαπίνης ἐδείχθησαν, αὐτοῦ
Χριστοῦ τὴν δίκην Πέρσαις εἰσπραξαμένου· οἱς
οὐκ ἐλαχίστους τῶν ἐκείνου θεραπευτῶν εὐσεβεῖα
διανεγκόντας πικρῶς τοῦ ζῆν ὑπεξήγαγον. Ὁ δὲ
βασιλεὺς Περσῶν οὕτως δυστυχῆσας προσεποιεῖτο
μὲν μὴδὲν εἰδέναι τῶν γενομένων, καὶ τὸν πρέσβυν
λύσας, τὴν πρεσβεῖαν προσέτιο ἐπειπὼν· Οὐ Ῥω-
μαῖοις χαριζόμενος τὴν εἰρήνην ἀσπάξεσθαι, ἀλλὰ
σοί γε πάντων περιόντι φρονήσει τὴν χάριν ταύτην
εἰδώς. Ὁ μὲν οὖν Περσικὸς πόλεμος διὰ τοὺς κινη-
θέντας ἐκεῖσε Χριστιανικοὺς διωγμοὺς· τὴν ἀρχὴν
εἰληφώς, τότε δὴ καὶ τέλος ἐλάβανεν· ἐπὶ δὲ τῷ
πολέμῳ καὶ ὁ διωγμὸς καταπαύετο.

dentia omnes excellenti honorem eum haberet,
initium propter persecutiones adversus Christianos
bello persecutio quoque conquievit.

(1) Ἀθάνατοι, hoc est, immortales, lectissimi
decies mille Persarum viri, quos Xerxes Darii
habuit. Hos sub Theodosio Ardaburius concidit
atque exstinxit. (Suid.) — Proximi ibant. quos
Persæ Immortales vocant, ad decem millia. Cultus

A concessam victoriam rescivit, tam bonus honestus-
que fuit, ut etiam secundis rebus suis, pacis ta-
men consilia caperet, et cum hostibus sœdus inire
vellet. Helionem igitur ducem illustri prædium
dignitate, ad pacem cum Persis faciendam misit.
Atque is postquam in Mesopotamiam pervenit, ubi
Romani fossam altam, quæ præsidio eis esset,
duxerant, Maximinum, virum præclarum, et ejus-
dem cum Ardaburio dignitatis, qui de pace ageret,
ad Persam legavit. Maximinus apud regem se a
ducibus, non ab imperatore ipso missum esse
dixit: illum enim bellum hoc nescire; atque etiam
ut id maxime sciret, parvi tamen facere. Porro Va-
rane legationem eam recipiente, quod fame maxi-
ma exercitus ejus premeretur, qui apud eum
Immortales (1) vocantur (decem millium numerum
ii, delectorum admodum et fortium virorum,
complect) cum adiere: et ne prius pacem susci-
peret, quam impetum in Romanos parum cautos
ipsi fecissent, admonuere. Quibus rex obsecutus,
oratorem quidem in abdito loco clausum asserva-
vit: Immortales autem illos insidias Romanis
struere jussit. Qui bifariam divisi, in medio par-
tem quamdam Romani exercitus non minimam,
circumventam concludere voluerunt. Romani ad
turmam hostium eam, quam conspexerant, con-
versi ferebantur. Nondum enim alteram, quæ de-
repente procurrerat, videbant. Et jam inter se
acies concurrebant, cum Dei providentia, aliæ
Romanorum copię ex colle quopiam prospicientes
apparuerunt, Procopii ducis signa sequentes, qui
cives suos in discrimen coniectos videns, contra
Persas duxit, eosque a tergo aggressus est. Ita
factum, ut qui paulo ante intercipere Romanos
voluerint, ipsi ab illis sint circumventi. Nostri
omnibus illis occisis, ad eos inde qui ex insidiis
prodibant, conversi, itidem illos quoque jaculis
confecerunt. Ad hunc igitur modum qui apud
Persas sunt Immortales, subito mortales omnes
esse comperti sunt, ipso a Persis pœnas sumente
Christo, propterea quod plurimos ejus cultores
insigni pietate præstantes, acerba morte multa-
rint. 483. Rex autem Persarum clade ea accepta,
nihil se earum rerum scire assimilavit, et oratore
de custodia emissio, legationem recepit: pacem se
non ut Romanis gratificaretur, sed oratori ipsi pru-
complecti testatus. Porro bellum Persicum, quod
motas sumpsit, finem tum habuit. Cum ipso autem

opulentia barbaræ non alios magis honestabat.
Illi aureos torques, illi vestem auro distinctam
habebant, manicatasque tunicas gemmis etiam
adornatas. (Q. Curtius.)

CAPUT XXII.

A

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

De Acacio Amidensi episcopo, ut is ex sacris Ecclesiae vasis nummis factis, Persarum captivos redimens, domum eos remiserit : quæ res magnæ Persis fuit admirationi.

Erat autem in civitate Amidensi episcopus Acacius nomine, quem tum facinus pulchrum illustriorem omnibus atque clariorem reddidit. Cum enim exercitus Romanus Azazena regione vastata, supra septem millia Persarum cepissent, eosque nullo modo Persæ redimere vellent, atque illi fame paulatim afflicti interirent, eaque res non parum molestiæ regi afferret; Acacius ea cognita, non ita prætermittendam censuit, sed qui sub eo erat, clero coacto : « Deus, inquit, noster, filioli, neque discis indiget, neque pocula curat. Egestati enim minime obnoxius, non edit, neque bibit. Cum igitur multa sint ecclesiæ ejus donaria, aurea quidem plurima, multa etiam argentea, quæ benignitate et liberalitate eorum qui se ad eam contulerunt, paravit, utendum eis censeo ad Persas captivos redimendos, et famelicos alendos (1). » Hæc atque alia hisce similia locutus, statim divina illa donaria conflagavit, atque ex eis æstimationem militibus quæ eis visa fuerat, persolvit, et captivos recepit : deinde alimentis eos abunde refectos, viatico etiam prosecutus, ad regem suum misit. Id episcopi factum, plurimum Persarum regem ad consternationem adiecit : 484 quod Romanis utrumque hoc studio esset, ut simul et bello et benefactis egregie vincerent. Dicitur vero, Persam etiam desiderium cepisse viri ejus videndi, ut ejus et conspectu frueretur, et colloquio dignaretur. Idque sic imperatoris Theodosii jussu factum esse, fama obtinet. Victoriæ hanc tantam postquam Deus concessit, quicumque eo tempore eruditione pollebant, libros in laudem imperatoris publice conscripserunt, eique obtulerunt : alii quidem, ut eloquentiæ vim quam longo collegissent tempore, ostenderent : alii autem, ut se in notitiam illius insinuarent, atque alii item causam aliam prætendentes. Eadem porro illi virtutis ornamenta testimoniis suis imperatori tribuerunt, quæ et nos de eo supra commemoravimus, ex plurimis pauca saltem breviter perstringentes. Non solum autem hoc, qui in arte dicendi studium posuerant fecere, sed et ipsa Augusta imperatoris conjux, heroico versu poemata marito et principi suo composuit. Erat enim præclara admodum, et docta. Quandoquidem vero ejus memini, opportune hoc loco me expositurum puto, quæ ea, et unde fuerit : et quomodo præ aliis quæ in communionem connubii imperatoris Theodosii veniret, delecta sit. Res sic habet.

(1) Si necessitas fuerit in redemptione captivorum, tunc et venditionem sacratissimorum atque reanorum vasorum vel vestium, cæterorumque honoriorum quæ ad divinam religionem necesse saria

Περὶ Ἀκακίου τοῦ ἐπισκόπου Ἀμιδῆς, ὡς τὰ ἱερὰ τῆς Ἐκκλησίας εἰς κέρμα κόψας, τοῖς Περσῶν αἰχμαλώτους πριάμενος, ἀπέλυσεν ὁκλυδὲ· ὅστις ἔργον εἰς θαῦμα μέγα τοὺς Πέρσας ἤγαγε.

Ἦν δέ τις ἐν Ἀμιδῇ τῇ πόλει ἐπίσκοπος· Ἀκάκιος ὄνομα· ὃν τῇ καὶ τα πρῶξι ἀγαθῇ περιφανέστερον τοῖς πᾶσι μᾶλλον ἐποίησε καὶ περιδότητον. Ἐπεὶ γὰρ ὁ τῶν Ῥωμαίων στρατὸς τὴν Ἀζαζηνὴν πορθήσαντες, καὶ ὑπὲρ ἑπτακισχίλους Περσῶν αἰχμαλώτους συσχόντες, κατ' οὐδένα τρόπον ἀπιδιδόναι τῷ Πέρσῃ ἤροῦντο, λιμῶ δ' ἐξεπρίθοντο κατ' ὀλίγον διαφθειρόμενοι (τοῦτο δὲ οὐ μέτριον ἐνταῖς τῷ βασιλεῖ Περσῶν ἀχθος)· ὁ Ἀκάκιος ταῦτα ἀναμαθὼν, οὐ παρέδραμε τὰ γενόμενα, ἀλλὰ τὸν ὑπ' αὐτῷ ταττόμενον ἀθροίσας, « Ὁ Θεὸς, ὦ τέκνα, φησὶν, ὁ ἡμέτερος οὕτε δίσκων ἐν χρεῖα ἐστὶν, ἀλλ' οὐδὲ ποτηρίων αὐτῷ φροντίς· ἀπροσδεῖς γὰρ ὦν, οὕτ' ἐσθίει, καὶ τῆς ὑγρᾶς ἐλευθερός ἐστι πόσεως. Πολλῶν τοίνυν προσόντων κειμήλιον τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ, χρυσοῦ μὲν πλείστα, πολλὰ δὲ καὶ ἀργύρου πεποιημένα, ἃ δὴ καὶ ἐκτήσατο εὐνοίᾳ καὶ προσαγωγῇ τῶν προσηκόντων αὐτῷ, χρῆναι νομίζω τοῖς τοῖς αἰχμαλώτους Περσῶν ρύσασθαι καὶ διατρέφειν πεινῶντας. Ταῦτα δὲ ἐπειπὼν, καὶ πρὸς τοὺς τοῦτους ἄλλα τε παραπλήσια, χωνεῖν μὲν εὐθύς ἐδίδου τὰ θεὰ ἐκεῖνα κειμήλια· ἐξ ἐκείνων δὲ τιμήματα τοικῶτα τοῖς στρατιώταις προσῆγε, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους ἐλάμβανεν. Ἐπειτα διατρέφων ἀρχοῦντως, ἐφοδοῖς ἐδεξιόυτο· καὶ ἐς τὸν οἰκεῖον βασιλέα Γοράνην ἀπέπεμπεν. Ἦ δὴ πρῶξις τοῦ ἐπισκόπου ἐπιπλεῖστον ἐκπλαγῆναι τὸν Περσῶν βασιλέα ἐποίησε ὅτι περ ἀμφότερα Ῥωμαῖος ἐσπούδασται, τῷ τε πολέμῳ, καὶ τῷ εὖ ποιεῖν κατακράτος νικῆν. Φατὶ δὲ καὶ ὡς εἰς ἐπιθυμίαν ἦκεν ὁ Πέρσης καὶ κατ' ὕψιν ἐντυχεῖν τῷ ἀνδρὶ, ὥστε καὶ εἰδους ἐπαπολαῦσαι, καὶ ὁμιλίας ἀξιοθῆναι. Καί γε τοῦτο λόγῳ· ἔχει γενέσθαι βασιλέως προστάξαντος. Τοιαύτης δὲ τῆς ἐκ Θεοῦ νίκης πρυτανευθεῖσης, ὅσοι τῇ καὶ τα λῶχοις ἀνθοῦντες, δημοσίᾳ τοὺς αἰνετηρίους τῶν λόγων βασιλεῖ ἔγραφον παρίόντες· ὁ μὲν ἦν ἐκ πολλοῦ συναθροῖσσι λόγων δύναμιν ἐπιδεδειγμένος, ὁ δὲ γνῶριμος ἐκείνῳ καταστῆναι βουλόμενος, καὶ ἄλλος ἄλλην προβαλλόμενος τὴν αἰτίαν. Ἐκεῖνα δὲ τῶν καλῶν προτεμαρτύρουσαν τῷ βασιλεῖ, ἃ καὶ ἡμεῖς ἀθρόα περιεῖλθαμεν ἀνωθεν, ὀλίγα ἐκ πάντων πολλῶν συντόμως διεξιλέοντες. Οὐ μόνον δὲ οἱ περὶ λόγους ἐσχολακότες, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ βασιλὶς καὶ γαμετὴ τοῦ κρατούντος ἐν ἡρωϊκῷ μέτρῳ ποιήματα τῷ ἀνδρὶ καὶ βασιλεῖ ἔγραφεν. Ἦν γὰρ μάλα ἐλλόγιμος. Ἐπεὶ δὲ ταύτης ἐμνήσθην, εἰς καιρὸν ἂν δοκῶ μοι διεξιλέειν. τίς τε ἦν αὕτη, καὶ ὅθεν, καὶ ὅπως τῷ βασιλεῖ Θεοδοσίῳ εἰς κοινωνίαν γάμου τῶν ἄλλων ἐκρίθη. Ἐχει δὲ οὕτω.

sunt, et hypothecam et pignorationes fieri concedimus. Quoniam non absurdum est, animas hominum quibuscumque vasis vel vestimentis præferri. L. SENECA. C. De sacro anct. Eccles.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Α

CAPUT XXIII.

Περὶ τῆς βασιλίδος Εὐδοκίας, τῆς καὶ Ἀθηναΐδος, ὅσα καὶ ὅθεν ἦν· καὶ ὅπως εἰς γάμον κοινωρίαν τῷ βασιλεὶ Θεοδοσίῳ συνήχθη· καὶ ὡς ὑπέσχετο εἰς Ἱεροσόλυμα διαβῆναι· καὶ περὶ τοῦ μύλου· καὶ ἄλλων γεγενημένων αὐτῇ.

Πουλχερία ἡ βασιλὶς φιλόκαλός τις οὖσα, ἥδη τῷ βασιλεὶ πρὸς ἡλικίαν γενομένη, διεσκοπεῖτο, πῶς ἂν καὶ γυναικὶ προσηκούσῃ τοῦτον συνάψαι· καὶ τὰς ἐκάστου γένους ἐφουλοκρῖνει θυγατέρας, καὶ ὅσαι δὴ ἐξ ἰθὺν κάλλει καὶ πλοῦτι καὶ τοῖς λοιποῖς τῷ διαβόητον εἶχον. Οὕτω δ' ἐχοῦσα ταύτην συμῶν οὕτω· καὶ γυνὴ τις Ἀθηναῖς ὄνομα, παρθένος· ἔτι οὖσα, ἐξ Ἀθηναίων ἦκει τῇ βασιλίδι· ἥτις δὴ Λεοντίου μὲν ἦν τοῦ φιλοσόφου θυγάτηρ, εὐφύης δ' εἰς ἄκρον οὖσα, διὰ λόγων ἐληλύθει παντοίων ὀπδ' τῷ πατρὶ παιδευθεῖσα, οὐ μόνον Ἑλληνικῶν, ἀλλὰ καὶ Ῥωμαϊκῶν, καὶ τοσαύτης φιλοσοφίας πεπειραται, πρακτικῆς τε ἅμα καὶ θεωρητικῆς, καὶ ὅση τις ἐστὶ περὶ τὰς λογικὰς ἀποδείξεις καὶ ἀντιθέσεις, ὅσην οὐδεὶς ἕτερος ἐκλήρωσατο. Ἀστρονομίας δὲ καὶ γεωμετρίας καὶ ἀριθμῶν ἀναλογίας τοσοῦτον ἔσχεν, ὅσον οὐδεὶς τῶν κατ' αὐτὴν ἕτερος. Οὕτω δὲ ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἀχθεῖσαν, ἐπεὶ τελευτᾷν ἐκεῖνος ἐμελλε, τοὺς ἐκείνου παῖδας Οὐαλέριον καὶ Ἀέτιον κληρονόμους τῆς οὐσίας αὐτοῦ κατελίμνανε. Ταύτην δ' ἀπόκληρον ἐποίησε, λέγων ἀρκεῖν αὐτῇ τὴν τύχην καὶ τὴν ἐνούσαν χάριν ἐκ τῆς παιδείσεως. Ἐν στενῷ δὲ κομιδῇ γενομένη Πουλχερία προσῆλθε τῇ βασιλίδι, καταβωμένη τῆς ἀδικίας τῶν ἀδελφῶν. Ἡ δὲ βασίλισσα τὴν τε σύνεσιν καὶ τὸ κάλλος, ἔτι δὲ καὶ τὸ πρὸς ἅπαν ὡς εἰπεῖν δεξιὸν τῆς κόρης καταμανθάνουσα, ἐβουλεύσατο τὰδελφῷ συνοικεῖν. Καὶ δὴ τὰ Χριστιανῶν πείσασα ἀνέλθεσθαι, Ἀττικὸν τὸν ἐπίσκοπον μετεστέλλετο· καὶ ἐν τῷ προεξημένῳ σηκῷ Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος τοῦ θεοῦ βαπτίσματος ἀξιώσασα, καὶ θυγατέρα οἰκεῖαν αὐτῇ ἐκ τοῦ θεοῦ βαπτίσματος, καὶ ἄλλοις τρόποις πολλοῖς ἀναδείξασα, εἰς γυναικα εἰδίδου τῷ ἀδελφῷ, Εὐδοκίαν ἐξ Ἀθηναΐδος μετονομάσασα. Αὕτη δὲ καὶ παῖδα Εὐδοξίαν ὄνομα Θεοδοσίῳ ἐγέννα· ἥτις δὴ Οὐαλεντινιανῷ τῷ Πλακιδίᾳ παιδί, Ῥώμης τηνικαῦτα κρατοῦντι, συνήπτετο, εἰς Θεσσαλονίκην διὰ τὸ κῆδος γεγεννημένη. Ἐκείνῃ δὲ θυγατέρας αὐθις δύο αὕτη ἐγέννα, Πλακιδίαν καὶ Εὐδοκίαν ὄνομα. Ἡ μέντοι βασίλισσα Εὐδοκία, δι' ἐφέσεως ἔχουσα τὴν τῆς θυγατρὸς Εὐδοξίας συνάφειαν κατείδεν, εὐχῇ αὐτὴν κατεδέσμευε, ὅπηνίκα τῇ παιδί προχθεῖν ὁ γάμος, αὕτην ἐκείνην εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀφικέσθαι, εἰς τε τῶν ἁγίων τόπων προσκύνειν· καὶ τὴν ἀνήκουσαν εὐχαριστίαν τῷ Σωτῆρι ἀφοσιώσασθαι τῶν ἀπείρων χάριν αὐτῇ δωρῶν· προσεπιγενομένης καὶ τῆς τοῦ περιφανοῦς ἐκείνου μύλου προφάσεως, ὅπερ οἶα λίαν μέγα τε καὶ ἐξάισιον, κατὰ τὴν Φώτων ἐορτὴν, Φρυγίσκου τινὸς ἀγαγόντος, βασιλεὺς τῇ βασιλίδι ἀπεχαρίζετο Εὐδοκίαν, ἑκατὸν τῷ ἀγαγόντι νομίσματα παρασχών. Ἡ δ' αὐθις ἀπλῇ διαθέσει (φιλοτίμως γὰρ ἦν ἔχουσα) τῷ μαγίστρῳ Παυλίνῳ ἐπὶ μᾶλλον ἐρωμένῳ τῷ βασιλεὶ ἐπεμπεν ἐν ἁγρῷ ποδαγριῶντι.

ΠΑΤΡΟΙ. ΓΑ. CXI.VI

De Eudocia Augusta, quæ Athenais est dicta, qualis ea et unde fuerit, et quomodo matrimonio Theodosio imperatori sit conjuncta : et ut noverit, se religionis ergo Hierosolyma profecturam : et de malo magnitudinis admirandæ, aliisque quæ ei accidere rebus.

Pulcheria Augusta quod honestatis studiosa esset, cum imperator jam ad ætatem maturam pervenisset, ut ei conjugem matrimonio jungeret, deliberavit. Et generis ejusque et familiæ puellas, eas etiam quæ ex gentibus forma, divitiis, et aliis dotibus præclaræ essent, dispexit. Atque hoc cum illa sic ageret, percommode accidit, ut mulier quædam, cui nomen Athenais erat, adhuc virgo, ex Athenarum urbe ad Augustam veniret. Ea **B** Leontii philosophi filia, et quidem ingeniosissima, omni genere non solum Græcarum, **485** sed etiam Latinarum disciplinarum a patre erudita, tantum in philosophia effectrice simul et contemplatrice, atque ea quoque quæ circa dicendi artem, probationesque et confutationes versatur, quantum alius nemo, profecit. In astronomia etiam, geometria, et numerorum proportionibus, plus quam alius ætate sua quisquam, est assecuta. Hanc ubi pater ita educavit atque instituit, moriturus ille, filios suos Valerium et Aetium bonorum suorum hæredes reliquit, filiam autem exhæredavit, fortunam ei, et quam ex doctrina consecuta esset gratiam sufficere dicens. Cum vero ei res esset perangusta, ad Pulcheriam Augustam de fratrum injuria conquerens accessit. Illa prudentiam, venustatem, et miram in rebus (ut ita dicam) omnibus dexteritatem puellæ cum cognovisset, fratri eam connubio conjungendi consilium cepit. Atque ubi ei ut Christianorum sacra coleret persuasit, accito Attico episcopo, ad divinum baptismum eam in eo quod diximus Stephani protomartyris templo adhibuit : et per eum ipsum baptismum, aliosque item plures modos, in filiæ locum sibi arrogatam, uxorem fratri dedit, pro Athenaide Eudocia cognominatam. Hæc Theodosio Eudoxiam filiam genuit, quæ Valentiniano Placidia filio, Romæ rerum summam obtinenti, et propter affinitatem nuptiarum Thessaloniciæ, quo ex Occidente **D** venerat, agenti, in matrimonium est collocata. Atque ea Valentiniano filias duas, Placidiam et Eudociam, progeniuit. Verum Eudocia Theodosii conjux, cum desiderio conjugii Eudoxiæ filiæ videnti teneretur, voto seipsam obligavit, ubi nuptiæ filiæ confectæ essent, se Hierosolyma adiuturam : ut simul et loca sancta veneraretur, et debitas Servatori, ex innumerabilia ab eo accepta dona, ageret gratias. Ad quas causas præclari etiam illa mali occasio accessit, quod utpote ingens et admirandum, festo Luminum die a Phrygisco quodam oblatum, cum illi eam ob rem imperator centum numismata præbuisset, imperatrici Eudociæ dono dedit : idque illa deinde simplici annio (perliberalis enim erat) magistro Paulino, qui prin-

cipi apprime clarus, domi ex podagra decumberebat, misit. **486** Paulinus autem, quod de malo factum fuerat, ignorans, eo perinde atque miraculo quopiam imperatorem muneratus est. Qui postquam illud agnovit, conjugem explorando, de eo, an illud ipsum esset, salutem suam verbis præstendens, percontatus est. Eudocia vero, quod imperatoris consilium explorandique voluntatem non intelligeret, cum esse negasset, illud se libenter comedisce dicit. Qua re cum in gravem suspicionem apud imperatorem incidisset, Paulinus quidem statim in Cappadociam relegatus, capitali supplicio est affectus. Ipsa autem ea de causa immenso correpta dolore, votum Deo nuncupatum solvit, et illico Hierosolyma concessit. Dispositione divina id profecto factum, ut ibi quidquid esset bonum atque utile, perficeret. Quid namque opus est admiratione digna dicere opera, quæ eo loco in sacris templis, monachorumque domiciliis, atque apud sacerdotes et pauperes, de quibus paulo post referam, peregit? Unum illud in præsentia memoria dignum de ea et Pulcheria recensebo. Quod namque natura apertus et simplex Theodosius esset, et omnibus benigne facere cuperet, sæpe etiam litteris, quibus minime oportuit, sententia earum non perspecta, subscripsit. Quæ vero ei divinius quasi fidelis custos data erat, in rebus omnibus magnifica, moderata, et sapiens Pulcheria Augusta, id ipsum quoque, morem absurdum coarguens, correxit. Syngrapham enim inter eum et seipsam venditæ conjugis ejus raptim compositionem ei proposuit, eamque ille scripturæ vim nesciens, confestim manus suæ adnotatione confirmavit. Postridie ejus diei imperator conjugem ad se vocavit, quam Pulcheria se ei reddituram, plurimum negavit, emptionis libellum, ut testem qui accusari aut rejici non posset, præstendens. Tanta illa prudentia atque festivitate fuit. Atque illa negligentiam ejus arte quadam arguens, moderatione mira improvidam litterarum subscriptionem sic in eo emendavit. De his hactenus.

487 CAPUT XXIV.

De Attici patriarchæ episcopali administratione. Et quod is urbanus admodum et facetus, nec non in imponendis rerum nominibus acutus fuerit

Atticus autem episcopus Constantinopolitanus, ut Ecclesia incrementa sua caperet, mirifice operam dedit. Summa enim prudentia eam administrans, continua doctrina populum ad studium virtutis excitavit. Et ad misericordiam atque largitionem tam proclivis fuit, ut non modo eis qui in paræciis ejus erant, egenis providendum duceret, sed etiam vicinis Constantinopoli ecclesiis pecuniam multam ad pauperum consolationem mitteret. Porro ex una ejus epistola, quam ad Calliopium presbyterum Nicæam dedit, missis simul trecentis aureis, qualis ea re vir fuerit, satis patebit. Ea sic habet : « Calliopio presbytero Atticus in Domino salutem. Decies mille in urbe vestra egenos piorum commiseratione indigere cognovi. Decies mille dum dico, multitudinem ipsam, non

Α 'Ο δὲ τὰ περὶ αὐτοῦ ἀγνοῶν, ὥς τι τέρας αὐτοῖς τῷ βασιλεῖ δῶρον προσήγειν. Ὁ δ' ἀναγνοὺς, ὁποῖόν τι δῖτα τὸ μῆλον, πείραν προσήγει περὶ τούτου τῇ γυναικί, τὴν σφετέραν σωτηρίαν προβεβλημένου. Ἐκείνης δὲ τῷ ἀγνοεῖν τὴν πείραν διαψευδομένης, καὶ ὡς ὅτι ἡδέως μάλα ψάγοι αὐτὴ ἀνειπούσης, εἰς ὑπόνοιαν ἄτοπον ἤγειρε τὸν κρατοῦντα. Καὶ αὐτίκα Παυλῖνος μὲν ἐξορίστος ἐν Καππαδοκίᾳ γενόμενος, κεφαλικῇ τιμωρίᾳ ὑπῆγετο. Ἐκείνη δὲ ἀμέτρητα διὰ ταῦτα ληφθεῖσα τῇ λύπῃ, τὰ ὑπεσχημένα ἐπλήρου θεῷ· καὶ αὐτίκα διέδαινε εἰς Ἱερουσόλυμα. Θεοῦ δὲ ἦν ἄρα οἰκονομία, ἐν ἧς ἐκεῖ γενομένη, πᾶσι εἰ τι χρηστὸν διαπραξέται. Τί γάρ χρὴ καὶ λέγειν ὅσα ἐκεῖ θαύματος ἄξια διετέλεσεν ἔργα ἐν τοῖς ναοῖς καὶ μοναχῶν καταγωγίοις, καὶ ἱερεῦσι, καὶ πίνησι; περὶ ὧν μικρὸν ὕστερον διεξέλθω, τοῦτο μόνον τό γε νῦν ἔχον περὶ αὐτῆς μνήμης ὃν ἄξιον τῇ ἱστορίᾳ διηγησάμενος. Ἀπλοῦς γὰρ φύσει ὧν Θεοδόσιος, καὶ πάντας εὐεργετεῖν προθυμούμενος, πολλάκις καὶ οἱ οὐκ ἔχρην, μὴ τὰ γραφόμενα διασκεπτόμενος, καθυπέγραφεν. Ὁ δὲ ἡ πάντα κοσμία καὶ σώφρων καὶ σοφὴ οἰκονομὸς πρὸς Θεοῦ δεδομένη Πουλχερία ἡ βασίλισ, καὶ τοῦτ' ἐπηνώρθου, τὸ τῆς πράξεως ἄτοπον διελόχουσα. Καὶ δὴ πρᾶσιν ὡς ἀπ' αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀδελφὴν τῆς ἰδίας γυναικὸς σχεδιάσασα Εὐδοκίαν, προσήγει τῷ βασιλεῖ· ὁ δὲ τὴν τῶν γεγραμμένων δύναμιν μὴ εἰδὼς, εὐθύς καθυπέγραφε. Τῇ δ' ἐξῆς ἡμέρᾳ τὴν γαμετὴν ἐκάλεσε ὁ βασιλεὺς· Πουλχερίαν δὲ μὴ δοῦναι μάλα σφοδρῶς διετείνετο, τὸν τῆς πράξεως χάρτην προβαλλομένη ἀπαράγραπτον μάρτυρα. Οὕτω σοφὴ τις ἦν καὶ ἀστυία μάλα· κἀνευθεν τὸ ἀναιμένον ἐκείνου τεχνικῶς διελόχασα, μετρίως τὸ ἐν ταῖς τοιαύταις γραφαῖς ἀπερίσχεπτον διωρθώσατο. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

accusari aut rejici non posset, præstendens. Tanta illa prudentia atque festivitate fuit. Atque illa negligentiam ejus arte quadam arguens, moderatione

ΚΕΦΑΛΑ. ΚΔ'.

Περὶ τῆς τοῦ πατριάρχου Ἀττικοῦ διοικήσεως· καὶ ὡς ἀστυίος μάλα ἦν, καὶ περὶ τὰς τῶν ὁρομάτων θέσεις φιλόκαλος.

Δ 'Ο δὲ τῆς Κωνσταντινίου ἐπίσκοπος Ἀττικὸς θαυμασίως τὰ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν ποιεῖν ἐπεβόλῃ, ἀρίστη μὲν φρονήσει ἐπὶ τὴν ταύτης διοίκησιν χρώμενος· τῷ δὲ συνεχεῖ τῆς διδασκαλίας τὸν λαόν εἰς τὴν τῆς ἀρετῆς μετάληψιν προετρέπετο. Οὕτω δὲ εἶχε προχειρῶς εἰς ἔλεον, καὶ εἰς μετάδοσιν ἔτοιμος ἦν, ὡς μήτοι γε τῶν ἐν ταῖς παροικίαις αὐτοῦ προνοεῖσθαι πτωχῶν, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἀγχιθυρούσαις τῇ Κωνσταντινίου πόλεσιν ἱκανὰ χρήματα πέμπειν, εἰς παραμυθίαν τῶν ἐκεῖ δεδομένων. Ἐκ δὲ μιᾶς τούτου ἐπιστολῆς, ἣν Καλλιόπῳ πρεσβυτέρῳ εἰς Νίκαιαν ἐστελλε, τριακοσίους χρυσίους συναποστελλας, καταφανὴς ὁποῖος ἦν καὶ περὶ ταῦτα γενήσεται. Ἔστι δὲ αὕτη· « Καλλιόπῳ πρεσβυτέρῳ Ἀττικὸς ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Ἐμαθον μυρίους ἐν τῇ πόλει πεινῶντας δεῖσθαι τοῦ παρὰ τῶν εὐσεβούνων

των ἐλέου· μυρίους δὲ λέγω τὸ πλῆθος, οὐ τὸν ἀκριβῆ δηλῶν ἀριθμόν. Ἐπεὶ τοίνυν αὐτὸς μὲν ἔχω λαβὼν ἀριθμόν παρὰ τοῦ θαψίλει τῇ χειρὶ διδόντος τοῖς οἰκονομοῦσι καλῶς, συμβαίνει δὲ τινας ἀπορεῖσθαι δοκιμασίας, χάριν τῶν ἐχόντων μὲν, μὴ παρεχόντων δὲ τοῦτοις, λαβὼν, ὧ φίλη μοι κεφαλῇ, τοὺς τριακασίους τούτους χρυσίνους, ἀνάλωσιν ὅπως ἂν θελήτοις. Βουλῆσθαι δὲ που πάντως τοῖς αἰσχυνομένοις τὴν αἰτησιν, ἀλλ' οὐχὶ τοῖς ἐμπόριον διὰ βίου τὴν γαστέρα προτεθειμένοις. Διδούς τοίνυν, μηδὲ θρησκείαν λογίσθαι κατὰ τοῦτο τὸ μέρος· ἐνδὸς καὶ μόνου γενόμενος, τοῦ τρέφειν τοὺς πεινῶντας, ἀλλὰ μὴ λογιστεύειν τοὺς τὸν ἡμέτερον τρόπον φρονούοντας. » Τῶν μὲν οὖν δεσμένων καὶ πόρρωθεν ὄντων οὕτω φροντίδος εἶχεν ὁ Ἀττικὸς· οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τὰς τινας δεισιδαιμονίας περὶ πολλοῦ ἀναστέλλειν πρόνοιαν ἐποιεῖτο. Καὶ δὴ πυθόμενος Σαββάτιον ἐκείνον, ὃς διὰ τὸ Ἰουδαϊκὸν Πάσχα τῆς τῶν Ναυατιανῶν ἐκκλησίας ἀπορρήγαις, ἰδίαν συνεστήσατο ποίμνην, τὸν βίον ἐν Ῥόδῳ ἀπολιπόντα· ἐκείσε γὰρ ὑπερβόριος γενόμενος ἐτελεύτα· καὶ ὅπῃ τοῦ Ἰδίου συστήματος ἐκείθεν τοῦ σώματος μετακομισθέντος, περὶ τὸν ἐκείνου τάφον εὐχὰς ποιεῖν, καὶ ὡς ἀγίῳ δῆθεν τὸ σῆμα νέμειν, νύκτωρ τινὰς ἀποστείλας, τὸ Σαββατίου σῶμα εἰς ἕτερον τόπον ἐθαπτεν. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ἐλθόντες, καὶ τὸν τάφον ὀρωρυγμένον εὐρόντες, τοῦ λοιποῦ σέβειν καὶ δεισιδαιμονεῖν περὶ τὸν τάφον ἐπαύοντο. Λίαν δὲ καὶ φιλόκαλος ἐγεγόνει περὶ τὰς τῶν ὀνομάτων θείσεις, εὐστόχως αὐτὰς συντιθείς. Περὶ γὰρ τὸ κατὰ τὸν Εὐξείνιον πόντον στενὸν οὐ πόρρω που τοῦ ἀνάπλου ἐπίνειον ἦν, ὃ ἀρχαῖοι ἄνδρες Φαρμακία ἐκάλουν. Ἐκεῖνος δ' ἐκείσε τὰς συνάξεις ποιούμενος, ἵνα μὴ δυσφήμῃ ὀνόματι καλοῖτο ὁ χώρος, εἰς Θεραπείαν μετετίθει τὴν κλῆσιν. Καὶ προάστειον δ' ἕτερον ἀντιπέραν τῆς Κωνσταντινίου καίμενον Ἀργυρόπολιν μετωνόμαζε, τοιαύτης αἰτίας ἡγησαμένης. Χρυσόπολις ἐπίνειον ἀρχαῖον ἐστίν. Ὁ καίτοι μὲν ἐν ἀρχῇ τοῦ Βοσπόρου, ἀντιπέραν δὲ τῆς Βυζαντίδος ἐστίν. Τοῦτου δὲ πολλοὶ τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν μέμνηται, ὥσπερ Στράβων ὁ γεωγράφος, Νικόλαός τε ὁ Δαμασκόθεν, καὶ ὁ τὰ Κύρου συγγεγραφὼς Ἀρίστα, ὁ πολὺς ἐν λόγων δυνάμει, καὶ συγγραφικῇ χαρακτῇ θαυμαστὸς Ξενοφῶν, ἐν τε τῇ ἑκτῇ τῶν ἀναβάσεων Κύρου· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Ἑλληνικῶν συγγραμμάτων, ἐν ᾗ καὶ τότε περὶ αὐτοῦ ἱστορεῖ, ὡς Ἀλκιβιάδης ἐκεῖνος τὰ τεῖχη περιελθὼν Χρυσόπολεως, δεκαδευτήριον ἐν αὐτῇ καθίστα. Ὅσοι γὰρ ἔμποροι ἐκ Πόντου κατέπλεον, ἐν αὐτῇ τὰς δεκάτας παρεῖχον τῶν φόρων. Ὁ τοίνυν Ἀττικὸς, τὸν καταντήχρῳ Χρυσόπολεως τόπον ἰδὼν ἐν εὐθέτῳ καίμενον καὶ τέρψιν οὐ μετρίαν παρέχοντα, χρῆναι ἐφη τὸν τόπον τοῦτον Ἀργυρόπολιν ὀνομάζεσθαι· ὃ αὐτίκα βῆθ' ἐν τὴν ἐπωσυμίαν ἐδίδου τῷ χώρῳ. Λεγόντων δὲ τινῶν ἀσύμφορον εἶναι Ναυατιανούς ἐνδὸν τῆς Κωνσταντινίου ἐκκλησιάζειν, Ἀγνοεῖτε, ὡς εἰπεν, Ἐφη, ὅσα ἡμῖν συνέβη παθεῖν ἐπὶ Κωνσταντίου καὶ Οὐάλεντος. Ἀλλῶς τε δὲ καὶ μάρτυρες οὗτοι τῆς

certum pauperum numerum ostendo. Quandoquidem vero certum pecuniæ numerum ei acceptum fero, qui perliberali manu rite eam dispensantibus donat, et nonnulli indigent, explorandorum eorum gratia, qui habent quidem, sed illis non dant, acceptis a me, o charum mihi caput, trecentis aureis istis, ut voles eos expendere. Voles autem eis maxime, qui mendicare erubescunt : non illis, qui in vita ventrem ad nudationem proponunt. Cum igitur pecuniam largieris, religionis hac in parte rationem non habebis : hoc unum spectans, ut indigentes alas, neque eos praeferas qui moribus nostris vivunt. » Pauperum sane etiam qui longius abessent, ita curam Atticus gessit. Verum ille quoque ut quorundam superstitionem minueret, magnopere curavit. Et cum audisset Sabbatium illum, qui propter Paschæ diem Judaico more celebrandum a Novatianorum ecclesia secesserat, et gregem sibi suum coegerat, Rhodi, ubi exulare jussus fuerat, vitam finisse, popularesque factionis ejus, corpore illius inde translato, circa sepulcrum ejus preces rationes peragere, et veluti viro sancto reverentiam cultumque præstare : noctu hominibus certis missis, cadaver Sabbatii sepeliri in loco alio curavit. 488 Porro sectatores illius ubi tumultum effossum reppererunt, caeremonias superstitionemque suam ad sepulcrum ejus deinceps omiserunt. Et quoniam in nominum inventione, apte illis rebus ipsis imponendis, elegans et felix fuit, navale quod ad angustias Euxini ponti non longe a transitu situm, veteres φαρμακία, id est veneficum appellaverunt, quod ipse ibi conventus cogeret, ne locus is infamem obtineret appellationem, nomine mutato θεραπειαν, hoc est, curam seu medicinam vocavit. Ex suburbis etiam Constantinopolis aliud, Argyropolim, per mutationem nominis ob causam ejusmodi appellavit. Chrysopolis antiqua navium statio est, contra Byzantium, in Bospori initio posita. Multi ejus antiquorum historicorum meminere, sicuti Strabo geographus, Nicolaus Damascenus, et qui Cyri historiam optime conscripsit, vi eloquentiæ magnus, et historico stylo admirandus Xenophon, in sexto Cyri expeditionis : sed et in primo Hellenicorum, seu Græcæ Historiæ libro, ubi de ea hæc quoque memorat, quod Alcibiades ille muro Chrysopoli munita, decimarum accipiendarum sedem ibi constituerit. Quicunque enim mercatores ex Ponto præternavigarent, decimas eo loco mercium præbuerunt. Atticus igitur locum e regione Chrysopoli, commode cum non mediocri amœnitate situm cernens, Argyropolim eum nominari oportere dixit, quod verbum regioni statim cognomen indidit. Quibusdam dicentibus, incommodum esse, quod Novatiani intra urbem Constantinopolim conventus agerent : Ignorare videmini, inquit, quæ sub Constantio et Valente perpassi sumus. Præterea vero testes ibi nobis sunt fidei veraces. Cum enim jamdudum ab Ecclesia universali seces-

serint, nihil illi aliud de fide quam pœnitentiam novarunt. Et cum Nicææ aliquando esset, ordinandi ibi episcopi gratia, Asclepiadem Novatianorum ecclesiæ antistitem, senem admodum conspicatus, quotnam annis episcopatum gessisset, interrogavit. Atque ubi ille quinquaginta dixisset, sermonem excipiens Atticus: Beatus, inquit, es, o Pater, qui tam longo tempore bonum opus curaris. Apud eundem Asclepiadem illud quoque intulit, **489** « Ego, inquiens, Novatum quidem valde laudo: qui vero ab eo provenere, eos minime recipiendos esse duco. » Vocem hanc ut novam et insolitam, postquam ille audivit: « Quomodo, ait, hoc dicis, episcopo? Propterea, Atticus inquit, illum probo, quod ad communionem eos qui diis sacrificaverant, non admiserit: id namque et ipse, si affuissem, fecissem. Novatianos autem aversor, quod exiguarum rerum gratia homines a communione excludunt. Ad quæ verba Asclepiades respondit: At non sacrificia deorum tantum, sed multa etiam alia sunt peccata ad mortem. Quorum causa vos quidem clerici, nos vero etiam laicos rejicimus, soli Deo, qui novit omnia, omnia committentes. » Dicunt etiam obitum eum summi prævidisse, et ad Calliopium Nicææ presbyterum ab eo discedentem, verbis hisce usum esse: « Quod si me rursus vivum videre voles, ante autumnum exactum celeriter Constantinopolim te venire oportebit. Sin tardius eo concesseris, superstitem me non invenies. » Id quod ita accidit. Nam vicesimo primo ministerii sui anno, decimo Octobris mensis die mortuus est, undecimo Theodosii consulatu. τῆς λειτουργίας ἐστὶ δεκάτην ἄγοντος Ὀκτωβρίου τοῦ.

CAPUT XXV.

De Alexandro Antiochiæ episcopo: ut primus ipse memoriam et nomen divi Chrysostomi in sacros codicillos retulerit, atque Atticum, itemque alios idem facere curaverit, et Joannis studiosos tranquillitati et paci restituerit: id quod Cyrillus facere detraxit.

Novum autem et admirandum quiddam, quod prius perfecit, quam defunctus est, ita ut reprehensionem eam qua expetitus est, quod Joannis sectatores male acceperit, a se amolitus, altis obvelaverit bonis, exponam. Antiochiæ Porphyrius, cujus supra meminimus, decessit: et sedem Ecclesiæ Alexander sortitus est, congruentem episcopatuvi agens vitam. Monasticis enim antea studiis exercitatus, fortis admodum decertator exstitit, consona vitæ facta exhibens, pietatis sanctiorisque philosophiæ meditatione, divitiarum contemptu, eloquentia, et multis aliis donis atque ornamentis mirifice abundans. Alexander iste, eos qui propter Eustathium suos sibi celebrabant conventus, **490** cohortatione et persuasione tandem reliquo Ecclesiæ corpori (quod Paulinus, et post illum Evagrius, impediabant) conjunxit, conventumque ecclesiarum per unionem tantum coegit,

Α πίστεως ἡμῶν ἀληθεῖς καθεστῆχασιν. Ἐκ πολλοῦ γὰρ τῆς καθόλου διακριθέντες Ἐκκλησίας, οὐδέν τι ἄλλο περὶ τὴν πίστιν ἐνωτέρισαν. Καὶ ποτε δ' ἐν Νικαίᾳ παραγενόμενος, χρεῖας καλούσης χειροτονεῖν ἐκέλευε ἐπίσκοπον, Ἀσκληπιάδην τὸν τῶν Ναυατιανῶν ἐκέλευε δὴ προϊστάμενον θεασάμενος γηραῖν μάλα ὄντα, ἤρετο πόσους ἐνιαυτοὺς τῆς ἐπισκοπῆς καθηγόιστο. Πεντήκοντα δ' ἐκείνου εἰπόντος, ὁπολαδὼν δ' Ἀττικὸς ἔφη· Εὐδαίμων δρᾷ τυγχάνεις, ὦ ἄνθρωπε, ἐπὶ τόσῳ χρόνῳ καλοῦ ἔργου ἐπιμελούμενος. Πρὸς δὲ τὸν αὐτὸν Ἀσκληπιάδην καὶ τοῦτο ἐπένεγκεν, « Ἐγὼ, λέγων, τὸν μὲν Ναυαττον σφοδρῶς ἐπαινῶ, τοὺς δ' ἐξ ἐκείνου ἦκιστ' ἀποδοχῆς ἀξίῳ. » Οἶα δὲ ξένον τὸν λόγον διακούσας ἐκεῖνος, « Πῶς τοῦτο, ἔφη, λέγεις, ἐπίσκοπε; » Ὅτι περ, ἔφη ὁ Ἀττικὸς, ἐκεῖνον μὲν ἐπαινῶ, ὅς τοις ἐπιθύσασιν κοινωνεῖν παρηρτεῖτο· τοῦτο γὰρ καὶ εἰ ἐγὼ παρήμην, ἔπραξα ἂν. Τοὺς δὲ Νευατιανοὺς ἀποστρέφωμαι, ὅτι περ εὐτελῶν χάριν πραγμάτων τῆς κοινωνίας τοὺς λαοὺς ἀποκλείουσι. » Πρὸς ἅπερ Ἀσκληπιάδης ἐπήγαγεν· « Οὐ τὴν ἐπιθῦσαι δὴ μόνον, ἀλλὰ πολλὰ καὶ ἄλλα ἀμαρτεῖται εἰσι πρὸς θάνατον, δι' ἃς τοὺς ἐν κλήρῳ μὲν ὑμεῖς, ἡμεῖς δὲ καὶ τοὺς λαϊκοὺς ἀποκλείομεν, μόνῳ τῷ πάντα εἰδοτῇ Θεῷ τὸ πᾶν ἐπιτρέποντες. » Φασὶ δὲ αὐτὸν καὶ τὴν τελευταίαν ἑαυτοῦ προγόντα, Καλλιόπῃ τῷ πρεσβυτέρῳ Νικαίᾳ εἰπεῖν ἐκεῖθεν ἀναχωροῦντα· « Ἐπερ βούλει με αὖτις ζῶντα ἰδεῖν, πρὶν ἢ φθίνειν ὀπώραν, τάχος ὅσον τῇ Κωνσταντίνου σε χρεῶν προσφοιτῶν. Ἐτ γὰρ κατόπιν γένοιτο τοῦ καιροῦ, οὐκέτι περιόντα με καταλήψῃ. » Ὅ δὲ καὶ εἰς ἔργον αὐτίκα ἐξέβαινε. Τῷ γὰρ εἰκοστῷ πρώτῳ μηνὸς ἐτελεύτα, Θεοδοσίου τὸ ἐνδέκατον ὑπατεύοντος.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

Περὶ τοῦ Ἀντιοχείας Ἀλέξανδρου, ὡς πρῶτος τὸ μνημόσυνον τοῦ θείου Χρυσόστομου τοῖς ἱεροῖς διατύχοις ἐνέταξε, καὶ Ἀττικὸν καὶ τοὺς ἄλλους οὕτω ποιεῖν παρσκευάσας, καὶ τοὺς περὶ Ἰωάννην εἰρήνευσας· Κύριλλος δὲ τοῦτο ποιεῖν ἀπετρέπετο.

Ὁ δ' οὖν ξένον πρὶν ἢ τελευτᾶν διεπράξατο, καὶ τοῦ ἐντρίβεντος αὐτῷ μώμου ἀπήλλαξε, δι' ἃ πρὸς τοὺς προσκειμένους τῷ Ἰωάννῃ κακῶς ἔπραξεν, ἀπελαύνων, καὶ ἄλλοις περιελίσσων κακοῖς, διηγῆσομαι. Φθάνει μὲν ἐν Ἀντιοχείᾳ τελευτήσας Πορφύριος, περὶ οὗ ἄνωτέρῳ μνημὸν ἐποιήσαμην· τὴν δὲ τῆς Ἐκκλησίας καθέδραν ἐκληροῦτο Ἀλέξανδρος, συμβαλίνουσαν ἔχων τῇ ἀρχιερωσύνῃ τὴν πολιτείαν. Ἀσκητικοῖς γὰρ πρότερον ἀγῶσιν ἐγγυμνασάμενος, ἀγωνιστὴς ὥσθι γενναῖος μάλα, ἔργους τὸν βίον δεικνύων συνάδοντα, ἀσκήσει καὶ φιλοσοφίᾳ καὶ τῷ ἀκτῆμονι βίῳ, καὶ τῷ τῆς γλώττης βέύματι, καὶ πολλοῖς ἄλλοις ὑπερφυῶς πλεονεκτῶν τοῖς χάρισμασιν. Οὗτος τοιγαροῦν ὁ Ἀλέξανδρος καὶ τοὺς Εὐσταθίου χάριν κατ' ἰδίαν συνάγωντας, οὓς συνάπτεισθαι Παυλίνος οὐκ εἴσας, καὶ μετ' ἐκείνον Εὐάγγριος, μόλις πειθοῖ καὶ παρακλήσεσι χρώμενος, τῷ λοιπῷ τῆς Ἐκκλησίας συνήρμοσε σώματι· καὶ

τοιαύτην πανήγυριν τῇ ἐνώσει τῶν ἐκκλησιῶν ἐσχε-
 διαζεν, οἷαν οὐ τις πώποτε ἐθεάσατο. Τοὺς γὰρ
 ὁμόφρονας ἐκείνῳ λαβὼν, καὶ τοὺς ἐν κλήρῳ καὶ
 τῷ πολλῷ πλήθει ἡριθιμμένους, πρὸς τὴν ἐκείνων
 ἤκειν ὁμήγυριν· ἐκεῖθ' ἐκεῖνους παραλαβὼν
 ὑπὸ ψαλμοῖς καὶ ὕμνων ᾠδαῖς ἐν ταυτῷ ἐναρμο-
 νίως μίαν ᾠδὴν ᾄδοντας, ἀπὸ τῆς πρὸς ἐσπέρας
 τετραμμένης πυλίδος μέχρι τοῦ μεγίστου νεῷ πε-
 σαν τὴν ἐν μέσῳ τούτοις ἀγορὰν ἀνθρώπων πλήρη
 ἐδείκνυ, ποταμὸν οἷον λογικὸν τινὰ σχεδιάζων, κατ'
 οὐδὲν εἰς ὁμοιότητα διαφέροντα τοῦ παραβρέοντος
 ποταμοῦ. Ἄ δὲ ὁρῶντες οἱ τε Ἰουδαῖοι καὶ ὅσοι
 τῶν Ἑλλήνων βραχεῖς ὑπελείποντο, πρὸς δὲ καὶ
 ὅσοι τὴν Ἀρείου εἰσεδέξαντο λῶδην, εἰ δὲ καὶ
 τοὺς ὅθεν δῆποτε βέοντας ποταμοὺς, εἰς τὴν τῆς
 καθόλου Ἐκκλησίας εἰσεβάλλοντας θάλασσαν, σφόδρα
 ἔστενον καὶ ὠδύροντο. Οὗτος τοίνυν ὁ τὰ πάντα
 ἄριστος καὶ βίον καὶ λόγον Ἀλέξανδρος, πολὺν τινα
 ζῆλον τρέφων ὑπὲρ τῆς Ἰωάννου δίκης, πρῶτος
 τὴν ἐκείνου προσηγορίαν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς δι-
 θύροις ἐνέταττε· καὶ βασιλεῖ, καὶ τοῖς ἀπανταχοῦ
 ἔγραφεν ἐπισκόποις, τὰ ἴσα καὶ αὐτοὺς πράττειν,
 καὶ τὴν εἰρήνην τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐντεῦθεν ἀσφαλῶς
 πρυτανεύειν. Ὁ δὲ καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἀττικὸς συν-
 ιδὼν διὰ τοὺς Ἰωαννίτας, τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ
 διεβήρημένην τὴν ἐκείνου μείαν γνώμην τῶν κρα-
 τούντων καὶ αὐτὸς ταῖς εὐχαῖς πωλεῖσθαι ἐκέλευε·
 καθάπερ εἰωθὸς ἦν γίνεσθαι καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν
 ἐπισκόπων ἀπολειπομένων τὸν βίον. Καί γ' ἐξ ἐκεί-
 νου τὰ τῆς εἰρήνης ἀνέπτετο· ἔως χρόνῳ ὑστερον
 καὶ τὰ ἐκείνου λείψανα εἰς τὴν βασιλεύουσαν πόλιν
 μετεκομίζετο. Ὁ μὲν οὖν Ἀττικὸς τοῦτον τὸν τρό-
 πον τὸ προστρεθεῖν αὐτῷ μῖσος διὰ τὸν θεσπέσιον
 Ἰωάννην λαμπρῶς ἐπανάρθου. Οὐκ αὐτὸς δὲ μόνος
 τοῦτ' ἐπραττεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ἐπειθεν, ἀν-
 τιτείνοντας τὴν Ἰωάννου μνήμην ταῖς εὐχαῖς ἀνα-
 φέρειν, καὶ μάλιστα Κυρίλλῳ τῷ τῆς Ἀλεξάνδρου
 τῶν θρόνων διέποντι, ἀπεχθῶς μάλα ἔχοντι πρὸς
 Ἰωάννην, ὅτι διάφορος Θεοφίλῳ τῷ πρὸς πατὲρς θεῶν
 καθίστατο. Οὐκ ἀκαιρὸν δὲ καὶ αὐτὰς ἐκείνων
 τὰς ἐπιστολάς τῳ συγγράμματι παραθεῖναι διὰ τὸ ἀξιόπιστον.
 Ἐχουσι δ' ἐπὶ λέξεως οὕτως.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Ἐπιστολὴ Ἀττικοῦ τοῦ πατριάρχου τῆς Βασι-
 λίδος πρὸς τὸν ἄγιον Κύριλλον Ἀλεξανδρείας,
 ὑποτιθεῖσα καὶ αὐτὸν τὴν προσηγορίαν τοῦ
 μακαρίου Ἰωάννου τοῖς ἱεροῖς διαπύλοις ἐγ-
 γράφειν.

Ὁ Ἀττικὸς Κυρίλλῳ εὖ πράττειν. Περιπεπτώκαμεν
 οἱ μὴ προηρήμεθα· καὶ στέργειν ἀναγκάζομεθα τὰ
 μὴ κατὰ γνώμην ἡμῶν ἀπηντηχότα, τοῦ δικαίου τὸ
 λυσιτελεῖς προτιμήσαντες, καὶ πρὸς τὴν τῶν λαῶν
 ὁμόνοιαν ἐπικλιθέντες τοῖς λογισμοῖς· κινῶνι μὲν
 τοῖς τῶν Πατέρων μὴ λυμνηάμενοι, τῆς δὲ ἀκρι-
 βούς λεπτολογίας τὴν εἰς οἰκουμένης εἰρήνην προ-
 τεβνικότες. Οἶδ' ἡ μὲν οὖν καὶ τὸν μακάριον Παῦλον
 ἐν τῷ θεσμοθετεῖν ταῖς ἐκκλησίαις σαφῶς τὰς ὑπο-
 θέσεις οἰκονομήσαντα· οἶδ' ἡ δὲ καὶ τὸν ἐν ἀγίοις
 πατέρεσσι τῶν σὸν, τὸν ἱσαπόστολον Θεοφίλον, ἐπὶ
 τῆς Ἑλληνικῆς συγγύσεως τὴν εἰρήνην τῆς παρὰ

A quantum nunquam aliquis vidit. Eis enim qui idem
 sentiebant, et ex clero et ex populo ipso assum-
 ptis, ad illorum venit conventum : atque illis etiam
 inde, ita uti psalmis atque hymnis Deum lauda-
 bant, receptis, cantilenam eandem uno ore con-
 cinne canente, ab ea quæ ad Occidentem versa est
 porta, usque ad templum maximum, totum quod
 in medio est forum, hominum multitudine com-
 plevit : veluti spiritualem quemdam amnem in-
 stituens, re nulla ad similitudinem, ab eo qui
 urbem præterfluit flumine differentem. Quod ubi
 Judæi, et qui adhuc pauci reliqui erant Græcæ
 superstitionis sectatores, et Ariani ipsi, fieri.
 fluviosque undecunque promanantes in catholicæ
 Ecclesiæ pelagus inferri viderunt, vehementer
 ingemuerunt atque lamentati sunt. Alexander
 itaque et vita et doctrina optimus, zelo ingenti
 Joannis causam fovens, primus illius nomen in
 ecclesiasticum retulit album : atque ad imperato-
 rem omnesque ubique episcopos, ut idem et ipsi
 facerent, et ea re pacem certam et constantem
 Ecclesiæ conciliarent, scripsit. Cæterum cum Atti-
 cus quoque episcopus propter Joannitis Eccle-
 siam esse scissam videret, de principum sententiæ
 ipse quoque mentionem illius fieri in precationibus
 jussit : quemadmodum id et in aliis episcopis qui
 vita excessissent, fieri solitum erat. Atque ex eo
 tempore pax exstitit, donec postea quoque reli-
 quia ejus urbi imperanti illata sunt. Atticus in-
 vidiam in quam propter divinum Joannem deci-
 derat, hoc modo magnifice atolevit. Nec illo modo
 id fecit, sed aliis quoque Joannis memoriam pre-
 cibus inserere recusantibus, et Cyrillo maxime
 Alexandria præsul, qui hostiliter Joannem oderat,
 quod ille a Theophilo patruo suo dissensisset, per-
 suasit. Sed non intempestivum fuerit, historiæ
 huic epistolæ eorum, certioris fidei gratia, adne-
 cere : quæ de verbo ad verbum sunt tales :

491 CAPUT XXVI.

Epistola Attici patriarchæ imperantis urbis, ad
 sanctum Cyrillum Alexandrinum, in qua eum
 ille cohortatur, ut nomen beati Joannis sacro albo
 inserat.

Atticus Cyrillo felicitatem. Incidimus eo, quo
 non putaveramus : et acquiescimus necessitate in
 eo quod minus ex sententia nostra processit, utili-
 tatem justitiæ præponentes. Et cogitationibus no-
 stris ad populi concordiam inclinati, canonibus
 quidem Patrum detrimentum nullum afferimus,
 exactæ autem verborum observationi, universi
 orbis pacem præferimus. Non ignoro equidem et
 beatum Paulum, cum ecclesiasticas ederet consti-
 tutiones, sapienter occasionibus provida dispen-
 satione usum esse. Scio etiam, qui in sanctorum
 numero censentur, patrem tuum apostolicum.

Theophilum, in confusione et turba a Græcæ superstitiosis studiosis excitata, exactam ad breve tempus observationem paci posthabuisse. Maximæ enim quæque urbes pelago fluctibus exagitato perisimiles, ex sententia civium, non tam summa legum et constitutionum observatione, quam expeditissimis consiliis atque judiciis, ad pacem et concordiam facientibus, regi atque administrari solent. Qua vero de causa litteras hasce scribam, accipe. Novit sanctitas tua, ac potius illis ipsis oculis intuetur, quibus qui in sanctis est, Pater noster Theophilus, conspexit, qualis et quam ingens turba, magnam hanc invaserit urbem : atque ut in ea sanctior fides et pietas, ne funditus erueretur, periclitata sit : adeo etiam ut populus majore ex parte per factionem scissus, extra muros conventus egerit : et plerique sacerdotes et collegæ nostri episcopi, a mutua communione desciscentes, bonam plantationem Domini Jesu Christi, parum abest quin evulserint, pacis commoditate scilicet aliquantulum distracta. Sedenim multo sane labore, multo sudore, et periculis multis desperationis plenis, plurima et maxima quæque communium Patrum nostrorum atque etiam pietatis tuæ precibus et conspiratione sopita sunt mala. Et turba quidem illa conquievit, concordia vero et serena tranquillitas in orbis universi ecclesiis obtinet. Cum vero nonnulli nomen tantum beati Joannis mysticis tabulis inscribi vellent, beatus episcopus Alexander, Antiochenum istum dico, **492** Constantinopolim venit, et multa ore confidenti verba fecit : vehementerque excitare populum voluit, ut vel nobis inivitis, necessario ejus quem diximus, nomen ita inscriberetur. Quam rem accurate prorsus pietati tuæ, ministri Dei religiosissimi diaconi, Petrus et Aedesius exposuerunt. Præterit tempus longum, et nos necessitate ea quæ a populari rerum administratione provenit, premi incipiebamus, neque tamen quidquam schismatis et dissidii reliquias curabamus : cum ad nos ex Oriente Dei amantissimi episcopus Acacius litteras dedit, religiosissimum antistitem Antiochiæ Theodotum a populo, ut nomen Joannis in sacras tabulas referret, coactum esse, ut veniam rei ei quam necessitate ille adductus fecisset, daremus, petens. Et tum bonus ille qui litteras ad nos pertulit presbyter, causam adventus sui indicans, rem hanc in vulgus magnæ urbis propalavit, et sententiam datæ ad nos epistolæ populo vulgavit : adeo ut parum absuerit, quin tumultu plebis universæ urbs repleta sit. Ibi vero ego, ibi demum perturbatus, et de rebus maximis discrimen summum veritus, piissimum imperatorem adii, et cum eo de pace et tranquillo rerum statu egi. Atque ille nihil esse periculi aut incommodi respondit, si defuncti viri nomen, tranquillitatis, pacis et populi concordiae gratia inscriberetur. Itaque ego ea re persuasus, (quomodo enim necessitate præventus id non facerem?) ne religionis nostræ res

A βραχὺ ἀκριθείας προτετιμηκότα. Αἱ γὰρ δὴ μέγιστα τῶν πόλεων κυμαινομένης θαλάσσης κύμασιν ἐοικυῖται, κατὰ τὰς γνώμας τῶν οἰκητόρων, οὐ τοσούτον νόμοις καὶ διατάξεσιν ἀκριδέσι πεφυκάσι πείθεσθαι, ὅσον διακρίτεσιν εὐμεταχειρίστοις βλεπούσαις πρὸς εἰρήνην καὶ σύμπνοιαν. Οὗτο δὲ χάριν ἐκτίθῃμι ταῦτα τὰ γράμματα, μάνθανε. Ἐγὼ γὰρ πάντως ἡ σὴ δσιότης, μᾶλλον δὲ τεθέσται τις ὀφθαλμοῖς ἐκείνοις· οἷσπερ οἶδεν ὁ ἐν ἁγίοις Πατὴρ ἡμῶν ὁ Θεόφιλος, οἷα καὶ δὴ ταρχὴ κατέλαθε τὴν Μεγαλόπολιν· καὶ ὅπως ἐκ τῶν βιβίων αὐτῶν ἐκινδύνευσεν ἡ εὐσεβής· πλείους κατασεσθῆναι· ὥστε καὶ αὐτὸν τὸν λαὸν τμηθέντα τῷ πλείονι μέρει, τῶν τειχῶν ἐκτὸς συναθροίζεσθαι, καὶ τοὺς ἱερέας τε καὶ συνεπισκόπους ἀπορράγειναι τῆς πρὸς ἀλλήλους κοινωνίας, τὴν ἀγαθὴν φυτεῖαν τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ, τὸ τῆς εἰρήνης λέγω καλὸν, μικροῦ διασπᾶσαντας. Διόπερ πολλῶ μὲν πόνῳ, πολλῶ δὲ ἰδρώτι καὶ κινδύνῳ· γέμουσιν ἀποποσεως τὰ πλείω καὶ προτιμότερα, προσευχαῖς τε καὶ συμπνοαῖς τῶν κοινῶν Πατέρων ἡμῶν, ἐτι γε μὴν καὶ τῆς θεοσεθείας, ἐκείνη μὲν κατηνύσθη· ὁμόνοια δὲ καὶ γαλήνη κατέχει τὰς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐκκλησίας. Ἐπειδὴ δὲ τινες τὴν προσηγορίαν μόνον τοῦ μακαρίου Ἰωάννου ταῖς μυστικαῖς δέλτοις γραφῆναι ἠθέλησαν· ὥστε καὶ τὸν μακάριον ἐπίσκοπον Ἀλέξανδρον, τὸν τῆς Ἀντιοχείας φημι, ἐπιστάντα τῇ Μεγαλοπόλει, πολλὰ θρασυσομήσαι, πολλὰ δὲ καὶ τοὺς λαοὺς ἐπεγεῖραι θελῆσαι· ὥστε καὶ μὴ βουλομένων ἡμῶν ἀναγκάσαι γραφῆναι τὸ τοῦ μνημονεθέντος ὄνομα. Ἄπερ μετὰ ἀκριθείας ἀπάσης ἐξηγήσαντό που πάντως τῇ σὴ θεοσεβείᾳ οἱ τοῦ Θεοῦ δοῦλοι· εὐλαβέστατοι διάκονοι Πέτρος καὶ Αἰδέσιος. Χρόνου δὲ πολλοῦ παρεληλυθότος, καὶ ἡμῶν βασιμμένων τὴν ἐκ τῆς δημοκρατίας ἀνάγκην, καὶ κατὰ μὴδὲν ἐπιστρεφομένων πρὸς τὸ τοῦ σχίσματος λείψανον, γέγραφεν ἡμῖν ἐκ τῆς· Ἐφῶς ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Ἀκάκιος, τὸν εὐλαβέστατον ἐπίσκοπον τῆς Ἀντιοχείας Θεόδοτον συναναγκασθῆναι παρὰ τῶν δῆμων τὴν προσηγορίαν Ἰωάννου γράψαι· καὶ ἡτεῖτο συγγνώμῃ ἡμᾶς παρασχεῖν τῷ ὑπὸ ἀνάγκης τοῦτο πεποιηκέναι· ὅτε γενναῖος ἐκείνος τῶν γραμμάτων διαχομιστὴς πρεσβύτερος ἐφθῇ κατασπείραι τὸν λόγον τῷ πλήθει τῆς Μεγαλοπόλεως, τῆς ὑποθέσεως χάριν ἥς ἀφίκετο· τὸν τε νοῦν τῶν πρὸς ἡμᾶς γραμμάτων διεπόρθευσεν τοῖς λαοῖς, ὥστε συγχύσεως μικροῦ δεῖν τὸν δῆλον πάντα ἀναπλησθῆναι. Τότε δὲ, τότε θορυβηθεὶς ἐγὼ, καὶ τὸν ὑπὲρ τῶν μεγίστων κίνδυνον ὑποπεύσας, καὶ περὶ τὸν εὐσεβέστατον βασιλέα γενόμενος, περὶ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εὐσταθείας ἐποιούμην τὸν λόγον. Ὁ δὲ ἀπεκρίνατο μὴδὲν εἶναι βλάβος γράφειν ἀπεληλυθότος ἀνδρὸς ὄνομα ὑπὲρ τῆς εὐσταθείας καὶ τῆς τῶν λαῶν ὁμονοίας τε καὶ εἰρήνης. Καὶ τοῖνον ἐγὼ τοῦτοις πείσθεις, καὶ πῶς γὰρ οὐκ ἐμελλον προφθάσαι τὴν ἀνάγκην· ὥστε μὴ γενέσθαι τὰ καθ' ἡμᾶς ἀκολουθίαν τοῦ πλήθους, μήτε μὴ ἐθισθῆναι εἰς δημοκρατίαν τὴν πόλιν· γραφῆναι παρεσκευάσας τὴν προσηγορίαν οὐδὲν, ὡς οἶμαι, οὔτε εἰς αὐτοὺς

τοὺς κανόνας ἡμαρτηκῶς, οὕτε μὴν τῇ κρίσει τῶν Πατέρων διαλυμηνόμενος. Μνημονεύεται γὰρ μετὰ τῶν ἀπεληλυθόντων οὐ μόνον ἐπισκόπων, ἀλλὰ καὶ πρεσβυτέρων, καὶ διακόνων, καὶ λαϊκῶν, καὶ γυναικῶν· πρὸς οὓς ἅπαντες οὐκ ἔστιν ἡμῖν κοινωνία ἱερωσύνης, οὐδὲ μετάδοσις τῶν ἐπὶ τῆς ἀγίας τραπέζης μυστικῶς τελουμένων. Πολλὴ γὰρ τὸ μέσον τῶν ὑπελθόντων τῇ πέρας, καὶ τῶν ἔτι ὑπὲρ γῆς τυγχανόντων, ὥστε καὶ συνδιαίρεισθαι τὰς βίβλους πρὸς τὴν τῶν μνημονευομένων κατάστασιν. Οὕτε γὰρ τι τὸν Δαυὶδ ἔβλαψεν ἡ ἐντιμος τοῦ Σαοὺλ κηδεῖα, οὕτε τοὺς ἀποστόλους ὁ τῆς τοῦ Ἀρείου ἀσεβείας ἀπαδὸς Εὐδόξιος, ὅπῃ τὸ αὐτὸ θυσιαστήριον καίμενος· οὕτε Παυλὶνός τε καὶ Εὐάγριος, οἱ γενομένοι ἀρχηγεῖται τοῦ σχίσματος τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκκλησίας· ὅτι μετὰ θάνατον, πολλὸς ἐξότου χρόνος, τοῖς μυστικοῖς διπτύχοις διὰ τὴν τῶν λαῶν εἰρήνην τε καὶ ὁμόνοιαν ἐνεγράφησαν. Διόπερ καὶ αὐτοὺς κέλευσον ἐγγραφῆναι τὴν προσηγορίαν τοῦ ἀπεληλυθότος ταῖς κατ' Αἰγυπτὸν ἐκκλησίαις τῆς οἰκουμένης χάριν εἰρήνης, μήτε Πατέρων λύων κανόνας, καὶ τὴν ὁμόνοιαν πασῶν ὁμοῦ τῶν ἐκκλησιῶν περὶ πλείστου παρούμενος. Ὅτι δὲ καὶ ἡμῖν γράψεις τὰ πρέποντα, πεληροφόρημαί, πρὸς τε τὴν ὁμοφυλίαν καὶ τὸ κοινὸν τῆς ἀδελφότητος ἀποβλέπων. Πᾶσαν τὴν σὺν σοὶ ἀδελφότητα ἐγὼ τε καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ προσαγορεύομεν. » Καὶ πρὸς μὲν Κύριλλον ταῦτα ἔγραψεν· ἔτι δὲ διερεθίζων αὐτὴν, καὶ ἄλλην πρὸς Πέτρον καὶ Αἰδέσιον τοὺς ἐκεῖνον διακόνους ἀπέσταλλε, τάδε διεξιούσαν· « Ἐπέσταλται μὲν τὰ εἰκότα πρὸς τὸν θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν Κύριλλον τῶν γενομένων ἐνεκεν τῆς προσηγορίας Ἰωάννου, τῆς ἐν τοῖς διπτύχοις γραφείσης· τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς. Οὐδὲν δὲ ἤτεον καὶ τῇ ὑμετέρᾳ γράφῃ εὐλαβεῖα πλεον τῶν ἄλλων ἐπισταμένη τὰ ἐναυῦθα, εἰρηνικῶς τε τὴν ὑπόθεσιν ἀποδῆναι, τῷ μάλιστα τοῦτο δοῦναι, προηγουμένως μὲν τοῖς εὐσεβεστάτοις βασιλεῦσιν, ἔπειτα δὲ καὶ πᾶσι τοῖς ἀνατολικῶς ἐπισκόποις. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τοῖς τῆς ἐσπέρας αὐτῆς· οὐχ ὡς ἐπισκόπου γραφομένου, ἀλλ' ὡς πάλα μὲν τούτου γενομένου, μνήμης δὲ ἀξιοῦσθαι διὰ τὴν οἰκουμένην εἰρήνην ὀφειλοντος. Γράφω δὲ, ὥστε μὴ τῆς, ὁμονοίας· τὸ πᾶν ὡς εἰπεῖν νεμηθείσης, μόνους ὑμᾶς μὴ συνθεμένους, καὶ τοῖς εὐσεβεστάτοις βασιλεῦσι δοκεῖν ἀντιλέγειν, καὶ τοῖς ἀναγκαιότατοις πράγμασιν ἡμῶν, ἀντιπνοίας τινὸς γενομένης, βιάσασθαι τὰς ἐκκλησίας Χριστοῦ. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως· σφόδρα δὲ ἡμᾶς ἡγάγεν εἰς συναίσθησιν ἡ ἀποδημία ὑμῶν, τῶν νῦν συνόντων ἡμῖν ἀνθ' ὑμῶν· οὐχ οὕτως ἡμῖν συμβιούντων, ὥσπερ δὴ καὶ ὑμεῖς, ὡς τῷ ξενισμῷ τῶν τρόπων τούτων τε καὶ ὑμῶν μικροῦ δεῖν ὑμᾶς ἀνιδῆσθαι. Διόπερ πάντα ὑπερθέμενοι, σπουδάσατε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς δραμεῖν πρὸς ἡμᾶς, ἐκ τῆς συγκρίσεως, σφοδρότεραν εὐρίσκοντες ἢ πρότερον παρ' ἡμῖν τὴν ἀγάπην. » Τὰ τοίνυν τοιαῦτα γράμματα δεξιόμενος Κύριλλος τοσοῦτον παρηγεῖτο τὴν πρᾶξιν, ὡς ἐκ τῶν γραμμάτων δῆ-

Ex multitudinis arbitrio, exemplo uno permisso, penderent, neve urbem ipsam populari administrationi assuefaceremus, nomen id in album referri jussi. Quare, ut equidem puto, neque in sacros canones commisi, neque iudicio Patrum fraudem feci. Mentio namque ejus fit cum defunctis non solum episcopis, sed et presbyteris, diaconis et laicis ipsis, mulieribusque, cum quibus omnibus nobis sacerdotii communio, aut earum rerum quæ in sacra mensa mystice percipiuntur, participatio non est. Magna enim est inter defunctos et superstites differentia, ita ut etiam libri, propter differentem eorum quorum memoria conservatur statum, discreti sint. **493** Nihil enim Davidi obfuit honorifica Sauli sepultura, neque apostolis Arii impietatis sectator Eudoxius, sub eadem sanctiore sacrificii ara positus : neque Paulinus et Evagrius. Ecclesiæ, qui schismatis et dissidii duces in Ecclesia Antiochena fuere, quod post obitum, non paucis hinc ab annis, propter populi pacem et concordiam mysticis tabulis sunt inscripti. Quam ob causam ipse quoque Ægypti ecclesiis, ecclesiarum orbis totius pacificandarum gratia, ut mortui, illius nomen inscribant, præcipe. Ita enim cum Patrum canones non transgredi, tum ecclesiarum simul omnium concordiam plurimi facies. Te vero ea nobis, quæ convenit, rescripturum esse, ad communem consensum et fraternitatem, respicientem, persuasum habeo. Fraternitatem, quæ tecum est, omnem, ego quique mecum sunt, salvere jubemus. » Ad Cyrillum Atticus hæc scripsit. Rem autem istam magis etiam urgens, aliam quoque epistolam ad Petrum et Ædesium, diaconos ejus, hisce verbis dedit : « Ad Dei amantissimum episcopum, fratrem nostrum Cyrillum, ita ut decuit, per epistolam scripsimus ea quæ nomine Joannis in ecclesiasticas tabulas relato acta sunt. Nihilo vero minus et ad pietatem vestram scribimus, quæ melius quam alii res nostras novit, ad pacem videlicet et tranquillitatem eas evasisse, de sententia præcipue piissimorum principum, et omnium deinde Orientalium episcoporum, ipsorumque adeo Occidentalium quoque, de Joanne sacris tabulis, non ut episcopo, sed qui aliquando episcopus fuerit, inserto, ut memoria ejus, propter communem orbis universi pacem coleretur. Scribimus autem, ne, concordia ubique propemodum obtinente, solis nobis ei non astipulantibus, simul et piissimis principibus adversari videamur, et summe necessariis rebus nostris, ventis aliquibus adversis obortis, et Ecclesiæ Christi noceamus. De his hactenus. In magnum vero desiderium nos profectio vestra adduxit, quod non eandem ex eorum qui nunc nobiscum sunt, quam ex vestro convictu percipiamus jucunditatem, adeo ut novitate familiaritatis eorum quæ a consuetudine vestra multum differt, fere perturbemur. **494** Quapropter rebus omnibus postpositis, ope-

ram date, ut deinceps ad nos recurratis, propter Δ λον γενέσθαι. "Α δ' οὖν ἀντέγραψε, τούτοις διετί-
morum, quod experti sumus, discrimen, apud nos ληπτο.
vehementiorem quam antea reperturi charitatem. » Litteris ejusmodi Cyrillus receptis, maximo opere
rem eam aversatus est, sicuti ex litteris ejus satis liquet. Nam quæ Attico rescripsit, sic habent :

CAPUT XXVII.

*Epistola contraria sancti Cyrilli ad Atticum, nomen
Joannis admittere detrectantis.*

« Lectis quæ a pietate tua ad me missæ sunt, litteris, Joannis nomen sacris inscriptum esse tabulis intellexi. Ubi vero ens qui inde ad nos venire, interrogavi, non in laicorum, sed episcoporum catalogo ascriptum esse audivi. Porro dispicienti mihi, atque in animo repulanti, an qui hoc fecere, Nicænorum Patrum decreta sequantur, et aliquantulum mentis luminibus in magnam illam synodum intendenti, universum sanctorum illorum Patrum collegium, quibusdam veluti oculis renuere, et viribus omnibus, quominus ad rem eam comprobendam accurram, obsistere videntur. Quomodo namque inter sacerdotes Dei censebitur, illorumve feret sortem, cui sacerdotalis dignitas abrogata est? Quomodo vero in catalogo sacrorum ministrorum erit, qui ecclesiasticis mœnibus ejectus est? Aut enim professione nostra indignum est, ut sacerdotii nomen nihil esse, et rem ipsam communem omnibus esse, quæ tamen eis solis qui ad eam vocati sunt, asservata est, dicamus : aut si magnum quiddam est, quod sacerdotalem functionem a populi multitudine dirimit, non miscenda quæ misceri non possunt, sed eorum quæ diximus quodvis in ordine suo conservandum, et honore debito cohonestandum nobis erit. Quomodo igitur aut inter episcopos laicus, aut inter germanos et legitimos, qui talis non sit, consistet? Honora, te hortor, eos qui magnarum et splendidarum recteque actarum rerum tulere testimonium, ne contumelia sanctum Patrum chorum afficias. Considera eos qui superstites adhuc in vita manent, quomodo rem hanc acceperint. An non illi dolore se omni repletos esse recte dicant, 495 si in eundem cum eis ordinem, is cui dignitas adempta est referatur? Verum id pietati quoque tuæ persuasum esse puto. Quamobrem et illis et nobis mœroris abolere causam. Tolle omnium tristitiarum occasionem. Nam facile et expedite ea quæ præter opinionem accidunt, disponere et administrare, boni et sapientis esse dixerim : sed tum demum, cum nihil detrimenti afferat. Non enim, quamvis gregem Christi propagare, frequentioreque efficere studeamus, examina hæresium, si errorem suum non repudient, recipimus. Et proinde non omnino prompta quadam dispensatione facilem cum eis complecti pacem debemus, adversus quos pugnare præstat. Dispensationis sane laudatæ opus fuerit, si quandoque ita a debita ratione deflectere videamur, ut in rebus utilibus et commodis de-

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

*Ἀντεπιστολὴ τοῦ ἀγίου Κυρίλλου πρὸς τὸν Ἀττικόν, ἀπαγορεύουσα τὸν Ἰωάννην εἰσεδέ-
ξασθαι.*

« Τοῖς παρὰ τῆς σῆς θεοφιλείας ἐπισταλμένοις ἐντυχὼν, ἐγγεγράφθαι μὲν τὴν Ἰωάννου προσηγορίαν ἐν ταῖς ἱεραῖς ἐμάνθανον δέλοις : ἐρωτήσας δὲ τοὺς ἐκεῖθεν ἤκοντας, ἐπυθόμην οὐκ ἐν τοῖς τῶν λαϊκῶν καταλόγοις, ἐν δὲ τοῖς τῶν ἐπισκόπων ἐντετάχθαι αὐτὴν. Διασκοπούμενος δὲ καὶ κατ' ἑμαυτὸν ἔννοων, εἰ ταῖς τῶν Πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ ἀκολουθοῦσι δόξαις οἱ τοῦτο πεπραχότες, καὶ βραχὺ τι τὸν τῆς διανοίας ὀφθαλμὸν πρὸς τὴν μεγάλην ἐκείνην ἀνατείνας σύνοδον, διὴν ὁρῶ τῶν ἀγίων Πατέρων ἐκείνων τὴν ὁμήγυριν ὥσπερ τισὶν ὀφθαλμοῖς ἀνα-νεύουσαν, καὶ παντὶ σθένει διακωλύουσαν ἡμᾶς τρέχειν εἰς τὴν ἐπὶ τούτῳ συναίνεσιν. Πῶς γὰρ τοῖς ἱερεῦσι Θεοῦ συντετάσσεται, καὶ τὸν ἐκείνων φυρόσσει κλήρον, ὁ τῆς ἱερατείας ἐκδεδωμένος ; Πῶς δὲ ἐν καταλόγοις ἔσται λειτουργῶν ὁ τῶν ἐκκλησιαστικῶν περιδόλων ἕξω τεθεῖς ; ἀνάξιον γὰρ ἡμᾶς ἢ μηδὲν εἶναι λέγειν τὸ τῆς ἱερατείας ὄνομα, καὶ πρᾶγμα κοινὸν εἶναι πᾶσι τὸ μόνους τετηρημένον τοῖς εἰς τοῦτο καλούμενοις : ἢ εἰ πολὺ τι τὸ διατειχίζον ἐστὶν ἱερωσύνην καὶ λαόν, μὴ μιν γύνειν τὰ ἅμικτα, C τηρεῖν δὲ ἐν τῇ οἰκείᾳ τάξει τῶν εἰρημένων ἑκαστον, καὶ τῆς αὐτῷ περεπούσης τιμῆς ὀξιοῦν. Πῶς οὖν ἐν ἐπισκόποις ὁ λαϊκὸς, ἢ πῶς ἐν τοῖς γνησίοις ὁ μὴ τοιοῦτος ἀναφανείας ; Τίμησον, παρακαλῶ, τοὺς ἐπὶ λαμπροῖς καὶ μεγάλοις τοῖς κατορθώμασι μαρτυρηθέντας. Μὴ ὑβρίσης τὸν ἅγιον τῶν Πατέρων χορόν. Ἐννόει παρόντας ἐτι καὶ συνδιατωμένους, πῶς ἂν ἐπὶ τῷ γεγονότῳ διετέθησαν. Ἀρ' οὐχὶ πάσης ἀναπεπληθῆσαι λύπης εἶπον ἂν εἰκότως, εἰς τὴν ἴσθιν αὐτοῖς τάξιν εἰσφερομένου τοῦ καθηρημένου ; Ἀλλ' οἶμαι καὶ αὐτὴν τοῦτο πεπεισθαι τὴν σὴν θεοσέβειαν. Διδὼς δὲ σέβειν αὐτοῖς τε καὶ ἡμῖν τῆς ἀληθείας τὴν πρόφασιν. Λύσον τῆς ἀπάντων κατηφέας τὴν ὑπόθεσιν. Τὸ μὲν γὰρ εὐμεταχειρίστως τὰ D παρεμπιπτόντα διωκεῖν καλὸν ἂν εἴποιμι καὶ σοφόν : τότε δ' ἔσται σοφόν, ἂν μὴ τι βλάβος εἰσφέρειν : οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ περ μέλζονα τὴν Χριστοῦ ποίμνην ἀπο-τελοῦμεν, τοὺς ἐν ταῖς αἰρέσεσι προσλαβόντες ἑσμούς, καὶ εἰ τῆς οἰκείας μὴ μεταθεῖεν πλάνης, διὰ τοῦτο χρή πάντως οἰκονομικὴν τινα καὶ ἀπερίεργαστον εἰρήνην ἀσπάζεσθαι, πρὸς οὗς ἐστὶ κρείττων ἡ μάχη. Ἔργον δὲ ὄντως οἰκονομίας ἐστὶ τὸ δοκεῖν ἐξο' ὅτε βραχὺ τι ποῦ πρόποντος ἐξίστασθαι λόγου, μετὰ τοῦ τὴν ἐν τοῖς χρησίμοις παραιτεῖσθαι ζημίαν. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος Παῦλος τοῖς πᾶσιν ἐγένετο πάντα : οὐχ ἵνα κερδάνῃ μὲν τι βραχὺ, ζημιωθῇ δὲ μέρος, ἀλλ' ἵνα πάντας κερδῇ. Ἰδῶμεν τοίνυν διὰ ταύτην τῆς ἐρεύνης τῆς ἐν τοῖς πράγμασι βαδίζοντες, εἰ μὴ πλεῖον ἔχει τὸ βλάβος ἢ ὑπόθεσις τῶν

δοξάντων εἶναι χρηστών. Τοσούτος ἦδη διπιπεύει χρόνος τῆς σῆς θεοσεβείας διεποῦσης τὸν θρόνον· καὶ οὐδεὶς ἐστὶν ὁ συνάγεσθαι παραιτούμενος. Ἀλλ' εἰ καὶ ποῦ τινες περὶ τὴν ἀρχὴν φιλονεικότερον πράττοντες ἑαυτοὺς ἀπεμέριζον, καὶ οὗτοι κέκληνται διὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἰσχύον τε καὶ χάριν. Τῶν δὲ ἐν τέλει τίς ὁ μὴ τῆς σῆς εὐλαβείας ἀκροώμενος; τίς δὲ ὁ ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας ἐξω μεμενηκώς; Οὐκ ἔστιν οὐδεὶς. Μὴ γὰρ δοίη ὁ Θεός. Τίνα τοιγαρὸν ἀνασώζων, ἢ εἰς τὸ συνάγεσθαι καλῶν, ὅλην ἐξω θεῖς τῶν τῆς Ἐκκλησίας περιδόλων, τὴν τε Αἰγυπτὸν, καὶ Αὐγουσταλίχην, καὶ Ἀρκαδίαν, καὶ Θηβαΐδα, καὶ Λιβύην, καὶ Πεντάπολιν, καὶ τοσαύτας Ἐκκλησίας λυπεῖς; ἵνα μηδὲνα κερδάνῃς· πάντα γὰρ προσεξέδανε τοῦ Σωτῆρος ἢ χάρις. Καὶ ἀνατίθῃμι τὸν ἐπὶ τούτῳ πόνον τοῖς τῆς σῆς θεοσεβείας διδάγμασι. Μὴ τοίνυν κατηγορεῖ σαυτοῦ τοὺς ἀπὸ φιλονεικίου γνώμης μεμερισμένους, καὶ μὴ καταδοχομένους ποτὲ τὸ ἐπ' ἐκείνῳ δίκαιον κρίμα. Ἡ γὰρ εἰς τοσούτον νυστάζειν ἡμᾶς ὑπελήφεν ἡ σὴ θεοσέβεια, ὥστε μὴ πειρᾶσθαι μανθάνειν ἐσπουδασμένως τὰς τε σὰς εὐδοκίμῃσεις, καὶ ὅπως τὰ τοῦ Σωτῆρος; χειραγωγεῖται ποιμνία· μία γὰρ ἡ τῶν ἱερῶν φροντίς, καὶ εἰ τοπικῶς διηρημέθαι. Ἀλλ' εἴ μὴ δοκοῖν ἐπὶ τούτῳ διατείνεσθαι λίαν, καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς σῆς εὐλαβείας φρονεῖν ἐναντία, ἔστωσαν τινες ὀλίγοι κομιδῇ διαστασιάζοντες; ἔτι καὶ τῆς ἐκείνου κακίας προκινδυνεύοντες. Τοσαῦται δὲ παρ' ἡμῶν ἐκκλησίαι, ὅτι χρὴ τὰ ἐπ' ἐκείνῳ δεδογμένα κρατεῖν δυσχεριζόμεναι. Τίσιν οὖν τὴν ψῆφον ἀπονέμεσθαι δίκαιον; Τίνας δὲ εὐφραίνεσθαι μᾶλλον ἀρέσκει Θεῷ; τοὺς ἐκείνῳ συνηγοροῦντας τοιαῦτα πεπραχότι, ἢ τοὺς ἐπὶ τιμῆς ἔγνωκotas, ᾧ τὸ λυπεῖν κελύγιστα; παρ' οὐδέν; Εἰ τοίνυν τὸ σώζεσθαι τὴν ὁμόνοιαν τῶν ἐκκλησιῶν οὐκ εὐκαταφρόνητον φαίνεται, λῦσον τὸ τέμνον ταύτην, παρακαλῶ· βάλῃ τὴν μάχαιραν εἰς τὴν θήκην αὐτῆς. Κέλευσον τοῦ καταλόγου τῶν ἐπισκόπων ἐξαιρεθῆναι τὴν Ἰωάννου προσηγορίαν. Εἰ γὰρ οὐδὲν εἶναι τοῦτο λογιούμεθα, μὴ λυπεῖτω τὸν τῶν ἀποστόλων χορὸν ὁ προδότης αὐτοῖς συγκαταταττόμενος. Εἰσφερομένης δὲ τῆς Ἰούδα προσηγορίας, ποῦ λοιπὸν ἡμῖν ὁ Ματθίας γε κείσεται; Εἰ τοίνυν οὐδεὶς τὸν Ματθίαν ἐκβαλὼν ἐγγράφοι τὸν Ἰουδὴν τῷ τῶν ἀποστόλων χορῷ, μενέτω καὶ σωζέσθω, παρακαλῶ, μετὰ τὸν τῆς ἀοιδίμου μνήμης Νεκτάριον δεύτερος ὁ τοῦ πανευφήμου Ἀρσακίου βαθμός· ἵνα μὴ τι βίᾳ παρειαχθὲν, ἐξώσῃ τοῦ μακαρίου τὴν μνήμην. Ἀλλ' ὀλίγοι τυχόν ἐπὶ τούτῳ δυσχεραίνουσι· δίδου μοι μετὰ παρρησίας εἰπεῖν. Πάντας μὲν εὐχόμεθα σώζεσθαι· εἰ δὲ τις ἐξ οἰκείας ἀμαθίας χωρίζεται, καὶ τοῖς τῆς Ἐκκλησίας ἀντετείνει θεσμοῖς, τίς ἡ τούτου ζημία; Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ διδάσκων ἡμᾶς τὸ τοιοῦτον καὶ τύπον ἐν πᾶσι τιθεῖς, ἐλάλει μὲν τοῖς προσιοῦσι τὰ συμφέροντα· ἀπειθοῦντας δὲ καὶ ἀνανεοῦντας ἤφειε χωρίζεσθαι; καὶ τοσούτον ἀφειστήκει τοῦ ποιεῖσθαι τινα τῶν τοιοῦτων λόγον, ὥς καὶ πρὸς αὐτοὺς εἰπεῖν τοὺς μαθητάς, *Μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν;* τοῖς μὲν εὐπειθέσι· πολλὴν τινα δίκαιον ἀπονέ-

A trimentum evitemus. Sic et beatus Paulus omnibus factus est omnia, non ut exiguum quiddam lucrifaceret, partem autem quampliam damno afficeret, sed ut omnes lucraretur. Videamus ergo, ejusmodi rerum investigationi insistentes, an non plus huic causæ insit mali, quam illa videatur habere boni. Tot jam præterfere anni, ex quo pietas tua thronum suum tenuit: neque quisquam est, qui conventus in Ecclesia tuos vitet, quin etiamsi ab initio nonnulli dissidendi amore seipsos ab illis segregarunt, tamen et illi per vim et gratiam Christi revocati sunt. Ex magistratibus vero quis non pietatis tuæ dictis audiens est? quis ob hanc ipsam causam est, qui extra ecclesiam maneat? Nemo profecto est. Non enim hoc det Deus. Itaque quemnam ad salutem revocans, aut ad legitimos in ecclesia conventus reducens, quin omnem potius ecclesiæ mœnibus ejiciens Ægyptum, regionem etiam Augustalem, et Arcadium, et Thebaiden, et Libyam, et Pentapolim et tot ecclesias dolore afficis? non ut quemquam lucrifacias: omnes namque lucrificet gratia Servatoris. Remitto te hac in re ad ipsam pietatis tuæ doctrinam. Ne igitur contra te ipsum celebres atque illustres eos qui adversandi studio in partes discessere, neque unquam justum de seipsis iudicium accipiunt. An ita connivere et cessare nos pietas tua suspicatur, ut non diligenter de præclara fama tua, et quomodo Servatoris greges regantur atque manuducantur, inquiramus? **496** Una namque hæc, etiamsi locorum intercapedine disjuncti sint, episcoporum est cura. Sedenim ne in hoc prolixior esse, et pietati tuæ contraria sentire videar: esto ut pauci admodum sint adhuc seditiosi, qui se pro illius malignitate periculo exponunt: apud nos autem tot sunt ecclesiæ, quæ de Joanne decreta obtinere debere contendunt. Quibus igitur suffragari æquum est? Quinam ut latentur, Deo placitum est? Illine qui Joanni patrocinantur, cum tanta designaverit: an qui pœnam homini irrogarunt ei qui cum aliis dolore afficeret, pro nihilo duxit? Quod si concordiam ecclesiarum conservare, minime contemnendum videtur, solve id rogo, quod eam scindit. Mitte D gladium in vaginam suam. Jube ex episcoporum nomenclatura Joannis nomen eximi. Nam si parvi id facimus et dicimus, non afferat dolorem apostolorum choro Judas proditor, in eodem cum illis ordine census: Judæ autem nomine in eorum numerum relato, quo deinde loco Matthias nōis ponetur? Cum igitur nemo Matthia ejecto apostolorum choro-Judam ascripserit, maneat et servetur, hortor, post celeberrimæ Nectarium, secundus laudatissimi Arsacii gradus, ne quid per vim perperam et illegitime inductum, memoriam beati viri explodat. Sed pauci fortasse hoc ægre ferunt. Permitte autem mihi ut libere quæ volo dicam. Omnes equidem salvos fieri optem. Si quis vero imperitia sua ab Ecclesia secedit, et

idius constitutionibus refragatur, quæ ejusmodi hominis est jactura? An non ipse quoque Servator nos, idipsum docens, et formam in omnibus proponens, conducibilia quidem ad eos qui eum accesserunt locutus est, inobedientes autem et renuentes discedere permisit? Atque tantum abest ut aliquam talium hominum rationem habuerit, ut etiam ad ipsos dixerit discipulos: *An et vos abire vultis*¹? Obsequentibus sane multam nos impendere curam æquum est. Adversarius autem et inobediens malevolentiam ipse suam accuset, medicinam odio habens. Audiet ille vero justum judicem, dicentem: *Quandoquidem locutus sum, et non obedivistis: et extendi sermones, et animum non advertistis*², et quæ sequuntur. **497** Nos quidem, qui docemus, quibusnam rebus aliquis laudem sibi apud Deum paret, studiose admodum id facere atque instituere decet, atque cum Paulo resistentibus dicere: *Obsecramus per Christum, reconciliamini Deo*³, inobedientes vero potestati Dei commendare, illud usurpantes: *Curavimus Babylonem, sed sanata non est: relinquamus eam, quoniam pervenit in cælum judicium ejus*⁴. Consequens igitur non est, propter adversos quorundam sermones, siquidem prorsus aliqui sunt, funditus sanctiones ecclesiasticas convelli, ut laicus sacerdotali dignitate enitentibus accenseatur, et honorem eundem consequatur. Neque enim hoc communem orbis universi pacem, sed concisionem potius quidam vocent. Ego quidem tum demum obtinere debere et nomen et rem ipsam pacis censeo, cum sanctorum sententis non adversemur, neque illorum decretis repugnemus. Quod si enim beatus Alexander, confidentis prorsus oris vir, juxta pietatis tuæ verba, aliquos ex religiosissimis fratribus et collegis nostris Orientalibus episcopis inani dictorum luto decepit, et ad hujus rei probationem raptos pertraxit, non propterea morbus hic prorsus obtinere, et animas omnium depascere, sed potius veluti quædam lippitudo, Ecclesiæ oculum infestans, a vobis repurgari debet. Ut illa rursum directe ad Patrum decreta respiciens, merito a Christo audiat: *Oculi tui columbæ*. Accepi et ego a Dei amantissimo, qui ad extremam feliciter pervenit senectutem, Acacio litteras, in quibus religiosissimum Antiochiæ antistitem vi coactum a quibusdam esse, ut Joannis memoriam celebraret, asseverat: atque illud præterea aperte commemorat, valde eum virum ea in re dolore affectum fuisse, viamque qua a tam præfracta audacia liberaretur quæsiisse: et litteras hac de causa a nobis et pietate tua, ne simul cum quibusdam in eundem errorem duceretur, neve ejusmodi consilia agentibus cederet, impetrare voluisse. At nos, qui ad curam et medicinam faciendam vocati sumus (da enim hoc mihi, ut pro animi mei

Α μεσθαι παρ' ἡμῶν τὴν φροντίδα· ὁ δὲ δυσμενὴς καὶ ἀνήκοος τὴν αὐτοῦ κακόνους αἰτιάσατο, μισήσας τὸ θεραπεύεσθαι. Ἀκούσεται δὲ παρὰ τοῦ δικαίου κριτοῦ, Ἐπειδὴ ἐλάλουν, καὶ οὐχ ὑπηρετοῦσατε· καὶ ἐξέτεινα λόγους, καὶ οὐ προσείχετε, καὶ τὰ τούτοις ἐξῆς. Ἡμῖν μὲν γὰρ τοῖς διδάσκουσι τὰ ἐφ' οἷς ἂν τις εὐδοκιμοίῃ παρὰ Θεῷ, καὶ λίαν ἐσπουδασμένως εἰσηγεῖσθαι πρέπει· καὶ τοῖς ἀντιτείνουσι λέγειν μετὰ τοῦ Παύλου· *Δεδόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ*, τοὺς δὲ ἀπειθοῦντας λοιπὸν ἀνατιθέναι τῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει λέγοντες· *Ἰατρῆυσυμεν τὴν Βαβυλῶνα, καὶ οὐκ ἰάθη*. Ἐγκατελλίπομεν αὐτὴν ὅτι ἡγγικεν εἰς οὐρανὸν τὸ κρίμα αὐτῆς. Οὐκ ἀκόλουθον τοιγαροῦν διὰ τὰς τινῶν ἀντιλογίας εἴπερ τινὲς ὅλως εἰσιν, ἐκ βάθρων ὥσπερ κατασεσέσθαι τοὺς τῆς Ἐκκλησίας θεσμούς, λαϊκοῦ συνταττομένου τοῖς ἐν ἱερατείᾳ διαπρέψασι, καὶ ἐν ἴσῳ μέτρῳ τιμῆς εἰσβαλόντος. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο καλεῖσθαι οἰκουμένην τινες εἰρήνην, ἀλλὰ μάλλον κατατομήν. Ἐγὼ γὰρ τότε φημι κρατύνεσθαι τὸ τῆς εἰρήνης ὄνομα καὶ πράγμα, ὅταν μὴ ταῖς τῶν ἁγίων γνώμαις ἀντιταττώμεθα, μήτε τοῖς ἐκείνων ἀντιπράττωμεν ὅροις. Εἰ γὰρ εἰ τινας τῶν κατὰ τὴν ἐψῶν εὐλαβεστάτων ἀδελφῶν καὶ συνεπισκόπων ὁ μακάριος Ἀλέξανδρος, θρασύστομος ὢν ὄντως, κατὰ τῆς σῆς θεοσεβείας φωνὴν, πεφηνάκιε, καὶ συναρπάσας εἶλεν εἰς τὴν ἐπὶ τοῦτῳ συναίνεσιν, οὐ διὰ τοῦτο πάντως καὶ κρατεῖν ὀφείλει τὸ νόσημα, καὶ ταῖς ἀπάντων καταδόσκεισθαι ψυχαῖς, ἀλλὰ μάλλον οἷα τις λήμῃ τὸν τῆς Ἐκκλησίας ὀφθαλμὸν παραλύουσα, παρ' ὧν ἐκκαθαίρεσθαι· ἵνα δὴ πάλιν ὀρθῶς πρὸς τοὺς τῶν Πατέρων ὄρους ἀποβλέπουσα δικαίως ἀκούῃ περὶ Χριστοῦ· *Οἱ ὀφθαλμοί σου περιστεραί*. Δέδεγμαί οὖν γράμμα κήγῳ παρὰ τοῦ εὐγροτῆτος καὶ θεοφιλεστάτου Ἀκακίου· ἔνθα τὸν εὐλαδέστατον τῆς Ἀντιοχείας ἐπισκοπὸν ἡναγκασθαι παρὰ τινῶν δισχυρίζεσθαι τὴν Ἰωάννου μνήμην ἐπιτελεῖσαι· καὶ δίκνεσθαι μὲν ἐπὶ τοῦτῳ σφόδρα, λύσιν δὲ τινα τῶν ἐκ προπετείας εὐρασθαι ζητοῦντα· καὶ γράμματα περὶ τούτου κομίσασθαι βουλόμενον παρὰ τε ἡμῶν καὶ τῆς σῆς θεοσεβείας, σαφῶς διαγορεύοντα, μὴ συναπάγεσθαι τισι, μηδὲ εἶχειν τοῖς τοιαῦτα συμβουλευέουσιν. Ἀλλ' οἱ πρὸς θεραπείαν κεκλημένοι (δίδου γὰρ μοι λέγειν μετὰ παρρησίας πονέσαντι τὴν ψυχὴν), τραυμάτων προσθήκη μὴ γενώμεθα, ἵνα καὶ τὸ εἶναι παρακολούθημα τῆς ἐτέρων προπετείας ἀποφύγωμεν. Θαυμάζω δὲ κάκεινο, εἰ, τοσούτος ὢν εἰς πολυλογίαν ὁ μνημονευθεὶς Ἀλέξανδρος, καὶ χρόνον οὐ μικρὸν διατριψας ἐκεῖσε, οὐχ ὅπως ἰσχύσας ἀναπεῖσαι τινας πρὸς τοῦτο φαίνεται· εἰς δὲ γραμμάτων διακομιστῆς τοσούτον ἴσχυσεν, ὥς τεθρύλληται, ὥστε δῆμον ἀνάψαι τοσούτον, καὶ κατηνασμένην ὑπόβεισιν χρόνῳ μακρῷ διεγείραι πάλιν, ὅπερ ἐστὶ παντελῶς ἀπίθανον. Ἀλλ' ἔστω καὶ τοῦτο καὶ πιστευέσθω γινόμενον. Ἀλλ' οἶδα τὴν σὴν θεοσεβείαν ἀρριστεύουσαν ἐν λόγοις. Διδάξεις

¹ Joan. vi, 68. ² Jerem. xxxv, 14. ³ II Cor. v, 20. ⁴ Jerem. li, 9.

πάντως τὰ δίδοντα τοὺς τεθορυβημένους. Ἐχεις ἀρκοῦσαν τῶν ἱερῶν κηρυγμάτων τὴν χάριν. Πείσεις, οἶδα, καὶ τοὺς εὐσεβεστάτους βασιλεῖς, ἀγαπᾶν συνήθως τὸ τοῖς κανόσι δοκοῦν. Εὐσεβεῖς γὰρ ὄντες καὶ φιλόχριστοι, θεσμοῖς ἰδίῳις ἐπιτρέψουσιν διοικεῖσθαι τὰς ἐκκλησίας, καὶ τῆς πατρῴας ἀρετῆς ὑπάρχοντες, ζηλωταί, τὰ ἐκείνων μιμήσονται. Μὴ ταττέσθω τοιγαροῦν ὁ ἐκδεδλημένος Ἰεχονίας μετὰ Δαυὶδ τε καὶ Σαμουὴλ τῶν προφητῶν· μὴ δὲ εἰ τισὶν ἀδίκως ἔδωξεν τὸ Εὐδοξίου λείψανον ἐν αὐτοῖς ἀποτεθεῖσθαι τόποις, διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς τὸν ἀνέρον ὡς ἱερὸν εἰσφέρωμεν. Ἐχρῆν γὰρ δέπου μᾶλλον κακεῖνο διόρθωσιν ἐπιζητεῖσθαι παρ' ἡμῶν, οὐκ αὐτὸν μορφοῦσθαι τὰ δεύτερα. Καὶ ταῦτά φάμεν οὐχ ὡς ἐπεμβαίνοντες τῷ κειμένῳ· μὴ γὰρ δοῖν Θεός· οὐδὲ ἐπιχαίροντες ὡς γέγραπται τοῖς ἀλλοτρίοις κακοῖς· οὐ γὰρ οὗτος Χριστιανῶν σκοπός· ἀλλὰ τῆς πρὸς ἀνθρώπων συμπαιδείας, τὸ τῇ Ἐκκλησίᾳ συμφέρον πράττοντες, καὶ τῶν ταύτης κανόνων οὐδὲν ἡγούμενοι προτιμότερον. Εἰ μὲν ἔξῃν οὐδὲν μὲν τοῦτοις λυμῆνασθαι, κατατάττειν δὲ ἐν ἐπισκόποις τὸν καθρημένον· ἦν ἂν εἰκότως εἰπεῖν, ἀγρίους τινὰς καὶ ἀνημέρους τοὺς τοῦτο γενέσθαι διακυλύοντας· ἐπειδὴ δὲ ἀνάγκη κρατοῦντος ἐνδὸς τῆν τοῦ ἐτέρου παραλύεσθαι δύναμιν, νικᾶτωσαν οἱ τῆς Ἐκκλησίας θεσμοί, καὶ ἀποχωρεῖτω τῶν ἱερατικῶν καταλόγων ὁ μὴ λειτουργός. Τοῦτο γὰρ συνάπτει πρὸς εἰρήνην τὰς ἐκκλησίας· τοῦτο πᾶσαν ἡμῖν ὁμοψυχίαν ἀνεργάταιτο. Δίδου τοιγαροῦν ἡμῖν τὸ συνάγεσθαι καθαρῶς μετὰ τῆς σῆς θεοσεβείας, ἐνδὸς καὶ τούτου τελευτήσαντος, ἀμείνω ποιούμενος τὴν πρὸς τοὺς ἐτι ζῶντας ἀγάπην, μᾶλλον δὲ τοὺς τῆς Ἐκκλησίας θεσμούς. »

consilium et institutum; sed id quod homini condolemus, ad utilitatem Ecclesiæ conferimus, canonibus illius nihil præstabilius esse ducentes. Si namque illos sartos tectos conservare, atque exauctoratum inter episcopos censere liceret, recte profecto, qui id quominus fieret impedirent, feri atque immites dicerentur. Quandoquidem vero altero obtinente, alterum consistere non posse necesse sit, sanctiones Ecclesiæ vincant: et ex sacro catalogo, qui sacrorum minister non est, moveatur. Hoc enim ecclesias ad pacem servandam conjungit: hoc animorum consensum omnem perficit. Itaque illud nobis dato, ut pure vos conventus agere, et communicare cum pietate tua possimus: 499 atque tu unius, ejusque defuncti, amorem, post eorum qui adhuc vivunt dilectionem, ac potius post Ecclesiæ sanctiones, habeas. »

ΚΕΦΑΛ. ΚΗ'.

Ὡς ὁ θεὸς Κύριλλος ὁ πατριάρχης θειοτέρα τὴν Ἰωάννου προσηγορίαν ἐδέξατο· καὶ ὡς διέλυσε διὰ τῆς Θεοτόκου τὸ μεταξὺ γενόμενον μῖσος.

Ὁ μὲν οὖν Κύριλλος τοιαῦτα κατὰ τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου ἔγραφε καὶ ἐφρῶναι, προλήψει δουλεύων, ἦν ἐκ πολλοῦ ἔσχε τῷ θεῷ αὐτοῦ Θεοφίλῳ ἐπόμενος· ἐπεὶ δὲ ζήλος ἦν τὸ πραττόμενον, εἰ καὶ μὴ κατ' ἐπίγνωσιν τέως, οὐ φθόνο· οὐδ' ἐνστάσις διαβολικὴ τὸ μαχόμενον, οὐ δαῖν ἐκρίθη Θεοῦ, τοσούτον λόγῳ καὶ ἀρετῇ διαφέροντα ἐν τούτῳ δὴ μόνον σκάζειν, καὶ μὴ τὸ ἀκρον φθάνειν τῆς τελειότητος· ἄνθρωποι γὰρ ἦσαν, καὶ ἀνθρωπίνους ὑπέκειντο πάθεσι. Διὰ τοι τοῦτο καὶ χρόνῳ ὕστερον, πολλῶν καὶ ἄλλων συναλυνόντων, τῷ μεγάλῳ ἐκείνῳ

A dolore, libere dicere possum), ne accessio vulnerrum flamus, sed potius opinionem eam, qua temeritatem aliorum secuti esse videri possumus, fugiamus. 498 Demiror vero hoc quoque, si Alexander, quem diximus, tam ad dicendum promptus et copiosus, et qui non parvo tempore vobiscum isthic versatus sit, aliquos ad hanc rem suasionem sua adducere non potuisse visus est, quam tabellarius unus efficere tantum, sicuti rumoribus fertur, potuit, ut populum commoverit, causamque tempore longiore sopitam denuo excitavit. Quod omnino est incredibile. Verum sit hoc quoque, et ita factum esse credatur. Sed novi pietatem tuam præclaram in eloquentia esse. Docebit ea prorsus, quæ opus est, homines ad tumultum excitatos. Uberem habes sacrarum doctrinarum gratiam. Persuadebis, scio, piissimis etiam principibus, ut more suo in canonum decretis acquiescant. Quod enim veræ pietatis studiosi et Christi amantes sunt, constitutionibus suis ecclesias administrari permittent, paternæque virtutis æmulatores majorum exempla imitabuntur. Ne igitur Jechonias rejectus cum Davide et Samuele prophetis censeatur: neque si quibusdam inique placitum est, ut Eudoxii reliquias eo quo scripsistis reponerent loco, propterea nos quoque profanum ut sacrum in album referamus. Oportuit namque a nobis res illius corrigi, non illum nobis præscribere, et quæ post eum acta sunt constituere. Atque hæc dicimus, non quod jacenti et mortuo illi insultemus: non enim hoc dei Deus: neque quod alienis, sicuti scriptum est, lætemur malis: non enim hoc Christianorum est

consilium et institutum; sed id quod homini condolemus, ad utilitatem Ecclesiæ conferimus, canonibus illius nihil præstabilius esse ducentes. Si namque illos sartos tectos conservare, atque exauctoratum inter episcopos censere liceret, recte profecto, qui id quominus fieret impedirent, feri atque immites dicerentur. Quandoquidem vero altero obtinente, alterum consistere non posse necesse sit, sanctiones Ecclesiæ vincant: et ex sacro catalogo, qui sacrorum minister non est, moveatur. Hoc enim ecclesias ad pacem servandam conjungit: hoc animorum consensum omnem perficit. Itaque illud nobis dato, ut pure vos conventus agere, et communicare cum pietate tua possimus: 499 atque tu unius, ejusque defuncti, amorem, post eorum qui adhuc vivunt dilectionem, ac potius post Ecclesiæ sanctiones, habeas. »

CAPUT XXVIII.

Ut divus Cyrillus per visionem divinam nomen Joannis susceperit: conceptumque antea odium, Dei Genitricis intercessionem, ei remiserit.

Hæc quidem Cyrillus de sacro Chrysostomo et scripsit et sensit, præsumptæ opinioni inserviens, quam dudum patrum suum Theophilum secutus conceperat. Quoniam vero dissidium hoc quidem ex æmulatione, quamvis non secundum scientiam, non autem ex invidia, neque diabolica contentione manavit, non oportere virum et doctrina et virtute præstantem, hac una in re claudicare, quominus ad summam perfectionem perveniret, Deo visum est. Homines enim illi erant, et humanis affectionibus obnoxii. Quapropter aliquanto post,

Cyrillus cum magno illo viro, etiam post ejus mortem, in gratiam rediit, erroremque suum cum multis aliis concitantibus, tum maxime Isidoro Pelusiota nunc reprehensione nunc admonitione eum cohortante, divina etiam et arcaniora quadam revelatione accedente, correxit. Videre namque visus est, seipsum sacris aedibus expulsum esse a Joanne, comitatu et divino, qui circa eum erat, satellitio maxime freto : et matrem Domini pro ipso deprecantem Joannem, atque cum multa etiam alia tum illud præcipue quod pro ipsius gloria plurimum ille decertarit, sicuti dicetur, referentem, ut in sacra templa reciperetur, orare. Hanc visionem cum divus Cyrillus cogitabundus in animo secum volveret, se ipsum quod in sanctum virum invectus esset, damnavit : et deinde ipso quoque re cognita, Ecclesiæ Chrysostomi addictus, virum eum admiratus est, valdeque eum, quod contra illum imprudens prorsus irritatus fuerit, pœnituit. Proinde diversum omnino a priore consilio faciens, synodum provincialem coegit, et Joannis nomen simul et ipse et reliqui magnarum sedium antistites, in sacro albo proposuerunt. Illi vero minus vere dicere videntur, qui Cyrillum libros alios magni Patris abolevisse perhibent. Nam si qua scripta ejus abolenda erant, hæc quæ adhuc exstant, quod consilium institutumque ejus in eis maxime expressum est, abolita oportuisset : nisi Deus utilitatis hominum curam gerens, ea **500** conservasset. Hoc cum in arcana Nicetæ philosophi, qui et David dictus est, historia, et apud alios item invenerim, operi huic meo inserendum esse quoque duxi : ne cui ambigere in mentem veniat, quomodo tanta luminaria, inimicitias mutuas exercentia, ambo ad summam sanctitatem pervenerint, et Ecclesiæ columnæ exsisterint, inimicitias hujusmodi nullum illorum gloriæ detrimentum afferentibus. De his hactenus.

CAPUT XXIX.

Post Atticum ad sedem episcopalem Sisinius est evectus, Philippus Sidites ei postpositus. Qualis is Philippus fuerit. Ut Proclus Cyzicenorū episcopus ordinatus, et tandem non receptus, privatus priusque Constantinopoli egerit.

Attico autem, quemadmodum diximus, defuncto, iugens de legendo atque ordinando episcopo contentio exstitit : quod unusquisque prout alicui faveret, ei thronum committi cupiebat. Proinde quibusdam Philippus presbyter ad sacram sedem evehendus esse videbatur : nonnulli Proclum ei, Chrysostomi discipulum, præferebant. Erat autem et is presbyter. Communiter vero omnes Sisinium idoneum maxime censuerunt. Qui ipse quoque presbyteri dignitate enitebat, non equidem Constantinopoli, sed in suburbano ejus vico, cui nomen est Olea (1), qui ex adverso urbi situs est : quo in loco urbs ipsa cum civibus omnibus festum diem Servatori Christo, quo in cælum assumptus

(1) Ἐλαία, Olea, suburbana Constantinopolis regio.

καὶ μετὰ θάνατον σπένδεται· καὶ μάλιστα Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιώτου, πῇ μὲν ἐλέγχῃ, πῇ δὲ καὶ παραινέσει χρωμένου, διορθώσεως ἀξιούται θεῖα τινὶ καὶ μυστικωτέρᾳ ἀποκαλύψει. Ἐδόκει γὰρ ὁρᾶν αὐτὸν μὲν τῶν ἱερῶν ἐξωθούμενον ὑπὸ Ἰωάννου, παρρησίας μεγίστης ἡξιωμένου τῇ περὶ αὐτὸν πομπῇ καὶ θεῖᾳ δορυφορίᾳ, τὴν δὲ τοῦ Κυρίου μητέρα ὑπὲρ αὐτοῦ τὸν Ἰωάννην ἀντιδοιοῦσαν, καὶ ἀξιούσαν τοῖς ἱεροῖς ἀνακτόροις παραδεχθῆναι αὐτὸν, πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα προβαλλομένην, πρὸς δὲ καὶ ὡς πλείστα ὑπὲρ τῆς αὐτῆς δόξης ἀγωνισάμενον, ὡς λελέξεται. Ὃν ἐν μυστήρι γεγόμενος ὁ ἐσπείσιος Κύριλλος, καὶ ἀναπαύσας ταῦτα τοῖς λογισμοῖς, κατέγνω μὲν αὐτοῦ τῆς ἐπὶ τῷ ἁγίῳ καταδρομῆς· καὶ τουλοιποῦ συνελθὼν αὐτὸς, τῇ κατὰ τὸν Χρυσόστομον Ἐκκλησίᾳ προσέειπε, καὶ διὰ θαύματος ἐποιεῖτο τὸν ἄνδρα, πολλῶν χρώμενος μετὰ μέλῃ. οἷς κατ' ἐκείνου τηπαράπαν ἡρέθιστο ἀγωνῶν. Ὅθεν ἀντίβροπα δρῶν, σύνθετον ἡθροῖζε τοπικὴν· καὶ τοῖς ἱεροῖς δόλοισι τὴν Ἰωάννου κλήσιν καὶ οὗτος καὶ οἱ λοιποὶ τῶν μεγάλων θρόνων ἐνέγραφον. Οὐ μοι δὲ δοκοῦσιν ἀληθῆ λέγειν οἱ φασὶ καὶ βίβλους ἄλλας Κύριλλον ἀφανίσαι τοῦ μεγάλου Πατρός. Εἰ γὰρ ἀφανίζειν ἔδει τὰς νυνὶ σωζόμενας πρὸς τὸ σκοπιμώτατον ἐκείνῃ ἐχρῆν· εἰ μὴ που θεὸς τῆς τῶν ἀνθρώπων ὠφελείας κηδόμενος, αὐτὰς διεσώσατο. Τοῦτο μὲν οὖν ἐν ἀποκρύφῳ ἱστορίᾳ εὐρῶν Νικήτα φιλοσόφου τοῦ καὶ Δαυὶδ, καὶ ἄλλων, καὶ αὐτὸς δὲ ἐν ἔργῳ τῇ παρουσίᾳ ἱστορίᾳ ἐντάττει· ὥς ἂν μὴ τινὶ ἀμφιβάλλειν γένοιτο, πῶς οἱ τοσούτοι φωστῆρες δι' ἐχθρας ἀλλήλοις ἰόντες, ἀγνοσύνῃς καὶ ἀμφῷ εἰς ἄκρον ἦκον, καὶ τῆς Ἐκκλησίας θεμέλιοι ἐχρημάτισαν, μηδὲ μὴ τὸ τῆς ἐχθρας μέγα τὴν κρατοῦσαν δόξαν λυμῆνασθαι δυνηθείσης. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ.

Ὡς μετὰ Ἀττικὸν Σισίνιος εἰς τὸν θρόνον ἀνήχθη· παρώρθη δὲ Φίλιππος ὁ Σιδίτης, καὶ οἶος ἦν. Ἐτι δὲ καὶ ὡς Πρόκλος Κυζικηνῶν χειροτονηθεὶς καὶ μὴ δεχθεὶς, σχολαῖος τῇ Κωνσταντίνου διήγερ.

Ἀττικοῦ δ' ὡς εἴρηται τὸ βιοῦν ἐκμετρήσαντος, πολλὴ τις ἐρασιχέλια περὶ χειριτονίας ἐπισκόπου ἐγένετο· ἕκαστος γὰρ ᾧ προσπαθῶν ἦν, τὸν θρόνον ἀπεχρρίζετο. Τοῖς μὲν γὰρ Φίλιππον τὸν πρεσβύτερον ἔδοκει ἐπὶ τὴν ἱερὰν καθέδραν ἀνάγειν, τισὶ δὲ Πρόκλος ὁ τῷ Χρυσόστομῳ μαθητευθεὶς ἐκρίνετο προτιμότερος. Πρεσβύτερος δὲ καὶ οὗτος ἐτύγχανεν ὢν. Κοινῇ δὲ πᾶσιν ἔδοκει Σισίνιος εἶναι ἀρμοδιώτερος. Πρεσβύτερος δὲ καὶ οὗτος ἀξία διέπρεπεν, οὐκ ἐν τῇ Κωνσταντίνου, ἀλλ' ἐν τινὶ τῶν αὐτῆς προαστείων, ᾧ Ἐλαία ἦν ὄνομα, κεκληρωμένος· ὅπερ ἀντικρῦ μὲν κεῖται τῆς πόλεως· πάνδημον δὲ τῷ χώρῳ ἐορτὴν ἐκείσε ἡ πόλις τῷ Σωτῆρι ἀνῆγε Χριστῷ· ὅπνιχα ἀναληφθεὶς, παλινδρομος τῷ Πα-

τρι ἦκε. Τῇ δὲ πολλῇ πλὴθει καὶ διαφερόντως μάλα κεχαρισμένος ἦν ὁ Σισίνιος· ὅτι περ ἅμα τε περιθόγτος ἐν ἀρετῇ ἦν, καὶ πολλὴν ἐπὶ τῶν πτωχῶν πρόνοιαν καὶ ὑπὲρ δύναμιν ἐποιεῖτο. Ἐνθεν τοι καὶ τοῦ λαοῦ βιασμένου καὶ ἐκνικήσαντος, Σισίνιος ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνέβαινεν· ἐφ' ᾧ χαλεπήνας ὁ πρεσβύτερος Φίλιππος ὅτι αὐτοῦ προεκρίθη, πολλὰ τῆς χειροτονίας ἐκείνου καθήπτετο ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ συγγραφείσῃ Χριστιανικῇ ἱστορίᾳ. Οὐ μόνον γὰρ ἐκείνον διέβαλεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς χειροτονήσαντας καὶ τὸν δῆμον· καὶ οὕτω κατέδραμεν, ὥς μηδ' ἐλθεῖναι τινὰ τὰ εἰρημένα συγγραφῆς ἀξιώσαι· ἐπεὶ τοὶ γε οὐδ' ἐκείνῳ τις συγγνώμῃ τῆς προπετείας, τοιαῦτα γράφει ἀνασχομένῳ. Ἐπεὶ δὲ τούτου ἐμνήσθη, μικρὰ καὶ περὶ αὐτοῦ διαλαθεῖν δίκαιον. Φίλιππος οὗτος· ἐκ Σίδης μὲν τῆς Παμφυλίας ὠρμαῖτο, ὅθεν καὶ ὁ σοφιστὴς Τρωῖλος ἦν, οὗ καὶ συγγενὴ ἑαυτὸν εἶναι ἔλεγε· διάκονος δὲ ὢν, ταπολλὰ τῷ μεγάλῳ Ἰωάννῃ συνῆργτην Κωνσταντίνου ἐπιτροπεύοντι. Περὶ δὲ λόγους πονῶν, πολλὰ καὶ παντοῖα βιβλία περὶ αὐτὸν ἡθροίζε. Τὸν δ' Ἀσιανὸν χαρακτήρα ζηλώσας, πολλὰ συνέγραφε. Τὸ δὲ Ἰουλιανοῦ κατὰ τῶν ἱερῶν βιβλίων ἀνασχευάζων σύγγραμμα, λαμπρὸν ἐξεδίδου. Καὶ ἄλλο δὲ πυκνὸν συντεταχὺς, *Χριστιανικὴν ἱστορίαν* ὠνόμασεν· ἦν εἰς ἑξ καὶ τριάκοντα διεῖλε βιβλία, ὧν ἕκαστος τόμος περιεῖχε πολλοὺς· ὥς εἶναι πάντας χιλίους σχεδόν. Τῷ δὲ τόμῳ ἰσάζει ἕκαστος τόμος ὑπόθεσις. Πολλὰς δὲ τῶν ὧν τῷ συγγράμματι ἐπισφάρι, δι' ὧν δεικνύειν βούλεται ἑμπεῖρον ἑαυτὸν τῶν Ἑλληνικῶν μαθημάτων· πυκνῶς γὰρ γεωμετρικῶν, μουσικῶν τε καὶ ἀστρονομικῶν θεωρημάτων ἐν μνείᾳ γίνεται· νήσων τε θέσεις ἐκφράζει, καὶ ὀρίων καὶ δένδρων, καὶ ἄλλων, μὴ προστηκόντων τῷ προκειμένῳ· οὗ χάριν ἐκλυτοῦς αὐτῷ καὶ χαλρὴν προέεισιν ἡ πραγματεία. Διὸ καὶ ἰδιώταις καὶ παιδείας μετασχόντοισιν ἀρετὴν καθίστα τὸ σύγγραμμα. Οἱ μὲν γὰρ ἰδιώταις τὸ κομψὸν οὐ συνορῶσι τῆς φράσεως· οἱ δὲ παιδείας μετασχόντες τὸ ταυτολογεῖν καὶ ἄκαιρα συγγράφειν ἐν μέμψει τίθενται. Ἀλλὰ περὶ μὲν ἐκείνων ὥς ἕκαστῳ βούλησις ἔσται, χρνεῖ· συγγείει δὲ τοὺς χρόνους τῆς ἱστορίας· τῆς γὰρ Θεοδοσίου βασιλείας εἰς μνήμην γενόμενος, αὐθις τὰ κατὰ τὸν πολὺν Ἀθανάσιον ὀπίσω γενόμενος διηγείται· καὶ τὸ ἦθος τοῦτο, οὐκ ἐπ' ἐκείνου μόνου, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πολλῶν ἐτέρων ποιεῖ. Καὶ περὶ μὲν Φιλίππου τοσαῦτα. Σισίνιος δὲ, τοῦ Κυζικηνῶν προέδρου θανόντος, τὸν θεῖον Πρόκλον τῇ Κυζικῇ χειροτόνει. Καὶ δὴ Πρόκλῳ ἐν παρασκευῇ ὄντι περὶ αὐτὴν χωρεῖν, φθάνουσιν ἐκεῖνοι καὶ χειροτονοῦσιν ἄνδρα σεμνὸν τινα, Δαλμάτιον ὄνομα, ἀσκητικαῖς πόνοις ἐγγεγυμνασμένον. Καὶ τοῦτο ἔδρων, ἐν δευτέρῳ τὸν νόμον θέμενος· ὃς ἐκέλευε παρὰ γνώμην τοῦ ἐπισκόπου τῆς Κωνσταντίνου χειροτονίαν μὴ γίνεσθαι. Ὁ μὲν οὖν Πρόκλος, τούτου γενομένου, κατ' ἑαυτὸν συνεστέλλετο, ἐκκλησίας μὲν μηδεμιᾶς προϊστάμενος, ταῖς δὲ τῆς Κωνσταντίνου

ad Patrem revertit, celebrat. Populo universo charus præcipue Sisinius fuit, cum propter virtutis claritatem, tum ob eximiam in pauperes, supra vires etiam ejus, curam. Quapropter plebs vi effecit atque evicit, ut is in thronum sit sublatus. Qua re offensus Philippus presbyter, quod ille scilicet sibi prælatus esset, electionem et ordinationem ejus plurimum reprehendit, in ea quæ ab ipso conscripta est Christiana historia. Non Sisinium vero tantum, sed et consecratores ipsos et populum calumniose perstrinxit: atque in eos ita invectus est, ut quæ ille dixerit, nemo historia digna judicaret: neque quispiam ei tam temerariæ audaciæ, qui scribere talia sustinuerit, veniam concedat. **501** Et quia ejus mentionem fecimus, æquum est ut pauca de eo dicamus. Philippus iste Sidæ in Pamphylia ortus est, unde etiam sophista Troilus genus duxit, ejusque adeo cognatum se Philippus esse dixit. Diaconus cum esset, cum magno Joanne episcopatum Constantinopoli gerente, multum fuit. Quod vero in scribendo elaboraret, multos et varios collegit libros. Multa etiam, Asianum affectans dicendi genus, conscripsit. Opus vero magnificum, in quo Juliani contra sacra Biblia scriptum evertit, reliquit. Aliud quoque volumen composuit, quod *Christianam Historiam* nominavit. In eo triginta et sex libri sunt, quorum quisque tomos plures habet: adeo ut omnes ad millenarium fere numerum pertingant, et habet suum tomos quisque argumentum. Multam vero in opus id materiam congegessit, declarare volens, non imperitum se Græcarum disciplinarum esse. Frequenter namque geometricarum, arithmeticarum, musicarum et astronomicarum commentationum mentionem facit. Prosequitur quoque insularum situs, et montium. Arbores describit, et alia quædam, ad argumentum institutum nihil pertinentia. Proinde lucubratio ea, utpote ad ostentationem composita, laxa et soluta est: et propterea indoctis simul et doctis inutilis esse videtur. Indocti enim styli elegantiam non perspiciunt: eruditi autem, eandem rem aliis verbis repeti, et multa intempestive scribi, reprehendunt. Verum de scriptis ejus, ut quisque volet, judicabit. Historiæ vero tempora confundit. Nam imperii Theodosii memoriam faciens, actiones magni Athanasii tanto post tempore repetit: et consuetudinem hanc non in illo tantum, verum etiam in multis aliis servat. Hæc de Philippo. Porro Cyziceno episcopo mortuo, Sisinius divinum Proclum ecclesiæ Cyzici episcopum ordinat (2). Sedenim cum Proclus, ut eo transiret, in procinctu esset, homines ibi episcopum prævenientes ordinant Dalmatium quemdam, virum venerandum et in monasticis laboribus exercitatum. Id illi fecerunt, sanctione illa contempta, quæ præter sententiam episcopi Constantino, poli-

(2) Socrates dicit, legem hanc de unius Attici persona constitutam fuisse. Lib. vii, cap. 28.

tani ordinationem fieri vetat. Hoc ubi ita est factum, Proclus non oppugnavit : et ecclesiæ quidem nulli præfuit, **502** in Constantinopolitana autem Ecclesia docendo floruit. De quo postea loco suo dicam.

CAPUT XXX.

De maximarum episcopatum sedium præfectis, aliisque virtute atque doctrina præstantibus divinis viris.

Sisinius postquam in episcopatu non duos integros exegit annos, decessit, castitate vitæ et pauperum cura, quemadmodum diximus, celebris. Moribus affabilis et simplex fuit, a negotiis et rerum actionibus abhorrens, quam ob causam in eos qui curiose se negotiis immiscent, acerbior erat, apud quos contra et ipse non admodum decentem gloriam est consecutus. Innocentio, optimo urbis Romæ episcopo, Bonifacius successit : atque huic Zosimus, Zosimo rursum admirandus Celestinus. Alexandriæ Cyrillus adhuc enituit. Antiochiæ vero, divino Alexandro Theodotus in episcopatu subrogatus est, castitatis decus et ornamentum, morum vir mansuetudine (si quis alius) et ipse et præterea exacta vivendi ratione maxime ornatus. Hic sodalitatem Apollinaris scissam reliquo orthodoxorum et recte sentientium gregi, precibus apud Deum interpositis, immiscuit, una Ecclesia facta. Verum sic quoque multi in instituto suo permanserunt, labem pristina veluti præclarum quiddam retinentes. Hierosolymis Cyrillo divinus Joannes successerat. Deinde autem post Nepotem, Ecclesiæ ibi habenas sibi commissas gubernaverat Prayllius, re ipsa suo nomini respondens : quo mortuo, locum ejus per successionem Juvenalis obtinuit. Eis ipsis annis ecclesiam Cyri quoque gubernavit sapienter et doctrinis magnus Theodoretus, vir in Græcis juxta et Christianis disciplinis præclarus, qui libros multos Ecclesiæ utiles reliquit. Viguit tum etiam Theodorus ille Mopsuestiensis Ecclesiæ antistes, qui cum ecclesiarum omnium doctor fuit, tum adversus hæreticorum phalanges fortiter, ut primum virum decet, rem gessit : quique cum Diodoro magno familiariter vivens, doctore eo usus est : et sodalis atque condiscipulus divi Joannis, **503** pariter cum eo Diodorum audivit. Sex is et triginta annos contra Arianam factionem aperto Marte pugnavit, et adversus Apollinaris prædonum more structas insidias constanter decertavit : hæreditariam autem Christi populum doctrinis optimis et præceptis fovit. Erat huic etiam frater Polychronius, qui optime vixit, et itidem optime docuit, vitæ scilicet ex æquo doctrina respondente. Apamenorum hic ecclesiæ pastorale munus sortitus est. Ecclesiæ vero Edessenzæ divinus ille præfuit Nonus, qui primariam in urbe Antiochena luxu perditam Menadem, verborum persuasionem adductam, et præter opinionem omnem Deo consecratam, nympham et sponsam purissimam illi repræsentavit, pro Mar-

ΚΕΦΑΛΑ. Δ'.

Περὶ τῶν ἐν ταῖς μεγίστοις τῶν ὁρθῶν προεδρευόντων, καὶ δόλων ἀρετῇ λόγοις διαπρεπόντων θείων ἀνδρῶν.

Σισίνιος δὲ, οὐδὲ ὅλους δύο διαρκέσας ἐνιαυτοῦ, ἐτελεύτα, ὁρθότητι βίου σώφρονος καὶ φιλοπτωχία, ὡς εἴρηται, περιώνυμος· τὸ δὲ ἦθος εὐπρόσιτος καὶ ἀπλοῦς, καὶ ἀπραγμοσύνη συζῶν· ὅθεν καὶ τοῖς φιλοπράγμοσι λυπηρὸς ἦν, δι' ὃ καὶ παρ' αὐτοῖς δόξαν εἶχεν οὐκ εὐπρεπῇ. Ἰννοκέντιον δὲ ἐκείνου τὸν ἀριστερόν τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπον Βονιφάτιος διεδέχετο· τὸν δὲ Ζώσιμος· τὸν δὲ Ζώσιμον αὐτοῖς ὁ Θεοπέσιος Κελεστίνος. Κατὰ δὲ τὴν Ἀλεξάνδρου Κύριλλος ἐτι διέπρεπεν. Ἐν δ' Ἀντιοχείᾳ μετὰ τὸν θεῖον Ἀλέξανδρον Θεόδοτος ἱεράτευσε, τῆς σωφροσύνης ὁ μαργαρίτης, πρῶτος εἶπερ τις ὢν καὶ ἀκριβεῖς βίου μάλα κοσμούμενος· ὃς δὴ καὶ τὸ διεβρώγος τῆς Ἀπολλινარიου φατρίας, τῇ λοιπῇ τῶν ὁρθοδόξων ποίμνῃ λιπαρηθεὶς, ἀνέμιξε, μίαν Ἐκκλησίαν ποιήσας. Πολλοὶ δὲ καὶ οὕτω διέμειναν τὴν προτέρην λώβην οἷά τι ἐπίσημον ἔχοντες. Ἐν δὲ τοῖς Ἱεροσολύμοις τὸν Θεοπέσιον Ἰωάννην, ὃς μετὰ Κυρίλλον ἦν, Ἰβραὺλλιος μετὰ Νέπωτα τοῦ τῆς Ἐκκλησίας οὐρακας πιστευθεὶς διεδέχετο, ἀνὴρ τῷ ὄντι φερώνυμος· οὗ τελευτήσαντος, Ἰουδενάβιος τὸν τόπον τῆς ἐκείνου διαδοχῆς ἀπεπλήρου. Τοῖς δ' αὐτοῖς ἔτεσι καὶ ὁ πολὺς ἐν σοφίᾳ καὶ λόγοις Θεοδώριτος τὴν Κυρεστών ἐπιστρόφευεν Ἐκκλησίαν, ἀνὴρ καὶ κατ' ἄμφω τὰς παιδείας τῇ θ' Ἑλλήνων καὶ Χριστιανῶν ἐπίσημος, καὶ πολλὰς τῇ Ἐκκλησίᾳ βέλους· πολὺ τὸ ὠφέλιμον ἔχουσας καταλιπών. Ἠκμαζε δὲ καὶ Θεόδωρος ἐκεῖνος Μοψουεστίας τὴν Ἐκκλησίαν διέπων, διδάσκαλος μὲν πάσης Ἐκκλησίας ὢν, κατὰ δὲ πάσης αἰρετικῶν φάλαγγος ἀριστεύων· ὃς Διοδώρῳ μὲν τῷ πάντῳ συγγενόμενος, τῆς διδασκαλίας ἀπήλαυσε, συγχωινωνδὸς δὲ καὶ συμφοιτητῆς τοῦ Θεοπεσιίου Ἰωάννου ἐγένετο· ἐπίσης γάρ καὶ ἄμφω τῆς Διοδώρου γλώσσης ἀπήλαυον. Ἐπὶ ἐξ δὲ καὶ τριάκοντα ἔτη οὗτος διετέλει κατὰ τῆς Ἀρειανικῆς συμμορίας παραταττόμενος· καὶ κατὰ τῶν λόγων Ἀπολλινარიου ληστρικῶς ἐπιβουλευόντων στεβρῶς ἠγωνίζετο· τὸν Χριστοῦ δὲ κληρον ταῖς ἀρίσταῖς διδασκαλαῖς διέτρεφεν. Ἦν δὲ τούτῳ καὶ ἀδελφός· Πολυχρόνιος ὄνομα, ἀρίστη μὲν χρώμενος βίῳ, καὶ τὸν λόγον σύμφωνον τῷ βίῳ πλουτών, τῆς δὲ Ἀπαμῆων Ἐκκλησίας τὴν ποιμαντικὴν κληρωσάμενος. Τῆς δ' ἐν Ἐδέσσει Ἐκκλησίας Νόνος ἐκεῖνος προεστῆκε ὁ Θεοφόρος· ὃς τὴν πρώτην τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ μαينάδων λόγους ὑπαγαγών, καὶ ἀφιερῶσας παρὰ δόξαν Θεῷ, νύμφην ἀγνωστάτην προσήγεν αὐτῷ, ἀντὶ Μαργαρίτῃ Πελαγίαν κατονομάσας· δι' ἧς τὸ τῶν θείων χρημάτων Θεοῦ πῖλαγος ἂν τις θαυμάσειεν. Ἠκμαζε δὲ μάλιστα διαφερόντως ἀσκητικῇ παλαίστρᾳ καὶ βίῳ διαφανεὶ Εὐθύμιος ἐκεῖνος

ὁ μέγας ὁ τὴν ἔρημον εἰς πόλιν μετασκευάσας· Συμεὺν τε ὁ τὴν ἐπὶ στύλου πρῶτος κατοίκησιν ὑποδείξας· Νεῖλός τε ὁ θεσπέσιος ἀσκητής· ὃ τε τοῦ Πηλουσίου Ἰσιδώρου, καὶ ὁ πολυθρύλλητος ἀσκητὴς Μάρκος, Ἰωάννη τῷ πάνυ μαθητευθέντες· καὶ Πρόκλος ὁ θαυμαστός, σχολαῖος διδάγων· καὶ ἄλλοι πλείστοι, περὶ ὧν ἐς ὕστερον διαλήψομαι.

A garita Pelagium eam cognominans, in qua certe merito aliquis divini iudicii pelagus admiretur. Viguit vero tum maxime quoque in ascetica palestra præcipuus, et vita monastica illustris, magnus ille Euthymius, qui solitudinem in urbis formam redegit. Et Symeon qui primus domicilium in columna habere instituit : insuper Nilus, Ascetes venerandus : Isidorus Pelusiota, et decantatus monachus Marcus, Joannis magni discipuli. Proculus præterea ille admirandus, quietam degens vitam, et alii quamplurimi, de quibus postea et dicam.

ΚΕΦΑΛ. ΛΑ΄.

Ὡς μετὰ Σισίνιον Νεστόριος ὁ αἰρετικὸς χειροτονεῖται ἐπίσκοπος· καὶ ὡς συγγεῖν ἐξ ἀλαζονείας τὴν Ἐκκλησίαν ἐπέβαλεν.

Τοῦ δὲ πατριάρχου Σισίνιου, ὡς εἴρηται, τὸ βιοῦν μεταλλάξαντος, δεῖν ἐδόκει τοῖς ἐν ὑπεροχαῖς μηδένα τῶν τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὴν ἐπισκοπὴν προάγειν, διὰ τοὺς ὡς ἔτυχε χαριζομένους ἐπικενῆς. Ἦσαν γὰρ καὶ αὐτοὶ οἱ μὲν Φιλίππῳ, οἱ δὲ Πρόκλῳ σπουδάζοντες· ἐξ ἀλλοδαπῆς δὲ τινα προχειρίζεσθαι ἤθελον. Ἦν δὲ τις καὶ ἑκεῖνο καιροῦ, ἐν Ἀντιοχείᾳ ποιοῦμενος τὰς διατριβὰς, τὸ γένος Γερμανικεὺς, εὐφωγὸς τε καὶ εὐδαλός, τὴν κλήσιν Νεστόριος· ὃν ὡς περὶ τὸ διδάσκειν δεξιῶς ἔχοντα, ἐκ τῆς Ἀντιόχου μεταστέλλεσθαι ἔγνωσαν. Περιβόητος δὲ καὶ ἐν σωφροσύνῃ μάλιστα ἦν. Τριῶν δὲ παραβρυέντων μηνῶν, ἀγεται καὶ αὐτίκα εἰς τὴν τῆς Κωνσταντινου ἐπισκοπὴν προχειρίζεται. Ὅποιος δὲ τὴ ἡβὴς ἦν, ἐκ τῆς πρώτης αὐτοῦ διδασκαλίας κατεμηνύετο. Μετὰ γὰρ τὴν χειροτονίαν τὴν περιβόητον ἐκαίνην ἀφῆκε φωνὴν ἐπὶ παρῃσι τοῦ πληθους, πρὸς τὸν βασιλεῖα τὸν λόγον ποιούμενος· « Δός μοι, λέγων, ὦ βασιλεῦ, καθαρὰν τὴν γῆν τῶν αἰρετικῶν· καγὼ σοὶ τὸν οὐρανὸν ἀντιδώσω. Σὺ μοι τοὺς αἰρετικοὺς κάθειλ· καγὼ συγκαθελῶ σοὶ τοὺς Πέρσας. » Ὡν εἰρημένων, οἱ μὲν πολλοὶ καὶ ἀποδοχῆς ἤξιον· τοὺς δ' ἀκριβῶς εἰδότας γνώμην ἐκ λόγου κρίνειν οὐ διεδίδρασκον οὔτε τὸ κοῦφον τῆς διανοίας, οὔτε δ' αὖ τὸ θυμικὸν ἐν ταυτῇ καὶ κενόδοξον· ὅτι μὴδὲ καλῶς τῶν ἐνταῦθα γευσάμενος, εἰς τοὺς ὑπὲρ τῶν τοιούτων προήχθη λόγους. Ζῆλον δ' ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας δέθιν αὐχῶν, τὸν τῶν Ἀρειανῶν εὐκτῆριν οἶκον κατέσπα. Οἱ δ' οὕτω κατασπώμενον ὀρῶντες αὐτὸν, πῦρ ἐμβαλόντες, οὐ μόνον ἔκεινον, ἀλλὰ καὶ πολὺ τι μέρος τῶν παρακειμένων τῷ τόπῳ ἀνήλισκον. Πρὸς δὲ καὶ Ναυατιανοὺς ταράττειν ἐπέβαλεν. Οὐ μόνον δὲ τούτους, ἀλλὰ καὶ ὅσοι περὶ Ἀσίαν καὶ Λυβίαν καὶ Καρίαν Τεσσαρεσκαίδεκαίτιμι ἦσαν, ἐτι δὲ καὶ περὶ Μίλητον καὶ Σάρδεϊς, ὧν πολλοί, καὶ στάσεως δι' αὐτὸν γενομένης, τὸν βίον ἀπέλιπον. Προφάσεως δ' εἰλημμένος, ὅτι περ οἱ Μακεδονίου Ἀντωνίου τὸν Γέρμης ἐπίσκοπον, σφόδρα ἐκεῖνους κελεύσει Νεστορίου ἐλαύνοντα, διεχρήσαντο, υποβαλόντες τινας, ἐν δευτέρῳ τάγαθὸν τοῦ ἡδέος ποιούμενους, καὶ τὰς ἐκεῖνων ἐκκλησίας ὑφέλατο· τὰς τε ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Κυζίκῳ, καὶ τοῖς Ἑλλησποντιοῖς ἀγροῖς· ὧν τινες βιαζόμενοι καὶ τῇ τοῦ ὁμοουσίου πίστει συνέ-

CAPUT XXXI.

Ut post Sisinium Nestorius hæreticus episcopus ordinatus, per arrogantiam turbis et tumultibus complere Ecclesiam instituerit.

Sisinio patriarcha defuncto, sicuti dictum est, eis qui honores et magistratus gerebant, placuit, neminem ex ejus Ecclesiæ clero episcopum creare, propter vanam eorum, qui honorem talem temere, quibus ipsi saverent, mandatum volebant, gratiam. Rursus enim alii Philippo, alii vero Proclo cupiebant, sed aliunde quempiam designare visum est. Erat tum Antiochiæ, Germaniciensis patriæ, vocalis et facundus Nestorius : hunc quod in dicendo promptus et facilis esset, Antiochia accersendum statuerunt, qui laudem etiam castitatis meruerat maximam. Præterierant menses tres, et ille adducitur, et episcopus Constantinopolitanus creatur. Qualis vero is vir fuerit, prima statim ejus concio indicavit. Illico namque post consecrationem, decantatam **504** illam propalam apud populum, ad imperatorem verba dirigens, emisit vocem : « Da mihi, inquit, o imperator, terram ab hæreticis liberam et puram, et ego tibi cælum vicissim redam. Tu mihi hæreticos extirpa, et ego tibi Persis delendis adero. » Hæc ejus dicta multi quidem comprobarunt. Qui vero certo sciunt animum ex verbis dijudicandum esse, illi mentis ejus levitatem, animum arrogantem, et vanam gloriam affectantem, deprehenderunt : propterea quod, cum nondum quidquam ibi satis degustasset, ad ejusmodi productus sit verba. Zelum vero et æmulationem deinde pro Ecclesia spirans, ædem prætoriam Arianorum demolitus est. Atque illi templum suum dirutum cernentes, igne insuper con-

fidem contulere. Accidit porro ut qui alios ita ecclesiis expelleret, ipse quoque ejiceretur, cum de repente bellum acre adversus Ecclesias concitasset. Id bellum inde sumpsit exordium.

505 CAPUT XXXII.

Ut Nestorius in ipso flagranti crimine per discipulum suum Anastasium sit deprehensus, Christum Dominum nudum hominem dicere, et sanctam Christi Veiparam matrem Christi genitricem appellare. Et quæ de eo memoriæ prodiderit Socrates, ecclesiasticus historicus. Et de prodigio quod in ecclesia accidit.

Anastasius quidam presbyter in maximo apud Nestorium honore fuit, comes protectionis ejus, cum ille se ad episcopatum ineundum conferret. Quo tempore etiam ad Theodorum Mopsuestensem divertit, dogmatibusque ejus auditis, a vera pietate Nestorius ipse transversim actus est: quem admodum Theodulus in epistola scribit. Anastasius igitur iste, acer Judaicorum dogmatum et actionum Nestorii suator, verba aliquando in ecclesia Constantinopolitana ad Christi fidelem populum faciens, hoc propalam et aperte dicere ausus est: Mariam θεοτόκον, hoc est Deigenitricem, nemo vocato. Maria enim homo fuit. Ut autem ab homine Deus gignatur, fieri non potest. Dolum hunc cum primum Eusebius rhetor deprehendisset, eundemque deinde et clerus, et pietate in populo præstantissimus quisque graviter ferret, et elocutionem ejusmodi blasphemiam esse putaret, et elocutionem ejusmodi blasphemiam esse putaret, et parvus tumultus excitatus est. Dudum enim de theologia et Christi divinitate edocti fuerant, quod videlicet ille œconomiae seu administrationis gratia veluti homo purus, haudquaquam a divinitate secesserit, ea in re apostoli Pauli verbo fidem habentes, qui dicit: *Etiam si Christum secundum carnem cognovimus, nunc tamen non cognoscimus*¹, et rursum: *Quapropter relinquentes eum qui de Christo instituit sermonem, ad perfectionem contendamus*². Turba tali, sicuti fieri assolet, gliscente, Nestorius impietatis dux non solum Anastasium non reprehendit atque inhibuit, verum etiam studiose laudavit, et dictis ejus assensum prorsus suum præbuit: eum quem in pretio habebat, ut blasphemum arguere nolens. Et quod contendendi studio teneretur, frequentius in ecclesia docuit, et ubique vocabulum Dei Genitricis exterminavit, a seipso pleraque illegitime et subrepticie statuens atque confingens, aperteque animi sui venenum eructans, ad blasphemiam se dedit. Proinde quaestione hujus rei apud omnes divulgata, atque aliis aliter eam accipientibus, dissidium in Ecclesia ortum est: atque homines sicuti in nocturna pugna inter se sunt conflictati, nunc hæc nunc illa affirmantes et negantes. **506** Nestorius vero a multis existimatus est, Dominum merum hominem esse opiuari, atque olim Pauli Samosatani et Photini intermortuum dogma renovare, et in Ecclesiam

θαινο. Οὕτω δ' ἐκείνῳ ἄλλους τῶν ἐκκλησιῶν ἐξαλαύνουντι, καὶ αὐτὸν ἐξαλαθῆναι συνέβαιναν, ἀκήρυκτον πόλεμον κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐγείραντα. Ἡρξάτο δὲ ὁ πόλεμος ἐνθένδε σὺν τὴν ἀρχῇν.

ΚΕΦΑΛ. ΑΒ'.

Ὅπως ἐφωράθη Νεστόριος δι' Ἀναστασίου τοῦ μαθητοῦ ψιλὸν ἀνθρώπον τὸν Κύριον λέγων, καὶ Χριστοτόκον καλῶν τὴν ἁγίαν Χριστοῦ Θεομήτορα. Καὶ ὅλα περὶ αὐτοῦ Σωκράτης ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστορεῖ συγγραφεὺς· καὶ περὶ τοῦ γεγονότος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καιροῦ τεραστίου.

Ἀναστάσιος τις πρεσβύτερος, Νεστορίῳ διὰ τιμῆς μάλιστα ὢν, ὃς καὶ συνέδημος αὐτῷ πρὸς τὴν ἐπισκοπὴν ἀπαίροντι ἐγεγόνη· ὅτε καὶ Θεοδώρῳ τῷ Μοψουεστίας παραγενόμενος, τοῦ εὐσεβεῖν παρετράπη, τῶν ἐκείνου δογμάτων ἀκροασάμενος ὁ Νεστόριος, ὡς ἐν ἐπιστολῇ Θεόδουλου· ἱστορεῖ· ὁ τοίνυν Ἀναστάσιος· οὗτος διάπυρος τῶν Νεστορίου ἰουδαϊκῶν δογμάτων, καὶ σύμβουλος τοῖς πρακτέοις καθεστηκώς διήλθεν ποτε ἐπ' ἐκκλησίας τῷ φιλοχρίστῳ λαῷ ἀνὰ τὴν Κωνσταντινίου ποιούμενος, ἀναφανδὸν τάδε εἰπεῖν ἐτόλμησε· Θεοτόκον τὴν Μαρίαν καλεῖται μηδεὶς· Μαρίαν γὰρ ἀνθρώπος ἦν. Ὑπὸ δὲ ἀνθρώπου θεὸν τεχθῆναι ἀδύνατον. Τοῦ δὲ βήτορος· Εὐσεβίου τὸν δόλον πρῶτως φωράσαντος, ἔπειτα δὲ καὶ τῶν περὶ τὸν κλήρον καὶ ὅσων ἐν εὐσεβείᾳ ἐγκριτον, χαλεπῶς ἐνεγκόντων, καὶ βλασφημίαν ἡγησασμένων τὴν διήλθεν, τάρachος οὐκ ὀλίγος ἤγχετο. Ἦσαν καὶ γὰρ πάλοι τὴν κατὰ Χριστὸν θεολογίαν ἐκδιδαχθέντες, ὡς μηδαμῶς αὐτὸν τῆς οἰκονομίας χάριν οἵαπερ ἀνθρώπον ψιλὸν ἀποδιστῆν τῆς θεότητος, πειθόμενοι τῇ τοῦ Ἀποστόλου φωνῇ, *Εἰ καὶ ἐτήνωκαμεν κατὰ σάρκα Χριστὸν, λέγοντες, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκουμεν*· καὶ αὐθις· *Διὸ ἀφέντες τὸν περὶ τοῦ Χριστοῦ λόγον, ἐπὶ τὴν τελειότητα φερόμεθα*. Τῆς δὲ ταραχῆς ὡς εἰκὸς ἀκμαζούσης, Νεστόριος ὁ τῆς ἀσεθείας καθηγῆτης οὐ μόνον τὸν Ἀναστάσιον οὐκ ἐξήλεγχέ τε καὶ διεκώλυεν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον κυροῦν ἐσπευδε· καὶ τοῖς ἐκείνῳ εἰρημένους· ἀτεχνῶς τὴν ῥοπὴν ἐδίδου, μὴ ὡς βλάσφημον τὸν αὐτῷ τιμώμενον διανοούμενος· ἐξελέγχεσθαι· φιλονεικώτερον δὲ διακείμενος, συνεχέστερον ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας ἐδίδασκε· καὶ πανταχοῦ τὴν Θεοτόκος φωνὴν ἐξώριζεν ἐξ ἑαυτοῦ πρεργγάρων καὶ συντιθεῖς· καὶ βλασφημώτερον διέτιθετο, τὸν τῆς ψυχῆς ἴον διαβρῆδην ἐξερευγόμενος. Διὸ τῆς περὶ τούτου ζητήσεως ἐπὶ πάντας διαδοθείσης, καὶ ἄλλων προστιθεμένων, διαίρεσις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐγένετο· καὶ ὡς ἐν νυκτομαχίᾳ καθεστηκότες, ἀλλήλους ἐβαλλον, νῦν μὲν ταῦτα, νῦν δ' ἐκεῖνα ἐπιφθεγγόμενοι καὶ ἀρνούμενοι. Νεστόριος δὲ δόξαν εἶχε πρὸς πολλοῖς, ψιλὸν ἀνθρώπον δογματίζων τὸν Κύριον, καὶ τὸ πάλαι τεθηκὸς δόγμα Παύλου τοῦ ἐκ Σαμοσάτων καὶ Φωτεινοῦ αὐθις ἀνανεῶν, καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἡρέμα εἰσάγων. Καὶ ἐπὶ τόσῳ ἡ περὶ τούτου ζητήσις ἐκινήθη, ὡς καὶ οἰκουμένης δεηθῆναι συνόδου. Σωκράτης δ' ὁ

¹ II Cor. v, 16. ² Hebr. vi, 1.

τὴν Ἑκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν συντεταχώς, τὰδε Α
 περὶ τῆς δόξης Νεστορίου διέξουσιν· « Ἐγώ, φησὶ,
 τοῖς παρὰ Νεστορίου ἐκδοθεῖσι λόγοις ἐντυχὼν, ἀγ-
 νοῶντα τὸν ἄνδρα ἐφεύρισκον, καὶ μετὰ ἀληθείας
 ἔρω. Οὐδὲ γὰρ οὔτε ἀπεθανόμενος· πρὸς αὐτὸν, ὃν
 εἶχεν ἐλαττωμάτων ἐμνήσθην, οὔτε χαριζόμενός
 τισιν, ἀ ἐλαττοῦντα ἐφεύρον ἐκθίσσομαι. Οὐ μοι δο-
 καί ὁ Νεστόριος, οὔτε τὸν Σαμοσατέα Παῦλον, οὔτε
 μὴν Φωτεινὸν μιμούμενος, ψιλὸν ἄνθρωπον λέγειν
 τὸν Κύριον· ἀλλὰ τὴν λέξιν μόνην ὡς τὰ μορμολύ-
 κεια πεφύκεται. Καὶ τοῦτο πέπονθεν ὑπὸ ἀμαθίας
 πολλῆς· φυσικῶς γὰρ εὐλαὸς ὢν, πεπαιδευθῆναι
 μὲν ἐνομίζετο, τῇ δὲ ἀληθείᾳ ἀνάγωγος ἦν, καὶ
 τὰς τῶν παλαιῶν ἐρμηνεύων βίβλους, ἀπηξίου μαν-
 θάνειν. Τυφόμενος γὰρ ὑπὸ τῆς εὐγλωττίας, οὐκ
 ἀκριδῶς προσεῖχε τοῖς παλαιοῖς, ἀλλὰ πάντων Β
 κρείττονα ἐνόμιζεν ἑαυτόν. Αὐτίκα γοῦν ἠγνόησεν
 ὅτι ἐν τῇ Καθολικῇ Ἰωάννου γέγραπται ἐν τοῖς πα-
 λαιοῖς ἀντιγράφοις, ὅτι Πᾶν πνεῦμα ὃ λυεῖ τὸν
 Ἰησοῦν, ἀπὸ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστι. Ταύτην γὰρ
 τὴν διάνοιαν ἐκ τῶν παλαιῶν ἀντιγράφων περιεῖλον
 οἱ χωρίζοντες ἀπὸ τοῦ τῆς οἰκονομίας ἀνθρώπου βου-
 λόμενοι τὴν θεότητα, διὸ καὶ οἱ παλαιοὶ ἐρμηνεύς
 αὐτὸ τοῦτο ἐπεσημάναντο, ὡς τινες εἶεν ῥαδιουρ-
 γήσαντες τὴν ἐπιστολὴν, λυεῖν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὸν
 ἄνθρωπον θέλοντες. Συνανειληπταὶ δὲ ἡ ἀνθρωπότης
 τῇ θεότητι, καὶ οὐκέτι εἰσὶ δύο, ἀλλὰ ἓν· τοῦτο
 θάρβουντες οἱ παλαιοὶ, Θεοτόκον λέγειν τὴν Μαρίαν
 οὐκ ὤκνησαν. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Παμφίλου Εὐσέβιος
 ἐν τῷ τρίτῳ λόγῳ τῷ εἰς τὸν Βίον Κωνσταντίνου
 κατὰ λέξιν ταῦτα φησὶ· Καὶ γὰρ καὶ γέννησιν ὑπο-
 μένειν ὁ μεθ' ἡμᾶς Θεὸς δι' ἡμᾶς ἠνέσχετο· καὶ
 τόπος αὐτοῦ τῆς ἐσάρκου γεννήσεως ὀνομαστὶ παρ'
 Ἑβραίοις ἡ Βηθλέεμ ἐκρητύετο. Διὸ δὲ καὶ ἡ βα-
 σίλισσα Ἑλένη ἡ θεοφιλεστάτη τῆς Θεοτόκου τὴν
 κύησιν μνήμασι θαυμασίοις ἐκόσμει, παντοίως τὸ
 τῆδε ἱερὸν ἄντρον φαίδρυνουσα. Καὶ Ὀριγένης δὲ ἐν
 τῷ τρίτῳ τόμῳ τῶν εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους τοῦ
 Ἀποστόλου Ἐπιστολὴν, ἐρμηνεύων πῶς Θεοτόκος
 λέγεται πλατέως ἔξητασε. Φαίνεται τοίνυν ὁ Νεστό-
 ριος ἀγνοήσας τὰς πραγματείας τῶν παλαιῶν· διδὼ,
 καθὼς ἔφην, τὴν λέξιν μόνην περιστάται. Οὐ μόνον
 δὲ τὴν λέξιν, ἀλλὰ καὶ παντελῶς Θεὸν εἶναι τὸν
 γεννηθέντα ἠγνόησατο. Ὁ γὰρ γεννηθεὶς ἐκ τῆς
 ἀγίας Παρθένου ἐστὶν ἐσταυρωμένος, ὅστις Κύριός
 ἐστι τῆς δόξης, ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος· Εἰ γὰρ
 ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύ-
 ρωσαν. Νεστόριος δὲ λέγει· « Μὴ καυχῶ, Ἰουδαῖε·
 Θεὸν οὐκ ἐσταύρωσας, » ὡς τοῦ Κυρίου τῆς δόξης οὐκ
 ἐσταυρωμένου. Ἐπεὶ δὲ ψιλὸν οὐ λέγει ἄνθρωπον
 τὸν Χριστόν, ὡς Φωτεινὸς ἢ Παῦλος ὁ Σαμοσατεύς,
 καὶ αἱ ἐκδοθεῖσαι αὐτοῦ προσομιλαίαι διδάσκουσιν·
 ὡς οὐδαμοῦ τὴν τοῦ Θεοῦ Ἀδού ὑπόστασιν ἀναίρει,
 ἀλλὰ πανταχοῦ ἐνυπόστατον αὐτὸν ὁμολογεῖ, καὶ
 ἐνωσίον. Οὐ μὴν, ὡς Φωτεινὸς καὶ ὁ Σαμοσατεύς,
 ἀναίρει αὐτοῦ τὴν ὑπαρξίν· τοῦτο γὰρ καὶ Μανι-
 χαῖοι καὶ οἱ ἀπὸ Μοντανῶ δογματίζοντες ἐτόλμησαν.

sensum inducere. In tantum sane quæstio hæc agi-
 tata est, ut universali etiam opus esset synodo.
 Porro Socrates, qui *Ecclesiasticam historiam* con-
 scripsit, de Nestorii opinione hæc commemorat.
 « Ego, inquit, cum edita a Nestorio scripta lege-
 rem imperitum hominem esse reperi: atque id ita
 vere dicere possum. Neque enim odio ductus, te-
 nuitatis ejus qua aliis inferior fuit, meminero; ne-
 que cuiquam gratificatus, quibus alios superavit
 dotes exponam. Non mihi videtur Nestorius vel
 Paulum Samosatenum, vel Photinum imitatus,
 merum hominem Dominum dicere, sed vocabulum
 ipsum tantum sicuti larvam reformidat, idque
 propter multam imperitiam facit. Cum namque na-
 turali quadam facundia præditus esset, probe qui-
 dem eruditus esse putabatur: re autem ipsa in-
 ductus, et veterum interpretum libros versare no-
 luit: siquidem expellitæ linguæ volubilitate elatus,
 animum ad illorum scripta non accurate intendit,
 sed seipsum omnibus præstantiorem esse duxit.
 Itaque illud statim ex catholica Joannis Epistola,
 quod in vetustis exemplaribus scriptum est ignora-
 vit: *Quod spiritus omnis, qui Jesum solvit, ex Deo*
non est ¹. Nam sententiam hanc, qui ab admi-
 nistratione hominis in Christo divinitatem segre-
 gare voluerunt, ex antiquis exemplaribus sustule-
 runt. Quapropter et prisci interpretes hoc ipsum
 indicarunt, fuisse nimirum quosdam, qui Episto-
 lam eam depravarint, hominem a Deo solvere
 volentes. Assumpta autem est a divinitate huma-
 nitas, et jam non duo sunt, sed unum: quo vete-
 res freti, Mariam Θεοτόκον, hoc est, Dei Genitri-
 cem dicere non dubitarunt. Sic enim et Eusebius
 Pamphili in tertio de Vita Constantini libro, hac
 de re ad verbum inquit: *Nam et nativitatem qui est*
nobiscum Deus, nostra causa subire sustinuit, et
locus nativitatis ejus in carne nominatim apud
Hebræos Bethlehem prædictus est. Quamobrem etiam
 Dei amatissima Helena Augusta, gestationem
 uteri Dei Genitricis admirandis monumentis colo-
 nestavit, et sacrum illud atrum multifariam ex-
 ornavit. 507 Origenes vero et ipse in tertio Com-
 mentariorum, in Epistola ad Romanos, ² tomō,
 quomodo Dei Genitrix dicatur exponens, copiose
 id explicat. Apparet igitur, Nestorium lucubrati-
 ones veterum ignorasse. Proinde, sicuti dixi, locu-
 tionem solam oppugnat. (Quin ille non vocabulum
 ipsum modo, sed prorsus etiam Deum esse, qui
 genitus est, negavit. Qui enim ex Virgine sancta
 natus est, idem crucifixus quoque est, qui
 quidem Dominus est gloriæ, quemalmodum
 Apostolus ait: *Si enim cognovissent, Domi-
 num utique gloriæ non crucifixissent* ³. Nestorius
 autem inquit: « Ne glorieris, Judæe, Deum non
 crucifixisti: » perinde atque Dominus gloriæ cruci-
 fixus non esset. Quandoquidem quod Christum,
 non purum hominem dicat, sicut Photinus, aut

¹ Joan. iv, 3. ² I Cor. ii, 8.

Paulus Samosatenus, homilæ seu populares ejus conciones editæ docent. Nunquam enim Dei Verbi subsistentiam tollit, sed ubique id in carne subsistere, et carni inesse profitetur. Nec ille, sicut Photinus et Samosatenus, subsistentiam ejus abolet: nam id Manichæi et Montanistæ quoque opinari sunt ausi. Sic ego Nestorium sentire invenio, atque id simul et ex libris ejus quos legi, et ex sectatorum ejus dictis animadverti. Non parvam vero turbam orbi universo inceptiæ Nestorii peperere. » Hæc Socrates. Εἰ cum ille sic blaterans nugaretur, ut detestandum quiddam in Ecclesia fieret, accidit. Nam primarii cujusdam magistratus servi, crudelliter ab hero accepti, ad ecclesiam confugere: et ferrum in manibus habentes, ad sæctionem sacrificii aram irruere: cumque inde jubarentur et cogerentur exire, haudquaquam paruerunt, divinas cæremonias impediētes: et diebus pluribus strictos et coruscantes enses præ se ferentes, ut obvios omnes ferirent, parati fuere. Atque ubi clericum quemdam trucidarunt, aliumque insuper vulnerarunt, postremo tandem seipsos interemerunt. Porro ex eis qui aduere, quidam in aliis ominis esse, templi profanationem et inquisitionem, prædixit: poetæ cujusdam iambos allegans ejuscemodi:

*Assuevit omen ferre triste, sanctius
Si forte templum polluat piaculum.*

508 Nec ille prorsus non vera dixit. Cum enim divisionem populi et dissidium, tum ejus qui seditionis ejusmodi discessionis auctor esset, abrogationem prædicere visus est. Enimvero Nestorius non aliis tantum, sed Proclo quoque per dissensionem adversatus est. Cum enim ille in ecclesia docens, Nestorio præsidente, orationem in hæc verba conceptam haberet: « Virginalis hodie, o fratres, celebratur conventus: exsulet natura, chorus ducat hominum conditio: coegit et convocavit nos sancta Dei Genitrix, impollutum decus atque ornamentum virginitatis; » ob eam causam ad contentionis studium delapsus Nestorius, dissidere quam maxime a Proclo cœpi.

CAPUT XXXIII.

De epistolis sancti Cyrilli ad Nestorium: item de duodecim capitulis, in quibus illius carpit peruersam opinionem. Præterea quæ de Nestorio scripserit Cælestinus.

Sed enim divinus quoque Cyrillus, ubi Nestorii blasphemias audivit, unam atque alteram ad eum dedit epistolam, in quibus disertis verbis eos qui non aperte Christum Deum profiterentur, sed blasphemis verbis hominem deiferum atque organum seu instrumentum divinitatis esse dicerent, anathema esse proclamavit. Cui Nestorius litteris rursus obviavit, conviciis simul et blasphemis rem agens. Eis vero Nestorii litteris, **509** ingentes hæresis fluctus eructantibus, acceptis, cum quatuor quibusdam alijs, provinciale Alexandria synodum congregavit, atque ei utriusque ultro citroque datas epistolas exhibuit, quarum exempla et synodi ipsius decreta ad veteris Romæ episco-

Οὕτω μὲν τὸν Νεστόριον ἐγὼ φρονούντα εὐρίσχω ἐκ τῶν ἀνέγνων αὐτοῦ λόγων, καὶ ἀφ' οὗ οἱ ἐρασταὶ αὐτοῦ λέγουσιν. Οὐ μικρὰν μὲν τοι παραχρῆν τῇ οἰκουμένην ἡ ψυχρολογία Νεστορίου ἐκίνησεν. » Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὁ Σωκράτης· ἐπὶ δὲ τῇ ἐκείνου ἐρεσχέλει καὶ τι τεκμήριον μυσαρὸν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν συνέβη γενέσθαι. Δοῦλοι γάρ τινος τὰ μεγάλα ισχύοντος, ἀπηνοῦς τοῦ δεσπότου πειρώμενοι, τῇ ἐκκλησίᾳ προσήεσαν, ξίφεσι δὲ τὰς δεξιὰς καθοπλίσαντες, εἰσπρόχουσι τὸ θυσιαστήριον. Ἐκεῖθεν δ' ἐξίναί ἀναγκαζόμενοι, οὐδενὶ τρόπῳ ἦσαν πειθῆναι, ἀλλ' ἐμποδῶν ταῖς θείαις λατρείαις ἐγίνοντο· καὶ ἐν πολλαῖς ἡμέραις στιλοῦμενα τὰ ξίφη προεδιημένοι, ἑτοίμοι βάλλειν ἦσαν πάντα τὸν προσιδόντα. Καὶ δὴ τινὰ τῶν κληρικῶν κτείναντες, καὶ ἄλλον τραυματίαν ποιήσαντες, τέλος ἀποσφάττουσιν ἑαυτούς. Τῶν τις δὲ παρόντων μὴ καλὸν εἶναι τεκμήριον τὸν μολυσμὸν τοῦ νεῶ διττὸν ὄρευνεν, ἐπιφέρων καὶ τινὰς ἰάμβους ἀνδρὸς ποιητοῦ, τὰδε διεξίοντα:

*Σημεῖα καὶ γὰρ ταῦτα γίνεσθαι φίλει,
Ὅταν τι ναοὶς ἐγκατασκήψῃ μύσος.*

Καὶ πάντως οὐκ ἡτέρεσι τῶν λόγων· ἐδόκει γάρ τὴν τοῦ πλήθους προσημαίνειν διαίρεσιν, καὶ τὴν τοῦ αἰτίου τῆς διαιρέσεως ταύτης καθαίρεσιν. Νεστόριος δὲ οὐ τοῖς ἄλλοις μόνον, ἀλλὰ καὶ Πρόκλῳ εἰς διάστασιν ἦκε· διδάσκοντι γὰρ ἐπ' ἐκκλησίας ἐκείνῃ Νεστορίου προκαθημένου, τοιάνδε συνθεὶς ὁμιλίαν ἀνέγνω· « Παρθενικὴ πανήγυρις σήμερον, ἀδελφοί· ἀνέγνω· « Παρθενικὴ πανήγυρις σήμερον, ἀδελφοί· σκιρτάτω ἡ φύσις· χορευέτω ἡ ἀνθρωπότης. Συνεκάλεσε γὰρ ἡμᾶς ἡ ἅγια Θεοτόκος, τὸ ἀμόλυτον κειμήλιον τῆς παρθενίας. » Διὰ τοῦτο φιλονεικῶς ἐκείνῳ διατεθεὶς, εἰς μεγίστην κατέστη διαφορὰν.

ἐκείνῳ διατεθεὶς, εἰς μεγίστην κατέστη διαφορὰν.

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ΄.

Περὶ τῶν πρὸς Νεστόριον ἐπιστολῶν τοῦ ἁγίου Κυρίλλου· εἰ δὲ καὶ περὶ τῶν δυοκαίδεκα κεφαλαίων, δι' ὧν τῆς ἐκείνου κακοδοξίας καθάπτεται· καὶ περὶ ὧν Κελεστίνος ἔγραψε περὶ Νεστορίου.

Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ ὁ Θεοπέσιος Κύριλλος τῶν Νεστορίου διαχούσας βλαφημιῶν, πρώτῃ καὶ δευτέρῃ ἐπιστολῇν ἔπεμπε· ἐν αἷς διαβρόντην κατέδοτο, τῶν μὴ σαφῶς ὁμολογούντων Θεὸν τὸν Χριστὸν εἶναι, βλασφημίᾳ δὲ ῥήμασι λεγόντων ἀνθρώπον Θεοφόρον εἶναι καὶ ὄργανον θεότητος, ἀνάθεμα εἶναι. Νεστόριος δὲ, γράμμασιν αὐθις ἐκείνῳ ἀντέπιπτεν, ὑβρίζων τε ὅμα καὶ βλάσφημα προτίμενος. Ἄ δὴ γράμματα Νεστορίου δεξάμενος· Κύριλλος· πολλὴν τὸν σάλον ἐξευεργόμενα τῆς αἰρέσεως, μετὰ καὶ τινων ἐτέρων τιτράδων τοπικῇ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ σύνοδον ἤθροικώς, τὰ παρ' ἀμφοτέρων ἀλλήλοις γραφέντα ἐμφανῇ ἐποίησε παρόρησιν τῇ συνόδῳ γυνάξαν. Ὡν τὰ ἴσα καὶ τὰ τῇ συνόδῳ ὁδῶντα τῷ τῆς

πρεσβυτέρως Ῥώμης ἐπισκόπῳ Κελεστίνῳ ἀνέπεμπε. Τρίτην δ' ἄλλην ἐπιστολὴν Νεστορίῳ ἐπέστελλεν· ἐν ἣ καὶ τὰ πολυθρύλλητα ἐβ' κεφάλαια μετ' ἀναθεματισμῶν συμπαρέκρουεν. Ἄ δὴ καὶ τῷ παρόντι ἐκθεῖναι δίκαιον ἡγημαί, οὕτω διεξίοντα·

« Εἰ τις οὐχ ὁμολογεῖ Θεὸν εἶναι κατὰ ἀλήθειαν τὸν Ἐμμανουήλ, καὶ διὰ τοῦτο Θεοτόκον τὴν ἁγίαν Παρθένον (γεγέννηκε γὰρ σαρκικῶς σάρκα γεγονότα τὸν ἐκ Θεοῦ Θεὸν Λόγον), ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις οὐχ ὁμολογεῖ σαρκὶ καθ' ὑπόστασιν ἠνωσθαι τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγον, ἕνα τε εἶναι Χριστὸν μετὰ τῆς ἰδίας σαρκὸς, τὸν αὐτὸν δηλονότι Θεὸν ὁμοῦ τε καὶ ἀνθρωπῶν, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις ἐπὶ τοῦ ἐνὸς Χριστοῦ διαίρει τὰς ὑποστάσεις μετὰ τὴν ἔνωσιν, μόνῃ συνάπτων αὐτὰς συναφείᾳ τῇ κατὰ τὴν ἀξίαν, ἡγουν αὐθεντίαν ἢ δυναστείαν, καὶ οὐχὶ μᾶλλον συνειδότη καθ' ἔνωσιν φυσικὴν, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις προσώποις δυσὶν, ἡγουν ὑποστάσεσι, τὰς τε ἐν τοῖς εὐαγγελικοῖς καὶ ἀποστολικοῖς συγγράμμασι διανέμει φωνὰς ἐπὶ Χριστῷ παρὰ τῶν ἁγίων λεγομένας, ἢ παρ' αὐτοῖς, περὶ αὐτοῦ· καὶ τὰς μὲν ὡς ἀνθρώπῳ παρὰ τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγον ἰδικῶς νοουμένας προσάπτει, τὰς δὲ ὡς θεοπρεπεῖς μόνῳ τῷ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγῳ, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις τολμᾷ λέγειν θεοφόρον ἀνθρώπον τὸν Χριστὸν, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον Θεὸν εἶναι κατὰ ἀλήθειαν, ὡς Ἰῶν ἕνα καὶ φύσει καθ' ὃ γέγονε σὰρξ ὁ Λόγος, καὶ κεκοινώνηκε παρακλησίᾳς ἡμῖν αἵματος, καὶ σαρκὸς, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις λέγει Θεὸν ἢ Ἀσποτότην εἶναι τοῦ Χριστοῦ τὸν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγον, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον τὸν αὐτὸν, Θεὸν ὁμολογεῖ καὶ ἀνθρώπον, ὡς γεγονότος σαρκὸς τοῦ Λόγου κατὰ τὰς Γραφάς, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις φησὶν ὡς ἀνθρώπον ἐνηργῆσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου τὸν Ἰησοῦν, καὶ τὴν τοῦ Μονογενοῦς εὐδοξίαν περιῖσθαι ὡς ἑτέρῳ παρ' αὐτῷ ὑπάρχοντι, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις τολμᾷ λέγειν τὸν ἀναληφθέντα ἀνθρώπον συμπροσκυνεῖσθαι δεῖν τῷ Θεῷ Λόγῳ καὶ συνδοξάζεσθαι, καὶ συγχρηματίζειν Θεὸν, ὡς ἕτερον ἑτέρῳ (τὸ γὰρ σὺν ἀεὶ προστιθέμενον τοῦτο νοεῖν ἀναγκάσει), καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον μίᾳ προσκυνήσει τιμᾶν τὸν Ἐμμανουήλ, καὶ μίαν αὐτῷ τὴν δοξολογίαν ἀνάπτειν καθὼ γέγονε σὰρξ ὁ Λόγος, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις φησὶ τὸν ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν δεδοξάσθαι παρὰ τοῦ Πνεύματος, ὡς ἄλλοτρίᾳ δυνάμει τῇ δι' αὐτοῦ χρώμενον, καὶ παρ' αὐτοῦ λαβόντα τὸ ἐνεργεῖν δύνασθαι κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων, καὶ τὸ πληροῦν εἰς ἀνθρώπους τὰς θεοσημίας, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον ἰδίον αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα φησὶ, δι' οὗ καὶ ἐνηργήκε τὰς θεοσημίας, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις ἀρχιερέα καὶ ἀπόστολον τῆς ὁμολογίας ἡμῶν γεγενῆσθαι Χριστὸν, ὡς ἡ θεία λέγει Γραφή (προσεκόμεναι γὰρ αὐτὸν ὑπὲρ ἡμῶν εἰς ἑσμήν εὐωδίας τῷ Θεῷ καὶ Πατρί)· εἰ τις τοίνυν ἀρχιερέα καὶ ἀπόστολον ἡμῶν γενέσθαι οὐκ αὐτὸν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, ὅτε γέγονε σὰρξ καὶ καθ' ἡμᾶς ἀνθρώπος, ἀλλ' ὡς ἕτερον ἰδικῶς ἀνθρώπον παρ' αὐτὸν ἐκ γυναικός· εἰ τις λέγει καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ προσενηγεῖν αὐτὸν τὴν προσφορὰν, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον ὑπὲρ μόνων ἡμῶν (οὐ γὰρ

pum Cœlestinum misit. Ad Nestorium insuper tertiam dedit epistolam, cui multum celebrata illa duodecim capita, una cum anathematismis adiunxit: quæ ut hic insererem, æquum esse duxi. Ea sic habent : « Si quis non profitetur verum Deum esse Emmanuelem, proindeque virginem Mariam Dei Genitricem (genuit enim illa carnaliter eum qui caro factus est), Deum scilicet ex Deo Verbum) anathema sit. Si quis non profitetur carni secundum subsistentiam unitum esse id quod est ex Deo patre Verbum, unumque esse Christum cum propria carne, eundem scilicet Deum simul et hominem, anathema sit. Si quis in uno Christo subsistentias dividit post unionem, sola eas connectens conjunctione, quæ secundum dignitatem sive auctoritatem aut potestatem est, et non potius unione naturali, anathema sit. Si quis duabus personis sine subsistentiis in Christo, voces in evangelicis et apostolicis scriptis, vel a viris sanctis, vel ab ipso de seipso tributas dividit, et alias quidem ut homini, extra id quod ex Deo Patre est Verbum, proprie convenientes, alias vero veluti Deo congruentes ei soli quod ex Deo Patre est Verbo accommodat, anathema sit. Si quis dicere audeat hominem Deiferum Christum, et non potius verum Deum esse, utpote unum et quidem natura Filium, quatenus Verbum caro factum est, et nobiscum æqualiter de sanguine et carne (extra peccatum) participavit, anathema sit. Si quis dicit Deum aut Dominum Christi esse, quod ex Deo Patre est Verbum, ac non potius eundem Deum profitetur et hominem, cum Verbum caro factum sit, secundum Scripturas, anathema sit. Si quis dicit veluti hominem Jesum a Deo Verbo agitatam, eique præclaram Unigeniti gloriam circumdatam esse, ut qui alius ab ipso existeret, anathema sit. Si quis dicere audeat, hominem assumptum una cum Deo Verbo adorari et glorificari et laudari, dicique Deum debere, sicuti alterum cum altero **510** (particula enim Con adjecta, sæpè id cogitare atque intelligere cogit), ac non potius Emmanuelem adoratione una honorandum, et unam ei glorificationem tribuendam esse, quatenus Verbum caro factum est, anathema sit. Si quis dicit unum Dominum Jesum Christum glorificatum esse a Spiritu, perinde atque aliena virtute usus sit, et ab illo acceperit, ut efficax contra impuros spiritus esset, et divina miracula inter homines edere posset, ac non potius proprium ipsius Spiritum profiteretur, per quem divina fecit miracula, anathema sit. Si quis pontificem et apostolum confessionis nostræ factum esse Christum, sicuti divina refert Scriptura (obtulit enim seipsum pro nobis in odorem suavitatis Deo Patri), si quis, inquam, pontificem et apostolum nostrum factum esse, non ipsum Dei Verbum, cum caro et sicut nos sumus homo factum est, sed tanquam alium propria et peculiari quadam ratione ab eo qui ex muliere est, hominem : præterea si quis eum etiam pro seipso, et

non potius tantum pro nobis oblationem obtulisse A
dicit (neque enim oblatione opus habuit, qui peccatum non novit), anathema sit. Si quis non profitetur carnem Christi vivificam et propriam ipsius, quod ex Deo Patre est, Verbi, sed alterius cujusdam ab ipsa esse, veluti ei juxta dignitatem conjuncti, sive quasi solam divinam habitationem in ea haberit, et non potius (quemadmodum diximus) vivificam, quæ Verbi propria facta sit, omnia vivificare valentis, anathema sit, Si quis non profitetur Dei Verbum carne passum esse, et carne crucifixam, et carne mortem gustasse, atque primogenitum ex mortuis factum esse, quatenus vita et vivificans est, utpote Deus, anathema sit. » Cœlestinus autem Romanus episcopus, divini Cyrilli litteris acceptis, et sinistra præterea de Nestorio fama audita, ad eum scripsit : decem exactis diebus, si adhuc in eadem impietate perseveraret, non amplius eum ad communionem admittendum, sed potius omnino sacerdotum Christi catalogo eximendum : illosque adeo ad communionem recipiendos esse, qui propterea ab eo, quod pro fide rectæ stetissent, excommunicati fuerant. Porro non Nestorio modo Cyrillus et Cœlestinus, sed etiam Joanni Antiocheno, Theodoti successori, et Juvenali Hierosolymitano, hæresim Nestorii exponentes, scripserunt. 511 Ipse quoque Joannes ad Nestorium epistolam dedit, admonens hominem, ne a patria fidei professione deficeret, sed recte Filium Dei ex sancta Dei Genitrice Maria genitum esse profiteretur, neque in duo eum partiretur, neque etiam juxta progressum seu profectum deificatum esse diceret, apostolicam illi etiam vocem subjiciens, quæ est : *Misit Deus Filium suum factum ex muliere*¹. Et simul illi suavit, ne sententiam ipse suam ut rectam et certam retineret, sed potius quod in commune commodum atque utile esset, sequeretur. Misit insuper ad eum, quas Cœlestinus et Cyrillus scripserant litteras. Nestorius sibi ipsi obsecutus est. Et quoniam sciebat ecclesiarum præsules Ecclesia ita turbata baudquaquam tacituros, Theodosium permovit, ut sacram ad Cyrillum mitteret, in qua multa illi objiciebat, et multa minabatur, nisi in Nestorii decretis aquiesceret. Et cum talibus litteris se illum pessumdaturum existimaret, magis etiam commotum excitavit. Accepto namque Spiritu divino Cyrillus, ad ipsum imperatorem et Augustas libellos docte compositos misit, quibus simul certam rectæ fidei professionem, et perversam Nestorii vecordiae opinionem ostendit : tum autem, ut synodus universalis cogeretur petiit, ut Nestorii res certo in apertum proferrentur.

CAPUT XXXIV

De tertio sancto universali Ephesio concilio, in quo Nestorio episcopatus est abrogatus.

Theodosius imperialibus litteris suis in metropoli Epheso locorum omnium episcopos convenire jussit, sacram Pentecostes diem, qua convenirent,

¹ Galat. iv, 4.

αν ἰδεῖσθαι προσφορὰς ὁ μὴ εἰδὼς ἀμαρτίαν), ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις οὐχ ὁμολογῇ τὴν τοῦ Κυρίου σάρκα ζωοποιὸν εἶναι, καὶ ἰδίαν αὐτοῦ τοῦ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγου, ἀλλ' ὡς ἑτέρου τινὸς παρ' αὐτόν· συνημμένου μὲν αὐτῷ κατὰ τὴν ἀξίαν, ἤγουν ὡς μόνην θείαν ἐνοίκησιν ἐσχηκότος, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον ζωοποιόν, ὡς ἔφημεν, ὅτι γέγονει τοῦ Λόγου τοῦ τὰ πάντα ζωογονεῖν ἰσχύοντος, ἀνάθεμα ἔστω. Εἰ τις οὐχ ὁμολογῇ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον παθόντα σαρκί, καὶ ἐσταυρωμένον σαρκί, καὶ θανάτου γευσάμενον σαρκί, γεγονότα τε πρωτότοκον ἐκ τῶν νεκρῶν, καθὼς ζωὴ τέ ἐστι καὶ ζωοποιὸς ὡς Θεός, ἀνάθεμα ἔστω. » Κελεστίνος δ' ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος τὰ τοῦ θείου Κυρίλλου δεξάμενος γράμματα, ἔτι δὲ καὶ τὰς δυσφημίας Νεστορίου, γράφει Νεστορίῳ μετὰ δέκα παραδρομὴν ἡμερῶν, εἰ ἔτι τῇ ἰσῇ δυσσεβεῖ ἐπιμένει, μηκέτι εἶναι κοινωνικόν, ἢ ὅλως τοῦ καταλόγου τῶν ἱερῶν Χριστοῦ· ἐκείνους δὲ μᾶλλον εἶναι παραδεκτούς εἰς κοινωνίαν, οἱ τῷ τῆς ὁρθῆς πίστεως ὑπερίστασθαι, ἀκοινωνήτοι ὑπ' ἐκείνου κατέστησαν. Οὐ μόνον δὲ Νεστορίῳ Κύριλλος τε καὶ Κελεστίνος ἔγραψαν, ἀλλὰ καὶ Ἰωάννη τῷ Ἀντιοχείας, ὃς Θεόδοτον διεδέξατο, καὶ Ἰουδενάτῳ τῷ Ἱεροσολύμων, τὰ τῆς αἰρέσεως Νεστορίου παραδιδόντες. Ἀλλὰ μὴν καὶ Ἰωάννης καὶ αὐτὸς Νεστορίῳ ἐπιστολὴν ἔπεμπε, παραινῶν, μὴ τῶν πατρῶν ἐξίτασθαι, ὁρθῶς δ' ὁμολογεῖν τὴν Ἰδίαν τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς ἀγίας γεννηθῆναι Θεοτόκου Μαρίας, καὶ οὐκ εἰς δύο αὐτὸν μερισθῆναι, ἀλλ' οὐδὲ κατὰ προκοπὴν θεωθῆναι ὑποβάλλων καὶ τὴν ἀποστολικὴν βῆσιν ἣ φησιν, *Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικός*. Εἰσηγεῖτό τε ἅμα, μὴ τὸ δόξαν ἐκείνῳ ὡς ἀσφαλὲς κατέχειν, ἀλλὰ τὸ κοινῇ συμφέρον μᾶλλον αἰρεῖσθαι. Συναποστέλλει μόντοι ἐκείνῳ καὶ ἄπερ Κελεστίνος τε καὶ Κύριλλος διεπέμψαντο γράμματα. Εἰς αὐτὸν δὲ γενόμενος ὁ Νεστόριος, καὶ γνοὺς ὡς οἱ τῶν ἐκκλησιῶν ἡγεμόνες οὐκ ἀνέχονται σιωπᾶν οὕτω τῆς Ἐκκλησίας ταραττομένης, παρεσκευάζει Θεοδόσιον, σάκραν πέμπειν Κυρίλλῳ, ἐν ᾗ πλείστα ἐμέμφετο καὶ διεπίλει, εἰ μὴ τοῖς ὅροις Νεστορίου ἐμμένει. Καὶ κατακτυπεῖν ἐντεῦθεν δοκῶν, ἐκείνον μᾶλλον ἐρεθίζων διήγειρε· Πνεῦμα γὰρ θεὸν ἀναλαβὼν Κύριλλος, αὐτῷ τε βασιλεῖ καὶ ταῖς βασιλίσσαις γενναίους μάλα λόγους συντεταχώς, ἐπέμπε, ἐν οἷς τό τε τῆς ὁρθῆς πίστεως ἀκριδὲς ὑποδείκνυσιν, καὶ τὸ τῆς Νεστορίου φρενοδραβείας κακόδοξον· ἅμα δὲ καὶ σύνοδον οἰκουμένην ἦται συγκροτηθῆναι, ὡς ἂν τὰ κατὰ Νεστόριον ἀσφαλῶς γυμνασθῇ.

ΚΕΦΑΛ. ΛΔ'.

Περὶ τῆς ἐν Ἐφέσῳ ἀγίας τρίτης καὶ οἰκουμένης συνόδου· καὶ ὡς καθιέρωθῇ Νεστόριος.

Καὶ δὴ βασιλικαῖς γράμμασιν ἀνὰ τὴν Ἐφεσίαν μητρόπολιν ἀλισθῆναι τοὺς ἀπανταχοῦ ἱερεῖς· ἔγραψε Θεοδόσιος, ἀποφύνας καὶ τῆς συνελέουσας τὴν ἡμέ-

ραν εἶναι τὴν ἁγίαν Πεντηκοστήν, ἐν ᾗ τὸ ζωοποιὸν τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις ἐπεφοίτησε Πνεῦμα· καὶ ταῦτα τοῖς γράμμασι προστιθείς· «Ὡς οὐδεμίαν ἔξει πρὸς Θεὸν, οὐδὲ πρὸς ἡμᾶς ἀπολογία, ὃ μὴ παραχρῆμα κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς εὐρισκόμενος· ὃ καλούμενος γὰρ, φησὶν, εἰς ἱερατικὴν σύνοδον καὶ μὴ προθύμως συντρέχων, οὐκ ὀρθῆς δέικνεται συνειδήσεως.» Ὁ μὲν οὖν Νεστόριος ἄτε δὴ οὐ πόρρω τῆς Ἐφεσίων ἀφιστηκώς, σὺν δ' ἅλῳ πολλῷ εὐθύς μετὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα ἀνὰ τὴν Ἐφεσον ἐφθάνεν, πολλοὺς ἐκεῖσε συνιόντας τῶν ἐπισκόπων εὐρών. Ἀπήντα δὲ καὶ Κύριλλος σὺν τοῖς μετ' αὐτοῦ πρὸ τῆς ἀγγελθείσης ἡμέρας. Γιουβενάλιος δὲ μετὰ πέμπτην ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ἐφθάνει σὺναμα τοῖς Παλαιστινίσις ἐπισκόποις· οἱς ἀθροιζομένοις ὁ περιδότης καὶ μέγας Εὐθύμιος Πέτρῳ τῷ τῶν Σαρακηνῶν ἐπισκόπῳ ἀπὸντι ἐνεκελευέτο, Κυρίλλῳ τῷ τῆς Ἀλεξάνδρου προέδρῳ καὶ Ἀκακίῳ τῷ Μελιτινῆς ἐπισκόπῳ καθάπαξ ἐπεσθαι, ἐπειπὼν, ὅτι στύλοι καὶ δροφοὶ τῆς ὀρθῆς οὗτοι ὑπάρχουσι πίστεως. Κελεστίνος δ' ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος διὰ τὰ κατὰ θάλατταν προσδοκώμενα παρηγεῖτο δι' αὐτοῦ τῇ συνόδῳ παραβαλεῖν. Ἐγραφε δὲ Κυρίλλῳ, προτρέπων καὶ τὸν ἐκείνου τόπον ἐπέχειν· ἐξ οὗ λόγος καὶ τὸ τῆς μίτρας ἐπιθέμα εἰληφέναι, καὶ τὴν τοῦ πάππα προσηγορίαν λαβεῖν, καὶ τῆς οἰκουμένης χρετὴν ὀνομάζεσθαι· κάκειθεν ἐπὶ διαδοχὴν προσελθεῖν ταῦτα, καὶ τοὺς κατὰ κλῆρον εἰληχτοὺς τὸν τῆς Ἀλεξάνδρου θρόνον ἱεροῖς ἐπισκόποις. Μόνος δ' Ἰωάννης ὁ τῆς Ἀντιόχου πρόεδρος πολλῷ τῆς προθεσμίας ὑστέρησε, καὶ οἱ ἄμφ' αὐτὸν ἔφοι ἐπίσκοποι· οὗτοι ἐκὼν, ὡς πολλοῖς ἀπολογούμενος ἔλεγεν· ἀλλ' ὅτι μὴ τάχος ἀθροῖσαι τοὺς περὶ αὐτὸν ἐπισκόπους αὐτῷ ἐξεγένετο· πολλῷ γὰρ διέστανται διαστήματι αἱ ὑπ' αὐτὸν πόλεις τῆς πάλαι μὲν Ἀντιοχείας, νυνὶ δὲ Θεουπόλεως· ὡς εἶναι τὸ διάστημα ἡμερῶν ἀνδρὶ εὐζώνῳ δυοκαίδεκα καὶ μικρόν τι πρὸς· διέχειν δὲ καὶ τὴν Ἀντιόχου τῆς Ἐφεσίων μητροπόλεως ὁδὸν ἡμερῶν τριάκοντα μάλιστα· καὶ γὰρ δυσχυρίζετο, μὴ ποτε φθάσαι τὴν ὠρισμένην, εἰ τὴν νέαν καλουμένην Κυριακὴν οἱ περὶ αὐτὸν ἀνὰ τοὺς οἰκέλους διετέλεσαν θρόνους. Ὡς δὲ μετὰ τὴν προθεσμίαν καὶ ἡμέραι διέπνευσαν πεντεκαίδεκα, καὶ οἱ περὶ τὸν Ἀντιοχείας οὐκ ἐφθῆσαν, πολλῶν ἐπισκόπων νόσοις καὶ ἄλλοις δὴ τισι πιεζομένων δεινοῖς, ἀλίζονται κοινῇ ψήφῳ κατὰ τὴν εἰκοστὴν τοῦ Ἰουνίου μηνὸς τριάκοντα καὶ ἑκατὸν ἐπίσκοποι, ἔπει μὲν ἀπὸ κτίσεως κόσμου πενταχίλιον ἑννακιοσιστῶ πεντεκαίδεκάτῳ, ἀπὸ δὲ τῆς δευτέρας συνόδου ἐνὸς ἔτους καὶ τεσσαρακοστὸς διελθόντος· Γιουβενάλιου παρόντος καὶ τοῦ θείου Κυρίλλου, καὶ τὸν τόκον ἐπέχοντος· Κελεστίνου τοῦ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης τὸν θρόνον, ὡς εἰρηται, πρυτανεύοντος. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην παρῆν καὶ Νεστόριος. Καὶ ἔπει ἀνεκινεῖτο τὸ κατ' αὐτὸν ζήτημα, Κύριλλος ὁ τῆς Ἀλεξάνδρου γενναίως βάλλ-

A constituens. In ea quippe die Spiritus vivificator ad sanctos Apostolos pervenit. Litteris ipsis illud quoque adjecit, neminem se vel apud Deum vel apud homines excusaturum esse, qui non statim ad designatam sanctæ Pentecostes diem præsto ibi esset. **512** « Qui namque, inquit, ad episcopalem sacrum conventum vocatus non alacriter accurrit, non bonæ is conscientiæ esse apparet. » Nestorius, qui non longe ab Epheso abesset, cum turba multa statim post festum Paschæ diem Ephesum venit, multos ibi jam congregatos episcopos reperiens. Cyrillus quoque vero cum suis ante destinatum diem affuit. Quinta post Pentecosten die, Juvenalis cum Palæstinis episcopis venit. Quibus ita convenientibus, celebris et magnus ille Euthymius Petro Saracenorum episcopo abeunti præcepit, ut Cyrilli Alexandrini et Acacii Melitenensis omnino sententiam sequeretur, columnas et fastigia rectæ fidei eos esse testatus. Cælestinus autem Romæ episcopus, propter navigationis pericula, ipse synodo adesse detrectavit : ad Cyrillum tamen, ut locum ibi suum obtineret, scripsit. Ex quo tempore, fama est, mitram illum et papæ appellationem, atque ut orbis universi iudex appellaretur, accepisse ; quæ deinde omnia per successionem ad eos etiam pervenerint, quibus sorte Alexandrinæ ecclesiæ thronus legitime obvenisset, sacros episcopos. Solus Joannes Antiochenus antistes cum Orientalibus suis episcopis, longe etiam post diem constitutum, tardius affuit : non dedita ille opera moratus, sicuti se pluribus verbis excusavit : sed quod tam celeriter episcopos qui sub eo essent, cogere non potuit. Magis enim locorum intervallis ditionis ejus urbes distant, ab ea quæ olim quidem Antiochia (1), nunc autem Theopolis dicta est. Duodecim namque dierum itinere, et aliquo præterea exiguo, homini expedito et succincto absunt. Tum autem Antiochia ipsa Epheso triginta dierum via maxime distat. Confirmavit ille etiam, ad designatum se non venturum fuisse diem, si novo qui dicitur Dominico die collegæ sui in sedibus suis esse perseverassent. Ubi vero post diem constitutum dies quindecim præteriere, et Antiochenus præsul non advenit, multique episcopi morbis et ærumnis aliis pressi sunt, de communi sententia vigesimo mensis Junii die episcopi congregati sunt circiter centum et triginta, a condito mundo quinquies millesimo noningentesimo decimo quinto (2), **513** a secunda autem synodo quadragésimo et uno anno, præsentē Juvenali et divino Cyrillo, qui Cælestini locum tenuit, seniores Romæ (ut diximus) episcopi. Die primo Nestorius etiam præsto fuit. Atque ubi de quæstione ejus agi ceptum est, Cyrillus Alexandrinus in prima velitatione jacula fortiter jaciens, Nestorium admodum perstrinxit. Hostili enim

(1) Justinianus Antiochiam post terræmotum auspiciatore nomine Theopolim vocavit.

(2) Secundum neotericos 4412, qui in compu-

tatione annorum secundæ et tertię synodo intercedentium cum hac quoque ratione non conveniunt.

invidudum erga eum erat animo. Et cum Christo sententiis suis divinitatem multi tribuerent, unumque et eundem esse Filium, ex Patre quidem ante sæcula genitum, extremis autem temporibus ex perpetua Virgine hominem factum, neque alium atque alium, sed unum atque eundem, et virginem Mariam proprie et vere Θεοτόκον Dei Genitricem dicendam esse assererent, assurgens Nestorius : « Ego, inquit, bimestrem aliquem et trimestrem Deum non dixerim. Proinde purus sum a sanguine vestro, et amplius ad vos non veniam. » His verbis dictis, cum sex episcopis egressus est, et deinceps cum illis convenire solitus fuit : aliis quoque assumptis, qui pravam ejus fidem sequebantur. Ita synodus deinceps in partes duas divisa est. Cyrillus, et qui cum eo erant, postridie concilio coacto, ut mos est, tribus episcopis missis, Nestorium ut in conventum veniret citarunt. Ille id contempsit et haudquaquam comparuit, synodum in Antiocheni episcopi adventum differens. Ut autem ille iterum atque tertio vocatus, responsum nullum, quo se defenderet, dedit, et conviciis atque contumeliis eos qui ad se missi erant remisit : synodus sancta trecentorum illorum et decem octo divinorum Patrum symbolum in medium, et Cyrilli atque Nestorii, quas ultro citroque de dogmate dederant litteras, sacram item illam Cœlestini ad ipsum Nestorium scriptam epistolam protulit. Atque ubi Theodotus Ancyranus et Melitenensis Acacius blasphema ejus verba, quibus aperte Ephesi multis præsentibus usus fuerat, indicavere, et multæ eximiorum et sanctorum virorum voces audire, insuperque alia Nestorii impie dicta congesta sunt, impium illum exaudivit, sententia hisce verbis concepta : **514.** « Cum præter alia reverendissimus Nestorius, neque vocationi nostræ audiens esse voluerit, neque a nobis missos sanctissimos et piissimos episcopos admiserit, necessario eo descendimus, ut de impietate ejus inquireremus. Et quoniam cum ex epistolis et scriptis ejus, quæ lecta etiam sunt : atque item ex verbis, quibus in metropolitana hac urbe usus est : tum ex testium dictis, impie eum et sentire et docere, deprehendimus : necessitate nobis a canonibus, et sanctissimi Patris collegæque nostri Romani Ecclesiæ episcopi epistola, imposita, diu multumque lacrymantes, ad tristem hanc pervenimus sententiam. Qui igitur ab eo blasphemias expetitus est, Dominus noster Jesus Christus, per præsentem sanctam synodum decrevit, Nestorium a dignitate episcopali, et sacerdotali conventu omni esse alienum. »

δου ἀλλότριον εἶναι τὸν αὐτὸν Νεστόριον τοῦ τε ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος καὶ παντὸς συλλόγου ἱερατικοῦ. »

λων τοῖς ἀκροβυλισμοῖς, ἐκείνου μάχα καθήπετο· καὶ γὰρ ἀπεχθῶς πρὸς αὐτὸν ἐκ πολλοῦ εἶχε. Πολλῶν δὲ τὸν Χριστὸν θεολογούντων, καὶ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι Υἱὸν, τὸν ἐκ Πατρὸς μὲν πρὸ αἰώνων πρότερον γεννηθέντα, καὶ ἐπ' ἐσχάτων δὲ τῶν χρόνων, ἐκ τῆς Ἀειπαρθένου γεγόμενον ἄνθρωπον, καὶ οὐκ ἄλλον καὶ ἄλλον, καὶ Θεοτόκον κυρίως καὶ ἀληθῶς τὴν παρθένον Μαρίαν ἀπόφνηαμένων, παρῶν ὁ Νεστόριος, « Ἐγὼ, φησί, τὸν γεγόμενον διμνησιαῖον καὶ τριμνησιαῖον οὐκ ἂν Θεὸν ὀνομάσαιμι· καὶ διὰ τοῦτο καθαρὸς εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος ὁμῶν· καὶ ἀπὸ τοῦ νῦν πρὸς ὅμᾶς οὐκ ἐλεύσομαι. » Ταῦτ' εἰπὼν, μετὰ ἐξ ἐπισκόπων ἐξῆλθε, καὶ τοῦ λοιποῦ μετ' αὐτῶν συντηροῦντο, καὶ ἄλλους προσειληφῶς τῇ ἐκείνου κακοπιστίᾳ ἐφεπόμενους. Καὶ διχῇ τὸ λοιπὸν ἡ σύνοδος διηρεῖτο. Οἱ δὲ περὶ Κύριλλον τῇ ἐξῆς συνέδριον ποιησάμενοι, ὡς ἔθος, τρεῖς τῶν ἐπισκόπων διαπεψάμενοι, μετεστέλλοντο Νεστόριον εἰς τὴν σύνοδον ἀπαντᾶν. Ὁ δὲ κατωλιγύρει καὶ οὐδαμῶς παρεγίνετο, μετεωρίζων τὴν σύνοδον εἰς τὴν τοῦ Ἀντιοχείας δῆθεν ἐπέλευσιν. Ὡς δὲ καὶ δις καὶ τρίς κληθεὶς, οὐδὲν μὲν πρὸς ἀπολογία ἐδίδου, σκώμασι δὲ καὶ ἀτιμαίαις καὶ τοὺς ἀποσταλέντας ὅπως ἀνέπεμπεν· ἡ ἀγία σύνοδος τὸ τῶν τριακοσίων δεκάοκτώ θεοφόρων Πατέρων σύμβολον προήγεν εἰς μέσον, καὶ τὰς ἐπιστολάς Κυρίλλου καὶ Νεστορίου ἅς ἀλλήλοις περὶ τοῦ δόγματος διεπέμποντο· ἔτι δὲ καὶ τὴν ἱερὰν ἐκείνην τοῦ Κελεστίνου ἐπιστολὴν πρὸς αὐτὸν Νεστόριον. Ἐπειπόντων δὲ τοῦ τε Θεοδότου Ἀγκύρας καὶ τοῦ τῆς Μελιτινῆς Ἀκακίου καὶ ἄλλων παρόντων πολλῶν ἐπὶ τῆς Ἐφεσίων ἐδρασφύμησε μητροπόλεως, καὶ ἑτέρων δὲ πολλῶν ῥήσεων ἐκκρίτων ἁγίων ὁφανθεισῶν, ναὶ μὴν καὶ ἄλλων ἐκ τῶν Νεστορίου βλασφημιῶν ἐπισωρευθέντων ῥημάτων, ἡ θεία σύνοδος καθέσθη τὸν δυσσεβῆ, τὰδε λέξασιν αὐταῖς κατ' αὐτοῦ ἀποφῆναι· « Πρὸς τοὺς ἄλλους μῆτε ὑπακοῦσαι βουληθέντος τοῦ τιμιωτάτου Νεστορίου τῇ ἡμῶν κλήσει, μῆτε μὴν τοὺς παρ' ἡμῶν ἀποσταλέντας ἀγιωτάτους καὶ θεοσεβεστάτους ἐπισκόπους προσδεξαμένους, ἀναγκαίως ἐχωρήσαμεν ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν δυσσεβηθέντων αὐτῷ· καὶ φωρᾶσαντες αὐτὸν ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ καὶ τῶν συγγραμμάτων τῶν καὶ ἀναγνωσθέντων, ἐκ τῶν ἁρτίως παρ' αὐτοῦ ῥηθέντων κατὰ τήνδε τὴν μητρόπολιν, καὶ πρὸς μαρτυρηθέντων δυσσεβῶς φρονούντων καὶ κηρύττοντων, ἀναγκαίως κατεπειχθέντες ἀπὸ τῶν κανόνων, καὶ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἀγιωτάτου Πατρὸς ἡμῶν καὶ συλλειτουργοῦ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας, δακρύσαντες πολλάκις, ἐπὶ ταύτην τὴν σκυθρωπὴν ἐχωρήσαμεν ἀπόφασιν. Ὁ βλασφημηθεὶς τοίνυν παρ' αὐτοῦ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὥρισεν διὰ τῆς παρούσης ἁγίας συνόδου.

ΚΕΦΑΛ. ΛΕ'.

Α

CAPUT XXXV.

Ὡς μετὰ τρίτην ἡμέραν Ἰωάννης ὁ Ἀντιοχείας καὶ Θεοδώρητος ἐλθόντες καθέλκον Κύριλλον καὶ Μέμνονα τὸν Ἐφέσου· ἡ δὲ σύνοδος τοὺς καθελόντας αὐτοὺς καθεῖλε· καὶ ὡς ἀντίπερ Θεοδώρητος τοῖς δώδεκα κεφαλαίοις Κυρίλλου, καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀντίπερ Κύριλλος· καὶ εἰς Ὅασιν ὑπερόριος Νεστόριος γίνεσθαι· καὶ Ἰωάννης καὶ Κύριλλος ὁμοροεῖν ἐγνωσαν· κυρώσαντες ἄμφω βασιλέως κελεύσει τὴν Νεστορίου καθαιρέσθαι· καὶ ἐπιστολὴ Κυρίλλου ἦν διὰ Παύλου· Ἐμέσης τῇ ἐκκλησίᾳ Ἀντιοχείᾳ ἐγράψεν.

Μετὰ γοῦν τὴν ἐννομον ταύτην ἀπόρριψιν καὶ Ἰωάννης ὁ τῆς Ἀντιόχειας ἐφίσταται, ὑπερβῆσας τὴν ἡμέραν τῆς καθαιρέσεως σὺν τοῖς ἄμφ' αὐτὸν ἱερεῦσι, δύο πρὸς τοὺς εἰκοσιν οὗσι· καὶ γνοὺς τὰ γεγεννημένα, Κυρίλλῳ λίαν ἀπήχθετο, θερμῶς οὕτω τὴν Νεστορίου καθαιρέσιν σχεδιάσαντι. Καὶ δὴ τῆς συνόδου ἑαυτὸν ἀποδιαιρήσας, καὶ σὺν ἁμα Νεστορίῳ καθίσας συνέδριον, καθαιρεῖ Κύριλλον, ὡς ἐδόκει, καὶ Μέμνονα τὸν Ἐφέσου. Λιθέλλων δὲ παρὰ Κυρίλλου καὶ Μέμνονος δεδομένον τῇ ἁμᾷ σφίσιν ἀπορρίψαι, εἰ καὶ Σωκράτης ἄλλως ἀγνοήσας ἱστορήσας, μεταστέλλεται Ἰωάννῃ, καὶ οἱ ἄμφ' αὐτὸν λόγους δώσαντες ἐπὶ τῇ παραλόγῳ καθαιρέσει, ἦν διεπράξαντο. Ἐκεῖνον δὲ μηδαμῶς ἀπαντήσαντος μετὰ τρίτην κλήσιν, ὡς εἶθε, Κύριλλος μὲν καὶ Μέμνων τῆς παραλόγου καθαιρέσεως ἀπολύονται παρὰ τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμένης συνόδου· οἱ δὲ καθελόντες μάλιστα δεσμῶνται γίνονται· τῆς τε γὰρ θείας ἀποκρίνονται κοινωνίας, καὶ πάσης ἱερατικῆς αὐθεντίας βάλλονται πορρωτέρω· ὅτε Ἰωάννης δηλαδὴ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἱερεῖς, ἐν οἷς ἦν καὶ ὁ Κύρου σοφὸς Θεοδώρητος· ἕως οὗ κατεγνωκότες αὐτῶν, τὸ οἰκεῖον σφάλμα ἐμολογήσασιν. Ὁ γὰρ μὴν Θεοδώρητος ὑπὲρ Ἰωάννου δέθεν ἄχθόμενος, Κυρίλλου κατέτρεχεν· ἀνατρέπων καὶ ἂν τῇ τρίτῃ πρὸς Νεστόριον ἐπιστολῇ κεφάλαια γέγραφε δυοκαίδεκα Κύριλλος, ταῦτα παρεξηγούμενος· ἐν οἷς οὐ καλῶς ἐρῶν, εὐθύνεται Νεστορίῳ τὰ μάλιστα συναίρεμενος. Πρὸς ἅπερ αὐτοὺς γενναίως διαναστάς Κύριλλος, ὑπὲρ τῶν εἰρημένων κεφαλαίων διαγωνίζεται, ὡς χρεῶν ἐρμηνεύων αὐτὰ, καὶ τὸν ἐγκείμενον τοῖς ἀνακαλύπτων σκοπόν. Τοῦτων δὲ πάντων βασιλεῖ ἐξ ἀμφοτέρων ἀνενεχθέντων μερῶν, παρήσαν ἐπίσκοποι τὰ παρ' ἑκάστοις γενόμενα διαγγέλλοντες. Ὁ δὲ βασιλεὺς τὰ μὲν πρῶτα τὴν Νεστορίου καθαιρέσιν οὐ προσέτε· οἱ γὰρ τῆς Ἐφῆς ἀρχιερεῖς Νεστόριον μεθ' ἑαυτῶν συλλαβόμενοι, ἐπὶ τρίτον χρόνον βίη ἐπισκοποῦντα εἶχον· τῷ δὲ τετάρτῳ τῆς ἐκεῖνου καθαιρέσεως· ἔπει οὗ τῆς Ἀντιόχειας Ἰωάννης· τὸ τοῦ Θεοῦ δέισμα· κατὰκριμα, ὁρῶν δὲ καὶ πολλοὺς τῇ ἐκεῖνου κακοδοσίᾳ διεφθοράτα, ἐδήλου Θεοδοσίῳ τῷ αὐτοκράτορι, ὅσον τάχος τῆς Ἐφῆς αὐτὸν ἀπελαύνειν. Καὶ δὲ τὴν ἐκεῖνου βλασφημίαν ἀκριβῶς ἐγνωκώς, εὐθύς αὐτὸν μὲν εἰς Ὅασιν φυγάδα ἐποίη· γράμμασι δ' εὐσεβέσιν ἐχρήτο πρὸς τὸν Κύριλλον καὶ Ἰωάννην, ὥστε πρὸς ἀλλήλους συμδεῖναι, ἐπικυροῦν τε ἄμφω τὴν Νεστορίου καθαιρέσιν, καὶ διχονοεῖν πάσῃ· ἀπαλλάττειν τὰς ἐκκλησίας· Θεοῦ Νεστόριος

Ut triduo post Joannes Antiochenus et Theodorus advenientes, Cyrillum et Memnonem Ephesium episcopali dignitate privarint: synodus autem ipsos id ausos, rursum episcopatu abire jusserit. Ut Theodorus contra duodecim Cyrilli capita dixerit, huicque rursus Cyrillus responderit. Ut Nestorius Oasim exsulatum ierit. Ut Joannes et Cyrillus in gratiam reducti idem senserint, et jussu imperatoris Nestorii abrogationem ratam haberint. Epistola Cyrilli, quam per Paulum Emesenum ecclesie Antiochenae scripsit.

Post latam hanc legitimam sententiam, Joannes Antiochenus cum sacerdotibus et episcopis suis duobus et viginti, triduo a Nestorii exauctoratione advenit. Et re sicuti acta fuerat cognita, Cyrillo valde succensuit, qui sic ad Nestorium exauctorandum deproperasset. Et facta a synodo discessione, consilioque cum Nestorio coacto, Cyrillo et Memnoni Ephesi episcopo, sicuti illi videbatur, dignitatem abrogavit. Cyrillus et Memnon, postquam libellos suos synodo, quam cum eis congregata fuerat, obtulerunt (quamvis Socrates per ignorantiam aliter scripserit), Joannes una cum suis evocatus est, ut rationem de exauctorationis sententia, quam illegitime tulisset, redderet. Ubi vero ille non comparuit, post tertiam citationem, sicuti mos est, Cyrillus quidem et Memnon a sancta universali synodo, ab exauctorationis sententia præter rationem lata absoluti sunt: et qui eos exauctoraverant maxime vinculis obstringuntur. Nam et a divina communione sunt exclusi, et sacerdotalis eis auctoritas omnis adempta, 515 Joanni videlicet, et qui in partibus ejus erant episcopis, in quibus etiam fuit sapiens ille Theodorus Cyri episcopus: donec seipsos condemnantes, erratum suum profiteantur. Theodorus sane Joannem vicem ægre ferens, in Cyrillum invectus est: confutans etiam, quæ tertiæ ad Nestorium epistolæ duodecim capita Cyrillus adjunxerat perperam ea exponendo. Quod cum non rite fecerit, Nestorio quam maxime patrocinari judicatus est. Adversus quod scriptum Theodori, ea quæ diximus capita Cyrillus docte tutatus est, ea pro eo atque decuit interpretando, et latentem in eis sententiam declarando. Hæc omnia cum ab utraque parte ad imperatorem sunt relata, tum episcopi eidem præsto fuere, qui acta factionis utriusque renuntiaverunt. Imperator primum Nestorii exauctorationem ratam non habuit. Orientales enim episcopi Nestorium secum abducent in annum tertium per vim in episcopatu retinere. Quarto autem ab illius exauctoratione anno, Joannes Antiochenus judicium Dei metuens, et multos præterea prava Nestorii opinione corruptos videns, Theodosio imperatori, ut quamprimum eum ex Orientali ditione ejiceret, significavit. Et imperator postquam blasphemiam illius certo cognovit, confestim Nestorium quidem Oasim deportari jussit. Ad Cyrillum autem et Joannem pie scriptas litteras dedit, ut cum inter se consen-

tirent, tum uterque latam adversus Nestorium exactionem sententiam confirmaret, et dissidio omni ecclesias Dei liberaret. Porro Nestorius ubi communionem, quæ sibi cum Joanne Antiocheno intercesserat, in contentionem et dissidium evasisse cognovit, pœnitentia ductus, Mariam Θεοτόκον, Dei Genitricem vocavit: Dicatur, inquiens, etiam Dei Genitrix Maria, et contentiones tristes facessant. Verum nemo prorsus id eum per pœnitentiam dixisse arbitratus est. Joannes Antiochenus episcopus imperiali jussioni cedens, Paulum Emenenum episcopum Alexandriam ad Cyrillum cum libello misit, in quo germana et sincera fidei professio, necnon amicitiae conciliatio, et scandalorum seu offendiculorum anolito expressa est. Venerandus autem ille Cyrillus libello accepto, atque professione fidei ei inserta comprobata, et veteres sanctos Patres, et seipsum ita sensisse confirmavit; atque epistola ea vehementer laudata, **516** hisce verbis Joanni rescripsit: « Lætentur cœli, et exsultet terra. Dirutum enim est interstitium maceris: et quod mœrorem fecit, conquievit: modusque discordiæ omnis sublatus est, eo quod Servator omnium nostrum Christus, ecclesiis suis pacem conciliavit, et ad eam nos piissimi et Dei amantissimi principes vocarunt. Qui majorum pietatis æmulatores optimi, cum ipsi in statu suo certam atque immotam conservant fidem rectam, tum præcipuam de sanctis ecclesiis gerunt curam, ut simul et præclaram in ævum gloriam habeant, et quam celeberrimam imperii sui administrationem reddant. Quibus etiam ipse virtutum Dominus manu liberali bona tribuit: simulque dat, ut et adversariis imperent, et victoriam ab eis reportent. Non enim fallit is qui dicit: *Vivo ego, dicit Dominus*¹, *quoniam glorificantes me glorificabo*. Cum igitur Alexandriam venisset dominus meus, piissimus frater et collega Paulus, animi voluptate et gaudio repleti sumus: ac merito quidem, quod tantus scilicet vir partes suas ut mediator interponeret, et supra vires tantum laborem adiret, ut diaboli invidiam superaret, ea quæ divisa erant conjungeret, et sublatis e medio scandalis atque offendiculis, concordis et pacis corona vestras simul et nostras cohonestaret ecclesias. » Et post alia. « Quod vero superflua prorsus et importuna Ecclesiæ, præterque causam suscepta discordia fuerit, nunc maxima certiores facti sumus, ex quo piissimus dominus meus Paulus episcopus libellum extra calumniæ aleam positum attulit, fidei professionem complectentem: quem a sanctitate tua et piissimis isthic episcopis compositum esse confirmavit. » Libellus is quibus conscriptus orat verbis, epistolæ adjunctus fuit. Porro de Dei Genitrice, et quæ sequuntur: « Sanctis hisce vocibus vestris lectis, ita nos quoque ipsos sentire invenimus. Unus enim est Dominus, una fides,

A δὲ γνοὺς τὴν κοινωνίαν εἰς φιλονεικίαν προβάδων, μεταμέλῳ χρώμενος Θεοτόκον τὴν Μαρίαν ἐκάλει. Λεγέσθω, λέγων, καὶ Θεοτόκος ἡ Μαρία, καὶ παυσάσθω τὰ λυπηρά. Ἄλλ' οὐδεὶς αὐτὸν τοιαύτ' ἐκ μετανόιας λέγοντα δῆθεν τὸ παράπαν προσέειπε. Ἰωάννης δὲ ὁ τῆς Ἀντιόχου τῷ βασιλικῷ κελεύσματι εἰκων, Παῦλον τὸν Ἐμμέσης ἐπίσκοπον εἰς Ἀλεξάνδρειαν πρὸς Κύριλλον ἐπεμπε χάρτην φέροντα· ἐν ᾗ ἡ τε τῆς πίστεως ὁμολογία ἀνοθέυτος ἐγκεχάρτακτο, καὶ λόγοι φιλίας καὶ σκανδάλων ἀπόθεσις. Ὁ δὲ θεσπέσιος Κύριλλος τὸν χάρτην εἰς χεῖρας λαβὼν, καὶ τῇ ἐγκειμένη τῆς πίστεως ὁμολογία στοιχήσας, διεβεβαίουτο ἐπίσης ταύτῃ, καὶ τοὺς ἐκ πάλαι ἀγίους Πατέρας πεφρονηκέναι καὶ ἑαυτὸν. Σφόδρα δ' ἐπαίνεσας τὴν ἐπιστολὴν, ἐπὶ ῥήματος καὶ αὐτὸς τῷ Ἰωάννῃ ἔγραψε τοιαύδε· Εὐφραίνεσθωσιν οἱ οὐρανοὶ καὶ ἀγαλλιᾶσθω ἡ γῆ· λέλυται γάρ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ, καὶ πέπαιται τὸ λυποῦν, καὶ διχονοίας τρόπος ἀνήρτηται πάσης, τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ ταῖς ἑαυτοῦ ἐκκλησίαις τὴν εἰρήνην βραβεύσαντος· κεκληκόντων δὲ πρὸς τοῦτο ἡμᾶς καὶ τῶν εὐσεβεστάτων καὶ θεοφιλεστάτων βασιλέων, οἱ προγονικῆς εὐσεβείας ἀριστοὶ ζηλωταὶ γεγονότες, ἀπαλῇ μὲν καὶ ἀκατάσειστον ἐν ἰδίαις τύχαις τὴν ὁρβὴν φυλάττουσι πίστιν, ἐξαίρετον δὲ ποιοῦνται φρονίδα τὴν ὑπὲρ τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν, ἵνα καὶ διαδόχοντες ἔχωσιν εἰς αἰῶνα τὴν δόξαν, καὶ εὐχλεεστάτην ἀποφαίνωσι τὴν ἑαυτῶν βασιλείαν. Οἷς καὶ αὐτὸς ὁ τῶν δυνάμεων Κύριος πλουσία χειρὶ διανέμει τὰ ἀγαθὰ· δίδωσι μὲν κρατεῖν τῶν ἀνθεστηκόντων, χαρίζεται δὲ τὸ νικᾶν. Οὐ γὰρ ἂν διαψεύζαιτο ὁ λέγων· Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, οἱ τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσει. Ἀφικομένον τοίνυν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν τοῦ κυρίου μου τοῦ θεοσεβεστάτου ἀδελφοῦ καὶ συλλειτουργοῦ Παύλου, θυμηδίας ἐμπλήσμεθα· καὶ σφόδρα εἰκότως, ὡς ἀνδρὸς τοιοῦτου μεσιτεύοντος, καὶ τοῖς ὑπὲρ δύναμιν πόνοις ἐλομένου πρόσκομειν· ἵνα τὸν τοῦ διαδόχου νίκησιν φθόνον, καὶ συνάψῃ τὰ διηρημένα, καὶ τὰ μεταξὺ σκάνδαλα περιελών, ὁμονοία καὶ εἰρήνῃ στεφανώσῃ τὰς τε παρ' ἡμῖν καὶ παρ' ὑμῖν ἐκκλησίας. » Καὶ μεθ' ἑτέρα· « Ὅτι δὲ περιττὴ παντελῶς, καὶ οὐκ εὐάφορος τῆς Ἐκκλησίας ἡ διχοστασία γέγονε, νυνὶ μάλιστα πεπληροφώρημεθα, τοῦ κυρίου μου τοῦ θεοσεβεστάτου Παύλου τοῦ ἐπισκόπου χάρτην προκομίσαντος ἀδιάδλητον, ἔχοντα τῆς πίστεως τὴν ὁμολογίαν· καὶ ταύτην συντετάχθαι διαβεβαιωσαμένου παρά τε τῆς σῆς ὁσιότητος, καὶ ἐὼν αὐτόθι θεοσεβεστάτων ἐπισκόπων. Ἐχει δὲ οὕτως ἡ συγγραφή, καὶ αὐταῖς λέξεσιν ἐντέθειται τῇδε τῇ ἐπιστολῇ. Περὶ δὲ τῆς Θεοτόκου καὶ τῆς ἐξῆς· « Ταύταις ὁμῶν ἐντυχόντες ταῖς ἱεραῖς φωναῖς, οὕτω τε καὶ ἑαυτοὺς φρονούντας εὐρίσκοντες· εἰς γὰρ Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα· ἐδοξάσαμεν τὸν τῶν ὅλων Σωτῆρα Θεόν. ἁλλήλοις συγκαίροντες, οἱ ταῖς θεοπνεύστοις φωναῖς καὶ παραδόσει τῶν ἁγίων Πατέρων ἡμῶν συμβαίνουσαν ἔχουσι πίστιν αἱ τε παρ' ἡμῖν καὶ αἱ

¹ 1 Reg. II. 30.

παρ' ὁμὴν ἐκκλησίαις. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν φιλοπόνως, ἅ
εὐρεῖν ἔστι τῷ βουλομένῳ, τοῖς τηνικαῦτα πεπρα-
γμένοις ἐπιστῆσαι θελήσαντι.
inspiratis Scripturis et traditione sanctorum Patrum nostrorum nostræ simul et vestræ ecclesiæ
habeant fidem. 517 Verum hæc qui inquirere velit studiosius, in synodi ejus actis reperiet.

ΚΕΦΑΛ. ΛΓ'.

Ὅσα πεπονθέναι Νεστόριος αὐτὸς περὶ θαντοῦ
γράφει· καὶ ὡς εἰς Ὅασιν μυρία κακὰ παθὼν,
τέλος σκώληξι τὴν γλῶτταν βρωθεῖς, διε-
φθάρη.

Ὡς δὲ Νεστόριος ἐξελέχθη, τί τε εἰσέπειτα αὐ-
τῷ ἐγεγόνει, ὅπως τε τὸν τῆδε βίον κατέστρεψε,
καὶ τὰ ἐπάξια τῶν βλασφημιῶν ἀκεκλήρωται γέρα,
τοῖς ἱστορήσασιν ἐν ἀδελφῷ καὶ γε ἂν ὁ χρόνος λή-
θης βοθοῖς συνεκάλυψε ταῦτα, εἰ μὴ βίβλῳ ἐκείνου
περιτυχεῖν συνέβη· ἐξ ἧς τὴν περὶ τούτων ἱστορίαν
ἀνελεξάμην. Καὶ τοίνυν αὐτὸς ὁ τῆς βλασφημίας
πατήρ, ὁ μὴ ἐπὶ τῆς πέτρας, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ψάμμου
τὸν τῆς ἐκείνου πίστεως θεμέλιον κτίσας, πρὸς τινὰς
διεγκαλοῦντας μὴ κατὰ τὸ δέον τι καινουργῆσαι,
μὴδ' ἐπὶ συμφέροντι τὴν ἐν Ἐφέσῳ αἰτῆσαι σύνο-
δον, γράφει ὑπὲρ τῆς ἰδίας βλασφημίας ἀπολογού-
μενος, ὡς δι' ἀνάγκης εἰς τοῦθ' ἦκε, τῆς ἀγίας Ἐκ-
κλησίας εἰς δύο διαιρεθείσης· καὶ τῶν μὲν ἀνθρω-
ποτόκον δεῖν λέγεσθαι τὴν Μαρίαν, τῶν δὲ Θεοτό-
κον· αὐτὸν μὲσσην ἐκινῆσαι λέξιν τὴν Χριστοτόκον.
Διαλαμβάνει δὲ τῇ ἀπολογίᾳ, ὡς τὰ μὲν πρῶτα
Θεοδόσιος προσπαθῶν αὐτῷ, τὴν ἐκείνου ἀποδο-
λὴν οὐκ ἐκύρωσεν, ἐπισκόπων δὲ τινῶν ἐκεῖθεν
ἐλθόντων, εἰς τὸ οἰκεῖον ἐπανελθεῖν μοναστή-
ριον ἐπετρέπη ὁ πρὸ τῆς Θεουπόλεως ἔκειτο·
ὅπερ ὀνομαστί οὐδαμῶς ἐμνημόνευσε· τὰ Εὐπρεπίου
δὲ, ὡς ἔγνω, ὀνόμασται· δυσὶ σταδίοις διέχον τῆς
πόλεως· ὅπου δὴ καὶ τετραετὴ αὐτὸς φησι διανῦσαι
τὸν χρόνον πάσης ἀπολαύων τιμῆς. Ἐπειτα διηγεί-
ται, ὡς Θεοδοσίῳ θεσπίσματος φυγὰς εἰς Ὅασιν
γίνεται. Τὸ δὲ καίριον ἀπεκρύφτατο· ὅτι περ οὐδ' οὐ-
τως ἔχων τῆς βλασφημίας ἥρμευε. Καὶ τινὰ δ' ἕτερον
λόγον διαλογικώτερον πρὸς τινὰ Αἰγύπτιον γράφει,
ἐν ᾧ τὰ περὶ τῆς εἰς Ὅασιν φυγαδεύσεως πλεονέστερον
διεξέρχεται. Ναὶ μὴν καὶ ἐξ ἄλλων γραμμάτων ἔλεν
ἔστιν ὧν διὰ τὰς βλασφημίας ἀπῆλause, τὸν πάν-
των ἑφορον ὀφθαλμὸν μὴ λαθῶν· ἀ πρὸς τὸν τηνι-
καῦτα τῶν Θηβαίων ἡγούμενον ἐδῆλου· ὡς ἐπειδὴ
μὴ τῆς ἀνηκούσης ἐπεξελεύσεως παρ' ἀνθρώπων
ἔτυχε, δίκη Θεοῦ τοῦτον ἀξίως μέτσει, ἢ συμφορὰ
καὶ αἰχμαλωσίᾳ ἐλευνοτάτῃ περιβαλοῦσα· ὡς δὲ
καὶ μειζρόνων ἐχρὴν ἐκεῖνον ἀπολαῦσαι ποινῶν,
τῆς μὲν ἐκ τῶν Βλεμμύων πείρας ἀφίετο· ἐκείνοις
γὰρ ἔτυχε γενόμενος δορυάλωτος· Θεοδοσίῳ δ' ἔγνω-
κότες αὐτοῦ τὴν ἐπάνοδον, θεσπίσμασιν ἐκείνου
ταῖς Θηβαίων ἐσχαταῖς γῆν ἐκ γῆς ἀμείβων ἦει·
ἐν οἷς τῇ γῇ προσρηγνύμενος, καὶ καταπατούμενος,
ἀξίως τῆς βλασφημίας τὸν τῆδε βίον κατέστρεψεν·
ἄλλος τις Ἀρείος τῇ τοῦ βίου καταστρωφῇ χρη-
ματίσας, ὅσα τὰ πλείερα τῆς εἰς Θεὸν βλασφημίας
ἐκδιηγούμενος. Καὶ γὰρ καὶ ἄμφω ἐπίσης Χριστὸν

CAPUT XXXVI.

Qualia se passum esse Nestorius ipse de se scribat ;
et ut ad Oasim innumerabilibus toleratis ærumnis,
postremo corrosa et consumpta a vermibus lin-
gua, interierit.

Postquam Nestorius ejectus est, quid postea ei
contigerit, ut vitam præsentem sinierit, et digna
blasphemiarum præmia tulerit, historici non pro-
diderunt. Et profecto vis temporis oblivionis pro-
fundo hæc immersisset, nisi in librum ejus inci-
dissem, ex quo historiam ejus decerpsi. Itaque
ipse blasphemiarum pater, qui non super petra, sed
in arena fundamenta fidei suæ jecisset, ad quos-
dam qui ei objecerant, non recte illum res novas
molitum esse, neque ex reipublicæ utilitate, ut
Ephesi synodus ageretur, petiisse, defensionem
blasphemiarum suarum scripsit, ad eam scilicet necessi-
tatem se pervenisse, Ecclesia sancta in partes
duas scissa, dictitans. Et cum alii quidem Ma-
riam Ἀνθρωποτόκον, id est, *Hominis Genitricem* :
alii autem Θεοτόκον, hoc est, *Dei Genitricem*, di-
cendam assererent, se mediam excogitasse vocem
Χριστοτόκον, id est, *Christi Genitricem*. In ea de-
fensione refert, Theodosium, propter commiserationem,
primum rejectionem ejus auctoritate sua
non confirmasse ; ubi vero episcopi quidam Con-
stantinopoli venissent, ut in monasterium suum
reverteretur, permissum ei esse, quod extra Theo-
polim situm est. Non enim quidem illius non expres-
sit : ab Euprepio tamen appellationem accepisse
legi. Stadiis id duobus ab urbe ea distat, ubi an-
nos quatuor se in honore omni exegisse ait. Deinde
commemorat, ut Theodosii sanctione apud Oasim
exsulare jussus sit, sed causam exsilij priuam
celat : quod videlicet tali etiam rerum suarum
statu a blasphemia non destiterit. Alium quoque
librum ad Ægyptium quemdam disertius scripsit,
in quo de exilio ad Oasim fusius agit. Ex aliis
quoque litteris colligere est, quæ mala propter
blasphemias tulerit, cum inspectorem rerum om-
nium oculum fallere non potuerit, quas litteras
ad Thebarum tum præfectum dedit, indicans
quandoquidem hominibus condignas poenas non
dederit, divinitus se justa vindicta expetitum esse,
atque in ærumnam et captivitatem miserandam
maxime incidisse. 518 Cum vero eum majores
calamitates experiri oporteret, ex potestate quidem
Blemmyarum ille dimissus est (eorum enim capti-
vus fuerat), Theodosii autem, qui rediisse eum
intellexerat, jussionibus, in extremis Thebanorum
oris, locum ex loco mutans, versatus est. Ubi terra
rupta coopertus atque oppressus, vitam hanc pro

eo atque blasphemiae ejus conveniebat, amisit: Arius alter ultimo vitae suae actu habitus, qui quidem satis quæ præmia in Deum jactas blasphemias manebant, declaravit. Uterque sane ex æquo in Christum blasphemus fuit: quem Arius quidem creaturam, iste autem merum hominem esse dixit. Ad quem acta Ephesiæ synodi, quasi Cyrilli versutia et nefanda rerum novatione instituta sint, reprehendentem, perlibenter dixerim: Cur tandem a Theodosio, qui vicem tuam valde miseratus est, postea nullo relicto veniæ loco, expulsus es, et tot ostracismis atque exiliis multatus, turpiter vitam finivisti, si non de sententia et judicio divino Cyrillus, et qui cum eo fuere episcopi, decretum suum fecere? Et ambo vos quidem jam ex vita hac excessistis: quo tempore, sicuti quidam ex profanis sapientibus dixit, nihil obstat quo minus libera quisque hominum benevolentia, nullo intercedente adversario, colatur (1). Ac tu quidem ut blasphemus, et hostis Dei extremus, ab omnibus damnatus es: ille autem veluti quædam Ecclesiæ tuba, fines terræ personans, et propugnator Ecclesiæ fortissimus, ab omnibus celebratur, et omnibus in ore est. Sedenim ne crimen falsi apud quospiam sustineamus, age illum ipsum in medium producentes, verbis ejus res ejus exponamus; et tu epistolam fac audias, quibus illam litteris, ad cum quem diximus Thebanorum præsidem composuisti, ex Ephesiis de religione sanctissima recentibus actis prolatam. « Oasim, quæ et Ibis dicitur, imperiali sanctione incolimus. » Et post quædam verba infert: « Quandoquidem locus, quem diximus, Barbarorum incursione, captivorum abductione, atque igne et cædibus ex ipsis fundamentis dirutus atque vastatus est, et nos a barbaris de repente nescio quo modo misericordiam consecuti, ita liberi dimissi sumus, ut illi attestatione conjunctis minis nos terrerent, et quamprimum regione ea excedere, utpote quam **519** Mazici (2) post eos, nulla interposita mora, occupaturi essent, juberent, in ditionem Thebanorum. cum captivorum reliquiis, quos ad nos Barbari misericordia moti (quid sibi voluerint, dicere nequeo) adduxerunt, venimus. Atque illi quidem ad optata et placita quisque loca se receperunt. Nos autem ad Panis (3) urbem divertimus, manifesto id indicantes. Veremur namque, ne quis captivitatem nostram consultam molitionem et fraudem esse dicens, calumniose profugisse nos accuset, et alterius criminis machinationem confluat. Ferax enim generis omnis calumniarum est malitia. Quapropter amplitudinem tuam rogamus, ut tibi captivitas nostra, pro eo atque legibus constitutum est, curæ sit: et ne malevolentia et fraudi hominum captivum ad injurias et contumelias dedas, ne videlicet omnibus

(1) Evagrius, lib. 1, cap. 7.

(2) Apud Stephan. Mezyes nomades Libyæ sunt. Scitilas autem sub Anastasio urbes Libyæ excursionibus eorum qui Lazici dicuntur, vexatas scri-

bit: ut fortasse hic etiam Lazici sit legendum. (3) Panopolis urbs et nomus Panopolites apud Plin. est, lib. v, cap. 9.

ἐβλασφημησάτην. Ἄρειος μὲν γὰρ κτίσμα, οὗτος δὲ ψιλὸν ἄνθρωπον ἀπεκάλει. Πρὸς δὲ τὰ ἐν Ἐφέσῳ μεμφόμενον ὡς οὐ καλῶς γεγεννημένα, πανουργίᾳ δὲ Κυρίλλου ἀθεσμάταις καινοτομίαις τεχνάζοντος, ἔροιμι ἂν ἡδέως. Τί δὲ ποτε καίπερ σφόδρα συμπαθῶς σοι διακειμένου Θεοδοσίου ἐξήλαται, μηδεμιᾶς ἡξιωμένους φειδοῦς, καὶ τότε; ἐξοστρακισμοῖς παρεβλήθης αἰσχρῶς καταλύσας τὸν βίον, εἰ μὴ θεῖα κρίσει Κύριλλος καὶ οἱ ἄμφ' αὐτὸν ἱερεῖς ἐπραξαν; καὶ γὰρ καὶ ἄμφω τοῖς ἀπελοθοῦσι συνηριθμήθητε, ὅτε ὡς τινὶ τῶν ἑξω σοφῶν εἴρηται, τὸ μὴ ἐμποδῶν ἀνταγωνίστῳ εὐνοίᾳ τετιμῆται. Σὺ μὲν, ὡς βλάσφημος καὶ θεομάχος, ἐσχάτως ἅπασι κατακρίσται· ἐκεῖνος δὲ οἷά τις τῆς Ἐκκλησίας σάλπιγξ περιηχοῦσα τὰ πέρατα, καὶ τῆς Ἐκκλησίας πρόμαχος ἀρβραγέστατος τοῖς ἀπάντων χεῖλεσι φέρεται ὅμα καὶ περιφέρεται. Ἵνα τοίνυν καὶ μὴ τισὶ ψεῦδους γραφῇ ἐνεγκώμεθα, φέρε αὐτὸν ἐκείνον εἰς μέσον ἀγαγόντες, τὰ περὶ αὐτοῦ διεξέλθωμεν. Καὶ μοι τῆς σῆς ἐπιστολῆς ἀκούε αὐτοῖς γράμμασιν οἷά σοι συντέθεται πρὸς τὸν εἰρημένον τῶν Θεβαίων ἡγούμενον, ἐκ τῶν πρώην περὶ τῆς ἀγιωτάτης θρησκείας ἐν Ἐφέσῳ γεγεννημένων. « Ὅασιν τὴν καὶ Ἴβιν ἐκ θεοπίσματος βασιλικοῦ κατοικοῦμεν. » Καὶ τινῶν ἐν μέσῳ λεγομένων ἐπάγει· « Ἐπειδὴ δὲ ἐκ βάρων μὲν ἡ προειρημένη καὶ βαρβαρικῆς αἰχμαλωσίας καὶ πυρὶ καὶ σφαγαῖς ἐκλελείκμηται· ἡμεῖς δὲ παρὰ τῶν βαρβάρων οἶκτον οὐκ οἶδ' ὅπως ἐξαίφνης ἐφ' ἡμῖν ἀναλαβόντων ἀπολελύμεθα, μετὰ τοῦ καὶ διαμαρτυρίας ἡμᾶς ἀπειλητικαῖς καταπλήξαι διὰ τάχους τὴν χώραν ἐκδραμεῖν, ὡς Μαζίκων αὐτὴν μετ' αὐτοῖς ἀμελλετὶ παραληφόμενων, ἤχομεν εἰς τὴν Θεβαίων μετὰ τῶν αἰχμαλῶτων λειψάνων, οὓς ἡμεῖς οἱ βάρβαροι κατ' οἶκτον προσήγαγον, τί βουλόμενοι λέγειν οὐκ ἔχω. Οἱ μὲν οὖν πρὸς τὰς καταθυμίους; ἐκίστω διαγωγὰς ἀπολέλυνται· ἡμεῖς δὲ φανεροῦς ἑαυτοῦς ἐγκαθιστῶμεν τῇ Πανὸς ἐπιστάντες. Δεδοίκαμεν γὰρ μὴ τις ἡμῶν πραγματεῖαν τὴν αἰχμαλωσίαν ποιοῦμενος, ἢ φυγάδα καθ' ἡμῶν ἀναπλάσῃ διαβολὴν, ἢ τινος ἄλλης μηχανήμα μέμφεως. Εὐπορος γὰρ διαβολῶν παντοδαπῶν ἡ κακία. Αἰὶδὲ δὲ ἀξιοῦμεν τὸ ὑμέτερον μέγεθος τῆς ἡμετέρας αἰχμαλωσίας φροντίζειν κατὰ τὰ τοῖς νόμοις δοκοῦν, καὶ μὴ ἐπιδοῦναι κακοτεχνίαις ἀνδρῶν αἰχμαλῶτων εἰς κακίαν ἐκδοτον· ἵνα μὴ πάσαις ἐκ τούτου γενηεῖς τραγωδῇται, κριέτον εἶναι βαρβάρων αἰχμάλωτον ἢ πρόσφυγα βασιλείας Ῥωμαϊκῆς. » Καὶ ὁρκους ἐπαγαγὼν, ἤτησεν οὕτως ἀνενεγκεῖν τὴν ἡμετέραν ἐξ Ὀάσεως ἐνταῦθα διαγωγὴν ἐκ βαρβαρικῆς γενομένην ἀφέσεως, ὥστε τὴν τῷ Θεῷ δοκοῦσαν καὶ νῦν ἐξενεχθῆναι περὶ ἡμῶν διατύπων. » Καὶ ἐν ἐτέρᾳ δὲ ἐπιστολῇ καὶ ταῦτα πρὸς τὸν αὐτὸν δηλοῖ λέγων· « Εἴτε ὡς φιλικὴν παρ' ἡμῶν πρὸς τὴν σὴν μεγαλοπρέπειαν γράμμα, εἴτε ὡς

bit: ut fortasse hic etiam Lazici sit legendum.

(3) Panopolis urbs et nomus Panopolites apud Plin. est, lib. v, cap. 9.

ὑπομνησιν παρὰ πατρός πρὸς υἱὸν τὸ παρὸν τοῦτο λογιζάμενος, ἀνάσχου, παρακαλῶ, τῆς ἐν αὐτῷ διηγῆσεως περὶ πολλῶν, καθ' ὅσον ἐνὴν γεγραμμένης παρ' ἡμῶν βραχυλογίας οὐσης· Ὁάσεως τῆς καὶ Ἰβείως ἐκ πολλῶν πρώην ἀφανισθείσης τοῦ τῶν Νομάδων πλήθους· ἐπ' αὐτὴν ἀναδραμόντος. » Καὶ μεθ' ἑτέρα· « Τούτων δὲ οὕτως συμβαινόντων, οὐκ οἶδ' ἐκ ποίας ἀφορμῆς ἢ ποίαν ἀφορμὴν λαβοῦσης τῆς σῆς μεγαλοπρεπειας, πρὸς ἐλεφαντίνην τινὰ τῆς Θηβαίων ἐπαρχίας πέρας οὖσαν βαρβαρικῶν διὰ στρατιωτῶν ἐκ τῆς Πανὸς ἐπεμπόμεθα, συρόμενοί πρὸς αὐτὴν διὰ τῆς προῤῥήθειας· στρατιωτικῆς βοήθειας· καὶ τῷ πλείονι τῆς ὁδοῦ συντριβέντες, πάλιν ἄγραφον τῆς σῆς ἀνδρίας καταλαμβάνομεν κέλευσμα εἰς τὴν Πανὸς ὑποστρέψειν. Συγκοπέντες δὲ τοῖς τῆς σῆς ὁδοπορίας συμπύμασιν ἐν νόσούντι καὶ γηράσαντι σώματι, καὶ τὴν χεῖρα, καὶ τὴν πλευρὰν συντριβέντες, ἀφικόμεθα πάλιν εἰς τὴν Πανὸς τρόπον τινὰ ψυχρὸν ἀγχοῦντες τοῖς συμπύμασιν, ἔτι τοῖς τῶν ἀλγυδόνων μαστιγούμενοι κακοῖς. Μετῆγες δὲ πάλιν ἡμᾶς ἐκ τῆς Πανὸς πρὸς τὴν ὑπ' αὐτὴν ἐνορίαν ἑτέρον τῆς σῆς ἀνδρίας ἔγραψον ἰπτάμενον πρόσταγμα. Ταῦτα στήσεσθαι καθ' ἡμῶν λογιζομένων, καὶ τὸ τοῖς καλλινίκους βασιλεῦσι περὶ ἡμῶν δοκοῦν ἀναμενόντων, ἐξαίφνης πρὸς ἄλλην ἐξορίαν καθ' ἡμῶν τετάρτην πάλιν ἀφειδῶς ἄλλο συνετίθετο. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Ἀλλ' ἀρχέσθητι τοῖς πεπραγμένοις, παρακαλῶ, καὶ τοσαύτας καθ' ἐνὸς σώματος ἐξορίας ὀρίζειν, καὶ τῆς ἐπὶ τοῖς ἀναχθεῖσι παρὰ τῆς σῆς μεγαλοπρεπειας· καὶ παρ' ἡμῶν δὲ δι' ὧν ἐχρῆν γνωριθῆναι τοῖς καλλινίκους ἡμῶν βασιλεῦσι δοκιμασίας ἐπεικῶς, παρακαλῶ, παραχώρησον. Ταῦτα παρ' ἡμῶν παρὰ πατρός ὡς πρὸς υἱὸν συμβουλευόμενα. Εἰ δὲ ἀνανακτίσεις, καὶ νῦν ὡς πρότερον, πράττει τὸ δοκοῦν· εἴ γε τοῦ δοκοῦντος λόγος οὐδεὶς δυνατώτερος. » Νεστόριος μὲν οὖν οὕτω καὶ τοῖς γράμμασι πῦξ λάξ παῖει, βαίνει· καὶ αὐτὴν βασιλεῖον ἐξουσίαν, ὡς ὀρεῖ, βλασφημῶν, μηδέπω σωφρονήσας, καὶ ταῦτα τηλικαῦτα παθών. Συγγράμματι δὲ τινος ἐντυχόντες, καὶ τὴν τελευτὴν ἐκεῖνου διηγουμένου, καὶ ταύτην τῇ συγγραφῇ παραδώσαντες· ἔλεγε γὰρ ὡς τὴν γλῶτταν διαδρωθεὶς σκώληξιν, ἐπὶ τὰ μείζω καὶ ἀθάνατα κολαστήρια, τὰς ἀνηκούσας ἀποτίσων εὐθύνας, στένων καὶ ὀδυρόμενος μετεχώρησεν. Ἐπειτα δὲ καὶ Θεοδόσιος θεῶθεν κινούμενος ἀπάσαις ψήφοις τὸν ἀπεθῆ κατεδίκαζε περιθαλὼν ἀναθέματι, οὕτω πρὸς λέξιν ἀποφηνάμενος· ἐν διατάξει, ἢ τῇ βίβλῳ Ἰουστινιανοῦ ἔγκειται· κῶδιξ δὲ τὸ βιβλίον ὠνόμασται, τρίτη τὸν ἀριθμὸν τοῦ πρώτου τίτλου συγχίνουσα· « Ἐτι, φησι, θεοπίζομεν τοὺς ζηλοῦντας τὴν ἀσεβῆ Νεστορίου πίστιν, ἢ τῇ ἀθεμίτῳ αὐτοῦ διδασκαλίᾳ ἀκολουθοῦντας, εἰ μὲν ἐπίσκοποι· εἴτε ἢ κληρικοί, τῶν ἐκκλησιῶν ἐκβάλλεσθαι· εἰ δὲ λαϊκοί, ἀναθεματίζεσθαι. » Πολλὰς δὲ καὶ ἄλλας νομοθεσίας τῆς ἡμετέρας χάριν θρησκείας ἐντίθησι τὸν περὶ Χριστοῦ διάπυρον

A deinceps generationibus et ætatibus tragica vociferatio seu quiritatio invalescat, melius esse ut in Barbarorum aliquis potestate captivus sit, quam ad Romanorum Imperium supplex confugiat. » Et juramento interposito, petitionem talem subjunxit: « Patere nos hic ex Oasi reversos manere, sicuti id nobis Barbari permisere: ut nunc etiam, quod Deo visum est, de nobis constituatur. » In alia rursus epistola adeundem hæc scribit: « Sive scriptum hoc, ut amici, ad magnificentiam tuam, epistolam, seu ut patris ad filium commonitionem accipias, non rejice, te quæso, quæ in eo est, quam fieri potuit brevissimam de rebus multis narrationem: cum Oasis, quæ etiam Ibis dicta est, dudum a Nomadum multitudine, qui in eam excurrerunt, vastata sit. » Et postea: « Hæc cum sic acciderint, nescio qua de causa, aut qua arrepta occasione, magnificentia tua nos per Barbaros milites ex Panis oppido ad quamdam Elephantina (1), quæ Thebanæ provinciae finis est, deportari craverit. Et cum ad illam per ea quæ diximus militaria auxilia rapere-mur, et majore itineris parte confecta affligere-mur, rursus a fortitudine tua jussionem sine scripto accepimus, ut in civitatem Panis revertere-mur. Et itineris, quod jussu tuo susceperamus, casibus confecti, corpore morbo simul et senio labefactato, necnon manu et latere convulso, in Panis oppidum reversi sumus, 520 animo quodammodo viæ laboribus deficientes. Adhuc cruciatibus dolorum affigebamur, et ad aliud rursus fortitudinis tuæ advolans scriptum mandatum, ex Panis urbe in alium ditionis ejus locum translati sumus. Et cum talia adversus nos inquietura putaremus, et quid de nobis victores principes statuerent, exspectaremus, aliud subito sine gratia omni, de longinquo alio, et quarto jam exsilio, mandatum compositum est. » Et paulo post: « Sed acquiesce tandem in eis quæ facta sunt, rogo, et tot adversus corpus unum exsilia decernere desine, et tot calamitatibus quæ a magnificentia tua pertulimus, contentus esto. Et nobis per homines, quos convenit, sententiam victorum principum nostrorum explorare humaniter, quæso, permitte. Hæc nostra, veluti patris, ad te tanquam filium consilia sunt. Sin ea indigne feres, tum tu nunc quoque, sicuti antea, quod placitum tibi est, facito: siquidem sententiam tuam oratio nulla flectere aut vincere potest. » Nestorius igitur in litteris quoque ipsis, pugnis et calcibus impetit atque insultat, imperatoriam etiam potestatem, sicuti vides, blasphemans: atque tot quoque mala passus, non tamen respiscit. Pervenit in manus meas scriptum quoddam, obitum ejus exponens, quem et ipsum litterarum monumentis mandare in hac historia visum est. Commemorat enim, lingua ejus a vermibus corrosa, ingemiscentem et lamentantem, ad majora et sempiterna supplicia

(1) Elephantina 820 stadiis a Thebis Ægyptiis distat.

eum pœnas debitas soluturum migrasse. Deinde et Theodosius divino nutu commotus, sententiis et calculis omnibus, impium illum anathemate jugulatum condemnavit, hisce verbis in constitutione usus (1), quæ Justiniani volumini, quod Codex nominatur, inserta est, tertia numero, in primo primi libri titulo. « Præterea, inquit, sancimus, qui impiam Nestorii fidem æmulantur, aut nefariam ejus doctrinam sequuntur, ut siquidem episcopi sint, aut clerici, ecclesiis ejiciantur: sin vero laici et populares, anathemate feriantur. » Sed plures quoque alias constitutiones religionis nostræ gratia edidit, quæ flagrantem illius erga Christum ardorem ac zelum declarant. Hunc impius Nestorius finem vitæ habuit, atque hæc sic in tertia quam diximus universali Ephesia synodo, sunt acta. **521** Porro pernicioso Nestorio exauctorato, gravis rursum contentio in Constantinopolitanæ urbis ecclesiis mota est. Populus enim de Nestorii placitis agens, in duas partes abiit. Clerici sane omnes communi suffragio eum anathemati subditum rejecerunt: sic namque Christianis mos est sententiam contra blasphemum ferre, cum eam tanquam columnæ incisam, omnibus publicitus proponere volunt.

CAPUT XXXVII.

Ut post Nestorium Maximinus, ac deinceps Proclus patriarcha Constantinopolitanæ Ecclesiæ præfectus fuerit.

Illo vero sublato, non mediocris de episcopi electione quæstio exstitit. Multi enim ad eum qui dictus est, Sidensem Philippum respiciebant: omnes autem fere Proclum cathedra ea maxime dignum esse judicabant. Et exitum suum consilium horum habuisset, nisi qui multum tum apud imperatorem valebant, impedimento fuissent, ecclesiasticum canonem perperam prætexentes, qui designatum civitatis alicujus episcopum in civitatem aliam rursus transferri vetare debeat. Is est hujusmodi: « Si quis episcopus ordinatus in parœciam, cui destinatus est, non ierit, non culpa ille quidem sua, sed propter populi rejectionem, aut aliam non ab ipso ordinato provenientem causam, is cum dignitate ministerio fungi (ut modo rebus ecclesiæ, ubi conventus agit, nihil afferat turbæ) et acquiescere in eo debet, quod provinciae synodus de controversia in medium producta judicans decreverit. » Illic canon publicatus plebem, quæ Proclum episcopum designabat, vel invitam quiescere coegit. Quatuor menses a Nestorio exauctorato effluerant, et ecclesiæ procuratio Maximiano commissa est, qui in ordine presbyterorum erat, et in monastica vita vixerat. **522** Religionis hic maxime laudem consecutus fuerat, ex eo quod propriis sumptibus monumentis constructis, in eis pie defunctorum reliquias reponeret. Et propterea quod doctrina exigua fuit, alienam a rebus agendis delegerat vitam. Quam ob causam ecclesia sub eo externis rerum fluctibus libera, pace multa lætata est. Atque ubi annos duos et menses quinque pacifice ecclesiam administravit, septima jejunii dierum septimana, ea quæ dicitur Magna

ἐκείνου ζῆλον διαφανοῦσα. Τοιοῦτον μὲν τῷ δυσσεβεῖ Νεστορίῳ τὸ τέλος, καὶ τὰ τῆς εἰρημένης τρίτης ἐν Ἐφέσῳ οἰκουμένης συνόδου οὕτω συνηνέχθη γενέσθαι· μετὰ δὲ τὴν τοῦ ἀλάστορος Νεστορίου καθάρσειν δεῖν ἡ τις ἐρετχεῖα τῇ Κωνσταντίνου κατὰ τὰς ἐκκλησίας ἐχῶρει. Ὁ γὰρ λεῶς διχῇ διηρεῖτο, τὸ δόξαν Νεστορίῳ γυμνάζοντες. Οἱ μὲντοι κληρικοὶ πάντες κοινῇ ψήφῳ αὐτὸν ἀπεώσαντο παραδόντες τῷ ἀναθέματι· οὕτω γὰρ τὴν κατὰ τοῦ βλασφημοῦ ψῆφον εἰσῶδς Χριστιανοῖς πράττειν, ὥσπερ ἐν τινὶ στήλῃ γυμνὴν ἄπασιν ἰδέλουσι καθίστην.

Christum ardorem ac zelum declarant. Hunc impius Nestorius finem vitæ habuit, atque hæc sic in tertia quam diximus universali Ephesia synodo, sunt acta. **521** Porro pernicioso Nestorio exauctorato, gravis rursum contentio in Constantinopolitanæ urbis ecclesiis mota est. Populus enim de Nestorii placitis agens, in duas partes abiit. Clerici sane omnes communi suffragio eum anathemati subditum rejecerunt: sic namque Christianis mos est sententiam contra blasphemum ferre, cum eam tanquam columnæ incisam, omnibus publicitus proponere volunt.

B

ΚΕΦΑΛΑ. ΑΖ'.

Ὡς μετὰ Νεστορίου Μαξιμιανός, εἶτα Πρόκλος πατριάρχης τῆς Κωνσταντίνου προβάλλεται.

Ἐκείνου δ' ἐκποδὼν γενομένου, πάλιν περὶ ἐπιλογῆς ἐπισκόπου οὐ μετρία ζήτησις ἦν. Καὶ πολλοὶ μὲν εἰς τὸν προεξηγμένον Σιδίτην ἀπέβλεπον Φίλιππον· οἱ δὲ πάντες σχεδὸν Πρόκλον μάλιστα τῆς καθέδρας ἄξιον ἔκρινον εἶναι. Καὶ γὰρ αὐτὸς εἰς πύρας προέβαινεν, εἰ μὴ τινες τῶν τνηκαῦτα μέγα παρὰ βασιλεῖ δυναμένων ἀπεκώλυσαν, προβαλόμενοι καὶ νόνα ἐκκλησιαστικὴν, ὃς καλεῖται τὸν ὀνομασθέντα πόλεως τινος ἐπίσκοπον εἰς ἑτέραν αὐθις μὴ μεταφέρεισθαι. Ἔστι δὲ οὗτος· « Εἰ τις ἐπίσκοπος χειροτονηθεὶς εἰς παροικίαν μὴ ἀπέλθῃ εἰς ἣν ἔχειροτονήθῃ, μὴ παρὰ τὴν αὐτοῦ αἰτίαν, ἀλλ' ἥτοι παρὰ τὴν τοῦ λαοῦ παραίτησιν, ἢ δι' ἑτέραν αἰτίαν οὐ παρ' αὐτοῦ γενόμενῃ, τοῦτον μετέχειν τῆς τιμῆς καὶ τῆς λειτουργίας, μόνον μηδὲν παρενοχλοῦντα τοῖς πράγμασι τῆς ἐκκλησίας, εἴθε ἂν συνάγοιτο· ἐκδέχεσθαι δὲ αὐτὸν, ὅπερ ἂν ἡ τῆς ἐπαρχίας σύνοδος κρίνασα, τὸ παριστάμενον ὀρίσῃ. » Ὡς δὴ τα κανὼν παρῆρσισθεῖς, ἡσυχάζειν καὶ ἀκροῦντα τὰ κλήθῃ ἡνάγκαζε Πρόκλον ἐκλέγεσθαι. Τετάρτου δὲ παρὰρβέντος μηνὸς μετὰ τὴν Νεστορίου καθάρσειν, ἐπιτρέπεται τὴν τῆς ἐκκλησίας ἐπιτροπὴν Μαξιμιανός· τῷ χορῶ μὲν τῶν πρεσβυτέρων κατελεγεμένος, ἀσκητικῶς δὲ βίῳ χρησάμενος, εὐλαβείας δὲ μεγίστης ὄνομα περιέκειτο· οἷς οἰκείοις ἀναλώμασι μνημεῖα κατεσκευακώς, ἐν αὐτοῖς κατετίθει τὰ τῶν εὐλαβῶς τελευτώντων λείψανα. Ἰδιώτης δὲ ὢν τὸν λόγον, ἀπραγμονέστερον βίον ἥρειτο· διὸ καὶ ἡ ἐκκλησία ἐπὶ τούτου βαθείας εἰρήνης ἀπῆλause, τῶν ἐξωθεν ἡρεμήσασα σάλων. Ἐπὶ οὗτοι δ' ἐνταυτοῖς καὶ μὴσι πάντε εἰρηνικῶς τὴν ἐκκλησίαν ἰδύνας, ἐτελεύτα τὸν βίον κατὰ τὴν ἐδδομένην ἐδομάδα τῶν νηστειῶν, τῆς Μεγάλης ἀγομένης πέμπτῃς.

(1) Hæc constitutio hodie non exstat. Damnat autem Nestorianos hic imperator, l. *Damnato*. C. De hæret. et Manich.

Τότε δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς Θεοδοσίος, καὶ μάλιστα **A** Πουλχερία ἡ βασίλισ, τοῦ πράγματος πρόνοιαν ἐποίησαντο. Ἵνα γὰρ μὴ πάλιν πράγματα ἔχῃσι περὶ ἐπιλογῆς ἐπισκόπου οἷς συγγεῖν τὰ τῆς ἐκκλησίας ἐμῆλθε, μελλήσας μὴδὲν, ἐτι προκειμένου τοῦ σώματος Μαξιμιανοῦ, τοὺς παρευρεθέντας τῶν ἐπισκόπων ἀπορίσας, ἐνθρονίζειν τὸν Πρόκλον προὔτρεπετο. Τῆς γὰρ περὶ ἐκείνου σκέψεως πρότερον οὕσης, καὶ Κελεστίνος ὁ τῆς Ῥώμης ἐπισκοπὸς σύμφηφος δι' ἐπιστολῶν ἦν, πρὸς τε Κύριλλον τὸν Θεσσαλονίκης Ῥούφον γράφων, καὶ πᾶσι τρόποις ἀναδιδάσκων μὴδὲν ἐμποδῶν καθίστασθαι, τὸν ἐτέρως πόλεως ὄντα ἢ καὶ ὀνομασθέντα μόνον ἐπισκοπὸν εἰς ἐτέραν μετατίθεσθαι πόλιν. Ἐνθρονισθεὶς οὖν ὁ Πρόκλος, ἔπειτα τὴν ἐκκομιδὴν καὶ κηδεῖαν **B** τοῦ σώματος Μαξιμιανοῦ ἐποίειτο, τὰ τῆς πατριαρχίας ἅπαντα περιθέμενος σύμβολα. Ἄξιον δ' οἶμαι καὶ περὶ τούτου βραχέα τῇ ἱστορίᾳ ἐνθεῖναι.

ΚΕΦΑΛ. ΑΗ'.

Περὶ Πρόκλου, ὁὗτος τὸν λόγον καὶ τὸ ἦθος· καὶ ὅτι μάλα τῷ βασιλεὶ κεχαρισμένος ἦν· καὶ ὅτι ἐπὶ τοῖς τότε παραδόξως γεγενημένοις Θεῷ, Πρόκλος ὁμίλιαν ἀρμόζουσαν διελθὼν, ἐθαυμάσθη.

Πρόκλος, ἐκ πρώτης τριχὸς εἰς διδασκάλους φοιτῶν, ῥητορικῆς ἐπὶ πλείστον ἐπεμελήθη. Εἰς ἀναγνώστου δὲ τελέσας βαθμὴν ἐν νῆα πάνυ τῇ ἡλικίᾳ, **C** καὶ ἡρὴ παραμείψας τὸν μείριχα, πρῶτα μὲν τῷ θεῷ Ἰωάννῃ τῷ Χρυσοστόμῳ ἱεραρχοῦντι τῆς Κωνσταντίνου παρείπετο, ὑπουργὸς αὐτῷ καὶ συνεργὸς τῶν λόγων γινόμενος, καὶ ὅσην χρεῖα τοῦ σώματος ἐκαίη γινόμενος. Οὕτως δὲ καὶ Παῦλον πρὸς οὗς τῷ μεγάλῳ Ἰωάννῃ διαλεγόμενον, καὶ τὸν νοῦν τῶν ἐκείνου ἐπιστολῶν ἐκκαλύπτοντι μυστικώτερον, ἐνέτυχε τῇ τῆς θυρίδος παρακύπτων ὀπῇ. Ἐπεὶ δ' ἐκεῖνος ὑπερήριος ἦν, μὴ τῆς ἐκείνου σχέσεως ἀποστῆς, τῷ μετ' ἐκεῖνον ἐπισκόπῳ Ἀτικῷ συνῆν, ὑπογραφεὺς τῶν ἐκείνου λόγων καθεστηκώς· ὃν δὲ τῇ κατὰ Θεὸν προβαίνοντα ἀγωγῇ, καὶ τοῦ τῆς διακονίας ἡξίου βαθμοῦ. Ἐπειτα δὲ καὶ ἐν καθέδρᾳ πρεσβυτέρων αἰνέσας τὸν Κύριον, ὑπὸ Σισινίου τῆς κατὰ Κύζικον ἐκκλησίας προεβλήθη **D** ἐπίσκοπος. Πολλῶν δὲ ὑστερον ὥς γε ἡμῖν εἴρηται, καὶ τῆς Κωνσταντίνου ἐκκλησίας τὴν ἐπισκοπὴν ἐπετρέπη. Χρηστὸς δὲ ὢν ἀνὴρ μάλιστα κατὰ τε ἡθὺς καὶ τρόπον, ὅσα δὲ Ἰωάννῃ καὶ Ἀτικῷ προσήσαν χρῆσται, ἀνεμάζετο. Ἀνεξίκακος δὲ καὶ πλέον ἤπερ ἐκεῖνοι ἐγένετο. Ἀτικὸς μὲν γὰρ πολυλάχης καὶ τοῖς διαφόροις τῆς πίστεως ὑπερὸς μάλα ἐδόκει. Οὗτος δὲ κάκεινους καὶ πᾶσιν ἥπιος· καὶ προσήνης μάλα ἦν, τούτοις· μᾶλλον ἢ βίᾳ ἔλκειν ἐκείνους διανοούμενος. Μηδενὶ γὰρ ταραχῆς αἴτιος καταστάς, τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀξίωμα, τὸ ἐπισεικὲς, φημί, καὶ πρᾶον, ἀθιγὲς διετήρησεν, ἐν τούτῳ δὲ τῷ μέρει τὸν βασιλεῖα μιμούμενος Θεοδοσίον· καὶ γὰρ κάκεινος οὕδαμῶς τῇ βασιλικῇ αὐστηρίᾳ κατὰ

quinta die, mortuus est. Tum vero imperator Theodosius, et Pulcheria Augusta maxime curam ejus rei suscepit. Ne enim rursus negotium eis exhiberetur de electione episcopi, unde misceri ecclesiarum res et confundi potuissent, nulla interposita mora, cum adhuc Maximiani corpus insepultum esset, episcopos quoscunque invenire potuerunt, coactos, inthronisare atque in vacuum ecclesiæ possessionem inducere Proclum jussit. Cum namque deliberatum antea de eo esset, Cælestinus quoque Romæ episcopus suffragatus ei per epistolas fuerat, ad magnum illum Cyrillum et Joannem Antiochenum et Rufum Thessalonicensem scribens, et modis omnibus docens, nihil obstare, quominus qui alterius urbis aut sit, aut saltem designatus sit episcopus, in aliam transferatur urbem. Proclus igitur in sede sua collocatus, postea funus et exequias Maximiani, omnibus patriarchæ insignibus usus, curavit. Sed de hoc quoque pauca quædam historiæ adnectenda duxi.

CAPUT XXXVIII.

De Proclo, qua doctrina, quæve vita fuerit; et ut illum imperator charum gratumque habuerit; et quod idem competenti et debito sermone, res quæ eo tempore præter opinionem hominum mirificæ acciderunt, in Deum auctorem referens, apud omnes in admiratione fuerit.

A primo is capillo præceptoribus usus, in arte dicendi potissimum elaboravit. Et post adolescentiam exactam, in juvenili admodum ætate, in lectorum ordinem cooptatus, primum divi Joannis Chrysostomi Constantinopolitanam ecclesiam administrantis sectator, minister, librisque scribendis adjutor, et corporis ejus curator fuit. Hic Paulum Joanni magno in aurem dictitantem, atque arcaniorem epistolarum suarum sensum revelantem, per januæ rimas prospectans vidit. **523** Atque ubi ille in exsilio vixit, ab illius affectione non desciscens, cum successore ejus Attico episcopo fuit, orationum illius scriba. Quem ille in divino vitæ instituto progredientem, in diaconatus gradum sustulit. Deinde vero cum in presbyterorum cathedra Dominum laudaret, a Sisinio ecclesiæ Cyzicenæ designatus est antistes. Longo vero tempore post, quemadmodum diximus, Constantinopolitanæ ecclesiæ episcopatus ei commissus est. Et quod moribus atque institutis placidus maxime vir esset, quæcunque in Joanne et Attico eximia erant, expressit. Malorum tolerantia illis etiam superior fuit. Atticus namque sapius etiam eis qui in fide a se non dissentirent, terribilis esse visus est. Hic vero et erga illos, et in alios omnes placidus et lenis admodum fuit, benevolentia potius quam vi pertrahere illos ad se in animo habens. Et quoniam nemini turbæ causam præbuit, Ecclesiæ dignitatem in humanitate et mansuetudine consistentem, integram conservavit. Hac in parte Theodosium imperatorem imitatus: nam et is laudatissima imperiali severitate, adversus eos qui

supplicia commeriti essent, usus est. Iste autem A minus curavit, si quis de Deo non itidem ut ipse sentiret. Sed doctrinæ jugiter incumbens, placide, non violenter, plebem sibi devinxit. Qua ex causa et Theodosius magnopere eum est complexus. Nam et imperator ipse sacerdotali, ut ita dicam, animo fuit : eosque qui persequendos homines esse suaderent, minime audivit: Dixerit vero aliquis, quod et aliis rebus, in primis autem mansuetudine, aperte episcopos ejus temporis omnes longe superarit. Et quod de Mose Numerorum liber dixit, eum supra homines omnes in terra longe mitissimum fuisse : id si de Theodosio etiam dicas, haudquaquam, ut puto, fallaris. Unde quispiam colligat, Deum illo valde delectatum, etiam extra bellorum certamina hostes ei imminentes B abolevisse. Declaravit hoc in Joanne tyranno, et qui cum eo excurrerant, Barbaris. Quæ namque antiquitus in viris justis accidisse audimus, ea quoque præter opinionem omnem in eo Deus per- egit. Cum enim multi, atque adeo innumerabiles Barbari excurrere, et imperatori atque Romanis negotium facessere aggressi essent, 524 Impe- rator, sicuti facere solitus erat, res illorum Deo commisit, et frequentius orationibus vacans, confestim quod petit, confecit. Dux siquidem eorum Roilas nomine (quod antea quoque retulimus) fulminis telo ictus, ex hominibus sublatus est. Et postquam sæva pestis exercitum ejus invasit, cru- deliter eum est depasta. Quidquid vero ex eo su- perfuit, id cælesti igne crematum est. Itaque in timorem magnum Barbari deciderunt, non tam quod contra generosam et fortem gentem Roma- norum ad manus conserendas ire ausi fuissent, quam quod Deo adjuvante, illos tropæa statuere, victoriamque reportare deprehendissent. Tum sane et admirandus Proclus, in tanta a Deo concessa victoria, ad populum in ecclesia verba faciens, et Ezechielis prophetiam ingeniose et apte verbis suis accommodans, in magna fuit admiratione. Prophetia talibus verbis concepta est : Et tu, fili hominis, vaticinare contra Gog, et principem Ros (1), Mosoch et Thobel. Judicabo enim eum morte, et sanguine, et imbre demergenti, et lapidi- bus grandinis. Atque ignem et sulphur pluam super eum, et omnem exercitum ejus, superque populos multos qui cum eo sunt. Et magnificabor atque glo- rificabor, et notus ero in conspectu multarum gen- tium, et cognoscent quod ego sum Dominus. Talis quidem Proclus erat, peropportunos et commodus quam maxime excelleus.

(1) Ros. Hoc sacra Biblia nostra non habent. Reperitur tamen apud Socrat. quoque lib. vii, cap. 43. Nominem autem isto universa Russorum sive Ruthenorum gens, quæ magna ex parte nunc Christiana est, et Slavonica utitur lingua, intelli-

guntur. τῶν κολάσεως ἀξίῳ ἐκέχρητο. Οὗτος δὲ ἑλαττον ἐφρόντιζεν, ἢν μὴ τις περὶ Θεοῦ ἢ αὐτῷ ἐδίδκει ἐφρόνει. Διδασκαλίᾳ δὲ συνεχεῖ χρῆμενος, ἡρέμα καὶ οὐ βίᾳ τὰ πλῆθη προσήγετο, ὧν δὴ χάριν καὶ βασιλεὺς ἀποδοχῆς μεγάλης ἡξίου τὸν ἄνδρα· ἱερα- τικῇ γὰρ ψυχῇ καὶ ὁ βασιλεὺς ὡς εἰπεῖν ἐκέχρητο, καὶ τοὺς διώκειν ἡρημένους ἥκιστα ἀπεδέχετο. Εἴποι δ' ἄν τις, ὅτι καὶ τοῖς ἄλλοις, μάλιστα δὲ τῇ πραότητι, περιφανῶς καὶ πάντας τοὺς τότε ἱερέας ἐνίκη· καὶ ὁ δὴ φησι περὶ Μωσέως· ἡ βίβλος τῶν Ἀριθμῶν, ὅτι καὶ ὁ ἄνθρωπος Μωϋσῆς πρῶτος ἐφόδρα παρὰ πάντας ἀνθρώπους τοὺς ὄντας ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦτο καὶ ἐπὶ Θεοδοσίῳ τις εἰπὼν, οὐκ ἂν, οἶμαι, ἀμάρτοι. Δι' ἧς καὶ τις τεκμηριώσεται Θεὸν ἐπ' ἐκείνῳ μάλα ἡδόμενον, καὶ πολεμικῶν ἀγῶνων ἐκτὸς τοὺς ἐπανισταμένους ἀφανίζειν ἐχθρούς. Ἐδείξε τοῦτο ἐπὶ τε τῷ τυραννήσαντι Ἰωάννῃ, καὶ τοῖς μετ' ἐκείνου καταδραμοῦσι βαρβάροις. Οἷα γὰρ τοῖς πάλαι δικαίοις γενέσθαι ἀκούομεν, τοιαῦτα καὶ ἐπ' ἐκείνῳ παραδόξως ἐνήργει Θεός· πολλῶν γὰρ καὶ ἀπειρίτων βαρβάρων κατατρέχειν, καὶ πρά- γματα βασιλεῖ καὶ Ῥωμαίοις ὠρμημένων παρέχειν βασιλεὺς, ὥσπερ εἰώθει, τὰ κατ' ἐκείνους ἡΐει Θεῷ· αὐτὸς δὲ πικρότερον ταῖς εὐχαῖς σχολάζων, εὐθύς ἐξήνυε τὸ αἰτούμενον. Ὁ μὲν γὰρ ἐκείνων ἡγούμενος, Ῥούγας ὄνομα, ἐξ ἀνθρώπων ἦν, βέ- λει βληθεὶς κεραυνῷ· εἰσπηδήσας δὲ καὶ λοιμὸς ἄγριος, ἀφειδῶς τὸ ὅπ' ἐκείνον στράτευμα διεβό- σκετο. Ὅσον δὲ κρεῖττον ἐκείνου ἐγένετο, οὐρανίῳ πυρὶ κατηθάλωτο. Καὶ εἰς δέος μέγα τὸ βάρβαρον περίστατον οὐ τοσοῦτον ὅτι πρὸς γενναῖον ἔθνος τὸ Ῥωμαίων ἐτόλμησαν εἰς χεῖρας ἐλθεῖν, ἀλλ' ὅτι περ ὑπὸ Θεῷ συναρῆγοντι κατελάμβανον ἐκείνους ἱσχυρὸν τρόπον. Τότε δὴ καὶ Πρόκλος· ὁ θαυμαστός ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ ἐκ Θεοῦ γενομένη νίκη ἐπ' ἐκκλησίας διδάσκων, τὴν τοῦ Ἰεζεκιήλ προφητείαν εὐφυῶς προσαρμόσας τοῖς εἰρημένοις, ἐξεπίτηδες περιφανῶς ἐθαυμάσθη. Ἡ δὲ προφητεία τοῖς τοῖς ῥή- μασι περιέχετο· Καὶ σὺ, εἰς ἀνθρώπων, προφη- τέυσον ἐπὶ Γῶγ, ἄρχοντας Ῥώς, Μοσὸχ, καὶ Θόβελ. Κρινῶ γὰρ αὐτὸν θανάτῳ καὶ υἱατὶ καὶ ὑετῷ κατακλύζοντι, καὶ λίθοις χαλάζης· καὶ πῦρ καὶ θεῖον βρέξω ἐπ' αὐτὸν καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς μετ' αὐτοῦ, καὶ εἰς ἔθνη πολλὰ μετ' αὐ- τοῦ. Καὶ μεγαλυνθήσομαι, καὶ συνδοξαθήσομαι, καὶ γνωσθήσομαι ἐν ἑνὶ τῶν πολλῶν ἐθνῶν· καὶ γνώσονται ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος. Το σὺ- το· μὲν ὁ Πρόκλος ἦν, καίριος ἐπὶ πᾶσι καὶ εὐστο- χος, πραότητι δὲ καὶ ἐπιεικείᾳ μάλιστα διαφέρων. in omnibus, mansuetudine autem et humanitate

gitur. Vulgo Ruiss dicantur. Nec in Genesi, nec in alio Scripturæ loco, ac ne in Josepho quidem, qui omnia Hebraicarum gentium in primo Antiquitatum libro exponit nomina, hæc gens inveniri potuit. (Hieron. sup. Ezech. xxxviii.)

ΚΕΦΑΛ. ΛΘ'.

Α

525 CAPUT XXXIX.

Περὶ μεταθέσεων ἀπὸ θρόνου εἰς θρόνον, δι' ἔθος τοῦτο ἀνωθεν ἐκκλησιαστικόν, καὶ οὐδὲν τῇ ἐκκλησιαστικῇ εὐταξίᾳ λυμαινέται τοῦτο, μόνον καλῶς καὶ ὡς χρὴ γινόμενον.

De translationibus episcoporum ex sede in sedem aliam, et quod consuetudo ea antiquitus in ecclesiis obtinuerit. Quodque talis translatio bene instituto ecclesiastico ordini nihil afferat detrimenti, ut modo ea rite et ordine fiat.

Ἐπειδὴ δὲ τινες φθόνῳ φερόμενοι ἐν αἰτίαις ποιῶνται τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα, μῶμον ὡς πρὸς τῷ θεῷ τοῦτον ἀνδρὶ προστριβόμενοι· ὅτι περ Κυζίκου ἐπίσκοπος χειροτονηθεὶς, εἰς τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετετέθη θρόνον, δίκαιον ἡγῆμαι βραχὲ ἄττα καὶ περὶ μεταθέσεων ἐνταῦθα διαλαβεῖν, ἵν' ἔξω μὲν αἰτίας καὶ Πρόκλος γένοιτο, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ εἴη τοῦτο Θεοῦ ἱκανὸν παράδειγμα εἰς ἀσφάλειαν, ὡς ἂν μὴ βλάβη εἴη βουλομένῳ παντὶ τοῖς ἁλλότῳ αὐτῇ πεπραγμένοις μέμψιν ὡς ἔτυχε περιᾶπτειν. Καὶ γὰρ ἐμοὶ δοκοῦσιν οἱ τότε λέγειν ἐπιχειρήσαντες, ἡ φθόνῳ φέρεσθαι, ἡ ἀγνοεῖν τὸν τε νοῦν τῶν κανόνων, καὶ τὰ διαφόρων ἐπὶ τῇ οἰκονομίᾳ καὶ χρεωδῶς ταῖς ἐκκλησίαις γινόμενα. Οἱ τε γὰρ θεοὶ κανόνες, καὶ οἱ πάλαι τῆς Ἐκκλησίας προστάται, ἀδιάφορον εἶχον, ὁσάκις ἂν εὐλογος χρεὶα καλοῖη, τὸ ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν μετάγειν ἐπίσκοπον· καὶ ταῦτα εἰ περὶ εὐσεβείας ἦν ἡ μετάθεσις, ἡ περὶ εἰρήνης ἰσως καὶ ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως. Τὴν γὰρ μετάδασιν ὁ κανὼν ἐργεῖ, οὐ τὴν μετάθεσιν. Ἡ μὲν γὰρ τὸ ἀβούλητον πάντως ἐμφαίνει καὶ ἀπροαίρετον· ἐπὶ γὰρ τῶν ὡσανεὶ ἀψύχων ἡ λέξις προάγεται· ἡ δὲ γε μετάθεσις ἐπὶ τῶν ἐμψύχων καὶ ὡσανεὶ ἐπιτηδόντων τοῖς θρόνοις δι' ἔπαρσιν ἰσως καὶ σύγχυσιν· ἦν μάλα καὶ ὁ κανὼν εὐλόγως ἐπέχει, ὡς μικρὸν ὑστερον πλατύτερον διαλήφουμαι· τὴν δ' εὐλογὸν μετάθεσιν οὐδεμίαν· καὶ γὰρ πρῶτος ὁ τῶν ἀποστόλων κορυφαῖος Πέτρος τῆς Ῥωμαίων καθιγῆσαστο πόλεως· εἶτα καὶ ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρου πάλιν πρῶτος κλήρω μετέβαιεν· ἐν αἷς Λίβον καὶ Μάρκον χειροτονήσας, ἐφ' ἑτέρας πόλεις ἀνέτρεχεν. Εὐσεβίου δ' ὁ Παμφίλου ἐν τῇ ἕκτῃ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν συγγραφῶν Ἀλέξανδρον τινὰ ἱστορεῖ ἐπίσκοπον μᾶς τῶν περὶ Καππαδοκίαν ἐκκλησιῶν ὄντα ἀφίχθαι μὲν εἰς Ἱεροσόλυμα κατὰ θέαν καὶ εὐχὴν τόπων τῶν ἱερῶν, ὑπὸ δὲ τῶν ἔκεισε Ἱεροσολυμιτῶν κατασχεθέντα, τῷ θρόνῳ τοῦ ἱεροῦ Ναρκίσσου ἐπιπεριόντος ἐνθρονισθῆναι, καὶ διὰ βίου τῆς Ἱεροσολύμων ἐκκλησίας προστῆναι· περὶ οὗ καὶ ἡμεῖς μνησιν ἐν τῇ πέμπτῃ τῶν ἱστοριῶν πεποιήμεθα κεφαλῇ δεκάτῃ. Ὅτι δὲ καὶ ἄλλοι πολλοὶ χρεὶας ἀναγκαίας καλούσης εἰς ἑτέρας μετεχώρησαν ἐκκλησίας, εὐδὴλον. Ἐγὼ δὲ, εἰ καὶ μὴ πάντας, ἀλλ' οὖν τινὰς τῇ συγγραφῇ παραθήσομαι. Ὁ μέγας Εὐστάθιος ἀπὸ Βερβόλιας, εἴη δ' ἂν αὕτη τὸ Χάλεπ, εἰς Ἀντιόχειαν μετετέθη, τοῦ πρώτου ἐν βασιλεῦσι Χριστιανῶν Κωνσταντίνου τὴν Ῥωμαίων ἡγεμονίαν ἱδρύνοντος. Ἐπὶ δ' αὐτοῦ καὶ Μάξιμος ἀπὸ Διοσπόλεως εἰς Ἱεροσόλυμα μετετέθη, τὸν πολὺν καὶ μέγαν διαδεδεγμένον Μακάριον. Ἀλλὰ καὶ Εὐδόξιος ὁ κακόδοξος ἐκ Γερμανικίας, πρῶτον εἰς Ἀντιόχειαν, ἐκεῖθεν δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν μετατίθεται. Ὁ δὲ θεῖος Μελέτιος πρότερον Σεβαστείας τῆς κατὰ

Quandoquidem autem nonnulli invidia ducti, divinum virum reprehendunt, ecclesiasticum canonem prætendentes, quod Cyzici episcopus ordinatus, in Constantinopolitanæ urbis thronum translatus sit: æquum esse duxi, pauca quædam de translationibus ejuscemodi hic perstringere, ut simul et Proclus crimine absolvatur, et Ecclesia classicum hoc ad certitudinem divinitus proditum habeat exemplum, ne cuivis facere id volenti proclive sit, res Ecclesiæ rite atque ordine actas, temere per reprehensionem carpere. Nam qui tum rem hanc taxare conati sunt, vel invidia ferri, vel ignorare mihi visi sunt, canonum sensum et mentem, atque ea quæ varie in ecclesiis per dispensationem et utilitatem servata sunt et gesta. Divini siquidem canones, et veteres Ecclesiæ antistites liberum esse voluerunt, quotiescunque legitima suaderet utilitas, ex urbe una in aliam episcopum transferre: videlicet si sincerior pietas, vel ecclesiasticæ forte tranquillitatis constitutio translationem flagitaret. Transitionem namque prohibet, non translationem. Hæc enim, id quod præter voluntatem et præter institutum fit, omnino significat, et vox ea veluti in inanimatis usurpatur: illa vero, de animatis, et quodammodo de eis dicitur qui per arrogantiam forte niscendario rerum gratia, in thronos insiliunt. Eam vero recte canon, sicuti paulo post fusius exponam, inibet: legitimam autem translationem nequaquam. Nam primus apostolorum ille princeps Petrus, Romanæ urbis gubernavit Ecclesiam: deinde primus etiam Alexandriam sorte transiit. In quibus ecclesiis ubi Linum et Marcum episcopos creavit, alias rursus urbes adiit. Eusebius autem Pamphili in sexto Ecclesiasticarum Historiarum libro, Alexandrum quendam ecclesiæ in Cappadocia cujusdam episcopum, Hierosolyma sacrorum locorum spectandorum et pre-cationis ibi faciendæ gratia profectum, atque a Hierosolymitanis retentum, in throno sacri Narcissi adhuc superstitis collocatum esse, et per vitam omnem Hierosolymitanæ Ecclesiæ præfuisse, memoria mandavit: **526** cujus et nos in quinto operis hujus libro, capite decimo mentionem fecimus. Quod vero et multi alii, necessaria utilitate vocante, in alias transierint ecclesias, satis patet. Ego vero, etsi non omnes, aliquos tamen in historia hac recensebo. Magnus ille Eustathius a Berhœa (quæ est ipsa Chaleb) in Antiochiam translatus est, Constantino primo Christiano imperatore imperium Romanum administrante: sub quo et Maximus ex Diospoli Hierosolyma transiit, magno Macario succedens. Sed et Eudoxius ille, pravæ prorsus contra nomen suum opinionis, ex Germa-

nicia primum Antiochiam, et inde postea Constantinopolim est translatus. Divus Meletius primum Sebastiae episcopus est renuntiatus, deinde autem cum magna gloria Antiochiam ad Orontem est vocatus. Item divus Gregorius Sasimorum primum Cappadocum urbis, deinde Nazianzi, patriæ suæ, episcopatum sortitus : postea a secunda synodo et Meletio Antiocheno, pro eo atque decuit, in præclaram Constantinopolis sedem translatus est. Patris in Achaia Perigeres episcopus designatus est : quem ubi civitatis ejus incolæ non receperunt, Romanus episcopus in thronum metropolitaneæ urbis Corinthi, ubi sacrorum antistes nuper admodum vita defunctus fuerat, induci jussit : atque ille ita translatus, pacifice ibi per vitam omnem ecclesiam rexit. Dositheum Seleuciæ episcopi, Alexander Antiochenus Tarsum Ciliciæ transtulit. Alius autem nomine Reverentius Arcis Phœniciæ episcopus lectus, Tyrum inde transiens, episcopali ibi munere est functus. Ex Gordo, quæ in Lycia est (1), in Proconnesum Joannes transmissus, magnifice episcopatum ibi gessit. Et Palladius ab Helenopoli Bithyniæ Aspunam transiit. Et alius ex ejusdem urbis ecclesia episcopus Alexander, Adrianos traductus est. Ex Apamea Asiæ Philippus Eudoxiopolim missus est, cui vetus nomen Salambria fuit. Polycarpus ex Antapristena Mysiæ urbe, Nicopolim Thraciæ : **527** Hierophilus ex Trapezunte urbe Phrygiæ, Plotinopolim Thraciæ venit. Optimus ex Agdamea Phrygum, Antiochiam Pisidiæ. Troadem ex Philippopoli Thraciæ Sylvanus transiit, de quo admirandum quiddam memorabo. Is cum artem oratoriam primum apud sophistam Troillum didicisset, studium postea omne ad Christianismum transtulit, asceticamque connectans vitam, pallium gestare recusavit. Hunc abreptum Atticus episcopus, Philippopolis episcopum declaravit : in qua urbe postquam triennium exegit, loci ejus hibernum rigorem non ferens (exiguum enim et imbecille ei prorsus corpus erat), Atticum ut alium in locum suum episcopum substitueret, rogavit, non aliam quam frigoris causam petitioni suæ prætendens. Porro episcopo alio ei subrogato, Sylvanus Constantinopoli degens, cura summæ monasticam coluit vitam, humilitatis et paupertatis tam studiosus, ut in urbe frequentissima obambulans, sparteis sit sandaliis usus. Eo tempore non multo exacto, Troadis episcopus mortuus est. Quapropter Troes Constantinopoli affuere, episcopum petentes. Cum autem Atticus, quemnam illis antistitem designaret, deliberaret, Sylvanus visendi ejus gratia ad eum venit. Quem ubi conspexit, statim ei Trojæ episcopatum mandavit. Atque ad eum conversus : Deinceps, inquit, omnis tibi ecclesiasticæ functionis defugiendæ præcisa est occasio. Multus enim Troade calor est, opportunusque et commodus tibi a Deo paratus

A Κιλικίαν ἀνεκηρύχθη ἐπίσκοπος· μετὰ δὲ τοῦτο εἰς Ἀντιόχειαν τὴν παρ' Ὀρόντη εὐκλεῶς μετετέθη. Ὁ δὲ βασιλεὺς Γρηγόριος Σασίμων πρότερον τὴν ἐπισκοπὴν ἐκλήρουτο· Καππαδοκίας δὲ αὕτη ἡ πόλις· καὶ Ναζιανζοῦ δὲ τῆς οἰκίας πατρὸς τὴν ἐπισκοπὴν εἰληγώς, ἔπειτα παρὰ τῆς δευτέρας συνόδου καὶ Μελετίου τοῦ Ἀντιοχείας εἰς τὸν περιόξον τῆς Κωνσταντινίου θρόνον ὡς χρεὼν μετατίθεται. Ἐν δὲ Πάτραις· τῆς Ἀχαΐας ἐπίσκοπος Περιγένης κεχειροτόνητο. Ὡς δὲ οἱ τῆς πόλεως αὐτὸν οὐ προσέεντο, ὁ Ῥωμαίων ἐπίσκοπος ἐν τῇ μητροπόλει Κορινθίων ἐνθρονίζεσθαι τοῦτον ἐκέλευεν, ἄρτι τέλει χρησαμένου τοῦ βίου τοῦ ἐκέλευε τὸ ἱερᾶσαι λαχόντος· καὶ εἰρηνικῶς τῆς ἐκκλησίας δ.ἀ βίου προέστη μετατεθείς. Τὸν δὲ Σελευκίας ἐπίσκοπον Δοσίθεον Ἀλέξανδρος B δὲ τὴν Ἀντιόχου ἐπιτροπεύων εἰς Ταρσὸν τῆς Κιλικίας μετήνεγκεν. Ἐτερος δὲ Ῥεβερέντιος· ὄνομα Ἀρχὼν τῆς Φοινίκης ἐπισκοπεῖν ἐξελήγη· ἐκείθεν δὲ τῆς Τυρίων ἱερατικῶς καθηγῆσατο. Ἀπὸ δὲ Γόρδου τῆς ἐν Λυκίᾳ καιμένης εἰς Προικίνησον μετήνέχθη Ἰωάννης· καὶ λαμπρῶς τῆς ἐπισκοπῆς διὰ βίου τοὺς οἴκας ἐκλήρωσατο. Ἄλλος δὲ τις Παλλάδιος ἀπὸ Ἐλενουπόλεως τῆς κατὰ Βιθυνίαν εἰς Ἀσποῦναν μετετέθη. Καὶ ἕτερος τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας Ἀλέξανδρος εἰς Ἀδριανούς προήχθη. Ἀπὸ δὲ τῆς ἐν Ἀσίᾳ Ἀπαμείας Φίλιππος εἰς Εὐδοξιοῦ πόλιν ἦγετο, ἥ τὸ ἀρχαῖον Σαλαμβρία ὄνομα ἦν. Πολύκαρπος ἀπὸ Σεξάνταπρίστων τῆς Μυσίας εἰς τὴν τῆς Θράκης Νικόπολιν μετεχώρει. Καὶ Ἱερόφιλος ἀπὸ Τραπεζοῦντος πόλεως Φρυγίας εἰς τὴν τῆς Θράκης Πλαυτινοῦ πόλιν ἦλθεν. Ὅστιμος ἀπὸ Ἀγδαμείας τῆς Φρυγίας εἰς τὴν τῆς Πισιδίας Ἀντιόχειαν μετηνέχθη εἰς δὲ Τρωάδα ἀπὸ τῆς ἐν Θράκῃ Φιλίππουπόλεως Σιλβανὸς μετεχώρησε. Περὶ οὗ τι καὶ θαυμάσιον γενόμενον διηγῆσομαι. Ῥητορεῖν γάρ ἀσκήσας οὗτος, πρότερον παρὰ τῷ σοφιστῇ Τρωίλῳ, τὴν σπουδὴν ἄπασαν πρὸς τὸ Χριστιανίζειν ἐτίθει· ἀσκητικὸν δὲ μετερχόμενος βίον, τριδῶνα φορεῖν παρητεῖτο· ἐν δὲ ἐπίσκοπος Ἀττικὸς συναρπάσας, Φιλίππουπόλεως ἐδείκνυ ἐπίσκοπον· ἐν ἡ τρίτον ἔτος διαγῶν, τὸ τοῦ τόπου μὴ ὑποφέρειν δυσχείμερον (ἐξίτηλον γάρ ἦν ἐκεῖν τὸ σῶμα καὶ παντάπασιν ἄπορον), ἵκεσίαν Ἀττικῷ προσῆγεν, ἕτερον εἰς τὸν αὐτοῦ τόπον ἐπίσκοπον καθίσταῖν, ἄλλο μὴδὲν D προβαλλόμενος ἡ τὸ κρύος αἴτιον τῆς παραιτήσεως γίνεσθαι. Καὶ δὴ ἑτέρου ἐπισκόπου εἰς τὸν ἐκεῖνον τόπον καταστάτος, Σιλβανὸς ἐν τῇ Κωνσταντινίου τὰς διατριβὰς ἐποιεῖτο, ἄκρως τὸν ἀσκητικὸν μετιὼν βίον. Ἐπὶ τὸσον δὲ αὐτῷ τὸ ἄτυφον καὶ ἀπέριτον ἦν, ὡς καίπερ ἐν πολυανθρώπῳ πόλει στρεφόμενος, χόρτινα ὑποδεέσθαι σανδάλια. Ὀλίγου δ' ἐνταυτοῦ παριόντος, ὁ τὴν ἐπιτροπὴν τῆς ἐν Τρωάδι ἐκκλησίας κεκληρωμένος· ἐτελεύτα. Οἱ δὲ Τρωεῖς παρῆσαν ζητοῦντες· ἐπίσκοπον. Τοῦ δὲ Ἀττικοῦ ἐν συννοίᾳ καθεστηκότος· τίνα χειροτονήσοι, παρῆν Σιλβανὸς τῇνικαῦτα κατὰ θέαν αὐτοῦ. Ὁ δὲ κατιδὼν, εὐθύς ἐκεῖν τῆς Τρωίας τὴν προστασίαν ἐτι-

(1) Socrat. in Lydia.

θεῖ. Καὶ πρὸς ἐκεῖνον ἐπιστραφεὶς, τοῦ λοιποῦ σοι, ἔφη, πᾶσα περιήρηται πρόφασις προστασίαν ἐκκλησίας ἀποδιδράσκειν· πολὺ γὰρ τὸ φλέγον ἐν τῇ Τρωάδι· καὶ σοι εὐκαιρὸς τόπος ἡυτῇ ἐπίσταιται πρὸς Θεοῦ· καὶ τοῖνυν μὴ μέλλε, ἀλλ' ἐπὶ Τροίαν ὅσον τάχος πορεύου. Μετέστη τοῖνυν ἐκεῖσε ὁ Σιλβανός· καὶ θαῦμα ἐξαίσιον ταῖς ἐκεῖνου διεπράχθη χερσίν· ὁ καὶ ἄξιον ἡγήμασι διηγῆσασθαι. Τῷ τῆς Τρωάδος αἰγιαλῷ ἄρτι ναῦς παμμεγέθης μεγάλων ἀγωγῆς κίωνων ἐσκεύαστο· πλάτην αὐτὴν οἱ περὶ θάλατταν ὀνομάζουσιν. Ἐπεὶ δὲ ταύτην ἔδει καθέλκεσθαι εἰς τὴν θάλασσαν, πολλοὶ συνέβρεον καλωδοῖς τισὶν ἔλκοντες ἐπὶ τὴν ὑγρὰν. Ὡς δ' ἐπὶ πολλαῖς ἡμέραις ἀκίνητος ἦν, ἐνέργειαν δαιμονίαν ψήθησαν εἶναι τῆς νηὸς τὴν ἀκινήσιαν. Καὶ δὴ ἀφικόμενοι παρὰ τὸν ἐπισκοπὸν Σιλβανὸν εὐχὴν ἤτουν αὐτὸν ἐπ' ἐκεῖνη γενέσθαι· ἐκείνην γὰρ ἐπίστευον μόνην ἀποχωρῶσαν εἶναι πρὸς κίνησιν. Ὁ δὲ μετρίῳ τῷ ἤθει μὴ αὐτοῦ τὸ ἔργον ἔλεγεν εἶναι, ἀμαρτιολοῦ γέ ὄντος, ἀλλὰ τινος ἄλλου, ᾧ καὶ τὸ Θεῖον ἐπαναπαύεται. Ὡς δ' ἐκεῖνοι πολλὰ λιπαροῦντες ἐπέκειντο, μόλις εἶχε· καὶ παρὰ τὴν αἰγιαλὸν γερονῶς, ἐνδὲ τῶν καλωδίων καὶ αὐτὸς ἤπτετο· καὶ τοῖς ἄλλοις ἔχεσθαι τοῦ ἔργου παρηγγυᾶτο. Βραχὺ δ' ἐκείνων ἐπωθησάντων, ἡ ναὺς ὥσπερ ἐμψυχὸς τάχει πολλῶ τῶν ὑπερκειμένων διολισθαίνουσα, ἐπὶ τὴν θάλασσαν ἐπορεύετο. Τοῦτο γενόμενον ἐπὶ πᾶσαν τὴν ἐπαρχίαν διέβαινε, καὶ πολλὴν εὐλάβειαν ἐπεμαρτύρει τῷ Σιλβανῷ. Ἀγαθὸς δὲ ἀνὴρ τὰ μάλα σὺν ὧν, ἐπεὶ καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν κληρικοὺς ἑώρα ὥσπερ ἐμπορίαν ποιοῦμένους τὰς δόξαν δὴ ποτε προσπιπτούσας ἐρεσχελίας τῶν δικαζομένων, ἐκύρου μηδὲνα τῶν κληρῶν δικάζειν δίκην ποτέ· ἀλλὰ τοὺς τῶν αἰτούντων χάριτας λαμβάνων, ἐνὶ τῶν πιστῶν, ὃν ἤδει διαφερόντως πολλὴν πρόνοιαν τοῦ δικαίου ποιούμενον, μετεστέλλετο· καὶ τὰς δίκας ἐγγεμίζων ἐκείνῳ, τὰς τῶν δικαζομένων ἐρεσχελίας ἀπῆλυνεν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν περὶ Σιλβανοῦ, εἰ καὶ παρεκβατικώτερον, ἀλλ' οὖν γε, ὡς οἶμαι, τῇ παρουσίᾳ ἱστορίᾳ προσηκόντα· ἐξῆς δὲ καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἀπὸ θρόνων εἰς θρόνους μετέχθησαν· οἷς ὁ σφώτατος οὗτος Πρόκλος, ἀπὸ Κυζίκου μετατεθείς εἰς Κωνσταντινούπολιν· καὶ τοῦ πάππα Ῥώμης· Κελεστίνου τῇ πράξει συνευδοκοῦντος, καὶ δι' ἐπιστολῶν τριῶν πρὸς τε τὴν Ἀλεξανδρείας Κύριλλον, καὶ τὴν Ἀντιοχείας Ἰωάννην, καὶ Ῥούφον τὸν Θεσσαλονίκην· γράρων συνίστησι, τὸ κατὰ μὴδὲν τι προσίστασθαι τοῖς κανόνι τὴν τῶν ἐπισκόπων μεταθεσὶν ἀπὸ τῆςδε πόλεως εἰς ἑτέραν. Ἐγὼ δ', εἰ καὶ παρεκβατικώτερον, καὶ τοὺς ἐξῆς· ὅσοι δὲ μετετέθησαν προσθεῖναι τῇ ἱστορίᾳ μάλα βιάσονται, προσήκοντά γε, οἶμαι, δρῶν τοῖς περὶ ταῦτα φιλομαθεῖσι. Πρὸς γὰρ δὴ τούτοις ἐπὶ Ζήνωνος καὶ ὁ Μογγῆς Πέτρος εἰσηγήσειν Ἀνακλίου τοῦ τῆς Κωνσταντίνου προέδρου ἀπὸ Εὐχατίων εἰς Ἀλεξανδρείαν μετατίθεται· ὡς ἐξῆς περὶ τούτου τε καὶ τῶν ἄλλων, ἣν Θεῷ βουλομένῳ εἴη, ρηθῆσεται. Ὁ

(1) Socrat. lib. vii, cap. 37.

(2) Absurdum clericis est, imo etiam opprobriosum, si peritos se velint ostendere disciplina-

PATROL. GR. CXLVI

A est locus. Proinde nihil morare, sed protinus Trojam proficiscere. Itaque Sylvanus eo transit: atque ibi miraculum insigne manibus ejus editum est, quod profecto dignum est ut commemoretur. In littore Trojano ingens oneraria navis, quæ magnas columnas ferret, constructa fuerat: platem, a latitudine, eam nautæ nominant. Hanc cum opus esset in mare provolvere, multi qui funibus eam in undas traherent, confluxere. Illa (1) vero diebus pluribus moveri loco non potuit: et homines immobilem ejus stationem dæmonis efficaciam ascripserunt: 528 quapropter episcopum Sylvanum adierunt, et ab eo ut preceationem super ea faceret, petierunt, eam ipsam solam ad commovendam navim suffecturam esse credentes. Ille pro modestia sua non ipsius, ut hominis peccatoris, id opus, sed alterius cujuspiam in quo divinum numen conquiesceret, esse dixit. Ubi vero illi magis etiam ei multa precati institere, petitioni eorum vix tandem cedens, ad littus advenit: et oratione peracta, funem unum attigit, et alios operi ei insistere jussit. Paululum navis ab illis impulsus est: et illa perinde atque animata esset, celeritate multa provoluta, ad mare pervenit. Hæc res in provinciam omnem vulgata, religionem magnam Sylvano est attestata. Et cum vir optimus esset, quoniam qui sub eo erant clerici, in causis et nugis, undecunque inter eos qui judicio contenderent, provenientibus veluti nundinationem instituerent (2), ne quis ex clero postea causam quampiam judicaret, constituit. Sed supplicantium libellos acceptos, uni ex fidelibus laicis, quem præcipue justus et æqui studiosum esse sciret, accito dedit, eique judicio causarum commisso, jure contententium nugamenta rejecit. Hæc de Sylvano (3), quamvis per digressionem, non tamen, sicuti puto, ab historia nostra aliena, dicta sint. Deinceps vero multi quoque alii ex throno in thronum sunt missi. Sicuti sapientissimus iste Proclus Cyzico Constantinopolim est translatus, Celestino Romano papa rem eam comprobante, epistolis tribus ad Cyrillum Alexandrinum, et Joannem Antiochenum, et Rufum Thessalonicensem scriptis: in quibus asserit, canonibus non obesse episcoporum ex urbe in urbem legitimam ejusmodi translationem. Ego vero ab instituto digredi, eosque qui deinde translati ita sint, operi huic adnectere cogor, rerum talium studiosis, ut equidem puto, gratificaturus. Præter eos, quos diximus, Zenone imperante, Petrus Mongius, Acacii Constantinopolitani episcopi suggestionem, ab Euchaitis Alexandriam transmissus est: sicuti postea de hoc et aliis, si Deo visum fuerit, dicemus. Anthimus Trapezuntius, sub Justino imperatore, in sedem Constantinopolitanam traductus est. 529 Rem hanc confirmat admirandus etiam ille con-

tionum esse forensium. I. *Repetita*. C. De episcop. et cler.

(3) II Tim. ii, et 21, quest 3, *Placuit*, etc.

fessor Germanus, qui Anastasio imperante, Cyzico A quoque Constantinopolim transiit. Item Thomas Thessalonica Alexandriam, de septimæ synodi sententia, Constantino et Irene imperantibus. Divinissimus quoque patriarcha Ignatius, sub Basilii Macedonis imperio, Basilium Cretensem episcopum Thessalonicam transmisit. Sub eodem imperio Joannes Majumæ episcopus Alexandriam, et Amphilocheus Cyzicenus Nicæam, atque inde beatus Theodorus Laodiceam translati sunt. Porro Leone Sapiente imperium regente, et Photio sacrum munus administrante, Gregorius Syracusanus in metropolim Nicænam transiit, et ejusdem urbis episcopus Nicon Hierapolim. Præterea Daniel Nicopolis, quæ in Græcia est, antistes, Ancyram Galatiæ : et Symeones novis Patris Laodiceam : et Joannes Larißæus Synadam translatus est. Ad hæc ex Amasena urbe Stephanus eviratus Constantinopolim patriarcha transiit, sub Romani senis imperio. Et Antiochenus pœmenarches, hoc est primarius pastor, ad ecclesiæ Magnæ primum officium se transtulit. Ex episcopatu autem Flaviadis, qui sub Anazarbes metropoli est, Nicephorus Phocas episcopum ejus Eustratium transferens, Antiochiæ patriarcham fecit : cum quidem episcopatum eum ab Anazarbe divulsus, patriarchatui Antiocheno univisset. Agapius Seleuciæ in Pieria antistes, Antiochiam et ipse translatus est, Basilio Porphyrogenneta Romanis imperante. Sub ejusdem imperio, Theophylactus Sebastia Rosiam, et Alexander Antiochia Hierosolyma ; tum autem Joannes, cui Codonati novum et celebre cognomen fuit, ex magna Antiochia in metropolim Tyri transiit. Et rursum Tyri episcopus castratus, ut Ecclesia ejus a Persis capta est, Hierosolyma profugit. Et cum thronum ibi vacuum esse, episcopo suo orbatum, contingeret, Hierosolymitani, Persarum principi ut illi ecclesiam 530 Hierosolymis committere possent, supplicarunt. Qui etiam Constantinopolim, sexies millesimo sexingentesimo et decimo quinto a condito mundo anno, Alexio Comneno imperante, adveniens, a sacra susceptus est synodo, cum Nicolaus Theoprobletus patriarcham ageret. Eodem Nicolao Ecclesiam Constantinopolitanam gubernante, Pentaclas ille Rosianus archiepiscopus Lemni factus est, eidemque etiam Maronis Ecclesia addita. Nicephorus vero metropolitanus Gangræ veluti seriatius, metropolim etiam habuit Amastrin. Ad eundem modum et Leontopolis antistes, Arcadiopolim tenuit. Episcopo item Alexiopoli otianti Abydus tradita, postea etiam Apros. Multæ etiam Ecclesiæ unitæ sunt, sicuti Parus et Naxus, Sugda et Phula, Alama et Soteriopolis, Angelo Isacio imperante. Dositheus Hierosolymitanus Constantinopolim est translatus : cum Hierosolyma inde Marcus, qui Florus dictus est, transiisset. Deinde Dositheus rursum, Constantinopoli relicta, in Eliæ thronum reversus est, eo qui Florus nominatus est, inde

Τραπεζούντος Ἀνθίμου ἐπὶ Ἰουστίνου εἰς τὸν τῆς Κωνσταντίνου θρόνον μεταδιδίδεται. Συνίστησι τὸν λόγον καὶ ὁ θαυμάσιος ὁμολογητὴς Γερμανὸς, ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου ἐκ Κυζίκου καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Κωνσταντίνου μετατεθείς. Καὶ Θωμᾶς ἐκ Θεσσαλονίκης εἰς τὴν Ἀλεξάνδρου μεταγέται, τῆς ἑβδόμης συμπραττούσης τὴν ψῆφον συνόδου, Κωνσταντίνου καὶ Εἰρήνης τὰ τῆς μεγάλης διαπόντων ἀρχῆς· Βασιλείου δὲ τοῦ ἐκ Μακεδόνων κατάρχοντος, καὶ ὁ θεϊκὸς πατριάρχης Ἰγνάτιος τὸν τῆς Κρήτης Βασίλειον εἰς τὴν Θετταλὸν μετατίθεισιν. Ἐπ' αὐτοῦ δὲ καὶ ὁ τοῦ Μαίουμᾶ ἐπίσκοπος Ἰωάννης εἰς τὴν Ἀλεξάνδρου μεταγέται· ὁ Κυζίκου τε Ἀμφιλόχιος μεταβαίνει εἰς Νίκαιαν· καὶ Θεόδωρος ὁ μακάριος ἐκεῖθεν εἰς Λαοδικεάν. Λέοντος δὲ τοῦ Σοφροῦ τῇ βασιλείᾳ ἐμπρέποντος, καὶ Φωτίου τῆς ἱερᾶς ἡγίας διακατέχοντος, ὁ Συρακούσης Γρηγόριος εἰς τὴν Νικαίων μητρόπολιν μετατίθεται. Καὶ μὴν καὶ Νίκων τῆς αὐτῆς ἐπίσκοπος πόλεως εἰς Ἱερὰπολιν ἀνεισιν. Ἀλλὰ καὶ ὁ τῆς ἐν Ἑλλάδι Νικοπόλεως ἐπίσκοπος Δανιὴλ εἰς τὴν τῆς Γαλατίας Ἀγκυραν προδιδίδεται. Ἀλλὰ καὶ ὁ Συμεώνης ὁ νέων Πατρῶν τὴν μετέθεσιν ἔσχεν εἰς Λαοδικεάν. Ὁ Λαρίσης τε Ἰωάννης εἰς Σύναδα μετηνέχθη· ἐπὶ δὲ τούτοις ἐκ τῆς Ἀμασείων πόλεως Στέφανος ἐκτομίας εἰς πατριάρχην τῆς Κωνσταντίνου χειροτονεῖται, Ῥωμανοῦ τοῦ γέροντος τὰ σκήπτρα διακατέχοντος. Καὶ ὁ τῆς Ἀντιόχου δὲ ποιμενάρχης εἰς τὸ τῆς Μεγάλης ἐκκλησίας πρῶτον ὀφφίκιον μετατίθεται. Ἀπὸ δὲ τῆς ἐπισκοπῆς Φλαβιάδος ἧτις ἐστὶν ὑπὸ τὴν Ἀναζάρβης μητρόπολιν, Νικηφόρος ὁ Φωκάς τὸν ἐπίσκοπον ταύτης Εὐστράτιον μεταγαγὼν ἐκεῖθεν, Ἀντιοχείας πατριάρχην καθίστησιν· ἀποσπάσας καὶ τὴν εἰρημένην ἐπισκοπὴν Ἀναζάρβης, καὶ τῷ τῆς Ἀντιοχείας πατριαρχεῖν ἐνώσας. Ὁ τε Σελευκείας τῆς Περσίας Ἀγάπιος εἰς τὴν Ἀντιόχου καὶ αὐτὸς μετατίθεται, τοῦ Πορφυρογεννήτου Βασιλείου τοῖς Ῥωμαϊκοῖς σκήπτροις ἐνδιαπρέποντος. Ἐπὶ δὲ τῆς αὐτῆς ἡγεμονίας Θεοφύλακτος ἐκ τῆς Σεβαστηνῶν εἰς Ῥωσίαν ἀνάγεται. Ἀλέξανδρος τε ὁ τῆς Ἀντιόχου ἐπίσκοπος εἰς Ἱεροσόλυμα προδιδίδεται. Ὁ τε Ἰωάννης, ὃς Κωδωνάτος ὄνομα, τὸ καινὸν δὲ καὶ ἐξάκουστον, ἀπὸ τῆς μεγάλης Ἀντιοχείας εἰς τὴν μητρόπολιν Τύρου κατὰγεται. Καὶ αὐτῷς ὁ Τύρου ἐπίσκοπος, εὐνοῦχος ὢν, παρὰ Περσῶν τῆς αὐτοῦ ἐκκλησίας ἀλούσης· φυγὰς εἰς Ἱεροσόλυμα γίνεται. Συμβὰν δὲ χρεύειν τὸν θρόνον, οἱ Ἱεροσολυμίται τὸν κρατοῦντα Πέρσην καθικετεύσαντες, τὴν τῶν Ἱεροσολύμων Ἐκκλησίαν τούτῳ πιστεύουσιν· ὅς καὶ ἐν τῇ Κωνσταντίνου γενόμενος κατὰ τὸ ἐξακισχλιοστὸν ἐξακοσιοστὸν πεντεκαίδεκατον ἔτος, Ἀλεξίου τοῦ ἐκ Κομνηνῶν βασιλεύοντος, παρὰ τῆς ἱερᾶς εἰσεδέχθη συνόδου, Νικολάου τοῦ Θεοπροβλήτου πατριαρχούντος. Τοῦ δ' αὐτοῦ Νικολάου τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντίνου διέποντος, Πεντακλῆς ἐκεῖνος ἀπὸ Ῥωσιάνων εἰς ἀρχιεπίσκοπον Ἀθήνων καθίσταται. Προσεδόθη δὲ σὺν τῷ καὶ ἡ Μάρωνος. Νικηφόρος δὲ ὁ μητροπολίτης Γάγγης, οἷα σχολάζων, τὴν μητρόπολιν ἔσχεν Ἀμαστριν. Ἐπὶ

σης δὲ καὶ ὁ Λεοντουπόλεως ἔσχεν Ἀρκαδιούπολιν. Τῷ Ἀλεξίουπόλεως σχολάζοντι ἡ Ἀβυδοῦς ἐπεδόθη· ἐς ὕστερον δὲ καὶ ὁ Ἀπριος. Πολλὰ δὲ καὶ τῶν ἐκκλησιῶν ἤκωνται, ὥσπερ ἡ Πάρος καὶ ἡ Ναξία, τὰ τε Σούδα καὶ τὰ Φούλα, ἡ τε Ἀλανία καὶ ἡ Σωτηριούπολις. Τοῦ δ' ἐξ Ἀγγέλων Ἰσαακίου τὸν τῆς βασιλείας πρυτανεύοντος θρόνον, ὁ Ἱεροσολύμων Δοσίθεος εἰς τὸν τῆς Κωνσταντίνου θρόνον μετέγεται· ἐκεῖσε δὲ Μάρκος ὁ κατὰ Φλώρον προάγεται. Εἶτα πάλιν Δοσίθεος τὴν Κωνσταντίνου λειπών, εἰς τὸν τῆς Αἰλίας θρόνον ἐπάνεισι, τοῦ κατὰ Φλώρον ἐκείθεν παρὰ πᾶσαν δίκην ἀπελαθέντος. Ἐς ὕστερον δὲ καὶ ἄμφω τοὺς θρόνους τῆς τ' Αἰλίας καὶ Κωνσταντίνου παρητεῖτο Δοσίθεος· καὶ καθ' αὐτὸν γεόμενος· ἐτελεύτα. Ταῦτα μὲν ἐν τοῖς ἄνω χρόνοις ἐγένετο· ἐν δὲ τῷ κατ' ἐμὲ χρόνῳ καὶ τοὺς τέσσαρας τῶν ὑψηλῶν προεδρεύοντας θρόνων ἐκ μεταθέσεων οἶδα γεγεννημένους. Μετὰ γὰρ τὸν πολὺν ἐκεῖνον Ἀρσένιον ὁ τῆς Ἐφεσίων Νικηφόρος, καὶ ὁ τῆς Ἀδριανῶν Γερμανός, εἰς τὸν τῆς Κωνσταντίνου μετατίθενται θρόνον. Πολλῷ δὲ ὕστερον καὶ Νίφων αἰκ τῆς ἐν Ἑλλησπόντῃ Κυζίκου εἰς τὸν αὐτὸν ἀναγόμενον θρόνον ἐθεασάμην. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν Ἀλεξανδρείας Ἀθανάσιον, ὃς τὸν Νικόλαον διεδέξατο, ὁ τῆς Αἰγύπτου ἐπίσκοπος Γρηγόριος διαδέχεται. Ἀνὰ δὲ τὴν Ἀντιόχου κατὰ διαδοχὴν καὶ τέσσαρας ἔγνω ἐκ μεταθέσεων· μετὰ γὰρ Εὐθύμιον καὶ Ἀρσένιον ἐκ Τριπόλεως τὸν ἐκεῖσε θρόνον κληροῦται. Τοῦτον δὲ ὁ τῆς Τύρου Κύριλλος διαδέχεται· καὶ τοῦτον δὲ ὁ τῆς Πομπηίουπόλεως Διονύσιος· τὸν δ' αὖθις Κύριλλος ἕτερος, οὗ διάδοχος ὁ Μοφουεστίας λαμπρὸς Διονύσιος· καὶ τοῦτον πάλιν ὁ Τύρου Σωφρόνιος. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκ μεταθέσεων δύο τεθέσθαι. Σωφρονίου γὰρ τελευτήσαντος, ὁ τῆς Φιλίππου Καισαρείας Ἀθανάσιος διάδοχος γίνεται. Οὗ Γαβριὴλ τις Καισαρείας τῆς Φιλίππου καὶ οὗτος πρῶτον ἐπίσκοπος ἀνακηρυχθεὶς, δόλῳ τὸν θρόνον Ἱεροσολύμων ἀρπάζει· καὶ μετὰ βραχὺ τέλει τοῦ βίου χρησάμενος, τῷ πρῶτῳ Ἀθανασίῳ καὶ ἄκων καταλείπει τὸν θρόνον. Ταῦτα μὲν περὶ μεταθέσεων· ἀ ἐγὼ καὶ πρῶτον καὶ ὕστερον γνοὺς, τῇ συγγραφῇ παρεθέμην. Πολλοὺς δ' ἂν καὶ ἄλλους εὖροι τις ἴσως ταῖς ἱστορίαις φιλοπονῶν. Ὁ γὰρ κανὼν, ἥπερ μοι εἰρηται, μετάθεσιν τὸ τοιοῦτον ὀνομάζει, καὶ οὐ μετάστασιν ἢ μετάθασιν. Ταῦτα γὰρ ὡς ἂν τις εἴποι ἐπὶ ἐμφύχων λαμβάνονται, καὶ ἐξ οικείας προαιρέσεως κινουμένων· τὸ δὲ γε μετατίθεσθαι καὶ ἡ μετάθεσις ἐπὶ ἀψύχων, καὶ ὅψ' ἑτέρων ὡσανεὶ κινουμένων. Εἴη δ' ἂν μετάστασις ἐπὶ τῶν οἰκοθεν ἐπιτηδύντων τοῖς ὑψηλοτέροις τῶν θρόνων· μετάθεσις δὲ ἐπὶ τῶν ὅψ' ἑτέρων ἀκουσίῳ τῇ γνώμῃ τρόπον τινὰ προδιβαζομένων. Ὁ δὲ καὶ Κελεστίνος ὁ τῆς Ρώμης ἐπίσκοπος ἐν τοῖς παρ' αὐτῷ καλουμένοις σεκρέτοις ἐν κεφαλῇ δευτέρῳ παραδεικνύς τάδε κατὰ ῥῆμα διέξεισιν· Ἐ-

(1) De hac re ipse Nicephorus in catalogo episcoporum Constantinopolitanorum : Ἀρσένιος ἀριστός ἐν ἀρχιερέταις, τῆς Ἐφέσου πρόεδρος ὁ Νικηφόρος, τῆς Ἀδριανῶν Γερμανός, ἀρχιεπίσκοπος. Hoc est :

A præter jus et æquum omne expulso. Postea vero utraque et Æliensi et Constantinopolitana sede posthabita, Dositheus privatus vixit et decessit. Hæc superioribus temporibus sunt acta. Ætate vero mea quatuor sublimium sedium antistites, ex translatione, Ecclesiæ rebus præesse memini. Post magnum enim Arsenium illum Nicephorus Ephesius et Germanus Adrianopolitanus in Constantinopolitanam Ecclesiam sunt transmissi (1). Multo deinde post, Niphonem etiam ex Hellesponti Cyzice in eandem Ecclesiam deductum esse vidimus. Athanasio quoque Alexandrino, qui Nicolao successerat, Gregorius Ægypti episcopus subrogatus est. Antiochiæ vero quatuor per ejusmodi translationem episcopos successisse novi. Post Euthymium namque ex Tripoli Arsenius transmissus sedem eam sortitus est. Cui Cyrillus Tyrius successit. Atque huic Pompeiopolitanus Dionysius : Dionysio rursus Cyrillus alius, qui deinceps successorem habuit clarum illum Dionysium Mopsuestiensem, atque hic rursum Sophronium Tyrium. Hierosolymis itidem duos per translationem successisse vidimus. 531 Nam Sophronio defuncto, in locum ejus Athanasius Cæsareæ Philippi episcopus suffectus est. Cujus sedem Gabriel quidam Cæsareæ Philippi, et ipse nuper episcopus renuntiatus, dolo rapuit : et paulo post satis concedens, vel invitatus eam rursus Athanasio priori reliquit. Hæc de episcoporum translationibus, quæ vel antea vel post facta esse cognovi, volumini huic annexui. Fortasse autem plures alios quisquam invenerit, qui historias studiose evolvat. Canon namque, sicuti a me est dictum, translationem eam rem appellat, et non permutationem, aut transitionem : quod hæc verba de animalis et eis quæ proprio arbitrio et voluntate moventur, transferri autem et translatio de inanimatis atque eis quæ veluti ab aliis moventur, dicatur : ita ut transmutatio et transitio eorum sit, quæ ex sede sua in sublimiores involant thronos : translatio autem eorum qui ipsi invitati ab aliis alio produuntur. Id quod et Cælestinus Romæ episcopus, in suis, sicuti ipse appellat, secretis, capite secundo, hisce utens verbis ostendit : « Si episcopus utilitatis gratia transferatur, ne id per seipsum faciat, sed fratribus cogentibus. Et rem eam sacræ hujus sedis auctoritate expediat, non inanis gloriæ, verum utilitatis communis aut necessitatis ergo. » Eadem et Anterius collega ejus refert, ita ad verbum dicens : « Translationem episcoporum communis utilitatis aut necessitatis gratia scitote fieri licere, non autem cujuslibet cupiditate, aut dominationis affectione. Siquidem Petrus doctor et dux noster ecclesiasticæ utilitatis causa ex Antiochia Romam translatus est, et inde postea Alexandriam

In archimystis optimus Arsenius, Ephesique præsul inclytus Nicephorus, Germanus urbis Adriani episcopus..

transiit, ut qui isthic prodesse magis Ecclesiæ posset. Eusebius autem ex oppido quodam parvo, apostolica auctoritate Alexandriam est traductus. Atque eodem modo et Felix ex civitate quæ ei civium electione obtigerat, propter eam, qua præditus erat, egregiam doctrinam et vitam, de communi episcoporum reliquorumque sacerdotum atque apostolicorum virorum consilio, Ephesum transiit. Non enim civitatem civitate mutat, qui id non cupiditate sua aut vanæ gloriæ studio facit : **532** verum propter utilitatem aliquam, aut necessitatem, aliorum auctoritate majore pollentium cohortatione et consilio, ex minore in majorem urbem transit : non inani gloria aut voluntate ipse sua ductus, sed auctoritati potentiorum obsecutus, aut sede sua expulsus, aut etiam utilitate loci vel populi permotus : et quidem non arroganter, sed humiliter ab aliis productus. » Cæterum de translationibus istis hæc, judicio meo, satis prolixè dicta sunt. Quapropter ad reliquum historiæ contextum revertamur.

κενοδοξία τοῦτο ποιῶν· ἀλλ' ὠφελείη τινί ἡ ἀνάγκη διὰ τῆς τῶν ἐτέρων προτροπῆς καὶ τῆς βουλῆς τῶν ἰσχυροτέρων μετατίθεται ἐξ ἐλάττωτος πόλεως πρὸς μείζονα ὁ τοῦτο μὴ κενοδοξίη, μήτε μὴ οικίῳ θελήματι ποιῶν, ἀλλ' ἡ δυναστεία ἡ τῆς οικίας καθέδρις· ἐξωσθεὶς, ἡ ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ τόπου ἡ τοῦ λαοῦ· οὐχ ὑπερηφάνως, ἀλλὰ ταπεινότερως παρ' ἐτέρων. » Ἀλλὰ περὶ μὲν μεταθέσεων ἀρκεῖ γέ, οἶμαι, τὰ εἰρημένα· ἡμεῖς δὲ αὖθις ἐπὶ τὸ συνεχὲς τῆς ἱστορίας ἐπαναδράμωμεν.

CAPUT XL.

De Judæis qui in Creta vagati, post ea Christianismum sunt complexi. Item ut tum ultra flumen Rhenum gens Burgundionum Christi religionem suscepit.

Et divinus quidem Proclus ad sacra Ecclesiæ gubernacula consedit, et res ecclesiasticas composuit. Eo autem tempore multi in Creta Judæi Christianorum sacra sunt complexi, per causam ejusmodi. Vir quidam ex eorum genere erat, qui cum per fraudem et dolum vitam peregrisset, postremo se etiam Moysen illum esse assimilavit, et cœlitus in Cretam a Deo propterea missum esse confinxit, ut ejus loci Judæos ipse per mare, perinde atque olim Israelitas per rubrum sinum, duceret. Et passim insulam ipsam anno toto peragrans, ut se illum esse crederent, suasit : atque ut opes quas haberent, pecuniasque et possessiones omnes **533** aspernarentur, cohortatus est, se illos per mare non aliter quam in arida, in promissionis terram ducturum esse pollicitus. Atque illi vanis illius promissis decepti, res operasque suas ubique neglexerunt, et facultates suas temere quibuscunque diripiendas permisere. Ubi dies constituta advenit, qua proficisci debebant, ipse quidem confidentia et fastu plenus eis præiit : illi vero hominem una cum conjugibus et ætate imbecilliore consecuti sunt. Itaque eos in summum quemdam scopulum in pelagus excurrentem duxit, atque inde conjicere seipsos in mare, veluti natantes et urinantes, jussit.

Idque ex illis quidam, statim ut imperatum eis erat, fecerunt, neque deinceps apparuerunt :

ΚΕΦΑΛ. ΜΨ.

Περὶ τῶν ἐν Κρήτῃ πλανηθέντων Ἰουδαίων, καὶ ὡς ὑστερον ἠσπάσαντο τὰ Χριστιανῶν· εἰς δὲ καὶ ὅπως ἐτηνικαῦτα τὸ πέρας Ῥήνου τοῦ ποταμοῦ ἔθνος οἱ Βουργουντιζῶνες τὸν Χριστιανισμόν παρεδέξαντο.

Ὁ μὲν οὖν θεὸς Πρόκλος ἐπὶ τῶν ἱερῶν οἰκῶν καθῆστο, καὶ τὰ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν ἡσυχάζε πράγματα· ἐν τούτῳ δὲ πολλοὶ τῶν ἐν Κρήτῃ Ἰουδαίων τὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ κατησπάζοντο, αἰτίας τοιαύτης γεγενημένης. Ἄνθρω γάρ τις τῆς ἐκείνων φυλῆς, ἀπάτῃ καὶ δόλῳ τὸν βίον διηνυκῶς, τέλος καὶ Μωϋσῆν ἐκείνον εἶναι ἐαυτὸν ἀνέπλαστο· καὶ οὐρανὸν ἐν τῇ Κρήτῃ πρὸς Θεοῦ πεμφθῆναι, ὡς ἂν γέ τοὺς ἐκεῖ Ἰουδαίους διὰ τῆς θαλάσσης ἀγάγοι, ὥσπερ πάλαι τοὺς Ἰσραηλῆτας διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς. Καὶ δὴ περιῆει τὴν νῆσον ἀπανταχοῦ, πείθων ὡς αὐτὸς ἐκεῖνος· εἰη πιστεύεσθαι. Παρήναι δὲ πάντα **534** μὲν ὅσα ἐκείνοις προσήσαν χρήματα· τε καὶ κτήματα, μηδεμιᾶς φροντίδος ἀξιοῦν, ὑπισχνούμενος διὰ τῆς θαλάσσης ὡς ἐπὶ ξηρᾶς εἰς τὴν τῆς ἐπαγγελίας γῆν ἀγαγεῖν. Οἱ δὲ ταῖς κεναῖς ἐκείνου παραδουκοληθέντες ἐγγύαις, παντάπασι τῶν ἰδίων ἔργων ἡμέλουν· καὶ τοῖς παρατηροῦσι τὰ ἐαυτῶν εἶων ὡς ἄρα βουλομένοις εἰη λαμβάνειν. Ὡς δ' ἦκεν ἡ τῆς προθεσμίας ἡμέρα καθ' ἣν εἶδει ἐκείνους ἀπαίρειν, ὁ μὲν φρονήματος πλήρης καθηγείτο· οἱ δ' ἅμα πάντες εἶποντο σύναμα γυναιξὶ καὶ τῇ ἀδρανείᾳ ἡλικίᾳ. Καὶ δὴ ἐπὶ τι ἀκρωτήριο ἐκτρέχον εἰς πέλαγος ἦγαγε· καὶ ἐκείθεν ἐπιβρίπτειν ἐαυτοὺς ἐκέλευε τῇ θαλάττῃ ὥσπερ ἐγκυβιστῶντας. Οἱ μὲν οὖν προσφθάσαντες, εὐθὺς ἐπραττον τὸ ρηθὲν, καὶ οὐδαμῶς τοῦ λοιποῦ ἐμφανεῖς ἦσαν· ἄλλοι δὲ καὶ τοῖς

κρημνοῖς διεφθεύοντο· καὶ ἔφθασαν ἄν ἅπαντες· τοῖς ὕδασι καὶ κρημνοῖς ἀπολλύμενοι, εἰ μὴ θεοῦ προνοίᾳ μάλιστα· ἀνδρες καὶ ἔμποροι συζῶντες ἀναφανέντες Χριστιανοί, πᾶσι τρόποις ἀνέλκοντες ἔσωζον, τότε ἰσῶ· τῆς ἀνοίας λαμβάνοντας αἰσθῆσιν· τοὺς δὲ ἄλλους ἀνείργον σφαῖ· αὐτοὺς ἐπιβρίπτειν τῷ κύματι, ἐπιλέγοντες· τὴν τῶν προῤῥιψάντων ἀπώλειαν· καὶ μόλις ἐν νῶ γενόμενοι, καὶ τῆς ἀκρίτου πίστεως τὴν ἀπάτην φωράσαντες, ἀνέσχον ἀθλίως ἐκπλεῖν· καὶ τὸν Ψευδομουσῆν ἐκείνον ἐπειρῶντο συσχεῖν. Ἄλλ' οὐκ ἔσχον εἰς ἔργον ἀνῡσαι τὸ σπουδαζόμενον· εὐθύ· γὰρ ἐκείνος ἀφανῆς ἦν, καὶ πολλὴν παρέσχεν ὑπόνοιαν, ὥς ἀλάστωρ τις δαίμων ἀνθρωπείαν μορφήν περιθέμενος, ἐπὶ λύμῃ τὸ ἔθνος προῤῃγεν. Ἐνθεν τοι καὶ πολλοὶ τὰ Ἰουδαίων χαίρειν φράσαντες, τῶν ἐν Κρήτῃ, τὰ τῶν Χριστιανῶν βεβαίως ἡσπάσαντο, εἰς ἀπειρόν τι πλῆθος ἡριθμημένοι. Παραπλήσιον δέ τι καὶ ἄλλο κατὰ τὸνδε τὸν χρόνον ἐγένετο· ὃ καὶ αὐτὴ διηγῆσμαι. Βάρβαρόν τι ἔθνος παρὰ τὸ πέραν τοῦ ποταμοῦ Ῥήνου τὰς διατριβὰς ἔχει. Βουργουντζῶνες τῷ ἔθνει τὸ ὄνομα· λίαν δὲ τὸ ἔθνος τοῦτο ἀπραγμονέστατον· τέκτονες γὰρ πάντες σχεδόν εἰσιν· ἐξ οὗ καὶ τὸ ζῆν μισθοῦ πράττουσι. Τὸ οὖν ἔθνος τῶν Οὐννων παρακείμενον ἐπιδρομὰς αὐτοῖς ἐποιεῖτο πυκνὰ, καὶ τὴν ἐκείνων ἑκείρας χώραν λεηλατοῦν· καὶ πολλοὶ ἀνῆρηντο συρῥηγνύμενοι μάχῃ. Ἐν ἀμνηχάνῃ δὲ τοῖς δεινοῖς καθεστῶτες, θεῶ τινι ἐπιτρέψαι τὰ καθ' ἑαυτοὺς ἐβουλεύοντο. Ἐν νῶ δὲ θέμενοι ὡς ὁ τῶν Ῥωμαίων καὶ Χριστιανῶν θεὸς πλείστα τοῖς ἐκείνῃ προσκειμένοις ἀρήγει, δέξτατος γινόμενος βοηθός, κοινῇ ψήφῳ πάντες ἐκείνῃ τῇ πίστει προσήσαν. Καὶ δὴ κατὰ μίαν τῶν Γαλλίων πόλιν γενόμενοι, ἰκέται τοῦ ἐπισκόπου ἦσαν, καὶ αὐτοὺς τὴν τῶν Χριστιανῶν πίστιν ἀναδιδάξαι, καὶ τοῦ θεοῦ κατάξιῶσαι βαπτίσματος. Ὁ δ' ἐπταήμερον νηστείαν ἐπιτρέψας αὐτοῖς, καὶ ἡ χρεῶν κατεχέσας, κατὰ τὴν ὁδὸν βαπτίσας, οἷκαδε ἀπέναι ἐκίλευεν, ἐπισκοποῦν αὐτοῖς παραδούς. Ἀναθάρρῃσαντες· οὖν ἐντεῦθεν ὁμῶς κατὰ τῶν τυραννούντων ἐχθρῶν· καὶ τῆς προσδοκίας ἐδδαμῶς ἡστόχουν· ὑπὸ γὰρ πολλῶν σιτίων τροφῆς Οὐπτάρου διαβράγέντος, οὗτος γὰρ τῶν Οὐννων κατήρχε, σφίσι ἀνωίστι ἐπιθέμενοι, σφῶδρα πολλοὺς κατηκόντισαν· τρισχίλιοι· γὰρ ὄντες, μυρίους ἀπέκτειναν. Καὶ ἐξ ἐκείνου τὸ ἔθνος τοῦτο διάπυρον ἔσχε πρὸς τὸ ἀκριδῶς Χριστιανίζειν τὸν ἔρωτα. Οὕτω θεὸς δι' ἄλλων ἔτερα πανσόφως οἰκονομεῖ, βυθοῖς προνοίας ὡς ἐλικὸς τὸ πᾶν διοικῶν. Ταῦτα μὲν περὶ τούτων· ἐγὼ δὲ καὶ ἑτέραν τῷ λόγῳ δώσω διήγησιν, ἣν ἐξῆς πᾶσι γινώσκειν, ὡς καὶ δι' ἀναξίων πολλὰκις θεὸς τὰ συνήθη πράττειν τεράστια δείκνυσιν.

amore flagrant. Ita Deus alia per alia quam sapientissime dispensat, providentiæ arcano longe optime omnia administrans. Hæc hactenus. Ego vero aliam quoque rem commemorabo, ut cognoscere omnes possint, Deum persepe etiam per indignos solita consuevisse prodigia exhibere.

A quidam etiam in præcipitio saxis allisi interierunt. Et universi illi vel in undis, vel in præcipitibus saxis periissent, nisi Dei providentia, vix piscatores et alii mercatura victum queritantes, Christiani homines, subito extrahentes servassent, tum primum fortasse qua dementia capti essent, sentientes. Hi alios, quominus se in fluctus projicerent, prohibuerunt, eorum qui antea id fecissent, interitum illis indicantes. Qui sane ægre in animo rem secum reputantes, et fraudem sine iudicio susceptæ fidei et credulitatis deprehendentes, ut miserabilem in modum enatarent, sustinuerunt: et tandem Pseudomosen illum comprehendere sunt aggressi. Verum perficere id minime potuerunt: confestim enim ille disparuit, et magnam suspicionem præbuit, perniciosum quempiam demonem sub humana specie gentem eam in exitium produxisse. Proinde multi Judæorum superstitioni nuntio remisso, in Creta Christianam religionem constanter susceperunt. Horum innumera prope fuit multitudo. Simile quiddam aliud quoque eodem tempore accidit, quod et ipsum commemorabo. Gens quædam barbara ulteriorem Rheni amnis ripam accolit. Burgundiones dicuntur, tranquillitatis et otii valde studiosi. Fabri namque tignarii omnes fere sunt, et ea arte vitæ sumptus tolerant. Porro Hunnorum natio eis imminens, frequentes excursions in eos faciebat, et regionem eorum diripiendo vastabat. Multi etiam ex illis, cum hostibus pugna congressi, interficiebantur. Cum ergo propter cladem ejusmodi de rebus suis desperarent, ut deo alicui res suas committerent, consilium cepere: cumque in mentem eis veniret, Christianorum Deum cultoribus suis ut acerrimum auxiliatorem plurimum opis ferre, de communi omnium consensu, ad religionem ejus et fidem accesserunt. Quam ob causam et in quadam Galliæ civitate episcopum, ut eos Christianorum religionem edoceret, et divino baptismo dignaretur, obtestati sunt. Ille vero ubi eis septem dierum jejunium indixit, eosque quæ opus erat de sacris rebus instituit, octavo die baptizatos, una cum episcopo quem eis attribuit, domum redire jussit. 534 Et ex ea re fiducia concepta, contra hostes tyrannidem tantam exeroentes processerunt: neque eos spes et exspectatio sua sefellit. Nam Uptaro Hunnorum duce ex crapula nimia rupto, de improvviso hostes duce orbatos adorti multos admodum telis confecerunt; atque ipsi cum trium tantum millium numerum explerent, decem Hunnorum millia interemerunt. Ex eo tempore Burgundionum gens ardenti ad Christianismum summe conservandum

CAPUT XLI.

A

ΚΕΦΑΛ. ΜΑ'.

De Paulo Novatianorum episcopo, et quæ ille admiratione et memoria digna ediderit.

Eo enim tempore Novatianorum episcopus Paulus, Chrysanthi successor, miraculum quoddam edidit, et præclaram sibi per id pietatis et amoris divini apud suos famam paravit. Grave in urbe grassatum est incendium, quale haud unquam alias illa sensit. Plurimam namque ejus partem flamma pervasit, adeo ut maxima quæque horrea et frumenti granaria conflagrarent, atque in eis publicum quoddam, cui Achillei (1) cognomen fuit. Porro ignis, ædificia circumquaque depastus, etiam contra Novatianorum ecclesiam, quæ prope eum locum fuit, qui Pelargus dicebatur, versus est. Cum autem ea sic in periculo esset, Paulus in sanctius sacrarium ingressus, Deum, ut ecclesiam conservaret, suppliciter oravit, pro urbe ipsa simul et templo precari ibi non intermittens. Et Deus, nescio, quo modo precibus ejus exauditis, delubrum id inviolatum servavit. Ignis namque per januas et fenestras jam omnes involans, ei non nocuit: sed cum circumcirca ædificia simul multa consumpsisset, templum præterit, intactum id atque inviolatum a tanto flagello relinquens. Et quod maximum est, cum incendium biduum totum grassatum ubique esset, ne vestigium quidem fumi in muris et tignis ecclesiæ ejus apparuit. 535 Novatiani ex eo tempore quotannis 17 Augusti mensis die observatum templum sacra celebrantes, celebrem eum locum reddidere: et multos etiam ex gentilibus superstitionis cultoribus in fano eo, propter factum id augusto, rem divinam facientes ad se pertraxere. Aliud item memoria dignum facinus Paulus iste jam moriturus fecit, quod et ipsum non intempestive historiæ huic inseretur. Illud namque nobis propositum est consilium, ut ex omnibus quod commutatum est et utile, colligamus, et nonnunquam etiam ex serpentibus Andromachen conficiamus. Paulus, sicuti dixi, moriturus, sacerdotum qui sub eo erant, ordiue omni accito, « Curæ, inquit, vobis sit, dum ego adhuc spiro, ut episcopum designetis, ne in ecclesia vestra, me defuncto, turba aliqua oriatur. » Atque ubi illi non sanum rectumque ea in re se judicium habere, propterea quod alius alii pro affectione faverent, dixerunt, electionemque ei permiserunt, inferens ille, Sententiam, inquit, consensumque vestrum in scriptum relatum mihi date, in eo scilicet vos quem ego delegero acquieturos esse, et ego id facere sum paratus. Illi imperata statim faciunt, et Paulus in lecto sedens, charta accepta, Marciani cujusdam nomen in ea

Περὶ Παύλου τοῦ Ναυατιανῶν ἐπισκόπου, ὅσα διαπράξατο λόγου καὶ μνήμης ἄξια.

Τηνικαῦτα γὰρ ὁ τῶν Ναυατιανῶν ἐπίσκοπος Παῦλος, ὃς μετὰ Χρύσανθον γέγονε, παρόδοξόν τι ἐνήργει, καὶ ὄνομα ἐντεῦθεν θεοφιλίας παρὰ τῶν οἰκείων ἐκείτῳ πολὺ· χαλεπὸς μὲν γὰρ ἐμπροσθὺς τῇ πόλει συνέβαινε, ὅσον μὴ ἄλλον ἐπισκοπεῖν ποτε· τὸ πλεῖον γὰρ τῇ πόλει ἐπέδραμεν, ὥς καὶ τὰ μέγιστα τῶν ὠρείων καταναλῶται, καὶ τὸ δημόσιον ὃ Ἀχιλλεὺς ἐπώνυμον ἦν. Ἐρχον δὲ τὸ πῦρ καὶ τὰ κύκλιον διανεμόμενον, καὶ ἐπὶ τὴν τῶν Ναυατιανῶν ἐκκλησίαν ἔχαιρε, ἣ τὰ Πελαργίου ὄνομα εἶχεν. Οὐδὲν δ' ἐν κινδύνῳ τὴν ἐκκλησίαν Παῦλος ἰδὼν, εἰστρέχει τὸ ἱερὸν, θεῶν τὴν ἐκείνης σωτηρίαν ἐκλιπαρῶν· κάκεῖσε ὧν οὐ διέλιπε δεόμενος τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τε τῆς πόλεως καὶ τοῦ νεώ. Καὶ Θεὸς οὐκ οἶδ' ὅπως εἴξας ἐκείνῳ, τὸ ἱερὸν ἀλύμαντον διεσώσατο· διὰ γὰρ πατρῶν τῶν θυρίδων λάθρως εἰσφρήσαν τὸ πῦρ, τὴν δύναμιν οὐκ ἐνήργησεν· ἀλλὰ τὰ μὲν πολλὰ τῶν πέριξ ἐκείνου ἀθρόον κατεδαπάνησε· τὸν δὲ νεὼν περὶδραμεν ἀθιγῇ, ἀλώθητον τῆς τοσαύτης ὑπερβαλλούσης μάστιγος διατηρήσας· καὶ τὸ ὃ μάλιστα, ὅτι περ καὶ ἐπὶ δυσὶν ἡμέραις τοῦ πυρὸς διατρέχοντος πάντη, οὐδ' ἴχνος καπνοῦ τοῖς ἐκείνου τοίχοις ἦ εὐλοῖς ἐνὶν κατέβαιν. Καὶ ἐξ ἐκείνου Ναυατιανοὶ σώστρα θύοντες, περιφανῆ τὸν τόπον ἐποιοῦν, πολλοὺς καὶ τῶν Ἑλλήνων ἐφέλκοντες, ὥς σεβάσιμον τῷ γενομένῳ τὸν χώρον ἐπιθειάζοντες. Καὶ ἄλλο δὲ μνήμης ἄξιον Παῦλος ὁ εἰρημένος· εἰργάσατο, ἀπολείπειν μέλλων τὴν βίον, ὃ καὶ αὐτὸ οὐκ ἂν ἔκλειρον εἴη παραθεῖναι τῇ ἱστορίᾳ. Διὰ πάντων γὰρ σκοπὸς ταύτῃ τὸ χρήσιμον ἐκπορίζεσθαι. Ἔστι γὰρ ὅτε καὶ ἐξ ὅρων τὴν Ἀνδρομάχην διασχευάζομεν. Ἐπεὶ γὰρ, ὥς εἴρηται, τελευτᾶν ἔμελλε Παῦλος, πᾶσαν τὴν ὑπ' αὐτῷ ἱερωσύνην μεταστειλάμενος, « Φρονεῖς ὅμιν γενέσθω, φησὶν, ἕως ἔτι καὶ ἐμπνέων εἰμὶ, ἐπίσκοπον ἀναδείξει· ἵνα μὴ ἐμοὶ ἀπογενομένου, τὰ τῆς ὁμῶν ἐκκλησίας ἐν συγχύσει γίνηται. » Ἐκείνων δ' εἰρηκτόων μὴ ὕγιες ἔχειν τὸ ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ πράξει κριτήριον, ἄλλων ἄλλῳ προσκειμένων ἐκ προσπαθείας, κακεῖνῳ μᾶλλον ἐπιτραπόντων τὴν ἐκλογὴν, ὑπολαβὼν ἐκεῖνος, « Ἐγγραφὸν μοι λοιπὸν, εἰπε, τὴν ὁμολογίαν ἐπιδοτε, ὥς, ἐν ἂν ἐλοιμην ἐγὼ, στέρεξε· καὶ γὰρ τοῦτο ὁρᾶν ἔτοιμος. Τῶν δ' εὐθὺς δεδρακότων, τῆς κλήνης ὑπερκαθίσας ὁ Παῦλος, καὶ χάριτὴν λαβὼν, λελθόντως ὀνομάτινος τούτῳ ἐγγράφει Μαρκιανοῦ· ὃς πρεσβύτερος μὲν ἦν, ὑπ' αὐτῷ δὲ τὸν ἀσκητικὸν βίον μετήλθεν, ἀπόδημος δὲ τὴν καῦτα ἦν. Τῇ σφετέρᾳ οὖν σφραγίδι τὸν χάριτὴν ἐπιστημνόμενος, εἶτα καὶ τοὺς ἄλλους τῶν πρεσβυ-

(1) Tripart. historia et Paul. Diac. habent, *Thermas Achilleas*. Et est Thermarum mentio quæ Achilleas dicuntur, in l. *Omnis Servius*. C. De aquæ duct. Sed nescio an ea lex ad urbem Constantinopolitanam pertineat, quod in ea aquæductus Hadriani mentio fiat: ut fortasse ibi de aquæductibus Antiochiæ agatur, quam urbem præcipue

Hadrianus ornavit. Ἀχιλλεῖαι κριταί, καθαραὶ καὶ εὐγενεῖς, h. e. *farre pura et generosa*. Suid. Aristoph. Ἀχιλλεῖων ἀπομάττη, h. e. *primario vesceris pane*, ἀντι τοῦ, σιτήσεως τῆς ἐν Πρυτανεῖῳ μετέχεις, h. e. *pro eo quod est, in Prytaneo epularis*.

τέρων σφραγίσαι παρασκευάσας, τὸ βιβλίον Μάρκω A
τῷ Σκυθίας ἐπισκόπῳ παρατίθει, τῇ πόλει τηνι-
καῦτα ἐπιδημοῦντι, καὶ ταῦτα δὴ ἐπειπὼν· « Εἰ
μὲν θεὸς κελεύει· ἐγὼ με περιεῖναι τῷ βίῳ, τόδε
τὸν χάρτην ὡς παρακαταθήκην φυλάξας, αὐθις
ἀπόδος· εἰ δὲ ἐκείνῳ δοκεῖ ἐμὲ μεταστέλλεσθαι, ἀνε-
λίσκω τὸ βιβλίον, εὐρήσεις δὲ ἐγὼ, κοινῇ ψήφῳ ὁμῶν,
ἡγεῖσθαι τῆς ἐπισκοπῆς ἔκρινα. » Ἐπεὶ δ' ἐτελεύ-
τα, καὶ μετὰ τρίτην ἡμέραν τὸ βιβλίον ἠνολέγετο,
πολλοῦ πλήθους παρόντος, ἀξίᾳ ἡ Παύλου ἐπιλογῇ
καὶ παρ' ἐκείνων ἐκρίνατο. Καὶ μηδὲν ὑπερθέμενοι,
τούς ἐκείνων συλληφθέντους ἐξέπεμπον. Οἱ δ' ἀγα-
θῶ δόλῳ ἐν Τιβεριουπόλει τῆς Φρυγίας τοῦτον εὐ-
ρόντες, καὶ ἄκουτα ἄγουσι, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐ-
τῶν ἐνθρονίζουσι. Καὶ περὶ μὲν Παύλου τοσαῦτα
εἰρήσθω.

Tiberiopolin in Phrygia inventum, dolo bono usi,
cavere. Hæc de Paulo dicta sint.

ΚΕΦΑΛ. ΜΒ'.

Ὡς δ' ἐπίσκοπος Πρόκλος Θαλάσσιον τὸν διαρ-
χον συσχών, εἰς Ἰλλυρίδα μέλλοντα διαβαλ-
ναι, μετὰ Φίρμον Καισαρείας ἐχειροτόνη-
σάμενος ἐπίσκοπον.

Κατὰ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον (ἑπτακαίδεκάτῃ δὲ ἦν
ἐπιστολὰ Θεοδοσίου) καὶ Πρόκλος ὁ πατριάρχης και-
νότερον ἢ κατὰ συνήθειαν ἐκκλησιαστικὴν διεπρά-
ξατο ἔργον. Ἐπεὶ γὰρ Φίρμος ὁ τῆς ἐν Καππαδο-
κίᾳ Καισαρείας ἐπίσκοπος ἐτελεύτησεν, οἱ Καισα-
ρεῖς, πρῆξαν, ἐπίσκοπον σφίσι χειροτονήσθαι δεό-
μενοι. Ἐν τῷ δὲ ἀνατολῶν Πρόκλος, τίνι τὴν ἐπι-
σκοπὴν ἐχειρίσοι τῆς Καισαρείας, Σαββάτου δ'
ἦν ἡμέρα, κατὰ ταυτὸν ἅμα πάντας τοὺς τῆς γε-
ρουσίας συνέβη θέας χάριν παρὰ τὸν ἐπίσκοπον C
ἀφικέσθαι· ἐν οἷς καὶ Θαλάσσιος ἦν, τὴν ὑπαρχον
ἀξίαν ἐπιλημμένους τῶν πύλων, αἱ περὶ τὴν Ἰλλυ-
ρίδα εἰσίν. Ἦδῃ δ' ἐκείθεν καὶ πρὸς Ἐὼ μετα-
βαίνειν μέλλοντι, ὥστε τὰς ἐκεῖσε φροντίδας πρὸς
βασιλῆω· διέπειν, τὰς χεῖρας δὲ Πρόκλος αὐτίκα
τοῦτ' ἐπιβαλὼν, ἀντὶ τῆς ὑπάρχου ἀξίας εἰς τὴν
Καισαρείαν ἐχειροτόνησι τοῦτον ἐπίσκοπον. Ὁ μὲν
οὖν καὶ ἄκων τὸν τῆς Ἐκκλησίας ὑπέστη βαρύνον,
καὶ καλῶς τὰ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν διόκησε· χλιε-
πῆσαντο· μὲν τοῦ βασιλῆως τῷ ἀδρόμῳ τοῦ πρῶτα-
τος, στέρξαντος δ' ὁμῶς τὴν τοῦ Πρόκλου πρᾶξιν
θεσπίσματι. Τοῦτο μὲν τοιοῦτον. Πρόκλου τὸ ἔργον,
σπάνιον μάλα καὶ ξενίζον εἰς ἀκοήν.

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ'.

Περὶ τῆς ἀνακομιδῆς τῶν ἱερῶν λειψάνων τοῦ
πανσόφου Ἰωάννου τοῦ Χρυσορρήμονος.

Ἐτερον δὲ περιφανὲς μάλα καὶ τῇ ἐκείνου δόξῃ
προσῆκον ἐνέργει. Συνιδὼν γὰρ τὴν Ἐκκλησίαν πά-
λαι διαίρουμένην διὰ τὴν τοῦ Χρυσοστόμου καθαι-
ρεσιν, ἐμνηχάμετο δι' ὧν καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ πραγμα-
τεῦσαι τὸ ἀστασιαστον, χάσειν τὴν λύπην παρα-
μυθῆσθαι. Καὶ γε θαυμαστῶς μέτεισι τὸ πρᾶγμα,
θεόθεν ἡγμένος. Πέμπτη γὰρ τῆς ἐκείνου πατριαρ-
χίας ἔστι τὸ καλῶς στασιαζόν ὑπὲρ Ἰωάννου εἰς ἐν
ἀθροισθὲν, ἐπειδὴν Πρόκλον ἐς βασιλῆα προσβύειν,

clam conscribit: qui presbyter quidem erat, et sub
eo monasticam vitam coluerat, tum autem peregre
profectus fuerat. Paulus postquam ipse sigillo suo
chartam obsignavit, idemque et presbyteri alii
jussu ejus fecere, libellum Marco Scytharum epi-
scopo, qui tum in urbe erat, credidit, hisce eum
alloentus verbis: « Si Deus me diutius in vita
manere voluerit, libellum hunc perinde atque de-
positum asservatum mihi reddes: sin illi, ut me
ad se evocet, visum est, charta resignata, quem
ego communi omnium calculo episcopum delega-
rim, invenies. » Ubi ille mortuus est, et triduo
post libellus magna multitudo præsentē apertus
est, legitima ab omnibus etiam Pauli electio judi-
cata est. Atque illi, nulla interposita mora, homi-
nes qui Marcianum adducerent, misere: qui eum

B nes qui Marcianum adducerent, misere: qui eum
vel invitum adduxere, et in Ecclesiæ throno collo-
cavere. Hæc de Paulo dicta sint.

536 CAPUT XLII.

Ut episcopus Proclus Thalassium præfectum cor-
prehendens, jamjam in Illyricum profecturum,
post Firmum Cæsareæ ordinavit episcopum.

Eadem tempestate, decimo septimo consulatu
Theodosii, patriarcha Proclus novum quiddam
præter ecclesiasticam consuetudinem fecit. Cum
namque Firmus Cæsareæ Cappadocum episcopus
mortuus esset, et Cæsarienses Constantinopolim,
ut episcopus eis ordinaretur, petentes venissent,
cuiquam episcopatum eum committeret Proclus de-
liberavit. Sabbati dies erat, et commodum tum
accidit, ut una senatores omnes ad episcopum vi-
sendi ejus gratia venirent: In quibus etiam Tha-
lassius fuit, urbium earum quæ in Illyrico sunt,
præfecturam gerens. Et jam is inde in Orientem
profecturus fuerat, munus sibi ab imperatore com-
missum administraturus, cum Proclus, subito ma-
nibus injectis, cum pro præfecto episcopum Cæsa-
riensem ordinavit. Atque ille etiam contra animi
sui sententiam in Ecclesiæ gradum conscendit,
eamque rite administravit: cum quidem tam subi-
tum factum imperator ægre ferret, mox tamen id
sanctione sua comprobaret. Facinus hoc Procli in-
solitum et auditu admodum mirum est.

CAPUT XLIII.

D De reductione sacrarum reliquiarum sapientissimi
Joannis Chrysostomi.

Fecit præterea præclarum aliud quiddam, gloria-
que ejus prorsus dignum. Cum enim sciret Ec-
clesiam dudum scissam esse, propter abrogatam
Chrysostomo dignitatem, consilium quæsit, quo-
modo Ecclesiam a dissidio et seditione conservaret,
et hominum moriorem consolaretur. Rem eam Dei
ductu mirabiliter est aggressus. Quinto patriar-
chatus ejus anno plebs, quæ pie propter Joannem
tumultuata fuerat, congregata, 537 Proclo per-

suasit, ut legatione apud imperatorem fungeretur, ut sanctus ille vir ab injusto exsilio revocaretur, populusque et Ecclesia orbitate liberaretur, petiturus. Id Proclus statim non gravate fecit. Et qui corpus ejus adducerent, missi sunt. Loculus autem immobilis prorsus fuit, et cum multæ multorum manus ad eum movendum adhibita essent, nihilo magis loco moveri potuit. Quod ubi imperator cognovit, statim causam ejus rei intellexit. Itaque litteris rubrica scriptis, virum sanctum ut adduci se pateretur, obtestatus est. Litteræ ipsæ supra pectus ejus positæ, et pervigilium actum, precesque ad Deum fusæ sunt. Ita loculus se abducentibus facilem præbuit, et sanctus ipse, pondus ejus levius redditum, una cum bajulis simul ferre visus est. Litteras Theodosii ad eum scriptas hic referre visum est. « Orbis totius doctori, et spirituali Patri, Joanni sancto, et aurei oris patriarchæ, Theodosius imperator. Corpus tuum itidem ut aliorum mortuum esse putantes, Pater honorande, transferre id et adducere ad nos, sicuti filii parentum amantes, desideravimus. Cum autem debitum prorsus honorem, et quantam opus fuit submissionem et modestiam, eam in rem non contulerimus, imperialis fortasse fastus leges in rebus, quibus nos magis quam imperio ipso honestos esse decuit, secuti, non imperio voto nostro excidimus. At tu, Pater Patrum vero reverendissime (nunc enim veluti viventem alloquimur), ad desiderium potius nostrum quam ad cœptum tuum spectans, veniam da pœnitentibus, qui longe magis quam alius quisquam pœnitentiam docuisti, et nos vicisti : idoneumque castigationis, desiderio flagranti erroremque suum agnoscenti animæ, eo quod huc usque reditum ad nos tuum detrectaris, exemplum exhibuisti ; redde teipsum nobis, quæso, redde. Ut enim longiore mora et dilatione nos amplius etiam affligas, neque commiserationis visceribus tuis, neque amoris et exspectationi nostræ dignum est : qui non solum corpus et cineres, sed solam etiam umbra tuam cernere cupimus. » Litteræ tales facere. Postquam autem itinere confecto, in litus ex a lverso Constantinopoli ad Chalcedonem cum reliquis sancti viri pervenere, transit eo imperator, et senatus imperatorius : transit etiam patriarcha, et sacerdotes, clerusque omnis, **538** deinde generis et ætatis homines omnis, per fretum in mari perinde atque in continente videntes, et ad Propontidem os Bospori ardentibus funeralibus tægentes, sacrum loculum imperatoria triremis excepit. Tum sane miraculum quoddam edidit Deus, prodigiis quæ unquam visa sunt longe majus. Cum enim certa et constans esset in mari tranquillitas, repentina subito exorta est procella, et naves innumerabiles illius classis aliæ alio diversæ salutis suæ consulentes dispersæ sunt. Ea autem quæ sacrum illud pondus et præclarum thesaurum vehebat imperatoris triremis, funibus derepente ruptis, veluti divina gubernata manu ad viduæ agrum appulit :

καὶ τῷ μὲν ἁγίῳ λύειν τὴν ἄδικον ἐξορίαν, τὴν ὀρφανίαν δ' ἐκείνους, καὶ τὴν χηρείαν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ὁ δ' εὐθὺς ἑτοιμος ἦν. Καὶ οἱ μὲν ἄξοντες τὸ σῶμα ἐπέμποντο· ἡ δὲ σορὶς καὶ μάλα ἀκίνητος ἦν. Πολλῆς δὲ συγχροτηθείσης τῇ κινήσει χεῖρς, ἐν τοῖς ὁμοίοις καὶ αὐθὺς ἦν. Ὡς δ' ἐμάνθανε ταῦτα ὁ βασιλεὺς, αὐτίκα τὴν αἰτίαν συνίει· καὶ γράμμασιν ἐρυθροῖς ἐδυσώπει ἀφίχθαι τὸν δοῖον. Τὰ μὲν οὖν γράμματα τῷ τοῦ ἁγίου στηθεῖ ἐτίθεντο· πάνυχος δ' ἱκεστὰ ἐπράττετο. Καὶ ἡ μὲν σορὶς ἑτοιμὸς τοῖς ἀπάγουσιν ἦν, τοῦ δόσιον ὡς περ ἐπικουφίζοντος καὶ τῆς σοροῦ τὸ βάρος συνδιαφέροντος· ἐγὼ δὲ καὶ αὐτὰ ἐκείνου Θεοδοσίου τὰ γράμματα ἐνθήτω τῇ συγγραφῇ, τοῖς περιεχόμενα· ἡ τῷ οἰκουμένικῳ διδασκάλῳ καὶ πνευματικῷ Πατρὶ Ἰωάννῃ τῷ ἁγίῳ καὶ Χρυσοστόμῳ πατριάρχῃ Θεοδοῦτος βασιλεὺς. Νεκρὸν ὁμοίως τοῖς ἄλλοις τὸ σῶμα τὸ σὸν νομίσαντες εἶναι, Πάτερ τίμιε, μετακομίσαι μὲν αὐτὸ καὶ ὡς ἡμᾶς ἀγαγεῖν οἷα παῖδες φιλοπάτορες ἐποθοῦμεν· οὐ τὴν προσήκουσαν δὲ πάντως τιμὴν, οὐδὲ ὅσον εἶδει τὸ ὑποδεσθῆναι ἐν τούτῳ καὶ μέτρον εἰσηγάκαμεν, τύφου τάχα βασιλικοῦ νόμοις ἀκολουθοῦντες ἐν τοῖς πολλῷ μείζον ἢ βασιλείᾳ τιμᾶσθαι δικαίως. Καὶ διὰ τοῦτο γοῦν καὶ τοῦ ποθομένου δικαίως ἡμάρτομεν. Ἀλλὰ σὺ γε, Πάτερ Πατέρων ἀληθῶς τιμώτατε, νῦν γὰρ ὡς ζῶντά σε προσφθεγγόμεθα, πρὸς τὸν ἡμῶν πόθον, μὴ πρὸς τὴν σὴν ἐγχείρησιν ἀποδλέψας, σύγγνωθι μεταμελομένοις, ὁ καὶ τὴν μετάνοιαν εἰ καὶ τις ἄλλος καὶ διδάξας, ἡμᾶς τε κρατύνας, καὶ παιδεύειν ἱκανὴν τοῦτο κρίνας, ποθοῦσιν ψυχῇ καὶ τοῦ σφάλατος ἐπαισθομένη, τὴν μέχρι τοῦ νῦν τῆς ἐπανόδου τῆς σῆς ἀνάνευσαι. Ἐπίδος σεαυτὸν, ἐπίδος. Καὶ γὰρ τὸ πλείονι βραδυτῇ καὶ ἀναβολαῖς ἡμᾶς ἐτιμαστίξει· οὔτε τῶν σπλάγγνων τῶν σῶν, οὔτε τῶν γίλτρων τῶν ἡμετέρων ἄξιον· οἷ γε καὶ σκιάν σὴν μόνην, μὴ τό γε σῶμα καὶ κόνιν, ἐπιποθοῦμεν ὕψεσθαι. » Τὰ μὲν οὖν γράμματα ταῦτα· ἐπεὶ δὲ τὴν μεταξὺ πᾶσαν ὁδὸν διανύσαντες, καὶ ἐς τὴν καταντικρὺ τῆς Βυζαντίδος πρὸ τῆς Χαλκηδόνος κατήχθησαν ἡπειρον, περαιούται μὲν ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ περὶ αὐτὸν σύγκλητος· περαιούται δὲ καὶ ὁ πατριάρχης καὶ ὅσων περὶ τὸ βῆμα· ἔπειτα γένος ἅπαν καὶ ἡλικία πᾶσα, ὡς ἡπειρῶ τῷ πελάγει διὰ τῶν κορμείων χρησάμενοι, καὶ τὸ πρὸς τῇ Προποντίδι τοῦ Βοσπόρου στόμα ταῖς λαμπραῖς κατακρυψάμενοι. Καὶ δὴ τὴν μὲν θείαν σορὶν ἡ βασιλικὴ τριήρης εἰσδέχεται. Τότε δὴ θαυματουργεῖ τι Θεός, τῶν πώποτε γενομένων παραδοξότερον. Ἐν γὰρ σταθῇ γαλήνῃ τῆς θαλάσσης καθεστηκυίας, ἐμπίπτει μὲν ἀθρόον καταγίγς τῷ πελάγει, καὶ τὰ μὲν πλοῖα, καὶ ὁ μυριόναυς στόλος· ἐκεῖνος ἄλλο ἀλλαχοῦ διεσχιδέναι, τὴν σωτηρίαν πραγματευόμενα· ἡ δὲ τὸν ἑρὸν ἐκείνον φόρτον καὶ τὸν ἐνδίκον θησαυρὸν ἐπιφερομένη τριήρης βασιλική, τῶν κάλων αἰφνης διαρραγέντων, οἷα τινα θεῖα κυβερνωμένη χειρὶ, τῷ τῆς χήρας προσοκέλλει ἀγρῷ· χήρας ἐκείνης, δι' ἣν ἡ νόμφη Χριστοῦ Ἐκκλησία τοῦ τοσοῦτου ποιμένος ἐχάρησε. Καὶ δικάζει πάλιν

δικαιῶς καὶ μετὰ θάνατον, τῇ χήρᾳ τὴν ἀγρὸν προσκυρῶν, τοῦ Θεοῦ τὴν μέγαν δοξάζοντος, καὶ τὸ τῆς ὑπερβολῆς ἔδεικον διαβρόχην κυρῦτοντος. Καὶ ὅσον ἦν ἐγγυρῶν τῇ νηϊ, σκίζει τὴν πέτραν· ὃ καὶ εἰς δεῦρο θεώμενον, τὴν τοῦ μεγάλου ζῆλον ἀνακηρύττει καὶ κήρυκος διαπρύσιον. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο ἐπέπρακτο, γαλήνη πάλιν ἐπέτρεχε· καὶ τὰ πλοῖα ἄλλο ἀλλὰχῶθι ἠγείροντο· καὶ σὺν πομπῇ καὶ δορυφορίᾳ μεγίστῃ, ψάλεις τε ἀνηκούσαις, τῇ βασιλίδι τὸν ἅγιον παραπέμποντες ἤγαγον. Καὶ πρῶτα μὲν ὁ περὶ τοῦ Ἀμαντίου τοῦ μεγάλου θωμᾶ νοδὸς αὐτὸν ὑποδέχεται· ἐκεῖθεν δὲ εἰς τὸν τῆς ἁγίας Εἰρήνης νέον φέρεται· ἔπειτα ὀγκματι βασιλικῇ ἡ σφοδρὴ ἀναχθεῖσα, εἰς τὸν τῶν ἱερῶν Ἀποστόλων στήλην ἄγεται. Ἐνθα ὁ βασιλεὺς τῇ χλαμύδι τὴν θείαν καλύψας σφοδρῶς, καὶ τῇ λάρναι· τὸ μέτωπον καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπιθεῖς, κοινὴν ἱκετείαν ὑπὲρ τῶν γεγενηκότων προσῆγε. Πάλαι μὲν γὰρ ἔκεινοι τεθνηκότες· ἦσαν, κοιμῶντες ἐν ὀρφανίᾳ τοῦτον καταλιπόντας· ἵστα δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς μητρὸς ἐλπίσκει στήσαι ταύτῃ τὸν κλόνον τῆς λάρναιος, τριακοστὸν ἤδη καὶ πέμπτον ἔτος κινούμενον, ὅσον δὴ χάκειν χρόνον τὴν Ἐκκλησίαν συνέσειε. Καὶ ἤκιστα ἡμάρτανε τῆς δεήσεως· αὐτίκα γὰρ ἵστατο. Τοῦ γε μὴν ἱεροῦ Πρόκλου τὸν ἅγιον τῷ συνθρόνῳ ἐγκαθιδρύσαντος, τὸ περιβρέυσαν πλῆθος, μὲν γλώσση, Ἀπολαυέ σου τὸν θρόνον, Πάτερ, φησί. Λέγεται δὲ κίκεινον τὰ μεμυχότα χεῖλη διάραντα, τῷ λαῷ ἐπειπεῖν, Εἰρήνη ὑμῖν· ὡς οἱ περισσώτεροι ἀκούσαι καὶ Πρόκλος ὁ πατριάρχης διαμαρτύραντο. Τῆς δὲ ἱερᾶς τελεσεύσεως μυσταγωγίας, ἐπὶ τὴν τοῦ λειψάνου καταθέσιν ἐπευδόν· καὶ χερσὶν ἱερῶν ὁ μέγας ἀρχιερεὺς πρὸς τῇ βᾶσει τῆς ἱερᾶς καὶ θείας τραπέζης ὡς ἱερὸς καὶ δούλος θησαυρὸς κατατίθεται, τοῖς ἱερεῦσιν ὁ ἱερεὺς, τοῖς μάρτυσιν ὁ μάρτυς, εἰ καὶ χωρὶς αἵματος, τοῖς τοῦ Χριστοῦ προφήταις καὶ ἀποστόλοις ἡ μεγάλη καὶ χρυσία τῆς Χριστοῦ Ἐκκλησίας σάλπιγξ, καὶ ταῖς ἀπάντων ἀκοαῖς ἑνικός, καὶ τὰ εὐσεβῆ δόγματα καὶ διδάγματα διαπρυσίως πᾶσι καὶ μουσικῶς ᾄδουσα, περὶ τὴν ἐδόξμην καὶ εἰκόδα τοῦ Ἰαννουαρίου μηνός. Τοῦτω δὲ τῷ μεγάλῳ ἔργῳ καὶ οἱ δι' αὐτὸν χωριζόμενοι πεισθέντες, τῇ Ἐκκλησίᾳ πάντες ἠνώθησαν. Θαυμάσαι δέ μοι, φησὶ Σωκράτης· ὁ ἐκκλησιαστικὸς, ἐπεισιν, οἶμαι, ὡς Ναυστανδὸς ἡρέμα σκώπτων, πῶς ὁ φθόνος Ἀριγένους μὲν τελευτήσαντος ἤφατο, Ἰωάννου δὲ ἐφέισατο. Ὁ μὲν γὰρ μετὰ διακόσιαις ἔτη ποῦ τῆς αὐτοῦ τελευτῆς ὑπὸ Θεοφίλου ἀκαιώνητος· γέγονεν· Ἰωάννης δὲ τριακοστῷ πέμπτῳ ἔτει μετὰ τὴν τελευτὴν εἰς κοινωσίαν ὑπὸ Πρόκλου εἰδέχθη. Τοσοῦτον Πρόκλος Θεοφίλου τῷ τρόπῳ διήνεγκεν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὅπως γίνονται τε καὶ αἰεὶ γίνονται, τοὺς σωφρονούντας οὐ διαφεύγει. Περὶ μὲν οὖν τῆς τοῦ θείου Χρυσοστόμου ἀνακομιδῆς· τοσαῦτα εἰρησώω.

Ad eo diversis a Theophilo moribus Proclus fuit. Semper agantur, viros prudentes non fugit. De

viduæ, inquam, illius, propter quam sponsa Christi Ecclesia pastore tanto viduata fuerat. Et rursus post mortem quoque justo iudicio legitimam ille tulit sententiam, agrum viduæ auctoritate sua attribuens atque confirmandus: Deo nimirum magnum illum glorificante, et iniquum exsilium ejus aperte deprædicante. Et quoad ejus fieri potuit, petram navis discidit, quod miraculum hodie quoque cernitur, et egregii illius viri ardorem eximium quovis præcone clarius attestatur. Hoc ubi factum est, serenitas rursus advenit, et naves aliæ aliunde collectæ, cum apparatu et comitatu maximo, carminibusque debitis, virum sanctum prosequentes, in urbem imperantem deportarunt. Eumque primum circa Amantium magni Thomæ templum excepit: inde vero in sanctæ Pacis delubrum delatus, postea porro imperiali curru tumulus vectus, in sanctorum apostolorum fanum illatus est. Ibi imperator sacro loculo chlamyde tecto, et fronte atque oculis urnæ impositis, communem supplex precationem pro parentibus fecit. Dudum enim illi mortui fuerant, in pupillari ætate eum tenerum adhuc relinquentes. Seorsim vero pro matre quoque precatus est, ut tumuli ejus motus atque strepitus consisteret. Triginta enim et quinque annos jam is quatiēbatur, quo tempore scilicet et ipsa Ecclesiam concutiebatur. Nec ille id non exoravit. Confestim namque urna ejus constitit. Atque ubi sacer Proclus virum sanctum in eundem secum thronum collocavit, plebs circumfusa ore uno exclamavit: Recipe, inquit, thronum tuum, o Pater. Fertur ipse quoque tum, quæ dudum clausa fuerant, labris rursus apertis, ad populum dixisse, Pax vobis: sicuti id circumstantes homines, et Proclus patriarcha, se audivisse testati sunt. Porro sacris mysteriis peractis, ad reliquiarum ejus repositionem itum est. Et episcopum manibus magnus antistes ad hasim sacræ et divinæ mensæ, veluti sacer et inviolabilis thesaurus, conditus est, episcopis episcopus, martyribus quamvis sine sanguine martyr, prophetis Christi et apostolis magna atque aurea Ecclesiæ Christi tuba, omnes omnium aures personans, et pia dogmata et præcepta clare musicis plane modululis accinens. Factum id vicesimo septimo mensis Januarii die. Ingenti autem facinore isto, illi etiam qui propter ipsum secessarant, persuasi, Ecclesiæ omnes conjuncti atque uniti sunt. Admirari vero, Socrates ecclesiasticus inquit, mihi libet (ut Novatianus clam virum sanctum, ut opinor, perstringens) quomodo invidia Origenem defunctum impetierit, Joanni autem pepercerit. Ille namque post ducentos fere annos, ab obitu suo, a Theophilo excommunicatus est: Joannes vero tricesimo quinto anno post mortem suam a Proclo in communionem est receptus. Sed hæc quomodo et antea acta sint, et adhuc reductione divi Chrysostomi hactenus.

CAPUT LXIV.

A

ΚΕΦΑΛ. ΜΔ'.

Ut etiam sit relatus divinus Ignatius Roma Antiochiam.

Eisdem temporibus divinus quoque Ignatius Roma Constantinopolim delatus est. Cum namque ille, sicuti optaverat, in amphitheatro Romæ in ferarum alvis sepultus esset, quæcunque superfuere firmitiora scilicet ossa, condita ibi sunt. Theodosius autem Dei optimi maximi præstantissima suggestione, magnopere ingenti atque illustri cum honore ea ad gregem suum referre studuit. Quapropter reliquias eas inde receptas, cum magnifico apparatu post tempus longum Antiochiam reduxit, et in eo loco quod cæmeterium vocatur, veneratione magna reposuit, et delubrum ingens dæmonibus olim dicatum, quod ab incolis Τυχζιον, 540 quasi Fortunæ templum dicas, vocabatur, in sacrosanctum lanum mutatum, divino martyri consecravit: in quo etiam reliquiarum locus repositus est, curru imperiali cum sacro apparatu et satellitio per urbem eam illatus, ubi quoque anno quolibet publice et magnifice festus dies est actus, Deo diligentium se memoriam sancte a funere etiam ipso glorificante, sicuti antea quoque in Babylonia accidit. Deo namque invisus Julianus, propterea quod Daphneus Apollo oraculum ejus consulenti nihil respondisset (martyre quippe qui in propinquo loco conditus erat, divina potentia os illius obturante, sicuti id dæmon invitus confessus est) nova quadam translatione martyrem C

Ὡς καὶ ὁ θεοφόρος Ἰγνάτιος ἐκ Ῥώμης εἰς τὴν Ἀντιόχειαν μετεκομίσθη.

Ἐν δὲ τῷ τότε καὶ ὁ θεοφόρος Ἰγνάτιος ἐκ Ῥώμης εἰς τὴν Κωνσταντινίου ἀνεκομίζετο. Ἐπειδὴ γὰρ, ὡς ἐκεῖναι βούλησις ἦν, τάφῳ ταῖς τῶν θηρίων ἐχρήτο γαστέρας, ἐν τῷ τῆς Ῥώμης ἀμφιθέατρῳ, ὅσα δὴ στερότερα καὶ ἀδρότερα περιέλειπτο τῶν ὀστέων, ἐκεῖσε πη ἐκρύπτοντο. Θεοῦ τοῦ παναγάθου ἀρίσταις ὑποθήκαις θεοδόσιος πολλὴν ἐποιεῖτο σπουδὴν εἰς τὴν ἰδίαν ἐπανάγειν ποίμνην μελίσσι καὶ περιφανεί τιμαῖς. Καὶ δὴ ἐκεῖθεν ἀρίμενος, σὺν λαμπρᾷ τῇ πομπῇ, ἐπὶ τὴν Ἀντιόχου ἀνήγαγε, χρόνου παραρρέυοντος πολλοῦ· καὶ ἐν τῷ καλουμένῳ κοιμητηρίῳ σεμνῶς κατατίθουσιν ἱερὴν τε μέγα δαίμονιν ἀναιμένον, ὃ τοῖς ἐπιχωρίοις Τυχάιον ὠνόμαστο, τῷ θεοφύλῳ καὶ μάρτυρι ἐχαρίζετο, εἰς σηκὸν μεταβληθὲν εὐαγγῆ. Ἐνθα δὴ καὶ ἡ τῶν λειψάνων ἐναπετέθη σοφός, ὁχλήματι βασιλικῷ σὺν ἱερᾷ πομπῇ καὶ δορυφορίᾳ περινεχθεῖσα τῇ πόλει, ἔπου δὴ καὶ ἡ δι' ἔτους δημοτελὴς μεγαλοπρεπὴς ἐγένετο ἑορτή, τοῦ Θεοῦ πάντως τῆς τῶν ἡγαπηκότων ἐκείνων μνήμας ὀσώ; δοξάζοντος, ὥσπερ δὴ κατὰ Βαβύλᾳ συνέβαινε πρότερον. Ἐπεὶ γὰρ ὁ θεοστυγὴς Ἰουλιανός, μὴ ὁ ἀσφαλὴς Ἀπὸλλων χρηστηριαζομένην φωνὴν ἤφει, ἄτε δὴ τοῦ μάρτυρος ἐκ γειτόνων ὄντος, καὶ θεῖα δύναστεϊ ἐπιστομίζοντος, ὡς ὁ δαίμων καὶ ἔκων ἀνωμολόγει, καὶ νῆ τι μετὰθεῖσαι ἐτίμα τὸν μάρτυρα, ὡς ἂν ἐν εὐθέτῳ εἴη τοῖς δαίμοσι τὰ οἰκεία ὀρεῖν, ὥσπερ Ἰουλιανῷ σκυδῶς ἐπηγγέλλοντα. Θεοῦ δὲ ἦν ἄρα, ὡς ἔοικε, πρόνοια, ὁμοῦ μὲν, ἵνα καὶ τῶν μαρτύρων ἡ δύναμις ἐκδηλὸς κατασταθῇ, καὶ τὰ θεῖα ἐκείνων λείψανα πόρῳ τῆς εἰδωλικῆς γένοιτο κνίσσης, χωρὶς τε θεῖᾳ μετατεθείῃ, καὶ τεμένους ἀζωοθῆναι προσήκοντος· ὥσπερ δὴ καὶ συνέβαινε. Νεῶς γὰρ αὐτῷ πρὸ τοῦ ἵσταος μέγας τε καὶ περιφανὴς εἰς κάλλος καὶ μέγεθος ἀνηγείρετο· Ἐνθα δὴ μετοβρύηται συνέβαινε τὴν θίβην τοῦ μάρτυρος.

CAPUT XLV.

ΚΕΦΑΛ. ΜΕ'.

De sanctis septem pueris, qui Ephesi resurrexerunt, ad fidem communis resurrectionis stabilendam.

Sub idem tempus, disputatio ingens in urbe imperante de mortuorum resurrectione exstitit, et populo maxima incessit concertatio. Quidam enim, una cum Sadducæis, resurrectionem prorsus non esse opinati sunt: quidam autem ægre quidem, sed crediderunt tamen, defunctos excitatum iri, apertis et irrefragabilibus sacrarum Scripturarum testimoniis adducti, alio prorsus et mutato corpore. Ut primum enim corpus illud, quod variis modis solum abolitumque sit, resuscitetur, fieri non posse: sed præter id aliud, nulla præcedente materia, divina, quæ omnia perficit, voluntate denuo restitutum, una cum anima resurrecturum esse existimaverunt. Huic tantæ ætatis

Περὶ τῶν ἁγίων ἑπτὰ καὶ δύο τῶν ἐν Ἐφέσῳ ἀναστάντων εἰς πίστωσιν τῆς κοινῆς ἀναστάσεως.

Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ πολλὴ τις ἀντιλογία ἀνὰ τὴν βασιλίδι ἐκράτει τῶν πόλεων περὶ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, καὶ μεγίστη ἀμφιβολία εἰσέβριε τῷ πλήθει, τῶν μὲν ἴσα τοῖς Σαδδουκαίοις δογματιζόντων, μὴδ' ὅλως εἶναι ἀνάστασιν, τῶν δὲ μόλις μὲν, περὶ ὁμῶς τοὺς κεκοιμημένους ἡγεῖσθαι τῷ σαφεί τε καὶ ἀνεντιβρίτῳ τῆς τῶν ἱερῶν Γραφῶν μαρτυρίας, ἐν ἄλλῳ μέντοι καὶ ἡλιωομένῳ πάμπαν τῷ σώματι. Τὸ γὰρ πρῶτον ἐκεῖνο πολυτρόπως διαλυθὲν καὶ ἀφανισθὲν, μὴ εἶναι ἡγεῖσθαι, ἀλλ' ἕτερον παρὰ τοῦτο, ἐξ οὐδεμιᾶς προϋποκειμένης ὕλης τῷ παντουργῷ καὶ θεῷ θελήματι καινουργούμενον, ταῖς ψυχαῖς συνανίστασθαι. Τὴν δὲ τοιαύτην τῶν τηλικαῦτα ἀνθρώπων ἄγνοϊαν

καὶ ἀμφισβήτησιν τοῦ προκειμένου ὁ πρὶν γενέσθαι
τὰ πάντα εἰδὼς Κύριος, οἷα περ ἄριστος ἰατρός, τὰ
πρίσφορα προητέλεισε φάρμακα· ἴν' ἐν καιρῷ τῇ
θεραπεύῃ χρησάμενος, τὴν τῶν ψυχῶν ἀρρώστιαν
ἰάσεται. Πρὸ δύο γοῦν καὶ ἑβδομήκοντα καὶ τρια-
κοσίων ἐνεαυτῶν πρᾶγμα ἐνῆργει, οἷον εἶναι μὴδὲν
ἐλλείπειν παραμιλλώμενον τοῖς ἐκ παλαιῶ θυμα-
σίαις, καὶ ὑπὲρ φύσιν διαπεπραγμένοις εὐτυχῶς· ὁ
δὲ ὡς ἔσχε, τῇ συγγραφῇ παραδουναὶ πειράσο-
μαι. Ἐν Ἐφέσῳ τῆς Ἰονίας ἐπὶ παῖδες ἦσαν,
ἀδελφοὶ οὐχ ἕτερον τὰ σώματα ἢ τὰς ψυχὰς, ἐκ
πατέρων τὴν ἡμετέραν ἐπανηρημένοι θρησκείαν.
Ἐπὶ τῶν δ' ἐκείνοις ὁ πρὸς Χριστὸν ἐντέτηκεν
ἔρωσ, ὥς εἶναι μὲν ἐν δευτέρῳ τὸν βαρύτερον
διωγμὸν, ὃν Δέκιος ὁ τῆνικαῦτα τὴν βασιλείον
ἐξουσίαν ἡμφισαμένους ἀπηνῶς ἐπραττε· παρῶσι δ'
ὁμολογήσαντας, ἔπειτα ἀναχωρήσας τῆς πόλεως
οὐ πᾶν πόρρω, καὶ τινι τῶν ἐκ γειτόνων σπηλαίῳ
διὰ τὸν ἐπιτηγμένον κίνδυνον σφᾶς αὐτοὺς κατακρύ-
ψαι· ἐπελθόντας δὲ τοὺς διώκοντας, τὴν τοῦ σπη-
λαίου θύραν ἐξωθεν ἀσφαλῶς καταφράσαι. Οἱ δ' ἀδη-
μοῦντες, εἰς ὕπνον βαθὺν τινα τραπήναι δόκουν,
καὶ γε οὕτως ἐπὶ τριακόσια καὶ ἑβδομήκοντα καὶ
δύο διέμειναν ἐτη ὕπνουντες, οἷα περ ἄγγελοι θεῶν
προνοίᾳ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ ἐπισκιαζόμενοι. Ὡς περ
γὰρ ἀναισθητοῦντες, ἡδὲ καὶ μαλακῶ ὕπνῳ ἐπὶ
τοῖς εἰρημένοις χρόνοις συνείχοντο, μήτε τῶν σω-
μάτων, μήτε μὴν τῶν ἱματίων τούτοις διαβρύν-
των. Χρόνῳ δὲ τῆς θύρας ἀνασφραγίσης ἐπὶ τῆς
παρούσης ἡγεμονίας, τοῦ ὕπνου ἀνέγντο. Ἐνα δὲ
τούτων ἐπὶ τὴν πόλιν ἐπ' ἀγορᾷ τῶν ἐπιτηδείων
ἔστειλλον. Ἐπεὶ δὲ τοῖς ἐπ' αὐτῆς τὸ Δεκίου πρού-
βάλλετο νόμισμα, ἐκείνοις θησαυρῷ ἐντυχεῖν ἐκείνους
νομίσαντες, τῷ ξένῳ καὶ ἀγνοεῖν τοῦ κόμματος παρὰ
τὸν ἀρχοντα ἦγον τὴν νέον· καὶ περὶ οὐκ ἀγεννῇ
προσῆγον, ὥσθ' ὅν περ εὖρος παραδεικνύειν χρυσόν.
Ἐπεὶ δὲ τοῖς ἱμασὶ κατέκεινεν ἱκανῶς, εἰς αὐτὸν
μόλις γενόμενος, ἀνεβόησε· Τίς δὲ ἄρα τῶν σπή-
τρων ἡγεῖται ἀρετῶς, διδάξατε. Τῶν δὲ ἡδὲ τι καὶ
μᾶλα ἀστεῖον διαχυθέντων, Σὺ δὲ ἄγνωσις ὥς νῦν
Θεοδόσιος τὸ βασιλείον εὐτυχῶς διοικεῖ· Τὸν δὲ
ὥς περ ἐκπληγέντα, Εὐφῆμει, φάναι. Οὐχὶ Δέκιος
Ῥωμαίων, ἀλλὰ Θεοδόσιος ἄρχει· ὅς ἐμὲ τε καὶ
τοὺς οὖν ἡμεῖς 25, δέει κατασεύσας πολλῶν, διὰ τοῦ
ὑπάρχου τῆς πόλεως εἰς τόδε τὸ σπήλαιον κρυβήναι
παρεσκευάσας; Ἐμὲ δὲ ἐκείνοι προήκοντο πείνη
σχεθέντες ὥστε ἀρτους ὠνήσασθαι. Ταῦτ' ἐκείνοι
ἐνωτισάμενοι, κατὰ πεπληγμένοι, δρόμῳ πολλῷ παν-
δρμεῖ ἐπὶ τὸ σπήλαιον ἔθειον, καὶ τὴν εἰσοδὸν ἐπι-
μᾶλλον ἀναστομώσαντες, καὶ τοὺς λίθους ἐνθεν
κἀκεῖθεν διαβρίπτοντες, πλακὶ ἐντυχάνουσιν, ἐν
ἧ περ τὸ τε Δεκίου ὄνομα, καὶ ἡ αὐτῶν παρῶσις, καὶ
ἡ φυγὴ τε ὁμοῦ καὶ κρυβὴ, καὶ ὁ τῆς τυχῆς
προσφόρος ἐδηλοῦτο καιρός. Καὶ δῆτα τιμῇ τῇ
προσκήκυσσιν ἐκείθεν ἀράμενοι, δῆλα διὰ τάχους
τὰ περὶ τούτων ἐποιοῦν τῷ βασιλεῖ. Ὁ δὲ πιστότα-
τος βασιλεὺς τὰ περὶ αὐτῶν ἐγνωκὼς, αἰετὰ θεο-
φιλῇ πράττων, ἀνάξιον τῆς ἐκείνου εὐσεβείας ἐνό-
μιζεν ἢ πρὸς αὐτὸν αὐτοὺς μεταστῆλθαι, ἢ ἄλ-

A ejus hominum ignorantiae, et de proposita qua-
estione ambiguitati, qui priusquam existant, omnia
novit Deus, perinde atque medicus optimus, idonea
præparavit remedia, 541 ut tempore suo curam
adhibens, animarum sanaret imbecillitatem. Itaque
ante annos trecentos septuaginta duos rem fecit,
quæ nulla ex parte miraculis antiquitus ab eo
supra naturæ captum editis cedat. quam hoc loco
commemorare aggrediar. Ephesi in Ionia septem
pueri, corporibus juxta et animis fratres fuere, a
parentibus per manus eis traditæ religionis nostræ
cultores. Tanto vero illi erga Christum flagrant
amore, ut persecutionem eam quam Decius Ro-
manus eo tempore imperator gravissimam per-
quam crudeliter exercuit, parvifacerent. Et cum
propalam Christum confessi essent, postea non
longe ab urbe ea secesserunt, et in vicino quo-
dam antro propter imminens periculum seipsos
occultarunt. Ejus antri aditum et fores persecu-
tores a parte exteriori probe circumvallatas mu-
nivere. Illi porro præ anxio animi mœrore in som-
num sibi profundum delabi visi sunt, atque ita
ad annos trecentos septuaginta duos dormierunt.
Perinde enim atque angeli providentia divina et
Spiritu sancto obumbrati, et veluti sensu orbatī,
suavi et molli somno, eo quo diximus tempore, ita
sunt detenti, ut neque corpora neque vestimenta
eorum dimiserint. Ubi autem tempore suo sub
præsenti, de quo nunc agimus, Theodosii imperio
speluncæ fores reclusæ sunt, e somno illo evigila-
runt, unumque ex eis in urbem rerum necessa-
riarum comparandarum gratia miserunt. Cum
autem is civibus Decii numisma proferret, nova
atque insolita monetæ forma adducti, in thesaurum
eum illi incidisse opinati sunt, juvenemque ad
urbis rectorem duxerunt, neque levia ei, ut aurum
inventum indicaret, adhibuerunt tormenta. Et
postquam flagris abunde concisus, vix apud se-
ipsum esset, exclamans: Quis tandem, inquit,
imperium nunc obtinet? mihi dicite. Atque illi
suaviter et facete subridentes, Num tu, responde-
runt, Theodosium nunc feliciter imperium admi-
nistrare ignoras? Tum juvenis, Bona verba quæso,
ait: an non Decius, sed Theodosius Romanum
D obtinet imperium, qui me et sex alios mecum
multo timore territos per præfectum urbi spe-
luncam hanc ubi occultaremur, subire coegit,
unde me illi fame perciti ad panes emendos præ-
misere? 542 His illi verbis auditis consternati,
celeriter omnes ad antrum illud accurrerunt,
adituque magis dilato, lapidibusque hinc et inde
disiectis, in tabulam inciderunt, in qua Decii
nomen, ipsorum in Christi religione profutunda
libertas, fuga simul et occultatio, nec non sepul-
turæ tempus percommode expressum erat. Proinde
cum reverentia debita eos inde duxerunt, et de
re omni celeriter imperatorem certiore fecerunt.
Cæterum imperator fidelissimus, ubi eam rem
cognovit, quod semper quæ grata Deo et accepta

essent faceret, pietate sua indignum duxit, vel illos ad se transferri curare, vel alios ad eos videntes mittere, ipsum autem domi manere : alterum enim arrogantiae, alterum autem socordiae omnino esse iudicavit. Et rebus omnibus, prae eo ut ad illos veniret, contemptis, quam potuit celerrime Ephesum contendit, atque ibi illorum conspectu se oblectavit, et cum eis collocutus, et ad satietatem consuetudine eorum usus est : tum autem in communi etiam mensa cum eis, ita ut par erat, cibum cepit, septemque totos dies cum eis fuit, omne eis curae et officii genus praestans. Ubi vero etiam longiore rursus somno et obitu sancto in Christo obdormierant, debito eos persecutus est honore : et praeclaro ea de causa triumpho acto, magnificeque rursus eis in antro repositis, Constantinopolim est reversus. Ea re quaestio de dogmate sepita est. Satis enim constabat, qui ut pueri illi tot annos, veluti noctem unam nullo corporum detrimento quiescentes superessent, effecerit, eosque una cum animabus excitarit, eum quoque potestatis suae abundantia, omnes homines cum suis, non alienis corporibus, in momento uno, veluti ex somno, tempore suo excitaturum esse (1). Haec hactenus.

543 CAPUT XLVI.

De maximis terramotibus : et ut propterea in campo supplicationes factae : quibus cum imperator et Proclus adesset, subito puer in aerem surreptus, ter sanctum hymnum audiverit : id quod ita rursus demissus populo retulit, et statim concidens exspiravit. Et ut Theodosius urbem renovavit, pluraque aedificia Antiochiae construxerit.

Adhuc Theodosius imperabat, et terrae motus (1) magnus et admirandus exstitit, qui priores omnes magnitudine, celeritate et temporis diuturnitate facile superavit. Nam ad menses sex maxime duravit, et non ex intervallo, sed motu continuo omnia concussit, idque per orbem fere universum : adeo ut non solum in urbe imperante turres in praecipua ierint, et murus variis in locis ruptus sit, verum etiam circa Chersonesum aedificium, id quod μακρόν τεῖχος, hoc est longum murum, vocant, simul omne conciderit : et innumerabilia ubique locorum, magnorum operum templorumque aedificia pessum ierint. Terrae motus iste Alexandriam quoque attigit. Antiochiae autem impetu vehementiore imminens, praecipua quaque spectacula maxime comminuit. Et innumerabiles accidere casus, non terra tantum, verum etiam mari. Alicubi enim terra delhiscens vicos frequentes absorbit : alicubi fontes non exigui subito exaruerunt : quibusdam in locis ubertim aqua profluit, quae ibi antea esse solita non fuerat. Arbores multae una cum truncis suis radicitus evulsae. Aggeres plurimi derepente existentes,

Α τοῖς τὴν περὶ αὐτῶν ἐπιτρέπειν θεῶν, αὐτῶν δ' ἐπ' οἴκου μένειν· τὸ μὲν γὰρ ὑπεροφίας, θάτερον δὲ βῆθυμίας ἀντικρὺς εἶναι ἔκρινε. Πάντα δὲ δευτέρα τῆς πρὸς ἐκείνους ἀφίξεως λογισάμενος, ὡς εἶχε τάχους, τῆς πρὸς τὴν Ἐφεσον ἦπτετο. Καὶ τοῖσιν τῆς ἐκείνων ἐμφορηθεὶς ὀψείως, λόγων τε κοινωνήσας, καὶ τῆς ἡδίστης ὁμιλίας ἐκείνων εἰς κόρον μεταλαβὼν, κοινῆς τε τραπέζης προσηκόντως ἐκείνοις συμμετασχὼν, ἐδδόμην ἡμέραν αὐτοῖς συνδιήγαγε, θεραπείας πάσης καταζιών. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὸν μακρὸν ὕπνον αὐτοῖς ὅσιμ' ἔλει ἐν Κυρίῳ κεκοιμηται, τιμῇ τῇ προσηκούσῃ ἱτίμα, περιφανῇ κατὰ τὸν ἐπ' ἐκείνους τὸν θρίαμβον· μεγαλοπρεπῶς τε αὐτοῖς τῷ σπηλαίῳ κηδεύσας, ἐπὶ τὴν Κωνσταντινίου πάλιν ὑπέστρεψε. Κάντεῦθεν ἡ περὶ τοῦ δόγματος ἀμφισβήτησις ἔληγε· δῆλον γὰρ ἦν· ὅ γὰρ τοσαῦτα εἶη ὡς μίαν νύκτα παρασκευάσας τοὺς παῖδας διαδιδάσκειν, μὴ τι λύμης μετεσχηκὸς τοῖς σώμασιν, ἀλλὰ σύναμα ταῖς ψυχαῖς· τούτους ἐξαναστήσας, δῆλος ἂν εἴη, ὡς καὶ πάντας ἀνθρώπους περιουσίᾳ δυνάμει· μετὰ τῶν οἰκείων καὶ οὐκ ἄλλοτρῶν σωμάτων πάντως ἐξαναστήσει ἀκαριαίως, ὥσπερ ἐξ ὕπνου, καιρῷ τῷ προσήκοντι. Καὶ περὶ μὲν τούτων οὕτως.

ΚΕΦΑΛ. ΜΓ'.

Περὶ τῶν γεγονότων ἐξαισίων σεισμῶν· καὶ ὡς λιτῆς ἐν τῷ κάμῳ γινομένης διὰ τούτους, τοῦ τε βασιλέως καὶ Πρόκλου πυρόντος, ἐξαίφνης παιδίον εἰς ἀέρα ἤρπάζη· καὶ ἀκούσαν τὸν τρισάχιον ὕμνον, κατελθόν, τῷ λαῷ ἔφη· καὶ παραντίκα πρὸς ἐτελεῦτα. Καὶ περὶ τῆς πόλεως ὡς ἀνενέωσεν ταύτην, καὶ πολλὰς οἰκοδομίας ἐπὶ τῆς Ἀντιόχου ἀνήγειρε Θεοδόσιος.

Ἐτι δὲ Θεοδοσίου κρατούντος, σεισμὸν ἐπισυνέβη γενέσθαι μέγαν τε καὶ ἐξαισίον· οἷον εἶναι καὶ τοὺς πρόλαβόντας ἅπαντας ἀποκρύπτειν τῷ μεγέθει καὶ τάχει, καὶ τῇ τοῦ χρόνου παραδρομῇ. Εἰς γὰρ μῆνας μάλιστα ἔξ διαγένονην ὁ σεισμὸς, οὐκ ἐκ διαλείμματος, ἀλλὰ συνεχῶς τὰ πάντα κυκλῶν, καὶ ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην σχεδόν· ὥς μὴ μόνον τοὺς ἀνὰ τὴν βασιλίδαν πύργους ἐνεχθῆναι πρηνεῖς, καὶ τὸ ἄλλο ταύτης τεῖχος κατὰ διαφόρους τόπους διαβραγῆναι, ἀλλὰ καὶ τὸ περὶ Χερρόνησον οἰκοδόμημα, ὃ μακρὸν καλοῦσι τεῖχος, συμπεσεῖν ἄθρόον, καὶ μυρία δὲ ἀπανταχοῦ γενέσθαι συμπτώματα, μεγάλων ἔργων, νεῶν τε καὶ οἰκοδομιῶν. Ἡψατο δὲ ὁ σεισμὸς καὶ τῶν κατ' Ἀλεξάνδρειαν. Ἐν δ' Ἀντιοχείᾳ ῥαγδαίτερον ἐπιθέμενος, τὰ ἐν αὐτῇ τῶν θεαμάτων ἐξαισία κατέρραξε μάλιστα. Πολλὰ τε καὶ ἀναριθμητὰ συνέβη πάθῃ γενέσθαι, οὐ κατὰ γῆν μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ θάλασσαν· καὶ πῇ μὲν διακυθῆναι τὴν γῆν, καὶ κύμα· συχνὰς ἐν αὐτῇ καταδύνασθαι, καὶ τῶν πηγῶν δὲ οὐκ ὀλίγας ἐξίπινα φανῆναι ξηράς· ἄλλαχού δὲ ἀφθονον ἀναρρῦναι τὸ ὕδωρ, μὴ πρότερον εἰωθὺς εἶναι. Πολλὰ δὲ καὶ τῶν δένδρων ἐκ τῶν βίθρων σὺν τοῖς πρέμνοις ἀναδρα-

(1) Simile quiddam Paulus Diaconus de septem quoque dormientibus in Germania refert, *De gestis*

Longobar. lib. i, c. 13.

(†) Evagr. lib. i, cap. 17.

σθῆναι· καὶ χῶματα πλεῖστα αἰφνῇ· ἀνοδοῦσθαι, A in montes ingentes conformati. Mare, terminos suos eis ὅρη τε μεγάλα σχεδιασθῆναι· ὑπερβῆναι δὲ καὶ τὴν θάλασσαν τοὺς οἰκίους ὅρους· καὶ νεκροὺς ἰχθύας καὶ τῶν μάλα μεγέθει ἐπισφύων ὡς ἀπὸ σφενδόνης ἐκπέμπειν· πολλὰς τε νῆσους τῶν ἐν αὐτῇ καταδύναι, ἐς δεῦρο ἀφανεῖς γενομένας· καὶ πλοῖα τῶν ὑδάτων ἀήρουν ὀπνοσσησάντων ἐπὶ ξηρὰς ὁφθῆναι, μέσῳ τῷ πελάγει ἐπ' ἀκινήτοις ἐστῶτα. Μετέσχε δὲ τῶν ἐκ σεισμοῦ δεινῶν τὰ πολλὰ Βιθυνία τε καὶ Ἑλλάσποντος, ἐκατέρα τε Φρυγία, καὶ τῆς ἑω τὰ πλεῖστα, ὡς εἴρηται. Καὶ τὸ πλεον δὲ τῆς ἐσπέρας ἐπέδραμε. Πολλῶν δὲ χρόνῳ τὴ πάθος ἐπικρατήσαν, οὐχ ὥσπερ τὸ καταρχὰς· ἐπέβαλεν, οὕτω καὶ διέμεινε σφοδρότερον ἐπὶ δὲ ἄλλ' ἔληγε καὶ κείνο ἡρέμα τῷ χρόνῳ, ἕως οὗ παντάπην ἀπέλιπε. Τὸ μὲν οὖν πάθος τοιοῦτον· οἱ δὲ τὴν Βύζαντος οἰκοῦντες, εἰς δέος μέγιστον καταστάντες, καὶ τὰ συμπτώματα δεδοικότες, τὰ τεύχη λιπόντες, ἐκτὸς τῆς πόλεως ἦσαν, ἐν τῷ λεγομένῳ Κίμπρ ποιοῦμενοι τὰς διατριβὰς, συνεχεῖς δεήσεις σύναμα βασιλεῖ Θεοδοσίῳ καὶ Πρόκλῳ τῷ πατριάρχῃ ποιοῦμενοι, ἐκδυσωποῦντες ὡς γενέσθαι Θεόν, καὶ τῶν ἐπικειμένων ἀπαλλάττειν δεινῶν. Καί ποτε ῥαγδιώτερον τοῦ σεισμοῦ ἐπιβρῖσσαντος, σφόδρα τε παλλομένης καὶ ὥσανελ κυματιζομένης τῆς γῆς, καὶ ἐκ βάθρων ἀνασπασθῆναι προσδοκωμένης, λιτῆς ἀγομένης, πάντες σὺνδακρυς ἦσαν, ἐκ βάθους τὸν ἄνωθεν ἔλεον ἐκκαλοῦμενοι. Τηνικαῦτα δὲ θαῦμα παράδοξον ἠκολούθει, πάντα νοῦν ἐκθαίνον ὥσανελ καὶ διάνοιαν. Αἰφνῇ· γὰρ ἐκ μέσου πάντων ὁρώντων, C θεῖα τινὶ δυνάμει, παιδίον εἰς ἀέρα μετέωρον ἦρτο· καὶ τῷ οὐρανίῳ κύματι προσπελάσαν ὡς ἀφανὲς τοῦ λοιποῦ εἶναι, θεῖας ἐν μεθέξει φωτὸς γίνεται, ὥπως ἀγγέλοις ἔθος Θεὸν ἀνυμνεῖν. Ὡς δὲ ταῦτ' ἤκουσεν, ὅπως πάλιν ἐπιτραπῆναι τὴν αὐτὴν ἀερίαν ὁδὸν κατελεῖν· ἀναγγεῖλαι τε καὶ τῷ ἐπισκόπῳ Πρόκλῳ, βασιλεῖ τε αὐτῷ, καὶ τῷ πλήθει παντὶ, λιτανεύοντάς τε καὶ ἄλλως ἀνυμνεῖν ἡρημένους Θεόν, καὶ ταυτὶ κατὰ λέξιν λέγειν τὰ ῥήματα, ἅπερ ἀκούσεις καὶ ῥδόντων ἀγγέλων· Ἄγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς. Ἄ δῃτα Πρόκλος ἀκούσας, αὐτίκα οὕτω ψάλλειν τῷ πλήθει ἐκέλευεν. Ὁ δὲ σεισμὸς· εὐθύς ἔστη, λήξας παντάπασιν. Βασιλεὺς δὲ Θεοδόσιος καὶ ἡ θαυμαστὴ γυναικῶν Πουλχερία, τῷ παραδόξῳ ἀγασθέντες τοῦ θαύματος, βασιλικῷ θεσπίσματι εὐθύς ἐπεκύρουν κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὴν θεῖον τουτονὶ ὕμνον ἐξάδεσθαι. Ἐξ ἐκείνου τε ἡ Χριστοῦ Ἐκκλησία τοῦτον παραλαβοῦσα, οὐ καθ' ἐκάστην ἡμέραν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, κατὰ πᾶσαν ἑναρξίν ὕμνου Θεοῦ τοῦτον πρὸ πάντων πλατεῖ τῷ στόματι καθηγεῖται. Τὸ μέντοι παιδίον μετὰ τὴν τῶν λόγων διακονίαν εὐθύς ἐτελεύτα τὸν βίον· καὶ κατὰ τὴν Μεγάλην ἐκκλησίαν, ἣ τῆς Εἰρήνης ἐστὶν ἐπώνυμος, κατετέθη. Ὁ δὲ τόπος· ὃ διαέριον ἦρθη, Ὑψωμα θεῖον τοῦ λοιποῦ ἐπεκλήθη, πρὸς νότον ἀνεμὸν τῆς Κωνσταντινίου ὁρῶν. Ἐπεὶ δὲ τοῦ τῶν σεισμῶν δέους ἀπὸ τῆς λαοῦ βασιλεὺς, αὐτίκα τὰ τῆς Κωνσταντινίου τεύχη ἐπέβαλεν ἀνιστᾶν. Καὶ τὰ μὲν τῆς ξηρᾶς

transgressum, pisces ingentis magnitudinis mortuos veluti funda eiecit. Insulae plures, una cum incolis suis submersae, hodie quoque non apparent. Naves undis confertim decedentibus in arida medio mari immobiles consistere visae. Cladem ex eo terræmotu plurimum sensere Bithynia, Hellespontus, utraque Phrygia, et Orientis pars maxima: sicuti dictum est. Invasit quoque Occidentis regiones plures. Et cum longo duraret tempore, non ea qua cœperat vehementia grassari perseveravit, verum sensim de impetu aliquid remisit, donec prorsus conquievit. Clades ea talis fuit. Byzantii autem in maximum conjecti metum, a ruinis ædificiorum sibi timentes, muros reliquerunt, et extra urbem in Campo, qui dicitur, morati sunt, una cum imperatore Theodosio, 544 et patriarcha Proclo continuis precibus incumbentes, Deumque ut propitius eis esset et ab imminente calamitate orbem liberaret, obtestantes. Et cum aliquando, motu eo grassante, terra veluti fluctuans concuteretur, et homines per metum eam ex fundamentis ipsis exstirpatum iri vererentur, et omnes litanis et supplicationibus dediti collacrymarent, et ex profundo intimoque animo misericordiam divinam implorarent: tum miraculum præter opinionem omnium, quod sensum et mentem omnem excedat, subsecutum est. Subito namque e medio inspectantibus omnibus, divina quædam vi puer in aerem sublimis ad cœlestem usque tractum, ita ut jam non appareret, sublatus, divinam vocem qua angelis Deum laudibus ferre mos est, audivit: eaque voce percepta, rursum priore per aerem via reversus descendit; et episcopo Proclo, ipsique imperatori et multitudini omni supplicationibus operanti, Deumque hymnis celebranti, ab angelis canentibus se verba hæc audisse renuntiavit: Sanctus Deus, sanctus fortis, sanctus immortalis, miserere nostri. Quæ ubi Proclus intellexit, statim ad eum modum populum psallere jussit: et terræmotus statim etiam constiit, omninoque conquievit. Imperator porro Theodosius, et inter feminas admiratione omnium digna Pulcheria, tanto miraculo perculsi, constitutione imperiali confestim, ut per orbem omnem divinus hymnus iste concineretur, decreverunt. Et ex eo tempore Ecclesia Christi cum acceptum non quolibet tantum die usurpat, sed etiam (ut simpliciter dicam) cujuslibet carminis et laudis Dei initio ante omnia pleno ore præmittit. Puer verborum eorum ministerium exsecutus, statim vita defunctus est, et in Magna ecclesia quæ Pacis nomen obtinet, conditus. Locus autem in quo ille in sublimi actus est, postea Divina Exaltatio vocatus est, notum ventum pro urbe Constantinopolitana spectans. Imperator ubi terræmotus timore liberatus est, illico Constantinopolitanæ urbis muros reficere aggressus est: et majorum mœnium partem, quæ in sicco loco sunt, per dies sexaginta,

in eam quæ nunc cernitur formam Anthemius A restauravit, ingenti urbi amplitudine pomeriis prolatis adjecta. Cyrus autem præfectus urbi 545 reliquum qui conciderat, et vi temporis labefactus fuerat, murum renovavit, atque in sublimem altitudinem, urbe veluti in novam redacta formam, construxit. Et cum aliquando imperator in Hippodromo equestre exhibens certamen staret, Byzantii structura Cyri delectati magnificam illam emisere vocem: Constantinus condidit, Cyrus restauravit. Qua ex causa ira percitus princeps, præfecti dignitatem, illo sub prætextu quod gentilis superstitionis cultor esset, homini ademit, et substantiam ejus omnem publicavit. Ille animum despondens, ad Ecclesiam confugit, et in sacrum sacerdotum ordinem allectus, Smyrnæorum præfuit urbi. Smyrnaei ubi illum audire gentilium sacra coluisse, communionem ejus sunt aversati. Cyrus (1) autem ad eos in ecclesia talia verba fecit: « Viri amici, natiuitatem Dei et Servatoris nostri Jesu Christi silentio colimus, quoniam auditu etiam solo in virgine sancta concepium est Dei Verbum. Et gloria sit in sæcula. Amen. » Ac deinde gratus civilis fuit, et Ecclesiam pie gubernavit. Hujus quoque opus est templum Dei Genitrici dicatum, quod Cyri dicitur: in quo fama est et Romanum illum cantorem eximium, propter carmina decantata, honorem et præmium virtutis a Dei Genitrice recepisse. Templum autem id hujusmodi occasione isthic est erectum. Cupressus in eo loco ingens et procera fuit, in qua superioribus temporibus nescio quomodo imaginem Dei Genitricis quidam occultavit. Cum autem multum præterisset temporis, et imago lateret, ipsa seipsam indicavit. Cupressus enim immenso coruscans lumine, perinde atque fax una ardere visa est, et ingens etiam miraculorum vis ab obscura et latenti efficacia manavit. Ubi autem quidam curiositate laudata arborem conscendit, imago ea, unde miraculorum vis profluxit, apparuit. Quapropter Cyrus loco ei honorem habens, pulcherriimum et maximum Dei Genitrici construxit delubrum. De his hæc tenens. Verum enim vero imperator magnam exhibens liberalitatem, non imperantem tantum, sed et alias restauravit urbes, quæ valde dirutæ fuerant. Et alias quidem aliter restituit: Antiochiam vero Memnonium et Zoilum et Callistum, religione nostra admodum præstantes viros, rectores misit. 546 Ibi Memnonius perquam decenter et magnifice, quod Pæphtium dictum est, ab ipsis fundamentis restituit: in cujus loco medio hypæthram et subdialem aulam reliquit. Zoilus autem imperialem erexit porticum, ad austrum

μεγάλα τεῖχη Ἀνθέμιος δι' ἐξήκοντα ἡμερῶν ἐπὶ τὸ νῦν ὁρῶμενον διεσκεύαζε, περιβάλλον καὶ πολὺ τι μεγέθους τῇ πόλει· ὁ δ' ἑπαρχὸς Κύριος τὸ συμπεπιωκὸς τοῦ λοιποῦ τεύχους, καὶ τῷ χρόνῳ γεγενησὶς ἀνένειψε, καὶ εἰς ὕψος ἐπέδωκε, καὶ ἐν τῇ ὥσπερ καταστήσας αὐτὴν. Καὶ ποτε τοῦ βασιλέως ἐν τῷ Ἱππικῷ καθεστῶτος, οἱ Βυζάντιοι τῇ ἐργασίᾳ Κύρου ἡδόμενοι, φωνὴν ἀφ' ἧσαν λαμπράν· Κωνσταντίνος ἔκτισε, Κύριος ἀνένειπεν. Ἐφ' ᾧ περιοργῆς γενόμενος ὁ κρατῶν, τὴν μὲν ὑπάρχον ἐκεῖνῳ ἀφαιλε τιμὴν, πρόφασιν εἰληφώς, ὡς εἰη τὰ Ἑλλήνων φρονῶν· δημεύει δὲ καὶ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἀμνηστῆς, τῇ Ἐκκλησίᾳ προστρέχει· καὶ ἱερουσῆς μεταλαβὼν, τῆς τῶν Συμυρναίων καθηγήσατο πόλεως. Συμυρναῖοι δὲ καθ' Ἑλλήνας τοῦτον ἡνωτισμένοι φρονεῖν κοινωνεῖν ἐξετρέποντο. Ὁ δ' ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν ἰὼν, οὕτω πῶς ἔφη· « Ἀνδρες φίλοι, ἡ γέννησις τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ σιωπῇ τιμάσθω, ὅτι ἀκοῇ καὶ μόνῃ συνελήφθη ἐν τῇ ἁγίᾳ Παρθένῳ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. » Καὶ τοῦ λοιποῦ καυχαρσμένοι αὐτοὶς ἦν, καὶ εὐσεβῶς τὰ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν διώκησε. Τοῦτου δὲ ἔργον καὶ ὁ ἐν τοῖς Κύρου λεγομένοις ἀνείμενος τῇ Θεοτόκῃ νεώ· ἐν ᾧ λόγος καὶ Ῥωμανὸν ἐκεῖνον τὸν θαυμάσιον μελωδὸν, γέρας εἰληφέναι τῆς ἀρετῆς πρὸς τῆς Θεομήτορος τῆς μελωδίας τὴν χάριν· κατὰ πρόφασιν δὲ τοιαύτην καὶ τὸν νεὼν ἐκεῖσε γενέσθαι. Ἀμφιλαφῆς κυπάριστος περὶ τὸν χώρον ἦν, ἐν ᾧ τοῖς ἀνω χρόνοις οὐκ οἶδ' ὅπως εἰκόνα τις τῆς Θεομήτορος ἔκρυπτεν. Ὡς δὲ πολὺς ἔρρει χρόνος, καὶ ἀφανὴς ἦν ἡ εἰκὼν, αὐτὴ ἑαυτὴν κατεμήνυε· λαμπὰς γὰρ μία ἡ κυπάριστος διεφαίνετο, ἀκέρῳ καταλαμπομένη φωτί. Πολλὴ δὲ καὶ θαυμάτων χύσις ἐπ' ἔρρει ἐξ ἀφανοῦς ἐναργείας. Ἀγαθὴ δὲ περιεργατικὸς ἀνιόντος τὸ δένδρον, ἡ εἰκὼν διεφαίνετο· ἐξ ἧς καὶ ὁ τῶν θαυμάτων ἔρρει προυνός. Τιμὴν δὲ Κύριος τὸν χώρον, περικαλλῇ τε καὶ μέγιστον τῇ Θεοτόκῃ ἰδρύστο τέμενος. Τοιαῦτα καὶ περὶ τούτων. Βασιλεὺς δὲ πολὺ τὸ φιλότιμον ἐνδεικνύμενος, οὐ τὴν βασιλίδι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς ἄλλας ἐπηνώρθου πόλεις σφόδρα διαβράγειςας. Καὶ ἄλλας μὲν ἄλλως ἡνώρθου. Μεμνόνιον δὲ καὶ Ζοῖλον καὶ Κάλλιστον ἐπὶ τῇ καθ' ἡμᾶς θρησκείᾳ μάλα διαπρεπεῖς ἀρξοντας τὴν Ἀντιόχου ἀνέπεμπεν. Ὁ μὲν οὖν Μεμνόνιος εὐπρεπῶς μάλα καὶ περιέργως τὸ παρ' ἐκεῖνην Ψηφίον ὀνομαζόμενον ἐξ αὐτῶν ἀνίστα χρηπιδῶν· ᾧ καὶ ὑπαίθρον αὐτὴν κατὰ μέσον εἶσσε· Ζοῖλος δὲ τὴν βασιλεῖον ἐγείρει στοὰν πρὸς τὸ νότιον ἀπονεύουσαν κατὰ τὴν Ρουφίνου πλευράν, τὴν ἐκεῖνου προσηγορίαν καταλείψας τῷ χώρῳ. Οὐ σμικρὰν δὲ καὶ ὁ ἐμοὶ συνώνυμος Κάλλιστος καταέλοιπε τὴν οἰκοδομίαν τῇ πόλει, ἀλλὰ καὶ λίαν περιφανῇ τε

(1) De Cyro isto hæc apud Suid. reperiuntur: *Cyrus Panopolites poeta sub Theodosio juniore vixit. Apud quem præfectus prætorio et præfectus urbi, consul et patricius fuit, in admiratione ab Eudocia Augusta, quæ poematum studiosa erat, habitus. Eudocia autem, cum aula relicta, in Oriente Hierosolymis esset, Cy-*

rus ab adversariis insidiis circumventus, in Phrygia Cotyæi episcopus factus est, et usque ad Leonis imp. tempora duravit. Mentio ejus fit i. Si quis C. ut nem. ad suum patroc. lib. ii. Et ad hunc scripta est L. Qui sub prætextu. C. de sacros. Eccles.

ἄμα καὶ μεγαλοπρεπῆ, ἡ Καλλίστου στοὰ ὀνομά-
ζετο, πρὸ τῶν ἐδῶν ἂ ταῖς δίκαις ἰδρῦετο, κατ' εὐθὺ
τοῦ φόρου· οὗ ἡ περικαλλῆς οἰκία ἐγγήγετο, εἰς
καταγῶγια κεκληρωμένη τοῖς στρατηγοῖς. Ἐπὶ δὲ
τούτοις ὁ στρατηγὸς Ἀνατόλιος, τῶν ἐψῶν ταγμα-
των ἡγούμενος, ἐκεῖσε πεμφθεὶς, καὶ οὗτος τὴν
ἐκείνου ἐπὶ νῦνον στοὰν περιφανῶς ἀνεγείρει, ὕλαι
παντοδαίας καὶ φιλοτιμῶν ταύτην κατακαλλύνας χειρὶ.
Ταῦτα μὲν εἰ καὶ πάρεργα τῇ ἱστορίᾳ εἶναι δοκεῖ,
θὰλλὰ τοῖς γε φιλομαθέσιν οὐκ ἄκομψα, πολὺ δὲ καὶ
μάλιστα περισπούδαστα.

ΚΕΦΑΛ. ΜΖ'.

Ὅς μετὰ Πρόκλον Φλαβιανὸς, μετὰ δὲ Κύριλλον
Διόσκορος τὴν Ἐκκλησίαν ἐλάμβανε. Καὶ
περὶ τῆς διαφορᾶς Πουλχερίας καὶ Εὐδοκίας
διὰ Χρυσάφειον· καὶ περὶ τῆς ἐν Ἐφέσῳ τοῦ
δεύτερου ληστρικῆς συνόδου.

Μετὰ δὲ τοῦτο Πρόκλος μὲν ὁ θεοτάτος δέκα πρὸς
τῶ ἐνὶ διαπρέφας ἔτη τῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως
θρόνῳ, καὶ ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας θεσπέσιος Κύριλλος
δύο πρὸς τοῖς τριάκοντα, κατὰ ταυτὸν καὶ ἄμφω
πρὸς τὴν ἀγήρω μετέβαινον βιοτῇ. Ἀλλὰ καὶ ὁ τῆς
Ἀντιόχου Ἰωάννης, δόμῳ τὸν θρόνον λιπὼν, ἀπῆλ-
λακτο τῆς ζωῆς. Ναὶ μὴν καὶ Λέων ὁ μέγας, Κελε-
σίου τοῦ θεοῦ μετῆλλαχτός τὸν βίον, ἐπὶ τὸν τῆς
πρεσβυτέρως Ρώμης θρόνον ἀνήγετο. Ἰουδηνάριος
δ' ἔτι περιῶν, τῶν κατὰ Παλαιστίνην ἡγήτο ἐκκλη-
σιῶν. Τὸν μὲν οὖν Πρόκλον ὁ τῶν ἱερῶν φύλαξ τῆς
Μεγάλης διεδέχετο ἐκκλησίας Φλαβιανὸς, πρεσβυ-
τέρου μὲν ἄξιον ἡμφιεσμένος, οὐρανία δὲ κεχηρ-
μένο· τῇ βιοτῇ. Μετὰ δὲ Κύριλλον τῷ τῆς Ἀλεξάν-
δρου θρόνῳ Διόσκορος τὸ τῆς ἀσεβείας καθιδρύεται
ἐργαστήριον· ὃς καὶ τέλλα μὲν χειρίστος ὢν, μά-
λιστα Κυρίλλῳ τῷ θεῷ καὶ Φλαβιανῷ δι' ἐχθρας
ἰὼν, τὴν τρίτην αὐ προσέλετο σύνοδον. Τῷ δὲ τῆς
Κωνσταντινου ἀρχιμανδρίτῃ τῷ δυστυχεῖ Εὐτυχεῖ
φίλῳ ἔς τὰ μάλιστα χρώμενος, ἔτι δὲ καὶ Χρυσά-
φει τῷ πρώτῳ τῶν ἐν βασιλείῳς θαλαμῶν, τὴν
ἐν Ἐφέσῳ δευτέραν συγκροτηθῆναι σύνοδον παρ-
εσκεύασεν, ἡ καὶ ληστρικῇ ἐπεκλήθη, ἐντεῦθεν τὴν
ἀρχὴν εἰληφύα. Ὁ Χρυσάφιος οὗτος τὰ μεγάλα
δυνάμενος παρὰ βασιλεῖ, τῇ Φλαβιανοῦ χειροτονίᾳ
ἐκ τινος προλήψεως ἀπαρεσκόμενος, ὑπετίθει τῷ
βασιλεῖ, σημαίνειν τῷ πατριάρχῃ τὰς ὑπὲρ τῆς χει-
ροτονίας διαπέμπεσθαι εὐλογίας. Ὁ δὲ θεὸς Φλα-
βιανὸς ἄρτους καθαρούς ἐπεμπε. Χρυσάφιος δὲ
χρυσᾶς πέμπειν εὐλογίας ἐδήλου. Πατριάρχης δ'
ἀντίτελεγε, μὴ τῶν τοιούτων εὐπόρως ἔχειν, εἰ μὴ
που εἰς τοῦτο τοῖς ἱεροῖς χρήσαιο κειμηλίοις· τὰ
δὲ τῆς ἐκκλησίας κάκεινον πάντως ἀκρεβέστετα
διειδέναι, ὡς θεῷ καὶ τοῖς πένησιν ἀφωσιῶται. Καὶ
δὴ ἐντεῦθεν ἡ παραλύπησις χώραν ἐλάμβανε, μηδὲν
τι Πουλχερίας τῆς βασιλίδος ἐπαισθομένης. Ἐντεῦ-
θεν ὁ Χρυσάφιος φθόνῳ βληθεὶς, πάντα κάλιον
ἐκίνει τὸν πατριάρχην ἀπελάσαι τοῦ θρόνου. Τῆς δὲ
Πουλχερίας κρατούσης, ἐπεὶ ἀδύνατον ἔφακε εἶναι,

spectantem, in Ruinā porticus latere, cognomine
suo loco ei relicto. Qui vero mihi cognominis fuit
Callistus, præclarum et magnificum urbi ei reli-
quit ædificium, quod Callisti porticus nominatur,
pro iudicum curia, ex adverso ei foro ubi pul-
cherrimæ constructæ sunt ædes, in quibus duces
belli habitant. Insuper Anatolius quoque dux,
militarium in Oriente ordinum præfectus, eo mis-
sus, cognominem sibi porticum, omnis generis
materia et arte præcipua exornatum, splendide exci-
tauit. Hæc etiam si per digressionem historiæ inserta,
non tamen studiosis inuenusta aut ingrata erunt.

B

CAPUT XLVII.

Ut post Proclum Flavianus, post Cyrillum Diosco-
rus Ecclesiæ suscepit administrationem. Le
dissidio inter Pulcheriam et Eudociam, propter
Chrysaphium. Item de synodo iterum Ephesi cele-
brata, et prædatoria cognominata.

Postea cum divinus Proclus undecim annis in
Constantinopolitana sede, et admirandus Cyrillus
in Alexandrina triginta duobus enitissent, eodem
tempore ambo ad immortalem transiere vitam. Sed
et Joannes Antiochenus moriens Domino thronum
reliquit: et Leo Magnus, Cœlestino ad cœlestem
recepto vitam, in veleris Romæ Ecclesiam est in-
ductus. Porro Juvenalis adhuc superstes, Ecclesiis
Palestinæ præfuit. Proclo Flavianus successit, sac-
rorum donariorum ecclesiæ Magnæ custos, digni-
tate presbyter, vita autem cœlesti præclarus. Post
Cyrillum in Alexandriæ throno Dioscorus impieta-
tis officinam instituit: qui cum rebus aliis pessimus
fuit, 547 tum divino Cyrillo et Flaviano inimi-
cissimus, tertie synodi decreta non recepit. Et
quod Constantinopolitano archimandrita infelici
Eutychete, et præterea Chrysaphio primario inter
imperiales cubicularios eunucho amicissime utere-
tur, ut secunda Ephesi synodus cogeretur effecit,
quæ ληστρικῇ, hoc est prædatoria, dicta est. Ejus
celebrandæ tale fuit initium. Chrysaphius est (1)
multum apud imperatorem auctoritate valuit, et
quod ordinationem Flaviani, propter anticipatam
opinionem, minus gratam probatamque haberet,
D imperatori subiecit, ut patriarchæ significaret,
quo ille, ordinationis gratia, benedictionis munus
sibi mitteret. Divus Flavianus panes puros misit.
Chrysaphius contra aureum benedictionis donum
mittendum esse dixit. Cui patriarcha respondit,
non esse sibi talium rerum copiam, nisi forte ad
hoc sacris uteretur templi donariis. Ipsum vero
Chrysaphium optime nosse, Ecclesiæ sacra vasa
Deo et pauperibus esse consecrata. Atque inde
offensio locum habuit, cum ejus rei Pulcheria Au-
gusta nihil animadvertisset. Chrysaphius eam ob
rem invidia percitus, omnem movit funem, ut pa-
triarcham sede sua deturbaret. Cum autem id om-
nino, Pulcheria summam rerum administrante,
feri non posse videret, Eudociam Augustam, quæ

(1) Apud Suidam est, plurimum auctoritate eunuchos aulicos apud Theodosium valuisse, et res
plerasque ex arbitrio eorum perperam actas esse.

nondum in Palæstinam ierat, sollicitavit, eamque paulatim adversus matrem Pulcheriam concilians, ut præpositum illi ademptum sibi ascisceret, suadere ei cœpit. Præpositus enim Pulcheriæ parebat, ut quæ rerum summam administraret. Eudocia non parum imperatoris tentavit animum, ut præpositum a Pulcheria abduceret. At ille ab ea persuasus non est, petitionem Eudociæ refellens: quod Pulcheria soror ejus in imperio genita atque educata esset, et quam optime rempublicam administraret. Postquam Chrysaphio cœptum id non successit, aliud est expertus, et rursus Eudociæ molestus fuit, imperatorem ut instigaret, quo ille patriarchæ secreto insinuaret, ut Pulcheriam diaconissam ordinaret. Hoc Eudocia cum ageret, frequenti suggestionem tandem mitissimum imperatoris animum flexit. Nam et lapidem aquæ gutta frequentius defluens excavare solet. Theodosius patriarchæ ad se vocato arcanum indicavit. **548** Et ille in mœrorem conjectus imperatori quidem quod ei gratum esset, facturis visus est: Pulcheriam autem litteris secretioribus certior fecit, ut nequaquam in conspectum ejus veniret, ne scilicet quod et sibi ipsi et illi parum gratum esset, facere cogeretur. Pulcheria statim quid ageretur intelligens, præpositum transire ad Eudociam jussit: et ipsa urbe egressa, ad Septimum tranquillam privata vitam egit. Imperator autem et Eudocia Flaviano deinceps, quod arcanum illud consilium propalasset, maxime succensuerunt. Pulcheria ad hunc modum ejecta, per Eudociam manus respublica administrabatur: quo tempore etiam suspicionis illius occasio locum habuit, de celebri illo malo, propter Paulinum magistrum, quemadmodum supra dictum est. Hæc cum sic gererentur, Eusebius, de quo in synodo tertia antea diximus (nam primus ipse Nestorii vesaniam deprehendit atque redarguit, si quis alius, et ipse artis rhetoricæ peritus: tum autem Dorilæus episcopus erat), quod Eutychetis familiaris esset, de fide aliquando cum eo est collocutus. Atque ubi eum non recte sentire animadvertit, libellum ea de re patriarchæ Flaviano obtulit. Flavianus synodo provinciali Constantinopoli coacta, ad quam quadraginta episcopi venerant, Eutychetem citavit. Ille porro primum sistere se recusavit. Ubi autem coactus advenit, fœdissimo morbo laborare deprehensus est. In medio enim consessu, « Ego, inquit, ex duabus naturis genitum esse profiteor Dominum nostrum Jesum Christum, ante unionem. Post unionem autem, unam ejus esse naturam, et divinum ejus corpus neque consubstantiale nobis, neque eisdem nobiscum perpressionibus obnoxium esse prædico. » Quæ verba postquam synodus audivit (1), illico quod ille pœnitentia non duceretur, legitime et juxta certum canonum judicium, hominem, dignitate ei adempta, rejecit. Ille

(1) Synodos provinciales patriarchæ et archiepiscopi olim, cum hoc sic usus ferret, cogere potue-

τήν βασίλισσαν Εὐδοκίαν ὑπέρχεται, μήπω ἀφι-
μέντην εἰς Παλαιστίνην, καὶ ἥρέμα κατὰ τῆς μη-
τρὸς Πουλχερίας διερεθίζειν. Καὶ ἐπειθεὶν ἀφελέ-
σθαι μὲν αὐτῆς τὸν Πραιπόσιτον, αὐτὴ δὲ προσ-
ποιῆσαι· ὅπ' ἐκείνη γὰρ οὗτος ἐτάττετο, ἅτε δὴ
ἐπισταμένη τοῖς πράγμασι. Καὶ πείραν οὐ μικρὰν
προσῆγεν ἡ Εὐδοκία τῷ βασιλεῖ, τὸν Πραιπόσιτον
ἀποστῆσαι τῆς Πουλχερίας. Ἄλλ' οὐδαμῶς πειθί-
νους ἦν ὁ κρατὼν, ἀποτρέπων ὅς τε τῇ βασιλεῖ
γεννηθεῖν τε καὶ τραφεῖν, καὶ ὡς χρεὼν τὰ τῆς πο-
λιτείας ἢ ἀδελφῇ διαχειρίζεται πράγματα· ἐπεὶ δ'
ὁ Χρυσάφιος τῆς πρώτης ἀπετυγχάνει πείρας, δευ-
τέραν ἄλλην προσῆγε. Καὶ αὖτις τῇ Εὐδοκίᾳ ἐνώλε-
βασιλέα διερεθίζειν ἐν ἀπορρήτῳ πατρ' ἀρχῇ δε-
λοῦν, διάκονον τὴν Πουλχερίαν χειροτονεῖν. Οὕτως
οὖν ἔχουσα, κάμπτει μάλιστα τῷ πυκνῶς ὑποβάλλειν
τὴν τοῦ βασιλείως παρὰ τὴν ψυχὴν. Καὶ γὰρ τὴν
πίτταν κοιλαίνει ἡ τοῦ ὕδατος συγχῶς κατιοῦσα
ράνις· καὶ τὸν πατριάρχην μεταστειλάμενος, τὸ
ἀπορρήτον ὑπεσήμενεν. Ὁ δ' ἐν λύπῃ γενόμενος,
βασιλεῖ μὲν κεχαρισμένῳ πρῆξαι ἐδόκει· γράμμασι
δὲ μυστικῶς τῇ Πουλχερίᾳ ἐδήλου, μηδαμῶς ἐλθεῖν
αὐτῇ εἰς πρόσωπον ἀφικέσθαι, ἵνα μήτι, φησί, τῶν
οὐ καταθυμίων ἐμοὶ τε καὶ σοὶ ἀναγκασθῶ διαπρά-
ξισθαι. Ἡ δ' εὐθὺς συνείσα τὸ μελετώμενον, τὸν
μὲν Πραιπόσιτον παρὰ τὴν Εὐδοκίαν λέναι ἐκέλευεν·
αὐτὴ δὲ τῆς πόλεως ἐξελευσάσα, περὶ τὸ Ἐβδομιοῦ
γενομένη, καθ' αὐτὴν ἡσυχῇ διήγεν. Ὁ δὲ βασι-
λεὺς καὶ ἡ Εὐδοκία κατὰ Φλαβιανοῦ τὰ μέγιστα
ᾠδινον τοῦ λοιποῦ ὡς τὸ ἀπορρήτον ἐκκαλύψαντος.
Τῆς δὲ Πουλχερίας ἐκποδῶν γενομένης, διὰ χειρὸς
τῇ Εὐδοκίᾳ τὰ τῆς πολιτείας ἤγετο πράγματα·
ὀπηνίκα καὶ ἡ κατ' αὐτῆς πρόφασις χώραν ἔσχε τῷ
περιούχῳ ἐκείνῳ μὴ μὴ διὰ Παυλίνον τὸν μάγιστρον,
ὥστε προεῖρηται. Τοῦτον οὕτω γεγενημένον, ὁ
κατὰ τὴν τρίτην σύνοδον προειρημένος Εὐσέβιος (ὁς
καὶ πρῶτος τῆς Νεστορίου φρενοβλαβείας καθήψατο,
καὶ ταύτην διήλεγξε, ῥητορικὴν εἰπερ τις ἀσκήσας·
τότε δὲ τὴν Δορυλαίου διέπων ἐπισκοπὴν), συνήθης
ὢν Εὐτυχὲς περὶ πίστεως πτε λόγους ἐκίνει. Ἐπεὶ
δὲ μὴ ὕγιως φρονούντα ἐφείρσκει, λίβελλον γράψας,
Φλαβιανῷ τῷ πατριάρχῃ ἐδίδου. Ὁ δὲ μερικτὴν σύν-
οδον κατὰ τὴν Κωνσταντίνου ἀθροίσας, ἣν τεσσα-
ράκοντα ἐπλήρουν ἐπίσκοποι, μετεστέλλετο Εὐτυχῇ.
Ὁ δὲ τὰ μὲν πρῶτα ἐρχεσθαι παρητεῖτο· ἐπεὶ δὲ
βιαζόμενος παρεγένετο, φωρᾶται αἰσχίστη νόμῳ
προειλημμένος. Ἐφ' ἣν γὰρ ἐν μέσῳ τῷ συνεδρίῳ·
« Ἐγὼ ἐκ δύο φύσεων ὁμολογῶ γεγεννησθαι τὸν
Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν πρὸ τῆς ἐνώσεως,
μετὰ δὲ τὴν ἐνωσιν μίαν φύσιν αὐτὸν εἶναι κηρύτ-
τω· καὶ τὸ θεῖον ἐκεῖνου σῶμα μὴ ὁμοούσιον
ἡμῖν καὶ ὁμοιοπαθεῖς καθεστάναι. » Ἄ ὀητα ἡ σύν-
οδος διακούσασα, εὐθὺς ἐκεῖνον μεταμέλῳ μὴ χρώ-
μενον, ἐνθέσμως καὶ κατὰ κανόνων ἀκριβῆ διαίταν
ἀπώσαντο καθελόντες. Ἐκείνος δὲ βασιλεῖ προσίων,
ἔδειτο ἀνακρίνεσθαι αὐτὸς, οἷά περ τῶν κατ' αὐτοῦ
ὁπομνημάτων πλαστοουργηθέντων Φλαβιανῷ. Καὶ δὴ
runt: concilia œcumenica et universalia, sine volun-
tate imperatoris, minime.

κελεύει τοῦ κρατοῦντος πρὸ τῆς Κωνσταντινου Ἀ
 ἐτέρα συναλλίεται σύνοδος· ἐν ᾗ καὶ ἄλλοι τε τῶν
 ἱερέων παρήσαν καὶ τῶν τῆς συγκλήτου τινές. Ὡς
 ἀληθὴ δὲ εἰεν τὰ ὑπομνήματα κυρωσάντων, Χρυσά-
 φιος ὁ εὐνοῦχος ὁμόφρων ἐκείνῳ τὰ μάλιστα κη-
 εστῶς, τὴν ὕβριν φέρειν οὐχ οἷός τε ὢν, ἐπιπλεῖον
 τὴν κατὰ Φλαβιανοῦ ἡῤῥεαν μῆνιν· καὶ τῷ τῆς
 Ἀλεξανδρείας Διοσκόρῳ ἰδέσθου τῷ θυσεβεῖ, εἰς
 ἅπαντ' αὐτῷ εἶναι κεχαρισμένος· τὰ καταθύμια, εἴ
 γε Εὐτυχὸς μὲν ὑπεραγωνίσῃται κινδυνεύοντος,
 κατὰ δὲ Φλαβιανοῦ καὶ Εὐσεβίου τοῦ Δορυλαίου
 γλῶτταν κινήσοι. Ἐπίσης δὲ καὶ τὴν Αὐγούστην
 Εὐδοκίαν διερεθίζει, πολλὰ μὲν ἐπιλέγων καὶ ἄλλα,
 μάλιστα δὲ τὰ διὰ Πουλχερίαν αὐτῇ λυπηρὰ προσγε-
 νόμενα· ὅτι μὴ τὸ ἀπόρρητον Φλαβιανὸς ἐταμίευε.
 Καὶ δὴ ἄμφω γενόμενοι, κινουσι τὴν Θεοδοσίον, καὶ
 δευτέραν αὐτῇ σύνοδον κατ' Ἐφεσον συγκαλεῖν, ἣ
 δὴ τὰ κατὰ Εὐτυχὴ καὶ Φλαβιανὸν διασκέπτεται, καὶ
 τῶν ψήφων τὴν δίαίταν Διοσκόρῳ τῷ θυσεβεῖ ἐπι-
 τρέπειν, καὶ τῆς συνόδου κατάρχειν· πέμπειν δὲ
 καὶ στρατὸν ἀξιόμαχον τοῖς ψηφίζομένοις προσδοη-
 θήσονται. Ὡς δὲ τοῦτο βασιλεὺς ἐκέλευε, καὶ ἡ λη-
 στρικὴ κληθεῖσα σύνοδος κατ' Ἐφεσον ἡθροιστο,
 προκαθίσας Διοσκόρος, τοὺς ἄλλους παρωσάμενος
 νοταρίους, τοὺς ἰδίους μόνους προηγεν, ὥστε τὰ
 πραττόμενα, ἣ ἐκείνῳ ἰδοῦναι, χάριται διατυποῦν.
 Παρήσαν δὲ τῇ συνόδῳ οἱ καὶ ἄνωθεν εἰρημένοι τῶν
 ἐκκλησιῶν ἡγεμόνες μετὰ τῶν ἄρῳ· αὐτοὺς ἱερέων
 πλὴν Λέοντος τοῦ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ποιμέ-
 νος. Τοῦτου γάρ τὸν τόπον ἐπίσκοπος Ἰούλιος πεμ-
 φθεὶς ἀνεπλήρου, σὺν ἄλλοις καὶ ταῦτα πρὸς λέξιν
 Θεοδοσίου θεσπίσαντος· « Τῶν πρὶν δικασάντων
 Εὐτυχῇ τῷ εὐλαβεστάτῳ ἀρχιμανδρίτῃ, παρόντων
 μὲν καὶ ἡσυχάζόντων, τάξιν δὲ δικαστῶν μὴ ἐπαχόν-
 των, ἀλλὰ τὴν κοινὴν πάντων τῶν ἁγιωτάτων Πα-
 τέρων περιμενόντων ψῆφον· » ἐπειδὴ τὰ παρ' αὐ-
 τῶν κεκριμένα νῦν δοκιμάζεται. Ζητήσας δὲ γενο-
 μένης, ἀπηγγέλλεται Εὐτυχῇ· ἃ περὶ Θεοῦ φρονοίῃ,
 ὅληα καθιστᾷ τῇ συνόδῳ. Ὡς δ' ἐκείνους ἃ καὶ πρό-
 τερον εἰρηκεν ἐπὶ μέσῳ διωμολόγει, ἐκ δύο μὲν
 φύσεων γεγενῆσθαι πρὸ τῆς ἐνώσεως, μετὰ δὲ ταύ-
 την μίαν εἶναι τῇ φύσει αὐτῷ, ὑπολαβὼν Διοσκό-
 ρος· εἶπε· Καὶ ἡμεῖς πάντες τῆς αὐτῆς δόξης ἐσμέν.
 Οἱ δὲ τοῦ πάππα Λέοντος τοποτηρεῖται τὰς ἐκείνου
 ἐπιστολάς, τὴν τε πρὸς Φλαβιανὸν καὶ τὴν σύνοδον
 ἀναγνωσθῆναι ἰδέοντο. Ὡς δὲ χάκεινας Διοσκόρος
 ἀπεσείετο, συνιδόντες ἐκείνοι τὸ παράφορον τῆς
 ὁρμῆς Διοσκόρου, φυγόντες τὴν σύνοδον, εἰς τὴν
 Ῥώμην ἀνέτρεχον. Διοσκόρος δὲ καὶ οἱ ἄμφ' αὐτὸν
 Εὐτυχῇ τὴν ἱερωσύνην ἀπέδυσαν· Φλαβιανὸν δὲ καὶ
 Εὐσεβίον τὸν Δορυλαίου ταύτης ἀφείλοντο· χρησά-
 μενοι τῷ κανόνι πρὸς ἀρωγὴν, ὃν ἐκεῖνοι τάχα παρ-
 ἔστησαν, ὃς κελεύει μὴ δεῖν ἐτέρα πίστιν παρὰ τὴν
 ἐν Νικαίᾳ ἐκτίθεσθαι. Φλαβιανὸς δὲ ὁ ἁγιώτατος,
 μετὰ τὴν παράνομον ἐκείνην καθάρσει, ὠθισμοῖς
 καὶ λαχτίσμασι παρὰ τῶν περὶ Διοσκόρον καὶ Χρυ-
 σάφιον τῆς συνόδου ἀπελαυνόμενος, μετὰ τρίτην

imperatorem adiit, et ut causa denuo iudicaretur,
 perinde atque acta et decreta contra eum facta a
 Flaviano conficta essent, rogavit. Itaque principis
 jussu alia in suburbano Constantinopolis coacta
 est synodus, in qua multi etiam alii episcopi et
 ex senatu quidam adfuere. Porro ubi illi acta et
 decreta legitima esse auctoritate sua comprobarent,
 Chrysaphius eunuchus, qui idem cum illo sentie-
 bat, cum contumeliam ferre nequiret, **549** iram ad-
 versus Flavianum suam maxime auxit: et Dioscoro
 Alexandrino impio illi indicavit, se illi in rebus
 quæ ei placitæ essent, gratificaturum omnibus, si
 Eutychetem periclitantem defenderet, Flavianum
 autem et Eusebium Dorylæum oppugnaret. Eodem
 etiam modo Eudociam Augustam excitavit, cum
 multa alia, tum ea potissimum dicendo quæ ei a
 Pulcheria acerba accidissent, propterea quod Fla-
 vianus rem secreto sibi creditam, tectam tacitamque
 non servasset. Hi ambo Theodosium permovent,
 ut alteram Ephesi synodum, quæ Eutychetis et
 Flaviani causam disceptaret, celebrari jubeat,
 sententiarumque ferendam iudicium Dioscoro im-
 pio committat, et eundem synodo præficiat: copias
 etiam militares, quæ satis sint, mittat, quæ rem
 judicatam exsequerentur. Ubi id imperator man-
 davit, et synodus quæ prædatoria vocatur, Ephesi
 congregata est: præsidens ei Dioscorus, notariis
 aliis rejectis, suos tantum adhibuit, ut acta ex
 sententia ejus in scriptum referrentur. Adfuerunt
 concilio ei quos supra nominavimus ecclesiarum
 antistites cum sacerdotibus suis (1): Leone ve-
 teris. Romæ pastore excepto, cujus locum Julius
 episcopus eo missus obtinuit. Theodosius inter
 alia hoc sic verbis ejuscemodi sanxerat: « Qui
 antea judices religiosissimi archimandritæ Euty-
 chetis fuere, adsunt quidem et tacent, iudicium
 autem ordinem non habent: cæterum communem
 sanctissimorum omnium Patrum sententiam ex-
 spectant, quandoquidem de rebus ab eis judicatis
 nunc iudicium agitur. » Ubi autem de quæstione
 actum, ab Eutychete petitum est, ut ea quæ de Deo
 sentiret, apud synodum exponeret: tum ille, quæ
 antea quoque dixerat, in medium proferens pro-
 fessus est. E duabus quidem naturis genitum esse
 D Salvatore ante unionem, post hanc autem unam
 ei esse naturam. Dioscorus porro subinferens, Et
 nos omnes, ait, ejusdem opinionis sumus. Ibi
 Leonis papæ locum tenentes illius ad Flavianum et
 synodum ipsam datas litteras legi petierunt. Ut
 vero Dioscorus eas rejecit, mandatarii transversum
 Dioscori impetum animadvertentes, e synodo disces-
 sere et Romam recurrere. Dioscorus, cum factio-
 nis suæ popularibus, Eutychetem reddita ei sacer-
 dotali dignitate, in integrum restituit: **550** eam
 vero Flaviano et Eusebio Dorylæo abrogavit, cano-
 nem illum, quem ipse forte transgressus est,
 obtendens, nullam aliam fidei formulam, præter

(1) Juvenalis scilicet, Dominus, etc.

quam quæ Nicææ est facta, promulgandam esse statuentem. Porro Flavianus, vir sanctissimus, post ejusmodi illegitimam exauctorationem, turbulentis impulsibus et calicium ictibus a Dioscori et Chrysaphii factione ex synodo ejectus, tertio post die vitam feliciter sinit, cum ille ipse Dioscorus calcibus in ventrem etiam veritatis ipsius propugnatoris defuncti insiluerit. Et postridie episcopi, militum qui eos armis sublatis circumsteterant, vi actis adversus sanctum illum editis subscribere sunt coacti. Cum quibus et Dominus, Joannis in Ecclesia Antiochena successor, adnotatione sua ea tum confirmavit. At idem protestati suæ redditus, quod illis cessisset, retractavit, Dioscoro et principibus ex aula imperiali viris resistens, et contra decreta, utpote quæ adversus ecclesiasticas constitutiones facta essent, vociferans, synodumque impiam appellans, et subscriptionem denique suam reddi sibi flagitans. Verum synodus ea de causa huic quoque sacerdotalem ademit dignitatem: in qua et Ibas ille Edessenus episcopus, et sapiens eruditusque Theodoritus Ecclesiæ Cyri pastor, præterea Daniel Carrarum, item Irenæus Tyri, et Aquilinus Bybli episcopi exauctorati sunt. Decrevit hæc synodus quoque de Sophronio quædam, qui tum Constantinopolim, visendæ ejus gratia, venerat, et alia insuper quæ in actis continentur. Prædatorium Ephesi concilium ad hunc solutum est modum.

551 CAPUT XLVIII.

Consultatio eorum qui Christianorum sacra maligne exagitant: et Græcarum gentiliumque nugarum traductio.

Ne vero eis quisquam qui aliter opinantur et idolis addicti sunt, nos rideat, perinde quasi per res novas semper aliquid ad fidem afferamus, et apud nos posteriores prioribus derogent. Nos etenim ineffabilem atque incomprehensibilem Dei erga nos benignitatem et misericordiam inquirentes, eamque summopere colere atque magnificare contententes, eo quod rem eam assequi non possumus, huc atque illuc nos convertimus. Nullus sane eorum qui in hæreses delapsi sunt, illud in concilio præcipue habuit, ut divinum Numen blasphemus maledicto aut contumelia afficeret: sed præstantius quidquam se prolaturum esse, quam majores fecerint, si hoc vel illud promulgaret, existimavit. Universi equidem communi omnium concordia, quæ (1) præcipua religionis nostræ sunt, et quæ cultus divini causam continent, capita, profite-mur. Trinitas enim in unitate naturæ divinæ a nobis deprædicatur: et ante luciferum supersubstantiali Patri genitus Deus Verbum, quod nativitate altera incorrupte propter immensam erga creaturam suam misericordiam carnem assumpsit. Quod si præterea propter obscuram Numinis cognitionem homines novi quidquam afferunt, non novum, id est, quod Deus, ut equidem puto, propterea libero arbitrio locum dederit, ut Ecclesia ejus catholica

C

ΚΕΦΑΛ. ΜΗ'.

Ἀντιλογία πρὸς τοὺς διατωθάζοντας τὰ ἡμέτερα καὶ κατάλογος τῶν Ἑλληνικῶν ὕβλων.

Ἀλλὰ μὴ τις ἡμᾶς τῶν ἄλλων δοξαζόντων, καὶ εἰδώλοις προστετηκότων ἐπιγελάσῃ, ὥς ἀεὶ καινότερα τῇ πίστει ποριζομένους, καὶ τῶν προτέρων τοῦς δευτέρους καθαιροῦντας. Ἡμεῖς μὲν γὰρ τὴν περὶ ἡμᾶς ἀδιήγητόν τε καὶ ἀκατάληπτον Θεοῦ φιλοανθρωπίαν ἀναδιφῶντες, καὶ ὑπερφυῶς γεραίρειν καὶ μεγαλύνειν βουλόμενοι, τῷ δυσκατάληπτῳ τοῦ πράγματος ἔνθεν χάκειθεν περιτρεπόμεθα· οὐδεὶς μὲντοι τῶν εἰς αἰρέσεις ὀλισθησάντων αὐτὸ τοῦτο βλασφημεῖν τὸ Θεῖον ἠθέλησεν ἢ ἀτιμάσαι· προσηγουμένῳ· ἀλλὰ λογισάμενο· κρείττον ἐφευρεῖν ἢ περὶ οἱ τῷ χρόνῳ προειληφότες, εἶγε τὸδε πρεσβεύσεις. Τὰ γε μὴν κοινὰ καὶ καίρια καὶ συνεκτικώτερα τῆς θρησκείας ἅπασιν ὡμολόγηται. Τριὰς γὰρ τὸ κηρυττόμενον. ἓν μονάδῃ φύσεως γνωριζόμενον· καὶ ὁ πρὸ φωσφόρου γεννηθεὶς Θεός· Λόγος τῷ ὑπερουσίῳ Πατρὶ, σάρκα προσειλημένος, δευτέρα γεννήσκει ἀβέβυστος φειδὼς τοῦ πλάσματος. Εἰ δ' ἐπὶ τοῦτοις καινὰ τινὰ τῷ περὶ τὸ Θεῖον ἀδὲλφῳ τοῖς ἀνθρώποις νεωτερίζεται, τὸ καινὸν οὐδέν· Θεοῦ γε, οἶμαι, τῷ αὐτεξουσίῳ χώρῳ διδόντος, ἓν ἐντεῦθεν ἢ αὐτοῦ καθολικὴ Ἐκκλησία, χάκειθεν τὸ εἰς διάφορα μεταβρέπειν, πρὸς τὸ δέον καὶ εὐσεβέστερον μᾶλλον τὰ λεγόμενα αἰχμαλωτίσοι, καὶ πρὸς μίαν ὁδὸν εὐθεῖαν καὶ ἀπεξοσμένην τὴν τοῦ ἀληθοῦς δηλαδὴ εὐρεσιν αὐτὰ ποδηγήσοι, ἐφ' ᾧ καὶ μᾶλα σύμψυγον ἔκεινο τὸ τῷ

(1) Συνεκτικὰ καὶ κύρια. Evagr. lib. 1, cap. 2.

Ἀποστόλων ῥηθὲν εὐρηται· Δεῖ δὲ καὶ αἰρέσεις ἐν Ἀ
 ὁμίῃ εἶναι, ἵνα καὶ οἱ δοκιμοὶ φανεροὶ γίνωνται.
 Ἐμὲ δὲ κἀν τούτῳ θαυμάζειν τὴν ἀρρήτων ἐπεισι
 τοῦ Θεοῦ σοφίαν, διὰ τοῦ αὐτοῦ Ἀποστόλου πάλαι
 προσιποῦσαν· Ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ
 τελειοῦται. Τῇ γὰρ ἀσθενείᾳ τῆς ἀληθοῦς γνώσεως
 διεβρώγεται τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας, τὸ εὐθεὶ καὶ
 ἀπεξεσμένον τῶν δογμάτων ψυχοδομήθη, καὶ πρὸς
 μετρίαν τὴν αὖξιν ἐπέδωκε, πρὸς οὐράνιον τε ἀνέ-
 δραμεν ὑψωμα ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλη-
 σία. Οἱ δὲ τῆς Ἑλληνικῆς τεθρῆρας ἐντραφεῖντες τῇ
 πλάνῃ, οὔτε Θεὸν ὃ τί ποτέ ἐστι βουλόμενοι ἐξευρεῖν,
 ἢ τὴν ἀρραστον αὐτοῦ καὶ ἀκατάληπτον κηδεμονίαν,
 ἀλλήλους τε καὶ ἑαυτοὺς ἔστιν ὅτε καταλύουσιν·
 ἀλλὰ πολλοὺς καὶ ποικίλους ἐπινοοῦντες θεοὺς, προσ-
 φόρους τοῖς σφῶν ἐπιφημίζουσι πάθει· συγγνώ-
 μην, ὡς ἂν τις εἴποι, ταῖς ἰδίαις ἀκολασίαις προσ-
 ποριζόμενοι, ἄλλους ἐπ' ἄλλους χειροτονοῦσι. Καὶ
 δῆτα ὁ παρ' αὐτοῖς ὑστατος πατήρ ἀνδρῶν τε θεῶν
 τε, τὸν νεανίσκον Φρύγα εἰς ὄρνενον τὴν φύσιν μετα-
 βλῶν, ἀνάρπαστον ἐξ ἀσελγείας ἐποίησε· καὶ τὴν
 ἀντιμισθίαν τῆς αἰσχουρρίας κύλικα ἔχαριζέτο,
 ἐπιτρέψας προπίνειν τὴν φιλοτησίαν· Ἰν' ὁμοῦ τῷ
 νέκταρι καὶ τὰ δνεῖδη τῆς ὕβρεως κοινῇ πίνουσιν. Ὅς
 δῆτα καὶ πολλοὶ ἄλλοις των ἀθέσμων ἔργων καὶ
 πράξεων, ἃ καὶ τοῖς λίαν οὐδενὸς ἀξίους ἀπηγόρευ-
 ται, εἰς παντοίας ἰδέας ἀλόγων μετασχηματισθεὶς,
 αἰσχροῦς ἤρετο βιοῦν· καὶ θεὸς ἀνδρόγυνος γίνεται,
 εἰ καὶ μὴ τῇ γαστρὶ, τῷ γε νῦν μηρῷ, κυφορῶν τὸ
 ἀτελὲς ἐμβρυον· ἵνα πῶς κἀν τούτοις ἔξω φύσεως
 τὸ πραττόμενον εἴη· ἐξ οὗ προήλθε καὶ τὸ διθύραμ-
 δον κῆρυμα· ὡς ἂν καὶ πρὸς ἐκτέραν ἐνυδρίτο φύ-
 σιν θεὸς ὀρχούμενος ἐν ἀνδρογύναις λιγύσμασιν,
 ἔφαρχος μέθης, κραυπάλης τε καὶ οἰνοφυγίας, καὶ
 γε εὐλοκρασίας, καὶ τῶν ἐκ τῶν τοιούτων ἀποβρέον-
 των δεινῶν. Τούτῃ δὴ τῷ Θεῷ τῷ ἐριδρεμέτῃ, τῷ
 αἰγιόχῳ, καὶ ἄλλο ὑπέρσεμνον χαρίζονται ὄνομα,
 πατρζλοῖαν ἀποκαλοῦντες τὴν ἐσχάτην καὶ πρῶτην
 πρὸ ἀνθρώποις ποινήν· ἅτε δὴ Κρόνον τὸν οἰκεῖον
 πατέρα προσήκοντα δρῶν ὡς τοιοῦτον τῷ βίῳ παρα-
 γάγοντα καὶ αἰσχροῦς τῆς ἀρχῆς ἐξωθήσαντα. Τί δ'
 ἂν τις εἴποι περὶ τῆς θεωρηθείσης παρ' αὐτοῖς
 πικρίας; ἥς ἔφορον Ἀφροδίτην τὴν κοχλογενῆ τὴν
 Κυπρίαν ἐφιστῶσιν· ἥ τὴν μὲν σωφροσύνην ὡς ἐνα-
 γλὲς ἀπεσεῖσατο, ἀτόποις δὲ πᾶσι σχεδὸν αἰσχουρ-
 γήμασιν ἡδομένη, διὰ τούτων καὶ ἐξιλάσσεσθαι βού-
 λεται· μεθ' ἧς Ἀρης ἀσχημονῶν, τέχναις Ἡφίστου,
 καὶ μηχανήμασι τοῖς λοιποῖς τῶν θεῶν θεατρίζεται,
 παιζόμενός τε ὁμοῦ καὶ γελώμενος. Οἱ δὲ πολλοὶ
 παρ' αὐτοῖς καὶ ἰθύφαλλοι καὶ τὰ φαλαγγία πόσου
 ἂν εἴη τοῦ γέλωτος; ὁ δὲ Πῆν, ὁ δὲ Πρίηπος, τῷ
 παρὰ φύσιν ἀσχήμονι μορίῳ χριέντως τιμώμενος.
 Τί δέ σοι βούλεται καὶ τὰ ἐν Ἐλευσίνι μυστήρια; ἃ
 διαφερόντως μισῶν, καθ' ἑν μόνον ἐπαίνεσαι βουλοί-
 μην, ὅτι μὴ ὁρᾶν ταῦτα τὸν ἥλιον ἐδοκίμασαν· μάλα
 δὲ τῷ ἔργῳ οἰκεία πράττοντες, τῇ ἀφανείᾳ τοῦ σκό-
 τος κατέκριναν. Ἀλλὰ ταῦτα τοῖς αἰσχροῦς τιμῶσι

et apostolica hinc et inde ad diversas opiniones
 appellens, dicta omnia, pro eo atque decet, capti-
 vet, et ad veriore pietatem referat, eaque ad
 unam rectam planamque viam, veritatis sci-
 licet inventionem, deducat. Cui sententiæ illud
 dictum valde consonum ab Apostolo est prolatum :
 « Oportet autem hæreses etiam in vobis esse, ut
 qui probati sunt, manifesti fiant ». Qua in re ineffa-
 bilem quoque Dei sapientiam mirari libet, quæ
 olim per Apostolum suum prædixit : Virtus enim
 mea, inquit, in infirmitate perficitur¹. Ex eo
 namque quod propter imbecillitatem veræ cogni-
 tionis partes quædam ab Ecclesiæ structura re-
 sectæ sunt, dogmata recta et plana per ædificatio-
 nem constituta sunt, et incrementis majoribus ad
 cœlestem sublimitatem universalis et apostolica
 Ecclesia excurrit. Qui vero in seductione et errore
 Græcæ superstitionis educati sunt, 552 pro-
 pterea quod neque Deum, quidnam sit, neque
 ineffabilem ejus et incomprehensibilem curam
 atque providentiam invenire velint, alii aliorum
 inter se, atque ipsi quandoque suas etiam ipsorum
 sententias refellunt. Et multos variosque commi-
 niscentes deos, nominibus eos quæ affectionibus
 suis conveniant proseguuntur. Et cum alios super
 alios sibi ipsi designant et eligunt, veniam, ut ali-
 quis dicat, impuris libidinibus suis aucupantur. Sic
 qui apud illos est summus

...Hominum pater atque deorum,

natura sua in avem versa, fœdi stupri gratia ado-
 lescentulum Phrygem rapuit, et pro mercede impuri
 flagitii poculum ei dedit. potestate illa permissa,
 ut sibi ille benevolentiam et amorem propinaret,
 et uterque simul cum neclare constuprationis
 probrum et dedecus potaret. Qui insuper multis
 aliis nefariis sceleribus, quæ etiam nullius pretii
 hominibus concessa non sunt, in varias Irrationa-
 lium animantium species transformatus, turpiter
 sibi vitam degendam statuit : et androgynus, an-
 cipitique inter marem et feminam sexu deus fa-
 ctus, non equidem in ventre, sed femore uterum
 gestans, imperfectum tulit fetum, ut ea quoque
 res præter naturam fieret. Unde dithyrambus seu
 bis genitus infans prodiit, qui utrique naturæ igno-
 minia inureret notam, muliebri motu saltans semi-
 vir deus : ebrietatis, crapulæ, violentiæ, temu-
 lentæ gravedinis aliorumque inde profluentium
 malorum auctor. Hinc deo altitonanti et ægidem
 ferenti admirandum etiam aliud nomen indiderunt;
 nam parricidam vocarunt, cui apud homines ex-
 tremum et primum constitutum est supplicium :
 ut qui Saturnum patrem suum, pro eo atque decuit
 faciens, quod talem ipsum ille in vitam protulisse,
 turpiter regno exuerit. Quid vero de meretricia
 fœditate apud eos in numerum deorum relata di-
 cam ? cui tutelarem deam Venerem ipsam Cypriam

¹ I Cor. xi, 19. ² Cor. xii, 9.

concha genitam præficiunt. Ea vero, pudicitia A
veluti piaculo quodam repudiata, absurdiset turpi-
bus flagitiis omnibus fere delectatur, atque eis
ipsis etiam coli atque placari vult: cum qua Mars turpiter se dans, arte et fallacia Vulcani, diis re-
liquis ludendus atque ridendus tanquam spectaculum exhibetur. Phalli vero, et ithyphalli, et obsce-
nitatis omnia domicilia apud illos, quem non merenter risum? 553 Quid Pan ipse et Priapus,
qui præter naturam infirmi membro cum magna gratia colitur? Quid mysteria et arcana sacra
Eleusinæ deæ volunt? quæ cum quem maxime oderim, uno tamen nomine tantum laudaverim,
quod talia ipsi ea esse, quæ sol non aspiceret, judicarunt: et cum reipsa se digna patrarenti fa-
cinora, quod ea tenebrarum caligine et obscuritate condemnarunt. Verum nos turpibus hæc cultoribus
relinquentes, orationem ad metam constitutam reducamus, quæ reliquæ sunt Theodosii imperii res,
memoriæ prodituri.

CAPUT XLIX.

Ut post prædatoriam synodum Theodosius, cognitis B
quæ ibi gestæ sunt rebus, Chrysaphium quidem occiderit, graviter autem in conjugem Eudociam commotus fuerit. Idem sororem Pulcheriam re-
vocat: quæ Flavianum secum adducens sepelit, et in foro ætario magnifice Dei Genitricis templum condit.

Post prædatoriam illam synodum Leonis papæ legati vix Romam venerant, cum illi quomodo ipsius litteræ rejectæ, et iniquæ sententiæ latæ essent, præterea Dioscori et Chrysaphii arrogan-
tem confidentiam, et ut illi divinum virum Flavianum necaverint, exposuere. Eisque rebus perturbatus Leo, lacrymabundus Valentinianum Placidie filium, Romæ adhuc imperantem, et simul Theodosii atque Eudociæ, quæ etiam Athenais dicta fuerat, filiam Eudoxiam adiit, et ab ipsis petiit, ut ad Theodosium litteras darent, quibus ille ad universalem synodum aliam cogen-
dam moveretur: in qua synodo, quæ Ephesi præter ecclesiasticas constitutiones perperam acta fuerant, rite corrigerentur. Illi a Leone persuasi, statim ad Theodosium scripsere, petitione papæ litteris inserta. Et Theodosius filie Eudoxiæ rescribens, hæc quoque verba addidit: « Illud vero suavitatem tuam scire volo, Flavianum divino iudicio ex rebus humanis sublato esse, ut con-
troversia et contentio sanctarum ecclesiarum omnis conquiescat. » Deinde vero Theodosius, ubi re secum perpensa, se Chrysaphii astutia deceptum esse comperit, perquam graviter et impietatem in Flaviano perpetratam, et aliis episcopis nefarie illatam contumeliam et condemnationem tulit. Et cum dolori suo mederi non posset, in Chrysaphium legitimum justumque effudit furorem. Itaque illum primum dignitate, mox etiam substantia omni spoliatum, in insulam quamdam relegavit. 554 Cujus iudicium quod cælestis quoque calculus comprobaret, in mari navigantem assecutus est. Postea conjugem quoque Eudociam per acrem obijurationem male admodum accepit, quippe quæ malorum invalescentium causa fuisset. Ad hæc, injuriam quoque germanæ suæ Pulcheriæ, quæ ejus opera imperiali aula ejecta esset, factam ad-
fecit: atque insuper illam de Paulino suspicionem, et contentionis malum, vehementer eam perstrin-

ΚΕΦΑΛ. ΜΘ'.

Ὅς μετὰ τὴν ληστρικὴν σύνοδον τοὺς Θεοδο-
σίους τὰ γεγνημένα, Χρυσάφιον μὲν κτείνει·
βαρῶς δὲ πρὸς τὴν γαμετὴν Εὐδοκίαν φέρε-
ται· ἀνακαλεῖται δὲ τὴν ἀδελφὴν Πουλχερίαν,
ἣ Φλαβιανὸν ἀγαγοῦσα θάπτει· ἀνιστὰ δὲ καὶ
τὸν ἐν τοῖς χαλκοπρωτείοις πολυτελῶς τῆς
Θεοτόκου τρώει.

Μετὰ τὴν ληστρικὴν σύνοδον οἱ τοῦ Λέοντος πάππα
τοποτηρεῖται, μὲν τὴν Ῥώμην καταλαβόντες, τῷ
Λέοντι πάντα ἀνήγγειλαν, ὅπως τε τὰ ἐκείνου παρ-
ώθη γράμματα, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἀδικον ψῆφον,
καὶ τὸ θρόνος Διοσκόρου καὶ Χρυσάφιου, καὶ ὡς ὁ
θεὸς ἐφονεύθη Φλαβιανός. Οἷς ὁ Λέων περιπαθῶς
γεγονώς, Οὐαλεντινιανῷ τῷ Πλακιδίας υἱῷ τῆς
Ῥώμης κατάρχοντι, σὺναμα τῇ τοῦ νέου Θεοδοσίου
θυγατρὶ Εὐδοξίᾳ, καὶ Εὐδοκίᾳ τῆς καὶ Ἀθηναίδος,
πρόσεισι δάκρυσι πλήρης· ἦται τε βασιλεῖα καὶ βα-
σιλίδας αὐτὰς, ὥστε πρὸς Θεοδόσιον γράψαι, ἔτεραν
σύνοδον οἰκουμένην ἀθροίζειν, καὶ τὰ παρὰ θε-
σμὸν ἐκκλησιαστικὸν ἐν Ἐφέσῳ γεγενημένα διορθοῦν
ἀσφαλῶς. Οἱ δὲ πεισθέντες, Θεοδοσίῳ εὐθὺς ἐπετε-
λον, τὴν τοῦ πάππα πρεσβεῖαν δὴλῃ ἐγκαθιστῶν-
τας. Ὁ δ' ἀντιγράφῳ τῇ θυγατρὶ Εὐδοξίᾳ, καὶ ταῦτα
κατὰ λέξιν ἐπέφερον· « Τοῦτο δὲ τῇ σῇ γλυκύτητι
γνωρίσαι βούλομαι, ὅτι Φλαβιανὸς θεὸς κρίσει τῶν
ἀνθρωπίνων ἀφηρέθη πραγμάτων· ὅπως πᾶσα ἀμ-
φοβολία καὶ φιλονεικία τῶν ἱερῶν ἐκκλησιῶν ἀπο-
παυθῇ. » Ἐντεῦθεν ἐπιλογισάμενος Θεοδόσιος ὡς τῇ
Χρυσάφιου πανουργίᾳ ἀπατηθεὶς, λίαν ἐχάλεπαινε
τῆς τε εἰς Φλαβιανὸν ἀσεδείας, καὶ τῆς εἰς τοὺς ἄλ-
λους τῶν ἐπισκόπων ἀδόξου παραινίας καὶ κατα-
κρίσεως. Καὶ δὴ μὴ οἶδς τε ὦν τὸ λυποῦν ἐξίστα-
σθαι, κατὰ Χρυσάφιου τὸν ἐνδικον ἐκένου θυμὸν.
Γυμνώσας οὖν αὐτὸν πρώτιστα τῆς ἀρχῆς, καὶ τῶν
δυνάμεων ἀποστερήσας, εἰς τινα τῶν νήσων ἐξέπεμψεν.
Ἐπικρίνουσα δὲ καὶ ἡ ἀνωθεν ψῆφος τὴν δίκην, ἐν
ταῖς θαλαττίαις κατελάμβανε τρίβοις. Ἐπειτα καὶ
τῇ γαμετῇ Εὐδοκίᾳ σφοδρῶς· μάλα προσφέρεται,
οἷάπερ αἰτεῖ γεγενημένη τῶν ἐπισφρησάντων δει-
νῶν· οἷς καὶ τὰ κατὰ τὴν κασιγνήτην Πουλχερίαν
προσηγε, δι' αὐτῆς τῶν βασιλείων ἀπελαθίσαν.
Προσεπῆγες δὲ καὶ τὰ κατὰ Παυλίνον, καὶ τὸ μῆλον
ἐκεῖνο τῆς ἐριδος, οὐνεδίζων σφόδρα καὶ καθαπτόμε-
νος. Ἡ δ' ἀπογοῦσα καὶ ἐν πολλῷ δέει γεγενη-
μένη, τὴν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ἦται στέλλεσθαι· ἥδη
τοῦτο καὶ πρότερον ἐπηγγεμένη Θεῷ, εἰ γε μνη-

οτευθίσαν γνοίη τὴν θυγατέρα. Βασίλειος δ' εὐθὺς πέμπων ἐξ Ἑδδόμου τὴν ἀδελφὴν Πουλχερίαν ἀνακαλεῖτο, ἔδδομον ἔτος ἐκεῖ ἀκπεράνασαν. Ἡ δὲ σὺν πομπῇ πολλῇ καὶ δορυφορίᾳ μεγάλῃ πρὸς τὰ βασιλεια ἦγατο. Ἐξ αὐτῆς δὲ εἰς Ἐφεσον πέμψασα, τὸ Φλαβιανοῦ θεῖον σῶμα ἐκείθεν εἰς τὴν βασιλίδαν μετήνεγκε· καὶ διὰ μέσου τῆς πόλεως ἐκκομίσασα τὸν αἰδοῖ καὶ δορυφορίᾳ περιφανεῖ, ἔνδον τῶν ἀδύτων τοῦ ἱεροῦ τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ σεμνῶς καὶ εὐλαδῶς κατατίθεισιν. Ἐπειτα εἰς σχῆμα ναοῦ τὴν ἐν τοῖς χαλκοπρατείοις τῶν Ἰουδαίων συναγωγὴν μετασχηματίσασα, καὶ εἰς κάλλος ἅμα καὶ μέγεθος ἐκλαμπρύνασα, περιφανῇ θεῖον οἶκον τῇ Θεομήτορι ἀνεγείρει. Ἐνθα δὴ καὶ ἕτερα βραχύτερα προσοικοδομήσασα, τὴν τιμὴν τῆς Θεομήτορος καὶ ἱερὰν ζώνην κατέθετο ἐν αὐτῇ τῇ τῆς ἁγίας τραπέζης σαρῶ· καὶ ἐξ ἐκείνου ἁγία σαρὶς ὁ τῆς Θεοτόκου οἶκος οὗτος ἐπώνυμον ἐκκληρώσατο. Καὶ τὰ μὲν ὧδε ἐγένοντο.

sanctioris mensæ loculo zonam reposuit : et ex eo tempore ea Dei Genitricis ædes sacri loculi nomen est consecuta. Atque hæc quidem sic acta.

ΚΕΦΑΛ. Ν΄.

Ὡς ἡ βασιλις Εὐδοκία εἰς Ἱεροσόλυμα διέβη· καὶ περὶ τῶν ἐκείσε οἰκοδομημάτων αὐτῆς. Καὶ περὶ ἀγωγῆς καὶ διαίτης τῶν ἐν Παλαιστίνῃ μοναχῶν· καὶ ὡς ἐτελεύτα ἡ βασιλισσα Εὐδοκία.

Ἡ δὲ βασιλις Εὐδοκία ἐπὶ τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ πόλιν ἐπειγομένη, μόλις ἐνταῦθα γίνεται. Καὶ δὴ τοῦ ἐκείσε λιῶ κατὰ θάαν ἐκείνης συνεβρύχητος, τέλος πρὸς ἑπὶ καὶ τοῦτ' ἀπεφθέξατο.

Ὑμᾶς τῆς γενεῆς τῆς καὶ αἱματος εὐχομαι εἶναι, τὰς ἐξ Ἑλλάδος ἀποικίας· ἐξ παλαιῶν ἐκείσε γεγενημένας αἰνισσομένη. Ἀς εἰ τῷ βούλῃσι κατεῖδιν, Στράβωνι ἐντυγχάνετω τῷ γεωγράφῳ· ἐπὶ δὲ Φιλύγοντι καὶ Διοδώρῳ τῷ Σικελιώτῃ· πρὸς δὲ Ἀρρίανῳ τε καὶ Παισάνδρῳ τῷ ποιητῇ· καὶ πρὸς γε Οὐλιπιανῷ, Λιβανίῳ τε καὶ Ἰουλιανῷ, τοῖς ἐκκρίτοις τῶν σοφιστῶν· ὅτε καὶ τὴν Ἀντιόχου διουῶσαν, Ἀντιοχεῖς εἰκόνη ἐκ χαλκοῦ ἀρίστως πεποιημένην εἴμῳ, ἣ καὶ μέχρι τῶν κατωτέρω χρόνων διήρκεσαν· ἐξ ἧς ἐρεθισθεῖς Θεοδόσιος, μεγίστην μοῖραν τῷ τελεῖει προσήπτε. Διανοίξας γὰρ πρὸς εὖρος, μέχρι τῆς πύλης τῆς ἐπὶ Δάφνῃν ἀγούσης ἐφελκυσεν· καὶ πάρεστι τὸ προάστειον τοῖς βουλομένοις ὁρᾶν· ἐς δεῦρο γὰρ τὸ παλαιὸν ἔχνηλατεῖται τεῖχος, τῶν λειψάνων ξαναγούτων τὰς ὕψεις· ἄλλοις δὲ δοκεῖ τὸν μέγιστον Θεοδόσιον τὸ τεῖχος εὐρύναι. Καὶ τοῖς λουτροῖς Οὐάλεντος ἐπὶ τι τῶν μερῶν λυμήναντος τοῦ πυρὸς, χρυσὸν παρασχεῖν ὅλκῳ διακοσίῳν λιτρῶν βρυνόμενον. Καὶ οἱ δὲ λόγος ἔχει ταύτην ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ ἀφικέσθαι· ἔνθα γεγενημένην, πλείστα πρὸς τιμὴν Χριστοῦ διαπράξασθαι· πολλὰ τε τῶν εὐαγίων μοναστηρίων ἀνέγειρε, καὶ τὰς καλουμένας λαύρας καὶ φροντιστήρια θεῖα ἐδείματο· ὧν διάφορος μὲν ἡ ἀγωγή καὶ ἡ διαίτα, ἡ δὲ γε πολιτεία πρὸς ἕνα θεοφιλῇ σκοπῶν τελευτᾷ. Οἱ μὲν

A gens, in medium protulit. Illa consilii dubia, cum in magnum esset conjecta metum, ut sibi Hierosolyma petere liceret, petiit : ad quam profectionem se voto nuncupato Deo obligaverat, si in matrimonium collocatam filiam vidisset. Imperator confestim in Septimum misit, et sororem Pulcheriam septimum jam ibi annum agentem revocavit : quæ quamprimum cum apparatu comitatuque multo in imperialem aulam rediit. Ephesum certis hominibus missis, sacrum Flaviani corpus inde in urbem imperantem transtulit, atque id per mediam civitatem cum observantia et pompa celebri illatum, intra adyta sanctorum discipulorum Christi templi splendide et religioso reposuit. Postea Judæorum synagoga, Chalcopratiis, in templi formam redacta, pulchritudineque simul et amplitudine exornata, insignem Dei Genitricis ædem scæcram construxit. Ubi minoribus aliis adjectis ædificiis, venerandam et sacram Dei Matris in ipso

B

CAPUT L.

Ut imperatrix Eudocia Hierosolyma petierit, et quæ ibi construxerit ædificia. De vita et conversatione Palæstinorum monachorum ; et ut imperatrix Eudocia e vita migrarit.

Eudocia vero Augusta profectionem in sanctam Christi civitatem adurgens, tandem huc pervenit. Et cum populus illic ad spectandam eam conflueret, postremo ad verbum illud perquam scîte carmen dictis aliis adjecit :

C Et stirpis vestræ me dico et sanguinis esse,

subobscuræ eo antiquitus colonias ex Græcia ductas esse significans. Eas qui cognoscere vult, Strabonem geographum, et Phlegontem, et Diodorum Siculum, tum etiam Arrianum et Pisandrum poetam, 555 præterea Ulpianum, Libanium et Julianum sophistas egregios legat. Quo tempore etiam Antiochiam eam profectam, cives ibi statua ærea faberrime facta cohonestarunt, quæ ad posteriora etiam tempora perduravit. Qua re Theodosius permotus, maximam mœnibus partem adjecit, usque ad portam quæ in Daphnem fert in latitudinem eis promotis. Eamque suburbanam regionem cernere quisque potest. Nam ad hoc usque tempus vestigia veteris muri, reliquiis ejus sæc cum admiratione oculis inferentibus, deprehenduntur. Aliis autem videtur, a maximo Theodosio mœnia esse dilatata. Atque ab eodem in lavacri Valentis, aliquibus ex partibus incendio diruti, refectionem, aurum ducentorum pondo librarum datum esse dicitur. Fama vero est, bis Eudociam Hierosolyma perrexisse, ubi plurima ad honorem Christi peregit. Nam et multa sacra monasteria excitavit : et lauras quæ vocantur, angustas scilicet monachorum cellas, scholasque divinas condidit : quarum varium quidem est institutum, et

varia vivendi ratio : sed hæc ad unum prorsus A pietatis finem spectant. Quidam namque simul eisdem in ædibus vivunt, re nulla quæ homines in terram deprimit distracti. Apud hos neque aurum est, neque aliud quodpiam metallum; sed neque vestis alicujus propria, neque rerum aliarum quidquam, quod ventrem demulceat. Quod namque hodie pallium aut humerale hic fert, eo cras alium indutum conspicias : adeo ut unius vestem unam omnium, et rursum omnium unius esse putes. Omnibus autem communis proponitur mensa, non conditis variisque et exquisitis cibariis, eas quæ sub ventre sunt corporis partes ad lasciviam irritans, sed paucis quibusdam oleribus atque leguminibus, quantum ad vitam saltem tolerandam satis sit, convivas excipiens. Communes itidem eis sunt ad Deum supplicationes et preces, quas interdiu, et sæpe etiam nocte tota, cum timore, habitu statuasque corporis submisso, peragunt. Labore se ipsos ita faciunt, ut viventes adhuc super terram mortuos prorsus esse dicas. Hi sæpius in biduum et triduum jejuniū proferant. Sunt qui diebus quinque, et longius, cibum non attingunt : 556 eumque tandem necessitate urgente, et quidem cum parcimonia multa, sumunt. Aliqui vero diverso ab eis qui ita simul vivunt modo, seipsos a multis segregantes, solitarii degunt, exiguis maxime adiculis se includentes, quæ ea sunt latitudine et altitudine, ut neque directe stare, neque facile cubare possint, speluncis quibusdam C et terre cavernis, sicuti Apostolus inquit ¹, incubantes. Nonnulli sub dio cum feris habitantes, aliqui vero occultis sub terra hospitibus utentes, ibi cum solo colloquuntur Deo. Verum enimvero aliud quoque genus conversationis divinæ ab illis excogitatum est, quod omne virilis constantiæ et fortitudinis specimen longe superat. In solitudinem enim quamdam sole adustam se abdentes, et eam solam corporis partem quam naturæ necessitas tectam esse vult, velantes, non viri modo, sed et feminae, eodem inter se vitæ instituto concertantes, nullam reliqui corporis gerunt curam, frigori ingenti atque æstui, variisque aeris mutationibus seipsos committentes, algorem juxta et calorem tolerant, et quovis loco, ita ut sors tulit, stant et cubant : omnique humano alimento omnino repudiato, herbis quibusdam et radicibus, quas terra sua sponte fert, vivunt : qui etiam ab ejuscemodi victus genere βοσκοί, hoc est, pabulatores dicti sunt. Illi etiam tempore ipso specie eorum mutata, feris assimilantur, et mentem quoque a reliquis hominibus alienam obtinent. Quos si quando forte conspicati fuerint, fugiunt. Quod si etiam insequentem quempiam sentiant, celerius se in pedes conjiciunt, propter levitatem prorsus in aëre sublimis volantes. Nonnunquam quoque inaccessa sub terra loca subeuntes, subito disparent : plurimi-

γάρ ὁμοῦ διαζῶσι, μηδενὶ τῶν ἐς γῆν νευόντων κατασφύρομενοι· ἐν οἷς οὐ χρυσὸς, οὐδὲ τι τῶν ἄλλων μεταλλικῶν, ἀλλ' οὐδ' ἐσθῆς ἰδιόζουσα, οὐδὲ τι ἄλλο τῶν ὅσα σάφειν οἶδε γαστέρα. Ὁ γὰρ οὗτος σήμερον τριδώνιον ἢ εξωμίδια φέρει, αὐριον ἔβρι· ἂν ἔτερον ἀμπεσχόμενον· ὥς λογίζεσθαι ἐνὸς καὶ μίαν εἶναι τὴν πάντων ἐσθῆτα, καὶ τὴν αὖθις ἐνὸς ἀπάντων. Ἀπασὶ δὲ κοινὴ τράπεζα πρόκειται, οὐ καρυκαλαίαι τισὶ καὶ ποικίλοις ἐδέσμασι τὰ ὑπογάστρια γαργαλίζουσα, ἀλλὰ βραχέσι λαχάνοις, καὶ τισιν ὀσπρίοις, καὶ τοῦτοις, ὅσον ἀποζῆν μόνον δεξιούμενη. Κοινὰ δὲ αὐτοῖς εἶσι καὶ αἱ πρὸς Θεὸν λιταί, δι' ἡμέρας καὶ ὅλης νυκτὸς πολλάκις δέει καὶ κατασταλμένη, τῇ ἡρὶ γινόμεναι. Οὕτω δὲ καὶ τοῖς πόνοις σφᾶς αὐτοὺς ἐκπιέζουσιν, ὥς ἀντικρυζῶντας εἶναι νεκροὺς ὑπὲρ γῆν. Οὗτοι δὲ πολλάκις καὶ οἱς καὶ τρις ὑπερθέμενοι τῶν ἡμερῶν· εἰσὶ δὲ οἱ καὶ πεμπταῖοι καὶ πρὸς διατελοῦσιν ἀγευστοὶ· μόλις δὲ τῶν ἀναγκαίων καὶ τούτων φειδὼ πολλῇ ἔπιπτονται. Ἄλλοι δ' ἀπ' ἐναντίας τοῖς ὁμιλαδὸν συνοικοῦσιν ἰόντες, σφᾶς αὐτοὺς τῶν πολλῶν ἀπεκρίνοντες, καθ' ἑαυτοὺς διαζῶσιν, οἰκίσκοις τισὶ βραχυτάτοις ἑαυτοὺς ἐργοντες, ἐπὶ τέσσον εὐρυνο· ἐν οἷς καὶ εἰς ὕψος ἐκφερομένοις, ὥς μὴ δ' ἀνορθοῦσθαι οὐδὲν τε καὶ τὰς κλίσεις εὐχερῶς πράττειν· σπηλαίοις δὲ τισὶ καὶ τῆς γῆς ταῖς ὀπαῖς, ἢ φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἐμφωλεύοντες· οἱ δ' ὑπαίθροιοι θηρίοις συνοικίαν ποιοῦντες· οἱ δὲ καὶ ἀτεκμήτοις ὑπὸ γῆν οἰκίαις κεχρημένοι, ἐκεῖ δὴ μόνον μόνον προσλαλοῦσι Θεῷ. Ἀτὰρ δὴ καὶ ἕτερον εἶδος· τῇ περὶ Θεὸν στρωφῇ τούτοις ἐπινενόηται, δειγμάτων πάσης ἀνδρίας καὶ καρτερίας ἐν δευτέρῳ τιθέν. Ἐπὶ γάρ τινι ἐρήμῳ τῷ φλογμῷ τοῦ ἡλίου ἐκκεκαυμένοι σφᾶς διαφέντες, καὶ τὰ τῆς φύσεως ἐξ ἀναγκαίου περιστέλλεσθαι εἰσβολήματα μόνον περικαλύπτοντες, οὐκ ἄνδρες μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναῖκα πρὸς τὴν ἴσην πολιτείαν ἀθαμιλλώμενα, τὸ λοιπὸν ἐὼς σῶμα προμηθείας πάσης ἐκτός, κρυμνοὶς ἐξαιτίοις καὶ καύσωνι καὶ ταῖς ποικίλαις τοῦ ἀέρος μεταβολαῖς ἑαυτοὺς ἐκδιδόντες, ἐν ἴπῳ καὶ κρῦο· καὶ θάλλπος καὶ στάσιν καὶ κλίσιν ἐπὶ τοῦ τυχόντος ποιοῦμενοι· πᾶσαν δ' ἀνθρωπίνην ἀποσειόμενοι τέλειον, πᾶσι· τισὶ καὶ ῥίζαις ἃς ἡ γῆ αὐτομάτως ἐκδίδωσι τρέφονται· οἱ καὶ βοσκού ὄνομα ἔσχον τῷ τοιῷδε τῆς ζωῆς πορισμῷ. Καὶ γε θηρίοις τῇ χρόνῳ ἀφομοιοῦνται, παρατρεπομένης μὲν τῆς ἰδέας, τῆς δὲ γνώμης μηδαμῶς συμβαινούσης τοῖς λοιποῖς τῶν ἀνθρώπων· οὗς καὶ εἰ ποτε συμβαίῃ θεάσασθαι, διαδιδράσκουσιν· εἰ δὲ καὶ γνοίεν διδῶσκοντο, ἐπιμᾶλλον τῷ τάχει κέχρηται τῶν ποδῶν ἀντικρυζῶν αἰθέριοι τῇ λεπτότητι διηπτάμενοι. Ἔστι δ' ὅτε καὶ δυσσεμβόλοις χωρίοις τῶν ὑπὸ γῆν ἀφανεῖς γίνονται, τὸ λαθεῖν οὕτω βιούντες περὶ πλείστου ποιοῦμενοι· καὶ ἔτερον δὲ εἶδος ἀσκήσεως διηγήσομαι, ὃ μικροῦ με διέδρασε, καίτοι γε τὰ πρεσβεῖα κατὰ πάντων φέρεσθαι δίκαιον ἔχον· ἐν ἐλαχίστοις δὲ μάλιστα τὸ τοιοῦτον ἐγγίνεται. Εἰσὶ γὰρ δὴ τινες οἱ, ἐπὶν διὰ πολλῶν μόθων τῆς ἀρετῆς τὸ ἀπαθεῖς

¹ Hebr. xi, 37.

εἶναι κληρώσαιντο, πρὸς τὴν κόσμῳ ἐπανήκουσιν αὖθις. Παραφόρους δ' ἐαυτοὺς εἶναι σχήμασι τισιν ἀτάκτοις ἐπαγγελλόμενοι, οὕτω τὴν κενὴν δόξαν περιφρονοῦσιν. Ὁν τελευταίον χιτῶνα, Πλάτων φησὶν ὁ φιλόσοφος, ἡ ψυχὴ πέφυκεν ἀποτίθεσθαι. Καὶ γε φιλοσοφοῦσιν ἀπάθειαν, ἀπαθῶς δὴθεν ἐσθιόντες, καὶ ἐν καπηλείῃ ἡ μαστροπείῃ εἰ τοῦτο δεήσοι δρῶν, οὕτε γινώσκον οὗτοι δι' αἰδοῦς τιθέμενοι. Προσβάλλουσι δὲ ἀθρόον καὶ βαλανεῖοις γυναιξὶ συλλογόμενοι, πολλάκις εὐρισκομέναις καὶ ὡς ἔχουσι φύσεως, καὶ σὺν ἐκείναις αὐλλίζονται. Οὕτω δὲ τῶν παθῶν περιγίνονται, ὡς καὶ τῆς φυσικῆς ὑπερκαίεσθαι δυνάμεως, καὶ τυραννεῖν αὐτήν· οὐτ' ὅψει, οὕτε ἀφ' ἧ, πολλῶν γε μὴν αὐτοῖς φιλήμασι τεχνικοῖς καὶ περιπλοκαῖς ταῖς τοῦ θήλεος πρὸς τὰ τῆς φύσεως ἀπακρίνεσθαι ἰδιώματα· ἀλλ' ὥσανεἰ μετ' ἀνδρῶν διατρίβοντας, ἄνδρας εἶναι, γυναῖξιν δ' αὖθις προσομιλοῦντας, γυναῖκας· φύσεώς τε ἑκατέρας μετέχοντας, δοκεῖν εἶναι ἐπὶ μιᾷ· καὶ τέλος εἰπεῖν, ἐν τῇ τοιοῦτῃ ὑπερφυεῖ βίῃ τὴν ἀρετὴν ἀντιπράττουσαν φύσει καταπῆξαι νόμους, ὥστ' ἐν μηδενὶ τῶν ἀναγκαίων εἶναι αὐτὴν κόρον σχεῖν. Πεινῆν δὲ πάντα καὶ διψῆν, καὶ δι' ἐγκρατείας ἡκεῖν ἀπάσης ὁ σφῶν νόμος νομοθετεῖ. Ἐπὶ τόσον δὲ καὶ τὸ σῶμα περιστέλλειν ὀρίζει, ὅσον βίξ τὴν ἀνάγκην συνέχειν. Καὶ ἐπὶ τόσον αὐτοῖς ἡκριθωμένοις σταθμοῖς ἀντιταλαντεύεται, ὡς ἐκ διαμέτρου χωροῦσιν, ἀνεπαίσθητον αὐτοῖς τὴν βοήθην καθεστάναι. Καὶ τόσον δὲ τὰναντία κρατεῖ παρ' αὐτοῖς καὶ ὑπερφυῶς κέκραται, τῆς θείας χάριτος· εἰς ἐν συναγωγῆς τὰ δμικτα, καὶ αὖ πάλιν καιρῷ προσήκοντι διαιρούσης, ὥστε τὸ ξένον εἰς ἀκοήν ζωὴν ἐν ταυτῷ καὶ νεκρῶσιν αὐτοῖς κατοικεῖν, φύσει ἐναντιώτατα καὶ λόγῳ καὶ πράγματι. Ὅπου μὲν γάρ τι τῶν παθῶν ὑφέρπει, ἴθις ἂν σῶμα νεκρὸν μηδὲν ὄρων ὅσα καὶ τάφῳ κείμενον· ἐνθα δ' ἀρετῇ· ἐργασία καὶ πρὸς θεὸν ἡμεῖς ῥώμην καινὴν καὶ σῶμα ξένως σφριγῶν τὴν ἀκμήν· καὶ καὶ γεγηρηκὸς εἴη σφόδρα καὶ ἔξωρον. Καί γ' ἑκάτερος βίος οὕτως ἐκείνοις συμπλέκεται, ὥστ' ἀμέλει καὶ τὴν σάρκα πάμπαν νεκρῶσαντες τε καὶ ἀπολέμενοι, ζῶσαντες αἶ· καὶ μετὰ τῶν ζώντων ὥσανεἰ συνδιόγουσι, τὰ ἐκείνων παντοίως θεραπεύοντες σώματα, καὶ τὰς τῶν δεομένων λιτὰς θεῶν ἀναφέρουσιν, ἐπίσης τῇ προτέρᾳ βιοτῇ διαζῶντες, πλὴν ὅσῳ μὴ τῶν ἀναγκαίων ἐνδεεῖς εἶναι καὶ τόπῳ περιοριζέσθαι, πᾶσι δ' ἀκαρεῖ συνεῖναι, καὶ τὰς ἀπάντων ἀκούειν φωνὰς, καὶ πᾶσι συγγίνεσθαι· ὧν συχνὰ γονάτων κλίσεις τὸ ἔργον, σύμπονοι τε ἐπαναστάσεις, τῆς ἐφέσεως, μόνης τὴν ἡλικίαν ὑπανεχούσης, καὶ τὴν ἐκούσιον ἀσθένειαν ἀναζωπυρούσης· ἀσκαροὶ τινες ἀθληταὶ καὶ ἀναίμονες παλαισταί. Ὅς ἀρίστη πανθαῖσία καὶ τρυφὴ νηστείας τὸ κρᾶτιστον, καὶ σφριγῶσα τράπεζα τὸ μηδὲν ἐλέσθαι ὡς οἶόν τε ἀπογεύεσθαι. Εἰ δὲ που ξένος ἐπιδημοῖ καὶ ἐξ ἐωθινοῦ, οὕτω φιλαφρόνως διάκεινται φιλοτησίαις καιναῖς δεξιούμενοι, ὡς εἰκάσαι μηδὲν ἄλλο σφᾶς διὰ βίου σπουδάσαι, ἢ αὐτὸ δὴ τοῦτο τρυφᾶν· παρῆλλαγμένον εἶδος νηστείας ἐπισκοοῦντες· ἀδεῶς οἶον ἐσθίειν μὴ βουλομένους· ὡς ἐκπληξιν τὸ

A que id, si ita vitam ducentes lateant, faciunt. Aliud præterea monastici exercitii genus, quod parum abluit quin præterirem, commemorabo. Id præ aliis merito primas ferre censetur, et apud paucissimos reperitur. Sunt namque nonnulli, qui cum per multos virtutis labores eo evaserint, ut apathetæ, hoc est, indolentes, et affectionibus perpressionibusque omnibus liberi sint, in mundum recurrunt. Et gestibus quibusdam incompositis dementes se esse assimilantes, ita vanam contemunt gloriam, quam extremam tunicam (juxta Platonem philosophum) anima deponere solet. In apathetæ, hoc est, indolentia philosophantur, **557** sine affectione atque animi commotione, in caupona aut, si opus sit, in lupanari cibum capientes, et neque conspectum cujusquam, neque locum aliquem reverentes. Balnea quoque ingrediuntur, et cum mulierculis sæpe etiam, ut natura fert, nudis lavant, et cum eisdem habitant. Adeo vero affectionibus perpressionibusque superiores sunt, ut naturæ vim superent, et tyrannidem in eam exercent: denique ut neque aspectu, neque contactu, neque adeo ab arte petitis oculis, atque muliebribus complexibus, ad eam quæ propria naturæ est concupiscentiam commoveantur. Cum viris illi versantes viri sunt, cum mulieribus mulieres. Et cum utriusque sexus vim obtinere vidcantur, unum obtinent. Atque ut semel dicam, in hoc vitæ genere, quod captum naturæ superat, virtus naturæ adversas leges flit, ut in nulla earum rerum quæ necessariæ sunt, satietas ipsa locum habeat. Ita illi semper esuriunt et sitiunt, temperantiamque et continentiam in rebus omnibus retinere leges eorum jubent. Adeo etiam illæ corpus constringere præcipiunt, ut vi etiam necessitas comprimatur. Tam æqua etiam per exactissimam rationem statera vita eis libratur, ut dum lanx utraque per diametrum et lineam mediam inter se distat, nullum sentiatur momentum. Et tantopere res inter se contrariæ in eis et exstant et miscentur, divina gratia ea quæ misceri nequeunt conjungente, et tempore rursum suo disjungente, ut quod auditu mirum est, in eodem corpore et vita simul et mortificatio habitet, quæ natura, ratione et re ipsa **D** inter se maxime sunt pugnancia. Cum enim affectio quæpiam seu perpressio subrepsit, tum corpus videas inortuum et nihil agens, perinde atque in sepulcro repositum esset. Cum autem egregium virtutis opus peragendum, et preces ad Deum fundendæ sunt, tum robur novum et corpus mirifice vividum cernas, etiamsi id senio jam confectum et exoletum admodum sit. Vitam utraque illi, præsentem videlicet et futuram, ita complicant et conjungunt, ut carne prorsus in obitu mortificata atque deposita, semper vivant, et quodammodo cum viventibus simul conversentur, corpora illorum varie curantes, et supplicantium preces ad Deum referentes: itidem ut in priore vita degeneres, præterquam quod rebus necessariis non indi-

geant, et logo nullo circumscriptantur. Omnibus in momento adsunt, omnium voces audiunt, et cum omnibus versantur. **558** Horum opus est frequentis genuum inclinationes et graves rursum stationes, desiderio solo corpora eorum sustinente, et voluntariam imbecillitatem recreante. Illi athletæ quidam sunt carne carentes, et luctatores sanguinis expertes. Illis convivia splendida et deliciæ summæ sunt, assiduum jejunium : et mensa opipara, ut quoad ejus fieri potest, nihil cibi degustent. Quod si alicunde hospes adveniat, matulino etiam tempore, tam benigne et amanter novo hospitalitatis genere eum excipiunt, ut nihil aliud eos per vitam, quam ad eum modum deliciari studuisse putes : aliud mox rursus jejunii genus excogitantes, cibumque arbitrato suo capere nolentes, adeo ut res ea omnibus in stuporem evadat, cum ad victum sufficientem tantum eis desit, quomodo tam exiguo alimento vivere possint. Inimici ii sibi ipsis sunt, voluntatisque propriæ et naturæ destinatione animi jamidudum concepta, proditores, ut in rebus omnibus delicias carnis longe a se rejiciant, et anima eis in statu suo pulcherrime consistat : quæcunque Deo placita sunt, prudenter deligens atque conservatis. Felices illi prorsus ejuscemodi conversatione et vitæ instituto : longe autem feliciores sua ex hac vita migratione, ad quam illi semper aspirant, ad optatum illum desideratumque vivendum anhelantes. Itaque Eudocia Augusta cum multis id genus monachis collocuta est, et multa (sicut dictum est) monachorum domicilia et habitationes construxit. Hierosolymorum etiam muros protulit et renovavit. Episcopalem præterea domum ibi ex fundamentis ipsis erectam pulcherrime exornavit, eidemque mille numismatum redditum attribuit. In Phordisiis pauperum domicilium ædificavit, ubi quadringenti sacro morbo laborantes habitarent. Alia item pauperum hospitum et viduarum diversoria condidit, eisque substantiam suam donavit. Ecclesiis, nosocomiis seu ægrorum domibus, sacrosanctis ædibus, et monasticis virorum et mulierum domiciliis, vicesies mille quandringentias et octoginta aureæ monete libras dedicavit : præter alios quos alio convertit sacros proventus, et varii generis donaria, quæ sanctis quibusdam locis consecravit. Et aliquando die festo Paschæ templum ad sanctam Christi Resurrectionem celebrandam ingressa, in lucernarum rationem decies mille sextarios olei retulit. **559** Et choris memoriam sacræ Christi Resurrectionis coeulentibus, annum proventum quadringentorum numismatum constituit. Postremo templum ingens amplitudine et forma præclarum, ex ipsis fundamentis, admirando illi et primo diacono simul et martyri Stephano stadio uno ab Hierosolymis erecti : quo loco a percussoribus Domini saxis ille obrutus, immarcescibilem coronam reportasse dicitur. In quo templo aliquo post tempore et ipsa, cum ad

πραττόμενον εἶναι, πόσον ἐς τροφήν αὐτάρκη δεδομένοι, κομιδῇ βραχυτάτῃ διαζῶσι τροφῇ· ἐχθροὶ αὐτοῖς καθεστῶτες, καὶ τῶν ἰδίων βουλήσεων καὶ τῆς φύσεως ἐκδοτοὶ τοῖς πάλαι θελήμασιν· ὥς ἂν διὰ πάντων αὐτοῖς τὸ ἥδον τῆς σαρκὸς ἀποσφαιρισθῇ, καὶ ψυχὴ διεξάγῃ τὰ κάλλιστα, ὅσα δὴ θεῷ πρὸς ἀρέσκειαν νουνεχῶς ἐπιλεγομένη καὶ διασώζουσα. Μακάριοι οὕτως τῆς τ' ἐνταυθοῖ διαίτης καὶ πολιτείας· πολλῶν δὲ μᾶλλον μακαριώτεροι τῆς ἐν τεύθει μεταναστάσεως, ἐς ἣν διὰ παντὸς χαίνουσι τὸ ποθεύμενον ἰδεῖν ἐπειγόμενοι. Καὶ τοίνυν ἡ βεζιλίς Εὐδοκία πολλοὺς τοιούτους περιτυχούσα, πολλὰ τε, ὥς εἰρηται, μοναστῶν ἐνδιαίτημά τε καὶ καταγωγὰ ζειμαμένη, καὶ τὰ τῶν Ἱεροσολύμων τελεχὴ εὐρύνασα καὶ ἀνανεώσασα, καὶ πρὸς τὸ εὐπρεπίστερον διασκευασαμένη, καὶ τὸ ἐπισκοπεῖν ἐκ βάθρων αὐτῶν ἀνίστα, ἀποχαρισσαμένη τοῦτω καὶ πρόσδοτον νομισμάτων χιλίων. Ἐν δὲ Φορδισίῳ πτωχεῖον ἀνίστη, ἐν ᾧ τετρακόσιοι τῇ ἱερᾷ νόσῳ προσελημμένοι ἐνδιαίτημα εἶχον. Καὶ ἄλλα δὲ πτωχεῖα καὶ ξενῶνας καὶ γηροκομεῖα ἀνῆγειρε· καὶ τὸ περιὸν αὐτῇ τῆς οὐσίας τοῖς τοιούτοις ἀπεκλήρωσεν· ἐκκλησίαις, νοσοκομείοις καὶ σεμναίοις εὐαγέσι, καὶ διαίτημασι μοναχῶν ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, δύο μυριάδας καὶ τετρακόσια καὶ ὀγδοήκοντα χρυσίου λίτρας νομισμάτων τοῖς ἀφιερῶσασα, ἀνευ τῶν ἄλλοτε προσφερῶν ὁντων ὁρίων προσέδωκεν, καὶ τῶν διαφόρων αὐτῇ καὶ μηλίων ἱερῶν γεγεννημένων, τόποις εὐαγέσι τίσθαι. Καὶ ποτε τῇ τοῦ Πάσχα ἡμέρᾳ εἰς τὴν ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ ἀνάστασιν εἰσελθοῦσα, εἰς λόγον φῶτων ἔδωκετο ἐλαῖον ἑξέτας μυρίους· καὶ τοῖς χοροῖς τῶν σπουδαστῶν τῆς ἀγίας Χριστοῦ ἡμῶν ἀναστάσεως πρόσδοτον ἐνιαύσιον νομίσματα τετρακόσια. Τελευταῖον δὲ πάντων τέμενος· μέγα ἀνίστη, ἐξοχῇ τε καὶ κάλλει προύχον. τῷ πρώτῳ ἐν διακονίᾳ καὶ μάρτυσι Στεφάνῳ τῷ θαυμαστῷ ἐξ ἐσχάτων κρηπίδων αὐτῶν, οὐ πᾶν τι διεστῶς Ἱεροσολύμων, πλὴν ὅσον σταδίου ἐνός· ἐνθα λόγος ὑπὸ τῶν Κυριοκτόνων βληθέντα λίθοις, τὸν ἀμαρτάντινον κομίσασθαι στέφανον· ἐν ᾧ καὶ αὐτῇ πολλὰ κατατίθεται ὑστερον, πρὸς τὴν ἀγῆρω μετὰχωρήσασα βίωσιν, τετάρτῳ ἔτει τῆς τοῦ μεγάλου Λέοντος βασιλείας, εὐσεβῶς καὶ θαρσύνῳ βιώσασα. Ἐτελευταῖα δὲ τὸν βίον ἑτῶν ἐξήκοντα καὶ ἑπτὰ γενομένη· εἰκοστὸν γὰρ ἔτος ἄγουσα, τῷ βασιλεῖ Θεοδοσίῳ συνήφθη· καὶ διεβίω τοῖς ἀνακτοροῖς, ὑπὸ μητρὶ καὶ Αὐγούστῃ τῇ Πουλχερίᾳ ἔτη εἰκοσιεννέα· καὶ μόνη Πουλχερίας ἀνευ τὴν βασιλείαν διέβυνεν ἐπὶ ἑτῇ ἑπτὰ· καὶ ἑνδεκά ἔτη ἐν Ἱεροσολύμοις διήγαγεν. Ἐκ τούτων δὲ τέσσαρα διεδίδασεν ἔτη τὴν ἐν Χαλκηδόνι μηδαμῶς παραδεχομένη σύνοδον οἰκουμένην, ὥς προΐντες δηλώσομεν. Μετὰ δὲ τὸ τὴν σύνοδον παραδέξασθαι, καὶ ἄλλα τέσσαρα ἐπιβίω ἔτη· ἔπειτα ἐτελευταῖα· περὶ ἧς φασὶ καὶ τὸν προφήτην εἰρηξέσθαι αὐτῇ· Ἀγάθυνον, Κύριε, ἐν τῇ εὐδοκίᾳ σου τὴν Σιών· καὶ οἰκοδομηθήτω τὰ τελεχὴ Ἱερουσαλὴμ. Ἀλλὰ τὰ μὲν κατὰ τὴν βασιλείαν Εὐδοκίας τοῦτον γενέσθαι ξυνηνέγη τὸν τόπον.

immortalem emigrasset vitam, condita est, quarto magni Leonis imperii anno, cum hic piam Deoque placitam exegisset vitam. Defuncta autem est ætatis sexagesimo septimo anno: nam viginti annos nata, imperatori Theodosio conjuncta est. Et in aula imperiali sub matre, eademque Augusta Pulcheria, viginti novem transegit. Ipsa vero sola, absque Pulcheria, imperium annis septera administravit. Porro Hierosolymis undecim transegit. Ex eo tempore quatuor vixit annos, universalis Chalcedonis synodi acta non approbans, sicuti postea dicemus. Postquam autem synodi ejus decreta rata grataque habuit, alios etiam transegit quatuor; et tandem mortua est. De qua prophetam Davidem illud etiam dixisse ferunt: *Bene fac, Domine, in bona voluntate tua Sion, et ædificentur muri Jerusalem*¹. Res Eudociæ imperatricis ad hunc se habuere modum.

ΚΕΦΑΛ. ΝΑ'.

Α

CAPUT LI.

Περὶ τοῦ ἁγίου Συμεῶν, ὃς πρῶτος τὴν ἐπὶ τοῦ κίονος ἐπετρόψε στήσιν.

De sancto Symeone, qui primus vitam et stationem in columna invenit.

Κατὰ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον καὶ Συμεῶνης ὁ πᾶν, ὁ τῆς ὁσίας καὶ αἰδιμίου μνήμης, πρῶτος τὴν ἐπὶ κίονος στήσιν ἐπινοήσας, ἡμαρτέ τε καὶ ἐγνωρίζετο, ἔχων τὸ ἀνωθεν τοῦ κίονος ἐνδιαίτημα, δίπνηχον τὸ ὄλον περιμέτρον ὀπηνίκα δόμος τὰς ἱερὰς ἡνίας τῆς Ἀντιόχου διεχειρίζετο. Ὅς καὶ ἐπειδὴ ἀκούσας τὸ ἔργον παρ' αὐτὸν ἐγεγόνει, ἐκπληκτος ὅλος ἦν, καὶ μυστικωτέρως, ἔριετο συνέλθεῖν. Ἐπεὶ δ' οὐκ ἀμφοῖν συνῆλθον, τὴν ἔχραντον καὶ ἀναίμακτον θυρίαν τελέσαντες, τῆς ζωνοποιῦ κοινωνίας ἀλλήλοις μετέδοσαν. Καὶ τοίνυν ὁ μέγας αὐτός μετὰ τοῦ κάτω βρισθόντος σώματος, τὴν τῶν ἀγγέλων πολιτείαν ἐκμιμησάμενος, πᾶσιν ἀποτάσσεται πράγματα· βίη δὲ φύσει τὰ μετέωρα καταλαβεῖν ἐπιγόμενος, μέσον οὐρανοῦ καὶ γῆς τὸ ἐνδιαίτημα πηγνυσιν, ὥστε θεὸν ἀταράχως δοξολογεῖν, καὶ μετ' ἀγγέλων ἀσκήτων ἐκείνῳ πλέκειν τὴν ὑμνωδίαν· ἐκ μὲν γῆς τὰς τῶν ἀνθρώπων δεήσεις οἶα τις μέσος καθεστῆκώς, προσάγων θεῷ, ἐκείθεν δὲ τὴν ἀφθονὸν χάριν καὶ τὸ ἀπειρον τῆς εὐμενείας καταγών· αὐτοῖς. Οὐ τὰ παράδοξα τῶν ἔργων πολλοῖς μὲν ἱστορεῖται αὐτόπταις τῶν παραδόξων γεγεννημένοις· ἐπαξίως δὲ μάλα καὶ λογίως καὶ θεοδώρητος κτιστοδότης ὁ τὴν Κυρεστηνῶν ἐκκλησίαν ἐπισκοπήσας ἐν τῇ παρ' αὐτῷ *Φιλοθέῃ ἱστορίᾳ* ἐπιγραφείσῃ. Ὅτε τοίνυν ὁ ἐπίγειος αὐτός ἀγγελος Συμεῶνης, καὶ ἐν σαρκὶ τῇ ἀνωτάτῳ πολιτευσάμενος Ἱερουσαλήμ, τὴν ἀτρίδῃ καὶ ξένῃ ταυτηνὶ τρίβον ἀνύειν ἐπέβαλε, φιλανθρώπως οἱ τὰς τῶν ὁρέων κορυφὰς κατειληφότες Πατέρες διατεθέντες, τῶν τινὰς ἑαυτῶν ἀποκρίναντες, στέλλουσι παρ' αὐτὸν, ταῦτ' εἰπεῖν ἐντειλάμενοι· Τί σοι βούλεται ἡ ξηνοπρεπὴς αὕτη οἰκίσις; Τί τὴν τετριμμένην καὶ σχεδὸν τοῖς πᾶσιν ἁγίοις πεπατημένην ὁδὸν διαφεύς, παρηλλαγμένην τινὰ καὶ ἀγνώστα καθάπαξ εἴλου ὁδεύειν; Πρὸς δὲ τοῖς ἐπιτετράφασι, καταβαίνειν ἐκείθεν κελεῖσθαι, καὶ τὴν τῶν ἐκλεκτῶν Πατέρων ὁδεύειν αἰρεῖσθαι· καὶ μὲν πρόθυμος γένοιτο πρὸς τὴν ἐκείθεν καταβάσιν ἑαυτὸν ἐκδιδόναι, συγχωρεῖν ἐκέλευον, καὶ τρέχειν ἣν ἡρετίσασα· δηλον γὰρ τῇ ὑπακοῇ ὡς θεὸς ὁδηγός· ἐστὶν ὅδε διαθλεῖν ἡρημένῳ· εἰ δέ γε δοῦλος ἰδίας ὁρέξεως γένοιτο, καὶ ἀντιβαίνειν πειρώτο, καὶ μὴ πρὸς τὴν ἐπιτροπὴν ὁξέως εὐθυδρομήσει πρὸς βίαν ἐκ ποδῶ· ἔλκειν, καὶ εἰς

Hoc ipso tempore etiam magnus Symeones, sanctæ et celebris recordationis, qui primus stationem in columna invenit, vixit: et celebrè consecutus est nomen, domicilium super columna bicubitale undequaque habens, quo tempore Dominus sacras Antiochenæ urbis habenas tenuit: qui etiam ea re audita, cum ad eum venisset, totus consternatus est, et cum eo mystico arcanoque congressu convenire exoptavit. Conveneruntque adeo ambo, et sacrificio immaculato atque incruento peracto, alter alteri vivificam communionem porrexit. 560 Magnus igitur vir iste, etiam in corpore deorsum versus vergente, angelorum vivendi institutum imitatus, rebus negotiisque omnibus nuntium remisit: et vi naturæ illata, ad sublimia aspiravit, atque medium inter cælum et terram domicilium sibi fixit, ut extra turbam et tumultum omnem positus, Deum glorificaret, et perpetuis cum angelis hymnorum laudibus celebraret. Hinc quidem veluti mediator quidam supplicantium hominum preces ad Deum referens, inde autem affluentem atque immensam benignitatis gratiam illis impertiens. Cujus admiranda opera a multis quidem, qui ea oculis ipsi suis viderunt. memorie prodita sunt. Commode autem et pulchre ea Theodorus Cyri episcopus, in Dei amantum historia est prosecutus. Sed enim ubi terrenus isto angelus, atque etiamnum in carne supremæ illius Jerusalem civis et incola Symeones, a nemine antea tritam novamque plane viam ingressus est, summos montium vertices incolentes Patres perbenigne erga eum animati, delectos ex eorum numero quosdam ad eum misere, eique hæc renuntiari jussere: Quid sibi vult insolens hæc et peregrina habitatio? Cur tritam hanc et a sanctis fere omnibus calcatam viam relinquens, aliam quandam et prorsus ignotam semitam iniisti? Illud præterea mandatum eis dedere, ut descendere illum, et electorum Patrum vestigia sequi juberent. Ac siquidem promptum se, ut ex columna descenderet, præberet: permittere ei, ut quam vellet vivendi rationem persequeretur, præceperunt. Obedientiam namque ejus, si Deus instituti ejusmodi dux esset, declaraturam esse censuerunt.

¹ Psal. L, 20.

Sin cupiditati ipse suæ inserviret, et contra sibi vitendum esse duceret, neque celeriter statim mandatum hujusmodi exsequeretur, pedibus vi arreptum illico detrahere jusserunt. Ut illi ad eum venerunt, et Patrum mandatum exposuerunt, confestim ille altero pede prolato, ad descendendum, et absque ulla deliberatione et dissensione, ad præceptum eorum implendum promptus paratusque fuit: et gratias illis egit, qui tantam de eo gererent curam, veluti quidquam præter voluntatem et sententiam Dei facere occæpisset. Porro illi eum in instituto, quod sibi proposuerat, permanere sunt passi: potestati ejus permittentes, ut quem cepisset cursum teneret: illud insuper adjicientes, **561** Fortis esto, et viriliter age. Videris namque divinitus ad hanc vivendi viam perductus esse, antea ignotam. Itaque deinceps magna ille concepta fiducia, cœptum id magis est prosecutus. Tam prolixæ autem divina in eo viro enituit gratia, ut eum Theodosius sanctione quadam Judæis synagogas in urbe Antiochena a Christianis eis ademptas restituere jussisset, et Symeones magna dicendi et objurgandi libertate usus, litteras ad eum dedisset, princeps is, jussionibus suis abolitis, ea quæ sancto viro et Christianis placuissent, fecerit, atque præfecto ei, cujus suavis res ea instituta fuerat, tum dignitatem ademerit: precatoresque maximos ad aereum martyrem miserit, qui illum ut pro se Deum exoraret et preces suas secum communicaret, rogarent. Quæ autem ille admiranda ediderit facinora, et quam commode cum quibusque collocutus sit, quis sigillatim exponat? Quæ si quis nosse velit, eum ad historiam ejus legendam remittimus, quæ post magnum Theodoritum optime cognominis ei Symeon Metaphrastes conscripsit, novum quoddam et admirandum in ea ex omnis generis cibariis convivium omnibus proponens. In hoc vitæ instituto decertans, quinquaginta et sex peregit annos. Novem enim in priore, ubi principiis sacræ religionis imbutus est, schola consumpsit: quadraginta autem et septem, in ea quæ dicitur Mandra: sive ut alii tradunt, decem hic in angustiis quibusdam peregit; septem vero in minoribus columnis, et tandem in columna quadraginta cubitorum longitudinis undetriginta transegit annos. **D** Cujus sacrum cadaver post tot certamina, et mortem ipsam obitam, postea sub Leonis Magni imperio Antiochiam est perlatum, Martyrio, qui tum ibi episcopatum gerebat, atque Ardaburio Orientalium copiarum ductore, cum militibus suis, et aliis plurimis magistratibus præsentibus. Qui simul omnes, maximo eos comitante exercitu, ad divinum illud tuguriolum advenere, et venerandum illius cadaver cum reverentia et comitatu multo (multi namque etiam ex monasticis philosophis undequaque ex vicinis locis ad sacram corporis illius productionem et pompam eo se contulerant) **562** asservarunt, ne finitimæ urbes confluentes id raverent: quo? ille inter se, quænam illud sortire-

Α γὴν εὐθὺς κατασπῆν. Ὡς δὲ πρὸς αὐτὸν ἐγένοντο, καὶ τὴν τῶν Πατέρων ἐντολὴν ἡγγελλον, εὐθὺς θάτερον τῶν ποδῶν προτείνας, κατιέναι τοῦ στύλου ἐτοιμος ἦν, καὶ τὴν τῶν Πατέρων ἐπιτροπὴν ἀδισταχτῶς ἀνύειν· καὶ χάριν εἰδέναι τούτοις διωμολόγει, ὥς τω κηδομένῳ ἐκείνου, μὴ κατὰ τὸ δόξαν Θεῷ ὡσαύτῃ πρῶτοντος. Οἱ δ' αὖτως ἔχοντα μᾶλλον, ὥς γε ἦν ὠρισμένον, εἰων, ἐπιτρέποντες τὴν ἣν προῦθετο πορείαν ἀνύειν· ἐπιπόνοντες, Ἰσχυε καὶ ἀνδρίζου· εἰκοις γὰρ θεόθεν πρὸς τὴν τρίβον ταύτην ποδηγηθῆναι, ἀγνώστα πρῶτον οὖσαν. Ὁ μὲν οὖν τουλοῖπὸν θαρρῆσας, ἐπιμᾶλλον τῷ ἔργῳ ἐπέβηλε. Τόσων δ' ἡ θεία χάρις ἐνέσκηψε τῷ ἀνδρὶ, ὥς καὶ Θεοδόσιον, γράμματι θεσπίσαντα τὰς ἀφαιρεθείσας πάλαι Ἰουδαίων συναγωγὰς κατὰ τὴν Ἀντιόχου παρὰ Χριστιανῶν αὐθις ἀποδοθῆναι, οὕτω σὺν παρῆρσι πολλῇ γράψαι καὶ ἐπιτιμῆσαι σφοδρότερον, ὥς καὶ αὐτὸν ἐκείνον τὸν κρατοῦντα τὰς σφετέραις ἀνακαλεσάμενον προσταγὰς, τὰ πρὸς χάριν τῷ ὁσίῳ καὶ Χριστιανοῖς ἐκτελεῖσαι· παραῦσαι δὲ καὶ τὸν τμηκαῦτα ὑπαρχόν τῇ ἀξίᾳ, τὴν πρᾶξιν εἰσηγησάμενόν· καὶ μεγίστην ἐπιπέμψαι τῷ ἀερίῳ μάρτυρι δέησιν, ὥσθ' ὑπὲρ αὐτοῦ Θεὸν δυσωπεῖν, καὶ τῶν οἰκείων μεταδίδόναι εὐχῶν. Ὅσα δὲ κατὰ μέρος ἔπραξε τῶν ἔργων παράδοξα, καὶ ὠμίλει ἐκαστῶ τὰ πρόσφορα, τίς ἂν κατὰ μέρος ἐκδιηγῆσται; Τῷ γε μὴν βουλομένῳ τῇ κατ' αὐτὸν ἱστορίᾳ ἐντυχεῖν προτρεπόμεθα, ἣν ἄριστα μετὰ τὸν πολλὸν Θεοδώρητον ὁ ὁμώνυμος αὐτῷ Συμεὼν ὁ Μεταφραστὴς ἐπεξηλθε, πᾶσι καὶ νῦν τινὰ καὶ ξένην πανδαίσιαν τὰ ἐκείνου προθέμενος. Ἐπὶ δὲ ταύτῃ τῇ διατριβῇ ἀελεύων, ἔξ καὶ πεντήκοντα διετέλεσεν ἔτη· ἐνθά μὲν τῷ προτέρῳ φροντιστηρίῳ ἐβόα κατήχηται, ἔπειτα δ' ἐν τῇ καλουμένῃ Μάνδρᾳ καὶ τεσσαράκοντα· δέκα μὲν ἔτσι στενωπῷ τινὶ τὸν ἀγῶνα διηκυκῶς, κίσι δὲ βραχυτέροις· ἔπειτα· ἐπὶ δὲ τὸν τεσσαρακοντάπηχυν ἔτη τριάκοντα. Οὗ τὸ ἱερὸν καὶ πολυάθλιον σῶμα μετὰ τὴν ἐνθύνδε ἀπαλλαγὴν χρόνῳ ὑστερον Λέοντος τοῦ μεγάλου τὰ σκήπτρα Ῥωμαίων διέποντος· κατὰ τὸν Ἀντιόχου εἰσῆλθον, Μαρτυρίου τε ἐπὶ τῶν ἱερῶν οἰκῶν προκαθημένου, Ἀρδαβουρίου δὲ τῶν Ἐφῶν ἡγουμένου ταγμάτων μετὰ τῶν ἀμφ' αὐτὸν στρατιωτῶν, καὶ ἄλλων πλείστων τῶν ἐν τέλει παρόντων. Οἱ δὲ πάντες ἅμα καὶ ἀπέρου στίφους· ἐφεπομένου, κατὰ τὴν θείαν μάνδραν γενόμενοι, τὸν πάνσεπτον ἐκείνου νεκρὸν σὺν αἰδοῖ καὶ δορυφορίᾳ πολλῇ διεσώσαντο (πολλοὺ δὲ πλήθους φιλοσόφων ἀνδρῶν ἐκ τῶν περικύκλῳ καταφαιτησάντων τῇ τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου σκήνους ἱερᾷ προπομπῇ), ὥς ἂν μὴ αἱ πέριξ πόλεις· ἐπιβρῦεῖσαι τὸν ζωηφόρον νεκρὸν διαρπάσωσι, φιλονεικοῦσαι, πόλα ποτὲ γένετο τοῦτον κληρώσασθαι. Μόλις δὲ διαφυγὼν τοὺς ἀρπάζοντας σὺν θαύμασι κατὰ τὴν ὁδοποιρίαν γεγεννημένοις, κατὰ τὴν Ἀντιόχου ἐτέθη. Ὁ καὶ Λέων ὑστερον ὁ αὐτοκράτωρ Ἀντιοχείων ἐδεῖτο λήψεσθαι. Οἱ δὲ δέησιν ἐπιπέμψαντες, πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ταῦτα τῇ δεήσει γεγράφασι· Ἰδιὰ τὸ μὴ ὑπάρχειν τεῖχος τῇ πόλει (πᾶσι γὰρ ἐν ὁρᾷ σείσμου μεγάλου γεγεννημέ-

νου) ἡγάγομεν τὸ πανάγιον σῶμα τοῦ Συμεῶν, ὅπως ἂν ἡμῖν γένηται τείχος καὶ ὀχύρωμα· ὃς ὅτις μόλις δυσωπηθείς, ἐνδοῦς τε τῇ δεήσει ἐκείνων, τὸ σεπτὸν ἐκείνοις εἶπαι σῶμα τοῦ Συμεῶν, ὃ καὶ μέχρι τῶν κατωτέρω χρόνων ἐκείσε δὴ φυλάττεσθαι καὶ ἐς δεῦρο ἔγνων. Ἐφ' ᾧ δὴ καὶ τι παράδοξον ἱστορεῖται τοῖς θεωρήσασιν. Τὰς γὰρ κατὰ τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ πώγωνος προσοῦσας τρίχας μὴ διαπσεῖν, μήτε μὴν τῷ χρόνῳ διαφθαρῆναι, φασί· νικῆσσαι δὲ τὸν χρόνον, ἔτι διαφαίνονται σώζουσαι τῷ ὁσίῳ τὸν χαρσκήρα, ὡς περ ζῶντι καὶ ἀνθρώποις διομιλοῦντι· περιώρεσθαι δὲ αὐτῷ καὶ ἄπαν τὸ δέρμα, τῷ μακρῷ πόνῳ καὶ χρόνῳ ἐβρύτιδωμένον τε καὶ ἀπεσκλήχας· πρὸς δὲ καὶ οἱ κατὰ τοῦ στόματος ὀδόντες, πλὴν ἐκείνων ὅσοι πιστῶν χερσὶν ἀνεσπάσθησαν ἐφίλτρῳ τῷ πρὸς αὐτόν. Ἄ δὴ πάντα κηρύττουσι διὰ τοῦ σχήματος, ὅτις τε καὶ πόσις, πηλίκος· τε δὲ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπος ἦν Συμεών. Παράκειται δὲ τῷ σώματι καὶ ὃ ἐκ σιδήρου πεποιημένος κλοιός· ὃς καὶ αὐτὸς, σύναμα τῷ καρτερικῷ ἐκείνου καὶ πολυάθλῳ σώματι συναεθλεύων, καὶ τῶν ἐκ Θεοῦ μετέσχηκε δωρεῶν. Οὐδὲ γὰρ καί περ ἀποθανόντα τὸν Συμεῶν ὁ ἐρριπτή· αὐτῷ, εἰπω δ' ὅτι· καὶ ἐρώμενος σίδηρος ἀπεκλείοιπεν, ὡς περ ἀποσχιρτήσας τῆς καλῆς ξυναυλίας· ἀλλ' ἐκείνῳ παράκειται, ὅσα δὴ καὶ τὸ ἐκείνου σῶμα διαπραττόμενος. Οὕτως· ἔμοιγε τοῖς καθέκαστον τῶν ἐκείνου ἔρω· ἐπεξελθεῖν, ὡφέλειαν προξενήσουσι διηγουμένῳ καὶ τοῖς ἐντυγχάνουσιν, εἰ μὴ προειρημένοις θεοῖς ἀνδράσιν ἀξίῳ· καὶ μάλα λαμπρῶς καὶ εἰς πλάτος πάντα πεπόνηται· ἄλλως τε καὶ πρὸς ἄλλα τῆς ἀπαγγελίας ἐμοὶ προκειμένης, τίως ὅπερ ἐκείνοις παραλέλειπται διηγῆσθαι. Μάνδραν μὲν, ὡς εἴρηται, τὸν χώρον καλοῦσιν οἱ ἐπικώριοι τῆς ἀσκήσεως, τοῦ ὅσιου τὴν κλῆσιν αὐτῷ ἐπιθεωχότος. Διέστηκε δὲ Θεουπόλεως σταδίοις μάλιστα τριακοσίοις· πρὸς αὐτὸ τὸ ἀναντες τῆς κορυφῆς τοῦ θρους διακειμένη· τὸ δ' ἐπέκεινα πρόσαντες διήκει σταδίοις εἰκοσιν· ἐφ' ὃ καὶ νεῶς ἀνέστη τῷ ἁγίῳ ἐς σταυροῦ σχῆμα διατυπούμενος, ἐκ τεσσάρων πλευρῶν θόλοις κοσμούμενος. Κίονες δὲ ζεστοῦ λίθου πεποιημένοι παρατετάχονται ταῖς στοαῖς πρὸς τὸ εὐπρεπέστερον, εὖ μάλα τὴν ὀροφὴν εἰς ὕψος· ἐπαίροντες· τὸ δὲ μέσον αὐλῆς τίς ἐστιν ὑπαίθριος, τέχνη δὴ τινι πλείστη ἄκρως ἐξεργασμένη· ὅπου κατὰ μέσον ὁ τεσσαροκοντάπηχυς ἐκείνος· ἰδρυτο κίων· ᾧ χρησάμενος ὁ ὁσιος κλίμακι, ὁ ἐνσαρκος ἄγγελος· πρὸς τὸν οὐράνιον ἀνέδραμε χώρον. Τῶν δ' εἰρημένων μοι στοῶν πρὸς τῇ κορυφῇ κλειθριδία τινα καθεστᾶσιν, ἅπερ ἐνιοὶ θυρίδας καλεῖν εἰώθει. Πρὸς αὐταῖς δὴ ταῖς στοαῖς καὶ τὸ ῥηθὲν προαύλιον ὑπαίθριον ἀποκρίνεται, καὶ χώραν διδούσαις τοῖς ἡρημένοις· ἐκτὸς ὀρῶν ἔσωθεν, καὶ ἔσω πάλιν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν. Ἐνθα τὸν παρακλύπτοντα ὀρῶν ἐστὶν ἀπὸ τέρρα τινὰ ὑπερμεγέθη καθ' ἅπαν τὸ θυρίδιον διαθίοντα καὶ περιφανῶς σελαγίζοντα, καὶ ὡσανεί παυ-

lar, decertarent : atque id vix tandem salvum, multis in itinere miraculis exhibitis, Antiochiæ repositum est. Id etiam postea imperator is ab Antiochenis sibi dari petiit. At illi precatoribus ad eum missis, inter alia et hæc precibus suis addidit : « Propterea quod urbs nostra murum non haberet, qui magno terræmotus impetu corruit, sacrosanctum Symeonis corpus huic adduximus, ut nobis pro muro et vallo esset. » Quibus verbis ægre Leo exoratus, precibus eorum cessit, et sanctum Symeonis corpus eis reliquit. Quod ibi posterioribus temporibus ad hoc usque tempus servatum esse scimus (1). De hoc mirandum quiddam, qui id viderunt, memorant. Nam capitis ejus et barbæ capillos non excidisse, neque tempore longissimo intercidisse aiunt : qui vi temporis superata, formam adhuc viri sancti veluti viventis et inter homines versantis conservarint. Integra etiam ejus dicta esse fuisse cutis omnis, atque in fronte præcipue labore et tempore multo rugosior atque durior facta. Oris item dentes, illis exceptis quos fidelium manus propter egregium in eum amorem abstulere. Quæ sane omnia staturam ejus et habitum, qualis et quantus Dei homo Symeones fuerit, declarat. Juxta corpus ejus etiam torques ferrens positus est : qui et ipse, quod constanti illi et forti in certaminibus variis corpori adfuerit, honorem eum a Deo consecutus est. Nam quantumvis defunctum Symeonem amans illius, dicam etiam amatum ab illo ferrum, non reliquit, tanquam ab illius pulchra consuetudine resiliens : sed juxta illum situm est, veluti corpus illius perficiens. Ingens vero mihi cupido incesserat, res ejus sigillatim recensendi, utilitatem et mihi commemoranti, et historiam hanc legenti allaturas : nisi ab eis, quos dixi, sanctis viris pro eo atque decet, luculenter et copiose essent descriptæ : præcipue cum ad alia quæ instituti promissique nostri sunt referenda nobis properandum sit. Quare unum saltem quod ab illis prætermissum est, nunc commemorabo. Mandram, sicuti dictum est, monastici exercitii ejus locum incolæ nominant, appellatione tali ei a sancto ipso viro imposita. 563 Distat a Theopoli stadiis plurimum trecentis, ad acclivem montis verticem sita. Ascensus arduus stadiorum viginti est, ubi et templum viro sancto, in crucis speciem conformatum, et ex quatuor partibus porticibus exornatum, excitatum est. Juxta porticus eas ex saxo polito columnæ decentissime constructæ sunt, quæ summam testudinem perpulchre in sublime attollunt. In medio hypæthra, sive subtilis aula est, arte exquisita a l summum elaborata. In media ea, columna illa quadraginta cubitorum stat, qua sanctus ille vir et carnalis angelus tanquam scalis usus, ad cœlestem conscendit regio-

(1) Corpus Simeonis usque ad Evagrii Scholastici tempora integrum duravit. Hujus caput se cum multis sacerdotibus vidisse scribit Evagrius episcopus Antiochiæ agente celeberrimo Gregorio.

cum Philippicus orientalium copiarum dux præsidii causa sibi sacras sanctorum reliquias mittere postularet.

nem. In eis quas dixi porticibus, ad fastigium summum cancelli (quidam fenestras appellare consuevere) sunt, porticibus ipsis et subdiali quæ dicta est aulae respondentem, locumque volentibus dantes, ut ex ipso templo extra, et rursum ab exteriori templi parte in templum prospicere possint. Ubi ad lævum columnæ latus in cancellorum uno emicantem cernere est immensam quamdam stellam (1), per fenestram discurrentem et splendide coruscantem, et modo veluti cessantem, mox vero rursum derepente affulgentem. Id quod eis tantum diebus fit, quibus memoria sancti viri colitur. Sunt etiam qui memoriæ prodiderunt, ipsius quoque Symeonis faciem illam huc atque illuc volitantem, ad columnam videri, barba, sicuti eam gestaverat, submissiore, et capite tiara tecto; nam sic quoque ille incedere solitus fuerat. Miraculum hoc spectant omnes, mulieres quoque, sed extra templum ac postes stantes. Janna enim una ex adverso stellæ fulgenti locata est. Ne enim mulier quæpiam sacram ædem forte ingrediatur, etiam atque etiam nescio quam ob causam per custodiam loco ei impositam cavetur. Viri autem, etiam ex rusticis, una cum jumentis suis ingrediuntur, sæpius columnam ipsam circumeuntes. Hæc de Symeone.

564 CAPUT LII.

De sancto et magno Euthymio, aliisque qui sancte pieque vitam exegerunt.

Sub eodem imperio magnus etiam ille et inclutus Euthymius in Palæstina excelluit. Qui sub Valente quidem ex promissione natus, a magno autem Otreio Acacio Melitiniensis Ecclesiæ episcopis rite doctus atque æductus: deinde in presbyterorum ordinem allectus, sacrarum tantum rerum curam gessit. Postea in Palæstina una cum admirando Theoctisto in antro quodam virtutis statuit officinam: multisque et variis cellis, sanctioris philosophiæ mellis stipandi gratia constructis, ingens condidit monasterium. In tantum autem virtute enituit, ut cum canon esset, et formula instituti monastici, tum miraculis etiam edendis præclarum obtineret nomen. Nam Persarum cujusdam tribuni filium morbo liberatum ad incolumitatem reduxit, et cœli januas aperuit, atque sterili terræ fertilitatem orationibus conciliavit. Effecit etiam, ut ex paucissimis plurimi panes fierent, quibus quadringenti viri refecti sunt: mulieres steriles secundas reddidit. Cum sacris mysticis operaretur, lux cœlitus perinde atque columna affulgens, eum circumdedit: veluti voce emissa, quanta vitæ puritate vir is esset indicans. Et quo quisque eorum animo esset, qui ad sacram communionem percipiendam accedebant, per arcanam revelationem perspiciebat, quod clarissimum prorsus sanctimonie ejus summæ indicium fuit. Migravit autem vir beatus ad Dominum, cum nonaginta et septem annos exegisset, Leone magno imperante. Vita moderatus et moribus perquam simplex fuit: colore candidus, et ad femora usque promissam, eamque densam habens barbam. De quo illud historiæ memorant: cum monachus quidam moreretur, qui egregiam virtutis et castitatis famam obtineret,

όμενον, καὶ οὐθὶς ἐξαπίνης ἀναφαίνόμενον· τοῦτο δ' ἐν τῇ μνήμῃ μόνον τοῦ ἁγίου ἐγγίνεσθαι. Εἰσὶ δὲ οἱ καθιστόρησαν, καὶ αὐτὸ ἐκείνο τὸ τοῦ ὁσίου πρόσωπον ὡς ἀκαίρως περιπτάμενον, ἀνὰ τὸν στῦλον θεᾶσθαι, τὴν ὑπὸ τὴν καθισμένην ὡς σχήματος· εἶχε, καὶ τιδὲ τὴν κεφαλὴν καλυπτόμενον, ὡς γε ἦν εἰωθός. Ὅρῳσι δὲ πάντες τὸ θαῦμα, καὶ γυναῖκες ἔξω περὶ τὰς φλῆς ἐστῶσαι· ἡ γὰρ μία τῶν θυρίδων ἀντικρὺ τοῦ σελαγίζοντος ἀστέρος ἐστὶ. Πολλὴ γὰρ τις ἔνεστι φυλακὴ τῷ χώρῳ, ὡς ἂν μὴ λάθῃ γυνὴ τῶν ἱερῶν περιδίδων ἔσω φοιτήσασα. Οἱ δ' ἄνδρες καὶ τῶν ἀγροίκων εἰσάσιν ἔνδον μετὰ τῶν νωτοφόρων σφίτι, πολλάκις περιπολοῦντες τὸν κλῖνα. Τοσαῦτα περὶ τοῦ Συμεῶν.

B ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου καὶ μεγάλου Εὐθυμίου, καὶ ἀλλων θεοφιλῶς τὸν βίον διηγουμένων.

Ἐπὶ δὲ τῆς αὐτῆς ἡγεμονίας καὶ Εὐθύμιος ἐκείνος· ὁ μέγας καὶ περιδότης ἀνὰ τὴν Παλαιστίνην διέλαμπεν· ἐξ ἐπαγγελίας μὲν γεγεννημένος κατὰ τοῦ χρόνου· Οὐάλεντος, Ὁτρίην δὲ τῷ πάνυ καὶ Ἀκακίῳ τοῖς τῇ· Μελιτινῶν ἐκκλησίας θεοῖς καθηγεμόσι τραφεῖ· ἀξίως καὶ παιδείας μετεπιληγώς· εἶτα τὴν τοῦ πρεσβυτέρου δέχεται χειροτονίαν, καὶ τῶν ἱερῶν μονῶν τὴν ἐπιμέλειαν ἐκκληροῦτο. Ἐπειτα κατὰ Παλαιστίνην γενόμενος, ἐν τινὶ σπηλαίῳ σύναμα τῷ θαυμαστῷ θεοκτιστῷ τὸ τῆς ἀρετῆς πῆγνυται ἐργαστήριον, καὶ τὸ τῆς φιλοσοφίας ἐκπονεῖται σὺν ἐκείνῳ μέλι ὑπὸ πολλοῖς καὶ διαφόροις καταγωγῆς· καὶ λαύραν ὑπερμεγέθη συνίστησι· καὶ ἐπὶ τόσων προελθεῖν ἀρετῆς, ὡς κανόνα καὶ τύπον γενέσθαι τὸν βίον μοναδικῆς καταστάσεως· περιφανὴ δὲ γενέσθαι τοῖς θαύμασι. Τοῦ γὰρ ἱεροῦ φυλάρχου τὴν παιδὰ ἀρτιμελῆ καὶ σῶον εἰδείναι, καὶ τὰς τοῦ οὐρανοῦ θύρας ἀνέψξε, καὶ γόνιμον τὴν γῆν ἀκαρπῖαν νοστούσαν παρσκευάσατο ταῖς εὐχαῖς. Πλήθος δὲ ἀρτων ἐκ πάνυ βραχυτάτων πηγᾶσαι ἐποίησεν, ἐξ ὧν καὶ τετρακόσιοι ἄνδρες ἐτρέφοντο· γυναῖξί δ' ἐστειρωμέναι· τὰς μήτρας εὐτεκνούσας καθίστα. Τὴν δ' ἱερὰν ἐπιτελοῦντος μυσταγωγίαν, φῶς οὐρανὸθεν οἷάπερ στῦλος περιλάμπων ἐκ αὐτὸν καθεῖτο συμπαρεστώς· καὶ οἰοναὶ φωνὴν ἀφίεις, οἷος τῇ τοῦ βίου λαμπρότητι ὁ ἀνὴρ· καὶ τῶν προσιόντων τῇ θείᾳ κοινωνίᾳ οἷος· ἕκαστος τὴν διάθεσιν νοερώς ἐμυεῖτο, ὃ τεκμήριον ἐμφανέστατον ἀτεχνῶς τῆς εἰς ἄχρον ἐκείνου καθάρσεως. Ἐξεδήμει δὲ πρὸς Κύριον ὁ μακάριος· ἐκατὸν ἐτῶν γεγονώς δεόντων μόνων τριῶν, Λέοντος τοῦ μεγάλου τὴν ἀρχὴν διευθύνοντος· μέτριος ὢν τὸ ἥθος, καὶ τὸν τρόπον μάλα ἀπλοῦστατος· τὸ δὲ χρῶμα λευκός, ἀλγί τῶν μερῶν δασεῖαν καθεμένην τὴν ὑπὸ τὴν ἔχων. Ἰστόρηται μέντοι

(1) Hanc stellam se vidisse scribit Evagrius, lib. 1, cap. 14.

περὶ αὐτοῦ, ὡς τινὲς τελευτᾶν μοναχοῦ μέλλοντος, ὅς δόξαν ἀρετῆς μάλιστα καὶ τὸ πλεόν σωφροσύνης δῆθεν εἶχε, μὴ τοιοῦτός γε ὢν, ἀλλὰ τούναντίον μᾶλλον ἀκόλαστος, ὁρᾶν τὴν μακάριον ἀγγελὸν τινα φοβερόν ἐν τριαινῇ δεινῇ τὴν ἐκείνου ψυχὴν ἀπηνῶς ἀνασπῶντα· καὶ ἅμα φωνῇ· ἀνωθεν ἐπαίσθάνεσθαι, τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης ἔργα διαβρῆδην ἐκκαλύπτουσης. Ἄλλον δὲ τινα πέννυτα γυμνὸν ἐπ' ἐδάφους ἐρρίμμενον καὶ διεβρώδετα πάμπαν καὶ δύστηνα βῆκία ἡμφισσμένον σὺν αἰδοῖ τὴν ψυχὴν ἐκκαλεῖσθαι πολλῶν παρόντων ἀγγέλων· παρῆναι δὲ καὶ Δαυὶδ τῇ παναρμονίῳ κιθάρᾳ χρώμενον, καὶ ὁλονεὶ κατακλιθὼντα ταύτην καὶ σὺν ᾧδαι· παραπέμποντα. Ὑπὸ δὲ τὸν ἐκεῖνον χρόνον καὶ ἄλλοι πλείστοι συνήκμασαν· ὅς ἐκεῖνος Θεόκτιστος καὶ Γεράσιμος, κοινοβίων μεγάλων ἡγεμονεύοντες, καὶ νόνι τε ξένῳ κεχρημένοι· ἃ πρὸς λεπτὸν καταγράφειν ἔμοι καιρός. Ὑπὸ δὲ τούτῳ καὶ ἡ βασιλεὺς Εὐδοκία, τῆς ὀρθῆς πρότερον παρατραπέισα δόξης, τάληθές ὕστερον διαγνοῦσα, τῆς τῶν Εὐτυχιανιστῶν συμμορίας διέστη. Τούτῳ δὲ καὶ ὁ τὴν ἀρετὴν πολὺς Σάββας νέος ἔτι ὢν πρόσκεινεν· ὃν ἰδὼν, ὅποιος ἔσται σαφῶς προσφοίδασε. Καὶ τίτω· δ' ὁ Βόστρων ἐπ' ἐκείνοις ἡκμαζε τοῖς καιροῖς· Ἐβόσα τε καὶ Ἡτατιανὴ καὶ Μελάνη ἡ θαυμαστή· πρὸς δὲ καὶ Ξένη τῇ περιθόῃ, ἥς τὴν τῆς ἀρετῆς τελείωσιν ἐδείκνυ στέφανος ἀστράσιν ἐπισήμοις περιπλακεῖς· πρὸς δὲ καὶ Ξενοφῶν ἐκεῖνος ὁ πολυύμνητος τῆς συγκλήτου τὰ πρῶτα τελῶν, οὐχ ἤττον τῷ ἔξωθεν πλούτῳ ἢ τῷ ἐνδοθεν μᾶλλον ὠραϊζόμενος. Ἐπὶ δὲ μίαν τῶν κατὰ Φοινίκην πόλεων Βήρυτον ἐπὶ παιδείᾳ καὶ μελέτῃ νόμων τοῖς οἰκείοις παῖδας Ἀρχάδιον καὶ Ἰωάννην ἐκπέμφας, ἐπὶ τῷ κατὰ θάλατταν περιέπeson ναυαγίῳ, πρὸς τὴν ἐκεῖνων ζήτησιν σύναμα γυναικὶ ἐξίω, ἐπεὶ τὰ μοναχῶν μυθθέντας ἐν Ἱεροσολύμοις ἐνέτυχε, τὸ τῆς ἡσυχίας ἐνδυμα καὶ αὐτὸς καὶ ἡ σύζυγος ὑποδύονται. Ἐπὶ τόσον δ' ἐπιδοῦναι συνέθετο πάντας πρὸς ἀρετὴν, ὡς καὶ θαύματα ὁρᾶν γέρας εἰληγένας παρὰ Θεοῦ. Διὰ βίου δ' εὐάρεστοι Θεῷ γεγονότες, πρὸς αὐτὸν μετεχώρησαν. Προσεχώρει δὲ τῇνικαῦτα τῇ ἀρετῇ ἐπαυξάνων καὶ ἀυξάντιος ἐκεῖνος ὁ πολυύμνητος, ἀσκητής, κατὰ τὸ ἀντικρὺ Βυζαντίου διακείμενον ὁρος ἀνὰ τὴν Βιθυνῶν, πάντας τοὺς περικύκλῳ βουνοὺς ὑπερκείμενον.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Περὶ τοῦ ἀγίου Ἰσιδώρου τοῦ Πηλουσιωτοῦ· καὶ ὅλα Κυρίλλῳ καὶ ἄλλοις ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου γράφει.

Οὐκ ἀρετῆς δὲ μόνον ἄνδρες τῇνικαῦτα διέλαμπον, ἀλλὰ καὶ λόγος ἐν ταυτῷ συνῆδων τοῖς ἔργοις ἐκείνοις διέπρεπε. Διττῇ γὰρ φιλοσοφίᾳ συνδραμοῦσα θάττον ἀνάγει τὸν νοῦν, καὶ τῷ ποθομένῳ ἐνοεῖ. Οἷα γὰρ τισὶ δυοὶ πτέρυξιν, ᾧ καὶ ἄμφω συγγένοιτο, χρῆσθαι συμβαίνει· καὶ πρὸς οὐρανὸν ἀνέπτασθαι ὀλιγαῖς ἀναβάσεσιν ὡς τάχος ἐπαίρει. Οἷος ἁδρας καὶ ὁ τῇνικαῦτα χρόνος προήνεγκεν, ἀρετῇ καὶ λόγῳ τὸ εὐδύκιμον ἐσχηκότας· ὅς ἐκεῖνος Ἰσιδωρος ὁ τοῦ Πηλουσιῶτος ὁρος κατηγγεγάμενος,

impudicus autem prorsus esset, sanctum hunc virum angelum horrenda specie tridente gravi animam illius, crudelem in modum, e corpore extrahentem vidisse : et vocem simul cœlitus, occulta turpitudinis facinora aperte revelantem, audisse. 565 Alium quoque pauperem quemdam nudum in solo jacentem ab eo conspectum esse, lacerum prorsus et pannis vilibus obsitum : cujus animam, qui multi ei præsto aderant angeli, reverenter evocarint ; cui David quoque cum summi concentus cithara sua adfuerit, carminibus illam veluti demulcens atque producens. Sub idem tempus alii itidem plurimi floruerunt : qualis ille fuit Theoctistus et Gerasimus, magnorum cœnobiorum præsides, qui ad novum quemdam canonem vitæ suæ rationem instituerunt. De his singula scribendi nunc locus non est. Tum quoque Eudocia Augusta, quæ a recta via aberraverat, veritate rursus cognita ab Eutychianorum factione secessit. Ad Euthymium etiam virtute præclarus Salbas, adolescens adhuc, venit : quem ubi ille vidisset, qualis futurus esset clare prædixit. Eisdem temporibus et Titus Bostrensis vigit : item Bassa, Tatiana et admiranda Melana. Præterea celebris illa Xena, in qua virtutis perfectionem satis corona illa insignibus stellis contexta declarat. Decantans quoque Xenophon ille, qui in senatorum ordine prius fuerat, non minus internis animi dotibus, quam externis divitiarum opibus enitens. Miserat is Berytum, quæ Phœniciæ urbs est disciplinæ et legum discendarum gratia, Arcadium et Joannem filios suos. Cum autem naufragium eos in mari passos esse intellexisset, ad inquirendos eos una cum conjugē sua profectus est. Porro ubi eos Hierosolymis monasticam exercentes reperit, ipse quoque, et una cum illo uxor, tranquillioris vitæ vestitum sumpsit. Ad eam vero omnes virtutem pervenerunt, ut a Deo miraculorum edendorum honorem et præmium acceperint ; et cum per vitam placiti Deo fuerunt, tum ea exacta ad illum emigrarunt. Eodem etiam tempore virtutis incrementis longe processit celeberrimus ille monachus Auxentius, in monte Bithyniæ eo qui ex adverso Constantinopoli situs, omnes circumcirca colles D altitudine superat.

566 CAPUT LIII.

De sancto Isidoro Pelusiota. Et quæ Cyrillus, et item alii de sacro Chrysostomo scripserunt.

Non virtute tantum egregii tum florere viri, sed et doctrina factis ipsis consona enituit. Utraque enim philosophia si concurrat, celerius mentem in sublime tollit, et bono ei quod desiderio votumque omni expetimus, unit atque conjungit. Nam veluti duabus alis, cui utraque illa contigit, utitur : atque in cœlum evolans, quam celerrime progressu pleno pervenit. Quales viros ea tempestas protulit, virtute et doctrina inquam gloriam consecutos : talis Isidorus ille fuit, qui in Pelusio

monte monachis præfuit : Nilus et Marcus præclari A
ascetæ, et sapiens item Cyri (1) ecclesiæ antistes
Theodoritus, quorum magna gloria est, ut poetæ
verbis utar. Præceptore ii in utraque philosophia
magno usi sunt Chrysostomo. Igitur divinus Isi-
dorus jam inde ab adolescentia ita in monasticis
laboribus desudavit, et ita carnem, animam arca-
nis sublimioribusque doctrinis fovens, maceravit,
ut evangelicam prorsus degeret vitam; et viva
animataque monastici instituti divinæque contem-
plationis columna, et veluti primarium quoddam
exemplum flagrantis æmulationis doctrinæque spi-
ritualis esset. Multa ab eo scripta sunt, variæ uti-
litalis plena: potissimum autem, epistolarum
omnis generis divina simul et humana gratia
refertarum, prope millia decem, in quibus Scri-
pturam omnem clarius exponit, et omnes omnium
hominum mores instituit, quippe qui dicendi ge-
nere ad docendum accommodato in eis utatur.
Satis quoque ille declarat, quo ardore erga hone-
statem, erga Ecclesiam, et eos qui temere injuria
afficerentur, flagravat. Multum præterea in lucu-
brationibus suis invehitur in eos qui non rite epi-
scopali sacerdotaliq[ue] munere fungerentur. Et quod
aperte Chrysostomum defenderet, vehementer Arc-
cadium et Cyrillum, atque hujus patrum Theo-
philum perstringit, eorumque sinistras adversus
virum cum susceptas molitiones taxat: quæ illum
eodem cum eis tempore viguisse testantur. Cyrillum
scire quidem ut hominem turbulentum refellens,
hæc quoque scribit: « Favoris quidem affectio
acutum non videt, hostilis vero animi odium nihil
prorsus cernit. **567** Quod si utroque hoc vitio te
purgare ipsum et liberare vis, ne violentas sen-
tentias extorqueto, sed justo judicio causas com-
mittito. Quandoquidem et Deo, qui omnia prius-
quam fiant novit, perhumaniter et benigne placi-
tum fuit ut descenderet, et clamorem Sodomorum
videret, certæ et exactæ inquisitionis nobis propo-
nens exemplum. Multi namque qui Ephesi tecum
congregati fuere, publice te traducunt, quod ini-
micitias tuas persecutus sis: et non rite atque
ordine, juxta rectæ fidei sententiam, ea quæ Jesu
Christi sunt, quæsieris. Theophili, inquirunt, cum
fratris filius sit, mentem ac sententiam quoque D
illius imitatur. Quemadmodum enim ille apertam
insaniam in sanctum et Deo dilectum Joannem
effudit, ita et iste gloriam eodem affectat modo,
quamvis causæ ipsæ et res de quibus controversia
est magnopere inter se dissideant. » In alia rursus
epistola hæc scribit: « Terrent me quæ in divinis
Scripturis prodita sunt exempla, et quæ opus est
necessario scribere cogor. Sive enim pater, sicuti

Νεῖλος τε καὶ Μάρκος οἱ περιβόητοι ἀσκηταί· ἔτ
δὲ καὶ ὁ τὴν σοφίαν πολλὸς Θεοδώρητος τῆς Κυρυστιῶ,
ἐκκλησίας ἱερατεύσας· ὧν εὐρύ κλέος κατὰ τὴν
ποίησιν· διδασκάλῳ τῷ μεγάλῳ Χρυσοστόμῳ καὶ
κατ' ἄμφω φιλοσοφίας χρῆσάμενοι. Ὁ μὲν οὖν θεός
Ἰσιδωρος ἐξ ἑτὶ νέου τοῖς ἀσκητικοῖς οὕτω πόνοις
ἐνίδρωσε, καὶ τὴν σάρκα κατέτηξε, τὴν ψυχὴν τοῖς
ἀναγωγικοῖς πιάνας τῶν λόγων, ὡς ἀγγελικὸν ἀν-
τικρυς μετελθεῖν βίον, καὶ στήλην ζῶσαν τε καὶ
ἐμψυχον τῆς τε μοναστικῆς διαίτης καὶ τῆς εἰς
Θεὸν θεωρίας, καὶ οἶδ' ὅτι ἀρχέτυπον ζήλου καὶ δι-
δασκαλίας πνευματικῆς ἐγγενέσθαι. Καὶ δὴ πολλὰ
μὲν αὐτῷ ἐγράφη ὠφελείας ἀπάσης ἐμπλεῖν· μά-
λιστα δ' ἐπιστολαί, χάριτος παντοίας μεσταί, θείας
τε βίβλου καὶ ἀνθρωπίνης, ὥσε' ἡλιδόρις δέκα· δι' ὧν
πάντα τε Γραφὴν σαφηνίζει, καὶ σύμπαν ἥθος παι-
δεύει, διδασκαλικώτερον ποιοῦμενος τὴν ὑφήγησιν.
Ἐμφαίνει δὲ καὶ ὃν εἶχεν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ ζήλον
ὑπὲρ τε τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἄλλως ἀδικουμέ-
νων. Πολλὴν δὲ καὶ καταδρομὴν ἔστι τοῖς ἐκείνῳ
πονηθεῖσιν εὐρεῖν οἷς ἱερᾶσθαι παρ' ἄξιαν συνέδρ.
Ἀντικρυς δ' ὑπὲρ τοῦ Χρυσοστόμου πνέων, πολλὰ
τε Ἀρκαδίου καὶ Κυρίλλου καὶ τοῦ Θεοῦ ἐκείνῳ
Θεοφίλου καθάπτεται, διελέγων τὴν κατὰ τοῦ ἀν-
δρός αὐτῶν σκαιωρίαν· δι' ὧν δεικνύται καὶ κατὰ
τὸν αὐτὸν ἐκείνους συναχμάσαι χρόνον. Κύριλλον
γούν ὡς ταραχῶδ' ὄψεν ἀναστέλλον, καὶ τὰδ'
ἐπιστέλλει· « Προσπάθεια μὲν οὐκ ὀξυδροκεῖ· ἀντι-
πάθεια δὲ ὅλως οὐχ ὄρεα. Εἰ τοίνυν ἐκατέρως λύμης
βούλει σαυτὸν καθαρῆσαι, μὴ βιαίως ἀποφάσεις
ἐκβιάζε, ἀλλὰ κρίσει δικαίᾳ τὰς αἰτίας ἐπίτρεψον.
Ἐπειδὴ καὶ Θεὸς ὁ πάντα εἰδὼς πρὸ γενέσεως κατα-
δῆναι καὶ τὴν κραυγὴν ἰδεῖν Σοδόμων φιλανθρώπως
τρυόκησεν, ἡμᾶς ἀκριβοῦς ἐρεῦνης διδάσκων ὑπό-
θεσιν. Πολλοὶ γάρ σε κωμῶδοῦσι τῶν συνειλεγμένων
εἰς Ἐφεσον, ὡς οἰκέαν ἀμυνόμενον ἐχθραν, οὐκ
οὐ τὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁρθοδόξως ζητοῦντα. Ἀδείφι-
δὲ ἔστι, φασί, Θεοφίλου μιμούμενος ἐκείνου τὴν
γνώμην. Ὡςπερ γὰρ ἐκεῖνος μανίαν σαφῆ κατεσχέ-
δασε κατὰ τοῦ θεοφόρου καὶ θεοφιλοῦς Ἰωάννου,
οὕτως ἐπιθυμεῖ καυχῆσθαι καὶ οὗτος, εἰ καὶ πολὺ
τῶν κρινομένων ἐστὶ τὸ διάφορον. » Καὶ αὖθις· ἐν
ἐτέρῳ, « Φοβεῖ με, φησί, τὰ τῆς θείας Γραφῆς
ὕποδείγματα, καὶ γράφειν τὰ χρεῶν ἀναγκάζομαι.
Εἴτε γὰρ πατὴρ εἰμι, ὡς ἐρης αὐτός, δέδωκα τοῦ
Ἥλει τὴν κατάκρισιν, ὅτι τοὺς υἱοὺς ἀμαρτάντας
οὐκ ἐσωφρόνισεν· εἴτε υἱὸς σου τυγχάνω, ὡς μᾶλλον
ἐπίσταμαι τὸν μέγαν σχηματίζοντος Μάρκον, ἀγω-
νιῶ τοῦ Ἰωάννου τὸ ἐπιτίμιον· ὅτι τὸν πατέρα ζη-
τήσαντα ἐγγαστρέμυθον οὐκ ἐκώλυσε· καὶ πρότερο,
τοῦ ἀμαρτήσαντος ὁ κωλύσαι δυνάμενος τέθνηκεν
εἰς τὸν πόλεμον. Ἵνα τοίνυν καὶ γὰρ μὴ κατακριθῶ,
καὶ αὐτὸς παρὰ Θεοῦ μὴ κριθῶ, παῦσον τὰς ἐρι-

(1) Cyri oppidi, ubi Theodoritus ecclesiasticus
historicus episcopatum gessit, sæpe in his libris
facta est mentio. Situm est in Syria, a Judæis,
cum ex Palæstina a Medorum exercitu in captivi-
tatem abducti, et a Cyro rege Persarum in patriam
restituti essent, ut aliquam illi pro tanto beneficio

memoris animi referrent gratiam, conditum. Id ad-
modum aliquandiu neglectum, Justinianus postea
instauravit, munivit et exornavit, propter duos
Cosmam et Damianum, qui ad id oppidum sepulti
erant. (Procop.)

δας· μή οικείας ὑδρεὺς ἀμυναν, ἥ παρὰ θνητῶν
 κεχερώσεται, τὴν ζωσαν Ἐκκλησίαν μεθόδους, καὶ
 αἰώνιον αὐτῇ διχόνοιαν ἐν προσήματι εὐσεβείας
 μετασκεύαζε. » Καὶ πάλιν περὶ τοῦ Χρυσοστόμου·
 « Ἐρωτᾷς τὴν περὶ τὸν Θεοπέσιον Ἰωάννην τραγω-
 δίαν· ἀναφράσαι ταύτην ἀπορῶ. Νικᾷ γὰρ αὐτὴν ἡ
 μέθη τοῦ πράγματος. Μικρὰ δὲ μάθανε, ἃ ἡ γέλτων
 Αἴγυπτος συνήθως ἠνόμησε, τὸν Μωσέα παραιτου-
 μένη, τῷ Φαραὼ οἰκισυμένη, τοὺς ταπεινοὺς μα-
 στιζούσα, τοὺς κοπτομένους θλίβουσα, πόλεις οἰ-
 κοδομοῦσα, καὶ τοὺς μισθοὺς ἀποστεροῦσα, καὶ μέχρι
 τοῦ νῦν τούτοις ἐμμελετώσα. Τὸν λιθομανῆ γὰρ καὶ
 χρυτολάτρην προβαλλομένη Θεόφιλον, καὶ τέσσαρσι
 συνεργοῖς ἢ μᾶλλον συναποστάταις εἰπεῖν ὀχυρω-
 θέντα, τὸν θεοφιλῆ καὶ θεολόγον κατεπολέμησεν
 ἄνθρωπον, τὴν περὶ τὸν ἐμὸν ὁμώνυμον ἀπέχθειαν
 ὀρμητήριον τῆς οικείας ἀθεότητος εὐρηκότες. Ἀλλ'
 ὁ οἶκος Δαυὶδ κραταιοῦται· ἀσθενεῖ δὲ ὁ τοῦ Σαοὺλ,
 καθὼς ὁρᾷς, εἰ καὶ τῆς ζάλης ὑπέξηλθεν ὁ ἄνθρω-
 πος τοῦ βίου, καὶ πρὸς τὴν ἄνω γαλήνην μετετέθη. »
 Ὅπως δὲ τὸν μέγαν τοῦτον ἐπαινῶ καταξιοῖ τῆς
 ὑπερφυοῦς φράσεως, καὶ ταῦτα πρὸς Ὀφέλιον
 τὴν γραμματικὴν διεξέρχεται· « Τοῦ καταπεπληγῆθαι
 οὐ φημι τοὺς ἄλλους (μικρὸν γὰρ ἴσως πολλοῖς τοῦ-
 το), ἀλλὰ καὶ αὐτὸν Λιβάνιον τὸν ἐπ' εὐγλωττίᾳ
 παρὰ πᾶσι βεδοημένον, τὴν τοῦ ἀοιδίου Ἰωάννου
 γλῶτταν, καὶ τὰ κάλλη τῶν ὀνομάτων, καὶ τὴν
 πυκνότητά τῶν ἐνθυμήσεων, τεκμήριον ἔτι νέφ-
 θναι καὶ βασιλικὸν εἰπόντι λόγον γραφεῖσα ἐπιστολή.
 Οὐ μόνον γὰρ αὐτὸν μακαρίζει οὕτω δυνάμενον
 εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐγκωμιασθέντας, καὶ ταῦτα
 βασιλεῖς τυγχάνοντας, ὅτι δὴ τοιοῦτου ἐπαινέτου
 τετυγχῆκασιν. Ἔστι δὲ αὕτη· « Λιβάνιος Ἰωάννη. Δε-
 ξάμενός σου τὸν λόγον τὸν πολλὸν καὶ καλὸν, ἀνέγνω
 ἀνδράσι λόγων καὶ αὐτοῖς δημιουργοῖς· ὧν οὐδεὶς
 ἦν δὲ οὐκ ἐπήδα τε καὶ ἐβόα, καὶ πάντα ἔδρα τὰ
 τῶν ἐκπεπληγμένων. Ἦσθην δ' ὅτι τὸ δεικνύναι τὴν
 τέχνην ἐν δικαστηρίοις προτιθεὶς τὰς ἀποδείξεις.
 Καὶ μακαρίζω σε μὲν οὕτω διαμένειν δυνάμενον
 ἐπαινεῖν, ἐπαινέτου δὲ τοιοῦτου τετυγχῆκός ἐκεῖ-
 νους, τὸν τε δόντα πατέρα καὶ τοὺς λαβόντας υἱεῖς
 τὴν βασιλείαν. » Καὶ ταῦτα μὲν Λιβάνιος γέγραφε·
 Πλουτάρχῳ δὲ τὸ σαφές καὶ λείον δοκεῖ εἶναι γνήσιον
 Ἀττικόν· « Οὕτω γὰρ, φησὶν, ἐλάλησαν οἱ ῥήτορες.
 Γοργίας δ' ὁ Λεοντίνος πρῶτος τὴν νόσον ταύτην
 εἰς τοὺς πολιτικοὺς λόγους εἰσήγαγε τὸ ὑψηλὸν καὶ
 τὸ τροπικὸν ἀσπασάμενος, καὶ τῇ σαφηνείᾳ λυμη-
 νάμενος. Ἦψατο δὲ, φησὶν, ἡ νόσος αὕτη καὶ τοῦ
 θαυμαστοῦ Πλάτωνος. » Εἰ τοίνυν χρὴ δὲ ἐν τούτῳ
 Πλουτάρχῳ πεῖθεσθαι, πλεονεχέει τοὺς ἄλλους
 ἅπαντας ὁ ἀοιδίμος Ἰωάννης, καὶ κατὰ τὴν φωνὴν
 Ἀττικίστας, καὶ σαφηνεῖς ὥς οὐκ οἶδ' εἰ τις ἄλλος
 χρηστέμενος. » Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὁ θεὸς Ἰσίδωρος.

(1) Ἐγγαστριμῦθοι γυναῖκες τὰς τῶν τεθνηκό-
 των ψυχὰς ἐξεκαλοῦντο· μίᾳ δὲ αὐτῶν ἐχρήσατο
 Σαοὺλ, ἥτις ἐξεκαλέσατο τὴν ψυχὴν Σαμουὴλ τοῦ
 πομφήτου· hoc est, *Ventriloquæ mulieres mortuo-*

A ipse dicis, iudicium et condemnationem Heli me-
 tuo, quod filios peccantes non cohererit : seu filius
 tuus, qui magni Sauli personam refert, sum, id
 quod magis agnosco, Jonathæ pœnam trepidus
 exhorresco, quod patrem Pythonissam (1) qua-
 rentem non impederit : et propterea prius ipse
 qui prohibere id potuerit, quam qui peccaverat,
 pater, in bello occidit. Itaque ne ego quoque con-
 demner, et ne adeo ipse etiam a Deo condemneris,
 contentiones sopito : nec injuriæ propriæ vindicta,
 quæ ab hominibus provenit, viventem Ecclesiam
 per astutas actiones fallito, neque ei perpetuam
 sub pietatis prætextu dissensionem conciliato. »
 Et de Chrysostomo rursum : « De divini Joannis
 tragœdia quæris. Eam vero exponere nequeo, pro-
 pter rei ipsius insolentiam atque indignitatem. Pauca
 tamen sic habeto, quæ vicina Ægyptus more suo
 designavit. Mosen aversata est, Pharaoni mancipata :
 humiles flagris concidit, laborantes afflixit : civitates
 exstruxit, et mercedem operis non persolvit. Et cum
 ad hoc usque tempus in studiis istis se exercuisset,
 insano lapillorum amore flagrantem, aurumque veluti
 Deum colentem, produxit : Theophilum quatuor sociis,
 seu potius defectionis sodalibus suis circumvallatum,
 qui Dei amantem Deumque deprecantem virum
 hostiliter opprimeret, cum quidem illi eas quas
 adversus cognominem meum gesserunt inimicitias,
 occasionem et causam impietatis suæ arripuissent. 568 Sed
 demus David confortatur : Sauli autem, sicuti vides,
 infirmatur : quamvis ex viâ hujus tempestate ille evaserit,
 et ad cœlestem tranquillitatem transierit. » Idem vero
 mirificam Chrysostomi dictionem laudibus vehens,
 hæc quoque ad Ophelinum grammaticum scribit :
 « Celebris Joannis linguam, dictionisque venustatem,
 et sententiarum densitatem, non aliis dico (parum enim
 hoc fortasse apud multos esset), sed ipsi Libanio, qui
 apud omnes in eloquentia præclarus habetur, magnæ
 admirationi fuisse, iudicio est Libanii ipsius epistola,
 ad illum etiamnum juvenem, cum orationem in imperatorum
 laudem habuisset, scripta : in qua non ipsum modo
 felicem esse prædicat, qui sic dicere potuerit, verum
 etiam principes ipsos quos laudavit beatos putat,
 et quidem qui imperatores essent, quod laudatorem
 talem nacti essent. Ea sic habet : « Libanius Joanni.
 Orationem tuam prolixam et pulchram accepi, et viris
 qui et ipsi orationes conscribunt legi. Nullus in eis
 fuit, qui non exsiluerit, et vociferatus sit, eaque omnia
 fecerit, quæ per stuporem consternati solent. Me illud
 delectat, quod dicendi artem, quam agendis in foro
 causis exhibere potuisti, ad hujus generis demonstrativi
 orationes conferre malueris : teque beatum iudico, qui
 tantum minus fortunatos illos esse puto, et patrem scilicet

rum animas evocabant, quarum una usus est Saul ; ea animam prophetæ Samuelis evocavit. Su d.
 Ἐγγαστριμάντις, πύθων. Idem.

qui dederit, et filios qui acceperint imperium, quod laudatorem talem sint consecuti. » Hæc Libanius. Plutarchus vero orationem dilucidam et facilem vere et germane Atticam esse censet. « Sic enim, inquit ille, oratores dixerunt. Gorgias autem Leontinus primus vitium hoc in orationes civiles, sublime et figuratum dicendi genus affectans, inexit, et perspicuitatis luminibus obstruxit. Vitium hoc etiam admirandum Platonem contigit. » Quod si hac in re Plutarcho credendum est, ut profectum est credendum, multis modis alios omnes præclarus superat Joannes, qui in orationibus suis Atticismum refert, et perspicuitatem ita, ut haud sciam an alius quisquam magis, retinet. » Hæc divinus Isidorus.

569 CAPUT LIV.

De sancto Nilo : de Marco monacho et de Theodoro Cyri episcopo.

Admirando autem Nilo patria Constantinopolis fuit, cujus etiam propter egregiam generis nobilitatem præfectus fuit. Potentia autem et opibus affluens, asceticam illis prætulit vitam; quippe qui ad exemplum divini Davidis, ad domum Dei abjici, quam in tabernaculis peccatorum habitare maluerit. Et cum eloquentiæ vi polleret, divinaque gratiæ nervis validus esset, scripta varia, quæ vitæ monasticæ exercitium instruunt, reliquit, verbis et sententiis ita composita, ut lectoris animum gratia incredibili recreent. Scripsit quoque divinatorum Patrum in monte Sina obitum martyrium, facundia et affectu tanto, ut satis inde colligere liceat, quam eximia doctrina juxta et virtute vir is fuerit: ubi etiam suas et filiorum res paucis commemorat, miserabiliter veluti in tragœdia captivitatem eorum exponens, cum Barbari Blemmyæ excursionem suam eadem ingentem fecere: quod opusculum tanquam spirituale quoddam oblectamentum studiosis reliquit. Alios item libros optimos edidit, spiritualis gratiæ non expertes: inter quos primas eum ferre puto, quem adversus gentiles scripsit, et rursum qui ab eo ad Eulogium compositi sunt. Capita autem collegit aliqua quidem fusius, multa autem compendiosius tractata, in quibus spirituales fructus, perinde atque nectar aut ambrosiam aliquam, oculis subjectum, ita ut facile percipi posset, proposuit. Quem vita defunctum, Justinus posterior inde translatus, in fundamento sacratoris mensæ, in eo quod ab ipso, Petro et Paulo apostolorum principibus, ad orphanotrophium constructum est, templo reposuit. Ipse quoque Marcus in monastica prius versatus, multa post se reliquit scripta. Eorum qui ad nos pervenerunt, libri octo sunt, universalium affectionum numerum æquantes: et alii triginta et duo, in quibus vias totius asceticæ vitæ omnes prosecutur, ad quæ loca secedendum, et quomodo ad voluntatem Dei gressus dirigendi sint: **570** quomodo etiam homo dæmonum tentationes superet, mentemque repurget, atque ad veterem dignitatem progrediatur, et cum Deo cœleste institutum sectatus vivat. Theodoretus vero natione quidem Syrus fuit, sectator autem magni Joannis Chrysostomi, illumque sibi quasi primum exemplar stylo conformando propositum habuit. Etenim fluidus admodum et copiosus, in elocutione facilius, et Atticam gratiam redolens. Lucubrationes ab eo

A

ΚΕΦΑΛ. ΝΔ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου Νελλου, καὶ Μάρκου τοῦ ἀσκη- τοῦ καὶ Θεοδώρητου τοῦ ἐπισκόπου Κύρου.

Τῷ δὲ Θεασπιῳ Νελλῳ πατρὶς μὲν ἡ τῆς Κων- σταντίνου ἐτύγχανε πόλις, ἥς τῷ περιόντι τῆς εὐ- γενείας καὶ ἑπαρχος ἐχρημάτισε· πλοῦτῳ δὲ βαθεῖ καὶ δυναστείᾳ περιβρέμενος, ἀσκητικὴν ἀντηλ- λάττετο ἀγωγὴν, κατὰ τὸν θεὸν Δαυὶδ, οἷον μᾶλλον θεοῦ παρεβρίφθαι αἰρούμενος ἢ σκηνώμασιν ἀμυρ- τωλῶν κατοικεῖν. Λόγου δὲ δυνάμει κρατῶν, καὶ τῇ θείᾳ νευρούμενος χάριτι, συγγράμματα διάφορα καταλείπει πρὸς ἀσκησιν ὑπαλειφόντα, οὕτω φρά- σεως καὶ νοημάτων μετέχοντα, ὥς τὸν ἀναγινώ- σκοντα χάριτος ἀφράστου ἐμπλεῶ καθεστάναι. Μεθ' ὧν καὶ τὸ ἐν τῷ Συναίῳ δρεῖ τῶν θείων Πατέ- ρων μαρτύριον ἀναγράφεται, οὕτω λαμπρῶς τε ἀμυρ- τῶ καὶ περιπαθῶς, ὥς ἱκανὸν εἶναι ἐντεῦθεν θηράσει, οἷος κατ' ἀμφοῦ γέγονεν ὁ ἀνὴρ, ἐν τε λόγων καὶ ἀρετῆς περιουσίᾳ. Ἐκεῖ δὲ καὶ τὰ κατ' αὐτὸν καὶ τοὺς παῖδας μετρίως διέξεισιν, ἐκτραγῶδῶν λίαν περιπαθῶς τὴν αἰχμαλωσίαν αὐτῶν, βαρβάρων κα- ταδραμόντων οἱ Βλέμμιες ἐκαλοῦντο, καὶ φόνον οὐκ ἐλάχιστον δεδρακότων· ὃ καὶ ἡδυμᾶ τι πνευμα- τικὸν τοῖς φιλομαθεῖσι καταλείπειν. Ἀριστοὶ δὲ αὐτῷ καὶ ἑτεροὶ λόγοι πεπονήνται, πνευματικῆς οὐκ ἄμοιροι χάριτος· ὧν οἷμαι πάντων τὰ πρῶτα φέρεσθαι, ὃν πρὸς Ἑλλήνας ἐπιγράφει, καὶ τὰ πρὸς Ἑβραίοις. Κεφάλαια δὲ συντάττει, ἅλλα μὲν εἰς πλάτος ἡπλωμένα, πολλὰ δὲ συντεμνῶν, εὐσύνεκτον οἶον καὶ πρόχειρον τὸν πνευματικὸν καρπὸν, οἷά τι νέκταρ ἢ ἀμβροσίαν, προβάλλεται. Ὅν τέλει βίου χρησά- μενον, Ἰουστίνος ὁ ὑστερος· ἐκεῖθεν ἀνακομίσας, ἐπὶ τῷ βάθρῳ τῆς ἱερᾶς τραπέζης τοῦ παρ' αὐτῷ δομηθέντος οἴκου Πέτρῳ καὶ Παύλῳ τοῖς κορυφαίοις τῶν ἀποστόλων τῷ ὀρφανοτροφίῳ κατέθετο. Μάρ- κος δὲ καὶ αὐτὸς· πολλὰ μὲν συγγράμματα καταλί- λειπεν, ἀσκητικῇ πρότερον πολιτείᾳ ἐγγυμνασά- μενος· ἃ δ' οὖν ἡμῖν συνέπεσεν ἐντυχέει, λόγοι δοκτῶ, ἱσάριθμοι τοῖς καθολικοῖς πάθεσιν εἰς χεῖρας ἔχον· καὶ ἑτεροὶ δύο πρὸς τοῖς τριάκοντα, δι' ὧν πᾶσαν ἀσκητικὴν πολιτείαν ὁδὸν διεξέρχεται, διδά- σκων ἢ χρεῶν τε τὰς ἀνχωρήσεις ποιεῖν, πῶς τε ρυθμίζειν τὰ κατὰ θεὸν διαθήματα· καὶ ὡς περι- γίνεται τῆς τῶν δαιμόνων πείρας ὁ ἄνθρωπος· ὅπως τε ὁ νοῦς καθαίρεται, καὶ πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα πρόεισι, καὶ Θεῷ συγγίνεται, ἐπὶ γῆς τὴν οὐράνιον μετῶν πολιτεῖαν. Θεόδωρος δὲ Σύρος μὲν ἦν γένος· τῷ μεγάλῳ δὲ φοιτήσας Ἰωάννῃ τῷ Χρυσοστόμῳ, ἀρχέτυπον οἶον ὅσον τὰ ἐς λόγους ἐγένετο. Εὐρύς γάρ ἐστι μάλα καὶ γόνιμος, τὴν τε φράσιν λείος, μετὰ τῆς Ἀττικῆς χάριτος· προηγμέ-

νο· Ἄ δὲ συνεγράφατο, ταῦτά ἐστιν· Ἐξηγήσεις A
 εἰς τὴν παλαιὴν Γραφὴν· ἥς καὶ τὰ ἄπορα λύων,
 εἰς ἴδιον βιβλίον ἐγκαθίστη. Εἰς τοὺς δεκαῖς Προ-
 φήτας ἕτερον τεῦχος ποιεῖ, ὡσαύτως καὶ εἰς τὸν
 Ψαλτήρα ἕτερον σύγγραμμα καταλείπει. Καὶ περὶ
 προνοίας ἕτερον συντάττει βιβλίον· καὶ εἰς τὸν
 Ἀπόστολον· καὶ κατὰ πασῶν τῶν αἰρέσεων ἕτε-
 ρον, δὲ *Ψεύδους καὶ ἀληθείας ἐπιγράφει διδύω-
 σιν*. Ἀντιλέγει Κυρίλλῳ ἐτέρῳ συντάγματι κατὰ
 τῶν ἐξ κεφαλαίων ἐκφωνηθέντι. Ἐπονήθη αὐτῷ
 καὶ ἕτερα· δύο, ὧν τὸ μὲν *Ἐκκλησιαστικὴν, Φι-
 λόθεον δὲ ἱστορίαν* λέγει τὸ ἕτερον, ἐν ᾧ βίους τῶν
 τηλικαῦτα δόξως βεβαιωκότων διέξεισιν. Ὡσαύτως
 καὶ λόγοις τρισὶ περὶ θεῶν δογμάτων, οἵπερ αὐτῷ
 διαλογικῶς συνετάχθησαν. Καὶ ἐπιστολαὶς δὲ τοῦ-
 του ὑπὲρ πεντακοσίας ἐνέτυχον, ἀρίστως καὶ κατὰ B
 λόγον Ἑλλήνα συγχεῖναι. Ἐν τούτοις μὲν καὶ ὁ Θεόδωρος· οἷα δὲ τούτῳ ξυνέπεσεν, ἡ ἱστορία
 προοῦσα δηλώσει.

ΚΕΦΑΛ. ΝΕ'.

*Περὶ Συνέσιου τοῦ Κυρήνης ἐπισκόπου, καὶ
 ὅπως διέξεν ἔχων, εἰς τὴν ἱερωσύνην προ-
 ἦλθεν.*

Ἐπὶ τούτοις δὲ καὶ Συνέσιος, οὗ κλέος ἄπασαν
 τὴν ὑφήλιον διατρέχει, συνήκμαζεν· δ; ἦν, εἰπε-
 ραι τῶν κατ' ἐκεῖνον καιροῦ λόγιος. Οὕτω δὲ τῇ Πλα-
 τωνικῇ προσχώρησε φιλοσοφίᾳ, καὶ εἰς τὸν ἀκρό-
 ταιον ὅρον ἦκεν αὐτῆς, ὥς μὴ μόνον παρ' Ἑλλήσι
 θαυμασθῆναι, ἀλλὰ δὴ καὶ παρὰ Χριστιανοῖς, ὅσοις
 μὴ προσπαθεῖν κρίνειν συμβαίνει τὰ πράγματα. C
 Τοιοῦτον δὲ ὄντα καὶ ἄλλως ἡμερον τὸν τρόπον καὶ
 μέτριον, πείθει τοῦτον Θεόφιλος ὁ τῆς Ἀλεξάνδρου
 καὶ τῆς σωτηριώδους παλιγγενεσίας ἀξιώθηναι. Ὡς
 δὲ τοῦτ' ἑώρασεν, εἵπειτα ἐπειράτο καὶ τὸ τῆς ἱερω-
 σύνης ἐκεῖνον δέξασθαι χρίσμα. Ὁ δ' ἐν τοῖς ἄλλοις,
 ἃ δοξάζειν θέμις Χριστιανούς, πρόχειρος ἦν. Ἐκ γὰρ
 μὴν τῶν Πλατωνικῶν δογμάτων παρατρεπόμενος,
 ἥκιστα τὸν τῆς ἀναστάσεως λόγον προσέετο, ἀπέρ-
 ρητον τὸ τοιοῦτον δόγμα καὶ ἀποτροπῆαιον μάλα
 ἔχουμένος. Ἡ δ' Ἐκκλησία, καὶ οὕτω γνῶμης
 ἔχοντα, ξυνεχώρει τὸ ἱεράσθαι· εὐθρόδως στοχα-
 σμένη, ὥς ταῖς λοιπαῖς τάνδρις ἀρεταῖς μόλις καὶ
 πρὸς τοῦτο δὴ μαλαχθεὶς κατανεύσει. Μῆδὲ γὰρ ἂν
 τῇ θεῶν χάριν οὕτως ἑλλίπῃ γε εἶναι ἀνέξεσθαι,
 πολλοῖς καὶ μεγάλοις κομῶντα τοῖς προτερήμασι. D
 Καὶ τῆς ἐλπίδος οὐμένου οὐκ ἡστόχησαν· μικρῷ
 γὰρ ὕστερον καὶ ἑστέρῃ καὶ ἀνωμολόγησε βεβαίαν
 εἶναι μάλα καὶ προσήκουσαν τὴν δόξαν ταύτην τῇ
 Ἐκκλησίᾳ. Ὅσοι γὰρ καὶ ὅποιοι γέγονε, τεκμηριού-
 σιν αἱ μετὰ τὴν ἱερωσύνην κομῶς γεγεννημένοι
 τοῦτ' ἐπιστολαὶ, καὶ τᾶλλα τῶν συγγραμμάτων, τῷ
 ἀπαρμύλλῳ τῆς συνήκης καὶ ἀρμονίας καὶ φρά-
 σεως, καὶ τῇ τῶν νοημάτων πυκνότητι, ἐν δευτέρῳ
 πάντα τιθεῖται. Ἄ δ' οὐκ καταλείοιπε, ταῦτά εἰσιν·
 Ἐπιστολῶν βιβλίον, αἵπερ εἰσὶ πρὸς ταῖς ἑκατὶν
 καὶ ἑξήκοντα· ὁ περὶ βασιλείας πρὸς Θεοδόσιον ἐκ-
 πεφωνημένος τὸν νέον, ἀντικρυς διδασκαλία καὶ
 τύπος· βασιλικῆς ὡν καταστάσεως· ὁ *Περὶ ἐνυπνίων*
 ἔχων ἐπιγραφὴν· ὁ πρὸς Παιδίον *Περὶ τοῦ δώ-*

PATROL. GR. CXLVI

A composiit hæ sunt : Enarrationes in Vetus Testa-
 mentum, cujus etiam obscurorum locorum exposi-
 tiones in peculiarem contulit librum. Opus aliud
 in sedecim prophetas, aliud idem in Psalterium.
 De Providentiâ liber alius. Alius in Apostolum.
 Adversus hæreses omnes volumen, quod *Mendacii
 et veritatis discrimen* inscripsit. Liber quem con-
 tra duodecim capita Cyrilli conscripsit. Item,
Ecclesiastica historia. Et rursum *Φιλόθεος*, hoc
 est, *Dei amantium Historia* : In qua institutum
 eorum qui ætate sua vitam sancte transegerunt,
 persequitur. Libri tres de divinis dogmatibus in
 dialogo conscripti. Legi præterea supra quingentas
 ejus epistolas, Græco sermone optime compositas.
 Hæc de Theodorito. Quæ autem ei acciderint,
 postea indicabimus.

CAPUT LV.

*De Synesio Cyrenensi episcopo : et quam is opinio-
 nem odiens, ad sacerdotalem proventus sit digni-
 tatem.*

Cum his et Synesius, cujus magna toto terra-
 rum orbe gloria est, floruit : qui, si quisquam
 alius, et ipse ætate ea doctus fuit. Tantum vero
 operæ navavit philosophiæ Platonice, et adeo ad
 summum ejus pervenit fastigium, ut eum non
 solum gentiles, verum etiam Christiani sint admi-
 rati, qui de rebus nulla affectione infecti sincere
 judicant. Huic tanto viro, qui præterea placidus
 et modestus esset, Theophilus Alexandrinus, ut
 salutarem susciperet regenerationem, persuasit :
 postea vero etiam, ut idem sacerdos ungeretur,
 cum eo egit. Atque ille ad alia quæ Christiani
 profitentur, promptum se et facilem præbuit :
 571 Platonis autem sententiis seductus, resur-
 rectionis doctrinam primum minime recepit, ne-
 fandam eam et detestandam esse judicans ; et
 quamvis ea esset opinione, Ecclesia tamen, ut
 sacerdotii obiret munus, homini permisit. Quæ
 hoc tum fecit, illa certa conjectura adducta, quod
 propter reliquas ejus virtutes, eum etiam aliquando
 tandem flexum resurrectionis professionem com-
 probaturum, divinamque gratiam rem illi tantam
 deesse, qui multis magnisque primariis donis eni-
 teret, passuram non esse putaret. Neque illa opi-
 nione et spe sua falsa est. Paulo namque post
 resurrectionem et credidit, et professus est, cer-
 tam hanc esse, maximeque convenire Ecclesiæ ipsi
 sententiam. Qualis autem et quantus vir fuerit,
 testantur quæ ab eo post sacerdotalem susceptam
 dignitatem perquam eleganter scriptæ sunt epi-
 stolæ ; et alii insuper libri, qui incomparabili ipsa
 compositione, dictione et sententiarum frequentia
 scripta alia omnia longe post se relinquunt. Lucu-
 brationes ab eo editæ hæ sunt : Epistolarum volu-
 men centum et sexaginta. Theodosio juniore de
 imperio administrando dicatus liber, doctrinam et

formam reipublicæ ab imperatore regendæ complectens. Opusculum *De insomniis*. Ad Pæonium *De dono* liber. De Providentia libri duo, quos *Ægyptios* nominat. Item *Laus calvitii*. Et hymni quidam ad Deum perquam scite ab eo compositi. Cæterum ego, qui veritatem proferre studeo, epistolam ipsius hic apponam, quam ad fratrem Evopium dedit: unde intelligere licet, de quibusnam rebus illi ambigenti, per commodam dispensationem sacerdotii dignitatem suscipere permissum est. Ea est talis: « Inconsideratus sane essem, nisi multam haberem Ptolemaidis civibus gratiam, qui me honore eo, quo meipsum indignum puto, honestum esse volunt. Verum non an illi magna tribuant, sed potius an ea a me recipienda sint, spectare convenit. Quod si enim homo divino prope fruatur honore, siquidem justus sit, dulcissimum percipit fructum: sin dignitate ea longe sit indignior, acerbam futuri sustinet expectationem. Porro non novus hic, sed vetustus admodum est metus, ne quid in Deum committens, honorem ab hominibus commissum feram. Ego sane qui meipsum novi, ineptiorem omnino comperio, quam ut sacerdotali dignitati gerendæ idoneus sim. **572** Proinde apud te de animi mei motibus et cogitationibus agam. Non enim alium habeo, apud quem id rectius faciam, quam te, percharum mihi mecumque educatum caput. Te namque æquum est participem esse curarum mearum, ac noctu vigilantem deliberare, et interdum cogitantem considerare, ut et boni mihi aliquid contingat, et mali quid iam effugiam. Accipio igitur quo loco res meæ sint, quæ tibi etiam majore ex parte, opinor, cognitæ sunt. Fasce exiguo sublato, pulchre mihi videor hucusque philosophiam ipsam pertulisse. Cum vero ab hominibus non prorsus perperam in ea versatus esse censear, laudatum a quibusdam, ampliore nunc honore me ornatum esse volunt, qui de idoneis animi mei viribus judicare non possunt. Vereor autem ne si per ineptam ambitionem dignitatem oblatam recipiam, neutrum consequar: videlicet neque laudem ex honore contempto, neque gloriam ex dignitate minus recte gesta. Rem ipsam sic mecum considera. Rebus duabus semper tempus omne tribuo, studiis et ludo. Litteris vacans, et præcipue divinis, solus sum. Ludo operam dans, quam plurimos admitto. Nosti enim, cum a libris exurgo, totum me in ludis esse, a civilibus autem curis et natura et animi destinatione abhorrere. Sacerdotem autem oportet esse virum divinum, et ad ludum omnem perinde atque Deum difficilem et durum, qui ut propositum institutumque suum teneat, innumeros in se plurimorum conversos habet oculos. Ad quos nulla ut certe parva pervenit utilitas, nisi aliquis probe instructus et cordatus sit, et a suavitate animi omni alienus. In iis autem quæ ad Deum pertinent, non privatim solus esse potest, sed in communi conventu inter plurimos versatur, cum legis

Α ρου· οἱ δύο περὶ προνοίας, οὓς Αἰγυπτίους καλεῖ· καὶ ὃν ἐπιγράφει Φαλάκρας ἐγκώμιον· καὶ τινες πρὸς Θεὸν ὕμνοι εὐτόνως τούτῳ πεποιημένοι. Ἐγὼ δὲ τάληθες ἄει πρυτανεύων, καὶ αὐτὴν ἐκείνην αὐτοῦ τὴν ἐπιστολὴν περαθῆσμαι, ἣν πρὸς Εὐόπιον γράφει τὸν ἀδελφόν, τίνα ζητῶν ἐξεχωρήθη κατ' οἰκονομίαν τὴν ἱερωσύνην λαβεῖν. Ἔστι δὲ αὕτη· « Ἀνόητος· ἂν εἴην, εἰ μὴ πολλὴν χάριν εἶδείην Πτολεμαίοις, ὅτι με τοσούτων ἀξιοῦσιν ὅσον οὐδ' ἂν αὐτὸς ἐμαυτόν. Ἄλλ' οὐκ εἰ μεγάλα χαρίζονται, τοῦτο προσήκει σκοπεῖν· ἄλλ' εἰ λαβεῖν ἐμοὶ δυνατόν· τὸ γὰρ ἀνθρώπων ὄντα μικροῦ θείας καρποῦσθαι τιμᾶς, δικαίῳ μὲν ὄντι τυγχάνειν, ἥδιστον εἰς ἀκρίλας ἐρχεται, λειπομένῳ δὲ παραπολὺ τῆς ἀξίας, ἐλπίδα πικρὰν ὑποτείνει τοῦ μέλλοντος· οὐ γὰρ νεώτερόν ἐστι τὸ δέος, ἀλλὰ λίαν ἀρχαῖον· τὸ μὴ τι περὶ Θεὸν ἀμπλακῶν, τιμᾶς πρὸς ἀνθρώπων ἐφεύρω. Ἐγὼ δὲ καταμανθάνων ἐμαυτὸν, εὐρίσκω παντάπασιν ἐνδεέστερον, ἢ ὡς ἀρμόσαι τῇ τῆς ἱερωσύνης σεμνότητι. Καὶ ὅητα διαλέξομαι πρὸς σε περὶ τῶν τῆς ἐμαυτοῦ ψυχῆς κινήματων· οὐ γὰρ ἔχω πρὸς ὅντινα ἄλλον ἀντὶ τῆς σῆς φίλης καὶ συντρόφου μοι κεφαλῆς. Σὲ γὰρ εἰκὸς καὶ μετέχειν μοι τῶν ἰσων φροντίδων· καὶ νύκτωρ ἀγρυπνεῖν, καὶ μεθιμέραν σκοπεῖν, ὅπως· ἂν ἀγαθὸν τί μοι γένοιτο, καὶ ὅπως ἂν κακὸν τι διαφύγοιμι. Ἄκουε τοίνυν ὡς ἔχει τάμ'· τὰ πλεῖω δ' ἂν αὐτῶν καὶ εἰδείης. Μικρὴν ἀράμενος φορτίον, καλῶς ἐνεγκεῖν μοι δοκῶ τὸ μέχρι τοῦδε φιλοσοφίαν. Διὰ δὲ τὸ δόξει μὴ παντάπασιν αὐτοῖς ἀμαρτάνειν, ἐπαινεθεὶς ὑπ' ἐνίων, ἀξιοῦμαι μειζόνων παρὰ τῶν οὐκ εἰδόντων κρίναι ψυχῆς ἐπιτηδεύοντα. Φοβοῦμαι δὲ, μὴ χαῖνος γενόμενος καὶ προσείμενος τὴν τιμὴν, ἀμφὶν διαμάρτω· τοῦ μὲν ὑπεριδὼν, τοῦ δὲ τῆς ἀξίας οὐκ ἐφικόμενος· σκόπει γὰρ οὕτω. Δύο τούτοις ἐκάστοτε μερίζω τὸν χρόνον, παιδείᾳ καὶ σπουδῇ. Καὶ σπουδάζων, ὁδὸς εἰμι, μάλιστ' ἄ γε τὰ θεῖα· καὶ παίζων, κοινώτατος. Οἴσθα γὰρ ὡς ὕταν ἀνακύψω τῶν βιβλίων, ἐπιβρέπης· εἰμι πρὸς ἅπασαν παιδείαν, πολιτικῆς δὲ φροντίδος ἀμοιρῶ καὶ φύσει καὶ μελέτῃ. Τὸν δὲ ἱερὰ ἀνδρα δεῖ θεσπέσιον εἶναι, πρὸς μὲν παιδὲν ἅπασαν, ἴσα καὶ Θεῷ ἀμειλικτον εἶναι χρὴ, δὲ ἵνα τηρῇ τὴν ὑπόθεσιν ὑπὸ μυρίων ὀμμάτων φρουρεῖται· ὧν οὐδὲν ἢ μικρὸν ὀφέλος, εἰ μὴ τις εἴη κατεσκευασμένος, σύννοος τε καὶ πρὸς ἅπασαν γλυκυθυμίαν ἀνένδοτος. Τὰ δὲ γε πρὸς τὸν Θεὸν οὐκ ἂν ἴσιος, ἀλλὰ κοινώτατος εἴη νομοδιδάσκαλος ὢν, καὶ νενομισμένα φθιγγόμενος. Χρὴ δὲ αὐτὸν καὶ πράγματα πράττειν ὅποσα πάντες ἄμα. Τὰ γὰρ ἀπάντων μόνον δεῖ πράττειν, ἢ πάσαις αἰτίαις ἐνέχεσθαι. Πῶς οὖν οὐκ εὐμεγέθους ψυχῆς καὶ κρατίστης ἐνέγκαι τοσοῦτον ὄγκον φροντίδων, καὶ μὴ κατακλῦσαι τὸν νοῦν, καὶ μὴ κατασθεσεῖσθαι ἐν τῇ ψυχῇ περιδείξιν τὴν θεῖαν, οὕτω παντοδαπῶν ἐπιτηδευμάτων ἀπαγόντων αὐτόν; Εὐ οὐδ' ὅτι δυνατόν ἐνίοις τοῦτο, καὶ μακαρίζω τὰς φύσεις αὐτῶν· κακείνους ἀληθῶς· εἶναι ἡγοῦμαι τοὺς θεοὺς ἀνδρας, οὓς τὸ ὁμιλεῖν πάνυ πράγμασιν ἀνθρωπίνους μὴ ἀποκόπτοι τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐμαυτὸν οἶδα εἰς ἄστὺ τε κατιόντα, καὶ ἐπ' ἄστεος

ἀνέοντα, καὶ ἐνεπιλούμενον τοῖς πρὸς τὰ γεύσῃ με
 ἔλκουσιν, καὶ ἐμπιπλάμενον κηλίδος οὐκ ἂν εἴποι
 τις ἴσῃ· τῷ γὰρ οἰκείους εἶναι μοι καὶ μάλα μο-
 λυσμούς, καὶ τὸ τυχὸν μέρος ἐπιγεγόμενον, εἰς
 προσθήκην συμβάλλεται. Ῥώμη δ' οὐκ ἔστι μοι,
 τὰ τε ἐνθὸν οὐχ ὕγιῃ, καὶ τὰ πρὸς ἐκτὸς ἀρκεῖν οὐχ
 οἶός τέ εἰμι· καὶ πολλοῦ δέω τὴν ἐκ τοῦ συνειδότητος
 φέρειν ἀνίαν. Καὶ δσάκις ἂν με τις ἐρηται, διαβ-
 ῤῆθην λέγειν οὐκ ἀναδύομαι, ὡς τὸν ἱερέα διὰ πάν-
 των ἀκηλίδωτον εἶναι προσήκει· πολλὰ τῷ περιόντι,
 ὥς καὶ ἐτέροις τῶν μiasμάτων ἐκπλύνοντα κῆκεῖν·
 δεῖ προσεῖναι τοῖς πρὸς τὸν ἀδελφὸν γράμμασι. Πάν-
 τως δὲ ἀναγνώσκοντες συχοῖ τὴν ἐπιστολὴν. Καὶ
 γὰρ οὐχ ἥκιστα τούτου χάριν αὐτῇ ὑπηγόρευσα
 τοῦ πᾶσι καταφανέως εἶναι τὸ πρᾶγμα, ἵν' ὁ τι ἂν
 ἀποβῇ καὶ πρὸς Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἀνάτιος ὦ,
 καὶ ἥκιστα πρὸς τοῦ πατρὸς Θεοφίλου. Τιθεῖς γὰρ
 ἐν μέσῳ τὰμὰ, καὶ διδοὺς ἐξ ἀπάντων αὐτῷ βου-
 λούσασθαι περὶ ἡμῶν, πῶς ἂν ὑπάιτιος εἴην· Ἐμοὶ
 τοιγαροῦν ὁ τε Θεός, καὶ ὁ νόμος, ἥ τε ἱερὰ Θεο-
 φίλου χεῖρ γυναικα ἐπέδωκε. Προαγορεύω τοίνυν
 ἅπασιν καὶ μαρτύρομαι, ὡς ἔγωγε ταύτης οὔτε ἄλ-
 λοτριώσασθαι καθάπτιξ, οὐδ' ὡς μοιχὸς αὐτῇ λάθρα
 συνέσομαι· τὸ μὲν γὰρ ἥκιστα εὖσεβές, τὸ δὲ ἥκι-
 στα νόμιμον. Ἀλλὰ βουλῆσμαι τε καὶ εὖξομαι,
 συχνά μοι πάντα καὶ χρηστά γενέσθαι παιδία. Ἐν
 δὴ τοῦτο δεῖ τὸν κύριον τῆς χειροτονίας μὴ ἀγνοῆ-
 σαι. Μαθέτω δὲ αὐτὸ παρὰ τῶν ἀμφοῖν τὸν ἑταῖρον
 Παῦλον καὶ Διονύσιον· οὓς πρεσβυτάς ἤρῃσθαι
 παρὰ τοῦ δήμου πυνθίνομαι. Ἐκείνο δὲ οὐδὲν δεῖ
 μαθεῖν αὐτὸν, ἀλλ' ὑπομνησθῆναι. Διελέξομαι δὲ
 πλείω περὶ αὐτοῦ. Καὶ γὰρ ἂν ἅπαντα τῆλλα μικρὰ
 πρὸς ἐν τις τοῦτο δεῖτο, χαλεπὸν ἐστίν, εἰ μὴ καὶ
 λίαν ἀδύνατον, εἰς ψυχὴν τὰ δι' ἐπιστήμης· εἰς ἀπό-
 δειξιν ἐλθόντα δόγματα σαλευθῆναι. Οἶσθα δ' ὅτι
 πολλὰ φιλοσοφία τοῖς θρυλλουμένοις τούτοις ἀντι-
 τίσταται δόγμασιν. Ἀμέλει καὶ τὴν ψυχὴν οὐκ ἀξιώσω
 ποτὲ σώματος ὑπερυγενῆ νομίζειν. Τὸν κόσμον οὐ
 φήσω καὶ τῆλλα μέρη διαφθεῖραι. Τὴν καθωμι-
 λημένην ἀνάστασιν ἱερὸν τι καὶ ἀπόρρητον ἡγῆμαι·
 καὶ πολλοῦ δέω ταῖς τοῦ πιθήσους ὑπολήψειςιν ὁμο-
 λογῆσαι. Νοῦς μὲν οὖν φιλόσοφος, ἐπὶ τῆς ὧν τὰ-
 ληθεῖς, συγχωρεῖ τῇ χρεῖα τοῦ ψεύδεσθαι· ἀνάλογον
 γὰρ ἐστὶ φῶς πρὸς ἀλήθειαν, καὶ ἔμμη πρὸς δῆ-
 μον. Ἡ οὖν ὀφθαλμὸς εἰς κακὸν ἂν ἀπολαύσειεν
 ἀπλήστου φωτός, ἥ ἢ τοῖς ὀφθαλμοῖς τὸ σκότος
 ὠφελιμώτερον, ταύτη καὶ τὸ ψεῦδος· ὅπως τίθεμαι
 δῆμον· καὶ βλαβερὸν τὴν ἀλήθειαν τοῖς οὐκ ἰσχύου-
 σιν ἐνατενίσαι πρὸς τὴν τῶν ὄντων ἐνάρχειαν. Εἰ
 ταῦτα καὶ οἱ τῆς καθ' ἡμᾶς ἱερωσύνης συγχωροῦ-
 σιν ἔμοι, δυναίμην ἂν ἱερᾶσθαι, τὰ μὲν οἶκοι φιλο-
 σοφῶν, τὰ δ' ἐξω φιλομουθῶν· εἰ μὴ διδάσκων, ἀλλ'
 οὐδὲ μέντοι μεταδιδάσκων· μένειν δ' ἔω ἐπὶ τῆς
 προλήψεως. Εἰ δὲ φανῇ οὕτω εἶναι καὶ κινεῖσθαι
 καὶ δῆμον εἶναι τὸν ἱερέα τοῖς δόξαι, οὐκ ἂν φθά-
 νοιμι φανερὸν ἅπασιν καθιστάς· δῆμῳ γὰρ δὴ καὶ
 φιλοσοφίᾳ τί πρὸς ἄλληλα· Τὴν μὲν ἀλήθειαν ἀπόρ-
 ρητον τῶν θεῶν εἶναι δεῖ· τὸ δὲ πλήθος, ἐτέρας
 ἔξεω, δεῖται. Αὐτοῖς δὲ καὶ πολλὰκις ἐρῶ· μηδεμιᾶς

doctor sit, et nihil aliud quam quod legitimum
 sit, sonet. Negotia cum gerere oportet, quæ
 simul omnes tangunt. Quæ enim communia
 omnium sunt, unum ipsam curare opus est, nisi
 criminibus omnibus obnoxius esse velit. Quomodo
 igitur non maximi fortissimique animi sit, tan-
 tam curarum molem ita ferre, ut mens non obru-
 atur, et extincta in anima particula divina non
 negligatur, si quis tot studiis et actionibus variis
 distineatur? Neque ignoro esse quosdam, qui hoc
 præstare possint: et felicem eorum naturam atque
 beatam, ipsosque vere divinos viros esse censeo, qui
 cum in multis humanis versentur negotiis, non ta-
 men divini Numinis cura excidunt. Ego vero mei-
 ipsum qui in urbem descendere et ab urbe ascendere
 soleam, **573** rebus involutum quæ ad terrenas cu-
 ras trahunt, atque iniquationibus repletum esse,
 quarum non facile quisquam magnitudinem dixe-
 rit, scio. Nam quæ ad nativa et propria aliunde ad-
 veniunt piacula, in accessionis rationem conferun-
 tur. Corporis robur mihi non est, interiora mea
 non recte se habent. Ab externis etiam aliqua ex
 parte destitutor: tum autem conscientie mœrorem
 ferre nequeo. Et quotiescunque me quispiam
 rogat, disertis verbis statim dico, sacerdotem in
 rebus omnibus maxime a probris debere esse
 alienum, multum ut ei supersit, quippe qui alio-
 rum quoque sordes expiet. Verum enimvero illud
 quoque litteris ad fratrem datis inserere convenit.
 Permulti enim epistolam hanc legent, et ea gratia
 illam potissimum dictavi, ut cum res ipsa nota
 omnibus fiat, tum utcumque ea procedat, et apud
 Deum et apud homines, nec minus apud ipsum
 patrem Theophilum culpa caream. Siquidem cum
 res meas in medium protulerim, et potestati ejus
 quidquid velit de me statuendi permiserim, quo-
 modo crimini alicui obnoxius sim? Mihi et Deus
 ipse, et leges, ipsaque sacra Theophili manus ux-
 orem dedit. Quapropter omnibus prædico, testa-
 tumque esse volo, me illam prorsus deserturum
 non esse, neque cum illa veluti mœchum clande-
 stinam consuetudinem habiturum. Alterum enim
 minime pium, alterum minime legitimum est. Quia
 potius et volo et opto, plures mihi et probos nasci
 liberos. Hoc ipsum ordinationis auctorem et
 principem ignorare non oportet. Sciant id amici
 etiam nostri Paulus et Dionysius, quos legatos
 hanc ob causam a populo lectos esse audio. Illam
 vero rem Theophilo non significari, sed in memo-
 riam tantum revocari opus est. De ea autem plu-
 ribus dicam, cum qua quidem una quisquam alia
 omnia collata parva esse judicet. Difficile est,
 atque adeo fieri omnino non potest, ut animus
 dogmata, quæ per eruditionem et scientiam in
 certam necessariamque persuasionem evaserint,
 fluctuare et in dubium vocari sinat. Nosti porro,
 philosophiam admodum divulgatis istis Christia-
 norum adversari opinionibus. Itaque haud unquam
 adducar, ut posterius animam quam corpus gigni

credam, neque mundum ipsum et partes ejus alias interituras esse dicam. Resurrectionem deprædicatam sacrum quiddam et minime vulgandum esse ducō, neque conceptis vulgi opinionibus assentiri possum. **574** Mens philosophia exculta verum perspicit. Ea necessitate adducta, mendacium permittit. Et habet rationem seu proportionem suam lumen ad veritatem et oculus ad populum. Quatenus ergo oculus lumine copiosiore in deterius abutatur, aut lippis tenebræ commodiores sint, hactenus mendacium quoque populo utile esse, et veritatem noxiam eis puto, qui aciem mentis in evidentem rerum claritatem intendere nequeunt. Quod si sacerdotes nostri hæc mihi permittunt, potero sane ego quoque sacerdotis munere fungi, qui domi quidem philosophiæ incumbo, in publicum autem progressus sermonibus et colloquiis hominum delector, ac neque docens neque dedocens, sed in anticipata opinione quemque persistere permittens. Sin illi sacerdotem ita animatum et opinionibus manifestum esse oportere dicant, omnibus me palam ostendere intermiserim. Quid enim rei est populo cum philosophia? Rerum quippe divinarum veritatem minime vulgari oportet. Populus autem more et assuetudine alia indiget. Rursum igitur et sæpius repetens dicam, nulla cogente necessitate, neque arguere neque argui sapientis esse. In sacerdotum autem ordinem cooptatus, non committam ut dogmata præter animi sententiam assimulem. De his Deum, de his homines testes invoco. Veritas Dei propria est, apud quem in rebus omnibus inculpatus esse volo. Hoc unum tantum non dissimulo. Quandoquidem joci et ludorum studiosus sum: ita ut jam inde a puero crimen illud sustinuerim, plus quam deceret, armis me et equis delectatum esse, tristis quidem ero. Quid enim cum charissimos canes feras nullas persequi, et sagittas a teredinibus exesas esse videro, faciam aliud? Sed iamē constantiam, si Deus voluerit, obtinebo: atque, quamvis a curis alienus, macerabor, causarumque et negotiorum quantumvis grave ministerium hoc, Deo serviens, sustinebo. Dogmata autem per dissimulationem non tegam, neque mihi mens a lingua dissentiet. Hoc sic cum et sentiam et dicam, Deo placere puto: neque sermonis illius de me occasionem relinquere volo me quod qui fuerim ignoratus sim, ordinationis suffragia rapuisse. Cæterum Dei amantissimus pater Theophilus, cum me norit, postquam mihi se id quid statuatur, capiat. Tum enim aut in instituto ut me, in iudicium vocet, vel sacerdotum ordine Aliæ insuper opiniones et sententiæ omnes nuge testor, ægre mihi esse. Quomodo enim non sit, cum quodammodo ex vita solita in vitam alienam transeundum mihi sit? Quod si rebus his in publicum prolatis (latere enim eas et proci noster is cui potestatem hanc concessit Deus, in ordinem sacerdotum me legerit, subibo enim necessitatem, et veluti tesseram divinitus oblatam suscipiam. Sic enim existimo, si vel imperatore, vel infelici Deoque invisio Augustali quopiam jubente, imperata non facerem, inobedientiē penas me datu-

ἀνάγκης παρούσης, οὐδ' ἐλέγχω σφόδρ' οὐτ' ἐλέγχω-
χασθαι. Καλούμενος δ' εἰς ἱερῶσύνην, οὐκ ἀξιώ-
προσποιεῖσθαι δόγματα. Ταῦτα θεῶν, ταῦτα ἀνθρώ-
πους μαρτύρομαι. Οἰκείον ἀλήθεια θεῶν, ᾧ διὰ πάν-
των ἀναίτιος εἶναι βούλομαι. Ἐν τούτῳ μόνον οὐχ
ὑποκρίνομαι· ἐπεὶ καὶ φιλοπαίγμων ὢν, ὥς γε παι-
δόθεν αἰτίαν ἔσχον ὀπλομανεῖν τε καὶ ἱππομανεῖν
πέρα τοῦ δέοντος, ἀνιάσομαι μὲν· τί γὰρ καὶ πάθω
τὰς φιλιτάτας κίνας ἀθήρους ἔρων, καὶ τὰ τῶν
ὀριπηδέστατα; Καρτερήσω δὲ, ἂν ἐπιτάτῃ θεός·
καὶ μισόφροντις ὢν, ὀδυνησομαι μὲν, ἀνέξομαι δὲ
δικιδίων καὶ πραγμάτων λειτουργίαν τινὰ ταύτην
εἰ καὶ βαρεῖαν ἐμπιπλὴς τῷ θεῷ. Δόγματα δὲ οὐκ
ἐπιηλυγάζομαι· οὐδὲ στασιάζει μοι πρὸς τὴν γλῶσ-
σαν ἡ γνώμη. Οὕτω φρονῶν, οὕτω λέγων, ἀρέσκειν
οἶμαι θεῷ. Οὐ βούλομαι δὲ καταλειψέσθαι περὶ τοῦ
λόγον, ὡς ἀγνοήεις ἤρπασα τὴν χειροτονίαν. Ἄλλ'
εἰδὼς ὁ θεοφιλέστατος πατήρ θεόφιλος, καὶ ὡς
ἐπίσταται σαφὲς μοι ποιήσας, οὕτω βουλευσάσθω
περὶ ἐμοῦ. Ἡ γὰρ κατὰ χώραν ἔχει με ἐπ' ἐμου-
τοῦ φιλοσοφούντα, ἢ τοῦ μετὰ ταῦτα κρίνειν καὶ
διαγράφειν τοῦ χοροῦ τῶν ἱερῶν ἡμᾶς, ἐαυτῷ
χώραν οὐχ ὑπολείψει. Πρὸς ταῦτα λήρως ἔστιν
ἅπασα γνώμη· τὸ γὰρ ἀληθὲς εὖ οἶδ' ὅτι τῷ θεῷ
προσφιλέστατον. Καὶ νῦν τὴν ἱεράν σου κεφαλὴν, καὶ
ἐτι πρὸ ταύτης νῦν τὸν ἐφορον τῆς ἀληθείας θεῶν,
δεῖσθαι μὲν, πῶς γὰρ οὐ μέλλω, δεῖσαν ὥσπερ εἰς
βίον ἀπὸ βίου μετασκευάζεσθαι; Εἰ δὲ τούτων φα-
νερῶν γενομένων, ἅπερ οὐκ ἀξιώ λαμβάνειν ἐγκρί-
νειεν ἡμᾶς ἱερῶσιν ᾧ τούτῳ δέδωκεν ὁ θεός, ὑπο-
δύσομαι τὴν ἀνάγκην, καὶ ὡς θεῶν σύνθημα κατα-
δέξομαι. Λογίζομαι γὰρ ὅτι καὶ βασιλεύς ἂν ἐπιτά-
ξαντος, καὶ κακοδαίμονός τινος; Αὐγουσταλίου δίκην
ἂν ἔδωκα μὴ πειθόμενος. Τῷ θεῷ δ' ἐθελοντὴν δεῖ
πειθεσθαι. Εἰ δὴ προσέεται με λειτουργεῖν ὁ θεός,
ἐκ προοιμίων δεῖ τὸ θεούτατον ἀγαπᾶν τὴν ἀλήθειαν·
ἀλλὰ μὴ διὰ τῶν ἐναντιωτάτων ὁποῖόν ἐστι τὸ ψευ-
δος, εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ παραδύεσθαι. Γεννῶ
δὲ τοῦ τοῦς σχολαστικούς ἐλδέναι τε ταῦτα, καὶ
πρὸς ἐκεῖνον ἐξαγγέλλαι. Ὁ μὲν οὖν τοιαῦτα λέ-
γων καὶ ἐμφανῶς παραιτούμενος· οὐδ' οὕτω διέδρα
τὸ ἱερᾶσθαι· ταῦτα δ' ἐγὼ παρεθέμην, ἵν' εἰδέναι
ἔχομεν ὅσα λόγοις οἰκονομίας διαφόρως ἡ Ἐκκλησία
ἐτέλεσεν, οὐ νόμοις ταῦτα τιθεῖσα, ἀλλὰ τοῖς και-
ροῖς τὰ προσήκοντα πράττουσα. Τοιαῦτα καὶ τὰ
κατὰ τὸν πολὺν ἐν φιλοσοφίᾳ συνέστιον. Πολλοὶ δὲ
καὶ ἕτεροι τῆνικαὶ ἐπισοφούν λόγῳ καὶ ἀρετῇ
διαπρέποντες· ὧν πρὸς λεπτὸν μὲλαν ἐποησάμην,
εἰ μὴ πόρρω τοῦ προκειμένου βλῆναι ἐλογίζεμην.
scire significaverit: sic tandem de me consilium
meo vivere me et philosophari patietur, aut postea
moveat, **575** sibi ipsi potestatem non relinquat.
fuerint. Veritatem enim satis scio Deo esse pre-
tissimam. Sed enim sacrum caput tuum, atque in primis veritatis tutorem et inspectorem Deum
testor, ægre mihi esse. Quomodo enim non sit, cum quodammodo ex vita solita in vitam alienam
transeundum mihi sit? Quod si rebus his in publicum prolatis (latere enim eas et proci noster is
cui potestatem hanc concessit Deus, in ordinem sacerdotum me legerit, subibo enim necessitatem,
et veluti tesseram divinitus oblatam suscipiam. Sic enim existimo, si vel imperatore, vel infelici
Deoque invisio Augustali quopiam jubente, imperata non facerem, inobedientiē penas me datu-

rum esse : Deo autem ipsi volentes nos parere convenit. Sin me ad sacrum obeundum ministerium non admittit Deus, ab ipso statim initio in me rem divinissimam veritatem ipsam complecti neque per id quod illi maxime repugnat, mendacium scilicet, functionem ipsius suscipere decet. Fac igitur ut scholastici hæc sciant, et ad illum referant. » Synesius quidem hæc scribens, aperte sacerdotalem dignitatem aversatus est, sed tamen sacrum munus non effugit. Hæc ego eo consilio hic adieci, ut scire possimus quæ varie per dispensationis rationem Ecclesia egerit, non illa leges certas statuens, sed prout tempus ferret, quæ decerent et commoda essent faciens. Hæc de eximio philosopho Synesio. Multi vero præterea alii tum philosophati sunt, doctrina simul et virtute celebres : quorum omnium mentionem facerem, nisi me longe ab Instituto digressurum esse scirem.

ΚΕΦΑΛ. ΝΓ΄.

A

CAPUT LVI.

Περὶ Οὐαλεντινιανοῦ τοῦ ἐν Ῥώμῃ βασιλεύοντος· καὶ περὶ τοῦ ἔθνους τῶν Γότθων, εἰς πόσα διήρηται, καὶ πολλοὺς ἔσχον τόπους· ἔτι δὲ καὶ περὶ Βονιφατίου καὶ Ἀετίου καὶ Ἀσπαρίου τῶν στρατηγῶν· καὶ ὡς ἡ πρὸς ἑσπερίαν Λιβύην ὑπὸ Οὐαυδὴλους ἐγένετο.

De Valentiniano, qui Romæ imperavit. De gente Gotthorum : in quas nationes divisa, et quæ tenuerint loca. Præterea de Bonifacio, Aetio et Aspare ducibus : et ut Libya occidentalis Vandalis subdita fuerit.

Οὐαλεντινιανὸς, δὲ ὁ Πλακιδίας μὲν υἱὸς, Θεοδοσίου δὲ γαμβρὸς ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Εὐδοξίᾳ, ἣν αὐτῷ Εὐδοκία ἐγέννα, καὶ τῆς ἐσπερίου λήξεως, αὐτοκράτωρ, οὐδαμῇ μὲν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων ἐξέκλινε, ἵαν δὲ καὶ τῆς εὐσεβοῦς ὁρησείας ἀντιποιεῖτο. Ἐπὶ μέντοι τὴν διαίτην πολλῇ τῇ ἀδιαφορίᾳ ἐχρήτο· συκῶς γὰρ γόησιν ὀμιλῶν, φαρμακαίαις ἔχαιρε. Καὶ δὴ ὁ ὑπὸ τοιούτων καὶ ἐτέρων παθῶν ὀχλούμενος, οὐ μόνον Βρετταννίαν, Ἰσπανίαν τε ἄλλα καὶ Γαλλίας τῆς ἀρχῆς πρὸ βραχέος ἀφαιρέσας ἀνασώσασθαι ἴσχυεν· ἀλλὰ πρὸς ταύταις καὶ τὴν ἐσπερίαν πᾶσαν Λιβύην, ἣ δὴ τῶν Ἀφρων καλεῖται, προσαπόλεσεν, ἕτοι πεντεκαίδεκάτῃ τῆς ἐκείνου ἀρχῆς, αἰτίας ἡγησαμένης τοιαύτης. Στρατηγῷ δὲ ἦσθη ἐν Κωνσταντινουπόλει· Βονιφάτιος καὶ Ἀέτιος τοῦτοις ἡ κλήσις· οὗ Θεοδοσίος βασιλεὺς Οὐαλεντινιανῷ αἰτησάμεναι εἰς Ῥώμην ἀπέστειλεν. Ἐπὶ δὲ Βονιφατίῳ εἰς ἀρχὴν ἡ πρὸς ἑσπερίαν ἐκλήρουτο Λιβύη, μετρίως ἐνεγκεῖν τοῦτ' Ἀέτιος οὐχ οἷός τε ἦν. Κέντροις τοίνυν φθόνου βληθεὶς, διαβολὴν ἐκείνῳ συνέβραπτεν, ὡς εἴη ἀνταρσίαν μὲν μελετῶν, οὐκ ἀγαθὴ δὲ καὶ τοῖς κρατοῦσι διανοούμενος. Καὶ ταῦτα μὲν τῇ τοῦ βασιλέως μητρὶ Πλακιδίᾳ κρύφα εἰσήγαγε, καὶ τῆς ἀρχῆς ἐκείνον μεθ' ἑαυτῆς συνεβούλευεν· ἐκείνῳ δ' αὖθις ἕτερα γράφων εἰσηγεῖτο, μηδαμῷ· ἐλέσθαι ὀπίσω ἐλθεῖν, εἴγε δόξει τοῖς κρατοῦσιν αὐτὸν μεταστῆλθαι· διαβληθῆναι γάρ, καὶ πανουργίᾳ τῶν κρατούντων ἀνάγκην εἶναι διαφραρῆναι. Ἄ δὴ γράμματα εἰς χεῖρας λαβὼν Βονιφάτιος, καὶ ὅσα παρ' ἀνδρὸς φίλου τε καὶ γνησίως μάλ' ἔχοντός πιστεύσας, αὐτοῖς, οὐδαμῶς ὑπήκουε τῆς ἀρχῆς ἀποσπῆναι, καὶ περ πολλάκις ὑπὸ τοῦ βασιλέως μεταστελλόμενος. Ἐντεῦθεν οἱ βασιλεῖς ὅσα πιστῶ καὶ εὖνῃ τὰ μάλιστα Ἀετίῳ προείχον, ἐκ πολλοῦ τὴν ἐκείνου δυσμένειαν προμηνύσαντι, καὶ δὴ σὺν ἐκείνῳ τὴν κατὰ Βονιφατίου ὁπως ἀποβαίῃ συσκευὴν ὑφαίνον. Τηνικαῦτα δὲ πολλὰ τε καὶ μέγιστα Γοτθικὰ ἔθνη κατὰ τὴν πέραν τοῦ Ἰστρου ἀνὰ τὰ ὑπερδύρεα μέρη πανταχοῦ διεσκέδαστο· ὡς οὐ μόνον παρ' ἐκείνοις λόγου πολλοῦ ἔβη τίσσασθαι εἰσι, ταύταις ὀνομασμένα ταῖς

B

C

D

Porro Valentinianus Placidiae filius et Theodosii gener (nam Eudoxiam filiam ejus, quam ei Eudocia genuerat, in matrimonio habuit), Occidentalis imperii habenas obtinens, haudquaquam a sanis Ecclesiae dogmatibus descivit, verioris pietatis atque religionis acer sectator. Quod autem in consuetudine et vita quotidiana nullum certum servaret modum, multisque uteretur impostoribus, atque incantationibus gauderet, et aliis ejusmodi vitiis transversim ageretur, **576** non solum Britanniam, Hispaniam et Gallias, quæ imperio ejus adeptæ fuerant, recuperare non potuit, sed Libyam etiam omnem et Africam perdidit, quindecimo imperii sui anno, ob causam hujusmodi. Duo belli duces Constantinopoli fuerunt, Bonifacius et Aetius, quos Theodosius imperator ad Valentinianum, qui hoc petierat, misit. Cum autem Bonifacio Occidentalis Libya provincia obtigisset, Aetius id æquo animo ferre non potuit : sed invidiæ stimulis actus, calumniam adversus eum concinnavit, ad rebellionem eum spectare, imperatoribusque parum fidum esse, criminatus. Hoc sic clam apud imperatoris matrem Placidiam, ut provincia ei adimeretur suadens, egit. Atque interim etiam longe alia ad illum scripsit : videlicet ne provincia, si principes eum revocarent, decederet. Delatum enim cum apud illos esse, necessitatemque illi eam incumbere, ut fraude eorum pereundum sibi esset, affirmavit. Litteris talibus Bonifacius acceptis, Aetio, quem sibi verum et fidum amicum esse putabat, credidit : et quamvis sæpius ab imperatore revocatus, haudquaquam tamen ut provinciam relinqueret, jussionibus ejus paruit. Quapropter principes Aetio, tanquam homini fido et benevelo, qui dudum hostilem illius animum indicasset, faverunt, et cum eo contra Bonifacium dolum texuere. Ea tempestate plurimæ maximæque Gothicae gentes in septentrionali parte ad Istrum passim disperse erant. Inter quas præcipuæ quatuor judicio ipsarum celebres fuere. Gotthi scilicet, Vissegotthi,

Gepides et Vandali, non alia re quam nominibus A-
sulis inter se dissidentes. Omnes enim lingua una
et eodem vivendi instituto utebantur, detestandam
Arii doctrinam sequentes, sicuti in historia
Valentis commemoravimus. Hi Honorio et Arcadio
imperantibus Danubium transgressi, in finibus
Romani Orientalis imperii consederunt. Gepides
quidem, qui in duos populos divisi sunt, Longobardos
et Abares, oram eam quæ ad Singidonem et Sir-
mium est, incolere: **577** Vissegotthi autem Alaricho,
de quo supra diximus, duce, Romani et Italiam
populati, atque in Galliam inde profecti, cum omnia
isthic in potestatem suam redegerunt, tum Constantinum
Britanniæ tyrannum occiderunt. Porro Gotthi, qui
antea Pannoniam eique circumquaque vicina loca oc-
cupaverant, Theodosii junioris decimum nonum
annum imperantis permissu, in finitima Thraciæ
regione habitant. Atque ubi isthic annos quin-
quaginta octo transegeret, Zenone Romanum im-
perium administrante, atque jubente, Theoderichi
principis eorum ductu inde transeuntes, Occiden-
talem occuparunt imperium. Vandali vero Alanis
sibi et Germanis, qui nunc Franci dicuntur, con-
iunctis, Gongidisclum (1) ducentem habentes, am-
nem Rhenum transierunt, atque in Hispania sedes
fixerunt: quæ prima ab Hesperio Oceano Europæ
regio est. Bonifacius igitur jam memoratus, Occi-
dentalem Libyam obtinens, ubi quæ contra eum
struerentur intellexit, profectus inde fretum traje-
cit, atque in Hispania cum Vandalis fuit: et quod
Gongidisclus vita defunctus fuerat, filios ejus
Gontarem et Genserichum (2), qui paternum re-
gnum administrabant, ut communiter secum bel-
lum gererent, hortatus est: occidentalem Libyam
eis se daturum pollicitus, in tres ita divisas par-
tes, ut cuique eorum pars una sorte cederet. Sive
autem ob hanc, seu aliam ob causam bellum mo-
tum est, frater certe uterque se ei conjunxit: et
ejusmodi societatis conditionibus acceptis, Vandalis
freto transmissis, ex Hispania in Africam venire:
eamque ab Oceano ipso ad Tripolim usque in
ditionem suam redegere. Cæterum illis digressis,
Vissegotthi ex Gallia in Hispaniam profecti, eam
cepere: postea vero Galliam etiam rursus occu-
pavere. In senatu imperiali Bonifacii amici qui-
dam dolum Aethi, quem adversus illum struxerat,
578 Placidiam et Valentiniano indicarunt, epi-
stolamque illam ad Bonifacium ab eo scriptam
exhibuere. Illi ad tantam fraudem et improbitatem
Aethi consternati, apud illum quidem se
quidquam ejus rei scire dissimularunt: ad Boni-
facium vero iuramentum in scriptum relatum, quo
injuriarum præteritarum omnium oblivionem in-
duxerunt, misere. Interea Gontare mortuo, Van-
dalorum regnum ad unum Genserichum pervenit.
Bonifacius imperatoris juramento recepto, bellum

κλήσει· Γότθοι, Ούεσιγότθοι, Γήπεδες καὶ Οὐάν-
δηλοι· ὀνόμασι μόνοις καὶ ἄλλῃ οὐδενὶ παραλλά-
σσοντα. Ἄπαντες γὰρ μιᾷ διαλέκτῳ καὶ διαίτῃ κε-
χρημένοι, τοῖς μυσταρίσιν Ἀρείου συνεπήχθησαν
δόγμασιν, ὡς ἐν τῇ κατὰ τὸν Οὐάλεντα διελάζομεν
ἱστορίᾳ. Οἱ δὲ πάντες Ὀνωρίου καὶ Ἀρκαδίου τῶν
Ῥωμαϊκῶν σκήπτρων ἐπειλημμένων, τὸν Δάνουβιον
εἵτουσαν Ἰστρον διαπεραιωσάμενοι, τοῖς καθ' ἑμᾶς
τῶν Ῥωμαίων διεσώθησαν ὄροις. Ἀμίλει τοι καὶ
Γήπεδες μὲν, ἐξ ὧν δύο διηρέθησαν γένη, Ἀγγί-
δαρδοί τε καὶ Ἀραβες, τὰ περὶ Σιγγιδόνα τε καὶ
Σέρμιον χωρὶα κατέφυκον. Οἱ δὲ Οὐεσιγότθοι, σὺν
Ἀλλαρίῳ τῷ προεξημένῳ στρατηγούμενοι, Ῥώ-
μην καὶ Ἰταλίαν πορθέσαντες, εἰς Γαλλίαν ἐκείθεν
ἐχώρησαν, καὶ τῶν ἐκεῖ πάντων ἐκράτησαν, τὸν
ἐκεῖσε Κωνσταντῖνον τύραννον τῆς Βρεταννίας δια-
χρητάμενοι. Γότθοι δ' ἐπὶ ταῦτοις πρότερον μὲν
Παννονίαν καὶ τὰ πέριξ πάντα κατεσχηκότας, Θεο-
δοσίῳ τοῦ νέου ἐπιστροφῆς ἐννεακαιδέκατον ἔτος τῇ
ἀρχῇ ἔχοντος, τὰς περὶ Θράκην ὥκησαν χώρας·
ὅκτῳ δὲ καὶ πεντήκοντα ἔτη τῇ Θράκῃ διαγαγόν-
τες, Θεοδερίχῳ τῇ αὐτῶν ἡγεμονίαν κεκληρωμέ-
νου, Ζήνωνος τὴν Ῥωμῶν ἀρχὴν διέποντος καὶ
κελεύοντος, ἐκείθεν μετασκηνώσαντες, τὴν ἐσπέριον
κατέσχον ἀρχὴν. Οἱ δὲ Οὐάνδηλοι Ἀλανούς τε καὶ
Γερμανούς, οἱ νῦν Φράγγοι καλοῦνται, προσεταιρι-
σάμενοι, τὸν ποταμὸν Ῥήνον διαπεράσαντες, ἤγειτο
δὲ αὐτῶν τῆνικαῦτα Γογγιδίσκλος, ἐν Ἰσπανίᾳ τὰς
οἰκίσεις ἐποίουσαν. Πρώτῃ δὲ αὕτῃ χώρᾳ τῆς Εὐρώ-
πης ἀπὸ τοῦ ἐσπερίου Ὀκεανοῦ. Ὁ τοίνυν ῥήθεις
Βονιφάτιος καὶ τῆς ἐν ἐσπέρᾳ Λιβύης τὴν ἀρχὴν
ἔχων, τὰ κατ' αὐτοῦ μαθὼν τυρευόμενα, ἀπάρτος
ἐκείθεν, τὸν πορθμὸν διέβη, καὶ πρὸς Οὐάνδηλους
ἐγένετο κατὰ Ἰσπανίαν. Ἐπεὶ δὲ Γογγιδίσκλος τὸ
βιῶν ἐκμετρήσαντος οἱ ἐκείνων παῖδες τὴν πατρι-
κὴν ἀρχὴν διείπον, Γόνθαρις δὲ καὶ Γιζέριχος ἦσαν
αὐτοῖς τὰ ὀνόματα, προὔτρεπετο συμμαχεῖν· καὶ
τὴν ἐσπέριον Λιβύην αὐτοῖς ἐπιδοῦναι καθυπισχεῖτο,
εἰς μέρη ταύτην διελόμενος τρεῖς, ὡς ἂν ἐκάστω
μία εἴη μερὶς ἐκείνων τῷ κλήρῳ. Εἰ δὲ που διὰ
τοῦτο ἦ καὶ ἄλλοι πόλεμοι συμβαῖν γενέσθαι, πρὸς
τοῦτον καὶ ἄμφω πάντας κοινῶς ἀπαντᾶν. Ἐπὶ δὲ
ταῖς τοιαύταις ὁμολογίαις τὸν πορθμὸν διαδάντες
Οὐάνδηλοι, ἀπὸ Ἰσπανίας ἐπὶ Λιβύην ἐχώρησαν,
καὶ ἀπὸ Ὀκεανοῦ μέχρι Τριπόλεως κατεκράτησαν.
Οἱ δὲ Οὐεσιγότθοι ἐκείνων μεταχωρησάντων ἀπὸ
Γαλλίας τὴν Ἰσπανίαν ἐχειρώσαντο, ὑστερον δὲ καὶ
τῶν Γαλλικῶν πόλιν ἐκράτησαν. Τινὲς δὲ τῶν Βονι-
φατίου φίλων τῆς συγχλήτου τυγχάνοντες, τὴν
Ἀετίου βράβειον κατὰ Βονιφατίου τῇ βασιλεῖδι
Πλακιδίᾳ καὶ Οὐαλεντινιανῇ δῆλῃ ἐποίουσαν, καὶ τὴν
ἦν Βονιφατίῳ ἐσταλῆν ἐπιστολὴν ἐπιδεικνύμενοι. Οἱ
δὲ τὸ ὄραμα τῆς Ἀετίου πονηρίας καταπληττόμε-
νοι, ἐκείνῳ μὲν ὡς οὐδὲ εἰδότες εἴησαν τὸ πραχθεῖν
ἐσχηματίζοντο· Βονιφατίῳ δὲ ὄρκον ἐσταλόν,
ἀμνηστίαν κακῶν μνηστειόμενοι. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ
τοῦ Γόνθαρι τελευτήσαντος, ἐπὶ μόνον Γιζέριχον τῶν

(1) Alii *Madogisclum* vocant.(2) Aliis *Gizerichus*.

Οὐανδῆλων ἦλθε τὸ κράτος. Βονιφάτιος δὲ τῶν ἐκ Ἀ
 βασιλείας ὁρκῶν πεμφθέντων, κατὰ Οὐανδῆλων
 ἐστρέψαυσε, στρατοῦ μεγάλου ἐκ τῆ Ῥώμης καὶ
 Βυζαντίου ἐπιγενομένου Βονιφατίῳ πρὸς ἀρωγὴν,
 ἡγουμένου τούτων τοῦ Ἀσπαροῦ. Πολέμου δὲ συρ-
 ραγέντος μεγάλου ἡ νίκη πρὸς Οὐανδῆλους ἐχώρει·
 Ῥωμαῖοι δὲ κατακράτος ἤττωντων φυγῇ τὴν σωτη-
 ρίαν πραγματευόμενοι. Βονιφάτιος δὲ σύνεμα τῷ
 Ἀσπαρι καὶ τοῖς ἀποδράσαι τοῦ στρατοῦ, εἰς
 Ῥώμην διασωθεὶς, τὴν ὑπόψιν διέλυσε. Αἰδύη δὲ ἡ
 καὶ Ἀφρικὴ πᾶσα ὑπὲρ Οὐανδῆλους ἐγένετο, Γίσερι-
 χου μόνου, ὡς εἴρηται, τὴν ἐκείνων διεζωσμένου
 ἀρχήν. Καὶ τοῦτον μὲν τὸν τρόπον τῇ Ἀφρικῇ ὑπὸ
 Οὐανδῆλοις ξυνηνέχθη γενέσθαι.

ΚΕΦΑΛ. ΝΖ'.

Περὶ Ἀττίλα, Ἀλαρίχου τε καὶ Γίσεριχου τῶν
 Γότθων· καὶ ὡς τῆς αὐτῶν ἐπιθέσεως ἡ τε
 πρεσβυτέρα καὶ νεωτέρα Ῥώμη ἀπὸ ἡλλοκαται.
 Καὶ περὶ ἄλλων πολέμων, οὓς ποιεῖται διάφο-
 ροὶ συνεγρᾶψαντο.

Γίσεριχος δ' οὕτω τῷ Οὐανδαλικῷ πλῆθει κρα-
 ταιωθεὶς, καὶ πολλὴν γῆν καὶ θάλασσαν ἐντεῦθεν
 περιβαλλόμενος, ῥῆγα πρῶτος· ἐαυτὸν ἀνείπε· καὶ
 οὐ Ῥώμην μόνον τὴν πρεσβυτέραν, ἀλλὰ καὶ αὐ-
 τὴν ἐλύπει τὴν νεωτέραν, καὶ τὸν ταύτης κατάρ-
 χοντα Θεοδόσιον. Καὶ ὅς τὴν παροινίαν μὴ ἐνεγκὼν,
 σόλῳ ἡτρεπίζεν ἀξιόμαχον, ἐδομήκοντα καὶ ἐκα-
 τὼν καὶ χιλιάς ναυαὶ συμπληρούμενον. Ἐξηγεσθαι
 δὲ τούτου ἐπέταττεν Ἀρεθιδίνδον τε καὶ Γερμανὸν
 τοὺς ἀρίστους τῶν στρατηγῶν. Ὡς δὲ καὶ ἐν Σικι-
 λίᾳ γενομένων, δεισας Γίσεριχος, περὶ σπονδῶν
 Θεοδοσίῳ λόγους ἐπεμπε. Τοῦ δὲ στόλου ἐκεῖ παρα-
 κλόντος, ἕως οὗ ὁ βασιλεὺς τὸ ποιητέον κελεύσειεν,
 ἄλλης ἐπιβρύετης ἀνάγκης, τὰς μὲν σπονδὰς προσα-
 λειτο Θεοδόσιος, ὅπως δ' ἀναστρέφειν τὸν στόλον
 ἐκέλευεν. Ἀττίλας γὰρ ὁ Γότθος ἐκ τοῦ τῶν Γηπέ-
 δων καταγόμενος ξόνους, Νουμιδίου δὲ παῖς ἦν,
 καὶ τὸ κράτος μόνος ἔχων τῶν Οὐννων, μυριάσι
 πλείσταις στρατοῦ ὁρμηθεὶς, ὁμῶς κατὰ τῶν δύο
 ἐχώρει ἀρχῶν ὑφ' ἐαυτῷ καὶ ἄμφω τὴν τε πρε-
 σβυτέραν καὶ νεωτέραν Ῥώμην θείναι διανοούμενος
 ἀμυθῆτι φρυάγματι. Θρασύς δὲ καὶ ἀνδρεὺς μάλα
 γενόμενος, τὴν Θρακῶν ἐπιῶν, ἔκλειρε· καὶ τὰς πό-
 λεις πᾶσας ὅσαι τε ἡπειρώτιδες καὶ περὶ θάλατταν,
 ὑφ' αὐτὸν ἐποιεῖτο, ἄχρις Ἀθύρος ἅπαντα ληϊσά-
 μενος. Ἀνθίστα δὲ αὐτῷ Θεοδόσιος στρατῷ ἀξιό-
 μάχῳ Ἀσπαρά τε καὶ Ἀρεθιδίνδον. Ἐπεὶ δ' ἐκείνους
 ὁσημέραι κραταιότερος ἦν, Θεοδόσιος εἶγε τῶν οἰ-
 κείων ὄρων ἀποχωρήσειεν, ἐξακισχιλίας λίτρας
 χρυσοῦ δοῦναι κατεπηγγέλλετο. Προσωμολόγει δὲ
 καὶ ἐτήσιον ἄλλο διδόναι χιλίων μνῶν, εἰ τοῦ λοι-
 ποῦ ἐφ' ἐαυτοῦ μένειν καὶ ἡρεμεῖν ἔλοιτο. Ἀττίλας
 μὲν οὖν τὰ εἰρημένα λαβὼν, ἀνεχώρει τῆς Θράκης·
 ἐπεὶ δὲ τοῖς ὅροις τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης πολὺς

B

CAPUT LVII.

De Attila, Alaricho et Giserico Gotthis: et ut at
 eorum expeditione bellica vetus simul et novo
 Roma sit liberata. Et de aliis bellis, quæ vari
 scriptores memoriæ commendarunt.

Genserichus (1). ubi Vandali ad tantas vires per-
 venerunt, et tantum terræ atque maris sibi subjecere,
 regem se primus renuntiavit: et non veterem
 solum, sed et novam ipsam Romam, et qui ei im-
 peravit Theodosium afflixit. Theodosius insolentem
 Barbarorum audaciam non ferens, classem maxi-
 mam mille centum et septuaginta navium instru-
 xit, eique Areobindum et Germanum præstantissi-
 mos belli duces præfecit: qui cum in Sicilia essent,
 Genserichus sibi metuens, ad Theodosium lega-
 tos, qui de pace cum eo agerent, misit: et classis
 Africam præternavigavit, quid imperator facien-
 dum statueret, expectans. Verum cum necessitas
 alia supervenisset, Theodosius pacem cum Gense-
 richo fecit, et classem retrocedere jussit. Attilas
 enim Gotthus ex Gepidam gente originem ducens,
 Numidii filius apud quem Hunnorum imperium
 erat, 579 cum multorum millium exercitu simul
 contra utrumque imperium bellum movit, expe-
 ditione et impetu incredibili, et veterem et novam
 Romam potestati suæ subijcere aggressus. Et quod
 vir fortis et confidens admodum esset, Thraciam
 ingressus vastavit, urbibusque omnibus, quæ vel
 maritimæ, vel in continenti sitæ essent, subactis,
 ad Athyrem amnem usque omnia depopulatus est.
 Adversus quem cum copiis non poenitendis Theo-
 dosius Asparem et Areobindum misit. Postquam
 autem Attilas quotidie viribus validior factus est,
 Theodosius ei sexies mille auri libras, ut ditionis
 suæ finibus excederet, se daturum, atque insuper
 mille minarum stipendium annuum pensurum esse
 pollicitus est, si de cætero sorte sua contentus
 quietusque esset. Ille auro eo accepto, Thraciam
 reliquit. Ubi autem vi magna in fines veteris Romæ

(1) Genserichus in Africa Carthaginem et urbes
 alias expugnavit: Hipponem quoque regium obsi-
 dit. Obsidionis ejus mense tertio, divus Augustinus,
 ejus civitatis episcopus, Deum precatus, ut vel
 urbem Hipponensem ærumna expugnationis libera-

ret, vel si hoc non fieret, e vivorum se numero
 eximeret, ætatis septuagesimo sexto anno, clerica-
 tus quadragesimo, in Christo obdormivit. (Paul.
 Diaconus.)

irrupit, Aetius, quem antea diximus, primum A Romæ dignitatis locum tenens, et barbari insolentiam non ferens, ad Alaricum Galliam adinistrantem, quamvis Romanis, pro eo atque supra diximus, inimicum, se contulit: magnisque et variis promissis barbaro persuasit, ut ingentes vires suas cum copiis suis conjungeret. Itaque ex improvviso Attilam ultra Danubium castra habentem aggressus, ingentem cædem (1) fecit, multaque hominum millia interemit. Ubi etiam (2) Attilas (3) hasta confossus interiit, sicuti et ipse Alaricus sagitta ictus occubuit. Ita ope divina eo tempore et vetus et nova Roma Gothorum impressione liberata est. Et Genserichus solus nationibus eis imperavit. Verum enimvero plurimi quoque alii motus sub Theodosio in Oriente et Occidente exstiteret, quos terrestribus et navalibus copiis oppressit. A Persis quoque magnam illam quam retulimus reportavit victoriam: quibus etiam cum legationem ad se misissent, pacem concessit. Quo bello Arda-zanes Persa et Arcobindus Gotthus singulari certamine congressi, prælium diremere: et Gotthus Persam in æquo campo equo insidentem et calaphractum vicit et occidit. Ea pax ad longum duravit tempus, usque ad duodecimum videlicet imperii Anastasii annum. De quibus rebus cum multi alii scripserunt, tum eleganter eas in compendium redegit Eustathius Epiphaniensis (4) Syrus, 580 qui etiam Amidæ expugnationem descripsit. Quo tempore Claudianus et Cyrus poetæ florueret. Cyrum vero fama est summum etiam præfecturæ honorem gessisse, qui præfectus aulæ antea dictus erat, et Occidentalium copiarum dux fuerat, Carthaginē a Vandalis capta, cum Genserichus Barbaros eos regeret. Plurima porro et magnifica ædificia in urbe imperante et alibi imperator iste construxit (5), et Alexandriæ maximum templum crexit.

CAPUT LVIII.

De obitu Theodosii junioris, ut in monumento patris sui sit sepultus, in celeberrimo sanctorum Apostolorum templo.

Et cum obitus ejus appropinquaret, Ephesum venit, divum Joannem illum virginem et evangelistam honoraturus: templumque illius ingressus, orationi sese dedit: in qua etiam, quis ei in imperio Romano successurus esset, edoceri se a Deo petiit. Quod ubi per visionem ei Deus ostendit, Constantinopolim rediit. Nec ita multo post exercitu ex bello adversus Attilam gesto reverso,

(1) In campis Catalaunicis sive Gottalanicis. (Egnat.)

(2) Certamen et prælium hoc, cujus post hominum memoriam simile nullum reperitur, circiter nonam diei horam cœptum est. Et utrinque centum octoginta millia hominum cecidere, Gothorum rege cæso, et Attila fugato. Romani Aetio duce vicere. (Diac.)

(3) Attilas deinde viribus recuperatis, Aquileiam expugnavit, Honoriam Valentiniani germanam uxo-

κατεβράγη, ὁ προσιρημένος Ἀίτιος τῆς Ῥώμης τὰ πρῶτα φερόμενος, καὶ τὴν ὕδριν τοῦ βαρβάρου μὴ ἐνεγκών, πρὸς τὸν τῶν Γαλλίων κατάρχοντα Ἀλλάρικον ἀφικνεῖται, καίπερ Ῥωμαίοις εἰς ἐχθραν ὄντα οἷς πρότερον διελάβομεν. Ὅμως πολλὰς καὶ διαφόρους ἐπαγγελίας παίσας τὸν βάρβαρον, στρατῷ γενναίῳ τούτῳ συστρατεύσάμενος, αἰφνης τῷ Ἀτίλᾳ πέραν Ἰστρου ἐσκηνωμένῳ συνεπιτίθεται· καὶ πολλὸν ἐκείνῳ φόνον ἐποίει, ὥς πολλὰς χιλιάδας διασπαρῆναι. Ἐνθα δὴ καὶ Ἀτίλᾳς αὐτῶν δόρατι κεντηθεὶς διεσπάρη· ἀλλὰ μὴν καὶ αὐτὸς Ἀλλάρικος τῷ αὐτῷ βλήθει. Καὶ οὕτω Θεοῦ νεύμασι τῷ τότε ἦ τε παλαιὰ καὶ νέα Ῥώμη τῆς τῶν Γότθων ἐρμῆς ἀπηλλάττοντο, Γίξερικου τῶν ἐθνῶν τρυτωνὶ μοναρχήσαντος. Πλείστα δὲ καὶ ἄλλαι ἐπαναστάσεις· ἐπὶ Θεοδοσίου ἐγένοντο ἐν τε ἐσπέρᾳ καὶ ἐσπερίᾳ τῇ λήξει, ἃς καθεῖλε περικῶν καὶ νηϊτῇ στρατῷ. Καὶ πρὸς Πέρσας· δὲ τὴν μεγάλην ἐκείνην ἤρατο νίκη· οἷς καὶ συμπεσθευσάμενοις, τὴν εἰρήνην ἀπεχαρίζετο, Ἀρδαζάνου Πέρσου καὶ Γότθου Ἀρεοβίνδου μονομαχίᾳ τὴν μάχην διαλυσάντων, τοῦ Γότθου κατακράτος τὸν Πέρσῃν νικήσαντός σε καὶ ἀνελόντος ἐν πεδίῳ, ἐφιππον ὄντα καὶ ἐνοπλον. Ἡ καὶ μέχρι πολλοῦ προῆλθεν ἄχρι δυοκαίδεκάτου ἔτους Ἀναστασίου. Ἀ δὲ πολλοὶς μὲν ἰστόρηται, ἐπιτέμνεται δὲ μάλα κομψῶς καὶ Εὐσταθίῳ τῷ ἐξ Ἐπιφανείας τῷ Σύρῳ, ὃς καὶ τὴν Ἀμιδῆς ἄλωσιν συνεγράψατο· ἐν ᾧ συνήκμασαν Κλαυδιανὸς τε καὶ Κύρος οἱ ποιηταί. Κύρον δὲ λόγος ἔχει καὶ τὸν ὑπέρτατον τῶν ὑπάρχων ἀναδῆναι θρόνον· ὃς καὶ τῆς αὐλῆς ἐλέγετο ὑπαρχος· πρότερον, καὶ τῶν ἐσπερίων δυνάμεων καθηγῆσατο, Καρχηδόνος ὑπὸ Βανδίων κρατηθείσης, Γίξερικου τῶν βαρβάρων ἡγουμένου. Πλείστας δὲ καὶ περιφανεῖς οἰκοδομίας, ἀνά τε τὴν βασιλίδαν καὶ ἀλλαχοῦ, ὁ βασιλεὺς οὗτος ἤγειρε· καὶ τῇ Ἀλεξάνδρου δὲ μέγιστον ἀνίστη νέαν.

ΚΕΦΑΛ. ΝΗ'.

Περὶ τῆς τελευτῆς Θεοδοσίου τοῦ νέου, ὡς ἐν τῇ θήκῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐτάφη, τῷ περιωρύνῳ νεῷ τῶν ἀγίων Ἀποστόλων.

Ἦδη δὲ τῆς τελευτῆς ἐγγιζούσης αὐτῷ, εἰς Ἐφεσον ἦκεν Ἰωάννη τῷ παρθένῳ καὶ εὐαγγελιστῇ συνταξόμενος. Καὶ τὸν ἐκείνου νεῶν εἰσὼν, προσευχὴ αὐτὸν ἐδίδου· ἐν ᾗ καὶ ὅστις μετ' αὐτὸν τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν ἴθυνε, ἐδεῖτο μαθεῖν τοῦ Θεοῦ. Καὶ δὴ τοῦτο Θεοῦ ἐν ὁράματι χρῆσαντος, ἐπανῆκε τῇ Κωνσταντίνου. Καὶ μετὰ μικρὸν τοῦ στρατοῦ ἐκ τῆς πρὸς Ἀττίλαν μάχης ἐπαναστρέ-

rem sibi dari postulavit. Atque insuper aliam Ἰδiconem nomine duxit: novisque nuptiis crapulae et vino indulgens, in Pannoniis mortuus est. (Cass., Diac.)

(4) Eustathius Epiphaniensis compendium sive Epitomen Chronicam novem tomis condidit, ab Aenea usque ad Anastasium imperatorem. (Suid.)

(5) Sub Theodosio Venetiæ mediis in aquis habitari cœptæ. (Egnat.)

ψαντος, Θεοδόσιος τῆς πόλεως ἐξῆλθεν ἰππάζασθαι, A
καὶ κυνηγίῳ· αὐτὸν ἀνεῖναι. Ἐν οἷς δ' ἰππάζετο
τοῦ ἵππου ἐκσφαιρισθεὶς, τὰ περὶ τὸν σπόνδυλον
πλήττεται· καὶ κατακλιθεὶς λεκτικῶ, εἰσφέρει τὴν
πύλιν. Ἐπεὶ δὲ ἦσθετο ἀπὼν, ἐν ἀπορρήτῳ τὴν
ἀδελφὴν Πουλχερίαν μεταστειλάμενος, περὶ Μαρ-
κιανοῦ τοῦ ἀπὸ τριβοῦνων αὐτῇ διελέγετο, ὡς ἄρα
φίλον εἶη Θεῶ μετ' αὐτὸν ἐκείνον τὴν Ῥωμαίων
ἀρχὴν διοικεῖν. Καὶ ὁ μὲν ταῦτ' εἰπὼν, ἐτελεύτα.
Ἔτι δ' ἀγνοουμένης τῆς ἀποδιδώσεως τῷ κρατοῦντι,
τὸν Μαρκιανὸν Πουλχερίᾳ ποιησαμένη μετὰ πεμ-
πτον, ἄνδρα σωρροσύνη καὶ σεμνότητι βίου δια-
πρεπῆ, καὶ γῆρα ἤδη κοσμούμενον, περὶ τῆς ἀρ-
χῆς ἐκοινοῦτο· Καὶ σὲ, φησὶν, ἐγὼ τῶν ἄλλων τῆς
συγκλήτου ἄρχειν προκρίνω. Ὅρκῳ τοίνυν ἀσφαλι-
σάμενος ὡς οὐκ ἂν ἐπιβούλον ἐμοὶ τῆς ζωῆς τε καὶ B
τῆς ἀρχῆς καὶ μάλιστα τῆς παρθενίας φρονήσης,
ἣν ἐκ νέου ἀνεθέμην Θεῷ, λάμβανε τὴν ἀρχήν.
Τοῦ δὲ γ' ὡς ἐδόκει τῇ βασιλίδι πράξαντος, τὸν
πατριάρχην Ἀνατόλιον (οὗτος γάρ μετὰ Φλαβιανὸν
ἐγεγόνει), μεταστειλαμένη καὶ τὴν σύγκλητον ἤπα-
σαν, κατὰ τὸ Ἐβδόμον, βασιλείᾳ Ῥωμαίων εὐθὺς ἀνη-
γόρευε. Θεοδόσιος δ' ἐξ αὐτῆς ἐν τῇ πατρὶσι θήκῃ
ἐτίθαστο, κατὰ τὸ δεξιὸν ὑπερῶν τοῦ τῶν Ἀπο-
στόλων σηκοῦ ἐν λίθῳ Ῥωμαίῳ, ᾧ δηλαδὴ ὑπερῶ
τῷ Ἰσὼ λίθῳ καὶ ὁ πατήρ Ἀρκάδιος, καὶ ἡ μήτηρ
Εὐδοξία, καὶ ὁ πάππος αὐτοῦ Θεοδόσιος κατετέθη-
σαν. Ἐν δὲ τῷ καταντικρῷ καὶ ἀριστερῷ ὑπερῶ
τοῦ θείου τεμένους Ἰουλιανὸς τε καὶ Ἰοβιανὸς
κεῖνται. Τελευτᾷ δὲ ὁ βασιλεὺς Θεοδόσιος, ἐτῶν γε-
νόμενος ἐνδὲ καὶ πεντήκοντα· ἀφ' ὧν τὰ δύο καὶ C
τεσσαράκοντα εὐσεβέστατα ἤρξεν, ὅρον βασιλείας
τὸν βίον καὶ τὴν ἀρχὴν ἀντικρυς καταλελοιπώς.
Περιέχει δὲ καὶ ἡ παρούσα τεσσαρεσκαίδεκάτη μοι
τῶν ἱστοριῶν χρόνον ἐτῶν τεσσαράκοντα πρὸς δυ-
σὶν· ὅπηνίκα χρόνου μὲν ἔτος ἐξῆς, ἀπὸ δὲ τῆς
θείας τοῦ Κυρίου γεννήσεως τετρακοσιοστὸν καὶ
ἐξηκοστὸν ἐπεραινέτο.

urbe egressus est, ut equitatione et venatione se
recrearet. Atque inter equitandum equo delapsus,
spinæ vertebra luxavit. Quapropter lectica in
urbem relatus est. Atque ubi se morituum esse
sensit, cum Pulcheria sorore secreto ad se evo-
cata, de Martino ex tribunis locutus est : Deo
gratum placitumque esse dicens. ut ille post se
Romanam administraret ditionem. Et ille quidem
cum hæc dixisset mortuus est. Nondum autem
imperatoris morte comperta, Pulcheria Martianum
accersit, virum temperantia et gravitate morum
præclarum, et senio jam venerandum, et consilio
de imperii successione cum eo communicato ,
581 Te, inquit, ego ex senatu omni præ cæteris
imperio dignum judico. Proinde jurisjurandi reli-
gione interposita, te vitæ et potestati, maxime
autem virginitati meæ, quam a prima adolescentia
Deo consecravi, non insidiaturum esse, imperium
ipsum cape. Postquam ille quod Augusta volebat
peregīt, patriarcha Anatolio, qui Flaviano succes-
serat, et universo senatu convocatis ad Septimum,
statim eum imperatorem creavit. Theodosius au-
tem postea mox in paterno monumento Romani
lapidis repositus est, in dextra sublimi sanctorum
Apostolorum templi porticu : in qua porticu, en-
demque lapide, pater quoque Arcadius, et mater
Eudoxia, necnon avus Theodosius siti sunt. In
sinistra autem, quæ ex adverso est porticu sacri
ejus templi, Julianus et Jovinianus jacet. Mortuus
est imperator Theodosius annos quinquaginta et
unum natus : ex quibus quadraginta et duos ma-
xima cum pietate imperavit, ita ut vitam ipse et
posteritati administrationem suam tanquam imperii
formam reliquerit. Complectitur decimus quartus
iste liber annos quadraginta duos, cum a mundo
condito quinquies millesimus noningentesimus se-
xagesimus quintus (1), a divina autem Domini nati-
vitate quadringentesimus et sexagesimus ageretur
annus.

(1) Secundum neotericos 4431.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

NICEPHORUS CALLISTUS CPOLITANUS
PATRIARCHA.ECCLESIASTICA HISTORIA (*Continuatio*).

LIBER OCTAVUS.

CAP. I. — Repetitio eorum quæ dicta sunt, et dicendum propositio. 9
 CAP. II. — Brevis commemoratio rerum apostolis æqualis Constantini, a nativitate ejus usque ad imperii initium. 11
 CAP. III. — Ut Constantinus tyrannos vicerit, et Christianam amplexus sit religionem. 15
 CAP. IV. — De conditu urbis Constantinopolitanæ, ædificisque ejus: et ut res Christianorum auctæ sint, et de pietate, virtute ac constitutionibus sancti Constantini. 18
 CAP. V. — De Ario cum Alexandro contentione: de Melitio: unde et quomodo, et per quas causas et occasiones ea contentio existerit. 22
 CAP. VI. — Qui ea tempestate magnarum urbium fuerint episcopi: et de episcopis qui ab initio Byzantii Ecclesiam rexerunt. 27
 CAP. VII. — Epistola Alexandri Alexandrini episcopi ad Alexandrum Constantinopolitanum episcopum, de Arianis. 50
 CAP. VIII. — Alia ejusdem epistola publice universis scripta, in qua Arius excommunicatur: in qua etiam Eusebius Nicomedie episcopus perstringitur. 58
 CAP. IX. — Quibus de rebus Arius ad Eusebium Nicomedie episcopum scripserit. 45
 CAP. X. — Quæ Eusebius idem Paulino Tyrio episcopo scripserit. 46
 CAP. XI. — De synodis pro Ario coactis, et de turba et confusione quæ orbem propter Arium invasit. 50
 CAP. XII. — Ut Constantinus audita Ecclesiæ contentione, Hosium Hispanum in Orientem miserit, ad concordiam inter dissidentes conciliandam. 51
 CAP. XIII. — Epistola Deum diligentis imperatoris, ad Alexandrum et Arium missa. 54
 CAP. XIV. — De prima universali sancta Nicæna synodo, quæ de ea Eusebius scribat. 58
 CAP. XV. — Quæ ante synodum sint acta: et de duobus philosophis qui præter omnium opinionem in Christum crediderunt. 62
 CAP. XVI. — Ut imperator synodum ipsam ingressus sit: et oratio ejus, quam ad sacrum episcoporum ordinem habuit. 66
 CAP. XVII. — De quibus rebus synodus decreta fecerit, et de sancto fidei nostræ symbolo. 70
 CAP. XVIII. — De episcopis qui per dissidium contra decretum synodi pugnarunt: et quæ contra eos ipsumque Arium synodus et ipse imperator constituerunt. 71
 CAP. XIX. — Quæ de Paschate et hæresiarcha Melitio synodus decreverit, et de sacris divinisque canonibus. Item quid Paphnutius confessor suaserit. 75
 CAP. XX. — Quod etiam Acesium Novatianorum episcopum imperator in synodum acciverit. 78
 CAP. XXI. — Qualia Eustathius Antiochenus, et Athanasius Alexandrinus, episcopi, veræ pietatis propugnatores, de synodi actis historiæ monumenta prodiderunt. 78
 CAP. XXII. — Epistola Eusebii Pamphili ad Ecclesiam suam, acta synodi exponens. 85
 CAP. XXIII. — Ut duo etiam mortui episcopi et Patres decretis synodi subscripserint, Chrysanthus et Musonius. 90
 CAP. XXIV. — Quæ ipsa sancta synodus Alexandrinæ scripserit Ecclesiæ de rebus in synodo gestis. 90
 CAP. XXV. — Epistola magni imperatoris Constantini ad omnes ubique ecclesias de sanctæ synodi actis, et adversus Arianos. 94
 CAP. XXVI. — Quod Constantinus benedictionis causa, Constantinopolim synodo translata, publicum ei præbuit

epulum et muneribus omnes honoris gratia persecutus, domum quemque dimiserit. 99
 CAP. XXVII. — Epistolæ magni Constantini de ecclesiarum restauratione, et sacrorum librorum comparatione. 105
 CAP. XXVIII. — Quæ magnus Constantinus Macario Hierosolymorum episcopo de vivifico Christi sepulcro scripserit. 106
 CAP. XXIX. — Ut imperatoris mater Helena Hierosolymis fuerit, et ibi crucem sanctam invenerit, et quæ circa eam inventionem sint acta. 110
 CAP. XXX. — De ecclesiis quas Helena et Constantinus Hierosolymis et circa ea loca construxerint. 111
 CAP. XXXI. — De Deo gratis operibus beatæ Helenæ, ejusdemque obitu. Item de cognomine ei urbe: præterea historia fidem prope excedens de sancto martyre Luciano. 118
 CAP. XXXII. — De tribus magnificis crucibus quas in magnis columnis Constantinopoli Constantinus collocavit: et mirifica de una earum narratio. 119
 CAP. XXXIII. — Ut Constantinus Christianismum ubique terrarum propagari curaverit. 125
 CAP. XXXIV. — De Iberis, ut ii ad piam Christianæ fidei professionem sint adducti. 126
 CAP. XXXV. — Ut etiam interioris Indiæ populi Christianismum sint amplexi, et natio itidem Armeniorum. 151
 CAP. XXXVI. — Quid Sapor regi Persarum acciderit: de episcopo Symeone, deque iis qui cum eo martyrio sunt affecti. 155
 CAP. XXXVII. — De Tarbna Symeonis sorore: de Arepsima et Mile episcopis, aliisque in Perside sedecim milibus martyrum. 142
 CAP. XXXVIII. — Quæ Constantinus Sapor Persarum regi pro Christianis scripserit. 146
 CAP. XXXIX. — De vita monastica, unde ea initium sumpserit, quid ea profiteatur, et quos habuerit auctores. 147
 CAP. XL. — De vita et instituto clarissimi inter monachos Antonii Magni, et sectatoribus ejus, et de Paulo Simplicio. 151
 CAP. XLI. — De sancto Amone; et Eutychiano qui in Olympo Bithyniæ monte versatus est. 158
 CAP. XLII. — De sanctis magnarum miraculorum editoribus, Spyridone, Nicolao et Paphenio. 162
 CAP. XLIII. — Quemadmodum Eusebius et Theognis Ariani, libello penitentia exhibitio, suas receperint ecclesias: eosque qui in eorum locum subrogati erant, ejecerint. 167
 CAP. XLIV. — Ut post Alexandrum Athanasius Alexandria episcopatum susceperit, et de ejus a pueritia institutione; et ut seipso magistro sacerdos sit factus, et magno Antonio charus fuerit; et de Arianorum contra ipsum calumniis et insidiis. 171
 CAP. XLV. — De synodo Antiochiæ congregata, quæ episcopatum Eustathio magno abrogavit: et de episcopis qui ei successerunt. 175
 CAP. XLVI. — De Romano et Hierosolymitano patriarchis. Item de Arianorum et Melitianorum conjunctione atque unione. 182
 CAP. XLVII. — Ut Arius sit revocatus ab exilio, rectam deinde doctrinam et religionem se sectaturum pollicitus. 183
 CAP. XLVIII. — Ut Athanasius, quod Arium non susceperit accusationem sustinuerit ab Arianis et Melitianis et de decantata Arsenii manu. 190
 CAP. XLIX. — Desynodo Tyri contra Athanasium evocata, et ut accusationes contra ipsum institutas falsas esse Athanasius arguerit. 194
 CAP. L. — De consecratione seu dedicatione templi Hierosolymitani epistola imperatoris ad synodum Tyri Phœniciæ congregatam: et ut Athanasius exulsus sit facinus. 199
 CAP. LI. — Ut Arius ex Alexandria Constantinopolim adveniens negotium facesseret Alexandro Constantinopolitano episcopo: et ut Alexandri precibus Arius sit

raptus, et quomodo Athanasius obitum ejus in scripta retulerit. 206

CAP. I. II. De his quæ postea Alexandriae acciderunt, et de constitutione quam imperator contra omnes tulit hæreses. 211

CAP. I. III. — De Marcello qui Ancyrae minoris Galatiæ episcopus fuit et de Asterio sophista. 214

CAP. I. IV. De obitu et testamento magni Constantini. 218

CAP. I. V. — De sepultura ejus: item quibus moribus, qua statura et forma corporis fuerit. 219

LIBER NONUS.

CAP. I. — Proœmium totius libri argumentum exponens. 223

CAP. II. — Ut Eusebius Nicomedie episcopus, ejusque sectatores Arianæ dogma confirmare volentes per quendam Arianum presbyterum turbas in Ecclesia concitarent. 226

CAP. III. — Ut Athanasius ex Gallis redierit cum litteris Constantini Cæsaris: de obitu ejusdem Constantini. Item de Acacio qui successor Eusebii Pamphili fuit. 226

CAP. IV. — Ut Alexandro Constantinopolitano episcopo defuncto, Paulus et Macedonius piorum et Arianorum electione locum ejus obtinuerint: et ut Paulo in exsilium acto, Eusebius Nicomedienensis in ejus locum sit successit. 230

CAP. V. Ut Eusebius coacta Antiochiæ synodo, aliam fidei promulgavit expositionem: Et ut episcopatum abrogavit magno Athanasio. Item de Eusebio Emeseno. 231

CAP. VI. — Ut Athanasio ejecto, Gregorius militari manu stipatus ecclesiam occupavit. De Julio Romano episcopo, quomodo is Athanasii casum ægre tulerit. 238

CAP. VII. — Ut post Eusebium Paulus rursus sedem receperit, Arianum autem Macedonium contra eum foverint, et de cæde Heruogenis ducis: et ut denuo Paulus sit ejectus. 239

CAP. VIII. — Ut Athanasius et Paulus litteris Julii fratris sedes suas receperint. 242

CAP. IX. — Ut imperator Paulum per Philippum prefectum in exsilium agi curaverit, Macedonium autem in throno collocarit: et ut Athanasius fuga sibi consuluerit. 243

CAP. X. — Quomodo Julius Romanus pontifex episcopis Orientalibus scripserit ut mitterentur, qui pro Athanasio et Paulo rationem redderent: et quæ scripserit Constantio fratri Occidentis imperator Constanti: et quomodo qui ex Oriente in Italiam venerant, aliam fidei vulgaverint expositionem. 247

CAP. XI. — Ut Occidentalibus et Orientalibus partibus de doctrina fidei triennium dissidentibus episcopi Orientales expositionem fidei composuerint, quam longiorem nominarunt, et Occidentalibus miserint. 250

CAP. XII. — De Sardicensi synodo. 258

CAP. XIII. — Quæ Socrates scriptor ecclesiasticus de opinione Eusebii Pamphili memorie prodiderit, et quæ Occidentis Orientisque de fide Nicæna fuerit sententia. 262

CAP. XIV. — De Egyptiis monachis, Scetiotis scilicet et Tabennesiotis. Atque inibi de duobus sanctis Marciis, item de Pambro et Pachomio. Item de Apollonio et de Ambio. 267

CAP. XV. — De Palæstinæ et Syriæ monachis. 273

CAP. XVI. — De monachis Pontii, Europæ et Italiæ, et inibi de Eustathio Sebastie episcopo qui auctor et assignans eorum fuit: item de sancto Ephraim. 278

CAP. XVII. — De Didymo: item de Aëuo et Apollinari hæreticis. 287

CAP. XVIII. — De Theophilo Indo. 294

CAP. XIX. — De Philostorgio et quæ scripta reliquerit: de Felici Arabia, de quatuor magnis luminibus et de paradiso. 298

CAP. XX. — De egregio in Christianam religionem florum Constantini Magni studio, et opinionibus eorum: et ut aliquantulum Constantinus transversim actus fuerit, et de dissidio seu contentione super consubstantiali et simili substantiali: et de figmento Arianorum. 307

CAP. XXI. — Ut post Sardicensem synodum minis Constantis Cæsaris adluctus, Constantius ab exsilio revocaverit Paulum et Athanasium et quæ Constantius Athanasio scripserit. 311

CAP. XXII. — Epistola Julii Romani pro sancto Athanasio a Alexandrinis missa. 315

CAP. XXIII. — De Antiochenis episcopis, et de malevolentia Stephani cui Leonius successit. 318

CAP. XXIV. — Ut Athanasius sit receptus atque sectatores ejus sedes suas receperint. 319

CAP. XXV. Epistola Constantii ad Alexandrinos pro Athanasio. 323

CAP. XXVI. — Ut civitates Athanasium exceperint, et de synodo Hierosolymis propter eum coacta et quæ ea synodus Alexandrinis pro Athanasio scripserit. 326

CAP. XXVII. — Ut Ursicius et Valens Ariani libellum poenitentia Juliano Romano pontifici obtulerint: et ut Nicænam fidem amplexi cum Athanasio ingratiam redierint. 327

CAP. XXVIII. — Ut eo tempore res quoque publica male habuerit: et de Saporis Persarum regis contra Nisibim expeditione: et de occidentalibus tyrannis Magnentio, Britannione aliisque qui post mortem Constantis Cæsaris exsilerunt. 331

CAP. XXIX. — Ut rursus Arianorum opera Athanasius sit expulsus, ipseque se fugæ commiserit: et ut denuo Georgius Alexandriam sit perductus, Alexandrinisque infusa mala conciliarit: quemadmodum ea de re in oratione de fuga sua Athanasius scriptum reliquit. 334

CAP. XXX. — Ut eadem et Macedonius Constantinopoli, circumque ea loca fecerit: et ut martyrio perfuncti sint Marcellianus, Martyrius et Paulus Constantinopolitanus episcopus. 338

CAP. XXXI. — De hæresiarcha Photino, et de tribus fidei formulis in Sirmio editis, et maxime de Marci Arethusii episcopi fidei expositione. 342

CAP. XXXII. — Ut tyranni Occidentales sint devicti. Britannio scilicet et Magnentius. De Judæis Diocæsariensis, et ut Gallus Cæsar sit interfertus. 351

CAP. XXXIII. — Ut denuo Arianæ synodos Antiochiæ et Mediolani celebrantes, Athanasium oppugnarint: et quæ consilia de perversione fidei Constantius ceperit. 355

CAP. XXXIV. — Quas calamitates sub imperio Constantii magnus pertulerit Athanasius, et ut Deus sæpe eum ex maximis liberarit periculis, et ut is multa divinitus præviderit. 359

CAP. XXXV. — Ut Liberius Julii Romæ successor, quod se Constantio opposuerit, in exsilium sit actus, et Felix locum ejus occupavit. 363

CAP. XXXVI. — De blasphemia Aetii Syri, et item Eudoxii Antiocheni. Item de synodo Ancyrae coacta. Et quæ Georgius Laodiceensis episcopus et Constantius imperator contra Aetium et Eudoxium ad eam synodum scripserint. 366

CAP. XXXVII. — De rebus in Sirmio actis: et ut Liberius Romani reversus, cum Felice successore suo episcopatum administravit, donec paulo post e vivis Felix excessit. 371

CAP. XXXVIII. — Ut institutam Nicomediæ propter Eudoxium et Aetium synodum motus terre coortus solverit: et ut tum synodum in Orientem et Occidentem scindit atque dividi placuerit. 374

CAP. XXXIX. — De Ariminensi synodo, in qua Occidentales ab Orientalibus discesserunt. 378

CAP. XL. — Epistola Ariminensis concilii Constantio imperatori missa. 382

CAP. XLI. — De episcoporum Arimini congregatorum cum imperatore dissensionibus: et de synodo dolo malo Nicææ, quæ Thraciæ civitas est, coacta. 386

CAP. XLII. — Quæ mala Arianæ intulerint consubstantiali colentibus: de Macedonii crudelitate. Quæ etiam mala Novatianis propter consubstantiali acciderint. Ut Macedonius translatus in alium locum Constantinii reliquis, tumultum populi concitavit: quam ob causam Constantius est indignatus. 390

CAP. XLIII. — De synodo Seleuciæ congregata, et alia fidei formula quam Acacius dictavit. 394

CAP. XLIV. — De rebus Constantinopoli post Seleuciæ synodum actis. Ut Aetii episcopatus abrogatus sit: et ut qui Seleuciæ congregati fuerant, et simul Occidentales Ariminenses subscripserint fidei: ac deinceps Constantinopoli quinquaginta in synodo congregati episcopi, Ariminensem fidem comprobarent, quibusdam illi verbis ab Acacio additis. Catalogus variarum fidei expositionum. 403

CAP. XLV. — Ut Acacius et Eudoxius episcopatus privarent Macedonium, Eleusium, Basilium, et Sophronium, non doctrinæ causa, sed propter privata quædam crimina. 407

CAP. XLVI. — Ut etiam Cyrillus Hierosolymitanus episcopus episcopatu dejectus sit, et qui in locum abrogatorum episcopi successit. De improbo et importuno sophismate Eudoxii Constantinopolitani, et de persecutione tum ab Acacio profecta. 414

CAP. XLVII. — De hæresi Macedonii, et Marathonii Nicomediæ, et Eustathii Sebastie episcoporum, qui primi contra Spiritum sanctum blasphemiam præferre verba ceperunt, et propterea Pneumatomachi appellati sunt. 418

CAP. XLVIII. — Ut Eudoxius Constantinopolim tractato,

Meletius ex Sebastia Antiochiam sit translatus: et ut eo ejecto, Euzoius sedem ibi obtinuerit. 419

Cap. XLIX. — Ut Acacius Antiochiæ etiam verbum simile ex Ariminiensium fide eximere contenderit: et ut idem, cum prestare id non posset, conquieverit: et de Georgio Alexandrino, ut is Alexandrinis gravis molestusque fuerit. 425

Cap. L. — De imperatoris Constantii obitu, et quæ Gregorius Theologus de eo scripta reliquerit. 429

LIBER DECIMUS.

Cap. I. — De vita et institutione prævaricatoris Juliani, et ut permissione Dei, Romanorum imperator sit renuntiatus. 434

Cap. II. — Ut prævaricator et apostata per Thraciam proliciscens, Constantio defuncto, Constantinopolim pervenerit. 442

Cap. III. — Ut Christiano abjurato, Julianus in idolorum fanis versaretur: et ut inter sacrificandum in horrenda spectra incidere. 443

Cap. IV. — Ut idolorum templis apertis, vetusta privilegia et proventus Christianis ademptis illis dicarit: et quæ Gazæ et Cæsareæ propter idolorum templa fecerit. 446

Cap. V. — Quomodo, ut favore plebis aucuparetur, omnes passim episcopos a Constantio in exilium pulsos revocavit, cum propter Constantii odium, tum quod Ecclesiæ turbæ vellet. 450

Cap. VI. — Ut etiam magnus Athanasius tum apud virginem pudicam occultatus, publico se commiserit, et Ecclesiam receperit, Georgio Ariano a populo interempto. 451

Cap. VII. — Juliani epistola ad populum Alexandrinum missa, propter Georgii eadem. 455

Cap. VIII. — De Eusebio, Nestabo et Zenone fratribus, qui Gazæ martyrium sustinuerunt: et de sancto Hilarione, miraculorum editore. 459

Cap. IX. De calamitatibus in Phœnice et Heliopoli et Emesa toleratis; et de Amyliano, et Dorotheo, et Domitiano, et Marco Arethusiorum episcopo. 463

Cap. X. — De Theodulo et Tatiano Phrygiis: præterea de iis qui Ancyra in Galatia martyrio sunt affecti, Buviride et Basilio: item de Eupsychio Cappadocæ. 467

Cap. XI. — De sancto Artemio: item de sanctis Manuel, Sahel, et Ismael: et de beata Publia virgine. 471

Cap. XII. — Ut apostata res venales in foro polluendas contemnendasque mandavit. De sancto Theodoro Tirone: et de sanctis martyribus, Juventino et Maximino. 474

Cap. XIII. — De reliquiis sanctorum prophetarum, Eliaei, et Joannis Præcursoris et Baptistæ. 475

Cap. XIV. — De Luciferi et Eusebio: ut Antiochiæ in locum Meletii Paulinus sit subrogatus. Item de Alexandrinæ synodo, quæ consubstantiali Patri et Filio sanctum Spiritum divinitus asseruit, Athanasio præsedente. 478

Cap. XV. — Quæ eadem synodus Alexandriæ de istis verbis, substantia, et subsistentia, evidenter et clare decreverit. 479

Cap. XVI. — Quæ Athanasius in oratione quam de fuga sua inscripsit, commemoret. 482

Cap. XVII. — Ut eo tempore Antiochiæ tres episcopi fuerint, Meletius, Paulinus, et Euzoius: et ut Lucifer propter Eusebium offensus, hæreseos suæ auctor existerit: et ut Eusebius Vercellensis et Hilarius Pictaviensis episcopi in Occidente, Illyricis, Gallis et Italis Romana simul et Græca lingua sanam Nicænæ fidei doctrinam annuntiarent. 487

Cap. XVIII. — De Macedonianis, ut tum magna libertate impietatem suam docuerint. Quid ii senserint, et quibus defensionibus adversus accusatores suos sint usi. 490

Cap. XIX. — De sancto Athanasio, ut ab apostata inquisitus, arte mirifica profugus evaserit. 491

Cap. XX. — Ut Julianus denuo idololatriam Græcorum vehementius et acrius comprobaret, et de Eleusio Cyziceno, Tito Bostreusi, et Mari Chalcedonensi, episcopis. 494

Cap. XXI. — Quomodo Julianus arte et dolo idololatriam confirmatus, religionis nostræ proprios ritus idolorum fanis accommodare instituit. 498

Cap. XXII. — Epistola Juliani ad Pontificem Galatiæ Arsacium, ut Christianorum mores imitando consecraretur. 499

Cap. XXIII. — Quæ contra pietatem nostram impius egerit, et ut dolo exercitum ad deorum sacrificia, donativo ea de causa dato, pellicere tentarit. 502

Cap. XXIV. — De constitutionibus ejus contra nos publicatis, et ut pecunias colligere cœperit. 506

Cap. XXV. — Ut insuper apostata, lege lata, Christianis Græcarum artium et institutionum litteris interdixit: et ut Gregorius magnus, et duo Apollinæ Syri, sacras Scripturas omni genere carminum expolientes, consilio et instituto ejus obstiterint. 510

Cap. XXVI. — De Græcis et ethnicis artibus et litteris, etiam Christianis pietatem consecrantibus eas utiles esse, easque Christianos addiscere oportere. 511

Cap. XXVII. — Ut Julianus expeditione in Persas suscepta, Antiochiam venerit: atque ibi propter barbam prolixam ludibrio habitus, contra Antiochenos librum, Misopogona, hoc est. Barbe-osorem, composuerit. 518

Cap. XXVIII. — Quæ prævaricatori huic in Antiochenorum loco Daphne acciderint: et de tumultu sancti Babylæ martyris, et de sancto Theodoro confessore. 519

Cap. XXIX. — De fraude Græcorum oraculorum. Commemoratio eorum quæ per vindictam divinam passi sunt, qui sacra Christianorum et res divinas contumelia affecerunt. 527

Cap. XXX. — De statua Christi, quam in Paneade Phœniciæ mulier illa quæ fluxu sanguinis laborabat, erexit. 531

Cap. XXXI. — De fonte qui Nicopoli sive in Emmaus est: et de Persæ arbore Hermopoli, morbos incurabiles incolatu Christi sanante. 535

Cap. XXXII. — Ut impius religionem nostram extinguere conatus, etiam Judæis permisit Hierosolymis templum restaurare: et quæ tum ibi fidem prope omnem excedentia viderentur. 538

Cap. XXXIII. — De igne, qui tunc ibidem repente est exortus: et de iis quæ vestimentis hominum figura crucis adhererunt, signis; et de divino Evangelio in fundamentis invento. 539

Cap. XXXIV. — Ut Julianus impetu in Persidem facto, per errorem naves ad Euphratem exusserit: et prælio commisso, occulta plaga istuc interierit. 546

Cap. XXXV. — Quod visiones divinæ quibusdam apparentes, Juliani apud Persas necem portenderint. 551

Cap. XXXVI. — Quæ Libanias in funebri oratione Juliani contra nos scripserit. Et responsum, dicta ejus refellens. 553

Cap. XXXVII. — Ex secunda Gregorii Theologi in Julianum invectiva, de ingenio, moribus, gestu corporis, morte et sepultura Juliani. 566

Cap. XXXVIII. — De imperio pli imperatoris Jovianiani, in Perside. 570

Cap. XXXIX. — Ut Jovinianus episcopis exsulantibus exilium remiserit, et ut stata Christianorum sacra in ecclesiis honorifice restituerit, et idolorum cultum aboleret. 571

Cap. XL. — Ut Joviniano etiam Macedoniani Antiochiæ libellum supplicem obtulerint; et ut synodus ibidem Nicænâ fidem approbat, confessionemque suam scriptam ad imperatorem miserit. 571

Cap. XLI. — De sancto Athanasio, ut ab exilio revocatus, in magno honore apud Jovinianum fuerit, et res ecclesiarum Ægyptiarum denuo cum potestate administraret. 575

Cap. XLII. — De synodo Alexandrina, cujus decretum magnus Athanasius ad imperatorem misit: et ut professio fidei Nicænâ multo jam tempore exagitata, in pristinum statum sit restituta. 578

Cap. XLIII. — Ut imperator Jovinianus in Dadastanis, cum magna piorum omnium jactura, vitam finierit. 582

LIBER UNDECIMUS.

585

Cap. I. — De vita et moribus imperatoris Valentiniani, et de fratre ejus Valente. 586

Cap. II. — Qui eo tempore in magnis urbibus ecclesiarum curam per successionem sortiti sint. 590

Cap. III. — De concilio Lampsaceno, et ut in exilium pulsati sint consubstantialis cultores. 590

Cap. IV. — De tyrannide Procopii; et de muro Chalcedonis, ibique invento oraculo: et de aqueductu Constantinopolitano. 594

Cap. V. — De Eleusio Cyziceno et Eunomio; item de Agelio Novatiano episcopo. 598

Cap. VI. — De Macedonianis, et τῷ ὁμοουσίου, consubstantialis, cultoribus, et de legatione piorum Romanæ missa. 599

Cap. VII. — Confessio legatorum Liberio episcopo Romano exhibita. 601

Cap. VIII. — Epistola Liberii, episcopis orientalibus missa. 601

Cap. IX. — De synodis Tyanæ et in Caria coactis. 603

Cap. X. — De ea quæ tum grassata est persecutio: et de sancto Athanasio, ut is solus sede sua non sit ejectus. 605

Cap. XI. — Ut Ariani et Eunomiani per dissidium sint sejuncti: et de Eunomio et Aetio, et quæ ii contra orthodoxam fidem novarum rerum studio sint coacti. 607

CAP. XII. — De hæresi Apollinarium patris et filii, et quomodo in suam declinarint hæresim. 609

CAP. XIII. — Ut Basilius et Gregorius uterque libros refutatorios contra Eunomium et Apollinarium scripserint : et quæ istorum hæreticorum fuerint opiniones. 611

CAP. XIV. — De hæresi Anthropomorphitarum et Massallianorum : præterea de Novatianis, quod et jam in multas sectas sint divisi propter feriærum Paschæ mutationem. 613

CAP. XV. — Ut Eudoxio Constantinopolitano episcopo mortuo, Ariani Demophilum, Catholici autem Evagrium, Eustathio Antiocheno episcopo hunc ordinante elegerint : et quæ his acciderint. 617

CAP. XVI. — De crudelitate Arianorum, et ut Valens circa Astacenum Nicomedis portum octoginta ecclesiasticos viros una cum navigio in medio mari igni combusserit. 617

CAP. XVII. — De vita, institutione, studiis, et intima amicitia magni Basilii et Gregorii Theologi : et ut ad sacerdotalem sedem sint proceci. 619

CAP. XVIII. — Ut post Eusebium Basilio Ecclesia Cappadocum sit commissa : et de insigni ejus adversus Valentem direndi libertate. 622

CAP. XIX. — De fraterna conjunctione et amicitia Basilii et Gregorii, et de sancto Gregorio Nysseno : et quod tres in Ecclesia fuerint Gregorii, sanctitatis omnes participes : et præterea quartus quidem hæreticus. 627

CAP. XX. — De sancto Amphiloquio episcopo Iconii, ut is per angelum sit ordinatus : et ut tum divinus Chrysostomus etiamnum adolescens, gratiæ ejus quæ ei inerat, egregium de se præbuerit specimen. 630

CAP. XXI. — Ut Valens Antiochiæ maximam persecutionem contra pios moverit, in fluvio eos submergens : et divinum Meletium et Pelagium et Samosatenum Eusebium, de cuius rebus gestis brevis inserta est narratio, in exilium egerit. 631

CAP. XXII. — De Barse, et tyrannide ea quam in civitate Edessa Valens in martyrio seu templo sancti Thomæ perpetravit. 635

CAP. XXIII. — De Eulogio et Protogene, ut magnifice pro fide deceraverint : et ut post reditum ab exilio, alter Edessæ, alter autem Carris Ecclesiæ episcopi præfuerint. 639

CAP. XXIV. — De sancto Flaviano et Diodoro, ut ipsi gregem Meletii rexerint, cum nondum episcopalem dignitatem suscepissent. 643

CAP. XXV. — De sancto Aphraate et Juliano : ut monasticam in solitudine vitam relinquentes, gregem Christi sint tutati. 646

CAP. XXVI. — De obitu Athanasii, cuius successor fuit Petrus. Præterea de crudelitate Lucii Ariani : quem Ariani Alexandrinæ Ecclesiæ, Petro pulso, præceperunt. 650

CAP. XXVII. — De persecutione quam Lucius monasterii Egypti intulit, et de discipulis Antonii magni : et de duobus sanctis Macariis, ut propter fidem exsules, multa miracula ediderint. 654

CAP. XXVIII. — Epistola Petri Alexandrini episcopi, exponens quæ mala et clades Valens et Ariani in Ægypto præintulerint. 658

CAP. XXIX. — Ut propter excellentem virtutem ejus temporis episcoporum hæresium non invaluerit tempestas : et mentio Britannienis Scytharum episcopi. 670

CAP. XXX. — De Valentiniani in religionem divinam reverenti observantia : et de Romana synodo, quæ Trinitatem consubstantialem esse promulgavit : et de Damaso et Ursicio Romanis episcopis, qui Liberio successerunt. 671

CAP. XXXI. — De hæresi Auxentii Mediolanensis episcopi, ut a Damaso exactoratus sit : et quæ synodus de eo episcopi Illyrici scripserit. 682

CAP. XXXII. — Ut exorta Mediolani seditione, Ambrosius, qui tum prætorum gessit, eam seditionem sedare volens, a multitudine episcopus electus sit, et de eis in docendo libertate. 686

CAP. XXXIII. — Ut magnus Valentinianus e vita excesserit. De Valentiniano juniore, et de Justina et Severa imperatricibus, et de liberis utriusque narratio. 687

CAP. XXXIV. — Qui eo tempore in Ægypto floruerint philosophi huius et divini viri, discipuli et discipulorum discipuli Antonii magni : Joannes, Or, Amon, Theonas, Bennis, Copres, Helles, Elias, Apelles, Isidorus, Serapion, Dioscorus, Eulogius et Apollonius. 691

CAP. XXXV. — De Dorotheo, Piamnone, Joanne, Benjamin, Marco, Macario et Apollonio. 693

CAP. XXXVI. — De Mose Æthiopo, Paulo, Pachone, Stephano, et altero Mose. 699

CAP. XXXVII. — De Pior, Didymo, Arsesio, Ammonio, et fratribus qui Macri seu Longi appellati sunt. 703

CAP. XXXVIII. — De monte Nitria, et loco a Cellia dicto. Item de alio loco, cui nomen est Rinoocurra, et de sanctis Dionysio, Mela et Solone. 707

CAP. XXXIX. — De Palæstinae monachis, Heaycha, Epiphania Cyprio, Salamane, Ammonio, Sylvano et Zacharia. 710

CAP. XL. — De Syria et Edessæ monachis, Ephraim, Aphraate, Juliano, Barse et Eulogio, qui episcopatum in monasteriis gesserunt. 711

CAP. XLI. — De Cæsariæ et Antiochiæ monachis. Item de monachis qui in Galatia, Cappadocia, Bithynia, et ad Pontum Euxinum philosophati sunt, et causa cur veteres monachi longævi fuerint. 714

CAP. XLII. — De Evagrii philosopho, et vita institutisque ejus. 718

CAP. XLIII. — Quæ Evagrius in quibusdam libris de ejus temporis monachis de verbis ad verbum scripserit. 722

CAP. XLIV. — Brevis commemoratio tanquam in summa clarorum ejus ætatis virorum, et eos divina providentia id tempus tanquam scopulos contra immensas fluctus et tempestates tulerit. 726

CAP. XLV. — De interitu Græcorum idololatrarum, propter oracula quædam litteris distinctæ designata, initio facto a littera θ usque ad δ. De astronomia, et Themistio philosopho : et quibus is verbis Valentem lenierit, ut de persecutione nonnihil remitteret. 727

CAP. XLVI. — De Maria Arabiæ regina, ut ea bellum contra Romanos ceperit, ac mox cum eisdem pacem sanxerit : et de Mose primo Arabum episcopo. 731

CAP. XLVII. — De Ismaelitarum et Agarenorum sive Saracenorum gente, unde initium sumpserint, et quomodo Christianismum susceperint. 734

CAP. XLVIII. — De Gothorum et Hunnorum gente, quomodo et qua ex causa Istrum transgressi, in Romanorum ditionem impetum fecerint : et de Athanarico et Fridigerne. Præterea de Ulphila, eorum episcopo : et ut postea moto contra Romanos bello, Valentem ex Antiochia Constantinopolim pertraxerint. 735

CAP. XLIX. — Quomodo Valentinianus Valentem arguerit : item quomodo eidem Terentius libere restituerit : id quod Trajanus quoque, et alii duces ordinumque ductores fecerunt : et ut Gothi Thraciam vastantibus, cives Valentem conviciis incescerint. 742

CAP. L. — De sancto Isaacio, qui liberrime Valentem est allocutus, et ut Valens alicubi circa Adrianopolim cum Gothis acie congressus, ex fuga in tugurium rusticum, in quo multum stramenti fuit, pervenerit, ibique igni consumptus perierit. 743

LIBER DUODECIMUS.

CAP. I. — De imperio Gratiani et Valentiniani junioris, et ut socium imperii Theodosium Magnum admiserint. 747

CAP. II. — Qui eo tempore magnarum urbium sacras habenas rexerint : et de Macedonianis, ut rursus in Ecclesiam catholicam turbarint. 751

CAP. III. — Ut Gratiani constitutione Ariani relegati, et *ὁμοούσιον*, consubstantialis, fidei professores ecclesiis sint præfecti, et quæ propter Paulinum et Meletium Antiochiæ acciderint. 754

CAP. IV. — De Apollinaris errore, et de sancto Flaviano, et Meletio : quæque sedi Antiochenæ evenierint : et de Sapore duce, et Eulalio Amasenorum episcopo. 755

CAP. V. — De Meletio, et Diodoro Tarsensi episcopo. Item de Acacio Hierarchæ episcopo, et aliis : et de sancto Eusebio Samosateno episcopo, ut certamen martyrii impleverit. 759

CAP. VI. — Ut imperatores Theodosius et Gratianus, hic quidem Alemanorum, ille vero Barbarorum ad Istrum colentium, res composuerint : et ut Theodosius, cum Thessalonica esset, postea æger ab Ascholio sit baptizatus : et ut idem Theodosius professionem fidei suæ publicavit, omnibusque mandavit, Trinitatem *ὁμοούσιον* (consubstantialem) colere, et divum apostolum Petrum in fide sectari. 76

CAP. VII. — De sancto Gregorio Theologo, ut Constantinopoli in parva domo Synaxes et collectas celebrant *ὁμοούσιον*, consubstantialis, fidei præficeret : et de templo sanctæ Anastasiæ. 766

CAP. VIII. — De Ariani et Eunomianis, ut ex ecclesiis eiectione in proprias redierint patrias : et ut Gregorius Ecclesiæ catholicæ præfuerit, et de Eunomii vi et gravitate. 767

CAP. IX. — De Amphiloquio Iconii episcopi ad Theodosium dicendi libertate. 771

CAP. X. — De sancta secunda universali synodo, quæ

Theodosii imperatoris et Meletii episcopi Antiocheni studio et opera Constantinopolitanum episcopatum Theologo demandavit. 774

CAP. XI. — Ut Gregorius, quosdam ex Aegyptiis offendit cornus, propter episcopatus sui mutationem, seu translationem, sedem Constantinopolitanam repudiavit: et concordia ecclesiarum nihil habens antiquius, in propriam redierit patriam: et de Maximo Cynico philosopho. 775

CAP. XII. — De vita et moribus Nectarii, Gregorii successoris: et ut nuper baptizatus, cathedram episcopalem condescenderit. 778

CAP. XIII. — De quibus rebus sancta secunda universalis synodus decreta tulerit, dioceses et provincias ecclesiasticas ordinans: et ut Nicenam ailem comprobans, et de Spiritu sancto sententiam exponens, canones considerit. 782

CAP. XIV. — De Cyriaco Adanorum, et Martyrio Cilicum episcopo: et ut reliquæ sancti Pauli episcopi Constantinopolitani Constantinopolim sint relatae: et de Meletio Antiocheno, et ut Meletio Flaviano successerit: et de offendiculis quæ propter sedem episcopalem rursus Antiochiæ sunt concitata. 783

CAP. XV. — Ut Theodosius imperator secundum rursus coegerit concilium, ad concordiam redigere volens ecclesias. Et quæ Sisinius Novatianorum episcopus de concordia suaserit: et ut ad exilium hæreticos, ubi voti compositionem fieri non potuit, Theodosius damnavit. 786

CAP. XVI. — Epistola Constantinopolitanae synodi, ad Occidentales episcopos scripta. 791

CAP. XVII. — Synodalis epistolæ Damasi episcopi Romani, contra Apollinarum et Timotheum scripta. 798

CAP. XVIII. — Aliud synodale ejusdem edictum, contra varias hæreses compositum. 799

CAP. XIX. — De rebellionibus Maximi, et ut Justina mater Valentini, negotium faceretur Ambrosio episcopo Mediolanensi, et populus propter eum seditionem moverit: et de Clembulo subnotario. 803

CAP. XX. — De Gratiano, ut dolo ab Andragathio sit interfectus: et ut Valentianus junior tyrannum Maximum timens, in Illyricum pervenerit. 806

CAP. XXI. — Ut Theodosius sine pugna et sanguine tyrannum vicerit, et de fama ab Arianis contra Theodosium sparsa: et de Symmachio philosopho, et ut Theodosius venia sit dignatus. 807

CAP. XXII. — De fœdis consuetudinibus et moribus, quos ex urbe Roma egerit imperator Theodosius. 811

CAP. XXIII. — De angelica Arsenii Magni vita, qui antea imperatorum præceptor fuerat. 814

CAP. XXIV. — De episcoporum successione, et de tumultu qui denno Antiochiæ obortus est, propter Flavianum, Paulino defuncto: et ut post multum tempus, imperatoris et Theopuli Alexandriæ episcopi opera, Ecclesiæ ejus dissidium sit sopitum, magna cum difficultate populo in concordiam redacto. 815

CAP. XXV. — De seditione Alexandriæ propter demolitionem templorum idolorum orta: et de singulari ea in re Theopuli episcopi Alexandrini studio et opera. 822

CAP. XXVI. — Ut templo Serapidis, solo æquato, hieroglyphicæ litteræ crucis forma inventæ sint, venturam vitam indicantes: et ut Theophilus errorum idolorum manifesto indicaverit, et statum Serapidis securi sit demptus. 826

CAP. XXVII. — De variis apud varias gentes propter abolitionem altarium, idolorum, seditionibus et tumultibus, et de Marcello Amaseno episcopo, quanto studio demolendis idolorum tempis usus, postremo martyrio sit defunctus. 830

CAP. XXVIII. — Ut Nectarius primus presbyterum in ecclesiis antiquitus propter penitentes ordinatum functione sua moverit: et de loco et modo penitentium in Romana Ecclesia. 834

CAP. XXIX. — Ut hæreses et sectæ in varias dissecatæ et divise sint hæreses: et quod Theodosius solum Eunomium proscripserit: quibus moribus et institutis Eunomius fuerit, et ut in Cappadocia patria sua mortuus sit. 838

CAP. XXX. — Eunomianorum, Macedonianorum, et Arianorum hæreses, in multas alias hæreses esse divisas: et quibus ex causis quæque earum ab aia sit sejuncta. 859

CAP. XXXI. — Ut etiam Novatiani, per seditionem propter quæstionem celebrandi Paschatis inter se dissidentes, hæresim Sabbatianorum constituerint. 846

CAP. XXXII. — Sententia et iudicium auctoris de festo Paschæ, de Quartodecimanis et Montanistis, ut Paschæ celebrent. 847

CAP. XXXIII. — Quod veteres consuetudine magis au-

tiqua, quam lege ulla, juxta Patrum traditionem, Pascha celebrant. 854

CAP. XXXIV. — De variis variarum gentium et ecclesiarum consuetudinibus, per quas nullum catholicæ religioni vel offendiculum vel dissidium et discordia est creata. 855

CAP. XXXV. — Quod antiquitas et ab ipsis apostolorum temporibus dissensiones quædam et variæ observationes in caeremoniis fuerint: et quod caeremoniæ veteribus non tantopere curæ fuerint, sed necessaria tantum et fidei promoventia constanter servare jusserint. 865

CAP. XXXVI. — De Novatianorum doctrina, de Agellio, Marciano et Sisinio; et quod Sisinius in consuetudine quotidiana urbanus, jucundus et elegans fuerit. 870

CAP. XXXVII. — De diminutione quæ Burio Aegypti Nilo accidit: et de stella gladii speciem referente, et de duobus humana specie monstris, et de incremento Christianæ religionis. 874

CAP. XXXVIII. — Quomodo Valentinianus junior ab Arbogasto duce per suffocationem sit interceptus. 878

CAP. XXXIX. — De tyrannide Eugenii in Occidente: et ut hunc quoque Deo dilectus imperator vicerit, cum eam victoriam divini viri prædixissent. 879

CAP. XL. — De seditione et tumultu Thessalonice orto, propter quoniam Theodosius septem milia virorum occidit. 887

CAP. XLI. — De episcopi Ambrosii dicendi et arguendi libertate, ut Theodosius ab ingressu templi Dei prohiberetur: et de lege, quam posuit, et de aliis ejusdem Ambrosii egregiis dictis et factis. 893

CAP. XLII. — De pietate et virtute Placidie, imperatoris Theodosii conjugis. 899

CAP. XLIII. — De tumultu et seditione Antiochiæ, ob ignominiosam statuarum dejectionem: et ut iram et indignationem ea de causa imperatoris Flaviani episcopus ægatus lenierit. 902

CAP. XLIV. — De Macedoniano clarissimo monacho: quæ imperatori Theodosio per ejus duces de statuarum eversione nuntiaverit. 905

CAP. XLV. — De Donato episcopo Euxinæ, item Theodimo Scythiarum episcopo: et quæ si ediderint miracula. 907

CAP. XLVI. — De sancto Epiphania episcopo Cypri, qualis fuerit: et de admirandis ejus operibus. 910

CAP. XLVII. — De Acario episcopo Berrhæ: item de Zenone, et Ajace, sanctis episcopis. 914

CAP. XLVIII. — De inventione reliquiarum Abacuc et Michæ, veterum prophetarum. 915

CAP. XLIX. — De inventione sacri capitis divi Joannis Precursoris et Baptiste. 915

CAP. L. — De clarissimi imperatorum Theodosii Magni obitu. 919

LIBER DECIMUS TERTIUS

CAP. I. — De imperio Honorii et Arcadii: et ut apud Arcadium quidem Rufinus in administratione rerum primum locum, apud Honorium autem in Occidente Silicem eandem obtinuerit dignitatem: et ut tum cum publicum ecclesiasticæ res habuerint. 922

CAP. II. — De puerili institutione et vita sancti Joannis Chrysostomi, et ut doctrina simul et virtute fulgens ad sedem Constantinopolitanam sit evehctus. 927

CAP. III. — De cura pastoralis et doctrina Joannis: et ut multorum arguens et corrigens delicta, in suspensionem pervenerit improbitatis: et unde furor et persecutio adversus eum exstiterit. 935

CAP. IV. — De Eutropio cubiculari Imperiali præposito, et de ea quam in tunc lege: ut idem sit interfectus: et ut odium adversus Joannem quidem conceperint, et leverint. 939

CAP. V. — Res Gotthi Gainæ Barbari: et de libertate dicendi, quæ pro ecclesiis et apud imperatorem et apud ipsum Gainam usus est Joannes. 945

CAP. VI. — De defectione Gainæ, et de visione quam vidit angelorum urbis Constantinopolitanæ custodem: et de legatione qua Joannes apud Gainam est functus, et ut Gainas in Thraciam captus et necatus sit. 947

CAP. VII. — Ut Joannes doctrina sua populum quo vellet, duxerit: et ut miraculo, non sine Dei numine, intercedente, Joannes mulierem quandam sectæ Macedoniane ad frugem reduxerit. 954

CAP. VIII. — De frequentibus in divinis templis populi conventibus, et de psalmodiis hymnisque alternis decantatis: qua ex causa et quomodo morem eum psallendi primum Ecclesia Dei acceperit. 955

CAP. IX. — Ut sanctus Chrysostomus in Asiam prefectus, eos qui sacerdotio non recte fungerentur, dignitate ea privaverit: et de Gerontio Nicomedie episcopo, et

de Serapione : de Severiano et Antiocho : et de injuriis quibus Joannem illi affererunt, quibus episcopatum abrogaverat. Et ut dissidium inter Joannem et Severianum Gabalorum episcopum ortum imperatrix Eudoxia composuerit. 958

CAP. X. — De questione quæ tum in Ægypto est mota, An Deus humana sit forma : et de dissensione, quæ inter Theophilo Alexandriæ episcopum cum monachis Ægyptiis accidit : et de quatuor fratribus monachis, quibus cognomen erat Longorum. 963

CAP. XI. — Ut fratres Longi propter inimicitias Theophili se Joanni conjunxerint item de Isidoro, ut Theophilo sit adversatus : et ut Augusta eos benigne susceperit. 967

CAP. XII. — Ut Theophilus Joanni adversans, se in amicitiam Epiphaniæ Cyprî episcopi, cui antea fuerat inimicus, insinuerit, et Joannem tanquam Origenistam per calumniam arguerit, synodosque coegerit, quæ Origenis scripta aboleverunt in hoc ut Joannem et Longos criminando traderet. 974

CAP. XIII. — De Joannis et Epiphaniæ in urbe Constantinopolitana dissidio : et ut poenitentia ductus Epiphanius in Cyprum navigans, vitam morte commutavit, ita ut Joannes prædixerat. 975

CAP. XIV. — De dissidio inter Joannem et Eudoxiam imperatricem, et de Theophili adversus Joannem insidiis, et de Cyrino episcopo Chalcedonensi. 979

CAP. XV. — De synodo ad basilicam cui nomen erat Rufini, contra Joannem congregata : et ut Joannes absens indicta causa sit damnatus. 982

CAP. XVI. — De priore Joannis exsilio, populi que ob id concitati tumultuoso clamore : et ut invitum sedem suam receperit, pacem atque benedictionem populo precatos. 986

CAP. XVII. — De illis quæ denuo Theophilus male perpetrare egit : et ut fuga sibi consuluerit populo per seditionem in partes discedente : et de sancto Nilamone monacho librisque Origenis : præterea de synodo pro Joanne coacta. 990

CAP. XVIII. — De altera synodo adversus Joannem convocata, et de abrogatione exsilioque ejusdem. 991

CAP. XIX. — Epistola divi Chrysostomi ea quæ acciderunt commemorans, et de iis qui ei exsilio tempore præsto fuere. 995

CAP. XX. — Plura de injusto exsilio Joannis, et quæ ad sectatores suos abiens dixerit : et de populi erga eum affectione. 998

CAP. XXI. — De subornatis Joanni percussoribus, et de igne a vindicta divina de caelo in ecclesiam et imperatorem aduersus missis. 1002

CAP. XXII. — De persecutione quam ille pertulerunt qui Chrysostomo fauerunt : et ut Ecclesia propter injustum ejus exsiliu sit divisa. 1006

CAP. XXIII. — De Tigrio presbytero, et Entropio lectore, et ea quæ propter ipsum facta est in somnis Sisinnio visione. 1007

CAP. XXIV. — De beata et sancta Olympiade diaconissa Magni templi Constantinopolitani, et singularis quædam rerum ejus gestarum commemoratio. 1010

CAP. XXV. — De conversatione et vita sanctæ Nicarene Nicomediensis. 1015

CAP. XXVI. — De protectione Joannis in locum cui nomen Cucusus : et de episcopo Adelphio, et de admirabili visione quam is de Chrysostomo vidit. 1015

CAP. XXVII. Epistola divi Chrysostomi pro ecclesiis Dei : singularis de exsilio ejus narratio. 1018

CAP. XXVIII. — De Arsacio patriarcha Constantinopolitano qualis is fuerit, et ut Joannis sectatores persecutus sit, paulo post mortuus. 1022

CAP. XXIX. De Atticopatriarcha et persecutione ejus tempore facta. Et quæ ecclesiis in Asia tum acciderint. 1023

CAP. XXX. — De impurissimo Porphyrio qui Antiochiæ Flaviano in episcopatu successit, et temporis ejus persecutione et de constitutione quam Arcadius promulgavit. 1027

CAP. XXXI. — De legatione quam pii Romani de Joannis judicio miserunt. 1030

CAP. XXXII. — Innocentii papæ Romani epistolæ duæ sancto Chrysostomo exsuli et clero Constantinopolitano missæ. 1030

CAP. XXXIII. — De legatis Roma missis, qualia ii Eudoxiæ et Attici suggestionem sint passi. 1034

CAP. XXXIV. — Epistola Innocentii papæ Romani ad Arcadium et Eudoxiam excommunicationi eos subjiciens. 1038

CAP. XXXV. — De incursione gentium barbararum in fines Romanos eo tempore facta : et de exortis tyrannis,

Silicone, Alaricho, Attalo, Sato, et aliis : et ut ab Alaricho Roma sit capta : et de formosæ cujusdam Romanæ mulieris castitate. 1039

CAP. XXXVI. — De multis quæ urbi acciderunt, malis et admirandis prodigiis in caelo terra et mari editis : et ut omnes qui Chrysostomo adversati fuerant male perierint. 1047

CAP. XXXVII. — De ulteriore exsilio Chrysostomi, librisque ejus : et ut vita hac relicta ad Deum migraverit. 1050

CAP. XXXVIII. — De obitu imperatoris Arcadii. 1054

LIBER DECIMUS QUARTUS.

CAP. I. — De imperio Theodosii Junioris, ut id a tutore Isidorige Persarum rege sit administratum, rebus plerisque omnibus ab Anthemio, cui Troilus sophista familiaris fuit, gestis. 1055

CAP. II. — De vita, institutione, administrationeque rerum publicarum. Item de divina pietate et virtute Pulcheriæ sororis Theodosii imperatoris. 1058

CAP. III. — De virtute, quam a puero imbibit, Theodosii : et de moribus, beneficentia, placabilitate et de insigni religione et pietate ejus. 1062

CAP. IV. — Ut Deus pium principem defendens bella omnia insperatis admirandisque rebus statim confecerit. 1066

CAP. V. — De tyrannide in Occidente contra imperatorem Honorium eortis, et de sororio ejus Constantio. 1067

CAP. VI. — De Maximo tyranno et Gerontio et Constantino abisque a Constantio interfectis : et ut Constantius rem administravit, Valentiniano tertio post Honorium imperatore Romæ relicto. 1071

CAP. VII. — De tyrannide Joannis Gotthi : et de Aspare et Ardaburio, belli ducibus. 1075

CAP. VIII. — Ut Deus imperatorum delectatus virtute multa corpora illustrium olim sanctorum sub terra latentia in lucem produceret, et de prophetæ Zachariæ inventionem. 1079

CAP. IX. — De reliquiis Stephani primi martyris : quam magnifice eas Pulcheria venerata sit templo ei in regia extruxit. 1082

CAP. X. — De inventionem reliquiarum sanctorum quadraginta martyrum qui ad Sebastiam in lacu martyrio sunt perfuncti. 1086

CAP. XI. — De successione magnarum episcopatum sedium, et ut Synode Theodosius ejus loci episcopus admodum per persecutionem Macedonianos affligeret, et potissimum Agapetum eorum episcopum. Postquam autem Theodosius Byzantium percurrit, ut Agapetus, orthodoxa religione suscepta, Theodosii sedem receperit : illo, ab Attico quiescere et privatim vivere jussu. 1091

CAP. XII. — De Judæo paralytico baptizato, qui in ipso baptismo sanitatem recepit, sacris presidente Attico episcopo Constantinopolitano. 1094

CAP. XIII. — De Novatianorum et Arianorum successionem, et quæ turbæ Novatianos quoque exagitaverint, propter Sabbatum qui illegitime episcopatum invasit. 1094

CAP. XIV. — Ut post Theophilum Cyrillus, nepos sororis ejus filius, ejus sedem Alexandrinam sit consecutus, et de Judæorum Alexandriæ concitata seditione. 1099

CAP. XV. — De dissensione Cyrilli contra præfectum Orestem, ut et lapide Orestes in fonte ictus sit, et de zelo Nitriensium monachorum. 1105

CAP. XVI. De philosopha Hypatia, ut a clero Cyrilli sit necata, et de vindicta quam Judæi pertulerint propter irrisa Christianorum sacra. 1106

CAP. XVII. — De Judæo qui dolo sæpe baptizatus, postquam ad Paulum etiam Novatianorum episcopum, venit, lavacro baptismi rite parato, ut subito aqua evanuerit, Deo importunitatem eam miraculo coarguente. 1107

CAP. XVIII. — Ut etiam apud Persas Christianismus sit propagatus per Marutham Mesopotamiæ et Abdas Persidis episcopos. 1110

CAP. XIX. — Ut Abdas templum sacratum ignis demolitus sit, unde et ipse et alii martyrii certamen pertulerunt, et de acerbissimis tormentis quæ Persæ contra Christi fideles excogitarunt. 1114

CAP. XX. — De Achæmenide, et Saane, et Benjamin diacono : ut ille apud Persas savissime excruciat, martyrii sint adepti coronam. 1115

CAP. XXI. — Ut propter Christianorum persecutionem pace cum Persis fracta, ingens certamen inter Persas et Romanos sit commissum : cum autem Romani virtute vicissent, simul et bellum et persecutio Christianorum finem habuerint, pace denuo inter Romanos et Persas firmata. 1119

CAP. XXII. — De Acacio Amidensi episcopo, ut is ex

særis Ecclesiæ vasis nummis factis, Persarum captivos redimens, domum eos remisit: quæ res magnæ Persis fuit admirationi. 1127

CAP. XXIII. — De Eudocia Augusta, quæ Athenais est dicta, qualis ea et unde fuerit, et quomodo matrimonio Theodosio Imperatori sit conjuncta: et ut noverit, se religionis ergo Hierosolyma profecturam: et de malo magnitudinis admirandæ, aliisque quæ ei accidere rebus. 1130

CAP. XXIV. — De Attici patriarchæ episcopi administratione. Et quod is urbanus admodum et facetus, nec non in imponendis rerum nominibus acutus fuerit. 1131

CAP. XXV. — De Alexandro Antiochiæ episcopo: ut primus ipse memoriam et nomen divi Chrysostomi in sacros codicillos retulerit, atque Atticum, itemque alios idem facere curaverit, et Joannis studiosius tranquillitati et paci restituerit: id quod Cyrillus facere detrectavit. 1133

CAP. XXVI. — Epistola Attici patriarchæ imperantis urbis, ad sanctum Cyrillum Alexandrinum in qua eum ille cohortatur, ut nomen beati Joannis sacro albo inserat. 1138

CAP. XXVII. — Epistola contraria sancti Cyrilli ad Atticum, nomen Joannis admittere detrectantis. 1143

CAP. XXVIII. — Ut divus Cyrillus per visionem divinam nomen Joannis susceperit: conceptumque antea odium, Dei Genitricis intercessionem, ei remisit. 1150

CAP. XXIX. — Post Atticum ad sedem episcopalem Sisinius est evectus. Philippus Sidites ei postpositus. Qualis is Philippus fuerit. Ut Proclus Cyzicenorum episcopus ordinatus, et tandem non receptus, privatus otiosusque Constantinopoli egerit. 1151

CAP. XXX. — De maximarum episcopaliū sedium præfectis, aliisque virtute atque doctrina præstantibus divinis viris. 1155

CAP. XXXI. — Ut post Sisinium Nestorius hæreticus episcopus ordinatus, per arrogantiam turbis et tumultibus complere Ecclesiam instituerit. 1158

CAP. XXXII. — Ut Nestorius in ipso flagranti crimine per discipulum suum Anastasium sit deprehensus, Christum Dominum nudum hominem dicere, et sanctam Christi Deiparam matrem Christi genitricem appellare. Et quæ de eo memoriæ prodiderit Socrates, ecclesiasticus historicus. Et de prodigio quod in ecclesia accidit. 1159

CAP. XXXIII. — De epistolis sancti Cyrilli ad Nestorium: item de duodecim capitulis, in quibus illius capit perversam opinionem. Præterea quæ de Nestorio scripsit Coelestinus. 1163

CAP. XXXIV. — De tertio sancto universali Ephesio concilio, in quo Nestorio episcopatus est abrogatus. 1167

CAP. XXXV. — Ut triduo post Joannes Antiochenus et Theodoritus advenientes, Cyrillum et Memnonem Ephesium episcopali dignitate privavit: synodus autem ipsos in ausos, rursum episcopatu abire jussit. Ut Theodoritus contra duodecim Cyrilli capita dixerit, huicque rursus Cyrillus responderit. Ut Nestorius Oasim exsulatum ferit. Ut Joannes et Cyrillus in gratiam reducti idem senserint, et jussu imperatoris Nestorii abrogationem ratam habuerint. Epistola Cyrilli, quam per Paulum Emesenum ecclesiæ Antiochenæ scripsit. 1174

CAP. XXXVI. — Quæ se passum esse Nestorius ipse de se scribat: et ut ad Oasim innumerabilibus toleratis ærumnis, postremo corrosa et consumpta a vermibus lingua, interierit. 1178

CAP. XXXVII. — Ut post Nestorium Maximinus, ac deinceps Proclus patriarcha Constantinopolitana Ecclesiæ præfatus fuerit. 1183

CAP. XXXVIII. — De Proclo, quæ doctrina, quæque vita fuerit: et ut illum imperator charum gratumque habuerit: et quod idem competenti et debito sermone, res quæ eo tempore præter opinionem hominum mirificæ acciderunt,

in Deum auctorem referens, apud omnes in admiratione fuerit. 1184

CAP. XXXIX. — De translationibus episcoporum ex sede in sedem aliam, et quod consuetudo ea antiquitus in ecclesiis obtinuerit. Quodque talis translatio bene instituto ecclesiastico ordini nihil afferat detrimenti, ut modo ea rite et ordine fiat. 1190

CAP. XL. — De Judæis qui in Creta vagati, postea Christianismus sunt complexi. Item ut tum ultra flumen Rhenum gens Burgundionum Christi religionem suscepit. 1199

CAP. XLI. — De Paulo Novatianorum episcopo, et quæ ille admiratione et memoria digna ediderit. 1203

CAP. XLII. — Ut episcopus Proclus Thalassium præfectum comprehendens, janjam in Illyricum profecturum, post Firmum Cæsareæ ordinavit episcopum. 1206

CAP. XLIII. — De reductione sacrarum reliquiarum sapientissimi Joannis Chrysostomi. 1206

CAP. XLIV. — Ut etiam sit relatus divinus Ignatius Roma Antiochiam. 1211

CAP. XLV. — De sanctis septem pueris, qui Ephesi resurrexerunt, ad fidem communis resurrectionis stabilendam. 1211

CAP. XLVI. — De maximis terræmotibus: et ut propterea in campo supplicationes factæ: quibus cum imperator et Proclus adessent, subito puer in aerem surreptus, ter sanctum hymnum audiverit: id quod ita rursus demissus populo retulit, et statim concidens expiravit. Et ut Theodosius urbem renovavit, pluraque ædificia Antiochiæ construxerit. 1215

CAP. XLVII. — Ut post Proclum Flavianus, post Cyrillum Dioscorus Ecclesiæ suscepit administrationem. De dissidio inter Pulcheriam et Eudociam, propter Chrysaphium. Item de synodo iterum Ephesi celebrata, et prædatoria cognominata. 1222

CAP. XLVIII. — Confutatio eorum qui Christianorum sacra maligne exagitant: et Græcarum gentiliūque nugarum traditio. 1227

CAP. XLIX. — Ut post prædatoriam synodum Theodosius, cognitis quæ ibi gestæ sunt rebus, Chrysaphium quidem occiderit, graviter autem in conjugem Eudociam commotus fuerit. Item sororem Pulcheriam revocat: quæ Flavianum secum adducens sepelit, et in foro ærario magnifice Dei Genitricis templum condit. 1231

CAP. L. — Ut imperatrix Eudocia Hierosolyma petierit, et quæ ibi construxerit ædificia. De vita et conversatione Palæstinorum monachorum: et ut imperatrix Eudocia e vita migraret. 1234

CAP. LI. — De sancto Symeone, qui primus vitam et stationem in columna invenit. 1243

CAP. LII. — De sancto et magno Euthymio, aliisque qui sancte pieque vitam exegerunt. 1247

CAP. LIII. — De sancto Isidoro Pelusiota. Et quæ Cyrillus, et item alii de sacro Chrysostomo scripserunt. 1250

CAP. LIV. — De sancto Nilo: De Marco monacho et de Theodoro Cyri episcopo. 1253

CAP. LV. — De Synesio Cyrenensi episcopo: et quam is opinionem obtinens, ad sacerdotalem proventus sit dignitatem. 1258

CAP. LVI. — De Valentiniano, qui Romæ imperavit. De gente Gothorum: in quas nationes divisa, et quæ tenuerint loca. Præterea de Bonifacio, Aetio et Aspare ducibus: et ut Libya occidentalis Vandalis subdita fuerit. 1266

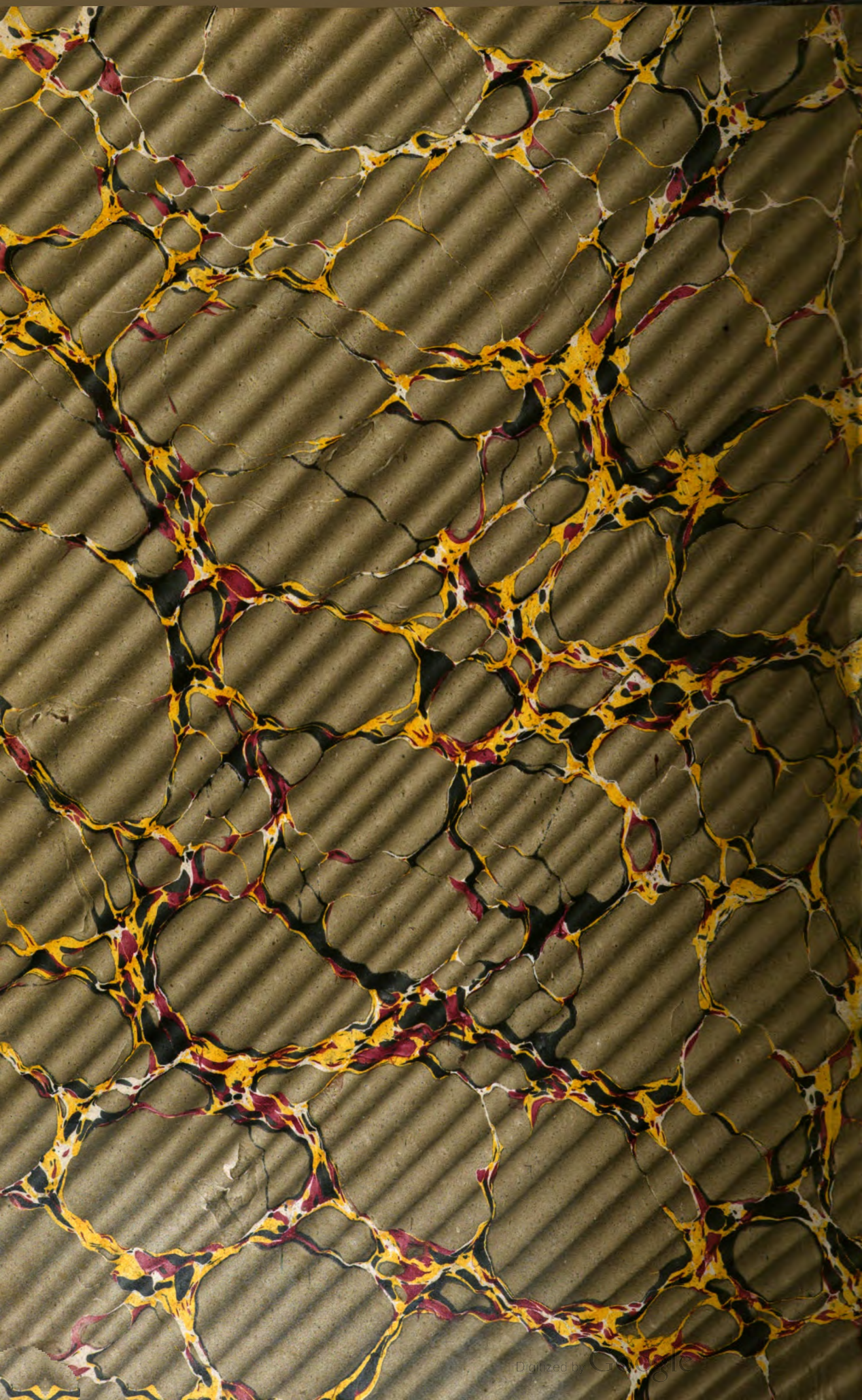
CAP. LVII. — De Attila, Alaricho et Giserico Gothis: et ut ab eorum expeditione bellica vetus simul et nova Roma sit liberata. Et de aliis bellis quæ varii scriptores memoriæ commendarunt. 1270

CAP. LVIII. — De obitu Theodosii junioris, ut in monumento patris sui sit sepultus, in celeberrimo sanctorum Apostolorum templo. 1271

FINIS TOMI CENTESIMI QUADRAGESIMI SEXTI.

3 2044 019 208 347

